شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى جايلار تەزكىرىسى

غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى

غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى تۈزدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

شنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى جايلار تەزكىرىسى

غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى

غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى تۈزدى

شنجاڭ خەلق نەشرىياتى

كىرىش سۆز — I

لى نىڭپىڭ، نۇرمۇھەممەت ئىبراھىم

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تارىخى ئەتراپلىق، سىستېمىلىق ۋە تەپسىلىي بايان قىلىنغان «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» تەزكىرە تۈزۈگۈچى خادىملارنىڭ تىرىشچە ئەجىر سىڭدۈرۈشى ئارقىسىدا ئاخىرى دۇنياغا كەلدى. بۇ — غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك مەدەنىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشىدىكى چوڭقۇر ئەھمىيەتكە ئىگە زور ئىش.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تارىخى ئۇزۇن، يېپەك يولىنىڭ شىمالىي يېڭى يولىدىكى ئىلبالىق شەھىرى (خارابىسى تۇرپانيۇزى يېزىسىدا) تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە غەربىي يۇرتنىكى مۇھىم ھەربىي، سىياسىي ۋە سودا مەركىزى ھەم مۇھىم ئۇتەڭ ئىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېخىلۇڭ 27 - يىلى (1762 - يىلى) غۇلجا شەھىرى بىنا قىلىنىپ ئەنيۇەن دەپ ئاتالغان، كېيىن نىڭيۇەن دەپ ئۆزگەرتىلگەن. گۇاڭشۈ 14 - يىلى (1888 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسى تەسىس قىلىنىپ ئامبال غۇلجا شەھىرىدە تۇرغان. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن.

1952 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدىن غۇلجا شەھىرى ئايرىپ تەسىس قىلىندى. 1957 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى غۇلجا شەھىرىدىن جىلىلىيۈزنىگە كۆچۈپ چىقتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 6253 كۋادرات كىلومېتىرلىق بۇ گۈزەل، بايلىقات زېمىندا غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت ئوغۇل - قىزلىرى جاپا - مۇشەققەتلىك كۈرەش قىلىپ، تىرىشچە ئەجىر قىلىپ دۆلەتنىڭ قۇدرەت تېپىشى، مىللەتنىڭ گۈللىنىشى، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى، يۇرتنىڭ ئاۋاتلىشىشى ئۈچۈن جاپالىق ئەمگەك قىلىپ زور تۆھپە قوشتى. بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3- ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھەر جەھەتتىكى تەرەققىياتى تېخىمۇ تېز، نەتىجىلىرى تېخىمۇ كۆرۈنەرلىك بولۇپ، ناھىيىنىڭ قىياپىتىدە ناھايىتى زور ئۆزگىرىش بارلىققا كەلدى.

تەزكىرە تۈزۈش ئارقىلىق تارىخنى بىلگىلى بولىدۇ، تارىخنى ئىنەك قىلغاندا گۈللىنىش ۋە خارابلىشىشنىڭ سەۋەبىنى بىلگىلى، پايدا - زىيانىنى كۆرگىلى، كەلگۈسىنى قىياس قىلغىلى بولىدۇ. بىزنىڭچە، «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» دە كۆپلىگەن ئەملىي ماتېرىياللار ئارقىلىق ناھىيىنىڭ تارىخى ئەينەن ئەكس ئەتتۈرۈلدى. بۇ تەزكىرە ھەم سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا ئۈيغۇن بولغان، ھەم رېئاللىق ئۇچۇن، غەربنى كەڭ ئېچىش ئېھتىياجى ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغان تەزكىرە. بۇ تەزكىرىدىن شۇنى كۆرۈمىزكى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىلگىرىكى تەرەققىياتى خەنزۇلار بىلەن قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقى ۋە ھەمكارلىقىدىن كەلگەن؛ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بۈنگۈنكى گۈللىنىشى خەنزۇلار بىلەن قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ زىچ ئىتتىپاقلىقىغا ۋە ئورتاق تىرىشچانلىقىغا تېخىمۇ مۇھتاج. تارىخنى تەجرىبىلەر بىزگە شۇنى ئۇقتۇرۇدىكى، ئىتتىپاقلىق، مۇقىملىق، بىرلىك — ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق ئارزۇسىغا، تارىخنى

ئىزاھ: لى نىڭپىڭ غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، نۇرمۇھەممەت ئىبراھىم غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ھاكىم.

تەرەققىياتنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇن. جۈملىدىن مىللەتلەرنىڭ ئۇلۇغ گۈللىنىشى ئۈچۈن تۆھپە قوشۇشتا «ئۇچقە ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيىسىدە چىڭ تۇرۇپ، «ئۇچقە ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيىسىنى ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈپ، ج ك پ 16 - قۇرۇلتىيىنىڭ روھىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئومۇمىيۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىپ، غۇلجا ناھىيىسىنى تېخىمۇ باياشات ۋە گۈزەل ناھىيە قىلىپ قۇرۇپ چىقىشىمىز كېرەك.

«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» قەدىمكى دەۋردىن باشلىنىپ ئاخىرقى چېكى 1990 - يىللىدا توختىدى، ئۇنىڭدا قىسىم، باب، پاراگراف، تارماق قۇرۇلمىسى، خاتىرە، تەزكىرە، تەرجىمىھال، جەدۋەل، سۈرەت، ئەسلىمە شەكلى قوللىنىلىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈش جەريانى، تەبىئىي جۇغراپىيىسى، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش، سىياسىي، ھەربىي ئىشلار، مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە، پەن - تېخنىكا، ئۆرپ-ئادەت قاتارلىق جەھەتتىكى ئۆزگىرىشلىرى ۋە تەرەققىياتى خاتىرىلەندى. «ھازىرقىسىنى تەپسىلىي يېزىش، قەدىمكىسىنى قىسقا يېزىش» پرىنسىپى بويىچە، يېڭى جۈملىگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى زور ئۆزگىرىشلەر ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتلار نۇقتىلىق بايان قىلىندى. ئىنسانىيەت جەمئىيىتى پەن - تېخنىكا ئۇچقانداق تەرەققىي قىلىۋاتقان، ئۇچۇرلاشتۇرۇش، رەقەملەشتۇرۇش، تورلاشتۇرۇش دەرىجىسىدە ئۆزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلۈۋاتقان، بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىگە قەدەم قويغان بۈگۈنكى دەۋردە بۇ تەزكىرە ھەر ساھەنى تۈرلۈك مول ماتېرىيال ئۇچۇرلىرى بىلەن تەمىنلەيدۇ، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك ئورگانلىرىنى سىياسەت بەلگىلەشتە ئىلمىي ئاساس ۋە تارىخىي ئۆرنەك بىلەن تەمىنلەيدۇ، كىشىلەرنى غۇلجا ناھىيىسىنى چۈشىنىش، غۇلجا ناھىيىسىنى گۈللەندۈرۈشتە قىممەتلىك تارىخىي ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەيدۇ، ئۇ ناھىيە خەلقىنى غەيرەتكە كېلىپ تىرىشىپ ئىشلەپ، داۋاملىق ئىلگىرىلەشكە ئىلھاملاندۇرۇپ، ھەر ساھە ئىشلىرىنىڭ ئۆزلۈكسىز تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ئاكتىپ رول ئوينىغۇسى.

«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» دۇنياغا كەلگەن پەيتتە، بىز ناھىيە تەزكىرىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك پۈتتۈرگەن تۈزگۈچى خادىملارغا، تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىگە زور كۈچ بىلەن مەدەت بەرگەن ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرىگە، تەزكىرە ئورىگىنالىنى تەكشۈرگەن مۇتەخەسسىس، ئالىملارغا، ئاپتونوم رايونلۇق، ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتلىرى ۋە قېرىندىاش ناھىيە (شەھەر) لەرنىڭ قىزغىن ياردىمىگە سەمىمىي مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز.

2003 - يىل 1 - ئاي

كىرىش سۆز — II

ئابدۇسالام سادىق

«غۇلجا ناھىيە تەزكىرىسى» ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ توغرا رەھبەرلىكىدە، ئاپتونوم رايونلۇق، ئاپتونوم ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ كەسپىي جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىشى بىلەن، ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسى ۋە كەڭ تەزكىرە خىزمەتچىلىرىنىڭ 10 نەچچە يىللىق جاپالىق تىرىشچانلىقى ئارقىلىق ئاخىرى تۆزۈپ چىقىلدى ھەمدە 2004 - يىل 1 - ئايدا نەشردىن چىقتى. بۇ يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيانقى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۇنجى سوتسىيالىستىك يېڭىچە يەرلىك تەزكىرىسى بولۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ مۇھىم مەھسۇلى.

«غەربىي يۇرتتىكى گۈزەل ماكان» دەپ ئاتالغان غۇلجا ناھىيىسىدە قەدىمدىن تارتىپلا كۆپ مىللەت ئاھالىسىپ ئولتۇراقلاشقان جاي، بۇ يەردە ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، دۇڭشاڭ، سالا، باۋئەن قاتارلىق 28 مىللەت ئولتۇراقلاشقان. 1888 - يىلى ناھىيە تەسىس قىلىنىپ بۈگۈنگىچە 117 يىل بولۇپ، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى ئەڭ بالدۇر تەسىس قىلىنغان، ئەڭ بالدۇر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈلگەن، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق چوڭ ناھىيىسى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر كۆلىمى چوڭ، سۇ تۈپراق بايلىقى مول، تەبىئىي شارائىتى ئەۋزەللىككە ئىگە، بولۇپمۇ قېزىلما بايلىقى مول بولۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن قۇلايلىق شارائىت يارىتىپ بەرگەن، غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت ئەقىل - پاراسەتلىك ئەمگەك - ئوغلانلار ئىتتىپاقلىشىپ، تىرىشىپ ئىشلەپ، بۇ يەردە ئورتاق شانلىق مەدەنىيەت ياراتتى.

«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» قەدىمكى دەۋرىدىن باشلاپ يېزىلدى، ئاخىرى 1990 - يىلدا توختىدى، ئۇنىڭدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تارىخى، تەرەققىياتى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى تەپسىلىي خاتىرىلەنگەن، ئۇنىڭ مەزمۇنى تەبىئەت، ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي، شەخسلەر قاتارلىقلارغا چېتىشلىق بولۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قامۇسى دېيىشكە بولىدۇ. ئۇ يەنە شۇنداقلا سوتسىيالىستىك يېڭى يەرلىك تەزكىرە بولۇپ، ئۇنىڭدا يېقىنقى زامان تەپسىلىي، قەدىمكى زامان يۇزەكىي يېزىلغان، شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن بېرى 50 يىلدا پۈتۈن ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى جۈڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە جاپالىق كۈرەش قىلىپ، سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئېلىپ بارغان شانلىق مۇساپە ۋە تەجرىبە ساۋاقلىرى ئوبېيېكتىپ ئاساستا خاتىرىلەنگەن. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەرەققىيات تارىخىغا نەزەر سالساق، بۇ تارىخ ھەر مىللەت خەلقى ئورتاق كۈرەش قىلىپ تەرەققىي قىلغان تارىخ. بۇرۇن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەرەققىياتى خەنزۇلار بىلەن قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ زىچ ئىتتىپاقلىشىشى ۋە ئورتاق تىرىشچانلىقىغا تايانغان، يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت قىز - ئوغلانلار دۆلەتنىڭ قۇدرەت تېپىشى، مىللەتنىڭ روناق تېپىشى، جەمئىيەتنىڭ ئالغا بېسىشى، يۇرتنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن جاپالىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ زور تۆھپە قوشتى. كۆپ يىللاردىن بۇيان ھەر مىللەت قېرىنداشلار ئىناق ئۆتۈپ، ئىتتىپاقلىشىپ ئۆزئارا ياردەملىشىپ، باراۋەر دوستانە بولۇپ چوڭقۇر مېھىر - مۇھەببەت ئورناتتى. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىشلىرىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ تۈپ كاپالىتى. «غۇلجا ناھىيە تەزكىرىسى»نىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى،

غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسىدىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇپ، بىزنىڭ ناھىيە ئەھۋالىنى بىلىۋېلىش، تەجرىبىلەرنى ئۆرنەك ئېلىش، ئۇستۇنلۇكنى جارى قىلدۇرۇش، ئىلمىي تەدبىر بەلگىلىشىمىز ئۈچۈن قىممەتلىك ئاساس بىلەن تەمىنلىدى.

«غۇلجا ناھىيە تەزكىرىسى» نىڭ خەنزۇچىسى نەشردىن چىقىپ، كادىر ۋە ئاممىنىڭ بىردەك ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. ناھىيە تەزكىرىسىنىڭ «ھاكىمىيەت، تارىخنى ساقلاش، تەربىيىلەش» رولىنى يەنىمۇ جارى قىلدۇرۇپ، تېخىمۇ كۆپ ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنىڭ ئۆز يۇرتىنىڭ تارىخىنى چۈشىنىشى ئۈچۈن، غۇلجا ناھىيىسىدە ئاز سانلىق مىللەت ئاھالىسىنىڭ كۆپ بولۇش (ھازىر پۈتۈن ناھىيىنىڭ نوپۇسى 405 مىڭ 51، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى 329 مىڭ 476 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 81.34% نى ئىگىلەيدۇ)، بولۇپمۇ ئۇيغۇرلار نوپۇسىنىڭ (197 مىڭ 893 بولۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسىنىڭ 48.86% نى ئىگىلەيدۇ) كۆپ بولۇش ئەھۋالىغا ئاساسەن، «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» (خەنزۇچىسى) نەشردىن چىققاندىن كېيىن، ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسى دەرھال تەرجىمانلار بەتزىسى تەشكىللەپ، «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىش خىزمىتىنى ئېلىپ باردى. بۇگۈن پۈتۈن ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق بىلەن سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىپ، دادىل قەدەملەر بىلەن يېڭى دەۋرگە كىرىش بىلەن بىرگە، بىز يەنە ئوبلاستقا قاراشلىق 8 ناھىيە، 2 شەھەر بويىچە تۇنجى قېتىم ئۇيغۇرچە «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ نەشردىن چىقىشىنى كۈتۈۋالدۇق. شەكشۈبھىسىزكى بۇ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سىياسىي تۇرمۇشىدىكى خۇشاللىنارلىق يەنە بىر چوڭ ئىش.

ناھىيە تەزكىرىسىنى تۈزۈش ناھىيە ئەھۋالىنى تونۇش ئۈچۈندۇر، ناھىيە ئەھۋالىنى تونۇش ناھىيە ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈندۇر. «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ ئۇيغۇرچىسىنىڭ نەشر قىلىنىشى، ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى ئارىسىدا سوتسىيالىزم، ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، يۇرتنى سۆيۈش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشىدىكى بىر مۇنەۋۋەر قوللانما بولۇپ قالغۇسى. تەزكىرىنى ئوقۇش، تەزكىرىدىن پايدىلىنىشمۇ غۇلجا ناھىيىسىگە كۆڭۈل بۆلىدىغان، غۇلجا ناھىيىسىنى سۆيىدىغان كىشىلەرنىڭ بىر خىل مەسئۇلىيىتىگە ئايلانغۇسى. شۇنىڭغا ئىشىنىمىزكى ناھىيە ئەھۋالىنى چۈشىنىدىغان مۇشۇنداق بىر قورال بولغانىكەن، خۇ جىنتاۋ باشچىلىقىدىكى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، دېڭ شىياۋپىڭنىڭ جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش نەزەرىيىسى ۋە «ئۆچكە ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە پۈتۈن ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلق چوقۇم تېخىمۇ تىرىشىپ ئۆز يۇرتىنى گۈللەندۈرىدۇ، غۇلجا ناھىيە ئىقتىسادىنىڭ گۈللىنىشى تېخىمۇ تېز، تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ! غۇلجا ناھىيىسىنىڭ كەلگۈسى تېخىمۇ شانلىق بولىدۇ!

«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ (ئۇيغۇرچىسى) نەشردىن چىقىش ئالدىدا تۇرۇۋاتىدۇ. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن، مەن پۈتۈن ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرىمەن. «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» (ئۇيغۇرچىسى) نىڭ تەرجىمە خىزمىتىگە قاتناشقان خادىملارنىڭ تىرىشچانلىقىنى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق، ئاپتونوم ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ غەمخورلۇق ۋە يېتەكچىلىك قىلغىنىغا چىن قەلبىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن.

ئىزاھ: ئابدۇسالام سادىق ھازىر ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى.

كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە

1. «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» دە ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسى، دېڭ شياۋپىڭ نەزەرىيىسى يېتەكچى ئىدىيە قىلىنىپ، دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزملىق نۇقتىئىنەزەردە چىڭ تۇرۇلۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت قاتارلىق ساھەلىرىدىكى تەرەققىياتى ۋە ئۆزگىرىشلىرى ئەينەن بايان قىلىندى.

2. تەزكىرىدە خاتىرە، تەزكىرە، تەرجىمھال، سۈرەت، جەدۋەل، ئەسلىمە ژانېرلىرى، قىسىم، باب، پاراگراف، تارماق قۇرۇلمىسى قوللىنىلدى. ئومۇمىي بايان، چوڭ ئىشلار ۋە خاتىرىلەر قىسىم قاتارغا كىرگۈزۈلمىدى. بەزى قىسىملارنىڭ بېشىغا ماۋزۇسىز كىرىش سۆز بېرىلدى. 26 قىسىم، 108 باب، 425 پاراگراف تەسىس قىلىندى.

3. تەزكىرىدە قەدىمكى بىلەن ھازىرقىنى تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن كۆچ چىقىرىلدى، ئاخىرىقى چەك 1990-يىلىغىچە بولدى. ناھىيىدە 1991 — 2000 - يىلغىچە بولغان چوڭ ئىشلار ۋە ناھىيىنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتىغا دائىر ئاساسلىق مانلىق مەلۇماتلار «خاتىرىلەر» گە كىرگۈزۈلدى.

4. تەزكىرىدە ئارخىپ ماتېرىياللار ئاساس قىلىندى. كەسپىي تارماقلارنىڭ ماتېرىياللىرىمۇ ئىشلىتىلدى. تارىخىي ھۆججەتلەر، كىتابلار، گەزەتلىرى تەكشۈرۈش ماتېرىياللىرى ۋە ئاغزاكىي ماتېرىياللار قوشۇمچە قىلىندى. ستاتىستىكىلىق ماتېرىياللاردا ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ ماتېرىيالى ئاساس قىلىندى. قىسمەن ماتېرىياللارنى كەسپىي تارماقلار تەمىنلىدى.

5. دەۋرلەرنى بېزىشتا، مىنگودىن بۇرۇنقى سۇلالە يىلناملىرى خەنزۇچە يېزىق بىلەن يېزىلدى. مىنگو دەۋرىدىكى يىللار ئەرەب رەقىمى بىلەن يېزىلدى، مىلادىيە يىلى ئىسكوپكا ئىچىدە بېرىلدى؛ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى يىللار بىردەك مىلادىيە يىلى بويىچە يېزىلدى. ئەسىر ۋە يىللار ئەرەبچە رەقەم بىلەن يېزىلدى. تېكىستتە خەنزۇچە يېزىقتا يېزىلغان ئاي - كۈن قەمەرىيە يىلنىمىڭ ئاي - كۈنىنى، ئەرەبچە رەقەم بىلەن يېزىلغان ئاي - كۈن مىلادىيە يىلنىمىڭ ئاي - كۈنىنى كۆرسىتىدۇ.

6. تارىخىي شەخسلەر، ئەھمىيەتلىك نامى، يەر ناملىرى ئەينى ۋاقىتتىكى ئادەت بويىچە ئاتالدى. ئاز سانلىق مىللەت كىشىلىرىنىڭ ئىسمىغا دادىسىنىڭ ئىسمى قوشۇپ يېزىلدى (تەكشۈرۈش مۇمكىن بولمىغان ئايرىم كىشىلەر بۇنىڭ سىرتىدا)، شەخسلەر ئۈچۈن تەرجىمھال تۈرغۇزۇشتا ھاياتلارغا تەرجىمھال تۈرغۇزماسلىق پرىنسىپى بويىچە ئىش كۆرۈلدى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تارىخىدا تەسىرى بار شەخسلەرنى كىرگۈزۈش ئۆلچەم قىلىندى. قۇربان بولغانلار، دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلار ھەققىدە خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ۋە پېشقەدەم كادىرلار ئىدارىسى مەخسۇس كىتاب تۈزگەن، شۇڭا ئۇلار بۇ تەزكىرىگە كىرگۈزۈلمىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى يەر ناملىرى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر ناملىرى تەزكىرىسى» دىكى ئۆلچەملىك يەر ناملىرى بويىچە ئېلىندى.

7. ئۆلچەم بىرلىكى، پۇل تۈرۈمى، پۇل قىممىتى ئەينى ۋاقىتتىكى ئۆلچەم بىرلىكى بويىچە ئاتالدى.

8. تەزكىرىدە قوللىنىلغان خاس ئاتالغۇلار تۇنجى قېتىمدا تولۇق ئاتىلىشى بويىچە، تەكرارلانغاندا قىسقارتىلمىسى بويىچە بېرىلدى، مەسىلەن: «خىيانەتچىلىككە، ئىسراپچىلىققا، بيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇش» «ئۈچكە قارشى تۇرۇش» دەپ ئاتالدى، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى قىسقارتىلىپ «غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم» دەپ ئاتالدى ۋە ۋاھاكازا.

9. تەزكىرىدىكى ئاپتونوم رايون دېگەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنى، ئاپتونوم ئوبلاست دېگەن ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنى، ۋىلايەت دېگەن ئىلى ۋىلايىتىنى، بىكتۆەن دېگەن شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆەنىنى كۆرسىتىدۇ.

10. تەزكىرىدىكى «يېڭى جۇڭگو» دېگەن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنى كۆرسىتىدۇ.

11. تەزكىرىدىكى خەرىتە چىگرا ئايرىشتا ئاساس قىلىنمايدۇ.

Blank Page

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز — I
كىرىش سۆز — II
كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە
ئومۇمىي بايان 1
چوڭ ئىشلار 11

بىرىنچى قىسىم

تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ۋە رايونلارغا ئايرىلىشى

I باب رايونلار ۋە تەشكىلىي تۈزۈلۈشى 83
§ 1 . ئورنى ۋە كۆلىمى 83
§ 2 . تەشكىلىي تۈزۈلۈشنىڭ تەرەققىيات جەريانى 84
§ 3 . زېمىن دائىرىسىنىڭ ئۆزگىرىشى 86
II باب مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى 86
§ 1 . چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى رايونلارغا ئايرىلىشى 86
§ 2 . مىنگو دەۋرىدىكى رايونلارغا ئايرىلىشى 88
§ 3 . يېڭى جۇڭگو دەۋرىدىكى رايونلارغا ئايرىلىشى 89
III باب يېزا - بازارلارنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى 97
§ 1 . جېلىلىيۈزى بازىرى 97
§ 2 . دۆڭمازار بازىرى 99
§ 3 . دادامتۇ يېزىسى 101
§ 4 . پەنجىم يېزىسى 102
§ 5 . تۈرپانىيۈزى يېزىسى 103

§ 6 . خۇدىياريۇزى يېزىسى 104
§ 7 . سادىقيۇزى يېزىسى 105
§ 8 . موللىتوختىيۇزى يېزىسى 105
§ 9 . چۇلۇقاي يېزىسى 106
§ 10 . ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى 107
§ 11 . ئونيار يېزىسى 109
§ 12 . مازار يېزىسى 110
§ 13 . قاش يېزىسى 111
§ 14 . سامسيۇزى يېزىسى 112
§ 15 . ئۇيغۇر ئۇچئون يېزىسى 113
§ 16 . بايتوقاي يېزىسى 114
§ 17 . يېڭىتام يېزىسى 115
§ 18 . ئارائۆستەك يېزىسى 116
§ 19 . قارايا غاچ يېزىسى 118
§ 20 . ئەۋلىيا يېزىسى 119
IV **باب يەر ناملىرى** 119
§ 1 . يەر ناملىرى خىزمىتى 119
§ 2 . يەر ناملىرىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى 120
§ 3 . ناھىيە نامىنى ئىسپاتلاپ چۈشەندۈرۈش 122

ئىككىنچى قىسىم

تەبىئىي مۇھىتى

I **باب گېئولوگىيە** 127
§ 1 . يەر قاتلىمى 127
§ 2 . قۇرۇلمىسى 129
§ 3 . تەرەققىيات ئۆزگىرىشى 130
II **باب يەر يۈزىنىڭ تۈزۈلۈشى** 131
§ 1 . تاغلىق 131

§ 2 . ئېدىرلىق 132
§ 3 . تۈزلەڭلىك 132
III باب كىلىماتى 133
§ 1 . ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 134
§ 2 . كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈشى 137
§ 3 . قىرو مەزگىلى 141
§ 4 . ھۆل - يېغىن 143
§ 5 . سۇنىڭ پارغا ئايلىنىشى 145
§ 6 . شامال 146
IV باب گىدرولوگىيە 146
§ 1 . يەر ئۈستى سۇيى 146
§ 2 . يەر ئاستى سۇيى 151
V باب تەبىئىي بايلىق 153
§ 1 . يەر 153
§ 2 . قېزىلما بايلىق 158
§ 3 . ياۋايى ھايۋانلار ۋە ياۋا ئۆسۈملۈكلەر 159
VI باب تەبىئىي ئاپەت 160
§ 1 . كەلكۈن، مۆلدۈر ئاپىتى 160
§ 2 . قۇرغاقچىلىق ۋە چېكەتكە ئاپىتى 164
§ 3 . شىۋىرغان ۋە ئۇششۇك ئاپىتى 165
§ 4 . يەر تەۋرەش 166

ئوچىنچى قىسىم

نوپۇس

I باب نوپۇسنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە تارقىلىشى 169
§ 1 . نوپۇسنىڭ ئۆزگىرىشى 169
§ 2 . نوپۇسنىڭ تارقىلىشى 171

II باب نوپۇس قۇرۇلمىسى 173
§ 1 . مىللەت قۇرۇلمىسى 173
§ 2 . جىنس قۇرۇلمىسى 177
§ 3 . ياش قۇرۇلمىسى 177
§ 4 . مەلۇمات قۇرۇلمىسى 178
§ 5 . ئائىلە، نىكاھ ئەھۋالى 178
§ 6 . كەسىپ قۇرۇلمىسى 179
III باب پىلانلىق تۇغۇت 180
§ 1 . ئاپپارات 180
§ 2 . تەشۋىقات خىزمىتى ۋە ئاساسلىق تەدبىرلەر 180
§ 3 . تۇغۇت چەكلەش ئۇنۇمى 181

تۆتىنچى قىسىم

دېھقانچىلىق

I باب بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش 187
§ 1 . بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش، تېرىقچىلىق قىلىشنىڭ باشلىنىشى ... 187
§ 2 . چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش 188
§ 3 . مىنگو دەۋرىدىكى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش 192
§ 4 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش 193
II باب ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى 200
§ 1 . يەر ئىسلاھاتى 200
§ 2 . ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش 203
§ 3 . خەلق گۈڭشىسى 206
§ 4 . دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۇزۇمى 209
§ 5 . يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىي كوپېراتىپى 211
III باب دېھقانچىلىق 212
§ 1 . تەرەققىياتى 212
§ 2 . ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى 215

§ 3 . دېھقانچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى 218
§ 4 . «بەشتە ياخشى» يېزا قۇرۇلۇشى 222
§ 5 . زىرائەت خىللىرى ۋە سورتلىرى 224
IV باب دېھقانچىلىقنى ئۇنۇملۇك باشقۇرۇش 228
§ 1 . ئاپپارات 228
§ 2 : قۇرۇلمىنى تەڭشەش 229
§ 3 . ئىگىلىك باشقۇرۇش 231
V باب دېھقانچىلىق تېخنىكىسى ۋە پەن تەتقىقات 234
§ 1 . تېرىقچىلىق ئۇسۇلى 234
§ 2 . تۇپراقنى ياخشىلاش 236
§ 3 . سورت يېتىشتۇرۇش 238
§ 4 . ئۆستۈرۈش ئۇسۇلى 241
§ 5 . زىرائەتلەرنى ئاسراش 243
§ 6 . پەن - تېخنىكىنى كېڭەيتىش 246
§ 7 . يېزا ئېنېرگىيىسىنى ئېچىپ پايدىلىنىش 247
§ 8 . دېھقانچىلىق ئىلمىي تەتقىقاتى 248
VI باب ئورمانچىلىق 249
§ 1 . ئاپپارات 249
§ 2 . ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ئورمانچىلىق ئورۇنلىرى 251
§ 3 . ئورمان بايلىقى 253
§ 4 . ئورمانچىلىقنى رايونلاشتۇرۇش ۋە تەرەققىيات پىلانى 254
§ 5 . ئورمان بەرپا قىلىش ۋە دەل - دەرەخلەرنى پەرۋىش - مۇھاپىزەت قىلىش 256
§ 6 . ياغاچ ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئۇنۇملۇك ئونۇمى 257
VII باب باغۋەنچىلىك 258
§ 1 . مېۋىچىلىك 258
§ 2 . ئاق ئۆرۈك 259
§ 3 . قوغۇن - تاۋۇز 260
§ 4 . كۆكتات 261
VIII باب يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى 262
§ 1 . ئاپپارات 262

§ 2 . تەرەققىيات ئەھۋالى 262
§ 3 . تراكتور، ماشىنا - سايمانلارنىڭ خىللىرى 263
§ 4 . ئىگىلىك باشقۇرۇش 266
§ 5 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش ۋە ئۇلارنى رېمونت قىلىش 270
IX باب يېزا - بازار كارخانىلىرى 274
§ 1 . ئاپپارات 275
§ 2 . كارخانىلارنىڭ تارقىلىشى ۋە كەسىپ قۇرۇلمىسى 275
§ 3 . كەسىپ ئەمگەك كۈچلىرى 276
§ 4 . كىرىم قۇرۇلمىسى 277
§ 5 . كارخانىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى 279
§ 6 . ئىگىلىك باشقۇرۇش 285

بەشىنچى قىسىم

چارۋىچىلىق

I باب ئاپپارات 292
§ 1 . مەمۇرىي ئاپپارات 292
§ 2 . كەسپىي ئاپپارات 293
II باب ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى 294
§ 1 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى چارۋىچىلىق ئەھۋالى 294
§ 2 . دېموكراتىك ئىسلاھات ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى كوپېراتسىيىلىشىش 295
§ 3 . خەلق گۈڭشېلاشتۇرۇش مەزگىلىدىكى چارۋىچىلىق ئەھۋالى 297
§ 4 . چارۋىچىلىق مەسئۇلىيەت تۈزۈمى 300
III باب ئوتلاق بايلىقى ۋە ئوتلاق قۇرۇلۇشى 302
§ 1 . ئوتلاق بايلىقى 302
§ 2 . ئوتلاق قۇرۇلۇشى 304
§ 3 . ئوتلاقنى ياخشىلاش ۋە ئاسراش 305

IV باب چارۋا، ئۆي قۇشلىرىنىڭ خىللىرى ۋە ئۇنىڭ نەسلىنىڭ ياخشىلىنىشى 309
§ 1 . چارۋا، ئۆي قۇشلىرىنىڭ خىللىرى 310
§ 2 . نەسىل ياخشىلاش 316
V باب چارۋىچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى ۋە دېھقانچىلىق رايونى باقمىچىلىقى 320
§ 1 . رايونلارنىڭ خىللىرى 320
§ 2 . ئوت - چۆپ، يەم - خەشەك 322
§ 3 . دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى باقمىچىلىق 322
VI باب كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش 330
§ 1 . چارۋا ۋە ئۆي قۇشلىرىدا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر 331
§ 2 . چارۋا، ئۆي قۇشلىرىدا بولىدىغان پارازىت قۇرت كېسەللىكى 337
VII باب ئىقتىسادىي ئۇنۇم 338
§ 1 . قولدا قالغان چارۋا 338
§ 2 . ئىقتىسادىي مەھسۇلات 340
§ 3 . چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى (كىرىمى) 342
VIII باب چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى 343
IX باب يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى فېرمىلارنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش 345
§ 1 . بوربوسۇن فېرمىسى 345
§ 2 . ئويمانبۇلاق فېرمىسى 346
§ 3 . توسۇن فېرمىسى 347

ئالتىنچى قىسىم

سۇ چىلىق

I باب ئاقئۆستەڭ 352
§ 1 . ئاقئۆستەڭنىڭ چېپىلىشى 352

§ 2 . ئاقئۆستەڭنىڭ رېمونت قىلىنىشى 354
II باب سۇچىلىق قۇرۇلۇشى 357
§ 1 . قاش دەريا‌سى باشلىمىدىكى توگۈنلۈك قۇرۇلۇش 358
§ 2 . قاش دەريا‌سىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى سۇ يەتكۈزۈش ئۆستەڭلىرى ... 360
§ 3 . شىمالىي تاغ سۇ سىستېمىسىدىكى سۇ يەتكۈزۈش قۇرۇلۇشلىرى 364
§ 4 . سۇ ئامبىرى، سۇ چىقىرىش پونكىتى 368
§ 5 . سۇ چىقىرىۋېتىش قۇرۇلۇشى 368
§ 6 . ئادەم ۋە چارۋىلارنىڭ ئېچىملىك سۇيى قۇرۇلۇشى 369
§ 7 . كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى 374
III باب سۇچىلىقنى باشقۇرۇش 376
§ 1 . ئاپپارات 376
§ 2 . قۇرۇلۇشنى باشقۇرۇش 377
§ 3 . سۇغىرىشنى باشقۇرۇش 377
§ 4 . سۇ بىلەن تەمىنلەشنى باشقۇرۇش 380
§ 5 . مالىيە باشقۇرۇش 381

يەتتىنچى قىسىم

سانائەت

I باب سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى 388
§ 1 . كۆمۈر 388
§ 2 . ئېلېكتر كۈچى سانائىتى 393
§ 3 . ئالتۇن قېزىش 405
§ 4 . قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى سانائىتى 405
§ 5 . ھاراقچىلىق 409
§ 6 . يېمەكلىك سانائىتى 415
§ 7 . پىششىقلاش سانائىتى 419
§ 8 . كىيىم ـ كېچەك تىكىش كەسپى 421
§ 9 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش ـ ياساش كەسپى 422

§ 10 . باشقىلار 424
II باب ئىگىلىك باشقۇرۇش 426
§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتى 426
§ 2 . سانائەتنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش 427
§ 3 . ئىشلەپچىقىرىش ھادىسىلىرى 428

سەككىزىنچى قىسىم

قاتناش، پوچتا ـ تېلېگراف

I باب قاتناش 431
§ 1 . قەدىمكى يول 432
§ 2 . تاشيول 434
§ 3 . كۆۋرۈك، سۇئاگۇچ، كېچىك 438
§ 4 . ترانسپورت 443
§ 5 . تاشيول ئاسراش 447
§ 6 . قاتناش باشقۇرۇش 448
II باب پوچتا ـ تېلېگراف 451
§ 1 . ئاپپارات 452
§ 2 . پوچتا 455
§ 3 . تېلېگراف 461
§ 4 . كارخانا باشقۇرۇش 465

توققۇزىنچى قىسىم

سودا

I باب تىجارەت تۈزۈلمىسى 473
§ 1 . خۇسۇسىي سودا 473

§ 2 . ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى سودا 478
§ 3 . تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سودىسى 479
§ 4 . دۆلەت ئىلكىدىكى سودا 484
II باب يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى سېتىش 495
§ 1 . گۆش، ئۆي قۇشلىرى، تۇخۇم سېتىۋېلىش 496
§ 2 . چارۋا مەھسۇلاتلىرى سېتىۋېلىش 498
§ 3 . كۆكتات، مېۋە - چېۋە سېتىۋېلىش 499
§ 4 . تاماكا، پاختا، كەندىر سېتىۋېلىش 500
§ 5 . جۇڭيى دورا ماتېرىياللىرى سېتىۋېلىش 501
§ 6 . كېرەكسىز ماددىي ئەشيالارنى سېتىۋېلىش 504
III باب تاۋار سېتىش 505
§ 1 . ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى 505
§ 2 . تۇرمۇش ۋاستىلىرى 511
IV باب يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەتچىلىكى 517
§ 1 . يېمەك - ئىچمەك كەسپى 517
§ 2 . مۇلازىمەت كەسپى 519
V بازار سودىسى 520

ئوننىنچى قىسىم

ئاشلىق - ياغ

I باب ئاپپارات 529
§ 1 . تەرەققىيات تارىخى 529
§ 2 . ئاساسىي قائىدە ئاشلىق پونكىت - ئامبارلىرى 532
II باب ئاشلىق - ياغلىق دان سېتىۋېلىش 538
§ 1 . يەر بېجى 538
§ 2 . غەللە - پاراق ئېلىش، ئاشلىق سېتىۋېلىش 539
§ 3 . ياغلىق دان سېتىۋېلىش 544

III باب ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەش 546
§ 1 . يېزا نوپۇسىدا بولمىغان ئاھالىلەرنى تەمىنلەش..... 546
§ 2 . دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنى تەمىنلەش 549
§ 3 . ھەربىي لاۋازىمات تەمىناتى..... 551
§ 4 . ئاشلىق - ياغ بازىرى..... 552
§ 5 . ئاشلىق - ياغلىق دائىنى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش - سېتىش..... 554
IV باب ئامبارداا ساقلاش..... 556
§ 1 . ئامبار مۇئەسسەسلىرى 556
§ 2 . «تۆتتىن خالىي ئامبار» قۇرۇلۇشى 560
§ 3 . نەم كۆممىقوناقنى بىر تەرەپ قىلىش 561
§ 4 . ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ ئاشلىقنى قوغداش..... 562
V باب ئاشلىق - ياغلىق دان يۆتكەش 564
§ 1 . ئاشلىق - ياغلىق دائىنى ئامبارلاشتۇرۇش 564
§ 2 . سىرتقا ئاشلىق يۆتكەش 565
§ 3 . ناھىيىلىك ئاشلىق ئاپتوموبىل ئەترىتى..... 567
VI باب ئاشلىق - ياغلىق دائىنى پىششىقلاش 568
§ 1 . يەرلىك ئۇسۇلدا پىششىقلاش 568
§ 2 . ناھىيىلىك ئۇن - ياغ زاۋۇتى 569
§ 3 . يەم - خەشەك ۋە قوشۇمچە يېمەكلىك ئىشلەش..... 571
VII باب ئاشلىق - ياغلىق دان تىجارىتىنى باشقۇرۇش 573
§ 1 . ئاشلىق - ياغلىق دان باھاسى 573
§ 2 . باشقۇرۇش 577
§ 3 . ئىگىلىك باشقۇرۇش نەتىجىلىرى 578

ئون بىرىنچى قىسىم

مالىيە، باج، پۇل مۇئامىلە

I باب مالىيە 583
§ 1 . ئاپپارات 583

§ 2 . مالىيە كىرىمى 584
§ 3 . مالىيە چىقىمى 587
§ 4 . مالىيە باشقۇرۇش 589
II باب باج 595
§ 1 . ئومۇمىي ئەھۋال 595
§ 2 . ئاپپارات 597
§ 3 . باج 598
§ 4 . باج باشقۇرۇش 614
III باب پۇل مۇئامىلە 617
§ 1 . ئاپپارات 617
§ 2 . پۇل 627
§ 3 . كرېدىت ۋە راسچوت 632
§ 4 . پۇقرالار پۇل ئامانىتى ۋە پۇل ئامانەت قويۇش 640
§ 5 . زايوم 643
IV باب سۇغۇرتا 646
§ 1 . ئاپپارات 646
§ 2 . سۇغۇرتا تۈرى، كىرىمى 646
§ 3 . تۆلەم 648

ئون ئىككىنچى قىسىم

شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى، مۇھىت ئاسراش

I باب شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى 655
§ 1 . ئاپپارات، قوشۇن 655
§ 2 . شەھەر قۇرۇلۇشى 659
§ 3 . يېزا، كەنت قۇرۇلۇشى 664

§ 4 . ئۆي - مۇلۈك باشقۇرۇش 665
II باب مۇھىت ئاسراش 667
§ 1 . مۇھىت ئەھۋالى 667
§ 2 . مۇھىت تۈزەش 668

ئون ئۈچىنچى قىسىم

ئۇنىۋېرسال ئىگىلىك باشقۇرۇش

I باب پىلانلىق باشقۇرۇش 673
§ 1 . ئاپپارات 673
§ 2 . پىلان تۈزۈش ۋە ئۇنى يولغا قويۇش 674
II باب سودا - سانائەتنى باشقۇرۇش 681
§ 1 . ئاپپارات 681
§ 2 . كارخانىلارنى تىزىملاپ باشقۇرۇش 682
§ 3 . بازار قۇرۇش ۋە باشقۇرۇش 687
§ 4 . يەككە سودا - سانائەتنى باشقۇرۇش 690
§ 5 . ئىقتىسادىي توختام باشقۇرۇش 692
§ 6 . تاۋار ماركىسى، ئېلان باشقۇرۇش 695
§ 7 . ئىقتىساد تەكشۈرۈش 696
III باب ستاتىستىكا باشقۇرۇش 697
§ 1 . ئاپپارات، قوشۇن 697
§ 2 . ستاتىستىكا تۈرلىرى 698
§ 3 . مەخسۇس تۈر بويىچە تەكشۈرۈش 703
IV باب باھا 705
§ 1 . ئاپپارات 705
§ 2 . باھا باشقۇرۇش 706
§ 3 . يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھا نىسبىتى 707
§ 4 . ئاھالىلەر تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنىڭ باھاسى 709
§ 5 . باھا نازارەت قىلىش - تەكشۈرۈش 712

V باب ئىقتىسادىي تەپتىشلىك 714
§ 1 . ئاپپارات 714
§ 2 . ئىقتىسادىي تەپتىشلىك كەسپى 714
VI باب ئۆلچەم 716
§ 1 . ئاپپارات 716
§ 2 . ئۆلچەم بىرلىكى ۋە جابدۇقلىرى 717
§ 3 . ئۆلچەم باشقۇرۇش 718
§ 4 . ئۆلچەملەشتۈرۈپ باشقۇرۇش 719
VII باب يەر باشقۇرۇش 721
§ 1 . ئاپپارات، قوشۇن 721
§ 2 . يەر تۈزۈمى ئىسلاھاتى 722
§ 3 . قانۇن - تۈزۈملەشتۈرۈپ باشقۇرۇش 724
§ 4 . يەردىن پايدىلىنىش 726
§ 5 . يەر ماجىرالىرىنى مۇرەسسە قىلىپ بىر تەرەپ قىلىش 727

ئون نۆتىنچى قىسىم

پارتىيە، ئاممىۋى تەشكىلاتلار

I باب جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك يەرلىك تەشكىلاتلىرى 733
§ 1 . تەشكىلىي ئاپپاراتلار 733
§ 2 . پارتىيە قۇرۇلتىيى 744
§ 3 . ئىنتىزام تەكشۈرۈش 752
§ 4 . تەشۋىقات - تەربىيە 759
§ 5 . بىرلىك سەپ خىزمىتى 762
§ 6 . پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش 764
§ 7 . پارتىيە ئەزالىرى تەربىيىسى 765
II باب جۇڭگو گومىنداڭىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك يەرلىك تەشكىلاتلىرى 767
III باب ئاممىۋى تەشكىلاتلار 768
§ 1 . دېھقانلار جەمئىيىتى 768

§ 2 . ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى..... 769
§ 3 . ياش - ئۆسمۈرلەر تەشكىلاتى..... 772
§ 4 . ئاياللار بىرلەشمىسى 778
§ 5 . كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى 784
§ 6 . پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى..... 785
§ 7 . باشقا ئاممىۋى تەشكىلاتلار 788
IV باب چوڭ - چوڭ سىياسىي ئىشلار..... 791
§ 1 . ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش 791
§ 2 . ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش..... 792
§ 3 . «ئۈچە قارشى تۇرۇش» ، «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكەتلىرى..... 794
§ 4 . ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش، كادىرلارنى تەكشۈرۈش 794
§ 5 . ئىستىل تۇزىتىش، ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش كۇرىشى 796
§ 6 . چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش ھەرىكىتى 798
§ 7 . ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش، تەكشۈرۈپ ئاقلاش 800
§ 8 . چېگرا ئاھالىلىرىنىڭ چەتكە قېچىش ۋەقەسى 801
§ 9 . سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى 804
§ 10 . «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» 807
§ 11 . «ياش قىلىش، تەنقىد قىلىش ۋە ئېنىقلاش» ھەرىكىتى..... 810
§ 12 . سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۇرۇش، ناھەق، يالغان، خاتا دېلو-لارنى ئاقلاش 812

ئون بەشىنچى قىسىم

ھاكىمىيەت، سىياسىي كىنىشكە

I باب ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى 818
§ 1 . ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى..... 818
§ 2 . خەلق قۇرۇلتىيى 820

§ 3 . ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 828
§ 4 . ئومۇمىي سايلام 831
II باب ھۆكۈمەت 834
§ 1 . ئامبال 834
§ 2 . ناھىيىلىك مەھكىمە، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 835
§ 3 . ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 838
III باب ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 844
§ 1 . سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى 844
§ 2 . سىياسىي كېڭەشنىڭ ئىلگىرىكى يىغىنلىرى 845
§ 3 . سىياسىي كېڭەش خىزمىتى 850

ئون ئالتىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى، ئەمگەك، كادىرلار

I باب خەلق ئىشلىرى 855
§ 1 . ئاپپارات 855
§ 2 . ئېتىبار بېرىش - نەپىقە بېرىش خىزمىتى 856
§ 3 . قۇتقۇزۇش 864
§ 4 . نامراتلارنى يۆلەش 872
§ 5 . ئورۇنلاشتۇرۇش 873
§ 6 . ئىجتىمائىي پاراۋانلىق 878
§ 7 . نىكاھ، دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش 881
§ 8 . ئەرزىيەت خىزمىتى 883
II باب ئەمگەك 886
§ 1 . ئاپپارات 886
§ 2 . ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈلمىسى 887

§ 3 . ئەمگەك باشقۇرۇش 888
§ 4 . ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تەمىناتى 895
III باب كادىرلار 906
§ 1 . ئاپپارات 906
§ 2 . كادىرلار ئەھۋالى 907
§ 3 . كادىر باشقۇرۇش 911
§ 4 . ئۇنۇمان باھالاش 918
§ 5 . شتات خىزمىتى 918

ئون بەتتىنچى قىسىم

جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئەدلىيە

I باب جامائەت خەۋپسىزلىكى 926
§ 1 . ئاپپارات 926
§ 2 . ئامانلىق باشقۇرۇش 929
§ 3 . سىياسىي قوغداش 937
§ 4 . نوپۇس باشقۇرۇش 939
§ 5 . مۇھاجىرلار ئىشلىرى ۋە تاشقى ئىشلارنى باشقۇرۇش 940
§ 6 . قاتناش بىخەتەرلىكىنى باشقۇرۇش 942
§ 7 . ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش 943
II باب تەپتىشلىك 946
§ 1 . ئاپپارات 946
§ 2 . جىنايى ئىشلارنى رازۋېدكا قىلىپ پاش قىلىش 947
§ 3 . قانۇن ـ ئىنتىزام تەپتىشلىكى 948
§ 4 . ئىقتىسادىي تەپتىشلىك 949
§ 5 . تۈرمە ـ سولاقخانا تەپتىشلىكى 950
§ 6 . ئەرز ـ شىكايەت نازارەتچىلىكى 951
III باب سوت قىلىش 952
§ 1 . ئاپپارات 952

§ 2 . جىنايى ئىشلارنى سوت قىلىش 954
§ 3 . ھەق تەلەپ دېلولىرىنى سوت قىلىش 956
§ 4 . ئىقتىسادىي دېلولارنى سوت قىلىش 957
§ 5 . مەمۇرىي دېلولارنى سوت قىلىش 958
§ 6 . سوت نازارەتچىلىكى 959
§ 7 . ئەرزىيەت 960
IV باب ئەدلىيە مەمۇرىيىتى 961
§ 1 . ئاپپارات 961
§ 2 . ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى 962
§ 3 . ئادۋوكاتلىق 963
§ 4 . مۇرەسسە 965
§ 5 . قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى 965

ئون سەككىزىنچى قىسىم

ھەربىي ئىشلار

I باب ئاپپارات 969
§ 1 . ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى (ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسى) 969
§ 2 . ئاساسىي قاتلام خەلق قوراللىق بۆلۈملىرى 972
II باب تۇرۇشلۇق قوشۇن 973
§ 1 . چېك سۇلالىسى دەۋرى 973
§ 2 . مىنگو دەۋرى 975
§ 3 . جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەۋرى 975
III باب يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئەھۋالى 976
§ 1 . ئەسكەر قوبۇل قىلىش 976
§ 2 . زاپاس ھەربىيلەرنى تىزىملاش 978

Ⅳ باب خەلق ئەسكەرلىرى 978
§ 1 . رەھبەرلىك تۈزۈلمىسى 979
§ 2 . خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى 980
§ 3 . تەشكىلات 981
§ 4 . تەلىم - تەربىيە 983
§ 5 . مەشىق 985
§ 6 . قورال - ياراغ باشقۇرۇش 985
§ 7 . خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ئاساسلىق پائالىيىتى 987
Ⅴ باب ھەربىي ئىشلار 990
§ 1 . خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ھەربىي ئىشلار 990
§ 2 . تاڭ گاۋزۇڭنىڭ غەربىي تۈركلەرنى تىنچىتىشى 991
§ 3 . چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ جۇڭغارلارنى تىنچىتىشى 992
§ 4 . غۇلجىدىكى مۇسۇلمانلار قوزغىلىڭى 994
§ 5 . ئىلى خەلق قوزغىلىڭى 996
Ⅵ باب ئاممىۋى خىزمەت 1001
§ 1 . ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۆيۈش 1002
§ 2 . ئارمىيە بىلەن خەلق ئورتاق بەرپا قىلىش 1007
§ 3 . خەتەرنى تۈگىتىش، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش 1008
§ 4 . ئىلغارلارنى تەقدىرلەش 1009

ئون توققۇرىنچى قىسىم

مائارىپ

Ⅰ باب ئادەتتىكى مائارىپ 1014
§ 1 . تەييارلىق مائارىپى 1014
§ 2 . باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپى 1017
§ 3 . ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى 1027
§ 4 . سىياسىي ئىدىيە تەربىيىسى 1035
Ⅱ باب چوڭلار مائارىپى 1036
§ 1 . ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش 1036

§ 2 . كەسپىي ماۋارىپ 1038
III باب ماۋارىپ باشقۇرۇش 1041
§ 1 . ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى 1041
§ 2 . ئوقۇتۇشنى باشقۇرۇش 1045
§ 3 . تەربىيىلەش ۋە بىلىم ئاشۇرۇش 1046
§ 4 . ماۋارىپ خىراجىتى 1047
§ 5 . تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش 1048
§ 6 . ئوقۇتۇش تەتقىقاتى 1050
IV باب ئاپپاراتى ۋە مۇئەسسەسە 1051
§ 1 . ئاپپاراتى 1051
§ 2 . مەكتەپ ئۆيى قۇرۇلۇشى ۋە ئۇسكۇنە 1052

يىگىرمىنچى قىسىم

پەن - تېخنىكا

I باب ئاپپاراتى، قوشۇن 1058
§ 1 . باشقۇرۇش ۋە پەن تەتقىقات ئاپپاراتلىرى 1058
§ 2 . پەن - تېخنىكا قوشۇنى 1062
II باب پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش 1063
§ 1 . ياشلار - ئۆسمۈرلەرنىڭ پەننى ئومۇملاشتۇرۇشى 1063
§ 2 . يېزىلارنىڭ پەننى ئومۇملاشتۇرۇش پائالىيەتلىرى 1064
III باب پەن - تېخنىكىدىن پايدىلىنىپ ئالدىن مەلۇمات بېرىش 1065
§ 1 . مېتېئورولوگىيىلىك كۆزىتىش ۋە ئالدىن مەلۇمات بېرىش 1065
§ 2 . يەر تەۋرەشنى ئۆلچەش - تەكشۈرۈش 1066
IV باب پەن - تېخنىكا تۈرلىرى ۋە نەتىجىلىرى 1067
§ 1 . پەن - تېخنىكا تۈرلىرى 1067
§ 2 . پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى 1069

يىگىرمە بىرىنچى قىسىم

مەدەنىيەت

I باب ئاپپارات 1077
§ 1 . مەدەنىيەت ئىدارىسى 1077
§ 2 . مەدەنىيەت يۇرتى (پونكتى) 1078
II باب خەلق ئەدەبىيات - سەنئىتى 1080
§ 1 . مەشرەپ 1080
§ 2 . ئاقىنلار ئېيتىشىشى 1082
§ 3 . گۇل ناخشىسى يىغىلىشى 1083
§ 4 . ئەل ئارىسىدىكى كوچا ئويۇنى 1084
§ 5 . چاقچاقچىلار ئولتۇرۇشى 1085
III باب ئەدەبىيات - سەنئەت 1085
§ 1 . سەنئەت 1085
§ 2 . ئەدەبىي ئىجادىيەت 1088
§ 3 . گۇزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت، ھۆسنىخەت 1090
IV باب رادىئو - تېلېۋىزىيە، كىنو 1091
§ 1 . ئاپپارات 1091
§ 2 . رادىئو 1093
§ 3 . تېلېۋىزىيە 1098
§ 4 . كىنو قويۇش ئەھۋالى 1099
V باب ئارخىپ، كىتاب، تەزكىرە خىزمىتى 1101
§ 1 . ئارخىپ 1101
§ 2 . كىتاب 1106
§ 3 . تەزكىرە خىزمىتى 1107
VI باب مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە مەشھۇر ئاسار ئەتىقىلەر 1108
§ 1 . مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى 1108

§ 2 . ئاسار ئەتىقىلەر 1110
§ 3 . مەشھۇر جايلار 1116

بىگىرمە ئىككىنچى قىسىم
سەھىيە، تەنتەربىيە

I باب سەھىيە 1121
§ 1 . ئاپپارات 1122
§ 2 . يۇقۇمدىن ساقلىنىش 1137
§ 3 . تىببىي داۋالاش 1146
§ 4 . ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش 1152
قوشۇمچە: غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئانا - بالىلار سەھىيە ھەمكارلىق تۈرى قۇرۇلۇشىنى تونۇشتۇرۇش 1155
§ 5 . تىببىي دورا 1156
§ 6 . سەھىيە مەمۇرىيىتى 1163
II باب تەنتەربىيە 1167
§ 1 . ئاپپارات 1168
§ 2 . ئاممىۋى تەنتەربىيە 1169
§ 3 . مەكتەپ تەنتەربىيىسى 1174
§ 4 . تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى 1176
§ 5 . مەيدان مۇئەسسەسلىرى 1185

بىگىرمە ئۈچىنچى قىسىم
مىللەت، دىن

I باب مىللەت 1192
§ 1 . ئۇيغۇرلار 1192

§ 2 . خەنزۇلار 1201
§ 3 . قازاقلار 1204
§ 4 . خۇيزۇلار 1210
§ 5 . دۇڭشيانڭلار 1214
II باب دىن 1217
§ 1 . ئىسلام دىنى 1217
§ 2 . دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئەھۋالى 1221

يىگىرمە تۆتىنچى قىسىم

مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ قۇرۇلۇشى

I باب ئاپپارات 1228
II باب مەدەنىيەتنىڭ بەرپا قىلىش پائالىيىتى 1229
§ 1 . مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى 1229
§ 2 . ئارمىيە ـ خەلق ئۇرتاق قۇرۇش 1231
§ 3 . «بەشتە ياخشى ئائىلە» بەرپا قىلىش 1232
§ 4 . لېي فېڭدىن ئۆگىنىش، ئىلغارلاردىن بولۇش 1234
§ 5 . «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتى 1236
III باب مەدەنىيەتنىڭ بەرپا قىلىشتىكى تېپىك ئىش ـ ئىزلار ... 1239
§ 1 . مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخسلەرنى تونۇشتۇرۇش 1239
§ 2 . تېپىك مەدەنىي كەنتلەرنى تونۇشتۇرۇش 1243
§ 3 . ئارمىيە ـ خەلق ئورتاق مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش 1245

يىگىرمە بەشىنچى قىسىم

خەلق تۇرمۇشى

I باب دېھقان ـ چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشى 1251
§ 1 . كىرىم 1251

2 § . ئىستېمال 1253
3 § . ئامانەت 1255
II باب شەھەر - بازارلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر تۈرمۇشى 1255
1 § . ئىشچى - خىزمەتچىلەر كىرىمى 1256
2 § . ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىستېمالى 1257

يىگىرمە ئالتىنچى قىسىم
شەخسىلەر

I باب شەخسىلەر تەرجىمىھالى 1261
II باب ئىسىملىك جەدۋىلى 1276

خاتىرىلەر

1. 1991 — 2000 - يىلغىچە بولغان چوڭ ئىشلار 1289
2. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1992 — 2000 - يىلغىچە بولغان ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئەھۋالى 1312
3. 1991 — 2001 - يىلغىچە بولغان ناھىيە دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزە ئەزالىرى 1316
4. 1991 — 2001 - يىلغىچە كاندىدات ئالىي ئۇنۋان ئالغان ۋە مۇكاپاتلانغان خادىملار 1324
5. «شىنجاڭ ئىلى مەھكىمىسى غۇلجا ① ناھىيىسىدىكى ② يۇرت - مەھەللىلەر تەزكىرىسى ③» 1341
ئاخىرقى سۆز 1352
غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى ۋە ئىشخانىسى ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىكى 1354
ئۇيغۇرچە نەشرىگە ئاخىرقى سۆز 1359
«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» تەرجىمە رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى تەركىبىدىكى خادىملار 1361
«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ تەھرىرات خادىملىرى 1362

ئومۇمىي بايان

ئومۇمىي بايان

ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي شىمال چېگرىسىدا ئىلى دەريا‌سى شەرقتىن غەربكە ئۇركەشلەپ ئاقىدۇ، بۇ خەلقئارا دەريا بولۇپ، جۇڭگو — قازاقىستان دۆلەتلىرىنىڭ دوستلۇقىنىڭ سىمۋولى. دەريا ۋادىسى ئوتتۇرا قىسمىنىڭ شىمالىي بويىغا جايلاشقان بوستانلىق — «گۈزەل بوستانلىق»، «ئاشلىق كانى»، «ئىلىدىكى ئۇرۇك يۇرتى» دەپ نام ئالغان غۇلجا ناھىيىسىدۇر.

غۇلجا ناھىيىسى شىمالىي پاراللېل "44°29'30 — " 43°35'10، شەرقىي مېرىدىئان "82°42'20 — " 81°13'40 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. شەرقتە نىلقا ناھىيىسى بىلەن، جەنۇبتا ئىلى دەريا‌سى ئارقىلىق چاپچال، توققۇزتارا ناھىيىلىرى بىلەن، غەربتە غۇلجا شەھىرى، قورغاس ناھىيىسى بىلەن، شىمالدا كۆگۈرچىن تېغىنى كېسىپ ئۆتىدىغان قوشئەمچەك دەريا‌سى ئارقىلىق بورتالا شەھىرى، جەمئ ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 95 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 116 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 6253 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ (1888 - يىلى ناھىيە تەسىس قىلىنغاندا كۆلىمى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 46 مىڭ 848 كۋادرات كىلومېتىر كېلەتتى. مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) توققۇزتارا ناھىيىسى، 1952 - يىلى غۇلجا شەھىرى غۇلجا ناھىيىسىدىن ئايرىپ تەسىس قىلىنغاندا 40 مىڭ 595 كۋادرات كىلومېتىرلىق يەر كۆلىمى ئايرىپ بېرىلگەن).

ناھىيە بازىرى بولغان جېلىلىيۈزى بازىرىنىڭ غۇلجا شەھىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 18 كىلومېتىر، قورغاس يورتى بىلەن بولغان ئارىلىقى 90 كىلومېتىر كېلىدۇ.

2000 - يىلى ناھىيىگە 2 بازار، 18 يېزا، 2 يەرلىك دۆلەت دېھقانچىلىق مەيدانى، 142 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى قارىدى، ئومۇمىي نوپۇسى 387 مىڭ 703 (بىكتۈەننىڭ نوپۇسى بۇنىڭ سىرتىدا)، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى 315 مىڭ 548، يېزا نوپۇسى 350 مىڭ 486، نوپۇسنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى ‰15.3، تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰9.25، نوپۇسنىڭ زىچلىقى جەھەتتە ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 62 ئادەم توغرا كېلىدۇ. ناھىيىدە 28 مىللەت بار. ئۇيغۇرلار ئومۇمىي نوپۇسنىڭ تەخمىنەن يېرىمىنى ئىگىلەيدۇ، ھەرقايسى مىللەتلەر ئىناق بىللە ياشاپ، ئىتتىپاقلىق - دوستلۇق چوڭ ئائىلىسىنى شەكىللەندۈردى.

1

غۇلجا ناھىيىسى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. شىمالىي تەرەپتىكى ئېدىرلىق باغرىدىن تېپىلغان قەدىمكى تاش پالتا، تاش ئوغۇر دەستىسى، تاش ياغۇنچاق، تاش جوتۇ ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيىدا ساقلانماقتا، بۇلار بۇ جايدا بۇرۇن - بۇرۇندىنلا ئىنسانلارنىڭ ياشاپ كەلگەنلىكىنى، بۇنىڭغا 10 مىڭ يىلدىن ئاشقانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ شېنجۇ 2 - يىلى (مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى) خەن شۇەندى غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىنى تەسىس قىلغاندا غۇلجا رايونى غەربىي يۇرتتىكى رايونلار بىلەن بىرلىكتە

ۋەتەنىمىزنىڭ زېمىنى تەۋەسىگە كىردى. غەربىي خەن سۇلالىسىدىن ئىلگىرىكى ساكلار، ياۋچىلار بۇ يەردە ياشىغان، كېيىن ئۇلارنىڭ ئورنىنى ئۇسۇنلار ئالدى.

ۋېي، جىن سۇلالىلىرى ئارىلىقىدا بۇ يەرنى ياپبانلار ئىگىلىدى. سۇي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە بۇ يەر غەربىي تۈركلەرگە قارىدى. تاڭ سۇلالىسى غەربىي يۇرتنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن بۇ يەر بېشبالىق قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە قارىدى.

بەش دەۋر ۋە ئون پادىشاھلىق زامانىدا توققۇز ئۇيغۇر قەۋمىگە قارىدى.

شىمالىي سۇڭ، لياۋ سۇلالىسى دەۋرىدە قاراخانىيلار خاندانلىقىغا قارىدى. يۇەن سۇلالىسىنىڭ تەسىز ۇ 20-يىلى (1225 - يىلى) زېمىن سۈيۈرغاللىققا ئايرىلغاندا، بۇ يەر چاغاتاي خاندانلىقىغا تەۋە بولدى. مىڭ سۇلالىسىنىڭ يۈڭلې 16 - يىلى (1418 - يىلى) سۇلتان ئۇۋەيسخان تەختكە چىققاندىن كېيىن دۆلەت نامىنى ئىلىمبالىق دەپ ئۆزگەرتتى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا جۇڭغارلار باش كۆتۈرۈپ، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدا ھۆكۈم سۈرۈپ، ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىي ساھىلىدا غۇلجا دۇگان ئالتۇن قۇببىلىق بۇتخانا سالغاندىن كېيىن بۇ يەر جۇڭغار فېئودال ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئىتتىپاق تۈزۈش يېرى بولدى. چېيەنلۇڭ 20-يىلى (1755 - يىلى) چىڭ قوشۇنى جۇڭغار توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن، 27 - يىلى (1762 - يىلى) «ئىلى قاتارلىق جايلارنى باشقۇرغۇچى جاڭجۈن» تەسىس قىلىندى، شۇ يىلى غۇلجا شەھىرى پۈتتى، پادىشاھ چېيەنلۇڭ بۇ شەھەرگە غۇلجا دەپ نام بەردى. بۇ يەر ئىلى رايونىدىكى 19 شەھەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى، «بۇز يەرلەر ئېچىلىپ، ھەربىي ئاشلىق مول، پۇقرالارنىڭ تۇرمۇشى باياشات» بولغان ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى. ئىلى جاڭجۈنى چىڭ ئوردىسىنىڭ تەستىقى بىلەن غۇلجا شەھىرىدە مەخسۇس بۇزيەر ئېچىش ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان «ھاكىمبەگ» ۋە ئۇنىڭ قارىمىقىدا «مىڭ بېگى»، «يۈز بېگى» قاتارلىق 81 بەگ تەسىس قىلىپ، بۇزيەر ئېچىپ، ئۆستەڭ چېپىپ، تېرىغچىلىق قىلىپ، غەللە - پاراق تاپشۇرۇش ئىشلىرىنى يولغا قويدى. تۇڭجى 3 - يىلى (1864 - يىلى) خۇيزۇ، ئۇيغۇر دېھقان قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى غۇلجا، خەنبىك، بايانداي شەھەرلىرىنى ئىگىلەپ، فېئودال سۇلتانلىق بۆلۈمى ھاكىمىيىتىنى قۇردى. تۇڭجى 10 - يىلى (1871 - يىلى) چارروسىيە ئىلىنىڭ ئېچكى قالايمىقانچىلىقىدىن پايدىلىنىپ «ۋاكالىتەن تاپشۇرۇۋېلىش، ۋاكالىتەن ساقلاش» نامى بىلەن ئىلىنى قوراللىق بېسىۋالدى ۋە ئىلىدىكى 9 شەھەرنى مەڭگۈ ئىشغال قىلغانلىقىنى جاكارلىدى. گۇاڭشۈ 2 - يىلى (1876 - يىلى) زوزۇڭتاڭنىڭ 100 يىلىك ئەسكىرى ئاتلىق شىنجاڭغا كىرىپ، ياقۇبېگ توپىلىڭىنى تىنچىتتى. گۇاڭشۈ 7 - يىلى (1881 - يىلى) چىڭ سۇلالىسىنىڭ پەۋقۇلئاددە ئەلچىسى زېك جىزې پېتىربۇركتا چارروسىيە بىلەن «جۇڭگو — روسىيە ئىلى شەرتنامىسى» نى ئىمزالىدى، ئىلى ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كەلدى. گۇاڭشۈ 13 - يىلى 12 - ئاينىڭ 19 - كۈنى (1888 - يىل 1 - ئاينىڭ 31 - كۈنى) غۇلجا ناھىيىسى تەسىس قىلىنىپ ئىلى - تارباغاتاي لەشكىرىي تەييارلىق ئايمىقى قارىمىقىدىكى ئىلى مەھكىمىسىگە قارىدى. ئىلى - تارباغاتاي ئايماقدارى غۇلجا شەھىرىدە تۇردى.

مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) چىڭ سۇلالىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغان يىلى زەنشۇ، فېئى تېمىن قاتارلىق ئىنقىلابچىلار رەھبەرلىك قىلغان قوراللىق قوزغىلاڭچىلار «جۇڭخۇا مىنگو ھەربىي ھۆكۈمىتى يېڭى ئىلى تۈتۈق مەھكىمىسى» قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايلاردا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتلىدى. 1949 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى. 1950 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىگە قارىدى. 1957 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى جېلىلىيۇزنىڭ كۆچۈپ چىقتى. ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى تاماملاپ، نەچچە مىڭ

يىللىق فېئوداللىق ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى ئۆزۈل - كېسىل ئاغدۇرۇپ، ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولىدىغان يېڭى دەۋرنى بەرپا قىلدى.

2

غۇلجا — مەنزىرىسى گۈزەل بىرىنچى ناھىيە. ئۇنى تەڭرىتاغنىڭ غەربىي قىسمىدىكى شىمالىي تەڭرىتاغ بىلەن ئوتتۇرا تەڭرىتاغ ئوراپ تۇرىدۇ، شۇڭا بۇ رايونغا شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدىغان قۇرۇق سوغۇق ھاۋا ئېقىمى، جەنۇبتىن كېلىدىغان ئىسسىق ھاۋا ئېقىمى بۆسۈپ كىرەلمەيدىغان، غەرب تەرەپتىن ئىللىق نەم ھاۋا ئېقىمى كىرىپ، ئۆزگىچە بولغان ئوتتۇراھال مۇتىدىل بەلۋاغنىڭ قۇرغاق ئىچكى قۇرۇقلۇق، تاغلىق رايون كىلىماتىنى شەكىللەندۈرگەن، شۇ سەۋەبتىن بۇ يەر «گۈزەل بوستانلىق» دەپ تەرىپلىنىپ كەلمەكتە. يەر تۈزۈلۈشى شىمالدىن جەنۇبقا ئىلى دەريا بويىغىچە پەسىيىپ بارىدۇ. ئىلى دەريا شەرقتىن غەربكە قاراپ ناھىيىنىڭ جەنۇبىي چېگرىسىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ، ئومۇمىي ئۈزۈنلۇقى 74 كىلومېتىر كېلىدۇ. قۇياشنىڭ يىللىق يورۇتۇش ۋاقتى 2905 سائەت، يىللىق قۇياش رادىئاتسىيىسى 134.5 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىر. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا - يېغىن مىقدارى 330 مىللىمېتىر، سۇنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە پارغا ئايلىنىش مىقدارى 1621 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 160 — 175 كۈن، بۇ يەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9℃. كىلىماتى مۇتىدىل، سۇيى ئەلۋەك، ئوت - چۆپ بولۇق ئۆسىدۇ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىققا باب كېلىدۇ.

ناھىيە تەۋەسىدە شىمالىي تاغ جىلغىلىرىغا خاس روشەن تەتۇر تېمپېراتۇرىلىق بەلۋاغ، قوي، كالا پادىلىرىغا تولغان چوڭ ئوتلاق، تاغ - ئېدىرلىرى گۈزەل ئاق ئۆزەن ئورمان باغچىسى، سۇيى زۇمرەتتەك يالتىراپ تۇرغان ئىلى دەريا ئاراللىرى بار، يەنە لىن زېشۇ ئىلى خەلقىنى يېتەكلەپ ياسىغان قاش دەريا سۇ مىسى، خەلق ئۆستەڭى، بۇلدۇقلاپ تۇرغان بۇلاق سۇلىرى بىلەن ئېرىگەن قار - مۇز سۇلىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان قاش دەريا بار، كۆگۈرچىن تېغىدىن باشلىنىدىغان پىلىچى دەريا، جىرغىلاڭ دەريا، بوربوسۇن دەريا ناھىيە تەۋەسىدىن ئۆتىدۇ. يىللىق ئومۇمىي ئېقىم مىقدارى 4 مىليارد 270 مىليون كۇب مېتىرغا، يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئومۇمىي تولۇقلىما مىقدارى 1 مىليارد 240 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. قاش دەريا سۇ مىسىغا ياسالغان يىلىغا 248 مىليون كىلوۋات توك چىقىرىدىغان توقاي ئېلېكتر ئىستانسىسى 1991 - يىل 6 - ئايدا توك تارقىتىشقا باشلىغاندىن بۇيان، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ جۇملىدىن ئىلى دەريا ۋادىسىنىڭ ئېقتىسادىي تەرەققىياتىنى ئىشەنچلىك كاپالەتكە ئىگە قىلدى.

ناھىيە تەۋەسىدە بايلىق مول. ئېگىز تاغلىق رايوندا شەمشاد ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ؛ پاكار تاغلىق رايوندا ياۋا ئالما، ئۆرۈك، دۆلانە، ياۋا گىلاس؛ تۆزلەڭلىكتىكى بىنا قىلىنغان ئورمانلىقلاردا تېرەك؛ دەريا سايلىرىدا جىگدە، جىغان، تال كۆپ ئۆسىدۇ. ئېيىق، بۆغا، جەرەن، ياۋا چوشقا، سۇغۇر، ئۇلار قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار بار. قوڭاقتول كىرەش، سوغمگۈل، قارا ئەندىز قاتارلىق 1000 خىلدىن ئارتۇق ياۋا ئۆسۈملۈك بار. يەنە 3 - ئىرادىن قېلىپ قالغان ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان كىچىك يوپۇرماقلىق ئىرەن ئورمىنى ۋە 20 مىڭ مو يەردە قىممەتلىك دورىلىق ئۆسۈملۈك ھىڭ بار. بۇنىڭدىن غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئۆسۈملۈك، ھايۋانات خىلىنىڭ كۆپلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

قېزىلما بايلىقلاردىن ئالتۇن، مىس، تۆمۈر، كائولىنىت، گرانىت تاش، بارىت، كۆمۈر قاتارلىق 27 خىلى بار، 40 نەچچە ئورۇندا كان نۇقتىسى بار. كۆمۈر زاپىسى 6 مىليارد 245 مىليون توننا، ئالتۇن زاپىسى 250 توننا، يېقىنقى مەزگىلدە قېزىشقا بولىدىغىنى 60 توننا. ناھىيە بازىرىنىڭ 62 كىلومېتىر غەربىي شىمالىدىكى كۆگۈرچىن تېغىدا يىلىغا بىر توننا ئالتۇن ئالىدىغان شىنجاڭ بويىچە ئەڭ چوڭ ئالتۇن كارخانىسى —

ئاشى ئالتۇن كېنى بار. سۇپەتلىك ھاك تېشى زاپىسى 648 مىليارد 700 مىليون تونىنا كېلىدۇ، بۇ ئىلىدا بىناكارلىق ماتېرىياللىرى كەسپىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ توغىمەس بايلىقى.

قاتناش، پوچتا - تېلېگراف ئىشلىرى تېز راۋاجلاندى. ناھىيە بازىرىغا تۆتاشقان 9 ئاسفالت يول، دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسى ۋە 3 ئۆلكە يولى شەھەر - يېزا تاشيول تورىنى شەكىللەندۈردى. كەڭ تۈپتۈز ئاسفالت يوللار يېگى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردىن قېلىپ قالغان ئەگرى - توقاي، تار قەدىمكى يوللارنىڭ ئورنىنى ئالدى، ناھىيە - يېزا تاشيولى تەرەپكە تۆتاشتى. پوچتا يوللانمىلىرى، گېزىت - ژۇرنال يەتكۈزۈش تورلىرى ناھىيىنىڭ ھەممە يېرىنى قاپلىدى. 20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا تېلېفون كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدا كەم بولسا بولمايدىغان قورال بولۇپ قالدى. ئاسىيا - ياۋروپا نۇركابېلى ناھىيە تەۋەسىدىن ئۆتىدۇ، رەقەملىك - پروگراممىلىق كومپۇتاتۇر يەر شارى تورىغا تۆتاشتۇرۇلدى. يېزا - شەھەر تېلېفونىدا مىكرو دولقۇن، نۇركابېل، ئېلېكتر كابېلدىن ئىبارەت 3 تۈرلۈك يەتكۈزۈش ۋاستىسىدىن تەركىب تاپقان ستېرېئولۇق تور شەكىللەندى. 2000 - يىلى كومپۇتاتۇر سىغىمچانلىقى 2800 لىنىيىگە، ئابونېنت 19 مىڭ 22 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزىلاردىكى ئابونېنت 1200، ناھىيە بويىچە كەنتلەرنىڭ تۆتتىن بىرى، بازار- يېزا ئاھالىسىنىڭ ئۆچتىن بىرى تېلېفون ئورناتتى.

بازار - يېزا سودىسى پەيدىنپەي كېڭەيدى، سودىگەرلەر كۆپەيىپ، سېتىۋېلىش ئاۋاتلاشتى. كۆپ قاتلاملىق، كۆپ يوللۇق، كۆپ شەكىللىك خېرىدار توري ۋە مۇلازىمەت سىستېمىسى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى، كۆپ ئىقتىدارلىق، تەسىر كۈچى كۈچلۈك 30 نەچچە سودا بازىرى، بازار - يېزىلاردا سودا، يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت نۇقتىسىدىن 18ى قۇرۇلدى.

ماتارىپ، سەھىيە، مەدەنىيەت ۋە پەن - تېخنىكا ئىشلىرى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى. 2000 - يىلى ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ 172 گە، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 72 مىڭ 652 گە، ئوقۇتقۇچى 6009 غا يەتتى، شۇ يىلى ماتارىپ ئۈل مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشىغا 5 مىليون 770 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى. دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەركەز قىلىنغان پەن - تېخنىكا توري شەكىللەندى، ناھىيە - يېزا دەرىجىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش ئاپپاراتلىرى كۈندىن كۈنگە مۇكەممەللەشتى. پەن - تېخنىكا قوشۇنى ئۆزلۇكسىز زورايدى. ناھىيە بويىچە تۈرلۈك پەن - تېخنىكا خادىمى 4380 گە يەتتى. پەتتى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقاتى كۈچەيتىلىپ، ئىلغار تېخنىكىلار كېڭەيتىلگەنلىكتىن، ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق- چارۋىچىلىقنىڭ سەۋىيىسى ئۆزلۇكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىشلىرى كۆرۈنەرلىك ئىلگىرىلىدى. ناھىيە خەلقى رادىئو ئاڭلىيالايدىغان، كىنو، تېلېۋىزور، كىتاب كۆرەلەيدىغان بولدى. تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى يىل بويى ئۇزۇلمەيدىغان بولدى. ناھىيە، يېزا، كەنتتىن ئىبارەت 3 دەرىجىلىك داۋالاش ئاپپاراتى 135 كە، كەسپىي سەھىيە تېخنىكا خادىمى 853 كە، كارۋات 450 كە يەتتى. تۈرلۈك يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئۈنۈملۈك ئالدى ئېلىندى ۋە ئۇ داۋالاندى. يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ يۈز بېرىش نىسبىتى زور دەرىجىدە تۆۋەنلىدى. خەلقنىڭ ساغلاملىق سەۋىيىسى ئۆزلۇكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. خەلق يېمەك - ئىچمەكتە ئۇزۇقلۇق قىممىتىگە، كىيىم كىيىشتە رەختنىڭ سۈپىتىگە دىققەت قىلمدىغان، ئالىي بۇيۇملارنى ئىشلىتىدىغان، ئازادە ئۆيلەردە ئولتۇرىدىغان بولدى، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى يىلدىن يىلغا ئۆستى.

غۇلجا — بىرىنچى ئاشلىق ئامبىرى، ئۇ ئەڭ بۇرۇن تەسىس قىلىنغان، ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش تارىخى ئەڭ ئۇزۇن چوڭ دېھقانچىلىق ناھىيىلىرىنىڭ بىرى. يېگى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، ھەرقايسى نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتلەر دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقتا يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىپ، ناھىيە خەلقىنى يېتەكلەپ، داۋاملىق ئېتىز - ئېرىق سۇچىلىق قۇرۇلۇشى قىلىپ، ئەلا سورتلارنى كىرگۈزۈپ، ئىلغار تېخنىكىلارنى كېڭەيتىپ، تېرىقچىلىقنى ئىسلاھ قىلىپ، ماشىنىلىشىشنى ئومۇملاشتۇرۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنى ئىلى دەرياسى ۋادىسىدىكى داڭلىق «ئاشلىق ئامبىرى» غا ۋە مۇھىم چارۋىچىلىق بازىسىغا

ئايلاندۇردى.

2000 - يىلى سانائەت، پېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 229 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1995 - يىلدىكىدىن %3.49؛ دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 2290 يۈەنگە يېتىپ، 1067 يۈەن؛ يەرلىك مالىيە كىرىمى 41 مىليون 540 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، %91 ئاشتى. قولدا قالغان چارۋا 977 مىڭ 300 گە يەتتى، 24 مىڭ 700 تونىنا گۆش، 41 مىڭ 400 تونىنا سۈت ئىلىندى، چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 338 مىليون يۈەنگە يېتىپ، پېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ %7.45 نى ئىگىلىدى. غۇلجا ناھىيىسى ئېتىز - ئېرىق سۇچىلىق قۇرۇلۇشىدا ئۆلچەمگە يەتكەن ناھىيە، مەملىكەت بويىچە پەن - تېخنىكا خىزمىتىدە ئىلغار ناھىيە، مەملىكەت بويىچە تاۋار ئاشلىق بازىسى، دۆلەتتىنىڭ 100 مىڭ تونىلىق زاپاس ئاشلىق ئامبىرى جايلاشقان جاي، مەملىكەت بويىچە ئاشلىق سېتىپ بېرىدىغان 100 چوڭ ناھىيىنىڭ بىرى، مەملىكەت بويىچە شاخ - شۇمبا بىلەن كالا بېقىشتا ئۇلگە كۆرسىتىدىغان 10 ياخشى ناھىيىنىڭ بىرى بولۇپ باھالاندى. ناھىيە زېمىنىغا نەزەر سالساق، ئاسفالت يوللار تەرەپ - تەرەپكە كەتكەن، ئېتىزلىرى تۈپتۈز ۋە رەتلىك، ئېرىق - ئۆستەڭلەر گىرەلىشىپ كەتكەن، ئورمان بەلۋاغلىرى تورلاشقان، يېشىللىق دولقۇنلاپ تۇرغان مەنزىرىنى كۆرىمىز.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەبىئىي شارائىتى ئۆزەل، يېرى مۇنبەت، بۇغداي، كۆممىقوناق، شال، قمچا، زىغىر، قىزىلچا، كەندىر، كۆكتاماكا قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. بۇ يەردە باھاردا ھەممە يەر يېشىل لىباس كىيىدۇ، ياز ۋە كۈزدە مېۋىلەر خۇشپۇراق چاچىدۇ، زىرائەتلەر ئوخشاپ كېتىدۇ. ناھىيە 4 مىليون 200 مىڭ مو تەبىئىي ئوتلاق، 1 مىليون مو مۇنبەت ئېتىزغا تايىنىپ، ئوتلاق چارۋىچىلىقى بىلەن دېھقانچىلىق رايونلىرى باقمىچىلىقىنى بىرلەشتۈرۈش يولىغا ماڭدى. باقمىچىلىقتا باقمىچىلىق كىچىك رايونلىرىنى بەرپا قىلىشنى نىشان قىلىپ، كۆچلۈك تەرەققىيات ۋەزىيىتىنى ساقلىدى. 2000 - يىلى قوي، كالا، چوشقا بورداش كەسىپى ئائىلىسى 8134 كە، توخۇچىلىق كەسىپى ئائىلىسى 8300 گە يەتتى، يىلىغا «ياش» ماركىلىق تۇخۇمدىن 33 مىڭ تونىنا ئىلىندى. 8000 مو كۆلچەكتە بېقىلغان بېلىقلار راسا چوڭايدى. يىلىغا 220 مىڭ تونىنا ئاشلىق يەم - خەشەككە ئايلاندۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ ئاشلىقىنى ئۆز يېرىدە يەم - خەشەككە ئايلاندۇرۇش ئاساسەن ئىشقا ئاشۇرۇلدى. شۇنداق قىلىپ غۇلجا ناھىيىسى ئاشلىق، گۆش، تۇخۇم ئىشلەپچىقىرىشتا شىنجاڭ بويىچە 1 - ئورۇنغا ئۆتتى.

زامانىۋى سانائەت يوقلۇقتىن بارلىققا كەلدى، كىچىكلىكتىن زورايدى. ئۆز جايىنىڭ بايلىق ئەۋزەللىكىگە تايىنىپ ئۇن - ياغ زاۋۇتى، سېمونت زاۋۇتى، ھاراق زاۋۇتى، باسما زاۋۇتى، خىش زاۋۇتى، شېكەر زاۋۇتى، سۈت ياسالمىلىرى زاۋۇتى، كۆمۈركان قاتارلىق سانائەت كارخانىلىرىنى قۇردى، سانائەت مەھسۇلات قىممىتى ۋە پايدىسى يىلدىن يىلغا كۆپەيدى. 2000 - يىلى سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 274 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1990 - يىلدىكى 60 مىليون 18 مىڭ يۈەندىن 6.4 ھەسسە، پېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ يىللىق كىرىمى 655 مىليون 790 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1990 - يىلدىكى 39 مىليون 443 مىڭ يۈەندىن 17 ھەسسە كۆپەيدى.

غۇلجا ناھىيىسى — ئىلىنىڭ ئۆرۈك يۇرتى دەپ نام ئالغان بىرىنچى ناھىيە. غۇلجا ناھىيىسى ئىلى دەريا سى ۋادىسىدىكى مۇھىم مېۋە ماكانى بولۇپ، ئالما، ئاق ئۆرۈك، نەشپۈت، شاپتۇل، ئۈزۈم، قۇلۇبنىسىك (بۆلجۇرگەن)، قوغۇن - تاۋۇز كۆپ چىقىدۇ، بولۇپمۇ گۆشلۈك ھەم تاتلىق چوڭ ئاق ئۆرۈك داڭلىق. ھەر يىلى يازدا باغلاردىكى ئۆرۈكلەر پىشىپ مەي باغلىغاندا، سايا ھەتچىلەر تەرەپتىن ئۆرۈك يىغىلىشى كېلىشىدۇ، شۇڭا غۇلجا ناھىيىسى «ئىلىدىكى ئۆرۈك ماكانى» دەپ نامغا ئېرىشكەن. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان 20 مىڭ مو يەردە «يەر شارى قىزىل ئۈزۈمى» ۋە باشقا ئەلا سورتلۇق مېۋىلەرنىڭ يېتىشتۇرۇلۇشى بىلەن، مېۋىچىلىك سۈپەتلىك، يۇقىرى ھوسۇللۇق بولغان يېڭى پەللىگە كۆتۈرۈلدى.

رەڭگارەڭ ئوت - چۆپلەر قاپلىغان، قارىغايلار كۆككە ناقاشقان، زۇمرەتتەك سۈزۈك سۇلار شىلدىرلاپ

چوڭ ئىشلار

چاڭ سۇلالىسىدىن ئىلگىرىكى دەۋرلەر

يېڭى تاش قورال دەۋرىنىڭ ئاخىرىلىرى

ناهيىنىڭ شىمالىدىكى ئېدىرلىقلار باغرىدا ئىنسانلار ياشىغان. ئۇلار ياساپ ئىشلەتكەن تۆشۈكلۈك تاش پالتا، تاش ئوغۇر دەستىسى، يارغۇنچاق، تاش جوتولار ئېلىمىزنىڭ شىمالىي ئوتلاق مەدەنىيىتى سىستېمىسىغا مەنسۇپ. تېپىلغان بۇ تاش قوراللار ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيىدا ۋە ئالاقىدار ئورۇنلاردا ساقلانماقتا.

ئەمىنىيە دەۋرى، يېڭىلىق دەۋرى، چىن سۇلالىسى دەۋرى

ناهيە تەۋەسى ساكلارنىڭ زېمىنى ئىدى. «خەننامە»دە: «ساكلار ھەملىسىنى رۇڭ دەپ ئاتايتتى، ئۇلار ئەجدادىدىن تارتىپ دۇنخۇاڭدا ياشىغان، كېيىن ياپونلارنىڭ زوردىن غەربىي يۈرتقا كۆچكەن» دەپ يېزىلغان. ساكلار ھىندى - ياۋروپا ئاق تەنلىكلەر ئىرقىغا كىرىدۇ.

خەن سۇلالىسى خانى ۋېندىنىڭ 3 — 4 - يىللىرى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 176 — 177 - يىللىرى)

توخرىلار (ياۋچىلار) ھۇنلار تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىنغاندىن كېيىن، چىلەن، دۇنخۇاڭ تەرەپلەردىن غەربكە يۆرۈش قىلىپ ساكلارنىڭ يېرىگە كەلدى. ئىلى رايونىنى ئىگىلەپ تۇرغان ساكلار بېگى ئاھالىسىنى باشلاپ جەنۇبقا كۆچتى. توخرىلار ساكلارنىڭ يېرىدە چارۋىچىلىق قىلىشقا باشلىدى.

خەن سۇلالىسى خانى ۋېندى زامانىنىڭ خۇيۈەن 3 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 161 - يىلى)

ئۇسۇنلاردىن مەرگەن جايمىر قوشۇن باشلاپ غەربتىكى توخرىلارغا ھۇجۇم قىلدى، توخرىلار جەنۇبقا سۈرۈلۈپ ھازىرقى پاكىستاننىڭ پىشاۋار دېگەن يېرىگە كۆچتى. ئۇسۇنلار ئىلى دەرياسى ۋادىسىدا دۆلەت قۇردى، مەرگەن جايمىر كۇنبېگ (بەگ) بولدى، ئىسسىقكۆلنىڭ شەرقىي جەنۇبىي قىرغىقىدىكى قىزىل قورغاننى ئاستانە قىلدى. «خەننامە»دە: «ئۇسۇن دۆلىتىدە 120 مىڭ ئۆتۈن، 630 مىڭ ئادەم، 188 مىڭ 800 لەشكەر بار ئىدى» دەپ يېزىلغان.

خەن سۇلالىسى خانى شۇەندى زامانىنىڭ شېنجۇ 2 - يىلى (مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى)

ھۇنلارنىڭ باتسىقانى شانشاد تەخرىقوت نەچچە تۈمەن ئاتلىق قوشۇننى باشلاپ خەن سۇلالىسىگە بەيئەت قىلدى. خەن سۇلالىسى شىرمەت - چەۋەندازلار كاھىبگى جېڭ جىنى غەربىي يۇرتقا تەھدىت بولۇپ تۇرۇۋاتقان باتسىقانىنى كۆتۈۋېلىشقا ئەۋەتتى. خەن سۇلالىسى ئۇرلىدا غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلدى، شۇنىڭ بىلەن خەن سۇلالىسىنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرى غەربىي يۇرتتا ئىجرا قىلىنىدىغان بولدى، ھۇنلارنىڭ غەربىي يۇرتتىكى ھۆكۈمرانلىق ئاپپاراتى بولغان چاكارلار كاھىبگى مەھكىمىسى بىكار قىلىندى. ئاندىن ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇسۇن خەن سۇلالىسىنىڭ زېمىنى بولدى.

خەن سۇلالىسى خانى شۇەندى زامانىنىڭ 1 - يىلى (مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 53- يىلى)

ئۇسۇن ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ماجىرا تۇغۇلدى، ئۇجۇت كۈنبېگىنى ئۆلتۈرۈپ ئۆزى كۈنبېگى بولدى. شۇەندى خان مەلىكە جىيېيۈنىڭ خاس مۇلازىمى فېڭ لياۋ بىلەن تەمتەك تۇنتۇچى بەگ، چاڭلې تۇرىسى چاڭ خۇينى مەلىكە جىيېيۈنىڭ چوڭ ئوغلى يۇەن گۇيمىنى چوڭ كۈنبېگ، ئۇجۇتنى كىچىك كۈنبېگ قىلىپ تەيىنلەشكە بۇيرۇپ، ئۇلارغا مۆھۈر بەردى. كېيىنكى يىلى چاڭ خۇي لەشكەرلەرنى قىزىل قورغاندا! بوز يەر ئېچىشقا سالدى، پاسىل ئايرىپ، چوڭ - كىچىك كۈنبېگلەرگە پۇقرالارنى بۆلۈپ بەردى. چوڭ كۈنبېگگە 6 تۈمەن تۇتۇن، كىچىك كۈنبېگگە 4 تۈمەن تۇتۇن بۆلۈپ بېرىلدى. ھازىرقى غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسى چوڭ كۈنبېگگە تەۋە بولدى.

غەربىي ۋېي سۇلالىسى خانى فېيدى زامانىنىڭ يۇەنچىن 1 - يىلى (552 - يىلى)

ئالتاي تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدە كۆچمە چارۋىچىلىق بىلەن ياشاپ كەلگەن تۈرك قەبىلىسىنىڭ ئاتامانى تۈمەن جورجانلارنى مەغلۇپ قىلىپ، تۈرك خانلىقىنى قۇردى. تۈمەن ئۆزىنى ئىل قاغان دەپ ئاتىدى.

شىمالىي چى سۇلالىسىنىڭ تەيەنتۇك 3 - يىلى (566 - يىلى)

ئاشنا تۈمەننىڭ ئىنىسى ئىستەمى 10 سەردار ۋە 10 تۈمەن لەشكەرنى باشلاپ غەربىي يۇرتتىكى جايلارنى ئىگىلەپ، ئۆزىنى غەرب قاغانى دەپ ئاتىدى. ئىلى دەرياسى ۋادىسىدىكى ئۇسۇنلارنىڭ كونا زېمىنى تۈركلەرگە تەۋە بولدى.

سۇي سۇلالىسى خانى ۋېندى زامانىنىڭ كەيخۇاڭ 2 - يىلى (582 - يىلى)

تۈرك خانلىقى شەرقىي تۈرك خانلىقى ۋە غەربىي تۈرك خانلىقى دەپ ئىككىگە بۆلۈندى. غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسى غەربىي تۈرك خانلىقىغا قارىدى. كەيخۇاڭ 4 - يىلى (584 - يىلى) 2 - ئايدا غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ

قاغانى تاردۇش قوشۇنىنى باشلاپ سۇي سۇلالىسىگە بەيئەت قىلدى ۋە ئۇنىڭغا رەسمىي ئولپان تاپشۇرىدىغان بولدى.

تاڭ سۇلالىسى خانى تەيزۇڭ زامانىنىڭ جەنگۇەن 23 - يىلى (649 - يىلى)

تاڭ سۇلالىسى غەربىي يۇرتتا بېشىبالىق تۇتۇق مەھكىمىسى تەسىس قىلدى. ناھىيە تەۋەسى مۇشۇ تۇتۇق مەھكىمىسىگە قارىدى.

تاڭ سۇلالىسى خانى گاۇزۇڭ زامانىنىڭ شىيەنچىڭ 2 - يىلى (657 - يىلى)

ئىلى ئايمىقىنىڭ ھەربىي - مەمۇرىي باش بۇغى سۇ دىڭىڭ ئاشنا قۇل توپىلىڭىنى تىنچىتتى. 3 - يىلى 2 - ئايدا تاڭ سۇلالىسى ئىلى دەرياسى ۋادىسىدا ئىسسىقكۆل قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى ۋە تىنىقنۇر قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ، غەربىي تۈركلەرنىڭ ئىلگىرىكى زېمىنىنى باشقۇردى. ھازىرقى غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدە ئۇرلى تۇتۇق مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ، تۈركەشلەرنىڭ بىر قەبىلىسىنى ئورۇنلاشتۇردى. ئۇرلى تۇتۇق مەھكىمىسى ئىسسىقكۆل قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە قارىدى.

تاڭ سۇلالىسى خانى دەيزۇڭ زامانىنىڭ دالى 1 - يىلى (766 - يىلى)

قارلۇقلار غەربىي تۈركلەرنىڭ ئىلگىرىكى زېمىنىغا كۆچۈپ، يەتتەسۇ ۋە ئىلى دەرياسى ۋادىسىنى سورىدى، ناھىيە تەۋەسى قارلۇقلارنىڭ ئىلكىدە بولدى.

تاڭ سۇلالىسى خانى ۋەنزۇڭ زامانىنىڭ كەيچىڭ 5 - يىلى (840 - يىلى)

شىمالىي چۆللۈكنىڭ ئوتلاق رايونىدا چارۋىچىلىق قىلىپ تۇرۇۋاتقان ئۇيغۇر خانلىقى قىرغىزلار تەرىپىدىن تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، 15 قەبىلە يەتتەسۇ ۋە ئىلى دەرياسى ۋادىسىغا كۆچۈپ قارلۇقلار بىلەن ئارىلىشىپ ئولتۇراقلاشتى.

كېيىنكى تاڭ سۇلالىسى خانى مىڭزۇڭ زامانىنىڭ چاڭشىڭ 3 - يىلى (932 - يىلى)

قارلۇقلار بىلەن ئۇيغۇرلار بىرلىكتە قۇرغان قاراخانىيلار خاندانلىقى بۇگۈنكى شىنجاڭنىڭ غەربىي قىسمىغا ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىغا ھۆكۈمرانلىق قىلدى. ناھىيە تەۋەسى ئۇنىڭغا قارىدى.

سۇڭ سۇلالىسى خانى ۋېيزۇڭ زامانىنىڭ شۇەنخي 6 - يىلى (1124 - يىلى)

لياۋ سۇلالىسىنىڭ خان جەمەتىدىكى يوللىغ تاشىن قوشۇن باشلاپ غەربكە كۆچتى، 1132 - يىلى ئېمىلدا قورغان سېلىپ ئۆزىنى پادىشاھ دەپ جاكارلاپ، غەربىي قىتتان ھاكىمىيىتىنى قۇردى. ئاندىن قاراخانىيلار

خاندانلىقىنى مەغلۇپ قىلدى، 1134 - يىلى بالاساغۇننى پايتەخت قىلدى. غۇلجا ناھىيە تەۋەسى غەربىي قىتتان سۇلالىسىغا قارىدى.

چىڭگىزخان زامانىنىڭ 6 - يىلى (1211 - يىلى)

ئىلى دەرياسى ۋادىسى ۋە بالقاش كۆلى ئەتراپىدا چارۋىچىلىق قىلىۋاتقان قارلۇق قەبىلىلىرى موڭغوللارغا بېقىندى.

چىڭگىزخان زامانىنىڭ 20 - يىلى (1225 - يىلى)

چىڭگىزخان يەرلەرنى ئوغۇللىرىغا سۈيۈرغال قىلىپ بەردى. ئىككىنچى ئوغلى چاغاتاينىڭ سۈيۈرغال يېرى شەرقتە ئىلى دەرياسى ۋادىسىغىچە، جەنۇبتا ھازىرقى قاراشەھەرنىڭ غەربىدىكى جايلارغىچە، غەربتە ئامۇ دەرياسى ۋە ماۋرا ئۇننەھىر رايونىدىكى ئوتلاقلارغىچە بولغان جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. چاغاتاي خانلىقى ئالمىلىق شەھىرىنى پايتەخت قىلدى. ناھىيە تەۋەسى چاغاتاي خانلىقىغا قارىدى. جېنداۋ ئايىمىقىنىڭ ئاتامانى، چاڭچۇن ھەقزاتى چىۋ چۇجى ۋە ئۇنىڭ شاگىرتى لى جىچاڭ شۇنىڭدەك باش مىرزا يوللىغ چۇسايلار غەربكە قىلغان سەپىرىدە ئىلىدىن ئۆتكەندە ئالمىلىق شەھىرىگە قاراشلىق جايلارنى كۆرۈپ، بۇ يەر ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە ئوخشايدىكەن دېگەن. لىۋ يۇ «غەربكە سەپەر» دە: «تۆمۈر كەڭسايى ئېغىزىدا چازا قۇرغان، بۇ يەردىكىلەرنىڭ تولىسى خەنزۇلار ئىكەن، مىللەتلەر ئارىلاش ئولتۇرىدىكەن، بۇلار بارا - بارا جۇڭگونىڭ ئۇرۇپ - ئادەتلىرىنى سىڭدۈرگەن» دەپ يازغان.

يۈەن سۇلالىسى خانى خۇبىزۇك زامانىنىڭ جەجبىك 7 - يىلى (1347 - يىلى)

چاغاتاي خانلىقى شەرقىي چاغاتاي خانلىقى ۋە غەربىي چاغاتاي خانلىقى دەپ ئىككىگە بۆلۈندى. ناھىيە تەۋەسى شەرقىي چاغاتاي خانلىقىغا قارىدى.

مىڭ سۇلالىسى خانى چېڭزۇ زامانىنىڭ يۈڭلې 12 - يىلى (1414 - يىلى)

مەنسەپ - تۆتۇق پىرقىسى كاتاۋۇلى چىن چېڭ، نوپۇس پىرقىسى بېگى لى شىيەن سەمەرقەند قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ شاھزادىلىرىنى ئۈزىتىپ ماڭدى. 4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدىن ئۆتكەندە چاغاتاي خانلىقىنىڭ كېيىنكى پادىشاھى مەھمۇتخان ئادەم ئەۋەتىپ، ئۇلارنى ھوزۇرىغا تەكلىپ قىلدى.

مىڭ سۇلالىسى خانى چېڭزۇ زامانىنىڭ يۈڭلې 16 - يىلى (1418 - يىلى)

كېيىنكى چاغاتاي پادىشاھى سۇلتان ئۇۋەيسخان تەختكە چىقىپ، دۆلەت نامىنى ئىلىبالىق دەپ ئاتىدى. سۇلتان ئۇۋەيسخان ئۆلگەندىن كېيىن جەستى غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدىكى بوربوسۇن دەرياسى بويىغا (ھازىرقى مازار يېزىسىنىڭ مازار كەنتىگە) دەپنە قىلىندى.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرى

چىڭ سۇلالىسى خانى شېڭزۇ زامانىنىڭ كاڭشى 11 - يىلى (1672 - يىلى)

جۇڭغار خانى سېڭگې ئاقسۆڭەكلەر نىزاسىدا ئۆلتۈرۈلدى. ئۇنىڭ ئىنىسى غالدان خانلىققا ۋارىسلىق قىلدى، جۇڭغار قەبىلىسىنىڭ سىياسىي مەركىزى قوبۇقاردىن غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىگە يۆتكەلدى.

كاڭشى 56 - يىلى (1717 - يىلى)

جۇڭغار ئاتامانى سېۋىن ئارۇبدان چوڭ ئىنىسى سېرىن دوندۇپنى 6000 كىشىلىك خەل قوشۇن بىلەن شىزاڭنىڭ لىخاسا شەھىرىگە ھۇجۇمغا ئەۋەتتى، ئۇلار بۇتخانىلاردىكى قىممەت باھالىق ئەسۋابلارنى يىغىشتۇرۇپ ئىلغا ئېلىپ كەلدى. سېۋىن ئارۇبدان ئىچكىرىدىن ئۇستىلارنى تەكلىپ قىلىپ، غۇلجىدا ئالتۇن قۇببىلىق بۇتخانا، قاينۇقتا كۆمۈش قۇببىلىق بۇتخانا سالدۇردى.

چىڭ سۇلالىسى خانى گاۋزۇڭ زامانىنىڭ چىيەنلۇڭ 20 - يىلى (1755 - يىلى)

ئامۇرسانا توپىلاڭ كۆتۈردى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىمالىنى تىنچلاندۇرغۇچى سانغۇنى بەندى، مەسلىھەتچى ئامبال ئېرۇڭشەن جەڭ قىلغاچ چېكىندى، غۇلجا تەۋەسىدىكى ئۇلانغۇتتا توپىلاڭچىلارنىڭ قورشاۋىدا قېلىپ، ۋەتەن ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلدى.

چىيەنلۇڭ 22 - يىلى (1757 - يىلى)

چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى ئامۇرسانا توپىلىڭىنى تىنچىتتى. كېيىنكى يىلى 7 - ئايدا قارادۇۋان چىيەنلۇڭ خان ئۆزى يازغان «جۇڭغارلارنىڭ تىنچىتىلغانلىقىغا بېغىشلانغان ئىلى مەڭگۈ تېشى»نىڭ تېكىستىنى تارقاتتى. 27 - يىل 8 - ئايدا خان ئامبال ئاگۈيىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن فۇكۇي ئۇستىلارنى باشلاپ غۇلجا شەھىرىنىڭ كۈن چىقىش قوۋۇقى سىرتىدىكى دۆڭلۇككە شىپاڭ ياسىتىپ، خان تېكىست يېزىپ بەرگەن مەڭگۈ تاشنى ئورناتتى.

چىيەنلۇڭ 25 - يىلى (1760 - يىلى)

ئاگۈي يارلىققا بىنائەن ئاقسۇدىن ئىلغا كېلىپ باسقاۋۇل ئامبال بولدى. ئۇ ئۇيغۇرلاردىن 300 كىشىنى ئېلىپ كېلىپ قاينۇقتا بوزىيەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلغۇزدى.

تۇرپان ئاقسۆڭەكلىرىدىن بولغان ئىنانچىخان ئىمىن خوجىنىڭ 2 - ئوغلى مۇساغا يارلىققا بىنائەن ئەركانبەگ مەرتىۋىسى بېرىلىپ، ئىلىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ بوزىيەر ئېچىشىغا مەسئۇل 3 - دەرىجىلىك ھاكىمبەگلىككە تەيىنلىنىپ، يەنىلا تۆرە دەرىجىلىك ئىش بېجىرگۈچى بولدى، بۇ ئىلىدا ئۇيغۇرلارنىڭ بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈشىنىڭ باشلىنىشى بولدى.

چيەنلۇڭ 27 - يىلى (1762 - يىلى)

غۇلجا شەھىرى پۈتتى، چيەنلۇڭ خان ئۇنىڭغا « 远宁 » (نىڭيۈەن) دەپ نام بەردى. 10 - ئايدا يارلىققا بىنائەن مىڭ رۇي «ئىلى قاتارلىق جايلارنى باشقۇرغۇچى جاڭجۈن» بولدى.

چيەنلۇڭ 30 - يىلى (1765 - يىلى)

ناھىيە تەۋەسىدىكى قاش مۇسۇلمان قەلئەسى پۈتتى، چيەنلۇڭ خان ئۇنىڭغا « 怀顺城 » (خۇەيشۈن قەلئەسى) دەپ نام بەردى.

ئىلىنىڭ تۈنجى جاڭجۈنى مىڭ رۇي، ئىلىنىڭ بوزيەر ئېچىشقا مەسئۇل ھاكىمبېگى مۇسا قاش دەريا سىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىن يېڭى ئۆستەڭ چېپىش بۇيرۇقى چۈشۈردى. ئۇچتۇرپاندا توپىلاڭ يۈز بېرىپ، يارلىققا بىنائەن مىڭ رۇي بىلەن مۇسا توپىلاڭنى تىنچىتىش ئۈچۈن ئۇچتۇرپانغا يۈرۈپ كەتكەنلىكتىن ئۆستەڭ چېپىش توختاپ قالدى.

چيەنلۇڭ 31 - يىلى (1766 - يىلى)

ئىلىدا چېكەتكە ئاپىتى يۈز بېرىپ مۇسۇلمان مەھەللىلىرىدىكى زىرائەتلەر زىيانغا ئۇچرىدى. بايانداي مانجۇ قەلئەسى پۈتتى، چيەنلۇڭ خان ئۇنىڭغا « 惠宁城 » (خۇيىنىڭ قەلئەسى) دەپ نام بەردى.

شۇ يىلى «خان تەرىپىدىن بېكىتىلگەن غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» كىتاب بولۇپ چىقتى، ئۇنىڭ 33 - جىلدىدا «ئىلىدىكى بوزيەر ئۆزلەشتۇرگۈچى مۇسۇلمانلاردىن 6406 تۇتۇن، 20 مىڭ 356 نوپۇس بار» دەپ خاتىرىلەنگەن.

چيەنلۇڭ 38 - يىلى (1773 - يىلى)

ئىلى جاڭجۈنى ئىلتۇ تەستىقا بىنائەن بوزيەر ئاچقۇچى 6000 تۇتۇننى 9 مەھەللىگە بۆلدى. ھەربىر تۇتۇن يىلىغا 16 دادەن ئاشلىق تاپشۇرىدىغان، شۇنىڭ بىلەن بوزيەر ئاچقانلار 96 مىڭ دادەن ئاشلىق تاپشۇرىدىغان بولدى.

چيەنلۇڭ 45 - يىلى (1780 - يىلى)

ئىلى جاڭجۈنى قارابۇلاق (ھازىرقى غۇلجا شەھىرىنىڭ خەنبىك يېزىسى) قەلئەسىنىڭ پۈتكەنلىكىنى توغرىسىدا مەلۇمات بوللىدى. چيەنلۇڭ خان ئۇنىڭغا « 熙春 » (شىچۈن) قەلئەسى دەپ نام بەردى. بۇ قەلئەدە باش دىۋاندىن كەلگەن باسقاۋۇل تۇردى.

چىەنلۇك 54 - يىلى (1789 - يىلى)

ئىلى جاڭجۈنى باۋنىك تەستىقلىتىش ئارقىلىق، مۇسۇلمان مەھەللىلىرىدىكى ھەربىر تۈتۈننىك تاپشۇرىدىغان ئاشلىقنىنى 16 دادەن 6 كۈرە 6 شىڭغا ئۆزگەرتتى، مۇسۇلمان مەھەللىلىرىنىك يىلىغا تاپشۇرىدىغان ئاشلىقى 100 مىك دادەنگە يەتتى.

چىك سۇلالىسى خانى رېنزۇك زامانىنىك جياچىك 7 - يىلى (1802 - يىلى)

ئىلى جاڭجۈنى سۇك يۈن بايانداينىك خۇاڭساۋخۇ دېگەن يېرىدە ئىلى دەرياسىنىك شىمالىي قىرغىقىدىن ئۆستەك چاپتۇرۇپ، ئىلى دەرياسى سۈيىنى باشلاپ ئېتىز سۇغاردى، ئۈنىڭدىن كېيىن يەنە بىر ئۆستەك چاپتۇرۇپ پىلىچى سۈيىنى تۆڭخۇي ئۆستىگە چۈشۈرۈپ، بايانداي، كۈرەلەردىكى مانجۇ بوزىەرلىرىنى سۇغاردى.

جياچىك 17 - يىلى (1812 - يىلى)

1 - ئاينىك 25 - كۈنى بوربوسۇن ئەتراپىدا يەر تەۋرىدى.

جياچىك 21 - يىلى (1816 - يىلى)

ئىلى جاڭجۈنى سۇك يۈن ئىلى مۇسۇلمانلار ھاكىمىيىگى خوشنىزاتىنىك ئاق ئۆستەڭنى چاپتۇرۇۋاتقانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات يوللىدى.

چىك سۇلالىسى خانى شۇەنزۇك زامانىنىك داۋگۇاك 22 - يىلى (1842 - يىلى)

گۇاڭدۇك - گۇاڭشىنىك سابىق تۈتۈقى قوشۇمچە لەشكىرىي پىرقە دۇان بېگى لىن زېشۇ ئەمىلى ئۆۋەنلىتىلىپ ئىلىغا يۆتكەلدى. ئۇ ئىلىدا تۇرغان چېغىدا ئىلى جاڭجۈنى بۇيانتايغا ياردەملىشىپ ئىلىنىك بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىشلىرىنى باشقۇردى، ئۇچ تېرەك، ئاچىئۇسۇ، ئارابوزدىكى 200 مىك مودىن كۆپرەك بوزىەرنى تەكشۈرۈپ، مىك تۈتۈندىن ئارتۇق مۇسۇلمانىنى ئورۇنلاشتۇردى. ئىنانە توپلاپ 100 مىك ئىش كۈنى سەرپ قىلىپ ئاق ئۆستەك تومىسىنى ياساتتى ۋە 6 چاقىرىمدىن كۆپرەك غول ئۆستەڭنى چاپتۇردى. بۇيانتاي ئىش كۈنى لىن زېشۇنى: «ئۆمرۇبدە بۇ ئادەمگە يېتمىدىغان ئادەمنى كۆرگەن ئەمەسمەن» دەپ ماختاپ مەكتۇپ يوللىدى.

چىك سۇلالىسى خانى ۋېنزۇك زامانىنىك شىيەنفېك 8 - يىلى (1858 - يىلى)

قوقەندكە قېچىپ كەتكەن بورھاندىن خوجىنىك ئەۋلادى ۋەلىخان قوقەند ھۆكۈمرانلىرىنىك ۋە قەشقەردىكى چوك قۇلدارلار، دىنىي مۇتەئەسسىپلەرنىك پىلانلىشى بىلەن توپلاك كۆتۈردى. ئىلىدا تۇرۇشلۇق قوشۇنلار ۋە

تېرىقچى ئۇيغۇرلار توپىلاڭنى تىنچىتىشقا قاتناشتى ۋە ياردەم بەردى. نۇرغۇنلىغان ئۇيغۇر دېھقان مۇز داۋاندىن ئۆتۈپ ھەربىي ئاشلىقنى ئالدىنقى سەپكە ئۆز ۋاقتىدا يەتكۈزدى. ئىشكىئاغابەگ مەززەمزات ھەربىي ئاشلىق توشۇشتا كۆچ چىقارغانلىقى ئۈچۈن ئوردا ئۇنىڭغا گۈللۈك پۆپۈك بەردى.

شىيەنفېڭ 9 - يىلى (1859 - يىلى)

ياز بىلەن كۆز ئارىلىقىدا ئۇدا قاتتىق يامغۇر ياغقانلىقتىن، تاغدىن كەلكۈن كېلىپ ئاقتۇستەڭنىڭ بىرنەچچە يېرىنى بۇزۇۋەتتى.

چىڭ سۇلالىسى خانى مۇزۇڭ زامانىنىڭ تۆڭجى 3 - يىلى (1864 - يىلى)

8 - ئايدا غۇلجا شەھىرىدىكى مۇسۇلمانلار مەسچىتكە يىغىلىپ، سۇيدۇڭدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ كۆتۈرۈلۈشىگە ئاۋاز قوشماقچى بولدى. ئىلى جاڭجۈنى چاڭ چىڭ بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ مانجۇ بارگاھىنىڭ كاتتىۋېشى دوپشوكۈنى ئۇلارنى تەسلىم بولۇشقا دالالەت قىلىش ئۈچۈن غۇلجا شەھىرىگە ئەۋەتتى.

9 - ئاينىڭ 13 - كۈنى غۇلجا شەھىرىدىكى ئۇيغۇرلار بىلەن خۇيزۇلار قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، غۇلجا شەھىرىنى ئالدى.

10 - ئايدا ئۇيغۇر، خۇيزۇ قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى خەنىڭ، بايانداي قەلئەلىرىگە ھۇجۇم قىلدى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئىلى جاڭجۈنى چاڭ چىڭنى مەنسەپتىن قالدۇردى.

12 - ئايدا قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى ئىچىدە مالىمانچىلىق تۇغۇلدى. قوزغىلاڭچىلار قوشۇنىنىڭ باشلىقى ھاكىمبەگ ئابدۇرۇسۇل، سابىق تەيجى، ئىلى ھاكىمبېگى مەززەمزات كەينى - كەينىدىن ئۆلتۈرۈلۈپ، مولا شاۋكەت ئۆزىنى ئىلى سۇلتانى دەپ جاكارلىدى.

تۆڭجى 4 - يىلى (1865 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 14 - كۈنى قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى بايانداينى ئىشغال قىلدى. شەھەردىكى 20 مىڭدىن ئارتۇق لەشكەر ۋە پۇقرا تالاپەتكە ئۇچرىدى.

تۆڭجى 5 - يىلى (1866 - يىلى)

1 - ئايدا قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى كۆرە قەلئەسىنى ئىشغال قىلدى. ئىلى جاڭجۈنى مىڭ شۇ ئۆلۈۋالدى، سابىق جاڭجۈن چاڭ چىڭ ئەسىرگە چۈشتى، نەچچە 10 مىڭ لەشكەر ۋە پۇقرا ئۆلدى.

3 - ئايدا قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى ئىچىدە مالىمانچىلىق تۇغۇلدى. ئەلاخان ئىلى سۇلتانى مولا شاۋكەتنى ئۆلتۈردى. خۇيزۇ قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى بىلەن ئۇرۇشۇپ، ئۇلارنىڭ باشلىقى ياقۇپ ئاخۇننى ئۆلتۈرۈپ ئۆزىنى ئىلى سۇلتانى دەپ جاكارلىدى.

تۆڭجى 10 - يىلى (1871 - يىلى)

چارروسىيە ئىلىگە يۈرۈش قىلىش قوشۇنىنىڭ باشلىقى گورباكوۋسكى چارروسىيە قوشۇنىنى باشلاپ ئىلىغا تاجاۋۇز قىلدى. ئىلىدىكى ئارمىيە - خەلق قوزغىلىپ تاجاۋۇزچىلارغا قارشىلىق كۆرسەتتى. 6 - ئاينىڭ 30-

كۆنى چىڭسخوزا، 7 - ئاينىڭ 1 - كۆنى سۈيدۈك قەلئەسى قولدىن كەتتى. 7 - ئاينىڭ 3 - كۆنى چۈشتىن كېيىن ئەلاخان بايانداي سىرتىغا چىقىپ گورباكوۋسكىنى قارشى ئالدى. ئەتسى ئەلاخان چارروسسىيە ئارمىيىسىنىڭ بارگاھىغا بېرىپ تەسلىمنامە تاپشۇردى، چارروسىيە تاجاۋۇزچى قوشۇنى خەنبىلىق، غۇلجا قەلئەلىرىنى ئالدى.

تۆڭجى 12 - يىلى (1873 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 7 - كۆنى ئىلىدىكى ئۇيغۇر خەلقى چارروسىيىنىڭ زۇلۇمىغا چىداپ تۇرالماي، سىدىقنى تارباغاتايدىكى ئىلى جاڭجۈنى بارگاھىغا ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتتى، سىدىق مۇۋەققەت جاڭجۈن رۇڭ چۈەنگە چارروسىيە تاجاۋۇزچىلىرىنىڭ زوراۋانلىقى ئۈستىدىن شىكايەت قىلدى. تارباغاتايغا بالدۇر بارغان ئىلى تۇرغۇت قەبىلىسىنىڭ بېيلىسى، چاخار قەبىلىسىنىڭ باش بۇغى ۋە مانجۇ بارگاھى، شىبە بارگاھىنىڭ ۋەكىللىرى سىدىقنى قارشى ئالدى ۋە كۈتۈۋالدى.

چىڭ سۇلالىسى خانى دېزۇڭ زامانىنىڭ گۈاڭشۇ 2 - يىلى (1876 - يىلى)

10 - ئايدا رۇڭ چۈەن يارلىقىغا بىنائەن ئاستانىگە قايتتى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جىن شۈننى ئىلى جاڭجۈنلىكىگە تەيىنلىدى.

گۈاڭشۇ 7 - يىلى (1881 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 26 - كۈنى زىڭ جىزې چارروسىيە تەرەپ بىلەن «جۈڭگو — روسىيە ئىلى شەرتنامىسى»، «تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەن قۇرۇقلۇق سودا ئالاقە نىزامنامىسى» نى ئىمزالدى.

3 - ئايدا چارروسىيە غۇلجا شەھىرىنىڭ شىمالىدا كونسۇلخانا تەسىس قىلدى.

گۈاڭشۇ 8 - يىلى (1882 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئىلى مەسلىھەتچى ئامبىلى شىكتەي چارروسىيە ئەمەلدارى شېشمالىۋ بىلەن غۇلجا شەھىرىدە ئۈچرىشىپ، ئىلىنى تاپشۇرۇپ بېرىش - تاپشۇرۇپ ئېلىش ئىشلىرىنى كېلىشتى. شىكتەي قاتارلىقلار ئۇيغۇر، خەنزۇلارنى يىغىپ چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ ئېلانىنى ئۇقتۇرۇپ ۋە كوچىلارغا چاپلاپ، ئۇنىڭدىن نەچچە مىڭ ئادەمنى خەۋەردار قىلدى.

2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى شىكتەي بىلەن چارروسىيىنىڭ خاس ۋەزىرى فولىت غۇلجا شەھىرىدە ھۆججەت ئالماشتۇرۇشتى، شۇنىڭ بىلەن ئىلى تاپشۇرۇپ بېرىلدى ۋە تاپشۇرۇپ ئېلىنىدى.

گۈاڭشۇ 9 - يىلى (1883 - يىلى)

2 - ئاينىڭ 13 - كۈنى چارروسىيە ئارمىيىسىدىن ئىلىغا كونسۇلخانىسىدا 150 ئادەم قالدۇرۇلدى، قالغىنى غۇلجا شەھىرىدىن قوزغىلىپ، قورغاسىتىكى نىكەن چارىسى ئارقىلىق چېگرىدىن چىقىپ چارروسىيىگە قايتتى.

چارروسىيە ئىلىنى قايتۇرۇپ بېرىش مەزگىلىدە 70 مىڭدىن ئارتۇق جۇڭگو پۇقرالىرىنى مەجبۇرلاپ چارروسىيىگە كۆچۈردى.

گۇاڭشۇ 12 - يىلى (1886 - يىلى)

ئاقتۇستەك كۆپ يىل رېمونت قىلىنمىغانلىقى ئۈچۈن ئېغىر ھالدا لاتا تىنىپ كەتكەنىدى. مۇڭغۇلغەت ئىلى جاڭجۇنى شىلۇن شىبەلەر يىگىدىن 500 ئەسكەر چىقىرىپ ئاقتۇستەكنى تولۇق رېمونت قىلىش توغرىسىدا مەلۇمات يوللىدى.

گۇاڭشۇ 13 - يىلى (1887 - يىلى)

12 - ئاينىك 19 - كۈنى ئەمەلدارلار پىرقىسى بىلەن نوپۇس پىرقىسى كېڭىشىش ئارقىلىق غۇلجا ناھىيىسى قۇرۇشنى، ئۈنىك ئىلى - تارباغاتاي ئايمىقىنىك ئىلى مەھكىمىسىگە قارىشىنى تەستىقلىدى.

گۇاڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى)

4 - ئاينىك 15 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى قۇرۇلدى. تۇنجى ئامبال گاۋ جىڭچاڭ ۋەزىپە ئۆتەشكە باشلىدى. شۇ چاغدا غۇلجا ناھىيىسىدە 4578 تۇتۇن، 22 مىڭ 937 نوپۇس بار ئىدى. 1889 - يىل 2 - ئاينىك 20- كۈنى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىك باش مۇپەتتىشى لىيۇ جىنتاڭنىك ئىلتىماسىغا بىنائەن غۇلجا ناھىيىسىگە سىپەر تارقىتىپ بەردى.

گۇاڭشۇ 17 - يىلى (1891 - يىلى)

ئىلىنى قوغدىغۇچى جاڭجۇن قۇلمىكتىي مانجۇ بارگاھىنىك يارەمچى ئەمىرى بىلەن سۈيدۈك، غۇلجا ناھىيىلىرىنىك ئامبالىرىنى ھەم قالدۇق ئىشلار ئىدارىسىنىك ھەيئەتلىرىنى باشلاپ ئىلىنىك تېرىلغۇ يەرلىرىنى تەكشۈردى. مانجۇ قوشۇنلىرى تېرىۋاتقان يەردىن باشقا، قالغان 67 مىڭ يەرنى سۈيدۈك، غۇلجا ناھىيىلىرىنىك ئۆزلەشتۈرۈپ باشقۇرۇشىغا بەردى.

گۇاڭشۇ 23 - يىلى (1897 - يىلى)

فرانسىيىلىك پوپ شتەنجى، مىسسىئونېر لياڭ مىڭدې غۇلجا شەھىرىنىك شەرقىدە چېركاۋ سېلىپ، 80 نەچچە مۇخلىس قوبۇل قىلدى.

گۇاڭشۇ 33 - يىلى (1907 - يىلى)

چارروسىيە دۆلىتىمىزنىك 1000 نەچچە ئائىلىلىك پۇقرالىرىنى قايتۇرۇپ بەردى، ئۇلار چارروسىيە تەۋەلىكىدىن قالدۇرۇلۇپ، تاشقى ئىشلار ۋازارىتىنىك رۇخسىتى بىلەن دۆلىتىمىز پۇقرالىقىغا قوبۇل قىلىندى.

گۇاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى)

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى لى فاڭشۇ ۋەزىپىگە ئولتۇردى، ئۇ «غۇلجا ناھىيىسىدىكى يۇرتلار تەزكىرىسى»نى تۈزۈپ چىقتى. شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە 5812 تۇتۇن، 28 مىڭ 189 نوپۇس بار ئىدى.

شۈەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى)

2 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى لى فاڭشۇ ماتارىپنى راۋاجلاندۇرۇشقا كۈچ چىقارمىغانلىقى ئۈچۈن، گەنسۇ - شىنجاڭ مۇپەتتىشى لىيەن كۇي ئۇنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش ھەققىدە مەلۇمات يوللىدى.

جاۋ مېڭپەن مۇۋەققەت ئامبال بولدى. كېيىنچە لى فاڭشۇ بۇيرۇقنا بىنائەن ئىلى مەھكىمىسىنىڭ ئامبىلى شۇ گوجېننىڭ ئاقتۇستەڭنى رېمونت قىلىش ئىشىغا يارەملەشتى. بۇ قۇرۇلۇشتا قاش دەريا سىنىڭ تاغدىن چىقىش ئېغىزىدىن 3 چاقىرىم كېلىدىغان جايدا يەنە بىر توما ياسالدى. 16 چاقىرىملىق يېڭى ئۆستەڭ چېپىلىپ، كونا ئۆستەڭگە تۇتاشتۇرۇلدى، 4 - ئايدا قۇرۇلۇش پۈتۈپ سۇ باشلاندى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە 6637 تۇتۇن، 30 مىڭ 718 نوپۇس بار بولدى.

شۈەنتۇڭ 2 - يىلى (1910 - يىلى)

ئەتىيازدا قاش دەريا سىغا چوڭ كەلكۈن كېلىپ، ئالدىنقى يىلى ياسالغان ئاقتۇستەڭ تومىسى بىلەن ئۆستەڭنىڭ باش تەرىپىنى ۋەيران قىلىۋەتكەنلىكتىن ئېتىزلىقلار ئاق قالدى.

6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مۇۋەققەت ئامبىلى جاۋ مېڭپەن ماتارىپنى كۈچلۈل قويۇپ راۋاجلاندۇرغانلىقى ئۈچۈن چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى گەنسۇ - شىنجاڭ باش مۇپەتتىشى لىيەن كۇينىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن ئۇنى يارلىق چۈشۈرۈپ تەقدىرلىدى.

9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى يارلىق چۈشۈرۈپ، غۇلجا ناھىيىسىدىكى دېھقانلارنىڭ ئۇرۇق ئېلىش ئۈچۈن ئالغان قەرز پۇلىنى كەچۈرۈم قىلدى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى قۇرۇلدى.

شۈەنتۇڭ 11 - يىلى (1911 - يىلى)

ئۈيغۇر سودىگەر سايىت (مۇپتى ئاخۇن) 2 ئاپتوموبىل سېتىۋېلىپ، غۇلجا شەھىرىدىن كۆرەگىچە يولۇچى توشۇش كەسپىنى يولغا قويدى.

جۇڭخۇا مىنگو دەۋرى

مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئىلىدا ئىنقىلاب پارتلىدى، ئىنقىلابتا چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئىلىدىكى فېئودال ھۆكۈمرانلىقى ئاغدۇرۇلۇپ، «جۇڭخۇا مىنگو شىنجاڭ ئىلى بۇيۇك تۇتۇق مەھكىمىسى» قۇرۇلدى. غۇلجا ناھىيىسىدىكى خەلق بۇ ئىنقىلابقا ئاكتىپ قاتناشتى، ماددىي جەھەتتىن چوڭ ياردەم بەردى.

5 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى چارروسىيە سودا يولى راۋان بولمىدى، «كونسۇلخانىنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرىنى كۆپەيتىمىز» دېگەننى باھانە قىلىپ، چارروسىيىنىڭ 6 ئوفىتسېرىنىڭ باشچىلىقىدىكى 200 ئاتلىق ئەسكەر بىلەن ئىلىغا باستۇرۇپ كىرىپ، غۇلجا شەھىرىدىكى ھەربىيلەرنى ئىگىلىۋالدى.

5 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى بېيجىڭ ھۆكۈمىتى سابىق جاڭجۈن گۈڭ فۇنى ئىلىنىڭ چېگرىنى تىنچىتقۇچى باسقاۋۇللۇقىغا، ياڭ زەنشۇنى ئىلى باش بۇغلىقىغا، خې جيادۇنى ئىلىنىڭ دوتەيلىكىگە تەيىنلىدى.

7 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى شىنجاڭ، ئىلى ئىككى تەرەپ ۋەكىللىرى تاربا‌غاتايدا تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈپ، 11 ماددىلىق بېتىم ھاسىل قىلدى، ئىلى تۈتۈق مەھكىمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىلى بىلەن شىنجاڭ بىرلىككە كەلتۈرۈلدى. ياڭ زېڭشىن شىنجاڭدا ھاكىمىيەت باشقۇرۇشقا باشلىدى. ئىلى ئىنقىلابچىلىرى پەيدىنپەي پارچىلاندى.

11 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى جاۋ مېڭپەن ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 2 ـ يىلى (1913 ـ يىلى)

4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ئىلىنىڭ چېگرىنى تىنچىتقۇچى باسقاۋۇلى گۈڭ فۇ باش شتابىنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك شتاب ئوفىتسېرى قوشۇمچە باسقاۋۇل مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپى لياۋ يەننى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامبالىلىقىغا تەيىنلىدى.

10 ـ ئايدا شىنجاڭنىڭ تۈتۈقى قوشۇمچە خەلق ئىشلىرى نازىرى ياڭ زېڭشىنمۇ بېيجىڭ ھۆكۈمىتىگە لياۋيەننى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامبالىلىقىغا تەيىنلەشنى ئىلتىماس قىلدى.

مىنگونىڭ 3 ـ يىلى (1914 ـ يىلى)

1 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خەنزۇچە يېزىلىشى 宁远 خۇنەن، شەنشى، فېڭتيەن قاتارلىق ئۇلكىلەردىكى 宁远 ناھىيىسىنىڭ يېزىلىشى بىلەن ئوخشاش بولغاچقا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزىلىشى 伊宁 دەپ ئۆزگەرتىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئىلى چېگرىنى تىنچىتقۇچى باسقاۋۇلى گۈڭ فۇ كېسەل بولۇپ ئۆلدى. 6 ـ كۈنى بېيجىڭ ھۆكۈمىتى بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، چېگرىنى تىنچىتقۇچىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، بۇرۇنقى ئىلى جاڭجۈنىنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى شىنجاڭ تۈتۈقىنىڭ قوشۇمچە ئۆتۈشىگە ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئىلى باسقاۋۇل مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ، ياڭ فېيشيانى ئىلى باسقاۋۇللۇقىغا تەيىنلىدى، يەنە ئۇنىڭغا ئورۇنباسار بۇيۇرغا ئۇتۇۋالى بېرىپ، ھەربىي بارگاھلارنىڭ، قوشۇمچە موڭغول، قازاقلارنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل قىلدى.

شۇ يىلى قاش دەريا‌سىغا كەلكۈن كېلىپ، ئاقتۇستەڭنىڭ 40 نەچچە غۇلاچ قىرىنى ۋەيران قىلىۋەتتى، 24 بوقا تۇرمىلىنى ئېقىتىپ كەتتى. ئىلى دوتەيى شۇ گوجېن غۇلجا ناھىيىسىدىكى خەلقنى ئۆستەڭنى ئوڭشاشقا سەپەرۋەر قىلدى. ناھىيە ئاشلىق ئىسكىلاتىدىن 2.232 دانە بۇغداي، كالا، چاي ۋە كىرا ھەققى ئۈچۈن 36.326 سەر كۈمۈش چىقىم قىلىندى.

مىنگونىڭ 4 ـ يىلى (1915 ـ يىلى)

1 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى شىنجاڭ تۈتۈقى ياڭ زېڭشىن لياۋ يەننى پۈتى ئاغرىق دېگەننى باھانە قىلىپ

ئۆلكىگە يۆتكىدى، 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى لياۋ يەنگە خىيانەتچىلىك جىنايىتى بىلەن ئۆلۈم جازاسى بەردى. خوتەن چاڭشالىق مياۋچېڭجوڭنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مۇۋەققەت ئامباللىقىغا تەينىلىدى.

مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى)

1 - ئايدا ياڭ زېڭشىن جاۋ گولياڭنى (خوبيزۇ، خېبېي ئۆلكىسىنىڭ داشىڭ ناھىيىسىدىن) غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مۇۋەققەت ئامباللىقىغا تەينىلىدى. 2 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ياڭ زېڭشىن بېيجىڭ ھۆكۈمىتى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە مەلۇم قىلىپ، تەكشۈرۈپ كۆرۈشنى ئىلتىماس قىلدى. مىنگونىڭ 6 - يىلى 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى سىناپ كۆرۈش ئۇسۇلىدا بويرۇق چۈشۈردى.

9 - ئايدا چارروسىيىنىڭ قاراكۆل ئەتراپىدا ماللىمانچىلىق يۈز بېرىپ، زور تۈركۈمدىكى قازاق چارۋىچى جۇڭگوغا قېچىپ كىردى.

شۇ يىلى ئىلى - تارباغاتاي دوتەيلىكى ئايرىلدى، غۇلجا ناھىيىسى ئىلى دوتەيلىكىگە قارىدى.

مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى)

5 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا شيې بىن ئىلىگە سايامەتكە كەلدى. 17 - كۈنى ئۇ غۇلجا ناھىيىسى بازىرىدىن ئايرىلدى، ئامبال جاۋ گولياڭ ياماتۇغچە ھەمراھ بولۇپ باردى، شيې بىن ئاخشىمى ئۈيغۇر پۇقرالىرىنىڭ ئۆيىدە قوندى.

شۇ يىلى ئىلىدا يامغۇر ياغماي قۇرغاقچىلىق بولۇپ، ئاشلىق باھاسى بەك ئۆرلەپ كەتتى، كەمبەغەللەر ئاچارچىلىقتا قالدى. چارروسىيە دائىرلىرى چېگرا ياقىسىدا كۆپلەپ ئەپيۇن تېرىدى. جۇڭگو پۇقرالىرىدىن 20 نەچچە مىڭ ئادەم (قېتىم) نى چېگرىدىن ئۆتكۈزۈپ ئەپيۇن تېرىغۇزدى.

شۇ يىلى ئىلىنىڭ جاي - جايلىرىدا چېچەك تارقىلىپ كەتتى.

مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى)

4 - ئايدا مىڭدىن ئارتۇق روسىيە مۇھاجىرى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا نامايىش قىلىپ، روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ غەلبىسىنى تەبرىكلىدى.

5 - ئايدا روسىيىنىڭ ئىلىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنى قوغداش ئەترىتىنىڭ باشلىقى ئەترەتنى باشلاپ قايتتى.

6 - ئايدا باسقاۋۇل ياڭ فېيشيا كونسۇلىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن توپچىلار ئەترىتىنىڭ بىرىنچى يېڭىنى كونسۇلخانىدا تۇرۇشقا ئەۋەتتى ھەمدە كونسۇل لۇباغا كىرىش - چىقىش ۋاقتىدا دوتەي بىلەن يېگانىنى خەۋەرلەندۈرۈپ قويۇشنى ئۆقتۇردى.

مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى)

3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى مۇ ۋېيتۇڭ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامباللىقىغا تەينىلەندى.

4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى چارروسىيىنىڭ ئىلىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ ئاخىرقى كونسۇلى لۇبا

ۋەزىپىسىدىن ئايرىلدى، كونسۇلخانا ئاقالدى.

5 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ئىلى دوتىيى شۇ گوجېن بۇيرۇقنا بىنائەن، سوۋېت ئىتتىپاقى تاشكەنت بەرلىك ھۆكۈمىتىنىڭ خاس ئالاقىچىسى ئۇئايروۋ بىلەن سۆھبەت ئۇنتكۇزۇپ، «ئىلى ۋاقىتلىق سودا كېلىشىمى»نى ئىمزالىدى، سوۋېت روسىيىسى دائىرلىرى چارروسىيە دەۋرىدىكى شىنجاڭدىكى بارلىق ئىمتىيازلىرىدىن ۋاز كەچتى، ئىككى تەرەپ باراۋەرلىك ئاساسىدىلا ئۇزۇنارا مەنپەئەت يەنتكۇزۇش پرىنسىپى بويىچە سودا ۋە ئالاقە باغلاش ئورگانلىرىنى تەسىس قىلىش، قورغاس پورتىنى ئىككى دۆلەتنىڭ سودا ئۇنتكىلى قىلىشنى بېكىتتى.

6 ـ ئايدا ياڭ زېڭشىن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سابىق ئامبىلى جاۋ گولياڭنى شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى يەتتە مۇ ئۇلكىسىدە تۇرۇشلۇق سودا ئالاقىچىسى قىلىپ تەينىلىدى.

شۇ يىلى قىشتا قېلىن قار يېغىپ ئاپەت بولدى.

مىنگونىڭ 11 ـ يىلى (1922 ـ يىلى)

7 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى مۇ ۋېيتۇڭ ۋەزىپىسىدىن ئايرىلىپ، سوۋېت روسىيىسىنىڭ ئالمۇتا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق كونسۇللۇقىغا تەينىلەندى.

11 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى لېۋ شىزېڭ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامبالللىقىغا تەينىلەندى. كېيىنكى يىلى 12-ئايدا ھەربىي ۋەزىپىگە يۆتكەلدى، ئۇنىڭ ئورنىغا ياڭ جىڭچاڭ ئامبال بولدى.

مىنگونىڭ 13 ـ يىلى (1924 ـ يىلى)

2 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ياڭ تىڭچاڭ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامبالللىقىغا تەينىلەندى.

شۇ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنى ئەسلىگە كەلتۈردى.

مىنگونىڭ 14 ـ يىلى (1925 ـ يىلى)

مەسئۇد سەبىرى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا مەكتەپ ئېچىپ، تۈركىيىلىك ئادەمنى ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلدى. مەكتەپتە تۈرك تىلىدا دەرس ئۆتۈلدى، ھەتتا تۈركىيىنىڭ دۆلەت بايرىقى ئېسىلدى. كېيىنكى يىلى شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ باشلىقى قوشۇمچە چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى ياڭ زېڭشىن بۇيرۇق چۈشۈرۈپ مەسئۇد مەكتىپىنى ئەمەلدىن قالدۇردى.

شۇ يىلى چىڭ يى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامبالللىقىغا تەينىلەندى.

مىنگونىڭ 15 ـ يىلى (1926 ـ يىلى)

2 ـ ئايدا ئامبال چىڭ يى يۆتكەلدى، ئۇنىڭ ئورنىغا ياڭ شۆيۈەن ئامبال بولدى.

شۇ يىلى ناھىيىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 195 مىڭ 650كە يەتتى.

مىنگونىڭ 16 ـ يىلى (1927 ـ يىلى)

گۈي فېن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامبالللىقىغا تەينىلەندى.

مەسئۇد سەبىرى غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى دۆڭمەھەللىدە يەنە مەكتەپ ئاچتى. تۈمقات غۇلجا ناھىيىسىدە قازاق باشلانغۇچ مەكتىپىنى قۇردى.

شۇ يىلى ئامبال مەھكىمىسى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە ئۆزگەرتىلدى، ئامبال دېگەن نام ھاكىم دېگەن نامغا ئۆزگەرتىلدى. ئىلى دوتەيلىكى ئىلى مەمۇرىي رايونىغا، دوتەي دېگەن نام باش مەمۇر دېگەن نامغا ئۆزگەرتىلدى.

مىنگونىك 17 - يىلى (1928 - يىلى)

7 - ئاينىك 15 - كۈنى مىللىي ھۆكۈمەت ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىك تەشكىلىي قانۇنىنى ئېلان قىلدى. غۇلجا ناھىيىسى 1 - دەرىجىلىك ناھىيە قىلىندى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى، ماتارىپ بۆلۈمىدىن ئىبارەت 4 بۆلۈم تەسىس قىلىندى.

شۇ يىلى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە نوپۇس تەكشۈرۈلدى. غۇلجا ناھىيىسىدە 38 مىڭ 695 تۇتۇن، 195 مىڭ 914 نوپۇس بارلىقى مەلۇم بولدى.

مىنگونىك 18 - يىلى (1929 - يىلى)

لى شۇرۇڭ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا تەينىلەندى.

مىنگونىك 19 - يىلى (1930 - يىلى)

1 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى تۇ گۈڭچيۇ ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلدى، جۇ لېچى ھاكىملىققا تەينىلەندى.

ئىلى باش مەمۇر مەھكىمىسى غۇلجا ناھىيىسىدىكى قاش دەريانىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى جايلارنى (ھازىرقى نىلقا، كونەس، تېكەس، موڭغۇلكۈرە، چاپچال ۋە غۇلجا ناھىيىلىرىنىڭ بىر قىسىم جايلىرىنى) ئاجرىتىپ توققۇزتارا ناھىيىسىنى قۇردى. مىنگونىك 21 - يىلى (1932 - يىلى) 3 - ئاينىك 24 - كۈنى مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ 239 - نومۇرلۇق پەرمانىدىكى تەستىقى بويىچە قاش دەريانىڭ شەرقىدىكى ھەرقايسى يۇزلەر توققۇزتارا ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلدى، توققۇزتارا ناھىيىسى 3 - دەرىجىلىك ناھىيە بولدى.

مىنگونىك 22 - يىلى (1933 - يىلى)

لىۋ جىنپىي غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا تەينىلەندى، 7 - ئايدا ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئورنىغا يالك شۇلىن ھاكىم بولدى.

12 - ئاينىك 27 - كۈنى جالك پېيىۋەن پەرمايىش تېلېگراممىا ئەۋەتىپ، شېلك شىسەيگە قارشى چىقىپ، يالك جېڭجۇڭنى 2000 كىشىلىك قوشۇن بىلەن ئۆلكە شەھىرىگە ھۇجۇمغا ئەۋەتتى. بۇ قوشۇن شىخۇ ناھىيىسى تەۋەسىگە يېتىپ بارغاندا ئۆلكە قوشۇنى تەرىپىدىن تارمار قىلىندى. كېيىنكى يىلى 1 - ئاينىك 1 - كۈنى شېلك شىسەينىڭ تەكلىپىگە بىنائەن سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى ئەۋەتكەن 500 — 600 كىشىلىك قوشۇن قورغاس ئارقىلىق ئىلىغا كېلىپ، كۈرە قەلئەسىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى دۆڭنى ئىگىلىدى. 6 - كۈنى جالك پېيىۋەن ئۆز يېقىنلىرىنى باشلاپ قېچىپ چىقىپ، دۆڭمازاردىكى بۇلۇكەيگە بارغاندا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى.

مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى)

9 - ئايدا ئىلى باش مەمۇر مەھكىمىسى غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ سىپىلىنى چېقىش ھەيئىتى قۇرۇپ، سىپىلنى چېقىپ تۈزلەش ئىشلىرىنى باشقۇردى.

ئىلى مەمۇرىي رايونى غۇلجا ناھىيىسىدىكى يۇقىرىقى پەنجىمدا ئىلى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەيدانى قۇردى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) بۇ مەيدانىنىڭ نامى دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى.

شىنجاڭ ئۆلكىلىك ماتارىپ نازارىتى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا ئۆلكىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپنى قۇردى، بۇ مەكتەپتە خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە، شىبەچە، موڭغۇلچىدىن ئىبارەت 5 تىلدا سىنىپ ئېچىلدى، بۇ ئىلىدىكى ئالىي بىلىم يۇرتى بولۇپ قالدى.

شۇ يىلى خۇيزۇ ئاخۇن ما لياڭجۇن شەنشى - گەنسۇ خۇيزۇ مەسچىتىدە مەكتەپ ئاچتى.

شۇ يىلى قار ئاپىتى بولۇپ، چارۋا مالىلار كۆپلەپ ئۆلۈپ كەتتى.

شۇ يىلى يۈسۈپ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا تەينىلەندى. يۈسۈپ ۋەزىپىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن نازىرخوجا ھاكىم بولدى.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى)

4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئىلى باش مەمۇر مەھكىمىسى ۋاڭ قادىرنىڭ بېغىنى مۇسادىرە قىلىپ، ئىلى سورتلۇق ئالما بېغى قىلدى. 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىلى ھۆكۈمەت باغچىسى (بۈگۈنكى غۇلجا شەھەرلىك خەلق باغچىسى) غا ئۆزگەرتىلدى.

شۇ ئايدا جاڭ زوشۇ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا تەينىلەندى. 7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلدى.

7 - ئايدا ۋۇ گۇاڭرۇڭ مۇئاۋىن ھاكىملىققا تەينىلەندى.

10 - ئاينىڭ 11 - كۈنى غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى تەنتەربىيە مەيدانىدا ئىلى رايونلۇق 2 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى.

10 - ئاينىڭ 31 - كۈنى غۇلجا ئايرودرومى پۈتتى. ئايرودرومنىڭ ئۇزۇنلۇقى 950 مېتىر، كەڭلىكى 750 مېتىر، ئۇچۇش يولى 900 مېتىر بولۇپ، قۇرۇلۇشقا 5 مىليون يۈەندىن كۆپرەك خىراجەت كەتتى.

شۇ ئايدا لىيۇ چىڭشەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا تەينىلەندى. مۇئاۋىن ھاكىم ۋۇ گۇاڭرۇڭ يۆتكىلىپ، ئورنىغا دىڭ لىنەن مۇئاۋىن ھاكىم بولدى.

مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى)

غۇلجا ناھىيىلىك تېلېفون ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيە بازىرىدىكى ھۆكۈمەت، ئارمىيە ئورگانلىرىغا 80 نەچچە تېلېفون ئورنىتىلدى.

شۇ يىلى شېڭ شىسەي غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئالاقىدار زاۋۇتلارغا 10 مىڭ دانە ئىگەر، 8000 دانە خۇرۇم بۆيۇم ياستىمپ، يەنە باشقا ماددىي ئەشيالارنى قوشۇپ يەنئەنگە يەتكۈزۈپ بېرىپ، 8 - ئارمىيىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشىغا ياردەم بەردى.

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى)

2 - ئايدا لىۋ جېنخۇا غۇلجا ناھىيىسىگە ۋاقىتلىق ھاكىم بولدى، 4 - ئايدا ئىلى رايونلۇق مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى. مۇئاۋىن ھاكىم دىڭ لىنەن يۆتكىلىپ، مېڭ جاۋدەي ھاكىملىققا تەيىنلەندى، 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى سۇلتان ئاخۇن مۇئاۋىن ھاكىملىققا تەيىنلەندى.

شۇ يىلى پىلىچى دەريا‌سىغا كەلكۈن كېلىپ، ناھىيە بازىرىدىكى غەربىي كۆۋرۈككىچە يامراپ كەلدى. ئۇنىڭ كەينىدىن يامغۇر ياغماي قۇرغاقچىلىق بولۇپ، 90% زىرائەتتىن ھوسۇل چىقمىدى.

شۇ يىلى ئىلى مەمۇرىي رايونىدا ئىلى سۇچىلىق كومىتېتى قۇرۇلدى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى مېڭ جاۋدەي مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى)

4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىلى رايونلۇق خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىسى قۇرۇلدى، سابىق ھاكىم لىۋ جېنخۇا ئۈيۈشما باشلىقى بولدى.

7 - ئايدا شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىنىڭ مۇدىرى دۇ جۇڭيۈەن شىنجاڭ ئىنىستىتۇتى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ «يازلىق تەتىلدە ئىلغا بېرىپ دىيا‌پون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش، تەشۋىقاتى ئېلىپ بېرىش ئۈمىكى» دىكى 200 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىنى باشلاپ غۇلجا ناھىيىسى قاتارلىق جايلاردا يا‌پون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتقۇزۇش تەشۋىقاتى ئېلىپ بېرىپ ۋە ئويۇن قويۇپ خەلقنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك لامپوچكا زاۋۇتى، باسما زاۋۇتى، ماشىنا رېمونت زاۋۇتى، ئۇن زاۋۇتى، پىۋا زاۋۇتى، تاختاي زاۋۇتى، قۇيمىچىلىق زاۋۇتى قاتارلىق زاۋۇتلار كەينى - كەينىدىن قۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقى بويىچە، ئاقتۆستەڭنى ئۆزگەرتىش - كېڭەيتىش قۇرۇلۇشى باشلاندى. قاش دەريا‌سى تومىسىدىن بايانداىغىچە 60 كىلومېتىر ئۆستەك رېمونت قىلىنىپ مۇستەھكەملەندى. بايانداىدىن كۇرەگىچە 31 كىلومېتىر يېڭى ئۆستەك چېپىلدى، بۇنىڭغا ھۆكۈمەت پۇل چىقاردى.

شۇ يىلى يا‌پون قاراقچىلىرى بېيجىڭ - تيەنجىن، تيەنجىن - فۇكۇ تۆمۈر يول لىنىيىسىگە ۋە جەنۇبىي جۇڭگو رايونىغا كەڭ كۆلەمدە ھۇجۇم قوزغىدى، كەڭ زېمىنىمىز قولدىن كەتتى. شىنجاڭ يا‌پون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئارقا سېپى شۇنداقلا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگوغا ياردەم قىلغان ماددىي ئەشيالىرىنى توشۇش لىنىيىسى بولدى. ھەر مىللەت خەلقىنىڭ دۈشمەنگە قارشى غەزەپ - نەپرىتى قوزغالدى، ۋەتەنپەرۋەرلىك قىزغىنلىقى مىسلىسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، غۇلجا ناھىيىسىدە دېھقانلار ئۈيۈشمىسى، ئاشلىق توپلاش كومىتېتى، سودىگەرلەر ئۈيۈشمىسى، ئايالار جەمئىيىتى قاتارلىق تەشكىلاتلار قۇرۇلۇپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىئانە توپلاش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى)

2 - ئاينىڭ 24 - كۈنى پىلىچى دەريا‌سىغا كەلكۈن كېلىپ، ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىي كوچىلىرىنى سۇ بېسىپ كەتتى.

شۇ يىلى ئىلى ئالتۇن كان ئىدارىسى ئىلىنىڭ جاي - جايلىرىدا كېپەك ئالتۇن قازدى، تۇرپانيوزىدىكى قەدىمىي شەھەر خارابىسىنى كولىدى.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى)

3 - ئايدا ئىلى باش مەمۇر مەھكىمىسى قارىمىقىدىكى ناھىيىلەرنىڭ چېگرىسىنى بەلگىلىدى.

5 - ئايدا ئاقتۇستەڭ رېھونتى 2 يىل داۋاملىشىپ رەسمىي پۈتتى ۋە سۇ باشلاندى، سۇچىلىق نازارىتى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە تەستىقلىتىپ، ئاقتۇستەڭنىڭ نامىنى «دايۇنۇك ئۆستىگى» (دېھقانلارنى بېيىتىش ئۇلۇغ ئۆستىگى) دەپ ئۆزگەرتتى.

9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ژالڭ دېيۇ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا تەينىلەندى.

شۇ يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك دۇبەن مەھكىمىسى غۇلجا ناھىيە بازىرى ھەرەمباغدىكى كونا يىگىپەندە ئاۋىئاتسىيە ئەترىتى قۇرۇپ، جۇڭگو ئۇچقۇچىلىرىنى تەربىيىلەشكە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئوقۇتقۇچى تەكلىپ قىلدى. بۇ ئەترەتتە ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى بولۇپ 463 كىشى بار ئىدى.

ناھىيە بازىرىنىڭ كەينىدىكى سايدا تىياتىرخانا سېلىندى، ئۇ يەردە جۇڭگو مۇھاجىرلىرى پات - پات چاڭچىلە قويۇپ تۇردى. بەزى ئىدارە، مەكتەپلەرمۇ يېڭى ئويۇنلارنى تەييارلاپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ باردى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى يۇ شېڭيۈن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىملىقىغا تەينىلەندى.

2 - ئايدا ئىلى رايونىنىڭ باش مەمۇرى لى جيەنتاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە: غۇلجا ناھىيىسىدە ئەسۇبلىك كېزىك تارقىلىپ، 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنىگىچە 147 كىشى يۇقۇملانغانلىقى، 108 كىشى دوختۇرخانىدا يانغانلىقى، 8 كىشى ئۆلگەنلىكى توغرىسىدا مەلۇمات يوللىدى.

6 - ئايدا غۇلجىدا چېكەتكە ئاپىتى بولدى، ھۆكۈمەت خەلقنى چېكەتكە يوقىتىشقا ئۇيۇشتۇردى. شۇ يىلى قاتتىق قۇرغاقچىلىق بولۇپ، ھوسۇل ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 50% — 60% كېمەيىپ كەتتى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى)

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئۆلكە رەئىسى قوشۇمچە چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى شېڭ شىسەينىڭ تېلېگراممىسىغا بۇيرۇقمۇ بىنائەن، غۇلجا ناھىيىسىدە گومىنداڭنىڭ ناھىيىلىك پىرقىسىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلدى، ئىلى مەمۇرىي تەپتىش ژالىيسى شۇبودا ناھىيىلىك پىرقە قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەينىلەندى.

كۇزدە چۇلۇقاي، قۇلۇستاي، ئالتە ئۆي قاتارلىق مەھەللىلەرنىڭ 7675 مو ئۆلكە يېرىگە سۇ يېتىشمەي زىرائەتلىرى قۇرۇپ كەتتى. ئارابوز كەنتىدىكى ئاشىر قاتارلىق 17 ئائىلىلىك دېھقانىنىڭ ھوسۇلى 189 داەن 2 كۇرە كېمەيىپ كەتتى.

شۇ يىلى ئىلى رايونىدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئۇچۇن ئىشانە توپلاش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. كېيىنكى يىلى غۇلجا ناھىيىسى بويىچە 3 ئايروپىلان ئىشانە قىلىندى. بۇ ئايروپىلانلار غۇلجا 1 -، غۇلجا 2 -، غۇلجا 3 - نومۇرلۇق ئايروپىلان دەپ ئاتالدى.

مىنگۇنىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى جاڭ يۈ گومىندانڭ غۇلجا ناھىيىلىك پىرقىسىنىڭ شۇجىجاڭلىقىغا تەيىنلەندى. ئەتىيازدا دايۇنۇڭ ئۇستىگى (ئاقئۇستەڭ) نى كەلكۈن سۈيى ۋەيران قىلىۋەتتى. 140 مىڭ يۈەن پۇل قەرز ئېلىنىپ، ئۇستەڭ رېمونت قىلىندى، 4 - ئايدا سۇ باشلاندى.

4 - ئاينىڭ 9 - كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ يارىدىمى ئاستىدا «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» غۇلجا ناھىيە بازىرىدا مەخپىي قۇرۇلدى. بەيتۇللا مەسچىتىنىڭ باش ئاخۇنى، سوۋېت مۇھاجىرى، ئۇزبېك ئېلىخان تۆرە بۇ تەشكىلاتنىڭ رەئىسى بولدى.

5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك سۇچىلىق كومىتېتى قۇرۇلدى.

9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى گومىندانڭ ئارمىيىسى زاپاس 7 - شىسىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى دۇ دېغۇ ئىلىدىكى ئارمىيە - ساقچىلارغا بىرتۇتاش قوماندانلىق قىلىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىدىن غۇلجىغا كەلدى، شۇ چاغدا غۇلجىدا 2500 نەچچە كىشىلىك قوشۇن بار ئىدى.

10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى زاپاس 7 - شى 19 - تۇەننىڭ تۇەنجاڭى پېڭ جۇنيې بۇ تۇەننىڭ 2 - يېگى بىلەن مىنامىيوت لىيەننى باشلاپ غۇلجىغا يېتىپ كېلىپ مۇداپىئەدە تۇردى.

10 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى قوشۇمچە خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى دېڭ شياڭخەي گۇاڭ لۇ، ئۈزار، ساراجۇن قاتارلىق كىشىلەردىن تەركىپ تاپقان «غۇلجىدىن ھال سوراش ئۆمىكى»نى باشلاپ غۇلجا ناھىيە بازىرىغا يېتىپ كېلىپ، ھاكىمبەگ خوجا قاتارلىق يەرلىك مۇتنۇەرلەرنى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىنى زىيارەت قىلىپ، ئۇلاردىن ھال سورىدى. جەمئىيەتتىكى مەشھۇر زاتلارنىڭ سۆھبەت يىغىنىنى ئېچىپ تەشۋىقات - ھال سوراش پائالىيىتىنى ئېلىپ باردى.

11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئابدۇكېرىم ئابباسوف سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ ئوفىتسېرى پېتىررومانوۋېچ ئالېكساندىروۋ بىلەن بىللە بىر قوراللىق قىسمىنى باشلاپ، قورغاس ئارقىلىق غۇلجا ناھىيە بازىرىغا كىرىپ «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى»نىڭ ھەربىي قوماندانلىق شتابىنى مەخپىي قۇردى.

11 - ئاينىڭ 7 — 10 - كۈنىگىچە «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» غۇلجىدا تۇرۇشلۇق قوشۇن شەرقە يۆتكىلىپ شەھەر مۇداپىئەسى بوش قالغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ قوزغىلاڭ كۆتۈردى. پارتىزانلار ئەترەتلىرى غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ نۇرغۇن كوچىلىرىنى ئىشغال قىلىپ، بازارنى ساقلاۋاتقان قوشۇن بىلەن تىركىشىپ قالدى.

11 - ئاينىڭ 9 - كۈنى زاپاس 7 - شى 21 - تۇەننىڭ تۇەنجاڭى جياڭ شۇەنشۇەن يارەمچى قوشۇننى باشلاپ غۇلجىغا كېلىپ شۇ كۈنى كېچىسى پارتىزانلار بىلەن ئۇرۇشتى. 19 - تۇەننىڭ 2 - يېگى نىلقا ناھىيە بازىرىنى تاشلاپ غۇلجىنى ساقلاش ئۈچۈن قايتقاندا غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدا توسۇلۇپ قالدى.

11 - ئاينىڭ 10 — 12 - كۈنىگىچە «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» ھەربىي قوماندانلىق شتابى ۋە پارتىزانلار ئەترەتلىرى بازارنى مۇداپىئە قىلغۇچى قوشۇنغا ئومۇمىي ھۇجۇم قوزغىدى. پارتىزانلار ئەترىتى 2 كېچە - كۈندۈز قاتتىق جەڭ قىلىش ئارقىلىق ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنى ۋە ناھىيە بازىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىشغال قىلدى. مۇداپىئە قوشۇنىنىڭ قوماندانى، زاپاس 7 - شىنىڭ شتاب باشلىقى ساۋ رىلىك قالدۇق قوشۇننى ۋە باشقا جايلاردىن قېچىپ كەلگەن خەنزۇلار ئاممىسى، ئوفىتسېر - ئەسكەرلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، يەرلىك ئەمەلدارلار بولۇپ 8000 دىن ئارتۇق ئادەمنى باشلاپ، ئايرودروم، ھەربىي مۇچتۇچىلار ئەترىتى، گۇيۇاڭ بۇتخانىسىغا چېكىنىپ يارەم كۈتتى.

11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى ئۇيغۇر - قازاق - قىرغىز

شۇ يىلى ئىلى ئالتۇن كان ئىدارىسى ئىلىنىڭ جاي - جايلىرىدا كېپەك ئالتۇن قازدى، تۇرپانيوزىدىكى قەدىمىي شەھەر خارابىسىنى كولىدى.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى)

3 - ئايدا ئىلى باش مەمۇر مەھكىمىسى قارىمىقىدىكى ناھىيىلەرنىڭ چېگرىسىنى بەلگىلىدى.

5 - ئايدا ئاقتۇستەڭ رېمونتى 2 يىل داۋاملىشىپ رەسمىي پۈتتى ۋە سۇ باشلاندى، سۇچىلىق نازارىتى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە تەستىقلىتىپ، ئاقتۇستەڭنىڭ نامىنى «دايۇنۇك ئۆستەڭى» (دېھقانلارنى بېيىتىش ئۇلۇغ ئۆستەڭى) دەپ ئۆزگەرتتى.

9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ژالڭ دېيۇ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا تەينىلەندى.

شۇ يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك دۇبەن مەھكىمىسى غۇلجا ناھىيە بازىرى ھەرەمباغدىكى كونا يىڭپەندە ئاۋىئاتسىيە ئەترىتى قۇرۇپ، جۇڭگو ئۇچقۇچىلىرىنى تەربىيىلەشكە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئوقۇنقۇچى تەكلىپ قىلدى. بۇ ئەترەتتە ئوقۇنقۇچى بولۇپ 463 كىشى بار ئىدى.

ناھىيە بازىرىنىڭ كەينىدىكى سايدا تىياتىرخانا سېلىندى، ئۇ يەردە جۇڭگو مۇھاجىرلىرى پات - پات چاڭچىلە قويۇپ تۇردى. بەزى ئىدارە، مەكتەپلەرمۇ يېڭى ئويۇنلارنى تەييارلاپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ باردى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى يۇ شېڭيۈن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىملىقىغا تەينىلەندى.

2 - ئايدا ئىلى رايونىنىڭ باش مەمۇرى لى جيەنتاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە: غۇلجا ناھىيىسىدە ئەسۇئلىك كېزىك تارقىلىپ، 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنىگىچە 147 كىشى يۇقۇملانغانلىقى، 108 كىشى دوختۇرخانىدا ياتقانلىقى، 8 كىشى ئۆلگەنلىكى توغرىسىدا مەلۇمات يوللىدى.

6 - ئايدا غۇلجىدا چېكەتكە ئاپىتى بولدى، ھۆكۈمەت خەلقنى چېكەتكە يوقىتىشقا ئۇيۇشتۇردى. شۇ يىلى قاتتىق قۇرغاقچىلىق بولۇپ، ھوسۇل ئونتۇرا ھېساب بىلەن 50% — 60% كېمەيىپ كەتتى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى)

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئۆلكە رەئىسى قوشۇمچە چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى شېڭ شىسەينىڭ تېلېگراممىسىغا بۇيرۇقنىڭ بىنائەن، غۇلجا ناھىيىسىدە گومىنداڭنىڭ ناھىيىلىك پىرقىسىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلدى، ئىلى مەمۇرىي تەپتىش ۋالىيىسى شۇبودا ناھىيىلىك پىرقە قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەينىلەندى.

كۈزدە چۆلۈقاي، قۇلۇستاي، ئالتە ئۆي قاتارلىق مەھەللىلەرنىڭ 7675 مو ئۆلكە يېرىگە سۇ يېتىشمەي زىرائەتلىرى قۇرۇپ كەتتى. ئارابوز كەنتىدىكى ئاشىر قاتارلىق 17 ئائىلىلىك دېھقانىنىڭ ھوسۇلى 189 داەن 2 كۇرە كېمەيىپ كەتتى.

شۇ يىلى ئىلى رايوندا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئۇچۇن ئىئانە توپلاش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. كېيىنكى يىلى غۇلجا ناھىيىسى بويىچە 3 ئايروپىلان ئىئانە قىلىندى. بۇ ئايروپىلانلار غۇلجا 1 -، غۇلجا 2 -، غۇلجا 3 - نومۇرلۇق ئايروپىلان دەپ ئاتالدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى جاڭ يۈ گومىندالڭ غۇلجا ناھىيىلىك پىرقىسىنىڭ شۇجىجاڭلىقىغا تەيىنلەندى.
ئەتىيازدا دايۇنۇڭ ئۇستىگى (ئاقئۇستەڭ) نى كەلكۇن سۇيى ۋەيران قىلمۇەتتى. 140 مىڭ يۈەن پۇل قەرز ئېلىنىپ، ئۇستەڭ رېمونت قىلىندى، 4 - ئايدا سۇ باشلاندى.
4 - ئاينىڭ 9 - كۈنى سۇۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ ياردەمى ئاستىدا «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» غۇلجا ناھىيە بازىرىدا مەخپىي قۇرۇلدى. بەيتۇللا مەسچىتىنىڭ باش ئاخۇنى، سۇۋېت مۇھاجىرى، ئۇزبېك ئېلىخان تۆرە بۇ تەشكىلاتنىڭ رەئىسى بولدى.
5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك سۇچىلىق كومىتېتى قۇرۇلدى.
9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى گومىندالڭ ئارمىيىسى زاپاس 7 - شىسىنىڭ مۇئاۋىن شجاڭى دۇ دېغۇ ئىلىدىكى ئارمىيە - ساقچىلارغا بىرتۇتاش قوماندانلىق قىلىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىدىن غۇلجىغا كەلدى، شۇ چاغدا غۇلجىدا 2500 نەچچە كىشىلىك قوشۇن بار ئىدى.
10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى زاپاس 7 - شى 19 - تۈەننىڭ تۈەنجاڭى پېلىڭ جۇنيې بۇ تۈەننىڭ 2 - يىگى بىلەن مىنامىيوت لىيەننى باشلاپ غۇلجىغا يېتىپ كېلىپ مۇداپىئەدە تۇردى.
10 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى قوشۇمچە خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى دېلىڭ شياڭخەي گۇاڭ لۇ، ئۇزار، ساراجۇن قاتارلىق كىشىلەردىن تەركىپ تاپقان «غۇلجىدىن ھال سوراش ئۆمىكى»نى باشلاپ غۇلجا ناھىيە بازىرىغا يېتىپ كېلىپ، ھاكىمبەگ خوجا قاتارلىق يەرلىك مۇتنۇەرلەرنى ۋە سۇۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىنى زىيارەت قىلىپ، ئۇلاردىن ھال سورىدى. جەمئىيەتتىكى مەشھۇر زاتلارنىڭ سۆھبەت يىغىنىنى ئېچىپ تەشۋىقات - ھال سوراش پائالىيىتىنى ئېلىپ باردى.
11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئابدۇكېرىم ئابباسوف سۇۋېت ئارمىيىسىنىڭ ئوفىتسېرى پېتىررومانوۋىچ ئالېكساندروۋ بىلەن بىللە بىر قوراللىق قىسمىنى باشلاپ، قورغاس ئارقىلىق غۇلجا ناھىيە بازىرىغا كىرىپ «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى»نىڭ ھەربىي قوماندانلىق شتابىنى مەخپىي قۇردى.
11 - ئاينىڭ 7 — 10 - كۈنىگىچە «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» غۇلجىدا تۇرۇشلۇق قوشۇن شەرقە يۆتكىلىپ شەھەر مۇداپىئەسى بوش قالغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ قوزغىلاڭ كۆتۈردى. پارتىزانلار ئەترەتلىرى غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ نۇرغۇن كوچىلىرىنى ئىشغال قىلىپ، بازارنى ساقلاۋاتقان قوشۇن بىلەن تىركىشىپ قالدى.
11 - ئاينىڭ 9 - كۈنى زاپاس 7 - شى 21 - تۈەننىڭ تۈەنجاڭى جياڭ شۇەنشۇەن ياردەمچى قوشۇننى باشلاپ غۇلجىغا كېلىپ شۇ كۈنى كەچىسى پارتىزانلار بىلەن ئۇرۇشتى. 19 - تۈەننىڭ 2 - يىگى نىلقا ناھىيە بازىرىنى تاشلاپ غۇلجىنى ساقلاش ئۈچۈن قايتقاندا غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدا توسۇلۇپ قالدى.
11 - ئاينىڭ 10 — 12 - كۈنىگىچە «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» ھەربىي قوماندانلىق شتابى ۋە پارتىزانلار ئەترەتلىرى بازارنى مۇداپىئە قىلغۇچى قوشۇنغا ئومۇمىي ھۇجۇم قوزغىدى. پارتىزانلار ئەترىتى 2 كېچە - كۈندۈز قاتتىق جەڭ قىلىش ئارقىلىق ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنى ۋە ناھىيە بازىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىشغال قىلدى. مۇداپىئە قوشۇنىنىڭ قوماندانى، زاپاس 7 - شىنىڭ شتاب باشلىقى ساۋ رىلىڭ قالدۇق قوشۇننى ۋە باشقا جايلاردىن قېچىپ كەلگەن خەنزۇلار ئاممىسى، ئوفىتسېر - ئەسكەرلەرنىڭ ئائىلىلەرى تاۋابىئاتلىرى، يەرلىك ئەمەلدارلار بولۇپ 8000 دىن ئارتۇق ئادەمنى باشلاپ، ئايرودروم، ھەربىي مېيدان ئەترىتى، گۈيۇڭلىڭ بۇتخانىسىغا چېكىنىپ ياردەم كۈتتى.
11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى ئۇيغۇر - قازاق - قىرغىز

كۆلۈمىدا يىغىن ئېچىپ، «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى. ئېلىخان تۆرە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە، ھاكىمبەگ خوجا مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى. يىغىندا يەنە ھەربىي قوماندانلىق شتابىنى «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت پارتىزانلار ئەترىتى باش قوماندانلىق شتابى» گە ئۆزگەرتىش، ئالېكساندروۋنى باش قوماندانلىققا تەيىنلەش قارار قىلىندى. شۇ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت كومىتېتى 1 - نومۇرلۇق قارار ماقۇللاپ، ھۆكۈمەتنىڭ ھەرقايسى نازارەت، ئىدارىلىرىنى قۇرۇش تەييارلىقىغا كىرىشتى.

11 - ئاينىڭ 16 - كۈنى سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ ئالتىنچى ئەسكەرلەر يىغىن ئىسھاقبېك مونونوۋ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئوفىتسېرى ئالېكساندىر ئىۋان، ياكوۋلېۋېچ پالىنوف قاتارلىق كىشىلەرنىڭ يېتەكچىلىكىدە چېگرىدىن ئۆتۈپ، غۇلجا ناھىيە بازىرىغا يېتىپ كېلىپ، ھەربىي مۇداپىئە قوشۇنى تايانچ بازىسىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىش جېڭىگە قاتناشتى.

شۇ ئايدا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت غۇلجا ناھىيىلىك باش بۇغ مەھكىمىسى قۇرۇپ، بىرباش بۇغ قويۇشنى، ناھىيە ئاستىدا مىڭبېگى، يۈز بېگىلىك تۈزۈمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى قارار قىلدى. تىيىپ ئاخۇنىنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ باش بۇغلىقىغا تەيىنلىدى.

شۇ ئايدا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ تەكلىپى بويىچە سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن ۋىلادىمىر كازىروۋ ۋە ۋىلادىمىر سىتېپانوۋچ باشچىلىقىدىكى ئىككى مەسلىھەتچىلەر ئۈمىكى (مەخپىي نامى 1 - نومۇرلۇق ئۈي ۋە 2 - نومۇرلۇق ئۈي) غۇلجىغا يېتىپ كەلدى.

شۇ يىلى قىشتا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت پارتىزانلار ئەترەتلىرى سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيىسىنىڭ ياردەمى ئاستىدا سۇيدۇك، كۆرە، ئارىشاڭ قاتارلىق جايلارغا ھۇجۇم قىلىپ بۇ جايلارنى ئىشغال قىلدى. گومىنداڭ قوشۇنى جېڭدا يارىدەمچى قوشۇن تەشكىللىدى، بۇ قوشۇن ئاچال جىلغىسىنى بويلاپ غۇلجىغا كىرمەكچى بولدى، ئالدىنقى قوشۇن پەنجىم، پىلىچى ئەتراپىغا يېتىپ كەلگەندە ھاۋا بەك سوغۇق بولغانلىقتىن بىر قىسىم ئوفىتسېر - ئەسكەرلەر توڭلاپ ئۆلدى، بىر قىسمى ئەسىرگە چۈشتى.

شۇ يىلى «شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى ناھىيە، شەھەرلەرنىڭ نوپۇس ستاتىستىكا جەدۋىلى» دە: غۇلجا ناھىيىسىنىڭ نوپۇسى 149 مىڭ 69 دەپ خاتىرىلەندى.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت ھۆكۈمەت خىتابنامىسى ئېلان قىلىپ، ھۆكۈمەتنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنى بەلگىلىدى. «خىتابنامە» «مۇستەقىل» بولۇش ۋە ۋەتەننى پارچىلاشنى تەرغىب قىلىشقا ئوخشاش خاتالىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

1 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگىچە پارتىزانلار ئەترىتى سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ ماسلىشىشى ئاستىدا، ھەربىي باغ، ئايرودروم ۋە گۈيۇڭ بۇتخانىسىدىكى مۇداپىئىدە تۇرۇۋاتقان قوشۇننى توپقا تۇتتى. 28- كۈنى سائەت 3 تە قاتتىق جەڭ قىلىش ئارقىلىق گۈيۇڭ بۇتخانىسى ئىشغال قىلىندى. زاپاس 7 - شى 21- تۇەننىڭ تۇەنجاڭى جاڭ شۇەنشۇەن جەڭدە ئۆلدى. ئۇنىڭ كەينىدىن پارتىزانلار ئەترىتى ھەربىي باغقا شىددەتلىك ھۇجۇم قوزغاپ، شۇ كۈنى كەچىسى سائەت 22 دە ھەربىي باغنى ئىشغال قىلدى. زاپاس 7 - شى 19 - تۇەننىڭ تۇەنجاڭى پېڭ جۇنيې قوشۇننىڭ باشلاپ مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقىپ ئايرودرومغا بېرىۋالدى. 30 - كۈنى كەچىسى زاپاس 7 - شىنىڭ مۇئاۋىن شتابىنى دۇ دېغۇ قالدۇق قوشۇننىڭ 4000 دىن كۆپرەك ئەسكىرىنى ۋە 3000 دىن كۆپرەك خەنزۇ ئاممىنى باشلاپ، قار - شۇيرغانغا قارىماي ئايرودرومدىن مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقىپ جەڭگا قاراپ قاچتى، 31 - كۈنى چۈشتە پىلىچىگە يېتىپ بارغاندا پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ مۇھاسىرىسىگە

چوشۇپ قالدى، بۇ يەردە 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگىچە شىددەتلىك جەڭ بولدى، دۇ دېغۇ ئۆزىنى ئۇلتۇرۇۋالدى، شتاب باشلىقى ساۋ رىلىك، 19 - تۆمىنىڭ تۆمىنجاڭى پېڭ جۇنيې جەڭدە ئۆلدى، تىرىك قالغانلارنىڭ ھەممىسى ئەسىرگە چۈشتى. ھەرەمباغقا ھۇجۇم قىلىش - قوغدىنىش ئۇرۇشى 80 نەچچە كۈن داۋاملاشتى. پارتىزانلار ئەترىتى گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ 1600 دىن ئارتۇق ئادىمىنى يوقاتتى، 3700 دىن ئارتۇق ئادەم (كۆپ قىسمى ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە خەنزۇ ئاممىسى) نى ئەسىر ئالدى. 2100 مىلتىق، 6 مىنامیوت، 98 پىلىموت، ئۇچالمايدىغان 54 ئايروپىلان، 16 ئاپتوموبىل ۋە باشقا ھەربىي ئەشيالارنى غەنىيمەت ئالدى.

3 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت مىللىي ئارمىيە تەشكىللەشنى قارار قىلدى. 4- ئاينىڭ 8 - كۈنى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا مىللىي ئارمىيىنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنى ئېچىلدى، پارتىزانلار ئەترىتى باش قوماندانلىق شتابى مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابىغا ئۆزگەرتىلدى. 6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئەسكەر ئېلىش بويرۇقى ئېلان قىلىنىپ، ئەسكەرلىك يېشىغا يەتكەن ياشلار ئەسكەرلىككە ئېلىنىدى.

7 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت ناھىيىلەرنىڭ باش بۇغ مەھكىمىسىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە ئۆزگەرتىشنى، باش بۇغنى ھاكىم دەپ ئاتاشنى قارار قىلدى.

9 - ئايدا جايلاردىكى پارتىزانلار ئەترەتلىرىنىڭ ۋەكىللىرى غۇلجا ناھىيە بازىرىغا يىغىلىپ ئېچىپ، «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللىدى.

12 - ئاينىڭ 15 — 17 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيە بازىرىدا ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئوچ ۋىلايەتلىكى مىللەتلەرنىڭ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنى «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى»گە ئۆزگەرتىش قارار قىلىندى. ئېلىخان تۆرە ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە، ھاكىمبەگ خوجا مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى)

6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا 10 مىڭ كىشىلىك يىغىن ئېچىلىپ، «تىنچلىق بېتىمى» ئىمزالانغانلىقى تەبرىكلەندى.

6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوچ ۋىلايەتتە تۇرۇشلۇق مەسلىھەتچىلەر ئۆمسكى، ئوچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ نازارەت، ئىدارىلىرىدىكى سوۋېت مەسلىھەتچىلىرى ۋە ئوچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى ئى. يى. پالىنوف بۇيرۇقتا بىنائەن قايتتى.

8 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنىگىچە رەئىس جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭنىڭ تەپتىش ئەمەلدارى مەسئۇد، غەربىي شىمال بارگاھىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى لىيۇ رېن، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى ۋاڭ زېڭشەن، ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى چو ۋۇ، دىپلوماتىيە خاس ۋەكىلى لىيۇ زېرۇلارنىڭ ھەمراھلىقىدا ئۇرۇمچىدىن ئايروپىلان بىلەن غۇلجىغا كېلىپ، غۇلجىنى بىر ھەپتە كۆزدىن كەچۈردى، ئۇلارنى ئالدىن غۇلجىغا قايتىپ كەلگەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمى، ئىلىدىكى ھەربىي - مەمۇرىي ئەمەلدارلار ۋە خەلق ئاممىسى قارشى ئالدى. جاڭ جىجۇڭ ئىلىدا تۇرغان مەزگىلىدە غۇلجا، قورغاس ناھىيىلىرىنى كۆزدىن كەچۈرى، خەنزۇ ئۇيۇشمىسىنى زىيارەت قىلدى، خەنزۇ ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدى، مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېر - جەڭچىلىرىگە ھال سوراش خېتى ئەۋەتتى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلى بىلەن كۆپ قېتىم كۆرۈشتى. 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى رەئىس جاڭ جىجۇڭ غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى غەربىي باغچىدا زىياپەت ئۆتكۈزدى، زىياپەتكە ھەر مىللەت ۋەكىللىرىدىن 1500 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى. زىياپەتتە جاڭ جىجۇڭ «شىنجاڭنى پارلاق ئەھدىي تىنچلىققا ئېلىپ بېرىشنىڭ بىردىنبىر داغدام يولى» دېگەن تېمىدا نۇتۇق سۆزلىدى.

10 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈندىن 11 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنگىچە ئىلىنىڭ ناھىيىلىرىدە ھاكىم ۋە ئۇلكىلىك كېڭەش پالاتا ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى. تىيىپ ئاھۇن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا سايلاندى.

مىنگونىڭ 36 ـ يىلى (1947 ـ يىلى)

1 ـ ئاينىڭ 1 — 7 ـ كۈنگىچە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا 1 ـ قېتىملىق قۇرۇلتاي ئۆتكۈزدى، قۇرۇلتايغا 106 ۋەكىل قاتناشتى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى سەيدۇللا سەيپۇللايوۋ قۇرۇلتايدا سىياسىي دوكلات بەردى.

1 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئامېرىكا «تۇرمۇش ژۇرنىلى» نىڭ ئايال مۇخبىرى ئىستونىس بابارا ئۇرۇمچىدىن غۇلجا ناھىيە بازىرىغا يېتىپ كېلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ ئىگىلىدى، ھاكىمبەگ خوجا، ئەنۋەر، مۇسابايوۋ، غېنى قاتارلىق كىشىلەرنى زىيارەت قىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئۇرۇمچىدە شىنجاڭ كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى بىلەن خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ، خەلقچىل ئىنقىلابىي پارتىيە مەخپىي قۇرۇلدى، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ رەئىسلىككە، لى تەييۇ، ئەسقەت ئىسھاقوۋ مۇئاۋىن رەئىسلىككە، مەيپىدىن ئەزىزى، لو جى قاتارلىقلار مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى. 3 ـ ئاينىڭ ئاخىرىلىرىدا خەلقچىل ئىنقىلابىي پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى غۇلجىغا چېكىندى، لى تەييۇ، چېن شىخۇا، پېك چاڭگوي غۇلجا ناھىيە بازىرىغا يوشۇرۇن يېتىپ كەلدى.

4 ـ ئاينىڭ 23 — 26 ـ كۈنگىچە ئامېرىكىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق مۇئاۋىن كونسۇلى ماكىنان غۇلجا ناھىيە بازىرىغا كېلىپ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈردى.

5 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا ئىلى دوختۇرلۇق مەكتىپى قۇرۇلدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن «غۇلجا تىببىي مەكتىپى» گە ئۆزگەرتىلدى. بۇ مەملىكەت بويىچە 50 نۇقتىلىق تىببىي مەكتەپنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىندى، مەسئۇد ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا قوشۇمچە رەئىسلىككە تەيىنلەندى. 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرىلىرىدا غۇلجىدىكى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى يىغىن ئېچىپ نامايىش قىلىپ، مەسئۇدنىڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلەنگەنلىكىگە قەتئىي قارشى تۇردى.

7 ـ ئاينىڭ 24 — 30 ـ كۈنگىچە ئامېرىكىلىق ئايال مۇخبىر فاگ فاركېر غۇلجىغا كېلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ياردەم بېرىش ئەھۋالىنى ئىگىلىدى.

8 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئۇچ ۋىلايەت تەرەپتىن كىرگەن ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ، سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىق ئەزالىرى ئۇرۇمچىدىن ئايرىلىپ غۇلجا ناھىيە بازىرىغا قايتىپ كەلدى. شىنجاڭ ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلىنىشقا يۈزلەندى.

8 ـ ئاينىڭ ئاخىرىلىرىدا ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن مەسلىھەتچىلەر ئۆمسكى غۇلجا ناھىيە بازىرىغا يوشۇرۇن يېتىپ كەلدى، مەخپىي نامى «ئەخمەتجان قاسىمى ئىككىنچى ئىشخانىسى» دەپ ئاتالدى.

11 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ئىلى ۋالىي مەھكىمىسى ئىلى ۋىلايەتلىك سوت مەھكىمىسى بىۋاسىتە باشقۇرۇپ كەلگەن ناھىيىلىك سوت مەھكىمىلىرىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىش، ناھىيىلەرنىڭ ھاكىملىرىنى قوشۇمچە سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەش مەقسەد بويىرۇق چىقاردى.

شۇ يىلى دايۇنۇڭ ئۆستىگى (ئاقئۆستەڭ) گە 5 سۇڭگۇچلۇك ياغاچ توما ياسالدى.

مىنگونىك 37 - يىلى (1948 - يىلى)

1 - ئاينىك 10 - كۈنى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىگە قاراشلىق ناھىيىلەرنىڭ ھاكىملىرى ۋە ناھىيىلىك كېڭەشنىڭ باشلىقلىرى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا بىرلەشمە يىغىن ئاچتى. يىغىندا: ئۇچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ مەسئۇدىي ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىدىن قالدۇرۇش، جايلارنىڭ قاماقتىكى زىيالىيلارنى قويۇپ بېرىش، جايلاردىكى تەرەققىيپەرۋەر زاتلارغا زىيانكەشلىك قىلىشنى توختىتىش قاتارلىق تەلەپلىرى ھەل بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئەنجىگدا ئېچىلمىدىغان «مىللىي قۇرۇلتاي»غا ۋەكىل ئەۋەتمەسلىك قارار قىلىندى.

7 - ئاينىك 29 - كۈنى خەلقچىل ئىنقىلابىي پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا 6-قېتىملىق يىغىن ئېچىپ، خەلقچىل ئىنقىلابىي پارتىيىنى تارقىتىۋېتىشنى، پارتىيىنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن ھەرىكىتىنى توختىتىشنى قارار قىلدى. يىغىن ئېلان قىلغان «بارلىق پارتىيە ئەزالىرىغا مۇراجىئەتنامە»دە، خەلقچىل ئىنقىلابىي پارتىيىسى ئەزالىرى قۇرۇلۇش ئالدىدا تۇرغان «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى»غا قاتنىشىشقا چاقىرىلدى.

8 - ئاينىك 1 — 3 - كۈنىگىچە ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مونونوۋ قاتارلىق 31 رەھبىرى بىلەن ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەرقايسى قاتلامنىڭ ۋەكىللىرى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا تەسىس قىلىنغان شىنجاڭ 7 ۋىلايەت خەلقچىللىق ئىتتىپاقىنىڭ رەئىسى ئىبراھىم تۇردى قاتارلىق 20 نەپەر 7 ۋىلايەت زاتلىرى بىلەن غۇلجا ناھىيە بازىرىدا يىغىن ئېچىپ، غۇلجىدا پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كۆرىشىگە رەھبەرلىك قىلىدىغان سىياسىي تەشكىلات قۇرۇشنى، ئۇنىڭ نامىنى «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» دەپ ئاتاشنى قارار قىلدى (تۆۋەندە قىسقارتىلىپ ئىتتىپاق دەپ ئاتالدى). يىغىندا 35 كىشى ئىتتىپاق مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، 5 كىشى كاندىدات ئەزالىقىغا، ئەخمەتجان قاسىمى ئىتتىپاق مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسلىكىگە سايلاندى. يىغىن «پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە مۇراجىئەتنامە» ئېلان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئىتتىپاقنىڭ ئورگان گېزىتى — «ئالغا گېزىتى» نى، ئورگان ژۇرنىلى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنى چىقىرىشنى قارار قىلدى.

9 - ئايدا غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ تەنتەربىيە مەيدانىدا ئىلىدىكى مەكتەپلەر ئارا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى، مۇسابىقىغا 40 تەنھەرىكەتچى قاتناشتى.

10 - ئاينىڭ باشلىرىدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خاس ۋەكىلى لىيۇ زېرۇڭ ئالمۇتادا ئېچىلغان جۇڭگو — سوۋېت ئاۋىئاتسىيە شىركەتلىرىنىڭ مۇدىرىيەت يىغىنىغا قاتنىشىپ جۇڭگوغا قايتىش سەپىرىدە غۇلجا ئايرودرومىدا ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن كۆرۈشتى. ئەخمەتجان قاسىمى: «ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھەرگىز جۇڭگودىن ئايرىلىش نىيىتى يوق» دەپ ئۇچۇق پوزىتسىيە بىلدۈردى.

مىنگونىك 38 - يىلى (1949 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى غۇلجا خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ۋەكىللەر يىغىنى ئېچىپ، لىتسېپ سۇلايمانوۋنى ئۇيۇشمىنىڭ باشلىقلىقىغا، ھاشىم موللام ۋە يۈسۈپ مالىنىنى مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا سايلىدى.

1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدىكى مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ئۇيغۇر - قازاق - قىرغىز كۆلۈبىدا دوكلات يىغىنى ئاچتى. ئىتتىپاق مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمى يىغىندا سۆزلەپ مۇنداق دەپ تەكىتلىدى: «ئەگەر بىز ياشلىرىمىزنى تار مىللەتچىلىك ئىدىيىسى بىلەن تەربىيىلەيدىغان بولساق، ئۇھالدا

ئۇلار بىرلا مىللەتنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزدە تۇتۇپ، باشقا مىللەتنى ئادەم قاتاردا كۆرمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. ئەگەر بىز خەنزۇلارغا قارشى تۇرغاندىلا مىللىي ئازادلىق كۈرىشىنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ دەپ قارىساق ھەمدە ياشلىرىمىزنى مۇشۇنداق قاراش بىلەن ۋە خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش كەيپىياتى بىلەن تەربىيىلىسەك قانداق بولىدۇ؟ بۇنداق ئىدىيە ئوقۇتقۇچىلىرىمىز ئارىسىدا يوق ئەمەس. ئەگەر بىز ھەقىقەتەن مىللىي ئازادلىق كۈرىشى قىلمىز دەيدىكەنمىز، بۇنداق ئىدىيىگە تۈپتىن خاتىمە بېرىپ، ئۇلكىمىزدىكى خەلقنىڭ كۈرىشىنى بىرلىككە كەلتۈرىشىمىز كېرەك».

5 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئىتتىپاق ئاكتىپلىرىنىڭ يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا ئىتتىپاق تەشكىلىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ئۇيغۇر سايرانى سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى: «ئۇلكىمىزدىكى ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلار يۇرگۈزگەن مىللىي زۇلۇم سىياسىتى خەنزۇ مىللىتىگىمۇ، باشقا مىللەتلەرگىمۇ قارىتىلغان. شۇڭا، بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز پەقەت مىللىي زۇلۇم سىياسىتى يۈرگۈزگەن ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارغىلا قارىتىلىدۇ». «كۆپچىلىكتىن شۇنى ئۈمىد قىلىمەنكى، مىللىي ئۆچمەنلىك ئۇرۇقىنى چاچقان ئادەملەرگە ئارىمىزدىن ئورۇن بەرمەسلىكىمىز كېرەك، پۈتۈن ئۇلكىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ دوستلۇقى تېخىمۇ مۇستەھكەملەنسۇن».

7 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارە مەسئۇللىرى يىغىنى ئاچتى. ئىتتىپاق مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمى يىغىنغا كېلىپ سۆز قىلىپ، خىزمەتچى خادىملارغا 4 تۈرلۈك تەلەپ قويدى: 1) ئەمگەك ئىنتىزامىغا رىئايە قىلىپ، خىزمەت ئۈنۈمىنى ئۆستۈرۈش؛ 2) سوت مەھكىمىسى ئەدلىيە جەھەتتە مۇستەقىل بولۇپ، قانۇن بويىچە دېلو بېجىرىش؛ 3) خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇپ، پاكلىقنى تەشەببۇس قىلىش؛ 4) مىللىي مەسىلىنى توغرا ھەل قىلىشقا دىققەت قىلىش.

8 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا مەخپىي نامى «ئەخمەتجان قاسىمى 2 ـ ئىشخانىسى» دەپ ئاتالغان سوۋېت ئىتتىپاقى مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكى بۇيرۇقىغا بىنائەن غۇلجىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتتى.

8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقىچىسى دېڭ لىچۈن 3 خادىمنى باشلاپ ۋە راتسىيە ئېلىپ، موسكۋادىن ئالمۇتاغا كېلىپ، قورغاس ئارقىلىق غۇلجىغا كىردى ۋە «لىچۈن رادىئو ئىستانسىسى»نى قۇردى.

8 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مونونوۋ، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ، دەلىلخان سۇگۇربايېۋ، لوجىدىن ئىبارەت 5 كىشى ۋە 3 خادىمدىن تەركىب تاپقان شىنجاڭ ۋەكىللىرى يېڭى سىياسىي كېڭەش يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن غۇلجىدىن يولغا چىقىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق بېيپىڭ (بېيجىڭ)غا ماڭغاندا، ئايروپىلان ۋەقەسىگە ئۇچراپ قازا قىلدى.

9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى سەيپىدىن ئەزىزى، ئالىمجان ھاكىمبايېۋ، تۆجى ۋە 2 خادىم سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يەتكۈزۈپ قويۇش ئۈچۈن مەخسۇس ئەۋەتكەن خادىمى لېسوۋ قاتارلىقلارنىڭ ھەمراھلىقىدا غۇلجىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ بېيپىڭغا ماڭدى. ئايروپىلان ئېركوتسكنىڭ ھاۋا بوشلۇقىغا يېتىپ بارغاندا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 2 ئوفىتسېرى سەيپىدىن ئەزىزىلەرگە ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ بەختسىزلىككە ئۇچراش جەريانىنى ۋە بەختسىزلىككە ئۇچرىغان ئورۇننى سۆزلەپ بەردى.

9 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئىتتىپاقنىڭ ئاكتىپلىرى يىغىن ئاچتى، ئىتتىپاق مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مۇۋەققەت رەئىسى ئەسقەت ئىسھاقوۋ يىغىندا شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتى توغرىسىدا سۆز قىلىپ، ئىتتىپاق ئەزالىرىنى «بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتى بىلەن چەمبەرچاس بىرلەشكەندىلا ئاندىن ئۇزۇل ـ كېسىل غەلىبىگە ئېرىشەلەيدىغانلىقىنى سەگەكلىك بىلەن تونۇشىمىز كېرەك» دەپ ئاگاھلاندۇردى.

9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى دېڭ لىچۈن جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن،

گېنېرال جالك جىجۇڭنىڭ تاۋ سىيۇ بىلەن بورھان شەيدىگە ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىنى ئېلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى يېشېيېۋ بىلەن غۇلجىدىن ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ ئۈرۈمچىگە كەلدى.

9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى 30 مىڭدىن ئارتۇق خەلق يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانلىقىنى تەبرىكلىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەۋرى

1949 ـ يىلى

10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. غۇلجا ناھىيە بازىرىدا 3000 دىن ئارتۇق ئادەم يىغىلىپ داغدۇغىلىق تەبرىكلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزدى. يىغىندا شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مۇۋەققەت رەئىسى ئەسقەت ئىسھاقوۋنىڭ ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى نامىدىن مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋە رەئىس ماۋ زېدۇڭغا يوللىغان تەبرىك تېلېگراممىسى ماقۇللاندى.

10 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى دېڭ لىچۈن ئۈرۈمچىدىن ئايروپىلان بىلەن غۇلجا ناھىيە بازىرىغا كېلىپ، ئۇچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى قوللاش ۋە قارشى ئېلىشىغا دائىر كونكرېت ئىشلار توغرىسىدا ئالاقىلەشتى.

11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ 5 يىللىقىنى خاتىرىلەش يىغىنى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى. ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بيۇروسىنىڭ شۇجىسى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1 ـ بىگتۇەننىڭ قوماندانى ۋاڭ جېن ئۇچ ۋىلايەتتىكى ئارمىيە ۋە خەلقنىڭ شىنجاڭغا كىرگەن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن ھال سورىغانلىقىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن، ئايروپىلان بىلەن ئىلىغا كېلىپ يىغىنغا قاتناشتى ۋە قىزغىن سۆز قىلدى. ئۇ ئۇچ ۋىلايەتتىكى ئارمىيە، خەلقە رەھمەت ئېيتتى ھەمدە ئىتتىپاقنىڭ يېڭى رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزنىڭ خىزمىتىنى قەتئىي قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈردى، ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرىنىڭ تىرىشىپ ئىشلەپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى زور كۈچ بىلەن ئىلگىرى سۈرۈشىنى ئۈمىد قىلدى. ۋاڭ جېن يەنە ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا خىزمەتكە ئەۋەتىلىدىغان كادىرلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنى ئازادلىق ئارمىيە بىلەن زىچ ھەمكارلىشىپ بىرلىكتە يېڭى شىنجاڭ قۇرۇپ چىقىشقا ئىلھاملاندۇردى. ۋاڭ جېن يەنە ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئائىلىسىگە بېرىپ تەزىيە بىلدۈردى، قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن سەمسىي ھال سورىدى. بورھان شەيدى، سەيپىدىن ئەزىزى، دېڭ لىچۈنلەرمۇ خاتىرىلەش يىغىنىدا سۆز قىلدى.

11 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقىچىسى دېڭ لىچۈن غۇلجىدىكى ئالاقە باغلاش خىزمىتىنى ئايالاشتۇرۇپ ئۈرۈمچىگە قايتىپ، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بيۇروسىنىڭ ئەزاسى بولدى. «لىچۈن رادىئو ئىستانسىسى» مۇ تارىخىي ۋەزىپىسىنى غەلىبىلىك تاماملاپ، غۇلجا ناھىيە بازىرىدىن ئايرىلدى.

11 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1 ـ بىگتۇەن 6 ـ جۇن 17 ـ شى 50 ـ تۇەننىڭ تۇەنجاڭى لىيۇ گۇاڭخەن، شتاب ئوفىتسېرى ۋاڭ يۈلياڭ، جېن جيەن، قوغداش بۆلۈمچىسىنىڭ

باشلىقى خاۋ فېڭژېن، خەلق تراڭسپورت ئىشلىرى بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى جاۋ جۇڭگو، ئوزۇق - تۈلۈك ۋە يەم - خەشەك بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى ۋاڭ چۈەنداۋلار ئايروپىلان بىلەن غۇلجا ناھىيە بازىرىغا كېلىپ خىزمەتكە كىرىشىپ كەتتى، ئۇلار ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ مەسئۇللىرى بىلەن كۆرۈشتى ۋە 50 - تۈەننىڭ ئىلىغا كېلىپ ئورۇنلىشىش ئىشلىرىنى مەسلىھەتلەشتى. ئۇلار شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن يۇقىرى دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتى غۇلجىغا ئەۋەتكەن تۇنجى تۈركۈم پارتىيىلىك كادىرلاردۇر.

12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى.

1950 - يىلى

1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېر - ئەسكەرلىرى ۋە 2000 دىن ئارتۇق ھەر مىللەت ئاممىسى غۇلجا ناھىيە بازىرىغا يىغىلىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 5 - كورپۇسى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەنلىكىنى تەبرىكلىدى.

3 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1 - دالا ئارمىيىسى 1 - بىكتۇەن 6 - جۇن 17 - شى 50- تۇەن يىگ، لىيەن، پەي دەرىجىلىك كادىردىن 10 نەچچىنى ئاجرىتىپ خىزمەت ئۆمىكى تەشكىللىدى، بۇ ئۆمەك جاۋ جۇڭگو باشچىلىقىدا غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ پارتىيىنىڭ تۈرلۈك خىزمەتلىرىنى قانات يايدۇردى.

ئەتىيازدا ئاقئۆستەك رېمونت قىلىندى، ئۆستەك بېشى ياغاچتىن ياسالغان 8 تۆشۈكلۈك سۇ كىرىش تومىسى ۋە 7 تۆشۈكلۈك سۇ قايتۇرۇش تومىسىغا ئۆزگەرتىلدى. ئاقئۆستەكنىڭ جىرغىلاق ۋە پىلىچى دەريالىرى بىلەن تۇتىشىدىغان جايلىرىدىكى شاخ - تاشتىن ياسالغان كەلكۈن چۆشۈرگىلىرى چىگىتىلدى.

4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىيلەرگە ئەپقە بېرىشنىڭ ۋاقىتلىق چارىسى»نى ئېلان قىلدى.

4 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى ئىسھاقبېك مونونوۋ، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ، دەلىلخان سوگورىبايوۋ، لوجىدىن ئىبارەت 5 ئىنقىلابىي قۇربانلىنىڭ جەسىتى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن غۇلجا ناھىيە بازىرىغا قايتۇرۇپ كېلىندى. ئىلىدىكى ھەر ساھە داغدۇغىلىق تەزىيە - دەپنە مۇراسىمى ئۆتكۈزدى. ۋاڭ جېن، شۇ لىچىڭ، بورھان شەھىدى، سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىقلار غۇلجىغا كېلىپ تەزىيە بىلدۇردى.

5 - ئاينىڭ 11 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى، تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى. 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى غۇلجا بىلەن ئۈرۈمچى ئوتتۇرىسىدىكى سىمسىز تېلېگراف ئالاقىسى ئەسلىگە كەلدى.

6 - ئاينىڭ 11 - كۈنى خىزمەت ئۆمىكى پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ تەربىيىلىشى ۋە تەكشۈرۈشى نەتىجىسىدە، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردا كومپارتىيىگە تۇنجى تۈركۈم ئەزا قوبۇل قىلىندى. خىزمەت ئۆمىكىدىكى كومپارتىيە ئەزالىرى ئاساس قىلىنىپ، غۇلجا ناھىيىسىدە تۇنجى كومپارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، جاۋ جۇڭگو شۇجىلىققا تەيىنلەندى.

6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى ناھىيە بازىرىدىكى كۆلۈبتا (ھازىرقى غۇلجا شەھىرىدىكى) تۇنجى نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئاچتى، يىغىندا جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە دېموكراتىك ئىتتىپاق ئىلى ۋىلايەت ئىتتىپاقى قارارى ماقۇللاندى.

6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى، ياسىن خوجاھەردى ھاكىملىققا تەيىنلەندى.

7 - ئاينىڭ 11 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدىن ئۈرۈمچىگىچە بولغان ئايروپىلان پوچتىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە قۇرۇلۇش بۆلۈمى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى جۇڭگو كومپارتىيىسى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. شۇڭا جۇڭلىن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىلىقىغا، جاۋ جۇڭگو مۇئاۋىن شۇجىلىققا تەيىنلەندى.

9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى شىنجاڭ پوچتا ئىدارىسى ئۈرۈمچى — قورغاس — غۇلجا ئاپتوموبىل پوچتا يولىنى ئاچتى.

10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە خادىملىرى، خەلق، ئوقۇغۇچىلاردىن بولۇپ 50 مىڭدىن ئارتۇق كىشى داغدۇغىلىق يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ بىر يىللىقىنى تەبرىكلىدى. 3000 دىن ئارتۇق ئىشچى، دېھقان، ئايالار ۋەكىللىرى نامايىشقا قاتناشتى. جېلىلىيۈزى، تۈرپانىيۈزى، مۇللاتوختىيۈزى، بايانداي قاتارلىق جايلاردىمۇ ئاممىنىڭ تەبرىكلەش يىغىلىشى ئۆتكۈزۈلدى.

10 - ئاينىڭ ئاخىرىدا غۇلجا ناھىيىسىدە رايون، يېزا (مەھەللە) ئاساسىي قاتلام خەلق ھاكىمىيەتلىرىنى قۇرۇش خىزمىتى تاماملاندى. ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى، دېھقانلار جەمئىيىتىگە 8800 دىن ئارتۇق ئەزا قوبۇل قىلىندى.

شۇ يىلى ناھىيىدىكى ئىشچىلار، دېھقانلار، ئوقۇغۇچىلار ۋە ئارمىيىدىكى كوماندىر - جەڭچىلەر ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ھەرىكىتى جەريانىدا ئاكتىپلىق بىلەن پۇل ۋە مادىي بۇيۇم ئىئانە قىلىپ، جۇڭگو خەلق پىدائىيلار قىسمىنىڭ يۇرت - ۋەتەننى قوغدىشىغا ياردەم بەردى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1 مىليارد يۈەندىن ئارتۇق خەلق پۇلى (كونا پۇل، ھازىرقى پۇلغا سۇندۇرغاندا 100 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق)، 4400 چارۋا مال، بىر مەر ئالتۇن، 281 مەر كۈمۈش، 37 دانە كۈمۈش تەڭگە، 419 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق، 13 مىڭ باغ بېدە ئىئانە قىلىنغان. بۇلارنىڭ ئومۇمىي قىممىتىگە كۆرەشچى ئايروپىلاندىن بىرنى سېتىۋالغىلى بولىدۇ.

شۇ يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى بايانداي يېزىسىدىكى زومىگەر پومېشچىك ئىبراھىم ھاۋازنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ پىلانلاش دېلوسىنى پاش قىلىپ مەزكۇر جىنايەتچىنى قولغا ئالدى. 1951 - يىل 12 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئىبراھىم ھاۋاز قاتارلىق 5 نەپ ئەكسىلئىنقىلابچىغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى.

1951 - يىلى

2 - ئاينىڭ 2 - كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كوپېراتىپ ئىدارىسىنىڭ ئىلى ۋىلايىتىدىكى خىزمەت گۇرۇپپىسى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۈرپانىيۈزى كەنتىگە كېلىپ، يېزا تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قۇرۇشنى سىناق قىلدى. بۇ خىزمەت 36 كۈن داۋاملاشتى. كوپېراتىپقا كىرىشكە 312 ئائىلىلىك دېھقان تىزىملاتتى. بۇ كوپېراتىپ ئۇلكە بويىچە ئەڭ بۇرۇن قۇرۇلغان تەمىنات - سودا كوپېراتىپى بولۇپ قالدى.

شۇ ئايدا جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك 3 - قېتىملىق ھەر مىللەت - ھەر ساھە ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا «پارتىيىنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن پائال شۇغۇللىنىپ، ئەمەلىي ھەرىكىتىمىز بىلەن ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرەيلى»، «خەلق ھاكىمىيىتىنى قوغداپ، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى قەتئىي باستۇرايلى» دېگەن ئىككى قارار ماقۇللاندى.

4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى جۇڭگو خەلق پىدائىيلار قىسمىنىڭ ۋەكىللىرى غۇلجىغا كەلدى. 26 - كۈنى غۇلجىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ئورگانلىرىدىكى ۋە خەلق تەشكىلاتلىرىدىكى كادىرلار، ئامما بولۇپ 30 مىڭ ئادەم (قېتىم) پىدائىي قىسىم قەھرىمانلىرىنىڭ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشەنگە

يارده‌م بېرىش يۇزىسىدىن بەرگەن دوكلاتىنى ئاڭلىدى.

4 - ئاينىك ئاخىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە ۋە رايون كادىرىدىن 47 نى ئاجرىتىپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ خىزمەت گۇرۇپپىسىدىن 10 نى تەشكىللىدى، بۇ گۇرۇپپىلار يېزىلارغا بېرىپ ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا قاتناشتى ۋە يېتەكچىلىك قىلدى. ھەرقايسى قاتلامدىكى دېھقانلارنىڭ «مۇڭاپىق لاپقۇتلىشىش» نغا يېتەكچىلىك قىلدى.

4 — 5 - ئايلاردا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ رايون، يېزىلىرىدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى جازالاش نىزامى» ئۇگىنىلدى ۋە تەشۋىق قىلىندى، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

5 - ئاينىك 1 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا «1 - ماي» خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا ھەر ساھەدىن 60 نەپەردىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى، يىغىندىن كېيىن داغدۇغىلىق نامايىش ئۇتكۈزۈلدى. رايونلاردا 28 مىڭ 500 دىن ئارتۇق دېھقان يىغىلىپ «1 - ماي» بايرىمىنى تەبرىكلىدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك دېموكراتىك ئايالار بىرلەشمىسى قۇرۇلۇپ، 6 مەخسۇس كادىر سەپلەندى.

1957 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

6 - ئاينىك 15 - كۈنى ئۇلكىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ئىلى ۋىلايەتلىك شۆبىسى ناھىيە بازىرىدا 52 نەپەردىن ئارتۇق ئادەم قاتناشقان ئوچۇق سوت يىغىنى ئېچىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپلاڭ قوزغاش سۈيىقەستىدە بولغان راخمانوۋ، ئارۇپ شاڭيۇ قاتارلىق 4 كىشىگە ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلدى؛ شۇ دېلودىكى جىنايەتچى داۋۇت گۈلىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىش، 2 يىل كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىش ھۆكۈمى چىقاردى؛ مىرزا ئەخمەت قاتارلىق 17 كىشىگە مۇددەتلىك قاماق جازاسى ھۆكۈم قىلدى. گومىنداڭنىڭ يوشۇرۇنۇپ يۈرگەن ئىشپىيونى گۈڭ شىغۇ قاتارلىقلارغىمۇ ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلدى.

شۇ ئايدا بىر تۈركۈم پارتىيىلىك كادىرلار غۇلجا ناھىيىسىدە خىزمەت قىلىشقا يۆتكەپ كېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ھەربىي قىسىمدىن كەلگەنلەر 7، غەربىي شىمال بيۇروسى پارتىيە مەكتىپىدىن كەلگەنلەر 5، بۇلاردىن 7 سى ناھىيە، رايونىنىڭ رەھبەرلىك ۋەزىپىسىگە قويۇلدى.

7 - ئاينىك 16 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە، رايون، يېزىدىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىنى ئېچىپ، ئۇلكىلىك 1 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىدا ماۋزۇلانغان «ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش» قارارىنى ئىزچىللاشتۇردى.

7 - ئاينىك 28 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىك 30 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمىتى پىلانى»نى تۇزۇپ چىقتى، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىشنى قارار قىلدى. ھەرىكەت 9 - ئاينىك 10 - كۈنى ناھىيە تەۋەسىدىكى 8 دېھقانچىلىق رايونى، 74 يېزا (مەھەللە) دا قانات يايدۇرۇلۇپ، 220 كۈن داۋاملىشىپ، 1952 - يىل 4 - ئاينىك 21 - كۈنى ئاياغلاشتى. ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بيۇروسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى، ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشكىللىگەن خىزمەت ئۆمىكىدىكى 681 كادىر غۇلجا ناھىيىسىدە تۇرۇپ، ھەرىكەتنىڭ ساغلام - تەرتىپلىك ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلدى. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى ئومۇميۈزلۈك غەلبىگە ئېرىشتى.

شۇ ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلدى. بۇ بۆلۈم 1955 - يىل 1 - ئايدا ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1960 - يىل 1 - ئايدا بۇرۇنقى نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1986 - يىل 6 - ئايدا يەرلىككە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندىن كېيىن غۇلجا ناھىيىلىك

خەلق قوراللىق بۆلۈمى دەپ ئاتالدى.

9 - ئاينىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قارىسىغىدا ستاتىستىكا بۆلۈمى قۇرۇلدى.

9 - ئاينىڭ 30 - كۈنى دۆلەت ئىلكىدىكى شىنجاڭ ترانسپورت شىركىتىنىڭ ئۈرۈمچى - غۇلجا قەرەللىك نۆۋەتچى ئاپتوموبىلى تۇنجى قېتىم غۇلجا ناھىيە بازىرىغا يېتىپ كەلدى.

10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكا ئۈيغۇرچە يېزىق بېسىلغان خەلق پۇلىنى تارقىتىپ، ئۇنىڭغا شىنجاڭنىڭ كۆمۈش دوللىرىنى ئالماشتۇرۇۋالدى. بىر يۈەن كۆمۈش دوللارغا 350 يۈەن خەلق پۇلى ئالماشتۇرۇلدى. غۇلجا ناھىيىسىدە ئالماشتۇرۇش خىزمىتى 1952 - يىل 1 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئوڭۇشلۇق تاماملاندى.

شۇ ئايدا مەركەزنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ھال سوراش ۋەكىللىرى شېن جۇنرۇنىڭ باشلىقى شېن يېتەكچىلىكىدە غۇلجىغا يېتىپ كېلىپ، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلق ئامىمىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى، ھال سوراش ۋەكىللىرى چېگرا رايوندىكى ھەر مىللەت خەلقىگە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، رەئىس ماۋ زېدۇڭ، مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ سەمىمىي غەمخورلۇقىنى ئېلىپ كەلدى.

11 - ئايدا رايون، يېزىلاردا دېھقانلار ساۋات چىقىرىش كۇرسلىرى ئېچىلدى، ناھىيە بويىچە قىشلىق ئۆگىنىش ھەرىكىتى قوزغالدى.

12 - ئاينىڭ ناھىيە، رايون، يېزىدىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگان كادىرلىرى ئاساسەن سەپلىنىپ بولدى. پارتكوم سىستېمىسىدا شتاتتىكى كادىر 75، ھۆكۈمەت سىستېمىسىدا شتاتتىكى كادىر 438، جەمئىي 513 بولدى.

1952 - يىلى

2 - ئاينىڭ 2 — 5 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا سودا - سانائەت ساھەسى ۋەكىللىرى يىغىنى ۋە ھەرقايسى كەسىپلەردىكى بارلىق ئىشچىلارنىڭ يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» (پارا بېرىشكە، باج ئوغرىلاشقا، دۆلەتنىڭ مال - مۈلكىنى ۋە ئىقتىسادىي ئاخباراتىنى ئوغرىلاشقا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش ھەققىدە ئىدىيىۋى سەپەرۋەرلىك قىلىندى.

2 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ناھىيە بازىرىدىكى 50 مىڭدىن ئارتۇق ھەر مىللەت ئامما تەنتەنىلىك يىغىلىش ئۇتكۇزۇپ، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى ۋە دېموكراتىك ئىسلاھاتنىڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلىدى.

2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم رايون، يېزا دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» (خىيانەتچىلىككە، ئىسراپچىلىققا، بيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتىنى باشلىدى.

4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بيۇروسىنىڭ شۇجىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇۋەققەت قوماندانى ۋاڭ جېن تۇرپانىيۇزى يېزىسىغا كېلىپ، يەر ئىسلاھاتى سىناق خىزمىتىنى تەكشۈردى.

4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئىلى رايونلۇق پارتكوم ۋە يەر ئىسلاھاتى خىزمەت گۇرۇپپىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا قۇرۇلغان دائىملىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى ئاساس قىلىنىپ، تۇرپانىيۇزى يېزىلىق دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى قۇرۇلدى، كوپېراتىپقا 165 ئائىلە، 785 كىشى قاتناشتى. ماخمۇت مەخسۇت كوپېراتىپىنىڭ تۇنجى مۇدىرى بولدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تارىخى ھەرىكىتى قوزۇلدى، ئۇنىڭ ئىشخانا ئىشلىرىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مەدەنىيەت - ماارىپ - سەھىيە بۆلۈمى قوشۇمچە بېجىرىدىغان بولدى.

5 - ئاينىڭ 8 - كۈنى 7 - رايوننىڭ تۇرپانيۇزى يېزىسىدا ناھىيە بويىچە تۇنجى يېزا پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى.

5 - ئاينىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى بىلەن تېلېگراف ئىدارىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ، غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى.

5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى مەركىزىي خەلق مۇكۈمىتى مەمۇرىي كېڭىشىنىڭ تەستىقى بويىچە غۇلجا شەھىرى قۇرۇلۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1 ،، 2 ،، 3 - 4 ،، 5 - رايونلىرى غۇلجا شەھىرىنىڭ مەمۇرىي رايون دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى.

10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك «يەر ئىسلاھاتى كومىتېتى» ۋە «يەر ئىسلاھاتى قوماندانلىق شتابى» قۇرۇلدى. ناھىيىلىك پارتكوم «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىدا يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش پىلانى»نى ئېلان قىلدى. 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنى 1 - رايوننىڭ 9 يېزىسىدا يەر ئىسلاھاتى سىناق خىزمىتى باشلاندى. تەجرىبە ھاسىل قىلغاندىن كېيىن مۇددەتكە، تۇركۈمگە بۆلۈپ 5 رايوندا يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى، 1953 - يىل 8 - ئايدا يەر ئىسلاھاتى ۋەزىپىسى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملاندى.

11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق مۇكۈمىتى چارۋىچىلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىپ، يىغىن قارارىنى ماقۇللىدى، غۇلجا ناھىيىلىك چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ خىزمەت ۋەزىپىسى بەلگىلەندى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق شىپاخانىسى قۇرۇلدى (ئورنى ھازىرقى غۇلجا شەھىرىدە)، 1954 - يىلى جېلىلىيۇزنىڭ كۆچۈپ چىقتى.

شۇ يىلى قىشتا ناھىيە بويىچە كەڭ كۆلەملىك قىشلىق ساۋات چىقىرىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، 443 ساۋات چىقىرىش سىنىپى ئېچىلدى، بۇنىڭغا 13 مىڭ 280 ئادەم قاتناشتى.

1953 - يىلى

1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، خەلق سوت مەھكىمىسى، خەلق تەپتىش مەھكىمىسى 1952 - يىلدىكى يەر ئىسلاھاتى جەريانىدا بىرتەرەپ قىلىنغان ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇشقا دائىر دېلولارنى قايتا تەكشۈردى، قايتا تەكشۈرۈش خىزمىتى 5 - ئاينىڭ بېشىدا ئاياغلاشتى.

1 - ئايدا يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتىنى قوغداش ئۈچۈن، رايون، يېزىلاردا ئامانلىق ساقلاش تەشكىلاتلىرى ئومۇمىيۈزلۈك قۇرۇلدى. ئامانلىق ساقلاش خادىمى 2921 گە يەتتى.

4 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بيۇروسى ۋاڭ ياجيې، يۈەن ۋېيلى، خې سېنلارنى 3 - رايون 8 - يېزا ئۇچۇن نۇخەيزى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا ئەۋەتتى. بۇ گۇرۇپپا «نۇخەيزى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى قانداق راۋاجلانغان ۋە مۇستەھكەملەنگەن» دېگەن ماۋزۇلۇق تەكشۈرۈش دوكلاتىنى يېزىپ چىقتى. ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكوم شۇ ئاينىڭ 6 - كۈنى «تەكشۈرۈش دوكلاتى»نى ناھىيىلىك (شەھەرلىك) پارتكوم، رايكوملارغا ۋە يەر ئىسلاھاتى قوماندانلىق شتابى، يەر ئىسلاھاتى خىزمەت ئەترەتلىرىگە پايدىلىنىش ئۈچۈن تەستىقلاپ تارقاتتى.

9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە ئومۇمىي سايلام خىزمىتى باشلىنىپ، كېيىنكى يىلى 3 - ئاينىڭ ئاخىرىدا تاماملاندى. يېزا دەرىجىلىك خەلق ۋەكىلىدىن 1439 ى سايلاندى. 62 يېزىدا 126 يېزا باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى سايلاندى.

10 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بيۈروسىنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك پارتكوم دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى ۋە كوپېراتىپلارنى ئومۇميۈزلۈك تەرتىپكە سالدى. ناھىيە بويىچە پەسىللىك ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 864، دائىملىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 61، دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى بىر بولدى، ھەمكارلىق گۇرۇپپىغا ۋە كوپېراتىپقا قاتناشقان دېھقان ئائىلىسى 3290گە يېتىپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 25.3% نى ئىگىلىدى.

شۇ يىلى ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ تەستىقى بويىچە، 6 - رايونىنىڭ 7 - يېزىسى (قوشئەمچەك يېزىسى) بورتالا ناھىيىسىگە، 8 - رايونىنىڭ 3 - يېزىسى (مال بازىرى) غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى. ناھىيە قارىمىقىدا 10 رايون، 62 يېزا (6 دېھقانچىلىق رايونى، 44 يېزا، 4 چارۋىچىلىق رايونى، 18 يېزا) تەسىس قىلىندى.

1954 - يىلى

1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇش پروگراممىسى» غا ئاساسەن، ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ تەستىقى بويىچە غۇلجا ناھىيە ئۇچۇن خۇيزۇ ئاپتونوم رايونى (رايون دەرىجىلىك) قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قارىمىقىدا سودا - سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ھوسۇلنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش چارىسى» نى ئېلان قىلدى.

2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى 3 -دەرىجىلىك ناھىيىدىن 4 - دەرىجىلىك ناھىيىگە چۈشۈرۈلدى. شتات جەھەتتە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، مالىيە - ئىقتىساد سىستېمىسىدىن باشقا، ناھىيە بويىچە رايوندىن يۇقىرى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئاممىۋى تەشكىلات ئورگانلىرىنىڭ كادىرلىرى، ئىشچىلىرى 340 دىن 282 گە ئازايتىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك شتات 102، رايون دەرىجىلىك شتات 180 بولدى. شتاتتىن ئېشىپ كەتكەنلەر 58 بولۇپ، ئىخچاملاش ۋەزىپىسى 6 - ئاينىڭ ئاخىرىدا تاماملاندى.

3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئۇچۇن خۇيزۇ ئاپتونوم رايونىنىڭ ئۇچۇن كەنتىدە نۆ خەيزى رەھبەرلىك قىلغان دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك بىرىنچى نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ناھىيە بازىرىدا (غۇلجا شەھىرىدە) ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 113 ۋەكىل قاتناشتى، قۇرۇلتاي ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كومىتېتىنىڭ 15 ئەزاسىنى سايلاپ چىقتى، ئەجىمدىن نورۇز ھاكىملىققا، ما ۋېنشىن (خۇيزۇ)، ئەلەن ئەرىن (قازاق) مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى. 9 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئاساسىي قانۇندىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت غۇلجا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى.

5 - ئاينىڭ 22 — 24 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا 1 - نۆۋەتلىك ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. ئابدۇكېرىم ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا تەينىلەندى (خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلغۇچى). 1957 - يىل 7 - ئايدا جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى جۇڭگو كومموئىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا ئۆزگەرتىلدى.

6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا بايانداي، پەنجىم، ئۇچۇن باج پونكىتلىرى تەسىس قىلىندى.

6 - ئاينىڭ باشلىرىدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» (لايىھە) نى ئۆگىنىش - مۇزاكىرە قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، 8 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئاياغلاشتى.

شۇ ئايدا جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ ئىلى مەركىزىي تارماق بانكىسى غۇلجا ناھىيىسى ئۇچۇن خۇيزۇ

ئاپتونوم رايونىنىڭ توغۇچىيۇزى كەنتىدە شىمالىي شىنجاڭ بويىچە تۇنجى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتى — ئۇچئۇن يېزا ئامانەت - قەرز كوپېراتىپىنى قۇردى.

7 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئىلى دەريادىكى كەلكۇن پەللىسىنىڭ ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 1420 كۇب مېتىرغا يېتىپ، كېچىكلەردىكى پرىستانلارنى ۋەيران قىلىۋەتتى، سۇ قاتتىشى ئۈزۈلۈپ قالدى. 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى قاش دەريادىكى كەلكۇن پەللىسىنىڭ ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 767 كۇب مېتىرغا يېتىپ، ئاق ئۈستەڭنىڭ بېشىنى ۋە بىرقانچە يېرىنى بۇزۇۋەتتى، 6642 ئىش كۈنى، نەچچە مىڭ ھارۋا شاخ - شۇمبا، تاش سەرپ قىلىنىپ ئۈستەڭ رېمونت قىلىندى.

شۇ ئايدا ئۇچئۇن خۇيزۇ ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىخانىسى قۇرۇلدى. بۇ — غۇلجا ناھىيىسىدىكى تۇنجى رايون دەرىجىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىخانىسى.

8 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى قۇرۇلۇپ، قۇرۇلۇش بۆلۈمىگە قارىدى، كېيىن ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە، چارۋىچىلىق ئىدارىسىگە قارايدىغان بولدى.

10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ناھىيىلىك مالىيە بۆلۈمىنىڭ «1954 - يىللىق دېھقانچىلىق بېجىنى يىغىش خىزمىتى توغرىسىدا بىرقانچە پىكىر»نى تەستىقلاپ تارقاتتى.

10 - ئاينىڭ 11 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى ئىلى مەركىزىي تارماق بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى تىجارەت باشلىدى.

11 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى «1954 - يىللىق دېھقانچىلىق كوپېراتىپلىرىنى قۇرۇش ۋە كېڭەيتىش خىزمىتى پىلانى»نى بېسىپ تارقاتتى.

شۇ ئايدا ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلدى. غۇلجا ناھىيىسى ئوبلاستقا بىۋاستە قاراشلىق ناھىيىلەرنىڭ بىرى بولدى.

1955 - يىلى

2 - ئايدىن 3 - ئايغىچە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 1 - تۇركۈم ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى بارلىققا كەلدى.

3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى يېڭى نۇسخا خەلق پۇلىنى تارقاتتى. يېڭى نۇسخا خەلق پۇلى بىلەن كونا نۇسخا خەلق پۇلىنىڭ سېلىشتۇرما باھاسى 1:10000 بولدى. ناھىيىلىك پارتكومدا يېڭى نۇسخا خەلق پۇلىنى تارقىتىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 6 - ئاينىڭ ئاخىرىدا تارقىتىش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن تاماملاندى. 203 مىليون 164 مىڭ 600 يۈەن كونا خەلق پۇلى يىغىۋېلىندى.

3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە سوۋېت ئىتتىپاقى مۇھاجىرلىرىنىڭ دۆلىتىگە قايتىشىغا ياردەملىشىش كومىتېتى قۇرۇلدى. شۇ ئايدا كادىرلىق ۋەزىپىسى ئۈتەۋاتقان 85 مۇھاجىر ئۈز دۆلىتىگە قايتۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى «سوۋېت مۇھاجىرلىرىنىڭ مال - مۈلكى ۋە يەرلىرىنى بىرتەرەپ قىلىش چارىسى»نى ئېلان قىلدى.

شۇ ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بېيۇروسى يېزا ئىگىلىك خىزمىتى بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋۇ جيەنچۇن ناھىيىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى ۋە يېتەكچىلىك قىلدى.

5 - ئايدا پىلىچى دەرياسىغا كەلكۇن كېلىپ، ئاقتوپە ئېتراپىدىكى دەريا قىرغىقىنى ۋەيران قىلىۋەتتى، 126 ئائىلىلىك دېھقان ئاپەتكە ئۇچرىدى.

8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنى

كۆچۈرۈش يېغىنى ئاچتى. شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىنى جەلىلىيۈزىگە كۆچۈرۈش خىزمىتىنى 1957 - يىلغىچە تولۇق تاماملاشنى قارار قىلغانىدى.

شۇ ئايدا غۇلجا شەھىرىدە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى يېغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 43 كىشى قاتناشتى. دېموكراتىك كېڭىشىش ئارقىلىق غۇلجا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىس، مۇئاۋىن رەئىسلىرى، 15 دائىمىي كومىتېت كىشىسى سايلاپ چىقىلدى. جاۋ جۇڭگو رەئىسلىككە، تېيىپ ھاجى سابىت، سەۋىردىن روزى مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى رېئونىيە كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى رېئونىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىنى قوشۇمچە ئۈتەيدىغان بولدى. بىردىن 2 گىچە مەخسۇس مۇئاۋىن شۇجى سەپلەندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بۇ ئاپپارات پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1979 - يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ج ك پ غۇلجا شەھەرلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى دەپ ئاتالدى، 1984 - يىلى تۈزۈلمىسى مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىك قىلىندى.

10 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ئۈچ دەرىجىلىك كادىرلار يېغىنى ئېچىپ، مەركەزنىڭ «يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيەلەشتۈرۈش مەسلىسى توغرىسىدىكى قارارى»نى ئىزچىللاشتۇردى.

1956 - يىلى

2 - ئايدا ئۇچىۇن كەنتى «1 - ماي» ئالمي يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىنى قۇرۇپ، ئالمي كوپېراتسىيىلىشىشنى ئىشقا ئاشۇردى، كوپېراتىپقا 223 ئائىلە ئەزا بولدى.

3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى 1 - نۆۋەتلىك كوپېراتىپ ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ئاچتى، قۇرۇلتايدا 1 - نۆۋەتلىك كېڭەش ۋە نازارەتچىلىك ھەيئىتى سايلاپ چىقىلدى.

3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى قاش دەرياسىغا ياغاچ كۆۋرۈك سېلىنىپ ئاپتوموبىل قاتنىدى. بۇ كۆۋرۈك ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭ بويىچە چات ئارىسى ئەڭ ئۇزۇن كۆۋرۈك ئىدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھۆكۈمەت پۈتۈنلۈكىنى داۋالىنىش خىزمىتى لاينىمىسى»نى بېسىپ تارقاتتى.

4 - ئايدا ناھىيە بويىچە قول سانائەتنى ۋە خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش تاماملاندى.

شۇ ئايدا دۆلەت ئورگانلىرى كارخانىلار ۋە كەسپىي ئورۇنلاردا ماڭاش تۈزۈمى ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ، ماڭاشنى تۈرگە ئايرىش تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، دەرىجىلىك ۋەزىپە ماڭاش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 1 - قېتىملىق قۇرۇلتىيى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا (غۇلجا شەھىرىدە) ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. جاۋ جۇڭگو شۇجىلىققا، ۋاڭ سۈڭگۈاڭ، ما ۋېنشىن (خۇيزۇ) مۇئاۋىن شۇجىلىققا تەيىنلەندى.

10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى قۇرۇلدى.

يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش تاماملىنىپ، يېزا ئىگىلىك

ئىشلەپچىقىرىشىدا كوپىراتسىيلىشىش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. كوپىراتىپقا كىرگەن دېھقان ئائىلىسى 13 مىڭ 550كە يېتىپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ %95 ىدىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلدى.

1957 - يىلى

1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى غۇلجا شەھىرىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ 23 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. مەمەتجان قاسىم ھاكىملىققا، ئەلەن ئەرىن، جى تېيەنشۇ، ئابلىز ئىبراھىملار مۇئاۋىن ھاكىملىققا، ئىبراھىم ئىسلام تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە، ئوسمانجان شېرىپ سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا سايلاندى.

6 - ئايدا ئۇيغۇر سودىگەر مەمەتجان قاتارلىق 3 كىشى دەسمايە سېلىپ قاتقالتىر كارخانىسى قۇردى، 1958 - يىلى بۇ كارخانا غۇلجا ناھىيىلىك قاتقالتىر كوپىراتىپىغا ئۆزگەرتىلدى.

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە ئاشلىقنى «بىرتۇتاش سېتىۋېلىش - بىرتۇتاش سېتىش» باشلاندى، ئاشلىق بىلەن نورمىلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى.

10 - ئاينىڭ 8 - كۈنى جاۋ جۇڭگو غۇلجا ناھىيىسىدىن يۆتكەلدى، نېۋ شۇتەي غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىلىقىغا تەيىنلەندى.

10 - ئاينىڭ 21 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى توسۇن چارۇچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى. فېرمىغا 18 ئائىلە (قازاق 17 ئائىلە، ئۇيغۇر بىر ئائىلە) دىكى 178 ئادەم پايچىك بولۇپ كىردى.

10 - ئاينىڭ 26 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق رادىئو ئۈزلىلى قۇرۇلدى، 1984 - يىل 10 - ئايدا رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى بولدى.

شۇ يىلى يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى ناھىيىلىك كۆمۈركان ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. 1989 - يىلى سۇلۇق قۇجۇرتا سېپىنىڭ غەربىگە كۆچكەندىن كېيىن نامى غۇلجا ناھىيىلىك قىزىل تاغ كۆمۈركانىغا ئۆزگەرتىلدى.

شۇ يىلى شىمالىي تاغ ئەتراپىدا ھۆل - يېغىن مىقدارى 280 مىللىمېتىرغا يەتتى، 8 -، 9 - ئايلاردا ئاران 21.7 مىللىمېتىر بولدى. پىلىچى دەرياسىنىڭ 4 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا ئاران 4.54 كۇب مېتىر، قاش دەرياسىنىڭ 47.7 كۇب مېتىر بولۇپ، زىرائەتلەر ئومۇمىيۈزلۈك قۇرۇپ كەتتى، ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلى 1956 - يىلدىكىدىن %20 كېمەيىپ كەتتى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى غۇلجا شەھىرىدىن جىلىلىيۈزنگە كۆچۈپ چىقتى.

1958 - يىلى

1 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ «شەھەر، بازارلارنى ئاشلىق بىلەن نورمىلىق تەمىنلەشنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇشنىڭ تەپسىلىي قائىدىسى»گە ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىسى «شەھەر، بازارلارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش چارىسى»نى تۈزۈپ چىقتى. تەمىنلەش ئۆلچىمى مۇنداق بولدى: كادىرلارنىڭ ۋە شەھەر ئاھالىسى ئىچىدىكى 11 ياشتىن يۇقىرىلارنىڭ ئايلىق نورمىسى 14 كىلوگرام، 6 ياشتىن 10 ياشقىچە

بولغانلارنىڭ ئايلىق نورمىسى 10 كىلوگرام، 5 ياشتىن تۆۋەنلەرنىڭ ئايلىق نورمىسى 5.5 كىلوگرام بولدى. پاختا رەخت بىلەن پىلانلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى، ھەر جانغا يىلىغا 9 مېتىر پاختا رەخت ئۇلچىمى بويىچە، 9 رايوندىكى 80 مىڭ 639 ئادەمگە، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى ۋە يېزا ئىگىلىك 4 - شىنىڭ ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ئورۇنلىرى ۋە كان رايونىدىكى 7998 ئادەمگە 811 مىڭ 470 مېتىر رەخت بىلىتى تارقىتىپ بېرىلدى. ئامما دۆلەتنىڭ ئاشلىق ۋە پاختا رەخت بىلەن پىلانلىق تەمىنلىشىنى ھىمايە قىلدى، بازارنى تەمىنلەش مۇقىم بولدى.

1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلاردا خىزمەتچى خادىملار قىسقارتىلدى يەنى مەمۇرىي ئورگانلاردا 10%، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلاردا 15% قىسقارتىلدى.

2 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئاچتى، يىغىندا ئوڭچىللىق - مۇتەئەسسىپلىك ئىدىيىسى تەكشۈرۈلدى ۋە تەنقىد قىلىندى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا كوپېراتسىيىلىشىشنى ئەملگە ئاشۇرۇش ۋەزىپىسى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. «زىياندائ ھاشاراتلارنى يوقىتىپ، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش» مەركەز قىلىنغان ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش قارار قىلىندى.

4 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن باشلاپ ياشلار ئۆستىگى پوتۇپ 6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى سۇ باشلاندى. ئۆستەڭنىڭ ئۇزۇنلۇقى 34.7 كىلومېتىر، باشلانغان سۇنىڭ سېكۇنتلۇق ئېقىم مىقدارى 7 كۇب مېتىر بولدى.

شۇ كۈنى سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئومۇمىي يىغىنى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزىدە ئېچىلدى. يىغىندا 2 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ 15 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، نيۇشۇتەي سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسلىكىگە، ھاشىم قارى زاكىر، قايمباي جوتابايلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى جېلىلىيۇزىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا ئوسمانجان شېرىپ ھاكىملىققا، جى تىيەنشۇ، جى شۇجۇ، ئابلىز ئىبراھىملار مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

6 - ئاينىڭ 4 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ناھىيىدە چارۋىچىلىقنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئاساسىي جەھەتتىن تاماملاندى.

7 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ئاپپاراتلىرىنى ئىخچاملاپ، 7 بۆلۈم - ئىشخانا تەسىس قىلدى، ئىشچى - خىزمەتچى شتاتىنى 80 دىن 72 گە قىسقارتتى.

8 - ئايدا ناھىيە بويىچە پولات - تۆمۈر تاۋلاش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، 20 مىڭ ئادەم تاغقا چىقىپ پولات - تۆمۈر تاۋلىدى. پولات - تۆمۈر تاۋلاش 11 - ئايدا ئاياغلاشتى. تۆمۈر تاۋلايدىغان يەرلىك ئوچاقتىن 1891 ى ياسالدى. پولات تاۋلاشقا 234 كادىر، 12 مىڭ 186 قاۋۇل ئەمگەك كۆچى قاتناشتى، قاتناشقان ئادەم ئەڭ كۆپ بولغان چاغلاردا 15 مىڭدىن ئاشتى. بۇ ھەرىكەت غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا غايەت زور زىيان يەتكۈزدى.

9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى غۇلجا ناھىيە قىزىل بايراق گۈڭشېسى قۇرۇلدى. بۇ گۈڭشې 5 يېزىدىكى 7 دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق كوپېراتىپىدىن تەركىپ تاپتى. 1974 - يىلى بۇ گۈڭشې غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى.

9 — 10 - ئايلاردا غۇلجا ناھىيىسىدە قىزىل بايراق، غالىبىيەت، تەڭرىتاغ، ئۆكتەبىر، 1 - ماي، راكىتا، ئىتتىپاق، قىزىلىيۇلتۇز، يېڭىيول، مايماك خەلق گۈڭشېسىدىن ئىبارەت 10 خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن خەلق گۈڭشېسىنى ئومۇملاشتۇرۇش ناھىيە بويىچە ئەملگە ئاشۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا سانائەت - قاتناش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.

شۇ ئايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى پارتىيە مەكتىپى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى. 1982 - يىلى 1 - ، 2 - ئوتتۇرا مەكتەپكە بۆلۈندى.

يىل ئاخىرىدا غۇلجا ناھىيىلىك ئارخىپخانا قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى 752 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا 16 پوچتا يولى ئاچتى. ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدا 200 توچكىلىق كوممۇتاتوردىن بىرى بار بولدى، تارماق ئىدارە، پونكىتتىن 11 ى قۇرۇلدى.

1959 - يىلى

1 - ئاينىك 19 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە خەلق ئەسكەرلىرى شىنى قۇرۇلدى، قارىمىقىدا 7 تۈمەن، 2 مۇستەقىل يىك بار بولدى. رويخەتتىكى خەلق ئەسكىرى 2977، بۇنىك ئىچىدە ئايال 763.

2 - ئاينىك 8 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن سائەت 10 دا سودا ئىدارىسىنىك ئىسكىلاتىغا ئوت كەتتى، ئوت چۈشتىن كېيىن سائەت 4 تە ئۆچۈرۈۋېلىندى، 240 مىك يۈەن قىممىتىدىكى تاۋار زىيانغا ئۇچرىدى.

3 - ئاينىك 30 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى «خەلق گۇڭشېڭىنىك باشقۇرۇش ئۇزۇلمىسىنى يولغا قويۇشنىك ۋاقىتلىق چارىسى» (لايىھە) نى تۇزۇپ چىقتى، بۇنىڭدا گۇڭشېڭىنىك بىرلەشكەن ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىنى ئاساس قىلىپ، گۇڭشې، چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىدىن ئىبارەت 3 دەرىجىلىك ھېساباتنى يولغا قويۇش بەلگىلەندى.

4 - ئاينىك 29 - كۈنى پىلىچى دەريياسىغا كەلكۇن كەلىپ، ئەڭ چوڭ ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 103 كۇب مېتىرغا يېتىپ، كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش توغانلىرىنىك بىر قىسمىنى ۋەيران قىلىۋەتتى. ئىلى ئوبلاستى ۋە غۇلجا ناھىيىسى، غۇلجا شەھىرىدىن 400 دىن ئارتۇق ئادەم كەلكۇنگە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتتىن قوتقۇزۇشقا قاتناشتى.

شۇ ئايدا ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىن كادىرلار تۇنجى تۇركۈمدە ئەمگەك بىلەن چېنىقىش ئۈچۈن يېزىلارغا چۈشتى. ناھىيە بويىچە 347 كادىر 6 تۇركۈمگە بۆلۈنۈپ، تۆۋەت بىلەن تۆۋەنگە چۈشۈپ ئەمگەك بىلەن چېنىقتى.

5 - ئاينىك 6 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى «خەلق گۇڭشېڭىنىك ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە (ئۇچىنى ھۆددىگە بېرىش، نى يولغا قويۇش ھەققىدە پىكىر» نى ئوتتۇرىغا قويدى. يەنى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىك ئىگىلىك باشقۇرۇشىدا ئىشنى، مەھسۇلاتنى، مالىيەنى ھۆددىگە بېرىشنى يولغا قويۇش ئوتتۇرىغا قويۇلدى، شۇنىڭدىن كېيىن ناھىيىدىكى ھەممە گۇڭشې شۇنداق قىلدى.

7 - ئاينىك 2 - كۈنى گۇڭشېلار، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرى چارۋىچىلىقتا «تۆتنى ھۆددىگە بېرىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (ئۇرۇقلاندۇرۇش، تۆللىتىش، ئەي قىلىش، سەمرىتىشنى ھۆددىگە بېرىش، ھوسۇلنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش) تۈزۈمىنى يولغا قويدى.

9 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك مېتېئورولوگىيە پونكىتى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى نامى مېتېئورولوگىيە ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. ھەر كۈنى ئۆز ۋاقتىدا ھاۋارايى كۆزىتىلىپ، 24 سائەتلىك ھاۋارايى ھەققىدە ئالدىن مەلۇمات بېرىپ تۇرۇلدى.

10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى قۇرۇلدى.

11 - ئاينىك 12 - كۈنى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى تار بەشيۈلتۈز چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى. بۇ فېرما توسۇن، ئالماتۇ، قۇجۇرتۇ، بوربوسۇندىن ئىبارەت 4 فېرما بىرلەشتۈرۈپ قۇرۇلدى، چارۋا مېلى 109 مىك 626گە يەتتى.

12 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق كومىتېتى «تۆت دەرىجىلىك كادىرلار» يىغىنى ئېچىپ، «ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش»، يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى قانات يايدۇردى. كۈرەش

داۋاملىدا بەزى كادىرلار خاتا تەنقىد قىلىندى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى قارىمىقىدا تۆرلۈك مىللار شىركىتى قۇرۇلۇپ، 3 - دەرىجىلىك توپ سېتىش شىركىتى بولدى.

شۇ يىلى جۇڭگو خەلق بانكىسى غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالىنىپ، مەملىكەتلىك «قەھرىمانلار ئۇچرىشىش يىغىنى»غا قاتنىشىپ، دۆلەتنىڭ تەقدىرلىشىگە ۋە مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك شىنخۇا كىتابخانىسى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى.

1960 - يىلى

2 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىدا سۆچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1973 - يىل 9 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

4 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش، يېرىم ماشىنىلاشتۇرۇش، ئاپتوماتلاشتۇرۇش، يېرىم ئاپتوماتلاشتۇرۇش مەركەز قىلىنغان تېخنىكا يېڭىلاش ۋە تېخنىكا ئىنقىلابىي ھەرىكىتى، جامائەت ئاشخانىلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش ھەرىكىتى، شەھەرنى گۈزەللاشتۇرۇش ھەرىكىتى، ھەر ساھە، ھەر كەسىپلەرنىڭ يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىشىنى ئومۇملاشتۇرۇش ھەرىكىتى ۋە «تۆت زىياننىڭ»نى يوقىتىش، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشقا سەپەرۋەرلىك قىلىندى.

6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيە تەۋەسىدە مۆلدۈر ئاپىتى بولۇپ، زىرائەتلەر ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى.

يازدىن كۈز ئارىلىقىدا ناھىيە تەۋەسىدىكى چارۋا مىللاردا ئاقسىل كېسىلى پەيدا بولۇپ، ئاز كەم 10 مىڭ چارۋا مال كېمىسىپ كەتتى.

9 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى ئالدىنقى يېرىم يىلدا خۇبېي، ئەنخۇي، خېنەن، جيانگسۇ ئۆلكىلىرىدىن چېگرا رايونغا ياردەمگە كەلگەن 882 ياشنى ئورۇنلاشتۇردى.

11 - ئاينىڭ 26 — 29 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى ئەزالىرىنىڭ 1 - قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى 1 - نۆۋەتلىك ئىجرائىيە كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. ئېيۇ شۇتەي رەئىسلىككە، لى شېنغۇ مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك بازار باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى.

1961 - يىلى

1 - ئاينىڭ 22 - كۈنى «1 - ماي» گۈزەشىسى تۆرۈشلۇق جاي ئۈچۈندا ناھىيە بويىچە تۇنجى يېزا سودا بازىرىنى قەرەللىك ئېچىش سىناق قىلىندى.

5 - ئاينىڭ 17 — 21 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - سانلىق يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا 4 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ 16 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. پىدا مەنسۇر ھاكىملىققا، جى تېەنشۇ (خۇيزۇ)، ئابلىز ئىبراھىملار مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئومۇمىي

يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا 15 دائىمىي ئەزا سايلاندى، نيۇ شۇنەي رەئىسلىككە، ھاشىم قارى، توكۇر ئەبەيجانلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

6 - ئاينىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق كومىتېتى چارۋىچىلىق يىغىنى ئاچتى. چارۋىچىلىقتا «بەشنى مۇقىملاشتۇرۇش» (باققۇچىنى، چارۋا مالنى، كۆلىگىنى، قورا - قوتانىنى ۋە سايمانىنى مۇقىملاشتۇرۇش)، «بەشنى ھۆددىگە بېرىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (ئۇرۇقلاندۇرۇش - بوغاز بولۇش نىسبىتىنى، تۆللەرنىڭ ئەي بولۇش نىسبىتىنى، يېتىلگەن مالالرنىڭ ئۆلۈش نىسبىتىنى، مالنىڭ سېمىزلىك دەرىجىسىنى ۋە چارۋا مەھسۇلات مىقدارىنى ھۆددىگە بېرىش، يىل ئاخىرىدا «بەش ھۆددە» كۆرسەتكۈچىنى ئورۇندىغانلارنى نەق پۇل ياكى ماددىي بۇيۇم بىلەن مۇكاپاتلاش، ئورۇندىيالمىغانلارغا بەلگىلىك تۆلەم مەسئۇلىيىتىنى ئارتىش) تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى.

6 - ئايدا ناھىيە بويىچە تۇنجى قېتىم ئورمانچىلىق ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلدى. تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان ئورمان كۆلىمى 17 مىڭ 5. 67 مو، تۈرلۈك دەل - دەرەخ 3 مىليون 215 مىڭ 556 تۈپ، ئاساسلىق دەرەخ تۈرلىرى: تېرەك، سۈگەت، قارايا‌غاچ، ئىرەندىن ئىبارەت.

9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى چېگرا رايونغا ياردەمگە كەلگەن ياش - قىرانلار ئاكتىپلىرى ۋەكىللەر يىغىنى ئاچتى. شۇ چاغدىكى ستاتىستىكا ماتېرىيالىغا قارىغاندا، جياڭسۇ، ئەنخۇي، خېنەندىن كەلگەن ياش-قىرانلاردىن 1900 دىن ئارتۇقى ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

12 - ئاينىڭ 11 — 22 - كۈنىگىچە ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 2 - قۇرۇلتىيى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 17 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. نيۇ شۇنەي شۇجىلىققا، ۋاڭ زەيجاۋ، جى شۇجۇ، خاۋ شاڭجى مۇئاۋىن شۇجىلىققا تەيىنلەندى.

شۇ يىلى قىشتىن كېيىنكى يىلى ئەتىيازغىچە قاش دەريا‌سىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى قاراباغ ئۆستىگى بىلەن تۇردىيۈزى ئۆستىگىنى بىرلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشى تاماملاندى.

1962 - يىلى

1 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى «پىلىچى كۆمۈركانىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىش - ئۆتكۈزۈۋېلىش خىزمىتىگە دائىر بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. ئۇقتۇرۇش 5 ماددىدىن تەركىب تاپقان.

3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى مالىيە - سودا تارمىقىدا تاۋارلاردا «ئارقا ئىشكىتىن مېڭىش»قا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى.

4 - ئاينىڭ 30 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى چارۋىچىلىق تۈزۈلمىسىنى تەكشىدى. غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 1 - چارۋىچىلىق فېرمىسى، غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسى، غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 3 - چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى.

5 - ئاي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ ئۇزۇن مۇددەت قۇترانتۇلۇق، ئالدامچىلىق قىلىشى ئارقىسىدا، 4 - 5 - ئايلاردا ئىلىدا چېگرا خەلقىنىڭ چەتكە قېچىش ۋەقەسى يۈز بەردى. 29 - كۈنى سوۋېت كونسۇلخانىسى يەنە ئىلى «29 - ماي» ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلىڭىنى پەيدا قىلدى. غۇلجا ناھىيىسى بۇنىڭ قاتتىق زىيانغا ئۇچرىدى. ناھىيىدىن 1162 ئادەم چەتكە قېچىپ كەتتى.

6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى 1961 - يىلدىن 1962 - يىل 6 - ئايغىچە ئىخچاملانغان، تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەنلەر 5872 گە، ئاقتۇنلار 11 مىڭ 843 كە، شەھەر ئاھالىسىنى قىسقارتىشتا تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەنلەر 1107 گە،

بۇ 4 تۈردىكىلەر 18 مىڭ 822 گە يەتتى، بۇلار خەلق گۇڭشىلىرىغا ۋە دېھقانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، يېزا ئىگىلىكىنىڭ 1 - سېپىدىكى ئەمگەك كۈچى كۆپەيتىلدى.

8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى بۈيرۇق جاكارلاپ، چەت ئەل مۇھاجىرلىرى جۈڭگونىڭ قانۇنىغا رىئايە قىلىشى شەرت دەپ كۆرسەتتى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ بۈيرۇقىنى ئۆگىنىش ۋە تەشۋىق قىلىشنى تېز ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ئارىسىدا «بىر ۋەتەن (جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى)، بىر يول (سوتسىيالىزم يولى)، بىر رەھبەرلىك (جۈڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكى)» گە بولغان ئىدىيىۋى تونۇش مەسىلىسىنى ياخشى ھەل قىلدى.

8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى غەربىي شىمال بيۈروسى ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بەي رېن تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈپ، غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىلىقىغا تەينىلەندى، نيۇ شۇتەي 2 - شۇجىلىققا تەينىلەندى.

1963 - يىلى

5 - ئاينىڭ 16 — 17 - كۈنلىرى غۇلجا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا غۇلجا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ 25 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. يىدا مەنسۇر ھاكىملىققا، جى شۆجۇ، جى تيەنشۇ، ئىسمائىلخان ھامۇت، ئابلىز ئىبراھىملار مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنىمۇ تەڭ ئېچىلدى، نيۇ شۇتەي رەئىسلىككە، ئەبەيجان، نىياز جاپپار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئىلى دەرياسىغا كەلگەن كەلكۈن پەللىسىنىڭ ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 2200 كۇب مېتىرغا، قاش دەرياسىغا كەلگەن كەلكۈن پەللىسىنىڭ ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 646 كۇب مېتىرغا يەتتى. بۇ قېتىمقى كەلكۈن ئاپىتىدە 7000 مو زىرائەتنى سۇ بېسىپ كەتتى، 5 ئادەم ئۆلدى. قاش دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى بوز ئۆستەڭ ئېغىزى، ياماتۇدىكى 6 ئېغىز ئۆي، ئاقئۆستەڭنىڭ ئوچ سۇچىلىق قۇرۇلۇشى ۋەيران بولدى؛ شىمالىي تاغدىن كەلگەن كەلكۈن 70 مو يەرنى بۇزۇۋەتتى، ياشلار ئۆستەڭنىڭ بىرنەچچە يېرى لاتقىغا تىنىپ كەتتى، لاتقا ئېلىش ئۈچۈن 6000 ئىش كۈنى كەتتى.

شۇ ئايدا ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردا «بەشكە قارشى تۇرۇش» (خىيانەتچىلىك - ئوغرىلىققا، ھايانكەشلىككە، بۇزۇپ - چېچىپ ئىسراپچىلىق قىلىشقا، تارقاقچىلىققا، بيۈروكراتلىققا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى، ھەرىكەت 1964 - يىل 5 - ئايدا ئاياغلاشتى. ناھىيە دەرىجىلىك 22 ئورۇندىن 17 ئورۇن، 584 ئىشچى - خىزمەتچى ھەرىكەتكە قاتناشتى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك قاتالتىر كوپېراتىپى، ياغاچچىلىق كوپېراتىپى، ھۈنەر - سەنئەت كوپېراتىپى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش كوپېراتىپى بىرلەشتۇرۇلۇپ، غۇلجا ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپى قۇرۇلدى.

9 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى ئىنتىپاق گۈڭشېسىدا سوتسىيالىستىك تەربىيىنى نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇپ، مەركەزلىك «نۆۋەتتە بېزىلاردىكى بەزى مەسىلەر توغرىسىدىكى قارار (لايىھە)» نى ۋە «بېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىدىكى بەزى كونكرېت سىياسەتلەر توغرىسىدىكى بەلگىلىمە (لايىھە)» نى يەنى «قوش ئون ماددا» نى ئىزچىللاشتۇردى.

11 - ئاينىڭ 26 — 30 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىسى 1 - قېتىملىق خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى

ئاچتى. قۇرۇلتايدا خەلق ئەسكەرلىرى ئىلغار كوللېكتىپىدىن 3ى، نەمۇنىلىك خەلق ئەسكىرىدىن 6 سى مۇكاپاتلاندى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئەسكەرلىرى ۋەكىللىرى يىغىنىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر سايلاپ چىقىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ئىلى ئوبلاستلىق پارتكوم، ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتى 1963 ـ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىدا بىر ئىشخانا، 6 بۆلۈم، 3 كومىتېت، 3 ئىدارە تەسىس قىلىشنى تەستىقلاپ، 117 شتات بەلگىلەپ بەردى.

1964 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ئىلى ئوبلاستلىق قاش دەريا باشقارمىسى ياشلار ئۆستىگى، قاش دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى ئۆستەڭ، بايتوقاي، كۆسۈن ئۆستىگى ۋە شىمالىي تاغ جىلغىسىدىكى 5 سۇغىرىش رايونىنىڭ سۇيىنى باشقۇرۇش خىزمىتىنى غۇلجا ناھىيىسىگە ئوتكۈزۈپ بەردى. شۇ يىلى ياشلار ئۆستىگى سۇ پونكىتى (توما پونكىتى بىلەن چۈلۇقاي پونكىتى) ، بايتوقاي ئۆستىگى سۇ پونكىتى، قاش دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى ئۆستەڭ سۇ پونكىتى، جىرغىلاڭ سۇ پونكىتى، پىلىچى سۇ پونكىتىدىن ئىبارەت 6 سۇ باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا «غالىبىيەت» گۈڭشېسىنىڭ يۇقىرىقى پەنجىم چوڭ ئەترىتىدە قىزىل كېسىلى كۆرۈلدى. تىببىي خادىملارنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ئارقىسىدا 3 ـ ئايغىچە تىزگىنلەندى.

2 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى جۈڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسى غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى.

7 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىدا كادىرلار بۆلۈمى قۇرۇلدى.

7 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى «بازار ـ يېزىلاردا سانائەت مەھسۇلاتلىرىدا پەرقلىق باھانى يولغا قويۇش چارىسى»نى بېسىپ تارقاتتى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسى 2 ـ قېتىملىق نوپۇس تەكشۈرۈشنى تۈگەتتى. ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 134 مىڭ 666 ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 73 مىڭ 80، ئايال 61 مىڭ 586.

10 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنىدىن 12 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىن ئېچىپ، ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى رەھبەرلىك بەنزىسىنىڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلدى.

شۇ ئايدا يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىسىنىڭ بىناكارلىق قۇرۇلۇش تۈمىنى لايىھىلەپ ياسىغان قاش دەريا سۇ كۆۋرۈكى پۈتۈپ ئاپتوموبىل قاتنىدى.

11 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تارباغاتاي ۋىلايىتى، بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئورگانلاردىن 3067 كادىر ئاجرىتىپ تەشكىللىگەن سوتسىيالىستىك تەربىيە ئۈمىكى غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى. بۇ ھەرىكەت 1965 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئاساسىي جەھەتتىن ئاياغلاشتى. ناھىيە بازىرىدىكى ئورگانلاردا ۋە 5 گۈڭشېنىڭ 32 چوڭ ئەترەت، 271 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە «تۆتىنى ئېنىقلاش» (سىياسىنى، ئىقتىسادىنى، تەشكىلىنى، ئىدىيىنى ئېنىقلاش) ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى، ھەرىكەتكە 71 مىڭ ئادەم قاتناشتى.

12 ـ ئايدا گۇۋۇيۈەن قوللىنىشنى تەستىقلىغان ئۇيغۇرچە، قازاقچە يېڭى يېزىقنى تەشۋىق قىلىش، ئۆگىنىش ناھىيە بويىچە باشلاندى.

شۇ يىلى ھەممە گۈڭشېدا يۇقۇملۇق كېسەللىك ئەھۋالىنى ھەر 10 كۈندە بىر قېتىم مەلۇم قىلىپ تۇرۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1965 - يىلى

1 - ئاينىڭ 9 - كۇنى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش پونكىتى، يېزا يەرلىرىنى پىلانلاش ئەترىتى قۇرۇلدى.

1 - 2 - ئايلاردا ناھىيە بويىچە چ ك پ مەركىزىي كومىتېتى تۈزگەن «يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىدە ئۇچرىغان قويۇلغان بەزى مەسىلىلەر» يەنى «23 ماددا»نى ئۆگىنىش، ئىزچىللاشتۇرۇش كەڭ كۆلەمدە قانات يايدۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 6 - كۇنى ناھىيە بويىچە «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى دولقۇنى قوزغالدى. دائىملىق سۇچىلىق قۇرۇلۇش ئەترىتىدىن 21 ى تەشكىل قىلىندى. شۇ يىلى 700 نەچچە پارچە (141 مىڭ مو) سالا ئېتىز بەرپا قىلىندى. 450 كىلومېتىر تارماق ئۆستەڭ، ئوق ئېرىق، سۇغىرىش ئېرىقى چېپىلدى، 157 ئېرىق-ئۆستەڭ ئىنشائاتى، 150 كىلومېتىر يول ياسالدى، 34 كىلومېتىر ئورمان بەلۋېغى، 4 مەھەللە بەرپا قىلىندى.

2 - ئاينىڭ 13 — 18 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىلىك تۇنجى كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىگە تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى. 7 - ئاينىڭ 8 - كۇنى 1 - نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتايدا كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار كومىتېتىنىڭ 19 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، جاۋ جۇڭگو رەئىسلىككە، ھۇسەن سەلەي، جاپپار تۇرغان مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى، غۇلجا ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 3 - كۇنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى «ئۇيغۇرچە، قازاقچە يېڭى يېزىقنى پائال يولغا قويۇش ھەققىدە ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى.

3 - ئاينىڭ 6 - كۇنى ئاقتۆستەڭنىڭ شىمالىي تارماق ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، 15 - كۇنى تاماملاندى. ئۆستەڭ ئۇزۇنلۇقى 19.2 كىلومېتىر، باشلانغان سۇنىڭ ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 1.5 كۇب مېتىر كېلىدۇ.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيە «قىزىلبايراق» گۇڭشې رادىئو ئۇزىلى قۇرۇلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن ھەممە گۇڭشېدا رادىئو ئۇزىللىرى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى مەركەز قىلىنغان گۇڭشېلاردا تۇتاشتۇرۇلغان يېزا رادىئو تورى شەكىللەندى.

4 - ئاينىڭ 21 - كۇنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى «ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىلىرىنىڭ يېرىنى قايتۇرۇپ بېرىش ھەققىدە ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى.

7 - ئاينىڭ 7 - كۇنى غۇلجا ناھىيىسى راكىتا گۇڭشېسىنى ئەمەلدىن قالدۇردى، ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى 5 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى «قىزىلىيۇلتۇز»، «قىزىلبايراق»، «غالىبىيەت» گۇڭشېلىرىغا ۋە 2 - چارۇچىلىق فېرمىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

7 - ئاينىڭ 8 - كۇنى ناھىيىلىك پارتكومدا مالىيە - ئىقتىساد سىياسىي بۆلۈمى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 5 - كۇنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىدا شتات كومىتېتى ۋە تەنتەربىيە كومىتېتى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 10 - كۇنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزا كىنو قويۇش ئەترىتىلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش پىلان لايىھىسى»نى تارقاتتى.

10 - ئاينىڭ 1 - كۇنى غۇلجا ناھىيىلىك سىنېمىي تەربىيە كۆرگەزمىخانىسى ئېچىلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتناشقان مەركەز ۋەكىللەر ئومكىنىڭ 6 - شۆبە ئومكى غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ ھال سورىدى ۋە كۆرگەزمىنى كۆردى. ناھىيىلىك پارتكوم «ئوچ

ئەۋلاد يىللىقچى» ناملىق ئىككى يۇرۇش يافاچ ئويما چاتما رەسىمنى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە رەئىس ماۋ زېدۇڭغا قىلغان سوۋغا سۈپىتىدە ۋەكىللەر ئومىكىگە تەقدىم قىلدى. مەركەز ۋەكىللەر ئومىكى ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلق ئامىسىغا ماۋ زېدۇڭنىڭ سۈرىتى، ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرى، مىللەتلەر رەسىملىك ژۇرنىلى، يېرىم ئوتكۈزگۈچ رادىئو قوبۇللىغۇچ قاتارلىق سوۋغاتلارنى تەقدىم قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە «قىزىلبايراق» گۈڭشۈ 5 - چوڭ ئەترىتىدە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئات بەيگىسى، قىزقۇۋار قاتارلىق ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت ئويۇنلىرىنى كۆردى.

شۇ ئايدا قاش دەرياسىنىڭ تۆگۈنلۈك سۇچىلىق قۇرۇلۇشى بىلەن غەربىي قىرغاق باش ئوستەڭ قۇرۇلۇشىدا ئىش باشلاندى. بۇنىڭغا 4 مىليون 650 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىندى. كېيىنكى يىلى 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى قۇرۇلۇش پۈتۈپ سۇ باشلاندى. ياشلار ئوستەڭگىمۇ باش غول ئوستەڭدىن سۇ باشلىنىدىغان بولدى.

پەنجىم «تۆتىنى ئېنىقلاش» سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىشقا كىرىشتى، ئۇنىڭ 80 كىلوۋاتلىق گېنېراتور گۇرۇپپىسى بولۇپ، پەنجىم، «قىزىلىيولتۇز» گۈڭشېلىرىنى توك بىلەن تەمىنلىدى.

11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزىدە ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 87 ۋەكىل قاتناشتى، قۇرۇلتايدا 6 - نۆۋەتلىك ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ 19 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، مەمەتجان روزى ھاكىملىققا، جى تېنشۇ قاتارلىق 3 كىشى مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى شۇنىڭ بىلەن تەڭ ئېچىلىپ، جاۋ جۈڭگو سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسلىكىگە سايلاندى.

1966 - يىلى

2 - ئايدا جېلىلىيۇزى بازارلىق خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلدى. 8 - ئايدا «شەرق قىزارىدى» گۈڭشېسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، 1978 - يىلى يەنە جېلىلىيۇزى گۈڭشېسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشي ئايرىلغاندا جېلىلىيۇزى بازىرى دەپ ئاتالدى.

2 - ، 3 - ئايلاردا غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك كادىرلار پارتىيىنىڭ ياخشى كادىرى جياۋ يۈلۈدىن ئۆگىنىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق كومىتېتى «ئىتتىپاق» گۈڭشېسى تار چوڭ ئەترىتىنى ئايرىپ ئۇنى نىلقا ناھىيىسىدىن ئايرىپ بېرىلگەن مازار رايونىنىڭ 4 چوڭ ئەترىتى بىلەن قوشۇپ «شەرق شامىلى» خەلق گۈڭشېسىنى قۇرۇشنى قارار قىلدى.

5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «مەدەنىيەت ئىنقىلابى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى» قۇردى.

7 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىدىكى بارلىق ئوقۇتقۇچىلارنى يازلىق تەتىلىك يىغىپ ئىستىل تۈزىتىش كۇرسى ئاچتى ھەم 7 كىشىلىك رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، كۇرسنىڭ كۈندىلىك خىزمەتلىرىگە مەسئۇل قىلدى. كۇرس مەزگىلىدە «ئۇچ ئائىلىلىك كەنت»، «ئەدەبىيات - سەنئەت قارا يىپى» ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ، غۇلجا ناھىيىسىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ پەردىسى ئېچىلدى. كۇرس 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاياغلاشتى.

9 - ، 10 - ئايلاردا غۇلجا ناھىيىسىدە مەكتەپلەردىن ئىدارىلەرگىچە، بازاردىن يېزىلارغىچە «قىزىل قوغدىغۇچىلار» تەشكىلاتلىرى بارلىققا كەلدى، ئۇلار كوچىلاردا «تۆت كونا» (كونا ئىدىيە، كونا مەدەنىيەت، كونا ئۇرپ - ئادەت، كونا يوسۇن)نى بۇزۇپ، «تۆت يېڭى»نى تىكلەش ھەرىكىتىنى قوزغىدى، «ئىنقىلاب بوران - چاپقۇنى» ناھىيىنى قاپلىدى. 10 - ئايدا ناھىيىدىكى قىزىل قوغدىغۇچىلار سىرتقا ئالاقە باغلاش ئۈچۈن

كەتتى.
12 ـ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم مەركەزنىڭ «پرولېتارىيات مەدەنىيىتى زور ئىنقىلابى توغرىسىدا قارار» نى يەتكۈزدى.

1967 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى سائەت 20 دە قاش دەريانسىنىڭ توقاي بوغۇزىدا پەۋقۇلئاددە چوڭ شۇرمەل پەيدا بولۇپ، ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 580 كۇب مېتىرغا يېتىپ، ئۆستەڭ بېشىدىكى كەلكۇن چۈشۈرگىسى قۇرۇلۇش مەيدانىدىكى 217 كۇب مېتىر ياغاچ ماتېريال، 237 پارچە كىگىز، 8 دانە سۇ تارتىش ماشىنىسىنى ئېقىتىپ كەتتى، بىر ئىشچى سۇدا ئۆلدى. 300 مىڭ يۈەن زىيان بولدى. قۇرۇلۇش مۇددىتى 20 نەچچە كۈن كېچىكىپ كەتتى.
2 ـ ئايدا بىر قىسىم ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇنلاردىكى ئاممىۋى ئىسيانچىلار تەشكىلاتلىرى شاڭخەي «يانۋار بورىنى» نىڭ تەسىرىدە، ئۆز ئورنىنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى تارتىۋېلىپ «ھوقۇقدارلار» نى تەنقىد ـ كۆرەش قىلىشقا باشلىدى، كۆپ ساندىكى ئورۇنلارنىڭ مەسئۇللىرى «چەتكە چىقىرىپ قويۇلدى».
3 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قۇرۇپ، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ناھىيىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇشىغا قوماندانلىق قىلىش ھوقۇقىنى قولغا ئالدى.
4 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى، سوت مەھكىمىسى، پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى، مېتېئورولوگىيە پونكىتى، رادىئو ئۈزىلى قاتارلىق ئورۇنلارغا ھەربىي ئىدارە قىلىشنى يولغا قويدى.
5 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئامما ئىسيانچىلار تەشكىلاتلىرى ئىككى چوڭ تەرەپكە بۆلۈندى. بىرتەرەپ «قىزىل قوغدىغۇچىلار بىرلەشمە باش قوماندانلىق شتابى» دەپ ئاتالدى، يەنە بىرتەرەپ «قايتا تىرىلىشكە قارشى تۇرۇش قوماندانلىق شتابى» دەپ ئاتالدى.
9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئىلىدىكى ئىككى تەرەپ ئامما تەشكىلاتى ئوتتۇرىسىدا كەڭ كۆلەملىك ئەلەم كۆرىشى يۈز بەردى. ئەتىسى ئىلىدىكى بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار ۋە ئامما غۇلجا ناھىيە بازىرىغا ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى گۈڭشېلارغا چېكىنىپ چىقتى.
10 ـ ئاينىڭ 19 — 20 ـ كۈنلىرى «1 ـ ماي» گۈڭشې 5 ـ چوڭ ئەترەت 1 ـ ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى (ھازىرقى ئۈچئون خۇيزۇ يېزىسىنىڭ يۇقىرىقى خۇاڭگۇڭ كەنتى) دە ئىلياس باشچىلىقىدىكى بىر توپ ئادەم ھەدەپ قانۇنسىز دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىپ، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئەن كېچاڭنى پالتا بىلەن چاناپ يارىدار قىلدى، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرىنىڭ ۋەزىپە ئىجرا قىلىشىغا ھەمكارلىشىۋاتقان گۈڭشې كادىرى لۇ ۋەنجىنى ئۇرۇپ يارىلاندۇردى. گىرانات ئېتىپ بىرمۇنچە ئاممىنى يارىلاندۇردى. شۇ جايدىكى ئاممىنىڭ قوللىشى ئاستىدا ج خ كادىر ـ ساقچىلىرى ئاساسلىق كاتتىۋاشلارنى قولغا ئالدى.

1968 ـ يىلى

2 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ «قىزىل ئىسيانچىلار ئۇيۇشمىسى» نىڭ

ئوقۇغۇچىلىرى قىمار ئويناۋاتقان 2 گۇڭشي ئەزاسىنى تۇتۇپ، مەكتەپ ئاشخانىسىغا سولاپ قويغاندا، ئۇلار كېچىسى كۆمۈر ئىسىدا زەھەرلىنىپ بەختكە قارشى ئۆلدى. يەنە بىرتەرەپ ئامما بۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ «قىزىل ئىسيانچىلار ئۇيۇشمىسى» غا ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئوخشاش كۆزقاراشتىكى ئامما تەشكىلاتىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلدى، ئىككى تەرەپ ئونتۇرىسىدا ئەلەم كۈرىشى يۈز بەردى، «قىزىل ئىسيانچىلار ئۇيۇشمىسى» نىڭ كاتتىۋېشى قاتتىق يارىلاندى. ۋەقەنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا تۇرۇشلۇق ھەربىي ۋەكىل يارىلانغان «قىزىل ئىسيانچىلار ئۇيۇشمىسى» نىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنى ۋە ئوخشاش كۆزقاراشتىكى ئاممىنىڭ كاتتىۋاشلىرىنى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىغا تۇتۇپ كېلىپ قوغدىدى.

5 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ قارارىغا ئاساسەن بىر قىسىم گۇڭشي، مەيدان، چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ كادىرلىرىنى مەنىشى ئۆلكىسى شىياڭ ناھىيىسىنىڭ داجەي چوڭ ئەترىتىگە ئېكسكۇرسىيە ۋە ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى.

6 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسى ۋە غۇلجا شەھىرىدىكى ئىككى تەرەپ ئامما تەشكىلاتى ئونتۇرىسىدا چوڭ كۆلەملىك ئەلەم كۈرىشى يۈز بەردى.

12 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى «خەلق گېزىتى» رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ «زىيالىي ياشلار يېزىلارغا بېرىشى كېرەك» دېگەن يولىيورۇقىنى ئېلان قىلدى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بازار ـ يېزىلىرىدا تەبرىكلەش يىغىنلىرى ئېچىلدى.

شۇ يىلى قاتتىق قۇرغاقچىلىق بولۇپ، يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى ئاران 219 مىللىمېتىر بولدى. 6 ـ ئايدا ئاران 7.7 مىللىمېتىر، 8 ـ ئايدا 2.8 مىللىمېتىر يامغۇر ياغدى، زىرائەتلەر ئومۇمىيۈزلۈك ئاپەتكە ئۇچراپ، بىنەمدىن ئاساسەن ھوسۇل چىقمىدى. ئاشلىق ھوسۇلى 54 مىليون 135 مىڭ كىلوگرام بولۇپ، 1967 ـ يىلدىكىدىن 38% كېمىيىپ كەتتى.

1969 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئىلىنىڭ جاي ـ جايلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك قېلىن قار ياغدى. ناھىيە تەۋەسىدە 9 كېچە ـ كۈندۈز قار يېغىپ، تۆزلەڭدە قارنىڭ قېلىنلىقى بىر مېتىردىن ئېشىپ كەتتى، تاغلىق رايوندا 2 — 3 مېتىرغا يېتىپ قاتناش ئۈزۈلدى. كۆچكۈن چۇشۇپ نۇرغۇن چارۋا مال ئۆلدى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇنلار، گۇڭشي، مەيدانلاردىن ئاممىنى ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ چارۋا مالالارنى قوغداشقا سەپەرۋەر قىلىشنى تەلەپ قىلدى.

2 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا «ئۈچ يارەدەم، ئىككى ھەربىي» ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىۋاتقان ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلەرنىڭ ۋە خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلىرىنىڭ يارەدمىدە، ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىكى، گۇڭشي ـ مەيدانلاردىكى ئىككى تەرەپ ئامما تەشكىلاتلىرى ئىنقىلابىي چوڭ بىرلىشىشنى ئىشقا ئاشۇردى.

4 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى.

4 ـ ، 5 ـ ئايلاردا ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار، زاۋۇت، كان ـ كارخانىلار، مەكتەپلەردە ئىنقىلابىي كومىتېت ياكى ئىنقىلاب رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

5 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى قاش دەرياسىدا كەلكۈن پەللىسىنىڭ ئېغىم مىقدارى سېكۇنتىغا 716 كۇب مېتىرغا، پىلىچى دەرياسىدا 808 كۇب مېتىرغا يېتىپ، خەلق ئۆستىڭىدىكى جىرغىلاڭ چوشۇرگىسىنىڭ قېشىنى، خەلق ئۆستىڭىنىڭ نورنى، جېلىلىيۈزى كۆۋرۈكىنى ۋەيران قىلىۋەتتى. ياشلار ئۆستىگى، خەلق ئۆستىڭىنى يار ئېلىپ كەتتى، خەلق ئۆستىڭىدە 15 كۈن سۇ توختىدى. پىلىچى دەرياسىنىڭ كەلكۈنى 10 مىڭ مودىن ئارتۇق

ئېتىزنى ۋە ئەچچە 10 ئېغىز ئۆينى بېسىپ كەتتى، كەلكۈن غۇلجا شەھەر رايونىغا تەھدىت سالدى. ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت مىڭدىن ئارتۇق ئاممىنى دامبىلارنى ئېگىزلىتىپ، يار ئېلىپ كەتكەن ئېغىزلارنى ئېتىپ، لاتقىلارنى تازىلاشقا سەپەرۋەر قىلدى، 30 مىڭ ئىش كۈنى، 50 ئەچچە مىڭ تاغار، 210 ئەچچە مىڭ يۈەن خىراجەت سەرپ قىلىندى.

6 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى.

8 — 12 ـ ئايغىچە «تەڭرىتاغ»، «يېڭىيول»، «ئۆكتەبىر» گۈڭشېلىرىدا ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى پوچتا ئىدارىسى، تېلېگراف ئىدارىسى بولۇپ بۆلۈندى.

شۇ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بېڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىسىنىڭ ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلىش ئەترىتى غۇلجا ناھىيىسىگە كىردى، «بىرگە زەربە بېرىش، ئۆچكە قارشى تۇرۇش» (ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىش، خىيانەتچىلىك ـ ئوغرىلىققا، ھاياڭكەشلىككە، ئىسراپچىلىققا قارشى تۇرۇش) مەركەز قىلىنغان كۈرەش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگەرتىش ھەرىكىتى ناھىيە بويىچە قانات يېيىپ كەتتى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتتا زىيالىي ياشلارنى تاغ ۋە يېزىلارغا ئەۋەتىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى. بۇ ئىشخانا 1985 ـ يىل 1 ـ ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، كەسىپىي ئىشلىرى ئەمگەك ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1970 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. سەي شىگۈاڭ گۇرۇپپا باشلىقلىقىغا، ۋۇ گۈاڭچېەن، گاۋ جېڭلار مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقلىقىغا تەينىلەندى.

3 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىدە ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇرۇلدى. 1981 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. بۇ ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى سېتىش ـ مۇلازىمەت قىلىش شىركىتى بولۇپ قالدى.

5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى جاۋ جۇڭگو ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ 1 ـ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا، مەمەت نامەت مۇئاۋىن مۇدىرلىققا تولۇقلاپ تەينىلەندى.

7 ـ ئايدا ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت ئوبلاستقا قاراشلىق دولان دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانىنى غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى.

8 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيە 1 ـ چارۋىچىلىق فېرمىسى ئىنقىلابىي كومىتېتى قۇرۇلدى.

11 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك بازار باشقۇرۇش كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە «ئۇرۇش تەييارلىقى ئىشخانىسى» قۇرۇلۇپ، «3 ـ سەپ» قۇرۇلۇشى خىزمىتى باشلاندى.

شۇ يىلى ناھىيە، گۈڭشې، ئەترەتتىن ئىبارەت ئۇچ دەرىجىلىك، 140 كىلومېتىرلىق مەخسۇس رادىئو لىنىيىسى قۇرۇلۇپ، 1232 دانە چوك ـ كىچىك رادىئو كانىيى ئورنىتىلدى، 10 گۈڭشىبدا رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى بارلىققا كەلدى.

1971 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ «ناھىيە،

گۈڭشېدىن ئىبارەت ئىككى دەرىجىلىك سودا ئاپپاراتى تەسىس قىلىش «مەقسەد دوكلات»نى تەستىقلاپ تارقاتتى. ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ قارمىقىدا يېمەكلىك شىركىتى، توقۇلۇق مالىلار شىركىتى، ئاشلىق - ياغ شىركىتى، چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى، دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى تەسىس قىلىندى.

شۇ ئايدا گۈڭشېلاردا گۈڭشې ئىنقىلابىي كومىتېت سودا سېتىۋېلىش - سېتىش مۇلازىمەت پونكتى قۇرۇلدى.

ئەتىيازدا گۈڭشې، مەيدان - فېرمىلاردا پارتىيە تەشكىلاتلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئاساسىي قاتلام پارتكوم ۋە پارتىيە ياچېيكىلىرى قۇرۇلدى.

4 - ئايدا ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى قۇرۇشنىڭ تەييارلىقى باشلاندى. سېمونت زاۋۇتى 1973 - يىل 1 - ئايدا ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى.

6 - ئاينىڭ 17 — 20 - كۈنىگىچە ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 3 - قۇرۇلتىيى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى. ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 28 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، ۋالك يىگجىك شۇجىلىققا، سەي شىگۈاك، ھەسەن مەھەممەت مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى.

12 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىن ئېچىپ 17 - دەرىجىدىن يۇقىرى پارتىيىلىك كادىرلارغا ۋە بۆلۈم، ئىدارە باشلىقلىرىغا لىن بياۋنىڭ ۋەتەنگە، پارتىيىگە ئاسىيلىق قىلىش جىنايى قىلمىشىنى يەتكۈزدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكتى ئاھالىلەرنى سۇ بىلەن تەمىنلەشكە باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن ئادەم بىلەن ھايۋانلار ئېرىق - ئۆستەكلەك سۇيى، كۆل سۇيىنى تەك ئىچىدىغان تارىخقا خاتىمە بېرىلدى. 1984 - يىلى سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكتى تۆرۈبا سۇيى شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

1972 - يىلى

ئەتىيازدا ناھىيىلىك پارتكوم كادىرلارغا لىن بياۋنىڭ پارتىيىگە، ۋەتەنگە ئاسىيلىق قىلغان ئەھۋالىنى يەتكۈزدى. لىن بياۋ ۋە ئونىڭ شېرىكلىرى ئويدۇرۇپ چىققان «571 قۇرۇلۇشى» نىڭ مۇھىم خاتىرىسى تەنقىد قىلىندى، «لىن بياۋنى تەنقىد قىلىش - ئىستىل تۈزىتىش» ھەرىكىتى ناھىيە بويىچە قانات يايدۇرۇلدى.

5 — 7 - ئايغىچە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىدارىسى سۇ بايلىقىنى تەكشۈرۈپ، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سۇ بايلىقى قوللانمىسى»نى تۈزۈپ چىقتى.

5 - ئاينىڭ 22 - كۈنى يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك پىلان - مالىيە ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مالىيە - باج ئىدارىسى ۋە پىلان - ستاتىستىكا ئىدارىسى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار پارتكومى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

7 - ئايدا توغۇرسۇدا غۇلجا ناھىيىسى بويىچە ئاقىنلار ئېيتىشىشى بولدى. 40 تىن ئارتۇق ئاقىن قاتناشتى، تاماشىبىن ھەر كۈنى 2000 دىن ئاشتى.

10 - ئاينىڭ 31 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە «كۆرەش قىلىش، تەنقىد قىلىش، تۈزگەرتىش» ھەرىكىتى ئايىغلاشتى. ھەرىكەت جەريانىدا ئېغىر كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقى يۈز بېرىپ، زور تۈركۈم كادىر ۋە ئاممانى زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى.

12 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى ۋالك يىگجىك غۇلجا ناھىيىسىدىن يۆتكەلدى، ساۋ ۋېنجۇ ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىغا، لى سۈنلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا تەينىلەندى.

1973 - يىلى

3 - ئاينىڭ 31 - كۇنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار خەلق ئەسكەرلىرى مۇستەقىل يېگى قۇرۇشنى تەستىقلىدى.

4 - ئايدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى «قىزىلىيۇلتۇز» گۇڭشي ھاراق زاۋۇتىنى ئۇتكۇزۇۋېلىپ، يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى كارخانا — غۇلجا ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتىغا ئۆزگەرتتى.

5 - ئاينىڭ 1 - كۇنى ئىتتىپاق سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇشىدا ئىش باشلاندى. 1976 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۇنى 1000 كىلوۋاتلىق گېنېراتور گۇرۇپپىسىنىڭ توك چىقىرىش سىنىقى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى.

شۇ ئايدا ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك 5 - قۇرۇلتىيى جېلىلىيۇزىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا غۇلجا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. خالىق ھوشۇر شۇجىلىققا، دۇ جيەنگو، تۇرسۇنئاي ئەيسا مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى.

6 - ئاينىڭ 10 - كۇنى غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى جېلىلىيۇزىدە ئېچىلدى. مايمۇنەم ئارۇپ، ئىلىم بىبى (ئايال، قازاق)، سى شيۇلەن (ئايال، خۇيزۇ) مۇئاۋىن مۇدىرلىققا سايلاندى.

7 - ئاينىڭ 1 - كۇنى غۇلجا ناھىيىلىك دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى دورا ماگىزىنى ئېچىپ تىجارەت باشلىدى.

7 - ئاينىڭ 25 - كۇنى غۇلجا ناھىيىلىك نېفىت شىركىتى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 9 - كۇنى ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ تەستىقى بويىچە غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى؛ ناھىيىلىك پارتكومدا ئىشخانا، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، بىرلىك سەپ بۆلۈمى قۇرۇلدى؛ ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتتا ئىشخانا، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىدارىسى، سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى، سانائەت - قاتناش ئىدارىسى، مەدەنىيەت - مائارىپ - سەھىيە ئىدارىسى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، پىلان كومىتېتى تەسىس قىلىندى.

9 - ئاينىڭ 15 - كۇنى يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى غۇلجا ناھىيىلىك باسما زاۋۇتى قۇرۇلدى.

9 - ئاينىڭ 26 - كۇنى غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۈيۈشما ئەزالىرى قۇرۇلتىيى جېلىلىيۇزىدە ئېچىلدى، قۇرۇلتايدا 7 كىشى ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، ژۇ باۋجېن، ھاشىم، قوزاپلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى قۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 1 - كۇنى پوچتا ئىدارىسى بىلەن تېلېگراف ئىدارىسى قايتا بىرلەشتۈرۈلۈپ غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى بولدى.

10 - ئاينىڭ 17 - كۇنى غۇلجا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

10 - ئاينىڭ 23 - كۇنى ناھىيىلىك پارتكوم خەلق گۇڭشىلىرى، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىنىڭ ئايالار بىرلەشمىسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەستىقلىدى.

11 - ئاينىڭ 27 - كۇنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت شەرق قىزارىدى، قىزىلبايراق، غالىبىيەت، «1 - ماي»، تەڭرىتاغ، ئىتتىپاق، ئۆكتەبىر قاتارلىق 7 گۇڭشېنىڭ باج پونكىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەستىقلىدى.

1974 - يىلى

1 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت غۇلجا ناھىيىلىك ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇشنى قارار قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن بىر قىسىم گۇڭشې، مەيدانلاردا ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش يولغا قويۇلدى.

2 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قىزىلبايراق گۇڭشېسى (ھازىرقى غۇلجا شەھىرىنىڭ بايانداي، خەنبىڭ يېزىلىرى)، «رېۋىزىونىزمغا قارشى تۇرۇش» چارۋىچىلىق فېرمىسى غۇلجا شەھىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى جېلىلىيۇزدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسلىكىگەبىر كىشى، مۇئاۋىن رەئىسلىككە 5 كىشى، دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا 9 كىشى سايلاندى.

11 - ئاينىڭ 13 — 30 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سەھىيە خىزمىتى يىغىنى ئېچىپ، خىزمەت تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلىدى، بۇنىڭدىن كېيىنكى سەھىيە خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇردى. ناھىيە بويىچە ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشنى يولغا قويغان چوڭ ئەترەت 105 كە، نوپۇس 96 مىڭ 900 غا يەتتى، بۇ ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 14.53 % نى ئىگىلىدى؛ ناھىيە بويىچە «يالىئاياغ دوختۇر» 315 كە، ساقلىق ساقلاش خادىمى 36 گە، تۇغۇت ئانىسى 101 گە يەتتى. گۇڭشې شىپاخانىسى 12 گە، چوڭ ئەترەت داۋالاش پونكىتى 93 كە يەتتى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئۇچ دەرىجىلىك ساقلىق ساقلاش تورى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى.

1975 - يىلى

1 - ئايدا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىدارىسىدا دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق ئىدارىسى ۋە چارۋىچىلىق ئىدارىسى تەسىس قىلىندى؛ مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە ئىدارىسى مەدەنىيەت ئىدارىسى، ماۋارىپ ئىدارىسى، سەھىيە ئىدارىسى بولۇپ ئايرىلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا ئۇنۇمۇرسال شىركىتى قۇرۇلدى.

3 - ئايدا ئىسلامدىكى دۆلەت باشقۇرۇشىدىكى كىنو قويۇش ئەترىتى كىنو فىلىم تارقىتىشنى باشقۇرۇش پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى.

شۇ ئايدا توسۇن، قۇلۇستاي، چۇلۇقاي جىلغىسىغا ئەتىيازلىق كەلكۈن كېلىپ ياشلار ئۆستىكى بىلەن خەلق ئۆستىكىگە كۆپ مىقداردا لاي - لاتا تىقىۋەتتى. خەلق ئۆستىكىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىنىڭ ئۇچۇن بۆلىكىنىڭ 9 كىلومېتىر يېرىگە 70 مىڭ كۇب مېتىر قۇم - شېغىل، لاي - لاتا تىنىپ كەتتى، ئوبلاستلىق، ناھىيىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ۋە بۇ ئۆستەكلەردىن مەنپەئەتلىنىدىغان ئورۇنلاردىكى 20 نەچچە مىڭ ئادەم 20 كېچە - كۈندۈز لاي - لاتا تازىلىدى، خەلق ئۆستىكىگە سۇ ئېچىش 5 - ئاينىڭ باشلىرىغا كېچىكتى، ئاز كەم 1 مىليون يۈەن زىيان بولدى.

4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى قۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە «7 - ماي» دېھقانچىلىق ئۇنۇمۇرستېتى ۋە چارۋىچىلىق ئۇنۇمۇرستېتى قۇرۇلدى، 5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى بىرىنچى تۈركۈم ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش باشلاش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى.

4 - ئاينىڭ 20 - كۈنى قاش دەريا‌سى ئورمان بىنا قىلىش تەجرىبە پونكىتى قۇرۇلدى.
5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ماتارىپ سېپىدىكى 13 ئىلغار ئورۇن، 65 ئىلغار ماتارىپ خىزمەتچىسىنى مۇكاپاتلىدى.
5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت 1969 - يىل 6 - ئايدا «ئەكسىلئىنقىلابچى» دەپ گۇمان بىلەن مەجبۇرىي ئۆگىنىش كۇرسىغا يىغىپ تەكشۈرۈلگەن 30 نەچچە كادىرنى ئاقلاپ، نامىنى ئەسلىگە كەلتۈردى.
شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك سېمونت قۇيۇلما زاۋۇتىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلدى، زاۋۇتنىڭ يەر كۆلىمى 74 مو، شۇ يىلى پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى.
6 - ئايدا ئالغا گۈڭشېسى (ھازىرقى خۇدىيارىۋزى يېزىسى) قۇرۇلدى، ھادىل گۈڭشې ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەيىنلەندى.
7 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى قاش دەريا‌سى باشقارمىسى بىلەن بىرلىشىپ، چۇلۇقاي، قۇلۇستاي، توسۇن جىلغىلىرىنى تەكشۈردى ھەم تىزگىنلەش تەدبىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.
8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى شىمالىي تارماق ئۆستەڭنى قاش دەريا‌سى باشقارمىسىنىڭ بىرتۇتاش باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى.
9 - ئايدا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى 3 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدا «1 - ماي» گۈڭشېسىغا ئامىسۇي تەنتەربىيە بويىچە ئىلغار ئورۇن دەپ نام بېرىلدى، گۈڭشې پارتكوم شۇجىسى سۇي جېنيا مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا قاتناشتى.
11 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا «يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش» ئىشخانىسى قۇرۇلدى.
11 - ئاينىڭ 28 - كۈنى داجەيچە ناھىيىلەرنى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتى ئۆمىكىنىڭ 800 دىن ئارتۇق كادىرى غۇلجا ناھىيىسىگە كىردى. خىزمەت ئۆمىكىدىكى جۇاڭ يىندى قوشۇمچە غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ھۆسەيىن قوشۇمچە ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى. يۇسۇپجان، ياۋ خۇيجۇنلەر گۈڭشېنىڭ رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى قوشۇمچە ئۈستىدى.
12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى، ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى رادىئو تەشۋىقاتى يىغىنى ئاچتى، يىغىندا سىملىق رادىئونى «پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى نەزەرىيىسى»نى ئۆگىنىش ۋە «يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش» ، داجەيچە ناھىيىلەرنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىندى. شۇ چاغدا 14 گۈڭشې، دېھقانچىلىق مەيدانىدا رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى، 3 چارۋىچىلىق فېرمىسىدا رادىئو قوبۇل قىلىش پونكىتى قۇرۇلدى، كۆچەيتىش ئاپپاراتىنىڭ قۇۋۋىتى 1200 ۋاتقا، ئائىلىلەرگە ئورنىتىلغان رادىئو كانىيى 11 مىڭدىن كۆپرەككە، تارتىلغان رادىئو سىمى 1000 نەچچە كىلومېتىرغا، كەسىپي خادىم 50 نەچچىگە يەتتى. يىغىندا «غۇلجا ناھىيىلىك رادىئو تەشۋىقات خىزمىتى يىغىنىنىڭ مۇھىم خاتىرىسى» شەكىللەندى.

1976 - يىلى

1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى جۇ ئېنلەي زۇڭلى ۋاپات بولدى. 9 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت جىددىي يىغىن ئېچىپ، زۇڭلىغا تەزىيە بىلدۇردى.
5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى قاش دەريا شەرقىي قىرغاق سۇغىرىش رايونىدىكى 19 كىلومېتىرلىق شەرقىي غول ئۆستەڭگە سۇ باشلاندى. سۇغىرىش كۆلىمى 115 مىڭ 200 مو.
6 - ئاينىڭ 21 - كۈنى «7 - ماي» چارۋىچىلىق ئۇنۇمۇرستېتى «7 - ماي» دېھقانچىلىق ئۇنۇمۇرستېتىگە

قوشۇۋېتىلدى. «7 - ماي» دېھقانچىلىق ئۇنىۋېرسىتېتى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماارىپ ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

7 - ئاينىڭ 6 - كۈنى بازارلاردىن يېزىلارغا چۈشكەن زىيالىي ياشلار «1 - ماي» گۈڭشېسىغا مەركەزلەشتۈرۈپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. شۇ چاغدا ناھىيە بويىچە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 195 ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزىغا قايتقىنى 114، مەيدانغا قايتقىنى 8، ئېتىبار بېرىلگىنى 10. بازاردىن يېزىلارغا قايتا تەربىيە ئېلىشقا چۈشكەن زىيالىي ياش 63.

9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى ماۋ زېدۇڭ بېيجىڭدا ۋاپات بولدى. دەپنە مەزگىلىدە، ناھىيىنىڭ بازار - يېزىلىرىدىكى كادىرلار ۋە خەلق ئاممىسى تۇرلۇك تەزىيە بىلدۈرۈش پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ باردى.

10 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پىلانلىق تۇغۇت ۋە يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى.

شۇ ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ۋاڭ خۇڭۋېن، جاڭ چۈنچياۋ، جياڭ چىڭ، ياۋ ۋېنيۈەن پارتىيىگە قارشى «4 كىشىلىك گۇرۇھى»نى تارمار قىلدى. 23 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت ئاممىيە - خەلقنىڭ چوڭ يىغىنىنى ئېچىپ، «4 كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغان ئۇلۇغ غەلبىنى تەبرىكلىدى.

شۇ يىلى ناھىيە بويىچە باش تەمرەتكىسى، پوقاق، بەزگەكتىن ئىبارەت 3 خىل كېسەللىك ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى. غۇلجا ناھىيىسىدە 10 مىڭ 791 ئادەمدە باش تەمرەتكىسى، 58 مىڭ ئادەمدە يەرلىك پوقاق بارلىقى، 240 ئادەمنىڭ بەزگەك بولغانلىقى مەلۇم بولدى.

1977 - يىلى

1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت كادىرلارغا 2 - قېتىملىق مەملىكەتلىك داجيدىن ئۆگىنىش يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى. 12 - كۈنى «1 - ماي» گۈڭشېسى داجەيچە گۈڭشې بولۇپ قۇرۇلدى. 17 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت «1 - ماي» گۈڭشېسى، غالىبىيەت گۈڭشېسى قاتارلىق 5 گۈڭشېنىڭ 22 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتىنى داجەيچە چوڭ ئەترەت دەپ تەستىقلىدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بورتالا، ئارىشاڭ قىشلاقلىرىدىكى 258 قورا چارۋا مېلى قاتتىق شۈبرغان ئاپىتىگە ئۇچراپ، كۆپلەپ ئۆلۈپ كەتتى. 23 مالچى ئۆلدى. ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ، چارۋا مالىلارنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن ناھىيىدىكى پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى دەرھال ئاپتوموبىل ئۈيۈشتۇرۇپ چارۋىچىلىق رايونلىرىغا يەم - خەشەك، ئوزۇق - تۇلۇك ۋە باشقا ئېھتىياجلىق بۇيۇملارنى يەتكۈزۈپ بەردى.

4 - ئايدا غالىبىيەت گۈڭشېسى ئىككىگە ئايرىلدى، يېڭى تەسىس قىلىنغان گۈڭشې غالىبىيەت گۈڭشېسى دەپ ئاتالدى، ئەسلىدىكى غالىبىيەت گۈڭشېسىنىڭ نامى پەنجىم گۈڭشېسى دەپ ئاتالدى.

6 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى سەيپىدىن ئەزىزى غۇلجا ناھىيىسىنى كۆزدىن كەچۈردى.

8 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئارائۆستەڭ گۈڭشېسى، ئىتتىپاق گۈڭشېسى داجەيچە گۈڭشې بولدى.

8 - ئاينىڭ 16 — 20 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىسى يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش، مائارىپتە داجىڭدىن ئۆگىنىش بويىچە ئىلغار ئورۇن، ئىلغار ئىشلەپچىقارغۇچىلار (خىزمەتچىلەر) ۋەكىللىرى يىغىنى ئاچتى. يىغىنغا ھەرقايسى سەپلەردىن كەلگەن 315 ئىلغار كوللېكتىپ ۋەكىلى، 725 ئىلغار خىزمەتچى

قاتناشتى.

11 - ئاينىڭ 4 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى تەنتەق قىلىپ چىققان «تۆۋەن كاربونلۇق پولاتنى سۇدا سوۋۇتۇپ كەپشەرلەش يېگى ھۈنەر - سەنئىتى» ئىلى ۋىلايەتلىك تۈنجى نۆۋەتلىك ئىلىم - پەن يىغىندا تەقدىرلەندى.

شۇ يىلى قېلىن قار يېغىپ ئاپەت بولدى، 124 مىڭ مو كۆزگى بۇغداي قاردا چىرىش كېسىلىگە ئۇچرىدى.

1978 - يىلى

1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى بۇ مەيدان سادىقبۇزى يېزىسى بولۇپ قۇرۇلدى، يېزا بىلەن مەيداندا بىر يۈرۈش ئاپپارات تەسىس قىلىنىپ، ئىككى ۋىۋىسكا ئېسىلدى.

2 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك مېتال - قاتناش - ئېلېكتر بۇيۇملىرى شىركىتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتى قۇرۇلدى، بۇ شىركەت 1990 - يىلى توك بىلەن تەمىنلەش ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

4 - ئاينىڭ 17 — 25 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت مالىيە - سودا سىستېمىسى بويىچە «ئىككىدىن ئۆگىنىش» (داچىگدىن ئۆگىنىش، داجەيدىن ئۆگىنىش) يىغىنى ئېچىپ، ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە - سودا سىستېمىسى بويىچە «ئىككىدىن ئۆگىنىش» يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1978 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىدىكى ۋەزىپىلەرنى ئەملىيلەشتۈردى.

4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى سابىق «7 - ماي» يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كەسپى ئاساسىدا غۇلجا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش مەكتىپى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ «غۇلجا ناھىيىسىدىكى گۈڭشې، مەيدانلارنىڭ سۇ ئىشلىتىشىنى باشقۇرۇش قائىدىسى»نى تەستىقلاپ چۈشۈردى.

5 - ئايدا لى يىڭخۇا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىغا، لىيۇ چېڭ مۇئاۋىن شۇجىلىققا، ئوسمانجان ئاقموللا مۇئاۋىن شۇجى قوشۇمچە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا، ئابلىز قادىر، ما چىڭچۈەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا تەيىنلەندى. ساۋ ۋېنجۇ غۇلجا ناھىيىسىدىن يۆتكەلدى.

5 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا «قالپاقنى ئېلىۋېتىش» ئىشخانىسى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 75 ئوچى ئۇنسۇرنىڭ قالپىقى ئېلىپ تاشلاندى.

7 - ئاينىڭ 11 - كۈنى پىلىچى دەريادىدا كەلكۈن پەللىسىنىڭ ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 180 كۇب مېتىرغا يەتتى، كەلكۈن كۆۋرۈك، كۆچۈرمە ۋە 25 ئېغىز ئۆيىنى ۋەيران قىلدى، 325 مىڭ كىلوگرام ئاشلىقنى ئېقىتىپ كەتتى.

8 - ئاينىڭ 4 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 15 — 20 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىسى 1 - نۆۋەتلىك پەن - تېخنىكا يىغىنى ئاچتى، يىغىندا پەن - تېخنىكا خىزمىتىنىڭ تەجرىبىلىرى يەكۈنلەندى ۋە ئالماشتۇرۇلدى. پەن - تېخنىكا خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس ۋە ئىلغار كوللېكتىپلار تەقدىرلەندى. «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1978 — 1985 - يىلغىچە پەن - تېخنىكىنى راۋاجلاندۇرۇش پىلانى» تۈزۈلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك يېمەك - ئىچمەك - كۆكتات - مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا سانائەتنى داچىگدىن ئۆگىنىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى. سانائەت - قاتناش - مالىيە - سودا ئىشخانىسى مالىيە - سودا ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

10 ـ ئاينىڭ 25 — 28 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت رەھبەرلىرى «ئۇچىنى كەڭ سۆزلەش» پائالىيىتىنى ئېلىپ بارىدى. بۇ پائالىيەتتە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» زورلۇق قىلغان مەزگىلدە پارتىيە، دۆلەت، زاۋۇت، شەخسىلەرنىڭ تارتقان زىيىنى سۆزلەندى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»قا قارشى تىغمۇتىغ كۈرەش قىلىش تەجرىبىلىرى سۆزلەندى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»قا قارشى كۈرەش قىلىشتىكى تەجرىبە ـ تەسىراتلار سۆزلەندى.

12 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە ئۇرۇش تەييارلىقى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. گۇرۇپپا قارىمىقىدا ئۇرۇش قىلىش گۇرۇپپىسى، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، ئارقا سەپ تەمىنات گۇرۇپپىسى، ئۇرۇش تەييارلىقى ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك پارتكومدا قالپاقنى ئېلىۋېتىش ۋە سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، بۇرۇنقى يىللاردىن بېرى ناھەق، يالغان، خاتا دېلولار ئاقلاندى.

1979 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك گۈڭشې ـ ئەترەت كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى. گۈڭشې، مەيدانلاردا كارخانا ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 1984 ـ يىل 8 ـ ئايدا گۈڭشې ـ ئەترەت كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى يېزا ـ بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە «ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش» بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزگەن ئىككى تەرەپ كاتتىۋاشلىرىغا پارتىيە ئىچى ـ سىرتىدىكى بارلىق ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش جازاسى بېرىشنى قارار قىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 15 — 19 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئاچتى، يىغىندا ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلۈپ، پارتىيە خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا يۆتكەشنىڭ كونكرېت تەدبىرلىرى مۇھاكىمە قىلىندى ۋە ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى.

3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى. شۇ كۈنى يېزا ئىگىلىكىدە داجيدىن ئۆگىنىش ئىشخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى جۇڭگو خەلق قۇرۇلۇش بانكىسى غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش پائالىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈردى.

4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئۇلۇچەم پونكىتى قۇرۇلدى، 1986 ـ يىلى ئۇلۇچەم ئىدارىسىگە كۆتۈرۈلدى.

4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى بوران ئاپىتى بولۇپ چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىدى.

5 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى»نىڭ 30 ـ ماددىسىدىكى بەلگىلىمە بويىچە، يېزا خەلق گۈڭشېسى، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرى ۋە ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگان، مەكتەپ، زاۋۇت، كان، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىك ئاپپاراتىنىڭ نامى ۋە مەسئۇل كىشىلىرىنىڭ ئاتىلىشى قېلىپلاشتۇرۇلدى.

6 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتتا كادىرلار بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 1984 ـ يىل 5 ـ ئايدا كادىرلار ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى قاش دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى توقاي تاشيولى كۆۋرۈكىگە يېقىن جايدىكى مازار ئېقىنىغا پەۋقۇلئاددە چوڭ كەلكۈن كېلىپ، كەلكۈن پەللىسىنىڭ ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 100 كۇب

مېتىرغا يەتتى، كەلكۈندە ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بىر جەڭچىسى ئۆلدى، 10 جەڭچىسى يارىلاندى، 150 مىڭ يۈەنلىك ھەربىي ئەشيا زىيانغا ئۇچرىدى، غۇلجا ـ كۈنەس تاشيولى ۋەيران بولۇپ قاتناش ئۈزۈلۈپ قالدى.

8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق شىركىتى قۇرۇلدى.

9 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە ئوقۇنتۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى قۇرۇلدى ۋە پېداگوگىكا مەكتىپى بىلەن ۋۇئىسكىسى ئايرىم، ئايرىم ئىدارىسى بىر بولدى. 1986 ـ يىلى پېداگوگىكا مەكتىپى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشنى توختاتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ مەكتەپنىڭ نامى غۇلجا ناھىيىلىك ئوقۇنتۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى دەپ ئاتالدى.

10 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى بىلەن يەرلىك مەھسۇلات ـ مېۋە ـ چېۋە شىركىتى بىرلەشتۇرۇلۇپ، غۇلجا ناھىيىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ـ يەرلىك مەھسۇلات ئۇنىۋېرسال شىركىتى قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى قول سائائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپ، گۈرۈپپىلار كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ھەمكارلىق زاۋۇتلىرى قىلىندى، قول سائائەتنى باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى. بۇ ئىدارە سائائەت ـ قاتناش ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە ئىش ئېچىردى، ئىككى ئىدارىنىڭ ئايپاراتى بىر، ۋۇئىسكىسى ئايرىم بولدى.

شۇ يىلى قاش، ئارائۇستەك، خۇدىياريۇزى گۈڭشېلىرىنىڭ ئەزالىرى دەريا شاخچىسىدىن پايدىلىنىپ كۆلچەك ياساپ بېلىق بېقىپ، غۇلجا ناھىيىسىدە بېلىق بېقىلىپ باقمىغان تارىخقا خاتىمە بەردى.

1980 ـ يىلى

3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە ئائىت بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدىكى ۋاقتىلىق بەلگىلىمىسى»نى ئېلان قىلدى.

3 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا پەنجىم قاتارلىق 10 گۇڭشې (مەيدان) «بىر بېكىتىپ بەش يىلغىچە ئۈزگەرتمەسلىك» بويىچە تۇپ ساندىن ئاشۇرۇپ پاراق تاپشۇرغان، ئاشلىق سېتىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن ئوبلاستلىق پارتكوم، ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت ئۇلارنى مۇكاپاتلاپ 36 ئاپتوموبىل سېتىپ بەردى.

4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئوبلاستلىق پارتكوم، ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت ئوبلاستتىن، شەھەردىن ۋە چاپچال، غۇلجا ناھىيىلىرىدىن 60 نەچچە كەسپىي خادىم ئاجرىتىپ تۇپراق تەكشۈرۈش خىزمىتى تەشكىللەپ، غۇلجا ناھىيىسىدە تۇپراق تەكشۈردى. 10 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۇپرىقىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئەھۋالىدىن دوكلات» تۈزۈپ چىقىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنا ئىشچى ـ دېھقانلار ماۋارىپى كومىتېتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا يېزىلاردا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ۋە ئىشتىن سىرتقى ماۋارىپ خىزمىتى ناھىيە بويىچە قانات يايدۇرۇلدى.

5 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا ناھىيە بويىچە تۇنجى قېتىم سودا ـ سائائەت كارخانىلىرى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ تىزىملاندى. ناھىيە بويىچە سودا ـ سائائەت كارخانىسى 81 گە يەتتى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە كەسپىي تېخنىكا ئۇنۇانىنى باھالاش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە كەسپىي ئورۇنلاردىكى پەن ـ تېخنىكا كادىرلىرىنىڭ ئۇنۇانىنى باھالاش خىزمىتى ئىشلەندى. يىل ئاخىرىغىچە 47 خادىمغا ئونتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۇان، 85 خادىمغا يارىمچى تېخنىك ئۇنۇانى، 175 خادىمغا تېخنىك ئۇنۇانى بېرىلدى.

6 ـ ئاينىڭ 23 — 27 ـ كۈنىگىچە ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 4 ـ قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيى ناھىيە

بازىرى جېللىيۈزدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ 9 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، لى يىڭخۇا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىقىغا، ئوسمانجان ئاقمولا قاتارلىق 3 كىشى مۇئاۋىن شۇجىلىققا، جياڭ شۆجۈڭ ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىغا، ژاڭ جۇ قاتارلىق 2 كىشى مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى.

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيە بويىچە پوچتا نومۇرى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى.

8 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 1 -، 2 -، 3 - چارۋىچىلىق فېرمىلىرى يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇلار ئورۇنلاشقان جاينىڭ نامى بويىچە غۇلجا ناھىيىلىك يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى بوربوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى، ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى، توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئاتالدى. فېرمىلارنىڭ تۈزۈلمىسى ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن بىرتۇتاش ھېسابات قىلىنىدىغان فېرما بىلەن ئەترەتتىن ئىبارەت ئىككى دەرىجىلىك باشقۇرۇش يولغا قويۇلىدىغان بولدى.

10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئارائۆستەڭ يېزىسىدىكى يېزا باشقۇرغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتۈپ توك تارقىتىشقا باشلىدى.

11 - ئاينىڭ 4 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى «7 - ماي» يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنى يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپىگە ئۆزگەرتتى. غۇلجا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتىنى ئەسلىگە كەلتۈردى.

11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئۆكتەبىر گۈڭشېڭ سامىيۇزى گۈڭشي ۋە قاش گۈڭشېڭ دەپ ئىككى گۈڭشېڭغا ئايرىلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئوتلاق خىزمىتى پونكىتى قۇرۇلدى.

12 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئەدلىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا «چارۋا مالىنى قورا بويىچە ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش» ئاساسىدىكى چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، 630 قورا مال ھۆددىگە بېرىلدى، «ئۇچىنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» ياكى «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» يولغا قويۇلدى.

1981 - يىلى

1 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئەمگەك بۆلۈمى قۇرۇلدى، 1984 - يىل 2 - ئايدا ئەمگەك ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

2 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا سىياسىي قانۇن خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئامانلىق قوغداش ئىشخانىسى ۋە بازارنى تەرتىپكە سېلىش ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى.

3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك شېكەر - تاماكا - ھاراق شىركىتى قۇرۇلدى.

4 - ئايدا ناھىيە بويىچە «بەشتە ياخشى ئائىلە» بەرپا قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

5 - ئاينىڭ 18 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتتا يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىنىپ، ھۆكۈمەت سىستېمىسىدىكى بۆلۈم دەرىجىلىك كەسىپىي ئورۇن بولدى.

شۇ ئايدا گۈڭشي، مەيدان شۇجىلىرى، مۇدىرلىرى يىغىنى ئېچىلىپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇش خىزمىتى مۇھاكىمە قىلىندى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاق قالغان يەر ۋە چېكىنىپ كەتكەن ئوتلاقلىرىغا ئايروپىلان بىلەن سۇپەتلىك ئوت

ئۇرۇقى چېچىش سىناق قىلىنىپ، 12 مىڭ مو يەرگە ئۇرۇق چېچىلدى.

8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ھەسەن پىدا، مۇقانبەك نۇرجۇمە (قازاق) ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا، ئىسمائىلجان ئايىت (قازاق) ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە تەيىنلەندى، ۋېي كېجيې، ھەسەن پىدا ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا تولۇقلاندى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە سودا كارخانىلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ تىزىملاش خىزمىتى ئىشلەندى. ناھىيە بويىچە سودا كارخانىسى 174كە، كەسىپكارى 2040قا، رويخەتكە ئالدۇرغان مەبلىغى 13 مىليون 605 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

12 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت شتات كومىتېتىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، ئۇنىڭ ئىشخانىسى ۋاقتىنچە كادىرلار بۆلۈمى بىلەن بىرلىشىپ ئىش بېجىردى. 1988 - يىل 5 - ئايدا شتات كومىتېتى ھۆكۈمەت سىستېمىسىغا كىرگۈزۈلۈپ، بۆلۈم دەرىجىلىك ئورۇن قىلىندى، 5 شتات بېرىلدى.

12 - ئاينىڭ 21 — 27 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنى چىلىليۈزىدە ئېچىلدى. يىغىندا غۇلجا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 23 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، پىدا مەنسۇر دائىمىي كومىتېتنىڭ مۇدىرلىقىغا سايلاندى، غۇلجا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمىتى سايلاپ چىقىلدى، ئوسمانجان ئاقمۇللا ھاكىملىققا، جياڭ جىشەن قاتارلىق 6 كىشى مۇئاۋىن ھاكىملىققا تەيىنلەندى. شۇنداق قىلىپ خەلق قۇرۇلتىيىدا دائىمىي ئورگان تەسىس قىلىندى. ئىنقىلابىي كومىتېت خەلق ھۆكۈمىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

غۇلجا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنىمۇ شۇنىڭ بىلەن تەڭ ئېچىلدى. يىغىنغا 103 ئەزا قاتناشتى، ئۇلار يەنە ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. سۇي جېنيا (خوبىزۇ) رەئىسلىككە، گو يۈۋېن قاتارلىق 8 كىشى مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى، بۇ ناھىيە بويىچە تۇنجى ياتاقلىق قازاق ئوتتۇرا مەكتىپى بولۇپ قالدى.

شۇ يىلى دۆڭمازار گۈڭشېسى سۇنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشىنى تاماملىدى، گۈڭشې ئەزالىرى بۇنىڭدىن شۇ يىللا نەپ ئالدى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ كالا نەسلىنى ياخشىلاش خىزمىتى مەملىكەت بويىچە 10 -، شىنجاڭ بويىچە 1 - بولۇپ باھالاندى.

1982 - يىلى

1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىرلەشمە شىركىتى قۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق ئىدارىسى ئىككىگە ئايرىلىپ، دېھقانچىلىق بۆلۈمى، ئورمانچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى. ئۇلار 1984 - يىلى دېھقانچىلىق ئىدارىسى، ئورمانچىلىق ئىدارىسى دەپ ئاتالدى.

2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك كۆكەرتىش كومىتېتى، ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى. بۇ شىركەت 1990 - يىل 11 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش - سۇغۇرتا باشقۇرۇش ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

3 - ئايدا ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇنلاردا «مەدەنىيەتلىك، ئەدەپلىك بولۇش ئېيى» پائالىيەت گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، «مەدەنىيەتلىك، ئەدەپلىك، ئەخلاقلىق، تەرتىپلىك، پاكىز بولۇش» ، «سۆزى گۈزەل، ھەركىتى

گۈزەل، قەلبى گۈزەل، مۇھىتى گۈزەل بولۇش»، «كومپارتىيىنى، ۋەتەننى، سوتسىيالىزمنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشىنى باشقۇرۇش چارىسى»نى ئېلان قىلدى.

شۇ ئايدا بوربوسۇن دەريالىق توقاي ئۆستىڭىنىڭ قۇرۇلۇشى تاماملىنىپ سۇ باشلاندى. توقاي ئۆستەڭ باشقۇرۇش پونكتى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى گۈڭشې (مەيدان)، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىدە خەلق مۇرەسسە تەشكىلاتى ئومۇميۈزلۈك قۇرۇلدى. گۈڭشې (مەيدان - فېرما) مۇرەسسە ھەيئىتى 22گە، ئەزاسى 99غا، چوڭ ئەترەت مۇرەسسە ھەيئىتى 177گە، ئەزاسى 692گە، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى مۇرەسسە گۇرۇپپىسى 495كە، مۇرەسسەچى 1406گە يەتتى.

شۇ كۈنى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى پەنجىم گۈڭشېسىدا تۇنجى قېتىم مەشرەپ ئويۇشتۇردى. مەشرەپكە 3000 دىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى. ئاپتونوم رايونلۇق يېزا خىزمىتى كومىتېتى، يازغۇچىلار جەمئىيىتى، ئوبلاستلىق پارتكوم، ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىرى تەكلىپكە بىنائەن قاتناشتى.

6 - ئايدا ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى «1 - ماي» گۈڭشې مەمەيار يۇزىدە خۇيزۇلارنىڭ «خۇائەر» ئېيتىشىش پائالىيىتىنى ئويۇشتۇردى. «خۇائەر» ئېيتىشىش 3 كۈن داۋاملىشىپ، 107 ناخشىچى ماھارەت كۆرسەتتى، كۆرگۈچىلەر 30 مىڭ ئادەم - قېتىمغا يەتتى.

7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك گۈزەل سەنئەتچىلەر - خەتتاتلار - فوتو سۈرەتچىلەر جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش خىزمىتى ناھىيە بويىچە ئۆڭۈشلۇق تاماملاندى.

8 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۇچۇن گۈڭشېسىنىڭ ئىسلامىيۇزى چوڭ ئەترىتىدە چوڭ كۆتۈرە بېرىش ئاساس قىلىنغان دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى نۆۋەتتىدا سىناق قىلدى.

10 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ستاتىستىكا بۆلۈمىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. گۈڭشې، مەيدانلاردا مەخسۇس ستاتىستىكا يارەمچىسى سەپلەندى.

11 - ئاينىڭ 23 — 25 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى غۇلجا ناھىيىلىك 1 - قېتىملىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى، يىغىندا 57 ئىلغار كوللېكتىپ، 212 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

12 - ئاينىڭ 2 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدىن غۇلجا شەھىرىگىچە تېلېتايپىلىق تېلېفون ئۇلاندى.

12 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا سىياسىي قانۇن كومىتېتى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ياۋ جېڭشۇەن قوشۇمچە سىياسىي - قانۇن ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولدى.

1983 - يىلى

2 - ئاينىڭ باشلىرىدا غۇلجا ناھىيىسى يېزىلاردا چوڭ كۆتۈرە ئاساسىدىكى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇشنى قارار قىلدى. يىل ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 733 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە 719 ى ئائىلىلەرگە كۆتۈرە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى ئەملىيلەشتۈردى.

3 - ئاينىڭ 3 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ئىقتىسادىي تەپتىش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا خەلق ئۇستىڭىنىڭ جىرغىلاڭ دەريالىق بىلەن گىرەلىشىدىغان يېرىدىكى قۇرۇلۇشلار (جۈملىدىن

خەلق ئۇستىگىنلىك تونىل، سۇ چۈشۈرگىسى، جىرغىلاڭ دەريالىنىڭ كەلكۈن چۈشۈرگىسى ۋە كۆۋرۈكى قاتارلىقلار) ياسلىپ بولدى ۋە ئىشقا سېلىندى.

4 - ئاينىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى جېلىلىيۈزى گۈڭشې قازانچى چوڭ ئەترىتىدە چارۋا مالىلارنى قورا بويىچە ھۆددىگە بېرىش ئاساسىدىكى چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇشنى تۈپتىدا سىناق قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ تۈزۈم ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىدا يولغا قويۇلدى.

4 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۇچۇن گۈڭشېسىنىڭ ئىسلاميۈزى چوڭ ئەترىتىدە «مەدەنىي كەنت» بەرپا قىلىشنى تۈپتىدا سىناق قىلىش نەق مەيدان يىغىنى ئاچتى. ئۇنىڭدىن كېيىن «مەدەنىي ئورۇن» بەرپا قىلىش پائالىيىتى ناھىيە بويىچە ئومۇميۈزلۈك قانات يېيىپ كەتتى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسىسى ئاڭلىتىش باشلىدى.

5.156 مېگاگېرتس چاستوتىدا ئۈيغۇرچە، خەنزۇچە پروگراممىلارنى ئاڭلاتتى.

5 - ئاينىڭ باشلىرىدا «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئېيى» ۋە «بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش ئېيى» تەشۋىقات-تەربىيە پائالىيىتى ناھىيە بويىچە قانات يايدۇرۇلدى.

5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى چۈشتىن كېيىن ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ باش شۇجىسى خۇ ياۋباڭ، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۈروسىنىڭ كاندىدات ئەزاسى چىن جىۋېي، مەركىزىي كومىتېت بەنگۈڭتىنىڭ 1 - مۇئاۋىن مۇدىرى ياڭ دېجۇڭ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى ۋاڭ ئېنماۋ، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى ئىسمائىل ئەھمەدنىڭ ھەمراھلىقىدا غولجا ناھىيە ئۇچۇن گۈڭشېسىنىڭ ئىسلاميۈزى چوڭ ئەترىتىنى كۆزدىن كەچۈردى.

شۇ ئايدا شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە مەكتېپىنىڭ غولجا ناھىيىلىك شۇبىسى قۇرۇلدى.

6 - ئايدا «غولجا ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش» دېگەن كىتاب نەشر قىلىندى.

7 - ئايدا جېلىلىيۈزى گۈڭشېسىدىن ۋۇگۈڭ قاتارلىق چوڭ ئەترەتلەر ئايرىپ چىقىلىپ، موللاتوختىيۈزى گۈڭشېسى قۇرۇلدى. تۇرۇشلۇق جايى ۋۇگۈڭ كەنتىدە بولدى.

8 - ئاينىڭ 13 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۈروسى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، گوۋۇيۈەننىڭ زۇڭلىسى جاۋ زىياڭ، مەركىزىي كومىتېت شۇجىچۇسىنىڭ شۇجىسى خۇ چېلى، كاندىدات شۇجىسى خاۋ جيەنشيۇ، ئاپتونوم رايونىنىڭ پارتىيە - ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىدىن ۋاڭ ئېنماۋ، تەن يۈلىن، ئىسمائىل ئەھمەدلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا غولجا ناھىيە ئۇچۇن گۈڭشېسىنىڭ ئۇچۇن چوڭ ئەترىتىنى كۆزدىن كەچۈردى، خۇيزۇ گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ ئائىلىسىنى يوقلاپ، ئولارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش ئەھۋالىنى سورىدى. ئۇچۇن چوڭ ئەترىتىدىكى يىلىغا تۇمەن جىڭ ئاشلىق ئالغان 4 گۈڭشې ئەزاسى بىلەن سۆرەتكە چۈشۈپ خاتىرە قالدۇردى.

8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئىلى دەرياسىدىكى ياماتۇ كۆۋرۈكى ياسلىپ ئاپتوموبىل قاتنىدى. بۇ كۆۋرۈك ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭ بويىچە چات ئارىسى ئەڭ ئۇزۇن، ئىلغار تېخنىكا بىلەن ياسالغان يۇقىرى ئۇلچەملىك تاشيول كۆۋرۈكى ئىدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت يېزا ئىگىلىك سىستېمىسىدىكى ئىدارىلەر ۋە گۈڭشېلارنىڭ رەھبەرلىرىدىن 20 نەچچە كادىرنى خوتەن ناھىيىسىگە ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى. شۇ يىلى قىشتا «خوتەن يولى» ياساش مەركەز قىلىنغان «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇش دولقۇنى كۆتۈرۈلۈپ 31 مىڭ 300 ئادەم، 13 مىڭ 700 ھارۋا (قېتىم) ئىشقا سېلىنىپ، 823 كىلومېتىرلىق يول ياسالدى ۋە رېمونت قىلىندى. «بەشتە ياخشى» سۇغىرىش رايونىنىڭ يۇرۇشلۇشكەن كۆلىمى 159 مىڭ 800 موغا يەتتى.

شۇ ئايدا قاش دەريا ساھىلىدىكى كىچىك پويۇرماقلىق ئىرەنلىكتىكى 3 - ئېراغا مەنسۇپ كەڭ

يوپۇرماقلىق قالدۇق دەرەخ تۈرلىرى رايونى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيە بويىچە «جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى، ھەرىكەت 10 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئاياغلاشتى، 200 دىن ئارتۇق جىنايەتچى قولغا ئېلىندى.

9 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى نامراتلارنى يۆلەش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى، گۇرۇپپا ئىشخانىسى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىدا بولدى.

10 - ئايدا ئۇچىئون گۈڭشي ئىسلامىيۇزى چوڭ ئېتىرىتى ئايالار بىرلەشمىسىگە مەملىكەتلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ 5 - قۇرۇلتىيىدا «مەملىكەتلىك 8 - مارت قىزىلبايراقدار ئورۇن» دەپ نام بېرىلىپ تەقدىرلەندى.

12 - ئايدا چۈلۇقاي گۈڭشىسىنىڭ تۈرۈبا سۈيى قۇرۇلۇشىنىڭ شىمالىي لىنىيە قۇرۇلۇشى ناماملىنىپ، يەرلىك ئامما مەنپەئەت ئېلىشقا باشلىدى.

شۇ يىلى يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى دولان دېھقانچىلىق مەيدانى يېتىشتۈرگەن قارا گۈش تېپىلىق چوشقا چارۋىچىلىق نازارىتى مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ تەكشۈرۈپ باھالىشى ئارقىلىق «دولان تېپىلىق ئىلى ئاق چوشقىسى» دەپ بېكىتىلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك ماۋارىپ ئىدارىسى ئېلېكترلەشكەن ماۋارىپ پونكىتى غۇلجا ناھىيىلىك ئېلېكترلەشكەن ماۋارىپ مەركىزىگە ئۆزگەرتىلىپ، ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئېلېكترلەشكەن ماۋارىپى ۋە ئۇلارنى ئوقۇتۇش ئۇسكۇنىلىرى بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل قىلىندى.

1984 - يىلى

1 - ئاينىڭ 4 — 7 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى غۇلجا ناھىيىلىك ماۋارىپ خىزمىتى يىغىنى ئاچتى. يىغىندا «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1983 — 1990 - يىلغىچە باشلانغۇچ مەكتەپ ماۋارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش پىلانى» (لايىھە) تۈزۈلدى.

3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن كۆكەرتىشتە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالىنىپ، ئاپتونوم رايون ۋە ئوبلاستلىق كۆكەرتىش كومىتېتىنىڭ تەقدىرلىشىگە ۋە مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى.

3 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» كومىتېتى قۇرۇلدى. بۇ كومىتېت 1987 - يىل 7 - ئايدا مەنىۋى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى لى يىڭخۇا غۇلجا ناھىيىسىدىن يۆتكەلدى، شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە يەككە دوختۇر - سېستىرالار جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 24 — 27 - كۈنىگىچە پىلىچى، جىرغىلاڭ دەريالىرىغا كەلكۈن كېلىپ، 1565 مو ئېتىزنى ۋەيران قىلدى، 11 مىڭ 211 مو ئېتىزنى سۇ بېسىپ كەتتى، 18 ئائىلىلىك دېھقانىنىڭ 72 ئېغىز ئۆيىنى، قىسمەن سۇچىلىق قۇرۇلۇشلىرىنى ۋەيران قىلىۋەتتى.

شۇ ئايدا ئۇچىئون كەنتىدىكى يەن شىمىڭ دېھقانلارنى يېتەكلەپ 60 مىڭ يۈەن مەبلەغ توپلاپ، پاي قوشۇش شەكلىنى قوللىنىپ، ناھىيە بويىچە تۇنجى خۇسۇسىي ئۈن زاۋۇتىنى قۇردى. بۇ زاۋۇت 1990 - يىلىنىڭ بېشىغىچە 11 شۆبە زاۋۇتى بار ئۈنۈمۈرسال ئۈن زاۋۇتىغا ئايلاندى، مەھسۇلات قىممىتى 730 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئۈنۈمۈرسال ئۈن زاۋۇتى غۇلجا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك - سانائەت - سودا باش شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى (خۇسۇسىي ئىگىلىكتە). دىرېكتور يەن شىمىڭ ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر دېھقان كارخانىچى بولۇپ

باھالاندى، ئۇ شىنجاڭ بېزا - بازار كارخانىلىرى جەمئىيىتى دائىمىي كېڭىشىنىڭ ئەزاسى بولۇپ سايلاندى.
شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى - مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى قۇرۇلدى.
شۇ ئايدا ئۇيغۇر ئوچۇن يېزىسى قۇرۇلدى.
5 - ئاينىڭ 4 — 9 - كۈنىگىچە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكوم غۇلجا ناھىيىسىدە يېزا «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى بويىچە نەق مەيدان يىغىنى ئېچىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇش تەجرىبىسىنى كېڭەيتتى.
5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى سەھەر سائەت بىردە ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئۈن - ياغ زاۋۇتىنىڭ ياغ تارتىش سېخىغا ئوت كېتىپ زاۋۇت ئۆيى، ئېلېكتىرماتور، ياغ تارتىش ماشىنىسى ۋە 500 كىلوگرام ياغ كۆيۈپ كەتتى.
5 - ئاينىڭ 8 - كۈنى گۇ خېشۇ غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىلىقىغا تەينىلەندى.
5 - ئاينىڭ 13 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشېنى ئايرىش خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشېنى ئايرىپ يېزا (بازار) لىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇش خىزمىتى 8 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ئومۇمىيۈزلۈك تاماملاندى. ناھىيە بويىچە 2 بازارلىق، 16 يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى، 132 كەنت ئاھالە كومىتېتى، 684 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.
شۇ ئايدا ئىلى ئۇلايىتى ئەسلىگە كەلدى، غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ئۇلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى.
6 - ئاينىڭ 20 — 25 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 11 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ئوسمانجان ئاقمۇللا خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا، لېۋ شۆۋېن قاتارلىق 4 كىشى مۇئاۋىن مۇدىرلىققا سايلاندى، غۇلجا ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمىتى سايلاپ چىقىلدى، ھەسەن پىدا ھاكىملىققا، جىڭ فالڭ قاتارلىق 4 كىشى مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.
شۇنىڭ بىلەن تەڭ سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا 7 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ 22 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. تي خۇاجېن رەئىسلىككە، ئىسمائىل ئىبراھىم قاتارلىق 8 كىشى مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.
شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسى ئىھاتە ئورمان سىستېمىسى قۇرۇلۇشىنىڭ 1 - قارارلىق ۋەزىپىسىنى مۇددەتتىن بىر يىل بۇرۇن 45.28% ئاشۇرۇپ ئورۇندىدى، شىمالىي شىنجاڭ رايونى بويىچە كۆكەرتىشنى ھەممىدىن بۇرۇن ئىشقا ئاشۇرغان ئىلغار ناھىيە بولدى.
7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى توقاي سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇشىدا ئىش باشلاندى. ئۇنىڭ لايىھەدىكى گېنېراتور سىغىمى 50 مىڭ كىلوۋات. قۇرۇلۇش 1988 - يىل 10 - ئايدا تاماملاندى.
7 - ئاينىڭ 24 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك يەرلىك كىسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ كۈندىلىك كەسپىي ئىشلىرىنى سەھىيە ئىدارىسى بېجىرىدىغان بولدى.
شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلۇپ، 9 يىللىق تۈزۈمدىكى خەنزۇچە مەكتەپ بولدى.
8 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىدە پېشقەدەم كادىرلار خىزمىتى بۆلۈمى قۇرۇلدى.
8 - ئاينىڭ 28 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى قۇرۇلدى.
شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىككە كۆتۈرۈلۈپ، غۇلجا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى بولدى.
شۇ ئايدا ناھىيىلىك بالىلار باغچىسىنىڭ 1000 كۋادرات مېتىرلىق ئوقۇتۇش بىناسى پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى.

9 - ئايدا ئىلى ئوبلاستلىق سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك سۇغۇرتا ۋاكالەت ئورنى قۇرۇلدى.
1986 - يىل 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ئىلى ئوبلاستى ئۇيغۇشتۇرغان چاپچال، غۇلجا ناھىيىلىرىنىڭ دېھقانلار رەسىملىرى كۆرگەزمىسىگە غۇلجا ناھىيىسىدىن 32 پارچە رەسىم قويۇلدى، يۇنىڭ ئىچىدىكى 5 پارچە رەسىم تاللىنىپ ئاپتونوم رايونغا ئەۋەتىلدى، 2 پارچە رەسىم مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى بىلەن جۇڭگو گۈزەل سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى ئۇيغۇشتۇرغان «شىنجاڭ ياخشى» ناملىق رەسىم كۆرگەزمىسىگە قويۇلدى. بۇلاردىن باشقا «بەختىيار بالىلىق دەۋرى»، «ئىتتىپاقلىشىپ بېيىغان كەسپىي ئائىلىلەر» ناملىق 2 پارچە رەسىم مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى بىلەن جۇڭگو گۈزەل سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

10 - ئاينىڭ 9 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك يەر ناملىرى كومىتېتى قۇرۇلدى.

11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق مۇكۇمىتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزا - بازار كارخانىلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشىغا دائىر بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدىكى بەلگىلىمىسى (مۇزاكىرە نۇسخىسى)»نى ئېلان قىلدى.

11 - ئاينىڭ 14 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى يېزا - بازار كارخانىلىرى خىزمىتى يىغىنى ئاچتى. يىغىندا مەركەزنىڭ «ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى توغرىسىدىكى قارارى» ئۆگىنىلدى، يېزا - بازار كارخانىلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش تەدبىرلىرى مۇھاكىمە قىلىنىپ تۈزۈلدى.

11 - ئاينىڭ 15 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك يەككە ئەمگەكچىلەر قۇرۇلتىيى جېلىلىيۈزىدە ئۆتكۈزۈلدى، غۇلجا ناھىيىلىك يەككە ئەمگەكچىلەر جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

12 - ئاينىڭ 19 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك پەن - تېخنىكا خىزمەتچىلىرى قۇرۇلتىيى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، غۇلجا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى، مەركىزىي كۆكەرتىش كومىتېتى تەرىپىدىن «مەملىكەتلىك ياشلار - ئۆسمۈرلەرنىڭ ۋەتەننى كۆكەرتىش زەربىدار ئەترىتى» دەپ باھالاندى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئارخىپ بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى ئارخىپ ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك يېزا ئىقتىسادىنى باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى بورىبوسۇن دەريالىق مازار ئۆستىگىنىڭ بېشىدىكى پەس توسما قۇرۇلۇشى تاماملاندى.

شۇ يىلى ناھىيە بازىرىدىكى يۇندا يولى قۇرۇلۇشىدا ئىش باشلىنىپ، كېيىنكى يىلى تاماملىنىپ ئىشقا سېلىندى.

1985 - يىلى

1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو سودا - سانائەت بانكىسى غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك خەلق بانكىسىنىڭ فۇنكسىيىسىنى ئۈتەيدىغان بولدى. 1989 - يىلى جۇڭگو خەلق بانكىسى غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق مۇكۇمىتىدە ئىقتىساد تەتقىقات ئىشخانىسى قۇرۇلدى، 7 - ئايدا ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىق ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1 - ئاينىڭ 21 - كۈنى مالىيە - ئىقتىساد ئىنتىزامىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش باشلىنىپ، 2 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئاياغلاشتى، ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن 746 مىڭ يۈەن پۇل ئېنىقلاندى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە مۇھىتنى نازارەت قىلىش - ئۆلچەش پونكىتى قۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى گۇ خېشۇ غۇلجا ناھىيىسىدىن يۆتكەلدى، لىن

تېخنىكا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىلىقىغا تەيىنلەندى.

3 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى شىمالىي تاغ جىلغىسىدىن كەلكۈن كېلىپ، ياشلار ئۈستىگى بىلەن خەلق ئۈستىگىنى بۇزۇپ، 70 مىڭ كۇب مېتىر لاتقا تىندۇرۇۋەتتى، 11 مىڭ مو بۇغداينى سۇ بېسىپ كەتتى. شۇ ئايدا ئەتىيازلىق جۇدۇنلىڭ تەسىرىدە 11 مىڭ 61 مو يەردىكى 1 مىليون 364 مىڭ تۇپ دەرەخ ئۇششۇپ كەتتى.

4 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسى بويىچە تۇنجى يېزا دەرىجىلىك پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى — ئۇچئون خۇيزۇ يېزىلىق پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلدى. يىل ئاخىرىغىچە يېڭىتام قاتارلىق 6 يېزىلىق ئىلىم ـ پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك ئۆلچەم ئىدارىسىنىڭ «ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش توغرىسىدا بەلگىلىمە»سىنى تەستىقلاپ چۈشۈردى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى لى جيايۇ غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ، قازاق بۇلۇكەي، ئەۋلىيا قاتارلىق نامرات كەنتلەرگە بېرىپ، نامرات ئائىلىلەردىن ھال سورىدى.

5 ـ ئاينىڭ 14 — 17 ـ كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىسى ئاخبارات ـ تەشۋىقات خىزمىتى يېغىنى ۋە تۇنجى نۆۋەتلىك ئاخبارات خىزمەتچىلىرى قۇرۇلتىيى ئاچتى. قۇرۇلتايدا «غۇلجا ناھىيىلىك ئاخبارات خىزمەتچىلىرى جەمئىيىتىنىڭ نىزامنامىسى» ماقۇللاندى، غۇلجا ناھىيىلىك ئاخبارات خىزمەتچىلىرى جەمئىيىتى قۇرۇلدى. ئىلغار ئورۇن ۋە ئىلغار مۇخبىرلار تەقدىرلەندى.

6 ـ ئاينىڭ بېشىدا غۇلجا ناھىيىسىدە سوت ياسالمىلىرى زاۋۇتى قۇرۇش تەييارلىقى باشلاندى، 1986ـ يىل 6 ـ ئايدا زاۋۇت پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى.

6 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا پەنجىم، تۇرپانىيۇزى، خۇدىيارىيۇزى قاتارلىق يېزىلاردا مۇلدۇر ئاپىتى بولدى. مۇلدۇرنىڭ چوڭلۇقى قۇشتاچ تۇخۇمىدەك بولۇپ، 5 مىنۇت ياغدى، ئاشلىق، ياغلىق دان زىرائەتلىرى ۋە مېۋە-چېۋىلەر ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى.

6 ـ ئاينىڭ 6 — 9 ـ كۈنىگىچە ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 5 ـ قۇرۇلتىيى جىلىلىيۇزى بازىرىدا ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، لىن تەيەنشى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىقىغا، ئابدۇۋايىت، زېڭ لىنغېڭ، ئابدۇۋەلىلەر مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى. ۋۇ يۈەنشېڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىغا، ئابدۇكېرىم، پېڭ بىڭخۇا مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ماركا توپلاش كەسپىنى يولغا قويدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە مىللەت ـ دىن ئىشلىرى ئىدارىسى قۇرۇلدى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى گۆش بېلىتىنى بىكار قىلىپ، گۆش بىلەن كەڭ-كۇشادە تەمىنلەشنى يولغا قويدى.

8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مەدەنىيەت ئىدارىسى بىلەن تەنتەربىيە كومىتېتى ئايرىۋېتىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «چارۋىچىلىق رايون ماۋارىپىنى گۈللەندۇرۇشنى قوللاپ، بەختكە قارشى خىزمەت ئۈستىدە قۇربان بولغان ياش دېھقان ئابدۇرېھىم ئىبراھىمدىن ئۆگىنىش» چاقىرىقىنى چىقاردى.

9 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاممىۋى يېغىن ئېچىپ، تۇنجى قېتىملىق ئوقۇتقۇچىلار بايرىمىنى تەبرىكلىدى، 55 مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى ۋە مۇنەۋۋەر ماۋارىپ خىزمەتچىسىنى مۇكاپاتلىدى.

9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن جېجياڭ ئۇلكىسى يۈخاڭ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيىسى بىلەن يۈخاڭ ناھىيىسىنىڭ دوست ناھىيە بولۇش كېلىشىمنامىسى»نى دەسلەپكى قەدەمدە ئىمزالىدى. 1986 - يىل 5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى مۇراسىم ئېچىلىپ، كېلىشىمنامىگە ئىمزا قويۇلدى.

9 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگان كادىرلىرى يىغىنى ئېچىپ، شىنجاڭدا خىزمەت قىلغىنىغا 30 يىل توشقان كادىرلارغا شەرەپ گۈۋاھنامىسى ۋە مېدال تارقاتتى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت 1 - بەش يىللىق قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى، ناھىيە بويىچە 1 - بەش يىللىق قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقات - تەربىيە پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇلدى.

10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدىكى كارخانىلاردا زاۋۇت باشلىقى (دىرېكتور) مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى، تۇنجى تۈركۈمدە ناھىيىلىك باسما زاۋۇتى، سېمونت زاۋۇتى، تۇرلۇك ماللار شىركىتى، ھاراق زاۋۇتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى ۋە تەمىنات-سودا كوپېراتىپىغا قاراشلىق ئۇنمۇۋېرسال شىركەت قاتارلىق 7 كارخانىدا بۇ تۈزۈم سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى.

11 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «جېلىلىيۈزى بازىرىدىكى ئاساسلىق كوچىلارغا نام بېرىلگەنلىك ھەققىدە ئۇقتۇرۇش» چىقاردى. شۇ كۈندىن باشلاپ يېڭى نام قوللىنىلدى.

12 - ئاينىڭ 14 - كۈنى مەمەتجان، خۇاڭ جېنجۇاڭلار غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىملىقىغا تەيىنلەندى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ساقلىقنى ساقلاش خادىملىرىنى تەربىيىلەش پونكىتى قۇرۇلدى. 1989 - يىلى بۇ پونكىت ناھىيىلىك سەھىيە كەسپىي تېخنىكا مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سەھىيە سىستېمىسى «دورا باشقۇرۇش قانۇنى»نى ئىزچىللاشتۇرۇپ، تەكشۈرۈش ئارقىلىق سۇيىتى ناچار، سۇيىتى ئۆزگىرىپ كەتكەن، ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن، تەستىق نومۇرى يوق، ماركىسى يوق 15 خىل يۇمنلىك دورىنى كۆيدۈردى. «زەھەرلىك دورا، نارکوز دورىسى، چەكلىنىدىغان دورا، ئۆتكۈر دورىلارنى ۋە روھىي دورا، قىممەتلىك دورىلارنى ساقلاش - ئىشلىتىش ۋاقىتلىق چارىسى»نى تۈزۈپ چىقتى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قارىمىقىدا دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى، ئورمانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى، چوت ئىلمىي جەمئىيىتى، ئېلېكترون تېخنىكىسى ئىلمىي جەمئىيىتى، كىنو تېخنىكىسى ئىلمىي جەمئىيىتى، ماۋارىپ ئىلمىي جەمئىيىتى، مىللىي ماۋارىپ ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

1986 - يىلى

1 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە 2 - قېتىملىق سانائەتنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش خىزمىتى ئىشلەندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ ئىسكىلاتىغا ئوغرى كىرىپ، 17 خىل پاي ماناپولكا ئوقىنى ئوغرىلاپ كەتتى.

3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتىنىڭ «غۇلجا ناھىيىسى يىللىمىسى (1986)»نى تۈزۈپ نەشر قىلىشىنى تەستىقلىدى. 1987 - يىل 2 - ئايدا

«غۇلجا ناھىيىسى يىلنامىسى (1986)» نىڭ خەنزۇچە نۇسخىسى نەشر قىلىندى، ئۈيغۇرچىسى 1988 - يىلى نەشر قىلىندى.

3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە جۇڭگو تىبابىتى دورىلىرى بايلىقىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە جۇڭگو تىبابىتى دورىلىرى بايلىقىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش خىزمىتى باشلاندى، بۇ خىزمەت 1987 - يىل 3 - ئايدا ئاخىرلاشتى.

4 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى خەلق كىنوخانىسىدا ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىپ، «1 - ماي» خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمىنىڭ 100 يىللىقىنى تەبرىكلىدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ چىراغلىق توپ مەيدانى پۈتتى.

5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ياشلار - ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت سارىيىدا تۇنجى نۆۋەتلىك دېھقانلار كۇلدۇرگە يىغىلىشى بولدى. يىغىلىشتا ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش ئاساسىي تېما قىلىنىپ، دېھقانلارنىڭ بېيىش يولىغا ماڭغان ئەھۋالىغا دائىر كۇلدۇرگىلەر ئوينالدى. 12 ئادەم ماھارەت كۆرسەتتى، 300 نەچچە ئادەم كۆردى.

6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئېتىز - ئېرىقلارنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئاپتونوم رايون، ئوبلاست، ۋىلايەتتىن كەلگەن مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتتى، ناھىيە بىر لەۋھە ئالدى.

7 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇپ، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش - بېيىش پىلانى»نى بېسىپ تارقاتتى.

8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جاڭ سىڭۇ ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى جاڭ گۇاڭخەن ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى ۋۇ جياخېنىڭ ھەمراھلىقىدا غۇلجا ناھىيىسىنى كۆزدىن كەچۈردى.

8 - ئاينىڭ 23 — 28 - كۈنىگىچە دېھقانچىلىق نازارىتى غۇلجا ناھىيىسىدە شىنجاڭ بويىچە دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئوت - چۆپ تېرىپ، مال بېقىپ، يەر قۇۋۇتىنى ئاشۇرۇش نەق مەيدان يىغىنى ئاچتى. شۇنىڭ بىلەن «دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئوت - تۆپ تېرىش» دېھقانچىلىقنىڭ تەرەققىيات زاپاس كۈچىنى ئاشۇرۇپ، چارۋىچىلىقنىڭ ۋە پۈتكۈل يېزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت مۇھىم ئورۇنغا كۆتۈرۈلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف بىناسى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتى.

شۇ ئايدا قۇرۇلۇش كۆلىمى 9000 كۋادرات مېتىرلىق قۇشخانا - گۆش پىششىقلاش زاۋۇتى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتى.

9 - ئاينىڭ 1 — 7 - كۈنىگىچە قاتناش نازارىتى غۇلجا ناھىيىسىدە شىنجاڭ بويىچە ناھىيە - يېزا تاشيول قۇرۇلۇشى نەق مەيدان يىغىنى ئاچتى.

9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئالمى خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى جۇ مىڭشەن قاتارلىق 4 كىشى ئىلى ئوبلاستلىق سوت مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ياۋ جىڭشۇەننىڭ ھەمراھلىقىدا غۇلجا ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسى بىلەن يادرو سانائىتى مىنىستىرلىكى رۇدا تاۋلاش ئىدارىسى بىرلىشىپ قۇرغان غۇلجا ناھىيىلىك ئۇزۇن تالالىق زىغىر خام ئەشيا زاۋۇتى قۇرۇلۇشىدا ئىش باشلاندى. زاۋۇت 1987 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى.

11 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يېزا ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ «يېزا ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش، مەمۇرىي ئورۇنلارنى ئىخچاملاپ ھوقۇقنى تۆۋەنگە بېرىشنى يولغا قويۇش لايىھىسى» نى تەستىقلاپ چۈشۈردى.

شۇ يىلى غۇلجا — بايتوقاي تاشيولى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن يەرلىك تاشيول قۇرۇلۇشىنىڭ نۇقتىلىق

تۇرنىگە كىرگۈزۈلۈپ، دۆلەتلىك 2 - دەرىجىلىك ئۇلچەمدە ياسىلىدىغان بولدى. بۇ تاشيول 1987 - يىل 5- ئاينىڭ 1 - كۈنى پۈتۈپ قاتناش باشلاندى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى، بۇ مەكتەپ 9 يىللىق تۈزۈمدىكى ئۈيغۇرچە مەكتەپ بولدى.

شۇ يىلى جىلىلىۋزى يېزا ئىگىلىك - قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى ۋە سانائەت مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى قۇرۇلۇپ ئىشقا كىرىشتى.

1987 - يىلى

1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ ئومۇمىي پىلان لايىھىسى»نى ئېلان قىلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئۆچەك تۆۋېركۇلىوز كېسىلى بولغانلارنى باشقۇرۇش چارىسى»نى ئېلان قىلدى. ناھىيىلىك ساقلىق ساقلاش - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتىدا تۆۋېركۇلىۋز كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ئامبۇلاتورىيىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا قارايا‌غاچ يېزىسى بىلەن ئەۋلىيا يېزىسى قۇرۇلدى.

1 — 4 - ئايغىچە مال دوختۇرى يۇ پېيپەن 2 چارۋىچىلىق - مال دوختۇرلۇق تېخنىكا خادىملىرىنىڭ يارىدىمىدە ناھىيىلىك نەسىللىك ئۆي قۇشلىرى فېرمىسىدا مېكىيانىنى ئۇرۇقلاندۇرۇش سىنىقى ئىشلەپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى، ئۇرۇقلىنىش نىسبىتى 85% كە يەتتى.

2 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا «جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ غۇلجا ناھىيىسىدىكى تەشكىلات تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش - تۈزۈش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1990 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى، پارتىيە تارىخى ئىشخانىسى، ئارخىپخانا «جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ غۇلجا ناھىيىسىدىكى تەشكىلات تارىخى ماتېرىياللىرى» (1949 - يىل 10 - ئايدىن 1987 - يىل 10 - ئايغىچە)نى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى.

2 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. بۇ گۇرۇپپا 1989 - يىلى ناھىيىلىك ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلىپ، ھۆكۈمەت سىستېمىسىدىكى بۆلۈم دەرىجىلىك ئورۇن قىلىندى.

2 - ئاينىڭ 23 — 25 - كۈنىگىچە ئىلى ۋىلايىتى غۇلجا ناھىيىسىدە ھاكىملارنىڭ ۋەزىپە ئۆتەش ئەھۋالىدىن دوكلات بېرىش يىغىنى ئاچتى. بۇ ۋىلايەت تۈنجى قېتىم ئاچقان ناھىيە دەرىجىلىك رەھبەرلەرنىڭ ۋەزىپە ئۆتەش ئەھۋالىدىن دوكلات بېرىش يىغىنى.

2 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ناھىيىگە بۆلۈنمە قاراشلىق كارخانىلاردا زاۋۇت باشلىقى (دىرېكتور) نىڭ ۋەزىپە ئۆتەش مەزگىلىدە نىشانلىق باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1 - تۈركۈمدە باسما زاۋۇتى، سېمونت زاۋۇتى، ھاراق زاۋۇتى، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، سوت ياسالمىلىرى زاۋۇتى، ئۇن - ياغ زاۋۇتىدىن ئىبارەت 6 كارخانىدا سىناق قىلىندى. يىل ئاخىرىغىچە دۆلەت ئىلكىدىكى 15 كارخانا ھۆددىگەرلىك توختامى ئىمزالىدى، بۇ ناھىيىدىكى دۆلەت ئىلكىدىكى كارخانىلارنىڭ 55% نى؛ ھۆددىگەرلىك يولغا قويۇلغان كوللېكتىپ كارخانىلار ئومۇمىي كوللېكتىپ كارخانىنىڭ 47% نى ئىگىلىدى.

3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ 800 توچكىلىق ئاپتوماتىك تېلېفونى ئىشقا سېلىندى. شۇنداق قىلىپ غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋىلايىتىگە بۆلۈنمە قاراشلىق ناھىيە (شەھەر) لەر ئىچىدە تۇنجى بولۇپ ئاپتوماتىك تېلېفون ئىشلەتكەن ناھىيە بولۇپ قالدى.

6 - ئاينىڭ 3 — 7 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىلىك 10 - قېتىملىق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنى جېلىلىيوزى بازىرىدا ئېچىلدى. يىغىندا غۇلجا ناھىيىلىك 10 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، ئوسمانجان ئاقمۇللا دائىمىي كومىتېتنىڭ مۇدىرلىقىغا، جيالڭ چېڭتى قاتارلىق 6 كىشى مۇئاۋىن مۇدىرلىققا سايلاندى؛ غۇلجا ناھىيىلىك 10 - نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمىتى سايلاپ چىقىلدى. ھەسەن پىدا ھاكىملىققا، خۇالڭ جەنجۇالڭ قاتارلىق 5 كىشى مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى. شۇنىڭ بىلەن تەڭ سىياسىي كېڭەش يىغىنى ئېچىلىپ، سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ 16 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، ئابدۇۋەلى سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسلىكىگە، ۋالڭ كاڭلې قاتارلىق 7 كىشى مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

6 - ئاينىڭ 7 — 9 - كۈنىگىچە دۆلەت كومىسسارى، دۆلەت پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇدىرى سۇڭ جيەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جانابلىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئۈچئون خۇيزۇ يېزىسىنى كۆزدىن كەچۈردى.

6 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىگىلىكىنى ئومۇمىي جەھەتتىن پىلانلاش كومىتېتى قۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئومۇمىي پىلانى» (1988 — 2000 - يىلغىچە) نى تۈزۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1990 - يىل 6 - ئايدا «ئومۇمىي پىلان» نى تۈزۈش تاماملاندى ۋە نەشر قىلىندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك مامۇق بۇيۇملىرى زاۋۇتى قۇرۇلۇشقا باشلىدى، زاۋۇت 1988 - يىل 10 - ئايدا پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. يىلىغا ئىشلەپچىقىرىدىغان يۇرۇشلۇك مامۇق بۇيۇمى 30 مىڭ دانىدىن ئاشىدۇ.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك كائولىنت زاۋۇتى قۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

7 - ئاينىڭ 30 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە كۆمۈرچىلىك ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1988 - يىل 1 - ئاينىڭ 4 - كۈنى كان باشقۇرۇش ئىشخانىسى بىلەن ناھىيىلىك كۆمۈرچىلىك ئىدارىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ، غۇلجا ناھىيىلىك قېزىلما بايلىق - كۆمۈرچىلىك ئىدارىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىدىكى پەن - تېخنىكا خادىملىرى سادىقبۇزى يېزىسىدا كالا تۇرەلمىسىنى كۆچۈرۈشنى سىناق قىلىپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. 23 ئىنەكتىن 9 موزاي تۇغۇلدى. بوغاز بولۇش نىسبىتى 39% كە يەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئاپتونوم رايوندا توڭلىتىلغان تۇرەلمىنى كۆچۈرۈشتىكى بوشلۇق تولدۇرۇلدى.

8 - ئايدا ناھىيىلىك ئېرىتكۈچ زاۋۇتى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلدى. 1990 - يىل 10 - ئايدا زاۋۇت پۈتتى ۋە ماتېرىيال سېلىپ سىناق قىلغاندا مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى.

9 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەركىزى قۇرۇلدى.

9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى سۇڭ خەنلياڭ چېكىنىپ ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى بى كېشەنگە ھەمراھ بولۇپ غۇلجا ناھىيىسىنى كۆزدىن كەچۈردى.

9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بازارغا سېلىنغان چارۋا - ئۇي قوشلىرى ياكى گۆشكە ئوچىنى بىرتۇتاش قىلىش، نى يولغا قويۇش ۋاقتىتلىق چارىسى» نى ئېلان قىلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك «خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى توپلىمى» ئىشخانىسى تۈزگەن «ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى توپلىمى» نەشر قىلىنىپ، 4000 پارچە تارقىتىلدى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە كۆمۈرچىلىك كارخانىلىرىدا كەسپىي باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. كۆمۈر سېتىشنى كۆمۈرچىلىك ئىدارىسى قارايىغاچ، ئاقتۇپە، ناھىيىلىك كۆمۈركان قاتارلىق جايلاردا تەسىس قىلغان كۆمۈر سېتىش پونكىتلىرى بىرتۇتاش باشقۇرىدىغان بولدى.

10 ـ ئايىنىڭ باشلىرىدا ناھىيە تەۋەسىدە توختىماي يامغۇر يېغىپ، نۇرغۇن ئۆي ئۆرۈلۈپ كەتتى، 80% ئاھالىنىڭ ئۆيىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كەتتى، 30% تىن كۆپرەك ئۆيلەرنىڭ لىگزىسى ئولتۇرۇشۇپ كەتتى.

11 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسى ۋىلايەت بويىچە مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشىدا ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى.

11 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ئىلى دەرياسىنىڭ ياماتۇ بۆلىكىدە پەۋقۇلئاددە زور شۇرمەل پەيدا بولدى، شۇرمەل يۇزىنىڭ ئېگىزلىكى تاشقىن مەزگىلىدىكى سېكۇنتلۇق ئېقىم مىقدارى 1990 كۇب مېتىرلىق سۇ يۇزىگە تەڭ كەلدى. بايتوقاي پېزىسىنىڭ كالىچىتام كەنتىدىكى 37 ئائىلىنىڭ 133 ئېغىز ئۆيىنى سۇ بېسىپ كەتتى.

12 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى لى شۇشەن ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى لۇ چېەنشۇن، مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ ۋالىيسى مەمەتجاننىڭ ھەمراھلىقىدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇش خىزمىتىنى كۆزدىن كەچۈردى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسى مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق تاۋار كالا بازا ناھىيىسى قىلىپ بېكىتىلدى.

1988 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 1982 ـ يىلدىن بۇيان تەسىس قىلىنغان 40 غەيرىي دائىمىي ئاپپاراتنى ئەمەلدىن قالدۇردى.

1 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك كۆكتاماكا ئىشلەپچىقىرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە كۆكتاماكا تېرىشنى سىناق قىلىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

3 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك مەمۇرىي تەپتىش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئورمان ئوت مۇداپىئە نىزامى» نى يولغا قويۇش كونكرېت بەلگىلىمىسى» نى ئېلان قىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك يەر نامىلىرى كومىتېتى ئىشخانىسى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر نامىلىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى» نى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى.

شۇ ئايدا ئىلى ئالىيۇسۇن زاۋۇتى دادامتۇ پېزىسىنىڭ ئۇلاستاي كەنتىدىن 9.147 مو يەر ئېلىپ زاۋۇت سالدى.

5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە شىمالىي تاغدىكى دەريالارغا كەلكۈن كېلىپ، 1730 مو ئېتىزنى ۋەيران قىلدى، 2668 مو ئېتىزنى سۇ بېسىپ كەتتى، 101 مىك 200 تونۇپ دەل ـ دەرەخ، 12 كۆۋرۈك، 4460 مېتىر دامبا، 1300 مېتىر ئېرىق، 43 ئېغىز ئۆي ۋەيران بولدى. پۈلغا سۈندۈرغاندا ئاز كەم 1 مىليون يۈەن زىيان بولدى.

5 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا غۇلجا ناھىيىلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى قۇرۇلدى.

5 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك قۇرۇلۇش تۈرلىرىنى مەلۇم قىلىپ تەستىقلىتىشنى باشقۇرۇش چارىسى» نى ئېلان قىلدى.

6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ناھىيىلىك تەزكىرە تەھرىر ئىشخانىسى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى» نى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى.

6 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا غۇلجا ناھىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىقى مۇناسىۋىتىلى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان چوڭ تېپتىكى رەسىم كۆرگەزمىسى مەدەنىيەت يۇرتىدا ئۆتكۈزۈلدى.

7 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى ئاپتونوم رايون غۇلجا ناھىيىسىنى مەمۇرىي ئورۇنلارنى ئىخچاملاپ ھوقۇقنى تۆۋەنگە

چۈشۈرۈش، يېزا ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش خىزمىتى نۇقتىدا سىناق قىلىنىدىغان ناھىيە قاتارىغا كىرگۈزدى.

شۇ ئايدا توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسىدا تېلېۋىزىيە كۈچەيتىش ئىستانسىسى قۇرۇلدى، بۇ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىق رايونىدىكى تۇنجى تېلېۋىزىيە كۈچەيتىش ئىستانسىسى ھېسابلىنىدۇ.

8 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جانابىل ئاپتونوم رايونىنىڭ «ئۇچقە ئەلا، بىردىن ئۈگىنىش» نى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىنى باشلاپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خىزمىتىنى تەكشۈردى.

8 - ئاينىڭ 15 — 22 - كۈنىگىچە ئاپتونوم رايونلۇق 1 - نۆۋەتلىك ياشلار - ئۆسمۈرلەر تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ ۋالىبول مۇسابىقىسى غۇلجا ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلدى.

8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى توقۇمىچىلىق سانائىتى مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى ۋۇ ژېنيىڭ غۇلجا ناھىيىلىك ئۈزۈن تالالىق زىغىر خام ئەشيا زاۋۇتىنى كۆزدىن كەچۈردى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش باشلىنىپ، كېيىنكى يىلى 8 - ئايدا ئاخىرلاشتى. ناھىيە بويىچە 4 ئورۇندىكى تەخمىنەن 600 قەدىمىي قەبرە، 4 ئورۇندا ئاسار ئەتىقە، بىر ئورۇندا قىيافاتاش رەسىمى، 2 ئورۇندا قەدىمىي ئىمارەت بارلىقى ئېنىقلاندى.

10 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى خۇاڭ باۋجاڭ، ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋۇ شاڭ غۇلجا ناھىيىسىنى كۆزدىن كەچۈردى.

شۇ ئايدا پەنجىم يېزىسىنىڭ ئاقتۆپە كەنتىدە ۋە دادامتۇ يېزىسىنىڭ بىرنەچچە كەنتىدە غەيرىي «A»، غەيرىي «B» تىپلىق جىگەر يالىلۇغى يۇقۇملۇق كېسىلى پەيدا بولدى، 287 ئادەمگە كېسەل تەگدى، كېسەل يۈز بېرىش نىسبىتى 1.4% بولدى، بىر ئادەم ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى 0.35% بولدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئوتلاق نازارەت پونكتى قۇرۇلدى.

11 - ئايدا يېزا، بازار، مەيدان، فېرمىلاردا پارتىيە قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ پارتكومىنىڭ نۆۋەت ئالمىشىش خىزمىتى تاماملاندى.

12 - ئاينىڭ 27 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى، ناھىيىلىك مەمۇرىي تەپتىش ئىدارىسى بىرلىكتە پارتىيە ئىنتىزامىنى، مەمۇرىي ئىنتىزامنى قوغداش - پاش قىلىش مەركىزى قۇردى، ئۇنىڭ ئىش بېجىرىش ئورنى مەمۇرىي تەپتىش ئىدارىسىدا تەسىس قىلىندى.

شۇ ئايدا «شىنىڭ» شېكەر زاۋۇتى زاۋۇت قۇرۇش ئۈچۈن غۇلجا ئۇنۇپرسال دېھقانچىلىق مەيدانىدىن 898 مو يەر ئالدى.

شۇ ئايدا ئاپتونوم رايون غۇلجا ناھىيىسىنى «دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقتىن ئون يىل مول ھوسۇل ئالغان ئىلغار ناھىيە» دەپ باھالىدى. سودا مىنىستىرلىكى مەملىكەت بويىچە ئاشلىق سېتىپ بېرىشتىكى 100 چوڭ ناھىيىنى باھالاپ سايلىغاندا غۇلجا ناھىيىسىمۇ شۇ قاتاردىن ئورۇن ئالدى.

1989 - يىلى

1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلىدىغان يەرنى ئىشلىتىش قىلىپ تەستىقلىتىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇش ۋاقتىلىق بەلگىلىمىسى» نى ئېلان قىلدى.

1 - ئاينىڭ 16 — 19 - كۈنىگىچە ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 6 - قۇرۇلتىيى جېلىلىيۈزى بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 38 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، لىن تېەنشى قاتارلىق 9 كىشى ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى. لىن تېەنشى شۇجىلىققا، پولات ئۆمەر قاتارلىق 3 كىشى مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى، 7 كىشى ئىنتىزام تەكشۈرۈش

كومىتېتىنىڭ دائىمىي ئەزالىقىغا، پېلك بىكخوژا شۇجىلىققا، ئابلىكىم مۇتاۋۇن شۇجىلىققا سايلاندى.

1 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىقتىسادىي تەپتىش ئورنى قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك تاماكا مونوپول تىجارىتى ئىدارىسى، غۇلجا ناھىيىلىك تاماكا شىركىتى قۇرۇلدى. بۇ ئىككى ئورۇننىڭ ژۇرسكىسى ئايرىم، ئادەمى بىر يۇرۇش بولدى.

3 ـ ئاينىڭ 18 — 21 ـ كۈنىگىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇتاۋۇن شۇجىسى لى شۇشەن ئوبلاست، ۋىلايەت رەھبەرلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا غۇلجا ناھىيىسىنى كۆزدىن كەچۈردى.

3 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى، ئاشلىق سېتىپ بېرىشتە داڭلىق دېھقان ئىبراھىم داناڭدىن ئۆگىنىشكە چاقىردى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت يېتەكچىلىك پونكىتى قۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ قىياپىتى ۋە مۇھىت تازىلىقىنى باشقۇرۇش چارىسى»نى ئېلان قىلدى.

5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ئىلى ۋىلايىتى غۇلجا ناھىيىسىگە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ـ تەرەققىياتى بويىچە ئۆلگە ناھىيە دەپ نام بەردى.

6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ناھىيە بازىرىنى تۇرۇبا سۇيى بىلەن تەمىنلەشنى باشقۇرۇش چارىسى»نى ئېلان قىلدى.

7 ـ ئايدا يېزا ئىگىلىك 4 ـ شى ئىلى ئالاھىدە ھارۋىقى زاۋۇتى خۇدىياريوزى ھېزىمىنىڭ خۇدىياريوزى كەنتىدىن 798 مو تېرىلغۇ يەر سېتىۋېلىپ، ئىلى ئالاھىدە ھارۋىقى زاۋۇتىنىڭ 4 ـ شۆبە زاۋۇتىنى قۇردى.

8 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «چوڭلار ماشىنىسىنى باشقۇرۇش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمە»نى ئېلان قىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ئالىي خەلق مەھكىمىسىنىڭ مۇتاۋۇن باشلىقى لىن جۇن باشچىلىقىدىكى 3 كىشى ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىنى تەكشۈردى.

8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى قۇساينى سىيابايۇۋ باشچىلىقىدىكى 6 كىشى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خىزمىتىنى كۆزدىن كەچۈردى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەرزىيەت ئىدارىسى قۇرۇلدى.

9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى «شىننىڭ» شېكىر زاۋۇتى ئۇيغۇر ئۇچۇن يېزىسىدا قۇرۇلۇشقا باشلىندى. 1992-يىل 11 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. بۇ زاۋۇت جۇڭگو يادرو سانائىتى باش شىركىتى ئاپتونوم رايون بىلەن بىرلىشىپ قۇرغان، ناھىيە تەۋەسىدە كۆلىمى ئەڭ چوڭ بولغان دۆلەت ئىلكىدىكى ئوتتۇراھال كارخانا.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىسلام جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

10 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بويىچە مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى ئوبۇل سايىمدىن ئۆگىنىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى.

10 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ناھىيىلىك مەدەنىيەت بازىرىنى باشقۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئىشخانىسى مەدەنىيەت ئىدارىسىدا تەسىس قىلىندى.

شۇ ئايدا ئاپتونوم رايون غۇلجا ناھىيىسىنى «مەھەللە تەلىم ـ تەربىيىسىنى نۇقتىدا سىناق قىلىپ ئۇلگە كۆرسىتىش ناھىيىسى» قىلىپ بېكىتتى.

11 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئۇيغۇر ئۇچۇن يېزىسىنىڭ يېزا پەن ـ تېخنىكا مۇلازىمەت پونكىتى قۇرۇلۇشىغا ئۇل سېلىندى. بۇ پونكىت ئىلى ۋىلايىتى بويىچە تۇنجى يېزا دەرىجىلىك يېزا پەن ـ تېخنىكا مۇلازىمەت پونكىتى

بولۇپ قالدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ئاپتونوم رايونلۇق «دۆلەت 305 تۈر» ئىشخانىسى، ئاپتونوم رايونلۇق گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش ئەترىتى، ئىلى ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى بىرلىشىپ قۇرغان ئالتۇن تەجرىبە پونكىتىنىڭ قۇرۇلۇشىدا ئىش باشلاندى. بۇ پونكىت 1990 - يىلى پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى.

12 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتىغا ئوت كېتىپ، ھاراق قاچىلاش سېخى، يەر ئاستى ھاراق ئىسكىلاتى ۋە 504 تونىنا ئاق ھاراق كۆيۈپ كەتتى، 1 مىليون 853 مىڭ يۈەن بىۋاسىتە ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 108 مېتىر ئېگىزلىكتىكى تۆمۈر مۇنارى پۈتۈپ، 1000 ۋاتلىق رەڭلىك تېلېۋىزىيە تارقىتىش ئاپپاراتى ئورنىتىلىپ، 12 - قانالدا خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە پروگراممىلار كۆرسىتىلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئېتىز - ئېرىق سۇچىلىق قۇرۇلۇشى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتۈپ، ئىلى ۋىلايىتى بويىچە ئۆلچەمگە يەتكەن تۇنجى ناھىيە بولۇپ قالدى.

شۇ يىلى ئاپتونوم رايون غۇلجا ناھىيىسىنى باشلانغۇچ دەرىجىلىك سەھىيە - ساقلىق ساقلاش بويىچە ئۆلگە ناھىيە قىلىپ بېكىتتى، غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋىلايىتى بويىچە بىرىنچىلىك باشلانغۇچ دەرىجىلىك سەھىيە - ساقلىق ساقلاش ناھىيىسى بولۇپ قالدى.

1990 - يىلى

1 - ئاينىڭ 4 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك يولۇچى تىرانسپورت شىركىتىنىڭ «ئازاد» ماركىلىق ئاپتوموبىلىغا چۈشكەن بىر يولۇچى بەلگىلىمىگە خىلاپلىق قىلىپ ئېلىپ ماڭغان پارتلاتقۇچ دورا پارتلاپ كېتىپ، 59 يولۇچى ئوخشىمىغان دەرىجىدە يارىلاندى، 130 مىڭ يۈەن زىيان بولدى.

1 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ پېنسىيە پۇلىنى بىرتۇتاش غەملەش ۋاقتىلىق چارىسى»نى تەستىقلاپ چۈشۈردى.

2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى كومىتېتى غۇلجا ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسىغا ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك «مەدەنىي ئورۇن» دەپ نام بەردى. بۇ ئىلى ۋىلايىتى بويىچە مۇشۇ شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەن تۇنجى بۆلۈم دەرىجىلىك ئورۇن بولۇپ قالدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ئاشلىق - يېزا ئىگىلىكى - نوپۇس تەشكىلاتى يارىدەم قىلغان يېزا ئاياللىرىنى تەرەققىيات ئىشلىرىغا قاتناشتۇرۇش تۈرى (قىسقارتىلىپ P28 تۈرى دەپ ئاتىلىدۇ) نى ئاكتىپ ئېلىتىماس قىلدى، شۇ يىلى 5 - ئايدا بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ئاشلىق - يېزا ئىگىلىكى - نوپۇس تەشكىلاتىنىڭ ئەمەلدارى ۋېرا خانىم، ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد - سودا كومىتېتى، شىزاڭ ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد - سودا كومىتېتى قاتارلىق 5 ئىقتىساد - سودا كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ، P28 تۈرىنىڭ ئىجرا سىنى ئۈستىدە ئەمەلىي تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى.

3 - ئاينىڭ 14 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە «ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئۆلگە ناھىيە» قۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك مېيىپلار بىرلەشمىسى قۇرۇلدى. 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى مېيىپلار بىرلەشمىسى

قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك مەيىپلار بىرلەشمىسىنىڭ رەھبەرلىك ئاپپاراتى سايلاپ چىقىلدى.

5 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ ئون يىللىق پىلانى ۋە 8 - بەش يىللىق پىلانىنىڭ پروگراممىسى»نى ئېلان قىلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك دۆلەت زاپاس ئاشلىق ئامبىرى پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى. ئامبارنىڭ سىغىمى 20 مىڭ تونىنا كېلىدۇ. 1991 - يىل 3 - ئايدا دۆلەت ئاشلىق ئىدارىسى بۇ ئامبارغا شىنجاڭ غۇلجا ناھىيىلىك دۆلەت زاپاس ئاشلىق ئامبىرى دەپ نام بەردى ۋە ۋېۋىسكا ئاستى.

6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم مەھەللىلەردە ئائىلە تەربىيىسىنى نۇقتىدا سىناق قىلىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، مەھەللىلەردە ئائىلە تەربىيىسىنى نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى.

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى مەملىكەت بويىچە 4 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش خىزمىتىنى تاماملىدى.

8 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى قاتارلىق 4 ئورۇننىڭ «ناھىيىدىكى ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ھەق ئېلىش ئۆلچىمى ۋە ئېلىنغان ھەقنىڭ ئىشلىتىلىشىنى باشقۇرۇش توغرىسىدىكى ۋاقتىلىق بەلگىلىمە»نى تەستىقلاپ تارقاتتى.

8 - ئاينىڭ 10 — 14 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىلىك 11 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى، قۇرۇلتايدا غۇلجا ناھىيىلىك 11 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 21 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، ئوسمانجان ئاقمۇللا مۇدىرلىققا، جياڭ چېڭتى قاتارلىق 6 كىشى مۇئاۋىن مۇدىرلىققا سايلاندى. قۇرۇلتايدا 11 - نۆۋەتلىك ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى سايلاپ چىقىلدى، ھەمەن پىدا ھاكىملىققا، خۇاڭ جيەنجۇاڭ قاتارلىق 11 كىشى (مۇئاۋىن ھاكىملىق ۋەزىپىسى بىلەن ئىشلەۋاتقان ئالىم قاتارلىق 5 كىشىنى شۇنىڭ ئىچىدە) مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى، شۇنىڭ بىلەن تەڭ سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئېچىلىپ، سىياسىي كېڭەشنىڭ 25 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، جالالدىن ئەجمەدىن رەئىسلىككە، چىڭ زۇگو قاتارلىق 8 كىشى مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

8 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى سۇ مەھسۇلاتلىرى تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ مول ھوسۇل پىلانغا كىرگۈزۈلگەن 1300 مولۇق بېلىق كۆلىنىڭ مو بېشى ساپ بېلىق مەھسۇلاتى 250 كىلوگرامغا يەتتى، غۇلجا ناھىيىسى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى تارقاتقان 2 - دەرىجىلىك مول ھوسۇل پىلانى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى شىنجاڭ يازلىق ۋاقتى سائەت 7:30 دا 11 - نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ مەشئەلى بېيجىڭدىن غۇلجا ناھىيىسىگە يەتكۈزۈلدى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى 2000 مېتىر ئارىلىقتا يۈگۈرۈپ بېرىپ، مەشئەلنى كۈتۈۋالدى ۋە ئۇزاتتى. ناھىيە بازىرىدىكى بىر كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرغان 10 مىڭدىن ئارتۇق ئامما ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى مەشئىلىنى يەتكۈزۈش قوشۇنىنى كۈتۈۋالدى ۋە ئۇزاتتى.

9 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا غۇلجا ناھىيىسى دۆلەت ئىلكىدىكى كارخانىلارنى 2 - نۆۋەتلىك ھۆددىگە ئېلىپ باشقۇرۇشنى يولغا قويدى.

10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «پېنسىيىگە، دەم ئېلىشقا چىققان خادىملارغا ئۆي قوشۇمچە ياردەم پۇلى ۋە رېمونت پۇلىنى ۋاقتىنچە ئەسلىدىكى ئۆلچەم بويىچە بېرىش توغرىسىدا قارار» تارقاتتى.

11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە كارخانىلاردىكى سىياسىي خىزمەت خادىملىرىنىڭ كەسپىي ۋەزىپىسىنى باھالاش خىزمىتى باشلاندى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسى شىنجاڭ بويىچە ئېتىز - ئېرىق سۇچىلىق قۇرۇلۇشىدا «تەڭرىتاغ لوكئېسى»نى تالىشىش مۇسابىقىسىدە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

بىرىنجى قىسىم

تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ۋە رايونلارغا ئايرىلىشى

بىرىنچى قىسىم

تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ۋە رايونلارغا ئايرىلىشى

I باب

رايونلار ۋە تەشكىلىي تۈزۈلۈشى

1 §. ئورنى ۋە كۆلىمى

غۇلجا ناھىيىسى چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 14 - يىلى (1888 - يىلى) 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى قۇرۇلغان. شەرقىي تەرىپى نىلقا ناھىيىسى بىلەن قوشنا، جەنۇبىي تەرىپى ئىلى دەريا‌سى ئارقىلىق چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى، توقتۇزتارا ناھىيىسى بىلەن ئايرىلىپ ئۆزئارا قارىشىپ تۇرىدۇ، غەربىي تەرىپى غۇلجا شەھىرى، قورغاس ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، شىمالىي تەرىپى كۆگۈرچىن تېغىدىن ھالقىپ، قوشئەمچەك دەريا‌سى ئارقىلىق بورتالا شەھىرى، چىڭ ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مەركىزى غۇلجا شەھىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 18 كىلومېتر كېلىدۇ. جۇغرا‌پىيىلىك كوئوردىناتى شىمالىي پاراللېل "30°29′44 — "10°35′43، شەرقىي مېرىدىئان "20°42′82 — "40°13′81 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 116 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 95 كىلومېتر، ئومۇمىي كۆلىمى 6253 كۋادرات كىلومېتر.

غۇلجا ناھىيىسى قۇرۇلغان دەسلەپكى ۋاقىتتا شەرقىي تەرىپى 12 ئۆۋ مەيدانىنىڭ بۇغرا داۋىنىغچە سوزۇلغان بولۇپ، شەھەرگە 288 كىلومېتر كېلىدىغان يۇلتۇز بىلەن، غەربىي تەرىپى چەيلەڭزىگىچە بولۇپ، شەھەرگە 35 كىلومېتر كېلىدىغان سۇيدۇڭ ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىناتتى، جەنۇبىي تەرىپى ئىلى دەريا‌سىغچە بولۇپ، شەھەرگە 5 كىلومېتر كېلىدىغان شىبە بارگاھى 2 - نىرۇ بىلەن چېگرىلىناتتى، شىمالىي تەرىپى ژۇتەيگىچە بولۇپ، شەھەرگە 100 كىلومېتر كېلىدىغان چىڭ ئايمىقى قارىمىقىدىكى داخىيەن ئۆتكىنىڭ شىمالىدىكى 15 ئايدىنىڭ كونا چېگرىسى بار جاي بىلەن چېگرا ئايرىپ تۇراتتى، زېمىنى شەرقتىن غەربكە 323 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا 105 كىلومېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلىمى 46 مىڭ 848 كۋادرات كىلومېتر ئىدى.

ناھىيە تەۋەسىگە شىبە يېگى، ئويرات يېگى ۋە موڭغۇل، قازاقلار جايلاشقان بولۇپ، «نوپۇسى كۆپ، مەمۇرىي، ھەربىي ئىشلىرى بىردەك ئىلى جاڭجۈننىڭ باشقۇرۇشىدا ئىدى، يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ ئارىلىشىش ھوقۇقى يوق ئىدى». ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بۈيرۇق چۈشۈرەلەيدىغان يېزا 4، جامائە 57 ئىدى.

2 §. تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى

غەربىي خەن، شەرقىي خەن سۇلالىسىدىن جىن سۇلالىسىغىچە بولغان دەۋرلەردە غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسى ئۇيغۇن دۆلىتىگە تەۋە ئىدى. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ شېنجۇ 2 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى) غەربىي خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرت قوروقچىبەگ مەھكىمىسىنى قۇرغاندا ناھىيە تەۋەسى غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ تېررىتورىيىسىگە كىرگۈزۈلگەن، جەنۇبىي ۋە شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرىدە ياپباتلار دۆلىتىنىڭ زېمىنى بولغان.

سۇي سۇلالىسى ۋە تاڭ سۇلالىسى دەۋرلىرىدە غەربىي تۈركلەرگە تەۋە بولغان. تاڭ سۇلالىسى گاۋزۇڭ زامانىنىڭ شىيەنچەڭ 2 - يىلى (657 - يىلى) تۈرك ئاقسۆڭەكلىرىدىن ئاشنا قۇلىنىڭ توپلىڭى تىنچىتىلغاندىن كېيىن، تاڭ سۇلالىسى بۇ يەردە ئۇرلى تۈتۈق مەھكىمىسىنى قۇرغان، دەسلەپتە ئىسسىقكۆل قوروقچىبەگ مەھكىمىسىگە، كېيىن غەربىي تىنچلاندۇرغۇچى باش قوروقچىبەگ مەھكىمىسىگە قارىغان. سۇڭ، لياۋ سۇلالىلىرى دەۋرىدە قاراخانىيلار خاندانلىقىغا تەۋە بولغان. جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسى، جىن سۇلالىسى دەۋرىدە غەربىي لياۋ سۇلالىسىگە تەۋە بولغان. يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە چاغاتاي خانلىقىغا تەۋە بولغان ھەمدە كېيىن خانىنىڭ سۈيۈرغاللىق يېرى بولغان. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە شەرقىي چاغاتاي خانلىقىغا تەۋە بولغان. مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا ئويرات، جۇڭغار قەبىلىلىرى باش كۆتۈرۈپ، ئىلىدا ئوردا قۇرۇپ، ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىي ساھىلىدا غۇلجا ئىبادەتخانىسىنى سېلىپ، غۇلجىنى جۇڭغار موڭغۇل ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ دىنىي، سىياسىي پائالىيەت مەركىزىگە ئايلاندۇرغان.

چىەنلۇڭ 27 - يىلى (1762 - يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى ئىلىدا «ئىلى قاتارلىق جايلارنى بىرتۇتاش ئىدارە قىلىدىغان جاڭجۈن» تەسىس قىلىپ، شىنجاڭ ۋە بالقاش كۆلىنىڭ شەرقى ۋە جەنۇبىدىكى كەڭ جايلارنى ياشقۇرغان ۋە شۇ يىلى غۇلجا (نىڭيۈەن) قەلئەسىنى سېلىپ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ جاي - جايلىرىدىن كۆپلىگەن ئۇيغۇرلارنى ئارقا - ئارقىدىن يۆتكەپ كېلىپ، ئىلىدا بوزىەر ئۆزلەشتۇرگەن. چىڭ ھۆكۈمىتى غۇلجا قەلئەسىدە ئوزۇق - تۈلۈك باشقۇرغۇچى ھاكىمبەگ، ئىشكىئاغا بەگ ۋە ھەر دەرىجىلىك بەگلەردىن 81 نى تەينىلەپ، بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىشلىرىنى باشقۇرغان، تارىخىي كىتابلاردا غۇلجىنى «مۇسۇلمانلار ئۆزلەشتۇرگەن» دەپ قەيت قىلىنغان.

تۇڭجى 3 - يىلى (1864 - يىلى) ئىلىدىكى خۇيزۇ، ئۇيغۇر ئەسكەرلەر ۋە پۇقرالار چىڭ سۇلالىسىغا قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، غۇلجا قەلئەسىنى ئىگىلىۋالدى.

تۇڭجى 5 - يىلى (1866 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 22 - كۈنى بايانداي قەلئەسى ئىشغال قىلىندى. ئىلى جاڭجۈنى مىڭ شۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى. قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى جاڭجۈن چاڭ چىڭنى ئەسىر ئېلىپ ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىدى، لېكىن قوزغىلاڭ مەۋسىمىنى قوزغىلاڭچىلار قوشۇنىغا كۆز بويىاپ كىرىۋالغان فېئودال سەردارلار ۋە يۇقىرى قاتلامدىكى دىنىي زاتلار تارتىۋېلىپ غۇلجىدا «ئىلى تارانچى سۇلتانلىقى» دىن ئىبارەت يەرلىك بۆلۈنمە ھاكىمىيەت قۇردى.

تۇڭجى 10 - يىلى (1871 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 14 - كۈنى چارروسىيە ئېلىمىزنىڭ ئىچكى قالايمىقانچىلىق

تۇپەيلىدىن غەربىي يۇرتنى باشقۇرۇشقا چولىسى تەگمىگەنلىك پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، چارروسىيە ئىلى يىراقتا سەپەر قىلغۇچى قوشۇنىنىڭ ئەمەلدارى كالپاكوۋسكىي ئەسكەر باشلاپ ئىلىغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، «ئىلى توققۇز قەلئەنى مەڭگۈ ئىگىلەيمىز» دەپ جاكارلىدى ۋە ئىلىنى چارروسىيىنىڭ ئالمۇتادا تۇرۇشلۇق سەمبىرچ مەمۇرىي ئەمەلدارلىقى باشقۇرۇشىغا ئايرىپ بەردى.

. گۈاڭشۈ 8 - يىلى (1882 - يىلى) 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى چارروسىيىنىڭ قولىدىن ۋەيران بولغان ئىلىنى قايتۇرۇۋېلىپ، غۇلجا قەلئەسىدە يارىدەمچى يامۇل تەسىس قىلدى، بۇ شەرقىي ئايماق دەپ ئاتالدى.

گۈاڭشۈ 14 - يىلى (1888 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسى تەسىس قىلىنىپ، ئىلى - تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ ئىلى دىيارىغا تەۋە قىلىندى، ئىلى - تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ مەركىزى غۇلجىغا ئورۇنلاشتى.

مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئىلىدا ياڭ زەنشۇ، فېڭ تيېمىن قاتارلىق ئىنقىلابچىلارنىڭ رەھبەرلىكىدە چىڭ سۇلالىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش مەقسەت قىلىنغان قوراللىق قوزغىلاڭ پارتلىدى، چىڭ سۇلالىسى ئىلىغا ئاخىرىقى قېتىم ۋەزىپە ئۆتەشكە ئەۋەتكەن جاڭجۈن جى رۇيگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى، «جۇڭخۇا مىنگو ھەربىي ھۆكۈمىتى شىنجاڭ ئىلى باش تۇتۇق مەھكىمىسى» قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. غۇلجا ناھىيىسى شىنجاڭ ئىلى باش تۇتۇق مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا تەۋە بولدى.

7 - ئايدا شىنجاڭ بىلەن ئىلى بىرلىككە كەلتۈرۈلدى، غۇلجا ناھىيىسى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ئىلى - تارباغاتاي ۋىلايىتىگە تەۋە بولدى.

مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) ئىلى، تارباغاتاي ۋىلايىتى ئايرىم تەسىس قىلىندى. غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋىلايىتىگە تەۋە بولدى.

مىنگونىڭ 17 - يىلى (1918 - يىلى) ئىلى ۋىلايىتى 2 - مەمۇرىي رايونغا ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) شىنجاڭ 2 - مەمۇرىي تەپتىش ۋالىي مەھكىمىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، غۇلجا ناھىيىسى ۋالىي مەھكىمىسىگە تەۋە بولدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدا گومىنداڭنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى سوللىي دېموكراتنىڭ ئىنقىلاب پارتلىدى. 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى ئۇقاق (ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز) كۆلۈبىدا يىغىن ئېچىپ، «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت غۇلجا ناھىيىلىك ھاكىمىيەتنى قۇرۇش، «باش بۇغ مەھكىمىسى» قۇرۇپ، غۇلجا ناھىيىسىگە ئاغلاقچى تەينىلەشنى قارار قىلدى.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 7- ئايدا باش بۇغ مەھكىمىسى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە، ئاغلاقچى ھاكىمغا ئۆزگەرتىلدى. 2 - يىلى 6 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرى «تىنچلىق بېتىمى» نى ئىمزالىدى. ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» دېگەن نامنى بىكار قىلىپ، يەنىلا ئىلى ۋىلايىتى دەپ ئاتىدى. غۇلجا ناھىيىسى ئۇنىڭغا تەۋە بولدى.

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 — 26 - كۈنلىرى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي، ھۆكۈمەت باشلىقلىرى تېلېگراممىا يوللاپ ھەققىتكە قايتتى، شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى.

1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى، ئۇ ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى.

1954 - يىل 11 - ئايدا ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلدى، 1955 - يىل 2 - ئايدا ئىلى ۋىلايىتىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، غۇلجا ناھىيىسى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا بىۋاستە قارىدى.

1975 - يىل 9 - ئايدا ئىلى ۋىلايىتىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، غۇلجا ناھىيىسى ئۇنىڭغا تەۋە بولدى. 1979 - يىلى ئىلى ۋىلايىتى يەنە ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، غۇلجا ناھىيىسى يەنە ئوبلاستقا بىۋاستە

قارايدىغان بولدى. 1985 - يىل 1 - ئايدا ئىلى ۋىلايىتىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى.

§ 3 . زېمىن دائىرىسىنىڭ ئۆزگىرىشى

مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) 3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقى بىلەن توققۇزتارا ناھىيىسى تەسىس قىلىندى، غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدىكى ئىلى دەريا سىنىڭ جەنۇبىي، قاش دەريا سىنىڭ شەرقىدىكى يۇزلەر توققۇزتارا ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلدى.

1951 - يىلى ئىلى دەريا سىنىڭ جەنۇبىدىكى كان رايونىنىڭ 6 يېزىسى چاپچال ناھىيىسى (ھازىرقى چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى) گە ئايرىپ بېرىلدى.

1952 - يىل 5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشىنىڭ تەستىقى بويىچە غۇلجا شەھىرى تەسىس قىلىنغاندا ناھىيە بازىرىدىكى 5 رايون غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى.

1953 - يىل 6 - رايونىنىڭ 7 - يېزىسى (قوشئەمچەك يېزىسى) بورتالا ناھىيىسىگە، 8 - رايونىنىڭ 3 - يېزىسى (مال بازىرى) غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى.

1958 - يىلى بەشدۆڭ يېزىسى نىلقا ناھىيىسىدىن غۇلجا ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلدى.

1966 - يىل 1 - ئايدا مازار يېزىسى (ئەسلىدىكى نىلقا ناھىيە شەرق شامىلى گۈڭشېسىنىڭ 4 چوڭ ئەترىتى) نىلقا ناھىيىسىدىن غۇلجا ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلدى.

1975 - يىلى بايانداي گۈڭشېسى، چەيلەڭزە چارۋىچىلىق فېرمىسى غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى.

مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) دىن بۇيان ناھىيە تەۋەسىدىكى 46 مىڭ 848 كۋادرات كىلومېتىر يەر كۆلىمىدىن 40 مىڭ 595 كۋادرات كىلومېتىر يەر غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى.

Ⅱ باب

مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى

§ 1 . چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى رايونلارغا ئايرىلىشى

1. بەگلىك تۈزۈمى

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئىلىنىڭ ئۇيغۇرلار بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا بەگلىك تۈزۈمىنى يولغا قويۇلغانىدى. دەسلەپتە بىر ھاكىمبەگ (3 - دەرىجىلىك مەنسەپ بولۇپ، تۈرپاننىڭ تۆرىسى ئىمىن خوجا ئىنانچىخانىنىڭ 2 - ئوغلى دۆلەتكە نايىپ ھەزرەت مۇسا ھاكىمبەگلىككە تەينىلەنگەن)، بىر ئىشكىتاغابەگ (4-

دەرىجىلىك مەنسەپ بولۇپ، ئالتىيار تەيىنلەنگەن)، بىر غەزىنىچىبەگ (5 - دەرىجىلىك مەنسەپ بولۇپ، خۇدىيار تەيىنلەنگەن)، بىر قازىبەگ (6 - دەرىجىلىك مەنسەپ بولۇپ، پولات تەيىنلەنگەن)، شاڭبەگ (5 - دەرىجىلىك مەنسەپ بولۇپ، ماخمۇت كېرىم 4 - دەرىجىلىك ئەمەلدار سالاھىيىتى بىلەن 5 - دەرىجىلىك شاڭبەگ بولۇپ تەيىنلەنگەن)، مىرابىبەگ (6 - دەرىجىلىك مەنسەپ بولۇپ، نىياز تەيىنلەنگەن)، 2 دۇكان بېگى (7 - دەرىجىلىك مەنسەپ بولۇپ، توختى ماخمۇت، ئاسمار ئەلى 6 - دەرىجىلىك ئەمەلدار سالاھىيىتى بىلەن دۇكان بېگى بولۇپ تەيىنلەنگەن)، بىر پاششاپىبەگ (7 - دەرىجىلىك مەنسەپ بولۇپ، جاپپار 5 - دەرىجىلىك ئەمەلدار سالاھىيىتى بىلەن 7 - دەرىجىلىك پاششاپىبەگ بولۇپ تەيىنلەنگەن)، بىر شىغاۋۇلبەگ (7 - دەرىجىلىك مەنسەپ بولۇپ، ئارۇپ تەيىنلەنگەن)، بىر ئەرباپبەگ (7 - دەرىجىلىك مەنسەپ بولۇپ، ماخمۇت ھەسەن تەيىنلەنگەن)، بىر مىڭبەگ (7 - دەرىجىلىك مەنسەپ بولۇپ، تۇرسۇنموت تەيىنلەنگەن) بولۇپ جەمئىي 12 بەگ قويۇلغان.

چېنلۇك 38 - يىلى (1773 - يىلى) ئىلى جاڭجۈنى ئىلتۇ خانغا تەستىقلىتىش ئارقىلىق تېرىقچىلىق قىلىۋاتقان 6200 ئائىلىلىك ئۇيغۇر دېھقانىنى 9 يېزىغا بۆلگەن. «غەربىي چېگرىنى باشقۇرۇشقا ئائىت ئىشلار» غا ئاساسلانغاندا بۇ 9 يېزا مۇنۇلار:

قاينۇق (ھازىرقى چاپچال ناھىيىسىدىكى قاينۇق) 600 تۇتۇن، قاش 500 تۇتۇن، بوربوسۇن 1100 تۇتۇن، جىرغىلاڭ 900 تۇتۇن، تاشئۆستەڭ (ھازىرقى ئاقئۆستەڭنىڭ يۇقىرى ئېقىنى) 600 تۇتۇن، ئارائۆستەڭ 600 تۇتۇن، بايتوقاي 600 تۇتۇن، خونۇقاي 800 تۇتۇن، دامىتۇ 500 تۇتۇن.

دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان بەگلەر 81 گە كۆپەيتىلگەن: 3 - دەرىجىلىك ھاكىمبەگ (ئۇيغۇرلارنىڭ دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى) بىر، 4 - دەرىجىلىك ئىشىكئاغابەگ (ئۇيغۇرلارنىڭ دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا يارەملەشكۈچى) بىر، 5 - دەرىجىلىك غەزىنىچىبەگ (يەر - زېمىن ۋە ئاشلىق - باج ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى) 2، شاڭبەگ (غەللە - پاراق ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى) 2، 6 - دەرىجىلىك قازىبەگ (مەخسۇس جازا تورلىرىنى بېجىرگۈچى) بىر، مىرابىبەگ (سۇچىلىق ۋە سۇغىرىش ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى) بىر، دۇكانبەگ (چەت ئەلدىن كەلگەن ئەلچىلەرنى تەمىنلەش ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى) بىر، 7 - دەرىجىلىك مىڭبېگى (1000 تۇتۇن باشلىقى) 7، شىغاۋۇلبەگ (ئۆتەڭ - لەڭگەر مېھمانسارلىرى ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى) بىر، پاششاپىبەگ (ئامانلىق ساقلاش، ئوغرى قاراقچىلارنى تۇتۇش، زىندان - تۇرمە ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى) بىر، باجگىربەگ (باغۋەنچىلىك - ئورمانچىلىق باج ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى) بىر، مۇھتەسىپبەگ (ئىسلام دىنىغا دائىر ئىشلارنى باشقۇرغۇچى) بىر، يۈزبېگى (100 تۇتۇن باشلىقى) 60، ئۇنىڭدىن باشقا كۆمۈركان قازغۇچى ئۇيغۇر 60 بولۇپ، 7 - دەرىجىلىك يۈز بېگىدىن بىرى قويۇلدى.

2. يېزا، مەھەللە تۈزۈمى

گۈاڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى) ناھىيە قۇرۇلغاندىن كېيىن، بەگلىك تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، يېزا، مەھەللە تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ناھىيىگە 4 يېزا، 57 مەھەللە قارىدى. «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە مۇنداق خاتىرىلەنگەن:

شەرقىي يېزا شەرقىي چېگرىسى قاش دەريا‌سى، غەربىي چېگرىسى جىرغىلاڭ، جەنۇبىي چېگرىسى مەمەت سوپى، شىمالىي چېگرىسى سۇپتاي ئىدى.

غەربىي يېزا شەرقىي چېگرىسى ئارادامتو، غەربىي چېگرىسى كۆمۈرتاغ، جەنۇبىي چېگرىسى چىگىنزە، شىمالىي چېگرىسى ئاقتوچى ئىدى.

جەنۇبىي يېزا شەرقىي چېگرىسى ئىلى دەريا‌سى، غەربىي چېگرىسى تۆۋەنكى جاغىستاي، جەنۇبىي چېگرىسى جەنۇبىي تاغ، شىمالىي چېگرىسى قوغۇنچى ئىدى.

شىمالىي يېزا شەرقىي چېگرىسى خوجاپ، غەربىي چېگرىسى تۆۋەنكى پەنجىم، جەنۇبىي چېگرىسى دەريا بويى، شىمالىي چېگرىسى شىمالىي تاغ ئىدى.

57 مەھەللە باش يۈزى، كېپەك يۈزى، توغراق يۈزى، كەمى، گەمە، قادىرىيۈزى، مەمەيارىيۈزى، سادىقىيۈزى، بۇلاقبېشى، توققۇزتارا، موللىتوختىمىيۈزى، بەشئون، ئۇچئون، توخۇچىيۈزى، ئىسلامىيۈزى، ئابلاش، دولان، بايتوقاي، مەمتىمىنىيۈزى، ھاسان، خۇداقول، بورچى، ئاقتام، ئاۋنىياز، ئارابوز، قۇلۇستاي، ساقىيۈزى، سامساق، بۇلۇكەي، ئالتۇن، ئۇچئون، سۇلتان، قاش، سۈپتاي، قوغۇنچى، ئاتوق، مەمەت سوپى، قادىر، يالغۇز، كانيۈزى، قاينوق، تۆۋەنكى جاغىستاي، يۇقارقى جاغىستاي، تەمىتى، چاپچال، چىگىنزە، بايانداي، دادامتۇ، پەنجىم، تۇرپانىيۈزى، روزمەت، جىرغىلاڭ، ۋۇگۇڭ، قارادۆڭ، چۇلۇقاي يېزىسىدىن ئىبارەت.

يېزىدا شاخىيۇ، كەنتتە يۈز بېشى تەسىس قىلىنغان.

§ 2 . مىنگو دەۋرىدىكى رايونلارغا ئايرىلىشى

1. رايون، كەنت تۈزۈمى

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت «شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ رايون، كەنت تۈزۈمى تەشكىلىي نىزامنامىسى» نى ئېلان قىلدى، شۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسىدە رايون، كەنت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى:

1 - رايون بايانداي، ئۇنىڭغا بىر رايون باشلىقى قويۇلدى، تۆۋەندىكى كەنتلەر تەۋە بولدى: 1 - كەنت بايانداي، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى، ئەردەن، سەندەن، سىدەن، ۋۇدەن، خۇاڭشاۋخۇ، چىگىنزە، گانكۆل، لەنتەيزە قاتارلىق جايلار ئۇنىڭغا قارىدى، ھەر بىر كەنتكە بىردىن مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى. 2 - كەنت ئاقتۆپە، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى، نوغايتۇ، دادامتۇدىن ئىبارەت 2 ئورۇن ئۇنىڭغا تەۋە بولدى، ھەر بىرىگە بىردىن مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى؛ 3 - كەنت پەنجىم، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى، تۆۋەنكى پەنجىم، پىلىچىدىن ئىبارەت 2 ئورۇن ئۇنىڭغا قارىدى، ھەربىرىگە بىردىن مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى؛ 4 - كەنت تۇرپانىيۈزى، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى ؛ 5 - كەنت كېپەكىيۈزى، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى.

2 - رايون مەمەيارىيۈزى بولۇپ، ئۇنىڭغا بىر رايون باشلىقى قويۇلدى، تۆۋەندىكى كەنتلەر تەۋە بولدى: 6 - كەنت مەمەيارىيۈزى، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى، يۇقىرىقى روزمەتىيۈزى، تۆۋەنكى روزمەتىيۈزى، مولىتوختىمىيۈزى، ۋۇگۇڭدىن ئىبارەت 3 ئورۇن قارىدى، ھەر بىرىگە بىردىن مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى؛ 7 - كەنت چۇلۇقاي، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى، قۇلۇستاي ئۇنىڭغا تەۋە بولدى، بىر مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى؛ 8 - كەنت ئۇچئون، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى. قادىرىيۈزى، بۇلۇكەي، ئاۋنىيازىيۈزى، ئارابوز، ھاسانىيۈزى قاتارلىق جايلار قارىدى، ھەربىرىگە بىردىن مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى؛ 9 - كەنت خۇدىياريۈزى، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى، ساي مەھەللە، گەمىدىن ئىبارەت 2 ئورۇن قارىدى، ھەربىرىگە بىردىن مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى. 10 - كەنت مەمەيار، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى، سادىقىيۈزى، توققۇزتارا، بەشئون قاتارلىق جايلار قارىدى، ھەر بىرىگە بىردىن مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى؛ 11 - كەنت ئىسلامىيۈزى، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى، ئىككىشون، توخۇچىيۈزى قارىدى، ھەربىرىگە بىردىن مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى؛ 12 - كەنت سامساق، ئۇنىڭغا بىر

كەنت باشلىقى قويۇلدى، ئالتۇن، خۇاڭگۇلاڭ قاتارلىق، ھەربىرىگە بىردىن مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى.

3 - رايون ئاراتۆستەك، ئۇنىڭغا بىر رايون باشلىقى قويۇلدى. تۆۋەندىكى كەنتلەر ئۇنىڭغا تەۋە بولدى: 13 - كەنت مەمەتسوپىيۇزى، بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى، بورچى، ساقىيۇزىدىن ئىبارەت 2 ئورۇن قاتارلىق، ھەربىرىگە بىردىن مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى؛ 14 - كەنت يېڭىتام، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى، ئاقتام، بايتوقاي قاتارلىق، ھەربىرىگە بىردىن مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى؛ 15 - كەنت ئابلاش، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى، دولان، ئاراتۆستەك قاتارلىق، ھەربىرىگە بىردىن مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى؛ 16 - كەنت توغراق، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى. گەمە، ھاجى مەھەللىسى قاتارلىق، ھەربىرىگە بىردىن مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى.

4 - رايون چۆلۈقاي چارۋىچىلىق رايونى، ئۇنىڭغا بىر رايون باشلىقى قويۇلدى، تۆۋەندىكى چارۋىچىلىق كەنتلىرى تەۋە بولدى: 1 - كەنت بۇلۇكەي، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى، قۇلۇستاي چارۋىچىلىق كەنتى قاتارلىق، بىر مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى، 18 - كەنت پىلىچى، ئۇنىڭغا بىر كەنت باشلىقى قويۇلدى، جىرغىلاڭ جىلغىسىدىكى چارۋىچىلار ئۇنىڭغا قاتارلىق، بىر مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قويۇلدى.

كېيىنكى يىلى رايون، كەنت تەشكىلاتلىرى تەرتىپكە سېلىنىپ، 1 - رايون باياناي، 2 - رايون جېلىلىيۈزى، 3 - رايون ئاۋنىيازيۈزى، 4 - رايون ئارا ئۆستەك، 5 - رايون جىرغىلاڭدا تەسىس قىلىندى. رايون مەھكىمىلىرىدە ھەق تەلەپ ئىشلىرىنى مۇرەسسە قىلىش ئورنى تەسىس قىلىندى، كەنت مەھكىمىسى 60 كە يەتتى.

2. باۋ، جىا تۈزۈمى

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) دىن باشلاپ باۋ جىا تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، جىالاڭ داجۈن يازغان «شىنجاڭنىڭ بوران - چاپقۇنلۇق 70 يىلى» دېگەن كىتابتا: غۇلجا ناھىيە بازىرى 9 بازار، 119 باۋ، 1434 جىا (18 مىڭ 595 تۇتۇن) دىن، يېزىلىرى 8 يېزا، 102 باۋ، 1072 جىا (13 مىڭ 409 تۇتۇن) دىن تەركىب تاپقان دەپ يېزىلغان.

3. بەگلىك تۈزۈمى

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 11 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى غۇلجا ناھىيىسىدە يەرلىك ھاكىمىيەت تەشكىللەپ، غۇلجا ناھىيە باش مەھكىمىسى (كېيىنچە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت دەپ ئاتالدى) قۇردى، ناھىيە تەۋەسى 10 رايونغا (شەھەر 5 رايون، يېزا 5 رايون) غا بۆلۈندى، رايوندا مىڭبېگىدىن 10ى، كەنتتە يۈزبېگى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى قازاق قەبىلىلىرىدە 4 بولۇس، 25 زەڭگى تەسىس قىلىندى.

§ 3. يېڭى جۇڭگو دەۋرىدىكى رايونلارغا ئايرىلىشى

1. رايون، يېزا تۈزۈمى

1950 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. 1 - قېتىملىق ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىدا مىڭبېگى، يۈزبېگى بىكار قىلىنىپ، 15 رايون، 72 يېزا دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇش قارار قىلىندى. شەھەر رايونىدىكى 48 مەھەللىدە يېڭى مەھەللە باشلىقى سايلاپ چىقىلدى.

1950 - يىل 6 - ئايدىن 1952 - يىل 5 - ئايغىچە ناھىيىگە قاراشلىق رايون 15 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق رايونى 6، چارۋىچىلىق رايونى 4، شەھەر رايونى 5، يېزا 72 (شەھەردىكى 5 رايون رەت تەرتىپى بويىچە 1 — 5 - رايونغىچە تىزىلدى، ئۇنىڭغا 48 مەھەللە تەۋە بولدى، 1952 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى).

6 - رايون بايانداينا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 10 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا بايانداي، 2 - يېزا خەنبىلىك، 3 - يېزا لىۋچىدەن، 4 - يېزا نوغايتۇ، 5 - يېزا ئاقتۇپە، 6 - يېزا يۇقىرىقى پەنجىم، 7 - يېزا تۆۋەنكى پەنجىم، 8 - يېزا دادامتۇ، 9 - يېزا گانگول (يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم كانچىلىق يېزىسى)، 10 - يېزا پىلىچى (يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم كانچىلىق يېزىسى) دىن ئىبارەت.

7 - رايون جېلىلىيۇزىنگە جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 8 يېزا تەۋە بولدى. بۇلار 1 - يېزا مەمەيارىۋزى، 2 - يېزا سادىقىۋزى، 3 - يېزا موللىتوختىمىۋزى، 4 - يېزا خۇدىيارىۋزى، 5 - يېزا جېلىلىيۇزى، 6 - يېزا روزمەتىۋزى، 7 - يېزا تۇرپانىۋزى، 8 - يېزا كېپىكىيۇزىدىن ئىبارەت.

8 - رايون ئارائۆستەڭگە جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 11 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا توغراق، 2 - يېزا ھېزىرەكتام، 3 - يېزا ئارائۆستەڭ، 4 - يېزا ئابلاش، 5 - يېزا دولانىۋزى، 6 - يېزا ئاقتام، 7 - يېزا بورچى، 8 - يېزا تاھىرىۋزى، 9 - يېزا ساقمىۋزى، 10 - يېزا مۇرات مەھەللىسى، 11- يېزا يېڭىتامدىن ئىبارەت.

9 - رايون ئارامەھەللىگە جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 11 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا ئونيار، 2 - يېزا ئۇيغۇر ئوچئون، 3 - يېزا دۆڭزار، 4 - يېزا ھاسانىۋزى، 5 - يېزا بۇلۇكەي، 6 - يېزا ھېدىلىۋزى، 7 - يېزا ئىسلامىۋزى، 8 - يېزا توخۇچمىۋزى، 9 - يېزا چۇلۇقاي، 10 - يېزا تار، 11 - يېزا ئارابوزدىن ئىبارەت.

10 - رايون قۇلۇستايغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 7 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا پانقاقبۇلاق، 2 - يېزا ئەۋلىيا، 3 - يېزا قۇلۇستاي، 4 - يېزا بۇلەكتۆپە، 5 - يېزا بۇلۇكەي، 6 - يېزا بوربوسۇن، 7 - يېزا قوشئەمچەكتىن ئىبارەت.

11 - رايون يۇقىرىقى پەنجىمگە جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 5 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا سۇلۇقتالموتا، 2 - يېزا ئويمانبۇلاق، 3 - يېزا نوغايتۇ، 4 - يېزا جىرغىلاڭ، 5 - يېزا قارايلاغاچتىن ئىبارەت.

12 - رايون گەمە (دوتەي جاگزىسى) غا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 6 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا يېڭىيەر، 2 - يېزا دادامتۇ، 3 - يېزا مال بازىرى، 4 - يېزا گەمە، 5 - يېزا قارادۆڭ، 6 - يېزا ئابلاشتىن ئىبارەت.

13 - رايون قازانچىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 3 يېزا تەۋە بولدى. بۇلار: 1 - يېزا قازانچى، 2 - يېزا بەشبۇلاق، 3 - يېزا قاراسۇدىن ئىبارەت.

14 - رايون ساميىۋزىگە جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 5 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا قاراباغ، 2 - يېزا سېپىل، 3 - يېزا ساميىۋزى، 4 - يېزا قارايلاغاچ، 5 - يېزا سالادىن ئىبارەت.

15 - رايون كان رايونى دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇنىڭغا 6 يېزا تەۋە بولدى. 1951 - يىلىنىڭ باشلىرىدا چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلگەن.

1952 - يىل 5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشىنىڭ تەستىقى بويىچە غۇلجا شەھىرى تەسىس قىلىندى. ناھىيە تەۋەلىكىدىكى 1 ،، 2 ،، 3 ،، 4 ،، 5 - رايونلار غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى. ناھىيىگە قاراشلىق 9 رايون، 64 يېزا 1 — 9 غىچە قايتا رەتكە تۇرغۇزۇلدى. 1953 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە رايون، يېزىلارنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى مۇنداق بولدى:

1 - رايون بۇ، ئەسلىدىكى 6 - رايوننىڭ ئۆزگەرتىپ ئاتىلىشى بولۇپ، بايانداينا جايلاشقان، ئۇنىڭغا

ئىلگىرىكىگە ئوخشاش 10 يېزا تەۋە بولدى.

2 - رايون بۇ، ئەسلىدىكى 7 - رايونىنىڭ ئۆزگەرتىپ ئاتىلىشى بولۇپ، تۆرپانىيوزىگە جايلاشقان، ئۇنىڭ قارىسىقىدىكى 8 يېزىنىڭ تەۋەلىك دائىرىسى ئىلگىرىكىگە ئوخشاش بولدى.

3 - رايون بۇ، ئەسلىدىكى 9 - رايونىنىڭ ئۆزگەرتىپ ئاتىلىشى بولۇپ، ئونيارغا كۆچۈرۈلگەن، ئۇنىڭغا ئىلگىرىكىگە ئوخشاش 11 يېزا تەۋە بولدى.

4 - رايون بۇ، ئەسلىدىكى 8 - رايونىنىڭ ئۆزگەرتىپ ئاتىلىشى بولۇپ، مۇرات مەھەللىسىگە جايلاشقان، ئۇنىڭغا 10 يېزا (پۈتتىم يېزىسى بىلەن مۇرات مەھەللىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ، بىر يېزا قىلىنغان، باشقىلىرى ئىلگىرىكىگە ئوخشاش بولدى) تەۋە بولدى.

5 - رايون بۇ، ئەسلىدىكى 14 - يېزىنىڭ ئۆزگەرتىپ ئاتىلىشى بولۇپ، ئۇنىڭغا 4 يېزا (قارا ياغاچ يېزىسى بىلەن سالا يېزىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ بىر يېزا بولغان، باشقىلىرى ئىلگىرىكىگە ئوخشاش بولدى) تەۋە بولدى.

6 - رايون بۇ، ئەسلىدىكى 10 - رايونىنىڭ ئۆزگەرتىپ ئاتىلىشى بولۇپ، قۇلۇستايغا جايلاشقان. ئۇنىڭغا 7 يېزا تەۋە بولدى، 1953 - يىلى ئومۇمىي سايلامدا بۇ رايونىنىڭ قوشئەمچەك يېزىسى بورتالا ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلدى، باشقا يېزىلىرى ئىلگىرىكىگە ئوخشاش بولدى.

7 - رايون بۇ، ئەسلىدىكى 13 - رايونىنىڭ ئۆزگەرتىپ ئاتىلىشى بولۇپ، قازانچىغا جايلاشقان، تەۋەلىك دائىرىسى ئىلگىرىكىگە ئوخشاش بولدى.

8 - رايون بۇ، ئەسلىدىكى 12 - رايونىنىڭ ئۆزگەرتىپ ئاتىلىشى بولۇپ، ئاقتوپىگە جايلاشقان، ئۇنىڭغا 6 يېزا تەۋە بولدى، شۇ يىلى بۇ رايونىنىڭ مال بازىرى يېزىسى غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى، باشقىلىرى ئىلگىرىكىگە ئوخشاش بولدى.

9 - رايون بۇ، 11 - رايونىنىڭ ئۆزگەرتىپ ئاتىلىشى بولۇپ، پەنجىمگە جايلاشقان، تەۋەلىك دائىرىسى ئىلگىرىكىدەك بولدى.

1954 - يىل 1 - ئايدىن 1956 - يىل 5 - ئايغىچە رايون، يېزىلارنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى تەڭشىلىپ ناھىيىگە قاراشلىق رايون 9 غا، يېزا 53 كە يەتتى.

1 - رايون بۇ، بايانداىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 6 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا بايانداي، 2 - يېزا خەتبىلىك، 3 - يېزا سەندەن، 4 - يېزا لىۋچىدەن، 5 - يېزا يېكىيەر (يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق)، 6 - يېزا گانگول (يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم كانچىلىق) دىن ئىبارەت.

2 - رايون بۇ، دەسلەپتە ئاقتوپىگە جايلاشقان، كېيىن پەنجىمگە كۆچۈرۈلگەن، ئۇنىڭغا 6 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا نوغايتۇ، 2 - يېزا ئاقتوپە، 3 - يېزا يۇقارقى پەنجىم، 4 - يېزا تۆۋەنكى پەنجىم، 5 - يېزا ئاراداداماتۇ، 6 - يېزا پىلىچىدىن ئىبارەت.

3 - رايون بۇ، تۆرپانىيوزىگە جايلاشقان، ئۇنىڭغا 7 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا جىلىلىيوزى، 2 - يېزا تۆرپانىيوزى، 3 - يېزا كېپەكيوزى، 4 - يېزا خوجىيار يوزى، 5 - يېزا روزىمەتيوزى، 6 - يېزا موللىتوختىيوزى، 7 - يېزا بوستاندىن ئىبارەت.

4 - رايون بۇ، ئونيارغا جايلاشقان، ئۇنىڭغا 8 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا چۇلۇقاي، 2- يېزا بۇلۇكەي، 3 - يېزا ئونيار، 4 - يېزا ھېدىلىيوزى، 5 - يېزا ھاسانيوزى، 6 - يېزا دۆڭمازار، 7 - يېزا ئۇيغۇر ئۆچئون، 8 - يېزا تاردىن ئىبارەت.

5 - رايون بۇ، يېڭىتامغا جايلاشقان، ئۇنىڭغا 10 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا توغراق، 2- يېزا ھېزىمكتام، 3 - يېزا ئارائۆستەك، 4 - يېزا دولانيوزى، 5 - يېزا ئاقتام، 6 - يېزا بورىچى، 7 - يېزا ناھىرىيوزى، 8 - يېزا سادىقيوزى، 9 - يېزا مۇرات مەھەللىسى، 10 - يېزا قارادۆڭدىن ئىبارەت.

6 - رايون　بۇ، سامسۇزنىڭ جايلاشقان، ئۇنىڭغا 4 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا قاراباغ، 2- يېزا سامسۇزى، 3 - يېزا سېپىل، 4 - يېزا سالادىن ئىبارەت.

7 - رايون　بۇ، پەنجىمگە جايلاشقان، ئۇنىڭغا 4 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا سۇلۇقئالموتا، 2 - يېزا ئويمانبۇلاق، 3 - يېزا قازانچى، 4 - يېزا قارايلاغاچتىن ئىبارەت.

8 - رايون　بۇ، جىرغالاڭغا جايلاشقان، ئۇنىڭغا 4 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا ئەۋلىيا، 2- يېزا قىزىلبۇلاق، 3 - يېزا قازانچى، 4 - يېزا جىرغىلاڭدىن ئىبارەت.

9 - رايون　بۇ، قۇلۇستايغا جايلاشقان، ئۇنىڭغا 4 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا قۇلۇستاي، 2 - يېزا بۇلەكتۆپە، 3 - يېزا بۇلۇكەي، 4 - يېزا بوربوسۇندىن ئىبارەت.

ئۈچئون خۇيزۇ ئاپتونوم رايونى

1954 - يىل 1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 6 يېزا تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - يېزا توخۇچىيۇزى، 2 - يېزا ئىسلامىيۇزى، 3 - يېزا مەمەيارىيۇزى، 4 - يېزا سادىقىيۇزى، 5 - يېزا ئارابوز، 6 - يېزا ئابلاشتىن ئىبارەت.

2. خەلق گۇڭشىسى تۈزۈمى

1958 - يىل 9 - ئايدا رايون، يېزىلارنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى بىكار قىلىنىپ، مەمۇرىيەت بىلەن گۇڭشې بىرلەشتۈرۈلگەن خەلق گۇڭشىسى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ناھىيىگە 10 خەلق گۇڭشىسى، 52 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، بىر ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شىركىچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى قارىدى.

گۇڭشىلارنىڭ كۆلىمى

«قىزىلبايراق» گۇڭشىسى (ئەسلىدىكى 1 - رايون)　بۇ، بايانداىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 5 چوڭ ئەترەت تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - چوڭ ئەترەت (خەنبىلىك)، 2 - چوڭ ئەترەت (بايانداي)، 3 - چوڭ ئەترەت (سەندەن)، 4 - چوڭ ئەترەت (يېڭىيەر)، 5 - چوڭ ئەترەت (لىۋچىدەن).

«غالىبىيەت» گۇڭشىسى (ئەسلىدىكى 2 - رايون)　بۇ، يۇقارقى پەنجىمگە جايلاشقان، ئۇنىڭغا 6 چوڭ ئەترەت تەۋە بولدى، بۇلار: 1 - چوڭ ئەترەت (نوغايتۇ)، 2 - چوڭ ئەترەت (ئاقتۆپە)، 3 - چوڭ ئەترەت (يۇقارقى پەنجىم)، 4 - چوڭ ئەترەت (ئارادادامتۇ)، 5 - چوڭ ئەترەت (تۆۋەنكى پەنجىم)، 6 - چوڭ ئەترەت (بۇلاق دادامتۇ).

قىزىلىيۇلتۇز گۇڭشىسى (ئەسلىدىكى 3 - رايون)　بۇ، تۇرپانىيۇزىگە جايلاشقان، ئۇنىڭغا قاراشلىق 7 چوڭ ئەترەت مۇنۇلار: 1 - چوڭ ئەترەت (جىلىلىيۇزى)، 2 - چوڭ ئەترەت (تۇرپانىيۇزى)، 3- چوڭ ئەترەت (كېپەكىيۇزى)، 4 - چوڭ ئەترەت (خۇدىيارىيۇزى)، 5 - چوڭ ئەترەت (بوستان)، 6 - چوڭ ئەترەت (موللىتوختىيۇزى)، 7 - چوڭ ئەترەت (روزىمەتىيۇزى).

«ئىتتىپاق» گۇڭشىسى (ئەسلىدىكى 4 - رايون)　بۇ، ئونيارىيۇزىگە جايلاشقان، ئۇنىڭغا قاراشلىق 5 چوڭ ئەترەت مۇنۇلار: 1 - چوڭ ئەترەت (ئونيار)، 2 - چوڭ ئەترەت (ھېدىلىيۇزى)، 3 - چوڭ ئەترەت (ھاسانىيۇزى)، 4 - چوڭ ئەترەت (دۆڭمازار)، 5 - چوڭ ئەترەت (ئۇيغۇر ئۇچئون).

ئەڭرىتاغ گۇڭشىسى (ئەسلىدىكى 5 - رايون)　بۇ، يېڭىتامغا جايلاشقان، ئۇنىڭغا قاراشلىق 6 چوڭ ئەترەت مۇنۇلار: 1 - چوڭ ئەترەت (ھېزىبەكتام)، 2 - چوڭ ئەترەت (ئارائۆستەڭ)، 3- چوڭ ئەترەت (ئاقتام)، 4 - چوڭ ئەترەت (تاھىرىيۇزى)، 5 - چوڭ ئەترەت (سامسۇزى)، 6 - چوڭ ئەترەت (مۇرات مەھەللىسى).

«ئۆكتەبىر» گۇڭشىسى (ئەسلىدىكى 6 - رايون)　بۇ، سامسۇزىگە جايلاشقان، ئۇنىڭغا قاراشلىق 5 چوڭ ئەترەت مۇنۇلار: 1 - چوڭ ئەترەت (قاراباغ)، 2 - چوڭ ئەترەت (سالا)، 3 - چوڭ ئەترەت

(ساسىيۇزى)، 4 - چوڭ ئەترەت (يېڭىئاۋات)، 5 - چوڭ ئەترەت (بەشدۆڭ).

«راكىتا» گۈڭشىبىسى (ئەسلىدىكى 7 - رايون) بۇ، جىرغىلاڭغا جايلاشقان، ئۇنىڭغا قاراشلىق 5 چوڭ ئەترەت مۇنۇلار: 1 - چوڭ ئەترەت (سۇلۇقتالموتا)، 2 - چوڭ ئەترەت (ئويمانبۇلاق)، 3 - چوڭ ئەترەت (قارايانغاچ)، 4 - چوڭ ئەترەت (جىرغىلاڭ)، 5 - چوڭ ئەترەت (قازانچى).

يېڭىيول گۈڭشىبىسى (ئەسلىدىكى 8 - رايون) بۇ، چۇلۇقايغا جايلاشقان، ئۇنىڭغا قاراشلىق 4 چوڭ ئەترەت مۇنۇلار: 1 - چوڭ ئەترەت (قىزىلبۇلاق)، 2 - چوڭ ئەترەت (چۇلۇقاي)، 3 - چوڭ ئەترەت (ئەۋلىيا)، 4 - چوڭ ئەترەت (قۇلۇستاي).

مايماك گۈڭشىبىسى ئۇنىڭغا قاراشلىق 4 چوڭ ئەترەت مۇنۇلار: 1 - چوڭ ئەترەت (تار)، 2 - چوڭ ئەترەت (بورىبوسۇن)، 3 - چوڭ ئەترەت (قازاق بۇلۇكەي)، 4 - چوڭ ئەترەت (ئۇيغۇر بۇلۇكەي).

«1 - ماي» گۈڭشىبىسى (ئەسلىدىكى ئۈچئون خۇيزۇ ئاپتونوم رايونى) بۇ، ئۈچئونغا جايلاشقان، ئۇنىڭغا قاراشلىق 5 چوڭ ئەترەت مۇنۇلار: 1 - چوڭ ئەترەت (ئۈچئون)، 2 - چوڭ ئەترەت (ئىسلامىيۇزى)، 3 - چوڭ ئەترەت (توخۇچىيۇزى)، 4 - چوڭ ئەترەت (مەمەيارىيۇزى)، 5 - چوڭ ئەترەت (ئابلاش).

ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى بۇ، 1958-يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى. ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى بورىبوسۇن، توسۇن، قۇجۇرتى، سۇلۇقتالموتادىن ئىبارەت 4 چارۋىچىلىق فېرمىسىدىن تەركىب تاپتى.

گۈڭشى، ئەترەتلەرنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى 1958 - يىل 9 - ئايدا ئەسلىدىكى ئۈچئون خۇيزۇ ئاپتونوم رايونىغا قاراشلىق 5 - يېزا (ئارابوز) چۇلۇقاي باغۋەنچىلىك مەيدانى (ھازىرقى ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانى) غا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 12 - ئايدا «مايماك» گۈڭشىبىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، تار، ئۇيغۇر بۇلۇكەي «ئىتتىپاق» گۈڭشىبىسىغا، قازاق بۇلۇكەي «يېڭىيول» گۈڭشىبىسىغا، بورىبوسۇن توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1959 - يىل 9 - ئايدا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى «بەشيۇلتۇز» چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئاتالدى.

1961 - يىلى قىزىلىيۇلتۇز گۈڭشىبىسىدا يېڭىدىن 8 - چوڭ ئەترەت (بەشكۆۋرۈك)، 9 - چوڭ ئەترەت (ئۆزگۈك) كۆپەيتىپ قۇرۇلدى. شۇ يىلى «بەشيۇلتۇز» چارۋىچىلىق فېرمىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 1 - ، 2 - چارۋىچىلىق فېرمىلىرى قۇرۇلدى. 1962 - يىلى 3 - چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى.

1963 — 1964 - يىللىرى «قىزىلبايراق» گۈڭشىبىسىدا چوڭ ئەترەتلەردىكى بايانداي 3 - چوڭ ئەترىتى، يېڭىيول گۈڭشىبىسىدا «شۇدۇڭ» چوڭ ئەترىتى (چوڭ ئەترەتلەردىكى خەنزۇ گۈڭشى ئەزالىرى مەركەزلەشتۈرۈلۈپ قۇرۇلغان) قۇرۇلدى.

1965 - يىل 12 - ئايدا «راكىتا» گۈڭشىبىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، تەۋەلىك دائىرىسى «قىزىلىيۇلتۇز»، «غالىبىيەت»، «قىزىلبايراق» گۈڭشىبىلىرىغا ۋە 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1966 - يىل 1 - ئايدا نىلقا ناھىيە «شەرق شامىلى» گۈڭشىبىسىغا تەۋە بولغان مازار رايونىدىكى 4 چوڭ ئەترەت غۇلجا ناھىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، 2 - ئاينىڭ 20 - كۈنى غۇلجا ناھىيە «شەرق شامىلى» گۈڭشىبىسى قۇرۇلدى، شۇ كۈنى يەنە غۇلجا ناھىيە بازىرىدا بازارلىق خەلق گۈڭشىبىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا جېلىلىيۇزى، بەشكۆۋرۈكتىن ئىبارەت 2 چوڭ ئەترەت قاردى. 9 - ئايدا مولىتوختىيۇزى، ئۆزگۈك، قازانچىدىن ئىبارەت 3 چوڭ ئەترەت «قىزىلىيۇلتۇز» گۈڭشىبىسىدىن بازار گۈڭشىبىغا ئايرىپ بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە بازار گۈڭشىبىنىڭ نامى «شەرق قىزاردى» گۈڭشىبىسى دەپ ئاتالدى. 3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ئەسلىدىكى «ئىتتىپاق»

گۈڭشېسىنىڭ تار چوڭ تەترىتى «شەرق شامىلى» گۈڭشېسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.
شۇ يىلى «ئۆكتەبىر» گۈڭشېسىدا گۈڭشىي باشقۇرۇشىدىكى «قىزىلبايراق» چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى.

1969 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىگە قاراشلىق خەلق گۈڭشېسى 10 غا، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ تەترىتى 59 غا، گۈڭشىي باشقۇرۇشىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى بىرگە، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى 3 كە يەتتى.

1970 - يىل 6 - ئايدا ئويلاستقا قاراشلىق «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى (ھازىرقى ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانى)، دولان دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە غۇلجا شەھىرىگە قاراشلىق «رېۋىنىستونىزمغا قارشى تۇرۇش» چارۋىچىلىق فېرمىسى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. «غالىبىيەت» گۈڭشېسىدا «ئىتتىپاق» چوڭ تەترىتى، «ئىتتىپاق» گۈڭشېسىدا دولان چوڭ تەترىتى قۇرۇلدى.

1971 - يىلى «غالىبىيەت» گۈڭشېسىدا چۆلباغ چوڭ تەترىتى ۋە «تاشتۇرى» ئۇرۇقچىلىق چوڭ تەترىتى، «قىزىلئولتۇز» گۈڭشېسىدا 3 چوڭ تەترەت (قوتانتام، گەمە، تۆۋەنكى روزىمەتيۇزى چوڭ تەترىتى)، 1 - ماي گۈڭشېسىدا سادىقيۇزى، بەشئون، توققۇزتارا، ئالتىئۆي، خۇاڭگۇك، شىنغۇدىن ئىبارەت 6 چوڭ تەترەت، «ئىتتىپاق» گۈڭشېسىدا يۇقىرىقى ئونيار، غوجاشتىن ئىبارەت 2 چوڭ تەترەت قۇرۇلدى.

1972 - يىلى بايتوقاي، ئارائۆستەڭدىن ئىبارەت 2 گۈڭشي قۇرۇلدى. بايتوقاي گۈڭشېسى تاھىرىيۇزىگە جايلاشتى، ئۇنىڭغا 5 چوڭ تەترەت (تاھىرىيۇزى، ساقىيۇزى، يەتتىئون، كالىچىتام، چىغلىق مازار) تەۋە بولدى. ئارائۆستەڭ گۈڭشېسى گۈكسۇتىمگە جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 6 چوڭ تەترەت (گۈكسۇتىمە، ھېزىرەكتام، بۇلاقبېشى، ئويمانبايتوقاي، تۆگمەنبېشى، ئارائۆستەڭ) تەۋە بولدى.

1973 - يىلى بايتوقاي گۈڭشېسىدا قارايول مەھەللە چارۋىچىلىق چوڭ تەترىتى، «ئىتتىپاق» گۈڭشېسىدا يېڭىمەھەللە چوڭ تەترىتى، ئالتۇن چوڭ تەترىتى، «ئۆكتەبىر» گۈڭشېسىدا قارايانغاچ (كېيىن شىمەنخۇ دەپ ئۆزگەرتىلگەن) چوڭ تەترىتى قۇرۇلدى.

1974 - يىلى «شەرق قىزاردى» گۈڭشېسىدا خوتەن مەھەللىسى چوڭ تەترىتى، «ئۆكتەبىر» گۈڭشېسىدا كىچىكبۇلاق چوڭ تەترىتى ۋە تۇردىيۇزى چوڭ تەترىتى، بايتوقاي گۈڭشېسىدا زىيالىي ياشلار چوڭ تەترىتى قۇرۇلدى. «قىزىلبايراق» گۈڭشېسى ۋە «رېۋىنىستونىزمغا قارشى تۇرۇش» چارۋىچىلىق فېرمىسى غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى.

1975 - يىلى «ئالغا» خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلدى ھەمدە خۇدىياريۇزىگە جايلاشتى، ئۇنىڭغا خۇدىياريۇزى، ئورمان، قاغىلىق مەھەللە، قوتانتام، بوستان، گەمىدىن ئىبارەت 6 چوڭ تەترەت قارىدى. شۇ يىلى ئارائۆستەڭ گۈڭشېسىدا كۆزلەك مەھەللە چوڭ تەترىتى، «1 - ماي» گۈڭشېسىدا ئالغا چوڭ تەترىتى (يۇقىرىقى سادىقيۇزى) كۆپەيتىپ قۇرۇلدى.

1976 - يىلى «يېڭىيول» گۈڭشېسىدا ئورىلىق چوڭ تەترىتى ۋە يۇقارقىتام دېھقانچىلىق پەن - تېخنىكا پونكىتى كۆپەيتىپ قۇرۇلدى؛ «ئۆكتەبىر» گۈڭشېسىدا تۆتئون، تۆۋەنكى سامسۇزىدىن ئىبارەت 2 چوڭ تەترەت، بايتوقاي گۈڭشېسىدا ئارائون، چاپچىئوندىن ئىبارەت 2 چوڭ تەترەت كۆپەيتىپ قۇرۇلدى؛ «تەڭرىتاغ» گۈڭشېسىدا بورىچى ئۇچئون چوڭ تەترىتى، ئارائۆستەڭ گۈڭشېسىدا ئويمانئالتىئون زىيالىي ياشلار چوڭ تەترىتى كۆپەيتىپ قۇرۇلدى.

1977 - يىلى «غالىبىيەت» گۈڭشېسى 2گە بۆلۈنۈپ، يېڭى قۇرۇلغان گۈڭشىي «غالىبىيەت» دەپ، تەسلىدىكى «غالىبىيەت» گۈڭشېسى پەنجىم گۈڭشېسى دەپ ئاتالدى. يېڭى قۇرۇلغان «غالىبىيەت» گۈڭشېسى ئۇرۇكلۇك مەھەللىسىگە جايلاشتى، ئۇنىڭغا يېڭىيول، چىمەنلىك، ئۇلاستاي، ئارادامتۇ، تۆۋەنكى دادامتۇ، ئىتتىپاق مەھەللە، بۇلاقدامتۇدىن ئىبارەت 7 چوڭ تەترەت قارىدى؛ «ئۆكتەبىر» گۈڭشېسىدا

بەشدۇك چوڭ ئەترىتى كۆپەيتىپ قۇرۇلدى.

1978 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى، تۇرۇشلۇق ئورنى سادىقيۇزدە بولۇپ، ئۇنىڭغا يۇقارقى سادىقيۇزى، تۆۋەنكى سادىقيۇزى قاراتىدى؛ «شەرق شامىلى» گۈڭشىسىدا يېڭىھايات چوڭ ئەترىتى، «غالىبىيەت» گۈڭشىسىدا ئارامەھەللە چوڭ ئەترىتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە بارلىق گۈڭشى، چوڭ ئەترەتلەرنىڭ نامى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ نامى بىلەن ئاتالدى.

1979 - يىلى جېلىلىيۇزى گۈڭشىسىدا تۆۋەنكى ژوگۈك چوڭ ئەترىتى، خۇدىياريۇزى گۈڭشىسىدا يۇقارقى خۇدىياريۇزى چوڭ ئەترىتى، ئۈچئون گۈڭشىسىدا تۆۋەنكى بەشئون چوڭ ئەترىتى، بايتوقاي گۈڭشىسىدا يۇقارقى يەتتىئون چوڭ ئەترىتى قۇرۇلدى، تار چوڭ ئەترىتى دۆڭمازار گۈڭشىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1980 - يىلى ساماسيۇزى گۈڭشىسى كۆپەيتىپ قۇرۇلدى، تۇرۇشلۇق ئورنى ساماسيۇزدە بولۇپ، ئۇنىڭغا يۇقارقى ساماسيۇزى، تۆۋەنكى ساماسيۇزى ۋە سالا، يۇقىرقى شىسەنخۇ، تۆۋەنكى شىسەنخۇ، كىچىكبۇلاق، ئەشرەپ، يېڭىئاۋاتتىن ئىبارەت 8 چوڭ ئەترەت قاراتىدى، ئۈچئون گۈڭشىسىدا ئىككىئون، يۇقارقى مەمەيار، يۇقارقى خۇاڭگۈك، تۆۋەنكى توخۇچىيۇزىدىن ئىبارەت 4 چوڭ ئەترەت، ئارائۆستەك گۈڭشىسىدا قارادۆك، كۆتەمدىن ئىبارەت 2 چوڭ ئەترەت، جېلىلىيۇزى گۈڭشىسىدا بارات مەھەللىسى دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنى ۋە دۆڭمەھەللە، خۇدىياريۇزى گۈڭشىسىدا تاجىئون چوڭ ئەترىتى، يېڭىتام گۈڭشىسىدا قاراسۇ چوڭ ئەترىتى ۋە شاغلىقتام چوڭ ئەترىتى، بايتوقاي گۈڭشىسىدا تۆۋەنكى تاھىريۇزى چوڭ ئەترىتى كۆپەيتىپ قۇرۇلدى.

1981 - يىلى دادامتۇ گۈڭشىسىدا تۆۋەنكى ئاقتۆپە، جېلىلىيۇزى گۈڭشىسىدا يۇقارقى موللىتوختىيۇزى چوڭ ئەترىتى، چۇلۇقاي گۈڭشىسىدا يۇقارقى يېڭىشەھەر چوڭ ئەترىتى، ئارائۆستەك گۈڭشىسىدا تۆۋەنكى مەھەللە چوڭ ئەترىتى كۆپەيتىپ قۇرۇلدى.

1982 - يىلى دۆڭمازار گۈڭشىسىدا يۇقارقى ھاسانيۇزى، تۆۋەنكى ئالتۇن چوڭ ئەترىتى، ئونيار گۈڭشىسىدا بۇلۇكەي چوڭ ئەترىتى قۇرۇلدى.

1983 - يىلى بايتوقاي گۈڭشىسىدىكى قايرىم چوڭ ئەترىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. يىل ئاخىرىدا ناھىيىگە قاراشلىق خەلق گۈڭشىسى 14 كە، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى 134 كە، يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى 2 گە، ئۇرۇقچىلىق مەيدانى بىرگە، يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى 3 كە، گۈڭشى باشقۇرغان چارۋىچىلىق فېرمىسى بىرگە يەتتى. 1984 - يىل 6 - ئايدا ھۆكۈمەت بىلەن گۈڭشى ئايرىلىپ يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلغانغا قەدەر ناھىيە تەۋەسىدىكى خەلق گۈڭشىسى 14 (يەنى جېلىلىيۇزى، دادامتۇ، پەنجىم، تۇرپانىيۇزى، خۇدىيار يۇزى، ئۈچئون، چۇلۇقاي، ئونيار، يېڭىتام، بايتوقاي، ئارائۆستەك، بازار، ساماسيۇزى، قاش) كە، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى 134 كە يەتتى، چوڭ ئەترەت قارىمىقىدا ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بار بولدى.

3. يېزا - كەنت تۈزۈمى

1984 - يىل 6 - ئايدا يېزا دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەسىس قىلىندى، ناھىيىگە 2 بازار، 18 يېزا قارىدى.

بازار

جېلىلىيۇزى بازىرى بۇنىڭغا جېلىلىيۇزى، بەشكۆۋرۈك، دۆڭمەھەللە، خوتەن مەھەللىسىدىن ئىبارەت 4 كەنت كومىتېتى، 4 ئاھالە كومىتېتى قارىدى.

دۆڭمازار بازىرى بۇنىڭغا دۆڭمازار، ئازگال مەھەللە، توقاي، ئارا مەھەللىدىن ئىبارەت 4 كەنت كومىتېتى ۋە بىر ئاھالىلەر كومىتېتى قارىدى.

يېزا - كەنت

دادامتۇ يېزىسى بۇنىڭغا ئۇلاستاي، دادامتۇ، نوغايتۇ، تۆۋەنكى ئاقتۆپە، بۇلاقدادامتۇدىن ئىبارەت 5 كەنت كومىتېتى قارىدى.

پەنجىم يېزىسى بۇنىڭغا يۇقارقى پەنجىم، ئاراپەنجىم، پىلىچى، ئاقتۆپە، تاڭنۇرى، چۆلباغ، تۆۋەنكى پەنجىمدىن ئىبارەت 7 كەنت كومىتېتى قارىدى.

تۇرپانيۇزى يېزىسى بۇنىڭغا يۇقارقى تۇرپانيۇزى، تۇرپانيۇزى، تۆۋەنكى تۇرپانيۇزى، كېپەكيۇزى، يۇقارقى روزىمەتيۇزى، تۆۋەنكى روزىمەتيۇزىدىن ئىبارەت 6 كەنت كومىتېتى قارىدى.

خۇدىياريۇزى يېزىسى بۇنىڭغا يۇقارقى خۇدىياريۇزى، تۆۋەنكى خۇدىياريۇزى، ئورمان، قاغىلىق مەھەللە، قوتانتام، بوستان، يۇقارقى تاجىئون، تۆۋەنكى تاجىئون، گەمىدىن ئىبارەت 9 كەنت كومىتېتى قارىدى.

سادىقيۇزى يېزىسى بۇنىڭغا يۇقارقى سادىقيۇزى، تۆۋەنكى سادىقيۇزىدىن ئىبارەت 2 كەنت كومىتېتى قارىدى.

موللىتوختىيۇزى بۇنىڭغا موللىتوختىيۇزى، بارات مەھەللىسى، يۇقارقى ۋۇگۇك، تۆۋەنكى ۋۇگۇكدىن ئىبارەت 4 كەنت كومىتېتى قارىدى.

چۆلۇقاي يېزىسى بۇنىڭغا ئورىلىق، چۆلۇقاي، ساي مەھەللە، يۇقارقىتام، يۇقارقى يېڭىشەھەر، يېڭىشەھەردىن ئىبارەت 6 كەنت كومىتېتى قارىدى.

ئۇچئون خوجىزۇ يېزىسى بۇنىڭغا ئۇچئون، توخۇچىيۇزى، توققۇزتارا، يۇقارقى بەشئون، تۆۋەنكى بەشئون، مەمەيار، ئىككىئون، ئىسلاميۇزى، ئالتىئۆي، يۇقارقى خوۋاڭگۇك، تۆۋەنكى خوۋاڭگۇك، شىنخۇ، يۇقارقى ئابلاش، ئارا ئابلاش، تۆۋەنكى ئابلاشتىن ئىبارەت 15 كەنت كومىتېتى قارىدى.

1990 - يىلى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى بۇ يېزىلاردا كەنت دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ قۇرۇلما ئىسلاھاتىنى نۇقتىدا سىناق قىلىپ، 92 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسىنىڭ دەرىجىسىنى كەنت كومىتېتى قىلىپ تۆستۇردى.

ئونيار يېزىسى بۇنىڭغا ئۇيغۇر بۇلۇكەي، يۇقارقى ئونيار، تۆۋەنكى ئونيار، غوجاش، يېڭىمەھەللە، ھېدىلىيۇزى، دولاندىن ئىبارەت 7 كەنت كومىتېتى قارىدى.

مازار يېزىسى بۇنىڭغا ئونتۇرا مەھەللە، شېيخ مەھەللە، پالتىۋاي، تار، ئارامەھەللىدىن ئىبارەت 5 كەنت كومىتېتى قارىدى.

قاش يېزىسى بۇنىڭغا سېپىل، تۇردىيۇزى، قاراباغ، تاشكۆۋرۈك، بەشدۆڭ، چىپارتۆبەك، تۆنئون، قاش يېزا چارۋىچىلىق كەنتىدىن ئىبارەت 8 كەنت كومىتېتى قارىدى.

سامسيۇزى يېزىسى بۇنىڭغا يۇقارقى سامسيۇزى، تۆۋەنكى سامسيۇزى، يۇقاتقى شىسەنخۇ، تۆۋەنكى شىسەنخۇ، سالا، كىچىكبۇلاق، ئەشرەپ، يېڭىئاۋاتتىن ئىبارەت 8 كەنت كومىتېتى تەۋە بولدى.

ئۇيغۇر ئۇچئون يېزىسى بۇنىڭغا يۇقارقى ھاسانيۇزى، ھاسانيۇزى، ئالتىئون، ئۇيغۇر ئۇچئون، تۆۋەنكى ئالتىئون، يېڭىھايات، قىشلاقتامدىن ئىبارەت 7 كەنت كومىتېتى قارىدى.

بايتوقاي يېزىسى بۇنىڭغا تاھىريۇزى، ئارائون، كالىچىتام، چىغلىق مازار، قىشلاقتام، ساقىيۇزى، چايچىئون، يېڭىتام، تۆۋەنكى تاھىريۇزى، قارايول مەھەللىسىدىن ئىبارەت 10 كەنت كومىتېتى قارىدى.

يېڭىتام يېزىسى بۇنىڭغا ئاقتام، بورىچى، تۆۋەنكى ئون، تۆۋەنكىتام، مۇرات يېڭىتام، بورىچىئۇچئون، قاراسۇ، شاغلىقتامدىن ئىبارەت 9 كەنت كومىتېتى قارىدى.

ئارائۆستەك يېزىسى بۇنىڭغا ھېزبەكتام، گۈكسۇتمە، تۆگمەنبېشى، ئويمانبايتوقاي، كۆزلەك، بۇلاقبېشى، ئارائۆستەك، تۆۋەنكى مەھەللە، ئويمان ئالتىئون، خەلپەم مەھەللىسى، كۆتەمە، قارادۆڭدىن ئىبارەت 12 كەنت كومىتېتى قارىدى.

قارايانغاچ يېزىسى ئۇنىڭغا قارايانغاچ، جىرغىلاڭ، قازانچى، قۇجىرتى، پەنجىمبۇلاقتىن ئىبارەت 5 كەنت كومىتېتى قارىدى.

ئەۋلىيا يېزىسى بۇنىڭغا قىزىلبۇلاق، ئەۋلىيا، قۇلۇستاي، قازاق بۇلۇڭىدىن ئىبارەت 4 كەنت كومىتېتى قارىدى.

Ⅲ باب

يېزا - بازارلارنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى

§ 1 . جېلىلىيۈزى بازىرى

جېلىلىيۈزى بازىرى ناھىيە بازىرى تۈرۈشلۇق جاي بولۇپ، ناھىيە تەۋەسىنىڭ غەربىي - جەنۇبىي قىسمىنىڭ قىيپاش جەنۇبىدىكى تاغ ئالدى چۆكمە - تىنما تۈزلەڭلىككە جايلاشقان. 1957 - يىلدىن بۇيان غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى تۈرۈشلۇق جاي بولۇپ كەلدى. شىمالىي تەرىپى ئېدىرلىققا، جەنۇبىي تەرىپى شىمالىي تارماق ئۆستەڭگە تۇتىشىدۇ، شەرقى موللىتوختىيۈزى يېزىسى بىلەن قوشنا، غەربى جىرغىلاڭ دەرياسى ئارقىلىق تۈرپانىيۈزى يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر شارائىتى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا قىيسايغان، دېڭىز يۈزىدىن ئونتۇرىچە ئېگىزلىكى 780 مېتىر، يىللىق ئونتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9.1 C، يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 330 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 164 كۈن.

بازار رايونىنىڭ جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 2 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 1.4 كىلومېتىر، يەر كۆلىمى 2.8 كۋادرات كىلومېتىر، ئۇنىڭغا جېلىلىيۈزى، بەشكۆۋرۈك، دۆڭمەھەللە، خوتەن مەھەللىسىدىن ئىبارەت 4 كەنت كومىتېتى، 22 كەنت گۇرۇپپىسى، 4 ئاھالىلەر كومىتېتى قارايدۇ. 4235 ئائىلە، 20 مىڭ 645 نوپۇس بار. بازار تەۋەسىگە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قاراشلىق مەمۇرىي ئورۇنلار، كارخانا ئورۇنلىرى، كەسىپىي ئورۇنلار جايلاشقان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى غۇلجا ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى. 1950 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىپ، خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى. 1952 - يىل 5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى غۇلجا شەھىرى تەسىس قىلىندى، 1957 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى جېلىلىيۈزىگە كۆچۈرۈلدى.

چېيەنلۇك يىللىرى بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈلگەندە جېلىل ئىسىملىك بىر كىشى تۇنجى يۇزبېگى بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ يەرنىڭ نامى جېلىلىيۈزى دەپ ئاتالغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە بۇ يەردە 360 تىن كۆپرەك ئائىلە بولۇپ، 7 - رايونلۇق ھۆكۈمەت تۈرۈشلۇق جاي ئىدى.

1966 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ تەستىقى بىلەن جېلىلىيۈزى بازارلىق خەلق گۇڭشىسى قۇرۇلدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا «شەرق قىزارىدى» گۇڭشىسى دەپ ئاتالدى، 1978 - يىلى جېلىلىيۈزى بازارلىق خەلق گۇڭشىسى دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 1984 - يىلى جېلىلىيۈزى بازىرى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

جېلىلىيۈزى بازىرى غۇلجا ناھىيە بازىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن ناھىيىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت مەركىزى بولۇپ كەلدى. بازار رايونى كۆپ يىللاردىن بۇيان قۇرۇلۇش قىلىش نەتىجىسىدە دەسلەپكى كۆلەمگە ئىگە بولدى. بازارنىڭ كۆرۈنۈشى رەتلىك، جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسى شەرقتىن غەربكە كېسىپ ئۆتىدۇ. مەدەنىيەت يولى، تىنچلىق يولى، دۆڭمەھەللە يولى، يېڭىمەھەللە يولى، بەشكۆۋرۈك يولى، مەيدان يولى، يەكەن مەھەللە يولى شىمالدىن جەنۇبقا رەتلىك ياسالغان، يوللارنىڭ كۆپ قىسمىغا ئاسفالت يېتۈزۈلغان، يوللىرى تۈز، دەل - دەرەخلەر باراقسان، ئىشخانا، تۇرالغۇ بىنالىرى تازا ياراشقان، سودا تور - نۇقتىلىرى ھەرقايسى كوچىلارغا جايلاشقان. دۆڭمەھەللە يولىنىڭ شەرقىي تەرىپىدە خېلى چوڭ يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى بازىرى بولۇپ، بازار ئاھالىلىرى ئېھتىياجلىق بولغان كۆكتات، گۆشلەرنىڭ كۆپىنچىسى مۇشۇ يەردىن تاللاپ سېتىۋېلىنىدۇ. مەيدان يولىنىڭ غەربىي تەرىپىدە خېلى چوڭ ساناقلىق مەھسۇلاتلىرى بازىرى بار، دۆلەت ئىلكىدىكى ۋە كوللېكتىپ، خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سودا تور - نۇقتىلىرى يۈلتۈزدەك تارقالغان، ئاھالىلەرنىڭ تۇرمۇش بۇيۇملىرىدىن نېمە لازىم بولسا شۇ تېپىلىدۇ.

بازاردا 5 ئۆتۈزا مەكتەپ، 4 باشلانغۇچ مەكتەپ، بىر ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى، بىر بالىلار باغچىسى بار، كەسپىي سەنئەت ئەترىتى، يازلىق ۋە قىشلىق كىنو - تىياتىرخانا، مەدەنىيەت يۇرتى، كۈتۈپخانا، رادىئو ئىستانسىسى، تېلېۋىزىيە كۆچۈرۈپ تارقىتىش ئىستانسىسى، ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى، جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسى، يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى قاتارلىق مەدەنىيەت، ماۋارىپ، داۋالاش - سەھىيە ئاپپاراتلىرى بار. قاتناش قولايلىق، ناھىيە بىلەن شەھەر ئارىلىقىدا ھەر كۈنى نۆۋەتچى ئاپتوبۇس، ئاممىۋى ئاپتوبۇس قاتنايدۇ، ناھىيە بىلەن يېزا، بازارلار ئارىلىقىدا ھەر كۈنى ناھىيىلىك ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتىنىڭ ئاپتوبۇسلىرى بىر قېتىم قاتنايدۇ.

بازار ئىچىدە سۇ تۇرۇبىسى ئائىلىلەرگىچە ئورنىتىلغان، ياشلار ئۆستىگى شەرقتىن غەربكە قاراپ بازار ئىچىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئېرىقتا سۇ ئېقىپ تۇرغاچقا، دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلار سۇغىرىلىپ تۇرىدۇ.

بازار ئەتراپىدىكى 4 كەنت كومىتېتىنىڭ تېرىلغۇ يېرى 19 مىڭ 100 مو بولۇپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ، ياغلىق دان، كۆكتات، باغۋەنچىلىك بىلەن قوشۇمچە شۇغوللىنىدۇ. باغۋەنچىلىك ئىشلەپچىقىرىشى بىرقەدەر تېز راۋاجلانغان، تۈرلۈك مېۋە - چېۋىلەرنىڭ ھوسۇلى كۆپ، سۈپىتى ياخشى بولغاچقا، مېۋە - چېۋە ماكانى دەپ ئاتالغان.

1990 - يىلى بازار بويىچە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى 16 مىڭ 500 موغا، ھوسۇلى 4724 تونناغا، ياغلىق دان تېرىلغۇ كۆلىمى 1600 موغا، ھوسۇلى 193 تونناغا، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 9087 تۇياقتا، يېزىلاردىكى ئوتتۇرىچە كىرىم 495.22 يۈەنگە يەتتى.

1990 - يىلدىكى ئاھالە كومىتېتلىرى:

شەرقىي 1 - رايون ئاھالىلەر كومىتېتى ئاھالىلەر گۈرۈپپىسى 12 بولۇپ، بازارنىڭ شەرقىي شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان، يېڭىمەھەللە يولىنىڭ شەرقىي تەرىپى ۋە جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى كوچا رايونلىرى قارايدۇ، بۇ يەرگە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، مەدەنىيەت ئىدارىسى، 1 - ، 2- ئوتتۇرا مەكتەپ، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، تۇرۇبا سۇيى شىركىتى، كۆكتات شىركىتى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى، يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، ناھىيىلىك جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسى، ماۋارىپ ئىدارىسى، پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى، دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسى، كۆمۈركان ئىدارىسى، چارۋىچىلىق ئىدارىسى، مۇپەتتىش ئىدارىسى، ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش شىركىتى، پارتىيە مەكتىپى، يېمەكلىك زاۋۇتىدىن ئىبارەت 23 ئىدارە، كارخانا، كەسپىي ئورۇن جايلاشقان، 332 ئائىلە، 1389 نوپۇس بار.

شەرقىي 2 - رايون ئاھالىلەر كومىتېتى بۇ، جېلىلىيۈزى بازىرىنىڭ شەرقىي - جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، ھازىر 9 ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى، 481 ئائىلە، 2138 نوپۇس بار، ئۇنىڭغا يېڭىمەھەللە يولىنىڭ شەرقىدىكى جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى كوچا رايونى قارايدۇ. بۇ يەرگە ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى، سودا - سانائەت بانكىسى، پېزا ئىگىلىك بانكىسى، سوت مەھكىمىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى، ئۇرۇقچىلىق پونكىتى، ئاشلىق ئىدارىسى، تاشقى سودا ئىدارىسى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى، دېھقانچىلىق تېخنىكا كېڭەيتىش مەركىزى، جېلىلىيۈزى بازىرىنىڭ ئورگانلىرى، خەلق قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتى، مېتېئورولوگىيە ئىستانسىسى قاتارلىق 22 ئىدارە، كارخانا، كەسىپىي ئورۇن جايلاشقان.

غەربىي 1 - رايون ئاھالىلەر كومىتېتى ئۇنىڭغا جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسىنىڭ جەنۇبىي، يېڭىمەھەللە يولىنىڭ غەربىدىكى كوچا رايونلىرى قارايدۇ، 9 ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى، 363 ئائىلە، 1750 نوپۇس بار. بۇ يەرگە زىغىر تالاسى زاۋۇتى، سوت ياسالمىلىرى زاۋۇتى، 3 -، 4 -، 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى، سودا - سانائەت ئىدارىسى، 2 - پېنسىك سانائەت ئىدارىسى، تەنتەربىيە كومىتېتى، دورا شىركىتى، سېمونت قۇيۇلما زاۋۇتى، خەلق قوراللىق بۆلۈمى، تۇرلۇك ماللار شىركىتى، 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ، سۇغۇرتا شىركىتى، تاماكا شىركىتى، شىنخۇا كىتابخانىسى، ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى، چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى، كۆچەتخانا، ئەدلىيە ئىدارىسى، ساقچىخانىدىن ئىبارەت 23 كارخانا، كەسىپىي ئورۇن جايلاشقان.

غەربىي 2 - رايون ئاھالىلەر كومىتېتى ئۇنىڭغا جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسىنىڭ شىمالىي، يېڭىمەھەللە يولىنىڭ غەربىدىكى كوچا رايونى قارايدۇ. 17 ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى، 865 ئائىلە، 3884 نوپۇس بار، بۇ، ئاھالە مەركەزلىك ئولتۇراقلاشقان رايون ھېسابلىنىدۇ. بۇ يەرگە سېمونت زاۋۇتى، ھاراق زاۋۇتى، 305 ئالتۇن تەجرىبە پونكىتى، يول ئاسراش ئەترىتى، ياغاچچىلىق كارخانىسى، 1 - بىناكارلىق شىركىتى، شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى، قاتناش ئىدارىسى، ئاپتوموبىل ئەترىتى، ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتى، غۇلجا ئورمانچىلىق مەيدانى، يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى، نېفىت شىركىتى، يېمەك - ئىچمەك شىركىتى، پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى، پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى، رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى، قۇرۇلۇش بانكىسى، باج ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسى، ئورمانچىلىق ئىدارىسى، ئۆلچەم ئىدارىسى، پېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى، بالىلار باغچىسى، مېتال بۇيۇملار شىركىتى، سودا ئىدارىسىدىن ئىبارەت 36 مەمۇرىي، كارخانا، كەسىپىي ئورۇن ۋە 97 سودا - مۇلازىمەت تور نۇقتىسى جايلاشقان.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى: جېلىلىيۈزى كەنت كومىتېتى جېلىلىيۈزى بازىرىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 7 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 579 ئائىلە، 3089 نوپۇس بار. خوتەن مەھەللىسى كەنت كومىتېتى خوتەن مەھەللىسىگە جايلاشقان بولۇپ، 5 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 312 ئائىلە، 1872 نوپۇس بار، دۆڭمەھەللە كەنت كومىتېتى بەشكۆۋرۈك كەنتىگە جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 2 تەبىئىي كەنت، 5 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 603 ئائىلە، 3159 نوپۇس بار. بەشكۆۋرۈك كەنت كومىتېتى جېلىلىيۈزى بازىرىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا 5 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 700 ئائىلە، 3364 نوپۇس بار.

§ 2 . دۆڭمازار بازىرى

دۆڭمازار بازىرى ناھىيە بازىرىنىڭ 32 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، شەرقىي تەرىپى قاش

دەريالىق بىلەن چېگرىداش، غەربى ئونيار يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبى ئۇيغۇر ئۇچئون يېزىسى بىلەن قوشنا، شىمالى ئېدىرلىققا يانداش بولۇپ، مازار يېزىسى بىلەن چېگرىداش، يەر كۆلىمى 27.5 كۋادرات كىلومېتىر، ئۇنىڭغا 4 كەنت كومىتېتى، بىر ئاھالىلەر كومىتېتى، 20 كەنت گۇرۇپپىسى، 4 تەبىئىي كەنت قارايدۇ. 1827 ئائىلە، 9732 نوپۇس بار.

دۆڭمازار بازىرى ئېدىرلىق ئالدىدىكى كەلكۈن تىنما تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان، دېڭىز يۈزىدىن 800 مېتىر ئېگىز، يەر شارائىتى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9.2℃، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 300 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 160 كۈن.

دۆڭمازار بازىرى 1984 - يىل 8 - ئايدا قۇرۇلغان، ئەسلىدىكى دۆڭمازار گۈڭشېمىنىڭ ئارامەھەللە، ئازگال مەھەللىسى، توقاي، دۆڭمازاردىن ئىبارەت 4 چوڭ ئەتىرەتتىن تەركىب تاپقان. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 25 مىڭ 500 مو.

بۇ بازار دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى ئاساس قىلىدۇ، بۇغداي، كۆممىقوناق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلىدۇ، زىغىر، قىچا، ئۇزۇن تالالىق زىغىر ۋە تۇرلۇك كۆكتات قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرمۇ تېرىلىدۇ. 1990 - يىلى ئاشلىق ھوسۇلى 5364 تونىنغا، ياغلىق دان ھوسۇلى 534 تونىنغا يەتتى. چارۋىچىلىقتا قوي، كالا بېقىش ئاساس قىلىنىدۇ. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 11 مىڭ 400 تۇياقنا يەتتى. ئورمانچىلىقنىڭ تەرەققىياتى بىرقەدەر تېز بولدى، 927 مو يەردە ئىھاتە ئورمىنى، ماتېرىيال ئورمىنى، ئىقتىسادىي ئورمان بىنا قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالما، ئۈزۈكتىن ئىبارەت ئىقتىسادىي ئورمان ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. كۆلىمى 774 مو بولۇپ، يىللىق مېۋە ھوسۇلى 497.5 تونىنغا يېتىدۇ.

يېزا - بازار كارخانىسى جەھەتتە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتى ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاش سانائىتى، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش، باقمىچىلىق، خۇمدان قاتارلىقلار بار. قاتناش قۇلايلىق بولۇپ، 5 ناھىيىگە تۇتىشىدۇ، يولۇچى ئوبوروت مىقدارى كۆپ. بازار ئىچىگە ئىلى يولۇچى تىرانسپورت شىركىتىنىڭ بېكىتى، ناھىيىلىك نەپىت شىركىتى ماي ئىسكىلاتى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىخانىسى، سوت كوللېگىمىسى، سودا-سانائەت پونكىتى، باج پونكىتى، پوچتا - تېلېگراف پونكىتى، بانكا ئامانەت پونكىتى، ئاشلىق پونكىتى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

بازاردا تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، دۇكان، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى، شەخسىي ماگىزىن قاتارلىق سودا تور - نۇقتىلىرى بار، بازار ئىچىدە ئوتتۇرا مەكتەپ، باشلانغۇچ مەكتەپ، كىنوخانا، دوختۇرخانا، رادىئو ئۇزۇلى، تەتقىقاتبىيە مەيدانى، مەدەنىيەت پونكىتى، شەخسىي سىنئالغۇ قويۇش ئورنى، مەدەنىيەت ئۆيى، كۆتۈپخانا قاتارلىق مەدەنىيەت - ماتارىپ ئورۇنلىرى بار.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

دۆڭمازار بازىرى ئاھالىلەر كومىتېتى　تۇرۇشلۇق ئورنى بازارلىق ھۆكۈمەتتە. ئۇنىڭغا ئورگان، كارخانا، كەسىپى ئورۇنلار قارايدۇ، 369 ئائىلە، 1616 نوپۇس بار.

دۆڭمازار كەنت كومىتېتى　دۆڭمازار كەنتىگە جايلاشقان، ئۇنىڭغا 3 تەبىئىي كەنت، 8 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 565 ئائىلە، 3038 نوپۇس بار.

ئازگال مەھەللە كەنت كومىتېتى　بۇنىڭغا 2 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 211 ئائىلە، 1242 نوپۇس بار.

ئارا مەھەللە كەنت كومىتېتى　بۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 255 ئائىلە، 1479 نوپۇس بار.

توقاي كەنت كومىتېتى　بۇ تۈگمەنبېشى كەنتىگە جايلاشقان. ئۇنىڭغا 3 تەبىئىي كەنت، 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 427 ئائىلە، 2357 نوپۇس بار.

§ 3 . دادامتۇ يېزىسى

دادامتۇ يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 16 كىلومېتىر غەربىگە جايلاشقان، شەرقى پەنجىم يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، غەربى، جەنۇبى غۇلجا شەھىرىگە يېقىن، شىمالى ئويمانبۇلاق بىلەن چېگىرىداش، يەر كۆلىمى 57.50 كۋادرات كىلومېتىر، ئىككى تاشيول يېزا تەۋەسىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. بۇ يېزىغا 5 كەنت كومىتېتى، 5 تەبىئىي كەنت، 44 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 3809 ئائىلە، 20 مىڭ 244 نوپۇس بار. يېزىلىق ھۆكۈمەت ئۇلاستاي كەنتىدە.

دادامتۇ يېزىسى 1984 - يىل 8 - ئايدا قۇرۇلغان، يېزا تەۋەسى تاغ ئالدى كەلكۈن - تىنىما يانتۇ تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان، يەر شارائىتى شىمالىي تەرىپى ئېگىز، جەنۇبىي تەرىپى پەس، دېڭىز يۈزىدىن 600 — 800 مېتىر ئېگىز، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8.4°C، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 300 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 153 كۈن.

1990 - يىلدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 48 مىڭ 900 مو، ئوتلاق 75 مىڭ مو. ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقوناق، شال، ياغلىق دان قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. شۇ يىلى ئائىلىق 13 مىڭ 338 تونناغا، ياغلىق دان 426 تونناغا، يىل ئاخىردا قولدا قالغان چارۋا 29 مىڭ 288 تۇياقتا، ئورمان كۆلىمى 13 مىڭ 212 موغا، مېۋىلىك باغ 3647 موغا، يىللىق مېۋە ھوسۇلى 3426 تونناغا يەتتى.

يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن خۇمدان، ياغاچ ماتېرىيال زاۋۇتى، گىلەم كارخانىسى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى، كۆمۈركېنى، فارفور زاۋۇتى، توخۇ فېرمىسى قاتارلىقلار بار.

يېزا تەۋەسىدە ئوتتۇرا مەكتەپ، باشلانغۇچ مەكتەپ، كىنوخانا، رادىئو ئۇزىلى، مەدەنىيەت ئۆيى، كۈتۈپخانا، شەخسىي سىنئالغۇ قويۇش ئورنى، يېزا دوختۇرخانىسى، كەنت سەھىيە پونكىتى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىخانىسى، باج پونكىتى، سودا - سانائەت پونكىتى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، تۇرلۇك ماللار ماگىزىنى، شەخسىي سودا دۇكىنى قاتارلىقلار بار. يېزا تەۋەسىگە ئىلى ئوبلاستىغا قاراشلىق نوغايتۇ كۆمۈركېنى، ئىلى ئېلېكتر ئىستانسىسى نوغايتۇ ترانسفورماتور پونكىتى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

ئۇلاستاي كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 7 ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى ۋە ئۇلاستاي، بوزدىن ئىبارەت 2 تەبىئىي كەنت قارايدۇ، 592 ئائىلە، 3021 نوپۇس بار.

دادامتۇ كەنت كومىتېتى بۇ، ئاراداداماتۇ كەنتىگە جايلاشقان، ئۇنىڭغا 7 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 915 ئائىلە، 4816 نوپۇس بار.

نوغايتۇ كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 14 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 1194 ئائىلە، 6755 نوپۇس بار.

تۆۋەنكى ئاقتۆپە كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 9 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 569 ئائىلە، 2970 نوپۇس بار.

بۇلاقدادامتۇ كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 7 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 480 ئائىلە، 2469 نوپۇس بار. يېزىغا بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردا 59 ئائىلە، 213 نوپۇس بار.

§ 4 . پەنجىم يېزىسى

پەنجىم يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 9 كىلومېتىر غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، شەرقى تۇرپانىيۇزى يېزىسىغا تۇتىشىدۇ، جەنۇبى ئاقتۆستەڭگە يانداش بولۇپ، غۇلجا شەھىرى بايكۆل كەنتى بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ. شىمالى ئىدىرلىق تاغلىق رايونغا يانداش، يەر كۆلىمى 59. 54 كۋادرات كىلومېتىر، ئۇنىڭغا 7 تەبىئىي كەنت، 7 كەنت كومىتېتى، 27 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 3291 ئائىلە، 18 مىڭ 308 نوپۇس بار. يېزا تەۋەسىدە ئوبلاستقا قاراشلىق پىلىچى كۆمۈركېنى بار.

پەنجىم يېزىسى پىلىچى جىلغىسىنىڭ شەرق ۋە غەرب تەرىپىدىكى ئىدىرلىق ئېتىكىگە جايلاشقان بولۇپ، يېرى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ، شىمالىي تەرىپى ئىدىرلىق ۋە تاغلىق رايون بولۇپ يايلاق، كۆزلەك، كۆكلەم ھېسابلىنىدۇ. جەنۇبى دېھقانچىلىق رايونى بولۇپ، يېرى مۇنبەت، ئېرىق - ئۆستەڭلىرى يۇرۇشلەشكەن، ھاۋا كىلىماتى مۆتىدىل، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8.9℃، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 330 مىللىمېتىر، دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ قىروسىز مەزگىلى 153 كۈن. يېزا تەۋەسىدىكى پىلىچى دەريالىق ئوتتۇراتاغ دەريالىق ئېقىنىغا تەۋە بولۇپ، 4 پەسىلدە سۇ ئۈزۈلمەيدۇ، سۇ ئېنېرگىيە بايلىقى مول.

يېزا بويىچە دېھقانچىلىق ئاساس، چارۋىچىلىق قوشۇمچە قىلىنىدۇ. 1990 - يىلى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 45 مىڭ موغا يەتتى، بۇغداي، كۆممىقوناق، شال قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرى، زىغىر، قىچا، ياغلىق ئاپتاپپەرەز، قىزىلچا، كۆكتات قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. ئېلىنغان ئاشلىق 14 مىڭ 100 تونىنغا، ياغلىق دان 299 تونىنغا، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 30 مىڭ 135 تۇياقنا يەتتى، ئالما، شاپتۇل، ئۈزۈك، ئۈزۈم قاتارلىق مېۋىلەر كۆپ چىقىدۇ.

يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن بىناكارلىق - قۇرۇلۇش كارخانىسى، كىچىك كۆمۈركان، ئۇن - ياغ زاۋۇتى، كىيىم تىكىش كارخانىسى بار. قاتناش قۇلايلىق، سالا ئېتىمز، ئۇرمان، يوللار تولۇق يۇرۇشلەشكەن. يېزا بىلەن كەنت ئوتتۇرىسىدىكى يوللارمۇ راۋانلاشقان. ياپېنچىل دەل - دەرەخلەر ئاجايىپ ياراشقان بولۇپ، كىشىگە ئاجايىپ ھوزۇر بەخش ئېتىدۇ.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى بۇ يەردە پىرلا باشلانغۇچ مەكتەپ بار ئىدى. 1990 - يىلى پىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 8 باشلانغۇچ مەكتەپ، دوختۇرخانا، كىنوخانا، مەدەنىيەت ئۆيى، رادىئو پونكىتى، خۇسۇسىي سىنتالغۇ قويۇش نۇقتىسى قاتارلىق مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە ئاپپاراتلىرى بار بولدى.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

يۇقارقى پەنجىم كەنت كومىتېتى تۇرۇشلۇق ئورنى يۇقارقى پەنجىم كەنتىدە، ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 523 ئائىلە، 2966 نوپۇس بار.

ئاراپەنجىم كەنت كومىتېتى تۇرۇشلۇق ئورنى ئارامەھەللە كەنتىدە، ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 464 ئائىلە، 2603 نوپۇس بار.

پىلىچى كەنت كومىتېتى تۇرۇشلۇق ئورنى يېڭىئاۋات كەنتىدە، ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 384 ئائىلە، 2399 نوپۇس بار.

ئاقتۆپە كەنت كومىتېتى تۇرۇشلۇق ئورنى ئاقتۆپە كەنتىدە، ئۇنىڭغا 5 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 754 ئائىلە، 3800 نوپۇس بار.

تاختۇرى كەنت كومىتېتى تۇرۇشلۇق ئورنى تاختۇرى كەنتىدە، ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى

قارايدۇ، 373 ئائىلە، 2091 نوپۇس بار.
تۆۋەنكى پەنجىم كەنت كومىتېتى تۇرۇشلۇق ئورنى تۆۋەنكى پەنجىم كەنتىدە، ئۇنىڭغا 5 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 425 ئائىلە، 2381 نوپۇس بار.
چۆلباغ كەنت كومىتېتى تۇرۇشلۇق ئورنى چۆلباغ كەنتىدە، ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 368 ئائىلە، 2068 نوپۇس بار.

§ 5 . تۇرپانىيۇزى يېزىسى

بۇ يېزا ناھىيە بازىرىنىڭ 4 كىلومېتىر غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، شەرقى جىرغىلاڭ دەريالىق ئارقىلىق جىلىلىيۇزى بازىرى بىلەن چېگرىداش، غەربى پەنجىم يېزىسى بىلەن قوشنا، شىمالى تاغلىق رايوندىكى ئېدىرلىق بىلەن يانداشىدۇ، جەنۇبى ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنى ۋە خۇدىيارىيۇزى يېزىسى بىلەن ئۇستەڭ ئارقىلىق ئايرىلىپ ئۇزۇنارا قارىشىپ تۇرىدۇ، كۆلىمى 110 كۋادرات كىلومېتىر، ئۇنىڭغا 6 كەنت كومىتېتى، 6 تەبىئىي كەنت، 36 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 3277 ئائىلە، 17 مىڭ 667 نوپۇس بار.

يېزا تەۋەسىدە تاغ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئايىيورۇق قەلئەسىنىڭ خارابىسى بار. يېزا دائىرىسى شىمالىي قىسمىدىكى تاغلىق ئېدىرلىق رايون ۋە جەنۇبىي قىسمىدىكى تىنما تۈزلەڭلىكتىن ئىبارەت 2 قىسىمغا بۆلۈنگەن، شىمالىي تاغلىق رايون بۇ يېزىنىڭ كۆكلەم، ياياق، كۈزلەك، قىشلىق بولۇپ، كۆلىمى 94 مىڭ 500 مو، دېڭىز يۈزىدىن 900 — 1700 مېتىر ئېگىز، جەنۇبىي تەرىپىدىكى تۈزلەڭلىك دېھقانچىلىق رايونى بولۇپ، كۆلىمى 71 مىڭ مو، يېرى شەرقتىن غەربىي جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 700 — 800 مېتىر ئېگىز، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8.9°C، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 330 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 164 كۈن. ھاۋا كىلىماتى ھەم دېھقانچىلىققا، ھەم چارۋىچىلىققا باب كېلىدۇ، قىشتا ئىنىۋېرسىيە قاتلىمى بولغاچقا، ئالما ۋە ئۈزۈكتىن كۆپ ھوسۇل ئېلىنىدۇ.

بۇ يېزا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ، تېرىلغۇ يېرى 38 مىڭ 500 مو، بۇغداي، كۆممەقوناق، زىغىر، قىچا، قىزىلچا، كۆكتات قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. 1990 - يىلى ئېلىنغان ئاشلىق 9898 تونناغا، ياغلىق دان 393 تونناغا، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 13 مىڭ 828 گە، يىللىق مېۋە ھوسۇلى 962 تونناغا يەتتى. چوڭ ۋە ئوتتۇرا تىپتىكى تراكتوردىن 36 سى، كىچىك تراكتوردىن 52 سى، كومبايىندىن 16 سى بار.

يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن ئۇن تارتىش، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش، رېمونتچىلىق، ترانسپورت، باقمىچىلىق قاتارلىق كەسىپلەر بار. مەدەنىيەت، سەھىيە، رادىئو ئۇزىلى، مەدەنىيەت پونكىتى، كىنوخانا ۋە بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 7 باشلانغۇچ مەكتەپ بار، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 3179، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 215. تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، دوختۇرخانا بار، كەنتلەردە مەدەنىيەت ئۆيى، سىنىمالغۇ ئۆيى، داۋالاش ئۆيى قاتارلىقلار بار.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

يۇقارقى تۇرپانىيۇزى كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 8 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 598 ئائىلە، 3280 نوپۇس بار.

ئوتتۇرا تۇرپانىيۇزى كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 8 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 534 ئائىلە، 2883 نوپۇس بار.

تۈۋەنكى تۈرپانىيۈزى كەنت كومىتېتى　ئۈنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 455 ئائىلە، 2639 نوپۇس بار.

كېپەكيۈزى كەنت كومىتېتى　ئۈنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 424 ئائىلە، 2388 نوپۇس بار.

يۇقارقى روزىمەتيۈزى كەنت كومىتېتى　ئۈنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 749 ئائىلە، 3743 نوپۇس بار.

تۈۋەنكى روزىمەتيۈزى كەنت كومىتېتى　ئۈنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 337 ئائىلە، 1852 نوپۇس بار. يېزىلىق ئورگانلاردا 180 ئائىلە، 822 نوپۇس بار.

§ 6 . خۇدىياريۈزى يېزىسى

خۇدىياريۈزى يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 10 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان، شەرقى ئۈچئۇن خۇيزۇ يېزىسى بىلەن، غەربى غۇلجا شەھىرى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبى يېزا ئىگىلىك 4 - شى 70 - تۈەن بىلەن چېگرىداش. شىمالىي تەرىپى شىمالىي تارماق ئۆستەڭگە تۇتىشىدۇ، كۆلىمى 55.97 كۋادرات كىلومېتىر. غۇلجا — كۇنەس ئاشيولى مۇشۇ يېزا تەۋەسىدىن ئۆتىدۇ، قاتناش قۇلايلىق، يېزىغا 9 كەنت كومىتېتى، 9 تەبىئىي كەنت، 44 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 2953 ئائىلە، 16 مىڭ 170 نوپۇس بار. يېزىلىق ھۆكۈمەت خۇدىياريۈزى كەنتىدە.

بۇ يېزا تۈزلەڭلىككە جايلاشقان، يېرى تەكشى، دېگىز يۈزىدىن 700 — 750 مېتىر ئېگىز، ھاۋا كىلىماتى مۆتىدىل، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 7.7°C، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 280 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 153 كۈن، تېرىلغۇ يېرى 45 مىڭ 700 مو، ئاقتۇستەڭدىن سۇ باشلىنىدۇ.

يېزا ئىگىلىكى ئاساس قىلىنىدۇ، بۇغداي، كۆممىقوناق، شال، زىغىر، قىچا، قىزىلچا، ئۇزۇن تالالىق زىغىر، سېرىق پۇرچاق، كۆكتاماكا قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. 1990 - يىلى يېزا بويىچە ئېلىنغان ئاشلىق 10 مىڭ 186 تونناغا، ياغلىق دان 421 تونناغا، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 19 مىڭ 748 تۇياقتا، ئالما، ئۈرۈك، شاپتۇل، نەشپۈت، ياڭاق، ئۈزۈم قاتارلىق مېۋىلەرنىڭ يىللىق ھوسۇلى 4.329 تونناغا يەتتى.

يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن ئۇن زاۋۇتى، ياغ زاۋۇتى، ھاراق زاۋۇتى، خۇمدان، ياغاچ ماتېرىيال زاۋۇتى، گىلەم كارخانىسى، سېمونت قۇيۇلما زاۋۇتى، پېرلىيىت زاۋۇتى، تېرە - يۇڭ زاۋۇتى، سۈت پاراشوكى زاۋۇتى، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش ئەتىرىتى، كۆمۈر كېنى بار. يېزىدا يەنە تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، دۇكان، بانكا تىجارەت پونكىتى، باج پونكىتى، سودا - سانائەت پونكىتى، پوچتىخانا، شىنخۇا كىتابخانىسى، ئۇن دۇكىنى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىخانىسى بار. يەنە بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 8 باشلانغۇچ مەكتەپ، بىر دوختۇرخانا، 8 شىپاخانا، رادىئو ئۇزىلى، شىنئالغۇ قويۇش ئۆيى، مەدەنىيەت ئۆيى قاتارلىق مەدەنىيەت مۇئەسسەسىلىرى بار.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

يۇقارقى خۇدىياريۈزى كەنت كومىتېتى　ئۈنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 295 ئائىلە، 1582 نوپۇس بار.

تۈۋەنكى خۇدىياريۈزى كەنت كومىتېتى　ئۈنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 279 ئائىلە، 1422 نوپۇس بار.

ئورمان كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 7 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 415 ئائىلە، 2252 نوپۇس بار.
قاغلىق مەھەللە كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 429 ئائىلە، 2271 نوپۇس بار.
قوتانتام كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 398 ئائىلە، 2208 نوپۇس بار.
بوستان كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 270 ئائىلە، 1475 نوپۇس بار.
يۇقارقى تاجىئون كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 242 ئائىلە، 1334 نوپۇس بار.
تۆۋەنكى تاجىئون كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 139 ئائىلە، 782 نوپۇس بار.
گەمە كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 7 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 422 ئائىلە، 2590 نوپۇس بار.
يېزىلىق ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردا 64 ئائىلە، 254 نوپۇس بار.

§ 7 . سادىقيۇزى يېزىسى

سادىقيۇزى يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 5 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، شەرقى توققۇزتارا كەنتى بىلەن، غەربى جىرغىلاڭ دەريالىق بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبى مەمەيار كەنتى بىلەن چېگرىداش، شىمالى ئاقتۇمسەڭگە تۇتىشىدۇ، كۆلىمى 09 . 13 كۋادرات كىلومېتىر، ئۇنىڭغا يۇقارقى سادىقيۇزى بىلەن تۆۋەنكى سادىقيۇزىدىن ئىبارەت 2 كەنت كومىتېتى، 19 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ. 893 ئائىلە، 5357 نوپۇس بار.

يېزىلىق ھۆكۈمەت سادىقيۇزى كەنتىدە.

يېزا تەۋەسىنىڭ يېرى دېڭىز يۈزىدىن 720 مېتىر ئېگىز، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 9 . 1، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 330 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 164 كۈن. بۇغداي، كۆمىسقوناق، پۇرچاق، قىچا، قىزىلچا، ئۈزۈن تالالىق زىغىر، قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. بۇ يېزا ناھىيىنىڭ ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش بازىسى ھېسابلىنىدۇ.

1990 - يىلى تېرىلغۇ يەر 13 مىڭ 500 مو بولۇپ، ئېلىنغان ئاشلىق 3674 تونىنغا، ياغلىق دان 165 تونىنغا، قولدا قالغان چارۋا 13 مىڭ 442 تۇياقنا يەتتى. ئۇن زاۋۇتى، بىناكارلىق ئەترىتى، پوپايكا زاۋۇتى، ئەمىنات - سودا كوپېراتىپى، سودا - سانائەت پونكىتى، باج پونكىتى، بانكا تىجارەت پونكىتى، ئوتتۇرا مەكتەپ، باشلانغۇچ مەكتەپ، دوختۇرخانا قاتارلىق كارخانا، كەسىپي ئورۇنلار بار.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

يۇقارقى سادىقيۇزى كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 10 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 472 ئائىلە، 2821 نوپۇس بار.

تۆۋەنكى سادىقيۇزى كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 9 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 417 ئائىلە، 2514 نوپۇس بار. يېزا ئورگىنىدا 4 ئائىلە، 22 نوپۇس بار.

§ 8 . موللىتوختىيۇزى يېزىسى

1984 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن گۈڭشې ئايرىلغاندا بۇ يېزا ئەسلىدىكى جېلىلىيۇزى گۈڭشېسىدىن بۆلۈنۈپ

چىقتى.

بۇ يېزا ناھىيە بازىرىنىڭ 5 كىلومېتىر شەرقىگە جايلاشقان. شەرقىي تەرىپى ياشلار ئۆستىكى ئارقىلىق ئايرىلىپ چۈلۈقاي يېزىسىنىڭ ئورنىلىق كەنتى بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ، غەربى جەنۇبى جېلىلىيۈزى بازىرىغا تۇتىشىدۇ، جەنۇبى ئاقئۆستەڭگە، شىمالى تاغلىق ئېدىرلىققا تۇتىشىدۇ، كۆلىمى 25.5 كۋادرات كىلومېتىر. ئۇنىڭغا 4 كەنت كومىتېتى، 14 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 1547 ئائىلە، 8207 نوپۇس بار.

يېزىلىق ھۆكۈمەت ۋۇگۇك كەنتىدە.

بۇ يېزا تاغ ئالدى تىنما تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان. يېرى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ، يېرى دېڭىز يۈزىدىن 740 — 900 مېتىر ئېگىز، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9.1℃، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 330 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 164 كۈن. قۇرۇقلۇق تىپىدىكى كىلىماتقا تەۋە.

يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس، چارۋىچىلىقنى قوشۇمچە قىلىدۇ. بۇغداي، كۆممىقوناق، قىچا، ئاپتاپپەرەس، قىزىلچا، كۆكتاماكا، قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. 1990 - يىلدىكى تېرىلغۇ يەر 24 مىڭ 600 مو بولۇپ، ئېلىنغان ئاشلىق 5026 تونىنغا، ياغلىق دان 485 تونىنغا، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 10 مىڭ 556 تۇياقنا يەتتى. مېۋىلىك دەرەخلەردىن ئالما، ئۈرۈك، شاپتۇل، ئۈزۈم بار، كۆلىمى 295.5 مو، يىللىق مېۋە ھوسۇلى 114 تونىنا.

قاتناش قۇلايلىق، ناھىيە بازىرىدىن چۈلۈقايغا بارىدىغان ئاسفالت يول يېزا تەۋەسىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. يېزا - بازار كارخانىسىدىن ئۇن - ياغ زاۋۇتى، كۆمۈركېنى، خۇمدان قاتارلىقلار بار. بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 4 باشلانغۇچ مەكتەپ بولۇپ، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 107، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 1440؛ 3 شىپاخانا، 7 تىببىي خادىم، 6 كېسەل كارىۋىتى بار. يەنە تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، بانكا تىجارەت پونكىتى، مال دوختۇرلۇق پونكىتى، دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتى، يېزا ئىقتىسادىنى باشقۇرۇش پونكىتى، باج پونكىتى قاتارلىق ئاپپاراتلار بار.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

مولىلتوختىيۈزى كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 5 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 563 ئائىلە، 3386 نوپۇس بار.

بارات مەھەللىسى كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 2 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 165 ئائىلە، 841 نوپۇس بار.

يۇقارقى ۋۇگۇك كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 299 ئائىلە، 1580 نوپۇس بار.

تۆۋەنكى ۋۇگۇك كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 413 ئائىلە، 1961 نوپۇس بار. يېزا دەرىجىلىك ئورگانلاردا 107 ئائىلە، 439 نوپۇس بار.

§ 9 . چۈلۈقاي يېزىسى

چۈلۈقاي يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 11 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان، شەرقى ئەۋلىيا يېزىسى بىلەن قوشنا، غەربى مولىلتوختىيۈزى يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبى ئاقئۆستەڭ، شىمالى ئېدىرلىق تاغلىق رايونغا تۇتىشىدۇ. ئۇنىڭغا ئورنىلىق، چۈلۈقاي، ساي مەھەللە، يۇقارقىتام، يۇقارقى يېڭىشەھەر، تۆۋەنكى

يېڭىشەھەردىن ئىبارەت 6 كەنت كومىتېتى، 31 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 1675 ئائىلە، 9508 نوپۇس بار.

شىمالىي تەرىپى تاغلىق ئېدىرلىق بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 900 — 2500 مېتىر ئېگىز، 149 مىڭ مو يايلاق، 164 مىڭ مو كۆكلەم ۋە كۈزلەك، 28 مىڭ مو بىنا قىلىنغان ئوتلاق بار. جەنۇبىدىكى يانتۇ تۈزلەڭلىك دېھانچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9.1℃، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 350 مىللىمېتىر. قىروسىز مەزگىلى 160 كۈن. يېزا ئىگىلىكى ئاساس، چارۋىچىلىق قوشۇمچە قىلىنىدۇ. بۇغداي، كۆممىقوناق، قىچا، كۆكتات قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 24 مىڭ 300 مو بولۇپ، ئېلىنغان ئاشلىق 3391 تونىنغا، ياغلىق دان 302 تونىنغا، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 21 مىڭ 591 ئۇياقتا، ئالما، ئۈزۈك، نەشپۈت، شاپتۇل، ياڭاق، ئەنجۈر قاتارلىق مېۋىلەرنىڭ يىللىق ھوسۇلى 579 تونىنغا يەتتى.

ئۇن - ياغ زاۋۇتى، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش ئەتىرىتى، توك بىلەن تەمىنلەش پونكىتى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، پوچتا - تېلېگراف پونكىتى، ساقچىخانا، باج پونكىتى، سودا - سانائەت پونكىتى، رادىئو ئۇزېلى، دوختۇرخانا، كىنوخانا، بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 6 باشلانغۇچ مەكتەپ بار.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

ئورىنلىق كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 7 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 330 ئائىلە، 2029 نوپۇس بار.

چۈلۈقاي كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 213 ئائىلە، 1308 نوپۇس بار.

ساي مەھەللە كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 8 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 389 ئائىلە، 2257 نوپۇس بار.

بۇقارقىتام كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 246 ئائىلە، 1429 نوپۇس بار.

بۇقارقى يېڭىشەھەر كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 179 ئائىلە، 952 نوپۇس بار.

تۆۋەنكى يېڭىشەھەر كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 318 ئائىلە، 1533 نوپۇس بار.

§10 . ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى

ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى تۈز سىزىق بويىچە ھېسابلىغاندا ناھىيە بازىرىنىڭ 12 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان. شەرقى ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن قوشنا. جەنۇبى يېزا ئىگىلىك 4 - شى 70 - تۇەن ۋە دولان دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن چېگرىداش، غەربى جىرغىلاڭ دەرياسىغا، شىمالى چۈلۈقاي ۋە سادىقبۇزى يېزىسىغا توتىشىدۇ. شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 19.2 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 7 كىلومېتىر، كۆلىمى 116.77 كۋادرات كىلومېتىر. ئۇنىڭغا 15 كەنت كومىتېتى، 92 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 6315 ئائىلە، 38 مىڭ 48 نوپۇس بار.

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئۇچئون كەنتىدە.

بۇ يېزا تىنما تۈزلەڭلىكىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان، يېرى دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە 700 — 900 مېتىر ئېگىز، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8.2℃، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 300

مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 160 كۈن. تۆپرىقى قارا چىلان تۆپراق، شىمالىي تەرىپىدە ئاقتۆستەك، جەنۇبىي تەرىپىدە ئىتتىپاق ئۆستىگى بولغاچقا، ناھايىتى ياخشى سۇغىرىش شارائىتىغا ئىگە. 1990 - يىلدىكى تېرىلغۇ يېرى 114 مىڭ 400 مو بولۇپ، ئېلىنغان ئاشلىق 29 مىڭ 70 تونىنغا، يافلىق دان 1760 تونىنغا، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 55 مىڭ 45 تۇياقتا يەتتى.

يېزا ئىگىلىكى ئاساس، چارۋىچىلىق قوشۇمچە قىلىنىدۇ، ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن بۇغداي، كۆمىستوناق، شال، ئاققوناق، پۇرچاق تېرىلىدۇ. ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن قىچا، قىزىلچا، زىغىر، كۆك تاماكا قاتارلىقلار تېرىلىدۇ. يېزا تەۋەسىدىكى سالا ئېتىزلار تەكشى، بۇ يېزا ناھىيىنىڭ ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بولۇپ، كۆپ يىلدىن بېرى ئۇدا مەملىكەتلىك، ئاپتونوم رايونلۇق، ئوبلاستلىق، ۋىلايەتلىك، ناھىيىلىك ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش زاۋۇتى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى، پەنەركە زاۋۇتى، ياغاچ ماتېرىيال زاۋۇتى، يەم - خەشەك زاۋۇتى، يىپەك زاۋۇتى قاتارلىقلار بار.

يېزىدا مەدەنىيەت پونكىتى، ياشلار - ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت سارىيى، كىنوخانا، رادىئو ئۇزىلى، تەنتەربىيە مەيدانى، كۆڭۈل ئېچىش ئۆيى، تەسىنات - سودا كوپېراتىپى، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى، بانكا تىجارەت پونكىتى، باج پونكىتى، سودا - سانائەت پونكىتى، ساقچىخانا قاتارلىقلار بار. يېزا تەۋەسىگە ئىتتىپاق ئېلېكتر ئىستانسىسى ئۈچۈن ترانسفورماتور پونكىتى، ئىلى ۋىلايەتلىك قاش دەريا باشقارمىسىنىڭ 2 - باشقۇرۇش پونكىتى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

2 ئونتۇرا مەكتەپ، 18 باشلانغۇچ مەكتەپ بار، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 529، ئوقۇغۇچى 8021. يېزىدا دوختۇرخانا، كەنتلەردە سەھىيە پونكىتى بولۇپ، ئادەتتىكى كېسەللەرنى شۇ جايدا داۋالىيالايدۇ.

ئاممىۋى مەدەنىيەت - تەنتەربىيە پائالىيىتى جانلانغان، خۇيزۇلارنىڭ «خۇائەرخۇي»، ئۇيغۇرلارنىڭ «مەشرەپ» پائالىيەتلىرىنى ھەر مىللەت ئاممىسى ياخشى كۆرىدۇ. ۋاسكېتبول، ۋالىبول، ئارغامچا تارتىشىش، شاھمات قاتارلىق تەنتەربىيە پائالىيىتى يېزىنىڭ ھەممە جايلىرىدا ئومۇملاشقان، بۇ يېزا مەملىكەتلىك ئاممىۋى تەنتەربىيىدىكى ئىلغار ئورۇن بولدى، يېزىنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى تەكلىپكە بىنائەن مەملىكەتلىك 3 -، 4 -، 5 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ۋە 11 - نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ كۆرەك پائالىيىتىگە قاتناشتى.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

ئۈچئون كەنت كومىتېتى　بۇنىڭغا 10 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 930 ئائىلە، 5658 نوپۇس بار.

توخۇچىيوزى كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 11 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 677 ئائىلە، 4140 نوپۇس بار.

توققۇزتارا كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 8 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 405 ئائىلە، 2319 نوپۇس بار.

يۇقارقى بەشئون كەنت كومىتېتى　بۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 231 ئائىلە، 1617 نوپۇس بار.

تۆۋەنكى بەشئون كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 209 ئائىلە، 1207 نوپۇس بار.

مەمەيۇزى كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 10 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 672 ئائىلە، 3873 نوپۇس بار.

ئىككىئون كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 195 ئائىلە، 1151 نوپۇس بار.

ئىسلامىيوزى كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 7 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 528 ئائىلە، 2994 نوپۇس

بار.
ئالتىئۆي كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 7 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 481 ئائىلە، 2875 نوپۇس بار.
يۇقارقى خوجاڭگۈك كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 195 ئائىلە، 1239 نوپۇس بار.
تۆۋەنكى خوجاڭگۈك كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 370 ئائىلە، 2387 نوپۇس بار.
شىنخۇ كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 192 ئائىلە، 1174 نوپۇس بار.
يۇقارقى ئابلاش كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 472 ئائىلە، 2909 نوپۇس بار.
ئاراتئابلاش كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 195 ئائىلە، 1304 نوپۇس بار.
تۆۋەنكى ئابلاش كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 414 ئائىلە، 2555 نوپۇس بار.
يېزىغا قاراشلىق ئورگان ئاھالە كومىتېتى 149 ئائىلە، 646 نوپۇس بار.

§ 11 . ئونيار يېزىسى

ئونيار يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 24 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، شەرقى دۆڭمازار بازىرى بىلەن قوشنا، غەربى ئۈچئون خوجىزۇ يېزىسى، جەنۇبى يېڭىتام يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، شىمالى تاغ ئېتىرلىقىغا ياندىش، كۆلىمى 120 كۋادرات كىلومېتىر، ئۇنىڭغا 7 كەنت كومىتېتى، 36 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 3580 ئائىلە، 20 مىڭ 16 نوپۇس بار. يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى ئارا مەھەللە كەنتىدە.

يېزىنىڭ يېرى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 700 — 750 مېتىر ئېگىز بولۇپ، دېھقانچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ، كىلىماتى قۇرۇقلۇق تىپىدىكى يېرىم قۇرغاق كىلىماتقا تەۋە، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8.2℃، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 300 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 160 كۈن.

دېھقانچىلىق ئاساس، چارۋىچىلىق ۋە ئورمانچىلىق قوشۇمچە قىلىنىدۇ. 1990 - يىلى تېرىلغۇ يېرى 73 مىڭ 200 مو بولۇپ، بۇغداي، كۆمىسقوناق، قىچا، قىزىلچا، ئۇزۇن تالالىق زىغىر، كۆكتاماكا قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلدى. ئېلىنغان ئاشلىق 18 مىڭ 334 تونىنغا، ياغلىق دان 1189 تونىنغا، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 35 مىڭ 532 تۇياقنا يەتتى.

يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن كۆمۈركېنى، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش ئەترىتى، ياغاچ ماتېرىيال زاۋۇتى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى قاتارلىقلار بار. يېزا تەۋەسىدە قاتناش قۇلايلىق، غۇلجا - كۈنەس تاشيولى يېزا تەۋەسىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، يېزا بىلەن كەنتلەر ئارا ئاددىي تاشيوللار تۇتاشقان.

يېزا ئىگىلىكىنىڭ ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى بىرقەدەر يۇقىرى، يېزا بويىچە چوڭ ۋە ئوتتۇرا تىپتىكى تراكتورىدىن 91 ى، سېيالكىدىن 66 سى، كومبايىنىدىن 5 ى، چوڭ ۋە ئوتتۇرا تىپتىكىسى تراكتورغا سۈرىتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمانىدىن 249 ى، ئۇرۇق تاللاش ماشىنىسىدىن 3 ى، ئاپتوموبىلدىن 5 ى، كىچىك تراكتوردىن 176 سى بار.

يېزىدا تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى، كىنوخانا، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى، بانكا تىجارەت پونكىتى، پوچتا ـ تېلېگراف پونكىتى، باج پونكىتى، ساقچىخانا، سودا ـ سانائەت پونكىتى، رادىئو ئۈزىلى، شەخسىي ماگىزىن قاتارلىقلار بار. كەنتلەردە تەمىنات ـ سودا ماگىزىنى ۋە پارچە سېتىش تور ـ نۇقتىسى بار، ئىقتىسادى گۈللەنگەن.

يېزىدا بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 7 باشلانغۇچ مەكتەپ، بىر دوختۇرخانا، كەنتلەردە كۆپ جايدا سەھىيە پونكىتى بار.

1990 ـ يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

ئۈيغۇر بۇلۇكەي كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 744 ئائىلە، 4074 نوپۇس بار.

بۇقارقى ئونيار كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 379 ئائىلە، 2171 نوپۇس بار.

تۆۋەنكى ئونيار كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 7 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 558 ئائىلە، 3326 نوپۇس بار.

غوجاش كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 408 ئائىلە، 2226 نوپۇس بار.

يېڭىمەھەللە كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 522 ئائىلە، 3128 نوپۇس بار.

ھېدىلىيۇزى كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 584 ئائىلە، 3365 نوپۇس بار.

دولان كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 249 ئائىلە، 1443 نوپۇس بار.

يېزا دەرىجىلىك ئىدارىلاردا 64 ئائىلە، 283 نوپۇس بار.

§ 12 . مازار يېزىسى

مازار يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 35 كىلومېتىر شەرقىگە جايلاشقان، شەرقى نىلقا ناھىيىسى بىلەن چېگرىداش، غەربى ئونيار يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبى دۆڭمازار بازىرى بىلەن قوشنا، شىمالى بوربوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئومۇمىي كۆلىمى 90 كۋادرات كىلومېتىر. تېرىلغۇ يېرى 15 مىڭ 500 مو، ئوتلىقى 76 مىڭ مو، بوزىير 14 مىڭ مو، ئورمان 5000 مو، ئۇنىڭغا 5 كەنت كومىتېتى، 18 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 1237 ئائىلە، 7170 نوپۇس بار.

بۇ يېزا بوربوسۇن جىلغىسىنىڭ تۆۋەن تەرىپى، ئابرال تېغى شىمالىي ئېتىكى جىلغىسىدىكى ئېدىرلىققا جايلاشقان، يەر تۈزۈلۈشى ئېگىز ـ پەس، دېڭىز يۈزىدىن 900 — 1200 مېتىر ئېگىز، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8.9°C، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 350 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 150 كۈن. دېھقانچىلىق ئاساس، چارۋىچىلىق قوشۇمچە قىلىنىدۇ. 1990 ـ يىلى يېزا بويىچە ئېلىنغان ئاشلىق 2892 تونىغا، ياغلىق دان 232 تونىغا، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 24 مىڭ 621 تۇياققا يەتتى. بۇغداي، كۆمىمقوناق، قىچا، كۆكتات قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. باغۋەنچىلىك جەھەتتە ئالما، ئۈرۈك، ئۈجمە، نەشپۈت، شاپتۇل قاتارلىقلار بولۇپ، مېۋىلەرنىڭ يىللىق ھوسۇلى 240 تونىدىن ئاشىدۇ.

بوربوسۇن دەريالىرى شىمالدىن جەنۇبقا ئېقىپ يېزا تەۋەسىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، ئۇ بۇ يېزىنىڭ ئاساسلىق

سۇ مەنبەسىدۇر، يېزا تەۋەسىدە چىگگىزخانناڭ 11 - ئەۋلاد ئەۋرىسى، ئىلىمبالىق خانلىقىنىڭ سۇلتانى ئۇۋەيسخانناڭ مازىرى بار.

يېزا بويىچە 15 چوڭ تراكتور، 43 قول تراكتورى، 6 زەنجىر تاپانلىق تراكتور، دېھقانچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان 2 ئاپتوموبىل بار.

قاتناش قۇلايلىق، غۇلجا — ئىلقا تاشيولى يېزا تەۋەسىدىن ئۆتىدۇ. بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 4 باشلانغۇچ مەكتەپ بار، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 112، ئوقۇغۇچى 1455، 2 ئورۇندا داۋالاش پونكىتى بولۇپ، 14 تېببىي خادىم، 12 كېسەل كارىۋىتى بار.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

ئوتتۇرا مەھەللە كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 5 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 402 ئائىلە، 2225 نوپۇس بار.

شېيخ مەھەللە كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 246 ئائىلە، 1413 نوپۇس بار.

ئارامەھەللە كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 2 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 175 ئائىلە، 1044 نوپۇس بار.

پالتىۋاي كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 2 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 139 ئائىلە، 840 نوپۇس بار.

تاركەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 257 ئائىلە، 1608 نوپۇس بار. يېزا دەرىجىلىك ئىدارىلاردا 18 ئائىلە، 40 نوپۇس بار.

13 § . قاش يېزىسى

قاش يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 47 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، شەرقى ئىلقا ناھىيىسى بىلەن چېگرىداش، غەربى سامىيوزى يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبى ئىلى دەرياسىغا يانداش بولۇپ، كۆنەس ناھىيىسى بىلەن دەريا ئارقىلىق بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرىدۇ، شىمال تەرىپى ئابرال تېغىغا يانداش تۇتىشىدۇ، ئومۇمىي كۆلىمى 63.211 كۋادرات كىلومېتىر.

1990 - يىلى بۇ يېزىغا 8 كەنت كومىتېتى، 30 كەنت گۇرۇپپىسى قاريدى، 2912 ئائىلە، 16 مىڭ 629 نوپۇس بار.

بۇ يېزا ئابرال تېغىنىڭ جەنۇبى چېتىدىكى يەلپۇگۇچسىمان قانانقا جايلاشقان بولۇپ، يېرىنىڭ شىمالى ئېگىز، جەنۇبى پەس. شىمالىي تەرىپىدىكى ئابرال تېغى رايونى قىشلاق ۋە يايلاق ھېسابلىنىدۇ، بوز ئۆستەڭنىڭ شىمالىدىكى تاغ ئالدى يانتۇ تۈزلەڭلىك كۆزلەك ۋە كۆكلەم، بوز ئۆستەڭنىڭ جەنۇبى دېھقانچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. يېرى دېڭىز يۈزىدىن 700 — 2000 مېتىر ئېگىز، كىلىماتى قۇرۇقلۇق تىپىدىكى يېرىم قۇرغاق كىلىماتقا تەۋە، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9.8 ℃، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 300 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 150 كۈن، ھاۋاسى سوغۇقراق، سۇ مەنبەسى مول.

ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقوناق، شال، پۇرچاق، قىچا، زىغىر، ئاپتاپپەرەس، ئۇزۇن تالالىق زىغىر، قىزىلچا، كۆكتاماكا قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. 1990 - يىلدىكى تېرىلغۇ يېرى 59 مىڭ 800 مو بولۇپ، ئېلىنغان ئاشلىق 12 مىڭ 472 تونناغا، ياغلىق دان 922 تونناغا، قىزىلچا 2579 تونناغا يەتتى. چارۋىچىلىققا كالا بېقىش ئاساس قىلىنىدۇ. يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 43 مىڭ 964 ئوياقتا يەتتى.

دېڭىز يۈزىدىن 700 — 800 مېتىر ئېگىز، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9.2℃، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 300 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 160 كۈن.

تېرىلغۇ يېرى 53 مىڭ 200 مو بولۇپ، بۇغداي، كۆمىسقوناق، قىچا، زىغىر، ئۇزۇن تالالىق زىغىر، ئاپتاپپەرەس، كۆكتاماكا، كۆكتات، قوغۇن - تاۋۇز قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ، چارۋىچىلىقتا كالا، قوي ئاساس قىلىنىدۇ.

1990 - يىلى ئېلىنغان ئاشلىق 12 مىڭ 168 تونىنىغا، ياغلىق دان 1231 تونىنىغا، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 18 مىڭ 674 تۇياقتا، ئوتتۇرىچە كىرىم 735.27 يۈەنگە، يىللىق مېۋە ھوسۇلى 7.444 تونىنىغا يەتتى.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

يۇقارقى ھاسانيۇزى كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 5 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 288 ئائىلە، 1658 نوپۇس بار.

تۆۋەنكى ھاسانيۇزى كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 5 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 379 ئائىلە، 2041 نوپۇس بار.

يۇقارقى ئالتىئون كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 5 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 336 ئائىلە، 2077 نوپۇس بار.

تۆۋەنكى ئالتىئون كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 200 ئائىلە، 1202 نوپۇس بار.

يېڭىئاۋات كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 253 ئائىلە، 1437 نوپۇس بار.

ئۇيغۇر ئۇچئون كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 7 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 462 ئائىلە، 2372 نوپۇس بار.

قىشلاقتام كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 315 ئائىلە، 1860 نوپۇس بار.

يېزا دەرىجىلىك ئىدارىلەردە 190 ئائىلە، 750 نوپۇس بار.

16 § . بايتوقاي يېزىسى

بايتوقاي يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 39 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان. شەرق تەرىپى قاش دەريا‌سى ئارقىلىق سامىيۇزى يېزىسىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ، غەربى يېڭىتام يېزىسى بىلەن قوشنا، جەنۇبىي تەرىپى ئىلى دەريا‌سىغا يېقىن، شىمالى ئۇيغۇر ئۇچئون يېزىسىغا تۇتىشىدۇ، كۆلىمى 67.121 كۋادرات كىلومېتىر. بۇنىڭغا 11 كەنت كومىتېتى، 46 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 2476 ئائىلە، 14 مىڭ 14 نوپۇس بار.

يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيۇزى كەنتىدە.

بايتوقاي يېزىسى قاش دەريا‌سىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى تىنما تۈزلەڭلىكنىڭ تۆۋەن تەرىپىگە جايلاشقان، يېزا دائىرىسى تۈزلەڭلىك ۋە قاش دەريا‌سى، ئىلى دەريا‌سى ئاشقىن ساھىلىدىن ئىبارەت 2 قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. تۈزلەڭلىك رايونىنىڭ يېرى تەكشى، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە 690 — 750 مېتىر ئېگىز، كىلىماتى قۇرۇقلۇق تىپىدىكى يېرىم قۇرغاق كىلىماتقا تەۋە، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9℃، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 250 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 160 كۈن. تېرىلغۇ يېرى 78 مىڭ 300 مو

بولۇپ، بۇغداي، كۆمىسقوناق، شال، ياغلىق ئاپتاپپەرەس، زىغىر، قىزىلچا، كۆكتاماكا، قوغۇن- تاۋۇز، كۆكتات قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. 1990 - يىلى ئېلىنغان ئاشلىق 16 مىڭ 499 تونىغا، ياغلىق دان 1697 تونىغا، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 34 مىڭ 578 تۇياقتا، ئالما، شاپتۇل، ئۈجمە، ياڭاق قاتارلىق مېۋىلەرنىڭ يىللىق ھوسۇلى 229 تونىغا، قوغۇن - تاۋۇزنىڭ يىللىق ھوسۇلى 735 تونىغا يەتتى.

يېزىدا تەسىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ سودا دۇكانلىرى، پۇل ئامانەت پونكىتى، پوچتا - تېلېگراف پونكىتى، باج پونكىتى، سودا - سانائەت پونكىتى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىخانىسى، يېزا ئىگىلىك مەسئۇلاتلىرى سودا بازىرى، رادىئو ئۈزىلى، كىتابخانا، كۇتۇپخانا قاتارلىقلار بار.

يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن كالا فېرمىسى، توخۇ فېرمىسى، بىناكارلىق ئەترىتى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى، خومدان، مېھمانخانا، ئاشخانا قاتارلىقلار بار. قاتناش قولايلىق، دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى بىرقەدەر باياشات.

يېزىدا يەنە ئونتۇرا مەكتەپ، باشلانغۇچ مەكتەپ، دوختۇرخانا قاتارلىق ماتارىپ، ساقلىق ساقلاش ئاپپاراتلىرى بار.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

يۇقارقى ئاھىرىيۇزى كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 238 ئائىلە، 1321 نوپۇس بار.

ئارائون كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 267 ئائىلە، 1263 نوپۇس بار.

كالىچىتام كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 213 ئائىلە، 1123 نوپۇس بار.

چىغلىقمازار كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 293 ئائىلە، 1706 نوپۇس بار.

قىشلاقتام كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 262 ئائىلە، 1471 نوپۇس بار.

ساقىيۇزى كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 104 ئائىلە، 652 نوپۇس بار.

چايچىئون كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 211 ئائىلە، 1379 نوپۇس بار.

يېڭىتام كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 172 ئائىلە، 954 نوپۇس بار.

تۆۋەنكى ئاھىرىيۇزى كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 7 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 340 ئائىلە، 1892 نوپۇس بار.

قارايول مەھەللە كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا بىر كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 67 ئائىلە، 425 نوپۇس بار.

يۇقارقى ساقىيۇزى كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 309 ئائىلە، 1828 نوپۇس بار.

§ 17 . يېڭىتام يېزىسى

يېڭىتام يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 28 كىلومېتىر جەنۇبىغا جايلاشقان. شەرق تەرىپى بايتوقاي يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، غەرب تەرىپى ئارائۇستەك يېزىسى بىلەن قوشنا، جەنۇبى ئىلى دەريياسىغا تۇتىشىدۇ، شىمال تەرىپى دولان دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە ئونيار يېزىسى بىلەن چېگرىداش، كۆلىمى 122 كۋادرات كىلومېتىر. ئۇنىڭغا 9 كەنت كومىتېتى، 40 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 2991 ئائىلە، 17 مىڭ 543 نوپۇس بار. يېزىلىق ھۆكۈمەت قاراسۇ كەنتىدە.

بۇ يېزا ئىلى دەريا سىستېمىسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى تۈزلەڭلىككە جايلاشقان. يېرى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ تەكشى پەسىيىپ بارىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 680 — 740 مېتىر ئارىلىقىدا، كىلىماتى قۇرۇقلۇق تىپىدىكى يېرىم قۇرغاق كىلىماتقا تەۋە. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9℃، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 250 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 160 كۈن. تېرىلغۇ يېرى 98 مىڭ 500 مو بولۇپ، بۇغداي، كۆممىقوناق، شال، ئاققوناق، قىچا، زىغىر، بېدە، ئۈزۈن تالالىق زىغىر، كۆكتاماكا، كۆكتات قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. 1990 - يىلى ئېلىنغان ئاشلىق 21 مىڭ 349 توننىغا، يانغلىق دان 2198 توننىغا، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 32 مىڭغا، ئالما، شاپتۇل، ئۈجمە قاتارلىقلارنىڭ يىللىق ھوسۇلى 1273 توننىغا يەتتى.

بۇ يېزا دەريا سۈيى بىلەن سۇغىرىلىدىغان رايون بولۇپ، سۇ مەنبەسى يېتەرلىك، سۇ ئىنشائاتى تولۇق، ئېرىق - ئۆستەڭلىرى يۇرۇشلەشكەن، قاتناش قولايلىق، غۇلجا - بايتوقاي ناشيولى يېزا تەۋەسىدىن ئۆتىدۇ، كەنتلەر ئارا شېغىل يوللار تۇتاشقان.

يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن ئۇن زاۋۇتى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى رېمونت زاۋۇتى، ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەتىرىتى، خۇمدان، ياغ زاۋۇتى قاتارلىقلار بار، ھەممە كەنتتە كىچىك تىپتىكى ئۇن - ياغ تارتىش ماشىنىلىرى بار. يېزىدا تەمىنات- سودا كوپېراتىپى، دۇكان، پۇل ئامانەت پونكىتى، پوچتا - تېلېگراف پونكىتى، باج پونكىتى، سودا - سانائەت پونكىتى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىخانىسى، مېھمانخانا، ئاشخانا قاتارلىقلار بار، مەدەنىيەت ۋە سەھىيە مۇئەسسەسىلىرىدىن رادىئو ئۇزلىكى، كىنوخانا، كۇتۇپخانا، كىتابخانا، دوختۇرخانا ۋە بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 10 باشلانغۇچ مەكتەپ بار.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

ئاقتام كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 6 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 529 ئائىلە، 3225 نوپۇس بار.

بورىچى كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 5 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 529 ئائىلە، 3571 نوپۇس بار.

تۆۋەنكى ئون كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 2 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 200 ئائىلە، 1115 نوپۇس بار.

تۆۋەنكى تام كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 283 ئائىلە، 1644 نوپۇس بار.

مۇرات كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 329 ئائىلە، 2020 نوپۇس بار.

يېڭىتام كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 7 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 394 ئائىلە، 2323 نوپۇس بار.

بورىچى ئۈچئون كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 294 ئائىلە، 1538 نوپۇس بار.

قاراسۇ كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 222 ئائىلە، 993 نوپۇس بار.

شاغلىقتام كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 110 ئائىلە، 578 نوپۇس بار.

يېزا دەرىجىلىك ئورگاندا 101 ئائىلە، 536 نوپۇس بار.

§ 18 . ئارائۆستەڭ يېزىسى

ئارائۆستەڭ يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 20 كىلومېتىر جەنۇبىغا جايلاشقان، شەرقىي تەرىپى دولان دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبىي تەرىپى ئىلى دەرياسىغا يېقىن، غەربىي شىمال تەرىپى 70 -

تۆن بىلەن چېگرىداش، ئومۇمىي كۆلىمى 87.15 كۋادرات كىلومېتىر. ئۇنىڭغا 12 كەنت كومىتېتى، 34 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 2786 ئائىلە، 15 مىڭ 327 نوپۇس بار.

يېزىلىق ھۆكۈمەت گۇكىرەتمە كەنتىدە.

بۇ يېزا ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى چۆكمە دۆڭلۈك تۈزلەڭلىككە جايلاشقان، يەر شەكلى پەرقەدەر مۇرەككەپ، يېرى دېڭىز يۈزىدىن 662 — 700 مېتىر ئېگىز، يېرى شەرقتىن غەربكە پەسىيىپ بارىدۇ، كىلىماتى قۇرۇقلۇق تىپىدىكى يېرىم قۇرغاق كىلىماتقا تەۋە. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8.2℃، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 300 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 160 كۈن.

بۇ يېزا دېھقانچىلىقىنى ئاساس قىلىپ، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق بىلەن قوشۇمچە شۇغۇللىنىدۇ.

1990 - يىلدىكى تېرىلغۇ يېرى 57 مىڭ 100 مو بولۇپ، بۇغداي، كۆممىقوناق، شال، قىچا، قىزىلچا، پۇرچاق، ئۇزۇن تالالىق زىغىر، زىغىر، كۆكتاماكا، قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلدى. ئېلىنغان ئاشلىق 14 مىڭ 71 تونناغا، ياغلىق دان 927 تونناغا يەتتى. چارۋىچىلىقتا قوي، كالا بېقىش ئاساس قىلىنىدۇ. يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 23 مىڭ 266 تۇياقتا يەتتى. يېزا تەۋەسىدە سۇ مەنبەسى يېتەرلىك، ئېتىزلارنىڭ كۆپ قىسمى ئارا ئۆستەڭ (ئىتتىپاق ئۆستىكى) نىڭ سۇيى بىلەن سۇغىرىلىدۇ. قاتناش قولايلىق، يېزا بىلەن كەنتلەر ئوتتۇرىسىدا ۋە كەنت بىلەن كەنتلەر ئوتتۇرىسىدا يوللار توتاشتۇرۇلغان، غۇلجا - بايتوقاي ناشيولى يېزا تەۋەسىدىن ئۆتىدۇ. يول ياقىسىدىكى ئورمان بەلۋاغلىرى رەتلىك بولۇپ، بۇك - باراقسان تۆسكەن. كىچىك تىپتىكى بىر سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بار. يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن ياغاچ ماتېرىيال زاۋۇتى، ئاساسىي قۇرۇلۇش رېمونتچىلىق ئەترىتى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى، يېزا باشقۇرۇشىدىكى بېلىقچىلىق مەيدانى، كونسېرۋا زاۋۇتى بار. يېزىدا بانكا تىجارەت پونكىتى، سودا - سانائەت پونكىتى، باج پونكىتى، ساقچىخانا، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، دۇكان، ئاشخانا، ماگىزىن، رادىئو ئۇزىلى، مەدەنىيەت پونكىتى، كىنوخانا، دوختۇرخانا، بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 9 باشلانغۇچ مەكتەپ بار.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

ھېزبەكتام كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 446 ئائىلە، 2456 نوپۇس بار.

گۇكىرەتمە كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 203 ئائىلە، 972 نوپۇس بار.

تۇگمەنبېشى كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 224 ئائىلە، 1222 نوپۇس بار.

ئويمانبايتوقاي كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 303 ئائىلە، 1906 نوپۇس بار.

كۆزلەك كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 2 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 157 ئائىلە، 896 نوپۇس بار.

بۇلاقبېشى كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 454 ئائىلە، 2444 نوپۇس بار.

كۆتەمە كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 2 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 133 ئائىلە، 693 نوپۇس بار.

قارادۆڭ كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 2 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 117 ئائىلە، 687 نوپۇس بار.

ئويمانئالتىئون كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 2 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 167 ئائىلە، 890 نوپۇس

بار.

خەلپەممەھەللە كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 2 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 120 ئائىلە، 663 نوپۇس بار.

تۆۋەنكى مەھەللە كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 2 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 135 ئائىلە، 693 نوپۇس بار.

ئارا ئۆستەڭ كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 302 ئائىلە، 1645 نوپۇس بار. يېزا دەرىجىلىك ئىدارىلەردە 25 ئائىلە، 160 نوپۇس بار.

§ 19 . قارايالغاچ يېزىسى

قارايالغاچ يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىي تەرىپىگە جايلاشقان، 1987 - يىل 1 - ئايدا بۇ يېزا قۇرۇلغاندا، پەنجىم يېزىسىغا قاراشلىق قارايالغاچ كەنتى، تۇرپانيۈزى يېزىسىغا قاراشلىق جىرغىلاڭ كەنتى، موللىتوختىيۈزى يېزىسىغا قاراشلىق قازانچى كەنتى، ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىغا قاراشلىق پەنجىمبۇلاق كەنتى قارايالغاچ يېزىسىغا ئايرىپ بېرىلگەن.

بۇ يېزا 1990 - يىلى 5 كەنت كومىتېتى، 14 كەنت گۇرۇپپىسى، 970 ئائىلە، 5690 نوپۇستىن تەركىب تاپتى، ئۇ قازاق خەلقى بىرقەدەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان چارۋىچىلىق يېزىسى.

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى قارايالغاچ كەنتىدە.

يېزىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى بىرقەدەر چەت بولغاچقا، قاتناش ئانچە قولايلىق ئەمەس. چارۋىچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 37 مىڭ 286 تۇياقتا يەتتى، تېرىلغۇ يېرى 13 مىڭ 800 مو بولۇپ، 1266 تونىغا، ياغلىق دان 64 تونىغا، سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 570 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ئوتتۇرىچە كىرىم 9. 354 يۈەن بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئالدىنقى نامرات يېزا ھېسابلىنىدۇ.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

قارايالغاچ كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 5 كەنت گۇرۇپپىسى (بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى 3، دېھقانچىلىق گۇرۇپپىسى 2) قارايدۇ، 423 ئائىلە، 2470 نوپۇس بار. 1987 - يىلى پەنجىم يېزىسىدىن بۆلۈنۈپ چىققان.

جىرغىلاڭ كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 3 كەنت گۇرۇپپىسى (چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى 2، دېھقانچىلىق گۇرۇپپىسى بىر) قارايدۇ، 229 ئائىلە، 1293 نوپۇس بار. 1987 - يىلى تۇرپانيۈزى يېزىسىدىن بۆلۈنۈپ چىقتى.

قازانچى كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 4 چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 198 ئائىلە (بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچىلىق ئائىلىسى 171)، 1159 نوپۇس بار. 1987 - يىلى موللىتوختۇزى يېزىسىدىن بۆلۈنۈپ چىقتى.

پەنجىمبۇلاق كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا 58 چارۋىچىلىق ئائىلىسى، 364 نوپۇس قارايدۇ. 1987- يىل 1 - ئايدا ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىدىن بۆلۈنۈپ چىقتى.

قۇجىرتى كەنت كومىتېتى　ئۇنىڭغا بىر چارۋىچىلىق كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 62 چارۋىچى ئائىلە، 410 نوپۇس بار.

§ 20 . ئەۋلىيا يېزىسى

ئەۋلىيا يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 12 كىلومېتىر شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان. 1987 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلغان. يېزا قۇرۇلغان ۋاقىتتا چۈلۈقاي يېزىسىنىڭ قىزىلبۇلاق، ئەۋلىيا، قۇلۇستاي كەنتى، ئونيار يېزىسىنىڭ قازاق بۆلۈكەي كەنتى ئايرىپ بېرىلگەن. يېزىلىق ھۆكۈمەت ئەۋلىيا كەنتىدە. ئۇنىڭغا 4 كەنت كومىتېتى، 18 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 1717 ئائىلە، 9292 نوپۇس بار.

1990 - يىلدىكى كەنت كومىتېتلىرى:

قىزىلبۇلاق كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 5 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 467 ئائىلە، 2425 نوپۇس بار. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 5700 مو، دېھقانچىلىقنى ئاساس، چارۋىچىلىقنى قوشۇمچە قىلىدۇ.

ئەۋلىيا كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 5 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 397 ئائىلە، 2312 نوپۇس بار. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 5900 مو، كەنت ئاھالىلىرى دېھقانچىلىقنى ئاساس، چارۋىچىلىقنى قوشۇمچە قىلىدۇ.

قۇلۇستاي كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 449 ئائىلە، 2490 نوپۇس بار. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 2600 مو، 8400 چارۋا بار، دېھقانچىلىقنى ئاساس، چارۋىچىلىقنى قوشۇمچە قىلىدۇ.

قازاق بۆلۈكەي كەنت كومىتېتى ئۇنىڭغا 4 كەنت گۇرۇپپىسى قارايدۇ، 404 ئائىلە، 2365 نوپۇس بار، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. چارۋىچىلىق بىلەن دېھقانچىلىق بىرلەشتۈرۈلگەن، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 6000 مو، 11 مىڭ چارۋا بار.

Ⅳ باب

يەر نامىلىرى

§ 1 . يەر نامىلىرى خىزمىتى

1. ئاپپارات

1983 - يىل 3 - ئاينىڭ 28 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى يەر نامىلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئىشخانىسى قۇردى، ئىشخانا مۇدىرلىقنى مۇئاۋىن ھاكىم لىيۇ شۆۋېن قوشۇمچە ئۈتىدى، ئابلىز ئىسمائىل مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. 1984 - يىل 10 - ئاينىڭ 9 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك يەر نامىلىرى كومىتېتى قۇرۇلدى، مۇدىرلىقنى مۇئاۋىن ھاكىم جېڭ فاڭ قوشۇمچە ئۈتىدى، ئابلىز ئىسمائىل مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. يەر نامىلىرى كومىتېتىنىڭ قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى، فۇ شۆلى ئىشخانا مۇدىرى بولدى.

2. يەر نامىلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر نامىلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش خىزمىتى 1983 - يىلى باشلاندى، 1985-

يىلىنىڭ بېشىدا «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر نامىلىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى» نى تۈزۈش خىزمىتى ئىشلىنىپ، 1985 - يىل 4 - ئايدا مەزكۇر تەزكىرە نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى. بۇ كىتابقا 529 يەر نامى، 22 پارچە يەر نامى خەرىتىسى كىرگۈزۈلدى، 1245 پارچە ھەرخىل ئارخىپ، 26 پارچە يەر نامىلىرى خەرىتىسى، 48 پارچە رەڭلىك سۈرەت كىرگۈزۈلدى، خەت شەكلى، خەت مەنىسى، ئاھالىنىڭ تەرجىمىسىنى ئۆلچەملەشتۈرۈش ۋە قېلىپلاشتۇرۇش ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى. يەر نامىلىرىنى يېزىش ۋە ئاتاش جەھەتتىكى قالايمىقانچىلىقلار تۈزىتىلدى.

2 § . يەر نامىلىرىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر نامىلىرىدا «يۇزى» دېگەن سۆز ئەڭ كۆپ قوللىنىلىدۇ، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئورۇدا كىتابلىرىدا « 圩孜 » ، « 兹玉 » ، « 子圩 » دەپ يېزىلغان. 1988 - يىلى فۇ شۆلىنىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر نامىلىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە قوش ئاھاڭلىق خەتلەردىن ساقلىنىش ئۈچۈن « 孜于 » دەپ قېلىپلاشتۇرۇلغان. «يۇز» ئۇيغۇرچە 100 دېگەن سانىنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، يەر نامى ئاتالغۇسى قىلىپ قوللىنىلغان، بۇ نام چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئىلىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈشى داۋامىدا بارلىققا كەلگەن.

چىيەنلۇڭ 25 - يىلى (1760 - يىلى) جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ جاي - جايلىرىدىن ئۇيغۇر دېھقانلار بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈن ئارقا - ئارقىدىن ئىلىغا يۆتكەپ كېلىنگەن. چىيەنلۇڭ 33 - يىلى (1768 - يىلى) غا كەلگەندە 6383 تۈتۈنگە يەتكەن. ھەر دەرىجىلىك بەگلەرنىڭ يەرلىرىنى تېرىيدىغان «يانچىلار» ۋە تۇمۇرکېنى ئاچقۇچى 383 تۈتۈندىن باشقا 6000 ئۆيلۈك كىشى غۇلجىدا بوزىيەر ئۆزلەشتۈرگەن، بۇلار سۇ سىستېمىسى بويىچە 9 يېزا، 60 يۇزگە بۆلۈنۈپ، ھەر 100 ئائىلە بىر يۇزلۇك قىلىنىپ، بىر يۇزبېگى (7 - دەرىجىلىك) تەسىس قىلىنغان. يۇز دېگەن بۇ سان بوزىيەر ئۆزلەشتۈرگۈچى ئۇيغۇر دېھقانلار ئاممىسى ئارىسىدا ئومۇملاشقان يەر نامىغا ئايلانغان، تۈنجى يۇزبېگىنىڭ نامى شۇ يەرنىڭ نامى بولغان. مەسىلەن: جېلىلىيۇزى، روزىمەتيۇزى، ئىسلامىيۇزى، موللىتوختىيۇزى، سادىقيۇزى قاتارلىقلار، تۇرپانىيۇزى، خوتەن مەھەللىسىيۇزى، دولانىيۇزى قاتارلىق «يۇز» دەپ ئاتالغان يەر نامىلىرىغا كەلسەك، بوزىيەر ئۆزلەشتۈرگۈچى دېھقانلار تۇرپان، خوتەن، دولاندىن كەلگەن بولۇپ، يۇرتىنى ئۇنۇتماسلىق ئۈچۈن، ئۆزلىرى ئۆزلەشتۈرگەن يەرنىڭ نامىنى ئەسلى يۇرتىنىڭ نامى بىلەن ئاتاپ كەلگەن، كىشىلەر بۇ خىل ئەھۋالنى يەر نامىلىرىنىڭ كۆچۈشى دەپ ئاتاپ كەلمەكتە. ئۆزلەشتۈرۈلگەن جايلارغا مۇناسىۋەتلىك يەر نامىلىرىدىن يەنە « — 温 ئون» (翁 دەپمۇ يېزىلىدۇ) دېگەن سۆزمۇ بار، بۇ، ئۇيغۇرچە 10 دېگەن سانىنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسىدۇر. ناھىيە تەۋەسىدە يەنە « 温克伊 ئىككى ئون» ، « 温其玉 ئۈچ ئون» ، « 温什白 بەش ئون» دېگەن جايلارمۇ بار، بۇ، 20، 30، 50 تۈتۈن بېگى باشقۇرغان جاي دېگەن مەنىدە. كېيىن تەرەققىي قىلىپ كەنتكە ئايلانغان، شۇنىڭ بىلەن بۇ يەر نامىلىرى شەكىللىنىپ ھازىرغىچە قوللىنىلىپ كەلمەكتە. ناھىيە تەۋەسىدە 2 ئورۇندا ئۆچئون دېگەن جاي بار، بىرى قاش دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلىدۇ، بۇ جاي ئۇيغۇر ئۆچئون دەپ ئاتىلىدۇ، يەنە بىرى دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسىنىڭ 21 كىلومېتىرلىق يېرىگە جايلاشقان بولۇپ، خۇيزۇ ئاھالىلىرىنى ئاساس قىلىدۇ، شۇڭا 1954 - يىلى خۇيزۇ ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغاندا، ئاپتونوم رايونلۇق تۈنجى نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا 温其玉 نى « 翁群愉 » دەپ يېزىش قارار قىلىنغان، ئۇنىڭغا «يېڭىدىن شادلىققا چۆمگەن، قەد كۆتۈرگەن ئامما» دەپ تەبىر بېرىلدى، بۇنىڭ بىلەن مىللىي ئاپتونومىيە ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ،

ئامما خوجايىن بولدى. 1988 - يىلى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر ناملىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى» توزۇلۇپ نەشر قىلىنغاندا، مىللىي يېزىدىكى ئاھالىلەرنىڭ بۇ تارىخىي ئارزۇسىغا مۇۋاپىق قىلىنىپ، مىللىي يېزىنىڭ ئالدىغا 翁群愉 (ئۇچئون) دېگەن خەت يېزىپ قويۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ خەت مۇشۇ يېزىنىڭ ئۇلۇچەملىك نامى بولۇپ قالدى.

ناھىيە تەۋەسىدە يەنە بۇزيەر ئۇزلەشتۇرۇشكە مۇناسىۋەتلىك «功»، «宫»، «功武»، «皇宫»، «宫苏拉» دېگەن يەر ناملىرى بار. «功武» — چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە لەشكەرلەر ئۇزلەشتۇرغەن يەرنى كۆرسىتىدۇ، «43 - يىلى جاڭجۇن ئىلتۇ يۆتكەپ كېلىنگەن بۇزيەر ئۇزلەشتۇرگۈچى لەشكەرلەرنى يانچىلارغا ئۇزگەرتىش، سانىنى 3000 قىلىپ بېكىتىش، 500 كىشى ھاشارچى، 2500 كىشى ئوتاقچى بولۇش، بۇلارنى 25 يېزىغا ئايرىش، ھەربىر يېزىغا 100 لەشكەر ئورۇنلاشتۇرۇش، ھەربىرى 20 مو يەر تېرىش توغرىسىدا يولىيورۇق سوراپ مەلۇمات يوللىغان» («غەربىي چېگرىنى باشقۇرۇشقا ئائىت ئىشلار. لەشكەرلەرنىڭ بۇزيەر ئۇزلەشتۇرۇش ھەققىدە» گە قارالسۇن). «功武» ئەملىيەتتە «五工» دېگەن خەت بولۇپ، 5 - يېزا دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ، كېيىن كەنت بولۇپ شەكىللىنىپ، «五工» دەپ ئاتالغان. «皇宫» دېگەن خەتتىكى «宫» خېتىمۇ «工» خېتىنىڭ خاتا يېزىلىشىدىن كېلىپ چىققان. تۇڭجى يىللىرىدا شەنشى - گەنسۇدىكى مۇسۇلمانلار چىڭ سۇلالىسىغا قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، چىڭ سۇلالىسى ئەسكەرلىرىنىڭ پاجىئەلىك قورشاۋى ئاستىدا، قوزغىلاڭچى قوشۇن شىنجاڭغا چېكىنگەن. بەي يەنخۇ باشچىلىقىدىكى ئاز سانلىق قوراللىق كۈچلەر مەغلۇپ بولۇپ روسىيە چېگرىسىغا چېكىنگەن، قالغانلىرى چىڭ سۇلالىسى لەشكەرلىرى تەرىپىدىن قورالسىزلاندۇرۇلۇپ، سۈيدۈڭ، غۇلجا قاتارلىق جايلارغا بۇزيەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىپ ئاشلىق يەتكۈزۈپ بېرىشكە ئورۇنلاشتۇرۇلغان. غۇلجىدىكى بۇزيەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلغۇچىلار تۇرغان جاي «皇渠 خوڭچۈي» (ئافتۇستەك) ئۇستىگىگە يېقىن بولغاچقا، بۇ جاي «工皇 خوڭگۇڭ» دەپ ئاتالغان. خوڭگۇڭ مىنگو دەۋرىدە خوداقۇلنوزى كەنتىگە تەۋە ئىدى، ھازىر بۇ جايدا 3 تەبىئىي كەنت بارلىققا كېلىپ، يۇقارقى خوڭگۇڭ، ئارا خوڭگۇڭ، تۆۋەنكى خوڭگۇڭ دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. «宫苏拉 - سۇلاگۇڭ» تۇغ تېرىقچىلىقى دېگەنلىكتۇر، «苏拉 - سۇلا» دېگەن سۆز مانجۇچە بىكارچى دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. مانجۇلار جەڭگىۋارلىقى ياخشى بولۇپ چەۋەندازلىقى كېلىدۇ. ئادەتتە تېرىقچىلىق قىلىدۇ، ئۇرۇش بولغاندا قوشۇنغا قاتنىشىدۇ. ئىلگىرى جايلاشقان مانجۇلارنىڭ سەككىز خوشۇن ئەۋلادلىرىمۇ ئىستىھان ئارقىلىق سەككىز خوشۇن لەشكەرلىرى بولۇپ تولۇقلىنىتتى، ئىستىھاندىن ئۆتەلمىگەنلەر «سۇلا» دەپ ئاتىلاتتى.

جياچىڭ 7 - يىلى (1802 - يىلى) جاڭجۇن سۇڭ يۇن ئىلىدا تۇغ تېرىقچىلىقىنى يولغا قويۇپ، سۇلالارنى توپلاپ ئاقتۇپە دېگەن يەردە بۇزيەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا ئەۋەتتى، شۇڭا ئۇلار «工苏拉 - سۇلاگۇڭ» دەپ ئاتالغان. «工» دېگەن سۆز بەلگىلەنگەن جايدا تېرىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، مەلۇم شتات بويىچە بىرلەشكەن ئەمگەكچى ئاممىنى كۆرسىتىدۇ. كېيىنكى مەزگىللەردە بارا - بارا يەر نامىغا ئايلىنىپ قالغان، قوللىنىش داۋامىدا خەت خاتا يېزىلىپ قېلىپ «宫» غا ئۆزگىرىپ قالغان.

«阿勤推 — ئالتىئۇي» ئەسلىدە خوداقۇلىۋزى دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۇيغۇرلار بۇزيەر ئاچقاندا، خوداقۇل ئىسمىلىك كىشى يۇز تۇتۇن بېشى بولغاچقا، بۇ جاي شۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان. تۇڭجى يىللىرىدا چارروسىيە ئىلىنى ئىشغال قىلىۋېلىپ، ئېلىمىزدىكى كۆپلىگەن ئاھالىلەرنى روسىيىگە كۆچۈپ بېرىپ ئولتۇراقلىشىشقا مەجبۇرلىغان، خوداقۇلىۋزى دېگەن بىر كەنتتە پەقەت 6 ئائىلىلىك كىشى قالغان، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ جاي «ئالتىئۇي» دەپ ئاتالغان، خەنزۇلار ئاممىسى بۇ جاينى «ئالتە ئېغىز ئۇي» دەپ ئاتايدۇ.

«塔木 - تام» ئاق تام سايىسى دېگەن سۆز ئىزچىل ئىستېمال قىلىنىپ كەنتكە ئايلىنىپ قالغان، بۇنىڭ بىلەن يەر نامى سۈپىتىدە دائىم ئۇنىڭغا رەۋىش قوشۇلۇپ ئىستېمال قىلىنغان. ئالايلۇق، يېڭىتام (يېڭى كەنت)،

قىشلاقتام (قىشنى ئۆتكۈزىدىغان كەنت)، كالىچىتام (كالىچىلار كەنتى)، ئارقاتام (ئارقا كەنت) تىن ئىبارەت. «协尔 ـ شەھەر» دېگەن سۆز «萨尔» دەپمۇ يېزىلىپ كەلمەكتە، ناھىيە تەۋەسىدە يېڭىشەھەر دېگەن كەنت ناممۇ ئۇچرايدۇ. دائىم قوللىنىلمۇۋاتقانلاردىن يەنە «مەھەللە» دېگەن سۆزمۇ بار، ئۇ، يەر نامى قىلىنىپ ھەر دائىم باشقا رەۋىشلەر بىلەن بىرىكتۈرۈلۈپ قوللىنىلىدۇ، مەسىلەن: يېڭىمەھەللە، خوتەن مەھەللىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

§ 3 . ناھىيە نامىنى ئىسپاتلاپ چۈشەندۈرۈش

غۇلجا ناھىيىسى غۇلجا قەلئەسىگە جايلاشقانلىقى ئۈچۈن غۇلجا دەپ ئاتالغان. «چىڭ ئوردىسى خاتىرىلىرى. شىنجاڭ تارىخى ماتېرىياللىرى توپلىمى» نىڭ 5 ـ قىسمىدا: «چىەنلۇڭ 27 ـ يىلى 8 ـ ئايدا مەسلىھەتچى ئامبال ئاگۇي ئىلىدىكى ئۇيغۇرلار غۇلجىدا قەلئە قۇردى، ئۇي ـ جايلىرى ياسلىپ پۈتتى. . . غۇلجا قەلئەسىگە پادىشاھ ئەنيۈەن دەپ نام ئاتا قىلسا دەپ مەلۇمات يوللىنغان» دەپ يېزىلغان. «چىڭ سۇلالىسى تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللار. گاۇزۇڭ ھەققىدە خاتىرىلەر» دە: 27 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئىلى غۇلجا قەلئەسى ياسلىپ، ئەنيۈەن دەپ نام ئاتا قىلىندى» دەپ يېزىلغان («چىڭ سۇلالىسى تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللار. ئاگۇينىڭ تەرجىمھالى»). 1990ـ يىلى لياۋنىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى سۈن ۋېنلياڭنىڭ باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن «مانجۇچە چوڭ لۇغەت. ئاگۇي قىسمى» دىمۇ شۇنداق دېيىلگەن. ئىچكى ئۆلكىلەردىن كۆچۈپ چىققان موڭغۇل شىدەۋا قەبىلىسىنىڭ دىنىي پائالىيەت ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، چىەنلۇڭ 30 ـ يىلى (1765 ـ يىلى) خېبېينىڭ چېڭدې دېگەن يېرىدىكى سالقىن تاغلىق كەنتتە غۇلجىدىكى ئالتۇن قوۋىمىلىق ئىبادەتخانىغا ئوخشاپراق كىچىك ئىبادەتخانىسى ياسالغان. پادىشاھ چىەنلۇڭ «ئەنيۈەن ئىبادەتخانىسىنىڭ تاۋاب مۇراسىمى مەكتۇبى» نىڭ كىرىش سۆزىدە: «تاغلىق كەنت كۆزدە توپلىشىپ تاۋاپ قىلىدىغان جاي بولۇپ، قەدىمىي جاي ئاۋاتلىشىپ يېڭى تۈسكە كىرگەنلىكى، كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەي توپلىشىپ تۇرىدىغانلىقى، شەرقىي شىمال تۆپىلىكىدىكى ۋات سىرىك ئىبادەتخانىسى غۇلجىنىڭكىدەك ياسالغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنىڭغا ئەنيۈەن دەپ نام بەردىم» دېيىلگەن. ئەنيۈەن ئىبادەتخانىسى يەنە ئىلى ئىبادەتخانىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئىبادەتخانا ئىچىگە ئىلىنى تىنچلاندۇرۇلۇشىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ئويۇلغان 2 پارچە ئابىدە غۇلجا قەلئەسىنىڭ نۇرلۇق شەپەق ئىشكىنىڭ شەرقىدىكى ھەيۋەتلىك ھەم زور ئىككى ئابىدىگە ئوخشاش قىلىپ ياسىتىپ قويۇلغان، ئۇنىڭ ھەممىسى گاۇزۇڭ تەقدىم قىلغان مەكتۇپ ئىدى. بۇنىڭدىن يەنە ئەينى چاغدا پادىشاھنىڭ ئۆزى غۇلجا قەلئەسىگە «ئەنيۈەن» دېگەن نامنى ئاتا قىلغانلىقىنى ئىسپاتلاشقا بولىدىغاندەك تۇرىدۇ، ئەمما شۇنىڭ بىلەن بىللە يېزىلغان كىتاب «پادىشاھ ھوزۇرىدا بېكىتىلگەن پادىشاھلىق زېمىن غەربىي يۇرتنىڭ جۇغراپىيىلىك تەپسىراتى» ھەمدە كېيىنكى مەزگىللەردە سۆزلەنگەن يۇن يازغان «غەربىي چېگرىنى باشقۇرۇشقا دائىر ئىشلار»، «شىنجاڭ ھەققىدە قىسقىچە بايان»، شۇ سۆزلەنگەن يازغان «غەربىي يۇرتنىڭ دەريا ـ ئېقىنلىرى ھەققىدە خاتىرە» قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە غۇلجا قەلئەسىگە پادىشاھ «ئىنئەيۈەن» دەپ كاتتا نام ئاتا قىلغانلىقى ئېيتىلغان. «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ژۇرنىلىنىڭ 1987 ـ يىل 1 ـ سانىغا ۋېي چاڭخۇڭنىڭ «ئىلى توققۇز قەلئەسىنىڭ گۇللىنىشى ۋە خاراب بولۇشى ھەققىدە» دېگەن ماقالىسى بېسىلدى، ماقالىدا: «27ـ يىلى غۇلجىدا مۇسۇلمانلار شەھىرى بەرپا قىلىنغان، پادىشاھ چىەنلۇڭ دەسلەپتە ئۇنىڭغا ئەنيۈەن دەپ نام ئاتا قىلغان، كېيىن ئىنئەيۈەن دەپ ئۆزگەرتىلگەن» دېيىلىدۇ. ۋېي چاڭخۇڭنىڭ ماقالىسىدا بۇنىڭغا دائىر قانداق ئاساس بارلىقى تەپسىلىي ئوتتۇرىغا قويۇلمىغان، ئۇنى ئېنىقلاشمۇ قىيىن، كېيىن تەكشۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ.

گۈاڭشۈ 10 - يىلى (1884 - يىلى) شىنجاڭ مەمۇرىي ئۇلكە قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، 14 - يىلى (1888- يىلى) غۇلجا ناھىيىسى تەسىس قىلىندى ھەمدە غۇلجا قەلئەسىگە ئورۇنلاشتى، بۇ ناھىيە ئىلى - تارباغاتاي ھەربىي ئىشلار يامۇلى ئىلى مەھكىمىسىگە قارىدى.

«ئىلى» دېگەن بۇ نام ئەڭ بالدۇر «خەننامە» دە ئۇچرايدۇ، ئۇنىڭدا « 里屈 » («پادىشاھ ھوزۇرىدا بېكىتىلگەن پادىشاھلىق زېمىن غەربىي يۇرتنىڭ جۇغراپىيىلىك تەپسىراتى» قىسمىنىڭ كىرىش سۆزى. «مۇقەددەس نىزام» غا قارالسۇن) دەپ يېزىلغان. «خەننامە. چېن تاڭنىڭ تەرجىمھالى» دىمۇ ئىلى دېگەن نام ئۇچرايدۇ. چېن تاڭنىڭ تەرجىمھالىدىكى خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا، ئىلى ئۇسۇن ۋە پەرغانىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، ھازىرقى قازاقىستانىنىڭ شىمالىدىكى قاراغاندا ئەتراپلىرىغا توغرا كېلىدۇ، خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى « 列伊 » ھازىرقى « 犁伊 » بولۇشى ناتايىن. لىن زېشۈي: «ئىلى «تاڭنامە» دىكى ئىلى دەريانىڭ نامى بىلەن ئاتالغان (بۇ يەنە 江伊 - ئىلى دەريا سى) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئىلى مەھكىمىسى ھەربىي يۇرۇش باش بۇغى بار ئىدى، تۈرك خانلىقى زامانىسىدا تەسىس قىلىنغان» دەپ قارايدۇ (داۋگۈاڭ 22 - يىلى 12 - ئاينىڭ 14 - كۈنى جەڭ خانىم ئائىلىسىگە يېزىلغان خەت). ئىلى مەمۇرىي رايونىنىڭ نامى بولۇش سۈپىتى بىلەن كەڭ مەنىدىن ئالغاندا ئىلى ۋادىسىنى كۆرسىتىدۇ، كونكرېت قىلغاندا ئۇقارلىق يەنى سۈيدۇڭ بازىرىنى كۆرسىتىدۇ («چىڭ سۇلالىسىغا ئائىت ماتېرىياللار. گاۋزۇڭ ھەققىدە خاتىرىلەر» دىمۇ سۈيدۇڭ ئىلى دەپ ئاتالغان).

نىڭيۈەننى غۇلجا دەپ ئاتاش خەنزۇچە سۆزلىشىدىغان ئەمەلدار - پۇقرالارنىڭ غۇلجا ناھىيىسىنى شۇنداق دەپ ئاتاشقا ئادەتلەنگەنلىكىدىن كېلىپ چىققان. يەرلىك ئاز سانلىق مىللەت زاتلىرى يەنىلا 扎固勒 نى غۇلجا ناھىيىسى دەپ ئاتايدۇ، بىر جاينىڭ ئىككى نامىنى تەڭ قوللىنىش ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كەلمەكتە. «غەربىي يۇرتتىكى ئوخشاش تىللىق ئەللەر تەزكىرىسى» دە: « «غۇلجا — ئۆلچەملىك تىل» ، « 羊盘 ئارقار — غۇلجا، دەپمۇ ئاتىلىدۇ، يەرلەردىن كۆپ ھوسۇل چىقىدۇ، بۇرۇنقى يەر نامىدۇر» دېيىلگەن. ئىلى «ئۆلچەملىك تىل بولۇپ، نۇرلۇق - ئابرويلۇق دېگەنلىكتۇر». ئىلىنىڭ ئۆزى تۈركىي تىلغا تەۋە بولغاچقا، مىلادىيە 546 - يىلى تۈركلەر ھاكىمىيەت قۇرۇپ، تۇمەن ئۆزىنى ئىلى قاغانى دەپ ئاتىغان، بۇمۇ نۇرلۇق - ئابرويلۇق دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. مۇشۇنداق مۇھاكىمە ۋە بايان قىلغاندا، « 犁伊 » ۋە « 宁远 » دىن ئىبارەت ئىككى سۆزدىكى باش خەتنىڭ بىرىكىشىدىن « 伊宁 » دېگەن نام ھاسىل بولغان، بۇ ئاز سانلىق مىللەت تىلى بىلەن خەنزۇ تىلىنىڭ بىرىكىشىدۇر، لېكىن ئىلى مەڭگۈ تىنچلىقنى ئارزۇ قىلىدۇ دېگەندەك مەنىگىمۇ ئىگە.

ئىككىنجى قىسىم

تەبىئىي مۇھىتى

ئىككىنچى قىسىم

تەبىئىي مۇھىتى

I باب

گېئولوگىيە

ئىلى دەريا‌سى ۋادىسى تەڭرىتاغ پاراللېل يۆنىلىشلىك تۈزۈلمە بەلۋېغىنىڭ جۇڭگو تەۋەسىدىكى غەربىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شىمالىي ۋە شەرقىي تەرىپىدىكى ئىككى قۇرۇلمىنىڭ تۇتىشىش ئۇچرىغانلىقتىن، غەربكە ئېغىز ئېچىلغان شىنا شەكىللىك ساي شەكىللەنگەن. ئۇ تۆۋەندىكى قۇرۇلما بىرلىكىدىن تەركىب تاپقان: شىمالىي تەرىپى بوروخول مۇزەككەپ دۇم پۈرمىدىن، جەنۇبىي تەرىپى قاراتاۋ مۇزەككەپ دۇم پۈرمىدىن ۋە شىمالىي تەرىپىدىكى دەسلەپكى قەدىمىي ھايات ئىزاسى ۋە ئىلگىرىكى كېمبىرىي دەۋرىدىكى مېتامورفىلىق جىنسلاردىن تەركىب تاپقان كالېدون پۈرۈلمە بەلۋاغدىن ئىبارەت، بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆنەس سىنكلىنورى (جۇملىدىن ئابرال كۆتۈرۈلمىسى ئىكىغلىق كۆتۈرۈلمىسى، ناراتىنىڭ شىمالىي چېتىدىكى كۆتۈرۈلمە ۋە ئىلى ئويمانلىقى، نىلقا ئويمانلىقى، تېكەس ئويمانلىقى قاتارلىقلار) بار بولۇپ، ھەر قايسى بىرلىكلەرنىڭ ئارىلىقى كەڭ دائىرىدە كىسلاتالىق جىنسلار قوشۇلغان چوڭقۇر ئۈزۈلمە ئارقىلىق چېگرىلىنىپ، ئىلى دەريا‌سى ۋادىسىنىڭ قۇرۇلمىلىق ئاساس ئىسكىلىتىنى شەكىللەندۈرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەر قىياپىتىنىڭ ئاساسىي ئىزناسىنى ئەكس ئەتتۈرگەن.

§ 1 . يەر قاتلىمى

ئىلگىرىكى كېمبىرىي سىستېمىسى نۆۋەتتىكى تەتقىقات دەرىجىسى بىلەن چەكلىنىپ قالغاچقا، ھازىرچە دېگەندەك ئېنىق ئەمەس، لېكىن كۆگۈرچىن تېغى قاتارلىق جايلاردىكى قاتتىق ئۈزگىرىش ھاسىل قىلغان جىنسلار تەركىبىدە قەدىمكى، زەنجىرسىمان ئېچىلىپ قالغان ئىلگىرىكى كېمبىرىي سىستېمىلى ھەقىقەتەن مەۋجۇت. بۇنىڭ ئىچىدە ھەم چوڭقۇر ئۈزگىرىش ھاسىل قىلغان گېنېيىس گورنىلېندىت ۋە ھەر خىل سلانېتىس، ھەم قەدىمكى جۇڭگو پلاتفورما يېپىنچىسى خۇسۇسىيىتىگە ئىگە دولومىتلىق ھاك ۋە دولومىت، مۇز دۆمبەل قاتلىمى قاتارلىقلارمۇ بار بولۇپ، ئاساسەن شەرقتىن غەربكە قاراپ تارقالغان.

1. قەدىمكى هايات ئىز تېپى

ئاساسلىق توزۇلمە قاتلىمى كېيىنكى قەدىمكى هايات ئىز تېپى ۋە دەسلەپكى قەدىمكى هايات ئىز تېپىغا بۆلىنىدۇ. دەسلەپكى قەدىمكى هايات ئىز تېپىغا تەۋە كېمبىرىي سىستېمىسى توغرىسىدا هازىرچە هۆكۈم چىقىرىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئوردوۋىك سىستېمىسى ۋە سىلۇر سىستېمىسى بۇ رايوندا بىر قەدەر ياخشى يېتىلگەن، بۇ، تېپىز دېڭىز ياقىسى فاتسىيەلىك ئالاهىدىلىكىگە ئىگە بىر يۈرۈش كاربوناتلىق جىنس ۋە قۇرۇقلۇق مەنبەلىك ئۆۋۈندى جىنس سىستېمىسى هېسابلىنىدۇ، سىلۇر سىستېمىسىدا ئوتتۇراهال كىسلاتالاشقان ئېتىلما جىنس يېتىلگەن. بۇ بىر يۈرۈش تاغ جىنس سىستېمىسى قاراتاۋنىڭ تەسكەي تەرىپىدە ئۆزگىرىش هاسىل قىلىپ، يېقىن شەرقتىن غەربكە سوزۇلۇپ كالېرون پۈرۈلمە بەلۋېغىدا پەيدا بولغان، بولخۇنۇر تېغىنىڭمۇ ئازراق ئۆزگىرىش هاسىل قىلىشىغا تەسىر كۆرسەتكەن هەمدە يېپىق هالەتتە تەتۇر ئايلانما سىزىقلىق پۈرۈلمە شەكىلدە بورۇخول مۇرەككەپ دۆم پۈرمە شەكىللەنگەن. كېيىنكى قەدىمكى هايات ئىز تېپى بىر قەدەر تولۇق يېتىلگەن بولسىمۇ، لېكىن جايلىشىشى پەقەت تەكشى ئەمەس. بۇلاردىن ئاستىنقى قىسمىدىكىلەرنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى چوڭراق، ئەمما پېرم سىستېمىسى ئاخىرقى گېرىتسىن مەزگىلىدە ئۆزۈلمىلەرنىڭ دەفېرېتسىيىلىك تەسىرى تۆپەيلىدىن ناهايىتى زور چەكلىمىگە ئۇچرىغان، پۈتكۈل كەسمە يۈزىدىكى قەرەللىك ئېتىلىپ چىقىشتەك خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغان، دېڭىز ياقىسى فاتسىيەلىك كاربوناتتىن، قۇرۇقلۇق مەنبەلىك ئۆۋۈندى جىنس قاتارلىقلار ئوتتۇراهال كىسلاتالىق ئېتىلما جىنس (لاۋا ۋە ئۆۋۈندى جىنس) لار بىلەن ئورۇن ئالماشقان. جايلىشىش جەهەتتە، كېيىنكى قەدىمكى هايات ئىزاتىپى بۇ رايونىنىڭ تاغلىق جايلىرىدا مۇتلەق ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەن: قاراتاۋ ئېگىز تاغلىق رايوندا كېيىنكى دېۋون دەۋرىدىكى كاربوناتلىق جىنسلار شەرق غەرب يۆنىلىشىدە جايلاشقان. ئەمما ئۇنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى ئوتتۇراهال ۋە پەس تاغلىق رايوندا كېيىنكى تاش كۆمۈر دەۋرىدىكى هاك جىنسلار كەڭ تارقالغان. ئاتنىڭ تاۋى جىنسلىرى ئالدىنقى دېۋون دەۋرىدىكى يانارتاغ جىنسلىرىدىن هاسىل بولغان. لېكىن ئالاقاغا، نارات ۋە ئابرالدىكى بىر يۈرۈش هاك جىنس، قۇم، سىلانېتىس قاتارلىقلار هەمدە ئوتتۇراهال كىسلاتاشقان هاك جىنسلار، يەنە شەرق - غەرب يۆنىلىشتە يۈرۈلمە شەكىلدە پۈتكۈل تاغلىق جايلارنى ئىگىلىگەن. بولخۇنۇر تېغىنىڭ جەنۇبىي قاپتىلىدىكى ئوتتۇرا هال، پەس تاغلىق رايونلاردا شىمالدىن غەربكە قاراپ ياكى شىمالىي غەربىي يۆنىلىشتە تەكشى هالەتتە سىممېترىك پۈرۈلمە شەكىللەنگەن، بۇنىڭ بىلەن بورۇخول مۇرەككەپ دۆم پۈرمىسىدىن ئىبارەت جەنۇبىي قانات هاسىل بولغان.

2. ئوتتۇرا هايات ئىز تېپى

ئوتتۇرا هايات ئىز تېپىنىڭ يېتىلىش دەرىجىسى كېيىنكى گېرىتسىن تۈزۈلمە سىكلىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى دەفېرېنسىيىلىنىشتىن پەيدا بولغان تاغ ئارىسىدىكى ئويمانلىقنىڭ قاتتىق تىزگىنلىشىگە ئۇچرىغان. ئۇ قۇرۇقلۇق ئويمانلىق خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولۇپ، بىر يۈرۈش نورمال قۇرۇقلۇق فاتسىيەلىك ئۆۋۈندى جىنس قاتلىمى بولۇپ شەكىللەنگەن. كەسمە يۈزىنىڭ ئۈستۈنكى ۋە ئاستىنقى قىسمى يېتىلمىگەن. يېتىلىش جەهەتتە: ئۈستۈنكى تىرىئاس ئوتدېلى قوڭۇر قىزىل، قىزىل ياكى ئاچ سېرىق رەڭلىك قۇم، قۇرام تاش قاتلىمىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئىلى دەريا‌سى ۋە قاش دەريا‌سىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى پەس تاغلىق، ئېدىرلىق رايونغا جايلاشقان، يۇرا سىستېمىسى بىر يۈرۈش كۆمۈر سىستېمىسى يەر قاتلىمى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاستى قىسمى ئوكسىدلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە، ئوتتۇرا قىسمىغا كۆمۈر جايلاشقان. ئۇ يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئۈستۈنكى تىرىئاس ئوتدېلىغا جايلاشقاندىن باشقا، يەنە تېكەس دەريا‌سىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى پەس تاغلىق رايونلاردىمۇ پەيدا بولغان. بور سىستېمىسى بۇ رايوندا يېتىلمىگەن.

3. يېڭى ھايات ئېرا تېمى

يېڭى ھايات ئېرا تېمى بۇ رايوندا بىر قەدەر تولۇق يېتىلگەن بولۇپ، رايون تەۋەسىدىكى ئازگاللىقلارنى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى جايلارنى كەڭ كۆلەمدە قاپلىغان. بۇلار كونا 3 - سىستېما چۆكمە - تىنما قىزىل قۇم شېغىللىق كىرىشكەن قاتلاملىرىن تەركىب تاپقان. بۇلار قاش دەريا‌سى ۋادىسىدىكى جايلاردا ۋە نارات‌تىڭ تەسكەي تەرىپىدىكى ئوتتۇراھال ۋە پەس تاغلىق رايونلاردا ئۇچرايدۇ. يېڭى 3 - سىستېما بولسا ئاساسى قەۋىتى قىزغۇچ سېرىق شېغىل تاشتىن، ئۈستى قەۋىتى سۇس قوڭۇر ياكى سۇس قىزىل قۇم گىل تاش، قۇم ھەمدە ئۇششاق شېغىل تاشتىن تەركىب تاپقان. جايلىشىش دائىرىسى كونا 3 - سىستېمىغا قارىغاندا كەڭ ھەم كۆپ. تېكەس دەريا‌سىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقى ۋە نارات‌تىڭ شىمالىي قاپتىلىدىكى پەس تاغلىق رايونغا، بولخۇن تېغى قاپتىلىدىكى ئېدىرلىقلار ۋە قىسمەن پەس تاغلىق بەلۋاغلاردا كەڭ تارقالغان دائىرىنى ئۇچرىتقىلى بولىدۇ. بۇ رايوندا 4 - سىستېما ياخشى يېتىلگەن، لېكىن شەكىللىنىش تۈرى كۆپ، جىنسلار مۇرەككەپ. ئۈستۈنكى يېڭىلىنىش سېرىيىسى: بۇ توق كۇلرەڭ ياكى كالتسىيلىق چاپلاشما كۇلرەڭ قۇرام تاش، شېغىل قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، چۆكمە - تىنما ۋە مۇز سۇيى فاتسىيىسى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ 3 -، 4 - دەرىجىلىك تېررا‌سا بولۇپ شەكىللەنگەن، ئوتتۇرا يېڭىلىنىش سېرىيىسى كۇلرەڭ مۇز سۇيىدىن ھاسىل بولغان شېغىل تاش قەۋەتلىك سېرىق توپا ياكى قىسمەن ئىككىلەمچى سېرىق توپا ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولۇپ، پەس تاغلىق ۋە ئېدىرلىقلارغا كەڭ جايلاشقان. ئوتتۇراھال ۋە ئېگىز تاغلىق رايونلاردىمۇ ئوخشاش مەزگىلدىكى مۇز دۆۋىلىرى دائىم ئۇچرايدۇ. ئۈستۈنكى يېڭىلىنىش سېرىيىسى ئاساسەن چۆكمە - تىنما قۇم - شېغىل ئارىلاش سېغىز توپا قاتلىمىدىن ئىبارەت، سېرىق توپا تارقالغان رايونلاردىكى كەلكۇن چۆكۈندىسى، يانباغىر دۆڭلەنمىسىدىن قايتا ھاسىل بولغان سېرىق توپىلارمۇ مۇشۇ خىلىغا تەۋە، تاغلىق رايونلاردىكى ئوخشاش مەزگىلدە ھاسىل بولغان مۇز دۆۋىلىرى، مۇز سۇيىدىن ھاسىل بولغان دۆڭلەنمىلەرمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ؛ تولۇق يېڭىلىنىش سېرىيىسىگە تەۋە كۆپ مىقداردىكى چۆكۈندە قۇم - شېغىل قەۋىتى دەريا ۋادىسىدىكى تۈزلەڭلىككە تارقالغان بولۇپ، ھازىرقى زامان قىيپاش چۆكمە - تىنما تۈزلەڭلىكىنى شەكىللەندۈرگەن.

4. بۆسمە جىنس

تاغلىق رايونلاردا، بولۇپمۇ بولخۇن قاراتاۋىدىكى ئوتتۇراھال ۋە ئېگىز تاغلىق جايلاردا ئوتتۇراھال كىسلاتالىق بۆسمە جىنسلار كۆپلەپ ئۇچرايدۇ قالغان. بۇ گرانىت تاش، دىئورىت قاتارلىقلار ئاساسەن ئوتتۇرا ۋە ئاخىرقى گېرىتسىن دەۋرىنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، قەدىمكى ھايات ئېراتىمىدىن شەكىللەنگەن كالبدون ۋە گېرىتسىن پۈرۈلمە بەلۋېغىدىكى دۇم پۈرمىنىڭ يادرو قىسمىغا ۋە ئۈزۈلمىلەرنىڭ ئەتراپىغا كەڭ كۆلەمدە بۆسۈپ كىرىپ، يېڭى قۇرۇلمىنىڭ بەلگىلىك يۆنىلىشىدە جايلىشىپ، كەڭ دائىرىلىك باتولىت پەيدا قىلغان. شۇنىڭ بىلەن ئوخشاش مەزگىلدىكى ئاساسلىق جىنسلارمۇ ئابرال تېغىنىڭ ئاخىرقى گېرىتسىن مەزگىلىدىكى پۈرۈلمە بەلۋاغلارغا بۆسۈپ كىرگەن. مېتامورفىلىق جىنس بەلۋاغدا ئۇچرىلىپ قالغان كەڭ كۆلەمدىكى گرانىت تاشلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۈزگىرىپ كۆز ئالمىسى شەكىللىك گرانىت تاشقا ياكى گنېيىسسىمان گرانىت تاش قاتارلىقلارغا ئايلانغان. بۇ ئىلگىرىكى كېمبىرىي دەۋرىگە ياكى كالبدون مەزگىلىدىكى بۆسمە جىنسقا مەنسۇپ بولسا كېرەك.

§ 2. قۇرۇلمىسى

ئىلى دەريا‌سى ۋادىسى پارالليل يۆنىلىشلىك قۇرۇلما بەلۋاغقا جايلاشقان، شەرق غەرب يۆنىلىشى بويىچە

قىسىملىق قۇرۇلما لىنىيىسى ئۇنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى ھېسابلىنىدۇ. تەڭرىتاغ پارالليل يۆنىلىشلىك قۇرۇلمىنىڭ غايەت زور كۆتۈرۈلمىسى مۇشۇ جايدا ئىككى تۈزۈلمە بەلۋاغقا بۆلۈنىدۇ. شىمالىي تارىملىق بورۇغول مۇرەككەپ پۈرۈلمىسىنى ئاساسىي گەۋدە قىلىپ، دەسلەپكى قەدىمكى يېڭى ھايات ئېرا تېمىدىكى سىزىق شەكىللىك، يېپىق ھالەتتىكى شىمالغا قاراپ تەتۈر ئۆرۈلگەن پۈرۈلمىلەر يادرو قىسمىنى شەكىللەندۈرگەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە كېيىنكى قەدىمىي ھايات ئېرا تېمىدىكى تەكشى سىممېترىك پۈرۈلمىلەر ئىككى قاناتنى ھاسىل قىلغان، تەكشىلىك جەھەتتە شىمالىي غەرب غەرب يۆنىلىشىگە قاراپ سوزۇلۇپ، شىمالىي شەرق يۆنىلىشىدىكى تۈزۈلمە لىنىيە بىلەن كېسىشكەن جايىنىڭ مورفولوگىيىسىدە سەل ئۆزگىرىش ھاسىل قىلغان؛ جەنۇبىي تارىمقىنىڭ قۇرۇلمىسى بىر قەدەر مۇرەككەپ بولۇپ، تاغ ئومۇرتقىسى ئەتراپلىرى قاراتاۋ مۇرەككەپ دۇم پۈرمىسىنىڭ شىمالىي قانىتى ھېسابلىنىدۇ، شىمالىي تەرىپى كالېدون پۈرۈلمىلىك مېتامورفىلىق بەلۋاغقا يېقىن بولۇپ، چوڭقۇر ھەم زور ئۈرۈلمىلەر بىلەن چېگرىلىنىپ، جەنۇبىي غەرب غەرب يۆنىلىشى بويىچە يېيىلغان. كۇنەس سىنكلىنورى شەرقىي غەربكە بۇرۇلغان، ئۇنىڭ ئوق سىزىقى شەرققە قاراپ كۆتۈرۈلگەن بولۇپ، شەرق تەرەپتىكى جەنۇبىي شىمال تاغ تىزمىسى كېسىشكەن جايدا ئاخىرلىشىدۇ. سىنكلىنورنىڭ قانات قىسمى كېيىنكى قەدىمكى يېڭى ھايات ئېرا تېمىدىكى تەكشى پۈرۈلمىلەردىن تەركىب تاپقان؛ ئوتتۇرا قىسمىدا مۇرەككەپ دۇم پۈرمىلىك قۇرۇلما مورفولوگىيىسىدىن شەكىللەنگەن ئېشكىلىك كۆتۈرۈلمىسى ۋە ئابرال كۆتۈرۈلمىسى، تەكشى بولغان ئوتتۇرا ھايات ئېرا تېمىدىن شەكىللەنگەن ئىلى ئولتۇرۇشمىسى، قاش ئولتۇرۇشمىسى ۋە تېكەس ئولتۇرۇشمىسى قاتارلىقلار بار.

بۇنىڭدىن باشقا، بۇ رايوندا يەنە شىمالىي شەرق يۆنىلىشىنى بويلاپ قىسىلغان قۇرۇلما لىنىيىسىمۇ بار. بۇلار ئېشكىلىك ۋە ئابرال تېغىنىڭ غەربىي قىسمى ۋە نىلقىنىڭ شىمالىي، غەربىي جايلىرىدا ئۇچرايدۇ. لېكىن ئۇنىڭ كۆلىمى شەرق غەرب يۆنىلىش قۇرۇلمىسىدىن خېلىلا كىچىك، ئۇ تارقاق جايلاشقان بولۇپ، ئاساسەن كېيىنكى قەدىمكى ھايات ئېرا تېمىدىن شەكىللەنگەن پۈرۈلمە ۋە ئۈزۈلمە ھېسابلىنىدۇ، ئاخىرىقى گېرتسىن مەزگىلىدىكى گرانىت تاش بۆسۈپ كىرگەن دۇم پۈرمىلىك يادرو قىسمىدىن شەكىللەنگەن.

§ 3 . تەرەققىيات ئۆزگىرىشى

بۇ رايون كالېدون قۇرۇلمىسى شەكىللەنگەن دەسلەپكى مەزگىلدە داۋاملىق چۆكۈشكە باشلىغان. دەسلەپكى قەدىمكى ھايات ئېرا تېمىنىڭ بىر نەچچە مىڭ مېتىرلىق قېلىن تىنمىسىنى قوبۇل قىلغان. ئاخىرىقى كالېدون مەزگىلىدە بۇ رايون ھەرىكەتچان دېڭىز قىنىغا ئايلىنىپ، تاغ ھەرىكىتى كۈچلۈك بولغان. ئاخىرىقى تەخمىنەن سىلۇر ئېپوخاسىنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرىقى مەزگىلىدە بۇ رايوندا كالېدون ھەرىكىتى ئاساسلىق رول ئوينىغان. دەسلەپكى قەدىمكى ھايات ئېرا تېمىدا پۈرۈلمىلەرنىڭ ئۆزگىرىشىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتتى. جەرياندا، كەڭ كۆلەمدىكى ئوتتۇراھال كىسلاتالاشقان جىنسلارنىڭ بۆسۈپ كىرىشىگە ئەگىشىپ، پارالليل يۆنىلىشلىك قۇرۇلمىنىڭ دەسلەپكى ئىزناسى شەكىللەنگەن. گېرتسىن تۈزۈلمىسىنىڭ ئوخشاش دەۋرلىك مەزگىلىدە، بۇ رايوندا قەرەللىك كۆرۈلگەن ھەرىكەت ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى بولۇپ، تۈزاقلىق بولغان تېنىز ھەم دېڭىز ياقىسىدىكى پۈرۈلمىلەر كۆتۈرۈلۈش، سويۇلۇش، يانار تاغ قاتتىق ئېتىلىپ چىقىشتەك تەرەققىيات جەريانى ئەكس ئەتتۈرۈلۈپ، چۆكۈندىلەر دەۋرىلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغان دېۋون سىستېمىسى ۋە تاشكۆمۈر سىستېمىسى قاتارلىقلار شەكىللەنگەن. ئاخىرىقى گېرتسىن مەزگىلىدىكى جىددىي ئۈزۈلۈپ ئولتۇرۇشۇش رولى بۇ رايوننىڭ تۈزۈلمىسىدە دىققەتبىنسىيە پەيدا بولۇشقا سەۋەب بولۇپ، ئوتتۇرا ھايات ئېراسى ۋە يېڭى ھايات

ئېراسىدىكى ئويمانلىقنىڭ شەكىللىنىشىنى قۇرۇلمىلىق ئاساسقا ئىگە قىلغان ھەمدە بۇ رايونغا دېڭىز سۈيىنىڭ بېسىپ كىرىش تارىخىغا پەيدىنپەي خاتىمە بېرىلگەن. پاراللېل يۆنىلىشلىك قۇرۇلمىلار تولۇق پېتىلگەن، شىمالىي شەرق يۆنىلىشتە قۇرۇلمىلارنىڭ دەسلەپكى ھالىتى شەكىللەنگەن، شۇنىڭ بىلەن بىللە، بۇ رايوننىڭ يەر قىياپىتى ئىزناسمۇ ئىپتىدائىي شەكىلگە ئىگە بولغان.

ئۇنىڭدىن باشقا، ھەر قېتىملىق ھەرىكەتتە ئوتتۇراھال كىسلاتالاشقان ماگمىلار بۈسۈپ كىرگەن، ئاخىرىقى مەزگىلدە ئالاقار تېغىدا ماتېرىك جىنس گەۋدىسى شەكىللەنگەن.

يەنشەن قۇرۇلمىسى دەۋر قىلىشقا باشلىغاندىن كېيىن بۇ رايون تامامەن ئىچكى قۇرۇقلۇق مۇھىتىغا كىرگەن. ئاخىرىقى تېرئاس ئېپوخاسىنىڭ باشلىرىدىكى ژارىسلىق خاراكتېرلىك ئۇزۇك ئولتۇرۇشمىلاردىن ئوتتۇرا ھايات ئېراسىدىكى ئويمانلىق شەكىللەنگەن بولۇپ، ئۇزلۇكسىز تۇردە ئۇستۇنكى تېرئاس ئوتدېلى ۋە يۇرا سىستېمىسى يېتىلگەن. بۇ دەۋردە رايونلارنىڭ كۆتۈرۈلۈش ۋە يىمىرىلىش ھادىسىسى يۈز بەرگەن. يەنشەن ھەرىكىتىنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدىكى تۇزۇلمە ھەرىكىتى ئوتتۇرا ھايات ئېرا تېمىنىڭ ئۇزگىرىشىنى پەيدا قىلىپ، يەنمۇ ئۇزۇلۇش - ئولتۇرۇشۇش يۈز بەرگەن ھەمدە يېڭى ھايات ئېراسىدىكى تىنما ئويمانلىقنى پەيدىنپەي شەكىللەندۈرگەن. قىسقىسى يەنشەن ھەرىكىتى قەدىمكى يېڭى ھايات ئېراسىنىڭ تۇزۇلمە ئالاھىدىلىكىنى كۆچەيتىۋەتكەن ھەمدە ئاخىرىقى مەزگىللەردىكى پۈرۈلمىلەرنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كېتىش جەريانىدا، قىسمەنلىرىدە يەنمۇ تۇزۇلمىلىك دىففېرېنسىيە پەيدا بولغان.

ھىمالايا ھەرىكىتى بۇ رايوندا روشەن ئىپادىلەنگەن، پەرقلىق ئۇرلەش - پەسىيىش ھەرىكىتى ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى بولۇپ، يېڭى ھايات ئېرا تېمىنىڭ يېتىلىشىنى چەكلەپ، 3 - سىستېمىدا پۈرۈلمىلىشىش - ئۇزۇلۇش پەيدا قىلغان ھەمدە ئوتتۇرا، ئاستىنقى يېڭىلىنىش ئوتدېللىرى تولغىنىش، سىلجىشنى پەيدا قىلغان. قىسقىسى، يېڭى قۇرۇلما ھەرىكىتى بۇ رايوندا رايون خاراكتېرلىك كۆتۈرۈلۈش ئۇستۇنلىكىگە ئىگە بولغان تىنما دائىرىسىنىڭ داۋاملىق تارىيىشىنى ئالاھىدىلىك قىلغان. ئىچكى تارتىش كۈچى قەرەللىك كۆتۈرۈلۈشنى پەيدا قىلغان، سىرتقى تارتىش كۈچى ئۇزاق مۇددەت ھازىرقى يەر قىياپىتى كۆرۈنۈشىنى يارىتقان.

II باب

يەر يۈزىنىڭ تۈزۈلۈشى

§ 1 . تاغلىق

كۆگۈرچىن تېغى ناھىيىنىڭ شىمالىدا توغرىسىغا سوزۇلغان بولۇپ، بولخىنۇر تاغ تىزمىسى مۇرەككەپ دۇم پۈرمىسىنىڭ شىمالىي تۇزۇلمە بەلۋېغىدىن ئىبارەت، ئۇ ئۇزۇلمە بۆلەكلەرنىڭ يۆتكىلىشىدىن ھاسىل بولغان، غەربىي شىمالدىن جەنۇبىي شەرققە قاراپ سوزۇلغان. دېڭىز يۈزىدىن 1500 — 3500 مېتىر ئېگىز، كۆگۈرچىن تېغىدا ئېگىز تاغلىق بەلۋاغلار كىچىك، ئوتتۇراھال، پەس تاغلىقلارنىڭ كۆلىمى بىر قەدەر چوڭ. بۆلار قەدىمكى ھايات ئېراسىنىڭ تېپىز ھەم دېڭىز ياقىسىدىكى چۆكۈندە ماددىلىرىدىن ۋە ئوتتۇرا ھايات ئېراسىنىڭ قۇرۇقلۇق قاتمىلىك چۆكۈندە ماددىلىرىدىن تەركىب تاپقان. ئابرال تاغلىرى كۈنەس

سىكلىنۇرىدىكى پارالليل يۆنىلىشلىك توزۇلمە بەلۋىغىنىڭ ئىلكىدە بولۇپ، كۈنەس سىكلىنورىنىڭ پەسلەنمە كۆتۈرۈلمە قىسمىغا تەۋە، شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان، شەرقىي تەرىپى كۈنەسكە تۇتىشىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2000 مېتىردىن تۆۋەن بولۇپ، قەدىمكى ھايات ئىبراسى ۋە ئوتتۇرا ھايات ئىبراسىدىكى پۈرۈلمىلىك ئۆزۈلمىلەردىن ھاسىل بولغان.

§ 2 . ئېدىرلىق

تاغ ئالدى ئېدىرلىق بەلۋاغلار دېڭىز يۈزىنىڭ پۈرۈلمە ئۈلى ئاساسىدا يېتىلگەن تاغ ئالدى ئولتۇرۇشمىسىغا تەۋە بولۇپ، يۇرا دەۋرى ۋە 3 - دەۋر يەر قاتلىمىدىن ھاسىل بولغان چۆكۈندىلەرنى قوبۇل قىلغان، شۇنداقلا يېڭى توزۇلمە ھەرىكىتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان، پۈرۈلمىلەرنىڭ يېتىلىشى ئىنتايىن روشەن، ئىككى قىرغىقىدا 3 - دەۋرگە مەنسۇپ قىزىل سىلانېتىس ئېچىلىپ قالغان. ئۇنىڭ ئالدىنقى قىسمى تەتۇر يېيىلغان ئۆزۈك قاتلامنىڭ ئورۇن يۆتكىلىش تەسىرىگە ئۇچراپ 3 - تېررىاسا چوشكەن، قەدىمكى تېررىاسالارنىڭ ھەممىسى كېسىلىپ ئۆزۈن دۆڭسىمان تەكشى ئېدىرلىق بەلۋاغقا ئايلانغان، ئوستى قىسمى 4 - دەۋردىكى سېرىق توپا بىلەن قاپلانغان. بىر قىسىم دۆڭلەرنىڭ ئوستى تەكشى بولۇپ، 4 - تېررىاسا ئايلانغان، ئوستىنى قۇمداز توپا قاپلىغان.

§ 3 . توزۇلەڭلىك

كۆگۈرچىن تاغلىرىنىڭ تاغ ئالدى كەلكۈن چۆكۈندە تىنما يانتۇ توزۇلەڭلىكىنىڭ تاغ ئالدى كەلكۈن چۆكۈندە توزۇلەڭلىكىنىڭ (دېڭىز يۈزىدىن 700 — 900 مېتىر ئېگىز) دۆڭلۈك ئالدىنقى ئېتىكىدىن جەنۇبقىچە بولغان كەڭلىكى 8 — 10 كىلومېتىر كېلىدۇ، يېڭى توزۇلمە ھەرىكىتىنىڭ تەسىرى بىلەن تاغلىق جايلار زور دائىرىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، دەريا ئېقىنى ئاستىغا ئوروزىيىلىنىپ شامالدا يىمىرىلگەن تاغلىق جايلاردىكى ئۆۋۈندىلا سۇنىڭ ئېقىتىشى بىلەن توزۇلەڭلىككە دۆۋىلەنگەن، يەر يانتۇلۇقىنىڭ بارا - بارا ئازىيىشى، دەريا ئېقىنى ئېچىش ئىقتىدارىنىڭ ئاجىزلىشىشىغا ئەگىشىپ ماددا بىرىكمىلىرى شىمالدىن جەنۇبقا بارغىچە يىرىكلىكتىن يۇمشاقلىققا ئۆزگىرىپ بارىدۇ.

دەريا ئېقىنىدىن پەيدا بولغان تىنما توزۇلەڭلىك قەدىمكى تېررىاسا ۋە يېقىنقى دەۋردىكى دەريا ۋادىسىدىن ھاسىل بولغان، ئىلى دەرياسى ھاسىل قىلغان تىنما توزۇلەڭلىك شەرقىي ۋە غەربىي قىسىمدىن ئىبارەت 2 بۆلەككە بۆلۈنىدۇ. غەربىي قىسىمدىكى ئېگىز تېررىاسا پەس تېررىاسا قاتلىرىغا كەڭرى يېتىلگەن، شەرقىي توزۇلەڭلىكتىكى ئېگىز تېررىاسا بولسا بىر قەدەر تار، پەس تېررىاسالار كەڭرى يېتىلگەن بولۇپ، كەڭلىكى 10 كىلومېتىر كېلىدۇ. قاش دەرياسى شىمالدىن جەنۇبقا ئېقىپ ياماتۇ كېچىكىدە ئىلى دەرياسىغا قوشۇلىدۇ. قاراسۇدىن جەنۇبقا قاراپ دوقمۇشتىكى تاغ ئېغىزىدىن دۆۋىلىنىشكە باشلايدۇ، شۇڭا جەنۇبقا سوزۇلغان ئېتەكسىمان چۆكمە توزۇلەڭلىك ھاسىل بولغان. بۇ توزۇلەڭلىكنىڭ ئايلاغ قىسمى ئىلى دەرياسىنىڭ پەس پەلەمپەيلىك دەريا ساھىلى بىلەن تۇتىشىپ كەتكەن، پۈتۈن ئېتەكسىمان توزۇلەڭلىكنىڭ غەربىي قىسمى كەڭ، شەرقىي قىسمى تار، قاش دەرياسىنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي قىرغىقىنىڭ كەسمە يۈزى ئۆزئارا ماس كەلمەيدۇ، شەرقىي قىرغىقىدىكى دەريا ساھىلى بىر قەدەر تار، غەربىي قىرغىقىدىكى دەريا ساھىلى بىر قەدەر كەڭ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ناھايىتى تار 2 - دەرىجىلىك تېررىاسا ھاسىل قىلىنغان بولۇپ، ئوستى قاش دەرياسىنىڭ

سۈيى ئېقىپ كەلگەن سېرىق توپىسمان تىنىملار بىلەن يېپىلغان. قاش دەريانىڭ يەلپۈگۈچسمان تىنما تۈزلەڭلىكىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا دەريا سۈيى تارتىلغان مەزگىلدە يېڭىدىن ھاسىل بولغان شىمالىي غەربتىن جەنۇبىي شەرققە قاراپ سوزۇلغان بەلۋاغسمان نېپىز تۆپراق قاتلىمى بولۇپ، قېلىنلىقى 30 — 60 سانتىمېتىر كېلىدۇ، ئونىڭ ئاستى شېغىل تاردىلاش قۇم قاتلىمىدىن ئىبارەت. ئىلى دەريانى بىلەن قاش دەريانىڭ ئېقىندى پەلەمپەيلىك دەريا ساھىلىنىڭ شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 50 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئەڭ كەڭ يېرى قاش دەريانىڭ ئىلى دەريانىغا قوشۇلغان ئېغىزىدا بولۇپ، 5 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئەڭ تار يېرى بىر كىلومېتىر، ئادەتتە سۇ يۈزىدىن 3 مېتىر ئېگىز، توپىسى يۇمشاق توپىدىن تەركىب تاپقان. دەريا ساھىلى ئىلى دەريانى بىلەن قاش دەريانىڭ گىرەلىشىپ ئېقىشىنىڭ تەسىرىدە بىرلىشىپ كەتكەن بولۇپ، كەلكۈن مەزگىلىدە دائىم سۇ ئاستىدا قالىدۇ. ئويمان جايلىرىدا بولسا ئۇزاق مۇددەت سۇ يىغىلىپ قالغاچقا، سازلىقلار پەيدا بولغان، تۆپراق قاتلىمى ناھايىتى نېپىز بولۇپ، ئاران 30 — 50 سانتىمېتىر كېلىدۇ، ئاستى ئېغىلدىن ئىبارەت.

Ⅲ باب

كىلىماتى

10℃ تىن يۇقىرى كۈزلۈك يىغىندى تېمپېراتۇرىسى 3150℃ — 3500℃قا، قىروسىز مەزگىلى 160 — 175 كۈنگە يېتىدىغانلىقى، نەملىك دەرىجىسى 0.33 تىن تۆۋەن بولىدىغانلىقىنى ئۇلچەم قىلغاندا، غولجا ناھىيىسى قۇرۇقلۇق تېپىدىكى كىلىماتىنىڭ ئىللىق، قۇرغاق رايونىغا تەۋە. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 9℃، يۇقىرى بولغان يىللىرى 10.5℃، تۆۋەن بولغان يىللىرى 7.5℃، مۇتلەق ماكسىمۇم تېمپېراتۇرا 39.7℃، مۇتلەق مىنىمۇم تېمپېراتۇرا 34.3℃ —، يىللىق سېلىشتۇرما پەرقى 30.2℃ — 34.4℃ ئارىلىقىدا بولىدۇ. كۆن نۇرى ئەملىي چۈشكەن ۋاقىت 2900 سائەتكە، قۇياشنىڭ يىللىق ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى 134.5 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا يېتىدۇ، 4 — 9 - ئايغىچە ھەر ئايلىق ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى 12 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا يېتىدۇ، 7 - ئايدا ئەڭ كۆپ بولۇپ، 17.8 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا، 12 - ئايدا ئەڭ ئاز بولۇپ، 3.4 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا يېتىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 330 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، يۇنىڭ ئىچىدە 11 - ئايدىن يانداۋرقى يىلى 3 - ئايغىچە قار 107 مىللىمېتىر ئۆپچۆرىسىدە بولىدۇ. سۇنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە پارغا ئايلىنىش مىقدارى 1621 مىللىمېتىر، ئۇششۇق چۈشكەن ۋاقىت 202 كۈن، قىروسىز مەزگىل 163 كۈن. يەر ئېگىزلىگەنسېرى تېمپېراتۇرا تۆۋەنلەيدۇ. ھەر 100 مېتىر ئېگىزلىسە تېمپېراتۇرا 0.8℃ تۆۋەنلەيدۇ. ھاۋا بوشلۇقىنى تەكشۈرۈش ماتېرىيالىنى ئانالىز قىلىشتىن مەلۇم بولۇشچە، شىمالىي تاغ يانباغرىنىڭ جۇغراپىيىلىك شارائىتى شۇ يىلدىن يانداۋرقى يىلى 3 - ئايغىچە تېمپېراتۇرا ئېگىزلىك تۆرلىگەندىن كېيىن تۆۋەنلىمەستىن، ئەكسىچە تېمپېراتۇرا تۆرلەشتەك ھالەتنى شەكىللەندۇرگەن. بۇ ھال ئىنۇېرسىيىنى پەيدا قىلغان، كۆزىتىش ماتېرىيالىنى تەھلىل قىلىشتىن مەلۇم بولۇشچە، ئادەتتىكى تېمپېراتۇرا تۆزلەڭلىكتىكىدىن 4℃ ئەتراپىدا يۇقىرىراق بولغان.

§ 1 . هاۋا تېمپېراتۇرىسى

1. هاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ تارقىلىشى

10℃دىن يۇقىرى بولغان يىغىندى تېمپېراتۇرا ۋە قىروسىز مەزگىل كۆرسەتكۈچىگە ئاساسەن، بۇ رايوننى 4 رايونغا ئايرىشقا بولىدۇ.

غەربىي قىسىم يېزا ئىگىلىك كىلىمات رايونى (1 - رايون دەپ ئاتىلىدۇ) پەنجىم، تۇرپانىيۈزى يېزىسى، جېللىليۈزى بازىرى، «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، ئۈچئون، ئونيار، خۇدىياريۈزى يېزىلىرى 1 - رايونغا كىرىدۇ. بۇ رايون ئاقئۆستەڭ ، «ياشلار» ئۆستىگىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا جايلاشقان بولۇپ، سۇ كاپالەتكە ئىگە، ئاپەت خاراكتېرلىك هاۋارايى ئاز، هەر خىل زىرائەتلەرنى تېرىشقا باب كېلىدۇ، يازلىق يىغىمدىن كېيىن ئېگىزغا قىچا (60 كۈندە پىشىدىغان قىچا) تېرىشقا بولىدۇ.

شەرقىي قىسىم يېزا ئىگىلىك كىلىمات رايونى (2 - رايون دەپ ئاتىلىدۇ) ئارا ئۆستەڭ، يېڭىتام، بايتوقاي، قاش، دۆڭمازار بازىرى قاتارلىق يېزىلار 2 - رايونغا كىرىدۇ. بۇ رايوندا يىغىندى تېمپېراتۇرا 3400℃قا يەتمەيدۇ، قىروسىز مەزگىل 150 كۈن ئۆپچۆرىسىدە بولىدۇ. بوران، ئۇشتۇك تۆپەيلىدىن بەزى يىللىرى توك ئاپىتى قاتارلىق تەبىئىي ئاپەتلەر يۈز بېرىدۇ، شۇڭا ياغلىق دان زىرائەتلىرىنى كۆپەيتىش ئاساس قىلىنىپ كەلدى.

تاغ ئالدى باغۋەنچىلىك - ئىقتىسادىي ئورمانچىلىق رايونى (3 - رايون دەپ ئاتىلىدۇ) بۇ رايون دېڭىز يۈزىدىن 800 — 1200 مېتىر ئېگىز بولغان بىر نەچچە ساي - جىلغىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ رايوندا يەر شەكلى تەسىرىدىن قىشتا بىر قەدەر كۆچلۈك ئىنۇېرسىيىلىك هادىسە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، شۇڭا بۇ يەردىكى ئالما، ئۆرۈك، شاپتۇل، نەشپۈت قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەر قىشتىن بىخەتەر ئۆتەلەيدۇ، باغۋەنچىلىكنى راۋاجلاندۇرۇشتا شەرت - شارائىتى ئەڭ ياخشى جاي هېسابلىنىدۇ.

تاغ ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونى (4 - رايون دەپ ئاتىلىدۇ) بۇ رايون دېڭىز يۈزىدىن 1200 مېتىردىن كۆپرەك ئېگىز بولغان تاغلىق رايونلارنى كۆرسىتىدۇ، بۇ رايوننىڭ كىلىماتى قىشتا ئىللىق، يازدا سالقىن بولغانلىقى ئۈچۈن ھۆل - يېغىن مول، ئوت - چۆپ بۇك - باراقسان ئۆسىدۇ، بۇ يەر هەم چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشتىكى ياخشى جاي، هەم ئورمانچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش بازىرى هېسابلىنىدۇ.

1 - ۋە 2 - رايونىنىڭ 1 -، 4 -، 7 -، 10 - ئايلاردىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ۋە يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى

جەدۋەل: 2 — 1　　بىرلىكى: ℃

رايونلار \ ئايلار	1	4	7	10	يىللىق
1 - رايون	—7.6	12.4	22.6	9.8	9.2
2 - رايون	—9	12	22	9	8.5

ئىلگىرىكى يىللاردىكى ھەر ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا

جەدۋەل: 2 — 2 بىرلىكى: ℃

ئايلار / پونكىت نامى	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
غۇلجا ناھىيىسى	—7.6	—5.8	3.3	12.4	17	20.7	22.6	22.1	17.3	9.8	1.9	—4.5
70 - تۈەن	—9.5	—7.6	2.2	12	17	20.4	22	21.1	16	9	1.1	—5.9

2. تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆزگىرىشى

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىسسىقلىق بايلىقى بىر قەدەر مول، كىلىماتىنىڭ ئۆزگىرىشى بىر قەدەر تىز بولىدۇ. ئەتىيازدا تېمپېراتۇرا ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. بىر قېتىم سوغۇق ھاۋانىڭ تەسىرىگە ئۇچرىسا تېمپېراتۇرا كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەپ كېتىدۇ، كۆزدە تېمپېراتۇرا تىز تۆۋەنلەيدۇ، شۇڭا تېمپېراتۇرىنىڭ سوتكىلىق پەرقى، يىللىق پەرقى بىر قەدەر چوڭ بولىدۇ، ناھىيە بازىرى ئەتراپىدا تېمپېراتۇرىنىڭ ئوتتۇرىچە سوتكىلىق پەرقى ئەڭ زور بولغاندا 15.4℃ بولۇپ، ئادەتتە 8 - ئايدا كۆرۈلىدۇ. يىللىق پەرقى 30.2℃قا يېتىدۇ، 70- تۈەننىڭ سوتكىلىق ئوتتۇرىچە پەرقى ئەڭ زور بولغاندا 16.7℃قا، يىللىق پەرقى 31.5℃قا يېتىدۇ، ناھىيە بازىرىنىڭ ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ئەڭ ئىسسىق ئاي (7 - ئاي) دا 22.6℃قا يېتىدۇ، ئەڭ سوغۇق ئايدا (1 - ئاي) 7.6℃قا چۈشىدۇ، 70 - تۈەندە ئەڭ ئىسسىق بولغان ئاي (7 - ئاي) دا 22℃قا يېتىدۇ، ئەڭ سوغۇق بولغان ئاي (1 - ئاي) دا 9.5℃قا چۈشىدۇ، ناھىيە بازىرىدا مۇتلەق ماكسىمۇم تېمپېراتۇرا 39.7℃قا يېتىدۇ، بۇ ئەھۋال 7 - ئايدا كۆرۈلىدۇ، مۇتلەق مىنىمۇم تېمپېراتۇرا 34.3℃ — بولۇپ، 1 - ئايدا كۆرۈلىدۇ. 70 - تۈەندە مۇتلەق ماكسىمۇم تېمپېراتۇرا 40.1℃قا يېتىدۇ، بۇنداق ئەھۋال 8 - ئايدا كۆرۈلىدۇ. مۇتلەق مىنىمۇم تېمپېراتۇرا 42.5℃— قا چۈشىدۇ، بۇنداق ئەھۋال 1 - ئايدا كۆرۈلىدۇ.

ئىلگىرىكى يىللاردىكى ھەر ئايلىق مۇتلەق ماكسىمۇم تېمپېراتۇرا

جەدۋەل: 2 — 3 بىرلىكى: ℃

ئايلار / پونكىت نامى	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	يىللىق
غۇلجا ناھىيىسى	10	18.6	26.5	31.4	33	35.4	39.7	38.9	34.4	30.7	21.7	15.2	39.7
70 - تۈەن	10	19.1	26.9	31.7	33.7	36.4	38.7	40.1	34.6	30.4	22.3	13.5	40.1

ئىلگىرىكى يىللاردىكى ھەر ئايلىق مۇتلەق مىنىموم تېمپېراتۇرا

جەدۋەل: 2 — 4

بىرلىكى: ℃

ئايلار / پونكىت نامى	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	يىللىق
غۇلجا ناھىيىسى	-34.3	-29.4	-16.5	-7.8	-2.3	4.1	8.2	5.5	-1.7	-8.2	-2	-0.7	-34.3
70 - تۈمەن	-42.5	-36.6	-20.5	-8.5	-0.2	3.2	9	3.9	-2.9	-9.8	-25.1	-4	-42.5

3. سوغۇق، ئىسسىق مەزگىلى

سوتكىلىق ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 30℃تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولسا ئىسسىق مەزگىل بولىدۇ، بۇ، ئادەتتە 5 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن باشلىنىپ، 9 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى ئاخىرلىشىدۇ. لېكىن ئايرىم يىللاردا 4 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى باشلىنىپ، 9 - ئاينىڭ ئاخىرى ھەتتا 10 - ئاينىڭ باشلىرى ئاخىرلىشىدۇ، سوتكىلىق ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 35℃تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولسا تومۇز ئىسسىق مەزگىل دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ، ئادەتتە 7 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى باشلىنىپ، 8 - ئاينىڭ باشلىرى ئاخىرلىشىدۇ. لېكىن ئايرىم يىللاردا 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرلىرى باشلىنىپ، 8 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئاخىرلىشىدۇ، پۈتۈنرىم ئىسسىق ۋە تومۇز ئىسسىق پەيدا بولغان مەزگىلدە ھەر كۈنى سوتكىلىق ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 30℃ ياكى 35℃تىن يۇقىرى بولۇۋرمەستىن، بەلكى بۈنىڭ ئىچىدە بىر نەچچە كۈن پۈتۈنرىم ئىسسىق ۋە تومۇز ئىسسىق بولىدۇ. ئومۇمىي ئەھۋالدىن قارىغاندا، پۈتۈنرىم ئىسسىق بولغان ۋاقىت بىر قەدەر قىسقا، تومۇز ئىسسىق ۋاقتى ناھايىتى ئاز بولۇپ، بىر نەچچە كۈنلا داۋاملىشىدۇ. 40℃تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ كۈنلەر كۆرۈلمەيدى. سوتكىلىق ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 20℃— تىن تۆۋەن ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولسا قەھرىتان سوغۇق مەزگىلى بولىدۇ، بۇ ئادەتتە 12 - ئاينىڭ باشلىرى ياندۇرقى يىلى 2 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئاخىرلىشىدۇ. 30℃ — تىن تۆۋەن ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولسا زىمىستان سوغۇق مەزگىلى بولىدۇ، بۇ ئادەتتە 1 - ئايدا كۆرۈلىدۇ، بۇ چاغدا زىمىستان سوغۇق بولغان كۈنلەر ناھايىتى ئاز، ستاتىستىكا ماتېرىيالىدىن قارىغاندا، 1968 - يىلى قىشتىن 1969 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا بىرنەچچە كۈنلا كۆرۈلگەن. بۇ يەرنىڭ كىلىمات ئالاھىدىلىكى قىشتا ئىسسىق، يازدا سالقىن بولىدۇ.

پۈتۈنرىم ئىسسىق، تومۇز ئىسسىق، قەھرىتان سوغۇق، زىمىستان سوغۇق مەزگىلى

جەدۋەل: 2 — 5

بىرلىكى: ℃

پونكىت نامى	پۈتۈنرىم ئىسسىق مەزگىلى (30℃تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ)			تومۇز ئىسسىق مەزگىلى (35℃تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ)			قەھرىتان سوغۇق مەزگىلى (20℃- تىن تۆۋەن ياكى شۇنىڭغا تەڭ)			زىمىستان سوغۇق مەزگىلى (30℃-تىن تۆۋەن ياكى شۇنىڭغا تەڭ)		
	باشلانغان كۈن	ئاخىرلاشقان كۈن	كۈن سانى	باشلانغان كۈن	ئاخىرلاشقان كۈن	كۈن سانى	باشلانغان كۈن	ئاخىرلاشقان كۈن	كۈن سانى	باشلانغان كۈن	ئاخىرلاشقان كۈن	كۈن سانى
غۇلجا ناھىيىسى	30/4	10/10	164	20/6	20/8	61	22/11	27/2	111	30/12	29/1	31

4. يەنسندى تېمپېراتۇرا

سوتكىلىق ئونتۇرچە تېمپېراتۇرا مۇقىم ھالدا 0℃تىن ئاشقان ۋاقىتتا يەنسندى قار ئېرىشكە باشلاپ، تۇپراقتىكى توك ئېرىيدۇ، ئېتىز مەشغۇلاتى باشلىنىپ، كۆز پەسلىدىكى تېمپېراتۇرا 0℃قا چۈشكەنگە قەدەر داۋاملىشىدۇ، زىرائەتلەر ئۈسۈشتىن توختايدۇ، بۇ مەزگىل دېھقانچىلىق تېرىلغۇ مەزگىلى دەپ ئاتىلىدۇ. 0℃تىن تۆۋەن ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان ئادەتتىكى يىللار 3 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى پەيدا بولىدۇ، 11 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى ئاخىرلىشىدۇ. بۇ ئارىلىقتىكى ۋاقىت 256 كۈن بولۇپ، يەنسندى تېمپېراتۇرا 3949℃قا يېتىدۇ، لېكىن ئونىڭدىن ئۈزۈن بولىدىغان يىللارمۇ بار، 2 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنىدىن باشلىنىپ، 11 ـ ئاينىڭ 27ـ كۈنى ئاخىرلىشىدۇ، يەنسندى تېمپېراتۇرا 4191℃قا يېتىدۇ؛ قىسقا بولغان يىللىرى 4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىن باشلىنىپ 11 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ئاخىرلىشىدۇ، يەنسندى تېمپېراتۇرا 3523℃قا يېتىدۇ. 5℃تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولسا زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلى ھېسابلىنىدۇ، ئادەتتىكى يىللاردا 3ـ ئاينىڭ 26ـ كۈنى باشلىنىپ، 10 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ئاخىرلىشىدۇ. بۇ ئارىلىقتىكى ۋاقىت 218 كۈن بولۇپ يەنسندى تېمپېراتۇرا 3777℃قا يېتىدۇ، لېكىن ئۈزۈن بولغان يىللىرى 3 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى باشلىنىپ، 10 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ئاخىرلىشىدۇ. يەنسندى تېمپېراتۇرا 4136℃قا يېتىدۇ. قىسقا بولغان يىللىرى 4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى باشلىنىپ، 10 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ئاخىرلىشىدۇ، يەنسندى تېمپېراتۇرا 3451℃قا يېتىدۇ، 10℃تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولسا زىرائەتلەرنىڭ تېز ئۆسۈش مەزگىلى ھېسابلىنىدۇ، ئادەتتىكى يىللىرى 4 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىن باشلىنىپ، 10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ئاخىرلىشىدۇ. بۇ ئارىلىقتىكى ۋاقىت 178 كۈن بولۇپ، يەنسندى تېمپېراتۇرا 3413℃قا يېتىدۇ، لېكىن ئۈزۈن بولغان يىللىرى 3 ـ ئاينىڭ 30ـ كۈنى باشلىنىپ، 10 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ئاخىرلىشىدۇ. يەنسندى تېمپېراتۇرا 3671℃قا يېتىدۇ، قىسقا بولغان يىللىرى 4 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى باشلىنىپ، 10 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ئاخىرلىشىدۇ، يەنسندى تېمپېراتۇرا 3178℃قا يېتىدۇ، دېمەك جايلاردا يەنسندى تېمپېراتۇرىنىڭ يىللار ئارا ئۆزگىرىشى چوڭ بولىدۇ. 0℃تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان يەنسندى تېمپېراتۇرا ئەڭ ئۇزاق داۋاملاشقان يىل بىلەن ئەڭ قىسقا بولغان يىللار ئونتۇرىسىدىكى پەرق 700℃قا يېتىدۇ، 10℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان يەنسندى تېمپېراتۇرا پەرقى 660℃قا يېتىدۇ.

0℃ تىن، 5℃تىن، 10℃تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان يەنسندى تېمپېراتۇرا (0℃ كۈن /ئاي)

جەدۋەل: 2 — 6

تېمپېراتۇرا	باشلانغان كۈن	ئاخىرلاشقان كۈن	كۈن سانى	تېمپېراتۇرا يەنسندىسى (℃)
0℃	12/3	22/11	256	3949
5℃	26/3	29/10	218	3777
10℃	12/4	6/10	178	3413

§2. كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈشى

1. كۈن نۇرى چۈشكەن ۋاقىت

ناھىيە زېمىنى پارالىلىل بويىچە جايلاشقان بولۇپ، ھەر يىلى 4443 سائەت كۈن نۇرى چۈشىدۇ. لېكىن

يەر شەكلىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاچقا، ئىلگىرىكى يىللاردا كۈن نۇرى چۈشكەن ۋاقىتنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقى ئوخشاش بولماي كەلدى. كۈن نۇرى ئەڭ ئۇزاق چۈشكەن يىللىرى 3121.5 سائەتكە، ئۇنىڭ نىسبىتى %70كە، كۈن نۇرى چۈشكەن ۋاقىت قىسقا بولغان يىللىرى 2634.5 سائەتكە، ئۇنىڭ نىسبىتى %59كە يېتىدۇ. ئايلار بويىچە ھېسابلىغاندا، 8 - ئايدا كۈن نۇرى چۈشكەن ۋاقىت ئەڭ ئۇزۇن بولۇپ، 325.7 سائەتكە، كۈن چۈشۈش نىسبىتى %76كە، 12 - ئايدا ئەڭ قىسقا بولۇپ، 157.8 سائەتكە، كۈن چۈشۈش نىسبىتى %57كە يېتىدۇ. شۇڭا بۇ جايىنىڭ كۈن نۇرى بايلىقى بىر قەدەر مول.

ئايلار بويىچە كۈن نۇرى چۈشىدىغان ۋاقىت، ئەمەلىي چۈشكەن ۋاقىت

جەدۋەل: 2 — 7　　بىرلىكى: سائەت، %

ئايلار / نۇرى	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	يىللىق
كۈن نۇرى چۈشكەن ۋاقىت	287.8	393.7	368.5	402.6	455.5	460.7	466.1	431.3	373.4	339.4	287.9	276.1	4443
ئەمەلىي چۈشكەن ۋاقىت	172.6	183.7	213.2	248.4	291.1	307	324.9	325.7	273.6	229.5	178.2	157.8	2905.3
پىرسەنتى	60	62	58	62	64	67	70	76	73	68	62	57	65

تاڭ يورۇش، كۈن چىقىش، كۈن ئولتۇرۇش، قاراڭغۇ چۈشۈش ۋاقتى

جەدۋەل: 2 — 8

ئايلار	كۈن	تاڭ يورۇش	كۈن چىقىش	كۈن ئولتۇرۇش	قاراڭغۇ چۈشۈش
1 - ئاي	1	9:31	10:09	19:08	19:46
	6	9:31	10:09	19:21	19:50
	11	9:31	10:09	19:17	19:55
	16	9:29	10:07	19:23	20:01
	21	9:26	10:04	19:29	20:07
	26	9:23	9:59	19:36	20:13
2 - ئاي	1	9:17	9:53	19:44	20:20
	6	9:12	9:48	19:51	20:27
	11	9:07	9:42	19:57	20:33
	16	9:00	9:34	20:05	20:40
	21	8:52	9:27	20:12	20:46
	26	8:45	9:19	20:19	20:52
3 - ئاي	1	8:40	9:14	20:22	20:55
	6	8:31	9:06	20:29	21:02
	11	8:23	8:57	20:34	21:09
	16	8:14	8:48	20:41	21:15
	21	8:05	8:39	20:47	21:22
	26	7:56	8:30	20:54	21:27

4 - ئاي	1	7 : 45	8 : 18	21 : 07	21 : 35
	6	7 : 35	8 : 10	21 : 07	21 : 41
	11	7 : 25	8 : 01	21 : 12	21 : 48
	16	7 : 16	7 : 53	21 : 18	21 : 55
	21	7 : 08	7 : 44	21 : 24	22 : 01
	26	7 : 00	7 : 36	21 : 31	23 : 07
5 - ئاي	1	6 : 01	7 : 28	21 : 37	22 : 14
	6	6 : 43	7 : 22	21 : 42	22 : 20
	11	6 : 36	7 : 15	21 : 48	22 : 27
	16	6 : 29	7 : 09	21 : 54	22 : 34
	21	6 : 24	7 : 04	22 : 00	22 : 40
	26	6 : 19	7 : 00	22 : 04	22 : 45
6 - ئاي	1	6 : 14	6 : 56	22 : 09	22 : 52
	6	6 : 12	6 : 53	22 : 13	22 : 56
	11	6 : 09	6 : 52	22 : 17	22 : 59
	16	6 : 08	6 : 51	22 : 19	23 : 01
	21	6 : 09	6 : 52	22 : 21	23 : 03
	26	6 : 10	6 : 53	22 : 22	23 : 04
7 - ئاي	1	6 : 12	6 : 55	22 : 21	23 : 05
	6	6 : 16	6 : 58	22 : 20	23 : 20
	11	6 : 20	7 : 02	22 : 18	22 : 59
	16	6 : 24	7 : 06	22 : 15	22 : 56
	21	6 : 30	7 : 11	22 : 11	22 : 52
	26	6 : 36	7 : 15	22 : 07	22 : 46
8 - ئاي	1	6 : 43	7 : 22	22 : 00	22 : 38
	6	6 : 49	7 : 28	21 : 53	22 : 31
	11	6 : 56	7 : 33	21 : 46	22 : 24
	16	7 : 02	7 : 38	21 : 40	22 : 16
	21	7 : 09	7 : 44	21 : 32	22 : 07
	26	7 : 16	7 : 50	21 : 23	21 : 58
9 - ئاي	1	7 : 22	7 : 57	21 : 13	21 : 47
	6	7 : 29	8 : 02	21 : 05	21 : 38
	11	7 : 35	8 : 08	20 : 55	21 : 29
	16	7 : 41	8 : 14	20 : 46	21 : 20
	21	7 : 46	8 : 20	20 : 37	21 : 10
	26	7 : 52	8 : 25	20 : 28	21 : 01
10 - ئاي	1	7 : 57	8 : 32	20 : 18	20 : 51
	6	8 : 03	8 : 38	20 : 09	20 : 42
	11	8 : 10	8 : 43	20 : 01	20 : 33
	16	8 : 16	8 : 49	19 : 52	20 : 25
	21	8 : 22	8 : 55	19 : 44	20 : 17
	26	8 : 28	9 : 02	19 : 36	20 : 09

11 - ئاي	1	8:36	9:10	19:27	20:01
	6	8:41	9:17	19:20	19:55
	11	8:48	9:23	19:15	19:49
	16	8:54	9:30	19:09	19:44
	21	9:00	9:36	19:04	19:41
	26	9:05	9:43	19:01	19:38
12 - ئاي	1	9:11	9:49	18:59	19:37
	6	9:16	9:54	18:58	19:35
	11	9:21	9:59	18:57	19:35
	16	9:25	10:03	18:58	19:37
	21	9:28	10:06	19:00	19:39
	26	9:30	10:08	19:03	19:41

2. قۇياش رادىئاتسىيىسى

قۇياش رادىئاتسىيىسى ھەققىدە ناھىيە تەۋەسىدە ماتېرىيال يوق، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى غۇلجا شەھىرىدىن ئانچە پەرقلەنمىگەچكە، غۇلجا شەھىرىنىڭ قۇياش رادىئاتسىيىسى ماتېرىيالىدىن پايدىلىنىلدى.

يىللىق ئومۇمىي قۇياش رادىئاتسىيىسى مىقدارى 134.5 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا، 80% يىللاردا 127.5 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا يېتىدۇ. ھەر يىلدا قۇياش رادىئاتسىيىسى مىقدارى 4 — 9-ئايغىچە ئەڭ مول بولىدۇ. ھەر ئايلىق ئوتتۇرىچە رادىئاتسىيە مىقدارى 12 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىردىن ئېشىپ كېتىدۇ. 7 - ئايدا ئەڭ كۆپ بولۇپ، 17.8 كىلوكالورىيە كۋادرات سانتىمېتىرغا، 12 - ئايدا ئەڭ ئاز بولۇپ، 4.3 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا يېتىدۇ.

ھەر ئايلىق قۇياش رادىئاتسىيىسى مىقدارى

جەدۋەل: 2 — 9　　بىرلىكى: (كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىر)

ئايلار / تۈرى	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	يىللىق
رادىئاتسىيە مىقدارى	5.3	6.9	10.1	13.2	16.7	17.5	17.8	16.3	12.3	8.6	5.5	4.3	134.5

تېمپېراتۇرا 0℃تىن يۇقىرى بولسا ئۆسۈملۈكنىڭ فوتوسىنتېز رولى تەسىر كۆرسىتىشكە باشلايدۇ. تېمپېراتۇرا 5℃تىن يۇقىرى بولسا زىرائەت ئۆسۈشكە باشلايدۇ، 10℃تىن يۇقىرى بولسا ئىسسىقنى خالايدىغان زىرائەتلەر ئۆسۈش باسقۇچىغا كىرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن زىرائەتلەرگە پايدىلىقى ئۆسۈش پەسلىدىكى قۇياشنىڭ رادىئاتسىيىسىدىن ئىبارەت. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تېمپېراتۇرىسى 0℃تىن يۇقىرى بولغان مەزگىلدىكى قۇياشنىڭ ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى 112.4 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا، 5℃تىن يۇقىرى بولغان مەزگىلدىكى قۇياشنىڭ ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى 103.2 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا، 10℃تىن

يۇقىرى بولغان مەزگىلدىكى قۇياشنىڭ ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى 91.7 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا يېتىدۇ.

سوتكىلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 0℃تىن، 5℃ تىن، 10℃تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان مەزگىلدىكى قۇياشنىڭ ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى

جەدۋەل: 2 — 10 بىرلىكى: كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىر

ئايلار / تېمپېراتۇرا	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	يىللىق
0℃		0.5	6.1	13	16.7	17.5	17.8	16.3	12.3	8.6	3.4	0.2	112.4
5℃			3.4	12.7	16.7	17.5	17.8	16.3	12.3	6.4	0.2		103.2
10℃			0.2	9.1	16.7	17.5	17.8	16.3	11.8	2.3			91.7

§ 3 . قىرو مەزگىلى

1. قىروسىز مەزگىل

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ كۆپ يىللاردىن بۇيانقى ئوتتۇرىچە قىروسىز مەزگىلى 163 كۈن، ئەڭ ئۇزۇن بولغان يىلى 191 كۈن، ئەڭ قىسقا بولغان يىلى 135 كۈن بولىدۇ. باش قىرو ئادەتتە 10 - ئاينىڭ 2 - كۈنى پەيدا بولىدۇ، ئەڭ بالدۇر بولغاندا 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنى، ئەڭ كېچىككەندە 10 - ئاينىڭ 13 - كۈنى پەيدا بولىدۇ. قىش ئۇششۇكى ئادەتتە 4 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئاخىرلىشىدۇ، ئەڭ بالدۇر بولغاندا 3 - ئاينىڭ 29 - كۈنى، ئەڭ كېچىككەندە 5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئاخىرلىشىدۇ. يەر شەكلىنىڭ تەسىرى تۆپەيلىدىن، ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى جايلاردا شەرقىي تەرىپىدىكى جايلارغا قارىغاندا ئاخىرقى قىرو بالدۇر ئاخىرلىشىدۇ، باش قىرو كېچىكىپ پەيدا بولىدۇ، ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى ئازگال جايلاردا باش قىرو بالدۇر، ئاخىرقى قىرو كېچىكىپ پەيدا بولىدۇ.

ئەتىياز پەسلىدىكى ئۇششۇك ئادەتتە دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا ئانچە چوڭ دەخلى قىلالمايدۇ، لېكىن ئۇ كېچىكىپرەك ئاخىرلاشقاچقا، مېۋىلىك دەرەخلەرگە ئاز - تولا تەسىر كۆرسىتىدۇ، مەسىلەن: 1985 - يىل 5 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئاخىرقى قىرو ئاياغلاشتى، بۇ ۋاقىت دەل ھەرخىل مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ چېچەكلەپ مېۋىلەش مەزگىلى بولغاچقا، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ھوسۇلىغا تەسىر يەتتى. كۆزدىكى باش ئۇششۇك كۆزلۈك زىرائەتلەرنىڭ پىشىشىغا ناھايىتى زور تەسىر يەتكۈزىدۇ، ھەمىشە كۆممىسۇناق، شال تولۇق پىشمايدۇ، ھوسۇلىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ. مەسىلەن: 1968 - يىل 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئۇششۇك بالدۇر چۈشۈپ، شالنىڭ تولۇق دان تۇتالماسلىقىغا سەۋەبچى بولدى، شالنىڭ مو بېشى ھوسۇلى 1967 - يىلدىكى 90 كىلوگرامدىن 44.5 كىلوگرامغا چۈشۈپ قالدى.

1960 — 1985 - يىلغىچە بولغان باش قىرو ۋە قىروسىز مەزگىل

جەدۋەل: 2 — 11

يىللار / تۈرى	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
باش قىرو (ئاي/كۈن)	27/9	9/10	26/9	28/9	1/10	1/10	6/10	10/10	6/9	25/9	6/10	13/10	18/9
قىروسىز مەزگىل	165	163	158	165	136	182	182	184	135	172	151	183	148
يىللار / تۈرى	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
باش قىرو (ئاي/كۈن)	29/9	4/10	1/10	8/10	3/10	7/10	11/10	10/10	3/10	10/10	9/10	26/9	4/10
قىروسىز مەزگىل	136	179	138	179	163	191	182	181	169	150	138	153	163

2. مۇز تۇتۇش

كۈنلۈك ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 2℃ — بولۇپ، يەردىن 70 سانتىمېتىر ئېگىز جايغا قويۇلغان پارغا ئايلاندۇرۇش قاچىسى ئىچىدىكى سۇ مۇز تۇتقان كۈننى مۇز تۇتقان كۈن دەپ ھېسابلاش بىرقەدەر ئەقىلگە مۇۋاپىق. ئادەتتە 11 - ئاينىڭ بېشىدىن باشلاپ مۇز تۇتىدۇ، ياندۇرقى يىلى 3 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە تەخمىنەن 130 كۈن داۋاملىشىدۇ. ئەڭ ئۇزۇن بولغاندا 147 كۈن، ئەڭ قىسقا بولغاندا 110 كۈن مۇز توڭلايدۇ. كۆزىتىش ماتېرىيالى چەكلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇنداق ئەھۋال كەڭ دائىرىدىكى دەريالارنىڭ مۇز تۇتۇش، مۇز ئېرىش ۋاقتىغا ۋەكىللىك قىلالمايدۇ.

3. يەر توڭلاش

يەر ئىچىدىكى تېمپېراتۇرا تۆۋەنلەپ 0℃قا چۈشكەندە ياكى ئۇنىڭدىنمۇ تۆۋەن بولغاندا تۇپراق بارا - بارا توڭلاشقا باشلايدۇ، ئادەتتە 11 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ ياندۇرقى يىلى 3 - ئاينىڭ 2 - كۈنىگىچە تەخمىنەن 120 كۈن يەر توڭلايدۇ، لېكىن ئۇلچەنگەن دائىرە ئىچىدىكى جايلارنىڭ يەر ئاستى سۇ ئورنىنىڭ پەرقى زور بولغانلىقى، تۇپراق خۇسۇسىيىتى ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن، تۇپراقنىڭ توڭلاش چوڭقۇرلۇقى بىلەن ئۇلچەنگەن چوڭقۇرلۇقى جەھەتتە پەرق بولىدۇ، لېكىن ۋاقتى جەھەتتە ئانچە چوڭ پەرق بولمايدۇ.

4. يەر تېمپېراتۇرىسى

قار ئېرىپ تۇپراقتىكى توڭ ئېرىشكە باشلىغاندا، يەر تېمپېراتۇرىسىمۇ كۆندىن كۈنگە ئۆرلەيدۇ، ئادەتتە 3 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ئۆرلەشكە باشلايدۇ. ئەتىياز پەسلىدە سوغۇق ھاۋا ھەرىكىتى كۈپ بولغاچقا، يەر تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئۆزگىرىشى ئۇزاقسىز بولىدۇ. 5 - ئاينىڭ باشلىرىغا كەلگەندە يەر تېمپېراتۇرىسى تەدرىجىي مۇقىم ئۆرلەيدۇ. كۈز پەسلى (9 - ئاينىڭ ئاخىرى) دىن باشلاپ ئاستا - ئاستا تۆۋەنلەيدۇ، يەر تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئۆزگىرىشى ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن ئاساسەن بىردەك بولىدۇ، لېكىن ئۆزگىرىش دائىرىسى ھاۋا تېمپېراتۇرىسىدىن چوڭ بولىدۇ، يەر ئاستىدىكى مۇتلەق ماكسىموم تېمپېراتۇرا 66℃ — 69℃قا، مۇتلەق مىنىموم تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 42℃ — 43℃قا يېتىدۇ.

4 — 5 - ئايغىچە بولغان 5 كۈنلۈك سانتىمېتىر، 10 كۈنلۈك سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى يەر تېمپېراتۇرىسى

جەدۋەل: 2 — 12

تېمپېراتۇرا / ئايلار	4 - ئاي						5 - ئاي					
	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
5℃	9.1	10.6	12.5	13.5	13.8	16	17.6	17.7	18.2	19.4	19.8	21.2
10℃	8.9	9.6	11.6	12.9	13.4	15.4	17	17.2	17.8	18.8	19.2	20.6

§ 4 . ھوّل - يېغىن

1. ھوّل - يېغىننىڭ جۇغراپىيىلىك تارقىلىشى

ناھىيىنىڭ يەر شەكلى، جۇغراپىيىلىك شارائىتى ئالاھىدە بولغانلىقتىن، ناھىيە تەۋەسىدە تەبىئىي ھوّل-يېغىن بىر قەدەر كۆپ بولىدۇ. يىللىق ھوّل - يېغىن مىقدارى تۈزلەڭلىك رايونلاردا 330 مىللىمېتىرغا، تاغ كۆپ بولغان يىللىرى 570 مىللىمېتىرغا، ئەڭ ئاز بولغان يىللىرىمۇ 221 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ؛ تاغ ئالدى ئېدىرلىقلاردا (دېڭىز يۈزىدىن 800 ~ 1500 مېتىر ئېگىز) بولسا 350 ~ 500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، تاغلىق رايونلاردا 500 مىللىمېتىردىن ئاشىدۇ.

2. ھوّل - يېغىننىڭ ئايلارغا تارقىلىشى

يىللىق ھوّل - يېغىن مىقدارى 330 مىللىمېتىر، لېكىن تارقىلىشى تەكشى ئەمەس، بۇنىڭ ئىچىدە 3 — 7 - ئايغىچە ھوّل - يېغىن بىر قەدەر كۆپ بولۇپ، ئايلىق ھوّل - يېغىن مىقدارى 30 مىللىمېتىردىن ئاشىدۇ، ھوّل - يېغىن 8 — 9 - ئايلاردا نىسپىي ئاز بولۇپ، تەخمىنەن 15 — 19 مىللىمېتىر بولىدۇ، زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش مەۋسۇمىدە تەبىئىي ھوّل - يېغىن كۆپ بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۈن نۇرى ۋە ئىسسىقلىق يېتەرلىك بولغاچقا، كۆپ قىسىم يىللاردا دېھقانچىلىق رايونىدا مول ھوسۇل ئېلىنىدۇ.

ئەتىيازدا (3 — 5 - ئايغىچە) 106 مىللىمېتىرغا يېتىپ، يىللىق ھوّل - يېغىن مىقدارىنىڭ %32نى، يازدا (6 — 8 - ئايغىچە) 83 مىللىمېتىر بولۇپ، يىللىق ھوّل - يېغىن مىقدارىنىڭ %25نى، كۈزدە (9 — 11 - ئايغىچە) 81 مىللىمېتىر بولۇپ، يىللىق ھوّل - يېغىن مىقدارىنىڭ %24نى، قىشتا (12 — 2 - ئايغىچە) 62 مىللىمېتىر بولۇپ، يىللىق ھوّل - يېغىن مىقدارىنىڭ %19نى ئىگىلەيدۇ.

ئىلگىرىكى يىللاردىكى ھەر ئايلىق ھوّل - يېغىن مىقدارى ۋە پىرسەنتى

جەدۋەل: 2 — 13

بىرلىكى: مىللىمېتىر

تۈرى / ئايلار	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	يىللىق
ھوّل - يېغىن مىقدارى (مىللىمېتىر)	19.5	19.7	30	39.3	36.2	35.7	32.4	14.7	19	30.8	31	22.5	330.6
يىللىق پىرسەنتى	6	6	9	12	11	11	10	4	6	9	9	7	100

3. هوّل - يېغىن مىقدارىنىڭ ئاز - كوّپلوكى

هەر يىلى هوّل - يېغىن مىقدارىنىڭ ئوزگىرىشى ئوخشاش بولمايدۇ، 1969 - يىلى هوّل - يېغىن ئەڭ كوّپ بولوپ، يىللىق هوّل - يېغىن مىقدارى 571.8 مىللىمېتىرغا، 1966 - يىلى 439 مىللىمېتىرغا يەتتى، ئايلار بويىچە قارىغاندا، 1971 - يىل 4 - ئايدا هوّل - يېغىن مىقدارى 88.3 مىللىمېتىرغا، ئوڭدىن قالسا، 1969 - يىل 5 - ئايدا 86.6 مىللىمېتىرغا يەتتى، دېمەك، ئادەتتە 4 -، 5 - ئايلاردا هوّل - يېغىن كوّپ بولىدۇ، ئەمما هوّل - يېغىن ئالاهىدە كوّپ بولغان يىللارمۇ بار، مەسىلەن: 1969 - يىلى يىللىق هوّل - يېغىن مىقدارى ئەڭ كوّپ بولدى، ئەمما ئايلىق هوّل - يېغىن مىقدارى ئەڭ كوّپ بولغان ۋاقىت 7 - ئايغا توغرا كېلىپ، 126.7 مىللىمېتىرغا يەتتى. 1967 - يىل 7 - ئاينىڭ 15- كۈنى كۈنلۈك هوّل - يېغىن مىقدارى ئەڭ كوّپ بولوپ، هوّل - يېغىن مىقدارى 45.5 مىللىمېتىرغا يەتتى؛ ئوڭدىن قالسا 1973 - يىل 6 - ئاينىڭ 27 - كۈنى 37.3 مىللىمېتىرغا يەتتى.

يىللاردىن بۇيانقى هەر قايسى ئايلاردىكى ئەڭ ئۇزاق داۋاملاشقان هوّل - يېغىنلىق مەزگىل ۋە هوّل - يېغىن مىقدارى

جەدۋەل: 2 — 14

ئايلار / تۈرى	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	يىللىق
ئۇزۇن هوّل - يېغىن بولغان ۋاقىت	12	8	6	5	6	5	6	6	5	6	8	6	12
هوّل - يېغىن مىقدارى (مىللىمېتىر)	71.4	9.6	2.6	21.1	5.2	14.3	12.6	15.4	23.7	47	50.7	19.6	71.4
يىللار	1969	1969	1965	1965	1978	1960	1979	1972	1976	1977	1965	1975	1969

4. قار

يىللىق قار ياغقان كۈن ئادەتتە 35 كۈنگە يېتىدۇ، ئەڭ كوّپ بولغان يىللىرى 55 كۈن، ئاز بولغان يىللىرى 20 كۈن قار ياغىدۇ، دەسلەپ قار ياغقان كۈنى ئادەتتە 10 - ئاينىڭ ئاخىرى باشلىنىدۇ، ئەڭ بالدۇر بولغاندا 9 - ئاينىڭ 24 - كۈنى، ئەڭ كېچىككەندە 11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى قار ياغىدۇ. قار ياغىدىغان كۈن ئادەتتە 3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئاخىرلىشىدۇ، ئەڭ بالدۇر بولغان يىلى 3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئاخىرلاشقان، ئەڭ كېچىككەن يىلى 4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئاخىرلاشقان. 1968 - يىلى قىشتىن 1969- يىلى ئەتىيازغىچە ياغقان قار 218.7 مىللىمېتىرغا يەتتى، بۇ، تارىختىكى قىشتا قار ئەڭ كوّپ ياغقان يىلدۇر. قار 1967 - يىلى قىشتىن 1968 - يىل ئەتىيازغىچە ئەڭ ئاز ياغدى، قار 32.8 مىللىمېتىرغا يەتتى. كۈنلۈك ئەڭ كوّپ ياغقان قار 15.7 مىللىمېتىر بولوپ، 1973 - يىل 2 - ئاينىڭ 21 - كۈنى كوّرۈلدى.

5. يېغىندى قار

ئادەتتە 11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى قار توپلىنىدۇ، ئەڭ بالدۇر بولغان يىلى 9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، ئەڭ كېچىككەن يىلى 12 - ئاينىڭ 15 - كۈنى قار توپلىنىدۇ. ئادەتتە 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى قار تۈگەيدۇ،

ئەڭ بالدۇر بولغان يىلى 2 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى، كېچىككەن يىلى 4 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى قار توڭەيدۇ، قار توپلانغان ۋاقىت تەخمىنەن 107 كۈنگە يېتىدۇ، لېكىن 1968 — 1969 ـ يىللىرى ۋە 1970 — 1971 ـ يىللىرى قار توپلانغان ۋاقىت 124 كۈنگە، ئەڭ قىسقا بولغان ۋاقىت 1967 — 1968 ـ يىللىرى بولۇپ، ئاران 57 كۈنگە يەتتى. يىغىندى قارنىڭ ئەڭ زور قېلىنلىقى 94 سانتىمېتىر بولۇپ، 1969 ـ يىل 1 ـ ئايدا كۆرۈلدى. غۇلجا ناھىيىسىدە قارنىڭ توپلىنىشى تۆۋاقلىق ھەم قېلىن بولۇپ، شىنجاڭ بويىچە كۆپ قار ياغىدىغان 3 جايىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا كۆزگى بۇغداي، كۆزگى قىچا قىشتىن بىخەتەر ئۆتەلەيدۇ، ئەمما ئايرىم يىللىرى قىسمەن جايلاردا كۆزگى بۇغداي ئۈششۈپ كېتىپ، ھوسۇلى كېمىيىپ كېتىشتەك ئەھۋاللارمۇ كۆرۈلدى.

ئىلگىرىكى يىللاردىن بۇيانقى 1 — 3 ـ ئايغىچە بولغان يىغىندى قار قېلىنلىقى

جەدۋەل: 2 — 15 بىرلىكى: سانتىمېتىر

ئايلار / تۈرى	10	11	12	1	2	3	يىللىق
قارنىڭ قېلىنلىقى	15	18	51	94	83	82	94
كۈن سانى	21	12	28	27	25	3/4	27/1
يىللار	1976	1966	1966	1969	1969	1969	1969

§ 5 . سۈنىڭ پارغا ئايلىنىشى

سۈنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارىنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكى كۈن نۇرى چۈشكەن ۋاقتىنىڭ ئۇزۇن ـ قىسقا بولۇشى، شامال سۈرئىتىنىڭ تېز ـ ئاستا بولۇشى، ھاۋانى بۇلۇت قاپلاش دەرىجىسى قاتارلىق ئامىللارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. ئادەتتە 7 ـ، 8 ـ ئايلاردا كۈن نۇرى چۈشۈدىغان ۋاقىت ئۇزۇن، تېمپېراتۇرا يۇقىرى بولغاچقا، سۈنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارىمۇ كۆپ بولىدۇ، قىشتا يەر يۈزىنى قار قاپلىۋالغاچقا، كۈن نۇرى چۈشكەن ۋاقىت قىسقا بولىدۇ، شۇڭا سۈنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارىمۇ ئاز بولىدۇ، بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرقمۇ چوڭ بولىدۇ. ئايلىق ئەڭ زور پارغا ئايلىنىش مىقدارى 341.4 مىللىمېتىر بولۇپ، 8 ـ ئايدا، ئايلىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى ئەڭ ئاز بولغاندا 6.3 مىللىمېتىر بولۇپ، 12 ـ ئايدا كۆرۈلدى.

سۈنىڭ يىللاردىن بۇيانقى ئايلىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى

جەدۋەل: 2 — 16 بىرلىكى: مىللىمېتىر

ئايلار / تۈرى	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	يىللىق
ئايلىق ئوتتۇرىچە	19.8	26.3	75	175.2	209.2	228.3	264.1	258.3	186.8	109.6	43.4	20.8	1621
ئايلىق ئەڭ كۆپ	36.6	43.5	111.9	211.8	308.4	306.2	319.5	341.4	255.4	141.5	73.7	34.4	

§ 6 . شامال

ناھىيە تەۋەسىدە يىللىق ئوتتۇرىچە شامال تېزلىكى 2 مېتىر/سېكۇنت. ئەتىيازدا شامالنىڭ سۈرئىتى تېز بولۇپ، سېكۇنتىغا 2.1 — 3.5 مېتىرغا يېتىدۇ. قىشتا شامال سۈرئىتى ئاز ئاستا بولىدۇ. ياز كۈنلىرى كەچتە 9 بالدىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ ھەمدە ئۇنىڭدىن كۆچلۈك بوران چىقىدۇ. يەر شارائىتى تەسىرىدىن قىيپاش غەرب شامىلى كۆپرەك چىقىدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا قىيپاش شەرق شامىلى چىقىدۇ.

يىللاردىن بۇيانقى ھەر قايسى ئايلاردىكى 8 بالدىن يۇقىرى باكى شۇنىڭغا تەڭ بوران قېتىم سانى

جەدۋەل: 2 — 17

ئايلار / توري	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	يىللىق
بوران قېتىم سانى	0.2	0.2	0.8	1.5	1.4	1.6	1.5	1.2	1.1	0.9	0.7	0.2	11.3

Ⅳ باب

گىدرولوگىيە

§ 1 . يەر ئۈستى سۇيى

ناھىيە تەۋەسىدە قاش دەريالىرى، ئىلى دەريالىرى ۋە شىمالىي تاغ جىلغا سۇ سىستېمىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە يىل بويى سۇ ئاقىدىغان شىمالىي تاغ جىلغا سۇ سىستېمىسى 9 بولۇپ، شەرقتىن غەربكە رەتكە تۇرغۇزغاندا بوربوسۇن، بۇلۇكەي، قۇلۇستاي، چۇلۇقاي، قىزىلبۇلاق، قارانچى، جىرغىلاڭ، پىلىچى، نوغايتۇ قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئەتىياز پەسلىدە ياكى قاتتىق يامغۇر ياغقاندا سۇ كېلىدىغان كىچىك جىلغىلاردىن سۇپتاي، توسۇن، پانقاقبۇلاق، سۇلۇقساي، قۇرۇقسايدىن ئىبارەت 5 جىلغا بار. شەرق تەرەپتە يەنە چوڭ بۇلاق، كىچىك بۇلاقتىن ئىبارەت 2 بۇلاق سېپى بار.

1. قاش دەرياسى

قاش دەرياسى ئىلى دەرياسىنىڭ 2 - چوڭ تارماق ئېقىنى بولۇپ، ئىلغا ناھىيىسىدىكى ئىرەتقابىرغا تېغىدىن باشلىنىپ، شەرقتىن غەربكە سوزۇلۇپ بولخىنۇر تېغى بىلەن ئابرال تېغى ئارىسىدىن ئۆتۈپ ئاخىرىدا ئابرال تېغىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ توقاي بوغۇزىدىن جەنۇبقا بۇرۇلۇپ، ياماتۇدا ئىلى دەرياسىغا قوشۇلىدۇ. دەريا ۋادىسىنىڭ

كۆلىمى 10 مىڭ 225 كۋادرات كىلومېتىر، دەريانىڭ ئۇزۇنلۇقى 318 كىلومېتىر، دەريا ۋادىسىنىڭ ئاتمېتكا ئېگىزلىكى 800 — 4600 مېتىر ئارىلىقىدا. تۆۋەن ئېقىنىنىڭ 47 كىلومېتىرى ناھىيىنى تەۋەسىدە، بورىبوسۇن دەريالىق قاش دەريالىسىغا قوشۇلىدۇ.

توقاي گىدرولوگىيە پونكتىنىڭ ئەملي ئۆلچەش ماتېرىيالىدىن قارىغاندا، قاش دەريالىسىنىڭ كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى سېكۇنتىغا 122 كۇب مېتىر، ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى 3 مىليارد 850 مىليون كۇب مېتىر بولغان. يىللىق ئەڭ زور سىرغىم مىقدارى 5 مىليارد 310 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، 1969- يىلى، يىللىق ئەڭ ئاز سىرغىم مىقدارى 2 مىليارد 850 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، 1974 - يىلى كۆرۈلدى. ئېقىم مىقدارىنىڭ يىل ئىچىدىكى تەقسىملىنىشى 3 - ئايدىن 5 - ئايغىچە 21.5%نى، 6 - ئايدىن 8 - ئايدىنكىسى 54.3%نى، 9 - ئايدىن 11 - ئايغىچە 1%نى، 12 - ئايدىن 2 - ئايغىچە 8.2%نى ئىگىلەيدۇ. بۇ قار سۇيى تېپىگ مەنسۇپ دەريا بولۇپ، ئەملي ئۆلچىگەن كەلكۇن پەللىسىنىڭ ئەڭ زور ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 963 كۇب مېتىر بولۇپ، 1988 - يىل 6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى يۈز بەردى. مومېنتلىق ئەڭ ئاز ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 12.1 كۇب مېتىر بولۇپ، 1984 - يىل 1 - ئاينىڭ 31 - كۈنى كۆرۈلدى. كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە قۇم تەركىبى 0.47 كىلوگرام /كۇب مېتىر، يىللىق ئەڭ زور قۇم تەركىبى، يىللىق قۇم يۆتكەش نىسبىتى سېكۇنتىغا 57 كىلوگرام، يىللىق قۇم يۆتكەش مىقدارى 1 مىليون 800 مىڭ تونىا، ئۈپرىتىش سانى 189 تونىا/كۋادرات كىلومېتىر، سۇنىڭ خىمىيىلىك تىپى CHC2، مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى 288 مىللىگرام/لىتىر، PH قىممىتى 7.9، ئومۇمي قاتتىقلىق دەرىجىسى 8.19 مىللىگرام/لىتىر، ئومۇمي ئىشقارلىق دەرىجىسى 6.91 مىللىگرام/لىتىر.

قاش دەريالىسى نىلقا ناھىيىسىدىن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ شەرقي قىسمىغا ئېقىپ كىرىدۇ، توقايغا كەلگىچە بولغان قىسمى تار جىلغا ھېسابلىنىدۇ، توقايدىن ياماتۇغا كەلگىچە بولغان 24.3 كىلومېتىرلىق بۆلىكى تۈزلەڭلىك دەريا بۆلىكىگە مەنسۇپ. دەريانىڭ يانتۇلۇقى 4.7%، كەڭلىكى 500 — 1300 مېتىر، سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقى 1 — 4 مېتىر، ئېقىم سۈرئىتى سېكۇنتىغا 1.5 — 4 كۇب مېتىر، كەلكۇن ئەڭ كۆپ كەلگەندە سۇ يۈزىنىڭ كەڭلىكى 400 — 800 مېتىرغا يېتىدۇ. شەرقي قىرغىقى (سول قىرغىقى) شېغىللىق دۆڭ، غەربي قىرغىقى شېغىللىق ئېگىز دۆڭ ھېسابلىنىدۇ. كۆپ يىللاردىن بېرى دەريا سۇيى ئىككى تەرەپكە بولۇپمۇ تولاراق غەربي قىرغاقتا يېتىۋېلىپ، ھەر يىلى ئاپەت پەيدا قىلىپ، سۈغۇرۇش رايونى ۋە قاتناش بىخەتەرلىكىگە تەھدىت سالدى.

قاش دەريالىسى — ناھىيە تەۋەسىدىكى يەرلەرنى سۈغۇرۇش، توك چىقىرىشنىڭ ئاساسلىق سۇ مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ.

2. ئىلى دەريالىسى

ئىلى دەريالىسى جەنۇبي تارمىقى تېكەس دەريالىسى، ئوتتۇرا تارمىقى كۈنەس دەريالىسى، شىمالي تارمىقى قاش دەريالىسىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان. جەنۇبي تارمىقى بولغان تېكەس دەريالىسى ئىلى دەريالىسىنىڭ ئاساسلىق مەنبەسى بولۇپ، قازاقىستاندىن باشلىنىپ، موڭغۇلكۇرە، تېكەس، توققۇزتارا، كۈنەس قاتارلىق ناھىيىلەردىن ئېقىپ ئوتۇپ، كۈنەس دەريالىسىغا قوشۇلغاندىن كېيىن ئىلى دەريالىسى دەپ ئاتىلىدۇ. ئىلى دەريالىسى شەرقتىن غەربكە ئاقىدۇ، جۇڭگو - قازاقىستان چېگرىسىغچە بولغان ئومۇمي ئۇزۇنلۇقى 205 كىلومېتىر، جۇڭگودىكى دەريا ۋادىسىنىڭ كۆلىمى 57 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئومۇمي ئۇزۇنلۇقى 74 كىلومېتىر، بۇ ئىلى دەريالىسىنىڭ يۇقىرى، ئوتتۇرا ئېقىن بۆلىكى ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭغا پىلىچى دەريالىسى، جىرغىلاڭ دەريالىسىنىڭ سۇيى قوشۇلىدۇ. ياماتۇ گىدرولوگىيە پونكتىنىڭ ئەملي ئۆلچىگەن ماتېرىيالىغا قارىغاندا، ئىلى دەريالىسىنىڭ كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 367 كۇب مېتىرغا، ئوتتۇرىچە

يىللىق سىرغىما مىقدارى 11 مىليارد 600 مىليون كۇب مېتىرغا يەتكەن. 1959 - يىلى يىللىق ئېقىم كۆپ ئېقىن مىقدارى 15 مىليارد 610 مىليون كۇب مېتىرغا يەتكەن. 1983 - يىلى ئېقىم مىقدارى ئەڭ ئاز بولۇپ 8 مىليارد 830 مىليون كۇب مېتىرغا يەتتى. سىرغىما مىقدارىنىڭ يىل ئىچىدىكى تەقسىملىنىشى مۇنداق: 3 — 5 - ئايغىچە %94.19نى، 6 — 8 - ئايغىچە %51.4نى، 9 — 11 - ئايغىچە %18.03نى؛ 12 — 2 - ئايغىچە %10.63نى ئىگىلەيدۇ. بۇ قار سۇيى تېپىگە مەنسۇپ دەريا بولۇپ، ئەمەلىي ئۆلچەنگەن ئەڭ زور كەلكۇن پەللىسىنىڭ ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 2220 كۇب مېتىرغا يېتىدۇ، بۇ ھال 1963 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى يۈز بەرگەن. مومېنتلىق ئەڭ ئاز ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 6.76 كۇب مېتىر بولۇپ، 1954 - يىل 1 - ئاينىڭ 22 - كۈنى يۈز بەردى. كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە قۇم مىقدارى ھەر كۇب مېتىرىنىڭ 0.62 كىلوگرامغا، يىللىق ئەڭ زور قۇم مىقدارى ھەر كۇب مېتىرىنىڭ 10.2 كىلوگرامغا، يىللىق قۇم يۆتكەش نىسبىتى سېكۇنتىغا 226 كىلوگرامغا، يىللىق قۇم يۆتكەش مىقدارى 7 مىليون 130 مىڭ تونناغا، ئۆپرىتىش سانى ھەر كۋادرات كىلومېتىرىنىڭ 145 تونناغا يېتىدۇ. سۇنىڭ خىمىيىلىك تىپى CHC2، مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى ھەر لىتىرىنىڭ 250 مىللىگرامغا، PH قىممىتى 7.7گە، ئومۇمىي قاتتىقلىق دەرىجىسى ھەر لىتىرىنىڭ 7.5 مىللىگرامغا، ئومۇمىي ئىشقارلىق دەرىجىسى ھەر لىتىرىنىڭ 6.71 مىللىگرامغا يېتىدۇ.

ئىلى دەريالىق قىسمىنىڭ تۆۋەنلەش نىسبىتى %1.2 بولۇپ، ئىككى قىرغىقىدىكى يەر تەكشى، دەريا قىنى كەڭرى، سۇيىنىڭ ئېقىشى ئاستا، شاخايچا ۋە ئارالىرى كۆپ، دەريانىڭ كەڭلىكى 500 — 1000 مېتىر، دەريادىكى سۇ يۇزىنىڭ كەڭلىكى 150 — 500 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 1.5 — 8 مېتىر، ئوتتۇرىچە ئېقىم سۈرئىتى سېكۇنتىغا 0.8 — 3 مېتىر. دەريا ساھىلى شىمالىي قىرغىقىنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى قىسمەن جايلىرى شېغىللىق ساي، بىر قىسمى نەم سېرىق توپىلىق دۆڭ ھېسابلىنىدۇ. كەلكۇن كەلگەندە دەريا قىرغىقىنى كۆپلەپ كولاپ ئېقىتىپ، ئوتلاق ۋە ئىككىلەمچى ئورمانلارنى بۇزۇۋېتىدۇ.

ئىلى دەريالىق غۇلجا ناھىيىسى بىلەن توققۇزتارا، چاپچال ناھىيىسىنىڭ چېگرا دەريالىق بولۇپ، دەريا قىنى تۆۋەن بولغاچقا، ناھىيە تەۋەسىدە يەرلەرنى سۇغىرىشتا ناھايىتى ئاز پايدىلىنىلىدۇ، بۇ يەر ئۇستى سۇيى ۋە يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئاساسلىق زەيكىشىدۇر.

3. شىمالىي تاغ سۇ سىستېمىسى

پىلىچى دەريالىق پىلىچى دەريالىنىڭ سۇ مەنبەيى كۆگۈرچىن تېغىنىڭ سۇ بۆلگۈچ چوققىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە بولۇپ، دەريا مەنبەيىنىڭ ئاتمېتكا ئېگىزلىكى 2550 مېتىر، گىدرولوگىيە پونكىتى (پونكىتنىڭ ئورنى تار جىلغا ئېغىزىدا بولۇپ، ئاتمېتكا ئېگىزلىكى 890 مېتىر) نىڭ يۇقىرىسىدىكى دەريا ۋادىسىنىڭ كۆلىمى 808 كۋادرات كىلومېتىر. سول تەرىپىدىكى قىرغاقتا ئاقۇشۇ جىلغا سۇيى، ئىرمەندە، ئاچا، پەنجىمبۇلاقتىن ئىبارەت 4 تارماق ئېقىن قوشۇلىدۇ، دەريا ۋادىسىنىڭ كەڭلىكى 16.3 كىلومېتىر، پىلىچى دەريالىنىڭ بېشىدىن گىدرولوگىيە پونكىتىغىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى 40 كىلومېتىر. دەريا ۋادىسىدىكى جىلغىلار شاخسىمان يېتىلگەن، سايلارنىڭ كۆپىنچىسى «V» شەكلىدە، گىدرولوگىيە پونكىتىدىن ئىلى دەريالىغىچە 37 كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە شياكۇ جىلغىسى (كۆمۈركان ئەترابى) غىچە 9 كىلومېتىر، دەريا قىنى تۆۋەنلەش نىسبىتى 1/80 — 1/100، سۇ ئېقىم داۋالغۇپ تۇرغاچقا، دەريا قىنى مۇقىم بولمايدۇ، ساي ئېغىزىدىن نوغايتۇغىچە ئۇزۇنلۇقى 13.5 كىلومېتىر، تۆۋەنلەش نىسبىتى 1/80 — 1/150، دەريا قىنىنىڭ كەڭلىكى 40 — 80 مېتىر، دەريا قىنىنىڭ كۆپ قىسمى لاتقا توشۇپ، يەر يۈزى بىلەن تەڭ ياكى يەر يۈزىدىنمۇ ئېگىز بولۇپ قالغان. نوغايتۇنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىن ناھىيە چېگرىسىغىچە 4 كىلومېتىر بولۇپ، تۆۋەنلەش نىسبىتى 1/100 — 1/120، ئىككى قىرغاقتىكى يالانما جىلغىنىڭ كەڭلىكى 500 مېتىر،

چوڭقۇرلۇقى تەخمىنەن 5 مېتىر، غۇلجا شەھىرىدىن ئۆتۈپ ئىلى دەرياسىغا قوشۇلىدۇ. گىدرولوگىيە پونكىتىنىڭ ئەملي ئۆلچىشىچە، پىلىچى دەرياسىنىڭ كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 5.52 كۇب مېتىرغا، يىللىق سىرغىم مىقدارى 174 مىليون كۇب مېتىرغا يەتكەن. يىللىق سىرغىم مىقدارى 343 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، 1996 - يىلى يۇزبەرگەن؛ ئەڭ ئاز سىرغىم مىقدارى 77 مىليون 600 مىڭ كۇب مېتىر بولۇپ، 1983 - يىلى يۇز بەرگەن. سىرغىم مىقدارىنىڭ يىل ئىچىدە تەقسىملىنىشى مۇنداق: 4 - ئايدىن 6 - ئايغىچە ئەڭ كۆپ بولۇپ، يىللىق سىرغىم مىقدارىنىڭ %21.54نى، 7 — 9 - ئايغىچە %22.11نى، 10 — 12 - ئايغىچە %12.58نى، 1 — 3 - ئايغىچە %11.1نى ئىگىلەيدۇ. بۇ، يامغۇر، قار سۈيى ئارىلاشما تېپىدىكى دەريا بولۇپ، كەلكۈن پەللىسىنىڭ ئەڭ زور ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 180 كۇب مېتىر بولغان، بۇ، 1978 - يىل 7 - ئاينىڭ 11 - كۈنى يۈز بەرگەن. مومىنتلىق ئەڭ ئاز ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 0.58 كۇب مېتىر بولۇپ، 1962 - يىل 12 - ئاينىڭ 27 - كۈنى يۈز بەرگەن. 24 سائەت ئىچىدىكى ئەڭ زور كەلكۈن مىقدارى 8 مىليون 80 مىڭ كۇب مېتىرغا يېتىدۇ، كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە قۇم مىقدارى ھەر بىر كۇب مېتىرىنىڭ 1.1 كىلوگرامغا، يىللىق ئەڭ كۆپ قۇم مىقدارى ھەر بىر كۇب مېتىرىنىڭ 373 كىلوگرامغا، يىللىق قۇم ئېقىتىش نىسبىتى سېكۇنتىغا 526 كىلوگرامغا، يىللىق قۇم ئېقىتىش مىقدارى 166 مىڭ تونناغا، ئۆپىرىتىش سانى ھەر كۇادرات كىلومېتىرىنىڭ 218 تونناغا يېتىدۇ، سۇنىڭ خىمىيىلىك تىپى CHC2، مىنېراللىشىش دەرىجىسى ھەر لىتىرىنىڭ 333 مىللىگرام، PH قىممىتى 7.9، ئومۇمىي قاتتىقلىق دەرىجىسى ھەر لىتىرىنىڭ 11.5 مىللىگرام، ئومۇمىي ئىشقارلىق دەرىجىسى ھەر لىتىرىنىڭ 9.6 مىللىگرام.

پىلىچى دەرياسىنىڭ تاغلىق رايونىدىكى 2000 مېتىر ئېگىز بولغان ئىككى قىرغاق ئەتراپىغا 30 كۇادرات كىلومېتىر كېلىدىغان قارىغاي ئورمانلىقى جايلاشقاندىن باشقا، قالغانلىرىنىڭ كۆپ قىسمى قېلىن ئۆسكەن باشاقلىق ئۆسۈملۈك بولۇپ، قاپلاش دەرىجىسى %95كە يېتىدۇ. جىلغا ئىچى قىشلاق، دۆڭلىرى ياپلاق ھېسابلىنىدۇ، ئېدىرلىقلار (ئاتمېتكا ئېگىزلىكى 770 — 900 مېتىر ئارىلىقىدا) نىڭ تۆپرىقى قۇم توپىدىن تەركىب تاپقان، ئۆسۈملۈكلەردىن قىل يوپۇرماقلىق ئەمەن، تېپىچاق ئىمپېراتا قومۇشى قاتارلىقلار بىر قەدەر كۆپ، ئۇنىڭ قاپلاش نىسبىتى %50 — %60 بولۇپ، كۆزلەك ھېسابلىنىدۇ، جىلغا ئىچىدە 4000 مو تېرىلغۇ يەر بار، جىلغا ئېغىزىنىڭ ئۆۋەن قىسمى سۇغىرىلىدىغان تۈزلەڭلىك دېھقانچىلىق رايونىدۇر.

جىرغىلاڭ دەرياسى بۇ، كۆگۈرچىن تېغىنىڭ جەنۇبىدىن باشلىنىدۇ، دەريا مەنبەيىنىڭ ئېگىزلىكى 2240 مېتىر، تاغ ئېغىزىدىن چىققان جايىنىڭ ئېگىزلىكى 820 مېتىر، تاغ ئېغىزىنىڭ يۇقىرىسىدىكى دەريا ۋادىسىنىڭ كۆلىمى 528 كۋادرات كىلومېتىر، 9 تارماق ئېقىن يەنى سول قىرغاقتىن 4 ئېقىن، ئوڭ قىرغاقتىن 5 ئېقىن قوشۇلغان، دەريانىڭ ئۇزۇنلۇقى 76 كىلومېتىر. كۆكتاش جىلغىسىنىڭ يۇقىرىسى 43 كىلومېتىر بولۇپ، يانتۇ بولغاچقا، سۇيى تېز ئاقىدۇ، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر بىر قەدەر ياخشى ئۆسكەن. تاغلىق رايوندا ئوتلاقتىن باشقا، 2000 مېتىر ئېگىزلىكتە ۋە پەس تەرىپىدە كۆلىمى چوڭ بولغان شەمشادلىق بار، جىلغا ئېغىزىدىن ناھىيە بازىرىدىكى «ياشلار» ئۆستىگىچە بولغان دەريا قىسمىنىڭ تۆۋەنلەش نىسبىتى 1/80 — 1/100، كەڭلىكى 50 — 100 مېتىر كېلىدۇ، ناھىيە بازىرىدىن گەمە كەنتىگىچە 13.5 كىلومېتىر بولۇپ، دەريا قىسمىنىڭ تۆۋەنلەش نىسبىتى 1/100 — 1/120، كەڭلىكى 70 — 200 مېتىر؛ گەمە كەنتىدىن ئىلى دەرياسىغىچە 9.5 كىلومېتىر بولۇپ، دەريا قىسمىنىڭ تۆۋەنلەش نىسبىتى 1/180، كەڭلىكى 70 — 200 مېتىر كېلىدۇ. سۇيى تېز ئاققاچقا، قىسمىڭ ئېغىزىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى دەريانىڭ ئىككى قىرغىقى كولانغان. بولۇپمۇ ناھىيە بازىرىدىن گەمە كەنتىگىچە بولغان دەريا ئېقىنى بازار - كەنتلەردىن ئۆتىدۇ، «ياشلار» ئۆستىگى، شىمالىي تارماق غول ئۆستەڭ، ئاقتۇستەڭ بىلەن گىرەلىشىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش تېخىمۇ مۇھىم.

جىرغىلاڭ دەرياسىنىڭ ھازىرقى 3 يىللىق گىدرولوگىيىلىك ئۇلىنىش ماتېرىيالىغا ۋە يىللاردىكىسىنى تەكشۈرۈپ ئۇلىنىش ماتېرىيالىغا ئاساسلانغاندا ۋە پىلىچى دەرياسىغا مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنى قىياسەن ھېسابلىغاندا، بۇ دەريانىڭ كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 4.44 كۇب مېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى 140 مىليون كۇب مېتىر، سىرغىم مىقدارىنىڭ يىل ئىچىدە ئايلارغا تەقسىملىنىشى پىلىچى دەريا ستانسىسىغا بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ، بۇ يامغۇر پەللىسىنىڭ قار سۈيى ئارىلاشما تىپىدىكى دەريالارغا مەنسۇپ. تەكشۈرۈلۈشچە كەلكۇن پەللىسىنىڭ ئەڭ زور ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 195 كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، كەلكۇن پەللىسىنىڭ ئەڭ زور ئېقىم مىقدارى 3 قېتىم سېكۇنتىغا 100 كۇب مېتىردىن ئېشىپ كەتتى: 1954 - يىل 6 - ئايدا سېكۇنتىغا 109 كۇب مېتىرغا، 1976 - يىل 4 - ئاينىڭ 24 - كۈنى سېكۇنتىغا 101 كۇب مېتىرغا، 1984 - يىل 4 - ئاينىڭ 24 - كۈنى سېكۇنتىغا 100 كۇب مېتىرغا يەتتى.

بوربوسۇن دەريا سىستېمىسى　　بۇ دەريا ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان بولۇپ، كۆگۈرچىن تېغىنىڭ شەرقىي سۇ بۆلگۈچ چوققىسىنىڭ جەنۇبىدىن باشلىنىدۇ، دەريا مەنبەسىنىڭ ئېگىزلىكى 3000 مېتىر، دەريا ۋادىسىنىڭ كۆلىمى 938 كۋادرات كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تار قىسىمىنىڭ يۇقىرىسىدىكى تىزگىنلىنىدىغان كۆلىمى 552 كۋادرات كىلومېتىر، ئوڭ تەرىپىدىكى قىرغىقىدىن چىرگە، تالدىن ئىبارەت 2 تارماق ئېقىن، سول تەرىپىدىكى قىرغاقتىن سۈيتاي سېيى قوشۇلىدۇ. دەريا بېشىدىن قاش دەريا سىغا قوشۇلغىچە بولغان ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 67 كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تالدى كەنتىنىڭ يۇقىرى تەرىپى 41 كىلومېتىر، تالدىدىن تار كەنتىگىچە 9 كىلومېتىر، تار كەنتىنىڭ تۆۋەن تەرىپى 17 كىلومېتىر. يۇقىرى ئېقىندىكى دەريا مەنبەسىنىڭ ئاتمېتكىسى ئېگىز، ھاۋاسى سالقىن، ئورمان - يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر ياخشى ئۆسكەن، سۈيى سۈزۈك، سۇ مىقدارى نىسپىي تۇراقلىق. 1972 - يىلى تارىكەنتىدە بوربوسۇن دەريا سۈيىنى كۆزىتىش پونكىتى قۇرۇلدى، 1973 — 1983 - يىلغىچە ئۇلىنىشكەن ماتېرىياللارغا قارىغاندا، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 3.48 كۇب مېتىر، يىللىق سىرغىم مىقدارى 110 مىليون كۇب مېتىرغا يەتكەن. 11 يىللىق ئەملي ئۇلىنىشكەن ماتېرىيالغا قارىغاندا، ئىلى گىدرولوگىيە - ئېرىق ئۆستەك مەنبەسىنى ئۇلىنىش - تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ ئالاقىدار مۇناسىۋەتلەرگە ئاساسەن ھېسابلاپ چىقىشچە، كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 3.96 كۇب مېتىرغا، يىللىق سىرغىم مىقدارى 125 مىليون كۇب مېتىرغا يەتكەن. 11 يىللىق ئەملي ئۇلىنىشكەن ئەڭ زور ئېقىم مىقدارى 189 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، 1980 - يىلى كۆرۈلگەن، يىللىق ئەڭ ئاز ئېقىم مىقدارى 55 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، 1974 - يىلى كۆرۈلگەن. سىرغىم مىقدارىنىڭ يىل ئىچىدە ئايلارغا تەقسىملىنىشى مۇنداق: 5 - ئايدا ئەڭ زور بولۇپ، يىللىق سىرغىم مىقدارىنىڭ %17.4 نى ئىگىلىگەن، 6 — 7 - ئايغىچە 2 - ئورۇندا تۇرىدۇ، 1 — 3 - ئايغىچە يىللىق سىرغىم مىقدارىنىڭ %12.4 نى، 4 — 6 - ئايغىچە %44 نى، 7 — 9 - ئايغىچە %29.1 نى، 10 — 12 - ئايغىچە %14.5 نى ئىگىلەيدۇ. تەكشۈرۈپ ئەملي ئۇلىنىشچە، كەلكۇن پەللىسىنىڭ يىللىق ئەڭ زور ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 124 كۇب مېتىر بولۇپ، 1988 - يىل 7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى يۈز بەرگەن؛ مومېنتلىق ئەڭ ئاز ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 0.73 كۇب مېتىر بولۇپ، 1974 - يىل 11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى يۈز بەرگەن.

شىمالىي تاغدىكى باشقا كىچىك دەريالار　　بۇلۇكەي، قۇلۇستاي، چۇلۇقاي، قىزىلبۇلاق، قازانچى، نوغايتۇ قاتارلىقلاردىن ئىبارەت، بۇ دەريالارنىڭ مەنبەسى كۆگۈرچىن تېغىنىڭ جەنۇبىدا بولۇپ، ئاتمېتكا ئېگىزلىكى 1320 ~ 2860 مېتىر، چىقىش ئېغىزىنىڭ ئاتمېتكا ئېگىزلىكى 710 — 900 مېتىر، دەريا ۋادىسىنىڭ كۆلىمى 6.43 — 146 كۋادرات كىلومېتىر، يىللىق سىرغىم مىقدارى 18 مىليون 200 مىڭ — 3 مىليون 960 مىڭ كۇب مېتىر، دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىنى ئۆستەڭلەشتۇرۇلگەن، ئۆستەڭدىن ئېشىپ قالغان سۇ يەر ئاستىغا سىڭىپ، يەر ئاستى سۈيىنى تولۇقلاش مەنبەسى بولىماقتا.

§ 2 . يەر ئاستى سۇيى

1. يەر ئاستى سۇيىنىڭ تولۇقلىنىش مەنبەسى

يەر ئاستى سۇيى شىمالىي تاغ دەريالىرىنىڭ سۇيى تاغ ئالدى يانتۇ تۈزلەڭلىكىدە يەرگە سىڭىشى، تاغ ئالدى تۈزلەڭلىك رايونىدىكى ئېرىق - ئۆستەڭلەرنىڭ سۇيى يەرگە سىڭىشى، قاش دەريا‌سى سۇيىنىڭ تاغ ئالدى يانتۇ تۈزلەڭلىكىنىڭ يۇقىرى قىسمىدا يەرگە سىڭىشى، ئاتموسفېرا يېغىنلىرىنىڭ يەرگە سىڭىشى، يان تەرەپتىن سۇ سىڭىشى، ئىلى دەريا‌سى سۇيىنىڭ سىڭىشى ئارقىلىق تولۇقلىنىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئاساسلىق تولۇقلاش مەنبەسى قاش دەريا‌سى، شىمالىي تاغدىكى دەريا - ئېقىنلار ۋە ئېرىق - ئۆستەڭ سۇيىنىڭ يەرگە سىڭىشى بىلەن تولۇقلىنىدۇ. يەر ئاستى سۇيى ئاساسەن شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا ئاقىدۇ.

2. يەر ئاستى سۇيىنىڭ يەر ئاستىغا تارقىلىش قانۇنىيىتى

يەر ئاستى سۇيى شىمالىي تاغ ئېتىراپىدىكى يەلپۇگۈچسىمان چۆكۈندە چوققىسىدىن چۆكمە - تىنما تېررا‌سا تۇتاشقان جايغا كۆمۈلگەن بولۇپ، چوڭقۇرلۇقتىن تېپىزلىشىپ بارىدۇ. يەنە ئېقىندى تېررا‌سا بىلەن چېگرىداش جايلاردىن ئىلى دەريا‌سى بويىغىچە تېپىزلىقتىن چوڭقۇرلىشىپ بارىدۇ. غۇلجا شەھىر ئايلانما تاشيولىنىڭ ئىككى چېتىدىن 70 - تۈەن مەيدانغىچە بۇلاق سۇيى تېشىپ چىققان جايلار مەركەز قىلىنغان ھالدا شەرقتىن غەربكە ئېللىپس شەكىلدە تۆت ئېتراپتىكى يەر ئاستىغا چوڭقۇرلىشىپ تارالغان.

خەلق ئۆستەڭلىنىڭ شىمالىدىكى يەلپۇگۈچسىمان چۆكۈندىنىڭ يۇقىرى قىسمىدا يەر ئاستى سۇيىنىڭ كۆمۈلۈش چوڭقۇرلۇقى 50 مېتىردىن ئاشىدۇ، خەلق ئۆستەڭلىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى يەلپۇگۈچسىمان چۆكۈندىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا يەر ئاستى سۇيىنىڭ كۆمۈلۈش چوڭقۇرلۇقى 20 — 50 مېتىر، ئاقئۆستەڭنىڭ جەنۇبىدىكى ئۇچئون يېزىسى ئايلاش كەنتىدىن غۇلجا شەھىرى ئايلانما تاشيولى ئېتراپىغىچە بولغان جايلاردا يەر ئاستى سۇيىنىڭ كۆمۈلۈش چوڭقۇرلۇقى 0 — 20 مېتىر؛ ئىلى دەريا‌سىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى 3000 — 4000 مېتىر ئارىلىقتا يەر ئاستى سۇيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 10 — 20 مېتىر.

ناھىيە تەۋەسىدىكى يەر ئاستى سۇيىنىڭ تېمپى بوش جىنس تېپىدىكى كاۋاك سۇغا تەۋە. 70 - تۈەن دائىرىسىدە بېسىم بىلەن ئېقىپ چىققان سۇ بار، باشقا جايلاردا بېسىملىق سۇ قاتلىمى كۆرۈلمەيدى.

3. يەر ئاستى سۇيىنىڭ خىمىيىلىك تېمپى ۋە سۇ سۈپىتى

مىنېرالاشقان يەر ئاستى سۇيىنىڭ تارقىلىشى: يەلپۇگۈچسىمان چۆكۈندىنىڭ يۇقىرى ۋە ئوتتۇرا قىسمىدا 0.5 گرام لىتىرغا يەتمەيدۇ. ئاستىنقى قىسمىدىكى سۇ تېشىپ چىققان يەرلەردىن چۆكۈندە تېررا‌ساغىچە بولغان جايلاردىكى سۇ 0.5 — 1 گرام لىتىر بولغان تاتلىق سۇغا تەۋە، سۇنىڭ خىمىيىلىك تېمپى ئېغىر بىكاربونات كىسلاتا قالدۇقى - گۈڭگۇرت كىسلاتا قالدۇقى كالتسىي - ماگنىي تېپىدىكى سۇغا كىرىدۇ. ئومۇمىي قاتتىلىق دەرىجىسى 8 — 12 گرادۇس (گېرمانىيە)، PH قىممىتى 7.1 — 7.5، سۇ تېمپېراتۇرىسى 10℃ — 13℃.

4. تاغ جىنس قاتلىمىدىكى سۇلۇق قەۋەت ئەھۋالى

ناھىيە تەۋەسىدىكى يەر ئاستى سۇيى 4 - دەۋرده چۆككەن قۇم شېغىل، تاش ئارىلىقىدىكى قەۋەتكە

كۆمۈلگەن، سۇ قاتلىمىنىڭ خۇسۇسىيىتى تۆۋەندىكى تۈرلەرگە بۆلىنىدۇ.

تاغ ئالدى چۆكمە - تىنما قاتلامدىكى شېغىل تاشلىق سىزونت سۇلۇق قەۋەت بۇ، دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسىنىڭ شىمالىدىكى يەلپۈگۈچسىمان چۆكمە تىنمىنىڭ يۇقىرى، ئوتتۇرا قىسمى رايونىغا تارقالغان. ماشىنا بىلەن قېزىلغان تۆشۈكنىڭ كەسمە يۈزىنى 1 — 2 مېتىر سېرىق قۇم توپا بېسىۋالغان، ئۇنىڭ ئاستى 70 مېتىردەك شېغىل تاش قاتلىمىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، سۇيۇق قەۋىتىنىڭ قېلىنلىقى تەخمىنەن 30 — 50 مېتىر كېلىدۇ، ئۇنىڭ تېگى شېغىللىق تاش چاپلاشما قەۋەتتىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ماشىنا بىلەن 150 مېتىر چوڭقۇر قۇدۇق قازغاندا بۇ قەۋەتنى تەشكىلى بولىدۇ.

يەلپۈگۈچسىمان چۆكمە - تىنما تۈزلەڭلىكتىكى بۆلاق سۇيى تېشىپ چىققان جايلار، شېغىل تاشلىق سېزونت سۇلۇق قەۋەت بۇ، 70 - تۆۋەندىن غۇلجا شەھەر ئايلانما تاشيولى ئەتراپىغا تارقالغان، شەرقتىن غەربكە تاسمىسىمان ھالەتتى شەكىللەندۈرگەن ماشىنا بىلەن قېزىلغان تۆشۈكنىڭ كەسمە يۈزىنى 5 — 10 مېتىر سېرىق قۇم توپا قەۋىتى بېسىۋالغان، ئۇنىڭ ئاستى 70 مېتىر ئۈچۈرسىمدىكى شېغىل تاشلىق سۇ قەۋەتتىن تەركىب تاپقان. ئۇنىڭ ئارىلىقىغا قېلىنلىقى 1 — 5 مېتىرغىچە بولغان بىر نەچچە قات سېغىز توپىدىن ھاسىل بولغان سۇ ئايرىغۇچى قەۋەت قىستۇرۇلغان بولۇپ، 2 — 3 قەۋەتلىك بېسىملىق سۇلۇق قەۋەت شەكىللەنگەن، 70 مېتىردىن تۆۋەن قىسمى شېغىل تاش چاپلاشقان قاتلامدىن تەركىب تاپقان. بۇ جايلاردا جىنسلار يىرىكلىكتىن ئۇششاقلىششىغا قاراپ ئۆزگەرگەن بولۇپ، يەرنىڭ يانتۇلۇقى پەسەيگەن ئارىلىقىغا سېغىز توپىدىن ھاسىل بولغان سۇ ئايرىغۇچى قەۋەت قىستۇرۇلغان، يەر ئاستى سۇ سىرغىمى بۇ يەرگە كەلگەندە، گىدراۋلىكلىق ئوكلونىنىڭ ئۆزگىرىشى ئازىيىپ، سۇنىڭ كەينىگە قايتىش رولى پەيدا بولۇپ، بۆلاق سۇيى تېشىپ چىققان جاي شەكىللەنگەن. بۇ جاي يەلپۈگۈچسىمان چۆكۈندە تىنما گىرۇپپا بىلەن چۆكۈندە تېررا-سا تۇتاشقان جاي ھېسابلىنىدۇ. يەر ئاستى سۇيىنىڭ نەملەش رولى ۋە يەر يۈزى ۋاقىتلىق سۇ ئېقىم رولى ئارقىلىق شەرقتىن غەربكە يۈزلەنگەن 10 نەچچە بۆلاق سۇ جىلغىسى ۋە 70 - تۆۋەن سازلىقى شەكىللەنگەن.

بۇ رايوندىكى يەر ئاستى سۇيىنىڭ قېلىنلىقى تەخمىنەن 10 — 15 مېتىر كېلىدۇ، سۇلۇق قەۋىتى قۇم-شېغىللىق قەۋەتلىك كاۋاكتىكى سۇدىن تەركىب تاپقان. بۇ يەردە ماشىنا بىلەن تەخمىنەن 100 مېتىر چوڭقۇرلۇقتا قۇدۇق قازغاندا، 2 — 3 قات بېسىملىق قەۋىتىنى تېشىپ ئۆتەلەيدۇ، ئېتىلىپ چىققان سۇ مىقدارى سېكۇنتىغا 15 — 20 لىتىرغا يېتىدۇ. يەر يۈزىدىن 1 — 2 مېتىر ئېگىز ئېتىلىپ چىقىدۇ.

ئىلى دەريا-سى ئېغىزى پەلەمپەيلىك تۈزلەڭلىكتىكى شېغىللىق سۇلۇق قەۋەت - بۇ ئىلى دەريا-سى قىرغىقىدىكى 3 — 4 كىلومېتىر دائىرىگە تارالغان. ماشىنا بىلەن قۇدۇق قېزىپ ئۇلچىگەندە، كەسمە يۈزىنى 2 — 10 مېتىر سېرىق قۇم توپا قەۋىتى بېسىۋالغان. سۇ قەۋىتى 70 مېتىر ئىچىدىكىسى قۇم - شېغىل سۇلۇق قەۋەت بولۇپ، ئۇنىڭ ئاستى شېغىل تاش چاپلاشقان قەۋەتتىن ئىبارەت، سۇلۇق قەۋىتىنىڭ قېلىنلىقى تەخمىنەن 50 مېتىر ئۈچۈرسىمدە.

5. يەر ئاستى سۇيىنىڭ دىنامىكىلىق ئۆزگىرىش ئەھۋالى

يەر ئاستى سۇيىنىڭ دىنامىكىلىق ئۆزگىرىشى مېتېئورولوگىيە گىدرولوگىيە ئامىللىرىنىڭ تەسىرىگە باغلىق. بىر قىسىم كۆزىتىش ماتېرىياللىرىغا قارىغاندا، يەر ئاستى سۇيى 7 — 8 - ئايلاردا مول بولىدۇ، 2 — 4 - ئايلاردا سۇ تارتىلىپ كېتىدۇ. يەر ئاستى سۇيىنىڭ يىللىق ئۆزگىرىش ھەجمى: يەر ئاستى سۇيى 0 — 5 مېتىر چوڭقۇرلۇقتا كۆمۈلگەن رايونلاردا يىللىق ئۆزگىرىش ھەجمى 0.3 — 1 مېتىر بولىدۇ؛ 5 — 20 مېتىر چوڭقۇرلۇقتا كۆمۈلگەن رايونلاردا يىللىق ئۆزگىرىش ھەجمى 2 — 3 مېتىر بولىدۇ. قاش دەريا-سىنىڭ يەلپۈگۈچسىمان ئېقىندى تىنما دائىرىسىدە يىللىق ئۆزگىرىش ھەجمى 10 مېتىردىن ئاشىدۇ.

6. يەر ئاستى سۇ بايلىقى

1990 - يىل 10 - ئايدا ئىلى ژىلايەتلىك سۇ - ئېلېكتر تەكشۈرۈش - لايىھىلەش يۇرتى تەھرىرلىگەن «شىنجاڭ ئىلى ژىلايىتىنىڭ يەر ئاستى سۇ بايلىقى» دېگەن ماتېرىيالدا ھېسابلىنىشىچە، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر ئاستى سۇيىنىڭ تولۇقلىنىش مىقدارى 1 مىليارد 241 مىليون 970 مىڭ كۇب مېتىرغا يېتىدىكەن، بۇنىڭ ئىچىدە قار - يامغۇر سۇيىنىڭ سىڭىشى بىلەن تولۇقلىنىدىغىنى 5 مىليون 440 مىڭ كۇب مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي تولۇقلىنىش مىقدارىنىڭ %44.0نى، يان تەرەپتىن سىڭگەن سۇ 38 مىليون 230 مىڭ كۇب مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي تولۇقلىنىش مىقدارىنىڭ %3.09نى، دەريادىن سىڭىپ كىرگەن سۇ 554 مىليون 760 مىڭ كۇب مېتىر بولۇپ، %44.7نى، ئېرىق - ئۆستەڭدىن سىڭىپ كىرگەن سۇ 635 مىليون 40 مىڭ كۇب مېتىر بولۇپ، %5.13نى، ئېتىزلاردىن سىڭىپ كىرگەن سۇ 840 مىڭ كۇب مېتىر بولۇپ، %0.76نى ئىگىلەيدىكەن.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر ئاستى سۇيىنىڭ تولۇقلىنىش تەقلىد سانى 50.97 بولۇپ، يەر ئاستى سۇيى سىرغىمى ئەڭ مول رايون ھېسابلىنىدۇ. يەر ئاستى سۇيىنىڭ قېزىشقا بولىدىغان مىقدارى 793 مىليون 800 مىڭ كۇب مېتىر، قېزىشقا بولىدىغان تەقلىد سانى 32.58، بۇنىڭ ئىچىدە تۇزلەڭلىكتىكى سۇغۇرۇش رايونلىرىدا قېزىشقا بولىدىغان مىقدارى 541 مىليون 670 مىڭ كۇب مېتىر؛ قېزىشقا بولىدىغان تەقلىد سانى 26.03.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر ئاستى سۇيىنىڭ تولۇقلىنىش مەنبەسى كۆپ، تولۇقلىنىش مىقدارى يېتەرلىك ھەم تۇراقلىق بولۇپ، سۇپىتى ياخشى تاتلىق سۇ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنى ئادەم، ھايۋانلار ئىچىشكە، يېزا ئىگىلىكى، سانائەت ئۈچۈن ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

V باب

تەبىئىي بايلىق

§1. يەر

1. كۆلىمى

ناھىيە بويىچە يەر كۆلىمى 7 مىليون 343 مىڭ مو، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 1 مىليون 391 مىڭ مو (يېزا ئىگىلىك 4 - شىنىڭ ناھىيىدە تۇرۇشلۇق تۈركەن - مەيدانلىرىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) بولۇپ، %18.94نى، مېۋىلىك باغ 31 مىڭ مو بولۇپ، %0.42نى، ئورمانلىق 416 مىڭ مو بولۇپ، %5.67نى؛ ئوتلاق 4 مىليون 919 مىڭ مو بولۇپ، %66.99نى، ئاھالىلار تۇقتىسى، سانائەت، كان ئۈچۈن ئىشلىتىلىۋاتقان يەر 196 مىڭ مو بولۇپ، %2.67نى، قاتناش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن يەر 30 مىڭ مو بولۇپ، %0.41نى؛ سۇ يۈزى 152 مىڭ مو بولۇپ، %2.07نى، پايدىلىنىلمىغان يەر 206 مىڭ مو بولۇپ، %2.81نى ئىگىلەيدۇ.

2. تۇپراق

ناھىيە تەۋەسىدىكى تۇپراقنى ئىككى چوڭ تۈرگە يەنى تاغ تۇپرىقى ۋە تۈزلەڭلىك تۇپرىقى دەپ ئايرىشقا بولىدۇ.

تاغ تۇپرىقى ئېگىز تاغ چىملىق تۇپراق، سۇب ئېگىز تاغ چىملىق تۇپراق، تاغلىق قارامتۇل ئورمان تۇپرىقى، تاغلىق قارا چىلان تۇپراق، تاغلىق كاشتان تۇپراق، كاشتان تۇپراق، كالتسىيلىق كۇلرەڭ تۇپراقتىن ئىبارەت 7 چوڭ تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

ئېگىز تاغ چىملىق تۇپراق، سۇب ئېگىز تاغ چىملىق تۇپراق تاغ توپىسى ۋېرتىكال بەلۋېغىنلىك ئەڭ يۇقىرى قىسمىدىكى تۇپراق بولۇپ، سوغۇق، نەملىك جايدا شەكىللەنگەن، تۇپراقنىڭ ئورگانىك ماددا تەركىبى مول، توپا گەۋدىسى ئاساسەن تويۇنغان ھالەتتە بولۇپ، تاغ ئورمانچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇش بازىسى ۋە سۈپەتلىك ياپىلاق ھېسابلىنىدۇ.

تاغلىق قارامتۇل ئورمان تۇپرىقى، بۇنىڭ ئانا جىنسى سېرىق توپىسىمان يانباغىر دۆۋىلەنمە ماددىلاردىن تەركىب تاپقان، ھۇل - يېغىنلىك ھەم تەتۇر تېمپېراتۇرا قاتلىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاچقا، شامال تەگمەيدىغان كۇنگەي جىلغىلاردا ياۋا ئۆرۈك، ياۋا ئالما قاتارلىق ئىللىقلىقنى خالايدىغان كەڭ يوپۇرماقلىق ئورمان كۆپ ئۆسىدۇ، ئورمانلىقنىڭ ئاستىدا ئوتلۇق قارامتۇل ئورمان توپىسى ھاسىل بولغان. بۇ خىل تۇپراق دېڭىز يۈزىدىن تەخمىنەن 1300 مېتىر ئېگىز جايلارغا تارقالغان.

تاغلىق قارا چىلان تۇپراق دېڭىز يۈزىدىن تەخمىنەن 1500 مېتىر ئېگىزلىكتىكى ئوتتۇراھال تاغلىق جايلارغا تارقالغان. ئانا جىنسى سېرىق توپىسىمان ماددىلاردىن تەركىب تاپقان. يەر ئۈستى توق كۇلرەڭ، قېلىن چىرىندا قاتلىمى بار.

تاغلىق كاشتان تۇپراق ۋە كاشتان تۇپراق دېڭىز يۈزىدىن تەخمىنەن 1000 مېتىر ئېگىز بولغان تاغ ئېتىكىدىكى ئېدىرلىق بەلۋاغلارغا جايلاشقان. ئانا جىنسى سېرىق توپىسىمان دۆۋىلەنمە ماددىلاردىن تەركىب تاپقان. ئۇنى ھاسىل قىلغان بىئولوگىيىلىك، كىلىماتلىق شارائىتنى قارا چىلان تۇپراقنىڭ مۇتتەللىكى چىرىندىنىڭ توپلىنىش دەرىجىسىگە سېلىشتۇرغاندا، قارا چىلان تۇپراقتىكىدەك كۆچلۈك بولمايدۇ. ئورگانىك ماددا تەركىبى تۆۋەنرەك، توپىسى توق كۇلرەڭ، تۇپراق قاتلىمى قېلىن.

كالتسىيلىق كۇلرەڭ تۇپراق يەنى كالتسىيلىق كۇلرەڭ ئېگىز - پەس تۇپراق، تاغ ئېتىكىدىكى سېرىق توپادۆڭ شەكلىدىكى ئېدىرلىقلارغا جايلاشقان، ھۇل - يېغىن تۈزلەڭلىككە قارىغاندا سەل كۆپرەك، لېكىن 4 پەسلىگە تەقسىملىنىشى تەكشى ئەمەس. يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەردىن ئەمەن ئۇرۇقدىشىدىكى ۋە قىسقا ئۆمۈرلۈك ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ، چۆللەشكەن ئوتلاق تېپىغا كىرىدۇ. يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر شالاڭراق، يانتۈلۈق دەرىجىسى چوڭراق. لېكىن تاغلىق جايلارغا قارىغاندا ھۇل - يېغىن ئاز بولغاچقا، كالتسىي كاربوناتنىڭ ئېرىپ كېتىشى روشەن ئەمەس. كۆزلەك، كۆكلەم قىلىشقا بولىدۇ.

ناھىيە تەۋەسىدىكى تۈزلەڭلىكلەر تاغ ئېتىكىدىكى قىيپاش تۈزلەڭلىكلەر ۋە ئۇنىڭ بىلەن توغرا كېلىشكەن ئىلى دەريا سىستېمىسىدىن تەركىب تاپقان. بۇ خىل تۇپراق دەريا پوتىسىدىن باشلانغان تۆۋەن پەلەمپەي تۈزلەڭلىكتىن يۇقىرى پەلەمپەي تاكى تاغ ئېتىكىدىكى قىيپاش تۈزلەڭلىكىچە تارقالغان. تۇپراقنىڭ تارقىلىش قانۇنىيىتى مۇنداق: سازلىق تۇپراق - چىملىق تۇپراق - كۇلرەڭ كالتسىيلىق چىملىق تۇپراق نەم تۇپراق - سۇغىرىلما كالتسىيلىق كۇلرەڭ تۇپراق - كالتسىيلىق كۇلرەڭ تۇپراقتىن ئىبارەت. يەلپۇگۈچسىمان يەرلەرنىڭ ئۇستىدىكى كالتسىيلىق بوز تۇپراق دېڭىز يۈزىدىن ھېسابلانغان ئېگىزلىكتىكى ئۇرلىشىگە ئەگىشىپ ۋېرتىكال بەلۋاغ تۇپرىقى بولۇپ شەكىللەنگەن. ئىنسانلارنىڭ تېرىقچىلىق پائالىيىتىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك تەسىرى ئارقىلىق سۇغىرىلما ھەيدەلمە چىملىق تۇپراق يېتىلىپ نەم تۇپراق تىپىگە ئايلانغان.

كالتسىيلىق كۆلرەك تۇپراق بۇ، تاغ ئېتىكىدىكى يەلپۇگۈچسىمان تىنما چۆكمە تۈزلەڭلىكنىڭ يۇقىرى تەرىپىگە، دېڭىز يۈزىدىن 900 — 1100 مېتىر ئېگىزلىكتىكى مۇغىرلىدىغان سۇ مەنبەسى بولمىغان جايغا جايلاشقان، ئانا جىنسلار سېرىق توپىسىمان ماددىلاردىن ھاسىل بولغان، يەر يۈزى ئاچ قوڭۇر كۆلرەڭ، يېپىنچا ئۈسۈملۈكلەر، چۆل ئۈسۈملۈكلىرى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ، ئېبلەك، ھىلە، ياۋا سۈپۈرگە قاتارلىقلار ئارىلاش ئۆسىدۇ. كىلىماتى مۆتىدىل، قۇرغاق، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 300 — 350 مىللىمېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 8℃ — 9℃، تۇپراقنىڭ ئورگانىك ماددا تەركىبى 1% — 2%، ئۇ يۇمشاق ئەت تۇپراق بولۇپ، توپا گەۋدىسى ئاسان يالىنىدۇ، بۇ، ناھىيە تەۋەسىدىكى كۆكلەم، كۈزلەك ھېسابلىنىدۇ، ئورمان بەرپا قىلىشقا، ئوت - چۆپ ئۈستۈرۈشكە باب كېلىدۇ.

ئۆلكە كالتسىيلىق كۆلرەك تۇپراق بۇ، تاغ ئالدىدىكى تىنما - چۆكمە تۈزلەڭلىك ۋە ئىلى دەريالىرى، قاش دەريالىرى بويىدىكى تىنما تۈزلەڭلىكنىڭ ئېگىز پەلەمپەيلىك تۈزلەڭلىكىگە تارقالغان بولۇپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاساسلىق دېھقانچىلىق تۇپرىقى ھېسابلىنىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 670 — 900 مېتىر ئېگىز بولغان يانتۇ تۈزلەڭلىكنىڭ يۇقىرى قىسمىنىڭ يانتۇلۇق دەرىجىسى چوڭ، ئوتتۇرا، تۆۋەن قىسمى تەكشى. ئىلى دەريالىرى ئېقىندى تۈزلەڭلىكنىڭ ئېگىز پەلەمپەي يەرلىرى تەكشى، تۇپراق قاتلىمى 2 — 4 مېتىر، ئۈنىڭ ئاستى شېغىل ئارىلاش قۇم قەۋەتتىن ئىبارەت. قاش دەريالىرى ئېقىندى تۈزلەڭلىكنىڭ ئېگىز پەلەمپەي يەرلىرىنىڭ يانتۇلۇقى چوڭراق، تۇپراق قاتلىمى نېپىز، 0.3 — 0.8 سانتىمېتىر بولۇپ، ئۈنىڭ ئاستى شېغىل ئارىلاش قۇم قەۋەتتىن ئىبارەت. تۇپراق ھاسىل قىلغان ئانا جىنس - چۆكمە سېرىق توپىدىن تەركىب تاپقان، لېكىن سېرىق توپا ئېقىپ يۆتكىلىش جەريانىدا تاغ ئېتىكى ئېدىرلىقلاردىكى قىزىل سلانېتسلاردىن يېمىرىلگەن قىزىل توپا ئانا جىنس بىلەن بىللە ئېقىپ كەلگەنلىكتىن، بەزى رايونلاردىكى توپا ھاسىل قىلغۇچى ئانا جىنس قوڭۇر سېرىق بولۇپ شەكىللەنگەن، قىسمەن رايونلاردا قىزىل چۆكۈندە ماددىلار ئاساس قىلمىغان. توپا ھاسىل قىلغۇچى ئانا جىنسنىڭ تىپىغا ئاساسەن، سېرىق توپا قەۋەت، تىنما - چۆكمە سېرىق توپا قەۋەت ۋە قىزىل توپا قەۋىتى دەپ ئايرىلىدۇ. يەنى ئۈنىڭ سۈپىتى، تۇپراق قاتلىمىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، توپىنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنىڭ ئاسان - قىيىنلىقىغا قاراپ 13 خىل تۇپراق تۈرىگە بۆلۈنىدۇ. سېرىق تۇپراق ئۇرۇقدەشى، يۇمشاق سېرىق تۇپراق ئاساسەن تاغ ئېتىكىدىكى سېرىق توپىلىق ئېدىرلىق بىلەن يانتۇ تۈزلەڭلىك تۆتاشقان جايلارغا تارقالغان، چۆلۈقاي، جېلىلىيۈزى، موللىتوختىيۈزى، تۇرپانىيۈزى، پەنجىم، دامامتۇ قاتارلىق يېزا (بازار) لارنىڭ تاغقا يېقىن جايلىرىنىڭ ھەممىسىگە تارقالغان. تۇپراق ھاسىل قىلغۇچى ئانا جىنس سېرىق توپىسىمان ماددا بولۇپ، توپا قاتلىمى چوڭقۇر، يۇمشاق، ھەيدىلىشچانلىقى ئوبدان، ئاستى-ئۈستىنىڭ قاتتىق - يۇمشاقلىقى تەكشى، توپىسى يۇمشاق بولۇپ، ھەر خىل زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە باب كېلىدۇ. ھەيدەلمە قەۋىتىدىكى ئورگانىك ماددا تەخمىنەن 1.4%، لېكىن سۈنىڭ چەكلىمىسى ۋە جايلاشقان ئورۇننىڭ يانتۇلۇقى چوڭ توپىسى بوش بولغاچقا، يەر يۈزىدە دائىم ئازگال پەيدا بولىدۇ، سۇ، تۇپراقنىڭ ئېقىپ كېتىشى ئېغىر. بۇغداينىڭ مو بېشى ھوسۇلى تۆۋەنرەك، لېكىن يەر شەكلى تەكشى بولغان قىسمەن يەرلەردە ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىنسا بۇغدايدىنمۇ يۇقىرى ھوسۇل ئالغىلى بولىدۇ.

تىنما چۆكۈندە سېرىق تۇپراق قاتلىمى بۇ، يېزا، بازار، مەيدانلارغا تارقالغان. توپا قاتلىمىنىڭ قېلىنلىقى 1 — 3 مېتىر، يېنىك ئەت تۇپراق. ئوتتۇراھال ئەت تۇپراقتا تەۋە، توپا گەۋدىسىنىڭ ئاستى قېلىن شېغىل ئارىلاش قۇم قاتلىمى بولۇپ، تەبىئىي زەيكەش ھېسابلىنىدۇ. يەر ئاستى سۇ ئورنى 10 مېتىردىن تۆۋەن، قايتا شورلاشمايدۇ، ھەيدىلىش، ئۇزلىشىش دەرىجىسى يۇقىرى، ھەيدەلمە قەۋىتىدىكى ئورگانىك ماددا 1.3% — 2.04%نى ئىگىلەيدۇ، ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى بىر قەدەر يۇقىرى، بۇغداينىڭ مو بېشى ھوسۇلى 350 — 400 كىلوگرامغا يېتىدۇ.

قىزىل تۇپراق قەۋىتى بۇ، يېپىشقاق قىزىل تۇپراق، قوڭۇر قىزغۇچ تۇپراق، ساغۇچ قوڭۇر

تۇپراق، قاتمال تۇپراق، سېغىز كۇلرەڭ يېپىشقاق تۇپراقتىن ئىبارەت 5 تۈرگە بۆلۈنىدۇ، كۆلىمى 111 مىڭ مو بولۇپ، تۈزلەڭلىك تۇپرىقىنىڭ 4.2%نى ئىگىلەيدۇ. قىزىل يېپىشقاق تۇپراق (11 مىڭ مو)، قوڭۇر قىزغۇچ تۇپراق (60 مىڭ مو)، ساغۇچ قوڭۇر تۇپراق (8000 مو) ئاساسەن بۆلۈكەي سېيى تاغ ئالدى چۆكۈندە تۈزلەڭلىكىگە تارقالغان. ئۇنىڭ ھاسىل بولۇش جەريانى 3 - دەۋردىكى سلانېتسىنىڭ قىزىل بۆلۈكەيدىكى يېڭى تۈزۈلمە ھەرىكىتىدىن كېيىن بولۇپ، يەر يۈزىدە ئېچىلىپ قالغان، كېيىن يېمىرىلىش ئارقىلىق قېلىن قىزىل توپا ئانا جىنس بولۇپ شەكىللەنگەن، كەلكۈن سۇيىنىڭ ئېغىتىشى بىلەن تاغ ئالدى تىنما تۈزلەڭلىكلەرگە تىنىپ قالغان. قاتمال تۇپراق (تۈمەن مو) پەنجىم يېزىسى ئاقتۆپە كەنتىنىڭ غەربىي قىسمى، ئاقتاش ۋە نوغايتۇ سېيىنىڭ تاغ ئالدى يەلپۈگۈچسىمان چۆكۈندى تۈزلەڭلىكىگە تارقالغان. توپا ھاسىل قىلغۇچى ئانا جىنس قىزىل توپا بىلەن سېرىق توپىنىڭ ئارىلاشمىسىدىن ھاسىل بولغان، توپا گەۋدىسىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمى قىزىل توپىدىن، ئاستى سېرىق توپىدىن، ئەڭ ئاستى شېغىل ئارىلاش قۇم قەۋىتىدىن تەركىب تاپقان. توپىنىڭ قېلىنلىقى 0.7 — 3 مېتىر، توپىنىڭ سۈپىتى يېپىشقاق قاتمال بولۇپ، ھەيدەشكە باب كېلىدىغان ۋاقتى قىسقا، داتگاللىق، مايسا باشتا ئاجىز، كېيىن قاۋۇل ئۆسىدۇ. شۇڭا قاتمال تۇپراق دەپ ئاتىلىدۇ. ئورگانىك ماددا مىقدارى 2.07%، توپىسىنىڭ ئۈستى قەۋىتى سۇس قىزغۇچ كۇلرەڭ كېلىدۇ. ئەگەر ۋاقتىدا ئوروق سېلىنسىپ، مايسا ساقلاپ قېلىنسا، زىرائەت كېيىنكى مەزگىلدە ئوبدان ئۆسىدۇ. يېپىشقاق سېغىز كۇلرەڭ تۇپراق توپا كۆلىمى 19 مىڭ مو بولۇپ، پەنجىم يېزىسىدىكى ئاقتۆپە ۋە دامامتۇ يېزىسىدىكى نوغايتۇ سېيىنىڭ ئىككى يانقىسىغا تارقالغان. بۇ توپىنىڭ ھاسىل بولۇش جەريانى قاتمال تۇپراقنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، نەم ساقلىشى ياخشى، ھەيدىلىشچانلىقى قاتمال تۇپراقتا قارىغاندا ياخشى، ئەمما ھەيدەشكە باب ۋاقتى قىسقا، مايسىنىڭ ساقلىنىشى ناچار، تېرىلغۇ قەۋىتىدىكى ئورگانىك ماددا 2.3%.

چىملىق كالتسىيلىق كۇلرەڭ تۇپراق　ئۇنىڭ كۆلىمى 8000 مو بولۇپ، تۈزلەڭلىك تۇپرىقىنىڭ 0.3%نى ئىگىلەيدۇ، خۇدىياريۇزى يېزىسىنىڭ بۇلاق سۇيى تېشىپ چىققان جايلىرىغا تارقالغان. يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەردىن چىغ، قومۇش قاتارلىقلار بار. يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى يۇقىرىراق.

زەي تۇپراق　بۇ چىملىق، سازلىق تۇپراق ئۈزلەشتۇرۇلۇپ تېرىقچىلىق قىلىنىپ پىشۇرۇلغاندىن كېيىنكى تۇپراق ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئاساسەن، تاغ ئالدىدىكى يەلپۈگۈچسىمان تىنما - چۆكۈندە گىرۇنكىدىكى بۇلاق سۇيى تېشىپ چىققان جايلارغا، تاغ ئالدى ئېدىرلىقلار ئارىسىدىكى جىلغىلارغا، يەر ئاستى سۇيى ئورنى يۇقىرىراق يەرلەرگە، چۆكۈندە ئۈزلەڭلىكتىكى پەس پەلەمپەي جايلارغا، دەريا ساھىلىغا جايلاشقان، كۆلىمى 192 مىڭ 500 مو بولۇپ، تۈزلەڭلىك تۇپرىقىنىڭ 7.3%نى ئىگىلەيدۇ. بۇ تۇپراق قارامتۇل زەي تۇپراق، زەي تۇپراق، كۇلرەڭ زەي تۇپراق ۋە شورلاشقان زەي تۇپراقتىن ئىبارەت 4 كەنجى تىپقا بۆلۈنىدۇ. يەر ئاستى سۇ ئورنىنىڭ چوڭقۇر ياكى چوڭقۇر ئەمەسلىكىگە قارىتا، شورلاشقانلىرىدىكى ئورگانىك ماددا مىقدارىنىڭ ئاز-كۆپلۈكىگە قاراپ، قارا كۆكۈش تۇپراق، ساغۇچ كۇلرەڭ تۇپراق، تېگى قۇم كۇلرەڭ سېرىق تۇپراق، كۇلرەڭ تۇپراق، يانباغىر يەڭگىل شورلاشقان كۇلرەڭ تۇپراق دەپ 6 تۈرگە بۆلۈنىدۇ. ئۇلارنىڭ پىشقان چىرىندى قاتلىمى بار، ئۇنىڭ تۆۋەن، ئوتتۇرا قىسمىدا تۇمۇرنىڭ ئوكسىدلىنىش، ئوكسىدسىزلىنىش جەريانىدا قايتا ھاسىل بولغان كەنجى تۇمۇر بولۇپ، ھاۋارەڭ ياكى كۆكۈش رەڭدىن تەركىب تاپقان، سۇغىرىشتا تىنىپ قالغان نېپىز لاتا قاتلىمى بار. بۇنىڭ ئىچىدە ساغۇچ كۇلرەڭ تۇپراقنىڭ ئورگانىك ماددا مىقدارىدى ئەڭ تۆۋەن بولۇپ 2% — 2.5%كە يېتىدۇ. قالغانلىرىنىڭ ئادەتتە 73%كە يېتىدۇ. تېرىلغۇ قەۋىتى يۇمشاق، كۆپ دانىچە قۇرۇلمىلىق بولۇپ، ھەجىم ئېغىرلىقى تەخمىنەن 1.2 گرام/كۇادرات سانتىمېتىرغا يېتىدۇ. سۇيىتى بوش ئەت - ئوتتۇراھال ئەت توپىدىن ئىبارەت. ھەيدىلىشچانلىقى ياخشى، ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى بىر قەدەر يۇقىرى.

تېگى قۇم كۇلرەڭ سېرىق تۇپراق　بۇ خىل تۇپراق قاش يېزىلىق دېھقانچىلىق پەن-تەتقىقات پونكىتى

بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى پەس پەلەمپەي بىلەن 2 - دەرىجىلىك پەلەمپەي تۇتاشقان يەرگە تارقالغان، كۆلىمى 9000 مو. توپا گەۋدىسىنىڭ 1.3 — 1.5 مېتىر چوڭقۇرلۇقتا، 10 — 40 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا چۈكمە گەچ قەۋىتى بولۇپ، سۇ ساقلاش خۇسۇسىيىتى ياخشى. يەر يۈزى قەۋىتى سۇغا تويۇنغان ھالەتتە بولۇپ، شال تېرىشقا باب كېلىدۇ. ئۆزلەشتۈرۈلۈشتىن بۇرۇن ئېتىز - ئېرىق ياۋا ئوتلاق قارامتۇل چىملىق تۈپراق ئىدى.

قارا كۆكۈش تۈپراق بۇ، دولان دېھقانچىلىق مەيدانى 4 - ئەتىتىنىڭ يەلپۈگۈچسىمان گىرۋىكىدىكى ناشما بۆلاق بەلۋېغىنىڭ بويلىرىغا تارقالغان بولۇپ، چىرىندا سازلىق توپىدىن ئىبارەت. سۈنى چىقىرۈۋېتىپ ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىنغاندىن كېيىن پىشقان تۈپراق، كۆلىمى 4000 مو كېلىدۇ.

ساغۇچ كۆلرەڭ تۈپراق كۆلىمى 103 مىڭ مو بولۇپ، ئۈچئون، يېڭىتام، بايتۇقاي، ئارائۈستەڭ، خۇدىياريۇزى يېزىلىرىنىڭ بۆلاق سۈيى تېشىپ چىققان جايلىرىغا تارقالغان. ئۇنىڭ ئەسلى توپىسى چىملىق توپىدىن ئىبارەت.

كۆلرەڭ تۈپراق كۆلىمى 39 مىڭ مو بولۇپ، قاش، ئۈچئون، خۇدىياريۇزى، يېڭىتام، دادامتۇ، سادىقيۇزى، دولان دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى بۆلاق سۈيى تېشىپ چىققان جايلارغا تارقالغان. ئۆزلەشتۈرۈلۈشتىن بۇرۇنقى توپىسى تولۇق چىملىق ياكى چىملىق سازلىق توپا ئىدى.

يانباغىر كۆلرەڭ تۈپراق كۆلىمى 1500 مو، پەنجىم، قارايلاغاچ يېزىلىرىنىڭ تاغ ئېتىكىدىكى ئىدىر ئارىسىدىكى جىلغىلارنىڭ بۆلاق بويلىرىغا تارقالغان. توپىسى تۈتۈق چىملىق تۈپراقتىن تەركىب تاپقان.

يەڭگىل شورلاشقان كۆلرەڭ تۈپراق كۆلىمى 36 مىڭ مو بولۇپ، ئۈچئون، دادامتۇ، ئۈچئون، بايتوقاي يېزىلىرى ۋە دولان دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ بۆلاق بويلىرىغا تارقالغان.

چىملىق سازلىق تۈپراق بۇ ئاساسەن ئىلى دەريا ۋە قاش دەريا ساھىلىنىڭ پەس پەلەمپەي يەرلىرىگە تارقالغان. يەلپۈگۈچسىمان گىرۋەكتىكى تاسما بۆلاق ئەتراپلىرى ۋە جىلغا سايلىقلارغىمۇ تارقالغان، ئەسا دەريا ساھىلىدىكى پەس پەلەمپەي يەرلەرگە تارقالغان چىملىق سازلىق تۈپراق ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزلەشتۈرۈلگەن، تەخمىنەن 543 مىڭ مو كېلىدۇ. چىملىق تۈپراقنىڭ كۆپىنچىسى تۈتۈق چىملىق توپىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئورگانىك ماددا تەركىبى 3% — 5%، يەر ئاستى سۇ ئورنى 1 — 3 مېتىر كېلىدۇ. قىسمەن يەرلەرنىڭ ئۈستىدە شورداڭلىرى بار، ئوت - چۆپ، قومۇش قاتارلىقلار ئۈسكەن. يەر شەكلىنىڭ ئورنىغا قاراپ ئايرىغاندا: شورلۇق چىملىق تۈپراق 23 مىڭ مو بولۇپ، ئارا ئۈستەڭ، سامسۇزى، قاش، خۇدىيار يۇزى، پەنجىم يېزىلىرىنىڭ بۆلاق بويلىرى ۋە ئازگاللىقلارغا تارقالغان. ئۇنىڭ يەر ئاستى سۇ ئورنى يۇقىرى، يېرى پارچە - پۇرات، توپا قاتلىمى نېپىز بولغانلىقتىن، ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن. تۈتۈق چىملىق تۈپراق 14 مىڭ مو بولۇپ، بايتوقاي يېزىسى تەۋەسىدىكى قاش دەريا‌سىنىڭ پەس پەلەمپەي يەرلىرىگە ۋە ئارا ئۈستەڭ يېزىسى تەۋەسىدىكى دەريا قىنىغا تارقالغان، يەر ئاستى سۇ ئورنى يۇقىرى بولغاچقا، ئوت - چۆپ ياخشى ئۈسەلەيدۇ، قىسمەن يەرلىرىدە شور ئۆرلىگەن، سۇ چىقىرۈۋېتىش شارائىتى ياخشى بولۇپ، تەبىئىي ئوتلاق ھېسابلىنىدۇ.

سازلىق تۈپراق ئويمان چوڭقۇر سۇ توختىغان جايلارغا كىچىك بۆلەكسىمان تارقالغان بولۇپ، بەزىلىرىدە پەسللىك سۇ توختايدۇ، بەزىلىرىدە يىل بويى سۇ تۇرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن چىملىق سازلىق تۈپراق، سازلىق تۈپراق دەپ ئايرىلىدۇ. ئېتەك بويىدىكى چىملىق تۈپراق ئازگاللىقلا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن سۈنى چىقىرۈۋېتىش تەس، ئېغىر دەرىجىدە شورلاشقان. دەريا بويىدىكى سازلىق تۈپراقلار كەلكۈن ۋاقتىدا پەسىل خاراكتېرلىك سۇ بېسىپ كېتىدۇ، سۇنىڭ تۇزسىزلاندۇرۇش رولى ئارقىلىق شور مىقدارى ئەڭ تۆۋەن بولىدۇ. كۆلىمى 15 مىڭ مو بولۇپ ئاساسەن بايتوقاي يېزىسى تەۋەسىدىكى پەس پەلەمپەي ۋە دەريا ساھىلىغا تارقالغان، دولان، ئارا ئۈستەڭ يېزىلىرىغىمۇ ئاز - تولا تارقالغان. 0 — 10 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى يەر يۈزىدە قېلىن يىلتىز قاتلىمى ھاسىل بولغان، ئۇنىڭ ئاستىدا 20 سانتىمېتىر چىرىندى قاتلىمى، ئۇنىڭ ئاستىدا كۆلرەڭ كۆكۈش كەلگەن يوشۇرۇن يېتىلگەن قەۋىتى بار. تۈپراقتىكى ئورگانىك ماددا 10% تىن ئاشىدۇ، يەر ئاستى سۇ ئورنى 50 سانتىمېتىر ئەتراپىدا بولۇپ، تەبىئىي ئوتلاق ۋە چاپمىلىق ئوتلاق ھېسابلىنىدۇ.

يېڭى تىنما تۇپراق ۋە دۇڭلەنمە تۇپراق　كۆلىمى 3000 مو، پىلىچىنىك سول تەرىپىدىكى دەريا قىنىغا تارقالغان. دەريا سۇيى بىلەن سۇغىرىش ۋە ئادەم كۈچى بىلەن يۇتكەپ تىندۇرۇش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنغان، توپا قاتلىمى 20 — 30 سانتىمېتىر كېلىدۇ، توپا قاتلىمى نېپىز، سۇ، ئوغۇت ئېقىپ كېتىش ئېغىر بولغانلىقتىن، زىرائەتلەر ياخشى ئۆسەلمەيدۇ.

ناھىيە تەۋەسىدىكى تۇپراق تىپى ۋە تۇپراقنىك مۇنبەتلىك ئەھۋالى

جەدۋەل: 2 — 18

تۇپراق نامى	PH قىممىتى	كاربونات‌لىق رېئاكسىيسى	ئورگانىك ماددا (%)	ئىشقارلىق پارچىلىنىدىغان ئازوت PPM	تېز ئۈنۈملۈك فوسفور PPM
سۇب ئېگىز تاغ چىملىق تۇپراق	7.9	يوق	18.73	440	23
تاغ كۆلرەڭ ئورمان تۇپرىقى	7.7	يوق	7.48	345	8
تاغلىق قارا چىلان تۇپراق	8	يوق	7.51	241	7
تاغلىق كاشتان تۇپراق	8.2	كۈچلۈك	1.53	67	5
كالتسىيلىق كۆلرەڭ تۇپراق (بوز يەر)	8		1.15	62	12
ھەيدەلمە كالتسىيلىق كۆلرەڭ تۇپراق (بىنەم)	8	ئونتۇراھال كۈچلۈك	1.64	102	5
ئۆلكە كالتسىيلىق كۆلرەڭ تۇپراق	8.5	تاز	4.71	206	9
تۈتۈق چىملىق تۇپراق	8.5	كۈچلۈك	1.2	78	13
ئۆلكە چىملىق تۇپراق	8.2	تاز	2.03	104	10
چىملىق سازلىق تۇپراق		ئونتۇراھال	1.49	96.4	4.4
چىملىق كالتسىيلىق قۇم تۇپراق		يوق	24.21	92.1	8
زەي تۇپراق	8.5	ئونتۇراھال	3.12	80	5

2 §. قېزىلما بايلىق

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بايلىقى مول بولۇپ، كۆمۈر، ئالتۇن، كۈمۈش، تۆمۈر، مىس، كوبالت، سىنك، ئوتقا چىدامليق سېغىز توپا، كائولىنت، بارىت، ئىسلاندىيە شپاتى، ھاك تېشى، مەرمەر، ماربل، گرانىت تاش، كۋارتس قۇم، گەج، ياقۇت، خرۇستال، ئانار تاش قاتارلىق قېزىلما بايلىقلار بار.

كۆمۈر كۆگۈرچىن تېغى ئېتمىكدىكى ئېدىرلىق جايلاردىكى نوغايتۇ، پىلىچى، قازانچى قاتارلىق جايلارغا

تارقالغان. خەلق تۇرمۇشىغا كېرەكلىك ئىسسىز كۆمۈر ۋە سانائەتكە كېرەكلىك كۆمۈر بار. ئېنىقلانغان زاپىسى 6 مىليارد 245 مىليون تونىنا، مۆلچەرلەنگەن زاپىسى 37 مىليارد تونىنا.

ئالتۇن ئۈيۈل ئالتۇن ۋە كېپەك ئالتۇن دەپ ئايرىلىدۇ. ئۈيۈل ئالتۇن كۆگۈرچىن تېغىدىكى توغراسۇ، ئاقئۆزەن، تەۋۈربەك، ئېرمەندە، جىلاندى قاتارلىق جايلارغا تارقالغان، كېپەك ئالتۇن پىلىچى، كۆكتاش، تېلەۋ ساي، يامانۇ، جىرغىلاڭ كونا دەريا قىنى قاتارلىق جايلارغا تارقالغان. ئېنىقلىنىشىچە، ئاشى ئالتۇن كېنى چوڭ تىپتىكى ئۈيۈل ئالتۇن كان ياتمىسى كۆلمىگە يەتكەن، كان رايونىنىڭ كەلگۈسىدە پەۋقۇلئاددە چوڭ تىپتىكى ئۈيۈل ئالتۇن كان ياتمىسى كۆلمىگە يېتىشىدىن ئۈمىد بار.

ئوتقا چىداملىق سېغىز توپا قارا ياغاچ جىلغىسى، قىزىلتاغ، كۆلساي، نوغايتۇ، بايتوقايلارغا تارقالغان بولۇپ، زاپىسى مول، ئېچىش ئاسان.

كائولىنت كېنى ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدىكى تېلەۋسايغا جايلاشقان بولۇپ، زاپىسى 440 مىڭ تونىنا، ئىستىقبالللىق گېئولوگىيىلىك زاپىسى 5 مىليون 622 مىڭ تونىنا. كائولىنت قاتتىق، مومدەك يالتىراق، ئازراق سۇزۇك، سۇغا چىلىغاندىن كېيىن ئېچكى ھەربكەتچان قۇرۇلمىسى كۆرۈنىدۇ. قىزىل، كۆك بويالغا رەڭسىز سىزغاندەك ئاجايىپ چىرايلىق، سېرىق، ئاق، بېغىرەك كېلىدۇ. تامغا ئويسا كۆك تاش، ئاگالما تولتكتىن قېلىشمايدۇ. تاش ئويمىچىلىرى بۇنى «ئىلىنىڭ يۈمشاق قاشتېشى» دەپ ماختىشىدۇ.

ھاك تېشى بولسا ئاقتاش، جىلاندى ئەتراپلىرىغا تارقالغان بولۇپ، گېئولوگىيىلىك زاپىسى 648 مىليارد 700 مىليون تونىنا. گرانىت تاش پىلىچى، ئويمانبۇلاق، ئاشى، بوربوسۇن، بۇلۇكەي، قۇلۇستاي ئەتراپلىرىغا تارقالغان بولۇپ، زاپىسى مول، ئۇنى كېسىپ يالتىرىتاندىن كېيىن رەڭگى قىزىل - ئاق ئارىلاش بولۇپ كۆرۈنىدۇ، رەڭلىرى تەكشى، كۆزارتىس مىقدارى ئازراق، ئاق رەڭلىك گۈل بەرگى بار، رەڭگى كۆزنىك يېغىنى يەيدۇ، چىرايلىق، ئېسىل، نەپىس، سۇپىتى مەملىكەت بويىچە 4 - ئورۇندا، شىنجاڭ بويىچە 1 ـ، 2 - ئورۇندا تۇرىدۇ.

مىس بولسا قارا بۇلاق، چوڭ بۇلاق، پەنجىمبۇلاق، ئويمانبۇلاققا تارقالغان. ئالىيۇمىن، سىنىك توغراسۇ، بۇلۇكەي، قۇلۇستاي ئەتراپىغا، كۇموش بوربوسۇن ئەتراپىغا، تۆمۈر پىلىچىنىڭ يوقىرىسىدىكى تەلەۋساي، تار ئەتراپىغا تارقالغان.

قازانچى، پىلىچى، چۇلۇقاي تاغلىرىدا باريت زاپىسى بار. ئويمانبۇلاق، قىزىلتاغ ئەتراپىدا گەچ بار. جىرغىلاڭ، ئاپساي، پىلىچىدا كۇارتس بار. تۆمۈرلۈك، جىلاندى دەرياسىغا ئىسلاندىيە شىپاتى، خرۇستال، ياقۇت رۇدىسى تارقالغان.

§ 3 . ياۋايى ھايۋانلار ۋە ياۋا ئۆسۈملۈكلەر

1. ياۋايى ھايۋانلار

ناھىيە تەۋەسىدە ياۋايى ھايۋانلاردىن بۇغا، ئېيىق، بۆرە، تۈلكە، بورسۇق، ياۋا توشقان، جەرەن، ئارقار، سۇغۇر، كىرپە، قاما، ئىپار چاشقان، ياۋا توشقان، شەپەرەك قاتارلىقلار بار.

قۇشلاردىن ئاق قۇ، قىرغاۋۇل، ياۋا ئۆردەك، ياۋا كەپتەر، ئۇلار، قاغا، قۇشقاچ، سېغىزخان، مۇشۇكياپىلاق، قارچىغا، بۇركۈت، پاختەك، كاككۇك، تورغاي، قارلىغاچ، سوپسوپىياك، بۆدۈنە قاتارلىقلار بار.

بېلىق تۈرلىرىدىن كۆك بېلىق، لاقا بېلىق، تاپان بېلىق، سازاك بېلىق، ئامۇرسون بېلىقى قاتارلىقلار بار.

بۇنىڭدىن باشقا چار ياقا، يېشىل ياقا، كەسلەنچۈك، سازاق قۇرت، كىركەك قۇرت، تام پاتمىچۈقى، يىلان قاتارلىقلار بار.

2. ئۆسۈملۈكلەر

ئېگىز تاغلىق جايلاردا چوڭ يوپۇرماقلىق جىنتىيانا، پىلىك ئوت، ئەڭلىكئوت، يىلانسىمان قامچا ئوت، تاغ سۇ قامچىئوتى، توشقانقۇلاق، دۇگىلەك يوپۇرماقلىق ئىرگە، ئېگىز تاغ پىلىك ئوتى قاتارلىقلار بار.

تاغ ئورمانلىقلىرىدا ئاساسەن يىڭنە يوپۇرماقلىق قارىغاي، تەڭرىتاغ شەمشادى، تەڭرىتاغ قېيىنى، تاغ تېرىكى ئۆسىدۇ. جىلغا ۋە دەريا بويلىرىدىكى قايتا ئۆسكەن ئورماندىن قارا ياغاچ، كلىيۈن دەرىخى، ئاق تېرەك، ياۋا ئالما، ياۋا ئۈرۈك، جىغان، جىگدە، تال قاتارلىقلار بار. ئۇنىڭدىن باشقا، قاش دەرياسى بويىدا 4000 مو يەردە كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن دەرىخى بار.

ئوتتۇراھال تاغلىقلاردا كىرەش، چاچرانقۇ، سانجىق ئوت، كەتمرا، پەربون، رەۋەن، قىزىل مېۋىلىك شاقاقۇل، چەمبىل، قانتېپەر، مالىنا، چوغلۇق، بۆلجۇرگەن ئۆسىدۇ.

تاغ ئېتىكىدىكى ئېدىرلىقلاردا قىرىق بوغۇم، چاكاندا، جىن چانقىلى، قارىغان، ئەمەن، پەربون، ھىلە، سوغىگۈل، چۇچۇكبۇيا، ئىت يالىقى، چىغ، قۇندۇز ئوت، بۇدۇشقاق، بۇيا، چاققاق ئۆسىدۇ. ھىلە چوڭبۇلاق ئەتراپىدا ئۆسىدۇ، كۆلىمى تەخمىنەن 20 مىلە مو بولۇپ، مەملىكىتىمىزنىڭ ھىلە چىقىدىغان چوڭ جايلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

تۆزلەڭلىكلەردە مامىكاپ، ئاسىيا ياقا يوپۇرمىقى، قېرىقىز، قارا ئەندىز، قومۇش، يىكەن، ياتمانبلۇپەر، قارامۇق، يالپۇز، ئەمەن، سېرىق يۆگەي ئۆسىدۇ.

VI باب

تەبىئىي ئاپەت

§ 1. كەلكۇن، مۆلدۈر ئاپىتى

«خەنئامە. ھۇنلار ھەققىدە قىسسە» دە مۇنداق خاتىرىلەنگەن: «بىنشى 2 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 72 - يىلى) قىشتا، سەركەردە شەنيۈ 10 مىڭ ئاتلىق لەشكەرنى باشلاپ ئۈيسۈنغا ھوجۇم قىلغاندا ئەسىرگە ئېلىنغان قېرى - چۆرىلەرنى قايتۇرۇپ بەرمەكچى بولغاندا قاتتىق يامغۇر ئارىلاش قار يېغىپ كەتكەن، قېلىنلىقى بىر كۈندىلا بىر جاڭدىن ئېشىپ كەتكەن، ئادەم ۋە مال - ۋارانلار توڭلاپ ئۆلگەن، تىرىك قالغىنى ئوندەن بىرگە يەتمىگەن.

جىياچىڭ 9 - يىلى (1804 - يىلى) قىشتا ۋە باش ئەتىيازدا ئىلىدا قېلىن قار ياغقان، ياز كىرگەندىن كېيىن كەينىدىن قاتتىق يامغۇر ياغقانلىقتىن، زىرائەتلەر ئاپەتكە ئۇچراپ، بوز يەر ئۆزلەشتۇرگۈچى ئۇيغۇر دېھقانلارنىڭ ھوسۇلى كېمىيىپ كەتكەن.

جىياچىڭ 22 - يىلى (1817 - يىلى) ئىلى دەرياسىغا زور كەلكۇن كېلىپ دەريانىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى

كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش توغانلىرىنى بۇزۇپ تاشلىغان.

داۋگۇاڭ 13 - يىلى (1833 - يىلى) ئىلى دەريا‌سىغا زور كەلكۇن كېلىپ سۇ يامراپ كېتىپ، توغانلارنى بۇزۇۋەتكەن. تارماق ئېقىنلار توسۇلۇپ قالغان، بىر يىللىق رېمونت خىراجىتى تەخمىنەن 2000 سەر كۈمۈش بولغان.

شىيەنفىڭ 7 - يىلى (1857 - يىلى) 3 - ئاينىڭ 28 -، 29 - كۈنلىرى ئۇدا 2 كۈن قار يېغىپ، تۈزلەڭ جايلاردا قارنىڭ قېلىنلىقى 5 — 6 چىگە يەتكەن؛ 4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى كېچە - كۈندۈز توختىماي چېلەكلەپ سۇ قۇيغاندەك يامغۇر يېغىپ، قارنى ئېرىتىۋەتكەنلىكتىن، شىمالىي تاغ جىلغىلىرىدىن زور كەلكۈن كېلىپ توسالغۇسىز ئېقىپ كېتىۋەرگەن، ئاقئۆستەڭنىڭ نۇرغۇن جايلىرىنى بۇزۇۋەتكەن. ئېتىز - باغلارنى بېسىپ كەتكەن، ئېتىزنى چوڭقۇر ئورەككە ئايلاندۇرۇۋەتكەن، كۆۋرۈكلەر بۇزۇلۇپ، ئۆيلەر ئۆرۈلۈپ كەتكەن.

شىيەنفىڭ 9 - يىلى (1860 - يىلى) كۈز كىرگەندىن كېيىن، ئىلىدا كۆپ قېتىم قارا يامغۇر يېغىپ، تاغدىن كەلكۈن كېلىپ ئېقىنلارغا قوشۇلۇپ دەريا توغانلىرىنىڭ كۆپ يېرىنى بۇزۇۋەتكەن، سۇ باشلايدىغان ئۆستەڭلەرنى تىندۇرۇۋەتكەن.

گۇاڭشۇ 16 - يىلى (1890 - يىلى) قىشتا ھەددىدىن ئارتۇق قېلىن قار ياغقان، ئەتىيازدا ياغقان قار ئالدىنقى يىلدىكىدىنمۇ كۆپ بولغان. ياز كىرگەندىن كېيىن بىر نەچچە كۈن توختىماي چېلەكلەپ سۇ قۇيغاندەك يامغۇر يانغانلىقتىن، كەلكۈن پەيدا بولغان. 5 - ئاينىڭ 6 - كۈنى، 13 - كۈنى كەلكۈن سۈيى جىلغىدىن ئېتىلىپ چىقىپ ئىلىدىكى 26 كۆۋرۈكنى پۈتۈنلەي بۇزۇۋەتكەن، يوللار يار بولۇپ كەتكەن، تەلكى ئىچى بىلەن ماڭغىلى بولمايدىغان بولۇپ قېلىپ، پىلىچىدىن جىڭ ناھىيىسىگە چىغىر يول ئارقىلىق بېرىشقا توغرا كەلگەن.

شۈەنتۇڭ 2 - يىلى (1910 - يىلى) قاش دەريا‌سىغا كەلكۈن كېلىپ، ئاقئۆستەڭنىڭ سۇ باشلاش توغانلىرىنى بۇزۇۋەتكەنلىكتىن، ئېرىق - ئۆستەڭ ۋە ئېتىزلار قورۇپ كەتكەن.

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 7 - ئايدا، قاش دەريا‌سىغا كەلكۈن كېلىپ، ئاقئۆستەڭ تومىسىدىكى 24 بۇقا، ئۇزۇنلۇقى 40 گەزدىن كۆپرەك دامبىنى سۇ بۇزۇۋەتكەن، ئىلى، تارباغاتاي دوتىيى شۇ گوجىن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ۋەزىپىدىن بوشانغان ئامبال لى فاڭشۇ بىلەن بىرلىكتە تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، قايتا ياساتقان. ناھىيە ئامبىرىدىن 232.2 دەن بۇغداي، چاي، تۇز ۋە كىرا ھەققى ئۈچۈن 326.36 سەر كۈمۈش چىقىم قىلىنغان.

مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 17 - كۈنى چۈلۈقايدا قارا يامغۇر يېغىپ، تاغدىن كەلگەن كۆلكۈن سۈيى زىرائەتلەرنى بېسىپ كەتكەن، 3842 مو زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىغان.

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) پىلىچى دەريا‌سىغا كەلگەن كەلكۈن غۇلجا ناھىيە بازىرى (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى) نىڭ كۆك كۆۋرۈك ئەتراپىنى بېسىپ كەتكەن، ئىلى گارنىزون قوماندانلىق شتابى (ھازىرقى ئىلى شۆبە ھەربىي رايونى، ئوبكوم تۇرغان جايلار) سۇ ئىچىدە قالغان.

1952 - يىل 4 - ئاينىڭ 16 - كۈنى قارا يامغۇر يانغانلىقتىن، بايانداي، جىرغىلاڭدىكى ئاقئۆستەڭ چۆشۈرگىسى، ئۆستەڭ قېشى، كەلكۈن چۆشۈرگىسى، سەكرەتمە قاتارلىق سۇ ئىنشائاتلىرىنى كەلكۈن بۇزۇۋەتتى.

1953 - يىل 6 - ئاينىڭ 12 — 19 - كۈنىگىچە غۇلجا، قورغاس، سۈيدۇڭ، چاپچال ئاپتونوم ناھىيىسى قاتارلىق جايلاردا مۆلدۈر ئاپىتى يۈز بېرىپ، 240 مىڭ 205 مو يەر ئاپەتكە ئۇچرىدى، غۇلجا ناھىيىسىدە ئاپەت ئەھۋالى ھەممىدىن ئېغىر بولدى.

1954 - يىل 7 - ئايدا ئۇدا قارا يامغۇر يېغىپ، ئايلىق يامغۇر مىقدارى 97.4 مىللىمېتىرغا يەتتى، 11 - كۈنى ئىلى دەريا‌سى، قاش دەريا‌سىنىڭ سۈيى شىددەت بىلەن ئۆرلەپ كەتتى، ئىلى دەريا‌سىنىڭ ئەڭ زور كەلكۈن پەللىسى سېكۇنتىغا 1420 كۇب مېتىرغا، قاش دەريا‌سىنىڭ سېكۇنتىغا 700 كۇب مېتىرغا يەتتى،

ئىلى دەريالىسىدىكى كىمە كېچىكلەر، قاش دەريالىسىغا كەلگەن كەلكۇن سۇيى ئاقتۇستەك تومىسى ۋە بىر نەچچە سەكرەتمىنى ۋەيران قىلىۋەتتى. ئىلى دەريالىسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى قاتناش ئۇزۇلۇپ قالدى، ئاقتۇستەڭنىڭ سۇغىرىش سۇيى توختاپ قالدى. 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى قاش دەريالىسىدا يەنە بىر قېتىم كەلكۇن پەللىسىنىڭ ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 767 كۇب مېتىرغا يەتتى. ۋەيران بولغان قۇرۇلۇشلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن 6642 ئەمگەك كۈچى، 2644 ھارۋا شاخ، 12.5 كۇب مېتىر مەڭگەن، 2773 كۇب مېتىر شېغىل، باشقا ياغاچ، چىغ قاتارلىق ماتېرىياللار سەرپ قىلىندى.

1959 - يىل 4 - ئاينىڭ 29 - كۈنى پىلىچى دەريالىسىغا شىددەتلىك كەلكۇن كېلىپ، كەلكۇن پەللىسىنىڭ ئەڭ زور ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 103 كۇب مېتىرغا يېتىپ، بىر بۆلۈم مۇداپىئە دامبىلىرىنى بۇزۇۋەتتى. 5 - ئاينىڭ باشلىرىدا ئىلى ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ سابىق باش كاتىپى تېخەن شىكۈۋ پىلىچى دەريالىسىنىڭ كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشىغا رەھبەرلىك قىلىپ، 400 نەپەر ئوبلاست، شەھەر، ناھىيە كادىرىنى ۋە خەلقنى سەپەرۋەر قىلىپ، 80 ھارۋىنى ئىشقا سېلىپ، پىلىچى دەريالىسىنىڭ كونا دامبىسىنى رېمونت قىلدى. يېڭىدىن 270 مېتىرلىق دامبا ياسالتتى. 6 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنىگىچە يەنە بىر قېتىم ئوبلاست، شەھەر، ناھىيە كادىرلىرى، ئوقۇغۇچىلار، ھەربىي قىسىم جەڭچىلىرى، گۈڭشې ئەزالىرى بولۇپ 4000 دىن ئارتۇق كىشىنى سەپەرۋەر قىلىپ، 146 ماشىنىنى ئىشقا سېلىپ 1300 مېتىردىن ئارتۇق تاش، شاخ، توغان، 441 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا ئۇرۇلما دامبا ياسالتتى. 250 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا يان ئۈستەك چېپىپ، تاغنى كولاپ سۇ يولىنى ئۆزگەرتتى. 1760 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى دەريا قىسمىنى تازىلاپ رېمونت قىلدۇردى. تاشيول كۆۋرۈكىدىن بىرنى ياسالتتى. 60 مىڭ كۇب مېتىر توپا - تاش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى.

1963 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئىلى دەريالىسىنىڭ كەلكۇن مىقدارى سېكۇنتىغا 2220 كۇب مېتىرغا يەتتى. قاش دەريالىسىدا كەلكۇن ئاپەتكە ئايلىنىپ 7000 مودىن كۆپرەك يەردىكى زىرائەتنى سۇ بېسىپ كەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە 2000 مو يەردىكى زىرائەتتىن ھوسۇل ئېلىنمىدى. كەلكۇندە 5 ئادەم ئۆلدى. ئاقتۇستەك سۇغىرىش رايونىدا 5100 مو يەر ئاپەتكە ئۇچرىدى. 3 ئورۇندىكى سۇ ئىنشائاتى ۋەيران بولدى. قاش دەريالىسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى بوز ئۆستەڭنىڭ كونترول قىلىش تومىسى ۋەيران بولدى، ياماتۇدا 6 ئېغىز ئۆي كەلكۇندە ئۇرۇلۇپ چۈشتى. چۇلۇقاي، قۇلۇستاي سېپىدىن كەلگەن كەلكۇن «ياشلار» ئۆستەڭگە لاتقا تاشلىۋەتتى، لاتقا تازىلاش ئۈچۈن 2006 ئىش كۈنى سەرپ قىلىندى.

1964 - يىل 7 - ئاينىڭ 18 - كۈنى قاش دەريالىسىغا كەلكۇن كېلىپ، ئاقتۇستەك، ئىتتىپاق ئۆستەڭنىڭ كونترول قىلىش تومىسىنىڭ 250 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى دامبىسىنى بۇزۇۋەتتى. قۇلۇستاي، توسۇن سېپىدىن كەلگەن كۆلكۇن سۇيى 160 مو كۆزگى بۇغداي، 41 مو ئارپا، 1000 باغدىن ئارتۇق بېدىنى بېسىۋالدى، 3 ئادەم، بىر ئات سۇدا ئۆلدى. بۇلۇكەي سېپىدىن كەلگەن قىيان 112 مو كۆزگى بۇغدايىنى بېسىۋالدى ۋە ياشلار ئۆستەڭنىڭ يار ئېلىپ كېتىشىگە سەۋەب بولدى. جىرغىلاڭ دەريالىسىغا كەلگەن كەلكۇن جىلىلىيۈزى چوڭ كۆۋرۈكىنى ئېقىتىپ كەتتى. يارنى تىندۇرۇش، لاتقا تازىلاش ئۈچۈن 205 مىڭ ئىش كۈنى سەرپ قىلىندى.

1966 - يىل 7 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئۈدا 10 سائەت قارا يامغۇر ياغدى. يامغۇر مىقدارى 40 مىللىمېتىرغا يېتىپ كەلكۇن پەيدا بولدى. ئاقتۇستەڭنىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىكى جايلىرى يار ئېلىپ كەتتى. 2 كۆچۈرمە، بىر سۇڭگۇچ ۋەيران بولدى.

1967 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى سائەت 20 دە قاش دەريالىسىنىڭ باش تەرىپىگە يۇقۇلىتادە زور شۇرمەل كەلدى، شۇرمەل ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 580 كۇب مېتىرغا يەتتى. ياسلىۋاتقان قاش دەريالىسىنىڭ كەلكۇن چۇشۇرگىسى قۇرۇلۇشى ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى. 217 كۇب مېتىر ياغاچ ماتېرىيال، 237 پارچە كىگىز، 41 دانە رېزىنكە چاقلىق ھارۋا، 4400 مېتىر توك سىمى، بىر ھور ماشىنىسى، 3 سۇ تارتىش ماشىنىسى، 4 تەۋرىتىش ئەسۋابى، 2 پاختىلىق چىدىر، 6 يوپۇق، 5 ئېغىز كەپە قاتارلىقلارنى سۇ ئېقىتىپ كەتتى. تەخمىنەن 200 مىڭ يۇەندىن ئارتۇق ئىقتىسادىي زىيان بولدى. ئىشلەۋاتقان 4 كىشىنى سۇ ئېقىتىپ كەتتى،

بۇنىڭدىن 3ى قۇتقۇزۇپ قېلىنىدى، بىرى ئۆلدى.

1969 - يىل 5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى شىمالىي تاغ جىلغىلىرىدا كەلكۈن پەيدا بولدى. پىلىچى دەريا سىنىڭ كەلكۈن ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 113 كۇب مېتىرغا، بىر كۈنلۈك كەلكۈن مىقدارى 8 مىليون 80 مىڭ كۇب مېتىرغا يېتىپ، ئاقتۇستەڭنىڭ جىرغىلاق سۇ چۈشۈرگىسىنى ۋە پىلىچى كۆچۈرمىسىنى ۋەيران قىلىۋەتكەنلىكتىن، ئاقتۇستەڭدە 15 كۈن سۇ توختاپ قالدى. پىلىچى دەريا سىغا كەلگەن كەلكۈن 10 نەچچە مىڭ مو ئېتىزنى ۋە نەچچە 10 ئېغىز ئۆينى بېسىپ كەتتى، كەلكۈن يامراپ كېتىپ ئۇلجا شەھىرىنىڭ بىخەتەرلىكىگە تەھدىت سالدى.

1977 - يىلى ئەتىيازدا، توسۇن، قۇلۇستاي، چۇلۇقايدىن ئىبارەت 3 سايغا كەلكۈن كېلىپ، «ياشلار» ئۇستىكى ۋە ئاقتۇستەڭگە كۆپ مىقدارda لانتا تاشلىۋەتتى، ئاقتۇستەڭنىڭ ئۇچۇن تەۋەسىدىكى 9 كىلومېتىر قىسمىغا 70 مىڭ كۇب مېتىر لانتا تىنىپ كەتتى. ۋىلايەتلىك، ناھىيىلىك پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى 20 مىڭ ئادەم تەشكىللەپ، 20 كۈن كېچە - كۈندۈز جاپالىق ئىشلەپ، لانقىنى تازىلىدى، بۇ قېتىمقى كەلكۈندە ئاز كەم 1 مىليون يۈەن زىيان بولدى.

1978 - يىل 7 - ئاينىڭ 11 - كۈنى، پىلىچى دەريا سىغا كەلگەن كەلكۈن مىقدارى سېكۇنتىغا 180 كۇب مېتىرغا يەتتى. پىلىچى دەريا سى ۋە ئۇنىڭ تارماق ئېقىنىغا كەلگەن كەلكۈن بىر نەچچە كۈنۈرۈك، كۆچۈرمە ۋە 25 ئېغىز ئۆينى ۋەيران قىلدى، 550 مىڭ كىلوگرام ئاشلىقنى ئېقىتىپ كەتتى.

1983 - يىل 6 - ئاينىڭ 17 — 19 - كۈنىگىچە چۇلۇقاي، قۇلۇستاي، توسۇن جىلغىسى ئەتراپلىرىدا ئارقا - ئارقىدىن قارا يامغۇر يېغىپ كەلكۈن پەيدا قىلدى، چۇلۇقاي سېيىغا كەلگەن كەلكۈن مىقدارى سېكۇنتىغا 100 كۇب مېتىرغا يەتتى، 50 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى سۇ تۇرۇبىسىنى ۋەيران قىلدى. بىر قىسىم گۈڭشۇي ئەزالىرىنىڭ ئۆيىگە سۇ كىرىپ كەتتى، 940 مو زىرائەتنى سۇ بېسىپ كەتتى. «ياشلار» ئۇستەڭنىڭ دامبىسى ۋەيران بولۇپ لانتا بىلەن تىنىپ كەتكەچكە، 2 يېرىنى يار ئېلىپ كەتتى.

1984 - يىل 4 - ئاينىڭ 24 — 27 - كۈنىگىچە پىلىچى دەريا سى، جىرغىلاق دەريا سىغا كەلكۈن كەلدى. 24 - كۈنى ئەھلى ئۇلچىگەن ساندىن قارىغاندا، پىلىچى دەريا سىنىڭ ئەڭ زور كەلكۈن مىقدارى سېكۇنتىغا 133 كۇب مېتىرغا، 24 سائەت ئىچىدىكى كەلكۈن مىقدارى 4 مىليون 200 مىڭ كۇب مېتىرغا يەتكەن. جىرغىلاق دەريا سىنىڭ كەلكۈن مىقدارى سېكۇنتىغا 1000 كۇب مېتىردىن ئېشىپ كەتكەن، 1565 مو ئېتىزنى ۋەيران قىلغان، 11 مىڭ 112 مو ئېتىزنى سۇ بېسىپ كەتكەن، ئۇستەڭلەرنىڭ 30 نەچچە يېرىنى يار ئېلىپ كەتكەن. 4590 مېتىر ئۇستەڭ ئىچىدىكى 22 ئورۇندىكى سۇ ئېغىزى توسۇلۇپ قالغان، كەلكۈن 18 ئائىلىنىڭ 72 ئېغىز ئۆينى ۋەيران قىلىۋەتكەن. جىرغىلاقدىن سادىقبۇزى ئارىلىقىدىكى كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش دامبىسى ۋە گەمە كۆچۈرمىسى قاتارلىق سۇ ئىنشائاتلىرى ۋەيران بولغان. «ياشلار» ئۇستەڭگە 10 مىڭ كۇب مېتىردىن كۆپرەك لانتا تاشلانغان، ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتىنىڭ 500 مېتىر قورۇق تېمى ۋەيران بولغان. 7 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن ئىلگىرى ۋە كېيىن شىمالىي تاغ جىلغىلىرىدا يەنە قارا يامغۇر يېغىپ كەلكۈن پەيدا قىلدى؛ 7 - ئاينىڭ 8 - كۈنى چۇلۇقايغا كەلگەن كەلكۈن مىقدارى سېكۇنتىغا 30 كۇب مېتىرغا يېتىپ، «ياشلار» ئۇستەڭنىڭ سۇ چۈشۈرگىسىنى بۇزۇۋەتكەنلىكتىن «ياشلار» ئۇستەڭدە 100 سائەت سۇ ئۇزۇلۇپ قالدى. 9 - كۈنى توسۇن سېيىغا كەلگەن كەلكۈن مىقدارى سېكۇنتىغا 20 — 25 كۇب مېتىرغا يەتتى. كەلكۈن ياشلار ئۇستەڭگە چۈشۈپ تۇرغۇن لانتا تاشلىدى. قۇلۇستاي سېيىغا كەلگەن كەلكۈن «ياشلار» ئۇستەڭنىڭ كەلكۈن سۇ چۈشۈرگىسىگە چۈشۈپ، 250 مېتىر ئۇستەڭ قېتىنى بۇزۇۋەتتى. 10 - كۈنى بوربوسۇن دەريا سىغا كەلگەن كەلكۈن مىقدارى سېكۇنتىغا 60 كۇب مېتىرغا يېتىپ، مازار ئۇستەڭ بېشىدىكى ئەمدىلا ياسالغان توساقنى ۋەيران قىلىۋېتىپ، مازار ئۇستەڭنىڭ سۇ باشلاش ئېغىزىنى قۇم شىبغىلغا تولدۇۋەتكەنلىكى، سۇ يولى شەرقتە يۆتكەلگەنلىكى ئۈچۈن، 5 كۈن سۇ ئۇزۇلۇپ قالدى. ناھىيە تەۋەسىنىڭ غەربىدىكى قۇرۇقسايغا كەلگەن كەلكۈن 487 مو ئېتىزنى بېسىپ كەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە 198 مو بۇغداي، زىغىردىن ھوسۇل ئېلىنمىدى، دادامتۇ بېزىسىدىكى مازار ئۇستەڭدە سۇ توختاپ قالدى. ۋەيران بولغان سۇ ئىنشائاتلىرىنى ئەسلىگە

كەلتۇرۇش ئۈچۈن 180 مىڭ 500 يۈەن خىراجەت چىقىم قىلىندى.

1985 - يىل 6 - ئاينىڭ باشلىرىدا، پەنجىم، تۇرپانىيۈزى، خۇدىياريۈزى قاتارلىق يېزىلار مۇلدۇرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى، مۇلدۇرنىڭ چوڭلۇقى قۇشقاچ تۇخۇمىدەك بولۇپ، مۇلدۇر چۈشكەن ۋاقىت 5 مىنۇتقا يەتتى، مۇلدۇر زىرائەتلەرنىڭ غولىنى سۈندۇرۇۋەتتى، ئۇرۇق، شاپتۇل قاتارلىقلارنىڭ مېۋىسىنى تۆكۈۋەتتى. ئاپەت ئېغىر بولدى.

1987 - يىل 5 - ئاينىڭ 19 - كۈنى شىمالىي تاغ جىلغىلىرىدا كەينى - كەينىدىن كەلكۈن پەيدا بولۇپ، چۈلۈقاي جىلغىسىدا كەلكۈن مىقدارى سېكۇنتىغا 40 كۇب مېتىرغا، جىرغىلاڭ دەرياسىدا كەلكۈن مىقدارى سېكۇنتىغا 80 كۇب مېتىرغا يېتىپ، 890 مو ئېتىزنى سۇ بېسىپ كەتتى، 11 مىڭ 200 تۇپ دەل - دەرەخ، 8 ئېغىز ئۆي، 120 مېتىر مۇداپىئە دامبىسى ۋە تاشيولدىكى 7 كۆۋرۈك، سۇڭگۇچ قاتارلىق سۇچىلىق قۇرۇلۇشلىرى ۋەيران بولدى. 11 - ئاينىڭ 30 - كۈنى سائەت 16 دە ياماتۇ، ئىلى دەرياسى كۆۋرۈكىنىڭ ئوستىنكى ۋە ئاستىنقى تەرىپىدىكى ئاز كەم 5000 مېتىر دەريا بۆلىكىدە مۇزلار توسۇلۇپ قېلىپ مۇز دامبىسى شەكىللەندى. مۇزنىڭ ئېگىزلىكى نورمال سۇ يۇزىدىن 2.73 مېتىر ئېشىپ كەتتى. بايتوقاي يېزىسىدا 35 ئائىلىنىڭ ئۆيىنى سۇ بېسىۋالدى. خەتەرلىك ئەھۋال يۈز بەرگەندىن كېيىن ئوبلاست، ۋىلايەت، ناھىيە رەھبەرلىرى دەرھال نەق مەيدانغا يېتىپ بېرىپ، ئىلىدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىنى يۆتكەپ كېلىپ مۇزنى پارتلىتىپ سۇنى راۋانلاشتۇرۇپ خەتەرلىك ھالەتنى تېز تۈگەتتى.

1988 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنىنىڭ ئالدى ۋە كەينىدە شىمالىي تاغدىكى دەريالارغا كەلكۈن كەلدى، پىلىچى دەرياسىنىڭ ئەڭ زور كەلكۈن مىقدارى سېكۇنتىغا 83.5 كۇب مېتىرغا يەتتى. جىرغىلاڭ دەرياسىغىمۇ كەلكۈن كەلدى. بۇ قېتىمقى كەلكۈندە 1730 مو ئېتىز ۋەيران بولدى، 8450 مو تېرىلغۇ يەر، 2668 مو زىرائەت، 1630 مو بۇغداي، 508 مو كۆمىمقوناق، 530 مو بېدىنى سۇ بېسىۋالدى. 101 مىڭ 200 تۇپ دەل - دەرەخ، 43 ئېغىز ئۆي، 12 كۆۋرۈك، 68 سۇڭگۇچ، 4460 مېتىر كەلكۈن مۇداپىئە دامبىسى، 1320 مېتىر ئېرىق - ئۆستەڭ، 1250 مېتىر يول ۋەيران بولدى. ئومۇمىي زىيان 1 مىليون يۈەندىن ئېشىپ كەتتى. دادامتۇ، پەنجىم، قارايۇغاچتىن ئىبارەت 3 يېزىنىڭ ئاپەتكە ئۇچراش ئەھۋالى ئەڭ ئېغىر بولدى. كەلكۈن ئاپىتىگە تاقابىل تۇرۇپ خەتەردىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن 16 مىڭ 100 تال ياغاچ (644 كۇب مېتىر)، 26 مىڭ 500 دانە تاغار، 5350 دانە سۇلياۋ خالتا ۋە پاخال خالتا، 20 توننا سىم، 2002 ھارۋا شاخ - پاخال، 2000 كۇب مېتىر تاش، 21 مىڭ ئىش كۈنى سەرپ قىلىندى. كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش ماددىي ئەشياسى ۋە ئىشنى ھېسابلىغاندا 416 مىڭ يۈەن (دۆلەت تەرىپىدىن بېرىلگەن كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇپ خەتەردىن قۇتقۇزۇش قوشۇمچە يارەم پۇلى 156 مىڭ 500 يۈەن) چىقىم قىلىندى.

2 §. قۇرغاقچىلىق ۋە چېكەتكە ئاپىتى

داۋگۇاڭ 23 - يىلى (1843 - يىلى) ئىلىدا قاتتىق قۇرغاقچىلىق يۈز بەرگەن. سۇغا يېقىن ئېتىزلاردىن ئاز - تولا ھوسۇل ئېلىنغاندىن باشقا، بولوبۇرغاسۇ، نىلقا، قاينۇق، خۇنىخاي، دادامتۇ، جىرغىلاڭ قاتارلىق 53 يېزىدا ھوسۇلى كېمىيىپ كەتكەن. يېزىلاردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئاشلىقى يېتىشمەي قالغان. 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدا يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئىلىدىكى قۇرغاقچىلىققا ئۇچرىغان ئۇيغۇر يېزىلىرىدىن ئىجارە ھەققى، ئۇرۇق ئېلىش كېچىكتۈرۈلگەن. كېيىنكى يىلى يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە بولوبۇرغاسۇدىكى يېزىلارغا ئۆتنە بەرگەن ئاشلىقنى يىغىۋېلىش كېچىكتۈرۈلگەن.

داۋگۇاڭ 26 - يىلى (1846 - يىلى) ئىلىدا قاتتىق قۇرغاقچىلىق بولغانلىقتىن، ئاشلىق باھاسى بەك ئۆرلەپ كەتكەن. يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئامبارىدىكى ئاشلىق مۇقىم باھادا سېتىلغان.

شىەنفېك 2 - يىلى (1852 - يىلى) ئىلىدا قاتتىق قۇرغاقچىلىق بولۇپ، ئۈيغۇر يېزىلىرىدا ھوسۇل كەمسىپ كەتكەن. 4 - ئايدا يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە قۇرغاقچىلىق ئاپىتىگە ئۇچرىغان ئۈيغۇر دېھقانلىرىغا ئۇرۇق قەرز بېرىلگەن.

شۇەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە چېكەتكە ئاپىتى يۈز بەرگەن.

مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە ئۇزۇن ۋاقىت يامغۇر ياغماي قۇرغاقچىلىق بولغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئالدىنقى يىلى ھوسۇل كەمسىپ كەتكەنلىكتىن، ئاشلىق باھاسى بەك ئۆرلەپ كەتكەن، كەمبەغەللەر ئاچ قالغان.

مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) ياز كىرگەندىن كېيىن يامغۇر ناھايىتى ئاز ياغقان، تاغ سۇلىرىمۇ قۇرۇپ كەتكەن، ھەممە يەر ئاق يەرگە ئايلانغان. بايانداي، سەندەن، سىدەن سۇسىز قالغان، يازلىق زىرائەتلەر قۇرۇپ كەتكەن. كۈزلۈك زىرائەتلەرنى تېرىشقا مۇمكىن بولمىغان، ئاپەت ناھايىتى ئېغىر بولغان.

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ئىلىدا ئېغىر قۇرغاقچىلىق بولغان، ئالدىنقى يىلى قىشتىن تارتىپ شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە يامغۇر ناھايىتى ئاز ياغقان. زىرائەتلەرنىڭ 10 دىن 9ى قۇرۇپ كەتكەن.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە ئېغىر قۇرغاقچىلىق بولغان. چۈلۈقاي، قۇلۇستاي، ئارا بوز قاتارلىق جايلاردا سۇ يېتىشمەي زىرائەتلەر قۇرۇپ كەتكەن. ئاپەتكە ئۇچرىغان زىرائەت كۆلىمى 7675 موغا يەتكەن. ئارا بوزدىكى ھاشىر قاتارلىق 70 ئائىلىنىڭ تېرىغان زىرائىتى پۈتۈنلەي قۇرۇپ كەتكەن، 189 دەن ئاشلىق كەم ئالغان.

1957 - يىلى ئېغىر قۇرغاقچىلىق بولۇپ، زىرائەتلەر ئومۇمىيۈزلۈك ئاپەتكە ئۇچرىدى، ناھىيە بويىچە ئاشلىقتىن ئارىن 41 مىليون 210 مىڭ كىلوگرام ھوسۇل ئېلىنىپ 1956 - يىلدىكىدىن 20.5% كەمسىپ كەتتى.

1961 - يىلى ئىلىدا ئېغىر قۇرغاقچىلىق بولۇپ، 6 - ئاينىڭ باشلىرىدا يەنە 880 مىڭ مو بۇغدايغا ئاقتاما سۈيى قويۇلمىدى، بۇ، ۋىلايەت بويىچە بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 3 تىن بىرىنى ئىگىلەيدۇ. 1 مىليون 200 مىڭ مودىن ئارتۇق بىنام زىرائەتلىرىنىڭ كۆپ قىسمىدىن ھوسۇل چىقمىدى.

1968 - يىلى ئىلىدا قاتتىق قۇرغاقچىلىق بولۇپ، زىرائەتلەر ئومۇمىيۈزلۈك ئاپەتكە ئۇچرىدى. شۇ يىلى زىرائەتتىن ئارىن 54 مىليون 40 مىڭ كىلوگرام ھوسۇل ئېلىندى، 1967 - يىلدىكىدىن 16 مىليون 340 مىڭ كىلوگرام كەمسىپ كەتتى. 1966 - يىلدىكى ئومۇمىي ھوسۇلغا سېلىشتۇرغاندا 48%نى ئىگىلىدى. بىنامدىن ئاساسىي جەھەتتىن ھوسۇل ئېلىنمىدى.

§ 3 . شۇئىرغان ۋە ئۇششۇك ئاپىتى

جىياچىڭ 9 - يىلى (1804 - يىلى) قار كۆپ ياغقان، ئاپەتكە ئۇچرىغانلار 1000 تۇتۇندىن ئېشىپ كەتكەن.

شىەنفېك 7 - يىلى (1857 - يىلى) 3 - ئاينىڭ 28 - 29 - كۈنلىرى ئۈدا قار ياغقان، تۇزلەڭلىكتە قارنىڭ قېلىنلىقى 5، 6 چىگە يەتكەن ۋە كۆچكۈن يۈز بېرىپ ئۇزۇن يىل بولغان دەل - دەرەخلەرنى يىقىتىۋەتكەن.

مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) 12 - ئايدا قار قېلىن ياغقان. قەھرىتان سوغۇق بولغانلىقتىن، ئۇرغۇن چارۋا توڭلاپ ئۆلگەن.

1969 - يىل 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن باشلاپ ئۈدا 9 كۈن كېچە - كۈندۈز قار ياغدى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ناغلىق رايونلىرىدا قارنىڭ قېلىنلىقى 2 — 3 مېتىرغا يەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قارا بوران چىقىپ پۈتۈنلىدەە كۆچلۈك شۇئىرغان كۆچكۈن پەيدا قىلدى. توك سىم ستولبىلىرىنى كۆمۈۋەتتى. غۇلجا - ئۇرۇمچى تاشيولىنىڭ

تەلكە قىسمىدا ئاز كەم بىر ئاي قاتناش توختىدى. تۇزلەڭلىك رايوندا قارىنىڭ قېلىنلىقى بىر مېتىردىن ئېشىپ كەتتى. كۆپلىگەن چارۋىلار توڭلاپ ۋە ئاچلىقتىن ئۆلدى، ناھىيە بويىچە بىرنەچچە ئادەم كۆچكۈن ئاستىدا قېلىپ ئۆلدى.

1977 - يىل 12 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بورتالا، ئارىشاڭ قىشلاقلىرىدا 258 قورو چارۋا كۆچلۈك شۇنىڭغانغا ئۇچراپ، 23 چارۋىچى توڭلاپ ئۆلدى. چارۋىلار ئۆلۈپ ئېغىر زىيان بولدى.

1979 - يىل 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى قارا بوراندا نۇرغۇن دەل - دەرەخلەر سۇنۇپ كەتتى، دېھقان-چارۋىچىلارنىڭ ھويلىسىدىكى لاپاسلار ۋەيران بولدى.

§ 4 . يەر تەۋرەش

چېنەنلۇڭ 51 - يىلى (1786 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 23 — 27 - كۈنىگىچە ئىلىدا ئۈدا بىر نەچچە كۈن يەر تەۋرىگەن. ئىلى توققۇزسۇمۇلدا ئاپەت ئېغىر بولۇپ، 4 سېپىل راۋىقى، سېپىلنىڭ 5 يان راۋىقى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن، بىر يان راۋاق قىڭغىيىپ قالغان، سېپىلنىڭ 714 يېرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن، 80 گەزدىن كۆپرەك سېپىل تېمى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن، 7 ئېغىز ئامبار، مانجۇ، خەنزۇ ئەسكەرلەرنىڭ 2327 ئېغىز ياتاق ئۆيى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن، 1485 ئېغىز ئۆي قىڭغىيىپ قالغان، 27 مىڭ 321 قورۇقتام ئۆرۈلۈپ چۈشكەن.

جياچىڭ 17 - يىلى (1812 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى سائەت 11 دە ئىلىدا يەر تەۋرىگەن، خۇجىرتى، ئابرال تېغىدا 4 ئورۇندا تاغ يېرىلغان (ئۇزۇنلۇقى 20 — 60 چاقىرىم، كەڭلىكى 5.6 چاقىرىم، چوڭقۇرلۇقى 10 — 20 گەزگىچە بولغان)، 47 موڭغۇل، 11 گۈناھكار تاش ئاستىدا قېلىپ ئۆلگەن. ھۆكۈمەتنىڭ 2595 تۇياق مېلى، ئويراتلارنىڭ 1700 تۇياق مېلى ئۆلگەن. «غەربىي يۇرتنىڭ دەريا ئېقىنلىرى ھەققىدە خاتىرە» دە: «تۇز يەردە ئېگىز داۋان پەيدا بولغان، ئۇنىڭ توپىسى يۇمشاق، دەسسىسە پۈت پېتىپ كېتىدىكەن، شامالدا قوزغىلىپ تۇرىدىكەن، بىر نەچچە كۈندىن كېيىن توختاپ قالىدىكەن» دەپ يېزىلغان.

گۈاڭشۈ 15 - يىلى (1889 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى سائەت 3 تە ئىلىدا يەر تەۋرىگەن، ۋەيرانچىلىق ئېغىر بولغان.

گۈاڭشۈ 18 - يىلى (1892 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 27 - كۈنى سائەت 12 دە غۇلجا ناھىيىسىدە كۆچلۈك يەر تەۋرىگەن، 4 سېكۇنت داۋاملاشقان، شىمال تەرەپكە قاراپ يۈز بەرگەن.

گۈاڭشۈ 21 - يىلى (1895 - يىلى) كەبسە 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە چوشتىن كېيىن سائەت 3 تىن 32 مىنۇت ئۆتكەندە يەر تەۋرىگەن. سىلكىنىش كۆچلۈك بولغان، بىر يېرىم سېكۇنت داۋاملاشقان.

مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە 5.6 بال يەر تەۋرىگەن.

1957 - يىل 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ شەرقىي چېگرىسىدىكى تاغلىق رايوندا 5 بال يەر تەۋرىدى.

1962 - يىل 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىي تاغلىق رايوندا 6.4 بال يەر تەۋرىدى.

1970 - يىل 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى سائەت 19 دىن 46 مىنۇت ئۆتكەندە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ شىمالىي تاغلىق رايوندا 4.8 بال يەر تەۋرىدى.

1974 - يىل 11 - ئاينىڭ 3 - كۈنى سائەت 18 دىن 27 مىنۇت ئۆتكەندە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا 5 بال يەر تەۋرىدى.

1976 - يىل 5 - ئاينىڭ 18 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ شەرقىي شىمالىي تاغلىق رايوندا 4.2 بال يەر تەۋرىدى.

ئۇچىنجى قىسىم

نوپۇس

ئۇچىنچى قىسىم

نوپۇس

تارىخىئولوگىيىلىك تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ناھىيە تەۋەسىدىكى كۆگۈرچىن تېغى باغرىدىكى ئېدىرلىقلارنىڭ ئالدى قىرغاق بەلۋاغلىرىدا يېڭى تاش قورال دەۋرىدىلا ئىنسانلار ياشىغان. بۇ يەردىن تېپىلغان تاش قوراللار دۆلىتىمىزنىڭ شىمالىي يايلاق يېڭى تاش قورال مەدەنىيىتىگە تەۋە بولۇپ، بۇ يەردە ياشىغان ئەجدادلارنىڭ دۆلىتىمىزنىڭ شىمالىدىكى قەدىمكى ئەجدادلارغا ئوخشاش ئىكەنلىكى بۇنىڭدىن چىقىپ تۇرىدۇ، جۈ، چىن مۇلالىلىرى ئەل قىلىشنىڭ ئالدى - كەينىدە ساكلار، توخرىلار، ئۇسۇنلار، ياپىنلار، تۈركلەر، تۈركەشلەر، قارلۇقلار، ئۇيغۇرلار، قىتانلار، موڭغۇللار، جۈڭغارلار بۇ يەردە كۆچمە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان، ئۇلار تاغ - دەريالارنىڭ كۆپلۈكى، ئوت - چۆپلەرنىڭ مول‌لىقىغا تايىنىپ، غەربىي شىمال خانلىقى قۇرۇپ غەربىي شىمالنى سورىغان، ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، ماتېرىياللاردا ناھىيە تەۋەسىدە ياشىغان مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى ھەققىدە تەكشۈرۈش خاتىرىسى يوق. چىڭلۇڭ شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن ئۇيغۇرلارنى ئىلىغا كۆچۈرۈپ بوز يەر ئاچتۇرغان. چىڭلۇڭ 33 - يىلى (1768 - يىلى) 6383 تۈتۈن بولغان. چىڭلۇڭ 40 - يىلى (1775 - يىلى) مانجۇ كۆرەسىنىڭ يارەمچى ئەسىرى گېبئې يازغان «ئىلى ۋادىسى ھەققىدىكى مەلۇماتلار توپلىمى»دا «ئۇيغۇر بەگلىرى تېرىقچىلىق قىلىش، تۇمۇر رۇدىسى قېزىش بىلەنمۇ شۇغۇللىناتتى، يانچى ئۇيغۇرلار 6406 تۈتۈن، چوڭ - كىچىكلىرىنى قوشقاندا 20 مىڭ 556 جانغا يېتىدۇ» دەپ يېزىلغان. شۇيسۇڭ يازغان «شىنجاڭ ھەققىدە ئومۇمىي چۈشەنچە» دە رېنزۇڭ (جياچىڭ خان) ھۆكۈمران بولغاندىن بۇيان ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى 34 مىڭ 300گە يەتكەن... كېيىن - كېتىپ تۇرغانلار بۇنىڭ سىرتىدا» دېيىلگەن. تۆڭجى دەۋرىگە كەلگەندە ئىلىدا يېغىلىق بولغانلىقى، تارقىدىلا چارروسىيە بېسىپ كىرگەنلىكى ئۇچۇن، نوپۇس تېز تازلاپ كەتتى. ئىلى قايتۇرۇۋېلىنغاندا يەنە زور بىر تۇركۈم ئاھالە روسىيىگە كۆچۈپ كەتتى. غۇلجا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلغاندا ئاران 4578 تۈتۈن، 22 مىڭ 937 جان قالدى.

I باب

نوپۇسنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە تارقىلىشى

§ 1 . نوپۇسنىڭ ئۆزگىرىشى

لى فاڭشۇ يازغان «غۇلجا ناھىيىسىدىكى يۇرت - مەھەللىلەر تەزكىرىسى»دە «گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908-

يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە 5812 تۇتۇن، 28 مىڭ 189 جان بار». ناھىيە تەۋەسىدە مۇئىلوت، يېڭى - كونا مانجۇ كۆرەلىرى، قازاق، بۇيرۇت (قىرغىز) قەبىلىلىرى تۇراتتى، «نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىنىي جاڭجۇن مەھكىمىسى باشقۇرىدۇ، يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ سۈرۈشتۈرۈش ھوقۇقى يوق» دەپ خاتىرىلەنگەن.

ۋۇ يەنشيې يازغان «شىنجاڭ چوڭ ئىشلارغا دائىر تولۇقلىما» نىڭ 6 - قىسمىدا «مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە 6637 تۇتۇن، 30 مىڭ 718 جان بار» دەپ خاتىرىلەنگەن. مىنگونىڭ 15 - يىلى (1926 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە 195 مىڭ 650 جان بار ئىدى (ناھىيە تەۋەسىدىكى قەبىلىلەرگە تەۋە ئاز سانلىق مىللەت نوپۇسىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە).

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ساقچى باشقارمىسىنىڭ «شىنجاڭدىكى ناھىيە، شەھەر، ئىدارە ۋە دىن نوپۇسىغا دائىر مەلۇمات جەدۋىلى» دە غۇلجا ناھىيىسىدە 149 مىڭ 69 جان بارلىقى خاتىرىلەنگەن.

1964 - يىلى ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ ئىلى سوتسىيالىستىك تەربىيە ئۆمىكى بىلەن غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىكتە تۈزگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قىسقىچە تەرەققىيات تارىخى» دا 1949 - يىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندا ناھىيە تەۋەسىدە 16 مىڭ 982 ئائىلە، 76 مىڭ 420 جان (غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلگەن جايلارنىڭ نوپۇسى بۇنىڭ سىرتىدا) بارلىقى خاتىرىلەنگەن.

1953 - يىلى مەملىكەت بويىچە 1 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ناھىيە بويىچە ئائىلە 19 مىڭ 21گە، نوپۇس 81 مىڭ 828گە يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 5408 جان كۆپەيگەنلىكى، يىلىغا ئوتتۇرىچە 1352 جان كۆپەيگەنلىكى مەلۇم بولدى.

1964 - يىلى مەملىكەت بويىچە 2 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە، ناھىيە بويىچە ئائىلە 32 مىڭ 43كە، نوپۇس 123 مىڭ 236گە يېتىپ، 1953 - يىلدىكىدىن 41 مىڭ 408 جان كۆپەيگەنلىكى، يىلىغا ئوتتۇرىچە 3764 جان كۆپەيگەنلىكى مەلۇم بولدى.

1982 - يىلى مەملىكەت بويىچە 3 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ناھىيە بويىچە ئائىلە 56 مىڭ 925كە، نوپۇس 288 مىڭ 546گە يېتىپ، 1964 - يىلدىكىدىن 165 مىڭ 310 جان كۆپەيگەنلىكى، يىلىغا ئوتتۇرىچە 9184 جان كۆپەيگەنلىكى مەلۇم بولدى.

1990 - يىلى مەملىكەت بويىچە 4 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە، ناھىيە بويىچە ئائىلە 62 مىڭ 463كە، نوپۇس 341 مىڭ 161گە يەتكەنلىكى مەلۇم بولدى.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئىلىدا بوز يەر ئاچقان ئۇيغۇرلار چېنلۇق 40 - يىلى (1755 - يىلى) 6406 ئائىلە، 20 مىڭ 556 جان بولغان، جياچىڭ يىللىرى 34 مىڭ 300دىن، تۇڭجى 3 - يىلى (1864 - يىلى) 50 مىڭدىن ئېشىپ كەتكەن. ئارىدا ئۇرۇش مالىمانچىلىقى ھەمدە چارروسىيە ئىلىنى بېسىۋالغان 10 يىلدا غالجىرلارچە بۇلاڭ - تالاڭ قىلىش، زەھمىسىزلەرچە باستۇرۇشتەك مۇستەملىكىچىلىك ھۆكۈمرانلىقى يۈرگۈزۈلگەچكە، غۇلجىنىڭ يېرى - قىشلاقلىرىدا قىيىنچىلىقتا قالغان خەلق ئارقا - ئارقىدىن ئۆي - ماكانلىرىنى تاشلاپ باشقا جايلارغا كۆچۈپ كەتتى. ئىلى قايتۇرۇۋېلىنغاندا چارروسىيە يەنە نۇرغۇن ئاھالىنى كۆچۈرۈپ كەتكەچكە، ناھىيە نوپۇسى تېز ئازلاپ كەتتى. غۇلجا ناھىيىسى قۇرۇلغاندا ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى ئازىيىپ 16 مىڭ 453كە چۈشۈپ قالدى. 5 يىلدا كۆپىيىش ئۇياقتا تۇرسۇن، 1613 جان ئازىيىپ كەتتى. ناھىيە نوپۇسىدا كۆرۈلگەن ئۆزگىرىشكە ئۇرۇش مالىمانچىلىقى ۋە چەت ئەللىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى سەۋەب بولدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بىرقانچە يىللىق نوپۇسىغا دائىر مەلۇمات

جەدۋەل: 3 — 1

تۇرلەر / يىللار	تۇتۇن	جان	تۇرلەر / يىللار	تۇتۇن	جان
گۈاڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى)	4578	22937	1949 - يىلى	16982	76357
گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى)	5812	28189	1953 - يىلى	19021	81828
مىنگونىڭ تۇنجى يىلى (1912 - يىلى)	6637	30718	1964 - يىلى	32043	123236
مىنگونىڭ 15 - يىلى (1926 - يىلى)	38695	195650	1982 - يىلى	56925	288546
مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى)	24808	127314	1990 - يىلى	62463	341161
مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى)	27063	141542			
مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى)	32001	149069			

ئىزاھ: غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1949 - يىلدىكى نوپۇسى غۇلجا شەھرىگە تەۋە رايونلاردىكى نوپۇسنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ.

§ 2 . نوپۇسنىڭ تارقىلىشى

گۈاڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى) 4 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى قۇرۇلغاندا بازار ئاھالىسى 1139 تۇتۇن، 5023 جان ئىدى. 4 يېزا، 57 كەنت (مەھەللە) تە 3439 تۇتۇن، 17 مىڭ 914 جان بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىك ئاھالە 2670 تۇتۇن، 10 مىڭ 912 جان؛ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ باشقا جايلىرىدىن كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغانلار 1024 تۇتۇن، 5497 جان؛ باشقا ئۆلكىلەردىن كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغانلار 884 تۇتۇن، 6528 جان؛ چەت ئەلدىن كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان مۇھاجىرلار 1024 تۇتۇن، 3479 جان.

ناھىيە نوپۇسى ئىچىدە تۇرە (ئەھلدار) 38، ئوتتۇرا تەبىقىدىكىلەر 8، دېھقان 3996، ئىشچى 497، سودىگەر 165، ئەسكەر 179، زىيالىي 7، چاكار 158، ھەرخىل كەسىپتىكىلەر 439، ئىشسىز 574، تىلەمچى 429؛ چەت ئەللىك مۇھاجىرلار ئىچىدە چەت ئەللىك ئەھلدار 6، ئوقۇتقۇچى 5، دىنىي زات 2، دوختۇر 2، سودا - سانائەتچى 509، ھەرخىل كەسىپتىكىلەر 1744.

«غۇلجا ناھىيىسىدىكى يۇرت - مەھەللىلەر تەزكىرىسى»دە خاتىرلىنىشچە، گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908- يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 4400دىن، سانائەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 300دىن، سودا - سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 300دىن (چەت ئەللىك سودىگەرلەر ۋە باشقا ئۆلكىلەردىن كەلگەن سودىگەرلەر بۇنىڭ سىرتىدا) ئاشىدىكەن.

ئۇنىڭدىن باشقا جالاڭ داۋۇن يازغان «شىنجاڭنىڭ بوران - چاپقۇنلۇق 70 يىلى»دا خاتىرلىنىشچە،

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) غۇلجا ناھىيە بازىرىدا 18 مىڭ 595 ئائىلە، يېزىلاردا 13 مىڭ 406 ئائىلە بولۇپ، ئىككىسىنى قوشقاندا 32 مىڭ بىر ئائىلە، 149 مىڭ 69 جان بار دەپ خاتىرىلەنگەن.

1949 - يىلى بازار نوپۇسى 15 مىڭ 284كە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى نوپۇسى 61 مىڭ 73كە يەتكەن.

1953 - يىلى بازار نوپۇسى 15 مىڭ 899غا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ نوپۇسى 65 مىڭ 929غا يەتتى.

1964 - يىلى بازار نوپۇسى 31 مىڭ 331گە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ نوپۇسى 103 مىڭ 335كە يەتتى.

1982 - يىلى بازار نوپۇسى 28 مىڭ 926گە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى نوپۇسى 259 مىڭ 620گە يەتتى.

1990 - يىلى بازار نوپۇسى 30 مىڭ 247گە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى نوپۇسى 310 مىڭ 914كە يەتتى.

ناھىيىنىڭ نوپۇسى ئاساسەن تۈزلەڭلىكتىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىغا تارقالغان.

«غۇلجا ناھىيىسىدىكى يۇرت - مەھەللىلەر تەزكىرىسى» دە نوپۇس ئىلى دەريالىسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىكى 8 يۇزگە، شىمالىي قىسمىدىكى 40 نەچچە يۇزگە تارقالغان، تاغلىق رايونلاردا ئاھالە ناھايىتى ئاز دېيىلگەن. تاغلىق رايونلاردا 1990 - يىلغا كەلگەندە ئاران 3550 ئائىلە، 21 مىڭ 421 جان بار بولۇپ، ناھىيە نوپۇسىنىڭ 6.3%نى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى نوپۇسىنىڭ 6.91%نى ئىگىلىدى (تاغلىق رايون 3 چارۋىچىلىق فېرمىسى ۋە مازار، قارايالغاچ يېزىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ).

نوپۇسنىڭ زىچلىقى جەھەتتە، گۇاڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسى قۇرۇلغاندا ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 0.5 ئادەم توغرا كېلەتتى، 1949 - يىلى ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 12.2 ئادەم، 1990 - يىلى 54 ئادەم توغرا كەلدى.

يېزا، بازار، مەيدان، كانلارنىڭ 1990 - يىلدىكى نوپۇسى

جەدۋەل: 3 — 2

يېزا، بازار، مەيدان، كان	ئائىلە	نوپۇس	يېزا، بازار، مەيدان، كان	ئائىلە	نوپۇس
جىلىلىۋزى بازىرى	4235	20645	ئونيار يېزىسى	3508	19989
دۆڭبازار بازىرى	1827	9732	ئەۋلىيا يېزىسى	1719	9592
ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى	6315	38057	موللىتوختىبۋزى يېزىسى	1547	8207
ئۇرپانبۋزى يېزىسى	3277	17667	چۈلۈقاي يېزىسى	1675	9508
قارايالغاچ يېزىسى	970	5696	سادىقبۋزى يېزىسى	893	5357
پەنجىم يېزىسى	3291	18310	ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى	1295	6349
دادامتۇ يېزىسى	3809	20244	دولان دېھقانچىلىق مەيدانى	1109	5821

خۇدىيارېۋزى يېزىسى	2953	16170	بورېوسۇن چارۋچىلىق فېرمىسى	400	2501
تارائۇستەك يېزىسى	2786	15336	ئويمانبۇلاق چارۋچىلىق فېرمىسى	535	3344
يېڭىنام يېزىسى	3054	17493	توسۇن چارۋچىلىق فېرمىسى	408	2710
بايتوقاي يېزىسى	2476	14017	ئىلى ئوبلاستلىق پىلىچى كۆمۈر كېنى	707	4226
ئويغۇر ئۆچئون يېزىسى	2423	13397	ئىلى ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى	683	2401
سامىيۈزى يېزىسى	2635	15026	يېزا ئىگىلىك 4 - شى 70 - تۈمەن - مەيدان	2287	9302
قاش يېزىسى	2912	17118	يېزا ئىگىلىك 4 - شى بەشدۆڭ دېھقانچىلىق مەيدانى	281	1052
مازار يېزىسى	1237	7170	يېزا ئىگىلىك 4 - شى قورۇلۇش تۈمىنى	1216	4724

II باب

نوپۇس قۇرۇلمىسى

§ 1 . مىللەت قۇرۇلمىسى

گۇاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە 5812 ئائىلە، 28 مىڭ 189 جان بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 375 ئائىلە، 1650 جان (ئەر 987، ئايال 663) بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 5.9%نى، ئۇيغۇر 4457 ئائىلە، 21 مىڭ 753 جان (ئەر 12 مىڭ 718، ئايال 9035) بولۇپ، 77.2%نى، خۇيزۇ 980 ئائىلە، 4786 جان (ئەر 3328، ئايال 1458) بولۇپ، 16.98%نى ئىگىلەيتتى.

ناھىيە تەۋەسىدە ئولتۇراقلاشقان چەت ئەللىك 1224 ئائىلە، 3479 جان ئىدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە 32 مىڭ بىر ئائىلە، 149 مىڭ 69 جان بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 15 مىڭ 81، ئۇيغۇر 47 مىڭ 309، خۇيزۇ 7748، قازاق 22 مىڭ 921، موڭغۇل 64، رۇس 4587، ئۆزبېك 3543، تاتار 1696، تاجىك 4، قىرغىز 278، شىبە 333، مانجۇ 372، سۇلۇن (ئىۋېنكى) 33.

1949 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە 16 مىڭ 982 ئائىلە، 76 مىڭ 357 جان بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە

ئۇيغۇر 47 مىڭ 706 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %62.4نى، خەنزۇ 571 بولۇپ، %0.75نى، قازاق 21 مىڭ 565 بولۇپ، %28.2نى، خۇيزۇ 4522 بولۇپ، %5.92نى، رۇس 629 بولۇپ، %0.9نى، ئۆزبېك 263 بولۇپ، %0.34نى، مانجۇ 271 بولۇپ، %0.35نى، شىبە 28 بولۇپ، %0.04نى، تاتار 49 بولۇپ، %0.06نى، تاجىك 3 بولۇپ، %0.003نى، موڭغۇل 63 بولۇپ، %0.08نى، قىرغىز 231 بولۇپ، %0.3نى، باشقا مىللەتلەر 456 بولۇپ، %0.59نى ئىگىلىدى.

1953 - يىلى مەملىكەت بويىچە 1 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ناھىيىدە 19 مىڭ 21 ئائىلە، 81 مىڭ 828 نوپۇس بارلىقى مەلۇم بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 51 مىڭ 83 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %62.4نى، خەنزۇ 611 بولۇپ، %0.75نى، قازاق 23 مىڭ 91 بولۇپ، %28.2نى، خۇيزۇ 4842 بولۇپ، %5.9نى، رۇس 741 بولۇپ، %0.9نى، مانجۇ 290 بولۇپ، %0.35نى، ئۆزبېك 279 بولۇپ، %0.34نى، قىرغىز 248 بولۇپ، %0.3نى، موڭغۇل 67 بولۇپ، %0.08نى، تاتار 53 بولۇپ، %0.06نى، شىبە 32 بولۇپ، %0.04نى، تاجىك 3 بولۇپ، %0.004نى، باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر 488 بولۇپ، %0.59نى ئىگىلىدى.

1964 - يىلدىكى مەملىكەت بويىچە 2 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ناھىيىدە 32 مىڭ 43 ئائىلە، 123 مىڭ 236 نوپۇس بارلىقى مەلۇم بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 64 مىڭ 182 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %52.1نى، خەنزۇ 24 مىڭ 825 بولۇپ، %20.1نى، قازاق 17 مىڭ 413 بولۇپ، %14.13نى، موڭغۇل 84 بولۇپ، %0.07نى، خۇيزۇ 12 مىڭ 571 بولۇپ، %10.2نى، مانجۇ 255 بولۇپ، %0.2نى، دۇڭشياڭ 2571 بولۇپ، %2نى، قىرغىز 109 بولۇپ، %0.08نى، سالا 582 بولۇپ، %0.47نى، شىبە 65 بولۇپ، %0.05نى، تاجىك 5 بولۇپ، %0.004نى، ئۆزبېك 332 بولۇپ، %0.27نى، رۇس 5 بولۇپ، %0.004نى، تاتار 46 بولۇپ، %0.04نى، باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر 191 بولۇپ، %0.15نى ئىگىلىدى (1964 - يىلنىڭ ئاخىرىدىكى نوپۇس 134 مىڭ 666، يېزا ئىگىلىك 4 - شى 70 - تۈەنى، قۇرۇلۇش تۈەنىنىڭ نوپۇسى ۋە بىر قىسىم ئاققۇنلار مۇشۇنىڭ ئىچىدە، ناھىيىگە تەۋە نوپۇس 118 مىڭ 421).

1982 - يىلدىكى مەملىكەت بويىچە 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ناھىيىدە 56 مىڭ 925 ئائىلە، 288 مىڭ 546 نوپۇس بارلىقى مەلۇم بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 140 مىڭ 104 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %48.6نى، خەنزۇ 61 مىڭ 990 بولۇپ، %21.5نى، قازاق 29 مىڭ 329 بولۇپ، %10.2نى، موڭغۇل 78 بولۇپ، %0.03نى، خۇيزۇ 38 مىڭ 739 بولۇپ، %13.4نى، مانجۇ 562 بولۇپ، %0.2نى، دۇڭشياڭ 15 مىڭ 236 بولۇپ، %5.3نى، قىرغىز 213 بولۇپ، %0.07نى، سالا 1116 بولۇپ، %0.39نى، شىبە 226 بولۇپ، %0.08نى، ئۆزبېك 621 بولۇپ، %0.22نى، جۇڭزۇ 108 بولۇپ، %0.04نى ئىگىلىدى. نوپۇسى 100دىن ئاز مىللەتلەردىن تاجىك بىر، رۇس 12، تاتار 89، مۇلاۋ 5، داغۇر 6، مياۋزۇ 33، باۋئەن 51، ياۋزۇ 8، زاڭزۇ 3، يۇغۇر بىر، دۇڭزۇ بىر، تۇجيازۇ 10، چاۋشيەن بىر، بەيزۇ بىر، جۇڭگو تەۋەلىكىگە ئۆتكەن چەت ئەللىك 2، يۇقىرتىدىكى 15 ئاز سانلىق مىللەتنىڭ نوپۇسى 224 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %0.08نى ئىگىلىدى.

1990 - يىلدىكى مەملىكەت بويىچە 4 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ناھىيە تەۋەسىدە 62 مىڭ 463 ئائىلە، 341 مىڭ 161 نوپۇس بارلىقى مەلۇم بولدى.

جەدۋەل: 3 — 3

مىللەتلەر / رايون	ئۇيغۇر	خەنزۇ	قازاق	خۇيزۇ	مانجۇ	سالا	دۇڭشيانگ	ئۇزبېك	قىرغىز	جوڭجۇ	موڭغۇل	شىبە	تۇجيا	باۋئەن	تاتار	رۇس	تاجىك	سيبۇزۇ	يۇغۇر	مۇلاۋ	ئۇزۇ	داغۇر	ياۋزۇ	دۇڭشيا	پەرزە	زالاڭزۇ	جوڭگو نوپۇلىسىگە ئۇچىغان چەت ئەللىلەر
چىلىلىيۈزى بازىرى	11174	6161	1191	1363	233	50	1	259	1	6	48	94	7		28	13	6	2				6	1		1		
دۆڭمازار بازىرى	5424	1949	852	501	1	6	972	17	1		1	6			1	1											
ئۆچئون خۇيزۇ پېزىسى	14741	3300	12971	1475	10	83	5327	27	90	12	1		19		1												
ئۇرپانبۈزى پېزىسى	13734	2523	527	719	18		72	57	7			6		1										3			
قارايانغاچ پېزىسى	544	276	220	4555	1	6	21		16		57																
پەنجەم پېزىسى	15498	1309	537	608	235		59	28	1		8	3			1		1										22
داداملۇ پېزىسى	13981	3111	1154	1161	111		659	11	3	6	3	16			16	4		1		7							
خۇدىبارىيزى پېزىسى	11331	2639	993	546	1		532	116			3				9												
تارائۇستەڭ پېزىسى	8177	2742	2301	358	3	9	1729	8	9																		
بېڭشتام پېزىسى	9334	1827	4347	262			1685	13		13			6	1				5									
بايتوقاي پېزىسى	7624	3308	1377	517		34	1083	30	1	19	5	1				7					11						
ئۇيغۇر ئۆچئون پېزىسى	4182	2822	4653	162	3	1	1537	1		12		6						14								4	
سامسۇزى پېزىسى	3281	2357	4794	1269	11	951	2305	11						44		3											
قاش پېزىسى	5415	2813	4430	2794		268	1245	25	12	109	6			1													
مازار پېزىسى	5795	618	144	613																							
ئونيار پېزىسى	12615	2001	2404	371		1	2569		1	4	1			19										3			

ئۇلىيا بېزىسى	1053	434	99	7910	60			1425	771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
چۈلۈقاي بېزىسى	6227	2031	450	556	164				771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
موللىنوختىيۇزى بېزىسى	4718	2104	422	346	488				771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
سادىقبۇزى بېزىسى	37	451	4320	222	301				771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
پاشلار دېھقانچىلىق مەيدانى	3725	1986	167	432					771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
دولان دېھقانچىلىق مەيدانى	3470	1474	155	580	35				771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
بوربوسون چارۋىچىلىق فېرمىسى	121	40	7	2333					771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى	56	284	114	2883					771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
تومۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى	69	48	22	2570					771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
شلى ئوبلاستلىق پىلىمچى كۆمۈر كېنى	2747	1337	84	46					771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
شلى ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى	14	2348	9						771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
4 - شى 70 - تۈن	58	8750	36	405					771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
4 - شى بەشدۇاق مەيدانى	103	835	9	100					771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
4 - شى قۇرۇلۇش تۈرى	70	4563	38	12					771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22
جەمئي	165318	66441	48827	35669	20844	1425	771	686	249	212	147	149	125	52	68	33	10	37	14	7	7	13	12	10	8	5	22		
ئومۇمىي نوپۇس	341161																												

§ 2 . جىنس قۇرۇلمىسى

1908 - يىلى ئۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى ئىچىدە ئەر 17 مىڭ 33 بولۇپ، %60.4نى، ئايال 11 مىڭ 156 بولۇپ، %39.6نى ئىگىلىگەن، ھەر 100 ئايالغا 152.68 ئەر توغرا كەلگەن.

1949 - يىلى ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە ئەر 41 مىڭ 342 بولۇپ، %54.1نى، ئايال 35 مىڭ 78 بولۇپ، %45.9نى ئىگىلىدى. ھەر 100 ئايالغا 117.85 ئەر توغرا كەلدى.

1953 - يىلى ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە ئەر 44 مىڭ 267 بولۇپ، %54.1نى، ئايال 37 مىڭ 561 بولۇپ، %45.9نى ئىگىلىدى، ھەر 100 ئايالغا 118.48 ئەر توغرا كەلدى.

1964 - يىلى ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە ئەر 65 مىڭ 972 بولۇپ، %53.5نى، ئايال 57 مىڭ 264 بولۇپ، %46.5نى ئىگىلىدى، ھەر 100 ئايالغا 118.66 ئەر توغرا كەلدى.

1982 - يىلى ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە ئەر 148 مىڭ 931 بولۇپ، %51.6نى، ئايال 139 مىڭ 615 بولۇپ، %48.4نى ئىگىلىدى، ھەر 100 ئايالغا 106.67 ئەر توغرا كەلدى.

1990 - يىلى ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە ئەر 175 مىڭ 841 بولۇپ، %51.55نى، ئايال 165 مىڭ 320 بولۇپ، %48.45نى ئىگىلىدى، ھەر 100 ئايالغا 106.38 ئەر توغرا كەلدى.

§ 3 . ياش قۇرۇلمىسى

1982 - يىلدىكى مەملىكەت بويىچە 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە، 5 چوڭ ئەترەتتىن نۇسخا ئېلىپ تەكشۈرۈش ئەھۋالىدىن قارىغاندا، نوپۇسنىڭ ياش قۇرۇلمىسى تۆۋەندىكىچە بولغان: تەكشۈرۈلگەن 10 مىڭ 606 نوپۇس ئىچىدە بىر ياشقا توشمىغانلار 270 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %2.25نى، 1 — 2 ياشقىچە بولغانلار 507 بولۇپ، %4.28نى، 3 — 6 ياشقىچە بولغانلار 1278 بولۇپ، %12.05نى، 7 — 13 ياشقىچە بولغانلار 2260 بولۇپ، %21.31نى، 14 — 15 ياشقىچە بولغانلار 602 بولۇپ، %5.68نى، 16 — 17 ياشقىچە بولغانلار 493 بولۇپ، %4.65نى، 18 — 25 ياشقىچە بولغانلار 1486 بولۇپ، %14.01نى، 26 — 30 ياشقىچە بولغانلار 790 بولۇپ، %7.45نى، 31 — 35 ياشقىچە بولغانلار 583 بولۇپ، %5.56نى، 36 — 40 ياشقىچە بولغانلار 517 بولۇپ، %4.87نى، 41 — 45 ياشقىچە بولغانلار 482 بولۇپ، %4.54نى، 46 — 50 ياشقىچە بولغانلار 400 بولۇپ، %3.77نى، 51 — 55 ياشقىچە بولغانلار 278 بولۇپ، %2.62نى، 56 — 60 ياشقىچە بولغانلار 246 بولۇپ، %2.32نى، 61 — 100 ياشقىچە بولغانلار 414 بولۇپ، %3.90نى ئىگىلىگەن.

1990 - يىلدىكى مەملىكەت بويىچە 4 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە 5 كەنت ئاھالە كومىتېتىنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغاندا، نوپۇسنىڭ ياش قۇرۇلمىسى تۆۋەندىكىچە بولغان: تەكشۈرۈلگەن 13 مىڭ 990 نوپۇس ئىچىدە بىر ياشقا توشمىغانلار 345 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %2.46نى، 1 — 2 ياشقىچە بولغانلار 727 بولۇپ، %5.20نى، 3 — 6 ياشقىچە بولغانلار 1413 بولۇپ، %10.10نى، 7 — 13 ياشقىچە بولغانلار 2334 بولۇپ، %16.68نى، 14 — 15 ياشقىچە بولغانلار 730 بولۇپ، %5.22نى، 16 — 17 ياشقىچە بولغانلار 775 بولۇپ، %5.54نى، 18 — 25 ياشقىچە بولغانلار 2525 بولۇپ، %18.05نى، 26 — 30 ياشقىچە بولغانلار 1099 بولۇپ، %7.86نى، 31 — 35 ياشقىچە بولغانلار 783 بولۇپ،

%5.06نى، 36 — 40 ياشقىچە بولغانلار 809 بولۇپ، %5.78نى، 41 — 45 ياشقىچە بولغانلار 561 بولۇپ، %4.01نى، 46 — 50 ياشقىچە بولغانلار 514 بولۇپ، %3.67نى، 51 — 55 ياشقىچە بولغانلار 430 بولۇپ، %3.08نى، 56 — 60 ياشقىچە بولغانلار 336 بولۇپ، %2.40نى، 61 — 92 ياشقىچە بولغانلار 609 بولۇپ، %4.35نى ئىگىلىگەن.

§ 4 . مەلۇمات قۇرۇلمىسى

1964 - يىلى ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ مەلۇماتىدىن تۆۋەن ساۋاتلىقلار 2032 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %0.02نى، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتلىكلەر 1091 بولۇپ، %0.01نى، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتلىكلەر 731 بولۇپ، %0.006نى ئىگىلىدى.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپتىن يۇقىرى مەلۇماتلىقلار 154 مىڭ 650 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %53.60نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 408 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %0.14نى ئىگىلەپ، ھەر 1000 ئادەمگە 1.41دىن توغرا كەلدى؛ ئالىي تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەر 108 بولۇپ، %0.04نى ئىگىلەپ، ھەر 1000 ئادەمگە 0.37دىن توغرا كەلدى؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 13 مىڭ 366 بولۇپ، %4.63نى ئىگىلەپ، ھەر 1000 ئادەمگە 46.32دىن توغرا كەلدى؛ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 38 مىڭ 681 بولۇپ، %13.4نى ئىگىلەپ، ھەر 1000 ئادەمگە 134.05دىن توغرا كەلدى؛ باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 102 مىڭ 87 بولۇپ، %35.38نى ئىگىلەپ، ھەر 1000 ئادەمگە 353.80دىن توغرا كەلدى.

1990 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە باشلانغۇچ مەكتەپتىن يۇقىرى مەلۇماتلىقلار 231 مىڭ 594 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %68.07نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي مەكتەپنىڭ مەخسۇس كۇرسىنى پۈتتۈرگەنلەر 412، ئالىي تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەر 1240، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەر 4386، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 21 مىڭ 836، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 60 مىڭ 61، باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 143 مىڭ 659 بولۇپ، ھەر 1000 ئادەمگە ئالىي مەكتەپنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەنلەر 21.1دىن، ئالىي تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەر 65.3تىن، تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەر 12.9دىن، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 22.64دىن، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 65.176تىن، باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 52.422دىن توغرا كەلدى. ساۋاتسىز ياكى چالا ساۋاتلار 53 مىڭ 817، بۇنىڭ ئىچىدە 12 — 15 ياشقىچە بولغانلار 18 مىڭ 309، 16 ياشتىن يۇقىرىلار 35 مىڭ 508.

§ 5 . ئائىلە، نىكاھ ئەھۋالى

ناھىيە تەۋەسىدىكى ئائىلىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، بىر جۇپ ئەر - ئايال ۋە قورامىغا يەتكەن پەرزەنتلەردىن تەركىپ تاپقان ئائىلىلەرنىڭ نىسبىتى چوڭراق. گۇاڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە 4578 ئائىلە، 22 مىڭ 937 جان بولۇپ، ھەر ئائىلىگە ئوتتۇرىچە 5.01 جاندىن توغرا كېلەتتى. مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە 6637 ئائىلە، 30 مىڭ 718 جان بولۇپ، ھەربىر ئائىلىگە ئوتتۇرىچە 4.62 جان توغرا كېلەتتى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە 32 مىڭ بىر ئائىلە، 149 مىڭ 69 جان بولۇپ، ھەر ئائىلىگە ئوتتۇرىچە 4.66 جاندىن توغرا كەلدى. 1949-

يىلى ناھىيە بويىچە 16 مىڭ 982 ئائىلە، 76 مىڭ 357 جان بولۇپ، ھەر ئائىلىگە ئوتتۇرىچە 4.5 جاندىن توغرا كەلدى. 1953 - يىلى ناھىيە بويىچە 19 مىڭ 21 ئائىلە، 81 مىڭ 828 جان بولۇپ، ھەر ئائىلىگە ئوتتۇرىچە 4.3 جاندىن توغرا كەلدى. 1964 - يىلى ئاقتوئلار كۆپەيگەچكە، ھەر ئائىلىگە ئوتتۇرىچە توغرا كەلگەن جان 5.85كە چوشۇپ قالغان. 1982 - يىلى 56 مىڭ 925 ئائىلە، 288 مىڭ 546 جان بولۇپ، ھەربىر ئائىلىگە ئوتتۇرىچە 5.02 جان توغرا كەلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 62 مىڭ 463 ئائىلە، 341 مىڭ 161 جان بولۇپ، ھەر ئائىلىگە ئوتتۇرىچە 5.46 جاندىن توغرا كەلدى. 3 ئەۋلادتىن يەنى چوڭ دادا، چوڭ ئانا، دادا، ئانا ۋە قورامىغا يەتمىگەن پەرزەنتلەردىن تەركىپ تاپقان ئائىلىلەر ئومۇمىي ئائىلىنىڭ تەخمىنەن %10نى ئىگىلىدى.

كېچىكىپ توي قىلىشنى قوبۇل قىلغانلار نىكاھ خېتى ئېلىپ توي قىلغان ئەر - ئاياللارنىڭ تەخمىنەن %22نى ئىگىلىدى. 80 - يىللاردىن بۇيان، ئوتتۇرا ياش، ياش ئەر - خوتۇنلارنىڭ نىكاھتىن ئاجرىشىش نىسبىتى ئۆرلەشكە قاراپ يۆزلەندى. بۇنىڭغا ئاساسەن ئوخشاش بولمىغان مىللەتلەر، بولۇپمۇ دىنىي ئېتىقادى ئوخشاش بولمىغانلار توي قىلغاندىن كېيىن، مۇھەببىتىنىڭ مۇستەھكەم بولماسلىقى، ئۆرپ - ئادەتنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى، تۇرمۇش ئادىتىدىكى پەرقنىڭ بولغانلىقى سەۋەب بولدى. ئىقتىساد، مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى، قاتناش - ترانسپورتنىڭ كۇنسايىن يۇكسىلىشى، نوپۇسنىڭ يۆتكىلىپ تۇرۇشىنىڭ تېزلىشىشى، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى بېرىش - كېلىشنىڭ كۆپەيىشىگە ئەگىشىپ، ئوخشاش بولمىغان مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا توي قىلىش نىسبىتى ئېشىشقا قاراپ يۆزلەندى.

§ 6 . كەسىپ قۇرۇلمىسى

1964 - يىلى ناھىيىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 123 مىڭ 236 بولۇپ، تۇرلۇك كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار 45 مىڭ 889، دېھقان، چارۋىچى 42 مىڭ 515، دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىسى 3374، ئىشچى - خىزمەتلەر ئىچىدە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇچىلىق، مېتېئورولوگىيە كەسىپدىكىلەر 1272، سانائەت، كان - كارخانىلاردىكىلەر 76، قاتناش - ترانسپورت، پوچتا - تېلېگراف ساھەسىدىكىلەر 26، سودا، يېمەك - ئىچمەك، ماددىي ئىشيا، تەمىنات - سودا كەسىپدىكىلەر 721، دۆلەت ئورگانلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرىدىكىلەر 480، پۇل مۇئامىلە ساھەسىدىكىلەر 94، مەدەنىيەت، ماارىپ، سەھىيە، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسىپدىكىلەر 705.

1982 - يىلى ناھىيىدىكى 288 مىڭ 546 نوپۇس ئىچىدە تۇرلۇك كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار 98 مىڭ 182، دېھقان، چارۋىچى 85 مىڭ 260، دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىسى 12 مىڭ 922، ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئىچىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، مېتېئورولوگىيە كەسىپدىكىلەر 6760، سانائەت، كان - كارخانىلاردىكىلەر 960، قاتناش - ترانسپورت، پوچتا - تېلېگراف ساھەسىدىكىلەر 60، سودا، يېمەك - ئىچمەك، ماددىي ئىشيا، تەمىنات - سودا كەسىپدىكىلەر 1792، شەھەر، جامائەت ئىشلىرى كەسىپدىكىلەر 24، مەدەنىيەت، ماارىپ، سەھىيە، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسىپدىكىلەر 2310، دۆلەت ئورگانلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرىدىكىلەر 1016.

1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىكى 341 مىڭ 161 نوپۇس ئىچىدە تۇرلۇك كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار 109 مىڭ 980. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار 97 مىڭ 432 بولۇپ، كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلارنىڭ %88.5نى، سانائەت، كان - كارخانىلار (يەككە قول سانائەت، دۆلەت

كارخانىلىرى، كوللېكتىپ كارخانىلار، بىرلەشمە كارخانىلار ۋە باشقىلارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) دا ئىشلەۋاتقانلار 3745 بولۇپ، ئومۇمىي كەسىپدىكىلەرنىڭ %3.4نى، قاتناش - تىرانسپورت، پوچتا - تېلېگراف، خەۋەرلىشىش كەسىپدىكىلەر 508 بولۇپ، %0.5نى، پەن تەتقىقات، مائارىپ، سەھىيە، مەدەنىيەت، تەنتەربىيە، تەشۋىقات كەسىپدىكىلەر 4594 بولۇپ، %4.18نى، سودا، يېمەك - ئىچمەك، تەمىنات - سودا، مۇلازىمەت كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار 1922 بولۇپ، %1.75نى، پۇل مۇئامىلە، سۇغۇرتا كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار 587 بولۇپ، %0.53نى، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، ئامما‌ۋى تەشكىلاتلاردا ئىشلەۋاتقانلار 2786 بولۇپ، %2.53نى، تۇرگە ئايرىش قىيىن بولغان كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار 3509 بولۇپ، %3.19نى ئىگىلىگەن. يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا، يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، يېزا ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ بىر قىسمى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسىگە ئۆزگەردى. يېزا ئىگىلىكىنىڭ ماشىنىلىشىش سەۋىيىسىنىڭ ئۈزلۈكسىز ئۆسۈشىمۇ تېرىقچىلىق قىلىدىغان ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ يىلدىن يىلغا ئازىيىپ كېتىشىگە سەۋەب بولدى.

Ⅲ باب

پىلانلىق تۇغۇت

§ 1 . ئاپپارات

ناھىيە تەۋەسىدە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى 1976 - يىلى باشلاندى. ناھىيىلىك پارتكومدا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، گۇرۇپپا باشلىقلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى. گۇرۇپپا قارىمىقىدا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 1986 - يىل 4 - ئايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قارارىغا ئاساسەن غۇلجا ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى مۇدىر بولدى. مەخسۇس مۇئاۋىن مۇدىردىن بىرى قويۇلدى. 1989 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقاتى يېتەكچىلىك پونكتى قۇرۇلدى، ئۇ پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى. پونكىتقا بىر باشلىق قويۇلدى. 1990 - يىلى كومىتېت، پونكىتتىكى پىلانلىق تۇغۇت خىزمەتچىسى 16گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېتەكچىلىك پونكىتىدىكىسى 8. يېزا - بازارلارغا پىلانلىق تۇغۇت يارەمچىسىدىن 24ى سەپلەندى. دېھقانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىغا مەخسۇس پىلانلىق تۇغۇت كادىرىدىن 5ى سەپلەندى. بۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كادىر 45كە يەتتى.

§ 2 . تەشۋىقات خىزمىتى ۋە ئاساسلىق تەدبىرلەر

1976 - يىلدىن باشلاپ كېچىكىپ توي قىلىش، كېچىكىپ پەرزەنت كۆرۈش تەشەببۇس قىلىنىپ كەلدى،

پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى تەشۋىق قىلىش، تەربىيە بېرىش باسقۇچىدا تۇردى. 1980 - يىلى خەنزۇلار ئارىسىدا «بىر جۈپ ئەر - ئايال بىرلا پەرزەنت كۆرۈش» تەدبىرى يولغا قويۇلدى، خەنزۇلار ئارىسىدا كۆپ پەرزەنتلىك بولۇش نىسبىتى 1980 - يىلدىكى %45.46تىن 1990 - يىلى %43.8كە، تۇغۇلۇش نىسبىتى %99.22تىن %83.12كە، تەبىئىي كۆپەيىش نىسبىتى %24.19تىن %47.10كە چۈشتى.

1985 - يىلى ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى كومىتېتى مەركەزنىڭ [1984] 27 - نومۇرلۇق ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ [1985] 117 - نومۇرلۇق ھۆججىتىنىڭ روھىنى ئۈيغۇرچە، خەنزۇچە 2 خىل يېزىقتا تەشۋىقات تېزلىسى قىلىپ تۈزۈپ تارقاتتى ھەم ئۇنى ئۇنتالىغۇ لېنتىسىغا كۆچۈرۈپ ناھىيە خەلقىگە تەشۋىق قىلدى. يېزا، بازار، مەيدانلار يەغىندا تەشۋىق قىلىش، ئائىلىلەرگە بېرىپ تەشۋىق قىلغاندىن باشقا، يەنە رادىئودا ئاڭلىتىش، ئۇنتالىغۇ قويۇش قاتارلىق شەكىللەر ئارقىلىق تەشۋىق قىلدى، پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات تەربىيىسى پىلاندىن ئارتۇق تۇغۇلغان پەرزەنت ئۈچۈن ئېلىنىدىغان ھەقنى يىغىش بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ ئېلىپ بېرىلدى، يېزا، بازار، مەيدانلار بىرلەشمە تەشۋىقات گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتىنىڭ تەشۋىقات ئاپتوموبىللىرىغا ماسلىشىپ كەنتلەردە تەشۋىق قىلغاچ پىلاندىن ئارتۇق پەرزەنتلەر ئۈچۈن ھەق يىغىپ تەشۋىق قىلىش، تەربىيە بېرىش، مۇلازىمەت قىلىش خىزمەتلىرى ئائىلىلەرگىچە ئەملىيلەشتۈردى. ئايالارنىڭ ئەملىي قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلىپ بەردى، ئارتۇق تۇغۇلغان پەرزەنتلەر ئۈچۈن ئېلىنغان ھەقنى پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدە مۇكاپاتلاش، ئوپېراتسىيە قىلىنغاندىن كېيىنكى ئوزۇقلۇق ئۈچۈن تولۇقلىما بېرىش قاتارلىق چىقىملارغا ئىشلەتتى. شۇ يىلى 10 - ئايدا ناھىيە بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش خىزمىتى يىغىنى ئېچىلغاندىن كېيىن، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى كۆچەيتىلدى. تۇغۇت يېشىغا يەتكەن ئاز سانلىق مىللەت ئايالارغا كارتا تۈرغۈزۈلدى، كۆپلىگەن يېزا (بازار)، مەيدانلار ئاز سانلىق مىللەتلەرگە پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات - تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش بىلەن بىللە، خەلق قۇرۇلتىيىدا، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش قارارىنى چىقاردى. كەنتلەردە پىلانلىق تۇغۇت مۇلازىمەت پونكىتى قۇرۇلدى، بۇ پونكىت پارتىيىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى ھەققىدىكى فاكتىن، سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلدى، ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش دورىلىرى، سايمانلىرىنى تارقاتتى، ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش دورىلىرىنى ئىشلىتىش ئۇسۇلى ۋە سۈپەتلىك تۇغۇش، سۈپەتلىك تەربىيىلەشكە دائىر بىلىملەرنى تونۇشتۇردى، تۇغۇت يېشىدىكى ئايالارنىڭ ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش ئەھۋالىنى قەرەللىك تەكشۈرۈپ تۇردى، تۇغۇت يېشىدىكى ئايالارغا ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش ئوكۇلى، بوۋاقلارغا مۇداپىئە ئوكۇلى سالدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە توي قىلىش يېشىدىكى 1699 ئايالغا تۇغۇتتىن ساقلىنىش تەدبىرى قوللىنىلغان. تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى %42.43كە يەتكەن. 1990 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئارىسىدا كۆپ پەرزەنتلىك بولۇش نىسبىتى 1985 - يىلدىكى %47.47تىن %12.7كە، تەبىئىي كۆپەيىش نىسبىتى %48.16تىن %33.14كە چۈشتى، پىلانلىق تۇغۇت نىسبىتى %64.68تىن %9.76كە، تۇغۇت چەكلىگەنلەرنىڭ نىسبىتى %34.39تىن %5.59كە ئۆرلىدى.

§ 3 . تۇغۇت چەكلەش ئۇنۇمى

20 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدىن باشلاپ تۇغۇت چەكلەشتە ھامىلدارلىقتىن دورا، سايمان بىلەن ساقلىنىش تەدبىرى قوللىنىلدى. 1975 - يىلى ناھىيىلىك دوختۇرخانا ۋە گۈڭشې شىپاخانىلىرى بوغدۇرۇشنى تەلەپ قىلغان 232 ئايالنى بوغۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدى. 1980 - يىلى پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتى يولغا

قويۇلۇپ، بازارلاردىكى خەنزۇلار ئارىسىدا «بىر جۇپ ئەر - خوتۇن بىرلا پەرزەنتلىك بولۇش» ئېنىق بەلگىلەندى. 1983 - يىلى تۇغۇش شارائىتى بولسىمۇ «يالغۇز پەرزەنتلىك شەرەپ گۇۋاھنامىسى» ئالغان ئەر-خوتۇنلارنى بىرلا قېتىم 60 يۈەن بىلەن مۇكاپاتلاش يولغا قويۇلغان. يالغۇز پەرزەنتلىك بولۇش گۇۋاھنامىسى بېرىلگەن كۈندىن باشلاپ بالا 14 ياشقا كىرگۈچە يىلدا 60 يۈەندىن ساقلىقنى ساقلاش پۇلى بېرىپ تۇرۇلىدىغان بولدى. يېزىلاردىكى خەنزۇلار ئارىسىدا بىر جۇپ ئەر - خوتۇن بىرلا پەرزەنتلىك بولۇش تەشەببۇس قىلىندى، 2 پەرزەنتلىك بولۇش چەكلەندى، كۆپ پەرزەنتلىك بولۇشقا قەتئىي يول قويۇلمىدى، پىلاندىن ئاشۇرۇپ پەرزەنت كۆرگەنلەر ئىقتىسادىي جەھەتتىن جازالاندى. 1985 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە نوپۇسى ئىچىدە تۇغۇت چەكلىگەنلەرنىڭ نىسبىتى 48.3% بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇلارنىڭ 86.25%، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ 39.34% بولغان. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 670 جۇپ ئەر - خوتۇن «يالغۇز پەرزەنتلىك شەرەپ گۇۋاھنامىسى» ئالغان، ئۇلار ئىچىدە خەنزۇلار 503 جۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر 167 جۇپ.

1990 - يىلى تۇغۇت پىشىدىكى 47 مىڭ 725 ئايالنىڭ 3728ى بوغدۇرۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇردى (بوغدۇرۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرغان 58 ئەرمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، ئۇلار تۇغۇت پىشىدىكى ئايالارنىڭ 7.69% نى ئىگىلىدى. ئۇزۇك سالدۇرغانلار 11 مىڭ 107 بولۇپ، 23.27% نى ئىگىلىدى؛ دورا ئىچىش ياكى ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش سايمىنى ئىشلىتىش ئارقىلىق ھامىلدارلىقنىڭ ئالدىنى ئالغانلار 16 مىڭ 465 بولۇپ، 34.49% نى ئىگىلىدى، تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى 58.65% كە يەتتى.

توسجی قسم

دیهقانچیلیق

تۆتىنچى قىسىم

دېھقانچىلىق

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىقى ئۇزاق تارىخقا ئىگە. 1953 - يىلى دۆلەت غەربىي شىمال مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىدارىسىنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى پەنجىم يېزىسىنىڭ ئاقتۆپە كەنتىنى تەكشۈرگەندە، مازار يېنىدىن تاش قورال دەۋرىگە تەئەللۇق تاش پالتا، تاش توقماق ۋە باشقا تاش قوراللارنى تاپتى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى تۇرپانىيۇزى يېزىسىنىڭ يۇقارقى روزىمەتيۇزى كەنتىدىكى بىر ئائىلە يېڭىلا قېزىۋالغان ياغۇنچاقنى ئۆتكۈزۈۋالدى. بۇ ناھىيە تەۋەسىدە يېڭى تاش قورال دەۋرىدىلا ئىپتىدائىي دېھقانچىلىق بارلىققا كەلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

«خەننامە. ھۇنلار تەزكىرىسى»دە يۈەنفېڭ 4 - يىلى (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 107 - يىلى) خەن سۇلالىسىنىڭ ئۇسۇن دۆلىتىنىڭ شىمالىدىكى شۈەنلى دېگەن جايدا بوزىيەر ئاچقانلىقى خاتىرىلەنگەن، «خەننامە. غەربىي يۇرت تەزكىرىسى»دىمۇ خەن سۇلالىسى خانى شۈەندىنىڭ «چېرىكچى بەگ چاڭ خۇيىنى ئۇچ توپ چېرىك (ھەر توپتا 700 — 1200 ئادەم بولىدۇ — تۈزگۈچىدىن) كە باش قىلىپ ئىسسىقكۆل رايونىغا بوزىيەر ئېچىشقا ئەۋەتكەنلىكى» خاتىرىلەنگەن. 1961 - يىلى موڭغۇلكۆرە ناھىيىسىنىڭ شوتا (مىنگونىڭ 21 - يىلىدىن بۇرۇن غۇلجا ناھىيىسىگە قارايتتى) يېزىسىدىكى ئۇسۇن قەدىمىي قەبرىسىدىن چىققان غەربىي خەن دەۋرىگە تەئەللۇق بۇقۇسا چىشى غەربىي خەن دەۋرىدىلا ئىلىدا ئىلغار تۆمۈر قوراللارنىڭ ئىشلىتىلگەنلىكىنى، دېھقانچىلىقنىڭ خېلى كۆلەملەشكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

سۇڭ دەۋرىگە كەلگەندە ئىلىدا سۇغىرىلىدىغان دېھقانچىلىق بارلىققا كەلگەن. «ئۇلىيا چېۋ چۈجىنىڭ غەربكە قىلغان زىيارىتى»دە ئۇلىيا چېۋ چۈجىنىڭ چىڭگىزخاننىڭ تەكلىپىگە بىنائەن 1220 - يىلى غەربكە كېتىۋېتىپ ئىلىدىن ئۆتكەندە «دېھقانلارنىڭ سۇ باغلاپ يەر سۇغىرىۋاتقانلىقى»نى كۆرگەنلىكى خاتىرىلەنگەن.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى زامانىدا جۇڭغار خانى غالدان تەخرىتاغنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىنى تىزگىنلەپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنى بويسۇندۇرغاندىن كېيىن، ئەچچە مىڭلىغان «تارانچى» (موڭغۇللار دېھقان ئۇيغۇرلارنى مۇشۇنداق ئاتايتتى)نى ئىلىغا ئېلىپ چىقىپ بوزىيەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا سالغان. 18 - ئەسىرنىڭ باشلىرى ئىلىدا دېھقانچىلىق خېلى ياخشى راۋاجلانغان. ئەينى ۋاقىتتا ئۆزلەشتۇرۇلگەن رايونلاردا ئارا ئۆستەڭ، ئىلى دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىكى چوڭقۇر ئۆستەڭلىرى چېپىلغان. چىڭ خانى گاۋزۇڭ «قورال كۈچى ئارقىلىق تىنچىتىش، دېھقانچىلىق بىلەن ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشنى تەڭ تۇتۇش» يولىنى تۇتۇپ، چېيەنلۇڭ 25 - يىلى (1760 - يىلى) مەسلىھەتچى ئامبال تا گۈيىنى بوزىيەر ئۆزلەشتۇرۇشكە مەسئۇل قىلغان. ئۇ چېيەنلۇڭ 33 - يىلى (1768 - يىلى) ئۇچتۇرپان، يەكەن، خوتەن، قۇمۇل، تۇرپان قاتارلىق جايلاردىن ئىلىغا بوزىيەر ئېچىشقا يۆتكەپ كەلگەن ئۇيغۇر 6383 تۇتۇنگە يەتكەن. 323 تۇتۇن يانچى (ھەر دەرىجىلىك بەگلەر دېھقانچىلىققا سالىدىغان ئۇيغۇرلار)، 60 تۇتۇن تۆمۈرچىنى چىقىرىۋېتىپ، قالغان 6000 تۇتۇننى،

9 مەھەللىگە بۆلگەن، (ھەر مەھەللىدە 400 تۆتۈن، ئەڭ كۆپ بولغاندا 1100 تۆتۈن بار ئىدى)، ئۇلار يەر تېرىپ پاراق تاپشۇرۇپ تۇرغان.

ناھىيە تەۋەسىدىكى دېھقانچىلىققا ئاساسلىقى جەنۇبىي شىنجاڭدىن كۆچۈرۈپ كېلىنگەن دېھقانچىلىققا ماھىر ئۇيغۇرلار ئاساس سالغان. «خان بېكىتكەن غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى»دە ئۇيغۇرلار ئىلىغا چىققان يىلى 3000 مو يەر ئېچىپ، 90 دانەن 5 كۈرە ئۇرۇق سېلىپ، 1133 دانەن سۈك ئالغانلىقى خاتىرىلەنگەن. چېيەنلۇڭ 33 - يىلى (1768 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە ئېچىلغان بۇزيەر 34 مىڭ 164 موغا يەتكەن.

18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىغىچە ناھىيە ئىقتىسادى تەدرىجىي گۈللىنىپ «ئاشلىق زىرائەتلىرى، ئوت - چۆپ، ئۆي قۇشلىرى ۋە بېلىقلاردىن مول ھوسۇل ئېلىنىپ، ئۇزۇكچىلىك بولماي، ھەربىيلەرنىڭ ئوزۇقى موللاشقان، پۇقرالار بېيىغان». 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا چارروسىيە تاجاۋۇزچىلىرى زور بىر تۇركۈم دېھقانلارنى بۇلاپ، ھەر 10 تۆتۈننىڭ 6 — 7 سىنى خانۇەيران قىلىپ كۆچۈرۈپ كەتكەن، خەلق تەرەپ - تەرەپكە قېچىپ خانۇەيران بولغان. ئېتىزلار ئاق قېلىپ دېھقانچىلىق ئېغىر دەرىجىدە ۋەيران بولغان. ھازىرقى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزىدە ئىلگىرى 400 نەچچە تۆتۈن بولغان بولسا، بۇلاڭ - تالاڭدىن كېيىن 12 تۆتۈن قالغان. گۈاڭشۈ 11 - يىلى (1885 - يىلى) ئىلىدا ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى ئازىيىپ، بۇلاڭ - تالاڭدىن ئىلگىرىكىسىنىڭ ئاران ئۈچتىن بىر قىسمى قالغان. بۇلاڭ - تالاڭدىن بۇرۇن يىللىق ئاشلىق ھوسۇلى 6 مىليون 500 مىڭ كىلوگرامدىن ئارتۇق بولغان بولسا، بۇلاڭ - تالاڭدىن كېيىن كېمىيىپ 2 مىليون 130 مىڭ كىلوگرامغا چۈشۈپ قالغان. گۈاڭشۈ 26 - يىلى (1900 - يىلى) غا كەلگەندە ئاشلىق 6 مىليون 60 مىڭ كىلوگرامغا، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى ئاساسىي جەھەتتىن بۇلاڭ - تالاڭدىن ئىلگىرىكى سەۋىيىگە يەتكەن. گۈاڭشۈ 32 - يىلى (1906 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە 257 مىڭ 13.999 مو بۇزيەر ئېچىلغان؛ مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 30 مىڭ 340 مو يەر ئېچىلغان؛ 1949 - يىلى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندا ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 730 مىڭ موغا يېتىپ، چېگرا رايوندىكى بوستانلىققا، يېزا ئىگىلىك چوڭ ناھىيىسىگە ئايلاندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش، خەلق گۇڭشىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش، يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئارقىلىق، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى زور دەرىجىدە ئۆزگەرتتى. يېزا ئىقتىسادى 20 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلغان 10 يىللىق مالىمانچىلىقتا چېكىنىپ كەتكەنلىگى ھېسابقا ئالمىغاندا، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3- ئومۇمىي يىغىنىدا بەلگىلەنگەن خەلقنى بېيىتىش سىياسىتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە كۈنسايىن يېڭىلىنىپ تۇرغان ساغلام داغدام يولغا مېڭىپ، ئاشلىق ھوسۇلىنى 150 مىليون كىلوگرامدىن، كېيىن يەنە 200 مىليون كىلوگرامدىن ئاشۇرۇپ، ناھىيىنى ئاشلىق ماكانىغا، ئاپتونوم رايون بويىچە ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئاشلىق سېتىپ بېرىشتىكى چوڭ ناھىيىگە ئايلاندۇردى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 754 مىڭ 100 مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، 242 مىڭ 544 تونىنا ھوسۇل ئېلىندى، بىرلىك ھوسۇلى 321.6 كىلوگرامغا يەتتى. تېرىلغۇ كۆلىمى ئىلگىرىكىگە ئاساسەن ئوخشاش ئەھۋالدا، ئومۇمىي ھوسۇل 4.7 ھەسسە ئاشتى؛ 147 مىڭ 400 مو يەرگە يانغىق دان زىرائىتى تېرىلىپ، 14 مىڭ 923 تونىنا ھوسۇل ئېلىندى، بىرلىك ھوسۇلى 101.2 كىلوگرامغا يەتتى. دېھقانچىلىقتىن ئۇدا 13 يىل مول ھوسۇل ئېلىندى.

I باب

بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇش

1 § . بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇش، تېرىقچىلىق قىلىشنىڭ باشلىنىشى

جۇڭگو تارىخىدا ئۇنىكەن سۇلالىلەر ۋە خاندانلىقلار غەربىي يۇرتنى باشقۇرۇشتا ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇپ، چېگرا رايونىنى قوغداشنى ئاساسلىق دۆلەت سىياسىتى قىلغان. ئىلىنىڭ ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇش تارىخى ئۇزۇن، ئۇنۇمىمۇ كۆرۈنەرلىك بولغان، غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ شياۋ ۋېندى زامانىدا ئوردا ۋەلىئەھدىنىڭ ئائىلە ئىشلىرى ھوجدارى چاۋ سۇنىڭ «چېگرا رايونىنى قوغداشتا دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلغۇلۇق» دېگەن تەكلىپىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن، غەربىي يۇرتنىڭ چېگرا بويلىرىدىكى ئىستراتېگىيىلىك جايلارغا بوزيەر ئېچىپ دېھقانچىلىق قىلغاچ كۆچلۈك دۈشمەن ھۇنلاردىن مۇداپىئەلىنىشكە ئەسكەر ئەۋەتكەن.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 2 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرى ئۇسۇنلار غەربكە كۆچۈپ ئىلى دەريالى ۋادىسىدا دۆلەت قۇرغان. يۈەنشۇ 4 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 119 - يىلى) خەن ۋۇدى جاڭ چيەننى غەربىي يۇرتقا ئەلچىلىككە ئەۋەتىپ ئۇسۇن بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈپ، ھۇنلارغا ئورتاق تاقابىل تۇرغان. يۈەنفېڭ 6 - يىلى (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 105 - يىلى) خەن ۋۇدى جياڭدۇ خانى لى جيەننىڭ قىزى شى جۈن مەلىكىنى ئۇسۇن كۇنبېگى (پادىشاھى) مەرگەن جايمىرغا 2 - خانىشلىققا بەرگەن. كۇنبېگىنىڭ يېشى چوڭراق، تېنى ئاجىز بولغاچقا، شى جۈن ئۇزۇن ئۆتمەي چوڭ خانىشتىن تۇغۇلغان شاھزادە كۇنبەگگە ياتلىق بولغان. تېنى ئاجىز شى جۈن يايلاق تۇرمۇشىغا كۆنەلمەي، قىزى شاۋ فۇ تۇغۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي ئالەمدىن ئۆتكەن. تەيچۇ 3 - يىلى (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 102 - يىلى) ۋۇدى يەنە تەلەپكە بىنائەن چۇ خانى لىيۇ ۋۇنىڭ قىزى جيې يۇ مەلىكىنى كۇنبەگگە ياتلىق قىلغان. شۇنىڭدىن باشلاپ خەن سۇلالىسى بىلەن ئۇسۇن دۆلىتىنىڭ بېرىش-كېلىشى قويۇقلاشقان. ئۇسۇن دۆلىتىنى باشقا مىللەتلەرنىڭ تاجاۋۇزىدىن قوغداش، بۇيۇك خەن سۇلالىسىنىڭ خانىرجەملىكىنى ساقلاش ئۈچۈن، ئىككى مەلىكە بىلەن بىللە ئۇسۇن دۆلىتىگە كەلگەن ئەمەلدارلار، ئەسكەرلەر ۋە ھۈنەرۋەن - كاسىپلار ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكىنىڭ ئىلغار تېرىقچىلىق، توقۇمىچىلىق ھۈنىرىنى بۇ يەردە يىلتىز تارتقۇزىدۇ. ئۇسۇن دۆلىتىدە تۇرۇشلۇق ئەمەلدارلار، پۇقرالارنىڭ ئۇزۇق - تۈلۈك، يەم - خەشەك قېينىچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئۇسۇن دۆلىتىنىڭ قىشلىق ئاستانىسى ئىسسىقكۆل (قىرغىزستاندىكى ئىسسىقكۆلنىڭ شەرقىي جەنۇبى) دە ۋە شەنلى دېگەن جايدا بوزيەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا باشلايدۇ. تارىخىي كىتابلاردا شەنلىنىڭ ئورنى ئېنىق كۆرسىتىلمىگەن بولسىمۇ، بىراق شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتىنىڭ پروفېسسورى سۇ بېيخەي قاتارلىق ئالىملار غەربىي يۇرت تارىخى، جۇغراپىيەسىنى چوڭقۇر تەتقىق قىلىپ، ئۇ يەر ھازىرقى موڭغۇلكۆرە تەۋەسىدە دەپ قارىمىقتا. 1961 - يىلى بۇ ناھىيىنىڭ شوتا يېزىسىدىكى ئۇسۇن قەبرىستانلىقىدىن چىققان غەربىي خەن دەۋرىگە تەئەللۇق تەخمىنەن 3 كىلوگرامىلىق بۇقۇسا چىشى خەن

سۇلالىسى دەۋرىدە ئىلىملىقلار ۋە ئۇسۇلنارنىڭ تېرىقچىلىق قىلىشىنى بىلۈۋالغانلىقىنىڭ كۆچلۈك دەلىلى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا، جۇڭغارلار تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىنى چاڭگىلىغا ئېلىۋالدى. غالدان ئاتامان بولغاندا قۇمۇل، تۇرپان ۋە تارىم ئويمانلىقى كەينى - كەينىدىن ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىق دائىرىسىگە ئۆتۈپ كەتتى. جۇڭغارلار ئىسلام دىنى مەزھەپلىرى ئوتتۇرىسىدىكى تالاش - تارتىشلاردىن پايدىلىنىپ، ئەينى ۋاقىتتىنا تىنچ تۇرۇۋاتقان ياركەنت خانلىقىنىمۇ بېقىندۇرۇۋالدى. ئاندىن ياركەنت خانلىقىنىڭ ئاخىرقى پادىشاھى ئىسمائىلخاننى ئىلىغا ئېلىپ كېلىپ نەزەربەنت ئاستىغا ئالغاندىن كېيىن، ئۇچتۇرپان، قاراشەھەر، ئاقسۇ، قەشقەر، يەكەن قاتارلىق جايلاردىن زور بىر تۈركۈم ئۇيغۇرلارنى (تارىختا «تارانچى» دەپ ئاتالغان) ھەيدەپ چىقىپ، ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى جۇڭغارلارنىڭ مەركىزى غۇلجا ئەتراپىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ تېرىقچىلىق قىلىشقا سالدى. ناھىيە تەۋەسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى غۇلجا شەھىرىگە يېقىن ئارا ئۆستەڭ يېزىسىدىكى بۇلاقبېشى، كۆتەمە ۋە ئابلاش قاتارلىق قەدىمىي جۇڭغار قەلئەلىرى خارابىسى مۇشۇ تارىخنىڭ ھەقىقىي گۇۋاھچىسىدۇر.

§ 2 . چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش

چېيەنلۇڭ 20 - يىلى (1755 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى جۇڭغارلارنىڭ ئىچكى نىزاسىدىن پايدىلىنىپ، ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ ئىلىغا ھۇجۇم قىلدى ھەم جۇڭغارلارنىڭ قەبىلە باشلىقى داۋاچىنى تۇتۇۋالدى. 22 - يىلى (1757 - يىلى) يەنە ۋاپاسىز ئامۇرسانا باشچىلىقىدىكى جۇڭغارلارنىڭ قالدۇق قىسمىنى تىنچىتىپ، غەربىي يۇرتنى قايتا بىرلىككە كەلتۈردى. چىڭ خانى گاۋزۇڭ 25 - يىلى (1760 - يىلى) «قورال كۆچى بىلەن تىنچىتىش، دېھقانچىلىق بىلەن ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشنى تەڭ تۇتۇش» نى غەربىي يۇرتنى باشقۇرۇشنىڭ تەدبىرى قىلىپ بېكىتتى. ئۇنىڭ پەرمانى بىلەن مەسلىھەتچى ئامبال ئاگۇي ئاقسۇدىن 500 كىشىلىك مانجۇ سۇلۇن ئاتلىق قوشۇنى ۋە 160 كىشىلىك يېشىل تۇغلۇق قوشۇن يۆتكەپ چىقىپ، غۇلجىدا سېپىل سوقتى. بىللە چىققان 300 ئۇيغۇرنى ئىلى دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى قاينۇقتا ئورۇنلاشتۇرۇپ بوزىەر ئاچقۇزدى. چېيەنلۇڭ 27 - يىلى (1762 - يىلى) چىڭ ئوردىسى كۆرەدە «ئىلى قاتارلىق جايلارنى باشقۇرغۇچى جاڭجۈن» تەيىنلىدى، يارلىق بىلەن كەلگەن كۆچمەنلەر، ئەسكەرلەر ئۆزلۈكسىز كۆپەيدى، شۇنىڭ بىلەن ئىلىنى تەدرىجىي ئېچىش گۈللەندۇرۇش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى، بارغانسېرى ئېشىپ بېرىۋاتقان ئەسكەرلەر ۋە پۇقرالارنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتا، بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش ئۈچ گەۋدىلىك ئىشقا ئايلاندى.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئىلىدا بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش ئۇيغۇرلارنىڭ بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇشى، خوشۇنلارنىڭ بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇشى، جىنايەتچىلەرنىڭ بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇشى، ئەسكەرلەرنىڭ بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇشى دېگەن تۈرلەرگە بۆلۈنەتتى، ئۇلار ئىچىدە ئۇيغۇرلارنىڭ بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇشى ئۈچ داغدۇغىلىق بولغان. چېيەنلۇڭ دەۋرىدە ئەۋج ئالغان بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىلى دەرياسى ۋادىسىنىڭ ئېقتىسادى ۋە مەدەنىيىتىنى مىسلىسىز گۈللەنگەن تارىخىي مەزگىلگە ئېلىپ كىردى.

1. ئۇيغۇرلارنىڭ بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇشى

چېيەنلۇڭ 25 - يىلى (1760 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئىلىدا يەر كۆپ ھەم يەرلەرنىڭ مۇنبەتلىكلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، جۇڭغارلار ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدە قوللىنىلغان ئۇسۇلدىن پايدىلىنىپ، ئاقسۇدىن كۆچۈرۈلگەن 300 تۇتۇن ئۇيغۇرنى بوزىەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا سېلىپ، ئۇلارغا دېھقانچىلىق سايمانلىرى، ئۇرۇق، ئوزۇقلۇق ئاشلىق بېرىپ كۆزدە ئاز مىقداردا پاراق ئالدى، ئۇيغۇرلارنىڭ بوزىەر

ئۆزلەشتۈرۈشى شۇنىڭدىن باشلاندى.

ئۇلار دەسلەپ ئىلى دەريا سىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىكى قوجىجىر، قاينۇق، چىتىم ۋە شىمالىي قىرغىقىدىكى غولجا، چاغانئۈسۈ، قورغاس قاتارلىق جايلارنى ئۆزلەشتۈردى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇچتۇرپان، خوتەن، يەكەن، قۇمۇل، تۇرپان قاتارلىق جايلاردىن زور تۈركۈمدە ئۇيغۇرلار كۆچۈرۈپ كىلىنگەن چىەنلۇڭ 33 - يىلى (1768 - يىلى) بۇلار 6383 تۈتۈنگە يەتتى. تېرىقچىلىق قىلىپ ئالغان ھوسۇلى بىلەن چوڭ، كىچىك بەگلەرنى باقىدىغان 323 تۈتۈن يانچى ۋە 60 تۈتۈن تۈمۈرچىدىن باشقا 6000 تۈتۈندىن ھەر 100نى بىرلىك قىلىنىپ 60 يۈزى تەشكىللىنىپ غولجا ۋە چاپچال ناھىيىلىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ تېرىقچىلىققا سېلىندى. ئۇلار ئىلى دەريا سىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىكى جاغىستايغا، شىمالىي قىرغىقىدىكى توقاي، بۇلۇكەي، قۇلۇستاي، چۇلۇقاي، بايانداينا تارقالدى. بۇزىيەر ئۆزلەشتۈرگۈچى ئۇيغۇرلاردىن تېرىلغۇ يېرى بويىچە ئەمەس، تۈتۈن بويىچە ھېسابلىنىپ، ھەربىر تۈتۈندىن يىلدا 16 دادەن 6 كۈرە 6 شىك (تەخمىنەن 1000 كىلوگرام) پاراق ئېلىنىپ، قالغىنى ئۆزىگە قالدۇرۇلدى. ھۆكۈمەت بۇزىيەر ئۆزلەشتۈرگۈچىلەرگە سايمان، ئۇرۇق قاتارلىق جەھەتلەردىن ياردەم قىلدى. بۇ ياخشى سىياسەتتىن كۆڭ نەپ ئالغان دېھقانلارنىڭ تېرىقچىلىق قىلىش ئاكتىپلىقى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

چىەنلۇڭ 38 - يىلى (1773 - يىلى) ئىلى جاڭجۈنى ئىلتۇ ئوردىغا تەستىقلىتىپ، بۇزىيەر ئۆزلەشتۈرگۈچى ئۇيغۇرلارنى سۇ مەنبەسىگە قاراپ توققۇز رايونغا بۆلدى. ئىلى دەريا سىنىڭ جەنۇبىدىكى تاغدىن چۈشىدىغان خۇنۇقاي، جاغىستاي، چاپچال دەريالىرىنىڭ ژادىلىرىنى 3 رايونغا بۆلدى. ئىلى دەريا سىنىڭ شىمالىدىكى قاش، بوربوسۇن، قۇلۇستاي، چۇلۇقاي، جىرغىلاڭ، پىلىچى دەريا ژادىلىرىنى 6 رايونغا بۆلدى. بۇ رايونلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى مۇنداق ئىدى: قاينۇقنىڭ 600 تۈتۈن، تاشئۆستەڭنىڭ 400 تۈتۈن، خۇنۇقاينىڭ 800 تۈتۈن، قاشنىڭ 500 تۈتۈن، بوربوسۇننىڭ 1100 تۈتۈن، جىرغىلاڭنىڭ 900 تۈتۈن، دادامتۇنىڭ 500 تۈتۈن، ئارائۆستەڭنىڭ 600 تۈتۈن، بايتوقاينىڭ 600 تۈتۈن. ئۇلار ئىلىدىكى 9 بۇزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى دەپمۇ، توققۇزسۇ دەپمۇ ئاتالدى.

چىەنلۇڭ زامانىدا ئىلىدا بۇزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش دولقۇنى يەنە كۆتۈرۈلدى، بۇنىڭ ئاساسلىق سەۋەبى شۇكى، ئىلى جاڭجۈنى سۇڭ يۈن شىبەلەرنىڭ ئۆستەڭ چېپىپ سۇ باشلاش تەجرىبىسى بويىچە زور كۆچ بىلەن سۇ قۇرۇلۇشى قىلىپ، كېيىنكى چاغلاردا داڭقى چىققان ئاق ئۆستەڭنىڭ شەكىللىنىشىگە ئاساس سالدى، سۇڭ يۈن يەنە 8 خوشۇن، جىنايەتچىلەر ئۆزلەشتۈرگەن رايونلارنىڭ ئۇنۇمى دېگەندەك ياخشى بولمىغاچقا، قاش دەريا سىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىكى جىنايەتچىلەر ئۆزلەشتۈرگەن رايون ئولانغولنى ۋە ئويراتلار ئۆزلەشتۈرگەن نىلقا، ئۇلاستاي، چۆچەك قاتارلىق 4 جايىنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزلەشتۈرۈشىگە ئايرىپ بەردى. ئۇلار «جياچىڭ زامانىدا ئۇيغۇرلار ئۆزلەشتۈرگەن تۆت رايون» دەپ ئاتالدى. شۇ چاغدا ئىلىدا بۇزىيەر ئۆزلەشتۈرگەن ئۇيغۇرلار 34 مىڭدىن ئاشاتتى.

داۋگۇاڭ زامانىدا كۆچلۈك دۆلەتلەرنىڭ تاجاۋۇزى چىڭ سۇلالىسىدا ئېغىر مالىيە كىرىزىسى پەيدا قىلغاچقا، ئىچكىرىنىڭ ياردىمىگە تايىنىپ كەلگەن شىنجاڭنىڭ مالىيىسى تېخىمۇ قۇرۇقدىلىنىپ قالدى، ئىلىدەك مۇھىم جايدا قوشۇننىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، ئاشلىق، تەمىنات قىسلىشىپ كەتتى. ئىلى جاڭجۈنى يى شەن سۇ قۇرۇلۇشى قىلىش، بۇزىيەر ئېچىپ ئاشلىق جۇغلاشنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ، كۆڭۈل قويۇپ تەشكىللەپ، 3-قېتىملىق بۇزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش دولقۇنىنى قوزغىدى؛ داۋگۇاڭ 20 - يىلى (1840 - يىلى) بۇ يەنتەي جاڭجۈنلىككە ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئاچالسۇ رايونىدىكى بۇزىيەرلەرنى قايتىدىن ئېچىشنى قارار قىلىپ، ئەسكەر ۋە يۇقىرالارغا ئاق ئۆستەڭ توسمىسى ۋە ئۆستەڭ ياقىلىرىنى ئوڭشاتتى. ئىلىنى قوغداشقا كەلگەن ۋەتەنپەرۋەر

لىن زېشۇ بۇ يەتتەيگە ھەمكارلىشىپ 200 مىك مو بوزىيەرنى تەكشۈرۈپ چىقتى، ئىشانە توپلاپ ئاچالىسۇ ۋە ئاقئۆستەك تومىسىنى رېمونت قىلدۇردى. مۇشۇ مەزگىلدە يۆتكەپ كېلىنگەن ئۇيغۇر دېھقانلار توققۇزتارا ناھىيىسىنىك تاشتۆپە، كۆرە شەھىرىنىك شەرقىدىكى ئۇچياغاچ ۋە ھازىرقى غۇلجا ناھىيىسىنىك ئارابوز دېگەنگە ئوخشاش جايلىرىدىكى بوزىيەرلەر ۋە خوشۇن تاشلىۋەتكەن بوزىيەرلەر بولۇپ 460 مىك مودىن كۆپرەك بوزىيەر ئاچتى. بۇنىك ئىچىدە ئارابوز رايونىدىكى يەر 161 مىك مو بولۇپ، 500 تۆتۈن ئۇيغۇر دېھقان ئورۇنلاشتى. ئىلى دەريا‌سى ۋادىسى تاغ ئالدى رايونلىرىنىك كۆپ قىسمى ئۆزلەشتۈرۈلۈپ ئىلىنىك زامانىۋى دېھقانچىلىقىغا دەسلەپكى قەدەمدە ئاساس سېلىندى.

ئىلى دەريا‌سىنىك شىمالىي قىرغىقىدىكى تاغ قاپتىلىدا ئېقىنلار كۆپ بولۇپ، سۇغىرىش ئەپلىك بولغىنى ئۈچۈن، بۇ يەرلەر بوزىيەر ئۆزلەشتۈرگۈچى ئۇيغۇرلارنىك چوك لاگىرىغا ئايلاندى. ئەينى چاغدىكى 60 يۈزىنىك كۆپ قىسمى مۇشۇ يەردە ئىدى، ھازىرغىچە يۈزى دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقان يېزا، كەنتتىن 131ى بار، بۇنىك ئىچىدە يېزا (بازار) 6، ئۇلار: جېلىلىيۈزى، تۇرپانىيۈزى، خۇدىيارىيۈزى، سادىقىيۈزى، موللاتوختىيۈزى؛ مەمۇرىي كەنت 25، ئۇلار: جېلىلىيۈزى، تۇرپانىيۈزى (يۇقىرى، ئوتتۇرا، تۆۋەن تۇرپانىيۈزى)، روزىمەتىيۈزى (يۇقىرى، تۆۋەن روزىمەتىيۈزى)، كېپەكىيۈزى، خۇدىيارىيۈزى (يۇقىرى، تۆۋەن خۇدىيارىيۈزى)، سادىقىيۈزى (يۇقىرى، تۆۋەن سادىقىيۈزى)، موللاتوختىيۈزى، توختىيۈزى، ئىسلامىيۈزى، ھېدىلىيۈزى (يۇقىرى، تۆۋەن ھېدىلىيۈزى)، تۇدىيۈزى، سامسىيۈزى (يۇقىرى، تۆۋەن سامسىيۈزى)، ھاسانىيۈزى (يۇقىرى، تۆۋەن ھاسانىيۈزى)؛ قالغان 16 سىنىك نامى ئۆزگىرىپ كەتكەن. ئۇلار: پەنجىم (ئەسلى پەنجىمىيۈزى)، مەمەيار (ئەسلى مەمەتيار يۈزى)، ئالتىئۆي (ئەسلى خۇداقۇل يۈزى)؛ ئايلاش (ئەسلى ئايلا شەخسىيۈزى)، ئونيار (ئەسلى ئونياريۈزى)، غوجاش (ئەسلى غوجاشىيۈزى)، دۆڭمازار (ئەسلى قادىر يۈزى)، ئۇيغۇر بۇلۇكەي (ئەسلى رازاق يۈزى)، قاش (ئەسلى قاشبەشىيۈزى)، سېپىل (ئەسلى بەختىيار يۈزى)، قاراباغ (ئەسلى ئاۋاكرى يۈزى)، سالا (ئەسلى سۇدانشاھىيۈزى)، ئاقتام (ئەسلى ئىبراھىمىيۈزى)، يېڭىتام (ئەسلى مەتىمىن يۈزى)، ئارابوز (ئەسلى پولاتىيۈزى)، دولان (ئەسلى دولانىيۈزى). ناھىيە تەۋەسىدىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا يەنە خېلى كۆپ جايلار بۇاستە يۈزى بىلەن ئاتالمىسىمۇ، ئۇلارنىك ناملىرىدا بوزىيەر تۈسى ئىنتايىن قويۇق. مەسىلەن: گەمە، بوستان، ئۆچئون، خوتەن مەھەللە، قاغىلىق مەھەللە، قۇملۇق (قۇمۇللۇق) مەھەللە قاتارلىق ناملار مۇشۇ مەزگىلدىكى بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش تارىخىنى ئوخشاش بولمىغان تەرەپلەردىن ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

ئىلىدا بوزىيەر ئۆزلەشتۈرگەن ئۇيغۇرلار بەگلىك تۈزۈمى بىلەن باشقۇرۇلغان. ئەك ئالىي ۋەزىپە نامى ھاكىمبەگ بولۇپ، بۇ ۋەزىپە تۇنجى قېتىم چېنغلۇك 25 - يىلى (1760 - يىلى) غۇلجا شەھىرىدە تەسىس قىلىنغان. ھاكىمبەگ تەرتىپ بويىچە 3 - ئورۇندا تۇرىدۇ. ئىشكىئاغا بەگ ياندىن بەگ بولۇپ 4 - ئورۇندا تۇرىدۇ، غەزىنچىبەگ ۋە شاڭبەگ 5 - ئورۇندا، قازىبەگ ۋە مىراپبەگ 6 - ئورۇندا، دوگانبەگ، پاششابەگ، شىغاۋۇلبەگ، ئەربابىبەگ، مىكبەگلەر 7 - ئورۇندا تۇرىدۇ. مىكبەگ (مىكبېشى) نىك ئاستىدا يۈزبېگى، ئاللىك بېشى، ئونبېشى قاتارلىقلار بولىدۇ. ھازىرغىچە يۈزى نامى بىلەن ئاتىلىپ كېلىۋاتقان كەنتلەرنىك ئاز سانىدىكىلىرى ئەك بۇرۇن بوزىيەر ئۆزلەشتۈرگۈچىنىك نامىنى كۆرسەتكەندىن باشقا، كۆپ قىسمى ئەك دەسلەپ يۈزبېشى بولغۇچىنىك نامى بىلەن ئاتالغان. بۇ خىل بەگلىك تۈزۈم يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغىچە داۋاملاشتى. ھاكىمبەگنى ئىلى جاڭجۈنى كۆرسىتەتتى، چىك ھۆكۈمىتى تەيىنلەيتتى. لېكىن ئەمەلىيەتتە ۋاربىلىق قىلىناتتى، تۇنجى ھاكىمبەگ چىك سۇلالىسى دەۋرىدىكى تۇرپان ئىنانچىخانى ئىمىن خوجىنىك 2 - ئوغلى، ئەركانبەگ مۇسا بولغان، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىك ئەۋلادلىرى بولغان. ھازىرقى غۇلجا ناھىيىسىدىكى چۇلۇقاي ۋە يېڭىتام يېزىلىرىنىك تۆۋەنكى تام كەنتى ئۇلارنىك سۈيۈرغاللىق يېرى ئىدى.

2. ھەربىيلەرنىڭ بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈشى

ھەربىيلەرنىڭ بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈشى ئەڭ دەسلەپ چىەنلۇڭ 25 - يىلى (1760 - يىلى) ئاگۇي ئاقسۇدىن غۇلجىغا ئېلىپ كەلگەن 100 كىشىلىك يېشىل تۇغلۇق قوشۇن بىلەن باشلاندى. شۇ يىلى يەنە يېشىل تۇغلۇق قوشۇندىن 900 ئەسكەر ئاجرىتىلىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا سېلىندى. چىەنلۇڭ 34 - يىلى (1769 - يىلى) غەچە تېرىقچىلىققا سېلىش ئۈچۈن 2500 ئەسكەر كەينى - كەينىدىن يۆتكەپ چىقىلدى. 5 يىلدا بىر ئالماشتۇرۇلىدىغان بۇ ئەسكەرلەرنىڭ 500ى خوجىلىق ئىشلىرىغا، 2000ى تېرىقچىلىققا سېلىندى. چىەنلۇڭ 43 - يىلى (1779 - يىلى) ئىلى جاڭجۈنى ئىلتۇ خانغا مەلۇمات يوللاپ تېرىقچىلىققا سېلىنىدىغان ئەسكەرلەرنىڭ ئائىلە ناۋاسىتاتى بىلەن بىللە كېلىشىنى، شتاتىنىڭ 3000 بولۇشىنى بېكىتتى، ئۇلارنىڭ 500ى خوجىلىق ئىشلىرىغا، 2500ى تېرىقچىلىققا سېلىندى. ئۇلار 25 تېرىقچىلىق رايونىغا بۆلۈندى. ھەر رايوندا 100 ئەسكەر بولۇپ، بىرىگە 20 مودىن يەر بېرىلدى. تېرىلغان ئاشلىقلارنىڭ كۆزلۈك ھوسۇلىغا قاراپ ئۇلۇشكە بۆلۈپ تەقسىملەندى، قايسى زىرائەتلەرنىڭ كۆلىمىنى كۆپەيتىش - ئازايتىش ئامباردىكى زاپاس ئاشلىقنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ بەلگىلەندى.

ئىلىدا بوزىيەر ئۆزلەشتۈرگۈچى يېشىل تۇغلۇق قوشۇننىڭ باش شتابى سۈيدۈگدە ئىدى. يەرلەر بىر يىل تىندۇرۇپ تېرىلاتتى. تېرىقچىلىق قىلىدىغان ھەر 100 ئەسكەر ھەر يىلى 111 دانەن ئۇرۇق ئېلىپ كۆزلۈك يىغىمدىن كېيىن ئۇلۇش بويىچە ئاشلىق تاپشۇراتتى، ھەربىر رايون ئاشلىق ھوسۇلىنىڭ 18 — 28 ئۇلۇشنى تاپشۇرۇشى كېرەك ئىدى. 18 ئۇلۇش تاپشۇرغۇچىلار ھەرخىل ئاق ئاشلىقتىن 1800 دانەن، 28 ئۇلۇش تاپشۇرغۇچىلار 2800 دانەن تاپشۇراتتى، چىەنلۇڭ 35 - يىلى (1770 - يىلى) دىن باشلاپ، جاڭجۈن ئىلتۇنىڭ مەلۇمات يوللاپ تەستىقلىتىشى ئارقىلىق تېرىقچىلىق قىلىدىغان ئەسكەردىن يىلدا 28 دانەندىن ئارتۇق تاپشۇرغىنىغا 2 ئايلىق تۇز، كۆكتات پۇلى بېرىلىدىغان، 18 دانەندىن ئارتۇق تاپشۇرغىنىغا مۇشۇ رايوندىكى ئەسكەرلەرنىڭ بىرلىككە كېلىشى ئارقىلىق بىر ئايلىق تۇز، كۆكتات پۇلى بېرىلىدىغان بولدى، 15 دانەن تاپشۇرغىنىغا پۇل بېرىلمەيدىغان بولدى.

ئۇلارنىڭ تېرىقچىلىق قىلىش دائىرىسى بايانداۋاندىن تارتىپ، كۆرەنىڭ شەرقىي جەنۇبىغچە بولۇپ، پىلىچى دەرياسىدىن سۇ باشلىنىپ سۇغىرىلاتتى.

كۆرەنىڭ شەرقىدىكى بوزىيەرلەر بۇرۇنقى ئەسكەرلەر ئېچىپ تاشلىۋەتكەن يەرلەر بولۇپ، ژۇگۇڭ (ھازىرقى موللاتوختىيۇزى يېزىسىنىڭ ژۇگۇڭ كەنتى)، ئەرگۈڭ (ھازىرقى پەنجىم يېزىسىنىڭ ئاقتۇپە كەنتى)، خۇاڭگۇڭ (ھازىرقى ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسىنىڭ خۇاڭگۇڭ كەنتى) ھەربىيلەر ئۆزلەشتۈرگەن يەرلەر ئىدى.

3. خوشۇننىڭ بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈشى

خوشۇننىڭ بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈشى جياچىڭ 7 - يىلى (1802 - يىلى) باشلاندى. بۇنىڭدىن ئىلگىرى چىەنلۇڭ خان قايتا - قايتا پەرمان چۈشۈرۈپ، مانجۇ ئەسكەرلەرنى ئىلىنىڭ مۇنبەت يېرىنى ئۆزلەشتۈرۈپ تېرىشقا بۇيرۇغان، بۇنداق قىلغاندا ئادەملەرنىڭ ئوزۇق - تۈلۈكىنىمۇ ۋە ئات - ئۇلاغلارنىڭ يەم - بوغۇزنىمۇ ھەل قىلغىلى بولىدۇ دەپ كۆرسىتىپ، جاڭجۈنلەرنى بۇ ئىشنى بېجىرىشكە بۇيرۇغان بولسىمۇ، ئەينى ۋاقىتتىكى جاڭجۈنلەر سۇغىرىشقا سۇ كەملىكىنى باھانە قىلىپ بېجىرمەي كەلگەنىدى. جياچىڭ 7 - يىلى (1802 - يىلى) جاڭجۈن سۇڭ يۈن يەر تۈزۈلۈشىنى قايتا - قايتا تەكشۈرۈپ، سۇ باشلىغىلى بولمىدىغانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈردى. ئۇ خانغا يوللىغان مەلۇماتىدا كۆرەنىڭ شەرقىدە ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىن نەچچە 10 چاقىرىم ئۇستەڭ چېپىلسا دەريا سۈيىنى باشلاپ سۇغارغىلى بولىدىكەن، كۆرەنىڭ غەربىدىكى قومۇشلۇق كۆلىنىڭ بۇلاق سۈيىنى توسما توسۇش، ئېرىق چېپىش ئارقىلىق باشلاپ خوشۇن ئاچىدىغان يەرلەرنى سۇغارغىلى بولىدىكەن،

كۆرەنىڭ شەرقى بىلەن شىمالىدىن چېپىلىدىغان ئۆستەڭ بويلىرىدا تېرىشقا بولىدىغان ياخشى يەرلەر بار، ئۇلار كۆرەدىكى ئەسكەرلەرنىڭ تېرىشىغا تەقسىم قىلىپ بېرىلسە بولىدۇ. بۇ يېشىل تۇغلۇق قوشۇن تاشلۇمىتكەن يەرلەر كۆرەدىكى 8 خوشۇن ئەسكەرلىرىگە بەخشەندە قىلىپ بېرىلىپ، ئۇلار ئەسكەرلىكتىن بوشانغانلارغا تېرىتسىمۇ، ئورتاقچى ياللاپ تېرىتسىمۇ بولىدۇ؛ يەنە بىر ئۆستەڭ چېپىپ، ئۇنى كۆرە ئۆستىگى دەپ ئاتاپ، ئىلگىرى چېپىلغان ئۆستەڭگە تۇتاشتۇرۇپ پىلىچى دەريانىڭ تاغدىن چۈشىدىغان بۇلاق سۇيى باشلانما نەچچە 10 مىڭ مو يەرنى سۇغارغىلى بولىدۇ، دەپ تەكلىپ بېرىدۇ. شۇ يىلى بىكار يۇرگەن 360 كىشىگە يەر بۆلۈپ بېرىپ تېرىتىپ كۆرىدۇ. جياچىڭ 9 - يىلى (1804 - يىلى) 12 - ئايدا سۈڭجۇن خانغا سۇنغان «مەككىز خوشۇنلۇق مانجۇلارغا يەر بەخشەندە قىلىپ بېرىش قائىدىسى» تەستىقلانغاندىن كېيىن 8 خوشۇننىڭ تېرىقچىلىق قىلىشى باشلىنىدۇ.

ناھىيە تەۋەسىدىكى خوشۇن يەرلىرى:

كۆرەنىڭ شەرقىدىكى خوشۇن يېرى: ئۇنى تېرىشقا توق سېرىق، توق قىزىل تۇغلۇقلارنىڭ ئۈيغۇر يارەمچى ئەمرى باشچىلىق قىلدى.

كۆرەنىڭ شەرقىدىكى خوشۇن يېرى: ئۇنى تېرىشقا سۇس سېرىق، ئاق تۇغلۇقلارنىڭ 4 - يارەمچى ئەمرى باشچىلىق قىلدى.

كۆرەنىڭ شەرقىدىكى خوشۇن يېرى: ئۇنى تېرىشقا سۇس قىزىل، سۇس كۆك تۇغلۇقلارنىڭ 4 - يارەمچى ئەمرى باشچىلىق قىلدى.

كۆرەنىڭ شىمالىدىكى خوشۇن يېرى: ئۇنى كۆلرەڭ، توق كۆك تۇغلۇقلارنىڭ 4 - يارەمچى ئەمرى باشچىلىق قىلدى.

كۆرەنىڭ شەرقىدىكى خوشۇن يېرى: بۇنى تېرىشقا يارەمچى ئەمىر باشچىلىق قىلدى. 8 خوشۇننىڭ ئورتاق يېرى قىلىنىدى.

ئاقتۇپە سېپىلىنى سوققان ئەسكەرلەر تېرىپ تاشلىۋەتكەن يەرلەر ئاقتۇپەنىڭ تېرىقچىلىق قىلىشىغا بېرىلدى. بۇ تارىختا ئاقتۇپە قۇرۇلۇشى دەپ ئاتالدى.

3 §. مىنگو دەۋرىدىكى بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش

شىمالىي مىللىتارىست ھۆكۈمىتى دەۋرىدىكى ياڭ زېڭشىن شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدە «ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىپ، بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش» تەشەببۇس قىلىنىدى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) شىنجاڭ سۇچىلىق كومىتېتى قۇرۇلۇپ، سۇچىلىق نىزامنامىسى ئېلان قىلىنىدى، شىنجاڭنىڭ سۇچىلىق قۇرۇلۇشى پىلانلاندى. بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈشتە ھۆكۈمەت يېرى مۇھىم نۇقتا قىلىنىدى. ياڭ زېڭشىن ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن، ئۆزلەشتۈرۈلگەن يەرلەرنىڭ ھەممىسى ھۆكۈمەت يېرى، يەرگە بولغان ئىگىدارلىق ھوقۇقى ھۆكۈمەتتە، ھۆكۈمەت يېرىنى ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىپ ئۆزلەشتۈرگۈچى ھۆكۈمەتكە يەر پۇلى، ئىجارە ھەققى ياكى يەر بېجى تاپشۇرۇشى، پۇقرالار ھۆكۈمەت يېرىنى ئۆزلەشتۈرسە يەر پۇلى تاپشۇرغاندىن مىسرت، بەلگىلىمە بويىچە يەر بېجىمۇ تاپشۇرۇشى كېرەك دەپ قارايتتى. ياڭ زېڭشىن يەنە مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) دىن باشلاپ، ھەربىر ناھىيىنىڭ ھەر يىلى ئاز دېگەندە 60 تۇتۇن بوزيەر ئاچقۇچىنى قوبۇل قىلىشىنى، ھاكىملارنىڭ خىزمىتىنى تەكشۈرگەندە بوزيەر ئاچقۇچىلارنى قوبۇل قىلغانلارنى ئۆز ۋەزىپىسىدە قالدۇرۇش، قوبۇل قىلمىغانلارنى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاشنى بەلگىلىگەن، يۇقىرى تۆۋەننى نازارەت قىلىپ تۇرغاچقا بۇنىڭ

ئونۇمى زور بولغان.

شىنجاڭدا بوزىەر ئۆزلەشتۈرۈشنىڭ ئۈتۈقلۇق بولۇشى پۈتۈنلەي سۈچىلىققا باغلىق ئىدى. ئىلى باسقاۋۇلى يالڭ فېيشيا ئاقتۈستەكنى قايتا چېپىشنى پىلانلاپ، 300 مىڭ سەر كۈمۈش كېتىدىغانلىقىنى مۆلچەرلىگەن، ئۇ مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) 8 - ئايدا نىزامنامە تۈزۈپ، شىركەت قۇرۇپ، سودىگەر چاقىرىپ سۈچىلىق قۇرۇلۇشىغا پاي قوشۇشقا جەلپ قىلىشنى پىلانلىغان بولسىمۇ، يالڭ زېڭشىن شىركەت نامىدا قەغەز پۇل تارقاتقانلىقى، باشقا ئۆلكىلەر ئاۋاز قوشمىغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئىش ئەملگە ئاشمىدى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرى غۇلجا ناھىيىسىدە 4578 ئائىلە، 22 مىڭ 937 جان بار بولغان بولسا، مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) نوپۇسى 127 مىڭ 314 كە يېتىپ، يىلدا 6140 دىن كۆپەيىپ، 17 يىلدا 104 مىڭ 377سى كۆپەيدى، نوپۇسنىڭ مۇنداق تېز كۆپەيىشىگە ئامىال، ھاكىملارنىڭ يالڭ زېڭشىننىڭ «بوزىەر ئۆزلەشتۈرۈش» بۇيرۇقىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئىلى شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن يېزىغا قايتۇرغان بىر قىسىم ئەسكەرلەر روسىيە ئىنقىلابىدىن كېيىن جۇڭگوغا كەلگەن مۇھاجىرلار، مۇساپىرلار ۋە ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن شىنجاڭغا ئېقىپ چىققانلارنى ئورۇنلاشتۇرغانلىقى سەۋەب بولدى.

شۇڭ شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدە سوۋېت ئىتتىپاقى ئىنژىنېر - تېخنىكلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئاقتۈستەكنى رېمونت قىلىنىپ، سۇغىرىش ئىقتىدارى كۈچەيتىلدى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى شەرقىي شىمال پىدائىي قىسىملىرىنىڭ بىر قىسىم كوماندىر - جەڭچىلىرى ھەربىي سەپتىن بوشتىلىپ دېھقانچىلىققا سېلىندى، ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى ئاپەتتىن قېچىپ كەلگەن بىر قىسىم مۇساپىرلارمۇ بۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. مىنگو دەۋرىدە ھەربىي سەپتىن قايتقانلار، مۇساپىرلار، مۇھاجىرلار، ئاپەتكە ئۇچرىغانلار يېزىلارغا تارقاق ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، مەلۇم مىقداردا يەر بېرىلىپ دېھقانچىلىققا سېلىندى. ئۇلار بەلگىلىمە بويىچە يەر بېجى ناپىۇردى ھەم بوزىەر ئۆزلەشتۈرۈشكە جەلپ قىلىنغانلار قاتاردا مۇئاملە قىلىندى.

4 §. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى بوزىەر ئۆزلەشتۈرۈش

1949 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى. كېيىنكى يىلى 1 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1 - دالا ئارمىيىسى 1 - بىڭتۈەن 6 - جۇن 17 - شى 50 - تۈەنى بوزىرۇقتا بىنائەن ئىلىغا كېلىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، 2 - جۇن 5 - شىنىڭ 13 - تۈەنى، 6 - جۇننىڭ ئاتلىق تۈەنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ ئالاقە تۈەنى ئىلىغا ئورۇنلىشىپ، غەربىي چېگرا رايونىنى قوغدىغۇچى يېمىرىلمەس پولات ئىستېھكام ھاسىل قىلدى. 1953 - يىل 6 - ئايدا يۇقىرىقى 3 تۈەندىن ئۆزگەرتىپ قۇرۇلغان 5 - جۇننىڭ 15 - شىسى بوزىرۇقتا ئاساسەن جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇشى 4 - شىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1954 - يىل 10 - ئايدا شىنجاڭدىكى ئىشلەپچىقىرىش قىسمى كوللېكتىپ كەسىپ ئالماشتۇرۇپ، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىگە ئۆزگەرتىلدى، بۇرۇنقى 4 - شىنىڭ تۈەن- مەيدانلىرى ئومۇمىيۈزلۈك ئىلىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بېرىپ، بوزىەر ئۆزلەشتۈرۈش، ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىش، يول ياساش، كان ئېچىش، كارخانا قۇرۇشقا ئوخشاش نۇقتىلىق ئىقتىساد، مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا ئاتلاندى.

بۇرۇنقى بوزىەر ئۆزلەشتۈرۈش بۆشۈكى بولغان غۇلجا ناھىيىسىدە بىڭتۈەن بىلەن يەرلىك بوزىەر ئۆزلەشتۈرىدىغان كوچلۇك قوشۇنغا ئايلاندى.

1. ھەربىيلەر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرى

بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش ھەم چېگرىنى قوغداشتىن ئىبارەت قوش ۋەزىپىنى زىممىسىگە ئالغان ھەربىيلەر بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرى شارائىتى بىرقەدەر ناچار جايلارغا ئورۇنلاشتى. بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى جەڭچىلەر بىر قولىغا مىلتىق، بىر قولىغا كەتمەن ئېلىپ مېڭىپ جاپا - مۇشەققەتلەرنى يېڭىپ، قومۇشلۇق، شورتاڭلىقلارنى مول ھوسۇللۇق مۇنبەت ئېتىزلارغا ئايلاندۇرۇپ، چېگرا رايونىنى گۈللەندۈرۈش، قوغداشقا زور تۆھپە قوشتى.

يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىنىڭ 70 - تۈەن - مەيدانى　　بۇ مەيدان ناھىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، شىمالى، ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى بىلەن؛ جەنۇبى، ئارائۆستەڭ يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدان ئورگىنى ناھىيە بازىرىغا 14 كىلومېتر، غۇلجا شەھىرىگە 25 كىلومېتر كېلىدۇ. مەيداننىڭ شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 8. 12 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 6 كىلومېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلىمى تەخمىنەن 77 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. 2265 ئائىلە، 9302 جان بار، 11 مىللەتتىن تەركىب تاپقان، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 8750 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %94نى ئىگىلەيدۇ. قازاق 405، ئۇيغۇر 58. قالغان مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى 50 تىن ئاز. ئىشچى - خىزمەتچى 3909 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 108.

مەيداننىڭ ئەسلى نامى دوستلۇق دېھقانچىلىق مەيدانى بولۇپ، 1958 - يىلىنىڭ بېشىدا قۇرۇلغان. ئۇچئون خۇيزۇ ئاپتونوم‌مىيە رايونىغا قوشنا بولغىنى ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان، بۇ نام يەرلىك بىلەن بىگانىۋەن ئۆزئارا ياردەملىشىپ ئورتاق تەرەققىي قىلىپ، مەڭگۈ دوست ئۆتىمىز، دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. 1969 - يىلىنىڭ بېشىدا 101 - تۈەن دەپ ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى 7 - ئايدا ھازىرقى نامى قوللىنىلدى.

مەيداننىڭ يېرى ئېگىز - پەس بولۇپ، شەرقىي شىمالى ئېگىز، غەربىي جەنۇبى پەس، تىنما، چۆكۈندى تۈزلەڭلىك بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 650 — 700 مېتىر ئېگىز. تۈپراقنىڭ كۆپ قىسمى شورلۇق ۋە ئاق تۈپراق. ھۆل - يېغىن خېلى كۆپ، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىشى ۋە تېمپېراتۇرا پەرقى زور. كىلىماتى قۇرۇقلۇق تىپىدىكى يېرىم قۇرغاق كىلىماتقا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 8. 5، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 340 مىللىمېتىر، پارغا ئايلىنىش مىقدارى 1925 مىللىمېتىر، ئەڭ بۇرۇن قىرو چۈشۈش مەزگىلى 9 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن تارتىپ، 10 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە، ئەڭ ئاخىرقى قىرو چۈشۈش مەزگىلى 4- ئاينىڭ ئاخىرىدىن 5 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە، قىروسىز مەزگىلى 163 كۈن.

مەيدان دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىپ، دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق بىرلەشتۈرۈلگەن دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىق، ئانائەت، قاتناش، بىناكارلىق، سودا ۋە مۇلازىمەت كەسىپلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىي قىلدۇردى. دېھقانچىلىقنىڭ ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى خېلى يۇقىرى بولۇپ، چوڭ تىپتىكى ماشىنا - سايمانلىرى تولۇق، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 110 مىڭ مو (تاغلىق رايوندىكى ئوتلاقمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىشقا بولىدىغىنى 53 مىڭ 700 مو. بۇغداي، شال، كۆمىسقوناق، قىزىلچا، ئۇستىقوددۇس (خۇشپۇراق ماي ئېلىنىدىغان ئۆسۈملۈك) تېرىلىدۇ، ئۇزۇم، قوغۇن-تاۋۇز چىقىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي، شال كۆپ تېرىلىدۇ، بۇغداي كۆلىمى ئومۇمىي زىرائەت كۆلىمىنىڭ %61. 5نى، شال %25. 6نى تەشكىل قىلىدۇ، ئومۇمىي ئاشلىق ھوسۇلى 10 مىڭ تونىنىدىن ئاشىدۇ. 1700 تونىنىدىن ئارتۇق ياغلىق دان ئېلىنىدۇ. گىرىم بۇيۇملىرى ئىشلەشكە كېرەكلىك خۇشپۇراق زىرائەت تونىنىدىن ئارتۇق ياغلىق دان ئېلىنىدۇ. گىرىم بۇيۇملىرى ئىشلەشكە كېرەكلىك خۇشپۇراق زىرائەت ئۇستىقوددۇس ۋە ھاراق ئۈزۈمى ئىشلەپچىقىرىش بۇ مەيدان تېرىقچىلىقىنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى. 1990 - يىلى 2834 مو يەرگە ئۇستىقوددۇس تېرىلىپ، 1 مىليون 510 مىڭ يۈەن قىممەت يارىتىلدى. باغ ئومۇمىي كۆلىمى 1990 مو (بۇنىڭ ئىچىدە ئۈزۈمزارلىق 973 مو) بولۇپ، 1220 تونىنا مېۋە - چېۋە، 900 تونىنا ئۈزۈم ئېلىندى. كىچىك ئاق ئەتتىرگۈل، خۇڭجىشىن، ساباجىن، پىڭلىنجۇ، سابلاۋى، گۈيرىنشاڭ، لىلىڭ

قاتارلىق 30 نەچچە خىل مېۋە-سەرزە بار. چارۋىچىلىقىمۇ بەلگىلىك كۆلەمگە ئىگە بولۇپ، 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 11 مىڭ 804 تۇياقنى يەتتى. چارۋىچىلىقتا قوي، چوشقا ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇي قۇشلىرى 27 مىڭ 51گە يېتىدۇ، ھەسەل ھەرىسى 615 ساندۇق بولۇپ، 4803 كىلوگرام ھەسەل ئىلىنىدى. بېلىق بېقىلىدىغان كۆلەم 1226 مو بولۇپ، 378.8 تونىنا بېلىق ئىلىنىدى.

مەيدان سانائىتى 30 نەچچە يىل جاپالىق كۆرەش قىلىش ئارقىلىق بەلگىلىك كۆلەمگە ئىگە بولدى. قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاش، ماشىنا رېمونتچىلىقى، كۆمۈرچىلىك، ئېلېكتر، يېمەكلىك، ھاراق ئېچىتىش، بىناكارلىق، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى، تىرانسپورت قاتارلىق سانائەت كەسىپلىرى بار، بۇنىڭ ئىچىدە مەھسۇلاتى كۆپ قېتىم ئاپتونوم رايون ۋە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق - بېلىقچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ مۇپەتتىك مەھسۇلاتى دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەن ئىلى ئۈزۈم ھارىقى زاۋۇتى مەيدان سانائىتىنىڭ پەخرى، 90 - يىللارنىڭ باشلىرىدا بۇ ھاراقنىڭ يىللىق سېتىلىش مىقدارى 800 تونىنىدىن ئاشتى ھەم ئىستېمالچىلارنىڭ ياقتۇرۇشىغا مۇيەسسەر بولدى. 1990 - يىلى مەيداننىڭ سانائىتى، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 14 مىليون 540 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى %23.4نى، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى %26.6نى ئىگىلىدى؛ ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 16 مىليون 360 مىڭ يۈەن بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 1 - كەسىپنىڭ %66.8نى، 2 - كەسىپنىڭ %14.5نى، 3 - كەسىپنىڭ %18.7نى ئىگىلىدى. 14 مەكتەپ بولۇپ بۇنىڭ 3ى ئوتتۇرا مەكتەپ، ئوقۇغۇچىسى 902؛ 11 باشلانغۇچ مەكتەپ بولۇپ، ئوقۇغۇچىسى 2447، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 263. 1978 - يىلى ئالىي مەكتەپلەرگە ئىمتىھان بېرىش تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن بۇيان، بۇ مەيداندىن 140 ئوقۇغۇچى ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكومىلاردا ئوقۇدى. تۇەن - مەيدان دوختۇرخانىسىدا 79 تېببىي خادىم، 84 كاربۇات بار. لېيەندۇيلەردە 19 شىپاخانا، 31 تېببىي خادىم بار. مەيدان ئورگىنى تۈرۈشلۇق جايدا پوچتا - تېلېگراف تارماق ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ تىجارەت ئورنى بار.

يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىنىڭ سانائىتى - قۇرۇلۇش تۇەنى بۇ تۇەننىڭ تەكتى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئەڭ بۇرۇن غۇلجا ناھىيە تەۋەسىگە كىرىپ ئورۇنلاشقان شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئالاقە تۇەننىڭ 1 -، 2 - يېگىلىرى ئىدى. 1952 - يىلىنىڭ باشلىرىدا بۇ قىسىم بەشدۆڭگە يۇرۇش قىلىپ بوز ئۈستىگىنى ئۆزارتىپ، 8000 مو بوزيەر ئاچتى. شۇ يىلى ئۇنىڭ نامى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 5 - جۇن 15 - شىسىنىڭ ئالاقە تۇەنى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1953 - يىلىنىڭ باشلىرىدا يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىنىڭ 11 - تۇەنگە ئۆزگەرتىلدى. 1955 — 1956 - يىللىرى بۇ تۇەندىكىلەرنىڭ كۆپ قىسمى كۇنەس ناھىيىسىگە يۆتكىلىپ كېتىپ، بۇ يەردە بىر لېيەنلا قالدى. 1957 - يىلى يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىنىڭ ئەكشۇرۇش - لايىھىلەش ئەترىتى كېلىپ ئەتراپلىق پىلانلاپ، 1958 - يىلى يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىنىڭ بەشدۆڭ دېھقانچىلىق مەيدانىنى قۇردى. كېيىنكى يىلى بۇ مەيدان يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىنىڭ 11 - تۇەنى دەپ ئاتالدى. 1965 - يىلىنىڭ باشلىرى بىكتۇەن سانائىت - يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا قوشۇۋېتىلىپ 14- تۇەن دەپ ئاتالدى. 1969 - يىلى سانائەت 2 - شىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندا يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، 102 - تۇەن دەپ ئاتالدى. كېيىنكى يىلى يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىنىڭ سانائىت - قۇرۇلۇش تۇەنگە ئۆزگەرتىلدى، ئۇ ئاساسەن شى تەۋەسىدىكى بىناكارلىق قۇرۇلۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. بوزيەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىۋاتقان بىر قىسىم لېيەندۇيلىرى دېھقانچىلىق تارماق مەيدانى، دېھقانچىلىق يېگى قاتارلىق نامىلاردا يەنىلا مۇشۇ تۇەنگە تەۋە بولۇپ كەلدى. 1986 - يىلى بەشدۆڭ دېھقانچىلىق مەيدانىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، سانائەت - قۇرۇلۇش تۇەننىڭ ئورگىنى غۇلجا شەھىرى باغچا يولى 2 - كوچىغا كۆچۈپ كەتكەن بولسىمۇ، يەنىلا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ كەلدى.

تۇەن ئورگىنى غۇلجا شەھىرىگە كۆچۈپ كەتكەندىن كېيىن پارتكوم ئىشخانىسى، مەمۇرىي ئىشلار، ئەمگەك-

ماڭاش، مالىيە، مۇپەتتىش، سۇيەت نازارەتچىلىكى، تەشۋىقات، ماڭارىپ، قوغداشتىن ئىبارەت 8 بۆلۈم، ئىشخانا تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭ قارمىقىدا 6 بىناكارلىق - قۇراشتۇرۇش شىركىتى، كۆمۈر كان (چاپچال ناھىيە تەۋەسىدە)، سۇۋالغۇ زاۋۇتى، دوختۇرخانا (غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دائىمتۇ يېزىسىدا بىرى، بەشدۆڭ يېزىسىدا بىرى بار)، پەرزەنتلەر مەكتىپى بار (بەشدۆڭ دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى)، كارخانا سالاھىيەت جەھەتتە 2 - دەرىجىلىك تاشيول كۆۋرۈكى، 3 - دەرىجىلىك قۇرۇلۇش - قۇراشتۇرۇش كارخانىسىغا كىرىدۇ.

بۇ تۆۋەن قۇرۇلغان 20 نەچچە يىلدىن بۇيان يېزا ئىگىلىك 4 - شىسى ۋە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىغا زور تۆھپە قوشتى. ئۇ غۇلجا - موڭغۇلكۆرە تاشيولى، ئالمالى چېگرا مۇداپىئە تاشيولى، كۆنەس قاپچىغاي 3 - 4 - دەرىجىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى، نىلقا سىكۇ 1 - دەرىجىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، مايتاغ پولات زاۋۇتى، ئىلى شېكەر زاۋۇتى، ئىلى يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، توقۇزتارا. كۆنەس تاشيولى، قورغاس تاشقى سودا بىناسى، يېزا ئىگىلىك 4 - شى ئىشخانا بىناسى، خۇاچېڭ مېھمانخانىسى قاتارلىق چوڭ - چوڭ قۇرۇلۇشلارنى قىلدى.

تۆۋەنكى 1990 - يىلدىكى ئومۇمىي نوپۇسى 4219.

بەشدۆڭ دېھقانچىلىق مەيدانى　ئۇ ناھىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي چېتىدە، ئابرال تېغىنىڭ ئېتىكىدە جايلاشقان. شەرقتە نىلقا ناھىيىسىنىڭ بىجى چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن، جەنۇبتا ئىلى دەريا‌سى ئارقىلىق يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىنىڭ 73 - تۆۋەنى بىلەن، غەربتە قاش يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدان ئورگىنى بەشدۆڭدە، ناھىيە بازىرىغا 65 كىلومېتىر، غۇلجا شەھىرىگە 73 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ مەيدانىنىڭ يەرلىرى پەلەمپەي شەكىللىك يەر ۋە دەريا ساھىلىدىن ئىبارەت 2 چوڭ تېپقا بۆلۈنىدۇ. پەلەمپەي شەكىللىك يېرىنىڭ شىمالى ئېگىز، جەنۇبى پەس بولۇپ، ئابرال تاغ ئالدى تىنىملىق يەر ئىلى دەريا‌سىنىڭ شىمالى قىرغىقىچە سوزۇلغان. دېگىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 900 — 945 مېتىر كېلىدۇ. ئەڭ چەت ياقىسى ئىلى دەريا‌سى يۈزىدىن 15 — 20 مېتىر ئېگىز. ئوتتۇرىچە يانتۇلۇقى ‰26، تۆپرىقى قېلىن، خېلى مۇنبەت. دەريا ساھىلى ئىلى، قاش دەريالىرى قوشۇلىدىغان جايغا توغرا كېلىدۇ، شەرقى ئېگىز، غەربى پەس، ئوتتۇرىچە يانتۇلۇقى ‰3، يەر يۈزى ئىلى دەريا‌سىنىڭ يۈزىدىن 2 — 5 مېتىر ئېگىز. تۆپراق قاتلىمىنىڭ قېلىن - نېپىزلىكى ئوخشاش ئەمەس، تۆپراق ئاستى شېغىللىق. تۆپراق تەركىبىدە قۇم، شور كۆپ، يەر ئۈستى ۋە يەر ئاستى سۇيى مول. كىلىماتى مۆتىدىل بەلۋاغنىڭ قۇرۇقلۇق تىپىدىكى يېرىم قۇرغاق، يېرىم قۇملۇق كىلىماتىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8.1℃، تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى 37.6℃-، يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 37.4℃؛ يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 340 ملليمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 164 كۈن. كۈن نۇرى يېتەرلىك بولۇپ، ئىسسىقلىق بايلىقى مول. سۇ مەنبەسى كۆپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىققا ئەڭ باب كېلىدۇ.

بەشدۆڭدە ھەربىيلەرنىڭ بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇشى 1952 - يىلى باشلاندى. بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئىجرا قىلغان جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 5 - جۇن 15 - شىسى ئالاقە تۆۋەنىنىڭ سابىق 5 - لىيەنىدىكى 511 كوماندىر، جەڭچى شۇ يىلى 22 مىڭ 444 مو يەرگە زىرائەت تېرىدى. بۇ يەرنىڭ كۆپ قىسمى دەريا ساھىلى بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى، تېرىقچىلىق تېخنىكىسى ۋە يول ياساش ۋەزىپىسى قاتارلىقلار تۆپەيلىدىن، بىرلىك ھوسۇلى ئاران 50 كىلوگرام بولدى. كېيىنكى يىلى دەريا ساھىلىنى تاشلاپ، 4373 مو يەرگە ئاشلىق تېرىپ، بىرلىك ھوسۇلىنى ‰60 ئاشۇرۇپ، ھەربىي رايونىنىڭ «مول ھوسۇل مۇكاپاتى»غا ئېرىشتى. 1958-يىل 11 - ئاينىڭ 17 - كۈنى يېزا ئىگىلىك 4 - شى پارتكومى 50 - تۆۋەندىن كادىر ئۆۋەتىپ، يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىنىڭ 11 - تۆۋەندىن قېلىپ قالغانلار ئاساسىدا بەشدۆڭ دېھقانچىلىق مەيدانىنى قۇردى (ئىشچى - خىزمەتچىسى ئاران 72 ئىدى)، كېيىنكى يىلدىن باشلاپ خۇبېيدىن چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىشكە كەلگەن ياشلار ۋە ئۆزلۈكىدىن شىنجاڭغا ئېقىپ چىققان ياشلار قوشۇلۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىسى بارغانسېرى كۆپەيدى.

شۇ يىلى 6 - ئايدا دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئەسلىدىكى يېزا ئىگىلىك 4 - شى 11 - تۈەنى دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن سانائەت 2 - شىسىگە قوشۇۋېتىلگەن ياكى يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن 11 يىلدا بۇ تۈەن دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلدى، ئۇ بۇ جەريانداً سانائەت 2 - شىسى 14- تۈەنىنىڭ بەشدۈڭ دېھقانچىلىق مەيدانى، يېزا ئىگىلىك 4 - شىسى سانائەت - قۇرۇلۇش تۈەنىنىڭ دېھقانچىلىق يېگى، سانائەت - قۇرۇلۇش تۈەنىنىڭ شۇبە دېھقانچىلىق مەيدانى دېگەن نامىلار بىلەن ئاتالدى. 1986 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى بۆلۈنۈپ چىقىپ ھازىرقى نامى مۇقىملاشتى. ئۇ يىلى دەرىجىلىك بولۇپ، قارىسىقىدا 3 دېھقانچىلىق لېيەنى، بىر چارۋىچىلىق لېيەنى بار. 1990 - يىلى مەيدانىنىڭ نوپۇسى 1557 بولۇپ، خەنزۇلار مۇتلەق كۆپ سانلى ئىگىلىدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى ئىچىدە ئاز ساندا قازاق، ئۇيغۇر، موڭغۇل، خۇيزۇلار بار.

مەيدانىنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 27 مىڭ 580 مو بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 7600 مودىن ئارتۇق. مەيدان دېھقانچىلىقىنى ئاساس قىلىپ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپنى ئومۇميۈزلۈك تەرەققىي قىلدۇردى. مەيدان ئاساسەن بۇغداي، كۆممىقوناق، شال، قىزىلچا، قۇلماق، جۈگىي دورا ماتېرىياللىرى قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىدۇ. 1990 - يىلى 7900 مو يەرگە زىرائەت تېرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق زىرائىتى 5250 مو بولۇپ، ئاشلىق ھوسۇلى 1394 تونىغا، بىرلىك ھوسۇلى 265.5 كىلوگرامغا يەتتى. يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 5083كە يەتتى. سانائەتنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى ناھايىتى ئاز بولۇپ، كىچىك تىپتىكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە ئاشلىق، ياغلىق دان، قۇلماق قاتارلىق قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاش ھەمدە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش قاتارلىق سانائەت تۈرلىرىلا بار. شۇ يىلى سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 590 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 460 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 95%نى ئىگىلىدى.

بەشدۈڭ دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ماتارىپ ئىشىنى بۇرۇن يېزا ئىگىلىك 4 - شىسى سانائەت - قۇرۇلۇش تۈەنىنىڭ پەرزەنتلەر مەكتىپى ئۈستىگە ئالغانىدى، شۇ يىلى 2 - لېيەندە ئايرىم تەسىس قىلىنغان بەشدۈڭ دېھقانچىلىق مەيدانى پەرزەنتلەر مەكتىپى قۇرۇلدى، شۇنىڭدىن كېيىن سانائەت - قۇرۇلۇش تۈەنى پەرزەنتلەر مەكتىپىمۇ بۇ مەيدانغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1990 - يىلى بۇ مەيداندا باشلانغۇچ ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپلىرى بار 3 مەكتەپ بولۇپ، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 54، ئوقۇغۇچى 817. داۋالاش - سەھىيە ئىشلىرىمۇ سانائەت - قۇرۇلۇش تۈەنىنىڭ باشقۇرۇشىدا ئىدى، مۇستەقىل مەيدان بولغاندىن كېيىن خېلى يىللارغىچە ئۈزگەرتىلمىدى (1998 - يىلى سانائەت - قۇرۇلۇش تۈەنى دوختۇرخانىسىنىڭ بەشدۈڭدە قالغان بىر قىسمى دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى).

بەشدۈڭدە پوچتا - تېلېگراف پونكىتى ۋە يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ۋاكالەتخانىسى بار.

2. يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرى

دولان دېھقانچىلىق مەيدانى بۇ مەيدان ناھىيىنىڭ جەنۇبىدا بولۇپ، مەيدان ئورگىنى تۇرۇشلۇق چاۋياڭ يېگى كەنتى ناھىيە بازىرىغا 35 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئۆلكە يولى 220 - لىنىيىسى (غۇلجا - بايتوقاي ناشبولى) گە تۇتىشىپ تۇرىدۇ. شەرقتە ۋە جەنۇبتا يېگىستام يېزىسى بىلەن، غەربتە ئارائۆستەڭ يېزىسى بىلەن، شىمالدا ئۈچئۇن خۇيزۇ يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، كۆلىمى 35.3 كۋادرات كىلومېتىر، بۇنىڭدىن باشقا ناغلىق رايوندا 42 مىڭ 600 مو تەبىئىي ئوتلاق بار. مەيدان بويىچە 1109 ئائىلە، 5821 نوپۇس بار. ئۇلار ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ قاتارلىق 14 مىللەتتىن تەركىب تاپقان، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 3470 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 60% نى، خەنزۇ 1474 بولۇپ، 25% نى ئىگىلەيدۇ.

بۇ مەيدان ئەسلى ئىلى رايونلۇق دېھقانچىلىق مەيدانى بولۇپ، 1953 - يىل 4 - ئايدا غۇلجا شەھىرىنىڭ بايكۆل دېگەن يېرىدە قۇرۇلغان. 1956 - يىلى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ئۇلگە دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1957 - يىل 3 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 5 - رايونى دولانيوزىگە كۆچۈرۈلدى، نامى ئىلى ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش مەيدانى دەپ ئۆزگەرتىلىپ، ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق باشقارمىسىغا تەۋە قىلىنىدى. كېيىنكى يىلى تۇرۇشلۇق يەرنىڭ نامى بىلەن دولان دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئاتالدى. 1976 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك دولان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئاتالدى. بۇ مەيدانغا 4 دېھقانچىلىق ئەترىتى، بىر چارۋىچىلىق ئەترىتى قارايدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە بىر كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتنى ۋاكالىتەن باشقۇرىدۇ.

دولان دېھقانچىلىق مەيدانى ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىدىكى تۇزلەڭلىككە جايلاشقان، ئېگىز يەرلىرىدۇ، پەس يەرلىرىدۇ بار. يېرى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا قىيپاش سوزۇلغان، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 688 — 733 مېتىر. كىلىماتى مۆتىدىل بەلۋاغنىڭ يېرىم چۆل كىلىماتىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8.5℃، ھۆل - يېغىن مىقدارى 340 مىللىمېتىر. كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى زور، قىروسىز مەزگىلى 163 كۈن.

مەيدان دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىپ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. تېرىلغۇ يېرى 39 مىڭ مو بولۇپ، ئىنتىپاق ئۆستىگىنىڭ غول تارمىقى بولغان جەنۇبىي تارماق ئۆستىگى (يەنى دولان غول ئۆستىگى) بىلەن سۇغىرىلىدۇ. يىللىق ئاشلىق ھوسۇلى 16 مىڭ تونىنىدىن، چارۋا مال 15 مىڭدىن، بەرپا قىلىنغان ئورمان 5000 مودىن ئاشىدۇ. قوشۇمچە باقمىچىلىق كەسىپىدە قارا گۆشلۈك دولان ئاق چوشقىسى داڭلىق. ئۇن، ياغ تارتىش، ھاراق ئېچىتىش، كۆمۈر قېزىش، خۇمدان، رېمونتچىلىق، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش قاتارلىق سانائەتلىرى بار. دېھقانچىلىقنىڭ ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى خېلى يۇقىرى بولۇپ، چوڭ، ئوتتۇراھال تراكتوردىن 40ى بار، دېھقانچىلىق سايمانلىرى تولۇق. بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 4 باشلانغۇچ مەكتەپ بار، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 100دىن ئاشىدۇ، ئوقۇغۇچى ئازكەم 1000غا يېتىدۇ. مەيدان شىپاخانىسىنىڭ مۇئەسسەسلىرى بىرقەدەر تولۇق، كىچىك ئوپېراتسىيىنى قىلالايدۇ ۋە ئادەتتىكى كېسەللىكلەرنى داۋالىيالايدۇ. 12 تېببىي خادىم، 10 كارىۋات بار. يەنە پوچتا - تېلېگراف پونكتى، بىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ تىجارەت بۆلۈمى بار.

ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى بۇ مەيدان ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىدە بولۇپ، مەيدان ئورگىنى تۇرۇشلۇق جاي — ئارابوز (تەبئىي بازار) ناھىيە بازىرىغا 23 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقتە ئونيار يېزىسى بىلەن، جەنۇبتا خەلق ئۆستىگى ئارقىلىق ئۈچئون خۇيزۇ يېزىسى بىلەن، غەربتە ئەۋلىيا، چۆلۈقاي يېزىلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شىمالى ئېدىرلىققا تۇتىشىدۇ. دۆلەت يولىنىڭ 218 - لىنىيىسى بولغان غۇلجا - كۇنەس تاشيولى مەيدانىنىڭ جەنۇبىي قىسمىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، قاتناش قولايلىق.

بۇ مەيدانىنى قۇرۇشقا 1958 - يىلى تەييارلىق كۆرۈلگەنىدى، 1959 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلدى. ئۇ چۆلۈقاي بىلەن يېقىن بولغاچقا چۆلۈقاي باغۇەنچىلىك مەيدانى دەپ ئاتالدى. ئۇ چاغدا شىنجاڭ بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش نازارىتىگە قارايتتى. كېيىنكى يىلى 8 - ئايدا ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1961 - يىلى دېھقانچىلىق نازارىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، ئىلى بىزا ئىگىلىك مەكتىپىنىڭ تەجرىبە مەيدانى قىلىنىدى. 1963- يىلى بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش نازارىتىگە، كېيىنكى يىلى ئىلى ئوبلاستلىق مەيدان باشقۇرۇش باشقارمىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، 1970 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، ناھىيىگە قاراشلىق يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى قىلىنىدى. 1978 - يىلى مەيدان تۇرۇشلۇق يەرنىڭ نامى بىلەن ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئاتالدى (1997 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق ھازىرقى نامى قوللىنىلدى). 1990 - يىلغا كەلگەندە 7 دېھقانچىلىق ئەترىتى (پونكتى)، بىر چارۋىچىلىق ئەترىتى، بىر ماشىنا - تېلېكتر

شىركىتى بار بولدى، مەيدانغا بىۋاستە قاراشلىق ئىش بېجىرىش ئاپپاراتلىرى ھەمدە پونكىت، ئىش گورۇپلىرى تولۇق، مەيدانلىق ئومۇمىي كۆلىمى 37.59 كۋادرات كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىشقا بولىدىغان يەر 38 مىڭ 850 مو، ئوتلاق 50 مىڭ 200 مو (كۆزلەك، كۆكلەم 27 مىڭ 700 مو، ياپلاق 22 مىڭ 500 مو)، مەيداندا 1295 ئائىلە، 6349 نوپۇس بار. ئۇلار ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، ئۆزبېك، تاتار، رۇس، قىرغىزدىن ئىبارەت 9 مىللەتتىن تەركىب تاپقان. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 3275 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 51.6%نى، خەنزۇ 1986 بولۇپ، 31.3%نى ئىگىلەيدۇ. ئەڭ بۇرۇنقى خەنزۇ ئىشچى - خىزمەتچىلەر 60-يىللارنىڭ باشلىرى خۇبېي، جياڭسۇدىن چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياشلار.

ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە ئونىڭ ئەتراپى چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئاساسەن ئۇيغۇرلار ئۆزلەشتۈرگەن جايلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۆزلەشتۈرۈلۈش تارىخى 200 يىلدىن ئاشىدۇ. تارىختىكى ئارابۇز رايونى كۆلىمى خېلى زور بولغان ئۇيغۇرلار ئۆزلەشتۈرگەن كەنت بولۇپ، پولاتيۈزى، تۈرپان مەھەللىسى دېگەن نامىلار بىلەن ئاتالغان. ئىلىنى 10 يىل بېسىپ ياتقان چارروسىيە «ئۆزگەرتىلگەن جۇڭگو — چارروسىيە ئىلى شەرتنامىسى» بويىچە 1883 - يىل 4 - ئايدا چېگىپ كېتىدىغان چاغدا ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ھەيدەپ چېگىپ كەتكەندىن كېيىن تاشلىنىپ قالغان، مىنگو مەزگىلىگە كەلگەندە قايتىدىن گۈللەندى.

مەيدان يېرى تاغ ئالدى يەلپۈگۈچسىمان تىنىما بولۇپ، ئىلى دەريا سىستېمىسىدىكى 3 - دەرىجىلىك پەلەمپەي يەرگە كىرىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 240 — 849 مېتىر ئېگىز بولۇپ، يانتۇلۇقى 2%كە يېتىدۇ، بوران كۆپ چىقىدۇ، يامغۇر ئاز ياغىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 3.9℃، يىغىندا تېمپېراتۇرىسى 3500℃ — 3600℃. ھۆل - يېغىن مىقدارى 340 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 164 كۈن. كىلىماتى يېرىم قۇرغاق يېرىم چۆل كىلىماتىغا كىرىدۇ. تۈپرىقى بىنەم ئاق تۈپراق ۋە سۇلۇق ئاق تۈپراقتىن ئىبارەت 2 چوڭ خىلغا بۆلۈنىدۇ. تۈپرىقى تەركىبىدە ساغۇچ كۆلرەك توپا، سېرىق كۆلرەك توپا، قارا چىلان توپا، سېغىز توپا، قوڭۇرۇك توپا ۋە باشقىلار بار. تۈپراق قاتلىمىنىڭ قېلىنلىقى 1 — 2 مېتىر بولۇپ، ئاشلىق، ياغلىق دان ۋە ئىقتىسادىي زىرائەتلەرگە باب كېلىدۇ. شىمالىي تاغ قاپتىلى تەتۈر تېمپېراتۇرا بەلۋېغى ئورمانچىلىق، باغۋەنچىلىككە باب كېلىدۇ. ياشلار ئۆستىگى بىلەن توقاي ئۆستىگى مەيداندىن ئېقىپ ئۆتىدۇ، سۇغىرىش ئىنتايىن قولايلىق، مەيدانىنىڭ 29 مىڭ 547 مو يېرى ياشلار ئۆستىگىدىن، 8000 مو يېرى توقاي ئۆستىگىدىن سۇغىرىلىدۇ.

1985 - يىلى ئائىلە دېھقانچىلىق مەيدانى شەكىلدىكى مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئىقتىسادى تېز تەرەققىي قىلىپ، تېرىقچىلىق سەۋىيىسى ئۆستى، باقمىچىلىقى يۈكسەلدى. تۇخۇم مىقدارى يىلسېرى ئېشىپ، شىمالىي شىنجاڭنىڭ جاي جايلىرىدا بازار تاپتى. ئاشلىق، ياغلىق دان پىششىقلاش، بوغۇز، پەنەركە ئىشلەش ۋە باشقا سانائەتلىرى بار. 1990 - يىلى ئاشلىق ھوسۇلى 18 مىڭ تونىغا، قولدا قالغان چارۋا 1659غا يەتتى. سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 20 مىليون يۈەندىن ئاشتى. دېھقانچىلىقنىڭ ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى خېلى يۇقىرى بولۇپ، 30 نەچچە چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور، 3 كومبايىن بار. دېھقانچىلىق سايمانلىرى تولۇق، ئىلمىي تېرىقچىلىق قىلىش سەۋىيىسى خېلى يۇقىرى. 2 ئوتتۇرا مەكتەپ، 3 باشلانغۇچ مەكتەپ بولۇپ، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى ئازكەم 100گە يېتىدۇ، ئوقۇغۇچى 1000دىن ئاشىدۇ. 21 دوختۇر، سېستىرا بار، ئۇلارنىڭ 15ى مەيدان شىپاخانىسىدا ئىشلەيدۇ، 12 كېسەل كارىۋېتى بار. مەھەللىلەرنىڭ ھەممىسىدە داۋالاش پونكىتى بولۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كېسەل كۆرسىتىشى ئىنتايىن قولايلىق. يەنە پوچتا - تېلېگراف پونكىتى، يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ تىجارەت ئورنى بار.

II باب

ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى

1 §. يەر ئىسلاھاتى

1. يەرلەرنىڭ ئىگىلىنىشى ۋە ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش شەكلى

يەر ئىسلاھاتىدىن بۇرۇن ناھىيىدىكى تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى پومېشچىكلارنىڭ قولىدا ئىدى. يەر ئىسلاھاتىدا ئىگىلەنگەن ماتېرىيالغا ئاساسلانغاندا، ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى 690 پومېشچىك، باي دېھقان ئائىلىسى ئىگىلىگەن يەر 408 مىڭ مو؛ 7132 كەمبەغەل، يالالانما دېھقان ئائىلىسى، ئىگىلىگەن يەر 148 مىڭ 300 مو بولغان. يەرلەرنىڭ مەركەزلىشىشى گەۋدىلىكىرەك بولغان دادامتۇ كەنتىدە نوپۇسىنىڭ 65% نى ئىگىلەيدىغان پومېشچىك، باي دېھقانلار تېرىلغۇ يەرنىڭ 60% نى ئىگىلىگەن. ئاراڭۇستەك كەنتىدە 5 پومېشچىك، بىر باي دېھقان ئائىلىسى تېرىلغۇ يەرنىڭ 85% نى ئىگىلىگەن. 39 يالالانما دېھقان ئائىلىسىنىڭ بىر پۈتمۈ يېرى بولمىغان.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەرقايسى قاتلاملارنىڭ يەر ئىگىلەش ئەھۋالى

جەدۋەل: 4 — 1

تەركىبى / خىللىرى	پومېشچىك	باي دېھقان	ھاللىق ئوتتۇرا دېھقان	ئوتتۇرا دېھقان	كەمبەغەل دېھقان	يالالانما دېھقان	مۇنەررەن	باشقىلار	جەمئىي
ئائىلە سانى	349	341		2934	3807	3325	339	525	11620
نوپۇسى	2704	2513		14581	16643	11618	1215	2625	51899
ئۇلكە يەر	24630.1	9893.2	4209.1	25485.1	12501.1	1249	158.1	1014.2	79139.9
بىتام	927.2	223	90.2	468.1	477.3	132	6.2	344.2	2668.2
بىدىلىك	1041.2	573	179.2	104.1	691	120	5.1	579.1	3292.7
باغ	319	106	44.1	119.3	122.2	40	5.2	57.2	813
باشقا يەرلەرنى تېرىقچىلىققا قىلىنىدىغان يەر	5252.2	3465.1	610.1	6423.2	1483	55.1	15	4414.3	21718
جەمئىي	35222.7	17114.3	5132.7	50114.8	35724.6	16539.1	1743.6	9559	171150.8

ئىزاھ: جەدۋەل 1952 - يىلى يەر ئىسلاھاتى ۋاقتىدىكى ستاتىستىكا بويىچە ئىشلەندى، تېرىلغۇ يەر سېلىنغان ئۇرۇق مىقدارىغا قاراپ ھېسابلاندى، بىر خو 5 موغا تەڭ.

ناهيىدىكى كۆپلىگەن نامرات دېھقانلاردا يەر بولمىغاچقا، پومېشچىكلارنىڭ يېرىنى ئىجارىگە ئېلىپ تېرىپ جان باقاتتى، ئۇلار پومېشچىكلارنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ئوبيېكتى شۇنداقلا پومېشچىكلار مال دۇنياسىنىڭ ئاساسىي كېلىش مەنبەسى ئىدى.

پومېشچىكلار دېھقانلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشتا يېرىنى ئىجارىگە بېرىش، يالاپ ئىشلىتىش، جازانىخورلۇق قىلىش ۋە دىندىن پايدىلىنىش يوللىرىدىن پايدىلىناتتى، ئىجارىگە بېرىش، يالاپ ئىشلىتىش بىرقەدەر ئومۇملاشقانىدى. ئىجارىگە بېرىشنىڭ ئورتاقلىشىش ۋە جانلىق ئىجارىگە بېرىش شەكىللىرى بار ئىدى، ئورتاقلىشىش كۆپرەك قوللىنىلاتتى. بۇنىڭدا پومېشچىكلارنىڭ كۆپ قىسمى يەر، ئۇرۇق، سايمان ۋە ئۇلاغ قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى بېرەتتى، دېھقانلار تېرىيتتى، ھوسۇلنى ئۇلۇش بويىچە بۆلەتتى. جانلىق ئىجارىدە دېھقانلار پومېشچىكلارنىڭ يېرىنى ئىجارىگە ئالاتتى، ھوسۇلنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ ئىجارە ھەققى تۆلەيتتى، ئىجارە ھەققى ئادەتتە ئومۇمىي ھوسۇلنىڭ 20% گە تەڭ بولاتتى.

يالاپ ئىشلىتىش ۋاستىسى تولىمۇ قەبىھ ئىدى. پومېشچىكلار ناھايىتى ئاز ھەق بىلەن دېھقانلاردىن يىللىقچى يالايتتى، پۈتۈم ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئەركىنلىكىنى بوغاتتى. پۈتۈمدىكى بەلگىلىمە بويىچە پومېشچىكلارنىڭلا يىللىقچىلارنى ئىشتىن بوشىتىش ھوقۇقى بولاتتى، يىللىقچىلارنىڭ ئىشتىن بوشىنىش ھوقۇقى بولمايتتى، يىللىقچىلار ئىش ھەققىنى ئالمىسا بولاتتى، لېكىن ئىشلىمىسە بولمايتتى. يىللىقچىلار ئىش ھەققى بەلگىلىك يىللىقچى، يىلى چەكلىك يىللىقچى، «كۆيئوغۇل» يىللىقچى، «ئاسراندى» يىللىقچى، ئاتا مىراس يىللىقچى دېگەن تۈرلەرگە بۆلۈنەتتى. ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ئىنتايىن جاپالىق بولۇپ، بەزىلىرى بىر ئۆمۈر ئىش ھەققىنى ئالالمايتتى، بەزىلىرى ئىش ھەققىنى ئالىدىغان چاغدا پومېشچىكلار قارا ھىساب كۆرسىتىپ ئوغرى، باسقۇنچى، بۇزغۇنچى دېگەنگە ئوخشاش بەدنامىلارنى چاپلاش، قىمار ئويناشقا قىستاش، قىزىقتۇرۇش ئارقىلىق ئىش ھەققىنىڭ كۆپ قىسمىنى قايتىپ قالاتتى ياكى بەرمەيتتى، ھەتتا قۇرۇق قول ھەيدەپ چىقىراتتى.

جازانىخورلۇقمۇ پومېشچىكلار دائىم قوللىنىدىغان ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش شەكلى ئىدى. جازانىخورلۇقنىڭ ئاشلىق بىرىپ تۇرۇپ ئاشلىق ئېلىش، ئاشلىق بىرىپ تۇرۇپ ئىشقا سېلىش، ئاشلىق بىرىپ تۇرۇپ قوي ئېلىشقا ئوخشاش شەكىللىرى بار ئىدى. ئۇسۇمى ئادەتتە بىر ھەسسىدىن ئارتۇق بولاتتى. كۆپلىگەن دېھقانلار «قىينىچىلىقتىن ئۆتۈۋېلىش» ئۈچۈن پومېشچىكلاردىن يۇقىرى ئۇسۇملۇك قەرز ئېلىشقا مەجبۇر ئىدى. كۈزدە قەرز ئۇسۇمى خۇددى قارنى دوملاتسا دوملاتقانسېرى يوغىنىغاندەك كۆپىيىپ كېتىپ، دېھقانلار خانۇەيران بولاتتى.

دىنىي ئېكسپىلاتاتسىيە ئاساسەن يۇقىرى تەبىقىدىكى دىندارلارنىڭ ئەكسىيەتچىل ھاكىمىيەت بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئېغىز - بۇرۇن يالىشىپ، پۇقرالارنى ئورتاق تالان - تاراج قىلىش ۋاستىسى ئىدى. بۇنداق ئېكسپىلاتاتسىيىنىڭ شەكىللىرى خىلمۇخىل ئىدى. ئۇنىڭ ناھىيە تەۋەسىدە ئۇشرە (ھەر ئائىلە ھوسۇلىنىڭ 10دىن بىرىنى يەنى 10% نى مۇشۇ سېلىققا تۆلەيتتى)، سودا بېجى، تۇياق بېجى، بېدە بېجى، باغ بېجى دېگەنگە ئوخشاش تۈرلىرى بار ئىدى. يۇقىرى قاتلام دىنىي زاتلار مەسچىت، دىنىي مەكتەپ، مازارلارنىڭ ۋەخپىلىرىنى دېھقانلارغا ئىجارىگە بېرىپ نەپ ئالاتتى. ئۇنىڭدىن باشقا دېھقانلار ئۆلۈم - يېتىم، توي - تۆكۈن، ئەرز - شىكايەت، مىراسلىرىنى بىرتەرەپ قىلىش، ھېيت - ئايەم، خەتمە توي، ئات قويۇش قاتارلىق ئىشلاردا ئىمامغا پۇل، قوي، رەخت، ئاشلىق قويۇاتتى، بۇ سېلىقلار نامرات دېھقانلارنى تېخىمۇ نامراتلاشتۇرۇۋېتەتتى.

2. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەر مىللەت خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش كۈرەشلىرىنى ئېلىپ بارىدى،

بەگلىك، يۆزبېشى تۆزۈمىدىكى كونا فېئودال ھاكىمىيەتنى يىكار قىلدى، ئورتاقلىشىش، يالاش مۇناسىۋەتلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ پومېشچىكلارنىڭ ئورتاقچىلىقنى يولسىز يىكار قىلىشىنى ۋە يىللىقچىلارنى خالىغانچە بوشىتىۋېتىشىنى چەكلىدى؛ ئالۋاڭ - ياساقلارنى يىكار قىلىپ، دېھقانلارنىڭ سېلىقىنى ئەقىلگە مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ، پومېشچىكلارنىڭ ھۆكۈمەت ئېلىشقا تېگىشلىك پاراڭنى دېھقانلارغا يۆكلەپ قويۇشنى چەكلىدى؛ سۇ باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ، دېموكراتىك ئاساستا سۇ باشقۇرۇشنى يولغا قويۇپ، پومېشچىكلارنىڭ سۇ ئىشلىتىش جەھەتتىكى ئىمتىيازىنى چەكلىدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا خەلق ھۆكۈمىتى زور مىقدارىدا قەرز پۇل، سايمان، ئۇرۇق تارقاتىش، دېھقانلارغا رەھبەرلىك قىلىپ سۇ قۇرۇلۇشى قىلىش، دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش قىينىچىلىقىغا ياردەم بېرىش ئارقىلىق يەر ئىسلاھاتىغا پۇختا ئاساس سالدى. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا، ناھىيىدىكى 7 دېھقانچىلىق رايونىدا 485 مىڭ 412.47 كىلوگرام ئىجارە ھەققى كېمەيتىلدى، ئارتۇق ئېلىنغان 752 مىڭ 786.61 كىلوگرام ئىجارە ھەققى قايتۇرغۇزۇلدى، ھەقسىز ئىشلىتىلگەنلەرنىڭ ئىش ھەققى 1 مىليون 672 مىڭ 631.2 كىلوگرام ئاشلىققا سۇندۇرۇلۇپ قايتۇرغۇزۇلدى، باشقىلار ئۈچۈن 2 مىليون 447 مىڭ 779.19 كىلوگرام ئاشلىق قايتۇرغۇزۇلدى. 279 مىڭ 954.6 مو يەر، 369 چارۋا، 15 قورا قايتۇرغۇزۇلدى.

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇئە بيۈروسىنىڭ شۇجىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇۋەققەت قوماندانى ۋاڭ جېن تۇرپانيۇزى يېزىسىدا 1952 - يىل 4 - ئاينىڭ 12 — 17 - كۈنىگىچە يەر ئىسلاھاتىدىن ئۈلگە كۆرسىتىش خىزمىتىنى تەكشۈردى ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلدى. ئۇ يېزىلىق ھۆكۈمەت، دېھقانلار ئۈيۈشمىسى ۋە يەر ئىسلاھاتى خىزمەت ئەترىتى كادىرلىرى يىغىنىدا «يەر ئىسلاھاتىنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇشتىكى ۋاقتىدا رايونلاردا يېزا ھەمكارلىق ئىگىلىكىنى بەرپا قىلىش» توغرىسىدا دوكلات بەردى. ئىلى رايونلۇق پارتكوم ۋە يەر ئىسلاھاتى خىزمەت ئەترىتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا قۇرۇلغان يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئاساسىدا تۇرپانيۇزى يېزىسىدا 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى دېھقانچىلىق كوپېراتىپى قۇرۇلدى. بۇ ۋىلايەت بويىچە تۇنجى دېھقانچىلىق كوپېراتىپى ئىدى. 8 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇئە بيۈروسىنىڭ 2 - قۇرۇلتېيىدا «شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىدا يەر ئىسلاھاتىنى يولغا قويۇش توغرىسىدا قارار» ماقۇللاندى. 9 - ئايدا ج ك پ ۋىلجا ناھىيىلىك كومىتېتى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ئېچىپ، شۇ يىلى 10 - ئايدىن كېيىنكى يىلى 8 - ئايغىچە ناھىيىدىكى 5 دېھقانچىلىق رايوندىكى 42 يېزىدا مۇددەت - تۇرکۈمگە بۆلۈپ يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىشنى قارار قىلدى.

1952 - يىل 10 - ئايدا باياندای، دادامتۇ، يۇقارقى پەنجىم، تۇرپانيۇزى قاتارلىق 10 يېزىدا يەر ئىسلاھاتى سىناق قىلىندى، سىناق خىزمىتى سىياسەتنى تەشۋىق قىلىش، ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىش، دېھقانلار ئۈيۈشمىلىرىنى تەرتىپكە سېلىش، تەركىبىنى ئايرىش، پومېشچىكلارنىڭ يەر، مال - مۈلۈكلىرىنى مۇسادىرە قىلىش، غەلبە مېۋىسىنى تەقسىم قىلىش قاتارلىق باسقۇچلار بويىچە ئىشلىنىپ، 1953 - يىل 2 - ئايدا ئاخىرلاشتۇرۇلدى. باشقا 32 يېزىدا 2 - ۋە 4 - ئايلاردا 2 ،، 3 - قارارلىق يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. يەر ئىسلاھاتى جەريانىدا پومېشچىك، باي دېھقانلارنىڭ 430 مىڭ مو يېرى مۇسادىرە قىلىنىپ ۋە قايتۇرۇۋېلىنىپ، 9000 دىن كۆپ يەرسىز ياكى يېرى ئاز دېھقانغا تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. ھەربىر ئادەمگە ئەڭ كۆپ بولغاندا 15 مودىن، ئاز بولغاندا 5 مودىن، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەربىر دېھقانغا 10 مودىن تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. 91 مىڭ 725 تونىنا بۇغداي مۇسادىرە قىلىنىپ، 75 مىڭ 348 تونىلىق كەمبەغەل، يالاڭاچ دېھقانلارغا تەقسىم قىلىپ بېرىلدى؛ 15 مىڭ 69.6 تونىنا ئارپا مۇسادىرە قىلىنىپ، 12 مىڭ 448.8 تونىلىق كەمبەغەل، يالاڭاچ دېھقانلارغا تەقسىم قىلىپ بېرىلدى؛ 11 مىڭ 138.4 تونىنا قوناق مۇسادىرە قىلىنىپ، 7862.4 تونىلىق كەمبەغەل، يالاڭاچ دېھقانلارغا تەقسىم قىلىپ بېرىلدى.

يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا بولغان مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىدە ۋە يېزىلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىدە تۈپ ئۆزگىرىش بولدى، دېھقانلارنىڭ يەرگە بولغان ئېھتىياجى قاندۇرۇلدى، يېزا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئازاد بولۇپ، دېھقانچىلىق پۈختا قەدەم بىلەن تەرەققىي قىلىش يولىغا ماڭدى.

غۇلجا ناھىيىسىدە يەر ئىسلاھاتى غەلبە مېۋىلىرىنىڭ تەقسىم قىلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 4 — 2

تەركىبى / خىللىرى	يالالتما دېھقان	كەمبەغەل دېھقان	ئوتتۇرا دېھقان	ئىشچى	ئىنقىلابىي قۇربان مەرىيىلەر ئائىلە تاۋابىئاتى	باشقىلار	جەمئىي
بۇغداي	723689.81	434822.57	152179.46	43268.5	13563.42	38204.97	1405728.50
ئارپا	120135.20	79533.40	2372.02	2259.75	3111.25	3438.75	210850.37
كۆمستوناق	68676.75	56712.50	19480.56	4263.66	5731.25	12729.14	167593.86
شال	62026.05	28938.75	1064.45	21615	11069.50		124713.75
تېرىق	112894.99	33804.56	10782.13	5862.25	5240	1097.15	169681.08
قىجا	22121.02	16932.57	2625.74	131		804.04	42614.37
گۈرۈچ	1003	597.70				131	1731.70
قارا ئاشلىق	148436.12	149991.81	39148.55	61701	3799	53284.25	456360.73
باشقا	43474	32891	8273	1467	650	50	86805

ئىزاھات: باشقىلار بېرلىكى باغ، ئاشلىقلىق بېرلىكى خو، بىر خو 131 جىگا باراۋەر.

§2. ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيلىشىش

1. ھەمكارلىق گۈرۈپپىسى

ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى يەر ئىسلاھاتى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشتا ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيلىشىشنى يولغا قويۇشقا دائىر سىياسىتىگە ھەمدە ئىختىيار قىلىش، تۆزۈتۇرا پايدا يەتكۈزۈش پرىنسىپىغا ئاساسەن، پۈتۈن ناھىيىدىكى دېھقان-چارۋىچىلارغا ھەمكارلىق گۈرۈپپىسى ۋە يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى قۇرۇش ھەققىدە كەڭ تەشۋىقات ئېلىپ باردى. تۇرپانيۇزى يېزىسىنى سىناق نۇقتىسى قىلىپ تاللىدى. ھەمكارلىق گۈرۈپپىسى خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ساقلاپ قېلىنغان ئاساستا ئەمگەك كۈچى، تېرىلغۇ ئۇلاغلىرى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى جەھەتلەردە لايىقلاشتۇرۇپ، بىر قىسىم دېھقانلارنىڭ كەمچىل ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى تولۇقلاپ خېلى تېز تەرەققىي قىلدى. 1952 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىدا 671 دائىملىق ھەمكارلىق گۈرۈپپىسى، 1127 پەسىللىك ھەمكارلىق گۈرۈپپىسى قۇرۇلدى. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى 1953 - يىل 2 - ئاينىڭ

15 - كۈنى «يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىشنى يولغا قويۇش ھەققىدە قارار»نى ماقۇللىدى. ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭ شۆبە بيۈروسى 2 - ئاينىڭ 24 - كۈنى چىقارغان «ئەتىيازلىق تېرىلغۇنى چىڭ تۇتۇش توغرىسىدا يوليورۇق»تا ناھىيىلەردىن ئىلگىرىكى ھەمكارلىق تەشكىلاتلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەرتىپكە سېلىش، تەرتىپكە سېلىش - ئۆستۈرۈش ئاساسىدا يېڭى ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرىنى نۇقتىلىق قۇرۇپ، ئۇلگە تىكلەپ، ئۇلگە كۆرسىتىپ كېڭەيتىشنى تەلەپ قىلدى. 3 - ئايدا ناھىيە مىقياسىدا ئەسلىدىكى ھەمكارلىق تەشكىلاتلىرىنى تەرتىپكە سېلىش باشلاندى. تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق ناھىيە بويىچە 61 دائىملىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى، 861 پەسىللىك ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ساقلاپ قېلىندى.

ساقلاپ قېلىنغان دائىملىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى ئىچىدە ئەڭ داڭلىقى ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسىنىڭ ئۇچئون كەنتىدىكى كەمبەغەل دېھقان نۇ خەيزى (ما خەيلۇڭ) نىڭ ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى بولۇپ، ئۇ ناھىيە تەۋەسىدە ئەڭ بۇرۇن يەنى 1952 - يىلى ئەتىيازدا قۇرۇلغانىدى، ئۇنىڭدا 6 ئائىلىلىك دېھقان، 305 مو شاللىق، بۇغدايلىق بار ئىدى. ئىشنى باھالاپ نومۇر قويۇش، ئۇتتۇنە - يېرىم قىلىش، كوللېكتىپ ئىشلەش، بىرتۇتاش پەرۋىش قىلىش، ئوغۇتلاشقا ئەھمىيەت بېرىش، توجۇپىلەپ تېرىقچىلىق قىلىشنى يولغا قويدى. شۇ يىلى 245 مو شالنى 10 مىڭ 400 كىلوگرام كۈنجۇرە بىلەن، بۇغدايىنى 80 ھارۋا ئورگانىك ئوغۇت بىلەن ئوغۇتلاپ، 1 - دەرىجىلىك يەرنىڭ بىرلىك ھوسۇلىنى 238 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، شۇ جايدىكى يەرلەردىن ئادەتتە ئېلىنىپ كېلىۋاتقان ھوسۇلدىن 50 كىلوگرام، ئوتتۇرا دەرىجىلىك يەرنىڭ بىرلىك ھوسۇلىنى 135 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، 24 كىلوگرام، تۆۋەن دەرىجىلىك يەرنىڭ بىرلىك ھوسۇلىنى 110 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، 37 كىلوگرام ئاشۇردى. ئومۇمىي كىرىمى بۇغدايغا سۇندۇرغاندا 66 مىڭ 15 كىلوگرامغا يېتىپ، كىشى بېشىغا 2212 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى، 4 يالالانما دېھقان ئىلگىرىكى قەرزىنى بىر قېتىمدىلا تۆلەپ تۈگەتتى. يەنە 5 مىليون 200 مىڭ يۈەن (كونا پۇل، ھازىرقى 520 يۈەندىن كۆپرەك خەلق پۇلىغا توغرا كېلىدۇ) گە 2 ئات، بىر بوقۇسا، 3 كەتمەن، بىر تىرنا ۋە باشقا دېھقانچىلىق سايمانلىرى، ئائىلە سايمانلىرى، كىيىم-كېچەك قاتارلىقلارنى سېتىۋالدى.

2. يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى

1952 - يىلنىڭ ئاخىرىدا غۇلجا ناھىيىسى ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىشنى ئىلگىرى سۈرۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا، 23 باشلانغۇچ دېھقانچىلىق كوپېراتىپى قۇردى. 1953 - يىلى ئەتىيازدىكى تەرتىپكە سېلىشتا بىرلا كوپېراتىپ يەنى تۇرپانىيۇزى يېزىسىدىكى ماخمۇت مەخسۇت كوپېراتىپى ساقلىنىپ قالدى. بۇ كوپېراتىپ 1952 - يىلنىڭ ئاخىرى قۇرۇلغان بولۇپ، 6 ئائىلىلىك دېھقان ئەزا بولدى (3 ئوتتۇرا دېھقان ئائىلىسى، 2 كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسى، بىر نامرات دېھقان ئائىلىسى)، ئۇنىڭدا 6 پۈتۈن ئەمگەك كۈچى، 14 يېرىم ئەمگەك كۈچى، 515 مو يەر (بۇنىڭ 420 موسى ئۇلكە يەر، 95 موسى بىنام)، 10 ئات، 6 ھارۋا بار ئىدى. 1953 - يىلى بۇغداي، ئارپا، كۆمىسقوناق، پۇرچاق، سۇلۇ، قىچا، قوغۇن - تاۋۇز، كەندىر، بېدە يەتكۈزدى. كىرىمنىڭ 60%نى ئەمگەك كۈچلىرىگە، 21%نى يەرگە، 15%نى ئۇلاغقا، 4%نى ھارۋىغا تەقسىم قىلدى، ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى دارامەت تەقسىماتىغا قاتناشتۇرمىدى. ئەڭ كۆپ دارامەت تەككەن ياقۇپ ئائىلىسىگە 6435 كىلوگرام، ئەڭ ئاز دارامەت تەككەن ئابدۇللا ئائىلىسىگە 4142.5 كىلوگرام بۇغداي تەگدى.

1955 - يىل 10 - ئايدا ج ك پ 7 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 6 - ئومۇمىي يىغىنى «يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش مەسىلىسى توغرىسىدا قارار» ماقۇللىدى. 1956 - يىل 6 - ئاينىڭ 16-كۈنى ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، 5 يىلدىن بۇيانقى ھەمكارلىشىش -

كوپىراتسىيىلىشىش ھەرىكىتىنىڭ تەجرىبە - ساۋاقلىرى يەكۈنلەندى، بىر قىسىم رەھبىرلىرى كادىرلاردا ساقلانغان ئوڭچىل كونسېرۋاتىپ ئىدىيە تەنقىد قىلىندى. قۇرۇلتاي پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «ئومۇميۈزلۈك پىلانلاش، رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش» تىن ئىبارەت كوپىراتسىيىلەشتۈرۈش فاكتورىغا ئاساسەن، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى كوپىراتسىيىلەشتۈرۈشنىڭ ئۆچ يىللىق يىرىك پىلانى»نى تۈزۈپ چىقتى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيىدە كوپىراتسىيىلىشىش دولقۇنى قوزغالدى. 1956 - يىلى كۈزگىچە ناھىيە بويىچە 167 كوپىراتىپ قۇرۇلدى، 12 مىڭ 382 ئائىلە كوپىراتىپقا كىردى. بۇ ناھىيەدىكى ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 91.2%نى تەشكىل قىلدى، شۇنىڭ بىلەن باشلانغۇچ كوپىراتىپ قۇرۇلۇپ بولدى.

باشلانغۇچ كوپىراتىپ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى ساقلاپ قالغانلىقى، كۆلىمى كىچىك، ئىقتىسادىي كۈچى چەكلىك بولۇپ، چوڭ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، يېگى دېھقانچىلىق مايمانلىرىنى ئىشلىتەلمەيدىغانلىقى، چوڭ - چوڭ سۇ قۇرۇلۇشلىرىنى قىلالمايدىغانلىقى، يېزا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى يەنىلا بوغۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ھەر مىللەت دېھقانلار سوتسىيالىزم خاراكتېرىنى ئالغان ئالىي كوپىراتىپ قۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. 1956 - يىلنىڭ ئاخىرى ئالىي كوپىراتىپ قۇرۇش دولقۇنى كۆتۈرۈلۈپ، ناھايىتى تېزلا 35 ئالىي كوپىراتىپ قۇرۇلدى. ئۇلارغا كىرگەن ئائىلە 7779 بولۇپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 55.53% نى ئىگىلىدى. 1957 - يىلى ئەتىيازدا ناھىيىنىڭ 7 دېھقانچىلىق رايونىدا 86 ئالىي كوپىراتىپ قۇرۇلدى. ئۇلارغا كىرگەن ئائىلە 11 مىڭ 879 بولۇپ، كوپىراتىپقا كىرگەن دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى دېھقان ئائىلىسىنىڭ 92.1%نى ئىگىلىدى. ئالىي كوپىراتىپلارنىڭ ئاق چوڭى 158 ئائىلىدىن، ئاق كىچىكى 16 ئائىلىدىن تەركىب تاپتى. كوپىراتىپلارغا 894 مىڭ 543 مو يەر، 9576 تېرىلغۇ ئۇلىغى، 2726 تۆياق چارۋا، 17 مىڭ 821 دانە چوڭ دېھقانچىلىق سايمىنى، 42 توڭمەن، 2 جۈۋاز، ئۇنىڭدىن سىرت، جادۇ، ئورغاق، چالغا، ئارا قاتارلىقلار قېتىلدى. يىل ئاخىرىدا تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق 86 ئالىي كوپىراتىپ 66گە ئىخچاملاندى. كوپىراتىپقا كىرگەن دېھقان ئائىلىسى ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 98% بىدىن كۆپرەكنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيە تەۋەسىدە باشلانغۇچ كوپىراتىپتىن ئالىي كوپىراتىپقا ئۆتۈش ئورۇندىلىپ، يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش تاماملاندى.

يېزا ئىگىلىكىدە كوپىراتسىيىلىشىشنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى خۇسۇسىيلارنىڭ ئىلكىدە بولدى، دېھقانلار ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن بىرلىشىپ ئىشلىدى. يىل ئاخىرىدا شەخسىلەرنىڭ ئەمگەككە قاتناشقان ۋاقتى، چوڭ دېھقانچىلىق سايمانلىرى، تېرىلغۇ ئۇلاغلىرىنىڭ ئىشلىتىلىش ئەھۋالىغا قاراپ دارامەت تەقسىملەندى. ئالىي كوپىراتىپقا ئۆتكەندىن كېيىن يەر، تېرىلغۇ ئۇلاغلىرى، چوڭ دېھقانچىلىق سايمانلىرى كوللېكتىپنىڭ ئىگىدارلىقىغا ئۆتتى. ئەزالار ئەمگەككە قاتناشسا ئىش ھاقلاپ نومۇر خاتىرىلىنىپ، ئەمگىكىگە قاراپ دارامەت تەقسىملەندى. 1956 - يىلى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى «مەملىكەتلىك يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات پروگراممىسى»نى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، ئىلغار دېھقانچىلىق تېخنىكىلىرى تەشۋىق قىلىنىپ كېڭەيتىلدى؛ ناھىيە تەۋەسىدە دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتىدىن 7تى، بىر تراكتور پونكىتى قۇرۇلۇپ، يېگىچە دېھقانچىلىق سايمانلىرى زور كۈچ بىلەن كېڭەيتىلدى، سۇ قۇرۇلۇشلىرى ياسالدى، تۇجۇپىلەپ تېرىقچىلىق قىلىش تەشەببۇس قىلىندى، چوڭقۇر ھەيدەپ ئوغۇتلاش، قۇرلاپ تېرىش تېخنىكىلىرى ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ سەۋىيىسى زور دەرىجىدە ئۆستۈرۈلدى. 1958 - يىلى ئەتىيازدا رەئىس ماۋ زېدۇڭ دېھقانچىلىق ھوسۇلىنى ئاشۇرۇشنىڭ تۆپ تەدبىرلىرىنى «تۆپراق، ئوغۇت، سۇ، ئۇرۇق، قويۇق تېرىش، ئاسراش، پەرۋىش، ئىشلەش»كە يىغىنچاقلىدى. ئۇ زىرائەتلەرنىڭ ھوسۇلىنى ئاشۇرۇشتا كونكرېت يېتەكچىلىك قىلىش رولىنى ئويناندى. يېزا ئىگىلىكى كوپىراتسىيىلەشتۈرۈلۈپ بولۇنغان يىلى ناھىيە بويىچە قۇرغاقچىلىق ئۇستىدىن غەلبە قىلىنىپ مول ھوسۇل ئېلىندى.

§ 3 . خەلق گۈڭشېسى

1958 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» شۇئارى پۈتۈن مەملىكەتنى قاپلىدى. ناھىيە تەۋەسىدىكى كوپېراتسىيىلىشىش يولىغا ماڭغان 100 نەچچە ئارتۇق دېھقانلىق ئەمگەك قىزغىنلىقى مىسلىسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» كە ئەگىشىپ گۈڭشېلىشىش ھەرىكىتى كۆتۈرۈلدى. 1958 - يىل 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى «يېزىلاردا خەلق گۈڭشېسى قۇرۇش مەسىلىسى توغرىسىدا قارار» نى ئېلان قىلدى. ج ك پ ئىلى رايونلۇق كومىتېتى ۋە غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى «قارار» نىڭ روھىغا ئاساسەن، ئالدى بىلەن بايانداي يېزىسىدا سىناق تەرىقىسىدە خەلق گۈڭشېسى قۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتتى. 9 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ئوچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، ناھىيە بويىچە خەلق گۈڭشېسىنى ئومۇميۈزلۈك قۇرۇش قارارىنى چىقاردى. يىغىندىن كېيىنكى 7 كۈندە ئەسلىدىكى 86 ئالىي كوپېراتىپ بىرلەشتۈرۈلۈپ، «قىزىلبايراق»، «قىزىل يۇلتۇز»، «غالىبىيەت»، «تەڭرىتاغ»، «ئۆكتەبىر»، «1 - ماي»، «راكىتا»، «يېڭى يول»، «ئىتتىپاق»، «مايا كتىن» ئىمارەت 10 خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلۇپ گۈڭشېلىشىش ئورۇندىلىپ بولدى. شۇ يىلى 12 - ئايدا «مايا ك» گۈڭشېسى، 1965- يىلى «راكىتا» گۈڭشېسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1966 - يىل 2 - ئاينىڭ 20 - كۈنى «شەرق شامىلى» ۋە «شەرق قىزارىدى» گۈڭشېلىرى قۇرۇلدى. 1972 - يىلى بايتوقاي ۋە ئارائۆستەڭ گۈڭشېلىرى قۇرۇلدى. 1975 - يىل 6 - ئايدا «ئالغا» گۈڭشېسى، 1977 - يىلى يەنجىم گۈڭشېسى قۇرۇلدى.

1961 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەڭشەپ يۆتكەپ ئىشلىتىلگەن مال - مۈلۈكنى ئېنىقلاش، قايتۇرۇش، بىرتەرەپ قىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 4 — 3

تۈرى	بىرلىكى	ئىشلىتىلگىنى		قايتۇرۇلغىنى			قايتۇرۇلمىغىنى		قايتۇرۇلغىنى ۋە ئەقلەشتۈرۈلگىنىنىڭ يىغىندىسى جەمئىي			ئىزاھ
		سانى	قىممىتى (تۆمەن يۈەن)	سانى	يۆتكەپ ئىشلىتىل- گەندە ئە- گىلىگەن نىسبىتى	باھالىغا سېلىندۇ- رۇلۇشى (تۆمەن يۈەن)	سانى	باھالىغا سېلىندۇ- رۇلۇشى (تۆمەن يۈەن)	سانى	باھالىغا سېلىندۇ- رۇلۇشى (تۆمەن يۈەن)	يۆتكەپ ئىشلىتىل- گەندە ئە- گىلىگەن نىسبىتى	
جەمئىي	تۆمەن يۈەن		229.68		87.4	200.86		20.06		226.91	98.78	
ئەمگەك كۈچى	نەپەر	2542		1964	81.2				1964		81.2	قايتۇرۇلغان ئەمگەك كۈچى گۈڭشى باشقۇرغان كارخانىلار- دا ئىشلەۋ- كەن ئەمگەك كۈچىنى كۆرسىتىدۇ
يەر	مو	20951	20.76	20089	96.1	19.96	862	0.80	20951	20.76	100	
چارۋا مال	تۇياق	13141	127.39	12815	99.3	126.49	325	0.90	13140	127.39	100	

تېرىلغۇ ئۇ- لۇغى	تۈرى	722	12.24	636	1019	36.2	1.26	11016	2.22	12035	3.48	100
دېھقانچىلىق سايمىنى	دانە	12035	3.48	1019	226	97.9	3.32	5	0.07	213	3.39	100
ھارۋا	دانە	231	3.39	226	753	50.9	2.53	710	2.39	1463	4.92	98.60
ئۈي	ئېغىز	1546	4.99	753	515	11.7	0.32	7602	2.51	8117	2.83	100
ئائىلە سا- ماللىرى	دانە	8117	2.83	515	5.37	4.90	0.03	50	0.58	5537	0.61	100
ئائىلىق	مىلك مىلك	55.37	0.61	5.37	3034	53.7	20.03	13950	14.88	16984	34.91	93.60
ياشىلار	دانە	17135	37.31	3034			16.39				16.39	98.21
ئەق پۇل	تۇمەن يۈەن		16.69									

1978 - يىلى گۈڭشىلارنىڭ نامى ئۆزى تۈزۈشلۈق جايىنىڭ نامىغا ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلى سامىيۈزى گۈڭشىسى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن ئىقتىسادىي گەۋدە ئايرىۋېتىلىشتىن بۇرۇن، ناھىيىدە بازار (جىلىلىيۈزى)، دادامتۇ، پەنجىم، تۇرپانىيۈزى، ئونيار، چۈلۈقاي، ئۈچئون، دۆڭمازار، قاش، سامىيۈزى، پېڭىتام، ئارائۆستەك، خۇدىياريۈزى، بايتوقايدىن ئىبارەت 14 گۈڭشى بار ئىدى. خەلق گۈڭشىسىدا ھۆكۈمەت بىلەن ئىقتىسادىي گەۋدە قوشۇلۇپ «سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، سودا، ماۋارىپ، ھەربىي ئىشلار» بىر گەۋدىگە ئايلاندى، گۈڭشى ئەزالىرى يەنى خەلق قۇرۇلتىيى گۈڭشىنىڭ ئەڭ ئالىي ھوقۇقلۇق ئورگىنى بولدى. خەلق قۇرۇلتىيىدا سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلگەن باشقۇرۇش كومىتېتى خەلق گۈڭشىسىنىڭ مەمۇرىي باشقۇرۇش ئاپپاراتى بولدى. قۇرۇلتايدا يەنە گۈڭشى تەپتىش كومىتېتى ۋۇجۇدقا كەلدى.

گۈڭشى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە كوپىراتىپ ۋاقتىدىكى ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈمى، ئەمگەك تەشكىلاتلىرى ۋە ئەزالىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش شەكلى بۇزۇلدى، ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش، كۆپ ئىشلىگەنلەر كۆپ ئېلىش ۋە تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش پرىنسىپى رەت قىلىندى. ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىدە ھەربىيلەشتۈرۈش يولغا قويۇلۇپ «چوڭ جەڭ»، «كېچىلىك جەڭ» قىلىنىپ، شەكلەن داغدۇغا قوزغىتىلدى. كەمبەغەل - باي پەرقى بولماسلىق، تەڭ تەقسىماتچىلىق يولغا قويۇلدى. گۈڭشى ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتلىرىنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى، ئەمگەك كۈچلىرىنى ھەقسىز تەڭشەپ ئىشلىتىۋەردى. «بىرىنچىدىن چوڭ، ئىككىنچىدىن ئومۇمىي بولۇش» بىر تەرەپلىمە تەكىتلەندى. «مۈلۈكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شاملى»، «مۇبالىغىچىلىك» كۆتۈرۈلۈپ، خەلق ئاممىسىنىڭ جانجان مەنپەئىتىگە، دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچانلىقىغا زىيان يەتكۈزدى. 1959 - يىلى ناھىيە بويىچە 9 خەلق گۈڭشىسىدا كوللېكتىپ ئاشخانىدىن 260ى قۇرۇلۇپ، ئاشپەز، باشقۇرغۇچىلار 1472گە يەتتى. ئاشخانىدا تاماق يەيدىغان ئائىلە 14 مىڭ 364 بولۇپ، ئومۇمىي گۈڭشى ئائىلىسىنىڭ 88.7%نى، نوپۇس 64 مىڭ 568 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 79.3%نى ئىگىلىدى. 349 يەسلى، بالىلار باغچىسى قۇرۇلدى، بالا تەربىيىلىنىدىغان 639غا، يەسلى (باغچا) بالىسى 7169غا يەتتى. 2 ساناتورىيە قۇرۇلۇپ، 21 ياشانغان كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 10 دېھقانچىلىق سايمانلىرى زاۋۇتى، بىر ئېلېكتر ئىستانسىسى، 2 سوت پاراشوكى زاۋۇتى، 2 شېكەر زاۋۇتى، بىر خۇمدان، 3 كۆمۈركان، 2 ئايغ زاۋۇتى، 3 تىككۈچىلىك كارخانىسى، بىر چارۇچىلىق فېرمىسى، 4 ئورمانچىلىق مەيدانى، بىر باغۋەنچىلىك مەيدانى، 2 توخۇ فېرمىسى، 6 چوشقا فېرمىسى، 2 مال فېرمىسى، بىر يىلقىچىلىق مەيدانى، 7 تەسلىھەندۈرۈش پونكىتى، 5 ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترىتى قۇرۇلدى.

1961 - يىلىنىڭ باشلىرى پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت گۈڭشىنىڭ باشقۇرۇش خىزمىتىدە ساقلانغان خاتا ئۇسۇللارنى

تۇزىتىشكە باشلىدى. 458 كىشى ئىستىل تۇزىتىش، گۈڭشېنى، كادىرلار قوشۇنىنى تەرتىپكە سېلىشقا ئۇيۇشتۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ 7سىنى ئاپتونوم رايون، 86سىنى ئاپتونوم ئوبلاست ئەۋەتتى، 180ىنى ناھىيە، 185ىنى گۈڭشېلار ئاجراتتى. 9 خەلق گۈڭشېسىنىڭ 2سى (1 ـ ماي، تەڭرىتاغ) 1 ـ خىلغا، 6سى («قىزىلبايراق»، «ئىتتىپاق»، «يېڭى يول»، «قىزىل يۇلتۇز»، «ئۆكتەبىر»، «راكىتا» گۈڭشېلىرى) 2 ـ خىلغا، بىرى («غالىبىيەت» گۈڭشېسى) 3 ـ خىلغا ئايرىلدى. 52 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ۋە 252 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىمۇ خىلغا ئايرىپ رەتكە تۇرغۇزۇلدى. «بىرىنچىدىن تەڭشەش، ئىككىنچىدىن يۆتكەش»، «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى»نى بىرتەرەپ قىلىش جەريانىدا 14 مىڭ 633 قالدۇرۇق يەر 14 مىڭ 357 ئائىلىنىڭ دېھقانغا بۆلۈپ بېرىلدى، بۇ ھەر دېھقانغا 3.2 پۇڭدىن توغرا كەلدى. گۈڭشېلارنىڭ كوللېكتىپ مال ـ مۈلكىنىڭ ئىگىدارلىق ھوقۇقى بېكىتىلدى. دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانىلارنىڭ يېزا ئەمگەك كۈچلىرىنى ھەقسىز ئىشلىتىش مەنئى قىلىندى. گۈڭشېلار ئارا ئەمگەك ھەمكارلىقىدا تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش يولغا قويۇلدى. گۈڭشېلار ئىگىلىۋالغان ئەزالارنىڭ ئۆيلىرى ئىشلىتىپ تۇرۇشقا ئۆزگەرتىلدى ياكى ئىگىسىگە قايتۇرۇلدى. كوللېكتىپ ئاشخانىلار ئىشلەتكەن ئاشخانا سايمانلىرى، ئائىلە سايمانلىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى ئەزالارغا قايتۇرۇلدى ياكى باھا قويۇپ پۇل بېرىلدى. گۈڭشې ئەزالىرى ئۆز ئائىلىسىدە چۇشۇرگەن قىغنى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى پۇلغا سۈندۇرۇپ سېتىۋالدى. تەڭشەش، يۆتكەپ ئىشلىتىش مەسىلىلىرىنى ئېنىقلاش، قايتۇرۇش، بىرتەرەپ قىلىش شۇ يىلى 9 ـ ئايدا ئاخىرلاشتى.

1962 ـ يىل 9 ـ ئايدا ج ك پ 8 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 10 ـ ئومۇمىي يىغىنىدا «يېزا خەلق گۈڭشېسىنىڭ خىزمەت نىزامى»غا مۇھىم تۇزىتىش كىرگۈزۈلۈپ، يېزا خەلق گۈڭشېلىرىدا «3 ـ دەرىجىلىك مۇلۇكچىلىكنى يولغا قويۇش، ئەترىتنى ئاساس قىلىش» سىياسىتىنى يولغا قويۇش، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى قىلىش بەلگىلەندى. ناھىيىدىكى خەلق گۈڭشېلىرى بۇ بەلگىلىمىگە ئاساسەن، 50 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ھېسابات بىرلىكىنى دەرھال ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئاساسىدىكى ھېسابات بىرلىكىگە ئۆزگەرتتى، «ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش، كۆپ ئىشلىگەنلەر كۆپ ئېلىش، ئىشلىمىگەنلەر چىشلىمەسلىك» پرىنسىپىنى ئىزچىللاشتۇردى. ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئاساسىي بىرلىك قىلىنىپ تېرىقچىلىق پىلانلىنىدىغان، بىرتۇتاش باشقۇرۇلىدىغان، ئىشلەپچىقىرىش پائالىيەتلىرىگە بىرتۇتاش قوماندانلىق قىلىنىدىغان، ئەمگەك كۈچلىرى بىرتۇتاش تەقسىم قىلىنىدىغان، ئىقتىسادىي كىرىم بىرتۇتاش ھېسابات قىلىنىدىغان بولدى. ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتلىرى مەشغۇلات، ئىش تۇرلىرىگە قاراپ، ئەزالارنى بىرقانچە ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسىغا بۆلدى، گۇرۇپپا ئىچىدە ئىشنى باھالاپ نومۇر خاتىرىلەش تۇزۇمى يولغا قويۇلدى.

«مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى»، «مۇبالىغىچىلىك»كە خاتىمە بېرىلگەندىن كېيىن، ئەزالارنىڭ ئاكتىپچانلىقى قوزغالدى. 3 يىللىق تەبىئىي ئاپەت مەزگىلىدە ئاشلىق كېمەيىپ، ئاھالىنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىق ئۆلچىمى تۆۋەنلىتىلگەچكە، قورسىقى توياي دەپ ئىچىلىك كۆرۈلدى. بىراق ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى ئاممىنىڭ تۇرمۇشىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، ئىنچىكە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئاق ئاشلىق بىلەن قارا ئاشلىقنى تەڭشەپ تەقسىم قىلغاچقا، قەھەتچىلىكتە ناھىيىدە بىرمۇ ئادەم ئۆلۈپ كەتمىدى. ئاپەت ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، يېزا ئىگىلىكى تېز راۋاجلاندى. 1966 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ئاشلىق، ياغلىق دان ھوسۇلىدا تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى يەنە ئېغىر دەرىجىدە چېكىنىشكە ئۇچرىدى. «ئوچ قالدۇرۇق، بىر كۆتۈرە»، ئىشنى باھالاپ نومۇر خاتىرىلەش تەقىد قىلىندى. دېھقانلارنىڭ قوشۇمچە كەسىپ ۋە باقمىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشىغا يول قويۇلمىدى. ئەزالارنىڭ قالدۇرۇق يېرى، قالدۇرۇق چارۋىسى كاپىتالىزمنىڭ ئىپادىسى دەپ تەقىد قىلىندى ھەمدە «كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقىنى كېسىش» دېگەن نام بىلەن چەكلەندى ۋە بىكار قىلىندى. خەلق

گۇڭشىلىرىنىڭ باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى قالايمىقانلىشىپ، ئىگىلىك باشقۇرۇش بىرخىللىشىپ، گۇڭشي ئەزالىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچانلىقى زەربىگە ئۇچراپ، ناھىيىنىڭ ئاشلىق، ياغلىق دان ھوسۇلى 10 يىل ئاشماي بىر ئىزدا توختاپ قالدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كېيىن پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت يېزا ئىگىلىكىنى خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئاساسى قىلىپ تۇتتى، خەلق گۇڭشىلىرى پىلان باشقۇرۇش، ئەمگەك باشقۇرۇش، مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈلمىلىرىنى تۈزۈپ ئىشلەپچىقىرىشنى پىلانلىق ئورۇنلاشتۇرۇش، تەننەرخ ھېسابلاش، ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى، كىرىم - چىقىم تەمىناتى، ئاساسىي ئەمگەك سېلىنمىسى، ئوغۇت سېلىنمىسى ھەمدە ئاشلىق تەقسىماتىدا «ئۈچ قالدۇرۇق» ئەھۋالى، ئەزالارنىڭ ئەمگەككە قاتنىشىش ئەھۋالى قاتارلىقلارنى ئېلان قىلىشنى يولغا قويدى، شۇنىڭ بىلەن ئەمگەك كۈچلىرىنى تەڭشەش، يۆتكەپ ئىشلىتىش، ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇمى بىلەن ھېسابلاشمايدىغان قارىغۇلارچە قوماندانلىق قىلىش تەدرىجىي تۈزىتىلىپ، يېزا ئىگىلىكى ساغلام تەرەققىي قىلىش يولىغا ماڭدى.

§ 4 . دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى

1978 - يىل 12 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى «يېزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىيات قەدىمىنى تېزلىتىشكە دائىر بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدا قارار» (لايىھە)نى ۋە «يېزا خەلق گۇڭشىلىرىنىڭ خىزمەت نىزامى» (سىناق لايىھە)نى ئېلان قىلىپ ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئورنىتىشنى تۇنجى قېتىم يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئەمگەك كۈچلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ مۇھىم تەدبىرلىرىنىڭ بىرى قىلدى. 1980 - يىل 9 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى يەنە «يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى كۈچەيتىش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈشتىكى بىرقانچە مەسىلە» دېگەن 75 - نومۇرلۇق ھۆججەتنى تارقىتىپ، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىيات قەدىمىنى تېزلىتىش ئىرادىسىنى يەنە بىر قېتىم ئىپادىلىدى.

ئەينى چاغدىكى غۇلجا ناھىيىسىدە كادىرلارنىڭ كۆپ قىسمى ئېغىر بېسىقراق بولۇشنى ئويلىغانلىقى، ئىدىيىدە ئازاد بولۇشنىڭ ئامىنىڭ ئارزۇسى بىلەن تېخى بىر دەك بولمىغانلىقى ئۈچۈن، يېزا ئىقتىسادي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ قەدىمى بىرقەدەر ئاستا بولدى. 1979 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىدە «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (كۆلەمنى، ئەمگەك كۈچىنى، تەننەرخنى، مەھسۇلاتنى، ھەقنى بېكىتىش، ھوسۇلنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش)، ھوسۇلنى گۈرۈپپىلارغا ھۆددىگە بېرىش، نورما بەلگىلەپ باشقۇرۇش، ئىشنى كىچىك بۆلەكلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىش، كەسىپ بويىچە ھۆددىگە بېرىپ، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش تۈزۈملىرى يولغا قويۇلدى، شۇ يىلى بۇ تۈزۈملەر يولغا قويۇلغان ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرى ئومۇمىي ئەتراپنىڭ %90گە يەتكەن بولسىمۇ، كوللېكتىپنىڭ مەنپەئىتىنى ۋە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىنى قوغداش مەقسەت قىلىنغاچقا، ئىسلاھات ئاساسەن ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ياخشى جايلاردىلا ياخشى ئۇنۇم بەردى، كۆپلىگەن نامرات ئەتراپلارنىڭ قىيابېتىدە كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش ھاسىل قىلالمىدى. نورما بەلگىلەپ باشقۇرۇش ئىشنى كىچىك بۆلەكلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويغان ئۇچئون گۇڭشىسىنىڭ دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى ئاشلىق، ياغلىق دان ھوسۇلىنى، ئومۇمىي كىرىمنى زور دەرىجىدە ئاشۇرۇپ، كۈنلۈك ئەمگەك قىممىتىنى 6.6 يۈەنگە، ئوتتۇرىچە كىرىمنى 323 يۈەنگە يەتكۈزدى. «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش»، مەھسۇلاتنى گۈرۈپپىلارغىچە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويغان جېلىلىيۈزى گۇڭشىسى تۆۋەنكى ۋۇگۇلۈك چوڭ ئەترىتىنىڭ 3 - ئەترىتى ئوتتۇرىچە كىرىمنى ئالدىنقى يىلدىكى 286 يۈەندىن 430 يۈەنگە يەتكۈزۈپ، %50 ئاشۇردى. پەنجىم گۇڭشىسىنىڭ تۆۋەنكى پەنجىم چوڭ ئەترىتىدىن ياۋ شېڭچى 30 مو شاللىقنى ھۆددىگە ئېلىپ، بىرلىك ھوسۇلنى 450

كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، ھۆددە كۆرسەتكۈچىنى 200 كىلوگرام ئاشۇرۇپ، 300 كىلوگرام شال، 510 يۈەن نەق پۇل بىلەن مۇكاپاتلاندى.

1981 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە ئاز سانلىقى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ستىخىيىلىك ھالدا «مەھسۇلاتنى ئائىلىلەرگە ھۆددە بېرىش» ياكى «ئىشنى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش» تىن ئىبارەت «چوڭ ھۆددىگەرلىك» مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ئونيار گۈڭشې يېڭىمەھەللە چوڭ ئەترىتى (ھازىرقى يۇقارقى ھېدىلىيۈزى كەنتى) نىڭ 2 - ئەترىتى «ھوسۇلنى گۇرۇپپىلارغا ھۆددە بېرىش» نامىدا «چوڭ ھۆددىگەرلىك» مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويدى. كېيىن گۈڭشې بۇ يەردە ئائىلىلەرنىڭ ئايرىم - ئايرىم ئىشلەۋاتقانلىقىنى بايقاپ قېلىپ، مەزكۇر ئەترەتنى ھۆددىگە ئالغان گۈڭشې ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى مۇساجان مەخسۇتنى ئەۋەتتى. ئۇ ئەينى ئەھۋالنى گۈڭشې پارتكومىنىڭ شۇجىسىغا دوكلات قىلدى ھەمدە شۇ يىلنىڭ بېشىدا 42 ئائىلە بىلەن تۈزگەن «چوڭ ھۆددىگەرلىك» توختامىنى يېغىۋالدى. بىراق بۇ 3 نۇسخا توختامنىڭ بىر نۇسخىسىنلا تاپشۇرۇپ، قالغان 2 نۇسخىسىنى ئۆزى ساقلاپ قويۇپ، گۈڭشې ئەزالىرىغا ئاتىمرىتتىن توختام داۋاملىق كۆچۈرۈلگەن، مەسئۇلىيەتنى مەن ئۈزۈم ئۈستۈمگە ئالىمەن دېدى. كۆزدە بۇ ئەترەت ئارزۇ قىلغاندەك مول ھوسۇل شادلىقىغا چۆمۈلدى. ئاشلىقنىڭ ئومۇمىي ھوسۇلى 8 188 تونىنغا، ياغلىق دانىنىڭ 4 64 تونىنغا، ئومۇمىي كىرىم 74 مىڭ 170 يۈەنگە يەتتى. سىياسەت، بەلگىلىمە بويىچە ئاتچوت قىلغاندا كۈنلۈك ئەمگەك قىممىتى 2.1 يۈەنگە توختىدى. ھەربىر ئەمگەككە بىر يۈەندىن ئاشۇرۇش مۇكاپاتى قوشۇپ بېرىلدى. ھۆددە كۆرسەتكۈچىنى ئاشۇرۇپ ئورۇندىغان بولسىمۇ، ھوسۇلى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى تەرىپىدىن بىرتۇتاش سېتىلغان ئائىلىلەرنىڭ ئاشۇرغىنى بۇ سانغا كىرگۈزۈلمىدى. 2 - ئەترەت شۇ يىلى قالدۇرۇقلارنى تولۇق قالدۇرغان، 48 مىڭ يۈەن قەرزنى قايتۇرۇپ بولغاندىن سىرت، يەنە 24 مىڭ يۈەنگە تراكتور، سېيالكا، ھارۋا قاتارلىق مۇھىم ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى سېتىۋالدى.

«يەرنى بۆلۈۋېلىپ يەككە ئىشلەش» تۈسىنى ئالغان بۇنداق ھۆددىگەرلىك مەركىزىي كومىتېت ھۆججەتلىرىنىڭ روھىغا ئۇيغۇن بولسىمۇ، ئەينى ۋاقىتتا غۇلجا ناھىيىسى ئەستايىدىل ئومۇملاشتۇرمىدى. مۇساجاننى گۈڭشې قايتۇرۇپ كەتكەچكە ئونيار گۈڭشې يېڭىمەھەللە چوڭ ئەترىتىنىڭ 2 - ئەترىتىدە يولغا قويۇلغان «چوڭ ھۆددىگەرلىك» كېيىنكى يىلى يولغا قويۇلمىدى.

1982 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى يېزا ئىگىلىكىدە مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش مەركىزىي مەزمۇن قىلىنغان ج ك پ 1 - نومۇرلۇق ھۆججەت «مەملىكەتلىك يېزا خىزمەت يىغىنىنىڭ خاتىرىسى» نى تارقاتتىپ، «ئىشنى بۆلەكلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىش، نورما بەلگىلەپ ھەق ھېسابلاش، كەسىپ بويىچە ھۆددىگە بېرىش، ھوسۇلغا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش، ئىشنى ئائىلىلەرگە، گۇرۇپپىلارغا ھۆددىگە بېرىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىكىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىگە كىرىدۇ، ئامما ئۈزگەرتىشنى خالىمىسىلا، ئۈزگەرتمەسلىك كېرەك» دەپ كۆرسەتتى. 3 - ئاينىڭ باشلىرى تۇرپانىيۈزى گۈڭشې پارتكومىنىڭ شۇجىسى رەخمىدىن ھىلاخۇن گۈڭشېدىكى 7 چوڭ ئەترەتتە «چوڭ ھۆددىگەرلىك» ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇپ، ناھىيە بويىچە 1 - بولۇپ يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسىنى ئۆزگەرتىشكە قىلىش توپىنى ئاتتى.

1983 - يىلنىڭ بېشىدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى «نۆۋەتتىكى يېزا ئىقتىسادىي سىياسىتىدىكى بىرقانچە مەسىلە» دېگەن 1 - نومۇرلۇق ھۆججەتنى تارقاتتىپ، ئىستراتېگىيىلىك يۆكىلىكتە تۈرۈپ، «مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى مۇكەممەللەشمىگەن ۋە ئەرەقسىز قىلدۇرۇلسا جەزمەن يېزا ئىگىلىكى سوتسىيالىستىك ھەمكارلىشىشنىڭ كونكرېت يولى بولۇپ قالىدىغانلىقىنى، بۇنىڭ مەملىكىتىمىزنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا تېخىمۇ ئۇيغۇن كېلىدىغانلىقى» نى مۇئەييەنلەشتۈردى. ناھىيىلىك پارتكوم 2 - ئاينىڭ 1 —

5 - كۆنىگچە يېزا خىزمىتى يىغىنى ئېچىپ، 1 - نومۇرلۇق ھۆججەتنىڭ روھىنى ئۆگەندى، مۇزاكىرە قىلدى ۋە ئەھۋالىيلەشتۈردى، ئىدىيىۋى قاراشتا ئاخىرى سەكرەش بولدى، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش ئاساس قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى ناھايىتى تېز ئەھۋالىيلەشتى. شۇ يىلى ئەتىيازلىق تېرىلغۇدىن بۇرۇن، ناھىيىدىكى 675 ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىنىڭ 90% دە «چوڭ ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلدى ھەمدە سىياسەتنى ئاساس قىلىپ مەسلىھەتلىشىپ ھۆددىگە بېرىش پرىنسىپى بويىچە كوللېكتىپنىڭ مال - مۈلكىنى بىرتەرەپ قىلىش، كوللېكتىپنىڭ مالىيىسىنى ئېنىقلاش، بېرىنى ئايرىش، ئىشلەپچىقىرىش توختامى ئىمزالاش قاتارلىق جەھەتلەردە كۆپلىگەن خىزمەتلەر ئىشلىنىپ، بىرقاتار مەسىلىلەر ھەل قىلىندى، ئورما ئاخىرىلاشقاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم يېرىم يىللىق ئەھۋالىيەتكە ۋە ئامما-نىڭ پىكرىگە ئاساسەن ھۆددە يەرنى زور كۆلەمدە تەڭشەپ، ھەر دېھقان ئائىلىسى بىلەن بىر بېكىتىپ 10 يىلدىن 15 يىلغىچە ئۇزۇنمۇددەتلىك توختامى ئىمزالىدى. ئامما-نىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن «چوڭ ھۆددىگەرلىك» ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنى مىسلىسىز ئازاد قىلدى، ھوسۇل، كىرىم بىراقلا ئاشتى. 1983 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاشلىق ھوسۇلى 137 مىڭ 5. 849 تونناغا يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 13. 4%، بىرلىك ھوسۇلى 5% ئاشتى. ياغلىق دان كۆلىمى 10 مىڭ مو قىسقارغان بولسىمۇ، ئومۇمىي ھوسۇلى 9. 9685 تونناغا يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 38. 2%، بىرلىك ھوسۇلى 90% ئاشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن ناھىيىلىك پارتكوم سىياسەتنى داۋاملىق كەڭ قويۇۋېتىپ، تەدبىر قوللىنىپ، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنى ئۈزلۈكسىز ئۈستۈردى ۋە مۇكەممەللەشتۈردى. بۇنىڭدا «ھۆددىگەرلىك»نى يادرو قىلىش، «ھۆددە» ئارقىلىق «بىرتۇتاش»نى ئىلگىرى سۈرۈش، بىر تۇتاش بولۇش بىلەن تارقاقلىقنى ئورگانىك بىرلەشتۈرۈشنى يېتەكچى پرىنسىپ قىلدى. «بىرتۇتاش»نىڭ رولىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، 1989 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ۋە ناھىيە تەۋەسىدىكى مامىيۇزى كەنتىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك تەجرىبىسىنى ئەينەك قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىلگىرى، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا، ئىشلەپچىقىرىشتىن كېيىنكى مۇلازىمەت ئارقىلىق دېھقانلارنىڭ تاۋار ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ۋە مەيدە ئىشلەپچىقىرىشنى توغۇبىلەپ باشقۇرۇلىدىغان ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆزگەرتىشنى ئاساس قىلىپ، پۈتۈن ناھىيىدە «بەشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش» يەنى ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، چوڭ - تېخنىكا تەدبىرلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرۇشقا مۇلازىمەت قىلىشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، سېلىنمىنى بىرلىككە كەلتۈرۈشنى زور كۈچ بىلەن يولغا قويدى، بۇنىڭ بىلەن بىرلىك بىلەن تارقاقلىقنى بىرلەشتۈرۈش يېڭى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلۈپ، يېزا ئىگىلىكىدىن ئۇدا نەچچە يىل مول ھوسۇل ئېلىشتا مۇھىم رول ئوينىدى. 1990 - يىلى «بەش بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن» كۆزگى بۇغداي كۆلىمى ئومۇمىي بۇغداي كۆلىمىنىڭ 67% نى، قىجا كۆلىمى 68. 6% نى ئىگىلىدى. ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلى 242 مىڭ 543 تونناغا يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 5%، ياغلىق دان ئومۇمىي ھوسۇلى 14 مىڭ 923 تونناغا يېتىپ، 30. 4% ئاشتى.

§5 . يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىي كوپېراتىپى

1989 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئامما-نىڭ تەلىپىگە ئاساسەن مۇللىتوختىيۇزى يېزا تۈۋەنكى ۋۇگۇڭ كەنتىنىڭ 2 - گۇرۇپپىسىدا يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىي كوپېراتىپى قۇرۇشنى تەستىقلىدى. ئىلى ۋىلايەتلىك يېزا ئىگىلىك مۇلازىمەت پونكىتى بۇ يەردە نۇقتىدا تۇرۇشقا بىر كادىر

ئەۋەتتى. ئۇ ئەزالار يىغىنى ئېچىپ، كوپېراتىپ باشلىقى، بوغالتىر، كاسسىر، كوپېراتىپ ئەزالىرى ۋەكىللىرى، ئايالار ۋەكىللىرى قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان باشقۇرۇش كومىتېتىنى سايلاشقا يارەملەشتى. ئىش ئورنى مەسئۇلىيىەت توزۇمى، ئىشلەپچىقىرىش پىلانى، مالىيە باشقۇرۇش توزۇمى ئورنىتىپ ۋە توزۇپ بەردى. ئىقتىسادىي ھەمكارلىق كوپېراتىپى دۆلەتنىڭ سىياسىتى دائىرىسى ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇپ، دۆلەتنىڭ تېرىقچىلىق پىلانىنى ۋە ئاشلىق، ياغلىق دان، چارۋا مال سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىشقا تەشكىللەيدىغان مەبلەغ جۇغلاپ، دېھقانچىلىق سېلىنمىسىنى كۆپەيتىپ، يېزا تاۋار ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كوللېكتىپ ئىقتىسادىي گەۋدە بولۇپ، قانۇنىي سالاھىيىتىگە ئىگە. ئۇ ئائىلە يەككە باشقۇرۇش بىلەن كوللېكتىپ بىرتۇتاش باشقۇرۇشنىڭ ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇپ، بىرتۇتاشلىقنىڭ رولىنى كۆچەيتىپ ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىلگىرى، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا، ئىشلەپچىقىرىشتىن كېيىن دېھقانلارغا مۇلازىمەت قىلىشنى مەقسەت قىلىدى.

تۆۋەنكى ئۈگۈنۈك كەنتىدە يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىي كوپېراتىپى قۇرۇلغاندىن كېيىن نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش ئوبوروت مەبلىغىنى ئىشلىتىپ، دېھقانلارغا ئۇرۇق، خىمىيىۋى ئوغۇت، دېھقانچىلىق دورىلىرى ئېلىپ بەردى. مەمۇرىيەت ئەمگىكىگە بىرتۇتاش ئادەم ئاجرىتىپ، سۇنى بىرتۇتاش باشقۇرۇشنى يولغا قويۇپ، سۇ ئوغرىلاش تۆپەيلىدىن كېلىپ چىققان سۇ تالىشىش ماجىرالىرىنىڭ ئالدىنى ئالدى. كوپېراتىپ يەنە يىلدا ھەربىر مو يەرگە بىر ئەمگەك كۈنى ئاجرىتىپ، ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىپ، يول، ئېرىق-ئۆستەڭ، توما ياساپ، شۇ يىلى يېزا - كەنت قىياپىتىدە ناھايىتى زور ئۆزگىرىش ھاسىل قىلدى، 15 ئائىلىنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇردى. 1989 - يىلى كوپېراتىپنىڭ تېرىلغۇ يېرى 2200 موغا، ئومۇمىي نوپۇسى 538گە، ئەمگەك كۈچى 229غا يەتتى، 1187 مو يەرگە بۇغداي تېرىدى، 12 مو باغ ئەھيا قىلدى. شۇ يىلى 116 مىڭ 957 كىلوگرام بۇغداي سېتىپ بېرىپ، ۋەزىپىنى 32 مىڭ 616 كىلوگرام ئاشۇرۇپ ئورۇندىدى، 3771 كىلوگرام ياغلىق دان، 105 مىڭ 58 كىلوگرام كۆمىسقوناق سېتىپ بەردى. شۇ يىلى توختام سومىمىسىنى 24 مىڭ 882 يۈەن نەقلەشتۈردى، يېزىغا 3757 يۈەن قالدۇرۇق، كەنتكە 8505.60 يۈەن قالدۇرۇق تاپشۇردى، كەنت كادىرىغا 2600 يۈەن ئىش ھەققى بەردى، 3718 يۈەن قەرزنى قايتۇردى. 1990 - يىلى كوپېراتىپ 156.6 تونىنا بۇغداي سېتىپ بېرىپ، ۋەزىپىنى 65 تونىنا ئاشۇرۇپ ئورۇندىدى. 7.24 تونىنا ياغلىق دان، 95.047 تونىنا كۆمىسقوناق سېتىپ بەردى. توختام سومىمىسىنى 27 مىڭ يۈەن نەقلەشتۈردى، ئەزالاردىن 2600 يۈەن قەرزنى يىغىۋالدى، 4300 يۈەن كوللېكتىپ جۇغلانما جۇغلىدى. ئېتىزغا 290 مو پورچاق تېرىپ، بىرلىك ھوسۇلىنى 115 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، ھەر مو يەرنىڭ كىرىمىنى 80 يۈەن ئاشۇردى. يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ئىقتىسادىي كوپېراتىپتىن 57 سى قۇرۇلدى.

Ⅲ باب

دېھقانچىلىق

§1. تەرەققىياتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىقى تەرەققىي قىلىش - تۆۋەنلەش - يۇقىرى ئۆرلەش-

بىر ئىزدا توختاپ قېلىش - يەنە تەرەققىي قىلىش جەريانىنى باشتىن كەچۈردى.

1949 — 1958 - يىلغىچە ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىدە ناھايىتى زور ئۆزگىرىش بولۇپ، ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، مۇتلەق كۆپ ساندىكى دېھقانلارغا يەر بۆلۈپ بېرىلىپ، يېزا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئازاد قىلىندى. ئاشۇ 10 يىلدا تېرىشقا بولىدىغان يەر 731 مىڭ مودىن 1 مىليون 288 مىڭ 600 موغا، تېرىلغان يەر 610 مىڭ مودىن 1 مىليون 48 مىڭ 600 موغا كۆپەيدى. ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلى 43 مىڭ 23 تونىدىن 68 مىڭ 381 تونىغا يەتتى. 1959 — 1962 - يىلغىچە ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىقى پۈتۈن مەملىكەتتىكىگە ئوخشاش ئۇدا نەچچە يىل ئېغىر تەبىئىي ئاپەتكە، مۇۋالىغچىلىك، مۇلۇكنى ئومۇمىنىڭ قىلۋېتىش شامىلىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، خەلق ئىگىلىكى خوتتىن چىقىپ كەتتىسى، شۇنداقلا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چېگرا ئاھالىسىنى چەتكە قېچىشقا قۇتراتتىشى بىلەن ئەمگەك كۈچلىرى خېلى ئازىيىپ كەتكەچكە، ناھىيە ئىقتىسادى تۈزۈمىنى تەڭپۇڭلاپ كەتتى. ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلى 3022 تونىغا چۈشۈپ قالدى. بىرلىك ھوسۇلى 67.1 كىلوگرامدىن 32.1 كىلوگرامغا تۈزۈمىنى كەتتى. 1963 — 1966 - يىلغىچە مەركەزنىڭ «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ «تېرىلغۇ كۆلىمىنى كېڭەيتىش بىلەن بىرلىك ھوسۇلنى ئۆستۈرۈشنى تەڭ تۇتۇش» قائىدىسى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، چېكىدىن ئاشقان سولچىللىق خاتالىقى تۈزىتىلگەچكە ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىقى تېز ئەسلىگە كەلدى ۋە تەرەققىي قىلدى. 1966 - يىلى ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلى 112 مىڭ 45.965 تونىغا، ياغلىق دان ئومۇمىي ھوسۇلى 4.2564 تونىغا يېتىپ، ھەر ئىككىلىسى 1962 - يىلدىكىدىن 3 ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشتى. دېھقانلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 133.8 يۈەنگە يېتىپ، 1962 - يىلدىكىدىن 78.69 يۈەن ئاشتى. دۆلەتكە تۈنجى قېتىم 47 مىڭ 545 تونا تاۋار ئاشلىق سېتىپ بېرىلدى. 1967 — 1977 - يىلغىچە 10 يىللىق قالايمىقانچىلىقنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىقى بىر ئىزدا توختاپ قالدى. 11 يىل ئىچىدە 1968 - يىلى ئاشلىق ھوسۇلى ئەڭ تۆۋەن بولدى، شۇ يىلى ئاران 54 مىڭ 136.5 تونا ئاشلىق ئېلىنىپ، 1966 - يىلدىكىدىن 52% تۆۋەنلەپ كەتتى. 1978 — 1990 - يىللىرى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، دېھقانچىلىق تېز تەرەققىي قىلىپ ئۇدا 13 يىل مول ھوسۇل ئېلىندى، بولۇپمۇ يېزا ئىقتىسادى تۈزۈلمىسى ئىسلاھ قىلىنغاندىن كېيىن، دېھقانلار «بىرىنچىدىن سىياسەتكە، ئىككىنچىدىن ئىلىم - پەنگە، ئۈچىنچىدىن سېلىنما» غا تايىنىپ يېزا كەسىپ قۇرۇلمىسى ۋە تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، ئاشلىق كۆلىمىگە كاپالەتلىك قىلىپ، بىرلىك ھوسۇلنى ئاشۇرۇشقا تىرىشىپ، ئومۇمىي ھوسۇلنى ئاشۇرۇپ يېزا ئىقتىسادىنى تېز تەرەققىي قىلدۇردى، ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلى كەينى - كەينىدىن 300 مىليون، 400 مىليون جىڭلىق ئوتكەللەردىن ئۆتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلى 242 مىڭ 500 تونىغا، بىرلىك ھوسۇلى 321.6 كىلوگرامغا يېتىپ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە پارىتىلدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە ئاشلىق ھوسۇلى

جەدۋەل: 4 — 4

تۈرلەر / يىللار	ئاشلىق			ياغلىق دان		
	تېرىلغۇ كۆلىمى (مىڭ مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونا)	بىرلىك ھوسۇلى (كىلوگرام)	كۆلىمى (مىڭ مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونا)	بىرلىك ھوسۇلى (كىلوگرام)
1949	57.20	43023	71.45	2.90	1641.50	55.60
1950	71.30	51672.5	68.90	3.60	2272	63.10

24.50	1152.50	4.70	40.70	31100	70.40	1951
46.65	2615	5.60	74.60	52300	64.50	1952
28.75	1615	3.70	78.05	62692.5	75.10	1953
85.25	3154	6.20	67.8	55727	73.80	1954
99.25	6158.50	12.10	57.55	51114.5	74.70	1955
31.35	3260.50	10.40	56.20	519130	78.80	1956
25	2176.50	8.70	65.48	55330	84.40	1957
32.20	2853.50	8.90	67.15	68381	87.80	1958
27.70	3351	12.10	45.20	47258	85.10	1959
22.70	3500	15.40	32.10	50396	125.50	1960
13.20	1850.50	13.30	28.55	41595.5	118.30	1961
10.80	809.50	7.50	32.45	35220	96.30	1962
18.95	1613.40	8.52	49.25	49203	85.30	1963
32.40	2987.80	9.22	74	79466	92.28	1964
15.15	1816.90	12.29	55.55	80216.5	100.28	1965
26.65	2654.40	10.05	76.35	112965.5	114.36	1966
16.05	1617.65	10.06	86.95	86855.3	109.84	1967
30.15	2365	8.91	62.90	54136.5	90.45	1968
31.80	2508.70	8.78	71.60	70921.6	99.06	1969
39.45	3889	10.50	89.60	89967.5	105.90	1970
47	4324	11	86.25	94779.5	112.70	1971
41.65	4583	11.14	76.95	82657.5	109.14	1972
50.75	6315	12.59	88.85	92667	108.13	1973
45.45	1773.15	9.40	93.90	98322.3	91.79	1974
50.90	4836.25	9.51	92.50	80476.9	90.37	1975
33.65	3166.55	9.46	130	96106	86.8	1976
38.20	3837.25	10.44	114.40	97064.5	88.23	1977
57.65	4430.45	10.11	133.85	111234.5	88.2	1978
66.90	7929.70	13.69	155.70	130219.4	83.63	1979
69.80	10702	16.19	166.80	131196.5	79.43	1980
49.05	12733.50	18.24	161.80	132222.5	81.98	1981
36.90	7009.50	14.49	172.40	121560.5	79.12	1982
69.95	9685.85	13.46	181.10	137849.5	79.60	1983
70.82	10192	13.79	192.85	151958.5	78.79	1984
91.50	15683.50	17.16	235	168500	72.78	1985
90.60	19770.30	21.56	275.60	198664	70.07	1986
97.30	17838	19.32	286.30	213008	74.41	1987
90.15	15607	17.31	289.40	217500	75.16	1988
86.20	11444	13.27	300.50	230500	76.70	1989
101.20	14923	14.74	321.60	242543	75.41	1990

1980 — 1990 - يىلغىچە بولغان يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 4 — 5

يىللار / تۈرى	ساناقات - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (تۆمەن يۈەن)	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (تۆمەن يۈەن)	تېرىقچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (تۆمەن يۈەن، %)		چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى (تۆمەن يۈەن، %)		ئورمانچىلىق مەھسۇلات قىممىتى (تۆمەن يۈەن، %)		قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلات قىممىتى (تۆمەن يۈەن، %)		بېلىقچىلىق مەھسۇلات قىممىتى (تۆمەن يۈەن)
1980	8468.69	7648.63	74.99	5769.67	17.66	1350.82	2.55	159.26	4.80	368.72	0.16
1981	9391.51	8033.29	73.75	5916.40	18.92	1519.87	2.15	172.7	5.28	424	0.32
1982	8614.25	7760.32	71.21	5525.81	21.07	1635.33	2.93	227.07	4.79	372.03	0.48
1983	10210.01	9705.95	67.56	6554.67	22.05	2140.10	3.34	324.37	7.05	684.21	3.60
1984	11230.10	9819.33	65.75	6454.76	21.77	2137.44	4.17	409.25	8.31	815.89	2.03
1985	13323	11942	70.11	8373	18.69	2231.80	3.75	447.37	7.37	880.33	9.69
1986	17160.80	12773.30	65.66	8373.38	24.77	3158.15	3.81	486.14	5.76	733.95	21.68
1987	20229.30	16046.53	65.26	10501.79	26.03	4173.65	3.20	512.38	5.51	833.06	28.65
1988	21654.54	17534.03	64.47	11257.33	26.72	4580.37	2.97	518.68	6.34	1107.59	70.06
1989	22318.78	18142.25	65.12	11766.86	23.75	4653.93	2.85	514.90	5.28	1134.84	71.72
1990	23118.04	19086.13	67.33	12796.86	24.88	4728.94	2.72	517.43	5.07	963.06	79.84

§ 2 . ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى

1. تەبىئىي شارائىتى

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ كىلىماتى مۇتىدىل قۇرغاق كىلىماتقا كىرىدۇ. يىللىق كۈن نۇرى چۈشۈش ۋاقتى 4443 سائەتكە يېتىدۇ، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش باسقۇچى (4 — 9 - ئايغىچە) دا كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى 2590 سائەتكە يېتىپ، يىللىق كۈن نۇرى چۈشۈش ۋاقتىنىڭ 58.3% نى ئىگىلەيدۇ. بۇ كۈن نۇرىنىڭ ئۇزاق چۈشۈشىنى تەلەپ قىلىدىغان زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە پايدىلىق. يىللىق ئومۇمىي قۇياش نۇرى رادىئاتسىيىسى 134.5 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا يېتىدۇ. زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلى (4 — 9 - ئايغىچە) دىكى ئايلىق قۇياش نۇرى رادىئاتسىيىسى 12 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىردىن ئاشىدۇ. 7 - ئايدا 17.8 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىر بولۇپ، كۆزگى بۇغداي، كۆمىستوناق، شال، قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتاتلا باب كېلىدۇ. دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ كۈندىلىك ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 7.7℃ — 9.4℃، 7 - ئاي ئەڭ ئىسسىق بولۇپ، يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 39℃ — 41℃ قا چىقىدۇ. 1 - ئاي ئەڭ سوغۇق بولۇپ، تۆۋەن تېمپېراتۇرا 34.03℃ قا چۈشىدۇ. 3 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 4 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە تېمپېراتۇرا مۇقىم بولۇپ، 5℃ قا ئۆرلەيدۇ. تېرىقچىلىق مەزگىلى 3- ئاينىڭ ئاخىرىدىن 11 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە 256 كۈن داۋاملىشىدۇ. ئەڭ ئۇزۇن بولغاندا 290 كۈن، ئەڭ قىسقا بولغاندا 210 كۈن، يىغىندى تېمپېراتۇرىسى 3949℃ قا يېتىدۇ. زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلى 3- ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن باشلىنىپ، 10 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئاخىرلىشىدۇ. ئەڭ ئۇزۇن بولغاندا 230 كۈن،

ئەڭ قىسقا بولغاندا 180 كۈن، يېغىندى تېمپېراتۇرىسى 3800 C بولىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدىكى چۆلۈقاي، جىرغىلاڭ سايلىرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 800 — 2000 مېتىر بولۇپ، تەتۇر تېمپېراتۇرا بەلۋېغىغا كىرىدۇ. 900 — 1500 مېتىر ئېگىز تاغ ئالدى بەلۋېغىدا تەتۇر پەرق بەك ئېنىق بولۇپ، 11 - ئاينىڭ باشلىرىدىن كېيىنكى يىلى 3 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا شەكىللىنىدۇ. 1 - ئايدا ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا تۇزلەڭلىكىنىڭكىگە قارىغاندا 4°C چە يۇقىرى بولىدۇ. شىمالىي تاغ قاپتىلىدىكى تەتۇر تېمپېراتۇرىلىق بەلۋاغ ئۆرۈك، ئامۇت، ئالما، ياڭاق قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ قىشتىن بىخەتەر ئۆتۈشىگە باب كېلىدۇ. قىرووسىز مەزگىل 167 كۈن، قىرو مەزگىلى 9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى باشلىنىپ، كېيىنكى يىلى 4 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئاخىرلىشىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 230 — 450 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، ئەتىياز (3 — 5 - ئايغىچە) دا 70 — 130 مىللىمېتىر بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 30% — 32% نى، ياز (6 — 8 - ئايغىچە) دا 60 — 120 مىللىمېتىر بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 23% — 27% نى، كۈز (9 — 11 - ئايغىچە) دا 60 — 105 مىللىمېتىر بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 19% — 22% نى ئىگىلەيدۇ. تۈزلەڭلىكتە قارىنىڭ قېلىنلىقى 96.5 مىللىمېتىر بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 29%نى ئىگىلەيدۇ. 11 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى قار يېغىشقا باشلاپ، 3 - ئاينىڭ ئاخىرى ئېرىپ كېتىدۇ. يېغىندى قار بىرقەدەر مۇقىم بولىدۇ. يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 1611.5 مىللىمېتىر بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 474%گە تەڭ كېلىدۇ. قىسمەن يىللاردا ئايەت خاراكتېرلىك ھاۋارايى كۆرۈلىدۇ. ئاساسلىقى قىشتا قار نېپىز بولۇش، ئەتىيازدا جۇدۇن بولۇش، 6- ئايدا قۇرغاق ئىسسىق شامال چىقىش ئايەتلىرى، ئايرىم جايلاردا يازدا مۆلدۈر ئاپىتى كۆرۈلىدۇ. بۇلار دېھقانچىلىققا توسالغۇ بولىدۇ.

ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىقى قاش دەرياسى بىلەن شىمالىي تاغ جىلغىلىرىدىن ئىبارەت 2 چوڭ سۇ سىستېمىسى ئارقىلىق سۇغىرىلىدۇ. قاش دەرياسىنىڭ سۇيى تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆرلىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى 122 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، يىللىق ئومۇمىي ئېقىم مىقدارى 3 مىليارد 850 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. سۇغىرىش مەزگىلى (4 — 9 - ئايغىچە) دە ئېقىن مىقدارى 3 مىليارد 640 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ، سۇنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە باشلىنىش مىقدارى 2 مىليارد 12 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. سۇغىرىش مەزگىلىدە باشلىنىدىغان سۇ 1 مىليارد 464 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، شۇ مەزگىلدىكى ئېقىن مىقدارىنىڭ 38.4% نى ئىگىلەيدۇ. سۇغىرىلىدىغان يەر كۆلىمى ئازكەم 1 مىليون موغا يېتىدۇ. قاش دەريا سۇ سىستېمىسىنىڭ سۇ مەنبەسى مول. سۇغىرىش مەزگىلىدىكى سۇ مىقدارى مۇقىم. شىمالىي تاغ جىلغىلىرى سۇ سىستېمىسى پىلىچى، جىرغىلاڭ، قازانچى، چۆلۈقاي قاتارلىق چوڭ - كىچىك 9 جىلغىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 16.8 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، يىللىق ئومۇمىي ئېقىن مىقدارى 544 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. 4 — 9 - ئايغىچە 212 مىليون كۇب مېتىر سۇ باشلىنىپ، 98 مىڭ 200 مو يەر سۇغىرىلىدۇ. شىمالىي تاغ جىلغىلىرى سۇ سىستېمىسىدا 4 — 5- ئايلاردا قار ئېرىگەندە كەلكۇن كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. 6 - ئايدىن كېيىن ئېقىن يامغۇردىن ھاسىل بولىدۇ، سۇ ئاز، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇقىم بولمايدۇ. كۈز پەسلىدە قۇرغاق بولۇپ، سۇغىرىشقا كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ. بۇ سۇ سىستېمىسىدا تۇراقلىق مۇئەسسەسلەر (سۇ ئامبىرى، ئېرىق - ئۆستەڭلەر) ئاز بولۇپ، ئۇلارنىڭ سۇ باشلاشقا كاپالەتلىك قىلىش نىسبىتى تۆۋەن. كەلكۇن مەزگىلىدە شىددەتلىك كەلكۇن لاتقا، قۇم، شېغىللارنى ئېقىتىپ كېلىپ، ئېتىزلارنى ۋەيران قىلىپ زىرائەتلەرنى بېسىپ كېتىپ زىيان پەيدا قىلىدۇ.

تېرىلغۇ يەر تاغ ئالدى كەلكۇن ئاقما چۆكمە تۈزلەڭلىك ۋە ئىلى، قاش دەريالىرى ئاقما چۆكمە تۈزلەڭلىكىگە مەركەزلەشكەن بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 630 — 900 مېتىر كېلىدۇ. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 1949 - يىلدىن كېيىن تەدرىجىي كېڭىيىپ 700 نەچچە مىڭ مودىن 1 مىليون 400 نەچچە مىڭ

موغا يەتتى. 1975 - يىلى بايانداي گۈڭشېسى شەھەرگە ئايرىپ بېرىلگەندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ يەر يەتمىلا 1 مىليون 200 مىڭ مودىن ئارتۇق بولۇپ كەلدى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە تاغ ئالدىدىكى بىنالاردىن 100 مىڭ مو يەر تېرىلغۇدىن ئوتلاققا قايتۇرۇلدى. 1990 - يىلى تېرىلغۇ يەر 1 مىليون 19 مىڭ 600 مو بولدى.

2. دېھقانچىلىق ئەمگەك كۈچلىرى ۋە باشقىلار

غۇلجا ناھىيىسى شىنجاڭ بويىچە داڭلىق دېھقانچىلىق ناھىيىسى. يېزا ئىگىلىك نوپۇسى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 80% ىدىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن تارتىپ 80 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە يېزا ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ 100% ىي دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. 1949 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا نوپۇسى 61 مىڭ 136 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 80% ىنى ئىگىلەيتتى. يېزا ئەمگەك كۈچى 15 مىڭ 700 دىن كۆپرەك بولۇپ، يېزا نوپۇسىنىڭ 25.6% ىنى ئىگىلەيتتى. 1950 — 1957 - يىلغىچە يېزا نوپۇسى 61 مىڭ 430 دىن 66 مىڭ 829 غا كۆپەيگەن بولسىمۇ، ئەمگەك كۈچىدە ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزگىرىش بولمىدى. 1961 - يىلغا كەلگەندە يېزا ئومۇمىي نوپۇسى كۆپىيىپ 97 مىڭ 889غا يەتتى، ئەمگەك كۈچى 39 مىڭ 318گە يېتىپ، يېزا ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 40% ىنى ئىگىلىدى (بۇنىڭغا چېگرا رايونغا ياردەم بېرىشكە كەلگەن ياشلار، چوڭلار ۋە ئېقىپ كەلگەنلەرنىڭ كۆپەيگەنلىكى سەۋەب بولدى). 1966 — 1976 - يىلغىچە يېزا نوپۇسى 139 مىڭ 927دىن 237 مىڭ 538گە يېتىپ، 10 يىلدا 97 مىڭ 611ى كۆپەيدى. يېزا ئەمگەك كۈچلىرى 61 مىڭ 7 گە يېتىپ، يېزا ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 25.68% ىنى ئىگىلىدى. 1982 - يىلى يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 259 مىڭ 620 گە يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 89.97% ىنى، يېزا ئەمگەك كۈچى 63 مىڭ 103 بولۇپ، يېزا ئىگىلىك نوپۇسىنىڭ 24.3% ىنى ئىگىلىدى. 1987 - يىلى يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 279 مىڭ 845 كە يېتىپ، ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 90.56% ىنى؛ يېزا ئەمگەك كۈچى 78 مىڭ 270 كە يېتىپ، يېزا ئىگىلىك نوپۇسىنىڭ 27.97% ىنى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 280 مىڭ 407 گە يېتىپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 89.63% ىنى؛ يېزا ئەمگەك كۈچى 92 مىڭ 432 گە يېتىپ، يېزا ئىگىلىك نوپۇسىنىڭ 32.96% ىنى ئىگىلىدى.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە تېرىقچىلىق ئاساسەن ئات - ئۇلاغ بىلەن قىلىناتتى. 1949- يىلى ناھىيە بويىچە ئات - ئۇلاغ 10 مىڭ 753 بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 5.9% ىنى ئىگىلەيتتى. 1958- يىلى 17 مىڭ 31 گە يېتىپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 5.26% ىنى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ ئۇلىغى 13 مىڭ 121 بولۇپ، ئومۇمىي ئات - ئۇلاغنىڭ 77% ىنى ئىگىلىدى. 60 — 70 - يىللاردا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كۆپىيىشكە باشلاپ، ئات - ئۇلاغ نىسپىي كېمەيدى. 1965 - يىلى تېرىلغۇ ئۇلىغى 20 مىڭ 68 بولۇپ، ئومۇمىي ئات - ئۇلاغنىڭ 77.8% ىنى ئىگىلىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە چارۋىچىلىق بىر ئىزدا توختاپ قالغانلىقى، ھەتتا چېكىنىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئات - ئۇلاغلارمۇ كۆرۈنەرلىك ئازىيىپ كەتتى. 80 - يىللاردىن كېيىن، دېھقانچىلىق رايون چارۋىچىلىقى تېز ئەسلىگە كېلىپ راۋاجلاندى. ئات - ئۇلاغلارمۇ تەدرىجىي كۆپىيىپ، 1990 - يىلى 45 مىڭ 406 غا يەتتى.

يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى كېڭەيتىش 60 - يىللاردا باشلىنىپ، 70 - يىللاردا كۆپلەپ ئىشلىتىلىدىغان بولدى. 1973 - يىلى ناھىيە بويىچە ماتورلۇق ماشىنا 346 گە، قۇۋۋىتى 2385.08 كىلوۋاتقا يېتىپ، ھەر 10 مىڭ موغا 238.14 كىلوۋاتتىن توغرا كەلدى. 1980 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 41 مىڭ 770.79 كىلوۋاتقا يېتىپ، ھەر 10 مىڭ موغا 60.414 كىلوۋاتتىن توغرا كەلدى. 1985- يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 70 مىڭ 601.90 كىلوۋاتقا يېتىپ، ھەر 10 مىڭ موغا 673.36 كىلوۋاتتىن توغرا كەلدى. 1990 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى

ئەڭ قىسقا بولغاندا 180 كۈن، يېغىندى تېمپېراتۇرىسى 3800 ℃ بولىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدىكى چۆلۈقاي، جىرغىلاڭ سايلىرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 800 — 2000 مېتىر بولۇپ، تەتۇر تېمپېراتۇرا بەلۋېغىدا كىرىدۇ. 900 — 1500 مېتىر ئېگىز تاغ ئالدى بەلۋېغىدا تەتۇر پەرق بەك ئېنىق بولۇپ، 11 - ئاينىڭ باشلىرىدىن كېيىنكى يىلى 3 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا شەكىللىنىدۇ. 1 - ئايدا ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا تۆۋلەڭلىكىنىڭكىگە قارىغاندا 4 ℃ چە يۇقىرى بولىدۇ. شىمالىي تاغ قاپتىلىدىكى تەتۇر تېمپېراتۇرىلىق بەلۋاغ ئۇرۇق، ئامۇت، ئالما، ياڭاق قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ قىشتىن بىخەتەر ئوتتۇشىگە باب كېلىدۇ. قىروسىز مەزگىل 167 كۈن، قىرو مەزگىلى 9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى باشلىنىپ، كېيىنكى يىلى 4 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئاخىرلىشىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 230 — 450 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، ئەتىياز (3 — 5 - ئايغىچە) دا 70 — 130 مىللىمېتىر بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 30% — 32% نى، ياز (6 — 8 - ئايغىچە) دا 60 — 120 مىللىمېتىر بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 23% — 27% نى، كۈز (9 — 11 - ئايغىچە) دا 60 — 105 مىللىمېتىر بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 19% — 22% نى ئىگىلەيدۇ. تۆۋلەڭلىكتە قارنىڭ قېلىنلىقى 5. 96 مىللىمېتىر بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 29%نى ئىگىلەيدۇ. 11 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى قار يېغىشقا باشلاپ، 3 - ئاينىڭ ئاخىرى ئېرىپ كېتىدۇ. يېغىندى قار بىرقەدەر مۇقىم بولىدۇ. يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 1611. 5 مىللىمېتىر بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 474%گە تەڭ كېلىدۇ. قىسمەن يىللاردا ئايەت خاراكتېرلىك ھاۋارايى كۆرۈلىدۇ. ئاساسلىقى قىشتا قار نېپىز بولۇش، ئەتىيازدا جۇدۇن بولۇش، 6- ئايدا قۇرغاق ئىسسىق شامال چىقىش ئايەتلىرى، ئايرىم جايلاردا يازدا مۆلدۈر ئاپىتى كۆرۈلىدۇ. بۇلار دېھقانچىلىققا توسالغۇ بولىدۇ.

ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىقى قاش دەرياسى بىلەن شىمالىي تاغ جىلغىلىرىدىن ئىبارەت 2 چوڭ سۇ سىستېمىسى ئارقىلىق سۇغىرىلىدۇ. قاش دەرياسىنىڭ سۇيى تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆرلىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى 122 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، يىللىق ئومۇمىي ئېقىم مىقدارى 3 مىليارد 850 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. سۇغىرىش مەزگىلى (4 — 9 - ئايغىچە) دە ئېقىن مىقدارى 3 مىليارد 640 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ، سۇنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە باشلىنىش مىقدارى 2 مىليارد 12 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. سۇغىرىش مەزگىلىدە باشلىنىدىغان سۇ 1 مىليارد 464 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، شۇ مەزگىلدىكى ئېقىن مىقدارىنىڭ 38. 4% نى ئىگىلەيدۇ. سۇغىرىلىدىغان يەر كۆلىمى ئازكەم 1 مىليون موغا يېتىدۇ. قاش دەريا سۇ سىستېمىسىنىڭ سۇ مەنبەسى مول، سۇغىرىش مەزگىلىدىكى سۇ مىقدارى مۇقىم. شىمالىي تاغ جىلغىلىرى سۇ سىستېمىسى پىلىچى، جىرغىلاڭ، قازانچى، چۆلۈقاي قاتارلىق چوڭ - كىچىك 9 جىلغىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 16. 8 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، يىللىق ئومۇمىي ئېقىن مىقدارى 544 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. 4 — 9 - ئايغىچە 212 مىليون كۇب مېتىر سۇ باشلىنىپ، 98 مىڭ 200 مو يەر سۇغىرىلىدۇ. شىمالىي تاغ جىلغىلىرى سۇ سىستېمىسىدا 4 — 5- ئايلاردا قار ئېرىگەندە كەلكۇن كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. 6 - ئايدىن كېيىن ئېقىن يامغۇردىن ھاسىل بولىدۇ، سۇ ئاز، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇقىم بولمايدۇ. كۈز پەسلىدە قۇرغاق بولۇپ، سۇغىرىشقا كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ. بۇ سۇ سىستېمىسىدا تۇراقلىق مۇئەسسەسلەر (سۇ ئامبىرى، ئېرىق - ئۆستەڭلەر) ئاز بولۇپ، ئۇلارنىڭ سۇ باشلاشقا كاپالەتلىك قىلىش نىسبىتى تۆۋەن. كەلكۇن مەزگىلىدە شىددەتلىك كەلكۇن لانقا، قۇم، شېغىللارنى ئېقىتىپ كېلىپ، ئېتىزلارنى ۋەيران قىلىپ زىرائەتلەرنى بېسىپ كېتىپ زىيان پەيدا قىلىدۇ. ئېرىلغۇ يەر ئاغ ئالدى كەلكۇن ئاقما چۆكمە تۆۋلەڭلىك ۋە ئىلى، قاش دەريالىرى ئاقما چۆكمە تۆۋلەڭلىكىگە مەركەزلەشكەن بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 630 — 900 مېتىر كېلىدۇ. ئېرىلغۇ يەر كۆلىمى 1949 - يىلدىن كېيىن تەدرىجىي كېڭىيىپ 700 نەچچە مىڭ مودىن 1 مىليون 400 نەچچە مىڭ

موغا يەتتى. 1975 - يىلى بايانداي گۈڭشىسى شەھەرگە ئايرىپ بېرىلگەندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ يەر يەنىلا 1 مىليون 200 مىڭ مودىن ئارتۇق بولۇپ كەلدى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە تاغ ئالدىدىكى بىنالاردىن 100 مىڭ مو يەر تېرىلغۇدىن ئوتلاقتا قايتۇرۇلدى. 1990 - يىلى تېرىلغۇ يەر 1 مىليون 19 مىڭ 600 مو بولدى.

2. دېھقانچىلىق ئەمگەك كۈچلىرى ۋە باشقىلار

غۇلجا ناھىيىسى شىنجاڭ بويىچە داڭلىق دېھقانچىلىق ناھىيىسى. يېزا ئىگىلىك نوپۇسى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 80% دىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن تارتىپ 80 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە يېزا ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ 100% ى دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانىدى. 1949 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا نوپۇسى 61 مىڭ 136 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 80% دىن ئىگىلەيتتى. يېزا ئەمگەك كۈچى 15 مىڭ 700 دىن كۆپرەك بولۇپ، يېزا نوپۇسىنىڭ 25.6% ىنى ئىگىلەيتتى. 1950 — 1957 - يىلغىچە يېزا نوپۇسى 61 مىڭ 430 دىن 66 مىڭ 829 غا كۆپەيگەن بولسىمۇ، ئەمگەك كۈچىدە ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزگىرىش بولمىدى. 1961 - يىلغا كەلگەندە يېزا ئومۇمىي نوپۇسى كۆپىيىپ 97 مىڭ 889غا يەتتى، ئەمگەك كۈچى 39 مىڭ 318گە يېتىپ، يېزا ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 40% ىنى ئىگىلىدى (بۇنىڭغا چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىشكە كەلگەن ياشلار، چوڭلار ۋە ئېقىپ كەلگەنلەرنىڭ كۆپەيگەنلىكى سەۋەب بولدى). 1966 — 1976 - يىلغىچە يېزا نوپۇسى 139 مىڭ 927دىن 237 مىڭ 538گە يېتىپ، 10 يىلدا 97 مىڭ 611ى كۆپەيدى. يېزا ئەمگەك كۈچلىرى 61 مىڭ 7 گە يېتىپ، يېزا ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 25.68% ىنى ئىگىلىدى. 1982 - يىلى يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 259 مىڭ 620 گە يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 89.97% ىنى، يېزا ئەمگەك كۈچى 63 مىڭ 103 بولۇپ، يېزا ئىگىلىك نوپۇسىنىڭ 24.3% ىنى ئىگىلىدى. 1987 - يىلى يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 279 مىڭ 845 كە يېتىپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 90.56% ىنى؛ يېزا ئەمگەك كۈچى 78 مىڭ 270 كە يېتىپ، يېزا ئىگىلىك نوپۇسىنىڭ 27.97% ىنى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 280 مىڭ 407 گە يېتىپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 89.63% ىنى؛ يېزا ئەمگەك كۈچى 92 مىڭ 432 گە يېتىپ، يېزا ئىگىلىك نوپۇسىنىڭ 32.96% ىنى ئىگىلىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، تېرىقچىلىق ئاساسەن ئات - ئۇلاغ بىلەن قىلىناتتى. 1949- يىلى ناھىيە بويىچە ئات - ئۇلاغ 10 مىڭ 753 بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 5.9% ىنى ئىگىلەيتتى. 1958- يىلى 17 مىڭ 31 گە يېتىپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 5.26% ىنى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ ئۇلىغى 13 مىڭ 121 بولۇپ، ئومۇمىي ئات - ئۇلاغنىڭ 77% ىنى ئىگىلىدى. 60 — 70 - يىللاردا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كۆپىيىشكە باشلاپ، ئات - ئۇلاغ نىسپىي كېمەيدى. 1965 - يىلى تېرىلغۇ ئۇلىغى 20 مىڭ 68 بولۇپ، ئومۇمىي ئات - ئۇلاغنىڭ 77.8% ىنى ئىگىلىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە چارۋىچىلىق بىر ئىزدا توختاپ قالغانلىقى، ھەتتا چېكىنىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئات - ئۇلاغلارمۇ كۆرۈنەرلىك ئازىيىپ كەتتى. 80 - يىللاردىن كېيىن، دېھقانچىلىق رايون چارۋىچىلىقى تېز ئەسلىگە كېلىپ راۋاجلاندى. ئات - ئۇلاغلارمۇ تەدرىجىي كۆپىيىپ، 1990 - يىلى 45 مىڭ 406 غا يەتتى.

يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى كېڭەيتىش 60 - يىللاردا باشلىنىپ، 70 - يىللاردا كۆپلەپ ئىشلىتىلىدىغان بولدى. 1973 - يىلى ناھىيە بويىچە ماتورلۇق ماشىنا 346 گە، قۇۋۋىتى 2385.08 كىلوۋاتقا يېتىپ، ھەر 10 مىڭ موغا 238.14 كىلوۋاتتىن توغرا كەلدى. 1980 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 41 مىڭ 770.79 كىلوۋاتقا يېتىپ، ھەر 10 مىڭ موغا 60.414 كىلوۋاتتىن توغرا كەلدى. 1985- يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 70 مىڭ 601.90 كىلوۋاتقا يېتىپ، ھەر 10 مىڭ موغا 673.36 كىلوۋاتتىن توغرا كەلدى. 1990 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى

89 مىڭ 951.51 كىلوۋاتقا يېتىپ، ھەر 10 مىڭ موغا 898.91 كىلوۋاتتىن توغرا كەلدى. شۇ يىلى ئىشلىتىلگەن خىمىيىۋى ئوغۇت 12 مىڭ 265 تونىغا يېتىپ، 1985 - يىلدىكىدىن 7385 تونا كۆپ ئىشلىتىلدى، 11 مىڭ 500 كىلوگرام دېھقانچىلىق دورىسى، 1859 تونا سۈلياۋ يوپۇق ئىشلىتىلدى.

§ 3 . دېھقانچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى

1981 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك دېھقانچىلىقنى رايونلاشتۇرۇش ئىشخانىسى ناھىيىلىك دېھقانچىلىقنى رايونلاشتۇرۇش خىزمىتىنى باشلىدى. زىرائەتلەرنىڭ تېرىلىش ئەھۋالىنى ئاساس، بۇنىڭدىن كېيىنكى تەرەققىيات يۆزلىنىشىنى يېتەكچى قىلىپ، تەبىئىي شارائىت ۋە ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي شارائىتنىڭ ئوخشىشىپ كېتىشىگە، دېھقانچىلىقنىڭ تەرەققىيات نىشانىنىڭ بىردەكلىكىگە قاراپ، يېزا قۇرۇلمىسىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىنى ساقلاپ قېلىش پرىنسىپى بويىچە ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىنى ئۈچ 1 - دەرىجىلىك رايونغا، ئالتە 2 - دەرىجىلىك رايونغا ئايرىدى.

1. قاش دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى يەلپۈگۈچسىمان تىنما تۆزلەڭلىك ئاشلىق، ياغلىق دان رايونى

بۇ رايون ناھىيىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى ئابرال تاغلىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى يېڭى ھايات ئىراسىدىكى يەلپۈگۈچسىمان تىنما بەلۋاغقا جايلاشقان بولۇپ، شەرقتە نىلقا ناھىيىسى بىلەن، جەنۇبتا ئىلى دەريا‌سى ئارقىلىق توققۇزتارا ناھىيىسى بىلەن، غەربتە قاش دەريا‌سى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئۇ قاش، سامىيۇزى يېزىلىرىنىڭ بارلىق يەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەر شەكلى شىمالدىن جەنۇبقا قىيسىيغان. جەنۇبى پەس بولۇپ، خېلى تۆز، كىلىماتى سالقىن، سۇ مەنبەسى تولۇق. ≥10℃ لىق يىغىندى تېمپېراتۇرىسى 3200℃ قا يېتىدۇ، قىرووسز مەزگىلى 155 كۈن. كۆزگى بۇغداي ئومىسى ناھىيە بازىرىغا يېقىن جايلاردىكىدىن بىر ھەپتە كېيىن باشلىنىدۇ. ھۆل - يىغىن ناھىيىنىڭ باشقا جايلىرىدىكىدىن كۆپرەك. بۇ رايوندىكى يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 24 مىڭ 35 (بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغىنى 2511)، ئەمگەك كۈچى 6645 (بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغىنى 650). سۈغىرلىدىغان يەر كۆلىمى 200 مىڭ مودىن ئارتۇق. تېرىلغۇ يەر 142 مىڭ مو. تېرىلىدىغان يەر 115 مىڭ مو. تېرىلغۇ يەر كىشى بېشىغا 6 مودىن توغرا كېلىدۇ. ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 127.63 كىلوگرام بولۇپ، ناھىيىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلىنىڭ 70.84% نىگە تەڭ كېلىدۇ. ئاشلىق كىشى بېشىغا 420.63 كىلوگرامدىن توغرا كېلىدۇ، بۇ ناھىيىنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن 106.26 كىلوگرام ئاز. ئاشلىقنىڭ تاۋارلىشىش نىسبىتى 25.26% كە يېتىدۇ. ياغلىق دانىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 72.76 كىلوگرام بولۇپ، ناھىيىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلىدىن 5.38 كىلوگرام يۇقىرى. كىرىم كىشى بېشىغا 100.88 يۈەندىن توغرا كېلىدۇ، بۇ ناھىيىنىڭ ئوتتۇرىچە سانىنىڭ 78.17% نىگە تەڭ. ئىشلەپچىقىرىش كۆپ تېرىپ ئاز ھوسۇل ئېلىش، تېرىقچىلىق قوپالراق بولۇش، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى تۆۋەن بولۇش بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ ھەمدە ياغلىق دان كۆپ تېرىلىدۇ، ياغلىق دانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى يۇقىرى، بۇ رايون ئاشلىق، ياغلىق دان ئىشلەپچىقىرىشىنى ئاساس قىلىش، ياغلىق دان كۆلىمىنى مۇقىملاشتۇرۇش، كۆممىقوناق كۆلىمىنى كېڭەيتىش، كۆزگى بۇغداي كۆلىمىنى مۇۋاپىق ئازايتىپ بىرلىك ھوسۇلىنى ئاشۇرۇشقا تىرىشىش، ئومۇمىي ھوسۇلنى ئاشۇرۇش، ياغلىق دان بازىسىنى ياخشى قۇرۇشنى ئۆز تەرەققىيات نىشانى قىلغان.

2. شىمالىي تاغ جىلغىلىرى ئاشلىق، ياغلىق دان، يەم - خەشەك رايونى

بۇ رايون كۆگۈرچىن تېغىنىڭ جەنۇبىدىكى سېرىق توپىلىق ئېدىرلىقنىڭ ئالدىغا جايلاشقان بولۇپ، تۆۋەنى ياشلار ئۆستەڭگە تاقىشىدۇ، مازار، ئونيار، چۆلۈقاي، تۇرپانيۈزى، ئەۋلىيا، پەنجىم، دادامتۇ، قارايافاچ يېزىلىرىنى، دۆڭمازار بازىرى ۋە ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ بىر قىسىم تېرىلغۇ يەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تېرىلغۇ يېرى 189 مىڭ موغا يېتىدۇ. بۇ رايوندىكى يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 55 مىڭ 290 (بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغىنى 4600)، ئەمگەك كۈچى 15 مىڭ 359 (بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغىنى 1384) كە يېتىدۇ، چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 114 بولۇپ، ناھىيىدىكى ئومۇمىي تراكتورنىڭ 15.26% نى ئىگىلەيدۇ؛ تېرىلغۇ يەر كىشى بېشىغا 3.73 مودىن توغرا كېلىدۇ. بۇ رايوننىڭ سۇ مۇئەسسەسىلىرى ناچار، يەر شەكلى مۇرەككەپ، سۇ - تۇپراقنىڭ ئېقىپ كېتىشى ئېغىر. كىلىماتى قىشتا ئىسسىق، يازدا سالقىن بولۇپ، باغۋەنچىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا باب كېلىدۇ. بۇ رايون ئىككى 2 - دەرىجىلىك رايونغا بۆلۈنىدۇ.

جىرغىلاڭنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى كۆممەقوناق، بۇغداي، كۈنجۈت، ئوت - چۆپ رايونى

بۇ رايون قاش دەرياسىنىڭ غەربىي، جىرغىلاڭ دەرياسىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، دۆڭمازار بازىرى، مازا، ئونيار، چۆلۈقاي، ئەۋلىيا، موللىتوختىيۈزى ۋە ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى قاتارلىق ئورۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تېرىلغۇ يەر 129 مىڭ 400 مو بولۇپ، كىشى بېشىغا 4 مودىن توغرا كېلىدۇ. ئاشلىق زىرائىتى تېرىشنى ئاساس قىلىدۇ. تېرىنچىلىقى قوپالراق، بىرلىك ھوسۇلى تۆۋەن، زىرائەت قۇرۇلمىسى مۇڭاپىق ئەمەس، ئاشلىق تېرىلىدىغان يېرى 76 مىڭ 600 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 72.14% نى ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە كۆزگى بۇغداي تېرىلىدىغان يەر ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىدىغان يەرنىڭ 72.64% نى ئىگىلەيدۇ. ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 170 كىلوگرام، ياغلىق دانىنىڭ 58 كىلوگرام بولۇپ، ناھىيىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلىدىن تۆۋەن. بۇ رايون كۆزگى بۇغداي كۆلىمىنى مۇڭاپىق قىسقارتىپ، ئاشلىق، ياغلىق دان بىرلىك ھوسۇلىنى ئاشۇرۇشقا تىرىشىش، ئومۇمىي ھوسۇلنى ئاشۇرۇش، كۆممەقوناق ۋە بېدە كۆلىمىنى كېڭەيتىپ، يەم - خەشەك ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش، ئېتىز - ئېرىقلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىپ، چۆنەكلەپ تېرىش، سۇغىرىش تېخنىكىسىنى كېڭەيتىپ، سۇنى تېجەپ، سۇدىن پايدىلىنىش ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، كۆپ خىل ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇپ، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئۈنۈمبېرسال تۈزەشتىن ئىبارەت راۋاجلاندۇرۇشنى ئۆز تەرەققىيات نىشانى قىلىدۇ.

جىرغىلاڭنىڭ غەربىي قىسمىدىكى بۇغداي، كۆممەقوناق، كۆزگى قىچا رايونى بۇ رايون تۇرپانيۈزى، پەنجىم، دادامتۇ يېزىلىرىنىڭ 65 مىڭ مودىن ئارتۇقراق يېرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ رايوندا يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 28 مىڭ 560 قا، ئەمگەك كۈچى 7288 گە يېتىدۇ. تېرىلغۇ كۆلىمى 64 مىڭ مو، بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى 48 مىڭ 600 مو بولۇپ، ئومۇمىي ئاشلىق ھوسۇلى 12 مىڭ 5.29 توننىغا، بىرلىك ھوسۇلى 246 كىلوگرامغا يەتتى؛ ياغلىق دان كۆلىمى 6450 مو بولۇپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 550 توننىغا، بىرلىك ھوسۇلى 27.85 كىلوگرامغا يەتتى. ئاشلىق، ياغلىق دانىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى ناھىيىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلىدىن يۇقىرى. ئىسسىقلىق بايلىقى مول، يېغىندى تېمپېراتۇرىسى بىرقەدەر يۇقىرى بولۇپ، ئىسسىقلىقنى تەلەپ قىلىدىغان، يېمەكلىك كۆرسەتكۈچى يۇقىرىراق زىرائەتلەرنى تېرىشقا باب كېلىدۇ. كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يەر ئاز (2.77 مو) بولۇپ، باشقۇرۇش سەۋىيىسى بىرقەدەر يۇقىرى، سۇ مۇئەسسەسىلىرى ناچار، سۇ، تۇپراقنىڭ ئېقىپ كېتىشى ئېغىر، 9 - ئايدا سۇ قىس بولىدۇ. بۇ رايون ئاشلىق، ياغلىق دان ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىش، كۆممەقوناق كۆلىمىنى كېڭەيتىش، كۆزگى بۇغداي

كۆلىمىنى قىسقارتىش، ياغلىق دان تېرىقچىلىقىدا قىچىنى ئاساس قىلىپ، يېشىل ئوغۇتنى كېڭەيتىشنى ئۆز تەرەققىيات نىشانى قىلىدۇ.

3. قاش دەريا سىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى تىنىما تۆزلەڭلىك ئاشلىق، ياغلىق دان رايونى

بۇ رايون قاش دەريا سىنىڭ غەربى، ياشلار ئۆستەڭلىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان. دېڭىز يۈزىدىن 640 — 800 مېتىر ئېگىز. خۇدىيار يۇزى، ئۇچئون، ئاراتۆستەك، بېڭىتام، بايتوقاي، سادىقيۇزى يېزىلىرى دولان دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ھەممە يېرىنى ۋە دۆڭمازار، ئونيار، چۆلۈقاي، جېلىلىيۇزى، تۆرپانيۇزى، پەنجىم، دادامتۇ، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى قاتارلىق يېزا، بازار، مەيدانلارنىڭ بىر قىسىم يەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ رايوندا تېرىلغۇ يەر 820 مىڭ مو بولۇپ، كىشى بېشىغا 5.65 مودىن توغرا كېلىدۇ. سۇ مەنبەسى مول بولۇپ، سۇغىرىش كاپالەتكە ئىگە. سۇ مۇئەسسەسىلىرى بىرقەدەر مۇكەممەل، كىلىماتى 10℃≧ بولۇپ، يىغىندى تېمپېراتۇرىسى 3400℃ قا يېتىدۇ، قىروسىز مەزگىلى 170 كۈن ئەتراپىدا. تۆپرىقى سۇلۇق كۆلرەڭ ئاق توپا بولۇپ، كۆلرەڭ سېرىق توپا، قېلىن سېرىق توپا، ئوتتۇراھال قېلىن سېرىق توپا، سېرىق توپا ۋە قوڭۇر چىملىق توپا، ساسلىق كۆلرەڭ توپا قاتارلىق توپا تەركىبلىرى ئۇچرايدۇ. ئۇ ناھىيىنىڭ ئاساسلىق ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش رايونى بولۇپ، تېرىلغۇ يەر 502 مىڭ 500 موغا يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 71.06% نى ئىگىلەيدۇ. ياغلىق دان تېرىلغۇ كۆلىمى 105 مىڭ 700 مو بولۇپ، ناھىيە ياغلىق دان زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 66.56% نى ئىگىلەيدۇ. ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلى 93 مىڭ 310 تونىنا بولۇپ، ناھىيە ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلىنىڭ 71.1% نى ئىگىلەيدۇ، ئاشلىق كىشى بېشىغا 642.5 كىلوگرامدىن توغرا كېلىدۇ، ئاشلىقنىڭ تاۋارلىشىش نىسبىتى 45.44% كە يېتىدۇ. تاۋار ئاشلىق كىشى بېشىغا 289 كىلوگرامدىن توغرا كېلىدۇ، ياغلىق دان ئومۇمىي ھوسۇلى 6836 تونىنا بولۇپ، ناھىيە ياغلىق دان ئومۇمىي ھوسۇلىنىڭ 65% نى ئىگىلەيدۇ، كىشى بېشىغا 47.08 كىلوگرامدىن توغرا كېلىدۇ. ياغلىق دانىنىڭ تاۋارلىشىشى 25% بولۇپ، كىشى بېشىغا 11.85 كىلوگرامدىن توغرا كېلىدۇ. چوڭ، ئوتتۇرا تراكتورىدىن 549 ى بولۇپ، ناھىيىدىكى تراكتورنىڭ 73.49% نى ئىگىلەيدۇ، ھەر 10 مىڭ مو تېرىلغۇ يەرگە 15.13 ئۆلچەملىك تراكتور توغرا كېلىدۇ. ئاپتوموبىلدىن 42 سى، كومبايىندىن 46سى، تراكتورغا سۆرىتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمانىدىن 1396سى، قول تراكتورىدىن 342سى بار. ھەيدەش، تىرنىلاش، تېرىش قاتارلىق ئىشلار ئاساسىي جەھەتتىن ماشىنىلاشقان. بۇ رايون تۆت 2 - دەرىجىلىك رايونغا بۆلۈنىدۇ.

شەرقىي تىنىما تۆزلەڭلىك ياغلىق دان، كۆزگى بۇغداي، كۆممىقوناق، قىزىلچا رايونى

بۇ رايون بايتوقاي، بېڭىتام يېزىلىرىنىڭ بارلىق يېرىنى ھەمدە دۆڭمازار بازىرى، ئۈيغۇر ئۇچئون، ئونيار يېزىلىرىنىڭ بىر قىسىم يەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئومۇمىي نوپۇسى 44 مىڭ 156، ئەمگەك كۈچى 11 مىڭ 101، تېرىلىدىغان يەر 297 مىڭ 800 مو بولۇپ، كىشى بېشىغا 6.74 مودىن توغرا كېلىدۇ، ئادەم ئاز، يەر كۆپ. كۆپ تېرىپ ئاز ھوسۇل ئېلىنىدۇ. كىلىماتى سالقىن، 10℃≧لىق يىغىندى تېمپېراتۇرىسى 3200℃ قا يېتىدۇ، قىروسىز مەزگىلى 155 كۈن بولۇپ، ياغلىق دان زىرائەتلىرىنىڭ ئۆسۈشىگە باب كېلىدۇ. دەريادىن سۇ باشلىنىدىغان چوڭ ئۆستەڭگە يېقىن بولۇپ، سۇ ئىشلىتىش قۇلاي، يېرى توز، تۆپرىقى قېلىن، سېرىق توپا، ئوتتۇراھال قېلىن سېرىق توپا، كۆلرەڭ سېرىق توپا، سېرىق توپىدىن تەركىب تاپقان. ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى 187 مىڭ 800 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 26.45% نى ئىگىلەيدۇ، ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلى 27 مىڭ 139 تونىنغا يېتىدۇ، بىرلىك ھوسۇلى 144.51 كىلوگرام بولۇپ، ناھىيىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلىدىن 35.65 كىلوگرام تۆۋەن. ياغلىق دان تېرىلغۇ كۆلىمى 57 مىڭ 300 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە ياغلىق دان زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 35.65%نى ئىگىلەيدۇ. ئومۇمىي ھوسۇلى 3075.6 تونىنغا يېتىدۇ، بىرلىك ھوسۇلى 53.67 كىلوگرام بولۇپ، ناھىيىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلىدىن 13.72 كىلوگرام تۆۋەن. بۇ جايىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشى

باغلىق دان، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىش، بىدە كۆلىمىنى كېڭەيتىش، ئاشلىق، باغلىق داننىڭ بىرلىك ھوسۇلىنى ئاشۇرۇشقا تىرىشىش، پىلانلىق ھالدا قىزىلچا تېرىشنى تەرەققىيات نىشانى قىلىدۇ.

ئونتۇرا قىسمىدىكى تىنما چۆكمە تۆزلەڭلىك كۆزگى بۇغداي، شال، كۆممىقوناق، كۆزگى قىچا رايونى بۇ رايون جىرغىلاڭ دەرياسىنىڭ شەرقى، ياشلار ئۆستەڭنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى، سادىقبۇزى يېزىسىنىڭ بارلىق يېرى ھەمدە ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، چۇلۇقاي، جىبلىلبۇزى يېزىلىرىنىڭ بىر قىسىم يەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يېزا نوپۇسى 48 مىڭ 729، ئەمگەك كۆچى 13 مىڭ 984، تېرىلغۇ يەر 196 مىڭ مو. بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى 162 مىڭ 600 مو غا، ئومۇمىي ھوسۇلى 36 مىڭ 15 توننىغا، بىرلىك ھوسۇلى 46.221 كىلوگرامغا يېتىدۇ، ئاشلىق كىشى بېشىغا 99.682 كىلوگرامدىن توغرا كېلىدۇ. باغلىق دان كۆلىمى 23 مىڭ 500 مو، ئومۇمىي ھوسۇلى 2200 توننىغا، بىرلىك ھوسۇلى 53.93 كىلوگرامغا يېتىدۇ. تاۋار ئاشلىق 16 مىڭ 6.81 توننا بولۇپ، تاۋارلىشىش نىسبىتى 65%.44 كە، تاۋار باغلىق دان 5.892 تونا بولۇپ، تاۋارلىشىش نىسبىتى 5%.55 كە يېتىدۇ، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىمى ناھىيىنىڭ كىرىمىدىن 50 يۈەن كۆپ. بۇ رايوننىڭ مۇ مۇئەسسەسىلىرى ياخشى بولۇپ سۇغىرىشقا كاپالەتلىك قىلالايدۇ. ئىسسىقلىق بايلىقى مول. 10℃≥ يىغىندى تېمپېراتۇرا 3400℃ گە يېتىدۇ، قىروسىز مەزگىلى 160 كۈن. ئاپەت خاراكتېرلىك ھاۋارايى ئاز كۆرۈلىدۇ، تېرىقچىلىق تېخنىكىسى بىرقەدەر ياخشى، ھوسۇلى يۇقىرى، بۇ رايون زىرائەت قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، كۆممىقوناق، شال ۋە كۆزگى قىچا تېرىقچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇش، كۆزگى بۇغداي كۆلىمىنى قىسقارتىش، پىلانلىق تۇرده ئۇزۇم، قىزىلچا ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش، بۇغداي بىلەن قاشقا بېدىنى كىرىشتۇرۇپ تېرىش، پۇرچاق تېمىدىكى يېشىل ئوغۇت تېرىقچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇپ، يەرنىڭ قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇشنى ئۆز تەرەققىيات نىشانى قىلىدۇ.

ئارائۆستەڭ تىنما قالدۇق دۆڭلۈك كۆزگى بۇغداي، كۆممىقوناق، شال رايونى بۇ رايون ناھىيىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا، غۇلجا شەھىرىنىڭ شەرقىگە، ئىتتىپاق ئۆستەڭنىڭ جەنۇبىغا، ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، ئارائۆستەڭ يېزىسى ۋە دولان دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ كۆپ قىسىم يەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تېرىلغۇ يەر 93 مىڭ مو، يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 16 مىڭ 600، ئەمگەك كۆچى 4285، سۇ شارائىتى ياخشى، ماشىنا مەشغۇلات سەۋىيىسى يۇقىرى. 10℃≥ يىغىندى تېمپېراتۇرىسى 3400℃، قىروسىز مەزگىلى 160 كۈن، تۇپرىقى كۆلرەڭ سېرىق توپا، قىلىن سېرىق توپا، يېپىشقاق كۆلرەڭ سېرىق توپا، سېرىق توپا، زەي توپا خىللىرىنى ئاساس قىلىدۇ. بىدە كۆلىمى كەڭ بولۇپ، ئاشلىق بىلەن بىدە نۆۋەتلەشتۇرۇپ تېرىلىدۇ. ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى 82 مىڭ 200 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئاشلىق زىرائىتى ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 76.%8 نى ئىگىلەيدۇ. ئومۇمىي ئاشلىق ھوسۇلى 19 مىڭ 69.17 توننا بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلىنىڭ 58.%11 نى ئىگىلەيدۇ. ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 232 كىلوگرام بولۇپ، ناھىيىنىڭ ئونتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلىدىن 8.51 كىلوگرام يۇقىرى، ئاشلىق كىشى بېشىغا 9.888 كىلوگرامدىن توغرا كېلىدىغان بولۇپ، ناھىيە بويىچە 1 - ئورۇندا تۇرىدۇ. ئاۋار ئاشلىق كىشى بېشىغا 4.438 كىلوگرامدىن توغرا كېلىدۇ. بۇ رايون سۇغىرىشنى باشقۇرۇشنى ۋە ئېتىز-ئېرىقلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش، ئاشلىق، باغلىق داننى ئاساس قىلىش، بىرلىك ھوسۇلىنى ئاشۇرۇشقا تىرىشىپ، ئومۇمىي ھوسۇلىنى ئاشۇرۇشنى ئۆز تەرەققىيات نىشانى قىلىدۇ.

ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى كۆزگى بۇغداي، كۆممىقوناق، باغۇەنچىلىك، قوغۇن-قاپاق، كۆكتات رايونى بۇ رايون ناھىيە بىلەن شەھەرنىڭ چېگرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، قاتناش شارائىتى ياخشى. ئۇ خۇدىياريۇزى يېزىسىنىڭ ھەممە يېرىنى ۋە تۇرپانىيۇزى، پەنجىم، دادامتۇ يېزىلىرىنىڭ بىر قىسمىم يېرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 35 مىڭ 695، ئەمگەك كۆچى 10 مىڭ 936، تېرىلغۇ يەر 111 مىڭ 500 مو. ئىسسىقلىق بايلىقى مول بولۇپ، 10℃≥ يىغىندى تېمپېراتۇرىسى 3400℃ قا يېتىدۇ،

قىروسىز مەزگىلى 168 كۈن، ئاپەت خاراكتېرلىك ھاۋارايى ئاز بولۇپ، ئاشلىق زىرائىتىنى تېرىلغۇ كۆرسەتكۈچىنى ئاشۇرۇشقا پايدىلىق. بۇ رايوننىڭ يېرى توز، سۇ، تۇپراق شارائىتى ياخشى، ئەمگەك كۈچى كۆپ، ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى يۇقىرى، باغۋەنچىلىك، قوغۇن - قاپاق، كۆكتاتچىلىق نىسبىتى زور، ئاشلىق بىرلىك ھوسۇلى تۆۋەن. ئۇ ئېگىز ئالماشتۇرۇپ تېرىشنى ياخشى تۇتۇش، ئاشلىق، باغۋەنچىلىك، قوغۇن - قاپاق، كۆكتاتچىلىقنى ئاساس قىلىش، كۆممىقوناق، شال، پۇرچاق، مېۋە، كۆكتات ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش، كېسەللىك، زىياندash ھاشاراتلاردىن مۇداپىئەلىنىشنى كۈچەيتىش، ئوغۇتلاشنى كۈچەيتىش، يەر قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، چۆنەكلەپ سۇغىرىش تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش، كۆزلۈك قىچا تېرىقچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇشنى ئۆز تەرەققىيات نىشانى قىلىدۇ.

4. دېھقانچىلىقنى رايونلاشتۇرۇشنىڭ مېۋىسىدىن پايدىلىنىش

1982 - يىلى دېھقانچىلىقنى رايونلاشتۇرۇش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن مېۋىسى تېزلا دېھقانچىلىقتا قوللىنىلدى. ھەرقايسى رايونلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسى ۋە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى تەدرىجىي ئىزغا چۈشتى. 1983 - يىلى ئالدى بىلەن «ئىككىنچى كۆپەيتىش، ئىككىنچى كېمەيتىش» يەنى كۆزگى بۇغداي كۆلىمىنى كېمەيتىپ، كۆممىقوناق كۆلىمىنى كۆپەيتىش، زىغىر كۆلىمىنى كېمەيتىپ، قىچا كۆلىمىنى كۆپەيتىش يولغا قويۇلدى. كۆزگى بۇغداي كۆلىمى 1982 - يىلدىكى 530 مىڭ مودىن 489 مىڭ موغا كېمەيتىلدى. كېمەيتىلىش نىسبىتى 7.5% بولدى. كۆممىقوناق ئالدىنقى يىلدىكى 166 مىڭ مودىن 297 مىڭ موغا كۆپەيتىلدى، كۆپەيتىلىش نىسبىتى 24% بولدى. زىغىر ئالدىنقى يىلدىكى 101 مىڭ مودىن 58 موغا كېمەيتىلدى. ئاپتاپپەرەس 20 مىڭ مودىن 43 مىڭ موغا كۆپەيتىلدى. ناھىيە بويىچە ئاشلىق ئۇمۇمىي ھوسۇلى 135 مىڭ تونناغا يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 10.5%، بىرلىك ھوسۇلى 186.85 كىلوگرامغا يېتىپ، 15.2 كىلوگرام؛ ياغلىق دان ئۇمۇمىي ھوسۇلى 9683 تونناغا يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 30%؛ بىرلىك ھوسۇلى 89.15 كىلوگرامغا يېتىپ، 39.82 كىلوگرام ئاشتى. 1980 - يىلى قاش دەرياسىنىڭ شەرقىدىكى يەلپۈگۈچسىمان تىنما ئاشلىق، ياغلىق دان رايونىدا ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى ئاران 127.63 كىلوگرام ئىدى، رايونلاشتۇرۇش مېۋىسىدىن پايدىلانغاندىن كېيىن، ئېتىز - ئېرىقلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش، يەرنى قۇۋۋەتلەندۈرىدىغان زىرائەتلەرنى كۆپ تېرىش ئارقىلىق 1990 - يىلى ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 336.8 كىلوگرامغا يېتىپ، يىلدا 20.9 كىلوگرامدىن ئاشتى. بۇ ناھىيىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلىدىن 15.2 كىلوگرام يۇقىرى.

§ 4. «بەشتە ياخشى» يېزا قۇرۇلۇشى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ناھىيە يېزىلىرىنىڭ قىياپىتى ئىنتايىن خاراب بولۇپ، دېھقانلار خالىغان يەرگە ئۆي سالاتتى. ئۆيلىرى پاكار، قاراڭغۇ، تولىمۇ تارقاق ئىدى. يوللار ئېگىز - پەس، ئونىڭ ئۈستىگە تولىسى ئاددىي ئىدى. قىش، ئەتىياز پەسىللىرىدە پاتقاق، ياز - كۈز پەسىللىرىدە توپا - چاڭ بولۇپ، يول يۈرۈش تولىمۇ بىئەپ ئىدى. ئېتىزلار ئېرىق - ئۆستەڭلەرنىڭ بويىدا بولۇپ رەتسىز ئىدى. كوپېراتسىيىلەشكەندىن كېيىن ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىغا ئەھمىيەت بېرىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى ياخشىلىنىشقا باشلىدى. 1964 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئوتتۇرىغا قويغان «بىگتۈەننى نىشان قىلىپ گۈڭشېلارنىڭ ئالاھىدىلىكى بويىچە ئەتراپلىق پىلانلاپ تەدرىجىي ئەملگە ئاشۇرۇش» فاڭجېنىغا ھەمدە ج ك پ شىنجاڭ

ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى 1 ـ شۇجىسى ۋاڭ ئېنماۋنىڭ سوتسىيالىستىك بەشته ياخشى (ياخشى سالا ئېتىز، ياخشى ئېرىق ـ ئۆستەڭ، ياخشى يول، ياخشى ئورمان بەلۋېغى، ياخشى مەھەللە) بېرىا قۇرۇش تەلىپىگە ئاساسەن، ناهىيەدىكى كادىرلار ۋە خەلق ئاممىسى تېزدىن ھەرىكەتكە كېلىپ ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى مەركەز قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش دولقۇنىنى قوزغىۋەتتى. 1965 ـ يىلى يەر پىلانلاش ئەترىتى (ناهىيە بىلەن گۇڭشىلارنىڭ بىرلەشمە ئەترىتى) قۇرۇلدى، چوڭ ئەترەتلەردە قۇرۇلۇش قىلىش ئەترەتلىرى قۇرۇلدى، ناهىيە بويىچە 2000 دىن ئارتۇق ئادەم ئېتىز ـ ئېرىغىنى رەتلەش قۇرۇلۇشىغا قاتناشتى. يىل بويى قۇرۇلۇش قىلىش بىلەن قىسقا مۇددەتلىك زەربىدارلىق بىلەن قۇرۇلۇش قىلىش بىرلەشتۈرۈلۈپ، شۇ يىلى 600 مىڭ مو ئېتىز رەتلەندى. 94 مىڭ مو ئۆلچەملىك ئېتىز بەرپا قىلىندى، 477 كىلومېتىر ئۆزۈنلۇقتا 642 ئېرىق ـ ئۆستەڭ چېپىلىپ ۋە رېمونت قىلىنىپ، سۇغىرىش كۆلىمى 200 نەچچە مىڭ مو كېڭەيتىلدى؛ 223 كىلومېتىر ئۆزۈنلۇقتا 72 يول ياسالدى؛ 560 كۆۋرۈك، سۇئۆتكۈچ، توما سېلىندى ۋە ياسالدى؛ 14 يېڭى مەھەللىگە 616 ئېغىز ئۇي سېلىنىپ، 300 نەچچە دېھقان ئائىلىسى كۆچۈرۈلدى؛ 1 مىليون 150 مىڭ تۇپ كۆچەت تىكىلىپ، ئورمان كۆلىمى ئالدىنقى يىلدىكىدىن %50 كۆپەيتىلدى؛ 2427 مو باغ بىنا قىلىنىپ، باغ كۆلىمى %66 كۆپەيتىلدى، 1500 مو يەردە كۆچەت يېتىشتۇرۇلۇپ، كۆچەتلىك كۆلىمى بىر ھەسسىدىن ئارتۇق كۆپەيتىلدى. 1966 ـ يىلى ناهىيەدىكى بىر قىسىم گۇڭشې، ئەترەتلەردە «تۆتته ياخشى»، «بەشته ياخشى» يېزىلار ئەكىللىنىشكە باشلىدى، دېھقانچىلىق تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىگە يەتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە «بەشته ياخشى» يېزا قۇرۇلۇشى بىر مەھەل توختاپ قالدى. 70-يىللارنىڭ باشلىرى «ئىنقىلابنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش» فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، داجەيدىن ئۆگىنىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى سۇ قۇرۇلۇشىنى مەركەز قىلىپ، ئېتىز ـ ئېرىق ئىھاته ئورمىنى بەرپا قىلىش، يەر تۈزلەش، كۆۋرۈك سېلىش، يول ياساش قاتارلىق جەھەتلەردە بەلگىلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. بولۇپمۇ 1967 ـ يىلى قاش دەرياسىدىن سۇ باشلاش تۆگىنى ياسالدى. 1969 — 1971 ـ يىلغىچە خەلق ئۆستىگىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى شاقىراتما قۇرۇلۇشى ۋە قاش دەرياسى كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىش قۇرۇلۇشى پۈتكۈزۈلدى، قاش دەرياسىنىڭ شەرقى ۋە غەربىدە غول ئۆستەڭلەر چېپىلدى. 1975 ـ يىلدىن كېيىن خەلق، ئىتتىپاق ئۆستەڭلىرىنىڭ 40 كىلومېتىر باش قىسمى ئۆزگەرتىلىپ ۋە تاش يانتۇرۇلۇپ، بايتوقاي ئۆستىگى، شىمالىي تارماق غول ئۆستەڭ، ياشلار ئۆستىگى قاتارلىق ئۆستەڭلەر چېپىلىپ ۋە رېمونت قىلىنىپ، ناهىيە دېھقانچىلىقىنىڭ تەرەققىياتىغا ياخشى ئاساس سېلىندى.

1979 ـ يىلدىن كېيىن، پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھى ئىزچىل ئەملىيلەشتۈرۈلۈپ، «بەشته ياخشى» يېزا قۇرۇلۇشى، ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىدا يېڭى مەھسىپە ئېچىلدى. ناهىيىلىك پارتكوم ئىقتىسادنى قاتلاش نىشانىنى بېكىتكەندە «بەشته ياخشى» يېزا قۇرۇلۇشىنى ئاساسلىق ئورۇنغا قويۇپ تۇتۇشنى ئورۇنلاشتۇردى. پۈتۈن ناهىيە سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، كۈچ مەركەزلەشتۈرۈلۈپ، ئېتىز ـ ئېرىقلارنى يۈرۈشلەشتۈرۈش ئاساسىي قۇرۇلۇشى كەڭ ئېلىپ بېرىلىپ، ئېتىزلارنى سالالاشتۇرۇش، ئېرىق ـ ئۆستەڭلەرنى يۈرۈشلەشتۈرۈش، ئىھاته ئورمىنى بىنا قىلىش، يېزا ـ كەنت يوللىرى ياساش ۋە يېزا مەھەللىلىرى قۇرۇش قۇرۇلۇشلىرى تەڭ ئېلىپ بېرىلدى. 1985 ـ يىلغىچە 7 يىل تىرىشىش ئارقىلىق ناهىيە بويىچە 940 مىڭ مو كۆلەمدىكى 4700 نەچچە پارچە سالا ئېتىز يۈرۈشلەشتۈرۈلدى؛ 3600 كىلومېتىر تارماق، ئوق ئېرىق ـ ئۆستەڭ چېپىلدى ۋە رېمونت قىلىندى. 4500 ئىنشائات ياسالدى؛ 1600 نەچچە كىلومېتىر ئۆزۈنلۇقتا 630 ھەر دەرىجىلىك يول ياسالدى؛ 70 مىڭ مو ئىھاته ئورمىنى بەرپا قىلىنىپ ئوچ شىمالىي ئىھاته ئورمىنى بەرپا قىلىشنىڭ 1 ـ قارارلىق قۇرۇلۇش ۋەزىپىسى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇندالدى؛ چوڭ دەريالاردىن سۇ باشلىنىدىغان ئېتىزلارنى يۈرۈشلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشى ئاساسىي جەھەتتىن پۈتكۈزۈلدى. سالا ئېتىزلارنىڭ كۆلىمى 200 مودىن قىلىندى. %80 تىن ئارتۇق مەھەللە

قۇرۇلۇپ ۋە ئۆزگەرتىلىپ، 45 مىڭ دېھقان يېڭى ئۆيگە كۆچۈرۈلدى. 200 ئۆيلۈكتىن ئارتۇق چارۋىچى ئولتۇراقلاشتۇرۇلدى. 119 تەبىئىي كەنتكە توك يەتكۈزۈلدى، 64 كەنتكە سۇ تۇرۇبىسى ئورنىتىلدى، شۇنىڭ بىلەن يېزىلارنىڭ قىياپىتىدە غايەت زور ئۆزگىرىش بولدى. 1986 — 1990 - يىلىغىچە كۆچ مەركەزلەشتۈرۈلۈپ، تارماق، غول ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى سۇ سىڭمەس قىلىش قۇرۇلۇشى ئىلىپ بېرىلىپ، 196 كىلومېتىر تارماق، ئوق ئېرىق - ئۆستەڭگە تاش يانتۇزۇلۇپ، سۇغىرىش رايونىدىكى 8100 مو كۆلەم يۇرۇشلەشتۈرۈلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە «بەشتە ياخشى» ئۆلچەمگە يەتكەن سالا ئېتىز 4762گە، كۆلىمى 952 مىڭ 700 موغا يەتتى. تارماق، ئوق ئېرىق - ئۆستەڭ ۋە سۇغىرىش ئېرىقى 4672 كىلومېتىرغا، زەيكەش 396 كىلومېتىرغا، تاش يانتۇزۇلغان ئۆستەڭ 33. 320 كىلومېتىرغا يەتتى؛ توما، شاقىراتما، كۆۋرۈك - سۇئگۈچ قاتارلىق ئىنشائاتتىن 12 مىڭ 871 ى ياسالدى؛ 2295 مىڭ كىلومېتىر يول ياسالدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاسفالت يول 278 كىلومېتىر، شېغىل يول 1131 كىلومېتىر. ئورمان بەلۋېغى 2263 كىلومېتىرغا، ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى 90 مىڭ موغا يەتتى. 1989 - يىل 11 - ئايدا ئېتىز-ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا ھەممىدىن بۇرۇن ئۆلچەمگە يەتتى، 1990 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئېتىز - ئېرىق سۇچىلىق قۇرۇلۇشىدا تەكرىتاغ لوكئەسىنى تالىشىش مۇسابىقىسىدا 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. «بەشتە ياخشى» يېزا قۇرۇلۇشى تاماملانغاندىن كېيىن، سۇغىرىش رايونىدىكى تېرىلغۇ يەر %10 كۆپەيدى، ھەر مو يەرنىڭ سۇغىرىلىش نورمىسى 1000 كۇب مېتىردىن 500 كۇب مېتىرغا چۈشۈپ، ھەر كۇب مېتىر سۇنىڭ ئۇنۇمى بىر جىڭ ئاشلىققا تەڭلەشتى.

§ 5 . زىرائەت خىللىرى ۋە سورتلىرى

1. زىرائەت خىللىرى

غۇلجا ناھىيىسىدە دېھقانچىلىق جۇغلار دەۋرىدىلا مەلۇم كۆلەمگە يەتكەن، ئۇ چاغدا ئاساسەن بۇغداي تېرىلاتتى. مىنگو دەۋرىدە بۇغداي (ئاساسلىقى يازغى بۇغداي) ، كۆممىقوناق، ئارپا، شال، تېرىق، پۇرچاق، كۈنجۈت، قىچا، سۈلۈ، بېدە قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدىغان بولدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن زىرائەت خىللىرى كۆپەيمەي، بۇغداي، كۆممىقوناق، شال، كۈنجۈت، قىچا قاتارلىق ئاساسلىق ئاشلىق، ياغلىق دان زىرائەتلىرىدىن باشقا ئاق قوناق، كەندىر، ئاپتاپپەرەس، سېرىق پۇرچاق، ماش، كېۋەز، زاراڭزا، خاسلاق، سۆك، قىزىلچا قاتارلىق زىرائەتلەرمۇ تېرىلىدىغان بولدى. 70 - يىللاردا ئاساسەن كۆزگى بۇغداي، كۆممىقوناق قاتارلىق يۇقىرى ھوسۇللۇق زىرائەتلەر تېرىلىپ، ئۇششاق زىرائەتلەر ئاساسىي جەھەتتىن تېرىلماس بولدى. 80 - يىللاردا ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئەھمىيەت بېرىلىپ، ئاشلىق، ياغلىق دان زىرائەتلىرى تېرىلغاندىن باشقا كېۋەز، زاراڭزا، سۆك، تېرىق قاتارلىق زىرائەتلەر شاللىۋېتىلىپ، ئۇزۇن تالالىق زىغىر، قارا گازىر، تاۋۇز، قۇلماق، كۆكتاماكا قوشۇلدى. 1990 - يىلى بۇغداي (كۆزگى بۇغداي) ، كۆممىقوناق، شال، كۆزگى قىچا، ئاپتاپپەرەس، سېرىق پۇرچاق، قىزىلچا، كۈنجۈت، ئۇزۇن تالالىق زىغىر، ئاق قوناق، ماش، قاشقا بېدە، قارا گازىرى، قۇلماق، موخورکا، كۆكتاماكا، تاۋۇز، قوغۇن ھەم خىلمۇخىل كۆكتاتلار تېرىلدى.

2. زىرائەت سورتلىرى

دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى

كۆزگى بۇغداي - يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۆكرائىنا — 0246، ئۆكرائىنا — 83، ئۆكرائىنا — 84، ئودېسسا — 16، ئودېسسا — 3، تۇغما كۆزگى (شىيەنجياڭ) ، غەربىي شىمال كۆزگىسى

612، غەربىي شىمال كۆزگىسى 134، شىمال قىلتىرىقلىق كۆزگىسى 4، ئىلى كۆزگىسى (يىنۇلۇق) 2، ئىلى كۆزگىسى — 3، ئىلى كۆزگىسى — 9، ئىلى كۆزگىسى — 10، ئىلى كۆزگىسى — 11، قىزىل قىلتىرىقلىق كۆزگە (خۇشۇەن) — 501، شىنجاڭ كۆزگىسى (شىندۇلۇق) — 2، مول ھوسۇل كۆزگىسى (فېڭچەن) — 3، 64 — 7105 كۆزگىسى، كىرگۈزمە كۆزگىسى (شېنيىلۇق) — 4، 184 كۆزگى، بېيجىڭ كۆزگىسى — 8، شىمالىي جۇڭگو كۆزگىسى — 187، 6408 كۆزگىسى، 6404 — كۆزگىسى، سەنشى كۆزگىسى — 3، شياڭيالۇق كۆزگىسى — 1، دالياۋ كۆزگىسى، 15 — 2 — 3 — 59202 كۆزگىسى، چېڭدېن (تەننەرخ) كۆزگىسى — 1، پاكار مول ھوسۇللۇق كۆزگى (ئەيفېلۇق) — 3، ئاق يۇز ئاياغسمان باشاقلىق كۆزگى (بەي يۈباۋ)، قىزىل يۇز ئاياغسمان باشاقلىق كۆزگى (خۇڭيۈباۋ)، 641538 كۆزگىسى، ئىلى كۆزگىسى — 12، ئىلى كۆزگىسى — 13، كۆپ تۈۋلەيدىغان ياپونىيە كۆزگىسى، 55504 كۆزگىسى، شىجياجۇاڭ كۆزگىسى — 54، جىنەن پاكار كۆزگىسى — 6، گەنسۇ كۆزگىسى — 8 قاتارلىق 44 خىل كۆزگى بۇغداي سورتى كىرگۈزۈلدى، ئۇلار ئىچىدە ئۇكرائىنا كۆزگىسى — 0246، ئۇكرائىنا كۆزگىسى — 84، غەربىي شىمال كۆزگىسى — 612، ئۇكرائىنا كۆزگىسى — 83، ئىلى 2 ـ، 5 ـ، 8 ـ، 10 ـ كۆزگىلىرى 60 — 70 ـ يىللاردا ئاساسلىق تېرىلىدىغان كۆزگى بۇغداي سورتلىرى بولدى. 80 ـ يىللاردا كۆپ تۈپلەيدىغان ياپونىيە كۆزگىسى، ئىلى ـ 12، ـ 13 كۆزگىلىرى ۋە 40 — 7105 كۆزگىسى نۇقتىلىق ئومۇملاشتۇرۇلدى.

يازغى بۇغداي 20 ـ ئەسىردىن بۇرۇن يازغى بۇغداي سورتلىرىدىن ئاساسەن قارا قىلتىرىقلىق يازغى (سۇۋېت ئىتتىپاقىدىن كىرگۈزۈلگەن)، سېرىق باشاقلىق يازغى تېرىلاتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئىلى يازغىسى ـ 1، مۇيۈجياڭلىق يازغىسى، قىلتىرىقسىز يازغى، تۈۋلىمە يازغى، كونۇسسمان باشاقلىق يازغى (يۈەنجۇي)، (فېن جى)، پولشا يازغىسى، قىزىل يۇلتۇز يازغىسى، ئابۇ يازغىسى، ياۋروپا ئەۋرىشىم مىسلىق يازغىسى، ئەنجىك ئۇنۇمۇھرسىتېتى يازغىسى — 2419، شىنجاڭ تاڭنۇرى يازغىسى — 1، ياشلىق باھار يازغىسى — 5، ئىلى يازغىسى — 4، نىڭشيا يازغىسى — 4، ئىدەئىنپىسپېل يازغىسى، لۇچېبېنىس يازغىسى — 62 قاتارلىق 16 خىل يازغى بۇغداي سورتى كىرگۈزۈلدى. ئۇلار ئىچىدە قارا قىلتىرىقلىق يازغى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن كېيىن بۇرۇن يېتىشتۇرۇلگەن بولۇپ ئۇزاق تارىخقا ئىگە، تېرىلىش كۆلىمى 100 مىڭ مودىن ئاشىدۇ. قىزىل يۇلتۇز يازغىسى 50 ـ يىللاردا ئەڭ كۆپ تېرىلغان بولۇپ، تېرىلىش كۆلىمى 300 مىڭ موغا يەتكەن.

كۆممىقوناق يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ئاساسەن يەرلىك سورت سېرىق كۆممە تېرىلىپ كەلگەندى. 50 ـ يىللاردىن كېيىن ئاق ئات چىشى، ئالتۇن خانىش كۆممىسى، ۋېل — 156، ئىلى كۆممىسى — 2، ئىلى كۆممىسى — 5، ۋۇخەن چىلگە كۆممىسى، SC704 كۆممىسى، ئىلى پاكار كۆممىسى — 1، شىنجاڭ كۆممىسى — 1 قاتارلىق كۆممىقوناق سورتلىرى كىرگۈزۈلدى. ئۇلاردىن ئاق ئات چىشى كۆممىسى، ۋېل — 156، ئىلى — 2، ئىلى — 5، SC704 قاتارلىق كۆممىقوناق سورتلىرى ئەڭ كۆپ تېرىلغان بولۇپ، كۆلىمى 100 مىڭ مودىن ئاشقان. ئۇلار ئوخشاش بولمىغان مەزگىللەردىكى ئاساسلىق سورتلار ئىدى.

شال تارىختا قاسراق ئاشلايدىغان شال، دانلىق ئاق تۇكلۇك شال، دۇفۇ — 129، نىڭشيا 3 — 62، ئىلى قىسقا غوللۇق شېلى — 1، ئىلى قىسقا غوللۇق شېلى — 2، ئىلى قىسقا غوللۇق شېلى — 5، شىنجاڭ شېلى — 1 قاتارلىق شال سورتلىرى تېرىلاتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دۇفۇ — 129، نىڭشيا 3 — 62، ئىلى قىسقا غوللۇق شېلى — 1 قاتارلىق بىرنەچچە خىل سورت 6000 مودىن كۆپرەك يەرگە كۆپەيتىلدى.

ئاق قوناق 80 ـ يىللاردىن ئىلگىرى يەرلىك ئاق قوناق تېرىلىدىغان بولۇپ، كۆلىمى 2000 مودىن ئاشاتتى، بىرلىك ھوسۇلى 200 — 300 كىلوگرام ئىدى. 60 ـ يىللاردا سەنشى شالغۇت ئاق قونىقى — 5 كىرگۈزۈلدى. 1974 ـ يىلى 2000 مو تېرىلىپ، ھەر موسسدىن 350 — 500 كىلوگرام ھوسۇل ئېلىندى.

80 - يىللاردا سەنئى شالغۇت ئاق قوناقى — 6 كىرگۈزۈلۈپ، 2000 مودىن ئارتۇق يەرگە تېرىلىپ، مو بېشىدىن 800 كىلوگرامدىن ئارتۇق ھوسۇل ئېلىندى. يەرلىك سۇپۇرگە قوناقمۇ ئاندا - ماندا تېرىلدى.

سويا پۇرچاق 70 - يىللاردىن ئىلگىرى مەنسائجىن، جىلىن — 3 سورتلىرى تېرىلاتتى. 80 - يىللاردا خېيجې — 3، جىلىن — 4، شىمال مول ھوسۇللۇق سوياسى — 3 سورتلىرى كىرگۈزۈلدى. 1988- يىلى شىمالىي مول ھوسۇللۇق سوياسى — 3 كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، بىرلىك ھوسۇلى 200 كىلوگرامغا يەتتى، 1990 - يىلى 53 مىڭ مو يەرگە كىرىشتۇرۇپ تېرىلدى.

كۆك پۇرچاق چوڭ ئاق پۇرچاق، تىك غوللۇق ئۇشلۇق پۇرچاق، خودونىاق كۆك پۇرچىقى — 134 قاتارلىق كۆك پۇرچاق سورتلىرى تېرىلىدۇ. ئۇلار ئىچىدە چوڭ ئاق پۇرچاق يەرلىك سورت بولۇپ 70 - يىللاردا 1200 مو يەرگە تېرىلىپ، ھەر موسىدىن 80 — 150 كىلوگرام پۇرچاق ئېلىنغان. 1970 - يىلى خودانىاق — 134 كىرگۈزۈلدى، 1980 - يىلى 3002 مو يەرگە تېرىلىپ، ھەر موسىدىن 100 — 143 كىلوگرام پۇرچاق ئېلىنىدى.

باقلە بىنەپشە چېچەكلىك بولۇپ، ئۇ يەرلىك سورت، 70 - يىللاردىن بۇرۇن 7000 مو ئەتراپىدا تېرىلىپ ھەر موسىدىن 100 — 180 كىلوگرام باقلە ئېلىنغان. 80 - يىللاردىن كېيىن ناھايىتى ئاز تېرىلمەنغان بولدى.

سۆك، تېرىق سۆكنىڭ يەرلىك سورتى چىلگە سۆك — 60، تاڭ سۆكى قاتارلىق 2 سورتى تېرىلىدۇ. تاڭ سۆكى 1961 - يىلى كىرگۈزۈلگەن، 1965 - يىلى 320 مو يەرگە تېرىلىپ، ھەر موسىدىن 200 — 250 كىلوگرام سۆك ئېلىنىدى، يەرلىك چىلگە سۆك — 60 ئېگىزغا تېرىلمەنغان بولۇپ، 1972 - يىلى 27 مىڭ مو ئېگىزغا تېرىلىپ، ھەر موسىدىن 80 — 150 كىلوگرام سۆك ئېلىنىدى. 1975 - يىلدىن كېيىن تېرىلماس بولدى. تېرىق سورتىدىن يەرلىك سېرىق تېرىق — 60 بولۇپ، 60 — 70 - يىللاردا يىلىغا 20 مىڭ مو ئەتراپىدا تېرىلاتتى. ئۇ ئاساسەن ئېگىزغا تېرىلمەنغان بولۇپ، ئاشلىق بىلەن چۆپ بىرگە ئېلىناتتى. 80 - يىللاردىن كېيىن ناھايىتى ئاز تېرىلمەنغان بولدى.

ئارپا تۆت قىرلىق ئارپا يەرلىك سورت بولۇپ، 70 - يىللاردىن ئىلگىرى 5000 مو يەرگە تېرىلىپ، ھەر موسىدىن 150 — 200 كىلوگرام ھوسۇل ئېلىنىدى. 80 - يىللاردىن كېيىن ناھايىتى ئاز تېرىلمەنغان بولدى.

ئىقتىسادىي زىرائەتلەر

قىچا ئۇنىڭ يەرلىك سېرىق قىچا، مىڭيۇەن سېرىق قىچا — 60 ۋە شەرقىي ئوكيان قىچىسى قاتارلىق سورتلىرى بار. يەرلىك سېرىق قىچا 60 — 70 - يىللاردىكى ئاساسلىق سورت ئىدى. 1985 - يىلى 39 مىڭ مو يەرگە تېرىلدى، 1986 - يىلدىن كېيىن مىڭيۇەن — 60 ۋە شەرقىي ئوكيان قىچىسى كۆپەيتىلدى. شەرقىي ئوكيان قىچىسى ئەڭ كۆپ بولغاندا 51 مىڭ 400 مو يەرگە تېرىلىپ ھەر موسىدىن 200 كىلوگرام ھوسۇل ئېلىنىدى.

كۈنجۈت، ئۇزۇن تالالىق زىغىر 60 - يىللاردا كۈنجۈتنىڭ 1650 سورتى كىرگۈزۈلگەن، ئۇنىڭ بىرلىك ھوسۇلى تۆۋەنرەك بولۇپ، ئەڭ كۆپ بولغاندا 23 مىڭ مو يەرگە تېرىلدى. 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى شاللىۋېتىلدى، كېيىن لېنوتا سورتى كىرگۈزۈلۈپ، ئەڭ كۆپ بولغاندا 80 مىڭ مو يەرگە تېرىلىپ، ھەر موسىدىن 80 — 125 كىلوگرام كۈنجۈت ئېلىنىدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئۇرە تۇرۇپ قۇرۇپ كېتىش كېسىلى تارقالغاچقا، 1990 - يىلى تېرىلغۇ كۆلىمى 32 مىڭ موغا چۈشۈپ قالدى. ئۇزۇن تالالىق زىغىر 1986 - يىلدىن باشلاپ تېرىلدى، ئۇنىڭ قارا زىغىر — 3، ئىلى زىغىرى — 1 سورتلىرى بار. بۇنىڭ ئىچىدە ئىلى زىغىرى — 1 سورتى 1988 - يىلى 95 مىڭ مو يەرگە تېرىلىپ، ھەر موسىدىن 100 — 160 كىلوگرام ھوسۇل ئېلىنىدى، 1990 - يىلى 22 مىڭ مو يەرگە تېرىلدى.

ئاپتاپېرەس ئاپتاپېرەس تېرىش 100 يىلغا يېقىن تارىخقا ئىگە، ئەلا سورتىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى

150 — 170 كىلوگرامغا يېتىدۇ. 80 - يىللاردا يىلدا 7000 مو يەرگە تېرىلدى. 1980 - يىلى «ئىلغار خىزمەتچى» سورتى كىرگۈزۈلدى. 1988 - يىلى ئەڭ كۆپ بولغاندا 22 مىڭ مو تېرىلىپ، ھەر موسىدىن 140 — 220 كىلوگرام ھوسۇل ئېلىندى.

زاراڭزا 50 — 60 - يىللاردا شورلۇق يەرلەرگە ئادەتتىكى زاراڭزا تېرىلىپ، ھەر موسىدىن 80 — 100 كىلوگرام ھوسۇل ئېلىندى، 70 - يىللاردىن كېيىن تېرىلمەيدى.

خاسىڭ ئۇنىڭ توقسۇن خاسىگى ۋە شەندۇڭ خاسىگى سورتلىرى تېرىلىدۇ. توقسۇن خاسىگى 1965-يىلى كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، تېرىلىش كۆلىمى 100 موغىمۇ يەتمىگەن. 1971 - يىلى شەندۇڭ خاسىگى كىرگۈزۈلدى، ئۇنىڭغا ئاسانلا ساغرىپ قۇرۇش كېسىلى تېگىدىغانلىقى ئۈچۈن 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدىن باشلاپ تېرىلماس بولدى.

قىزىلچا 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا شىرىن قىزىلچىسى — 1، 80 - يىللارنىڭ بېشىدا شىنجاڭ قىزىلچىسى — 2، 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ قىزىلچىسى — 3 كىرگۈزۈلدى. 1990 - يىلى 30 نەچچە مىڭ مو يەرگە تېرىلىپ، ھەر موسىدىن 3 تونىدىن كۆپرەك ھوسۇل ئېلىندى.

كېۋەز 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى 611 بو، قىزىل يۇلتۇز، KK1543 ۋە سى 3173 سورتلىرى كىرگۈزۈلدى، 1956 - يىلى 199 مو، 1959 - يىلى 588 مو يەرگە تېرىلىپ ھەر موسىدىن 270 كىلوگرام پاختا ئېلىندى. 70 - يىللاردىن كېيىن تېرىلمەيدى.

كۆكتاماكا موخورکا تاماكىسى، قاقلىنىدىغان كۆكتاماكا، بەيلى تاماكا، پۇراقلىق تاماكىدىن ئىبارەت 4 خىل سورت تېرىلىدۇ.

موخورکا تاماكىسى روسىيەدىن جۇڭگوغا كىرگەن بولۇپ، 200 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، دېھقانلار ئاز مىقداردا ئۆزى تېرىپ ئۆزى چېكەتتى. 70 - يىللاردا تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ ئىقتىسادىي زىرائەتكە ئايلاندى، ئورۇلغاندىن كېيىن پىششىقلاپ بازارغا سېلىنىدىغان بولدى. «ئىلى موخورکىسى» ئاساسەن قاش، سامىيۇزى يېزىلىرىدىن چىقىدۇ، بۇ يېزىلاردا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2000 — 4000 مو يەرگە تېرىلىدۇ. 1990 - يىلى 3800 مو يەرگە تېرىلىپ، 1140 تونىنا ھوسۇل ئېلىندى، ئۆز يېرىدىكى بازارنى تەمىنلەپلا قالماستىن يەنە ئۇرۇمچى، قاراماي، ئالتاي ۋە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ جاي - جايلىرىدا، ھەتتا سەندۇڭ ئۆلكىسىدىمۇ سېتىلدى.

50 - يىللاردا ئاز مىقداردا قاقلىنىدىغان تاماكا تېرىلغانىدى، دېھقانلار قاقلاش تېخنىكىسىنى بىلمىگەچكە تېزلا ئاللىنىپ كەتتى. 1988 - يىلى قاقلىنىدىغان تاماكا ۋە قاقلاش تېخنىكىسى كىرگۈزۈلۈپ، شۇ يىلى 361 مو تېرىلىپ، ھەر موسىنىڭ ھوسۇلى 328 دەن، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى 60.210 يۈەن بولدى. 1989-يىلى كۆلىمى 4294 موغا يەتكۈزۈلدى. بىراق دېھقانلار ئۇچىنى ئۈزۈش، ھارام شاخلىرىنى چاتاش تېخنىكىسىنى بىلمىگەچكە بىرلىك ھوسۇلى تۆۋەنلەپ 0.98 دەنگە، بىرلىك كىرىمى 30 يۈەنگە چۈشۈپ قالدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 217 مو يەرگە تېرىلدى. ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرغۇچى تارماق ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن تېخنىكلارنى تەكلىپ قىلىپ تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىپ، مو بېشى ھوسۇلىنى 21.3 دەنگە، مو بېشى كىرىمىنى 90.241 يۈەنگە يەتكۈزدى.

1990 - يىلى بەيلى تاماكا ۋە پۇراقلىق تاماكا سىناق تەرىقىسىدە تېرىلىپ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىلدى، پۇراقلىق تاماكا 1 — 3 مو تېرىلغان بولۇپ، بىرلىك ھوسۇلى 1.96 دەنگە يەتتى. بەيلى تاماكا 30 مو يەرگە تېرىلىپ بىرلىك ھوسۇلى 3.85 دەنگە، مو بېشى كىرىمى 231.50 يۈەنگە يەتتى.

بېدە ئۇنىڭ ئادەتتىكى كىچىك يوپۇرماقلىق بېدە ۋە شىنجاڭ چوڭ يوپۇرماقلىق بېدىسى سورتلىرى بار. شىنجاڭ چوڭ يوپۇرماقلىق بېدىسى 70 - يىللاردا كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن تېزلا ئومۇملاشتى. يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 40 مىڭ مو يەرگە تېرىلدى. 1990 - يىلى 20 مىڭ مو يەردە ساقلىنىپ قالدى.

قاشقا بېدە ئاق چېچەكلىك ۋە سېرىق چېچەكلىك سورتلىرى بار. ئاق چېچەكلىك قاشقا بېدە 1982-يىلى كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن، كېيىنكى يىلى 37 مىڭ مو يەرگە تېرىلدى، ھوسۇلى تۆۋەن بولغاچقا، ئۇنىڭدىن

كېيىن ناھايىتى تاز تېرىلدى. سېرىق جېچەكلىك قاشقا بېدە 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىلىرى كىرگۈزۈلۈپ، 1977- يىلى 400 مو يەرگە تېرىلدى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى كۈزگى بۇغداي بىلەن كىرىشتۇرۇپ تېرىلغاندىن كېيىن كۆلىمى ناھايىتى كېڭەيدى. 1986 - يىلى 170 مىڭ مو يەرگە كىرىشتۇرۇپ تېرىلدى. 1988 - يىلى تېرىلغۇ كۆلىمى 200 مىڭ موغا، 1990 - يىلى 230 مىڭ موغا يېتىپ، مو بېشى ھوسۇلى 2500 — 3200 كىلوگرام بولدى.

IV باب

دېھقانچىلىقنى ئۇنۇملۇق ئىسلاھ قىلىش

1 § . ئاپپارات

1. ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، پۈتۈن ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىق ۋە شەھەر قۇرۇلۇشى خىزمەتلىرىگە مەسئۇل قىلىندى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ھۆكۈمىتى قارىمىقىدا قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1959 - يىلى قۇرۇلۇش بۆلۈمى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق - چارۋىچىلىق پونكىتى، تراكتور پونكىتى، ئېتىز - ئېرىق پىلانلاش ئەترىتى، تاغ ئورمانچىلىق مەيدانى ھەمدە سۇ - ئېلېكتر، مېتېئورولوگىيە پونكىتلىرى تەسىس قىلىندى. 1969 - يىلى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ كەسىپىي داۋىرىسى تار بولۇپ، ئاساسەن دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇ ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. 1973 - يىل 9 - ئايدا ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1976 - يىلى دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق بۆلۈنۈپ دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق ئىدارىسى ۋە چارۋىچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى. دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق ئىدارىسى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق خىزمەتلىرىگە مەسئۇل بولدى. 1982 - يىلى ئورمانچىلىق ئىدارىسى ئايرىۋېتىلىپ، دېھقانچىلىق بۆلۈمى دەپ ئاتالدى، ھۆكۈمەتكە قاراشلىق دېھقانچىلىق مەمۇرىي باشقۇرۇش تارمىقى بولدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتى، ئۇرۇقچىلىق شىركىتى، يېزا ئىقتىسادىنى باشقۇرۇش پونكىتى، دېھقانچىلىق مەكتىپى ۋە مېتېئورولوگىيە پونكىتى تەسىس قىلىندى. 1984 - يىلى دېھقانچىلىق بۆلۈمى دېھقانچىلىق ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى، مېتېئورولوگىيە پونكىتى چىقىرىۋېتىلىپ، يەر باشقۇرۇش ئىشخانىسى ۋە يېزا ئېنېرگىيە ئىشخانىسى كۆپەيتىلدى. 1988 - يىلى يەر باشقۇرۇش ئىشخانىسى چىقىرىۋېتىلدى. 1990 - يىلى دېھقانچىلىق ئىدارىسىدا كادىرلار بۆلۈمى، كاتىبات بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، ستاتىستىكا بۆلۈمى، خەت بېسىش بۆلۈمى، خەت - چەك بۆلۈمى قاتارلىق بۆلۈملەر بولۇپ مەمۇرىي كادىردىن 13ى ئىشلىدى.

2 . دېھقانچىلىق ئىدارىسى قارىمىقىدىكى ئاپپاراتلار

دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەركىزى ئۇ 1955 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇ ۋاقىتتا دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى دەپ ئاتىلاتتى، ئۇنىڭدا بىر مۇدىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر، 8 تېخنىك، بىر تەرجىمان بار ئىدى. 60 - يىللاردا مال دوختۇرلۇق پونكتى، ئورمانچىلىق پونكتى قاتارلىقلار بىرلەشتۈرۈلۈپ دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق - چارۋىچىلىق ئۇنىۋېرسال پونكتى دەپ ئاتالدى. 70 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، ئورمانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق بۆلۈنۈپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن دېھقانچىلىق ئىلمىي تەتقىقات ئورنى دەپ ئاتالدى. 1980 - يىلى دېھقانچىلىق ئىلمىي تەتقىقات ئورنى ئاساسىدا دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1985 - يىلى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەركىزى دەپ ئۆزگەرتىلىپ، دېھقانچىلىق ئىدارىسىغا قاراشلىق مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن قىلىندى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئۆسۈملۈك ئاسراش پونكتى، ئۆستۈرۈش پونكتى، تۇپراق - ئوغۇت پونكتى، باغۋەنچىلىك پونكتى، ئىگىلىك باشقۇرۇش مۇلازىمەتى پونكتى، 25 يېزا - بازار، مەيدانداۋ دېھقانچىلىق تېخنىكىسى پونكتى تەسىس قىلىندى. 1990 - يىلى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەركىزىدە 33 تېخنىكا كادىرى (يېزا، بازار، مەيدان دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكتلىرىدىكى كادىرلار بۇنىڭ سىرتىدا)، 49 ئارقا سەپ مۇلازىمى، مەمۇرىي خادىم، ئىشچى ئىشلىدى.

ئۇرۇقچىلىق پونكتى ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ئۇرۇقلىرىنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە ئاۋ دەسلەپ دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى تەيىنلىگەن بىر تېخنىك مەسئۇل بولدى. 60 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە ئۇرۇقچىلىق گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، ئۇ دېھقانچىلىق تېخنىكىسى پونكتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. 1979 - يىل 8 - ئايدا ئۇرۇقچىلىق گۇرۇپپىسى ئاساسىدا ئۇرۇقچىلىق شىركىتى قۇرۇلدى، 1989 - يىلى ئۇرۇقچىلىق پونكتىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇ كەسپىي ئورۇن بولۇپ، قارىمىقىدا ئۇرۇقچىلىق بۆلۈمچىسى، ئۇرۇق پىششىقلاش بۆلۈمچىسى، تەجرىبە قىلىپ ئۇلۇغ كۆرسىتىش بۆلۈمچىسى، ئۇرۇق تىجارىتى بۆلۈمچىسى، ئارقا سەپ بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنىپ، 46 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى. ئۇلارنىڭ 15ى ئۇرۇقچىلىق بۆلۈمچىسىدە، 4ى ئۇرۇق پىششىقلاش بۆلۈمچىسىدە، 3ى تەجرىبە قىلىپ ئۇلۇغ كۆرسىتىش بۆلۈمچىسىدە، 7سى ئۇرۇق تىجارىتى بۆلۈمچىسىدە، 17سى ئارقا سەپ بۆلۈمچىسىدە ئىشلىدى.

ئىگىلىك باشقۇرۇش پونكتى 60 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە يېزا ئىقتىسادىنى باشقۇرۇش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى شۇ ئاساستا ئىدارە قارىمىقىدا يېزا ئىگىلىك باشقۇرۇش پونكتى قۇرۇلدى. 1985 - يىلى يېزا ھەمكارلىق ئىقتىسادىنى باشقۇرۇش يېتەكچىلىك پونكتى دەپ ئۆزگەرتىلدى. ناھىيىدىكى 25 يېزا، بازار، مەيداندا شۇبە پونكت قۇرۇلدى، 68 ئىگىلىك باشقۇرۇش كادىرى ئىشلىدى.

§ 2 . قۇرۇلمىنى تەكشەش

غۇلجا ناھىيىسى ئۆزۈن مەزگىل ئاشلىقنى تۇنجا قىلىپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەرگەچكە، ئاشلىق كۆلىمى كۆپ، ئىقتىسادىي زىرائەت كۆلىمى ئاز بولۇپ، ئاشلىق، ئىقتىسادىي زىرائەت، ئوت - چۆپ نىسبىتى مۇۋاپىق بولماسلىقتەك تېرىلغۇ قۇرۇلمىسى شەكىللەنگەنىدى. 1980 - يىلدىن ئىلگىرى تېرىقچىلىق نىسبىتى ئېغىر دەرىجىدە تەڭپۇڭسىز بولۇپ، ئاشلىق كۆلىمى ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ %85نى ئىگىلەپ كەلگەن، بەزى يىللىرى ھەتتا %90 كە يەتكەن. ياغلىق دان زىرائىتى كۆلىمى ئومۇمىي

تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ %8 — %12نى، بېدە كۆلىمى ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ %4 — %5نى، باشقا ئىقتىسادىي زىرائەتلەر ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ %0.2 — %0.3نى ئىگىلەپ كەلگەن. ئاشلىق زىرائەتلىرى ئىچىدە كۆزگى بۇغداي كۆلىمى زور بولۇپ ئادەتتە ئاشلىق زىرائىتى ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ %75دىن كۆپرەكىنى، شال ھەمدە پۈرچاق خىللىرىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى ئاز بولۇپ، ئاشلىق زىرائىتى ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ %0.5 — %0.7نى ئىگىلىگەن. ئىقتىسادىي زىرائەتلەر ئىچىدە ياغلىق دان زىرائىتى كۆلىمى زور، قىزىلچا، ئۇزۇن تالالىق زىغىر كۆلىمى ئاز بولغان.

1980 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاق يەر ۋە ئېكىنز تېرىلغۇ كۆلىمى 1 مىليون 700 مىك مو بولۇپ، ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ كۆلىمى 794 مىك 300 موغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى 602 مىك مو، ئىقتىسادىي زىرائەتلەر تېرىلغۇ كۆلىمى 164 مىك 400 مو. بۇنىڭ ئىچىدە ياغلىق دان زىرائىتى كۆلىمى 160 مىك 200 مو، قىزىلچا كۆلىمى ئاران 1700 مو، يېشىل ئوغۇت، يەم - خەشەك كۆلىمى 50 مىك 800 مو.

80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسى ۋە ئاخىرى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يېزا كەسىپ قۇرۇلمىسىدىكى نامۇۋاپىقلىقنى سەگەكلىك بىلەن تونۇپ، تەدرىجىي تەڭشەشكە باشلىدى. 1986 - يىلدىن باشلاپ كۆزگى بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمىنى ئالدىنقى يىلدىكى 520 مىك 600 مودىن 469 مىك موغا كېمەيتىپ، %9.9 ئازايتتى. يازغى بۇغداي تېرىلىپ كەلگەن بىنائىنى تېرىلغۇدىن ئوتلاققا قايتۇردى. كۆممىقوناق، شال، ئاق قوناق ھەمدە پۈرچاق كۆلىمىنى كېڭەيتتى. كۆممىقوناق كۆلىمىنى ئالدىنقى يىلدىكى 199 مىك 200 مودىن 231 مىك 500 موغا كۆپەيتتى. كونجۇت كۆلىمىنى قىسقارتىپ، قىچا، قىزىلچا، ئۇزۇن تالالىق زىغىر كۆلىمىنى كۆپەيتتى. كۆزگى بۇغداي بىلەن قاشقا بېدىنى كىرىشتۇرۇپ تېرىپ ھەم ئوغۇتقا ھەم ئوت - چۆپكە ئىرىشتى. 1990- يىلى ئاق يەر ۋە ئېكىنز تېرىلغۇ كۆلىمى 1 مىليون 267 مىك مو بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق زىرائىتى كۆلىمى 752 مىك 900 مو، ئىقتىسادىي زىرائەت تېرىلغۇ كۆلىمى 206 مىك مو، بېدە، قاشقابېدە كۆلىمى ۋە كىرىشتۇرۇپ تېرىلغان كۆلەم 255 مىك 300 مو. ئاشلىق زىرائىتى، ئىقتىسادىي زىرائەت، ئوت - چۆپنىڭ نىسبىتى 1980 - يىلدىكى 1:3.31:15.95 دىن 1990 - يىلى 1:0.82:2.92 گە تەڭشەلدى.

تېرىقچىلىقنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش بىلەن بىر ۋاقىتتا دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىقنىڭ نىسبىتىمۇ تەڭشەلدى. تېرىقچىلىقنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 1980 - يىلدىكى %75.08 تىن 1990 - يىلى %67.05گە تەڭشەلدى. چارۋىچىلىقنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 1980 - يىلدىكى %17.58 تىن %24.78 كە ئۆستۈرۈلدى، ئورمانچىلىقنىڭ مەھسۇلات قىممىتى %2.07 تىن %5.05كە تەڭشەلدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 4 — 6　　بىرلىكى: تۇمەن مو

تۈرلەر / يىللار	ئاق يەر ۋە ئېكىنز تېرىلغۇ كۆلىمى	ئاشلىق زىرائىتى كۆلىمى						ئىقتىسادىي زىرائەت كۆلىمى					يېشىل ئوغۇت، يەم - خەشەك كۆلىمى			
		جەمئىي	كىچىك	بۇغداي	كۆممىقوناق	شال	ئاق قوناق	باشقىلار	جەمئىي	كىچىك	ياغلىق دان	ئۇزۇن تالالىق زىغىر	قىزىلچا	باشقىلار	جەمئىي	بېدە	قاشقا بېدە	باشقىلار
1949	60.20	57.20	42.20	5.20	1.70		8.10		2.90	2.90					0.10	0.10		

		2.70	2.70				6.20	6.20	14.12		2.30	4.10	54.20	74.70	83.60	1955
		16.10	16.10				13.40	13.40	21.40		5.80	8.30	81.30	116.80	146.30	1960
		6.70	6.70				12.29	12.29	17.18	0.11	1.38	13.34	76.34	108.34	127.34	1965
0.025		8.50	8.50				10.50	10.50	2.16	0.10	1	25.60	77.30	106.16	125.19	1970
		4.90	4.90		0.0047		9.51	9.52	1.39	0.062	0.43	22.30	64.70	88.882	103.30	1975
0.018	0.07	3.60	3.69		0.0169		10.10	10.12	5.29	0.032	1.62	19.35	61.90	83.192	102	1978
0.10	0.33	4.65	5.08		0.17		16.02	16.19	1.82	0.03	0.94	16.44	60.20	79.43	100.70	1980
0.28	8.25	5.10	13.63		1.28		14.49	15.77	1.01		1.05	16.64	60.42	79.12	108.52	1982
0.38	7.54	3.28	11.2		0.22		22.81	23.03	0.38		0.90	22	55.21	78.49	112.72	1984
	17.85	4.55	22.40		0.33	0.39	21.84	22.56	0.25	0.05	0.20	23.15	46.59	70.24	115.20	1986
4	20	6	30		0.26	0.31	17.25	17.82	0.53	0.22	0.32	28.54	43.6	73.21	121.03	1988
5.28	23.36	2.17	30.81		3.32	2.54	14.74	20.6	0.63	0.32	0.44	26.18	47.72	75.29	126.70	1990

§ 3 . ئىگىلىك باشقۇرۇش

يېزا ئىگىلىكى كوپېراتسىيلەشكەندىن كېيىن، يېزىلاردا ئىگىلىك باشقۇرۇش تارقاق بولۇشتىن تەدرىجىي بىرتۇتاش بولۇشقا قاراپ ماڭدى. كوپېراتسىيە ئىشلەپچىقىرىشىنى، تەقسىماتنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، كۆپ ئىشلىگەن كۆپ چىشلەش، ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىشنى يولغا قويدى. خەلق گۇڭشېسى يېڭى قۇرۇلغاندا «مۇلۇكنى ئومۇمىلىك قىلىۋېتىش شامىلى» نىڭ تەسىرىدە يېزىلاردا ئىگىلىك باشقۇرۇش يۇكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشتۈرۈلدى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى (ياكى چوڭ ئەترەتلەر) گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ تۇرمۇشىنى بىرتۇتاش ئورۇنلاشتۇرغانلىقى، كىرىم- چىقىمنى بىرتۇتاش باشقۇرغانلىقى ئۈچۈن، چوڭ قازانىنىڭ تامىقىنى يېيىش كېلىپ چىقتى، كۆپ ئىشلىگەنلەرگىمۇ، ئاز ئىشلىگەنلەرگىمۇ ئوخشاش نومۇر خاتىرىلىنىپ، ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈلمىگەچكە بىر قىسىم گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئەمگەك ئاكتىپچانلىقى زەربىگە ئۇچرىدى. 1959 - يىلى قىشتا سوتسىيالىستىك تەلىم - تەربىيە مەركەز قىلىنغان خەلق گۇڭشېسىنى تەرتىپكە سېلىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلىپ، گۇڭشې - ئەترەتلەرنىڭ كۆلىمى تەڭشەلدى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى قىلىندى، ئوزۇقلۇق ئاشلىق ئائىلىلەرگە تەقسىم قىلىپ بېرىلدى، ئىش باھالاپ، نومۇر خاتىرىلەش يولغا قويۇلدى. ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە ئەترەت ئەزالىرى كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇ ئىشلەپچىقىرىشنى بىرتۇتاش ئورۇنلاشتۇرىدىغان بولدى، بوغالتىر، كاسسىر، ئىسكىلاتچى، نومۇر خاتىرىلىگۈچىلەر كوللېكتىپنىڭ مەبلىغىنى، ئاشلىقىنى بىرتۇتاش باشقۇرىدىغان بولدى. ئوزۇقلۇق ئاشلىق تەقسىم قىلىشتا ئاساسىي ئوزۇقلۇق ئاشلىق (ئادەتتە 5 دەرىجىگە بۆلۈندى) بىلەن ئىش نومۇرى ئاشلىقى بىرلەشتۈرۈلگەن تەقسىم قىلىش چارىسى يولغا قويۇلدى. نەق پۇل تەقسىماتىدا، يىللىق ئومۇمىي كىرىمدىن ئومۇمىي خىراجەت ۋە باج چىقىرۋېتىلىپ، ئەمگەك ھەققى بېكىتىلىدىغان، گۇڭشې ئەزالىرى ئىشقا چىقىش نىسبىتى ۋە ئومۇمىي ئىش نومۇرى بويىچە ئاتچوت قىلىشقا قاتناشتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئىگىلىك باشقۇرۇش خېلى قالايمىقانلىشىپ

كەتكەندى، 70 - يىللاردىن كېيىن نورمال ئىزغا چۈشتى. 1972 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى قىلىنغان ئورۇن 550 بولۇپ، ئۇلاردىن يىل ئاخىرىدا تەقسىمات ئېلىپ بارغىنى 536، بۇلار ئومۇمىي ئورۇننىڭ 97.3%نى ئىگىلىدى. ئۇنىۋېرسال قالدۇرۇقنىڭ نىسبىتى 44.8%، تەقسىمات قىلىنغىنىنىڭ نىسبىتى 55.2% بولدى، ئوتتۇرىچە 89.87 يۈەندىن دارامەت تەگدى. ئەڭ كۆپىگە 105 يۈەن، ئەڭ ئېزىغا 47.58 يۈەن تەگدى. بىر گۇڭنىڭ ئەڭ يۇقىرى قىممىتى 3.75 يۈەن، ئەڭ تۆۋەن قىممىتى 0.1 يۈەن بولدى. تەقسىماتنى پۈتۈنلەي نەقلەشتۇرگەن ئەترەت 194 بولۇپ، ئومۇمىي ئەترەتنىڭ 36.2%نى ئىگىلىدى. بىرىنچى نەقلەشتۇرگەن ئەترەت 214 بولۇپ، 39.9%نى ئىگىلىدى. 128 ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىدە تەقسىمات نەقلەشمىدى، ئۇلار ئومۇمىي ئەترەتنىڭ 23.9%نى ئىگىلىدى. ئاساسىي ئوزۇقلۇق ئاشلىق ياشقا، ئەمگەك سىجىللىقىغا قاراپ دەرىجىگە ئايرىلدى. ئومۇمىي ئوزۇقلۇق ئاشلىقتا ئاساسىي ئوزۇقلۇق ئاشلىق 80% — 85%نى، ئىش نومۇرى ئاشلىقى 15% — 20%نى ئىگىلىدى. ئوزۇقلۇق ئاشلىقنى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى بىرتۇتاش باشقۇردى. كۆپلىگەن ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى پەسىل بويىچە ئاشلىق تارقاتتى، ئاز ساندىكىلىرى ئايمۇئاي تارقاتتى. 1974 - يىلى ناھىيىدە ئىگىلىك باشقۇرۇش كۇچەيتىلدى، كۆپلىگەن گۇڭشې، ئەترەتلەر «تۆتىنى ئېنىقلاش» (ھېساباتنى، ئىسكىلاتنى، مالىيە - مال مۇلۇكنى، ئىش نومۇرىنى ئېنىقلاش) ئاساسىدا يىللىق دارامەت تەقسىم قىلدى. 1976 - يىلى ناھىيە بېزىلىرىدىكى تەقسىماتتا ھەر دېھقانغا 42.88 يۈەندىن دارامەت تەگدى. ھەر گۇڭنىڭ قىممىتى 1.12 يۈەن بولدى. ھېسابات بىرلىكى قىلىنغان ئورۇننىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 40 يۈەندىن، 225 ئورۇننىڭ 51 — 80 يۈەندىن، 155 ئورۇننىڭ 81 — 100 يۈەندىن، 140 ئورۇننىڭ 101 — 150 يۈەندىن، 27 ئورۇننىڭ 150 يۈەندىن كۆپرەك توغرا كەلدى. ئوتتۇرىچە كىرىم تۆۋەن بولغانلىقتىن، شۇ يىلى گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئېشىپ كەتكەن چىقىمى 7 مىليون 566 مىڭ يۈەن بولدى، بۇنىڭدىن قايتۇرۇۋېلىنغىنى 789 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئېشىپ كەنكەن ئومۇمىي چىقىم 10.4%نى ئىگىلىدى. گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئەمگەك ئاكتىپچانلىقى يوقاپ، بىر قىسمى سىرتقا كېتىپ قالدى.

1977 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق ئىدارىسىغا ئىگىلىك باشقۇرۇش كادىرىدىن 2سى، ناھىيىلىك بانكىغا بوغالتىر يېتەكچىسىدىن 3ى، گۇڭشېلارغا كەسپىي ئىگىلىك باشقۇرۇش يېتەكچىسىدىن 12سى، بوغالتىر يېتەكچىسىدىن 13ى، چوڭ ئەترەتلەرگە بوغالتىر يېتەكچىسىدىن 94ى سەپلەندى. گۇڭشېنى تىرىشچانلىق، ئىقتىسادچىللىق بىلەن باشقۇرۇش، دېموكراتىيە باشقۇرۇش فاكتورىنى يولغا قويۇلدى، كۆپ ساندىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ئەمگەك تۇزۇمى ئورنىتىپ، تۇزۇمنىڭ ئىجراسىنى ئايمۇئاي تەكشۈرۈپ خۇلاسىلەپ تۇردى، بىر قىسىم گۇڭشې، ئەترەتلەر ئىشقا قاراپ نورما ئاشلىق بەلگىلەش تۇزۇمىنى يولغا قويۇپ، ئومۇمەن ئىش كۈنىنى ئورۇندىيالمىغانلارغا پۇل تۆلەپ ئاشلىق سېتىۋېلىشنى يولغا قويۇپ، ئىشقا چىقىشتىكى باشباشتاقلىقنى، سىرتلارغا كېتىپ قېلىشنى توسىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى ھېساباتنى ئېنىقلاپ، خىيانەتچىلىك قىلمىشى بار كادىرلارنى بىرتەرەپ قىلدى. 1978 - يىلى گۇڭشېلار ئىگىلىك باشقۇرۇش خىزمىتىنى تەرتىپكە سېلىپ، پارتىيىنىڭ يېزىلارغا قارىتىلغان ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، پىلان باشقۇرۇش، ئەمگەك باشقۇرۇش، مالىيە باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى. بىر قىسىم گۇڭشې- ئەترەتلەر 3 يىلدىن 5 يىلغىچە ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلان تۈزدى. يىللىق ئىشلەپچىقىرىش پىلانىدا «ئاشلىقنى تۆنگا قىلىپ، ئومۇمىيۈزلۈك راۋاجلاندۇرۇش» فاكتورىدا چىڭ تۇرۇپ، ئاشلىق كۆلىمىگە كاپالەتلىك قىلىپ، ياغلىق دان، كەندىر قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنىڭ كۆلىمىنى مۇۋاپىق كېڭەيتتى. 421 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ 90%ى «ئىككى ئاساسەن» تۇزۇمىنى يەنى گۇڭشې ئەزالىرى بەلگىلىمە بويىچە پۈتۈن يىللىق ئىش كۈنىنى ئاساسەن ئورۇنداش، ئوغۇت تاپشۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئاساسەن ئورۇنداش تۇزۇمىنى يولغا قويدى. 435 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئەمگەكنى نورمىلىق باشقۇرۇشنى يولغا قويدى. 10 گۇڭشې 603 ئەمگەك كۈچىنى

تۆۋەنگە چۈشۈردى (بۇنىڭ 114نى گۈڭشې، 489نى چوڭ ئەترەت چۈشۈردى) ؛ 39 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى تەننەرخ ھېسابلاشنى يولغا قويدى، 298 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ھېساباتنى ئاشكارىلاشنى يولغا قويدى، 58 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ ئەمەلگەك نومۇرىنى كۆندە بىر قېتىم ئېلان قىلىپ تۇرۇش ئارقىلىق ئىشنى باھالاپ نومۇر خاتىرىلەش تۈزۈمىنى چىڭىتتى. بىر قىسىم چوڭ ئەترەتلەر ئىشلەپچىقىرىش پىلانى، كىرىم - چىقىم تەقسىماتى پىلانى، ئاساسىي ئەمگەك، ئوغۇت چىقىرىش پىلانى، ئاشلىقنا «ئۈچ قالدۇرۇق» پىلانى، دارامەت تەقسىماتى پىلانى، ئېنېرگىيە - ئېنېرگىيە ئەمگەك نورمىسى، گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ ئەمگەك نومۇرى، چىقىمنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش تۈزۈمى، ئاشلىق، مال - مۈلۈك باشقۇرۇش تۈزۈمىنى ئېلان قىلىپ، گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ نازارىتىنى قوبۇل قىلدى.

1979 - يىلى ناھىيە بويىچە 66 چوڭ ئەترەت (چوڭ ئەترەتلەرنىڭ %50نى ئىگىلەيدۇ) ئىقتىسادنى ئېنىقلاش خىزمىتىنى ئىشلەپ بولدى. خىيانەت قىلغان، ئوغرىلىغان پۇلى 1000 يۈەندىن يۇقىرى 29 كىشىنى، خىيانەت قىلغان ئاشلىقى 10 مىڭ جىڭدىن يۇقىرى 13 كىشىنى ئېنىقلاپ چىقتى، ئۇلاردىن 110 مىڭ يۈەن قايتۇرۇۋالدى. شۇ يىلى 208 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى (بارلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ %31.8نى ئىگىلەيدۇ) «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش» مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، ئوتتۇرىچە كىرىمنى 127.23 يۈەنگە يەتكۈزۈپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 40 يۈەن ئاشۇردى. جامائەت جۈغلانمىسى 3 مىليون 784 مىڭ 400 يۈەنگە يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن %74.3 ئاشتى. كوللېكتىپنىڭ زاپاس ئاشلىقى 300 تونىنغا، ئىلگىرىكى يىللاردىكىنى قوشقاندا 10 مىڭ 70 تونىنغا يەتتى. ئوتتۇرىچە ئۇزۇقلۇق ئاشلىق 208 كىلوگرامغا يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن %5.3 ئاشتى. 1980-يىلى ناھىيىلىك ئىگىلىك باشقۇرۇش پونكىتى جېلىلىيۈزى، ئۈچئون، خۇدىيارىيۈزى گۈڭشىلىرىغا يارەم بېرىپ ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ زىرائەت تەننەرخىنى تەكشۈردى. تەتىجىدە بۇغداينىڭ مو بېشى تەننەرخى 58.4 يۈەن، ھەرمۇغا كەتكەن ئىش 11.3، مو بېشى پايدىسى 23.38 يۈەن بولۇپ چىقتى. كۆممىقونانىڭ مو بېشى تەننەرخى 85.13 يۈەن، كەتكەن ئىش 19.46، پايدىسى 726 يۈەن بولۇپ چىقتى. ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ئارا باشقۇرۇش سەۋىيىسى ئوخشاش بولمىغاچقا، ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى ۋە ئىش بىر ھەسسە پەرقلەندى. ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى يۇقىرى بولغاچقا، مەھسۇلات ئاشسىمۇ كىرىم ئاشماسلىق ئەھۋالى كۆرۈلدى. 1981 — 1983 - يىلغىچە يېزىلاردا تۈرلۈك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرى ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، ئەمگەكنى نورمىلىق باشقۇرۇش كوچەيتىلگەچكە، شۇنداقلا مۇكاپاتلاش - جازالاش تۈزۈمى چىڭىتىلغان، خىراجەت نورمىسى بەلگىلىنىپ، زۆرۈر بولمىغان چىقىملار تېجەپ قېلىنغاچقا، كۆپلىگەن ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى دۆلەت ئۆلچىمى بويىچە ھېسابات قىلالىدى. 1984 - يىلى ساپ كىرىم 58 مىليون 962 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئوتتۇرىچە كىرىم 2870 ئائىلىنىڭ 100 يۈەندىن تۆۋەن، 7963 ئائىلىنىڭ 100 — 150 يۈەن، 7801 ئائىلىنىڭ 150 — 200 يۈەن، 9879 ئائىلىنىڭ 200 — 300 يۈەن، 32 مىڭ 361 ئائىلىنىڭ 300 — 400 يۈەن، 946ئائىلىنىڭ 500 نەچچە يۈەن بولدى؛ 106 ئائىلىنىڭ يىللىق كىرىمى 10 مىڭ يۈەندىن يۇقىرى بولدى. چوڭ ھۆددىگەرلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن بېزا ئىقتىسادىنى باشقۇرۇش كوللېكتىپ باشقۇرۇشتىن ئائىلىلەر مۇستەقىل باشقۇرۇشقا ئۆزگەردى، ئىشلەپچىقىرىش پىلانىغا كەنت ئاھالە كومىتېتى بىرتۇتاش يېتەكچىلىك قىلىدىغان، ئەمگەك كۈچى، ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىنى دېھقانلارنىڭ ئۆزى ئورۇنلاشتۇرىدىغان، ئىگىلىك باشقۇرغۇچىلار كەنت ئاھالە كومىتېتى بىلەن دېھقانلارنىڭ يەر ھۆددىگەرلىك توختامى ئىمزالىشىغا، يەر ھۆددىگەرلىك ھوقۇقىنى يېغىشقا، دۆلەتكە ئاشلىق، ياغلىق دان سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىشىغا يارەملىشىدىغان بولدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى يېزا ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 4 — 7 بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

تۈرى / يىللار	ئومۇمىي كىرىم	دېھقانچىلىق كىرىمى	دېھقانچىلىق ئومۇمىي چىقىمى		دۆلەت بېجى		كوللېكتىپ قالدۇرۇق			ئىزالارغا تەقسىمات قىلىنغىنى		
			سومما	(%)	سومما	(%)	سومما	جامائەت جۇغلانمىسى	پاراۋانلىق فوندى	سومما	(%)	كىشى بېشىغا توغرا كېلگىنى
1956	688.74	613.40	145.10	21.20	80.90	11.74	20.17			441.60	66.10	88
1958	1165.60	1028.16	402.47	34.50	163.40	14	117.60	98.54	19.30	481.90	43.30	66.38
1962	1007.04	755.60	399.90	39.70	86.05	8.55	37.6	28.7	8.90	483.50	48	55.11
1966	2623.56	2275.90	778.90	29.70	133.60	5.09	322.90	191.70	59.90	1388.04	52.90	133.75
1970	2257.30	1899.15	716.10	31.70	119.50	5.30	195.90	135.20	27.20	1232.60	54.60	88
1972	2528.60	1980.60	864.50	34.20	121.70	4.80	163.70	103.90	27.70	1378.70	54.50	85.40
1974	2797.80	2225.30	994.30	35.50	118.30	4.20	222.08	148.20	42.30	1463.10	52.30	86.55
1976	3302.80	2802.90	1141	34.20	127.60	3.80	386.70	236	67.6	1698.70	50.90	88.40
1980	4975.50	4098.70	1734.70	34.86	141.90	2.85	420.70	206.90	67.90	2675.16	53.82	129.06
1982	4822.47	3978.85	1708.10	35.37	141.75	2.94	409.16	210.90	63.57	2569.40	53.22	120.23
1983	6201.80	4813.90	1684.06	27.15	146.90	2.36	257.90	159.80	84.90	4155.80	67	120.94
1984	8074.70	6480	2178.60	26.98	148.70	1.84	295.9	185.90	77.60	5515.80	68.30	191.46
1985	10957.2	8086.05	2869.90	26.19	226.90	2.07	443.50	156.70	78.80	7410.90	67.60	245.01

ئىزاھ: جەدۋەلدىكى % يېزا كىرىمىنىڭ نىسبىتىنى كۆرسىتىدۇ.

V باب

دېھقانچىلىق تېخنىكىسى ۋە پەن تەتقىقات

§ 1. تېرىقچىلىق ئۇسۇلى

1. ئەتىيازلىق، كۆزلۈك زىرائەتلەرنى تېرىش

ئەتىيازدا تېرىلىدىغان زىرائەتلەرنى تېرىشتا مۇۋاپىق ئېگىز تاللىنىپ يەر 20 — 25 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا ئاغدۇرۇلىدۇ، تراكتورغا چېتىلىدىغان سوقىنىڭ كەينىگە تېرنا چېتىلىپ، يەر تۆزلىنىدۇ. كېيىنكى يىلى توك ئېرىگەندىن (3 - ئاينىڭ ئاخىرى) كېيىن يەر 15 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا ھەيدىلىدۇ، تېرنا سېلىپ تۆزلىنىپ

ئورۇق سېلىنىدۇ، ئاندىن سۈرەم سېلىپ ياستۇرۇلىدۇ. كۆمىسقوناق، قوغۇن ـ قاپاق، كۆكتاتلارنىڭ ئۈسۈش مەزگىلىدە 2 — 3 قېتىم ئوتىلىدۇ، تراكتور بىلەن چاغلىنىپ، چۈنەك تارتىپ توپا يۆلىنىدۇ، قاشقا بېدە كۆزگى بۇغداي ئەتىيازدا تېرىلانغاندا تېرىلىدۇ، بۇغداي ئورۇلۇپ بولغاندىن كېيىن سۇغىرىلىدۇ.

كۆزگى زىرائەتلەرنى تېرىشتا، يەر تېيىزراق ھەيدىلىپ ياستۇرۇلىدۇ، ئاختاما قىلىنىپ ئاپتاپقا سېلىنىدۇ، ئورۇق سېلىشتىن بۇرۇن يەر تېيىزراق ھەيدىلىپ توپىسىنى بوشىتىش، تېرىلاش، ئورۇق سېلىش، سۈرەم سېلىش مەشغۇلاتلىرى ئىشلىنىدۇ. ئەتىيازدا كۆكەرگەندىن كېيىن تېرنا سېلىنىدۇ ۋە ئوغۇتلىنىدۇ، قاشقا بېدە كېرىشتۇرۇپ تېرىلىدۇ.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى تېرىقچىلىق ئىنتايىن ئاددىي، قوپال ئىدى. ئىلغار ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى يەنى قوش ئالتەكلىك، تاق چىشلىق ساپاننىڭ كۆپى ئاز ساندىكى پومبىچىكلار، باي دېھقانلاردىلا بولاتتى. كەك ئەمگەكچى خەلق بۇقۇسا، كەتمەن، ياغاچ تېرنا قاتارلىق ئاددىي سايمانلار بىلەن ئاددىي مەشغۇلاتلارنى قىلاتتى. يەرنى ئاران 8 — 10 سانتىمېتىر، ئەك چوڭقۇر بولغاندا 15 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا ھەيدەيتتى، ئورۇقنى يەرگە قاراپ كۆز چېنى بىلەن چاچاتتى، كۆپ تېرىپ، ئاز ھوسۇل ئالاتتى. بەزى يەرلەرنى تاق ناشلاپ ئارام ئالدۇراتتى، شۇڭا يەردىن پايدىلىنىش نىسبىتى ئىنتايىن تۆۋەن ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرلىغاندىن كېيىن ھۆكۈمەت نۇرغۇن يېڭى دېھقانچىلىق قوراللىرىنى سېتىۋالدى، يەرنى چوڭقۇر ھەيدەپ، تۇجۇپىلەپ تېرىقچىلىق قىلىشنى، ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى بىلەن كەك شۇغۇللىنىشنى، يەرنى 15 — 16 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا ھەيدەشنى، كۆزدە ئاختاما قىلىشنى، تېرىش ئۈسۈلىنى ئىسلاھ قىلىشنى، تېرىش مەزگىلىنى، ئورۇق سېلىش چوڭقۇرلۇقىنى، ئورۇق مىقدارىنى تەڭشەشنى تەشەببۇس قىلدى. 1970 ـ يىلدىن كېيىن چوك، ئوتتۇرا تىپلىق دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى كۆپەيدى. يەر ئاددىتە 20 — 25 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا ھەيدىلىدىغان بولدى، تېرىقچىلىق سۈپىتى ئاساسىي جەھەتتىن «چوڭقۇر بولۇش، يۇمشاق بولۇش، ئۆڭاق بولۇش، نەملىكى ساقلانغان بولۇش، تۈز بولۇش» ئۆلچىمىگە يەتتى.

2. نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش

ناھىيە تەۋەسىدە بۇزىيەر ئېچىلغاندىن كېيىن، تېرىقچىلىق جەھەتتە بىر يىلدا بىر قېتىم ھوسۇل ئېلىش تۈزۈمى قېلىپلىشىپ قالغان بولۇپ، ئەتىيازدا تېرىپ كۈزدە ھوسۇلنى يىغىۋېلىش ياكى كۈزدە تېرىپ كېيىنكى يىلى يازدا يىغىۋېلىش، قىشتا بىكار يۇرۇش ئادەتكە ئايلانغانىدى. 60 ـ يىللاردا يازلىق يېغىمدىن كېيىن ئېگىزغا تېرىش تەجرىبە قىلىنىدى. 1965 ـ يىلدىن كېيىن ئېگىزغا تېرىش تېخنىكىسى كېڭەيتىلدى. ئېگىزغا تېرىق، كۆمىسقوناق، كۆكتات قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلدى. ھاۋا كىلىماتىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن ئېگىزغا تېرىلغان زىرائەتلەرنىڭ ھوسۇلى ناھايىتى تۆۋەن بولدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ياخشى پىشمىدى. ئىلگىرىكى يىللاردا ئېگىز تېرىلغۇ كۆلىمى 10 مىڭ مو ئەتراپىدا بولۇپ كەلگەنىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە يەر ئاشلىنىپ نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش ئۈسۈلى قوللىنىلدى، 60 ـ يىللاردا ئېگىزنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش تەشەببۇس قىلىندى. 70 ـ يىللاردىن كېيىن زىرائەت بىلەن يېشىل ئوغۇتنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش تۈزۈمى ئومۇملاشتۇرۇلدى. نۆۋەتلەشتۈرۈش شەكلى مۇنداق:

1. بېدە (3 يىل) ← كۆمىسقوناق ← كۆمىسقوناق+پۇرچاق ← بۇغداي ← بۇغداي (قاشقا بېدە كېرىشتۈرۈپ تېرىلىدۇ) ← ياغلىق دان ← بۇغداي.

2. كۆمىسقوناق ← بۇغداي (قاشقا بېدە كېرىشتۈرۈپ تېرىلىدۇ) ← قىزىلچا ← قىچا ← بۇغداي ← ئۈزۈن تالالىق زىغىر.

3. شال (3 يىل) ← ئاپتاپپەرەس ← بۇغداي (قاشقا بېدە كېرىشتۈرۈپ تېرىلىدۇ) ← كۆمىستوناق + پۇرچاق ← بۇغداي (قاشقا بېدە كېرىشتۈرۈپ تېرىلىدۇ) ← قىچا.

4. بۇغداي (قاشقا بېده كىرىشتۇرۇپ تېرىلمدۇ) ← بۇغداي (قاشقا بېده كىرىشتۇرۇپ تېرىلمدۇ) ← كۆممىقوناق ← كۆممىقوناق + پۇرچاق ← ئۇزۇن تالالىق زىغىر ← قاشقا بېده (ئۇرۇقلۇق) ← بۇغداي ← ئاپتاپپەرەس (كۆزگى قىچا تېرىلمدۇ).

5. بۇغداي + بېده ← بېده (2 يىل) ← كۆممىقوناق ← بۇغداي ← بۇغداي (قاشقا بېده كىرىشتۇرۇپ تېرىلمدۇ) ← كۆنجۇت (ئۇزۇن تالالىق زىغىر).

§ 2 . تۇپراقنى ياخشىلاش

1. تۆۋەن ھوسۇللۇق تۇپراقنىڭ تارقىلىشى

1980 - يىلدىكى تۇپراقنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ناھىيە بويىچە تۆۋەن ھوسۇللۇق ئېتىز 633 مىڭ مو بولۇپ، شۇ يىلقى تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 56.2% نى تەشكىل قىلغان. تۆۋەن ھوسۇللۇق تۇپراق 4 خىلغا بۆلۈنىدۇ. بىرىنچى، قاتلىمى نېپىز، سۇ - ئوغۇت تۇرمايدىغان تۇپراق. بۇنداق تۇپراق تاغ ئالدى كەلكۈن چۆكۈندى تىنما تۈزلەڭلىكىنىڭ يۇقىرى قىسمىغا، قاش دەريالىسىنىڭ كونا قىنى ھەمدە شىمالىي تاغ ئېقىنىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى دەريا ئوقۇرىغا تارقالغان بولۇپ، كۆلىمى 440 مىڭ مو، ئاشلىق بىرلىك ھوسۇلى 75 — 100 كىلوگرام. ئىككىنچى، يېپىشقاق قاتتىق تۇپراق، بۇنداق تۇپراق ئارا ئۆستەڭ، ئونيار، يېڭىتام، دولان، قاش، ياشلار، پەنجىم، دادامتۇ قاتارلىق يېزا، مەيدانلارنىڭ قىزىل توپىلىق جايلىرىغا تارقالغان، كۆلىمى 121 مىڭ مو، ئاشلىق بىرلىك ھوسۇلى 125 — 150 كىلوگرام. ئۈچىنچى، ئېغىر دەرىجىدە يالانغان، يانتۇلۇقى چوڭ، بەل تۇپرىقى، بۇنداق تۇپراق تاغ بوىىدىكى ئېدىرلىق بىلەن تۈزلەڭلىك چېگرىسىغا تارقالغان بولۇپ، كۆلىمى 36 مىڭ مو، ئاشلىق بىرلىك ھوسۇلى 125 — 150 كىلوگرام. تۆتىنچى، يېنىك شورلۇق، نەم، تېمپېراتۇرىسى تۆۋەن تۇپراق، بۇنداق تۇپراق لاتقا تىنما يەلپۇگۈچسىمان بەلۋاغقا ۋە دەريا بويىدىكى پەس يەرگە تارقالغان بولۇپ، كۆلىمى 36 مىڭ مو، ئاشلىق بىرلىك ھوسۇلى 100 — 125 كىلوگرام.

ناھىيە تەۋەسىدىكى تۇپراقتا فوسفور بىلەن ئازوت ئومۇمىيۈزلۈك كەم، ئورگانىك ماددىلارنىڭ مىقدارى 1% — 3%، ئازوت مىقدارى يۇقىرى، ئىشقارلىق ئازوتنىڭ مىقدارى تۆۋەن. تېز ئۈنۈم بېرىدىغان فوسفور تەركىبى 5PPM لىك تېرىلغۇ يەر ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 85%ىدىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ.

2. ئوغۇتلاش ئارقىلىق تۇپراقنى ياخشىلاش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ناھىيە تەۋەسىدىكى يەرلەرگە ئادەتتە ئوغۇت تۆكۈلمەيتتى ياكى ئاز تۆكۈلەتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن يەرنى ئوغۇتلاپ تۇپراقنى ياخشىلاپ ئۈنۈمدارلىقىنى ئۈستۈرۈش مۇھىم تەدبىر سۈپىتىدە چىڭ تۇتۇلدى. 1953 - يىلى ناھىيە بويىچە 1 مىليون مو تېرىلغۇ يەرنىڭ 140 مىڭ مۇسى ئوغۇتلاندى، ئوغۇتلانغان يەر 1959 - يىلى 430 مىڭ مۇغا كۆپەيدى. شۇ يىلى ناھىيە تەۋەسىدە شاخ-شۇمبىلارنى كۆمۈپ چىرىندى ئوغۇت قىلىش، سۇغىرىشقا بىرلەشتۈرۈپ ئوغۇتلاش ئاساس قىلىنغان ئوغۇت توپلاش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە 20 يەرلىك خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى قۇرۇلدى. خىمىيىۋى ئوغۇت ۋە مىنېرال ئوغۇت ئىشلەپچىقىرىلدى (يەرلىك خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتلىرى قۇرۇلۇپ بىر يىلدىن كېيىن ئۈزلۈكسىدىن تارقىلىپ كەتتى). 1973 - يىلى چىرىندى كىسلاتاسى ئوغۇتى زاۋۇتى قۇرۇلۇپ «5406» ئانا خۇرۇچ ۋە «920 بىئوخىمىيىلىك ھورمون» ئىشلەپچىقىرىلدى. 1975 - يىلى چىرىندى كىسلاتاسى ئامىياك خىمىيىۋى ئوغۇتىدىن 24 تونىنا سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەندى. بۇ ئوغۇت ئىشلىتىلگەندىن كېيىن زىرائەتلەرنىڭ ھوسۇلى كۆرۈنەرلىك ئۆستى. ئوغۇت تەننەرخى يۇقىرى بولۇپ كەتكەنلىكتىن 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا زاۋۇت تاقىلىپ قالدى.

50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى خىمىيىۋى ئوغۇت سېتىۋېلىش باشلاندى. 60 — 70 - يىللاردا خىمىيىۋى ئوغۇت ئاساسەن يىلتىز سىرتىغا ۋە ئۇرۇققا ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلىتىلدى. 80 - يىللاردىن كېيىن تۆۋەن ھوسۇللۇق تۆپراقنى ياخشىلاش خىزمىتىگە ئەھمىيەت بېرىلىپ، تاغ ئالدىدىكى ئېدىرلىق لاتقا تىنما، تىنما تۆزلەڭلىكتىكى بىر قىسىم يەرلەر ھەمدە يانتۇلۇقى چوڭراق، يالىنىپ كېتىشى ئېغىر تۆپراقلارنى ياخشىلاش باشلاندى. بىرتەرەپتىن يەرلەر تېرىلغۇدىن ئوتلاققا قايتۇرۇلسا، يەنە بىر تەرەپتىن كۆپرەك ئورگانىك ئوغۇت بېرىش ئارقىلىق تۆپراق ياخشىلاندى. بېيىشقاق قاتلىق يەرلەرگە ئاساسەن كۆپلەپ ئورگانىك ئوغۇت بېرىش، بېرىش ئارقىلىق تۆپراق ياخشىلاندى. بېيىشقاق قاتلىق يەرلەرگە ئاساسەن كۆپلەپ ئورگانىك ئوغۇت بېرىش، يېشىل ئوغۇت بىلەن ئاشلىقنى نۆۋەتلەشتۇرۇپ تېرىش يولغا قويۇلدى. 1980 - يىلى ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر مو يەرگە بىر توننىدىن ئارتۇق ئورگانىك ئوغۇت بېرىلدى. ئوغۇتلانغان يەر %100 كە يەتتى. 80 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىگە كەلگەندە، زىرائەت شاخ - شۇمبىلىرىنى ئېتىزغا قايتۇرۇش تېخنىكىسى كېڭەيتىلدى. يىللىق توپلانغان ئوغۇت 1 مىليون توننىدىن كۆپىيىپ 3 مىليون توننىغا، ھەر موغا بېرىلگەن ئورگانىك ئوغۇت بىر توننىدىن 3 توننىغا كۆپەيتىلدى. خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلىتىش مىقدارى يىلدىن يىلغا ئاشتى. 50 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرى ھەر يىلى ئاران بىرقانچە تونна ئوغۇت سېتىۋېلىنغان بولسا، 60 - يىللاردا نەچچە 100 تونна سېتىۋېلىنىدىغان بولدى. 70 - يىللاردا 1000 توننىدىن ئېشىپ كەتتى. 80 - يىللاردا يەرگە چېچىلغان ئوغۇت بارغانسېرى كۆپەيدى. 1980 - يىلى 6339 تونна خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلىتىلگەن بولسا، 1990 - يىلى 12 مىڭ 305 تونна ئىشلىتىلدى (بۇنىڭ ئىچىدە ئازوت 5763 تونна، فوسفورلۇق ئوغۇت 781 تونна، بىرىكمە ئوغۇت 5761 تونна)، بۇ ھەر موغا 2.12 كىلوگرامدىن توغرا كېلىپ، 1980 - يىلدىكىدىن 5.9 كىلوگرام ئاشتى.

ئورگانىك ئوغۇتلار كۆپرەك كۆممىقوناق ھەمدە ئەتىيازدا تېرىلغان زىرائەتلەرگە ئاساسىي ئوغۇت قىلىنىپ، ئوغۇت يەر ھەيدىگەندە يەر ئاستىغا چوڭقۇر كۆمۈلدى. خىمىيىۋى ئوغۇت 60 — 70 - يىللاردا يىلتىز سىرتىغا قول بىلەن چېچىلاتتى. ئوغۇت تەكشى چېچىلماي ئېغىر ئىسرايچىلىق كۆرۈلۈپ تۇراتتى. 80 - يىللاردىن كېيىن بىرىكمە ئوغۇتنى ئۇرۇق بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چېچىش تېخنىكىسى ئومۇمىيۈزلۈك كېڭەيتىلىپ، ئوغۇت كۆزگى بۇغداي، ئۇزۇن تالالىق زىغىر، قىچا قاتارلىق زىچ تېرىلىدىغان زىرائەتلەرگە ئۇرۇق بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چېچىلدى. ھەر موغا 12 — 15 كىلوگرام بىرىكمە ئوغۇت بېرىلدى. كۆزگى بۇغداي ئەتىيازدا كۆكەرگەندە قول بىلەن چېچىش تىرنىلاشقا بىرلەشتۇرۇپ 5 — 10 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا بېرىشكە ئۆزگەرتىلدى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قاشقا بېدىنى كىرىشتۇرۇپ تېرىش كېڭەيتىلدى. ئوغۇتلاش، تىرنىلاش، كىرىشتۇرۇپ تېرىش مەشغۇلاتى تەدرىجىي بىر قېتىمدىلا ئىشلىنىدىغان بولدى. بۇنىڭ ئۈنۈمى ناھايىتى ياخشى بولدى.

1984 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى ئاپتونوم رايونىنىڭ خىمىيىۋى ئوغۇت تەجرىبە تورىغا قاتنىشىپ، ئازوتلۇق ئوغۇت بىلەن فوسفورلۇق ئوغۇتنى تەڭشەپ ئىشلىتىش ئۈسۈلىنى تەتقىق قىلىشقا باشلىدى. شۇ يىلى بۇغداي، زىغىر، قوغۇن - تاۋۇزلارنىڭ يوپۇرمىقىغا خىمىيىۋى ئوغۇت پۈركۈش ئۇسۇلى تەجرىبە قىلىندى.

3. ئوت - چۆپ تېرىپ تۆپراقنى ياخشىلاش

1980 - يىلى يېشىل ئوغۇتنى كېڭەيتىپ، يېشىل ئوغۇت تېرىش ئارقىلىق تۆپراقنى ياخشىلاش تەشەببۇس قىلىندى. شۇ يىلى 42 مىڭ 900 مو يەرگە قاشقا بېدە تېرىلدى. كۆزلۈك يېغىمدىن كېيىن ئېگىز تېرىلغۇسى قىلغاندا 13 مىڭ 700 مو يەرگە يېشىل ئوغۇت تېرىلدى. 46 مىڭ 500 مو يەردە بېدە ساقلاپ قېلىندى. 1984 - يىلى كۆزگى بۇغدايغا قاشقا بېدە كىرىشتۇرۇپ تېرىش تەجرىبىسى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى. 1985- يىلى ناھىيە بويىچە 177 مىڭ مو يەرگە بۇغداي بىلەن قاشقا بېدە كىرىشتۇرۇپ تېرىلدى. 80 مىڭ مو يەرگە

بىدە تېرىلدى. كىرىشتۇرۇپ تېرىلغان قاشقا بىدە يەر ئىگىلىمەيدۇ، سۇ تالاشمايدۇ، ئۇ تۇپراق قۇرۇلمىسىنى ياخشىلاپ، تۇپراقنىڭ قۇۋۇتىنى ئاشۇرۇپلا قالماستىن چارۋىچىلىق ئۈچۈن كۆپ مىقداردا يەم-خەشەك ھازىرلاپ بېرىدۇ. 1986 - يىلى ئاپتونوم رايون غۆلجا ناھىيىسىدە يېشىل ئوغۇت تېرىپ چارۋا بېقىش، يەرنى كۆچلەندۈرۈش نەق مەيدان يىغىنى ئېچىپ، بۇ تەجرىبىنى پۈتۈن شىنجاڭغا كېڭەيتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 233 مىڭ 600 مو يەرگە قاشقا بىدە كىرىشتۇرۇپ تېرىلدى. 80 مىڭ مو يەرگە يەر كۆچلەندۈرىدىغان باشقا زىرائەت، 20 مىڭ مودىن كۆپرەك يەرگە بىدە تېرىلدى. ئۇلۇچەپ كۆرۈلگەندە قاشقا بىدە كىرىشتۇرۇپ تېرىلغان ئېتىز تۆپرىقى تەركىبىدىكى ئىشقارنىڭ ئازوتقا ئايلىنىشى كىرىشتۇرۇپ تېرىلمىغان ئىلگىرىكىدىن 14.5PPM، ئۈنۈملۈك فوسفور كىرىشتۇرۇپ تېرىلمىغان ئىلگىرىكىدىن 4PPM، ئورگانىك مادىدا 23% يۇقىرى چىقتى. دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتىنىڭ ئۇچۇن خۇيزۇ يېزىسىدىكى تەكشۈرۈشىگە قارىغاندا، ئوخشاش بىر سورتلۇق كۆزگى بۇغداي ئېگىزىغا تېرىلغان كۆممىقوناقتا 25 تونىنا ئورگانىك ئوغۇت بېرىلگەندە بىرلىك ھوسۇلى 286.5 كىلوگرام بولغان بولسا، قاشقا بىدە تېرىلغان بۇغداي ئېگىزىغا تېرىلغان كۆممىقوناقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 299 كىلوگرامغا يېتىپ، 12.5 كىلوگرام ئاشتى. ئوخشاش بىر سورتلۇق كۆممىقوناق ئېگىزىغا تېرىلغان كۆزگى بۇغدايغا 2.5 تونىنا ئورگانىك ئوغۇت بېرىلگەندە بىرلىك ھوسۇلى 5005 كىلوگرام بولغان بولسا، قاشقا بىدە كىرىشتۇرۇپ تېرىلغان بۇغداي ئېگىزىغا تېرىلغان كۆممىقوناقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 572.25 كىلوگرامغا يېتىپ، 71.75 كىلوگرام ئاشتى. 10 يىل جاپالىق كۈزەش قىلىش ئارقىلىق 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە 400 نەچچە مىڭ مو تۆۋەن ھوسۇللۇق ئېتىز تۆزگەرتىلدى. شىمالىي تاغ جىلغىلىرىدىكى تۆۋەن ھوسۇللۇق جايلاردا ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 100 كىلوگرامدىن 250 نەچچە كىلوگرامغا، شەرقىي قىسمىدىكى تۆۋەن ھوسۇللۇق رايوندا ئاشلىق بىرلىك ھوسۇلى 200 كىلوگرامدىن 400 نەچچە كىلوگرامغا يەتتى.

3 §. سورت يېتىشتۇرۇش

1. سورت يېتىشتۇرۇش تۈزۈلمىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە تېرىلىدىغان زىرائەتلەرنىڭ تارىخى ئۇزۇن، ھوسۇلى تۆۋەن، سورتى ناچار يەرلىك سورتلار ئىدى. 1955 - يىلى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىر خادىم مەخسۇس ئۇرۇق باشقۇرۇشقا قويۇلدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە، گۇڭشې دەرىجىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكتىلىرى قۇرۇلدى. ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە «تەجرىبە قىلىش گۇرۇپپىسى»، «كەسپىي گۇرۇپپا» لار قۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇق ھەل قىلىش مەركەز قىلىنغان ئىلمىي تەجرىبە ھەرىكىتى باشلاندى. ناھىيە بويىچە سۈپەتلىك ئۇرۇق ئىشلىتىلگەن كۆلەم ئۇلكە يەر كۆلىمىنىڭ 80%ىدىن ھەرىكىتى باشلاندى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرى دېھقانچىلىق ئېغىر تەبىئىي ئاپەتكە ئۇچرىدى. زىرائەت كۆپرەكنى ئىگىلىدى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرى دېھقانچىلىق ئېغىر تەبىئىي ئاپەتكە ئۇچرىدى. زىرائەت سورتلىرى ناچارلىشىپ كەتتى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ئۇرۇق بولمىغاچقا سىرتتىن ئۇرۇق يۆتكەپ كېلىشكە مەجبۇر بولدى. ئاشلىق ئۇرۇق قىلىنغانلىقى، ئاشلىق بىلەن ئوت - چۆپ ئۇرۇقلىرى ئارىلاش بولغانلىقى ئۈچۈن ھوسۇل خېلى تۆۋەنلەپ كەتتى، 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە 3 ئېتىز (تەجرىبە ئېتىزى، ئۇرۇقلۇق ئېتىزى، مول ھوسۇللۇق ئېتىز) قۇرۇلۇشى داغدۇغىلىق ئېلىپ بېرىلىپ، ئاشلىقنى ئۇرۇق ئورنىدا ئىشلىتىش، سورت شالغۇتلىشىپ كېتىشكە دەسلەپكى قەدەمدە خاتىمە بېرىلدى. 1972 - يىلى ناھىيە بويىچە 7 گۇڭشې، مەيداندا ئۇرۇقچىلىق ئەترىتى قۇرۇلۇپ، «ئۆزى يېتىشتۇرۇش، ئۆزى تاللاش، ئۆزى قالدۇرۇش، ئۆزى ئىشلىتىش، زۆرۈر تېپىلغاندا تەڭشەش» («تۆت ئۆز،

بىر تەڭشەش») تىن ئىبارەت ئۇرۇقچىلىق فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، «ناھىيىدە سۈپەتلىك ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش مەيدانى بولۇش، گۈڭشېلاردا ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش پونكتى بولۇش، چوڭ ئەتراپتىلەردە ئۇرۇقچىلىق ئەترىتى بولۇش، ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپتىكىدە ئۇرۇقلۇق ئېتىزى بولۇش» خىزمەت تۈرى شەكىللىنىپ، بۇغداي، كۆممىقوناق سورتلىرىنىڭ شالغۇتلىشىپ كېتىش، ناچارلىشىپ كېتىش ئەھۋالى ئاساسىي جەھەتتىن تۇگىتىلدى. 1974 - يىلى ناھىيە بويىچە 6 گۈڭشې ۋە مەيدان، 24 چوڭ ئەتراپ ئۇرۇقلۇق ئېتىزى، 164 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى «ئۈچ ئېتىز» بەرپا قىلدى. كۈزگى بۇغداي ئۇرۇقلۇق ئېتىزى 45 مىڭ 706 موغا، مول ھوسۇللۇق ئېتىز 44 مىڭ 850 موغا، تەجرىبە ئېتىزى 1055 موغا يەتتى، ئۇرۇقلۇق ئېتىزلىرى چوڭ ئېتىزلارنى ئۇرۇقلۇق بىلەن تەمىنلىدى، تەجرىبە ئېتىزلىرى تېخنىكا جەھەتتىكى قىيىن نۇقتىلارنى ھەل قىلدى. مول ھوسۇللۇق ئېتىزلار كەڭ دائىرىلىك مول ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن ئۈلگە تىكلەپ تەجرىبە يارىشىپ بەردى.

70 - يىللارنىڭ ئاخىرى، 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا «تۆتلەشتۇرۇش، بىر تەمىنلەش» (ئۇرۇق ئىشلەپچىقىرىشنى كەسىپلەشتۇرۇش، سورتلارنىڭ تارقىلىشىنى رايونلاشتۇرۇش، ئۇرۇق سۈپىتىنى ئۆلچەملەشتۇرۇش، ئۇرۇق پىششىقلاشنى ماشىنىلاشتۇرۇش، ئۇرۇق بىلەن بىرتۇتاش تەمىنلەش) تىن ئىبارەت ئۇرۇقچىلىق فاڭجېنى ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى بىلەن چوڭ ئەتراپتىلەردە كۈزگى بۇغداي ئۇرۇقى بىلەن تەمىنلەش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى 5000 مو 1 - دەرىجىلىك كۈزگى بۇغداي ئۇرۇقلۇق ئېتىزىنى تېرىپ، 1000 تونىنا ئۇرۇق بىلەن تەمىنلەيدىغان، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق شىركىتى بىر قىسمىنى سېتىۋېلىپ زاپاس ساقلايدىغان، قالغان قىسمىنى گۈڭشېلارنىڭ دېھقانچىلىق پەن - تېخنىكا ئەتراپتىلىرى ھاۋالە بويىچە تېرىيدىغان، 50 مىڭ مو 2 - دەرىجىلىك ئۇرۇقلۇق ئېتىزىنى تېرىپ ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپتىلىرىنى بىرتۇتاش تەمىنلەيدىغان، ئۇرۇقلۇقنى يىلدا يېڭىلاپ تۇرىدىغان بولدى. كۆممىقوناق ئۇرۇقىنى ناھىيە بىرتۇتاش تەمىنلەش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى ھەر يىلى شالغۇتلاشتۇرىدىغان كۆممىقوناق ئۇرۇقلۇق ئېتىزىدىن 4000 مو تېرىپ، شالغۇتلاشتۇرۇلغان كۆممىقوناق ئۇرۇقىنىڭ 1 - ئەۋلادىدىن 1000 تونىنا ئىشلەپچىقىرىدىغان، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق شىركىتى بىر قىسمىنى سېتىۋېلىپ زاپاس ساقلايدىغان، قالغان قىسمى گۈڭشې، ئەتراپتەرگە بىرتۇتاش بېرىلىدىغان، ئۇرۇق يىلدا بىر قېتىم يېڭىلاپ تۇرۇلىدىغان بولدى.

1981 - يىلى كۆممىقوناق ئۇرۇقى تەييارلاش، كۆممىقوناق ئۇرۇقى بىلەن تەمىنلەش تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، «ئىككى شالغۇتلاشتۇرۇش» ئېتىزى ئارقىلىق تارقاق ئۇرۇق تەييارلاش، ناھىيە يېتىشتۇرۇش ۋە تەييارلاش بىلەن ناھىيە يېتىشتۇرۇش گۈڭشېلار تەييارلاشنى بىرلەشتۇرۇشكە ئۆزگەرتىلىپ، ئۇرۇق سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلىندى، نەتىجىدە كېرەكسىز قىلىنغان ئۇرۇقلۇق ئېتىزىنىڭ كۆلىمى 1979 - يىلدىكى 14% تىن، 1980 - يىلى 4.34% كە، 1981 - يىلى 0 گە چۈشتى. سالا ئېتىزلارنىڭ ھەممىسىگە شالغۇت كۆممىقوناقنىڭ 1 - ئەۋلاد ئۇرۇقى ئىشلىتىلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق شىركىتى كۆممىقوناق ئۇرۇقىنى تاللىغاندىن كېيىن ئۆلچەملىك قاچىلاپ، گۈڭشې، مەيدانلاردىكى ئۇرۇق بىلەن تەمىنلەش نۇقتىلىرى ئارقىلىق تەمىنلىدى. بىر يىلدا 1000 تونىدىن كۆپرەك ئۇرۇق ساتتى. 1500 تونىنا ئۇرۇقنى تەڭشەپ بەردى. كۈزگى بۇغداينىڭ سورتلۇق ئۇرۇق چېچىلغان كۆلىمى 97% كە يەتتى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرى ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش تۈزۈلمىسى گۈڭشې - ئەتراپتەر بىرتۇتاش ئۇرۇق تەييارلاشتىن دېھقان ئائىلىلىرى تارقاق ئۇرۇق تەييارلاشقا ئۆزگەردى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئۇرۇق ئىشلەپچىقىرىش كەسىپى ئائىلىسى 474 كە يېتىپ، بېزا، بازار، مەيدانلار ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزى يېتىشتۇرۇپ، ئۆزى ئىشلىتىدىغان بولدى.

2. سوت يېتىشتۇرۇش ۋە ساپلىقنى ساقلاش

ناھىيە تەۋەسىدە بۇغداي، زىغىر ئۇرۇقلىرى سىرتتىن ئاز مىقدارda كىرگۈزۈلۈپ، سىناق قىلىپ تېرىش،

ئۇلگە كۆرسىتىش ئارقىلىق شۇ جايىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىغا ماس كېلىدىغان يۇقىرى ھوسۇللۇقلىرى تاللىنىپ، يېتىشتۇرۇش ئورۇنلىرىدا يېتىشتۇرۇلگەندىن كېيىن جايلارنىڭ كېڭەيتىشىگە بېرىلدى. كۆممىقوناق ئۇرۇقىنى يېتىشتۇرۇشتە ئادەتتە سىرتتىن 2 خىلى كۆممە تۇغۇندىسى كىرگۈزۈپ چاڭلاشتۇرۇش ياكى 2 دىن 4 كىچە كۆممە تۇغۇندىسىنى كىرگۈزۈپ ئۆزىنىڭ چاڭلىشىشىغا قويۇپ بېرىش، ئاندىن يېتىشتۇرگۈچى ئۇرۇنغا ھاۋالە قىلىپ ئۇرۇق تەييارلاش ئوسۇلى قوللىنىلدى. ئىشلەپچىقىرىلغان تاق، جۈپ كۆممە تۇغۇندىلىرىنىڭ 1 - ئەۋلادى ئىشلەپچىقىرىشقا ئىشلىتىلدى. ئۆزلۈكىدىن چاڭلىشىشقا قويۇپ بېرىپ يېتىشتۇرۇلگەنلىرى كېلەر يىلى ئۇرۇق تەييارلاشقا قالدۇرۇلدى.

ئۇرۇق تاللاش ئۇرۇقلارنىڭ ساپلىقىنى ساقلاشنىڭ مۇھىم ئوسۇلى قىلىنىدى. 50 ـ، 60 - يىللاردا ئۇرۇق تاللاشتا تولاراق ئۆتكەمسىدىن ئۆتكۈزۈش، شامالدا سورۇش، باشاقتىن تاللاش ئوسۇللىرى قوللىنىلاتتى. 70-يىللارنىڭ ئاخىرىلىرى ماشىنا بىلەن ئۇرۇق تاللاش ئومۇملاشتى، ناھىيە بويىچە ئۇرۇق تاللاش كېچىك ماشىنىسىدىن 14 ى سېتىۋېلىنىپ، ئۇرۇق تاللاش سۈپىتى ئومۇمىيۈزلۈك ئۆستۈرۈلدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرى ئۇرۇق تاللاش ماشىنىسى كۆپەيىپ 37 گە يەتتى، ئۇرۇق تاللاشتا ماشىنا بىلەن تاللاش، باشاقتا تاللاش، شامالدۇرغۇچ بىلەن تاللاش، سۇ بىلەن تاللاش، ئۆتكەمسىدىن ئۆتكۈزۈپ تاللاش قاتارلىق ئوسۇللار قوللىنىلىدىغان بولدى. 1982 - يىلى تاللانغان ئۇرۇق 5. 9298 تونىغا يەتتى. تاللانغان ئۇرۇقلارنىڭ ئۈنۈش نىسبىتى 5. 13%، ساپلىق دەرىجىسى 2% — 4% ئۆستى. مىڭ تالنىڭ ئېغىرلىقى 7. 1 گرامدىن 7. 5 گرامغا يەتتى. 10% ئۇرۇق تېجەپ قىلىندى. بۇغداي، كۆممىقوناق، زىغىر، شال ئۇرۇقلىرىنىڭ تاللىنىش نىسبىتى 100% كە يەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە SX ∓ — 1. 3A تىپلىق بىرىكمە ئۇرۇق تاللاش ماشىنىسى 60 قا يەتتى (باشقا ئۇرۇق تاللاش ماشىنىلىرى شاللىۋېتىلدى). چوڭ (60 تونىلىق) ئۇرۇق پىششىقلاش زاۋۇتىدىن بىرى قۇرۇلدى، كەسپىي ئاپپاراتلار باشلامچى، كوللېكتىپ ئاساسىي گەۋدە، شەخسلەر قوشۇمچە بولغان ئۇرۇق تاللاش، پىششىقلاش توري شەكىللەندى. شۇ يىلى ھەرخىل زىرائەت ئۇرۇقلىرىدىن 8000 تونا تاللاندى، بۇ ئومۇمىي ئۇرۇقنىڭ 85% نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي، كۆممىقوناق، قىچا ئۇرۇقلىرىنىڭ تاللىنىش، ئىشلىتىلىش مىقدارى 95% كە يەتتى.

3. سورت ئالماشتۇرۇش

50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە بۇغداينىڭ ئۆكرائىنا — 0246 سورتى كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، ئەڭ يۇقىرى بىرلىك ھوسۇلى 185 كىلوگرامغا يېتىپ، يەرلىك يازغى بۇغداينىڭكىدىن 30% — 50% ئاشقان. 60 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە ئۆكرائىنا — 83، ئۆكرائىنا — 84، ئودېسسا — 16 قاتارلىق كۆزگى بۇغداي سورتلىرى كىرگۈزۈلۈپ، ئاساسلىق سورت قىلىندى. 70 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە كۆزگى بۇغداي سورتلىرى 1 - قېتىم ئالماشتۇرۇلۇپ، 60 - يىللاردىكى ئاساسلىق سورتلار شاللىۋېتىلدى. بۇغداي سورتى 612 ئاساسلىق سورت، 134، 17—212، ئابۇ سورتلىرى قوشۇمچە سورت قىلىندى. 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى شىنجاڭ كۆزگىسى — 2، 5. 5، 599 كىرگۈزۈلدى. 70 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىگە كەلگەندە كۆزگى بۇغداي سورتلىرى 2 - قېتىم ئالماشتۇرۇلدى. 17 — 212 سورتى ئاساسلىق سورت، 599، ئۆكرائىنا — 83، 525، 184، 6302، 6305، 134، 6704 قوشۇمچە سورت قىلىندى. 80 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە كۆزگى بۇغداي سورتلىرى 3 - قېتىم ئالماشتۇرۇلدى. ئىلى — 7، 3 سورتلىرى، 6302، 6305 سورتلىرى ئاساسلىق سورت، 55504، كۆپ تۈپلەيدىغان ياپونىيە كۆزگىسى، شىجاجۇاڭ — 54، 202، مول ھوسۇل — 3 سورتلىرى قوشۇمچە سورت، 42 — 7303 سورتى ئورۇنباسار سورت قىلىندى. كېڭەيتىلگەن 20 خىلدىن ئارتۇق كۆزگى بۇغداي سورتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئىپادىسىگە قاراپ 1983 - يىلى 4 قېتىم ئالماشتۇرۇلدى. 42 — 7303، 511 ئاساسلىق سورت، 55504، 742، 302 قوشۇمچە سورت قىلىندى.

1985 - يىلى ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق شىركىتى، دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى بىرلىشىپ پەنجەم بېزىسى، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، سامىيۇز، دولان بېزىلىرىدا كۆزگى بۇغدايىنى رايونلاشتۇرۇپ سىناق قىلىپ، كۆزگى بۇغداي سورتلىرىنىڭ قىشتا سوغۇققا بەرداشلىق بېرىش، ماسلىشىش، كېسەلگە تاقابىل تۇرۇش، ھوسۇل بېرىش قاتارلىق جەھەتلەرنى كۆزدە تۇتۇش ئارقىلىق 42 — 7303، 6305 سورتلىرىنى ناھىيە تەۋەسىدە بىرقانچە يىل ئاساسلىق سورت، 55504، 40 — 7105، 4 — 7244 سورتلىرىنى، كۆپ تۈپلەيدىغان ياپونىيە كۆزگىسىنى قوشۇمچە سورت، 29 — 1 — 4 — 7355نى ئورۇنباسار سورت قىلىشنى بېكىتتى. 1989 - يىلى كۆزگى بۇغداي سورتلىرى يەنە بىر قېتىم ئالماشتۇرۇلدى. ئىلى — 12، 13 سورتلىرى ئاساسلىق سورت قىلىنىدى. كۆپ تۈپلەيدىغان ياپونىيە كۆزگىسى، جىنەن پاكار كۆزگىسى — 6، 55504 لار قوشۇمچە سورت قىلىنىدى.

كۆممىقوناق سورتىنى ئالماشتۇرۇش 4 باسقۇچقا بۆلۈندى. 1955 - يىلى ئاق ئات چىشى، ئالتۇن خانىش سورتلىرى كىرگۈزۈلدى، ئۇلارنىڭ بىرلىك ھوسۇلى يەرلىك سورتىنىڭكىدىن 30% — 50% كۆپ بولدى. 1965 - يىلى ۋېل — 156 سورتى كىرگۈزۈلۈپ، ئاق ئات چىشى ۋە ئالتۇن خانىش ئورنىغا دەسسىتىلدى، ئۇنىڭ بىرلىك ھوسۇلى ئاق ئات چىشى ۋە ئالتۇن خانىشنىڭكىدىن 20% — 50% يۇقىرى بولدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئىلى — 2، ۋېل — 156 ۋە ۋۇخەن چىلگە كۆممىسى قوشۇمچە سورت سۈپىتىدە كېڭەيتىلدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئىلى كۆممىسى — 5 ئاساسلىق سورت، SC704 قوشۇمچە سورت قىلىنىدى.

50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا قىلتىرىقسىز شال كىرگۈزۈلۈپ، يەرلىك كونا سورتىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىلدى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا چىپارشال، مىچۇەن شېلى، شىشۇ ئاق تۈكلۈك شال سورتلىرى كېڭەيتىلدى. 80. يىللارنىڭ باشلىرىدا ئىلى پاكار شېلى — 1، ئىلى پاكار شېلى — 2 سورتلىرى ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، چىپارشال، مىچۇەن شېلى ئورنىغا دەسسىتىلدى. ئىلى پاكار شېلى — 2 ئاساسلىق سورت، 74045 قوشۇمچە سورت قىلىنىدى.

70 - يىللاردىن ئىلگىرى سېرىق قىچا ياغلىق داننىڭ ئاساسلىق سورتى قىلىنغانىدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، زىغىر تېرىلغۇ كۆلىمى ھەسسىلەپ ئېشىپ، ئۇنىڭ 1650 سورتى ئاساسلىق سورت قىلىنىدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرى زىغىرنىڭ يېڭى سورتى لىنيوتا 1650 نىڭ ئورنىنى باستى. 1989 - يىلى 1 — 578 زىغىرنىڭ ئاساسلىق سورتى، شەرق ئوكيان سورتى ئاساسلىق سورت بولدى.

4. سورتلارنىڭ ياخشىلىنىش دەرىجىسى

ناھىيىدىكى ئاساسلىق زىرائەت كۆزگى بۇغداي سورتىنىڭ ياخشىلىنىش دەرىجىسى 1981 - يىلى 87%، 1988 - يىلى 98%، كۆممىقوناقنىڭ 98%، يازغى بۇغداينىڭ 40.8%، زىغىرنىڭ 95.7%، قىچىنىڭ 37.1%، ئۇزۇن تالالىق زىغىرنىڭ 100% بولدى. 1990 - يىلى كۆزگى بۇغداي سورتىنىڭ ياخشىلىنىش دەرىجىسى 99.6%، يازغى بۇغداينىڭ 80.4%، كۆممىقوناقنىڭ 98%، كۆزگى قىچىنىڭ 100%، زىغىرنىڭ 94%، قىزىلچا، شال، ئاق قوناقلارنىڭ 100% بولدى.

§ 4 . ئۆستۈرۈش ئۇسۇلى

1. كۆزگى بۇغداي

كۆزگى بۇغداي 9 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنلىرىگىچە تېرىلىدۇ. ھەر مو يەرگە

12.5 — 15 كىلوگرام ئۇرۇق كېتىدۇ. ئۇرۇق چۆكۈرۈش چوڭقۇرلۇقى 4 — 5 سانتىمېتىر بولۇپ، 24 قۇرلۇق سېيالكا بىلەن 15 سانتىمېتر ئارىلىق قويۇپ سېلىنىدۇ. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئۇرۇقنى بىرنەچە ئوغۇت بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش، ئاندىن سۇرەم سېلىپ باستۇرۇش، كەچ كۈزدە كانجىلاش تەشەببۇس قىلىندى. كېيىنكى يىلى كۆكەرگەندىن كېيىن ئەتىيازلىق تېرىنلاشقا بىرلەشتۇرۇپ ھەر مو يەرگە 10 كىلوگرامدىن ئورىيا چېچىلىدۇ. 4 قېتىم سۇغىرىلىدۇ، 6 - ئاينىڭ ئاخىرى 7 - ئاينىڭ باشلىرى پىشىدۇ، پېتىلىشكە 270 — 280 كۈن كېتىدۇ.

2. كۆممىقوناق

4 - ئاينىڭ ئاخىرى 5 - ئاينىڭ باشلىرى تېرىلىدۇ. ھەر مو يەرگە 3 — 4 تونىنا ئاساسىي ئوغۇت تۆكۈلىدۇ، 3 — 4 كىلوگرام ئۇرۇق كېتىدۇ. قۇر، تۆپ ئارىلىقى 30×60 سانتىمېتىر بولىدۇ. تېرىلىپ بولغاندىن كېيىن سۇرەم سېلىپ باستۇرۇلىدۇ. 30 — 40 كۈن ئىچىدە مايىسى چىقىپ بولىدۇ، ئاندىن 2 — 3 قېتىم تاقلاپ ئوتىلىدۇ. ئوتاشقا بىرلەشتۇرۇپ تاقلىنىدۇ، چۆنەك ئېلىپ توپا يۆلۈنىدۇ. چېچەكلەش، دان تۆتۈش مەزگىلىدە بىر قېتىم ئوغۇتلىنىدۇ، 4 — 5 قېتىم سۇغىرىلىدۇ. 9 - ئاينىڭ ئاخىرى 10 - ئاينىڭ باشلىرى پىشىدۇ. پېتىلىشكە 150 — 160 كۈن كېتىدۇ.

3. شال

4 - ئاينىڭ ئاخىرى 5 - ئاينىڭ باشلىرى مايىسى پېتىلدۇرۇلىدۇ. 30 كۈندىن كېيىن تۇپ، قۇر ئارىلىقى 25×10 ياكى 15 — 20 سانتىمېتىر قىلىپ، ھەر قۇرغا 8 — 10 تۇپ كۆچۈرۈلىدۇ. مايسا مەزگىلىدە چىگىلاپ سۇغىرىلىمايدۇ، بىر قېتىم ئوغۇتلىنىدۇ. ئۆسۈش مەزگىلىدە مايسا ئەھۋالغا قاراپ يەنە بىر قېتىم ئوغۇتلىنىدۇ. 2 — 3 قېتىم قول بىلەن ئوتىلىدۇ. 9 - ئاينىڭ ئوتتۇرى ۋە ئاخىرلىرى پىشىدۇ. پېتىلىشكە 120 — 145 كۈن كېتىدۇ.

4. كۆزگى قىچا

8 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى تېرىلىدۇ. ھەر مو يەرگە 0.5 — 0.8 كىلوگرام ئۇرۇق كېتىدۇ. 2 — 3 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا 30 سانتىمېتىر ئارىلىق قالدۇرۇپ تېرىلىدۇ، ئاندىن سۇرەم سېلىپ باستۇرۇلىدۇ. مايسا مەزگىلىدە بىر قېتىم چاغلاپ ئوتۇلىدۇ ۋە تاقلىنىدۇ. ئۆسۈش مەزگىلىدە 3 — 4 قېتىم سۇغىرىلىدۇ، بىر قېتىم ئوغۇتلىنىدۇ. 1 — 2 قېتىم زىياندىاش ھاشاراتلار يوقىتىلىدۇ، كېسەللىنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ. 6- ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى پىشىدۇ، پېتىلىشكە 290 — 300 كۈن كېتىدۇ.

5. زىغىر

3 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 5 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە تېرىلىدۇ. ھەر مو يەرگە 4 — 6 كىلوگرام ئۇرۇق كېتىدۇ. قۇر ئارىلىقى 15 سانتىمېتىر بولىدۇ. ئۇرۇق ئوغۇت بىلەن ئارىلاشتۇرۇلۇپ 3 — 4 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا سېلىنىدۇ. ئۆسۈش مەزگىلىدە بىر قېتىم ئوغۇتلىنىدۇ، 3 — 4 قېتىم سۇغىرىلىدۇ. بىر قېتىم خىمىيىۋى ئۆسۈلدا ئوتىلىدۇ. 7 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى 8 - ئاينىڭ باشلىرى پىشىدۇ. پېتىلىشكە 110 — 120 كۈن كېتىدۇ.

6. قىزىلچا

4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن ئاخىرىغىچە تېرىلىدۇ. ھەر مو يەرگە 0.5 — 0.8 كىلوگرام ئۇرۇق

كېتىدۇ. 3 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا تېرىلىدۇ. قۇر، توپ ئارىلىقى 30×50 ياكى 25×60 سانتىمېتىر بولىدۇ. ئۇنۇشتىن ئىلگىرى، يامغۇردىن كېيىن چاپاڭ يۇمشىتىلىدۇ، ئۇنۇپ بولغاندىن كېيىن بىر قېتىم مايسا تولۇقلىنىدۇ. ئۆسۈش مەزگىلىدە 2 — 4 قېتىم ئوتلىدۇ، 4 — 5 قېتىم سۇغىرىلىدۇ، 1 — 2 قېتىم ئوغۇتلىنىدۇ. 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى قېزىۋېلىنىدۇ. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا قىزىلچا مايىسىنى قەغەز قاپتا يېتىلدۇرۇش تېخنىكىسى كىرگۈزۈلۈپ، ئۇنۇش نىسبىتى تۆۋەن بولۇش قاتارلىق قىيىن مەسىلىلەر ھەل قىلىندى.

7. سېرىق پۇرچاق

سېرىق پۇرچاق يەرلىك ئادەت بويىچە كۆممىقونىاقتا كىرىشتۇرۇپ تېرىلاتتى. 80 - يىللاردا ئېگىزغا تېرىلىدىغان بولدى. 1990 - يىلى 53 مىڭ مو يەرگە كىرىشتۇرۇپ تېرىلدى، 34 مىڭ مو ئېگىزغا تېرىلدى. كىرىشتۇرۇپ تېرىلغىنى كۆممىقوناق بىلەن بىرگە پەرۋىش قىلىنىدۇ. ئېگىزغا 6 - ئاينىڭ ئاخىرى تېرىلىدۇ. ئۆسۈش مەزگىلىدە 2 قېتىم سۇغىرىلىدۇ. بىر قېتىم ئوتلىدۇ، بىر قېتىم ئوغۇتلىنىدۇ.

§ 5 . زىرائەتلەرنى ئاسراش

دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدىكى كېسەل ۋە زىياندىش ھاشاراتلاردىن مۇداپىئەلىنىش دېھقانچىلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىشقا كاپالەتلىك قىلىشنىڭ مۇھىم تەدبىرلىرىدىن بىرى، غۇلجا ناھىيىسى يۇنىڭغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى. 1958 - يىلدىن بۇيان، ئۆسۈملۈك ئاسراش خىزمىتىدە «ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش، ئالدىنى ئېلىشنى يوقىتىشتىن مۇھىم بىلىش» دېگەن فاكتىندا چىڭ تۇردى. ئالدىنقى يىللاردا ئالدى ئېلىنغان كۆلەم تەخمىنەن كېسەل تەگكەن كۆلەمنىڭ 65% تىن كۆپرەكىنى ئىگىلىدى.

1. زىرائەتلەردە دائىم كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەر ۋە ئۇلاردىن مۇداپىئەلىنىش

بۇغداي ھال كېسىلى 50 — 70 - يىلغىچە كۆرۈلۈپلا تۇردى، ئەڭ ئېغىر زىيان كەلتۈرگىنى سېرىق ھال بولدى. ئايرىم يىللىرى كۆرۈلۈش نىسبىتى 100% كە يەتتى. يوپۇرماق ھال كېسىلى، سېرىق ھال كېسىلىدىن يېنىكرەك بولدى. 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ھال كېسىلى ناھىيە تەۋەسىدە ئومۇميۈزلۈك كۆرۈلدى. يېگىتام يېزا تەرەپتە ھالنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى ئومۇمىي بۇغداي كۆلىمىنىڭ 70%گە يەتتى. 1959 - يىلى ھال كېسىلى كەڭ تارقالدى. 1965 - يىلى ھال كېسىلى كۆرۈلگەن كۆلەم 190 مىڭ موغا يەتتى. 70 - يىللاردىن كېيىن ھال كېسىلىگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك سورتلارنى تاللاش بىلەن دورا ئارقىلىق مۇداپىئەلىنىش بىرلەشتۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن، ھال كېسىلى كۆرۈلگەن كۆلەم تارايدى.

1959 - يىلى ھال كېسىلى كەڭ تارقالغاندا دورا كەمچىل بولغاچقا، دېھقانلار ھال كېسىلى كۆرۈلگەن ئېتىزلارغا سۈپۈرگە بىلەن تۆزلۈق سۇ، ھاك سۈيى چېچىشقا مەجبۇر بولدى. نەتىجىدە بۇغداينىڭ دەسسىلەپ چەيلىنىشى ئېغىر، ئالدىنى ئېلىش ئونۇمى تۆۋەن بولدى. 1964 - يىلى ھال كېسىلى يەنە بىر قېتىم يامراپ كەتتى. خەلق ئاۋىئاتسىيە شىركىتى دورا چېچىپ بەرگەندىن كېيىن تىزگىنلەندى. 70 - يىللاردىن كېيىن كېسەلگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى يۇقىرى بۇغداي سورتلىرى تاللاندى، ھال كېسىلى كۆرۈلگەن بۇغداي ئېتىزلىرىغا ناترىي سولفانىلاتى، فولتون، تىرىئادىمېفون، ھاك - گۈڭگۇرت بىرىكمىسى، گۈڭگۇرت پاراشوكى قاتارلىق دېھقانچىلىق دورىلىرى 3 — 4 قېتىم پۈركەلگەندە ئونۇمى خېلى ياخشى بولدى.

بۇغداي قارا كۆيە كېسىلى 1958 - يىلى «1 - ماي» گۈڭشېسى (ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى) نىڭ ئايرىم بۇغدايلىقلىرىدا قارا كۆيە كېسىلى بايقالدى. كېيىن يىلدىن يىلغا كۆپەيدى. 1963 - يىلى ناھىيە بويىچە 370 مىڭ مو كۆزگى بۇغداينىڭ 7% دە مۇشۇنداق كېسەل كۆرۈلۈپ، ھوسۇل 1295 تونىنا كېمەيمەپ كەتتى. 1976 - يىلى كەڭ تارقىلىپ، بۇغداي ھوسۇلى 5000 تونىنا كېمەيمەپ كەتتى.

قارا كۆيە كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش 1978 - يىلى باشلاندى. 1980 - يىلى ناھىيە بويىچە 450 مىڭ مو كۆزگى بۇغداي ئۇرۇقىغا دورا ئارىلاشتۇرۇپ تېرىلدى، كېيىنكى يىلى ئالدىنى ئېلىش يەنە داۋاملاشتۇرۇلۇپ، كېسەل كونترول قىلىنغاچقا، ئىقتىسادىي زىيان 0.1% كە چۈشتى.

قار ئاستىدا بۇغداي چىرىش، كۆكىرىش كېسىلى بۇلار ناھىيە تەۋەسىدە دائىم كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەر بولۇپ، قار قېلىن، ئۇزاق ساقلانغان يىللىرى كۆرۈلىدۇ. 1957 - يىلى قار ئاستىدا چىرىش، كۆكىرىش كېسىلى تۈپەيلىدىن 7.35% بۇغداي نابۇت بولدى. 1958 - يىلى كۆرۈلۈش نىسبىتى 1% كە چۈشتى. 1959 - يىلى 5% كە چىقتى. 1977 - يىلى قار ئاستىدا چىرىش كېسىلى كۆرۈلگەن بۇغدايلىق 123 مىڭ 600 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كېسەل ئەڭ ئېغىر بولغان 22 مىڭ 400 مو كۆزگى بۇغداي ئاغدۇرۇپ تاشلىنىپ باشقا زىرائەت تېرىلدى.

بۇغداينىڭ قار ئاستىدا چىرىش، كۆكىرىش كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا ئاساسلىقى تۆۋەندىكىلەر تېرىش، توختام سۈنى چىقىرىۋېتىش، ئەتىيازدا تىرنىلاش، بۇغداي مايىسىنىڭ تېمەنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش، ئېغىز نۇۋەتلەشتۈرۈپ، ۋاقتىدا تېرىش قاتارلىق ئۇسۇللار قوللىنىلدى. بەزى ۋاقىتلاردا تېرتىيان، مېتىل توپسىن قاتارلىق دورا سۈيۈقلۇقلىرى ئىشلىتىلدى.

بۇغداي پۈتۈن چىرىش كېسىلى بۇ كېسەل ئەڭ باشتا 1976 - يىلى دۆڭمازاردىكى 5000 مو بۇغدايدا بايقالدى. 1979 - يىلى ناھىيە بويىچە 229 مىڭ مو كۆزگى بۇغدايغا تارقالدى. بۇنىڭ 17 مىڭ 800 موسى ئاغدۇرۇپ تاشلىنىپ باشقا زىرائەت تېرىلدى. كۆزگى بۇغداي ھوسۇلى مۇشۇ كېسەل تۈپەيلىدىن 5000 تونىنا كېمەيمەپ كەتتى.

ناھىيىلىك ئۆسۈملۈك ئاسراش پونكتى بىرقانچە يىل تەكشۈرۈش ئارقىلىق، پۈتۈن چىرىش كېسىلىنىڭ پەيدا بولۇش، راۋاجلىنىش قانۇنىيىتىنى 1980 - يىلى ئىگىلەپ چىقتى. ئالدىنى ئېلىشتا ئۇرۇقنى دورا ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش، ئۇرۇقنى دورىغا چىلاپ تېرىش ھەمدە دورا چېچىپ ئالدىنى ئېلىش ئۇسۇللىرى قوللىنىلدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا بۇ كېسەل كۆرۈلگەن كۆلەم تەخمىنەن 10 مىڭ مو ئەتراپىدا تىزگىنلەندى.

بۇغداي پاختىلىشىپ قېلىش كېسىلى بۇ كېسەل 1961 - يىلى 250 مو يەردىكى بۇغدايدا، 1963- يىلى 4142 مو يەردىكى بۇغدايدا كۆرۈلدى. 1978 - يىلى ئەڭ ئېغىر بولۇپ، 94 مىڭ 600 مو يەردىكى بۇغدايدا كۆرۈلدى. 80- يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى دورا بىلەن ئالدى ئېلىنغاندىن كېيىن كېسەل كۆرۈلگەن كۆلەم ئازايدى. 1989- يىلى 6000 مو يەردىكى بۇغدايدا كۆرۈلدى.

ئالدىنى ئېلىشتا 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى ئۇرۇقنى دورا ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش بىلەن دورا پۈركۈشنى بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلى قوللىنىلدى. ئۇرۇقنى خلورلۇق نېترو بېنزول ئارىلاشتۇرۇپ تېرىلغان، مايىسىغا تىرىئادىمېفون، مېتىل توپسىن چېچىلغاندىن كېيىن خېلى ياخشى بولدى.

زىغىرنىڭ تىك قۇرۇش كېسىلى بۇ كېسەل 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى بايقالدى. 1978 - يىلى كېسەل كۆرۈلگەن كۆلەم 3500 موغا يېتىپ، 70 تونىنا ياغلىق دان زىيانغا ئۇچرىدى. 80 - يىللاردىن كېيىن تىك قۇرۇش كېسىلى ئومۇميۈزلۈك كۆرۈلدى. 1988 - يىلى ئەڭ ئېغىر بولۇپ، ياغلىق دان ھوسۇلى 1000 تونىنا كېمەيمەپ كەتتى.

زىغىرنىڭ تىك قۇرۇش كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش قېيىن بولغاچقا، 1989 - يىلى زىغىر كۆلىمىنى

قىسقارتىشتەك پاسسىپ ئوسۇل قوللىنىلىپ، زىيان ئازايتىلدى.

ئىاق پاخال كېسىلى، شال ۋاباسى بىۋ كېسەللەر 70 - يىللاردا بايقالدى. 1981 - يىلى 0.2% دىسىدىيوس ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش ئارقىلىق ئاق پاخال كېسىلىنىڭ ئالدى ئېلىندى، ۋابا يۇيۇش دورىسى ياكى نىنوزان ئارقىلىق شال ۋاباسىنىڭ ئالدى ئېلىندى، بۇنىڭ ئۈنۈمى 90% كە يەتتى.

2. ئاساسلىق زىياندىاش ۋە ئولاردىن مۇداپىئەلىنىش

ناھىيە تەۋەسىدە يەر يولۇسى، كۆممىقوناق كېپىنىكى، كۆك پىت، چېكەتكە، تىرىپىس، كۆكتات بۇرگىسى، سىم قۇرت، قىزىلباش قۇرت، موزايىبىشى، كۈلرەڭ چار پىت، ماي قوڭغۇزى، بۇغداي غول چۈنىسى، زىغىر يىگىناغۇچى، شالچۈن لىچىنكىسى، قارا قۇيرۇقلۇق تومۇرغا، تۈمشۇقلۇق قۇرۇت، قارا تۇگۈرلۈك پاشىغا ئوخشاش زىياندىاش ھاشاراتلار كۆپ ئۇچرايدۇ. ئولاردىن يەر يولۇسى، كۆك پىت، كۆممىقوناق كېپىنىكى، زىغىر يىگىناغۇچى ئېغىر زىيان سالىدۇ.

50 - يىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 60 - يىللارنىڭ باشلىرى زىياندىاش ھاشاراتلارنىڭ زىيىنى ئېغىر بولدى. بۇغداي تىرىپسى، چېكەتكە، كۆكتات بۇرگىسى 100 نەچچە مىڭ مو زىرائەتكە زىيان سالدى. ھەر يىلى 5000 ئادەم، 200 نەچچە دورا چېچىش ماشىنىسى، 200 ئات ھارۋىسى كېسەل ۋە زىياندىاش ھاشاراتلارنى يوقىتىشقا قاتنىشىپ تۇردى. 1962 - يىلى تۇرپانىيۇزى يېزىسىدا تۇنجى قېتىم ئورمان قارا تۇگۈرلۈك پاشىسى كۆرۈلۈپ، 2000 مو كۆزگى بۇغدايدىن بىر تال دانمۇ ئالغىلى بولمىدى. 1984 - يىلى ناھىيىدە يەر يولۇسى كۆرۈلۈپ، 40 مىڭ مو كۆممىقوناق زىيانغا ئۇچرىدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرى كۆزلۈك قىچا كۆلىمى كۆپەيگەندىن كېيىن قىچا كېپىنىكى دائىم پەيدا بولۇپ تۇردى. 1990 - يىلى كۆممىقوناق كېپىنىكى 138 مىڭ 300 مو كۆممىقوناققا زىيان سېلىپ، ھوسۇلنى 500 نەچچە تونىا كېمەيتىۋەتتى.

گۇڭشې مەزگىلىدە زىياندىاش ھاشاراتلاردىن مۇداپىئەلىنىش ناھىيىلىك ئۆسۈملۈك ئاسراش پونكىتىنىڭ بىتەكچىلىكىدە، كوللېكتىپ ئۈيۈشتۇرۇلدى. يەر ئاستىدىكى زىياندىاش ھاشاراتلاردىن مۇداپىئەلىنىشتە يەرلىك ئۇغۇتقا ماي ۋە «3911» دورىسى ئارىلاشتۇرۇش ئۇسۇلى قوللىنىلدى. زىيىنى چوڭراق يەر يولۇسى، كۆممىقوناق كېپىنىكىگە ئوخشاش زىياندىاشلاردىن مۇداپىئەلىنىشتە شېكەر قىيامىغا ھاشارات يوقىتىش دورىسى ئارىلاشتۇرۇپ چېچىش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، بۇنىڭ ئۈنۈمى خېلى ياخشى بولدى. كۆك پىتتىن مۇداپىئەلىنىشتە دورا پۈركۈش ياخشى ئۈنۈم بەردى. مەھسۇلاتقا بىرلەشتۇرۇپ ئائىلىلەرگە ھۆددە بېرىش مەسئۇلىيىەت تۇيۇمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئۆسۈملۈك ئاسراش پونكىتى كېسەل، زىياندىاش ھاشاراتلاردىن ئالدىن مەلۇمات بېرىشنى، دورا تىجارىتىنى كۈچەيتتى، ئۆسۈملۈك ئاسراش كەسپىي ئائىلىلىرىنى تەرەققىي قىلدۇردى. 1990- يىلى ئۆسۈملۈك ئاسراش كەسپىي ئائىلىسى ناھىيە بويىچە 135 كە، چوڭ دورا چېچىش ماشىنىسى 1234 كە يەتتى، 11.5 تونىا دورا سەرپ قىلىندى، كېسەل ۋە ھاشاراتلارنىڭ ئالدى ئېلىنغان كۆلەم ئومۇمىي زىرائەت كۆلىمىنىڭ 60%نى ئىگىلىدى. 4656 تونىا ئاشلىق زىياندىن قوتقۇزۇپ قېلىندى.

3. كۆپ ئۇچرايدىغان ياۋا ئوت - چۆپلەر

دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىدا ياۋا كۆك پۇرچاق، پىيەزەك، تۇگۈنەكلىك پىيەزەك، ئېتىزلىق يۆگىيى، سېرىق يۆگەي، سېرىق ئوت پايزا، ئاق لويلا، ئاق خەردەل، ياۋا كەندىر قاتارلىق ئوت - چۆپلەر كۆپ ئۇچرايدۇ. ئولار ئىچىدە ياۋا كۆك پۇرچاق، پىيەزەك، تۇگۈنەكلىك پىيەزەك زىرائەتلەرگە خېلى چوڭ تەسىر كۆرسىتىدۇ.

1978 - يىلدىن بۇرۇن ئېتىزلاردا ئوت - چۆپلەر بەك كۆپ بولۇپ، ئاساسەن ئادەم كۈچى بىلەن ئوتلىدىغان بولغاچقا، ئەمگەك كۈچى كۆپ كېتەتتى. ھەر يىلى ئوتالسىمۇ ئوت - چۆپ ئازايمايتتى. 1979 - يىلى دېھقانچىلىق تېخنىكىسى پونكىتى خىمىيىۋى دورىلار بىلەن ئوتاش تېخنىكىسىنى كىرگۈزۈپ كېڭەيتتى. 1990-

يىلى خىمىيىۋى دورىلار بىلەن ئوتالغان قويۇق زىرائەتلەرنىڭ كۆلىمى 290 مىڭ موغا، ئوت - چۆپ يوقىتىش ئۈنۈمى %90 تىن كۆپرەككە يەتتى.

§ 6 . پەن - تېخنىكىنى كېڭەيتىش

1. خىمىيىۋى دورىلار بىلەن ئوت - چۆپ يوقىتىش

خىمىيىۋى دورىلار بىلەن ئوت - چۆپ يوقىتىش تېخنىكىسى 1979 - يىلى كىرگۈزۈلدى. قويۇق تېرىلىدىغان زىرائەت ئېتىزلىرىنى ئوتاشتا، خىروتال (ئېرجىياسلۇ)، ئېردېبىدىكجى، سىدېبىدىكجى دورىلىرى ئىشلىتىلدى، بۇنىڭ ياۋا ئوت - چۆپلەرنى يوقىتىش ئۈنۈمى %90 — %98 كە يېتىپ، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ ھوسۇلى %14 — %33 ئاشتى. 1981 - يىلى ناھىيە بويىچە خىمىيىۋى دورىلار ئارقىلىق ئوت - چۆپ يوقىتىش تېخنىكىسى بىلەن 40 مىڭ مو يەردىكى ئوت - چۆپ يوقىتىلدى. 1984 - يىلدىن كېيىن خىمىيىۋى دورىلار بىلەن ئوت - چۆپ يوقىتىش تېخنىكىسى ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلدى. خىمىيىۋى دورىلار بىلەن ئوت - چۆپ يوقىتىش، كېسەل، زىياندا ش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش بىلەن يوپۇرماققا ئوغۇت پۈركۈش بىرلەشتۈرۈلۈپ، بىر قېتىمدىلا مەشغۇلات ئېلىپ بېرىلغاچقا، دورا پۈركۈش خىراجىتى ئىقتىساد قىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخى تۆۋەنلىدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە خىمىيىۋى دورىلار بىلەن ئوت-چۆپ يوقىتىلغان كۆلەم 290 مىڭ مودىن ئاشتى.

2. سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ زىرائەت ئۇرۇقى

1982 - يىلى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ زىرائەت ئۇرۇقى تېخنىكىسى كىرگۈزۈلۈپ، قوغۇن - تاۋۇز، تەرخەمەك، كاۋا قاتارلىق زىرائەتلەرگە قوللىنىلدى. بۇ ئۇسۇشى تېز بولۇش، بالدۇر پىشىش، ھوسۇلى ئېشىش، ئەمگەك كۈچى تېجىلىش بىلەن نەتىجىلەندى. 1983 - يىلى بۇ تېخنىكا تولاراق قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتاتلارغا قوللىنىلدى. 1989 - يىلى كۆمىسقوناقنى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ ئۇرۇقى تەجرىبە قىلىندى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە زىرائەتلەرگە ئىشلىتىلگەن سۇلياۋ يوپۇق 9.185 تونىغا يەتتى، سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىلغان زىرائەت كۆلىمى 40 مىڭ مودىن ئاشتى.

3. يوپۇرماققا ئوغۇت پۈركۈش

بۇ تېخنىكا 1983 - يىلى كىرگۈزۈلدى. 1984 - يىلى كېڭەيتىلگەن كۆلەم 33 مىڭ 400 موغا يەتتى. بۇ ئۇسۇل بۇغداي، زىغىر، قوغۇن - قاپاق، كۆمىسقوناق، ئالما قاتارلىق زىرائەت ۋە مېۋىلەرگە قوللىنىلدى. 1985- يىلى بىر قىسىم كۆزگى بۇغداي بوغاز بولۇش مەزگىلىگە كىرگەندە ئۇششۇك تەگكەندى. لېكىن ئەرچىگىيا يوپۇرماققا پۈركەلگەندىن كېيىن، ھەر مىڭ تال بۇغداينىڭ ئېغىرلىقى ئادەتتىكى ۋاقىتلاردىكىدىن 2 — 3 گرام ئېغىر چىقتى. 1990 - يىلى يوپۇرماققا ئوغۇت پۈركەلگەن يەر 248 مىڭ 300 مو (قېتىم)غا يەتتى.

4. رېتسىپ بويىچە ئوغۇتلاش

بۇ تېخنىكا 1987 - يىلى كىرگۈزۈلدى. 1989 - يىلى كەڭ دائىرىگە كېڭەيتىلدى. 1990 - يىلى كېڭەيتىلگەن كۆلەم 434 مىڭ موغا يەتتى. يەرنى ئۇلچەپ رېتسىپ تۈزۈش ئارقىلىق 15 مىڭ مو يەر ئوغۇتلاندى.

5. يېتىشتۇرۇشنى قېلىپلاشتۇرۇش

بۇ تېخنىكا 1987 - يىلى كىرگۈزۈلدى. شۇ يىلى ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى 3. 5422 مو يەرگە قوللىنىپ سىناق قىلىدى. 1989 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەركىزى كۆممىسىقوناق يېتىشتۇرۇشنى قېلىپلاشتۇرۇش تېخنىكىسىنى قوللىنىپ، رېتسېپ بويىچە ئوغۇتلاش گرافىسىنى ۋە رېتسېپ كارتۇچكىسىدىن 20 مىڭنى تەييارلاپ، ناھىيە بويىچە 149 مىڭ مو (بۇنىڭ 120 مىڭ موسى كۆممىقوناق، 29 مىڭ موسى بۇغداي) يەرگە قوللاندى. 1990 - يىلى بۇ تېخنىكا 209 مىڭ 500 مو يەرگە كېڭەيتىلدى.

6. مەھسۇلات ئاشۇرۇش زەمبۇرىغى

1988 - يىلى مەھسۇلات ئاشۇرۇش زەمبۇرىغى كىرگۈزۈلۈپ، 14 مىڭ 800 مو يەرگە ئىشلىتىلدى. كېيىنكى يىلى 30 مىڭ 400 مو يەرگە، 1990 - يىلى 49 مىڭ 500 مو يەرگە ئىشلىتىلدى. 1989 - يىلى قاتۇرۇلغان ئازوت زەمبۇرىغى كىرگۈزۈلۈپ 2200 مو يەرگە ئىشلىتىلدى. كېيىنكى يىلى پۈركۈش كۆھىرى كىرگۈزۈلۈپ 14 مىڭ 800 مو يەرگە ئىشلىتىلدى. قاتۇرۇلغان ئازوت زەمبۇرىغى بىلەن 7500 مو بۇغداي، 1000 مو كۆممىقوناق ئوغۇتلاندى.

7. مول ھوسۇل پىلانى

1989 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئۇنۇمىرسال تېخنىكىسى كېڭەيتىلىپ، مول ھوسۇل پىلانى 296 مىڭ مو يەردە ئەملىيلەشتۇرۇلدى. 1990 - يىلى 735 مىڭ 900 مو يەردە ئەملىيلەشتۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي 270 مىڭ 700 مو، كۆممىقوناق 164 مىڭ مو، ياغلىق دان 41 مىڭ 200 مو، قاشقا بېدە 239 مىڭ مو، قىزىلچا 21 مىڭ مو.

§ 7. يېزا ئېنېرگىيىسىنى ئېچىپ پايدىلىنىش

1. ئاپپارات

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق رايونى كەڭ، بىئولوگىيە بايلىقىنى ئېچىپ پايدىلىنىش يوشۇرۇن كۈچى ناھايىتى زور. 1982 - يىلىنىڭ ئاخىرى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىدا پائالىق گازى ئىشخانىسى تەسىس قىلىنىپ، مۇشۇ خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلىپ كېلىۋاتقان مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى ئىشخانا مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. ئۇنىڭدىن باشقا مەخسۇس مۇئاۋىن مۇدىردىن بىرى، دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتىنىڭ 3 تېخنىكى بۇ خىزمەتكە قويۇلدى. كېيىنكى يىلى 9 - ئايدا پائالىق گازى ئىشخانىسى غۇلجا ناھىيىلىك يېزا ئېنېرگىيە ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى، 4 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى. 1988 - يىلى ئۇلاردىن بىرى قىسقارتىلدى. 1990 - يىل 7 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئېنېرگىيە مۇلازىمەت بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. شتاتى كۆپەيتىلمىدى، ئۇ ناھىيىلىك يېزا ئېنېرگىيە ئىشخانىسى بىلەن بىللە ئىش بېجىردى.

2. ئېچىپ پايدىلىنىش

غۇلجا ناھىيىلىك يېزا ئېنېرگىيە ئىشخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، كەمپىي دائىرىسىنى پائالىق گازى كۆلچىكى ياساش قۇرۇلۇشىدىن كۆمۈر تېجەش ئوچمقى، ئوتۇن تېجەش ئوچمقى ياساش ۋە پائالىق گازىدىن پايدىلىنىش قائارلىقلارغا كېڭەيتتى.

1983 - يىل 4 - ئايدا پاتقاق گازى كۆلچىكى قۇرۇلۇشى باشلاندى. كېيىنكى يىلنىڭ باشلىرىغىچە ناھىيە بويىچە 114 پاتقاق گازى كۆلچىكى ياسالدى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 1160 كۇب مېتىرغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە بىر قېتىمدىلا ماتېرىيال قاچىلاپ نورمال ئىشلەتكىلى بولىدىغىنى 97 بولۇپ، ئومۇمىي پاتقاق گازى كۆلچىكىنىڭ 85% نى ئىگىلىدى. پاتقاق گازى چىراغ يورۇتۇش، سۇ قاينىتىش، تاماق ئېتىش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلدى. پاتقاق گازى ئوغۇتى سۈپەتلىك ئورگانىك ئوغۇت بولۇپ، بىر كۆلچەكتىن 4 تونىنا ئوغۇت ئېلىندى. ئىقتىساد قىلىنغان ماي، توك، كۆمۈر قاتارلىقلارغا كېتىدىغان خىراجەتنىمۇ قوشقاندا ئىقتىسادىي پايدىسى تەخمىنەن 300 يۈەندىن ئاشتى.

پاتقاق گازىنىڭ ئونۇمى كۆرۈلگەندىن كېيىن، ئېنېرگىيە ئىشخانىسى باشقا ئېنېرگىيە تېجەش تەدبىرلىرىنى چىڭ تۇتۇپ ئەملىيلەشتۈردى. 1984 - يىلى ناھىيە بازىرىدا ئۇلگە خاراكتېرلىك ئوتۇن، كۆمۈر تېجەلەيدىغان ئوچاقتىن 30 ى ياسالدى. بۇ ئوچاقلارنىڭ تاۋۇى كونا ئوچاقلارنىڭكىدىن 10% — 14% يۇقىرى بولدى، 30% كۆمۈر تېجەلدى. ئوتۇن قالانغان بولسا 10 جىڭ سۇ قاينىتىشقا بىر كىلوگرام ئوتۇن، 10 مىنۇت ۋاقىت كېتەتتى. رېمونت قىلىش، ئاسراشقا سەل قارالغاچقا، 1986 - يىلغا كەلگەندە دەسلەپ قۇرۇلغان پاتقاق گازى كۆلچەكلىرىنىڭ كۆپ قىسمى ئوخشىمىغان دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. ئېنېرگىيە ئىشخانىسى ئۇلارنىڭ ئاز بىر قىسمىنى رېمونت قىلدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرى ناھىيە بويىچە پاتقاق گازى كۆلچىكى 165كە، كۆمۈر تېجەش ئوچىقى 80گە، ئېنېرگىيە تېجەش تام مېشى 20گە، ئېنېرگىيە تېجەش تونۇرى 10غا يەتتى.

§ 8 . دېھقانچىلىق ئىلمىي تەتقىقاتى

1. پەن - تېخنىكا قوشۇنى

1955 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى قۇرۇلدى، ئۇ چاغدا دېھقانچىلىق تېخنىكا خادىمى 10 غىمۇ يەتمەيتتى. 1963 - يىلى دېھقانچىلىق تېخنىكا خادىمى كۆپىيىپ 24 كە، 368 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىكى دېھقان تېخنىك 256 گە يەتتى. 1974 - يىلى گۈڭشېلاردا دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتلىرى قۇرۇلدى. ھەر پونكىتقا كەسپىي تېخنىكتىن 1 — 2 سى، دېھقان تېخنىكتىن 2 — 3 ى سەپلەندى. 1977 - يىلى دېھقان تېخنىك 374 كە يەتتى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق تېخنىكا كادىرىدىن 73 ى بار بولۇپ، ئۇلار ئۆسۈملۈك ئاسراش، باغۋەنچىلىك، ئۇجمەچىلىك، تۇپراق، ئوغۇت، زىرائەت ئۆستۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردە تېخنىكا كېڭەيتىش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندى. 1990 - يىلى دېھقانچىلىق سىستېمىسى بويىچە 125 پەن - تېخنىكا خادىمى بار بولۇپ، ئۇلاردىن ئالىي ئونۇانى بارلىرى 2، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئونۇانى بارلىرى 15، تۆۋەن دەرىجىلىك ئونۇانى بارلىرى 94. 29 پەن - تېخنىكا كادىرى ئىلا مورتلۇق ئورۇق يېتىشتۇرۇش ۋە تەكشەش خىزمىتى، 5 ى دېھقانچىلىق ماشىنىسى خىزمىتى، 2 سى يېزا ئېنېرگىيە قۇرۇلۇشى، 89 ى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندى. پەن - تېخنىكا قوشۇنى ئىچىدە ئالىي تېخنىكومدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخى بارلىرى 45، ئوتتۇرا تېخنىكوم كەسپىي ئوقۇش تارىخى بارلىرى 80.

2. ئىلمىي تەتقىقات پائالىيىتى

1975 — 1990 - يىلغىچە دېھقانچىلىق پەن - تېخنىكا خادىملىرى ئىلمىي تەتقىقات تۈرىدىن 254 نى ئورۇندىدى. زور ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىسىدىن 32 سى تىزىمغا ئېلىندى. 1980 - يىلى تۇپراقنى ئومۇميۈزلۈك

تەكشۈرۈش ئورۇندالدى. تۈپرىقى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن يەر 1 مىليون 615 مىڭ مو بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 1 مىليون 372 مىڭ 700 مو. 1982 - يىلى دېھقانچىلىقنى رايونلاشتۇرۇش خىزمىتى ئاساسلاندى. 1988 - يىلى تېرىقچىلىق، باغۋەنچىلىك، ئوچمە كۆچمىتى يېتىشتۇرۇش، پىلە بېقىش ۋە يېزا ئېنېرگىيىسى ئومۇمىي پىلانى تۈزۈپ چىقىلدى. دېھقانچىلىق ئىلمىي تەتقىقات خىزمىتى بىلەن نەچچە 10 يىل شۇغۇللانغان كەسپىي تېخنىكلار، خىزمەت ۋە تۇرمۇش شارائىتى بىرقەدەر جاپالىق بولغان ئەھۋال ئاستىدا يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ، خالىس تۆھپە قوشۇپ، دېھقانچىلىقنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن مۇھىم تۆھپە قوشتى. 80-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى ناھىيىدە «يىراقتىن قارىسىڭىز تىلەمچىدەك كۆرۈنەر، يېقىندىن قارىسىڭىز تامچىدەك، ئۇلارنى تەپسىلي سۈرۈشتۈرۈپ باقسىڭىز دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتىدىكىلەر ئىكەنلىكى بىلىنەر» دېگەن قوشاق تارقالدى، بۇ قوشاقتا دېھقانچىلىق تېخنىكلىرىنىڭ تۇرمۇشى ئەينەن سۈرەتلەنگەن.

VI باب

ئورمانچىلىق

§ 1 . ئاپپارات

1. مەمۇرىي باشقۇرۇش ئاپپاراتى

بېيجىڭ جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ناھىيىدە مەخسۇس ئورمان باشقۇرۇش ئاپپاراتى يوق ئىدى. 1950-يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنىدى، بۇ ئورگان ئورمانچىلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خىزمىتىنى بىرتۇتاش باشقۇردى. 1956 - يىلى ئورمانچىلىق پونكىتى قۇرۇلدى. 1959 - يىلى قۇرۇلۇش بۆلۈمى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. ئورمانچىلىق پونكىتى، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى، مال دوختۇرلۇق پونكىتى بىرلەشتۈرۈلۈپ، قۇرۇلۇش بۆلۈمىنىڭ قارمىقىدىكى دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق - چارۋىچىلىق ئۇنۇمۇرسال پونكىتى تەسىس قىلىندى. 1964 - يىلى ئورمانچىلىق پونكىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1973 - يىل 10 - ئايدا دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1982 - يىل 2 - ئايدا دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق ئىدارىسى بۆلۈنۈپ دېھقانچىلىق بۆلۈمى، ئورمانچىلىق بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1984 - يىل 12 - ئايدا ئورمانچىلىق بۆلۈمى ئورمانچىلىق ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى ئورمانچىلىق ئىدارىسى قارمىقىدىكى كەسپىي ئاپپارات 6گە يەتتى.

2. كەسپىي ئاپپاراتلار

ئورمانچىلىق پونكىتى بۇ — ناھىيە بويىچە ئېلىپ دەسلەپ قۇرۇلغان كەسپىي خىزمەت پونكىتى بولۇپ قۇرۇلۇش بۆلۈمى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىدارىسى، دېھقانچىلىق-

ئورمانچىلىق ئىدارىسى، ئورمانچىلىق بۆلۈمىگە قارىدى. 1987 - يىلى مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن قىلىپ بېكىتىلدى. 1990 - يىلدىكى خىزمەتچىسى 20، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي ئىنژېنېر بىر، يارىدەمچى ئىنژېنېر 4، تېخنىك 2.

قاش دەريالىق ئورمان بەرپا قىلىش پونكتى　بۇ پونكت 1975 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىنىڭ شەرقىدىكى ئۇيغۇر ئۆچۈن يېزىسى قىشلاقتىم كەنتىنىڭ شەرقىدە، قاش دەريالىسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا قۇرۇلدى. ئۇ پونكت رايونى تەۋەسىدىكى دەريا قىرى ئىككىلەمچى ئورمان، بەرپا قىلىنغان ئورمان، كۆچەتلىك ھەمدە دەريا قارشى قىرغىقىدا 1984- يىلى قۇرۇلغان ئىلى كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمىدۇن تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونىنى قوغداشقا مەسئۇل بولدى، بۇ ئورمانچىلىق ئىدارىسى قارىمىقىدىكى مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن. پونكت رايونىنىڭ يەر مەيدانى 24 مىڭ 800 مو، بۇنىڭ ئىچىدە شالاڭ ئورمانلىق 8750 مو، ئىككىلەمچى ئورمانلىق 7100 مو، بەرپا قىلىنغان ئورمانلىق 2500 مو، كۆچەتخانا، ئىشخانا، تۇرمۇش رايونى 70 مو. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 17.

غۇلجا ناھىيىلىك كۆچەتخانا　بۇ كۆچەتخانا 1957 - يىلى جېلىلىيۈزىدە قۇرۇلدى. 1964 - يىلى خوتەن مەھەللە كەنتىگە كۆچتى. 1969 - يىلى ناھىيە بازىرىنىڭ 5 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىغا كۆچتى. ئورنى تۆۋەن روزمەتيۈزى كەنتىدە بولۇپ، ئۇلكە يولى 314 - لىنىيىسى ۋە ناھىيىلىك ئۈزۈن تالالىق زىغىر خام ئەشيا زاۋۇتى بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئورمانچىلىق ئىدارىسىغا قاراشلىق مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن (كارخانىچە باشقۇرۇلىدۇ)، ئىگىلىگەن يېرى 1040 مو، بۇنىڭ ئىچىدە ئورمانلىق 684 مو، كۆچەتخانا 200 مو، گۈللۈك 6 مو، ئىشخانا ۋە تۇرمۇش رايونى 50 مو. ئۇ كۆچەت يېتىشتۇرۇشنى ئاساس، ئورمان بەرپا قىلىپ كۆكەرتىشنى قوشۇمچە قىلغان دۆلەت ئىلكىدىكى مەركىزىي كۆچەتخانا، ئۇ ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار كۆچەتخانا بولۇپ ياھالانغان. ناھىيىنى كۆچەت بىلەن تەمىنلىگەندىن سىرت، ئاشقان قىسمىنى باشقا جايلارغا ساتىدۇ. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 37.

غۇلجا ناھىيىلىك ئىككىلەمچى ئورماننى قوغداش - باشقۇرۇش پونكتى　بۇ پونكت 1989- يىل 2 - ئايدا قۇرۇلدى. ناھىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى بايتوقاي يېزا ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ شەرقىدىكى قاش دەريا ساھىلىغا جايلاشقان. ئۇ ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى قارىمىقىدىكى بۆلۈمچە دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن. پونكت رايونى ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 410 مو، بۇنىڭ ئىچىدە ئورمانلىق 400 مو، كۆچەتخانا 10 مو. ناھىيىدىكى 82 مىڭ مو ئىككىلەمچى ئورمانلىقنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل. ئۇ 2 چوڭ باشقۇرۇش - مۇھاپىزەت رايونىغا بۆلۈنىدۇ: بىرى ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى مۇھاپىزەت رايونى، ئۇ شەرقتە قاش يېزىسىنىڭ ئەڭ شەرقىدىكى خىمىسەنتۈدىن باشلىنىپ، غەربتە ئاراتۆستەڭ يېزىسى بىلەن غۇلجا شەھىرىنىڭ توغراق يېزىسى تۇتىشىدىغان جايغىچە سوزۇلىدۇ، يەنە بىر مۇھاپىزەت رايونى ناھىيە تەۋەسىدىكى قاش دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدا بولۇپ، مۇقىم مۇھاپىزەت نۇقتىسىدىن 10 ى بار، بۇ يەردىكى مەخسۇس ئورمان قوغدىغۇچى 13، باشقۇرغۇچى 2.

غۇلجا ناھىيىلىك ئورمان ساقچىخانىسى　بۇ ساقچىخانا 1987 - يىل 12 - ئايدا قۇرۇلدى. مەمۇرىي جەھەتتىن ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىغا، كەسپىي جەھەتتىن ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىغا قارايدۇ، ئورنى ئورمانچىلىق ئىدارىسى قورۇسىدا، 5 جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىسى ئىشلەيدۇ.

غۇلجا ناھىيىلىك ئورمان ئوت ئاپىتىدىن مۇداپىئەلىنىش ئىشخانىسى　بۇ ئىشخانا 1982 - يىل 12 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئورمان ئاسراش، ئوت ئاپىتىدىن مۇداپىئەلىنىش قوماندانلىق شتابىنىڭ كونكرېت خىزمەت بەنزىسى سۈپىتىدە قۇرۇلغان. 1990 - يىلى ئورمان ئوت ئاپىتىدىن مۇداپىئەلىنىش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى ئورگىنىدا تەسىس قىلىندى، ئۇ بۆلۈمچە دەرىجىلىك ئاپپارات بولۇپ، شتاتى 5.

§ 2 . ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ئورمانچىلىق ئورۇنلىرى

تەڭرىتاغنىڭ غەربىي بۆلىكىدە بىر بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن قويۇق ئېپتىدائىي ئورمان بولۇپ، بۇ قىسمەتلىك دۆلەت بايلىقىنى قوغداش، باشقۇرۇش ئۈچۈن، 1978 - يىلى ئاپتونوم رايون شىنجاڭ تەڭرىتاغ غەربىي ئورمانچىلىق ئىدارىسىنى قۇردى، بۇ ئىدارە شىمالىي شىنجاڭدىكى تەڭرىتاغنىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرىدىكى دۆلەت ئورمانچىلىق مەيدانلىرىنى بىرتۇتاش باشقۇرىدۇ. بۇ ئىدارىنىڭ غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدە غۇلجا، مىڭمارال ئورمانچىلىق مەيدانلىرى بار.

1. غۇلجا ئورمانچىلىق مەيدانى

بۇ مەيدان شىنجاڭ تەڭرىتاغ غەربىي ئورمانچىلىق ئىدارىسىگە تەۋە بولۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان تەبىئىي ئورمانلىقنى باشقۇرىدۇ. مەيدان ئورگىنى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزى چوڭ كوچىسىنىڭ غەربىي تەرىپىدە. ئورمانلىقنىڭ شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 86 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 43 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقتە مىڭمارال ئورمانچىلىق مەيدانى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. جەنۇب تەرىپى تۆۋەنكى تاغ قاپتىلى ئارقىلىق غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق رايونىغا، غەربىي قىسمى قورغاس ئورمانچىلىق مەيدانىغا تۇتىشىدۇ. شىمالىي قىسمى بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ سەنتەي ئورمانچىلىق مەيدانى ۋە جىڭ ناھىيىلىك ئورمانچىلىق مەيدانى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئومۇمىي كۆلىمى 1463.66 كۋادرات كىلومېتىر. بۇنىڭ ئىچىدە ئورمانلىق 382 مىڭ مو بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 17.4% نى ئىگىلەيدۇ.

بۇ مەيدان 1959 - يىلى قۇرۇلغاندا غۇلجا ناھىيىلىك ئورمان تىجارەت ئورنى دەپ ئاتالغان. 1962 - يىلى مەيدان تۇرۇشلۇق جايىنىڭ نامى بىلەن ئاقتۇزەن ئورمانچىلىق مەيدانى دەپ ئاتالغان (تاغلىق ئورمانچىلىق مەيدانى دەپمۇ ئاتالغان) بولۇپ ئىلى ئوبلاستلىق ئورمان باشقۇرۇش پونكتىغا قارايتتى. 1974 - يىلى ئىلى دېھقانچىلىق ئىدارىسىغا قاردى. 1978 - يىلى تەڭرىتاغ غەربىي ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ بىرتۇتاش باشقۇرۇشىغا ئۆتتى ھەم ھازىرقى ئىسمى قوللىنىلدى. قارىمىقىدا مالىيە بۆلۈمچىسى، سىياسىي خىزمەت بۆلۈمچىسى، ئورمان مۇھاپىزەت ئىشخانىسى، ئورمان بىنا قىلىش ئەترىتى، ئورمانچىلىق خىزمەت ئىسمېتىسى، كۆپ خىل ئىگىلىك ئىشخانىسى قاتارلىقلار بار. 79 ئائىلە، 320 جان بولۇپ، خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ، مانجۇ قاتارلىق 5 مىللەتتىن تەركىب تاپقان. ئىشچى - خىزمەتچىسى 80، بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىكا خادىمى 18، ئىنژېنېر 3، سىياسىي خىزمەتچى 3، يارەمچى ئىنژېنېر بىر، قالغانلىرى تېخنىك.

مەيدانىنىڭ شىمالى ئېگىز، جەنۇبى پەس بولۇپ، شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان، يەر شەكلى مۇرەككەپ، جىلغىلار چوڭقۇر، تاغ تىك، جىلغا ھەم كۆپ، ھەم تىك، كۆكچۆرچىن تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى كۆكچوقا تېغى، بايتۇزلاق تاغلىرى ئاساسلىق تاغ تىزمىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئورمان رايونى ئىچىدە ئاچال، بوربوسون، جىرغىلاق، پىلىچى، نوغايتۇ، پەنجىم بۇلاق، قازانچى، قىزىلبۇلاق، چۇلۇقاي، قۇلۇستاي، بۇلۇكەي قاتارلىق ئېقىنلار بار. ئۇلاردىن ئاچال ئېقىنى غەربتىن شەرقتە ئېقىپ چاغاناي، نىلقا دەريالىرىغا قوشۇلىدۇ، بىر قىسمى شىمالغا قاراپ ئېقىپ جىڭ ناھىيىسىنى سۇغارغاندىن سىرت، شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىغا بارىدۇ. ئۇ بۇلاق سۇيى، يامغۇر سۇيى، قار سۇيىدىن ھاسىل بولغان. بۇ رايون قۇرۇقلۇق تىپىدىكى يېرىم قۇرغاق كىلىماتقا كىرىدۇ. تاغلىق رايونىنىڭ تېمپېراتۇرىسى جەھەتتە دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9.2℃ ئاساسىدا بولىدۇ، دېگىز يۈزىدىن ھەر 100 مېتىر ئېگىزلىگەندە 0.6℃ تۆۋەنلەپ بارىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 450

مىللىمبتىردىن ئاشىدۇ.

ئورمان رايونىنىڭ تۇپرىقى قارا چىلان ئورمانلىق تۇپرىقىنى ئاساس قىلىدۇ. تۇپرىقىنىڭ قېلىنلىقى ئومۇمەن 20 — 60 سانتىمبتىر كېلىدۇ. نەم كۇلرەڭ قوڭۇر تۇپراق، ئادەتتىكى كۇلرەڭ قوڭۇر تۇپراق، چىملىق كۇلرەڭ قوڭۇر تۇپراق تۇرلىرى ئۇنىڭدىن كېيىن تۇرىدۇ. تاغ قارا چىلان تۇپرىقى، تاغ كالتىسىيلىق تۇپرىقى قاتارلىق تۇپراقلارمۇ ئۇچرايدۇ. ئۇلار يېرىم تەسكەي ۋە تەسكەي ھەم كۇنگەي ۋە يېرىم كۇنگەي يەللەرگە تارقالغان بولۇپ، ئورمان ۋە چانقالغا باب.

دەرەخ خىللىرىدىن شەمشاد ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ، تېرەك، قېيىن، ئالما، ياۋا ئۈزۈك قاتارلىقلارمۇ بار. ئۆرە ياغاچ زاپىسى 1 مىليون 830 مىك كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. ئورمان دېڭىز يۈزىدىن 1000 — 2700 مېتىر ئېگىزلىككە تارقالغان بولۇپ، تارقىلىش رېتى مۇنداق: چانقال — مېۋىلىك چانقالغا كىرىدىغان كەڭ يوپۇرماقلىق ئورمان مېۋىلىك دەرەخ — كەڭ يوپۇرماقلىق ئورمان — كەڭ يىڭنە يوپۇرماقلىقلار ئارىلاش ئورمان — يىڭنە يوپۇرماقلىق ئورمان. چانقال ئۇچقات، ئازغان، تاغ سۇگىتى، ئارچا قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، سامان غوللۇق ئوت - چۆپلەردىن قىياق، باشاقلىق ئۆسۈملۈكلەر، پۇرچاق ئۆسىدۇ؛ مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكىلەردىن غۇزۇمەك ئوت، ئەمەن، سۇغىگۈل، قانتېپەر قاتارلىقلار ئۆسىدۇ، مۇخ، قىرىق قۇلاقلىقلار ئازراق ئۇچرايدۇ. ياۋايى ھايۋانلاردىن بۇغا، تۈلكە، سۇغۇر، تاغ تېكىسى، توشقان قاتارلىقلار ئۇچرايدۇ.

ئىشلەپچىقىرىشتا ئورمان بەرپا قىلىش ئاساس، كېسىش قوشۇمچە قىلىنىدۇ. ئاقئۆزەن (كونا مەيدان يېنىدا) دە 3 — 7.5 مولۇق كۆچەتخانىدىن 5 ى بولۇپ، ئاساسەن تەڭرىتاغ شەمشىدى ۋە سىچۈەن شەمشىدى ئۆستۈرۈلىدۇ. ھازىر بىنا قىلىنغان ئورمان 4875 موغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە بىنا قىلىنغىنى 3855 مو، ئۆزگەرتىلگىنى 1020 مو، بۇ يەرنىڭ ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى ئىلگىرى 5.4% بولغان بولسا، ھازىر 13% كە يەتتى. 80 - يىلارنىڭ ئاخىرىلىرىدىن بۇيان 19 مىك 215 كۇب مېتىر ياغاچ كېسىلدى، بۇ يىلىغا 1921.5 كۇب مېتىردىن توغرا كېلىدۇ. بايلىق ئازىيىپ كېتىش ۋە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراش ئەھۋاللىرى كۆرۈلمىدى.

ناھىيە بازىرىدىكى مەيدان ئورگىنىغا سېلىنغان قۇرۇلۇش كۆلىمى 4557.2 كۋادرات مېتىرغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇنىۋېرسال خىزمەت بىناسى 1146.8 كۋادرات مېتىر. قوشۇمچە گۈللۈك رېستۇران، گۈللۈك سودا - ساراي بار. ئۇنىڭدىن باشقا ئاقئۆزەن ئورمان باغچىسى، بىرلەشمە كىچىك ئالتۇن كېنى، ھاك تېشى كانلىرى ۋە سۇيۇقلاندۇرۇلغان گاز پونكىتى بار. مەيدانىنىڭ يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 86 مىك يۈەنگە يېتىدۇ. يۇقىرىغا 117 مىك يۈەن پايدا - باج تاپشۇرۇلىدۇ. 3 ئاپتوموبىل، 3 رادىئو ئۆزىلى، G2 تىپلىق 2 ماتورلۇق ھەرە قاتارلىق ئۇسكۇنىلىرى بار، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 2 مىليون 428 مىك يۈەنگە يېتىدۇ.

2. مىڭمارال ئورمانچىلىق مەيدانى

بۇ مەيدان ناھىيىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، غۇلجا، نىلقا ناھىيىلىرىگىچە سوزۇلغان. شىمالدا بورتالا ئوبلاستلىق جەڭ ئورمانچىلىق مەيدانى بىلەن تۇتىشىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدىكى قىسمىنىڭ شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 60 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 25 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇمىي كۆلىمى 672.6 كۋادرات كىلومېتىر. بۇنىڭ ئىچىدە ئورمانلىق 141.25 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 21% نى ئىگىلەيدۇ. ئورمانلىق مەيدانى 1970 - يىل 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى قۇرۇلغان بولۇپ، ئەسلىدە ئىلى دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق - سۇچىلىق - چارۋىچىلىق ئىدارىسىگە قارايتتى. 1978 - يىلى غەربىي تەڭرىتاغ ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. قارىمىقىدا ئىشخانا، ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈمچىسى، مالىيە بۆلۈمچىسى، ئورمانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى ئېچىش شىركىتى، ئورمان

ئوت ئاپىتىدىن مۇداپىئەلىنىش ئىشخانىسى بار. مەيداندا 43 ئائىلە، 158 جان بولۇپ، خەنزۇ، قازاق، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، مانجۇدىن ئىبارەت 5 مىللەتتىن تەركىب تاپقان. ئىشچى - خىزمەتچىسى 60، يۇنىڭ ئىچىدە تېخنىكا خادىمى 16، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكا ئۇنۋانى بارلىرى 3.

ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ يېرى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ، جاسىلكۆل تاغ تىزمىسى، مىڭمارال، چاغاتاي، نىلقا، بوربوسۇن دەريالىرى، جاسىلكۆل ۋە قۇداباي كۆللىرى، ئىلىك، يۇشى ۋە گۈرسايي داۋانلىرى بار. ئورمان رايونىنىڭ ھۆل - يېغىن مىقدارى 500 مىللىمېتىردىن ئاشىدۇ. تېمپېراتۇرىسى دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭكىدىن ئالاھىدە تۆۋەن. قىروسىز مەزگىلى ئاران 51 كۈن (6 — 8 - ئايلارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا توغرا كېلىدۇ)، تەبىئىي ئورماندىن سالقىنغا ماس شامشاد ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە تاغ تېرىكى، سۇگەت، قېيىن، قارايا غاچ، ياۋا ئۈزۈك، ئالما قاتارلىق 20 نەچچە خىل دەرەخ بار. سامان غوللۇق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەردىن مۇخ، لىشاينىك قاتارلىقلار بار. تۈپرىقى كۆپىنچە قاراچىلان چىملىق تۈپراق، كۈلرەڭ تۈپراققا كىرىدۇ. ياۋايى ھايۋانلاردىن بۇغا، ياۋا تۈگىز، ئۇلار، سۇغۇر، تاغ تېكىسى، ياۋا توشقان قاتارلىقلار بار. تەۋەسىدە يەنە مۇڭغۇللارنىڭ قەدىمىي قەبرىستانلىقى بار بولۇپ، جۇڭغار مۇڭغۇللىرىنىڭ بۇ يەردە ئۇزاق چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى دەللىلەپ تۇرىدۇ.

مەيدان ئورمان بىنا قىلىشنى ئاساس، كېسىش، پىششىقلاشنى قوشۇمچە قىلىدۇ. ئاساسەن ياغاچ تىجارىتى، تاختاي تىلىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يىللىق ياغاچ مىقدارى تەخمىنەن 2000 كۇب مېتىر، تاختاي تىلىش مىقدارى 800 كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. ماروزنا قوشۇقى، چوكا مۇز دەستىسى قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئىشلەيدۇ. يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 300 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 15 مىڭ يۈنگە، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى ئازكەم 500 يۈەنگە يېتىدۇ.

مەيدان ئورگىنى ۋە تۇرمۇش رايونى دۆڭمازار بازىرىنىڭ شەرقىدىكى دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسى بىلەن ئۇلىكە يولى 315 - لىنىيىسى كېسىشىدىغان دوقمۇشنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان. مەيدان شتابىدىن ئورمانچىلىق رايونىغا بارىدىغان 50 كىلومېتىر ئاددىي تاشيول بار. ئورمان رايونىدا 45 كىلومېتىر ئاددىي يول بار. جىلىك — غۇلجا — قورغاس تۆمۈرىيولى ئورمان رايونىنى كېسىپ ئۆتىدۇ.

ئورمان رايونى ئىچىدە بوربوسۇن دەريا سىنىڭ ئاساسلىق تارمىقى بولغان مىڭمارال دەريا سىنىڭ قىرغاقلىرىدا ئورمان قويۇق، ياۋايى ھايۋانلار كۆپ بولغاچقا مىڭمارال دەپ ئاتالغان.

§ 3 . ئورمان بايلىقى

1. تەبىئىي ئورمان

غۇلجا ناھىيىسىدە دېڭىز يۈزىدىن 900 — 3500 مېتىر ئېگىز ئىدىرلىق ۋە تاغلىق 7 مىليون 30 مىڭ مودىن ئاشىدۇ، بۇ رايونلاردا ئورمان بايلىقى ئىنتايىن مول. تەڭرىتاغ شەمشىدى، يىڭنە يوپۇرماقلىق قارىغاي، تەڭرىتاغ قېيىنى، ياۋروپا تاغ تېرىكى، قارايا غاچ، تەڭرىتاغ زارىڭى، كۈمۈش تېرەك، ياۋا ئالما قاتارلىق دەرەخلەر بار. دېڭىز يۈزىدىن 1500 — 2500 مېتىر ئېگىز، تەسكەي، يېرىم تەسكەي تاغ قاپتاللىرىنىڭ ئالد ئېگىز يېرىگە تەڭرىتاغ شەمشىدىنى ئاساس قىلغان كۈمۈش يوپۇرماقلىق ئورمان، ئۇنىڭ تۆۋىنىگە يىڭنە يوپۇرماقلىق قارىغاي، تەڭرىتاغ قېيىنى، ياۋروپا تاغ تېرىكى قاتارلىقلار بەلۋاغسمان تارقالغان. دەريا ساھىلى ۋە تاغ ئالدىدىكى ئىدىرلىقلارغا تاغ تېرىكى، قارايا غاچ، تەڭرىتاغ زارىڭى، كۈمۈش تېرەك قاتارلىقلار تارقالغان. تەبىئىي ئورمانلىقنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى تەخمىنەن 102 مىڭ مو (تەبىئىي ياۋا ئالمىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) بولۇپ

ناھىيىدىكى ئومۇمىي ئورمانلىق كۆلىمىنىڭ %21 نى ئىگىلەيدۇ. ئۆرە ياغاچ زاپىسى 500 مىڭ كۇب مېتىرغا يېتىدۇ.

دەريا ۋادىسىدىكى ئىككىلەمچى ئورمان ئاساسەن ئىلى، قاش دەريالىرىنىڭ بويىغا تارقالغان. تاغلىق رايونلاردىكى جىلغىلارغىمۇ ئاندا - ساندا تارقالغان. ئومۇمىي كۆلىمى 102 مىڭ مو بولۇپ، بۇنىڭ 82 مىڭ موسى ئىككى دەريا ياقىسىدا، 20 نەچچە مىڭ موسى جىلغىلاردا. تۈزلەڭلىكتە ئورمان بەرپا قىلىشقا باب 70 مىڭ مو قاقاسلىق بار. ناھىيە تەۋەسىدە ئىككىلەمچى ئورمانىنىڭ خىللىرى كۆپ، تاغ تېرىكى، تەڭرىتاغ زارىگى، كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمىدۇن، جىغان، مەجنۇن تال، سۆگەت، قارايا‌غاچ، ياۋا ئۈرۈك، ياۋا ئالما قاتارلىق 10 نەچچە خىل غوللۇق دەرەخ ۋە چاتقاللار بار. ئۇلار ئىچىدە جىغان ئەڭ كۆپ بولۇپ، جىغانلىق كۆلىمى تەخمىنەن 24 مىڭ 700 مو كېلىدۇ. ھەر يىلى 900 تونىدىن كۆپرەك جىغان مېۋىسى ئېلىنىدۇ. قاش دەريا‌سىنىڭ دېلتىسىدا شەرقىي قىرغىقى 4 كۆادرات كىلومېتىر كېلىدىغان كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمىدۇن بولۇپ، بۇ مەملىكەت ئىچىدە ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان قىممەتلىك دەرەخ ھېسابلىنىدۇ. كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمىدۇن قاتتىق دۇپ دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ 3 دەۋرگە تەئەللۇق كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەخ بولۇپ، مۇتەخەسسىسلەر ئۇنى «تاشقا ئايلانغان كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەخ تاشقاتما» دەپ تەرىپلەيدۇ. بۇ دەرەخ مەركەزلەشكەن جاي 1983- يىلى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى قىلىپ بېكىتىلدى.

2. بىنا قىلىنغان تۈزلەڭلىك ئورمىنى

ناھىيە تەۋەسىدىكى ئورمان بايلىقىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى بىنا قىلىنغان تۈزلەڭلىك ئورمىنى بولۇپ، ئۇ يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئۈزاق مۇددەت جاپالىق ئىگىلىك يارىتىلىقىنىڭ مېۋىسى. 1990 - يىلى تۈزلەڭلىك ئورمىنىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 290 مىڭ موغا يەتتى. ئۇ ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنىنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇ ماتېرىيال ئورمىنى، ئىقتىسادىي ئورمان تېز ئۆسىدىغان مول ھوسۇللۇق ئورمان، تۆت ئەترايغا تىكىلگەن ئورمانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تىكىلگەن ئورمانلار ئىچىدە شىنجاڭ تېرىكى، سۇۋادان تېرەك، تۇخۇمەك، سۆگەت، قارايا‌غاچ، مېۋىلىك دەرەخلەر، مەنزىرە دەرەخلىرى قاتارلىقلار بار. كۆپ ساندىكىلىرى كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەخ خىللىرىغا كىرىدۇ.

§ 4. ئورمانچىلىقنى رايونلاشتۇرۇش ۋە تەرەققىيات پىلانى

1. ئورمانچىلىقنى رايونلاشتۇرۇش

غۇلجا ناھىيىسى 1981 - يىل 6 - ئايدىن 1983 - يىل 1 - ئايغىچە ئورمانچىلىقنى رايونلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئورۇنداپ بولدى. ناھىيە تەۋەسىدىكى ئورمان 4 رايونغا بۆلۈندى. ئۇلار: كەنجى ئېگىزتاغ، ئارا ئېگىز تاغدىكى سۇ مەنبەسىنى يېتىلدۇرگۈچى ئورمان رايونى، ئارا‌پەس تاغ، ئېدىرلىقتىكى سۇ - تۇپراق ساقلىغۇچى ئىقتىسادىي ئورمان رايونى؛ تۈزلەڭلىكتىكى ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمان رايونى، دەريا ساھىلىدىكى ئىككىلەمچى ئورمان رايونى، ئورمانىنىڭ ئالاھىدىلىكى بويىچە ئۇلارنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشى بەلگىلەندى.

كەنجى ئېگىز تاغ، ئوتتۇراتارا ئېگىز تاغدىكى سۇ مەنبەسى يېتىلدۇرگۈچى ئورمان رايونىدا «قەتئىي قوغداش، پائال تەرەققىي قىلدۇرۇش، مۇۋاپىق پايدىلىنىش» ئاڭچىنى ئىجرا قىلىنىپ، ئورمانىنىڭ سۇ مەنبەسىنى يېتىلدۇرۇش رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش ئاساس قىلىنىپ، كېسىشنى ئاساس قىلماسلىق، قوغداش يۈزىسىدىن مۇۋاپىق كېسىش، نۇر ئوتكۈزۈش ئۆچۈن كېسىش قاتارلىق يېتىشتۇرۇش خاراكتېرلىك

كېسىش تەدبىرىدە چاڭ تۇرۇلۇپ، بايلىق قوغدالدى، شۇنداق بىلەن بىللە يېڭىلىنىپ، كۆچەت يېتىشتۇرۇلۇپ، ئورمان كېڭەيتىلدى. ئاراپەس تاغ، ئىدىرلىقتىكى سۇ، تۇپراق ساقلىغۇچى ئىقتىسادىي ئورمان رايونىدا ئورماننى ئاساس قىلىش، ئورمانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىقنى بىرلەشتۇرۇش، قارايانغاچ ئاساس قىلىنغان ماتېرىيال ئورمىنى، مېۋىسىدىن ياغ چىقىدىغان ئورمان ۋە ئوجمىنى راۋاجلاندۇرۇش بىلەن بىرگە ئالما، ئامۇت قاتارلىق ئىقتىسادىي ئورمانمۇ راۋاجلاندۇرۇلدى. تۈزلەڭلىكتىكى ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمانلىق رايونىدا ئورمان تورى قۇرۇلمىسى ياخشىلىنىپ، نوقۇل كۆچەت تىكىش ئەھۋالى ئۆزگەرتىلىپ، شىنجاڭ تېرىكى، ئاق تېرەك، سۇۋادان تېرەك، قارايانغاچ، چولاق يوپۇرماقلىق ئەرمىدۇن، كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمىدۇن تىكىش ئاساس قىلىنىدى، شىمالىي تاغ قاپتىلىغا تۇخۇمەك، ئېرىق - ئۆستەڭ بويلىرىغا ئوجمە، دەريا ساھىلىدىكى پەس ئېتىز بويلىرىغا، شورلۇق يەرلەرگە جىگدە، سۆگەت تىكىلدى. دەريا ساھىلىدىكى ئىككىلەمچى ئورمان رايونىدا كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمىدۇن تىكىش ئاساس قىلىنغان ھالدا زاراڭ، قارايانغاچ، تېرەك قاتارلىقلار، ئىلى دەرياسىنىڭ بويلىرىغا تېرەك، سۆگەت قاتارلىقلار تىكىلدى ھەم جىگدە، جىغان ئاساس قىلىنغان قوش قەۋەت ئوتلاق بەرپا قىلىندى.

2. ئورمانچىلىق تەرەققىيات پىلانى

بۇ پىلان 1988 - يىل 2 — 10 - ئايغىچە تۈزۈلۈپ، ئىجرا قىلىنىش سۈرىكى 2000 - يىلغىچە قىلىندى.

پىلان تۈزۈشتە تەبىئىي شارائىتى، يەر شەكلى، يەر تۈزۈلۈشى، جۇغراپىيىلىك ئورنى، تۇپراق، سۇ، كىلىمات قاتارلىق ئاسىللار ھەمدە ئورمانچىلىقنىڭ ھازىرقى ھالىتى ئاساس قىلىندى، «دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخسىي» تەك ئاتىلىنىش، «ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش، دۆلەتنىڭ ياردىمىنى قوشۇمچە قىلىش» قاتىجىنى يېتەكچى ئىدىيە قىلىندى. يەر شارائىتىغا قاراپ ئىش كۆرۈپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىقنى بىرلەشتۇرۇش، كۆپ تىكىش، قورشاش، پەرۋىش قىلىش، بەرپا قىلىش، ئورمان بەلۋېغى، ياپا ئورمان تورىدە ئۆزئارا بىرلەشتۇرۇش، غوللۇق دەرەخ تىكىش، چاتقال تىكىش، ئوت - چۆپ تېرىشنى بىرلەشتۇرۇش، ئېتىز - ئېرىق، ئورمانغا يەر ئىشلىتىش نىسبىتىنى ھەمدە ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ئوتتۇرىسىدىكى زور زىددىيەتلەرنى مۇۋاپىق بىرتەرەپ قىلىش ئارقىلىق ئورمان بايلىقىنى ئۈنۈملۈك قوغداش، ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمانلىقى قۇرۇلۇشىنى تېز ئورۇنداپ، تۈزلەڭلىكتە كۆكەرتىش كۆرسەتكۈچىنى ئەملگە ئاشۇرۇش تەلەپ قىلىندى.

دەرەخ خىللىرى پىلانىدا ناھىيە تەۋەسىدىكى ئورمانلىقنىڭ كۆلىمىنى 400 مىڭ مو ئەتراپىدا تىزگىنلەش، يۇنىڭ ئىچىدە ئىھاتە ئورمىنى 58% — 60% نى، ماتېرىيال ئورمىنى 18% — 20% نى، ئىقتىسادىي ئورمان 20% نى ئىگىلەش بەلگىلەندى. ئىھاتە ۋە ماتېرىيال ئورمىنى خىللىرىدا: تېرەك، سۆگەت، ئەرمىدۇن، كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمىدۇن، تۇخۇمەك، قارايانغاچ قاتارلىقلارنى؛ ئىقتىسادىي ئورمان خىللىرىدا: ئالما، ئامۇت، شاپتۇل، ئۈرۈك، جىگدىنى؛ ئەتراپ، شەھەر - بازارلارنى كۆكەرتىدىغان ئورمان خىللىرىدا: ياسمن، يىڭنە يوپۇرماقلىق دەرەخلەر ۋە رەڭدار قاتارلىق مەنزىرە دەرەخلىرىنى ئاساس قىلىش بەلگىلەندى.

كۆپ يېتىشتۇرۇش پىلانىدا دەرەخ خىللىرىغا قاراپ يىللىق كۆچەت يېتىشتۇرۇش پىلانىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، كۆچەت بىلەن تەمىنلەشنىڭ ئۇزۇلۇپ قالماسلىقىغا كاپالەتلىك قىلىپ، كۆچەت ئۆكسۈپ قېلىش ياكى ئېشىپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەلەپ قىلىندى.

يېتىشتۇرۇش، يېڭىلاش پىلانىدا تەبىئىي ئورمانىنى ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇپ قوغداش، داۋىرىگە ئېلىپ قوغداش، دەريا ساھىللىرىنى قورشاپ ئورمان يېتىشتۇرۇش تەدبىرلىرىنى قوللىنىش، بەرپا قىلىنغان ئورماننى يېتىشتۇرۇشتە كۆچەت تىكىلگەندىن باشلاپ 5 - يىلغىچە سۇغىرىپ، ئوتاپ، تۈۋىنى يۇمشىتىپ، ئوغۇتلاپ، چاناپ تۈرۈش تەدبىرلىرىنى قوللىنىش بەلگىلەندى. تۈتقان كۆچەتلەرنى كېسىشكىچە بولغان ئارىلىقتا سۇغىرىپ،

چاتاپ، ئارىلاپ كېسىپ تۈرۈش تەدبىرلىرىنى قوللىنىش بەلگىلەندى. دەل ـ دەرەخلەرنى يېڭىلاش پىلانىدا 1985 — 1990 ـ يىلغىچە يېڭىلاش كۆلىمىنى 1985 ـ يىلدىكى ئاساستا يىلىغا 90 مودىن كۆپەيتىپ بېرىش، 1990 — 2000 ـ يىلغىچە 850 مودىن يېڭىلاپ، يېڭىلىنىش كۆلىمىنى 8500 موغا يەتكۈزۈش بەلگىلەندى.

5 § . ئورمان بەرپا قىلىش ۋە دەل ـ دەرەخلەرنى پەرۋىش ـ مۇھاپىزەت قىلىش

1. ئورمان بەرپا قىلىش

غۇلجا ناھىيىسى مول تۇپراق، سۇ، كۈن نۇرى بايلىقىغا تايىنىپ، ئورمانچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى ياخشىلاش جەھەتلەردە ئىنتايىن گەۋدىلىك نەتىجە قازاندى. ناھىيە خەلقىدە گۈل-گىياھ ئۈستۈرۈپ، كۆچەت تىكىپ، مۇھىتنى گۈزەللەشتۈرۈشتەك ئەنئەنە شەكىللەنگەن، لېكىن تەشكىللىك كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن باشلاندى. 1978 ـ يىلى دۆلەت «ئۈچ شىمالىي رايون» ئىھاتە ئورمانلىقى قۇرۇلۇشىنى يولغا قويغاندىن تارتىپ، ئورمان بەرپا قىلىش داغدۇغىسى يىلدىن يىلغا ئۆرلىدى. 1984 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 77 مىڭ 68 مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىنىپ، «ئۈچ شىمالىي رايون» ئىھاتە ئورمانلىقى قۇرۇلۇشىنىڭ 1 ـ قارارلىق ۋەزىپىسى %45.28 ئورۇندىلىپ، غۇلجا ناھىيىسى شىمالىي شىنجاڭ بويىچە 1 ـ بولۇپ ئېتىز ـ ئېرىقنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇشنى ئەملگە ئاشۇرغان ناھىيە بولۇپ قالدى. ناھىيە قۇرۇلغاندىن بۇيان دۆلەت دەرىجىلىك تۈنجى «ئىلغار ئورۇن» دېگەن شەرەپكە ئېرىشتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاپتونوم رايون ۋە ئىلى ئوبلاستىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشتى.

پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ئورمانچىلىقنى ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن تەڭ ئورۇنغا قويۇپ، ھەر يىلى ئەتىيازدا مەجبۇرىيەت كۆچىتى تىكىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، بۇ پائالىيەتكە نەچچە 10 مىڭ ئادەم قاتناشتى. ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 15 مىڭ مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىنىپ، يول بويلىرىدا ماتېرىيال ئورمىنى بولۇش، ئېرىق-ئۆستەڭ بويلىرىدا ئىھاتە ئورمىنى بولۇش، كەنت بويلىرىدا مۇھىمت ئاسراش ئورمىنى بولۇش، ئۆيلەرنىڭ ئالدى-كەينىدە ئىقتىسادىي ئورمان بولۇش ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى.

1990 ـ يىلى ناھىيە بويىچە بەرپا قىلىنغان ئورمان كۆلىمى 290 مىڭ موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئېتىز-ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى 162 مىڭ مو بولۇپ، %62.3 نى ئىگىلىدى، ئورمان بىلەن تورلاشقان ئېتىز كۆلىمى 960 مىڭ موغا، تۈزلەڭلىكتىكى ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى %15.5 كە يەتتى. ماتېرىيال ئورمىنى جەھەتتە ئاساسەن تېز ئۆسىدىغان مول ھوسۇللۇق ئورمان ئاساس قىلىندى، ماتېرىيال ئورمىنىنىڭ كۆلىمى 43 مىڭ موغا يەتكۈزۈلدى، ئىقتىسادىي ئورمان مېۋىلىك دەرەخ، ياغلىق دان ئورمىنى، ئۈجمىزارلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالدى، ئۇنىڭ كۆلىمى 62 مىڭ موغا يەتتى. قاقاس تاغ، چۆللۈكلەردە ئېچىش خاراكتېرلىك ئورمان بىنا قىلىندى، تۆت ئەتراپقا تىكىلگەن كۆچەت كۆلىمى 23 مىڭ موغا يەتتى.

2. دەل ـ دەرەخلەرنى پەرۋىش ـ مۇھاپىزەت قىلىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ناھىيىدىكى دەل ـ دەرەخلەرنىڭ كۆپىنچىسى شەخسلەرنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا ئىدى. يول ياقىسى ياكى مەسچىت ـ ئىبادەتخانىلاردىكى دەل ـ دەرەخلەرگە قاراشقا مەخسۇس ئادەم قويۇلغانلىقى ھېسابقا ئالمىغاندا ئاساسىي جەھەتتىن كىم تىكسە شۇ پەرۋىش قىلاتتى.

كەڭ كۆلەملىك ئورمان بەرپا قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلغاندىن بۇيان، دۆلەت، كوللېكتىپ ئىگەدارچىلىقىدىكى ئورمان تېز كۆپەيدى. دۆلەت ئىلكىدىكى بەرپا قىلىنغان ئورماننى پەرۋىش قىلىشقا مەخسۇس ئاپپارات تەسىس قىلىندى. كوللېكتىپ ئورماننى پەرۋىش قىلىش تۈزۈلمىسى تەدرىجىي مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 10 يىللىق «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مالىمانچىلىقىدا باشقۇرۇش بىر مەھەل مۇكۇمەتسىزلىك ھالىتىگە چۈشۈپ قېلىپ، قالايمىقان كېسىش، چارۋىلار نابۇت قىلىش ناھايىتى ئېغىر بولدى. 1979 - يىلدىن باشلاپ ئورمان بەرپا قىلىش ۋە پەرۋىش قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىلىپ، گۈڭشې ئورمان پونكىتى چوڭ ئەترەت ئورمان باشقۇرۇش كومىتېتى، كەنت ئورمان مۇھاپىزەت ئەترىتىدىن تەركىب تاپقان ئۇچ دەرىجىلىك پەرۋىش - مۇھاپىزەت قىلىش تورى شەكىللەندى. يېزىلاردا مەسئۇلانقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، يېزا، كەنتلەرنىڭ كوللېكتىپ ئورمىنىنى ئاسراش دېھقانلارغا ھۆددىگە بېرىلدى. 1990 - يىلى ئورمان باشقۇرغۇچى كەسپىي ئائىلە 136 گە، ھۆددە ئورمان كۆلىمى 11 مىڭ 625 موغا يەتتى.

ئورمان ئوت ئاپىتىدىن مۇداپىئەلىنىش ۋە ئورمان كېسەللىكلىرى ۋە زىيانداش ھاشاراتلاردىن مۇداپىئەلىنىش ئورمان پەرۋىش - مۇھاپىزەت قىلىش خىزمىتىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى قىلىنىدى. ناھىيىنىڭ باشقۇرۇش تەۋەسىدە ئورمان مۇھاپىزەت قىلىش، ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش ئاپپاراتى ۋە ئورمان ساقچىخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئورمانىنى ئوغرىلىقچە كېسىش ۋە ئوت ئاپىتى زور دەرىجىدە ئازايدى، ئۇنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك بولدى. ئورمان كېسەللىكلىرى ۋە زىيانداش ھاشاراتلاردىن مۇداپىئەلىنىشكە ئورمانچىلىق تارمىقى كونكرېت مەسئۇل بولدى. جايلاردىكى ئورمان باشقۇرغۇچى كەسپىي ئائىلىلەرمۇ بۇ ئىشقا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلغاچقا زىيان كۆرۈنەرلىك ئازايدى.

§ 6 . ياغاچ ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئۇنىڭ ئۈنۈمى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئاغلىق رايونلاردىكى ئورمانلىقنىڭ ھەممىسى دۆلەت بايلىقى دائىرىسىگە كىرگۈزۈلۈپ، پىلانلىق كېسىش يولغا قويۇلدى. ئەڭ بالدۇر قۇرۇلغان غۇلجا ئورمانچىلىق مەيدانى 80 - يىللاردىن ئىلگىرى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 366 كۇب مېتىر ياغاچ كېسىشنى پىلانلىغان بولسىمۇ، پىلاندىن سىرت كېسىلگەن ياغاچ 2 — 4 ھەسسە كۆپ بولۇپ، دۆلەت بايلىقى ئالان - تاراڭ خاراكتېرلىك بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1980 - يىلدىن كېيىن بۇ مەيدان باشقۇرۇش سالمىقىنى ئاشۇرۇپ، كېسىشنى توختاتتى. ناھىيە تەۋەسىدىكى تېز ئۆسىدىغان، تېز ئاۋۇيدىغان، كۆلىمى زور بەرپا قىلىنغان ئورمان خەلق ئامما ئىنىڭ ئاساسلىق ياغاچ مەنبەسىگە ئايلاندى. 80 - يىللاردىن بۇيان ياغاچ كېسىشكە ئىجازەتنامە بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، يىللىق كېسىش 3500 كۇب مېتىرچە كۆپەيتىلدى.

ئورمانچىلىق تەرەققىي قىلغاندىن كېيىن، ياغاچ پىششىقلاشمۇ گۈللىنىشكە باشلىندى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ياغاچ پىششىقلاش زاۋۇتىدىن 11 ى، پەنەركە زاۋۇتىدىن 2سى قۇرۇلدى. مىڭمارال ئورمانچىلىق مەيدانىدا 1989 - يىلى قۇرۇلغان چوكا مۇز دەستىسى زاۋۇتى يىلىغا 400 كۇب مېتىر تېرەك سەرپ قىلىپ، 200 نەچچە مىڭ يۈەن قىممەت پارىتىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئورمانچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش دۆلەتكە، خەلققە پايدىلىق، ئەۋلادلارغا بەخت يارىتىدىغان ئىش بولۇپ، ئۇنىڭ ئېكولوگىيىلىك، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئۈنۈمى ناھايىتى كۆرۈنەرلىك. تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، ئېتىز - ئېرىق ئىمارەت ئورمان تورى شەكىللەنگەندىن كېيىن، ئېتىزلاردىكى قار ئورمان يوق ۋاقتىتكىگە قارىغاندا 10% — 20% قېلىنلىغان، يازدا تېمپېراتۇرا 2℃ — 6℃ تۆۋەنلىگەن. نىسپىي نەملىك 3% —

5% ئۆرلىگەن، بوران سۈرئىتى سېكۇنتىغا 18 مېتىردىن 11 مېتىرغا چۈشكەن. ئورمان 15 — 25 مېتىر ئېگىزلىگەن سالا ئېتىزلاردا زىرائەتلەرنىڭ ئۈششۈپ كېتىش نىسبىتى 20% تۆۋەنلىگەن، 150 مېتىر داۋالىرنى ئۇنۇملۇك قوغدىغان، ئورمان بەلۋېغى يوق ئېتىزلاردا زىرائەتلەرنىڭ ئۈششۈپ كېتىش نىسبىتى 90% كە يەتكەن، ئورمانچىلىقنىڭ ئىشلەپچىقىرىش دەۋرى بىرقەدەر ئۇزۇن بولغاچقا، بىۋاسىتە ئىقتىسادىي ئۇنۇمى تېرىقچىلىقنىڭكىگە يەتمىسىمۇ، ئورمان ئېتىز - ئېرىقلارنى قوغداش، سۇ، تۇپراقنىڭ ئېقىپ كېتىشىنى تىزگىنلەش، بورانىنى توسۇپ، قۇمنى تۇراقلاشتۇرۇش، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى ياخشىلاش قاتارلىق جەھەتلەردە مۇھىم رول ئويناغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ۋاستىلىك ئىقتىسادىي ئۇنۇمى ئىنتايىن ياخشى بولىدۇ. ئىھاتە ئورمان بىلەن قورشالغان ئېتىزلارنىڭ ھوسۇلى ئادەتتىكى ئېتىزلارنىڭكىدىن 10% — 13% يۇقىرى بولىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدە ئېتىز - ئېرىقلار ئورمان بىلەن تورلاشقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىلمىي تېرىقچىلىق سەۋىيىسى ئۆزلۈكسىز ئۆسكەنلىكتىن دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىمى 1978- يىلدىكى 5. 87 يۈەندىن 1990 - يىلى 2. 647 يۈەنگە يېتىپ، 7 ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشتى. ئورمانچىلىقنىڭ تەرەققىياتى جەمئىيەتنى كۆپ، سۈپەتلىك مېۋە - چېۋە ھەمدە دۆلەت پىلانى ۋە خەلق تۇرمۇشىغا كېرەكلىك ياغاچ بىلەن تەمىنلەپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش، بازارنى ئاۋاتلاشتۇرۇش جەھەتلەردە مۇھىم رول ئويناندى.

VII باب

باغۋەنچىلىك

§ 1 . مېۋىچىلىك

ئىلى داڭلىق مېۋە ماكانى. ئىلى ۋادىسىغا جايلاشقان غۇلجا ناھىيىسى تەبىئىي شارائىتىنىڭ ياخشىلىقى، ناھىيە تەۋەسىدىكى شىمالىي تاغ قاپتاللىرىدىكى نەچچە 10 كىلومېتىر تەتۈر تېمپېراتۇرا بەلۋېغىنىڭ بولۇشى مېۋىلىك دەرەخنىڭ قىشتىن بىخەتەر ئۆتۈشىگە تولىمۇ پايدىلىق. بۈلار ئورمان مېۋىچىلىكىگە ياخشى ئاساس يارىتىپ بەرگەن. ناھىيىنىڭ مېۋىلىك دەرەخ ئۆستۈرۈش تارىخى ئۇزۇن، دېھقان ئائىلىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك مېۋىلىك كۆچەت تىكىپ ئۆستۈرىدۇ. چوڭ باغلار دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك بار. بىراق يېڭى جۈڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى مېۋە سورتلىرىنىڭ كۆپ ساندىكىلىرى يەرلىك سورت بولۇپ، مەھسۇلاتى تۆۋەن، سۈپىتىمۇ ناچار، ئىقتىسادىي ئۇنۇمى يۇقىرى ئەمەس ئىدى.

60 - يىللارنىڭ ئاخىرىقى مەزگىللىرى ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر باغۋەنچىلىكنى راۋاجلاندۇرۇشنى كوللېكتىپنىڭ كىرىمىنى ئاشۇرۇشنىڭ مۇھىم ۋاستىسى قىلىپ زور كۈچ بىلەن تەشەببۇس قىلغاچقا، باغ كۆلىمى يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىكى 2559 مودىن تېزلا 10 مىڭ 737 موغا يېتىپ، 4 ھەسسىدىن ھېقراق كۆپەيدى. 1974 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ھەربىر ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىدە 30 — 50 مو باغ بەرپا قىلىشنى قاتتىق ۋەزىپە قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئەمەلىيلەشتۈرگەچكە،

1980 - يىلى مېۋىلىك دەرەخ كۆلىمى كېڭىيىپ 32 مىڭ 600 موغا يەتتى.

ناھىيە تەۋەسىدە مېۋىلىك دەرەخ ئۈستۈرۈش ئاساسەن دېگۈز يۈزىدىن 800 مېتىرغا يەتمەيدىغان دېھقانچىلىق رايونلىرىغا مەركەزلەشكەن، ناھىيىنىڭ شەرقىي قىسمىدا مېۋىلىك دەرەخ ئازراق. 80 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئاشۇ دېھقانچىلىق رايونىدىكى مېۋىلىك دەرەخ كۆلىمى 24 مىڭ مو بولۇپ، شۇ ۋاقىتتىكى ناھىيە مېۋىزارلىق كۆلىمىنىڭ 73.6% نى ئىگىلەيتتى. 1984 - يىلى قىش، كېيىنكى يىلى ئەتىيازدا دېھقانچىلىق رايونلىرى تارىختا كۆرۈلۈپ باقمىغان ئۇششۇك ئاپىتىگە ئۇچراپ، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ 76.6%ى ئۇششۇپ كېتىپ، مېۋىزارلىق ئومۇمىي كۆلىمى 16 مىڭ 800 مو ئازىيىپ كەتتى. 1986 - يىلى مېۋىلىك دەرەخنى ئۆستۈرۈش شىمالىي تاغ قاپتاللىرىدىكى تەتۈر تېمپېراتۇرىلىق بەلۋاغقا نۇقتىلىق يۆتكەلدى. 1990 - يىلىغا كەلگەندە مېۋىزارلىق كۆلىمى كېڭىيىپ 62 مىڭ موغا يەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا ئاپتونوم رايون مەبلەغ سېلىپ 6061 مو ئالما بازىسى قۇردى. شۇ يىلى جەمئىي 17 مىڭ 100 تونىنا مېۋە ئېلىندى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مېۋە سورتلىرى كۆپ بولۇپ ئالما، ئۈرۈك، شاپتۇل، ئامۇت، نەشپۈت، چىلان، ياڭاق، ئۈزۈم، بۆلجۇرگەن قاتارلىقلار بار. ئەڭ دەسلەپ بۆلجۇرگەن بازارغا سېلىنغاندىن باشلاپ كەچ كۈزگىچە مېۋىلەر ئۈكسىمەيدۇ. ئۇلار ئىچىدە ئالما بىلەن ئۈرۈك ئەڭ كۆپ بولۇپ، ئالما، مېۋىزارلىق ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 70%نى، ئۈرۈك 20%نى ئىگىلەيدۇ. ئەڭ دەسلەپ پىتىشتۈرۈلگەن ئالما سورتلىرى ئاز بولۇپ، سايرام ۋە ئەرچۈزى ئاساسلىق ئورۇندا تۇراتتى. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) نەڭ ئالدى - كەينىدە ئالمىنىڭ ستولۇۋي، مەنپەزە، ئاپورت، لىمۇن، جىنتاگەن قاتارلىق سورتلىرى كىرگۈزۈلگەن. 1956 - يىلى ئىچكى ئۇلكىلەردىن خۇڭيۇ، دۆلەت نۇرى، جۇگۇلاق، قىزىل مارشال، سېرىق مارشال، كۆك ئالما قاتارلىق ئالما سورتلىرى كىرگۈزۈلۈپ، ئاساسلىق سورتلارنىڭ سۈپىتى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. 1990 - يىلىنىڭ باشلىرى چەت ئەلدىن ئەلا سورتلۇق قىزىل ئالما كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن ئۇ باشقا سورتلارنىڭ ئورنىنى تەدرىجىي ئىگىلەپ، ئاساسلىق ئالما سورتى بولۇپ قالدى. قىزىل ئالما چۈرۈك، تاتلىق، ساقلاش ئېپلىك بولغاچقا ئىستېمالچىلارنىڭ ياقتۇرۇشىغا ئېرىشتى.

ئۈزۈم ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاھالىلەر ئەڭ ياقتۇرۇپ تىكىدىغان ئاساسلىق مېۋىلىك دەرەخنىڭ بىرى. سايا ئاشلاپ تۇرىدىغان بەدىش دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى ھويلا ئارامىلارنى ئالاھىدە تۈسكە كىرگۈزگەن. ئىلگىرى ئاساسەن قىزىل كىشمىش، كىشمىش، سايۋا، گۈيرىنشياق، لىسىلىك، ناگولەن قاتارلىق ئۈزۈم سورتلىرى تىكىلەتتى. 90 - يىللاردا «يەرشارى» ئۈزۈمى مۇۋەپپەقىيەتلىك كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن، كۆلىمى تەدرىجىي كېڭەيدى، ھەتتا بۇ سورت يېزىلاردا ئاساسلىق بېيىش يوللىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئامۇت سورتلىرىدىن قوتۇر ئامۇت، دوشەش، ئالما، نەشپۈت، جېنىبېنلى، خۇالى، قىشلىق سېرىق نەشپۈت قاتارلىق ئامۇت سورتلىرى بار. شاپتۇلنىڭ، سۇلۇق شاپتۇل، ئاق شاپتۇل، جۇساۋشېك، شىنرۇيياق، سەنخۇا، توقاچ شاپتۇل، داجۇياۋ، سېرىق شاپتۇل قاتارلىق سورتلىرى بار.

2 §. ئاق ئۈرۈك

ئۈرۈك غۇلجا ناھىيىسىدىكى كۆپ چىقىدىغان مېۋە بولۇپ، ئالمىدىن كېيىنلا تۇرىدۇ. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئۈرۈك پىتىشتۈرۈش تارىخى ئۇزۇن بولۇپلا قالماستىن، تارقىلىش دائىرىسىمۇ ئىنتايىن كەڭ، ئۈرۈك ئىچىدە

چوڭ ئاق تۆرۈك داڭلىق بولۇپ، «ئىلىنىڭ ئۆرۈك ساكانى» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

ناھىيە تەۋەسىدە تۆرۈك سورتلىرى بىرقەدەر كۆپ بولۇپ، ماي مايسا تۆرۈكى، ماي قاپاق تۆرۈكى، ياغلىق تۆرۈك، چوڭ تۆرۈك ئاساسلىق تۇرۇندا تۇرىدۇ. 50 - يىللاردا تۆرۈكلۈك 2609 مو بولۇپ، ئەڭ كۆپ بولغاندا 632 تونىنا تۆرۈك ئېلىناتتى. 1985 - يىلى تۆرۈكلۈك 1800 موغا، ھوسۇلى 174 تونىغا يەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا دېھقانلار ھويلا - باغلىرىغا تۆرۈكنى كۆپ تىكىدۇ. ئۇ ئالما ۋە ئەشپۈتكە ئوخشاش تىك ئۆسىدىغان بولغاچقا، تىكلىگەن يىلىلا ئۇلىغىلى بولىدۇ. تۆپ ئارىلىقى 7—8×6—7 مېتىر كېلىدۇ، قىشلىق ئوخلاش مەزگىلىدە چاتىلىدۇ، ئەتىيازدا چېچەكلەپ يازدا پىشىدۇ.

ئىلى ئاق تۆرۈكى سېرىق كېلىدۇ. دانىسى چوڭ، ئېتى قېلىن، قەنت تەركىبى يۇقىرى، تالالىق، تەمى ئىنتايىن تاتلىق بولۇپ، ناھىيىنىڭ غەربىي چېگرا رايونىدىكى ئالاھىدە مەھسۇلاتى ھېسابلىنىدۇ. ھەر يىلى 7 - ئايدا ئاق تۆرۈك پىشقاندا تەمىنى تېتىپ باققۇچىلار ۋە توشۇپ سانتۇچىلار، سەيلى - ساياھەتچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدۇ. ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش جەريانىدا كۆز قارىشى ئۇزلۇكسىز ئۆزگەرگەن ناھىيە خەلقى بۇ ئۆزگىچە ئەۋزەللىكتىن پايدىلىنىپ، «تۆرۈك» ئۆستىدە ئىزدىنىشكە باشلىدى. كۆپلىگەن تۆرۈكلۈك باغلار كوللېكتىپ ساياھەت ئارامگاھى، ساياھەت نۇقتىسى بولۇپ قالدى. ئىلى ئاق تۆرۈكى يېزىلارنىڭ بېيىش ۋە سىرت بىلەن ئالاقىلىشىش ۋاستىسى سۈپىتىدە ئۆزگىچە رول ئوينىدى.

§ 3 . قوغۇن - تاۋۇز

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سۇ، تۇپراق شارائىتى ئىنتايىن ياخشى، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى زور، قوغۇن - تاۋۇز تېرىش تارىخى بىرقەدەر ئۇزۇن، سورتىمۇ ئىنتايىن ياخشى. 60 - يىللاردىن ئىلگىرى قوغۇن - تاۋۇز تېرىش دېھقانلارنىڭ كىرىمىنى كۆپەيتىشنىڭ ئاساسلىق ۋاستىسى بولغانىدى. 70 - يىللاردا ئاشلىق بىر تەرەپلىمە تەكتىلىنىپ، كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىشقا سەل قارالغاچقا، قوغۇن - تاۋۇز كۆلىمى زور دەرىجىدە ئازىيىپ كەتتى. قوغۇن - تاۋۇز ئۆستۈرۈش تېخنىكىسىغا سەل قارالغاچقا، ھوسۇلى تۆۋەنلەپلا قالماستىن سورتلىرىمۇ چېكىنىپ كەتتى.

80 - يىللاردا يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، قوغۇن - تاۋۇز ئىشلەپچىقىرىشقا ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر قايتىدىن ئەھمىيەت بەردى. 1981 - يىلى دېھقانچىلىق تېخنىكا تارمىقى تۈنجى قېتىم تاۋۇز سورتلىرىنى باھالىدى ۋە خوڭيۇ، زاۋخوا، چاڭمىخۇڭ قاتارلىق ئەلا سورتلارنى كىرگۈزدى، شۇنىڭدىن كېيىن قوغۇن - تاۋۇز كۆلىمى تەدرىجىي كېڭەيدى. 1985 - يىلى 13 مىڭ 600 مو يەرگە تېرىلىپ 3455 تونىنا قوغۇن - تاۋۇز ئېلىندى. 80 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىگە كەلگەندە، سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىش تېخنىكىسى كېڭەيتىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يېڭىدىن شىنيۇ، خوجۇ قاتارلىق ئەلا سورتلىرى كىرگۈزۈلدى. مۇ بېشى ھوسۇلى بىراقلا 10 تونىغا يېتىپ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك ئۆستى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 6800 مو يەرگە قوغۇن - تاۋۇز (ئاساسلىقى تاۋۇز) تېرىلىپ، 20 مىڭ 400 تونىنا قوغۇن - تاۋۇز ئېلىندى، بۇ بازارنى تەمىنلەپ يەنە ئاشتى. ھەر يىلى تاۋۇز چاغىنىدىن كېيىن ئاھالىلەر بەس - بەستە قىشلىق تاۋۇز سېتىۋېلىپ قىشتا يېيىش ئۈچۈن ساقلايدىغان بولدى. ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا، بازار، مەيدانلاردا قوغۇن - تاۋۇز تېرىش ماھىرلىرى كۆپ، سۈپەت جەھەتتىن

ئالغاندا، يېزا ئىگىلىك 4 ـ شى 70 ـ تۇمەن مەبلەغنى سالمىقىۋزى يېزىسى، تۇرپانىيۇزى يېزا كېپەكىيۇزى كەنتىنىڭ ئاۋۇزى داڭلىق. ئۇلارنىڭ تاۋۇزىنى ناھىيە بازىرىدىكى ئىستېمالچىلار ياقتۇرۇپ يەيدۇ.

§ 4 . كۆكتات

ناھىيە تەۋەسىدە تېرىلىدىغان كۆكتاتلاردىن يېسۇلەك، تۇرۇپ، پەمىدۇر، پىدىگەن، مۇچ، تەرخەمەك، كاۋا، مەي كاۋىسى، ياڭيۇ، كاپۇستا، كۆكچۇرچاق، پالەك، سۇڭچىياز، سامساق، چامغۇر، ئۇسۇلۇق، چېچەكسەي، جاڭدۇ، ئەركەك ئەمەن، شۇلىخۇلۇق، يازلىق يېسۇلەك، كەرەپشى، كۈدە قاتارلىقلار بار.

60 — 70 ـ يىللاردا ھەر يىلى 5000 مو كۆكتات تېرىلاتتى. 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرى دېھقانلارنىڭ ئاۋار ئېگى ئۆسۈپ، كۆكتات تېرىلغۇ كۆلىمىنى كېڭەيتكەچكە، كۆكتات كۆلىمى 20 مىڭ مودىن ئاشتى. 1990 ـ يىلى ناھىيە بويىچە كۆكتات كۆلىمى 19 مىڭ 700 موغا يېتىپ، 1980 ـ يىلدىكىدىن 5 ھەسسىدىن كۆپرەك كۆپەيدى. 197 مىڭ تونىا كۆكتات ئېلىنىپ، ياڭيۇنى باشقا ناھىيىلەردىن ئاز مىقداردا سېتىۋالغاندىن سىرت قالغان كۆكتاتلار بىلەن ئۆزىنى قامداپ ئېشىنمىدىغان بولدى.

60 ـ يىللاردىن ئىلگىرى دېھقانلار ئۆزى كۆكتات تېرىپ ئۆزلىرى يەيتتى. ناھىيە بازىرى ئەتراپىدىكى ئاز ساندىكى دېھقانلار يەر ئەۋزەللىكىدىن پايدىلىنىپ بىر قىسىم كۆكتاتلىرىنى بازار ئاھالىلىرىغا ساتاتتى. 60 ـ يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى شەھەر ـ بازارلاردىكى ئاھالىلەرنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ناھىيىدە يېمەكلىك ـ كۆكتات شىركىتى، بازار ئەتراپىدىكى گۈڭشېلاردا كۆكتاتچىلىق ئەتراپلىرىنى قۇردى، كۆكتاتچىلىق ئەتراپلىرى ئىشلەپچىقارغان كۆكتاتلارنى يېمەكلىك ـ كۆكتات شىركىتى سېتىۋېلىپ ئاھالىلەرنى تەمىنلەيدىغان بولدى. كۆكتات بىلەن تەمىنلەشتە سېرىقتال، مولچىلىق مەزگىللىرى گەۋدىلىك بولدى. قىش، ئېتىياز سېرىقتال مەزگىلى بولۇپ، ئاھالىلەرنىڭ ئىستېمال قىلىدىغىنى يېسۇلەك، تۇرۇپ، ياڭيۇدىن ئىبارەت بىرنەچچە خىل كۆكتات بولدى. 60 — 70 ـ يىللاردا ناھىيە بويىچە ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5000 مو ئەتراپىدا كۆكتات تېرىلدى. ياز، كۈزدە بازارغا كىرگەن كۆكتات خىللىرى كۆپ بولۇپ ئاھالىلەرنىڭ ئادەتتىكى تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرالايتتى.

80 ـ يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بازار ـ بازارلاردىكى ئاھالىلەرنىڭ «كۆك-تاق» مەسىلىسىگە ئاھمىيەت بېرىپ، مەبلەغ سېلىپ قىشلىق كۆكتات ساقلاش گەمىلىرىنى ياسىدى، مۇلياۋ لاپاستا كۆكتات يېتىشتۇرۇشنى پائال كېڭەيتتى. ناھىيە تەۋەسىدە «چوڭ ھۆددىگەرلىك» ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، بازار ئەتراپىدىكى كۆكتاتچىلىق ئەتراپلىرى ئۆزلۈكىدىن نارقىلىپ كەنتى. كۆكتات تىجارىتى كوللېكتىپ تىجارەتتىن يەككە تىجارەتكە ئۆزگەردى. كۆكتاتچىلار كۆكتات بېگى سورتلىرىنى ۋە سۇلياۋ يوپۇق بىلەن مايسا ئۆستۇرۇش قاتارلىق يېگى تېخنىكىنى قوللىنىپ كۆكتات خىللىرىنى كۆپەيتتى، بازارغا سېلىش ۋاقتىنى ئىلگىرى سۈردى. بولۇپمۇ 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرى كۆكتات تېرىغۇچىلار، سانقۇچىلارنىڭ كۆكتات ئىشلەپچىقىرىش، يۆتكەپ سېتىش تىجارىتى مىسلىسىز جانلاندى. ھەتتا قەھرىتان سوغۇق ئايلاردىمۇ بازار ئاھالىلىرى كۈدە، كەرەپشە، موگو، يازلىق يېسۇلەك، كۆكسامساق، كۆك مۇچ قاتارلىق يېگى كۆكتاتلارنى ئىستېمال قىلالايدىغان بولۇپ، تۇرمۇش سۈپىسى زور دەرىجىدە ئۆستى.

VIII باب

يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى

1 § . ئاپپارات

مىنگونىك 32 - يىلى (1943 - يىلى) يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كەسپى قۇرۇلۇش بۆلۈمىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىدى. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بۇ بۆلۈم دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىققا مەسئۇل بولدى. 1959 - يىلى قۇرۇلۇش بۆلۈمى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 1972 - يىلى ماشىنىلاشتۇرۇش ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 1973 - يىلى 6 شتاتلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭ قارمىقىدا مەمۇرىيەت بۆلۈمچىسى، بىخەتەرلىك تەكشۈرۈش پونكىتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپى قۇرۇلدى، 23 ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى. 1990 - يىلى پۈتۈن سىستېمىدىكى شتاتلىق ئىشچى - خىزمەتچى 237 گە يەتتى.

1956 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە تراكتور پونكىتى قۇرۇلغاندى، 1960 - يىلى بىكار قىلىندى. 1962- يىل 9 - ئايدا ئەسلىگە كېلىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تېرىقچىلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى.

2 § . تەرەققىيات ئەھۋالى

مىنگونىك 24 - يىلى (1935 - يىلى) سوۋېت ئىتتىپاقىدىن تۈنجى تۈركۈمدە ئاتقا سۆرىتىلىدىغان ئۇرۇش ماشىنىسى، بۇغداي ئورۇش ماشىنىسى، سېيالكا، توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى، قوش چىشلىق، بىر چىشلىق ساپان، دورا چېچىش ماشىنىسى، چاقلاش ستانوكى قاتارلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كىرگۈزۈلدى. مىنگونىك 26 - يىلى (1937 - يىلى) سوۋېت ئىتتىپاقىدىن تۈنجى XT3 (خىتىز) تىپلىق تراكتور كىرگۈزۈلدى.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەرخىل يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى ئۆزلۈكسىز كۆپەيدى. 1950 - يىلى بىر قېتىمدىلا 3 تراكتور سېتىۋېلىنغاندىن كېيىن چوڭ تىپتىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى ئاۋۇغىلى تۇردى. 60 - يىللاردا دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن «شەرق قىزارىدى — 54»، «شەرق قىزارىدى — 75» تىپلىق زەنجىر تاپانلىق تراكتور، «تۆمۈر ئۆكۈز — 55» تىپلىق يەل تاپانلىق تراكتور، «شەرق قىزارىدى — 60» تىپلىق توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى قاتارلىقلار ئومۇملاشتى. 70 - يىللاردا ھەيدەش، تېرىش، چاغلاش، ئورۇش قاتارلىق مەشغۇلاتلار ئاساسىي جەھەتتىن ماشىنىلاشتى ياكى يېرىم ماشىنىلاشتى. 1980 - يىلى

دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدىغان چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى تراكتور 741گە، كىچىك تراكتور 569غا، تراكتور سۈرەيدىغان سوقا 341گە، تىرنا 228گە، سېيالكا 290گە، چاغلاش ماشىنىسى 24كە، كومبايىن 68گە، دان ئايرىش ماشىنىسى 104كە، ماتورلۇق دورا پۈركۈش ماشىنىسى 10غا يەتتى. يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسى ئىسلاھ قىلىنغاندىن كېيىن چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى باھاغا سۈندۈرۈلۈپ دېھقانلارغا سېتىپ بېرىلگەندىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تېرىقچىلىق قىلىدىغان يەككە ئائىلە ۋە كىچىك تىپتىكى تراكتور زور دەرىجىدە كۆپەيدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور (ئارىلاش) 1179غا يەتتى، كىچىك تراكتور 1980 - يىلدىكى 569دىن 2203كە كۆپەيدى. تراكتور سۈرەيدىغان سوقا 800گە، چاغلاش ماشىنىسى 1020گە، سېيالكا 692گە، كومبايىن 69غا يەتتى.

يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى كۆپەيگەندىن كېيىن، ئېنېرگىيە - ئېنېرگىيە مەشغۇلاتىنىڭ ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى ئۈزلۈكسىز ئۆستى. 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى ماشىنا بىلەن يەر ھەيدەش %84.5 كە، ماشىنا بىلەن تېرىش %67.6 كە، ماشىنا بىلەن يىغىش %3.7 كە يەتتى. 1985 - يىلى ماشىنا بىلەن ھەيدەلگەن يەر ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ %89.1 نى، ماشىنا بىلەن تېرىلغان يەر %72.2 نى، ماشىنا بىلەن ھوسۇلى يىغىلغان يەر %27.2 نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى ماشىنا بىلەن ھەيدەلگەن يەر %95.6 كە، ماشىنا بىلەن تېرىلغان يەر %82.7 كە، ماشىنا بىلەن ھوسۇلى يىغىلغان يەر %35.6 كە يەتتى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى كوللېكتىپ باشقۇرۇشتىن شەخسلەر باشقۇرۇشقا ئۆزگەردى. 1984 - يىلى شەخسلەر چوڭ، ئوتتۇرا تراكتوردىن 1034 نى سېتىۋالدى، بۇ ئومۇمىي تراكتورنىڭ %95.3 نى ئىگىلىدى. شەخسلەر سېتىۋالغان كىچىك تراكتور ئومۇمىي تراكتورنىڭ %98 نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى دۆلەت، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى چوڭ، كىچىك تراكتوردىن ئاران 129 ى قالدى، ئۇلار ئومۇمىي تراكتورنىڭ %2.6 نىنلا ئىگىلىدى. كىچىك تراكتورنىڭ ھەممىسى شەخسلەرنىڭ ئىلكىدە بولدى. ئۇلار ئاساسەن يۇك توشۇش، يەر ھەيدەش، تېرىش، دان ئايرىش، ئۆسۈملۈك ئاسراش، ئۇن، ياغ تارتىشتا ئىشلىتىلدى.

§ 3 . تراكتور، ماشىنا - سايمانلارنىڭ خىللىرى

1. ماتورلۇق ماشىنىلار

مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) دامۇللاھاجى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن XT3 (خىتىز) تىپلىق تراكتوردىن بىرنى سېتىۋېلىپ، غۇلجا ناھىيىسىدە تېرىقچىلىق ماشىنىسى بولماسلىق تارىخىغا خاتىمە بەردى. 40 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرى غۇلجا ناھىيىسى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يەنە 4 تراكتور سېتىۋالدى. 1949 - يىلى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندا ئىلىدا بار 5 تراكتورنىڭ ھەممىسى غۇلجا ناھىيىسىگە تەۋە ئىدى. 1958 - يىلى گۈڭشې قۇرۇلغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسى بىر قېتىمدىلا 3 تراكتور سېتىۋېلىپ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى بىلەن تېرىقچىلىق قىلىشقا باشلىدى. 1959 - يىلى يەنە 5 تراكتور سېتىۋالدى. تراكتورنىڭ تىپلىرى DT—54، DT—28، KTB—28 ئىدى. 60 - يىللاردا دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن تراكتور كېڭەيتىلىشكە باشلاپ، «شەرق قىزارىدى — 54» ۋە «شەرق قىزارىدى — 75» تىپلىق زەنجىر تاپانلىق تراكتور، «تۆمۈر ئۆكۈز — 55» تىپلىق يەل تاپانلىق تراكتور ۋە «شەرق قىزارىدى — 60» تىپلىق توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى ناھىيىنىڭ بازار - يېزىلىرىغا تارقالدى. 1970 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى تراكتور 125 بولۇپ،

ئومۇمىي قۇۋۋىتى 4423.97 كىلوۋاتقا يەتتى، «تۆمۈر ئۆكۈز — 55»، «شەرق قىزاردى — 802» تىپلىق تراكتور غۇلجا ناھىيىسىدە ئىنتايىن ئالقىشقا ئېرىشتى.

«ئىشچى، دېھقان — 11»، «ئىشچى، دېھقان — 12» تىپلىق كىچىك تراكتور 60 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ ئىشلىتىلىشكە باشلىدى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى شىنجاڭ «ئۆكتەبىر» تراكتور زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان 4 چاقلىق كىچىك تراكتور «ئىشچى، دېھقان — 11»، «ئىشچى، دېھقان — 12» تىپلىق قول تراكتورنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى.

1976 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم «ئۈچ يىل جاپالىق ئىشلەپ، دېھقانچىلىقنى ئاساسىي جەھەتتىن ماشىنىلاشتۇرۇپ بولۇش» شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويغاندىن كېيىن ماتورلۇق ماشىنىلار ئىنتايىن تېز كۆپەيدى. 1980 - يىلى چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 741 گە، ئومۇمىي قۇۋۋىتى 27 مىڭ 293.49 كىلوۋاتقا، كىچىك تراكتور 569 غا يەتتى؛ تراكتورغا چېتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمىنى 1970 - يىلدىكى 232 دىن كۆپەيىپ 974 كە يەتتى. چوڭ، ئوتتۇرا تراكتورنىڭ تېپى 40 خىلدىن ئاشتى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، دېھقانلارنىڭ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى سېتىۋېلىشىغا يول قويۇلغاچقا، ھەرخىل تراكتور زور دەرىجىدە كۆپەيدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەرخىل تراكتور 3382 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كىچىك تراكتور 2203، ئومۇمىي قۇۋۋىتى 71 مىڭ 439.80 كىلوۋات.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى قىسمەن يىللاردىكى تراكتورلار ۋە دېھقانچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىللار

جەدۋەل: 4 — 8

يىللار / تۈرى		1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
چوڭ تىپتىكى تراكتور	ئارىلاشما	10	76	125	231	741	1064	1179
	قۇۋۋىتى (كە-لوۋات)	269	2741.55	4423.97	8974.35	27293.49	41687.73	48288.77
كىچىك تراكتور				11	98	569	1115	2203
دېھقانچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل			9	7	13	52	98	83
تراكتورغا چېتىلىدىغان كوزۇپ			14	27	105	427	613	683

2. مەشغۇلات ماشىنا - سايمانلىرى

ھەيدەش سايمانلىرى　يېڭى جۈگۈ قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىدا يەر ھەيدەشتە ئاساسەن بوقۇسا ئىشلىتىلەتتى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن سېتىۋېلىنغان قوش گەۋدىلىك ساپان ۋە Z شەكىللىك تىرنىلارمۇ ئاندا - ساندا ئىشلىتىلەتتى. ئۇلاغقا سۆرىتىلىدىغان يۇرۇشلۇك دېھقانچىلىق سايمانلىرى بىلەن بىر يولىلا مەشغۇلات قىلىش 1954 - يىلى باشلاندى، ئۇ چاغدا «23» ساپان، قوش غالتەكلىك، قوش چىشلىق ساپان، قوش غالتەكلىك، بىر چىشلىق ساپان، مىخلىق تىرنا قاتارلىق سايمانلار ئىشلىتىلەتتى.

گۈڭشېلاشقاندىن كېيىن چوڭ تىپتىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ۋە چاتمىلىق ساپان، چاتمىلىق تىرنا، چاتمىلىق چاغلاش ماشىنىسى قاتارلىقلار تېز كۆپەيدى. 1985 - يىلى 5 چىشلىق چاتمىلىق سوقا، 3 گەۋدىلىك

ئاسما چاپقۇ سوقا، 41 دېھقانچىلىق تېرىنا، ئېغىر تېپىلغۇ يۇلتۇز دېھقانچىلىق تېرىنا كىرگۈزۈلدى. 1960 - يىلى يۇتۇن ناھىيىدە چاتمىلىق سوقىدىن 7سى، چاتمىلىق تېرىندىن 3ى، چاتمىلىق چاغلاش ماشىنىسىدىن 3ى بار ئىدى. 1965 - يىلى 3 — 4 تېپىلغۇ ئاسما شەكىللىك قوش يۇنىلىشلىك ساپان، LXT—2—30 تېپىلغۇ ئاسما شەكىللىك 2 گەۋدىلىك چاپقۇ سوقا كىرگۈزۈلدى، يەنە بىرىم ئاسما شەكىللىك LBEQX—2.5 تېپىلغۇ تېرنا، 3PED—1.0 تېپىلغۇ مىخلىق تېرنا، ئاسما شەكىللىك 28 دېسكىلىق JBQX—2.7 تېپىلغۇ يېنىك تېرنا كىرگۈزۈلدى، شۇ ۋاقىتتا يەنە V تېپىلغۇ چىگدىغۇچ (كاتوك) مۇ كىرگۈزۈلدى. 1970 - يىلى ناھىيە بويىچە چاتمىلىق ساپان 91 گە، چاتمىلىق تېرنا 56 گە، چاتمىلىق چاغلاش ماشىنىسى 10 غا يەتتى.

70 - يىللاردا ئاساسەن 5 چىشلىق سوقا، يۇلتۇز دېسكىلىق تېرنا قاتارلىق ئېغىر تېپتىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرى ئىشلىتىلدى، ماشىنا - سايمانلارنىڭ سېتىۋېلىنىش مىقدارى كۆپەيدى. 1980 - يىلى چاتمىلىق ساپان 1970 - يىلدىكى 91 دىن 286 گە كۆپەيدى، چاتمىلىق تېرنا 165 كە، چاغلاش ماشىنىسى 25 كە يەتتى.

«چوڭ ھۆددىگەرلىك» ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن ئوتتۇرا، كىچىك تېپتىكى دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى تېز كۆپەيدى. 1983 - يىلى بىر گەۋدىلىك ئايلانما سوقا ۋە 41 يۇلتۇز دېسكىلىق تېرنا كۆپلەپ كىرگۈزۈلدى، ئۇلار 4 چاقلىق كىچىك تراكتورغا چېتىلىدىغانلىقى، باشقۇرۇش ئېپلىك بولغانلىقى ئۈچۈن دېھقانلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. 1990 - يىلى ھەرخىل شەكىلدىكى ساپان 800 دىن ئاشتى، ھەرخىل تېرنا 1020 گە، چاغلاش ماشىنىسى 30 غا، قىر سېلىش ماشىنىسى 105 كە، چىگدىغۇچ 682 گە يەتتى.

تېرىش سايمانلىرى مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدىكى دېھقانلار ئىلى سودا شىركىتىدىن ئات قېتىلىدىغان 2 سېيالكا سېتىۋالغان. غۇلجا دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى ئىجارىگە بېرىش ئورنىدىن بىر سېيالكا ئىجارە ئېلىپ ئىشلەتكەن. تېرىقچىلىق ماشىنا ئۈسكۈنىلىرىنىڭ كۆپىيىشى 60 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە ناھايىتى ئاستا بولدى. 1963 - يىلى ماتورلۇق ماشىنىلار كۆپەيمىشكە باشلىغاندىن كېيىن، 24 قۇرلۇق سېيالكا ئىشلىتىلىشكە باشلىدى. 1965 - يىلى چاتمىلىق سېيالكا بىلەن ئۇرۇق سېلىنىدىغان بولدى. سېيالكا 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى تېز كۆپەيدى، 1984 - يىلى 12 قۇرلۇق سېيالكا ئورىكومىلەپ كىرگۈزۈلدى، 1985 - يىلى ھەممىباب سېيالكىلار كىرگۈزۈلدى، 1987 - يىلى يەنە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كۆممىقوناق تېرىيدىغان سېيالكا كىرگۈزۈلدى، ئۇلارنىڭ كۆپى 4 چاقلىق كىچىك تراكتورغا چېتىلىدىغان 12 قۇرلۇق سېيالكىلار ئىدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ماشىنا بىلەن ئۇرۇق سېلىنغان يەر 82.7%كە يەتتى.

ئۇرۇش سايمانلىرى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى غۇلجا دېھقانلىرى زىرائەتلەرنى ئوغاق ياكى چالغا بىلەن ئۇراتتى، كېيىن ئات سۆرەيدىغان ئورۇش ماشىنىسى ئىشلىتىلىشكە باشلىدى ھەمدە بۇنداق ماشىنا تەدرىجىي كۆپەيدى. 60 - يىللارنىڭ ئاخىرى كومبايىن كىرگۈزۈلۈپ قويۇق زىرائەتلەرنىڭ بىر قىسمى كومبايىن بىلەن ئورۇلدى. بىراق، كۆپ تېرىلىدىغان كۆممىقوناق قاتارلىق زىرائەتلەر يەنىلا قول بىلەن ئورۇلدى. 70- يىللاردا ئات سۆرەيدىغان ئورۇش ماشىنىسى قاتارلىق ئورۇش ماشىنىلىرى كۆپەيمەپ، قول بىلەن ئورۇلىدىغان كۆلەم ئازىيىشقا باشلىدى. 1980 - يىلى ناھىيە بويىچە 68 كومبايىن بولۇپ، ھەر گۇرۇپپا 5 — 6 دىن توغرا كەلدى. «چوڭ ھۆددىگەرلىك» يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، كومبايىن قاتارلىق ماشىنىلار باھاغا مۇندۇرۇپ دېھقانلارغا سېتىپ بېرىلدى. ماشىنا مەشغۇلات ھەققى ئۆرلەپ كەتكەچكە، قول بىلەن ئورۇلىدىغان كۆلەم يەنە زور ھەجىمدە كېڭەيمەپ كەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ماشىنا بىلەن ئورالغان كۆلەم ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ ئاران 35.6%نى ئىگىلىدى، 1980 - يىلدىكىدىن بىرلا كومبايىن كۆپەيدى. ئۇنىڭدىن سىرت شال تېرىش، مايسا كۆچۈرۈش، دان ئايرىش ماشىنىلىرىمۇ سېتىۋېلىندى.

دان ئايرىش سايمانلىرى　60 - يىللاردىن ئىلگىرى خاماندا تاش تۇلۇق، ياغاچ ئارا، ياغاچ گۈرجەك، سۇپۇرگە، ئۆتكەمە، غەلۋىر قاتارلىق سايمانلار ئىشلىتىلەتتى. زىرائەت خامانغا دۆۋىلەنگەندىن كېيىن، ئاتقا تۇلۇق قېتىپ يۇمشىتىلاتتى، ياغاچ گۈرجەكلەر بىلەن سوربلاتتى. غەلۋىر بىلەن ئادالىناتتى، ئاندىن تاغارغا ئۈسۈلاتتى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى YC—10 تىپلىق خامان سورۇش ماشىنىسى، Y—45 تىپلىق كۆممىقوناق دېنىنى ئايرىش ماشىنىسى، 5XF—1.3A تىپلىق قوشما ئادالاش ماشىنىسى كىرگۈزۈلۈپ خامان ئىشلىش ماشىنىلىشىشقا باشلىدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ھەممە دېھقان ئائىلىلىرى ئۆز ئالدىغا خامان ياساپ ئادەم كۈچى بىلەن تېپىدىغان، سورۇيدىغان بولدى. ئادالاش ماشىنىلىرى ئاساسەن كۇزلۇك تېرىلغۇ مەزگىلىدە ئۇرۇق تاللاشقىلا ئىشلىتىلدى.

ئۆسۈملۈك ئاسراش ماشىنا - سايمانلىرى　ئۆسۈملۈك ئاسراش ماشىنا - سايمانلىرى 60 - يىللاردىن ئىلگىرى ئىنتايىن قالاق ئىدى، كېسەل ۋە زىيانداش ھاشاراتلار كۆرۈلگەندە، دېھقانلار يەرلىك ئۇسۇلدا ئالدىنى ئالاتتى. 1959 - يىلى بۇغدايدا ئېغىر ھال كېسىلى كۆرۈلگەندە، دېھقانلار بۇغدايلىققا سۇپۇرگە بىلەن تۇزلۇق سۇ ياكى ھاك سۈيى چاچقان، نەتىجىدە بۇغداي چەيلىنىپلا قالماي، كېسەل ۋە زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇنۇمى ئىنتايىن تۆۋەن بولغانىدى.

1965 - يىلى «شەرق قىزاردى — 18» تىپلىق ماتورلۇق دورا پۈركۈش ماشىنىسى، «رېۋىئونىزمغا قارشى تۇرۇش — 600» تىپلىق ماتورلۇق دورا پۈركۈش ماشىنىسى كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن كېسەل ۋە زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇنۇمى خېلى ياخشى بولدى. 70 - يىللاردا يەنە يۇدەمە دورا پۈركۈش ماشىنىسى كىرگۈزۈلدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا «تەيشەن» يۇدەمە دورا پۈركۈش ماشىنىسى كىرگۈزۈلدى. كېسەل ۋە زىيانداش ھاشاراتلار كۆرۈلگەندە ھەرخىل تىپتىكى دورا پۈركۈش ماشىنىلىرى تەڭ ئاتلىنىپ ئىشلىگەچكە، كېسەل ۋە زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇنۇمى ناھايىتى ياخشى بولدى.

دېھقانچىلىقتا يۈك توشۇش قوراللىرى　60 - يىللاردىن بۇرۇن، غۇلجا ناھىيىسىدە دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئاساسلىق يۈك توشۇش قوراللىرىدىن ئېشەك ھارۋىسى، ئات ھارۋىسى بار ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا ئاز ساندا قول ھارۋىسىمۇ بار ئىدى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى «شەرق قىزاردى — 28» تىپلىق تراكتورغا چېتىلىدىغان 5T تىپلىق كوزۇپ كىرگۈزۈلۈشكە باشلىدى. ئۇلار بىرقەدەر يىراق ئېتىزلارغا يۈك توشۇشقا ئىشلىتىلدى. 70 - يىللىرى قول تراكتورى پەيدا بولغاندىن كېيىن، يۈك توشۇش ماشىنىلىشىشقا قاراپ يۈزلەندى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى 4 چاقلىق كىچىك تراكتور ئاساس قىلىنغان تراكتورلار قول تراكتورى ۋە چوڭ تىپتىكى كوزۇپلارنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى ۋە كۈپەيىپ 2300 گە يەتتى. بۇلار دېھقانچىلىقتا يۈك توشۇيدىغان ئاساسلىق كۈچكە ئايلاندى.

ئۇن، ياغ تارتىش ماشىنىلىرى　غۇلجا ناھىيىسىدە 60 - يىللاردىن بۇرۇن سۇ تۇگمەنلىرىدە ئۇن تارتىلاتتى. 1965 - يىلى ئۇن تارتىش ماشىنىسى كىرگۈزۈلدى. 1972 - يىلى سۇيۇقلۇق بېسىملىق ياغ تارتىش ماشىنىسى كىرگۈزۈلدى. 1975 - يىلى شال ئاقلاش ھەم ئۇن تارتىش ماشىنىسى كىرگۈزۈلدى. ئۇن، ياغ تارتىش ماشىنىلىرىنىڭ كۆپەيىشىگە ئەگىشىپ، سۇ تۇگمەنلىرىدە تەدرىجىي ئۇن تارتىلماس بولدى.

§ 4 . ئىگىلىك باشقۇرۇش

1. ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئىلى ۋىلايىتىدە بار بولغان 15 تراكتورنىڭ ھەممىسى ئىلى ئوبلاستلىق

دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىدارىسىگە قارايتتى. 1956 - يىل 2 - ئايدا غۇلجا تراكتور پونكتى (ھازىرقى ئىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپى) قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ئىلى ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىدارىسى رەھبەرلىك قىلدى. پونكتتا 5 تراكتور، بىر يۈك ئاپتوموبىلى، 5 ساپان، 2 دانە 24 قۇرلۇق سېيالكا، بىر ئورۇش، پىششىقلاش ماشىنىسى، 2 ئۇلاش ماشىنىسى، 34 ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى. ئاساسەن غۇلجا ناھىيىسىگە مۇلازىمەت قىلاتتى.

پونكىت قۇرۇلغاندىن كېيىن «رېمونت قىلىش، ئاسراش، ئىشلىتىش، تەمىنلەش بىر گەۋدىگە ئايلانغان» ياشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلۇپ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش ئىزغا چۈشۈرۈلدى. كېيىن دېھقانچىلىق سايمانلىرى زاۋۇتىمۇ تراكتور پونكتىغا قوشۇۋېتىلىپ بىرتۇتاش ھېسابات قىلىش، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش يولغا قويۇلدى.

1970 - يىل 9 - ئايدا دۆلەت ئىلكىدىكى تراكتور پونكتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، تراكتور، چوڭ، ئوتتۇرا دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى قاتارلىق تۈراقلىق مۇلۇكلەر باھاغا سۈندۈرۈلۈپ، گۇڭشې، چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىگە بېرىلىپ، دۆلەت باشقۇرۇش كوللېكتىپ باشقۇرۇشقا ئۆزگەرتىلدى. تراكتور پونكتىنىڭ تۈراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 470 مىڭ يۈەن ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە تراكتور 67، كومبايىن 7، دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمىنى 300 نەچچە، ماي ساقلاش ئۈسكۈنىسى 150 كۋادرات مېتىر ئىدى. گۇڭشې، چوڭ ئەترەت تراكتور پونكتىلىرىنىڭ ھەيدەپ بېرىش ھەققى 3 مىليون يۈەنگە يېتەتتى.

1970 - يىل 3 - ئايدا «ئۆكتەبىر» گۇڭشې تۇنجى بولۇپ ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترىتىنى تارقىتىۋېتىپ، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى «ئۆكتەبىر» گۇڭشې رېمونت زاۋۇتىنى قۇردى. 4 — 9 - ئايغىچە باشقا گۇڭشېلارمۇ تارقا - تارقىدىن رېمونت زاۋۇتى قۇردى. 1973 - يىلى گۇڭشېلاردا ماشىنا ئىشلىرى گۈرۈپپىسى قۇرۇلدى. چوڭ، ئوتتۇرا دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى (14.7 كىلوۋاتتىن يۇقىرى كومبايىن، تراكتور ۋە چاتمىلىق سايمانلار) غا گۇڭشې، چوڭ ئەترەتلەر ئىگىدارچىلىق قىلىپ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىشنى يولغا قويدى. ئۇن، ياغ تارتىش ماشىنىلىرى ۋە كىچىك تراكتورلارغا گۇڭشې، چوڭ ئەترەتلەر ئىگىدارچىلىق قىلدى، كۆلىمى زور، تارقاق ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىمۇ ئىگىدارچىلىق قىلدى. زاپچاسلار ۋە يېقىلغۇ ماي بىلەن تەمىنلەشكە تەمىنات - سودا كوپېراتىپى مەسئۇل بولدى. ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىگە چۈشۈرۈپ بېرىلگەن چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى گۇڭشې، چوڭ ئەترەتلەرگە تەڭشەپ بېرىلدى.

گۇڭشې ماشىنا ئىشلىرى گۈرۈپپىسى 1974 - يىلى گۇڭشې دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش پونكتىغا ئۆزگەرتىلدى. «1 - ماي» گۇڭشېسى تۇنجى بولۇپ مۇستەقىل ھېسابات قىلىشنى «تۆتنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (خادىم، ماشىنا - سايمانلارنى بېكىتىش، يىللىق خىزمەت مىقدارىنى بېكىتىش، مو بېشى ماي سەرپىياتىنى بېكىتىش، مويېشى رېمونت ھەققىنى بېكىتىش، ۋەزىپە ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش) نى يولغا قويدى. 1979 - يىلى ناھىيە بويىچە 113 دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئەترىتىنىڭ 96 سى مۇستەقىل ھېسابات قىلىشنى، %84 دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئەترىتى «ئۆچنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» تۈزۈمىنى يولغا قويدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش ئەكلى كوللېكتىپ باشقۇرۇشتىن شەخسلەر باشقۇرۇش ئاساس قىلىنغان دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخسلەر بىرلىكتە باشقۇرۇش شەكلىگە ئۆزگەردى. 1981 - يىل 8 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش ئۈسۈلىنى ئىسلاھ قىلدى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى تەڭشىدى، شۇ يىلى چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى ماشىنىدىن بىرى، كىچىك تراكتوردىن 41 ى شەخسلەرنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى. 1982 - يىلى دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى

ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى. 1983 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «نۆۋەتتىكى يېزا ئىقتىسادىي سىياسىتى توغرىسىدا بىرقانچە بەلگىلىمە» سىگە ئاساسەن، كوللېكتىپنىڭ دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى باھاغا سۈندۇرۇپ دېھقانلارغا سېتىپ بېرىلدى. 1984 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە دېھقانلار باشقۇرىدىغان چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى تراكتور 1074 كە يېتىپ، ئومۇمىي چوڭ، ئوتتۇرا تراكتورنىڭ %95.3 نى، شەخسلەر باشقۇرىدىغان كىچىك تراكتور 103 كە يېتىپ، ئومۇمىي كىچىك تراكتورنىڭ %98 نى ئىگىلىدى.

دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنغاندىن كېيىن گۈڭشي يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتى يېزا (بازار) يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرى ناھىيە بويىچە يېزا (بازار) لىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتى 11 گە، ئۆلار باشقۇرغان چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 1179 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يەككىلەرنىڭ 1150، كوللېكتىپنىڭ ئاران 29، كىچىك تراكتور 2203 بولۇپ، ھەممىسى شەخسلەرنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

2. مەشغۇلات سەۋىيىسى

ماشىنىلاشتۇرۇش دەرىجىسى　ناھىيە تەۋەسىدە يېزا ئىگىلىكى ماشىنىلاشقان مەشغۇلات 1958 - يىلى باشلاندى. كېيىنكى يىلى ھەيدەش، تىرنىلاش، تېرىش، توشۇشتىن ئىبارەت 4 مەشغۇلات تۈرىگە كېڭەيدى. 1965 - يىلى چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 76 گە، تراكتور بىلەن ھەيدەلگەن يەر 516 مىڭ 200 موغا يېتىپ %43نى، تىرنىلانغان يەر 407 مىڭ 700 موغا يېتىپ %34نى، ئۇرۇق سېلىنغان يەر 91 مىڭ 500 موغا يېتىپ، %12 نى ئىگىلىدى. شۇ يىلى سۈرەم سېلىش، چىگدىش قاتارلىق مەشغۇلاتلار ئېلىپ بېرىلىپ، 119 مىڭ مو يەرگە سۈرەم سېلىندى، 4900 مو يەر چىگدالدى.

ماشىنىلاشقان مەشغۇلات ئىچىدە تراكتور بىلەن يەر ھەيدەش ئىنتايىن تېز يۈكسەلدى. 1973 - يىلى تراكتور بىلەن ھەيدەلگەن يەر ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ %85 نى ئىگىلىگەن بولسا، 1976 - يىلى %91نى، 1980 - يىلى %97نى ئىگىلەپ، يەر ھەيدەش ئاساسەن ماشىنىلىشىپ بولدى. تېرىشنى ماشىنىلاشتۇرۇش ھەيدەشكە قارىغاندا ئاستىراق يۈكسەلدى. 1965 - يىلى تراكتور بىلەن تېرىلغان يەر ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ %12 نىلا ئىگىلىگەنىدى. 1973 - يىلى %54كە، 1976 - يىلى %76.2كە، 1980 - يىلى %93كە يېتىپ، تېرىش ئاساسىي جەھەتتىن ماشىنىلاشتى. يىغىۋېلىش، ماشىنىلاشتۇرۇش تېخىمۇ ئاستا يۈكسەلدى. 70 - يىللارنىڭ باشلىرى ئۇرۇش ماشىنىلىرىنى ئىشلىتىش باشلاندى، ئاساسلىقى بۇغداي ئورۇش ۋە تېرىشقا ئىشلىتىلدى. 1974 - يىلى يىغىۋېلىشنىڭ ماشىنىلىشىش دەرىجىسى ئاران %1.9 ئىدى. 1976 - يىلى %7.5 كە، 1987 - يىلى %32 كە يەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە تراكتور بىلەن ھەيدەلگەن يەر كۆلىمى 974 مىڭ 600 موغا، تراكتور بىلەن تېرىلغان يەر 843 مىڭ 400 موغا، ھوسۇلى ماشىنا بىلەن يىغىۋېلىنغان يەر 363 مىڭ موغا يەتتى. يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنىڭ يۈرۈشلىشىش نىسبىتى 1:2.7 بولدى.

مەشغۇلات سۈپىتى　تراكتور پونكىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى 8 - ماشىنىسازلىق سانائىتى مىنىستىرلىكىنىڭ «يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى پونكىتىنىڭ دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى باشقۇرۇش قائىدىسى» دىكى تەلىپى بويىچە ئېنىز مەشغۇلاتى ئېلىپ بارىدى ھەمدە ھەيدەش چوڭقۇرلۇقى قاتارلىقلارنى بەلگىلىدى. غۇلجا ناھىيىسى 1979 - يىلى 5 ئۆلچەملىك مەشغۇلات ئۈسۈلى (ئېنىز مەشغۇلاتىنى ئۆلچەملەشتۈرۈش، تېخنىكىلىق ئاسراشنى ئۆلچەملەشتۈرۈش، ماشىنا - سايمانلارنى باشقۇرۇشنى ئۆلچەملەشتۈرۈش، ماي باشقۇرۇشنى ئۆلچەملەشتۈرۈش، ئېپتىدائىي خاتىرىنى ئۆلچەملەشتۈرۈش) نى يولغا قويدى. شۇ يىلى 8 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى «يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ

ئېتىز مەشغۇلاتىنى ئۇلچەملەشتۈرۈشنىڭ تەپسىلىي پرىنسىپى» نى تارقاتتى. ئۇنىڭدا ھەيدەش چوڭقۇرلۇقى 22 — 25 سانتىمېتىر بولۇش، چوڭقۇر، تەكشى، تولۇق، يۇمشاق، نەم، پاكىز ھەيدەش ئۇلچەملىرى بېكىتىلدى. تىرنىلاشتا توز، يۇمشاق، ئۇششاق، پاكىز، نەم بولۇش ئۇلچىمى بەلگىلەندى. ئۇرۇق سېلىشتا يەر چۈرىسى ئالا قالماسلىق، قۇر توز بولۇش، قۇر ئارىلىقى بىردەك بولۇش، ئۇرۇقلىرى توغرا بولۇش، تەكشى سېلىش، چوڭقۇرلۇقى بىلەن تېپىزلىكى ئوخشاش بولۇش، كۆمۈلۈشى ياخشى بولۇش، چىڭدىلىشى چىڭ بولۇش، چوڭقۇرلۇقى بىلەن تېپىزلىقى مۇڭاپىق بولۇش، تەكرار ئۇرۇق سالماسلىق، ئالا قالماسلىق ئۇلچەملىرى بەلگىلەندى. ھەربىر ئېتىز مەشغۇلاتى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، سۈپىتىنى تەكشۈرۈپ ئۇتۇكۇزۇۋېلىش بولغا قويۇلدى. ماشىنا - سايمانلارنىڭ تېخنىكىلىق ھالىتىگە زاپچاسلار تەق بولۇش، قۇراشتۇرۇش، تەڭشەش توغرا بولۇش، مەشغۇلاتى، ئايلىنىشى، يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى ۋە تۆۋەنلىشى جانلىق بولۇش، ئۇپراپ كەتمىگەن، گاللىشىپ قالمىغان، دات بېسىپ قالمىغان، شەكلى ئۇزگىرىپ كەتمىگەن بولۇش، تېخنىكىلىق ھالىتى ياخشى بولۇش ئۇلچەملىرى بەلگىلەندى.

1982 - يىلى كۆزگى بۇغداي تېرىش مەزگىلىدە «بەشنى قىلماسلىق» (تاللانمىغان ئۇرۇقنى ئىشلەتمەسلىك، دورىلانمىغان ئۇرۇقنى ئىشلەتمەسلىك، ئوغۇت ئارىلاشتۇرۇلمىغان ئۇرۇقنى ئىشلەتمەسلىك، تۇزلەنمىگەن يەرنى تېرىپ بەرمەسلىك، ئوسا قىلىنمىغان يەرنى تېرىپ بەرمەسلىك) تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. تېرىپ بولغاندىن كېيىن ئۇرۇقنىڭ كۆمۈلۈش چوڭقۇرلۇقى 4 — 5 سانتىمېتىر بولۇش، باش كۆزدە ئۇرۇق سالغاندا ھەر مېتىر ئارىلىققا 80 تالدىن ئارتۇق ئۇرۇق چۈشكەن بولۇش، كەچ كۆزدە ئۇرۇق سالغاندا ھەر مېتىر ئارىلىققا 90 تالدىن ئارتۇق ئۇرۇق چۈشكەن بولۇش تەكشۈرۈپ ئۇتۇكۇزۇۋېلىش ئۇلچىمى قىلىنىدى. 1984- يىلى كۆزگى بۇغداي تېرىش ۋاقتىدا كۆزگى بۇغداي تېرىشقا قاتناشتۇرۇلىدىغان تراكتور، سايمانلارغا «تېرىشقا قاتنىشىش ئىجازەتنامىسى» بېرىلدى، ماشىنا - ئۆسكۈنىلىرى ساق بولمىغان، سايمان - زاپچاسلىرى تولۇق مەپلەنمىگەن، يېشىل ئوغۇتنى باستۇرۇش پالاقچىسى ياكى توغراش پىچقى ئورنىتىلمىغان، سېيالكا ۋە تراكتور گۇرۇپپىسى تەڭشەلگەندىن كېيىن سىناپ ئۇتۇكۇزۇۋېلىنمىغان تراكتور - سايمانلارغا كۆزگى بۇغداي تېرىشقا قاتنىشىش ئىجازەتنامىسى بېرىلمىدى. ماي سېتىۋېلىشقا رۇخسەت قىلىنمىدى، مەشغۇلات ئېلىپ بېرىش مەنئى قىلىندى. مەشغۇلات جەريانىدا بەلگىلىمىگە خىلاپلىق قىلغان، ئۇرۇقتا دورا ئارىلاشتۇرمىغان، «نىزام» دا بەلگىلەنگەن ئۇلچەم بويىچە ھەق ئالمىغانلارنىڭ كۆزگى بۇغداي تېرىشقا قاتنىشىش ئىجازەتنامىسى مۇسادىرە قىلىندى. شۇ يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش ۋاقتىلىق نىزامى» قوشۇمچە «ئېتىز مەشغۇلاتىنىڭ سۈپەت ئۇلچىمى» نى تارقىتىپ، ھەيدەش، تۇزلەش، ئۇرۇق سېلىش، ئۇرۇش، چاغلاش، مايسا كۆچۈرۈش، ئۆسۈملۈك ئاسراش قائارلىق ماشىنا مەشغۇلاتىغا كونكرېت تەلەپلەرنى قويدى.

غۇلجا ناھىيىسى 1988 - يىلى كۆزگى بۇغداي تېرىش ۋاقتىدا ئاغدۇرۇش، باستۇرۇش، يۇمشىتىش، تىرنىلاش، ھەيدەش، سۈرەم سېلىش، تېرىش ئاقما مەشغۇلاتىنى يولغا قويدى، ئېتىز مەشغۇلاتىغا تۇز، يۇمشاق، پاكىز، تولۇق، ئۇۋاق، نەم بولۇش ئۇلچىمىنى بەلگىلىدى، دورىلانمىغان ئۇرۇقنى ئىشلەتمەسلىك، تاللانمىغان ئۇرۇقنى ئىشلەتمەسلىك، ئوسا قىلىنمىغان يەرنى تېرىپ بەرمەسلىك، ئوغۇت ئارىلاشتۇرۇلمىغان ئۇرۇقنى ئىشلەتمەسلىك، يۇرۇشتۇرۇلمىگەن ماشىنا - سايمانلارنىڭ ئۇرۇق سېلىشىغا يول قويماسلىقنى تەلەپ قىلدى.

خادىم تەربىيىلەش مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسى «ئىلى ۋىلايەتلىك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىنىڭ دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى مەشغۇلاتى بويىچە تەربىيىلەش كۇرسى» غا 4 كىشى قاتناشتۇردى، ئۇلار ئاساسەن تراكتور مەشغۇلاتىنى ئۆگەندى. ئەك دەسلەپ سېتىۋېلىنغان تراكتورلار براك قىلىۋېتىلگەندىن كېيىن، تراكتور ھەيدەشنى ئۆگىنىدىغان ئادەم چىقمىدى. گۇڭشې قۇرۇلغاندىن كېيىن غۇلجا ناھىيىسى 1960 - يىلى ئوبلاستلىق تراكتورچى تەربىيىلەش كۇرسىدا تراكتور ھەيدەشنى ئۆگىنىشكە 6 باش (2سى خەنزۇ، 4ى مىللىي) نى قاتناشتۇردى. 1962 - يىل 2 - ئايدا يەنە 8 تراكتورچىنى ئوبلاستلىق

تراكتورچى تەربىيىلەش كۇرسىغا ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى. 1965 — 1969 - يىلغىچە 39 كىشى تراكتورچى تەربىيىلەش كۇرسىغا قاتناشتى.

1975 - يىل 4 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە «7 - ماي» يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كەسپى تەسىس قىلىندى، 1976 - يىلى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش باشلاندى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كۇرسىدا شۇ يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىملىرىدىن 160ى، كېيىنكى يىلى 504ى تەربىيىلەندى. «7 - ماي» يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى 1978 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى، بۇ مەكتەپتە ئۆزۈن مۇددەتلىك تەربىيىلەش سىنىپى (تەربىيىلەش ۋاقتى 25 كۈندىن يۇقىرى)، قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش سىنىپى (3 — 5 كۈنلۈك) ئېچىلىپ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىملىرىنى تەربىيىلەش ئىزغا چۈشۈرۈلدى. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1990 - يىلغىچە تراكتورچى، كومبايىن ھەيدىگۈچى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلەتكۈچى، يۇلۇق قىرقىغۇچى، رېمونتچى قاتارلىقلاردىن 8185ى تەربىيىلەندى.

1985 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپى بىلەن دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتىنىڭ تەشكىلىي قۇرۇلمىسى تەڭشىلىپ، 2 ۋۇيىسكا ئېسىش، بىر يۇرۇش بەنزە بولۇش باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئورنىتىلىپ، ئوقۇتۇشمۇ، پەن تەتقىقاتمۇ قولدىن بېرىلمىدى. ھەقسىز تەربىيىلەش ھەقلىق تەربىيىلەشكە ئۆزگەرتىلدى. ئۆزۈن مۇددەتلىك سىنىپ ئادەتتە مەكتەپتە، قىسقا مۇددەتلىك سىنىپ ئادەتتە يېزىلاردا ئېچىلدى. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپى 1986 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىدىن تۇرپانىيۇزى يېزا يۇقىرى روزىمەتيۇزى كەنتىگە كۆچۈپ كېلىپ، تېخنىكا كۇچىنى تېخىمۇ تولۇقلىدى، ئوقۇتۇش مۇئەسسەسىلىرىنى تېخىمۇ يۇرۇشلەشتۈردى.

§ 5. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش ۋە ئۇلارنى رېمونت قىلىش

1. ئاپپاراتى ۋە كەسپىي دائىرىسى

1982 - يىل 9 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش پونكىتى قۇرۇلۇپ، بىخەتەرلىك نازارەتچىسىدىن 2سى سەپلەندى. يېزا، بازارلارغا ۋەزىپە ئۆتەيدىغان قوشۇمچە نازارەتچىدىن 14 ى سەپلەندى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك پونكىتتىكى كەسپىي بىخەتەرلىك نازارەتچىسى 7 گە، يېزا - بازار، مەيدانلاردىكى كەسپىي نازارەتچى 20 گە يەتتى.

يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش پونكىتىدا قوش رەھبەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلغان بولۇپ، كەسپىي خىزمەتلەرگە ئىلى ۋىلايەتلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش ئورنى رەھبەرلىك قىلدى. نازارەتچىلەرنى ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش كادىرلىرى، تېخنىكا خادىملىرى ئىچىدىن تاللاپ دەرىجىمۇ دەرىجە تەكشۈرگەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش باش پونكىتىغا تەستىقلىتىپ نازارەتچى فورمىسى ۋە كىنىشكا بېرىلىپ ئىشقا قويۇلدى. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى نازارەتچىلىرىگە يۇقىرى دەرىجىلىك كەسپىي تارماق تەربىيىلىگەن بولۇش، كەسپىي ساپاسىنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈش تەلەپ قويۇلدى.

يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى نازارەتچىلىرى يېزا ياكى يېزىدىن تۆۋەن ئورۇنلارنىڭ تراكتور (دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان تراكتور) لارنى دەسلەپكى تەكشۈرۈش، يىللىق تەكشۈرۈش، نوپۇسقا ئېلىش (نوپۇس يۆتكەش)، نومۇر

تاختىسى بېرىش ھەمدە شوپۇرلارنى تەكشۈرۈپ كىنىشكا بېرىش، يىللىق تەكشۈرۈش، تراكتورلارنىڭ خامان، ھويلا ـ ئارامىلاردىكى، پېزا ـ كەنت يوللىرىدىكى مەشغۇلاتلىرىنىڭ بىخەتەرلىكى ۋە تېخنىكا ھالىتىنى نازارەت قىلىش، باشقۇرۇش خىزمەتلىرىگە مەسئۇل بولدى.

2. بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش

60 ـ يىللاردا پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى گۇرۇپپىلىرىنىڭ مەشغۇلاتىدا «ئالدىنى ئېلىشنى تۇزەشتىن، ئاسراشنى رېمونت قىلىشتىن مۇھىم تۇرۇنغا قويۇش» پرىنسىپى يولغا قويۇلدى. مەشغۇلاتتىن ئىلگىرى ماشىنا ئىشلىرى ئەترىتىنىڭ باشلىقى خادىملارغا بىخەتەرلىك، تېخنىكا تەربىيىسى بەردى، تراكتور ـ سايمانلارنىڭ بىخەتەرلىك قۇرۇلمىلىرىنى ئۇزۇل ـ كېسىل تەكشۈرۈپ تۇردى، بىخەتەرلىك تەربىيىسى ئالمىغان، بىخەتەرلىك ئەلپىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ماشىنا ـ سايمانىنى مەشغۇلاتقا قاتناشتۇرمىدى. شوپۇرلۇق پراۋىسى بولمىغانلارنى تراكتورغا يېقىن يولاتمىدى، بۇزۇق تراكتور سايمانلارنىڭ مەشغۇلاتقا قاتنىشىشىنى قاتتىق چەكلىدى. شوپۇرلارنىڭ ھەر كۈنى 7 سائەت ئۇخلىشىغا كاپالەتلىك قىلدى. ھەرقانداق كىشىنىڭ مەشغۇلات رايونىدا ئۇخلىشىغا يول قويمىدى، مەشغۇلاتقا قاتناشقانلارنىڭ كەلگ كىيىملەرنى كىيىشىگە يول قويمىدى. بۇزۇق تراكتور سايمانلارنىڭ مەشغۇلات قىلىشىنى چەكلىدى. ماشىنا ـ سايمانلارنى چاتقاندا قاتتىق تورمۇز بىلەن چېتىش، تراكتور چاتما سايمان سۈرىگەندە ئارقىغا ياندۇرۇش چەكلەندى. ئادەم يارىلىنىش، ئۆلۈش ھادىسىسى كۆرۈلسە ياكى ماشىنا ـ سايمانلاردا زور ۋەقە كۆرۈلسە، دەرھال ناھىيىلىك پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش تارمىقىغا ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكى تارمىقىغا مەلۇم قىلىش بەلگىلەندى.

1973 ـ يىلى پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشقا كەسپىي ماشىنا ئىشلىرى كادىرى مەسئۇل بولدى، ھەر يىلى ئەتىيازلىق، كۈزلۈك تېرىلغۇ مەزگىللىرىدە بارلىق تراكتور خادىملىرىنى تراكتور سايمانلارنىڭ بىخەتەرلىكىنى چوڭ تەكشۈرۈشكە ئۇيۇشتۇردى. 1978 ـ يىلى ناھىيىلىك پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىگە نازارەت قىلغۇچى كەسپىي خادىمدىن بىرنى سەپلەپ بەردى. 1984 ـ يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش پونكتى بىلەن پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش پونكتى ھەر پەسىلدىكى مەشغۇلاتتىن بۇرۇن، پېزا (بازار)، مەيدانلاردا تراكتور، سايمانلارنىڭ تېخنىكا ھالىتىنى تەكشۈرۈپ «مەشغۇلات ئېلىپ بېرىش ئىجازەتنامىسى» تارقاتتى. «بىخەتەرلىك كۈنى» ۋە «100 كۈن ۋەقە سادىر قىلماسلىق» مۇسابىقىلىرىنى قانات يايدۇردى. ھەر يىلى پېزا، مەيدانلار ۋە شەخسلەردىن «يۈز كۈن ۋەقە سادىر قىلمىغان»، «قوش 100 كۈن ۋەقە سادىر قىلمىغان» ئىلغارلارنى تەقدىرلەپ تۇردى.

3. پراۋا تارقىتىش ۋە تەكشۈرۈش

تراكتور شوپۇرلىرى دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان شوپۇرلۇق پراۋىسىنى ئېلىشتىن ئىلگىرى چوقۇم ناھىيىلىك پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپىنىڭ تېخنىكا، نەزەرىيە كۇرسىدا 2 — 3 ئاي ئۆگىنىشى، ئاندىن ناھىيىلىك پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش پونكتىغا بېرىپ، ئوچۇقچىلىقتا ۋە يولدا ھەيدەپ ئىمتىھان بېرىشى شەرت قىلىندى، ئىمتىھاندىن ئۆتكەنلەرگە ماتورلۇق ماشىنىلارنى ھەيدەش پراۋىسى بېرىلدى.

دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان تراكتور سېتىۋېلىنغاندىن كېيىن، تراكتور سېتىۋالغان تالوننى ۋە ئىسپاتنى 4 ئاي ئىچىدە ناھىيىلىك پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش پونكتىغا ئېلىپ بېرىپ، نوپۇسقا ئېلىش (نوپۇس كۆچۈرۈش) رەسمىيىتىنى بېجىرگۈزۈش تەلەپ قىلىندى. ناھىيىلىك پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش پونكتى دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ـ بېلىقچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ «دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان تراكتور ۋە تراكتورچىلارنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش قائىدىسى» گە ئاساسەن، نوپۇسقا

ئېلىش ئىلتىماس قىلىنغان تراكتورنى دەسلەپكى ئومۇمىي تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزۈپ، لايىقەتلىك بولغانلىرىغا «تراكتور (كوزۇپ) نى تەكشۈرۈپ تىزىملاش جەدۋىلى» تارقىتىپ بەردى، ئاندىن ئىلى ۋىلايەتلىك پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش ئورنىدىن نومۇر تاختىسى ۋە پىراۋا ئېلىندى.

دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان تراكتورلار يول يۈرۈش گۇۋاھنامىسى ۋە شوپۇرلۇق پراۋىسى ئالغانلارنىڭ پراۋا ئالغان كۈندىن باشلاپ پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش بەلگىلىمىسى بويىچە بىخەتەرلىك پائالىيىتىگە ۋە يىللىق تەكشۈرۈشكە قاتنىشىشى شەرت قىلىنىدى. 1985 - يىلدىن كېيىن يىللىق تەكشۈرۈش خىزمىتىنى پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش پونكىتىنىڭ ئۆزى ئۈستىگە ئېلىپ، ھۆججەتلەرنى ئۆگىنىپ تونۇشنى ئۈستۈرۈش، پېزا - بازارلار ئالدى بىلەن ئۆزلىرى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، تېگى-تەكتىنى ئېنىقلاش، تىزىملاش، كەنت، ئائىلىلەرگە بېرىپ تەشۋىق قىلىش، ئائىلىلەرگىچە مۇلازىمەت قىلىش، تەكشۈرۈپ بېكىتىش ئۇلچىمىنى چىگىتىپ، سۈپەتكە كاپالەتلىك قىلىش تەدبىرلىرىنى قوللانىدى. تراكتور نەق مەيدانغا ئېلىپ كېلىنىپ تەكشۈرتىلمىسە رەسمىيەت بېجىرىپ بەرمەسلىك، تېخنىكا تەلىپىگە ئۇيغۇن بولمىسا رەسمىيەت بېجىرىپ بەرمەسلىك، رەسمىيەتلىرى تولۇق بولمىسا تەستىقلىماسلىق، يىللىق تەكشۈرۈش، ئۆگىنىشكە قاتناشمىسا رەسمىيەت بېجىرىپ بەرمەسلىك ئۇسۇلى قوللىنىلدى.

1985 — 1990 - يىلغىچە تراكتور ۋە شوپۇرلارغا نومۇر ۋە پىراۋا تارقىتىش ئەھۋالىنى يىللىق تەكشۈرۈش

جەدۋەل: 4 — 9

يىللار	تەربىيىلەنگەنلەر	پىراۋا ئالغانلار	تەكشۈرۈلگەن تراكتور	تەكشۈرۈلگەن شوپۇر	پىراۋىسى بار شوپۇر
1985	471	423	1974	1109	1532
1986	540	507	1482	1320	
1987	610	590			2623
1988	769	761	1170	1335	3244
1989	607		1291	1675	3644
1990	295	496	1603	1916	3892

4. بىخەتەرلىكنى نازارەت قىلىش

1982 - يىلى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت «ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىگە نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش چارىسى (تۈزىتىلگەن لايىھە)» نى ئېلان قىلدى. ئوبلاستلىق پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، قاتناش ئىدارىسى، پېزا ئىگىلىك 4 - شى، غۇلجا قاتناش نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش ئورنى بىرلىشىپ «ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش چارىسىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى» نى ئېلان قىلدى. بۇلار نازارەت قىلىش خىزمىتىنىڭ مىزانى بولدى. 1984-يىلى پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئىسلاھ قىلىنغاندىن كېيىن، ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئېلان قىلغان «پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش چارىسى»

ۋە ئىلى ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمە 1986 - يىلى ئىيلان قىلغان «ئىلى ۋىلايىتى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش چارىسىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى» (سىناق نۇسخا) غا ئاساسەن شەخسلەر، بىرلىشىپ تىجارەت قىلغۇچىلار، كوللېكتىپ، دۆلەت ئىلكىدىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى ھەمدە شوپۇرلارنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى. يىللىق تەكشۈرۈشكە ۋە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىخەتەرلىك كۇنى پائالىيىتىگە قاتناشمىغان، نومۇرى بولمىغان، ماشىنا ئەھۋالى ناچار بولغان ماشىنىلارنى ماي بىلەن تەمىنلەش توختىتىلدى.

غۇلجا ناھىيىلىك خەلق مۇكۇمىتى 1984 - يىلى ۋە 1988 - يىلى 2 قېتىم مۇجەھەت تارقىتىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش ۋە ئۇلارنىڭ بىخەتەرلىكى توغرىسىدا كونكرېت بەلگىلىمە چىقاردى. 1985 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش بويىچە مۇكاپاتلاش - جازالاش چارىسى» نى ۋە نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش كۆرسەتكۈچلىرىنى بەلگىلىدى. غۇلجا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش پونكتى 1986 - يىلدىن باشلاپ ئاساسىي قاتلامدىكى نازارەت قىلغۇچىلار بىلەن نىشانلىق باشقۇرۇش توختامى تۈزدى. توختامنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىغا قاراپ مۇكاپاتلاش ۋە جازالاشنى يولغا قويدى.

5. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى ئاساسەن تۆمۈرچى، ياغاچچىلار رېمونت قىلاتتى. ئىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى پونكتى سەييارە رېمونت قىلىش ئەترىتى تەشكىللەپ دېھقانلارغا دېھقانچىلىق ماشىنا - ئۈسكۈنىلىرىنى رېمونت قىلىپ بېرەتتى. 1963 - يىلى ناھىيىلىك تراكتور پونكتى بىلەن ناھىيىلىك دېھقانچىلىق سايمانلىرى زاۋۇتى بىرلەشتۈرۈلگەندە تراكتور پونكتىدا رېمونت سېخى تەسىس قىلىنىپ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىشقا مەسئۇل قىلىندى. 1969 - يىلى «ئادەتتىكى چاغ بىلەن جەددىي چاغنى بىرلەشتۈرۈش، ھەم رېمونت قىلىش، ھەم ياساش» فاكتورىنى بويىچە تراكتور پونكتىلىرى تارقىتۇېتىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى قۇرۇلدى. بۇ زاۋۇت «چوڭ رېمونتنى ناھىيىدىن چىقارماسلىق، كىچىك رېمونتنى گۇڭشېدىن چىقارماسلىق، رېمونت قىلىش بىلەن ئاسراشنى ئەترەتتىن چىقارماسلىق» تەلىپى بويىچە رېمونت قىلىش كەسپىنى قانات يايدۇردى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ كونا زاپچاسلىرىنى رېمونت قىلىش ئەۋج ئالدى. چاپلاش - يەملەش، بىرىكمە مېتاللار بىلەن پايالاش، سوغۇق پروكاتلاش ھۈنەر - سەنئىتى شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدە قوللىنىلدى.

80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن غۇلجا ناھىيىلىك رېمونت قىلىش، ياساش زاۋۇتى تراكتورلارنى ئاساس قىلغان چوڭ تىپتىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلغاندىن سىرت، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان كىچىك كوزۇپ، يۇڭ تايلاش ماشىنىسى، كىگىز ئۆي، ئات ھارۋىسىنىڭ تەگلىكى، چىگدىغۇچ، بايلاق قورشاش توري، چوڭقۇرلۇق ئۆلچىگۈچ قاتارلىقلارنى ياسىدى، بۇنىڭ ئىچىدە TCB—IAK تىپلىق بېرىم ئاسمىلىق كوزۇپ كېڭەيتىش ئىجازىتى، ئىشلىتىش ئىجازىتىگە ئېرىشتى.

1984 - يىلدىن كېيىن ناھىيە، گۇڭشې، ئەترەتتىن ئىبارەت 3 دەرىجىلىك رېمونت قىلىش توري تارقىلىپ كەتتى. ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىنىڭ رېمونت قىلىش كەسپى ئاساسىي جەھەتتىن توختاپ قالدى، بۇنىڭ بىلەن تراكتور رېمونت قىلىش يەككە ئائىلىلىرى بارلىققا كەلگىلى تۇردى. رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىغا ئاساسەن چوڭ تىپتىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى، كىچىك كوزۇپلارنى ياساش ئىشلا قالدى.

IX باب

يېزا - بازار كارخانىلىرى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناھىيە تەۋەسىدە ئاز ساندا تارقاق، ئەنئەنىۋى قول ھۈنەر دۇكانلىرى بار ئىدى. 1958 - يىلدىكى گۈڭشېلىشىش، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش ھەرىكەتلىرىنىڭ تەسىرىدە گۈڭشې، چوڭ ئەترەتلەر ئۈستا - كاسىپلارنى سانائەت قوشۇمچە كەسىپلىرىگە ئارقا - ئارقىدىن ئۈيۇشتۇرۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن «سولچىل» ئىدىيىنىڭ تەسىرىدە بۇ كوللېكتىپ سانائەت قوشۇمچە كەسىپلىرىدىن گۈڭشې باشقۇرۇشىدىكى ئاز ساندىكى ئۇنۇمۇرسال پىششىقلاش زاۋۇتى، رېمونت قىلىش زاۋۇتى قاتارلىق كوللېكتىپ كارخانىلاردىن باشقىلىرى ئاساسىي جەھەتتىن تارقىلىپ كەتتى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى «يېزا تەرەققىياتىنى كۈچەيتىشكە دائىر بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدا قارار» نى ماقۇللىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن گوۋۈيۈەن «گۈڭشې، ئەترەت كارخانىلىرى تەرەققىياتىغا ئائىت بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدا بەلگىلىمە» (سىناق لايىھە) نى ئېلان قىلىپ يولغا قويدى. «پائال يۆلەش، توغرا يېتەكلەش، مۇۋاپىق پىلانلاش، باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش» فاڭجېن، سىياسەتلىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، گوۋۈيۈەن يېڭىدىن قۇرۇلغان كارخانىلارغا قىسقا مۇددەت باج كەچۈرۈم قىلىش، قەرز بېرىش، ھەقلىق، ھەقسىز مەبلەغ سېلىش قاتارلىق ئىمتىيازلار بېرىش سىياسەتلىرىنى يولغا قويدى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزا - بازار كارخانىلىرى شۇنىڭدىن باشلاپ سىنجىل، ماس، ساغلام تەرەققىي قىلىش ئىزىغا چۈشتى.

مەلۇماتقا قارىغاندا، 1981 - يىلنىڭ ئاخىرى ناھىيە بويىچە گۈڭشې، ئەترەت كارخانىسى 67 گە، كەسىپكار 1758 گە، يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 4 مىليون 304 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 334 مىڭ 800 يۈەنگە يەتكەن. دۆلەتكە 39 مىڭ 200 يۈەن باج تاپشۇرغان. ئۇلار 33 مىڭ تونىنا كۆمۈر، 7 مىليون 90 مىڭ دانە خىش، 120 مىڭ كاھىش، 9 مىليون 925 مىڭ كىلوگرام ئۇن، 4630 تونىنا ياغ، 380 كۇب مېتىر ياغاچ ئىشلەپچىقارغان. 10 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتا سانائەتنىڭ جايلىشىشى ۋە كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش ئارقىلىق ناھىيە بويىچە يېزا - بازار كارخانىلىرى ئاساسىي جەھەتتىن ئورگانىك خىمىيە سانائىتىنى باشلامچى قىلغان كەسىپ ۋە يېنىك سانائەت، يۇڭ، تېرە، يېمەكلىك پىششىقلاشتىن ئىبارەت ئالاھىدە ئەۋزەل كەسىپ ھەم قېزىش، مېتاللوئىت كانلىرىنى ئېچىش، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى تەييارلاش ئاساس قىلىنغان تۈۋرۈك كەسىپ بىر گەۋدىگە ئايلانغان تەرەققىيات كۆلىمىنى شەكىللەندۈردى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا، كەنت ۋە شەھەلەر قۇرغان كارخانىلار تەرەققىي قىلىپ 2268 گە، كەسىپكار 7696 گە، يىللىق ئومۇمىي كىرىمى 39 مىليون 443 مىڭ يۈەنگە، يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 39 مىليون 727 مىڭ 500 يۈەنگە، يىللىق پايدىسى 5 مىليون 368 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى. دۆلەتكە 1 مىليون 261 مىڭ 700 يۈەن باج تاپشۇردى.

§ 1 . ئاپپارات

1978 - يىلدىن بۇرۇن ناھىيە، گۈڭشې، ئەترەتلەردە كارخانىلارنى باشقۇرىدىغان مەخسۇس ئاپپارات يوق ئىدى. گۈڭشې، ئەترەتلەرنىڭ كوللېكتىپ سانائەت قوشۇمچە كەسىپلىرىنى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى بىرتۇتاش باشقۇراتتى. 1979 - يىل 2 - ئايدا 15 شتاتلىق گۈڭشې، ئەترەت كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، پۈتۈن ناھىيىدىكى گۈڭشې، ئەترەت كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ۋە يېتەكلەشكە مەسئۇل بولدى.

1984 - يىل 8 - ئايدا يېزىلىق، بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن گۈڭشې، ئەترەت كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ نامىمۇ يېزا، بازار كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. يېزا، بازارلار يېزا - بازار (گۈڭشې، ئەترەت) كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئىشخانىسى قۇردى. يېزا، بازارلارنىڭ مۇشۇ ساھەگە مەسئۇل رەھبىرى ئىشخانا مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. يېزا، بازار كارخانىلىرىنى باشقۇرىدىغان بۇ ئاك ئاساسىي قاتلامدىكى ئاپپارات شۇ يېزا بازاردىكى كارخانىلارنى ماسلاشتۇرۇش، نازارەت قىلىش، يېتەكلەش، باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك، يېزا - بازارلىق كارخانىلارنى باشقۇرۇش ئىدارىسى قارىمىقىدا ئىشخانا، كەسىپىي بۆلۈمچە، پىلان، مالىيە بۆلۈمچىسى قاتارلىق ئاپپاراتلار تەسىس قىلىندى. 15 خىزمەتچىسى بار بولدى، بۇنىڭ بىرى ئىدارە باشلىقى، 2سى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى. يېزا - بازار كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرىنىڭ ئىشخانىسىدا 41 كىشى ئىشلىدى.

§ 2 . كارخانىلارنىڭ تارقىلىشى ۋە كەسىپ قۇرۇلمىسى

1. كارخانىلارنىڭ تارقىلىشى

يېزا - بازار كارخانىلىرى گۈڭشې ۋاقتىدا گۈڭشې - ئەترەتلەرنىڭ سانائەت قوشۇمچە كەسىپى سانىلىپ، ئەينى ۋاقىتتا مەخسۇس باشقۇرۇش ئاپپاراتى يوق ئىدى. گۈڭشې، چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ قوشۇمچە كەسىپلىرى يېزا ئۇچ دەرىجىلىك ئىقتىسادىي ھېسابات بىرلىكىنىڭ سانائەت قوشۇمچە كەسىپىگە كىرگۈزۈلدى. قاتناش، تېخنىكا ۋە تەبىئىي شارائىتلارنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ناھىيىدىكى 67 گۈڭشې، ئەترەت كارخانىسىنىڭ كۆپ قىسمى تاشيول بويلىرىغا ۋە ناھىيە بازىرىغا يېقىن گۈڭشې، ئەترەتلەرگە مەركەزلەشتى.

1990 - يىلى يېزا - بازار كارخانىسى 2268 گە يەتتى، بۇنىڭ 2سى ناھىيىلىك ئىدارىغا بۇيرۇستە قارىدى. يېزىلار ئېچىدە كارخانا ئاك كۆپ جاي دۆڭمازار بازىرى ئىدى، ئۇ يەردىكى كارخانا 257 بولۇپ، ئومۇمىي كارخانىنىڭ %11.33 نى، ئۇنىڭدىن قالسا خۇدىياريۇزى يېزىسىدا 212 سى بولۇپ، %9.35 نى، ئونيار يېزىسىدا 180 ى بولۇپ، %7.93 نى، تۇرپانىيۇزى يېزىسىدا 16 سى بولۇپ، %7.28 نى، پەنجىم يېزىسىدا 157 سى بولۇپ، %6.92نى، ئۈچتۇن خۇيزۇ يېزىسىدا 153 ى بولۇپ، %6.75 نى، جېلىلىيۇزى بازىرىدا 149 ى بولۇپ، %6.48 نى، يېڭىتام يېزىسىدا 140 ى بولۇپ، %6.17 نى، بايتوقاي يېزىسىدا 131 ى بولۇپ، %5.78 نى، موللاتوختىيۇزى يېزىسىدا 130 ى بولۇپ، %5.73 نى، مازار يېزىسىدا 126 سى بولۇپ، %5.55 نى، چۈلۈقاي يېزىسىدا 101 ى بولۇپ، %4.45 نى ئىگىلىدى. كارخانا 100گە يەتمەيدىغان

يېزىلاردىن ئۇيغۇر ئۇچۇن يېزىسىدا 89 ى، قاش يېزىسىدا 73 ى، ئارائۆستەك يېزىسىدا 66 سى، دادامتۇ يېزىسىدا 64 ى، سادىقيۇزى يېزىسىدا 33 ى، سامسيۇزى يېزىسىدا 20 سى، ئەۋلىيا يېزىسىدا 20 سى، قارايلاغاچ يېزىسىدا 10ى بار ئىدى.

2 . كەسىپ قۇرۇلمىسى

50 — 60 - يىللاردا گۈڭشې - ئەترەت كارخانىلىرىنىڭ كەسىپ تۈرلىرى كۆپ ئەمەس ئىدى، تولىسى كىچىك ئۆن، ياغ تارتىش كارخانىلىرى ئىدى. 70 - يىللاردا بىناكارلىق، ئېلېكتر كەسىپلىرى مەيدانغا كەلدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرى كانچىلىق، قاتناش، ترانسپورت، باقمىچىلىق كەسىپلىرى مەيدانغا كەلدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا يېمەكلىك، توقۇمىچىلىق كەسىپلىرى مەيدانغا كەلدى.

1990 - يىلى ناھىيىدىكى 2268 يېزا - بازار كارخانىسى ئىچىدە يېزا ئىگىلىك كارخانىسى 9 بولۇپ، 0.39% نى، سانائەت كارخانىسى 528 بولۇپ، 23.28% نى، بىناكارلىق كارخانىسى 19 بولۇپ، 0.85% نى، قاتناش - تراسپورت كارخانىسى 766 بولۇپ، 33.78% نى، سودا، يېمەك - ئىچمەك كارخانىسى 851 بولۇپ، 37.52%نى، مۇلازىمەت كارخانىسى 73 بولۇپ، 3.2%نى، باشقا كارخانا 22 بولۇپ، 0.97%نى ئىگىلىدى.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ 1990 - يىلدىكى قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 4 — 10

تۈرى	ئىگىلىك باشقۇرۇش ھوقۇقى بويىچە بۆلۈنۈشى				
	جەمئىي	يېزا باشقۇرغىنى	كەنت باشقۇرغىنى	بىرلىشمە باشقۇرغىنى	يەككىلەر باشقۇرغىنى
يېزا ئىگىلىك كارخانىسى	9	9			
سانائەت كارخانىسى	528	60	14	13	441
بىناكارلىق كارخانىسى	19	14			5
قاتناش - تراسپورت كارخانىسى	766	1			765
سودا - يېمەك - ئىچمەك كارخانىسى بۇنىڭ ئىچىدە يېمەك- ئىچمەك كارخانىسى	851 203	4			847 203
مۇلازىمەت كارخانىسى	73	2			71
باشقا كارخانىلار	22	2			20
جەمئىي	2471	92	14	13	2149

§ 3 . كەسىپ ئەمگەك كۈچلىرى

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىلگىرى گۈڭشې، ئەترەت كارخانىلىرىدىكى كەسىپكارلار ئاساسەن يېزا سانائەت قوشۇمچە كەسپى بىلەن شۇغۇللىناتتى. ئاز ساندىكىلىرى تۇمۇرچىلىك، ياغاچچىلىق قىلىپ، كىچىك

سايمانلارنى رېھوئت قىلاتتى. پېزىلاردىكى 70 - يىللاردا بىناكارلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار مەيدانغا كەلدى، 1979 - يىلى كەسىپكار 3133كە يېتىپ، 64 مىڭ 601 ئوچ دەرىجىلىك ئەمگەك كۆچىنىڭ 4.85% نى، 1981 - يىلى كەسىپكار 1758 گە يېتىپ، 66 مىڭ 412 ئوچ دەرىجىلىك ئەمگەك كۆچىنىڭ 2.65% نى، 1987 - يىلى كەسىپكار 9161 گە يېتىپ، پېزىلاردىكى 84 مىڭ 996 ئوچ دەرىجىلىك ئەمگەك كۆچىنىڭ 10.78% نى ئىگىلىدى. كارخانىلار تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىن، 1990 - يىلى كەسىپكار ئازىيىپ، 7969غا چۈشۈپ، 92 مىڭ 432 ئوچ دەرىجىلىك ئەمگەك كۆچىنىڭ 8.33% نى ئىگىلىدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پېزا - بازار (گۈزشي - ئەترەت) كارخانىلىرىدىكى ئەمگەك كۆچلىرىنىڭ 1979 — 1990 - يىلغىچە بولغان قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 4 — 11 بىرلىكى: ئادەم

تۈرى / يىللار	پېزا - بازار كارخانىلىرىدىكى كەسىپكار	ناھىيە بويىچە ئوچ دەرىجىلىك پېزا ئەمگەك كۆچى	نىسبىتى (%)	پېزا ئىگىلىك كارخانىلىرىدىكى	سانائەت كارخانىلىرىدىكى	قاتناش تىرانسپورت كارخانىلىرىدىكى	بىناكارلىق كارخانىلىرىدىكى	باشقا كارخانىلاردىكى
1979	3133	64601	4.85	571	458	22	430	1652
1980	2223	66518	3.32	543	318	26	440	896
1981	1758	66412	2.65	468	507	12	500	271
1982	1459	69564	2.09	106	451	18	629	255
1983	1804	75673	2.38	79	588	26	804	307
1984	1943	77483	2.51	27	763	21	1002	130
1985	3072	81397	3.77	55	1590	27	1224	176
1986	9782	82655	1.83	44	5153	1453	1082	2048
1987	9161	84996	10.78	69	4537	999	1350	2206
1988	9594	89029	10.8	29	4436	1022	1727	2380
1989	9869	90262	10.93	43	4965	1075	1713	2073
1990	7696	92432	8.33	99	3067	1304	1052	2174

§4. كىرىم قۇرۇلمىسى

1979 - يىلى ناھىيە بويىچە گۈزشي - ئەترەت كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 2 مىليون 818 مىڭ 800 يۈەن بولۇپ، شۇ يىللىق پېزا ئوچ دەرىجىلىك ئومۇمىي كىرىم 45 مىليون 343 مىڭ يۈەننىڭ

6.22%نى، 1981 - يىلى گۈڭشې - ئەترەت كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 4 مىليون 306 مىڭ 100 يۈەن بولۇپ، شۇ يىللىق يېزا ئۆچ دەرىجىلىك ئومۇمىي كىرىم 51 مىليون 971 مىڭ يۈەنلىك 8.28% نى، 1985 - يىلى 10 مىليون 606 مىڭ 400 يۈەن بولۇپ، شۇ يىللىق يېزا ئۆچ دەرىجىلىك ئومۇمىي كىرىم 118 مىليون 555 مىڭ 800 يۈەنلىك 8.95% نى، 1987 - يىلى 30 مىليون 162 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، شۇ يىللىق يېزا ئۆچ دەرىجىلىك ئومۇمىي كىرىم 167 مىليون 949 مىڭ يۈەنلىك 17.96%نى، 1990- يىلى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 39 مىليون 443 مىڭ يۈەن بولۇپ، شۇ يىللىق يېزا ئۆچ دەرىجىلىك ئومۇمىي كىرىم 249 مىليون 464 مىڭ 600 يۈەنلىك 15.81% نى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 452 مىڭ 400 يۈەن بولۇپ، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 1.15% نى ئىگىلىدى. سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 16 مىليون 249 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، 41.2% نى، بىناكارلىق كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 3 مىليون 324 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، 8.4% نى، قاتناش - تىرانسپورت كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 6 مىليون 543 مىڭ 700 يۈەن بولۇپ، 16.6% نى، سودا، يېمەك - ئىچمەك كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 11 مىليون 496 مىڭ يۈەن بولۇپ، 29.1% نى، مۇلازىمەت كەسىپىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 847 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، 2.15%نى، باشقا كارخانىلارنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 529 مىڭ يۈەن بولۇپ، 1.34% نى ئىگىلىدى. ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون يۈەندىن يۇقىرى كارخانا 2، كەسىپكارى 354، مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 975 مىڭ يۈەن.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى يېزا - بازار (گۈڭشې - ئەترەت) كارخانىلىرىنىڭ 1979 — 1990 - يىلغىچە بولغان ئومۇمىي كىرىم قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 4 — 12　　بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

تۈرى / يىللار	يېزا - بازار كارخانىلىرى ئومۇمىي كىرىمى	يېزا ئۆچ دەرىجىلىك ئومۇمىي كىرىم	يېزا ئۆچ دەرىجىلىك ئومۇمىي كىرىمىدە ئىگىلىگەن نىسبەتى (%)	يېزا ئىگىلىك كارخانىلىرىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى	سانائەت كارخانىلىرىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى	قاتناش - تىرانسپورت كارخانىلىرىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى	بىناكارلىق كارخانىلىرىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى	باشقا كارخانىلارنىڭ مەھسۇلات قىممىتى
1979	281.88	4534.30	6.22	31.41	83.76	14.06	118.31	34.34
1980	341.79	4975.49	6.87	46.88	72.07	29.35	134.93	58.56
1981	430.40	5197.10	8.28	64.67	152.61	7.50	162.96	42.66
1982	395.57	4749.96	8.39	16.70	86.29	8	208.20	76.38
1983	520.97	6201.79	8.40	13.10	104.18	9	301.22	93.47
1984	620.22	8074.75	7.68	4.36	178.18	30.50	372.02	35.16
1985	1060.64	11855.58	8.95	68.98	373.77	7.90	565.80	44.19
1986	2430	14803.32	16.42	60.35	716.79	467.50	520.87	664.49
1987	3016.25	16794.90	17.96	6	1296.90	429.03	420.69	863.63
1988	3662.11	1994.90	18.36	26.57	1563.14	541.45	474.39	1056.56
1989	3779.38	21173.60	17.85	19.60	1722.47	481.97	485.40	1069.94
1990	3944.3	24946.46	15.81	45.24	1624.95	654.37	332.49	1287.25

§ 5 . كارخانىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى

1. يېزا ئىگىلىك كارخانىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى

يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىچىدىكى يېزا ئىگىلىك كارخانىلىرى دېگىنىمىز ئاساسەن كالا، ئۆي قۇشلىرى، بۇغا، بېلىق باقمىچىلىقى قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كارخانىلارنى كۆرسىتىدۇ. 1978 - يىلى ئەينى ۋاقىتتىكى «دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىپ، يېزا - بازار كارخانىلىرىنى ئومۇميۈزلۈك راۋاجلاندۇرايلى» دېگەن شوئارنىڭ تەسىرىدە، باقمىچىلىق يېزا - بازار كوللېكتىپ كارخانىلىرىنىڭ مەبلەغ سېلىشتىكى مۇھىم نۇقتىسى دەپ قارالغانىدى. 1981 - يىلغا كەلگەندە ئۇچۇن، بايتوقاي، يېڭىتام قاتارلىق يېزىلاردا كالا، بۇغا، ئۆي قۇشلىرى باقمىچىلىق كارخانىلىرى قۇرۇلدى. ئەينى ۋاقىتتا ئۆي قۇشلىرى، كالا باقمىچىلىقىغا ئاز مەبلەغ سېلىنغانلىقى، نەسلى ياخشى بولمىغانلىقى، قوتان، كاتەكلەر ئاددىي بولغانلىقى، كېسەل كۆپ تارقالغانلىقى ئۈنۈمگە ئۈستىگە باشقۇرۇش ياخشى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئېغىر زىيان كۆرۈلدى. كۆپ ساندىكى كوللېكتىپ كارخانىلارنىڭ كىرىمى چىقىمىنى قاپلىيالمىغاچقا تىجارەتنى توختاتتى ياكى تاقىلىپ قالدى. ژاھالەنكى شەخسىلەرنىڭ باقمىچىلىقى، ئالايلۇق بۇغا باقمىچىلىقى، كالا، قوي بورداقچىلىقى، بېلىق باقمىچىلىقى راۋاجلاندى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرى ناھىيە بويىچە كوللېكتىپنىڭ بېلىقچىلىق مەيدانى 9غا، بېلىق كۆللىرىنىڭ كۆلىمى 2968 موغا، ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 700 تونىنغا يەتتى. بېلىق تۈرلىرىدىن لاقا بېلىقى، كارپ بېلىقى، خاپانباش بېلىق، لېش بېلىقى قاتارلىق بېلىقلار بېقىلدى. ناھىيىنىڭ يېزا بازارلىرىدا 196 كىشى بېلىقچىلىق قىلىپ 700 تونىنا ھوسۇل ئېلىپ، 2 مىليون 480 مىڭ يۈەن قىممەت يارىتتى. ئۇلار ئىچىدە باشقۇرۇشى بىرقەدەر ياخشى ئارائۆستەك بېلىقچىلىق مەيدانىنىڭ يىللىق ئومۇمىي كىرىمى 129 مىڭ 200 يۈەنگە، ھوسۇلى 32 تونىنغا، ساپ پايدىسى 25 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى يېزا - بازار (گۈڭشي - ئەترەت) يېزا ئىگىلىك كارخانىلىرىنىڭ 1979 — 1990 - يىللىرىدىكى مەھسۇلات قىممىتى

جەدۋەل: 4 — 13

يىللار / تۈرى	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
مەھسۇلات قىممىتى (مىڭ يۈەن)	31.41	46.88	64.67	16.7	13.1	4.36	68.98	60.35	6	26.57	19.60	45.24
كىشى - خىزمەتچى	571	543	468	106	79	27	55	44	69	29	43	99
ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (يۈەن)	550	863.35	1381.80	1575.40	1658.20	1614.80	12541.80	13715.90	869.50	9162	4558.20	4569.70

2. سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى

1980 - يىلى ناھىيىدىكى 54 يېزا - بازار (گۈڭشې، ئەترەت) سانائەت كارخانىسى 293 مىڭ 500 يۈەن كىرىم قىلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت يېزا - بازار سانائەت كارخانىلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ، «مۇستەقىل ھېسابات قىلىش، پايدىنى ھۆددىگە بېرىش، ئاشۇرغان قىسمىدىن پىرسەنت ئايرىش» چارىسىنى قوللاندى. ناھىيە بويىچە 1990 - يىلىدىكى سانائەت كارخانىسى 74، بۇنىڭ ئىچىدە ئېغىر سانائەت كارخانىسى 37 (يېزا باشقۇرغىنى 33، كەنت باشقۇرغىنى 4)، كەسىپكارى 3067 (يېزا باشقۇرغىنىنىڭ 2693، كەنت باشقۇرغىنىنىڭ 374)، كەسىپ تۈرى 10 نەچچە، مەھسۇلات قىممىتى 16 مىليون 249 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 27% نى ئىگىلىدى، دۆلەتكە 448 مىڭ 500 يۈەن باج تاپشۇردى، 2 مىليون 842 مىڭ 200 يۈەن ساپ پايدا ئالدى، مەھسۇلات قىممىتى ئوتتۇرىچە 5298 يۈەندىن، پايدا ئوتتۇرىچە 666 يۈەندىن توغرا كەلدى.

ناھىيىدىكى يېزا - بازار سانائەت كارخانىلىرى ئىچىدە يېنىك سانائەتنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى چوڭراق. 1990 - يىلى يېزا - بازار سانائەت كارخانىلىرىنىڭ مەھسۇلات قىممىتىدە ئېغىر سانائەتنىڭ 7 مىليون 584 مىڭ يۈەن بولۇپ، 46.58% نى، يېنىك سانائەتنىڭ 8 مىليون 665 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، 53.42% نى ئىگىلىدى. ئېغىر سانائەت مەھسۇلات قىممىتىدە قازمىچىلىق سانائىتىنىڭ 39.7% نى، خام ئەشيا سانائىتىنىڭ 24.6% نى، پىششىقلاش سانائىتىنىڭ 35.7% نى ئىگىلىدى. يېنىك سانائەت مەھسۇلاتى قىممىتىدە دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى خام ئەشيا قىلىدىغان كارخانىلارنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 67.7% نى، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىدىن باشقىلارنى خام ئەشيا قىلىدىغان كارخانىلارنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 32.3% نى ئىگىلىدى.

ناھىيىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى كىچىك كارخانا بولۇپ، ئۇسكۇنىلەرنىڭ كۆپلىرى يېرىم ئاپتوماتلاشقان ۋە ئاپتوماتلاشمىغان، ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرى ناھىيىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشى ۋە خەلق تۇرمۇشىغا كېرەكلىك بىر قىسىم خىمىيە سانائىتى مەھسۇلاتلىرى بولۇپ، بۇ ئاپتونوم رايوننىڭ بوشلۇقىنى تولدۇردى، مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئاپتونوم رايوننىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى بازىرى مۇقىم بولدى.

ئېغىر سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىچىدە ئېغىر سانائەت كارخانىسىنىڭ كەسپى 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا كۆمۈر قازمىچىلىقى، ئېلېكتر قۇۋۋىتى ۋە توك بىلەن تەمىنلەش كەسپى، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى ۋە باشقا مېتاللوئىد رۇدىلىرىدىن مەھسۇلات ئىشلەش، تۇرۇبا سۇيى ۋە تۇرۇبا سۇيى بىلەن تەمىنلەش، مېتاللوئىد رۇدىلىرىنى تاللاش، ياغاچ پىششىقلاشتىن ئىبارەت 6 چوڭ تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

كۆمۈر قازمىچىلىقى كۆمۈر قازمىچىلىقى ئاساسەن پىلىچى، قارايا‌غاچ كان رايونلىرىغا مەركەزلەشتى، ئاساسەن تۇرمۇشقا كېرەكلىك ئىسسىق كۆمۈر، سانائەتكە كېرەكلىك سانائەت كۆمۈرى قېزىلدى. دۆلەت شەخسلەرنىڭ ۋە يەككە ئائىلىلەرنىڭ كۆمۈركان ئېچىشىغا رۇخسەت قىلغاچقا، 1984 - يىلدىن 1988 - يىل 5 - ئايغىچە پىلىچى، نوغايتو كان رايونلىرىدىكى كىچىك كۆمۈركاندىن 33 ى ئېچىلدى. كۆپلىرى تەرتىپسىز، باشقۇرۇلۇشى قالايمىقان، تارقىلىشى نامۇۋاپىق بولغاچقا ئۇلۇم - يېتىم ۋەقەلىرى خېلى كۆپ كۆرۈلدى. 1988 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كىچىك كۆمۈركانلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ، بىخەتەرلىكى كاپالەتكە ئىگە ئەمەس 26 كىچىك كاننى تاقىدى. 1990 - يىلىدىكى يېزا - بازار كۆمۈركانى 7، ئۇلارنىڭ 4ى پىلىچى كان رايونىدا بولۇپ، ئۇلار تۈرپانىيۇزى كۆمۈركېنى، دادامتو كۆمۈركېنى، ئونيار كۆمۈركېنى ۋە خۇدىياريۇزى كۆمۈركېنى؛ قارايا‌غاچ كان رايونىدىكىسى 3 بولۇپ، ئۇلار: موللىتوختىيۇزى كۆمۈركېنى، جېلىلىيۇزى كۆمۈركېنى، ئاقتۆپە قۇرۇق ساي سانائەت كۆمۈركېنى. بۇ كۆمۈركانلاردا 271 كىشى ئىشلەپ،

1990 - يىلى 113 مىڭ تونىنا كۆمۈر قېزىپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى 2 مىليون 372 مىڭ 500 يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 627 مىڭ 400 يۈەن پايدا ئالدى. بۇ كارخانىلارنىڭ تۇراقلىق مەبلىغى 796 مىڭ 600 يۈەن، 1990 - يىلى 111 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى.

ئېلېكتر قۇۋۋىتى ۋە توك بىلەن تەمىنلەش 1978 - يىلى ئىلى ئوبلاستلىق «ئىتتىپاق» سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتۈپ توك تارقاتقاندىن كېيىن، ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا - بازارلاردا توك بىلەن تەمىنلەش پونكىتلىرى تەدرىجي قۇرۇلدى. 1988 - يىلى ئوبلاستقا قاراشلىق توقاي ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتۈپ توك تارقاتقاندىن كېيىن، توك بىلەن تەمىنلەش يەنە تەرەققي قىلدى. 1990 - يىلى يېزىلاردا يېزا باشقۇرۇشىدىكى كوللېكتىپ توك بىلەن تەمىنلەش پونكىتى 11 گە، كەسىپكارى 110 غا، تۇراقلىق مۇلكى 1 مىليون 543 مىڭ 100 يۈەنگە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 633 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى.

بىناكارلىق ماتېرىياللىرى ۋە مېتاللوئىد كان مەھسۇلاتلىرى سانائىتى بىناكارلىق ماتېرىياللىرى ۋە مېتاللوئىد كان مەھسۇلاتلىرى كارخانىلىرى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى تۈزۈلۈك كارخانىسى بولۇپ، خىش پىشۇرۇشنى ئاساس قىلىدۇ، 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى يەنە بىناكارلىق قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىلىدىغان تاش، ھاك، كائولىنىد قېزىلىشقا باشلىدى. 1983 - يىلدىن بۇرۇن كارخانىلارنىڭ كۆلىمى كىچىك، كەسىپكارى ئاز بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش قول بىلەن يەرلىك ئۇسۇلدا ئېلىپ بېرىلاتتى. مەھسۇلات دەرىجىسى تۆۋەن، مىقدارى ئاز ئىدى. 1984 - يىلدىن كېيىن يېڭى كارخانىلار تېز كۆپەيدى. كارخانىلارنىڭ تېخنىكا ئۆزگەرتىش سالمىقى ئاشتى. ماشىنىلاشقان، يېرىم ماشىنىلاشقان ئىشلەپچىقىرىش قول بىلەن ئىشلەشنىڭ ئورنىنى ئىگىلەپ، مەھسۇلاتلىرىنىڭ سۈپىتى ئۆستى، مىقدارى كۆپەيدى، ئىشلەپچىقىرىش مۇقىم، ئۈنۈمى خېلى ياخشى بولدى. 1990 - يىلى يېزا - بازاردىكى مۇنداق كوللېكتىپ كارخانا 16 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە يېزا باشقۇرۇشىدىكىسى 12، كەنت باشقۇرۇشىدىكىسى 4، كەسىپكارى 482 گە، مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 462 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى.

تۇرۇبا سۈيى ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەمىنلەش كەسپى 1984 - يىلدىن بۇيان بىر قىسىم يېزا - بازارلاردىكى كەنت، گۇرۇپپىلار «يېزا - كەنتلەر بىرتاۋ چىقىرىش، كەنت ئەزالىرىدىن بىرتاۋ چىقىرىش ۋە يۇقىرى (ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىنى دېمەكچى) بىرتاۋ ياردەم قىلىش» ئۇسۇلى بىلەن مەبلەغ توپلاپ بىر تۇركۈم تۇرۇبا سۈيى ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەمىنلەش نۇقتىلىرىنى قۇرۇپ، بىر قىسىم كەنت ئاھالىلىرىنىڭ يىل بويى مەينەت ئىچىرىق - ئۇستەك سۈيى ئېچىش تارىخىغا خاتىمە بەردى. مەبلەغ چەكلىك بولۇپ، قۇدۇق قېزىش، سۇ مۇنارى ياساش، تۇرۇبا ئورنىتىش تۆۋەن ئۆلچەملىك بولۇپ قالغاچقا، سۇ بىلەن يېتەرلىك تەمىنلىيەلمىدى. بىر كەنت ياكى بىرقانچە گۇرۇپپىلارغا مەركەزلىشىپ قالدى ھەمدە پاراۋانلىق خاراكتېرىدە ياشۇرۇلۇپ ھەق ئېلىنمىدى. دۆڭمازار بازارلىق تۇرۇبا سۈيى بىلەن تەمىنلەش پونكىتىلا يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. بۇ پونكىت 1985 - يىلى قۇرۇلۇپ، شۇ يىلىلا سۇ بىلەن تەمىنلەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ يىللىق سۇ بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 4000 تونىغا، 1990 - يىلى كەسىپكارى 5كە، مەھسۇلات قىممىتى 20 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 5000 يۈەنگە يەتتى.

مېتاللوئىد قازمىچىلىقى كائولىنىد ئىشلەش زاۋۇتىدىن بىرى بولۇپ، ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزى كوچىسىنىڭ غەربىگە جايلاشقان. 1987 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ناھىيىلىك يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىگە بۇيرۇتۇپ قارايدۇ. تۇراقلىق مۇلكى 759 مىڭ يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 100 مىڭ يۈەن، ئىگىلىگەن كۆلىمى 35 مو، زاۋۇت ۋە ئىشخانا بىنالىرىنىڭ كۆلىمى 1200 كۋادرات مېتىر. خام ئەشياسى ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدىكى تاغنىڭ ئاشى جىلغىسىدىكى كائولىنىد كېنىدىن چىقىدۇ. گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈشكە قارىغاندا ئاشى جىلغىسىدىكى كائولىنىد رۇدىسىنىڭ زاپاسى 430 مىڭ تونىنا بولۇپ، 30 يىلدىن ئارتۇق قېزىشقا بولىدىكەن. بۇ زاۋۇتنىڭ يەنە ئويمىچىلىق سېخى ۋە ماي قەغەز سېخى بولۇپ، كۆلىمى ئانچە زور ئەمەس.

1990 - يىلى بۇ زاۋۇتنىڭ كەسىپكارى 62، تۇراقلىق مۇلكى 759 مىڭ 300 يۈەن، شۇ يىلى 5635 تونىنا تالك پاراشوكى ئىشلىدى. قول بىلەن 05 . 866 تونىنا تالك رۇدىسى تاللىدى، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 520 مىڭ 500 يۈەنگە، پايدىسى 140 مىڭ يۈەنگە يەتتى، دۆلەتكە 23 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى.

ياغاچ ماتېرىياللىرى پىششىقلاش كەسپى　دۆڭئازار بازىرىدىكى ياغاچ پىششىقلاش زاۋۇتى يېزا باشقۇرۇشىدىكى زاۋۇت بولۇپ، 1986 - يىلى دۆڭئازار بازارلىق ھۆكۈمەت بىلەن غەربىي تەڭرىتاغ ئورمانچىلىق ئىدارىسىگە قاراشلىق مىڭئارال ئورمانچىلىق مەيدانى بىرلىكتە 125 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ قۇرغان. زاۋۇت دۆڭئازار بازارلىق ھۆكۈمەت ئورگىنىنىڭ يېنىدا بولۇپ، كۆلىمى 30 مو. 1990 - يىلدىكى كەسىپكارى 21 بولۇپ، 1100 كۈب مېتىر ياغاچ ماتېرىيالى ئىشلەپ، 575 مىڭ يۈەن سانائەت مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى، 65 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى. شۇ يىلى يىل ئاخىرىدا دۆڭئازار بازىرى قوشقان پېيىنى ۋە زاۋۇت رايونىدىكى 30 مو يەرنى مىڭئارال ئورمانچىلىق مەيدانىغا سېتىپ بەردى، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى مىڭئارال ئورمانچىلىق مەيدانى ئۆز ئالدىغا باشقۇرىدىغان بولدى.

يېنىك سانائەت كارخانىلىرى　يېزا - بازار يېنىك سانائەت كارخانىلىرى 10 چوڭ كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ئۇلار: يېمەكلىك پىششىقلاش، ئىچىملىك ھاراق ئىشلەش، يەم - خەشەك پىششىقلاش، گەزمال توقۇش، گىلەم توقۇش، تېرە - يۇڭ پىششىقلاش، ياغاچ سايمانلارنى ياساش، ئورگانىك خىمىيە سانائىتى مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەش، بۇغا مۇڭگۈزىدىن دورا ئىشلەش، سۇلياۋ مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەش.

يېمەكلىك سانائىتى　بۇ ئاساسلىقى يېزا - بازارلاردىكى ئۇن زاۋۇتلىرى ۋە ئارائۇستەك كونسېرۋا زاۋۇتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئارائۇستەك كونسېرۋا زاۋۇتى 1984 - يىل 10 - ئايدا پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتى. زاۋۇت يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆلىمى 15 مو. سېمونت - خىش قۇرۇلمىلىق زاۋۇت بىناسىنىڭ كۆلىمى 250 كۋادرات مېتىر، خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق زاۋۇت ئۆيلىرىنىڭ كۆلىمى 250 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. بۇ زاۋۇت ناھىيىدىكى بىردىن بىر مېۋە كونسېرۋا زاۋۇتى بولۇپ، ئاساسلىقى 500 گرامىلىق ئۆرۈك، ئۈزۈم، تاش ئالما، ئالما، نەشپۈت كونسېرۋالىرىنى ئىشلەيدۇ. زاۋۇت قۇرۇلۇشى باشلىنىپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلگىچە ئاران 2 يېرىم ئاي كەتتى. يېرىم ئاي ئىچىدىلا 40 تونىنا ئۈزۈم پىششىقلاپ، 110 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى. ئۇ ناھىيە بويىچە توغرا لىنىيىلىك ئىقتىسادىي ھەمكارلىقنى قانات يايدۇرغان يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىچىدە ئۈنۈمى ئىنتايىن تېز، ئەڭ ياخشى كارخانا بولۇپ قالدى. ئۇ يېزىغا قايتقان 150 ياشنى ئىش ئورنى بىلەن تەمىنلىدى. 1990 - يىلى 500 گرامىلىق مېۋە كونسېرۋاسىدىن 78 . 5 تونىنا ئىشلەپ، 538 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى، 57 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى، دۆلەتكە 6700 يۈەن باج تاپشۇردى. بۇ زاۋۇتتا يەنە كەمپوت، ناۋات، قايماق سېخلىرىمۇ بار.

1984 - يىلى ئۇچىئون كەنتىدىن يەن شىمىن كەنت ئاھالىلىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ پاي قوشۇش شەكلى بىلەن 60 مىڭ يۈەن مەبلەغ توپلاپ كىچىك ئۇن زاۋۇتى قۇردى، بۇ زاۋۇت 11 - ئاينىڭ ئاخىرىدا 11 تارماق زاۋۇتى بار ئۇنىۋېرسال ئۇن زاۋۇتىغا ئايلاندى. 1990 - يىلى 730 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى. ناھىيە بويىچە ئەۋلىيا، قارايا‌غاچ يېزىلىرىدىن باشقا يېزا - بازارلارنىڭ ھەممىسىدە ئۇن، ياغ زاۋۇتلىرى بار بولۇپ، 23 كە يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا باشقۇرىدىغىنى 14، كەنت باشقۇرىدىغىنى 9، كەسىپكارى 242 بولۇپ، 28 مىڭ 400 تونىنا ئۇن، 1842 تونىنا ياغ تارتىپ، 2 مىليون 34 مىڭ 200 يۈەن سانائەت مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى.

توقۇمىچىلىق　توقۇمىچىلىق كارخانىسى 3، ئۇلار ئۇچىئون يېزا ئۇچىئون كەنت پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، ئۇچىئون ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ۋە سادىقيوزى يېزا دۆلدۇل يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسىدىن ئىبارەت.

ئۇچئون كەنتى پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى بۇ فابرىكىنىڭ قۇرۇلۇشى 1990 - يىلىنىڭ بېشىدا باشلىنىپ، شۇ يىلى 10 - ئايدا ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. بۇ فابرىكا سابىق كەنت يېپەك زاۋۇتىنىڭ بىكار ئۈسكۈنىلىرى، ئۆي، توقۇش ئىستانوكىنى ئۆزگەرتىش ئاساسىدا قۇرۇلدى. ئەسلى تۇراقلىق مۇلۇك قىممىتى 690 مىڭ يۈەن. پاختا رەخت توقۇش ئىستانوكىدىن 40 ى بار. 1990 - يىلى كەسىپكارى 57 بولۇپ، 30 مىڭ مېتىر خەسە توقۇپ، 69 مىڭ يۈەن سانائەت مەھسۇلات قىممىتى يارىتىپ، 14 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى. بۇ فابرىكىنىڭ مەھسۇلاتلىرى سۈپەت نازارەتچىلىكى ۋە ئۇلچەم باشقۇرۇش تارمىقىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىجازەتنامىسىگە ئېرىشىپ، ئىلى ۋىلايىتىدە پاختا رەخت توقۇش جەھەتتىكى بوشلۇقنى تولدۇردى، ئۇنىڭ تەرەققىيات يوشۇرۇن كۈچى زور.

سادىقبۇزى يېزىلىق دۇلدۇل پوپايكا زاۋۇتى بىلەن ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى ئىلمە توقۇلما فابرىكىسى بۇ ئىككىسى يېزا باشقۇرۇشىدىكى كوللېكتىپ كارخانا، ئۇچئون ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى 1986 - يىلى قۇرۇلغان. 1990 - يىلى كەسىپكارى 276 بولۇپ، 34 مىڭ دانە چىڭلۇك، يۇلۇك پوپايكا، ئىشتان، يوپكا توقۇپ، 594 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى. سادىقبۇزى دۇلدۇل پوپايكا زاۋۇتى 1987 - يىلى قۇرۇلغان، ئىشچى - خىزمەتچىسى 80 بولۇپ، 1990 - يىلى مەھسۇلات قىممىتى 494 مىڭ يۈەنگە يەتتى، 60 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى، 20 مىڭ 500 يۈەن باج تاپشۇردى، بۇ زاۋۇت مەھسۇلاتىنىڭ پاسونى يېڭى، سۈپىتى ياخشى، باھاسى كۆڭۈلدىكىدەك بولغاچقا بازار تاپتى. كارخانىنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمىمۇ ياخشى بولۇپ، 1990 - يىلى ئىلى ۋىلايىتى بويىچە ئىلغار يېزا - بازار كارخانىسى بولۇپ باھالاندى.

ئىچىملىك ئاق ھاراق ئىشلەپچىقىرىش كەسپى 1983 - يىلى خۇدىياربۇزنىڭ ئورمان كەنتى ھاراق زاۋۇتى قۇردى. بۇ زاۋۇت يېزا - بازار كارخانىلىرى سىستېمىسىدىكى بىردىنبىر ھاراق زاۋۇتى بولۇپ، ئۇ كەنت باشقۇرۇشىدىكى كوللېكتىپ كارخانا. تۇراقلىق مۇلكى 9500 يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 12 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئاساسەن «غۇلجا ئاق ھاراقى» ئىشلەيدۇ. 1990 - يىلى 2. 15 تونىا ھاراق ئىشلەپ، 36 مىڭ 600 يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى، 11 مىڭ 700 يۈەن پايدا ئالدى، 11 مىڭ 700 يۈەن باج تاپشۇردى.

يەم - بوغۇز سانائىتى ئۇچئون يەم - بوغۇز زاۋۇتى 1987 - يىلى قۇرۇلدى. ئۇ يېزا باشقۇرۇشىدىكى كوللېكتىپ كارخانا بولۇپ، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 280 مىڭ يۈەن. تۇراقسىز مەبلىغى 50 مىڭ يۈەن، ئۇ ئاساسەن چارۋا مال، ئۆي قۇشلىرى ئوچۇن يەم ئىشلەيدۇ. 1990 - يىلى 300 تونىا ئارىلاشما يەم ئىشلەپ، 41 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى، مەھسۇلاتنى ناھىيىدە ئاز مىقداردا سېتىۋالغاندىن سىرت، كۆپ قىسمىنى موڭغۇلكۇزە، كۈنەس، نىلقا ناھىيىلىرىگە ساتىدۇ.

ناھىيە تەۋەسىدە يەنە ئونيار، سادىقبۇزى يېزىلىرىدىمۇ يەم - بوغۇز زاۋۇتى بار، ئۇلارنىڭ يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 23 مىڭ يۈەنگە يېتىدۇ.

گىلەم توقۇش كەسپى 1986 - يىلى تۇرپانىيۇزى يېزىسىدا گىلەم توقۇش كارخانىسى قۇرۇلدى. 6 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 18 مىڭ يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 2500 يۈەن. ئاساسلىقى ساپ يۇڭ گىلەم توقۇيدۇ. 1990 - يىلى 300 كۋادرات مېتىر گىلەم توقۇپ، 17 مىڭ 800 يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى، 1000 يۈەن پايدا ئالدى.

خۇرۇم ۋە تېرە - يۇڭ پىششىقلاش كەسپى تېرە - يۇڭ پىششىقلاش زاۋۇتىدىن 2 سى بولۇپ، ئۇلار جېلىلىيۇزى بازىرى ۋە بايتوقاي يېزىسىغا جايلاشقان. 1990 - يىلى 1 مىليون 360 مىڭ 900 يۈەن سانائەت مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى، كەسىپكارى 94.

جېلىلىيۇزى بازارلىق تېرە - يۇڭ زاۋۇتىنىڭ تولۇق ئىسمى «غۇلجا ناھىيىلىك تېرە - يۇڭ زاۋۇتى» بولۇپ، قۇرۇلۇشى 1984 - يىل 4 - ئايدا باشلىنىپ، 1985 - يىل 8 - ئايدا ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. ئۇ جېلىلىيۇزى بازىرىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى كوللېكتىپ كارخانا. تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 840 مىڭ يۈەن، تۇراقسىز

مەبلىغى 1 مىليون يۈەن. 1990 - يىلى كەسىپكارى 86 بولۇپ، 15 مىڭ كۋادرات مېتىر كۆپە، 5000 كۋادرات مېتىر خورۇم ئىشلەپ 1 مىليون 191 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى، سېتىش كىرىمى 987 مىڭ يۈەن، پايدىسى 252 مىڭ يۈەن بولۇپ، دۆلەتكە 79 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى. مەھسۇلاتى ئاپتونوم رايون ئىچى ۋە سىرتىغا سېتىلىدۇ. ئۇنىڭ مەھسۇلاتى 1990 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش ئىجازەتنامىسى ۋە ئۆلچەملىك مەھسۇلات گۇۋاھنامىسى ئالدى.

ئورگانىك خىمىيە سانائىتى　ناھىيىلىك ئېرىتمە زاۋۇتى ناھىيىلىك يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىگە بېۋاستە قاراشلىق كوللېكتىپ كارخانا بولۇپ، ناھىيە ئەڭ كۆپ مەبلەغ سالغان، ئۇسكۇنىلىرى ئىلغار، ماشىنىلىشىش دەرىجىسى يۇقىرى، ئورگانىك خىمىيە مەھسۇلاتى ئىشلەپچىقىرىدىغان بىردىن بىر زاۋۇت، 1987 - يىل 8 - ئايدا باشلىنىپ، 1990 - يىل 10 - ئايدا سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. زاۋۇتتا 268 خادىم بار بولۇپ، تېخنىكىتىن يۇقىرى ئۈنۈملۈك بارلار 10 (ئىنژېنېر 2)، ئۇ ئوتتۇرا تېپتىكى ئورگانىك خىمىيە كارخانىسىغا كىرىدۇ. بۇ زاۋۇت ئاساسەن كۆمىسقوناقنى خام ئەشيا قىلىدۇ، ئۇ يېنىك سانائەتنىڭ ئېچىتىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولۇپ، يىلىغا 3000 تونىنا خىمىيىۋى مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىدۇ، مەھسۇلاتلىرى ئىچىدە بوتان بۇتىل فېرمېنتى ئىسپېرتى ($L_4H90H\%$) 60% نى، 2 مېتىللىق كېتون ئىسپېرتى CH_3COCH 30% نى، ئېتىل ئىسپېرتى C_2H_5CH ئىشلەش 10% نى ئىگىلەيدۇ.

بۇغا مۇڭگۈزىدىن دورا ئىشلەش سانائىتى　ئۇچىئون خۇيزۇ يېزىسى بۇغا مۇڭگۈزىدىن دورا ئىشلەش زاۋۇتى يېزا- بازار كارخانىلىرى سىستېمىسىدىكى بۇغا مۇڭگۈزىدىن دورا ئىشلەيدىغان بىردىنبىر زاۋۇت بولۇپ، 1981- يىلى قۇرۇلغان يېزا باشقۇرۇشىدىكى كوللېكتىپ كارخانا، تۇراقلىق مۇلۇك مەبلىغى 80 مىڭ يۈەن، ئۇ ئاساسەن بۇغا مۇڭگۈزى پىششىقلايدۇ ۋە ساتىدۇ. مەھسۇلاتى ئاشقى سودا ئارقىلىق شياڭگاڭ قاتارلىق جايلارغا سېتىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى ئەڭ ياخشى بولغان 1987 - يىلى بۇغا مۇڭگۈزىدىن 150 كىلوگرام پىششىقلاپ، 1 مىليون 500 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى، 150 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى، 45 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى.

ئۇنىڭدىن باشقا ياغاچ سايمان ياساش سانائىتى ئاساسەن ناھىيە بازىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىغا تارقالغان، يېزا، كەنتلەردىمۇ ياغاچ سايمان ياساش زاۋۇتلىرى بار، بۇ زاۋۇتلارنىڭ ئۈنۈمى بىرقەدەر ياخشى. ئەمما سۈلياۋ بۇيۇمى ئىشلەش سانائىتى ئەمدىلا باشلانغاچقا ئۈنۈمى تۆۋەن.

3. قاتناش - ترانسپورت كەسپى

50 - يىللاردا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا ئاساسلىقى ياغاچتىن ياسالغان قوش چاقلىق ھارۋا، خادىك ۋە ئۇلاغ ھارۋىسى قاتناش، ترانسپورت قورالى ئىدى. 60 - يىللاردا رېزىنكە چاقلىق ھارۋا تەدرىجىي ھالدا ياغاچ چاقلىق ھارۋىنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى. 70 - يىللاردا تراكتور، ئاپتوموبىللار قاتناش، ترانسپورت ۋاستىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلىدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرى ناھىيە بويىچە يۈك توشۇش ۋە قاتناش - ترانسپورت كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كارخانا 766 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە يېزا باشقۇرۇشىدىكى قاتناش - ترانسپورت كارخانىسى بىر، يەككە يۈك، يولۇچى توشۇش ئائىلىسى 765، كەسىپكارى 1304 بولۇپ، 6 مىليون 543 مىڭ 700 يۈەن كىرىم قىلدى.

يەككە يۈك ترانسپورتى　1990 - يىلى يېزا - بازار ترانسپورت كارخانىسىغا قارايدىغان يەككە يۈك ترانسپورتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئائىلە 765، كەسىپكارى 1302 بولۇپ، 6 مىليون 499 مىڭ 700 يۈەن كىرىم قىلدى. يەككە ترانسپورت ئائىلىلىرى 4 چاقلىق كىچىك تراكتورنى ئاساسلىق ترانسپورت قورالى قىلغان، بىر قىسىملىرىدا 55 تېپلىق 4 چاقلىق تراكتورمۇ بار. ئۇلار ترانسپورت قورالىنى دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش مەزگىلىدە دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا سالىدۇ. دېھقانچىلىقنىڭ بوش ۋاقىتلىرىدا قوم - شېغىل، تاش،

خىش ۋە باشقىلارنى توشۇيدۇ.

ناشيولدا قىسقا يوللۇق يولۇچى توشۇش ناھىيە تەۋەسىدە قاش بېزىسىدىلا كوللېكتىپ خاراكتېردىكى بېزا يولۇچى بېكىتى بار. ئۇنىڭدا «ئازاد» ماركىلىق يولۇچى توشۇش ئاپتوبۇسىدىن بىرى بولۇپ، قاش بېزىسىدىن غۇلجا شەھىرىگە قاتنايدۇ. پايدا - زىيانغا پۈتۈنلەي ئۆزى مەسئۇل بولۇش ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيىتە ئۆزۈمىنى يولغا قويغان. 1990 - يىلى 44 مىڭ يۈەن كىرىم قىلىپ، بېزىلىق ھۆكۈمەتكە 13 مىڭ يۈەن پايدا تاپشۇردى، دۆلەتكە 7000 يۈەن باج تاپشۇردى.

4. بىناكارلىق كارخانىلىرى

70 - يىللاردا ئايرىم گۇڭشې، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى قۇرۇلۇش ئېتىرىتى تەشكىللىگەن بولۇپ، ئۇلار باشقا جايلاردىن قۇرۇلۇش ئېلىپ ئىشلەيتتى، ئادەتتە ماتېرىيال، ئىشنى ھۆددىگە ئېلىپ پاكى ئىشنى ھۆددىگە ئېلىپ ماتېرىيالنى ھۆددىگە ئالماي ئىشلەيتتى. ئەمگەك تاپاۋىتى گۇڭشې، مەيدانلارنىڭ بىرتۇتاش تەقسىم قىلىشىغا تاپشۇرغاندىن سىرت يەنە گۇڭشې، مەيدانلارغا باشقۇرۇش ھەققى تۆلەيتتى، ئاندىن قالغىنىنى ئۆز ئىچىدە تەقسىم قىلاتتى. قۇرۇلۇش ئېتىرىتى تەركىبىدە شۇ گۇڭشې، مەيدانلىقلار بولغاندىن سىرت، ئىچكىرىدىن كەلگەن ئۇستىلار پاكى خەلق ئىشچىلىرىمۇ بار ئىدى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەكشۈرۈپ بىناكارلىق قۇرۇلۇش تىجارەتنامىسى بەرگەن كوللېكتىپ كارخانا 14 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 5 - دەرىجىلىك كارخانا (بىناكارلىق قۇرۇلۇش ئېتىرىتى) 4، قالغانلىرى 5 - دەرىجىدىن تۆۋەن رېمونت ئېتىرىتى. ئۇلارنىڭ كەسىپكارى 1052 بولۇپ، 1990 - يىلى 3 مىليون 324 مىڭ 900 يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى، يۇقىرىغا 942 مىڭ يۈەن پايدا، 391 مىڭ 100 يۈەن باج تاپشۇردى، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 930 مىڭ يۈەن.

5. باشقا كارخانىلار

باشقا كارخانىلار بېزا - بازار كارخانىلىرى ئىچىدىكى سودا، يېمەك - ئىچمەك، مۇلازىمەت قاتارلىق كارخانىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1979 - يىلى بۇنداق كارخانىدىن 4 ى بولۇپ، ھەممىسىنى بېزىلار باشقۇراتتى. يىللىق ئومۇمىي كىرىمى 343 مىڭ 400 يۈەنگە يېتەتتى. 1982 - يىلى 16 سى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە بېزا باشقۇرۇشىدىكىسى 11، كەنت باشقۇرۇشىدىكىسى 5، كەسىپكارى 255 بولۇپ، 763 مىڭ 800 يۈەن كىرىم قىلدى. 1986 - يىلى 568 گە، كەسىپكارى 2048 گە، ئومۇمىي كىرىمى 6 مىليون 644 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى. 1988 - يىلى 1032 گە، بېزا باشقۇرىدىغىنى بىرگە، يەككىلەر باشقۇرىدىغىنى 1031گە، كەسىپكارى 2380 گە، شۇ يىللىق ئومۇمىي كىرىمى 8 مىليون 828 مىڭ 100 يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى 946 گە، بۇنىڭ ئىچىدە بېزا باشقۇرىدىغىنى 8 گە، يەككىلەر باشقۇرۇدىغىنى 938گە، كەسىپكارى 2174كە، ئومۇمىي كىرىمى 10 مىليون 565 مىڭ 600 يۈەن (بۇنىڭ ئىچىدە بېزا باشقۇرىدىغىنىنىڭ 668 مىڭ يۈەن) گە يېتىپ، ناھىيە بويىچە بېزا - بازار كارخانىلىرى ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 32.63% نى ئىگىلىدى. 1 مىليون يۈەن پايدا يارىتتى. دۆلەتكە ئازكەم 10 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى.

§6. ئىگىلىك باشقۇرۇش

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىلگىرى، گۇڭشې باشقۇرغان ئۇنۇمۇبرسال پىششىقلاش زاۋۇتى، ئېتىرىتلەرنىڭ تۇمۇرچىلىك، ياغاچچىلىق، جۇۋاز، توگمەن قاتارلىق كارخانىلىرى ئاساسەن، دېھقانلارغا كىچىك

دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى رېمونت قىلىپ ياساپ بېرەتتى، ئۇن، ياغ تارتاتتى. ئىشچىلار مۇقىم ماڭاش ئالاتتى (گۇڭشې زاۋۇتلىرىدا) ياكى نومۇر بېرىلەتتى (چوڭ ئەترەتلەردە). ئۇلار كەلگەن ئىشنى قىلىپ بېرەتتى، پىلان يوق ئىدى. گۇڭشې كارخانىلىرى گۇڭشېغا پايدا تاپشۇراتتى ياكى باشقۇرۇش ھەققى تۆلەيتتى. ئەترەت كارخانىلىرى ئەترەتكە پايدا تاپشۇراتتى.

60 - يىللاردا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، گۇڭشېلاردا ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترەتلىرى قۇرۇلدى. 70 - يىللاردا ئىشلەپچىقىرىش ئېھتىياجىغا ئاساسەن، بەزى گۇڭشېلاردا دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش، ياساش زاۋۇتى قۇرۇلدى، ئۇلار ياساش، سۇۋاركىلاش، تېشىش، سىلىقلاش ۋە سىلىسارلىق قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللاندى، ئۇلارنىڭ ئادەتتە سىرتقا ساتىدىغان مەھسۇلاتى يوق ئىدى. ئۆز گۇڭشې ۋە ئەترىتىگە خىزمەت قىلاتتى، مۇستەقىل ھېسابات ئورنى بولۇپ، ئىشچى-خىزمەتچىلىرى مۇقىم ماڭاش ئالاتتى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى تەدرىجىي چوڭقۇرلىشىپ، كۆپ خىل ئىگىلىك تېز تەرەققىي قىلدى. 1981 - يىلى ناھىيىدىكى يېزا - بازار كارخانىسى 67 گە، كەسىپكارى 1758 گە يەتتى. يېزا - بازار كارخانىلىرى ماڭاش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ناھىيە، يېزا، كەنت كارخانىلىرى ئىقتىسادىي ھۆددىگەرلىكىنى، كۆپ ئىشلىگەنلەر كۆپ ھەق ئېلىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. بىرلەشمە، يەككە كارخانىلار پايدا، زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش، ماڭاشنى ئۆزلىرى بېكىتىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. كارخانىلار دۆلەتكە باج تۆلىگەندىن سىرت، يەنە يېزا - بازار ۋە يېزا - بازار كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىگە توختام بويىچە باشقۇرۇش ھەققى تاپشۇردى.

1. پىلان، مالىيە باشقۇرۇش

كارخانىلار 1982 - يىلدىن باشلاپ ئىقتىسادىي ھۆددىگەرلىك تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ھۆددىگەرلىك ئاساسەن كوللېكتىپقا ھۆددە بېرىش، ئەخسىلەرگە ھۆددە بېرىش شەكلىدە بولدى. ناھىيىلىك يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىدا پىلان - مالىيە بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، بۇ بۆلۈمچە چوشۇرگەن ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەر، بازار ئەھۋالىغا قاراپ، مەبلەغ توپلاش ۋە ئىشلىتىش پىلانى، پايدا پىلانى، تەننەرخ (خىراجەت) پىلانى ۋە كىرىم پىلانى قاتارلىق مالىيە پىلانلىرىنى تۈزدى، ناھىيە، يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ تەرەققىيات پىلانىنى تۈزۈش، يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ مالىيە پىلانىنى ئورۇنداش ۋە ئىجرا قىلىش ئەھۋاللىرىنى تەكشۈرۈش، يېزا - بازار كارخانىلىرىغا بېرىلگەن مەبلەغ، قەرزلەرنىڭ ئىشلىتىلىشىنى باشقۇرۇش، ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى ئاناليز قىلىش، ھەقلىق مەبلەغنى ئېنىقلاش، يىغۇپلىش، ئاساسىي قاتلامنىڭ مالىيە، ستاتىستىكا ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىش، بوغالتىرلىق، ستاتىستىكا جەدۋىلى تۈزۈش، يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن باشقۇرۇش ھەققى يىغىش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى.

يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىشخانىسىدىكى بوغالتىر، ستاتىستىكا خادىملىرى يېزا - كەنتلەردىكى دېھقان ئائىلىلىرى بىرلەشمىسى ۋە يەككە، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى كارخانىلارنى باشقۇرۇش، يېزا - بازارلارنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى، باج، پايدا پىلانلىرىنى تۈزۈش ۋە ئۇلارنىڭ ئورۇندىلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش، كارخانىلارنىڭ قەرز مەبلىغىنى تەكشۈرۈش، يېزا (بازار) كارخانىلىرىنىڭ بوغالتىرلىق، ستاتىستىكا ۋە باشقا مەلۇمات جەدۋەللىرىنى جەملەش، يۇقىرىغا يوللاش قاتارلىق خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولدى.

1982 - يىلى ناھىيىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 3 مىليون 955 مىڭ 700 يۈەن بولۇپ، دۆلەتكە 44 مىڭ 700 يۈەن باج تاپشۇردى. 1985 - يىلى 294 مىڭ 800 يۈەن، 1987 -

يىلى 871 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى. ناھىيىلىك يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى كارخانىلارنىڭ مەھسۇلات قىممىتى، كىرىم، باج، قەرز قايتۇرۇش، يۇقىرىغا پايدا تاپشۇرۇش، ئۆزىگە قالدۇرۇش كۆرسەتكۈچلىرىنى قانتىق تەكشۈرگەن، ھېسابلىغان ۋە كارخانىلارنىڭ خاراكتېرىنى ئايدىڭلاشتۇرغاندىن كېيىن، 1988 - يىلدىن باشلاپ كارخانىلارنى رەنىلىك ھۆددىگە بېرىش، چوڭ ھۆددىگە بېرىش - پايدىنى نىسبەتلىك ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلات مىقدارىغا قاراپ نىسبەتلىك ھۆددىگە بېرىش، ھەقلەرنى ھۆددىگە بېرىش، ئىجارىلىق ھۆددىگە بېرىش قاتارلىق شەكىللەردە ھۆددىگە بەردى، نەتىجىدە يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلىرى كۆرۈنەرلىك ئۆستى. 1990 - يىلى ناھىيىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرى دۆلەتكە تاپشۇرغان باج 1 مىليون 261 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

2. پايدىنى تەقسىملەش

يېزا - بازار كارخانىلىرى پايدىنى ئۆزلىرىنىڭ سېتىش كىرىمى (تىجارەت كىرىمى، ئەمگەك مۇلازىمەت كىرىمى) بويىچە ھېسابلىدى ۋە تەقسىم قىلدى. پايدا ئومۇمىي سوممىسى سېتىش كىرىمىدىن تىجارەتتىن سىرتقى چىقىمنى چىقىرۋېتىپ ھېسابلاندى. كارخانىلارنىڭ تىجارەتتىن سىرتقى چىقىمى ئادەتتە، ئەمگەك مۇئۇرىنا ھەققى، ئەمگەكتىن ئايرىلىپ ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ تۇرمۇش ياردەم پۇلى، يېڭى مەھسۇلات ئىشلەش سىنىقى مەغلۇپ بولغاندا كۆرۈلىدىغان زىيان قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يېزا - بازار كارخانىلىرى پايدىنى دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە شەخسلەرنىڭ مەنپەئىتىگە تەڭ ئېتىبار بېرىش ئاساسىدا تەقسىم قىلىپ، دۆلەت بېجىغا، كارخانا جۇغلانمىسىنىڭ كۆپەيتىشىگە كاپالەتلىك قىلدى. ئادەتتە پايدا تەقسىم قىلغاندا ساپ پايدا ئومۇمىي سوممىسىدىن 1% ئاجرىتىپ، يۆلەش مەبلىغى قىلدى، كارخانىنىڭ ئۆزىگە پايدىنىڭ 60%ى قالدۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش يولى قىلىنىپ، تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىشكە ئىشلىتىلدى، قالغان قىسمى ناھىيە، كەنت 2 دەرىجىلىك ھۆكۈمەتكە نىسبەت بويىچە تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. ناھىيىدىكى يېزا-بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي پايدىسى 1981 - يىلى 334 مىڭ 800 يۈەنگە، 1982 - يىلى 393 مىڭ 400 يۈەنگە، 1983 - يىلى 443 مىڭ 600 يۈەنگە، 1985 - يىلى 1 مىليون يۈەندىن ئېشىپ 1 مىليون 112 مىڭ 200 يۈەنگە، 1990 - يىلى 5 مىليون 368 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى.

3. يېزا - بازار كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ھەققىنى قالدۇرۇش ۋە ئۇنى ئىشلىتىش

مالىيە مىنىستىرلىكىنىڭ «يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ مالىيە تۈزۈمى» دېكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، يېزا - بازار كارخانىلىرى باشقۇرۇش ھەققى تاپشۇرۇشى كېرەك ئىدى. كارخانىلار سېتىش كىرىمى (ئىقتىسادىي كىرىم، ئەمگەك مۇلازىمەتى كىرىمى) ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 1%ىنى باشقۇرۇش ھەققى قىلىپ، دەرىجىمۇ دەرىجە نىسبەت ئاجرىتىش ئۇسۇلى بىلەن يۇقىرىغا تاپشۇرۇپ تۇردى. كونكرېتلاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، يېزا - بازار كارخانىسى ئىشخانىسىغا 50%ى، ناھىيىلىك يېزا - بازار كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىغا 30%ى ياكى ئوبلاستلىق مەسئۇل ئىدارىغا 12%ى، ئاپتونوم رايونلۇق يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىگە 3%ى بېرىلدى. باشقۇرۇش ھەققى كىرىمى ئاساسەن يېزا - بازار كارخانىلىرىغا مەسئۇل تارماقلاردىكى دۆلەتنىڭ مەمۇرىي شتاتىغا ئېلىنمىغان خادىملار خىراجىتى چىقىمى ياردەمى، تەربىيىلەش چىقىمى، تېخنىكا كېڭەيتىش چىقىمى، يېڭى مەھسۇلات ئىشلەش سىنىقى چىقىمى، زۆرۈر تەكشۈرۈش ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلىرىنى سېتىۋېلىش چىقىمى، تېخنىكا پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇش چىقىمى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلدى.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى يېزا ـ بازار كارخانىلىرىنىڭ 1981 — 1990 ـ يىلغىچە بولغان ئىقتىسادىي ئۇنۇمى

جەدۋەل: 4 — 14 بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

يىللار	ئومۇمىي كىرىم	ئومۇمىي پايدا	دۆلەتكە تاپشۇرۇلغان باج	ئىزاھ
1981	430.40	33.48	3.92	
1982	395.57	39.34	4.47	
1983	520.97	44.36	7.71	
1984	620.22	45.54	5.07	
1985	1060.64	101.12	29.48	
1986	2430	327.09	68.61	
1987	3015.25	397.67	87.10	
1988	3662.11	561.40	110.04	
1989	3779.38	542.78	155.83	
1990	3944.30	536.88	126.17	

بەشىنچى قىسىم

چارۋىچىلىق

بەشىنچى قىسىم

چارۇنچىلىق

ناھىيىنىڭ سۇ، ئوت - چۆپلىرى ئىنتايىن مول بولۇپ، ئوتلاق چارۇنچىلىقىنىڭ تارىخى ئۇزۇن. تارىختا ئۇنىكەن بەزى ئاناقلىق مىللەتلەر مەسىلەن، ساكلار، توخرىلار، ئۇسۇنلار، تۈركلەر، موڭغۇللار، جۇڭغارلار قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى بۇ ناھىيىدە چارۇنچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. چىڭ سۇلالىسى چېغىلۇڭ 20 - يىلى (1756 - يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى جۇڭغار ئاقسۇڭەكلىرى توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن، بۇ ناھىيىدە ئولتۇراقلىشىپ چارۋا باققان ئويرات، موڭغۇل، قازاق چارۇنچىلارنىۋ پەسىلىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ 4 پەسىل كۆچۈپ يۈرۈپ، تەبىئىي يايلاقتا تايىنىپ، چارۇنچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. فېئودالىزىم تۈزۈمى شارائىتىدا مۇتلەق كۆپ ساندىكى چارۋا مالىلار ئاز ساندىكى چارۋىدارلارنىڭ قولىغا مەركەزلەشكەن بولۇپ، چارۇنچىلىق سەۋىيىسى تۆۋەن، چارۇنچىلارنىڭ تۇرمۇشى ئىنتايىن نامرات ئىدى. 1949 - يىلى ناھىيە مىقياسىدا 182 مىڭ 800 تۇياقلا چارۋا بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت چارۇنچىلىق رايونلىرىدا دېموكراتىك ئىسلاھات ۋە ئىگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش خىزمىتىنى ئىشلىدى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ چارۇنچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى خېلى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى، 1958 - يىلى قولدا قالغان چارۋا 323 مىڭ 800 تۇياقتا يەتتى. 1965- يىلى ناھىيە بويىچە قولدا قالغان چارۋا 480 مىڭ تۇياقتىن ئېشىپ تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ چارۇنچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى زىيانغا ئۇچراپ قولدا قالغان چارۋا 417 مىڭ 200 تۇياقتا چۈشۈپ قالدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، غۇلجا چارۇنچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا «ئۇچىنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش - جازالاش» ، «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش- جازالاش» ۋە «چوڭ ھۆددىگەرلىك» ، «چارۋا مالىلارنى باھاغا سۈندۈرۈپ ئائىلىلەرگە بېرىش» قاتارلىق تۈرلۈك ئوخشاش بولمىغان شەكىلدىكى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئوتلاق چارۇنچىلىقى بىلەن دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى باقمىچىلىقتىن ئىبارەت «ئىككى پۈت» بىلەن يول مېڭىش ئاڭچىنىدا چىڭ تۈرۈلۈپ، چارۇنچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى مۇقىم راۋاجلىنىش ئىزىغا چۈشتى.

80 - يىللارنىڭ باشلىرى، دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى بەزى دېھقانلار شۇ جايىنىڭ ئوت - چۆپ، يەم - خەشەك بايلىقىدىن پايدىلىنىپ، دەريا جىلغىلىرى، سازلىق بويلىرىدا بېلىق بېقىشنى يولغا قويۇپ، ناھىيىدە بېلىق باقماسلىق تارىخىغا خاتىمە بەردى، 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى ۋە ئاخىرىلىرىدا ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاساسىي يەنە بۇغا ۋە نەسىلىنىڭ ئۆي قۇشلىرىنى بېقىشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يىلە بېقىش، ھەسەل ھەرىسى بېقىش قاتارلىق ئەنئەنىۋى باقمىچىلىقمۇ خېلى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى.

1982 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى مەملىكەت بويىچە تاۋار كالا يېتىشتۈرۈش بازىسى قىلىپ بېكىتىلدى. 1987 - يىلى يەنە مەملىكەت بويىچە ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي نەسلىنى ياخشىلاش بازىسى قىلىپ بېكىتىلدى، ناھىيىنىڭ كالا، قوي نەسلىنى ياخشىلاش خىزمىتى كۆپ قېتىم ۋىلايەت، ئوبلاست، ئاپتونوم رايون، دۆلەتنىڭ تەقدىرلىشى ۋە مۇكاپاتلىشىغا سازاۋەر بولدى. 1990 - يىلغىچە چارۋىچىلىقتا ئۈدا 13 يىل مول ھوسۇل ئېلىندى، قولدا قالغان چارۋا 675 مىڭ 500 تۇياقتا يەتتى؛ چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 47 مىليون 309 مىڭ 400 يۈەنگە يېتىپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 78.%24نى ئىگىلىدى. ناھىيە بويىچە باقمىچىلىق سۈ كۆلىمى 5400 موغا، مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 720 مىڭ يۈەنگە؛ ھەسەل ھەرىسى باققان ئائىلە 28گە، ئىشلەپچىقارغان ھەسەل جەۋھىرى 192 كىلوگرامغا؛ بېقىلغان توخۇ 500 مىڭغا يەتتى. دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 20. 647 يۈەنگە يەتتى. ناھىيە بويىچە ناھىيە دەرىجىلىك ۋە ئاساسىي قاتلام چارۋا - مال دوختۇرلۇق خىزمەت پونكىتىدىن 25ى، ئوتلاق پونكىتىدىن 5ى، ئوتلاق نازارەت قىلىش، باشقۇرۇش ئورنىدىن بىرى قۇرۇلدى، چارۋىچىلىق، مال دوختۇرلۇق، ئوتلاقچىلىق تېخنىكى 300دىن ئاشتى.

I باب

ئاپپارات

§1. مەمۇرىي ئاپپارات

مىنگو دەۋرىدە، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان، بۆلۈمدە 1 - 2 گىچە مال دوختۇرلۇق تېخنىكا بېتەكچىسى قويۇلغان، بېتەكچىلىكنى ئاساسىي جەھەتتىن چەت ئەللىك (سوۋېت ئىتتىپاقى) خادىملار ئۈستىگە ئېلىپ ناھىيىنىڭ چارۋىچىلىقىغا مەسئۇل بولغان.

1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ چارۋىچىلىق خىزمىتىنى باشقۇردى. 1959 - يىلى قۇرۇلۇش بۆلۈمى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىدە ھەربىي ئىدارە قىلىش يولغا قويۇلۇپ، چارۋىچىلىقنى خەلق قوراللىق بۆلۈمى پارتكومىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ئىشخانىسى باشقۇرىدىغان بولدى. 1969 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن، چارۋىچىلىقنى باشقۇرۇشنى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئۆتكۈزۈۋالدى، 1973 - يىل 9 - ئايدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى، 1974 - يىلى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىدارىسى بۆلۈنۈپ، ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى، 6 شتات بېرىلدى، ئىچكى جەھەتتە مەمۇرىي، چارۋىچىلىق، مال دوختۇرلۇقتىن ئىبارەت 3 گۇرۇپپا تەسىس قىلىندى. 1979 - يىلى چارۋىچىلىق ئىدارىسىدا چوشقا، ئۇي قۇشلىرى ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، 2 شتات بېرىلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىدا 3

بۇلۇمچە، 2 ئىشخانا، يەنى: چارۋىچىلىق بۆلۈمچىسى، ئوتلاق بۆلۈمچىسى، مال دوختۇرلۇق بۆلۈمچىسى، ئىشخانا، چوشقا ـ ئۇي قۇشلىرى ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. 16 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار بولدى.

§ 2 . كەسىپىي ئاپپارات

1. ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق خىزمەت پونكىتى

مىنگو دەۋرىدە، ناھىيە تەۋەسىدە مال دوختۇرخانىسىدىن بىرى بولۇپ، ناھىيە بويىچە چارۋىلاردا بولىدىغان كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش خىزمىتىگە مەسئۇل بولغان.

1954 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق خىزمىتى پونكىتى (ئورنى ھازىرقى غۇلجا شەھىرىدە) قۇرۇلدى، پونكىتتا پەقەت ئاز مىقداردىكى ئاددىي مال دوختۇرلۇق داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى بار بولۇپ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 18 ئىدى. 1957 ـ يىلى ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدىكى بەش كۆۋرۈكگە كۆچتى، ئىگىلىگەن يېرى 25 مو بولۇپ، شۇ ۋاقىتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 16 ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچىلىق تېخنىكا خادىمى 5، مال دوختۇرى 9، مەمۇرىي خادىم بىر، ئىشچى بىر. 1958 ـ يىلى ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق خىزمەت پونكىتى ئۈنۈمبىرسال پونكىتقا ئۆزگەرتىلىپ، ئىچكى قىسىمدا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىقتىن ئىبارەت 3 گۇرۇپپا تەسىس قىلىندى، شتاتى 18گە كۆپەيتىلدى.

1966 ـ يىلى ئۈنۈمبىرسال پونكىت پارچىلىنىپ ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى دېگەن نام ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شتاتى يەنىلا 18 بولدى، ئۇ چاغدا مال دوختۇرلۇق ئالىي تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەردىن 2 سى، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەردىن 9ى بار ئىدى. 1981 ـ يىلى ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىدا قويچىلىق، كالىچىلىق، پارازىت كېسىلى، يۇقۇملۇق كېسەللىكتىن ئىبارەت 4 كەسىپىي گۇرۇپپا تەسىس قىلىندى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 32 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەر 6، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەر 17. ئامبۇلاتورىيە دوختۇرخانىسىدىن بىرى، ۋاكسىنا ئىسكىلاتىدىن بىرى تەسىس قىلىندى. 1986 ـ يىلى دۆلەت 90 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ 300 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان تەجرىبىخانا سېلىپ بەردى، بۇنىڭ بىلەن پونكىتنىڭ مال دوختۇرلۇق، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش مۇئەسسەسلىرى ئاساسىي جەھەتتىن تولۇقلاندى.

1990 ـ يىلى پونكىتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 33كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مال دوختۇرلۇق ئالىي ۋاراچى بىر، مال دوختۇر ۋاراچى 8، چارۋىچىلىق ۋاراچى 6، تېخنىك 12، ئىشچى 6.

2. يېزا (گۈڭشي)، بازار (مەيدان) مال دوختۇرلۇق خىزمەت پونكىتى

1956 ـ يىلى تۇنجى يېزا مال دوختۇرلۇق پونكىتى بايانداي مال دوختۇرلۇق پونكىتى قۇرۇلدى (مەزكۇر پونكىت 1974 ـ يىلى گۈڭشي بىلەن بىرلىكتە غۇلجا شەھىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى)، ئۇنىڭ 3 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار ئىدى، ئۇنىڭدىن كېيىنلا يېزىلاردا مال دوختۇرلۇق پونكىتلىرى قۇرۇلدى. 1957 — 1958ـ يىللىرىدىكى «ئۈچىللىققا قارشى تۇرۇش» مەزگىلىدە كۆپلىگەن يېزا مال دوختۇرلۇق پونكىتلىرى تارقىتىۋېتىلىپ، بەزىلىرى كەنتلەرگە چۈشۈرۈۋېتىلدى. 1966 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قارارى بويىچە، گۈڭشي مال دوختۇرلۇق پونكىتلىرى قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئالدى بىلەن

«قىزىلبايراق» گۈڭشي (بايانداي گۈڭشي) مال دوختۇرلۇق پونكىتى قۇرۇلدى (1974 - يىلى غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى)، ئارقىدىن 14 گۈڭشي مال دوختۇرلۇق پونكىتى تەدرىجي قۇرۇلدى، ئەمما يەنىلا مۇنتىزىم ئىزغا چۈشەلمىدى. 1971 - يىلى ھۆكۈمەت گۈڭشي مال دوختۇرلۇق پونكىتلىرىنى ئېنىقلاپ تەرتىپكە سالدى، 1978 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 90% گۈڭشىدا مال دوختۇرلۇق خىزمەت پونكىتى ئاساسي جەھەتتىن قۇرۇلدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 25 يېزا، بازار (مەيدان) دا 25 مال دوختۇرلۇق خىزمەت پونكىتى قۇرۇلۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىسى 76گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپي تېخنىكا خادىمى 39 (مال دوختۇرلۇق ۋراچى 5، يارەمچى ۋراچ 23، مال دوختۇرلۇق تېخنىكى 11)، ئۇنۋانى بېكىتىلمىگەنلەر 25، تېخنىك ئىشچى 12.

3. ناھىيىلىك ئوتلاق پونكىتى، ئوتلاق نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش ئورنى

1978 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك ئوتلاق پونكىتى قۇرۇلۇپ، 6 شتات بېرىلدى، خادىمى 5 بولۇپ، ئاساسلىقى ناھىيىنىڭ ئوتلاقلىرىنى بۆلۈپ باشقۇرۇش، ئوتلاقلاردىكى كېسەللىك، ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1985 - يىل 5 - ئايدا قاش، دۆڭمازار، پەنجىم، چۈلۈقايدىن ئىبارەت 4 يېزىدا يېزا دەرىجىلىك ئوتلاق پونكىتى قۇرۇلدى. 1988 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك ئوتلاق پونكىتىدىن بۆلۈنۈپ ناھىيىلىك ئوتلاق نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش ئورنى قۇرۇلدى، ئۇ «ئوتلاق قانۇنى»نى تەشۋىق قىلىش، ئوتلاقنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش قاتارلىق خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئوتلاقنى قالايمىقان ئېچىش - قالايمىقان ئىشلىتىش، ئوتلاققا بۇزغۇنچىلىق قىلىش قىلمىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا مەسئۇل بولدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ناھىيە، يېزا دەرىجىلىك ئوتلاق خىزمەت پونكىتىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 31غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار بىر، يارەمچى ئۇنۋانى بارلار 13، تېخنىك خادىم 13، ئۇنۋانى بېكىتىلمىگىنى 6، ئىشچى 8. ئوتلاق نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش ئورنىدىكى ئىشچى-خىزمەتچى 6 بولۇپ بۇنىڭ ئىچىدە يارەمچى ئۇنۋانى بارلار 2، تېخنىك 3، ئىشچى بىر.

Ⅱ باب

ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى

§1. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى چارۋىچىلىق ئەھۋالى

تارىختا، ئىلى دەريا ۋادىسىدا ساك، توخرى، ئۇسۇن، تۈرك، موڭغۇل قاتارلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلىشىپ

چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. چىەنلۇك 25 - يىلى (1760 - يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى ئىلىدا ئەسكەر تۇرغۇزۇپ، بۇ يەر ئۇزلەشتۇرۇپ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشنى يولغا قويۇپ، چارۋا بېقىپ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشكە تۇتۇش قىلغان، كالا، ئات، تۆگە، قوي فېرمىلىرىنى قۇرۇپ سىناش - باشقۇرۇش تۈزۈمىنى بېكىتكەن. بۇلار چارۋىچىلىقنى ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى ئويناغان. شۇڭا شىمالىي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىلدە، 1 — 2 - قارارلىق 3 يىللىق قۇرۇلۇش پىلانىنى تۈزۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئاتقا سۈرىتىلىدىغان ئوت ئورۇش ماشىنىسى، ئوت يېغىش ماشىنىسى كىمرگۈزۈپ، جايلاردىكى چارۋىچىلارنىڭ قىشلىق زاگوتوپ توپلاش، قورا - قوتان سېلىشنىڭ ئىلھام بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سىرت جايلاردىن ئەسىللىك توپلاش، قورا - قوتان سېلىشنىڭ ئىلھام بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سىرت جايلاردىن ئەسىللىك چارۋىلارنى كىمرگۈزۈپ قوي ئەسلىنى ياخشىلاش خىزمىتىنى قانات يايدۇرغان. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941- يىلى) دىن كېيىن، كالا، ئاتلارنى سۈنئىي ئورۇقلاندۇرۇپ ئەسلىنى ياخشىلاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. ئەزەلدىن ئەبئىي يايلاقلاردىن تاران - تاراج قىلىش شەكلىدە پايدىلىنىپ كەلگەن ناھىيىدىكى بارلىق چارۋىچىلار يەنىلا كۆچۈپ يۈرۈشنى ئاساس قىلىپ، ئەبئىي ئوتلاقلارغا تايىنىپ چارۋا بېقىپ كەلدى. قەبىلە باشلىقلىرى مىڭ بېشى ۋە يۈز بېشىلار كەڭ ئوتلاقلارنى، نۇرغۇن ئورمانلىقنى، سۇ بايلىقى ۋە كۆپلىگەن چارۋىلارنى ئىگىلىۋېلىپ فېئودالىلىق ئىمتىيازدىن بەھرىمان بولۇپ كەلدى. چارۋىدارلار چارۋىچىلارنى يالاپ ئىشلىتىپ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغاندىن سىرت، يەنە قەبىلە ئۇرۇقداشلىق، قانداشلىق قاتارلىق پاترىئارخاللىق قارىشىدىن پايدىلىنىپ نامرات چارۋىچىلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلدى، چارۋىچىلار ئەۋلادتىن ئەۋلادقىچە بىر چارۋىدارنىڭ ئۇزۇن مۇددەت كونترول قىلىپ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ۋە ئېزىشىگە ئۇچراپ كەلدى، چارۋىدارلار نامرات چارۋىچىلارنى خالىغانچە ئۇرۇپ - تىللايتتى ۋە يالاپ ئىشلىتەتتى، ئۇلارنى ھەقسىز ئىشلەشكە مەجبۇر قىلاتتى. ئېغىر ئالۋاڭ - ياساق، باج، باندىتلارنىڭ تالان - تاراج قىلىشى، بۇزغۇنچىلىق سېلىشى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قار - بوران ئاپىتى ھەمدە تۇرلۇك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ھۇجۇمى تۆپەيلىدىن چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشى ئىنتايىن نامراتلىقتا ئۆتەتتى، كۆپلىگەن چارۋىچىلارنىڭ ھېچنىمىسى يوق ئىدى. 1949 - يىلى ناھىيە بويىچە 182 مىڭ 800 تۇياقتىن كۆپرەك چارۋا بولۇپ، بۇلارنىڭ كۆپ قىسمى چارۋىدارلار ۋە پومېشچىك، باي دېھقانلارنىڭ قولىدا ئىدى.

2 §. دېموكراتىك ئىسلاھات ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى كوپېراتسىيىلىشىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، قەبىلە باشلىقلىرى، فېئودال كېنەزلەر ۋە تۆرىلەر، مىڭ بېشى، يۈز بېشى قاتارلىق فېئودالىلىق ھۆكۈمرانلىق تۈزۈمى بىكار قىلىندى، باندىت، بۇلاڭچىلىق قاتارلىق ئەكسىلىنقىلابچى كۈچلەر تارمار قىلىنىپ، ئىجتىمائىي تەرتىپ مۇقىملاشتى. 1950 - يىلىنىڭ باشلىرىدا، ناھىيە ئەۋەسىدىكى چارۋىچى 4987 ئائىلە، 20 مىڭ 397 ئادەم بولۇپ ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 31.4٪نى ئىگىلىگەن (بۇنىڭ ئىچىدە كۆپىنچىسى قازاق)، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «چارۋىچىلىقنى قوغداپ قېلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش» ئاڭچىنىغا ئاساسەن، بىرلىك سەپ كېڭەيتىلىپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا «كۆرەش قىلماسلىق، تەقسىم قىلماسلىق، سىنىپ ئايرىماسلىق»، «چارۋىدارلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان چارۋىچىلىقنى قوغداش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش»، «چارۋىچىلارغىمۇ، چارۋىدارلارغىمۇ مەنپەئەت بەتكۈزۈش» تىن ئىبارەت چارۋىچىلىق سىياسىتى ئىجرا قىلىندى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خىزمەت گۇرۇپپىسى ۋە داۋالاش - سەھىيە ئەترىتى، سودا خادىملىرىنى چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئەۋەتىپ، چارۋىچىلار

ئارىسىدا پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى كەڭ تەشۋىق قىلىندى. كەمبەغەل جاپاكەش چارۋىچىلارنىڭ كېسىلىنى كۆرۈپ ئولارغا دورا بېرىپ، قوي ئېلىشقا كېرەكلىك ئامانەت قەرز پۇل تارقىتىپ، چاۋىچىلارنىڭ ئەتىيازلىق تېرىلغۇ خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ، ئۆز - ئۆزىنى قوناقۇزۇشقا ئىلھام بەردى، ئولارنىڭ يۇرت - ماكانىنى ياخشى قوراۋۇپلىشىغا ياردەم بەردى. 1952 - يىلى غولجا ناھىيىسىدە 10 ،، 11 ،، 12 ،، 13 - رايوندىن ئىبارەت 4 چارۋىچىلىق رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلىپ، چارۋىچىلىق تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈيۈشمىسى قۇرۇلدى، بىر قىسىم يوقىرى قاتلامدىكى ئىلغار زاتلار چارۋىچىلىق رايونلۇق خەلق ھۆكۈمەتلىرىگە قاتناشتۇرۇلدى. چارۋىچىلار بىلەن چارۋىدارلار ئىككى تەرەپلىك كېڭىشىش، توختام تۈزۈشكە ئۈيۈشتۇرۇلۇش ئارقىلىق ئىش ھەققى تەڭشەلدى. چارۋىدارلارنىڭ چارۋىچىلارنى خالىغانچە ئۇرۇپ - تىللاش، يالاپ ئىشلىتىشى مەنئى قىلىندى، چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇش تەمىناتى ياخشىلاندى. چارۋىچىلارنىڭ چارۋىدارلارنى بېقىش مۇناسىۋىتى بىكار قىلىندى، چارۋىچىلارنىڭ ئىش ھەققى ئومۇمەن پېڭىسى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكىگە قارىغاندا 40% ئەتراپىدا ئۆستۈرۈلدى. ھۆكۈمەت قورا - قوتان قۇرۇلۇشى ئوتلاقلارنى ئايرىش، قىشلىق زاگوتوپ توپلاش، چارۋىلاردىكى كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش، بېقىش باشقۇرۇشنى ياخشىلاش قاتارلىق تەدبىرلەرنى تۈزدى. داۋالاش ئەترەتلىرى چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئاممىنىڭ كېسىلىنى كۆرۈپ داۋالىدى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا كوپېراتىپ قۇرۇلۇپ، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋالدى، چارۋىچىلارغا كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى سېتىپ بېرىپ، چارۋىچىلارنىڭ كۈندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرىغا بولغان ئېھتىياجىغا كاپالەتلىك قىلدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1952 - يىلى چارۋىچىلىق رايونلىرىدا زاگوتوپ قىلىنغان قۇرۇق چۆپ 11 مىليون باغدىن ئاشقان 13 - رايوندىلا 133 قىشلاق قۇرۇلغان.

يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنىڭ ئىلگىرىلىشىگە ئەگىشىپ، كەڭ چارۋىچىلار تەشكىللىنىپ نامراتلىق، قالاقلىق ھالىتىدىن قۇتۇلۇشنى پائال تەلەپ قىلدى. 1955 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بېيۇروسىنىڭ يولبورقىغا ئاساسەن، ج ك پ غولجا ناھىيىلىك كومىتېتى 3 چارۋىچىلىق رايونى، 3 يېرىم دېھقانچىلىق - يېرىم چارۋىچىلىق رايونى، 12 چارۋىچىلىق يېزىسىدا 98 چارۋىچىلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلدى. بۇنىڭغا كىرگەن چارۋىچى 1517 ئائىلىگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە، يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 14 بولۇپ، بۇنىڭغا كىرگەن چارۋىچى 104 ئائىلە؛ پەسىللىك ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 84 بولۇپ، بۇنىڭغا كىرگەن چارۋىچى 413 ئائىلە بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىچى ئائىلىسىنىڭ 4%. 15نى ئىگىلىدى. ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى تۆل ئېلىش، تۆللەرنى قاتارغا قوشۇش، چارۋىلاردا بولىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش قاتارلىق جەھەتلەردە كونكرېت ئىش تەقسىم قىلىۋالدى، قوي پادىلىرىنى بېقىشقا مەخسۇس ئادەم بەلگىلىنىپ ئادەم كۈچى تېجەپ قېلىندى، بېقىش - باشقۇرۇش كۈچەيتىلىپ، چارۋا سانى ناھايىتى كۆپەيدى. مەسىلەن، 8 - رايون 3 - يېزا 2 - كەنتتىكى بىر كەنت ئاھالىسىنىڭ ئەسلىدە 113 قويى بولۇپ، شۇ يىلى 48 ى كۆپەيىپ، 42% ئاشقان. كېيىن يىلنىڭ ئاخىرى ناھىيە بويىچە قولدا قالغان چارۋا 234 مىڭ 800 تۇياققا يەتكەن. 1956 - يىلى چارۋىچىلىق رايونلىرى ئومۇمىيۈزلۈك سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش مەزگىلىگە كىردى. دائىمىي يىللىق گۇرۇپپا تەرەققىي قىلىپ ئومۇمىيۈزلۈك سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش مەزگىلىگە كىردى. ئاخىرىغىچە 1154كە، پەسىللىك گۇرۇپپا 112گە، ئۇنىڭغا كىرگەن ئائىلە 647 گە يەتتى. 91گە، ئۇنىڭغا كىرگەن ئائىلە 1154كە، پەسىللىك گۇرۇپپا 112گە، ئۇنىڭغا كىرگەن ئائىلە 647 گە يەتتى. ناھىيە بويىچە تەشكىللەنگەن چارۋىچى ئائىلىسى 1807 گە يېتىپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئومۇمىي ئائىلىسىنىڭ 3%. 67نى ئىگىلىدى، ئولاردىكى چارۋا 127 مىڭ 500 تۇياقتا يەتتى. شۇ يىلى 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق 3 - نۆۋەتلىك چارۋىچىلىق رايونلىرى خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، چارۋىچىلىقنى كوپېراتسىيەلەشتۇرۇش ھەرىكىتى ناھىيە بويىچە تېزلا قانات يايدى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 6 چارۋىچىلىق

كوپىراتىپى قۇرۇلدى، كوپىراتىپقا 208 ئائىلىلىك چارۋىچى كىردى، چارۋىچىلىق كوپىراتىپلىرى چارۋىچىلارنىڭ ئىختىيار قىلىش، ئۆز ئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپى بويىچە، مال - مۈلۈكلەرگە شەخسلەر ئىگىدارچىلىق قىلىش ئاساسىدا چارۋىلارنى باھاغا سۈندۈرۈپ كوپىراتسىيىگە پاي قىلىپ قوشۇشنى، قوشقان پايغا قاراپ پايدا تەقسىم قىلىشنى يولغا قويدى. چارۋىچىلىق كوپىراتىپلىرى ئەمگەك كۈچى ئاز ياكى ئەمگەك كۈچى يوق چارۋىچى ئائىلىلەرگە بەلگىلىك ئېتىبار بېرىپ، چارۋىچىلارنىڭ ھەمكارلىشىش - كوپىراتسىيىلىشىش يولىغا مېڭىش ئىشەنچىسىنى ئاشۇردى، چارۋىچىلارنىڭ ئەمگەك ئاكتىپچانلىقى كۈچىيىپ، ھەمكارلىق گۈرۈپپىسى مەزگىلىدىكى ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسىدىن ئېشىپ كەتتى. مەسىلەن، «ئاۋانگارت» چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە چارۋىسى 550 تۇياق ئىدى، 1956-يىلغا كەلگەندە 880 تۇياققا يېتىپ، 60% كۆپەيدى.

چارۋىچىلىقنى كوپىراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتىنىڭ تېز تەرەققىي قىلىشى چارۋىدارلارنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئىتىگە زەربە بەردى، بىر قىسىم چارۋىدارلاردا قارشىلىشىش كەيپىياتى پەيدا بولۇپ، بەزىلىرى ئىشلەپچىلەرنى غەرەزلىك قىسقارتىۋەتتى. بەزىلىرى ھەتتا چارۋىلىرىنى سويۇپ يېدى ۋە كۆپلەپ سېتىۋەتتى. بۇ چاغدا ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دەرھال چارۋىچىلىق رايونلىرى خىزمەت ئەترىتى تەشكىللەپ چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ سىياسەتلەرنى تەشۋىق قىلىپ، سۆز بىلەن قايىل قىلىش تەربىيىسى ئېلىپ بارىدى، نەتىجىدە چارۋىدارلار سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى قوبۇل قىلدى. پارتىيىنىڭ كاپىتالىستىك ئىگىلىكىگە قارىتىلغان سېتىۋېلىش سىياسىتىدىكى ئۆزگەرتىش فاكتىنىغا ئاساسەن، «چارۋىلارنى باھاغا سۈندۈرۈش، قوشقان پايغا قاراپ پايدا بۆلۈشۈش» پرىنسىپى بويىچە، 1957 - يىلى 5 — 11 - ئايغىچە توسۇن، قوجۇرتا، سۇلۇق ئالمۇتاتا، بورىبوسۇن قاتارلىق چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 4 چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى، بىر قىسىم چارۋىدارلار شۇ فېرمىلارنىڭ رەھبەرلىكىگە تەينىلەندى. 4 فېرمىغا كىرگەن پايچەك 75 ئائىلە، ئۇلارنىڭ قوشقان تۇرلۇك چارۋىسى 94 مىڭ 200 تۇياق بولۇپ، ھەممىسى باھاغا سۈندۈرۈلدى. ھەر 100 يۇەن بىر پاي قىلىنىپ فېرمىغا قوشۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە توسۇن فېرمىسىدىكى پايچەك 23 ئائىلە، قوشقان چارۋىسى 40 مىڭ 700؛ سۇلۇق ئالمۇتاتا فېرمىسىدىكى پايچەك 15 ئائىلە، قوشقان چارۋىسى 10 مىڭ 400؛ قوجۇرتا فېرمىسىدىكى پايچەك 16 ئائىلە، قوشقان چارۋىسى 11 مىڭ 300؛ بورىبوسۇن فېرمىسىدىكى پايچەك 21 ئائىلە، قوشقان چارۋىسى 31 مىڭ 800. 1958 - يىلنىڭ بېشىدا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا چارۋىچىلىقنى كوپىراتسىيىلەشتۈرۈش ئاساسىي جەھەتتىن ئەمەلگە ئېشىپ 35 چارۋىچىلىق كوپىراتىپى قۇرۇلدى، كوپىراتىپقا كىرگەن چارۋىچى ئائىلىسى 14 مىڭ 900 گە، ئۇلار قوشقان چارۋا 169 مىڭ 100گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئات 27 مىڭ 600، كالا 16 مىڭ 600، قوي 91 مىڭ 500، ئۆچكە 33 مىڭ 300، چوشقا 90.

3 §. خەلق گۇڭشېلاشتۇرۇش مەزگىلىدىكى چارۋىچىلىق ئەھۋالى

1958 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىدىكى 86 ئالىي كوپىراتىپ ئاساسىدا «قىزىلبايراق»، «قىزىل يۇلتۇز»، «غالىبىيەت»، «يېڭى يول»، «مايماق»، «1 - ماي»، «ئۆكتەبىر»، «تەڭرىتاغ»، «ئىتتىپاق»، «راكىتا» دىن ئىبارەت ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشې بىرلەشكەن 10 خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلدى (مايماق گۇڭشې 1958-

يىل 12 - ئايدا ئەملدىن قالدۇرۇلدى) . ھەر بىر خەلق گۇڭشىسىغا 4 تىن 7 گىچە ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى قارىدى. ھەر بىر ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە بىر ياكى بىر قانچە چارۋا ئەترىتى تەسىس قىلىندى. باھاغا سۈندۇرۇپ پۈل قايتۇرۇش ئۇسۇلى بويىچە بارلىق چارۋىلار گۇڭشى ۋە گۇڭشى قارىمىقىدىكى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرى ياكى چارۋىچىلىق ئەترەتلىرىنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، چارۋىچىلىق يەككە ئىگىلىكتىن كوللېكتىپ ئىگىلىككە ئۆزگەرتىلىپ، چوڭ ئەترەتنىڭ چارۋىسىنى چارۋىچىلىق ئەترىتى بىر تۇتاش باشقۇرىدىغان بولدى، «بەشنى مۇقىملاش» (يەنى مالچىلارنى مۇقىملاش، چارۋىنى مۇقىملاش، ئىش ئۈلىغىنى مۇقىملاش، قورا - قوتانىنى مۇقىملاش، سايمانىنى مۇقىملاش) ؛ ھەمدە «ئۈچنى ھۆددىگە بېرىش - بىرنى مۇكاپاتلاش» (مەھسۇلاتنى، ئىش كۈنىنى، تەننەرخنى ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش» ؛ «بەشنى ھۆددىگە بېرىپ، بىرنى مۇكاپاتلاش» (چارۋىلارنى ئۇرۇقلاندۇرۇپ بوغاز قىلىش نىسبىتى، تۆللەرنىڭ ئەي بولۇش نىسبىتى، ئەي بولغان چارۋىلارنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى، سەمىرىش دەرىجىسىنى ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئىقتىسادىنى ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش) دىن ئىبارەت ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1958 - يىل 10 - ئايدا توسۇن، قۇجۇرتا، سۇلۇق ئالمۇتا، بورىبوسۇندىن ئىبارەت 4 ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى فېرما قوشۇۋېتىلىپ ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى توسۇن فېرمىسى قۇرۇلدى. فېرما بويىچە چارۋىچى ئائىلىسى 606، نوپۇسى 3255، ئەمگەك كۈچى 1735 بولۇپ، 11 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى تەسىس قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچىلىق ئەترىتى 7. 1959 - يىل 9 - ئايدا توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى تەرتىپكە سېلىنىپ، «يېڭى يول» گۇڭشېنىڭ تار چوڭ ئەترىتىگە قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، نامى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى «بەش يۈلتۇز» فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا 5 شۆبە فېرما، بىر دېھقانچىلىق چوڭ ئەترىتى تەسىس قىلىندى. فېرمىدىكى پايچېك 101 ئائىلىگە، چارۋا 123 مىڭ 400 تۇياققا يەتتى. پايچىكلارغا قارىتا ئىلگىرى بېكىتىلگەن چارۋىنى باھاغا سۈندۇرۇپ پاي قوشۇش، پايغا قاراپ پايدا بۆلۈشۈش ئۇسۇلى باھاسى بويىچە ئۆسۈم بېكىتىش ئۇسۇلىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۆسۈمى 6 - ئايدا بىر قېتىم، 10 - ئايدا بىر قېتىم تارقىتىلدى. فېرمىدا بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىش، ئۇچ دەرىجىلىك باشقۇرۇش، بىر دەرىجىلىك ھېسابات قىلىشتىن ئىبارەت «ئەمگەك ئىش ھەققى تۈزۈمى» ۋە «ئالتىنى بېكىتىش، ئالتىنى ھۆددىگە بېرىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، «ئالتىنى بېكىتىش» دېگىنىمىز چارۋىنى، ئادەمنى، ئوتلاقنى، ۋەزىپىنى، مەبلەغنى، ئىش ھەققىنى بېكىتىشنى كۆرسىتىدۇ ؛ «ئالتىنى ھۆددىگە بېرىش» دېگىنىمىز چارۋىنى ئۇرۇقلاندۇرۇشنى، ئەي بولۇشنى، كۆپەيتىشنى، چارۋا مەھسۇلاتىنى، يېتىلگەن چارۋىلارنىڭ زىيانغا ئۇچرىشىنى، سېمىزلىكىنى ھۆددىگە بېرىشنى كۆرسىتىدۇ. «بىرنى مۇكاپاتلاش» دېگىنىمىز، مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاشنى كۆرسىتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاشۇرغان قىسمىنىڭ %60ى چارۋا پادىسىغا مۇكاپات قىلىپ بېرىلىدۇ، %40ى جامائەت مەبلىغى قىلىنىپ، باش فېرما تەرىپىدىن بىر تۇتاش يۆتكەپ ئىشلىتىلىدۇ. بۇ تەدبىرلەر كەڭ دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش ئاكتىپچانلىقىنى قوزغاپ، كىرىمنى ئاشۇردى. 1959 - يىلنىڭ ئاخىرى، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 82.6 يۈەنگە، قولدا قالغان چارۋا 1957 - يىلدىكى 255 مىڭ 600 تۇياقتىن 322 مىڭ 300 تۇياققا كۆپەيدى. 1960 - يىلى يۇقىرى كۆرسەتكۈچ، قارىغۇلارچە قوماندانلىق قىلىش ھەمدە مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلمۇبتىش شامىلىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە قار - بوران ئاپىتىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغانلىقتىن، چارۋىچىلىق ناھايىتى زور زىيانغا ئۇچرىدى، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 313 مىڭ 300 تۇياققا چۈشۈپ قالدى.

1961 - يىلى خەلق گۇڭشېسىنىڭ «ئۇچ دەرىجىلىك مۇلۇكچىلىك، ئەترەتنى ئاساس قىلىش، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى قىلىش» تۈزۈمى ئاساسىي جەھەتتىن مۇقىملاشتى، «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» فاكتورى ھەمدە «چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىش، دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىقنى بىرلەشتۈرۈش، كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش» ۋە «چوڭ چارۋا بىلەن ئۇششاق چارۋىنى راۋاجلاندۇرۇشنى تەڭ تۇتۇش» فاكتورى شۇنىڭدەك چارۋىچىلىقتا «سۇ، ئوتلاق، كۆپەيتىش، ئۇرۇقلاندۇرۇش، باشقۇرۇش، قوغداش، قورا - قوتان، ئىش ھەققى» دىن ئىبارەت 8 تۈرلۈك ئاساسىي تەدبىر ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىنغانلىقتىن، گۈڭشې، فېرمىلار چارۋىچىلىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى بىلەن كەڭ شۇغۇللاندى، ئوتلاق قوغداش، چارۋا نەسلىنى ياخشىلاش ۋە چارۋا بېقىش - باشقۇرۇش ئۇنىڭدەك ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ چارۋىلارنى قوغداش قاتارلىق خىزمەتلەرنى كۆچەيتتى، ھەمدە چارۋىلارنى كوللېكتىپ بېقىش بىلەن شەخسلەر بېقىشنى تەڭ تۇتۇش فاكتورى قوللىنىلىپ بىر قىسىم شەخسىي چارۋىلار فايتۇرۇپ بېرىلدى. دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئاز ساندىكى قالدۇرۇق چارۋىلارنى بېقىشىغا يول قويۇلدى. ئائىلە بىرلىك قىلىنىپ، نوپۇسى كۆپرەك بولغان ھەر بىر ئائىلىگە 9 تۇياق، نوپۇسى ئازلارغا ئازراق چارۋا قالدۇرۇلدى؛ يىل بويى چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەزالارغا دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەزالارغا قارىغاندا بىر نەچچە تۇياق چارۋا كۆپ قالدۇرۇلدى؛ ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى فېرمىلارنىڭ پايچىكلىرىغىمۇ بىر ئاز كەڭ قويۇپ بېرىلدى. يەنە نوپۇسى 5 تىن تۆۋەن بولغان ئائىلىلەرگە بىر، نوپۇسى 6 دىن كۆپ، 10 دىن تۆۋەن ئائىلىلەرگە 2، نوپۇسى 11 دىن ئارتۇق ئائىلىلەرگە 3 سېيىر قالدۇرۇش؛ كوپېراتىپقا كىرگەن چارۋىسى يوق ئەزالارغا ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى يارەملىشىپ قالدۇرۇق چارۋىنى ھەل قىلىپ بېرىش بەلگىلەندى. شۇ چاغدا ناھىيە بويىچە 9 گۇڭشېدىكى 35 چارۋىچىلىق ئەترىتى، 225 دېھقانچىلىق ئەترىتىدىكى چارۋا 255 مىڭ 900 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كوپېراتىپ ئىگىدارلىقىدا بولۇپ ئەترەت باشقۇرىدىغىنى 1146 تۇياق، ئەترەتلەر ئىگىدارلىقىدا بولۇپ كوپېراتىپ باشقۇرىدىغىنى 10 مىڭ 700 تۇياق، ئەترەتلەر ئىگىدارلىقىدا بولۇپ ئەترەتلەر باشقۇرىدىغىنى 227 مىڭ 400 تۇياق، گۇڭشې ئەزالىرى ھەمدە ئىشچى - خىزمەتچىلەر شەخسى باققان چارۋا 16 مىڭ 800 تۇياق. قالدۇرۇق چارۋىسى بارلار 13 مىڭ 100 بولۇپ، بارلىق كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ 74.5% نى ئىگىلىدى. شۇ يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى «بەش يۈلتۈز» فېرمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 1 - ، 2 - فېرمىلار قۇرۇلدى. 1962 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 1 - فېرمىدىن بۆلۈنۈپ ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 3 فېرما قۇرۇلدى. 1963 - يىلى گۇڭشې، فېرمىلاردىكى چارۋىچىلارنىڭ ئەمگەك ھەققىدە كونكرېت ئەھۋالىغا ئاساسەن، «چارۋىغا قاراپ ئىش ھەققى بېكىتىش» ۋە «چارۋىغا قاراپ ئىش خاتىرىلەش» دىن ئىبارەت 2 خىل تەقسىمات شەكلى قوللىنىلدى. چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك چارۋىچىلىق مۇسابىقە پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، كەڭ دېھقان-چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچانلىقى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، تۇرمۇش سەۋىيىسى خېلى زور ئۆستۈرۈلدى، شۇ يىلى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 64.90 يۈەنگە يەتتى. 1965 - يىلى ناھىيە بويىچە قولدا قالغان چارۋا 488 مىڭ 400 تۇياققا يېتىپ، تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە بارلىققا كەلدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ، «سىنىپىي كۈرەشنى تۇتقا قىلىش»، «ئاشلىقنى تۇتقا قىلىش» ۋە «چارۋىچىلار خاتىرجەم ئاشلىق يېمەسلىك» ھەم «كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقىنى كېسىش» قاتارلىق ئىنتايىن سول پىكىر ئېقىمنىڭ تەسىرىدە، ئوتلاقلار بۈزۈۋېتىلىپ ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ،

چارۋىچىلىق تۆۋەنلەش باسقۇچىدا تۇرۇپ قالدى. 1969 - يىلى ھۆلجا ناھىيىسى ناھايىتى زور قاتتىق قار ئاپىتىگە ئۇچراپ چارۋا 1965 - يىلدىكى 488 مىڭ 400 تۇياقتىن 382 مىڭ تۇياققا چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېلىشتۇرما باھاسى مۇۋاپىق بولمىغانلىقى ئۈچۈن چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولدى.

1976 - يىلى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، سولچىل ئىدىيىنىڭ تەسىرى تېخى تولۇق تازىلىنىپ كەتمىگەچكە، چارۋىچىلىق يەنىلا بىر مەھەل بىر ئىزدا توختاپ قېلىش ياكى تۆۋەنلەپ كېتىش ھالىتىدە تۇردى. 1977 - يىلى ناھىيە بويىچە قولدا 396 مىڭ 700 تۇياق چارۋا قالدى.

§ 4 . چارۋىچىلىق مەسئۇلىيەت تۈزۈمى

1978 - يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنى چارۋىچىلىققا ئىنتايىن زور ھاياتىي كۈچ بەخش ئەتتى. ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىش، دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىقنى بىرلەشتۈرۈش، ئومۇمىيۈزلۈك راۋاجلاندۇرۇش، دېھقانچىلىق رايونلىرى چارۋىچىلىقنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش»تىن ئىبارەت يېتەكچى ئىدىيىنى بېكىتىپ، ھەر خىل ئوخشاش بولمىغان شەكىلدىكى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، كۆپ خىل ئىگىلىكنى قانات يايدۇرۇپ، ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىقنى تېز ئەسلىگە كەلتۈردى ۋە تەرەققىي قىلدۇردى.

1980 - يىلى چارۋىچىلىقتا پادىلارنى ئائىلىلەرگىچە ھۆددىگە بېرىشتەك «بەشنى بېكىتىش، ئۈچنى ھۆددىگە بېرىش، بىرنى مۇكاپاتلاش - جازالاش» ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى (چارۋىچىنى بېكىتىش، چارۋا پادىسىنى بېكىتىش، ئوتلاقنى بېكىتىش، ۋەزىپىنى بېكىتىش، ئىش ھەققىنى بېكىتىش، ھوسۇلنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش، كېمەيتكەنلەرنى جازالاش) يولغا قويۇلدى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 1340 پادىنىڭ 630 بىدا «پادا بويىچە ھۆددىگە بېرىش» تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. بۇ مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا كۆپ مۇكاپاتلاش، ئاز جازالاش شەكلى قوللىنىلدى، كېيىن تولۇق مۇكاپاتلاش، تولۇق تۆلەشكە ئۆزگەرتىلدى. چارۋىچىلىق مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنىڭ يولغا قويۇلۇشى چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىدا بەلگىلىك ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى ئويناندى، بۇنىڭ بىلەن تۆللەرنىڭ ئەي بولۇش نىسبىتى كۆرۈنەرلىك ئۆستى، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا كۆپەيدى. «بەشنى بېكىتىش، ئۈچنى ھۆددىگە بېرىش، بىرنى مۇكاپاتلاش - جازالاش» ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى گۇرۇھلاشتۇرۇش ۋاقتىدىكى «چوڭ قازان تامىقى»غا قارىغاندا ياخشىراق بولغان بولسىمۇ، لېكىن ھۆددىگە بېرىلگەن كۆرسەتكۈچ ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغان بولغاچقا، نەتىجىدە يەنىلا مۇكاپاتلانغانلار ئاز، جازالانغانلار كۆپ بولۇپ، چارۋىچىلاردا ئۆز ئۆزىگە خوجا بولغان ئىگىلىك باشقۇرۇش ھوقۇقى يېتەرلىك بولماي، ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچانلىقى يەنىلا تولۇق قوزغىتىلمىدى. 1983 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ [1983] 1 - نومۇرلۇق ھۆججىتى تارقىتىلغاندىن كېيىن، چارۋىچىلىقتىكى «چوڭ ھۆددىگەرلىك» ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى نۇقتىدىن دائىرىگە قاراپ كېڭەيدى، ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، شۇ يىلى 5 - ئايدا ئالدى بىلەن جېلىلىيوزى گۇڭشي قازانچى چوڭ ئەتىرىتىدە چارۋىچىلىقتا «چوڭ ھۆددىگەرلىك»نى نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتىنى ئىشلەپ، كېيىن ناھىيە بويىچە كېڭەيتتى. «چوڭ ھۆددىگەرلىك» نىڭ كونكرېت تەلىپى چارۋا ئەترىتىنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىم - چىقىمىغا تۇرلۇك

تۆللەرنىڭ ئەڭ بولۇش نىسبىتى، تۆلۈش نىسبىتى، يۈك مىقدارى ئوخشاش بولمىغان نەسىل ھەمدە ئوتلاقلارنىڭ ياخشى - يامانلىقى قاتارلىقلارغا ئاساسەن ھۆددە تۆپ سانىنى بېكىتىشتىن ئىبارەت بولۇپ، ھۆددە ئالغۇچىدىن ھۆددىگە ئالغان چارۋا سانىنى ئاساسىي جەھەتتىن مۇقىملاش (دىرى بىلەن قىممىتى) ئاساسىدا ئۆز ئۆزىگە خوجا بولغان ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش (قىممىتىنى ئاشۇرۇش)، دۆلەتكە تاپشۇرىدىغان باجنى تولۇق تاپشۇرۇش، چارۋا سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى تولۇق ئورۇنداش، كوللېكتىپكە قالدۇرۇلىدىغانلىرىنى تۆتۈپ قالغاندىن كېيىن ئاشقان قىسمىنىڭ ھەممىسىنى چارۋىچىلارغا بېرىش (يەنى ئەمگەك ھەققى - ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى قىلىش) تەلەپ قىلىندى. بۇنىڭدىكى تۆپ پرىنسىپ چارۋىلارنى تۇرلىرى بويىچە ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش، ئارىلاشتۇرۇۋېتىپ قالايمىقان قىلىۋەتمەي ئىلمىي باشقۇرۇشقا قۇلايلىق يارىتىشتىن ئىبارەت. ھەر بىر پادا چارۋىدا پادا باشلىقى بىلەن يارەمچىسىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، چارۋا بېقىش، ئوت يىغىش، ئاساسىي قۇرۇلۇش قىلىش، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش، ئۇرۇقلاندۇرۇش، يۈك قىرقىش، چارۋىلارنى باھالاپ بېكىتىش، چارۋىلارنى ئوتلاققا كۆچۈرۈش قاتارلىق «سەككىزە بىر تۇتاش» قىلىش ئىشقا ئاشۇرۇلۇشى كېرەك. پادىچىلار بىر ئائىلە، 2 ئائىلە، 3 ئائىلە ئىختىيارىي بىرلىشىپ پادىلارنى ھۆددىگە ئالسىمۇ، ئىچكى جەھەتتىن ئۆزلىرى ھۆددىگە ئالسىمۇ بولىدۇ، مەجبۇرلاش بەلگىلىمىسى چىقىرىلمىدى. ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى 92 چارۋىچىلىق ئەتىرىتىدە 1797 ئائىلە، 13 مىڭ 900 ئادەم، 4101 ئەمگەك كۆچى تۇرلۇك ئۆي ھايۋانلىرىدىن 228 مىڭ 600 تۇياقنى ھۆددىگە ئالدى (تۇغۇت يېشىغا يەتكەن 55 مىڭ 800 تۇياق چارۋىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، بۇنىڭ ئىچىدە قوي 206 مىڭ 900، كالا 10 مىڭ 400، ئات 9665، تۆگە 1695. بورىبوسۇن، ئويمانبۇلاق، توسۇندىن ئىبارەت ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 3 فېرما (1978 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 1 -، 2 -، 3 - فېرمىلار ئۆزى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ ئىسمى بىلەن بورىبوسۇن، ئويمانبۇلاق، توسۇن فېرمىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى) 1980 - يىل 8- ئايدا ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى فېرمىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۇلاردا 821 ئائىلە، 5263 ئادەم، 1137 ئەمگەك كۆچى بار، ئۇلار تۇرلۇك چارۋىدىن 82 مىڭ 900نى ھۆددىگە ئالدى؛ بۇنىڭ ئىچىدە چىشى چارۋا %70نى ئىگىلىدى. ئىش ئائىلىلەرگىچە ھۆددىگە بېرىلگەندىن كېيىن، چارۋىچىلار ئۆز ئۆزىگە خوجا بولۇش ھوقۇقىغا ئىگە بولدى، ئۇلار ھەم ئىشلەپچىقارغۇچى ھەم باشقۇرغۇچى بولۇپ، ئەمگەك ئاكتىپچانلىقى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، كىرىسىمۇ ئومۇمىيۈزلۈك كۆپەيدى، شۇ يىلى يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 540 مىڭ 200 تۇياققا يېتىپ، 1979 - يىلدىكىدىن 113 مىڭ 500 تۇياق كۆپەيدى، 1984 - يىلى ئەتىيازدا چارۋىچىلىق رايونلىرىدا چارۋىلارنى ئائىلىلەرگە بۆلۈپ بېرىش ئاساسىي شەكىل قىلىنغان مەھسۇلاتقا بىرلەشتۇرۇپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەتنىڭ «مەھسۇلاتقا بىرلەشتۇرۇپ ئائىلىلەرگىچە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنى يەنىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈشكە دائىر بىر قانچە مەسىلە توغرىسىدىكى قارار»ى بويىچە، يىل ئاخىرىدا چارۋىلارنى ئائىلىلەرگە بۆلۈپ بېرىپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى چارۋىلارنى باھاغا سۈندۈرۈپ ھۆددىگە بېرىشكە ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلى ئۇ يەنە چارۋىلارنى باھاغا سۈندۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش ئاساسىدا، ئۇنى باھاغا سۈندۈرۈپ ئائىلىلەرگە بېرىۋېتىش، ئائىلىلەر ئۆزى ئېگىدارلىق قىلسا ئۆزى بېقىش، چارۋا پۇلىنى مۇددەتكە بۆلۈپ قايتۇرۇش ھەمدە ئوتلاقلارنى ئائىلىلەرگە ئايرىپ بېرىشتىن ئىبارەت ئۆزۈن مۇددەت ئۆزگەرتىلمەيدىغان ئوتلاقنىمۇ، چارۋىنىمۇ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلىپ، ھۆددىگە ئالغۇچى ئائىلىلەردىن چوقۇم «سەككىزە بىر تۇتاش» باشقۇرۇش تۈزۈمىگە قاتنىشىش ئەمەل قىلىش تەلەپ قىلىندى. ناھىيە بويىچە 166 مىڭ 500 تۇياق چارۋا 1 مىليون 981 مىڭ يۇەنگە سۈندۈرۈلۈپ، 5541 ئائىلىلىك

چارۋىچىغا سېتىپ بېرىلدى، 3516 تۇياق چارۋا 102 مىڭ 200 يۈەنگە سۈندۈرۈلۈپ، 39 ئائىلىلىك دېھقان چارۋىچىغا مۇددەتگە بېرىلدى، 11 مىڭ 115 تۇياق چارۋا 474 مىڭ 500 يۈەنگە سېتىپ بېرىلدى، يەنە باھا قىممىتى 136 مىڭ يۈەنلىك 3461 تۇياق چارۋا نامرات ئائىلىلەرگە تارقىتىپ بېرىلدى. 1987 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە 560 مىڭ تۇياق چارۋىنىڭ ھەممىسى باھاغا مۇندۈرۈلۈپ ئائىلىلەرگە بېرىلدى. چارۋىچىلىق تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتىنىڭ ئۆزلۈكسىز مۇكەممەللىشىشىگە ئەگىشىپ، چارۋىچىلىقتا ئۇدا 11 يىل مول ھوسۇل ئېلىندى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە قولدا قالغان چارۋا 675 مىڭ 500 تۇياققا يېتىپ، 1978 - يىلدىكىدىن %67.37 كۆپەيدى.

Ⅲ باب

ئوتلاق بايلىقى ۋە ئوتلاق قۇرۇلۇشى

§1. ئوتلاق بايلىقى

ناھىيە چوڭ قۇرۇقلۇق كىلىماتى ۋە قۇرغاق كىلىماتقا مەنسۇپ بولۇپ، 4 پەسىل ئىنتايىن روشەن، يەر شەكلى مۇرەككەپ، يېپىنچا ئۆسۈملۈك مول، ئوتلاق خىللىرىنىڭ بۆلۈنىشى ئېنىق. دەريا ساھىلى تۈزلەڭلىكىنىڭ قىروسىز مەزگىلى 163 كۈن، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 230 — 350 مىللىمېتىر، تاغ ئالدى، ئېتىزلىقلاردىكى ھۆل - يېغىن مىقدارى 350 — 450 مىللىمېتىر، يازدا تاغلىق رايونلاردا ھۆل - يېغىن كۆپ بولۇپ ئوت - چۆپلەرنىڭ ئۆسۈشىگە پايدىلىق. دېڭىز يۈزىدىن 800 — 2000 مېتىر ئېگىزلىكتىكى بەلۋاغلاردا تەتۈر تېمپېراتۇرا قەۋىتلىرى، بولۇپمۇ 900 — 1500 مېتىر ئېگىزلىكتىكى پەسرەك تاغ قاپتاللىرىدا تېخىمۇ ئېنىق بولۇپ، چارۋىلارنىڭ قىشتىن ئۆتۈشىگە پايدىلىق. ناھىيە بويىچە تەبىئىي ئوتلاق 4 مىليون 204 مىڭ مو بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ %62.3نى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە سۈپەتلىك ئوتلاق 2 مىليون 471 مىڭ 900 مو بولۇپ، ئومۇمىي ئوتلاق كۆلىمىنىڭ %58.8نى، ياخشى دەرىجىلىك ئوتلاق 1 مىليون 177 مىڭ مو بولۇپ، %28نى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوتلاق 546 مىڭ 500 مو بولۇپ، %13نى؛ ناچار راق ئوتلاق 8400 مو بولۇپ، %0.2نى ئىگىلەيدۇ.

1. 4 پەسىللىك ئوتلاق

كۆكلەم - كۆزلەك　ناھىيە بويىچە كۆكلەم - كۆزلەك بىرلەشكەن بولۇپ، ئاساسلىقى، پاكار تاغلىق رايونلاردىكى بىنەملىككە، دېڭىز يۈزىدىن 800 — 1500 مېتىر ئېگىزلىكتىكى بەلۋاغلارغا جايلاشقان، ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى تۈزلەك ئوتلاقلىرى، قۇرغاق ئوتلاقلار ھەمدە بىنام ئوتلاقلىرى بولۇپ، كىلىماتى بىر قەدەر قۇرغاق، ئومۇمىي كۆلىمى 1 مىليون 665 مىڭ 400 مو بولۇپ، ئومۇمىي ئوتلاق كۆلىمىنىڭ

39.6%نى ئىگىلەيدۇ. ئومۇمىي چارۋا سىغىمچانلىقى 280 مىڭ 600 تۇياق قوي بىرلىكى. ئەتىيازدىمۇ، كۈزدىمۇ چارۋا بېقىشقا بولىدۇ. ئوت سۇيىتى ناچارراق.

يايلاق بۇ كۆگۈرچىن تېغىدىن كوردىلەڭسۇغىچە بولۇپ، ھۆل - يېغىن مىقدارى كۆپ. ئوت - چۆپ ناھايىتى بولۇق ئۆسىدۇ، ئومۇمىي كۆلىمى 1 مىليون 544 مىڭ مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئوتلاق كۆلىمىنىڭ 36.8%نى ئىگىلەيدۇ. چارۋا سىغىمچانلىقى 1 مىليون 67 مىڭ 200 تۇياق قوي بىرلىكى. بۇ ئوتلاقلار دېڭىز يۈزىدىن 1500 — 2500 مېتىر ئېگىزلىكتە بولۇپ، تاغلىقلاردىكى ئوتلاق، شالاڭ ئورمانلىقتىكى سازلىق ئوتلاق، سازلىقتىكى ئوتلاق قاتارلىق ئوتلاق تىپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھەر يىلى 6 — 9 - ئايغىچە بۇ ئوتلاقلاردا چارۋا بېقىلىدۇ.

قىشلاق ناھىيە بويىچە پايدىلىنىشقا بولىدىغان قىشلاق كۆلىمى 995 مىڭ 400 مو بولۇپ، ئومۇمىي ئوتلاق كۆلىمىنىڭ 23.6%نى ئىگىلەيدۇ. چارۋا سىغىمچانلىقى 382 مىڭ 100 تۇياق قوي بىرلىكى. مۇتلەق كۆپ قىسمى دېڭىز يۈزىدىن 1000 — 2000 مېتىر ئېگىزلىككە جايلاشقان بولۇپ، يېغىندى قار ئازراق، ئەڭ يىراق بولغىنى مىڭ چوڭقۇر ئوتلىقى بولۇپ ناھىيە بىلەن بولغان ئارىلىقى 500 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ. چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى چارۋىلار ئاساسىي جەھەتتىن بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مىڭچوڭقۇر، سار باستاۋ، ئورتاقسار، جات قاتارلىق قىشلاقلىرىدا قىشتىن ئۆتكۈزۈلىدۇ.

2. ئوتلاقلارنىڭ تۈرلەرگە ئايرىلىشى

ئوتلاقلارنى 8 ئوتلاق تۈرىگە، 13 ئوتلاق كەنجى تۈرىگە ۋە 16 چۆپلۈك يەر تىپىغا ئايرىشقا بولىدۇ.

ئوتلاق تۈرى سازلىق ئوتلاق، سۇغىرىلىدىغان ئوتلاق، بىنام ئوتلاق، تاشلاندۇق يەردىكى ئوتلاق، نەم ئوتلاق، قۇرغاق ئوتلاق، بىنام ئوتلاقلىرىدىكى چارۋا بېقىلىدىغان ئوتلاق، زەيكەش ئوتلاقلىرىدىن ئىبارەت.

ئوتلاق كەنجى تۈرى تۈزلەڭلىكتىكى چارۋا بېقىلىدىغان توپىلىق ئوتلاق، تاغلىق رايونلاردىكى سازلىق ئوتلاق ۋە ئوتى ئورۇۋېلىنىدىغان ئوتلاق، تاغلىق رايونلاردىكى شالاڭ چاتقاللىق ئوتلاق، ئېگىز، سوغۇق جايلاردىكى چىملىق ئوتلاق، تاغلىق جايلاردىكى نەم ئوتلاق، تۈزلەڭلىكتىكى شالاڭ چاتقاللىق ئوتلاق، تۈزلەڭلىكتىكى تاشلۇۋېتىلگەن بىنام ئوتلاق، پەس جايلار ۋە سۇ يامراپ كېتىدىغان يەرلەردىكى ئوتلىق ئورۇۋېلىنىدىغان ئوتلاق، پەس جايلار ھەمدە سۇ يامراپ كېتىدىغان يەرلەرنىڭ تۆۋەنكى قىسمىدىكى ئوتى ئورۇۋېلىنىدىغان ئوتلاق، پەس جايلاردىكى ئېگىز چۆپلۈك سازلىق ۋە ئوتى ئورۇۋېلىنىدىغان ئوتلاق؛ پەس جايلاردىكى شورتاڭلىق سازلىقتىكى ئوتلاق ئورۇۋېلىنىدىغان ئوتلاقتىن ئىبارەت.

ئوتلۇق يەر ئەمەن خىللىرى ئۆسىدىغان يېرىم چاتقاللىق، ئەمەن ئۆسىدىغان يېرىم چاتقاللىق ۋە ئۇششاق ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدىغان ئوتلاق، ئەمەن خىللىرى ۋە ئارىلاشما ئۆسۈملۈك ئۆسىدىغان ئوتلاق، ئارىلاشما ئوت - چۆپ ئۆسىدىغان ۋە باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئوتى ئورۇۋېلىنىدىغان ئوتلاق، دەريا ساھىلىدىكى يىلتىزلىق غوللۇق ئوت - چۆپ ۋە باشاقلىق ئوت - چۆپ ئۆسىدىغان ئوتلاق، دەريا ساھىلىدىكى پۇرچاق ئائىلىسىدىكى ئوت - چۆپ ۋە باشاقلىق ئوت - چۆپ ئۆسىدىغان ئوتلاق، يەلپۇگۈچسىمان جايلاردىكى غولى كىچىك باشاقلىق ئۆسۈملۈك ئۆسىدىغان سازلىق چىملىق ئوتلاق، دەريا بويلىرىدىكى شورلىشىپ كەتكەن سازلىقتىكى باشاقلىق ئۆسۈملۈك ئۆسىدىغان چىملىق ئوتلاق، ئوتتۇراھال تاغ ئېتەكلىرىدىكى باشاقلىق، پۇرچاق خىللىرى ۋە ئۇششاق ئۆسۈملۈك ئۆسىدىغان ئوتلاق، كەنجى ئېگىز تاغلاردىكى ئۇششاق ۋە باشاقلىق ئوت - چۆپ ئۆسىدىغان ئوتلاق، ئېگىز تاغ بەلۋاغلىرىدىكى ئۇششاق ئوت - چۆپ ئۆسىدىغان ئوتلاق، دەريا، كۆللەرنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى ئوتى ئورۇۋېلىنىدىغان ئوتلاق، دەريا - كۆللەرنىڭ تۆۋەنىدىكى باشاقلىق ئۆسۈملۈك ئۆسىدىغان قۇرتلۇق ئوت.

چۆپ خىللىرىغا كىرىدىغان ئوتى ئورۇۋىلىنىدىغان ئوتلاق. دەريا ساھىلىنىڭ تۆۋەن قىسمىدىكى چاتاللىق ئوتلاق، پەس تاغ باغرىلىرىدىكى كىچىك يوپۇرماقلىق چاتقال، ئارىلاشما ئوت ـ چۆپ ۋە باشاقلىق ئوت ـ چۆپلەر ئۆسىدىغان چاتاللىق ئوتلاق، ئوتتۇراھال تاغلىق يەرلەردىكى كەڭ يوپۇرماقلىق چاتقال، ئارىلاشما ئوت ـ چۆپ، باشاقلىق ئوت ـ چۆپ، چىم ئۆسىدىغان ئوتلاقتىن ئىبارەت.

ئوتلاقلاردىكى يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر ئاساسلىقى باشاقلىق ئوت ـ چۆپ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئوت ـ چۆپ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى ئوت ـ چۆپ، لويلا ئائىلىسى، كىرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسى، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر ھەمدە چاتقال ئوت ـ چۆپ، ئوتتۇراھال تاغلاردىكى باشاقلىق ئوت ـ چۆپ ۋە ئارىلاشما ئوت ـ چۆپلەردىن تەركىب تاپقان.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى 4 پەسىللىك ئوتلاق كۆلىمى ۋە چارۋا سىغىمچانلىقىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 5 — 1　　بىرلىكى: مو، قوي

تۈرى / دەرىجىسى	كۆكلەم، كۈزلەك		ياپلاق		قىشلاق		جەمئىي	
	كۆلىمى	چارۋا سىغىمچانلىقى	كۆلىمى	چارۋا سىغىمچانلىقى	كۆلىمى	چارۋا سىغىمچانلىقى	كۆلىمى	چارۋا سىغىمچانلىقى
ئەلا	3000	1219	1469400	1056352	994200	382071	2466600	1439642
ياخشى	1120000	235768	66600	10596			1186600	246364
ئوتتۇراھال	542400	43609			1200	49	543600	43658
ناچار			8400	280			8400	280
جەمئىي	1665400	280596	1544400	1067228	995400	382120	4205200	1729944

2 §. ئوتلاق قوۋلۇشى

غۇلجا ناھىيىسىدىكى چارۋىچىلار قازاقلارنى ئاساس قىلىدۇ، بېقىلىدىغان چارۋىلار ئاساسلىقى، قوي، كالا، ئات، تۆگە قاتارلىقلاردىن ئىبارەت، چارۋىچىلار كىلىماتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ 4 پەسىلنىڭ ھەممىسىدە كۆچۈپ يۈرۈپ چارۋا باقىدۇ. تەبىئىي يەر شەكلى قاتارلىق شارائىتلارنىڭ چەكلىمىسىدە، ناھىيە بويىچە ئوتلاقلاردىكى سۇ مەنبەسىنىڭ جايلىشىشى تەكشى ئەمەس، كۆپىنچىسى بوربوسۇن، چۆلۈقاي، قارايانغاچ ۋە ئويمانبۇلاق قاتارلىق يەرلەردىكى ئويمانلىقلار ۋە تاغ جىلغىلىرىغا جايلاشقان. سۇغىرىلىدىغان يەر كۆلىمى بىر قەدەر ئاز، كۆپلىگەن چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئادەم ۋە چارۋىلارنىڭ سۇ ئېچىش مەسىلىسى قىيىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆچ يولى تار، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل بولۇپ يول يۈرۈش قىيىن.

50 ـ يىللاردىن باشلاپ، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى كەڭ چارۋىچىلارنى يېتەكلەپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا زور كۆچ بىلەن ئوتلاق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ئېلىپ باردى، 1957 ـ يىلىغا كەلگەندە 1000 دىن ئارتۇق قوتان ياسالدى، 1962 ـ يىلى قوتان 2111گە يەتتى، قىشلاقتا يۆتكىلىدىغان يول ئۈستىگە 18 يەم-خەشەك پونكىتى قۇرۇلدى، 24 كىلومېتىر كۆچ يولى ياسالدى.

60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە كېيىنكى مەزگىللىرى، 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ناھىيە بويىچە ئوتلاقلاردا قالايمىقان يەر ئېچىشنىڭ ئېغىر بولۇشى، ناھىيە بويىچە كۆكلەم، كۈزلەك يېتىشمەسلىكنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. 80 - يىللاردىن كېيىن، ھۆكۈمەت چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئوتلاق قۇرۇلۇشى سالمىقىنى ئاشۇرۇپ، چارۋىچىلارنى مۇقىم ئولتۇراقلاشتۇرۇش ۋە يېرىم ئولتۇراقلاشتۇرۇشنى تەدرىجىي يولغا قويۇشقا باشلىدى، چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش شارائىتى ياخشىلاندى. 1984 - يىلدىن باشلاپ، ھۆكۈمەت ھەر يىلى بىر قىسىم مەبلەغ ئاجرىتىپ، سۇ قۇرۇلۇشى، ئوتلاق قۇرۇلۇشى ۋە كۆچ يولى قۇرۇلۇشى خىراجىتى قىلدى. 1985 - يىلى ھۆكۈمەت گۆش مۇكاپات پۇلىدىن 10 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ، شىمالىي تاغ جىلغىسىدىكى سۇ مەنبەسىنى تەكشۈرۈپ، شىمالىي تاغ جىلغىسى ئەتراپىدىكى 200 مىڭ مو ئوتلاقنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك يۇرۇشلىشكەن قۇرۇلۇش قىلىش يېرىك پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى ۋە يولغا قويدى. شۇ يىلى يەنە يۇقىرىدىن ئاجرىتىپ بېرىلگەن مەبلەغ ۋە ئۆزى جۇغلىغان مەبلەغدىن پايدىلىنىپ قاش، سامسۇزى، چۈلۇقاي، ئونيار، جىرغىلاڭ، ئويمانبۇلاق قاتارلىق جايلاردا 7 ئور ۇنغا پۇختا قورا - قوتان، ئىلقا يايلىقىغا ماڭىدىغان دەريا‌غا بىر ناش كۆۋرۈك، يېڭىدىن 94 قورا - قوتان، 189 تۆل ئېلىش قوتىنى، 186 ئور ۇندا چارۋىچىلار ئۆيى، 452 كىلومېتىر كۆچ يولى ياسىدى.

1987 - يىلى دۆلەت 600 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، جىرغىلاڭدا سۇ تۇغۇنى قۇرۇلۇشى قىلدى. كېيىن يەنە، توقاي ئۆستىڭىگە سۇ باشلاش قۇرۇلۇشى، پىلىچى، چۈلۇقاي جىلغىسىنى تىزگىنلەش قۇرۇلۇشى قىلىنىپ 80 مىڭ مو ئوتلاقتا سۇ قىس بولۇش ھالىتى ياخشىلاندى. 5 يېزا - بازاردىكى ئادەم ۋە چارۋىلارنىڭ ئىچىدىغان سۈيى ھەل قىلىندى.

1988 - يىلى ناھىيە بويىچە 7 چارۋىچىلىق يېزىسىدا پۇختا قوتاندىن 8ى ياسالدى، گورساي قىشلىقىغا بارىدىغان يولدا 2 يەرگە يەم - خەشەك پونكىتى قۇرۇلدى، گورساي قىشلىقىغا بارىدىغان 30 كىلومېتىر كۆچ يولى، بىر قانچە چوڭ - كىچىك كۆۋرۈك ياسالدى، 12 كىلومېتىر يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى تارتىلدى.

1990 - يىلغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە دۆلەت سالغان ۋە يەرلىك توپلىغان بىر قانچە 100 مىڭ يۈەن مەبلەغدىن پايدىلىنىپ، 340 كىلومېتىر كۆچ يولى، 40 نەچچە كۆۋرۈك، سۇئاگۇچ ياسالدى، 7 ئور ۇندا سۇ باشلاش تۇرۇبىسى ئورنىتىش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلدى، 31 قۇدۇق قېزىلدى، سۇ يىغىش قۇدۇقىدىن 13ى قېزىلدى، 43.256 كىلومېتىر سۇ تۇرۇبىسى يانقۇزۇلدى. توقاي ئۆستىڭىگە سۇ باشلاش قۇرۇلۇشى، پىلىچى جىلغىسى، چۈلۇقاي جىلغىسىنى تىزگىنلەش قۇرۇلۇشلىرى قىلىنىپ، كۆپلىگەن چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئادەم ۋە چارۋىلارنىڭ سۇ ئىچىش قىيىن بولۇش مەسىلىسى ھەل قىلىندى. ناھىيە بويىچە مۇقىم ئولتۇراقلاشقان ۋە يېرىم ئولتۇراقلاشقان چارۋىچى ئائىلىسى 2288 (بۇنىڭ ئىچىدە مۇقىم ئولتۇراقلاشقىنى 834 ئائىلە) گە يېتىپ، ئومۇمىي چارۋىچى ئائىلىسىنىڭ %60نى ئىگىلىدى؛ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا سېلىنغان پۇختا قوتان 230گە، ئاددىي قوتان 800گە، تۆل ئېلىش قوتىنى 701گە، چوڭ - كىچىك دورا كۆلچىكى 83كە يەتتى.

§ 3 . ئوتلاقنى ياخشىلاش ۋە ئاسراش

60 - يىللاردا، ئوتلاقنى بۇزۇپ ئاشلىق زىرائىتى تېرىش، ئوتلاقتا كەلسە - كەلمەس يەر ئېچىش ئەھۋالى بىر قەدەر ئومۇميۈزلۈك بولدى. 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرلىرىدا كۆكلەم ۋە كۈزلەك قۇرغاقچىلىق تۈپەيلىدىن تېرىپ تاشلىۋېتىش ھەمدە ھەددىدىن زىيادە چارۋا بېقىش سەۋەبلىك چېكىنىپ كەتكەن ئوتلاق كۆلىمى

300 مىڭ مودىن ئېشىپ كەتتى، كىسەللىك، ھاشارات زىياندا‌شلىقى ۋە باشقا تەبىئىي ئاپەتلەر تۆپەيلىدىن يۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان ئوتلاق 200 مىڭ مودىن ئېشىپ كەتتى. 70 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت تەرىپلىغۇدىن ئوتلاقنى قايتۇرۇش خىزمىتىنى ئىنتايىن چىڭ تۇتۇشقا باشلىغانلىقتىن ئوتلاقنىڭ چېكىنىپ كېتىش ئەھۋالى ياخشىلىنىشقا باشلىدى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك ئوتلاق پونكىتى قۇرۇلۇپ ئوتلاق باشقۇرۇشقا مەخسۇس مەسئۇل قىلىندى. ئۇنىڭدىن كېيىن، قاش، دۆڭمازار، پەنجىم، چۇلۇقاي يېزىلىرىدىمۇ ئوتلاق پونكىتلىرى قۇرۇلدى. ناھىيىلىك ئوتلاق پونكىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئېچىلغان ئوتلاق، تاشلاپ قويۇلغان يەرلەرگە ئايروپىلان بىلەن ئەلا سورتلۇق ئوت - چۆپ تېرىلدى ھەمدە قاشالانغان ئوتلاق بەرپا قىلىندى، ھەر يىلى ئوتلاق ئاسراش بويىچە قىسقا مۇددەتلىك كۇرس ئېچىشتا چىڭ تۇرۇلۇپ، چارۋىچىلارنىڭ ئوتلاق ئاسراش ئېڭى ئۆستۈرۈلدى.

1988 - يىل 5 - ئايدا ئوتلاقنى رايونلارغا ئايرىپ پايدىلىنىش يولغا قويۇلدى، رايونلارغا ئايرىپ پايدىلىنىلغان 804 مىڭ 700 مو ئوتلاقنا پايدىلىنىش گۇۋاھنامىسى تارقىتىلدى. چېكىنگەن، قۇملىشىپ كەتكەن ئوتلاقلار بىر تۇتاش ئېچىش خاراكتېرىدە ھۆددىگە بېرىلدى، 4500 چارۋىچى ئائىلىسىگە ئوتلاقتىن پايدىلىنىش گۇۋاھنامىسى بېرىلدى، 156 مىڭ مو قاشالانغان ئوتلاقنى ھەقلىق ئىشلىتىش يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى 7 - ئايدا ناھىيىلىك ئوتلاق نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش ئورنى قۇرۇلۇپ ئوتلاقنى ئاسراش ۋە نازارەت قىلىش سالمىقى ئاشۇرۇلۇپ، ئوتلاق ماجىرالىرى ۋاقتىدا ھەل قىلىندى.

1989 - يىلى گوۋۇيۈەن «ئوتلاق قانۇنى»نى ئېلان قىلدى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «ئوتلاق قانۇنىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى»نى ئېلان قىلدى، ناھىيىلىك ئوتلاق پونكىتى باشلامچىلىقىدا ئورگان، ئورۇنلار ئادەم، ئاپتوموبىل چىقىرىپ «ئوتلاق قانۇنى»نى تەشۋىق قىلدى ۋە ئۆگەندى. بۇ پائالىيەتكە قاتناشقانلار 80 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى.

1. چېكەتكە ۋە چاشقان يوقىتىش

يىللاردىن بۇيان ناھىيە تەۋەسىدىكى ئوتلاقلاردا چېكەتكە، چاشقان ئاپىتى ئېغىر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى كۆلىمىمۇ ناھايىتى زور بولدى. تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ناھىيە تەۋەسىدە چېكەتكە تۈرى 3 ئائىلە 29 خىل ئىكەن، بۇنىڭ ئىچىدە چىپار پۇتلۇق چېكەتكە كەنجى ئائىلىسىدىن ئىتالىيە چېكەتكىسى ۋە چېكىت قاناتلىق چۆل چېكەتكىسى بار؛ چېكەتكە كەنجى ئائىلىسىدىن 15 خىل بار، ئۇلار چۆللۈك كۆكقاشقا چېكەتكىسى، قىزىل ئاياغ كرائۇس، كۆك ئاياغ كرائۇس، تېرىق كرائۇسى، ناشىسمان چوڭ چېكەتكە، بىگىز تۈمشۇق چوڭ چېكەتكە، ئورگان قاناتلىق يېشىل چېكەتكە، ئەگرى سىزىقلىق يايلاق چېكەتكىسى، يۇمۇلىسمان چېكەتكە، شىنجاڭ سىبىرىيە چېكەتكىسى، قارا يوللۇق كىچىك چېكەتكە، كىچىك تاقتاق چېكەتكە، ئۇزۇن مۇڭگۈزلۈك تاقتاق چېكەتكە، ئوتلاق چېكەتكىسى، ئوتلاق قارا چېكەتكىسىدىن ئىبارەت؛ چىپار قاناتلىق چېكەتكە كەنجى ئائىلىسىدىن 12 خىلى بار، ئۇلار چوڭ ئۇچلۇق قاناتلىق چېكەتكە، كىچىك ئۇچلۇق قاناتلىق چېكەتكە، قارا يوللۇق كىچىك چېكەتكە، قىزىل چىپار قاناتلىق چېكەتكە، كىچىك تاغىل قاناتلىق چېكەتكە، تاغىل قاناتلىق چېكەتكە، قىسقا پۇتلۇق چېكەتكە، موڭغۇلىيە قاسماق چېكەتكىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت، ئاساسلىقى ئىتالىيە چېكەتكىسى، يالغان قاناتلىق چېكەتكە، چىپار چېكەتكە، سىبىرىيە چېكەتكىسى، قارا يوللۇق كىچىك چېكەتكە ئاق كۆپ. چېكەتكە ئاپىتى كۆرۈلگەندە ئادەتتە ئوتتۇرا ھېسابلىغاندا كۆكلەم ۋە كۆزلەك يېرىدىن دېھقانلارنىڭ كىرىمى 3 يۈەن ئازلاپ كېتىدۇ. دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىدا بولسا ھەر مو يەردىن كىرىم 40 يۈەن تۆۋەنلەپ كېتىدۇ. چېكەتكە ئاپىتى ئېغىرراق بولغاندا كۆكلەم ۋە كۆزلەكتىمۇ ھەر موسىدىن 7 يۈەن كىرىم تۆۋەنلەيدۇ، دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىدا بولسا ھەر مو يەردىن 150 يۈەن كىرىم ئازلايدۇ.

ناھىيە تەۋەسىدىكى چاشقان تۈرلىرى ئاساسلىقى، قارىغۇچاشقان، ئېتىز چاشقىنى، قۇملۇق چاشقىنى،

تەڭرىتاغ سېرىق چاشقىنى، تەڭرىتاغ ئۇزۇن قۇيرۇقلۇق سېرىق چاشقىنى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئىچىدە قارىغۇ چاشقان بىلەن ئېتىز چاشقىنى ئەڭ كۆپ، ئەڭ چوڭ بولۇپ، ئۇلار ئوتلاق، ئورمان بەلۋاغلىرىغا تارقالغان. قۇملۇق چاشقىنى بىنام - چۆل ئوتلاقلىرىدا كۆپ ئۇچرايدۇ، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى سۈپەتلىك ئوت. چۆپلەرنىڭ غولى بىلەن يوپۇرمىقىنى، يىلتىزىنى ھەم ئۇرۇقلىرىنى ئوزۇقلۇق قىلىپ ياشايدۇ. ئۇلار ئورەك قېزىشقا، ئوت - چۆپ يىلتىزلىرىنى كولاشقا بەك ماھىر بولۇپ، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرگە بولغان زىيىنى بەك ئېغىر، دېھقانچىلىق - چارۇچىلىققا بولغان زىيىنمۇ ناھايىتى چوڭ.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دەرھال چاشقان - چىكەتكە يوقىتىش ئىشخانىسى قۇرۇپ، ھەر يىلى كۆپلىگەن ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ئاجرىتىپ، چاشقان، چىكەتكە ئاپىتىگە قارشى تۇرۇش، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتىنى ئىشلىدى. ھەر يىلى 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 5 - ئاينىڭ 10 - كۈنگىچە، ۋە 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنگىچە بولغان ۋاقىت چاشقان يوقىتىش مەزگىلى، ھەر يىلى 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 6 - كۈنگىچە بولغان ۋاقىت چىكەتكە يوقىتىش مەزگىلى قىلىندى. مەخسۇس ۋەزىپىدىكى كادىرلار بىۋاستە 1 - سەپكە بېرىپ، 1 - قول ئەھۋالىنى ئىگىلەپ تۇردى، يېزا - مەيدانلار كېسەللىك - ھاشارات زىيىنىنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتىگە مەخسۇس خادىم بەلگىلەپ مەسئۇل قىلدى. 60 - يىللاردا ئايروپىلان ئارقىلىق «666» دورىسى چېچىلىپ چىكەتكە يوقىتىلدى. 70 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە يەنە ئۇلترا تۆۋەن مىقدارلىق دورا پۈركۈش ماشىنىسى ئارقىلىق يۇقىرى ئۈنۈملۈك، زەھەرى تۆۋەن، قالدۇق زەھەرى تۆۋەن بولغان مارافون «ددۋ» قاتارلىق دورىلار چېچىلدى، بۇ دورىنىڭ چىكەتكە يوقىتىش ئۈنۈمى %96دىن يۇقىرى بولدى.

1988 - يىلى يۇقىرىدىن ئاجرىتىپ بېرىلگەن 6000 يۈەن پۇل بىلەن قاش يېزىسىنىڭ تاشكۆرۈك كەنتىدە توخۇ بېقىپ چىكەتكە يوقىتىش سىناق قىلىندى، ئۇ يەردە 2000 توخۇ بېقىلىپ 30 مىڭ مو يەردىكى چىكەتكە يوقىتىلدى. بۇ ئۇسۇل بىلەن چىكەتكە يوقىتىشنىڭ ئۈنۈمى خېلى ياخشى بولۇپ، ئوتلاقلار بۇلغانمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەنەنەرخى تۆۋەن بولغاچقا كېيىن باشقا يېزا - مەيدانلاردىمۇ بۇ ئۇسۇل كېڭەيتىلدى. شۇ يىلى ۋىلايەتلىك چىكەتكە - چاشقان يوقىتىش ئىشخانىسىنىڭ يېتەكچىلىك قىلىشى ۋە ماسلىشىشى بىلەن، 1 - فېرمىنىڭ ئېدىرلىق جايلىرىدىكى قىزىل قارىغوجا ۋە قارا رەڭلىك قارىغوجا مەركەزلەشكەن كۆكلەم، كۆزلەكلەردە قارىغوجا ئارقىلىق چىكەتكە يوقىتىلدى. بۇ رايونلاردىكى چىكەتكە ئاساسلىقى ئىتالىيە چىكەتكىسى، چىپار چىكەتكە، قارا ئاياغ چىپار قاناتلىق چىكەتكىدىن ئىبارەت. بۇنىڭدا ئۇۋا ياساپ بېرىش ئارقىلىق قاراغوجا جەلپ قىلىندى، قاراغوجا چىكەتكىنى تۇتۇپ يەيدىغان بولغاچقا، ئۈنۈمى ناھايىتى ياخشى بولدى. چىكەتكىنىڭ زىچلىق دەرىجىسى ئالدىنى ئېلىش مەزگىلىدىن ئىلگىرىكى 10 — 25 دانە/كۋادرات مېتىردىن 2 — 3 دانە/كۋادرات مېتىرغا چۈشتى، ئالدىنى ئېلىش ئارقىلىق بەزى ئوتلاقلاردا چىكەتكە قالمىدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئازكەم 460 مىڭ ئوتلاقتا كېسەللىك، ھاشارات يوقىتىلدى ياكى كونترول قىلىندى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئوتلاقلىرىدا 1987 — 1990 - يىلغىچە چىكەتكە، چاشقان يوقىتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 5 — 2 بىرلىكى: مو

ۋاقتى	ئورنى	يۇز بەرگەن كۆلەم	يوقىتىلغان كۆلەم	ئىزاھ
1987	كالتەكغىر، مىڭ چوڭقۇر	100000	65000	چىكەتكە

1987	ئۇرانبۇلا، توغراسۇ، يالغۇز قارىغاي	400000	22000	چاشقان
1988	بوربوسۇن، توسۇن فېرمىسى، چولاق بۇلاق	70000	40000	چېكەتكە
1989	ئورتاقساي، ئايغىر سايرام	215000	100000	چېكەنكە
1989	توسۇن فېرمىسى، ئاچال	300000	200000	چاشقان
1990	دادامتۇ، بوربوسۇن، توسۇن فېرمىسى	117000	30000	چاشقان
جەمئىي		126200	457000	

2. بەرپا قىلىنغان ئوتلاق ۋە يېرىم قاشالانغان چاپمىلىق

ناھىيە بويىچە پايدىلىنىشقا بولىدىغان چاپمىلىق 1 مىليون 84 مىڭ 500 مو بولۇپ، قىشلاق بىلەن يايلاق تۇتىشىدىغان رايون 9. 17 كىلومېتىر. 1980 - يىلدىن باشلاپ، ئىلگىرى ئېچىلغان 310 مىڭ مو بىنام تەدرىجىي تېرىلغۇدىن ئوتلاققا قايتۇرۇلدى. 1981 - يىلى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى چارۋىچىلىق باش ئىدارىسىنىڭ كەسپىي باشقارمىسى، شىنجاڭ ئاۋتۇناتسىيە ئىدارىسى، چارۋىچىلىق نازارىتى ئوتلاق باشقارمىسى قاتارلىق تارماقلارنىڭ ماسلىشىشى ئارقىسىدا، ئوخشاش بولمىغان يەر شەكلى، ئوتلاق تۈرى ۋە چېكىنىش ئەھۋالىغا ئاساسەن، دۆلەت مەبلىغى ۋە كوللېكتىپ توپلىغان مەبلەغدىن پايدىلىنىپ، يەرلەر بۆلەكلەرگە ئايرىلىپ، تۆۋرۈك ئورنىتىش، تىكەنلىك سىم بىلەن قاشالاش قاتارلىق ئۇسۇللار قوللىنىلىپ، پىلانلىق تۈردە قاش، مازار، چۆلۈقاي قاتارلىق جايلاردىكى تاشلاپ قويۇلغان يەرلەرگە ئايروپىلان ئارقىلىق ياۋا سۈپۈرگە قاتارلىق سۈپەتلىك ئوت - چۆپ تېرىلدى، سۈپەتلىك ئوتلاق قاشالاندى، شۇ يىلى ئايروپىلان ئارقىلىق ياۋا سۈپۈرگە قاتارلىق ئەلا سۈپەتلىك ئوت - چۆپ تېرىلغان ئوتلاق 10 مىڭ موغا يەتتى. ئايروپىلان ئارقىلىق ياۋا سۈپۈرگە تېرىلغاندىن كېيىن ئوتلاقتىن چىقىدىغان ئوت - چۆپ مىقدارى كۆزۈنەرلىك ئۆستى. ئايروپىلان ئارقىلىق تېرىشتىن ئىلگىرى يېڭى ئوت - چۆپنىڭ مو بېشى مەھسۇلاتى 8. 20 كىلوگرام بولغان بولسا، ئايروپىلان ئارقىلىق تېرىغاندىن كېيىن ھەر مو يەردىكى ئوت - چۆپ 92. 247 كىلوگرامغا، ئەڭ يۇقىرى بولغانلىرىنىڭ 6. 502 كىلوگرامغا يەتتى. 1984 - يىلدىن باشلاپ ئايروپىلان ئارقىلىق ياۋا سۈپۈرگە تېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇنىڭغا ئارىلاشتۇرۇپ 39 مىڭ مو يەرگە قارا مەتاب ۋە تەسكەن تېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ياۋا سۈپۈرگە بىلەن قاراماتابنىڭ نىسبىتى 1:2، كۆلىمى 26 مىڭ مو، قاراماتاب بىلەن تەسكەن ئارىلاشتۇرۇپ تېرىلغان كۆلەم 13 مىڭ مو، ئايروپىلان بىلەن تېرىلغان رايوندىكى ياۋا سۈپۈرگىنىڭ ئېگىزلىكى 11 — 33 سانتىمېتىر، قاراماتابنىڭ ئېگىزلىكى 6 — 47 سانتىمېتىر، ئارىلاشتۇرۇپ تېرىلغان تەسكەننىڭ ئېگىزلىكى 6 — 19 سانتىمېتىر بولدى، بولۇپمۇ 5 يىلدىن 15 يىلغىچە تاشلاپ قويۇلغان بىنام يەرلەرگە ۋە ھەيدەلگەن يەرلەرگە ئايروپىلان ئارقىلىق ئوت - چۆپ تېرىشنىڭ ئۇنۇمى ياخشى بولدى. 1981 — 1984 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ئايروپىلان ئارقىلىق ئوت - چۆپ تېرىلغان كۆلەم 57 مىڭ مو، قاشالانغان ئوتلاق 9100 مو، ياخشىلانغان ئوتلاق 105 مىڭ مو، 9. 23% چېكىنكەن ئوتلاق ياخشىلاندى. 4 يىلدا 4 مىليون 872 مىڭ كىلوگرام ئوت-چۆپ، 4872 تونىا ئوت - چۆپ ئۇرۇقى يىغىۋېلىندى. 1985 — 1990 - يىلغىچە ئايروپىلان ئارقىلىق ئوت-چۆپ تېرىلىپ قاشالانغان ئوتلاق 63 مىڭ 200 مو، قاشالانغان تەبىئىي ئوتلاق 63 مىڭ 600 مو، بەرپا قىلىنغان

چاپمىلىق 3100 مو، ئوتلاقنى ياخشىلاش ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىك بولدى، شۇ سەۋەبتىن ناھىيىلىك ئوتلاق پونكىتى مەملىكەت بويىچە ئوتلاق ياخشىلاشتىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1981 — 1988 - يىلغىچە ئايروپىلان ئارقىلىق ياۋا سۈپۈرگە قاتارلىق سۈپەتلىك ئوت - چۆپ تېرىپ سورتلۇق ئوتلاقلارنى ياخشىلاش ئەھۋالى

جەدۋەل: 5 — 3

بىرلىكى: مو، يۈەن

بېزا - مەيدان	جاي نامى	يىللار	كۆلىمى	ئومۇمىي سېلىنغان مەبلەغ	دۆلەت سالغان مەبلەغ
قاش بېزىسى	چوڭ بۇلاق	1981	10000	86000	70000
قاش بېزىسى	چوڭ بۇلاق	1982	20000	18000	16200
دۆڭمازار، ئونبار، بازار	قارادالا	1982	22000	16000	15400
ئەۋلىيا بېزىسى	قىزىلبۇلاق	1983	3000	27000	27000
قارايانغاچ بېزىسى	قارابۇلاق	1983	15000	105000	105000
سامىيۇزى بېزىسى	ئارال	1984	14000	103000	98000
جۇلۇقاي بېزىسى	شامالىلىق	1984	12000	84000	84000
ئەۋلىيا بېزىسى	قىزىلبۇلاق	1984	13000	91000	63000
قاش بېزىسى	بەشدۆڭ	1985	14000	100000	98000
پەنجىم بېزىسى	پىلىچى	1986	21000	14900	14700
دادامتۇ بېزىسى	قاراتاش	1986	11200	88400	7000
ئارا ئۆستەڭ بېزىسى	تۇزلەكلىك	1987	7000	49000	49000
دادامتۇ بېزىسى	تېپچاڭگو	1988	5000	5500	3500
موللىتوختىسىيۇزى بېزىسى	ۋۇگۇڭ	1988	5000	38000	35000
جەمئىي			172200	825800	685800

Ⅳ باب

چارۋا، ئۆي قۇشلىرىنىڭ خىللىرى ۋە ئۇنىڭ نەسىلىنىڭ ياخشىلىنىشى

ناھىيە تەۋەسىدىكى چارۋىلارنىڭ ئاساسلىقى قوي، ئات، كالا، ئۆچكە، تۆگە، چوشقا، بۇغا، ئېشەك

قاتارلىقلاردىن؛ ئۆي قۇشلىرى ئاساسلىقى، توخۇ، ئۆردەك، غاز قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، يەرلىك دائىرىلەر دۆلەتسىز ئىچى ۋە سىرتىدىن بەزى چارۋا، ئۆي قۇشلىرى نەسلىنى پىلانلىق كىرگۈزۈپ، يەرلىك ئۆي ھايۋانلىرىنىڭ نەسلىنى ياخشىلاشقا كىرىشكەن.

مىنگونىڭ 29 — 31 - يىلىغىچە (1940 — 1942 - يىلىغىچە) شېڭ شىسەينىڭ 2 - قارارلىق 3 يىللىق قۇرۇلۇش پىلانى مەزگىلىدە، ناھىيە مىقياسىدا قويلارنى سۈنئىي ئۇسۇلدا ئورۇقلاندۇرۇپ نەسلىنى ياخشىلاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلغان. ئات، كالىلارنى سۈنئىي ئورۇقلاندۇرۇشمۇ سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلۇشقا باشلىغان. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت نەسىللىك چارۋىلاردىن باج كەچۈرۈم قىلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ چارۋا نەسلىنى ياخشىلىغان، مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) ناھىيە بويىچە نەسىللىك چارۋىلاردىن 31 ئات، 34 كالا، 144 قوينىڭ بېجى كەچۈرۈم قىلىنغان، چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە نەسلىنى ياخشىلاش بويىچە 50 نەچچە قېتىم تەشۋىقات يىغىنى ئېچىلغان، تۈرلۈك چارۋا نەسلىنى ياخشىلاش تەشۋىقات بۈيۈمىدىن مىڭ نەچچە پارچە تارقىتىلغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىدە چارۋا نەسلىنى ياخشىلاشتا كالا بىلەن قوي ئاساس قىلىنىپ، قۇرۇلۇش قىلىش، باشقۇرۇش ۋە ئونۇمنى بىرلىككە كەلتۈرۈش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇلدى، بولۇپمۇ 80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن بۇيان، نەسىل ياخشىلاش تۈزۈمى يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، ئىلگىرىكى تارقاق بېقىپ نەسىل ياخشىلاشتىن زور كۆلەمدە مەركەزلەشتۈرۈپ بېقىپ نەسىل ياخشىلاش باسقۇچىغا قەدەم قويۇلدى. يېزا (بازار)، مەيدانلار نەسىل ياخشىلاش كۆرسەتكۈچىنى تۈزۈپ چىقىپ، نەسىللىك ئەركەك چارۋىلارغا قارىتا ھۆددىگە ئېلىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى يولغا قويدى، ھەر بىر بۇقا ئۈچۈن 5 مو، ھەر بىر قوشقار ئۈچۈن بىر مو يەر ئاجرىتىپ بەردى. يېزا، مەيدان مال دوختۇرلۇق پونكىتلىرى بىر تۇتاش بېقىش، بىر تۇتاش ئۇرۇقلاندۇرۇش، بىر تۇتاش ھەق ئېلىشنى ئۈيۈشتۈرۈپ، چارۋىلارنىڭ تەبىئىي جۈپلىشىشىنى قاتتىق كونترول قىلدى. مال دوختۇرلۇق تېخنىكا خادىملىرىدىن بىر تۇتاش ئىستىھان ئېلىنىپ لايىقەتلىك بولغانلىرىنىڭ چارۋىلارنى ئۇرۇقلاندۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلىشىگە رۇخسەت قىلىندى. مال دوختۇرلىرىنىڭ بىر قانچە 10 يىل جاپالىق تەربىيىلىنىشى، كۆپ يىللىق تەبىئىي تاللىنىش ۋە سۈنئىي ئۇسۇلدا تاللاش نەتىجىسىدە، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئۇزۇنگە خاس چارۋا نەسلى بارلىققا كېلىپ، چارۋا پادىلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى ياخشىلاندى، چارۋا نەسلىنىڭ سۈپىتى ئۇزلۇكسىز ئۆستى.

يېتىلدۇرۇش ۋە نەسىل ياخشىلاش دەرىجىسىگە ئاساسەن، ناھىيە بويىچە چارۋا، ئۆي قۇشلىرىنىڭ نەسلىنى ئاساسەن تۆۋەندىكىدەك 3 چوڭ خىلغا ئايرىشقا بولىدۇ: ئىپتىدائىي يەرلىك نەسىل قازاق ئېتى، قازاق كالىسى، قازاق قويى، ئىلى ئۆچكىسى، ئىلى غازى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ يېتىشتۇرۇلگەن نەسىل ئىلى ئېتى، شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى، ئىلى ئاق چوشقىسى (دولان تىپلىق) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت؛ سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن نەسىل، ئالاتاۋ كالىسى، سىمېنتال كالىسى، قارا ئالا سىبىر، لاندراس چوشقىسى، لېگورن توخۇسى، چاڭتۇ غازى، بېيجىڭ ئۆردەكى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

§ 1. چارۋا، ئۆي قۇشلىرىنىڭ خىللىرى

1. قوي

قوي ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاساسلىق چارۋا ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ يەرلىك نەسلىدىن قازاق قويى؛ يېتىشتۇرۇلگەن نەسلىدىن شالغۇتلاشقان قوي، شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى (يۇڭ ۋە گۆش چىقىمدىغان)، يېرىم

ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي، سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن نەسىلدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ رامبۇلىيە قويى، فىرۇكوس قويى، ئاۋسترالىيە سىرنوس قويى بار.

شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى بۇ يېتىشتۇرۇلگەن نەسىل بولۇپ، گۆش ۋە يۇڭدىن تەڭ پايدىلىنىلىدىغان تىپقا مەنسۇپ. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى 96 مىڭ 400 تۇياقنا يەتتى.

بۇ نەسىل سىرتتا بېقىشقا چىداملىق، ماسلىشىچانلىقى كۈچلۈك، تېنى مۇستەھكەم، سۆڭىكى قاتتىق بولۇش قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. ئۇنىڭ يېتىلىشى ناھايىتى ياخشى بولۇپ، يېتىلگەن قوشقارنىڭ تېن ئېغىرلىقى 84.6 كىلوگرام، ساغلىقىنىڭ تېن ئېغىرلىقى 48.29 كىلوگرام كېلىدۇ. يېتىلگەن ساغلىقتىن چىقىدىغان يۇڭ مىقدارى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.64 كىلوگرامغا، ساپ يۇڭ مىقدارى 2.95 كىلوگرامغا، ساپ يۇڭ نىسبىتى 52.30%كە يېتىدۇ. تۆل بېرىش مىقدارى 110% — 135%كە يېتىدۇ. بۇ خىل نەسىلدىكى قويلار ئادەتتە تۇغۇلۇپ، 7 — 8 ئايلىق بولغاندا پىشىپ يېتىلىدۇ. باش ئەتىيازدا تۇغۇلغان ئاز سانىدىكى تۆللەرنىڭ 7 — 8 ئاي بولغانىدىكى بەدەن ئېغىرلىقى 30 — 40 كىلوگرامغا يېتىدۇ. چىشى تۆللەر 8 ئايلىق بولغاندا ئۇرۇقلاندۇرۇلسا بوغاز بولۇپ تۆللەيدۇ. يېتەرسىزلىكى شۇكى، يۇڭىنىڭ پارقىراقلىقى، ئېلاستىكلىقلىقى، تەكشىلىكى ئانچە ياخشى ئەمەس، يۇڭى بەكرەك ئىنچىكە، بەدەن قۇرۇلمىسى جەھەتتىن يانپېشى تولۇق يېتىلمىگەن، دۇمبە تەكشىلىكى تار، كۆكرەك ئايلانمىسى كىچىك بولىدۇ ۋە باشقىلار.

ئاۋسترالىيە سىرنوس قويى بۇ سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن نەسىل بولۇپ، ئاساسلىقى يەرلىك قوي ۋە شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويلىرىنىڭ سۇپېتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاۋسترالىيە سىرنوس قوشقىرىدىن 173 ى بار بولدى.

بۇ قوينىڭ ماسلىشىچانلىقى كۈچلۈك، ئېرسىيەت ئىقتىدارى تۇراقلىق، يۇڭ سۈپىتى ئەلا، ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى يۇقىرى بولۇپ، ناھىيە بويىچە شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي يۇڭىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ۋە سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك بولدى. تەن شەكلى جەھەتتە سىنى ئۇزۇن، گەۋدىسى كەلكە، بەل قىسمى توز، ئارقا يانپىشى گۈشلۈك بولىدۇ، قوشقارلىرىنىڭ بويۇن قىسمىدا 1 - 2گىچە تولۇق ياكى تولۇق بولمىغان توغرا سىزىقچە بار، ئۇنى يەنە مۇڭگۈزلۈك ۋە مۇڭگۈزسىز دەپ 2 خىلغا ئايرىشقا بولىدۇ. بۇلارنىڭ دۇمبىسىدىكى يۇڭىنىڭ ئۆسۈش قۇرۇلمىسى ناھايىتى ياخشى بولۇپ، يۇڭىنىڭ زىچلىقى زور، ئىنچىكىلىكى تەكشى، ماي - تەرلىرى ئاق رەڭلىك كېلىدۇ. يۇڭىنىڭ بۇدۇرلىكى تەكشى، رەتلىك ھەم، ئېنىق، پارقىراقلىقى ياخشى. بۇ قوي بېقىش، پەرۋىش قىلىش، كېسەلگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى قاتارلىق جەھەتلەردە شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويىغا ئاساسەن ئوخشاپ كېتىدۇ. 3 ياشتىن 7 ياشقىچە بولغان قوشقارنىڭ تېن ئېغىرلىقى 60 — 70 كىلوگرام، ساغلىقىنىڭ 33.6 — 41.7 كىلوگرام كېلىدۇ. ساپ يۇڭ مىقدارى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 13.57 كىلوگرام بولىدۇ.

قازاق قويى بۇ يەرلىك نەسىل بولۇپ، گۆش - مايدىن تەڭ پايدىلىنىشقا بولىدىغان يىرىك يۇڭلۇق نەسلىگە مەنسۇپ. ئۇنىڭ بەدىنى مۇستەھكەم، سوغۇققا چىداملىق، ياشاش ئىقتىدارى كۈچلۈك بولۇپ، ئېگىز تاغلاردىكى يايلاقلاردا بېقىشقا باب كېلىدۇ، ئۇنىڭ گۆش چىقىش نىسبىتى يۇقىرى، يۇڭ مىقدارى تۆۋەن، قوشقارلىرى يوغان مۇڭگۈزلۈك بولىدۇ، ساغلىقلىرىدا مۇڭگۈز بولمايدۇ ياكى كىچىكرەك مۇڭگۈز بولىدۇ. بېشى ئوتتۇراھال، بۇرۇن قىسمى پولتىيىپ چىققان بولىدۇ، بېلى كەلكە، گەۋدىسى نېپىز، تۆت پۇتى ئۇزۇن ھەم مەزمۇت بولۇپ، يول مېڭىشقا ماھىر، بۇلجۇڭ گۆشلىرىنىڭ يېتىلىشى ياخشى كېلىدۇ. دۇمبە يۇڭلىرى ئوخشىمايدۇ. يۇڭ رەڭگىمۇ ئوخشاش ئەمەس، كۆپلىرى قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ. بەزىلىرىنىڭ باش قىسمى ۋە 4 پاچىقى سېرىق كېلىدۇ. تۇم قارا ياكى ساپ ئاق رەڭلىكى بىر قەدەر ئاز. يېشىغا يەتكەن قوشقارلىرىنىڭ تېن ئېغىرلىقى 42.95 كىلوگرام، ساغلىقلىرىنىڭ 34.55 كىلوگرام، يېتىلگەن قوشقارلىرىنىڭ تېن

ئېغىرلىقى 60.34 كىلوگرام، ساغلىقلىرىنىڭ 45.80 كىلوگرام كېلىدۇ. ناھىيە بويىچە 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بار بولغان قازاق قويى 88 مىڭ 100 تۇياق بولۇپ، ئومۇمىي قوينىڭ %17.25 ىنى، يىل ئاخىرىدىكى ئومۇمىي چارۋىنىڭ %13.05 ىنى ئىگىلىدى.

2. ئۆچكە

ئۇنىڭ يەرلىك ئۆچكە، تۈۋتلۈك ئۆچكە ۋە نەسىللىك تۈۋت ئۆچكىسى قاتارلىق خىللىرى بار.

يەرلىك ئۆچكە　بۇ گۆش ۋە تۈۋتىدىن تەك پايدىلىنىلىدىغان تىپقا مەنسۇپ. ئۇنىڭ بەدىنى چىك، مۇسته‌ھكەم، خاراكتېرى جانلىق، تېنىك بولۇپ، سەكرەپ يۈرۈشنى ياخشى كۆرىدۇ، ئۇنىڭ كېسەلگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك، ماسلىشىشچانلىقى ياخشى بولۇپ، ئېگىز تاغ چوققىلىرىدا بېقىشقا باب كېلىدۇ. كۆپ ھاسىلىچانلىقىغا ئىگە بولۇپ كۆپەيىش نىسبىتى يۇقىرى، دۇمبە يۇڭى ئىنچكى - سىرتقى ئىككى قەۋەت بولۇپ، سىرتقى قەۋىتى يىرىك، ئىنچكى قەۋىتى تۈۋت بولىدۇ، يۇڭ رەڭگى ئارىلاش كېلىدۇ. ئاساسەن ئاق، قارا، ئالماچ رەڭ ئاساسىي ئورۇندا بولۇپ، %80 تىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدۇ. قالغانلىرى سېرىق - قوڭۇر رەڭلىك، كۆكۈش ياكى سېرىق (كۆكۈش)، ئاق رەڭلىك كېلىدۇ، ئۆچكىنىڭ تېرىسى بىلەن تۈۋتى يۇقىرى سۈپەتلىك سانائەت خام ئەشياسى ھېسابلىنىدۇ. گۆشىنىڭ تەمى بىر قەدەر ياخشى بولۇپ، بالىلىك دورىلىق قىممىتىگە ئىگە. پېتىلگەن تېكىنىڭ تەن ئېغىرلىقى 1.73±66 كىلوگرام، چىشى ئۆچكىنىڭ 6.20±40 كىلوگرام كېلىدۇ. تۈۋت مىقدارى 0.88±0.22 كىلوگرام، چۆپۈر مىقدارى 0.5±1.3 كىلوگرام بولىدۇ.

1949 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە يەرلىك ئۆچكە 34 مىڭ 800 ئىكەن، 1965- يىلى 62 مىڭ 100 تۇياقتا، 1981 - يىلى 22 مىڭ 400 تۇياقتا يەتتى، 1990 - يىلى 31 مىڭ 700 تۇياق بولۇپ، ئومۇمىي ئۆچكىنىڭ %92.7 ىنى ئىگىلىدى.

تۈۋت ئۆچكىسى ۋە ئالبانىيە سۈت ئۆچكىسى　بۇلارنىڭ ھەممىسى سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن نەسىل، ئاساسلىقى يەرلىك ئۆچكىلەرنىڭ نەسلىنى ياخشىلاشقا ئىشلىتىلىدۇ. 1988 - يىلى ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق تارماقلىرى ئۇرۇمچى، لىياۇنىڭ قاتارلىق جايلاردىن تۈۋت ئۆچكىسى ھەمدە تۈۋت نەسلى ياخشىلانغان ئاق ئۆچكىنىڭ تېكىسىدىن 16نى سېتىۋېلىپ، قارايا‌غاچ يېزىسىنىڭ قۇجۇرتا كەنتىدىكى يەرلىك ئۆچكىلەرنى ئاساس قىلىپ، باشقا كەنتلەردىكى ئاق ئۆچكىدىن 1720نى تاللاپ يۆتكەپ كېلىپ ئۇرۇقلاندۇردى، 2 - يىلىمۇ داۋاملىق تاللاپ ئۇرۇقلاندۇردى، 1990 - يىلغا كەلگەندە 2500 تۇياق نەسىللىك 1 - ئەۋلاد تۈۋت ئۆچكىسى يېتىشتۈرۈپ چىقىلدى. بۇ ئۆچكىنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئاساسلىق تۈۋتى ئادەتتىكى يەرلىك ئۆچكە تۈۋتىگە قارىغاندا سان جەھەتتە كۆپ، تالا جەھەتتە ئۇزۇن بولىدۇ، يىرىك - ئىنچىكىلىكىدىكى ئوتتۇراھال بولۇپ 18 — 20 مىكرو مىللىمېتىر كېلىدۇ. بىر ياشقا كىرگەن ئۆچكىدىن چىقىدىغان تۈۋت 180 — 260 گرام بولۇپ، ئوخشاش ياشلىق يەرلىك چىشى ئۆچكىدىن 80 — 120 گرام كۆپ چىقىدۇ، بىر ياشلىق تېكىدىن چىقىدىغان تۈۋت 200 — 308 گرام بولۇپ، ئوخشاش ياشتىكى يەرلىك تېكىگە قارىغاندا 90 — 130 گرام كۆپ چىقىدۇ. سىرتتا بېقىشقا ماسلىشىشچانلىقى يەرلىك ئۆچكە بىلەن ئوخشاش بولۇپ قىشتىن چىقىش ئىقتىدارى كۈچلۈك، ئوغلاقلىرىنىڭ ئەي بولۇش نىسبىتى بىر قەدەر يۇقىرى.

ئالبانىيە سۈت ئۆچكىسىنىڭ كۆپەيىش ئىقتىدارى ياخشى، سۈت بېرىش مەزگىلى ئۇزۇن، بۇ ئۆچكىنىڭ سانى ئاز بولۇپ، شەخسلەر ئاز مىقدارىدا باقىدۇ.

3. كالا

ناھىيە تەۋەسىدە يەرلىك كالىدىن قازاق كالىسى، يېتىشتۈرۈلگەن نەسىللىك كالىدىن شىنجاڭ قوڭۇر

كالسى، سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن نەسىللىك كالىدىن ئالاتاۋ كالىسى، سىمېنتال كالىسى، كوستروما كالىسى ۋە قارا - ئالاسۇت كالىسى بار.

قازاق كالىسى بۇ يەرلىك نەسىل بولۇپ، گۆش، سۈتىدىن پايدىلىنىشقا ۋە ئىشلىتىشكە بولىدىغان تىپىكە كىرىدۇ. ئۇنىڭ جۇغى كىچىك، قۇرۇلمىسى ئىخچام بولىدۇ. ئۇ سىرتلاردا بېقىشقا، يىرىك يەم - خەشەك بىلەن بېقىشقا باب كېلىدۇ، سوغۇققا چىداملىق، كېسەلگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك، سەمىرىش ئىقتىدارى ياخشى بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. بىراق، ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى تۆۋەن. يېتىلگەن بۇقىنىڭ تېرىن ئېغىرلىقى 426 كىلوگرامغا، سېيىرنىڭ تېرىن ئېغىرلىقى 304 كىلوگرامغا يېتىدۇ. 1.5 ياشلىق كالىنىڭ ساپ گۆش نىسبىتى 58.85%، 2 ياشلىق كالىنىڭ 88.38% بولىدۇ.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى قازاق كالىسى 23 مىڭ 300 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي كالىنىڭ 21.65%نى ئىگىلىدى.

شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى بۇ يېتىشتۇرۇلگەن نەسىل بولۇپ، گۆش ۋە سۈتىدىن تەڭ پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئالا نەسلىگە كىرىدۇ. ئۇ گەۋدىسى قاۋۇل، قۇرۇلمىسى تەكشى، سۆڭىكى چىڭ، خاراكتېرى يۇۋاش، سوغۇققا ۋە يىرىك يەم - خەشەككە چىداملىق بولۇپ، تاغلىق رايونلاردا بېقىشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان ئالاھىدىلىككە ئىگە. يېتىلگەن بۇقىنىڭ تېرى ئېغىرلىقى 950 كىلوگرامغا يېتىدۇ، سېيىرنىڭ تېرى ئېغىرلىقى 430 كىلوگرامدىن ئاشىدۇ، سويۇلۇش نىسبىتى 52%كە يېتىدۇ. بىر قەدەر ياخشى ئىشلىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى يۈك ئارتىلىدىغان ئاساسلىق ئۇلاغ ھېسابلىنىدۇ. ناھىيە بويىچە 1990 - يىلدىكى قوڭۇر كالا 83 مىڭ 300گە يەتتى.

ئالاكالا بۇ كىرگۈزۈلگەن نەسىل بولۇپ، سۈت ۋە گۆشىدىن تەڭ پايدىلىنىشقا بولىدىغان تىپقا كىرىدۇ. بۇ نەسلىنىڭ ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك بولۇپ، بىر قەدەر يۇقىرى ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە. رەڭگى جەھەتتە ئاق، قارا ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، بويۇن قىسمى كۆپرەك ئاق، بۇرۇن قىسمى قارا كېلىدۇ. يېتىلگەن بۇقىسىنىڭ تېرى ئېغىرلىقى 1000 كىلوگرام ئەتراپىدا، سېيىرنىڭ 700 كىلوگرام ئەتراپىدا بولىدۇ، سويۇلۇش نىسبىتى 61.57%كە يېتىدۇ. 305 كۈن ئىچىدە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5500 كىلوگرامدىن ئارتۇق سۈت سېغىۋېلىنىدۇ، سۈتنىڭ ماي نىسبىتى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3.2% ئەتراپىدا بولىدۇ.

غۇلجا ناھىيىسى كالا نەسلىنى ياخشىلاش خىزمىتىدە گۆش بىلەن سۈتتىن تەڭ پايدىلىنىش فاكتورىنى چىڭ تۇرۇپ كەلدى. ئەڭ دەسلەپتە 1962 - يىلى چاپچال ناھىيىسىنىڭ سېيىر فېرمىسىدىن 20 قارا ئالا كالا بۇقىسى ۋە سېيىر سېتىۋېلىپ گۆشلۈك - مەيدانلاردا كۆپەيتىشكە تەقسىم قىلىپ بەردى. 80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن جېجياڭ جىنخۇا، ئۇرۇمچى قاتارلىق جايلاردىن نەسىللىك قارا ئالا كالىدىن بىر قانچە 10نى كىرگۈزۈپ، ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانى، ئويمانبۇلاق فېرمىسى، خۇدىياريۇزى يېزىسىنىڭ كۆپەيتىشكە بەردى، 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە قارا ئالا كالا 1000 دىن ئېشىپ كەتتى.

1987 - يىلى دۆلەت 42 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، مال دوختۇر ۋراچى يۈ پېيخېڭ، تېخنىك جاۋ شتوڭلار ئارقىلىق سادىقيۇزى يېزىسىدا كالا تۆرەلمىسىنى كۆچۈرۈپ كۆپەيتىش سىنىقى ئېلىپ بېرىپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. قارا ئالا كالا تۆرەلمىسى 23 كالىغا كۆچۈرۈلدى، 9 موزاي ئەي بولۇپ، كۆپىيىش- ئەي بولۇش نىسبىتى 39.10%كە يەتتى. بۇ خىل تېخنىكا شىنجاڭ بويىچە تۇنجى قېتىم بۇ يەردە ئېلىپ بېرىلدى، كېيىن ئىلى ۋىلايىتىنىڭ بىر قىسىم يېزا، بازارلىرىدا كېڭەيتىلىپ قوللىنىلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە قارا ئالا كالا 1200دىن ئاشتى.

ئالاتاۋ، كوستروما كالىسى بۇلار سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن نەسىل، 1954 - يىلى موڭغۇلكۆرە ناھىيىسىدىن 2 ئالاتاۋ كالىسى، 3 كوستروما كالىسى كىرگۈزۈلدى. بۇ كالىلار ئاتىلىق قىلىنىپ، يەرلىك كالىلار بىلەن چېتىشتۇرۇپ نەسىلەندۈرۈش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن يەنە بىر قانچە 10

كالا كىرگۈزۈلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ئالاتاۋ كالىسى، كوستروما كالىسى 900 دىن ئاشتى.

4. ئات

ناھىيە تەۋەسىدە ئاتنىڭ يەرلىك نەسىلىدىن قازاق ئېتى، يېتىشتۈرۈلگەن نەسلىدىن ئىلى ئېتى، سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن نەسلىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئورنۇپ ئېتى، دونى (بودوسىنكى) ئېتى بار. 60 - يىللاردا، ئاتنىڭ ئۇلاغ ئورنىدا ئىشلىتىلىش رولى بىر قەدەر چوڭ ئىدى. ھەمدە چوڭ چارۋىلارنى ئۈرۈقلاندۇرۇش پونكىتلىرى قۇرۇلۇپ، ئات ئۈرۈقلاندۇرۇلۇپ كۆپەيتىلدى. 70 - يىللارنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە، چوڭ چارۋا ئۈرۈقلاندۇرۇش پونكىتلىرى ئاساسىي جەھەتتىن سىپىر ئۈرۈقلاندۇرۇش بىلەن شۇغۇللاندى، ئات تەبىئىي ئۈرۈقلاندۇرۇلدى.

قازاق ئېتى　بۇ دۆلىتىمىزدىكى 4 چوڭ ئېپتىدائىي ئات نەسلىنىڭ بىرى، بۇ نەسلىنىڭ تېنى قاۋۇل، يۇۋاش، يىرىك يەم - خەشەككە، سوغۇققا چىداملىق كېلىدۇ. بايتاللىرىنىڭ كۆپىيىش ئىقتىدارى كۈچلۈك، گۆش چىقىش ئىقتىدارى ياخشى، رەڭ جەھەتتە تورۇق ئات ئەڭ كۆپ، ئۇنىڭدىن قالسا چىلان تورۇق كۆپ. بەزىلىرى ئاقبوز، جەدە، قۇلا قاتارلىق رەڭلەردە بولىدۇ، قازاق ئاتلىرى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئۇزاقتىن بۇيان ئاساسلىق ئۇلاغ ۋە قاتناش قورالى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىپ كەلدى. 1949 - يىلى ناھىيە بويىچە 28 مىڭ قازاق ئېتى بار ئىدى، 1981 - يىلغا كەلگەندە كېمىيىپ 21 مىڭ 800گە چۈشۈپ قالدى. 1990 - يىلى قازاق ئېتىدىن 22 مىڭ 100ى بار بولدى.

ئىلى ئېتى　بۇ مىنىشكىمۇ، يۈك ئارتىشقىمۇ بولىدىغان ئەلا نەسىل، ئۇ قازاق ئېتى ئاساسىدا سوۋېتتىن قان تىپى كىرگۈزۈلۈپ كۆپ يىللار يېتىشتۈرۈش ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن. ئۇنىڭ بوي تۈزۈقى ئېگىز، چوڭ، قۇرۇلمىسى چىڭ، بەدەن ساپاسى مەزمۇت، بۇ نەسلىدە تورۇق ئات ئاساسىي ئورۇندا، چىلان تورۇق ۋە قارا ئات 2 - ئورۇندا تۇرىدۇ، كۆك ۋە باشقا رەڭدىكىلىرى ئانچە كۆپ ئەمەس، ئايغىرلىرىنىڭ تەن ئېغىرلىقى ئادەتتە 400 كىلوگرامدىن ئاشىدۇ. 1981 - يىلى بۇنداق ئاتتىن 6200ى بار ئىدى، 1990-يىلى 11 مىڭ 100گە يېتىپ، ئومۇمىي ئاتنىڭ 4.4%-33نى ئىگىلىدى.

5. ئېشەك (ئىلى ئېشىكى)

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىلى ئېشىكىنى بېقىش تارىخى ئۇزۇن، بۇ نەسلىنىڭ جۈغى كىچىكرەك، ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك. ئۇ يىرىك يەم - خەشەك بىلەن بېقىشقا بولىدىغان كېسەلگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى، ئىشلىتىش ئىقتىدارى كۈچلۈك بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇپ، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئىشلىتىلىدىغان ھايۋان. ئۇنىڭ كۆلرەڭ، قارا رەڭدىكىلىرى ئاساسىي ئورۇندا، كۆك، بوز رەڭدىكىلىرى 2. ئورۇندا تۇرىدۇ. 1949 - يىلى 1300 ئېشەك بار ئىدى، 1965 - يىلى 1800 گە، 1981 - يىلى 13 مىڭ 200گە يەتتى. 1990 - يىلدىكى ئېشەك 12مىڭ. ئۇنىڭدىن باشقا تۇرپان ئېشىكى ۋە گۈەنجۇك ئېشىكىمۇ دېھقانلار ئائىلىسىدە ئاز ساندا بېقىلدى.

6. چوشقا

مىنگو دەۋرىدە، ناھىيە تەۋەسىدىكى سوۋېت ئىتتىپاقى مۇھاجىرلىرى ۋە خەنزۇلار چوشقا باققان. ئاساسلىق نەسىللىرى لاندراس چوشقىسى، يوركشىر چوشقىسى ۋە بېركشىر چوشقىسى (ھەممىسى سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن نەسىل) دىن ئىبارەت. يېتىشتۈرۈلگەن نەسلىدىن ئىلى ئاق چوشقىسى (دولان تىپلىق) بار. 1967 - يىلى لاندراس چوشقىسى كىرگۈزۈلۈشكە باشلىدى، 70 - يىللاردا يەنە يوركشىر چوشقىسى

كىرگۈزۈلۈپ، شالغوتلاشتۇرۇش ئۇچۇن ئىشلىتىلدى. گۆش چوشقىسى بىلەن تەمىنلەش كۆزدە تۇتۇلۇپ، دولان دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئاز مىقداردا چوشقا بېقىلدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئىلى ئاق چوشقىسى (دولان دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئاز مىقداردا چوشقا بېقىلدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئىلى ئاق چوشقىسى (دولان تىپلىق) غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دولان دېھقانچىلىق مەيدانىدا يېتىشتۇرۇلۇپ مۇڭۇپىيەتقە قازىنىلدى. 1990- يىلى ناھىيە بويىچە چوشقا 9000 دىن ئاشتى.

7. ئۆي قۇشلىرى

ناھىيە تەۋەسىدە ئۆي قۇشلىرىدىن ئاساسلىقى ئىلى توخۇسى، ئىلى قارا توخۇسى، ئىلى غازى قاتارلىقلار بار. 1983 - يىلى ناھىيىلىك نەسىللىك ئۆي قۇشلىرى فېرمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بېيجىڭ، ئۇرۇمچى قاتارلىق جايلاردىن رومان گۆش - توخۇم توخۇسى، B6، B4 ھەمدە روسس توخۇسى، سىبۇنگۇر شالغوت 579 توخۇسى، جۇپ A توخۇسى، ئەۋرىن توخۇسى، بەكرىس توخۇسى قاتارلىق سۇپەتلىك توخۇ تۇرلىرى داۋاملىق كىرگۈزۈلدى. كىرگۈزۈلگەن توخۇ نەسىللىرى گۆش ئىقتىدارى ياخشى، تۇخۇم تۇغۇش نىسبىتى يۇقىرى، تېز يېتىلىش قاتارلىق ئالاھىدىلىكى بىلەن دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ياخشى كۆرۈپ بېقىشىغا ئېرىشتى.

يىللاردىن بۇيان، بازار - يېزىلاردىكى دېھقان - چارۋىچىلار كۆرۈك توخۇغا تۇخۇم باستۇرۇپ بېرىش ئۇسۇلى ئارقىلىق چوجە چىقارغۇزغان. شۇنداقلا كاڭنىڭ تېمپېراتۇرىسىنى ئاشۇرۇش ئۇسۇلى ئارقىلىق سۇنئىي چوجە چىقىرىش ئۇسۇلىنى قوللانغان. 1983 - يىلدىن باشلاپ، ناھىيىلىك نەسىللىك ئۆي قۇشلىرى فېرمىسى داۋاملىق ئىچكى ئۆلكىلەردىن يېرىم ئاپتوماتىك چوجە چىقىرىش ماشىنىسىدىن 4نى كىرگۈزۈپ ماشىنا ئارقىلىق چوجە چىقىرىشنى يولغا قويدى، ماشىنا ئارقىلىق چىقىرىلغان چوجىلەرنىڭ سۇپىتى ياخشى، باھاسى ئەرزان بولۇپ، يېزىلاردا توخۇ باققۇچى كەسىپىي ئائىلىلەر دائىم بۇ يەردىن چوجە سېتىۋالغاچقا تەمىنلەش، ئېھتىياجنى قاندۇرالماي قالدى. 1987 - يىل 2 - ئايدا باش دوختۇر ژراچى يۇ پېيخېك بىلەن ناھىيىنىڭ چارۋىچىلىق تېخنىكلىرى ناھىيىلىك نەسىللىك ئۆي قۇشلىرى فېرمىسىدا نەسىللىك توخۇلارنى سۇنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش ئۇسۇلىدە سىناق ئېلىپ بېرىپ مۇڭۇپىيەتقە قازاندى. شۇ يىلى بۇ فېرمىدىكى گۆش توخۇلىرىنىڭ ھەممىسى سۇنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇلدى، سۇنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇلۇش نىسبىتى 85%كە يەتتى. ھازىر ناھىيە بويىچە توخۇ بېقىش كەسىپىي ئائىلىلىرى ۋە بازار - يېزىلاردىكى ئائىلىلەر بېقىۋالغان توخۇلارنىڭ كۆپىنچى ساپ قانلىق ۋە نەسلى ياخشىلانغان، شالغوتلاشتۇرۇلغان توخۇلار بولۇپ، يەرلىك توخۇلار ئەڭ چەت يېزىلاردىلا بېقىلىدۇ.

ئىلى توخۇسى بۇ، جۇغى كىچىك، گۆشىدىنمۇ، تۇخۇمىدىنمۇ تەڭ پايدىلانغىلى بولىدىغان يەرلىك نەسىل بولۇپ، ئاساسلىقى، بوربوسۇن، ئويمانبۇلاق، توسۇندىن ئىبارەت 3 فېرما ۋە چەت - يېزاق يېزا - مەيدانلارغا تارقالغان. بۇ نەسىل ساغلام، قۇرۇلمىسى ئىخچام بولۇپ، يەرلىك يەم بىلەن بېقىشقا چىداملىق، يەم - خەشەك ھەققىنى قايتۇرۇشى يۇقىرى بولۇش بىلەن نام چىقارغان، ئۇنىڭ پەيلىرى تولۇق، رەڭگى بىر قەدەر مۇرەككەپ بولۇپ، كەندىر رەڭلىك توخۇ ئاساسىي ئورۇندا، چىپار رەڭلىكى 2 - ئورۇندا تۇرىدۇ، كەندىر رەڭلىك توخۇلار رەڭگىنىڭ قېنىق - سۇسلىقىغا قاراپ يەنە قارا كەندىر، سېرىق كەندىر ۋە قىزىل كەندىر رەڭلىك دەپ بۆلۈنىدۇ، چىپار توخۇلارنىڭ پەيلىرى چىپارروك توخۇسىنىڭكىگە ئوخشاپراق كېتىدۇ، ئەمما قېنىق - سۇسلىقى ئوخشىمايدۇ. خورازلىرىنىڭ پەيلىرى كۆزنى قاماشتۇرغىدەك گۈزەل بولۇپ كىشىنى زوقلاندۇرىدۇ. قۇيرۇقىنىڭ پەيلىرى قانىتىدىن ئۇزۇن بولۇپ مەزمۇت، ئىنتايىن كۆركەم كۆرۈنىدۇ. 180 كۈنلۈك بولغان خورازنىڭ ئوتتۇرىچە تەن ئېغىرلىقى 1.5 كىلوگرام كېلىدۇ، سويۇلۇش نىسبىتى 70% تەن يۇقىرى بولۇپ گۆشى يېيىشلىك، تەملىك، مىكيانلىرى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 80 — 100 تۇخۇم تۇغىدۇ، تۇخۇمنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 38.53 گرام كېلىدۇ. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە مۇنداق توخۇدىن تەخمىنەن

30 مىڭى بار بولدى.

ئىلى قارا توخۇسى　بۇ نەسىل خەلق ئامىسىنىڭ دورا ئۇچۇن ئىشلىتىش ئېھتىياجى كۆزدە تۇتۇلۇپ، يەرلىك شالغۇت تىپىدىكى قارا توخۇ بىلەن ئۇزۇن مۇددەت چېتىشتۇرۇش ئارقىلىق يېتىشتۇرۇلگەن. ئۇنىڭ خورازلىرى كۆپىنچە ئاق بولىدۇ، مېكىيانلىرى تۇم ئاق، تۇم قارا ۋە چىپار بولىدۇ. تۇم ئاق مېكىيان ئەڭ ياخشى دورىلىق توخۇ ھېسابلىنىدۇ. بۇ توخۇنىڭ تۇخۇم تۇغۇش مىقدارى يۇقىرى بولۇپ، ئادەتتە يىلىغا 200 ئەتراپىدا تۇخۇم تۇغىدۇ، تۇخۇمنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 52.6 گرام كېلىدۇ، ئۇنىڭ گۆشى بىلەن سۆڭىكى قارا كېلىدۇ. بۇ توخۇ ئۇۋا باسمايدۇ، تۇخۇمنى باشقا توخۇلار باسىدۇ ياكى سۇنئىي ئۇسۇلدا باسۇرۇلۇپ چۇچە چىقىرىلىدۇ، بۇ توخۇ غۇلجا شەھىرىدە ئازراق بېقىلغاندىن سىرت، كۆپ قىسمى غۇلجا ناھىيىسىدە بېقىلىدۇ، غۇلجا ناھىيىسىدىكى بۇنداق توخۇ تەخمىنەن مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ توخۇنىڭ دورىلىق قىممىتى يۇقىرى بولغاچقا تەرەققىيات يوشۇرۇن كۆچى ناھايىتى زور.

ئىلى غازى　بۇ ياۋا غازنى بېقىپ كۆندۇرۇش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلگەن، ئۇنىڭ بېشى كىچىك، كۆركەم، چىرايلىق بولىدۇ. پىشانىسىدا مونىكى بولمايدۇ، بوينى ئىنچىكە بولۇپ، ساڭگىلاپ تۇرىدىغان گۆش مونىكى يوق، پۇتۇن بەدىنىدىكى پەيلەرنىڭ رەڭگى قوڭۇر، كۇلرەڭ ۋە ئاق بولىدۇ. بىر غازدىن 240 — 350 گرامغىچە پەي ئالغىلى بولىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە مامۇق 43% — 77نى ئىگىلەيدۇ. دەسلەپ تۇغقان غاز يىلىغا 5 دىن ئارتۇق تۇخۇم تۇغىدۇ، ئايرىملىرى 9نى تۇغىدۇ. تۇغۇش بېشىغا يەتكەن غازلار يىلىغا 15 — 16نى، بەزىلىرى 20 نەچچىنى تۇغىدۇ. ئادەتتىكى تۇخۇمنىڭ ئېغىرلىقى 106.7 — 147.7 گرام، ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 128.6 گرام كېلىدۇ. يېتىلگەن غازنىڭ تەن ئېغىرلىقى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4860 گرام كېلىدۇ، سويىلىش نىسبىتى 63.9% — 72.5% بولىدۇ. ئىلى غازلىرى ئاساسلىقى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قاش يېزىسى، توسۇن چارۇچىلىق فېرمىسى قاتارلىق جايلارغا تارقالغان. سانى ئانچە كۆپ ئەمەس، بۇ خىل غاز سوغۇققا، ئىسسىققا چىداملىق كېلىدۇ، ئۇنىڭ ماسلىشىچانلىقى، كېسەلگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك بولۇپ، يىرىك يەم بىلەن بېقىشقا باب كېلىدۇ. يەم - خەشەكتە ئوت - چۆپنى ئاساس قىلىدىغان بولغاچقا، بېقىلىش تەننەرخى تۆۋەن، غاز مامۇقى يۇمشاق ھەم ئىسسىق ساقلاش ئىقتىدارىغا ئىگە، غازنىڭ جىگىرى دۆلەت ئىچى-سىرتىدا بازىرى ئىتتىك ئۇزۇقلۇق ھېسابلىنىدۇ. غاز بېقىش ناھايىتى ياخشى ئائىلە قوشۇمچە ئىگىلىكى بولۇپ، يېزا ۋە كەڭ چارۇچىلىق رايونلىرىدا كېڭەيتىشكە ئەرزىيدۇ.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ھەر خىل چارۋا ۋە ئۆي قۇشلىرى نەسلىدىن باشقا يەنە ناھىيە مىقياسىدا ئاز مىقدارىدا قېچىر، قوش لوككىلىق تۆگە، تارىم بۇغىسى ۋە ئالتاي بۇغىسى قاتارلىق ھايۋانات نەسىللىرى بار.

§ 2 . نەسىل ياخشىلاش

1. شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويىنى يېتىشتۇرۇش

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدىن سودىگەر مۇسابايوف، سەلىيوف، خې چىڭجى قاتارلىق كىشىلەر سۇنئىي ئۇسۇلدا نەسىللىك قوشقار بىلەن يەرلىك قويىنى ئۇرۇقلاندۇرۇپ نەسىل ياخشىلاش خىزمىتىنى ئىشلىگەن. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناھىيە بويىچە پەقەت نوغايتۇدىلا شەخسىلەر باققان قويىنى سۇنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكىتىدىن بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ خوجايىنى ئىسلام شەمشى ئىدى، سوۋېت

گىراۋدانى سېلىكىن تېخنىكا جەھەتتىن بېتەكچىلىك قىلىشنى ئۈستىگە ئېلىپ، قويلارنى سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرغان، يەنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ رامبولىيە قويى ئاتلىق، يەرلىك قازاق قويى ئانلىق قىلىنىپ تاللاپ يېتىشتۇرۇش ئارقىلىق شالغۇت 1 - ئەۋلاد، 2 - ئەۋلاد، 3 - ئەۋلاد قويلار يېتىشتۇرۇپ چىقىلدى. 1952 - يىلىنىڭ باشلىرى شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى چارۋىچىلىق نازارىتى شىمالىي شىنجاڭ رايونىدا «شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى»نى (1952 - يىلدىن بۇرۇن «سوۋېت قازاق قويى» دەپ ئاتالغان) يېتىشتۇرۇپ چىقىش ھەققىدە يوليورۇق بەردى، شۇنىڭ بىلەن قوي نەسلىنى ياخشىلاش خىزمىتى غۇلجا ناھىيىسىدە باشلاندى، شۇ يىلى توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسىدا قويلارنى سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكىتىدىن بىرى قۇرۇلۇپ، 4800 قوي ئۇرۇقلاندۇرۇلۇپ، 4188 تۆل ئېلىندى. 1957 - يىلى 17 مىڭ 400 قوي سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇلدى، شۇ يىلى باھالاپ بېكىتىش ئارقىلىق 1500 قوي «شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى» دەپ تاللاندى، بۇنىڭ يۇڭ مىقدارى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2.7 كىلوگرام، يۇڭىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 4 — 6.5 سانتىمېتىر بولدى.

1962 - يىلى پادىلارنى زور كۆلەمدە باھالاش، رەتكە سېلىش باشلاندى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە نەسلى ياخشىلانغان قوي 100 مىڭدىن ئېشىپ، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان ئومۇمىي قوينىڭ 41.3%نى ئىگىلىدى.

1966 - يىلى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى ئىلى ۋىلايىتىدە 100 مىڭ تۈياق شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي يېتىشتۇرۇش يېرىك پىلانىنى يولغا قويدى، غۇلجا ناھىيىسى داۋاملىق ئاپتونوم رايون ئىچى ۋە سىرتىدىن بىر قانچە 10 تۈياق مىرىنوس قوشقىرىنى كىرگۈزۈپ، قويلارنى ئۇرۇقلاندۇرۇپ نەسلىنى ياخشىلاش ئىشىغا قاتناشتۇردى، شۇ يىلى يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي نەسلى ناھايىتى تېز كۆپەيدى، باھالاپ بېكىتىش ئارقىلىق نەسلى ياخشىلانغان قوي 141 مىڭ 900 گە، مېتىس قوي 139 مىڭ 600 گە، شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى 2244 گە يەتكەنلىكى مەلۇم بولدى.

1973 - يىلى دۆلەت يېگىدىن قويلارنى باھالاپ سېلىشتۇرۇش ئۇلچىمىنى يولغا قويدى. باھالاپ بېكىتىش ئارقىلىق ناھىيە بويىچە نەسلى ياخشىلانغان قويدىن 146 مىڭ 100 ى تاللاپ چىقىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى 30 مىڭ 800. مېتىس قوي 115 مىڭ 300 بولۇپ، شۇ يىللىق ئومۇمىي قوينىڭ 41.9%نى ئىگىلىدى. ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىدىن قارىغاندا، شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويىدىن بىر ياشقا كىرگەن بىر ساغلىقنى تارتىپ كۆرگەندە ئەڭ ئېغىرى 35 كىلوگرام، ئەڭ يېنىكى 27 كىلوگرام، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 31.5 كىلوگرام؛ يۇڭىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 2.9 كىلوگرام، ئەڭ تۆۋەن بولغاندا 2.6 كىلوگرام، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 3.2 كىلوگرام چىقتى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە قوينى سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكىتى 48 بولۇپ، 1987 - يىلى 64كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 20 سى زامانىۋىلاشقان ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكىتى، يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە نەسلى ياخشىلانغان قوي 288 مىڭ 600 گە يېتىپ، ئومۇمىي قوينىڭ 68.3%نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى 122 مىڭغا يېتىپ، نەسلى ياخشىلانغان ئومۇمىي قوينىڭ 42.3%نى ئىگىلىدى. ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى 1973 - يىلدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، يېشىغا يەتكەن قوشقارنىڭ ئېغىرلىقى 1.5 كىلوگرام، يۇڭ ئېغىرلىقى 0.5 كىلوگرام ئاشتى. 1987 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي نەسلىنى ياخشىلاش بازىسى قىلىپ بېكىتىلدى. 1985 — 1987- يىلغىچە دۆلەت 375 مىڭ يۇەن مەبلەغ سالدى، بۇ پۇلغا 980 نەچچە قوشقار كىرگۈزۈلۈپ، قوي ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكىتىدىن 25ى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىدىن مال دوختۇر ئۇراچى مۇلتان، ئىسمائىلقان (قازاق) مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە چارۋا (قوي) نەسلىنى ياخشىلاش خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس بولۇپ باھالىنىپ تەقدىرلەندى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە زامانىۋىلاشقان قوي ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكىتى 73كە يەتتى، نەسلى ياخشىلانغان قوي 352 مىڭ 500 گە يېتىپ، ئومۇمىي قوينىڭ 74.1%نى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە شىنجاڭ ئىنچىكە

يۇڭلۇق قويى 96 مىڭ 400 (مىرىنوس شىنجاڭ تىپلىق ئىنچىكە يۇڭلۇق 58 مىڭ تۇياق قويىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) بولۇپ، ئەسلى ياخشىلانغان ئومۇمىي قوينىڭ %3.27نى ئىگىلىدى. قوي ئەسلىدە ئىنچىكە يۇڭلۇق، يېرىم ئىنچىكە يۇڭلۇق بولۇش ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

2. شىنجاڭ قوڭۇر كالىسىنى يېتىشتۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ناھىيە بويىچە قولدا قالغان كالا 36 مىڭ 500 بولۇپ، ئاساسىي جەھەتتىن قازاق كالىسى قاتارلىق يەرلىك كالىلار ئىدى، بۇلارنىڭ تەن ئېغىرلىقى يېنىك بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۆسۈشىمۇ ئاستا ئىدى. 1954 - يىلى كالا (يەنى يەرلىك قازاق كالىسى) ئەسلىنى ياخشىلاش خىزمىتى ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكتىنىڭ باشلامچىلىقىدا ناھىيە بويىچە قانات يايدۇرۇلدى، ئاساسلىقى تارقاق بېقىپ ئەسىل ياخشىلاش ئاساس قىلىندى، شۇ يىلى موڭغۇلكۆرە ناھىيىسىدىن ئالاتاۋ بۇقىسىدىن 2 سى كىرگۈزۈلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن توققۇزتارا قاتارلىق جايلاردىن كوستروما ۋە شۇيېتسارىيە قوڭۇر كالىسى بۇقىلىرىدىن بىر قانچە 10ى كىرگۈزۈلدى، شۇنىڭ بىلەن بۇلار ئاتلىق، يەرلىك كالىلار ئانلىق قىلىنىپ «گۆش - سۈت» تىپىدىكى پايدىلىنىلىدىغان شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى يېتىشتۇرۇلدى. 1966 - يىلغا كەلگەندە گۆشلۈك، مەيدانلاردا كالا (ئات) لارنى سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكتىدىن 11ى قۇرۇلۇپ، 4800 دىن ئارتۇق كالىنىڭ ئەسلى ياخشىلاندى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، كالا ئەسلىنى ياخشىلاش خىزمىتى توختاپ قالدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىقتىسادنىڭ ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، كالا باقمىچىلىقىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى نىسبىتى كۆپەيدى. كالا ئەسلىنى ياخشىلاش خىزمىتىنىڭ قەدىمى تېزلەشتى، كالا ئەسلىنى ياخشىلاش مۇنتىزىملىشىش باسقۇچىغا (1 - باسقۇچ 1978 — 1985 - يىلغىچە بولۇپ، بۇ باسقۇچتا ئاساسلىقى ئالاتاۋ، كوستروما كالىسى قاتارلىق ئەسىللەر ئاتلىق، يەرلىك قازاق كالىسى ئانلىق قىلىنىپ مېتىسلاشتۇرۇپ ئەسلىنى ياخشىلاش ئېلىپ بېرىلدى؛ 2- باسقۇچ 1986 — 1990 - يىلغىچە بولۇپ، بۇ باسقۇچتا مېتىس 1 -، 2 -، 3 - ئەۋلاد سىپېرلىرى ئانلىق، سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى بۇقىسى ئاتلىق قىلىنىپ، ئەسلىنى ياخشىلاش ئېلىپ بېرىلدى) قەدەم قويدى. 1979 - يىلى ئەتىيازدا ئالدى بىلەن جېلىلىيۈزى گۈڭشېسىدا تۇنجى بولۇپ سىپېرلارنى توڭلىتىلغان ئىسپېرما بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكتى قۇرۇلدى، ئارقىدىن، يېزىلارنىڭ ھەممىسىدە توڭلىتىلغان ئىسپېرما بىلەن كالىلارنى سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش تېخنىكىسى يولغا قويۇلدى. 1980 - يىلى ناھىيە بويىچە كالىلارنى توڭلىتىلغان ئىسپېرما بىلەن سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكتىدىن 21 ى، نورمال تېمپېراتۇرىدا ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكتىدىن 23ى قۇرۇلۇپ، ئەسلى ياخشىلانغان كالا 8130 غا يەتتى. 1981- يىلى مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە ئېلىپ بېرىلغان كالا ئەسلىنى ياخشىلاشنى سىلىشتۇرۇپ باھالاشتا، غۇلجا ناھىيىسى مەملىكەت بويىچە 10 -، ئاپتونوم رايون بويىچە 1 - بولۇشتەك ياخشى نەتىجىنى قولغا كەلتۈردى. 1982 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە تاۋار كالا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قىلىپ بېكىتىلدى. 1987 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، ناھىيە بويىچە ئىشقا كىرىشتۇرۇلگەن كالىلارنى سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكتى 396 گە، توڭلىتىلغان ئىسپېرما بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكتى 219غا يەتتى، ئەسلى ياخشىلانغان بۇقا 610غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى بۇقىسى 158. شىنجاڭ قوڭۇر كالا مېتىس بۇقىسى 375. 64 مىڭ 400 سىپېرما سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇلدى، 33 مىڭ 300 سىپېرما توڭلىتىلغان ئىسپېرما بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇلۇپ ئەسلى ياخشىلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇلغان سىپېرمىنىڭ بوغاز بولۇش نىسبىتى %86، توڭلىتىلغان ئىسپېرما بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇلغان سىپېرمىنىڭ بوغاز بولۇش نىسبىتى %8.75 بولدى. شۇ يىلى يەنە كالا پادىلىرىنى باھالاپ بېكىتىش، تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى

ئىشلەندى، باھالاشقا قاتناشقان 29 مىلك 500 نەسلى ياخشىلانغان كالىنىلك ھەممىسىگە ئارخىپ ـ كارتوچكا تۇرغۇزۇلدى، بۇ، ناھىيە بويىچە مېتىسلاشتۇرۇپ نەسلى ياخشىلانغان كالىنىلك %41.40نى ئىگىلىدى، بۇنىلك ئىچىدە شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى 12 مىلك 400 بولۇپ، سېيىر %32.03 (ئالاھىدە دەرىجىلىكى 126، 1ـ دەرىجىلىكى 868، 2 ـ دەرىجىلىكى 1311، 3 ـ دەرىجىلىكى 1656) نى ئىگىلىدى. شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى بۇقىسى 166 (ئالاھىدە دەرىجىلىكى 40، 1 ـ دەرىجىلىكى 78، 2 ـ دەرىجىلىكى 48). 1988 ـ يىلى غۇلجا ناھىيىسى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن مەملىكەت بويىچە تاۋار كالا بازىسى قۇرۇلۇشىدىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

1990 ـ يىلى مېتىسلاشتۇرۇپ نەسلى ياخشىلانغان كالا 84 مىلك 400گە يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي كالىنىلك %42.76نى ئىگىلىدى، بۇنىلك ئىچىدە نەسىللىك بۇقا 32 مىلك بولۇپ، مېتىسلاشتۇرۇپ نەسلى ياخشىلانغان ئومۇمىي كالىنىلك %92.37نى ئىگىلىدى. 1980 — 1990 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە چىقىم قىلىنغان كالا 150 مىڭغا، سېتىلغان گۆش 22 مىلك تونىنغا يەتتى، كالا نەسلىنى ياخشىلاش خىزمىتى مەملىكەت بويىچە ئىلغارلار قاتارىغا كىردى.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى نەسىللىك شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى ۋە مېتىس كالىنىلك سويىلىش نىسبىتى

جەدۋەل: 5 — 4

نەسىل ئۆلادى	يېشى (ئايلىق)	بوردالغان ۋاقتى (كىلوگرام)	تىرىك ئېغىرلىقى (كىلوگرام)	ئۆستىخانلىق گۆش ئېغىرلىقى (كىلوگرام)	سويىلىش نىسبىتى (%)	ساپ گۆش ئېغىرلىقى (كىلوگرام)	ساپ گۆش نىسبىتى (%)
مېتىس 1	12	60	183.5	89	48.85	69	37.5
مېتىس 2	12	60	186	86	46	64	34.4
مېتىس 3	18	60	216	108	50	85	39.4
شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى	12	60	219	107.5	49.1	85.5	39.2
مېتىس 1	24	60	208	102	48.66	78	37.5
مېتىس 2	24	60	221	105.6	47.8	84	38
مېتىس 3	24	60	239	115.7	48.4	93	39
شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى	24	60	320	180	56	151	47.2
مېتىس بىر	36	60	278	137.6	49.5	119	42.8
مېتىس 2	48	60	339	164.4	48.5	134.5	39.6
شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى	36	60	398	207	52	175	44

3. ئىلى ئاق چوشقىسى (دولان تىپى)نى يېتىشتۇرۇش

ئىلى ئاق چوشقىسى (دولان تىپى) دولان ئاق چوشقىسى، ئىلى ئاق چوشقىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇ قارا گۆش تېمىدىكى ئاق چوشقا بولۇپ، قارا گۆش نىسبىتى يۇقىرى، ئۆسۈشى تېز، يېرىك يەم ـ خەشەك بىلەن

بېقىشقا چىداملىق، كېسەلگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە.

70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرىقى مەزگىلىدە شىنجاڭ «1 - ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك ئىنىستىتۇتى چارۋىچىلىق فاكولتېتىنىڭ مۇتەخەسسىسلىرى ئىلى ۋىلايەتلىك چارۋىچىلىق باشقارمىسىنىڭ زور كۈچ بىلەن ماسلىشىشى ئارقىسىدا، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دولان دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئىلى يەرلىك چوشقىسىنى مېتىسلاشتۇرۇپ نەسىل ياخشىلىدى. مۇتەخەسسىسلەر ۋە دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كەم 6 يىل قېتىرقىنىپ يېتىشتۇرۇشى ئارقىلىق، ئاخىرى 1983 - يىلى ئىلا سورتلۇق «ئىلى ئاق چوشقىسى» مۇۋەپپەقىيەتلىك يېتىشتۇرۇپ چىقىلدى ھەمدە ئاپتونوم رايون بويىچە پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. «ئىلى ئاق چوشقىسى» جۈگگو ئىلا سورتلۇق چوشقىسى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 1990 - يىلى دولان دېھقانچىلىق مەيدانىدا بار بولغان سۈپەتلىك ئىلى ئاق چوشقىسى 360دىن ئارتۇق بولۇپ بۇنىڭ ئىچىدە، قاۋان 30، مېكىجىن 280، خەلق ئارىسىدا ئۇزلىرى كۆپەيتكەن چوشقا 50 دىن ئارتۇق. ئىلى ئاق چوشقىسىغا تۇغۇلغاندىن تارتىپ سويۇلغىچە پەقەت 150 كۈن كېتىدۇ، بۇ مەزگىلدە ئوتتۇرىچە تەن ئېغىرلىقى 90 — 100 كىلوگرامغا يېتىدۇ، ئوتتۇرىچە يەم - خەشەك سەرپىياتى 250 كىلوگرام، گۆش چىقىش نىسبىتى 70%، قارا گۆش نىسبىتى 65%. يېتىلگەن چوشقىنىڭ سىنى 1.1 مېتىر، ئېگىزلىكى 70 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، پۇتىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 40 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، كەڭلىكى 30 سانتىمېتىر كېلىدۇ؛ مېكىجىنىڭ سىنى 1.6 مېتىر، پۇتىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 40 — 45 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى 95 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 40 سانتىمېتىر كېلىدۇ؛ مېكىجىنىڭ كۆيلەش مەزگىلى 20 كۈن، بوغاز بولۇش نىسبىتى 95% بولۇپ، ئوتتۇرا ھېسابتا 10 دىن ئارتۇق كۆچەكلەيدۇ، كۆچۈكلىرىنىڭ ئەي بولۇش نىسبىتى 95%كە يېتىدۇ، قاۋانىنىڭ تەن ئېغىرلىقى 200 — 300 كىلوگرام، سىنى 1.5 مېتىر، ئېگىزلىكى 90 سانتىمېتىر، پۇت ئۈزۈنلۇقى 60 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 50 سانتىمېتىر كېلىدۇ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6 - 7 يىلدا شاللىۋېتىلىدۇ. قاۋان مېكىجىنىنىڭ كۈندىلىك يەم - خەشكى 2.5 كىلوگرام بولۇپ، يىللىق بېقىلىش تەننەرخى 1200 يۈەن بولىدۇ.

دولان دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئائىلىدە چوشقا بېقىش تارىخى بىر قەدەر ئۇزۇن، بېقىش سەۋىيىسى يۇقىرى، شۇنداقلا پەن - تېخنىكا سېلىنمىسى يىلدىن يىلغا زورىيىدىغان بولۇپ، دېھقانچىلىق مەيدانى باقمىچىلىقىدا زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ. 1990 - يىلى مەيدان بويىچە چوشقا بېقىش كەسپىي ئائىلىسى 120 دىن ئارتۇق بولۇپ، بېقىلغان گۆش چوشقىسى 8000 دىن ئاشتى.

V باب

چارۋىچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى ۋە دېھقانچىلىق رايونى باقمىچىلىقى

§ 1. رايونلارنىڭ خىللىرى

ناھىيە تەۋەسىدە ياشلار ئۆستەڭنىڭ شىمالىدىكى تاغ قاپتاللىرى، ئابرال تاغلىق رايونى چارۋىچىلىق

رايونى، ياشلار ئۆستىڭىنىڭ جەنۇبىي بەلۋاغلىرى دېھقانچىلىق رايونى باقمىچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ.

چارۋىچىلىق شارائىتى ئوخشىشپ كېتىش، ئىشلەپچىقىرىش نىشانى بىردەك بولۇش، خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ۋە قۇرۇلمىسى مۇۋاپىق بولۇش، چېگرىسى ئېنىق بولۇش، رايونلار پايدار بولۇش قاتارلىق پرىنسىپلارغا ئاساسەن، ياشلار ئۆستىگى بىلەن بوز ئۆستىگى چېگرا قىلىنىپ (900 مېتىردىن يۇقىرى لىنىيە ئۆلچەم قىلىندى)، پۈتۈن ناھىيە 1 - دەرىجىلىك 2 چارۋىچىلىق رايونىغا ئايرىلدى.

1. ئۆستەك شىمالىدىكى ئېدىرلىقتىكى ئوتلاق قويچىلىق رايونى

بۇ رايون شەرقتە قاراتۇمشۇق بىلەن تىلقا چېگرىسىدىن باشلىنىپ غەربتە نوغايتۇغىچە بارىدۇ، جەنۇبتا ياشلار ئۆستىگى بىلەن بوز ئۆستىگىنى تۆۋەنكى چېگرا قىلىدۇ، قاش، دۆڭمازار، ئونيار، چۈلۈقاي، جىلىلىيۇزى، تۇرپانيۇزى، پەنجىم، دادامتۇ، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە بورىبوسۇن، توسۇن، ئويمانبۇلاق قېرىمسى قاتارلىق 12 يېزا - بازار، مەيدان، 39 كەنت، 62 مىڭ 400 ئادەمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ رايوننىڭ ئوتلاق كۆلىمى چوڭ بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئوتلاق ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 34.93% نى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە يايلاق 1 مىليون 543 مىڭ 800 مو، قىشلاق 714 مىڭ 600 مو، كۆكلەم ۋە كۈزلەك 1 مىليون 665 مىڭ 600 مو. يازدا بېقىشقا بولىدىغان چارۋا 167 مىڭ؛ سىرتقى رايونلارنىڭ 89 مىڭ؛ سىرت ناھىيىلەرنىڭ 28 مىڭ بولۇپ، 1 مىليون 136 مىڭ 800 قوي بېقىلىدۇ؛ ئەتىياز ۋە كۈزدە بۇ رايوندا بېقىلغان چارۋا 83 مىڭغا يېتىدۇ، سىرت رايونلارنىڭ 22 مىڭ بولۇپ، 325 مىڭ 500 قوي بېقىلىدۇ. بۇ رايوندا بېقىلىدىغان چارۋا ئىچىدە قوي 85%نى ئىگىلەيدۇ. بېقىش شەكلى ئاساسەن كۆچمە بولۇپ يېرىك باقمىچىلىققا يانىدۇ. كۆكلەم، كۈزلەك، قىشلاقلاردىكى ئوت - چۆپ بىلەن چارۋا نىسبىتى مۇۋاپىق ئەمەس، مال سىغىمچانلىقى ھەددىدىن ئارتۇق بولۇپ كېتىش ئەھۋالى ئېغىر.

2. دەريا جىلغىلىرى، تۈزلەڭلىك دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى كالا، چوشقا، ئۆي قۇشلىرى بېقىش رايونى

بۇ رايون شەرقتە كۈنەس دەرياسىدىن باشلىنىپ غەربتە نوغايتۇغىچە بارىدۇ، شىمالىي تەرىپى ياشلار ئۆستىگى، بوز ئۆستىگىگە تۇتىشىدۇ. جەنۇبى ئىلى دەرياسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، قاش، سامىيۇزى، دۆڭمازار، بايتوقاي، يېڭىتام، ئارا ئۆستەك، ئونيار، چۈلۈقاي، ئۈچتۇن، جىلىلىيۇزى، تۇرپانيازى، پەنجىم، دادامتۇ، خۇدىيار يۇزى، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، دولان دېھقانچىلىق مەيدانى، سادىقيۇزى قاتارلىق 17 يېزا - بازار، مەيدان، 129 مىڭ 200 ئادەم، 49 مىڭ ئەمگەك كۈچىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ رايوننىڭ يېرى تۈز بولۇپ ئومۇمىي كۆلىمى 2 مىليون 644 مىڭ مو، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يېر 834 مىڭ 600 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە مۇھىم تېرىقچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. بۇ يەردە دېھقانچىلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى ئىنتايىن كۆپ، بەنە خېلى كۆپ بېدە تېرىلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا 280 مىڭ 800 مو تۈزلەڭلىك ئوتلىقى بار. بۇ رايوننىڭ ئادەم، ئەمگەك كۈچى كۆپ، ماشىنىلاشتۇرۇش سەۋىيىسى يۇقىرى، قاتنىشى قولايلىق، ماشىنىسازلىق - ئېلېكتر كۈچى شارائىتى بىر قەدەر ياخشى بولۇپ، يەم - خەشەك پىششىقلاشقا، چارۋىچىلىقنى يېغىنچاق تۈرىدە باشقۇرۇشقا پايدىلىق، قىش، ئەتىيازدا چارۋا بېقىش يوشۇرۇن كۈچى زور.

§ 2 . ئوت - چۆپ، يەم - خەشەك

ئۆي ھايۋانلىرى ئىچىدە سېيىر، چوشقا، توخۇ، ئۆردەك قاتارلىقلار دېھقانچىلىق رايونلىرىدا بېقىلىدۇ. ئۇلارغا دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ شاخ - شۇمبىلىرى، ئاشلىق، ياغلىق دان قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى ئاساسىي ئوت - چۆپ، يەم - خەشەك قىلىنىدۇ. ئوت - چۆپلىرىدىن ئاساسلىقى بىدە قاتارلىقلار، يەم - خەشەكتىن كۆمىسقوناق، قىزىلچا، كېپەك، پۇرچاق كۆنجۈرىسى، ھاراق تېرىپى، چىگىت قاتارلىقلار بار. غۇلجا ناھىيىسىدە مىليون مولۇق ئېتىز بولۇپ، زور مىقدارداد دېھقانچىلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى چىقىدۇ، ھەر يىلى 450 مىليون كىلوگرام شاخ - شۇمبا، 100 مىليون كىلوگرام قۇرۇق ئوت - چۆپ، 75 مىليون كىلوگرام يەم - خەشەك بىلەن تەمىنلىگىلى بولىدۇ.

60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا بىر قىسىم دېھقانلار ئاز مىقدارداد ئاممىياكلاشقان سېلوس ئىشلەشكە باشلىغانىدى. 80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى باقمىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ناھىيە بويىچە زور كۆلەمدە كۆمىسقوناق، شاخ - شۇمبا قاتارلىقلاردىن سېلوس ياساش كېڭەيتىلىشكە باشلىدى. 1986 - يىلى ئالدى بىلەن تۇرپانيۇز يېزىسى سىناق تەرىقىسىدە سېلوس ئىشلەپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى، 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە 14 يېزا - بازاردا 20 مىڭ 200 تونىا سېلوس ئىشلەندى. 6200 تونىا ئوت - چۆپ توغرالدى. 1988 - يىلى شاخ - شۇمبىلارنى ئاممىياكلاشتۇرۇپ سېلوس ياسىغان ئائىلە 388گە، پۈختا ئورا 91گە، ئادەتتىكى ئورا 297گە يېتىپ، 1642 تونىا يېشىل سېلوس، 1032 تونىا سېرىق سېلوس، شاخ شۇمبا بىلەن ئاممىياكلاشقان سېلوستىن 330 تونىا ياسالدى، 9105 تونىا ئوت - چۆپ توغرالدى.

1990 - يىلى سېلوس ئىشلىگەن ئائىلە 1274كە، سېلوس ياساش ئورىسى 1290گە، ئىشلەنگەن سېلوس 45 مىڭ تونىغا يەتتى. 80% چارۋىچى ۋە دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى باقمىچى كەسىپى ئائىلىلەر ئۆزۈن ئوت - چۆپلەرنى چارۋىغا توغراپ بېرىشنى يولغا قويدى. ناھىيىلىك يەم - خەشەك شىركىتىدە چوڭ تېپتىكى يەم - خەشەك پىششىقلاش زاۋۇتى بولغاندىن سىرت، يېزا - بازار، مەيدانلاردىمۇ 21 ئوتتۇرا - كىچىك يەم-خەشەك پىششىقلاش زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، يەم - خەشەك پىششىقلاش ماشىنىسى 158گە يېتىپ، يىلىغا 7000 تونىدىن ئارتۇق يەم - خەشەك پىششىقلايدىغان بولدى.

§ 3 . دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى باقمىچىلىق

1. باقمىچىلىق ئومۇمىي ئەھۋالى

تارىختىن بۇيان، ئوتلاق چارۋىچىلىقى بۇ ناھىيىدىكى چارۋىچىلىقتىكى ئاساسىي ئۇسۇل بولۇپ، تەبىئىي ئوتلاقلارغا تايىنىپ چارۋا بېقىلىپ كەلگەن، پەقەت پەسىلنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئوتلاقلارغا كۆچۈپ يۈرۈپ چارۋا بېقىلغان، چارۋىلار فىزىئولوگىيىلىك ئىقتىدار، ھەربىر جەھەتلەردە تەبىئىي ئامىللارنىڭ كۈچلۈك چەكلىمىسىگە ئۇچرايتتى. بۇنىڭ كونكرېت ئىپادىسى: «يازدا تۇيۇنۇش، كۈزدە سەمىرىش، قىشتا ئورۇقلاش، ئەتىيازدا ئۆلۈش» ئىدى. دېھقانچىلىق رايونلىرىدا بولسا بېقىلىدىغان چارۋىلار كالا، چوشقا، ئۆي قۇشلىرىنى ئاساس قىلاتتى، ئۇنىڭ سانى ئاز بولۇپ، كۆپ قىسمى يېيىش ياكى ئىشلىتىش ئۈچۈن بېقىلاتتى، بېقىش ئۇسۇلىدا ئاساسەن قوتاندا ياكى يېرىم قوتاندا بېقىش ئاساس قىلىنىپ، ئېتىز - ئېرىق بويلىرىدا، تېرىلماي

ناشلاپ قويۇلغان ئېتىزلاردا، بوش يەرلەردە ياكى ئورمان ئارىسىدا بېقىلاتتى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، پارتىيىنىڭ ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش سىياسىتىنىڭ ئىزچىل يولغا قويۇلۇشىغا ئەگىشىپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ چارۋا بېقىش ئاكتىپچانلىقى تولۇق قوزغىتىلدى. ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى مىليون مو ئېتىزدا ئۆسكەن ئوت - چۆپ قاتارلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ۋە كۆپ مىقداردىكى ياۋا ئوت - چۆپ، دەرەخ يوپۇرماقلىرى قاتارلىق مول يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى بايلىقى دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشنى پايدىلىق شەرت - شارائىت بىلەن تەمىنلىدى. يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى ئارقىلىق چارۋا بېقىپ، چارۋا، ئۆي قۇشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش (بىلىق بېقىش) نەتىجىسىدە كۆپلىگەن يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى بىلىق، گۆش، تۇخۇم قاتارلىق چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىغا ئايلاندۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا چارۋا، ئۆي قۇشلىرى چىقارغان كېرەكسىز نەرسىلەر (قىغ - قاتلار) سۈپەتلىك ئورگانىك ئوغۇت بولدى، دېمەك ئېتىز - ئېرىقلاردا بېقىلسا يەرنىڭ ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈپ، يېزا ئىگىلىكىدىن مۇقىم، يۇقىرى ھوسۇل ئالغىلى، ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخىنى تۆۋەنلەتكىلى، شۇنداقلا يەنە چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئوتلاقنىڭ بىسىمنى ئازايتقىلى، چارۋىچىلىقتا «تەبىئەتكە تايىنىپ چارۋا بېقىش» ھالىتىنى ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا باقمىچىلىق بىلەن شۇغوللىنىش دېھقان- چارۋىچىلارنىڭ ئىقتىسادىي كىرىمىنى ئاشۇرۇشتىكى ئاساسلىق يول بولۇپ قالدى. 1978 - يىلى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا قىشتىن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن بېقىلغان چارۋا 230 مىڭغا يېتىپ، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان ئومۇمىي چارۋىنىڭ %56.9 نى ئىگىلىدى.

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ چوڭقۇر تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، 1980 - يىلدىن باشلاپ، دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى چارۋا بېقىش ئۇزلىرى يېيىشتىن تاۋارلاشتۇرۇش نىشانىغا قاراپ بۇرالدى، چوڭ پادىلار بويىچە بېقىشتىن كىچىك پادىلار بويىچە ئۆۋەتلەشتۈرۈپ بېقىش ۋە يېرىم ئوتلاقتا، يېرىم قوتاندا بېقىشقا قاراپ ئۆزگەردى. چارۋا، ئۆي قۇشلىرى نەسلى جەھەتتە، سۈت بېرىدىغان چارۋىلار، مەسىلەن، گۆش كالىسى، سېغىن كالا، سۈت ئۆچكىسى، قوي، چوشقا، بۇغا، توخۇ، ئۆردەك، غاز قاتارلىق ئىلا نەسىللەر تېخىمۇ كۆپ بېقىلىدىغان بولدى. ناھىيە بويىچە ئېتىزلارغا كۆپلەپ بېدە تېرىلىدىغان ۋە قاشقا بېدە كىرىشتۈرۈپ تېرىلىدىغان بولدى، بۇنداق كۆلەم 180 مىڭ مودىن ئېشىپ كەتتى، ئوت - چۆپ بىلەن زىرائەتلەر ئۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىلغاچقا، ئوت - چۆپمۇ، ئوغۇتمۇ، ئاشلىقمۇ كۆپەيدى، شۇنداق قىلىپ ئائىلە چارۋىچىلىقى دېھقانچىلىق رايونلىرى چارۋىچىلىقىنىڭ تۈۋرۈك كەسپى بولۇپ قالدى. 1980 - يىلى 100 تۇياقتىن ئارتۇق چارۋا باققان ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى 155كە يېتىپ، ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىنىڭ %23.9 نى ئىگىلىدى. 1981- يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە قوي باققان ئائىلە 8000 غا، كالا - قوي بورداش ئائىلىسى 461گە، سېيىر باققان ئائىلە 1700گە، توخۇ باققان ئائىلە 100 نەچچىگە، بېقىلغان توخۇ 300 مىڭغا يەتتى. 1983 - يىلى «چوڭ ھۆددىگەرلىك» چارۋىچىلىق مەسئۇلىيىەت تۈزۈمى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلۇپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ چارۋا بېقىش ئاكتىپچانلىقى يەنمۇ ئۆستۈرۈلدى، ناھىيە بويىچە توخۇ، ھەسەل ھەرىسى، بۇغا باققان كەسپىي ئائىلە 1500 گە، كالا، قوي باققان ئائىلە 10 نەچچە مىڭغا يەتتى.

1985 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يەنە «مىليون مو ئېتىزنى ئاساس قىلىپ، دېھقانچىلىق رايونى چارۋىچىلىقىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش» دىن ئىبارەت چارۋىچىلىقنىڭ يېتەكچى فاكتورىنى ئوتتۇرىغا قويدى، شۇنىڭ بىلەن دېھقانچىلىق رايونلىرىدا چارۋا بېقىش ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپ، بۇرۇنقىدەك بىرلا خىل بولغان ئوت - چۆپ بىلەن زىرائەتلەرنى ئۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش ۋە «ئوت - چۆپ تېرىپ يەرنى ئوغۇتلاش» (ئوت - چۆپ تېرىش - چارۋا بېقىش - يەرنى ئوغۇتلاش) ھالىتى «بىر خىل ئوت - چۆپنى كۆپ خىل ئىشلىتىش،

دېھقانچىلىق بىلەن چارۇچىلىقنى بىرلەشتۈرۈش، دېھقانچىلىق ئارقىلىق چارۇچىلىقنى بېقىش، چارۇچىلىق ئارقىلىق سانائەتنى ئىلگىرى سۈرۈش» تىن ئىبارەت ستىرىلولۇق تەرەققىيات ئەندىزىسىگە بۇرالدى.

1990 - يىلى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا بېقىلغان چارۋا 502 مىڭغا يېتىپ، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان ئومۇمىي چارۋىنىڭ 74.3% نى ئىگىلىدى. دېھقانچىلىق رايونلىرىدا كالا، قوي بوردايىدىغان ئائىلە 1890گە، بوردالغان كالا، قوي 21 مىڭ 600گە، ئۆچكە باقىدىغان كەسپىي ئائىلە 95كە، بېقىلغان ئۆچكە 9288 گە؛ چوشقا باقىدىغان كەسپىي ئائىلە 76گە، بېقىلغان چوشقا 777گە، بۇغا باقىدىغان كەسپىي ئائىلە 139 غا، بېقىلغان بۇغا 510غا، توخۇ باقىدىغان كەسپىي ئائىلە 882گە، بېقىلغان توخۇ 490 مىڭدىن كۆپرەككە؛ غاز باقىدىغان كەسپىي ئائىلە 8گە، بېقىلغان غاز 14 مىڭ 700گە؛ توشقان باقىدىغان كەسپىي ئائىلە 10غا، بېقىلغان توشقان 1800 گە يەتتى. ھەر بىر دېھقان ئائىلىسىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2.41 دىن چارۋا توغرا كەلدى. شۇ يىلى دېھقان - چارۇچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 647.2 يۈەن بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە چارۇچىلارنىڭ كىرىمى 434.92 يۈەندىن توغرا كېلىپ، 1985 - يىلدىكىدىن 283.4 يۈەن ئاشتى.

2. كالا، قوي بېقىش

كالا - قويلارنى بېقىش، كۆپەيتىش تارىختىن بۇيان ئاساسلىقى چارۇچىلىق رايونىدا ئېلىپ بېرىلدى، دېھقان ئائىلىلىرى ئۆزلىرىنىڭ يېيىشى ئۈچۈن ئاز مىقدارىدا چارۋا بېقىپ كەلدى. 80 - يىللارغا كەلگەندە ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ناھىيە بويىچە يېزا، كەنتلەر زور مىقدارىدا نەسىللىك كالا، قويلارنى كىرگۈزۈپ، كالىچىلىق، قويچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا باشلىدى، ئۇلارنىڭ كىرىمىمۇ يىلدىن يىلغا ئاشتى. مەسىلەن: خۇدىياريۇزى يېزىسى 1982 — 1985 - يىلغىچە 200 نەچچە مىڭ يۈەن مەبلەغ توپلاپ، ئالاتاۋ نەسىللىك كالىسىدىن 49نى سېتىۋالدى، بۇ ھەر بىر كەنتكە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2 — 3 تىن توغرا كېلىدۇ. بۇ يېزىنىڭ خۇدىياريۇزى كەنتىدىكى كالا بېقىش كەسپىي ئائىلىسى جاڭ جىنفېي 1982 - يىلى 2500 يۈەن قەرز ئېلىپ 5 كالا سېتىۋالدى، 1985 - يىلغا كەلگەندە ئۇنىڭ كالىسى 31گە يەتتى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرى بۇ يېزىنىڭ بوستان كەنتىدە بېقىلغان سېيىر 250كە، نەسلى ياخشىلانغان كالا 100گە، ساغلىق 1500گە، نەسلى ياخشىلانغان قوي 500گە يەتتى.

1985 - يىل 10 - ئايدا جېلىلىيۇزى تېرە - يۇڭ زاۋۇتى پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. 1986-يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە 260 مىڭ پارچە كىيىلاتالانغان تېرە ئىشلەپچىقىرىلىپ، مەھسۇلات قىممىتى 700 مىڭ يۈەنگە يەتتى؛ 1986 - يىل 6 - ئايدا كۈنىگە 200 تونىنا سۈت ھەر تەرەپ قىلالايدىغان سۈت بۇيۇملىرى زاۋۇتى قۇرۇلۇپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى، بۇ زاۋۇت يىل ئاخىرىغىچە 361 تونىنا قايماقلىق سۈت پاراشوكى ئىشلەپچىقىرىپ، 340 مىڭ يۈەن پايدا - باج يارانتى. شۇ يىلى 8 - ئايدا ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن ناھىيىلىك قوشخانا (توقۇلمىتىش ئىسكىلاتى) يىل ئاخىرىغا بارغاندا 1 مىليون 30 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتىپ، 48 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى. سۈت مەھسۇلاتى، تېرە - يۇڭ، گۆش پىششىقلاش سانائىتىنىڭ راۋاجلىنىشى دېھقان - چارۇچىلارنىڭ چارۋا بېقىشىغا غايەت زور قىزغىنلىق بەخش ئەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا بېقىلغان چارۇنىڭ كۆپىيىشى چارۋا مەھسۇلاتلىرى پىششىقلاش سانائىتىنىڭ زور مىقدارىدا خام ئەشيا بىلەن تەمىنلەپ، دېھقان - چارۇچىلارنىڭ كىرىمىنى كۆپەيتتى. مەسىلەن: تۇرپانىيۇزى يېزىسىدا 6 كەنت، 36 گۇرۇپپا، 2344 ئائىلە بولۇپ (نوپۇسى 12 مىڭ 600، ئەمگەك كۈچى 4159) ، 1986 - يىلى دېھقان - چارۇچىلار ئۆزلىرى مەبلەغ توپلاش، بانكىدىن ئامانەت - قەرز ئېلىش ئارقىلىق قارا - ئالا سېيىرىدىن 40نى سېتىۋالدى، يىل ئاخىرىغىچە يېزا بويىچە بېقىلىۋاتقان چارۋا 12 مىڭ 600 گە

يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كالا 4531، قوي 7000 دىن ئارتۇق؛ كالا باقىدىغان كەسپىي ئائىلىلەردىن 5 دىن ئارتۇق سېيىر باققىنى 5 كە؛ 10 دىن ئارتۇق باققىنى 6 گە يەتتى، ئالۋ كۆپ باققان ئائىلىلەرنىڭ كالىسى 26 گە يەتتى. دۆلەتكە تاۋار كالا - قويدىن 3892سى تاپشۇرۇلدى، يېزا بويىچە ئومۇمىي كىرىم 7 مىليون 366 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچىلىق كىرىمى 1 مىليون 426 مىڭ 200 يۈەن، چارۋىچىلىق كىرىمى ئىچىدە تاۋار سۈت مىقدارى 1221 تونىنا بولغان، ئۇنىڭ كىرىمى 821 مىڭ 100 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىچىلىق كىرىمىنىڭ %57.57نى ئىگىلىدى.

1987 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى يەنە دۆلەت مەبلەغ سېلىش، دېھقان - چارۋىچىلار ئۈزلىرى مەبلەغ توپلاش، بانكىدىن قەرز ئېلىش يولى بىلەن 100 مىڭ يۈەن مەبلەغ جۇغلاپ، رايون ئىچى - سىرتىدىن نەسىللىك قارا-ئالا سېيىر، شىنجاڭ قوڭۇر كالىسىدىن 1183نى، شىنجاڭ ئىنجىكە يۈڭلۈق قوشقىرىدىن 245نى، ئالا سورتلۇق تۇخۇمدىن 15 مىڭنى كىرگۈزدى. يىل ئاخىرىدا قوي - كالا بورداش ئائىلىسى 25 مىڭغا، بوردالغان كالا-قوي 150 مىڭغا يەتتى، كۆنلۈك سۈت مىقدارى 250 تونىنغا يېتىپ، تاۋار سۈت 100 تونىنىدىن ئاشتى، قوي يۈڭى 1180 تونىنغا يەتتى؛ ئۇي قۇشلىرى 350 مىڭغا، ئومۇمىي كىرىم 10 مىليون 260 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ئونتۇرا ھېساب بىلەن ھەر بىر چارۋىدىن 67 يۈەن پايدا يارىتىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە كالا- قوي باققان دېھقان ئائىلىسى 2000 دىن ئاشتى، باققان كالا - قوي ئازكەم 400 مىڭغا يەتتى.

3. ئۇي قۇشلىرى بېقىش

غۇلجا ناھىيىسى خەلقىنىڭ تەزەلدىن ئائىلىلەردە ئۇي قۇشلىرى بېقىش ئادىتى بار، بىراق كۆپ قىسمى يەرلىك توخۇلارنى، مەسىلەن، ئىلى سوقۇشقاق توخۇسى، چىپارروك توخۇسى ۋە ئاق ئۇردەك قاتارلىقلارنى باقاتتى، كۆپىنچىلىرى ئۈزلىرى يېيىش ئۈچۈن باققاچقا، سانى ئاز، كۆلەمى كىچىك ئىدى.

80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، يېزا ئىقتىسادىنىڭ ئۈزلۈكسىز تەرەققي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ناھىيە تەۋەسىدە كۆپلىگەن ئائىلە باقمىچىلىقى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسپىي ئائىلىلەر بارلىققا كەلدى. بېقىلغان ئۇي قۇشلىرى يەرلىك نەسىل بولغاندىن باشقا، يەنە بەزى ئائىلىلەر ئىستىخىيىلىك ھالدا سىرت ئۆلكىلەردىن نەسىللىك ئۇي قۇشلىرىنى كىرگۈزۈپ باقتى. 1982 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە غۇلجا ناھىيىسىدە ئۇي قۇشلىرى تۇخۇم مىقدارى 1. 127 تونىنغا يەتتى.

1983 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە نەسىللىك توخۇ فېرمىسى قۇرۇلۇپ، زور مىقدارىدا نەسىللىك تۇخۇم كىرگۈزۈلۈپ چوجە چىقىرىلىشقا باشلىدى. 1984 - يىلغا كەلگەندە توخۇ باقىدىغان چوڭ كەسپىي ئائىلە 80 دىن، توخۇ بېقىش ئائىلىسى 300 دىن ئاشتى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك نەسىللىك توخۇ فېرمىسى بېيجىڭدىن «پايتەخت» گۆش توخۇسى تۇخۇمىدىن 5000 دانە ھەمدە «بېيجىڭ ئاق توخۇسى» نىڭ تۇخۇمىنى كىرگۈزۈپ چوجە چىقاردى ھەمدە بۇنى ناھىيە بويىچە ئومۇملاشتۇردى. بىر يىلدا چىقىرىلغان چوجە 50 مىڭ دانەدىن ئېشىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكىلەرنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرغانلىقتىن سىرتىدا، يەنە چاپچال، كونەس، بورتالا قاتارلىق جايلارنى كۆپلىگەن نەسىللىك چوجە ۋە 50 مىڭدىن كۆپرەك نەسىللىك تۇخۇم بىلەن تەمىنلىدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 100 دىن ئارتۇق تۇخۇم توخۇسى باققان كەسپىي ئائىلە 120گە يەتتى، بېقىلغان توخۇ 350 مىڭدىن ئاشتى، تۇخۇم 1875 تونىنغا يەتتى. 1986 - يىلى ناھىيىلىك نەسىللىك توخۇ فېرمىسى چوجە چىقىرىش كۆلىمىنى كېڭەيتتى، شۇ يىلى 250 مىڭ چوجە چىقىرىلدى ھەمدە سىرت جايلار 120 مىڭ نەسىللىك تۇخۇم بىلەن تەمىنلەندى. 9 يىلدىن بۇيان، كىرگۈزۈلگەن ۋە يېتىشتۇرۇلگەن ئۇي قۇشلىرى نەسلى 10 نەچچە خىلغا يەتتى. بېقىلمۇاتقان ئۇي قۇشلىرى نەسلى ئىلگىرىكى بىرلا خىل بولغان يەرلىك توخۇ، ئۇردەكتىن كۆپىيىپ

20 نەچچە خىلغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاۋسترالىيە توخۇسى. ئاق روك توخۇسى. ئەيۇبن 288. تېستورو شالغۇت 579. رومان گۈش توخۇسى. روسسىس ئاپوللو توخۇسى. لېگورن توخۇسى بار. بەزى كەسىپى ئائىلىلەر تېخى دورىلىق قىممەتكە ئىگە ئىلى قارا گۈشلۈك توخۇسىنى كۆپلەپ باقتى.

1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىكى توخۇ بېقىش كەسىپى ئائىلىسى 882گە يەتتى. بېقىلغان توخۇ 490 مىڭدىن ئاشتى (بۇنىڭ ئىچىدە توخۇ بېقىش چوڭ كەسىپى ئائىلىسى 108. بېقىلغان توخۇ 280 مىڭ. مەھسۇلات قىممىتى 4 مىليون 30 مىڭ يۈەن). بېقىلغان ئۈردەك 8000 دىن ئاشتى. غاز ئازكەم 140 مىڭغا يەتتى.

4. بۇغا بېقىش

غۇلجا ناھىيىسىدىكى شىمالىي تاغنىڭ شەرقىدىكى مىڭمارال ئورمانچىلىق مەيدانىدىن باشلاپ غەربتە غۇلجا ناھىيە ئورمانچىلىق مەيدانىغىچە بولغان جايلار تەڭرىتاغ بۇغىلىرى ئارام ئالىدىغان جاي ھېسابلىنىدۇ. ھەر يىلى بۇ يەردە كىچىك - كىچىك بۇغا پادىسى ھەرىكەت قىلىدۇ. تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا ئىلى ياۋا بۇغىلىرى ئاساسەن كۆپ بولغاندا 70 مىڭدىن 100 مىڭغا يېتىدىكەن. 80 - يىللاردىن بۇيان. بۇغا مۇڭگۈزىنىڭ بازىرى ئىنتىلىپ. باھاسى يۇقىرى بولغاچقا. بەزى قانۇنسىز ئۇنسۇرلار تاغ ئىچكىرىسىگە كىرىپ بۇغا ئېتىپ مۇڭگۈزىنى ئېلىپ سېتىپ. قالايمىقان تۇتۇش. قالايمىقان ئۇلتۇرۇش تۈپەيلىدىن ياۋا بۇغا كېمەيىپ كەتتى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 10 لا بۇغا قالدى.

خەلق ئارىسىدا ئاساسەن بۇرۇن. چارۇچىلار قوي - كالا بىلەن بۇغىنى بىرلىكتە بېقىپ كۆندۈرگەن. 50- يىللارنىڭ ئاخىرىدا «1 - ماي» خەلق گۈزىشىدىكى بەزى خۇيزۇ دېھقانلار ئائىلىلەردە بۇغا بېقىپ كۆندۈرۈشكە باشلىدى. يېزىلاردىمۇ بىر - ئىككىدىن بۇغا باقىدىغانلار پەيدا بولدى. بۇغا بىرىك يەم - خەشەككە چىداملىق بولغاچقا. ئۇنىڭ يېمەكلىكى كۆپ. ھەر خىل يېشىل - كۆك ئۆسۈملۈكلەر ئۇنىڭ ئۈزۈقلىنىشىغا باب كېلىدۇ. بۇغىنىڭ ئۆمرى ئادەتتە 10 — 15 يىل بولىدۇ. 2 ياشقا كىرگەندە مۇڭگۈز چىقىرىشقا باشلايدۇ. 4 — 10 ياشلىق بۇغىنىڭ مۇڭگۈز مىقدارى ھەمدە سۈپىتى ئەڭ يۇقىرى بولىدۇ. بېقىش - كۆپەيتىشتە ئاساسلىقى سۈنئىي ئۇسۇل قوللىنىلىدۇ. ئۇنىڭ يىرىك يەم - خەشكى ئاساسلىقى ئېتىزلاردىكى ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ شاخ - شۇمبىلىرى. بۇغداي سامىنى ھەمدە بىر قىسىم قۇرۇق چۆپلەردىن؛ ساپ يەم - بوغۇزى ئۇگىتىلغان كۆممىقوناق. سېرىق پۇرچاق. پۇرچاق. كۈنجۈرە. ئارپا. كېپەك قاتارلىقلاردىن؛ يېشىل يەم - خەشكى سەۋزە. قىزىلچا قاتارلىقلاردىن ئىبارەت ھەمدە مۇۋاپىق مىقداردا تۇز. سۇ بېرىلىدۇ. بۇغا قوتانلىرىنىڭ كەڭ - ئازادە بولۇشى. نۇر تولۇق چۈشىدىغان. شامال ياخشى ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان بولۇشى. دائىم دېزىنفېكسىيە قىلىنىپ تۇرىدىغان بولۇشى. قىشتا ئىسسىق بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ. 1959 - يىلى ئىلى ئوبلاستى چۆلۈقاي يېزىسىدا دۆلەت ئىلكىدىكى 2 - بۇغا فېرمىسىنى قۇرۇپ 17 بۇغا باقتى. 1971 - يىلى بۇ فېرما ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1972 - يىلى ناھىيىلىك دورا شىركىتى ناھىيە بويىچە ئائىلىلەردە بېقىلغان بۇغا ئەھۋالىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بۇغا باققۇچى ئائىلىلەرگە «بۇغا بېقىش گۇۋاھنامىسى» تارقىتىپ بەردى. بۇ ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭدىكى تۇنجى ئىش ئىدى. مەلۇماتقا قارىغاندا 1973 - يىلى 53. 1974 - يىلى 56. 1976 - يىلى 246. 1979 - يىلى 399. 1980- يىللى 875 بۇغا بېقىلغان. 1981 - يىلى ئۆچۈمۇن خۇيزۇ يېزىسى 70 مىڭ يۈەن پۇل چىقىرىپ. قانۇنسىز ئۇۋلىنىپ ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىغا تاپشۇرۇلغان 24 بۇغا (بالىسى) نى سېتىۋالدى. ناھىيىلىك يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى ئۇلارغا 20 مىڭ يۈەن قوللاش - مۇكاپاتلاش مەبلىغى بېرىپ 7 چوڭ بۇغا ئېلىپ بېرىپ يېزا باشقۇرۇشىدىكى كىچىك تېپتىكى بۇغا فېرمىسى قۇردى. 80 - يىللارنىڭ

ئاخىرىغا كەلگەندە، بۇغا مۇڭگۈزى مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىلىشى ياخشى، باھاسى يۇقىرى بولۇپ، بۇغا بېقىش كىرىسى كۆپ بولغاچقا، شەخسلەرنىڭ بۇغا بېقىش تەرەققىياتى تېز بولدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە بېقىلغان بۇغا 1478 گە يەتتى، ئۇچىتون، سامىيۇزى پېزىلىرىدا ئالاق كۆپ بولۇپ، ھەر بىرىدە 200 دىن ئاشتى، ئونيار، ئۇيغۇر ئۇچىتون پېزىلىرى 2 - ئورۇندا تۇردى، ئۇچىتون خۇيزۇ پېزىسىدىكى بىر بۇغا بېقىش كەسپىي ئائىلىسىدە 22 بۇغا بولۇپ، يىللىق كىرىمى 100 نەچچە مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 100 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇ پېزىدىكى بۇغا فېرمىسى 150 كىلوگرام بۇغا مۇڭگۈزىنى سېتىپ ئومۇمىي كىرىمنى 1 مىليون 50 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى، يۇقىرىغا 15 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى.

5. بېلىق بېقىش

1978 - يىلدىن ئىلگىرى، غۇلجا ناھىيىسىدە بېلىق بېقىلمايتتى، بەزىلەر ئىلى دەرياسىدىن بېلىق تۇتۇپ يەيتتى. بېلىقنىڭ سورتى بىر خىل، ئۇنىڭ ئۇستىگە سانى چەكلىك ئىدى، 1979 - يىلى قاش، ئارائۆستەڭ، خۇدىياريۇزى قاتارلىق 3 گۇڭشېنىڭ بىر قىسىم ئەزالىرى دەريا شاخاپچىسى، جىلغىلاردىن پايدىلىنىپ بېلىق بېقىپ، غۇلجا ناھىيىسىدە بېلىق باقماسلىق تارىخىغا خاتىمە بەردى. 1980- يىلى ئارائۆستەڭ گۇڭشېسىدا ئالدى بىلەن 240 مو يەردە مۇنتىزىملاشقان بېلىقچىلىق مەيدانى قۇرۇلۇپ، بىلىجانلار غۇلجا شەھىرىدىن كىرگۈزۈلدى، ئاساسلىق سورتلىرى كارپ بېلىقى، لاقا بېلىق، ئاق ئامور بېلىقى، تاپان بېلىق قاتارلىقلار ئىدى. شۇ يىلى مەيدان 184 مىڭ دانە بېلىجان قويۇپ بېرىپ، 4 تونىنا تاۋار بېلىق ئالدى. بېلىقلار ئادەتتە يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى، قىچا كۇنجۇرىسى، ئاپتاپپەرەس كۇنجۇرىسى، شېكەر تىرىپى ۋە ئاز مىقداردىكى كۆممىستوناق ئۇنى بىلەن بېقىلىدۇ، يەم - خەشەك يېتەرلىك، باھاسى ئەرزان، بازار ئەھۋالى ياخشى بولغاچقا، يېزا - بازارلار بېلىقچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى شەرت - شارائىتى بار دەپ ئالغىلى بولىدىغان كەسىپ ئىكەن دەپ قارىدى، ئۇزۇن ئۇتۇمەي ناھىيە بويىچە «بېلىق بېقىش قىزغىنلىقى» كۆتۈرۈلدى، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «بېلىق باقىدىغان يەرلەرنى 30 يىل ھۆددىگە بېرىش، ھەر بىر مو سۇ يۈزى ئۈچۈن 0.5 — 1 موغىچە بېلىق بېقىشقا كىرەكلىك يەم - خەشەك تېرىش يېرى ئاجرىتىپ بېرىش ھەمدە بېلىقچىلىق كەسپىي ئائىلىلىرى ھۆددىگە ئالغان سۇ يۈزىدىن 2 يىلغىچە يەر ئىشلىتىش بېجى ئېلىشنى كەچۈرۈم قىلىش» قاتارلىق ئىمتىيار بېرىش سىياسەتلىرىنى تۈزۈپ چىقتى. 1981 - يىلى قاش گۇڭشي ئەزاسى يالاق چىڭگو باشلامچىلىق بىلەن كوللېكتىپنىڭ 100 مو بېلىق كۆلىنى ھۆددىگە ئېلىشقا خېرىدار بولدى، ئارائۆستەڭ گۇڭشي ۋە خۇدىياريۇزى گۇڭشېسىنىڭ 240 مو سۇ يۈزىنى 10 دېھقان ئائىلىسىگە ھۆددىگە بېرىلدى. يالاق چىڭگو ھۆددىگە ئالغان بېلىق كۆلىدىن شۇ يىلى كوللېكتىپقا 3600 يۈەن تاپشۇردى. شۇ يىلى ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر تارماقلىرى بېلىق كۆلى ياساشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان 10 مىڭ مو يەرنى ئۆلچەپ يېرىك پىلان لايىھىسىنى ئىشلەپ چىقتى، شۇنىڭ بىلەن بېلىقچىلىق ناھايىتى تېز راۋاجلاندۇرۇلدى. 1984 - يىلغىچە دېھقانلار ئۈزلىرى 400 مىڭ يۈەن مەبلەغ توپلىغاندىن سىرت، ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى ناھىيىگە بېلىق بېقىش ئۈچۈن 372 مىڭ يۈەن ئوبوروت مەبلىغى تارقىتىپ بەردى. يېڭىتام يېزىسى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى يارىدەم قىلغان 50 مىڭ يۈەن نامرانلارنى يۆلەش يارىدەم پۇلىنى ئىشلىتىپ 250 مو نامرانلارنى يۆلەش بېلىق كۆلچىكى ياساپ، ھەر بىر ئائىلىگە 20 مودىن توغرا كەلتۈرۈپ، 12 نامرات ئائىلىگە ھۆددىگە بەردى، 7 يېزىدا بېلىقچىلىق كەسپىي ئائىلىسى بارلىققا كەلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە كۆل سۇ يۈزى 1000 مودىن كۆپرەككە، سېلىنغان بېلىجان 400 مىڭدىن كۆپرەككە، يىللىق تاۋار بېلىق 36 تونىنىغا يەتتى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان بېلىقچىلىق ئەھۋالى

جەدۋەل: 5 — 5

يىللار / تۈرى	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
جەمئىي ياسالغان بېلىق كۆلى كۆلىمى (مو)	330	544	800	1900	3400	4523	5000	5400	5400
بېلىق بېقىلىدىغان سۇ يۈزى كۆلىمى (مو)	207	394	517	1049	2235	3059	3990	5400	5400
پېتىلگەن بېلىق بېقىش كۆلى (مو)		367	460	900	1800	2164	2990	4400	4400
بېلىق تۇرلىرى سۇ يۈزى كۆلىمى (مو)		27	57	149	435	895	1000	10000	10000
بېلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى (تونىا)	4	8.60	45	51	109	268	470	842	930
تاۋار بېلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى (تونىا)	4	8	17	36	78	170	350	612	700
تاۋار بېلىق بىرلىك مەھسۇلاتى (كىلوگرام/مو)	19	22	37	40	43	79	117	139	159
سوغۇق سۇدا بېقىلغان مەھسۇلاتى (تونىا)			24.6	8.5	12	44	50	120	120
زور بېلىق خىللىرى مەھسۇلاتى (تونىا)		0.80	3.4	6.5	19	54	70	110	110
بېلىق خىللىرى بىرلىك مەھسۇلاتى (كىلوگرام/مو)		30	60	44	44	60	70	110	110
بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان خادىم	8	16	24	60	102	135	158	176	210
ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (تۆمەن يۈەن)	0.68	1.84	10.4	13.8	40.1	113	246	320	372

1986 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى ئاپتونوم رايون بويىچە تاۋار بېلىق ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قىلىپ بېكىتىلدى. كارخانىلارغا تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىش ۋە مۇلازىمەت خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن، سابىق سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى سۇ كادىرلىرى بۆلۈمچىسى ئاساسىدا، مەخسۇس سۇ مەھسۇلاتلىرى تېخنىكا كېڭەيتىش پونكتى قۇرۇلدى. 1987 - يىلى بېلىق بېقىلىدىغان سۇ يۈزى كۆلىمى 3059 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېتىلگەن بېلىق بېقىلغان كۆلەم 2146 مو، يېتىلگەن بېلىقنىڭ ئوتتۇرىچە مو بېشى مەھسۇلاتى 78.5 كىلوگرام، يىللىق تاۋار بېلىق 170 تونىا، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئەمگەك كۈچى 135، بېلىقچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 130 مىڭ يۈەن. دادامتۇ يېزىسىدىكى دېھقان يۇ يۈەنيۇ باققان 1.23 مو بېلىق كۆلچىكىدىكى بېلىقنىڭ ئوتتۇرىچە مو بېشى مەھسۇلاتى 380 كىلوگرامغا يەتتى. ئارا ئۈستەڭ يېزىسىنىڭ بېلىق بېقىلىدىغان سۇ يۈزى كۆلىمى 941 مو بولۇپ، ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتى 123

كىلوگرامغا يەتتى. 1988 - يىلى 220 مو سۇ يۈزى بار ناھىيىلىك نەسىللىك بېلىق بېقىش مەيدانى ئارا ئۆستەك يېزىسىنىڭ كۆتەمە كەنتىدە قۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلۈپ، ناھىيە بويىچە بېلىق خىللىرىنى يېتىشتۈرۈش بازىسى ۋە بېلىقچىلىق پەن - تېخنىكىسىنى، ئىشلەپچىقىرىشنى تەجرىبە قىلىش مەيدانى بولۇپ قالدى ھەمدە بېلىجان بىلەن ئۇزۇنى ئاساسىي جەھەتتىن تەمىنلەيدىغان زور كۆلەمگە ئىگە بولدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە بېلىق بېقىلىدىغان سۇ يۈزى 5400 موغا يەتتى، ناھىيە قۇرغان بېلىق بېقىش مەيدانى 2 (بۇنىڭ ئىچىدە بىرىنى ناھىيە بىلەن يېزا بىرلىشىپ قۇرغان) بولۇپ، سۇ يۈزى كۆلىمى 520 مو؛ يېزا قۇرغان بېلىق بېقىش مەيدانى 3 بولۇپ، سۇ يۈزى كۆلىمى 1406 مو؛ كەنت قۇرغان بېلىق بېقىش مەيدانى 5 بولۇپ، سۇ يۈزى كۆلىمى 970 مو؛ شەخسلەر بىرلىشىپ قۇرغان بېلىق بېقىش مەيدانى 6. ناھىيە، يېزا، كەنتتىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك بېلىق بېقىش مەيدانى 2896 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە بېلىق بېقىلىدىغان سۇ يۈزى كۆلىمىنىڭ 54%نى ئىگىلەيدۇ، قالغان 2504 موسى يەككە كەسىپىي ئائىلىلەرنىڭ بېلىق بېقىش مەيدانى. بۇنىڭ ئىچىدە يېتىلگەن بېلىق بېقىش كۆلچىكى 4400 مو، بۇنىڭدىن چىققان تاۋار بېلىق 700 تونىنا بولۇپ، 1984 - يىلدىكىدىن ئازكەم 20 ھەسسە كۆپەيدى، ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتى 159 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى. 1300 مو بېلىق كۆلچىكى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ مول ھوسۇل يىلانىغا كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، مو بېشى مەھسۇلاتى 250 كىلوگرامغا يېتىپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكىنىڭ مول ھوسۇل يىلانى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى، نەسىللىك بېلىق كۆلچىكى 1000 مو بولۇپ، يىلىنا تېپىتكى بېلىقتىن 110 تونىنا ئېلىندى؛ ئۆزلىرى كۆپەيتكەن كارپ بېلىقى بېلىجانى 4 مىليون دانىگە يېتىپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 720 مىڭ يۈەنگە، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان كەسىپىي خادىم 210غا يەتتى. بېقىلمۇاتقان بېلىقلار ئاساسلىقى كارپ بېلىقى، لاققا بېلىق، ئاق ئامۇر بېلىقى، تاپان بېلىق، لاققا - ئاق ئامۇر ئارىلاشما بېلىق، خاپانباش بېلىق، چىپار بېلىق قاتارلىق 10 نەچچە خىلغا يېتىدۇ.

6. ھەسەل ھەرىسى بېقىش

غۇلجا ناھىيىسىدە ئوت - چۆپ خىللىرى ناھايىتى كۆپ ھەم بولۇق ئۆسىدىغان بولغاچقا، ھەسەل ھەرىسى بېقىشتا ناھايىتى ياخشى شارائىتقا ئىگە، بىراق تارىختىن بۇيان، بىر قىسىم ئامما ئىستىخىيىلىك ھالدا ھەسەل ھەرىسى باققان بولسىمۇ، سانى ئاز، مەھسۇلاتى چەكلىك ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا تارماقلىرى ھەسەل مەھسۇلاتلىرىنى پائال سېتىۋالغاچقا، ھەسەل ھەرىسى باقىدىغان ئائىلىلەر بىر ئاز كۆپەيدى. 80 - يىللارغا كەلگەندە، ناھىيە تەۋەسىدە ھەسەل ھەرىسى بېقىش كەسىپىي ئائىلىلىرى كۆپلەپ بارلىققا كەلدى، ھەسەلچىلىك تېز تەرەققىي قىلدى. 1984 - يىلى ناھىيە بويىچە 1179 ساندۇق ھەسەل ھەرىسى بولۇپ، 39 مىڭ 500 كىلوگرام ھەسەل ئېلىندى. 1985 - يىلى ھەسەل ھەرىسى باقىدىغان كەسىپىي ئائىلە 13كە، ھەسەل ھەرىسى 1240 ساندۇققا يەتتى. 1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى بويىچە ھەسەل ھەرىسى باقىدىغان كەسىپىي ئائىلە 28گە، ھەسەل ھەرىسى 2828 ساندۇققا، يىللىق ھەسەل مىقدارى 604 مىڭ 300 كىلوگرامغا، كىرىم 480 مىڭ يۈەنگە، ھەسەل جەۋھىرى 192 كىلوگرامغا، گۈل پاراشوكى 295 كىلوگرامغا يەتتى.

7. پىلە بېقىش

ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇجمە ئۆستۈرۈپ، پىلە بېقىش ئادىتى بار. 30 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پىلىچىلىك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى بىر قەدەر تېز بولغان، تارىخىي ماتېرىياللاردا خاتىرىلىنىشىچە، مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە سوۋېت ئىتتىپاقى

پىلە ئۇرىقىدىن 5000 قاپ بېقىلىپ 10 تونىنا پىلە غوزىسى ئېلىنغان. مىنگونىڭ 29 — 38 - يىلغىچە (1940 — 1949 - يىلغىچە) ئۇجمە كۆچىتى ئەك كۆپ تىكىلىپ، پىلىچىلىك ئەك تەرەققىي قىلغان مەزگىل بولغان، جېلىلىيۈزىدىكى بەشكۆۋرۈك جىرغىلاڭ سۇ باشقۇرۇش پونكىتى بۇرۇنقى يېپەكچىلىك زاۋۇتىنىڭ ئورنى ئىدى. بەشكۆۋرۈك، ئاقتۆپە قاتارلىق جايلاردا 150 يىللىقتىن ئارتۇق بولغان ئۇجمە دەرەخلىرى بار.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت ئۇجمە دەرىخى تىكىپ پىللە بېقىشنى چاقىرىق قىلدى. جەنۇبىي شىنجاڭ قاتارلىق جايلاردىن ئۇجمە كۆچىتى ئېلىپ كېلىنىپ غۇلجا ناھىيىسىدە تىكىلدى. 1959 - يىلدىكى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ناھىيە بويىچە ساقلاپ قېلىنغان ئۇجمىلىك 5000 مودىن ئاشقان، ئۇجمە دەرىخى تەخمىنەن 75 مىڭ تۈپكە يەتكەن. 1959 — 1965 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 784 قۇتا پىلە بېقىلىپ، 32 تونىنا پىلە غوزىسى ئېلىنغان. 1966 — 1977 - يىلغىچە كۆپلىگەن كونا ئۇجمە دەرەخلىرى ئېتىز - ئېرىقلارنى سالالاشتۇرۇش جەريانىدا كېسىۋېتىلىپ بېقىلىدىغان پىلە مىقدارى يىلسايىن تۆۋەنلەپ 100 قۇتىغا چۈشۈپ قالدى، بۇ مەزگىل پىلىچىلىك بىر ئىزدا توختاپ قالغان مەزگىل بولدى. 1979 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تۈنجى نۆۋەتلىك پىلىچىلىك خىزمىتى يىغىنىدا غۇلجا ناھىيىسى بازا قۇرۇلۇشى ناھىيىسى قىلىپ بېكىتىلدى. 1980 - يىلى 1000 مو يەرگە ئۇجمە تېرىلىپ، 500 مو مايسا ساقلىنىپ قالدى، 9.6 مو يەرگە ئۇجمە قەلەمچىسى تىكىلدى، شۇنىڭ بىلەن يېڭىدىن 344 مو ئۇجمىلىك بەرپا قىلىندى، ئۇجمە سورتلىرى ئاق ئۇجمە، قارا ئۇجمە، چوڭ يوپۇرماقلىق ئۇجمە، كىچىك يوپۇرماقلىق ئۇجمە، چېقىر ئۇجمە قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى. 1985 - يىلى 9.6 مو يەرگە ئۇجمە قەلەمچىسى تىكىلىپ، ياپسارلاشقان 300 نەچچە مو ئۇجمىلىك بەرپا قىلىندى. تارماق سۇغىرىش ئۇسۇلىدىكى بويىرىغا 200 مىڭ تۈپ ئۇجمە كۆچىتى تىكىلدى، 350 قۇتا پىلە بېقىلدى. شۇ يىلى ئۇششۇك ئاپىتى تۈپەيلىدىن، ناھىيە تەۋەسىدىكى كۆپلىگەن ئۇجمىلىكتىكى ئۇجمىلەرنىڭ ۋە ئېرىق - ئۆستەڭ بويىرىدىكى ئۇجمىنىڭ يوپۇرماقلىرى ئۇششۇپ تۆكۈلۈپ كېتىپ، دېھقانلارنىڭ ئۇجمە كۆچىتى تىكىپ پىلە بېقىش ئاكتىپچانلىقى يوققا چىقتى، پىلىچىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى شۇنىڭدىن كېيىن ھېچكىممۇ سۈرۈشتۈرمەيدىغان بولدى.

VI باب

كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش

مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) ئىلى ۋىلايىتى غۇلجا ناھىيىسى بازىرىدا مال دوختۇرخانىسى قۇرغان، بۇ، ھايۋانلاردا بولىدىغان كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش خىزمىتىگە مەسئۇل بولغان. 1954- يىلى غۇلجا ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى قۇرۇلدى. 1966 - يىلدىن كېيىن، يېزا، بازار، مەيدانلاردا مال دوختۇرلۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتى ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى. كەك مال دوختۇرلۇق خادىملىرى «بېقىش - باشقۇرۇشنى ياخشىلاش، چارۋىلارنىڭ تازىلىقىنى كۆچەيتىش» دورا بىلەن داۋالاشنى بىرلەشتۈرۈش» تىن ئىبارەت «مۇداپىئەنى داۋالاشتىن مۇھىم بىلىش» تەك مال دوختۇرلۇق فاكىچىنىنى پائال ئەملىيلەشتۈرۈپ ھەر يىلى ماللاردا بولىدىغان كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش خىزمىتىنى ئېلىپ بېرىشتا چەك تۇرۇپ، بەلگىلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى.

تەكشۈرۈشتىن مەلۇم بولۇشىچە، ناھىيە بويىچە چارۋىلاردا بولىدىغان كېسەللىك 50 خىلدىن كۆپرەك بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە يۇقۇملۇق كېسەللىك 30 خىلدىن، پارازىت كېسەللىكلىرى 20 خىلدىن ئارتۇق ئىكەن. زىيىنى ئېغىر، تارقىلىشى ئىنتايىن كەڭ بولغىنى ئاقسىل كېسىلى، چوشقا ۋاباسى، توخۇ ۋاباسى، قوي چېچىكى، ئاتلاردا بولىدىغان تارقىلىشچان زۇكام قاتارلىقلار. چوڭ كۆلەم بويىچە تارقىلىدىغانلىرى كۆيدۈرگە، قوزىلاردا كۆرىلىدىغان دىزىنتېرىيە، قويلاردىكى ئىنتورتوكسىمىيە كېسەللىكى، قويلارنىڭ بروددىزوت كېسەللىكى، قويلاردىكى كولباتسىللوز كېسەللىكى، ئات ماڭغا كېسىلى، ئات تارقىلىشچان مىڭە يۇلۇن يالللۇغى، بروتسىللىيوز تاياقچە بېكتېرىيىسى، گازلىق ئىششىق كېسىلى، ئۆي قۇشلىرى خولېراسى، توخۇ ماريك كېسىلى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. پارازىت كېسەللىكلىرىنىڭ ئاساسلىقى كالا، ئات ئاكاپىرىن كېسىلى، يېپىچە قۇرت كېسىلى، قوتۇر كېسىلى، بېغىر شورىغۇچى قۇرت، ئېغىنو كوككا كېسىلى، كالا - قوي تېلېرىئوز كېسىلى قاتارلىقلاردۇر. كونترول قىلىنىپ بولغان كېسەللىكلەر قوي چېچىكى، كالا ئۆپكە كېسىلىدىن ئىبارەت. ئاساسىي جەھەتتىن كونترول قىلىنغان كېسەللىكلەر كۆيدۈرگە، باستېرىللىيوز كېسىلى، گازلىق ئىششىق كېسىلى، تىتانۇس كېسىلى، ئاتسىمان بەز ئۆسمىسى قاتارلىقلار. ھازىرغىچە ئۇزلۇكسىز تارقىلىۋاتقان كېسەللىكلەر موكسىمان مىكروپ كېسىلى، توخۇ ۋاباسى، چوشقا ۋاباسىدىن ئىبارەت.

§1. چارۋا ۋە ئۆي قۇشلىرىدا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر

1. ئاقسىل كېسىلى

بۇ، ئادەمگىمۇ، ھايۋانغىمۇ يۇقىدىغان كېسەللىك. 1952 — 1961 - يىلغىچە بۇ كېسەللىك 3 قېتىم كەڭ كۆلەمدە تارقالدى. 1952 - يىل 3 - ئايدا ئالدى بىلەن غۇلجا شەھىرىدە تارقالدى. 1953 - يىلى ئەتىيازدا چۇلۇقاي، ئەۋلىيا، قۇلۇستاي، قىزىلبۇلاق قاتارلىق جايلاردا تارقىلىپ، يۇقۇملانغان قوي - كالا 15 مىڭ 700 تۇياقتا يېتىپ، 700 دىن ئارتۇق كالا، 1475 قوي ئۆلدى. 1955 - يىل 2 - ئايدا قورغاس ناھىيىسىدىن ئويمانبۇلاق فېرمىسى ۋە بايانداىلارغا 2 قېتىم تارقىلىپ يېنىك ئۆتۈپ كەتتى، 15 مىڭ تۇياق كالا - قوي يۇقۇملىنىپ 150ى ئۆلدى. 1960 - يىل 6 - ئايدا يەنە بىر قېتىم كەڭ كۆلەمدە تارقالدى، بۇ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيانقى تارقىلىش كۆلىمى بىر قەدەر چوڭ، ۋاقتى بىر قەدەر ئۇزۇن بولغان بىر قېتىملىق ئەڭ ئېغىر ئاقسىل كېسىلى بولۇپ، 25% — 30% ياش چارۋا يۇقۇملاندى، A، O تىپلىق ئاقسىل كېسىلى بىلەن يۇقۇملانغان كالا، قوي ئازكەم 800گە يەتتى. 1961 - يىلى ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ كۆلدىلەكسۇ بايلىقىدا 2998 تۇياق كالا - قوي يۇقۇملاندى. مۇداپىئە ئوكۇلى ئەمەلىش تەدبىرلىرىنى قوللىنىش تارقىلىق بۇ كېسەللىك 1962 - يىلى ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى ۋە يوقىتىلدى.

2. بروتسىللىيوز كېسىلى

بۇ، ئادەمگىمۇ، چارۋىغىمۇ يۇقىدىغان تارقىلىش ۋاقتى ئۇزۇن، دائىرىسى كەڭ بولىدىغان كېسەللىك، 1960 - يىلى چۇلۇقاي يېزىسىدىكى كالا - قويدىن 1440ىنى كارانتىن قىلغاندا 99ى بۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملانغان. 1968 - يىلى بوربوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكى 8500 تۇياق كالا - قوينى كارانتىن قىلغاندا 56 سى مۇسپى چىقتى. 1980 - يىلى قاش يېزىسىدا 119 كالا كارانتىن قىلىنغاندا 41 ى مۇسپىي بولدى. 1983 - يىلى ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى، بوربوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى، جېلىلىيۇزى گۇڭشې،

توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى قاتارلىق ئورۇنلاردىكى بېشىغا يەتكەن 2809 قوينى كارانتىن قىلغاندا 16سى مۇسپى چىقتى؛ 102 كالىنى كارانتىن قىلغاندا، 2 سى مۇسپى چىقتى. 80 - يىللاردىن كېيىن مۇداپىئە كۆرۈش زىچلىقى ئۆستۈرۈلۈپ، ھەر يىلى مۇسپى چىققان قوشقار، بېشىغا توشقان قوي ۋە موزايلارغا ۋاكسىنا ئەملەشتە چىڭ تۇرۇلغانلىقتىن، بۇ كېسەل ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى.

3. كۆيدۈرگە

بۇ كېسەللىكمۇ ئادەم ۋە ھايۋانلارغا يۇقىدىغان كېسەللىك بولۇپ، كۆپىنچە، يېزا، بازار، مەيدانلاردا ئاندا- ساندا كۆرۈلىدۇ. ئاساسلىق كالا - قويلاردا بولىدۇ. 1949 — 1957 - يىلغىچە كۆلدىلەڭشۇ، مايتۇبە، توغراسۇ، توسۇن، ئاشى، لامبۇرا قاتارلىق جايلاردا كۆرۈلۈپ، ھەر يىلى 400 — 500دىن ئارتۇق كالا. قوي ئۆلگەن. 1958 - يىلدىن باشلاپ ھەر يىلى زور كۆلەمدە تارقالدى. كۆيدۈرگە كېسىلىدىن مۇداپىئە كۆرۈش ئوكۇلى ئۇرۇش زىچلىقىنى ئۆستۈرۈش ئارقىلىق، بۇ كېسەللىك ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى، ھەر يىلى ئايرىم يېزا - مەيدانلاردىكى كالا - قويلاردا تارقاق ھالەتتە كېسەل كۆرۈلۈپ چارۋىلار ئۆلۈپ تۇرىدۇ.

4. تىتانوس كېسىلى

بۇ ئادەمگىمۇ، ھايۋانلارغىمۇ يۇقىدىغان كېسەللىك بولۇپ، كۆپىنچە پىچىلغاندىن كېيىنكى چارۋىلاردا كۆرۈلىدۇ. 1960 — 1986 - يىلغىچە ئات - كالا، قويلاردىن پىچىلغاندىن كېيىن 300 نەچچىسى بۇ كېسەللىك بىلەن ئۆلدى. 1987 - يىلدىن باشلاپ چارۋىلارنى پىچىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، 1 مىليون بىرلىكمە تىتانوس ئاناتوكسىنى ئوكۇل قىلىنغاندىن كېيىن 1990 - يىلغىچە پىچىلغان ئات، كالا، قويلاردا بۇ كېسەل كۆرۈلمىدى.

5. غالجىر كېسىلى

بۇمۇ ئادەمگىمۇ، ھايۋانغىمۇ يۇقىدىغان كېسەللىك، ناھىيىدە بۇ كېسەللىك ئەزەلدىن تارقاق ھالەتتە كۆرۈلۈپ كەلدى. 1976 - يىلى ئارا ئۆستەڭ يېزىسىدا بىر چارۋىچىنى ھەمدە 81 قوينى غالجىر ئىت چىشلەۋېلىپ ئۆلۈرنىڭ ھەممىسى ئۆلدى. 1981 - يىلى مازا يېزىسىدا بىر چارۋىچى باققان كالا - قويلارنى غالجىر ئىت چىشلەۋېلىپ 28 چارۋا ئۆلدى. 1983 — 1988 - يىلغىچە جېلىلىيوزى بازىرى، تۇرپانيوزى يېزىسى، بوربوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى، توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى قاتارلىق جايلاردا غالجىر ئىت چىشلەپ 3 ئادەم، 44 قوي، 20 كالا، 4 ئات، 2 تۆگە ئۆلدى.

6. كاللاردىكى پاستېرىللىيوز كېسىلى

بۇ ئادەمگىمۇ، ھايۋانلارغىمۇ يۇقىدىغان كېسەل، ھەر يىلى ياياقلارغا كۆچۈرۈلگەن كالا پادىلىرى ئىچىدىكى بىرقانچە، 10 نەچچە، ھەتتا بىر قانچە 10 كالا بۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىدۇ. بۇ كېسەللىكنىڭ تارقىلىشى تېز بولغاچقا، دائىم داۋالاشقا ئۆلگۈرەلمەي ئۆلۈپ كېتىدىغان ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ. 1960 - يىلى ئىلى ئوبلاستلىق مال دوختۇرلۇق باش پونكتى «1 - ماي» گۇڭشىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندا چارۋىلاردا بۇ كېسەلنىڭ پەيدا بولۇشى %38.8كە يەتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن يۇقىرى دەرىجىلىك كەسپىي تارماقلارنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن ناھىيە بويىچە پاتېرىللىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش خىزمىتى پىلانلىق، باسقۇچلۇق ئېلىپ بېرىلدى، مال دوختۇر خادىملىرى ھەر يىلى موزايلار ۋە بېشىغا يەتكەن قويلارغا ۋاكسىنا ئەملەشتە چىڭ تۇردى. 1962 — 1983 - يىلغىچە ئۆلگەن كالا 160 قا يەتتى. 1985 - يىلى 13 مىڭ 600 كالا، قوي كارانتىن قىلىنغاندا مۇسپىي چىقىش نىسبىتى %0.2 — %0.029 بولۇپ، مۇقىم كونترول قىلىش ئۆلچىمىگە يەتكەن.

7. تۇبېركۇلىيوز كېسىلى

بۇ ئادەمگىمۇ، ھايۋانلارغىمۇ يۇقىدىغان كېسەللىك بولۇپ، كۆپىنچە تارقاق ھالەتتە يۇقىدۇ. 1966 - يىلى «1 - ماي» گۈڭشېنىڭ ئىسلامىيۇزى چوڭ ئەترىتىدە 390 سىيىر كارانتىن قىلىنغاندا 3 ى مۇسپىي چىقتى. 1980 - يىلى 3 چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكى 2160 سىيىرنى كارانتىن قىلغاندا 38 سىيىر مۇسپى چىقىپ، مۇسپىلىك نىسبىتى 7.76% بولغانلىقى مەلۇم بولدى. 1982 - يىلى بوربوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسىدا 3 سىيىر بۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملاندى. 1988 - يىلى جېلىلىيۇزى بازىرى، موللىتوختىيۇزى يېزىسى قاتارلىق 5 يېزا (بازار) دىكى 6364 سىيىرنى كارانتىن قىلغاندا، 18 بېشىڭ يۇقۇملانغانلىقى مەلۇم بولدى. بۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىش بىر قەدەر ئېغىر بولۇپ باشتىن - ئاخىرى نۇقتىلىق تىزگىنلىنىدىغان كېسەل سۈپىتىدە ئالدى ئېلىنىپ ۋە داۋالىنىپ كەلدى.

8. ئاتلاردىكى ماڭقا كېسىلى

1957 — 1969 - يىلغىچە بۇ كېسەللىك ئېغىر كۆرۈلگەن گۇڭشي - ئەترەتلەر: «1 - ماي» گۇڭشېسى (ئۇچئۇن)، «يېڭىيول» گۇڭشېسى (چۈلۇقاي)، «غالىبىيەت» گۇڭشېسى (پەنجىم)، «شەرق شامىلى» گۇڭشېسى (مازار)، «ئىتتىپاق» گۇڭشېسى (ئونيار)، «تەڭرىتاغ» گۇڭشېسى (يېڭىتام)، تار چوڭ ئەترىتى، «قىزىلبايراق» گۇڭشېسى (1974 - يىلى غۇلجا شەھىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن) قاتارلىقلار بولۇپ، بۇ جايلاردا بۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملانغان 439 ئات ئۇلتۇرۇۋېتىلدى. 70 - يىللاردىن باشلاپ، غۇلجا ناھىيىسىدە بۇ كېسەللىك مۇداپىئە كۆرۈش - داۋالاش يېرىك پىلانغا كىرگۈزۈلۈپ، بىر قاتار كارانتىن قىلىش، دېزىنفېكسىيە قىلىش - ئايرىۋېتىش، ئۇنىۋېرسال بىر تەرەپ قىلىش قاتارلىق تەدبىرلەر قوللىنىلىپ، داۋاملىق كارانتىن قىلىشتا چوڭ تۈرۈلدى. 1972 — 1975 - يىلغىچە 15 مىڭ 400 ئات كارانتىن قىلىنغاندا ئوچۇق خاراكتېرىدىكى ئات 48، مۇسپى ئات 1083 بولدى. 1976 - يىلدىن باشلاپ تىرامىتسىن بىلەن ئوچۇق خاراكتېرىدىكى ئاتنى داۋالاش يولغا قويۇلۇپ، شۇ يىلى 764 ئات داۋالاپ ساقايتىلدى. 1980 - يىلى 3386 ئات كارانتىن قىلىنغاندا كېسەل ئات 17؛ مۇسپى ئات 63 بولدى. 1988 - يىلى 13 مىڭ 900 ئات كارانتىن قىلىنغاندا 3ى مۇسپىي چىقتى.

9. ئاتلاردىكى تارقىلىشچان مېڭە يۇلۇن يالىلۇغى (تارقىلىشچان مېڭە يالىلۇغى)

1958 -، 1959 - يىللىرى ناھىيە بويىچە 18 گۇڭشي (مەيدان)، 22 كېسەللىك نۇقتىسىدا 6126 ئات بۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملانغان، بۇنىڭدىن ئۆلگىنى 1028 بولۇپ، ئۆلۈش نىسبىتى 16.7% بولدى. 1960 — 1969 - يىلىغىچە ئۇچئۇن، قاش، سامىيۇزى، بايتوقاي، ئونيار، دادامتۇ، پەنجىم قاتارلىق گۇڭشېلار ھەمدە تار چوڭ ئەترىتى قاتارلىق جايلاردا 3258 ئات بۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىپ، 1532 ئات ئۆلدى.

10. ئاتلاردىكى تارقىلىشچان زۇكام

1974 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە چارۋىلاردا بۇ كېسەل پارتلاش خاراكتېرىدە كۆرۈلدى، كېسەلنىڭ كۆرۈلۈشى تېز، تارقىلىشى كەڭ بولۇپ يېشى، چارۋا خىلىغا قارىماي يۇقۇملاندى، كېسەللىك 3 - ئايدا باشلىنىپ 5- ئاينىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتى، يۇقۇملانغان ئات 40 مىڭ (يۇقۇم رايونىدا بار بولغان ئات 75 مىڭ 400) بولۇپ، يۇقۇملىنىش نىسبىتى 52.9%، ئۆلگەن ئات 23 بولۇپ، ئۆلۈش نىسبىتى 0.03% بولدى.

11. گازلىق ئىششىق كېسىلى

ناھىيە تەۋەسىدە يايلاقتا بېقىلىۋاتقان كالا پادىسىدا بولۇپمۇ ياش - ئوتتۇرا ياش چارۋىلاردا بۇ كېسەل ئوخشاي كۆرۈلىدۇ. كۆپىنچە تارقاق يۈقىدۇ. 1955 — 1960 - يىلغىچە چاپقان يوتا، كولدىلەڭسۇ، قارابۇرا، سېسىق باستاۋ، ئاچال، توغراسۇ، لامبۇرا، قاراسۇ قاتارلىق جايلاردا 1700 كالىدا بۇ كېسەل كۆرۈلۈپ، 227 سى ئۆلدى. 1960 — 1968 - يىلغىچە بايتوقاي، چۈلۈقاينىڭ قىزىلبۇلاق چوڭ ئەترىتى، 6 - چوڭ ئەترىتى، ئەۋلىيا، مازار قاتارلىق جايلاردا 567 كالا بۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىپ، 112 سى ئۆلدى. 1981 - يىلى بايتوقاي، ئارا ئۆستەڭ، ئوچئوندىن ئىبارەت 3 گۇڭشىدا 437 كالا بۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىپ، 37 سى ئۆلدى. ۋاكسىنا ئەملەشتە چىڭ تۇرۇلغاچقا بۇ كېسەل ئاساسىي جەھەتتىن كونترول قىلىندى.

12. كالىلاردىكى ئۆپكە كېسىلى

بۇ كېسەل قاناش خاراكتېرلىك قان راكى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كېسەل مەنبەسى پاستېرېللىيوز بولۇپ كۆپىنچە تارقاق ھالەتتە يۈقىدۇ. 1962 — 1969 - يىلغىچە 1433 كالا بۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىپ، 33 ى ئۆلدى. 1988 — 1990 - يىلغىچە دۆڭمازار، ئونيار، بوربوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى قاتارلىق جايلاردىكى كالا پادىلىرىدا بۇ كېسەللىك كۆرۈلۈپ، 128 كالا ئۆلدى. بۇ كېسەللىك ھەزىم قىلىش يوللىرى ئارقىلىق يۈقىدىغان بولغاچقا، پېنتىسىلىن ۋە سولفانىلامىدىن تۇرىدىكى دورىلار ئارقىلىق داۋالاش بىلەن بىر ۋاقىتتا كالا پادىلىرىغا 10 مىڭدىن بىر مارگىلنسوپ ياكى مىڭدىن 3 لىك كىرالىن سۇيى ئىچكۈزۈلدى، بولۇپمۇ دەسلەپكى مەزگىلدە داۋالاش ئۈنۈمى بىر قەدەر ياخشى بولدى.

13. قوزىلاردىكى دىزىنتېرىيە كېسىلى

بۇ كېسەللىك كەڭ تارقالمىدىغان يەرلىك كېسەللىك بولۇپ، بۇ كېسەللىكنىڭ كېلىپ چىقىشى ئاساسلىقى تېمپېراتۇرىنىڭ سوغۇق بولۇشى، قوزىلار تۇغۇلغاندا ئاجىز بولۇشى، تويۇنماي قېلىشى، ۋاكسىنا ۋاقتىدا ئەملەنمەسلىك، تازىلىقنىڭ ناچار بولۇشى قاتارلىق سەۋەبلەردىن بولىدۇ. 1952 — 1959 - يىلغىچە ئەۋلىيا، قۇلۇستاي چارۋىچىلىق ئەترىتى، توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى، «راكىتا» گۇڭشي چارۋىچىلىق ئەترىتىدە مۇشۇ كېسەل بىلەن 1143 قوزا ئۆلدى. 1960 — 1979 - يىلغىچە توسۇن، بوربوسۇن، چۈلۈقاي، سامسۇزى، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، ئونيار قاتارلىق جايلاردا 6493 قوي يۇقۇملىنىپ دىئاۋېرىدىن سولفانىلامىد تۇرىدىكى دورىلار بىلەن داۋالاندى، ساقىيىش ئۈنۈمى 69.4 % بولدى.

14. قويلاردىكى موكىسىمان مىكروب كېسىلى

موكىسىمان مىكروب كەلتۇرۇپ چىقىرىدىغان بىرازوت كېسىلى، ئېنتېروتوكسېمىيە كېسىلى قاتارلىقلارنىڭ ناھىيىدە تارقىلىشى ئەڭ ئېغىر بولدى. 1959 — 1974 - يىلغىچە قاش، سامسۇزى، جىرغىلاڭ، قازانچى، ئەۋلىيا، قۇلۇستاي، بۇلۇكەي قاتارلىق جايلاردىكى قوي پادىلىرىدا بۇ كېسەللىك كۆرۈلۈپ ئۆلۈش نىسبىتى 4% — 5 % بولدى. 1978 — 1983 - يىلغىچە جىلىليوزىنىڭ بەشكۆزۈرۈك كەنتى، ۋۇگۇك كەنتى، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى قاتارلىق جايلاردىكى قوي پادىلىرىدا بۇ كېسەللىك كۆرۈلۈپ 79 قوي ئۆلدى. يۇقۇملىنىش نىسبىتى 11.3 %، ئۆلۈش نىسبىتى 4 % بولدى. 1983 - يىلدىن باشلاپ «تۆت خىل مىكروبقا ئىشلىتىلىدىغان ئۇچ بىرلەشمە دورا» ئوكۇل قىلىنىپ بۇ كېسەللىك كونترول قىلىندى.

15. قوي چېچىكى

50 - يىللاردا قازانچى، قاش، ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىلىرىنىڭ قىشلاقلىرىدىكى قوي پادىلىرىدا

بۇ كېسەللىك كۆرۈلدى. بۇ، تارقىلىشى، زىيىنى ئېغىر بولغان يەرلىك كېسەللىك. 1964 - يىلى قاش يېزىسى، قىزىلبۇلاق قاتارلىق جايلاردىكى قويلاردا بۇ كېسەللىك كۆرۈلۈپ 12 قوي ئۆلدى. 1965 - يىلدىن باشلاپ تېز قامال قىلىش، ۋاكسىنا ئەملەش، دېزىنفېكسىيە قىلىش قاتارلىق تەدبىرلەر قوللىنىلىش تارقىلىق كېسەللىكنىڭ پەيدا بولۇشى زور ھەجىمدە تۆۋەنلەپ، ھازىر كونترول قىلىنىپ بولدى.

16. چوشقا ۋاباسى

بۇ چوشقا كېسەللىكىرى ئىچىدە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان زىيانلىق كېسەل بولۇپ، 70 - يىللارنىڭ باشلىرىدا چوشقىلار تارقاق ھالەتتە يۇقۇملاندى، ئاساسلىقى يۇقۇملانغىنى يېڭىشەھەر، ۋۇگۇك چوك ئەترىتى، ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانى، بوستان چوك ئەترىتى، كېپەكيۈزى قاتارلىق جايلار، بۇ جايلاردا يۇقۇملانغان چوشقا 1412 بولۇپ، ئۆلۈش نىسبىتى 37.7% بولدى. 1978 — 1982 - يىلغىچە بۇ كېسەل تارقىلىشچان شەكىلدە تارقالدى. بۇنىڭ ئىچىدە ۋۇگۇك، كېپەكيۈزى، بوستان، بايتوقاي 2 - ئەترىتىدە تولىمۇ ئېغىر بولۇپ، 900 نەچچە چوشقا ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى 79.3%كە يەتتى. بۇ كېسەلنىڭ پەيدا بولۇش مەزگىلى كۆپىنچە 11 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىنكى يىلى 3 - ئايغىچە بولىدۇ. چۈنكى بۇ مەزگىلدە ئىمۇنىتېت زىچلىقى يېتەرسىز بولىدۇ، بەزى چوشقىلار يۇتكەپ كېلىنگەنلىكتىن كېسەل چوشقىلار تەكشۈرۈلمەي قالىدۇ. 1981 — 1983 - يىلغىچە ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ چوشقا - ئۇي قۇشلىرى ئىشخانىسى چوشقا كېسەللىكلىرىدىن مۇداپىئە كۆرۈش بويىچە 2 قارار تەرىيىلەش كۆرسى ئېچىپ، 54 ئادەم (قېتىم) تەربىيىلىدى، يۇتكەپ كېلىنگەن چوشقىلارنى كارانتىن قىلىشنى كۈچەيتىپ ئىمۇنىتېتلاش زىچلىقىنى ئاشۇردى.

17. چوشقا تىلمىسى

بۇ كېسەللىك كۆپىنچە تارقاق ھالەتتە كۆرۈلىدۇ. 1987 - يىلى ئارا بوز دېھقانچىلىق مەيدانى، چۈلۈقاي يېزىسىنىڭ يېڭىشەھەر چوك ئەترىتىدىكى كىران چوشقىسىنىڭ 10ىدا بۇ كېسەل كۆرۈلدى.

18. توخۇ يالغان ۋاباسى

بۇ كېسەللىك 1962 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىگە تارقالدى، كېسەللىك ئاساسەن دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى گۈڭشې، مەيدانلاردىكى كەسىپىي ئائىلىلەر ياققان توخۇلاردا كۆرۈلدى، ئۇ يەرلىك خاراكتېرىدىكى تارقاق تارقىلىدىغان ئالدى بىلەن توخۇ فېرمىسى ھەمدە دېھقانلار ياققان توخۇلاردا كۆرۈلىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىك بولۇپ، زىيىنى ئىنتايىن ئېغىر. 1962 — 1970 - يىلغىچە ھەر يىلى بۇ كېسەل بىلەن ئۆلگەن توخۇ ئوتتۇرىچە 20 مىڭ ئەتراپىدا بولدى. 1982 - يىلدىن باشلاپ، كەڭ دائىرىدە ۋاكسىنا ئەملەپ مۇداپىئە قىلىش تەدبىرلىرى قوللىنىلغاندىن كېيىن، ھەر يىلى كېسەل بولۇپ ئۆلىدىغان توخۇ 10 مىڭ ئەتراپىغا چۈشتى. جىرغىلاڭ، توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى، ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى قاتارلىق يېڭى كېسەللىك نۇقتىلىرىدىمۇ بۇ كېسەل ئۆزلۈكسىز كۆرۈلدى. 1989 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك نەسىللىك توخۇ فېرمىسىدا پارتلاش خاراكتېرلىك كېسەللىك كۆرۈلۈپ، 11 مىڭدىن ئارتۇق توخۇ ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى 98%كە يەتتى. كېسەل بولۇش سەۋەبى ئاساسەن، ئىممۇنىتېتلاش زىچلىقىنىڭ تۆۋەن بولۇشى، ۋاكسىنا ئەملەشنىڭ ۋاقتىدا بولماسلىقى، بېقىش - باشقۇرۇشنىڭ ناچار بولۇشى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. توخۇلارغا زور مىقداردىكى يالغان ۋابا I سىستېمىسىدىكى ۋاكسىنا (يەنى (10 — 20 ھەسسىلىك) نى ئېرىتىپ كۆكرەك قىسمىغا ئوكۇل قىلىش، ۋاقتىدا مۇداپىئە كۆرۈپ داۋالاش، ساقلىنىپ قېلىش نىسبىتى 75% — 89%گىچە بولىدۇ.

19. ئۆي قۇشلىرى خولپىراسى

بۇ كېسەللىك 70 - يىللاردىن باشلاپ تارقالدى. ئۇنىڭ تارقىلىشى جىددىي بولۇپ، يۇقۇملانغانلار تېز ئۆلىدۇ. بۇ تارقاق تارقىلىدىغان يەرلىك كېسەللىك. 1980 — 1987 - يىلغىچە دولان دېھقانچىلىق مەيدانى، دۆڭمازار، جىلىلىيۈزى، خۇدىيارىيۈزى قاتارلىق يېزا (مەيدان) لاردىكى توخۇ باققۇچى كەسپىي ئائىلىلەر باققان توخۇلاردا بۇ كېسەل ئارقا - ئارقىدىن جىددىي خاراكتېردە كۆرۈلدى. ھەر كۈنى 70 — 80، كۆپ بولغاندا 100 دىن ئارتۇق توخۇ ئۆلۈپ تۇردى. بۇ خىل كېسەلنى ئېمىۇنىتېتلاش ۋاقتى قىسقا، رېئاكسىيىسى يۇقىرى بولىدۇ. مۇداپىئە قىلىپ داۋالىغاندا %20لىك دېجو توكسىن بىلەن سترومىتسىننى ئالماشتۇرۇپ ئوكۇل قىلىپ داۋالىسا بولىدۇ. ئېغىر بولغانلىرىغا ھەسسىلەپ كۆپەيتىپ ئۇرۇلىدۇ ھەمدە توخۇ فېرمىلىرىنىڭ تازىلىقىنى ياخشىلاش - دېزىنفېكسىيە قىلىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش لازىم. كېسەل كۆرۈلۈپ 1 — 2 كۈن ئىچىدىلا داۋالىسا كېسەلنى مۇقىملاشتۇرغىلى ۋە ئۆلۈشتىن ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ.

20. توخۇ مارىك كېسىلى

80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا تارقاق ھالەتتە تارقالدى. توخۇ بېقىش زىچلىقىنىڭ يۇقىرى بولۇشىغا ئەگىشىپ، بۇ كېسەللىك بارغانسېرى ئېغىرلاشتى. 1986 - يىلى ناھىيىلىك ئەسللىك توخۇ فېرمىسىنىڭ 40 نەچچە قوش A توخۇسىدا، باشقا توخۇ ئەسللىرىدىن 1415دە بۇ كېسەللىك كۆرۈلدى، 1987 - يىلى كېسەل بولغان توخۇ 11 مىڭ 300گە يېتىپ، ئومۇمىي توخۇنىڭ %75ىنى ئىگىلىدى. بۇ فېرما ئۇنىۋېرسال خاراكتېرىدىكى مال دوختۇرلۇق سەھىيە تەدبىرلىرىنى قوللانغاندىن سىرت، قېلىپ قالغان ئازكەم 20 مىڭ توخۇغا مارىك ۋاكسىنىسى ئەملەپ ياخشى ئونۇمگە ئېرىشتى. تەكشۈرۈشكە ئاساسلىغاندا 30 قان سوۋوروتكىسىنىڭ مۇسبەت بولغىنى 17 بولۇپ، ئونۇمى %51 بولدى. 1989 - يىلى بۇ فېرمىدا بېقىلغان 50 مىڭ توخۇنىڭ 13 مىڭ 500ى يۇقۇملىنىپ، كېسەل بولۇش نىسبىتى %27كە يەتتى.

21. توخۇلاردىكى ئاق چىچەك كېسىلى

1983 - يىلى ناھىيىلىك ئەسللىك توخۇ فېرمىسى بېيجىڭدىن كىرگۈزگەن بىر قىسىم بېيجىڭ توخۇسىدا بۇ كېسەللىك كۆرۈلدى. 1984 - يىلى ئارا بوز دېھقانچىلىق مەيدانى ئۇرۇمچىدىن كىرگۈزگەن چىپار شالغۇت 579 توخۇسى، دولان دېھقانچىلىق مەيدانى كىرگۈزگەن B4 توخۇسى قاتارلىق خورازلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئىچى سۇرۇپ ئۆلدى. 1986 - يىلى ناھىيىلىك ئەسللىك توخۇ فېرمىسى، خۇدىيارىيۈزى يېزىسى قاتارلىق فېرمىلىرىدىكى 1200 توخۇغا مۇشۇ كېسەل تەگدى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، 1987 - يىلى 1500 دىن ئارتۇق توخۇ بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغان، 1988 - يىلى 2500 نەچچە توخۇ بۇ كېسەل بىلەن ئۆلگەن، ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەدبىرلىرى جەھەتتە %05. 0لىك سولفانىلامىدنى سۇ بىلەن قوشۇپ توخۇلار كېسەل بولغان كۈندىن باشلاپ ئۈدا 3 كۈن ھەر كۈنى 3 قېتىمدىن ئىچكۈزسە بەلگىلىك داۋالاش ئونۇمگە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

22. غاز چوجىسى ژاباسى

1988 - يىلى ئەتىيازدا ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى لياۋنىڭ ئۆلكىسىنىڭ چاۋياڭ رايونىدىن ئەسللىك غاز توخۇمىدىن 10 مىڭ دانە كىرگۈزۈپ، ناھىيىلىك ئەسللىك توخۇ فېرمىسىدا باستۇرۇپ 1 - تۇركۈمدىكى 1646 دانە غاز چوجىسىنى چىقاردى، ھەر بىر چوجىگە «غاز چوجىسى ژاباسى» ۋاكسىنىسىنى ئېمۇنىتېتلاش

قان سوۋورتكىسىدىن 0.3 مىللىلىتىر ئوكۇل قىلىپ ئەتسى قاش يېزىسىنىڭ ئەسىللىك غاز فېرمىسىدا بېقىشقا يۆتكىدى، بۇ چوجىلەردە 5 - كۈندىن باشلاپ كېسەل ئالامىتى كۆرۈلۈپ، ئارقا - ئارقىدىن ئۆلۈپ پەقەت 236سى قالدى. 2 - تۈركۈمدىكى 433 غاز چوجىسىگە غاز چوجىسى ژاباسى ژاكسىنىسىنى ئىممۇنىتېتلاش قان سوۋورتكىسىدىن ھەربىرىگە 0.5 مىللىلىتىردىن ئوكۇل قىلىپ ئۈرۈلدى؛ 3 كۈندىن كېيىن ھەممىسى كېسەل بولۇپ ئۆلدى. 3 - تۈركۈمدىكى 9717 غاز چوجىسى 3 — 5 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ھەممىسى ئۆلدى. بۇنىڭ سەۋەبىنى تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە شۇ مەلۇم بولدىكى «غاز چوجىسى ژاباسى» ژاكسىنىسىنى ئىممۇنىتېتلايدىغان قان سوۋورتكىسىنىڭ قاچىلىنىشى ياخشى بولمىغان. زاۋۇت نامى، تەستىق نومۇرى، چوشەندۈرۈشى يوق ھەمدە ئاغزى موم بىلەن چىڭ ئېتىلمىگەن بولۇپ ئۇنۇمسىز دورا بولۇپ چىققان.

1987 - يىل 1 — 3 - ئايغىچە، قاش ۋە خۇدىياريۈزى يېزىسىدىكى 2 ئەسىللىك غاز فېرمىسى ھەمدە كەسپىي ئائىلىلەر باققان 4867 دانە مامۇق چىغدىغان غاز چوجىسىگە «غاز چوجىسى ژاباسى» ژاكسىنىسى ئوكۇل قىلىنىپ (خۇنەن بىئو خىمىيە دورا زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان ھەر بىر بوتۇلكىدىكى ناترىي خلور ئېرىتمىسى 40 ھەسسە سۈيۇقلاندۇرۇلغان، ھەر بىر غازنىڭ مۈسكۇلىغا بىر مىللىلىتىر ئوكۇل قىلىنغان)، بۇ كېسەل ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى.

§ 2. چارۋا، ئۆي قۇشلىرىدا بولىدىغان پارازىت قۇرت كېسەللىكى

1. ئۆمۈچۈك كېسىلى (قوتۇر كېسىلى)

بۇ قىچىشقاق كېسىلىمۇ دېيىلىدۇ. 1956 — 1979 - يىلغىچە بوربوسۇن، ئويمانبۇلاق، توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىلىرى ۋە ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئەتىرىتى، قۇلۇستاي چوڭ ئەترىتى، بۇلۇكەي قاتارلىق جايلاردا 857 قوي يۇقۇملاندى. 1981 - يىلى يەنە يۇز بېرىپ، يۇقۇملانغان قوي 68 مىڭ 300 گە يەتتى، 40 تونىنا يۇڭ زىيانغا ئۇچرىدى. قويلار 6200 كىلوگرام ئورۇقلاپ كەتتى. بۇ زىيانىنى خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا 668 مىڭ 600 يۈەن بولدى. 1980 — 1984 - يىلغىچە ئاساسلىقى قويلار فاممىكسان سېلىنغان ۋاننىدا يۇيۇلدى. 1984 — 1989 - يىلغىچە قويلار كانا ئۆلتۈرۈش دورىسى چىلانغان ۋاننىدا يۇيۇلدى، بۇنىڭ ئۈنۈمى ياخشى بولدى. 1990 - يىلدىن باشلاپ شىنكېجى بىلەن يۇيۇش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، نەتىجىدە بۇ كېسەلنىڭ قايتا قوزغىلىش نىسبىتى تۆۋەنلىدى.

2. شورىغۇچى قۇرت كېسىلى (جىگەر سىئولوز كېسىلى)

بۇ قويلاردا بولىدىغان جىگەر فاسسىئولوز كېسىلى بولۇپ، ئاساسلىقى بايتوقاي، ئارا ئۆستەڭ، خۇدىيار يۇزى تۆۋەنكى تاجون، قاش، سامسۇزى قاتارلىق جايلاردىكى قويلاردا يۇز بېرىدۇ، يەنى ئىلى دەريا ساھىلىدىكى سازلىق بەلۋاغلاردىكى كۆكلەم، كۈزلەكلەردە بېقىلىۋاتقان قويلاردا يۇقۇملىنىشى بىر قەدەر ئېغىر بولىدۇ. 1978 - يىلى بايتوقاي گۈڭشېسىدا 1000 دىن ئارتۇق قوي مۇشۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىپ ئۆلدى.

3. شورىغۇچى قۇرت كېسىلى (دىكروتسېللىيوز كېسەللىكى)

بۇ كېسەل ئاساسلىقى بايتوقاي، ئارا ئۆستەڭ، قاش، سامسۇزى قاتارلىق جايلاردىكى قوي پادىلىرىدا يۇز بېرىپ، يۇقۇملىنىش نىسبىتى 85.7% كە يەتتى، ئونتۇرىچە يۇقۇملىنىش سىجىللىقى 288 دانە، ئەڭ كۆپ

يۇقۇملىنىش سىجىللىقى 1322 دانە بولدى، يۇقۇملىنىش نىسبىتى تۆۋەنرەك بولغاچقا، تارقىلىش ۋەزىيىتى ئانچە ئېغىر بولمىدى.

4. لېنتىسىمان قۇرت كېسىلى (كالا، قوي لېنتىسىمان قۇرت كېسىلى)

بۇ كېسەلنىڭ تارقىلىشى بىر قەدەر ئېغىر بولۇپ، 1982 - يىلدىن بۇرۇن يۇقۇملانغان كالا - قويلارنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى يۇقىرى بولدى، 1978 - يىلى ئەتىيازدا توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكى 1 — 2 ياشلىق قويلاردىمۇ مۇشۇ كېسەل بىلەن ئۆلگىنى 2500 دىن ئېشىپ ئومۇمىي قوينىڭ 12.3% ىنى ئىگىلىدى.

5. پروتوزلۇق كېسەللىكى (كالا تېلېرىئوز كېسەللىكى)

بۇ كېسەلنىڭ بايتوقاي، يېڭىتام، ئارا ئۆستەڭ، خۇدىياريۇزى قاتارلىق 6 يېزىدا تارقالغان ۋاقتى بىر قەدەر ئۇزۇن، خەۋپى ئېغىر بولدى، ھەر يىلى ئەتىياز، يازدا كاللاردا بۇ كېسەللىك كۆرۈلۈپ ئۆلدى، 1979- يىلى پەقەت بايتوقاي يېزىسىدىلا 80 كالا يۇقۇملىنىپ، 50ى ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى 62% بولدى.

6. پروتوزلۇق كېسەللىكى (توخۇ كوكسىدىئوز كېسەللىكى)

80 - يىللاردىن بۇيان، سىرت جايلاردىن كۆپلەپ توخۇ، تۆخۈم كىرگۈزۈلگەچكە، يېتىلگەن توخۇلارنىڭ پارازىت كېسەللىكى ئېلىپ كېلىش ئېھتىمالى كۆرۈلۈپ، چوجىلىرىنىڭ يۇقۇملىنىشى ئېغىر بولدى. 1986 - يىلى ناھىيىلىك توخۇ فېرمىسى ۋە بىر قىسىم توخۇ باققۇچى كەسپىي ئائىلىلەرنىڭ 2775 توخۇسى يۇقۇملىنىپ، 213ى ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى 7.67% بولدى. ئەگەر ۋاقتىدا داۋالىمسا ئۆلۈش نىسبىتى 50% دىن ئېشىپ كېتىشى مۇمكىن. بۇ كېسەلگە قارىتا تازىلىق، مۇداپىئە كۆرۈش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش كېرەك. دورا بىلەن مۇداپىئە كۆرۈش - داۋالاشنىڭمۇ ئۇنۇمى ياخشى بولدى.

ئۇنىڭدىن باشقا، ئۆمۈچۈك كېسىلى، ئات، كالا، قوي يىپچە قۇرت كېسىلى، توخۇ ئاسكاريدوز كېسىلى بۇ ناھىيىدىكى ئۆي ھايۋانلىرىدا كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ.

VII باب

ئىقتىسادىي ئۇنۇم

§1. قولدا قالغان چارۋا

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە قولدا قالغان چارۋا ئۆزلۈكسىز كۆپەيتىشكە يۈزلەندى، ھېراق بىر قانچە قېتىم كۆپەيتىش - ئازايتىش جەريانىنى باشتىن كەچۈردى. 1949 — 1958 - يىلغىچە چارۋىچىلىق ئەسلىگە كەلگەن ۋە راۋاجلانغان مەزگىلدە، قولدا قالغان چارۋا 182 مىڭ 800 دىن 323 مىڭ

800گە يېتىپ، 1.77 ھەسسە ئاشتى، يىلىغا 8.6%دىن كۆپەيدى. 1956 — 1962 - يىلغىچە «سول» چىل خاتالىق ۋە تەبىئىي ئاپەتنىڭ توسقۇنلۇقىغا ئۇچراپ چارۋا سانى بىر ئاز تۆۋەنلەپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن 3 يىللىق ئىچىدە ئىگىلىكىنى تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق، چارۋىچىلىق يەنىلا تەرەققىي قىلدى، 1965 - يىلىنىڭ ئاخىرى قولدا قالغان چارۋا سانى جەھەتتە تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلىپ، 488 مىڭ 400 تۇياقتا يەتتى، 5 يىلدا يىلىغا 8.4%دىن كۆپەيدى. 1966 — 1976 - يىلغىچە چارۋىچىلىق ئارىسالدىلىق ئىچىدە تۆۋەنلەشكە باشلاپ، قولدا قالغان چارۋا 417 مىڭ 800گە چۈشۈپ قالدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ ئۇزلۇكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا ئۇدا 13 يىل مول ھوسۇل ئېلىندى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە قولدا قالغان چارۋا 675 مىڭ 500گە يېتىپ، يىلىغا 3.4% كۆپەيدى.

غۇلجا ناھىيىسى بويىچە 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان چارۋا

جەدۋەل: 5 — 6

بىرلىكى: تۇمەن تۇياق

يىللار	يىل ئاخىرىدىكى چارۋا	كالا	ئات	ئېشەك	قېچىر	تۆگە	چوشقا	تۈچكە	قوي
1949	18.28	3.65	3.11	0.13		0.02	0.02	3.48	7.87
1950	18.84	3.77	3.20	0.13		0.02	0.02	3.58	8.12
1951	19.51	3.90	3.32	0.13		0.02	0.02	3.71	8.41
1952	18.51	3.41	2.91	0.12		0.02	0.02	3.23	8.80
1953	19.90	3.10	3.02	0.11		0.02	0.02	3.93	9.42
1954	21.66	4.27	3.29	0.12		0.02	0.02	3.62	10.28
1955	23.49	4.64	3.60	0.13		0.02	0.02	3.84	11.24
1956	23.80	4.52	3.47	0.11		0.02	0.01	3.93	11.74
1957	25.56	4.62	3.57	0.10		0.03	0.01	3.58	13.65
1958	32.38	5.90	3.83	0.13		0.03	0.02	4.42	18.05
1959	32.23	5.23	3.07	0.06		0.03	0.06	4.50	19.28
1960	31.31	4.85	2.57	0.06		0.03	0.21	4.31	19.28
1961	35.62	5.03	2.31	0.09		0.03	0.24	5.92	22
1962	39.96	6.46	2.33	0.11		0.03	0.16	5.29	25.58
1963	42.67	6.93	2.34	0.14		0.02	0.15	5.98	27.11
1964	44.25	7.46	2.57	0.15		0.02	0.17	5.77	28.11
1965	48.84	7.69	2.95	0.18		0.03	0.24	6.21	31.54
1966	50.61	7.73	3.07	0.23		0.03	0.25	5.70	33.60
1967	54.93	7.07	3.22	0.24		0.03	0.34	5.28	38.75
1968	50.24	6.15	3.37	0.37		0.03	0.31	4.24	35.77
1969	38.20	6.10	2.86	0.33		0.03	0.28	1.97	26.26
1970	41.42	5.95	3.02	0.43		0.03	0.24	1.96	29.79
1971	43.63	6.14	3.25	0.47		0.03	0.52	1.92	31.30
1972	44.61	6.41	3.39	0.49		0.03	0.71	1.85	31.73
1973	46.13	6.88	3.53	0.62	0.01	0.04	0.52	1.70	32.83
1974	48.88	7.05	3.71	0.81	0.01	0.04	0.45	1.70	35.12

29.23	1.54	0.43	0.06	0.01	0.80	3.25	6.35	41.64	1975
29.69	1.60	0.54	0.06	0.01	0.83	3.4	5.81	41.78	1976
27.38	1.52	0.76	0.06	0.01	0.94	2.95	6.05	39.67	1977
27.60	1.50	0.93	0.06	0.01	1.18	2.93	6.16	40.37	1978
29.92	1.49	0.73	0.06	0.01	1.20	2.87	6.39	42.67	1979
32.41	2.07	0.80	0.06		1.20	2.79	6.96	46.28	1980
33.98	2.24	0.64	0.07		1.32	2.81	7.80	48.86	1981
35.34	2.35	0.63	0.07		1.29	2.8	8.32	50.82	1982
37.50	2.98	0.73	0.07		1.24	2.80	8.62	54.02	1983
39.51	3.02	0.72	0.10	0.01	1.22	2.88	8.99	56.45	1984
42.14	3.13	0.72	0.08	0.01	1.28	3.08	9.14	59.58	1985
43.54	3.26	0.86	0.08	0.01	1.35	3.35	9.94	62.39	1986
44.24	3.10	0.97	0.09	0.01	1.20	3.27	10.66	63.54	1987
45.49	3.27	1.02	0.10	0.01	1.19	3.31	10.62	65.01	1988
46.46	3.43	0.99	0.11	0.01	1.21	3.35	10.98	66.54	1989
47.57	3.52	0.91	0.11	0.01	1.20	3.33	10.90	67.55	1990

§ 2 . ئىقتىسادىي مەھسۇلات

1 . گۆش، سۈت

1964 - يىلى ناھىيە بويىچە سۈت مەھسۇلات مىقدارى 338.27 تونىنا بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە، كالا سۈتى 245.37 تونىنا، ئۆچكە سۈتى 92.9 تونىنا بولدى. 1973 - يىلى كالا سۈتى 370.9 تونىنا، ئۆچكە سۈتى 163.4 تونىنا بولدى. 1977 - يىلى ناھىيە بويىچە كالا سۈتى 2181.5 تونىنغا، ئۆچكە سۈتى 193.6 تونىنغا يەتتى. 1978 - يىلى گۆش 1647 تونىنا بولدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە چارۋا مەھسۇلاتلىرىدىن گۆش 8495 تونىنغا يېتىپ، ئونتۇرىچە 16.48 كىلوگرامدىن؛ تۆخۈم 19.61 تونىنا بولۇپ، 0.7 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى، سۈت 8348.5 تونىنغا يەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە سۈت ئومۇمىي مىقدارى 21 مىڭ 490 تونىنغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كالا سۈتى 21 مىڭ 150 تونىنا، ئۆچكە سۈتى 340 تونىنا، گۆش 6990 تونىنا.

2 . تېرە

1958 - يىلى ناھىيە بويىچە 7500 پارچە كالا تېرىسى، 32 مىڭ 500 پارچە قوي تېرىسى، 9100 پارچە ئۆچكە تېرىسى، 2400 پارچە ئات تېرىسى ئېلىندى. 1964 - يىلى تۈرلۈك تېرە 66 مىڭ پارچىگە (1300 پارچە ئات تېرىسىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) يەتتى. 1969 - يىلى ناھىيە بويىچە تۈرلۈك تېرە 71 مىڭ 300 پارچىگە، 1978 - يىلى 53 مىڭ 100 پارچىگە، 1980 - يىلى 87 مىڭ 600 پارچىگە، 1985 - يىلى 101 مىڭ 700 پارچىگە يەتتى. 1990 - يىلى تېرە 176 مىڭ 800 پارچىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قوي تېرىسى 146 مىڭ 100 پارچە، ئۆچكە تېرىسى 9400 پارچە، كالا تېرىسى 21 مىڭ 300 پارچە.

3. يۇڭ، چۇپۇر، تىۋىت

1958 - يىلى ناھىيە بويىچە 30.7 تونىنا قوي يۇڭى، 750 كىلوگرام چۇپۇر، 125 كىلوگرام تۆگە تىۋىتى ئېلىندى. 1964 - يىلى چۇپۇر، يۇڭ تىۋىت مىقدارى 35.375 تونىنغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قوي يۇڭى 34.75 تونىنا، چۇپۇر 435 كىلوگرام، تۆگە تىۋىتى 80 كىلوگرام، ئۆچكە تىۋىتى 110 كىلوگرام. 1969 - يىلى ناھىيە بويىچە يۇڭ مەھسۇلات مىقدارى 205.45 تونىنا (تىۋىت، چۇپۇر بۇنىڭ سىرتىدا) غا، 1976 - يىلى 432.05 تونىنغا يەتتى.

1980 - يىلى ناھىيە بويىچە 514.5 تونىنا قوي يۇڭى، 150 كىلوگرام تۆگە يۇڭى، 180 كىلوگرام ئۆچكە تىۋىتى، 3 تونىنا چۇپۇر ئېلىندى. 1986 - يىلى ناھىيە بويىچە قوي يۇڭى 1223.9 تونىنغا يېتىپ، ئوتتۇرىچە 4.3 كىلوگرامدىن توغرا كېلىپ، 1978 - يىلدىكى قوي يۇڭى ئومۇمىي مىقدارىنىڭ 3.09 ھەسسىگە تەڭ كەلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە قوي يۇڭى 1290 تونىنغا، چۇپۇر 28 تونىنغا، تۆگە يۇڭى 4.5 تونىنغا، ئۆچكە تىۋىتى 6.2 تونىنغا يەتتى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئاساسلىق چارۋا مەھسۇلات مىقدارى

جەدۋەل: 5 — 7

يىللار	قوي يۇڭى (تونا)	چۇپۇر (تونا)	كالا سۈتى (تونا)	ئۆچكە سۈتى (تونا)	كالا تېرىسى (تۆمەن پارچە)	قوي تېرىسى (تۆمەن پارچە)	ئۆچكە تېرىسى (تۆمەن پارچە)	گۆش (تونا)
1958	30.77	0.75			0.75	3.25	0.91	
1960	34.35	1.15			1.09	3.98	1.14	
1962	30.50	0.425			0.19	2.27	0.59	
1964	34.75	0.435	245.37	92.90	0.79	4.59	1.09	
1969	205.20	0.25			1.27	5.17	0.69	
1970	224.30	0.25			1.18	4.31	0.37	
1971	234.50	0.10			0.56	2.35	0.25	
1972	240	0.05			0.61	3.37	0.22	
1973	233.50	0.05	370.90	163.40	0.60	3.85	0.21	
1974	363	1.50	412.50					
1975	391.50	3.50	912					
1976	428.55	3.50	2240	498.75				
1977	580.50	3	2181.50	193.60				
1978	395	8.50	2964.50		0.78	4.32	0.21	1647
1979	464.40	3	1193	256	0.36	2.32	0.17	1704
1980	514.50	3	1884	270.50	0.81	7.53	0.42	5294
1981	907	4.50	1226.40	115	0.50	5.03	0.28	5389
1982	910.05	3	1662.8	94	0.65	7.57	0.55	7048
1983	925.95	3.50	1888.70	209	1.36	7.97	0.57	5870
1984	873.75	8.50	3261.50	496.50	1.42	7.19	0.80	7308
1985	898	6.25	8212.50	136	1.50	8.14	0.53	8475
1986	1223.90	7	10907	162	2.66	15.59	1.07	7890

7262	1.73	11.70	2.56	298	22458	15	1279	1987
6329	0.92	12.96	2.66	232	23800	15	1283	1988
6844	0.87	13.45	2.04	259	21000	20	1287	1989
6990	0.94	14.61	2.13	340	21150	28	1290	1990

3 §. چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى (كىرىمى)

1956 - يىلى ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق ئومۇمىي كىرىمى 42 مىڭ 200 يۈەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 0.61%نى ئىگىلىدى. 1962 - يىلى چارۋىچىلىق كىرىمى 1 مىليون 479 مىڭ 700 يۈەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 14.69%نى ئىگىلىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، چارۋىچىلىق زىيانغا ئۇچراپ، كىرىم يىلدىن يىلغا تۆۋەنلەپ كەتتى. مەسىلەن، 1968-يىلى چارۋىچىلىق كىرىمى 1 مىليون 354 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 8.45%نى ئىگىلىدى.

1978 - يىلى چارۋىچىلىق كىرىمى 1 مىليون 493 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 4.44%نى ئىگىلىدى. 80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، تاۋار ئىگىلىكىنىڭ ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، چارۋا پادىسى قۇرۇلمىسى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى، چارۋىچىلىقتا چارۋىنىڭ كۆپەيىشىگە ئېتىبار بېرىلىپلا قالماستىن، چارۋا نەسلى سۈپىتىنىڭ ئۆسۈشىگىمۇ ئېتىبار بېرىلدى ھەمدە ئاتا چارۋىلارنىڭ نىسبىتى مۇۋاپىق ئۆستۈرۈلۈپ، چارۋىلارنىڭ قولدىن چىقىرىلىش نىسبىتى، تاۋار نىسبىتى ۋە كۆپەيىش نىسبىتى ئۆستۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ چارۋىچىلىق كىرىمى ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى، چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى يىلدىن يىلغا كۆپەيدى. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 16 مىليون 353 مىڭ 300 يۈەنگە يېتىپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 20.51%نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 47 مىليون 309 مىڭ 400 يۈەنگە يېتىپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 24.79%نى ئىگىلىدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى (كىرىمى)نىڭ سېلىشتۇرمىسى

جەدۋەل: 5 — 8　　بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىللار	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (كىرىمى)	چارۋىچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (كىرىمى)	ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)
1956	688.73	4.22	0.61
1960	1213.89	180.15	14.84
1962	1007.03	147.97	14.69
1964	1908.80	114.19	14.69
1968	1603.88	135.46	8.45
1970	2257.27	92.28	4.08

5.56	140.79	2528.58	1972
4.68	145.06	3097.71	1977
4.44	149.39	3361.66	1978
21.07	1635.33	7760.72	1982
22.04	2140.10	9706.95	1983
26.12	4580.37	17534.03	1988
24.78	4728.94	19086.13	1990

ئىزاھ: 1956 — 1978 - يىلغىچە بولغىنى چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق ئومۇمىي كىرىمى، 1982 — 1990 - يىلغىچە بولغىنى چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى.

VIII باب

چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى

غۇلجا ناھىيىسى يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق رايونى بولۇپ، چارۋىچىلىق خېلى زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ، بىراق، چارۋىچىلىقنىڭ ماشىنىلىشىش تەرەققىياتى بىر قەدەر ئاستا بولدى.

مىنگونىڭ 21 — 31 - يىلىغىچە (1932 — 1942 - يىلىغىچە) شېڭ شىسەي 1 — 2 - قارارلىق 3 يىللىق قۇرۇلۇش پىلانىنى تۈزۈپ، چارۋىچىلارنىڭ قىشلىق زاگوتوپ توپلاش ۋە قورا - قوتان سېلىشىغا ئىلھام بېرىش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن بەزى ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسى ۋە ئوت - چۆپ يىغىش ماشىنىسى كىرگۈزگەن. كېيىن ئۇرۇش ئوت - تۈتەكلىرى يىلمۇ يىل بولۇپ تۇرغاچقا بۇ ماشىنىلار كېرەكسىز قىلىنىپ ئىشلىتىشتىن توختىتىلغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، ئوت - چۆپ ئورۇشتا ئۇلاغقا سۆرىتىلىدىغان يېرىم ماشىنىلاشقان ئوت - چۆپ ئورۇش ۋە ئوت - چۆپ يىغىش ماشىنىسى ئىشلىتىلدى. دېھقانچىلىق رايونلىرىدا يەنىلا ئوغاق، چالغا ۋە ئات كۈچى بىلەن ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسى ئىشلىتىلدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1953 - يىلى ناھىيە بويىچە ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسىدىن 6 سى، ئوت - چۆپ يىغىش ماشىنىسىدىن 3ى بار ئىدى.

1954 - يىلدىن تارتىپ 60 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە ناھىيىنىڭ چارۋىچىلىقىدا ماشىنىلىشىش تەرەققىياتى زور بولمىدى. 1965 - يىلدىن باشلاپ، ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسى كىرگۈزۈلدى، 1970 - يىلى ئايلانمىلىق ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسى ۋە ئوت - چۆپ يىغىش ماشىنىسى كىرگۈزۈلدى، 1971 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق ماشىنىسى 18گە يەتتى.

80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى. 1983 - يىلى ئېلېكترو دىۋىگاتېل بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان يۈك قىرقىش ماشىنىسى كىرگۈزۈلۈپ، قول بىلەن يۈك قىرقىشتەك ئەنئەنىۋى ئۇسۇلنىڭ ئورنىغا دەسسىتىلدى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدا يۈك قىرقىش تېخنىكىسى بويىچە تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى ھەمدە مەشغۇلات ئۇلگىسى

كۆرسىتىلدى، قول ئارقىلىق يۇك قىرقىش بىلەن ماشىنا ئارقىلىق يۇك قىرقىش سېلىشتۇرۇلۇپ، دۆنگاتبل ئارقىلىق يۇك قىرقىش ماشىنىسى ئىشلىتىلسە، قول بىلەن يۇك قىرقىشتىكى ئەمگەك سىجىللىقى زور، يۇك قىرقىش دەرىجىسى تۆۋەن، زىيان كۆپ بولۇشتەك كەمچىلىكلەردىن ساقلانغانلىقى بولىدىغانلىقى كۆرسىتىپ بېرىلدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، ماشىنا بىلەن يۇك قىرقىغاندا قول بىلەن يۇك قىرقىغانغا قارىغاندا ھەر بىر قويدىن 200 گرام يۇك ئارتۇق ئالغىلى، يۇڭنىڭ دەرىجىسىنى بىر دەرىجە ئۆستۈرگىلى، چېقىملىرىنى چېقىرىۋەتكەندە، ھەر بىر قويدىن بىر يۈەن ئەتراپىدا كۆپ كىرىم قىلغىلى بولىدىكەن. شۇنىڭدىن كېيىن، دۆنگاتبل بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈپ يۇك قىرقىش ماشىنىسى چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدا ئومۇملاشتۇرۇلدى، شۇ يىلى ماشىنا بىلەن قىرقىلغان قوي 91 مىڭ 600گە، ماشىنىلىشىش دەرىجىسى 55.8% كە يەتتى. يۇك قىرقىش ماشىنىسى كىرگۈزۈلۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ۋاننا ئوسكونىلىرى كىرگۈزۈلۈپ چارۋىچىلىقتا ئىشلىتىلدى.

1984 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى باشلامچى بولۇپ، يەم - خەشەكلەرنى ئامىسياكلاشتۇرۇپ سىلوس ياساشنى يولغا قويدى، شاخ - شۇمبا توغراش ماشىنىسى، سىلوس ياساش ماشىنىسى، ئوت - چۆپ پرېسلاش ماشىنىسى، قوي يۇڭلىرىنى تايلاش ماشىنىسى كىرگۈزۈلۈپ، ئوت - چۆپ، يەم - خەشەك پىششىقلاش، ساقلاشقا ئىشلىتىلدى، شۇ يىلى تۆرپانىۋزى يېزىسى شاخ - شۇمبا توغراش ماشىنىسىدىن پايدىلىنىپ 20 نەچچە تونىنا سىلوس باسقان، بۇ سىلوس ئارقىلىق بېقىلغان كالىنىڭ ئېغىرلىقى ئېيىغا ئوتتۇرىچە 2.3 كىلوگرامدىن ئاشقان، ھەر كۈنلۈك يەم - خەشەك خىراجىتى 0.78 يۈەندىن توغرا كېلىپ، ھەر بىر كالىدىن ئېيىغا 200 يۈەندىن ئارتۇق پايدا ئېلىنغان، كۆممىقوناق شېخىدىن پايدىلىنىش نىسبىتىمۇ 95% ئاشقان. يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە كىچىك تېپتىكى ئوت - چۆپ توغراش ماشىنىسى 18گە، ئوتتۇرا تېپتىكى ئوت - چۆپ توغراش ماشىنىسى 4كە يەتتى. ماشىنا بىلەن توغرالغان ۋە پرېسلانغان ئوت - چۆپ 125 مىڭ كىلوگرامدىن ئاشتى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەر خىل چارۋىچىلىق ماشىنىسى 147گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆنگاتبل بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان يۇك قىرقىش ماشىنىسى 8، شوشاق 150 بولۇپ، يۇك قىرقىشنى ماشىنىلاشتۇرۇش دەرىجىسى 53%كە؛ ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسى 45كە، يەم - خەشەك ئۇۋۇتۇش ماشىنىسى 51گە، ئوت - چۆپ توغراش ماشىنىسى 40قا، سۇت سېغىش ماشىنىسى 3كە، ئادەم كۈچى بىلەن قوي يۇڭى تايلاش ماشىنىسى 18گە، چارۋىچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل 13كە، چوك، ئوتتۇرا تراكتور 23كە يەتتى. 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق ماشىنىسى 176گە، 1990 - يىلى 221گە يەتتى.

غۇلجا ناھىيىسى بويىچە چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ 1970 — 1990 - يىلغىچە بولغان تەرەققىيات ئەھۋالى

جەدۋەل: 5 — 9

يىللار	ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسى	ئوت - چۆپ توغراش ماشىنىسى	يەم - خەشەك ئۇۋۇتۇش ماشىنىسى	يۇك قىرقىش ماشىنىسى	سۇت سېغىش ماشىنىسى	جەمئىي
1970	10		4	4		18
1971	10		4	4		18
1972	10		4	4		18
1973	10		12	4		26
1974	15		12	5		32

37		3	17		17	1975
37		3	17		17	1976
46		3	21		22	1977
37		5	17		15	1978
20		4	14		2	1979
33		4	15		14	1980
59	4	7	18		30	1981
67	2	13	11		41	1982
72	3	10	18		41	1983
88	3	10	34		41	1984
147	3	8	51	40	45	1985
160	3	10	53	46	48	1986
176	3	12	58	52	51	1987
193	3	12	61	59	58	1988
217	3	12	67	64	61	1989
221	3	12	70	71	65	1990

IX باب

يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى فېرمىلارنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش

§ 1 . بوربوسۇن فېرمىسى

بۇ فېرما ناھىيىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 36.5 كىلومېتىر كېلىدۇ (تۆز سىزىق بويىچە ئارىلىقى) . شەرقتە نىلقا ناھىيىسى بىلەن، غەربتە توسۇن فېرمىسى بىلەن، جەنۇبتا مازار يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شىمالى كوگۈرچىن تاغ تىزمىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئومۇمىي كۆلىمى 153.3 كۋادرات مېتىر، فېرمىغا 4 چارۋىچىلىق ئەترىتى قارايدۇ، فېرمىدا 400 ئائىلە، 2501 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 1314، ئايال 1187، ئۇلار قازاق، ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇدىن ئىبارەت 4 مىللەتتىن تەركىب تاپقان، بۇنىڭ ئىچىدە قازاق 2333 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 93.28% نى؛ ئۇيغۇر 121 بولۇپ 4.84% نى؛ خەنزۇ 40 بولۇپ، 1.6% نى؛ خۇيزۇ 7 بولۇپ، 0.2% نى ئىگىلەيدۇ. فېرما شتابى بوربوسۇن كەنتىدە.

فېرما 1957 - يىل 6 - ئايدا قۇرۇلغان، ئۇ شەخسلەرنىڭ چارۋىلىرى باھاغا سۈندۈرۈلۈپ پاي قوشۇش شەكلى بىلەن قۇرۇلغان ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى فېرما بولۇپ، «بوربوسۇن»

فېرمىسى دەپ ئاتالغان. 1959 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى «بەش يۈلتۇز» فېرمىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1961 - يىلى «بەش يۈلتۇز» فېرمىسى بۆلۈنۈپ، 1 -، 2 - فېرما تەسىس قىلىندى، 1978 - يىلى 1 - فېرمىنىڭ نامى تۇرۇشلۇق يەر نامىغا ئاساسەن ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى بورىبوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق تۈزۈلمىسى ئۆزگەرتىلىپ، نامى دۆلەت ئىلكىدىكى بورىبوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۇ يېزا دەرىجىلىك كارخانا ئورنى بولۇپ، ئۇنىڭغا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى رەھبەرلىك قىلىدۇ.

فېرما ناھىيىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى تاغلىق رايوندا بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 1100 — 2000 مېتىر ئېگىزلىكتە. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8.4℃، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 450 مىللىمېتىر بولۇپ، كىلىماتى مۆتىدىل، شىمالىي قىسمى تاغلىق رايون بولۇپ، يازدا مال بېقىلىدىغان يايلاق، غەربىي شىمالىي قىسمى كۆكلەم، كۈزلەك بولۇپ چارۋىچىلىققا ماس كېلىدۇ. يايلىقى 114 مىڭ 500 مو بولۇپ، قايچى، قىرتەكچى، كۆك چوققا قاتارلىق جايلارغا جايلاشقان.

فېرمىدا قوي - كالا بېقىش ئاساس قىلىنىدۇ. ئاساسلىق نەسىللىك چارۋىسى شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى، كوستروما كالىسىدىن ئىبارەت.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 26 مىڭ 440 قا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قوي 21 مىڭ 200، كالا 1735، ئات 1375، ئۈچكە 2130؛ دۆلەتكە 104 تونا گۆش سېتىپ بېرىلىپ، 520 مىڭ يۈەن؛ قوي يۇڭى 50 تونىغا يېتىپ، 493 مىڭ يۈەن؛ ئۈچكە تىۋىتى 0.6 تونا بولۇپ، 5000 يۈەن، ئېرە 4376 پارچە بولۇپ، 50 مىڭ يۈەن؛ ئۈچەي 1485 دانە بولۇپ، 3000 يۈەن كىرىم قىلىندى، يىللىق تاپشۇرۇلغان پايدا 9000 يۈەن. پۇختا قوتاندىن 9ى، سۇنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكىتىدىن 6سى، يۇك قىرقىش لاپىسىدىن بىرى، ئاپتوموبىلدىن 4ى، چوك - ئوتتۇرا تراكتورىدىن 3ى، كىچىك تراكتور ۋە قول تراكتورىدىن 5ى، ئاپتوماتىك ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسىدىن بىرى، يۇك قىرقىش ماشىنىسىدىن بىرى بار بولدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا فېرمىدا 484 ئىشچى - خىزمەتچى، بىر باشلانغۇچ مەكتەپ، 38 ئوقۇتقۇچى ۋە ئىشچى - خىزمەتچى، 430 ئوقۇغۇچى، بىر دوختۇرخانا، 8 كېسەل كارىۋىتى، 6 تېبىي خادىم؛ 4 ئورۇندا ماگىزىن بار بولدى.

§ 2 . ئويمانبۇلاق فېرمىسى

بۇ فېرما ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، ناھىيە بازىرىغىچە بولغان توز سىزىقلىق ئارىلىقى 22 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقى پەنجىم يېزىسى، قارايانغاچ يېزىسى بىلەن، غەربى خۇلجا شەھىرىنىڭ سۇلۇق ئالمۇتا بىلەن، جەنۇبى دامىتۇ يېزىسىنىڭ نوغايتۇ كەنتى بىلەن، شىمالىدىكى تاغلىق رايون بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

فېرما ئويمانبۇلاق كەنتىگە جايلاشقان، تۇرۇشلۇق يېرى تاغ جىلغىسى بولۇپ، يەر شەكلى ئېگىز - پەس، دېڭىز يۈزىدىن 900 مېتىر ئېگىز، قىروسىز مەزگىلى 150 كۈن ئەتراپىدا، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8.4℃، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 400 مىللىمېتىر. ئومۇمىي كۆلىمى 321.21 كۋادرات كىلومېتىر. فېرمىدا بىر دېھقانچىلىق چوك ئەترىتى، 7 چارۋىچىلىق ئەترىتى بار. 536 ئائىلە، 3347 ئادەم بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 1713، ئايال 1634؛ قازاق 2883 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %86.21نى؛ خەنزۇ 284 بولۇپ،

8.49%نى؛ خۇيزۇ 114 بولۇپ، 3.43%نى؛ ئۇيغۇر 56 بولۇپ، 1.67%نى ئىگىلەيدۇ.

فېرما 1957 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلغان، ئۇ، شەخسلەرنىڭ چارۋىلىرى باھاغا سۈندۈرۈلۈپ پاي قوشۇش شەكلى بىلەن قۇرۇلغان ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى فېرما بولۇپ، نامى سۇلۇق ئالمۇتا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى فېرما ئىدى. 1959 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى «بەش يۈلتۇز» فېرمىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1961 - يىلى ئايرىلىپ 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسى بولۇپ قۇرۇلۇپ، سۇلۇق ئالمۇتا بىلەن خوجۇرتادىن تەركىب تاپتى. 1978 - يىلى نامى تۇرۇشلۇق ئورنىنىڭ نامىغا ئاساسەن ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى ئويمانبۇلاق فېرمىسى دەپ ئاتالدى. 1980- يىلى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق دۆلەت ئىلكىدىكى ئويمانبۇلاق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

بۇ فېرمىدا چارۋىچىلىق ئاساس دېھقانچىلىق قوشۇمچە قىلىنىدۇ، ئوتلاق كۆلىمى 477 مىڭ 743 مو، بۇنىڭ ئىچىدە كۆكلەم، كۈزلەك 205 مىڭ مو، يايلاق 209 مىڭ مو، ئوتلاقلىرى ئاساسەن سۇلۇق قۇجۇرتا، نوغايتۇ، بېدىلىك، چالجوتا، ئاق قوشقار قاتارلىق جايلارغا تارقالغان، ئۇنىڭدىن باشقا، بورتالا چېگرىسى ئىچىدە ئايغىر سايرام، ئورتاقسار، مىڭ چوڭقۇر قاتارلىق جايلاردا قىشلاقلىرى بار بولۇپ ھەر يىلى 11 - ئايدىن كېيىنكى يىلنىڭ 3 - ئېيىغىچە 25 مىڭ چارۋا بۇ يەردە قىشلايدۇ. تېرىلغۇ يەر (سۇغىرىلىدىغان) 4405 مو. بۇغداي، كۆممىقوناق، قىچا قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلىدىغان يەر كۆلىمى 3200 مو بولۇپ، قالغان 1205 مو يەرگە بىدە ۋە يەم - خەشەك تېرىلىدۇ، ئاساسەن ئات، كالا، قوي، تۆگە قاتارلىقلار بېقىلىدىغان بولۇپ، كالا، قوي بېقىش ئاساس قىلىنىدۇ.

1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 30 مىڭ 400 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قوي 24 مىڭ 500، كالا 2402، ئات 1702، ئۆچكە 1699، تۆگە قاتارلىقلار 136. شۇ يىلى دۆلەت 193 تونىنا گۆش بىلەن تەمىنلەندى، 40.58 تونىنا يۇڭ، تۇخۇت ئىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە قوي يۇڭى 58 تونىنا، ئۆچكە تۇخۇتى 185 كىلوگرام، تۆگە تۇخۇتى 215 كىلوگرام، 4647 پارچە ھەرخىل تېرە ئىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە كالا تېرىسى 313 پارچە، قوي تېرىسى 3874 پارچە، باشقا تېرىلەر 460 پارچە. يىللىق ئومۇمىي كىرىمى 1 مىليون 217 مىڭ يۈەن. يۇقىرىغا تاپشۇرغان پايدا - باج 13 مىڭ يۈەن. بۇ فېرمىدا 9 پۇختا قوتان، 6 سۇنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكىتى، بىر يۈك قىرقىش لاپىسى، 4 ئاپتوموبىل، 3 چوك، ئوتتۇرا تراكتور، 5 كىچىك تراكتور ۋە قول تراكتورى، بىر ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسى، بىر يۈك قىرقىش ماشىنىسى بار.

1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا فېرمىدا 510 ئىشچى - خىزمەتچى، بىر باشلانغۇچ مەكتەپ، 38 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى، 538 ئوقۇغۇچى، بىر دوختۇرخانا، 10 كارىۋات، 9 تېببىي خادىم، 5 ماگىزىن بار بولدى.

§ 3 . توسۇن فېرمىسى

بۇ فېرما ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان بولۇپ، ناھىيە بازىرىغىچە بولغان توز سىزىقلىق ئارىلىقى 27 كىلومېتىر. شەرقى ئۇلىنىيا يېزىسىنىڭ قازاق بۆلۈكىي كەنتى بىلەن، غەربى چۆلۈقاي يېزىسىنىڭ قۇلۇستاي كەنتى بىلەن، جەنۇبى ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن، شىمالى كۆكچاق يايلىقى بىلەن تۇتىشىدۇ. فېرما شتابى بۆلۈكىي تۆبەدە بولۇپ، قۇلۇستاي جىلغىسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا ئورۇنلاشقان. يېرى تاغلىق بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 1300 مېتىر ئېگىز، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 4.8℃، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 400 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 100 كۈن، فېرمىغا 5 چارۋىچىلىق ئەتىرىتى، 3 يەم - خەشەك ئەتىرىتى،

ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى، ئورمانچىلىق ئەترىتى، مال دوختۇرلۇق پونكىتى قاتارلىق ئورۇنلار قارايدۇ. فېرمىدا 408 ئائىلە، 2710 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 1394، ئايال 1316، قازاق 2571 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 83.94%نى ئىگىلەيدۇ، خەنزۇ 48، خۇيزۇ 22، ئۇيغۇر 69.

بۇ فېرما 1957 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلۇپ، نامى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى توسۇن فېرمىسى دەپ ئاتالدى. 1959 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى «بەش يۈلىۋز» فېرمىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1962 - يىلى 1 - فېرمىدىن ئايرىلىپ 3 - چارۋىچىلىق فېرمىسى تەسىس قىلىندى. 1978 - يىلى نامى تۇرۇشلۇق ئورنىنىڭ نامىغا ئاساسەن ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

بۇ فېرما چارۋىچىلىقنى ئاساس، دېھقانچىلىقنى قوشۇمچە قىلىدۇ، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 150.769 كۋادرات كىلومېتىر، ئوتلاق ئومۇمىي كۆلىمى 223 مىڭ 300 مو، بۇنىڭ ئىچىدە كۆكلەم، كۆزلەك 84 مىڭ مو، ياياق 91 مىڭ مو بولۇپ، توسۇن، بۆلەكتۆبە، قۇلۇستاي، قىزىل موينىاق، كۆكچاق، باي تۇراخۇن، كۆكۇرچىن تېغى قاتارلىق يەرلەرگە تارقالغان. ئۇنىڭدىن سىرت ئازكەم 50 مىڭ مو قىشلاق تېكەس، جىلگە ناھىيىلىرى تەۋەسىگە تارقالغان. تېرىلغۇ يېرى 2135 مو.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 26 مىڭ 600 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كالا 1885، ئات 1290، تۆگە 108، قوي 22 مىڭ 400. 262 تونىنا گۆش ئېلىنىپ، يۇقىرىغا 187 تونىنا تاپشۇرۇلدى؛ 63.09 تونىنا يۇڭ - تېۋىت ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە قوي يۇڭى 63 تونىنا، ئۆچكە تېۋىتى 40 كىلوگرام، تۆگە يۇڭ - تېۋىتى 50 كىلوگرام. 2388 پارچە تۇرلۇك تېرە ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە كالا تېرىسى 1919 پارچە، باشقا تېرە 469 پارچە، يىللىق ئومۇمىي كىرىمى 1 مىليون 691 مىڭ يۈەن، يۇقىرىغا تاپشۇرغان پايدا - باج 20 مىڭ 750 يۈەنگە يەتتى. فېرمىدا 24 پۇختا قوتان، 6 سۇنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكىتى، بىر يۈك قىرقىش لاپىسى، 4 ئاپتوموبىل، 3 چوك - ئوتتۇرا تراكتور، بىر ئاپتوماتىك ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسى، بىر ماتورلۇق يۈك قىرقىش ماشىنىسى بار. فېرما ئىشچى - خىزمەتچىسى 626.

فېرمىدا بىر مەكتەپ، 24 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى، 385 ئوقۇغۇچى؛ بىر دوختۇرخانا، 10 كېسەل كارىۋىتى، 8 ئىشچى - خىزمەتچى بار، بۇنىڭ ئىچىدە تېببىي خادىم 4؛ 3 ماگىزىن بار.

ئالتىنجى قىسىم

سۇ چىلىق

ئالتىنچى قىسىم

سۇچىلىق

21 مىليون 967 مىڭ ئۆلچەملىك ئىش كۈنى سەرپ قىلىنىپ، 28 مىليون 573 مىڭ 200 كۈب مېتىر توپا، تاش قېزىلدى ۋە توشۇلدى.

I باب

ئاقئۆستەڭ

ئاقئۆستەڭ — چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئىلى دەريالىرىنىڭ شىمالىي قانىتىدا چېپىلغان چوڭ تېپىتكى سۇ قۇرۇلۇشى بولۇپ، قاش دەريالىرى سۇغىرىش رايونىدىكى ئاساسلىق سۇ يەتكۈزۈش ئۆستىگى — ئىلى يېزا ئىگىلىكىنىڭ جان تومۇرى ئىدى. ئۇ بۇزىيەر ئۆزلەشتۇرۇپ چېگرىنى قوغداش، ئىلىنى ئېچىش، گۈللەندۈرۈش ۋە چېگرا رايون ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇش جەھەتلەردە ناھايىتى زور رول ئوينىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە، ھۆكۈمەت ئاقئۆستەڭگە مەبلەغ سېلىپ، زور كۈلەمدە تىزگىنلەپ ۋە كېڭەيتىپ، بۇ قەدىمىي، ۋەيران بولۇپ كەتكەن سۇ قۇرۇلۇشىنىڭ قىياپىتىنى ئۆزگەرتتى. 1966 - يىلى قاش دەريالىرى سۇچىلىق تۈگۈنىنىڭ قۇرۇلۇشىدا ئىش باشلاندى، 1990 - يىلغا كەلگەندە ئاقئۆستەڭنىڭ ئۆزۈنلۇقى 14.90 كىلومېتىرغا (بۇنىڭ ئىچىدە تاش يانتۇزۇلغان بۆلىكى 67.75 كىلومېتىر)، سۇغىرىش كۆلىمى 621 مىڭ 900 مو (بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە تەۋەسىدىكى سۇغىرىش كۆلىمى 290 مىڭ مودىن كۆپ) غا يەتتى.

§1. ئاقئۆستەڭنىڭ چېپىلىشى

چىيەنلۇڭ 20 — 23 - يىلغىچە (1755 — 1758 - يىلغىچە) چىڭ سۇلالىسى ئەسكەرلىرى جۇڭغارلارنىڭ ۋەيران قىلىنغان دۆلەتنى پارچىلاش يولىدىكى توپىلىڭىنى تىنچىتىپ، كۆپ مىللەتلىك دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. چىڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭدا «قابىلىيەتلىك ئامبالالار ئارقىلىق يۇرتنى ساقلاش، سەرخىل قوشۇن ئارقىلىق بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش»تىن ئىبارەت بۇزىيەر ئېچىپ چېگرا رايونىنى قوغداش سىياسىتىنى يولغا قويدى، كۆرەگە ئىلى قاتارلىق جايلارنى باشقۇرىدىغان جاڭجۈن قويۇپ، ھەربىي - مەمۇرىي ئىشلارنى باشقۇردى. جەنۇبىي شىنجاڭدىن ئۇيغۇرلارنى داۋاملىق يۆتكەپ كېلىپ بۇزىيەر ئېچىپ، تېرىقچىلىق ئىشلارنى باشقۇردى. جەنۇبىي شىنجاڭدىن ئۇيغۇرلارنى داۋاملىق يۆتكەپ كېلىپ بۇزىيەر ئېچىپ، تېرىقچىلىق قىلىشقا سېلىپ، ئارمىيە - خەلقنىڭ ئاشلىق مەسىلىسىنى ھەل قىلدى؛ رېخې، شىئەن، لياڭجۇ، جۇاڭلاڭ قاتارلىق جايلاردىكى مانجۇ 8 تۇغلۇق قوشۇنى، يېشىل تۇغلۇق ئەسكەرلەرنى يۆتكەپ كېلىپ ئىلىنى مۇداپىئە قىلىشقا، بۇزىيەر ئېچىپ چېگرىنى قوغداشقا قويدى. چىيەنلۇڭ خان جاڭجۈن مىگرۇيگە ئىلىنىڭ يەرلىرىنى ئېنىقلاپ مانجۇ 8 تۇغلۇق قوشۇنىنىڭ تېرىشقا بۆلۈپ بېرىش توغرىسىدا يارلىق چۈشۈردى. 8 تۇغلۇق قوشۇنىنىڭ تېرىقچىلىققا كېرەكلىك سۇنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، چىيەنلۇڭ 30 - يىلى (1765 - يىلى) ئىلى جاڭجۈنى مىگرۇي ئارمىيە - خەلقنى باشلاپ قاش دەريالىرىنىڭ غەربىي قانىتىدا يېڭىدىن ئۆستەڭ چېپىپ، قاش دەريالىرىنىڭ سۈيىنى كۆرەنىڭ شەرقىدىكى يەرلەرنى سۇغىرىش ئۈچۈن باشلاپ كەلمەكچى بولدى. يەر شەكلى

بىرقەدەر ئېگىز بولغاچقا، بۇ ئىشنى ژۇجۇدقا چىقارمايلا ناشلاپ قويىدى. ئۆستەك گەرچە چېپىلىپ بولمىغان بولسىمۇ، بىراق چېپىلغان بۆلەكلىرىگە ئۇيغۇرلارنى دېھقانچىلىق قىلىشقا ئورۇنلاشتۇردى، شۇ يەرلىك پۇقرالار بۇ بۆلەك ئۆستەڭنى «تاش ئۆستەك» دەپ ئاتىدى.

سىڭرۇي ژەنبېسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ژەنبېسىنى ئۆتكۈزۈۋالغان ئىلى جاڭجۈنى ئاگۇي ئامبال دولىڭۇ، سىشىچى، ژەنبېسىدىن قالدۇرۇلغان سۇلىڭئا، مانجۇ قوشۇنىنىڭ سول قانات سەردارى مىڭشەن قاتارلىقلارنى ئارمىيە - خەلقنى باشلاپ سارتوقاينىڭ جەنۇبى ژە ئالماتۇ جىلغىسى ئېغىزى بويلىرىدا ئۆستەك چېپىپ توغان ياساپ، ئىلى دەرياسىنىڭ سۈيىنى كۆرەنىڭ شەرقىدىكى يەرلەرنى سۇغىرىش، كۆرە شەھىرىدىكى ئارمىيە - خەلق، چارۋىلارنىڭ ئىچىملىك سۇ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا ئۇەتتى.

جياچىڭ 7 - يىلى (1802 - يىلى) سۇڭجۇن ئىلى جاڭجۈنى بولغاندىن كېيىن، ئۇ يەنە خۇيىنىڭ شەھىرى (ھازىرقى بايانداي) نىڭ غەربىگە 10 چاقىرىم كېلىدىغان خۇاڭساۋخۇ دېگەن جايدىكى ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىي قاسىنقىدا ئۆستەك چاپتى. ئەگرى - بۈگرى بولسىمۇ، ئۆستەڭنى ئەچچە 10 چاقىرىم ئۇزارتىپ، لاۋباۋەن، پالياڭپۇ ئارقىلىق قوش كۆۋرۈككە بارغاندا (كۆرە شەھىرى بىلەن ئارىلىقى 10 چاقىرىم كېلىدۇ) ئۆستەڭنى ئىككىگە ئايرىدى، 1 - ئۆستەڭنىڭ سۇغىرىشتىن كېيىنكى ئاشقان سۈيى كۆرە شەھىرىنىڭ شەرقىدە بىرلىشىپ ئىلى دەرياسىغا قۇيۇلدى؛ يەنە بىر ئۆستەڭنىڭ سۈيى كۆرەنىڭ شىمالىدىن شەھەرگە كىردى. كېيىنكى يىلى سۇڭجۇن يەر شەكلىنىڭ شىمالى ئېگىز، جەنۇبى پەس بولغانلىقى، چوڭ ئۆستەڭنىڭ شىمالىدا سۇغىرىشقا سۇ يېتىشمەسلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئىلى قورغىنى باش بۇغى نارسۇڭئاغا كۆرە ئۆستەڭنى چېپىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈردى. بۇ ئۆستەك پالياڭپۇدىكى سۇ بۆلگۈچتىن شىمالغا ئېقىپ ئاقتۇستەك كۆۋرۈكىگە كەلگەندە، يەنە شىمالدىن شەرقە بۇرۇلۇپ يۇلغۇنلۇق ئەگمىسىگە كەلگەندە غەربكە قايرىلىپ، كىچىك دىئوفۇ چوڭ ئۆستەڭنىڭ شىمالىدىكى يەرلەرنى سۇغىرىدۇ، يەنە پىلىچى سېيىنىڭ سۈيىنى غەربىي جەنۇبقا باشلاپ كونا ئۆستەك ئېغىزىدىن ئۆتكۈزۈپ، شەرقىي جەنۇبتىكى جىرغىلاڭ سۈيى بىلەن تۇتاشتۇرۇپ ئېتىزلارنى سۇغىرىشنى ئورۇنلاشتۇردى.

جياچىڭ 20 - يىلى (1807 - يىلى) سۇڭجۇن ئارمىيە - خەلقنى باشلاپ پىلىچى دەرياسىنىڭ كونا ئېقىنىنى راۋانلاشتۇرۇپ، بايانداينىڭ جەنۇبىدىن غەربكە ئاقتۇرۇپ ھاجى يۇسۇپنىڭ شىمالىدا (ھازىرقى يېزا ئىگىلىك 4 - شى 66 - تۇەن) كۆرە ئۆستەڭگە تۇتاشتۇرۇپ كۆرەگىچە (ھازىرقى كۆرەنىڭ جەنۇبىغا 10 چاقىرىم كېلىدىغان جاي) ئېلىپ كەلدى.

پىلىچى سۈيىنىڭ ھەممىسى كۆرە ئۆستەڭگە كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن، پىلىچى ئەتراپىدا ئولتۇرۇشلۇق 150 ئائىلىلىك دېھقانىنىڭ سۈيى يېتىشمىدى. جياچىڭ 20 - يىلى (1815 - يىلى) ھاكىمبەگ خۇشنىزات بوزىەر ئېچىۋاتقان ئۇيغۇرلارنى تەشكىللەپ تاش ئۆستەڭنى غەربكە 20 چاقىرىمدىن ئارتۇق ئۇزارتتى، بۇ ئۆستەڭنىڭ سۈيى غەربىي شىمالدا جىرغىلاڭ سۈيى بىلەن قوشۇلۇپ كۆرە ئۆستەڭگە قۇيۇلدى. شۇنداق قىلىپ قاش دەرياسىنىڭ سۈيى بىۋاستە كۆرەگە يەتكۈزۈلۈپ، ئاقتۇستەك پۈتۈن لىنىيە بويىچە پۈتتى. بۇنىڭغا 50 يىل ۋاقىت كەتتى.

ئاقتۇستەك باسقۇچلارغا بۆلۈنۈپ ئوخشاش بولمىغان مەزگىللەردە چېپىلغاچقا، ئوخشاش بولمىغان بۆلەكلەرگە خەنزۇچە ھەرخىل نام قويۇلغان. مەسىلەن: چوڭ ئۆستەك، خوشۇن بوزىەر ئۆستەڭى، كۆرە ئۆستەڭى، جاڭجۈن ئۆستەڭى، ئاچى ئۇسۇ ئۆستەڭى، خانلىق ئۆستەڭى دېگەنلەرگە ئوخشاش؛ 40 - يىللاردا دايۇ ئۆستەڭى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1966 - يىلى ج ك پ ئىلى رايونلۇق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قاش دەريالىق سۇچىلىق قۇرۇلۇشى باش قوماندانى تېمەن شىڭۇۋۇنىڭ تەشەببۇسى، ئىلى رايونلۇق پارتكومىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن بۇ ئۆستەڭنىڭ نامى خەلق ئۆستەڭگە ئۆزگەرتىلدى.

§ 2 . ئاقئۆستەڭنىڭ رېمونت قىلىنىشى

ئاقئۆستەڭنىڭ سۈيى شەرقتە قاش دەرياسىدىن باشلىنىپ، ئەگرى - بۈگرى هالدا غەربكە ئاقىدۇ، ئۇنىڭغا چوڭ - كىچىك 9 جىلغا ئېقىنى تۆتىشىدۇ. هەر يىلى ئەتىيازدا كەلكۈن كەلگەندە كۆپلىگەن قۇم - شېغىللار بۇ ئۆستەڭگە جۇغلىنىپ، ئۆستەڭنىڭ قىسمەن بۆلەكلىرىنى بۆزۈپ ۋەيران قىلىۋېتەتتى، بۇنىڭ بىلەن ئۆستەڭدە سۇ ئۈزۈلۈپ قېلىپ، زىرائەتلەرنى ۋاقتىدا سۇغىرىشقا ئامال بولمايتتى. شۇڭا ئىلى جاڭجۇنى بۇ ئۆستەڭنىڭ سۈيىنى راۋانلاشتۇرۇشنى «ئورۇنداش تولىمۇ تەس بولغان مۇهىم ۋەزىپە» دېگەن.

داۋگۈاڭ 22 - يىلى (1842 - يىلى) بۇيانتاي ئىلى جاڭجۇنى بولغاندا، بۇزىيەر ئېچىش يەنە بىر قېتىم يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلدى. مۇشۇ ۋاقىتتا لىن زېشۈ ئىلىغا سۈرگۈن قىلىنغانىدى، ئۇ بۇيانتايغا يارەملىشىپ، پىيادە يۈرۈپ تېرىغىلى بولىدىغان 200 مىڭ مودىن ئارتۇق يەرنى تەكشۈردى ۋە ئىشانە توپلاپ قاش دەرياسىدىكى ئاقئۆستەڭنىڭ توسما قۇرۇلۇشىنى ياسىدى. داۋگۈاڭ 24 - يىلى (1844 - يىلى) 10 - ئايدا ئىلى جاڭجۇنى خانغا يوللىغان مەلۇماتىدا مۇنداق دېگەن: «توسمىنىڭ باش بۆلىكىنى گۈاڭدۇڭ - گۆڭشى باش ۋالىيىسى لىن زېشۈ ياسىدى، توسمىنىڭ يەر شەكلىنى تەكشۈرگەندە، شىمالىي قىرغىقى ئۇششاق شېغىللىق بولۇپ يانتۇ ئىكەن، ئېگىزلىكى 2 — 3 غۇلاچتىن 8 — 9 غۇلاچقىچە بولۇپ، ئوخشاش ئەمەسكەن، سۇ يانتۇ تەرەپكە ئاقىدىكەن، ئۇنى تاش يانتۇزۇپ توزلەشكە توغرا كېلىدىكەن. جەنۇبى قىرغىقى سۇ ئىچىدە قاپتۇ، ئۇ يەرگە توغان سېلىشقا توغرا كېلىدىكەن، قوزۇق قېقىپ، تاشلار بىلەن قوپارغاندىمۇ ئۇنى سۇ ئۈرۈپ بۇزۇۋېتىشى مۇمكىن، شۇڭا كەڭلىكىنى 3 غۇلاچتىن 3 غۇلاچ 7 — 8 چىغىچە، چوڭقۇرلۇقىنى 5 — 6 چىدىن بىر غۇلاچتىن ئاچقىچە قىلىپ 6 چاقىرىم ئۇزۇنلۇقتا توغان ياساپ مۇستەهكەملەشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ قۇرۇلۇشتا 5 - ئايدا ئىش باشلانغاندىن تارتىپ، هازىرغىچە 4 ئاي ۋاقىت سەرپ قىلىندى. ماددىي ئەشيالارنى هېسابقا ئالمىغاندا ئەمەلىي ئىشلەتكەن گۈاڭ 10 مىڭدىن ئېشىپ كەتتى». ئۇ يەنە مۇنداق دېگەن: «قاش دەرياسىنىڭ سۈيى بۇ ئۆستەڭگە باشلانسا، سۇ كىرىۋېرىپ، ئۆستەڭگە سىغمىغان قالدۇق سۇ ئۇقارلىق دەريا<u>سىغا</u> قۇيۇلىدۇ.دە، 100 مىڭ مودىن ئارتۇق يەر بىمالال سۇغىرىلىپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا تەسىر يەتمەيدۇ». «چىڭ ئوردىسى خاتىرىلىرى» دىكى شىنجاڭ تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللاردا خاتىرىلىنىشىچە، ئاقئۆستەڭ توسمىسى پۈتكەندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئىشانە قىلغان ئەمەلدارلار ۋە سۈرگۈن قىلىنغان ئەمەلدارلار ئايرىم تارتۇقلانغان ۋە سۈرگۈن كەچۈرۈم قىلىنغان. ئىلى جاڭجۇنى بۇيانتايغا شاهزادە ئەسرلەشكەر مەرتىۋىسى بېرىلگەن؛ بۇزىيەر ئاچقۇچى ئۇيغۇرلارنىڭ هاكىمبېگى، 1 - دەرىجىلىك تەيجى خالزاتخان ئەتىۋارلىنىپ ۋەزىرلەردەك مۇئامىلىدىن بەهرىمەن بولۇپ، چېنچىگمېن دەرۋازىسىدىن كىرىش ئىمتىيازىغا ئېرىشكەن؛ لىن زېشۈنىڭ سۈرگۈنلۈك هاياتىمۇ شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشقان ۋە ئۇنى داۋگۈاڭ خان جەنۇبىي شىنجاڭدىكى 8 شەهەرنىڭ تېرىقچىلىق ئىشلىرىنى تەكشۈرۈشكە ئەۋەتكەن. كېيىنكى يىلى 9 - ئايدا 4 -، 5 - دەرىجىلىك مەنسەپ بېرىلىپ قويۇپ بېرىلگەن، 11 - ئايدا ئوردا تەرەپتىن قايتىدىن مۇهىم ئىشلارغا قويۇلغان ۋە 3 - دەرىجىلىك مەنسەپدار قىلىنىپ، شەنشى - گەنسۇ باش ۋالىيلىقىغا تەينىلەنگەن.

گۈاڭشۇ 9 - يىلى (1883 - يىلى) 7 - ئايدا ئىلى جاڭجۇنى جىن شۈن: «ئاچى ئۇسو كونا ئۆستەڭنى رېمونت قىلىش هەمدە 20دىن ئارتۇق تارماق ئۆستەڭ چېپىش ئۈچۈن مەبلەغ توپلاش لازىم» دېگەن.

گۈاڭشۇ 12 - يىلى (1886 - يىل) 3 - ئايدا ئىلى جاڭجۈننىڭ ياردەمچىسى شى لۈك بايانداي ئاغلاقچى ئامبىلى دېكجىنبور، شىبە بارگاھىنىڭ باشبۇغى، سۇلۇن بارگاھىنىڭ ئاغلاقچى ئامبىلى سەيپۇشجەنلەرنى ئۆستەك چېپىش ئىشلىرىغا ماھىر ئۇستىلارنى تاللاپ، قاۋۇل بىكارچىلاردىن 500 ئادەمنىڭ يېتەكلەپ ئاقئۆستەڭنى رېمونت قىلىشقا ئەۋەتتى. ئېيتىلىشچە ئۆستەڭنىڭ بۇزۇلغان 100 چاقىرىمدىن ئارتۇق يېرى رېمونت قىلىنغان ھەم توسمىلار ياسالغاندىن كېيىن، ھەرقايسى ئورۇنلاردىكى دېھقانلار ۋە بارگاھلاردىكى ئەسكەرلەر ئۆستەڭنىڭ رېمونت قىلىنىۋاتقانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا پائال قاتنىشىپ، تېرىقچىلىق ئىشلىرىنى تۆت كۆزى بىلەن كۆتكەن.

شۆھرەتئاك 1 - يىلى (1909 - يىلى) شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشى لەن كۇي ئىلى مەھكىمە ئامبىلى شۇي گوجىڭ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ۋەزىپىدىن بوشاتقان ھاكىمى لى فاڭشۇنى ئۆستەڭنىڭ يۇقىرىسىدىكى تاغ ئېغىزىغا 3 كىلومېتىر كېلىدىغان جايغا قايتىدىن يەنە بىر توسما ياساپ، يېڭىدىن 16 چاقىرىم ئۆستەك چېپىپ كونا ئۆستەڭگە تۇتاشتۇرۇشقا بۇيرۇدى، شۇنىڭ بىلەن 4 - ئايدا قۇرۇلۇش پۈتۈپ تاقاق ئېچىلىپ سۇ باشلاندى، سۇ راۋان ئاقتى. شۇ يىلى كۈزدە قاش دەرياسىغا زور كەلكۈن كېلىپ توسما ۋە ئۆستەڭنىڭ بىر بۆلەك قۇرۇلۇشى بۇزۇلدى، شۆھرەتئاك 3 - يىلى (1911 - يىلى) يازدا توسما ياسىلىپ سۇ باشلاندى، بۇنىڭغا نۇرغۇن ئالتۇن سەرپ قىلىندى. يەنە 3 يىل ئۆتمەي تۇرۇپلا ئۆستەك توسمىلىرىنى كەلكۈن بۇزۇۋېتىپ، ئېتىزلارنى سۇغىرىش مۇمكىن بولماي، ئېتىزلار قۇرۇپ كەتتى.

مىنگونىك 3 - يىلى (1914 - يىلى) ئاقئۆستەك توسمىسىدىكى باستۇرما ياغاچلاردىن 24نى سۇ ئېقىتىپ كېتىپ، ئۆستەك گىرۋىكىدىن 40 غۇلاچتىن ئارتۇق يەرنى كەلكۈن بۇزۇۋەتتى. كەلكۈن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى يەن لى دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل ئەمەلدار غىياس، مۇئاۋىن ئەمەلدار سۇبۇقلارنى دېھقانلارنى تەشكىللەپ ئۆستەڭنى رېمونت قىلىشقا ئەۋەتتى. ناھىيە ئامبىرىدىن 22. 23 دانە بۇغداي ۋە چاي، تۇز، كىرا خىراجىتى قاتارلىقلار ئۈچۈن 36. 336 سەر كۈمۈش سەرپ قىلىندى.

مىنگونىك 28 - يىلى (1939 - يىلى) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سۇ ئىشلىرى مۇتەخەسسىسى تۇرگولوف شىنجاڭ ئۆلكىلىك سۇچىلىق نازارىتىدىكى خۇ جىخۇ، شى لياڭزۇ قاتارلىق سۇچىلىق تېخنىكىلىرىنى باشلاپ قاش دەرياسىنىڭ توسما ئېغىزىدىن تارتىپ ئاقئۆستەڭنى بويلاپ مېڭىپ، كۆرەڭگىچە بولغان 92 كىلومېتىرلىق بۆلەكنى تەكشۈردى، كېيىنكى يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆستەڭنى رېمونت قىلىش ۋە كېڭەيتىپ قۇرۇشنى تەستىقلىدى، شۇنىڭ بىلەن بايانداپدىن توسمىغىچە بولغان 60 نەچچە كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى بۆلەك شۇ ئۆستەڭدىن مەنپەئەتلىنىدىغان دېھقانلارنىڭ ئەتىياز پەسىللىك لاي - لاتقىلارنى تازىلىشىغا بىرلەشتۇرۇلۇپ رېمونت قىلىنىپ توغانلىرى مۇستەھكەملەندى؛ بايانداپدىن كۆرە كونا شەھىرىگىچە بولغان بۆلەكنىڭ لىنىيىسى ئۆزگەرتىلىپ، يېڭىدىن 31 كىلومېتىر ئۆستەك چېپىلدى، بۇ قۇرۇلۇشنى ھۆكۈمەت مەبلەغ ئاجرىتىپ ھۆددىگە بەردى، 2 يىل ۋاقىت سەرپ قىلىنىپ، مىنگونىك 31 - يىلى (1942- يىلى) قۇرۇلۇش پۈتۈپ سۇ باشلاندى. كېيىنكى يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقى ئارقىلىق ئاقئۆستەڭنىڭ خەنزۇچە نامى دايۇ ئۆستەڭگە ئۆزگەرتىلدى، ئۇنىڭ سۇغىرىش كۆلىمى 296 مىڭ موغا يەتتى. مىنگونىك 35 - يىلى (1946 - يىلى) توسما يەنە بۇزۇلغاندا ئىلى ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ئارمىيە، خەلق ئاممىسىنى تەشكىللەپ، تۆنجى قېتىم يارداملىشىپ تۆشۈكلۈك ياغاچ توسما ياساپ، ئۆستەڭگە قۇيۇلىدىغان سۇ ئېقىمىنى كونترول قىلدى. 1950 - يىلىنىڭ بېشىدا ج ك پ ئىلى ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە غۇلجا ناھىيىسى، سۇيدۇلۇك

(هازىرقى قورغاس) ناھىيىسىدىكى نەچچە 10 مىڭ ئارمىيە، خەلق ئاقتۇرمىسىنى بىر قېتىم ئومۇميۈزلۈك رېمونت قىلدى. شۇنىڭ بىلەن 4 - ئايدا سۇ توسالغۇسىز كۆرەڭە يېتىپ باردى. يىل ئاخىرىدا يەنە جىرغىلاڭ، پىلىچى جىلغىسىدىكى سۇنىڭ ئاقتۇستەڭگە قۇيۇلىدىغان يېرىدىكى تاشقىن سۇنى توسىدىغان تاش قۇرۇلما نۇقتىلىق مۇستەھكەملەندى، ئۆستەڭ بېشى 8 تۇشۇكلۇك سۇ باشلاش ۋە 7 تۇشۇكلۇك سۇ قايتۇرۇش تومىسى بار قىلىپ ئۆزگەرتىلدى ۋە توما ئالدىغا كۆركەم رىشاتكىلىق توما توگۈنى ياسالدى.

1952 — 1964 - يىلغىچە خەلق ھۆكۈمىتى 1 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ ئاجرىتىپ، ئاقتۇستەڭ بېشىدىكى ياغاچ قۇرۇلمىلىق 9 تۇشۇكلۇك سۇ باشلاش تومىسىنى 3 تۇشۇكلۇك قىلىپ ئۆزگەرتتى، بۇ تۇشۇكلەر 5 مېتىر كەڭلىكتىكى بېتون قۇرۇلمىلىق سۇ باشلاش تومىسى ۋە تاش قۇرۇلمىلىق سۇ قايتۇرۇش تومىسى بولدى. جىرغىلاڭ دەريا‌سى، پىلىچى دەريا‌سىنىڭ ئاقتۇستەڭگە قوشۇلىدىغان يېرىدىكى ئاقتۇستەڭنى تىزگىنلەش تومىسى بىلەن كەلكۇن قويۇپ بېرىش، سۇ قايتۇرۇش توسمىسى، پىلىچى دەريا‌سىدىكى چوڭ نور ۋە تۆۋەن ئېقىندىكى كەلكۇن چىقىرىۋېتىلىدىغان 7 سۇڭگۇچ، 15 سەكرەتمە پۈتۈرۈلۈپ، ئەسلىدىكى 200 تارماق ئۆستەڭ بىرلەشتۈرۈلۈپ 50 قىلىندى. ئۆستەڭ بېشىدىكى بىر بۆلەكنىڭ 2.21 كىلومېتىر يېرىگە تاش يانقۇزۇلۇپ 13 توسما ياسالدى، شۇنداقلا تاغ ئېغىزلىرىغا كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش توسمىلىرى ياسالدى. بۇنىڭ بىلەن ئاقتۇستەڭنىڭ سېكۇنتىغا نورمال سۇ يەتكۈزۈش ئىقتىدارى 40 كۇب مېتىرغا يەتتى. سۇغىرىش كۆلىمى 1964 - يىلى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىكى 200 مىڭ مودىن 450 مىڭ موغا كۆپەيدى.

1965 - يىلى قىشتىن 1967 - يىلى ئەتىيازغىچە تاش دەريا‌سى سۆچىلىق تۈگۈن قۇرۇلۇشى، غەربىي قىرغاقتىكى باش غول ئۆستەڭ ۋە ئاقتۇستەڭنىڭ سۇ بۆلۈش تۈگۈنى قۇرۇلۇشى پۈتۈپ، سۇ باشلاش مەسلىمى تەلتۆكۈس ھەل قىلىندى. 1969 — 1974 - يىلغىچە ئۆستەڭنىڭ يانتۇلۇقى تەڭشىلىپ 11 سەكرەتمە ياسالدى.

1975 — 1979 - يىلغىچە ئاقتۇستەڭنىڭ 1.44 كىلومېتىر ئەگرى - بۈگرى قىسمى تۈزلىنىپ مۇھاپىزەت توسمىلىرى ياسالدى، 12 مىليون 190 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، 2 مىليون 263 مىڭ كۇب مېتىر توپا-تاش قېزىلدى ۋە توشۇلدى، 198 مىڭ كۇب مېتىر تاش يانقۇزۇلدى، بۇنىڭغا 322 مىڭ ئىش كۈنى سەرپ قىلىندى. غۇلجا ناھىيىسى غول ئۆستەڭنىڭ سۇ بۆلۈش تومىسىدىن جىرغىلاڭ دەريا‌سىغىچە بولغان 1.24 كىلومېتىر قىسمىنى كېڭەيتىپ قۇرۇش، تاش قوپۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىپ، 1 مىليون 650 مىڭ 600 كۇبمېتىر توپا قازدى ۋە توشۇدى، 126 مىڭ 600 كۇب مېتىر تاش قوپۇردى، چۆللۈككە 60 مىڭ كۇب مېتىر شىبغىل تۆكتى، بۇنىڭغا 8 مىليون 230 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەتنىڭ بەرگەن قوشۇمچە يارد‌ەمى 675 مىڭ يۈەن.

1982 — 1983 - يىللىرى ئاقتۇستەڭ بىلەن جىرغىلاڭ ئۆستىگىنى كىرىشتۈرۈش قۇرۇلۇشىنى ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشى ئىشلەندى، بۇ قۇرۇلۇش سۇنى تىزگىنلەپ قايتۇرۇش تومىسى، تەتۇرسىفون، قاتناش كۆۋرۈكى، ئاقاۋا، جىرغىلاڭنى توزەش قاتارلىق بۆلەكلەردىن تەركىب تاپقان، بۇ قۇرۇلۇش ئارقىلىق سېكۇنتىغا 149 كۇب مېتىرلىق كەلكۇن ئېقىم مىقدارىنى چىقىرىۋەتكىلى، سېكۇنتىغا 204 كۇب مېتىرلىق كەلكۇن ئېقىم مىقدارىنى تەكشۈرۈپ بېكىتكىلى، ئاقتۇستەڭ بىلەن جىرغىلاڭ ئۆستىگى سۇيىنى كىرىشتۈرۈپ ئاقتۇرۇش مەسلىسىنى تەلتۆكۈس ھەل قىلغىلى بولىدىغان بولدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاقتۇستەڭنىڭ غول ئۆستەڭ سۇ بۆلۈش تومىسىدىن قورغاس ناھىيىسىنىڭ

كۆرە يېزىسىدىكى سىنداۋغىبۇغىچە بولغان ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 90.14 كىلومېتىر قىسمىنىڭ 75.67 كىلومېتىر بۆلىكىگە تاش يانتۇزۇلدى، يەنە سۇچىلىق قۇرۇلۇشىدىن 156سى ياسالدى، توسما گىرۋەكلىرى ئاساسىي جەھەتتىن كۆكەرتىلدى. جەنۇبىي قىرغىقىدا ئاپتوموبىل ماڭالايدىغان بولدى. ئاقتۇستەڭنى 40 يىل ئۇزۇرتىش، كېڭەيتىش ئارقىلىق ئۇنىڭ قىياپىتىدە تۇپتىن ئۆزگىرىش بولدى. مەسىلەن: ئۇستەڭ قىنى مۇقىملىشىپ، توسما گىرۋەكلىرى مۇستەھكەملەندى، سۇ ئېقىمى راۋانلىشىپ، سۇنىڭ سىڭىپ كېتىشى ئازلاپ، يەتكۈزۈش ئىقتىدارى كۈچەيدى، ئەمەلىي سۇغىرىش كۆلىمى 621 مىڭ 900 موغا يېتىپ، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنىڭ راۋاجلىنىشىدا مۇھىم رول ئوينىدى.

Ⅱ باب

سۇچىلىق قۇرۇلۇشى

ناھىيە تەۋەسىدە سۇچىلىق قۇرۇلۇشى بىلەن تېرىقچىلىق ئىنتايىن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئەڭ بۇرۇن چىڭگىزخان زامانىنىڭ 14 - يىلى (1219 - يىلى) ئەۋلىيا چۆ چوجى غەربكە قىلغان سەپىرىدە ئىلىدىن ئۆتكەندە ئېرىق - ئۆستەڭلەر بىلەن ئېتىزلارنىڭ سۇغىرىلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن. بۇ ئەينى ۋاقىتتىكى خەلقلەرنىڭ ئېرىق- ئۆستەڭ چېپىپ ئېتىزلارنى سۇغارغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. 18 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جۇڭغارلار ھەمدە چوڭ - كىچىك خوجىلار توپىلاڭلىرىنى تىنچىتىپ، كۆپ مىللەتلىك دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەندىن كېيىن، مەسلىھەتچى ئامبال ئاگۇي بۇيرۇقىغا بىنائەن ئىلى قورغىنىنى قوغدىدى، ئۇ 300 ئۇيغۇرنى ئىلىپ كېلىپ بوزىيەر ئېچىپ، ئېرىق - ئۆستەڭ چاپتۇرۇپ ئېتىزلارنى سۇغاردى. چىەنلۇڭ 27 - يىلى (1862 - يىلى) دىن باشلاپ، ئىلى جاڭجۇنلىرىنىڭ ھەممىسى ئۆستەڭ چېپىپ سۇ باشلاش، بوزىيەر ئۆزلەشتۇرۇپ چېگرىنى قوغداشنى مۇھىم ۋەزىپە دەپ قاراپ، داڭلىق ئاقئۆستەڭ ۋە باشقا ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى چاپتۇردى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىگە كەلگەندە، ناھىيە تەۋەسىدىكى قاش دەريالىرىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا مۇكەممەل بولغان سۇغىرىش سىستېمىسى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللىنىپ 482 مىڭ مو يەرنى سۇغىرىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلغان. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ناھىيە بويىچە 269 كىلومېتىر غول، تارماق ئۆستەڭ چېپىلىپ، 632 مىڭ 200 مو يەر سۇغىرىلغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن خەلق ھۆكۈمىتى سۇچىلىق يىرىك پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە زور كۆلەمدىكى سۇچىلىق قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، بۇرۇنقى چەك - چېكىدىن بۆسۈلۈپ كەتكەن، نورمال ئىشلەتكىلى بولمايدىغان ئېرىق - ئۆستەڭلەر چىداملىق، ئۈزۈن مۇددەتلىك قىلىپ ياساپ چىقىلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە تۈرلۈك ئېرىق - ئۆستەڭ ۋە سۇچىلىق مۇئەسسەسىلىرى يۇرۇشلەشكەن كۆلەم 944 مىڭ 600 موغا، سۇغىرىش كۆلىمى 1 مىليون 146 مىڭ 100 موغا، يېزىلاردىكى «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشنىڭ يۇرۇشلەشكەن كۆلىمى 952 مىڭ 700 موغا يېتىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئېتىز - ئېرىق سۇچىلىق ئىشلىرى بويىچە «تەڭرىتاغ لوڭقىسى» نى تالىشىش مۇسابىقىسىدا 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

1 § . قاش دەريانى باشلىمىدىكى توگۇنلوك قۇرۇلۇش

بۇ قۇرۇلۇش ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزىنىڭ شەرقىگە 40 كىلومېتىر كېلىدىغان قاش دەريانىڭ تاغدىن چىقىش ئېغىزىغا 2 كىلومېتىر كېلىدىغان تەبىئىي دەريا ئەگمىسىگە جايلاشقان. قۇرۇلۇش لايىھىسىنى سۇچىلىق نازارىتى سۇ - ئېلېكتر تەكشۈرۈش - لايىھىلەش ئاكادېمىيىسى بىلەن ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق سۇچىلىق باشقارمىسى بىرلىكتە تەكشۈرۈپ لايىھىلىگەن. لايىھە بويىچە شەرقىي، غەربىي قىرغاقتىكى سۇ باشلاش تومۇسىنىڭ نورمال سۇ باشلاش مىقدارى سېكۇنتىغا 115 كۇب مېتىر، كۆپەيتىلگەن ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 138 كۇب مېتىر، كەلكۇن چۈشۈرۈش تومۇسىنىڭ كەلكۇن چىقىرىۋېتىش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 800 كۇب مېتىر، تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن مىقدارى سېكۇنتىغا 1300 كۇب مېتىر؛ توگۇن يۇقىرى ئېقىندىكى تىزگىنلەش بۆلىكى، سۇ باشلاش ئەگرىلىكى، سالاسۇنلۇق كۆۋرۈك، كەلكۇن چۈشۈرگۈسى، كەلكۇن چىقىرىۋېتىش يولى، قۇم چىقىرىۋېتىش تومۇسى ۋە شەرق - غەرب قىرغاقتىكى سۇ باشلاش توسمىسى قاتارلىق بىرقانچە قىسىمدىن تەركىب تاپىدۇ. قۇرۇلۇشنى بىكتۇەن بىناكارلىق 2 - شىنىڭ 13 ـ 14 - تۇەنلىرى 2 قارارغا بۆلۈپ ئىشلىدى. 1 - قارارلىق قۇرۇلۇش سۇ باشلاش ئەگرىلىكى بىلەن سالاسۇنلۇق كۆۋرۈك، قۇم چىقىرىۋېتىش تومۇسى ۋە غەربىي قىرغاقتىكى سۇ باشلاش تومۇسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، 1965- يىل 10 - ئايدا ئىش باشلىنىپ، 1966 - يىل 4 - ئايدا پۈتۈپ سۇ قويۇپ بېرىلدى، بۇنىڭغا 1 مىليون 900 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىندى؛ 2 - قارارلىق قۇرۇلۇش يۇقىرى ئېقىندىكى تۇزەش بۆلىكى، كەلكۇن چۈشۈرۈش تومۇسى ۋە كەلكۇن چىقىرىۋېتىش يولى، شەرقىي قىرغاقتىكى سۇ باشلاش تومۇسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، 1966 - يىل 10 - ئايدا ئىش باشلىنىپ، 1967 - يىل 4 - ئايدا پۈتۈپ سۇ قويۇپ بېرىلدى، بۇنىڭغا 950 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىندى. بۇ 2 قارارلىق قۇرۇلۇشتا 64 مىڭ 800 كۇب مېتىر توپا قۇرۇلۇشى، 38 مىڭ 700 كۇب مېتىر تاش قۇرۇلۇشى، 2908 كۇب مېتىر پولات چۇۋىق - بېتون قۇرۇلۇشى قىلىندى، سېمونت لاي بىلەن تىزىلغان تاش 8917 كۇب مېتىر، قۇرۇق تىزىپ سېمونت لاي سۇۋالغان ۋە قۇرۇق تىزىلغان تاش 1311 كۇب مېتىر بولدى، بۇنىڭغا 195 مىڭ ئىش كۈنى كەتتى.

يۇقىرى قىسىمدىكى تۇزەش بۆلىكى تەبىئىي قىسقا ئەگمە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 102 مېتىر، كەڭلىكى 73 مېتىر كېلىدۇ، ئۇنىڭ سول قىرغىقىغا ئەسلىدىكى ئاساسىي جىنسلىق يانتۇ يۇزلۇك قۇرۇلۇشقا تايىنىپ سېمونت لاي بىلەن تاش تىزىلىپ مۇداپىئە توسمىسى ياسالدى، دەريا ئاستى بىلەن ئوڭ قىرغىقى كىچىك كۆلەمدە رەتلىنىپ رېمونت قىلىندى.

سۇ باشلاش ئەگرى يولىنىڭ كىرىش ئېغىزى 11 كۆزلۈك توسمىدىن تەركىب تاپقان سالاسۇنلۇق كۆۋرۈك بولۇپ، تاق كۆزنىڭ ساپ كەڭلىكى 4.5 مېتىر، توسما ئاستى ئوتتۇرىچە ئاتمېتكىسى 804 مېتىر، توسما گۈندىسى ئەگرى يول كىرىش ئېغىزى بۆلىكىنىڭ ئېقىم يۆنىلىشىگە ئاساسەن پارالللىسز ئورۇنلاشتۇرۇلغان. سۇ باشلاش ئەگرى يولىنىڭ ئۈمۈمىي ئۇزۇنلۇقى 300 مېتىر، ئوق لىنىيىسىنىڭ ئەگرىلىك رادىئوسى 160.35 مېتىر، دەريا قىسمىنىڭ ئوكلۇنى 1/150، لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 300 كۇب مېتىر، تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 500 كۇب مېتىر، نورمال خىزمەت ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 150 — 180 كۇب مېتىر.

كەلكۇن چۆشۇرگۈسى 5 كۆزلۈك بولۇپ، ھەربىر كۆزنىڭ ساپ كەڭلىكى 7 مېتىر. تاقاق ئەگمە شەكىلدىكى پولات تاقاق بولۇپ، ئېلېكترون چىغرىق بىلەن ئېچىپ يېپىلىدۇ. توسما ئاستىنىڭ ئاتمېتكىسى 803 مېتىر، توسما ئۈينىڭ ئېگىزلىكى 7.2 مېتىر، توسما ئالدىدىكى سۇنىڭ لايىھىدىكى ئەڭ كۆپ چوڭقۇرلۇقى 5.5 مېتىر، لايىھىدىكى كەلكۇن چۆشۈرگىسىنىڭ ئومۇمىي ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 800 كۇب مېتىر. توسما كەينىدىكى كەلكۇن چۆشۈرگىسى يولىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 170 مېتىر، كەڭلىكى 40 — 45 مېتىر، لايىھىدىكى ئوكلۇنى 1/500. سول قىرغىقىدا توزلەپ تىك تۇرغۇزۇلغان يان تام، ئوڭ قىرغىقىدا 1:075 لىك سېمونت لاي بىلەن تىزىلغان تاش مۇداپىئە بار.

قۇم چىقىرىۋېتىش توسىسى 5 كۆزلۈك بولۇپ، يەككە كۆزنىڭ كەڭلىكى 6 مېتىر، ئومۇمىي كەڭلىكى 34 مېتىر. تاقاق ئەگمە شەكىلدىكى پولات تاقاق بولۇپ ئېلېكترون چىغرىق بىلەن ئېچىلىپ يېپىلىدۇ. توسما ئاستىنىڭ ئاتمېتكىسى 802.5 مېتىر بولۇپ، ئاستى تۈز، توسما ئۈينىڭ ئېگىزلىكى 6 مېتىر، توسما ئالدىدىكى سۇنىڭ لايىھىدىكى ئەڭ چوڭقۇرلۇقى 4.3 مېتىر، نورمال ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 300 كۇب مېتىر، كۆپەيتىلگەن ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 500 كۇب مېتىر.

غەربىي قىرغاقتىكى باش غول ئۆستەڭنىڭ سۇ باشلاش توسىسى سۇ باشلاش ئەگرى يولىنىڭ ئاخىرقى ئۇچىدىكى پېتىنقى قىرغاقتا، قۇم چىقىرىۋېتىش توسىسىنىڭ غەربىي يېنىغا ياسالغان، ئۇ 5 كۆزلۈك بولۇپ، يەككە كۆزنىڭ كەڭلىكى 5 مېتىر، ئومۇمىي كەڭلىكى 28.2 مېتىر، توسما ئاستى تۈز بولۇپ، ئاتمېتكىسى 804 مېتىر. تاقاق ئەگمە شەكىلدىكى پولات تاقاق بولۇپ، ئېلېكترونلۇق چىغرىق بىلەن ئېچىلىپ يېپىلىدۇ. توسما ئالدىدىكى سۇنىڭ لايىھىدىكى چوڭقۇرلۇقى 2.8 مېتىر. نورمال سۇ باشلىغاندىكى ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 100 كۇب مېتىر، كۆپەيتىلگەن ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 120 كۇب مېتىر. ئەمەلىيەتتە 4 كۆز ئىشلىتىلىدۇ. تومىدىن ئۆتكەندىكى ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 105.3 كۇب مېتىرغا يېتىدۇ.

شەرقىي قىرغاقتىكى باش غول ئۆستەڭ سۇ باشلاش توسىسى يۇقىرى ئېقىنىنىڭ تۈزلەنگەن بۆلىكىدىكى بۆرۈتمە قىرغىقىغا، كەلكۇن چۆشۈرگىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە ياسالغان. ئۇ بىر كۆزلۈك بولۇپ، كۆزنىڭ كەڭلىكى 5 مېتىر. ئۇنىڭ تاقىقى ئەگمە شەكىلدىكى پولات تاقاق بولۇپ، قول ئارقىلىق ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان ئاسما چىغرىق بىلەن ئېچىلىپ يېپىلىدۇ. توسما ئاستىنىڭ ئاتمېتكىسى 804.5 مېتىر. لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 15 كۇب مېتىر، كۆپەيتىلگەن ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 18 كۇب مېتىر، ئەمەلىيەتتە ئەڭ كۆپ سۇ باشلىغاندىكى ئېقىم مىقدارى 14.7 كۇب مېتىر، سۇ ئورنى تۆۋەنرەك بولغاندا سۇ باشلاش قىيىن.

قاش دەرياسى سۇ باشلاش توگونى قۇرۇلۇشى ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلغاندىن كېيىن، چوڭ دەريا سۇغىرىش رايونىنىڭ شاخ - شۇمبا بېسىپ سۇ چىقىرىش تارىخىغا خاتىمە بېرىلىپ، سۇغىرىشقا كاپالەتلىك قىلىندى. يىللىق سۇغىرىش مەزگىلىدە ئوتتۇرىچە سۇ باشلاش مىقدارى 1 مىليارد 391 مىليون كۇب مېتىر، سۇ باشلاش نىسبىتى 37% بولدى. 1976 - يىلى ئىنتېياق سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتكەندىن كېيىن توگون قۇرۇلۇشى يىلبويى سۇ باشلاش ھالىتىدە تۇردى، يىللىق ئوتتۇرىچە سۇ باشلاش مىقدارىنى 1 مىليارد 939 مىليون كۇب مېتىرغا ئۆستۈردى، سۇ باشلاش نىسبىتى 51% كە يەتتى، قۇرۇلۇش ياسىلىشتىن بۇرۇنقىغا سېلىشتۇرغاندا 21% ئۆستى، بۇنىڭ بىلەن غۇلجا، قورغاس ناھىيىلىرىدە بۇ سۈدىن پايدىلىنىدىغان يەر 1 مىليون 400 مىڭ موغا يەتتى. 1988 - يىل 6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى توگون قۇرۇلۇشى سېكۇنتىغا 963 كۇب مېتىر بولغان ئەڭ زور كەلكۇن پەللىسى ئېقىمىنىڭ سىنىقىغا بەرداشلىق بەردى. كەلكۇن چۆشۈرگىسى يولىدا لانقا يىغىلىپ قالغانىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقا يەرلىرى پۈتۈنلەي نورمال بولدى.

2 §. قاش دەريا سىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى سۇ يەتكۈزۈش ئۆستەڭلىرى

1. غەربىي قىرغاقتىكى ئۆستەڭلەر

غەربىي قىرغاقتىكى باش غول ئۆستەڭ قاش دەريا سى تۈگۈنىدىكى سۇ باشلاش توسمىدىن ئىتتىپاق ئۆستىگى بىلەن بايتوقاي سۇ بۆلۈش توسمىسىغىچە بارىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 12 كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تاش تىزىلغان يېرى 2.38 كىلومېتىر كېلىدۇ. لايىھىدىكى نورمال ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 85 كۇب مېتىر، كۆپەيتىلگەن ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 100 كۇب مېتىر، ئەملىيەتتىكى ئەڭ زور ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 105.3 كۇب مېتىر.

باش غول ئۆستەڭدە ياشلار ئۆستىگى، ئاقئۆستەڭ ئىتتىپاق ئۆستىگىنىڭ 3 سۇ بۆلۈش تۈگۈنى، پولات چۆرىلىق بېتوندىن ياسالغان قاتناش كۆۋرۈكى، باش غول ئۆستەڭنىڭ سۇ قايتۇرۇش تۈمىسى، سەكرەتمە قاتارلىق قۇرۇلۇشلاردىن 6 سى بار. باش غول ئۆستەڭ ۋە ئۇنىڭ يۇرۇشلەشكەن قۇرۇلۇشلىرى ئوبلاست بويىچە ئەڭ چوڭ سۇ قۇرۇلۇشلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ، بۇ قۇرۇلۇش 1965 - يىل 10 - ئايدا باشلىنىپ، 1967- يىل 4 - ئايدا پۈتۈپ، پۈتۈن لىنىيە بويىچە سۇ باشلاندى، بۇنىڭغا 4 مىليون 650 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغان مەبلەغ 1 مىليون 230 مىڭ يۇەن. توشۇلغان - قىزىلغان توپا تاش 1 مىليون 450 مىڭ كۇب مېتىر، بېتون ۋە پولات چۆرىلىق بېتون قۇرۇلۇشى 928 كۇب مېتىر، لاي بىلەن تىزىلغان تاش 7921 كۇب مېتىر، قۇرۇق تىزىلىپ سېمونت لاي سۇۋالغان تاش ھەم قۇرۇق تىزىلغان تاش 35 مىڭ 600 كۇب مېتىر.

ئاقئۆستەڭ ئاقئۆستەڭنىڭ سۇ بۆلۈش تۈگۈنى باش غول ئۆستەڭنىڭ 8 كىلومېتىرلىق جايىغا ئورۇنلاشقان بولۇپ، سۇ بۆلۈش تۈمىسى، كونترول قىلىش تۈمىسى ھەمدە يانتۇ سەكرەتمىدىن تەركىب تاپقان، ئۆستەڭنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 90.14 كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە غولجا ناھىيە تەۋەسىدىكى قىسمى 49.17 كىلومېتىر، تاش تىزىپ ئاسرالغان يېرى 5.48 كىلومېتىر. ئۆستەڭ ئېغىزىنىڭ سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 45 كۇب مېتىر، ئەملىيەتتىكى ئەڭ چوڭ سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 47.7 كۇب مېتىر. ئاقئۆستەڭنىڭ سۇغىرىش كۆلىمى 621 مىڭ 900 مو، بۇنىڭ ئىچىدە غولجا ناھىيىسىنىڭ پايدىلىنىدىغان كۆلىمى 293 مىڭ 300 مو. مەنپەئەتلىنىدىغان ئورۇنلار ئۈيغۇر ئۇچئون، ئونيار، ئۇچئون، سادىقيۇزى، خۇدىياريۇزى، پەنجىم، دادامتۇ، تۇرپانيۇزى، جېلىلىيۇزىدىن ئىبارەت 9 يېزا - بازار.

ئىتتىپاق ئۆستىگى ئاقئۆستەڭنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى يىللىرى جۇڭغارلار ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان مەزگىلدە چېپىلغان؛ ئىلگىرى ئارا ئۆستەڭ دەپ ئاتالغان، 1966- يىلى ئىتتىپاق ئۆستىگى دەپ ئۆزگەرتىلگەن، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 36.05 كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە غولجا ناھىيىسى تەۋەسىدىكى قىسمى 23.9 كىلومېتىر. سۇ بۆلۈش ئېغىزىنىڭ لايىھىدىكى سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 22 كۇب مېتىر، ئەملىيەتتىكى ئەڭ چوڭ سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 23 كۇب مېتىر. سۇغىرىدىغان يەر كۆلىمى 334 مىڭ 100 مو، بۇنىڭ ئىچىدە غولجا ناھىيىسىنىڭ مەنپەئەتلىنىدىغان يېرى 258 مىڭ مو. مەنپەئەتلىنىدىغان ئورۇنلار بايتوقاي، يېڭىتام، ئارائۆستەڭ، ئونيار، ئۇچئون، سادىقيۇزى،

دولاندىن ئىبارەت 7 يېزا ـ مەيدان ۋە يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىنىاق 70 ـ تۇمەن ـ مەيدانى.

ئىتتىپاق ئۇستىگى تارىختا يەر سۇغىرىشتا ناھايىتى چوڭ رول ئويناغان، كېيىن باشقۇرۇش ياخشى بولمىغانلىقى، ئۇزۇنغىچە رېمونت قىلىنمىغانلىقى تۈپەيلىدىن سۇغىرىش كۆلىمى چەكلىك بولۇپ قالدى. «شىنجاڭنىاق خەرىتىلىك تەزكىرىسى»دە خاتىرىلىنىشىچە، چىاق سۇلالىسىنىاق گۈاڭشۇ 34 ـ يىلى (1908-يىلى) بۇ ئۇستەڭدىن پايدىلىنىپ سۇغىرىلىدىغان يەر كۆلىمى ئاران 36 مىاق مو بولغان. مىنگونىاق 33-يىلى (1944 ـ يىلى) سۇغىرىلىدىغان كۆلەم كېڭىيىپ 126 مىاق 400 موغا يەتكەن. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن خەلق ھۆكۈمىتى سۇچىلىق قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بەردى، 1959 ـ يىلى ياغاچتىن 7 كۆزلۈك سۇ باشلاش تومىسى ياسالدى. 1967 ـ يىلى ئۇستەك ئېغىزىدىكى سۇ بۆلۈش توگۈنى قۇرۇلمىسى تاماملاندى. 1978 ـ يىلى سۇ بۆلۈش تومىسى كەينىدىكى 8.4 كىلومېتىر يەرگە تاش يانتۇزۇپ قوغداش ۋە تىك يانتۇلۇقنى رەتلەش تاماملاندى، بۇ قۇرۇلۇشلاردا 114 مىاق كۇب مېتىر توپا قېزىلدى، 21 مىاق 500 كۇب مېتىر تاش تىزىلدى، بۇنىڭغا 1 مىليون 640 مىاق يۇەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىاق ئىچىدە دۆلەت بەرگەن ياردەم 350 مىاق يۇەن. ئىتتىپاق ئۇستىگىدە تۇرلۇك سۇچىلىق قۇرۇلۇشىدىن 42 سى بار، بۇنىاق ئىچىدە غول ئۇستەڭنىاق كونترول تومىسى بىر، تارماق غول ئۇستەڭنىاق سۇ بۆلگۈچ تومىسى بىر، سەكرەتمە 6، نور 3، تۇرلۇك كۆۋرۈك 14، تارماق ئۇستەك سۇ بۆلۈش‌تومىسى 17. پۈتۈن ئۇستەك بويى كۆكەرتىلىپ بولدى، ئۇستەڭنىاق جەنۇبىي قىرغىقىدىكى توغان ئۇستىدە ئاپتوموبىل قاتنىيالايدۇ.

ياشلار ئۇستىگى ئاقتۇستەڭنىاق شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 50 كىلومېتىر، سۇ باشلاش ئىقتىدارى سېكۇنتىغا 15 — 20 كۇب مېتىر، ئەملىيەتتىكى ئاق زور سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 24 كۇب مېتىر، ئۇستەڭنىاق 1300 مېتىر بۆلىكى جىلىلىيۈزى بازىرىدىن ئۆتىدۇ. ئۇستەڭنىاق ئاستى ۋە يانلىرىغا سېمونت لاي بىلەن تاش تىزىلغان، يۇقىرى ئېقىنىنىاق جەنۇبىي قىرغىقىدىكى 4 ئورۇننىاق 1.2 كىلومېتىر يېرى قۇرۇق تاش تىزىلىپ مۇھاپىزەت قىلىنغان. سۇغىرىش كۆلىمى 198 مىاق 800 مو، بۇنىاق ئىچىدە ناھىيە تەۋەسىدە سۇغىرىلىدىغان كۆلەم 195 مىاق 300 مو. مەنپەئەت ئالىدىغان ئورۇنلار ئۈيغۇر ئۇچۇن، ئونيار، ئۇچئون، ئەۋلىيا، چۇلۇقاي، موللاتوختىيۇزى، تۇرپانىيۇزى، پەنجىم، ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانى، جىلىلىيۈزىدىن ئىبارەت 10 يېزا ـ بازار، مەيدان ۋە غۇلجا شەھەرلىك باغۋەنچىلىك مەيدانى.

1958 ـ يىل 4 ـ ئاينىاق 26 ـ كۈنى ياشلار ئۇستىگىنى ياساش قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، شۇ يىلى 6-ئاينىاق 6 ـ كۈنى پۈتۈپ سۇ باشلاندى، 40 كۈن ۋاقىت كەتتى. 270 مىاق يۇەن مەبلەغ سېلىنىدى، 103 مىاق ئىش كۈنى سەرپ قىلىنىدى، 182 مىاق 800 كۇب مېتىر توپا، 413 كۇب مېتىر تاش قېزىلدى ۋە توشۇلدى، 7000 كۇب مېتىر شاخ ـ شۇمبا ئىشلىتىلدى، ئۇنىڭدىكى تۇرلۇك ئىنشائات 32. ئۇستەڭنىاق ئۇزۇنلۇقى 34.7 كىلومېتىر، سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 7 كۇب مېتىر.

ياشلار ئۇستىگىنى ياسىغاندا غۇلجا ناھىيىسىدە ياشلار ئۇستىگى قۇرۇلۇشى قوماندانلىق شتابى قۇرۇلۇپ، مۇئاۋىن ھاكىم ئابلىز ئىبراھىم باش قوماندان، ناھىيىلىك يېزا خىزمىتى بۆلۈمىنىاق باشلىقى خاۋ شاڭجى مۇئاۋىن باش قوماندان بولدى، ناھىيە، رايون دەرىجىلىك ئورۇنلاردىن ئاجرىتىلغان كادىرلار خوجىلىق، تەشۋىقات ـ تەربىيە، سەھىيە ـ مۇلازىمەت خىزمىتىنى ئۇستىگە ئالدى. ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكومىدا ياردەم بېرىش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلۇپ، ئىلى رايونلۇق پارتكومىنىاق مۇئاۋىن شۇجىسى جاۋ خۇەيبى باش قوماندان، ئىلى رايونلۇق پارتكومىنىاق باش كاتىپى تېمەن شىگۇۋ، ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتىنىاق مۇئاۋىن باش كاتىپى جا

ۋېنيۇ مۇئاۋىن باش قوماندان بولدى، ئوبلاستلىق سۇچىلىق باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ما رۇيگاۋ، ئىنژېنېر چېن گۇڭپىڭ، شى لياڭزولار قۇرۇلۇشنى لايىھەلەش - تەكشۈرۈش ۋە قۇرۇلۇش قىلىشقا يېتەكچىلىك قىلدى.

1963 — 1965 - يىلغىچە ياشلار ئۆستىگى غەربكە ئۆزارتىلدى، ئۆستەڭ ئېغىزىنىڭ سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 7 كۇب مېتىردىن 15 — 20 كۇب مېتىرغا كېڭەيتىلدى، ئۆستەڭ ئۆزارتىلىپ 50 كىلومېتىرغا يەتكۈزۈلدى. 200 مىڭ كۇب مېتىردىن ئارتۇق توپا - تاش قىزىلدى ۋە توشۇلدى.

يىللاردىن بۇيان ياشلار ئۆستىگىنى يېڭىدىن ياساش، كېڭەيتىش، رېمونت قىلىشتا 1 مىليون 50 مىڭ كۇب مېتىر توپا قېزىلدى، ئازكەم 10 مىڭ كۇب مېتىر تاش تىزىلدى؛ 3 مىليوندىن ئارتۇق ئىش كۈنى سەرپ قىلىندى، 8 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ياردەم بەرگەن مەبلەغ 1 مىليون 800 مىڭ يۈەن. پۈتۈن ئۆستەڭدە قۇرۇلغان تۇرلۇك ئىنشائات 153، بۇنىڭ ئىچىدە كەلكۈن ئاققۇزۇش نورى 4، كەلكۈن چۈشۈرۈش سۇڭگۇچى 3، سىفون بىر، سۇ قايتۇرۇش تومىسى 2، سۇ تىزگىنلەش تومىسى بىر، كىچىك نور 20، كەلكۈن سېيرىلىپ چۈشىدىغان ئېغىز 22، تۇرلۇك كۆۋرۈك 36، تارماق ئۆستەڭ سۇ بۆلۈش تومىسى 64.

بايتوقاي ئۆستىگى　بۇ ئۆستەڭ 70 - يىللارنىڭ ئاخىرى چېپىلغان بولۇپ، ئىتتىپاق ئۆستىگىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان، بايتوقاي يېزىسىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چېپىلغان بايتوقاي كونا ئۆستىگى سۇغىرىش ئىقتىدارى ناچار بولغانلىقى سەۋەبىدىن تاشلىنىپ قالغان. بۇ توپا ئۆستەڭ بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 5. 10 كىلومېتىر، سۇ باشلاش ئىقتىدارى سېكۇنتىغا 7 كۇب مېتىر، بايتوقاي يېزىسىنىڭ 38 مىڭ مو يېرىنى سۇغىرىدۇ. ئۆستەڭدە تۇرلۇك ئىنشائاتتىن 9 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە يانتۇ سەكرەتمە بىر، كۆۋرۈك 3، سۇ بۆلۈش تومىسى 4 (تارماق ئۆستەڭ سۇ بۆلۈش تومىسىدىن 3 نى، كىچىك تېپتىكى سۇڭگۇچ تومىسىدىن بىرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ).

كۆسۈن ئۆستىگى　بايتوقاينىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، غۇلجا ناھىيە تەۋەسىدە ياسالغان تارىخى ئەڭ بۇرۇن ئۆستەڭلەرنىڭ بىرى. «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى»دە خاتىرلىنىشىچە، كۆسۈن ئۆستىگىگە قاش دەرياسىدىن سۇ باشلىنىدىغان بولۇپ، ئۆستەڭ ئۇزۇنلۇقى 20 كىلومېتىر ئىكەن، 7000 مو يەر سۇغىرىلىدىكەن. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن كۆسۈن ئۆستىگى ئۆزگەرتىپ يۇرۇشلەشتۇرۇپ ياسالدى. ئۆستەڭ بېشىدىكى سۇ بۆلۈش تومىسى قاتارلىق قۇرۇلۇشلار قايتىدىن ياسالدى. 1990 - يىلى ئۆستەڭنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 17 كىلومېتىر، سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 6 كۇب مېتىر بولدى. ئۆستەڭدە تۇرلۇك ئىنشائاتتىدىن 22 سى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە سۇ چىقىرىۋېتىش تومىسى بىر، تاشيول كۆۋرۈكى 2، ئېتىز - ئېرىق كۆۋرۈكى 4، تارماق ئۆستەڭ سۇ بۆلۈش تومىسى 5، كىچىك توما 10، سۇغىرىش يەر كۆلىمى 35 مىڭ 300 مو. بۇ ئۆستەڭدىن بايتوقاي يېزىسى مەنپەئەتلىنىدۇ.

شىمالىي تارماق غول ئۆستەڭ　ئاقئۆستەڭنىڭ 98. 30 كىلومېتىرلىق جايدىن يەنى ئۇچئون يېزىسىنىڭ توققۇزتارا كەنتىدىكى شىمالىي قىرغاقتىن بۆلۈنىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 35 كىلومېتىر (ناھىيە تەۋەسىدىكىسى 28 كىلومېتىر)، بۇ ئۆستەڭ 1964 - يىلى ياسالغان، كېيىن بىرقانچە قېتىم ئۇزگەرتىلگەن، كېڭەيتىلگەن. سۇ باشلاش ئىقتىدارى سېكۇنتىغا 7 كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. قاش دەرياسىدىكى ئاقئۆستەڭدىن سۇ باشلىغاننىڭ سىرتىدا جىرغىلاڭ دەرياسىنىڭ سۇيى، پىلىچى دەرياسىنىڭ ئېشىنچا سۇيىمۇ باشلىنىدۇ. بۇ ئۆستەڭنىڭ سۇيى بىلەن جېلىلىيۇزى بازىرى، پەنجىم، دادامتۇ، خۇدىياريۇزى يېزىلىرىنىڭ ھەممە غۇلجا

شەھىرى ۋە يېزا ئىگىلىك 4 - شىستىنىڭ سانائىت، كان، زاۋۇتلىرىنىڭ 101 مىڭ 900 مو يېرى سۇغىرىلىدۇ. ئۆستەڭدە تۇرلۇك ئىنشائاتتىن 40 ى (ناھىيە تەۋەسىدە 26 سى) بار، بۇنىڭ ئىچىدە جىرغىلاڭ دەرياسى، پىلىچى دەرياسىدىن ھالقىپ ئۆتىدىغان بېتون قۇرۇلمىلىق سۇئىگۈچ بىر، پولات، بېتون قۇرۇلمىلىق نور بىر، سۇ قايتۇرۇش تومىسى بىر، تاشيول كۆۋرۈكى 3، ئېتىز- ئېرىق كۆۋرۈكى 7 (ناھىيە تەۋەسىدىكىسى 5)، تارماق ئۆستەڭ سۇ بۆلۈش تومىسى 26 (ناھىيە تەۋەسىدىكىسى 14).

جەنۇبىي غول تارماق ئۆستەڭ بۇ تەڭرىتاغ ئۆستىكى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئىنتىپاق ئۆستىڭىنىڭ 11 كىلومېتىرلىق يېرىدىن يەنى يېڭىتام يېزا ئاقتام كەنتىدىكى قىسمىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىن بۆلۈنىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 9 كىلومېتىر. بۇ توپا ئۆستەڭ بولۇپ، 70 - يىللاردا ئۆزگەرتىپ ياسالغان. سۇ يەتكۈزۈش ئىقتىدارى سېكۇنتىغا 10 كۇب مېتىر، ئۆستەڭدە تۇرلۇك ئىنشائاتتىن 18 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە سەكرەتمە 3، نور 2، ئېتىز - ئېرىق كۆۋرۈكى 6، ئېقىم ئۇلچەش كۆۋرۈكى 2، تارماق ئۆستەڭ سۇ بۆلۈش تومىسى 5. ئاساسلىقى غۇلجا ناھىيە يېڭىتام يېزىسى ۋە دولان دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ يەرلىرى سۇغىرىلىدۇ.

2. شەرقىي قىرغاقتىكى ئۆستەڭلەر

قاش دەريانىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى باش غول ئۆستەڭ بۇ ئۆستەڭ سامىيۇزى يېزا يېڭى ئاۋات كەنتىدىكى تۇغۇن قۇرۇلۇشىنىڭ يۇقىرىسىدىكىسى تۇزلەنگەن بۆلەكنىڭ بۆرۈتمە قىرغىقىغا جايلاشقان، ئۇزۇنلۇقى 960 مېتىر، لايىھىدىكى سۇ يەتكۈزۈش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 18 كۇب مېتىر، سۇغىرىش كۆلىمى 197 مىڭ 100 مو، ئەملىيەتتە باشلىنىدىغان سۇنىڭ ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 147 كۇب مېتىر، سۇغىرىش كۆلىمى 168 مىڭ 200 مو. باش غول ئۆستەڭدە يەنە بوز ئۆستەڭىنىڭ سۇيىنى تىزگىنلەيدىغان سۇ بۆلۈش تومىسىدىن بىرى، بوز ئۆستەڭنىڭ سۇ بۆلۈش تومىسىدىن بىرى بار. ئۆستەڭنىڭ يانتۇ بولمىغاچقا ئاقىدىغان سۇ ئاستا بولۇپ، ئۆستەڭگە قۇم، لاتقىلارنىڭ يىغىلىپ قېلىشى بىرقەدەر ئېغىر بولىدۇ، شۇڭا ھەر يىلى لاتقا تازىلاش مەۋسۈمىدىن سۇ توختاپ قالىدۇ.

شەرقىي غول ئۆستەڭ بۇ ئۆستەڭ بوز ئۆستەڭنىڭ سۇ بۆلۈش تومىسىدىن ئىلى دەرياسىغىچە بارىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 19 كىلومېتىر. ئۆستەڭنىڭ ئېغىزىنىڭ لايىھىدىكى سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 18 كۇب مېتىر، ئەملىي سۇغىرىلىدىغان يەر كۆلىمى 85 مىڭ 200 مو (غەربىي تارماق غول ئۆستەڭنىڭ سۇيى بىلەن سۇغىرىلىدىغان 30 مىڭ مو يەرمۇ شۇنىڭ ئىچىدە). بۇ ئۆستەڭنىڭ 1976 - يىل 5 - ئايدا ياسىلىپ سۇ باشلانغان، ئۆستەڭدە تۇرلۇك ئىنشائاتتىن 61 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە سەكرەتمە 36، تارماق - ئوق ئېرىق سۇ بۆلۈش تومىسى 14، كىچىك نور بىر، كۆۋرۈك 9، تىزگىنلەپ سۇ بۆلۈش تومىسى بىر. ئاساسلىقى سامىيۇزى، قاش يېزىلىرى، 36842 - قىسىم دېھقانچىلىق مەيدانى پايدىلىنىدۇ.

بوز ئۆستەڭ بۇ ئۆستەڭگە شەرقىي قىرغاقتىكى باش غول ئۆستەڭدىن سۇ باشلىنىدۇ، مىنگو دەۋرىدە ياسالغان. 1974 — 1977 - يىلغىچە كېڭەيتىپ چېپىلدى، بۇ توپا ئۆستەڭ بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 32.7 كىلومېتىر. سۇ يەتكۈزۈش ئىقتىدارى سېكۇنتىغا 6 كۇب مېتىر، ئۆستەڭدە تۇرلۇك ئىنشائاتتىن 35 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە كەلكۇن ئېقىش نورى 2، چوڭ تىپتىكى سەكرەتمە بىر، تاشيول كۆۋرۈكى 2، خەلقە قولايلىق كۆۋرۈك 8، تارماق ئۆستەڭ سۇ بۆلۈش تومىسى 22، سۇغىرىش كۆلىمى 53 مىڭ مو. قاش، سامىيۇزى يېزىلىرى، يېزا ئىگىلىك 4 - شى بەشدۆڭ دېھقانچىلىق مەيدانى پايدىلىنىدۇ.

غەربىي تارماق غول ئۆستەڭ بۇ ئۆستەڭ شەرقىي غول ئۆستەڭنىڭ 8.41 كىلومېتىر يېرىدىن بۆلۈنىدۇ. 1976 - يىل 7 - ئايدا ياسىلىپ سۇ باشلانغان. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 8 كىلومېتىر. يەتكۈزىدىغان سۇ مىقدارى سېكۇنتىغا 2 — 4 كۇب مېتىر، سۇغىرىش كۆلىمى 30 مىڭ مو، سامىيۇزى يېزىسى پايدىلىنىدۇ.

قاش دەريالىق سۇغۇرۇش رايونىدىكى غول ئۆستەڭلەرنىڭ سۇ مىقدارى ھەمدە سۇغۇرۇش كۆلىمى

جەدۋەل: 6 — 1　　بىرلىكى: تۆمەن كۇب مېتىر، تۆمەن مو

تۈرلەر / يىللار	ئاقئۆستەڭ		ئىتتىپاق ئۆستىكى		ياشلار ئۆستىكى		تەڭرىتاغ ئۆستىكى		شەرقىي قىرغاقتىكى ئۆستەڭلەر		جەمئىي	
	ئېقىم مىقدارى	سۇغۇرۇش كۆلىمى	ئېقىم مىقدارى	سۇغۇرۇش كۆلىمى	ئېقىم مىقدارى	سۇغۇرۇش كۆلىمى	ئېقىم مىقدارى	سۇغۇرۇش كۆلىمى	ئېقىم مىقدارى	سۇغۇرۇش كۆلىمى	ئېقىم مىقدارى	سۇغۇرۇش كۆلىمى
1972	20835	34.54	16037	15.72	26090	21.24	9430	7.91	9840	12.6	82232	92.01
1978	31910	26.49	21628	21.58	28996	20.47	6622	5	16750	10.13	105906	83.67
1981	31395	27.12	24458	21.78	30858	21.64	9969	5	16898	10.58	113568	86.12
1985	23285	31.52	18133	24.7	18109	21.23	10476	7.29	12777	15.76	82780	100.5
1990	27180	29.33	21863	25.8	19365	19.53	9241	7.33	14394	16.82	92043	98.81

§ 3 . شىمالىي تاغ سۇ سىستېمىسىدىكى سۇ يەتكۈزۈش قۇرۇلۇشلىرى

1. بوربوسون دەريالىق ۋادىسىدىكى سۇ يەتكۈزۈش قۇرۇلۇشلىرى

مازار ئۆستەڭ بېشى　مازار يېزىسىنىڭ تار كەنتىدىكى بوربوسون دەريالىق ئۆستىگە جايلاشقان بولۇپ، تەگ سۇزگۈچلۈك سۇ چىقىرىش تۆگۈنى. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق سۇ - ئېلېكتر لايىھەلەش ئورنى لايىھىلىگەن. ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى ئۆستىگە ئېلېپ ياسىغان. 1984- يىل 7 - ئايدا ئىش باشلىنىپ، 1985 - يىل 4 - ئايدا سۇ باشلىنىپ ئونۇم بېرىشكە باشلىغان.

ئۆستەڭ بېشى قۇرۇلۇشىدا يۇقىرى - تۆۋەن تۈزەش بۆلىكى، ئارا كۆزلۈك كەلكۈن چۈشۈرۈش - قۇم چايقاش تومىسى، ئىككى قىرغاق سالاسۇنلۇق توغان، سۇ باشلاش تومىسى، تاشيول كۆۋرۈكى قاتارلىقلار بار. لايىھىدىكى كەلكۈن چۈشۈرگىسىنىڭ ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 4 . 63 كۇب مېتىر، تەكشۈرۈپ بېكىتىلگىنى سېكۇنتىغا 5 . 80 كۇب مېتىر. غەربىي غول ئۆستەڭنىڭ نورمال سدۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 4 كۇب مېتىر، كۆپەيتىلگەن ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 6 كۇب مېتىر؛ شەرقىي غول ئۆستەڭنىڭ نورمال سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 0 . 5 كۇب مېتىر، كۆپەيتىلگەن ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 0 . 8 كۇب مېتىر. لايىھىدىكى كەلكۈن چىقىرىۋېتىش تومىسىنىڭ ئاستىنىڭ ئاتمېتكىسى 2 . 985 مېتىر، ئىككى تەرىپىدىكى سالاسۇنلۇق توغانىنىڭ كەلكۈن ئېقىتىش تومىسىنىڭ ئاستىدىن ئېگىزلىكى 1 . 2 مېتىر، ئۆستەڭ قېشىنىڭ توما ئاستىدىن ئېگىزلىكى 3 مېتىر.

كەلكۈن ئېقىتىش - قۇم چايقاش تومىسى بىر كۆزلۈك بولۇپ، كۆزنىڭ ساپ كەڭلىكى 5 مېتىر، ئۇنىڭ ئەگمە شەكىلدىكى پولات قاپقىقى يېپىق ھالەتتە بولۇپ، قول چىغرىقى بىلەنمۇ، ئېلېكترونلۇق چىغرىق بىلەنمۇ ئېچىلىپ يېپىلىدۇ، توما باشقۇرۇش ئۈيى بار. سالاسۇنلۇق توغان كەلكۈن ئېقىتىش - قۇم چايقاش تومىسىنىڭ ئىككى يېنىغا قۇرۇلغان، توغاننىڭ شەرقىي كەڭلىكىمۇ، غەربىي كەڭلىكىمۇ 4 . 2 مېتىر. سالاسۇنلۇق قوش

ئېغىزدىن سۇ باشلىنىدۇ. توما بىلەن توغان ئارىسىغا 0.8 مېتىر كەڭلىكتە توما گۈندىسىنى تۇتاشتۇرغۇچى ياسالغان، غەربىي قىرغاقتىكى سۇ باشلاش تومىسى 2 كۆزلۈك بولۇپ، ھەر بىر كۆزنىڭ كەڭلىكى 1.2 مېتىر. ئۇنىڭ قاپقىقى تۆز پولات تاختايلىق، شەرقىي قىرغاقتىكى سۇ باشلاش تومىسى بىر كۆزلۈك بولۇپ، ساپ كەڭلىكى بىر مېتىر، ئۇنىڭ قاپقىقىمۇ تۆز پولات تاختايلىق.

ئۆستەڭ بېشى قۇرۇلۇشىدا يەنە 650 مېتىر قۇرۇق تاش يانتۇزۇلغان بۆلەك، 6.5 مېتىرلىق كەڭلىكتىكى كەلكۈن ئېقىتىش نورىدىن بىرى، ئۇزۇنلۇقى 15 مېتىر، كەڭلىكى 4.5 مېتىر كېلىدىغان 3 كۆزلۈك ئۆستەڭ ھالقىيدىغان تاشيول كۆۋرۈكىدىن بىرى بار، بۇلارغا جەمئىي 430 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنغان، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغان مەبلەغ 350 مىڭ يۇەن. بۇ قۇرۇلۇشتا 37 مىڭ 600 كۇب مېتىر توپا قېزىلدى ۋە توشۇلدى، پولات چۆمۈلمۇق بېتون قۇرۇلۇشى 157 كۇب مېتىر، بېتون قۇرۇلۇشى 63 كۇب مېتىر، سېمونت لاي بىلەن تىزىلغان تاش 2502 كۇب مېتىر، قۇرۇق تىزىلغان تاش 1696 كۇب مېتىر، تارتىلغان سۇ 299 ماشىنا. ئىسمېنا، ئورۇنلاشتۇرۇلغان مېتال قۇرۇلما 17.6 تونىنا، سېلىنغان باشقۇرۇش پونكىتى ئۆيى 125 كۋادرات مېتىر.

قۇرۇلۇش پۈتۈپ ئىشلىتىلگەندىن كېيىن سۇ باشلاش، قۇم ئېقىتىش ئۇنۇمى بىرقەدەر ياخشى بولۇپ، لايىھىدىكى تەلەپكە يەتتى. 1988 - يىل 7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى كەلگەن سېكۇنتلۇق ئېقىم مىقدارى 124 كۇب مېتىرلىق زور كەلكۈن پەللىسىنىڭ (لايىھىدە تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن سېكۇنتلۇق ئېقىم مىقدارىدىن 43.5 كۇب مېتىرلىق) سىنىقىغا بەرداشلىق بەردى. پەقەت قۇم ئېقىتىش تومىسىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى تەگلىكلەرنىڭ بىر قىسمىنى سۇ ئېقىتىپ كەتتى. باشقا جايلىرى نورمال ئىشلىدى.

مازار غەربىي غول ئۆستىكى مازار ئۆستىكى بېشىدىن باش سۇ بۆلۈش تومىسىغىچە بارىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 14.65 كىلومېتىر، ئۇنىڭ سېمونت لاي بىلەن تاش تىزىلغان قىسمى 150 مېتىر، بېتون بىلەن ئاسرالغان قىسمى 6.38 كىلومېتىر. سۇ يەتكۈزۈش ئېقتىدارى سېكۇنتىغا 4 — 6 كۇب مېتىر. سۇغىرىدىغان يەر كۆلىمى 27 مىڭ مو. ئۆستەڭدە تۆرلۈك ئىنشائاتتىن 18 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە كەلكۈن ئېقىتىش نورى، سۇئېگىچ 5، تۆرلۈك كۆۋرۈك 3، ئىچىملىك سۇ نورى 5، تارماق ئۆستەڭ سۇ بۆلۈش تومىسى 5، كەلكۈن قوبۇل قىلىش ئېغىزى 16. غول ئۆستەڭ 1984 — 1990 - يىلغىچە ئۆزگەرتىپ ياسالدى، بۇنىڭغا كەتكەن مەبلەغ 874 مىڭ 400 يۇەن. ئورۇنلانغان توپا قۇرۇلۇشى 61 مىڭ 100 كۇب مېتىر، بېتون قۇرۇلۇشى 3192 كۇب مېتىر، سېمونت لاي بىلەن تىزىلغان تاش 3621 كۇب مېتىر، بۇنىڭدىن دۆڭمازار بازىرى، مازار ۋە ئونيار يېزىلىرى پايدىلىنىدۇ.

توقاي ئۆستىكى، ئۆستەڭ بېشى بۇ ئۆستەڭ توقاي كەنتىنىڭ پېنىدىكى دەريا ئەگمىسىگە جايلاشقان بولۇپ، 1980 - يىلى ياسالغان. لايىھىدىكى سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 10 كۇب مېتىر، ئېقىتىلىدىغان كەلكۈن سېكۇنتىغا 80 كۇب مېتىر. قۇرۇلۇش كەلكۈن ئېقىتىش تومىسى (بىر كۆزلۈك بولۇپ، سېكۇنتىغا 64 كۇب مېتىر كەلكۈن ئېقىتالايدۇ)، كەلكۈن چۆشۈرگىسى (سېكۇنتىغا 16 كۇب مېتىر كەلكۈن ئېقىتالايدۇ)، سۇ باشلاش تومىسى (2 كۆزلۈك بولۇپ، سېكۇنتىغا 10 كۇب مېتىر سۇ باشلىغىلى بولىدۇ) قاتارلىق 3 قىسىمدىن تەركىب تاپقان، بۇنىڭغا كەتكەن ئومۇمىي مەبلەغ 48 مىڭ 300 يۇەن. سېمونت لاي بىلەن تىزىلغان تاش 320 كۇب مېتىر. قىلىنغان بېتون قۇرۇلۇش 63 كۇب مېتىر، توپا - تاش قۇرۇلۇشى 935 كۇب مېتىر.

ئۆستەڭنىڭ بۇرۇنقى ئۇزۇنلۇقى 6 كىلومېتىر بولۇپ، ئەڭ كۆپ سۇ يەتكۈزۈش ئېقتىدارى سېكۇنتىغا 2.5 كۇب مېتىر ئىدى، ئوتتۇرىچە يانتۇلۇقى 1/110 بولۇپ، سۇ يۇقىرىدىن تۆۋەنگە ئورۇپ ئاقاتتى، سىڭىپ كېتىشى ئېغىر ئىدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرى 2 قېتىم بىرقەدەر زور كۆلەمدە ئۆزگەرتىپ ياسىلىپ، ئۆستەڭ ئۇزۇنلۇقى 27.7 كىلومېتىرغا يەتكۈزۈلدى. لايىھىدىكى سۇ يەتكۈزۈش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 3 — 5

كۆب مېتىر بولۇپ، بوربوسون دەريا‌سى، بۇلۇڭەي ۋە قۇلۇستاي غوللىرىنىڭ سۈيىنى باشلىغىلى بولىدۇ، سۇغىرىش كۆلىمى 30 مىڭ مو. ئۇستەڭدە تۇرلۇك قۇرۇلمىلاردىن 39 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇستەڭ بېشى سۇ باشلاش - كەلكۇن ئېقىتىش تومىسى بىر، سۇ قايتۇرۇش تومىسى بىر، كەلكۇن چۆشۈرۈش نورى 3، سۇئۆگۈچ 2، تاشيول كۆۋرۈكى 6، قۇلايلىق كۆۋرۈك 2، تارماق ئۇستەڭ سۇ بۆلۈش تومىسى 9، كىچىك نور 15. بۇنىڭغا كەتكەن ئومۇمىي مەبلەغ 1 مىليون يۈەن، ئورۇندالغان توپا قۇرۇلۇشى 429 مىڭ 700 كۆب مېتىر. سېمونت لاي بىلەن تىزىلغان تاش 2288 كۆب مېتىر، بېتون قۇرۇلمىلىق قۇرۇلۇش 131 كۆب مېتىر، ئۇنىڭدىن ئونيار يېزىسى بىلەن دۆڭمازار بازىرى پايدىلىنىدۇ.

1989 - يىلى توقاي ئېلېكتر ئىستانسىسى چوڭ توغىنىنىڭ سۇ باشلاش تومىسىدىن بوربوسۇن دەريا‌سىدىكى توقاي ئۆستىكى سۇ باشلاش تومىسىغىچە بارىدىغان توقاي غەربىي غول ئۆستىكىنى ياساش قۇرۇلۇشى باشلاندى، ئۇزۇنلۇقى 2.855 كىلومېتىر كېلىدۇ. قۇرۇلۇش سۇ باشلاش تومىسى كەينىدىكى 90 مېتىر ئوچۇق ئۇستەڭ، 1115 مېتىر تەشمە ۋە 1.65 كىلومېتىر تاش تىزىلىپ ئامرالغان ئۇستەڭ يولى ۋە ئۇستەڭ بويلاپ سېلىنغان 8 سۇچىلىق قۇرۇلۇشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1990 - يىلى دۆلەت 2 مىليون 190 مىڭ يۈەن مەبلەغ ئورۇنلاشتۇرغان، ئەمەلىيەتتە سېلىنغان مەبلەغ 1 مىليون 150 مىڭ يۈەن، ئورۇندالغان توپا قۇرۇلۇشى 37 مىڭ 500 كۆب مېتىر، قېزىلغان تاش 19 مىڭ 200 كۆب مېتىر، سېمونت لاي بىلەن تىزىلغان تاش 2309 كۆب مېتىر، قۇرۇق تىزىلغان تاش 1528 كۆب مېتىر، بېتون قۇرۇلۇش 65 كۆب مېتىر. قۇرۇلۇش تاماملانغاندىن كېيىن توقاي ئۆستىكىگە قاش دەريا‌سى بىلەن بوربوسۇن دەريا‌سىنىڭ سۈيىنى باشلىغىلى بولىدىغان بولدى، ئۇستەڭنىڭ سۇ يەتكۈزۈش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 5 — 7 كۆب مېتىرغا كۆپەيدى، سۇغىرىش كۆلىمى 56 مىڭ موغا كېڭەيدى، ئۇنىڭدىن مازار، ئونيار، ئەۋلىيا، دۆڭمازار، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانىدىن ئىبارەت 5 يېزا - بازار، مەيدان پايدىلىنىدۇ.

2. جىرغىلاڭ دەريا‌سى ۋادىسىدىكى سۇ يەتكۈزۈش قۇرۇلۇشلىرى

جىرغىلاڭ ئۇستەڭ بېشى　بۇ ئۇستەڭ ناھىيە بازىرىدىكى جىرغىلاڭ كۆۋرۈكىنىڭ 10 كىلومېتىر شىمالىدىكى جىرغىلاڭ دەريا‌سىنىڭ تاغدىن چىقىش ئېغىزىغا جايلاشقان بولۇپ، تەگ سۇزگۈچلۈك سۇ چىقىرىش توگۈنىدىن ئىبارەت، بۇ قۇرۇلۇشنى غۇلجا ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى لايىھىلىگەن، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى بىلەن خۇاشى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش شىركىتى ئۇستىگە ئېلىپ ياسىغان. قۇرۇلۇش يۇقىرى - تۆۋەن ئېقىندىكى تۈزەش بۆلىكى، ئوتتۇرا كۆزلۈك كەلكۇن ئېقىتىش - شېغىل چايقاش تومىسى، شەرق تەرەپتىكى پەشتاقلىق توغان، غەرب تەرەپتىكى سالاسۇنلۇق توغان ۋە غەربىي قىرغاقتىكى سۇ باشلاش تومىسىدىن ئىبارەت 4 قىسىمدىن تەركىب تاپقان. لايىھىدىكى كەلكۇن ئېقىتىش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 127 كۆب مېتىر، تەكشۈرۈپ بېكىتىلگىنى سېكۇنتىغا 181 كۆب مېتىر؛ سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 7.5 كۆب مېتىر، تەكشۈرۈپ بېكىتىلگىنى سېكۇنتىغا 9 كۆب مېتىر؛ كەلكۇن چۆشۈرۈش تومىسىنىڭ يەر يۈزى بىلەن بولغان ئاتمېتكىسى 8.890 مېتىر، ئىككى تەرەپتىكى پەشتاقلىق، سالاسۇنلۇق توغانىنىڭ كەلكۇن چۆشۈرۈش تومىسى تەكتىدىن ئېگىزلىكى 1.3 مېتىر، غەربىي قىرغاقتىكى سۇ باشلاش تومىسى تەكتىنىڭ ئاتمېتكىسى 4.889 مېتىر. كەلكۇن ئېقىتىش - قۇم چايقاش تومىسى بىر كۆزلۈك بولۇپ، ساپ كەڭلىكى 5 مېتىر، قاپقىقى ئەگمە شەكىلدىكى يېپىق پولات قاپقاق بولۇپ، قول چىغرىقى بىلەنمۇ، ئېلېكترونلۇق چىغرىق بىلەنمۇ ئېچىلىپ يېپىلىدۇ، ئۇنىڭ توما باشقۇرۇش ئۈنى بار. سالاسۇنلۇق توغان كەلكۇن چۆشۈرۈش تومىسىنىڭ غەرب تەرىپىدە بولۇپ، ساپ كەڭلىكى 10 مېتىر، پەشتاقلىق توغان كەلكۇن چۆشۈرۈش تومىسىنىڭ شەرق تەرىپىدە بولۇپ، كەڭلىكى 5 مېتىر، ئۇنىڭغا قاپقاق ئورنىتىلغان. سۇ باشلاش تومىسى غەرب تەرەپتىكى سالاسۇنلۇق توغانىنىڭ تۆۋەنكى كارىدور يولىنىڭ چىقىش ئېغىزىغا ياسالغان، 2 كۆزلۈك،

قاپقىق 1.9 مېتىر كەڭلىكتىكى توز پولات تاختايلىق بولۇپ، بۇرما دەستىلىك چىغىرىق بىلەن ئېچىلىپ يېپىلىدۇ. بۇ ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى 1986 - يىل 9 - ئايدا باشلىنىپ، 1987 - يىل 4 - ئايدا پۈتتى. سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 782 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، ئورۇندالغان توپا قۇرۇلۇشى 40 مىڭ 500 كۇب مېتىر، پولات - بېتون قۇرۇلۇشى 238 كۇب مېتىر، بېتون قۇرۇلۇشى 404 كۇب مېتىر، سىمونت لاي بىلەن تىزىلغان تاش 4964 كۇب مېتىر، قۇرۇق تىزىلغان تاش 1181 كۇب مېتىر.

جىرغىلاڭ غەربىي غول ئۆستىڭى بۇ ئۆستەڭ جىرغىلاڭ ئۆستىڭى بېشىدىكىسى سۇ باشلاش تومىسىدىن دەريادىن ئۆتىدىغان سۇڭگۇچنىڭ كىرىش ئېغىزىغچە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 4.75 كىلومېتىر. 1987- يىل 6 - ئايدىن 1989 - يىل 4 - ئايغىچە ياسالدى. لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 5 ـ 7.5 كۇب مېتىر، تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 6 — 9 كۇب مېتىر، ئەگمە شەكىلدىكى ئۆستەڭ ئاستىغا 30 سانتىمېتىر قۇرۇق تاش تىزىلىپ مۇھاپىزەت قىلىنغان، يان تەرەپلىرىگە 8 — 12 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا سېمونت سۇۋالغان. ئۆستەڭدە سۇ ئىنشائاتىدىن 32 سى بار. بۇنىڭغا كەتكەن ئومۇمىي مەبلەغ 1 مىليون 237 مىڭ 500 يۈەن. ئورۇندالغان توپا قۇرۇلۇشى 190 مىڭ 300 كۇب مېتىر، پولات چۇۋۇق بېتون قۇرۇلۇشى 521 كۇب مېتىر، بېتون قۇرۇلۇشى 2388 كۇب مېتىر، سېمونت لاي بىلەن تىزىلغان تاش 3337 كۇب مېتىر، قۇرۇق تىزىلغان تاش 2232 كۇب مېتىر، ياسالغان شېغىللىق ۋە سۇزگۈچلۈك قاتلام 444 كۇب مېتىر، ئورۇنلاشتۇرۇلغان تۇرۇبا 599 مېتىر.

كىچىك ئاقئۆستەڭ سۇ باشلاش تومىسىدىن باشلىنىپ، قازانچى جىلغىسى، قىزىلبۇلاق جىلغىسى، چۇلۇقاي جىلغىسىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ ئەۋلىياغمچە بارىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 22 كىلومېتىر. جىرغىلاڭ دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن سۇ باشلىنىدۇ، سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 3 كۇب مېتىر. سۇغىرىلىدىغان يەر كۆلىمى 30 مىڭ مو، 100 مېتىر كېلىدىغان خەتەرلىك بۆلەكنىڭ بىر يۇزىگە سېمونت لاي بىلەن تاش تىزىلىپ مۇھاپىزەت قىلىنغاندىن سىرت قالغان تەرەپلىرى توپا ئۆستەڭ. ئۇنىڭدا سۇ ئىنشائاتىدىن 49 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە كەلكۇن ئېقىتىش نورى 5، كەلكۇن چىقىرىش سۇڭگۇچى 4، سۇ قايتۇرۇش تومىسى 3، كۆۋرۈك سۇڭگۇچى 10، تارماق ئۆستەڭ سۇ بۆلۈش تومىسى 27. بۇنىڭدىن جىلىلىۋزى، موللاتوختىيۇزى، چۇلۇقايدىن ئىبارەت 3 يېزا - بازار پايدىلىنىدۇ.

جىرغىلاڭ دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىن سۇ باشلىنىدىغان يەنە 3 ئۆستەڭ بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى تۆتىنى ئېنىقلاش ئۆستىڭىنىڭ سۇغىرىش كۆلىمى 1500 مو، بوز ئۆستەڭنىڭ 4000 مو، تۇرپانىيۇزى ئۆستىڭىنىڭ 8000 مو. بۇنىڭدىن تۇرپانىيۇزى، قارايانغاچ، پەنجىم يېزىلىرى پايدىلىنىدۇ.

3. پىلىچى دەرياسى ۋادىسىدىكى سۇ يەتكۈزۈش قۇرۇلۇشلىرى

پەنجىم ئۆستىڭى 1980 - يىلى پىلىچى دەرياسىنىڭ سول قىرغىقىدا سۇ باشلاش ئۆستەڭ بېشى ياسالغان، ئۇنىڭ سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 3 كۇب مېتىر، ئۆستەڭ ئۇزۇنلۇقى 5 كىلومېتىر، كونترول قىلىنىدىغان سۇغىرىش كۆلىمى (پەنجىم يېزىسىدا) 27 مىڭ مو (ياشلار ئۆستىڭىدىن تەڭشەپ سۇغىرىلىدىغان 12 مىڭ مو يەرمۇ شۇنىڭ ئىچىدە). ئۆستەڭنىڭ ساي بويلاپ تىك بەلگىچە بارىدىغان خەتەرلىك جايلىرىغا 200 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا سېمونت لاي بىلەن تاش تىزىلغان، 300 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا قۇرۇق تاش تىزىلغان، ئۆستەڭدە سۇ ئىنشائاتىدىن 9 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە سۇ باشلاش تومىسى بىر، سۇ قايتۇرۇش تومىسى 2، تاشيول كۆۋرۈكى بىر، كەلكۇن چىقىرىۋېتىش سۇڭگۇچى 2، سۇ بۆلۈش تومىسى 3.

مازار ئۆستىڭى پىلىچى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىن باشلىنىدۇ، توپا ئۆستەڭ، ئۇزۇنلۇقى 9 كىلومېتىر، سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا بىر كۇب مېتىر. ئۇنىڭدىن پەنجىم، دادامتۇ يېزىلىرىنىڭ 6000 مو يېرى پايدىلىنىدۇ. ئۆستەڭدە بىر سۇڭگۇچ، بىر تاشيول كۆۋرۈكى، 3 سۇ بۆلۈش تومىسى بار.

قارايا‌غاچ ئۆستىكى　پىلىچى دەريا‌سىنىڭ سول قىرغىقىدىكى قارايا‌غاچ يېزىسىنىڭ جەنۇبىدىن باشلىنىدۇ. 1990 - يىلى ياسالغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 6 كىلومېتىر، توغانسىز سۇ باشلىنىدۇ. سۇ باشلاش تومىسى بىر كۆزلۈك، تاقاق بىر مېتىر كەڭلىكتىكى پولات تاختاي بولۇپ، بۇرما دەستىلىك چەغرىق بىلەن ئېچىلىپ يېپىلىدۇ. تومىنىڭ كەينىدىكى ئۆستەڭ يولىنىڭ 119 مېتىر قىسمىغا سېمونت لاي بىلەن تاش تىزىلغان، سۇ باشلاش ئېغىم مىقدارى سېكۇنتىغا 0.8 كۇب مېتىر، قارايا‌غاچ يېزىسىنىڭ 1500 مو يېرى سۇغىرىلىدۇ.

§ 4 . سۇ ئامبىرى، سۇ چىقىرىش پونكىتى

1. توقاي سۇ ئامبىرى

بۇ ئامبار ناھىيىنىڭ شەرقىدىكى قاش ئابرال تېغىنىڭ چىقىش ئېغىزىغا جايلاشقان، توقاي سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ يۇرۇشلەشكەن ئاساسلىق قۇرۇلۇشى بولۇپ، 1985 - يىل 9 - ئايدا پۈتتى. سۇ يىغىش كۆلىمى 1.02 كۋادرات مېتىر، ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 17 مىليون 500 مىڭ كۇب مېتىر. توغان ئېگىزلىكى 57.2 مېتىر، توغان ئۈستى كەڭلىكى 3.5 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 179.7 مېتىر. توغان بېتون قۇرۇلمىلىق، سۇ يەتكۈزۈش سۈڭگۈچىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 318 مېتىر، قۇم چىقىرىۋېتىش تومىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 356 مېتىر.

توقاي سۇ ئامبىرى سۇ يىغىپ توك چىقىرىشتىن سىرت يەنە سۇغىرىش، كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە.

2. توقاي كۆلچىكى

بۇ كۆلچەك توسۇن دەريا‌سىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى جىلغا ئېغىزىغا جايلاشقان، 1984 - يىلى ياسالغان. توغان ئېگىزلىكى 3 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 40 مېتىر. سۇ سىغىمچانلىقى 3052 كۇب مېتىر، سۇيى تاغ بۇلاقلىرىدىن كېلىدۇ. كۆلچەك پۈتكەندىن كېيىن يەم - خەشەك يېرىدىن 500 مو ئېچىلدى. يەنە ئۇلىيا يېزىسىنىڭ ئاۋۇز دېگەن يېرىدىكى ئادەم ۋە چارۋىلارنىڭ ئىچىملىك سۇ قىينىچىلىقى ئاساسىي جەھەتتىن ھەل قىلىندى.

3. ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى سۇ چىقىرىش پونكىتى

ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانى ئورگىنىنىڭ شىمالىغا 2 كىلومېتىرچە كېلىدىغان جايدا بولۇپ، 1979 - يىلى ياسالغان. ئۇنىڭغا 3 دانە 8 دىيوملۇق ناسۇس ئورنىتىلغان بولۇپ، ياشلار ئۆستىگىدىن سۇ تارتىلىدۇ، سۇنىڭ كۆتۈرۈلۈش ئېگىزلىكى 6 — 8 مېتىر، بۇ سۇ بىلەن مەزكۇر دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ 360 مو يېرى، 520 مو ئېتىزلىقى سۇغىرىلىدۇ. قۇرۇلۇش خىش گۈنىدىلىك پولات - بېتون قۇرۇلمىلىق نور، كۆلچەك، ناسوسخانا، يۇقىرى بېسىملىق توك يەتكۈزۈش لىنىيىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇنىڭغا 80 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى.

§ 5 . سۇ چىقىرىۋېتىش قۇرۇلۇشى

ناھىيىنىڭ يەر شەكلى، گېئولوگىيىلىك شارائىتى ناھايىتى ياخشى بولغان تەبىئىي سۇ چىقىرىۋېتىش ئۆزەللىكىگە ئىگە. يەر ئۈستى سۇيىمۇ، يەر ئاستى سۇيىمۇ ناھىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى يەر شەكلى ئالا

تۆۋەن بولغان ئىلى دەريالىرى ئارقىلىق ناھىيە سىرتىغا چىقىرىلىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدە سۇ چىقىرۇۋېتىش ئارقىلىق ياخشىلىنىدىغان تېرىلغۇ يەر ئاز، سۇ چىقىرۇۋېتىش قۇرۇلۇشىنىڭ كۆپىنچىسى ئۆچۈن خۇيزۇ يېزىسىغا مەركەزلەشكەن.

50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئۆچۈن خۇيزۇ يېزىسىدا سۇغىرىش ئىشى ياخشى بولماسلىق ۋە ئېرىق-ئۆستەڭلەردە سۇ سىڭىپ كېتىش تۈپەيلىدىن يەر ئاستى سۈيى شىددەت بىلەن ئۆرلەپ كەتكەن. 1970 - يىلى يېزا بويىچە 50 مىڭ مو تېرىلغۇ يەرنىڭ يەر ئاستى سۈيى ئۆرلەپ يەر ئۆستىگە بىر مېتىرچىلا قالغان، بىر قىسىم يەرلەر زەيلىشىپ تېرىشقا بولماي قالغان، 1200 دىن ئارتۇق ئاھالە ئۆيلىرى زەيلىشىپ ئۆرۈلۈپ كەتكەچكە باشقا جايلارغا كۆچۈپ كەتكەن. 1971 — 1976 - يىلغىچە «1 - ماي» خەلق گۈڭشېسى پارتكومى گۈڭشې ئەزالىرىنى زەي سۇ چىقىرۇۋېتىشنى مەركەز قىلغان سۇ قۇرۇلۇشى بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىشقا تەشكىللەپ، غۇلجا - كۇنەس تاشيولىنىڭ بويلىرى ۋە تاشيولنىڭ جەنۇبىدىكى ئايلاش، مەمەيار قاتارلىق جايلاردا تارماق زەيكەشتىن 14 نى چاپقۇزدى، ئۇلارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 36 كىلومېتىر كېلىدۇ. زەي سۇ چىقىرىلىدىغان ئوق ئېرىق، كۆك ئېرىقتىن 140 ى چېپىلدى، ئۇلارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 164 كىلومېتىر كېلىدۇ. قېزىلغان توپا 1 مىليون 30 مىڭ كۇب مېتىر، تىزىلغان تاش 2600 كۇب مېتىر. زەيكەش چېپىلىپ پۈتكەندىن كېيىن يەر ئاستى سۇيىنىڭ تېرىقچىلىققا بولغان خەۋپى تۈگىتىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە زەي سۇ چىقىرۇۋېتىلىدىغان تارماق، ئوق، كۆك ئېرىق 300گە، ئۇزۇنلۇقى 1.396 كىلومېتىرغا يەتتى.

6 §. ئادەم ۋە چارۋىلارنىڭ ئىچىملىك سۇيى قۇرۇلۇشى

غۇلجا ناھىيە تارىخىدا ئادەم ۋە چارۋىلارنىڭ ئىچىملىك سۇ مەسىلىسى ئىنتايىن قىيىن بولۇپ كەلدى. يازدا ئۆستەڭ سۈيى، قىشتا قار - مۇز سۈيى ئىچىلەتتى. ھەر يىلى 3 - ئايدا قار - مۇزلار ئېرىپ توگىگەن، ئېرىقلارغا سۇ كەلمىگەن چاغدا ئاممىنىڭ سۇ ئىچىشى تېخىمۇ قىيىن بولاتتى، يۇقۇملۇق كېسەللەر دائىم كۆرۈلۈپ تۇراتتى. 1981 - يىلدىن كېيىن كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - سۇنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشى كەڭ كۆلەمدە يولغا قويۇلدى، 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە بۇلاق سۈيىنى باشلاش قۇرۇلۇشىدىن 11 ى، 360 مېتىر سۇ سىڭىمى ئۆستەڭ ياسالدى، ماشىنىلاشقان قۇدۇقتىن 39 ى، ماشىنا بىلەن سۇ يىغىش قۇدۇقىدىن 16 سى، كۆلچەكتىن 23 ى قېزىلدى، بۇلارنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 6720 كۇب مېتىر بولدى، سۇ مۇنارىدىن 25 ى ياسالدى، ئۇنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 810 كۇب مېتىر بولدى، بېسىملىق باكتىن 4 ى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇنىڭ سىغىمچانلىقى 20 كۇب مېتىر بولدى. غول، تارماق سۇ تۇرۇبىسىدىن 367.11 كىلومېتىر يانتۇزۇلدى، چوڭ ئېغىزلىق قۇدۇقتىن 611 ى قېزىلدى، باسما قۇدۇقتىن 3454 ى قېقىلدى. بۇلارغا 10 مىليون 539 مىڭ 200 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغىنى 3 مىليون 864 مىڭ 200 يۈەن، بۇ ئارقىلىق ناھىيە بويىچە 79 كەنت، 34 مىڭ 100 ئائىلە، 191 مىڭ 300 ئادەم، 301 مىڭ 400 چارۋىنىڭ ئىچىملىك سۇيى ھەل قىلىندى.

1. سۇ باشلاش، ئېقىن توسۇش قۇرۇلۇشى

ئېقىن توسۇش قۇرۇلۇشىدىن شىمالىي تاغ ئېتىكىدىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا 7 سى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 4 ى قۇرۇلدى.

دۆڭمازار سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى بۇ ئاساسلىقى سۇ چىقىرىش تۇرۇبا يولى قۇرۇلۇشى بولۇپ، قاش دەريانى توگۈنى يېنىدىكى تاغ ئالدىدىن سىرغىپ چىققان بۇلاق سۇلىرى توپلانغاندىن كېيىن،

ناسوس ئارقىلىق ئېگىزلىكتىكى سۇ كۆلچىكىگە قۇيۇلۇپ، ئاندىن سۇ تۇرۇبىلىرى ئارقىلىق كەنتلەرگە يەتكۈزۈلىدۇ.

بۇ قۇرۇلۇش 1981 - يىلى ياسالدى، كېيىن تەدرىجىي كېڭەيتىلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە سۇ يىغىش قۇدۇقىدىن 2 سى، كۆلچىكىدىن 4 ى ياسىلىپ، ئومۇمىي سۇ سىغىمچانلىقى 430 كۇب مېتىرغا يەتكۈزۈلدى. غول، تارماق تۇرۇبا يولى 51.51 كىلومېتىرغا يەتتى، 50 كىلوۋولت ئامپىرلىق ترانسفورماتوردىن بىرى، ناسوستىن 4 يۇرۇش، ناسوس ئۆيىدىن 2 ئېغىز (45 كۈادرات مېتىر) بارلىققا كەلدى. قۇرۇلۇشقا كەتكەن ئومۇمىي مەبلەغ 847 مىڭ 300 يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغان مەبلەغ 346 مىڭ 300 يۈەن، يەرلىك ۋە خەلق ئاممىسى توپلىغان مەبلەغ 501 مىڭ يۈەن. ئورگانلارنى سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكىتىدىن 54 ى، كوللېكتېپنى سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكىتىدىن 38 ى قۇرۇلدى، 1800 ئائىلىگە تۇرۇبا ئورنىتىلىپ، كۈندىلىك يىغىلىدىغان سۇ مىقدارى ئەڭ كۆپ بولغاندا 900 كۇب مېتىرغا يەتتى. بۇ قۇرۇلۇشتىن دۆڭمازار بازىرى، ئونيار، ئويغۇر ئۇچۇن يېزىلىرى پايدىلىنىدۇ، 12 كەنت، 58 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسىدىكى 5258 ئائىلە، 29 مىڭ 373 ئادەم ۋە 37 مىڭ 372 چارۋىنىڭ ئىچىملىك سۇيى ھەل بولدى.

چۇلۇقاي سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى　بۇ قۇرۇلۇش 1982 - يىلى باشلىنىپ 1985 - يىلى پۈتۈپ ئومۇمىيۈزلۈك پايدىلىنىلدى، دەريا قىنى ئاستىغا 1.5 مېتىر چوڭقۇرلۇقتا قۇرۇق تاش تىزىلىپ، سۇ سىرغىپ كىرىدىغان تۇرۇبىدىن 350 مېتىر يانتۇرۇلدى، سۇ يىغىش قۇدۇقىدىن 2 سى قېزىلدى، سۇ ساقلاش كۆلچىكىدىن 2 سى ياسالدى، سۇ يەتكۈزىدىغان غول تۇرۇبا يولىدىن 400 مېتىر، غول، تارماق تۇرۇبا يولىدىن 54.12 كىلومېتىر ئورۇنلاشتۇرۇلدى، كۆزىتىش قۇدۇقىدىن 44 ى قېزىلدى، سىم تورلۇق كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش توغىنىدىن 265 مېتىر ياسالدى. قۇرۇلۇشقا 833 مىڭ 900 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغىنى 412 مىڭ 200 يۈەن، ئامما توپلىغان مەبلەغ ۋە سەرپ قىلغان ئەمگەك كۈنى پۇلى 356 مىڭ 700 يۈەن. سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكىتىدىن 43 ى قۇرۇلدى، 1410 ئائىلىگە سۇ تۇرۇبىسى ئورنىتىلدى. بۇنىڭدىن چۇلۇقاي، موللاتوختىيۇزى، ئەۋلىيا يېزىلىرىدىكى 10 كەنت، 3516 ئائىلە، 19 مىڭ 295 ئادەم ۋە 47 مىڭ 344 چارۋا مەنپەئەتلىنىدۇ.

بۇ قۇرۇلۇشتىكى ئەڭ زور مەسىلە سۇ مەنبەسى يېتەرلىك ئەمەس. كۈنلۈك سۇ بىلەن تەمىنلەش ئەڭ زور بولغاندا ئاران 550 كۇب مېتىر بولىدۇ.

كىچىك بۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ سۇنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشى　بۇ بۇلاق سۇلىرىنى تۇرۇبا ئارقىلىق ئېغىرلىق كۇچى بىلەن يەتكۈزۈش قۇرۇلۇشى بولۇپ، 1983 - يىلى ئىش باشلىنىپ 1984- يىلى ئىشلىتىلگەن. بۇ قۇرۇلۇشتا كىچىك بۇلاقنىڭ سۇيى سۇ مەنبەسى قىلىنىدۇ. بۇلاقلارنىڭ ئاقاۋىسىنى شلانكا ئارقىلىق يىغىش قۇدۇقىدىن 2 سى بار، سۇ مەنبەسى بىلەن بولغان ئارىلىقى 2.85 كىلومېتىر كېلىدىغان جايدا بىر سۇ ساقلاش كۆلچىكى ياسالدى، ئۇنىڭ سىغىمچانلىقى 200 كۇب مېتىر، سۇ يەتكۈزىدىغان غول، تارماق سۇلياۋ تۇرۇبىدىن 15.62 كىلومېتىر ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭغا كەتكەن مەبلەغ 238 مىڭ 300 يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت بەرگەن قوشۇمچە يارىدەم 111 مىڭ 900 يۈەن، كوللېكتېپ ۋە شەخسلەر توپلىغان مەبلەغ 69 مىڭ 200 يۈەن. بۇنىڭدىن 3 كەنتتىكى 1061 ئائىلە، 6328 ئادەم ۋە 12 مىڭ 680 چارۋا پايدىلىنىدۇ.

جېلىلىيۈزى بازىرى (ناھىيە بازىرى) سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى　جىرغىلاڭ دەريا سىنىڭ يوشۇرۇن ئېقىمىدىن پايدىلىنىلىدۇ، ئۇنىڭ ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 4 كىلومېتىر. 1975 - يىلى سۇ بىلەن تەمىنلەش ئادىدىي مۇئەسسەسىلىرى قۇرۇلغان، چوڭ كۆزلۈك قۇدۇقتىن سۇ چىقىرىپ تەمىنلەش ئۇسۇلى قوللىنىلغان، كۈنلۈك سۇ بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 1200 كۇب مېتىرغىمۇ يەتمەيتتى. 1986 — 1987- يىللىرى ئۆزگەرتىپ كېڭەيتىپ ياسىلىپ، ئۇستىگە سۈيىنى چىقىرىش ئۇسۇلى قوللىنىلدى. جىرغىلاڭ

دەريانسىماق ئاستىغا 7 مېتىر چوڭقۇرلۇقتا دىئامېتىرى 80 سانتىمېتىر كېلىدىغان سۇ سىرغىپ كىرىدىغان بېتون تۇرۇبىدىن 200 مېتىر كۆمۈلدى. دىئامېتىرى 10 — 50 سانتىمېتىر كېلىدىغان سۇ يەتكۈزۈش تۇرۇبىسىدىن 9.81 كىلومېتىر، دىئامېتىرى 5 سانتىمېتىردىن تۆۋەن بولغان سۇ يەتكۈزۈش تۇرۇبىسىدىن 55.19 كىلومېتىر تۇرۇنلاشتۇرۇلدى. 954 كۇب مېتىر تاش پارتلىتىلدى، 63 مىڭ كۇب مېتىر توپا تىندۇرۇلدى. قۇرۇلۇشقا 1 مىليون 160 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغىنى 1 مىليون يۈەن، ئاممىا توپلىغىنى ۋە سەرپ قىلغان ئەمگەك كۈنى پۈلى 160 مىڭ يۈەن. ھازىر كۈنلۈك سۇ بىلەن تەمىنلەش ئىقتىدارى 10 مىڭ كۇب مېتىر بولۇپ، ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەر ۋە جېلىلىيۈزى بازىرىدىكى 4 كەنتتىن بولۇپ، 4235 ئائىلە، 20 مىڭ 645 ئادەم، 9578 چارۋا پايدىلىنىدۇ.

پەنجىم ـ دادامتۇ سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى بۇ قۇرۇلۇشتا بۇلاق سۈيى توسۇلۇپ تۇرۇبا ئارقىلىق ئېغىرلىق كۈچى بىلەن سۇ يەتكۈزۈلىدۇ. 1985 ـ يىلى پەنجىم يېزىسى پىلىچى سېيىدىكى بۇلاق سۈلىرىنى باشلاپ سۇ يىغىش قۇدۇقىدىن بىرنى ياساپ 3.6 كىلومېتىر سۇلياۋ تۇرۇبا ئورناتتى ۋە كوللېكتېپنى سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇردى، بۇنىڭ بىلەن شۇ يىلى پەنجىم يېزىسىنىڭ 2 كەنتىدىكى 5685 ئادەم، 12 مىڭ چارۋىنىڭ ئىچىملىك سۈيى ھەل قىلىندى. 1989 ـ يىلى پىلىچى دەريانسىنىڭ تاغدىن چىقىش ئېغىزىغا دىئامېتىرى 5.4 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 3.8 مېتىر كېلىدىغان سۇ يىغىش قۇدۇقىدىن بىرى قېزىلدى، دەريا قىنىنىڭ 8 مېتىر ئاستىغا سۇ سىرغىپ كىرىدىغان ئېقىن توسمىسىدىن 160 مېتىر تۇرۇنلاشتۇرۇلدى؛ 1990ـ يىلى سۇ مەنبەسىدىن پەنجىم يېزىسىغىچە بولغان ئارىلىققا دىئامېتىرى 30 سانتىمېتىر كېلىدىغان ئۆزى كۆچمىدىغان پولات چۇۋقلىق بېتون تۇرۇبىدىن 6.15 كىلومېتىر تۇرۇنلاشتۇرۇلدى، بۇ قۇرۇلۇشتا تۇرۇندالغان توپا ـ تاش قۇرۇلۇشى 256 مىڭ كۇب مېتىر، بېتون ۋە پولات چۇۋقلىق بېتون قۇرۇلۇشى 525 كۇب مېتىر. سېمونت لاي بىلەن تىزىلغان تاش 474 كۇب مېتىر بولدى. 1989 — 1990 ـ يىللىرى 1 مىليون 117 مىڭ 600 يۈەن مەبلەغ سېلىندى.

تۇرپانىيۈزى سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى بۇ قۇرۇلۇش 1985 ـ يىلى ياسالغان بولۇپ، جىرغىلاڭ سېيىدىكى بۇلاق سۈيىدىن پايدىلىنىلىدۇ. سۇ يىغىش قۇدۇقىدىن بىرى قېزىلغان، ئېگىزلىكى كۆلچىكىدىن بىرى ياسالغان، ئۇلارنىڭ سۇ سىغىمچانلىقى 150 كۇب مېتىر، دىئامېتىرى 25 — 100 مىللىمېتىرلىق سۇلياۋ تۇرۇبىدىن 23.75 كىلومېتىر يانقۇزۇلغان. قۇرۇلۇشقا 231 مىڭ 400 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت بەرگەن قوشۇمچە ياردەم 100 مىڭ يۈەن، ئاممىا توپلىغىنى 60 مىڭ يۈەن. قۇرۇلۇش پۈتكەندىن كېيىن تۇرپانىيۈزى يېزىسىنىڭ 5 كەنتىدىكى 2853 ئائىلە، 15 مىڭ 279 ئادەم ۋە 11 مىڭ 344 چارۋىنىڭ ئىچىملىك سۈيى ھەل بولدى.

مەبلەغنىڭ كەمچىل بولۇشى تۈپەيلىدىن ئائىلىلەرگىچە تۇرۇبا ئورنىتىلمىغان بولۇپ، ئائىلىلەر مەركەزلەشتۈرۈپ سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكىتى ئارقىلىق تەمىنلىنىدۇ، سۇ يەتكۈزۈش تۇرۇبىلىرىنى باشقۇرۇش ياخشى بولمىغاچقا دائىم تۇسۇلۇپ قېلىپ، سۇ بىلەن تەمىنلەش نورمال بولمىدى.

نوغايتۇ سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى 1983 ـ يىلى نوغايتو جىلغىسىدىكى بۇلاق سۇلىرىدىن پايدىلىنىپ سۇ يىغىش قۇدۇقىدىن 2 سى، سۇ ساقلاش كۆلچىكىدىن بىرى ياسالدى، بۇلارنىڭ سۇ سىغىمچانلىقى 150 كۇب مېتىر، سۇ يەتكۈزىدىغان سۇلياۋ تۇرۇبىدىن 3.79 كىلومېتىر تۇرۇنلاشتۇرۇلدى. بۇ قۇرۇلۇشقا 91 مىڭ 400 يۈەن مەبلەغ سەرپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت بەرگەن قوشۇمچە ياردەم 65 مىڭ 600 يۈەن، ئاممىا توپلىغىنى 10 مىڭ يۈەن، بۇنىڭ بىلەن دادامتۇ يېزىسىنىڭ نوغايتۇ كەنتىدىكى 1194 ئائىلە، 6755 ئادەم، 10 مىڭ 222 چارۋىنىڭ ئىچىملىك سۈيى ھەل قىلىندى.

چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى 1984 ـ يىلى ئىش باشلىنىپ 1987 ـ يىلى پايدىلىنىلغان. سۇ يىغىش قۇدۇقىدىن بىرى، چوڭ كۆزلۈك قۇدۇقتىن بىرى، سۇ ساقلاش

كۆلچىكىدىن 3 ى ياسالدى، بۇلارنىڭ سۇ سىغىمچانلىقى 4700 كۇب مېتىر، 12.25 كىلومېتىر تۇرۇبا يانتۇزۇلدى، بۇنىڭغا 350 مىڭ يۇەن سەرپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغىنى 26 مىڭ 700 يۇەن. يەرلىك توپلىغىنى 272 مىڭ 500 يۇەن، بۇنىڭ بىلەن 3 چارۇچىلىق فېرمىسىدىكى 2330 ئادەم ۋە 38 مىڭ 92 چارۇىنىڭ ئىچىملىك سۇيى ھەل قىلىندى.

2. ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشى

ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدىن تۇزلەڭلىكتە 39 ى ياسالدى، بۇنىڭدا ماشىنىلاشقان قۇدۇق 39 (80 — 100 مېتىرچە چوڭقۇرلۇقتا)، قۇدۇق ناسوسى 39، ناسوس ئۆيى 882 كۇادرات مېتىر، سۇ مۇنارى 25، سىغىمچانلىقى 810 كۇب مېتىر؛ كۆلچەك 10، سىغىمچانلىقى 690 كۇب مېتىر؛ بېسىملىق باك 4، سىغىمچانلىقى 20 كۇب مېتىر؛ سۇ يەتكۈزۈش تۇرۇبىسى 130.22 كىلومېتىر، ترانسفورماتور 38 دانە، سىغىمچانلىقى 1840 كىلوۋولت ئامپىر؛ تۇرۇبا سۇيى كىرگۈزۈلگەن ئائىلە 4334، 13 يېزا ـ مەيداندىكى 40 كەنت، 14 مىڭ 260 ئائىلە، 81 مىڭ 237 ئادەم ۋە 121 مىڭ 594 چارۇىنىڭ ئىچىملىك سۇيى ھەل قىلىندى.

ئۈچئون خۇيزۇ يېزىسىدىكى ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشى 1984- يىلى ئۈچئون يېزىسىنىڭ ئالتىنۆي كەنتى ۋىلايەتلىك بۇرغىلاش ئەترىتىنى تەكلىپ قىلىپ، يېزا بويىچە تۇنجى ماشىنىلاشقان قۇدۇقنى قازدۇرۇپ، 3 سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇردى. 1990 ـ يىلىغا كەلگەندە يېزا بويىچە ماشىنىلاشقان قۇدۇقتىن 8 ى قېزىلدى، سۇ مۇنارىدىن 5 ى ياسالدى، ئۇنىڭ سۇ سىغىمچانلىقى 170 كۇب مېتىر؛ بېسىملىق باكتىن 2 سى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇنىڭ سۇ سىغىمچانلىقى 10 كۇب مېتىر؛ سۇ يەتكۈزىدىغان سۇلياۋ تۇرۇبىدىن 31.87 كىلومېتىر يانتۇزۇلدى، 172 كۇادرات مېتىر ناسوس ئۆيى ياسالدى؛ ترانسفورماتوردىن 8 ى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇنىڭ سىغىمچانلىقى 900 كىلوۋولت ئامپىر. قۇرۇلۇشقا 951 مىڭ 700 يۇەن مەبلەغ سەرپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت بەرگەن قوشۇمچە ياردەم 326 مىڭ 900 يۇەن، ئامما توپلىغىنى 489 مىڭ 500 يۇەن. ماشىنىلاشقان قۇدۇقلار يۇرۇشلەشتۇرۇلگەندىن كېيىن، بۇ يېزىنىڭ 7 كەنتىدىكى 4110 ئائىلە، 24 مىڭ 901 ئادەم ۋە 25 مىڭ 515 چارۇىنىڭ ئىچىملىك سۇيى ھەل بولدى. 1200 ئائىلىلىك دېھقانىنىڭ ئۆيىگە سۇ تۇرۇبىسى ئورنىتىلدى. بۇلار سۇ بىلەن تەمىنلىنىدىغان ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 28.5% نى ئىگىلەيدۇ.

بېكتام يېزىسىدىكى ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشى بۇ قۇرۇلۇش 1985 — 1987 ـ يىلغىچە ياسالدى، يېزا بويىچە 5 ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىلدى، ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 120 كۇب مېتىرلىق 4 سۇ مۇنارى ياسالدى؛ سىغىمچانلىقى 5 كۇب مېتىرلىق بىر بېسىملىق باك، سىغىمچانلىقى 50 كۇب مېتىرلىق بىر سۇ ساقلاش كۆلچىكى ياسالدى؛ 23.62 كىلومېتىر سۇلياۋ تۇرۇبا يانتۇزۇلدى، 130 كۇادرات مېتىر ناسوس ئۆيى سېلىندى؛ 5 ترانسفورماتور ئورۇنلاشتۇرۇلدى، سىغىمچانلىقى 250 كىلوۋولت ئامپىر. قۇرۇلۇشقا 553 مىڭ 100 يۇەن مەبلەغ سەرپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت بەرگەن قوشۇمچە ياردەم 213 مىڭ 700 يۇەن، ئامما توپلىغىنى 280 مىڭ 300 يۇەن. ماشىنىلاشقان قۇدۇقلار يۇرۇشلەشتۇرۇلگەندىن كېيىن، بېكتام يېزىسىنىڭ 6 كەنتىدىكى 2461 ئائىلە، 14 مىڭ 606 ئادەم ۋە 22 مىڭ 800 چارۇىنىڭ ئىچىملىك سۇيى‌ھەل بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە 410 ئائىلىگە تۇرۇبا سۇيى ئورنىتىلدى.

خۇدىيارىيوزى يېزىسىدىكى ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشى بۇ قۇرۇلۇش 1987 — 1990 ـ يىلغىچە ياسالدى. بۇنىڭدا ماشىنىلاشقان قۇدۇقتىن 4 ى قېزىلدى، سۇ مۇنارىدىن 2 سى ياسالدى، ئۇلارنىڭ سىغىمچانلىقى 60 كۇب مېتىر؛ سۇ ساقلاش كۆلچىكىدىن 2 سى ياسالدى، ئۇلارنىڭ

سىغىمچانلىقى 150 كۇب مېتىر؛ بېسىملىق باكتىن بىرى ئورنىتىلدى، ئۈنۈمى سىغىمچانلىقى 5 كۇب مېتىر، سۇ يەتكۈزىدىغان سۈلياۋ تۇرۇبىدىن 4 كىلومېتىر يانتۇزۇلدى، 100 كۋادرات مېتىر ناسوس ئۆيى سېلىندى، 4 ترانسفورماتور ئورنىتىلدى، ئۇلارنىڭ سىغىمچانلىقى 160 كىلوۋولت ئامپىر. قۇرۇلۇشقا 313 مىڭ 700 مىڭ يۇەن، ئاساسا توپلىغىنى 163 مىڭ 700 يۇەن، ئۈنۈمى بىلەن 4 كەنتتىكى 801 ئائىلە، 4398 ئادەم ۋە 4823 چارۋىنىڭ ئىچىملىك سۇيى ھەل بولدى. 20 ئائىلىگە سۇ تۇرۇبىسى ئورنىتىلدى، قالغان ئائىلە كوللېكتىپ سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكىتلىرىنىڭ سۇيى بىلەن تەمىنلەندى.

ئارا ئۆستەك يېزىسىدىكى ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشى 1984-يىلى كۆزلەك كەنتىدە بىر ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىلدى، 1985 - يىلى سۇ مۇنارى ياسىلىپ ۋە تۇرۇبا يوللىرى يۇرۇشلەشتۇرۇلۇپ، كەنت ئاھالىلىرى تەمىنلەندى. 1989 - يىلى ئويمان بايتوقاي كەنتىدە بىر ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىلدى. 1990 - يىلى بۇ يېزىنىڭ سۇنى ياخشىلاش ئاپتونوم رايونىنىڭ سۇنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشى بويىچە نۆۋەتلىق قۇرۇلۇش تۈرىگە كىرگۈزۈلدى، پىلاندىكى سېلىنمىدىغان مەبلەغ 1 مىليون 560 مىڭ يۇەن بولۇپ، قۇرۇلۇش 4 ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىشنى ۋە 5 ماشىنىلاشقان قۇدۇقنى يۇرۇشلەشتۇرۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1990 - يىلى ماشىنىلاشقان قۇدۇقتىن 2 سى قېزىلدى، سۇ مۇنارىدىن 2 سى پۈتتى، ئۇلارنىڭ سىغىمچانلىقى 80 كۇب مېتىر، 80 كۋادرات مېتىر ناسوس ئۆيى سېلىندى، دىئامېتىرى 50 — 150 مىللىمېتىرلىق سۈلياۋ تۇرۇبىدىن 7.5 كىلومېتىر، سىمونت تۇرۇبىدىن 0.31 كىلومېتىر ئورنىتىلدى، سۇ بىلەن تەمىنلەش ئۆيىدىن 12 سى سېلىندى. بۇلارغا 295 مىڭ 400 يۇەن مەبلەغ سەرپ قىلىندى، ئۈنۈمى ئىچىدە دۆلەت بەرگەن قوشۇمچە يارىدەم 192 مىڭ 100 يۇەن، ئاساسا توپلىغىنى 87 مىڭ يۇەن (بۇ يېزىنىڭ سۇنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشى 1991 - يىلى ئورۇندالدى، 1 مىليون 436 مىڭ 100 يۇەن مەبلەغ سەرپ قىلىندى، ئۈنۈمى ئىچىدە دۆلەت بەرگەن قوشۇمچە يارىدەم 912 مىڭ 200 يۇەن، ئاساسا توپلىغىنى 288 مىڭ 900 يۇەن، ئامما نىڭ چىقارغان ئەمگەك كۈنىنىڭ پۇلى 186 مىڭ يۇەن، بۇ ئارقىلىق 5 كەنتتىكى 12 مىڭ 880 ئادەم ۋە 22 مىڭ 288 چارۋىنىڭ ئىچىملىك سۇيى ھەل بولدى).

ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشى بۇ قۇرۇلۇش 1986 - يىلى باشلىنىپ 1987 - يىلى پۈتتى، بۇ جەريانداا ماشىنىلاشقان قۇدۇقتىن 5ى قېزىلدى، سۇ مۇنارىدىن 4 ى ياسالدى، ئۇلارنىڭ سىغىمچانلىقى 110 كۇب مېتىر، سۇ ساقلاش كۆلچىكىدىن بىرى ياسالدى، ئۈنۈمى سىغىمچانلىقى 80 كۇب مېتىر؛ 5 ئېغىزلىق 100 كۋادرات مېتىر ناسوس ئۆيى سېلىندى، ترانسفورماتوردىن 5 ى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ سىغىمچانلىقى 250 كىلوۋولت ئامپىر، سۇ يەتكۈزۈش تۇرۇبىسىدىن 14.05 كىلومېتىر يانتۇزۇلدى. 618 مىڭ 600 يۇەن مەبلەغ سەرپ قىلىندى، ئۈنۈمى ئىچىدە يەرلىك سالغىنى 262 مىڭ يۇەن، ئاساسا توپلىغىنى 328 مىڭ 500 يۇەن، بۇ قۇرۇلۇش پۈتكەندىن كېيىن 4 ئەترەتتىكى 919 ئائىلە، 4508 ئادەم ۋە 6940 چارۋىنىڭ ئىچىملىك سۇيى ھەل بولدى. 621 ئائىلىگە سۇ تۇرۇبىسى ئورنىتىلدى، بۇلار سۇ بىلەن تەمىنلىنىدىغان ئائىلىلەرنىڭ 67.6% نى ئىگىلەيدۇ.

دولان دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشى بۇ قۇرۇلۇش 1979 — 1989 - يىلغىچە ئىشلەندى. بۇ جەريانداا مەيدان بويىچە ماشىنىلاشقان قۇدۇقتىن 6 سى قېزىلدى، 5 سۇ مۇنارى ياسالدى، ئۇلارنىڭ سىغىمچانلىقى 190 كۇب مېتىر، بىر سۇ ساقلاش كۆلچىكى ياسالدى، ئۈنۈمى سىغىمچانلىقى 20 كۇب مېتىر، 6 ئېغىزلىق 140 كۋادرات مېتىر ناسوس ئۆيى سېلىندى،

5 ترانسفورماتور ئورنىتىلدى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 250 كىلوۋولت ئامپىر؛ 21.7 كىلومېتىر تۈرۈبا ياتقۇزۇلدى. 886 ئائىلىگە تۈرۈبا سۇيى يەتكۈزۈلدى. قۇرۇلۇشقا 588 مىڭ 400 يۈەن مەبلەغ سەرپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىك سالغىنى 200 مىڭ يۈەن، ئامما توپلىغىنى 345 مىڭ يۈەن، بۇ ئارقىلىق مەيداندىكى 7 ئەترەت، 1109 ئائىلە، 5821 ئادەم ۋە 16 مىڭ 157 چارۇنىڭ ئىچىملىك سۇيى ھەل قىلىندى.

سادىقيۈزى يېزىسىدىكى ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنى يۈرۈشلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشى بۇ قۇرۇلۇش 1984 — 1987 - يىلغىچە ئىشلەندى، بۇ جەريانىدا ماشىنىلاشقان قۇدۇقتىن بىرى قېزىلدى، سۇ مۇنارىدىن بىرى ياسالدى، ئۇنىڭ ئېگىزلىكى 10 مېتىر، سىغىمچانلىقى 25 كۇب مېتىر؛ ترانسفورماتوردىن بىرى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇنىڭ سىغىمچانلىقى 50 كىلوۋولت ئامپىر؛ سۇ يەتكۈزۈش تۈرۈبىسىدىن 10.14 كىلومېتىر ياتقۇزۇلدى. قۇرۇلۇشقا 210 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت بەرگەن قوشۇمچە يارىدەم 17 مىڭ يۈەن، يەرلىك سالغىنى 63 مىڭ يۈەن، ئامما توپلىغىنى 110 مىڭ يۈەن. قۇرۇلۇش پۈتكەندىن كېيىن بۇ يېزىنىڭ 2 كەنتىدىكى 893 ئائىلە، 5257 ئادەم ۋە 14 مىڭ 857 چارۇنىڭ ئىچىملىك سۇيى ھەل بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە 700 ئائىلىگە تۈرۈبا سۇيى يەتكۈزۈلدى، بۇلار سۇ بىلەن تەمىنلىنىدىغان ئائىلىلەرنىڭ %78 نى ئىگىلەيدۇ.

باشقا يېزا، كەنتلەردىكى ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنى يۈرۈشلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشى بۇ قۇرۇلۇش 1983 — 1988 - يىلغىچە ئىشلەندى، بۇ جەريانىدا تۈرپانىۋزى يېزىسىنىڭ كېپەكيۇزى كەنتى، پەنجىم يېزىسىنىڭ پەنجىم كەنتى، دادامتۇ يېزىسىنىڭ دادامتۇ كەنتى، بايتوقاي يېزىسىنىڭ ئارائون كەنتى، ئۇيغۇر ئۇچئون يېزىسىنىڭ يۇقارقى ئالتۇن كەنتى، سامىيۇزى يېزىسىنىڭ تۆۋەن سامىيۇزى كەنتىدە 6 ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىلدى، 8 مېتىر ئېگىزلىكتە بىر سۇ مۇنارى ياسالدى، ئۇنىڭ سىغىمچانلىقى 25 كۇب مېتىر؛ سۇ ساقلاش كۆلچىكىدىن 5 ى ياسالدى، ئۇلارنىڭ سىغىمچانلىقى 390 كۇب مېتىر؛ 8 ئېغىزلىق 160 كۇادرات مېتىر سۇ ناسوسى ئۆيى سېلىندى؛ ترانسفورماتوردىن 6 سى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 280 كىلوۋولت ئامپىر؛ 24.18 كىلومېتىر تۈرۈبا ياتقۇزۇلدى. قۇرۇلۇشقا 487 مىڭ 800 يۈەن مەبلەغ سەرپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت بەرگەن قوشۇمچە يارىدەم 189 مىڭ 800 يۈەن، ئامما توپلىغىنى 254 مىڭ 700 يۈەن. بۇ قۇرۇلۇش ئارقىلىق 7 كەنتتىكى 3288 ئائىلە (بۇنىڭ ئىچىدە ئۆيلىرىگە تۈرۈبا يەتكۈزۈلگىنى 452 ئائىلە)، 18 مىڭ 257 ئادەم ۋە 24 مىڭ 478 چارۇنىڭ ئىچىملىك سۇيى ھەل بولدى.

بۇلاق سۇيى ئېقىنىنى توسۇش ۋە ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنى يۈرۈشلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشىدىن سىرت، ناھىيە بويىچە يەنە چوڭ كۆزلۈك قۇدۇقتىن 611 ى، ئاسما قۇدۇقتىن 3454 ى، ئوبلاست، ۋىلايەت، ناھىيىدىكى سانائەت ئورۇنلىرى ئۆزلىرى ئىشلىتىدىغان ماشىنىلاشقان قۇدۇقتىن 20 سى ياسالدى. سۇ بولمىغانلىقى، سۇ ئاز بولغانلىقى تۈپەيلىدىن ناھىيە بويىچە ماشىنىلاشقان قۇدۇقتىن 22 سى، چوڭ كۆزلۈك قۇدۇقتىن 7 سى كېرەكتىن چىققان، شۇنىڭ بىلەن بۇلارغا سېلىنغان 483 مىڭ 300 يۈەنمۇ بىكارغا كەتكەن.

§7. كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى

غۇلجا ناھىيىسىدە كەلكۈننىڭ زىيىنى بىرقەدەر ئېغىر بولىدىغىنى شىمالىي تاغ جىلغىسىدىكى سۇ

سىستېمىسى. ياز پىلەن كۆز ئارىلىقىدا قانتىق يامغۇر سىرغىمى كەلكۈن پەيدا قىلىپ، دائىم سۇ، تۇپراقنى زور مىقداردا ئېقىتىپ كېتىدۇ، ئورەك - ئازگاللارنى شەكىللەندۈرىدۇ، كۆپلىگەن قۇم - شېغىللار ئۆستەڭلەرنى توسۇۋالىدۇ، ئېتىز - ئېرىقلارنى ۋەيران قىلىدۇ، شۇڭا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش خىزمىتى ئاساسەن شىمالىي تاغ جىلغىسىدىكى سۇغىرىش رايونلىرىدا ئىشلىنىدۇ.

1. پىلىچى دەريا سىدىكى كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى

1959 - يىلى ئوبلاست، ژىلايەت، ناھىيە (شەھەر) دىكى ئورگان كادىرلىرى، ئوقۇغۇچىلار، ئەسكەرلەر، گۇڭشې ئەزالىرىدىن بولۇپ 4000 دىن ئارتۇق ئادەم 1.3 كىلومېتىر كېلىدىغان تاش - تۇپراق قۇرۇلمىلىق كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش توغىنى، شاخ - شۇمبا قۇرۇلمىلىق توغاندىن 440 مېتىر ياسىدى؛ 1.76 كىلومېتىر دەريا يولىنى رېمونت قىلدى ۋە ئادالىدى. 1964 - يىلى ئەڭ خەتەرلىك دەپ قارالغان ئۆزگەرتىپ ياساش ئېغىزىدا سېمونت لاي پىلەن تاش تىزىلىپ 170 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش دامبىسى ياسالدى، 1970 — 1971 - يىللىرى يەنە 1.15 كىلومېتىر، 1982 - يىلى 980 مېتىر ياسالدى، شۇنىڭ پىلەن پىلىچى دەريا سىنىڭ خەتەرلىك بۆلەكلىرىنىڭ ھەممىسىگە كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش دامبىسى ياسالدى. 1985 — 1986 - يىللىرى دۆلەت كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈشكە 750 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بەردى، ئوبلاست، ژىلايەت، ناھىيە (شەھەر) مالىيىسى ۋە ئامما 480 مىڭ يۈەن مەبلەغ جۇغلىدى. بۇ پۇل پىلەن 11.5 كىلومېتىر بېتون يۇزلۇك كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش دامبىسى ياسالدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە پىلىچى دەريا سىنىڭ غۇلجا ناھىيىسى دائىرىسىدىكى 13.45 كىلومېتىر قىسمىغا كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش دامبىسى ياسالدى، بۇنىڭ ئىچىدە سېمونت لاي پىلەن تاش تىزىپ ياسالغىنى 3.05 كىلومېتىر، بېتون پىلەن ياسالغىنى 8.9 كىلومېتىر، سىم تورلۇق تاش پىلەن ياسالغىنى 1.5 كىلومېتىر. دامبىنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان 12.5 كىلومېتىر ئورمان بەلۋېغى بار.

2. جىرغىلاڭ دەريا سىدىكى كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى

بۇ دەريانىڭ 2 قىرغىقىغا سېمونت پىلەن تاش تىزىلىپ 6.34 كىلومېتىر يانتۇ شەكىللىك مۇداپىئە دامبىسى ياسالدى، بۇنىڭ شەرقىي قىرغاقتىكىسى 4.28 كىلومېتىر، غەربىي قىرغاقتىكىسى 2 كىلومېتىر، قىرغاقنى قوغدايدىغان ئورمان بەلۋېغى 4.5 كىلومېتىر.

3. چۆلۈقاي جىلغىسىدىكى كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى

1966 - يىلى ياشلار ئۆستەڭىنىڭ چۆلۈقاي جىلغىسىدىن ھالقىپ ئۆتىدىغان جايىغا 2 كۆزلۈك، كۆزنىڭ كەڭلىكى 2.8 مېتىر، ئېگىزلىكى 3 مېتىر كېلىدىغان سۇ قايتۇرۇش تومىسى ياسالدى، 1978 - يىلى يەنە 2 كۆزلۈك، كۆزنىڭ كەڭلىكى 2.5 مېتىر كېلىدىغان كەلكۈن ئېقىتىش چۈشۈرگىسى ياسالدى، كەلكۈن چۈشۈرۈش ئۆستەڭىنىڭ بىر بۆلىكى قۇرۇق تاش تىزىلىپ رېمونت قىلىندى (كېيىن كەلكۈن تۆپەيلىدىن كەلكۈن چۈشۈرۈش سۇئۆگۈچى قۇم - شېغىللار پىلەن تولۇپ كەتكەن). 1983 - يىلى كەلكۈن چۈشۈرۈش سۇئۆگۈچى ئۆزگەرتىلىپ كەلكۈن ئاققۇزۇش نورى قىلىپ ياسىلىپ ئاقاۋىسى كۆپەيتىلدى، كەلكۈن ئاققۇزۇش ئىقتىدارى بۇزۇنقى 15 كۇب مېتىر/سېكۇنتتىن 40 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا كېڭەيتىلدى، سېمونت لاي پىلەن تاش تىزىلىپ 640 مېتىر كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قېتىشى ياسالدى.

4. بۇلۇكەي كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى

بۇلۇكەي جىلغىسى پىلەن ياشلار ئۆستەڭى تۆتىشىدىغان جايدا سېكۇنتقا 20 كۇب مېتىرلىق كەلكۈن سۈيى

ئۆتكۈزۈلىدىغان نوردىن بىرى ياسالدى، نورنىڭ يۇقىرىسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىغا سېمونت لاي بىلەن تاش تىزىلىپ 400 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا، غەربىي قىرغىقىغا يەنە شۇنداق ئۇسۇل بىلەن 100 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش قېتىلدى.

5. قۇلۇستاي جىلغىسى كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى

ياشلار ئۆستىگى بىلەن تۇتىشىدىغان جايدا سېكۇنتىغا 15 كۇب مېتىرلىق كەلكۇن ئۆتكۈزۈشكە بولىدىغان نوردىن بىرى ياسالدى، نورنىڭ تۆۋەن تەرىپىگە 2.5 كىلومېتىر (قۇرۇق تاش تىزىلىپ) كەلكۇن ئېقىتىش ئۆستىگى ياسالدى، ئۇنىڭ لايىھىدىكى كەلكۇن ئۆتكۈزۈش مىقدارى سېكۇنتىغا 15 كۇب مېتىر، كەلكۇن ئۆستىگىنىڭ ئايىقىغا قۇم سۇزۇۋېلىش كۆلچىكى ياسالدى.

باشقا كىچىك جىلغىلاردا مەخسۇلۇق كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش دامبىلىرى يوق، ھەر يىلى ئەملي كەلكۇن ئەھۋالىغا ئاساسەن ۋاقتىلىق كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش تەدبىرلىرى قوللىنىلىدۇ.

Ⅲ باب

سۇچىلىقنى باشقۇرۇش

§1. ئاپپارات

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى «مۇسۇلمانلار» بوزبەر ئېچىش مەزگىلىدە چوڭ تېپتىكى سۇچىلىق قۇرۇلۇشلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئىلى جاڭجۇنى ئۆزى بىۋاستە نازارەت قىلاتتى، مەخسۇس مىرابىيەگ (6 - دەرىجىلىك ئەمەلدار) قويۇلغان بولۇپ، ئۇ جىلغا - ئۆستەڭ سۇلىرى بىلەن سۇغىرىش ئىشلىرىنى باشقۇراتتى. مىنگو دەۋرىدە ئېتىز - ئېرىق سۇچىلىقى ئىشلىرىنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى باشقۇردى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە 1950 - يىل 6 - ئايدا قۇرۇلۇش بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇچىلىق قاتارلىق خىزمەتلەرنى بىرتۇتاش باشقۇردى. 1959 - يىلى قۇرۇلۇش بۆلۈمى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلىپ، بۇنىڭ ئىچىدە سۇ باشقۇرۇش پونكتى قۇرۇلدى. 1960 - يىل 2 - ئايدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمىدىن سۇچىلىق بۆلۈمى ئايرىلىپ چىقتى. 1962 - يىل 9 - ئايدا بۇ بۆلۈم يەنە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە قوشۇۋېتىلدى. 1963 - يىل 12- ئايدا سۇچىلىق بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ ئالدىنقى مەزگىلىدە ناھىيە، گۇڭشېدىن ئىبارەت 2 دەرىجىلىك سۇچىلىق ئاپپاراتلىرى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى، سۇچىلىق خىزمىتىنى ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈم ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى باشقۇردى. 1969 - يىل 4 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلۇپ، سۇچىلىق خىزمىتىنى ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى بىرتۇتاش باشقۇردى. 1973 - يىل 9 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1974- يىل 1 - ئايدا سۇ ئېلېكتر ئىدارىسىدا سۇ - ئېلېكتر كۆچى، سۇغىرىشنى باشقۇرۇش، پىلانلاش، مەمۇرىيەتتىن ئىبارەت 4 گۇرۇپپا تەسىس قىلىندى. 1984 - يىل 8 - ئايدا سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىدا سۇ قۇرۇلۇشى، سۇغىرىشنى

باشقۇرۇش، سۇ ئېلېكتر، مالىيە، مەمۇرىيەت، ئۇلچەش - لايىھىلەش، زىيالىي ياشلار مۇلازىمىتىدىن ئىبارەت 7 بۆلۈمچە تەسىس قىلىندى. 1986 - يىل 10 - ئايدا سۇ مەھسۇلاتلىرى بويىچە تېخنىكا كېڭەيتىش پونكىتى كۆپەيتىلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىدا سۇ باشقۇرۇش، سۇچىلىق قۇرۇلۇشى، سۇ ئېلېكتر، مالىيە، مەمۇرىيەتتىن ئىبارەت 5 فۇنكسىيىلىك بۆلۈمچە ۋە تەكشۈرۈش - لايىھىلەش، سۇچىلىق مۇلازىمىتىدىن ئىبارەت 2 ئەترەت، ئۇنىڭ قارمىقىدا 8 باشقۇرۇش پونكىتى، 3 سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكىتى، بىر بىۋاستە قاراشلىق كارخانا (سېمونت ياسالمىلىرى زاۋۇتى) ۋە 21 يېزا - بازار، مەيدان سۇ باشقۇرۇش ئورنى تەسىس قىلىندى. يىل ئاخىرىدىكى سۇچىلىق سىستېمىسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 350كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە پەن - تېخنىكا خادىمى 57 بولۇپ، ئومۇمىي ئىشچى- خىزمەتچىنىڭ 16.3% نى ئىگىلىدى.

§ 2 . قۇرۇلۇشنى باشقۇرۇش

غۇلجا ناھىيىسىدىكى سۇغىرىش قۇرۇلۇشلىرىنى باشقۇرۇشتا «كىم ياسىسا شۇ ئىشلىتىش، شۇ باشقۇرۇش» ئۇسۇلى قوللىنىلغان. باش غول ئۆستەك، غول ئۆستەك قۇرۇلۇشلىرىنى دۆلەتنىڭ مەخسۇس باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى بۆلەكلەرگە بۆلۈپ، پونكىت تەسىس قىلىپ باشقۇردى. ئىلى قاش دەريا باشقۇرۇش باشقارمىسى ئۆستەك ئاسراش ئەترىتى قۇرۇپ، ئۇلارنى قۇرۇلۇشلارنى رېمونت قىلىشقا مەسئۇل قىلدى، ئۇلار ھەر يىلى سۇ توختىغان پەسلىلەردە (11 - ئايدىن كېيىنكى يىل 3 - ئايغىچە) ھەرقايسى غول ئۆستەكلەرنى ئادالىدى ۋە ئاسرىدى.

تارماق ئۆستەكلەرنى يىللىق رېمونت قىلىش - ئاسراش ۋەزىپىسىنى قاش دەريا باشقارمىسى ۋە ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى سۇغىرىش كۆلىمى ياكى سۇ ئىشلىتىش مىقدارىغا ئاساسەن پايدىلىنىدىغان ئورۇنلارغا تەقسىم قىلىپ بەردى.

تارماق ئۆستەكلەرنى ئاستىدىكى سۇ قۇرۇلۇشلىرىنى يېزا، كەنتلەر كوللېكتىپ باشقۇردى ۋە ئاسرىدى، 2 دىن ئارتۇق كەنت ئورتاق پايدىلىنىدىغان تارماق ئۆستەكلەرنى يېزىلار نەپ ئالىدىغان كەنتلەرنى ئەمگەك ۋە ماتېرىيال چىقىرىپ رېمونت قىلىش - ئاسراشقا تەشكىللىدى، يېزىلىق سۇ باشقۇرۇش ئورۇنلىرى سۇ ھەققىدىن بىر قىسىم ماتېرىيال ھەققى ئاجرىتىپ، بىر كەنت ئۆزى پايدىلىنىدىغان تارماق، ئوق ئېرىقلارنىڭ قۇرۇلۇشلىرىنى كەنت سۇ ھەيئىتى مەسئۇل بولۇپ ئامما بىلەن رېمونت قىلىش - ئاسراشقا تەشكىللىدى. كۆك ئېرىقلارنى كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى ياكى پايدىلىنىدىغان دېھقانلار ئائىلىسى باشقۇرىدىغان ۋە ئاسرايدىغان بولدى.

1990 - يىلى سۇ قۇرۇلۇشلىرىنىڭ مۇكەممەللىك نىسبىتىنى تەكشۈرگەندە، باش غول ئۆستەكنىڭ 95% كە، غول ئۆستەكنىڭ 90% گە يەتكەن، تارماق، ئوق ئۆستەكنىڭ 60% دىن 80% گىچە بولغان.

§ 3 . سۇغىرىشنى باشقۇرۇش

غۇلجا ناھىيىسى سۇغىرىش جەھەتتە 4 دەرىجىلىك باشقۇرۇش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ھەر دەرىجىلىك سۇچىلىق ھەيئەتلىرى ئۆزلىرىنىڭ سۇغىرىش كۆلىمى، سۇچىلىق ئەھۋالى قاتارلىقلارغا ئاساسەن سۇ تەقسىم قىلىش نىسبىتىنى تۈزۈپ چىقتى، ھەر دەرىجىلىك كەسپىي سۇ باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى تەك دەرىجىلىك سۇچىلىق ھەيئەتلىرىنىڭ قارارىنى ئىجرا قىلدى، سۇ باشقۇرۇش كەسىپلىرىنى بېجىردى.

1. غول، تارماق ئۆستەڭلەرگە سۇ تەقسىملەش ۋە سۇغىرىش نورمىسىنىڭ بېكىتىلىشى

1980 - يىلى ناھىيە بويىچە غول ئۆستەڭ ئېغىزىدىن باشلانغان سۇ 1 مىليارد 283 مىليون كۇب مېتىر، تارماق ئۆستەڭ ئېغىزىدىن تەقسىملەنگەن سۇ 874 مىليون كۇب مېتىر، سۇغىرىش كۆلىمى 1 مىليون 24 مىڭ 800 مو، مو بېشى سۇغىرىش نورمىسى 852.8 كۇب مېتىر بولدى. 1990 - يىلى غول ئۆستەڭ ئېغىزىدىن باشلانغان سۇ 1 مىليارد 50 مىليون كۇب مېتىرغا، تارماق ئۆستەڭ ئېغىزىدىن تەقسىملەنگەن سۇ 652 مىليون 400 مىڭ كۇب مېتىرغا، سۇغىرىش كۆلىمى 1 مىليون 146 مىڭ 100 موغا، مو بېشى سۇغىرىش نورمىسى 569.2 كۇب مېتىرغا يەتتى.

2. سۇ تەقسىملەش تۈزۈمى

1955 - يىل 3 - ئايدا ئاقئۆستەڭ باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ 1 - قېتىملىق يىغىندا سۇ ئىشلىتىشنى تىزىملاش، زىرائەتلەرنىڭ سۇغىرىلىش كۆلىمىگە قاراپ سۇ تەقسىم قىلىش ۋە مەجبۇرىيەت ئىش كۇنى، ماتېرىياللارنى بۆلۈش قارار قىلىندى. 1960 - يىل 4 - ئايدا قاش دەريا سۇغىرىش رايونلىرى ۋەكىللىرى يىغىندا چوڭ، كىچىك ئاقئۆستەڭلەرگە تەقسىملىنىدىغان سۇ مىقدارى قارار قىلىندى. چوڭ ئاقئۆستەڭگە تەقسىم قىلىنىدىغان سۇ مىقدارى سېكۇنتىغا 30 كۇب مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە غۇلجا ناھىيىسىگە تەقسىم قىلىنىدىغىنى 22.35 كۇب مېتىر، كىچىك ئاقئۆستەڭگە تەقسىم قىلىنىدىغان سۇ مىقدارى سېكۇنتىغا 17 كۇب مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە غۇلجا ناھىيىسىگە تەقسىم قىلىنىدىغىنى 12 كۇب مېتىر بولدى. شۇ يىلى چوڭ ئاقئۆستەڭ، كىچىك ئاقئۆستەڭ، ياشلار ئۆستىگىنىڭ بىرقانچە سۇغىرىش رايونلىرىدا پىلانلىق سۇ ئىشلىتىش، سۇ مىقدارىغا قاراپ ھەق ئېلىش ۋە مەجبۇرىيەت ئىش كۇنى، ماتېرىياللارنى بۆلۈش، 10 كۇندە بىر قېتىم سۇ بىلەن تەمىنلەش، 5 كۇندە بىر قېتىم تەڭشەش، ئامما ئىغا تاپىنىش، دېموكراتىك باشقۇرۇش، ئۆزئارا ئېتىبار بېرىش، ئۆزئارا نازارەت قىلىش، يۇقىرى ئېقىنىنى تىزگىنلەش، تۆۋەن ئېقىنغا ئېتىبار بېرىش، باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش، بىرتۇتاش سۇ تەقسىملەش يولغا قويۇلدى. 80 - يىللاردىن كېيىن سۇغىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان سۇ باھاسى ئىسلاھ قىلىنىپ، مەجبۇرىيەت ئىش كۇنى، ماتېرىيال بۆلۈش ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، كۆپ سۇ ئىشلەتكەنلەردىن كۆپ ھەق ئېلىش يولغا قويۇلدى. سۇ باشقۇرۇش پونكىتلىرىدا 5 كۇندە بىر قېتىم سۇ تەقسىملەش، ئېھتىياجغا ئاساسەن تەڭشەش، سۇ بۆلگەندە توما بولۇش، سۇ ئۇلچىگەندە ئاقاۋا بولۇش، سۇنى تېجەپ ئىشلىتىش يولغا قويۇلدى.

3. سۇ ھەققى يىغىش

1955 - يىلى ئاقئۆستەڭ سۇغىرىش رايونى باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ قارار قىلىشى، ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق سۇغىرىش ھەققى يىغىش يولغا قويۇلدى. ھەق ئېلىش ئۇلچىمى بىرمو يەر سۇغارسا 500 گرام بۇغداي ئېلىش، شال يېرىدىن ھەر موسى ئۈچۈن بىر كىلوگرام بۇغداي ئېلىش بولدى. ناھىيە بويىچە ئەملي يىغىلغان سۇ ھەققى ئارانلا 14 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، باشقۇرۇش خادىملىرىنىڭ خىراجىتىگىمۇ يەتمىدى، سۇغىرىش قۇرۇلۇشلىرىنى كېڭەيتىش - ئۆزگەرتىشلەرنىڭ ھەممىسى مەجبۇرىيەت ئىش كۇنى، ماتېرىيال ۋە دۆلەتنىڭ مەبلىغىگە تايىنىپ ئىشلەندى. 1960 - يىلى سۇ ھەققىنى يىغىش ئۇلچىمى ئازراق ئۆستۈرۈلدى. ئاقئۆستەڭ، ياشلار ئۆستىگى سۇغىرىش رايونىنىڭ سۇ ھەققى بىر كۇب مېتىر ئۈچۈن 0.03 يۇئ، ئىتتىپاق ئۆستىگى سۇغىرىش رايونى سۇ ھەققى 0.021 يۇئ بولدى. قاش دەريا سۇ ئىدارىسىدىكى باشقا سۇغىرىش رايونلىرىدا يەنىلا مو بويىچە ھەق ئېلىش يولغا قويۇلدى. چوڭ ئېتىزدىكى دېھقانچىلىق

زىرائەتلىرىنىڭ ھەر مۇسى ئۇچۇن 1 كىلوگرام بۇغداي، قوغۇن ـ تاۋۇز، كۆكتات، بېدىنىڭ ھەر مۇسى ئۇچۇن 500 گرام بۇغداي، شاللىقنىڭ ھەر مۇسى ئۇچۇن 2.5 كىلوگرام بۇغداي ئېلىندى. شىمالىي تاغ جىلغىسىدىكى سۇغىرىش رايونلىرى سۇ ھەققى ئېلىش ئۇلچىمىنى قاش دەريا سۇغىرىش رايونى ھەق ئۇلچىمىنىڭ يېرىمى بويىچە ئىجرا قىلدى.

1964 ـ يىلى چولۇق ئاقتۇستەك، كىچىك ئاقتۇستەك، ياشلار ئۆستىگىدىن سۇ ئىشلەتكەنلەردىن كۇب مېتىر بويىچە ھەق ئېلىش يولغا قويۇلغان بولۇپ، ھەر بىر كۇب مېتىر سۇ ئۇچۇن 0.3 لى ئېلىندى. بايتوقاي ئۆستىگى، كۆسۇن ئۆستىگى، قاش دەرياسىنىڭ شەرقىدىكى ئۆستەڭلەرنىڭ سۇيى ئۇچۇن ھەر مو يەردىن 0.25 يۇەن، شىمالىي تاغ جىلغىسىدىكى سۇغىرىش رايونلىرىدىكى ھەر مو يەردىن 0.2 يۇەن ھەق ئېلىندى.

1980 ـ يىلى سۇ ھەققى تۇزۇمى ئىسلاھ قىلىنىپ، سۇ ھەققى ھەر كۇب مېتىر ئۇچۇن 1.5 لىغا ئۆستۇرۇلۇپ، مەجبۇرىيەت ئىش كۇنى، ماتېرىيال بۇلۇش ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، سۇ ئارقىلىق سۇ قۇرۇلۇشى قىلىش يولغا قويۇلدى. 1985 ـ يىلى ئاقتۇستەك، ئىتتىپاق ئۆستىگىنىڭ سۇ ھەققى ھەر كۇب مېتىرىنىڭ 2.5 لىغا ئۆستۇرۇلدى. 1987 ـ يىلى قاش دەريا سۇغىرىش رايونىدىكى باشقا ئۆستەڭلەرنىڭ سۇ ھەققىمۇ ھەر كۇب مېتىرىنىڭ 2.5 لىغا ئۆستۇرۇلدى. شىمالىي تاغ جىلغىسىدىكى سۇغىرىش رايونىدا ھەر مو ئۇچۇن 0.75 يۇەن ئېلىنىدىغان بولدى. 1989 ـ يىلى قاش دەريا سۇغىرىش رايونىنىڭ سۇ ھەققى ھەر كۇب مېتىرىنىڭ 6 لىغا ئۆستۇرۇلدى. شىمالىي تاغ جىلغىسىدىكى سۇغىرىش رايونىنىڭ ھەر موسىدىن 3 يۇەن ئېلىنىدىغان بولدى. يېغۇزلىنىغان سۇ ھەققىنىڭ %59.54نى قاش دەريا باشقۇرۇش باشقارمىسى ئالىدىغان بولدى، %40.46ى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ، بۇنىڭ %60.64ى يېزا، بازار، مەيدانلارغا قايتۇرۇلۇپ، تارماق ئۆستەڭدىن يۇقىرى ئۆستەڭ قۇرۇلۇشىنى رېمونت قىلىشقا ۋە يېزىدىن يۇقىرى سۇ باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرىنىڭ چىقىملىرىغا ئىشلىتىلدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1964 — 1990 ـ يىلغىچە سۇ ھەققى يېغىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 6 — 2

بىرلىكى: تۇمەن يۇەن

يىللار	ئەمەلىي يېغۇزلىنىغان سۇ ھەققى			سۇ ھەققى يېغىش ئۇلچىمى
	جەمئىي	قاش دەريا باشقارمىسى سۇغىرىش رايونىنىڭ	ناھىيە باشقۇرغان رايونىنىڭ	
1964	17.01	7.14	9.87	ئاقتۇستەك، ئىتتىپاق ئۆستىگى، ياشلار ئۆستەڭلىرىنىڭ ھەر كۇب مېتىرى 0.3 لى، چولۇق دەريالار سۇغىرىش رايونىدىكى باشقا ئۆستەڭلەرنىڭ ھەر موسى 0.25 يۇەن، شىمالىي تاغ جىلغىسىدىكى سۇغىرىش رايونىنىڭ ھەر موسى 0.2 يۇەن، سۇ ھەققىنىڭ %30ى گۇڭشې، ئەترەتلەرگە قالدۇرۇلدى.
1965			7.25	
1966			15.16	
1967			7.23	
1968			3.96	
1969			4.51	
1970			11.51	
1971			7.97	

	8.81			1972
	9.01			1973
	17.45			1974
	11.93			1975
	6.60			1976
	10.63			1977
	6.58			1978
	9.89			1979
ئاقتۇستەك، ئىتتىپاق ئۆستەڭلىرىنىڭ بىر كۇب مېتىرى 1.5 لى، باشقا ئۆستەڭلەرنىڭ سۇ ھەققى يۇقىرىقىغا ئوخشاش، %20ى سۇ ھەققى كۆتۈلۈپ ئەتراپتىلارغا قالدۇرۇلدى.	10.56	29.05	39.61	1980
	11.48	43.65	55.13	1981
	9.43	32.81	42.24	1982
	10.99	37.36	48.35	1983
قاش دەريا سۇغىرىش رايونىنىڭ بىر كۇب مېتىرى 1.5 لى، شىمالىي تاغ جىلغىسى سۇغىرىش رايونىنىڭ ھەر مۇسى 0.5 يۈەن.	35.85	52.62	88.47	1984
ئاقتۇستەك، ئىتتىپاق ئۆستەڭلىرىنىڭ ھەر كۇب مېتىرى 2.5 لى، باشقىلار- نىڭ يۇقىرىقىغا ئوخشاش، %20ى يېزا- كەنتكە قالدۇرۇلدى.	37.98	59.91	98.89	1985
	40.45	60.01	100.46	1986
قاش دەريا سۇغىرىش رايونىنىڭ بىر كۇب مېتىرى 2.5 لى، شىمالىي تاغ جىلغىسى سۇغىرىش رايونىنىڭ ھەر مۇسى 0.75 يۈەن، %20ى يېزا - كەنتكە قالدۇرۇلدى.	55.51	64.98	120.49	1987
	52.31	64.68	116.99	1988
قاش دەريا سۇغىرىش رايونىنىڭ ھەر كۇب مېتىرى 6 لى، شىمالىي تاغ جىلغىسىدىكى سۇغىرىش رايونىنىڭ ھەر مۇسى 3 يۈەن، %30ى يېزا - مەيدانلارغا قالدۇرۇلدى	120.28	157.48	277.76	1989
	136.75	170.00	306.75	1990

4 §. سۇ بىلەن تەمىنلەشنى باشقۇرۇش

1. ئاپپارات

ناھىيە بويىچە تۇرۇبا سۇيى شىركىتىدىن سىرت يەنە 3 سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكىتى بار.

تۇرۇبا سۇيى شىركىتى 1970 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىگە

بىۋاستە قارايدۇ، 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 38.

دۆڭمازار سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكتى 1985 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلغان، 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 9، سۇ بىلەن تەمىنلەش دائىرىسى: دۆڭمازار بازىرى، ئونيار، ئويغۇر ئۆچئون يېزىلىرى.

چۆلۈقاي سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكتى 1985 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلغان، ھازىرقى ئىشچى-خىزمەتچىسى 5، سۇ بىلەن تەمىنلەش دائىرىسى: چۆلۈقاي، موللاتوختىيۇزى يېزىلىرى.

كىچىك بۇلاق سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكتى 1985 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلغان، ھازىرقى ئىشچى-خىزمەتچىسى 4، سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان يېزا - كەنتلەر ساميۇزى يېزىسىنىڭ ئەشرەپ كەنتى، كىچىك بۇلاق كەنتى، قاش يېزىسىنىڭ تۆتئون كەنتى.

2. باشقۇرۇش شەكلى

سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكتى قۇرۇلۇش باشقۇرۇشتا بۆلەكلەرگە بۆلۈپ ھۆددىگە ئېلىش ئۇسۇلىنى قوللانىدى، قۇرۇلۇشلارنى رېمونت قىلىش، ئاسراشنى تارتىپ سۇ ھەققى يىغىشقىچە بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە ھۆددە ئالغۇچى مەسئۇل بولدى، ۋەزىپىنى ئورۇنداپ بولغاندىن كېيىن شۇ ئايلىق مائاشى بېرىلدى، ۋەزىپىنى ئورۇندىمىغانلار جازالاندى، ئاشۇرۇپ ئورۇندىغانلار مۇكاپاتلاندى.

سۇ بىلەن تەمىنلەش كىچىك قۇرۇلۇشلىرىنى باشقۇرۇشتا يېزا ياكى كەنتلەر ئۆز ئالدىغا سۇ بىلەن تەمىنلەش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ (ئادەتتە 2 — 4 ئادەم بار) گۇرۇپپىلار باشقۇرۇش ياكى شەخسلەر ھۆددىگە ئېلىپ باشقۇرۇشنى يولغا قويدى. قۇرۇلۇش رېمونت قىلىش، ھۆددىگە ئالغۇچىلارنىڭ مائاشى قاتارلىقلار سۇ ھەققى ئىچىدىن چىقىم قىلىندى.

سۇ بىلەن تەمىنلىنىدىغان ئادەم ئاز بولغان سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشلىرىنى باشقۇرۇشتا سۇ باشقۇرۇش خادىملىرىنىڭ مائاشى ۋە قۇرۇلۇش رېمونت خىراجەتلىرىنى يېزا (كەنت) چىقىم قىلدى، سۇ ھەققىنى يېزا (كەنت) يىل، ئاي بويىچە بىرتۇتاش يىغدى.

3. سۇ ھەققى يىغىش

سۇ مىقدارى بويىچە سۇ ھەققى ئېلىش ۋە ئادەم سانى بويىچە سۇ ھەققى ئېلىشتىن ئىبارەت 2 خىل بولدى. ئېغىرلىق كۆچى ئارقىلىق سۇ يەتكۈزۈلىدىغان قۇرۇلۇشلاردا سۇ ھەققى بىر كۇب مېتىر ئۈچۈن 0.30 يۈەن، سۇ چىقىرىپ ياكى سۇ تارتىپ سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان قۇرۇلۇشلاردا بىر كۇب مېتىر ئۈچۈن 0.40 يۈەن ئېلىندى. ئادەم بېشىغا قاراپ ئېلىنىدىغان سۇ ھەققى ئۆلچىمى ھەر بىر ئادەم ئۈچۈن ھەر ئايدا 0.30 يۈەن، چارۋىلاردىن ھەر تۇياق ئۈچۈن ئايدا 0.30 يۈەن ئېلىنىپ، سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشىدا سۇ ئارقىلىق سۇ باشقۇرۇش خىراجىتى كاپالەتكە ئىگە قىلىندى.

§ 5. مالىيە باشقۇرۇش

1. سۇ ئىشلىرى خىراجىتى

سۇ قۇرۇلۇشىغا پۇل ئاجرىتىش يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن سۇچىلىق قۇرۇلۇشى مۇئەسسەسلىرى دۆلەت ۋە كوللېكتىپ ئىگىدارچىلىقىدا بولدى. خەلق ئاممىسى مەبلەغ توپلاپ، ئەمگەك كۈچى

چىقىرىپ سۇچىلىق قۇرۇلۇشى بىلەن كەڭ شۇغۇللانغاندىن سىرت، دۆلەت ھەر يىلى غۇللا ناھىيىسىگە سۇچىلىق قۇرۇلۇشى ئۈچۈن پۇل ئاجرىتىپ يارىدەم بېرىپ كەلدى، ئاجرىتىپ بېرىلگەن مەبلەغ يىلمۇيىل كۆپەيدى. 1951 — 1970 - يىلغىچە دۆلەت ئاجرىتىپ بەرگەن پۇل 7 مىليون 248 مىڭ 600 يۈەن، ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئاجرىتىپ بېرىلگىنى 362 مىڭ 400 يۈەن بولدى؛ 1971 — 1980 - يىلغىچە دۆلەت ئاجرىتىپ بەرگەن پۇل 6 مىليون 565 مىڭ 700 يۈەن بولدى، ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئاجرىتىپ بېرىلگىنى 656 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، ئىلگىرىكى 20 يىلدىكىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %81 كۆپەيدى؛ 1981 — 1990- يىلغىچە دۆلەت ئاجرىتىپ بەرگەن پۇل 18 مىليون 158 مىڭ يۈەن بولدى، ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئاجرىتىپ بېرىلگىنى 1 مىليون 815 مىڭ 800 يۈەن بولۇپ، ئالدىنقى 10 يىلدىكىدىن 1.77 ھەسسە ئاشتى.

1951 — 1990 - يىلغىچە بولغان 40 يىلدا دۆلەت ئېتىز - ئېرىق سۇچىلىق قۇرۇلۇشى، كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش - قۇرغاقچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشلىرى ئۈچۈن 31 مىليون 862 مىڭ 300 يۈەن مەبلەغ ئاجرىتىپ بەردى، بۇنىڭ ئىچىدە كىچىك تېپتىكى ئېتىز - ئېرىق سۇچىلىق قۇرۇلۇشىغا بېرىلگەن قوشۇمچە يارىدەم پۇل 19 مىليون 267 مىڭ 300 يۈەن، كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش پۇلى 1 مىليون 545 مىڭ يۈەن، ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋە باشقا خىراجەتلەر ئۈچۈن بېرىلگەن پۇل 11 مىليون 50 مىڭ يۈەن.

سۇ قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ 1951 — 1970 - يىلغىچە سۇ قۇرۇلۇشىغا ئەمەلىي سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 11 مىليون 528 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغىنى 7 مىليون 248 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ %62.9 نى، ئامما ئۆزلىرى توپلىغىنى 4 مىليون 279 مىڭ 800 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ %37.1 نى ئىگىلىدى؛ 2 مىليون 353 مىڭ 300 كۇب مېتىر توپا - تاش قۇرۇلۇشى قىلىندى، ئۇنىڭغا 1 مىليون 855 مىڭ 500 ئۆلچەملىك ئىش كۈنى سەرپ قىلىندى.

1971 — 1980 - يىلغىچە 32 مىليون 323 مىڭ 300 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغىنى 6 مىليون 277 مىڭ 700 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ %19.4 نى، ئامما ئۆزلىرى جۇغلىغىنى 26 مىليون 45 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ %80.6 نى ئىگىلىدى. ئورۇندانغان توپا - تاش قۇرۇلۇشى 14 مىليون 246 مىڭ 400 كۇب مېتىر، بۇنىڭغا كەتكەن ئۆلچەملىك ئىش كۈنى 11 مىليون 364 مىڭ 900.

1981 — 1990 - يىلغىچە سېلىنغان مەبلەغ 47 مىليون 393 مىڭ 400 يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغىنى 16 مىليون 440 مىڭ 400 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ %34.7 نى، ئامما جۇغلىغىنى 30 مىليون 953 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ %65.3 نى ئىگىلىدى، ئورۇندالغان توپا - تاش قۇرۇلۇشى 11 مىليون 973 مىڭ 500 كۇب مېتىر، بۇنىڭغا كەتكەن ئۆلچەملىك ئىش كۈنى 7 مىليون 876 مىڭ 300.

1951 — 1990 - يىلغىچە بولغان 40 يىلدا ئېتىز - ئېرىق سۇچىلىق قۇرۇلۇشى، كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش، قۇرغاقچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنى سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ 91 مىليون 245 مىڭ 100 يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت مەبلىغى 29 مىليون 966 مىڭ 700 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ %32.8 نى، ئامما توپلىغىنى 61 مىليون 278 مىڭ 400 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ %67.2 نى ئىگىلىدى. تۈرلەر بويىچە ئايرىغاندا سۇ باشلاش - سۇ يەتكۈزۈش قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ 42 مىليون 945 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ %47.1 نى، سۇغىرىش رايونلىرىنىڭ يۇرۇشلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ 28 مىليون 750 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ %31.5 نى، سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ 10 مىليون 539 مىڭ 200 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ

11.5% نى، كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنى يۇرۇشلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ 7 مىليون يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 7.7% نى، كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ 2 مىليون 10 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 2.2% نى ئىگىلىدى.

2. خىراجەتلەرنى باشقۇرۇش

دۆلەت مالغان سۇ قۇرۇلۇشى مەبلىغىگە قارىتا ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى بانكىدا مەخسۇس ھېساب ئېچىپ، ئايرىم ھېساب تۇرغۇزۇپ، مالىيىنىڭ، يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ نازارىتىنى قوبۇل قىلىپ، مەبلەغنىڭ مۇڭاپىق ئىشلىتىلىشىگە كاپالەتلىك قىلدى. بۇغالتىرىيىلىك ھېسابات جەھەتتە، ئاساسىي جەھەتتىن تۇزۇم بويىچە ئىش كۆرۈش، ھېسابىمۇ، ھۆججەتمۇ بولۇش، ھېساب دەپتىرى، دوكومېنت، مەلۇمات جەدۋىلى تولۇق بولۇش ھەمدە ئۆز ۋاقتىدا يوقىرىغا يوللاش ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

مەبلەغ باشقۇرۇش جەھەتتە كىچىك تېپتىكى ئېتىز - ئېرىق سۇ قۇرۇلۇشلىرىغا بېرىلگەن قوشۇمچە يارداەم پۇلىدا ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى باشتىن ئاخىر «گۇڭشې - ئەترەتلەر ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈشنى ئاساس، دۆلەتنىڭ قوشۇمچە يارداەمنى قوشۇمچە قىلىش» پرىنسىپىنى ئىزچىل ئىجرا قىلدى. دۆلەت بەرگەن قوشۇمچە يارداەم قىسمى ئاساسلىقى نەپ ئېلىش دائىرىسى بىرقەدەر چوڭراق بولغان تايانچ قۇرۇلۇش ۋە كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشلىرىغا كېتىدىغان «ئۇچ ماتېرىيال» (پولات، سېمونت، ياغاچ) سېتىۋېلىشقا قوشۇمچە يارداەم بېرىشكە ئىشلىتىلدى ھەمدە پىلان، تۇر، خام چوت، سۇرئەت بويىچە ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى ئىگىلەپ تۇرۇپ مۇددەت - تۇرکۈمگە بۆلۈپ ئاجرىتىپ بېرىش يولغا قويۇلدى. قۇرۇلۇش باشلىنىشتىن بۇرۇن خام چوت تۇزۇلدى ھەمدە توختام ئىمزالاندى، قۇرۇلۇش تاماملانغاندىن كېيىن تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئارقىلىق نەق چوت قىلىنىپ، ئاندىن ھېسابتىن كۆتۈرۈلدى ھەم 10% سۇپىتكە كاپالەتلىك قىلىش فوندى قالدۇرۇلدى، بىر يىلدىن كېيىن قۇرۇلۇشتا مەسىلە كۆرۈلمىسە، ئاندىن بۇ پۇل بېرىلدى. 1978 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە كىچىك تېپتىكى ئېتىز - ئېرىق سۇ قۇرۇلۇشى قوشۇمچە يارداەم پۇلى، قۇرغاقچىلىققا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن قۇدۇق قېزىش يارداەم پۇلى بېرىش ھەمدە مادداي ئەشيالارنى باشقۇرۇشنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇش چارىسى ئېلان قىلىندى. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە «ئالدى بىلەن قەرز ئېلىش، كېيىن تولۇقلاپ بېرىش» تىن ئىبارەت توختام تۈزۈمى يولغا قويۇلدى يەنى ئالدى بىلەن گۇڭشې- ئەترەتلەرگە پۇل ئاجرىتىپ بېرىش پۇل قەرز بېرىشكە، قۇرۇلۇش تاماملىنىپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىنغاندىن كېيىن ئاندىن ئۇنى ھېسابتىن كۆتۈرۈپ قوشۇمچە يارداەم پۇل قىلىشقا ئۆزگەرتىلدى. تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشتا ئۆلچەمگە توشمىسا تەستىقلاپ بەرمەسلىك، ھەتتا ئۇنى دېرى بىلەن ئۆسۈمىنى قوشۇپ قايتۇرۇۋېلىش يولغا قويۇلدى، بۇ ئارقىلىق گۇڭشې - ئەترەتلەرنىڭ مەسئۇلىيەتچانلىقى كۈچىيىپ، ۋەزىپىنى مۇۋەپپەت، سانغا كاپالەتلىك قىلغان ھالدا ئورۇندىشىغا مۇھىم رول ئويناندى. بۇ چارە ۋە تەجرىبە سۇچىلىق نازارىتىنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئېرىشىپ، شىنجاڭنىڭ جاي - جايلىرىدا كېڭەيتىلدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى ئالدى بىلەن ئۆزلىرى توپلىغان مەبلەغنى نەقلەشتۈرۈش، ئاندىن دۆلەت قوشۇمچە يارداەمنى ئېلىش بەلگىلىمىسىنى چىقاردى، ئومۇمەن ئالدى بىلەن ئۆزلىرى يېتەرلىك مەبلەغ توپلىغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ بىر تۇتاش باشقۇرۇشىغا تاپشۇرسا، ئالدى بىلەن تۇرلەر ۋە دۆلەتنىڭ قوشۇمچە يارداەم مەبلىغى شۇ جايغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرى توپلىغان مەبلەغمۇ بىرتۇتاش باشقۇرۇلۇش ئىزىغا سېلىنىپ، سۇچىلىق، مالىيە تارماقلىرىنىڭ نازارەتچىلىكىنى قوبۇل قىلىپ، پۇلنى قالايمىقان ئىشلىتىش، ئىسراپ قىلىش توسۇپ قېلىندى، مەبلەغنىڭ ئىشلىتىش ئۈنۈمى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1951 — 1990 - يىلغىچە سۇ قۇرۇلۇشىغا مەبلەغ سېلىش ھەمدە ئەمەلىي چىقىم ئەھۋالى

جەدۋەل: 6 — 3

تۈرلەر / يىللار	سېلىنغان مەبلەغ (تۆمەن يۈەن)			ئورۇندالغىنى		دۆلەت ۋە يەرلىك مالىيە سالغان مەبلەغ (تۆمەن يۈەن)		
	جەمئىي	- يۈنىلىش ئىچىدە		توپا - تاش (تۆمەن كۇب مېتىر)	ئۇلۇغلۇق ئىش كۆلىمى (تۆمەن)	جەمئىي	يۈنىلىش ئىچىدە	
		دۆلەت سالغىنى	ئاساسلىق توپلىغىنى				كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش	ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋە باشقىلار
1954 — 1951	18.53	6.53	12	16	8	6.53		
1957 — 1955	61.53	46.95	14.58	16	8	46.95		
1970 — 1958	1072.84	671.38	401.40	203.33	169.55	671.38		380
1971 — 1951 - يىلغىچە يىغىندىسى	1152.84	724.86	427.98	235.33	185.55	724.86		380
1971	126.56	12.01	114.55	82.74	54.81	12		
1972	141.2	19.31	121.89	97.03	50.50	26		
1973	126.96	38.30	88.66	53.56	51.14	20		
1974	125.43	32.02	93.41	71.86	44.59	37.50		
1975	233.23	40.63	192.60	143.15	86.40	40		
1976	419.7	56	363.70	151.79	162.16	56		
1977	550.80	73.50	477.30	289.34	147.10	76.50	54.50	22.00
1978	700.20	78.50	621.70	243.37	296.25	87.50	4	15
1979	505.10	162.10	343	150.80	131.73	179.57		35
1980	303.15	115.40	187.75	171	111.81	110.50		
1980 — 1971 - يىلغىچە يىغىندىسى	3232.33	627.77	2604.56	14246.4	1136.49	656.57	4	72
1981	307.86	92.18	215.68	149.96	84.75	102		
1982	255.90	92.90	163	70.75	53.43	99	18	
1983	623.42	139.23	484.19	229.72	187.70	137	10	
1984	487.35	219.98	267.37	156.39	81.53	189.20	10	
1985	345.74	183.74	162	77.27	51.87	180.50	47	
1986	296.79	143.51	153.28	50.24	29.66	213.50	40	55
1987	169.23	109.21	60.02	81.61	30	121.30	13	40
1988	263.74	186.43	77.31	28.22	14.05	127.50	7.50	63
1989	672.39	157.39	515	140.75	107.91	244	5	179
1990	1310.92	319.47	997.45	212.44	147.23	401.80		316
1990 — 1981 يىلغىچە	4739.34	1644.64	3095.30	1197.35	787.63	1815.80	150.50	653
1990 — 1951 - يىلغىچە يىغىندىسى	9124.51	2996.67	6127.84	2857.32	2109.67	3186.23	154.501	105

یەکەمی قسم

سانائەت

يەتتىنچى قىسىم

سانائەت

19 - ئەسىردىن بۇرۇن، ناھىيە تەۋەسىدە ئاساسىي جەھەتتىن سانائەت يوق ئىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ يىللىرىغا كەلگەندە، ئاندىن 300دىن كۆپرەك قول سانائەت كارخانىسى بارلىققا كەلگەن. مىنگو دەۋرىدە، ناھىيە تەۋەسىدە سانائەت يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، تەدرىجىي تەرەققىي قىلدى. مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937- يىلى) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت «پۈتۈن ئۆلكە بويىچە سانائەتنىڭ 1 - قارارلىق ئۈچ يىللىق پىلانى»نى تۈزۈپ، جايلارنىڭ شۇ بويىچە يولغا قويۇشىنى بۇيرۇدى. كېيىنكى يىلى ناھىيە بازىرىدا ئارقا - ئارقىدىن ئىلى لامپۇچكا زاۋۇتى (ئوقەتچىلىك شىركىتى قۇرغان)، ئىلى ماشىنا زاپچاسلىرى رېمونت قىلىش زاۋۇتى («مىنجى» ئاپتوموبىل شىركىتى قۇرغان)، ئىلى ئۇن زاۋۇتى (ئوقەتچىلىك شىركىتى قۇرغان)، ئىلى پۇۋا زاۋۇتى (سودىگەرلەر قۇرغان)، ئىلى شالچىلىق زاۋۇتى (سودىگەرلەر قۇرغان)، ئىلى قۇيمىچىلىق زاۋۇتى (سودىگەرلەر قۇرغان)، ئىلى باسما زاۋۇتى (گېزىتخانىغا قوشۇۋېتىلدى)، ئىلى تېرە زاۋۇتى (سودىگەرلەر قۇرغان) قۇرۇلدى. ئىلى سوپۇن زاۋۇتى (سودىگەرلەر قۇرغان)، ئىلى ھاراق زاۋۇتى (سودىگەرلەر قۇرغان)، ئىلى قۇرۇت - ئىرىمچىك زاۋۇتى (سودىگەرلەر قۇرغان) قۇرۇلۇشقا باشلىغان بولسىمۇ پۈتمىدى. 30 - يىللىرى بۇ زاۋۇتلارنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەن، ئىلى سانائىتىنىڭ بوشلۇقى تولدۇرۇلۇپ، يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئىلى سانائىتىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن ئاساس سېلىندى.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەسلىدىكى كارخانىلارنىڭ تىجارەت پائالىيەتلىرىنى تەرتىپكە سالدى. 1952 - يىلى ناھىيە بويىچە 8031 ئىشچى (بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت ئىشچىسى 891) بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۈن زاۋۇتى، سودا شىركىتى، ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتى، ھۈسەنباي تېرە زاۋۇتى، مېتالچىلىق شىركىتىنىڭ رېمونت زاۋۇتىنىڭ ھەربىرىدىكى كەسىپكار 50تىن كۆپ بولدى.

ناھىيە بىلەن شەھەر ئايرىم تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى جېلىلىيۈزگە كۆچتى. ئىلگىرىكى ناھىيىگە قاراشلىق زاۋۇتلارنىڭ ھەممىسى غۇلجا شەھىرى ۋە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. ناھىيە تەۋەسىدە بىر قانچە كىچىك كۆمۈركان ۋە قول سانائەت ئىشخانىلىرى بولغاندىن سىرت، زامانىۋى سانائەت يوق دېيەرلىك ئىدى. تەبىئىي شارائىتىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، غۇلجا ناھىيىسىدە ئۇزاققىچە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش تارىخى ئۇزۇن بولۇش ھەم تېز تەرەققىي قىلىش، سانائەتنىڭ باشلىنىشى كېيىن بولۇش ھەم تەرەققىياتى ئاستا بولۇشتەك ۋەزىيەت ساقلىنىپ كەلدى. 1958- يىلى ئالدى بىلەن ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك سايمانلىرى زاۋۇتى، قەلەيچىلىك كومپىراتىپى، ياغاچچىلىق زاۋۇتى قۇرۇلدى. 60 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە خىش خۇمدىنى، ئۈن - ياغ زاۋۇتى قۇرۇلدى، يېزا ئىگىلىك سايمانلىرى زاۋۇتى كېڭەيتىلىپ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. 70 - يىللاردا ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى ۋە سېمونت قۇيۇلما زاۋۇتى، ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، ئاساسىي سانائەت بەلگىلىك كۆلەمگە ئىگە بولۇشقا باشلىدى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ناھىيىلىك پارتىيە،

ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى «سانائەت بولمىسا ھېيىغلىلى بولمايدۇ» دېگەن ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىكىدە سانائەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا خېلى زور دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىپ، ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش ياكى «سىرتتىن كىرگۈزۈش، ئىچكى قىسمىدا بىرلىشىش» ئارقىلىق، سوئت ياسالمىلىرى زاۋۇتى، ماموق كىيىم زاۋۇتى، ئۈزۈن تالالىق زىغىر خام ئەشيا زاۋۇتىنى قۇردى. 1989 - يىلى بىرلىشىپ قۇرغان «شىننىڭ» شېكىر زاۋۇتى قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، ناھىيىنىڭ سانائەت تەرەققىياتىدا يۇقىرى دولقۇن كۆتۈرۈلۈپ، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئۈزلۈكسىز ئاشتى. يېڭى قۇرۇلغان 5 زاۋۇت ئىچىدە ناھىيىلىك ئۈزۈن تالالىق زىغىر خام ئەشيا زاۋۇتى، ماموق كىيىم زاۋۇتى ۋە ئېرىتكۈچ زاۋۇتىنىڭ ئەھۋالى ياخشى بولىغاندىن باشقا، ناھىيىلىك سوئت ياسالمىلىرى زاۋۇتى بىلەن بىرلىشىپ قۇرغان «شىننىڭ» شېكىر زاۋۇتىنىڭ ئۈنۈمى ياخشى بولدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ۋە ئاساسىي ئەھۋالى

جەدۋەل: 7 — 1　　بىرلىكى: تۆمەن يۈەن، دانە، يۈەن

تۈرى / يىللار	مەھسۇلات قىممىتى			كارخانا			ئىشچى - خىزمەتچى		بارلىق خادىملارنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى
	يېزا ئىگىلىك، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	سانائەت مەھسۇلات قىممىتى	%	ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا	كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى كارخانا	خۇسۇسىي كارخانا	ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كىشى	كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى كىشى	
1950		61.02		4	4		129	82	2685.95
1970		137.03		4	22		168		
1980	8468.7	820.06	9.68						4486
1985	13323	1381	10.37	18	51	1	1037	832	5245
1990	23118.04	4031.91	17.44	24	57	2	1636	1758	17706.2

I باب

سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى

§1. كۆمۈر

1. بايلىقنىڭ جايلىشىشى

غۇلجا ناھىيە تەۋەسىدە ئىنتايىن مول كۆمۈر بايلىقى بولۇپ، ئۇ شۇ يەردىكى سۇ كۆچى بىلەن تەڭ ئورۇندا تۇرغان مۇھىم ئېنېرگىيە بايلىقى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ ئاساسلىقى كۆكۈرچىن تېغىنىڭ جەنۇبىدىكى شىمالىي تاغ

قاپتىلىغا جايلاشقان بولۇپ، شىنجاڭدىكى ئاناقلىق «شىمالىي ئىلى كۆمۈرلۈكى» نىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. ناھىيە تەۋەسىدە مۆلچەرلەنگەن كۆمۈر زاپاس مىقدارى 37 مىليارد تونىنا بولۇپ، ئېنىقلانغان زاپاس مىقدارى 6 مىليارد 250 مىليون تونىنا، بۇنىڭ ئىچىدە پىلىچى دەرياسىنىڭ شەرقىدىكى 20 كۈادرات كىلومېتىر دائىرىدىكى زاپاس مىقدارى تەخمىنەن 1 مىليارد 200 مىليون تونىنا بولۇپ، چوڭ قېزىش رايونىدىكى يەككە قاتلامنىڭ ئالغا چوڭ قىلىنلىقى 180 نەچچە مېتىرغا يېتىدۇ. كۆمۈرنىڭ سۈپىتى ياخشى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قېزىشمۇ ئاسان، سورتى ئىسلىق ۋە ئىسسىزدىن ئىبارەت 2 چوڭ تۈرگە ئايرىلىدۇ.

ناھىيە تەۋەسىدىكى كۆمۈر قېزىلمىسى ئاساسلىقى غەربتىن شەرققە قاراپ نوغايتۇ، سولخۇ جورتى، پىلىچى، قازانچى، پاتاقبۇلاق قاتارلىق تاغ جىلغىلىرىغا جايلاشقان. كۆمۈرلۈكنىڭ گېئولوگىيىلىك قۇرۇلمىسى ياخشى، سۈپىتى ئىنتايىن ئېسىل، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپىنچىسى I - دەرىجىلىك سۈپەتلىك كۆمۈر، ھازىر قېزىلمۇاتقىنى مۇنداق 4 چوڭ كان رايونى: نوغايتۇ كان رايونىنىڭ 9 كۆمۈر قاتلىمى پۈتۈنلەي A دەرىجىلىك بولۇپ، قېلىنلىقى 10.3 — 29.28 مېتىر، قېزىشقا بولىدىغان زاپاس مىقدارى 20 مىليون 70 مىڭ تونىنا؛ سولخۇجورتىغا جايلاشقان قېزىلتاغ كانى A_3 دەرىجىلىك بولۇپ، كۆمۈر قاتلىمىنىڭ قېلىنلىقى 32 مېتىر، قېزىشقا بولىدىغان زاپاس مىقدارى 25 مىليون تونىنا؛ پىلىچى كان رايونىدىكى كۆمۈر زاپىسى B، C ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدىكى C گۇرۇپپىسىنىڭ ئالغا قېلىن يېرى 180 مېتىر، ئومۇمىي قېلىنلىقى 33.58 مېتىر، كۆمۈرنىڭ قېلىنلىق كوئېففېتسىنتى 20.48%، قېزىشقا بولىدىغان زاپاس مىقدارى 22 مىليون 100 مىڭ تونىنا؛ پىلىچى دەرياسىنىڭ شەرقى قىرغىقىدا ئومۇمىي كۆلىمى 20 كۈادرات كىلومېتىر كېلىدىغان تېخى ئېچىلمىغان يەنە بىر مول كان رايونى بولۇپ، زاپاس مىقدارى 1 مىليارد 200 مىليون تونىنىغا يېتىدۇ. قازانچى كان رايونىدىمۇ 8 قاتلام بولۇپ، قېزىشقا بولىدىغان زاپاس مىقدارى 8 مىليون 460 مىڭ تونىنا.

2. كۆمۈر قېزىش

كۆمۈر قېزىش كەسىپىنىڭ باشلىنىشى چىڭ سۇلالىسىدىن ئىلگىرى، ئىلىنىڭ مول ھەم قىممەتلىك كۆمۈر بايلىقى ئېچىلىپ پايدىلىنىلمىغان. چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى جۇڭغارلار توپىلىڭىنى تىنچىتىپ، شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، زور تورکۈمدىكى ئەسكەر ۋە پۇقرالار ئىلىغا چېگرا رايونىنى قوغداش، بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش ئۇچۇن يۇتكەپ كېلىنىپ، ئىلىنىڭ نوپۇسى بىراقلا كۆپىيىپ كەتكەن، خەلقنىڭ ياشاش ئېھتىياجىنى ھەل قىلىش ئۈچۇن، كۆمۈر قېزىش كۇنتەرتىپكە قويۇلغان.

چىيەنلۇڭ 28 - يىلى (1763 - يىلى)، تۇنجى ئىلى جياڭجۇنى مىڭ رۇيىنىڭ يېتەكچىلىكىدە پىلىچى، ئالماتۇ (بۇگۈنكى غۇلجا شەھىرىنىڭ تېيىچاڭگۇ دېگەن يېرى) دا كۆمۈر قېزىش باشلاندى. كۆمۈر قازغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۇرۇش مەيدانىدىن ئىلىغا كەلگەن خەنزۇ يېشىل قوشۇنىدىكى ئەسكەرلەر ئىدى. پىلىچى جىلغىسىدىكى كۆمۈرنىڭ سۈپىتى ياخشى، قېزىشقا ئاسان بولغاچقا، 200 نەچچە يىلدىن بېرى تىنىمسىز قېزىلىپ كەلدى، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندا، بۇ يەردە 10 نەچچە ئورۇندا كىچىك كۆمۈر كان بار ئىدى.

ئۆزۈندىن بۇيان، بۇ يەردە كۆمۈر قېزىشتا تىك قۇدۇق كولاپ قولدا قېزىش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ كەلگەن. قېزىش سايمانلىرى ئاساسلىقى بازغان، گۈرجەك، ئۆزۈن ساپلىق بازغاندىن ئىبارەت ئىدى. قېزىشتا چىرىپ پارچىلىنىشىغا قاراپ تەرتىپ بويىچە قېزىلغانلىقتىن، قېزىش يولىنىڭ چوڭقۇرلۇقى تەخمىنەن 3 مېتىر، كەڭلىكى 40 سانتىمېتىر ئەتراپىدا بولۇپ، ئاران بىر ئادەم سىغاتتى، قېزىلغان كۆمۈر سېۋەت، ئارغامچا، غالتەك، چىغرىق، ياغاچ جازا ۋە كالا (ئات) غا سۆرتىلىدىغان ئادىدىي ئۇسكۇنىلەر ئارقىلىق قۇدۇق ئېغىزىغا ئېلىپ چىقىلاتتى. قۇدۇق ئاستىدىكى مەشغۇلات ئىنتايىن جاپالىق بولۇپ، گۆمۈرلۈپ چۈشۈش، ئوت كېتىش، گازدىن زەھەرلىنىش قاتارلىق ھايانقا ئېغىر تەھدىت ئېلىپ كېلىدىغان ۋەقەلەر دائىم كۆرۈلۈپ تۇراتتى.

تاشلىۋېتىلگەن قۇدۇقتا بۇرۇنقىلارنىڭ نەرسە - كېرەكلىرىنى دائىم ئۆچرىتىشلى بولىدۇ. ئۇلار خۇددى يەنىلا بۇرۇنقى كان ئىشچىلىرىنىڭ جاپالىق كۈنلىرىنى سۆزلەۋاتقاندەك قىلاتتى.

كۆمۈر قېزىش كەسىپىنىڭ گۈللىنىشى　يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشنىڭ ئالدى - كەينىدە پائالىيەتلىك، قازانچى، نوغايتۇ قاتارلىق جايلاردا شەخسلەر ئاچقان كىچىك كۆمۈر كانلار بار ئىدى. 1957 - يىلى پائالىيەتلىك شەخسلەرنىڭ كۆمۈر كانلىرىنى ھۆكۈمەت سېتىۋېلىپ، ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش (بۆلۈم) ئىدارىسىگە بىۋاسىتە قارايدىغان ناھىيىلىك كۆمۈر كانىنى قۇردى. شۇ يىلى 4 - ئايدا پىلىچىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى تاغ ئېغىزىنىڭ غەربىدىكى شەخسلەرنىڭ 13 كۆمۈر كانى ھۆكۈمەتنىڭ باھاغا سۈندۇرۇپ پاي قوشۇش ۋە سېتىۋېلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىشى ئارقىلىق ھۆكۈمەت يەلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى غۇلجا ناھىيىلىك پىلىچى كۆمۈر كانى بولۇپ قۇرۇلدى، 1959 - يىلى بۇ كاننىڭ نامى يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى غۇلجا ناھىيىلىك پىلىچى كۆمۈر كانىغا ئۆزگەرتىلدى.

1962 - يىل 1 - ئايدا يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى غۇلجا ناھىيىلىك پىلىچى كۆمۈر كانىنى ئوبلاستلىق سانائەت - قاتناش باشقارمىسى ئۆتكۈزۈۋالدى، نامى ئىلى ئوبلاستلىق پىلىچى كۆمۈر كانى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1963 - يىل 1 - ئايدا ئەسلىدىكى يېزا ئىگىلىك 4 - شى سانائەت - قاتناش باشقارمىسىغا ۋە 70 - تۆەنگە قارايدىغان 2 كىچىك سېمونت زاۋۇتى بىرلەشتۈرۈلۈپ، زاۋۇت ئورنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قازانچى جىلغىسىغا يۆتكىلدى (1971 - يىلى نامى يېزا ئىگىلىك 4 - شى سېمونت زاۋۇتى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1975- يىلى ئىلى ئوبلاستىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى)، ئۇنىڭغا قاراشلىق كۆمۈر كانىنىڭ بىرى بولغان 70 - تۆەن كۆمۈر كانى يەنىلا تۆەن - مەيدانىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. 1960 - يىلى پىلىچى كۆمۈر كانى نوغايتۇ جىلغىسى ئېغىزىدا يېڭىدىن سانائەتكە ئىشلىتىلىدىغان كۆمۈر كان قۇدۇقى قازدى، 1975 - يىل 3 - ئايدا ئۇ كان ئايرىم ئورۇن بولۇپ تەسىس قىلىنىپ، نامى ئوبلاستلىق نوغايتۇ كۆمۈر كانى دەپ يۆتكىلدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدا خىزمەتنىڭ مۇھىم تۆقتىسىنى يۆنىكەش تەدبىرى ئونتۇرىغا قويۇلغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىدە بايلىق ئۇستۇنلۇكىگە تايىنىپ كۆمۈر قېزىش كەسپى تېز تەرەققىي قىلدى. پېزا - بازار (مەيدان) ۋە يەككە كۆمۈر كانلار يامغۇردىن كېيىنكى بامبۇكتەك ھەممە يەردە بارلىققا كەلدى، بولۇپمۇ پىلىچى كان رايونىدا ئەڭ كۆپ بولغاندا كۆمۈر كان 49غا يەتتى. لېكىن ئۇسكۇنىسى ئاددىي، تېخنىكىسى قالاق بولغاچقا، بايلىق ئېغىر دەرىجىدە ئىسراپ بولدى، بىخەتەرلىك ھادىسىسى دائىم كۆرۈلۈپ تۇردى. 1986 - يىلى گوۋۇيۈەننىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرى بىرلىشىپ مەخسۇس بەنزە تەشكىللەپ كانلارنى بىر - بىرلەپ تەرتىپكە سالدى. رەسمىيەتى تولۇق بولمىغان، شارائىتى ناچار 34 كىچىك كۆمۈر كان تاقىۋېتىلدى. تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، قىسمەن تاقىۋېتىلگەن كۆمۈر كانلار يەنە قايتا ئېچىلدى، 1988 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يەنە قايتىدىن تەرتىپكە سېلىپ، بىخەتەرلىك كاپالىتى بولمىغان 26 كىچىك كاننى قايتا تاقىۋەتتى. ساقلاپ قېلىنغان 13 كان ئىچىدە 6سى دۆلەت ئىلكىدىكى كان بولۇپ، ئۇلار: ئىلى ئوبلاستلىق پىلىچى كۆمۈر كېنى، نوغايتۇ كۆمۈر كېنى، پېزا ئىگىلىك 4 - شى ئەدلىيە باشقارمىسىنىڭ «يۇشىن» كۆمۈر كېنى (بۇرۇنقى 70 - تۆەن كۆمۈر كېنى، 1982 - يىلى پىلىچى كان رايونىغا كۆچۈرۈلگەن)، غۇلجا ناھىيىلىك كۆمۈر كان، ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى كۆمۈر كېنى ۋە ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى كۆمۈر كېنى؛ پېزا - بازار كۆمۈر كېنى 7 بولۇپ، ئۇلار: جېلىلىيۈزى بازارلىق كۆمۈر كان، دادامتۇ، پەنجىم، تۈرپانىيۈزى، خۇدىياريۈزى، موللىتوختىيۈزى ۋە ئونيار يېزىلىق كۆمۈر كانلىرىدىن ئىبارەت. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىشلەپچىقىرىلىپ سېتىلغان كۆمۈر 160 مىڭ تونىنا بولۇپ، تەرتىپكە سېلىنىشتىن بۇرۇنقى 1987 - يىلدىكىدىن %32 ئاشتى. ناھىيە تەۋەسىدە ئىشلەپچىقىرىلغان كۆمۈر غۇلجا ناھىيىسى، غۇلجا شەھىرىنىڭ سانائەت ۋە خەلق تۇرمۇشىنى قامدىغاندىن سىرت، يەنە بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قاراشلىق ناھىيە - شەھەرلەرگىمۇ سېتىلىدۇ.

3. كەسىپ باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن تارتىپ 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرلىرىغىچە، كۆمۈر قېزىش كەسپى ئىزچىل تۆردە ساناقتا - قاتناش سىستېمىسىنىڭ قارىمىقىدا بولۇپ، ناھىيىلىك ساناقت - قاتناش بۆلۈمى، ساناقت - قاتناش ئىدارىسى، ئىقتىسادىي كومىتېتنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. بۇ مەزگىلدە 1979 - يىلى قۇرۇلغان گۈڭشي - ئەترەت كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى (1984 - يىلى يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى) مۇ گۈڭشي (يېزا - بازار) كۆمۈر كانلىرىغا قارىتا قىسمەن باشقۇرۇش فۇنكسىيىسىنى يۈرگۈزدى. 1987 - يىل 7 - ئاينىڭ 30 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك كۆمۈر ساناقتى ئىدارىسى قۇرۇلدى. كېيىنكى يىلى 1 - ئايدا كۆمۈر ساناقتى ئىدارىسى غۇلجا ناھىيىلىك كان بايلىقلىرىنى باشقۇرۇش ئىشخانىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، نامى كان - كۆمۈر باشقۇرۇش ئىدارىسى دەپ ئۆزگەرتىلىپ، كان بايلىقلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇرىدىغان ۋە ئۇنى پىلانلايدىغان ۋە ئورۇنلاشتۇرىدىغان، تەرەققىيات پىلانىنى تۈزىدىغان ۋە بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشنى نازارەت قىلىدىغان، كان ئېچىشقا دائىر تەستىقلاش رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىدىغان ۋە كۆمۈرنى بىر تۇتاش سېتىشقا مەسئۇل بولىدىغان بولدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك كۆمۈر كان ئىدارىسىدە 7 ئىشچى-خىزمەتچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىدارە باشلىقى بىر، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بىر، ئادەتتىكى مەمۇرىي خادىم 4، ئىشچى بىر، ئۇنىڭ قارىمىقىدا 4 كۆمۈر سېتىش پونكىتى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 23.

1986 - يىلىدىن بۇرۇن، ناھىيە تەۋەسىدىكى كۆمۈر كارخانىلىرى قالايمىقانچىلىق ئىچىدە تۇرۇپ كەلگەنىدى، 1987 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك كۆمۈر كان ئىدارىسى، ئىقتىسادىي كومىتېت، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى قاتارلىق تارماقلاردىن تەركىب تاپقان كۆمۈر كانلارنى تەرتىپكە سېلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. تەرتىپكە سېلىش ۋە بىر تۇتاش پىلانلاش ئارقىلىق رەسمىيەتنى تولۇق بولمىغان، شارائىتى ھازىرلانمىغان 34 كۆمۈر كان تاقىۋېتىلدى. شۇنىڭ بىلەن كۆمۈر كەسپىنى باشقۇرۇش مۇنتىزىم ئىزغا سېلىندى. ناھىيىلىك كۆمۈر كان ئىدارىسى كۆمۈر كەسپىنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش، ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈش فۇنكسىيىسىنى ئەستايىدىل يۈرگۈزۈپ، «بىخەتەرلىك بىرىنچى، ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش» تىن ئىبارەت كۆمۈركان كارخانىلىرىنىڭ بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش ئاساسىي فاكتورىنى پائال يولغا قويۇپ، قارا دوسكا گېزىتى چىقىرىش، رادىئو - تېلېۋىزىيە ئارقىلىق تەشۋىق قىلىش قاتارلىق شەكىللەرنى قوللىنىپ، «قېزىلمابايلىقلار قانۇنى» ۋە «كانلاردا بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش نىزامى» نى تەشۋىق قىلىش ۋە كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرىگە بىخەتەرلىك تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش پائالىيەتلىرىنى كەڭ قانات يايدۇردى. ھەر يىلى ئەتىياز ۋە كۈزدە 100 كۈن ھادىسىسىز بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. ھەر يىلى 1 — 2 قېتىم بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش يىغىنى ئېچىلدى. ناھىيىلىك كۆمۈر كان ئىدارىسى يەنە كارخانىلار بىلەن قاتلاممۇ قاتلام خېيىمخەتەرلىك ئالدىنى ئېلىش توختامى ئىمزالاپ، بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى ئايدىڭلاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كارخانا باشقۇرغۇچىلار ۋە تېخنىكا خادىملارنى قەرەلسىز تەربىيىلىدى، 1990 - يىلغىچە 39 كان باشلىقى ۋە تېخنىك ئۈلايەت، ئوبلاستتىن يۇقىرى ئورۇنلار ئۇيۇشتۇرغان بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش بويىچە تەربىيىلەش كۇرسلىرىغا ئەۋەتىلىپ، ئۇلارنىڭ بىخەتەرلىك ئېڭى ۋە ماھارىتى ئۆستۈرۈلۈپ، كارخانىلارنىڭ يوشۇرۇن ھادىسىلىرى ئۇنۇملۇك ئازايتىلدى ياكى ئۇنىڭغا خاتىمە بېرىلدى، شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ كۆمۈر كارخانىلىرىدا بىرمۇ ھادىسە كۆرۈلمەي، ئاربختىكى ئەڭ ياخشى رېكورت يارىتىلدى. شۇ يىلى ئىلى ئۈلايىتىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشى ئەتىجىسىدە ناھىيە تەۋەسىدىكى كارخانىلارنىڭ ھەممىسى «بەش يوقىتىلغان» (يالغۇز كۆزلۈك قۇدۇق يوقىتىلغان، ئوچۇق يالقۇن ۋە توك بىلەن پارتلىتىش يوقىتىلغان، يالاڭ سىملىق توك بىلەن يورىتىش يوقىتىلغان، تەبىئىي ھاۋا ئالماشتۇرۇش يوقىتىلغان، يالاڭ روبىلنىك پېچاقلىق ۋېكلىۋچاتېل يوقىتىلغان)

لايافەتلىك قۇدۇق گۇۋاھنامىسىنى ئالدى، بۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋىلايىتى بويىچە تۇنجى تۇركۈمدىكى ئۇلچەمگە يەتكەن ناھىيىلەرنىڭ بىرى بولدى.

كۆمۈر سېتىشنى باشقۇرۇشقا كەلسەك، كۆمۈر كارخانىلىرى تەرتىپكە سېلىنىشتىن ئىلگىرى، كۆمۈر بازىرى ناھايىتى قالايمىقانلىدى، كۆمۈر كانلار ئۆزى ئىشلەپچىقىرىپ ساتاتتى، بەزى كۆمۈر كانلار كۆمۈرنى كۆپرەك سېتىش ئۈچۈن، باھانى تۆۋەنلىتىپ سېتىش ياكى شوپۇرلارغا پارە بېرىش ئۇسۇللىرىنى قوللاندى، نەتىجىدە يىغىشقا تېگىشلىك ھەقلەر يىغىلماي، دۆلەت مەنپەئىتى ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى. 1987 - يىل 10- ئايدا كۆمۈر كارخانىلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، سېتىلىشىغا قاراپ ئىشلەپچىقىرىشنى بېكىتىش، نۆۋەتنى بېكىتىپ تەمىنلەشتىن ئىبارەت «ئىككىنى بېكىتىش» پرىنسىپى بېكىتىلدى. 1988 - يىلدىن باشلاپ يەنە «ئىككىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش» (سېتىش پىلانىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش، مەبلەغنىڭ قايتىپ كېلىشىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش) ۋە «بەشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش» (سېتىشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، كۆمۈر باھاسىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، كۆمۈر بېلىتىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، ئاتچوت قىلىشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، ھەق ئېلىشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش) يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلىغا كەلگەندە، غۇلجا ناھىيىسىدە بىر تۇتاش سېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان سېتىلغان كۆمۈر 787 مىڭ تونىنىغا، تاپشۇرۇلغان باج 660 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئىلى ۋىلايىتى بويىچە كۆمۈر سېتىشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

4. كۆمۈر كانلارنى تاللاپ تونۇشتۇرۇش

ئىلى ئوبلاستلىق پىلىچى كۆمۈر كېنى　بۇ كان قارايا‌غاچ يېزا ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 3 كىلومېتىر جەنۇبىدىكى پىلىچى دەريا‌سىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، شەرقتە ناھىيە بازىرىغا 11 كىلومېتىر، جەنۇبتا غۇلجا شەھرىگە 15 كىلومېتىر كېلىدۇ. كان رايونىنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 7.5 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە قېزىش رايونى 1.64 كۋادرات كىلومېتىر. بۇ كان 1957 - يىل 4 - ئاينىڭ 25- كۈنى قۇرۇلغان بولۇپ، دەسلەپكى نامى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى غۇلجا ناھىيىلىك پىلىچى كۆمۈر كېنى ئىدى، 1962 - يىلى ئىلى سانائەت - قاتناش باشقارمىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى ھەمدە نامى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۇ ئىزچىل ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى بويىچە ئەڭ چوڭ كۆمۈر كارخانىسى بولۇپ كەلدى. كان رايونىنىڭ ئېنىقلانغان زاپىسى 20 مىليون 780 مىڭ تونىنا بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي دەرىجىلىك زاپاس كۆمۈر 8 مىليون 910 مىڭ تونىنا، 1962 - يىلى قول بىلەن قېزىش تارىخىغا خاتىمە بېرىلىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ماشىنىلاشتۇرۇش پەيدىنپەي ئىشقا ئاشۇرۇلدى. بۇ كاننىڭ مۇئەسسەسلىرى مۇكەممەل، ئاپپاراتلىرى تولۇق بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش قۇدۇقىدىن 4ى بار، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 210 مىڭ تونىنا، ئەمەلىي ئىشلەپچىقارغىنى 60 نەچچە مىڭ تونىنا، ھەربىر قۇدۇق كۆمۈر قېزىش ۋە قۇدۇق قېزىشتىن ئىبارەت 2 گۇرۇپپىغا بۆلۈنگەن بولۇپ، 3 ئىسمېنا تۆۋەتلىشىپ ئىشلەيدۇ. ھەربىر ئىسمېنا ئۈز ئالدىغا ھېسابات قىلىدۇ، ھۆددىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرىدۇ.

ئىلى ئوبلاستلىق نوغايتۇ كۆمۈر كېنى　بۇ كان دادامتۇ يېزىسىنىڭ نوغايتۇ جىلغىسى ئېغىزىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقتە غۇلجا شەھرىگە 13 كىلومېتىر كېلىدۇ. كان رايونىنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 218.8 مو، ئېنىقلانغان زاپاس مىقدارى 70 مىليون تونىنا. بۇ ئەسلىدە پىلىچى كۆمۈر كېنىنىڭ بىر سانائەت كۆمۈرى ئىشلەپچىقىرىدىغان قۇدۇقى بولۇپ، 1975 - يىل 3 - ئايدا كان بولۇپ قۇرۇلدى. 1987 - يىلى قايتا بىرلەشتۈرۈلۈپ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان شۆبە كان قىلىندى. لايىھىدىكى يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 50 مىڭ تونىنا بولۇپ، ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىلغىنى 20 مىڭ تونىنا ئەتراپىدا، ئىشلەپچىقىرىش يېرىم ماشىنىلاشقان، بىر ئاساسىي قۇدۇق، بىر قوشۇمچە قۇدۇقى بار.

غۇلجا ناھىيىلىك قىزىلتاغ كۆمۈر كېنى بۇ كان قارايا‌غاچ يېزىسىنىڭ قۇجۇرتى كەنتىنىڭ جەنۇبىي، سولغۇجورتى جىلغىسىنىڭ غەربىگە جايلاشقان، كان رايونىنىڭ كۆلىمى 700 مودىن ئارتۇق، گېئولوگىيىلىك زاپاس مىقدارى 25 مىليون تونىنا (سانائەت كۆمۈرى)، ئۇنىڭ تەكتى 1959 - يىلى قۇرۇلغان يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى غۇلجا ناھىيىلىك كۆمۈر كان ئىدى، قېزىشقا بولىدىغان كان بايلىقى ئاستا - ئاستا ئازىيىپ كەتكەچكە، 1989 - يىلى پۈتۈنلەي ھازىرقى ئورنىغا كۆچۈرۈپ كېلىنىپ قايتا قۇرۇلدى ھەم ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. لايىھىدىكى يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 60 مىڭ تونىنا بولۇپ، ئەمەلىي ئىشلەپچىقارغىنى 10 نەچچە مىڭ تونىنا. 1990 - يىلى شەخسىگە ئىجارىگە بېرىلدى.

جىلىلىيۈزى بازارلىق كۆمۈر كېنى بۇ كان 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا پىلىچى دەريا‌سى ئېغىزىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى تاغ باغرىغا قۇرۇلغان، خۇدىيارىيۈزى يېزىلىق كۆمۈر كانى بىلەن قوشنا، ئىگىلىگەن كۆلىمى 300 مو، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 60 مىڭ تونىنا، سېتىش كىرىمى تەخمىنەن 5 مىليون يۈەن. شەخسىگە ھۆددىگە بېرىلگەن، ھەر يىلى بازارغا 380 مىڭ يۈەن باشقۇرۇش ھەققى تاپشۇرىدۇ.

2 §. ئېلېكتر كۈچى سانائىتى

1. ئوت ئېلېكترى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، غۇلجا ناھىيىسى ئۇزاقتىچە توك بولماسلىق، توك كەم بولۇشتەك ھالەتتە تۇرغانىدى، مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) ئىلىدا مۇھاجىر بولۇپ ئولتۇراقلاشقان روسىيىلىك سودىگەر چىسناكوف غۇلجا ناھىيە بازىرى (بۈگۈنكى غۇلجا شەھىرى) دا قۇرغان ئىلى ئوقەتچىلىك ھەسسىدارلىق شىركىتى سودا قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا كۆمۈرنى يېقىلغۇ قىلىپ ئوت كۆچى ئارقىلىق توك چىقىرىش بىلەن شۇغۇللانغان، ئۇ روسىيىدە ئىشلەتكەن 120 كىلوۋاتلىق لوكوموبىلدىن بىرنى ئورنىتىپ، ئېلېكتر كۈچى سېخى قۇرۇپ، ئېلېكتر كۈچى قۇرۇلۇشىنىڭ پەردىسىنى ئاچقان، كېيىنكى يىلى بۇ شىركەت يەنە مەبلەغ توپلاپ ئوخشاش تىپلىق گېنېراتوردىن بىرنى كۆپەيتكەن، شۇ يىللىق توك چىقىرىش مىقدارى 500 مىڭ كىلوۋات سائەتكە يەتكەن.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى)، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئىلى ئوقەتچىلىك ھەسسىدارلىق شىركىتىنىڭ شەخسىي پېيىنى تولۇق قايتۇرۇپ بولۇپ، شىركەتنىڭ ئەسلىدىكى ئېلېكتر كۈچى سېخىنىڭ نامىنى غۇلجا لامپۇچكا زاۋۇتى دەپ ئۆزگەرتكەن، زاۋۇت باشلىقلىقىنى جىسناكوف ئۈستىگە ئالغان.

1950 - يىل 7 - ئايدا يۇقىرىدىن ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ ئەزاسى، دۆلەت ئىلكىدىكى ئىلى سودا شىركىتىنىڭ دىرېكتورى لى گېنشىڭ بىر خىزمەت گۇرۇپپىسىنى باشلاپ ئىلى ئوقەتچىلىك شىركىتىگە كىرىپ دېموكراتىك ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشقا ئەۋەتىلدى، 1952 - يىلىنىڭ باشلىرىدا شىركەت نامى ئۆلكىلىك سانائەت نازارىتىگە بېۋاستە قاراشلىق ئىلى توك - ئۇن زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. شۇ لۇ زاۋۇت باشلىقى بولدى. 1953- يىلى توك - ئۇن زاۋۇتى 107 كىلوۋاتلىق بىر لوكوموبىل ئورناتتى، يىللىق توك چىقىرىش مىقدارى 780 مىڭ كىلوۋات سائەتكە يەتتى.

ئۇزۇن ئۆتمەي، بۇ زاۋۇت ئىككىگە بۆلۈنۈپ، ئەسلىدىكى ئېلېكتر كۈچى سېخى كېڭەيتىلىپ، غۇلجا خەلق ئېلېكتر ئىستانسىسى (ئىلى ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ تەكتى) قىلىپ قۇرۇلدى. 1957 - يىلى غۇلجا ناھىيە بازىرى جىلىلىيۈزىگە كۆچۈشتىن ئىلگىرى، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگان - ئۇرۇنلارنىڭ توكىنى ئىزچىل مۇشۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى تەمىنلەپ كەلدى.

ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى قازانچى كەنتىگە سېلىنغان ئىلى ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى يەنە ئۆز ئالدىغا بىر ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇردى، ئۇنىڭ گېنېراتور سىغىمچانلىقى 4500 كىلوۋات، يىللىق توك چىقىرىش مىقدارى 3983 كىلوۋات سائەت.

2. سۇ ئېلېكترى

غۇلجا ناھىيىسى ئىلى دەريا سۇ ئەنەرگىيىسىنى ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، شىمالىي تەرىپىدە تەڭرىتاغنىڭ تارماق تىزمىسى بولغان كۆكۈرچىن تېغى بار، ناھىيە تەۋەسىدىكى شىمالىي تاغ قاپتىلىنىڭ ئېچكىرى قىسمىدا تىك جىلغىلار بولۇپ، سۇ كۈچى بايلىقى ناھايىتى مول. ناھىيە تەۋەسىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان قاش دەريا سۇ بوربوسۇن، جىرغىلاڭ، پىلىچىدىن ئىبارەت 4 دەريا ئېقىمىنىڭ سۇ ئېنېرگىيە زاپاس مىقدارى 431 مىڭ 800 كىلوۋاتقا يېتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە قاش دەريا سىستېمىسىنىڭ 304 مىڭ كىلوۋاتلىق بولۇپ، ئومۇمىي زاپاس مىقدارىنىڭ 70.4% نى ئىگىلەيدۇ. «ئىلى دەريا سۇ ئادىسىدىكى سۇغۇرۇش رايونى پىرىك پىلانى»دا غۇلجا ناھىيە تەۋەسىدە 7 سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلىدىغانلىقى، بۇنىڭ ئىچىدە قاش دەريا سۇيىدىن پايدىلىنىپ توقاي ئېلېكتر ئىستانسىسى، خەلق ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئىتتىپاق ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە بايتوقاي ئېلېكتر ئىستانسىدىن ئىبارەت 4 ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلىدىغانلىقى، قالغان 3 مىڭ پىلىچى، جىرغىلاڭ، بوربوسۇن دەريالىرىنىڭ سۇيىدىن پايدىلىنىپ قۇرۇلىدىغانلىقى بېكىتىلگەن، بۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى پۈتكەندىن كېيىن، ئومۇمىي گېنېراتور سىغىمچانلىقى 74 مىڭ 840 كىلوۋاتقا يېتىدۇ. لايىھىدىكى يىللىق توك چىقىرىش مىقدارى 39 مىڭ 160 كىلوۋات سائەت، ھازىر پۈتكەن «ئىتتىپاق» سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بىلەن توقاي سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ گېنېراتور سىغىمچانلىقى بىرىك پىلاندىكى ئومۇمىي گېنېراتور سىغىمچانلىقىنىڭ 79.8% نى، يىللىق توك چىقىرىش مىقدارى يىللىق ئومۇمىي توك چىقىرىش مىقدارىنىڭ 75.3% نى ئىگىلەيدۇ.

3. قاش دەريا سىستېمىسىدىكى ئېلېكتر كۆچى قۇرۇلۇشى

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ھاكىمىيىتى قاش دەريا سىستېمىسىنىڭ مول سۇ كۈچى بايلىقىنى ئېچىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا ئىزچىل ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى. ئەڭ ئاۋۋال قۇرۇلغان «ئىتتىپاق»، توقاي ئېلېكتر ئىستانسىلىرى پۈتۈنلەي غۇلجا ناھىيە تەۋەسىدە بولۇپ، غۇلجا ناھىيىسى ئەڭ زور دەرىجىدە پايدىلىنىدىغان رايونلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

ئىتتىپاق سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى　ئىستانسا ئورنى ناھىيە بازىرىنىڭ 47 كىلومېتىر شەرقىدىكى ئۇيغۇر ئۇچۇن يېزىسىنىڭ شەرقىدە بولۇپ، قاش دەريا سىستېمىسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى باش غول ئۆستەڭدىن بۆلۈنۈپ چىققان «ئىتتىپاق» ئۆستەڭىنىڭ سۇيىدىن پايدىلىنىپ توك چىقىرىدۇ. شۇڭا ئىتتىپاق ئېلېكتر ئىستانسىسى دەپ نام بېرىلگەن. ئىستانسىنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 3.590 مو بولۇپ، زاۋۇت رايونى ۋە تۇرمۇش رايونىدىن ئىبارەت 2 بۆلەكتىن تەركىب تاپقان، بۇنىڭ ئىچىدە زاۋۇت رايونى 7.187 مو، قۇرۇلۇش ئومۇمىي كۆلىمى 13 مىڭ 147 كۋادرات مېتىر.

1973 - يىل 3 - ئايدا ئىتتىپاق ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى، بۇ قۇرۇلۇشنىڭ باش قوماندانلىقىنى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى تېمەن شىگۈۋ ئۈستىگە ئالدى. غۇلجا ناھىيىسىدىن ئازكەم 1000 كادىر ۋە ئامما قۇرۇلۇشقا قاتناشتى، قۇرۇلۇش 3 يىل داۋام قىلدى. 1976 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى 1 - گېنېراتور گۇرۇپپىسى سىناق تەرىقىسىدە ھەرىكەتلەندۈرۈلۈپ، بىرلا قېتىمدا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىلدى. 1980 - يىلى 6 گېنېراتور گۇرۇپپىسىنىڭ ھەممىسى قۇراشتۇرۇلۇپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. «ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىلى ئوبلاستلىق سۇچىلىق ئىدارىسىغا قاراشلىق كارخانا

بولۇپ، 1990- يىلدىكى تۇراقلىق مۇلكى 9 مىليون 865 مىڭ يۈەن، ئىشچى - خىزمەتچىسى 135، ئەسلى لايىھىدىكى گېنېراتور سىغىمچانلىقى 6×1250 كىلوۋات، HL123—LT—120 تىپلىق ئارىلاشما ئېقىملىق تىك ئوقلۇق سۇ تۇربىنىسى گېنېراتورى ۋە TSL/42—24 تىپلىق سۇ تۇربىنىسى گېنېراتور گۇرۇپپىسى ئىشلىتىلدى. ئەمەلىي ھەربىرىدىن سۇ ئورنى بەلگىلەنگەن سۇ ئورنىدىن تۆۋەن بولغاچقا، گېنېراتور گۇرۇپپىسىنىڭ چىقارغان توكى بەلگىلەنگەن نورمىغا يەتمىگەن، كېيىن، شىنجاڭ سۇچىلىق نازارىتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن يەككە گېنېراتور سىغىمچانلىقى 1000 كىلوۋاتلىق 6 سۇ تۇربىنىسى گېنېراتور گۇرۇپپىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

«ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى قاش دەريا‌سى ۋادىسىدا پىلانلانغان 18 پەلەمپەيسىمان ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىچىدە قۇرۇلغان تۇنجى ئېلېكتر ئىستانسىسى بولۇپ، ئىلى دەريا‌سى ۋادىسىدىكى سۇ ئېلېكتر ئىشلىرىنىڭ يېزىلاردىكى كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىدىن سۇ ئېنېرگىسىە بايلىقىنى زور كۆلەمدە ئېچىشقا قاراپ راۋاجلىنىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى ئەسلىدە توك چىقىرىش، تەمىنلەش، سېتىش بىر گەۋدە قىلىنغان ئۇنىۋېرسال ئېلېكتر كۆچى كارخانىسى بولۇپ، 3200 كىلوۋولت - ئامپېرلىق 2 ئاساسىي ترانسفورماتور بار بېسىم ئاشۇرۇش پونكىتىدىن بىرى، 35 كىلوۋولتلۇق يۇقىرى بېسىملىق توك يەتكۈزۈش لىنىيىسىدىن 2.88 كىلومېتىر ۋە ئۇنىڭغا يۇرۇشلەشتۈرۈلگەن ئۇچئون، ۋۇگۇدىن ئىبارەت 2 ترانسفورماتور ئىستانسىسى بار. توك بىلەن تەمىنلەش - سېتىش قىسمى 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئىلى ئوبلاستلىق ئېلېكتر كۆچى ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. بۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىشقا كىرىشتۈرۈلگەندىن بۇيان، توك تارقىتىش مىقدارى يىلدىن يىلغا ئېشىپ باردى، 1976 - يىلى 1 مىليون 760 مىڭ كىلوۋات سائەت، 1980 - يىلى 7 مىليون 740 مىڭ كىلوۋات سائەت، 1985 - يىلى 23 مىليون 220 مىڭ كىلوۋات سائەت ئىدى، 1990 - يىلى 26 مىليون 170 مىڭ كىلوۋات سائەتكە يېتىپ، ئىستانسا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىكىنىڭ 15 ھەسىسىگە تەڭلەشتى. ئۇسكۇنىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە يىللىق ئىشلىتىلىش ۋاقتى 4310 سائەت بولدى. 15 يىل ئىچىدە غۇلجا ئېلېكتر تورىغا 250 مىليون كىلوۋات سائەت توك يەتكۈزۈپ بەردى، 1980- يىلدىن بۇيان، ھەر يىلى تاپشۇرغان پايدا - باج 1 مىليون يۈەندىن ئېشىپ، ئىلى ئوبلاستىدىكى باشقۇرۇلۇشى بىرقەدەر ياخشى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى بىرقەدەر يۇقىرى بولغان دۆلەت ئىلكىدىكى كارخانىلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

توقاي سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بۇ ئىستانسا غۇلجا ناھىيە دۆڭمازار بازىرى توقاي كەنتىنىڭ يېنىدىكى قاش دەريا‌سى جىلغىسىنىڭ ئېغىزىغا جايلاشقان بولۇپ، غەربتە ناھىيە بازىرىغا 41 كىلومېتىر، غۇلجا شەھىرىگە 51 كىلومېتىر كېلىدۇ. زاۋۇت رايونىنىڭ كۆلىمى 1200 مو، ئاساسىي زاۋۇت ئۆيىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1174 كۋادرات مېتىر. تۇرمۇش پاراۋانلىقى رايونى زاۋۇت رايونىغا 2.5 كىلومېتىر كېلىدىغان غۇلجا-موڭغولكۆرە تاشيولى بىلەن غۇلجا - كۈنەس تاشيولى تۇتىشىدىغان ئاچالغا جايلاشقان، بۇ ئىستانسا ئىلى ئوبلاستلىق ئېلېكتر كۆچى سانائىتى ئىدارىسى قارمىقىدىكى ناھىيە - تۆۋەن دەرىجىلىك ئېلېكتر كۆچى كارخانىسىدۇر.

توقاي ئېلېكتر ئىستانسىسى يىرىك پىلاندىكى قاش دەريا‌سى ۋادىسىغا سېلىنىدىغان 18 پەلەمپەيلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىچىگە قۇرۇلغان 2 - ئېلېكتر ئىستانسىسى. بۇ ئارقىلىق قاش دەريا‌سىنى ئۆنىۋېرسال ئېچىپ پايدىلىنىشنىڭ 1 - قارارلىق قۇرۇلۇشى باشلاندى. قاش دەريا‌سى غول ئېقىمىنى توسۇپ توك چىقىرىش ئۈچۈن سۇ ساقلىنىدىغان توقاي سۇ ئامبىرىنىڭ نورمال چاغدىكى ئەڭ ئېگىز ساقلايدىغان سۇيى 865 مېتىر، سۇ يۈزى كۆلىمى 1531 مو، ئامبارنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 17 مىليون 500 مىڭ كۇب مېتىر، تەڭشەش سىغىمچانلىقى 470 كۇب مېتىر. ئۇنىڭدىن قوشۇمچە بېلىق بېقىش، سايا‌ھەت قىلىشتا پايدىلىنىشقا بولىدۇ.

بۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنى شىنجاڭ سۇ - ئېلېكتر تەكشۈرۈش - لايىھىلەش ئاكادېمىيىسى تەكشۈرۈپ

لايىھىلىگەن، ئۇ ئاپتونوم رايونىمىڭ 7 - بەش يىللىق پىلانىدىكى نۇقتىلىق قۇرۇلۇشلارنىڭ بىرى، شۇنداقلا شىنجاڭدىكى مۇھىم سۇ قۇرۇلۇشى. قۇرۇلۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقلىقىنى ئاپتونوم رايونىمىڭ مۇئاۋىن رەئىسى خۇالىق باۋجالىق قوشۇمچە ئۇستىگە ئالغان، قۇرۇلۇشنى ئاساسلىقى شىنجالىق توك ئىلېكتر كۆچى سانائىتى ئىدارىسى باشقۇرغان، ئۇنى ياساشنى سۈچىلىق نازارىتى ھۆددە ئالغان، قۇرۇلۇش قىلىشقا قاتناشقان ئورۇنلار: سۇ - ئىلېكتر مىنىستىرلىكى 5 - ئىدارە 2 - شۆبە ئىدارىسىنىڭ توقاي قۇرۇلۇش ئەترىتى، سۇ-ئىلېكتر مىنىستىرلىكى ئاساسىي تېخنىكا بىر تەرەپ قىلىش شىركىتىنىڭ 103 - ئەترىتى، يېزا ئىگىلىك 4 - شى سۇ قۇرۇلۇش تۈرى، كۆيتۇڭ دەريا ئاشقارمىسى قاتارلىقلار. تۈگۈن قۇرۇلۇشى 100 يىلدا بىر قېتىم كۆرۈلىدىغان سېكۇنتىغا 1310 كۇب مېتىر كەلگۈن بويىچە لايىھىلەنگەن بولۇپ، 500 يىلدا بىر قېتىم كۆرۈلىدىغان سېكۇنتىغا 1580 كۇب مېتىر كەلگۈن كۆزدە تۇتۇلۇپ سېلىشتۇرۇپ ېكىتىلگەن بېتون قۇرۇلمىلىق قوش ئەگمىلىك ئېغىرلىق كۆچىگە ئىگە دەريا توسۇش دامبىسى، تاش - تۆپراق قۇرۇلمىلىق تامسىمان قوشۇمچە دامبا، توك چىقىرىش ئۆچۈن سۇ ئۆتكۈزۈش تونىلى (318 مېتىر)؛ ئېقىن ئايرىش ۋە لانقا چىقىرىش تونىلى (356 مېتىر)؛ يەر يۈزى شەكىللىك ئاساسلىق زاۋۇت ئۆيى ۋە ئۆي ئىچى ئېكلىيۇچاتېل پونكىتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭغا 97 مىليون 720 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى. لايىھە بويىچە ھەربىرىنىڭ سىغىمچانلىقى 12 مىڭ 500 كىلوۋاتلىق گېنېراتوردىن 4ى ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئومۇمىي گېنېراتور سىغىمچانلىقى 50 مىڭ كىلوۋاتقا يېتىدۇ. تاق گېنېراتورنىڭ سۇ ئۆتكۈزۈش ئىقتىدارى سېكۇنتىغا 39 كۇب مېتىر، لايىھىدىكى يىللىق توك چىقىرىش مىقدارى 248 مىليون كىلوۋات سائەتتىن 342 مىليون كىلوۋات سائەتكىچە بولۇپ، كېپىللىك قىلىنغان توك چىقىرىش ئىقتىدارى 13 مىڭ 300 كىلوۋات.

1984 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى توقاي ئىلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، 1985 - يىل 9 - ئايدا ئېقىن بۆلۈش - ئېقىن توسۇش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. 1988 - يىل 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى 1 -، 2 - تومۇرلۇق گېنېراتور گۇرۇپپىسى سىناق تەرىقىسىدە توك چىقىرىپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى، 11 - ئاينىڭ 18 - كۈنى سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىش تورغا كىرىپ توك چىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى (3 -، 4 - گېنېراتور گۇرۇپپىسى 1991 - يىل 6 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى). ئىستانسىنىڭ تۈزاقلىق مۇلكى 110 مىليون 580 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇ ئىلېكتر ئىستانسىسى 1988 - يىلى 4 مىليون 660 مىڭ كىلوۋات سائەت، 1990 - يىلى 92 مىليون 340 مىڭ كىلوۋات سائەت توك چىقاردى. بۇ ئىلېكتر ئىستانسىنىڭ 110 كىلوۋولتلۇق 4 سىم چىقىرىش كونتورى بولۇپ، بۇنىڭ 2 سى غۇلجا شەھەرلىك مەركىزىي ترانسفورماتور ئىستانسىسىغا يەتكۈزىدۇ، 2 سى يۇقىرى - تۆۋەندىكى پەلەمپەيسىمان ئىلېكتر ئىستانسىلىرى بىلەن بىرلىشىشكە تەييارلانغان.

توقاي ئىلېكتر ئىستانسىسىنىڭ بىر يۈرۈش ماشىنا - ئىلېكتر ئۈسكۈنىلىرى 80 - يىللاردا ئىشلەنگەن مەھسۇلات بولۇپ، قۇرۇلۇش داۋامىدا نۇرغۇن يېڭى تېخنىكا، يېڭى ماتېرىيال، يېڭى ھۈنەر - سەنئەتلەر قوللىنىلىپ، ئاپتوماتلىشىش دەرىجىسى ۋە زامانۋىلىشىش سەۋىيىسى بىرقەدەر يۇقىرى بولدى. بۇ قۇرۇلۇش مەبلەغ ئاز كېتىش، قۇرۇلۇش مۇددىتى قىسقا بولۇش، قۇرۇلۇش ئىش مىقدارى ئاز بولۇش، ئورنى مۇۋاپىق بولۇش، توك ئىشلىتىش مەركىزىگە يېقىن بولۇش، قاتناش قولايلىق بولۇش ۋە ئامبار رايونىمىڭ سۇ بېسىپ كەتكەندىكى زىيىنى ئاز بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. ئۇنىڭ پۈتۈشى ھەم ئىلى ۋىلايىتىنىڭ توكقا بولغان ئېھتىياجىنى پەسەيتىشتە مۇھىم رول ئوينىدى، ھەم بۇنىڭدىن كېيىن قاش دەريا سىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى پەلەمپەيسىمان ئىلېكتر ئىستانسىلىرىنى قۇرۇشقا قىممەتلىك تەجرىبە توپلاپ بەردى ھەمدە يېتەرلىك، ئىشەنچلىك توك مەنبەسى ھازىرلاپ بەردى.

4. توك بىلەن تەمىنلەش تورى

ترانسفورماتور ئىستانسىسى غۇلجا ناھىيە دائىرىسىدە ھازىر ئوچۇن، ژۇگۇك، قازانچى، نوغايتۇ، ئىلى ئالىيۇمىن زاۋۇتىدىن ئىبارەت 5 ترانسفورماتور ئىستانسىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ھەممىسى «ئىتتىپاق» ۋە توقاي ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇپ ئىشقا كىرىشتۇرۇلگەندىن كېيىن قۇرۇلغان.

ئوچۇن ترانسفورماتور ئىستانسىسى بۇ ئىستانسا ئوچۇن خۇيزۇ يېزىلىق ئورگان تۇرۇشلۇق جايىنىڭ بىر كىلومېتىر غەربىگە جايلاشقان. ئۇنى 1976 - يىلى «ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى مەبلەغ سېلىپ قۇرغان، 1977 - يىلى ئىشقا كىرىشكەن، ئۇنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 30 مو، ئۇنىڭغا 1800 كىلوۋولت. ئامپېرلىق باش ترانسفورماتوردىن 2 نى ئورنىتىش لايىھىلەنگەن، ھازىر 1800 كىلوۋولت - ئامپېرلىق بىر ترانسفورماتور ئورنىتىلدى. بۇ ترانسفورماتور ئىستانسىسىنىڭ 35 كىلوۋولتلۇق 2 سىم چىقىرىش كونتورى بولۇپ، بىرى ئىلى مەركىزىي ترانسفورماتور ئىستانسىسىغا بېرىپ، غۇلجا ئېلېكتر تورى بىلەن بىرلىشىدۇ، بىرى ژۇگۇك ترانسفورماتور ئىستانسىغا بارىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا 10 كىلوۋولتلۇق 4 سىم چىقىرىش كونتورى بولۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئوچۇن خۇيزۇ يېزىسى، ئونيار يېزىسى، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، يېڭىتام يېزىسى، دولان دېھقانچىلىق مەيدانى، توسۇن فېرمىسى ۋە يېزا ئىگىلىك 4 - شى 70 - تۈەننى توك بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇ ئىستانسا غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش ئىدارىسى تەرىپىدىن باشقۇرۇلىدۇ.

ژۇگۇك ترانسفورماتور ئىستانسىسى بۇ ئىستانسا ناھىيە بازىرىنىڭ 5 كىلومېتىر شەرقىدىكى موللىتوختىيۇزى يېزىسىنىڭ ژۇگۇك كەنتىگە جايلاشقان. 1977 - يىلى «ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى مەبلەغ چىقىرىپ قۇرغان، شۇ يىلى ئىشقا كىرىشكەن. ئۇنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 8.5 مو، ئۇنىڭغا 2000 كىلوۋولت - ئامپېرلىق باش ترانسفورماتوردىن 2 سى ئورنىتىلغان. ئۇنىڭ 35 كىلوۋولتلۇق بىر سىم چىقىرىش كونتورى بولۇپ، ئۇ قازانچىدىكى ئىلى ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتىغا بارىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە 10 كىلوۋولتلۇق 4 سىم چىقىرىش كونتورى بولۇپ، ئۇلار جېلىلىيۇزى، تۇرپانىيۇزى، خۇدىيارىيۇزى، سادىقىيۇزى، موللىتوختىيۇزى، چۇلۇقاي، ئەۋلىيادىن ئىبارەت 6 يېزا، بىر بازارنى توك بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇ ئىستانسا 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

قازانچى ترانسفورماتور ئىستانسىسى بۇ ئىستانسىنى ئىلى ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى ئۈزلىرى ئېنېرگىيە سېخىدا قۇرغان. ئۇنىڭغا 1600 كىلوۋولتلۇق باش ترانسفورماتوردىن بىرى ئورنىتىلغان بولۇپ، مەخسۇس ئۆز زاۋۇتىنىڭ سېمونت، كۆمۈر ئىشلەپچىقىرىشى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشتىكى يورۇنۇش ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ ھەمدە قوشنىسى بولغان غۇلجا ناھىيە قارايانغاچ يېزىسىنىڭ قازانچى كەنتىنى توك بىلەن تەمىنلەيدۇ.

نوغايتۇ ترانسفورماتور ئىستانسىسى بۇ ئىستانسا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ غەربىدىكى نوغايتۇ جىلغىسىدىكى ئىلى ئوبلاستلىق نوغايتۇ كۆمۈر كانىغا جايلاشقان، ئۇنى ئىلى ئېلېكتر ئىستانسىسى مەبلەغ چىقىرىپ قۇرغان. ئۇنىڭغا سىغىمچانلىقى 2500 كىلوۋولت - ئامپېرلىق باش ترانسفورماتوردىن بىرى ئورنىتىلغان بولۇپ، ئۇ شۇ كان، ئىلى ئوبلاستلىق پىلىچى كۆمۈر كانى ۋە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئويمانبۇلاق فېرمىسىنى توك بىلەن تەمىنلەيدۇ.

ئىلى ئالىيۇمىن زاۋۇتى ترانسفورماتور ئىستانسىسى بۇ ئىستانسا غۇلجا شەھىرىنىڭ غەربىدىكى ئۈرۈمچى — ئىلى تاشيولىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى غۇلجا ناھىيە دادامتۇ يېزىسىنىڭ تەۋەلىكىدە بولۇپ، ئۇنى 1989 - يىلى ئىلى ئالىيۇمىن ئېلېكترولىزلاش زاۋۇتى مەبلەغ سېلىپ قۇرغان. ئۇنىڭغا باش ترانسفورماتوردىن 3ى ئورنىتىلغان. ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 14 مىڭ كىلوۋولت - ئامپېر بولۇپ، شۇ زاۋۇتنىڭ ئالىيۇمىن ئېلېكترولىزلاش ئىشلەپچىقىرىشىنى توك بىلەن تەمىنلەيدۇ.

يۇقىرى بېسىملىق توك يەتكۈزۈش لىنىيىسى «ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىدە يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى تارتىلىشقا باشلىدى. 1990 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە 183.325 كىلومېتىر يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى بار بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە 110 كىلوۋولتلۇق يۇقىرى بېسىملىق توك سىمىدىن بىرى بولۇپ، ئۈزۈنلۈقى 60.336 كىلومېتىر (توقاي ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن ئىلى مەركىزىي ترانسفورماتور ئىستانسىسىغا بارىدۇ)، 35 كىلوۋولتلۇق لىنىيە 9 بولۇپ، ئومۇمىي ئۈزۈنلۈقى 122.989 كىلومېتىر.

غۇلجا ناھىيە تەۋەسىدىكى 35 كىلوۋولتلۇق يۇقىرى بېسىملىق توك يەتكۈزۈش لىنىيىسى

جەدۋەل: 7 — 2

لىنىيىنىڭ باشلانغان ۋە ئاخىرلاشقان ئورنى	ئۈزۈنلۈقى كىلومېتىر	ئۆتكۈزگۈچ سىم ئىنى	تارتىلغان ۋاقتى
«ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى — ئۆچئون ترانسفورماتور ئىستانسىسى	30	LGJ—95	1976
ئۆچئون ترانسفورماتور ئىستانسىسى — ۋۇگۇلاڭ ترانسفورماتور ئىستانسىسى	11.2	LGJ—70	1977
«ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى — 734 - كان	23	LGJ—70	1983
«ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى — توقاي ئېلېكتر ئىستانسىسى	11	LGJ—95	1984
ۋۇگۇلاڭ ترانسفورماتور ئىستانسىسى — ئىلى ئويلاستىلىق سېمونت زاۋۇتى	7	LGJ—70	1980
ئۆچئون ترانسفورماتور ئىستانسىسى — غۇلجا شەرقىي شەھەر ئېتراپى ترانسفورماتور ئىستانسىسى	22	LGJ—95	1988
شەرقىي شەھەر ئېتراپى ترانسفورماتور ئىستانسىسى — ئىلى مەركىزىي ترانسفورماتور ئىستانسىسى	6	LGJ—95	1984
ئىلى مەركىزىي ترانسفورماتور ئىستانسىسى — نوغايتۇ ترانسفورماتور ئىستانسىسى	9.855	LGJ—50	1984
ئىلى مەركىزىي ترانسفورماتور ئىستانسىسى — ئىلى ئالىيۇمىن زاۋۇتى	2.934	قوش كونتورلۇق LGJ—240	1989
جەمئىي	122.989		

توك تەقسىملەش لىنىيىسى ۋە مۇئەسسەسە 1983 - يىلى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسىدىن جېلىلىيۇزى كەنتىگە بارىدىغان 2 كىلومېتىر توك سىمى تارتىلىپ، ئۇنىڭغا 3500 كىلوۋولتلۇق ترانسفورماتوردىن 2سى ئورنىتىلىپ، توك بىلەن تەمىنلەش دائىرىسى كېڭەيتىلدى. ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق رايونلىرىدىمۇ زور كۆچ بىلەن توك سىمى تارتىلىپ، توك بىلەن تەمىنلەش ئەھۋالى ئۈزلۈكسىز ياخشىلاندى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغچە، ناھىيە تەۋەسىدە تارتىلغان 10 كىلوۋولتلۇق توك سىمى 2.545 كىلومېتىرغا، تۆۋەن بېسىملىق لىنىيە 312.5 كىلومېتىرغا يەتتى. توك تەقسىملەش ترانسفورماتوردىن 317سى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 23 مىڭ 145 كىلوۋولت - ئامپېر، بۇ لىنىيىلەر ھەمدە ئۇنىڭ قوشۇمچە ئۆسكۈنىلىرى ترانسفورماتور ئىستانسىلىرى ۋە يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى بىلەن بىرلىكتە غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدە ناھايىتى زور توك بىلەن تەمىنلەش تورىنى شەكىللەندۈردى، ئېلېكتر

ئىستانسىلىرىنىڭ ئېلېكتر كۆچى شۇ ئارقىلىق زاۋۇت، كان ۋە مىكلىخان ـ تۈمەنلىگەن ئائىلىلەرگە يەتكۈزۈلدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ توك تەقسىملەش سىستېمىسى

جەدۋەل: 7 — 3

توك بىلەن تەمىنلەش رايونى	توك ئىشلەتكۈچى ئورۇن	10 كىلوۋولتلۇق توك تەقسىملەش لىنىيىسى (كىلومېتىر)	تۈۋەن بېسىملىق لىنىيە (كىلومېتىر)	توك تەقسىملەش ترانسفورماتورى	
				سانى	سىغىمچانلىقى (كىلوۋولت ـ ئامپېر)
«ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى ئومۇمىي رايونى	سامىيۇزى پېزىسى	28.5	12	9	515
	قاش پېزىسى	18.5	13	14	510
	مازار پېزىسى	14.1	6	6	240
	بورىبوسۇن فېرمىسى	6	1	1	50
	دۆڭمازار بازىرى	29	20	20	1390
	ئۇيغۇر ئۈچئون پېزىسى	15.6	4	14	700
	بايتوقاي پېزىسى	42.8	18.5	14	795
	كىچىك جەمئىي	127.5	74.5	78	4200
ئۈچئون ترانسفورماتور ئىستانسىسىنىڭ تەمىنلەش رايونى	ئونيار پېزىسى	20.1	10	10	700
	ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى	26.8	42	11	560
	توسۇن فېرمىسى	18.3	2.5	2	70
	ئۈچئون خۇيزۇ پېزىسى	42.2	35	27	1925
	بېكئىتام پېزىسى	49	28	18	660
	دولان دېھقانچىلىق مەيدانى	17	5	4	360
	كىچىك جەمئىي	173.4	122.5	72	4275
ئۈزۈك ترانسفورماتور ئىستانسىسىنىڭ توك بىلەن تەمىنلەش رايونى	چۈلۈقاي پېزىسى	17.5	12.5	11	595
	ئەۋلىيا پېزىسى	3.5	1.5	3	110
	موللىتوختىيۇزى پېزىسى	9	7	8	560
	سادىقىيۇزى پېزىسى	7.7	2.5	7	490
	تۇرپانىيۇزى پېزىسى	17	6	9	710
	خۇدىيارىيۇزى پېزىسى	23.8	15	16	685
	غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتى	22.3	5	32	5580
	جېلىلىيۇزى بازىرى	20	3	13	1710
	كىچىك جەمئىي	120.8	52.5	99	10440

قۇلجا ئېلېكتر توڑى ۋە ترانسفورماتور ئىستانسىسىنىڭ توك بىلەن تەمىنلەش رايونى	بەنجىم بېزىسى	19.5	11	20	880
	قارايانغاچ بېزىسى	20	6	11	650
	دادامتۇ بېزىسى	17.9	12	15	1000
	ئويمانبۇلاق فېرمىسى	9	1	1	100
	كىچىك جەمئىي	66.4	30	47	2630
ئارائۇستەڭ بېزىسى		30.1	33	21	1600
ئومۇمىي جەمئىي		518.2	312.5	317	23145

ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنىڭ كۆپەيمىگە ئەگمىشىپ، توك بىلەن تەمىنلەش توري ئۈزلۈكسىز كېڭەيدى، ناھىيە بويىچە توك ئىشلىتىش ئۈسكۈنىلىرىمۇ تېزدىن كۆپەيدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 14 مىڭ 530 كىلوۋاتقا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرىنىڭ 9797 كىلوۋات بولۇپ، 67.4%نى، ناھىيە باشقۇرغان سانائەت ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرىنىڭ 4733 كىلوۋات بولۇپ، 32.6%نى ئىگىلەيدۇ. دېھقانچىلىق ئۈسكۈنىلىرى ئىچىدە سۇ چىقىرىش ۋە سۇغىرىشنىڭ 340 كىلوۋات، دېھقانچىلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاشنىڭ 5057 كىلوۋات، يېزا - كەنت سانائىتىنىڭ 1068 كىلوۋات، دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشنىڭ 142 كىلوۋات، باشقىلارنىڭ 3190 كىلوۋات.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 10 كىلوۋولتلۇق توك تەقسىملەش لىنىيىسى، تۆۋەن بېسىملىق توك سىمى تارتىش، ترانسفورماتور ۋە كىچىك ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇشى ئۈچۈن سالغان ئومۇمىي مەبلىغى تەخمىنەن 7 مىليون يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت بەرگەن قوشۇمچە ياردەم 2 مىليون 600 مىڭ يۈەن.

5. ئېلېكتر كۈچىنى باشقۇرۇش

تۈزۈلمە ۋە ئاپپارات غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئېلېكتر كۈچىنىڭ كېلىش مەنبەسى ئوخشاش بولمىغاچقا، ئۇزۇندىن بۇيان كۆپ ئورۇن گىرەلىشىپ باشقۇرۇشتەك ھالەتتە تۇرۇپ كەلدى. تۈزۈلمىنىڭ راۋان بولماسلىقى ئاممىنىڭ نورمال ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشتا توك ئىشلىتىشىگە بەزى قولايسىزلىقلارنى ئېلىپ كەلدى.

ئىتتىپاق ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، غۇلجا ناھىيىسىدە پەقەت ناھىيە بازىرى ۋە ئەتراپتىكى بىر قىسىم گۇڭشې، ئەترەتلەرلا توك ئىشلىتەلەيتتى. توك بىلەن تەمىنلەشنى ئۈستىگە ئالغان غۇلجا ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى ئۇزۇن مەزگىل ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ كەلدى. 1973 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى. 1978 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇ يەنىلا ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىغا قاراشلىق بولۇپ، ئۇچىتون ۋە ۋۇگۇڭدىن ئىبارەت 2 ترانسفورماتور ئىستانسىسىنىڭ 10 كىلوۋولتلۇق ۋە ئۇنىڭدىن تۆۋەن بېسىملىق لىنىيىلەرنى پىلانلاش، قۇرۇش، رېمونت قىلىش ۋە سېچۇتچىك تەكشۈرۈپ ھەق يىغىش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى ھەمدە ۋەكىل ئەۋەتىپ 2 ترانسفورماتور ئىستانسىسىنىڭ توك تەقسىملەش، سېچۇتچىك تەكشۈرۈش ئىشلىرىغا قاتناشتۇردى، كېيىن يېزا، بازار، مەيدانلاردىمۇ ئارقا-ئارقىدىن توك بىلەن تەمىنلەش ئورۇنلىرى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتىنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدە شۇ يەردىكى ترانسفورماتورلار ئاستىدىكى تۆۋەن بېسىملىق لىنىيىلەرنى باشقۇرۇش ۋە ئابونېنتلاردىن ھەق يىغىش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى.

1979 - يىلى 2 ترانسفورماتور ئىستانسىسىنىڭ توك بىلەن تەمىنلەش رايونىدىكى ئابونېنتلارغا خاس ترانسفورماتوردىن پۈتۈرى بولغان ئېلېكتر كۆچىنى باشقۇرۇش يەنە «ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى تەرىپىدىن يىغىۋېلىنىپ، ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتىنىڭ ناھىيە بويىچە ئىشلىتىلىدىغان توكنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش تەسەۋۋۇرى ئىشقا ئاشىمىدى، ئۇنىڭ قۇنكسىيىسى پەقەت ناھىيە بازىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپى بىلەنلا چەكلەندى، يېزا، بازار، مەيدانلاردىكى توك بىلەن تەمىنلەش ئورۇنلىرى «ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى قارىمىقىدىكى ئوچىتون ۋە ۋۇگۇڭ ترانسفورماتور ئىستانسىسىنىڭ ۋاستىسىتە باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1980 - يىل 3 - ئايدا توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتى تۇرۇبا سۇيى بىلەن تەمىنلەش پونكىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ غۇلجا ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى. ئۇ ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. 1984 - يىل 2 - ئايدا بۇ شىركەت يەنە توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتى ۋە تۇرۇبا سۇيى بىلەن تەمىنلەش شىركىتىدىن ئىبارەت 2 شىركەتكە بۆلۈندى، توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتى سانائەت - قاتناش ئىدارىسى (كېيىن غۇلجا ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتى دەپ ئۆزگەرتىلدى) نىڭ رەھبەرلىكىدە بولۇپ، ناھىيە بازىرى ئەتراپىنى توك بىلەن تەمىنلەش كەسپىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى.

ناھىيە بازىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، غۇلجا ناھىيىسىدىكى كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى ۋە 10 كىلوۋولتلۇق توك تەقسىملەش لىنىيىلىرىنى پىلانلاش، لايىھىلەش، قۇرۇش، باشقۇرۇش ئىشلىرىغا 1983 — 1990-يىلغىچە ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى مەسئۇل بولۇپ كەلدى. 1986 - يىلى «ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى بىلەن ئىلى ئېلېكتر ئىستانسىسى تورلاشتۇرۇلغاندا، ئوچىتون، ۋۇگۇڭدىكى 2 ترانسفورماتور پونكىتى ئوبلاستلىق سۇچىلىق ئىدارىسىدىن ئوبلاستلىق ئېلېكتر كۆچى ئىدارىسى قارىمىقىدىكى ئىلى توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، «ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ توك باشقۇرۇش قۇنكسىيىسى كىچىكلەپ ئېلېكتر ئىستانسىسى ئەتراپىدىكى توك بىلەن تەمىنلەش رايونلىرى بىلەنلا چەكلەندى. يېزا، چارۇچىلىق رايونلىرىدىكى ئابونېنتلارغىچە يېتىپ بارمىدىغان ترانسفورماتورلارنىڭ ئىشلىتىدىغان توكىنى باشقۇرۇشنى يېزا (بازار، مەيدان) توك بىلەن تەمىنلەش ئورۇنلىرى ئۈستىگە ئالدى (ئارا ئۈستەلگە يېزىسىنىڭ توكىنى يېزىلىق ئېلېكتر ئىستانسىسى ئۆزى باشقۇرىدىغان بولدى).

1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتى بىلەن ئوچىتون، ۋۇگۇڭ ترانسفورماتور پونكىتى بىرلەشتۈرۈلۈپ غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ئوبلاستلىق ئېلېكتر كۆچى سانائىتى ئىدارىسى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن غۇلجا ناھىيىسىدە توكنى كۆپ ئورۇن باشقۇرۇشتەك ھالەتكە خاتىمە بېرىلدى. بىرلەشتۈرۈلۈشتىن ئىلگىرى ناھىيە بويىچە توك بىلەن تەمىنلەش سىستېمىسىدا 214 ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش ئىشچىسى ۋە يېزا توكچىسى 164 ئىدى. يېڭى قۇرۇلغان ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش ئىدارىسى قارىمىقىدا بىر ئىشخانا، 3 بۆلۈم (توك ئىشلىتىش بۆلۈمى، ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈمى، يېزا توك بۆلۈمى)، بىر شىركەت (ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى) بولۇپ، 65 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە كادىر 10 (كادىرلىق ۋەزىپىسىنى ئىشلەۋاتقان ئىشچىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، شۇ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە، غۇلجا ناھىيىسىدىكى 25 يېزا، بازار، مەيدانلىقى ھەممىسىگە پۈتۈنلەي توك يەتكۈزۈلدى، 141 مەۋرىي كەنتنىڭ 134گە توك يەتكۈزۈلۈپ، كەنتلەرگە توك يەتكۈزۈلۈش نىسبىتى %95كە، 52 مىڭ 690 ئائىلىنىڭ 47 مىڭ 423گە توك يەتكۈزۈلۈپ ئائىلىلەرگە توك يەتكۈزۈلۈش نىسبىتى %90كە يەتتى.

توك باھاسى 1960 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى دىزېل گېنېراتور ئارقىلىق توك يەتكۈزۈشنى باشلىغان بولۇپ، يورۇتۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ھەربىر كىلوۋات سائەت توكنىڭ باھاسى 0.28 يۈەن، سانائەتكە ئىشلىتىلىدىغان ھەربىر كىلوۋات سائەت توكنىڭ باھاسى 0.25 يۈەن ئىدى، بۇنىڭدىن

باشقا 6% باج ۋە قوشۇمچە ھەق ئېلىنىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا سېچۇنچىك ناھايىتى ئاز بولغاچقا، ئەمەلىي ئىجرا قىلىش داۋامىدا لامپۇچكىغا قاراپ ئايمۇ ئاي توك پۇلى يىغىلاتتى، ئاھالىلەر ئىشلەتكەن ھەربىر لامپۇچكا ئۈچۈن 0.02 يۈەن لامپۇچكا ھەققى قوشۇپ ئېلىناتتى.

1972 - يىل 8 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى (ناھىيىلىك سىمونت زاۋۇتى تەمىنلىگەن توكمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) نىڭ ھەق ئېلىش ئۇلچىمى بىر تۇتاش ھەربىر كىلوۋات سائىتىنىڭ 0.18 يۈەنگە تەڭشەلدى.

«ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتۈپ، توك بىلەن تەمىنلىگەندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىدە 1976-يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ يۇقىرىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ھېسابلاپ بىر تۇتاش ھەق ئېلىنمىدىغان بولدى، يەنى ئېلېكتر ئىستانسىسى ھەربىر كىلوۋات سائەت توكىنى 0.09 يۈەن ئۇلگۈجە باھا بويىچە ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتى ۋە گۈڭشې، مەيدان توك بىلەن تەمىنلەش ئورۇنلىرىغا سېتىپ بېرىدىغان بولدى، توكنىڭ پارچە سېتىلىش باھاسى: تۇرمۇشتىكى يورۇتۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان توكنىڭ ھەربىر كىلوۋات سائىتى 0.09 يۈەن، سانائەت ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان توكنىڭ 0.11 يۈەن، يېزا ئىگىلىك ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان توكنىڭ 0.05 يۈەن بولدى. بۇ باھا 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە قوللىنىلدى.

6. ئېلېكتر كۈچىدىن پايدىلىنىش

«ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتۈشتىن ئىلگىرى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ توك مەنبەسى ئېغىر دەرىجىدە كەمچىل بولۇپ، توك ئىشلىتىش مىقدارى ئەڭ يۇقىرى بولغاندىمۇ 100 مىڭ كىلوۋات سائەتتىن ئاشمايتتى. 80 - يىللارغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە توك ئىشلىتىش مىقدارى ئاندىن تېز ئاشتى. 1980 - يىلى 3 مىليون 140 مىڭ كىلوۋات سائەت ئىدى، 1990 - يىلى 17 مىليون 428 مىڭ كىلوۋات سائەتكە يېتىپ، 5.5 ھەسسە ئاشتى. ئېشىش ئەڭ تېز بولغىنى سانائەتكە ئىشلىتىلىدىغان توك بولۇپ، 1980 - يىلدىكى 580 مىڭ كىلوۋات سائەتتىن 1990 - يىلدىكى 7 مىليون 248 مىڭ كىلوۋات سائەتكە يېتىپ، 11.5 ھەسسە؛ بازار - يېزىلارنىڭ تۇرمۇشتىكى يورۇتۇش ئۈچۈن ئىشلەتكەن توكى 1980 - يىلدىكى 1 مىليون 760 مىڭ كىلوۋات سائەتتىن 1990 - يىلى 5 مىليون 30 مىڭ كىلوۋات سائەتكە يېتىپ، 186% ئاشتى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1980 — 1990 - يىلغىچە توك ئىشلىتىش مىقدارى ۋە ئۇنىڭ قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 7 — 4　　بىرلىكى: تۇمەن كىلوۋات سائەت

يىللار / تۈرى	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	
ئىشلىتىلگەن توك ئومۇمىي مىقدارى	314	425	512	359	555	577	843	1076	176	1715	1742.8	ئومۇمىي مىقدار بىلەن سېلىشتۇرغاندىكى
1. يېزىلار ئىشلەتكەن توك	195	265	322	342	339	335	462	621	596	947	918	52.7
1) تۇرمۇشتىكى يورۇتۇشقا كەتكەن توك	115	138	172	187	199	181	241	241	216	340	403	23.1
2) يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋە يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاشقا كەتكەن توك	48	100	105	111	106	93	140	256	256	408	318	18.2

3) بېزا ـ كەنت سانائىتىگە كەتكەن تۈك	24	24	61	61	64	63	62	60	60	65	90	147	100	5.7
4) سۇ چىقىرۇۋېتىش ۋە سۇغىرىشقا ئىشلىتىلگەن تۈك	8	3	15								3			
2. ناھىيە بازىرىدا ئىشلىتىلگەن تۈك	119	160	84	61	64	63	62	60	60	65	90	147	100	5.7
1) ناھىيە قۇرغان سانائەتكە كەتكەن تۈك	58	84	61	61	64	63	62	60	60	65	90	147	100	5.7
2) ئاھالىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا كەتكەن تۈك	61	61	64	63	62	60	60	65	90	147	100	5.7		
3) باشقىلار		15							3					

1990 ـ يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىكى بېزا (بازار)، مەيدانلارنىڭ تۈك ئىشلىتىش مىقدارى ۋە ئونىڭ قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 7 — 5

بىرلىكى: تۇمەن كىلوۋات سائەت

تۈك بىلەن تەمىنلىنىدىغان رايونلار	تۈرى / تۈك ئىشلەتكۈچى ئورۇن	تۈك ئىشلىتىش مىقدارى					
		بورۇشقا ئىشلىتىلگىنى	بېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەمۇلاتلىرىنى بېشىشلاشقا ئىشلىتىلگىنى	بېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشقا ئىشلىتىلگىنى	بېزا ـ كەنت سانائىتىگە ئىشلىتىلگىنى	سۇ چىقىرۇۋېتىش ۋە سۇغىرىشقا ئىشلىتىلگىنى	جەمئىي
«ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى ئەتراپى رايونى	سامىيۇزى بېزىسى	20	12.3	3			35.3
	قاش بېزىسى	15.3	8				23.7
	مازار بېزىسى	10	7.5				17.5
	بورىبوسۇن فېرمىسى	0.5					0.5
	دۆڭمازار بازىرى	16.2	25.5	15.6	12		69.3
	ئۈيغۇر ئۇچۇن بېزىسى	10	5				15
	بايتوقاي بېزىسى	20.2	34.1				54.3
	كىچىك جەمئىي	92.2	92.4	18.6	12		215.2
ئۇچۇن ترانسفورماتور ئىستانسىسى تۈك بىلەن تەمىنلەيدىغان رايونلار	ئونيار بېزىسى	33.1	14.2				47.3
	ئۇچۇن خۇيزۇ بېزىسى	34.5	40.1		40	10	124.6
	بېكتام بېزىسى	15	20		5		40
	ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانى	42.1	5.3	2.5		5.1	55
	دولان دېھقانچىلىق مەيدانى	20.4	10			4.5	34.9
	توسۇن فېرمىسى	0.7					0.7
	كىچىك جەمئىي	145.8	89.6	2.5	45	19.6	302.5

ژۇگۇلۇك ترانسفورماتور ئىستانسىسى توك بىلەن تەمىنلەيدىغان رايونلار (ناھىيە بازىرى يۇنىلۇك سىرتىدا)	چۇلۇقاي يېزىسى	15	5.6			4	24.6
	ئۇلىيا يېزىسى	15	5				20
	موللىتوختىيۇزى يېزىسى	23.1	10		10		43.1
	سادىقيۇزى يېزىسى	10.2	10		10	3.5	33.7
	تۇرپانيۇزى يېزىسى	23.5	10		7	5	45.5
	خۇدىياريۇزى يېزىسى	20.4	20	4.4	20		64.8
	كىچىك جەمئىي	107.2	60.6	4.4	47	12.5	231.7
غۇلجا ئېلېكتر توري ئوغايتۇ ترانسفورماتور ئىستانسىسى توك بىلەن تەمىنلەيدىغان رايونلار	پەنجىم يېزىسى	16.1	13.9		12		42
	قارايلاغاچ يېزىسى	0.4					0.4
	دادامتۇ يېزىسى	15.4	18		29.6		63
	ئويمانبۇلاق فېرمىسى	2.5					2.5
	كىچىك جەمئىي	34.4	31.9		41.6		107.9
ئارائۇستەلۇك ئېلېكتر ئىستانسىسى	ئارائۇستەلۇك يېزىسى	23	17		18	2	60
ئومۇمىي جەمئىي		402.6	291.5	25.5	163.6	34.1	917.3

ئىزاھ: جەدۋەل 7 — 4دىكى سان يۇتۇنلەش ئۇسۇلى بويىچە ستاتىستىكىلانغان. شۇڭا، بۇ جەدۋەلدىكى بىلەن سەل پەرقلىنىدۇ.

قوشۇمچە: غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتى

غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتى غۇلجا ناھىيىسىدىكى بىردىنبىر دۆلەت ئىلكىدىكى ئېلېكتر كۇچى كارخانىسى بولۇپ، ئۇ 1978 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلغان، 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئۇ ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش ئىدارىسى قۇرۇلدى. شۇ چاغدا خەنزۇ، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، مانجۇدىن ئىبارەت 4 مىللەتتىن تەركىب تاپقان 28 كىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى.

شىركەت قۇرۇلغاندىن كېيىن تەۋەلىك مۇناسىۋىتىدە بىرقەدەر چوڭ ئۆزگىرىش بولۇپ، ئەسلىدىكى ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش كەسپىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش تەسەۋۋۇرى ئەملگە ئاشمىدى، شىركەتنىڭ باشقۇرۇش دائىرىسى پەقەت ناھىيە بازىرىدىكى ئىدارە - ئورۇنلار ۋە جىلىلىيۇزى بازىرى بىلەنلا چەكلەندى. 1980 - يىل 3 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك تۇرۇبا سۇيى بىلەن تەمىنلەش پونكتى بىلەن بىرلەشتۇرۇۋېتىلدى، 1984 - يىل 2 - ئايدا سۇ بىلەن تەمىنلەش بىلەن توك بىلەن تەمىنلەش يەنە ئايرىۋېتىلىپ ئايرىم شىركەت قۇرۇلدى، بىرلەشتۇرۇۋېتىلگەن مەزگىلدە ناھىيە بازىرىنىڭ توك بىلەن تەمىنلىنىش ئەھۋالى بىر ئاز ياخشىلانغان، 1983 - يىلى سېتىۋېلىنغان توك 2 مىليون 315 مىڭ 700 كىلوۋات سائەت، سېتىلىش كىرىمى 290 مىڭ يۈەن بولدى.

ئايرىم تەسىس قىلىنغاندىن كېيىنكى توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتىنىڭ رەھبەرلىك بەنزىسىنى تەڭشەش، كارخانىنى تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق، تىجارەت ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىك يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1987 - يىلى سېتىش كىرىمى 630 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 62 مىڭ يۈەن پايدا - باج يارىتىلدى.

1988 - يىلى شىركەتنى زۇ خاۋتىڭ كابېنتى 3 يىللىق مۇددەت بىلەن ھۆددىگە ئالدى، ھۆددىگە ئالغاندىن كېيىن، كەسىپ گۈرۈپپىسى، مالىيە گۈرۈپپىسى، ھەق يېغىش گۈرۈپپىسى ۋە لىنىيە ئورنىتىش - رېمونت

قىلىش گۈزۈپىسىدىن ئىبارەت + گۈزۈپيا تەسىس قىلىنىپ، ئىشانلىق باشقۇرۇش ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلۇپ، ئەمگەك ئىنتىزامى چىڭىتىلىپ، بىر نىيەتتە تەلۋ كۆچ چىقىرىلىپ، ناھىيە قۇرغان يېڭى ئىستانسىنىڭ ئېلېكتر كۆچىنى يۈرۈشلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشى چىلۋ تۈتۈلۈپ، ئىقتىسادىي ئۈنۈم ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، ئىقتىساد كومىتېتى سىستېمىسى بويىچە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. بۇ 3 يىل ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئەڭ ياخشى مەزگىل بولدى.

1990 - يىلى جېلىلىيوزى بازىرى بەشكۆۋرۈك يولىغا جايلاشقان شىركەت ئورنى ۋە ئۈنۈك ئىمارەتلىرى پۈتۈنلەي غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

§ 3 . ئالتۇن قېزىش

ناھىيە تەۋەسىدىكى كۆگۈرچىن تېغى ئەتراپىدىكى يەر ئاستىدا كۆپ مىقداردا ئالتۇن ساقلانغان. شىمالىي تاغدىكى نۇرغۇن جىلغىلاردىمۇ كىچىك ئالتۇن بار، 60 - يىللاردىن بۇرۇن، جىرغىلاڭ دەريا ئېقىنىدا ئالتۇن چايقىغۇچىلار بار ئىدى. زامانىۋى ئۇسۇلدا ئالتۇن قېزىش 80 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا باشلاندى.

ئاشى ئالتۇن كېنى ناھىيە تەۋەسىدىكى كۆلىمى ئەڭ چوڭ دۆلەت كارخانىسى بولۇپ، ئۇ شىنجاڭ ئالتۇن ئىدارىسىغا قارايدۇ. «ئاشى» قازاقچە سۆز بولۇپ «ئاچچىق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ كان شۇ يەرنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان. ئۈنىڭ ئەتراپى جىلغىلار تۈتىشىپ تۇرغان ئاشى يايلىقى بولۇپ، يېپىنچىسى قويۇق، مۇھىتى پاك ھەم گۈزەل، بۇ كان ناھىيىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى كۆكۈرچىن تاغ تىزمىسىنىڭ جەنۇبىدىكى پىلىچى دەريانىڭ تارماق ئېقىنى بولغان ئاشى سۇيىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، تۈرغان ئورنى قارايا‌غاچ يېزىسىغا تەۋە، بۇ كان بىلەن ناھىيە بازىرىنىڭ ئارلىقى 62 كىلومېتىر، ئىلى ئوبلاستىنىڭ مەركىزى غۇلجا شەھىرى بىلەن بولغان ئارلىقى 64 كىلومېتىر كېلىدۇ، مەخسۇس ياسالغان ئاددىي تاشيول ئارقىلىق سىرتقى ئورۇنلار بىلەن ئالاقىلىشىدۇ. كان رايونى دېڭىز يۈزىدىن 1260 مېتىردىن 1700 مېتىرغىچە ئېگىز، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8℃، ئۈنىڭ ئېگىلمىگەن كۆلىمى 1740 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 9000 كۋادرات مېتىر.

1988 - يىلى شىنجاڭ گېئولوگىيە - قېزىلما بايلىقلار ئىدارىسىنىڭ 1 - رايونلار بويىچە تەكشۈرۈش چوڭ ئەترىتى ئالتۇن زاپىسىنىڭ 50 تونىنا ئىكەنلىكىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىغان، ئۇ ئالاھىدە زور تېپتىكى كان ياتمىسى بولۇپ، غەربىي شىمال رايونى بويىچە ئەڭ زور ئالتۇن كانى ھېسابلىنىدۇ. بۇ كان 1990 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلۇشقا باشلىغان، مۇلچەر بويىچە 1995 - يىلى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلىدۇ.

ئالتۇن كان قارىمىقىدا پارتىيە - مەمۇرىيەت ئىشخانىسى، سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى ۋە ئەمگەك، بىخەتەرلىك - مۇھىت ئاسراش، مالىيە، مېخانىكا - ئېنېرگىيە، ئىشلەپچىقىرىش - تېخنىكا، قوغداش، رۇدا باشقۇرۇش، تەمىنلەش، ئاساسىي قۇرۇلۇش، تېخنىكا نازارەتچىلىكى، پاراۋانلىق بۆلۈمىدىن ئىبارەت 11 بۆلۈم، تەرەققىيات ئىشخانىسى تەسىس قىلىنغان ھەمدە پوچتا - تېلېگراف پونكىتى قۇرۇلغان.

§ 4 . قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى سانائىتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدە قۇرۇلۇشقا ئالاقىدار كىچىك سانائەتتىن پەقەت ھاك

خۇمدىنلا بار ئىدى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا يېزا ئىگىلىك 4 - شىنىڭ سانائەت - كانچىلىق زاۋۇتى ناھىيە بازىرىنىڭ 10 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدىكى قازانچى جىلغىسىدا بىر كىچىك تېپتىكى سېمونت زاۋۇتى قۇرۇپ، بۇ تەۋەلىكتە ماتېرىيالى كارخانىسى بولماسلىقتەك بوشلۇقنى تولدۇردى. ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش كۆلىمىنىڭ ئۆزلۈكسىز كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى سانائىتى ئىزچىل كۆچلۈك تەرەققىي قىلىشتەك ۋەزىيەت كېلىپ چىقتى. 1990 - يىلىغا كەلگەندە ناھىيە تەۋەسىدىكى سېمونت ئىشلەپچىقىرىشىدا يىلىغا 60 مىڭ تونىنا سېمونت ئىشلەپچىقىرىلىدىغان كۆلەم شەكىللەندى.

1. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى قازانچى جىلغىسىغا جايلاشقان، ئۇنىڭ شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 400 مېتىر، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 2000 مېتىر، ئىگىلىگەن كۆلىمى 1230 مو. قۇرۇلۇش كۆلىمى 125 مىڭ كۇادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە كۆكەرتىلگەن كۆلەم 370 مو بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ تەخمىنەن %30نى ئىگىلەيدۇ.

بۇ زاۋۇتنىڭ تەكتى يېزا ئىگىلىك 4- شى سېمونت زاۋۇتى بولۇپ، 1959 - يىلى يېزا ئىگىلىك 4 - شى زاۋۇت قۇرغان، كېيىنكى يىلى 7 - ئايدا ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن، 1975 - يىلى يەرلىككە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ ئىلى ئوبلاستلىق پىلان كومىتېتىنىڭ تەۋەلىكىدە بولغان. شۇ يىلى 9 - ئايدا ئوبلاستلىق ئورگانلار كۆيتۈكى شەھىرىگە كۆچەكتىلكتىن، ئۇ ئىلى ۋىلايەتلىك پىلان كومىتېتىنىڭ تەۋەلىكىگە، نامى ۋىلايەتلىك سېمونت زاۋۇتى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1979 - يىل 9 - ئايدا قايتا ئىلى ئوبلاستىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتۈپ، ئوبلاستلىق سانائەت ئىدارىسىنىڭ تەۋەلىكىدە بولغان ھەم نامى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. 1985- يىل 2 - ئايدا ئوبلاستلىق ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن.

ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى ئوبلاستقا قاراشلىق تايانچ كارخانىلارنىڭ بىرى بولۇپ، پارتكوم ئىشخانىسى، مەمۇرىيەت ئىشخانىسى، پىلان - مالىيە بۆلۈمى، ئەمگەك - كادىرلار بۆلۈمى، ئۇسكۇنە - ئېلېكتر كۆچى بۆلۈمى، تېخنىكا-ئىقتىسادىي بۆلۈمى، قوغداش بۆلۈمى، پەن تەتقىقات بۆلۈمى قاتارلىقلار تەسىس قىلىنغان. زاۋۇت قارىمىقىدا سېمونت سېخى، كۆمۈركان، ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى، دورا قېزىش ئەترىتى، ئاپتوموبىل ئەترىتى، ئوتقا چىدامليق ماتېرىيال زاۋۇتىدىن ئىبارەت 6 ئىشلەپچىقىرىش ئورنى تەسىس قىلىنغان، بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى، خوجىلىق شىركىتى، پەرزەنتلەر مەكتىپى، دوختۇرخانا، بانكا، پوچتا- تېلېگراف پونكىتى، تېلېۋىزىيە ئۆلاپ تارقىتىش ئىستانسىسى قاتارلىقلار بولۇپ، زاۋۇت خېلى كۆلەملەشكەن كىچىك بازارلاردىن بولۇپ قالغان.

زاۋۇت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئۇسكۇنىلەر ئاددىي بولۇپ، يەرلىك ئۇسۇلدا ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بېرىلاتتى، يىللىق ئەڭ يۇقىرى مەھسۇلات مىقدارى ئاران 6000 تونىنا ئىدى. 1981 - يىلى كەڭ كۆلەمدە تېخنىكا ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، ماشىنىلىشىش ۋە ئاپتوماتلىشىش سەۋىيىسى كۆرۈنەرلىك يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، لايىھىدىكى يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 100 مىڭ تونىنا بولۇپ، ئەمەلىي مەھسۇلات مىقدارى 40 مىڭ تونىنا ئەتراپىدا بولدى. زاۋۇتقا قاراشلىق كۆمۈر كانىنىڭ لايىھىلەنگەن يىللىق ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى 90 مىڭ تونىنا بولۇپ، ئەمەلىي مىقدارى 30 مىڭ تونىدىن كۆپرەك بولدى. ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ ئومۇمىي گېنېراتور سىغىمچانلىقى 450 كىلوۋات بولۇپ، يىلىغا چىقارغان توكى 10 مىڭ كىلوۋات سائەتتىن ئېشىپ كەتتى. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 1033كە يەتتى.

2. غۇلجا ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى جىرغىلاڭ شىمالىي يولى شىمالىي بۆلىكىنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، زاۋۇتنىڭ غەربىي تەرىپى جىرغىلاڭ دەرياسى. زاۋۇت رايونىنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 340.5 مو. قۇرۇلۇش كۆلىمى 62 مىڭ كۋادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە كۆكەرتىلگەن كۆلەم تەخمىنەن 4000 كۋادرات مېتىر. بۇ زاۋۇت ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتىغا قاراشلىق بولۇپ، ناھىيىنىڭ تايانچ كارخانىسى ھېسابلىنىدۇ.

زاۋۇت 1971 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلۇپ، 1973 - يىلى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلۈپ، شۇ يىلى 180 تونىنا سېمونت ئىشلەپچىقىرىلدى. 1978 - يىلى يېڭىدىن بىر يەرلىك تېك خوممان قۇرۇلۇپ، 1300 تونىنا سېمونت ئىشلەپچىقىرىلدى. 1983 - يىلى ئۆزگەرتىش - كېڭەيتىش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلدى. بۇ قۇرۇلۇش ئايلانما خوممان، ئوراش لىنىيىسى ۋە كان يولىدىن ئىبارەت 3 چوڭ تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، مەبلەغ يېتىشمىگەنلىكتىن قۇرۇلۇشنىڭ سۈرئىتى ئاستا بولۇپ، 1987 - يىل 6 - ئايدا ئاندىن تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈلۈپ 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 5000 تونىنىدىن 20 مىڭ تونىنىغا كۆتۈرۈلۈپ، يېرىم ئاپتوماتىك ئىشلەپچىقىرىش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. كېيىنكى يىلى ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى تۆنجى قېتىم 10 مىڭ تونىنىدىن ئېشىپ، 12 مىڭ 900 تونىنىغا يەتتى، سېتىش كىرىمى 2 مىليون 88 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 380 مىڭ يۈەن پايدا - باج يارىتىلدى. 1990 - يىلى ئايلانما خوممانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى تولۇقلاندى، بۇ قېتىمقى تېخنىكا ئۆزگەرتىش پارچە ماتېرىياللارنى ساقلاش، ئامبارداپ ماتېرىيال سەپلەش، تەييار تالقانلارنى تەڭشەش ۋە چېچىلغانلارنى قاچىلاشتىن ئىبارەت 4 تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يىلىغا 60 مىڭ تونىنا سېمونت ئىشلەپچىقىرالايدىغان ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى ۋە ئۇنىڭ ياندائىما ئۈسكۈنىلىرى كومپيۇتېر ئارقىلىق ئۇلانغان ۋە ئاپتوماتىك كونترول قىلىنىدىغان، تېخنولوگىيىسى ئىلغارلاشتۇرۇلۇپ، ئۇنۇمۇبرسال كۆچمە ئىلى ۋىلايىتىدىكى ناھىيە - شەھەرلەر ئىچىدە شۇ كەسىپ بويىچە 2 - ئورۇنغا ئۆتتى. ئۇنىڭ ئاساسلىق مەھسۇلاتى 325 # ، 425 # ۋە 525 # ئادەتتىكى سىلىكاتلىق سېمونت ۋە يانارتاغ گۈلى بىرىكمە سېمونتىدىن ئىبارەت.

زاۋۇت قارمىقىدا مەمۇرىيەت، مالىيە، ئىشلەپچىقىرىش، ئۈسكۈنە، تەمىنلەش - سېتىش ۋە ئومۇمىيۈزلۈك سۈيەت باشقۇرۇش قاتارلىق بۆلۈم - ئىشخانىلار تەسىس قىلىنىدى، يەنە خام ئەشيا سېخى، كۆيدۈرۈش سېخى ۋە مەھسۇلات ئىشلەش سېخىدىن ئىبارەت 3 ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش سېخى ۋە ئېلېكتر مونتاژسىلىرى، خىمىيىلىك ئانالىز قىلىشتىن ئىبارەت 2 قوشۇمچە سېخ بار. 1985 - يىلدىن باشلاپ زاۋۇت باشلىقى ھۆددىگە ئېلىپ مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 278گە (پېنسىيەگە چىققانلارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) ، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ساپ قىممىتى 11 مىليون يۈەنگە يەتتى، شۇ يىلى 16 مىڭ 50 تونىنا سېمونت ئىشلەپچىقىرىلىپ، سېتىش كىرىمى 2 مىليون 300 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 400 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق پايدا - باج يارىتىلدى. مەھسۇلاتنىڭ لاياقەتلىك بولۇش نىسبىتى 100% بولدى.

3. غۇلجا ناھىيىلىك سېمونت قۇيۇلما زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت ناھىيە بازىرى جىلىلىيۈزى چوڭ كوچىسىنىڭ غەربىي ئۇچىدىكى چوڭ كۆۋرۈكنىڭ شەرقىي جەنۇبى تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 74 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3212 كۋادرات مېتىر.

ئۆ، ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىغا قارايدۇ. بۇ زاۋۇت 1975 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، 6 ئىشچى. خىزمەتچىنىڭ ئۆزلىرى ياسىغان ستولبا قۇيۇش قېلىپى بىلەن سىناق تەرىقىسىدە سېمونت ستولبا ۋە سۇغۇگۇچ. تۇرۇبا ياسىشى ئارقىلىق باش كۆتۈرگەن، ھازىر تەرەققىي قىلىپ ستولبا، بېسىملىق تۇرۇبا، سۇ چىقىرىش تۇرۇبىسى، دومىلىتىپ كەپشەرلەش، سوغاق سىم تارتىش، كاۋاك تاختاي سېخىدىن ئىبارەت 6 سېخى بار بولۇپ، ئېلاستىك بېسىملىق تۇرۇبا، كىرىشتۇرۇپ ئۇلانغان يۇندا تۇرۇبىسى، توز ئېغىزلىق تۇرۇبا، چوڭ دىئامېتىرلىق تۇرۇبا، ھالقىسىمان - ئېلاستىك كاۋاك تاختاي ۋە رەڭلىك يول خىشى قاتارلىق ھەرخىل ئۇلچەمدىكى مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرالايدىغان بولدى. بۇ مەھسۇلاتلار ئېلېكتر كۇچى، ئالاقىلىشىش، شەھەر مەمۇرىيىتى، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش، ئادەم، چارۋا ۋە ئېتىز - ئېرىقنى سۇ بىلەن تەمىنلەش، شەھەرنى سۇ بىلەن تەمىنلەش ۋە يۇندا چىقىرىۋېتىش، كۆۋرۈك - سۇغۇگۇچ قاتارلىق قۇرۇلۇش ۋە مۇئەسسەسلەر قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ زاۋۇتنىڭ ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرى مەركەزدىن قاچما ماشىنا، ستولبا ياساش ماشىنىسى، دومىلىتىپ كەپشەرلەش ماشىنىسى، سىم تارتىش ماشىنىسى، بېسىم سىناش ماشىنىسى، ئاسما كىران، پار قازان قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇ زاۋۇتنىڭ ئۈسكۈنىلىرى ئىلغار، ئۇلچەش - تەكشۈرۈش ۋاستىلىرى تولۇق، مەھسۇلات سۈپىتى ۋە سېتىشتىن كېيىنكى مۇلازىمىتى ياخشى بولغاچقا، مەھسۇلاتلىرى ئىلى ۋىلايىتى بويىچە 8 ناھىيە، بىر شەھەردە ۋە بىر قىسىم ھەربىي بوزىەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىدا بازار تېپىپ، ۋىلايەت بويىچە شۇ كەسىپ جەھەتتە كۆلىمى ئەڭ چوڭ، ئەملىي كۈچى ئەڭ كۈچلۈك كارخانا بولۇپ قالدى. كوزور مەھسۇلاتى بولغان ئېلاستىك بېسىم تۇرۇبىسى ئۆدا 4 يىل ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك «مۇنەۋۋەر مەھسۇلات» بولۇپ باھالاندى. 1989 - يىلى بۇ زاۋۇتقا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن «توختامغا ئەمەل قىلىپ، ۋەدىدە تۇرغان كارخانا» دەپ نام بېرىلىپ، ناھىيىدىكى تاياڭ كارخانىلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

1990 - يىلى زاۋۇتنىڭ تۇراقلىق مۇلكى 1 مىليون 349 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مۇلكى 520 مىڭ 300 يۈەنگە، تۇرلۈك ئۈسكۈنىسى 86گە، قېلىپى 67 يۈرۈشكە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 113كە يەتتى. ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 276 مىڭ 500 يۈەنگە، سېتىش كىرىمى 1 مىليون 771 مىڭ 700 يۈەنگە، پايدا - بېجى 154 مىڭ 900 يۈەنگە يېتىپ، ناھىيە دەرىجىلىك ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. يېتەكچى مەھسۇلاتى دۆلەت بېتون تەكشۈرۈش مەركىزىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىش ئىجازەتنامىسى تارقىتىپ بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ زاۋۇت بىردىنلا ئاپتونوم رايونلىق بىناكارلىق ماتېرىياللىرى سىستېمىسى بويىچە سېمونت قۇيۇلما ئىشلەيدىغان نۇقتىلىق كارخانىغا ئايلاندى.

4. غۇلجا ناھىيىلىك خىش - كاھىش زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت 1965 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىگە قارايدۇ. ھازىر 2 خىش خۇمدانى بار. بىرى ناھىيە بازىرىنىڭ 6 كىلومېتىر شەرقىدىكى موللىتوختىيوزى يېزىسىنىڭ شىمالىي تاغ قاپتىلىغا جايلاشقان بولۇپ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 105 مو؛ يەنە بىرى، دۆڭمازار بازىرىنىڭ شىمالىي ئېتىكى، ئۆلكە يولى 315 - لىنىيىسىنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 75 مو. بۇ 2 ئورۇننىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 3000 كۋادرات مېتىر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشخانا، ياتاق، ئىسكىلات 800 كۋادرات مېتىر. ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرىدىن «1 — 350» تىپلىق خىش قۇيۇش ماشىنىسىدىن 3ى، ئايلانما

خىش خۇمدانىدىن 2سى، 3 ئاپتوموبىلى، 2 سۇ ناسوسى بار، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 39 بولۇپ، يىلىغا 5 مىليون دانە ماشىنا خىشى ئىشلەپچىقىرىدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا ناھىيە تەۋەسىدىكى خۇدىيارىيوزى، تۆرپانىيوزى، سادىقيوزى، چۆلۈقاي، قاش قاتارلىق يېزىلاردىمۇ كۆلىمى ئوخشاش بولمىغان خىش خۇمدانلىرى بار.

5. غۇلجا ناھىيىلىك ھاك زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتىنىڭ 1000 مېتىر شىمالىي تەرىپىدىكى جىرغىلاڭ دەريا ساھىلىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، «305» ئالتۇن كان تەجرىبە پونكىتىغا يېقىن، ئىگىلىگەن كۆلىمى 10 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 766 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە ھاك خۇمدانىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 666 كۋادرات مېتىر. بۇ زاۋۇت 1991 ـ يىل 11 ـ ئايدا پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى، ناھىيىلىك 2 ـ يېنىك سانائەت ئىدارىسىگە قارايدۇ، كان رۇدىسى ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىغا 28 كىلومېتىر كېلىدىغان ئاقتۆزەك جىلغىسىدىن ئېلىنىدۇ. بۇ ئورۇننى شەخسلەر كۆتۈرە ئالغان. ھاك زاۋۇتىنىڭ «130» تىپلىق بىر ئاپتوموبىلى، 28 ئىشچى-خىزمەتچىسى بار، يىللىق مەھسۇلات مىقدارى 500 تونىنا، مەھسۇلات قىممىتى 90 مىڭ يۈەن.

§ 5 . ھاراقچىلىق

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاراقچىلىقى 1957 ـ يىلى موللىتوختىيوزى كەنتىدە قۇرۇلغان قول ئارقىلىق ھاراق ئىشلەپچىقىرىش دۆكىنىدىن باشلانغان، 1968 ـ يىلى تۆرپانىيوزى كەنتىدە يەنە بىر كىچىك ھاراق زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، لاي كۆلچەك، توپا ئوچاق ۋە ئەنئەنىۋى ھۈنەر ـ سەنئەت قوللىنىلىپ تەخمىنەن 10 تونىنا ئاق ھاراق ئىشلەپچىقىرىلغان. 1974 ـ يىل 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندىن كېيىن، كۆلىمى ئۆزلۈكسىز كېڭەيدى. سىرتىنىڭ بۇ ناھىيىدە قۇرغان «ئىلى ئالاھىدە ھارىقى» باش زاۋۇتىنىڭ 4 ـ شۆبە زاۋۇتى ۋە ئىلى ئۈزۈم ھارىقى زاۋۇتى ھاراق ماكانى بولغان ئىلىنىڭ داڭلىق كارخانىلىرىدۇر.

1. غۇلجا ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت ناھىيە بازىرى جىرغىلاڭ شىمالىي يولىنىڭ ئوتتۇرا بۆلىكىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، غەربىي تەرىپىدە جىرغىلاڭ دەرياسى بار. زاۋۇت رايونىنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 147 مو. سانائەتكە كىرەكلىك قۇرۇلۇش كۆلىمى 28 مىڭ كۋادرات مېتىر، ئۇ، 1957 ـ يىلى قۇرۇلۇپ 1975 ـ يىلى ھازىرقى ئورۇنغا كۆچۈرۈپ كېلىنگەن. ئۇ چاغدا زاۋۇتنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 13، تۇراقلىق مۇلكى 176 مىڭ يۈەن، تۇراقسىز مۇلكى 75 مىڭ يۈەن ئىدى. باشقۇرغۇچى خادىمى كەم، ئىشلەپچىقىرىش ئۇسكۇنىلىرى قالاق بولۇش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، زاۋۇت قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1979 ـ يىلغىچە 219 تونىنا ئاق ھاراق ئىشلەپچىقىرىلىپ، 208 تونىنا سېتىلدى، 256 مىڭ يۈەن زىيان بولدى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 30غا يەتتى.

ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ھاراق زاۋۇتىنىڭ قىمىپېتىدە

غايەت زور ئۆزگىرىشلەر بولۇپ، پەيدىنپەي ناھىيە بويىچە ئەڭ چوڭ ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سودىگەرلەر باشقۇرغان كارخانا بولۇپ قالدى. 1979 - يىلى 550 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، يوشۇرۇن كۆچلەر قېزىلىپ، ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلىپ ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنىڭ 600 تونىنا ئاق ھاراق ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسىگە يەتكۈزۈش تەلەپ قىلىندى. شۇ يىلى زاۋۇتنا ئېچىتىش ئۈيى كېگەيتىپ سېلىندى، ماتېرىيال ئىسكىلاتى كۆپەيتىلدى، خىمىيىلىك ئانالىز قىلىش ئۈسكۈنىلىرى ۋە سۇ بىلەن ئىسسىتىش ئۈسكۈنىلىرى، 2 ئاپتوموبىل، 2 تونناللىق بىر پار قازان قاتارلىقلار سېتىۋېلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش تېخنولوگىيىسى دەسلەپكى قەدەمدە ياخشىلاندى. 1981 - يىلى يەنە ماتېرىيال توشۇيدىغان 2 موللاقچى ئاپتوموبىل، 2 يوللاش ماشىنىسى، 4 پولات يەنچىگۈچ، 2 توغراش ماشىنىسى، بىر «130» تىپلىق ئاپتوموبىل، 2 ھاراق پومپىسى، بىر قېرىش، تۆشۈك تېشىش ۋە رەندىلەش ستانوكى ۋە بىر كەپشەرلەش ماشىنىسى سېتىۋېلىندى. يىل ئاخىرىدا 432 كۋادرات مېتىر كۆممىقوناق ساقلاش ئامبىرى، 924 كۋادرات مېتىر ھاراق چىقىرىش سېخى، 1500 كۋادرات مېتىر ھاراق ئامبىرى، 1248 كۋادرات مېتىر بۇغداي ساقلاش ئامبىرى، 80 كۋادرات مېتىر توك چىقىرىش ئۈيى پۈتۈنلەي ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى. 1000 كۋادرات مېتىرلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتىقى ۋە 300 كۋادرات مېتىرلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئاشخانىسى ئارقا-ئارقىدىن پۈتتى، قورۇق تام، يول، ھاجەتخانا قاتارلىق قوشۇمچە مۇئەسسەسەلەرمۇ ئارقا - ئارقىدىن پۈتۈپ، ھاراق زاۋۇتىنىڭ قىياپىتى تۈپتىن ئۆزگەردى.

1982 - يىلى ھاراق زاۋۇتى ئۆزىگە قوشنا ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىدىن 60.7 مو يەر ئېلىپ كېگەيتىش قۇرۇلۇشى ئېلىپ باردى، 1984 - يىلى 915 كۋادرات مېتىر يېڭى ئىشخانا بىناسى ۋە 866 كۋادرات مېتىر ئائىلىلىكلەر ئولتۇراق بىناسى پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى. 1985 - يىلى تۇراقلىق تېمپېراتۇرىلىق ئېرىتىش قازىنى، توك بىلەن قىزىتىلىدىغان دىستىللياتور، 4 چاتقۇچلۇق تەڭشىلىدىغان توكلۇق قىزدۇرغۇچ قاتارلىق زامانىۋى ئۈسكۈنىلەر سېتىۋېلىندى، KEE4—8G پار قازىنىنى ئۆزگەرتىش تاماملاندى، 1073 كۋادرات مېتىر ھاراق چىقىرىش ئۈيى ۋە ئورنىي يېڭىلاندى. 1987 - يىلى يەنە ژىلايەتلىك سودا باشقارمىسىنىڭ قوللاپ - قۇۋەتلىشى ئارقىسىدا، 1 مىليون 563 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، زاۋۇت قۇرۇلغاندىن بۇيان كۆلىمى ئەڭ چوڭ بولغان كېگەيتىپ قۇرۇش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلدى. 1989 - يىلى كۆزدە يېڭىدىن سېلىنغان يىلىغا 800 تونىنا ئاق ھاراق ئىشلەپچىقىرىدىغان قوش ئاتلىمىلىق سېخ ۋە ئۇنىڭ يانداشما قۇرۇلۇشلىرى پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتى خېلى زور كۆلەمگە ئېرىشىپ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمىمۇ ئەڭ قەدەمدە ئېشىپ، ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن ئۇچ يۇقىرى كارخانا (پايدا-باج يۇقىرى، مەھسۇلات قىممىتى يۇقىرى، ئۈنۈمى يۇقىرى) دەپ بېكىتىلدى. 1990 - يىلى تۇراقلىق مۇلكى 5 مىليون 374 مىڭ يۈەنگە، ئىشلەپچىقارغان ئاق ھاراقى 1408 تونىنغا، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 745 مىڭ يۈەنگە، تاپشۇرغان بېجى 275 مىڭ يۈەنگە يەتتى. زاۋۇت بويىچە 6 بۆلۈمچە، 8 مەھسۇلات تۈرىمۇ 70 - يىللاردىكى پارچە ئاق ھاراقتىن «شىننىڭ ئاق ھاراقى»، «شىننىڭ ئالاھىدە ھاراقى»، «شىننىڭ ساقلانغان ھاراقى» قاتارلىق ئازكەم 10 تۈرگە كۆپەيدى، بۇ مەھسۇلاتقا قارا رەڭلىك تاۋار ماركىسى قوللىنىلغاچقا، كەڭ ئىستېمالچىلار تەرىپىدىن «قارا مودەن» دەپ تەرىپلىنىپ، شىنجاڭنىڭ جاي - جايلىرىدا كەڭ بازار تاپتى.

غۇلجا ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش ئۇسكۇنىلىرى

جەدۋەل: 7 — 6

بىرلىكى: 1000 يۈەن

تۈرى	نامى	بىرلىكى	سانى	قىممىتى	تۈرى	نامى	بىرلىكى	سانى	قىممىتى
ھاراق چىقىرىش ئۇسكۇنىسى	ئاسما كران	دانە	4	278	قوشۇمچە ئۇسكۇنە	پارتلاشتىن ساقلىنىش سايمانلىرى			12.5
ھاراق چىقىرىش ئۇسكۇنىسى	پار قازان	دانە	3	523.2	قوشۇمچە ئۇسكۇنە	گىر	دانە	1	14.8
ھاراق چىقىرىش ئۇسكۇنىسى	سۇۋۇتقۇچ	دانە	3	18	قوشۇمچە ئۇسكۇنە	دىزىلىن، بېنزىن باكى	دانە	3	6.6
ھاراق چىقىرىش ئۇسكۇنىسى	ئاشلىق ئېزىش ماشىنىسى	دانە	7	7	قوشۇمچە ئۇسكۇنە	توڭلاتقۇ	دانە	1	0.9
ھاراق چىقىرىش ئۇسكۇنىسى	ناچالاش ماشىنىسى	دانە	2	5.2	تىرانسپورت ئۇسكۇنىسى	«دۇڭفېڭ» ماركىلىق ئاپتوموبىل	دانە	2	76
ھاراق چىقىرىش ئۇسكۇنىسى	ئېچىتقىپ پارچىلاش ماشىنىسى	دانە	1	30	تىرانسپورت ئۇسكۇنىسى	پرېتسىپ	دانە	2	23.2
ھاراق چىقىرىش ئۇسكۇنىسى	سۇۋۇتۇش سىتاسى نوكى	دانە	5	6	تىرانسپورت ئۇسكۇنىسى	«146» تىپلىق 2 خىل ئىشلىتىلمەيدىغان ئاپتوموبىل	دانە	1	23
ھاراق چىقىرىش ئۇسكۇنىسى	قامالىغۇچى سۇۋىتىلىك ماشىنا	دانە	5	31	تىرانسپورت ئۇسكۇنىسى	«212» پىكاپ	دانە	1	43.8
ھاراق چىقىرىش ئۇسكۇنىسى	داتلاشماس پولات ھاراق قازىنى	دانە	5	116.2	تىرانسپورت ئۇسكۇنىسى	موللاقچى ئاپتوموبىل	دانە	2	22.9
پەن تەتقىقات ئۇسكۇنىسى	مىكرو دولقۇن ئاپپاراتى	دانە	1	7.4	ساقلاش ئۇسكۇنىسى	يەر ئاستى ھاراق كۆلچەكى	كۈادرات مېتىر	709	1352.3
پەن تەتقىقات ئۇسكۇنىسى	مېتىئورولوگىيىلىك خرومماتوگراممىسا ئاپپاراتى	دانە	1	35.5	ساقلاش ئۇسكۇنىسى	ھاراق ئاپقۇرى	دانە	118	238
ماشىنا ئىشلەپچىقىرىش ئۇسكۇنىسى	ئىلېكتر تەخسىسى	گۇرۇپپا	1	60.3	ساقلاش ئۇسكۇنىسى	ھاراق باكى	دانە	100	3
ماشىنا ئىشلەپچىقىرىش ئۇسكۇنىسى	تېرموستات	گۇرۇپپا	1	0.54	ساقلاش ئۇسكۇنىسى	ھاراق باكى	دانە	5	1.22

ماشىنا - ئېلېكتر ئۈسكۈنىسى	گېنېراتور	دانە	1	37.8	مەدەنىيەت مۇئەسسەسى	رەڭلىك تېلېۋىزور	دانە	1	4.8
ماشىنا - ئېلېكتر ئۈسكۈنىسى	دۈڭگاتېل	گۇرۇپپا	8	10.3	مەدەنىيەت مۇئەسسەسى	تېلېفون	دانە	3	3
قوشۇمچە ئۈسكۈنە	ستانوك	دانە	1	7.2	مەدەنىيەت مۇئەسسەسى	رادىئو	يۈرۈش	1	2
قوشۇمچە ئۈسكۈنە	ئاناليز تارازىسى	دانە	1	1.5					

غۇلجا ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتى ئىشلىگەن «شىننىڭ ئاق ھارىقى» مەھسۇلاتلىرى ياساش ھۈنەر. سەنئىتىدە ئەنئەنىۋى ياساش ئۇسۇلى ئاساسىدا بېگى پەن - تېخنىكا قوللىنىلغان، ئېچىتقۇ ياساش، ھاراق چىقىرىش، ساقلاش، تەڭشەش ۋە ئوراش قاتارلىق بىر قاتار ئاقما تەرتىپلەردە باشقىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرى قوبۇل قىلىنغان، دېنى تولۇق، تەكشى، زەھەرلىنىپ ئۆزگەرمىگەن، قۇرت چۈشمىگەن، دېھقانچىلىق دورا ئىشلىتىلمىگەن خام ئەشيادىن ئېچىتقۇ ئىشلەش، ئېچىتقۇنى چىڭداش، زەھەرسىزلەندۈرۈش قاتارلىق بىر يۈرۈش مۇكەممەل بولغان تېخنولوگىيە ئارقىلىق ھاراق چىقىرىش ئېچىتقۇسى ئىشلەش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، ئاندىن سۈپەتلىك ئاق قوناق ۋە كۆممىقوناقنى ئۆۋىتىش، ھوردا پىشۇرۇش، ئۇماچسىمان قىلىش ۋە ئېچىتىش قاتارلىق ئەنئەنىۋى تېخنولوگىيە بىلەن بېگىچە پەن - تېخنىكا بىرلەشتۈرۈلۈپ ئىشلەنگەن ئاق ھاراق بولۇپ، ئۇنىڭ سۈپەتلىك بولۇش نىسبىتى 60% يۇقىرى بولدى. يېرىم پىششىقلانغان مەھسۇلاتلار مىكرو دولقۇن ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنغاندىن كېيىن ئوردا بىر يىل ساقلىنىپ، ئاندىن تەڭشەپ زاۋۇتتىن چىقىرىلىدۇ. ھاراق ئامبارغا كىرگۈزۈلگەندە چوقۇم تېخنىكا خادىملىرىنىڭ گرادۇسنى ۋە سۈپىتىنى تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكۈزۈپ، دەرىجىگە بۆلۈپ ساقلىنىدۇ، ھاراق ئاپقۇرغا ئونىڭ دەرىجىسى، ئىشلىگەن سېخى، ئامبارغا كەلگەن ۋاقتى ئېنىق ئەسكەرتىلىدۇ، ساقلاش ۋاقتى بىر يىلدىن 6 يىلغىچە بولىدۇ، تەڭشىگەندە ئاۋۋال ئاز مىقداردىكى ئەۋرىشكىسى تەڭشىلىپ، تېتىغاندا ئۆلچەمگە يەتكەن بولسا ئاندىن زور مىقدارداتەڭشىلىدۇ. ئوراش جەريانىدا سۈزگۈچتىن ئۆتكۈزۈلۈپ، پاكىز بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىنىدۇ. سۈزگۈچتىن ئۆتكۈزۈلگەندىن كېيىنكى ئاق ھاراق سۈزۈك بولۇپ، ئونىڭدا ھەم چۆكۈندى ماددا ھەم لەيلىگۈچى ماددا بولمايدۇ. ھاراق قاچىلاش سېخى بىر قېتىم دېزىنفېكسىيە قىلىنىپ مىكروپ ئۈلتۈرۈلگەندىن كېيىن قاپاق ئېتىلىدۇ، سۈپەت تەكشۈرگۈچىلەرنىڭ تاللاپ تەكشۈرۈشىدە ئۆلچەمگە يەتكەندىن كېيىن زاۋۇتتىن چىقىرىلىپ سېتىلىدۇ. ئوراش سېخىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر دۆلەتنىڭ يېمەكلىك تازلىق قانۇنىغا ئاساسەن قەرەللىك سالامەتلىك تەكشۈرتۈپ، لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسىنى ئالغاندىن كېيىن ئاندىن ئوراشقا چىقىدۇ.

1977 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتىنىڭ ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش كۆرسەتكۈچلىرىنىڭ ئورۇندىلىش ئەھۋالى

بىرلىكى: 1000 يۈەن

جەدۋەل: 7 — 7

ۋاقتى / تۈرى	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
دۆلەت بەرگەن تۇراقلىق مەبلەغ	75	75	75	115	415	662	665	665	665	665	665	665	665	665

3860	2330	1080	1400	1250	890	850	300	118	143	35			14	بانكىدىن ئېلىنغان قەرز
5374	2918	2330	2270	2320	1909	1761	1467	1231	598	346	176	107	84	تۇرافلىق مۇلۈك
2745	1654	1330	1548	1343	1205	1250	590	1449	1237	508	185	183	98	يېللىق مەھسۇلات قىممىتى
1408	846	683	648	562	503	520	665	659	505	201	76	74	40	يېللىق مەھسۇلات مىقدارى (تونا)
748	3598	2470	1659	127	1214	552	1843	1436	1001	433	158	183	103	مەھسۇلات سېتىش-ئىمن قىلىنغان كىرىم
275	1336	840	523	404	433	312	1106	862	600	260	94	110	62	تاپشۇرۇلغان باج
62	487	161	58	13	6	7	32	52	ئەلالىنى	— 58	— 59	— 56	— 54	ئېلىنغان ساپ پايدا
3590	3549	2743	2461	2030	2037		1247	1413	1225	1256	1995			تونا ھاراق تەننەرخى (يۈەن)
2930	2480	2560	2570	2470	2589		2315	2420	2400	2580	2763			تونا ھارافقا كەتكەن ئاشلىق (كىلوگرام)
2780	2700	2630	2750	2800	1914		1496	2024	1990	2600	4197			تونا ھارافقا كەتكەن كۆمۈر (كىلوگرام)
6900	6835	7074	7612	6764	8026	7353	7859	6480	630	5296	2355			ئەمگەك ئۈنۈمدارلى-قى (يۈەن)
30	31.5	26.2	28.5	33	31.11		33.29	29.3	30.2	28	25			چىققان ھاراق نىسبىتى (٪)
720	680	675	600	590	625		688	994	900	990	1092			تونا ھارافقا كەتكەن ئېچىتقۇ (كىلوگرام)
	801	703	605	526	504	386	768	51	426	170	57			سېتىلغىنى (تونا)

1989 - يىل 12 - ئاينىڭ 7 - كۈنى بۇ زاۋۇتتا توك يولىدىن چاتاق چىقىش تۈپەيلىدىن ئالاھىدە زور ئوت ئاپىتى يۈز بېرىپ، ئوراش سېخى، يەر ئاستى ھاراق ئامبىرى ۋە 504 تونا ئاق ھاراق كۆيۈپ كېتىپ، 1 مىليون 860 مىڭ يۈەنلىك بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان كېلىپ چىقتى. بۇ، ناھىيە تارىخىدىكى ئەڭ ئېغىر ئوت ئاپىتى بولۇپ، ھاياتىي كۈچىنى كۆرسىتىۋاتقان ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتىغا قاتتىق زەربە بولۇپ، كارخانىنىڭ تەرەققىياتىغا يامان تەسىر كۆرسەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بازار رىقابىتى كۈنسېرى كەسكىنلىشىش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، 90 - يىللاردىن كېيىن، بۇ زاۋۇت ئىزچىل چېكىنىپ كەتتى.

2. دولان ھاراق زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت دولان دېھقانچىلىق مەيدانى باغۇەن كەنتىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، ناھىيە بازىرىغا 20 كىلومېتىر كېلىدۇ. زاۋۇت رايونىنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 32 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3150 كۋادرات مېتىر، ئۇنىڭ تەكتى دېھقانچىلىق مەيدانى پىششىقلاش ئەترىتىنىڭ ئاق ھاراق ئىشلەش ئىشخانىسى بولۇپ، 1959 - يىلى دولانيۇزىدە قۇرۇلغان، 1960 - يىلى پىششىقلاش ئەترىتىنىڭ نامى باغۇەنچىلىك ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلگەن، بۇ ئىشخانىمۇ ھازىرقى ئورۇنغا كۆچۈرۈپ كېلىنگەن. 1989 - يىلى بۇ ئىشخانىنى مەيدان بىۋاستە باشقۇرىدىغان بولدى، نامى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. 1989 - يىلى 1 مىليون 800 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ يېڭى زاۋۇت ئۈيى سېلىندى، ئۈسكۈنىلەر ۋە ھاراق ئىشلەش تېخنولوگىيىسى يېڭىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى بىر قەدەر زور دەرىجىدە ياخشىلاندى، يېللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 10 تونىدىن 400 تونىغا ئۆستى. ئۇنىڭدا ئېنېرگىيە سېخى، ئۇۋۇتۇش سېخى، ئېچىتقۇ ئىشلەش سېخى، ھاراق چىقىرىش سېخى، ئوراش -

قاچىلاش سېخى قاتارلىق سېخلار قۇرۇلدى، ئاساسلىقى دولان ئالاھىدە ئاق ھارىقى ئىشلەپچىقىرىلدى، 18 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار.

3. ئىلى ھاراق باش زاۋۇتىنىڭ 4 - شۆبە زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت يېزا ئىگىلىك 4 - شى ئىلى ھاراق باش زاۋۇتىغا قارايدۇ. ئورنى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسىنىڭ شىمالىدىكى خۇدىيارىيوزى يېزا تەۋەسىدە بولۇپ غەربى غۇلجا شەھىرى بىلەن تۇتىشىدۇ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 55.198 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 80 مىڭ كۋادرات مېتىردىن ئاشىدۇ. بۇ زاۋۇت 1989 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى قۇرۇلۇشقا باشلاپ، كېيىنكى يىلى 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى. لايىھىدىكى يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 2000 تونىنا بولۇپ، بۇ تەۋەلىكتە سىرتىنىڭ قۇرغان كارخانىلىرى ئىچىدە پايدا - بېجى ئەڭ كۆپ بولغان بىردىنبىر كارخانا.

ئاساسلىقى «ئىلى ئالاھىدە ھارىقى»، «ئىلى ساقلانغان ھارىقى» قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىدۇ، مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئەلالىق نىسبىتى 84%دىن ئاشىدۇ، لايىقەتلىك نىسبىتى 100%گە يېتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە «ئىلى ئالاھىدە ھارىقى» كۆپ قېتىم ئاپتونوم رايون ۋە يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن سۈپەتلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشىپ، شىنجاڭ ۋە دۆلەتنىڭ داڭلىق ماركىلىق مەھسۇلاتلىرىدىن بولۇپ قالدى، كۆپ قېتىم ئامېرىكا، ياپونىيە، شىياڭگاڭ، ئېيجىڭ قاتارلىق ئورۇنلاردا ئوتكۇزۇلگەن خەلقئارالىق يەرمەنكىدە ئالتۇن مېدال مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. مەھسۇلاتى دۆلىتىمىزدىكى 18 ئۆلكە، شەھەر ۋە كورىيە، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسى، ئاۋسترالىيە قاتارلىق جايلاردا بازار تاپتى.

4 - شۆبە زاۋۇتتا زاۋۇت باشلىقى ھۆددىگە ئېلىش ئاساسىدىكى كوللېكتىپ مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا 2 ھاراق ئىشلەش سېخى، خام ئەشيا تەييارلاش، ئۇراش - قاچىلاش، رېمونت قىلىش قاتارلىق 5 سېخ تەسىس قىلىنغان، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرى ھاراق چىقىرىش ماشىنىسى، ھوردىتىش قازىنى، ئاسما كىران، ئارىلاشتۇرۇش ماشىنىسى، پار يەتكۈزۈش ئۈسكۈنىسى ۋە ئۇراش - قاچىلاش ماشىنىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. تۇراقلىق مۇلكى 50 مىليون يۈەندىن ئاشىدۇ، 319 ئىشچى - خىزمەتچى بار. بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ ئىشچى - خىزمەتچى 92.5%نى ئىگىلەيدۇ.

بۇ زاۋۇتتا ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش، باشقۇرۇش ۋە مەدەنىيەت بىر گەۋدىلەشتۇرۇلگەن بولۇپ، شەرقىي تەرىپى تۇرمۇش رايونى، ئۇنىڭدا ئولتۇراق بىنا، بالىلار باغچىسى، ئاشخانا، داۋالاش ئورنى قاتارلىقلار بار؛ غەربىي شىمالى ئىشلەپچىقىرىش رايونى، غەربىي جەنۇبى ئىشخانا ۋە پاراۋانلىق رايونى، زاۋۇت ئىچىنى دەل-دەرەخ، گۈل - گىياھلار قاپلىغان بولۇپ، مۇھىتى ناھايىتى گۈزەل.

4. ئىلى ئۈزۈم ھارىقى زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت يېزا ئىگىلىك 4 - شى 70 - تۈەننىڭ تايانچ كارخانىسى، شۇنداقلا بۇ ناھىيەدىكى بىردىن بىر مېۋە ھارىقى ئىشلەيدىغان كارخانا. ئۇ، تۇەن - مەيدان ئورگىنىنىڭ 300 مېتىر شەرقىدە بولۇپ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 60 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 7500 كۋادرات مېتىر. بۇ زاۋۇت 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مەيدان شتابىنىڭ 7 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىدىكى بۇلاق كەنتى (8 - لىيەن)دە قۇرۇلغان بولۇپ، 1985 - يىلى كېڭەيتىپ قۇرۇلغاندا ھازىرقى ئورنىغا كۆچۈرۈپ كېلىنگەن.

بۇ زاۋۇتنىڭ تېخنىكا كۆچى كۆچلۈك، تېخنولوگىيىسى ۋە ئۈسكۈنىسى ئىلغار. زاۋۇت قارىمىقىدا ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى، سۈپەت تەكشۈرۈش، مالىيە، تەمىنلەش - سېتىش قاتارلىق بۆلۈملەر ۋە ھاراق ئىشلەش، ئۇراش - قاچىلاش، ئۈسكۈنە ۋە ئېنېرگىيە قاتارلىق سېخلار تەسىس قىلىنغان، يامۇ تارتىش

ماشىنىسى، يەنچىش ماشىنىسى، مىكروپ ئۇلتۇرۇش ۋە دۇغ سوزۇش ماشىنىسى، قاچىلاش ماشىنىسى قاتارلىق ئوسكۇنىلىرى تولۇق. بەزىلىرى تېخى چەت ئەلدىن كىرگۈزۈلگەن. ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش ۋە مەھسۇلات مۇپىتى شىنجاڭدىكى شۇ كەسىپ بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. 1983 - يىلىدىن بۇيان كۆپ قېتىم يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى ۋە ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن «قوش ئەلا» نامىغا ئېرىشتى. دەسلەپكى ئاساسلىق مەھسۇلاتى «قىزىل گۈل ھارۋىسى» بولۇپ، ھازىر قىزىل - ئاق ئۇزۇم ھارۋىسى، ئالى دەرىجىلىك شېكەرسىز قىزىل ھاراق، شېكەرسىز ئاق ئۇزۇم ھازىرقى، قويۇلدۇرۇلغان يېڭى ئۇزۇم شەربىتى قاتارلىق 10 نەچچە ئۇزۇم ھارۋىسى تۇرى شەكىللەندى، بۇ مەھسۇلاتلار دۆلەتلىك ئۇزۇم ھارۋىسىنى نازارەت قىلىش - تەكشۈرۈش مەركىزىنىڭ تەكشۈرۈشى ئارقىلىق تۇرلۇك كۆرسەتكۈچلەر بويىچە پۈتۈنلەي لاياقەتلىك بولدى. يىللىق مەھسۇلاتى ۋە سېتىپ چىقىرىلىش مىقدارى 800 تونىنا ئەتراپىدا بولۇپ، ئىزچىل شۇ مەيداندىكى ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ھەر قەدەر ياخشى ئورۇن بولۇپ كەلدى.

6 § . يېمەكلىك سانائىتى

ناھىيە تەۋەسىدە يېمەكلىك سانائىتىنىڭ زور تەرەققىي قىلىشى 80 - يىللاردا باشلانغان بولۇپ، ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان كارخانىلاردىن «شىنىنىڭ» شېكەر زاۋۇتى، ئىلى سۇت يا سالمىلىرى زاۋۇتى قاتارلىقلار بار.

1. «شىنىنىڭ» شېكەر زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ئۇيغۇر ئۇچۇن يېزا ئىگىلىكات كەنتىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان. بۇ يەر ئەسلىدە غۇلجا ناھىيىلىك ئۇنۇمبرسال تەجرىبە مەيدانى بولۇپ، غۇلجا شەھىرىگە 60 كىلومېتىر، غۇلجا ناھىيە بازىرىغا 52 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقىي تەرىپىدە قاش دەريا سى، شەرقىي شىمالىدا «ئىتتىپاق» سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بار؛ دۆلەت يولى 315 - لىنىيىسى زاۋۇتنىڭ شەرقىي تەرىپىدىن ئۆتىدىغان بولۇپ، قاتناش ئىنتايىن قولايلىق.

بۇ زاۋۇت 1988 - يىل 1 - ئايدا پىلانغا كىرگۈزۈلۈپ، كېيىنكى يىلى 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى قوزغۇلۇش باشلانغان.

1991 - يىل 11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى خام ئەشيا سېلىپ شېكەر ئىشلەپچىقىرىشتا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىلدى. زاۋۇت رايونىنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 1036 كۋادرات مېتىر، بۇ زاۋۇتنى جۇڭگو يادرو سانائىتى باش شىركىتى شىنجاڭ كان - مېتالچىلىق ئىدارىسى بىلەن غۇلجا ناھىيىسى بىرلىكتە 88 مىليون 960 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ قۇرغان. لايىھە بويىچە، كۈنىگە 1500 تونىنا قىزىلچىنى بىر تەرەپ قىلىدۇ، يىلىغا 30 مىڭ تونىنا ئاق شېكەر، 2800 تونىنا 90 گرادۇسلۇق ئىسپىرت، 9000 تونىنا دانىچە ئازراق ئىشلەپچىقىرىدۇ: ئوسكۇنىسى ئىلغار؛ مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان تېخنولوگىيىنى قوللىنىپ ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بارىدۇ، ئىش تەرتىپى كومپيوتېر ئارقىلىق ئاپتوماتىك باشقۇرۇلىدۇ.

«شىنىنىڭ» شېكەر زاۋۇتىدا پارتىيە، كارخانا، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ئىتتىپاق كومىتېتى قاتارلىق ئاپپاراتلار مۇكەممەل. ئۇنىڭ قارمىقىدا شېكەر، ئىسپىرت، دانىچە ئازراق ئىشلەشتىن ئىبارەت 3 ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش سېخى ۋە ئېنېرگىيە، ماشىنا رېمونت قىلىشتىن ئىبارەت 2 قوشۇمچە سېخ ۋە ئاپتوموبىل ئەترىتى بار.

2. ئىلى سۈت ياسالمىلىرى زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت ناھىيە بازىرىنىڭ 2 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، ناھىيىلىك ئوقۇنقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى بىلەن ئايىرۇق چوڭ كوچىسى ئارقىلىق ئايرىلىپ، بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرىدۇ. بۇ زاۋۇت 1985 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلاپ، 1986 - يىل 6 - ئايدا پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. زاۋۇت رايونىنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 90 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 7500 كۋادرات مېتىر. زاۋۇت قۇرۇلغاندا 79 ئىشچى قوبۇل قىلىندى، ناھىيىگە قاراشلىق باشقا كارخانىلاردىن 11 كارخانا باشقۇرغۇچى كادىر يۆتكەپ كېلىندى. زاۋۇت قارىمىقىدا مەھۇرىيەت، مالىيە، تەمىنلەش، سېتىش، سۈت مەنبەسى، سۈيەت تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت 6 بۆلۈم، ئىشخانا ۋە 5 ئىشلەپچىقىرىش سېخى بار. لايىھىدىكى ئىقتىدارى كۈنىگە 60 تونىا سۈت بىر تەرەپ قىلالايدىغان، يىلىغا 1000 تونىا سۈت ياسالمىلىرى ئىشلەپچىقىرالايدىغان بولۇپ، ئۇنىڭ كۆلىمى شىنجاڭ بويىچە شۇ كەسىپتە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئاساسلىق مەھسۇلاتى «غەربىي ئاسىيا» ماركىلىق قايماقلىق قەنت قوشۇلغان سۈت پاراشوكىدىن ئىبارەت، 1987 - يىلى سۈتلۈك چاي پاراشوكى، ماروژنا پاراشوكى قاتارلىق تۈرلەر قوشۇلدى. شۇ يىلى «غەربىي ئاسىيا» ماركىلىق سۈت پاراشوكى ئاپتونوم رايون بويىچە سۈيىتى ئەلا مەھسۇلاتلار مۇكاپاتىغا، 1989 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە «سۈيەتلىك» مەھسۇلات دېگەن نامغا، 1990 - يىلى دۆلەت تەرىپىدىن 2 - دەرىجىلىك ئۆلچەمدە لايىقەتلىك گۇۋاھنامىگە ئېرىشتى.

ئىلى سۈت ياسالمىلىرى زاۋۇتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى ياخشىلاش ۋە كارخانىنى ئىلمىي باشقۇرۇش ئۈسۈلىغا ئەھمىيەت بېرىلدى، 40 ئىشچى - خىزمەتچى سىنىرت جايلارغا ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى ۋە باشقۇرۇش تەجرىبىسىنى ئۆگىنىشكە ئەۋەتىلدى، كارخانىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىگە قاراپ ئوخشاش بولمىغان ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئورنىتىلدى، ئىقتىسادىي ئۇنۇمنىڭ ئورۇندىلىش - ئورۇندالماسلىقى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ماۋاشى بىلەن باغلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ھادىسە كۆرۈلمەسلىك ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇمىنىڭ ئۆزلۈكسىز ئىشىشقا كاپالەتلىك قىلىندى.

1986 — 1990 - يىلغىچە ئىلى سۈت ياسالمىلىرى زاۋۇتىنىڭ ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 7 — 8

يىللار / تۈرى	1986	1987	1988	1989	1990
ئىشچى - خىزمەتچى	90	112	114	150	149
مەھسۇلات مىقدارى (تونىا)	361.80	928.06	918.40	877.46	819.34
ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (تۈمەن يۈەن)	180.93	464.03	459.22	438.73	409.67
سېتىشتىن قىلىنغان كىرىم (تۈمەن يۈەن)	180.31	561.76	520.08	474.90	790.07
ئېلىنغان پايدا (تۈمەن يۈەن)	25.48	110.46	23.79	72.68	71.69
تاپشۇرۇلغان باج (تۈمەن يۈەن)	9.01	29.13	26.75	24.42	43.38
نورمىلىق تۇراقسىز مەبلەغنىڭ ئىگىلىنىشى (تۈمەن يۈەن)	26.15	17.64	61.15	97.80	148.74

يىل ئاخىرىدىكى مەخسۇس مەبلەغنىڭ ئىگىلىنىشى (تۆمەن يۈەن)	268	207	301.40	251.20	229.40
ئومۇمىي سىپىر (تۆمەن يۈەن)	7.93	8.38	7.86	8.02	7.67
ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ماياشى (يۈەن)	473.14	1062.18	1203.04	1593.78	1960.78
يىللىق ئوتتۇرىچە مۇكاپات سوممىسى (يۈەن)	175.07	298.75	227.73	126.50	258.98

ئىزاھ: 1986 ـ يىلدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ماياشى ۋە مۇكاپات سوممىسى بېرىم يىللىق سان.

1988 ـ يىلدىن بۇيان، ئىلى سۇت ياسالمىلىرى زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتلىرى ئاپتونوم رايونىنىڭ جايـ جايلىرىدا ۋە ئاز ساندىكى ئۆلكىلەردە سېتىلدى. 1989 ـ يىلى 60% مەھسۇلات شىنجاڭ، لەنجۇ، تيەنجىن، جېجياڭ، سىچۈەن قاتارلىق 13 ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايوندا سېتىلدى، مەھسۇلات سۈپىتى ئىشەنچلىك بولغاچقا، بازاردا تەمىنلەش ھەمىشە ئېھتىياجنى قاندۇرالمىدى. شۇ يىلى زاۋۇتنىڭ سېتىش ۋەزىپىسى ئورۇندالغانلىقتىن سىرتتىدا، يەنە قېرىنداش زاۋۇتلارنىڭ ئاز كەم 200 تونىنا سۈت پاراشوكىنى سېتىشىغا ياردەم بېرىلدى.

3. قۇشخانا

بۇ قۇشخانا ناھىيە بازىرى جىرغىلاڭ يولى جەنۇبىي بۆلىكىنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، 1984ـ يىل 8 ـ ئايدا قۇرۇلۇشقا باشلاپ، 1986 ـ يىلى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى، ئىگىلىگەن كۆلىمى 330 مو، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 1 مىليون 890 مىڭ يۈەن. يىللىق كىرگۈزۈش ـ چىقىرىش مىقدارى 500 — 700 تونا، قۇرۇلۇش كۆلىمى 76.1554 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە قۇشخانىنىڭ كۆلىمى 800 كۋادرات مېتىر بولۇپ، سويۇش ئىقتىدارى 5.13 تونا؛ سويۇش ئۈيلىرى 54.353 كۋادرات مېتىر، كۈنلۈك سويۇش ئىقتىدارى 20 تونا؛ توك گۆش ساقلاش ئۈيى 22.221 كۋادرات مېتىر؛ گۆش توڭلىتىش ئۈيى 180 كۋادرات مېتىر، كۈنلۈك توڭلىتىش مىقدارى 18 تونا. چوڭ ـ كىچىك ساقلاش ئامبىرى 2 ئېغىز بولۇپ، 280 تونا كالا، قوي گۆشى ساقلىغىلى بولىدۇ. ماشىنا ـ ئۈسكۈنىلەر ئۈيى بىر بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىگە 35 كىلوۋات ۋە 95 كىلوۋاتلىق 3 توڭلىتىش ماشىنىسى ئورنىتىلدى، ماشىنىلارنىڭ قىممىتى 260 مىڭ يۈەن. ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن يىلى مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 31 مىڭ يۈەن بولۇپ، 7000 يۈەن زىيان كۆرۈلدى. 1990 ـ يىلى دۆلەت 35 مىڭ يۈەن مەبلەغ ئاجرىتىپ بېرىپ، سويۇش ئۈيلىرى ئۆزگەرتىلدى، ئۇ قازاقىستانغا ئېكسپورت قىلىنىدىغان قوي گۆشىنى سوغۇق ساقلايدىغان ئىسكىلات قىلىپ بېكىتىلدى. شۇ يىلى 330 تونا كالا گۆشى، 2.175 تونا قوي گۆشى سېتىۋېلىنىپ، 5 مىليون 654 مىڭ يۈەنلىك سانائەت مەھسۇلات قىممىتى يارىتىلىپ، يىل ئاخىرىدا 581 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى. كارخانىنىڭ تۇراقلىق مۇلكى 1 مىليون 300 مىڭ يۈەندىن ئاشىدۇ، تۇراقسىز مەبلىغى 100 مىڭ يۈەن. ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 51 بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 44 مىڭ 800 يۈەن.

4. غۇلجا يېمەكلىك زاۋۇتى

بۇ يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى سودا سىستېمىسى قۇرغان ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1972 ـ يىلى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتىگە قارايدۇ. زاۋۇت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، يەرلىك ئۇسۇلدا مەشغۇلات ئېلىپ بارىدىغان ئاددىي يېمەكلىك پىششىقلايدىغان كىچىك كارخانا ئىدى. 1979ـ يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مېھمانخانىسىنىڭ ئۈدۈلىغا كۆچۈرۈپ كېلىنىپ، 330 كۋادرات مېتىرلىق خىش-

ياغاچ قۇرۇلمىلىق يېمەكلىك ئىشلەش سېخى ۋە 107 كۈادرات مېتىرلىق قەنت - گېزەك سېخى قۇرۇلدى. 1981 - يىلى يېمەكلىك زاۋۇتىغا قەنت - تاماكا - هاراق شىركىتى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى. 1990- يىلى زاۋۇتنىڭ تۇراقلىق مۇلكى 103 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز ئىشلەپچىقىرىش مەبلىغى 14 مىڭ يۈەنگە، مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچىسى 21 گە يەتتى، 6 خادىم پېنسىيىگە چىقتى.

يېمەكلىك زاۋۇتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، باشقۇرۇش ياخشى بولماسلىق، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى قالاق بولۇش (زاۋۇت قۇرۇلغاندىن تارتىپ بىرمۇ تېخنىك خادىم يوق) قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن مەھسۇلات تۈرى بىرلا خىل، سۈپىتى ناچار بولۇپ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ئىزچىل ياخشى بولماي كەلدى. 70- يىللاردا پىلانلىق ئىگىلىك يولغا قويۇلۇپ، يېمەكلىك زاۋۇتى يېمەكلىك پىششىقلاش ئىشىنى ئۆز ئالدىغا يالغۇز باشقۇرغاچقا، كارخانىدا ئازراق پايدا بولۇپ، ئارانلا كۈن ئۆتكۈزدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە يەككە ۋە كوللېكتىپ يېمەكلىك كەسپى تېز كۆپىيىپ، ناھىيىلىك يېمەكلىك زاۋۇتى ھەممىنى ئىگىلىۋالمىدىغان ۋەزىيەت بۈزۇپ تاشلاندى، ناھىيىلىك يېمەكلىك زاۋۇتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، ئىگىلىك باشقۇرۇشى تېخىمۇ قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى، مەھسۇلاتلىرىنىڭ رىقابەت كۈچى بولمىغاچقا، ھەمىشە دېگۈدەك بېيىلىپ قالدى. 1985 - يىلى يېمەكلىك زاۋۇتىنى شەخسلەر كۆتۈرە ئالدى، 1987 - يىلىغا كەلگەندە كارخانا پايدا ئالماستىن، بەلكى بانكىغا 30 مىڭ يۈەن قەرز بولۇپ قالدى. 1988 - يىلى يېمەكلىك زاۋۇتى كەسپىگە مەسئۇل رەھبەرنى ئالماشتۇرۇپ، مەھسۇلات سۈپىتى ۋە كەسىپ باشقۇرۇشنى چىڭ تۇتتى ھەم ئاز پايدا ئېلىپ، كۆپ سېتىشنى يولغا قويدى، نەتىجىدە كارخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تىجارىتىدە ياخشىلىنىش بولدى. ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ مائاشىغا كاپالەتلىك قىلىندى (ئىلگىرى قۇرۇق دەرىجىگە ئىسپات قويۇلغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ مائاشى ئومۇميۈزلۈك تەڭشەلدى) ھەمدە مۇكاپاتلاش - جازالاش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇپ ئورۇندىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ھەر ئايدا مۇكاپات بېرىلىدىغان بولدى، بۇرۇن كۆرۈلگەن 3200 يۈەن زىيانىنىڭ ئورنى تولدۇرۇۋېلىنغانلىقى سىرتىدا شۇ يىلى تۈنجى قېتىم 2000 يۈەن پايدا يارىتىلدى. 1989 - يىلى زاۋۇت رەھبىرى يەنە ئالماشتۇرۇلۇپ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى تۆۋەنلەپ كەتتى، شۇ يىلى ئاران 37 يۈەن پايدا ئېلىندى. 1990 - يىلى يېمەكلىك زاۋۇتى 28 مىڭ 736 يۈەن زىيان تارتىپ، زاۋۇت قۇرۇلغاندىن كېيىن زىيان تارتىش جەھەتتە ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى.

5. غۇلجا ناھىيىلىك ئاچچىقسۇ - جياڭىيۇخانا

1965 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىدىكى ئاھالىلەرنىڭ تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قامداش ئۈچۈن، غۇلجا شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىلەن كېڭىشىپ، سابىق «غۇلجا شەھەرلىك (شەرق شامىلى) ماگىزىنى» قۇرغان ئاچچىقسۇ - جياڭىيۇخانىنى غۇلجا ناھىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىدىغان، ئۇنى ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى قوشۇمچە باشقۇرىدىغان بولدى. 1968 - يىل 9 - ئايدا ئاچچىقسۇ - جياڭىيۇخانا ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى قورۇسىغا كۆچۈرۈپ كېلىنىپ، ھەر كۈنى غۇلجا شەھىرىگە مەخسۇس ئادەم ئەۋەتىپ مال ئەكەلدۈرۈش تارىخىغا خاتىمە بېرىلدى. 1972 — 1976 - يىلغىچە بىر مەزگىل كارخانىنى باشقۇرىدىغان ئادەم بولمىغاچقا، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ياخشى بولمىدى. 1977 - يىلى سودا ئىدارىسى بىلەن ناھىيىلىك هاراق زاۋۇتى كېڭىشىش ئارقىلىق، ئاچچىقسۇ - جياڭىيۇخانا هاراق زاۋۇت قورۇسىغا كۆچۈرۈپ كېلىنىپ، هاراق زاۋۇتى قوشۇمچە باشقۇرىدىغان بولدى. 1983 - يىلى هاراق زاۋۇتى كېڭەيتىپ قۇرۇلغاندا، ئاچچىقسۇ - جياڭىيۇخانا دەريا بويىدىكى بوش يەرگە كۆچۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك كۆكتاتچىلىق شىركىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1984 - يىلى ئاچچىقسۇ - جياڭىيۇخانا بانكىدىن 20 مىڭ يۈەن قەرز ئېلىپ، ئۆزلىرى 15 مىڭ يۈەن مەبلەغ توپلاپ، ئىشلەپچىقىرىش ئۇسكۇنىسى سېتىۋېلىپ، تۇراقلىق مۇلكىنى 30 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا باشقۇرۇش تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، مەبلەغدىن مۇۋاپىق پايدىلاندى، شۇنىڭ بىلەن بۇ ئورۇن

ھايانىي كۆچكە ئېرىشتى. مەھسۇلات قىممىتى 1971 - يىلىدىكى 2000 يۈەندىن 5000 يۈەنگە يېتىپ، پايدا ئېلىشقا باشلىدى، 1987 - يىلى ئاچچىقسۇ - جياگىيوخانا 105 تونىنا ئاچچىقسۇ، 70 تونىنا جياگىيو ئىشلەپچىقىرىپ ۋە سېتىپ، تارىختا ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىپ، 20 مىڭ يۈەن بانكا قەرزى ۋە باشقا بارلىق قەرزلەرنى تۆگەتتى. ئاچچىقسۇ - جياگىيوخانا ناھىيە ئىچىدە سودا سىستېمىسى قۇرغان بىردىنبىر كوللېكتىپ ئىگىدارچىلىقىدىكى كارخانا ھېسابلىنىدۇ.

§ 7 . پىششىقلاش سانائىتى

بۇ ناھىيىدە پىششىقلاش سانائىتى ئەڭ بۇرۇن بارلىققا كەلگەن بولۇپ، تۇرلىرى بىرقەدەر تولۇق، ئۇ، زامانىۋى سانائەت مەيدانىغا كېلىشتىن ئىلگىرى، ناھىيە تەۋەسىدىكى سانائەتنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى ئىدى. پىششىقلاش تۇرلىرى ئاشلىق، ياغلىق دان، ياغاچ، ياغاچ سايمانلىرى، زىغىر تالاسى، يۇڭ - تېرە، بۇغا مۇڭگۈزى، گىلەم قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. ئاشلىق، ياغلىق دان ۋە يېزا - بازار كارخانىلىرى قىسمىدا ئايرىم خاتىرىلەنگەنلىرىدىن باشقا، نۆقتىلىق كارخانىلاردىن غۇلجا ناھىيىلىك ئۇزۇن تالالىق زىغىر خام ئەشيا زاۋۇتى، ئۇنىۋېرسال پىششىقلاش زاۋۇتى، ياغاچ زاۋۇتى ۋە دولان دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئۇن - ياغ زاۋۇتى بار.

1. غۇلجا ناھىيىلىك زىغىر تالاسى خام ئەشيا زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ئۆلكە يولى 314 - لىنىيىسىنىڭ 5 كىلومېتىرلىق ئورنىغا جايلاشقان بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 725 مېتىر، زاۋۇتنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 721 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 14 مىڭ كۋادرات مېتىر.

بۇ زاۋۇتنى 1986 - يىل 9 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى بىلەن يادرو سانائىتى مىنىستىرلىكى شىنجاڭ كان-مېتالچىلىق ئىدارىسىنىڭ 735 - كانى 13 مىليون 890 مىڭ يۈەن مەبلەغنى سېلىپ بىرلىشىپ قۇردى، 1987- يىلى پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. ئۇ شىنجاڭ زىغىر تالاسى توقۇمىچىلىق (گۈرۈھى) چەكلىك شىركىتىگە قارايدۇ، ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتى مەسئۇل.

بۇ زاۋۇتنىڭ لايىھىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى يىلىغا 12 مىڭ تونىنا زىغىر غولىنى بىر تەرەپ قىلىش بولۇپ، 1600 تونىنا ئۈزۈن تالا، 1800 تونىنا قىسقا تالا، 1000 تونىنا زىغىر تالاسى پاختىسى، 5000 كۋادرات مېتىر زىغىر تالاسى پەنەركىسى ئىشلەپچىقىرالايدۇ. ئۇنىڭ قارىمىقىدا تالا چىلاش، تالانى چەككىلەش، تالا پاختىسى چىقىرىش، پەنەركە ئىشلەش ۋە ئېنېرگىيىدىن ئىبارەت 5 چوڭ سېخ ۋە زاۋۇت ئىشخانىسى، مالىيە، خام - ئەشيا؛ ئىشلەپچىقىرىش، تەمىنلەش - سېتىش، خوجۇلۇق، قوغداش، كارخانا باشقۇرۇش قاتارلىق بۆلۈم-ئىشخانىلار بار. ئىشچى - خىزمەتچىسى 607، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 237، ئۇيغۇر 305. قالغىنى خۇيزۇ، قازاق قاتارلىق مىللەتلەر. زاۋۇتنىڭ شەرقىي جەنۇبى ئۆلكە يولى 314 - لىنىيىسىگە يېقىن بولۇپ باشقۇرۇش رايونى، ئۇنىڭ ئەتراپى ئىشلەپچىقىرىش رايونى، شىمالىي قىسمى تۇرمۇش رايونى ھېسابلىنىدۇ. سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغاندىن تارتىپ 1990 - يىلغىچە 5 مىليون 267 مىڭ تونىنا زىغىر غولى سېتىۋېلىنىپ، 373 تونىنا ئۈزۈن تالا، 627 تونىنا قىسقا تالا ئىشلەپچىقىرىلىپ، سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 4 مىليون 70 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈلدى، 133 مىڭ يۈەن باج تاپشۇرۇلدى، 365 مىڭ يۈەن زىيان كۆرۈلدى.

2. غۇلجا ناھىيىلىك ئۇنىۋېرسال پىششىقلاش زاۋۇتى

1958 - يىل 4 - ئايدا مەمەتجان، رىزايىدىن قاتارلىق 12 كىشى غۇلجا شەھىرىدىن ناھىيە بازىرىغا كۆچۈپ كېلىپ، ھەربىرى 60 يۈەندىن پاي قوشۇپ ناھىيە بويىچە تۇنجى كىچىك تىپتىكى قەلەيچىلىك كوپىراتىپىنى قۇردى، ئۇلار ئاساسلىقى مەش، كاناي، چىلەك، ساپلىق، داس، چۆگۈن قاتارلىق شەھەر - يېزا ئاھالىلىرى ئىشلىتىدىغان تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ئىشلىدى. 60 - يىللارغا كەلگەندە قەلەيچىلىك كوپىراتىپى ياغاچچى، تاشچى، موزدوز، تۆمۈرچى قاتارلىق ئۈستىلارنى قوبۇل قىلىپ، قوشۇمچە كۆتەك ھارۋا، كەتمەن، گۈرجەك، خۇرۇم ئاياغ، ئۆتۈك، توگمەن تېشى قاتارلىقلارنى ياساشقا باشلىدى. 1963 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك قول سانائەت بىرلەشمە كوپىراتىپى قۇرۇلغاندا، قەلەيچىلىك كوپىراتىپى ئۇنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتتى، كارخانىنىڭ خاراكتېرى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چوڭ كوللېكتىپقا، نامىمۇ ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 25كە يەتتى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىدىكى باشقا كارخانىلار ۋە تاۋار ئوبوروتى ساھەسىنىڭ ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىشى، قەلەيچىلىك كوپىراتىپىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇمىنى بىرقەدەر زور تەسىرگە ئۇچراتتى. 1976 - يىلى كوپىراتىپ بويىچە 138 پار ئەر- ئايالچە خۇرۇم ئاياغ تىكىلدى، 30 مىڭ پاردىن كۆپرەك شىبلىت ۋە ئۆتۈك رېمونت قىلىندى، 2748 چىلەك، 491 چۆگۈن، 602 داس، 67 مەش، 554 كاناي، 788 كەتمەن، 1187 ئورغاق، 25 جۇپ توگمەن تېشى، 557 يۈرۈش تاقا ياسالدى، يىللىق سېتىش پايدىسى ئاران 8714 يۈەن بولدى.

1980 - يىلى قەلەيچىلىك كوپىراتىپى، ياغاچچىلىق كوپىراتىپى، كىيىم تىكىش كوپىراتىپى، دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش كوپىراتىپى ئاساسىدا غۇلجا ناھىيىلىك ئۇنىۋېرسال پىششىقلاش زاۋۇتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 150تىن ئاشتى، بۇ زاۋۇت ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، تېخنىكا زور تەرەققىياتلارنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، نۇرغۇن مەبلەغ سېلىپ، موم قەغەزى ياساش ۋە ئالتۇن ئايرىش سىنىقى ئېلىپ بېرىلغان بولسىمۇ، ھەممىسى مەغلۇپ بولدى. ئۇنىۋېرسال پىششىقلاش زاۋۇتىنىڭ كۆپ يىللاردىن بۇيان يىغىلغان مەبلىغى بىراقلا توگەپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كۆڭلى سوۋۇپ، ئۇلار ئىش ئورنىدىن ئايرىلىپ، باشقا تۇرمۇش يولى تېپىشقا ئۇرۇندى. 1987 - يىلى ئۇنىۋېرسال پىششىقلاش زاۋۇتى ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىنىڭ قارمىقىغا ئۆتتى. 1988 - يىلدىن باشلاپ ھۆددىگە ئېلىپ باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلى زاۋۇت بويىچە پەقەت 15 ئىشچى - خىزمەتچى قالدى، تۇراقلىق مۇلكى 72 مىڭ يۈەن، كارخانىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 146 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 99 مىڭ 200 يۈەن، پايدىسى 6900 يۈەن بولدى، ئىشلەپچىقىرىش - تىجارەتتە يەنىلا قەلەي بۇيۇملىرى ئاساس قىلىندى.

3. غۇلجا ناھىيىلىك ياغاچ زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدىكى شىمالىي ساي بويى يولىدا بولۇپ، غەربىي تەرىپىدە جىرغىلاڭ دەرياسى بار، ئىگىلىگەن كۆلىمى 8 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 800 كۋادرات مېتىر، ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىغا قارايدۇ.

1957 - يىلى جېلىلىيۈزىدىكى 4 ياغاچچى ئۆزلۈكىدىن ياغاچچىلىق كوپىراتىپى تەشكىللىدى. 1963 - يىلى ياغاچچىلىق كوپىراتىپىنى ناھىيىلىك قول سانائەت بىرلەشمە كوپىراتىپى ئۆتكۈزۈۋالدى. 60 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئىشچى - خىزمەتچىسى 12گە يەتتى ھەمدە نامى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلدى. ھازىر ياغاچچىلىق، تاسما ھەرە، قۇيمىچىلىقتىن ئىبارەت 3 سېخ بولۇپ، بىر تاسما ھەرە، 3 توك رەندە، بىر سىرلاش ماشىنىسى

بار. ئاساسلىقى ئونتۇرا ۋە ئالىي دەرىجىلىك ئوستەل، پارتا، ئالىي دەرىجىلىك ئورۇندۇق، ئائىلە جابدۇقلىرى ۋە تۇرلۇك ياغاچ سايمان ۋە تاختايلارنى ئىشلەپچىقىرىدۇ. يىللىق ئونتۇرىچە مەھسۇلات قىممىتى 30 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك، پايدىسى 1500 يۈەن بولۇپ، ناھىيىدىكى ئىقتىسادىي ئۈنۈمى بىر قەدەر ياخشى كارخانا ھېسابلىنىدۇ. 1990 - يىلى يارانغان مەھسۇلات قىممىتى 78 مىڭ يۈەنگە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 15كە، تۇراقلىق مۇلكى 80 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

4. دولان دېھقانچىلىق مەيدانى ئۇن - ياغ زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت دولان (تەبىئىي) بازىرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان بولۇپ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 34 مو. ئۈنىڭ تەكتى دولان دېھقانچىلىق مەيدانى قوشۇمچە كەسىپ ئەترىتى بولۇپ، 1958 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، ئۇن-ياغ، خورۇم، تۆمۈر ۋە ياغاچ سايمانلىرىنى ھەمدە ھارۋا جابدۇقلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1979 - يىلى نامى پىششىقلاش زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. ئاساسلىقى تۇغمىدە ئۇن تارتىش بىلەن شۇغۇللاندى. كېيىن كۆپ قېتىم يېڭىلاش، ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، بەلگىلىك كۆلەمگە ئىگە ئۇن - ياغ كارخانىسى بولۇپ قالدى. 1990 - يىلى بۇ زاۋۇتنىڭ ئوسكۇنىلىرىدىن «4» تېپلىق 3 گۇرۇپپا پولات تۇغمەن، «95» تېپلىق بىر دانە ياغ تارتىش ماشىنىسى ۋە بىر يۈرۈش سوزۇلدۇرۇش ئوسكۇنىسى بار. بىر ئىسپىنا 6.9 تونىنا ئاشلىق، 1.5 تونىنا ياغلىق دانىنى بىرتەرەپ قىلالايدۇ.

§ 8. كىيىم - كېچەك تىكىش كەسپى

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىدىكى كىيىم - كېچەك، تۇماق، ئاياغ تىككۈچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئاز سانلىق مىللەت ئوستىلار ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەنزۇلار نوپۇسى تېزدىن كۆپەيىپ يەككە كىيىم تىككۈچىلەر ھەمسىلا يەردە بارلىققا كەلدى. ناھىيىلىك مائوق كىيىم زاۋۇتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى تىككۈچىلىك كەسپى ئاندىن بەلگىلىك كۆلەمگە ئىرىشتى.

غۇلجا ناھىيىلىك مائوق كىيىم زاۋۇتىنىڭ تەكتى ئۇنۇپرسال پىششىقلاش زاۋۇتىغا قاراشلىق تىككۈچىلىك كوپىراتىپى بولۇپ، 1963 - يىلى ھەممىدىن بۇرۇن قۇرۇلدى. ئۇنى 8 ئىشچى - خىزمەتچى ئۆزى تىكىش ماشىنىسى ئېلىپ كېلىپ، ھەر بىرى 180 يۈەن كوپىراتىپقا كىرىش ھەققى تۆلەپ ۋە 60 يۈەن پاي قوشۇپ قەلەيچىلىك كوپىراتىپىنىڭ ئۆيىنى ئارىيەتكە ئېلىپ قۇرغان بولۇپ، سىرتقا قارىتا كىيىم - كېچەك تىكىشنى يولغا قويدى. ئۇ، كوللېكتىپ خاراكتېرىدىكى مۇستەقىل ھېسابات قىلمىدىغان، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولمىدىغان كوپىراتىپ بولۇپ، قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپىراتىپى رەھبەرلىك قىلاتتى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى ئۆزلىرى مەبلەغ توپلاپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ خالىسانە ئەمگىكىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارغا 90 كۋادرات مېتىرلىق تىككۈچىلىك ئۆيى سېلىپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن تىككۈچىلىك كوپىراتىپى شاگىرت قوبۇل قىلىپ ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇردى. ئاساسلىقى زاكاس كىيىم تىكتى، مەھسۇلاتلىرى لېنىنچە، ستالىنچە كىيىم ۋە مىللىيچە كۆينەك قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ھەربىر قۇر كىيىمگە پەقەت نەچچە 10 تىيىنلا تىكىش ھەققى ئالىدۇ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى بىر قەدەر ناچار بولغاچقا، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئونتۇرىچە ئايلىق ئىش ھەققى پەقەت 30 يۈەن ئەتراپىدا بولدى.

1980 - يىل 6 - ئايدا قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، تىككۈچىلىك كوپىراتىپى

كېگەيتىلىپ، «غۇلجا ناھىيىلىك كىيىم - كېچەك، ئايال ۋە باش كىيىم زاۋۇتى» بولۇپ قۇرۇلدى، ئۇ ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. ئىشچى - خىزمەتچى 30غا يەتتى (ۋاقتىلىق ئىشچى ۋە شاگىرتلارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، شۇ يىلدا كوپىراتىپ 2000 قۇر كىيىم - كېچەك، 150 پار ئايال (ئۆتۈك) تىكىپ مەھسۇلات قىممىتىنى 10 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى. 1987 - يىلى شىنجاڭ بويىچە تۇنجى مامۇق كىيىم - كېچەك زاۋۇتى — «غۇلجا ناھىيىلىك مامۇق كىيىم - كېچەك زاۋۇتى» ئاپتونوم رايوندىكى ئالاقىدار تارماقلارنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللىشى ئارقىسىدا، ناھىيىلىك كىيىم - كېچەك، ئايال ۋە باش كىيىم زاۋۇتى بىلەن ناھىيىلىك 2 - قۇرۇلۇش شىركىتىنى بىرلەشتۈرۈش ئاساسىدا قۇرۇپ چىقىلدى. ئۇنىڭغا 2 مىليون 600 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايون ئورۇنلاشتۇرغان قەرز پۇل 1 مىليون 200 مىڭ يۈەن، ناھىيە مالىيىسىدىن ئاجرىتىلغان مەبلەغ 1 مىليون 300 مىڭ يۈەن، ئىلى ۋىلايىتى بەرگەن قەرز 200 مىڭ يۈەن، ناھىيىلىك سودا - سانائەت بانكىسى بەرگەن قەرز 80 مىڭ يۈەن، ئىشچى - خىزمەتچىلەر توپلىغان مەبلەغ 40 مىڭ يۈەن. بۇ پۇلغا سېتىش، پىششىقلاش، تەربىيىلەش بىر گەۋدە قىلىنغان 4 قەۋەتلىك بىنادىن بىرى (3300 كۋادرات مېتىر) سېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىگە مامۇت كىيىم - كېچەك تىكىش سېخى، ئادەتتىكى كىيىم - كېچەك تىكىش سېخى تەسىس قىلىنىدى، يەنە مامۇقنى يۇرۇشلەشتۈرۈپ پىششىقلاش ئۈسكۈنىسىدىن بىر يۇرۇش، غاز - ئۆرەك سويۇش ئۈسكۈنىسىنىڭ ئاقما لىنىيىسىدىن بىر يۇرۇش، توك ئارقىلىق تېز تىكىش ماشىنىسىدىن 29 دانە ۋە 2 پار قازان سېتىۋېلىنىپ، يىلىغا 300 تونىدىن 500 تونىغىچە مامۇق پىششىقلايدىغان، ئىلى بويىچە ئەڭ چوڭ بولغان بىر مامۇق كىيىم - كېچەك ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى شەكىللەندۈرۈلدى. 1989 - يىلىنىڭ باشلىرىدا مامۇق كىيىم - كېچەك زاۋۇتى سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلۈپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. ئۇنىڭ ھەرخىل پاسوندىكى ئەر - ئاياللار مامۇق كىيىم-كېچەك، مامۇق يوتقان، مامۇق تەكى قاتارلىق 10 نەچچە خىل مەھسۇلاتى بار. مەھسۇلاتى بازارغا سېلىنغاندىن كېيىن، مەملىكەت ئىچى - سىرتىدىكى ئىستېمالچىلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. 1990 - يىلى زاۋۇت بويىچە 110 ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ، 2114 قۇر مامۇق كىيىم - كېچەك، 4078 قۇر مىللىيچە كىيىم- كېچەك، 530 دانە مىللىيچە باش كىيىم تىكىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 510 مىڭ يۈەنگە يەتتى. مامۇق كىيىم- كېچەك زاۋۇتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خام ئەشيا يېتىشمەسلىك ۋە غاز - ئۆرەك گۆشى سېتىلىدىغان بازار بولماسلىق تۈپەيلىدىن كارخانىنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ناچار بولۇپ، زىيان تارتىش ھالىتىدە تۇرۇپ كەلدى.

§9. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش كەسپى

خەلق گۈڭشېلاشتۇرۇشتىن كېيىن، ناھىيە تەۋەسىدە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى ماشىنىلاشتۇرۇش باشلاندى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش كەسپىمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ گۈللەندى، گۈڭشېلاردا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتلىرى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى باشلامچى بولغان يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش كەسپى تەدرىجىي شەكىللەندى.

1. ناهيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت ناهيە بازىرى بەشكۆۋرۈك يولى جەنۇبىي ئۆچىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، جەنۇبى ناهيىلىك قۇرۇلۇش بانكىسىغا تۇتىشىدۇ. ئىگىلىگەن كۆلىمى 8 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى (زاۋۇت ئۆيى) 4595 كۋادرات مېتىر. ئۇنىڭ تەكتى غولجا ناهيىلىك يېزا ئىگىلىك سايمانلىرى زاۋۇتى بولۇپ، 1957 - يىل 7- ئايدا قۇرۇلدى. 1963 - يىلى سابىق ئىلى ئوبلاستلىق تراكتور پونكىتى ناهيىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، جىلىلىۋزىگە كۆچۈرۈپ كېلىندى، نامى تراكتور پونكىتى دەپ ئۆزگەرتىلىپ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى زاۋۇتى ئۇنىڭغا قوشۇۋېتىلدى. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى كىچىك تىپتىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش، ياساش، ماشىنا ئارقىلىق تېرىقچىلىق قىلىش ئىدى. 1969 - يىلى كېڭەيتىلىپ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى قىلىپ قۇرۇلدى.

بۇ زاۋۇت يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولۇپ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا، ياساش، قۇيۇش، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش، كونا زاپچاس - سايمانلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش قاتارلىق 4 سېخ تەسىس قىلىندى، ئۇلار ئۇن - ياغ تارتىش ۋە سانائەت ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاش بىلەنمۇ قوشۇمچە شۇغۇللاندى. 1970 — 1984 - يىلغىچە، ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 25 تراكتورنى چوڭ رېمونت، 50 تراكتورنى كىچىك رېمونت قىلدى، ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن دېھقانچىلىق ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تراكتوردىن 300 پرىتسېپ ياسىدى، 1983 - يىلى ئەڭ كۆپ بولۇپ 573 پرىتسېپ ياسىدى. 1984 - يىلى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 850 مىڭ 200 يۈەنگە، پايدىسى 120 مىڭ يۈەنگە يەتتى. تازا گۇللەنگەن مەزگىلى بولغان 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا زاۋۇت بويىچە ئىشچى - خىزمەتچى 135كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 83، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 21، ۋاقىتلىق ئىشچى 31؛ تاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى 58.2%نى ئىگىلىدى. ئۇسكۇنىلەردىن 2 تونناسلىق سانائەت پار قازىنىدىن بىرى، دىزىل گېنېراتوردىن 2سى، مېتال پىششىقلاش ماشىنىسىدىن 54ى، كەپشەرلەش ئۇسكۇنىسىدىن 12سى، توشۇش ماشىنىسىدىن 3ى، كەسىپلىشىشكە مۇۋاپىق ئۇسكۇنىدىن 27سى بار بولدى. مەھسۇلات تۈرى بىرلا خىل بولۇش، خام ئەشيا مەنبەسى ۋە مەھسۇلاتنىڭ سېتىلىشى كاپالەتكە ئىگە بولماسلىق، مەھسۇلاتى بېسىلىپ قېلىش، مەبلەغ ئوبوروتى ياخشى بولماسلىق، تېخنىكا كۈچى ئاجىز بولۇش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچى زور ھەجىمدە تۆۋەنلەپ كەتتى. 1985 - يىل 6 - ئايدىن يىل ئاخىرىغىچە 7 ئاي ئىش توختاپ قالدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا 2 - نۆۋەتلىك ئىقتىسادىي ھۆددىگەرلىك يولغا قويۇلۇپ، كارخانا ئۈنۈمى بىر ئاز ياخشىلىنىشقا باشلىدى. 1988 - يىلى دۆلەت تەرىپىدىن 3 - دەرىجىلىك ئۆلچەمدە لايىھەتلىك ئورۇن دېگەن گۇۋاھنامە بېرىلدى، 1989 - يىل 9 - ئايدا ماشىنا - ئېلېكتر مىنىستىرلىكى تارقاتقان «TCB—1.5K تىپلىق يېزا ئىگىلىك ئۆچۈن ئىشلىتىلىدىغان يېڭىرىم چاتما پرىتسېپ ئىشلەش ئىجازەتنامىسى»گە ئېرىشتى. 10 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تارماقى تارقاتقان «يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەھسۇلاتىنى كېڭەيتىش ئىجازەتنامىسى»گە ئېرىشتى.

1990 - يىلى زاۋۇت بويىچە 71 ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تاز سانلىق مىللەت ئىشچى-خىزمەتچى 40؛ تېخنىك ئىشچىلار ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6 - دەرىجىلىك ئۆلچەمگە يەتتى. ئاساسلىق مەھسۇلاتى 1 — 2 تونناسلىق پرىتسېپ، ھارۋا شوتىسى، 3 چاقلىق ۋېلىسىپىت، ئۇۋۇتۇش ماشىنىسى، كىگىز ئۆي جازىسى، چويۇن مەش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇلار يەنە چاقلىق، زەنجىر تاپانلىق تراكتور، قول تراكتور،

دىزىل ماتور قاتارلىقلارنى چوڭ رېمونت قىلىش ۋە تەكشۈرۈپ رېمونت قىلىش كەسىپلىرى بىلەن شۇغۇللاندى، شۇ يىللىق تۈراقلىق مۇلكى 1 مىليون 900 مىڭ يۈەنگە، تۈراقسىز مەبلىغى 700 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

2. غۇلجا ناھىيىلىك ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزى كوچىسىنىڭ غەربىي ئۇچىنىڭ شىمالى تەرىپىدە بولۇپ، غەربىي تەرىپى يولۇچى توشۇش مەركىزىگە تۇتىشىدۇ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 14 مو، سانائەت قۇرۇلۇش كۆلىمى 1757 كۋادرات مېتىر.

1976 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك ئاپتوموبىل ترانسپورت ئەترىتى ئىچىدە ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاپتوموبىللارنى مۇقىم ئورۇندا زاپچاس بىلەن تەمىنلەش ۋە مۇقىم ئورۇندا رېمونت قىلىش زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1979 - يىلى بۇ زاۋۇت ئاپتوموبىل ئەترىتىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، نامى ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۇ، ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش ئىدارىسىگە قاراشلىق بولدى. 1981 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش، ياساش زاۋۇتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپتىلدى. 1984 - يىلى يەنە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، بۇرۇنقى نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. زاۋۇتتا 2 ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش سېخى، بىر ماشىنا رېمونت قىلىش سېخى تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭدا 3 قىرىش ستانوكى، بىر رەندىلەش ستانوكى، بىر تۆشۈك تېشىش ستانوكى بار. ئۇلار ئاپتوموبىل رېمونت قىلىشنى ئاساس قىلىپ، قوشۇمچە ئاپتوموبىل زاپچاسلىرىنى سېتىش بىلەن شۇغۇللاندى. شۇ يىلى زاۋۇتنىڭ پاراتچان مەھسۇلات قىممىتى 270 مىڭ يۈەن، پايدىسى 26 مىڭ 900 يۈەن، تاپشۇرغان بېجى 13 مىڭ 200 يۈەن بولۇپ، «ئومۇمىيۈزلۈك تەرتىپكە سېلىش لايىھەتنامىسى»غا ئېرىشتى. 1985 - يىلى زاۋۇت بويىچە 55 ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ، ئۇلار 12 ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسىغا بۆلۈندى، تۈراقسىز مائاش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىشى ئالدىنقى يىلدىكىدىن يۇكسىلىپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 334 مىڭ 300 يۈەنگە يېتىپ، 1984 - يىلدىكىدىن 23.2% ئاشتى، پايدىسۇ ئالدىنقى يىلدىكىدىن 31% كۆپەيدى. 1989- يىلى ئىلى ۋىلايىتى تەرىپىدىن «ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش بويىچە 2 - دەرىجىلىك تېخنىكا لايىھەتنامىسى» بېرىلدى. شۇ يىلى مەھسۇلات قىممىتى 680 مىڭ يۈەن، پايدىسى 19 مىڭ يۈەن بولدى. 1990- يىلى ئىشچى-خىزمەتچىسى 63 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى 32، تۈراقلىق مۇلكى 350 مىڭ يۈەن.

§ 10 . باشقىلار

1. غۇلجا ناھىيىلىك باسما زاۋۇتى

70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ناھىيە تەۋەسىدە باسمىچىلىق يەنىلا يوق بولۇپ، ئەڭ ئاددىيسى قەغەز باسمىچىلىقى، تۇپلەش ئىشلىرىنى غۇلجا شەھىرىگە كىرىپ بېجىرىشكە توغرا كېلەتتى. 1977 - يىلى باسما زاۋۇت قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ خىل ھالەت ئۆزگەرتىلدى.

غۇلجا ناھىيىلىك باسما زاۋۇتى «تىنچلىق» يولىنىڭ جەنۇبىي ئۇچىنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى بىلەن بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرىدۇ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 1.8 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2500 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش بىناسى 110 كۋادرات مېتىر.

1976 - يىل 6 - ئايدا ناھىيە مالىيىسىدىن مەبلەغ چىقىرىلىپ، ئۇسكۇنە سېتىۋېلىنىپ، دەسلەپتە ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىگە قارايدىغان ناھىيىلىك باسما زاۋۇتى قۇرۇلۇپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. 1979 - يىلى روزىمەتيۈزى كەنتىنىڭ غەربىي جەنۇبىي تەرىپىگە (ھازىرقى ئىلى سۇت ياسالمىلىرى زاۋۇتىنىڭ ئورنى) كۆچۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. بۇ زاۋۇت تۇرلۇك باسما بۇيۇملىرى (ئاساسلىقى ئوقۇغۇچىلار ئىشلىتىدىغان دەپتەر قاتارلىقلار)نى ئىشلىگەنلىك سىرتىدا يەنە قوشۇمچە پۇرچاق پىشلىقى، كىراخمال، ماشىنوگرە قاتارلىق قوشۇمچە بىمەكلىكلەرنى پىششىقلايدۇ. 1984 - يىلى ھازىرقى ئورنىغا كۆچۈرۈپ كېلىنىپ، غۇلجا ناھىيىلىك باسما زاۋۇتى دەپ نام بېرىلدى، ئۇ مۇستەقىل دۆلەت ئىلكىدىكى كارخانا بولۇپ، ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى. شۇ يىلى تۇراقلىق مۇلكى كۆپەيتىپ، 1 مىليون 910 مىڭ يۈەنگە يەتتى. مەھسۇلات قىممىتى 191 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، 22 مىڭ 700 يۈەن پايدا - باج يارىتىلدى.

80 - يىللارنىڭ ئاخىرىلىرىدا غۇلجا ناھىيىلىك باسما زاۋۇتى ناھىيە تەۋەسىدىكى كىتاب، ماتېرىياللارنى بېسىش كەسپىنى ئۈستىگە ئېلىشقا باشلىدى. ئوقۇغۇچىلار بۇيۇملىرىنى ئىشلەشنى ئاساس قىلىپ، قوشۇمچە ئاياغ كورۇپكىسى، قەغەز خالتا، كونۋېرت قاتارلىقلارنى ئىشلىدى. 1990 - يىلى 65 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى، بېسىش، ھەرب تىزىش، خەت قۇيۇش، تۇپلەشتىن ئىبارەت 4 سېخ تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات - نەشرىيات ئىدارىسى تارقاتقان «كىتاب - ژۇرنال بېسىش ئىجازەتنامىسى» ۋە ئاپتونوم رايونلۇق سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تارقاتقان «ماركا بېزەكچىلىكى ئىجازەتنامىسى»غا ئېرىشتى، مەھسۇلات قىممىتى 312 مىڭ يۈەن بولدى.

2. ئىلى ئالىيۇمىن ئېلېكتروليزلاش زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت غۇلجا ناھىيە دادامتۇ يېزا ئۇلاستاي كەنتىدە بولۇپ، جەنۇبىي تەرىپى دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسىغا تۇتىشىدۇ، غۇلجا شەھىرى بىلەن ئارىلىقى 7 كىلومېتىر، غۇلجا ناھىيىسى بىلەن ئارىلىقى 26 كىلومېتىر كېلىدۇ، زاۋۇتنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 23.172 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 33 مىڭ 475 كۋادرات مېتىر، بۇنى 1988 - يىلى شىنجاڭ رەڭلىك مېتال سانائەت شىركىتى بىلەن ئىلى ئېلېكتر كۆچى سانائىتى ئىدارىسى بىرلىكتە مەبلەغ چىقىرىپ قۇردى، ئەسلىدىكى نامى «شىنجاڭ ئىلى رەڭلىك مېتال تاۋلاش زاۋۇتى» ئىدى، 1989 - يىل 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلۈشتىن ئىلگىرى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. تۇراقلىق مۇلكى 43 مىليون 320 مىڭ يۈەن بولدى.

بۇ زاۋۇتنىڭ ئاساسلىق مەھسۇلاتى قايتا ئېرىتىلگەن ئالىيۇمىن نوكچا، ئالىيۇمىن قېتىشمىسى ياسالمىلىرى ۋە ئالىيۇمىن ئېلېكتروليز ماتېرىياللىرىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭدا «60KA» تىپلىق يان قىستۇرمىلىق ئانودلۇق ئېلېكتروليز ئىدىشتىن 34ى بولۇپ، لايىھىدىكى يىللىق مەھسۇلات مىقدارى 5000 تونна ئىدى، ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 4530 تونна بولۇپ، مەھسۇلاتى خەلقئارالىق ئۆلچەمگە يەتتى، سۈپىتىنى شۇ كەسىپتىكىلەرنىڭ ئوخشاش تۈردىكى مەھسۇلاتلىرىدىن ياخشى بولۇپ، مەملىكەتنىڭ جايى - جايلىرىدا كەڭ بازار تاپتى.

زاۋۇت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئۇنى ئاپتونوم رايونلۇق رەڭلىك مېتال شىركىتى باشقۇرغانىدى. 1992 - يىل 1 - ئايدا ئىلى ئوبلاستلىق ئېلېكتر كۆچى سانائىتى ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، مۇدىرىيەت رەھبەرلىكىدىكى زاۋۇت باشلىقى مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا زاۋۇت ئىشخانىسى، پارتكوم ئىشخانىسى، تەمىنلەش - سېتىش بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈمى، تېخنىكا بۆلۈمى، مۇپەت تەكشۈرۈش بۆلۈمى، ئۆلچەمنى كونترول قىلىش ئىشخانىسىدىن ئىبارەت 11 بۆلۈم - ئىشخانا تەسىس قىلىندى. زاۋۇت بويىچە 369 ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئوممۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكىسى

89، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكىسى 180، ۋاقىتلىق ئىشچى 100؛ قۇرۇلۇش، ئىقتىساد كەسپىگە دائىر كەسپىي تېخنىكا خادىمى 37.

Ⅱ باب

ئىگىلىك باشقۇرۇش

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتى

1. ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتى

1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇشىنى بىر تۇتاش باشقۇردى. 1956 - يىلى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىدا سانائەت - قاتناش بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، سانائەت، قاتناش، ترانسپورت كارخانىلىرى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس سانائەت كارخانىلىرىنى باشقۇردى. 1973 - يىلى سانائەت - قاتناش ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىل 8 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ قۇنكىسىسى سانائەت - قاتناش، سودا، پوچتا - تېلېگراف خىزمەتلىرىنى باشقۇرۇش، ناھىيىنىڭ سانائەت - قاتناش ئىشلەپچىقىرىشىنى ياخشى تۇتۇش، يېنىك سانائەت ۋە دورا ماتېرىياللىرى كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش، سۇ - ئېلېكتر كارخانىلىرى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كارخانىلىرى، يېزا - بازار كارخانىلىرى ۋە ناھىيەدىكى كەسپىي شىركەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىشتىن ئىبارەت بولدى. 1985 - يىلدىن كېيىن، 2 - يېنىك سانائەت، قاتناش، كانچىلىق قاتارلىق كەسپىي تارماقلار ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ چىقىپ، سوت ياسالمىسى ئىشلەش پىششىقلاش، باسمىچىلىق، سېمونت، زىغىر تالاسى خام ئەشياسى ۋە باقمىچىلىقتىن ئىبارەت 5 زاۋۇتنى باشقۇرىدىغان مەخسۇس ئاپپارات بولدى.

ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ 1990 - يىلدىكى شتاتى 18، ئىشلەۋاتقان خادىمى 17، بۇنىڭ ئىچىدە رەھبىرىي كادىر 4؛ ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكومدىن يۇقىرى مەلۇماتلىقلار 10.

2. غۇلجا ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى

1985 - يىلى 2 - يېنىك سانائەت ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ بۆلۈنۈپ چىقىپ، 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى بولۇپ قۇرۇلدى، ئۇنىڭ شتاتى 4 بولۇپ، ئاساسلىقى ئۇنۇمبرسال پىششىقلاش زاۋۇتى، ياغاچ زاۋۇتى، خىش خۇمدانى، مامۇق كىيىم - كېچەك زاۋۇتى قاتارلىق كوللېكتىپ ئىلكىدىكى 4 سانائەت كارخانىسىنى باشقۇردى. 1990 - يىلى ئۇنىڭ قارىسىغىدىكى كارخانىلاردىكى ئىشچى 151گە، سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 940 مىڭ يۈەنگە، سېتىش كىرىمى 44 مىڭ يۈەنگە، بارلىق تۇراقلىق مۇلكى 2 مىليون 240 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

3. باشقا باشقۇرۇش تارماقلىرى

قۇرغان ئورۇن ۋە تارماق ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ناھىيىدىكى يەنە بىر قىسىم كارخانىلار ساھەلەر بويىچە باشقۇرۇلدى. مەسىلەن، سودا سىستېمىسى قۇرغان كارخانىدىن ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتى، يېمەكلىك زاۋۇتى، ئاچچىقسۇ - جيالىيوخانا سودا ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا؛ ئۇن - ياغ زاۋۇتى بىلەن يەم - خەشەك شىركىتى ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا؛ سېمونت قۇيۇلما زاۋۇتى سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا؛ ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش زاۋۇتى قاتناش ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

§ 2 . سانائەتنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش

1986 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ باشچىلىقىدا سانائەتنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيىدىكى سانائەت كارخانىلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش، تىزىملاش خىزمىتىنى ئىشلىدى. 1985 - يىلغىچە ناھىيە تەۋەسىدىكى كارخانا 529 غا يەتتى. كەسىپلەر بويىچە ئايرىغاندا، كۆمۈر قېزىش كارخانىسى 21، تۇرۇبا سۇيى بىلەن تەمىنلەش كارخانىسى بىر، يېمەكلىك، ئىچىملىك ۋە تاماكا كارخانىسى 309 (ئۇن تارتىدىغان 296 كارخانا شۇنىڭ ئىچىدە)، يەم - خەشەك سانائىتى كارخانىسى 4، تىككۈچىلىك كارخانىسى 31، خۇرۇم بۇيۇملىرى ئىشلەش كارخانىسى 41، سۇنئىي پەنەركە ياساش كارخانىسى 2، ياغاچ ئۆي جاھازلىرى ياساش كارخانىسى 20، باسمىچىلىق كارخانىسى بىر، سانائەت - گۈزەل سەنئەت (گىلەمچىلىك شۇنىڭ ئىچىدە) كارخانىسى 30، ئېلېكتر كۆچى، پار، ئىسسىق سۇ چىقىرىش ۋە تەمىنلەش كارخانىسى 9، كۈندىلىك مېتال بۇيۇملىرىنى ياساش كارخانىسى 10، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش كارخانىسى 8، قاتناش - تىرانسپورت ئۇسكۇنىلىرىنى رېمونت قىلىش كارخانىسى بىر، باشقىلار (ياغاچ بۇيۇملىرى، توقۇمىچىلىق ۋە ساپال ئىشلەش) 5. ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى بويىچە ئايرىغاندا، ناھىيە ۋە يېزا - بازارلار قۇرغان مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كارخانا 50، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا 11؛ مۇستەقىل ھېسابات قىلمايدىغان كارخانا 20 (بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكىسى 7)؛ كەنت قۇرغان سانائەت كارخانىسى 40، يېزا ھەمكارلىق كارخانىسى 6؛ يەككە كارخانا 413.

1986 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە) 10 مىليون 781 مىڭ يۈەن (ھازىرقى باھا بويىچە 12 مىليون 64 مىڭ يۈەن) گە، سانائەت ساپ مەھسۇلات قىممىتى (ھازىرقى باھا بويىچە) 3 مىليون 477 مىڭ يۈەنگە يەتتى، يىل ئاخىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 2372 بولۇپ، يىللىق مائاشى 1 مىليون 888 مىڭ يۈەنگە، يىل ئاخىرىدىكى تۇراقلىق مۈلكى (ئەسلى قىممىتى) 15 مىليون 362 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 4 مىليون 604 مىڭ يۈەنگە، پايدا - باج ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليون 364 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇ بىر يىلدا ئىشلەپچىقىرىلغان كۆمۈر 25 مىڭ 270 تونىنا بولۇپ، 1980- يىلىدىكىدىن 9411 تونىنا؛ تارقىتىلغان توك 560 مىڭ كىلوۋات سائەت بولۇپ، 1980 - يىلىدىكىدىن 440 مىڭ كىلوۋات سائەت؛ سۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئۇنىڭ بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 289 مىڭ 151 تونىنا بولۇپ، 1980 - يىلىدىكىدىن 29 مىڭ 976 تونىنا؛ تارتىلغان بۇغداي ئۇنى 20 مىڭ 446 تونىنا بولۇپ، 1980 - يىلىدىكىدىن 14 مىڭ 760 تونىنا؛ سۇ يېغى 518 تونىنا بولۇپ، 258 تونىنا كۆپەيدى؛ 18 تونىنا قەنت - گېزەك، 96 تونىنا تورت - پېچىنە، 105 تونىنا پىرەنىك، 34 تونىنا بولكا، 173 تونىنا تېتىتقۇ، 24 تونىنا باشقا يېمەكلىك،

504 تونىنا ئىچىملىك، 1157 تونىنا يەم ـ خەشەك ئىشلەپچىقىرىلدى، 10 مىڭ قۇر كىيىم ـ كېچەك، 803 پار ئاياغ، 230 دانە باش كىيىم تىكىلدى. 5 مىليون 570 مىڭ كۆادرات مېتىر ياغاچ ماتېرىيال تەييارلاندى، 110 مىڭ دانە ئۆي جاھازىسى ياسالدى؛ 5115 تونىنا سېمونت، 4983 تونىنا بويياق، 7000 مېتىر سېمونت يۇندا تۇرۇبىسى، 89 دانە سېمونت ستولبا، 270 كۆادرات مېتىر سېمونت قۇيۇلما ئىشلەندى، 15 مىليون 290 مىڭ پارچە خىش، 290 تونىنا ھاك، 232 تونىنا بىناكارلىقتىكى ھارارەت ساقلاش ماتېرىيالىسى ئىشلەپچىقىرىلدى.

§ 3 . ئىشلەپچىقىرىش ھادىسىلىرى

1976 ـ يىلى ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتىنىڭ ئۆرلىتىش ماشىنىسىدا ھەددىدىن زىيادە جىددىي مەشغۇلات ئېلىپ بېرىلغانلىقتىن ئۆرلىتىش تاختىسى چۈشۈپ كېتىپ، بىر مەشغۇلاتچى يارىلىنىپ مېيىپ بولۇپ قالدى.

1977 ـ يىلى قىشتا ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتىنىڭ بىر ئىشچىسى ماشىنىنى ئاسراش جەريانىدا، ماشىنا ئاسراشقا ئىشلىتىلمىدىغان ماينى خاتا ئىشلىتىپ قويغاچقا، بېنزىن ئوت ئېلىپ كېتىپ، ئۆزىنى كۆيدۈرۈۋېلىپ مېيىپ بولۇپ قالدى.

1984 ـ يىلى سېمونت زاۋۇتىنىڭ ئۆرلىتىش ماشىنىسىنىڭ پولات ئارغامچىسى ئۈزۈلۈپ كېتىپ، بىر ئىشچى ئېغىر يارىلاندى. شۇ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى سەھەردە غۇلجا ناھىيىلىك ئۈن ـ ياغ زاۋۇتىنىڭ ياغ تارتىش ئىشچىسى ئىش ئورنىدىن ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئايرىلغاچقا، قورۇلۇۋاتقان زىغىرغا ئوت كېتىپ، 8 دانە ئېلېكتر دۋىگاتېل، 3 ياغ تارتىش ماشىنىسى، بىر قىسىم ياغ مەھسۇلاتلىرى ۋە زاۋۇت ئۆيى كۆيۈپ كېتىپ، 48 مىڭ يۈەنلىك بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان كېلىپ چىقتى.

1989 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى يېرىم كېچىدە ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتىدا ماشىنا ئېلېكتر ئوسكۇنىلىرىدە ھادىسە كۆرۈلۈش تۈپەيلىدىن ئوت ئاپىتى يۈز بېرىپ، ئۇدا 3 كېچە ـ كۈندۈز كۆيدى، ئوراش سېخىدىكى ھاراق ئامبىرى كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتتى. زاۋۇتتىكى بارلىق ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ۋە ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدىكى كادىرلار ۋە ئامما ئوتنىڭ دۈلەتنىڭ مال ـ مۈلكىنى كۆيدۈرۈۋاتقانلىقىغا قاراپ تۇرۇۋېمۇ ھېچ ئامال قىلالمىدى. ئىقتىسادىي زىيان 1 مىليون 860 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

سه‌ککسر بنجی قسم

قاتناش: پوچتا - تهلیگراف

سەككىزىنچى قىسىم

قاتناش، پوچتا - تېلېگراف

I باب

قاتناش

ئىلى دەريا ۋادىسى قەدىمكى زاماندا ئۇسۇن خاندانلىقىنىڭ زېمىنى ئىدى، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ھەربىي، سىياسىي، مەدەنىيەت مەركىزى بولغان، يېپەك يولىنىڭ شىمالىدىكى ئىككى يول بىلەن ناھىيە تەۋەسىگە بارغىلى بولاتتى، لېكىن ھەر قايسى دەۋر ھۆكۈمرانلىرى يول ياساش، رېمونت قىلىشقا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكتىن، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇش ئالدىغىچە، ناھىيىنىڭ قاتناش ئىشلىرى يەنىلا ناھايىتى ئارقىدا قالغان، ناھىيە تەۋەسىدە پەقەت موڭغۇلكۆزە ۋە كۈنەس ناھىيىلىرىگە تۇتىشىدىغان ئاددىي توپا يول بار بولۇپ، ترانسپورتتا ئاساسلىقى تۆگە، ئات ھارۋىسى، ئېشەك ھارۋىسى قاتارلىق ئاددىي قوراللارغا تايىنىلاتتى.

50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت تاشيول ياساشنى باشلاپ، قاتناشنى تەرەققىي قىلدۇردى، ناھىيە تەۋەسىدە جېلىلىيۈزى - خۇدىيار يۈزى تاشيولى (ناھىيىدىن خودىياريۈزى كەنتىگە بارىدۇ)، غۇلجا-كۈنەس تاشيولى ۋە ناھىيە بازىرىدىن مەمەيارىيۈزى كەنتى قاتارلىقلارغا بارىدىغان ئاددىي تاشيول ياسالدى. 1964-يىلى ئاپتونوم رايون «ياخشى ئېرىق - ئۆستەڭ، ياخشى سالا ئېتىز، ياخشى يول، ياخشى ئورمان بەلۋېغى ۋە ياخشى مەھەللە»دىن ئىبارەت «بەشتە ياخشى» قورۇلۇشىنى قانات يايدۇرۇشنى چاقىرىق قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە كەڭ كۆلەمدە يېزا يولى ياساش باشلاندى. شۇنىڭدىن كېيىن، كەڭ كۆلەملىك يول ياساش ئىشلىرى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ كاشىلىسى تۆپەيلىدىن گايىدا داۋاملىشىپ، گايىدا توختاپ قالغان بولسىمۇ لېكىن ھەممە يېزىدا تاشيول بولۇش، ئېتىزلاردا تراكتور يولى بولۇش ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى. 60 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە تەۋەسىدە ناھىيە - يېزا ئاددىي تاشيولىدىن 9ى (جەمئىي ئۇزۇنلۇقى 86 كىلومېتىر)، كۆۋرۈكتىن 27سى، شۇڭگۇچتىن 81ى بارلىققا كەلدى، 4 ئاپتوموبىل يۈك توشۇش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللاندى.

1970 - يىلى غۇلجا - بايتوقاي تاشيولىغا شېغىل يېتەۋرۈلدى. كېيىنكى يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە ناھىيە بويىچە تۇنجى كەسىپىي ترانسپورت ئەترىتى قۇرۇلدى. 1977 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت «بېيىمەن دېگەن يول ياسا» دېگەن چاقىرىقنى جاراڭلىق ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئامىننى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ، يەنە بىر قېتىم يول ياساش دولقۇنىنى قوزغىدى، ھەر يىلى ناھىيە - يېزا تاشيوللىرىغا ئەمگەك، ماتېرىيال ۋە مەبلەغ سېلىنىدى،

شۇ يىلى ئەسلى بار يول ئاساسىدا 605 كىلومېتىر يول ئۆزگەرتىپ ياسالدى ياكى يېڭىدىن ياسالدى. 70- يىللارنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە - يېزا يوللىرىغا شېغىل يانقۇزۇلدى. دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسى خۇدىيار يۇزى — جېلىلىيۈزى تاشيولى، دۆڭمازار — موڭغۇلكۆرە تاشيولى (ئۆلكە يولى 315 - لىنىيىسىنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى جەنۇبىي قىسمى) غىمۇ ئاسفالت يانقۇزۇلۇپ، تاشيولنىڭ راۋان بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىندى. شۇ مەزگىلدە تۇرلۇك ئاپتوموبىل 54كە، تراكتور 167گە يېتىپ، يولۇچى توشۇش مىقدارى ئاز كەم 30 مىڭ ئادەم (قېتىم) غا، يۈك توشۇش مىقدارى 1400 تونناغا يەتتى. 1979 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋىلايىتى تەرىپىدىن تاشيول قۇرۇلۇشى ۋە تاشيول ترانسپورتىدىكى ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى.

80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش ئىشلىرى تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىپ، ئىقتىسادىي تەرەققىيات كۈنسېرى تېزلەشتى. ناھىيە بويىچە يەنە بىر قېتىم «خوتەن يولى» ياساش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. 1983 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى تۇنجى قېتىم «خەلق ياساش، ھۆكۈمەت ياردەم بېرىش» ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ناھىيە بازىرىدىن مەمەيارىيۇزىگە بارىدىغان تاشيولنى ئاسفالتلاشتۇردى، 1986 - يىلى 33.3 كىلومېتىرلىق غۇلجا — بايتوقاي تاشيولى 2 - دەرىجىلىك يول قىلىپ ياسالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ناھىيە بازىرىدىن چۈلۇقاي، تۇرپانيۇزى ۋە پىلىچىگە بارىدىغان تاشيول ياسالدى. شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن ناھىيە - يېزا تاشيول قۇرۇلۇشىدىكى ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى. 1990 - يىلىغىچە ناھىيە تەۋەسىدە دۆلەت تاشيولى، ئۆلكە تاشيولى ۋە ناھىيە تاشيولى بولۇپ، 328 كىلومېتىر يولغا ئاسفالت يانقۇزۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە، يېزا، كەنت يولى 203 كىلومېتىر بولۇپ، ناھىيە - يېزا تاشيوللىرىنى ئاسفالتلاشتۇرۇش، يېزا - كەنت يوللىرىنى شېغىللاشتۇرۇش، يولنىڭ ئىككى تەرىپىنى ئورمانلاشتۇرۇش كۆرەش نىشانى ئومۇميۈزلۈك ئىشقا ئاشۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە 2 - دەرىجىلىك ئاپتوموبىل ئاسراش كارخانىسىدىن 4ى، يەككە رېمونتخانىدىن 174ى؛ تۇرلۇك ئاپتوموبىللىدىن 727سى، تراكتوردىن 2600ى، موتسىكلىتتىن 960ى؛ يېزىلاردا ئىشلىتىشكە بولىدىغان ئۆلاغ ھارۋىسىدىن 31 مىڭ 428ى، ئات- ئۆلاغدىن 30 مىڭ 200ى بار بولدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە توشۇلغان يۈك 53 مىليون 240 مىڭ تونناغا، يولۇچى 7 مىليون 840 مىڭ ئادەم (قېتىم) غا يەتتى.

§1. قەدىمكى يول

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تارىخى ئۇزۇن بولۇپ مۇھىم قاتناش يولىغا جايلاشقان، يېپەك يولىنىڭ شىمالىي لىنىيىسىدىكى ئىككى يول ناھىيە بازىرىغا بارىدۇ.

ئۇنىڭ بىرى «تەڭرىتاغ يولى» بولۇپ، ئۇ يېغىلىق دەۋرى، ئەمىنىيە دەۋرى ۋە خەن سۇلالىسى دەۋرىدىلا شەكىللەنگەن، بۇ يول يۇمېندىن باشلىنىپ ئۇيغۇرغول (بۇگۇنكى قۇمۇل) تىن ئۆتۈپ، غەربكە قاراپ مېڭىپ، قۇتۇغۇر (بۇگۇنكى تۇرپاننىڭ غەربىي شىمالىدىكى بەييانخې ئەترابى) دىن ئۆتۈپ، ئالدى قاڭقىل (بۇگۇنكى تۇرپان ئەترابى) غا بارىدۇ. ئاندىن بۇرۇلۇپ توقسۇن، ئالغۇي، بالغۇنتاي، بايىنبۇلاق، يۇلتۇز، ناراتتىن ئۆتۈپ ئىلى دەرياسىنى بويلاپ، ناھىيە بازىرىغا بارىدۇ ياكى توقسۇندىن بۇرۇلۇپ قارا شەھەر، كۇسەن (بۇگۇنكى كۇچا)، قۇم (بۇگۇنكى ئاقسۇ)، ئۇنسۇغا بېرىپ، مۇز داۋاندىن ئۆتۈپ ناھىيە بازىرىغا بارىدۇ، خەن سۇلالىسى دەۋرىدە سەرگەردان سانغۇن جاۋپونۇ، يۈخۇي قاتارلىقلار قاڭقىلنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن ئۇسۇن، فەرغانە تەۋەسىگە تەھدىت سېلىپ، ھەربىيلەر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش بىلەن مەشغۇل بولۇپ كەتكەن؛ خەن سۇلالىسىنىڭ مەلىكىسى شىجۇن، جېنۇلار ئۇسۇنغا ياتلىق بولغان؛ خەن سۇلالىسىنىڭ يالۋاچلىرى ئۇسۇننى قوغدىغان؛ غەربىي يۇرت

قورۇقچىبېگى گەن يەنشۇ، يانداش چېرىكچى چېن تاڭجياۋلار ئەسكەر تارتىپ قۇتىئوش تەگرىقۇتنى پارچىلىماقچى بولغان؛ چاك يۆخۇ نەچچە مىڭلىغان بوز يەر ئۆزلەشتۇرگۈچى ئەسكەرنى باشلاپ ئىسسىق كۆلدىن مۇشۇ يول ئارقىلىق چېكىنگەن. تاك سۇلالىسى دەۋرىدە سىرامان شۇەنزاك ئاچارياھەزرەت يالغۇز سەپەرگە چىققاندىمۇ مۇشۇ يولدا مېڭىپ، قارا شەھەردىن ئۆتۈپ، لىڭشەن تېغى (بۇگۈنكى مۇز داۋان) دىن ئېشىپ ھىندىستانغا بارغان. مىك سۇلالىسىنىك يۈئلې 12 - يىلى (1414 - يىلى) ئىچكى ئەمەلدار لى داناك مەنسەپ - تۆتۈق پىرقىسى ئەزالىرىنىك سىرتقى ئەمەلدارى چېن چىك ۋە نوپۇس پىرقىسىنىك ئىش بېجىرگۈچىسى لى شېەن قاتارلىقلار پەرمانغا بىنائەن، سەمەرقەنت شاھزادىسى خەلىلنى دۆلىتىگە ئۆزىتىپ قويۇش ئۈچۈن قارا شەھەردىن غەربىي شىمالغا قاراپ مېڭىپ، بالغۇنتاي، يۈلتۇز، ناراتلاردىن ئۆتۈپ، نىلقىنى بويلاپ غەربكە مېڭىپ، ئىلى دەرياسىدىن ئۆتۈپ سەمەرقەنتكە بارغاندىمۇ مۇشۇ يولدا ماڭغان. چېن چىك يازغان «غەربىي يۇرتقا سەپەر خاتىرىسى» دە يول ئۇستىدە كۆرگەن مەنزىرىلەرگە خېلى كۆپ باھا بەرگەن.

يەنە بىر يول بولسا، ئارا تۇرۇكنىك غەربىي شىمالىدىن باركۆلگە بېرىپ، غەربتىكى ئارقا قاتقىل ئوردىسى (بۇگۈنكى ئۈرۈمچى، فۇكاك ئەتراپى)، تەڭقىن (بۇگۈنكى سانجى)، قۇتۇيى ۋە ئۇسۇن (ماناسنىك غەربىدىن ئىلىغچە بولغان خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۇسۇن بەگلىكىنىك زېمىنى) دىن ئۆتىدۇ. «شىنجاڭنىك خەرىتىلىك تەزكىرىسى. يول» دا بۇ يول «شىمالىي يولنىك شىمالىدىكى توسالغۇسىز مۇھىم يول» دېيىلگەن. ئۇ «تاڭنامە. جۇغرافىيە تەزكىرىسى» دىكى بېشبالىق باش قۇرۇقچىبەگ مەھكىمىسى ئىزاھاتىدىكى لىنىيە بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشاش قىلىپ مۇنداق ئىزاھلانغان: «بېشبالىقتىن غەربكە سوزۇلغان شەھەردىن 60 چاقىرىم ماڭسا ئىشبارا شەھىرى قاراۋۇلخانىسىغا، يەنە يېگلو شەھىرىنىك قاراۋۇلخانىسىغا، يەنە 70 چاقىرىم ماڭسا يېگچىن شەھىرىنىك قاراۋۇلخانىسىغا، يەنە 80 چاقىرىم ماڭسا كۆلۇبىي شەھىرىنىك قاراۋۇلخانىسىغا، يەنە 100 چاقىرىم ماڭسا بۇگۇر ناھىيىسىگە، يەنە 150 چاقىرىم ماڭسا جامبالىققا بارغىلى بولىدۇ، يەنە لىيىدېجىيەن دەرياسىدىن ئۆتۈپ، 70 چاقىرىم ماڭسا ئۇچتۇرپان ئەسكەرلىرى قاراۋۇلخانىسىغا، يەنە بەيياڭچې دەرياسىدىن ئۆتۈپ 70 چاقىرىم ماڭسا مۇسۇلمان ئەسكەرلەر قاراۋۇلخانىسىغا، يەنە يېپىق دەرياسىدىن ئۆتۈپ 70 چاقىرىم ماڭسا يەكەن دەريا قاراۋۇلخانىسىغا، يەنە قاراسۇدىن ئۆتۈپ 70 چاقىرىم ماڭسا قارا سۇ قاراۋۇلخانىسىغا، يەنە 70 چاقىرىم ماڭسا شەرقىي ئورمانلىق قاراۋۇلخانىسىغا، يەنە 70 چاقىرىم ماڭسا غەربىي ئورمانلىق قاراۋۇلخانىسىغا بارغىلى بولىدۇ، جەرەن كۆلى، دەشت - باياۋان، قۇملۇقلاردا قونۇپ، سىر دەرياسىدىن ئۆتۈپ، چېلىك چوققىسى ئارقىلىق ئايبوروق شەھىرىگە بارغىلى بولىدۇ، سىخۇي دەرياسىدىن ئۆتۈپ، جيې شەھىرىگە بېرىپ، ئۇ يەردە ئىلى دەرياسىدىن ئۆتسە سۇياب چېگرىسىغا بارغىلى بولىدۇ، غەربكە قاراپ يەنە مىك چاقىرىم ماڭسا سۇياب شەھىرىگە بارغىلى بولىدۇ». شىيەنچىك 2 - يىلى (657 - يىلى) كەبسە 2 - ئايدا تاك گاۋزۇك باش سانغۇن سۇدىڭگائنى «ئىلى ۋىلايىتىنىك ھەربىي يۇرۇش باش بۇغى» قىلىپ تەينىلىگەن. ئۇ، قىسىملارنى باشلاپ غەربىي تۈرك ئىشبارا ئاشنا قۇلىنىك توپىلىڭىنى تىنجىتقان، ئۇ مۇشۇ يول ئارقىلىق كىرىپ يوشۇرۇن ئىش قىلغان زۇكەينى يوقاتقان. تىكستە بايان قىلىنغان چىلىك چوققىسى بۇگۈنكى كۆگۈرچىن تېغىدۇر. چىك سۇلالىسىنىك چېيەنلۇك دەۋرىدە جۇڭغار (داۋاج) ئامورسانالارنىك توپىلىڭىنى تىنجىتقاندا، ئىككى يولدىكى قوشۇنلارمۇ ئاساسىي جەھەتتىن، باركۆلدىن ئۇرۇمچىگە كېلىپ، ئىلىدىن خامار تېغىنىك شىمالىي ئېتەكىنى بويلاپ مېڭىپ بورتالادا ئۇچراشقان، ئاندىن كېيىن جىك دەرياسىدىن ئۆتۈپ غەربىي جەنۇبقا مېڭىپ، دېڭنوس رايانتىن ئۆتۈپ، بولوبۇرگوسۇنى بويلاپ مېڭىپ ئىلىغا كىرگەن. چېيەنلۇك 27 - يىلى (1762 - يىلى) ئىلى خان ئامبىلى ئاگۇي ئىلىدىن خامار دىكى دەرياسىدىن باشلاپ بولوبۇرگوسۇنى بويلاپ دېڭنوستەيگىچە ھەربىي رايات تەسىس قىلغان، دېڭنوس رايانتا قار قېلىن بولۇپ، مېڭىشقا بولمىغانلىقتىن، «ئويراتلار» يەنىلا تەلكە چوققىسى ئارقىلىق ئىلىغا كىرگەن.

تارىختىكى ئۆزگىرىشلەرگە ئەگىشىپ بۇ بىر قانچە قەدىمكى يوللار ئىچىدە بەزىلىرى ھۆكۈمەت يولى قىلىپ

ياسالدى. بەزىلىرى كۆچ يولى پېتى تۇرىۋەردى. غۇلجا ناھىيە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، تەۋەلىكتىكى چولاق يول 2 بولدى، بىرى ناھىيە بازىرىدىن جەنۇبقا 10 چاقىرىم ماڭسا ئىلى دەرياسىغا بارىدۇ (كېچىك كېمىسى بار)، 50 چاقىرىم ماڭسا كانيۇزىگە (بۇگۈنكى چاپچال ناھىيىسىنىڭ كان يېزىسى) بارىدۇ. 80 چاقىرىم ماڭسا جەنۇبىي تاغ ئېغىزىغا بارىدۇ، تېكەس دەرياسىدىن ئۆتسە تېكەس رايانتا، ئۇ يەردىن ئۆتۈپ ئاقسۇ رايانتا بارغىلى بولىدۇ؛ يەنە بىرى غەربىي شىمال تەرەپكە بىر چاقىرىم ماڭسا ساخبزىغا، 2 چاقىرىم ماڭسا دۆلاق كۆۋرۈككە، 7 چاقىرىم ماڭسا شىجۇن قەلئەسىگە، 10 چاقىرىم ماڭسا بايانداپغا بارىدۇ، يەنە 5 چاقىرىم ماڭسا ۋۇدۇەن گازارمىسىغا بېرىپ سۈيدۈك يولى بىلەن تۇتىشىدۇ.

بۇ ئىككى چولاق يولدىن باشقا، يەنە 5 تارماق يول بار، بىرىنچىسى ناھىيە بازىرىدىن شەرقتە 5 چاقىرىم ماڭسا ئالتۇن قۇبىلىق ئىباەتخانىغا، 15 چاقىرىم ماڭسا باشيۈزىگە، 30 چاقىرىم ماڭسا مەمەيارىيۈزىگە، يەنە 25 چاقىرىم ماڭسا قوشكۆۋرۈككە، 70 چاقىرىم ماڭسا قاش دەريا كۆۋرۈكىگە بارىدۇ، يەنە 50 چاقىرىم ماڭسا ناھىيە تەۋەسىدىن چىقىپ تورغۇتلارنىڭ ياپلىقىغا بارىدۇ. يەنە قاش دەريا كۆۋرۈكىدىن بۇرۇلۇپ شەرقىي شىمالغا 40 چاقىرىم ماڭسا ناھىيە تەۋەسىدىن چىقىپ، كۆچ يولى ئارقىلىق دېڭنوس رايانتا بارىدۇ؛ ياماتۇدىن چىقىپ يەنە 60 چاقىرىم ماڭسا ناھىيە تەۋەسىدىن چىقىپ، توققۇزتارا ئارقىلىق قارا شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىگە بارىدۇ. ئىككىنچىسى، ناھىيە بازىرىدىن شەرقىي شىمالغا 5 چاقىرىم ماڭسا قەدىمكى زەرەتكالىققا، 35 چاقىرىم ماڭسا پەنجىم يۈزىگە، يەنە 5 چاقىرىم ماڭسا پىلىچى جىلغىسىدا ناھىيە تەۋەسىدىن چىقىپ موڭغۇل ياپلىقىغا بارىدۇ. ئۈچىنچىسى، ناھىيە بازىرىدىن شەرقىي شىمالغا 20 چاقىرىم ماڭسا روزىمەتيۈزىگە، ئۇ يەردىن بۇرۇلۇپ شەرقتە يەنە 5 چاقىرىم ماڭسا جېلىلىيۈزىگە، 15 چاقىرىم ماڭسا موللىتوختىيۈزىگە، 15 چاقىرىم ماڭسا ئۇگۇڭغا، شەرقىي جەنۇبقا بۇرۇلۇپ 15 چاقىرىم ماڭسا قوشكۆۋرۈككە بېرىپ، شەرقىي قىسىمدىكى تارماق يول بىلەن تۇتىشىدۇ. تۆتىنچىسى، ناھىيە بازىرىدىن جەنۇبقا مېڭىپ ئىلى دەرياسىدىن ئۆتكەندە غەربكە بۇرۇلۇپ 30 چاقىرىم ماڭسا مانجۇ گازارمىسى ئېرىنيولۇگە، 70 چاقىرىم ماڭسا قاينۇقيۈزىگە، 40 چاقىرىم ماڭسا جاغىستاي يۈزىگە، يەنە 20 چاقىرىم ماڭسا تۆۋەنكى جاغىستاي يۈزىگە بارىدۇ. يەنە 30 چاقىرىم ماڭسا ناھىيە تەۋەسىدىن چىقىپ قازاق ياپلىقىغا بارىدۇ؛ بەشىنچىسى، ناھىيە بازىرىدىن غەربىي شىمالغا 20 چاقىرىم مېڭىپ بايانداپغا بارغاندا شىمالغا 20 چاقىرىم ماڭسا يېڭى گانگولغا، يەنە 5 چاقىرىم ماڭسا كونا گانگولغا بېرىپ موڭغۇللارنىڭ كۆچ يولى بىلەن جىڭغا بارغىلى بولىدۇ.

2 § . تاشيول

1. دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسى

بۇ يول غۇلجىدىن كۈنەسكە، داۋاملىق مېڭىۋېرىپ چىڭخەي ئۆلكىسىگە بارىدۇ. بۇ يول ناھىيە تەۋەسىدە خۇدىياريۈزى، ئۈچئون، ئونيار، دۆڭمازاردىن ئىبارەت 4 يېزا - بازارنى كېسىپ ئۆتىدۇ. قاش دەريا كۆۋرۈكىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، قاش يېزىسىدىن ئۆتۈپ كۈنەس ناھىيىسىگە بارىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدىكى مۇساپىسى 90 كىلومېتىر. بۇ يول قەدىمكى زامانداۋ شەكىللەنگەن بولۇپ، مىنگودىن ئىلگىرى شەرقتىكى 5 ناھىيە بىلەن ئالاقىلىشىدىغان مۇھىم تۇغۇن ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت چېگرا رايونلارنىڭ ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ئۇنى نۆۋەتتىلىق قۇرۇلۇش تۈرى قاتارىغا كىرگۈزدى. 1955 - يىلى ئىلى ئوبلاستلىق پارتكوم يول ياقىسىدىكى دېھقان - چارۋىچىلارنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ بۇ يولنى تۈنجى قېتىم رېمونت قىلدى. ئەگرى - بۈگرى، ئېگىز - پەس جايلىرى تۈزلىنىپ،

شىبغىل تۆكۈلۈپ، قاتناش ئەھۋالى ياخشىلاندى. 1964 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ قۇرۇلۇش 2 - شى 14 - تۈەنى ۋە قۇرۇلۇش لىەنى يول رايونىغا بېرىپ، بۇ تاشيولنى پىلانلاپ، كېڭەيتتى ۋە ئېگىزلەتتى، 2 يىل كۆرەش قىلىش ئارقىلىق دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسى بىر قەدەر يۇقىرى سۈپەتلىك شىبغىل يول قىلىپ ياساپ چىقىلدى. 1977 - يىلى ئىلى ئوبلاستلىق قاتناش ئىدارىسى بىلەن غۇلجا ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش ئىدارىسى يول ياقىسىدىكى ئاممىنى يەنە بىر قېتىم سەپەرۋەر قىلىپ شىبغىل توشۇپ يول ئۇلىنى ياخشىلىدى. 1978 - يىلى قاراماي يانتۇزۇش قۇرۇلۇشى تاماملىنىپ، ئۇچاستىكىلاردا مەخسۇس تاشيول ئاسراش بەنى تەسىس قىلىندى، يولنىڭ دەرىجىسى دۆلەتنىڭ 3 - دەرىجىلىك تاشيول ئۇلىچىسىگە يەتتى.

2. ئۆلكە يولى

314 - لىنىيە (خۇدىيار يۈزى - جېلىلىيۈزى تاشيولى) غۇلجا شەھىرىدىن چىقىپ 7 كىلومېتىر ماڭغاندىن كېيىن، شىمالغا بۇرۇلۇپ غۇلجا ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىگە بارىدۇ. ئەسلىدە يېزا - كەنت يولى بولۇپ، 1957 - يىلى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىگە كۆچۈرۈلگەندىن كېيىن، دېھقان ئىشلەمچىلەر يول رېمونت قىلىشقا سەپەرۋەر قىلىنىپ، دەرىجە سىرتىدىكى شىبغىل يول قىلىپ ياسالدى. 1976 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول ئىدارىسى 210 مىلگ يۇەن مەبلەغ سالدى، غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت يول ياقىسىدىكى خۇدىياريۈزى، تۇرپانيۈزى ۋە جېلىلىيۈزىدىكى نەچچە مىلگ دېھقانئى سەپەرۋەر قىلىپ شىبغىل توشۇتتى، شۇنىڭ بىلەن يول ئۇلى ياخشىلاندى. 1977 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول ئىدارىسى 288 مىلگ 400 يۇەن مەبلەغ سېلىپ ئاسفالت يانتۇزۇپ، ئۇنى يول يۈزى 8 مېتىر كېلىدىغان دۆلەتنىڭ 3 - دەرىجىلىك ئۇلىچەملىك يولىغا ئايلاندۇردى. 1983 - يىلى 15 مىلگ 100 يۇەن مەبلەغ سېلىپ بۇ لىنىيىدىكى 3 ئورۇندىكى تېز ئايلانما ئۆزگەرتىلىپ، قاتناش ئىقتىدارى يەنمۇ ئۆستۈرۈلدى.

315 - لىنىيىنىڭ غۇلجا ناھىيە بۆلۈكى بۇ يول نىلقا ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۆلكە يولى 217 - لىنىيىسى بىلەن كېسىشىدىغان چورمادىن باشلىنىپ، جەنۇبقا قاراپ مېڭىپ، ناھىيىنىڭ بايتوقاي يېزىسىدا ئۆلكە يولى 220 - لىنىيىسى يولى بىلەن تۇتىشىدۇ، ئاندىن ئىلى ياماتو كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ توققۇزتارا، تېكەس ۋە موڭغۇلكۆرە ناھىيىلىرىگە بارىدۇ. 315 - لىنىيىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 244 كىلومېتىر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە غۇلجا ناھىيە بۆلۈكى 34 كىلومېتىر، ئۇنىڭ ئوستىگە بۇ يول شىمالىي، جەنۇبىي ئىككى بۆلەككە بۆلۈنگەن، جەنۇبىي بۆلۈكى شىمالدا دۆڭئازار بازىرىنىڭ شەرقىدىكى ئاچالدىن باشلىنىپ، ئۇيغۇر ئۇچئون يېزىسى، «ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى، «شىننىڭ» شېكەر زاۋۇتى ۋە بايتوقاي يېزىسىدىن ئۆتۈپ، ياماتو كۆۋرۈكىگە تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 18 كىلومېتىر، بۇ بۆلەك 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ياسالغان بولۇپ ئاساسلىق كۆۋرۈكتىن 5ى بار؛ شىمالىي بۆلۈكى دۆڭئازار بازىرى بىلەن دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسى تۇتاشقان يەردىن باشلىنىپ، شىمالغا مېڭىپ مازار يېزىسىدىن ئۆتۈپ، نىلقا ناھىيىسىنىڭ سۇپتاي يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 16 كىلومېتىر، ئۇلىنىڭ كەڭلىكى 10 مېتىر، ئاسفالت يانتۇزۇلغان يول يۈزىنىڭ كەڭلىكى 8 مېتىر بولۇپ، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ئاساسلىق غول تاشيوللىرىنىڭ بىرى، ئۇ دەسلەپتە مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) ياسالغان بولۇپ، ئەسلىدە ئاددىي تاشيول ئىدى، 1995 - يىلى 3 - دەرىجىلىك يول قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

220 - لىنىيە (غۇلجا - بايتوقاي تاشيولى) بۇ تاشيول غەربتە غۇلجا شەھىرىدىن باشلىنىپ، بۇ شەھەرنىڭ توغراق يېزىسى، يېزا ئىگىلىك 4 - شى 70 - تۈەن مەيدانى، ناھىيىنىڭ ئارا ئۆستەڭ يېزىسى، دولان دېھقانچىلىق مەيدانى، يېڭىتام يېزىسىدىن ئۆتۈپ بايتوقاي يېزىسىدا 315 - لىنىيە بىلەن تۇتىشىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 49 كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە غۇلجا ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇزۇنلۇقى 3. 33 كىلومېتىر. يول ئۇلىنىڭ كەڭلىكى 12 مېتىر، قوش قەۋەتلىك ئاسفالت يول يۈزىنىڭ كەڭلىكى 7 مېتىر، ئۇنىڭدا مۇستەھكەم كۆۋرۈكتىن 2 سى، سۇگگۇچتىن 144ى بولۇپ، بۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1407 مېتىر.

بۇ يول 1970 - يىلى ياسالغان بولۇپ دەسلەپتە ئاددىي يېزا يولى ئىدى. 218 - لىنىيىنىڭ ترانسپورت ېېسىمنى يەڭگىللىتىش ئۈچۈن، 1985 - يىلى قايتا پىلانلىنىپ ھەم ئالدىنقى باسقۇچلۇق تەييارلىقلار ئىشلىنىپ، 1987- يىلى 2 - دەرىجىلىك تاشيول قىلىپ ئۆزگەرتىپ قۇرۇش ۋەزىپىسى تاماملىنىپ، ئوڭۇشلۇق قاتناش باشلاندى. 220 - لىنىيە پۈتكەندىن كېيىن، غۇلجا شەھىرىدىن توققۇزتارا، تېكەس، موڭغۇلكۈرە ناھىيىلىرىگە بارىدىغان يول 30 كىلومېتىر قىسقىراپ، ھەر يىلى 3 مىليون يۈەندىن كۆپرەك كىرا پۇلى تېجەپ قېلىنىدىغان بولدى.

3. ناھىيە - يېزا يوللىرى

ناھىيە تەۋەسىدىكى ناھىيە - يېزا يول قۇرۇلۇشى 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا باشلانغان بولۇپ، ئەسلىدىكى يېزا - كەنت ئاددىي يول ئاساسىدا پىلانلىنىپ، تەكشىلىنىپ ياسالدى. ئەسلىدىكى توپا يول ئاممىنىڭ تىلى بويىچە ئېيتقاندا «ھاۋا ئوچۇق كۈنى توپا - توزاق، يامغۇر يافقان كۈنى پاتقاق» ، ئوڭغۇل - دوڭغۇل، مېڭىش تەس بولۇپ، يېزا ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىنى چەكلەپ تۇراتتى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا پۈتۈن ناھىيە خەلقى «بەشتە ياخشى» يېزا قۇرۇش بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىش جەريانىدا ناھىيە - يېزا يوللىرى ۋە يېزا - كەنت يوللىرى قۇرۇلۇشىنى چىڭ تۇتۇپ، ناھىيە - يېزا يوللىرىنى تەدرىجىي شېبەل يولغا ئۆزگەرتىپ، قاتناش ئەھۋالىنى كۆرۈنەرلىك ياخشىلىدى. 1990 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى 9 ناھىيە - يېزا غول تاشيولى (ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 51. 147 كىلومېتىر) ئاساسىي جەھەتتىن ئاسفالتلاشتۇرۇلۇپ، (ئاسفالت ياتقۇزۇلغان يول يۈزى 4. 132 كىلومېتىر) ، بۇرۇنقىدەك يامغۇر كۈنى ئۈستى - بېشى لاي، ھاۋا ئوچۇق كۈنى توپا بولۇپ كېتىش ئەھۋالى كەلمەسكە كەتتى.

1986 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ بويىچە ناھىيە - يېزا يول قۇرۇلۇشى نەق مەيدان يىغىنى غۇلجا ناھىيىسىدە ئېچىلدى، ناھىيە تەۋەسىدىكى ناھىيە - يېزا يول قۇرۇلۇشىدا گەۋدىلىك نەتىجە يارىتىلغانلىقى ئۈچۈن ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى.

4. يېزا - كەنت يولى

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزىلارنىڭ بەشتە ياخشى قۇرۇلۇشىنى تۇتۇش داۋامىدا ناھىيە، گۇڭشې ۋە چوڭ ئەترەتلەر بىرلىكتە 2000 دىن ئارتۇق ئادەم قاتناشقان پىلانلاش - قۇرۇلۇش قىلىش ئەترىتى قۇرۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 233 كىلومېتىر كېلىدىغان 72 ئاددىي يېزا - كەنت يولى ياسىدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ناھىيە تەۋەسىدە يەنە بىر قېتىم «بەشتە ياخشى» يېزا قۇرۇش دولقۇنى قوزغالدى. غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ۋە قاتناش باشقۇرۇش تارماقلىرى كىم پايدىلانسا، شۇ ياساشنى پرىنسىپ قىلىپ، پۈتۈن ناھىيىدىكى دېھقان - چارۋىچىلارنى توپا كولاش، شېبەل توشۇش، تاش تېرىشكە سەپەرۋەر قىلىپ، يېزا - كەنت يوللىرىنى ياساپ، قاتناش قولايسىز بولۇش ئەھۋالىنى تېزدىن ئۆزگەرتتى. 1985 - يىلىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ھەر دەرىجىلىك يېزا - كەنت يولىدىن 630ى ياسالدى، ئۇنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1600 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدىكى يېزا - كەنتنى تۇتاشتۇرىدىغان 69 غول يول (ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 583. 8 كىلومېتىر) پۈتۈنلەي شېبەل ياتقۇزۇلدى. دادامتۇ يېزىسى 1990 - يىلى باشلامچى بولۇپ يېزا- كەنت يوللىرىنى ئاسفالتلاشتۇرۇپ بولدى.

5. غۇلجا - جىڭ كۆچ يولى

ناھىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى تاغ رايونى ئېسىل تەبىئىي يايلاق بولۇپ، ئاساسلىق مال ئوتلىتىش نۇقتىلىرىغا بارىدىغان يوللار ناھايىتى كۆپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇھىم بولغىنى ناھىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى تاغ رايونىنى كېسىپ ئۆتىدىغان غۇلجا - جىڭ كۆچ يولى.

بۇ يول ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى جىرغىلاڭ دەرياسى ۋادىسىدىن باشلىنىپ، ئەگرى - توقاي مېڭىپ شىمالىي تاغ چارۋىچىلىق رايونىنى بېسىپ ئۆتۈپ، شىمالغا بۇرۇلۇپ جىڭ ناھىيىسىنىڭ ساھەنزى

دېگەن يېرىگە بارىدۇ. ئارلىقتا چاپقانجوتا، تەيتىمبەكجايلاۋ، توغراسۇ، ئولانبورا، قايچى، ئاچال، سىلكىندى، قاراباۋۇر قاتارلىق يايلاقلاردىن ئۆتۈپ جىلاڭ ناھىيە تەۋەسىگە كىرىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 180 كىلومېتىردىن كۆپرەك بولۇپ، غۇلجا بىلەن جىلاڭ ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىنى تۇتاشتۇرىدىغان ئاساسلىق يول.

مىنگونىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە غۇلجا ناھىيىسىدىكى پەنجىم بۆلاقتىن چاپقانجوتىغىچە ھارۋا يولى ياسالغان. 1965 - يىلى غۇلجا ئورمانچىلىق مەيدانى جىرغىلاڭدىن ئاچالغىچە ئاددىي يول ياسىدى، 1978 - يىلى جىلاڭ ناھىيىسى ساسەنزە بىلەن ئاچالنى تۇتاشتۇرىدىغان ئاددىي يولنى ياسىدى. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن لىنىيە ئاساسىي جەھەتتىن تۇتاشتۇرۇلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى بىلەن غۇلجا ئورمانچىلىق مەيدانى بىرلىكتە مەبلەغ چىقىرىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى يول بۆلىكىنى رېمونت قىلىپ، غۇلجا - جىلاڭ كۆچ يولىنىڭ ئەھۋالىنى بىر قەدەر زور دەرىجىدە ياخشىلىدى.

غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدىكى ئاساسلىق تاشيوللار

جەدۋەل: 8 — 1

نامى	ئۆلچىمى	ۋاكالەت نومۇرى	باشلانغان ۋە ئاياغلاشقان جاي	ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى (كىلومېتىر)	يول ئەھۋالى	يول كەڭلىكى (مېتىر)	يۈزىنىڭ كەڭلىكى (مېتىر)	دەسلەپتە ياسالغان ۋاقىت	ئۆزگەرتىپ ياسالغان ۋاقىت
غۇلجا - كۆنەس يولى	دۆلەت يولى	218	خۇدىيار يۈزى - قاش يېزا	90	ئاسفالت	12	11.5	1955	1998
غۇلجا - بايتوقاي يولى	ئۆلكە يولى	220	غۇلجا شەھەر - بايتوقاي يېزا	49	ئاسفالت	12	7	1970	1987
غۇلجا - جېلىلىۋزى يولى	ئۆلكە يولى	314	ناھىيە بازىرى - خۇدىيار يۈزى يېزا	11	ئاسفالت	12	10	1959	1995
نىلقا - موڭغۇلكۆرە يولى	ئۆلكە يولى	315	مازار - ياماتو	34	ئاسفالت	10	8	1939	1990
734 - كان ناشيولى	مەخسۇس تاشيول	3	تۆۋەنكى كالاچىستام-قارائتام	8	ئاسفالت	12	10	1963	1994
غۇلجا - پىلىچى يولى	ناھىيە يولى	X—700	غۇلجا شەھەر - پىلە-چى كان رايونى	15	ئاسفالت	9	5	1965	1987
غۇلجا - نوغايتۇ يولى	ناھىيە يولى	X—701	غۇلجا شەھەر - نو-غايتۇ كۆمۈركان	16	ئاسفالت	9	5	1966	1990
نوغايتۇ - ئويسانبۇلاق	ناھىيە يولى	Y—008	نوغايتۇ - ئويسانبۇلاق	10	شېغىل	8	5	1961	1993
جېلىلىۋزى - دادامتۇ يولى	ناھىيە يولى	X—702	ناھىيەبازىرى - دادامتۇ يېزا	24	شېغىل	9	6	1965	1990
جېلىلىۋزى - مەمە-يۈزى يولى	ناھىيە يولى	X—703	ناھىيە بازىرى مەمە-يۈزى كەنتى	10	ئاسفالت	9	6	1965	1985
جېلىلىۋزى - ئۈچ-ئۈن يولى	ناھىيە يولى	Z—500	ناھىيە بازىرى ئۈچئۈن يېزا	21	ئاسفالت	9	5	1965	1992
جېلىلىۋزى - ئاقئۆ-زەن يولى	مەخسۇس يول	Z—003	ناھىيە بازىرى - ئاقئۆزەن جىلغىسى	25	شېغىل	6 — 8	6	1962	
جېلىلىۋزى - قازاڭ-چى يولى	ناھىيە يولى		ناھىيە بازىرى - ئىلى ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى	10	ئاسفالت	9	5	1978	1987
جېلىلىۋزى - پانقاق-بۇلاق يولى	ناھىيە يولى		ناھىيە بازىرى - پانقاقبۇلاق جىلغىسى	11	شېغىل	9	7	1981	

مەمەيۈزى - گۈكە- رەتمە يولى	ناھىيە يولى		غۇلجا - جىك كۆچ يولى	ئاساسلىق كۆچ يول	180	توپا يول	ئاسفالت	13	1965	1988
ئالتىئوي - يېڭىتام يولى	ناھىيە يولى	X—706	ئالتىئوي - يېڭىتام يېزا	16	ئاسفالت	9	5	1966	1990
چۈلۈقاي - بۇلۇكەي يولى	ناھىيە يولى	Y—007	چۈلۈقاي-بۇلۇكەيتۆبە	22	شېغىل	8.5	5	1962	1993
ئونيار - يېڭىستام يولى	ناھىيە يولى	X—709	ئونيار - يېڭىستام كەنت	19	ئاسفالت	8.5	5	1966	1990
مازار - بوريوسۇن يولى	ناھىيە يولى		مازار - بوريوسۇن كەنت	16	شېغىل	8	5	1961	1994
تۆتئون - قاش يولى	ناھىيە يولى	X—708	تۆتئون - قاش يېزا ئورگىنى	9	ئاسفالت	10	7	1966	1998
تۇردىيۈز - چىپار تۆبەك يولى	يېزا يولى		تۇردىيۈزى - چىپار تۆبەك	11	شېغىل	8	6	1966	1981
تۇردىيۈزى - سامە- يۈزى يولى	ناھىيە يولى	Y—010	تۇردىيۈزى - سامە- يۈزى	14	شېغىل	8	6	1966	1977
يېڭىئاۋات-سامىيۈزى يولى	ناھىيە يولى	Y—707	يېڭىئاۋات - سامىيۈ- زى	10	ئاسفالت	9	5	1967	1989
80 - يىللار	مىنگو دەۋرى								

§ 3 . كۆۋرۈك، سۇئگۈچ، كېچىك

1. ياماتۇ كۆۋرۈكى

بۇ كۆۋرۈك ناھىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ئىلى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا سېلىنغان بولۇپ، ناھىيە بازىرىغچە بولغان ئارىلىقى تۈز سىزىق بويىچە 45 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ كۆۋرۈك گويا ھەسەن - ھۈسەنگە ئوخشاش ئىلى دەرياسىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ، ئۇنىڭ شىمالىي قىرغىقى بايتوقاي يېزىسىنىڭ كالىچىتام كەنتى، جەنۇبىي قىرغىقى توققۇزتارا ناھىيىسىگە قارايدۇ، ئۇ 1981 - يىل 8 - ئايدا سېلىنىشقا باشلىنىپ، قاتناش نازارىتىگە قاراشلىق كۆۋرۈك سالغۇچى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋە پەن - تېخنىكا خادىملىرىنىڭ تومۇز ئىسسىق ۋە زىمىستان سوغۇققا قارىماي 2 يىل جاپالىق كۆرەش قىلىشى ئارقىلىق، 1983 - يىل 8 - ئايدا پۈتتى. كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى 174 مېتىر، كەڭلىكى 8 مېتىر، ئوتتۇرا تۆشۈكىنىڭ ئۆتمە دىئامېتىرى 75 مېتىر، يۈك كۆتۈرۈش مىقدارى 20 توننا بولۇپ، شىنجاڭ بويىچە تۇنجى ئېلاستىك T تىپلىق پولات قۇرۇلمىلىق كۆۋرۈك ۋە شىنجاڭ بويىچە ئۆتمە دىئامېتىرى ئەڭ چوڭ كۆۋرۈك ھېسابلىنىدۇ. پۈتۈن قۇرۇلۇش بىر ستېرىئولۇق كۆۋرۈك، بىر 3 — 8 مېتىرلىق ئوتتۇرا كۆۋرۈك، بىر 1 — 5 مېتىرلىق ئوتتۇشمە كۆۋرۈك، 8 سۇئگۈچنى تۈز ئىچىگە ئالىدۇ. كۆۋرۈك بېشى باشلىما يولى 2166 مېتىر. كۆۋرۈك يۈزىگە ئاسفالتلىق بېتون ۋە كاۋچۇكلۇق كېڭىيىش - تاريىش چېكى ئىشلىتىلگەن. كۆۋرۈكنىڭ ئىككى يېنىدا پىيادىلەر يولى بولۇپ، بىلەنمە تاش سالاسۇن ئارىسىغا پولات چۇۋنىلىق بېتوندىن قۇيۇلغان بىزەك تاختىسى ئورنىتىلغان. ئۇنىڭ ئارىسىغا بىرلەشمە ماگنولىيە گۈللۈك چىراغ ئورۇنلاشتۇرۇلغان. كۆۋرۈك بېشىغا ئابدە شىپائى، قاراۋۇلخانا تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئۇ يەرگە چىقسا پۈتۈن كۆۋرۈكنىڭ كۆزىنىڭ يېغىنى يەيدىغان مەنزىرىسىنى كۆرگىلى بولىدۇ. كۆرۈك پۈتۈپ قاتناش باشلانغاندىن كېيىن، دەريادىن كېمە بىلەن ئۆتۈش تارىخ بولۇپ قالدى،

ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ مەركىزى غۇلجا شەھىرىدىن توققۇزتارا، تېكەس، موڭغۇلكۈرە ناھىيىلىرىگە بارىدىغان ئاپتوموبىللار ئۆزۈلمەي راۋان قاتنايدىغان بولدى.

قوشۇمچە: ياماتۇ كۆۋرۈكىنىڭ خاتىرە يادىنامىسى

ياماتۇ مۇھىم قاتناش تۇگۇنىكە جايلاشقان. قەدىمدىن بۇيان دەريادىن كېمە ئارقىلىق ئۆتىدىغان بولغاچقا، قاتناش ئىنتايىن قىيىن ئىدى. مەسىلەن، قىش - ياز ئايلىرىدا مۇز كۆتۈرۈلۈپ، سۇ ئۇلغىيىپ كەتكەندە يولۇچىلار دەككە - دۈككە بولاتتى. ئات - ھارۋىلار يوقاپ كېتەتتى، ئوچۇقچىلىقتا قونۇشقا توغرا كېلەتتى، دەريادىن ئۆتۈشتە چىڭ تۇرمىسا بولمايتتى. شۇڭا ھەر مىللەت خەلقى ئۆزۈن يىللاردىن بۇيان دەريادىن ئۆتىدىغان كۆۋرۈكنىڭ بولۇشىغا تەقەززا ئىدى.

ۋاقىت ئۆتۈپ، ھەممە ئىشلار رونىق تاپتى. پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ھەر مىللەت خەلقىنى تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۇلۇغۋار پىلانىنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا يېتەكلەپ، كۆۋرۈك قۇرۇش پىلانىنى يولغا قويۇلۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. قاتناش نازارىتىنىڭ كۆۋرۈك ياسايدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ۋە پەن - تېخنىكا خادىملىرى پۈتۈرۈم ئىسسىق، قەھرىتان سوغۇقتا قارىماي ماھارىتىنى تەك ئىشقا سېلىپ، ياماتۇدا جاپالىق كۈرەش قىلىپ، شىنجاڭ بويىچە تۇنجى ئېلاستىك T تىپلىق پولات قۇرۇلمىلىق كۆۋرۈكنى بەرپا قىلدى. 1981 - يىل 8 - ئايدىن 1983 - يىل 8 - ئايغىچە، ھەر تەرەپنىڭ ھەمكارلىشىشى ئارقىلىق، ئاخىرى مۇراد - مەقسىتىگە يەتتى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۆزۈن يىللاردىن بۇيانقى دەريادىن كېمە ئارقىلىق ئۆتۈش راۋان يولغا ئۆزگەردى، كۆۋرۈك سېلىش تارىخىدا يېڭى سەھىپە يارىتىلدى.

چوڭ كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى 174 مېتىر. ئونتۇرا تۆشۈكنىڭ ئۆتىمە دىئامېترى 75 مېتىر بولۇپ، شىنجاڭ بويىچە ئۆتىمە دىئامېترى ئەڭ چوڭ كۆۋرۈك ھېسابلىنىدۇ. پۈتۈن كۆۋرۈككە نەزەر سالسىڭىز، ئەجدىھا يۆلتۈز تۇپى سۈدىن چىققاندەك، ئۆزۈن سوزۇلغان ھەسەن - ھۈسەن يەرگە چۈشكەندەك، ناغلار نۇرلىنىپ، سۇلار رەڭلىنىپ گۈزەل تۇسكە كىرگەندەك، بوستانلىقلار ھەممە دالىنى قاپلىغاندەك كۆرۈنىدۇ. بۇ كۆۋرۈكنىڭ پۈتۈشى مۇقەررەر ھالدا ئىلى دەرياسىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى دۆلەت مۇداپىئەسى، ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئىشلىرىنىڭ كۈندىن كۈنگە گۈللەپ ياشنىشىنى ئىلگىرى سۈرگۈسى، شۇڭا بۇ ئابىدىنى تىكلەپ، ئۇنى ئەسته تۇتماقچىمىز.

ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى
1983 - يىل 8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى

2. قاش دەرياسى كۆۋرۈكى

بۇ كۆۋرۈك ناھىيىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى ئابرال تېغى ئېتىكىدە بولۇپ، ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى تۈز سىزىق بويىچە 46 كىلومېتىر، ئۇ قاش دەرياسىغا سېلىنغان بولۇپ، شەرقىي جەنۇبى سامىيۇزى يېزىسى بىلەن، غەربىي قىرغىقى دۆڭمازار بازىرىنىڭ توقاي كەنتى بىلەن تۇتىشىدۇ. كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى 110 مېتىر، ئۇ 4 تۈشۈكلۈك بولۇپ ئەڭ چوڭ تۆشۈك دىئامېترى 25 مېتىر، كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى 9 مېتىر، ئېگىزلىكى 15 مېتىر. كۆۋرۈك يۈزى قۇرۇلمىسى تاش گۈندە، تاش ئەگمىلىك قاش دەرياسى كۆۋرۈكى دۆلەت يولى 218 لىنىيە (غۇلجا - كونەس تاشيولى) دىكى ئاساسلىق كۆۋرۈك.

1955 - يىلى يېڭى كۆۋرۈكنىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىكى 500 مېتىر كېلىدىغان جايغا بىر ياغاچ كۆۋرۈك سېلىنغان، ئۇنىڭ ئۆتكۈزۈش ئىقتىدارى ناچار بولغاچقا، 1964 - يىلى يېزا ئىگىلىك 4 - شى بىناكارلىق-قۇرۇلۇش تۈەنى لايىھىلەپ ۋە قۇرۇلۇش قىلىپ، قايتىدىن بىر پولات چۈشىقلىق بېتون كۆۋرۈك سالغان. ياغاچ كۆۋرۈك شۇنىڭدىن ئېتىبارەت ناشلىنىپ قالغان. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا توقاي سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قاش دەرياسىنىڭ شەرقىدە قۇرۇلۇپ، ئەسلىدىكى كۆۋرۈك زامانىۋى قاتناشنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرالماي قالدى. شۇڭا، چوڭ كۆۋرۈكنىڭ يۇقىرىسىغا يەنە يېڭىدىن بىر كۆۋرۈك سېلىندى. ئۇ ھازىرقى قاش دەرياسى

كۆۋرۈكمدۇر، يېڭى كۆۋرۈك پوتكەندىن كېيىن، ئۆتكۈزۈش ئىقتىدارى بىر قەدەر ئاجىز بولغان كونا سېمونت كۆۋرۈك پارتلىتىۋېتىلدى، تۆۋەن ئېقىنىدىكى ياغاچ كۆۋرۈك يەنىلا قاش دەرياسىدە تۇرىۋەردى ھەم كىشىلەرگە تارىخىي ئۇزگىرىشلەرنى نامايەن قىلىپ بەردى.

3. روزمەتيۈزى كۆۋرۈكى

ئۇ ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى جىرغىلاڭ دەرياسىغا سېلىنغان بولۇپ، شەرقى ناھىيە بازىرىغا، غەربى زوزمەتيۈزى كەنتىگە تۇتىشىدۇ، ئۇ جېلىلىيۈزىدىن غۇلجا شەھىرىگە بارغان مۇھىم يول. ئۇنى 1965-يىلى ئوبلاستلىق تاشيول باش ئۇچاستىكىسى لايىھىلەپ ياسىغان، كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى 40 مېتىر، كەڭلىكى 7 مېتىر، 5 تۆشۈكلۈك بولۇپ، ھەر بىر تۆشۈكنىڭ ئۆتمە دىئامېترى 5 مېتىر، كۆۋرۈك گۈندىسى ياپىلاق تاشتىن قويۇرۇلغان، كۆۋرۈك يۈزى ۋە سالاسۇنى ياغاچ قۇرۇلمىلىق. 1966 ـ يىلى «شەرق قىزارىدى كۆۋرۈكى» دەپ نام بېرىلگەن، 1978 ـ يىلى نامى روزمەتيۈزى كۆۋرۈكى دەپ ئۆزگەرتىلدى (1998 ـ يىل 6 ـ ئايدا يەر نامايىرىنى تولۇقلاش، تۈزىتىشتە جىرغىلاڭ كۆۋرۈكى دەپ ئۆزگەرتىلدى).

بۇ كۆۋرۈك ئۇزۇن يىللاردىن بېرى رېمونتسىز قالغانلىقتىن، ياغاچلىرى سېسىپ، كۆۋرۈك يۈزى تاريىپ كەتكەن، كۆۋرۈك گۈندىسىنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى ئاجىز بولغاچقا، قاتناش داۋام دېگۈدەك توسۇلۇپ قالاتتى. 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرى يېزا ئىقتىسادى ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىپ، تاۋار ئوبوروتى ۋە ئادەملەر ئۆتۈشىشى تېزلىشىپ، بۇ كۆۋرۈك ۋەزىيەت ئېھتىياجىغا ماسلىشالماي قالدى. شۇڭا بۇ كۆۋرۈك 1992 ـ يىلى بۇزۇۋېتىلىپ يېڭىدىن سېلىندى. كېيىنكى يىلى 8 ـ ئايدا پۈتۈپ قاتناش باشلاندى.

4. باشقا ئاساسلىق تاشيول كۆۋرۈكلىرى

خۇدىياريۈزى تاشيول كۆۋرۈكى　بۇ كۆۋرۈك ناھىيە بازىرىنىڭ 8 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، ئاقئۆستەڭگە سېلىنغان. ئۇزۇنلۇقى 11 مېتىر، كەڭلىكى 7.6 مېتىر، ئېگىزلىكى 3 مېتىر، 2 تۆشۈكلۈك بولۇپ، تۆشۈكنىڭ دىئامېترى 5 مېتىر. بۇ كۆۋرۈكنى 1968 ـ يىلى ئىلى ئوبلاستلىق تاشيول باش ئۇچاستىكىسى لايىھىلەپ سالغان، شۇ يىلى پۈتۈپ قاتناش باشلانغان، بۇ كۆۋرۈك گۈندىسى شېغىل تاش بىلەن قاتتۇرۇلغان، لېم تاختىسى بېتون قۇرۇلمىلىق بولغان يېرىم مۇستەھكەم كۆۋرۈك.

دادامتۇ تاشيول كۆۋرۈكى　ئۇ دادامتۇ يېزا ئورگىنى تۇرۇشلۇق يەرنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە بولۇپ ئاقئۆستەڭگە سېلىنغان. ئۇنىڭ شىمالىي تەرىپى يېزىلىق ئورگان بىلەن، جەنۇبىي تەرىپى ئۇلاستاي كەنت كومىتېتى تۇرۇشلۇق ئۇرۇكلۇك مەھەللىسى بىلەن تۇتىشىدىغان بولۇپ غۇلجا ـ نوغايتۇ بولىدىكى ئاساسلىق كۆۋرۈك. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 21.8 مېتىر، كەڭلىكى 5.2 مېتىر، ئېگىزلىكى 7.4 مېتىر، بىر تۆشۈكلۈك، ئەگمە تاش قۇرۇلمىلىق بولۇپ، كۆۋرۈك يۈزىگە ئاسفالت يانقۇزۇلغان، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش مىقدارى 20 توننا، 1974 ـ يىلى سابىق «غالىبىيەت» گۇڭشىسى مەبلەغ توپلاپ سالغان.

نوغايتۇ كۆۋرۈكى　ئۇ دادامتۇ يېزا ئورگىنىنىڭ 3.7 كىلومېتىر غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، نوغايتۇ ئېقىنىغا سېلىنغان، غۇلجا ـ نوغايتۇ تاشيولىدىكى ئاساسلىق كۆۋرۈك. ئۇزۇنلۇقى 41.28 مېتىر، كەڭلىكى 9 مېتىر، ئېگىزلىكى 5 مېتىر، 5 تۆشۈكلۈك بولۇپ، تۆشۈكنىڭ ئۆتمە دىئامېترى 8 مېتىر، كۆۋرۈك پولات چۇۋنقلىق بېتون تاختاي بىلەن يېپىلغان بولۇپ، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش مىقدارى 20 توننا، ئەسلى ئادەمي كۆۋرۈك بولۇپ، 1969 ـ يىلى سېلىنغان، 1980 ـ يىلى ئىلى ئوبلاستلىق قاتناش ئىدارىسى ئۇزگەرتىپ سالغان، كۆۋرۈكنىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىن كۆپ مىقداردا شېغىل ـ قۇم كولانغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە كەلكۈن سۈيى يالاپ كەتكەچكە، شىمالىي تەرەپتىكى كۆۋرۈك سۈپىسى ئولتۇرۇشۇپ كېتىپ، ئوتتۇرا گۈندىسىنى كەلكۈن ئېلىپ كېتىپ، قاتناش توسالغۇغا ئۇچرىغان. 1987 ـ يىلى ئوبلاستلىق قاتناش ئىدارىسى قايتا ئەسلىگە

كەلتۈرگەن.

پەنجىم كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك يېزا ئورگىنىنىڭ 7 كىلومېتىر جەنۇبىدا بولۇپ، ئاقئۆستەڭگە سېلىنغان. ئۇنىڭ شىمالى تۆۋەنكى پەنجىم كەنتىگە، جەنۇبى غۇلجا شەھرىنىڭ باشقۇرۇش دائىرىسىگە تۇتىشىدىغان بولۇپ، غۇلجا - پىلىچى تاشيولىدىكى ئاساسلىق كۆۋرۈكلەرنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 15 مېتىر، كەڭلىكى 7 مېتىر، ئېگىزلىكى 3 مېتىر، ئۇ ئۈچ تۆشۈكلۈك بولۇپ، تۆشۈكنىڭ ئۈتمە دىئامېتىرى 4 مېتىر، كۆۋرۈك يۈزىگە تۈز سېمونت تاختاي يېپىلغان بولۇپ، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش مىقدارى 20 تونىنا. ئۈنى 1972 - يىلى ئىلى ئوبلاستلىق قاش دەريا باشقارمىسى لايىھىلەپ سالغان.

ئاقتۆپە كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك پەنجىم يېزا ئورگىنى تۈرۈشلۇق جايىنىڭ 2.5 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىدا بولۇپ، شەرقتە ناھىيە بازىرىغا 11 كىلومېتىر كېلىدۇ. كۆۋرۈك پىلىچى ئېقىنىغا سېلىنغان بولۇپ، شەرق تەرىپى پىلىچى كەنتىگە، غەربىي تەرىپى ئاقتۆپە كەنتىگە تۇتىشىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 38 مېتىر، كەڭلىكى 6 مېتىر، ئېگىزلىكى 20 مېتىر، ئۇ ئۈچ تۆشۈكلۈك، كۆۋرۈك گۈندىسى شېغىل تاش بىلەن قاتتۇرۇلغان. كۆۋرۈك يۈزىگە بېتون تاختاي ئىشلىتىلگەن، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش مىقدارى 15 تونىنا، بۇ كۆۋرۈكنى 1979- يىلى پەنجىم گۈڭشې ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى سالغان؛ 1983 - يىلى ناھىيىلىك سۇ ئېلېكتر ئىدارىسى لايىھىلەپ ئۆزگەرتىپ سالدى.

پىلىچى كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك پەنجىم يېزىسىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئىلى ئوبلاستلىق پىلىچى كۆمۈر كانىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، پىلىچى ئېقىنىغا سېلىنغان، پىلىچى كانىغا بېرىشتا چوقۇم بۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتىدۇ، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 50.8 مېتىر، كەڭلىكى 7 مېتىر، ئېگىزلىكى 6.4 مېتىر، ئۇ 3 تۆشۈكلۈك بولۇپ، تۆشۈكنىڭ ئۈتمە دىئامېتىرى 13 مېتىر. گۈندىسى بېتون، كۆۋرۈك يۈزى سېمونت قۇرۇلمىلىق بولۇپ، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش مىقدارى 20 تونىنا، ئۈنى 1984 - يىلى ئىلى يول قۇرۇلۇش شىركىتى سالدى.

تاجىئون كۆۋرۈكى ناھىيە بازىرىنىڭ 7 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىدا بولۇپ، ئاق ئۆستەڭگە سېلىنغان، ئۇنىڭ شىمالىي تەرىپى تۆۋەنكى روزمەتيۈزى كەنتىگە، جەنۇبىي تەرىپى تاجىئون كەنتىگە تۇتىشىدۇ، ئۇ ناھىيە بازىرىدىن خۇدىياريۈزى يېزىسىنىڭ بوستان كەنتىگە بېرىپ دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسىگە تۇتىشىدىغان يېزا - كەنت يولىدىكى مۇھىم كۆۋرۈك. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 20 مېتىر، كەڭلىكى 7.5 مېتىر، ئېگىزلىكى 2.3 مېتىر، ئۇ 3 تۆشۈكلۈك بولۇپ، تۆشۈكنىڭ ئۈتمە دىئامېتىرى 5 مېتىر، كۆۋرۈك گۈندىسى شېغىل تاش بىلەن قاتتۇرۇلغان. كۆۋرۈك يۈزىگە بېتوندىن قۇيۇلغان تۈز تاختاي يېپىلغان، ئۈنى 1987 - يىلى ئىلى ئوبلاستلىق قاش دەريا باشقارمىسى سالدى.

ئوگۈك كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك ناھىيە بازىرىنىڭ 5 كىلومېتىر شەرقىدە بولۇپ، ياشلار ئۆستەڭگە سېلىنغان، ئۇ، يۇقىرى - تۆۋەن ئوگۈك كەنتىنى تۇتاشتۇرىدۇ، 1966 - يىلى ناھىيىلىك ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى سالدى. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 12 مېتىر، كەڭلىكى 8 مېتىر، ئۇ 2 تۆشۈكلۈك بولۇپ، تۆشۈكنىڭ ئۈتمە دىئامېتىرى 2.5 مېتىر، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش مىقدارى 15 تونىنا. كۆۋرۈك گۈندىسى شېغىل تاش بىلەن قاتتۇرۇلغان. كۆۋرۈك يۈزى ئەگمە شەكىلدە بولۇپ، ئۇمۇ شېغىل تاش قۇرۇلمىلىق، ئۇ ناھىيە بازىرىدىن ناھىيىلىك خىش زاۋۇدىنى، چۇلۇقاي ۋە ناھىيىلىك كۆمۈر كانىغا بارىدىغان يولدىكى مۇھىم كۆۋرۈك.

خوتەن مەھەللە كۆۋرۈكى ئۇ، ناھىيە بازىرىنىڭ 4 كىلومېتىر جەنۇبىدا بولۇپ، ئاقئۆستەڭگە سېلىنغان. ئۇنىڭ جەنۇبىي تەرىپى سادىقيۈزى يېزىسىنىڭ ئېتىزلىقى، شىمالىي تەرىپى غۇلجا ئېرىتكۈچ زاۋۇتى بىلەن تۇتىشىدۇ. كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى 18 مېتىر، كەڭلىكى 8 مېتىر، ئېگىزلىكى 3 مېتىر، ئۇ 3 تۆشۈكلۈك بولۇپ، تۆشۈكنىڭ ئۈتمە دىئامېتىرى 5 مېتىر، ئۇنىڭ گۈندىسى بېتون قۇرۇلمىلىق، ئۈستىگە پولات چۈنقىلىق تۈز بېتون تاختاي يېپىلغان، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش مىقدارى 20 تونىنا، جېلىلىيۈزى - ئۇچئون

تاشيولىدىكى مۇھىم كۆۋرۈك. ئۇنى 1979 - يىلى ئىلى قاش دەريا باشقارمىسى لايىھىلەپ سالدى.

ئالتىئۆي ئاقئۆستەڭ كۆۋرۈكى　ئۇ ئۇچئۇن خۇيزۇ يېزا ئورگىنىنىڭ 6 كىلومېتىر شەرقىدە بولۇپ، ئاقئۆستەڭگە سېلىنغان. شەرق تەرىپى ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن، غەرب تەرىپى ئالتىئۆي كەنتى بىلەن تۇتىشىدۇ. كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى 20 مېتىر، كەڭلىكى 4.5 مېتىر، ئېگىزلىكى 3 مېتىر، ئۇ 3 تۆشۈكلۈك بولۇپ، تۆشۈكنىڭ ئۆتمە دىئامېتىرى 6 مېتىر، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش مىقدارى 20 توننا. كۆۋرۈك گۈندىسى بېتوندىن قۇيۇلغان. ئۈستىگە پولات چۇۋىلىق تۈز بېتون تاختاي يېپىلغان. دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسىدىكى مۇھىم كۆۋرۈك. 1978 - يىلى ئۇنى ئىلى قاش دەريا باشقارمىسى لايىھىلەپ سالدى.

دۆڭمازار كۆۋرۈكى　بۇ كۆۋرۈك دۆڭمازار بازىرىنىڭ غەربىدە بولۇپ ياشلار ئۈستىگە سېلىنغان. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 14 مېتىر، كەڭلىكى 9 مېتىر، ئېگىزلىكى 4 مېتىر، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش مىقدارى 20 توننا. كۆۋرۈك گۈندىسى بېتوندىن قۇيۇلغان، ئۈستىگە پولات چۇۋىلىق بېتون تۈز تاختاي يېپىلغان. ئۇنى 1957 - يىلى ئىلى ئوبلاستلىق تاشيول باش ئۇچاستىكىسى سالدى.

ياشلار ئۈستەڭ بېشى تاشيول كۆۋرۈكى　بۇ كۆۋرۈك ئۇيغۇر ئۇچئۇن يېزىسى قىشلاقتىم كەنتىنىڭ جەنۇبىدا بولۇپ، ياشلار ئۈستىگە سېلىنغان. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 20 مېتىر، كەڭلىكى 8.7 مېتىر، ئېگىزلىكى 3 مېتىر، كۆۋرۈك يۈزىگە تۈز بېتون تاختاي يېپىلغان. 60 - يىللاردا سېلىنغان بولۇپ، ئۇلكە يولى 315 - لىنىيىسىدىكى مۇھىم كۆۋرۈكلەرنىڭ بىرى. ئەسلى ئاددىي ياغاچ كۆۋرۈك ئىدى، 1983 - يىل 9 - ئايدا ئۇزگەرتىپ سېلىندى، ئۇنىڭ ئىقتىدارىغا قاراپ نام بېرىلگەن.

يېڭىھايات كۆۋرۈكى　بۇ كۆۋرۈك «ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە ئۇيغۇر ئۇچئۇن يېزا ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ جەنۇبىدا، كۆۋرۈكنىڭ جەنۇبى تەرىپىدە شىننىڭ شېكەر زاۋۇتى بار، كۆۋرۈك ئورنى يېڭىھايات كەنتىگە تەۋە بولغاچقا ھازىرقى نام قويۇلغان. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 45 مېتىر، كەڭلىكى 9مېتىر، ئېگىزلىكى 3.5 مېتىر، 3 تۆشۈكلۈك، كۆۋرۈك گۈندىسى بېتوندىن ياسالغان، كۆۋرۈك يۈزىگە سېمونت تاختاي يېپىلغان بولۇپ، ئىككى تەرىپىدە سالاسۇن بار. ئېغىرلىق كۆتۈرۈش مىقدارى 20 توننا. 60 - يىللاردا سېلىنغان. 1983 - يىلى ئۇزگەرتىلگەن بولۇپ، ئۇلكە يولى 315 - لىنىيىسىدىكى مۇھىم كۆۋرۈك.

5. سۇڭگۇچ

ناھىيە تەۋەسىدە سۇ كۆپ بولغاچقا، كۆۋرۈك كۆپ، سۇڭگۇچ تېخىمۇ كۆپ. قوش يۆملاق تۇرۇبلىق سۇڭگۇچ، تاش ئەگمە سۇڭگۇچ، ياپما سۇڭگۇچ، ياغاچ سۇڭگۇچ قاتارلىقلار بار. 1988 - يىلى ناھىيىلىك قاتناش ئىدارىسى تاشيولىدىكى كۆۋرۈك، سۇڭگۇچلەرنى ئومۇميۈزلۈك قايتا تەكشۈرگەندە ناھىيە بويىچە ئۆتمە دىئامېتىرى 8 مېتىردىن تۆۋەن بولغان كۆپ تۆشۈكلۈك ۋە ئۆتمە دىئامېتىرى 5 مېتىردىن تۆۋەن بولغان يەككە تۆشۈكلۈك سۇڭگۇچتىن 1387سى بارلىقى مەلۇم بولدى.

6. كېچىك

ناھىيە تەۋەسىدە مەشھۇر كېچىكتىن ياماتۇ كېچىكى ۋە قاراتام كېچىكى بار.

ياماتۇ كېچىكى　بۇ ئىلى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى مەشھۇر قەدىمىي كېچىك. سۇي، تاش سۇلالىسى دەۋرىدىلا ياماتۇ كېچىكى ئىلى دەرياسىنىڭ جەنۇبى بىلەن شىمالىنى تۇتاشتۇرۇشتەك ئېغىر يۈكنى ئۈستىگە ئالغان. تاش گاۋزۇك مەزگىلىدە باش سانغۇن سۇ دىنفاڭنىڭ بىر ھۇجۇمى بىلەنلا مەغلۇپ بولغان ئاشىنا قۇلى دەل مۇشۇ يەردە ئىلى دەرياسىدىن ئۆتۈپ شاش شەھىرىگە قېچىپ كەتكەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ

ئاخىرى، مىنگۇنىڭ باشلىرىدا توققۇزتارا، موڭغۇلكۆرە، تېكەستە ناھىيە تەسىس قىلىنغاندا، بۇ كېچىك توققۇزتارا، موڭغۇلكۆرە، تېكەس ۋە كۆنەسگە بېرىشتا چوقۇم ئۆتىدىغان كېچىك بولۇپ قالغان.

تارىختا تۇلۇم، سال ۋە قولۇڭاق بىلەن ئادەم ئۆتكۈزۈلگەن. 20 - يىللاردا بىر قانچە ئائىلىلىك موڭغۇل بىر كېچىك ياغاچ كېمە ياساپ ئادەم ۋە كېچىك ئات ھارۋىلىرىنى ئۆتكۈزگەن. مىنگۇنىڭ 22 - يىلى (1933- يىلى) رۇسلار يەرلىكلەر بىلەن بىرلىشىپ قوش ئاگرىگاتلىق كېمە ياسىدى ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن پولات ئارغامچا كىرگۈزۈپ سۇ كۈچىدىن پايدىلىنىپ كېمىنى ماڭغۇزۇپ، بىر قېتىمدا 2 ئات ھارۋىسىنى ئۆتكۈزەلەيدىغان قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ كېچىك دەسلەپكى قەدەمدە پورت بولۇپ شەكىللەندى. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ھۆكۈمىتى چوڭ تىپتىكى كېمە ياساپ ئادەم ۋە ھارۋىلارنى ئۆتكۈزىدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن قاتناش ئەھۋالى بىر ئاز ياخشىلانغان بولسىمۇ، لېكىن ياز ۋە كۈزدە دەريا سۈيى تېز ئۇرلەپ كېتىپ، كېمە ماڭغۇزۇشقا بولماي، يولۇچىلار تۇرۇپ قېلىپ، تالادا يېتىشقا مەجبۇر بولدى.

1983 - يىل 8 - ئايدا ياماتۇ كۆۋرۈكى پۈتۈپ قاتناش باشلانغاندىن كېيىن، كېچىك ۋە كېمىلەر تارىخ سەھنىسىدىن چېكىنىپ چىقتى.

قاراتام كېچىكى ئۇ ياماتۇ كېچىكىنىڭ جۇپى بولۇپ، ئۇ ئارقىلىق دەريادىن ئۆتۈپ چاپچال داۋانىغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ كېچىك چىڭ سۇلالىسى مەزگىلىدە كانچىلىقنىڭ گۈللىنىشىگە ئەگىشىپ قۇرۇلغان بولۇپ، كۆمۈر توشۇيدىغان ھارۋىلار ئۆتكۈزۈلەتتى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 14 - يىلى (1888 - يىلى)، غۇلجىدا ناھىيە تەسىس قىلىنغاندا بۇ ئۆتكەل توغرىسىدا خاتىرە يوق ئىدى. غۇلجا ئامبىلى لى فاڭشۈنىڭ گۈاڭشۈ 34- يىلى (1908 - يىلى) يازغان «غۇلجا ناھىيىسىدىكى يۇرت - مەھەللىلەر تەزكىرىسى»دە «ئىلى دەريا سىنىڭ يۇقىرى ئېقىنى ياماتۇدا كېمە بار، تۆۋەن ئېقىنى جىرغىلاڭدا كېمە بار. بۇنىڭدىن باشقا چوڭ - كىچىك كېمە يوق» دەپ بايان قىلىنغان. بۇنىڭدىن كېچىك ياسالغاندىن كېيىن مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بىر مەھەل تاشلاپ قويۇلغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

1985 - يىلى يېزا ئىگىلىك 4 - شى 73 - تۈرنى ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈمى باشلىقىنىڭ باشچىلىقىدا 66- تۈرن، 73 - تۈرن ۋە بايتوقاي يېزىسى 246 مىلك يۈرن مەبلەغ توپلاپ بۇ يەرگە بىر پولات ئارغامچىلىق ئاسما كۆۋرۈك سېلىپ، كېمە بىلەن دەريادىن ئۆتۈش تارىخىغا خاتىمە بەردى.

§ 4 . ترانسپورت

1. ترانسپورت تەشكىلاتلىرى

ئۇلاغ ترانسپورتى تەشكىلاتى 1959 - يىل 11 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئۇلاغ ھارۋىسى ترانسپورت ئەترىتى قۇرۇلۇپ، شتاتى 33 (كادىر 3، ئىشچى 30) بولدى، بۇ كوللېكتىپ كارخانا بولۇپ، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولدى. ترانسپورت ئەترىتى شەھەر - بازار ئاھالىلىرىگە كېرەكلىك ئۇن - ياغ، يېمەكلىك، كۇندىلىك بۇيۇم ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى توشۇشنى ئۈستىگە ئالدى. 1962 - يىلى ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىغا قوشۇۋېتىلدى.

1972 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك قول سانائەت بىرلەشمە كوپېراتىپىدا «ئېشەك ھارۋىسى ترانسپورت ئەترىتى» قۇرۇلدى. ئۇنىڭ قارمىقىدا 52 ئىشچى - خىزمەتچى، 50 ئېشەك ھارۋىسى بولۇپ، 3 گۇرۇپپىغا

ئايرىلدى، ئۇلار ئاساسلىقى قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلىدىغان شېغىل، خىش، توپا، كېسەك قاتارلىقلارنى توشىدى. قىشتا دەم ئالدى، ياز - كۈزدە ئالدىراش بولدى. ترانسپورت ئەترىتىدە ئەمگەكنى قاراپ ھەق ئېلىش، مۇستەقىل ھېسابات قىلىش يولغا قويۇلغان بولۇپ، ئومۇمىي كىرىمنىڭ %25ى كوللېكتىپ جۇغلانما ۋە باجغا تۆتۈپ قېلىنىپ، قالغان قىسمى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى قىلىندى. 1974 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتتى.

1975 - يىلى ئەسلىدىكى قول سانائەت بىرلەشمىسى ترانسپورت ئەترىتى ئاساسىدا «7 - ماي» ئېشەك ھارۋىسى ترانسپورت ئەترىتى قۇرۇلدى. ئېشەكلى ۋە ھارۋىسى بار ئىشچى - خىزمەتچىدىن 20 سى ھەرىكەتكە كېلىپ، ناھىيە بازىرىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا كېرەكلىك ماتېرىيال ۋە ئاھالىلەر ئۈچۈن ئاشلىق توشۇش ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئالدى. ترانسپورت ئەترىتىدە ئەمگەكنى قاراپ ھەق ئېلىش، يەككىلەر بويىچە ھېسابات قىلىش يولغا قويۇلۇپ، كىرىمنىڭ %10ى كوللېكتىپ فوند قىلىپ قالدۇرۇلدى. 1977 - يىل 3 - ئايدا ترانسپورت ئەترىتى پۈتۈنلەي «شەرق قىزارىدى» گۈڭشې (بۈگۈنكى جېلىلىيۈزى بازىرى) ئاھالىلەر كومىتېتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

ماتورلۇق ترانسپورت تەشكىلاتى　1972 - يىلى ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش ئىدارىسى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ئاپتوموبىل ئەترىتىنى ئۆتكۈزۈۋالدى، 1976 - يىلى ئۇنىڭغا غۇلجا ناھىيىلىك ئاپتوموبىل ئەترىتى دەپ نام بېرىلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا مەمۇرىيەت، مالىيە، ئىشلەپچىقىرىشنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە رېمونت قىلىش گۇرۇپپىلىرى تەسىس قىلىنىپ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىش، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش يولغا قويۇلدى. 1978 - يىلى ئاپتوموبىل ئەترىتى ئىچىدە 2 مۇقىم زاۋۇت (مۇھىم ئورۇندا رېمونت قىلىش، زاپچاس بىلەن مۇقىم تەمىنلەش) قۇرۇلدى. 1979 - يىلى ئۇلار ئايرىلىپ غۇلجا ناھىيىلىك ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى ۋە غۇلجا ناھىيىلىك ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش زاۋۇتى بولۇپ قۇرۇلدى.

1982 - يىل 7 - ئايدا سانائەت - قاتناش ئىدارىسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر پەرزەنتلىرىنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىشى قىيىن بولۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، «زىيالىي ياشلار ترانسپورت ئەترىتى» قۇردى. بۇ ئەترەت شۇ كەسىپتىكى 14 ياشنى قوبۇل قىلدى، ناھىيىلىك زىيالىي ياشلار ئىشخانىسىدىن 20 مىڭ يۈەن قەرز ئېلىپ، 8 قول تراكتورى سېتىۋېلىپ، كۆمۈر، بىناكارلىق ماتېرىيالى توشۇش بىلەن شۇغۇللاندى. 1985 - يىلى زىيالىي ياشلار ترانسپورت ئەترىتى ناھىيە بازىرى يولىغا ئاسفالت يانتۇزۇش قۇرۇلۇشىنى ئۈستىگە ئېلىپ، شېغىل تاش ماتېرىياللىرى زاۋۇتى قۇردى. 1986 - يىلىنىڭ ئاخىرىلىرى بۇ ئەترەت 7 قول تراكتورنى ئەرزان باھادا سېتىۋېلىپ، مەخسۇس يول ياساش كەسپى بىلەن شۇغۇللاندى.

80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا يەككە، خۇسۇسىي ترانسپورت ئائىلىلىرى كۆپەيىپ، دۆلەت ئىلكىدىكى ترانسپورت كۈچلىرى يېتىشمەسلىكتەك بوشلۇقنى تولدۇرۇپ، يولۇچىلارغا قولايلىق يارىتىش، بازار - يېزىلارنىڭ قاتناش ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئاكتىپ تۆھپە قوشتى.

2. ترانسپورت قورالى

ئۇلاغ ترانسپورت قورالى - مۇشۇ ئەسىردىن بۇرۇنقى ئۆزۈن يىللار داۋامىدا ناھىيە تەۋەسىدىكى ترانسپورت قوراللىرى پەقەت ئۇلاغ (تۆگە، ئات، ئېشەك، كالا) ۋە ئۇلاغ ھارۋىسى (ئات ھارۋىسى، دېشلو، ئېشەك ھارۋىسى، خادىك) لاردىن ئىبارەت ئىدى. تاكى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇش ئالدىغىچە بۇ خىل ئەھۋال ئانچە زور ئۆزگەرمىدى. قىسقا يوللۇق ترانسپورتتا ئات، ئېشەككە، ئۆزۈن يوللۇق ترانسپورتتا تۆگىگە تايىنىلدى.

ھەر بىر تۆگە بىر قېتىمدا 150 — 180 كىلوگرام يۈك كۆتۈرەتتى، بىر ئېشەكنىڭ يۈك كۆتۈرۈش ئىقتىدارى 50 كىلوگرامدىن 100 كىلوگرامغىچە ئىدى، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن ئۇلاغ ھارۋىسى كىرگۈزۈلۈپ، ئات ـ ئېشەكلەر ھارۋىغا قېتىلىپ يۈك توشۇلىدىغان بولدى، تۆگە يەنىلا چارۋىچىلارنىڭ ئاساسلىق تىرانسپورت قورالى بولدى. 1990 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 44 مىڭ 400 ئۇلاغ ھارۋىسى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە تۆگە 110، ئات 33 مىڭ 300، ئېشەك 9000.

يېزىلاردا خەلق گۈزىشىسى ئومۇملاشتۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇلاغ ھارۋىسى تېزدىن كۆپەيمەپ، 80 ـ يىللىڭ ئاخىرىغىچە ئىزچىل ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا تىرانسپورتى ۋە بازاردا قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى توشۇشتىكى ئاساسلىق قورال بولۇپ كەلدى.

چوڭ ھارۋا (كالا قېتىلغانلىرى كالا ھارۋىسى، ئات قېتىلغانلىرى ئات ھارۋىسى دېيىلىدۇ) ئۇنىڭ ياغاچ ئوقى بولۇپ، ئوقنىڭ ئۈزۈنلۇقى 1.2 مېتىر كېلىدۇ، ئوقنىڭ بېشىغا تۆمۈر قۇلاق بېكىتىلىدۇ. چاقنىڭ دىئامېترى تەخمىنەن 1.5 مېتىر كېلىدۇ، بىر قانچە ئۇلتاڭ بىر ـ بىرىگە كىرىشتۇرۇلۇپ، چاق چەمبىرىكى ھاسىل قىلىنىدۇ، چاق چەمبىرىكى تۆمۈر بىلەن ئورىلىدۇ، چاقنىڭ ئىچىگە تۆمۈر ھالقا ئورنىتىلغانلىرى تۆمۈر ھارۋا دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭغا بىر ئات قاتسا 500 — 700 كىلوگرام، 3 ئات قاتسا 1500 كىلوگرام يۈك توشۇغىلى بولىدۇ، 60 — 70 ـ يىللاردا ئاشلىق، كۆمۈر، ئوت ـ چۆپ، ئوغۇت، بىناكارلىق ماتېرىيالى ۋە تۇرمۇش بۇيۇملىرى توشۇلىدىغان قورال ئىدى، 80 ـ يىللىرى ئۇنىڭ ئورنىنى تېخىمۇ يېنىك، سۈرئىتى تېز، يۈك كۆتۈرۈش مىقدارى تېخىمۇ چوڭ بولغان رېزىنكە چاقلىق ھارۋا ئالدى. 1965ـ يىلى ناھىيە بويىچە رېزىنكە چاقلىق ھارۋىدىن 260 ى بار ئىدى، 1985 ـ يىلى 2895كە، 1989 ـ يىلى 7298گە يەتتى.

دېشلو ئۇ قوش ئوق، 4 چاقلىق (ئالدى چاق كىچىك، كەينى چاق چوڭ)، چاق چەمبىرىكى تۆمۈر بىلەن قاپلانغان بولىدۇ، ئوققا تۆمۈر قۇلاق سېلىنىپ ۋە چاق شادىسى، ھارۋا شوتىسى ياغاچ بولىدۇ، ئالدى ئوققا ئايلىنىش قۇرۇلمىسى ئورنىتىلىدۇ، ھارۋا ئالدىغا بىر دانە ياغاچ ئورنىتىلغان بولۇپ، ياغاچنىڭ ئىككى تەرىپىگە 2 ئات قېتىلىدۇ. ئۇنىڭدا 1000 كىلوگرام يۈك، 8 — 10 ئادەم توشۇغىلى بولىدۇ. 70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئۇنىڭ ئورنىنى رېزىنكە چاقلىق ھارۋا ئىگىلىدى.

ئېشەك ھارۋىسى بۇ ھارۋا 60 — 70 ـ يىللىرى كۆپلەپ سېتىۋېلىنغان بولۇپ، ئىزچىل بازار-يېزىلاردىكى دېھقانلار يەككە تىرانسپورتىنىڭ ئاساسىي كۈچى بولۇپ كەلدى. بۇ ھارۋىنىڭ جۈغى كىچىك بولۇپ، بىر دانە تۆمۈر ئوقى، 2 رېزىنكە چاقى بولىدۇ، ئۇنىڭغا مەخسۇس ئېشەك قېتىلىدۇ، ئۇ ئەپچىل، چاققان بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە. 1984 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 10 مىڭدىن كۆپرەك ئېشەك ھارۋىسى بار ئىدى، 1989 ـ يىلى 24 مىڭغا يەتتى.

خادىك بۇ بىر ئات قېتىلغان 4 چاقلىق ھارۋا بولۇپ، ئالدى چاقى كىچىك، كەينى چاق چوڭ، تۆمۈر ئوقلۇق بولىدۇ، ئۇنىڭ ئالدى تەرىپىدە ياغاچ شوتا بولۇپ، شوتا ئىچىگە ئات قېتىلىدۇ. ئاساسلىقى قىسقا يوللۇق يولۇچى توشۇشقا ئىشلىتىلىدۇ. بىر قېتىمدا 6 — 8 ئادەم ئولتۇرغىلى بولىدۇ. يۈك توشىسىمۇ بولىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى كۆپرەكى بايلاردا بولاتتى. 60 ـ يىللارنىڭ ئالدى ـ كەينىدە خادىك ئاساسلىق قاتناش قورالى سۈپىتىدە يېزا ـ كەنت ۋە بازار ئوتتۇرىسىدا قاتنايدىغان بولدى. 70 ـ يىللاردىن كېيىن، ماتورلۇق تىرانسپورت تېز تەرەققىي قىلىپ، خادىك يوقاپ كەتتى. 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە خادىك قاتناش تىرانسپورتىنىڭ تولۇقلىمىسى سۈپىتىدە يەنە بازار ـ يېزىلار ئوتتۇرىسىدا قاتناشقا باشلىدى. تىرانسپورت مۇساپىسى قىسقا بولغاندا، 100 مېتىر، نەچچە 100 مېتىر، ئۇزۇن بولغاندا، نەچچە كىلومېتىر،

نەچچە 10 كىلومېتىر بولىدۇ. جاراڭلىق قوڭغۇراق ئاۋازى ۋە خادىكچىنىڭ يېقىملىق ناخشىلىرى يولۇچىلارنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىدۇ. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 140 خادىك بولۇپ، 150 دىن ئارتۇق ئادەم بۇ كەسىپ بىلەن شۇغۇللانىدى.

ماتورلۇق تىرانسپورت قورالى　1962 - يىلى ناھىيە بويىچە پەقەت بىرلا 69 تېپلىق گاز ماركىلىق پىكاپ بار ئىدى، 1972 - يىلى 11غا يەتتى، 1973 - يىلى 3ى، 1976 - يىل 5ى كۆپەيدى. 1977 - يىلى 3 ئاپتوبۇس سېتىۋېلىنىپ، ناھىيە - گۈڭشېلار ئوتتۇرىسىدا تۇنجى قېتىم 4 يولۇچى توشۇش لىنىيىسى ئېچىلدى. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاپتوموبىل 172گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتوبوس 6، 1984 - يىلى ماتورلۇق قاتناش ۋاستىسى (جۈملىدىن تراكتور) تېزدىن كۆپەيىپ 1737گە يەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ماتورلۇق قاتناش ۋاستىسى (4 چاقلىق كىچىك تراكتور بۇنىڭ سىرتىدا) 1359غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتوبۇس 66 (دۆلەت ئىلكىدىكىسى 13، كوللېكتىپ ئىلكىدىكىسى 4، يەككىلەرنىڭ 49).

3. تىرانسپورت تىجارىتى

50 — 60 - يىللاردا ناھىيە تەۋەسىدىكى بازار ئاھالىلىرىغا كېرەكلىك كۈندىلىك بۇيۇملار، كۆمۈر، ئۇن - ياغ قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئۇلاغ ھارۋىسى بىلەن توشۇلاتتى. يېزىلاردىكى ئۇلاغ ھارۋىلىرى يەنە يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى، ئوغۇت، يەم - خەشەك ۋە دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىغا ئىشلىتىدىغان سۇيىنى توشۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغانىدى. 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە ناھىيە بازىرىدىكى ئاساسىي قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلىدىغان بارلىق شېغىل، تاش، توپا قاتارلىق ماتېرىياللار پۈتۈنلەي ئېشەك ھارۋىسى بىلەن توشۇلدى.

1976 - يىلى ناھىيىلىك ئاپتوموبىل ئەتىرىتى قۇرۇلۇپ، شۇ يىلى 2543 تونىنا يۈك توشۇپ، يۈك توشۇش ئوبوروت مىقدارىنى 170 مىڭ تونىنا - كىلومېتىرغا يەتكۈزدى. 1977 - يىلى ئاپتوموبىل ئەتىرىتى جىلىلىيۈزىدىن نوغايتۇ، «ئۆكتەبىر» گۈڭشىسى، بايتوقاي ۋە ئارائۆستەڭگە بارىدىغان 4 يولۇچى توشۇش لىنىيىسىنى ئاچتى، شۇ يىلى يولۇچى توشۇش ئوبوروت مىقدارى 250 مىڭ ئادەم - كىلومېتىرغا، يۈك ئوبوروت مىقدارى 667 مىڭ تونىنا - كىلومېتىرغا يەتتى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك ئاپتوموبىل تىرانسپورت شىركىتى قۇرۇلۇپ، شۇ يىلى يۈك ئوبوروت مىقدارى 870 مىڭ تونىنا - كىلومېتىرغا، يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 286 مىڭ ئادەم-كىلومېتىرغا يەتتى.

1984 - يىلدىن كېيىن، ناھىيىلىك ئاپتوموبىل تىرانسپورت شىركىتى ئىگىلىك باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتتى، ئاپتوبۇسنى كۆپەيتىپ، يۈك ئاپتوموبىلىنى بىر تەرەپ قىلىپ، تەدرىجىي مەخسۇس يولۇچى توشۇش شىركىتىگە ئايلاندى. كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئاساسلىق باشقۇرغۇچى كەسىپىي تارماقلار مەسئۇل بولۇپ توشۇيدىغان بولدى. 1986 - يىلى ناھىيە بويىچە يۈك 43 مىليون 240 مىڭ تونىنىغا، يولۇچى 580 مىڭ ئادەم (قېتىم) غا يەتتى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك ئاپتوموبىل تىرانسپورت شىركىتى جەمئىي 20 يولۇچى توشۇش لىنىيىسىنى ئاچتى (بۇنىڭ 4 دە يەككە تىرانسپورت ئائىلىلىرى تىجارەت قىلىدۇ)، تىجارەت مۇساپىسى 1284 كىلومېتىرغا يەتتى. كۈنىگە نەچچە 10 قېتىم ئۆۋەتچى ئاپتوبۇس يولغا سېلىنىدى، كۈندىلىك يولۇچى ئاز كەم 1000 ئادەم (قېتىم) غا يەتتى، بۇنىڭ بىلەن بازار - يېزىلارنى تۇتاشتۇرىدىغان تاشيول تورى شەكىللىنىپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ شەھەر - بازارلارغا كىرىشى قىمىن بولۇش مەسىلىسى ئاساسىي جەھەتتىن ھەل بولدى.

1978 — 1990 - يىلغىچە يولۇچى توشۇشتىكى ئاساسلىق ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەرنىڭ ئورۇندىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 8 — 2

تۈرلىرى	بىرلىكى	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
تىجارەت ئاپتومو-بىلى	دانە	3	3	4	5	5	5	8	8	8	12	13	13	13
توشۇش مىقدارى	تۇمەن تاۋار	2.3	2.6	2.9	3	9.2	13.5	27	34	41	47	58	71	69
ئوبوروت مىقدارى	تۇمەن تاۋار . كىلومېتىر	27	29	37	159	540	759	903	1210	1314	1420	2027	2478	1826
شىركەت ئىشچى-خىزمەتچىسى	تاۋار	20	20	25	30	34	36	37	33	41	53	50	45	45
ئەمگەك ئۈنۈمى-دارلىقى	يۈەن/ تاۋار	8000	9000	7200	7333	7352	6988	6532	12467	7737	8433	8653	14000	16000
ئومۇمىي تەننەرخى	تۇمەن يۈەن	18	17	16	17	19	21	19	34	30	38	45	56	64
پايدا	تۇمەن يۈەن	0.9.	1	1.6	1.5	1.7	2	3.7	5.4	1.4	5.9	6	6.9	7.5
ئاپشۇرغان باج	تۇمەن يۈەن	0.6	0.6	0.5	0.6	0.8	0.8	0.9	1.3	1	1.6	1.8	2.1	2.3

§ 5 . تاشيول ئاسراش

1. يول ئاسراش ئاپپاراتى

1962 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە تاشيول ئاسراش ئەترىتى قۇرۇلۇپ، ناھىيە تەۋەسىدە تاشيول ئاسرايدىغان مەخسۇس ئاپپارات بارلىققا كەلدى. بۇ ئەترەت كەسپىي شتاتلىق بولۇپ، مەمۇرىي جەھەتتە ناھىيىلىك سانائەت-قاتناش ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. كەسپىي جەھەتتە ئوبلاستلىق قاتناش ئىدارىسىنىڭ يېتەكچىلىكىنى قوبۇل قىلدى.

ئەترەت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە 16 ئىشچى - خىزمەتچىسى، بىر چوڭ ھارۋا، 2 ئات، 2 قول ھارۋىسى، 15 گۈرجەك، 15 كەتمەن ۋە 15 جوتۇسى بار ئىدى. 1974 - يىلى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇن بىر موللاقچى قول تراكتور تەقسىم قىلىپ بەردى. 1981 - يىلى قاتناش نازارىتى بىر گاز ماركىلىق ئاپتوموبىل سەپلەپ بەردى. بۇ چاغدا ئىشچى - خىزمەتچىسى 25كە يەتتى. 1986 - يىلى بىر «ئازاد» ماركىلىق موللاقچى ئاپتوموبىل سەپلەپ بېرىلدى. 1987 - يىلى كەسپىي ئورۇننى كارخانىچە باشقۇرۇش يولغا قويۇلۇپ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدىغان بولدى. كېيىنكى يىلى توختام تۈزۈپ ھۆددىگە بېرىش يولغا قويۇلۇپ، زىيان تارتىشتىن پايدا ئېلىشقا باشلىدى. 1990 - يىلى تۈرلۈك ئاپتوموبىلدىن 4 ى بار بولدى

ھەمدە 300 ماي باكى، 4 ماي قازىنى، 24 مېتىر ئىلەشتۇرۇش تاختىسى سېتىۋېلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى خېلى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى.

2. يول ئاسراش

ناھىيە تەۋەسىدىكى دۆلەت يولى، ئۆلكە يولىنى ئىلى ۋىلايەتلىك يول ئاسراش باش ئۇچاستىكىسى تەسىس قىلغان يول ئاسراش بەنلىرى ئاسرايدۇ، يېزا - كەنت يوللىرىنى يېزا - كەنتلەر ئۆزلىرى ئاسرايدۇ. ناھىيە. يېزا يوللىرىنى ئاسراشقا ناھىيىلىك يول ئاسراش ئەترىتى مەسئۇل بولىدۇ.

ناھىيە - يېزا يوللىرىغا ئاسفالت يانتۇزۇلۇشتىن ئىلگىرى يول ئاسراش ئاساسلىقى بۇزۇلغان يول بۆلەكلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش، كاتاكلارنى تەكشىلەشتىن ئىبارەت ئىدى. 1985 - يىلدىن كېيىن، ناھىيە. يېزا يوللىرى پەيدىنپەي ئاسفالتلاشتۇرۇلدى، يول ئاسراش ئەترىتى «ئارىلاشتۇرۇش» ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، شېغىل بىلەن ئاسفالتنى ئارىلاشتۇرۇپ قىزىتىپ ئاندىن يول يۈزىدىكى كاتاكلارغا تۆكۈپ چىڭدايدىغان بولدى. ھەر يىلى ئەتىياز (3 — 4 - ئايلار) ۋە كۈز (7 — 8 - ئايلار) دا 2 قېتىم يول ئاسرىلىدۇ.

§ 6. قاتناش باشقۇرۇش

1. ئاپپارات

1949 - يىلى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە سانائەت. قاتناش بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، قاتناش - ترانسپورت قانارلىق ئىقتىسادىي خىزمەتلەرنى باشقۇردى. 1962- يىلى سانائەت - قاتناش بۆلۈمى بىلەن سودا بۆلۈمى بىرلەشتۇرۇلۇپ سانائەت - سودا بۆلۈمى قۇرۇلدى، قاتناش باشقۇرۇش ئۇنىڭ قارىمىقىدا بولدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ، ئاپپاراتلار پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1970 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە سانائەت - قاتناش ئىدارىسى (ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى) قايتىدىن قۇرۇلدى. 1984 - يىل 6 - ئايدا سانائەت - قاتناش ئىدارىسىنىڭ نامى ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلىپ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا 4 كەسىپىي ئىشخانا قۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە قاتناش ئىشخانىسى ناھىيىنىڭ تاشيول قۇرۇلۇشى ۋە قاتناش ترانسپورت ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىندى. 1986- يىل 11 - ئايدا قاتناش ئىشخانىسىنىڭ دەرىجىسى غۇلجا ناھىيىلىك قاتناش ئىدارىسىگە ئۆستۈرۈلدى. بېكىتىلگەن شتاتى 6 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىدارە باشلىقى بىر، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بىر، 1990 - يىلى ئىشلەۋاتقان ئىشچى - خىزمەتچىسى 13كە يەتتى. ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى ئورۇنلار ناھىيىلىك ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى (1970 - يىلى قۇرۇلغان، ھازىر بار ئىشچى - خىزمەتچىسى 45، بۇنىڭ ئىچىدە شوپۇر 13)، يول ئاسراش ئەترىتى (1962 - يىلى قۇرۇلغان، ئىشچى - خىزمەتچىسى 24)، يۈك ترانسپورتىنى باشقۇرۇش پونكتى (1984 - يىلى قۇرۇلغان، ئەسلى نامى ترانسپورت ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكتى بولۇپ، قوشۇمچە يولۇچى توشۇش ئىشلىرىنى باشقۇراتتى) دىن ئىبارەت.

2. يول مەمۇرىيىتىنى باشقۇرۇش

غۇلجا ناھىيىلىك قاتناش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ ئۇزاق ئۆتمەي، گوۋۇيۈەن ۋە ئاپتونوم رايونلىق تاشيول باشقۇرۇشقا مۇناسىۋەتلىك قانۇن - نىزاملىرىغا ئاساسەن، تۆۋەندىكىدەك كونكرېت بەلگىلىمىلەرنى چىقاردى: تاشيول ۋە تاشيولغا ئىشلىتىلىدىغان ئورۇندا مۇئەسسەسلەرنى ياساش، زىرائەت تېرىش قاتتىق چەكلىنىدۇ؛

خالىغانچە يولنى كېسىپ سۇ ئۆتكۈزۈش، تاشيول ياقىسىدىكى ئېرىقتىن توپا ئېلىپ سۇ توسۇش ياكى يۇندا قويۇپ بېرىش قاتتىق چەكلىنىدۇ؛ تاشيول باشقۇرۇش تارماقلىرىنىڭ تەستىقىنى ئالماي تۈرۈپ، زەنجىر تاپانلىق ياكى تۆمۈر چاقلىق قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ ئاسفالت يولدا مېڭىشىغا بولمايدۇ؛ بېسىلغان يۇك ئېغىرلىقى كۆۋرۈكنىڭ ئېغىرلىق كۆتۈرۈش ئۆلچىمىدىن ئېشىپ كەتكەن ئاپتوموبىللارنىڭ شۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشىگە يول قويۇلمايدۇ؛ تاشيولدىن ئۆتۈشكە توغرا كەلسە، چوقۇم يول ئاستىدىن تۆشۈك ئېچىش، قۇرۇلۇش پۈتكەندىن كېيىن يول يۈزىنىڭ مۇكەممەللىكىنى ساقلاش لازىم؛ تاشيولنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئوراك كولاشقا توغرا كەلسە، قۇرۇلۇش پۈتكەندىن كېيىن تۈزلەپ چىقداپ، سۇ چىقىپ كېتىش، پاتقاق ئۆرلەپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك؛ ئاسفالت يول يۈزى مەۋسۈمسىز بۇزۇۋېتىلسە ئالاقىدار بەلگىلىمىلەر بويىچە جەرىمانە قويۇلىدۇ ھەمدە رېمونت خىراجىتى تۆلىتىۋېلىنىدۇ؛ باشقۇرۇش ياخشى بولماي ياكى كۆۋرۈك ـ سۇئېگۈچىلەر توسۇلۇپ قېلىپ، يولنى سۇ بۇزۇۋەتسە، شۇ ئورۇندىكى يېزا ـ بازارلار مەسئۇل بولۇپ ئەسلىگە كەلتۈرۈشى كېرەك. قاتناش بىخەتەرلىكى تەرىپىسى ۋە يول ئاسراش تەشۋىقاتىنى كۈچەيتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ناھىيىلىك قاتناش ئىدارىسى يەنە ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاساسىي غول تاشيوللاردىكى كۆپلىگەن توسالغۇلارنى تازىلىدى ۋە يۆتكىدى.

1986 ـ يىلى قاتناش ئىدارىسى ئالاقىدار تارماقلار بىلەن بىرلىكتە شەھەر قاتنىشىنى تەرتىپكە سېلىش مەسلىسىنى مەخسۇس مۇزاكىرە قىلىپ، بازار رايونىغا تۇرلۇك قاتناش بەلگىلىرىنى ئورنىتىپ، ئاپتوموبىل توختىتىش مەيدانى ۋە شەخسىي يۇك ئاپتوموبىلى، تراكتور مېڭىش لىنىيىلىرىنى ئايرىدى. 1989 ـ يىلى يەنە گۇۋاھنامىنى تاشيول مەمۇرىيىتىنى باشقۇرۇش نىزامىدىكى ئالاقىدار بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، بىر مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى تاشيول باشقۇرۇشقا مەخسۇس مەسئۇل قىلىندى، يېزا، بازار، مەيدانلارمۇ بىر رەھبەرنى تاشيول مەمۇرىيىتىگە مەسئۇل بولۇشقا بەلگىلىدى. شۇ يىلى 10 ـ ئايدا بازار قىياپىتى چوڭ تەرتىپكە سېلىنىپ، بازار قىياپىتىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان، قاتناشقا توسقۇنلۇق قىلىدىغان قۇرۇلۇشلار ۋە يەككە يايمىلار تازىلاندى.

1990 ـ يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى ناھىيە ـ يېزا يوللىرىغا ئومۇمىيۈزلۈك بەلگە تاختىسى، مۇساپە بەلگىسى قاتارلىق قاتناش بەلگىلىرى ئورنىتىلدى.

3. ترانسپورت باشقۇرۇش

يۇك توشۇشنى باشقۇرۇش 1984 ـ يىلدىن بۇرۇن، بۇ ناھىيىنىڭ يۇك توشۇش بازىرىنى ئىلى ۋىلايەتلىك ترانسپورت باشقۇرۇش باش پونكتى بىر تۇتاش باشقۇراتتى. 1984 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا، ۋىلايەتلىك ترانسپورت باشقۇرۇش باش پونكتى يەككە يۇك ئاپتوموبىللىرىنىڭ قارىغۇلارچە كۆپەيمىشىنى تىزگىنلەپ، يۇك تالىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، غۇلجا ناھىيىسىدە ترانسپورت باشقۇرۇشنى ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكتى ۋە قاتناش ئىشخانىسى قۇرۇپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى ترانسپورت باشقۇرۇش كەسپىنى ۋاكالىتەن بېجىرىدىغان بولدى.

1988 ـ يىلى ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكتى ترانسپورت بازىرىدا ئاپتوموبىل جىق، يۇك ئاز بولۇش ئەھۋالى كۆرۈلۈشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، يۇك توشىغۇچى ئاپتوموبىللارغا «توشۇش تىجارەت گۇۋاھنامىسى» بېجىرىپ بەردى. 1990 ـ يىلى قايتا قاراپ چىققاندا، يەككە يۇك توشىغۇچى ئاپتوموبىللارنىڭ ھەممىسىنىڭ «توشۇش تىجارەت گۇۋاھنامىسى» بېجىرىش كېرەكلىكى، گۇۋاھنامىسى يوقلارنىڭ ئۆز ئالدىغا يۇك توشۇشىغا بولمايدىغانلىقى، مەۋرۇي ـ كەسپىي ئورۇنلارنىڭ يۇك ئاپتوموبىللىرىنىڭ بۇ چەكلىمىگە ئۇچرىمايدىغانلىقى بەلگىلەندى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا، ناھىيىلىك قاتناش ئىدارىسى، باھا ئىدارىسى يۇك توشۇش باھاسىنى بىرلىكتە تەكشۈرۈپ، ئالاھىدە يۇك توشۇش باھاسىنى 0.3 يۆەن تونىنا ـ كىلومېتىر؛ ئادەتتىكى يۇك توشۇش باھاسىنى 0.25 يۆەن تونىنا ـ كىلومېتىر قىلىپ تەڭشەپ، يەككە كىراكەشلەرنىڭ خالىغانچە ھەق ئېلىش ھادىسىسىنى توسىدى.

يولۇچى توشۇشنى باشقۇرۇش 1986 - يىلى ناھىيىلىك ترانسپورت باشقۇرۇشنى ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكتى ناھىيىلىك قاتناش ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە يولۇچى توشۇش بازىرىغا قارىتا «ئۆچنى بېكىتىش، بىرنى بىرلىككە كەلتۈرۈش» (مېڭىش قېتىمى، مېڭىش ۋاقتى ۋە لىنىيىنى بېكىتىش، بىلەتنى بىرلىككە كەلتۈرۈش) تىن ئىبارەت باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللاندى ھەمدە سۇپا ھېساباتى تۈرغۇزدى. 1988- يىلى ترانسپورت باشقۇرۇشنى ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكتى يولۇچى توشىغۇچى ئاپتوموبىللاردىن قوشۇمچە ھەق ئېلىشنى باشلاپ، شۇ يىلى 79 مىڭ يۈەن يىغدى. قاتناش ئىدارىسى كۆچ ئۈيۈشتۇرۇپ ناھىيە تەۋەسىدىكى يولۇچى توشۇش لىنىيىلىرىنى قايتا تەكشۈرۈپ، يولۇچى توشۇشقا ئائىت باشقۇرۇش تۈزۈملىرىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، بىلەتنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ساختا بىلەت، كېرەكسىز بىلەتلەرنى سېتىش ۋە بىلەت پۇلىغا خىيانەت قىلىشتەك قانۇنسىز قىلمىشلارغا زەربە بەردى.

1990 - يىلى يولۇچى توشۇيدىغان ئاپتوبۇس 73كە، يىغىلغان يولۇچى توشۇش قوشۇمچە ھەققى 125 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ترانسپورت باشقۇرۇش ھەققى يىغىش 1985 - يىلدىن ئېتىبارەن يۈك ۋە يولۇچى توشۇشقا قاتناشقان ئاپتوموبىللاردىن ترانسپورت باشقۇرۇش ھەققى ئېلىش باشلاندى. دۆلەت ئىلكىدىكى كارخانىلارنىڭ توشۇش تىجارىتىگە قاتناشقان ئاپتوموبىللىدىن ھەر ئايدا ئومۇمىي كىرىمنىڭ %1ى؛ كوللېكتىپ ۋە يەككە ئاپتوموبىللاردىن ھەر بىر ئورۇندۇق ئۈچۈن 0.84 يۈەن؛ يۈك ئاپتوموبىللىدىن ھەر بىر تونىنا ئۈچۈن 8 يۈەن ھەق ئېلىنىدى. بىرلا قېتىمدا پۇتۇن يىللىق باشقۇرۇش ھەققىنى تاپشۇرۇپ تۈگەتسە، چوڭ يۈك ئاپتوموبىللىدىن 2 ئايلىق، تراكتوردىن 6 ئايلىق باشقۇرۇش ھەققى كەچۈرۈم قىلىنىدى. 1987 — 1990 - يىلغىچە بولغان 4 يىلدا 481 مىڭ يۈەن ترانسپورت باشقۇرۇش ھەققى يىغىلىپ، 324 مىڭ يۈەن يۇقىرىغا تاپشۇرۇلدى. 157 مىڭ يۈەن ترانسپورت باشقۇرۇش پونكتىغا قالدۇرۇلدى.

4. قاتناش بىخەتەرلىك تەربىيىسى

70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، تۈرلۈك چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى كۆپەيگەچكە، ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش تارماقلىرى ئىلى ئوبلاستلىق نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش ئورنىغا ماسلىشىپ ھەر يىلى قىش كىرىشتىن بۇرۇن 1 — 2 قېتىم قاتناش بىخەتەرلىكى تەربىيىسى ئېلىپ بارىدى. 80 - يىللاردا ماتورلۇق ئاپتوموبىل تېزدىن كۆپەيگەچكە غۇلجا ناھىيىلىك بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش كومىتېتى، قاتناش ساقچى ئەترىتى ۋە قاتناش باشقۇرۇش - نازارەت قىلىش پونكتى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. 1984- يىلى پۈتۈن ناھىيىدە «100 كۈن ھادىسىسىز يول يۈرۈش» مۇسابىقىسى قانات يايدۇرۇلۇپ، شوپۇرلارنىڭ بىخەتەر ئاپتوموبىل ھەيدىشىگە دائىر «ئونغا رۇخسەت قىلماسلىق» بەلگىلىمىسى چىقىرىلدى. ئالاقىدار تارماقلار بىرلىكتە «بىرلەشمە تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى» قۇرۇپ، تەۋەلىكتىكى بارلىق ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىنى 2 قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەكشۈردى. شۇ يىلى 10 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم بىخەتەر ئاپتوموبىل ھەيدەش بويىچە تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىپ، تۇنجى قېتىم «100 كۈن ھادىسىسىز بىخەتەر يول يۈرۈش» پائالىيىتىدىكى ئىلغار ئورۇندىن 5نى، مۇنەۋۋەر شوپۇردىن 9نى باھالاپ چىقتى.

1986 - يىلى ھەر يىلنىڭ 9 - ئېيى «قاتناش بىخەتەرلىكى بويىچە تەشۋىقات - تەربىيە ئېيى» قىلىپ بېكىتىلىپ، قارا دوسكا، تەشۋىقات رەسىمى، تەشۋىقات ئاپتوموبىلى ۋە رادىئو قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللەر ئارقىلىق قاتناش بىخەتەرلىكى تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى. 1987 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە «100 كۈن ھادىسىسىز بىخەتەر يول يۈرۈش» پائالىيىتىدىكى 7 ئىلغار كوللېكتىپ، 22 ئىلغار شەخس باھالاپ

چىقىلدى. 1000 دانە ماتورلۇق قاتناش ۋاستىسىدە ھادىسە كۆرۈلۈش نىسبىتى 1.9 بولۇپ، ئۆتكەن يىلدىكىدىن 87.5% تۆۋەنلىدى.

1990 - يىل 1 - ئايدا ناھىيە بويىچە يەنە بىر قېتىم «100 كۈن ھادىسىسىز يول يۈرۈش» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيىلىك قاتناش ئىدارىسى يېڭا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش تارماقلىرى بىلەن بىرلىكتە سەييارە تەشۋىقات ئاپتوموبىلى تەشكىللەپ، 6 قېتىم سەييارە قاتناش ھادىسىسى كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزدى، بۇنى كۆرگۈچىلەر 60 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئېشىپ كەتتى. شۇ يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى قاتناش ھادىسىسى 1989 - يىلدىكىدىن 36% كېمەيدى، ئىقتىسادىي زىيان 20 مىڭ يۈەن ئىچىدە كونترول قىلىندى.

Ⅱ باب

پوچتا - تېلېگراف

شىنجاڭنىڭ پوچتا بىئوگرافىيىسى غەربىي خەن سۇلالىسىدىن باشلانغان، غۇلجا ناھىيە تەۋەسىدە پوچتا ئۆتكۈنىنىڭ تەسىس قىلىنىشىنى، تاڭ گاۋزۇڭ شەنچىڭ 2 - يىلى (657 - يىلى) غىچە ئالدىغا سۈرۈشكە بولىدۇ. شۇ مەزگىلدە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ھەربىي يۈرۈش ئالىي باش بۇغى سۈدىگىنىڭ ئايبورۇق قەلئەسىدە (بۈگۈنكى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۈرپانىيۈزى يېزىسى) ئاشنا قۇلىنى مەغلۇپ قىلىپ غەربىي يۇرت بىرلىككە كەلتۈرۈلگەندە، ئوردا «تۈرك قەبىلىلىرىنى ئەسلى جايىغا قايتىشقا بۇيرىدى، شۇنىڭ بىلەن يول ياسىلىپ، پوچتا ئۆتەڭلىرى تەسىس قىلىندى، دالىدا قالغان جەسەتلەر كۆمۈلۈپ، خەلقنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىندى، چېگرىلار ئايرىلىپ، تىرىكچىلىك ئىشلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. . . ھەممە قەبىلىلەر شۇنداق بولدى». چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېگرىلىق دەۋرىدىن باشلاپ، پوچتا بىئوگرافىيىسىنى تۈزۈش ھەربىي ئىشلار ئۈچۈن ئۆتەڭ تەسىس قىلىشتىن باشلاندى، ئاندىن ئۆتەڭدىن پوچتىغا قاراپ بىر قانچە قېتىم ئۆزگىرىش بولدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۆڭجى يىللىرى چارروسىيە ئىلىگە تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، شىنجاڭنىڭ مۇھىم قاتناش يوللىرى ۋە مۇھىم ئورۇنلىرىدا پوچتا ئىدارىسى تەسىس قىلدى. شۇەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى) روسىيىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى شىنجاڭ دائىرىلىرىدىن ئۆلكە مەركىزىدىن چۆچەككىچە روسىيىنىڭ پوچتا ئۆتىگى قورۇپ، تېز ئاپتوموبىلنى يولغا سېلىپ، پوچتا يوللانمىلىرىنى توشۇشقا رۇخسەت قىلىشنى ھەمدە جۇڭگو تەرەپنىڭ ئۆزلىرىنىڭ پوچتا ماركىلىرىنى ۋاكالىتەن سېتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان، شىنجاڭ دائىرىلىرى بۇ تەلەپنى رەت قىلغان. شۇنىڭ بىلەن پوچتا ئۆتەڭلىرىدىكى ھارۋا، ئاتلار خىراجىتىنىڭ يېرىمى سىناق تەرىقىسىدە پوچتا تەسىس قىلىش خىراجىتى ئۈچۈن قالدۇرۇلغان. پوچتا مىنىستىرلىكى چەت ئەللىك ئەمەلدار بېتسىننى شىنجاڭغا بېرىپ پوچتا ئىشلىرىغا يارەملىشىشكە ئەۋەتكەن، ئۇ ئۆلكە مەركىزىدە خوجىلىق ئورنى قۇرۇپ، كېيىنكى يىلى ناھىيە بازىرىدا غۇلجا پوچتا ئىدارىسى تەسىس قىلغان. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پوچتا - تېلېگراف ئىشلىرى چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۆڭجى 10 - يىلى (1871 - يىلى) باشلانغان. چارروسىيە ئىشغال قىلمۇالغان مەزگىلدە ئۆز دۆلىتى بىلەن بولغان تېلېگراف ئالاقە ئىشلىرىنى يۈرۈشتۇرۇش ئۈچۈن، تېلېگراف لىنىيىسىنى ئۆز دۆلىتىدىن غۇلجا شەھىرىگىچە ئورناتقان. ئىلى قايتۇرۇۋېلىنغاندىن كېيىن، روسىيە تەرەپ بۇ لىنىيىنى

سودا ئىشلىرىغا ئىشلىتىپ ھەددىدىن ئارتۇق پايدا ئالغان. بۇ لىنىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن چۆڭ ۋۇجۇدقا كەلدى. شىنجاڭنىڭ تېلېگراف ئىشلىرى گۇاڭشۇ 21 - يىلى (1895 - يىلى) دىن باشلانغان. گۇاڭشۇ 30 - يىلىغا (1904 - يىلى) كەلگەندە شىنجاڭ ئۈرۈمچى باش تېلېگراف ئىدارىسى غۇلجا ناھىيىسىدە تېلېگراف ئۆيى تەسىس قىلغان.

§ 1 . ئاپپاراتلار

1. ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ 2 - يىلى (1910 - يىلى)، غۇلجا ناھىيىسى ناھىيە بازىرىدا پوچتا ئىدارىسى (2 - دەرىجىلىك A تۈردىكى پوچتا ئىدارىسى) تەسىس قىلغان.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) قىشتا ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ناھىيە تەۋەسىدە پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇپ، پوچتا - تېلېگراف كەسىپلىرىنى بىرلەشتۈرۈۋەتتى (بۇرۇنقى پوچتا - تېلېگراف ئاپپاراتلىرى ئۇرۇش تۈپەيلىدىن تارقىلىپ كەتكەن). پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدا كاتىبات باشقارمىسى (پۈتۈكچى، كادىرلار ئىشلىرى، مالىيە، ماتارىپ، خوجىلىق قاتارلىق ئىش بېجىرگۈچى خادىملار سەپلەنگەن)، پوچتا باشقارمىسى (خەت - ئالاقە، پوسۇلكا ۋە گېزىت - ژۇرنال تارقاتقۇچى قاتارلىق خادىملار سەپلەنگەن)، تېخنىكا باشقارمىسى (شەھەر ئىچى تېلېفونى، ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون، لىنىيە رېمونت قىلغۇچى قاتارلىق تېخنىكا خادىملار سەپلەنگەن) تەسىس قىلىندى.

1950 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى قۇرغان پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنى غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى ۋە غۇلجا ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللىدى. 1952 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا شەھىرى قۇرۇلغاندا، پوچتا بىلەن تېلېگراف يەنە بىرلەشتۈرۈلۈپ غۇلجا شەھەرلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پوچتا - تېلېگراف كەسپىنى پۈتۈنلەي شەھەرلىك ئىدارە قوشۇمچە بېجىردى. 1957 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگىنى جېلىلىيۈزگە كۆچۈپ كەلدى، 9 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا-تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1958 - يىلنىڭ ئاخىرىدا پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى بىلەن ئىلى ئوبلاستلىق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قوش رەھبەرلىك قىلىش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى. 1962- يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك پوچتا - تېلېگراف تارماقلىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆزگەرتىلدى.

1969 - يىل 12 - ئايدا گوۋۇيۈەن، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى، پوچتا - تېلېگراف مىنىستىرلىكىنىڭ «پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلىش توغرىسىدىكى پىكىرى»گە ئاساسەن، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ پوچتا كەسپى بىلەن تېلېگراف كەسپى ئايرىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى، غۇلجا ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە پوچتا - تېلېگراف كەسپىنى بىر تۇتاش باشقۇرىدىغان مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان بولدى. تېلېگراف سىستېمىسىدىكى خادىم ۋە ئۇسكۇنىلەرگە قارىتا ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈم ھەربىي ئىدارە قىلىشنى يولغا قويدى، پوچتا سىستېمىسىدىكى خادىم، ئۇسكۇنىلەر ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. 1973 - يىل 10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى بىلەن تېلېگراف ئىدارىسى قايتا بىرلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك

پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا ئاپپارات ـ لىنىيە، تېلېگرامما ـ تېلېفون، پوچتىدىن ئىبارەت 3 ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنىپ، ناھىيىنىڭ پوچتا ـ تېلېگراف كەسپىگە مەسئۇل قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن پوچتا ـ تېلېگراف ئاپپاراتى كۇنسېرى مۇقىملاشتى ۋە مۇكەممەللەشتى.

1985 ـ يىل 5 ـ ئايدا قۇرۇلۇش كۆلىمى 1850 كۋادرات مېتىرلىق ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف بىنالىرى قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، كېيىنكى يىلى 8 ـ ئايدا پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى 130 ئىشچى-خىزمەتچىسى بار بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ـ كەنت تارماق ئىدارە ـ پونكىتتىكى خادىم 60، ناھىيىلىك ئىدارىدە مەمۇرىيەت ئىشخانىسى، تېلېگراف بۆلۈمچىسى ۋە پوچتا ـ ئامانەت پېرېۋوت بۆلۈمچىسى بولۇپ، بۇنىڭدا 70 خادىم ئىشلەيدۇ.

غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف تارماق ئىدارە، پونكىتلارنىڭ 1990 ـ يىلدىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 8 — 3

نامى	ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى (كىلومېتىر)	ۋاقتى	ئىشچى ـ خىزمەتچى	ئۆزگىرىش ئەھۋالى	ئىشلەتكەن ئۆي كۆلىمى (كۋادرات مېتىر)
تۆرپانىيۈزى پوچتا ـ تېلېگراف پونكىتى	4	1956.8	3	1953 ـ يىل 12 ـ ئايدا ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى (2 ـ دەرىجىلىك) قۇرۇلغان، 1956 ـ يىل 8 ـ ئايدا پوچتا ـ تېلېگراف پونكىتى قۇرۇلدى	86
بەنجىم پوچتا ـ تېلېگراف پونكىتى	9	1959.9	3	1953 ـ يىل 12 ـ ئايدا ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى (2 ـ دەرىجىلىك) قۇرۇلغان، 1959 ـ يىل 9 ـ ئايدا پوچتا ـ تېلېگراف پونكىتى قۇرۇلدى	129
ئونيار پوچتا ـ تېلېگراف پونكىتى	24	1956.8	3	1954 ـ يىل 8 ـ ئايدا ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى (2 ـ دەرىجىلىك) قۇرۇلغان، 1956 ـ يىلى پوچتا ـ تېلېگراف پونكىتى قۇرۇلدى	86
بېگىتتام پوچتا ـ تېلېگراف پونكىتى	28	1956.8	5	1954 ـ يىل 8 ـ ئايدا ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى (3 ـ دەرىجىلىك) قۇرۇلغان، 1956 ـ يىل 8 ـ ئايدا پوچتا پونكىتى، تېلېگراف پونكىتى قۇرۇلدى	205
قاش پوچتا ـ تېلېگراف تارماق ئىدارىسى	47	1956.8	5	1954 ـ يىل 8 ـ ئايدا ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى (3 ـ دەرىجىلىك) قۇرۇلغان، 1956 ـ يىلى پوچتا ـ تېلېگراف پونكىتى قۇرۇلدى، كېيىن تارماق ئىدارىگە ئۆزگەرتىلدى	100
ئۇچتۇن پوچتا ـ تېلېگراف تارماق ئىدارىسى	12	1956.4	8	1954 ـ يىل 8 ـ ئايدا ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى (1 ـ دەرىجىلىك) قۇرۇلغان، 1956 ـ يىلى پوچتا ـ تېلېگراف پونكىتىغا، كېيىن تارماق ئىدارىگە ئۆزگەرتىلدى	250

چۈلۈقاي پوچتا - تېلېگراف پونكىتى	11	1958.11	3	1954 - يىل 4 - ئايدا ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتىدىن (3 - دەرىجىلىك) قۇرۇلغان، 1958 - يىل 11 - ئايدا پوچتا - تېلېگراف پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى	171
بايتوقاي پوچتا - تېلېگراف پونكىتى	39	1973.5	2	قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، پوچتا پونكىتى ئىدى، 10 - ئايدا پوچتا - تېلېگراف پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى	162
تاراتۇستاق پوچتا - تېلېگراف پونكىتى	20	1974.10	2		148
خۇدىسارىيوزى پوچتا - تېلېگراف پونكىتى	10	1974.10	3		201
70 - تۇمەن پوچتا - تېلېگراف نارىاق ئىدارىسى	13	1958.8	4	دەسلەپتە پوچتا - تېلېگراف پونكىتى ئىدى، كېيىن نارىاق ئىدارىگە ئۆزگەرتىلدى	150
بەشدۆڭ پوچتا - تېلېگراف نارىاق ئىدارىسى	55	1960.1	6	دەسلەپتە پوچتا - تېلېگراف پونكىتى ئىدى، كېيىن نارىاق ئىدارىگە ئۆزگەرتىلدى	152
دولان پوچتا - تېلېگراف پونكىتى	23	1965	2	1960 - يىلى قۇرۇلۇپ، 1962- يىلى ئەسلىدىن قالدۇرۇۋېتىلدى، 1964 - يىلى ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى قۇرۇلۇپ، كېيىن پوچتا- تېلېگراف پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى	100
نارا بوز پوچتا - تېلېگراف پونكىتى	19	1965	2	1960 - يىلى قۇرۇلۇپ، 1962- يىلى ئەسلىدىن قالدۇرۇۋېتىلدى، 1964 - يىلى ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى قۇرۇلۇپ، كېيىن پوچتا- تېلېگراف پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى	132
قازانچى پوچتا - تېلېگراف پونكىتى	10	1965	2	1960 - يىلى قۇرۇلۇپ، 1962- يىلى ئەسلىدىن قالدۇرۇۋېتىلدى، 1964 - يىلى ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى قۇرۇلۇپ، كېيىن پوچتا- تېلېگراف پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى	
دۆڭمازار پوچتا - تېلېگراف نارىاق ئىدارىسى	32	1974.3	4	1974 - يىل 3 - ئايدا پوچتا- تېلېگراف پونكىتى قۇرۇلۇپ، كېيىن نارىاق ئىدارىگە ئۆزگەرتىلدى	170
دادامتۇ پوچتا - تېلېگراف پونكىتى	16	1978.7	3	1976 - يىل 5 - ئايدا ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى قۇرۇلۇپ، 1978 - يىل 7 - ئايدا پوچتا - تېلېگراف پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى	
يېڭىھايات پوچتا - تېلېگراف پونكىتى	36	1968	2	1981 - يىل 7 - ئايدا ئىلى ئوبلاستلىق پوچتا ئىدارىسىدىن ناھىيىلىك ئىدارىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى	120

ساھىۋزى پوچتا - تېلېگ- راف پونكىتى	40	1990.12	2	1987 - يىلى ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى قۇرۇلۇپ، 1990 - يىل 12 - ئايدا پوچتا- تېلېگراف پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى	
قاش دەريالىق كۆۋرۈكى ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى		1987.6	2	1976 - يىلى تارماق ئىدارە قۇرۇلغان، 1987 - يىلى ئۇ ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، پوچتا ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى	
مازار ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى	35	1990.6	2		
ئۇرۇمچىلىق مەيدانى پوچتا ماركىسى سېتىش ئورنى	5.5	1984	1	1983 - يىلى ۋاكالىتەن بېجىرىش ئورنى قۇرۇلغان، 1984 - يىلى پوچتا ماركىسى سېتىش ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى	

2. يېزا تارماق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ۋە پونكىتلىرى

1990 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ قارىمىقىدا 5 يېزا تارماق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى، 17 پوچتا - تېلېگراف پونكىتى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە 50 - يىللاردا قۇرۇلغان تارماق ئىدارە، پونكىت 8، 60 - يىللاردا قۇرۇلغىنى 6، 70 - يىللاردا قۇرۇلغىنى 6 (بىرى كېيىن ئەسلىدىن قالدۇرۇلدى). 80 - يىللاردا قۇرۇلغىنى 4.

§ 2. پوچتا

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىقى مەزگىللىرىدە ناھىيە تەۋەسىدە پوچتا ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، خەت - چەكنى ئەۋەتىش - قوبۇللاش كەسپىنى قانات يايدۇرغان، كەسىپ دائىرىسى خەت - چەك، ئاتكېرىتكا (تاق ۋە قوش يۇزلۇك) گېزىت، كىتاب، باسما بۇيۇملىرى، سودا توختام كېلىشىملىرى، مال ئەۋرىشكىسى، زاكاز پوچتا يوللانمىلىرى (يەككە، قوش زاكاز) قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى) ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى ئۆلكىلەر بىلەن ئۆز ئارا پوسۇلكا ئەۋەتىش كەسپىنى يولغا قويدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) پوچتا كەسپى خەت - ئالاقە، ئاتكېرىتكا، گېزىت، كىتاب، سودا توختام - كېلىشىملىرى، ئەمالار ماتېرىياللىرى، سودا ئالاقىلىرى، مال ئەۋرىشكىسى، زاكاز پوچتا يوللانمىسى، تېز يەتكۈزۈلىدىغان زاكاز يوللانمىلىرى، ئادەتتىكى تېز يەتكۈزۈلىدىغان يوللانمىلار، ئۇچۇر تالونى قاتارلىقلارغا تەرەققىي قىلدى.

1950 - يىل 3 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك پوچتا باشقۇرۇش ئىدارىسى ئادەم ئەۋەتىپ ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى قۇرغان پوچتىنى ئۆتكۈزۈۋالدى؛ 5 - ئايدا پوچتا ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن پوچتا كەسىپلىرىنى بېجىرىشكە باشلىدى.

1. پوچتا كەسپى

خەت - ئالاقە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە مەملىكەت ئىچىدىكى خەت - ئالاقىلەر خاراكتېرىگە قاراپ خەت - چەك، ئاتكېرىتكا، ئاخبارات ماقالىسى، تاۋار تەشۋىق ۋەرەقىسى قاتارلىق 8 تۈرگە

بۆلۈنگەن. 1958 - يىلى 6 تۈرگە تەقسىملەندى. 1960 - يىلى ئالاھىدە زاكاز خەت كەسپى يولغا قويۇلدى، 1961 - يىلى سېلىنغان نەق پۇلنىڭ باھاسىغا كاپالەتلىك قىلىش ھەققىدىكى خەت - چەك كەسپى توختىتىلدى. 1965 - يىلى خەت - ئالاقە تۈرى يەنە بىر قېتىم تەقسىملىنىپ، قەرەللىك نەشر بۇيۇملىرى باسما بۇيۇملار قاتارىغا، ئاخبارات ماقالىلىرى، سودا توختام - كېلىشىملىرى خىزمەت ھۆججەتلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلۈپ، خەت - ئالاقە تورى خەت - چەك، ئاتكېرتكا، باسما بۇيۇملىرى، خىزمەت ھۆججەتلىرى، ئەمالار ئوقۇشلۇقى ۋە مال ئەۋرىشكىسىدىن ئىبارەت 6 تۈرگە بۆلۈندى. 1978 - يىلى خىزمەت ھۆججەتلىرى باسما بۇيۇملارغا قوشۇۋېتىلىپ، خەت - ئالاقە تۈرى 4كە قىسقارتىلدى. 1980 - يىل 7 - ئايدا «پوچتا ۋاكالىتەن ئېلان تارقىتىش» كەسپى يولغا قويۇلدى ھەمدە «پوچتا نومۇرى» ئىشلىتىلىشكە باشلىدى.

1987 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى «ئاۋازلىق خەت - چەك» كەسپىنى بېجىرىشكە باشلىدى، 1988 - يىل 5 - ئايدا پوچتا تېز يوللانما كەسپىنى يولغا قويدى. شۇ يىللىق كەسىپ مىقدارى 1411 پارچە بولدى. 1989 - يىل 6 - ئايدا پوچتا - تېلېگراف مىنىستىرلىكى غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ پوچتا نومۇرىنى 835100 قىلىپ بەلگىلىدى. پوچتا نومۇر تۈزۈمى كىشىلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىشقا باشلىدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە پوچتا كەسپىي مىقدارى 61 مىڭ 643 پارچە بولدى.

پوسۇلكا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى ۋە تارماق ئىدارىلەر قۇرۇلغان كۈندىن تارتىپ پوچتا ئارقىلىق پوسۇلكا يەتكۈزۈش ۋە كىچىك پوسۇلكىنى تېز يەتكۈزۈش كەسپىنى يولغا قويدى.

1964 - يىل 1 - ئايدا پوسۇلكىنى ئەۋەتىشكە قوبۇللاشتا 3 بىرلەشمە تالون ئىشلىتىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ناھىيىلىك ئىدارە ئەۋەتىشكە قوبۇللىغاندا نەق پۇلغا ھۆججەت كېسىدىغان، تارماق ئىدارە، پونكىتلار نەق پۇل يىغماي، پوچتا ماركىسىنى پوسۇلكىدىكى تەپسىلىي تالون ئۈستىگە چاپلاپ تامغا باسىدىغان بولدى. 1979 - يىل 7 - ئايدا «B خىلدىكى قىممەتلىك كېپىللىك قىلىش» پوسۇلكا كەسپى كۆپەيتىلدى، 10 - ئايدا سانائەت بۇيۇملىرى پوسۇلكىسىنى ئەۋەتىشكە قوبۇللاش يولغا قويۇلدى. 1986 - يىل 7 - ئايدا پوسۇلكا تۈرى «خەلق پوسۇلكىسى»، «ئاۋار پوسۇلكا» ۋە «تېز يەتكۈزۈلىدىغان كىچىك پوسۇلكا» دىن ئىبارەت 3 تۈرگە تەقسىملىدى. 1987 - يىلى ئىچىگە توقۇلتىلغان چارۋا مەھسۇلاتلىرى، يۇلۇق رەخت، سارجا سېلىنغان شىنجاڭدىن چىقىرىلىدىغان پوسۇلكىلارنى ئەۋەتىش توختىتىلدى. 1988 - يىل 9 - ئايدا پاپىروس پوسۇلكىسىنى يەتكۈزۈشكە قوبۇللاش ۋاقتىنچە توختىتىلدى. 1990 - يىل 7 - ئاينىڭ ئاخىرىدا «تېز يەتكۈزۈلىدىغان كىچىك پوسۇلكا» ۋە «مال پۇلىنى ۋاكالىتەن ئېلىش» كەسپى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، پوسۇلكا تۈرى خەلق پوسۇلكىسى، ئاۋار پوسۇلكا، قەغەز بۇيۇملىرى پوسۇلكىسىدىن ئىبارەت 3 تۈرگە ئايرىلدى، ئالدىنقى 2 خىل پوسۇلكا ئەۋەتىشكە تاپشۇرۇلغاندا بىردەك قىممەتلىك كېپىللىك قىلىنىدىغان بولدى.

تارقىتىش 1950 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى گېزىت - ژۇرنالغا مۇشتەرى قوبۇل قىلىش كەسپىنى بېجىرىشكە باشلىدى. 1952 - يىل 8 - ئايدا ئۇيغۇرچە، قازاقچە، شىبەچە «ئىلى گېزىتى» نى تارقىتىشنى باشلىدى. 1958 - يىلى پارتىيە گېزىتى، پارتىيە ژۇرنىلىنى تارقىتىش بىلەن كەلگۈسىدىلىدى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 17 مىڭ 189 پارچە گېزىت، 2676 دانە ژۇرنال تارقىتىلدى، ئونتۇرىچە 03 .5 ئادەمگە بىر گېزىت، 3 .32 ئادەمگە بىر ژۇرنال توغرا كەلدى.

60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا قەغەز قىس بولۇپ، گېزىت - ژۇرناللارنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى چەكلىمىگە ئۇچرىدى. 1962 - يىلى بۇ ناھىيىدە يىل ئاخىرىغىچە 2603 پارچە گېزىت، 715 ژۇرنال تارقىتىلدى. 1966- يىلنىڭ ئاخىرىدا تارقىتىلغان گېزىت 10 مىڭ 214 نۇسخىغا، ژۇرنال 5012 نۇسخىغا يەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، كۆپلىگەن گېزىت - ژۇرناللار نەشردىن توختاپ، تارقىتىلمۇاتقان گېزىت - ژۇرناللاردىن بىر نەچچىسىلا قالدى. 1969 - يىلى گېزىتنىڭ تارقىتىلىشى 4005 پارچىگە، ژۇرنالنىڭ تارقىتىلىشى 321 پارچىگە چۈشۈپ قالدى. 1976 - يىلى گېزىتنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى 11 مىڭ 706 پارچىگە

بېتىپ، 1969 - يىلدىكىنىڭ 2.9 ھەسسىسىگە، ژۇرنالنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى 6085 پارچىگە يېتىپ، 1969 - يىلدىكىنىڭ 19 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئاممىنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشى كۈنسېرى بېيىپ، تۇرلۇك ئەدەبىيات - سەنئەت، پەن - تېخنىكا ۋە ماتارىپ گېزىت - ژۇرناللىرى ئارقا - ئارقىدىن ئەشر قىلىنىشقا باشلىدى. 1981 - يىلى تۇرلۇك گېزىت - ژۇرناللار ئاشكارا تارقىتىلدى، ئاممىنىڭ گېزىت - ژۇرناللارغا مۇشتەرى بولۇشى يىلدىن يىلغا كۆپەيدى، 1987 - يىلى ناھىيىدە گېزىت - ژۇرناللارغا مۇشتەرى بولۇش جەھەتتە تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلدى، گېزىت 21 مىڭ 166 پارچە تارقىتىلىپ، 1976 - يىلدىكىنىڭ 1.8 ھەسسىسىگە، ژۇرنال 25 مىڭ 196 دانە تارقىتىلىپ، 1976 - يىلدىكىنىڭ 4.14 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى.

80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئاممىا گېزىت - ژۇرناللارغا تاللاپ مۇشتەرى بولىدىغان بولدى، نەتىجىدە مۇشتەرى بولۇش تەدرىجىي تۆۋەنلەپ كەتتى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا تارقىتىلغان گېزىت 10 مىڭ 303 پارچە، ژۇرنال 14 مىڭ 511 پارچە بولدى.

ناھىيە تەۋەسىدىكى پوچتا ئىدارە، پونكىتلىرى 1980 - يىلى گېزىت - ژۇرناللارنى پارچە سېتىش كەسپىنى يولغا قويدى. 1981 - يىلى گېزىت - ژۇرنال پارچە سېتىش ئوبوروت سوممىسى 4910.80 يۈەن بولغانىدى، 1990 - يىلى 5800.59 يۈەنگە يەتتى.

پېرىۋوت مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى)، غۇلجا پوچتا ئىدارىسى پېرىۋوت كەسپىنى بېجىرىشنى باشلىغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پوچتا پېرىۋوت كەسپىدە شەخسلەرنىڭ پۇل پېرىۋوت قىلىشى ئاساس قىلىنىپ، سودا پۇل پېرىۋوتىمۇ بېجىرىلدى، پۇل سوممىسى چەكلەنمىدى، پېرىۋوت چېكى 2 مىليون 500 مىڭ يۈەن (كونا پۇل) دىن ئېشىپ كەتمە، كۆپ سوممىلىق پېرىۋوت چېكى بويىچە بېجىرىلدى.

1951 - يىل 2 - ئايدىن ئىلگىرى پېرىۋوت كەسپىنى پوچتا مۇستەقىل ئۈستىگە ئېلىپ بېجىرگەن، 2- ئايدىن كېيىن بانكىنىڭ ھاۋالىسىگە بىنائەن ۋاكالىتەن بېجىرىلىدىغان كەسپىكە ئۆزگەرتىلدى. 1953 - يىل 3 - ئايدا بانكا بىلەن پوچتا ئىش تەقسىم قىلىۋېلىپ، پوچتا شەخسلەر پۇل پېرىۋوتىنى بېجىرىدىغان بولدى. پېرىۋوت چېكى نورمىلىق پېرىۋوت چېكى، ئادەتتىكى پېرىۋوت چېكى ۋە تېلېگراممىا پېرىۋوت چېكىگە بۆلۈندى.

1957 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى جېلىلىيۇزىگە كۆچۈرۈلگەندىن كېيىن، نورمىلىق پېرىۋوت چېكى (بىر يۈەن، 2 يۈەن، 5 يۈەن، 10 يۈەن ۋە 20 يۈەندىن ئىبارەت 5 خىل)، ئادەتتىكى پېرىۋوت چېكى (ھەر بىر چەكلىنگەن سوممىسى 300 يۈەن) كەسپىنى بېجىرىشكە باشلىدى. 1958- يىل 6 - ئايدا تېلېگراف پېرىۋوتى بېجىرىلىشكە باشلىدى (رايون ئىچى - سىرتىدىكى ئاساسلىق شەھەرلەر بىلەن مەخپىي كۆزىتىش نومۇرى ئالماشتۇرۇلىدۇ)؛ 10 - ئايدا ئالدى بىلەن مەخپىي كۆزىتىش نومۇرىنى ئالماشتۇرۇش ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، كەسىپ تورى ئادەتتىكى تېلېگراممىا پېرىۋوتى ۋە جىددىي تېلېگراممىا پېرىۋوتىدىن ئىبارەت 2 خىلغا ئايرىلدى. پۇل سوممىسى چەكلەنمىدى.

1959 - يىل 4 - ئايدا ئادەتتىكى پېرىۋوت چەك پېرىۋوت قىلىش ئۇسۇلىدىن خەت پېرىۋوتى قىلىش ئۇسۇلىغا ئۆزگەرتىلدى. چەكلەنگەن ئەڭ يۇقىرى سوممىسى ئۆزى بېجىرىدىغان ئىدارە، پونكىتلارنىڭ 1000 يۈەن، ۋاكالىتەن بېجىرىدىغان پونكىتلارنىڭ 100 يۈەن بولدى، 1962 - يىل 5 - ئايدا جىددىي تېلېگراممىا پېرىۋوتى توختىتىلدى؛ ئادەتتىكى پېرىۋوت چېكىنىڭ ئەڭ يۇقىرى سوممىسى 300 يۈەن قىلىپ چەكلەندى. ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسىدە مەخسۇس پېرىۋوت كەسپىنى تەكشۈرگۈچى سەپلىنىپ، كىرىدىغان - چىقىدىغان ئادەتتىكى پېرىۋوت چەكلىرىنى تەكشۈرۈش ۋە تېلېگراممىا پېرىۋوتىنىڭ كۆزىتىش مەخپىي نومۇرىنى تۆزۈش- تەكشۈرۈشكە مەسئۇل قىلىنىدى.

1973 - يىلى، قازانچى، پەنجىمدىكى 2 پوچتا پونكىتىدا بىۋاستە ئۇلانمايدىغان، تېلېگراممىا پېرىۋوتى كەسپى يولغا قويۇلغانىدى، 1976 - يىلىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە كۆپ ساندىكى ئىدارە - پونكىتلاردا بۇ كەسىپ

ئارقا - ئارقىدىن يولغا قويۇلدى.

1980 - يىل 9 - ئايدا پېرېۋوت پۇلىغا چەك قويۇش ئەھۋالىدىن قالدۇرۇلۇپ، 5000 يۈەندىن ئاشقانلىرىنى كۆپ سوممىلىق پېرېۋوت چەك ھېسابلاپ ئونىڭغا تامغا بېسىپ باشقىلاردىن پەرقلەندۈرۈش بەلگىلەندى. 1981- يىلى ئەڭ يۇقىرى پېرېۋوت پۇل سوممىسى ئۆزگەرتىلمىدى، ئەمما ئېشىپ كەتكەن قىسمى بۆلۈپ پېرېۋوت قىلىنمىدىغان بولدى.

1988 - يىلى «تېز پېرېۋوت» كەسپى يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلى بېجىرىلگەن پېرېۋوت چېكى 45 مىڭ 383 پارچە بولۇپ، 1980 - يىلدىكى 32 مىڭ 5 پارچىدىن 42%، 1970 - يىلىدىكىدىن 126.7% ئاشتى.

پوچتا پۇل ئامانىتى غۇلجا پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 10 - ئايدا پوچتا پۇل ئامانەت كەسپىنى بېجىرگەن، كېيىنكى يىلى توختاتقان.

1987 - يىل 6 - ئايدا ناھىيە تەۋەسىدىكى پوچتا ئىدارىلىرىدا پوچتا پۇل ئامانىتى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى. ئۇ قەرەللىك ۋە قەرەللىك - قەرەلسىزدىن ئىبارەت 3 تۈرگە بۆلۈندى. يىل ئاخىرىدا ئامانەت قويغۇچىلار 23 بولۇپ، ئامانەت پۇل قالدۇقى 27 مىڭ 900 يۈەن بولدى. شۇ يىلى 11 - ئايدا ئىلى ئوبلاستلىق پوچتا ئىدارىسىگە ۋاكالىتەن 2500 پارچە، 500 مىڭ يۈەنلىك قەرەللىك، نورمىلىق، مۇكاپاتلىق، ئۆسۈملۈك ئامانەت پۇل تالونى تارقاتتى.

1990 - يىللىق پوچتا ئامانەت پۇلى 863 مىڭ يۈەن بولۇپ، قۇرۇلغان يىلدىكىنىڭ 30 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى.

پوچتا ماركىسى توپلاش 1985 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى تىجارەت زالىدا ماركا توپلاش مەخسۇس سۆپىسى تەسىس قىلىپ، پوچتا ماركىسى ۋە ماركا توپلاش قورالىلىرىنى سېتىشنى يولغا قويدى. ماركا توپلىغۇچىلار ماركا زاكاز قىلىش كارتوچكىسى بېجىرىپ، شۇ كارتوچكا ئارقىلىق بېكى تارقىتىلغان خاتىرە ماركا ۋە ئالاھىدە ماركىلارنى سېتىۋالدۇ. 1990 - يىلى زاكاز قىلىش كارتوچكىسىدىن 115 پارچىسى سېتىلدى، بۇ بىر يىلدا ماركا توپلاش كەسپىدىن قىلىنغان كىرىم 10 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

خەلقئارا پوچتا 1986 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدە خەلقئارا زاكاز خەت - ئالاقە كەسپى يولغا قويۇلدى. 1987 - يىلى 3586 پارچە خەت - ئالاقە بېجىرىلگەن، 1990 - يىلى 9428 پارچە بېجىرىلىپ، 1987 - يىلىدىكىنىڭ 2.6 ھەسسىسىگە تەڭ كەلدى.

1987 - يىلى خەلقئارا پوسۇلكىنى ئۆزىتىشكە قوبۇللاش كەسپى يولغا قويۇلدى، شۇ يىلى ئۆزىتىشكە قوبۇل قىلىنغان پوسۇلكا 276 پارچە، 1988 - يىلى قوبۇل قىلىنغىنى 308 پارچە، 1990 - يىلىدىكىسى 71 پارچە.

2. پوچتا يولى

بازار رايونى پوچتا يولى 1957 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ئورگىنى جېلىلىيۈزنىڭ كۆچۈرۈلۈپ كەلگەندىن كېيىن، يەتكۈزۈش مىقدارى بىر قەدەر ئاز بولغاچقا، بازار ئىچىدە يەتكۈزۈش يوللىرى بۆلۈنمىگەن. 1960 - يىلدىن باشلاپ 2 يەتكۈزۈش يولى تەسىس قىلىنىپ، بىر پوچتالىيون سەپلىنىپ بازار رايونى ۋە ناھىيە ئەتراپىنىڭ يەتكۈزۈش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. 1979 - يىلدىن كېيىن بازار رايونى جېلىلىيۈزى كوچىسىنىڭ شىمالىنى ۋە جەنۇبىنى بويلاپ 3 يەتكۈزۈش بۆلىكىگە بۆلۈندى، مەخسۇس 2 پوچتالىيون يەتكۈزۈش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى.

يېزا پوچتا يوللىرى ناھىيە تەۋەسىدە يېزا پوچتا يولىدىن 8ى بولۇپ، يەككە مۇساپىسى 112 كىلومېتىر. بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتوموبىل پوچتا يولى 3 بولۇپ، يەككە مۇساپىسى 49 كىلومېتىر؛ موتسىكلىت پوچتا يولى 2 بولۇپ، يەككە مۇساپىسى 34 كىلومېتىر، ۋېلىسىپىت پوچتا يولى 3 بولۇپ، يەككە مۇساپىسى 29 كىلومېتىر.

غۇلجا ناھىيىسىدىن دادامتۇغا بارىدىغان لىنىيىنىڭ يەككە مۇساپىسى 25 كىلومېتىر بولۇپ، چارشەنبە كۈنى قاتنايدۇ. بۇ لىنىيە 1951 - يىلى ئېچىلغاندا پەقەت پەنجىمگىچىلا باراتتى، ئۇ چاغدا پوچتا يوللانمىلىرى ئاتلىق توشۇلىدىغان بولۇپ، ھەر شەنبە كۈنى بىر قېتىم ماڭاتتى، 1969 - يىلى موتسىكلىت ئارقىلىق توشۇشقا ئۆزگەرتىلدى. 1982 - يىلى ئاپتوموبىل ئارقىلىق توشۇشقا ئۆزگەرتىلىپ، لىنىيە دادامتۇغىچە ئۇزارتىلدى. 1986 - يىلى شەنبە مېڭىشتىن چارشەنبە مېڭىشقا ئۆزگەرتىلدى. 1958 - يىلى ناھىيە بازىرىدىن چۈلۈقايغا بارىدىغان لىنىيە ئېچىلدى، بۇنىڭ يەككە مۇساپىسى 12 كىلومېتىر بولۇپ، چارشەنبە ماڭاتتى، دەسلەپتە ئاتلىق توشۇلۇپ، 1962 - يىلى موتسىكلىت بىلەن توشۇشقا، 1982 - يىلى ئاپتوموبىل ئارقىلىق توشۇشقا ئۆزگەرتىلدى، 1986 - يىلى شەنبە كۈنى مېڭىشتىن چارشەنبە مېڭىشقا ئۆزگەرتىلدى.

ناھىيە بازىرى — قازانچى لىنىيىسى. بۇنىڭ يەككە مۇساپىسى 12 كىلومېتىر بولۇپ، چارشەنبە كۈنى ماڭىدۇ. 1960 - يىلى ناھىيە بازىرىدىن چۈلۈقايغا بارىدىغان پوچتالىيون مۇشۇ لىنىيە بىلەن ئايلىنىپ ماڭاتتى، 1990 - يىلى ئاپتوموبىل ئارقىلىق توشۇشقا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن بۇ ئاستە بارىدىغان بولدى.

دۆڭئازار - يېڭىھايات لىنىيىسى. بۇنىڭ يەككە مۇساپىسى 17 كىلومېتىر. چارشەنبە ماڭىدۇ. 1978- يىلى موتسىكلىت بىلەن توشۇلىدىغان بولدى.

قاش - بەشدۆڭ لىنىيىسى. بۇنىڭ يەككە مۇساپىسى 17 كىلومېتىر، چارشەنبە ماڭىدۇ، ئىلگىرى ئاتلىق توشۇلاتتى، 1978 - يىلى موتسىكلىت ئارقىلىق توشۇلىدىغان بولدى.

ناھىيە بازىرى - سادىقبۇزى لىنىيىسى. بۇنىڭ يەككە مۇساپىسى 7 كىلومېتىر، بۇ لىنىيە 1982 - يىلى ئېچىلغان، ۋېلىسىپىت بىلەن توشۇلىدۇ، چارشەنبە ماڭىدۇ.

قاش - سامىيۇزى لىنىيىسى. بۇنىڭ يەككە مۇساپىسى 16 كىلومېتىر، ۋېلىسىپىت بىلەن توشۇلىدۇ، چارشەنبە ماڭىدۇ.

يېڭىتام - دولان دېھقانچىلىق مەيدانى لىنىيىسى. بۇنىڭ يەككە مۇساپىسى 6 كىلومېتىر، 1987 - يىلى ئېچىلغان، ۋېلىسىپىت بىلەن توشۇلىدۇ، چارشەنبە ماڭىدۇ.

3. يەتكۈزۈش

بازار رايونىدىكى يەتكۈزۈش ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە يەتكۈزۈش مىقدارى ئاز بولغاچقا، مەخسۇس پوچتالىيون سەپلەنمىگەن، بازار رايونىدىكى يەتكۈزۈش خىزمىتىنى ئايرىپ پېچەتلەپ يوللىغۇچى قوشۇمچە ئىشلەيتتى، كۈنىگە بىر قېتىم يەتكۈزەتتى. 1960 - يىلى بىر مەخسۇس پوچتالىيون سەپلىنىپ، ناھىيە بازىرى ۋە ناھىيە ئەتراپىدىكى جېلىلىيۇزى چوڭ ئەتىرىتىنىڭ خەت-ئالاقە، پوسۇلكا تالونى قاتارلىقلارنى يەتكۈزۈش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. 1979 - يىلدىن كېيىن ناھىيە بازىرىنىڭ يەتكۈزۈش كەسىپ مىقدارى كۆپەيگەچكە، 3 يەتكۈزۈش بۆلىكىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە كارخانا - كەسىپنى ئورۇنلارغا يەتكۈزۈش خىزمىتىگە 2 پوچتالىيون سەپلەندى، كۈنىگە بىر قېتىم يەتكۈزدى، ئائىلىلەرگە بارمىدى.

بېزىلاردىكى يەتكۈزۈش ناھىيە تەۋەسىدە بېزىلاردىكى يەتكۈزۈش ئىشى 1953 - يىلى باشلانغان. 1954 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك پوچتا - تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسى غۇلجا ناھىيىسىدە 11 پوچتا ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكىتى قۇرۇشنى تەستىقلىدى، شۇنىڭ بىلەن بېزىلاردىكى يەتكۈزۈش لىنىيىسى 7گە ئايرىلدى، ئۇنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 409 كىلومېتىر بولدى، ناھىيە بويىچە 10 رايون، 43 دېھقانچىلىق بېزىسى، 83 كەنت (دېھقانچىلىق كەنتىنىڭ %60نى ئىگىلەيدۇ) گە پوچتا قاتنىدى. 1957 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى جېلىلىيۇزىگە كۆچكەندىن كېيىن، ناھىيە تەۋەسىدىكى خەۋەرلىشىش تورى قايتىدىن تەڭشەلدى. 1959 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە بېزىلاردىكى يەتكۈزۈش لىنىيىسى 14كە، ئومۇمىي

ئۇزۇنلۇقى 484 كىلومېتىر (يەككە مۇساپىسى) غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاتلىق، ھەر كۈنى بىر قېتىم يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە 6، كۈن ئاتلاپ يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە 8. 1965 - يىلى يەتكۈزۈش لىنىيىسىدىن 24ى ئېچىلىپ، 56 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، 378 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 3 فېرمىغا پوچتا قاتنايدىغان بولدى. 1972 - يىل بەشدۆڭ پوچتا - تېلېگراف پونكىتىدا بىر يەتكۈزۈش لىنىيىسى ئېچىلدى، ئۇنىڭ يەككە مۇساپىسى 18 كىلومېتىر؛ ئارابوز پوچتا - تېلېگراف پونكىتىدا بىر لىنىيە ئېچىلدى، ئۇنىڭ يەككە مۇساپىسى 24 كىلومېتىر؛ دولان پوچتا - تېلېگراف پونكىتىدا بىر لىنىيە ئېچىلدى، ئۇنىڭ يەككە مۇساپىسى 24 كىلومېتىر. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە 109 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتىدىن ھەر كۈنى كۇنىگە بىر قېتىم يەتكۈزۈلىدىغىنى 108 بولۇپ، %99نى؛ 681 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىن كۇنىگە بىر قېتىم يەتكۈزۈلىدىغىنى 608 بولۇپ، %89.2نى ئىگىلىدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 19 يېزا - بازار ئىچىدە ھەر كۈنى بىر قېتىم يەتكۈزۈلىدىغىنى 7، 2 كۈندە بىر قېتىم يەتكۈزۈلىدىغىنى 12؛ 141 مەمۇرىي كەنت ئىچىدە ھەر كۈنى بىر قېتىم يەتكۈزۈلىدىغىنى 4، 2 كۈندە بىر قېتىم يەتكۈزۈلىدىغىنى 137؛ 640 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى ئىچىدە ھەر كۈنى بىر قېتىم يەتكۈزۈلىدىغىنى 27، 2 كۈندە بىر قېتىم يەتكۈزۈلىدىغىنى 513.

يېزىلاردىكى يەتكۈزۈشتە، يېزا - بازارلاردا كەنت كومىتېتىغچە، تۇمەن - مەيدانلاردا لېمەن - دۇيلەرگىچە يەتكۈزۈلىدۇ، كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسىغچە يەتكۈزۈپ، باشقىلار ئارقىلىق ئائىلىلەرگىچە يەتكۈزۈپ بېرىدىغانلىرىمۇ بار.

تېلېگراممىلا يەتكۈزۈش　بازار تەۋەسىدىكى تېلېگراممىلا يەتكۈزۈشتە، 1986 - يىلى تېلېگراممىلا پوچتالىيونى سەپلەندى، ھەر كۈنى 2 قېتىم يەتكۈزدى. بازار ئەتراپىدىكىلەرنىڭ تېلېگراممىسىنى يېزا پوچتالىيونلىرى نۆۋەت بىلەن يەتكۈزدى، يېزىلارغا ئەۋەتىلگەن تېلېگراممىنى تېلېگرافچى تېلېفون ئارقىلىق مۇناسىۋەتلىك تارماق ئىدارە، پونكىتلارغا يەتكۈزسە، تارماق ئىدارە، پونكىتلار ئۆزى تۇرۇشلۇق جاي دائىرىسىدىكى تېلېگراممىنى كۆچۈرۈۋېلىپ، ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ بەردى. كەنتتىن تۆۋەن ئورۇنلارنىڭ تېلېگراممىنى يېزا پوچتالىيونلىرى نۆۋەت بىلەن يەتكۈزدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا كۆپ ساندىكى تارماق پوچتا ئىدارە، پونكىتلىرىدا يېزا تېلېگراممىلىرىنى مەخسۇس يەتكۈزۈش كەسپى يولغا قويۇلدى.

4. پوچتا ئۇسكۇنىلىرى

پوچتا يەتكۈزۈش ئۇسكۇنىلىرى　يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى يېزىلارغا پوچتا يوللانمىلىرى توشۇشتا ئاساسلىقى ئات ياكى ئات ھارۋىسىغا تايىنىلاتتى، بازار ئىچىدە پىيادە يەتكۈزەتتى. 1957 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى يەتكۈزۈشكە بىر ۋېلىسىپىت سەپلەپ بېرىلدى، يېزىلاردا يەنىلا ئات ئاساسلىق يەتكۈزۈش قورالى قىلىندى. 1960 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزىلاردىكى پوچتا يەتكۈزۈشكە ئىشلىتىلىدىغان ئات 19 ئىدى، 1972 - يىلى ئەڭ كۆپ بولۇپ، 26 گە يەتتى. 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يېزىلاردىكى كۆپ ساندىكى ۋاكالەتەن بېجىرىش ئورۇنلىرىغا ۋېلىسىپىت سەپلەپ بېرىلىپ، ئات بىلەن يەتكۈزۈش تەدرىجىي ئازايدى. 1983-يىلى پوچتا يەتكۈزىدىغان ئات 12 بولۇپ، 1984 - يىلى 10ى بىر تەرەپ قىلىنىپ، 2 سى قالدى، 1988-يىلى بىرى قالدۇرۇلۇپ، قاش - سامىيۇزى پوچتا يوللانمىسى توشۇش لىنىيىسىدە ئىشلىتىلدى.

1968 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى غۇلجا ناھىيىسىگە 250 تېپلىق «بەخت» ماركىلىق 2 چاقلىق موتسىكلىتتىن 2نى تەقسىم قىلىپ بەردى، بۇ موتسىكلىت ناھىيە بازىرىدىن پەنجىمگە ۋە ناھىيە بازىرىدىن چۇلۇقايغا پوچتا يولىدا ئىشلىتىلدى. 1973 - يىلى 3 چاقلىق موتسىكلىتتىن بىرى سەپلەپ بېرىلدى. 1976 - يىلى يەنە 3 موتسىكلىت كۆپەيتىپ بېرىلدى. 1977 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزىلارغا يەتكۈزۈش ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا ئىدارىسىنىڭ «يېزىلاردىكى يەتكۈزۈشنى موتسىكلىتلاشتۇرۇش» سىناق

ئۇقتىسى قىلىنىپ، 2 چاقلىق موتسىكلىتتىن 11ى تەقسىم قىلىپ بېرىلدى، يىل ئاخىرىدا موتسىكلىت 16غا يەتتى. 80 - يىللاردىن كېيىن، موتسىكلىت تەدرىجىي ئازايدى. 1983 - يىل 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى پەنجىمگە ۋە ناھىيە بازىرىدىن چولۇقايغا بارىدىغان 2 لىنىيىگە «212A» تېلېفون «جىپ» تىن بىرنى سەپلەپ بەردى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە پوچتا - تېلېگراف ئىدارە، پونكىتلاردا 26 ۋېلىسىپىت، 2 موتسىكلىت، 2 ئاپتوموبىل بار بولدى، 212 تېلېفون جىپ 11 كىشىلىك 121 تېلېفون ئاپتوموبىلغا ئالماشتۇرۇلدى.

باشقا ئۇسكۇنىلەر 1957 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى ۋە تارماق ئىدارە، پونكىتلارنىڭ كۆپرەك ئىشلىتىدىغىنى ياغاچ تارازا بولۇپ، 30 كىلوگرامليقتىن 12 سى بار ئىدى؛ 1963 - يىلدىن كېيىن تەدرىجىي ئۈستەل تارازىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1964 - يىلى يېزا تارماق ئىدارە، پونكىتلىرىغا 5 دانە بىخەتەر ئىشكاپ سەپلەپ بېرىلدى، 1975 - يىلى پوسۇلكىنى يەلپۇگۈچسىمان ئېلېكترونلۇق ئەۋەتىشكە قوبۇللاش ماشىنىسى سەپلەپ بېرىلدى، 1989 - يىلى ئامانەت پۇل پۈكىمىگە بىر ئۆسۈم ھېسابلىغۇچ سەپلەپ بېرىلدى، 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە پېتىپ كەلگەن خەت - چەككە تامغا بېسىش ماشىنىسىدىن بىرى، كۆپ ئىقتىدارلىق ئېلېكترونلۇق تارازىدىن بىرى، پوسۇلكا قوبۇل قىلىش ماشىنىسىدىن بىرى، بىخەتەر ئىشكابتىن 21ى، ساندۇقىدىن 31ى، ئۆسۈم ھېسابلىغۇچتىن بىرى بار بولدى.

§ 3 . تېلېگراف

غۇلجىنىڭ تېلېگراف ئالاقىسى پوچتىدىن بۇرۇن باشلانغان. گۇاڭشۈ 20 - يىلى (1894 - يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى پۇل ئاجرىتىپ ئۈرۈمچىدىن ئىلى (كۇرە) گە بارىدىغان سىم يولىنى تارتىپ، كۇرەدە ئىلى تېلېگراف ئىدارىسى قۇرغان ھەمدە غۇلجا ناھىيىسىدە تېلېگرافخانا تەسىس قىلىپ، تېلېگراف ئىشلىرىنى بېجىرگەن. شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن، تېلېگرافخانا تېلېگراف ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلگەن.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) ئىلى يالۋاچ مەھكىمىسى غۇلجا ناھىيە بازىرىغا كۆچۈپ كەلگەچكە، سىياسىي مەركەز كۇرەدىن شەرققە يۆتكىلىپ، غۇلجا ناھىيىسىدە تېلېفون ئىدارىسى قۇرۇلدى. كېيىنكى يىلى 7 - ئايدا شەھەر ئىچى تېلېفونى ئىشقا سېلىندى. مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) تېلېگراف ئىدارىسى تېلېگراف سىم يولىدىن پايدىلىنىپ ئۈزۈن يوللۇق تېلېفونىنى يولغا قويدى، مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) غۇلجىدىن ئىلى مەمۇرىي رايونىغا قاراشلىق ناھىيىلەرگە بارىدىغان تېلېفون سىمى پۈتۈنلەي تارتىلىپ بولدى، ناھىيىلەردە تېلېفون باشقارمىسى قۇرۇلۇپ، ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون كەسىپلىرى بېجىرىلىپ، شىنجاڭ بويىچە ئەڭ ئاۋۋال بەرپا قىلىنغان ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون تور رايونى بولۇپ قالدى.

1. تېلېگراف كەسپى

تېلېگرامما يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن تېلېگرامما كەسپى بېجىرىلدى، 1951 - يىلى مەملىكەت ئىچىدىكى تېلېگرامما كەسپ تۈرى ھەربىي خىزمەت گۇرۇپپىسى يوللاشقا تاپشۇرغان ھەربىي ئىشلار، ئارمىيە - ھۆكۈمەت تېلېگراممىسى ۋە كارخانىلار تېلېگراممىسى، جامائەت پاراۋانلىق تېلېگراممىسى، ئاخبارات تېلېگراممىسى، ئادەتتىكى تېلېگرامما، ھاۋا مۇداپىئە ئاخباراتى تېلېگراممىسى، ئۈچۈش بىخەتەرلىكى تېلېگراممىسى، مېتېئورولوگىيە تېلېگراممىسى، خەت - چەك تېلېگراممىسى، پوچتا تېلېگراممىسى، يەر ئىسلاھاتى تېلېگراممىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى. ئالاھىدە كەسىپلەر

سېلىشتۇرۇش، تېلېگرامما قايتۇرۇش ھەققىنى ئالدىن تۆلەش، يەتكۈزۈپ بېرىش ئۇقتۇرۇشىنى يەتكۈزۈش، بۆلۈپ يەتكۈزۈش، مەخسۇس يەتكۈزۈش، تېلېفون ئارقىلىق يەتكۈزۈش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1957-يىلى ئۇيغۇرچە تېلېگرامما بېجىرىش باشلاندى. كېيىنكى يىلى تېلېگرامما تورى مۇداپىئەسى، ھاۋارايى، ۋەقەلەر، سۇ ئەھۋالى، ئارمىيە - ھۆكۈمەت ئىشلىرى، ئاخبارات، ھۆكۈمەت ئىشلىرى ۋە ئادەتتىكى تېلېگراممىدىن ئىبارەت 8 تۈرگە تەڭشەلدى. 1963 - يىلى جامائەت مەنپەئىتى، پوچتا پېرېۋوتىدىن ئىبارەت 2 تۈر قوشۇلدى، 1971 - يىلى ئۆلار ئالاھىدە تېلېگرامما، ئارمىيە - ھۆكۈمەت تېلېگراممىسى، ئاخبارات، ھۆكۈمەت ئىشلىرى، پۇل پېرېۋوتى، ئادەتتىكى تېلېگرامما قاتارلىق 6 تۈرگە ئىنچىلاندى. 1983 - يىل 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى «ئۇلچەملىك كود» ئىشلىتىلدى. 1988 - يىل 6 - ئايدا مۇراسىم تېلېگراممىسى قوشۇلدى. 1990 - يىلى تېلېگرامما تورى ھاۋا مۇداپىئەسى، ھاۋارايى، ئالاھىدە تېلېگرامما، سۇ ئەھۋالى، ئارمىيە - ھۆكۈمەت ئىشلىرى، جامائەت پاراۋانلىقى، ئاخبارات، ھۆكۈمەت ئىشلىرى، ئادەتتىكى پۇل پېرېۋوتى، ئاممىۋى تېلېگراممىدىن ئىبارەت 11 تۈرگە بۆلۈندى. ئالاھىدە كەسپىلەر ئالاھىدە جىددىي، جىددىي يەتكۈزۈش، بۆلۈپ يەتكۈزۈش، سىياسىي ۋەزىپە سۈپىتىدە تارقىتىشتىن ئىبارەت 4 تۈرلۈك بولدى، ناھىيىلىك ئىدارە ۋە ئۇنىڭ قارمىقىدىكى ئۇچۇن، دۆڭمازار، قاش، ئونيار، ئارائۆستەڭدىكى 5 تارماق ئىدارە (پونكىت) لەر خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە تېلېگرامما؛ خۇدىياريۈزى، دادامتۆ، پەنجىم، تۇرپانيۈزى، چۆلۈقاي، بايتوقايدىكى 6 تارماق ئىدارە (پونكىت) لار پەقەت ئۇيغۇرچە تېلېگرامما؛ 70 - تۇمەن، يېڭىتام، دولان، ياشلار، قازانچى، يېڭىھات، سامسۇندىكى تارماق ئىدارە (پونكىت) لەر ۋە قاش دەريالىق كۆۋرۈكى ۋاكالىتەن بېجىرىش ئورنى پەقەت خەنزۇچە تېلېگرامما بېجىرىدۇ.

1957 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى جېلىلىيۈزنىڭ كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن، تېلېگرامما كەسپى يىلدىن يىلغا كۆپەيدى. 1958 - يىلى 1103 پارچە بېجىرىلدى (بۇنىڭ ئىچىدە ھەق ھېسابلىنىدىغىنى 788 پارچە)، 1960 - يىلى 2806 پارچە (ھەق ھېسابلىنىدىغىنى 2202 پارچە)، 1978 - يىلى 12 مىڭ 546 پارچە (ھەق ھېسابلىنىدىغىنى 10 مىڭ 862 پارچە)، 1985 - يىلى 25 مىڭ 783 پارچە (ھەق ھېسابلىنىدىغىنى 22 مىڭ 777 پارچە) بېجىرىلدى، 1990 - يىلى 40 مىڭ 570 پارچە (ھەق ھېسابلىنىدىغىنى 35 مىڭ 590 پارچە) گە يېتىپ، 1978 - يىلدىكىنىڭ 2.3 ھەسسىسىگە، 1985 - يىلدىكىنىڭ 1.57 ھەسسىسىگە تەڭ كەلدى.

ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون　1953 - يىلى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كەسپى ھاۋا مۇداپىئە ئاخباراتى تېلېفونى، ئارمىيە - ھۆكۈمەت تېلېفونى، كارخانا تېلېفونى، ئادەتتىكى تېلېفون ۋە ھۆكۈمەت ئىشلىرى تېلېفونىغا بۆلۈنگەن. 1957 - يىلى تۇرپانيۈزى، پەنجىم، ئۇچۇن، يېڭىتام، ئونياردىن ئىبارەت بىر قانچە تارماق ئىدارە (پونكىت) لەردە ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون زاكاز قىلىنىدىغان بولدى. 1958 - يىلى سامسۇنى، قارايلاغچ، غۇلجا ناھىيىلىك پولات تاۋلاش شتابىدا ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ئېچىلدى. 1959 - يىلى چۆلۈقايغا، 1961 - يىلى جىرغىلاڭ «راكىتا» گۈڭشېگە، 1975 - يىلى دۆڭمازار، ئارائۆستەڭ، بايتوقاي، 70 - تۇمەن، بەشدۆڭگە، 1976 - يىلى خۇدىياريۈزىگە ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون يەتكۈزۈلدى. 1977 - يىلى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كەسپى 8 تۈرگە بۆلۈنۈپ، 1985 - يىلى 6 تۈرگە تەڭشەلدى، شۇ يىلى 9 - ئايدا ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون رەسمىيىتى ئىسلاھ قىلىنىپ، كەلگەن تېلېفون ئەسلىدىكى 15 يولدىن 7 يولغا، شەھەر تېلېفونى 13 يولدىن 3 يولغا قىسقارتىلدى.

ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كەسپى 60 - يىللاردا ۋە 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە مەزگىلىدە يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلدى. 1964 - يىلى بېجىرىلگەن ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون 14 مىڭ 582 قېتىم (بۇنىڭ ئىچىدە ھەق ھېسابلىنىدىغىنى 12 مىڭ 337 قېتىم) بولۇپ، 1959 - يىلدىكىنىڭ 1.8 ھەسسىسىگە تەڭ كەلدى. 1967-يىلى يۇقىرى بولۇپ 22 مىڭ 131 قېتىم (ھەق ھېسابلىنىدىغىنى 12 مىڭ 133 قېتىم) غا يەتتى، 1968-

يىلى تۆۋەنلەپ 5280 (ھەق ھېسابلىنىدىغىنى 5053) قېتىمغا چۈشۈپ قالدى. 1978 - يىلى ئۆرلەپ 14 مىڭ 149 (ھەق ھېسابلىنىدىغىنى 13 مىڭ 546) قېتىمغا يەتتى، 1990 - يىلى ئەڭ يۇقىرى بولۇپ 45 مىڭ 364 (ھەق ھېسابلىنىدىغىنى 41 مىڭ 548) قېتىمغا يېتىپ، 1978 - يىلدىكىنىڭ 1.8 ھەسسىسىگە تەڭ كەلدى.

شەھەر ئىچى تېلېفونى 1957 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى شەھەر ئىچى تېلېفون كەسپىنى يولغا قويدى. بۇ، ئادەتتىكى تېلېفون ۋە سىمداش تېلېفوندىن ئىبارەت 2 خىل بولۇپ، ئابونېنتى 19 غا يەتتى، 1962 - يىلى تېلېفون ئابونېنتى 48گە، 1970 - يىلى 60قا، 1975 - يىلى 80گە، 1985- يىلى 181 گە يەتتى، 1986 - يىل 8 - ئايدا HJ906 تىپلىق 800 توچكىلىق كومموتاتور ئورنىتىلىپ، 200 توچكىلىق كومموتاتور ئالماشتۇرۇۋېتىلدى. كېيىنكى يىلى 3 - ئايدا ئۇلىنىپ ئىشقا سېلىندى. 1987 - يىل 4 - ئايدىن 1988 - يىل 6 - ئايغىچە يېڭىدىن شەھەر ئىچى تېلېفونى ئورناتقان ئابونېنتلارغا ئېتىبار بېرىلىپ، شەخسىي ئۆي تېلېفونى ئورناتقانلاردىن 300 يۈەن ئورنىتىش ھەققى ئېلىندى، باشقا ماتېرىياللار ئۆچۈن تەننەرخ بويىچە ھەق ئېلىندى. ئىدارە - ئورۇنلار يېڭىدىن تېلېفون ئورناتسا، ئورنىتىش ھەققى ئەسلىدىكى توپلانغان 1000 — 1200 يۈەن مەبلەغنىڭ %50ى بويىچە ئېلىندى. 1990 - يىلى شەھەر ئىچى تېلېفون كومموتاتور سىغىمى 490 توچكىغا يەتتى، ھەق ھېسابلىنىدىغان ئابونېنت 445 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پۇقرالار تېلېفونى 98. شەھەر ئىچى تېلېفونىنىڭ كەسىپ تورى ئادەتتىكى تېلېفون (رەسمىي تېلېفون) قوشۇمچە تېلېفون ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچە زاپچاسلىرى (قوشۇمچە قوڭغۇراق، رۇبىلنىك، شىپىيل) ئابونېنتلار كومموتاتورى، ئارىلىق لىنىيە، مەخسۇس لىنىيىدىن ئىبارەت 5 تۈر بولدى.

يېزا تېلېفونى 1957 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە يېزا تېلېفون ئابونېنتىدىن ئاران 27 سى بار ئىدى، ناھىيە بويىچە 7 رايون، 3 يېزىغا تېلېفون ئورنىتىلدى. 1962 - يىلى يېزا تېلېفون ئابونېنتى 122گە يەتتى، 9 خەلق گۈڭشىسى، 44 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى (ئومۇمىي چوڭ ئەترىتىنىڭ %81.5ىنى ئىگىلەيدۇ)، 2 يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى، 3 ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى فېرمىنىڭ 2 كىچىك ئەترىتىگە تېلېفون يەتكۈزۈلدى. 60 - يىللاردا يېزا تېلېفون سىملىرى تېلېگراف كەسپىگە ئىشلىتىلگەندىن باشقا، يەنە ئەتتىگەن، چۈش ۋە كەچتە قەرەللىك رادىئو ئاڭلىتىش ۋەزىپىسىنمۇ ئۈستىگە ئالدى. 1968 - يىلى مەخسۇس رادىئو سىمى تارتىلغاندىن كېيىن، يېزا تېلېفون سىمى رادىئو سىگنالىنى يەتكۈزۈش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالمايدىغان بولدى. 1978 - يىلى پوچتا - تېلېگراف مىنىستىرلىكى بەلگىلىگەن يېزا تېلېفون كەسپى ھاۋا مۇداپىئە ئاخباراتى تېلېفونى، ئالاھىدە تېلېفون، باشلىقلار تېلېفونى، ئارمىيە - ھۆكۈمەت تېلېفونى، جىددىي ئورۇنلاشتۇرۇش تېلېفونى، ھۆكۈمەت ئىشلىرى تېلېفونى قاتارلىق 6 تۈرگە ئايرىلدى. 1987 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا تېلېفونى ئادەتتىكى تېلېفون، ھۆكۈمەت ئىشلىرى تېلېفونى ۋە كەسپىي تېلېفوندىن ئىبارەت 3 تۈرلۈك بولدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 2 بازار، 16 يېزا (ئومۇمىي يېزىنىڭ %89ىنى ئىگىلەيدۇ)غا تېلېفون يەتكۈزۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە بىر بازار، 2 يېزا بىۋاستە شەھەر ئىچى ئاپتوماتىك كومموتاتورغا كىرگۈزۈلدى، ئۈچىۈن خۇيزۇ يېزىسىغا 64 توچكىلىق ئاپتوماتىك كومموتاتور ئورنىتىلدى. شۇ يىلى يېزا تېلېفون ئابونېنتى 145كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتوماتىك تېلېفون ئابونېنتى 42.

1973 - يىلى يېزا تېلېفونى كەسپىدە كەلگەن ئۇزۇن يوللۇق تېلېفوننى خاتىرىلەش تالونى ئىشلىتىلىشكە باشلاپ، شۇ يىلى خاتىرىلەنگەن تالون 5365 پارچىگە يەتتى. 1984 - يىلى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون 24 مىڭ 796 قېتىم (ھەق ئېلىنىدىغىنى)، 1990 - يىلى 41 مىڭ 382 (ھەق ھېسابلىنىدىغىنى) قېتىم بولۇپ، 1984 - يىلدىكىنىڭ 1.67 ھەسسىسىگە تەڭ كەلدى.

خەلقئارالىق تېلېگرامما، تېلېفون 1988 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى خەلقئارالىق تېلېگرامما كەسپىنى يولغا قويۇپ، قازاقىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىن كەلگەن شەخسلەر تېلېگراممىسىنى قوبۇل قىلدى، شۇ يىلى قوبۇل قىلغىنى 3 پارچە. 1989 - يىل 57 پارچە، كېيىنكى يىلى 73 پارچە قوبۇل قىلىندى.

1984 - يىلى خەلقئارالىق ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون زاكاز قىلىش باشلاندى. بىراق كەسىپ مىقدارى ناھايىتى ئاز بولدى، 1990 - يىلى ئاران 4 قېتىملا زاكاز قوبۇل قىلىندى.

2. تېلېگراف ئۈسكۈنىلىرى

تېلېگرامما ئۈسكۈنىسى 50 - يىللاردا ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدا تېخى تېلېگرامما ئۈسكۈنىسى يوق ئىدى، كەلگەن - يوللانغان تېلېگرامما پۈتۈنلەي تېلېفون ئارقىلىق يەتكۈزۈلەتتى، 1962 - يىلى موررز بەلگىلىك ئادەم كۈچى ئارقىلىق تەۋرىنىش ئاپپاراتىدىن بېرى، 1963 - يىلى 15 ۋاتلىق XD6 تىپلىق قىسقا دولقۇنلۇق سىگنال قوبۇلاش - يوللاش ئاپپاراتىدىن بېرى سەپلەپ بېرىلدى. 1971 - يىلى 15 ۋاتلىق XB—D1 تىپلىق تېلېگرامما - تېلېفونغا تەك ئىشلىتىلىدىغان قىسقا دولقۇنلۇق سىگنال قوبۇلاش - يوللاش زاپاس رادىئو ئىستانسىسىدىن بېرى يۆتكەپ بېرىلدى. 1978 - يىلى BD55 تىپلىق مېخانىكىلىق تېلېتايىپتىن بېرى كۆپەيتىپ بېرىلدى. 80 - يىللاردىن كېيىن، تېلېگرامما ئۈسكۈنىلىرى ئۈزلۈكسىز كۆپەيمەي، 1990 - يىلغا كەلگەندە تېلېتايىپتىن 2سى، 55 تىپلىق مېخانىكىلىق تېلېتايىپتىن بېرى، تولۇق ئېلېكترونلۇق تېلېتايىپتىن بېرى، كودتەرجىمە قىلىش ئاپپاراتىدىن بېرى، شتېپسىللىت يوللاش ئاپپاراتىدىن بېرى، 30 ۋاتلىق سىمسىز سىگنال قوبۇل قىلىش - يوللاش ئاپپاراتىدىن 2سى، توك يولىدىن 2 سى (بېرى سىملىق، بېرى سىمسىز) بار بولدى.

تېلېفون ئۈسكۈنىسى 1957 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىگە 30 توچكىلىق ماگنىتلىق قول بىلەن چۆرۈلىدىغان كومموتاتوردىن بېرى، 20 توچكىلىق قول بىلەن چۆرۈلىدىغان كومموتاتوردىن 5ى، 10 توچكىلىق كومموتاتوردىن بېرى سەپلەپ بېرىلىپ، ناھىيە تەۋەسىدە 6 تال تېلېفون سىمى تارتىلدى، ئۇزۇنلۇقى 26.88 ستولبا - كىلومېتىر، 9.110 كىلومېتىر ئوچۇق سىم تارتىلدى. بىراق ئۈسكۈنىلىرى قالاق بولغاچقا، سۈپىتى ناچار بولدى.

60 - يىللاردىن كېيىن، تېلېفون ئۈسكۈنىلىرى ئۈزلۈكسىز يېڭىلاندى، سانمۇ كۆپەيدى. 1960 - يىلى يېڭا تېلېفون كومموتاتورى 10غا، ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 200 توچكىغا، سىم يولى ئۇزۇنلۇقى 13.254 ستولبا - كىلومېتىرغا، قوش قايتما ئوچۇق سىم 293.17 جۈپ كىلومېتىرغا، يەككە سىم 153.56 كىلومېتىرغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئارىلىق لىنىيە 68.78 ستولبا - كىلومېتىر، لېنتىسىمان سىم 86.58 جۈپ كىلومېتىر. 1964 - يىلى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ئۈسكۈنىسىدىن بىر يوللۇق يۆكلىمە دولقۇن ئاپپاراتىدىن بىر ئۇچ كۆپەيتىلگەنىدى، 1966 - يىلى FZt—2—100 توچكىلىق ماگنىتلىق كومموتاتوردىن بېرى كۆپەيتىلدى. 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى تېلېفون ئۈسكۈنىسى بىر يوللۇقتىن 3 يوللۇققا كۆپەيتىلدى، شەھەر ئىچى تېلېفونى سىغىمچانلىقى 200 توچكىغا يەتتى؛ يېزا تېلېفونىدا 50 توچكىلىق كومموتاتوردىن 8ى، 30 توچكىلىق كومموتاتوردىن 5ى بولۇپ، ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 550 توچكا بولدى. ئارىلىق لىنىيىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2.214 ستولبا - كىلومېتىرغا، قوش سىم ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4.473 جۈپ كىلومېتىرغا، يالغۇز سىم ئۇزۇنلۇقى 31.18 كىلومېتىرغا يەتتى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، خەۋەرلىشىش كەسپى تېز تەرەققىي قىلدى. 1983 - يىلى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ئۈسكۈنىسىدىن ئوچۇق سىملىق يۆكلىمە دولقۇنلۇق تېلېفون يول ئۇچى ئاپپاراتىدىن 3 يوللۇق بىر ئۇچ كۆپەيتىلدى. 1987 - يىلى ZM305 تىپلىق 12 يوللۇق

ئوچۇق سىملىق يۈكلىمە دولقۇنلۇق تېلېفون يول ئۈچى ئايپاراتىدىن (A ئۈچلۈق) بىر ئۈچ كۆپەيتىلدى. شەھەر ئىچى تېلېفون ئۈسكۈنىسى ئايتوماتىك كوممۇتاتورغا ئالماشتۇرۇلدى. 1986 - يىلى مەبلەغ توپلاش ئۈسۈلى بىلەن 20 جازىلىق HJ906 تىپلىق 800 توچكىلىق گىرەلەشمە شەكلىدە زاكاز قوبۇل قىلىندىغان ئايتوموبىل كوممۇتاتورىدىن بىرى سېتىۋېلىندى. تۆشۈك دىئامېتىرى 100 سانتىمېتىرلىق يەر ئاستى كابېل سىمونت تۇرۇبىدىن 220 مېتىر، ئالاھىدە يۈقىرى چاستوتىلىق ئۈسكۈنىدىن 3 يۈرۈش ئورنىتىلدى. 1990- يىلى ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون لىنىيىسى 15كە، شەھەر ئىچى ستولبا يولى 16 ستولبا - كىلومېتىرغا، ئاسما كابېل ئۈزۈنلۇقى 22.5 پوستكىلومېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 10 جۈپلۈك پوست 10.7 كىلومېتىر، 20 جۈپلۈك پوست 5.23 كىلومېتىر، 30 جۈپلۈك پوست 3.47 كىلومېتىر، 50 جۈپلۈك پوست 2.41 كىلومېتىر، 100 جۈپلۈك پوست 0.65 كىلومېتىر؛ يەر ئاستى كابېلىدىن 4.12 كىلومېتىر ئورنىتىلدى؛ ئايتوماتىك شەھەر ئىچى تېلېفونى ئېچىلىپ، ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 800 توچكىغا، ئورنىتىلغان تېلېفون 553كە يەتتى. ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزىلاردا ماگنېتتىلىق كوممۇتاتوردىن 14ى بولۇپ، ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 630 توچكا، پروگراممىلىق ئايتوماتىك كوممۇتاتوردىن بىرى بولۇپ، سىغىمچانلىقى 60 توچكا، يېزا - بازارلار باشقۇرۇشىدىكى ماگنېتتىلىق كوممۇتاتور بىر بولۇپ، سىغىمچانلىقى 50 توچكا؛ ستولبىلارنىڭ ھەممىسى قارامايغا چىلانغان سىمونت ستولبىغا ئالماشتۇرۇلدى، يېزا تېلېفون يولىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 150 ستولبا - كىلومېتىر، سىم 294 جۈپ كىلومېتىرغا يەتتى؛ كابېل 4 پوستكىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە ئارىلىق لىنىيە 109 ستولبا كىلومېتىر، سىم 192 جۈپ كىلومېتىر؛ بار بولغان ئالاھىدە يۇقىرى چاستوتىلىق سىمسىز ئايپارات ئۈسكۈنىسى 6 يۈرۈش، ھالقىسىمان 10 يوللۇق يۈكلىمە دولقۇن ئايپاراتى بىر يۈرۈش، تاق يوللۇق يۈكلىمە دولقۇن ئايپاراتى 4.

باشقا ئۈسكۈنىلەر 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 18 يوللۇق تېلېفون تولۇق سىمى يېغىپ ئۇلاش ئىستانسىسىدىن بىرى، 60/500AH تىپلىق ئاككۇمۇلياتوردىن 2 گۇرۇپپا، 24V/500AH تىپلىق ئاككۇمۇلياتوردىن 2 گۇرۇپپا، قۇياش ئېنېرگىيىلىك باتارېيىدىن بىر جۈپ، 4110 تىپلىق 24KVA60 ئات كۈچىگە ئىگە دىزىل گېنېراتوردىن بىرى، شامال گېنېراتوردىن 2 سى (بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلىتىلمەيدىغىنى بار)، توك توغرىلىغۇچتىن 6 سى، ترانسفورماتوردىن بىرى، ئۈزگىرىشچان تۇراقلىق توكلۇق يول بۆلگۈچى توك مەنبەسىنى تەقسىملەش جازاسىدىن بىرى، تۇراقلىق توكلۇق توك تەقسىملەش قاچىسىدىن 2سى، ئۈزگىرىشچان توك تەقسىملەش قاچىسىدىن 2سى بار بولدى.

4 §. كارخانا باشقۇرۇش

1. ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنى

تەرەققىيات ئەھۋالى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە مۇقىم دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىسىدىن 46 سى بار ئىدى. 1966 - يىلدىن باشلاپ ۋاقىتلىق ئىشچى قوبۇل قىلىنىپ، ئىشچى - خىزمەتچى 77گە يەتتى (بۇنىڭ 16 سى ۋاقىتلىق ئىشچى)، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى- خىزمەتچى 46. 70 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئاساسىي قاتلام پوچتا - تېلېگراف پونكىتلىرى بىر ئاز كۆپىيىپ، ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچى 100 دىن ئېشىپ كەتتى. 1974 - يىلى ناھىيە بويىچە پوچتا - تېلېگراف ئىشچى- خىزمەتچىسى 110غا يەتتى، كۆپ ساندىكى ۋاقىتلىق ئىشچى مۇقىم دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىسى بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى 50، ئايال ئىشچى - خىزمەتچى 15. 1980 - يىلدىن كېيىن،

مەۋقەنى ھازىر بار خادىمغا قويۇش، يوشۇرۇن ئەمگەك كۈچىنى قېزىش، مەسئۇلاتنى ئاشۇرۇپ ئادەمنى ئاشۇرماسلىق ياكى ئاز ئاشۇرۇش پرىنسىپىغا ئاساسەن، ئەمگەك پىلانىنى ئۇنىۋېرسال تەقسىملاشتۇرۇش كۈچەيتىلدى، ئەمگەك تەشكىلاتلىرى تەرتىپكە سېلىندى، خادىملار بېكىتىلىپ ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بېرىلدى، 1990 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى پوچتا - تېلېگراف سىستېمىسىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 130غا يېتىپ، 1980 - يىلدىكىدىن 15ى كۆپەيدى. بۇنىڭ ئىچىدە مۇقىم دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىسى 117 بولۇپ، 1980- يىلدىكىدىن 7 سى كۆپەيدى، توختاملىق ئىشچى - خىزمەتچى 13، ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچى ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى 80، ئايال ئىشچى - خىزمەتچى 39.

كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش مىنگو دەۋرىدە ئىلىنىڭ يەرلىك پوچتا - تېلېگرامما كەسپىي خادىمى پۈتۈنلەي ئۆلكىلىك پوچتا ئىدارىسىدىن ئەۋەتىلگەن. ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى مەزگىلىدە ئىلى پوچتا ئىدارىسى ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى قاتناشقان پوچتا - تېلېگراف، تېلېفون، سىم يول ئاسراش بويىچە تەربىيىلەش كۇرسى ئاچقان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، يېڭى قوبۇل قىلىنغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە قارىتا ئادەتتە «كونىلار يېڭىلارنى يېتەكلەش» تىن ئىبارەت تەربىيىلەش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، كونا ئىشچى - خىزمەتچىلەر بىر مەزگىل يېتەكلىگەندىن كېيىن، يېڭى ئىشچى - خىزمەتچىلەر مۇستەقىل ئىش ئورنىغا چىقىرىلدى. 1957 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە پوچتا ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، كادىرلار ئىشلىرى تەلىم - تەربىيە كادىرلىدىن بىرى سەپلىنىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى تەربىيىلەش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلمىغاچقا، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كەسپىي ساپاسى ناچارلىشىپ كەتتى، ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ يېزىق كەسپ مىقدارى ئىنتايىن ئاز بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ساپاسى نىسپىي تۆۋەن بولدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىلىرىدا ئىش ئورنىدا مەشىق قىلىش ۋە كەسپ بويىچە تەربىيىلەش تەدرىجىي قانات يايدۇرۇلدى. 1987 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا- تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ناھىيىنىڭ پوچتا - تېلېگراف سىستېمىسىدىكى 8 ئىش تۇرىدە ئىشلەيدىغان 52 ئىشچى - خىزمەتچى ئىش ئورنىدا مەشغۇلدىن ئۆرۈلدى ۋە كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەندى. يۇقىرى دەرىجىلىك ئىدارە «يىلىشكە تېگىشلىك يىلىملەر» بويىچە ئالغان بىر تۇتاش ئىمتىھان ۋە ناھىيىلىك ئىدارىنىڭ «يىلىشكە تېگىشلىك يىلىم» بويىچە ئالغان سىنىقىدا 49 كىشى كەسىپتە لايىقەتلىك بولۇپ ئىش ئورنىغا چىقىش سالاھىيىتىنى ھازىرلىدى.

1988 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى بوشلۇقتا مەشغۇلات قىلىدىغان 6 ئىشچى - خىزمەتچىنى تاللاپ ئوبلاستلىق ئىدارە ئۈيغۇشتۇرغان بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش كۇرسىغا ئەۋەتتى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسىگە ئېرىشتى. تارماق ئىدارە، پونكىتلاردىكى 12 ئىشچى - خىزمەتچى ناھىيىلىك ئىدارە ئۈيغۇشتۇرغان پوچتا پۇل ئامانىتى، ۋاكالىتەن سۇغۇرتا بېجىرىش، پوچتا تېز يوللانمىسى بېجىرىش كۇرسلىرىغا قاتناشتۇرۇلدى. 4 باشقۇرۇش كادىرى مەملىكەت بويىچە پوچتا - تېلېگراف كادىرلىرى ئوتتۇرا تېخنىكوم بويىچە ئۆزلۈكىدىن ئۆگەنگۈچىلەر ئىمتىھانىغا قاتنىشىپ، لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسىگە ئېرىشتى.

2. باشقۇرۇش

باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى 1980 - يىلدىن بۇرۇن، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف كارخانىلىرى 1959 — 1961 - يىلغىچە، 1970 — 1973 - يىلغىچە 2 قېتىم يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرۇشىغا چۈشۈرۈلگەننى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقا ۋاقىتتىنىڭ ھەممىسىدە ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ بىر تۇتاش باشقۇرۇشىدا بولدى. 80 - يىللاردىن باشلاپ تارماقلار بويىچە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلۇپ، كەسپىي

ئىشلارنى سىستېما بويىچە يۇقىرى دەرىجىلىك تارماقلار، مەمۇرىي ئىشلارنى يەرلىك ھۆكۈمەتلەر باشقۇردى، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف كارخانىلىرىغا ئوبلاستلىق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى بىۋاسىتە رەھبەرلىك قىلدى. 1980 - يىلى پوچتا - تېلېگراف كارخانىلىرى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ۋە گوۋۇيۈەننىڭ پوچتا-تېلېگراف خىزمىتى توغرىسىدىكى «ئىككى ئالتە ماددىسى»نى ئىزچىللاشتۇرۇپ، «دۆلەت، يەرلىك، كوللېكتىپ، شەخسلەر تەك ئاتلىنىش» فاكتورىنى يولغا قويۇپ، «تېلېفونىنى تېلېفون ئارقىلىق بېقىش، جەمئىيەت مەبلەغ توپلاش، كىم مەبلەغ سالسا شۇ پايدىلىنىش»نى تەشەببۇس قىلىپ، ئىجتىمائىي كۈچلەرنى ئىشقا سېلىپ، خەۋەرلىشىش تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىلىرىگە قارىتا «كىرىم بىلەن چىقىمنى چېچىش، پەرقلىق سومما بويىچە ھۆددىگە ئېلىش، ئاشقان قىسمىنى بۆلۈشۈش» تىن ئىبارەت باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى يولغا قويدى. 1982 - يىلى «ئۈچ يىللىق دومىلىما ھۆددىگەرلىك» تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، 1985 - يىلى كارخانىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئىقتىسادىي ھېسابات قىلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئەنئەنىۋى كىرىم - چىقىمنى باشقۇرۇش پايدىنى باشقۇرۇشقا ئۆزگەرتىلدى، پايدا - زىيانغا كارخانا ئۆزى ئىگە بولدى.

باشقۇرۇش تۈزۈمى 1965 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى «بەش مەركەزلەشتۈرۈپ باشقۇرۇش چارىسى»نى يەنى رەتكە تىزىش تالونىنى مەركەزلەشتۈرۈپ تەكشۈرۈشنى يولغا قويۇش چارىسى، پوچتا كەسپىي ئارخىپلىرىنى مەركەزلەشتۈرۈپ باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش چارىسى، كىرىمنى مەركەزلەشتۈرۈپ تەكشۈرۈشنى يولغا قويۇش چارىسى، پۇل پېرېۋوتىنى مەركەزلەشتۈرۈپ تەكشۈرۈشنى يولغا قويۇش چارىسى، پېرېۋوت مەبلىغىنى مەركەزلەشتۈرۈپ باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش چارىسىنى يولغا قويدى، يەنە پوچتا ئىشلىرىنى ۋاقىت چەكلىمىسى ئىچىدە باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش چارىسى ۋە تارماق ئاپپاراتلارنىڭ مالىيە باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش تەپسىلىي قائىدىسىنى تۈزۈپ چىقتى، ئوبلاستلىق پوچتا - تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ ناھىيە دەرىجىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىلىرى كارخانىچە باشقۇرۇشنىڭ سىناق نۇقتىسى قىلىندى.

1980 - يىلدىن كېيىن پوچتا - تېلېگراف كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش تېخىمۇ كۈچەيتىلدى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى 16 ماددىلىق ئىدارە قائىدە - تۈزۈمىنى تۈزۈپ چىقىپ، مالىيە ئىنتىزامى، ئەمگەك ئىنتىزامى ۋە خەۋەرلىشىش ئىنتىزامىدىن ئىبارەت 3 جەھەتتە كونكرېت بەلگىلىمە چىقاردى. 1988 - يىلى كارخانىنىڭ باشقۇرۇشىنى ياخشىلاش، كارخانا ساياسىنى ئۇستۇرۇش زۆرۈر بولغان خەۋەرلىشىش ۋە ئەمگەك تەرتىپىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئۈچۈن، پوچتا - تېلېگراف مىنىستىرلىكى ئېلان قىلغان «پوچتا - تېلېگراف كارخانىلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى مۇكاپاتلاش - جازالاش نىزامى»غا ئاساسەن، ئىدارىنىڭ قائىدە - تۈزۈملىرى تۈزىتىش كىرگۈزۈلۈپ مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1990 - يىلى ھۆددىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ۋە كونكرېت تەكشۈرۈش چارىسى تۈزۈپ چىقىلدى.

خەۋەرلىشىش سۈپىتى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناھىيىلىك ئىدارىدە مەخسۇس يېزا پوچتا ئىشلىرى بېتەكچىسى سەپلىنىپ پۈتۈن ناھىيىدىكى يېزا تارماق پوچتا ئىدارە، پونكىتلىرىنىڭ پوچتا خەۋەرلىشىش سۈپىتىنى نازارەت قىلىش، تەكشۈرۈش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى، ئۇ ھەر ئايدا ئۈچتىن ئىككى ۋاقتىنى چىقىرىپ يېزا تارماق ئىدارە (پونكىت) لەرگە بېرىپ نازارەت قىلدى، تەكشۈردى ۋە ئابونېنتلارنى زىيارەت قىلدى. 60 - يىللاردىن كېيىن، ناھىيىلىك ئىدارىدە پوچتا، تېلېگراف، ئاپپارات - لىنىيىدىن ئىبارەت بىر نەچچە گۇرۇپپا تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭغا بىردىن قوشۇمچە ۋەزىپىلىك گۇرۇپپا باشلىقى سەپلىنىپ، پوچتا - تېلېگراف ۋە ئاپپارات - لىنىيە ئۈسكۈنىلىرى قاتارلىق كەسىپلەرنىڭ سۈپىتىگە مەسئۇل قىلىندى. 1980 - يىل 9 - ئايدا پوچتا - تېلېگراف مىنىستىرلىكى «پوچتا خەۋەرلىشىش سۈپىتىنى باشقۇرۇش چارىسى»نى ئېلان قىلىپ، پوچتا خەۋەرلىشىش سۈپەت كۆرسەتكۈچىنى پىلان بويىچە ئىدارىلەرگە چۈشۈرۈپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ مۇكاپات پۇلى بىلەن چاتتى. 1990 - يىلى

غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى تۈزگەن «ھۆددىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى» دىكى 5 تۈرلۈك كۆرسەتكۈچنى تەكشۈرۈش چارىسى 100 نومۇرلۇق بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە خەۋەرلىشىش سۈپىتىگە بېرىلىدىغان نومۇر 20 بولدى. 1980 — 1990 ـ يىلغىچە خەۋەرلىشىش سۈپىتى كۆرۈنەرلىك يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، باش بولاق يوللانمىدا خاتالىق كۆرۈلۈش نىسبىتى ‰0.15 ئىچىدە كونترول قىلىندى. ھۆججەتلىك يوللانمىدا خاتالىق كۆرۈلۈش نىسبىتى 1985 ـ يىلى ‰0.068 بولغاندى، 1990 ـ يىلى ‰0.021گە چۈشتى، گېزىت ـ ژۇرناللارغا مۇشتەرى قوبۇل قىلىش ـ سېتىشتا كېچىكىپ قېلىش، خاتالىق كۆرۈلۈش نىسبىتى 1985 ـ يىلى ‰0.77 بولغاندى، 1990 ـ يىلى ‰0.036گە چۈشتى؛ تېلېگرامما يەتكۈزۈشتە ۋاقىت چېكىدىن ئۆتۈپ كېتىش نىسبىتى 1985 ـ يىلى ‰0.725 بولغاندى، 1990 ـ يىلى ‰2.214 بولدى؛ تېلېگرامما مۇلازىمىتىدە خاتالىق كۆرۈلۈش نىسبىتى 1985 ـ يىلى ‰0.015 بولغاندى، 1990 ـ يىلى تۆۋەنلەپ ‰0.00091گە چۈشتى.

توققوزنجی قسسم

سودا

توققۇزىنچى قىسىم

سودا

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدىلا ئۇسۇن دىيارى (بۈگۈنكى ئىلى) دۇنياغا مەشھۇر يىپەك يولىنىڭ شىمالىي يولىدىكى ماللار توپلىنىدىغان ۋە تارقىلىدىغان جاي ئىدى. بۇ يەردە ئولتۇراقلاشقان ھەر مىللەت خەلقى سودا ـ سېتىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى ۋە سودىغا ماھىر ئىدى. ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا ۋە ياۋروپادىكى ئەللەردىن چاقىرىپ (شىتەن) گە بارىدىغان ئەلچىلەر ۋە چوڭ غەربىي شىمالدىكى كارۋانلار، ئاز سانلىق مىللەت سودىگەرلەر بۇ يەرگە يىغىلىپ، تىللاغا پاختا رەخت ۋە يىپەك رەختلەرنى ئالماشتۇراتتى، قوشۇمچە ھۇنەر ـ سەنئەت ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇپ، جۇڭگونىڭ تاشقى ئەللەر بىلەن مۇناسىۋەت باغلىشى، ئىگىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىدا مۇھىم رول ئوينىغانىدى. جىن، تاڭ، سۇڭ سۇلالىلىرى دەۋرىگە كەلگەندە يىپەك يولىنىڭ شىمالىي يولى يەنىلا جۇڭگونىڭ غەربىدىكى تاشقى سودىنىڭ مۇھىم يولى بولدى.

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرىدە شىنجاڭ ھۆكۈمىتى چارروسىيە بىلەن كۆپ تۈرلۈك سودا كېلىشىمى ئىمزالىدى، شۇنىڭ بىلەن چارروسىيە ئاساس قىلىنغان چەت ئەلنىڭ يەرلىك مەھسۇلات سانائىتى تېخنىكىسى، مەسىلەن: خۇرۇم ئىشلەش، ئايغا كىيىم تىكىش، پايپاق توقۇش، كىگىز بېسىش تېخنىكىسى ئالدى بىلەن ئىلىغا كىرىپ، ئاندىن ئىچكى جايلارغا تارقالدى، ئىچكىرىنىڭ پىلە بېقىش، كۆمۈر، سۇ، كاھىش قاتارلىق جەھەتلەردىكى ھۇنەرلىرى بۇ يەر ئارقىلىق چەت ئەلگە تارقالدى. تەرەپ ـ تەرەپتىن كەلگەن سودىگەرلەر ئىلىنىڭ مەركىزىنى (بۈگۈنكى غۇلجا شەھرىنى) مەركەز قىلىپ، سودا ـ ساراي، دۇكان، مال سارايلىرى ئاچتى، ھەر يىلى كۆپ خىل كۆپ سوممىلىق ماللار بۇ يەردە ئالماشتۇرۇلۇپ، ئاندىن ئىچكىرىگە يەتكۈزۈلدى. گۈاڭشۇ يىللىرىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە غۇلجىنىڭ ھەممىلا يېرىدە دۇكان ئېچىلىپ 300 دىن ئاشتى.

مىنگونىڭ 3 ـ يىلى (1914 ـ يىلى) غۇلجا ناھىيىلىك سودىگەرلەر ئۈيۈشمىسى قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 24 ـ يىلى (1935 ـ يىلى) غۇلجىدا شىنجاڭ «يۇشىن» يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتىنىڭ ئىلى شۆبە شىركىتى قۇرۇلدى، ناھىيىلەردىمۇ يەرلىك مەھسۇلاتلار شۆبە شىركىتى قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 29 ـ يىلى (1940 ـ يىلى) 3 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك سودىگەرلەر ئۈيۈشمىسى غۇلجا ناھىيىلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىگە ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) 11 ـ ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ، «يۇشىن» يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتى ئىلى شۆبىسى ۋە مەنسەپدارلار، ئىشسىز خوجايىنلار قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمغا ۋە خۇسۇسىيلارغا تەئەللۇق مال ـ مۈلكى مۇسادىرە قىلىندى، شۇ ئاساستا ئۇچ ۋىلايەت سودا تەرەققىيات شىركىتى قۇرۇلۇپ، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ ئىقتىسادىنى تەرەققىي

قىلدۇرۇشقا تۆھپە قوشۇلدى.

1950 - يىلى خەلق ھۆكۈمىتى ئۇچ ۋىلايەت سودا تەرەققىيات شىركىتىنىڭ بارلىق مال - مۈلكىنى ئۆتكۈزۈۋالدى، دۆلەتنىڭ زور مىقداردا مەبلەغ ئاجرىتىشى بىلەن ئىچكىرىدىن ۋە قىسىملاردىن نۇرغۇن كادىر ئاجرىتىلىپ دۆلەت ئىلكىدىكى بىر يۈرۈش سودا شىركىتى قۇرۇلدى، خۇسۇسىي سودىنىڭ مۇۋاپىق تەرەققىي قىلىشىغا يول قويۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تەمىنات - سودا ھەمكارلىق ئىشلىرى پائال راۋاجلاندۇرۇلۇپ، دۆلەت ئىلكىدىكى سودا ئاساس، تەمىنات - سودا، خۇسۇسىي سودا قوشۇمچە قىلىنغان سودا-تىجارەت تۈزۈلمىسى تەدرىجىي شەكىللەندۈرۈلدى. 1955 - يىلى ناھىيە بويىچە پارچە سېتىش سودا سومىسى 1 مىليون 961 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىلكىدىكىسى 31.7% نى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ 64.32% نى، خۇسۇسىي سودىنىڭ 3.98% نى ئىگىلىدى. 1956 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە خۇسۇسىي سودىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش تاماملاندى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە سودا ئىشلىرىدا كۆچلۈك ئۆزگىرىش بولدى، دۆلەت ئىلكىدىكى سودا ۋە تەمىنات - سودا كوپېراتىپى (كوللېكتىپ) سودىسى ئاساسىي گەۋدە، ھەمكارلىق دۇكانلىرى، ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى قوشۇمچە قىلىنغان يېڭى تىپتىكى سوتسىيالىستىك سودا سىستېمىسى شەكىللەندى. 1958 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ۋە خەلق گۇڭشېسىنىڭ تەسىرى بىلەن ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنى قوشۇۋېلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىكتىن ئومۇمىي خەلق مۈلۈكچىلىكىگە ئۆتۈپ، بارلىق سودىنى دۆلەت ئىلكىدىكى سودا مونوپول قىلىنغان ۋەزىيەت كۆپ خىل ئىگىلىك تەركىبىنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى.

60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا سىياسەت جەھەتتىكى سەۋەنلىك ۋە تەبىئىي ئاپەتنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، خەلق ئۇرمۇشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان تاۋارلار پۈتۈنلەي بېلەتلىك تەمىنلىنىدىغان بولدى، سودا ئىشلىرى ھاياتىي كۈچىدىن ئايرىلدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلاندى، ناھىيىنىڭ سودا ئىگىلىكى قۇرۇلۇشى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى سودا ئىدارىسى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قاتارلىق فۇنكسىيىلىك تارماقلارنىڭ ئورنىغا دەسسىدى، يەككە سودا كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقى دېيىلىپ تەلتۆكۈس يوقىتىلىپ، يېزىلاردىكى بازارلار قايتا تاقىۋېتىلىپ، ئوبوروت يوللىرى بىرلا خىل بولدى، سودا نۇقتىلىرى ئازايدى.

1970 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى، 1976 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1978 - يىلى سودا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ، تاۋارلارنى بىرلا ئورۇن تىجارەت قىلىدىغان، ئوبوروت يولى بىرلا خىل بولغان ئۇسۇل ئۆزگەرتىلدى. سىياسەت كەڭ قويۇپ بېرىلدى، سودا بازارلىرى ئېچىۋېتىلدى، كوللېكتىپ سودا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە راۋاجلاندۇرۇلدى ھەمدە يەككە سودا مۇۋاپىق تەرەققىي قىلدۇرۇلدى، سودا بازارلىرى ئېچىۋېتىلدى، تاۋارلارنىڭ تەمىنلىنىش مىقدارى، تۈرى ئۆزلۇكسىز كۆپەيدى.

1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا دۆلەت ئىلكىدىكى سودىدا پارچە سېتىش سومىسىنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سومىسىدا ئىگىلىگەن سالمىقى 1980 - يىلدىكى 43.21% تىن 21.2% كە، تەمىنات - سودىنىڭ سالمىقى 51.73% تىن 12.50% كە چۈشتى؛ ئىجازەتنامىسى بار يەككە سودىنىڭ سالمىقى 7.25% بولۇپ، 1980-يىلدىكىدىن 64.21% ئۆرلىدى؛ كوللېكتىپ سودىنىڭ سالمىقى 0.91% تىن 2.89% كە ئۆرلىدى. ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي سودا ئورنى 2913 كە، كەسىپكارى 5363 كە يەتتى،

غۇلجا ناھىيىسى بويىچە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ 1952 — 1990 - يىلغىچە بولغان پارچە سېتىلىش سوممىسى

جەدۋەل: 9 — 1

يىللار	پارچە سېتىلىش سوممىسى	يىللار	پارچە سېتىلىش سوممىسى	يىللار	پارچە سېتىلىش سوممىسى
1952	89. 95	1964	763. 15	1981	3608
1953	88. 43	1965	899. 67	1982	4050
1954	183. 61	1971	1071. 86	1983	4555. 70
1955	196. 19	1972	1080. 19	1984	5395. 10
1956	220. 19	1973	1233. 13	1985	5475. 6
1957	284	1974	1229. 84	1986	7116
1958	574. 30	1975	1494. 93	1987	9198
1959	586. 90	1976	1370. 91	1988	10735
1960	630. 50	1977	2088. 62	1989	9014
1961	555. 70	1978	2435. 20	1990	10385
1962	572. 80	1979	2926		
1963	680. 28	1980	3350. 40		

ئىزاھ: 1966 — 1970 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ماتېرىيال يوق.

I باب

تىجارەت تۈزۈلمىسى

§ 1 . خۇسۇسىي سودا

غۇلجا ناھىيىسى يېپەك يولىنىڭ شىمالىي لىنىيىسىدىكى مۇھىم قاتناش يولىغا جايلاشقان بولۇپ، قەدىمدىن تارتىپ قاتنىشى قولايلىق بولغان، سودا ۋە ساياھەتچىلىكى رونىق تاپقان. تارىخىي خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا، سۇي ۋە تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە ھازىرقى غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدىكى تۈرپانىيۇزى قەلئەسى — ئايبورۇق شەھىرى ئوتتۇرا ئاسىيا سودىسىدىكى تاۋارلار يىغىلىدىغان، تارقىتىلىدىغان مۇھىم جاي، يېپەك يولىنىڭ

شىمالىي يولىدىكى مۇھىم بازار، شۇنداقلا ئەينى چاغدا غەربىي يۇرتتىكى مۇھىم ھەربىي، سىياسىي، سودا مەركىزى بولغان. 1987 - يىلى يەرلىك ئاھالىلەر قەدىمكى قەلئە ئورنىدىن بىر ساپال قاچا قېزىۋالدى، ئۇنىڭ ئىچىدە ئەرەبچە ئويما خەت بار 174 دانە تەڭگە چىقتى، بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇكى، ئەينى يىللاردا قەدىمكى قەلئەدە سودا تەرەققىي قىلغان، ئۇزاقلارنىڭ سودىلىشىدىغانلار ئىچىدە ھەم خەنزۇلار ھەم ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئەرەب ئەللىرىدىكى سودىگەرلەرمۇ بار بولۇپ، بازار خېلى ئاۋاتلاشقان. كېيىن ئۇدا ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى بولغانلىقتىن، سودا يوللىرى توسۇلۇپ قېلىپ بازارلار كۇنسايىن كاساتلىشىپ كەتكەن. چېنىلۇك 22 - يىلى (1757 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جۇڭغارلارنىڭ توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن، ھەر يىلى ياز ۋە كۈزدە سودا - سېتىق قىلىنغان. چېنىلۇك 27 - يىلى (1762 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئىلى قاتارلىق جايلارنى بىرتۇتاش ئىدارە قىلىدىغان جياڭجۈن تەسىس قىلغان، ئىلىدا تۇرۇشلۇق قوشۇن ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، ئىچكىرىدىن كەلگەن سودىگەرلەرمۇ ئۆز ئالدىغا قازاق چارۋىچىلار بىلەن سودا قىلىشقا باشلىغان. شېنىنفېڭ 6 - يىلى (1857 - يىلى) «جۇڭگو - روسىيىنىڭ ئىلى — تارباغاتاي سودىلىشىش نىزامى» ئىمزالىنىپ، غۇلجىدا ئېچىلغان سودا شەھىرى مۇھىم تاشقى سودا بازىرى بولۇپ قالغان. گۇاڭشۇ 6 - يىلى (1881 - يىلى) «جۇڭگو - روسىيە ئىلى شەرتنامىسى» ئىمزالانغاندىن كېيىن، ئىككى دۆلەتنىڭ چېگرا رايونىدا يۈز چاقىرىم دائىرە ئىچىدىكى سودىدىن باج ئېلىنمايدىغانلىقى بەلگىلەنگەن، چېگرا سودىسى شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرى ۋە ئىچكىرىدىكى شەھەرلەرگىچە كېڭەيگەن، گۇاڭشۇ 13 - يىلى (1888 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسى تەسىس قىلىنغاندا ناھىيە بازىرىدا ئىچكىرى ئۇلكىلەردىن ۋە روسىيىدىن كەلگەن نۇرغۇن سودىگەرلەر دۇكان ئاچقان. گۇاڭشۇ ئاخىرىقى يىللىرى 300 دىن ئارتۇق سودىگەر غۇلجىنىڭ شەھەر- يېزىلىرىغا تارقالغان. گۇاڭشۇ 33 - يىلى (1908- يىلى) ئىلى يۇلۇ - تېرە شىركىتى غۇلجا شەھىرىدە قۇرۇلۇپ، ئاساسلىقى تېرە - يۇلۇ سېتىۋېلىش ۋە خۇرۇم ئىشلەش بىلەن شۇغۇللانغان ھەمدە سىرتقا چىقارغان. روسىيە سودىگەرلىرى بۇ مەھسۇلاتلارنى يار تاۋار، قازاق تاۋار، تام گىلەم، گىلەم، خۇرۇم كىيىم ۋە خۇرۇم ئاياغلارغا ئالماشتۇرۇپ، ئۇنى يەنە جۇڭگو ئاھالىلىرىگە سېتىپ بەرگەن.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى ۋە مىنگونىڭ باشلىرىدا، شىنجاڭ ھۆكۈمىتى چارروسىيە بىلەن كۆپ خىل سودا كېلىشىمى ئىمزالىدى، شۇنىڭغا ئاساسەن چارروسىيە ئاساس قىلىنغان چەت ئەللىنىڭ يەرلىك مەھسۇلات سانائىتى تېخنىكىسى، مەسىلەن: خۇرۇم ئىشلەش، ئاياغ تىكىش، پايپاق توقۇش، گىلەم توقۇش قاتارلىق تېخنىكىسى زور مىقدارداغۇلجا ناھىيىسىگە كىردى، ئىچكىرىنىڭ پىلە بېقىش ۋە تۇمۇرچىلىك، ياغاچچىلىق، كاھىش ياساش قاتارلىق تېخنىكىلىرىمۇ غۇلجا ناھىيىسى ئارقىلىق چەت ئەلگە تارقالدى. سودىگەرلەر ئىلىنىڭ مەركىزى غۇلجا بازىرىنى مەركەز قىلىپ ماگىزىن، دۇكان، مال سارايلىرىنى ئاچتى. ھەرخىل سودىگەرلەر ئۇيۇشمىلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) غۇلجا ناھىيىلىك سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى، خۇالىڭ يىگىشۇەن ئۇيۇشما باشلىقى بولدى. خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى) روسىيە كونسۇلى لۇبىد غۇلجا ناھىيىسىدە 10 مىڭ دادەن بۇغداي سېتىۋېلىپ، ئاچارچىلىقتا قالغان روسىيە پۇقرالىرىغا ياردەم بەرگەن، روسىيە سودىگىرى خوفرۇنىچ 5 مىليون رۇبلى ئېلىپ كېلىپ ئىلىدىكى روسىيە سودا ئورنى «تەڭرىتاغ» شىركىتى ۋە «تەي فېڭخېلىڭ» سودا ماگىزىنىدىن جۇڭگو مالىلىرىنى سېتىۋېلىپ روسىيىگە ئېلىپ بارغان. مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 27 - كۈنى شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن «ئىلى ۋاقىتلىق قىسمەن سودىلىشىش شەرتنامىسى» نى ئىمزالىدى، شۇنىڭغا ئاساسەن، ئىككى تەرەپ غۇلجا ۋە ئالمۇتادا سودا ئىشلىرى بويىچە ئالاقىلىشىش ئايپاراتى تەسىس قىلدى. غۇلجا جۇڭگونىڭ غەربىي قىسمىدىكى مۇھىم تاشقى سودا شەھىرى بولۇپ قالدى ۋە يىپەك يولىدىكى مەرۋايىت دەپ تەرىپلەندى. مىنگونىڭ 16 - يىلى (1927 - يىلى) نىڭ ئالدى - كەينىدە غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى سودا ساھەسىدە مۇنداق 5 چوڭ سودا سارىيى بارلىققا كەلدى: رۇڭ چۇەنخۇا ئاياغ كىيىم،

يىپ تجارىتى قىلدى؛ چاك لىشياك گىرىم بۇيۇملىرى تجارىتى قىلدى؛ ھۇسەنباي خۇرۇم زاۋۇتى، خۇرۇم ئاياغ تجارىتى قىلدى؛ فۇ چۇەنخۇ ئۇن، ھاراق تجارىتى قىلدى؛ لىيۇەن شىركىتى چاي تجارىتى قىلدى، باشقا ئوتتۇرا ـ كىچىك دۇكانلار كىمەيمەستىن، بارغانسېرى كۆپەيىپ باردى.

مىنگونىاق 29 ـ يىلى (1940 ـ يىلى) 3 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى ئۇزگەرتىلىپ غۇلجا ناھىيىلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى بولۇپ قۇرۇلدى، بىرلەشمىگە 81 سودا ـ سانائەت كارخانىسىدىن 247 ۋەكىل قاتناشتى. ئادىلشاھ دائىمىي رەئىس بولدى، 15 ئىجرائىيە ھەيئىتى ۋە 5 تەپتىش ھەيئىتى قويۇلدى، ئەينى چاغدا ناھىيە بويىچە يەنە مېتىر ئۇلچەم بىرلىكى قىلىنىپ بىرلىككە كەلتۈرۈلدى. شۇ مەزگىلدە غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى سودىگەرلەر تەنجىلىكلەرنى ئاساس قىلغان بولغاچقا، كىشىلەر ئۇلارنى تەنجىن گۇرۇھى دەپىشەتتى، تەنجىن گۇرۇھىدىكىلەرنىاق 8 چوك دۇكىنى بار ئىدى، ئۇلار: سۇئاق جەنشېڭنىاق «جۇڭشىڭخۇ» دۇكىنى، ئۇ بېيجىاق مالىلىرى تجارىتى ۋە تاشقى سودا بىلەن شۇغۇللىناتتى؛ لى تۇڭخېنىاق «جۇن چىڭخې» دۇكىنى، ئۇ بېيجىاق مالىلىرى، ئاچچىقسۇ، جياڭيۇ تجارىتى قىلاتتى؛ ۋاڭ زوشىنىاق «تۇك يىتۇك» دۇكىنى، ئۇ بېيجىاق مالىلىرى بىلەن تورت، ئاچچىقسۇ تجارىتى قىلاتتى؛ يالاق جېڭشەننىاق «دېتەيىي» دۇكىنى، ئۇ بېيجىاق مالىلىرى، ياغ، دورا ماتېرىيالىلىرى تجارىتى قىلاتتى؛ لىيۇ شىزەينىاق «يۇتەيخۇ» دۇكىنى، ئۇ بېيجىاق مالىلىرى ۋە دورا تجارىتى قىلاتتى؛ جاۋ يىشۇەننىاق «داشىڭتەي» دۇكىنى ئۇ بېيجىاق مالىلىرى تجارىتى قىلاتتى ۋە ئۇن تارتاتتى؛ سۇن جۇڭچىڭنىاق «تيەن شىڭتەي» دۇكىنى، ئۇ مەخسۇس بېيجىاق مالىلىرى تجارىتى قىلاتتى، شىك جەنيۇنىاق «جىشىاق» شىركىتى، ئۇ ئۇچەي تجارىتى قىلاتتى. ئۇلار ئۇزۇنارا كەم تەرسىلىرىنى تولۇقلاپ، مال ئالماشتۇرۇپ تۇراتتى، ئۇنىڭدىن باشقا ۋىلادىۋستوكتىن 3 ـ تۇركۇمدە قايتىپ كەلگەن جۇڭگو مۇھاجىرلىرىمۇ بار ئىدى، ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقىدا يېنىك سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللانغان بولۇپ، يېنىك سانائەتكە ئائىت نۇرغۇن تېخنىكىلارنى ئىگىلىگەن، ۋەتەنگە قايتىپ غۇلجىدا ئولتۇراقلاشقاندىن كېيىن، پايپاق توقۇش، ئاياغ كېيىم تىكىش، پېۋا چىقىرىش ۋە ئاشخانا ئېچىش بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇلارنىاق ئىچىدىكى لىيۇ تيەنشۇ ئاچقان «يۇتەيىەن» خۇرۇم ئاياغ دۇكىنى، گاۋ شېڭيۇن ئاچقان ئوتتۇرا ئاسىيا ئاياغ زاۋۇتى، ۋاڭ دېتۇك ئاچقان «جيۇكاك» ئاياغ كېيىم زاۋۇتى، ۋاڭ فا قاتارلىقلار ئاچقان «موخوركا» شىركىتى قاتارلىقلارنىاق مەھسۇلاتى پۈتۈن شىنجاڭدا بازار تاپتى. شۇ چاغلاردا جۇڭگوچە ـ غەربچە ئاشخانا — جۇڭگولۇقلار بىناسى ئاشخانىسى شۇ ئەتراپتا داڭق چىقارغاندى. بۇ قول سانائىتى ۋە يېمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمىتى غۇلجىنىاق سودا تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھارپىسىدا جەمئىيەت داۋالغۇپ، ئىقتىساد رونىق تاپالمىدى، چەت ئەل سودىگەرلىرى ۋە بېيجىاق، تەنجىن، شاڭخەي قاتارلىق جايلاردىن كەلگەن سودىگەرلەرنىاق ناھىيە بازىرىدا تەسىس قىلغان سودا دۇكانلىرىنىاق ھەممىسى دېگۈدەك تاقالدى ياكى كۆچۈپ كەتتى، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئاھالىلەر تېخىمۇ شالاڭلىشىپ، سودا ـ سېتىق كاساتلاشتى. دېھقان ـ چارۋىچىلارنىاق كىيىدىغىنى جۇۋا، شالۋار (ئەيلەنسىگەن تېرىدىن تىكىلگەن)، ئىشلىتىدىغىنى ياغاچ قاچا ـ قۇچا بولدى، قويلار قىرقىلماي قالدى، قوي ئۇچەيلىرى ئىتقا تاشلاپ بېرىلدى، يەرلىك مەھسۇلاتلار تاشلاندۇق نەرسىگە ئايلاندى. پۇقرالار ئاق ئېھتىياجلىق بولغان كۇندىلىك سانائەت بۇيۇملىرى، مەسىلەن: يىپ ـ يىگنە، شام قاتارلىقلار ئىنتايىن قىس بولۇپ، مەككار سودىگەرلەرنىاق زۇلۇمىغا تەن بەرمەي ئىلاج بولمىدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، سودىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدا ئۇچ ۋىلايەت تەرەققىيات شىركىتى (ھۆكۈمەت ئىگىدارچىلىقىدىكى سودا) قۇرۇلدى. شۇ ۋاقىتتا ناھىيە تەۋەسىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى بىرلەشتۈرۈلگەن باشلانغۇچ بازارلار تەدرىجىي شەكىللەندى، ئۇلارنىاق تجارەت ئالاھىدىلىكى: ئائىلىۋى دۇكانلار كۆپ، ئەمگەك ـ ئىش ھەققى مۇناسىۋىتى ئاز؛ كەسىپي ئائىلىلەر ئاز، قوشۇمچە تجارەت

قىلغانلار كۆپ بولۇشتىن ئىبارەت بولدى. خاتىرىگە ئاساسلانغاندا، ئەينى چاغدا ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي دۇكان 2894 بولۇپ، ئادەم ياللاپ ئىشلەتكەنلەر پەقەت %60نى ئىگىلىگەن. ئۇنىڭ ئىچىدىكى گەزمال تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغان 145 دۇكانىنىڭ 45ىلا مەخسۇس تىجارەت ئورنى ئىكەن.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇش ھارپىسىدا غۇلجا ناھىيە بازىرىدا خۇسۇسىي سودا ئورنىدىن 2432 سى، كەسىپكاردىن 2614 ى قالغان، ئۇلار سەييارە سودا، دۇكان سودىسى ۋە يەمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتىدىن ئىبارەت 3 چوڭ كەسىپنى ئاساس قىلغان، ئۇنىڭ ئىچىدە سەييارە تىجارەتچى 168 ئائىلە، كەسىپكارى 168؛ دۇكان سودىسى قىلىدىغانلار 2264 بولۇپ، كەسىپكارى 2329 بولغان؛ يەمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت كەسپى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئەڭ كۆپ بولۇپ، 1117 گە يەتكەن. دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنى تۇتاشتۇرىدىغان قوشۇمچە سودىگەر بىرقەدەر ئاز ئىدى، ئۇلار ھەر 5 — 7 كۈندە بىر قېتىم بازارمۇ بازار تىجارەت قىلاتتى. كەڭ يېزىلار ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئامما كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئات مىنىپ ياكى ئات ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ شەھەر - بازارلارغا بارانتى. مالالارنى ئېكەش بىلەن كۆتۈرۈپ، توكىلاڭ چېلىپ، مەھەللىمۇ مەھەللە ئايلىنىپ مال ساتىدىغان «توكىلاڭچىلار» كۈندىلىك بۇيۇم، مەسىلەن: يېگىنە، يىپ، گىرىم بۇيۇمى، ئىسرىق قاتارلىقلارنى سېتىپ، كەڭ دېھقان - چارۋىچىلارنى تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى بىلەن تەمىنلەيتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن خۇسۇسىي سودىنىڭ مۇۋاپىق تەرەققىي قىلىشىغا يول قويۇلدى. ناھىيە تەۋەسىدە خۇسۇسىي سودىگەرلەر تەدرىجىي كۆپەيدى، ئۇلارنىڭ %98 تىن كۆپرەكى ئۇششاق سودىگەرلەر ئىدى. 1952 - يىلى غۇلجا شەھىرى غۇلجا ناھىيىسىدىن ئايرىلىپ چىقتى، شەھەر رايونى ۋە شەھەر ئەتراپى رايونىدىكى سودا غۇلجا شەھىرىگە قارايدىغان بولدى. شۇ ۋاقىتتا غۇلجا ناھىيىسىدىكى خۇسۇسىي سودىگەرلەر ئىچىدە بىرەرمۇ چوڭ سودىگەر، سودىغىلا تايىنىپ تۇرمۇشىنى قامدايدىغانلار يوق ئىدى.

ناھىيە بويىچە 1954 - يىلدىكى چاي، تۇز، كۈندىلىك بۇيۇملار تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى 27، يېمەكلىك تىجارىتى قىلىدىغانلار 93، كەسىپكارى 190، مەبلىغى 8698 يۈەن؛ يەككە قول سانائەتچى 243، كەسىپكارى 302؛ موخورکا، ئەينەك، سۇ يېغى ساتىدىغان كىچىك يەككە سودا نۇقتىسى 3؛ بورا توقۇيدىغانلار 250؛ ھاك پىشۇرىدىغانلار 250؛ تۆمۈرچىلىك، يافاچىلىق، قەلەيچىلىك، موزدوزلۇق، ئارىچىلىقتىن ئىبارەت 5 خىل يەككە تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 230، كەسىپكارى 2785؛ يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، ماگىزىن ئاچقان، يايمىچىلىق قىلغان، ناۋايلىق، سامسىپەزلىك، قاسساپلىق، كۆكتات سېتىش بىلەن شۇغۇللانغانلار 353، كەسىپكارى 470 ئىدى. 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش تامامىلاندى، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىگە ئۆتتى، دۆلەت پەقەت دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ قالدۇرۇق يېرىدە ئىشلەپچىقىرىپ ئۆزىدىن ئاشقان مەھسۇلاتلارنى بازاردا سېتىشىغا يول قويدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بازارلار تاقىلىپ، دېھقانلار ئۆزلىرى ئىشلەپچىقارغان كۆكتات، مېۋە - چېۋە قاتارلىقلارنى ساتىدىغان كىچىك تېپتىكى تەبىئىي يايمىلارلا قالدى، مەھسۇلات تۇرى كەمچىل، سانى ئاز بولدى.

1978 - يىلدىن باشلاپ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش، ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇش سىياسىتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، تاۋار تىجارىتىنى دۆلەت سودا ئورۇنلىرىلا قىلمىدىغان، ئوبوروت يوللىرى بىر خىللا بولمىدىغان ئەھۋال ئۆزگەرتىلدى، سانائەت - يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى بازىرى قويۇق يېرىلدى، كوللېكتىپ سودا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەككە تىجارەت قىلىدىغان زور تۈركۈم تىجارەتچىلەر بارلىققا كەلدى. 1981 - يىلى يەككە تىجارەتچى 286 گە، كەسىپكارى 288 گە، مەبلىغى 106 مىڭ 340 يۈەنگە يەتكەنىدى. 1983 - يىلى يەككە تىجارەتچى 1146 گە، مەبلىغى 826 مىڭ يۈەنگە،

تجارەت سوممىسى 8 مىليون 809 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى ناهيە بويىچە سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى تەكشۈرۈپ تەستىقلاپ ئىجازەتنامە بەرگەن تجارەتچى 3569غا يېتىپ، 1979- يىلدىكىدىن 53.2 ھەسسە؛ رويخەتكە ئالدۇرغان مەبلىغى 11 مىليون 849 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1979 - يىلدىكىدىن 438.8 ھەسسە؛ كەسپكارى 4239غا يېتىپ، 1979 - يىلدىكىدىن 63.3 ھەسسە ئاشتى.

غولجا ناهيىسىنىڭ بازار - يېزىلىرىدىكى بەككە تجارەتچىلەرنىڭ 1990 - يىلدىكى ئاساسىي ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 — 2

بىرلىكى: ئادەم، ئورۇن، تۈەن يۈەن

ساھە / تۈرى			جەمئىي	سانائەت، قول سانائەت	قاتناش تىرانسپورت	سودا	يېمەك - ئىچمەك كەسپى	مۇلازىمەت كەسپى	رېمونتچىلىق	ئۇي رېمونتچىلىقى	يۇنكەش - توشۇش كەسپى	باشقىلار
تۈرۈنسى جەمئىي			3569	757	158	1663	490	201	170	11	47	72
	كەسپكار		4239	1037	199	1766	675	215	172	23	62	90
	مەبلىغى		1184.9	298.3	303.9	422.9	48.3	23.8	27.6	11.6	15.1	33.4
	تجارەت سوممىسى	جەمئىي	2815.6			1903.9	558.4	132.7	123.5		49.6	47.5
		يۇنىڭ ئىچىدە: تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى	2678.9	171.3		1901.5	558.4	13.5	24.5			9.6
بازارلاردىكى بەككە سودا - سانائەتچىلەر	ئورۇن سانى	جەمئىي	482	88	38	175	81	44	30	5	5	16
	كەسپكار	ئۇزۇن مۇددەتلىك تىجارەت قىلىدىغانلار										
		جەمئىي	619	124	45	205	120	48	30	17	9	21
		ئىشى كۈنتۈپ تۇرغان ياشلار	238									
		پېنسىيىگە چىققان ئىشچى - خىزمەتچى	72									
		جەمئىيەتنە پارچە - پۇرات تجارەت قىلىدىغانلار	309									
	مەبلىغى		172.3	28.7	49.1	44.7	17.8	8.8	4.3	5.4	7.5	6
	تجارەت سوممىسى	جەمئىي	512			277.7	142.3	42.9	25		9.8	14.3
		يۇنىڭ ئىچىدە: تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى	453.8	21.9		276.6	142.3	4.8	5.2			3

بىزنىڭ يەككە سودا - سانائەتچىلەر											
56	42	6	140	157	409	1488	120	669	3087	جەمئىي	ئورۇن سانى
										بۇنىڭ ئىچىدە: ئۇزۇن مۇددەت تىجارەت قىلىدىغانلار	
69	53	6	142	167	555	1561	154	913	3620	جەمئىي	كەسىپكار
										بۇنىڭ ئىچىدە: ئۇزۇن مۇددەتلىك تىجارەت قىلىدىغانلار	
27.8	8.6	7.2	22.9	15	36.5	378.2	254.8	269.6	1012.6	مەبلىغى	
33.2	39.8		98.5	89.8	416.1	1626.2			2303.6	جەمئىي	تىجارەت سوممىسى
6.6			19.3	8.7	416.1	1625		149.4	2225.1	بۇنىڭ ئىچىدە: تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى	

§ 2 . ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى سودا

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى خۇسۇسىي سودىغا قارىتا قوغداش سىياسىتىنى قوللاندى، بولۇپمۇ دۆلەت پىلانى ۋە خەلق تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك سودا ساھەسىدىكى ئائىلىلەرگە خەلق بانكىسى مەلۇم مىقداردىكى سودا - سانائەت قەرز پۇلى ئارقىلىق مەدەت بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە تەرەققىي قىلىشىنى ئىلگىرى سۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «چەكلەش، پايدىلىنىش»، «ئىختىيار قىلىش، ئۆزئارا پايدا يەتكۈزۈش»، «تىنچ يول بىلەن سېتىۋېلىش» قاتارلىق سىياسەتلىرىگە ئاساسەن، خۇسۇسىي سودىگەرلەرگە ۋەتەننى سۆيۈش، قانۇنغا رىئايە قىلىش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى ۋە ئۇلار سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلدى. ئۆزگەرتىش شەكلى جەھەتتە ئىش توپ ساتىدىغان خۇسۇسىي سودىگەرلەرنىڭ پائالىيەت دائىرىسىنى چەكلەشتىن باشلىنىپ، كاپىتالىستلار ۋە ئۇششاق تىجارەتچى، ئېلىپ - ساتارلارغا قارىتا پۈتۈن ساھە سېتىش، ۋاكالىتەن سېتىشنى تەدرىجىي يولغا قويۇش ئارقىلىق، ئۇلار ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكلىشىش، ھەمكارلىشىش يولىغا باشلاندى، تۇرلۇك مالىلار ساھەسىدىكىلەرگە قارىتا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى تۇرلۇك مالىلار ۋە يېمەكلىك شىركىتى، يېمەك - ئىچمەك، مۇلازىمەت ساھەسىدىكىلەرگە قارىتا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى يېمەك - ئىچمەك ۋە مۇلازىمەت ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىندى. مەبلەغ باشقۇرۇش جەھەتتە خۇسۇسىي سودىگەرلەر نەق پۇل، تەڭگە، مۇلۇك، زاپومنى پاي قىلىپ قوشتى. خۇسۇسىي مۇلۇكدارلار پاي قوشقان مەبلەغكە بانكا ئۆسۈمى بويىچە ئۆسۈم ھېسابلاندى، ئۇششاق تىجارەتچىلەر، ئېلىپ - ساتارلارغا قارىتا ھەمكارلىشىش يولىغا مېڭىش چارىسى قوللىنىلىپ، ئۇلار تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا تەۋە قىلىندى. 1953 - يىلى ئاساسلىق تاۋارلارغا نىسبەتەن مەخسۇس سېتىش يولغا قويۇلۇپ، خۇسۇسىي سودا تاۋار مەنبەسى جەھەتتە يەنىمۇ چەكلەندى، ئۇلاردىن پايدىلىنىلدى ۋە ئۇلار ئۆزگەرتىلدى. لېكىن بىر قىسىم كىشىلەر ئۆزگەرتىشكە نارازى بولۇپ، كۆرۈنۈشتە ھىمايە قىلىپ، ئەمەلىيەتتە قارشىلىق كۆرسەتتى، ئۇلار شەھەردىكى كاپىتالىستلار بىلەن يوشۇرۇن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئاشلىق ۋە يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى ھايىنىغا سېتىپ، تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى كۆز بويامچىلىق بىلەن سېتىۋېلىپ، كۆپ پايدا ئالدى، ھەتتا پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ جازانخورلۇق قىلىپ، داۋاملىق ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپ، ئۆزگەرتىشكە قارشىلىق قىلدى. شۇ

يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى سىستېمىسىدا «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» (خىيانەتچىلىككە، ئىسراپچىلىققا، بېۋكراتلىققا قارشى تۇرۇش) ۋە «بەشكە قارشى تۇرۇش» (پارىخورلۇققا، باج ئوغرىلاشقا - باج تاپشۇرماسلىققا، ئىش ھالقىلىرىنى قىسقارتىش - ماتېرىيال ئوغرىلاشقا، دۆلەت مال - مۈلكىنى ئوغرىلاشقا، ئىقتىسادىي ئاخبارات ئوغرىلاشقا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلىپ، مەھسۇلاتنىڭ ئاشۇرۇش، ئىقتىسادچىل بولۇش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئاشلىق، ياغلىق دان، تېرە - يۇڭ، پاختا بازارلىرى تەرتىپكە سېلىنىپ، بىر قىسىم ھايانكەش مەككار سودىگەرلەر ئەملدىن قالدۇرۇلدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، شۇ يىلى بىر يىلدا ناھىيە بويىچە سېتىش، ژاكالىتەن سېتىش، توپ سېتىۋېلىشنى يولغا قويغان خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى پارچە سېتىش سودا ئورنى 413 كە، كەسىپكارى 492 گە يەتكەن. 1954 - يىلى ناھىيە بويىچە سودىنىڭ پارچە سېتىش سومىسى 1 مىليون 836 مىڭ 100 يۈەن بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى سودىنىڭ 91 مىڭ 800 يۈەن بولۇپ، 5% نى ئىگىلىدى. ھەمكارلىق كوپىراتىپى ۋە ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى ئەمگەككە قاراپ ئىش ھەققى ئالدى، پايدىنىڭ 30% ى جامائەت فوندى، 15% ى كاپىتال ئۆسۈمى، 50% ى ئىش ھەققى قىلىندى، 0.5%ى باشقا چىقىمغا ئىشلىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىگە قاتناشقان ۋە بىر قىسىم «تىنچ يول بىلەن سېتىۋېلىنغان» خۇسۇسىي كەسىپلەرنىڭ مال - مۈلكى ئېنىقلىنىپ، شۇنىڭدىن كېيىنكى 7 يىلدا 5% بويىچە ئۆسۈم بېرىش بەلگىلەندى.

1956 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي قول سانائەت ۋە سودىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئوڭۇشلۇق تاماملاندى، 217 خۇسۇسىي سودا ئورنى ۋە قول سانائەتچىدىن 9 ئاشخانا، 5 ناۋايخانا، 5 گۆش دۇكىنى تەشكىل قىلىندى، 43 مىڭ ئەسلىدىكى كەسپى ساقلاپ قېلىندى، 155 ى كەسىپ ئالماشتۇرۇپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى (بۇ يەردىكى ئورۇن ھەمكارلىق كوپىراتىپى ياكى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنى كۆرسىتىدۇ).

1958 - يىلى خەلق گۈڭشېسى قۇرۇش باشلاندى، خۇسۇسىي سودا ئەملدىن قالدۇرۇلدى ياكى ئومۇمىي خەلق مۈلۈكچىلىكىدىكى ماگىزىن قاتارلىقلارغا ئۆزگەرتىلدى، خادىملىرى دۆلەتنىڭ رەسمىي ئىشچىسى - خىزمەتچىسى قىلىندى.

§ 3. تەمىنات - سودا كوپىراتىپى سودىسى

1. ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى

1951 - يىل 1 - ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەمكارلىق ئىدارىسىنىڭ ئىلى ۋىلايەتلىك خىزمەت گۇرۇپپىسى غۇلجا ناھىيىسىدە تۇنجى يېزا دەرىجىلىك (چوڭ ئەترەت) تەمىنات - سودا كوپىراتىپى — تۇرپانيۇزى تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنى قۇردى، 312 دېھقان كوپىراتىپقا كىرىشكە تىزىملاتتى، قوشقان پاي پۇلى 100 مىڭ يۈەندىن ئاشتى، بۇ كوپىراتىپ ناھىيە مىقياسىدا سودا تىجارىتى پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، يىل ئاخىرىغىچە يەنە 10 يېزا دەرىجىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى قۇرۇلدى.

1952 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپىراتىپىنى قۇرۇش تەييارلىقى باشلاندى. 10 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، 16 - كۈنى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى قۇرۇلۇپ، كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىكىدىكى كارخانا بولدى. ئۇنىڭدا كاتىبات، تەشكىلات - تەپتىش، پىلان - ستاتىستىكا، تەمىنلەش،

سېتىۋېلىش، ئىشلەپچىقىرىش - يۆتكەش، مالىيىدىن ئىبارەت 7 بۆلۈمچە ۋە ئىشخانا تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر توپ سېتىش پونكىتى، بىر ياغ زاۋۇتى قۇرۇلدى، ئۇلار ھەرقايسى رايون (يېزا) لۇق تەمىنات. سودا كوپېراتىپلىرىنى ۋە پۈتۈن ناھىيىنىڭ سودا، تاشقى سودا - ئاشلىق قاتارلىق كەسىپلىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. شۇ يىلى يىل ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 29 ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپ قۇرۇلدى. كوپېراتىپ ئەزاسى 14 مىڭ 571 گە، پاي سوممىسى 30 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى، كوپېراتىپقا ئەزا بولغانلار ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ %22.18 نى ئىگىلىدى، سېتىش ئوبوروت مەبلىغى 86 مىڭ 900 يۈەنگە، سودا نۇقتىسى 25 كە يەتتى. 1954 - يىلى ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپى 51 گە، يېزا دەرىجىلىك ماگىزىن 44 كە، شۆبە سېتىش دۇكىنى 22 گە، سەييارە گۇرۇپپا 12 گە، كوپېراتىپ ئەزاسى 22 مىڭ 193 كە، پاي سوممىسى 195 مىڭ 600 يۈەنگە، تاۋارلارنىڭ يىللىق پارچە سېتىلىش سوممىسى 854 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى.

1955 - يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىدا تەمىنلەش بۆلۈمچىسى، سېتىۋېلىش بۆلۈمچىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، توپ سېتىش پونكىتى ئاساسىدا تەمىنلەش - سېتىش تىجارەت ئورنى قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا تەمىنلەش، سېتىش، ئىشلەپچىقىرىش - يۆتكەش، باھادىن ئىبارەت 4 بۆلۈمچە - ئىشخانا تەسىس قىلىندى. تاۋارلارنىڭ يىللىق پارچە سېتىلىش سوممىسى 1 مىليون 403 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شۇ يىللىق ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسىنىڭ %71.54 نى ئىگىلىدى. 1956 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە رايون دەرىجىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى 4كە، يېزا دەرىجىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى 28گە، تىجارەت تور - نۇقتىسى 82 گە يەتتى. ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ %63 ىدە، دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ %89 ىدە تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى.

1958 - يىل 8 - ئايدا رايونلار خەلق گۇڭشېڭا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، ئاساسىي قاتلام تەمىنات-سودا كوپېراتىپلىرىنمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ نامىنى ئۆزگەرتتى ھەمدە قايتىدىن 10 خەلق گۇڭشېڭدىكى ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپى بولۇپ تەشكىللەندى، يېزا (چوڭ ئېترەت) دەرىجىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. يىل ئاخىرىدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ۋە ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ ھەممىسى يېگىدىن قۇرۇلغان ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىغا تەۋە بولدى. 1962-يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى كوپېراتىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنكى تۇنجى قېتىملىق ئەزالار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ئىجرائىيە ھەيئىتى ۋە نازارەتچىلىك ھەيئىتىنىڭ ئەزالىرى دېموكراتىك ئاساستا سايلاپ چىقىلدى، كوپېراتىپنىڭ ئەسلىدىكى پاي ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 159 مىڭ 100 يۈەن، جامائەت فوندىنىڭ 2 مىليون 107 مىڭ 300 يۈەن، تەڭشەش فوندىنىڭ 61 مىڭ 600 يۈەن ئىكەنلىكى ئېنىقلىنىپ ستاتىستىكىلاندى. شۇ يىلى يەنە 1734 ئەزا قوبۇل قىلىندى، ئۇلار قوشقان مەبلەغ 18 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، پايغا سۈندۇرغاندا 3085.5 پاي بولدى. ناھىيە بويىچە 10 گۇڭشېڭنىڭ ھەممىسىدە ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىدا يەرلىك مەھسۇلاتلار، ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىبارەت 2 تىجارەت ئورنى تەسىس قىلىندى، يەرلىك مەھسۇلاتلار تىجارەت ئورنى ئاساسلىقى ھەرخىل يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، براك مال، توۋ تىجارىتى بىلەن، ئىشلەپچىقىرىش تىجارەت ئورنى ئاساسلىقى پاختا، ھەرخىل مېتال، قاتناش، ئېلېكتر سايمانلىرى، نېفىت، دېھقانچىلىق دورىسى، خىمىيىۋى ئوغۇت، ئوتتوراۋا - كىچىك دېھقانچىلىق سايمانلىرى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى؛ مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان ئورۇن 17گە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 305 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك كوپېراتىپتىكىسى 57، ئاساسىي

قاتلام كوپىراتىپلاردىكىسى 248 ؛ 1963 - يىلى ناھىيىلىك كوپىراتىپنىڭ يەرلىك مەھسۇلاتلار، ئىشلەپچىقىرىش تىجارەت لورۇنلىرى قوشۇۋېتىلىپ، ئۇنىۋېرسال تىجارەت ئورنى تەسىس قىلىندى. 1966 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى يەنە ناھىيىلىك سودا شىركىتىنىڭ پارچە سېتىش كەسىپىنى ئۇتكۇزۇۋالدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك «ئۇنىۋېرسال ماگىزىنى» قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا تۇرلۇك مالىلار ئۇنىۋېرسال ماگىزىنى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ماگىزىنى، يەرلىك - كۇندىلىك مەھسۇلاتلار ماگىزىنى، تۇرلۇك مېتال، قاتناش ۋاستىلىرى ۋە نېفىت مەھسۇلاتلىرى، مېۋە - چېۋە، كۆكتات ماگىزىنى قاتارلىق 5 ماگىزىن تەسىس قىلىندى. 1969 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسىغا ئۇتكۇزۇپ بېرىلدى.

1976 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى يەنە بىر قېتىم ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، يەرلىك مەھسۇلات — مېۋە - چېۋە شىركىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتىدىن ئىبارەت 2 شىركەت تەسىس قىلىندى، يىل ئاخىرىغىچە يەنە 13 ئاساسىي قاتلام گۇڭشې تەمىنات - سودا كوپىراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1978 - يىل 6 - ئايدا ناھىيە، گۇڭشېلاردىكى 2 چوڭ شىركەت بىرلەشتۈرۈلۈپ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى يەرلىك مەھسۇلاتلار ئۇنىۋېرسال شىركىتى قۇرۇلدى. 1980 - يىلى ناھىيىدىكى 14 گۇڭشېنىڭ ھەممىسىدە تەمىنات - سودا كوپىراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ناھىيىلىك كوپىراتىپ ئەزالارنىڭ پاي پۇلىنى ئېنىقلاش، پايدىنى تەقسىتۈرۈشنى تەمىنات - سودا كوپىراتىپى بىلەن ئاممىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاشنىڭ مۇھىم تەدبىرى قىلىپ، پاي قوشقان كونا ئەزادىن 14 مىڭ 768 ئائىلىنىڭ 25 مىڭ 478 پاي قوشقانلىقى، پاي سوممىسىنىڭ 174 مىڭ 300 يۈەن، كېڭەيگەن پاي ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 17 مىڭ يۈەن ئىكەنلىكىنى، پاي قوشقان ئەزالارنىڭ ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 70% نى، پاي پۇلى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ تۇراقسىز مەبلەغنىڭ 33.5% نى ئىگىلەيدىغانلىقىنى ئېنىقلاپ چىقتى.

1983 - يىلى تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنىڭ تۇزۇلمىسى ئىسلاھ قىلىنىپ، ھۆكۈمەت باشقۇرۇشتىن خەلق باشقۇرۇشقا، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىگە ئۆزگەرتىلىپ، تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنىڭ تەشكىلىي جەھەتتىكى ئاممىۋىلىقى، باشقۇرۇش جەھەتتىكى دېموكراتىكلىقى، تىجارەت جەھەتتىكى جانلىقلىقى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئىلگىرىكى مەۋرىي رايونلار بويىچە تەمىنات - سودا كوپىراتىپى قۇرۇش ئىقتىسادىي رايونلار بويىچە قۇرۇشقا ئۆزگەرتىلىپ، 13 ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپىراتىپى قۇرۇلدى. 1984 - يىل 8 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى 2 - قېتىم ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنكى 1 - نۆۋەتلىك ئەزالار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى ھەمدە كوپىراتىپ نىزامنامىسىغا تۈزىتىش كىرگۈزۈلدى، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنىڭ نامى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپىراتىپىغا ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلى سابىق تاشقى سودا شىركىتىنىڭ تۇزۇلمىسى ئۆزگەرتىلگەندە قۇرۇلغان ناھىيىلىك چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتىنى ئۇتكۇزۇۋالدى، شۇ يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپ سىستېمىسىدا ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت تور - نۇقتىسىدىن 68 ى تەسىس قىلىندى، سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 17 مىليون 230 مىڭ يۈەنگە، سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 23 مىليون 250 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 270 مىڭ يۈەن پايدا يارىتىلدى. 1987 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك كوپىراتىپىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يەرلىك مەھسۇلات — كۈندىلىك سانائەت بۇيۇملىرى ئۇنىۋېرسال شىركىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى قۇرۇلدى. 1989 - يىلى يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش - سېتىش تىجارەت ئورنى قۇرۇلدى.

غۇلجا ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىنىڭ 1957 — 1990 ـ يىلغىچە ئاساسلىق مالىيە كۆرسەتكۈچىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 — 3

پىرلىكى: 1000 يۈەن

يىللار	سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى	سېتىش ئومۇمىي قىممىتى	تۆۋاقسىز مەبلەغ		پايدا . باج	خىراجەت سومما سەۋىيىسى (%)	مەبلەغنىڭ ئوبوروت قېتىم سانى	ناۋادىنىڭ ئوبوروت قېتىم سانى
			ئۆز مەبلىغى	كرېدىت مەبلىغى				
1957	320.74	231.9						
1958	469.5	358.3						
1959	146.7	417.27						
1960	260	445.03						
1961	118.7	337.83						
1962	178.8	235.1						
1963	193.6	277.5	72.1	74.3	—0.7	22.2	8.09	2.81
1964	377.8	567.3	73.5	77.6	8.2	41.5	7.32	2.78
1965	648.2	787.92	77.8	78.8	9.3	63.8	8.1	2.12
1966	719.6	958.8	80.3	81.5	10.33	75.74	7.9	2.43
1967	978.7	1035.9	82.1	88.7	12.2	78.72	7.6	2.73
1968	641.3	833.9	88.7	93.8	13.1	69.21	8.3	2.9
1969	721.6	878.78	91.5	107.5	13.98	61.5	7.7	2.3
1970	784.5	914.63	92.5	113.5	14.5	72.25	7.9	2.4
1971	621.3	735.29	99.38	117.5	16.78	53.67	7.3	2.12
1972	188.9	810.3	101.7	121.8	17.03	56.23	6.94	2.56
1973	260.2	446.3	109.32	133.5	19.21	79.9	6.71	2.81
1974	1187.4	1144.7	119.1	147.5	20.17	78.14	7.01	2.17
1975	976.7	977.04	120.7	153.5	21.53	67.41	6.9	2.77
1976	1031.2	1327.6	133.23	178	22.67	94.25	7.1	2.67
1977	1317.8	1544.11	138.5	189.1	23.07	103.45	6.7	2.91
1978	1268.7	1614.03	140.7	205.5	24.2	153.3	6.4	2.78
1979	1133.8	1650.9	147.5	227.5	11.3	150.2	6.73	2.29
1980	1423.5	1873.15	188.7	258.82	28.6	164.3	6.8	2.9
1981	1514	1868.6	165.22	280.7	30.8	169.7	7.82	3
1982	1471	1905.73	173.8	333.7	14.2	207.6	8.56	3.02
1983	1469	1791.09	178.8	389.9	27	163	8.3	3.17
1984	1677.83	1945.7	193.3	431	13	171	8	3.2
1985	1722.9	2324.8	378.8	393.7	27	203.1	8.1	3.2
1986	2068.7	2834.73	523.8	525.7	13.8	226.9	8.2	3.3
1987	2323	3278.1	500	521.1	38.3	241.6	7.4	3
1988	2795	4065.78	551.9	773.5	65.9	317.2	7.9	4.3
1989	9787.3	4196.9	666.9	955.8	17.4	314	8	3.7
1990	9308	5244.5	764	882	44.81	382.7	7.1	2.7

1990 - يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنىڭ قارمىقىدىكى كەسىپي شىركەت ۋە سېتىۋېلىش-سېتىش تىجارەت ئورنى 4كە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 103 كە؛ ئاساسي قاتلام تەمىنات - سودا كوپىراتىپى 16گە، تىجارەت گۇرۇپپىسى 5كە، پېزىلاردىكى سودا تور - نۇقتىسى 203كە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 619 نا يەتتى. تەمىنات - سودا كوپىراتىپى سىستېمىسىنىڭ پارچە سېتىش ئومۇمي سوممىسى 52 مىليون 445 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، تاۋار پارچە سېتىش ئومۇمي سوممىسىنىڭ 50.12% نى ئىگىلىدى، يارىتىلغان پايدا 448 مىڭ 100 يۈەنگە يېتىپ، 1984 - يىلدىكىدىن 318 مىڭ 100 يۈەن ئېشىپ، تارىختىكى ئەڭ ياخشى مەۋسىمە يارىتىلىپ، ئىلى ۋىلايىتى بويىچە 8 ناھىيە، بىر شەھەرنىڭ ئالدىنقى قاتارىغا ئۆتتى.

2. قارا‌شلىق شىركەتلەر

يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش - سېتىش تىجارەت ئورنى بۇ ئورۇن 1989 - يىل 7 - ئايدا قۇرۇلدى. ئاساسلىقى يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى ۋە براك ماللار تىجارىتى قىلىدۇ. ئۇنىڭ 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 8، بۇنىڭ ئىچىدە خۇيزۇ 4، مانجۇ بىر؛ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 3، ئومۇمي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 3، كادىر بىر، ۋاقىتلىق ئىشچى بىر، يىللىق سېتىش سوممىسى 1 مىليون 327 مىڭ 700 يۈەن بولۇپ، 83 مىڭ يۈەن پايدا ۋە باج يارىتىلدى.

يەرلىك مەھسۇلات - كۇندىلىك سانائەت بۇيۇملىرى ئۇنىۋېرسال شىركىتى بۇ شىركەت 1962 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، دەسلەپكى نامى يەرلىك مەھسۇلاتلار تىجارەت ئورنى ئىدى، 1976 - يىل 9 - ئايدا يەرلىك مەھسۇلات ۋە مېۋە - چېۋە شىركىتى دەپ ئۆزگەرتىلدى، 1987 - يىل 5 - ئايدا ئۆزگەرتىلىپ يەرلىك مەھسۇلات - كۇندىلىك سانائەت بۇيۇملىرى ئۇنىۋېرسال شىركىتى قىلىپ قۇرۇلدى، ئۇنىڭ 1990-يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 47، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 12، خەنزۇ 25، خۇيزۇ 7، سالا 3؛ چوڭ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 8، ئومۇمي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 32. يىللىق سېتىش سوممىسى 4 مىليون 848 مىڭ 550 يۈەنگە، يارانقان پايدا بېجى 114 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى بۇ شىركەت 1962 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، تەكتى ئىشلەپچىقىرىش تىجارىتى ئورنى ئىدى، ئاساسلىقى پاختا - چىگە، ھەرخىل مېتال، قاتناش، ئېلېكتر ماياملىرى، نېفىت، دېھقانچىلىق دورىسى، خىمىيىۋى ئوغۇت، ئوتتۇرا - كىچىك دېھقانچىلىق سايمىنى قاتارلىقلار تىجارىتىنى قىلاتتى. 1971 - يىلى نامى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 30، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 14، خەنزۇ 7، خۇيزۇ بىر، قازاق 7، مانجۇ بىر؛ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 4، ئومۇمي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 18، كادىر 8، يىللىق سېتىش سوممىسى 10 مىليون 672 مىڭ 700 يۈەنگە، يارانقان باج ۋە پايدىسى 234 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى گۇاڭشۇ 33 - يىلى (1907 - يىلى) ئىلى يۇڭ - تېرە شىركىتى ۋۇلجىدا قۇرۇلۇپ، ئاساسلىقى يۇڭ - تېرە سېتىۋېلىش ۋە خۇرۇم ئىشلەش ھەمدە ئۇنى ئېكسپورت قىلىش بىلەن شۇغۇللاندى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئىلى سودا شىركىتى ناھىيىنىڭ تاشقى سودا كەسپىگە مەسئۇل بولدى. 1958 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا تاشقى سودا تىجارەت ئورنى تەسىس قىلىندى. 1962 - يىل 11 - ئايدا تاشقى سودا تىجارەت ئورنى ئايرىلىپ چىقىپ،

ناھىيىلىك مۇستەقىل تاشقى سودا شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا بىر بۇلغۇن تېرىسى زاۋۇتى تەسىس قىلىندى. 1971 - يىل 1 - ئايدا تاشقى سودا شىركىتىنىڭ نامى تاشقى سودا ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1981- يىل 8 - ئايدا تاشقى سودا ئىدارىسىنىڭ تۈزۈلمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قارىمىقىدىكى چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا 2 سېتىۋېلىش پونكىتى تەسىس قىلىندى، ئۇ ناھىيە بويىچە تېرە، يۇڭ سېتىۋېلىش ۋە يۆتكەشكە مەسئۇل قىلىندى. 1986 - يىلى بۇلغۇن تېرىسى زاۋۇتى ئوبلاستلىق تاشقى سودا ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1990 - يىلى شىركەتنىڭ سېتىش سوممىسى 5 مىليون 114 مىڭ 600 يۈەنگە، يارانقان پايدا ۋە بېجى 21 مىڭ يۈەنگە يەتتى. شىركەتتىكى ئىشچى - خىزمەتچى 56، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 29، مانجۇ بىر، شىبە 2، قازاق 2، خۇيزۇ 9، خەنزۇ 13؛ ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 24، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 13، كادىر 19.

§ 4 . دۆلەت ئىلكىدىكى سودا

1. سودا ئىدارىسى

مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى) 3 - ئايدا، شىنجاڭ «يۇشىن» يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتى غۇلجىدا شۆبە شىركەت تەسىس قىلىپ، ئىچكى - تاشقى سودا بىلەن بىرلىكتە شۇغوللاندى. ئۇ ئۆلكىلىك مالىيە ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدىكى ھۆكۈمەت باشقۇرغان سودا ئىدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 11 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ئۇچ ۋىلايەت سودا تەرەققىيات شىركىتىنى قۇردى.

1950 - يىلى خەلق ھۆكۈمىتى ئۇچ ۋىلايەت سودا تەرەققىيات شىركىتىنى ئۆتكۈزۈۋالدى، دۆلەت تەرىپىدىن زور مىقداردا مەبلەغ ئاجرىتىلىپ، ئىچكى ئۆلكە ۋە قىسمىلاردىن نۇرغۇن كادىر يۆتكەپ كېلىنىپ، غۇلجا ناھىيە بازىرىدا بىر يۈرۈش شەكىلدىكى دۆلەت ئىلكىدىكى سودا — ئىلى سودا شىركىتى قۇرۇلۇپ، پۈتۈن رايوننىڭ سودىسىنى باشقۇرىدىغان بولدى. ئەينى چاغدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دۆلەت ئىلكىدىكى سودىسىدا پەقەت ئىلى سودا شىركىتى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، 3 كىشى تىجارەت قىلدى، پارچە سېتىش ماگىزىنىدىن بىرى بار ئىدى. 1958 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى، قارىمىقىدا كاتىبات، كادىرلار ئىشلىرى، مالىيە، ستاتىستىكىدىن ئىبارەت 4 بۆلۈمچە - ئىشخانا، ئۇنىڭ قارىمىقىدا يەرلىك مەھسۇلات، قوشۇمچە يىمەكلىك، تۇرلۇك مالىلار، تاشقى سودىدىن ئىبارەت 4 تىجارەت ئورنى تەسىس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 339 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي باشقۇرۇش خادىمى 27، كەسپىي خادىم 87، پىركازچىك 92، ئىشچى 113. 1962 - يىلى سودا ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىدا سودا - سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلدى، تۇرلۇك مالىلار تىجارەت ئورنى تۇرلۇك مالىلار شىركىتىگە، قوشۇمچە يىمەكلىكلەر تىجارەت ئورنى يىمەكلىكلەر شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، تاشقى سودا تىجارەت ئورنى بۆلۈنۈپ چىقىپ ناھىيىلىك مۇستەقىل تاشقى سودا شىركىتى قۇرۇلدى، بۇلارنىڭ ھەممىسى ناھىيىلىك سودا - سانائەت بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. يەرلىك مەھسۇلاتلار تىجارەت ئورنى بىلەن ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

1975 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى سىستېمىسىنىڭ يىللىق مالىيە كۆرسەتكۈچى

جەدۋەل: 9 — 4

بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

يىللار / تۈرى	تۈزىدىكى تۇراقسىز مەبلەغ	بانكا قەرز پۇلى	تاۋار ۋە ماتېرىيال	تۇراقلىق مۇلۇك	تاۋارلارنىڭ مېتىلىش سوممىسى	تاۋار ئوبوروت خىراجىتى	خىراجەت نىسبىتى (%)	ئوبوروت سوممىسى	پايدا	تاۋارنىڭ ئوبوروت قېتىم سانى
1975	135.1	138.1	257.4	84.4	1179.4	54.4	4.54	9.1	10.4	3.87
1976	154.1	178.9	297.9	101.1	1303.2	61.2	4.8	10.7	14.4	3.83
1977	155.1	227.1	378.9	115.9	1417.4	61.3	4.32	14.5	34.3	3.86
1978	174	215.8	350.2	136.6	1453.9	67.5	4.51	23.4	42.5	3.84
1979	189.1	193.2	384	168.5	1464.9	77.8	5.29	21.5	37.8	3.72
1980	183.2	240.5	404.7	179.5	2155.5	114.5	5.66	16	37.6	3.81
1981	215.2	286.4	491.8	190	2405.4	116.3	4.88	18.2	46.9	3.98
1982	220.7	286.4	495.9	238.5	2613.3	154.3	5.55	47.2	53.8	4.18
1983	262	344.8	512.4	400.5	2858.3	200.7	6.21	59.2	62.8	3.96
1984	225.2	357.5	411.2	423.4	2857.2	143.7	6.27	55.4	48.9	3.72
1985	225.3	452.4	645.6	480.5	2800.2	147.4	7.07	56	40.2	3.08
1986	228.6	480.3	654.3	538	2131.2	148	6.7	48.5	27.8	2.72
1987	258.9	518.5	687.9	574.1	2670.8	239.1	8.91	67.1	28.7	4.86
1988	270.6	672.4	751.7	714.4	2370.5	205	9.04	201.8	40.7	3.84
1989	294	720.4	798.7	826.3	2458.1	317.9	9.17	123.7	77.9	3.02
1990	323.5	804.3	1374.5	1205.6	2581.7	417	12.31	47.1	81.5	3.79

1970 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، قارىمىقىدا يېمەكلىك، تۇرلۇك مالىلار، يەرلىك مەھسۇلاتلار، ئاشلىق - ياغ، چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى تەسىس قىلىندى. گۈڭشىلاردا سېتىۋېلىش - سېتىش مۇلازىمەت پونكتى قۇرۇلدى، قارىمىقىدا بىرقانچە مۇلازىمەت گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، ئۇلارنىڭ كەسپىنى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ شىركەتلىرى باشقۇردى. 1971 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك دورا - دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ قارىمىقىدا بولدى. 1973 - يىل 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى باشقۇرۇلاتقان نېفىت كەسپى ئايرىپ چىقىلىپ مۇستەقىل نېفىت شىركىتى بولۇپ قۇرۇلدى ۋە ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ قارىمىقىدا بولدى. يىل ئاخىرىدا بېكتۇەن يېزا ئىگىلىك 4 - شى 70 - تۇەن ماگىزىنى ۋە قازانچى سېمونت زاۋۇتى ماگىزىنى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1976 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى يەنە يېزا ئىگىلىك 4 - شى قۇرۇلۇش تۇەنى ماگىزىنىنى ئۆتكۈزۈۋالدى (1978 - يىلى 70 - تۇەن قۇرۇلۇش تۇەننىڭ 2 ماگىزىنى ئەسلى ئورنىغا قايتۇرۇپ بېرىلدى). 1978 - يىل 5 - ئايدا تۇرلۇك مالىلار شىركىتى پارچىلىنىپ تۇرلۇك مېتال، قاتناش - ئېلېكتر سايمانلىرى شىركىتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 10 - ئايدا يېمەكلىك شىركىتى يەنە ئىككىگە بۆلۈنۈپ، ئىچىملىك مۇلازىمىتى - كۆكتات شىركىتى قۇرۇلدى. 1981 - يىل 5 - ئايدا يېمەكلىك شىركىتى پارچىلىنىپ قەنت - گېزەك، ھاراق - تاماكا شىركىتى قۇرۇلدى. 1982 - يىل 2 - ئايدا كۆكتات كەسپى يەنە يېمەكلىك - كۆكتات شىركىتىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، ئىدارىگە بىۋاستە قاراشلىق كۆكتات شىركىتى

قۇرۇلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1988 - يىلى يېمەكلىك، ئىچىملىك، كۆكتات شىركەتلىرى قوشۇلۇپ ناھىيىلىك ئونئوبرسال شىركەت بولدى، ئىقتىسادىي جەھەتتە يەنىلا مۇستەقىل ھېسابات قىلىش يولغا قويۇلدى.

1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى سىستېمىسىدا تۇرلۇك ماللار، ھەرخىل مېتال، نېفىت، يېمەكلىك، ئىچىملىك، كۆكتات، تاشقى سودا، قەنت - گېزەك، ھاراق - تاماكىدىن ئىبارەت 8 شىركەت تەسىس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 799غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە توختاملىق ئىشچى 197؛ تاۋارلارنى پارچە سېتىش سوممىسى 25 مىليون 817 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ناھىيىلىك تۇرلۇك ماللار شىركىتى بۇ شىركەت 1958 - يىلى قۇرۇلدى، تەكتى تۇرلۇك ماللار تىجارەت ئورنى بولۇپ، بىرلا پارچە سېتىش ماگىزىنى تەسىس قىلىنغانىدى، بىر ئاددىي توپ سېتىش ئىسكىلاتى بار ئىدى، ئۇنىڭدىن باشقا تىككۈچىلىك زاۋۇتى، رەخت فابرىكىسى، سوپۇن زاۋۇتى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، 40 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. ئۇنىڭ كەسىپ دائىرىسى پۈتۈن ناھىيىنى كۈندىلىك بۇيۇم ۋە تۇرلۇك مال، رەخت - ئىلمە توقۇلما، مەدەنىيەت بۇيۇملىرى، ئايىغ - باش كىيىم، كىيىم - كېچەك، ھەرخىل مېتال، قاتناش - ئېلېكتر سايمانلىرى، نېفىت (كىرسىن) ۋە خىمىيىۋى ئوغۇت قاتارلىق تاۋارلار بىلەن تەمىنلەش ۋە ئۇلارنى توپ سېتىشتىن ئىبارەت بولدى. ھەر يىلى ئايتونوم ئوبلاستلىق تۇرلۇك ماللار شىركىتى تىجارەت پىلانى چۈشۈرۈپ، توپ سېتىلمىدىغان تاۋارلارنى تەقسىم قىلىپ بېرەتتى. 1962 - يىلى تۇرلۇك ماللار تىجارەت ئورنىنىڭ نامى تۇرلۇك ماللار شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1963 - يىل 10 - ئايدا دۆلەت ئىلكىدىكى سودا ئاپپاراتلىرى تەڭشىلىپ، تۇرلۇك ماللار شىركىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سودا شىركىتى غۇلجا ناھىيىلىك شۆبە شىركىتىگە ئۆزگەرتىلىپ، كەسىپى پىلان بۆلۈمچىسى ۋە مالىيە، ستاتىستىكا بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، شۇ چاغدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 43 ئىدى. شۇ يىلى يەنە 1 - چارۋىچىلىق فېرمىسى ۋە نەتىيىزىدە پارچە سېتىش تور - نۇقتىسى تەسىس قىلىندى. 1964 - يىلى سودا شىركىتىنىڭ 2 - ماگىزىنى قۇرۇلدى، 1965 - يىلىنىڭ بېشىدا 2 - ماگىزىن بازارلىق ماگىزىنغا ئۆزگەرتىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە تۇرلۇك باشقۇرۇش تۈزۈملىرى قالايمىقانلىشىپ، تاۋار مەنبەسى كەمچىل بولدى. 1970 - يىلى ناھىيىلىك تۇرلۇك ماللار شىركىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 1971 - يىلى تۇرلۇك ماللار شىركىتى 3 - دەرىجىلىك توپ سېتىش شىركىتى قىلىپ بېكىتىلدى. 1975 - يىلى شىركەت جېلىلىيۈزى كوچىسىنىڭ جەنۇبى تەرىپىدە 2 - ماگىزىنىنى ئاچتى. 1980 - يىلى يېڭا ئىگىلىك ئونئوبرستېتىنىڭ ئۆيلىرى ئىجارىگە ئېلىنىپ، 3 - ماگىزىن ئېچىلدى، كېيىن تىجارەت ياخشى بولمىغانلىقتىن، 1983 - يىلى ئەسلىدىن قالدۇرۇلدى. 1986 - يىل 3 - ئايدا شىركەت دۆڭمازار، ئۇچئون ۋە يەنجىملەردە 3 توپ سېتىش پونكتى تەسىس قىلدى. 1988 - يىلى يەنە يېڭىتام توپ سېتىش پونكتى تەسىس قىلىندى. 1989 - يىلى ئۇچئون ۋە يەنجىمدىكى 2 توپ سېتىش پونكتى ئەسلىدىن قالدۇرۇلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك تۇرلۇك ماللار شىركىتى ناھىيە بازىرى، يېڭىتام، دۆڭمازاردا 3 توپ سېتىش پونكتى، 2 ماگىزىن، جېلىلىيۈزى، دۆڭمازاردا 2 سودا سارىيى تەسىس قىلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 183 كە يەتتى.

يېمەكلىك شىركىتى بۇ شىركەت 1958 - يىلى قۇرۇلدى، ئەينى چاغدا قوشۇمچە يېمەكلىكلەر تىجارەت ئورنى دەپ ئاتالدى، ئۇنىڭدا ئاشخانا، ساتراچخانا، سۈرەتخانا، چارۋىچىلىق فېرمىسى، چوشقا فېرمىسى، توخۇ - ئۆردەك فېرمىسى، ھەسەل ھەرىسى مەيدانى، پىرەنىك زاۋۇتى، كەمپوت زاۋۇتى، موخورکا زاۋۇتى، ماشىنوگرىخانا، ئاچچىقسۇخانا قاتارلىق 14 ئىشلەپچىقىرىش ئورنى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭ 103 ئىشچى - خىزمەتچىسى، 30 مىڭ يۈەن تۇراقلىق مۇلكى، 300 مىڭ يۈەن تۇراقسىز مەبلىغى، 15 تىجارەت تور - نۇقتىسى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېمەكلىك، قەنت - گېزەك، ھاراق - تاماكا تۇرىدىكى ماگىزىن

2، كۆكتات، مېۋە - چېۋە، تېتىتقۇ تۇرىدىكى ماگىزىن 3، قوي - كالا گۆشى ماگىزىنى 2، چوشقا گۆشى ماگىزىنى بىر، ئاشخانا 3، ساتىراچخانا بىر، سۈرەتخانا بىر، ساراي بىر، مېھمانخانا بىر، ئۇلار يېمەكلىك، ھاراق - تاماكا، كۆكتات، مېۋە - چېۋە، چارۋا، گۆش، ئۇي قۇشى، چاي، قەنت - گىزەك، تورت تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى. 1962 - يىل 11 - ئايدا تىجارەت ئورنىنىڭ نامى ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، 1963 - يىلى يېمەكلىك شىركىتىنىڭ نامى يېمەكلىك سېتىۋېلىش - سېتىش پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭ قارمىقىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئاپپاراتلىرىدىن ھەسەل ھەرىسى مەيدانى تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، ماشىنىگرە زاۋۇتى توختىتىۋېتىلدى، چارۋىچىلىق فېرمىسى 3 - فېرمىغا قوشۇۋېتىلگەندىن سىرت، باشقىلار ئۆزگەرتىلمىدى. 1965 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ناھىيە بازىرىدا 14 تىجارەت تور - نۇقتىسى تەسىس قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە يېمەكلىك، قەنت - گىزەك، ھاراق - تاماكا ماگىزىنى 2، كۆكتات، مېۋە - چېۋە، دورا - دەرمەك ماگىزىنى 3، قوي- كالا گۆشى دۇكىنى 2، چوشقا گۆشى دۇكىنى بىر، ئاشخانا 2، ساتىراچخانا بىر، سۈرەتخانا بىر، مېھمانخانا بىر، سوغۇق ئىچىملىك دۇكىنى بىر، ئۇلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 31، بۇنىڭ ئىچىدە پىركازچىك 23، ئاشپەز 15، مۇلازىمەتچى 8؛ ئاساسىي قاتلام يېمەكلىك سېتىۋېلىش تور - نۇقتىسىدىن 13 ى بار. شۇ يىلى توخۇ - ئۆردەك فېرمىسى تىجارىتى ياخشى بولمىغانلىقتىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1972 - يىلى گۆشلىلاردا 9 سېتىۋېلىش گۇرۇپپىسى (پونكىتى) بېكىتىلدى قۇرۇلدى. 1978 - يىل 8 - ئايدا يەنە 5 سېتىۋېلىش پونكىتى كۆپەيتىلدى. شۇ يىلى يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەتچىلىكى بىلەن كۆكتات كەسپى يېمەكلىك شىركىتىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، مەخسۇس يېمەك- ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتى ۋە كۆكتات شىركىتى قۇرۇلدى. 1979- يىلى ئاساسىي قاتلام يېمەكلىك سېتىۋېلىش پونكىتلىرى تەرتىپكە سېلىنغاندا 14 تىن 7 گە قىسقارتىلدى. 1981 - يىل 5 - ئايدا قەنت - گىزەك، ھاراق - تاماكا كەسپى يەنە يېمەكلىك شىركىتىدىن ئايرىلىپ چىقتى. 1984 - يىلى يېمەكلىك شىركىتى دۆلەت سالغان 1 مىليون 200 مىڭ يۈەن مەبلەغ، ئۆزلىرى جۇغلىغان 200 مىڭ يۈەن مەبلەغ بىلەن ناھىيە بازىرىدىكى روزىمەتيۈزى كۆۋرۈكىنىڭ 200 مېتىر جەنۇبىغا ۋۇلجا ناھىيىسى بويىچە تۇنجى سوغۇق ساقلاش ئىسكىلاتى سالدى، ئۇنىڭ پۈتۈش قىممىتى 400 مىڭ يۈەن، ساقلاش كۆلىمى 1092 كۇادرات مېتىر، ساقلاش سىغىمچانلىقى 280 تونىنا. شۇ يىلى چوشقا فېرمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1985 - يىلى يېمەكلىك سېتىۋېلىش پونكىتلىرى يەنە بىر قېتىم قىسقارتىلىپ قوشۇۋېتىلىپ 5 قىلىندى، تىجارەتنى ھۆددىگە بېرىش، مۇستەقىل ھېسابات قىلىش يولغا قويۇلدى. 1986 - يىلى ناھىيىلىك قۇشخانا پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 18 مىڭ 800 كۇادرات مېتىر، ئىشچى- خىزمەتچىسى 248. 1987 - يىلى ئاساسىي قاتلام سېتىۋېلىش پونكىتلىرىنىڭ قاش، جېلىلىيۈزىدىكىسىدىن باشقىلىرى ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا قوشۇۋېتىلدى. 1988 - يىلى يېڭىتام يېمەكلىك پونكىتىدا قوي بورداش بازىرى قۇرۇلدى، يەم - خەشەك تېرىش ئۆچۈن 600 مو يەر ھەل قىلىندى، بۇلار يېمەكلىك شىركىتىنىڭ چارۋىچىلىق پونكىتى دەپ ئاتالدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە يېمەكلىك كەسپىي شىركىتى قارمىقىدا 17 ئاساسىي قاتلام تىجارەت تور- نۇقتىسى تەسىس قىلىندى، بۇ شىركەت 103 ئىشچى - خىزمەتچىسى، 2 مىليون 370 مىڭ يۈەن تۇراقلىق مۇلكى، 317 مىڭ يۈەن تۇراقسىز مەبلىغى، چوڭ - كىچىك 4 ئاپتوموبىلى، بىر 55 تىپلىق تراكتورى، 1200 مو تېرىپ يېتىشتۇرۇلگەن چاپمىلىقى، 500 مو تېرىلغۇ يېرى، ئارىشالىق ناھىيىسىنىڭ مىڭچوڭقۇر دېگەن يېرىدە 6000 مو ئوتلىقى بار گۆش سېتىۋېلىش، يۇڭكەش، پارچە سېتىش ۋە باقمىچىلىق، بورداقچىلىق قاتارلىق ئۇنۇپبرسال كەسپى بىر گەۋدە قىلىنغان كەسپىي شىركەت بولۇپ قالدى. شۇ يىلى تاۋار سېتىۋېلىش سوممىسى 3 مىليون 769 مىڭ يۈەنگە، تاۋار سېتىش سوممىسى 4 مىليون 569 مىڭ يۈەنگە، تاۋار سېتىش پايدىسى 143 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

غۇلجا ناھىيىلىك بېمەكلىك شىركىتىنىڭ 1966 — 1990 - يىلغىچە بولغان تىجارەت ئۇنۇمى

جەدۋەل: 9 — 5

بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

يىللار / تۈرى	ئاۋار سېتىۋېلىش سوممىسى	ئاۋار سېتىش سوممىسى	خىراجەت نىسبىتى (%)	ئاۋار سېتىش پايدىسى	سېتىش ئومۇمىي پايدىسى
1966	118.9	140.9	10	2	22
1967	116.4	131.5	10	0.1	15.1
1968	108.7	120.7	9.8	0.4	12
1969	68.2	76	15	−0.5	15.8
1970	128.3	145.1	9.5	−1.7	16.8
1971	309.2	342.4	4.6	12.3	33.2
1972	312.7	340.4	5.4	−2.7	27.4
1973	254	274.6	6	−5.1	20.8
1974	282.3	301	6	−2.9	18.7
1975	288.3	309.8	5.2	3.2	21.5
1976	297.1	315.4	6.3	−8.4	18.3
1977	302	317.2	6.4	−2.2	15.2
1978	294.1	310.8	5.99	2.3	16.7
1979	104.3	117.8	21.3	−11.4	16.5
1980	264.2	281.1	12.3	−7.8	16.9
1981	257.2	263.2	10.33	−1.1	6
1982	329.4	344.5	7.89	2.1	15.1
1983	433.5	461.2	9.23	2.7	27.9
1984	425.5	451.4	8.43	3.4	25.9
1985	400.5	303.6	10	3	76.9
1986	144	162.1	15.98	−7.7	18.1
1987	538.3	600.5	10.6	1.7	62.2
1988	615.8	690.9	10.82	7.6	75.1
1989	810.4	673.3	9.28	8.3	62.9
1990	376.9	456.9	15.69	14.3	80

مېتال بۇيۇملار شىركىتى 1978 - يىلى ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتىدىن ئايرىلىپ چىقىپ ناھىيىلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئىچىدە كەسىپي بۆلۈمچە، مەمۇرىي بۆلۈمچە، مالىيە بۆلۈمچىسىدىن ئىبارەت 3 بۆلۈمچە تەسىس قىلىنىدى. 1979 - يىلى شىركەت 200 كۋادرات مېتىرلىق بىر ئېغىز خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق ماگىزىن سالدى، 1980 - يىلى سودا ئىدارىسى شىركەتكە يەنە كەچلىك ئۇنۇمۇپرسال ماگىزىندىن بىرنى ئاجرىتىپ بەردى، 1981 - يىلى كەچلىك ماگىزىن مېتال، قاتناش، ئېلېكتر، خىمىيە بۇيۇملىرىنى پارچە سېتىش 2 - ماگىزىنىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى شىركەت قارمىقىدا 4 پارچە

سېتىش دۆكىنى، بىر توپ سېتىش ئورنى ۋە 2 توپ سېتىش پونكتى تەسىس قىلىندى. شىركەتنىڭ 45 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى 21، تۇراقلىق مۇلكى 575 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 242 مىڭ يۈەنگە، يۈك ئاپتوموبىلى 2گە، ئامبار كۆلىمى 946 كۋادرات مېتىرغا، تىجارەت كۆلىمى 595 كۋادرات مېتىرغا، يىللىق سېتىش سوممىسى 2 مىليون 100 مىڭ يۈەنگە يەتتى، دۆلەتكە 60 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى.

ناهىيىلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتىنىڭ 1978 — 1990 - يىلغىچە بولغان ئىقتىسادىي ئۇنۇمى

جەدۋەل: 9 — 6

بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

يىللار / تۈرى	تاۋار سېتىۋېلىش سوممىسى	تاۋار سېتىش سوممىسى	كارخانىنىڭ تۇراقسىز مەبلىغى	خىراجەت نىسبىتى (%)	تاۋار سېتىشتىن ئېلىنغان پايدا	تاۋار سېتىشتىن ئېلىنغان ئومۇمىي پايدا	باج	مەبلەغنىڭ ئوبوروت قېتىم سانى
1978	41.8	46.1	24	3.6	1.4	4.3	0.328	2.12
1979	69.9	75.5	31	4.6	2.4	6.6	0.623	2.12
1980	110.1	119.8	31	4.6	2.2	9.8	1.9	2.7
1981	118.1	130.7	36	5.58	3.1	12.6	1.9	3.3
1982	131.9	145.6	31.4	6.3	3.6	14.2	1.9	3.81
1983	185.5	240.8	32.2	5.89	4.6	19.4	2.5	4.8
1984	191.2	212.3	33.4	5.65	5.5	21.2	3.1	4.23
1985	403.2	429	33.7	4.2	5.2	26	5.3	4.92
1986	280.2	293.5	34	3.1	1.7	13.3	5.6	3.93
1987	233.5	449.3	34	5.29	1.2	15.5	5.5	2.95
1988	240.7	261	34	6.39	1.6	20.3	7.6	2.93
1989	252.9	275	34	5.85	2	22.1	6.5	2.92
1990	199.3	210	27	7.08	2.3	21	6.1	1.87

نېفت شىركىتى 1973 - يىل 11 - ئايدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتىدىن ئايرىلىپ چىقىپ نېفت شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئورنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى هويلىسىدا يەنە جېلىلىۋزىنىڭ غەربىي قىسمى ساي بويىدا بولۇپ، ماي ئىسكىلاتى سېلىنغان. شىركەتنىڭ 20 نەچچە ئىشچى-خىزمەتچىسى بولۇپ، ئۇسكۇنىلىرى بىرقەدەر ئاددىي ئىدى. 1976 - يىلى شىركەت جېلىلىۋزى كوچىسى مەركىزىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە كۆچۈپ كەلدى، ئۇنىڭ تىجارەت قىلىدىغان ماي تۈرى ئاساسلىقى بېنزىن، دىزېلىن (كىرسىن) ۋە مەرخىل سىلىقلاش مېيى، ئاپتوبۇل قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. 1977 - يىلى دۆڭمازار ماي ئىسكىلاتى قۇرۇلدى. 1978 - يىلى ئاپتوموبىل ئەترىتى قۇرۇلدى، ئەترىتتە 5 ئاپتوموبىل بولۇپ، ناهىيىنىڭ نېفت توشۇش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە نېفت شىركىتى قارمىقىدا مەمۇرىيەت، مالىيە، كەسپىي، بىخەتەرلىك، ساقلاشتىن ئىبارەت 5 بۆلۈمچە - ئىشخانا ۋە بىر كىرسىن ماگىزىنى، بىر زىيالىي ياشلار ئۇنىۋېرسال ماگىزىنى، بىر تىجارەت مۇلازىمەت ئورنى، 2 ماي ئىسكىلاتى تەسىس قىلىندى، 64 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 24. ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 5290 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تىجارەت قىلىنىدىغان كۆلەم 2696 كۋادرات مېتىر، ئىسكىلات 400 كۋادرات مېتىر، قوشۇمچە ئىشلىتىلمەيدىغان كۆلەم 654 كۋادرات مېتىر، تۇرالغۇ ئۆي كۆلىمى 1540

كۆادرات مېتىر. شىركەتنىڭ تۇراقلىق مۇلكى 1 مىليون 350 مىڭ يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 218 مىڭ يۈەن، يەنە 7 چوڭ ئاپتوموبىلى بار. جېلىليۈزى ماي ئىسكىلاتىنىڭ كۆلىمى 55 مىڭ 900 كۆادرات مېتىر (ئىشلەپچىقىرىش مۇئەسسەسلىرى ئىگىلىگەن كۆلەم 2690 كۆادرات مېتىر)، ئۈنىڭدا 50 كۇب مېتىرلىق ماي باكىدىن 25 ى (بېنزىن باكى 10، كىرسىن باكى 2، دىزېلىن باكى 13)، 40 كۇب مېتىرلىق ماي باكىدىن 2 سى (بېنزىن باكى) بار، ئۈنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 1330 كۇب مېتىر، يىللىق كىرگۈزۈش-چىقىرىش مىقدارى 9000 تونىنا. دۆڭمازار ماي ئىسكىلاتىنىڭ كۆلىمى 133 مىڭ 200 كۆادرات مېتىر (ئىشلەپچىقىرىش مۇئەسسەسلىرى ئىگىلىگەن كۆلەم 1926 كۆادرات مېتىر)، ئۈنىڭدا 50 كۇب مېتىرلىق ماي باكىدىن 26 سى (بېنزىن باكى 10، دىزېلىن باكى 16)، 40 كۇب مېتىرلىق ماي باكىدىن 5 ى (بېنزىن باكى 2، كىرسىن باكى 3) بار، ئۈنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 1450 كۇب مېتىر، يىللىق كىرگۈزۈش-چىقىرىش مىقدارى 8000 تونىنا.

غۇلجا ناھىيىلىك نېفىت شىركىتىنىڭ 1974 — 1990 - يىلغىچە بولغان تىجارەت ئۇنۇمى

جەدۋەل: 9 — 7

بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

تۈرى / يىللار	ئاۋار سېتىش سوممىسى	ئاۋار سېتىۋېلىش سوممىسى	خىراجەت نىسبىتى (%)	ئاۋار سېتىش پايدىسى	ئاۋار سېتىشتىن ئېلىنغان پايدا	مەبلەغنىڭ ئوبوروت قېتىم سانى
1974	80.2	71.3	9.72	1.6	8.9	9.3
1975	120.2	107.5	9.73	2.1	12.7	9.18
1976	156.6	137.9	9.8	2.9	18.7	11.74
1977	187.8	162.7	9.66	5.8	25.1	12.6
1978	201.8	176	8.5	10.5	25.8	12
1979	230.4	204.4	6.5	11	26	8.5
1980	320.6	287	7.5	9.3	33.6	7.6
1981	399.1	363.8	6.16	10.3	35.3	7.5
1982	399.7	326.6	13.56	18.6	73.1	7.5
1983	392.8	304.2	20.49	8	88.6	8.5
1984	467.4	386.6	15.31	6	90.7	7.88
1985	461.7	351.2	22.76	1.8	110.5	8.8
1986	490.6	407.7	15.26	1.8	82.9	7.13
1987	521.6	400.2	21.39	2.6	121.4	7.69
1988	580.7	440.4	22.19	6.3	140.3	6.4
1989	627.3	479	21.45	9	143.3	5.79
1990	773.3	618.1	18.14	10.2	155.2	5.99

يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى ۋە كۆكتات شىركىتى 1978 - يىل 8 - ئايدا يېمەكلىك شىركىتىدىن ئايرىلىپ چىقىپ يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى ۋە كۆكتات شىركىتى قۇرۇلدى. ئۈنىڭ ئورنى ناھىيە بازىرى يېڭىمەھەللە يولىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە. شىركەت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە كەسىپى، مەمۇرىيەت، مالىيىدىن ئىبارەت 3 بۆلۈمچە - ئىشخانا تەسىس قىلىندى. 53 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى، ئۈنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى 26، ئايال 33؛ تۇراقلىق مۇلكى 39 مىڭ يۈەن (بىر ئاپتوموبىل، بىر قول تراكتورنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، تۇراقسىز مەبلىغى 45 مىڭ يۈەن، تىجارەت قىلىدىغان

دۇكىنى 6 (بۇنىڭ ئىچىدە بىر مېھمانخانا، بىر سۈرەتخانا، 2 مۇسۇلمانلار ئاشخانىسى، بىر مەخسۇس كۆكتات سېتىش دۇكىنى، بىر دورا - دەرمەك ۋە كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى ماگىزىنى) بار. ئاساسلىقى ئاشخانا، ساتىراچخانا ئېچىش، سۈرەت تارتىش، مېھمانخانا باشقۇرۇش، ھۆل - قۇرۇق كۆكتات، ئاچچىقسۇ، جياڭيۇ، دورا - دەرمەك، تۇخۇم ۋە كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى، قەنت - گېزەك، ھاراق - تاماكا، ئوششاق تۇرلۈك مالالار قاتارلىقلارنى توپ ۋە پارچە سېتىش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. شۇ يىلى 9 - ئايدا شىركەتتە يەنە كۆكتات بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، يۇقىرى، تۆۋەن 2 كۆكتاتچىلىق ئەتىرىتى بار ئىدى. 1979- يىلى تۆۋەنكى كۆكتات ئەتىرىتى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا پونكىتىنىڭ ئۇرۇقچىلىق ئەتىرىتىگە (سادىقبۇزى يېزىسىغا) ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، 1983 - يىلى يۇقارقى كۆكتاتچىلىق ئەتىرىتى ناھىيىلىك ئەسلىلىك توخۇ فېرمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1988 - يىلى مۇستەقىل ناھىيىلىك ئۇي قۇشلىرى توخۇم شىركىتى بولۇپ قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى.

1982 - يىل 2 - ئايدا يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتى ئىگىلىك باشقۇرۇش جەھەتتە ماگىزىن مۇدىرلىرى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى، ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى ۋە ئىجارىگە بېرىش تۈزۈمىنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويدى، كېيىن يەنە يەككىلەر ھۆددىگەرلىكى تۈزۈمى كوللېكتىپ ھۆددىگەرلىك تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى شىركەتنىڭ كىرىمى 82 مىڭ يۈەن بولۇپ، يىللىق پىلان %117 ئورۇندىلىپ، 5900 يۈەن ئارتۇق پايدا ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە كارخانىغا قالدۇرۇلغىنى 3500 يۈەن، كوللېكتىپ پايدا 2400 يۈەن . كۆپ ئىشلىگەن كۆپ ئېلىش پرىنسىپى بويىچە مۇكاپات ھېسابلاندى، شەخسلەر ئەڭ كۆپ بولغاندا 385 يۈەن، ئەڭ ئاز بولغاندا 319 يۈەن مۇكاپات ئالدى. 1983 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك كۆكتات شىركىتىنىڭ دۇكانلىرىنىڭ ھەممىسىدە تىجارەت ھۆددىگەرلىكى يولغا قويۇلدى، شۇ يىلى 10 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق كىرىم قىلىندى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ تۇراقسىز مەبلىغى 55 مىڭ يۈەنگە، تۇراقلىق مۇلكى 153 مىڭ يۈەنگە، تىجارەت كۆلىمى 2300 كۈادرات مېتىرغا يەتتى. يېمەك - ئىچمەك كەسىپىدىكى دۇكان 9، مۇلازىمەت كەسىپىدىكى دۇكان 4، ئىشچى - خىزمەتچىسى 38. كۆكتات شىركىتىنىڭ تۇراقلىق مۇلكى 158 مىڭ يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 80 مىڭ يۈەن، تىجارەت كۆلىمى 2546 كۈادرات مېتىر، ئىسكىلات كۆلىمى 930 كۈادرات مېتىر، تىجارەت قىلىدىغان دۇكىنى 3، كۆكتات لاپىسى بىر، ئاچچىقسۇ- جياڭيۇخانىسى بىر، يىللىق سېتىش سوممىسى 475 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

قەنت - گېزەك، ھاراق - تاماكا شىركىتى 1981 - يىل 5 - ئايدا يېمەكلىك شىركىتىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ قەنت - گېزەك، ھاراق - تاماكا كەسىپى شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئورنى ناھىيە بازىرىدىكى جېلىلىيۇزى كوچىسى بىلەن بېگىمەھەللە يولى تۇتاشقان يەردە، ئۇ بىۋاستە ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولۇپ، ئۇچ دەرىجىلىك توپ سېتىشقا مەسئۇل. شىركەت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە 30 ئىشچى- خىزمەتچىسى، 138 مىڭ يۈەن تۇراقلىق مۇلكى، 48 مىڭ يۈەن تۇراقسىز مەبلىغى، 631 كۈادرات مېتىر تىجارەت كۆلىمى، 5 پارچە سېتىش ماگىزىنى، بىر توپ سېتىش پونكىتى بار ئىدى. دۆلەت تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بارغان دەسلەپكى مەزگىلدە ماگىزىنلار پىركازچىكلارغا قارىتا «مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش» مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويدى، توپ سېتىش تارماقلىرىدا «خادىمنى، نورمىنى بېكىتىپ تۇراقسىز ماڭاش بېرىش» ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، شۇ يىلى سېتىش سوممىسى 3 مىليون 300 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1983 - يىلى 162 مىڭ يۈەن پايدا يارىتىلدى. 1985 - يىلى شىركەتنىڭ 2 - ماگىزىنى باشلامچى بولۇپ، ئىجارىگە بېرىش - ھۆددىگەرلىكىنى يولغا قويدى. 1988 - يىلى بۇ شىركەت يەنە ناھىيىدىكى سودا كارخانىلىرى ئىچىدە باشلامچى بولۇپ «ئومۇمىي خادىملار خېمىمخەتەر رەئىسى ھۆددىگەرلىكى» نى يولغا قويدى، ھۆددىگە ئالغۇچى 4000 يۈەن، شېرىك بولغۇچى 3000 يۈەن، بۆلۈمچە دەرىجىلىك كادىرلار 2000 يۈەن، ئادەتتىكى كادىرلار 1500 يۈەن، پىركازچىك ۋە ئىشچىلار 600 يۈەندىن

رەنگە قويدى، شىركەت بويىچە رەنگە قويۇلغان پۇل 61 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ بىلەن كارخانىنىڭ تۇراقسىز مەبلىغى كۆپەيىپ، ئۇنۇمى يىلدىن يىلغا يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىركەتتە مەمۇرىيەت، مالىيە ۋە كەسىپتىن ئىبارەت 3 بۆلۈمچە - ئىشخانا تەسىس قىلىندى. 44 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى 17، ئىشخانا، ئىسكىلات ۋە قوشۇمچە مۇئەسسەسلەر ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 5200 كۋادرات مېتىرغا، تىجارەت كۆلىمى 1251 كۋادرات مېتىرغا، تۇراقلىق مۇلكى 326 مىڭ 500 يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 16 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى. شىركەت بىۋاستە توپ ساتقانلىقى سىرتىدا، يەنە دۆڭمازار ۋە ئۇچئوندا 2 توپ سېتىش پونكىتى، ناھىيە بازىرى ۋە دۆڭمازاردا 3 پارچە سېتىش دۇكىنى، 2 زىيالىي ياشلار مال سېتىش پونكىتى، توقاي ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇش ئىش ئورنىدا بىر ۋاكالىتەن سېتىش دۇكىنى تەسىس قىلدى. 10 يىلدىن بۇيان، بۇ شىركەتنىڭ تاۋار سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 43 مىليون 431 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي پايدىسى 898 مىڭ يۈەنگە، تاپشۇرغان ىبجى 218 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

غۇلجا ناھىيىلىك قەنت - گېزەك، ھاراق - تاماكا شىركىتىنىڭ 1982 — 1990 - يىلغىچە بولغان تىجارەت ئۇنۇمى

جەدۋەل: 9 — 8

بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

يىللار / تۈرى	تاۋار سېتىۋېلىش سوممىسى	تاۋار سېتىش سوممىسى	خىراجەت نىسبىتى (%)	تاۋار سېتىش پايدىسى	تاۋار سېتىش ئومۇمىي پايدىسى	باج
1981	296.3	319	3.59	9.3	22.7	2
1982	417.1	443.3	2.55	13.4	26.2	1.5
1983	429	462.6	3	16.2	33.6	1.6
1984	435	466.4	3.49	13.5	31.4	1.6
1985	471.6	509.8	4.1	13.3	38.2	1.6
1986	426.5	454.4	5.26	1.8	27.3	1.5
1987	459.1	419.2	3.99	4.6	32.1	1.6
1988	331.3	364.8	5.75	4.7	33.5	3.8
1989	447.9	492	6.8	6.4	44.1	5
1990	377.3	411.6	5.34	6.6	34.3	3.6

2. دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى

1971 - يىل 1 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيىلىك دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى قۇرۇلدى، ئىلگىرى دورا ماتېرىياللىرى تىجارىتىنى ناھىيىلىك تۆرلۈك مىللار شىركىتى قوشۇمچە قىلاتتى، دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى دۆلەت ئىلكىدىكى سودا كارخانىسى بولۇپ، بۇ ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ھەمدە جۇڭيى ئۇسۇملۇك دورىلىرىنى سېتىۋېلىش، يېتىشتۈرۈش، بۇغا مۇڭگۈزى پىششىقلاش ۋە دورا پاشقۇرۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاساسىي قاتلامدىكى بېزا (گۇڭشې)، مەيدانلارغا جۇڭيى دورىلىرى، غەربچە دورىلار ۋە ئۇسكۇنىلەرنى توپ سېتىپ بېرىش بىلەن شۇغۇللاندى.
دورا شىركىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناھىيىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ بىر ئېغىز ئۆيىنى ئارىيەتكە

ئېلىپ ژاقتىلىق ئىشخانا، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئاشخانىسىنى ئارىيەتكە ئېلىپ جۇڭيى دورا ئىسكىلاتى، ناھىيىلىك كۆرگەزمىخانىسىنىڭ بىر ئېغىز ئۆيىنى ئارىيەتكە ئېلىپ غەربچە دورا ئىسكىلاتى قىلدى. 1972 - يىلى دۆلەتنىڭ 15 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بېرىشى بىلەن، ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسىنىڭ كېسەك-ياغاچ قۇرۇلمىلىق بىرنەچچە ئېغىز ئۆيى سېتىۋېلىنىپ، ئىشخانا ۋە پارچە سېتىش ماگىزىنى قىلىندى. 1975- يىلى كۆلىمى 730 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان ماگىزىن، ئىسكىلات ۋە لاپاس، 850 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان ئىشخانا ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتىقى سېلىندى، يەنە بۇغا مۇڭگۈزى پىششىقلايدىغان زاۋۇتتىن بىرى قۇرۇلدى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك دورا باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى، ئۇلارنىڭ ئاپپاراتى بىر، ژۇسكىسى 2 بولدى. 1979 - يىلى دورا ماتېرىياللىرى شىركىتىدە كەسپىي بۆلۈمچە، مالىيە بۆلۈمچىسى ۋە كاتىبات ئىشخانىسى قاتارلىقلار تەسىس قىلىندى، ئىشچى-خىزمەتچىسى 25 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي خادىم 11، توپ ساتىدىغان كەسپىي خادىم 6، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋالغۇچى 2، پارچە سېتىش تارمىقىدىكى خادىم 6. 1983 - يىل 12 - ئايدا دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. شۇ چاغدا شىركەتنىڭ 219 مىڭ 500 يۈەن تۇراقلىق مۇلكى، 4 جۇڭيى ۋە غەربچە دورا دۇكىنى، بىر ئىسپىرت ئىسكىلاتى بولۇپ، باشقا قوشۇمچە مۇئەسسەسلىرىمۇ مۇكەممەل ئىدى. 1984 - يىلى بۇغا مۇڭگۈزى پىششىقلاش زاۋۇتى پۈتۈپ، يېڭى ئۈسكۈنىلەر سېتىۋېلىندى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا دۇكمازاردا بىر جۇڭيى ۋە غەربچە دورا ماتېرىياللىرىنى توپ سېتىش پونكتى قۇرۇلدى. 1985 - يىلى شىركەت يەنە ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1987 - يىلى ئاپتونوم رايون ئاجرىتىپ بەرگەن 140 مىڭ يۈەن، شىركەت قەرز ئالغان 40 مىڭ يۈەن، ئۆزى تەييارلىغان 10 مىڭ يۈەن بىلەن جېلىلىيۈزى كوچىسى ئوتتۇرا بۆلىكىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە كۆلىمى 1030 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان 4 قەۋەتلىك ئۈنۈمبېرسال بىنا سېلىندى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا شىركەت تىجارەتنى ھەددىدىن بېرىشنى يولغا قويۇپ، شۇ يىللىق پايدىنى 122 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىركەتنىڭ تۇراقلىق مۇلكى 1 مىليون 156 مىڭ يۈەنگە، سېتىش سوممىسى 4 مىليون 780 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

غۇلجا ناھىيىلىك دورا ماتېرىياللىرى شىركىتىنىڭ 1972 — 1990 - يىلغىچە بولغان تىجارەت ئۈنۈمى

جەدۋەل: 9 — 9　　بىرلىكى: تۈمەن يۈەن

تۈرى / يىللار	سېتىۋېلىش سوممىسى	سېتىش سوممىسى	پايدىسى	ئىزاھ
1972	60	40.6	—10.9	
1973	71	73.5	1.1	
1974	81	80.7	1	
1975	75	91.4	2.1	
1976	93	101	1.7	
1977	100	109	2.2	
1978	103	119	4.3	
1979	115	116	4.1	
1980	97	118	3.5	

	4.3	142	131	1981
	4.4	165	148	1982
	4.3	185	110	1983
	4.2	204	167	1984
	4.9	190	188	1985
	5.8	258	225	1986
1987 - يىلىدىن كېيىن تىجارەتنى مۇددىگە بېرىش يولغا قويۇلۇپ، پايدا كۆرسەتكۈچى بېكىتىلمەي، پەقەت تاپشۇرىدىغان پايدا كۆرسەتكۈچى بېكىتىلگەن. بۇ 4 يىل تىجارەتنى مۇددىگە ئېلىش مەزگىلى بولدى.	12.2	398	357	1987
	30	736	791	1988
	−2.8	261	216	1989
	−0.9	478	444	1990

3. ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى

1970 - يىلدىن ئىلگىرى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ۋە زاپچاسلىرى تىجارىتىنى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى قىلاتتى. 1970 - يىل 3 - ئايدا يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى ۋە ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇرۇلدى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى بىلەن تەمىنلەش كەسپى ئونىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1975 - يىل 1- ئايدا يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى ۋە ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش ئايرىۋېتىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇرۇلدى. 1981 - يىل 10 - ئايدا يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى بىلەن تەمىنلەش پونكىتى يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى بىلەن تەمىنلەش شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، ئۇنىڭ تىجارەت دائىرىسى يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى ۋە يېزىلاردا ئىشلىتىلىدىغان ماشىنا ۋە ئېلېكتر سايمانلىرى، يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان شارىك ۋە تراكتور زاپچاسلىرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1982 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى شىركىتى دۆڭمازار بازىرىدا يېزا ئىگىلىك ماشىنا زاپچاسلىرى بىلەن تەمىنلەش تور - نۇقتىسى تەسىس قىلدى. 1990- يىلى ناھىيە بازىرىدا يېزا ئىگىلىك ماشىنا زاپچاسلىرى 2 - ماگىزىنى ئېچىلدى، شىركەتنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلى قىممىتى 162 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلەغى 290 مىڭ يۈەنگە يەتتى، تىجارەت كۆلىمى 800 كۇپادرات مېتىردىن ئاشتى، ئىسكىلات كۆلىمى 1200 كۇپادرات مېتىرغا، ئىشچى - خىزمەتچىسى 36گە، شۇ يىللىق سېتىش سوممىسى 2 مىليون 880 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

4. ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا شىركىتى

1975 - يىلدىن ئىلگىرى ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەشنى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى شىركىتى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالغانىدى. 1975 - يىل 1 - ئايدا ماددىي ئەشيا ۋە يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى بىلەن تەمىنلەش ئايرىۋېتىلىپ، ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇرۇلدى. 1980 - يىلى ئۇنىڭ نامى ماددىي ئەشيا ئىدارىسىغا، 1984 - يىلى ماددىي ئەشيا شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلى دىرېكتور مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا مەۋرىيەت، مالىيە، كەسپىي بۆلۈمچىدىن ئىبارەت 3 بۆلۈمچە - ئىشخانا تەسىس قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش ماگىزىنى ئېچىلدى، بۇ شىركەت ئاساسلىقى مېتال بۇيۇم، يېنىك سانائەت، خىمىيە سانائىتى مەھسۇلاتلىرى، ماشىنا - ئېلېكتر سايمانلىرى، بىناكارلىق ماتېرىياللىرىدىن ئىبارەت 4 چوڭ ماددىي ئەشيا تىجارىتى بىلەن

شۇغۇللاندى. 1990 - يىلى شىركەتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 161گە، تۇراقلىق مۇلكى 195 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 150 مىڭ يۈەنگە، تىجارەت كۆلىمى 1000 نەچچە كۇادرات مېتىرغا، يىللىق سېتىش سوممىسى 2 مىليون 960 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

غۇلجا ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا شىركىتىنىڭ 1978 — 1990 - يىلغىچە بولغان تىجارەت ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 — 10

بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

يىللار / تۈرى	سېتىش سوممىسى	سېتىش تەننەرخى	ئېلىنغان پايدا
1978	98.48	92.22	1.68
1979	152.73	143.83	1.47
1980	222.03	205.7	6.28
1981	286.96	270.48	5.32
1982	215.28	202.3	7.44
1983	200.58	175.74	7.92
1984	197.5	151.12	5.81
1985	257.47	229	5.82
1986	174.36	165.83	1.5
1987	202	189	2.3
1988	328	298	5.2
1989	332	298	7
1990	296	267.8	7.7

Ⅱ باب

يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش

غۇلجا ناھىيىسىدە سېتىۋېلىنىدىغان يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنىڭ تۈرى ئاساسلىقى چارۋا (كالا، قوي، چوشقا، ئات)، كۆكتات، مېۋە - چېۋە، تۇخۇم قاتارلىقلار (ئاشلىق - ياغ ئايرىم خاتىرىلەندى). مەلۇماتقا قارىغاندا، 1954 - يىلى يىللىق سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 398 مىڭ يۈەن، 1955-

يىلى 2 مىليون 225 مىڭ يۈەن، 1956 - يىلى 4 مىليون 786 مىڭ 900 يۈەن بولغان. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 70 - يىللارغىچە يىللىق سېتىۋېلىش قىممىتى 5 مىليون يۈەندىن 6 مىليون يۈەن ئارىلىقىدا بولدى. 80 - يىللاردىن بۇيان، تۈرلۈك سېتىۋېلىش سىياسىتى قويۇۋېتىلىپ، سېتىۋېلىش قىممىتى بىرئاز تۆۋەنلەپ كەتتى، 1984 - يىلى 4 مىليون 905 مىڭ يۈەن، 1985 - يىلى 4 مىليون 668 مىڭ يۈەن، 1990 - يىلى 4 مىليون 637 مىڭ يۈەن بولدى.

§ 1 . گۆش، ئۆي قۇشلىرى، تۇخۇم سېتىۋېلىش

1. كالا، قوي، چوشقا سېتىۋېلىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئىلى سودا شىركىتىنىڭ گۆش سېتىۋېلىش بۆلۈمچىسى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا سەييارە هالدا كالا، قوي، ئات قاتارلىقلارنى سېتىۋالغانىدى. 1952- يىلى ناهىيىلىك تەمسىنات - سودا كوپېراتىپى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى چارۋىنى تەمسىنات- سودا كوپېراتىپى ۋاكالىتەن سېتىۋالىدىغان بولدى. 1958 - يىلى ناهىيىلىك سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى، قارىمىقىدا قوشۇمچە بېيمەكلىك تىجارەت ئورنى تەسىس قىلىندى، ئاساسىي قاتلام يېزا (گۆگۈشي) لاردا بېيمەكلىك سېتىۋېلىش پونكىتىدىن 9 ى قۇرۇلدى. 1965 - يىلى بېيمەكلىك سېتىۋېلىش تور - نۇقتىسى 13 كە يەتتى، سېتىۋېلىنغان گۆشنىڭ ئاز قىسمى يۇقىرىغا يۆتكەلگەنلىك سىرتىدا، كۆپ قىسمى يىلەن مۇشۇ ناهىيىدىكى ئاهالە، تۇرۇشلۇق قىسىم، ساناەت، كان ئىشچى - خىزمەتچىلىرى تەمىنلەندى. 1979 - يىلى ئاساسىي قاتلام سېتىۋېلىش پونكىتى 7 گە تەڭشەلدى، 1985 - يىلى 5 كە قىسقارتىلدى. 1988 - يىلى يېڭىتام سېتىۋېلىش پونكىتىدا كۆلىمى 600 مو كېلىدىغان قوي بېقىش بازىسى قۇرۇلدى.

غۇلجا ناهىيىسىنىڭ گۆش سېتىۋېلىشىدا 70 - يىللاردىن ئىلگىرى چارۋا ئاساس قىلىنغانىدى، 50 - يىللاردا سېتىۋېلىنغان چارۋا ئادەتتە شۇ يىلى قولدا قالغان چارۋىنىڭ تەخمىنەن 10% نى ئىگىلىدى. 1953 — 1957 - يىلغىچە ناهىيە بويىچە 660 ئات، 114.84 تونا؛ 2634 كالا، 364.056 تونا؛ 13 مىڭ 618 قوي، 354.068 تونا سېتىۋېلىنىدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 60 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە «كۆپ سېتىۋېلىش، كۆپ سېتىش» تىن ئىبارەت خاتا ئىدىيىنىڭ پېتەكچىلىكىدە، بەزى يىللىرى سېتىۋېلىنغان چارۋا شۇ يىلى قولدا قالغان چارۋىنىڭ 20% ىدىن ئېشىپ كەتتى، 1958 — 1961 - يىلغىچە ناهىيە بويىچە 323 چوشقا، 26.358 تونا؛ 12 مىڭ 610 كالا، 3113.47 تونا؛ 105 مىڭ 800 قوي، 5614.625 تونا؛ 3588 ئات، 1883.7 تونا سېتىۋېلىنىدى. 1962 - يىلىدىن باشلاپ، چارۋا سېتىۋالغاندا مۇكاپات ئورنىدا كىيىم- كېچەك، چاي، قەنت قاتارلىق قىس ماددىي ئەشيالار سېتىپ بېرىلدى، مەسلەن: بىر چوشقا سېتىپ بەرسە 0.6 مېتىر رەخت، بىر چوشقا 60 — 80 كىلوگرام چىقسا 2.5 مېتىر رەخت، 80 كىلوگرامدىن ئاشسا 3.5 مېتىر رەخت؛ بىر كالا 150 كىلوگرام كەلسە 3 مېتىر يېپەك رەخت؛ قوي 35 كىلوگرام كەلسە بىر مېتىر پاختا رەخت مۇكاپات ئورنىدا سېتىپ بېرىلدى. 1965 - يىلى ناهىيە بويىچە 132.7 تونا كالا گۆشى، 1168.4 تونا قوي گۆشى سېتىۋېلىنىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە كالا، قوي، چوشقا سېتىۋېلىش خىزمىتى توختاپ قالدى. 1975- يىلى دۆلەت چوشقا، كالا، قويغا قارىتا ئادەم ئەۋەتىپ بېقىش، ئالدىغا بېرىپ سېتىۋېلىش سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، يۇقىرىغا يۆتكەيدىغان قىسمىنى باها قوشۇپ سېتىۋېلىش، قوشۇلىدىغان باها 5% بولۇشنى بەلگىلىدى، شۇ يىلى ناهىيە بويىچە يۇقىرىغا يۆتكەش ۋەزىپىسى 50.81 تونا ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى، ئاشقان قىسمىغا

قوشۇمچە بېرىلمەيدىغان 30 مىڭ 400 يۈەن قولغا كەلتۈرۈلدى.

1980 - يىلدىن باشلاپ، قالدۇرۇق چارۋا سېتىپ بەرگەنلەرگە مۇكاپات ئورنىدا يەم - خەشەك سېتىپ بېرىش سىياسىتى يولغا قويۇلدى، ئۇنىڭ ئۈلچىمى ئومۇمەن سېتىۋېلىش ئۈلچىمىگە مۇۋاپىق كەلگەن قوي، كالا ئۈچۈن ھەربىر كىلوگرام ئېغىرلىقىغا بىر كىلوگرام ئاشلىق (كۆمىلوناق)، بىر كالا ياكى بىر پارچە كالا تېرىسى سېتىۋېلىنسا مۇكاپات ئورنىدا بىر پار ئۈتۈك؛ چوشقا سېتىۋېلىنسا ۋېلىسىپىت قاتارلىقلارنى سېتىپ بېرىلدى. بېرىشتىن ئىبارەت بولدى ھەمدە مۇقىم جايدا سېتىۋېلىش بىلەن سەييارە سېتىۋېلىش بىرلەشتۈرۈلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن گۇش مەنبەسى تېز كۆپەيىپ، شىركەت سېتىۋېلىش ۋە يۆتكەش ۋەزىپىسىنى ئاشۇرۇپ ئورۇندىدى، بازاردىكى تەمىنلەشمۇ ياخشىلاندى. پەقەت 1982 - يىلىلا 35 مىڭ 700 قوي، 2775 كالا، 1528 چوشقا سېتىۋېلىندى، ئۇلارنى باقتۇچىلارغا مۇكاپات ئورنىدا 2715 پار ئۈتۈك، 50 ۋېلىسىپىت سېتىپ بېرىلدى.

1985 - يىلى دۆلەت چوشقا، كالا، قوي گۇشلىرىنى پىلان بويىچە سېتىۋېلىش بەلگىلىمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، گۇش سېتىۋېلىشنى توختاتىم بويىچە زاكاز قىلىپ سېتىۋېلىشقا ئۆزگەرتىپ، كۆپ يوللۇق، ئاز ھالقىلىق تىجارەت باشقۇرۇش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ئىشلەپچىقارغۇچىلار دۆلەت ئىلكىدىكى، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى ۋە يەككە تىجارەتچىلەر بىلەن ئىختىيارىي سودا قىلىشىدىغان بولدى. ئۆزى سويۇپ، پىششىقلىسىمۇ، ساتسىمۇ بولىدىغان بولدى، سېتىۋېلىش باھاسىغا قارىتا قايتا بىرتۇتاش بەلگىلىمە چىقىرىلمىدى، پەقەت يېتەكچى خاراكتېرلىك كېلىشىم باھا يولغا قويۇلدى، تەمىنلەش - ئېھتىياج ئەھۋالىغا ئاساسەن، يېتەكچى باھانى چۈرىدەپ، يۇقىرى، تۆۋەن تۇراقسىز قىلىش دائىرىسىنى %10 تىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىك تەلەپ قىلىندى، ئەمما ئۈزۈمچى بىلەن قاراماي شەھىرىدىكى ئاھالىلەرنىڭ گۇش تەمىناتىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، شىركەت يەنىلا ئۆز قارمىقىدىكى سېتىۋېلىش پونكىتلىرىغا سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى چۈشۈردى. 1987-يىلى ناھىيە بويىچە 1873 تونىنا گۇش سېتىۋېلىندى، 989 تونىنا گۇش يۇقىرىغا يۆتكەلدى، شۇ يىلى 277 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى. 1988 - يىلى ناھىيە بويىچە 854.73 تونىنا گۇش سېتىۋېلىندى. 1990 - يىلى 811.61 تونىنا گۇش، جۈملىدىن 642.97 تونىنا كالا گۇشى، 168.64 تونىنا قوي گۇشى سېتىۋېلىندى.

2. ئۆي قۇشلىرى، تۇخۇم، سېرىق ماي قاتارلىقلارنى سېتىۋېلىش

50 - يىللاردىن 70 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە ھەر يىلى ئوخشىمىغان مىقداردا تۇخۇم، سېرىق ماي قاتارلىقلار سېتىۋېلىندى. 1953 — 1959 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 7001.51 كىلوگرام تۇخۇم، 8190.3 كىلوگرام سېرىق ماي سېتىۋېلىندى. 1960 - يىلى سېتىۋېلىنغان تۇخۇم 29 مىڭ 900 كىلوگرامغا، سېرىق ماي 1465 كىلوگرامغا يەتتى. 1961 - يىلدىن كېيىن تۇخۇم سېتىۋېلىش مىقدارى يىلمۇ يىل ئازىيىپ كەتتى. 1972 - يىلى ئىلى ئوبلاستلىق يېمەكلىك شىركىتى باشلامچى بولۇپ، غۇلجا ناھىيىسىدە تۇخۇم سېتىپ بەرگۈچىلەر تۇخۇم پۈلىغا باراۋەر كېلىدىغان چاي، قەنت قاتارلىقلارنى سېتىۋېلىش ئارقىلىق سېتىۋېلىشنى ئىلگىرى سۈرۈش چارىسىنى مىناق تەرىقىسىدە يولغا قويدى. ناھىيە بويىچە ئالماشتۇرۇش سودا نۇقتىسىدىن 23 ى تەسىس قىلىندى، يېمەكلىك شىركىتى تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ دۇكىنى كۆپ، قارمىقىدىكى رايون كەڭ بولۇشتەك شارائىتىدىن پايدىلىنىپ، بازارغا تۇخۇم كۆپ كىرىدىغان پەسىللەردە ئۆزى سېتىۋېلىش بىلەن ۋاكالىتەن سېتىۋېلىشنى بىرلەشتۈرۈشنى قوللىنىپ، سېتىۋالغان تۇخۇمنى يىلدىن يىلغا كۆپەيتتى. 1976 - يىلغىچە 6199 كىلوگرام تۇخۇم سېتىۋېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە 1975 - يىلى ئەڭ كۆپ بولۇپ، 3217 كىلوگرامغا يەتتى. 1978 - يىلدىن كېيىن تۇخۇم، ئۆي قۇشلىرى قاتارلىق 3 خىل يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى سودا تارماقلىرىنىڭ سېتىۋېلىش پىلانىغا كىرگۈزۈلمەي، دېھقانلار ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىپ، ئۆزلىرى ساتىدىغان بولدى.

ناھىيە بويىچە قىسمەن يىللاردا سېتىۋېلىنغان گۆش، چارۋا، تۇخۇم

جەدۋەل: 9 — 11

تۇرى / يىللار	گۆش						تۇخۇم
	چوشقا	چوشقا گۆشى (كىلوگرام)	كالا	كالا گۆشى (كىلوگرام)	قوي (تۇياق)	قوي گۆشى (كىلوگرام)	تۇخۇم (كىلوگرام)
1973	136		111		30124		185
1974	84	452	229		23616		1398
1975	54	652	623		27625		3217
1976	50	1077	1161		35480		1399
1978	1004	1981	227		30982		
1979	1998	18645	654	1171	25558		139
1980	1863	1088	863		39680		35
1981	1555	116390	1352		34856		
1982	1528	11748	2775		35715		
1983	2276	238668	5631		37480		
1984	1004	130361	6492	8721	34686		
1985		10595	2972	438418	20286	15504	
1986		10239	871	201564	5795	92796	
1988			149	585788	5249	105745	
1990			79	642977	5521	168646	

2 § . چارۋا مەھسۇلاتلىرى سېتىۋېلىش

يىللاردىن بۇيان، ناشقى سودىدا (چارۋا مەھسۇلاتى) سېتىۋېلىشتا دۆلەتنىڭ بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلانى بويىچە سېتىۋېلىندى. 1952 — 1958 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدە چارۋا مەھسۇلاتلىرى سېتىۋېلىشنى ئىلى سودا شىركىتى بېجىردى، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ۋاكالىتەن سېتىۋالدى، ھەر يىلى سېتىۋېلىش مەزگىلىدە ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ سېتىۋېلىش گۇرۇپپىسى ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپلارغا ھەمكارلىشىپ سېتىۋالدى. 1958 - يىلى چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى تىجارەت ئورنىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، ناھىيىلىك كوپېراتىپتا سېتىۋېلىش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنغانلىقى سەرتىدا ئاچال، چۆلجوتا، سارتۆپە، توغراسۇ، قايچى، ئولانبۇرا، چىرگە، كۆكچوقاق، مايتۆبە، كۆندۈلەڭسۇ قاتارلىق يايلاقلاردىمۇ ۋاقىتلىق سېتىۋېلىش نۇقتىسى تەسىس قىلىندى. ناھىيىلىك ناشقى سودا شىركىتى مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش كەسىپگە ناشقى سودا سىستېمىسى مەسئۇل بولىدىغان بولدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئۆتكەنكى يىللاردا سېتىۋالغان چارۋا مەھسۇلاتلىرى مىقدارى مۇنداق بولدى: 1952 — 1972 - يىلغىچە ھەر يىلى سېتىۋېلىنغان كالا تېرىسى 5000 پارچىدىن 10 مىڭ پارچىگە، قوي تېرىسى 22 مىڭ پارچىدىن 45 مىڭ پارچىگە، ئۆچكە تېرىسى 2000 پارچىدىن 11 مىڭ پارچىگە، قوي يۇڭى 307 تونىدىن 360 تونىغا، چۇپۇر 0.75 تونىدىن 3.5 تونىغا يەتتى، چارۋا مەھسۇلاتلىرى قىممىتى تەخمىنەن 90 مىڭ

يۈەندىن 300 مىڭ يۈەنگىچە بولدى. 1978 — 1987 - يىلغىچە ھەر يىلى سېتىۋېلىنغان كالا تېرىسى 7000 پارچىدىن 26 مىڭ پارچىگە، قوي تېرىسى 40 مىڭ پارچىدىن 110 مىڭ پارچىگە، ئۆچكە تېرىسى 3000 پارچىدىن 18 مىڭ پارچىگە، ئات تېرىسى 1500 پارچىگە، ئوغلاق تېرىسى 3000 پارچىدىن 7000 پارچىگە، قوي يۇڭى 4000 تونىدىن 5800 تونىغا، چۇپۇر 3 تونىدىن 75 تونىغا، تۆگە يۇڭى 2800 كىلوگرامدىن 9000 كىلوگرامغا، ئۆچكە تالغا يەتتى. 10 يىل ئىچىدە چارۋا مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى ئاز كەم 21 مىليون يۈەنگە يەتتى.

1988 - يىلىدىن باشلاپ يۇڭ بازارلىرى قويۇۋېتىلىپ، زور تۈركۈمدىكى يەككە سودىگەرلەر ئۆز ئالدىغا چارۋا مەھسۇلاتلىرى سېتىۋالمىدىغان بولدى، شۇڭا قىسمەن چارۋا مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىش مىقدارى ئازىيىپ كەتتى. 1990 - يىلى 21 مىڭ 300 پارچە كالا تېرىسى، 146 مىڭ 100 پارچە قوي تېرىسى، 9400 پارچە ئۆچكە تېرىسى، 900 نەچچە پارچە باشقا تېرە؛ 6450 تونىنا قوي يۇڭى، 140 تونىنا چۇپۇر، 825 كىلوگرام ئۆچكە تىۋىتى، 275 كىلوگرام تۆگە يۇڭى تىۋىتى، 3894 تال ئۇچەي سېتىۋېلىندى.

يۇنگدىن باشقا ناھىيە تەۋەسىدە يەنە مول ياۋايى ھايۋانات بايلىقى بار، مەسىلەن: تۈلكە، ياۋا توشقان، ئاقمىخان، سۇلەيسۇن قاتارلىقلار. ئولارنىڭ يۇڭى قېلىن، تېرىسى ياخشى بولۇپ، تارىختا ئاز مىقداردا سېتىۋېلىنغان.

§ 3 . كۆكتات، مېۋە - چېۋە سېتىۋېلىش

70 - يىللاردىن ئىلگىرى كۆكتات تىجارىتىنى ئاساسلىقى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قىلاتتى، دۆلەت ئىلكىدىكى سودىنىڭ سېتىۋالمىدىغان كۆكتات مىقدارى ئاز ئىدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1955 - يىلى ناھىيە بويىچە 4347 كىلوگرام، 1958 - يىلى 65 مىڭ 600 كىلوگرام، 1959 - يىلى 49 مىڭ 200 كىلوگرام، 1960 - يىلى 31 مىڭ 800 كىلوگرام، 1962 - يىلى 86 مىڭ 600 كىلوگرام، 1971 - يىلى 172 مىڭ 800 كىلوگرام، 1972 - يىلى 234 مىڭ كىلوگرام كۆكتات سېتىۋېلىنغان. 1973 - يىلى يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى ۋە كۆكتات شىركىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، كۆكتات سېتىۋېلىش كەسپى بىر ئاز كۆپەيدى. كۆكتاتنى ياكى ناھىيە بازىرى ئەتراپىدىكى كۆكتاتچى دېھقانلار ئېلىپ كېلەتتى، ياكى غۇلجا شەھەرلىك كۆكتاتلىقتىن توشۇپ كېلىنەتتى، لېكىن سانى، تۈرى، يېگىلىقى يەنىلا بازار - يېزىلاردىكى ئاھالىلەرنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايتتى. 1975 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت «شەرق قىزارىدى» گۈڭشې (جېلىلىيۈزى بازىرى) بەش كۆزۈك چوڭ ئەتىرىتىنىڭ 6 - ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى (خەنزۇلار ئەترىتى) نى ناھىيىلىك يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى ۋە كۆكتات شىركىتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قىلىشقا ئاجرىتىپ بەردى، ئۇ يۇقارقى كۆكتات ئەترىتى دەپ ئاتالدى، ئۇ ھەر يىلى يېمەكلىك شىركىتى بىلەن سېتىۋېلىش - سېتىپ بېرىش توختامى ئىمزالاپ، كۆكتاتنى پىلان بويىچە تېرىيدىغان، مەھسۇلاتنىڭ ھەممىسىنى كۆكتات دۇكىنىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىدىغان بولدى. 1976 - يىلى تەمىنلەش بىلەن ئېھتىياج ماسلىشالماسلىق قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، توختامنى ئىجرا قىلىش توختىتىلدى. 1977 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ئۇنۇمۇرسىتېتىدىن 370 مو يەر ئاجرىتىلىپ، «شەرق قىزارىدى» گۈڭشې (جېلىلىيۈزى) باغۇەنچىلىك ئەترىتىدىن 30 مو كونا خۇمدان ئورنى سېتىۋېلىنىپ تۈزلىنىپ كۆكتات ئەترىتى قۇرۇلدى، ئۇ تۆۋەنكى كۆكتات ئەترىتى دەپ ئاتالدى، ئۇ يىلبويى ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەرنى كۆكتات بىلەن تەمىنلىدى. 1979 - يىلى تۆۋەنكى كۆكتات ئەترىتى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا پونكىتىنىڭ ئۇرۇقچىلىق ئەترىتىگە (سادىقيۈزى يېزىسىغا) قوشۇۋېتىلدى. 1983 - يىلى يۇقارقى كۆكتات ئەترىتى ناھىيىلىك توخۇ فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلىپ كۆكتات

تېرىش ۋە سېتىۋېلىش توختىتىلدى.

1983 - يىلدىن باشلاپ كۆكتات شىركىتى ناھىيە تەۋەسىدىكى كۆكتات تېرىغۇچىلاردىن كۆكتات سېتىۋالغاندىن سىرت، غۇلجا شەھىرى، ئۈرۈمچى ھەتتا ئىچكىرىدىكى ئۇلكىلەردىن كۆكتات يۆتكەپ كېلىدىغان بولدى. شۇڭا ھەر يىلى ئەتىيازدا كۆكتاتلار پىرىم ئاي بۇرۇن بازارغا چىقىدىغان بولدى، تۇرمۇ ئاۋۇالقى 10 نەچچە خىلدىن 25 — 30 خىلغا يەتتى. غۇلجا ناھىيىسى ئىلى سامسىقى چىقىدىغان ئاساسلىق رايون بولۇپ، يېزا - بازار، مەيدانلاردا تېرىشقا باب كېلىدۇ، ئىلى سامسىقى يوغان، تەملىك بولۇپ، بىرقەدەر يۇقىرى دورىلىق قىممەتكە ئىگە، ھەر يىلى 10 تونىنا ئەتراپىدا سېتىۋېلىنىدۇ.

80 - يىللارنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە كۆكتات شىركىتى كۆپ ئورۇن رىقابەتلىشىۋاتقان ئەھۋالدا، تەمىناتقا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، يەنە بازار باھاسىنى تۇراقلاشتۇرۇش فۇنكسىيىسىنى زىممىسىگە ئالدى، شۇڭا ئاساسىي جەھەتتىن ئەسلى باھاسىدا سېتىۋېلىپ، ئەسلى باھاسىدا سېتىپ بەردى، ئاز مىقداردىكىسىنى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىپ، مۇقىم باھادا تەمىنلىدى. شىركەت 1984 - يىلى 132 تونىنا، 1986 - يىلى 285 تونىنا، 1987 - يىلى 235 تونىنا، 1989 - يىلى 330.4 تونىنا، 1990 - يىلى 321.5 تونىنا كۆكتات سېتىۋالدى.

50 - يىللاردىن 70 - يىللارغىچە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھەر يىلى ئاز مىقداردا قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە-چېۋە سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى بار بولدى. 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە 187 مىڭ 600 كىلوگرام قوغۇن - تاۋۇز، 1958 - يىلى 209 مىڭ 700 كىلوگرام قوغۇن - تاۋۇز سېتىۋېلىندى. 1959 - يىلى 45 مىڭ 200 كىلوگرام قوغۇن - تاۋۇز، 29 مىڭ 100 كىلوگرام مېۋە - چېۋە؛ 1960 - يىلى 5473.5 كىلوگرام قوغۇن - تاۋۇز، 7879.5 كىلوگرام مېۋە - چېۋە؛ 1961 - يىلى 30 مىڭ 200 كىلوگرام قوغۇن - تاۋۇز، 10 مىڭ 300 كىلوگرام مېۋە - چېۋە سېتىۋېلىندى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە - چېۋە سېتىۋېلىش بىردىنلا ئازايدى ۋە توختاپ قالدى.

§ 4 . تاماكا، پاختا، كەندىر سېتىۋېلىش

1 . تاماكا

70 - يىللاردىن ئىلگىرى، دېھقانلار كۆكتاماكىنى كۆپرەك تېرىپ، ئۇزلىرى ئىشلەپچىقىرىپ، ئۇزلىرى ساتاتتى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 700 — 800 مو ئەتراپىدا تېرىلاتتى، سېتىۋېلىنىش مىقدارى ئانچە كۆپ ئەمەس ئىدى، يىلىغا 40 تونىنا ئەتراپىدا سېتىۋېلىناتتى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا كۆكتاماكا ئىقتىسادىي زىرائەت قاتارىغا كىرگۈزۈلدى، تېرىلىش كۆلىمى يىلسايىن كۆپەيدى، سېتىۋېلىنىش مىقدارىمۇ ئۇزلۇكسىز ئېشىپ باردى. 1970 — 1980 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 1045 تونىنا سېتىۋېلىنىپ، ئوتتۇرىچە يىلىغا 120 تونىنا ئەتراپىدا توغرا كەلدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىقى مەزگىللىرىدە ناھىيە دائىرىسىدە قاقلىنىدىغان كۆكتاماكا، بەيلى تاماكىسى، پۇراقلىق تاماكا كەك كۆلەمدە تېرىلىدىغان بولغاچقا، سېتىۋېلىنىدىغان كۆكتاماكا مىقدارىمۇ زور ھەجىمدە ئاشتى. 1988 - يىلى 214.1 تونىنا سېتىۋېلىنىپ، 71 مىڭ 100 يۈەن، 1990-يىلى 631.3 تونىنا سېتىۋېلىنىپ، 7 مىليون 215 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى.

2 . پاختا

50 - يىللاردىن 70 - يىللارغىچە غۇلجا ناھىيىسىدە كېۋەز ئاز تېرىلاتتى، يىلىغا 200 مو ئەتراپىدا تېرىلىپ، ھەر يىلى ئوتتۇرىچە 27 تونىنا ئەتراپىدا پاختا سېتىۋېلىناتتى. 70 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە

ناهيه تەۋەسىده كېۋەز تېرىش ۋە پاختا سېتىۋېلىش ئىشلىرىدىن قالدۇرۇلدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا كېۋەز تېرىش يەنە باشلاندى. 1978 - يىلى 11 مىڭ 200 كىلوگرام پاختا سېتىۋېلىنغانىدى، 1979 - يىلى 17 مىڭ 300 كىلوگرام پاختا سېتىۋېلىندى. 1980 - يىلى كېۋەز ئاز تېرىلىپ 100 موغىمۇ يەتمىدى، 9170 كىلوگرام پاختا سېتىۋېلىندى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىغى مەزگىللىرىدىن باشلاپ پاختا سېتىۋېلىنمىدى.

3. كەندىر

50 — 60 - يىللاردا غولجا ناهيىسىده 1500 مودىن 2500 موغىچە كەندىر تېرىلىپ، يىلىغا ئوتتۇرىچە 30 — 40 تونا كەندىر سېتىۋېلىندى. 1971 - يىلى 17 مىڭ 200 كىلوگرام كەندىر، 1717 كىلوگرام ياۋا كەندىر سېتىۋېلىندى. 1972 - يىلى 15 مىڭ 800 كىلوگرام كەندىر، 1266 كىلوگرام ياۋا كەندىر سېتىۋېلىندى. 1977 - يىلى 1619 مو كەندىر تېرىلىپ، 11 مىڭ كىلوگرام كەندىر سېتىۋېلىندى. 1979- يىلى 8504 كىلوگرام كەندىر سېتىۋېلىنغانىدى، 1980 - يىلى 6170 كىلوگرام كەندىر سېتىۋېلىندى. 80- يىللاردىن كېيىن، كەندىرنىڭ ئىشلىتىلىشى ئازىيىپ كەتكەچكە، سېتىۋېلىنىشىمۇ تەدرىجىي ئازايدى.

1976 - يىلدىن باشلاپ قىزىل كەندىر تېرىش ئومۇملاشتۇرۇلدى، شۇ يىلى 335 مو، 1977 - يىلى 340 مو، 1978 - يىلى 356 مو، 1979 - يىلى 342 مو تېرىلىپ، 17 مىڭ 300 كىلوگرام سېتىۋېلىندى. 1980 - يىلىدىن كېيىن قىزىل كەندىر تېرىلمىدى ھەم سېتىۋېلىنمىدى.

§5. جۇڭيى دورا ماتېرىياللىرى سېتىۋېلىش

ناهيىلىك دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، دورا ماتېرىيالى سېتىۋېلىشنى تۈرلۈك مالار شىركىتى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالغانىدى، ئۇ چاغدا دورا ماتېرىياللىرىنىڭ تۈرى ۋە مىقدارى ئاز ئىدى. كەسپىي شىركەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ئامما سىنىڭ كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاشقا پايدا يەتكۈزۈش كۆزدە تۇتۇلۇپ، غولجا ناهيىسىنىڭ يېرى كەڭ، ئادىمى كۆپ، دورا ماتېرىياللىرى بايلىقى مول بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئاساسەن، بۇ كەسىپ زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، 50 نەچچە خىل دورا ماتېرىيالى سېتىۋېلىش تۈرىگە كىرگۈزۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1 - خىلدىكى قىممەتلىك دورا ماتېرىيالى يۈمران بۇغا مۈڭگۈزى، سوغىگۈل، ھىڭ، ئالمقات، چۇچۇكبۇيا، ئۆرۈك مېغىزى، قېرىقىز قاتارلىق 9 خىل، 2 - خىلدىكى قىممەتلىك دورا ماتېرىيالى يۈمران بۇغا مۈڭگۈزى، بۇغا مۈڭگۈزى، سوغىگۈل قاتارلىق 39 خىل بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى تىببىي دورا باشقۇرۇش تارماقلىرى بىرتۇتاش پىلانلاپ، بىرتۇتاش باشقۇرۇپ، بىرتۇتاش سېتىۋالدى ۋە ئېكسپورت قىلدى، باشقا ئورۇنلارنىڭ ئېلىپ - سېتىشىغا رۇخسەت قىلىنمىدى. ناهيىلىك دورا شىركىتى ناهيە بازىرىدا بىر سېتىۋېلىش پونكىتى تەسىس قىلدى ھەمدە تەمىنات- سودا كوپېراتىپىغا دورا ماتېرىياللىرىنى زور مىقداردا ۋاكالىتەن سېتىۋېلىشنى ھاۋالە قىلىپ، ئۇنىڭغا 9.89% ۋاكالىتەن سېتىۋېلىش ھەققى بېرىدىغان بولدى. ئىشلەپچىقارغۇچى ئورۇنلار ئۆزلىرى ئىشلەپچىقارغان ياكى ئادەم تەشكىللەپ تاغدىن كولىغان قىممەتلىك دورا ماتېرىياللىرىنى چوقۇم دورا شىركىتىگە سېتىپ بېرىدىغان بولدى. ياۋا دورا ماتېرىياللىرىنى كۆپلەپ سېتىۋېلىش ۋە ياۋا دورا ماتېرىياللىرىنى تېرىشقا ئىلھاملاندۇرۇش ئۈچۈن، شىركەت يەنە يارىدەم پۇلى تارقىتىش ۋە مۇكاپات تەرىقىسىده رەخت بىلىتى بېرىش، خىمىيىۋى ئوغۇت، ئاشلىق، ۋېلىسىپىت سېتىپ بېرىش قاتارلىق ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، سېتىۋېلىش - سېتىپ بېرىش توختامى ئىمزالاپ، دورا ماتېرىياللىرى ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىۋېلىشنى ئىلگىرى سۈردى. شىركەت

دورا ماتېرىياللىرى سېتىۋېلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، بىئولوگىيىلىك دورا ماتېرىياللىرى بايلىقى، مەسىلەن: قانسە (توخۇ تاشلىقىنىڭ ئىچكى پەردىسى)، دېڭىزىيا، كالا ئۆتى، قوي ئۆتى قاتارلىقلارنىمۇ قايسى ۋاقىتتا كەلسە شۇ ۋاقىتتا سېتىۋالىدىغان بولدى. 1972 — 1978 - يىلغىچە دورا شىركىتىنىڭ دورا ماتېرىياللىرى سېتىۋېلىشى تازا ئەۋج ئالغان مەزگىل بولۇپ، سېتىۋېلىنغان دورا ماتېرىياللىرى بىرنەچچە كۈنلا يۆتكەلمىسە تاغدەك دۆۋىلىنىپ كېتەتتى. 1979 - يىلى شىركەت سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى 3 ئاي بۇرۇن ئورۇندىپ، 60 نەچچە مىڭ كىلوگرام دورا ماتېرىيالى سېتىۋالدى. 1980 - يىلى دورا شىركىتى تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرىنىڭ ۋاكالىتەن سېتىۋېلىشىنى توختاتتى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى، سوغىگۈل ۋە چۇچۇكبۇيىدىن باشقىلىرىنى سېتىۋېلىش توختىتىلدى.

1. ئىلى سوغىگۈلى

1972 - يىلى ناھىيىلىك دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى 14 مىڭ 500 كىلوگرام، 1973 - يىلى 12 مىڭ كىلوگرام، 1976 - يىلى 4800 كىلوگرام سوغىگۈل سېتىۋالدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرى، 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا سوغىگۈل بازىرى ياخشى بولمىغانلىقتىن، تېرىش كۆلىمى ئازىيىپ كەتتى، شۇڭا 1983- يىلى پەقەت 134 كىلوگرام سېتىۋېلىندى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرىدا دورا ماتېرىياللىرى باھاسى قويۇۋېتىلگەچكە، زور تۈركۈمدىكى ئامما تاغقا چىقىپ سوغىگۈل كولىدى، بۇنىڭ بىلەن سوغىگۈل بايلىقى يەنە بىر قېتىم زىيانغا ئۇچرىدى، شۇنىڭدىن كېيىن سېتىۋېلىنغان سوغىگۈلنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى كىشىلەر قورغاس، بورتالا قاتارلىق جايلاردىن كولاپ كەلدى.

2. ھىمىڭ

50 - يىللاردا ناھىيىلىك دورا ماتېرىياللىرىنى باشقۇرۇش تارماقلىرى ھىمىڭ يىغىشنى تەشكىللەپ ۋە ئۇنى سېتىۋېلىپ پۈتۈن مەملىكەتنى تەمىنلىگەنىدى. 1958 - يىلى 5000 كىلوگرام، 1965 - يىلى 2123 كىلوگرام، 1978 - يىلى 3451 كىلوگرام ھىمىڭ سېتىۋېلىندى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش، يول ياساش، قوي، كالا بېقىش ۋە ئادەملەر ھىمىڭ يىغاندا قالايمىقان كېسىش قاتارلىقلار تۈپەيلىدىن، ھىمىڭنىڭ قايتا ئۈسۈپ چىقىشى ۋە كۆپىيىشى زىيانغا ئۇچراپ، ھىمىڭ بايلىقى ئېغىر دەرىجىدە ۋەيران بولدى. شۇڭا 1985 - يىلى ناھىيىلىك دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى ئاران 405 كىلوگراملا ھىمىڭ سېتىۋالدى.

3. چۇچۇكبۇيا

50 — 60 - يىللاردا ناھىيە تەۋەسىدە چۇچۇكبۇيىنىڭ مەھسۇلاتى كۆپ بولۇپ، ھەر يىلى 100 مىڭ — 200 مىڭ كىلوگرام سېتىۋېلىناتتى. 60 - يىللاردىن باشلاپ ھۆكۈمەت يېزىلاردا «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى (ياخشى سالا ئېتىز، ياخشى مەھەللە، ياخشى ئورمان بەلۋېغى، ياخشى يول، ياخشى ئېرىق - ئۆستەڭ) ئېلىپ بېرىشنى چاقىرىق قىلىپ، يەرلەر تەكشىلىنىپ، سالا ئېتىزلار بەرپا قىلىنغانلىقتىن، ئۇزلەشتۈرۈلگەن چۇچۇكبۇيا بايلىقى ئازىيىپ، چۇچۇكبۇيا كولاش تاغ، ئېدىرلىق، دەريا ساھىلىگە يۆتكەلدى. 70 - يىللاردا ناھىيىلىك دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى سېتىۋالغان چۇچۇكبۇيا ئاساسلىقى مۇشۇ جايلاردىن ئېلىپ كېلىندى. 1980 - يىلدىن كېيىن ئاپتونوم رايون ئاساسلىق چۇچۇكبۇيا چىقىدىغان رايونىنى جەنۇبىي شىنجاڭغا يۆتكىدى، غۇلجا ناھىيىسىدە چۇچۇكبۇيا سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى بولمىغاچقا، سېتىۋېلىش توختىدى.

4. يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى

ناھىيىلىك دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى ھەر يىلى دېھقان، چارۋىچىلار ياققان بۇغىلاردىن زور مىقداردا

يۈمران بۇغا مۇڭگۈزى سېتىۋالدى، ئۇنىڭدىن باشقا ناھىيىلىك دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى قارىسىقىدىكى چۇلۇقاي بۇغا فېرمىسىمۇ يۈمران بۇغا مۇڭگۈزى يىغىۋېلىنىدىغان، يۈمران بۇغا مۇڭگۈزى بىلەن تەمىنلەيدىغان ئاساسلىق مەنبە بولدى. 1972 - يىلى ناھىيە بويىچە 54 كىلوگرام، 1976 - يىلى 180 كىلوگرام، 1982- يىلى 1019 كىلوگرام، 1984 - يىلى 1500 كىلوگرام يۈمران بۇغا مۇڭگۈزى سېتىۋېلىندى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا دورا ماتېرىياللىرى قويۇقلاشتۇرۇلمىغانلىقتىن، يۈمران بۇغا مۇڭگۈزى ئېلىپ - ساتىدىغانلار كۆپەيمەي، زور مىقداردىكى يۈمران بۇغا مۇڭگۈزى سىرتقا ئېقىپ كەتتى. 1989 - يىلى 314 كىلوگرام سېتىۋېلىنغاندى، 1990 - يىلى ئاران 117 كىلوگرام سېتىۋېلىندى.

غۇلجا ناھىيىلىك دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى 1972 — 1990 - يىلغىچە سېتىۋالغان ئاساسلىق دورا ماتېرىياللىرى

جەدۋەل: 9 — 12

بىرلىكى: كىلوگرام

تۈرى / يىللار	سوغىگۈل	چۇچۇكبۇبا	يۈمران بۇغا مۇڭگۈزى	بۇغا مۇڭگۈزى	قېرىقىز	ئۇرۇك مېغىزى	تارپىبەدىيان	ئالقات	زاراڭزا
1972	14505	22545	54	437	18427	1838	13	25	4
1973	12004	101637	112	1221	19915	7215	1800	218	5
1974	7933	128233	122	1883	17745	6067	997	633	8
1975	6460	237145	144	1655	8821	12807	4135	1738	40
1976	4800	205000	180	1500	19386	14609	5828	2592	45
1977	3170	156170	238	1503	13147	8946	1130	6169	400
1978	3337	241344	252	1336	14751	5563	12939	10159	1903
1979	1609	34215	343	1509	7574	4946	5100	532	771
1980	532	26374	398	982					1205
1981	176	1909	654	912	6701	6708	519	131	871
1982	1899	413	1019	893	4970	7920	1026	88	106
1983	134	1260	1186	310	2224	4137	355	56	20
1984	173	1339	1500	5370					102
1985	257	359	1490	110		5946	209		
1986	551	28	2216	24					
1987	77	5	2367	922					154
1988	12350	375	2254	14					28
1989			314	72					
1990			117						

6 §. كېرەكسىز ماددىي ئەشيالارنى سېتىۋېلىش

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە تەۋەسىدە سودا - سانائەت تەرەققىي قىلمىغان، قاتناش قىيىن، ئۇچۇر راۋان ئەمەس، كېرەكسىز ماددىي ئەشيا بايلىقى كەمچىل، سانائەت براك ماتېرىياللىرى يوق دېيەرلىك ئىدى، خەلقنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدىكى نۇرغۇن تاشلاندۇق ماتېرىياللارنى مەخسۇس يىغىۋالىدىغان ئورۇنمۇ يوق ئىدى، پەقەت كونىغا يېگىنى ئالماشتۇرۇپ بېرىدىغان ئاز سانداكى بىرقانچە ئالتۇن، كۈمۈش، مىس قاچا - قۇچا دۇكانلىرى بار ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، سودا - سانائەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، براك مالىلار بارغانسېرى كۆپەيدى، ئۇنى يىغىش، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا ئەھمىيەت بېرىلىپ، يىغىۋېلىنىش مىقدارى يىلدىن يىلغا كۆپەيدى. 1954 - يىلدىن باشلاپ تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپلىرىغا قاراشلىق دۇكانلار كېرەكسىز مالىلارنى ئالماشتۇرۇپ سېتىۋېلىپ، ئۇنى ناھىيىلىك كوپېراتىپنىڭ يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتىگە تاپشۇرۇپ بېرىش يولغا قويۇلدى. 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە كېرەكسىز ماددىي ئەشيالارنى يىغىۋېلىش نۇقتىسى 88 گە يەتتى. 1958 - يىلى دۆلەت ئىلكىدىكى سودا بىلەن تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سودىسى بىرلەشتۈرۈلگەندە، براك مالىلارنى يىغىۋېلىش كەسپى سودا ئىدارىسىنىڭ يەرلىك مەھسۇلاتلار تىجارەت ئورنىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1962 - يىلى دۆلەت ئىلكىدىكى سودا بىلەن تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سودىسى ئايرىلغاندا، براك مال يىغىۋېلىش كەسپى تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا ئەكىلۈق بولدى، 1971 - يىلى يەنە سودا ئىدارىسىغا، 1976 - يىلى يەنە تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ يەرلىك مەھسۇلاتلار تىجارەت ئورنىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن تاكى 1990 - يىلغىچە ئاساسىي قاتلام تەمىنات- سودا كوپېراتىپلىرى ئىزچىل كېرەكسىز ماددىي ئەشيالارنى يىغىش كەسپىنى قانات يايدۇردى، ماگىزىنلار ۋاكالىتەن سېتىۋالدى. كېرەكسىز ماددىي ئەشيالارنى يىغىۋېلىش تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ ئاساسلىق كەسىپلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

1952 - يىلى سېتىۋېلىنغان كېرەكسىز ماددىي ئەشيالار تۈرى پەقەت پارچە - پۇرات مىسلا ئىدى، 1954- يىلى كېرەكسىز پولات - تۆمۈر سېتىۋېلىنمىدىغان بولدى. 1955 - يىلى ئۈستىخانمۇ سېتىۋېلىنمىدىغان بولدى. 1957 - يىلى سېتىۋېلىش تۈرى ئاز كەم 10 غا يەتتى. 1971 - يىل 5 - ئايدىن باشلاپ كونا لامپۇچكا پاترونى سېتىۋېلىنمىدىغان بولدى، كونا لامپۇچكا پاترونىنى تاپشۇرمىغانلارغا يېگىسى سېتىپ بېرىلمىدى. 1990 - يىلى سېتىۋېلىنغان كېرەكسىز ماددىي ئەشيالار رەڭسىز مېتال، رەڭلىك مېتال، رېزىنكە، كېرەكسىز قەغەز، ئۈستىخان، سۈلياۋ، هاراق بوتۇلكىسى، ماي تۆكى قاتارلىق 10 نەچچە خىل بولدى. يىللاردىن بۇيان ناھىيە تەۋەسىدە 6 قېتىم زەربىدارلىق بىلەن سېتىۋېلىندى. 1952 - يىلى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش- چاۋشيەنگە ياردەم بېرىشكە بىرلەشتۈرۈلۈپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك مىس سېتىپ بېرىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، 987 كىلوگرام پارچە - پۇرات مىس سېتىۋېلىندى؛ 1958 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» دولقۇنىدا گۈڭشې، ئەترەتلەر، ئورگان، مەكتەپ، زاۋۇت، كارخانىلار ۋە بارلىق ئائىلىلەر دۆلەتكە كېرەكسىز پولات- تۆمۈر، رەڭلىك مېتال سېتىپ بەرگەندە، ساپساق مېتال قاچىلارنىمۇ سېتىپ بېرىش ئەھۋالى كېلىپ چىقتى؛ 1967 - يىلى رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ «بىرى ئاشلىق، يەنە بىرى پولات، بۇ ئىككىسىلا بولىدىكەن، ھەممە ئىش ئاسانغا توختايدۇ» دېگەن يولىيورۇقىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ناھىيە بويىچە كېرەكسىز ماددىي ئەشيالارنى جىددىي سېتىۋېلىشنى قانات يايدۇردى، بىر يىلدا 968 كىلوگرام پارچە - پۇرات مىس، 83 مىڭ 800 كىلوگرام كېرەكسىز پولات - تۆمۈر، 8333 كىلوگرام كېرەكسىز رېزىنكە، 77 مىڭ 200 كىلوگرام ئۈستىخان، 138 كىلوگرام قوي - كالا مۇڭگۈزى سېتىۋېلىندى. 1970 - يىلى «دۆلەت

بايرىمى» مەزگىلىدە زەربىدارلىق بىلەن يېغىۋېلىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، كېرەكسىز نەرسىلەردىن 100 مىڭ 600 تونىنا پولات، تۆمۈر، 302 كىلوگرام مىس، 2229 كىلوگرام ئوستىخان، 10 تونىنا كونا بالون، 6 تونىنا پۇرۇچ، 1.5 تونىنا كەندىر بۇيۇم، 4.5 تونىنا قوي ـ كالا مۇڭگۈزى، 5 تونىنا كونا رېزىنكە، 2 تونىنا كونا پاختا، 500 كىلوگرام ئالىۋمىن سېتىۋېلىندى؛ 1974 ـ يىلى يەنە دۆلەت پىلان كومىتېتى ئاپقان «مەملىكەتلىك كېرەكسىز پولات ـ تۆمۈرنى يېغىۋېلىپ يۇقىرىغا تاپشۇرۇش» تېلېفون يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى «دۆلەت بايرىمى» مەزگىلىدە «دۆلەت بايرىمىنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن كېڭ كۆلەمدە يېغىۋېلىش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، 5084 كىلوگرام كېرەكسىز پولات ـ تۆمۈر يېغىۋالدى؛ 1988 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى زۇڭلى جۇ ئېنلەينىڭ شەندۇڭ ئۆلكىسى شىنخۇي ناھىيىسىنىڭ كېرەكسىز ماددىي ئەشيالارنى يېغىپ پايدىلانغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن يېغىلىما يېزىپ بەرگەنلىكىنىڭ 30 يىللىقىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن، ناھىيە بويىچە يەنە بىر قېتىم كېرەكسىز ماددىي ئەشيالارنى يېغىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى، شۇ يىلى 100 تونىنىدىن ئارتۇق كېرەكسىز بۇيۇم يېغىۋېلىندى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، 1953 — 1990 ـ يىلغىچە بولغان 36 يىلدا يېغىۋېلىنغان كېرەكسىز ماددىي ئەشيا 2 مىليون 521 مىڭ 600 كىلوگرامغا يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە مىس 17 مىڭ 800 كىلوگرام، پولات ـ تۆمۈر 1 مىليون 363 مىڭ 600 كىلوگرام، ئالىۋمىن 4652 كىلوگرام، ئوستىخان 1 مىليون 51 مىڭ 500 كىلوگرام، رېزىنكە 60 مىڭ كىلوگرام، قەغەز، قوي ـ كالا مۇڭگۈزى، سۇلياۋ قاتارلىقلار 24 مىڭ 100 كىلوگرام بولۇپ، سوممىسى 2 مىليون 39 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى.

Ⅲ باب

تاۋار سېتىش

§1. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى

1. پولات ماتېرىيال ۋە بىناكارلىق ماتېرىياللىرى

70 ـ يىللاردىن ئىلگىرى بىناكارلىق ماتېرىياللىرىنىڭ كۆپىنچىسىنى ئىشلەتكۈچى ئورۇن ياكى شەخسلەر ئۆزلىرى سېتىۋالاتتى. 1975 ـ يىلى ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا شىركىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دۆلەت تەقسىم قىلىپ بەرگەن پولات ماتېرىيال، ياغاچ ماتېرىيال، سېمونت، رەڭلىك مېتال، چويۇن، ئاسفالت، ماي قەغەز، رېزىنكە قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى پىلان كومىتېتى تەقسىم قىلىپ بەرگەن كۆرسەتكۈچ بويىچە ماددىي ئەشيا ئۇنۇمۇرسال شىركىتى تىجارەت قىلىدىغان بولدى. ناھىيىدە ئۇلارغا بولغان ئېھتىياج كۆپ بولمىغانلىقتىن، سېتىلىشمۇ برقەدەر ئاز بولدى، 1976 ـ يىلى ناھىيىدە بىناكارلىق ماتېرىياللىرى تۇرىدىن 784 مىڭ 800 يۈەنلىك سېتىلدى، سېتىشتىن 11 مىڭ 300 يۈەن پايدا ئېلىندى. 1977 — 1984 ـ يىلغىچە ماددىي ئەشيا شىركىتىنىڭ بىناكارلىق ماتېرىياللىرى سېتىش سوممىسى ھەر يىلى 1 مىليون 900 مىڭ يۈەندىن 2 مىليون 500 مىڭ يۈەنگىچە بولدى. 1985 ـ يىلدىن باشلاپ بىرتۇتاش تەقسىم قىلىنمىدىغان ماددىي ئەشيالار

تەدرىجىي قويۇپ بېرىلىپ، دۆلەت پىلانى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بازار باھاسى يولغا قويۇلدى. 1989 - يىلى بىناكارلىق ماتېرىياللىرىنىڭ سېتىلىش سوممىسى 3 مىليون 320 مىڭ يۈەن بولۇپ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان ئەڭ كۆپ بولغان بىر يىل بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە سېتىلغان پولات ماتېرىيال 730 تونىنا، سىم 193 تونىنا، ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك پولات ماتېرىيالى 4 تونىنا، تۆمۈر تاختاي 93 تونىنا، تۇرۇبا 2 تونىنا، سېمونت 5398 تونىنا، ياغاچ 573 كۇب مېتىر، پەنەركە 540 كۇب مېتىر، ئاسفالت 152 تونىنا، ماي قەغەز 2906 يۈگەم.

1990 - يىلى ياغاچ ماتېرىياللىغا قارىتا قوش يوللۇق باھا ئىجرا قىلىنغانلىقى سەرتىدا، قالغان بىناكارلىق ماتېرىياللىرىنىڭ باھاسى پۈتۈنلەي قويۇۋېتىلدى.

2. كۇنجۇرە، خىمىيۋى ئوغۇت

مىنگو دەۋرىدە كەڭ دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى نامرات بولغاچقا، 10 دىن 9 ى قەرزدار بولۇپ، تۇرمۇشتا ئىنتايىن قىينىلاتتى، ئوغۇت سېتىۋېلىپ دېھقانچىلىق قىلىشتىن سۆز ئاچقىلى بولمايتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن خەلق ھۆكۈمىتى كوپېراتىپ سودىسىنى پائال تەشكىللەپ، تاۋار بىلەن تەمىنلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلارنى سېتىۋېلىپ، تاشلىۋېتىلگەن زور مىقداردىكى يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلارنى قىسمەتكە ئىگە كۇنجۇرە، ئوغۇتقا ئايلاندۇردى. مەلۇماتقا قارىغاندا 1953 - يىلى تەمىنلەنگەن زىغىر كۇنجۇرىسى ئوغۇتى 120 تونىنا بولغان. 1960 - يىلىدىن كېيىن ناھىيىدە قوي - كالا بوراقچىلىقى زور كۆچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، كۇنجۇرە بوراقچىلىققا ئىشلىتىلىپ، ئوغۇت ئورنىدا ئىشلىتىلمەيدىغان بولدى، ئۇنى سېتىش كەسپى ئاشلىق تارماقلىرىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

خىمىيۋى ئوغۇت بىلەن تەمىنلەش 1954 - يىلى باشلاندى، شۇ يىلى ئاران 100 كىلوگرام ئوغۇت بىلەن تەمىنلەنگەنىدى، 1958 - يىلى 200 كىلوگرام، 1959 - يىلى 4272 كىلوگرام، 1960 - يىلى 17 مىڭ 800 كىلوگرام ئوغۇت بىلەن تەمىنلەندى. 1960 - يىلدىن كېيىن خىمىيۋى ئوغۇت بىلەن كەڭتاشا تەمىنلەش يولغا قويۇلدى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى دائىم دېگۈدەك دېھقانچىلىق تارماقلىرى بىلەن بىرلىكتە تۇرلۇك مۇلازىمەت پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇپ، خىمىيۋى ئوغۇت ئىشلىتىشكە تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلدى. 1960 - يىلدىن باشلاپ مۇڭاپىق ئىشلىتىش، نۇقتىلىق تەقسىملەش پرىنسىپى بويىچە خىمىيۋى ئوغۇت بىلەن تەمىنلەشتە بىرتۇتاش پىلان يولغا قويۇلۇپ، ناھىيىلىك ۋە ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرى 2 دەرىجە بويىچە تىجارەت قىلدى، لېكىن ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرى پەقەت ۋاكالىتەن سېتىپ، نېسى سېتىش ئۇسۇلى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنى خىمىيۋى ئوغۇت بىلەن تەمىنلىدى. 1963 - يىلى 12 تونىنا خىمىيۋى ئوغۇت سېتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئازوتلۇق ئوغۇت 7 تونىنا، فوسفورلۇق ئوغۇت 2 تونىنا، باشقىسى 3 تونىنا. 1964 - يىلى 188 تونىنا سېتىلدى. خىمىيۋى ئوغۇت تىجارىتى ھالقىلىرىنى ئادەتىلاشتۇرۇش ئۇچۇن، 1966 - يىلدىن باشلاپ خىمىيۋى ئوغۇت تىجارىتى قىلىدىغان شەرتنى ھازىرلىغان ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپلارغا ئاپتونوم رايونلۇق كوپېراتىپ پىلان بويىچە بىۋاستە يۆتكەپ بېرىدىغان، ناھىيىلىك كوپېراتىپ ئوغۇت تىجارىتى قىلمايدىغان بولدى. 1971 - يىلى بۇ ئۇسۇل ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى يۆتكەپ توپ سېتىش، ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپلار تەمىنلەشنى تەشكىللەشكە ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىلغىچە 13 مىڭ 53. 748 تونىنا خىمىيۋى ئوغۇت سېتىلىپ، ھەر يىلى سېتىلغىنى ئوتتۇرىچە 1450 تونىدىن ئاشتى.

1976 - يىلى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، خىمىيۋى ئوغۇت تىجارىتىنى تەمىنات-سودا كوپېراتىپىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى بىلەن ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپلار قىلىدىغان بولدى.

1980 - يىلدىن كېيىن يېزىلاردىكى مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈلمىگە چوڭقۇرلىشىشقا ئەگىشىپ، خىمىيىۋى ئوغۇت بىلەن تەمىنلەش كوللېكتىپ سېتىۋېلىشتىن شەخسلەر سېتىۋېلىشقا بۇرالدى، شۇ يىلى تەمىنلەش مىقدارى بىراقلا ئېشىپ 6339 تونىغا يەتتى. 1985 - يىلى 8089 تونىغا خىمىيىۋى ئوغۇت بىلەن تەمىنلەندى. 1989 - يىلى خىمىيىۋى ئوغۇت، دېھقانچىلىق دورىسى، سۈلياۋ بويۇق قاتارلىقلارنى ناھىيىلىك كوپېراتىپىغا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى مەخسۇس تىجارەت قىلىدىغان بولدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، پىلان كومىتېتى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرىدىن تەركىب تاپقان يېزا ئىگىلىك ماددىي ئەشيالىرى بىلەن تەمىنلەشنى ماسلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى تەشكىللىدى، خىمىيىۋى ئوغۇت كۆرسەتكۈچى ئەملىيلەشكەندىن كېيىن، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى تەقسىمات پىلانىنى ئىشلەپچىقىدىغان، ئاندىن ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرى خىمىيىۋى ئوغۇت پىلانى ۋە ئونىڭ بىلەن تەمىنلىنىدىغان دائىرىدىكى يەر كۆلىمى بويىچە خىمىيىۋى ئوغۇت بىلەن تەمىنلەش كىنىشكىسى تارقىتىپ بېرىدىغان بولدى، ھەر يىلى تەمىنلەنگەن خىمىيىۋى ئوغۇتنىڭ سوممىسى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى تاۋارلىرى بىلەن تەمىنلەش سوممىسىنىڭ %90 ىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلىدى. ناھىيىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى يەنە كەسىپي كادىرلارنى تاللاپ ئەۋەتىپ، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا تۇرلۇك يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا ئائىت كەسىپلەر بويىچە تەربىيىلەش كۇرسلىرىنى ئۇيۇشتۇردى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە خىمىيىۋى ئوغۇت بىلەن تەمىنلەش 10 مىڭ تونىدىن ئېشىپ، 12 مىڭ 564 تونىغا يەتتى، ناھىيىنىڭ تېرىغلىق بولىدىغان يەر كۆلىمى بويىچە ھېسابلىغاندا ھەرمو يەرگە 12.56 كىلوگرامدىن توغرا كېلىپ، 1964- يىلدىكى مو بېشىغا توغرا كەلگەن 0.188 كىلوگرام ئوغۇتنىڭ 66.8 ھەسسىسىگە، 1970 - يىلدىكى مو بېشىغا توغرا كەلگەن 1.07 كىلوگرام ئوغۇتنىڭ 11.73 ھەسسىسىگە، 1980 - يىلدىكى مو بېشىغا توغرا كەلگەن 6.34 كىلوگرام ئوغۇتنىڭ 1.98 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى.

3. دېھقانچىلىق دورىلىرى ۋە دورا چېچىش ماشىنىسى

1958 - يىلدىن باشلاپ ناھىيە تەۋەسىدىكى ئېتىز - ئېرىقلاردا دېھقانچىلىق دورىسى ئىشلىتىلىدىغان بولدى. ئۇنى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى يۇتكەپ كېلىپ توپ ساتىدىغان، ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ماگىزىنى ياكى ئىسكىلاتلىرى پارچە ساتىدىغان بولدى. 1958 - يىلى ناھىيە بويىچە 11 مىڭ كىلوگرام، 1960 - يىلى 54 مىڭ 300 كىلوگرام دېھقانچىلىق دورىسى بىلەن تەمىنلەندى. 1959 - يىلدىن باشلاپ %1 — %6 «666» ئورگانىك خلور ئىشلىتىلىپ، شۇ يىلى 500 كىلوگرام تەمىنلەندى. 60 - يىللاردىن باشلاپ «666» بىرىكمە پاراشوكى، دىنتېركس، سېرىسان قاتارلىق ئورگانىك خلور ۋە ئورگانىك فوسفور دورىلار كەڭ ئىشلىتىلىشكە باشلىدى، بۇنداق دورىلار بىلەن 1965 - يىلى 26 مىڭ كىلوگرام، 1966 - يىلى 72 مىڭ 600 كىلوگرام تەمىنلەندى. 1970 - يىلى «666» نى ئىشلىتىش، 1971 - يىلى سېرىسانىنى ئىشلىتىش توختىتىلدى. 1979 - يىلى ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق دورىسى قۇرۇلمىسىدا ئۆزگىرىش بولۇپ، سۈپىتى يۇقىرى، مىقدارى ئاز، ئۈنۈمى يۇقىرى دېھقانچىلىق دورىلىرىدىن ئوكسىدلانغان روگور، ددۋ، «3911»، «دىساسى» قاتارلىقلار ئىشلىتىلىشكە باشلىدى، شۇڭا دېھقانچىلىق دورىسى بىلەن تەمىنلەش مىقدارى نىسپىي تۆۋەنلەپ كەتتى.

1983 - يىلدىن باشلاپ دېھقانچىلىق دورىسىنى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تارماقلىرى ۋاكالىتەن ساتقاندى، 1989 - يىلى ئۇنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى مەخسۇس سېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، دېھقانچىلىق دورىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى يۇتكەپ تارقىتىدىغان بولدى. 30 نەچچە يىلدىن بۇيان، دېھقانچىلىق دورىسى بىلەن تەمىنلەش «ئالدى

بىلەن خلور، ئاندىن فوسفور، ئالدى بىلەن تۆۋەن ئونۇملۇك، ئاندىن يۇقىرى ئونۇملۇك» بولۇش يۆنىلىشىنى بويلاپ تەرەققىي قىلدى، تەمىنات - سودا كوپىراتىپى «تەمىنلەش، باشقۇرۇش، ئىشلىتىش» نى بىرلەشتۈرۈش پىتەكچى ئىدىيىسىنى ئاساس قىلىپ، كۆپ خىل تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، يىلبويى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىشلىتىش بويىچە ھەرخىل تەربىيىلەش كۇرسلىرىنى ئېچىپ، ھەر مىللەت ئەزالارغا ئۆز ئىشلىتىش ئۇسۇلىنى تەشۋىق قىلدى ۋە چۈشەندۈردى. ناھىيىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بويىچە مەخسۇس كەسپىي خادىملارنى، ئاساسىي قاتلام كوپىراتىپلار مەدەنىيەت ساپاسى يۇقىرى ۋە چۈشىنىش - چۈشەندۈرۈش ئىقتىدارى كۈچلۈك تېخنىكا خادىملىرىنى دورا ئىسكىلاتچىلىقىنى ئۈستىگە ئېلىشقا سەپلىدى، شۇڭا 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق دورىلىرىغا ئائىت بىرمۇ قېتىملىقمۇ ھادىسە كۆرۈلمىدى.

دورا چېچىش ماشىنىسى بىلەن تەمىنلەش دېھقانچىلىق دورا تۇرلىرىنىڭ ئۈزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۈزگىرىپ تۇردى، ئاساسلىقى تۇمانلاتقۇچ قاتارلىق كىچىك تىپتىكى ماشىنىلار ئاساس قىلىندى. دېھقانچىلىقتا ئەملىي ئىشلىتىلىدىغان تۇمانلاتقۇچنى كۆپ ھاللاردا بىر ئىشلەپچىقىرىش ئېتىرىتى ياكى 10 نەچچە، 20 نەچچە ئائىلە بىرلىشىپ بىرنى ئىشلىتىدىغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ ئاسان بۇزۇلمايدىغان بولغاچقا، تەمىنلەش سانىمۇ ئىنتايىن چەكلىك بولدى. 1958 - يىلى 85 دورا چېچىش ماشىنىسى، 1959 - يىلى 109 دورا چېچىش ماشىنىسى بىلەن تەمىنلەندى، بۇنىڭ ئىچىدە يالاڭ نەيچىلىك تۇمانلاتقۇچ 41. 1960 - يىلى 85، 1961 - يىلى 93، 1963 - يىلى 11، 1964 - يىلى 156 دانە دورا چېچىش ماشىنىسى بىلەن تەمىنلەندى. 1965 - يىلدىن كېيىن يۇدىمە تۇمانلاتقۇچ ئىشلىتىلىشكە باشلىدى، ئۇنىڭدا يەنىلا قولدا ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغىنى ئاساس قىلىندى. 70 - يىللاردىن كېيىن دورا چېچىش ماشىنىسى بىلەن تەمىنلەش ئازىيىپ كەتتى، 1973 - يىلى 9، 1984 - يىلى 36، 1989 - يىلى 42، 1990 - يىلى 53 دانە ماشىنا بىلەن تەمىنلەندى.

4. يېزا ئىگىلىك قورال - سايمانلىرى (ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمانلىرى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى)

ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمانلىرى تارىختا غۇلجا ناھىيىسىدە سېتىلغان تۆمۈردىن ياسالغان ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمانلىرى تۆمۈر گۈرجەك، ئورغاق، تۆمۈر ئارا قاتارلىقلار؛ ياغاچتىن ياسالغان ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمانلىرى ياغاچ كۆرەك، ياغاچ ئارا قاتارلىقلار ئىدى. 1971 - يىلدىن كېيىن ياغاچ ئارىنىڭ ئورنىنى پۈتۈنلەي تۆمۈر ئارا ئىگىلىدى، شۇنىڭ بىلەن ياغاچ ئارا سېتىلمايدىغان بولدى. بامبۇكتىن ياسالغان سايمانلاردىن 60 — 70 - يىللاردا ئەپكەش، سۈپۈرگە قاتارلىقلار بار بولدى، 80 - يىللاردىن كېيىن پەقەت سۈپۈرگە تىجارىتىلا قىلىندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىن 1954 - يىلغىچە ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى ئاساسلىقى خۇسۇسىي قول سانائەتچىلەر ئۆزلىرى ياساپ، ئۆزلىرى ساتىدىغان بولدى. ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمانلىرى بىلەن تەمىنلەشنى پائال تەشكىللىدى، 1953 - يىلى ناھىيە 302 دانە سوقا، 3804 دانە ئورغاق بىلەن تەمىنلەندى. 1955 - يىلى قول سانائەت سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلىپ، قول سانائەتچىلەر كوپىراتىپى (گۇرۇپپىسى) تەشكىللىنىپ، توختام بويىچە زاكاز قىلىپ سېتىۋېلىش، ھەمكارلىشىپ سېتىپ چىقىرىشنى ھۆددىگە ئېلىش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، زاكاز قىلىپ پىششىقلاش يولغا قويۇلدى، 1958 - يىلغىچە ئۇششاق سايمانلارنى سېتىپ چىقىرىشنى ئىزچىل تەمىنات-سودا كوپىراتىپى ھۆددە ئالدى. 1960 - يىلى ناھىيە بويىچە تەمىنلەنگەن ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمانى 10 مىڭ 300 گە يەتتى، 1963 - يىلى قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلۇپ، ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى ئىشلەپچىقىرىدىغان، سېتىشنى تەمىنات - سودا كوپىراتىپى ھۆددە

ئالىدىغان بولدى، شۇنداق بىلەن بىر ۋاقىتتا ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپىراتىپى پائال سىرتتىن مال كىرگۈزۈشنى تەشكىللىدى. ناھىيە تەۋەسىدىكى قول ساناقتچىلەر كوپىراتىپى ئىشلىگەن سايمانلارنىڭ سۈپىتى ناچار، سىرتتىن سېتىۋېلىنغان سايمانلارنىڭ سۈپىتى ياخشى ۋە باھاسى ئەرزان بولغانلىقتىن، 1978 ـ يىلدىن كېيىن ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمانلىرىدا پۈتۈنلەي سىرتتىنلا تەمىنلىشىگە تايىنىلىدىغان بولدى. 60 ـ يىللاردا ھەر يىلى سېتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمىنى 1000 دىن 6000 ئەچە بولغانىدى، 70 ـ يىللاردا 8000 دىن 30 مىڭغىچە بولدى، 80 ـ 90 ـ يىللاردا 10 مىڭدىن 18 مىڭغىچە بولۇپ، يىللىق سېتىلىش سوممىسى ئوتتۇرىچە 2 مىليون 30 مىڭ يۈەن بولدى. جوتودىن باشقا دېھقانچىلىق سايمانلىرى بىلەن يىللاردىن بۇيانقى تەمىنلەش بىرقەدەر مۇقىم بولدى.

يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى 1953 ـ يىلى ناھىيە بويىچە تەمىنلەنگەن ئوغداي ئورۇش ماشىنىسى 13كە، ئوت ئورۇش ماشىنىسى 6 گە، ئوت ـ چۆپ يىغىش ماشىنىسى 3كە يەتتى. 1958 ـ يىلى يېزا ئىگىلىكىنى كوپىراتسىيەلەشتۈرۈش مەزگىلىدە يەرنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇپ، توزۇپىلەپ تېرىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇپ، مول ھوسۇل ئېلىشتىن ئىبارەت ئىشلەپچىقىرىش ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپىراتىپى زور مىقداردىكى بىر قاتلىتكىلىك ۋە قوش قاتلىتكىلىك سوقا بىلەن يېزىلارنى تەمىنلىدى. كېيىن ئات سۈرەيدىغان سوقىنىڭ ئورنىنى تراكتور ئىگىلىگەندىمۇ ناھىيىلىك كوپىراتىپ يەنىلا قارىغۇلارچە مال كىرگۈزگەنلىكتىن، دېھقانچىلىق ماشىنا ـ سايمانلىرى (ئاساسلىقى ئات سۈرەيدىغان سوقا) كۆپلەپ بېسىلىپ قالدى. 1961 ـ يىلى ناھىيە بويىچە تەمىنلەنگەن بېرىم ماشىنلاشقان دېھقانچىلىق سايمىنى 84 كە يەتتى، بۇنداق سېتىلىش سوممىسى 20 مىڭ 300 يۈەن بولدى. 1962 ـ يىل 2 ـ ئايدا گوۋزۇيۈەننىڭ «ئامباردىكى مالنى ئېنىقلاپ، ماددىي ئەشيانىڭ يوشۇرۇن كۆچىنى جارى قىلدۇرۇش» توغرىسىدىكى يولىورۇقىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك كوپىراتىپ ۋە گۈڭشېلاردىكى ئاساسىي قاتلام كوپىراتىپلاردىكى بىر قىسىم دېھقانچىلىق ماشىنا ـ سايمانلىرىنىڭ باھاسى چۈشۈرۈلدى ۋە براكقا چىقىرىلىپ بىرتەرەپ قىلىندى. 1964 ـ يىلى يەنە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ «دېھقانچىلىق ماشىنا ـ سايمانلىرى بىلەن تەمىنلەش خىزمىتىنى دېھقانچىلىق نازارىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىش» توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنىڭ روھىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك كوپىراتىپنىڭ دېھقانچىلىق ماشىنا ـ سايمانلىرىنى ئېلىپ ـ سېتىش كەسپى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى (دېھقانچىلىق ماشىنا ـ سايمانلىرى شىركىتى) نىڭ تراكتور پونكىتىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، 100 نەچچە مىڭ يۈەن قىممىتىدىكى 26 خىل ماشىنا ـ سايمان ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، سىستېمىلارغا قويۇلىدىغان چەك ئازايدى. 1985 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ناھىيىلىك كوپىراتىپنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، يەرلىك مەھسۇلاتلار ئۈنۈمۈرسال شىركىتى 20 دانە تۆت چاقلىق كىچىك تراكتور كىرگۈزدى. كېيىن بازار ياخشى بولمىغانلىقتىن، باھاسى چۈشۈرۈلۈپ بېرتەرەپ قىلىندى. 1990 ـ يىلغا كەلگەندە بۇ كەسىپ توختىتىپ قويۇلدى. يىللاردىن بۇيان، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتىنىڭ ھەر يىلى تەمىنلەيدىغان دېھقانچىلىق ماشىنىسى 20 نەچچە خىلغا يەتتى.

5. نېفىت

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، نېفىت كەمچىل بولغانلىقتىن، ناھىيە تەۋەسىدە نېفىت بىلەن تەمىنلىنەتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە كىرىسىن ئاساسلىقى يورۇتۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلدى، تەمىنات ـ سودا كوپىراتىپى ماگىزىنلىرىدا تەمىنلەشكە ئاساسىي جەھەتتىن كاپالەتلىك قىلىندى. تىجارەت قىلىنىدىغان ماي تۈرلىرى ئاساسلىقى بېنزىن، دىزىلىن (كىرىسىن) ۋە ھەرخىل سىلىقلاش مېيى قاتارلىقلار. بېنزىن، دىزىلىن قاتارلىقلارنى دۆلەت پىلان بويىچە تەقسىم قىلىپ، پىلان بويىچە تەمىنلەپ كەلدى. 1955 — 1957 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە 166 مىڭ 100 كىلوگرام كىرىسىن سېتىلدى. 1958 — 1961 ـ يىلغىچە

106 مىڭ 700 كىلوگرام بېنزىن، 423 مىڭ 900 كىلوگرام كىرسىن، 93 مىڭ 900 كىلوگرام دىزېلىن، 47 مىڭ 200 كىلوگرام سېلىقلاش مېيى سېتىلدى. 1973 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك نېفت شىركىتى قۇرۇلۇپ، نېفت بىلەن تەمىنلەش يىلدىن يىلغا كۆپەيدى.

1979 - يىلى «ئىككى بىرتۇتاش، بىر نورما» (بىرتۇتاش سېتىۋېلىش، بىرتۇتاش تەقسىم قىلىش، نورمىلىق تەمىنلەش) يولغا قويۇلۇپ، يېزا - بازار، مەيدانلاردىكى ئاپتوموبىل، دىزېلماتور قاتارلىق ماي ئىشلىتىلىدىغان ماشىنىلار ئومۇميۈزلۈك ئېنىقلاندى ھەمدە تىزىمغا ئېلىنىپ، ئارخىپ تۈرغۇزۇلۇپ، ئوخشاش بولمىغان ماي ئىشلىتىش ئۆلچىمى بەلگىلەندى. ناھىيە بويىچە ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ كۆپەيىشىگە ئەگىشىپ، 1982 - يىلدىن باشلاپ يېڭىدىن كۆپەيگەن ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىغا ماي ئىشلىتىش پىلانى بېرىلمەي، تارماقلار ئىلگىرىكى پىلان ئىچىدە تەڭشەپ ھەل قىلىدىغان بولدى. 1984 - يىلى يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلىدىغان دىزېلىنىنى تەقسىم قىلىش ھوقۇقى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1986 - يىلى «ئاشلىق بىلەن ماينى چېتىش» سىياسىتى ئىجرا قىلىندى، يەنى دۆڭتكە 100 كىلوگرام تاۋار ئاشلىق سېتىپ بەرسە مۇكاپات ئورنىدا 3 — 5 كىلوگرام دىزېلىن بېرىلىدىغان بولدى. 1987 - يىلى مايغا قارتا پىلان سىرتىدىكى ۋە پىلان ئىچىدىكى 2 خىل ماي باھاسى ئىجرا قىلىندى. پىلان سىرتىدىكى ماي «كېلىشىم باھالىق ماي» دېيىلىپ، باھاسى بۇقىرىراق بولدى، تەكسە باھالىق دىزېلىنىنىڭ ھەر تونناسى 970 يۈەن بولسا، كېلىشىم باھالىقنىڭ ھەر تونناسى 1221 يۈەن بولدى؛ تەكسە باھالىق بېنزىنىنىڭ ھەر تونناسى 1971 — 1990 - يىلغىچە 680 يۈەن، كېلىشىم باھالىق بېنزىنىنىڭ ھەر تونناسى 1390 يۈەن بولدى.

1973 — 1990 - يىلغىچە نېفت شىركىتى 18 مىڭ 376 تونا بېنزىن، 5767 تونا كىرسىن، 87 مىڭ 100 تونا دىزېلىن، 3935 تونا ئاپتوتۇل، 398 تونا سىلىقلاش مېيى كىرگۈزدى؛ 18 مىڭ 197 تونا بېنزىن، 5608 تونا كىرسىن، 84 مىڭ 874 تونا دىزېلىن، 3978 تونا ئاپتوتۇل، 398 تونا سىلىقلاش مېيى ساتتى. تاۋار سېتىش سوممىسى 64 مىليون 118 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 1 مىليون 5500 يۈەنگە، تاپشۇرۇلغان باج 422 مىڭ 750 يۈەنگە يەتتى.

ناھىيىلىك نېفت شىركىتىنىڭ 1973 — 1990 - يىلغىچە ئاساسلىق مايلارنى سېتىۋېلىش - سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 — 13　　بىرلىكى: تونا

تۈرى / يىللار	سېتىۋالغىنى					ساتقىنى				
	بېنزىن	كىرسىن	دىزېلىن	ئاپتوتۇل	سىلىقلاش مېيى	بېنزىن	كىرسىن	دىزېلىن	ئاپتوتۇل	سىلىقلاش مېيى
1973	105	284	1129	64	10	105	292	1316	74	15
1974	638	182	1650	136	16	775	155	1499	102	12
1975	179	273	2678	131	15	174	254	2653	126	15
1976	201	244	2979	174	21	197	278	2996	157	13
1977	376	322	3825	228	27	337	300	3804	196	29
1978	431	293	4361	227	25	438	297	4119	228	26
1979	503	372	4724	225	25	500	311	4563	229	29
1980	767	294	5408	297	26	762	297	5550	254	30
1981	1137	313	6645	272	30	1107	316	6289	288	28
1982	1354	318	5554	247	32	1337	297	5754	276	29
1983	1436	334	5789	216	22	1325	361	5696	267	24

1984	1360	390	5796	228	25	1407	376	5834	262	25
1985	1485	475	5886	235	25	1540	378	5555	238	19
1986	1876	355	6033	277	19	1660	351	5595	256	21
1987	1314	359	5866	235	18	1323	391	5465	232	20
1988	1256	345	6160	227	22	1258	341	6053	257	20
1989	1329	297	5612	249	21	1404	297	5584	257	18
1990	2629	317	6999	267	19	2548	316	6549	279	16
جەمئىي	18271	5767	87094	3935	398	18197	5608	84874	3978	389

2 §. تۇرمۇش ۋاستىلىرى

1. تۇرلۇك ماللار، توقۇلما بۇيۇملار

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناھىيە بويىچە تۇرلۇك مال ساتىدىغان خۇسۇسىي تىجارەتچى 1289 بولۇپ، كەسپىكارى 1357 ئىدى. 1952 - يىلى ناھىيە بىلەن شەھەر بۆلۈنگەندە كۆپ سانىدىكى تۇرلۇك ماللار دۇكىنى غۇلجا شەھىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. يىل ئاخىرىدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا ناھىيە بويىچە تۇرلۇك مال تىجارەتچىسىدىن پەقەت 27 سىلا قالغان. 1953 — 1957 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 1 مىليون 836 مىڭ 500 مېتىر پاختا رەخت سېتىلدى. 1958 - يىلى سودا ئىدارىسىنىڭ تۇرلۇك ماللار تىجارەت ئورنى قۇرۇلۇپ، تۇرلۇك تاۋارلار يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە بىرتۇتاش پىلان بويىچە يۆتكىلىپ، پۈتۈن ناھىيە تەمىنلىنىدىغان بولدى، بۇنىڭ ئىچىدىكى رەخت، تاۋار - دۇردۇن، ئىلمە توقۇلما بۇيۇم، مىس تەخسە، فارفور قاچا، بەتسىكە، ئۆتۈك، ئەتىر سوپۇن، كىرسوپۇن قاتارلىق تۇرمۇش بۇيۇملىرى بىلەتلىك سېتىۋېلىنىدىغان بولدى. پاختا رەخت ھەر يىلى ھەر بىر ئادەمگە تارقىتىپ بېرىلگەن نورمىلىق رەخت بىلىتى بويىچە تەمىنلەندى، ئادەتتىكى ئاھالىلەرگە 9.5 مېتىر، چارۋىچىلارغا 10 مېتىر، بەزى يىللىرى كۆپرەك بولۇپ، 12 مېتىر، ئاز بولغاندا 8 — 9 مېتىر بېرىلدى، ئۇنىڭ ئىشلىتىلىش ۋاقتى ئادەتتە بىر يىل بولدى. ئىشلەپچىقىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان رەخت بىلەن جامائەت ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان رەختلەر ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت تەستىقلىغاندىن كېيىن رەخت بىلىتى بېرىلىپ، شۇ بىلەت بويىچە سېتىۋېلىنىدىغان بولدى. 1958 — 1961 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 2 مىليون 749 مىڭ 200 مېتىر پاختا رەخت، 14 مىڭ 300 مېتىر سوكنو، 168 مىڭ 500 مېتىر تاۋار- دۇردۇن، 6957 باغلام لۆڭگە، 15 مىڭ 900 باغلام پايپاق، 4550 توپ ئىشتان - كۆينەك، 56 مىڭ 700 قۇر كېيىم، 56 مىڭ 200 پار ئاياغ كېيىم سېتىلدى. 1962 - يىلى ناھىيە بويىچە بىلەتكە قاراپ 548 مىڭ مېتىر پاختا رەخت، 6230 مېتىر سوكنو، 7621 مېتىر تاۋار - دۇردۇن، 104 دانە كېيىم تىكىش ماشىنىسى، 1380 يەشىك كىرسوپۇن، 923 يەشىك ئەتىرسوپۇن، 2645 باغلام پايپاق، 117 باغلام لۆڭگە، 16 مىڭ 700 پار خۇرۇم ئاياغ كېيىم، 53 مىڭ پار رېزىنكە ئاياغ كېيىم سېتىلدى. بىر يىلدا 2 مىليون 630 مىڭ يۇەنلىك تۇرلۇك مال، توقۇلما تاۋار سېتىۋېلىنىپ، 2 مىليون 890 مىڭ يۇەنلىك سېتىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە توقۇلما خىلىدىكىسى 1 مىليون 454 مىڭ يۇەنلىك، تۇرلۇك مال، ئاياغ كېيىم ۋە باش كېيىم 1 مىليون 45 مىڭ يۇەنلىك، ئەدەبىيەت بۇيۇمى 46 مىڭ يۇەنلىك.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن يەر - جاھاننى قاپلاپ كەتكەن چوڭ خەتلىك گېزىت، تەشۋىقات ۋاراقى، شوئار، پىلاكاتلار مەدەنىيەت بۇيۇملىرىنىڭ ياخشى بازىرى؛ ماگىزىن، پۈكەيلەرگە قويۇلغىنى

ھەربىيچە شەپكە، ھەربىي كىيىم، «قىزىل سومكا»، «قىزىل كىتاب» قاتارلىقلار بولدى. بازار - يېزا ئاھالىلىرى پەقەت دۆلەت ھەر ئايدا بىر قېتىم پىلانلىق ھالدا نورمىلىق تەمىنلەيدىغان سەرەڭگە، كىرسوپۇن، چىش پاستىسى قاتارلىقلارنى سېتىۋالالىدى. 1970 - يىلى تۇرلۇك مالىلار شىركىتى 3 - دەرىجىلىك توپ سېتىش كارخانىسى قاتارغا كىرگۈزۈلدى، شۇ يىلى ئامباردىكى زاپاس تاۋار 800 خىلدىن كۆپ بولۇپ، تاۋار تۇرلىرى تولۇق ئەمەس، تەمىنلەش ھالقىلىرى ئۈزۈلۈپ قالغان، توپ سېتىش ئىقتىدارى ئاجىز ئىدى. 3 يىل تەكشەش ئارقىلىق سېتىلىش سوممىسى بىرئاز كۆپەيسەپ، 1974 - يىلى 6 مىليون 310 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، پىلاندىن 3% ئېشىپ، 124 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىنىدى، مەبلىغى 3.3 قېتىم ئوبوروت بولدى، تاۋار تۈرى 800 نەچچىدىن 2914 كە يېتىپ، 3.5 ھەسسە ئاشتى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن «ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇش، ئۇنۇمنى ئاشۇرۇش» فاكۇلتېتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، تۇرلۇك مالىلارنى سېتىۋېلىش - سېتىش يېڭى پەللىگە كۆتۈرۈلدى. 90% تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى ۋە مىللىيلار ئېھتىياجلىق بۇيۇملار يېزىلارغا ئاپىرىپ سېتىلدى. ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپلارغا قارىتا پىلان ئوچۇق - ئاشكارا بولۇش، ئامبار قالدۇقى ئوچۇق - ئاشكارا بولۇش، بازار بىلەن يېزىلارغا مال بۆلۈش نىسبىتى ئوچۇق - ئاشكارا بولۇشتىن ئىبارەت 3 ئوچۇق - ئاشكارا بولۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، سانى، تۈرى، ۋاقتىدىن ئىبارەت «ئۈچ ئالدىن» (ئالدىن تالون كېسىش، ئالدىن پۇل ئېلىش، ئالدىن مال ئېلىش) ئىشقا ئاشۇرۇلدى. تۇرلۇك مالىلار شىركىتى مالنى تاغ ۋە يېزىلارغا يەتكۈزۈپ، توپ سېتىش بىلەن پارچە سېتىشنى تەڭ ئېلىپ بارىدى، ھېيت - بايرام كۈنلىرى كوچىلاردا يايما يايىدى، قەرەلسىز ھالدا تاۋار يەرمەنكىسى ئۆيۈشتۇرۇپ، بار - يوقىنى ئۈزۈتارا ئالماشتۇرۇپ، كەم ۋە ئېشىندى نەرسىلەرنى ئۈزۈتارا تەڭشىدى. مىللىيلار ئېھتىياجلىق بۇيۇملار مەخسۇس پۈكىيى تەسىس قىلىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا بىر قىسىم چوڭ ماگىزىنلاردا يەنە مۇھاجىرلار پېرىۋوتى مەخسۇس پۈكىيى تەسىس قىلىندى، پەقەت 1979 - يىلىلا نەچچە 10 مىڭ يۈەنلىك 7000 داندىن ئارتۇق مۇھاجىرلار پېرىۋوت چېكى يىغۇۋېلىندى. بىر يىلدا 7 مىليون 30 مىڭ يۈەنلىك مال كىرگۈزۈلۈپ، 7 مىليون 260 مىڭ يۈەنلىك مال سېتىلىپ، 290 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى، كىشى بېشىغا تاپشۇرۇلغان پايدا 4866 يۈەندىن توغرا كېلىپ، تارىختىكى ئەڭ ياخشى سەۋىيە يارىتىلدى. 1980 - يىلى سېتىش سوممىسى 8 مىليون 186 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزىلاردا سېتىلغىنىنىڭ ناھىيە بويىچە سېتىلغىنىدا ئېگىلىگەن نىسبىتى: ئىلمە توقۇلمىلارنىڭ 69%، تۇرلۇك مالىلار، مەدەنىيەت بۇيۇملىرىنىڭ 67.6%، پاختا رەختنىڭ 82.2%، تاۋار - دۇردۇنىنىڭ 75.2%، ئۆتۈكنىڭ 67% بولدى.

1983 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ رەخت بېلىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، پاختا رەخت ۋە پاختا توقۇلمىلار كەڭ كۆشادە تەمىنلىنىدىغان بولدى، شۇ مەزگىلدە خىمىيىلىك تالا توقۇلمىلارنىڭ سېتىلىش مىقدارىمۇ زور دەرىجىدە كۆپەيدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 856 مىڭ 600 مېتىر پاختا رەخت (بۇنىڭ ئىچىدە 681 مىڭ 200 مېتىرى يېزا ئاھالىلىرىگە سېتىپ بېرىلدى) 21 مىڭ مېتىر تاۋار - دۇردۇن، 214 مىڭ مېتىر پاختا - خىمىيىلىك تالا ئارىلاشما گەزلىمە، 167 مىڭ 100 مېتىر ساپ خىمىيىلىك تالا رەخت، 133 مىڭ 400 پار رېزىنكا ئاياغ، 5651 يەشىك كىر سوپۇن، 123 مىڭ 800 كىلوگرام سوپۇن پاراشوكى سېتىلدى. 1984 — 1985 - يىللىرى 1 مىليون 486 مىڭ مېتىر پاختا رەخت، 421 مىڭ مېتىر تاۋار- دۇردۇن، 532 مىڭ 200 مېتىر پاختا - خىمىيىلىك تالا ئارىلاشما گەزلىمە، 58 مىڭ مېتىر سوكنو، 57 مىڭ 632 قۇردىن ئارتۇق پاختىلىق چاپان - ئىشتان، 218 مىڭ 200 جۈپ پاختىلىق پايپاق، 4290 كىلوگرام يۇڭ يىپ، 61 مىڭ 484 پار خۇرۇم ئاياغ، 256 مىڭ 300 پار رېزىنكا ئاياغ، 159 مىڭ 800 قۇردىن ئارتۇق ھەرخىل كىيىم سېتىلدى، سېتىش سوممىسى 11 مىليون 608 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

80 - يىللارنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە يەككە ئىگىلىك ۋە كوللېكتىپ ئىلكىدىكى تۇرلۇك مالىلار تىجارىتى

كەسپى ۋەزىيەتنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن بارلىققا كېلىپ، ئوبوروت پوللىرى ئومۇميۈزلۈك ئېچىلىپ، دۆلەت ئىلكىدىكى تۈرلۈك مالىلار كەسپىي بازىرى كاساتلىشىپ كەتتى. 1988 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى تۈرلۈك مالىلار شىركىتىنىڭ سېتىش سوممىسى ئاران 5 مىليون 80 مىڭ يۈەن بولدى، 1990 - يىلغا كەلگەندە تۈرلۈك مالىلار شىركىتى زىيان تارتقانلىقتىن ۋەيران بولۇش گىردابىغا بېرىپ قالدى.

2. مېتال بۇيۇملار ۋە قاتناش، ئېلېكتر سايمانلىرى

مىنگو دەۋرىدە غۇلجا ناھىيىسىدە مېتال بۇيۇملارنىڭ تۈرى ئاز بولۇپ، مەخسۇس تىجارەت قىلىدىغان دۇكان يوق ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن مېتال بۇيۇملار تىجارىتىنى ئىلى سودا شىركىتى قوشۇمچە قىلدى. 1958 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ تۈرلۈك مالىلار تىجارەت ئورنىنىڭ ماگىزىنلىرىدا مېتال بۇيۇملار، ئېلېكتر سايمانلىرى پۈكىيى تەسىس قىلىندى. ئۇ ناھىيىلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتى قۇرۇلغانغا قەدەر، ئاساسلىقى بەزى تۆمۈر ئەسۋابلار، قازان - قۇمۇچ قاتارلىقلار تىجارىتى قىلىپ كەلدى. مېتال بۇيۇملار، خىمىيە سانائىتى تاۋارلىرى، مەسىلەن: قول سائىتى، ۋېلىسىپىت، رادىئو قوبۇللىغۇچ ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك تاۋارلار تىجارىتىنى تۈرلۈك مالىلار شىركىتى قىلدى، ئۇنكەل قاتلامۇ قاتلام ئىگىلىنىپ، بىلەتكە قاراپ تەمىنلەنگەچكە، مېتىلىشى ئانچە كۆپ بولمىدى. 1958 — 1962 - يىلغىچە 207 دانە ۋېلىسىپىت، 273 دانە قول سائىتى مېتىلغانىدى؛ 1963 — 1975 - يىلغىچە 230 دانە قول سائىتى، 315 دانە ۋېلىسىپىت، 706 دانە كىيىم تىكىش ماشىنىسى مېتىلدى.

70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك تاۋارلار، مەسىلەن: ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى، ۋېلىسىپىت قاتارلىقلارغا بولغان ئېھتىياجى يىلمۇيىل ئېشىپ باردى، شۇڭا مېتال بۇيۇملار شىركىتىنىڭ كەسپىي مىقدارىمۇ يىلمۇيىل زورايدى. 1978- يىلى مېتال بۇيۇملار شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇ ناھىيىلىك تۈرلۈك مالىلار شىركىتىنىڭ سورۇنىنى ئىجارىگە ئېلىپ ناھىيە بويىچە تۇنجى مەخسۇس مېتال بۇيۇملار، ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى تىجارىتى قىلىدىغان ماگىزىن ئاچتى. ئوبلاستلىق مېتال بۇيۇملار شىركىتى ئاساسلىق مال بىلەن تەمىنلەش مەنبەسى قىلىنىپ، «ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرىنى تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىشنى ئاساس قىلىپ، ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىگە بولغان ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش» تىن ئىبارەت تىجارەت يۆنىلىشى بېكىتىلدى. تۈرلۈك مۇلازىمەت ئۇلچىمىنىڭ قائىدە - تۈزۈملىرى چىقىلدى، پىلان ئىچىدىكى ئاۋارلار مۇۋاپىق تەقسىم قىلىندى، بولۇپمۇ ناھايىتى قىس بولۇۋاتقان «فېئخۇالڭ»، «يۇڭجۇ» ماركىلىق ۋېلىسىپىتلارنى بىلەتلىك تەمىنلەش يولغا قويۇلدى، ئادەتتىكى ئاۋارلارغا قارىتا «ئۈچ ئوچۇق - ئاشكارا بولۇش» (ھېسابات ئوچۇق - ئاشكارا بولۇش، ئامبارىدىكى مال ئوچۇق - ئاشكارا بولۇش، تەقسىمات پىلانى ئوچۇق - ئاشكارا بولۇش) يولغا قويۇلۇپ، سودا پوللىرى كېڭەيتىلدى. شىركەت قۇرۇلغان يىلى سېتىش سوممىسى 460 مىڭ يۈەن، پايدىسى 14 مىڭ يۈەن، ئاپشۇرغان باج 3280 يۈەن، ئوبوروت قېتىم سانى 1.1 قېتىم بولدى.

1982 - يىلى «كۆپ يوللۇق، ئاز ھالقىلىق بولۇش» سودا ئىشلاھاتى فاڭجېنى ئىجرا قىلىندى. مېتال بۇيۇملار شىركىتى سىرتتىن كىرگۈزۈش، ئىچكى جەھەتتە بىرلىشىش ۋە كۆپ قاتلاملىق بولۇشتىن ئىبارەت ئىقتىسادىي ئالاقىنى يولغا قويدى، ھەم ئاپتونوم رايونلۇق مېتال بۇيۇملار شىركىتىدىن مال كىرگۈزدى، ھەم قېرىنداش ناھىيىلەردىكى مېتال بۇيۇملار شىركەتلىرى بىلەن ئۆزئارا كەم - كۈتىسىنى تولۇقلىدى؛ ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى زاۋۇتلار سېتىشقا كۆرسەتكەن مەھسۇلاتلارغا قارىتا مەھسۇلات ۋە تاۋار ماركىسىنىڭ لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسى قاتارلىق ھازىرلاشقا تېگىشلىك سېتىش شەرتلىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن مال كىرگۈزۈپ، سىناق تەرىقىسىدە سېتىپ، ئاندىن پۈل بېرىش ئۇسۇلى قوللىنىلدى؛ چەت ئەل

مەھسۇلاتلىرى، مەسىلەن: سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مىللىيلار ئېھتىياجلىق ئالاھىدە تاۋارلىرىنىڭ ئوخشاشلا رەسمىي يوللار ئارقىلىق ئېھتىياجغا قاراپ كىرگۈزۈلۈپ سېتىلدى، بازارغا سېلىنغان تاۋارلارنىڭ تۈرى كۆپ، يۇقىرى، ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك تاۋارلار تولۇق بولدى. شۇ يىلى تېكەس، نىلقا ناھىيىلىرى ۋە قاشتا تۈرۈشلۇق قىسمەنلا سېتىلغان تاۋارلارنىڭ سوممىسى 30 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1983 - يىلى شىركەت ماگىزىنلاردا ئالتىنى بېكتىش (سېتىشنى بېكتىش، مەبلەغنى بېكتىش، تۇرنىنى بېكتىش، پايدىنى بېكتىش، خىراجەتنى بېكتىش، خادىمنى بېكتىش) مەزمۇن قىلىنغان كوللېكتىپ ھۆددىگەرلىكنى يولغا قويدى، 1984 - يىلى بۇ خىل ھۆددىگەرلىك پۈكەيلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىشكە ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى سېتىلىش مىقدارى تېز ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە سېتىلغان قول سائىتى 2584 دانە، كىيىم تىكىش ماشىنىسى 1818 دانە، رادىئو قوبۇللىغۇچ 1012 دانە، تېلېۋىزور 1135 دانە. 1986 - يىلى 1168 تېلېۋىزور، 578 رەڭلىك تېلېۋىزور، 3485 ۋېلىسىپىت سېتىلدى. 1990 - يىلغىچە شىركەت قۇرۇلغان 10 يىلدىن بۇيان 12 مىڭ 800 تېلېۋىزور، 6873 ئۇنىڭلىغۇ، 1235 توك شامالدۇرغۇچ، 300 دىن ئارتۇق توڭلاتقۇ، 3705 كىر ئالغۇ، 38 مىڭ 900 ۋېلىسىپىت، 21 مىڭ 900 قول سائىتى، 12 مىڭ 400 رادىئو قوبۇللىغۇچ، 5368 كىيىم تىكىش ماشىنىسى، 382 مىڭ 900 كىلوگرام مىق، 432 مىڭ 900 كىلوگرام سىم سېتىلىپ، سېتىلىش سوممىسى 26 مىليون 883 مىڭ يۈەنگە يەتتى، دۆلەتكە 488 مىڭ 500 يۈەن باج تاپشۇرۇلدى.

3. كۇندىلىك ئىستېمال مىلىچاللىرى

كۇندىلىك ئىستېمال مىلىچاللىرىنىڭ تۈرى كۆپ بولۇپ، يىللاردىن بۇيان ئۇنى ئاساسلىقى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى تىجارەت قىلىپ كەلدى، تۇرلۇك مالىلار شىركىتى قارىمىقىدىكى ماگىزىن ۋە كوللېكتىپ ماگىزىنلاردىمۇ سېتىلدى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرىغى مەزگىلىدە كۇندىلىك ئىستېمال مىلىچاللىرى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يەككە تىجارەتچى 30% ئەتراپىغا يەتتى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، 1962 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە تەمىنات - سودا كوپېراتىپ سىستېمىسىدا 340 مىڭ 40 كىلوگرام چىگە ئارغامچا، 286 مىڭ 600 دانە قازان، 321 مىڭ 400 دانە قىڭراق، 5 مىليون 447 مىڭ دانە فارفور قاچا، 2 مىليون 63 مىڭ دانە چىنە، 237 مىڭ 800 دانە چىلەك، 47 مىڭ 807 تونىا تۇز سېتىلغان.

4. مىللىيلار ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلار

شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن ئارتىپ 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە ناھىيە تەۋەسىدە ئاساسلىقى قەنت، چاي، پاختا رەخت قاتارلىق مىللىيلار ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلار تىجارىتى قىلىنىدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا «سول» چىل ئىدىيە ئېقىمى ۋە سوبېيكتىپ ئىدىئالىزمنىڭ تەسىرى بىلەن مىللىي سودا ئاپپاراتلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار تىجارەت ئورنىدىمۇ مىللىيلار ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلارغا ئورۇن بېرىلمىدى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا دۆلەت ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىدا يولغا قويۇلغان «زىيانمۇ تارتماسلىق، پايدىمۇ ئالماسلىق، بىرسىدىن زىيان تارتما، بىرسىدىن پايدا ئېلىش، پايدا ئارقىلىق زىيانىنى تولدۇرۇش» تىن ئىبارەت سودا فاكتورىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلارنى پىلانلىق ئىشلەپچىقىرىشنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىشقا تىرىشتى، مىللىيلار ئالاھىدە ئېھتىياجلىق بۇيۇملار يەنە داۋاملىق بازارغا كىردى، ئۇنىڭ ئاساسلىق تۇرلىرىدىن چاقماق قەنت، قاراچاي، چىبەرقوت، گىرىپ - جارجات دوپپا، تام گىلىمى، گىلەم، قەلەمتۇراچ، قول بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان كىيىم تىكىش ماشىنىسى، ئۆتۈك، كالاچ، ساماۋەر قاتارلىقلار بىلەتلىك تەمىنلىنىدىغان بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆتۈك، كالاچ، ساماۋەر قاتارلىقلار ئىنتايىن قىس بولۇپ، بىر يىلدا سېتىلغان ئۆتۈك

2000 پاردىن، كالاچ 3000 پاردىن ئاشتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئالاھىدە ئېھتىياجلىق بۇيۇملار «فىئودالىزم، كاپىتالىزم، رېۋىزىئونىزم» نىڭ ئەرسىلىرى دېگەن قالپاق كىيگۈزۈلۈپ پېچەتلەندى، ھەتتا بەزىلىرى كۆيدۈرۈۋېتىلدى، ئۇنى ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇتلار باشقا كەسىپكە ئۆزگەرتىلدى، تاقىۋېتىلدى، شۇنىڭ بىلەن مىللىيلار ئالاھىدە ئېھتىياجلىق بۇيۇملار يوقاپ كەتتى. 1978-يىلدىن كېيىن ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ دولقۇنى مىللىيلار ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلارنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى، ئۇنىڭ سېتىۋېلىنىش - سېتىلىش يوللىرى راۋانلاشتى. مىللىي ئىگىلىكنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن، تۈرلۈك ماللار شىركىتىنىڭ 2 - ماگىزىنىدا ئالتۇن - كۈمۈش زىبۇ زىننەت بۇيۇملىرى مەخسۇس پۈكىيى تەسىس قىلىندى، تۈرلۈك بېلەتلەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، شىركەت كۆپلىگەن مال سېتىۋالغۇچىنى شىنجاڭنىڭ جاي جايلىرىغا بېرىپ قىس ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلارنى سېتىۋېلىشقا ئەۋەتتى، بۇنىڭ بىلەن تۈرلۈك تاۋارلار كۆپەيىپ، بازارنىڭ ئېھتىياجى قاندۇرۇلدى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرىغى مەزگىلىدە جۇڭگو خەلق بانكىسى غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئالتۇن زىبۇ زىننەت بۇيۇملىرى مەخسۇس پۈكىيى تەسىس قىلىپ، ئالتۇن بازىرىنى قېلىپلاشتۇردى ھەمدە پىششىقلاش كەسپىنى ئۈستىگە ئالدى، يىللىق سېتىلىش سوممىسى 200 مىڭ يۈەن ئەتراپىدا بولدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە تۈرلۈك ماللار شىركىتى تىجارەت قىلىدىغان مىللىيلار ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلىرىنىڭ تۈرى 30 خىلغا يېقىنلاشتى، يىللاردىن بۇيان بۇ كەسىپتىكى سېتىلىش سوممىسى 100 مىڭ يۈەن ئەتراپىدا بولدى.

5. گۆش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئاھالىلەر گۆش جەھەتتە ئاساسلىقى دۆلەت ئىلكىدىكى سودا تارماقلىرى چارۋا سېتىۋېلىپ سويۇپ ساتقان گۆش بىلەن تەمىنلەندى، بىر قىسىم خۇسۇسىي قاسساپلارمۇ گۆش تىجارىتى قىلدى. 1960 - يىلدىن باشلاپ گۆشنى بىرتۇتاش سېتىۋېلىش - بىرتۇتاش سېتىش يولغا قويۇلۇپ، گۆش بېلىتى ئارقىلىق ھەربىر ئادەمنى نورمىلىق تىزگىنلەپ تەمىنلەش چارىسى قوللىنىلدى. ئاز سانلىق مىللەتلەر (مۇسۇلمانلار) كالا، قوي گۆشى، خەنزۇ، شىبەلەر چوشقا گۆشى بىلەن تەمىنلەندى. 1963 - يىلى گۆش بېلىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە گۆش بېلىتى قايتا ئىشلىتىلدى. گۆش بېلىتىنى ئادەتتە يېمەكلىك شىركىتى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى تەكشۈرۈپ بېكىتكەن ئادەم سانىغا ئاساسەن بىرتۇتاش تارقاتتى، بەزىدە ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ۋاكالىتەن تارقىتىشى ھاۋالە قىلىندى. ئومۇمەن تاۋار ئاشلىق نوپۇسىدىكى ھەر ئادەمگە ھەر ئايدا بىر كىلوگرام گۆش بېلىتى بېرىلدى، ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەرنى ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى تەسىس قىلغان 3 قوي - كالا گۆشى ماگىزىنى، بىر چوشقا گۆشى ماگىزىنى نورمال تەمىنلەپ كەلدى، يېزا (بازار)، تۇمەن - مەيدانلاردا بەلگىلەنگەن ئورۇن، بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا تەمىنلەش يولغا قويۇلدى، ھېيت - بايراملاردا يەنە يېرىم كىلوگرام ياكى بىر كىلوگرام گۆش بېلىتى قوشۇپ بېرىلدى.

1979 - يىلى دۆلەت گۆشنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسىنى ئۆستۈرۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا سېتىش باھاسىنىمۇ ئۆستۈردى ھەمدە ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە يېمەكلىك ياردەم پۇلى بېرىپ، گۆش بىلەن تەمىنلەش دائىرىسىنى كېڭەيتتى. 1983 - يىلى گۆش باھاسى قويۇۋېتىلىپ، يېتەكچى خاراكتېرلىك كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش-سېتىش يولغا قويۇلۇپ، تەكسە باھادا تەمىنلەش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى ھەمدە شەخسلەرنىڭ گۆش تىجارىتى قىلىشىغا يول قويۇلدى. 1987 - يىلى گۆش بېلىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە گۆش بىلەن تەمىنلەش يېتەرلىك بولدى.

50 — 60 ـ يىللاردا ناھىيە بويىچە 200 تونىنا؛ 70 — 80 ـ يىللاردا 400 تونىنا گۆش بىلەن تەمىنلەندى، 90 ـ يىللاردا ھەر يىلى گۆش بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 50 تونىنىدىن ئېشىپ كەتتى.

6. ئۆي قۇشلىرى، تۇخۇم، سۇ مەھسۇلاتلىرى

ئۆي قۇشلىرى ۋە تۇخۇمنى دېھقانلار ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىپ ئۆزلىرى سېتىپ كەلگەندى، يېمەكلىك شىركىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆي قۇشلىرى بىلەن تۇخۇمنى سېتىۋېلىش كۇچەيتىلدى. لېكىن بېقىلىش سانى ئاز بولغانلىقتىن، پىلان ئورۇندالماي، بازارنى تەمىنلەش يېتەرسىز بولدى، ھەر يىلى بازارغا كىرگەن تۇخۇم 200 كىلوگرامغا يەتمىدى. 1972 ـ يىلى تۇخۇم سېتىپ بەرگەن دېھقانلارنى مۇكاپاتلاش سىياسىتى يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن سېتىۋېلىنغان تۇخۇم تەدرىجىي كۆپەيدى، شۇ يىلى 6761 كىلوگرام تۇخۇم سېتىلدى.

80 ـ يىللارغا كەلگەندىن كېيىن دۆلەتنىڭ تۇرلۇك يېزا ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنىڭ ئىزچىللاشتۇرۇلۇشى ۋە يولغا قويۇلۇشىغا ئەگىشىپ، يېزىلاردا زور بىر تۈركۈم توخۇ بېقىش كەسپىي ئائىلىلىرى بارلىققا كەلدى، سودا بازارلىرىدا توخۇ، تۇخۇم سېتىش تور ـ نۇقتىلىرى تەسىس قىلىنىپ، تەمىنلەش ـ سېتىش رونىق تاپتى. 1990 ـ يىلغا كەلگەندە تۇخۇمنىڭ بازاردا يىللىق سېتىلىش مىقدارى 3000 تونىنا ئەتراپىدا بولدى.

1978 ـ يىلدىن ئىلگىرى سودا تارماقلىرى تىجارەت قىلىدىغان سۇ مەھسۇلاتلىرىنىڭ ھەممىسى سىرتتىن كىرگۈزۈلىدىغان بولغاچقا، تەمىنلەش مىقدارى ئانچە كۆپ بولمىدى. 50 ـ يىللاردىن 70 ـ يىللارنىڭ باشلىرىغىچە ھەر يىلى تەمىنلەش مىقدارى ئادەتتە 3000 — 4500 كىلوگرام بولغانىدى، 70 ـ يىللاردا 5000 كىلوگرامدىن 9000 كىلوگرامغىچە بولدى. 1979 ـ يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە بېلىق بېقىش باشلىنىپ، ناھىيە تەۋەسىدە بېقىلغان بېلىقلار، مەسىلەن: لاققا بېلىق، خاپانباشبېلىق، سازان بېلىق، تاپان بېلىق قاتارلىقلار زور مىقدارda بازارغا سېلىندى. 1990 ـ يىلدىن كېيىن ناھىيە بويىچە تاۋار بېلىقنىڭ سېتىلىش مىقدارى 300 تونىنىدىن ئېشىپ كەتتى.

7. كۆكتات

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن تارتىپ 70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە تەمىنلەنگەن كۆكتاتلارنىڭ تۈرى ئىزچىل ئاز بولۇپ، يازدا پەقەت كەرەپشە، سامساق، پىياز، پەمىدۇر، پىدىگەن، مۇچ، پالەك قاتارلىق 10 نەچچە خىل، قىشتا ياڭيۇ، پېسۇلەك بىلەن تەمىنلەندى. 50 — 60 ـ يىللاردا ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن تەمىنلەنگەن كۆكتات 115 تونىنا بولغانىدى، 60 — 70 ـ يىللاردا 200 تونىنا ئەتراپىدا بولدى. 1983 ـ يىلى كۆكتات شىركىتى ماگىزىنلاردا ھۆددىگە ئېلىپ تىجارەت قىلىشنى يولغا قويدى، ئىلمىي ئۇسۇلدا يېتىشتۇرۇش (سۇلياۋ لاپاستا)، ئىلمىي باشقۇرۇش، توختام بويىچە سېتىۋېلىش ـ سېتىش قاتارلىق تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، دېھقانلارنىڭ كۆكتات تېرىش ئاكتىپچىللىقىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، كۆكتات مىقدارىنى ئاشۇردى، ھەر يىلى ئەتىيازلىق كۆكتاتلار يېرىم ئاي بۇرۇن بازارغا كىرىدىغان بولدى، تۇرسۇ كۆپىيىپ 20 نەچچىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە غۇلجا ناھىيىسى يېزا ـ بازارلاردا تېرىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېكسپورت قىلىندى، شەرقىي ئافرىقا قاتارلىق جايلاردا سېتىلدى. 1983 ـ يىل 6 ـ ئايدا كۆكتات شىركىتى ئىچكى ئۇلكىلەرگىلا 1300 تونىنا سامساق سېتىپ، 60 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى.

1984 ـ يىلى شىركەت 218 مىڭ يۈەن قىممىتىدىكى 130 تونىنا كۆكتاتنى ساتتى. 1985 ـ يىلدىن كېيىن يەككە كۆكتات كەسپىي ئائىلىلىرى كۆپەيىپ، كۆكتاتنىڭ سېتىلىش مىقدارى زور دەرىجىدە ئاشتى، 1990 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 2500 تونىنىدىن ئارتۇق كۆكتات سېتىلدى.

8. قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنى سېتىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناھىيە بازىرىدىكى چوڭ - كىچىك دۇكانلارنىڭ 70% ىدىن كۆپرەكى قەنت، تۇز، چاي، ھاراق، تاماكا قاتارلىق كۈندىلىك قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنى ساتاتتى. 1956 - يىلى خۇسۇسىي سودىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش تاماملىنىپ، ناھىيىدىكى چاي، تۇز، كۈندىلىك بۇيۇم، يېمەكلىك سودىسى قىلىدىغان 140 نەچچە ئورۇننىڭ ھەممىسى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سودىسىغا قوشۇۋېتىلىپ، 82 ئورۇندا تىجارەت تور - نۇقتىسى تەسىس قىلىندى. 1958 - يىلى قەنت، تاماكا، ھاراق، چاينىڭ ھەممىسىنى سودا ئىدارىسىنىڭ مەخسۇس سېتىش شىركىتى ساتىدىغان بولدى، مال كەمچىل بولغانلىقتىن ئاساسىي جەھەتتىن بېلەتلىك تەمىنلەندى، مەسىلەن: ھەر ئادەم ھەر ئايدا پەقەت 250 گرام چاي، 250 — 500 گرام قەنت بىلەن تەمىنلەندى. يېمەكلىك تىجارىتى ئورنى قارىمىقىدىكى پېرەنىك زاۋۇتى، كەمپۇت زاۋۇتى، ماشىنوگرىخانا، ئاچچىقسۇ - چىياتېۋخانا قاتارلىقلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى بىرقەدەر كىچىك بولغانلىقتىن، مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىلىشى كۆپ بولمىدى. 1959 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاھالىلەر 3.181 تونىا چاي، 75.68 تونىا قەنت، 3.0 تونىا ھەرخىل پېچىنە - پېرەنىك بىلەن تەمىنلەندى. شۇنىڭدىن كېيىن قوشۇمچە يېمەكلىك بىلەن تەمىنلەش مىقدارى ئازىيىشقا باشلىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن قوشۇمچە يېمەكلىك بىلەن تەمىنلەش تېخىمۇ قىس بولۇپ، پۈكەيلەردە مال ئېغىر ھالدا كەمچىل بولدى. 1971 - يىلى قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنى سېتىش يەنە نورمالىلاشتى، شۇ يىلى 88 مىڭ 627 كورۇپكا پاپىروس، 97 مىڭ 844 كىلوگرام ھاراق، 88 مىڭ 226 كىلوگرام قەنت، گېزەك، 414 مىڭ 367 كىلوگرام چاي سېتىلدى. 1972 - يىلى ناھىيە بويىچە قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنىڭ سېتىلىش قىممىتى 1 مىليون 406 مىڭ 600 يۈەن بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە قەنت - گېزەك، پېچىنە - پېرەنىك سوممىسى 42 مىڭ 200 يۈەن، ھاراق - تاماكا سوممىسى 42 مىڭ 800 يۈەن، چاي سوممىسى 1 مىليون 321 مىڭ 600 يۈەن.

1980 - يىلدىن كېيىن ئوبوروت يوللىرى كېڭىيىپ، قەنت، تاماكا، ھاراق، چاي قاتارلىق قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنىڭ تۈرى كۆپەيىپ، بېلەتلىك مال سېتىۋېلىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، كەڭتاشا تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. 1981 - يىلى ناھىيە بويىچە قەنت، تاماكا، ھاراق قاتارلىقلارنىڭ سېتىلىش سوممىسى 2 مىليون 963 مىڭ يۈەنگە، 1984 - يىلى 4 مىليون 350 مىڭ يۈەنگە، 1987 - يىلى 4 مىليون 591 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلغىچە قەنت، تاماكا، ھاراق قاتارلىقلارنىڭ 10 يىللىق سېتىلىش سوممىسى 48 مىليون 525 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي پايدىسى 1 مىليون 57 مىڭ يۈەنگە، تاپشۇرغان باج 259 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

IV باب

يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەتچىلىكى

§1. يېمەك - ئىچمەك كەسپى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، غۇلجا ناھىيىسىدىكى نەچچە 10 ئاشپۇزۇل، ناۋايخانا ئاساسىي

جەھەتتىن ناھىيە بازىرىغا مەركەزلەشكەنىدى. 1952 - يىلى ناھىيە بىلەن شەھەر ئايرىم تەسىس قىلىنغاندا، ئاشپوزۇللارنىڭ كۆپ قىسمى غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلىپ، غۇلجا ناھىيىسىدە پەقەت 9 ئاشپوزۇل، 5 ناۋايخانا قالدى، ئۇلارنىڭ مەبلىغى 30 مىليون 288 مىڭ يۈەن (كونا خەلق پۇلى)، كەسىپكارى 20 نەچچە ئىدى. خۇسۇسىي سودا - سانائەت ئۆزگەرتىلگەندە، 9 ئاشپوزۇل بىلەن 5 ناۋايخانىنىڭ ھەممىسى كوپىراتىپ سودىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1959 - يىلى دۆلەت ئىلكىدىكى يېمەكلىك شىركىتى 15 كەسىپكارى بار بىر مىللىي ئاشخانا ئېچىپ، پولو، پېتىر مانتا، كاۋاپ، لەغمەن، فىنتاڭ قاتارلىق مىللىيچە تەمدىكى تاماق، قورۇمسلار تىجارىتى قىلىشنى ئاساس قىلدى. 1969 - يىلى يېمەكلىك شىركىتىدە غۇلجا ناھىيىسى بويىچە تۇنجى دۆلەت ئىلكىدىكى خەنزۇ ئاشخانىسى ئېچىلدى، ئۇنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 13 بولۇپ، ئاساسلىقى ناھىيىگە بېۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە مۇلازىمەت قىلدى، سىرتقا قارىتىلغان تىجارىتى ناھايىتى ئاز بولدى، ئاساسلىقى قورۇما، پولو، پىلتە قۇيماق قاتارلىقلارنى ساتتى. 1973 - يىلدىن كېيىن خەنزۇ ئاشخانىسى سىرتقا تىجارەت قىلىدىغان ئاشخانىغا ئۆزگەرتىلدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېمەك - ئىچمەك كەسپى تېز تەرەققىي قىلدى. 1981 - يىلى ناھىيە بويىچە تەستىقلىنىپ تىزىملىتىلغان ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى يېمەك - ئىچمەك كەسپىدىكى ئورۇن 13 (9 تارماق ئاپپاراتى بار)، كەسىپكارى 120، رويخەتكە ئېلىنغان مەبلىغى 297 مىڭ يۈەن، يىللىق تىجارەت سوممىسى 733 مىڭ يۈەن بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئاشپوزۇل 7، كەسىپكارى 102، يىللىق تىجارەت سوممىسى 659 مىڭ يۈەن؛ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئاشپوزۇل 6 (يېزىلاردىكى يېزا باشقۇرغان ئاشپوزۇللارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، كەسىپكارى 18، يىللىق تىجارەت سوممىسى 71 مىڭ يۈەن؛ يەككە يېمەك - ئىچمەك كەسپىدىكى ئائىلە 70، كەسىپكارى 210، مەبلىغى 14 مىڭ 300 يۈەن، يىللىق تىجارەت سوممىسى 724 مىڭ يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە يېزىلاردىكى يەككە يېمەك - ئىچمەك كەسپىدىكى ئائىلە 60، مەبلىغى 12 مىڭ يۈەن، يىللىق تىجارەت سوممىسى 581 مىڭ 200 يۈەن؛ بازارلاردىكى يېمەك - ئىچمەك كەسپىدىكىلەر 10 ئائىلە، مەبلىغى 2260 يۈەن، يىللىق تىجارەت سوممىسى 142 مىڭ 800 يۈەن.

80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرىغى مەزگىلىدە ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، يېمەك - ئىچمەك كەسپى يىلدىن يىلغا كۆپەيدى. 1984 - يىلى يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەتى شىركىتىنىڭ كوللېكتىپ ئاشپوزۇلى 8 گە يېتىپ، يىللىق تىجارەت سوممىسى 52 مىڭ يۈەن بولدى؛ يەككە يېمەك - ئىچمەك كەسپىدىكىلەر 285 ئائىلە، كەسىپكارى 320 بولدى. 1986 - يىلى يەككە يېمەك - ئىچمەك كەسپىدىكىلەر 571 ئائىلىگە، كەسىپكارى 689 غا، مەبلىغى 541 مىڭ 500 يۈەنگە، يىللىق تىجارەت سوممىسى 4 مىليون 840 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

يەككە ئاشخانا، ئاشپوزۇل، ئۇششاق يېمەكلىكلەر ئورنىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، 1990 - يىلغا كەلگەندە دۆلەت ئىلكىدىكى ئاشخانا ۋە ئاشپوزۇللارنىڭ كۆپىنچىسى زىيان تارتقانلىقتىن تاقالدى ياكى شەخسلەرگە ئىجارىگە ياكى ھۆددىگە بېرىلدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە يېمەك - ئىچمەك كەسپىدىكى ئورۇن 518گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يەككە يېمەك - ئىچمەك كەسپىدىكىلەر 490 ئائىلە، كەسىپكارى 675، مەبلىغى 483 مىڭ يۈەن، يىللىق تىجارەت سوممىسى 5 مىليون 584 مىڭ يۈەن.

§ 2 . مۇلازىمەت كەسپى

1 . مېھمانخانا

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، غۇلجا ناھىيە بازىرىدا پەقەت ئۇتكەن - كەچكەن يولۇچىلارنى قونالغۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان 3لا ئات - ھارۋا قونالغۇسى بار ئىدى، 1956 - يىلى ئۇلارنىڭ ھەممىسى تەمىنات- سودا كوپېراتىپىغا قوشۇۋېتىلدى.

1958 - يىلى سودا ئىدارىسى مېھمانخانا سالدى، ئۇنىڭ 20 نەچچە كارىۋېتى، 7 خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1962 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم مېھمانخانا (غۇلجا مېھمانخانىسى) سالدۇردى، ئۇنىڭ 10 نەچچە كارىۋېتى، 2 كۇتكۇچىسى بولۇپ، ئاساسلىقى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەتكە خىزمەت بىلەن كەلگەنلەرنى كۈتۈۋالاتتى، سىرتقا قارىتا تىجارەت قىلمايتتى، شۇ چاغدا دۆلەت ئىلكىدىكى مېھمانخانىدىن 2 سى بار ئىدى، 1965 - يىلى 4كە يەتتى.

70 - يىللاردىن بۇيان ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، كىلىپ - كېتىدىغانلار ئۈزلۈكسىز كۆپەيگەنلىكتىن، مېھمانخانىلارنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. 1970 - يىلى ناھىيە بويىچە مېھمانخانا 11 گە يەتتى. يولۇچىلار قونالغۇسى بىر ئىدى، ئۇلارنىڭ كارىۋېتى 310 غا يەتتى، كەسپىكارى 200 دىن ئېشىپ كەتتى. 1980 - يىلى دۆلەت ئىلكىدىكى مېھمانخانا 16غا، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى يېزىلار ئاچقان مېھمانخانا 2گە يەتتى. 1981 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى مېھمانخانا 18گە، كەسپىكارى 47گە، تۇراقلىق مۇلىكىنىڭ ساپ قىممىتى 148 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 7000 يۈەنگە، يىللىق تىجارەت سوممىسى 63 مىڭ 700 يۈەنگە؛ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى مېھمانخانا 4كە، كەسپىكارى 11غا، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ساپ قىممىتى 51 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 6000 يۈەنگە، يىللىق تىجارەت كىرىمى 36 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە يېزا ئاچقان بىر كوللېكتىپ مېھمانخانا بولۇپ، كەسپىكارى 3؛ يەككىلەر ئاچقان مېھمانخانا 7 بولۇپ، كەسپىكارى 17.

1982 - يىل 7 - ئايدا دۆلەت ئىلكىدىكى يېمەك - ئىچمەك، مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ مېھمانخانىسى كېڭەيتىلىپ جېلىلىيۈزى مېھمانخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇ غۇلجا ناھىيىسى بويىچە ئەڭ چوڭ دۆلەت ئىلكىدىكى مېھمانخانا بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 882 كۋادرات مېتىر، ئۇنىڭ 150 كارىۋېتى، 7 خىزمەتچىسى، 197 مىڭ يۈەن تۇراقلىق مۇلكى بار ئىدى، شۇ يىللىق تىجارەت كىرىمى 23 مىڭ يۈەن بولدى.

80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا يەككە مېھمانخانىلارنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، دۆلەت ۋە كوللېكتىپ ئىلكىدىكى مېھمانخانىلارنىڭ بەزىلىرى تاقالدى، بەزىلىرى شەخسلەرگە ئىجارىگە بېرىلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىلكىدىكى مېھمانخانا 9غا، كەسپىكارى 76گە، مەبلىغى 875 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 48 مىڭ يۈەنگە، يەككە مېھمانخانا 18گە، كەسپىكارى 57 گە يەتتى.

2 . باشقا مۇلازىمەت كەسىپلىرى

ساتىراچلىق 1959 - يىلى يېڭ فامىلىلىك بىر ساتىراچ بىر شاگىرتنى باشلاپ غۇلجا شەھىرىدىن غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ، غۇلجا ناھىيىسى بويىچە تۇنجى دۆلەت ئىلكىدىكى ساتىراچخانا ئاچتى، تاكى 70- يىللارغىچە يېزا ئاھالىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى يەنىلا چېچىنى ئۆزلىرى چۈشۈرۈپ، ئۆزلىرى ياسايتتى. 80 - يىللاردىن كېيىن ساتىراچلىق بىرقەدەر تېز تەرەققىي قىلدى، 1981 - يىلى ناھىيە بويىچە 12 ساتىراچخانا بولۇپ، كەسپىكارى 20 گە يەتتى. ساتىراچلىق شەكلى باش چۈشۈرۈش، چاچ ياساشتىن چاچ بۇدرە قىلىش،

شامالدىتىپ قۇرۇتۇش، چاچ بويىاش قاتارلىقلارغا تەرەققىي قىلدى، ساتىراچلىق قوراللىرى ئۈستۈرا، قايچىدىن ئىبارەتكىرلىك قىرقىغۇچ، ئىبلىكترلىك ئۈستۈرا، ئىبلىكترلىك ساقال ئالغۇچ، شامالدۇرغۇچ، توك بىلەن قىزىيدىغان قالپاقتا ئۆزگەردى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ساتىراچخانا 186گە، كەسىپكارى 283 كە يەتتى.

سۈرەت تارتىش 1959 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى غۇلجا شەھىرىدىن بىر ما فامىلىلىك ئۈستىنى تەكلىپ قىلىپ، دۆلەت ئىلكىدىكى تۇنجى سۈرەتخانىنى ئاچتى. سۈرەتخانىنىڭ 2 ئېغىز ئۆيى، 3 خىزمەتچىسى، ئاساسلىق ئۈسكۈنىلەردىن بىر ئۈچ پۈتلۈق جازا، شائخەي ماركىلىق 2 فوتو ئاپپارات بولۇپ، پەقەت رەڭسىز رەسىم تارتالايتتى، سۈرەتخانا دائىم ئېزىلارغا ئادەم ئەۋەتىپ سەييارە فوتو سۈرەت تارتتى، ئەمما سۈرەتنىڭ چىقىش ۋاقتى ئۇزۇن ئىدى. 60 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە تەۋەسىدە يەنە فوتو ئاپپاراتىنى كۆنۈرۈپ يۈرۈپ كوچا دوقمۇشلىرىدا سۈرەت تارتىدىغان شەخسلەر پەيدا بولدى، ئۇلار تارتقان سۈرەتنىڭ سۈپىتى ناچار بولغانلىقتىن، ئۆزلۈكىدىن يوقاپ كەتتى. 80 - يىللاردىن بۇيان سۈرەتچىلىك بىرقەدەر تېز تەرەققىي قىلدى، 1981 - يىلى ناھىيە بويىچە سۈرەتخانا 26 گە، كەسىپكارى 39 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكىدىكى سۈرەتخانا 3، كەسىپكارى 11، تۈراقلىق مۇلكى 30 مىڭ 200 يۈەن، تۈراقسىز مەبلىغى 6000 يۈەن. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە سۈرەتخانا 33كە، كەسىپكارى 49غا، مەبلىغى 228 مىڭ يۈەنگە، يىللىق كىرىمى 360 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

رېمونتچىلىق، مۇنچا 1956 - يىلى خۇسۇسىي قول سانائەت سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلىپ، ناھىيە بويىچە ئاياغ ياماشنى قوشۇمچە قىلىدىغان ئاياغ تىكىش ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدىن 4 ى قۇرۇلدى. 1958 - يىلى بۇ ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى دۆلەت ياكى كوللېكتىپ ئىلكىدىكى كارخانىغا ئۆزگەرتىلدى. 1962 - يىلى ناھىيە بازىرىدا تۇنجى ۋېلىسىپىت رېمونت قىلىش كەسپى بارلىققا كەلدى، ئۇ يەنە قوشۇمچە قول ھارۋىسىنىمۇ رېمونت قىلىدىغان بولۇپ، قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىگە قاراشلىق كوللېكتىپ ئىلكىدىكى كارخانا بولدى. 80 - يىللاردا يەككە رېمونتچىلار باش كۆتۈردى، ئۇلار سائەت، ئاياغ، ۋېلىسىپىت رېمونت قىلغانلىنىڭ سىرتىدا ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرىنى يەنى تېلېۋىزور، توڭلاتقۇ، توك شامالدۇرغۇچ، ئېلېكترونلۇق سائەتنى رېمونت قىلىدىغان بولدى. 1981 - يىلى ناھىيە بويىچە 25 رېمونتخانا بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە يەككە رېمونتخانا 20، 1990 - يىلى رېمونتخانا 170 كە، كەسىپكارى 193 كە، يىللىق تىجارەت كىرىمى 1 مىليون 235 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

80 - يىللاردىن ئىلگىرى مۇنچا ئاساسىي جەھەتتىن يوق ئىدى. 1981 - يىلى 2 سى بارلىققا كېلىپ، كەسىپكارى 5 بولدى، 1990 - يىلى مۇنچا 4 كە، كەسىپكارى 7 گە يەتتى، يىللىق تىجارەت كىرىمى 8000 يۈەندىن 20 مىڭ يۈەنگىچە بولدى.

V باب

بازار سودىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ناھىيە بازىرى (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى) دە مۇقىم سودا بازىرى بولغانلىنىڭ سىرتىدا، كەڭ يېزىلاردا بولۇپمۇ يول بويلىرى، قاتناش توگۈنلىرىدە ئاممىا ئۆزلۈكىدىن تەشكىللىگەن

قەرەللىك ياكى قەرەلسىز بازارلار بار ئىدى، مەسىلەن: ياماتۇكبچىكى، دۆڭمازار، ئۇچئون يېزىسىدىن ئىبارەت تاشيول بويلىرى ۋە قاتناش گىرەلىشىدىغان جايلاردا بازار بولغان تارىخ بىرقەدەر ئۇزۇن ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە بازار سودىسى كەينىدىن قويۇپ بېرىلدى، لېكىن كۆلىمى يەنىلا بىرقەدەر كىچىك بولغاچقا، ئامما كۆندىلىك تۇرمۇش - ئىشلەپچىقىرىش بۇيۇملىرىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن كۆپ ھاللاردا يەنىلا ناھىيە بازىرىغا بارااتتى. 1952 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى غۇلجا شەھىرىدىن ئايرىلىپ چىققاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە «ئوچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، بىر قىسىم خۇسۇسىي سودىگەرلەردە ئىشلەپچىقىرىشتا پاسسىپلىق قىلىش، قارشىلىشىش كەيپىياتى كۆرۈلۈپ، بازار بىر مەزگىل كاساتلىشىپ، مادىدىي ئەشيالارنىڭ ئالماشتۇرۇلۇشى راۋان بولمىدى.

1957 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى غۇلجا شەھىرىدىن جىلىلىيوزىگە كۆچۈپ چىققاندىن كېيىن، ھۆكۈمەتنىڭ ئەسلىدىكى سودا - سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تىجارەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشىگە مەدەت بېرىشى ۋە خۇسۇسىي سودىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئارقىلىق دۆلەت ئىلكىدىكى سودا ئاساس، كوپېراتىپ سودىسى قوشۇمچە، يەككە سودا تولۇقلىما قىلىنغان بىرلىككە كەلگەن سوتسىيالىستىك ئىقتىساد - سودا بازىرى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللىنىپ، كەڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئىقتىسادى جانلاندى. «قويۇۋېتىمەن دەپ قالايمىقان قىلىۋەتمەسلىك، باشقۇرمەن دەپ ئۆلۈك قىلىۋەتمەسلىك» ئاڭچىنىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۇچۇن، ئايتونوم رايونلۇق بازار سودىسى خىزمىتىنى گۈرۈپپىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، غۇلجا ناھىيىسىدە تەمىنات - سودا، مالىيە، ئاشلىق، تاشقى سودا، باج قاتارلىق تارماقلاردىن تەركىب تاپقان بازار باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى، بۇ كومىتېت، يېزىلاردا بازار سودىسى خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. 1961 - يىل 1 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئالدى بىلەن ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسىدا ناھىيە بويىچە قەرەللىك سودا بازىرى ئېچىلدى، نەچچە كىلومېتىر كېلىدىغان جايلاردىكى دېھقانلار خوتۇن - بالىلىرىنى ئېلىپ ئۇزۇلىرى ئىشلەپچىقارغان يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى بازارغا ئەكىلىپ ساتىدىغان، بازاردىكى سودىگەرلەرمۇ كۆندىلىك ئېھتىياج بۇيۇملىرى، ھاراق-تاماكا، گەزلىمە قاتارلىق تاۋارلارنى «بازار» غا ئېلىپ كېلىدىغان بولدى، يىل ئاخىرىغىچە دادامتۇ، پەنجىم، دۆڭمازار، قاش، يېڭىتام، سادىقبۇزى ۋە خۇدىياربۇزىدىن ئىبارەت 7 ئورۇندا بازار سودىسى يولغا قويۇلدى، بىر يىلدا 81 قېتىم سودا پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى، ھەر قېتىم بازارغا چىققان تاۋار 360 خىلدىن ئاشتى، سودىلاشقانلار 875 ئادەم (قېتىم) گە، بازاردا پۈتۈشۈش سوممىسى 198 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى، ھەر قېتىملىق بازار پائالىيىتىدە ئوتتۇرىچە 2267 يۈەنلىك سودا بولدى. 1962 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش بۆلۈمىدىن ئايرىلىپ ناھىيىلىك سودا - سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا بازار باشقۇرۇش ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا بازار باشقۇرۇش گۇرۇپپىسىدىن 34 ى قۇرۇلۇپ، بازاردا ھەق ئېلىش، بازار تەرتىپىنى ساقلاش ۋە تارازىلارنى ئۆلچەش قاتارلىقلارنى باشقۇردى، بۇ ئارقىلىق ھايانكەشلىك ھەرىكىتى ۋە قانۇنسىز سودىگەرلەرگە زەربە بېرىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە يېزىلاردىكى سودا بازارلىرى زەربىگە ئۇچراپ، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى ئازىيىپ كەتتى، بەزى دېھقانلارنىڭ ئۆزلىرى ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلاتلىرىنى ئالماشتۇرۇشى «كاپىتالىزم يولىغا مېڭىش» دەپ قارىلىپ، تاۋار ئوبوروتى توسۇلۇپ قالدى، بازارلار تاقالدى. دېھقانلار ئۆز ئالدىغا ئىشلەپچىقارغان كۆكتات، مېۋە - چىۋە، يايمىلىرىدا نەرسىلەرنىڭ تۇرى ئاز، سانى چەكلىك بولدى، 1977 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە پەقەت جىلىلىيوزى ۋە 734 كان رايونىدىكى 2 سودا بازىرلا قالدى، بازاردىكى تاۋارنىڭ تۇرىمۇ ئارانلا 30 نەچچە خىل، بازار مۇئەسسەسلىرى ئاددىي بولدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن پارتىيەنىڭ يېزىلارغا

قارالغان تۇرلۇك ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنىڭ ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئەملىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن، بازار سودىسى تەدرىجىي ئەسلىگە كەلدى ۋە راۋاجلاندى. 1979 - يىلى ناھىيە بويىچە 10 بازار بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە جېلىلىۋۈزدە ھەر كۈنى بازار بولغانلىقى ھېسابقا ئالىنمىغاندا، باشقا بازارلاردا ھەپتىدە بىر قېتىم سودا بولدى، ئۆزئارا سودىلاشقانلار 775 مىڭ ئادەم (قېتىم) گە يەتتى، بازارغا سېلىنغان تاۋارنىڭ تۈرى 80 خىلدىن ئاشتى، شۇ يىلى بازاردىكى پۈتۈشۈش سوممىسى 3 مىليون 188 مىڭ يۈەن بولۇپ، يىللىق ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسىنىڭ 10.9% نى ئىگىلىدى، 16 مىڭ 600 يۈەن بازار باشقۇرۇش ھەققى ئېلىندى.

1983 - يىلى ناھىيە بويىچە سودا بازىرى 32 گە، يەككە تىجارەتچى 720 گە يەتتى. بازارغا سېلىنغان يېڭا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنىڭ تۈرى 240 خىلدىن ئاشتى، پۈتۈشۈش سوممىسى 5 مىليون 519 مىڭ يۈەن بولدى. 1985 - يىلى جېلىلىۋۈزى، ئۇچئون، يېڭىتام بازىرىدا 2554 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان 94 ئېغىز خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق تىجارەت ئۆيى، 1200 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان ياغاچ - خىش قۇرۇلمىلىق لاپاس، 7527 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان لاپاسلىق (تۆمۈر ۋە قەلەيلىك) بازار ياسالدى.

1986 - يىلى ناھىيە بويىچە سودا بازىرى 43 (ناھىيە بازىرىدا 5، يېزىلاردا 38) گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 10 مىڭ كىشىلىكتىن يۇقىرى بازار 4 بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 10 مىڭ 12 كۇادرات مېتىر، مۇقىم سېتىش سۇپىسىنىڭ كۆلىمى 75 كۇادرات مېتىر، لاپاسلىق بازار 2647 كۇادرات مېتىر، ئۇي ئىچى بازار كۆلىمى 7290 كۇادرات مېتىر. ناھىيە بويىچە دۆلەت سالغان، شەخسلەر توپلىغان بازار قۇرۇلۇشى مەبلىغى 1 مىليون 321 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، دېھقانلار ۋە يەككە تىجارەتچىلەرنىڭ سېتىش ۋە سېتىۋېلىش قىيىن بولۇش مەسىلىسى ھەل قىلىندى. 1987 - يىلى بازارلاردا «بەشتە ياخشى» (سىياسەتنى ئىجرا قىلىشى ياخشى، ئىقتىسادىي تەرتىپى ياخشى، مۇلازىمىتى ياخشى، تازىلىقنى باشقۇرۇشى ياخشى، ئاممىنىڭ نازارىتى ياخشى) بازارلارنى باھالاش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، 10 - ئاينىڭ ئاخىرىدا دۆڭمازار ئۇنىۋېرسال بازىرى ئىلى ۋىلايىتى بويىچە تۇنجى بولۇپ «بەشتە ياخشى» مەدەنىيەتلىك بازار كۆچمە قىزىل بايرىقىغا ئېرىشتى.

1988 - يىلى جېلىلىۋۈزى، دۆڭمازار، قاش يېزىسىدىكى 3 بازار ناھىيە دەرىجىلىك ئۇنىۋېرسال يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بازىرى قىلىپ كېڭەيتىلدى، جېلىلىۋۈزى بازىرى (ناھىيە بازىرى) دا يېڭىدىن بىر سانائەت بۇيۇملىرى بازىرى قۇرۇلۇپ، بىر ئورۇنغا لاپاس ياسالدى، بىر كورپۇس ئىشخانا بىنامى سېلىندى، ئۇنىڭ كۆلىمى 911 كۇادرات مېتىر. يەل ئاخىرىغىچە، ناھىيە بويىچە سودا بازارلىرىنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 343 مو (226 مىڭ 200 كۇادرات مېتىر) غا، دۇكان 130 ئېغىزغا يەتتى، بازارغا سېلىنغان تاۋار تۈرى 2500 دىن ئاشتى، يىللىق پۈتۈشۈش سوممىسى 16 مىليون 828 مىڭ يۈەن بولدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە بازار 48گە، پۈتۈشۈش سوممىسى 20 مىليون 749 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى.

قوشۇمچە: ماددىي ئەشيا يەرمەنكىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئاممىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، قەرەللىك ياكى قەرەلسىز مال مەنبەسىنى تەشكىللەپ، يېزا - قىشلاقلاردا يەرمەنكە ئۇيۇشتۇرۇپ تۇردى، ئۇنىڭ ۋاقتى ئادەتتە ئەتىياز ۋە كۈز بولۇپ، قاتناش قولايلىق جايلاردا ئېلىپ بېرىلدى، ئۇ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرى ئىقتىسادىنى جانلاندۇرۇش، سودا تارماقلىرىنىڭ سېتىپ چىقىرىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ مۇھىم تەدبىرى بولدى. يەرمەنكە مەزگىلىدە سودا تارماقلىرى مال مەنبەسىنى يېتەرلىك تەشكىللەپ بازارغا سېلىپ ئالماشتۇردى، يەنە سىرت ناھىيىلەردىكى يەككە تىجارەتچى ۋە دېھقانلارمۇ بۇ يەرگە جەم بولدى، سودىلىشىدىغان تۇرلەر 10 مىڭ خىلدىن ئېشىپ كەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى، كۈندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى بولغانلىقى سىرتىدا، ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى قاتارلىق تاۋارلارمۇ بار بولدى. يەرمەنكە جەريانىدا خەلق ئاممىسى يەنە ئۆزلۈكىدىن بەيگە، ئوغلاق تارتىش،

مەشرەپ قاتارلىق مىللىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزدى، بولۇپمۇ تاغلىق چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى دېھقان - چارۋىچىلار يەرمەنكە بولغان كۆنلىرى خۇددى ھېيت - بايرام بولغاندەك پېچكى كىيىملىرىنى كىيىپ يەرمەنكىگە قاتنىشىدىغان بولدى.

تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا 60 — 70 - يىللاردا سودا تارماقلىرى ئۈيۈشتۇرغان يەرمەنكە 11 قېتىمدىن ئاشقان، پەقەت ناھىيىلىك تۈرلۈك مالىلار شىركىتىنىڭ 1972 - يىلى يەرمەنكىگە قاتناشقان چاغدا ساتقان تاۋار سوممىسى 80 مىڭ يۈەندىن، 1979 - يىلى 130 مىڭ يۈەندىن ئېشىپ كەتكەن.

80 - يىللاردىن بۇيان سودا تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتنىڭ ئەگىشىپ، بارغانسېرى گۈللىنىۋاتقان بازار سودىسى يەرمەنكىنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى، 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا پەقەت بازارلاردىلا بەزى كىچىك تىپتىكى يەرمەنكە، مال بىلەن تەمىنلەش پائالىيەتلىرى ئۈيۈشتۇرۇلدى.

ئوتنجى قسىم

تاشلىق - ياغ

ئونىنچى قىسىم

ئاشلىق - ياغ

غۇلجا ناھىيىسى شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ شىنجۇ 2 - يىلى (سىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى) ۋەتىنىمىزنىڭ زېمىنى دائىرىسىگە كىردى، ئۇ شىنجاڭدىكى ھوزىيەر ئۆزلەشتۇرۇش تارىخى ئۇزاق، ئەڭ بالدۇر قۇرۇلغان چوڭ دېھقانچىلىق ناھىيىلىرىنىڭ بىرى. ئۇ يەرنىڭ تۈپرىقى مۇنبەت، يېرى تەكشى، كۆن نۇرى تولۇق چۈشىدۇ، قىشتا قانتنىق سوغۇق، يازدا تومۇز ئىسسىق بولمايدۇ، سۇ مەنبەسى مول، دېھقانچىلىق ئۈچۈن ناھايىتى ئەۋزەل تەبىئىي شارائىتقا ئىگە، شۇڭا ئۇ شىنجاڭدا داڭقى چىققان ئاشلىق، ياغلىق دان بازىسى ھېسابلىنىدۇ.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېدىنلۇك يىللىرىدا ئىلىنىڭ تۈنجى جياڭجۈنى مىڭ رۇي ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، پۇقرا ۋە ھەربىيلەرنىڭ ئېھتىياجىنى قامداش ئۈچۈن، ئۆستەڭ چېپىپ قاش دەريا سىنىڭ سۈيىنى باشلاپ ئېتىزلارنى سۇغىرىشنى مۇھىم ئىش دەپ بىلىپ، لەشكەرلەر بىلەن پۇقرالارنى ئۆستەڭ چېپىشقا پۈتۈن كۈچى بىلەن تەشكىللەپ، غەربىي شىمال چېگرا رايونى بويىچە داڭلىق بولغان ئاقئۆستەڭنىڭ دەسلەپكى ھالىتىنى شەكىللەندۇرگەنىدى. جياچىڭ 20 - يىلى (1815 - يىلى) غۇلجا ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاقئۆستەڭنىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرى تۇتاشتۇرۇلۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 170 نەچچە چاقىرىمغا يەتكۈزۈلدى. داۋگۇاڭ 24- يىلى (1844 - يىلى) مەنسەپى چۈشۈرۈلۈپ ئىلىغا ئەۋەتىلگەن گۇاڭدۇڭ - گۇاڭشى باش ۋالىيسى لىن زېشۈ ئىلى جياڭجۈنى بۇيانتاينىڭ ئاقئۆستەڭنى كېڭەيتىپ ياسىشىغا پۈتۈن كۈچى بىلەن ياردەملەشتى ھەم ئۆز يېنىدىن مەردانىلىق بىلەن خىراجەت چىقىرىپ، 6 چاقىرىملىق توسما بۆلىكىنى رېمونت قىلدۇردى، بۇ ئۆستەڭ بارا- بارا ئىلى رايونى دېھقانچىلىقىنىڭ جان تومۇرىغا ئايلاندى، ئۇنىڭدىن ئەڭ كۆپ مەنپەئەت ئالغان غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق ھوسۇلى بارغانسېرى ئېشىپ باردى.

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە غۇلجا يامۇلىدا ئاشلىق خادىمى قويۇلۇپ ۋە ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى قۇرۇلۇپ، يەر بېجى يىغىشنى مەخسۇس باشقۇردى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، غەللە - پاراق يىغىشقا مالىيە - باج ئىدارىسى مەسئۇل بولدى. خەلق ھۆكۈمىتى دېھقانچىلىق، سۇچىلىق قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بېرىپ، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنى ئۈزلۈكسىز ياخشىلاپ باردى، بۇنىڭ بىلەن ئاشلىق - ياغلىق دان ئىشلەپچىقىرىشى سىجىل تەرەققىي قىلىدىغان يېڭى باسقۇچقا قەدەم قويدى.

1953 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ئاشلىق بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، سىياسەتلەرنى ئىجرا قىلىش، پىلان تۈزۈش ۋە باشقۇرۇش فۇنكسىيەسىنى يۈرگۈزدى، غەللە - پاراق يىغىشقا دائىر كونكرېت ئىشلارنى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ۋاكالىتەن بېجىردى. 1957 - يىل 8 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، بارلىق كەسىپىي خىزمەتلەرنى ئۈتكۈزۈۋالدى. شۇ يىلى ئاشلىقنى بىرتۇتاش سېتىۋېلىش - سېتىش يولغا قويۇلدى.

غۇلجا ناھىيىسى دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە شەخسىتىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپكە تەۋە ئېتىبار بېرىش پرىنسىپىدا

چىلاق تۇرۇپ، «ئاشلىنىق ئاساس قىلىش، ئادەمگە قاراپ نورما بېكىتىش، ئاشلە بويىچە ھېسابلاش، بۆلەكلەرگە ئايرىپ نۆقتا بەلگىلەش، نۆقتا ئارقىلىق ئاشلىلەرنى باشقۇرۇش» فاڭجېنى ۋە «بىر بېكىتىپ 3 ياكى 5 يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» سىياسىتىنى ئىزچىل ئىجرا قىلدى ھەمدە ئاشلىق - ياغلىق دائىرىلىك باھاسىنى كۆپ قېتىم ئۆستۈرۈپ، دېھقانلارنىڭ «ۋەتەنپەرۋەرلىك ئاشلىقى» سېتىپ بېرىش ئاكتىپلىقىنى خېلى ياخشى قوزغىدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرى، 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئاشلىقنى نورمىدىن ئاشۇرۇپ مەجبۇرىي يىغىۋېلىش ئەھۋالى يۈز بەرگەنلىكىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ناھىيىنىڭ ئاشلىق تارمىقى دۆلەتنىڭ ئاشلىق سىياسىتىنى توغرا ئىجرا قىلىشقا باشتىن - ئاخىر ئەھمىيەت بېرىپ، سېلىقنىڭ مۇۋاپىق بولۇشىنى ئىشقا ئاشۇردى، ھەم ئاشلىق سېتىپ بېرىشتىكى ئىلغار ئورۇن ياكى ئىلغار شەخسلەرنى كۆپ خىل شەكىللەر بىلەن مۇكاپاتلىدى. 1967- يىلى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزىدىكى چوڭ كوچا بويىغا جايلاشقان ناھىيىلىك ئۇن - ياغ زاۋۇتى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق - ياغلىق دان پىششىقلاش كەسىپىدە يېڭى مەھسۇلات ئىچىلدى.

80 - يىللارغا كەلگەندە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى يەنمۇ ياخشىلاندى، پارتىيىنىڭ يېزىلارغا قارىتان ئىقتىسادىي سىياسىتى كىشىلەر قەلبىدىن بارغانسېرى چوڭقۇر ئورۇن ئالدى، ئاشلىقنىڭ يىلمۇيىل مول ھوسۇل ئېلىنىش بىلەن تەڭ دۆلەت سېتىۋالغان ئاشلىق ئۈدا 12 يىل 100 مىليون جىڭدىن ئېشىپ كەتتى، غۇلجا ناھىيىسى شىنجاڭ بويىچە تەڭ ئاۋۋال تاۋار ئاشلىق مىقدارى 100 مىليون جىڭدىن ئاشقان ناھىيە قاتارىدىن ئورۇن ئالدى، ئاشلىق تېخىمۇ مول تەمىنلەندى. 1982 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى قارمىقىدا يەم - خەشەك زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، يىلىغا 5000 تونىنا يەم - خەشەك ئىشلەپچىقاردى. شۇ يىلى يەنە ئاشلىق - ياغلىق دائىنى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش - سېتىش شىركىتى قۇرۇلدى.

1954 — 1990 - يىلىغىچە غۇلجا ناھىيىسى 1 مىليون 500 مىڭ تونىنىدىن ئارتۇق ئاشلىق سېتىۋالغان بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 40 مىڭ تونىنىدىن ئارتۇق ئاشلىق سېتىۋېلىندى. ئوتتۇرىچە تاۋارلىشىش نىسبىتى ئازكەم 39% بولدى؛ جەمئىي 87 مىڭ 581 تونىنا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2576 تونىنا ياغلىق دان سېتىۋېلىندى، ئوتتۇرىچە تاۋارلىشىش نىسبىتى 44.14% بولدى. شۇ مەزگىلدە سىرتقا 1 مىليون 90 مىڭ تونىنا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 30 مىڭ تونىنا ئاشلىق يۆتكەپ بېرىلدى؛ جەمئىي 64 مىڭ تونىنا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1887 تونىنا ياغلىق دان يۆتكەپ بېرىلدى. دېمەك، غۇلجا ناھىيىسى ھەقىقىي تۇرده ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئىمىي - جەمئىغا لايىق مۇھىم ئاشلىق - ياغلىق دان ئامبىرى بولۇپ قالدى.

1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيىدىكى ئاشلىق ئامبارلىرىنىڭ سىغىمى 101 مىڭ تونىنغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەزمۇت ئامبارنىڭ سىغىمى 97 مىڭ تونىنا بولۇپ، ئامبار ئومۇمىي سىغىمىنىڭ 95% نى ئىگىلىدى، يەنە 103 مىڭ كۆتادرات مېتىرلىق سېمونتلانغان قۇرۇتۇش مەيدانى، 10 نەچچە مىڭ تونىنلىق ئامبار لاپىسى ھەم كۇنىگە 820 تونىنا نەم قوناقنى بىرتەرەپ قىلىدىغان 7 ماشىنىلاشقان قۇرۇتۇش ئۈسكۈنىسى بار بولدى، شۇنداق قىلىپ ئاشلىقنى بىخەتەر، ئۇزاق ساقلاش ئۈچۈن پۈختا ماددىي ئاساس يارىتىلدى.

41 يىلدىن بۇيان ئاشلىق سىستېمىسىنىڭ ئاپپاراتى ئۈزلۈكسىز كېڭىيىپ تولۇقلىنىپ باردى. خادىملار 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىغى مەزگىلدە 300 گە يەتمەيتتى، 1990 - يىلى 877 گە يەتتى. قارمىقىدا 15 ئاساسىي قاتلام پونكىت (ئامبار)، زامانىۋىلىشىش سەۋىيىسى بىرقەدەر يۇقىرى بولغان بىر ئۇن - ياغ زاۋۇتى شۇنداقلا يەم - خەشەك، يېمەكلىك زاۋۇتى، ئاشلىق - ياغلىق دائىنى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش - سېتىش شىركىتى، ئاشلىق ترانسپورت ماشىنا ئەترىتى قاتارلىق مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان 21 ئىقتىسادىي گەۋدە بارلىققا كېلىپ، سېتىۋېلىش، سېتىش، يۆتكەش، ساقلاش، پىششىقلاش ھالقىلىرى ماسلاشقان ھەم يۇرۇشلەشكەن مۇكەممەل بىر سىستېما شەكىللىنىپ، تۇرلۇك خىزمەتلەرنىڭ ئوڭۇشلۇق ئىشلىنىشى كاپالەتكە ئىگە بولدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق تارمىقىدىكى ھەر مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى بىر نىيەتتە ئورتاق كۈچ

چەمبىرىپ ياراتقان مول نەتىجىلەر يۇقىرىنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشى ۋە تەرىپلىشىگە ئېرىشتى، غۇلجا ناھىيىسى 1984 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە «تۆتتىن خالىي ئامبار» (زىياندائ ھاشاراتتىن، سۈپىتى ئۆزگىرىپ كېتىشتىن، چاشقاندىن ۋە ھادىسىدىن خالىي) بەرپا قىلغان ناھىيە دېگەن نامغا يەنە بىر قېتىم ئېرىشتى ۋە بۇ نامنى ئىزچىل ساقلاپ كەلدى. 1989 - يىلى سودا مىنىستىرلىكى مەملىكەت بويىچە ئاشلىق سېتىپ بېرىشتىكى 100 ئىلغار ناھىيىنى تونۇپ قېتىم تەقدىرلىگەندە غۇلجا ناھىيىسى شىنجاڭدا بۇ شەرەپكە ئېرىشكەن بىردىن بىر ناھىيە بولدى. 1990 - يىلى سودا مىنىستىرلىكى غۇلجا ناھىيىسىنى يەنە «مەملىكەت بويىچە ئاشلىق ساقلاش خىزمىتىدىكى ئىلغار ئورۇن» دەپ باھالىدى، سامىيۇزى ئاشلىق ئامبىرىنۇ «مەملىكەت بويىچە ئاشلىق ساقلاش خىزمىتىدىكى ئىلغار ئورۇن» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى.

I باب

ئاپپارات

1 § . تەرەققىيات تارىخى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 14 - يىلى (1888 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە يامۇلىدا ئاشلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل بىر ئامبال يارىدەمچىسى قويۇلدى، كېيىن يەنە مەخسۇس ئاشلىق خادىمى، دەپتەرچى (كاتىپ) ۋە كۆرەچى (ھېساباتچى) قويۇلدى، ئۇلار ئاشلىق ساقلاش، ئەمەلدارلارغا ماڤاش تارقىتىش، مەردار - سەرۋازلارنىڭ نورمىلىق ئاشلىقىنى ئاجرىتىپ بېرىش قاتارلىق ئىشلارغا مەسئۇل بولدى. ئۇيغۇرلار مەھەللىسىدىن ئېلىنىدىغان غەللە - پاراقنى سۈيلەشكە ھاكىمبەگ يارىدەملەشتى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتى (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى) قۇرۇلۇپ، غەللە - پاراق بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بۇ بۆلۈم يەر بېجى يىغىش، ئاشلىق سېتىۋېلىش ئارقىلىق جىددىي ھەربىي ئېھتىياجنى قامداشقا مەسئۇل بولدى. شۇ چاغدا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىن قاتتىق چۆچۈپ كەتكەن گومىنداڭ ھاكىمىيىتى شىنجاڭغا زور تۇرکۈمدە ھەربىي ۋە مەمۇرىي خادىم يۆتكىدى، شۇنىڭ بىلەن ئاشلىققا بولغان ئېھتىياج ھەسسىلەپ ئېشىپ، ئاشلىق خىزمىتى ناھايىتى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 7 - ئايدا «يەر بېجى ئاشلىق باشقارمىسى» (قىسقارتىپ غەللە - پاراق باشقارمىسى دەپ ئاتالدى)نى تەسىس قىلىپ، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ غەللە - پاراق ئېلىش، ئاشلىق سېتىۋېلىش، يۆتكەش خىزمىتىگە بولغان بىرتۇتاش باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى. 2 - يىلى ئۆلكە رەئىسى جاڭ جىجۇڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە ۋاكالىتەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى بىلەن تىنچلىق بېتىمى ئىمزالدى. ئىلى قايتىدىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرۇش ۋە رەھبەرلىكىگە ئۆتتى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي ئەمىر - پەرمانلىرى قايتىدىن بىرلىككە كەلتۈرۈلدى، ئاشلىق ئاپپاراتىمۇ كونا تۈزۈلمە بويىچە بولدى، ئاشلىق ئىشلىرىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قارمىقىدىكى غەللە - پاراق بۆلۈمى باشقۇردى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت، سىياسىي ۋەزىيەتنى ساقلاش ۋە مالىيە كۈچىنى تولۇقلاش ئۈچۈن، ئاپپاراتلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، بىرلەشتۈرۈش، تەڭشەشنى قارار قىلىندى، ناھىيە

دەرىجىلىك مالىيىنىڭ غەللە - پاراق يىغىش تارمىقى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە ئۆتكۈزۈۋېلىندى، ئەسلىدىكى غەللە- پاراق بۇلۇمى باج بۇلۇمىگە ئۆزگەرتىلدى، بۇ بۇلۇم سودا - سانائەت باجلىرىنى يىغىش ۋە غەللە - پاراق يىغىش، ئاشلىق سېتىۋېلىش كەسپىنى بىرتۇتاش باشقۇردى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ غەللە - پاراق يىغىش ئىشىنى يېڭى تەسىس قىلىنغان ناھىيىلىك مالىيە - باج ئىدارىسى باشقۇردى.

2 - يىلى 9 - ئايدا ئۆلكىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئەۋەتكەن خىزمەت گۇرۇپپىسى ناھىيە بازىرىدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئامبىرى (ھازىرقى ئىلى ۋىلايەتلىك ئاشلىق ئامبىرى) نى قۇردى. غەللە - پاراق يىغىش تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا ھاۋالە قىلىندى، يىغىلغان غەللە - پاراق خەلق ھاكىمىيىتى ئۆتكۈزۈۋالغان ئاشلىق ئامبارلىرىدا ساقلاندى.

1953 - يىل 4 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ئاشلىق بۇلۇمى قۇرۇلۇپ، 6 شتات بېرىلدى، 1954 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق شىركىتى قۇرۇلدى، بېزىلاردا ئاشلىقنى ۋاكالىتەن سېتىۋېلىش، ۋاكالىتەن سېتىش يەنىلا تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا ھاۋالە قىلىندى. 1956 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك باغ شىركىتى قۇرۇلدى. 1957 - يىل 8 - ئايدا ئاشلىق بۇلۇمى غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى، شۇنىڭ بىلەن تەڭ ئاشلىق - ياغ شىركىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى سېتىۋېلىش- سېتىش كەسپىنى ئۆتكۈزۈۋالدى ھەم ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل بولدى. ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەسلىدىكى 1 - رايون (ھازىرقى غۇلجا شەھىرىنىڭ بايانداي يېزىسى)، 2 - رايون (ھازىرقى پەنجىم)، 4 - رايون (ھازىرقى ئونيار)، 5 - رايون (ھازىرقى يېڭىتام)، 6 - رايون (ھازىرقى سامىيۇزى)، 8 - رايون (ھازىرقى چۇلۇقاي) ۋە ئۇچئون خۇيزۇ ئاپتونوم رايونى (ھازىرقى ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى) دىكى سېتىۋېلىش نۇقتىلىرى ئاشلىق پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. ناھىيە بازىرىدا مەركىزىي ئاشلىق ئامبىرى قۇرۇلدى. پونكىتلار غەللە - پاراق ئىلىش ۋە ئاشلىق سېتىۋېلىشقا بۆلەكلەر بويىچە مەسئۇل بولدى.

1958 - يىلى پۈتۈن ناھىيىدىكى مەمۇرىي رايونلار ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشې بىرلەشتۈرۈلگەن «خەلق گۇڭشېسى» غا ئۆزگەرتىلدى. ئاشلىق پونكىتلىرى شۇ قاتاردا «قىزىل بايراق»، «غالىبىيەت»، «ئىنتىپاق»، «تەڭرىتاغ»، «ئۆكتەبىر»، «بېڭىيول»، «1 - ماي» گۇڭشې ئاشلىق پونكىتلىرىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئاشلىق پونكىتى ئاساسىدا گۇڭشې ئاشلىق بۇلۇمى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا ئاشلىق ئىدارىسى (كەسپىي جەھەتتىن)، گۇڭشې (مەمۇرىي جەھەتتىن) قوش رەھبەرلىك قىلىش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى. ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدا كادىرلار، كاتىبات، ئاشلىق ساقلاش، ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش، مالىيە - بوغالتىرلىق بۇلۇمچىسىدىن ئىبارەت 5 بۇلۇمچە تەسىس قىلىندى، بۇلار كەسپىي خىزمەتلەرنى تەقسىم قىلىۋېلىپ باشقۇردى.

1960 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدا يېزا ئاشلىق باشقۇرۇش بۇلۇمچىسى كۆپەيتىلدى.

1965 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئۈن - ياغ زاۋۇتى قۇرۇشقا تۈتۈش قىلدى، ئۇسكۇنىلەر سېتىۋېلىنغاندىن كېيىن بۇ زاۋۇت ئىلى ئوبلاستلىق ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ تەستىقى بىلەن 1967 - يىلى قۇرۇلدى.

1967 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» يۈقىرى پەللىگە چىقىپ، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ۋە ئۇنىڭ قارمىقىدىكى ئورۇنلاردا كۆزقارىشى قارىمۇ - قارشى بولغان ئىككى تەرەپ ئىنقىلابىي ئاممىا تەشكىلاتى شەكىللەندى. «ھوقۇقدارلار» نىڭ ھوقۇقى تارتىۋېلىنىپ، چەتكە چىقىرىپ قويۇلدى. پارتىيە، ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرى ۋە كەسپىي ئورۇنلار پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى.

1970 - يىل 11 - ئايدا ئاشلىق ئىدارىسىدا ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ئەسلىدىكى ئىشخانا - بۇلۇمچىلەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى ۋە ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق

گۇرۇپپىسى دېگەن 2 گۇرۇپپا تەسىس قىلىنىپ، كونكرېت كەسىپنى ئىشلارنى باشقۇردى.

1972 - يىل 11 - ئايدا ئورگان ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، كەسىپي گۇرۇپپا دەپ 3 گۇرۇپپا قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، كېيىنكى يىلى 4 - ئايدا يەنە سىياسىي خىزمەت، سېتىۋېلىش-سېتىش، ئىش بېجىرىش، مالىيە - بوغالتىرلىق، ئاساسىي قۇرۇلۇش، قوغداش گۇرۇپپىسىدىن ئىبارەت 5 چوڭ گۇرۇپپىغا ئۆزگەرتىلدى، بۇلار ئىدارىنىڭ ئىشلىرىنى تەقسىم قىلىۋېلىپ باشقۇردى. 1973 - يىل 9- ئايدا ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئاشلىق ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئەسلىدىكى گۇرۇپپىلار مەمۇرىيەت، كادىرلار، دېھقانچىلىقنى ئاسراش، تەمىنلەش - سېتىش، مالىيە - بوغالتىرلىق بۆلۈمچىسىدىن ئىبارەت 5 بۆلۈمچىگە ئۆزگەرتىلدى.

1976 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكتۇنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا ئىگىلىك 4- شىسىغا قاراشلىق بىناكارلىق قۇرۇلۇش تۈۋنى، قازانچى سېمونت زاۋۇتى ئىلى ئوبلاستىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، ئاھالىلىرىنى غۇلجا ناھىيىسى ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەيدىغان بولدى. شۇ يىلى 1- ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى سېمونت زاۋۇتىدىن 5 ئىشچى - خىزمەتچىنى يۆتكەپ، زاۋۇتتا ئۈن - ياغ دۇكىنى ئاچتى، 7 - ئايدا يەنە بىناكارلىق قۇرۇلۇش تۈۋىدىن 6 ئىشچى - خىزمەتچىنى يۆتكەپ ئىدارىغا قاراشلىق بەشدۆڭ ئاشلىق پونكىتىنى قۇردى. ئۈنىڭ قارىمىقىدا ئۈن - ياغ دۇكىنى، ئۈن - ياغ زاۋۇتى ۋە ئاشلىق ئامبىرى قۇرۇلدى. 1979 - يىل 5 - ئايدا ئاشلىق ئىدارىسىدا تۇنجى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا — زىيالىي ياشلار ئۈنۈمۈبرسال پىششىقلاش زاۋۇتى قۇرۇلدى.

غۇلجا ناھىيىسى ئاشلىق سىستېمىسىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنى

جەدۋەل: 10 — 1

ئورۇن	ئىشچى - خىزمەتچى سانى			تەۋەلىكى		مىللەت قۇرۇلمىسى		جىنسى		مەدەنىيەت قۇرۇلمىسى			
	جەمئىي	خىزمەتكىسى	پېنسىيەدىكىسى	ئومۇمخەلق	كوللېكتىپ	خەنزۇ	مىللىي	قىز	ئايال	ئوتتۇرا مەكتەپ	باشلانغۇچ مەكتەپ	ساۋاتسىز
ئىدارىغا بېۋاستە قاراشلىق ئورگان، كارخانا	439	415	24	354	85	300	139	295	144	57	283	89	10
جېلىلبۇزى ئامبىرى	63	36	27	60	3	36	27	39	24	2	26	6	2
ئۈچئۈن ئاشلىق پونكىتى	51	46	5	51		19	32	27	24		19	26	1
پەنجىم ئاشلىق پونكىتى	35	29	6	35		8	27	17	18		17	17	1
ئونيار ئاشلىق پونكىتى	33	25	8	33		8	25	21	12		32	1	
بېڭشتام ئاشلىق پونكىتى	27	22	5	27		6	21	21	6	1	8	18	
قاش ئاشلىق پونكىتى	39	25	14	39		12	27	32	7	1	11	22	5
چۆلۈقاي ئاشلىق پونكىتى	13	12	1	13			13	12	1	1	9	2	1
تۇرپانبۇزى ئاشلىق پونكىتى	30	27	3	30		13	17	21	9	2	18	9	1
ئارائۆستەڭ ئاشلىق پونكىتى	16	14	2	16		1	15	12	4	1	11	3	1

بايتوقاي ئاشلىق پونكتى	23	21	2	23		9	14	20	3		10	12	1
دۆڭمازار ئاشلىق پونكتى	31	27	4	30	1	12	19	24	7	1	12	14	4
خۇدىياربۇزى ئاشلىق پونكتى	18	18		18		4	14	15	3	1	12	5	
دادامتۇ ئاشلىق پونكتى	19	11	8	19		2	17	18	1	1	9	9	
سامسۇزى ئاشلىق پونكتى	21	16	5	21		10	11	16	5		17	3	1
ئۇنئاق زاپاس ئاشلىق ئامبىرى	19	18	1	18	1	14	5	16	5	3	14		
جەمئىي	877	762	115	787	90	454	423	606	273	71	508	236	28

1982 - يىل 4 - ئايدا ئاشلىق - ياغلىق دانىنى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش - سېتىش شىركىتى قۇرۇلدى. كېيىنكى يىلى 5 - ئايدا يەم - خەشەك شىركىتى قۇرۇلدى، 8 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئاپتوموبىل ئەترىتى قۇرۇلدى. يۇقىرىقىلار ئىدارە قارمىقىدىكى كارخانىلار.

1984 - يىل 12 - ئايدا ئىدارە قارمىقىدىكى ئاپپاراتلار 2 - قېتىم چوڭ تەڭشەلدى، 13 ئاساسىي قاتلام ئاشلىق پونكتىدىن باشقا، تەڭشەلگەندىن كېيىنكى ئاپپاراتلار مەۋرىيەت، كادىرلار، ئاساسىي قۇرۇلۇش- سانائەت، سېتىۋېلىش - سېتىش، ساقلاش - توشۇش، مالىيە - بوغالتىرلىق، پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمچىسىدىن ئىبارەت 7 بۆلۈمچىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى، يەنە سىياسەت تەتقىقات ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى، ئىدارىگە قاراشلىق كارخانىلاردىن كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش - سېتىش شىركىتى، يەم - خەشەك شىركىتى، ئەمگەك- مۇلازىمەت شىركىتى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى، يېمەكلىك زاۋۇتى بار بولدى. جەمئىي كادىر 214، ئىشچى 531 (198 توختاملىق ئىشچىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە).

1987 - يىل 7 - ئايدا ئىقتىسادىي تەپتىش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، مەركىزىي ئاشلىق دۇكىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ كەسىپىي خىزمىتى سېتىۋېلىش - سېتىش بۆلۈمچىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئاشلىق سىستېمىسىدا ئىشچى - خىزمەتچى 877 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 454، ئاز سانلىق مىللەت 423، ئالىي ۋە ئوتتۇرا تېخنىكوم مەلۇماتلىكلەر 73.

2 §. ئاساسىي قاتلام ئاشلىق پونكىت - ئامبارلىرى

1. جىلىلىۋۇزى ئامبىرى

بۇ ئامبار 1957 - يىلى قۇرۇلدى، ئۇرنى جىلىلىۋۇزى بازىرى تىنچلىق يولىنىڭ جەنۇبىي باش تەرىپىدە. 1958 - يىلى نامى شەرق شامىلى گۈڭشي ئاشلىق پونكتى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى.

بۇ ئامبار ناھىيىلىك ئۇن - ياغ زاۋۇتىنى خام ئەشيا بىلەن تەمىنلەش ۋە ئۇن - ياغ ساقلاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى، يەنە جىلىلىۋۇزى بازىرى، موللىتوختىيۇزى يېزىسى، سادىقيۇزى يېزىسىنىڭ ئاشلىق - ياغلىق دانلىرىنى سېتىۋېلىشقا مەسئۇل بولدى.

1988 - يىلى بارات مەھەللە (موللىتوختىيۇزىگە قاراشلىق) دە ئاشلىق سېتىۋېلىش نۇقتىسى كۆپەيتىلدى. ئاساسلىق مۇئەسسەسلەردىن بىر ئۇنىۋېرسال خىزمەت بىناسى (ئۇن - ياغ زاۋۇتى بىلەن تەڭ پايدىلىنىدۇ)، سىغىمى

7000 تونناملىق مەزمۇت ئامبار، 1500 تونناملىق ئامبار لاپىسى، 8974 كۆادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى، 10 دانە يوللىغۇچى ماشىنا، بىر گىرخانا، ئومۇمىي سىغىمى 330 تونناملىق 17 دانە ياغ باكى ۋە كۈنىگە 50 تونىنا نەم قوناقنى بىرتەرەپ قىلىدىغان ئاقما نورلۇق بىر يۈرۈش قۇرۇتۇش ماشىنىسى بار. يىلىغا 10 مىڭ تونىنا ياغلىق دان سېتىۋالىدۇ، يىللىق تىجارەت مىقدارى 60 مىڭ تونناغا يېتىدۇ.

1990 - يىلى 63 ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پېنسىيىگە چىققانلار 27، خەنزۇلار %57نى ئىگىلەيدۇ.

2. ئۈچئون ئاشلىق پونكىتى

بۇ پونكىت 1957 - يىلى قۇرۇلدى، دەسلەپكى نامى ئۈچئون خۇيزۇ ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق پونكىتى ئىدى، 1958 - يىلى 1 - ماي گۈڭشي ئاشلىق پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى، 1984 - يىلى هازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئورنى ئۈچئون خۇيزۇ ئېزىلىق ئورگانىنىڭ جەنۇبىدا. 60 - يىللاردا ئالتىئۆي بىلەن مەمەيۈزىدە 2 ئاشلىق سېتىۋېلىش نۇقتىسى كۆپەيتىلدى. بۇ پونكىت پۈتۈن ئېزىنىڭ ۋە ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئاشلىق - ياغلىق دانلىرىنى سېتىۋېلىش - سېتىش، يۆتكەش، ساقلاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 1990- يىلى 51 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى، ئاز سانلىق مىللەتلەر %63 نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە پېنسىيىگە چىققانلار 5.

پونكىت يېڭى قۇرۇلغاندا 1000 تونناملىق ئاددىي ئاشلىق ئامبىرىلا بار ئىدى، 1990 - يىلى 10 مىڭ تونناملىق مەزمۇت ئامبار، 413 ئامبار لاپىسى، 9845 كۆادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى، 5 دانە يوللىغۇچى ماشىنا، بىر گىرخانا، كۈنىگە 50 تونىنا نەم قوناقنى قۇرۇتۇپ بىرتەرەپ قىلىدىغان ئاقما نورلۇق بىرىۈرۈش قۇرۇتۇش ماشىنىسى بار بولدى، يەنە ئاشلىق - ياغ دۇكىنى قۇرۇلدى. بۇ پونكىت يەنە شۇ جايدىكى يېزا ئىگىلىك نوپۇسىدا بولمىغان ئاھالىنى ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل بولدى. پونكىتنىڭ يىللىق سېتىۋېلىش مىقدارى 11 مىڭ تونناغا، يىللىق تىجارەت مىقدارى 25 مىڭ تونناغا يېتىدۇ.

3. پەنجىم ئاشلىق پونكىتى

بۇ پونكىت 1957 - يىلى قۇرۇلدى، ئۇ ئەسلىدە 2 - رايون ئاشلىق پونكىتى ئىدى، كېيىن غالىبىيەت گۈڭشي ئاشلىق پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1977 - يىلى غالىبىيەت گۈڭشىسىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ پەنجىم گۈڭشىسى قۇرۇلغاچقا، بۇ ئاشلىق پونكىتىمۇ پەنجىم گۈڭشىسى ئاشلىق پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى، 1984 - يىلى هازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئورنى يېزىلىق ئورگان تۇرۇشلۇق جاينىڭ غەربىي شىمال بۆلۈكىدا. ئاساسلىقى پەنجىم يېزىسىدىن ئاشلىق - ياغلىق دان سېتىۋېلىش، ساقلاش ۋە ئىلى ئوبلاستلىق پىلىچى كۆمۈر كېنىنى ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەشنى ئۈستىگە ئالغان.

1990 - يىلى 4000 تونناملىق مەزمۇت ئامبار، 1083 تونناملىق ئامبار لاپىسى، 6823 كۆادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى ۋە نەم قوناقنى بىرتەرەپ قىلىدىغان يۇرۇشلۇك بىر شامالدىتىش مۇنارى بار بولدى. پونكىتنىڭ يىللىق سېتىۋېلىش مىقدارى 7000 تونناغا، تىجارەت مىقدارى 16 مىڭ 800 تونناغا يېتىدۇ. 35 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، ئاز سانلىق مىللەتلەر %77نى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە پېنسىيىگە چىققىنى 6.

4. ئونيار ئاشلىق پونكىتى

بۇ پونكىت 1957 - يىلى قۇرۇلدى، بۇرۇنقى نامى 4 - رايون ئاشلىق پونكىتى ئىدى، 1958 - يىلى

ئىتتىپاق گۇڭشې ئاشلىق پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى، 1984 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئورنى يېزىلىق ئورگانىنىڭ غەربىدە. 1987 - يىلى ھېدىلىيۈزى سېتىۋېلىش نۇقتىسىنى تەسىس قىلدى. بۇ پونكىت ئونيار يېزىسى بىلەن ئەۋلىيا يېزىسىدىكى 3 كەنتتىن ئاشلىق - ياغلىق دان سېتىۋېلىش، ساقلاش ۋە شۇ جايدىكى يېزا نوپۇسىدا بولمىغان ئاھالىلەرنى ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل.

50 - يىللاردا بۇ يەردە 500 تونىلىق كېسەك تاملىق ئامبارىدىن 2 سىلا بار ئىدى. 1990 - يىلى 5850 تونىلىق ئامبىرى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە 4750 تونىلىق مەزمۇت ئامبار، 310 تونىلىق ئامبار لاپىسى بار. 7287 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى، كۈنىگە 50 تونىنا قوناقنى قۇرۇتىدىغان ئاقما نورلۇق بىر يۈرۈش قۇرۇتۇش ماشىنىسى بار بولدى. يىللىق سېتىۋېلىش مىقدارى 8000 تونىنا، تىجارەت مىقدارى 20 مىڭ تونىنا. ئىشچى - خىزمەتچىسى 33، ئاز ساندىق مىللەت %76 نى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە پېنسىيىگە چىققىنى 8.

5. يېڭىتام ئاشلىق پونكىتى

ئۇ ئىلگىرى 5 - رايون ئاشلىق پونكىتى ئىدى، 1957 - يىلى قۇرۇلدى. 2 - يىلى نامى تەڭرىتاغ گۇڭشې ئاشلىق پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى، 1984 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئورنى يېزىلىق ئورگانىنىڭ شىمال تەرىپىدە. دولان دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن يېڭىتام كەنتىدە 3 سېتىۋېلىش نۇقتىسى بار. بۇ پونكىت يېڭىتام يېزىسى، دولان دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئاشلىق - ياغلىق دانلىرىنى سېتىۋېلىش - سېتىش، يۆتكەش، ساقلاشقا، شۇنداقلا يېزا نوپۇسىدا بولمىغان ئاھالىلەرنى ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل.

يېڭىتام يېزىسى ناھىيىدىكى ئۇچتۇن خۇيزۇ يېزىسىدىنلا قالسا 2 - ئورۇندا تۇرىدىغان يەنە بىر ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش رايونى، بۇ پونكىتنىڭ يىللىق سېتىۋېلىش مىقدارى 12 مىڭ تونىنا، تىجارەت مىقدارى 25 مىڭ تونىنا. ھازىر 11 مىڭ 500 تونىلىق ئامبىرى بار، بۇنىڭ ئىچىدە مەزمۇت ئامبار %91 نى ئىگىلەيدۇ. 1071 تونىلىق ئامبار لاپىسى، 7920 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى بار. 27 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز ساندىق مىللەت %78 نى ئىگىلەيدۇ، پېنسىيىگە چىققىنى 5.

6. قاش ئاشلىق پونكىتى

ئۇ ئىلگىرى 6 - رايون ئاشلىق پونكىتى ئىدى، 1957 - يىلى قۇرۇلدى، ئورنى سامىيۈزى يېزىسىنىڭ سامىيۈزى كەنتىدە. 1958 - يىلى نامى ئۆكتەبىر گۇڭشې ئاشلىق پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1960 - يىلى گۇڭشې ئورگىنى بىلەن بىللە ھازىرقى قاش يېزىسىنىڭ تۇردىيۈزى كەنتىگە يۆتكەلدى. 1974 - يىلى بەشدۆڭ سېتىۋېلىش نۇقتىسىنى تەسىس قىلدى. 1978 - يىلى نامى قاش گۇڭشې ئاشلىق پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى، 1984 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى.

بۇ پونكىت قاش يېزىسى بىلەن يېزا ئىگىلىك 4 - شى بەشدۆڭ دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئاشلىق - ياغلىق دېنىنى سېتىۋېلىش، ساقلاش ۋە پۈتۈن يېزىدىكى ھەم يېزا ئىگىلىك 4 - شى بىناكارلىق قۇرۇلۇش تۈەندىكى يېزا نوپۇسىدا بولمىغان بىر قىسىم ئاھالىلەرنى ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل. 1980 - يىلى ناھىيە بويىچە تۈنجى بولۇپ «تۆتىنچى خالىي ئاشلىق پونكىتى» بولۇپ قالدى.

1990 - يىلى پونكىتتا 5000 تونىلىق مەزمۇت ئامبار، 384 تونىلىق ئامبار لاپىسى، 9942 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى بار بولدى. 39 ئىشچى - خىزمەتچى (بۇنىڭ ئىچىدە پېنسىيىگە چىققىنى 14) بولۇپ، ئاز ساندىق مىللەت %69 نى ئىگىلەيدۇ. پونكىتنىڭ يىللىق سېتىۋېلىش مىقدارى 4500 تونىنا، تىجارەت مىقدارى ئازكەم 10 مىڭ تونىنا.

7. چۈلۈقاي ئاشلىق پونكىتى

بۇ پونكىت ئەسلىدە 4 - رايون ئاشلىق پونكىتىنىڭ بىر سېتىۋېلىش نۇقتىسى ئىدى، 1958 - يىل 5- ئايدا 4 - رايونىنىڭ 1 - يېزىسى (چۈلۈقاي) 8 - رايونغا ئايرىپ بېرىلىپ، رايونلۇق ھۆكۈمەت قۇلۇستايىدىن چولۇقاي كەنتىگە كۆچكەندە دەرىجىسى ئۆستۈرۈلۈپ پونكىت قىلىندى. شۇ يىلى 9 - ئايدا نامى يېڭى يول گۈڭشې ئاشلىق پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1972 - يىلى پىياز كەنتى بىلەن ئورلۇقتا 2 سېتىۋېلىش نۇقتىسى تەسىس قىلدى. 1978 - يىلى گۈڭشې ناھىيىلىك ئۆزگىرىشى بىلەن چۈلۈقاي گۈڭشې ئاشلىق پونكىتى دەپ ئاتالدى، 1984 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئورنى يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ غەربىي جەنۇبىدا. بۇ پونكىت چۈلۈقاي يېزىسى بىلەن ئۇچلىنىا يېزىسىدىكى بىر كەنتنىڭ ئاشلىق - ياغلىق دېنىنى سېتىۋېلىش، ساقلاشنى ئۈستىگە ئالغان، شۇنداقلا يېزا نوپۇسىدا بولمىغان ئاھالىلەرنى ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەشكە، توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسىغا قەرەللىك ھالدا نورمىلىق ئاشلىق، يەم - خەشەك سېتىپ بېرىشكە مەسئۇل.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) چۈلۈقايدا ئومۇمىي سىغىمى 300 تونىلىق كېسەك تاملىق 3 ئامبار بار ئىدى. 1958 - يىلى ئاشلىق پونكىتى قۇرۇلغاندا بۇرۇنقى ئامبارلار كونىراپ چۈۋۈلۈپ كەتكەنىدى. 30 يىلدىن ئارتۇق قۇرۇلۇش قىلىش ئارقىلىق، 1990 - يىلى بۇ پونكىتتا 4500 تونىلىق مەزمۇت ئامبار، 1770 تونىلىق ئامبار لاپىسى، 7642 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى بار بولدى. يىللىق سېتىۋېلىش مىقدارى تەخمىنەن 7000 تونىا، تىجارەت مىقدارى 16 مىڭ تونىنىغا يەتتى. 1990 - يىلى ئىشچى- خىزمەتچى 13 بولۇپ، بۇنىڭ ھەممىسى ئاز سانلىق مىللەت.

8. تۇرپانىيۇزى ئاشلىق پونكىتى

بۇ پونكىت 1973 - يىلى قۇرۇلدى، ئەسلى نامى قىزىل يۇلتۇز گۈڭشې ئاشلىق پونكىتى ئىدى. ئورنى تۇرپانىيۇزى يېزىسىنىڭ روزىمەتيۇزى كەنتىدە. بۇ پونكىت يېزىدىن ئاشلىق - ياغلىق دان، يېزا ئىگىلىك 4- شى 70 - تۇەن - مەيدانىدىن ئاشلىق سېتىۋېلىپ، ناھىيىلىك ئۇن - ياغ زاۋۇتىنى زاپاس خام ئەشيا بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل.

1990 - يىلى بۇ پونكىتتا 2400 تونىلىق مەزمۇت ئامبار، 404 تونىا ئامبار لاپىسى، 4343 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى، بىر گىرخانا، سېلىندىر شەكىللىك شامال ئۆتۈشىدىغان بىر ئاشلىق ئامبىرى (1250 تونىلىق) بار بولدى. يىللىق سېتىۋېلىش مىقدارى 8000 تونىا، پونكىتتا 30 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلەيدۇ، ئاز سانلىق مىللەت %57 نى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە پېنسىيىگە چىققىنى 3.

9. ئارائۆستەك ئاشلىق پونكىتى

بۇ پونكىت ئەسلىدە تەڭرىتاغ گۈڭشې ئاشلىق پونكىتىنىڭ سېتىۋېلىش نۇقتىسى ئىدى، 1973 - يىلى ئارائۆستەك گۈڭشې ئايرىلىپ چىققاندا پونكىت قىلىپ قۇرۇلۇپ نامى بېكىتىلدى. ئورنى يېزىلىق ئورگانىنىڭ شەرقىدە. بۇ پونكىت ئارائۆستەك يېزىسىنىڭ ئاشلىق - ياغلىق دېنىنى سېتىش - سېتىۋېلىش، يۆتكەش، ساقلاشقا ۋە يېزا نوپۇسىدا بولمىغان ئاھالىلەرنى ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل. 1990 - يىلى سىغىمچانلىقى 4100 تونىلىق ئامبار (بۇنىڭ ئىچىدە مەزمۇت ئامبار سىغىمى 2900 تونىا)، 1200 تونىلىق ئامبار لاپىسى، 4459 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى، كۇنىگە 50 تونىا نەم قوناقنى قۇرۇتىدىغان ئاقما نورلۇق بىر يۇرۇش قۇرۇتۇش ماشىنىسى بار بولدى، يىللىق سېتىۋېلىش مىقدارى 7000 تونىا، تىجارەت مىقدارى 15 مىڭ تونىا. 16 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ بىر.

10. بايتوقاي ئاشلىق پونكىتى

بۇ پونكىت ئەسلىدە تەڭرىتاغ گۈڭشې ئاشلىق پونكىتىنىڭ سېتىۋېلىش نۇقتىسى ئىدى. 1973 - يىلى بايتوقاي گۈڭشېسى ئايرىلىپ چىققاندا پونكىت قىلىپ قۇرۇلۇپ نامى بېكىتىلدى، 1984 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئورنى يېزىلىق ئورگانىنىڭ شەرقىي شىمال بۇرجىكىدە. بۇ پونكىت مۇشۇ يېزىنىڭ ئاشلىق - ياغلىق دېنىنى سېتىۋېلىش، ساقلاشقا مەسئۇل، يەنە شىنجاڭ مېتاللۇرگىيە ئىدارىسىنىڭ 731 ،، 734 ،، 735 - كان رايونلىرىنى ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەشنى ئۈستىگە ئالغان. يىللىق سېتىۋېلىش مىقدارى 8000 توننا، تىجارەت مىقدارى 17 مىڭ توننا.

1990 - يىلى 5400 توننىلىق مەزمۇت ئامبار، 253 توننىلىق ئامبار لاپىسى، 6749 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى، كۇنىگە 50 توننا نەم قوناقنى قۇرۇتىدىغان ئاقما نورلۇق بىر يۈرۈش قۇرۇتۇش ماشىنىسى بار. 23 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلەيدۇ (بۇنىڭ ئىچىدە پېنسىيىگە چىققىنى 2)، ئاز سانلىق مىللەت 61% نى ئىگىلەيدۇ.

11. دۆڭمازار ئاشلىق پونكىتى

بۇ پونكىت ئەسلىدە نىلقا ناھىيىسىدىن غۇلجا ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلگەن شەرق شامىلى گۈڭشېسىنىڭ ئاشلىق پونكىتى ئىدى. 1957 - يىلى ئىتتىپاق گۈڭشېسىنىڭ دۆڭمازار قانارلىق 7 چوڭ ئىتريتى شەرق شامىلى گۈڭشېسىغا ئايرىپ بېرىلىپ، گۈڭشې ئورگىنى دۆڭمازارغا كۆچكەندە شۇنىڭ بىلەن تەڭ يېڭى پونكىت قۇرۇلدى، ئەسلىدىكى پونكىت سېتىۋېلىش نۇقتىسىغا ئۆزگەرتىلدى، 1978 - يىلى دۆڭمازار گۈڭشې ئاشلىق پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئورنى بازارلىق ئورگانىنىڭ شەرقىدە. بۇ پونكىت دۆڭمازار بازىرى، ئۇيغۇر ئۆچۈن يېزىسى، مازار يېزىسىنىڭ ئاشلىق - ياغلىق دېنىنى سېتىۋېلىش، ساقلاشقا، بوربوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسىنى قەرەللىك ھالدا نورمىلىق ئاشلىق ۋە يەم - خەشەك بىلەن تەمىنلەشكە ھەمدە شۇ جايدا تۇرۇشلۇق ھەربىيلەرنى ئاشلىق - ياغ ۋە قوشۇمچە يېمەكلىك بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل. پونكىت قارمىقىدا تەۋەلىكىدىكى يېزا نوپۇسىدا بولمىغان ئاھالىلەرگە مۇلازىمەت قىلىدىغان بىر ئۇن-ياغ دۇكىنى ۋە بىر ھەربىي تەمىنات دۇكىنى بار.

بۇ پونكىتنىڭ ئەسلىدىكى كېسەك تاملىق ئامبارلىرى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە ۋە مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) سېلىنغانىدى، ئىتتىپاق گۈڭشې ئاشلىق پونكىتى قۇرۇلغاندا بۇ ئامبارلار كونىراپ ئاللىقاچان ئەيجىقى چىقىپ كەتكەنىدى. ئامبىغا قۇلايلىق بولسۇن ئۈچۈن، پونكىت قۇرۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي ھازىرقى ئۇيغۇر ئۆچۈن يېزىسى ھەسەنيۇزدە سېتىۋېلىش نۇقتىسى قۇردى.

دۆڭمازار بازىرى مۇھىم قاتناش تۇگۇنىگە جايلاشقان، ئامبار مۇئەسسەسلىرى 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە كېيىنكى مەزگىلىدە زور كۆچ بىلەن قۇرۇپ چىقىلدى. 6650 توننىلىق (بۇنىڭ ئىچىدە مەزمۇت ئامبار 92% نى ئىگىلەيدۇ) ئامبار، 879 توننىلىق ئامبار لاپىسى، 9457 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى بار بولدى. يىللىق سېتىۋېلىش مىقدارى 10 مىڭ توننىدىن ئاشىدۇ، تىجارەت مىقدارى تەخمىنەن 22 مىڭ توننىغا يېتىدۇ. پونكىتتا 31 ئىشچى - خىزمەتچى (پېنسىيىگە چىققىنى 4) بار، ئاز سانلىق مىللەت 61%نى ئىگىلەيدۇ.

12. خۇدىياريۇزى ئاشلىق پونكىتى

بۇ پونكىت 1976 - يىلى قۇرۇلدى، ئۇ ئەسلىدىكى قىزىل يۇلتۇز گۈڭشې ئاشلىق پونكىتى يۇقارقى خۇدىياريۇزى كەنتىدە تەسىس قىلغان سېتىۋېلىش نۇقتىسىنىڭ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش ئارقىلىق قۇرۇلغانىدى.

دەسلەپكى نامى ئالغا گۈڭشي ئاشلىق پونكىتى ئىدى، 1984 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئورنى يېزىلىق ئورگانىنىڭ غەربىدە. پۈتۈن يېزىنىڭ ئاشلىق - ياغلىق دېنىنى سېتىۋېلىش، ساقلاشقا مەسئۇل.

1990 - يىلى پونكىتنىڭ ئامبار سىغىمى 4750 تونىغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەزمۇت ئامبار سىغىمى 3750 تونىنا بولۇپ، 81% نى ئىگىلىدى، 2480 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى بار بولدى. 18 ئىشچى-خىزمەتچىسى بار، ئاز سانلىق مىللەت 78% نى ئىگىلەيدۇ.

پونكىتنىڭ يىللىق ئاشلىق سېتىۋېلىش مىقدارى 4500 تونىنا، يىللىق تىجارەت مىقدارى ئاز كەم 10 مىڭ تونىنا.

13. دادامتۇ ئاشلىق پونكىتى

1977 - يىلى غالىبىيەت گۈڭشېسى 2 گە ئايرىلدى، ئەسلىدىكى گۈڭشېنىڭ نامى پەنجىم گۈڭشېغا ئۆزگەرتىلدى، ئايرىلىپ چىققان گۈڭشي يەنىلا غالىبىيەت گۈڭشېسى دەپ ئاتالدى، شۇنىڭ بىلەن تەڭ غالىبىيەت گۈڭشېسى ئاشلىق پونكىتى قۇرۇلدى. 1978 - يىلى دادامتۇ گۈڭشي ئاشلىق پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى، 1984- يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. بۇ پونكىت يېزىنىڭ ئاشلىق - ياغلىق دېنىنى سېتىۋېلىش، ساقلاشقا، ئىلى ئوبلاستلىق نوغايتۇ كۆمۈر كېنىنى ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەشكە ھەم ناھىيىلىك ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىغا قەرەللىك ئاشلىق سېتىپ بېرىش ۋە يەم - خەشەك بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل. ئوتتۇرا دادامتو كەنتىدە بىر سېتىۋېلىش نۇقتىسى بار.

1990 - يىلى پونكىتتا 2800 تونىلىق مەزمۇت ئامبار، 498 تونىلىق ئامبار لاپىسى، 4337 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى بار بولدى، يىللىق سېتىۋېلىش مىقدارى 4500 تونىنا، تىجارەت مىقدارى تەخمىنەن 10 مىڭ تونىنا. 19 ئىشچى - خىزمەتچى بار (پېنسىيىگە چىققان 8 ئىشچى ئىچىدە)، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 17.

14. سامسىۋزى ئاشلىق پونكىتى

بۇ پونكىت ئەسلىدىكى 4 - رايون (ئۆكتەبىر گۈڭشي) ئاشلىق پونكىتى ئىدى، گۈڭشي ئورگىنى كۆچكەندىن كېيىن سېتىۋېلىش نۇقتىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلى سامسىۋزى قاش گۈڭشېسىدىن ئايرىلىپ گۈڭشي بولغاندىن كېيىن، قايتىدىن ئاشلىق پونكىتى قىلىپ قۇرۇلدى. 1984 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. بۇ پونكىت يېزىنىڭ ئاشلىق - ياغلىق دېنىنى سېتىۋېلىش، ساقلاشقا ۋە يېزا نوپۇسىدا بولمىغان ئاھالىلەرنى ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل. پونكىتنىڭ يىللىق سېتىۋېلىش مىقدارى 8000 تونىنا، تىجارەت مىقدارى تەخمىنەن 17 مىڭ تونىنا، ئىشرەق كەنتىدە سېتىۋېلىش نۇقتىسى بار.

ئاشلىق پونكىتى يېڭىدىن قۇرۇلغاندىن كېيىن، پونكىت باشلىقى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى يېتەكلەپ جاپالىق كۆرەش قىلىپ، ئامباردا ساقلاش شارائىتىنى زور كۈچ بىلەن ياخشىلىدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ پونكىت 1983 - يىلى «تۆتتىن خالىي ئاشلىق پونكىتى» غا ئايلاندى، 1985 - يىلى سودا مىنىستىرلىكى بۇ پونكىتقا «مەملىكەت بويىچە ئاشلىقنى ئامبارلاشتۇرۇش خىزمىتىدىكى ئىلغار ئورۇن» دەپ نام بەردى. ھازىر پونكىتتا جايلىشىش مۇڭاپىق بولغان 7600 تونىلىق مەزمۇت ئامبار، كۆلىمى 381 كۋادرات مېتىرلىق ئامبار لاپىسى، 5951 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى بار. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 21 گە يەتتى (پېنسىيىگە چىققان 5 ئىشچى - خىزمەتچىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 11.

15. ئارابوز زاپاس ئاشلىق - ياغلىق دان ئۆتەكچ ئامبىرى

بۇ ئامبار 1989 - يىلى قۇرۇلدى، ئورنى دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسىنىڭ شىمالىي قاسىقىدىكى ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى شتابىنىڭ جەنۇبىدا، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 70 مو. بۇ ئامبار ناھىيىنىڭ شەرقىدىكى

6 يېزا، بىر بازارنىڭ ئاشلىق - ياغلىق دېنىنى ئالماشتۇرۇپ يۆتكەش ۋە نەم قونافنى يىغىپ قۇرۇتۇشقا قولايلىق يارىتىش يۈزىسىدىن سېلىنغان. بۇ يەردە يۇقىرى ئۆلچەمدە سېلىنغان 20 مىڭ تونىلىق مەزمۇت ئامبار، كۆلىمى 639 كۋادرات مېتىرلىق ئامبار لاپىسى، 7280 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى، گىرخانا ۋە كۆنىگە 500 تونىنا نەم قونافنى قۇرۇتىدىغان ئونتۇرا تىپلىق قۇرۇتۇش مۇنارى بار. 1990 - يىلدىكى ئىشچى-خىزمەتچىسى 19.

II باب

ئاشلىق - ياغلىق دان سېتىۋېلىش

1§ . يەر بېجى

ئىلىدا لەشكەر تۇرغۇزۇپ دېھقانچىلىق قىلىپ ئاشلىق جۇغلاش خەن سۇلالىسى خانى ۋۇدى زامانىدا (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 140 — 87 - يىلغىچە) باشلانغانىدى، بۇنىڭدا چېگرىدىكى قوشۇننىڭ لەشكىرىي تەمىناتى، ئوزۇق - تۇلۇكىنى ۋە ئوردا ئەمەلدارلىرى بىلەن يىپەك يولىدىن ئۆتىدىغان سودىگەرلەرنىڭ ئاشلىقىنى ھەل قىلىش مەقسەت قىلىنغانىدى، ئەمما لەشكەرلەر ئاچقان بوز يەرنىڭ كۆلىمى ناھايىتى كىچىك، دېھقانچىلىقنىڭ تەرەققىياتى ئاستا ئىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 27 - يىلى (1762 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جۇڭغارلار توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن كۇرە شەمىرى (بۇگۈنكى قورغاس ناھىيىسىنىڭ كۇرە يېزىسى) دا ئىلى قاتارلىق جايلارنى بىرتۇتاش ئىدارە قىلىدىغان جياڭجۈن قويىدى، يەنە لەشكەرلەرنىڭ بوزيەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىشىنى يولغا قويىدى ھەمدە جەنۇبىي شىنجاڭ، شەرقىي شىنجاڭ قاتارلىق جايلاردىن تۇركۈم - تۇركۈم ئۇيغۇر دېھقانلىرىنى ئۇزلۇكسىز كۆچۈرۈپ كېلىپ بوزيەر ئاچقۇزۇپ تېرىقچىلىق قىلدۇردى. 10 يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئىلىنىڭ ھەممىلا يېرىدە چېرىكلەر ئېتىزى، جەمەت ئېتىزى، مۇسۇلمانلار ئېتىزى، خوشۇنلار ئېتىزى، ئاھالىلەر ئېتىزى بارلىققا كەلدى. تېرىقچىلارغا ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسىدىن ئۇرۇق، نورمىلىق ئاشلىق ۋە ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش خىراجىتى ئۆتنە بېرىپ تۇرۇلدى. تۇنجى يىلى ئۇنىڭ يېرىمىنى قايتۇرۇش، 2- يىلى تولۇق قايتۇرۇپ بولۇش، قايتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن مو بېشىغا قاراپ باج تاپشۇرۇش بەلگىلەندى ھەمدە تۇرلۇك بوزيەرلەردىن نىسبەت بويىچە ھېسابلاپ پاراق ئېلىندى، بوزيەر ئۆزلەشتۇرگەن تېرىقچىلاردىن پاراقلا ئېلىنىپ، باشقا سېلىق ئېلىنمىدى. گۇاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە ئاستانىنىڭ ئۆلچىمى بويىچە بۇغدايدىن 13 مىڭ 476.62 دانەن پاراق ئېلىندى، شاللىق ۋە باغلاردىن پاراق ھېسابىدا 275.85 سەر كۈمۈش ئېلىندى. بۇ تۇزۇم مىنگو دەۋرىگىچە داۋاملاشتى.

مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ نىزامنامىسىگە بىنائەن ئېتىزلارنى تۇپراق سۈپىتى، سۇچىلىق ئەھۋالىغا قاراپ يۇقىرى، ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجە دەپ 3

دەرىجىگە ئايرىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك يەرنىڭ ھەر موسسدىن 6 شىلە، ئوتتۇرا دەرىجىلىك يەرنىڭ ھەر موسسدىن 5 شىلە، تۆۋەن دەرىجىلىك يەرنىڭ ھەر موسسدىن 4 شىلە يەر بېجى ئالدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943- يىلى) 3 خىل ئېتىزدىن ئېلىنغان باج بىردەك بىر شىكىدىن كېمەيتىلدى. يەر بېجىنى ناھىيىلىك مالىيە- باج ئىدارىسى (كېيىن ئاشلىق بۆلۈمى) يىغدى، بۇنىڭغا ناھىيە يامۇلىدىكى ئاشلىق خادىمى مەسئۇل بولدى، يېزا شاگىيۇلىرى باجنى سۈيلەشكە ھەمكارلاشتى. يامۇل ئامبار سېلىپ ئاشلىقنى بىرتۇتاش ساقلىدى.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 8 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى پەرمان چۈشۈرۈپ، غەللە - پاراقنى گېكتار بويىچە يىغىشقا ئۆزگەرتتى. 1 - دەرىجىلىك ئېتىزلىقنىڭ ھەر گېكتارىدىن 160 كىلوگرام، 2 - دەرىجىلىك ئېتىزدىن 128 كىلوگرام، 3 - دەرىجىلىك ئېتىزدىن 96 كىلوگرام پاراق ئېلىنمىدىغان بولدى. 2 - يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى پارچىلاندى. يەر بېجى يىغىش قايتىدىن ئۇلكىنىڭ بىرتۇتاش پەرمانى بويىچە ئىجرا قىلىنمىدىغان بولدى.

يەر بېجىدىن سىرت، دېھقانلار يەنە مەلۇم مىقداردا ئاشلىق سېتىپ بېرىشنى ئۈستىگە ئالغانىدى، ئادەتتە ئۇنداق ئاشلىقنى غەللە - پاراق تاپشۇرغاندا سېتىپ بېرەتتى، بىر قىسىم ئاشلىق پۇلى ئالدىن بېرىلەتتى. مىنگونىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە، ۋەزىيەتتە ئەنسىزلىك - داۋالغۇش بولۇپ، پۇل پاخاللىشىپ، مال باھاسى شىددەتلىك ئۆرلەپ كەتتى، دېھقانچىلىق سۇچىلىق مۇئەسسەسلىرىنىڭ قالاقلىقىدىن ئىلگىرىلىمەيمىز دېگەن توختاپ قالدى. خەلق ئامىسى زورلۇق بىلەن غەللە - پاراق ئېلىش، ئاشلىق سېتىۋېلىش سىياسىتىنىڭ دەستىدە ئازاب - ئوقۇبەت ئىچىدە قالدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە ئېغىر قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بېرىپ، نۇرغۇن دېھقان ھوسۇل ئالالماي ئاچارچىلىقتا قالدى. ئەينى ۋاقىتتىكى ھۆكۈمەت دائىرىلىرى شىنجاڭغا كىرگەن گومىنداڭنىڭ زور تۇركۈمىدىكى ھەربىي ۋە مەمۇرىي خادىملىرىنىڭ ئېھتىياجىنى قامداش ئۈچۈن دېھقانلارنىڭ ئىلىكىنى ئەشەددىيلىك بىلەن شورىدى، زورلۇق بىلەن يىغىۋالغان غەللە - پاراق ۋە يەم - خەشەك ئالدىنقى يىلدىكىدىن 2 ھەسسە ئېشىپ كەتتى، ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ يەنە قاتلامۇ قاتلام تەھدىت سېلىش ئارقىلىق 1040 دادەن ئاشلىق سېتىۋالدى.

§ 2 . غەللە - پاراق ئېلىش، ئاشلىق سېتىۋېلىش

1. غەللە - پاراق ئېلىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە غەللە - پاراق (دېھقانچىلىق بېجى) نى ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى ۋەزىپە چۈشۈرۈپ، رايون ۋە يېزا كادىرلىرىنىڭ ھەمكارلىقىدا تەمىنات - سودا كوپېراتىپى يىغدى. 1950 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە 713 مىڭ مو ئاشلىق تېرىلىپ، 51 مىڭ 672.5 تونىنا ھوسۇل ئېلىندى، 1680 تونىنا غەللە - پاراق يىغىلدى. 1951 - يىلى 1960 تونىنا غەللە- پاراق يىغىلدى. شۇ مەزگىلدە غەللە- پاراق بىر مو يەرگە 6.5 كىلوگرام ئۆرۈق ئىشلىتىش بويىچە ئەملىي ھېسابلىنىپ يىغىلدى، بۇ سېلىق ئاساسەن پومېشچىك، باي دېھقانلار تەبىقىسىگە يۈكلەندى.

1953 - يىلى يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، غەللە - پاراق ئەملىي تېرىلغان يەر كۆلىمى بويىچە نىسبەتكە قاراپ ھېسابلاپ ئېلىندى، ھوسۇل ئاشىمۇ باج كۆپەيتىلمىدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەرلەر ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلدى ۋە ئۆلچەپ چىقىلدى ھەمدە يەرنىڭ دەرىجىسىنى بەلگىلەش ئاساسىدا ئائىلىلەرنىڭ

هوسۇلى مۇلچەرلىنىپ، تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك غەللە - پاراق مىقدارى بېكىتىلدى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 3182.5 تونىنا غەللە - پاراق يىغىلدى، 2 - يىلى 4323 تونىنا غەللە - پاراق يىغىلدى، 1955 - يىلى 3333 تونىنا يىغىلدى، 1956 - يىلى 4138.54 تونىنغا يەتتى.

1957 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، غەللە - پاراق يىغىش، ئاشلىق - ياغلىق دان سېتىۋېلىش ۋە سېتىش كەسپىنى ئۈتكۈزۈۋالدى. 1958 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق باج نىسبىتى ئونتۇرا ھېساب بىلەن 15.27% بولدى. 1961 - يىلى باج نىسبىتى ئازايتىلىپ، ئاز يىغىپ، كۆپ سېتىۋېلىشقا ئۈزگەرتىلىپ، دېھقانلارنىڭ سېلىقى يېنىكلىتىلدى. 1970 - يىلى ئاشلىق - ياغلىق دادىن غەللە- پاراق ئېلىش، ئاشلىق - ياغلىق دان سېتىۋېلىشتا «بىر بېكىتكەننى ئوچ يىلغىچە ئۈزگەرتمەسلىك» سىياسىتى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، غەللە - پاراقنىڭ تۆپ سانى ئۈزگەرتىلمىدى.

غەللە - پاراقنى يىغىشنى مالىيە ۋە ئاشلىق تارماقلىرى بىرلىكتە تەشكىللەپ ئامبارلاشتۇردى. تالون كېسىلىپ، بەلگىلەنگەن باھا بويىچە نەق پۇلغا سۇندۇرۇپ ھېسابلىنىپ دۆلەت غەزىنىسىگە كىرگۈزۈلدى. 1985- يىلى ئاشلىق سېتىۋېلىشتا «تەتۈر ئوچ - يەتتە ئۇلۇش» (30% نى بىرتۇتاش باھادا، 70% نى ئاشۇرغان باھادا) بويىچە باھا ھېسابلاندى، غەللە - پاراق يىغىشتا بىردەك پۇلغا سۇندۇرۇپ يىغىش يولى تۇتۇلدى، يېزىلىق ھۆكۈمەت يىغىشقا مەسئۇل بولدى، ئاشلىق تارمىقى غەللە - پاراق يىغىش خىزمىتىگە ئارىلاشمايدىغان بولدى.

2. ئاشلىقنى بىرتۇتاش سېتىۋېلىش

1957 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا غۇلجا ناھىيىسى ئاشلىق - ياغلىق دانىنى «بىرتۇتاش سېتىۋېلىش - سېتىش» نى يولغا قويۇپ، بۈيرۇق خاراكتېرلىك پىلاننى ئىجرا قىلىشقا باشلىدى ھەمدە دېھقانلارغا ئاشلىق سېتىۋېلىش زاكالەت پۇلى تارقاتتى. بىرتۇتاش سېتىۋېلىش - سېتىشتا ئاساسلىق ئاساس، دېھقانچىلىق كوپېراتىپى ھېسابات بىرلىكى قىلىنىپ، ئوشۇق - كەمى بىرتۇتاش تەڭشەلدى. دېھقانلارغا يېتەرلىك ئۇرۇق (بۇغداي ھەر موغا 10 كىلوگرام، قوناق 9 كىلوگرام)، نورمىلىق ئاشلىق (ئالدى كۆپ بولغاندا 240 كىلوگرام)، يەم- خەشەك (تېرىقچىلىق ئېتىغا ھەر يىلى 375 كىلوگرام، تېرىقچىلىق كالىسىغا ھەر يىلى 150 كىلوگرام، چوشقىغا 80 كىلوگرام) تولۇق قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، قالغان ئاشلىقنىڭ 85% ى دۆلەتكە سېتىپ بېرىلدى، ئۇنىڭدىن ئاشقىنىنى ئىختىيارى بازارغا سېلىشقا رۇخسەت قىلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 19 مىڭ 10 تونىنا ئاشلىق سېتىۋېلىندى.

1958 - يىلى خەلق گۇڭشېسى قۇرۇش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئاشلىقنى بىرتۇتاش سېتىۋېلىشتا ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بىرلىك قىلىندى. گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئۇزۇقلۇق ئاشلىق ئۇلۇشى ناھىيە بويىچە بىرتۇتاش بېكىتىلدى، ئۇنىڭ مىقدارىنى گۇڭشېلار ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغاندىن كېيىنكى قالدۇق ئاشلىققا ئاساسەن بەلگىلىدى. شۇ يىلى پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئاشلىق ھوسۇلى ئالدىنقى يىلدىكىدىن 30% ئاشتى، ئەمما ئاشلىق سېتىۋېلىشتا ئەھلىيەتتىن چەتنەپ، كۆرسەتكۈچنى بىر تەرەپلىمە قوغلىشىش خاھىشى كۆرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئاشلىق ئىدارىسى 96 كىشىدىن تەركىب تاپقان ئاشلىق - ياغلىق دان سېتىۋېلىشنى نازارەت قىلىش ئۆمىكى چۈشۈردى. ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىمۇ 9 ئادەم چىقىرىپ ھەمكارلاشتى، ئۇلار يېزىلارغا چۈشۈپ داغدۇغىلىق ئامىۋى ھەرىكەت ئېلىپ باردى. ئاۋۇال ئامبارغا كىرگۈزۈپ ئاندىن ھېسابات قىلىش ئۈسۇلىنى قوللاندى، ۋەزىپىنى بىر قېتىمدىلا ئورۇندىتىپ بولۇش تەلەپ قىلىندى. ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە سېتىۋېلىنغان ئاشلىق 30 مىڭ 190 تونىنغا يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 58.8% ئېشىپ، 11 مىڭ 180 تونىنا ئاشلىق ئارتۇق سېتىۋېلىنغانىدى. بۇ گۇڭشې، ئەترەتلەرنىڭ كۈتۈرۈش

ئىقتىدارىدىن زور دەرىجىدە ئېشىپ كېتىپ، دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىغا تەسىر يەتكۈزدى، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقىغىمۇ بەرھەم بەردى. ئاشلىق سېتىۋېلىشتا سۈپەتكە ئەھمىيەت بېرىلمەي، ئامبارغا كىرگۈزۈلگەن ئاشلىقنىڭ نەملىكى ۋە ئەخلىتى ئۆلچەمدىن ئېشىپ كەتكەنلىكتىن، 2.5 تونىنا ئاشلىق زىيان بولدى. دېھقانلارنى كۆپ ۋە ياخشى ئاشلىق سېتىپ بېرىشكە رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈن، ئاشلىق تارمىقى يەنىلا ئاشلىق سېتىۋېلىش زاكالەت پۇلى تارقاتتى. 1960 - يىلى ناھىيە بويىچە 482 مىڭ يۈەن زاكالەت پۇلى تارقىتىلىپ، 347 مىڭ يۈەنى قايتۇرۇۋېلىندى. بۇ تەدبىر 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتۇرۇلدى.

1960 — 1962 - يىلغىچە داۋام قىلغان 3 يىللىق تەبىئىي ئاپەت مەزگىلىدە، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىقى يىلمۇ يىل تۆۋەنلەپ، سېتىۋېلىنغان ئاشلىق مىقدارى يىلمۇيىل كېمەيىپ كەتتى.

1961 - يىلى 19 مىڭ 655 تونا ئاشلىق سېتىۋېلىندى، 2 - يىلى 13 مىڭ 790 تونىغا چۈشۈپ قالدى. 1964 - يىلىغا كەلگەندە قايتىدىن 37 مىڭ 490 تونىغا كۆتۈرۈلدى. 1965 - يىلى ناھىيە بويىچە سېتىۋېلىنغان ئاشلىق 54 مىڭ 277 تونىغا، ئاۋارلىشىش نىسبىتى 48.1% كە يېتىپ، دۆلەتنى تەمىنلىگەن ئاۋار ئاشلىق 100 مىليون جىڭدىن ئېشىپ كېتىشتەك تارىخىي رېكورت تۇنجى قېتىم يارىتىلدى.

1970 - يىلى ئاشلىق سېتىۋېلىشتا «بىر بېكىتىپ، ئۈچ يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ، تۆپ سان 18 مىڭ تونا قىلىپ بېكىتىلدى. تۆپ سان ئالدىنقى 5 يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىغا قاراپ بېكىتىلدى. شۇ مەزگىلدە ناھىيە بويىچە 87 چوڭ ئەتراپتىنىڭ ئاشلىق تۆپ سانى ئۆرلىتىلدى، 45 چوڭ ئەتراپتىنىڭ كېمەيتىلدى، 3 چوڭ ئەتراپتىنىڭ ئۆزگەرتىلمىدى. تۆپ سان بېكىتىلگەندىن كېيىن، ھۆكۈمەت ھەر يىللىق سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى چۈشۈرۈپ، ھوسۇللۇق ياكى ھوسۇلسىز بولۇش ئەھۋالىنى تەڭشەپ، ئوشۇق-كېمىنى تەڭپۇڭلاشتۇردى. ئېغىر ئاپەت بولغان يىللاردا ئىككىنى تۆۋەنلىتىشنى يولغا قويدى يەنى تۆپ سانىنى ئۆزگەرتمەسلىك شەرتى ئاستىدا شۇ يىللىق ۋەزىپىنى تۆۋەنلىتىش بىلەن تەڭ گۈڭشې ئەلرىنىڭ مو بېشىغا توغرىلانغان ئاشلىق ئۆلچىمىنى تۆۋەنلەتتى. مول ھوسۇل ئالغان گۈڭشې، ئەتراپتىكى ئاشقان ئاشلىقنى ئۆزئالدىغا بىرتەرەپ قىلدى، ھۆكۈمەت ئاشۇرۇپ سېتىۋالغان قىسمىغا باھا قوشۇش ئۈسۈلىنى قوللىنىپ، دېھقانلارنى ئېشىنچا ئاشلىقنى كۆپ سېتىپ بېرىشكە ئىلھاملاندۇردى. بىراق ئاشۇرۇپ سېتىۋېلىش مىقدارىنى مەھسۇلاتنىڭ ئاشقان قىسمىنىڭ 40% دىن ئاشۇرۇۋېتىشكە رۇخسەت قىلىنمىدى.

1971 - يىلى ئاشلىق سېتىۋېلىش سىياسىتى «بىر بېكىتىپ، بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» كە ئۆزگەرتىلدى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۆپ سانى 35 مىڭ تونا قىلىپ تەڭشەلدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئاشلىقنىڭ 170 كىلوگرام بولۇشى سېتىۋېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى قىلىندى. 160 كىلوگرامغا يەتمىسە، قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىش نۇقتىسى قىلىندى. تۆپ سان تەڭشىلىپ، 1979 - يىلغىچە بولغان 8 يىل ئىچىدە ناھىيە ۋەزىپىنى ئاران 2 يىل تولۇق ئورۇندىدى، شۇڭلاشقا 1979 - يىلى يۇقىرى تۆپ سانىنى يەنە 27 مىڭ 500 تونىغا چۈشۈردى. شۇ يىلى يېزىلاردا ئىقتىسادىي سىياسەت قويۇپ بېرىلىشكە باشلىدى، دېھقانچىلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىنىپ، ناھىيە بويىچە 52 مىڭ 530 تونا ئاشلىق سېتىۋېلىندى، ناھىيە يەنە بىر قېتىم ئاۋار ئاشلىق 100 مىليون جىڭدىن ئېشىپ كەتكەن يېڭى پەللىگە قەدەم ئاشلىدى، شۇنىڭدىن كېيىن ئىزچىل تۇرده يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10% تىن ئېشىپ باردى، شۇنداق قىلىپ غۇلجا ناھىيىسى شىنجاڭ بويىچە 1 - بولۇپ 100 مىليون جىڭ ئاۋار ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىدىغان ناھىيىگە ئايلاندى.

1980 - يىلى قىسمەن ياغلىق دان ۋە ئۇششاق قارا ئاشلىق بولۇپ 7 تۈرلۈك مەھسۇلات بىرتۇتاش سېتىۋېلىش - سېتىش دائىرىسىدىن چىقىرىۋېتىلدى. 1982 - يىلى گۈرۈچنىڭ سېتىۋېلىش تۆپ سانى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1979 - يىلدىكى ئاشلىق - ياغلىق دان سېتىۋېلىش تۇپ سانى، ۋەزىپىسىنىڭ سېلىشتۇرمىسى

جەدۋەل: 10 — 2

بىرلىكى: تونا

تۇرلەر / گۇڭشې - مەيدان	تۇپ سان				ۋەزىپە			
	ئاشلىق			ياغلىق دان	ئاشلىق			ياغلىق دان
	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە			جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە		
		بۇغداي	گۈرۈچ			بۇغداي	گۈرۈچ	
«غالىبىيەت» گۇڭشې	2000	1290	2.5	21	2500	1600	4	35
پەنجىم گۇڭشې	1985	1350	7.5	14	2550	1650	11.5	35
«قىزىلىيۇلتۇز» گۇڭشې	1000	825		17	1500	900		35
«ئالغا» گۇڭشې	1625	1200	25	18	2050	1500	40	75
«شەرق قىزارىدى» گۇڭشې	1200	600		15	1550	1000		50
«ئىتتىپاق» گۇڭشې	2500	1584.5		64.5	3200	2150		180
ئاراتۆستەك گۇڭشې	750	450	10	45	1750	900	16	100
«تەڭرىتاغ» گۇڭشې	1400	883	15	87.5	2150	1400	24	250
بايتوقاي گۇڭشې	750	480	7.5	67.5	1100	480	11.5	200
«ئۆكتەبىر» گۇڭشې	2250	1652.5	40	160	2800	1655	64	400
بېكىيول گۇڭشې	1300	650		14.5	1850	925		50
«1 - ماي» گۇڭشې	4565	2585	130	66	5900	4225	208	180
«شەرق شامىلى» گۇڭشې	2550	1425		111	2850	1750		300
ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى	1600	1000		35	2450	1300		50
دولان دېھقانچىلىق مەيدانى	1400	700	10	25	2200	1100	16	50
سورتلۇق ئۇرۇق مەيدانى	530	335		6	750	360		10
دادامتۇ باغۋەنچىلىك مەيدانى	105	100	2.5		105	100	5	
باشقىلار	10	5			10	5		
جەمئىي	27520	17115	250	767	37265	23000	400	2000

3. توختام بويىچە سېتىۋېلىش

1984 - يىلى پېزىلاردا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىەت تۈزۈمى (چوڭ كۆتۈرە دەپمۇ ئاتىلىدۇ) يولغا قويۇلغان يېڭى ۋەزىيەتكە ئۈيغۇنلىشىش ئۈچۈن، ئاشلىقنى بىرتۈتاش سېتىۋېلىشتا ئەسلىدىكى ئەترەت تاپشۇرۇپ، ئەترەتلەر بويىچە راسچوت قىلىش ئالىلىلەر تاپشۇرۇپ، ئالىلىلەر بويىچە راسچوت قىلىنىدىغان «توختام بويىچە سېتىۋېلىش»قا ئۆزگەرتىلدى. غۇلجا ناھىيىسى ئاپتونوم رايون بويىچە توختام بويىچە سېتىۋېلىش سىناق قىلىنىدىغان ناھىيە قىلىپ بېكىتىلدى. ئاشلىق تارمىقى 3 - ئاينىڭ ئاخىرىدا پۈتۈن ناھىيىدىكى 40 مىڭدىن كۆپرەك ئائىلە بىلەن ئاشلىق سېتىۋېلىش توختامى تۈزدى. كۆزدە سېتىۋېلىش تور-ئۇقتىلىرىنى كۆپەيتىپ، خىزمەت ۋاقتىنى ئۇزارتىپ، راسچوت رەسمىيىتىنى ئاددىيلاشتۇرۇپ، تۇرلۇك ئامال-چارىلەر بىلەن دېھقانلارغا قولايلىق يارىتىپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن ئاشلىق - ياغلىق داننىڭ ئامبارغا كىرىشى تېز، سۈپىتى ياخشى بولدى. شۇ يىلى 59 مىڭ 23 تونىنا ئاشلىق سېتىۋېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە توختام بويىچە سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى %13 ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى.

چوڭ كۆتۈرە پۈتۈن ناھىيىدىكى دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقىنى زور دەرىجىدە قوزغىدى، ئاشلىق ھوسۇلى يىلدىن يىلغا ئېشىپ، دۆلەت سېتىۋالغان ئاشلىق ئۇزلۇكسىز كۆپەيدى. 1986 - يىلى يۇقىرى غۇلجا ناھىيىسىگە چۈشۈرگەن توختام بويىچە سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى 67 مىڭ 500 تونىنا بولدى، ئارقىدىن يەنە 10 مىڭ تونىنا قوشۇلدى، دېھقانلارنىڭ قولىدا ئاشلىق كۆپ بولغاچقا، ئەمەلىي سېتىۋېلىنغان ئاشلىق 90 مىڭ 19 تونىنغا يېتىپ، پىلاندىكىدىن %33 ئاشتى. ئاۋارلىشىش نىسبىتى %46.5 كە يەتتى. توختاملىق سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنىڭ سىرتىدا يەنە بىر تۈركۈم ئۈششاق قارا ئاشلىق سېتىۋېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىق 800 تونىنا، سېرىق پۇرچاق 500 تونىنا، دادۇر 100 تونىنا سېتىۋېلىنىدى.

1988 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاساسىي قاتلاملارنى ئاشلىق - ياغلىق داننى ئامبارغا كىرگۈزۈش قەدىمىنى تېزلىتىشكە رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈن، مۇكاپاتلاش چارىسىنى تۈزدى. يىل ئاخىرىدا يازلىق، كۆزلۈك ئاشلىقنى توختاملىق سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى بەلگىلەنگەن مۇددەتتە ئورۇنداپ بولغان سامىيۇزى يېزىسى، ئۈيغۇر ئۈچۈن يېزىسى، ئارا ئۆستەڭ يېزىسى ۋە دۆڭمازار بازىرىنى 6000 يۈەن پۇل بىلەن مۇكاپاتلىدى. بىر يىلدا 9517 تونىنا ئاشلىق سېتىۋېلىنىدى، غۇلجا ناھىيىسى سودا مىنىستىرلىكى تۈنجى قېتىم مۇكاپاتلىغان ئاشلىق سېتىشتىكى 100 ئىلغار ناھىيە قاتارىغا كىرىپ، شىنجاڭدا بۇ شەرەپكە ئېرىشكەن بىردىنبىر ناھىيە بولۇپ قالدى.

80 - يىللارنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە ناھىيىدىكى ھۆددىگەر ئالىلىلەرنىڭ ئاشلىق سېتىش قىزغىنلىقى داۋاملىق يۇقىرى بولدى، ھەر يىلى نەچچە 10 تونىنا ئاشلىق ساتىدىغان زور تۈركۈمدىكى كەسپىي ئالىلىلەر مەيدانغا كەلدى. 1989 - يىلى سانتان ئاشلىقى 30 تونىدىن ئاشقان ئائىلە 120 نەچچىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 40 ئائىلە 50 تونىدىن ئاشۇردى. بايتوقاي يېزىسىدىكى كۆلەملىك ئاشلىق تېرىغۇچى ئۇيغۇر دېھقان ئىبراھىم دانا 80 تونىنا ئاشلىق - ياغلىق دان سېتىشتەك كۆرۈنەرلىك تۆھپىسى بىلەن سودا مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن بېرىلگەن «مەملىكەت بويىچە ئاشلىق سېتىش نەمۇنىچىسى» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشىپ، بېيجىڭغا بېرىپ مۇكاپات ئالدى ۋە مەركەز رەھبەرلىرىنىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشتى.

ئاشلىقنى توختام بويىچە سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى 1987 - يىلى 70 مىڭ 250 تونىنغا تەڭشەلگەندىن كېيىن ئىزچىل ئۆزگەرتىلمىدى. توختامنىڭ سىرتىدا سېتىۋېلىنغان ئاشلىق - ياغلىق دانغا دۆلەت سىياسەت خاراكتېرلىك مۇكاپات بەردى. 1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە 754 مىڭ مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، 242 مىڭ 543 تونىنا ھوسۇل ئېلىندى. دۆلەت 118 مىڭ 492 تونىنا ئاشلىق سېتىۋالدى، ناھىيە ئاشلىق سېتىۋېلىشتا تۈنجى قېتىم 100 مىليون كىلوگرام‌لىق ئۆتكەلدىن ئۆتتى. ئاۋارلىشىش نىسبىتى %48.9 كە يېتىپ، بۇنىڭدىمۇ تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى.

3 § . ياغلىق دان سېتىۋېلىش

غۇلجا ناھىيىسى — شىنجاڭدىكى ياغلىق دان ئىشلەپچىقىرىدىغان مۇھىم رايون، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1954 - يىلى ياغلىق دان ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرۇشقا باشلىدى. سودىنى چوقۇم بەلگىلەنگەن بازاردا قىلىشنى بېكىتكەندىن باشقا، يەنە خۇسۇسىي جۈۋازخانىلارنى رەتكە سېلىپ، بىر قىسىم قانۇنسىز ياغ سودىگەرلىرىنى چەكلىدى ھەمدە بىر قىسىم جۈۋازخانىلارنى تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزدى.

1958 - يىلى ياغلىق دانلاردىمۇ بىرتۇتاش سېتىۋېلىش - سېتىش سىياسىتى يولغا قويۇلدى، بۇنىڭدىمۇ ئوخشاشلا ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى بىرلىك قىلىنىپ، ئوشۇق - كەمى تەڭپۇڭلاشتۇرۇلدى، ئوشۇقى سېتىۋېلىنىپ، كەمى تەمىنلەپ بېرىلدى. دېھقانلار يېتەرلىك ئۇرۇق ۋە كىشى بېشىغا 10 — 15 كىلوگرامدىن ئۇرۇقلۇق ياغلىق دان ئېلىپ قالغاندىن كېيىن، ئاشقان ياغلىق دېھقىنى دۆلەتكە سېتىپ بەردى. شۇ يىلى 2405 تونىنا، 2 - يىلى 2890 تونىنا ياغلىق دان سېتىۋېلىندى. تاۋارلىشىش نىسبىتى 86.2% كە يېتىپ، تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى.

1961 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى ياغلىق دان ئىشلەپچىقىرىشنى تېزلىتىش مەقسىتىدە، «كۆپ ئىشلەپچىقارغانلار كۆپ يېيىش، ئاز ئىشلەپچىقارغانلار ئاز يېيىش ۋە يېزىدىن ياغلىق دان سېتىۋېلىش ئەمما سېتىپ بەرمەسلىك» سىياسىتىنى ئىجرا قىلدى. 2 - يىلى يەنە زاراڭزا بىلەن ياغلىق ئاپتاپپەرەس ئۇچۇن ھەر موغا 3 كىلوگرام، زىغىر بىلەن قىچا ئۇچۇن ھەر موغا 1.5 - 2 كىلوگرام ئۇرۇق قالدۇرۇلىدۇ، سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى ئورۇندالمىغان ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە قالدۇرۇق ياغلىق دان 5 كىلوگرامدىن ئاشماسلىقى، ۋەزىپىنى ئورۇندىغان ياكى ئاشۇرۇپ ئورۇندىغان ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە قالدۇرۇق ياغلىق دان 15 كىلوگرامدىن ئېشىپ كەتمەسلىكى كېرەك، دېگەن قوشۇمچە بەلگىلىمىنى بەلگىلىدى. ئۇ چاغ 3 يىللىق تەبىئىي ئاپەت مەزگىلى بولغاچقا، ئىشلەپچىقىرىش ئىغىر دەرىجىدە چېكىنىپ كېتىپ، يۇقىرىدىكى مەجبۇرلاش خاراكتېرلىك تەدبىرلەر كۆزلىگەن ئۇنۇمگە ئېرىشەلمىدى. 1962 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاران 305 تونىنا ياغلىق دان سېتىۋېلىنىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 590 تونىنا كېمەيىپ كەتتى. 1966 - يىلى ئۇنچى قېتىم ياغلىق دان سېتىۋېلىش زاكالەت يۇلىدىن 78 مىڭ 600 يۈەن تارقىتىلدى.

1970 - يىلى ياغلىق دان سېتىۋېلىشتىمۇ «بىر بېكىتىپ ئۇچ يىلغىچە ئۇزگەرتمەسلىك» سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ، تۆپ سان 400 تونىنا قىلىپ بېكىتىلدى. 2 - يىلى «بىر بېكىتىپ بەش يىلغىچە ئۇزگەرتمەسلىك» سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ، تۆپ سان 500 تونىنغا تەڭشەلدى. 70 - يىللاردا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ياغلىق دان ئىشلەپچىقىرىشى پۈختا قەدەم بىلەن تەرەققىي قىلدى. دۆلەت سېتىۋالغان ياغلىق دانمۇ بىرقەدەر زور دەرىجىدە كۆپەيدى. 10 يىل ئىچىدە 1974 -، 1975 - يىلدىكى سېتىۋېلىش مىقدارى مىڭ تونىنغا يەتمىگەننى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان يىللاردىكى سېتىۋېلىش مىقدارى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2164.85 تونىدىن بولدى. سېتىۋېلىش مىقدارى ئەڭ كۆپ بولغان 1978 - يىلى 4402.5 تونىنغا يەتتى.

80 - يىللاردا يېزىلاردا چوڭ كۆتۈرە ئىلىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت يەنە سېتىۋېلىش باھاسى قاتارلىق جەھەتلەردە بىرقاتار رىغبەتلەندۈرۈش سىياسەتلىرىنى يولغا قويدى، ناھىيىنىڭ ياغلىق دان ئىشلەپچىقىرىشى چوڭ تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم قويدى. 1986 - يىلى ياغلىق دان تېرىلغۇ كۆلىمىدە 210 مىڭ مولۇق رېكورت يارىتىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇل 19 مىڭ 770 تونىنغا يەتتى. دۆلەت 10 مىڭ 236 تونىنا

سېتىۋېلىش، سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى %37.26 ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى. بىراق خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ كۈنسېرى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، سۇ يېغىغا بولغان ئېھتىياج تېز سۈرئەتتە ئاشتى، شۇنىڭ بىلەن زور تۇركۈمدىكى كوللېكتىپ ياكى يەككە كىچىك ياغ زاۋۇتلىرى بارلىققا كەلدى، خوجايىنلار ياغلىق دانىنى ئەملىكىگە قارىماي ۋە پاختە چىقارماي، ئاشلىق تارمىقىدىكىدىن يۇقىرىراق باھادا تالىشىپ سېتىۋالغانلىقتىن، كۆپىنچە يىللاردا دۆلەتنىڭ سېتىۋېلىش پىلانى ئورۇندالمىدى. 1987 - يىلى ناھىيىنىڭ ئاساسلىق ياغلىق دان ئىشلەپچىقىرىش رايونى بولغان ئۈچتۇن خۇيزۇ يېزىسى 3.1816 تونىنا ياغلىق دان ئىشلەپچىقاردى، بىراق ئاشلىق تارمىقى ئاران 140 تونىنا ياغلىق دان سېتىۋالالىدى، بۇ دۆلەتنىڭ سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنىڭ ئاران %15.6 نى ئىگىلىدى.

1957 — 1990 - يىلغىچە بولغان ستاتىستىكىدىن مەلۇم بولدىكى، ياغلىق دان تاۋارلىشىش نىسبىتى %50 تىن ئاشقان ۋاقىت 12 يىل بولدى. 1984 - يىلى ناھىيە بويىچە 9 ئائىلىنىڭ ھەر بىرىنىڭ سېتىپ بەرگەن ياغلىق دېنى 10 توننىدىن ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە 3 ئائىلىنىڭ ھەر بىرىنىڭ 20 توننىدىن ئاشتى، بىر ئائىلىنىڭ 30 توننىدىن ئاشتى.

غولجا ناھيىسىنىڭ 1950 — 1990 - يىلغىچە ئاشلىق - ياغلىق دان سېتىۋېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 10 — 3 بىرلىكى: تونىنا، %

تۈرلەر / يىللار	ئاشلىق			ياغلىق دان	
	مىقدارى	بۇنىڭ ئىچىدە		تاۋارلىشىش نىسبىتى	مىقدارى
		بۇغداي	باشقىلار		
1950	4000				
1951					
1952					
1953					
1954	4324.6	4266.6	58		
1955	3359.4				
1956	13308.8				
1957	19010			46.8	1695	77.9
1958	30190			44.1	2405	84.30
1959	27025			57.2	2890	86.20
1960	20405			40.5	2580	73.70
1961	19655			47.3	895	48.4
1962	13790			39.2	305	37.70
1963	18060			36.7	805	49.9
1964	37490			47.2	1700	56.9
1965	31780			39.5	1045	56.1
1966	54277.5	30772.5	23505	48.1	1291	48.2
1967	35000.5	16243.5	18757	40.3	431	26.65
1968	9759.5	5830	3929.5	18	696	29.45

24.60	662.5	28.6	7774.5	12480	20254.5	1969
41.4	1609.5	39	19079	14173.5	33252.5	1970
37.7	1628	35.2	12136.5	21268	33404.5	1971
33.3	1755	28.7	8941.5	14820.5	23762	1972
42.9	2709	21.8	5812.5	14406	20218.5	1973
14.2	605	34.9	14609.5	19803	34412.5	1974
10.7	514.5	23.5	9132.5	9798.5	18931	1975
81.1	4187.5	33.9	14287	23834	38121	1976
83.2	3183	34.5	10376.5	23155.5	33532	1977
55.5	4402.5	35.3	15239	24025.5	39264.5	1978
9.9	1054.5	40.4	22823	29757	52580	1979
18.7	1998	44.8	25553.5	33156	58709.5	1980
23.5	2992.5	45.5	25403.5	34701.5	60105	1981
50.70	3567	36.9	19295	26500	45795	1982
57.3	5550.5	37.6	28617.5	23418	52035.5	1983
69.2	7402	38.8	295.46	29476.5	59022.5	1984
35.1	5508.5	44.8	38095	37324.5	75419.5	1985
51.8	10236	46.5	46374	43645	900.9	1986
29.36	4167	35.5	29188	46426	75614	1987
11.4	1783	41.2	55128	34389	89517	1988
10.4	1195	40	39303	52885	92188	1989
34.4	5133	48.9	467.04	71788	118492	1990
	81591.5		523373.54	698343.6	1416967.2	جەمئىي

Ⅲ باب

ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەش

§1. يېزا نوپۇسىدا بولمىغان ئاھالىلەرنى تەمىنلەش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بازارلىرىدىكى ئۇن - ياغ بازارلىرى پۈتۈنلەي خۇسۇسىي سودىگەرلەرنىڭ ئىلكىدە ئىدى، ھەربىي، مەمۇرىي خادىملار ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا كېرەكلىك ئاشلىقنى مالىيە تارمىقى پىلان بويىچە ھۆكۈمەت ئامبىرىدىن ئاجرىتىپ بېرەتتى، يەتمىگەن قىسمى ئىلتىماس ئارقىلىق پۇل ئاجرىتىپ سېتىۋېلىناتتى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە 60 تىن ئارتۇق ئاشلىق سودىگىرى بولۇپ، تولىسى ياغ تىجارىتى بىلەن قوشۇمچە شۇغۇللىناتتى.

1950 - يىلى مالىيىدىن ئاشلىق تەقسىم قىلىشنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۇتكۈزۈۋالدى، ئەمما ئۇن - ياغ بازارلىرى يەنىلا خۇسۇسىي سودىگەرلەرنىڭ كونترول‌لۇقىدا بولدى. ئاشلىقتا بېسىمدارلىق قىلىدىغان، باھانى ھە - ھۇ بىلەن ئۆستۈرۈۋالىدىغان ئەھۋال كۆرۈلۈپ تۇراتتى.

1953 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق بۆلۈمى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا كۆپلەپ ئاشلىق سېتىۋېلىش - سېتىپ بېرىش ھاۋالە قىلىنىپ، ئاشلىق باھاسى مۇقىم تۇتۇپ تۇرۇلدى ۋە خۇسۇسىي سودىگەرلەر تىزگىنلەندى، ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش تەدرىجىي مۇقىملىشىشقا يۈزلەندى، ئەمما سۇ يېغى يەنىلا خۇسۇسىي جۈۋازىخانىلار تەرىپىدىن تەمىنلىنىپ، تەمىنلەش بىلەن ئېھتىياج ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بىرقەدەر چوڭ بولدى. 1954 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خۇسۇسىي جۈۋازىخانىلارنىڭ ئۆز ئالدىغا خام ئەشيا سېتىۋېلىپ، ئۆز ئالدىغا ياغ سېتىشنى مەنئى قىلىپ، جۈۋازىخانا خوجايىنلىرىنىڭ تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا ۋاكالىتەن ياغ تارتىپ بېرىشىگىلا رۇخسەت قىلغانىدى. يېزا نوپۇسىدا بولمىغان ئاھالىلەرنى ئاشلىق بۆلۈمى بەلگىلەنگەن نۆۋەتتىدا ھەر ئايدا 5 سەر (بىر جىڭ 16 سەرلىك ئۆلچەم بويىچە) دىن ياغ بىلەن پىلانلىق تەمىنلىدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق شىركىتى شەھەر - يېزىلاردا 7 تەمىنلەش نۆۋەتتىسى تەسىس قىلدى. ئاھالىلەرنىڭ ئاشلىق سېتىۋېلىش نورمىسى بېكىتىلمىدى. خۇسۇسىي يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت كەسپى ۋە قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاشقا كېرەكلىك ئۇن - ياغ تىزىملاپ دەپتەرلەشتۈرۈلۈپ، پىلانغا كىرگۈزۈلۈپ، كىنىشكا بىلەن تەمىنلەندى.

1957 - يىلى ئاشلىق - ياغلىق دائىنى بىرتۇتاش سېتىۋېلىش - سېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، خۇسۇسىي ئاشلىق سودىگەرلىرىنىڭ ھەممىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، بازار ئاھالىلىرىنى ئۇن - ياغ بىلەن تەمىنلەشتە، تۈرگە ئايرىپ، نورما بېكىتىپ، كىنىشكا بويىچە تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. ئادەملەر چوڭ - كىچىكلىكىگە قارىماي ھەر ئايدا 13 كىلوگرام ئۇن بىلەن تەمىنلەندى، ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك قىلغۇچىلارنىڭ مۇۋاپىق كۆپەيتىلدى. ھەر ئادەم ھەر ئايدا يېرىم جىڭ ياغ بىلەن تەمىنلەندى، يېمەك - ئىچمەك - مۇلازىمەت كەسپى بىلەن شۇنداقتەك كېرەكلىك ئۇن تۇپ سان بېكىتىلگەندىن كېيىن پىلان بويىچە تەمىنلەندى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 29 مىڭ 558 تونىنا ئاشلىق سېتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر - بازارلاردا سېتىلغىنى 648 تونىنا بولدى، قالغىنى رەھبەرلەرنىڭ تەستىقى بىلەن سېتىلدى. يالغان دوكلات قىلىپ باشقىلارنىڭ نامىدا ئېلىۋېلىش، تەستىقلاشتا چىڭ بولماسلىق سەۋەبىدىن پىلان بويىچە تەمىنلەش كۆرسەتكۈچى زور دەرىجىدە ئېشىپ كەتتى.

1958 - يىلى ئومۇمخەلق پولات تاۋلاش ھەرىكىتى بولدى. ناھىيە بويىچە 10 مىڭ كىشى تېچالىق سېپى (ھازىر غۇلجا شەھىرىنىڭ تەۋەلىكىدە) غا بېرىپ پولات تاۋلىدى. ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى 2 - رايون (ھازىرقى پەنجىم) دا مەخسۇس تەمىنلەش نۆۋەتتىسى تەسىس قىلىپ، ھەر ئايدا 175 تونىنا ئۇن، 34 تونىنا قارا ئاشلىق، 15 تونىنا گۈرۈچ، 3013 كىلوگرام سۇ يېغى بىلەن تەمىنلىدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەش نۆۋەتتىسىدىن 13ى تەسىس قىلىندى. تەمىنلەش ئۆلچىمى تەكشىلىپ: ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكچىلەرنىڭ 21.5 كىلوگرام، يېنىك جىسمانىي ئەمگەك قىلغۇچىلارنىڭ 17.5 كىلوگرام، ئادەتتىكى پۇقرالارنىڭ 14.5 كىلوگرام، 6 ياشتىن 10 ياشقىچە بولغان بالىلارنىڭ 10.5 كىلوگرام، 6 ياشتىن تۆۋەن بالىلارنىڭ 6 كىلوگرام بولدى. ناھىيە بويىچە ئەمەلىي سېتىلغان ئاشلىق 2233 تونىنا، ياغ 373 تونىنا بولۇپ، بىرەڭ پىلانىنىڭ 90% ى ئىچىدە تىزگىنلەندى.

1961 - يىل 11 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى ئۇچ يىللىق تەبىئىي ئاپەت قىيىن ئۆتكىلىدىن ئۆتۈۋېلىش ئۈچۈن، سېتىش مىقدارىنى قىسقارتىشنى قارار قىلدى. ئىش مىقدارى كۆپ بولغان ئاز ساندىكى جىسمانىي ئەمگەكچىلەرنىڭ ئايلىق ئاشلىق نورمىسى 15.5 كىلوگرام بولغاندىن سىرت، باشقىلارنىڭ بىرەڭ 14 كىلوگرامغا چۈشۈرۈلدى. يېرىمىغا بۇغداي، يېرىمىغا قوناق بېرىلدى، قارا ئاشلىقنى ئاق ئاشلىق ئورنىدا يېيىش بىر مەزگىل كىشىلەرنىڭ دائىملىق ئوزۇقلىنىش ئادىتىگە ئايلاندى.

1963 - يىلى پۈتۈن ناھىيىنىڭ پىلان بويىچە تەمىنلىنىدىغان ئاشلىقى 2025 تونىنا ئىدى، ئەمەلىيەتتە 997 تونىنا سېتىلىپ، پىلاننىڭ ئاران %2.49 نى ئىگىلەپ تارىختىكى سېتىلىش مىقدارى ئەڭ ئاز بولغان يىللارنىڭ بىرى بولدى. 1965 - يىلى قۇدۇق ئاستىدا ئىشلەيدىغان كان ئىشچىلىرىنىڭ قارا ئاشلىقى %20 كە، ئاھالىلەرنىڭ %30 كە چۈشۈرۈلدى. 1969 - يىلى ئاھالىلەرنىڭ قارا ئاشلىقىمۇ %20 كە چۈشۈرۈلدى، 6 ياشتىن تۆۋەن بالىلار بىلەن 60 ياشتىن يۇقىرى ياشانغانلارنىڭ ھەممىسى ئاق ئاشلىق بىلەن تەمىنلىنىدىغان بولدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ئاشلىق خىزمىتى بىر مەزگىل قالايمىقانلىشىپ كەتتى، گۈڭشې - ئەترەت كارخانىلىرىدىكى زور تۈركۈم دېھقانلار بىلەن چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدىكى چارۋىچى ئىشچىلار تاۋار ئاشلىق بىلەن تەمىنلىنىدىغان بولدى. كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئارقا ئىشىكتىن مېڭىپ شەھەر نوپۇسىغا ئۆتۈۋېلىش خىيالىدا بولۇپ، تەمىنلەشتە جىددىيلىك كۆرۈلدى. سېتىش پىلانى ئېغىر دەرىجىدە تىزگىنسىز قالدى. 1970 - يىلى 2750 تونىنا ئاشلىق، 40 تونىنا ياغ سېتىش پىلانلانغاندى، ئەمەلىيەتتە 5316 تونىنا ئاشلىق، 152 تونىنا ياغ سېتىلىپ، ئاشلىق پىلاندىكىدىن %93.3، ياغ %90 ئېشىپ كەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەردە سېتىلغان ئاشلىق 4216 تونىنا بولۇپ، پىلاندىكىدىن %53.3 ئېشىپ كەتتى.

1973 - يىلى ناھىيىلىك پىلان، ئاشلىق ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى بىرلىشىپ «ئۆچىنى تەكشۈرۈش» (نوپۇسنى، ئىش تۇرىنى، نورمىنى تەكشۈرۈش) خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئائىلىلەر بويىچە كارتا تۈرغۈزۈپ، يېڭى ئاشلىق كىنىشكىسى تارقاتتى. 1971 - يىلدىن كېيىن نامۇۋاپىق يوللار بىلەن شەھەر نوپۇسىغا ئۆتۈۋالغان دېھقانلار تەكشۈرۈپ چىقىلىپ، شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن باشلاپ ئۇلارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش توختىتىلدى ۋە يېزىغا قايتۇرۇلدى، شۇنىڭدىن كېيىن «ئۆچىنى تەكشۈرۈش» ھەر يىلى داۋاملاشتۇرۇلدى. 1979 - يىلى يېڭە ساختا نوپۇسلۇق 223 ئادەم ئېنىقلىنىپ، ئارتۇق سېتىلغان 6012 كىلوگرام تاۋار ئاشلىق، 26 كىلوگرام ياغ قايتۇرۇۋېلىندى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن نۇرغۇن ناھەق، يالغان، خاتا دېلولار ئاقلىنىپ، چېتىشلىق ئادەملەرنىڭ شەھەر نوپۇسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. يېزىلارغا چۈشكەن زىيالىي ياشلار تۈركۈملەپ شەھەرگە قايتىپ كەلدى، شۇنىڭ بىلەن ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەش مىقدارى جىددىي كۆپەيدى. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە شەھەر نوپۇسىدىكى ئاھالە 30 مىڭدىن ئاشتى، ئەمەلىيەتتە 9865 تونىنا ئاشلىق سېتىلىپ، پىلاندىكىدىن 365 تونىنا ئېشىپ، 1957 - يىلدىكىنىڭ 15 ھەسىسىدىن كۆپرەكىگە توغرا كەلدى. سېتىش مىقدارىنى قىسقارتىش ئۈچۈن، ئەسلىدىكى پىلانلىق تەمىنلەشكە تەۋە بولغان يىمەك - ئىچمەك، مۇلازىمەت، يىمەكلىك پىشىقلاش ۋە سانائەتكە كىرەكلىك ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1985 - يىلى بازارلاردا سېتىلىدىغان ئاشلىق 7935 تونىغا چۈشتى، ھەربىي تەمىنات ۋە خەلق ئاشلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا پىلاندىكىدىن 3665 تونىنا ئاشلىق ئاز سېتىلدى، بۇ ئاشلىق ئەڭ كۆپ تېجەلگەن بىر يىل بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بازارلىرىدا سېتىلىدىغان ئاشلىق ئاساسەن 9000 تونىنىڭ ئاستىدا تۇتۇپ تۇرۇلدى، تەكسە باھادا تەمىنلىنىدىغان ئاشلىق - ياغ ئىزچىل تۇرە كۆرسەتكۈچ سان ئىچىدە كونترول قىلىندى، ئۇنىڭدىن ئېشىپ كېتىدىغان ئەھۋال قايتا كۆرۈلمىدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئۇن - ياغ دۇكىنىدىن 19 ى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق پونكىتلىرىنىڭ قارىمىقىدا 14 ى، ناھىيە بازىرىدا 3 ى، قازانچى، ئىلى ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى يېزا ئىگىلىك 4 - شى بىناكارلىق قۇرۇلۇش تۈرى تۇرۇشلۇق بەشدۆڭدە بىردىن ئاشلىق - ياغ دۇكىنى بار.

دۆلەت شەھەر - يېزىلارنى ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەشكە ماسلاشتۇرۇپ تارقاتقان ئاشلىق بېلىتى، ياغ بېلىتى قاتارلىق بېلەتلەرنى باشقۇرۇشقا غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى مەخسۇس ئادەم قويدى. 1972-يىلى يېڭى ئاشلىق بېلىتى تارقىتىلغاندا ناھىيە بويىچە 38 مىڭ 900 كىلوگراملىق كونا ئاشلىق بېلىتى

يىغۇبلىنىپ كۆيدۈرۈۋېتىلدى، ئۇنىڭ ئىچىدە مەملىكەت بويىچە ئىشلىتىلىدىغان ئاشلىق بېلىتىسى 4025 كىلوگرام، شىنجاڭ ئاشلىق بېلىتى 17 مىڭ 800 كىلوگرام. 1986 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى 90 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق بېلىتى تارقىتىپ، 240 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق بېلىتى يىغۇالدى، بېلەت بىلەن تەمىنلەنگەن ئاشلىق 150 مىڭ كىلوگرام بولدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە مەزگىلىدە بازار تەمىناتى كۇنسېرى مول‌لىشىپ، كىشىنىڭ بىلەن سېتىش زور دەرىجىدە ئازايدى، شۇنداق قىلىپ بېلەت بىلەن كىشىنىڭ ئۆز رولىنى يوقىتىپ، بازاردا ئوبوروت قىلىنمايدىغان بولدى.

1956 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئاشلىق تارمىقى 296 مىڭ 466 تونىنا ئاشلىق ساتتى (دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىغا سېتىلغىنىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، 1957 — 1990 - يىلغىچە 8. 2996 تونىنا ياغلىق دان ساتتى.

1980 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدە شەھەر نوپۇسىنىڭ كۆپىيىش ئەھۋالى

4 — 10

يىللار	كۆپەيگەن قىسمى						كېمەيگەن قىسمى					يىل ئاخىرىدىكى نوپۇسى	يىل ئىچىدىكى ساپ كۆپەيگىنى
	جەمئىي	باشقىلار	تۇغۇلغان بالىلار	ئاسلە تاۋاسىتىلار	ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىنغانلار	شەھەرگە قايتقان زىيالىي يائىلار	سىياسىي ئەمەلىيلەشتۈرگەنلەر	جەمئىي	باشقىلار	تۇغۇلغانلار	ھەربىي سەپكە قاتناشقانلار	كۆچۈپ كەتكەنلەر		
1980	1853	487	292	379	461	52	182	1140	718	40	48	334	25799	713
1981	3455	1618	467	650	302	12	406	1187	39	63	25	1060	28067	2268
1982	3752	1718	500	732	270	33	499	1267	107	70	26	1064	30552	2485
1983	2845	1842	493	283	103	13	111	2012	25	74	1	1912	31385	833
1984	2713	1210	555	761	119	13	55	1355	40	81	53	1181	32743	1358
1985	2049	1018	607	331	67	2	24	1985	5	127	79	1774	32807	64
1986	4902	781	825	1730	76		1490	1301	24	112	60	1105	36408	3601
1987	4080	889	728	2293	80	23	67	1244	15	94	92	1043	39244	2836
1988	3680	1947	756	758	219			1154	146	72		936	41770	2526
1989	3969	951	868	2082	68			1452	11	125	29	1287	44287	2517
1990	3117							1372					46032	1745
جەمئىي					1765	148	2834							20946

§2. دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنى تەمىنلەش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئاشلىقىنى باشقۇرۇش ۋە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشنى كۈچەيتىش ئىزچىل تۈردە ناھىيىلىك ئاشلىق تارمىقىنىڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ كەلدى.

1950 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قېيىن ئەھۋالدا قالغان قازاق چارۋىچىلىرىنى قۇتقۇزۇش

ئۇچۇن، تۇنجى قېتىم 9. 20 دادەن قوتقۇزۇش ئاشلىقى تارقاتتى. ئۇنى ھازىرقىغا سوندۇرغاندا 4598 كىلوگرام كېلىدۇ.

1954 - يىلى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ كەم ئاشلىقىنى ناھىيىلىك ئاشلىق شىركىتى تەمىنات - سودا كوپىراتىپىغا ۋاكالىتەن سېتىۋېلىش - سېتىش يولى بىلەن ھەل قىلدى. بىرتۇتاش سېتىۋېلىش - سېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى بىرتۇتاش سېتىپ بېرىدىغان بولدى ۋە بۇ ئىشنى باشقۇرۇشقا ئادەم قويدى. چارۋىچىلار كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 140 كىلوگرامدىن ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى.

1957 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىغا 1520 تونна ئاشلىق سېتىپ بېرىلدى.

1958 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى بورىبوسۇن، سۇلۇقتالمۇتا (ھازىرقى ئويمانبۇلاق)، توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىلىرى قۇرۇلدى، ئاشلىق ئىدارىسى چارۋىچىلىق ئىشچىلىرىنى كىشى بېشىغا ھەر يىلى 150 كىلوگرامدىن نورمىلىق ئاشلىق بىلەن تەمىنلىدى. چارۋا مالىلار تۇياق بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 15 كىلوگرامدىن، پادا ئىتى 50 كىلوگرامدىن ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى. شۇ يىلى يېزىلاردا خەلق گۈزىشى قۇرۇلدى. دېھقانلارغا بېرىلىدىغان ئاشلىق ئاساسىي نورما ئاشلىقى بىلەن ئىش نومۇرى مۇكاپات ئاشلىقىنى بىرلەشتۈرۈش چارىسى بىلەن تەقسىم قىلىنىدى. ئاساسىي نورما ئاشلىق ئادەمنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىگە، ئەمگەك كۈچىنىڭ كۈچلۈك - ئاجىزلىقىغا قاراپ دەرىجىگە ئايرىلدى ھەمدە ياشانغانلار بىلەن بالىلارغا مۇۋاپىق ئېتىبار بېرىلدى. نومۇر مۇكاپات ئاشلىقى ئادەتتە قالدۇرۇلغان ئاشلىقنىڭ 20% نى، ئەڭ كۆپ بولغاندا 30% نى ئىگىلىدى، بۇ ئاشلىق يىل ئاخىرىدىكى تەقسىماتتا ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى.

3 يىللىق تەبىئىي ئاپەت مەزگىلىدە يېزىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق قالدۇرۇق ئاشلىق ئۇلچىمى 240 كىلوگرامدىن 190 كىلوگرامغا (1961 - يىلى) ۋە 172.5 كىلوگرامغا (1962 - يىلى) چۈشۈرۈلدى. تېرىلغۇ ئاتلىرىنىڭ يەم - خەشىكى 400 كىلوگرامدىن 300 كىلوگرامغا چۈشۈرۈلدى. تېرىلغۇ كالىلىرىنىڭ يەم - خەشىكى 150 كىلوگرامدىن 75 كىلوگرامغا چۈشۈرۈلدى. چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان نورمىلىق ئاشلىقى 120 كىلوگرام بولدى. 1962 - يىلى يەنە يېزىلاردىكى ئېشىنچا ئاشلىقى بار ئەترەتلەردە ئۆزىگە قالدۇرۇلىدىغان نورمىلىق ئاشلىقى ئەڭ كۆپ بولغاندا 140 كىلوگرامدىن ئېشىپ كەتمەسلىكى، بۇنىڭ ئىچىدىكى قارا ئاشلىق 30% تىن كەم بولماسلىقى كېرەك؛ ئاشلىقى كەملىگەن ئەترەتلەرگە ئاشلىق تارمىقى كىشى بېشىغا 120 كىلوگرامدىن توغرىلاپ تەڭشەپ كېمىنى تولۇقلاپ بېرىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. شۇ يىلى 4 - ئايدا «غالىبىيەت»، «ئىتتىپاق»، «تەڭرىتاغ»، «ئۆكتەبىر»، «راكىتا»، «يېڭى يول»، «1 - مايى» گۈڭشىلىرىدا ئاممىنىڭ نورمىلىق ئاشلىقى يېتىشمىگەنلىكى ئۈچۈن، رەھبەرلىك ئۆز ئالدىغا قارار چىقىرىپ، خەلق ۋاكالىتەن ساقلاۋاتقان دۆلەت زاپاس ئاشلىقىدىن 317 مىڭ 347 كىلوگرام ئاشلىقنى سېتىپ بەردى. 1963 - يىلى ئەتىيازدا ناھىيە يەنە ئۆز ئالدىغا دۆلەت ئامبىرىدىكى زاپاس ئاشلىقتىن 870 تونна ئاشلىقنى خەلقە سېتىپ بەردى.

1965 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى قايتىدىن يۈكسەلدى. دېھقانلارنىڭ قالدۇرۇق ئاشلىق ئۇلچىمى 180 كىلوگرامغا تەڭشەلدى. سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداپ بولغان ياكى ئاشۇرۇپ ئورۇندىغان ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىگە يەنە مۇۋاپىق كەڭچىلىك قىلىندى. دېھقانلار سېتىپ بەرگەن چوشقا 90 كىلوگرامدىن ئاشسا، ھەر تۇيىقىغا مۇكاپات تەرىقىسىدە 60 كىلوگرامدىن قوناق سېتىپ بېرىلدى؛ 90 كىلوگرامغا يەتمىسە، 40 كىلوگرامدىن قوناق سېتىپ بېرىلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 259 تونна ئاشلىق، 230 تونна ياغلىق دان قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلدى. 1967 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە يامغۇر ئاپىتى يۈز بەردى. ھۆكۈمەت ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ چارۋىلارنى قوغداش ئۈچۈن يەم - خەشەك ئورنىدا 1040 تونна قوناق بىلەن تەمىنلىدى، 20 تونна ئۇرۇق سېتىپ بەردى.

1970 - يىلى ئاشلىق - يانفلىق دانىنى بىرتۇتاش سېتىۋېلىش - بىرتۇتاش سېتىشتا «بىر بېكىتمە ئۇچ يىلغىچە ئۇزگەرتمەسلىك» سىياسىتى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداپ بولغان ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرىدىكى كىشى بېشىغا قالدۇرۇلىدىغان نورما ئاشلىقىنى 200 كىلوگرامغا كۆتۈرۈشكە يول قويۇلدى؛ ئۇزۇنى ئۇزۇن تەمىنلىيەلەيدىغان ئەتراپلىرىدىكى ئۇزگەرتىلمىدى. كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئاشلىق 160 كىلوگرامغا توشمايدىغان ئەتراپلار ئاشلىقى كەملەيدىغان ئەتراپ قىلىپ بېكىتىلىپ، ئۇلارنىڭ ئاشلىقىنى ئاشلىق تارمىقى تەڭشەپ تولۇقلىدى. شۇ يىلى دېھقانلارغا قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلگەن نورمىلىق ئاشلىق 750 تونىنا، ئۇرۇق 100 تونىنا، يەم - خەشەك 250 تونىنا بولدى. چارۋىچىلارنىڭ نورمىلىق ئاشلىقى 170 كىلوگرامغا ئۆستۈرۈلدى. چارۋا مالىلارنى يەم - خەشەك بىلەن تەمىنلەش ئۇلچىمىمۇ شۇنىڭغا يارىشا ئۆستۈرۈلدى.

1973 - يىلى دېھقانلار دۆلەتكە جۇڭگو تىبابىتى دورا ماتېرىياللىرى سېتىپ بەرسە مۇكاپات ئورنىدا ئاشلىق سېتىپ بېرىلدى. ئومۇمەن 50 كىلوگرامدىن سوغىگۇل سېتىپ بەرگەنلەرگە مۇكاپات ئورنىدا 50 كىلوگرام، كەتىرا سېتىپ بەرگەنلەرگە 25 كىلوگرام، تەڭگە يوپۇرماق سېتىپ بەرگەنلەرگە 25 كىلوگرام، قېرىقمىز سېتىپ بەرگەنلەرگە 10 كىلوگرامدىن دانلىق ئاشلىق سېتىپ بېرىلدى.

70 - يىللارنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە گۆش سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداپ بولغان چارۋىچىلىق مەيدان - ئەتراپلىرىنى مۇكاپاتلاش ئۈچۈن، كىشى بېشىغا تەمىنلەيدىغان نورمىلىق ئاشلىق 180 كىلوگرامغا ئۆستۈرۈلدى. 1980 - يىلى چارۋىچىلارنىڭ ئاشلىقى يەنە 190 كىلوگرامغا ئۆستۈرۈلدى، يەنە ھەر يىلى بىر كىلوگرامدىن ياغ تولۇقلاپ بېرىلدى. دېھقان - چارۋىچىلار كالا، قوي، چوشقا سېتىپ بەرسە، بىرەڭ مالنىڭ ئومۇمىي ئېغىرلىقىغا تەڭ مىقداردىكى يەم - خەشەك مۇكاپات تەرىقىسىدە سېتىپ بېرىلدى ۋە ياكى ھەر كىلوگرامغا 0.063 يۈەندىن باھا پەرق پۇلى ھېسابلىنىپ قولىغا نەق پۇل بېرىلدى. 1986 - يىلى ناھىيە بويىچە مۇكاپات تەرىقىسىدە 100 تونىنا يەم - خەشەك ئاشلىقى سېتىپ بېرىلدى.

يېزىلاردا چوڭ كۆتۈرە تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسى دېھقانچىلىقتىن ھەر يىلى مول ھوسۇل ئالدى، دېھقانلار ئاشلىقتا ئۇزۇنى تەمىنلەپ ئېشىنىدىغان بولدى. نۇرغۇن يېزا - مەيدانلاردا ھەتتا ئاشلىقنى سېتىپ بولالمايدىغان ئەھۋال يۈز بېرىپ، قالدۇرۇق نورما ئاشلىق ئۇلچىمى ئۇزلۇكسىز ئەمەلدىن قالدى.

1984 - يىلدىكى تەكشۈرۈشتىن مەلۇم بولۇشىچە، ناھىيە بويىچە بىرتۇتاش سېتىپ بېرىلىدىغان ئاشلىقتىن تەمىنلىنىۋاتقان چارۋىچىلىق ئىشچىسى، چارۋىچى، كۆكتاتچى 13 مىڭ 425 بولۇپ، ھەر يىلى 2622 تونىنا نورما ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشكە توغرا كەلدى. چارۋىچىلىق رايونىدا يەنە 226 مىڭ 900 تۈياق مالنى 1345 تونىنا يەم - خەشەك بىلەن تەمىنلەشكە توغرا كەلدى. شۇ مەزگىلنىڭ ئالدى - كەينىدە چارۋىچىلىق رايونلىرىدىمۇ «مالنى پادىسى بويىچە كۆتۈرە بېرىش» بىلەن «تۆمۈر چارۋا تۈزۈمى» (باھاغا سۈندۈرۈلۈپ ئائىلىلەرگە بۆلۈپ بېرىش» يولغا قويۇلدى. چوشقا، كالا، قويلارنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسىمۇ قويۇۋېتىلدى. چارۋىچىلارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشتە سېتىۋېلىش باھاسى بىلەن سېتىش باھاسى ئوخشاش قىلىنىدى. تەكسە باھا بىلەن تەمىنلەش ئوبيېكتى پەقەت نورما ئاشلىق بېرىلمىگەن ئاز سانلىق چارۋىچىلار بىلەنلا چەكلەندى. ئۇلچەم ئادەمگە قاراپ بەلگىلىنىپ، ھەر ئايدا ئەڭ تۆۋەنىنىڭ 6.5 كىلوگرام، ئەڭ يۇقىرىسىنىڭ 16 كىلوگرام بولدى. 1989 - يىلى ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىغا 3930 تونىنا ئاشلىق سېتىلدى، 1990 - يىلى 4007 تونىغا يېتىپ، 2لا يىلدا يىللىق تەمىنلەش پىلانىدىكىدىن ئېشىپ كەتتى.

§ 3 . ھەربىي لاۋازىمات تەمىناتى

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ ئاخىرىلىرىدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 5 - جۇنىنىڭ 41 ، 42-

تۆەنلىرى ۋە بىر تۈركۈم جامائەت خەۋپسىزلىكى قىسمى غۇلجىغا كەلدى، ئۇلارغا كېرەكلىك ئاشلىق، ياغ ئارقا سەپ تەمىنات تارمىقى بىلەن پىلان تۈزۈپ، يەرلىك ھۆكۈمەتكە تەستىقلاتقاندىن كېيىن، دۆلەت ئامبىرىدىن ئاجرىتىپ بېرىلدى.

70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا غۇلجا ناھىيىسى ناھىيىدە تۈرۈشلۇق بىر گارنىزون شىسى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئوتتۇرا ئەترىتى (كېيىن قوراللىق ساقچى قىسىم ئوتتۇرا ئەترىتى دەپ ئۆزگەرتىلدى) نىڭ تەمىناتىغا مەسئۇل بولدى. ھەربىي كادىرلار باھالىق سېتىۋېلىش بېلىتى بىلەن ئاشلىق، ياغ سېتىۋالدى، ئەسكەرلەرگە تەمىنلەش بېلىتىگە قاراپ ئاشلىق، ياغ بېرىلدى، ھەربىي ئات - ئۇلاغلارغىمۇ تەمىنلەش بېلىتىگە قاراپ يەم - بوغۇز بېرىلدى. ھەربىيلەر قىسمىدىن ئايرىلغاندا، قىسىم ئۇلارغا نورمىسىغا قاراپ بىر ئايلىق ئاشلىق بېلىتى بەردى. 2 - ئايدىن باشلاپ شەھەر نوپۇسىغا ئېلىنغانلار ئوخشاش ئىش تۈرىدىكى ئاھالىلەر بىلەن نورمىسى بويىچە ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەندى. يېزىغا قايتقان ھەربىيلەرگە گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ قالدۇرۇق ئاشلىق ئۇلچىمى بويىچە ئاشلىق تەقسىم قىلىندى، پېنسىيىگە، دەم ئېلىشقا چىققان ئوفىتسېرلار دۆلەت ئورگىنىدىكى خادىملارنىڭ ئۇلچىمى بويىچە تەمىنلەندى.

غۇلجا ناھىيىسى ھەربىيلەرنى ئىزچىل تۇردە تەكشۈرۈشتىن ئۆتكەن سۈپەتلىك ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەپ كەلدى. تۇرلىرىنى تەڭشەشتە 1963 - يىلى بۇغداي 75%، قوناق 15%، گۈرۈچ 10% بولدى. 1970 - يىلى بۇغداي 70%، قوناق بىلەن گۈرۈچ 15% تەن بولدى. ئاق ئاشلىقنىڭ نىسبىتى يەرلىك ئاھالىنىڭكىدىن يۇقىرى بولدى. گۈرۈچ قىس يىللاردا بازار - ئاھالىلىرى ناھايىتى ئاز تەمىنلەندى، بىراق ھەربىيلەر ئىزچىل تۇردە بېتەرلىك مىقداردا تەمىنلەندى. ھەربىي ئات - ئۇلاغلارغىمۇ سۈپىتى ئەڭ ياخشى بولغان 1 -، 2 - دەرىجىلىك قوناق بېرىلدى.

1980 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى دۆڭمازار ئاشلىق پونكىتىدا مەخسۇس ھەربىيلەر ئۈن دۇكىنى ئېچىپ، قىسمىنى يېقىن ئەتراپتىن سېتىۋېلىنغان ئۇن، ياغ ۋە قوشۇمچە يېمەكلىك بىلەن تەمىنلەپ، ئوفىتسېر - ئەسكەرلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

1983 - يىلى قىسىم تەمىنلىنىدىغان قوناق نىسبىتى 10% كە چۈشۈرۈلۈپ، گۈرۈچ نىسبىتى 20%كە ئۆستۈرۈلدى.

1985 - يىلى مەركەز ئەسكەر قىسقارتىشنى قارار قىلغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىدە بىر تۈەن ۋە باش شتابقا بىۋاستە قاراشلىق 7911 - قىسىم قالدى. شۇ يىلى 4 - ئايدا ناھىيىنىڭ ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغاچقا، ھەربىي قىسىم قارا ئاشلىق بىلەن تەمىنلەنمەي، 80% ئاق ئۈن، 20% گۈرۈچ بىلەن تەمىنلىنىدىغان بولدى.

§ 4 . ئاشلىق - ياغ بازىرى

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) دىن ئىلگىرى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق بازىرى غۇلجا شەھىرىنىڭ شەرقىي شىنخۇا يولى (ئادەتتە خەنزۇ بازىرى دەپ ئاتىلاتتى) ئەتراپىغا مەركەزلەشكەنىدى، ئۇ يەردە 60 چە رەۋەندە بار ئىدى، ئۇلارنىڭ تولىسى ئاشلىق ۋە ياغلىق دانىنى ئۆزى سېتىۋېلىپ، تۇگمەنچىگە ئۈن، جۇۋازچىغا ياغ تارتقۇزغاندىن كېيىن بازارغا ئەكىلىپ ئۆزى ساتاتتى. ناھىيىلىك سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى ئەڭ يۇقىرى باھا چېكىنى بېكىتەتتى. كېيىنكى يىلى 6 - ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئاشلىق تىجارىتى بىجى ئېلىشقا باشلىدى، ئاشلىق سودىسىنى بازار ئىچىدىلا قىلىشقا رۇخسەت قىلدى، سېتىۋالغۇچى پۇتۇشكەن سودا ئومۇمىي

قىممىتىنىڭ 5% ى بويىچە باج تاپشۇرغاندىن كېيىن، ئاندىن ئاشلىقنى بازاردىن ئېلىپ چىقىشقا رۇخسەت قىلىندى، خىلاپلىق قىلغۇچىلار تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان ھامان، ئۇلاردىن باج تولۇقلاپ ئېلىنغاندىن باشقا يەنە باج سوممىسىنىڭ 1 — 5 ھەسسىسىگىچە جەرىمانە قويۇلدى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئاشلىق باھاسىنىڭ شىددەتلىك ئۆرلەپ كېتىشىنى تىزگىنلەش ئۈچۈن، باھاغا چەك قويۇش چارىسىنى تۈزدى ھەم مالىيە - باج ئىدارىسى، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، ساقچى ئىدارىسى بىرلىكتە ئادەم چىقىرىپ، سودا بازىرىدا نازارەتچىلىك قىلدى. ناھىيىلىك سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى يەنە ئۆز ئالدىغا ئاشلىق دۆكىنى ئېچىپ، ئاشلىق باھاسىنى مۇقىم تۇتۇپ تۇرۇشقا قاتنىشىپ، ئاشلىق بىسسىمدارلىقىنى چەكلىدى. شۇ چاغدا ئاشلىق بازىرىدىكى ئاساسلىق ئاشلىق تۈرلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى چەكلىمە باھاسى: ئالىي دەرىجىلىك دادەن بۇغداينىڭ 100 يۈەن، ئارپىنىڭ 50 يۈەن، سۇلۇنىڭ 24 يۈەن بولدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناھىيىدىكى ئاشلىق - ياغ بازىرى يەنىلا رەۋەندىلەرنىڭ كونتروللۇقىدا بولدى. خوجايىنلارنىڭ تولىسى بىرقانچە خىل تىجارەتنى قىلاتتى. دەسمايىسى 10 مىڭ يۈەنگە يېتىدىغان سودىگەردىن 4ى، 10 مىڭ يۈەندىن ئاشىدىغان سودىگەردىن 4ى بار ئىدى، دەسمايىسى مىڭ يۈەندىن تۆۋەن نۇرغۇن ھۆپىگەر بىر خىل تىجارەت بىلەنلا شۇغۇللىنىپ، ئاشلىق، ياغلىق داننى ئۆزى سېتىۋېلىپ، ئۇن، ياغ تارتقۇزۇپ ئۆزى ساتاتتى. شۇ مەزگىللەردە قانۇنسىز سودىگەرلەر بازار باشقۇرۇشنىڭ مۇكەممەل بولمىغانلىقىدىن پايدىلىنىپ تۆۋەن باھادا سېتىۋېلىپ، يۇقىرى باھادا ساتاتتى ياكى يېزىدىكى پومېشچىك، باي دېھقانلار بىلەن گېپىنى بىر قىلىۋېلىپ، ئاشلىقنى ساتماي بېسىۋېلىپ، قەستەن ۋەھىمە پەيدا قىلىپ ئارىدىن پايدا ئالاتتى. يەنە ئاشلىقنى تالىشىپ سېتىۋېلىپ، ئۆزى ئۇن تارتىپ سېتىپ، ھۆكۈمەتنىڭ ئۇنىنى تارتىپ بەرگىلى ئۇنىمايدىغان ئاز ساندىكى تۇغمەنچىلەرمۇ بار ئىدى.

1954 - يىلى قىشتا يېڭى قۇرۇلغان ناھىيىلىك ئاشلىق شىركىتى بىر تەرەپتىن تەمىنات كوپېراتىپىغا ۋاكالىتەن سېتىۋېلىش - سېتىشنى ھاۋالە قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇن تارتىش توختامى تۈزۈش ئارقىلىق ناھىيە تەۋەسىدىكى تۇغمەنلەرنى تىزگىنلىدى. ھۆكۈمەتنىڭ رەۋەندىلەرنى كۆپ خىل تەدبىرلەر بىلەن چەكلىدى، سودا - سانائەت تارمىقى قايتىدىن تەكشۈرگەندىن كېيىن ئاندىن ئۇلارنىڭ تىجارەت قىلىشىغا رۇخسەت قىلدى. چوقۇم ئاشلىق شىركىتىنىڭكى بىلەن ئوخشاش باھانى ئىجرا قىلىشى شەرت، كەسىپ ھالقىپ تىجارەت قىلىشقا، ئۆز ئالدىغا پېزىلارغا بېرىپ كۆز بويامچىلىق بىلەن ئاشلىق سېتىۋېلىشقا، ئاشلىق يۆتكەپ سېتىشقا رۇخسەت قىلىنمايدۇ دېگەنگە ئوخشاش بەلگىلىمىلەرنى بەلگىلىدى، بۇنىڭ بىلەن خوسۇسىي ئاشلىق سودىگەرلىرىنىڭ دۆكىنى تەدرىجىي ئاشلىق شىركىتىنىڭ تەمىنلەش - سېتىش دۆكىنى بولۇپ قالدى، ئاشلىق بازىرى تەدرىجىي تۇراقلاشتى.

1957 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئاشلىق سېتىۋېلىش - سېتىش كەسپىنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، بازار باشقۇرۇش يەنمۇ كۈچەيتىلدى. بىرتۇتاش سېتىۋېلىش - سېتىش سىياسىتىنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن سودا قىلىشقا رۇخسەت قىلىنغان ئاشلىق - ياغ بارغانسېرى ئازىيىپ، رەۋەندىلەرنىڭ تىجارىتىنى مۇسلىشىپ، ئوقەت قىلىشى قىيىنلاشتى. ئاز ساندىكى خوجايىنلار ئاشلىق تارمىقىنىڭ ئىشچىلىقىغا قوبۇل قىلىنغاندىن سىرت، قالغانلىرى باشقا كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولدى.

80 - يىللاردا ئاشلىق بازىرى تەدرىجىي قويۇۋېتىلدى. 1980 - يىلى پۇرچاق تېمىدىكىلەر، ياغلىق دان قاتارلىق 8 خىل دېھقانچىلىق مەھسۇلاتى بىرتۇتاش سېتىۋېلىش - سېتىش دائىرىسىدىن چىقىرىۋېتىلدى، ناھىيىنى بىرلىك قىلىپ سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى ئورۇندالغاندىن كېيىن، ئاشلىقنىڭمۇ سودا بازىرىغا كىرىشىگە يول قويۇلدى. 1982 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئاشلىق، ياغلىق داننى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش - سېتىش شىركىتى قۇردى، بۇ شىركەت بازار سودىسىنى تەڭشەشكە قاتنىشىپ، ئاشلىق باھاسىنى

مۇقىم تۇتۇپ، ئارتۇق - كېمىنى تەڭشەپ، ئاساسىي يوللۇق رولنىي خېلى ياخشى جارى قىلدۇردى.
1983 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنى بىرلىك قىلىپ سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى ئورۇندالغاندىن كېيىن، ئاشلىقنىڭ ئىختىيارىي بازارغا سېلىنىشىغا رۇخسەت قىلىندى. كېيىنكى يىلى ئاشلىق بازىرى ئومۇميۈزلۈك قويۇۋېتىلىپ، دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە يەككىلەر كۆپ خىل شەكىلدە تىجارەت قىلىدىغان يېڭى ۋەزىيەت تېزدىن شەكىللەندى، بازار - يېزىلارغا تارالغان ئاشلىق سودىسى تېزدىن ئەسلىگە كەلدى ۋە ئۇزلۇكسىز يېتىلىپ مۇكەممەللەشتى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە يەككە ئاشلىق دۇكىنىدىن 30 ى، دۆلەت ئىلكىدىكى كېلىشىم باھالىق ئاشلىق - ياغ دۇكىنىدىن 10ى بارلىققا كەلدى.
سودا بازارلىرىدىكى ئاشلىق باھاسى ئومۇمەن پىلان سىرتىدا ئاشۇرۇپ سېتىۋېلىنغان ئاشلىقنىڭ نىسبەتلىك قوشۇلما باھاسىدىن تۇرغۇن بولدى. دېھقانلارنىڭ تولىسى ئېشىنچا ئاشلىق تارماقلىرىغا سېتىپ بېرىشكە رازى بولدى. شۇڭلاشقا ئاشلىق بازىرىنىڭ قويۇۋېتىلىشى دۆلەتنىڭ سېتىۋېلىش پىلانىغا تەسىر يەتكۈزمىدى. ئاشلىق ئەركىن سودىسى خەلقنىڭ تۇرمۇشىغا قولايلىق يارىتىپ بەردى، ئاشلىق مول بولغاچقا، باھا ئىزچىل تۇردە مۇقىملىق ئىچىدە تۇرغۇنلىشىش ھالىتىدە تۇردى.

5 § . ئاشلىق - ياغلىق داننى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش - سېتىش

غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئاشلىق - ياغلىق داننى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش - سېتىشنى 1979- يىلى باشلىدى، كونكرېت كەسپىي ئىشلارغا يېزا ئاشلىق باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى مەسئۇل بولدى. تىجارەت قىلىشتا سېتىۋېلىشقا قاراپ سېتىشنى بەلگىلەش، ئاۋۋال كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىپ، ئاندىن كېلىشىم باھادا سېتىش، باھانى بازار ئەھۋالىغا قاراپ بەلگىلەش، يۇقىرى باھادا سېتىۋېلىنغاننى يۇقىرى باھادا سېتىش، تۇرغۇن باھادا سېتىۋېلىنغاننى تۇرغۇن باھادا سېتىش، سېتىۋېلىش بىلەن سېتىشنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇشقا تىرىشىش، ئاز پايدا بىلەن كۆپ تىجارەت قىلىپ، ئازراق پايدا ئېلىشتىن ئىبارەت پرىنسىپ قوللىنىلدى. ئالدىنقى بىرقانچە يىلدا تىجارەت مىقدارى ئاز، ئۇنۇمى ناھايىتى تۇرغۇن بولدى.
1982 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش - سېتىش شىركىتى قۇرۇلدى، بىر كېلىشىم باھا دۇكىنى ئېچىلىپ، بىر دىرېكتور، بىر بوغالتىر، بىر كاسىر، بىر ئىش بېجىرگۈچى سەپلەندى، 3 پىركازچىك ئىشلىدى. شۇ يىلى 180 كۈادرات مېتىرلىق خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئامبارىدىن بىرى سېلىندى، ئىچكى ئۆلكىلەردىن 250 تونىا گۇرۇچ، 10 تونىا خاسىلىك كىرگۈزۈلدى، يەنە يەرلىك ئاپتاپپەرەستىن 130 تونىا سېتىلدى، شۇنىڭ بىلەن شەھەر - يېزا ئاھالىلىرىنىڭ قىس ئاشلىق - ياغلىق دانغا بولغان ئېھتىياجى قاندۇرۇلدى.
شىركەت ھەر يىلى يۇقىرىنىڭ ئالاھىدە رۇخسىتى بىلەن بەلگىلىك مىقدارىدا «مۇقىم باھا كېلىشىم باھاغا ئۆزگەرتىلىدىغان» ئاشلىق - ياغلىق دان زاپىسىغا ئىگە بولۇپ تۇرغاچقا، مال مەنبەسى تولۇق، مەبلەغ ئاسانى چىڭ بولدى. ئاشلىق - ياغلىق دان بازىرى قويۇۋېتىلگەندىن كېيىن، بازار رىقابەتتە باشتىن - ئاخىر يېتەكچىلىك ئورۇندا تۇرۇپ، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئۈنۈمىنى يىلمۇ يىل ئاشۇرۇپ باردى. 1984 - يىلى سېتىلىش ئومۇمىي مىقدارىنى 5548 تونىغا، تىجارەت سوممىسىنى 1 مىليون 470 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، پايدىنى 100 مىڭ يۈەندىن ئاشۇردى.
غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق - ياغلىق داننى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش - سېتىش تىجارىتىنىڭ ئاساسىي

مەقسىتى: ئۆز ناھىيىسىنى ئاساس قىلىش، پۈتۈن مەملىكەتكە نەزەر تاشلاش، مۇلازىمەتنى ياخشىلاپ، ئامانىغا قۇلايلىق يارىتىشتىن ئىبارەت بولدى. شىركەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، كەسپىي خادىملار ھەرقايسى جايلارنى كېزىپ، زور تۇرگۈمدىكى بازىرى ئىتتىك پېزا ئىگىلىك - قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى ناھىيىگە كىرگۈزدى، ناھىيىدىن چىققان ئاشلىق - ياغلىق دانىنى خېيلۇڭجياق، گۇاڭجۇ قاتارلىق جايلارنىڭ چولاق بازارلىرىغا سالدى، ئاپتونوم رايون ئىچى ۋە سىرتىدىكى 20 دىن ئارتۇق ئوتتۇرا، كىچىك شەھەرلەر بىلەن كەسپىي ئالاقە ئورناتتى. 1987 - يىلى سېتىش مىقدارىنى 10 مىڭ تونىدىن ئاشۇرۇپ، 14 مىڭ 8 424 تونىغا يەتكۈزدى. تىجارەت سومىسىنى 7 مىليون 30 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 198 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى، 197 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى. 1990 - يىلى كېلىشىم باھادا 9282 تونا ئاشلىق، ياغلىق دان (بۇنىڭ ئىچىدە مۇ يېغى 212 تونا) سېتىپ، تىجارەت سومىسىنى 7 مىليون 70 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 208 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى، بۇ ئىقتىسادىي ئۈنۈمدە ئەلا رېكورت يارىتقان يىل بولدى.

شىركەت قۇرۇلۇپ 9 يىلدا تىجارەت قىلغان ئاشلىق - ياغلىق دان تۈرى 33 خىلغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق 14 خىل، ياغلىق دان ۋە ياغ 13 خىل، قارا ئاشلىق 6 خىل بولدى. شىركەت مۇشۇ 9 يىلدا سېتىش مىقدارىنى 50 مىڭ تونىغا يەتكۈزۈپ، تىجارەت سومىسىنى 30 مىليون يۈەندىن، پايدىنى 1 مىليون 500 مىڭ يۈەندىن ئاشۇرۇپ، دۆلەتكە 100 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق باج تاپشۇرۇپ، ناھىيىنىڭ ئاشلىق سىستېمىسى بويىچە ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ئەڭ ياخشى كارخانا بولۇپ قالدى.

1990 - يىلى شىركەتنىڭ 19 ئىشچى - خىزمەتچىسى، 2 دۆكىنى، 32 ۋاكالىتەن سېتىش دۆكىنى بار بولدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1956 — 1990 - يىلغىچە ئاشلىق - ياغلىق دان سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 10 — 5 بىرلىكى: تونا

يىللار	ئاشلىق	ياغلىق دان	يىللار	ئاشلىق	ياغلىق دان
1956	1584.4		1974	5668.4	26.1
1957	2955.8	47.5	1975	9432.1	68.15
1958	5418.35	28.5	1976	8804.05	44.25
1959	7145.55	141.65	1977	8188.7	118.45
1960	14244.8	239.8	1978	8241.2	87.2
1961	2978.2	147.5	1979	8794.2	238.2
1962	6769.1	15	1980	10713.35	131.3
1963	3842.45	26.7	1981	13681	75.95
1964	3557.7	19.6	1982	13767.2	196.5
1965	5156.2	24.65	1983	17889.95	113.35
1966	6524.8	41.15	1984	17319.75	178.3
1967	3966.95	42.85	1985	12369.15	105.25
1968	5337.8	107.4	1986	11723.2	34.7
1969	8378.85	67.9	1987	10899.95	12.1
1970	5316.1	155.30	1988	14214	240
1971	5785	29.65	1989	12650	175.6
1972	5242	34.55	1990	12186	158.95
1973	5719.6	38.75	كىچىك جەمئىي	196542.2	2007.32
كىچىك جەمئىي	99923.65	1208.45	جەمئىي	296465.85	3215.77

Ⅳ باب

ئامبارداش ساقلاش

§ 1 . ئامبار مۇئەسسەسلىرى

1. ئاشلىق ئامبىرى قۇرۇلۇشى

چەك سۇلالىسىنىڭ چېيەنلۇڭ يىللىرىدا ئىلىدا 9 قەلئە سېلىنىدى. گۇاڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسى تەسىس قىلىنىدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى غۇلجا، كۆرە، قارابۇلاق قەلئەلىرىدە ئاشلىق ئامبىرى بار ئىدى، غۇلجا يىلەن كۆرەدە ئامبار باشقۇرغۇچى، ياردەمچى ئامبال ۋە بىردىن ئاشلىق خادىمى قويۇلدى. گۇاڭشۇ 23 - يىلى (1897 - يىلى) 3 ئورۇندىكى ھۆكۈمەت ئامبىرىدا 97 ئېغىز ئاشلىق ئامبىرى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە يامۇلى تۇرۇشلۇق غۇلجىدا 61 ئېغىز، ئاقتۆبە (بۇگۈنكى پەنجىم يېزىسىنىڭ ئاقتۆبە كەنتى) دە 20 ئېغىز، بايانداىدا 16 ئېغىز ئامبار بولۇپ، ئومۇمىي سىغىمى 3000 تونىنا ئىدى.

مىنگو دەۋرىدە غۇلجا ناھىيە يامۇلىدىكى ئەمەلدارلار ئارىسىدا خىيانەتچىلىك ئەۋج ئېلىپ كەتتى، ئۇلار ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئاجراتقان ئامبار سېلىش خىراجىتىنىڭ تولىسىنى يۇتۇۋالغاچقا، ئامبار سېلىش ئۇزاققىچە ۋۇجۇدقا چىقمىدى، پەقەت كونا ئىسكىلاتلار بىرنەچچە قېتىم رېمونت قىلىپ قويۇلدى، ئۇلارنىڭ قىيىسىپ كەتكەن تاملىرى كېسەك تىيەكتام يىلەن تۇتۇپ تۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ ئاشلىق ساقلاش ئىقتىدارى ئىنتايىن ئاجىز ئىدى. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) نىڭ ئالدى - كەينىدە ھۆكۈمەت ئاشلىقنىڭ مىقدارى كۆپلەپ ئاشقان بولسىمۇ، لېكىن ناھىيە تەۋەسىدىكى ئامبارلارنىڭ سىغىمى 1000 تونىنغا يەتمىگەچكە، ئامالسىزلىقتىن ئىبادەتخانا، مەكتەپ ئۆيلىرىدە ۋە پۇقرالارنىڭ ئۆيلىرىدە ساقلاشقا توغرا كەلدى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ھازىرقى جېلىلىيۈزى، قاش، دۆڭمازار، چۈلۈقاي ۋە مەمەيارلاردا 3 كورپۈستىن ئامبار سېلىنىدى. ھەر كورپۈستا 3 ئېغىزدىن ئامبار بولۇپ، خەنزۇچە « 品 » خېتى شەكلىدە ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ئامبارنىڭ ئومۇمىي سىغىمى 5000 تونىنا بولۇپ، 160 مىڭ 300 يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى. ئۇنىڭدىن باشقا ئەسلىدە نىلقا ناھىيىسىگە تەۋە بولغان مازار يېزىسىدىمۇ بىرقانچە ئېغىزلىق ھۆكۈمەت ئامبىرى بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن خەلق ھاكىمىيىتى ئۇنتۇرۇۋالغان كونا ئامبارلارنىڭ سىغىمى 8000 تونىنا، ئىبادەتخانا، مەكتەپلەردىن ئارىيەت ئېلىنغان ئامبارلارنىڭ سىغىمى 1500 تونىنا ئىدى. كونا ئامبارلار ئۇزاق يىل رېمونتسىز قالغاچقا، كۆنىبرى ئېشىپ بېرىۋاتقان ئاشلىق ساقلاش ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايتتى. 40 يىل جەريانىدا دېھقانچىلىقنىڭ ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامبار شارائىتى كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى. ئۇنىڭ قۇرۇلۇش جەريانىنى ئومۇمەن 3 باسقۇچقا بۆلۈشكە بولىدۇ:

بىرىنچى باسقۇچ (1950 — 1956 - يىلغىچە) ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ۋاكالىتەن يىغىپ، ۋاكالىتەن باشقۇرغان مەزگىل.

بۇ مەزگىلدە ئۆتكۈزۈلگەن كونا ئامبارلارنى رېمونت قىلىپ ئۇلاردىن تولۇق پايدىلانغاندىن سىرت، ئاشلىق ساقلاش قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، تولاراق پومپىچىك، كاپىتالىستلاردىن مۇسادىرە قىلىنغان ئۆيلەردىن پايدىلىنىلدى. 1956 - يىل 4 - ئايغا كەلگەندە ئاندىن جېلىلىيۈزى، بايانداي، چۈلۈقاي، مەمەيار، ئۈچئون، قاش قاتارلىق جايلاردا سىغىمى 2200 تونناللىق ئامبار سېلىندى، بۇنداق ئىچىدە ناھىيە بازىرىدا سىغىمى 1000 تونناللىق سۇۋېت پاسونىدەكى خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئامبار بولۇپ، قالغانلىرى كېسەك تاملىق ئاددىي ئامبار ئىدى. يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ئامبار سىغىمى تەخمىنەن 10 مىڭ تونناغا يەتتى.

ئىككىنچى باسقۇچ (1957 — 1978 - يىلغىچە) بۇ باسقۇچتا ئاشلىق ئامبىرى قۇرۇلۇشىدا خېلى زور ئىلگىرىلەش بولدى، لېكىن تولىسى كېسەك تاملىق ئاددىي ئامبارلار ئىدى.

1959 - يىلى ئومۇمىي سىغىمى 10 مىڭ تونغا كېلىدىغان 10 كورپۇس ئامبار سېلىندى، 1965 - يىلدىن كېيىن ئۇدا 3 يىل كونا ئامبارلار كەڭ كۆلەمدە رېمونت قىلىندى ۋە يېڭىدىن ئاددىي ئامبارلار سېلىندى، ئامبار سىغىمى يېڭىدىن 31 مىڭ 355 تونغا ئاشتى. بۇنداق ئىچىدە 1967 - يىلى ئامبار ئەڭ كۆپ سېلىنغان يىل بولدى، مۇشۇ يىلدا 18 مىڭ 55 تونناللىق ئامبار، شامال ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان 5000 تونناللىق باش قوناق ئامبىرى، 7293 كۋادرات مېتىرلىق سېمونتلانغان قۇرۇتۇش مەيدانى ياسالدى، بۇنداق بىلەن 3 يىللىق تەبىئىي ئاپەتتىن كېيىن ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتى ئەسلىگە كېلىپ، ئامبارلاشتۇرۇلىدىغان ئاشلىق يىلدىن يىلغا ئېشىپ بارغاچقا بىرقەدەر ياخشى ئۇيغۇنلاشتۇرۇلدى.

1972 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى ئۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش - قەھەتچىلىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە مەبلەغنى تېجەش ئۈچۈن، خېلىۋاقىتلىق ئۆلكىسى مىكشۇي ناھىيىسىنىڭ تەجرىبىسىنى زور كۆچ بىلەن كېڭەيتىپ، «بىر تۇتام ئوت، بىر كوسىلاچ لاي ئۆسۈلى»نى قوللىنىپ توپا تاملىق يۇسىلاق ئامبارىدىن 205 نى سېلىشنى پىلانلىدى، كېيىن تېخنىكىلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ۋە غۇلجا ناھىيىسىدە ھۆل - يېغىن كۆپ بولغانلىقتىن بۇ ئىش باشقا چىقمىدى، ئاشلىق كىرگۈزۈش ۋە ئاشلىق چىقىرىش تەس بولغاچقا، سېلىنىپ بولغان 20 ئامبارمۇ پۈتۈنلەي كېرەكتىن چىقتى. كېيىنكى بىرقانچە يىلدا مەبلەغنى مەركەزلەشتۈرۈپ زور تۇرکۈمدە كۈنگۈرىلىك ئامبار سېلىنىپ باش قوناقنى ئامبارلاشتۇرۇش قىيىنچىلىقى ئاساسەن ھەل قىلىندى، يەنە نۇرغۇن سېمونتلانغان قۇرۇتۇش مەيدانى ياسالدى.

1975 - يىل 5 - ئايدىن 1977 - يىل 6 - ئايغىچە «1 - ماي» گۈڭشي (ھازىرقى ئۈچئون خۇيزۇ يېزىسى) پىلانلاش لايىھىسىنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن، گۈڭشي ئاشلىق پونكىتىنىڭ 2997 كۋادرات مېتىرلىق ئۆي - ئىمارەتلىرىنى 4 قېتىم چاقتى، بۇنداق ئىچىدە 2063 كۋادرات مېتىرلىق ئامبارمۇ بار، شۇنداق قىلىپ 186 مىڭ يۈەن بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان پەيدا قىلدى، چېقىلغان ئورۇنغا يول ياسىدى ۋە مېھمانخانا، كۈلۈپ سالدى، شۇ چاغدا دۆلەت ئىشخانا، مېھمانخانا سېلىشنى قاتتىق چەكلىگەنىدى، بۇ ئىشتا يۇقىرىنىڭ تەستىقى ئېلىنمىغان شۇنداقلا مەركەزنىڭ مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىسىگە خىلاپلىق قىلىنغان. بۇ ئىنتىزامغا ئېغىر خىلاپلىق قىلىش ۋەقەسى دەپ قارىلىپ، خەلق گېزىتى، مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى، شىنجاڭ گېزىتى قاتارلىق ئاخبارات ۋاستىلىرىدا ئاشكارىلاندى. 1978 - يىل 4- ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى ۋاڭ فېڭنىڭ تەستىقى بويىچە ئاپتونوم رايونلۇق، ۋىلايەتلىك، ناھىيىلىك پارتكوملار بىرلىشىپ تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى ئەۋەتتى، 5 - ئايدا گۈڭشي پارتكومىنى تارقىتىۋېتىش، ئاساسلىق مەسۇل كىشىنى پارتىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش قارار قىلىندى. 1985- يىل 3 - ئايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى، ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكومغا دوكلات يوللاپ، ئەسلىدىكى بىرتەرەپ قىلىش قارارىنى بىكار قىلدى.

بۇ 12 يىل جەريانىدا غۇلجا ناھىيىسىدە ئامبار كۆپ سېلىنغان بولسىمۇ، لېكىن تولىسى ئاددىي قۇرۇلمىلىق

بولۇپ، سۇپىتى بىرقەدەر تۆۋەن ئىدى. 1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئامبار سىغىمى 60 مىڭ تونىنىدىن ئاشتى. قۇرۇتۇش مەيدانى 30 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى.

ئۈچىنچى باسقۇچ (1979 - يىلىدىن كېيىن)　ئامبار قۇرۇلۇشىدا نەتىجە ئالغا زور، سۈبىە ئالغا يۇقىرى بولغان مەزگىل بولدى.

بۇ مەزگىلدە ناھىيىدىكى ئاشلىق ئامبارلىرىدا ئاددىي ئامباردىن مەزمۇت ئامبارغا ئۆتۈش ئاساسەن ئىشقا ئاشۇرۇلدى، 1980 - ، 1981 - ، 1986 - ، 1988 - يىللاردا يېڭىدىن سېلىنغان ئامبارلارنىڭ سىغىمى 10 مىڭ تونىنىدىن ئېشىپ كەتتى.

1987 - يىلى قىشتىن كېلەر يىلى ئەتىيازغىچە غۇلجا ناھىيىسى ئىبغىر قار - يامغۇر ئاپىتىگە ئۇچراپ، ئاشلىق تارمىقىنىڭ 14 مىڭ 800 كۋادرات مېتىرلىق (46 كورپۇس) ئامبىرى گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈپ، 19 مىڭ 425 تونىلىق سىغىم زىيانغا ئۇچرىدى. بۇلارنى مۇقىم مۇلۇككە سۈندۈرغاندا قىممىتى 1 مىليون 180 مىڭ يۈەن كېلىدۇ، ئاپەتتىن كېيىن دۆلەت 1 مىليون 700 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، سىغىمى 27 مىڭ تونىنا كېلىدىغان يېڭى ئامبار سالدى، بۇنىڭ ئىچىدە خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق ئامبار 7000 تونىنا، 4500 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى، 1900 تونىلىق ئامبار لاپىسى ھەمدە ئوتتۇرا تىپلىق بىر قۇرۇتۇش مۇنارى ۋە ئاقما نورلۇق بىر قۇرۇتۇش ماشىنا گۇرۇپپىسىنى ياسىدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ئۇنۇملۇك ئامبار سىغىمى 101 مىڭ 450 تونىنىغا، يېڭىرىلىنىڭ نىسبىتى 98% كە، قۇرۇتۇش مەيدانى 103 مىڭ 500 كۋادرات مېتىرغا، ئامبار لاپىسى سىغىمى 10 مىڭ 838 تونىنىغا يەتتى، يەنە كۈنىگە 820 تونىنا نەم قوناقنى بىرتەرەپ قىلىدىغان 7 گۇرۇپپا قۇرۇتۇش مۇنارىسى بار بولدى. شۇنداق قىلىپ ئامبار شارائىتى ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىغا ماس كېلىدىغان سەۋىيىگە يەتتى.

ئامبار سىغىمى يېتىشمىگەن يىللاردا غۇلجا ناھىيىسى يەنە «دۆلەتنىڭ ئاشلىقىنى خەلقە ساقلاتقۇزۇش» ئۇسۇلىنى كەڭ قوللىنىش ئارقىلىق ئاشلىق ساقلاش قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلدى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا خەلقە ۋاكالىتەن ساقلاتقان ئاشلىقنىڭ مىقدارى ئەڭ كۆپ بولدى. 1965 - يىلى پۈقرالار ۋاكالىتەن ساقلىغان دۆلەت ئاشلىقىنىڭ مىقدارى 2880 تونىنا بولۇپ، ئامبار زاپىسىنىڭ 26.4% نى ئىگىلىدى. 1977 - يىلى تەڭرىتاغ گۈڭشېسىدىلا ۋاكالىتەن ساقلاش نۇقتىسىدىن 48 ى بار ئىدى، 1988 - يىلغا كەلگەندىمۇ، سامىيۇزى بىلەن قاش يېزىسىدا دۆلەتنىڭ 2000 تونىنا ئاشلىقى ۋاكالىتەن ساقلاندى.

1954 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق تارمىقى 522 مىڭ 778 تونىنا ئاشلىقنى ئامبارىدا ساقلىدى. 1957 — 1990 - يىلغىچە 72 مىڭ 23 تونىنا ياغلىق دانىنى ئامبارىدا ساقلىدى.

2. ئامبار ماشىنا - ئۈسكۈنىلىرى

يېڭى جۈگگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى 20 نەچچە يىلدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق تارمىقىدا ئاز مىقداردا ئۇلچەش ئەسۋابلىرى بولغاندىن باشقا، ھېچقانداق ئامبار ماشىنا - ئۈسكۈنىلىرى يوق ئىدى. ئاشلىق - ياغلىق دانىنى ئىشچىلار يۈدۈپ ئامبارغا توشۇيتتى، ئەمگەك سىجىللىقى ناھايىتى ئىبغىر ئىدى.

1978 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى تۈنجى تۈركۈمدە ھەربىرىگە تاسمىلىق يەتكۈزۈش ئۈسكۈنىسىدىن 30 نى سېتىۋېلىپ، ئاشلىق پونكىتلىرىغا سەپلەپ بەردى، ئۈنىڭدىن كېيىنمۇ داۋاملىق ئۈسكۈنە كۈپەيتىپ، ئامبار مەشغۇلاتىنىڭ ماشىنىلىشىش دەرىجىسىنى كۆرۈنەرلىك ئۆستۈردى.

1990 - يىلى ناھىيىدە تۆۋەندىكى ئامبار ماشىنا - ئۈسكۈنىلىرى بار بولدى: 20 تونىلىق يەر گىرى 5، سوروش ماشىنىسى 14، كۆممىقوناق ئاقلاش ماشىنىسى 14، ئېلېكترماتورلۇق يەنچىش ماشىنىسى 2،

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئاشلىق ئامبار مۇئەسسەسلىرى

جەدۋەل: 10 — 6

تۇرلەر / ئورۇنلار	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى (مو)	قۇرۇلۇش كۆلىمى (كۋادرات مېتىر)	ئامبار						ئامبار لاپىسى (كۋادرات مېتىر)	قۇرۇلۇش مەيدانى (كۋادرات مېتىر)	قۇرۇلۇش مۇئەسسەسى		
				مەزمۇت ئامبار (تونىا)			ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئادەتتىكى ئامبار (تونىا)	ئومۇمىي سىغىمى چانلىقى (تونىا)	جەمئىي			تۈرى	بىر تەرەپ قىلىش ئىقتىدارى (تونىا)	قۇرۇلغان ۋاقتى
				خىش - يانغاچ	خىش بېتون	جەمئىي								
جېلىلىيۈزى ئامبىرى	1957	67.32	3388	4500	2500	7000		7000	48194	1500	8974	ئاقما تور	50	1985
ئۈچتون ئاشلىق پونكتى	1957	95.6	4750	3000	1000	10000		10000		413	9845	ئاقما تور	50	1979
پەنجىم ئاشلىق پونكتى	1957	32.8	2444	2000	2000	4000		4000		1083	6823	قۇرۇتۇش مۇنارى	70	1989
ئونبار ئاشلىق پونكتى	1957	179.85	2676	750	4000	4750	100	4850		360	7281	ئاقما تور	50	1983
بېكتام ئاشلىق پونكتى	1957	96.3	4894		10500	10500	1000	11500		1071	7920			
قاش ئاشلىق پونكتى	1957	68.52	2110		5000	5000		5000		384	5951			
چۈلۈقاي ئاشلىق پونكەتى	1958	78.03	2252	1000	4500	4500		4500		1770	7642			
تۇرپانىيۈزى ئاشلىق پونكتى	1973	52.61	1395	800	1600	2400		2400		404	4343			
ئارائۈستەڭ ئاشلىق پونكتى	1973	33.60	2368		2900	2900	1200	4100			4459	ئاقما تور	50	1985
بابتوقاي ئاشلىق پونكتى	1973	77.4	2602	400	5000	5400		5400		253	6749	ئاقما تور	50	1982
دۆڭمازار ئاشلىق پونكەتى	1975	168.34	3288	1550	4500	6050	500	6550		879	9457			
خودىيارىيۈزى ئاشلىق پونكتى	1976	32.17	2522		3750	3750	1000	4750			2480			
دادامتۇ ئاشلىق پونكتى	1977	89.25	1266	800	2000	2800		2800		498	4337			
سامسىيۈزى ئاشلىق پونكتى	1981	124.24	4431	2200	5400	7600		7600		384	5951			
ئارابوز ئامبىرى	1999	24.7	7608		20000	20000		20000		639	7280	قۇرۇتۇش مۇنارى	500	1988
جەمئىي		122073	48194	17000	80650	96650	4800	100450		9638	99492		820	

بولۇپ، سۇپىتى بىرقەدەر تۆۋەن ئىدى. 1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئامبار سىغىمى 60 مىڭ تونناغا ئاشتى. قۇرۇتۇش مەيدانى 30 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى.

ئۈچىنچى باسقۇچ (1979 - يىلدىن كېيىن)　ئامبار قۇرۇلۇشىدا نەتىجە ئالغا زور، سۈبىە ئالغا يۇقىرى بولغان مەزگىل بولدى.

بۇ مەزگىلدە ناھىيىدىكى ئاشلىق ئامبارلىرىدا ئاددىي ئامباردىن مەزمۇت ئامبارغا ئۆتۈش ئاساسەن ئىشقا ئاشۇرۇلدى، 1980 ـ، 1981 ـ، 1986 ـ، 1988 - يىللاردا يېڭىدىن سېلىنغان ئامبارلارنىڭ سىغىمى 10 مىڭ تونناغا ئېشىپ كەتتى.

1987 - يىلى قىشتىن كېلەر يىلى ئەتىيازغىچە غۇلجا ناھىيىسى ئېغىر قار - يامغۇر ئاپىتىگە ئۇچراپ، ئاشلىق تارمىقىنىڭ 14 مىڭ 800 كۋادرات مېتىرلىق (46 كورپۇس) ئامبىرى گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈپ، 19 مىڭ 425 تونناغا سىغىم زىيانغا ئۇچرىدى. بۇلارنى مۇقىم مۇلۇككە سۈندۈرغاندا قىممىتى 1 مىليون 180 مىڭ يۈەن كېلىدۇ، ئاپەتتىن كېيىن دۆلەت 1 مىليون 700 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، سىغىمى 27 مىڭ تونىا كېلىدىغان يېڭى ئامبار سالدى، بۇنىڭ ئىچىدە خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق ئامبار 7000 تونىا؛ 4500 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇتۇش مەيدانى، 1900 تونناغا ئامبار لاپىسى ھەمدە ئوتتۇرا تىپلىق بىر قۇرۇتۇش مۇنارى ۋە ئاقما نورلۇق بىر قۇرۇتۇش ماشىنا گۇرۇپپىسىنى ياسىدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ئۈنۈملۈك ئامبار سىغىمى 101 مىڭ 450 تونناغا، بېجىرىلىش نىسبىتى 98% كە، قۇرۇتۇش مەيدانى 103 مىڭ 500 كۋادرات مېتىرغا، ئامبار لاپىسى سىغىمى 10 مىڭ 838 تونناغا يەتتى، يەنە كۈنىگە 820 تونىا نەم قوناقنى بىرتەرەپ قىلىدىغان 7 گۇرۇپپا قۇرۇتۇش مۇئەسسەسى بار بولدى. شۇنداق قىلىپ ئامبار شارائىتى ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىغا ماس كېلىدىغان سەۋىيىگە يەتتى.

ئامبار سىغىمى يېتىشمىگەن يىللاردا غۇلجا ناھىيىسى يەنە «دۆلەتنىڭ ئاشلىقىنى خەلقە ساقلاتقۇزۇش» ئۇسۇلىنى كەڭ قوللىنىش ئارقىلىق ئاشلىق ساقلاش قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلدى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا خەلقە ۋاكالىتەن ساقلاتقان ئاشلىقنىڭ مىقدارى ئەڭ كۆپ بولدى. 1965 - يىلى پۇقرالار ۋاكالىتەن ساقلىغان دۆلەت ئاشلىقىنىڭ مىقدارى 2880 تونىا بولۇپ، ئامبار زاپىسىنىڭ 26.4% نى ئىگىلىدى. 1977 - يىلى تەڭرىتاغ گۈڭشېسىدىلا ۋاكالىتەن ساقلاش نۇقتىسىدىن 48 ى بار ئىدى، 1988 - يىلغا كەلگەندىمۇ، سامىيۇزى بىلەن قاش يېزىسىدا دۆلەتنىڭ 2000 تونىا ئاشلىقى ۋاكالىتەن ساقلاندى.

1954 — 1990 - يىلىغىچە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق تارمىقى 522 مىڭ 778 تونىا ئاشلىقىنى ئامبارىدا ساقلىدى. 1957 — 1990 - يىلىغىچە 72 مىڭ 23 تونىا ياغلىق دانىنى ئامبارىدا ساقلىدى.

2. ئامبار ماشىنا - ئۈسكۈنىلىرى

يېڭى جۈگگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى 20 نەچچە يىلدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق تارمىقىدا ئاز مىقدارda ئۇلچەش ئەسۋابلىرى بولغاندىن باشقا، ھېچقانداق ئامبار ماشىنا - ئۈسكۈنىلىرى يوق ئىدى. ئاشلىق - ياغلىق دانىنى ئىشچىلار يۈدۈپ ئامبارغا توشۇيتتى، ئەمگەك سىجىللىقى ناھايىتى ئېغىر ئىدى.

1978 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى تۈنجى تۈركۈمدە ھەربىرىگەن تاسمىلىق يەتكۈزۈش ئۈسكۈنىسىدىن 30 نى سېتىۋېلىپ، ئاشلىق پونكىتلىرىغا سەپلەپ بەردى، ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ داۋاملىق ئۈسكۈنە كۈپەيتىپ، ئامبار مەشغۇلاتىنىڭ ماشىنىلىشىش دەرىجىسىنى كۈرۈنەرلىك ئۆستۈردى.

1990 - يىلى ناھىيىدە تۆۋەندىكى ئامبار ماشىنا - ئۈسكۈنىلىرى بار بولدى: 20 تونىلىق يەر گىرى 5، سوروش ماشىنىسى 14، كۆممىقوناق ئاقلاش ماشىنىسى 14، ئېلېكترماتورلۇق يەنجىش ماشىنىسى 2،

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئاشلىق ئامبار مۇئەسسەسلىرى

جەدۋەل: 10 — 6

تۇرلەر / ئورۇنلار	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى (مو)	ئامبار							قۇرۇلۇش مەيدانى (كۆۋادرات مېتىر)	قۇرۇلۇش مۇئەسسەسى		
			قۇرۇلۇش كۆلىمى (كۆۋادرات مېتىر)	ئومۇمىي سىغىمى چاتلىقى (تونىنا)	ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئاددىي ئامبار (تونىنا)	مەزمۇت ئامبار (تونىنا)			ئامبار لايىسى (كۆۋادرات مېتىر)		تۈرى	بىر تەرەپ قىلىش ئىقتىدارى (تونىنا)	قۇرۇلغان ۋاقتى
						خىش - باغاچ	خىش بېتون	جەمئىي					
جېلىلىيۈزى ئامبىرى	1957	67.32	3388	7000		4500	2500	7000	1500	8974	ئاقما نور	50	1985
ئۈچتۇن ئاشلىق پونكىتى	1957	95.6	4750	10000		3000	1000	10000	413	9845	ئاقما نور	50	1979
پەنجىم ئاشلىق پونكىتى	1957	32.8	2444	4000		2000	2000	4000	1083	6823	قۇرۇتۇش مۇنارى	70	1989
ئونيار ئاشلىق پونكىتى	1957	179.85	2676	4850	100	750	4000	4750	360	7281	ئاقما نور	50	1983
يېڭىتام ئاشلىق پونكىتى	1957	96.3	4894	11500	1000		10500	10500	1071	7920			
قاش ئاشلىق پونكىتى	1957	68.52	2110	5000			5000	5000	384	5951			
چۈلۈقاي ئاشلىق پونكىتى	1958	78.03	2252	4500		1000	4500	4500	1770	7642			
ئۈرپانيۈزى ئاشلىق پونكىتى	1973	52.61	1395	2400		800	1600	2400	404	4343			
ئارائۈستەك ئاشلىق پونكىتى	1973	33.60	2368	4100	1200		2900	2900		4459	ئاقما نور	50	1985
بايتوقاي ئاشلىق پونكىتى	1973	77.4	2602	5400		400	5000	5400	253	6749	ئاقما نور	50	1982
دۆڭبازار ئاشلىق پونكىتى	1975	168.34	3288	6550	500	1550	4500	6050	879	9457			
خودىيارىيۈزى ئاشلىق پونكىتى	1976	32.17	2522	4750	1000		3750	3750		2480			
دادامتۇ ئاشلىق پونكىتى	1977	89.25	1266	2800		800	2000	2800	498	4337			
سامسىيۈزى ئاشلىق پونكىتى	1981	124.24	4431	7600		2200	5400	7600	384	5951			
تارباۋ ئامبىرى	1999	24.7	7608	20000			20000	20000	639	7280	قۇرۇتۇش مۇنارى	500	1988
جەمئىي		122073	48194	100450	4800	17000	80650	96650	9638	99492		820	

ئاشلىق شۇمۇرگۈچ بىر، نەملىكنى تېز ئۆلچەش ئەسۋابى 25، تۇربىسمان سېغىرلىق نەملىك ئۆلچىگۈچ 30، تونىلىسمان نەملىك ئۆلچىگۈچ 20، ئېلېكترونلۇق نەملىك ئۆلچىگۈچ 40، ئېلېكترونلۇق تېمپېراتۇرا ئۆلچىگۈچ 30، قولدا ئايلاندۇرۇلمىغان دوملىما غەلۋىر 46، ئېلېكترونلۇق غەلۋىر بىر، مەركەزدىن قاچۇرۇش ماشىنىسى بىر، يۈك ئاپتوموبىلى 30 (ناھىيىلىك ئاشلىق ئاپتوموبىل ئەترىتىنىڭ 30 ئاپتوموبىلىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە).

2 §. «تۆتتىن خالىي ئامبار» قۇرۇلۇشى

«تۆتتىن خالىي ئامبار» (زىيانلىق ھاشاراتتىن، سۈپىتى ئۆزگىرىپ كېتىشتىن، چاشقاندىن، ھادىسىدىن خالىي) بەرپا قىلىش — ئاشلىقنى بىخەتەر ساقلاش تەجرىبىلىرىنىڭ ئىلمىي يەكۈنى شۇنداقلا ئاشلىق تارماقلىرى ئاشلىقنى بىخەتەر ساقلاشتا چوقۇم يېتىشكە تېگىشلىك مىقدارلىق ئۆلچەم، ئىلى ئوبلاستىغا بۈاسىتە قاراشلىق ناھىيە (شەھەر) لەردە «تۆتتىن خالىي ئامبار» بەرپا قىلىش پائالىيىتى (ئەينى ۋاقىتتا «سەككىزدىن خالىي، ئوندا ياخشى بولۇش» پائالىيىتى دەپ ئاتىلاتتى) 1959 - يىلى باشلانغاندى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق ئامبارلىرىنىڭ لايىھەتلىك بولۇش نىسبىتى %60 كە يېتىپ، مۇسابىقە پائالىيىتىدە كۆچمە قىزىل بايراققا ئېرىشتى.

1972 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى «ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش، ئالدىنى ئېلىش بىلەن تۈزەشنى تەڭ تۇتۇش، ھەر تەرەپلىمە تۈزەش» تىن ئىبارەت ئاشلىق فاجىئەنىڭ تەلىپى بويىچە «تۆتتىن خالىي ئامبار» بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇردى. 1978 - يىلدىن كېيىن ئالاقىدار تۈزۈملەرنى تەدرىجىي تۈرغۇزۇپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ، 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قىلدى. 1980 - يىلى قاش گۈڭشى ئاشلىق پونكىتى ئاپتونوم رايون، ئوبلاست، ناھىيىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتۈپ، «تۆتتىن خالىي ئاشلىق پونكىتى» دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1983 - يىل 6 - ئايدا يەنە سامىيۈزى، ئۈچئون، پەنجىم، يېڭىتام ئاشلىق پونكىتلىرى ئۆلچەمگە يېتىپ، «تۆتتىن خالىي ئاشلىق پونكىتى» بولدى. 1984 - يىل 6 - ئايدا پۈتۈن ناھىيىدىكى 14 ئاشلىق پونكىتىنىڭ ھەممىسى تەكشۈرۈشتىن ئۆتتى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە 8 - ئايدا «تۆتتىن خالىي ئامبار بەرپا قىلغان ناھىيە» دېگەن نامغا ئېرىشىپ، شىنجاڭ بويىچە تۇنجى تۈركۈمدە «تۆتتىن خالىي بولۇش» تەلىپىگە يەتكەن ناھىيە بولۇپ قالدى.

غۇلجا ناھىيىسى «تۆتتىن خالىي بولۇش»نى ئىشقا ئاشۇرۇشتا مۇنداق ئاساسلىق تەدبىرلەرنى قوللاندى: تەجرىبىگە تايىنىپ ئاشلىق ساقلاش بىلەن ئىلمىي ئۇسۇلدا ئاشلىق ساقلاشنى بىرلەشتۈرۈشتە چىڭ تۇرۇپ، ئامبارداۋ ساقلاش شارائىتىنى ۋە تەكشۈرۈش - ئۆلچەش ۋاستىلىرىنى زور كۈچ بىلەن ياخشىلىدى، ئىدارە باشلىقى، پونكىت باشلىقىدىن تارتىپ ئامبارچىغىچە قاتلامۇ قاتلام «تۆتتىن خالىي ئامبار بەرپا قىلىش مەسئۇلىيەتنامىسى» ئىمزالىدى؛ ئاشلىق پونكىتلىرى ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش، بىرىم ئايدا بىر قېتىم سېلىشتۇرۇپ باھالاش، ئاشلىق ئىدارىسى بىرىم ئايدا بىر قېتىم ئارىلاپ تەكشۈرۈش، ھەر پەسىلدە، قىش، ئەتىيازلاردا ئومۇميۈزلۈك چوڭ تەكشۈرۈش، بىرىم يىلدا بىر قېتىم سېلىشتۇرۇپ باھالاش تۈزۈمىنى داۋاملاشتۇردى، كۆچمە قىزىل بايراق مۇسابىقىسى دائىم ئېلىپ بېرىلدى. يىل ئاخىرىدا خۇلاسىلەپ مۇكاپاتلاش، مۇكاپاتلاش - جازالاشنى نەقلەشتۈرۈش يولغا قويۇلدى.

«تۆتتىن خالىي ئامبار» بەرپا قىلىش پائالىيىتى ناھىيىنىڭ ئامبارداۋ ئاشلىق ساقلاش خىزمىتىنىڭ سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىنى كۆچلۈك ئىلگىرى سۈردى. 1985 - يىل 9 - ئايدا سامىيۈزى ئاشلىق پونكىتىغا سودا مىنىستىرلىكى «مەملىكەت بويىچە ئامبارداۋ ئاشلىق ساقلاش خىزمىتىدىكى ئىلغار ئورۇن» دەپ

نام بەردى. ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى يەنە شىنجاڭغا ۋاكالىتەن چىقىداۋغا بېرىپ مەملىكەتلىك ئامبارىدا ئاشلىق ساقلاش خىزمىتى تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش يىغىنىغا قاتناشتى. 1986 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە بىخەتەر ساقلانغان ئاشلىق 75 مىڭ تونىنىغا يەتتى. «تۆتتىن خالىي ئامبار» ئومۇمىي ئامبار سانىنىڭ 93% نى ئىگىلىدى، شۇنىڭ بىلەن ئىدارە مەسئۇلى 2 قېتىم شىنجاڭغا ۋاكالىتەن چىقىدۇدا ئېچىلغان مەملىكەتلىك ئامبارىدا ئاشلىق ساقلاش خىزمىتى تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش يىغىنىغا قاتناشتى ھەمدە غەربىي شىمال رايونىدىكى «تۆتتىن خالىي ئامبار بەرپا قىلغان ناھىيە» لەرنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە يىغىندا سۆز قىلدى. شۇ يىلى ئۈزۈن يىل ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ساقلاش - باشقۇرۇش بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى بولغان، ناھىيە بويىچە ئاشلىقنى بىخەتەر ساقلاشتا، بولۇپمۇ نەم قوناقنى بىرتەرەپ قىلىشتا زور تۆھپە قوشقان ۋاڭ خەنۇبن «مەملىكەتلىك سودا سىستېمىسىدىكى ئەمگەك نەمۇنىچىسى» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى.

1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى 120 مىڭ تونىنىدىن ئارتۇق ئاشلىق، ياغلىق دان سېتىۋېلىپ ئامبارىدا بىخەتەر ساقلىنىۋاتقان ئاشلىق - ياغلىق دان مىقدارىنى 135 مىڭ تونىنىغا يەتكۈزدى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي 72 مىڭ تونا، كۆممىقوناق 52 مىڭ تونا، تىجارەت قىلىنغان ئاشلىق، ياغلىق دان مىقدارى 266 مىڭ 508 تونا. ناھىيىنىڭ بۇ جەھەتتىكى تۆھپىسى كۆرۈنەرلىك بولغاچقا ئاپتونوم رايون ۋە سودا مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن «ئامبارىدا ساقلاشتا ئىلغار ناھىيە» بولۇپ باھالاندى؛ ساقلاش - توشۇش بۆلۈمچىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى فېڭ گۈيلىن (ئايال) مەملىكەت بويىچە «ئامبارىدا ساقلاش ئىلغارى» بولدى.

§ 3 . نەم كۆممىقوناقنى بىرتەرەپ قىلىش

كۆممىقوناق — غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاساسلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ بىرى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ۋە ئاخىرىدا كۆممىقوناق تېرىلغۇ كۆلىمى كۆپلەپ ئېشىپ، يىللىق ھوسۇل 100 مىڭ تونىنا ئەتراپىدا بولدى، بۇنىڭدىن ئاشلىق تارمىقى تەخمىنەن 40 مىڭ تونىنا سېتىۋالدى.

جۇغراپىيىلىك شارائىت ۋە ھاۋا كىلىماتىنىڭ تەسىرىدە، غۇلجا ناھىيىسىدە قوناق ئومۇمەن 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا پىشىدۇ. نورمال يىللاردا قوناقنىڭ سۇ تەركىبى 23% ئەتراپىدا بولىدۇ. ھۆل - يېغىن كۆپ بولۇپ، كېچىكىپ يىغىلغان ئەھۋالدا، سۇ تەركىبى 30% تىن ئېشىپ كېتىدۇ. 1984 - يىلى كېچىكىپ پىشىدىغان يۇقىرى ھوسۇللۇق سورت — «يۈگوسلاۋىيە SC—704» ناھىيە بويىچە كېڭەيتىلىشكە باشلىدى. بۇ قوناق ئادەتتىكى سورتتا قارىغاندا 20 كۈن كېچىكىپ پىشاتتى، سۇ تەركىبى 40% كە يېتەتتى. ئۇنىڭ ھوسۇلى يۇقىرى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك بولغاچقا، تېرىلىش كۆلىمى يىلمۇيىل ئېشىپ باردى، دۆلەتنىڭ سېتىۋېلىش مىقدارى ئۈزلۈكسىز كۆپەيگەن ئەھۋالدا، ئەسلىدىنلا ساقلاش تەس بولغان كۈزلۈك ئاشلىقنى ساقلاش تېخىمۇ قىيىنلىشىپ، قىش ۋە ئەتىيازدىن ئامان ئۆتكۈزۈشتىكى بېسىم ئېغىرلىشىپ كەتتى.

20 نەچچە يىلدىن بۇيان غۇلجا ناھىيىسى نەم قوناقنى بىرتەرەپ قىلىش جەھەتتە ئۈزلۈكسىز ئىزدىنىپ، مول تەجرىبىلەرنى توپلىدى. كۆپلىگەن ئۇنۇملۇك چارىلەر يۇقىرىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىپ بويىچە كېڭەيتىلدى.

1979 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى «شەرق قىزارىدى» گۈڭشېسىنىڭ ۋۇگۈك چوك ئەترىتى (ھازىرقى موللاتوختىيۇزى يېزىسىنىڭ ۋۇگۈك كەنتى) دە قوناقلىقتا تىك تۇرغان قوناقنىڭ باشقىنىسى سويۇۋېتىش سىلىشتۇرما تەجرىبىسىنى ئىشلىدى، پاسىگى سويۇلغان باشاق 13 كۈن ۋە 17 كۈن ئاپتاپ يېگەندىن كېيىن، سۇ تەركىبى سىلىشتۇرما ئېتىزلىقىدىن 9% ۋە 12% تۆۋەنلىدى. پىشىش مۇددىتى بىر ھەپتە ئالدىغا سۈرۈلدى. ھوسۇل تەخمىنەن 6% ئېشىپ چىقتى، 2 - يىلى بۇ تەجرىبە پۈتۈن ناھىيىدە كېڭەيتىلىپ، تېرىلغۇ

كۆلىمى 3285 موغا يەتكۈزۈلدى، لېكىن ناھىيە دائىرىسىدە قوناقتىكى نەملىكنى ئازايتىشتا ئاساسلىقى يەنىلا ئۆز پەيتىدە ئورۇش، ئېتىز، ھويلا ۋە قوروتۇش مەيدانلىرىدا قۇرۇتۇش ۋە كاڭدا قۇرۇتۇش ئۇسۇلىغا تايىنىلدى.

1981 - يىلى كۈزدە ناھىيە بويىچە يېزىلاردا 17 مىڭ 345 تونىنا قوناق ئاپتاپتا قۇرۇتۇلدى، ئۇنىڭ %85.4 نىڭ نەملىكى %18 لىك لايىقەتلىك ئۆلچەمگە چۈشتى. ناھىيىلىك ئاشلىق تارمىقى كۈزدە قۇرۇتقان 4700 تونىدىن ئارتۇق قوناقنىڭ نەملىكى %15 تىن تۆۋەن بولۇپ، بىخەتەرلىك ئۆلچىمىگە يەتتى. 1985- يىلى ناھىيە بويىچە 30 مىڭ تونىنا قوناق سېتىۋېلىندى، نەملىكى %15 تىن تۆۋەن بولغىنى %43 نى ئىگىلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاشلىق تارمىقى ھەر يىلى نەملىكى تەبىئىي ئۈسۈلدا چۈشۈرۈلگەن قوناقتىن 28 مىڭ تونىدىن ئارتۇق سېتىۋالدى، ئۇنىڭ ئىچىدە بىخەتەر قوناق 10 مىڭ تونىدىن كەم بولمىدى. 1987- يىلى كۈزدە يامغۇر ئۈزۈلمەي ياغقاندىمۇ، دېھقانلار قوناقنى بەس - بەس بىلەن كاڭدا قۇرۇتۇپ، لايىقەتلىك ئۆلچىمىگە يەتكەن 19 مىڭ 120 تونىنا قوناقنى دۆلەتكە سېتىپ بەردى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 50 مىڭ تونىدىن ئارتۇق قوناق سېتىۋېلىندى، لايىقەتلىك ئۆلچىمىگە يەتكىنى %80.6 نى ئىگىلىدى. تەجرىبە تەبىئىي ئۈسۈلدا بىر يۈەنلىك ئىش سەرپ قىلىپ، نەملىكنى ئازايتقاندا 2.7 يۈەن ساپ پايدا ئالىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. مانا بۇ ناھىيىدىكى كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ تەڭ كۈچ چىقىرىپ نەم قوناقنى قۇرۇتۇپ بىرتەرەپ قىلىشىغا تۈرتكە بولغان تۈپ سەۋەب.

كۆممىقوناقنىڭ نەملىكىنى سۈنئىي ئۈسۈلدا ئازايتىش، تەبىئىي شارائىتىش ۋە مېخانىك شارائىتىش دەپ 2 خىلغا بۆلۈنىدۇ. ناھىيىلىك ئاشلىق تارمىقى قوناق ساقلاشتا باش قوناقنى سىرتتا دۆۋىلەپ ساقلاش، شامال ئۆتۈشىدىغان كۈنگۈرە تاملىق ئامبارىدا دۆۋىلەپ ساقلاش (بۈنىڭدا ئاستىغا ئۈچ بۈرجەكلىك پاكار چازا ئورنىتىلىپ، ئاستى تەرەپتىن شارائىتىلىدۇ)، قوناق دۆۋىسىنىڭ ئوستىگە بورا ياكى بېرزىنت يېپىپ، يامغۇر ۋە قاردىن ساقلاش ياكى پىشايۋان شەكىللىك ئامبارىدا ساقلاش، قوناقنى دائىم ئۆرۈپ تۇرۇش ۋە دېرىزىلەرنى ئېچىپ شارائىتىش قاتارلىق ئۇسۇللارنى كەڭ قوللاندى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى ۋە ئاخىرىلىرىدا غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ھەر يىلى ئۈستى ئوچۇق ئامبارىدا 10 مىڭ تونىدىن ئوشۇق باش قوناقنى 3 — 5 ئاي ساقلاپ، ئەتىيازدا دېنىنى ئايرىۋالدى، ئۇنىڭ نەملىكى ئومۇمەن %15 — %17 كە چۈشتى.

مېخانىك قۇرۇتۇش سۈنئىي قۇرۇتۇشنىڭ مۇھىم تولۇقلىمىسى. 1979 - يىلى ئۈچئون ئاشلىق پونكىتى ئاقما نورلۇق قۇرۇتۇش ماشىنا گۇرۇپپىسىنى تونجى بولۇپ ئورۇنلاشتۇردى، ئۇنىڭ كۈندىلىك نەم قوناقنى بىرتەرەپ قىلىش ئىقتىدارى 50 تونىنا ئىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن بايتوقاي، ئۇنيار، ئارائۈستەڭ پونكىتلىرى ۋە جېلىلىيۈزى ئاشلىق ئامبىرى كەينى - كەينىدىن ئوخشاش كۆلەمدىكى ئاقما نورلۇق قۇرۇتۇش ماشىنىسى گۇرۇپپىسىدىن 4نى ئورۇنلاشتۇردى. 1988 - يىلى يەنە يېڭى سېلىنغان ئارابوز زاپاس ئاشلىق - يانلىق دان ئۆتەڭ ئامبىرىدا كۈنىگە 500 تونىنا نەم قوناق قۇرۇتىلىدىغان ئوتتۇرا تىپلىق قۇرۇتۇش مۇنارىدىن بىرى قۇرۇلدى. 2 - يىلى پەنجىم ئاشلىق پونكىتىدىمۇ كۈنىگە 70 تونىنا قوناقنى قۇرۇتىدىغان يۇقىرى قۇۋۋەتلىك قۇرۇتۇش مۇنارىدىن بىرى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ماشىنىلاشقان قۇرۇتۇش مۇئەسسەسىنىڭ كۈندىلىك قۇرۇتۇش ئىقتىدارى 820 تونىغا يېتىپ، ھەر يىلى قۇرۇتقان نەم قوناق 8000 تونىدىن ئاشتى.

§ 4. ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ ئاشلىقنى قوغداش

غۇلجا ناھىيىسى ئىلى دەريالىق ۋادىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان، ھۆل - يېغىن كۆپ يافقاچقا،

ئاشلىق ساقلاشقا دائىم ئاپەت خاراكتېرلىك ئېغىر بېسىم ئېلىپ كېلىدۇ. 1987 - يىلى قىشتىن كېيىنكى يىلى ئەتىيازغىچە قار - يامغۇر يېغىپ، 20 نەچچە يىلدىن بۇيان كۆرۈلۈپ باقمىغان ئېغىر تەبىئىي ئاپەت يۈز بېرىپ، ناھىيىلىك ئاشلىق تارمىقىنىڭ 46 كورپۇس ئامبىرىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كەتتى ياكى ئۆرۈلۈپ كەتتى، ئۇنىڭ ئىچىدە 9 كورپۇسنىڭ تېمى ئولتۇرۇشۇپ كېتىپ، ناھايىتى خەتەرلىك ئەھۋالدا قالدى.

شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئامباردا 130 مىڭ تونىنا ئاشلىق - ياغلىق دان بار ئىدى، بۇنىڭ 60 مىڭ تونىسى ئۈستى ئوچۇق ئامباردا ئىدى. ئاپەت ئالدىدا پۈتۈن سىستېمىدىكى 800 دىن ئوشۇق ئىشچى - خىزمەتچى بىر نېمىتە ئورتاق كۆچ چىقىرىپ جەڭ قىلدى. ئىدارە رەھبەرلىرى كېچە - كۈندۈز چارلاپ تەكشۈردى. ئىدارە ئورگىنىدىن 27 ئادەم تۆۋەنگە چۈشۈپ دائىرىلەر بويىچە پونكىتلاردا تۇرۇپ يارەملىشىپ، كۆرۈلگەن مەسىلىلەرنى ۋاقتىدا بىرتەرەپ قىلدى. ئىلايەت، ناھىيە دەرىجىلىك ئاشلىق تارماقلىرى قۇرۇتۇش مۇئەسسەسىلىرىدىن پايدىلىنىپ، نەملىكى يۇقىرى 15 مىڭ تونىنا قوناقنى زەربىدارلىق بىلەن قۇرۇتۇپ بىرتەرەپ قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىلى ئىلايىتىنىڭ ئۈتتۈرا تېپلىق قۇرۇتۇش مۇنارى 4000 تونىنا قوناقنى قۇرۇتتى. ئاپتونوم رايون ۋە ئىلايەتتىكى تارماقلارنىڭ زور كۈچ بىلەن ماسلىشىشى ئارقىسىدا، يەنە يۈتكەپ توشۇش جېڭى ئېلىپ بېرىلىپ، 2 ئايغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە 22 مىڭ 500 تونىنا ئاشلىق سىرتقا يۈتكەلدى، ئۈتتۈرا ھېساب بىلەن كۈنىگە 485 تونىنا ئاشلىق يۈتكەلدى، يۇقىرى پەللىگە چىققاندا بىر كۈندە ئەڭ كۆپ بولغاندا 106 ماشىنا ئاشلىق قاچىلىنىپ، سىرتقا 1000 تونىدىن ئوشۇق ئاشلىق يۈتكەلدى. ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئاپەتكە ناقابىل تۇرۇش ئەھۋالىنى جىددىي تەييارلىدى، يەنە ئۆز ئىلكىدىكى ماشىنىلارنى تەشكىللەپ 4890 تونىنا ئاشلىق - ياغلىق داننى باشقا ئامبارلارغا زەربىدارلىق بىلەن يۈتكىدى، خەتەرلىك ئەھۋالدا قالغان 1150 تونىنا ئاشلىقنى قۇتقۇزۇۋالدى، ئاپەتكە ناقابىل تۇرۇپ، ئاشلىقنى قوغداش خىزمىتىگە 940 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى، بۇنىڭ بىلەن شۇ يىلى ئامباردىكى 85 مىڭ تونىنا ئاشلىق، ياغلىق داننى ئامان ساقلاپ قالدى.

1988 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى بۇ قېتىمقى ئاپەتكە ناقابىل تۇرۇپ، ئاشلىقنى قوغداش خىزمىتىنى خۇلاسىلەش - مۇكاپاتلاش ۋاقتىدا سامىۋزى، دۆڭمازار، چۇلۇقاي، ئۇچئون ئاشلىق پونكىتلىرى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى، جاۋ يېمىن، رېھىمجان قاتارلىق 8 ئىشچى - خىزمەتچى ئىلغار شەخس بولۇپ باھالاندى. شۇ يىلى 10 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق ئىدارىسى غۇلجا ناھىيىسىدە شىنجاڭ بويىچە ئاپەتكە ناقابىل تۇرۇپ، ئاشلىقنى قوغداش خىزمىتى بويىچە خۇلاسىلەش - تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى، غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ، ئىدارە باشلىقى جاڭ خۇگرېن ئىلغار شەخس بولۇپ باھالاندى.

غۇلجا ناھىيىسىدە 1954 — 1990 - يىلغىچە ئامباردا ساقلانغان ئاشلىق - ياغلىق دان

جەدۋەل: 10 — 7 بىرلىكى: تونىنا

يىللار	ئاشلىق	ياغلىق دان	يىللار	ئاشلىق	ياغلىق دان
1954	5586		1973	8120	950.15
1955	445.2		1974	6956.1	6307.5
1956	4278.6		1975	5712	517.9
1957	100.9	1524.8	1976	16142.85	503.3
1958	18664.1	742.35	1977	5879.6	430.8
1959	17477.35	1759.90	1978	8497.85	515.8

2012.65	11930	1979	1539.9	12439.1	1960
3703.35	13946.1	1980	1245.75	11251.35	1961
7025.5	15936.95	1981	168.55	6157.5	1962
4637	8434.1	1982	201.3	6097	1963
3882.55	12810.6	1983	509.35	10369.35	1964
552.5	32248	1984	300	11182.75	1965
7927.6	43772.7	1985	662.4	35544.5	1966
6439.7	15085	1986	320.25	25400	1967
1814.1	33645	1987	457.85	9276	1968
7942	10555	1988	620.9	9420.25	1969
4635	26294	1989	752.1	16981.45	1970
5501.5	71143	1990	777.75	17349.8	1971
65298.9	347108.85	كىچىك جەمئىي	817.75	7730	1972
66116.65	572860.02	جەمئىي	12400.9	225751.17	كىچىك جەمئىي

V باب

ئاشلىق - ياغلىق دان يۆتكەش

1 §. ئاشلىق - ياغلىق دانىنى ئامبارلاشتۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە غۇلجا ناھىيىسىدە ئاشلىق - ياغلىق دان سېتىۋېلىش نۇقتىلىرى ئاز ئىدى، دېھقانلار غەللە - پاراقنى ناھىيە بازىرىدىكى ئاشلىق ئامبىرى (ھازىرقى غۇلجا شەھىرىدىكى ئىلى ژىلايەتلىك ئاشلىق ئامبىرى) غا تاپشۇراتتى، شۇڭا ئاۋارىچىلىق كۆپ ئىدى.

1963 - يىلى يۇقىرى 25 كىلومېتىر ئارىلىقتىن ئاشلىق توشۇشنىڭ مەجبۇرىيەت مۇساپىسى قىلىپ بېكىتىپ، ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتكەن مۇساپە ئۈچۈن ئاشلىق تارىسقى توشۇش خىراجىتى بېرىشنى بەلگىلىدى.

2 - يىلى مەجبۇرىيەت مۇساپىسى 15 كىلومېتىرغا قىسقارتىلدى. خالىسانە توشۇش مىقدارى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بىرلىك قىلىنىپ، ھەر بىر ئادەمنىڭ ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 100 كىلوگرام بولدى. تەبىئىي مۇساپە 15 كىلومېتىرغا يەتمىسە توشۇش مىقدارى بىلەن تولۇقلاش شەرت قىلىنمىدى، بىراق بەلگىلىمىگە ئەمەل قىلماي چېگرا ئاتلاپ ئاشلىق ئۆتكۈزگەنلەرگىمۇ ئارتۇق مۇساپە ئۈچۈن توشۇش ھەققى بېرىلمىدى.

1984 - يىلى توختام بويىچە سېتىۋېلىش ۋە نىسبەتلىك باھادا سېتىۋېلىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، يۇقىرىقى چارە قوللىنىلمايدىغان بولدى.

1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىكى 15 پونكىت (ئامبار) نىڭ 30 سېتىۋېلىش نۇقتىسى ئاشلىق - ياغلىق دانىنى ئامبارلاشتۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. پونكىت - نۇقتىلارنى تەسىس قىلىشتا، جايلىشىش مۇۋاپىق

بولۇش، دېھقانلارغا قۇلايلىق يارىتىش، بىۋاستە توشۇش مۇساپىسى 15 كىلومېتىر ئىچىدە بولۇش تەلىپى ئىشقا ئاشۇرۇلدى. ترانسپورت قوراللىرىدا باشتا ئۇلاغ ھارۋىسى ئىشلىتىلگەن بولسا، كېيىن پەيدىنپەي ئاپتوموبىل، تراكتور ۋە قول تراكتورلارنى ئاساس قىلغان ماتورلۇق قاتناش قوراللىرى ئىشلىتىلىدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن دېھقانلار ئاشلىق تاپشۇرۇشتا قىيىنچىلىق ھېس قىلمايدىغان بولدى.

§ 2 . سىرتقا ئاشلىق يۆتكەش

غۇلجا ناھىيىسى ئەزەلدىن شىنجاڭدىكى ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىدىغان مۇھىم رايون ئىدى، ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان ھۆكۈمەت ئاشلىقى يۆتكەپ چىقىلاتتى. مىنگو دەۋرىدە ھۆكۈمەت ئاشلىقىنى توشۇيدىغان ئاز ساندا ئاپتوموبىل بولسىمۇ، لېكىن مۇتلەق كۆپ قىسىم ئاشلىق يەنىلا ئۇلاغ ھارۋىسى بىلەن شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ مەركىزى ئۈرۈمچىگە توشۇلاتتى، ئادەتتە سودىگەرلەرنىڭ توشۇشىغا تاپشۇرۇلاتتى ياكى يۇزبېشى ئارقىلىق دېھقانلارغا توشۇتۇلاتتى. مۇساپە ئۇزاق، يول ناچار بولغاچقا، ھارۋا بۇزۇلىدىغان، ئۇلاغ ئۆلىدىغان ئەھۋال كۆرۈلۈپ تۇراتتى، ئاشلىقنى تاشلىۋېتىپ ياكى سېتىۋېتىپ قېچىپ كېتىدىغانلارمۇ كۆپ بولۇپ، زىيان ئېغىر بولاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئاپتونوم رايوندا «دەرىجە بويىچە پىلان تۇزۇش، پىلان بويىچە يۆتكەش» چارىسى يولغا قويۇلدى. پىلاننى ئاپتونوم رايونلۇق، ۋىلايەتلىك (ئوبلاستلىق)، ناھىيىلىك ئاشلىق تارماقلىرى «بىرتۇتاش ئاجرىتىش، مۇۋاپىق توشۇش، مۇھىم نۇقتىغا كاپالەتلىك قىلىش» پرىنسىپى بويىچە تۈزدى، ئورۇنلار ئاشلىق سېتىۋېلىش - سېتىش، ئامبارلاشتۇرۇش ئەھۋالىغا ئاساسەن، ئوشۇق - كەمىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەڭپۇڭلاشتۇرۇپ، بىرتۇتاش ئورۇنلاشتۇردى. ئايلىق پىلان چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ساقلاش - توشۇش بۆلۈمچىسى ئاشلىق يۆتكەپ چىقىلىدىغان پونكىت ياكى ئامبارغا «ئاشلىق- ياغلىق دان يۆتكەش ئۇقتۇرۇشى» چۈشۈردى. ۋەزىپە ئورۇندالغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ سېتىۋېلىش - سېتىش بۆلۈمچىسى «ئاشلىق يۆتكەش ئۇقتۇرۇشى»غا ئاساسەن بىرتۇتاش راسخوت قىلدى.

ئاشلىقنىڭ ياخشىسىنى سىرتقا يۆتكەش — غۇلجا ناھىيىسى ئىزچىل ئەمەل قىلىپ كەلگەن تۈپ فاكتور. 1979 - يىلدىن كېيىن تەكشۈرۈپ ئۆلچەش ئۈسۈلى ئۈزلۈكسىز ياخشىلىنىپ، سىرتقا يۆتكىلىدىغان ئاشلىق- ياغلىق داننىڭ سۈپىتى ئىشەنچلىك كاپالەتكە ئىگە بولدى. ئاشلىق يۆتكەشتىن ئىلگىرى ئادەتتە ئاشلىقنى يۆتكەپ كىرىدىغان ئورۇندىن ئادەم تەكلىپ قىلىپ، بىرلىكتە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى ھەمدە «ئاشلىق - ياغلىق دان سۈپىتىنى لابوراتورىيىلىك تەكشۈرۈش قەغىزى» تولدۇرۇلۇپ، تالونى بىلەن يولغا سېلىندى. ئۇن بىلەن ياغنى يۆتكەشتە مالنى ئالدىغا ئاپىرىپ بېرىشتە چىڭ تۇرۇلدى. ئۇن، ياغنىڭ ئاز بىر قىسمى بىلەن غۇلجا شەھىرى تەمىنلەندى، قالغىنىنىڭ ھەممىسى غۇلجا ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىمنى ۋە يېزا نوپۇسىدا بولىغان ئاھالىلەرنى تەمىنلەشكە سەرپ قىلىندى.

غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئاشلىق يۆتكەش پىلانىنى ئىزچىل ئەستايىدىل ئىجرا قىلدى، كۆرۈلگەن مەسىلىلەرنى قاتتىق بىرتەرەپ قىلدى. 1967 - يىلى ئىنتىپاق گۈڭشې ئاشلىق پونكىتى شەخسىي مۇناسىۋەت ئارقىلىق سىرتقا بىر تۈركۈم ئاشلىق يۆتكىگەنىدى، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئالاقىدار خادىملارغا قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش، بىر دەرىجە ماۋاشىنى چۈشۈرۈش ۋە سىستېما بويىچە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ تەنقىد قىلىش جازاسى بەردى. 1987 - يىل 8 - ئايدا ئۇچۇن ئاشلىق پونكىتى ئالتىئوي سېتىۋېلىش نۇقتىسىنىڭ ئامبارچىسى ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق تىرانسپورت شىركىتىنىڭ پىلان سىرتىدا 9530 كىلوگرام ئاشلىقنى يۆتكەپ كېتىشىگە ئۆز مەيلىچە رۇخسەت قىلغانلىقتىن ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ تەنقىد قىلىندى ۋە 70

يۈەن جەرىمانە قويۇلدى.

ئاشلىق يۆتكەشتە ئايلىنىپ يۈرۈپ، ئالدى - كەينىگە ماڭىدىغان ئەھۋالنى ئازايتىپ، توشۇش خىراجىتىنى تېجەش ئۈچۈن، غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى مۇنداق بەلگىلىمە چىقاردى: ناھىيىنىڭ غەربىدىكى غۇلجا شەھىرىگە يېقىن بولغان دادامتۇ، پەنجىم، خۇدىياريۈزى، ئارائۆستەڭ، ئاشلىق پونكىتلىرى ئاشلىقنى بىر ياقتىن سېتىۋېلىپ، بىر ياقتىن ۋىلايەتلىك ئاشلىق ئامبىرىغا يۆتكەيدۇ، ناھىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى چەت-يىراق، قاتنىشى قولايلىق قاش، سامىيۈزى، دۆڭمازار، ئونيار، بايتوقاي، يېڭىتام، ئۈچئون ئاشلىق پونكىتلىرى مەخسۇس ئۈزۈن مۇساپىلىك يۆتكەشنى تەمىنلەيدۇ ياكى ئۈز ۋاقتىدا «بىۋاستە يۆتكەش» نى تەشكىللەپ، ئوبوروت ھالقىلىرىنى ۋە ئامبارغا بولغان بېسىمنى ئىمكان قەدەر ئازايتىپ، ئىككىنچىلەپ توپلاپ يۆتكەشتىن ساقلىنىدۇ؛ ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا نوپۇسىدا بولمىغان ئاھالىلەر ۋە ھەربىي قىسىمنى تەمىنلەيدىغان ئاشلىق - ياغلىق دان ئاساسەن جىلىلىيۈزى ئامبىرى، چۈلۈقاي، تۈرپانيۈزى پونكىتلىرىدىن ئېلىنىدۇ، ھەربىيلەر ۋە پۇقرالارغا كېرەكلىك گۈرۈچ ئاساسەن يېزا ئىگىلىك 4 - شى 70 - تۈەن - مەيداندىن دۆڭمازار، تۈرپانيۈزى پونكىتلىرىغا يۆتكىلىپ ئامبارلاشتۇرۇلىدۇ.

1954 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدىن 1 مىليون 80 مىڭ تونىنا ئاشلىق سىرتقا يۆتكەلدى، يىلىغا ئازكەم 30 مىڭ تونىنىدىن توغرا كەلدى، 64 مىڭ 154 تونىنا ياغلىق دان سىرتقا يۆتكەلدى، يىلىغا 1887 تونىنىدىن توغرا كەلدى، ئاشلىق ئەڭ كۆپ يۆتكەلگەن 1988 - يىلى سىرتقا 80 مىڭ 81 تونىنا ئاشلىق يۆتكەلدى، ياغلىق دان ئەڭ كۆپ يۆتكەلگەن 1985 - يىلى سىرتقا 7261 تونىنا ياغلىق دان يۆتكەلدى.

غۇلجا ناھىيىسىدىن 1954 — 1990 - يىلغىچە سىرتقا يۆتكەلگەن ئاشلىق - ياغلىق دان

جەدۋەل: 10 — 8

بىرلىكى: تونىنا

يىل	ئاشلىق	ياغلىق دان	يىل	ئاشلىق	ياغلىق دان
1954	3766		1973	13309	2419
1955	3472.65		1974	26628.3	1534.95
1956	9015		1975	18524.15	1707.4
1957	12962.5	448.95	1976	18524.15	922.1
1958	14893.45	433.35	1977	35506.7	533.75
1959	22548.4	618.65	1978	27991.75	646.95
1960	10019.6	1116	1979	27332.35	1608.6
1961	16536.7	732.15	1980	44844.9	4197.2
1962	20702.3	939.65	1981	45728.85	5040.75
1963	14025.65	732.3	1982	46069.65	4552.25
1964	21373	1156.45	1983	36883.95	3910.75
1965	26375	1240.75	1984	34600	5015.95
1966	28946.5	726.85	1985	49501.7	7260.6
1967	26603.35	980.85	1986	75041.3	5054.7
1968	24750.85	303.95	1987	69930	1839.8
1969	6587.35	422.1	1988	80081	570
1970	22045	1202.85	1989	49415	1195
1971	24027	1202.35	1990	74607	2835
1972	17448	1052.3	كىچىك جەمئىي	774519.75	50244.75
كىچىك جەمئىي	318098.4	13309.5	جەمئىي	1092618.15	63554.25
ئوتتۇرىچە يىللىق مىقدارى				29276.2	1886.9

§ 3 . ناھىيىلىك ئاشلىق ئاپتوموبىل ئەترىتى

1960 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئات ھارۋا ترانسپورت ئەترىتى تەشكىللىدى، بۇ ئەترەت ناھىيە ئىچىدىكى ئاشلىقنى توشۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. كېيىنكى يىلى بۇ ئەترەتتە 5 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى. تۇراقلىق مۇلكى 5400 يۈەن بولۇپ، يىللىق كىرىمى 10 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 3830 يۈەنگە يەتتى. 1962 - يىلى ئات ھارۋىسى 10 غا يەتتى، 20 ئات، بىر كالا، 70 قوي، 20 چوشقىسى بار بولدى، تىجارەت كىرىمى 34 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 2740 يۈەن پايدا ئالدى، 9 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 608 يۈەن بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئاساسىي قاتلام ئاشلىق پونكىتلىرىمۇ ئات ھارۋىسى سېتىۋالدى، ئات ھارۋىسى سىستېما بويىچە ئەڭ كۆپ بولغاندا 30 غا يەتتى، ئاز مىقداردا كالا ھارۋىسىمۇ بار بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ ئۇزاق ئۇتمەي، ئات ھارۋا ئەترىتى ئۇزلۇكسىدىن تارقىلىپ كەتتى.

1974 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى 35 تېپلىق تراكتوردىن بىرنى سېتىۋالدى. 1978 - 1979- يىللاردا يەنە «گاز» ، «ئازاد» ماركىلىق يۈك ئاپتوموبىلىدىن بىردىن سېتىۋالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلاغ ھارۋىلىرىنىڭ ئورنىنى پەيدىنپەي تراكتور ۋە يۈك ئاپتوموبىلى ئالدى.

1984 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ناھىيىلىك ئۇن - ياغ زاۋۇتى ۋە سامىيۇزى، قاش، پەنجىم ئاشلىق پونكىتلىرىدىن 10 ئاپتوموبىل يىغىپ غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئاپتوموبىل ئەترىتىنى قۇردى. ئاپتوموبىل بىلەن بىللە يۆتكىلىپ كەلگەن شوپۇرلاردىن باشقا، ئەترەتكە يەنە 6 باشقۇرغۇچى، 4 رېمونتچى سەپلەندى.

1986 - يىلى ئاپتوموبىل ئەترىتى بىر قىسىم كونا ئاپتوموبىللارنى بىرتەرەپ قىلىپ، «شەرق شامىلى» يۈك ئاپتوموبىلىدىن 4 نى سېتىۋالدى. ئەترەتتە «يەككە ئاپتوموبىل بويىچە ھېسابات قىلىش - ھۆددىگە ئېلىش» تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. كېيىنكى يىلى يەنە ياپونىيەدىن ئىمپورت قىلىنغان «مىتسۇبىشى» ماركىلىق چوڭ يۈك ئاپتوموبىلىدىن 2 سى سېتىۋېلىندى، يۈك ئاپتوموبىلى 12 گە يەتتى.

ئاشلىق ئاپتوموبىل ئەترىتى ئىدارىغا بېۋاستە قاراشلىق دۆلەت ئىلكىدىكى كارخانا بولۇپ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىپ، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولدى. بۇ ئەترەت ناھىيە ئىچىدە ئاشلىق - ياغلىق داننى قىسقا مۇساپىلىك توشۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ سىرتقا يۆتكەش پىلانىدىكى ئاشلىقنى توشۇشقا ۋە باشقا تىجارەت خاراكتېرلىك ترانسپورت بىلەن شۇغۇللىنىشىغا رۇخسەت قىلدى. ئەترەت يېڭى قۇرۇلغاندا، قەرز قايتۇرۇش بېسىمى ئېغىر ۋە باشقۇرۇش بوش بولغاچقا، خىراجەت چىقىمى يۇقىرى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى تۆۋەن ئىدى. 1987 - يىلىغا كەلگەندە ئاندىن تۇنجى قېتىم 32 مىڭ 900 يۈەن پايدا ئالدى.

1990 - يىل 7 - ئايدا ئاشلىق ئاپتوموبىل ئەترىتىنىڭ رەھبەرلىكى ئالماشتى، شۇ يىلى يەنە بىر «مىتسۇبىشى» ماركىلىق ئاپتوموبىل ۋە بىر «شەرق شامىلى» ماركىلىق 16 توننىلىق پرىتسىپلىق ئاپتوموبىل، ئىككى ئادەتتىكى ئاپتوموبىل سېتىۋالدى. يىل ئاخىرىدا ئەترەتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 25 كە (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇزاق مۇددەتلىك ۋاقىتلىق ئىشچى 4) ، يۈك ئاپتوموبىلى 15 كە، تۇراقلىق مۇلكى 1 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە، يىللىق يۈك توشۇش مىقدارى 26 مىڭ 400 توننىغا يەتتى، بىر جىپ ماشىنىسى بار بولدى. رېمونت گۇرۇپپىسى چوڭ رېمونت، 2 - دەرىجىلىك ئاسراش مەشغۇلاتىنى مۇستەقىل قىلالايدىغان بولدى،

ئۇ ئۆز ئەترىتى ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، سىرتتىكى ئاپتوموبىللىرىنىمۇ رېمونت قىلدى. بۇ ئەترەت ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدىكى روزىمەتيۈزى كەنتىگە جايلاشقان تۇرپانيۈزى ئاشلىق پونكتى بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ.

VI باب

ئاشلىق - ياغلىق داننى پىششىقلاش

1 § . يەرلىك ئۈسۈلدا پىششىقلاش

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سۇ بايلىقى مول، ئېقىن - ئۆستەڭلەر گىرەلىشىپ كەتكەن، زېمىنى كەڭ، سۇ باشلاپ شاقىراتما ياساپ تۇگمەن قۇرۇشقا باب كېلىدىغان جايلىرى كۆپ، سۇ تۇگمىنى ئەزەلدىن بۇ جايىنىڭ ئۇن تارتىدىغان ئاساسلىق قورالى بولۇپ كەلدى. ياغلىق داندىن جۇۋاز ئارقىلىق ياغ تارتىلاتتى. ئاغلىق رايوندىكى كۆچمە چارۋىچىلارنىڭ ياغاچ ئوغۇرى بولاتتى، ئۇلار قورۇلغان تېرىق ياكى نەملەنگەن بۇغدايىنى ئوغۇرغا سېلىپ سوقۇپ يارما قىلغاندىن كېيىن، سورۇپ كېپەكنى ئايرىيتتى، تېرىق يارمىسىنى سۈتكە ئارىلاشتۇرۇپ، بۇغداي يارمىسىنى سۇدا پىشۇرۇپ يەيتتى.

غۇلجا ناھىيىسى تەسىس قىلىنىشتىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدە 10 نەچچە تۇگمەن بار ئىدى. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 86 گە يەتتى، يەنە ئاز مىقداردا ئۇلاغ تۇگمىنىمۇ بارلىققا كەلدى.

غۇلجا ناھىيە بازىرى (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى) ئىلگىرىكى دەۋردە يەرلىك ئۈسۈلدا ئۇن، ياغ تارتىدىغان مەركەز ئىدى. ئاتا - بوۋىسىدىن تارتىپ ناھىيە بازىرىدا ئولتۇراقلاشقان مويىسىپىت دۇخاۋرەن، يالغ چۈنتىكىنىڭ ئەسلەپ بېرىشچە، مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) دىن ئىلگىرى ۋىلايەتتە 27 تۇگمەن، 37 تۇگمەن تېشى بار ئىدى. تۇگمەنچىنىڭ 13 ى خەنزۇ، 7 سى ئۇيغۇر، قالغىنى رۇس، خۇيزۇ، تاتار، ئۆزبېك، مانجۇ ئىدى. ھەر بىر تۇگمەندە 4 تىن ئادەم ئىشلەيتتى، تۇگمەن كېچە - كۈندۈز توختىماي ماڭسا 55 خو (بىر خو 30 كىلوگرامغا تەڭ) ئۇن تارتاتتى، بىر يىلدا 10 ئاي مېڭىپ، تەخمىنەن 500 تونىنا ئۇن تارتاتتى، ئۇن چىقىش نىسبىتى %75 ئىدى، بىر خو بۇغدايىنى تارتىش ھەققىگە 6 شىلڭ بۇغداي بېرىلەتتى ياكى تارتىلغان بۇغدايىنىڭ كېپىكى بېرىلەتتى. شەھەر رايونىدا 22 جۇۋازخانا بار ئىدى، ئەڭ ئاۋۋالقىسى چىلڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى يىللىرىدا قورۇلغان. جۇۋازخانىدا ئادەتتە 3 — 5 كىچە ئادەم ئىشلەيتتى. ھەر يىلى 5 ئاي ياغ تارتاتتى، كېچە - كۈندۈز تارتسا 300 — 350 كىلوگرام كۈنجۈت چىقاتتى. ياغ چىقىرىش نىسبىتى %28 — %30 بولاتتى. تۇگمەندە ياغ تارتىدىغانلارمۇ بار ئىدى. تۇگمەندە كۈنىگە بىر تونىنا ياغلىق دان تارتىلاتتى. جۇۋازخانا خوجايىنىنىڭ تولىسى خەنزۇ، قالغىنى مۇسۇلمان ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا كۈنجۈت يېغى تارتىدىغان كىچىك جۇۋازخانىدىن 4 ى بولۇپ، خوجايىنى تىبەتجىنىڭ كۆچمەنلەر ئىدى.

1950 - يىلى ناھىيىدە 173 سۇ تۇگمىنى، 11 ئۇلاغ تۇگمىنى، 41 جۇۋازخانا بار بولدى. تۇگمەنلەرنىڭ كۆندىلىك ئۇن تارتىش ئىقتىدارى ئەڭ كۆپ بولغاندا 4 تونىنغا يېتەتتى، خەلق ھۆكۈمىتى ئارمىيە ۋە خەلقنىڭ ئېھتىياجىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، تۇگمەنچىلەرگە قەرز پۇل بېرىش، باجنى كېمەيتىشكە ئوخشاش يۆلەش

سىياسىتىنى قوللاندى. 1953 - يىلى ناھىيە بويىچە 17 تۈگمەن ھۆكۈمەتكە ۋاكالىتەن ئۇن تارتىپ بەردى. 1955 - يىل 10 - ئايدا سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئارقىلىق 21 تۈگمەن دۆلەت ئىلكىگە ئۆتتى. تۈگمەن ئىگىسى بىلەن تۈگمەنچى دۆلەتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىكىگە ئۆتكۈزۈلدى. يەنە 4 جۈۋازىخانا ئۆتكۈزۈۋېلىنىدى، شۇنداق قىلىپ ئاشلىق ئاپپاراتى ئۆزى ئۇن - ياغ تارتىپ بازار ئاھالىلىرىنى تەمىنلەشكە باشلىدى ۋە باھانى ئوتۇپ تۇردى.

1957 - يىلى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزىگە كۆچكەندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 2 - يىلى قۇرۇلغان «غالىبىيەت»، «قىزىل بايراق»، «ئۆكتەبىر»، «قىزىل يۇلتۇز»، «تەڭرىتاغ»، «ئىتتىپاق»، «يېڭى يول»، «1 - ماي» گۈڭشېلىرىغا 26 تۈگمەن تېپىش، 26 ئات ھارۋىسى بېرىپ، يېزىلارنىڭ ئۇن تارتىش قىممىتچىلىقىنى ئاز - تولا پەسەيتتى.

1958 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىدىكى سۇ تۈگمىنى ئازىيىپ 121 گە چۈشتى. ئاشلىق ئىدارىسىغا ۋاكالىتەن ئۇن تارتىپ بېرىدىغان 17 سۇ تۈگمىنىڭ ئاران 9 نلا قىشتا نورمال ئىشلەپ، ئېنېرگىيا 270 تونىنا ئۇن تارتتى. شۇ يىلى ناھىيىلىك مال شىركىتى ناھىيە بازىرىدا بىر جۈۋازىخانا قۇردى، يېزىدا 13 جۈۋازىخانا ئاشلىق تارمىقىنىڭ يېغىنى ۋاكالىتەن تارتىپ بەردى. بىر يىلدا 1602 تونىنا ياغلىق دان تارتىلىپ، 1140 تونىنا ياغ سېتىلدى.

1960 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقى يالغ چاۋنىڭ بىۋاسىتە لايىھىلىشى بىلەن بىر شاگىرتىما 4 تۈگمەن تېشىنى ئايلاندۇرىدىغان ئاپتوماتىك تۈگمەن ياسىلىپ، ئىش ئۈنۈمى زور دەرىجىدە ئاشۇرۇلدى، يەنە 7 ئەگەك كۆچى تېجەپ قېلىندى. ناھىيىدىكى سۇ تۈگمەنلىرى ئۈزۈن يىل رېمونتسىز قالغاچقا، نورمال ئىشلەيدىغىنىدىن ئاران 86 سى قالدى، ئۇلاغ تۈگمىنىمۇ ئازىيىپ 6 سى قالدى. 1965- يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى بايانداي، پەنجىم، دۆڭمازارلاردا 2دىن يېڭى تۈگمەن ياسىدى، ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئۈزىدىكى 5 تۈگمەن بىلەن قوشقاندا يىللىق ئۇن تارتىش ئىقتىدارى (ۋاكالىتەن تارتقان قىسمىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) تەخمىنەن 5000 تونىغا يەتتى، بۇنىڭ بىلەن ئارمىيە خەلقنىڭ ئېھتىياجى تولۇق قامدىلىپ، ئازراق ئېشىنىدىغان بولدى.

60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا گۈڭشې دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى پونكىتلىرى دىزېلماتورلۇق ئاپتوماتىك تۈگمەنتى كەينى - كەينىدىن قۇرۇپ، قارا قىشتا سۇ تۈگمىنىدە ئۇن تارتالماسلىقتەك بوشلۇقنى تولدۇردى. 1976 - يىلى ئىتتىپاق ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتۈپ، توك تارقاتقاندىن كېيىن، پولات يانچىغۇچلۇق كىچىك تۈگمەن ۋە كىچىك توك جۈۋاز ناھىيە بويىچە تېزدىن ئومۇملاشتى. سۇ تۈگمىنى بىلەن ياغاچ جۈۋاز شاللىنىپ كەتتى. 1980 - يىلغا كەلگەندە پەقەت مازار يېزىسىدا ئۇن تارتىدىغان سۇ تۈگمىنى قالدى. يېزىلاردا چوڭ كۆتۈرە يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، كوللېكتىپ، بىرلەشكەن ئاشلىقلەر ۋە يەككىلەر تارقا - تارقىدىن ئاشلىق-ياغلىق دان پىششىقلاش كارخانىلىرىنى قۇردى، 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە پىششىقلاش تور - نۇقتىسى 65 كە يېتىپ، يىلىغا 30 مىڭ تونىنىدىن ئارتۇق ئۇن، 2000 تونىنا ئەتراپىدا ياغ تارتىلىدىغان بولدى، بۇلاردىن ئۇچىتون ئۇنۇبۇرسال زاۋۇتى ۋە ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، دولان دېھقانچىلىق مەيدانى، خۇدىياريۇزى، سامسۇزى يېزا ئۇن - ياغ زاۋۇتىنىڭ كۆلىمى بىرقەدەر چوڭ ئىدى.

§ 2 . ناھىيىلىك ئۇن - ياغ زاۋۇتى

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ غۇلجا ناھىيە بازىرىدا (ھازىرقى غۇلجا

شەھىرىدە) بىرلا ئۇن زاۋۇتى (سۇ تۇگمىنى) بار ئىدى.

1967 - يىل 2 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئۇن - ياغ زاۋۇتى جېلىلىيوزى بازىرىدا قۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. دەسلەپتە 95 تېپلىق ياغ تارتىش ماشىنىسىدىن 2 سى، 65 تېپلىق پولات تۇگمەندىن 4 ى بار ئىدى، كۈنىگە بىر ئېسمېنا ئىشلەپ 5 تونىنا ياغلىق داندىن ياغ تارتاتتى ۋە 2 تونىنا ئۇن تارتاتتى. 22 ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىك 5. 1972 - يىلى گېنېراتور، ناش ۋە ئەخلەت ئايرىش ماشىنىسى، نورمىلىق قاچىلاش ماشىنىسىدىن بىردىن سېتىۋېلىنىپ، ئۇسكۇنىلەر ئاساسەن يۇرۇشلەشتۈرۈلدى.

1975 - يىلى يېڭى سېخ سېلىندى، يېڭىدىن سېتىۋېلىنغان 150 تېپلىق 6 پولات تۇگمەن كېيىنكى يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3- ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن بازار ئاھالىلىرى تېز كۆپەيىپ، تەمىنلەشتە جىددىيىلىك كۆرۈلۈشكە باشلىدى. بۇ زاۋۇت 1980 - يىلى ئۇن تارتىش ئۇسكۇنىسىنى ئالماشتۇرۇپ S—125 تېپلىق پولات تۇگمەن ئىشلىتىپ، كېچە - كۈندۈز 3 ئېسمېنا ئىشلەپ، ئۇن تارتىدىغان بۇغداي مىقدارىنى 5. 22 تونىغا يەتكۈزدى.

1985 - يىلى ئۇن - ياغ زاۋۇتىدا زاۋۇت باشلىقى مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئىگىلىك باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى. 1986 - يىلى يېڭى زاۋۇت ئۆيلىرىنى كېڭەيتىپ ياساش قۇرۇلۇشى پۈتۈپ، يېڭى ھۇنەر - سەنئەت، يېڭى ئۇسكۇنىلەر تەدرىجىي كىرگۈزۈلدى، ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋە ئۇسكۇنىلەرنى ئۆزگەرتىش. يېڭىلاشقا 3 مىليون 430 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇن تارتىش سېخىغا 850 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، MQ—4 تېپلىق، MQ—5 تېپلىق ئۇن تارتىش ماشىنىسىدىن 4 ى (ھەرقايسىسىدىن 2) ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچە ئۇسكۇنىلىرى كىرگۈزۈلدى. 2 - يىلى 4 - ئايدا كۈنىگە 45 تونىنا دەرىجىلىك ئۇن تارتىپ چىقىرىدىغان ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. ياغ تارتىش سېخىغا 1 مىليون 780 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، 4 دانە «شىنجاڭ 200 تېپلىق» ياغ تارتىش ماشىنىسى ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچە ئۇسكۇنىلىرى قۇراشتۇرۇلدى، ئۇنىڭ لايىھىدىكى يىللىق ياغ تارتىش ئىقتىدارى 5000 تونىنا بولدى، يەنە خېنەن ئۇلكىسى سەنئەتشىيا شەھەرلىك ماشىنىسازلىق زاۋۇتى بىلەن بىرلىشىپ، كۈنىگە 30 تونىنا تىرىپنى بىرتەرەپ قىلىپ، ئۇنىڭدىن 8% ياغ چىقىرىدىغان ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى قۇرۇپ چىقىلدى. 1987 - يىل 7 - ئايدا ياغ دېستىرلەپ ئېلىش، تىرىپ چىقىرىش ۋە يافنى تۇجۇپىلەپ ئايرىش بىر گەۋدىلەشكەن سانائەت ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى شەكىللەندۈرۈلدى ۋە ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى، ئۇنىڭغا يۇرۇشلەشتۈرۈش ئۈچۈن زاۋۇت يەنە 800 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ 4 تونىلىق پار قازاندىن بىرنى ئورۇنلاشتۇردى، توك تەقسىملەش سىستېمىسىنى يېڭىلىدى، تەكشۈرۈش - ئۆلچەش ۋاستىلىرىنى ياخشىلىدى.

1986 - يىلى ئۇن - ياغ زاۋۇتى 8768 تونىنا ئۇن، 1631 تونىنا ياغ تارتىپ چىقاردى، ئۇنىڭ لاياقەتلىك بولۇش نىسبىتىنى 98% كە، ياغنىڭ 99% كە، مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 300 مىڭ يۈەنگە، پايدا 264 مىڭ يۈەنگە يەتتىپ، زاۋۇت قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئەڭ ياخشى يىل بولدى، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى سىستېمىسى بويىچە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

1988 — 1990 - يىلىغچە زاۋۇت باشلىقىنىڭ تەشكىلاتچىلىقىدا «ھۆددىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى» يولغا قويۇلدى، ھۆددىگە ئېلىشتا «ئىككىگە كاپالەتلىك قىلىش، بىرگە چېتىش» (يۇقىرىغا تاپشۇرىدىغان پايدىغا كاپالەتلىك قىلىش، تېخنىكا ئۆزگەرتىشكە كاپالەتلىك قىلىش، مۇكاپات پۇلىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مائاش ئومۇمىي سوممىسىنى پايدىغا چېتىش) شەكلى قوللىنىلدى. ھۆددىگە ئېلىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، مەدەنىيەتلىك، تېخنىكىنى بىلىدىغان، باشقۇرۇشتا جۇرئەتلىك بولغان بىرتۈركۈم ئىشلەپچىقىرىش تايانچىلىرى سېخ، ئېسمېنا - گۇرۇپپىلارنىڭ رەھبەرلىكىگە قويۇلۇپ، خادىملارغا بولغان باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى، زاۋۇتتىكى يۇقىرى - تۆۋەن ھەمدە كىشى ھۆددە كۆرسەتكۈچىنىڭ ئورۇنداش

ئىشەنچىسىگە تولدى. بىراق بېزىلاردا جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىۋاتقان ئۇن - ياغ سانائىتىنىڭ كۆچلۈك زەربىسىدە، مەھسۇلاتلار (بولۇپمۇ ياغ) كۆپلەپ بېسىلىپ قالدى، تۇرلۇك ئاساسلىق ھۆددە كۆرسەتكۈچلىرى ئورۇندالمىدى. 3 يىلدا 25 مىڭ 721 تونىنا ئۇن، 3441.5 تونىنا ياغ تارتىلدى. سېتىش كىرىمى 22 مىليون 447 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ھۆددە ۋەزىپىسىنىڭ %86ى ئورۇندالدى. 1 مىليون 160 مىڭ يۈەن پايدا يارىتىلىپ، ۋەزىپىنىڭ %69ى ئورۇندالدى، كارخانىنىڭ تىجارەت پايدىسى 246 مىڭ يۈەن بولۇپ، ۋەزىپىنىڭ %68ى ئورۇندالدى.

غۇلجا ناھىيىلىك ئۇن - ياغ زاۋۇتى ئاشلىق تارمىقىدىكى ئىقتىسادىي ئۇنۇمى بىرقەدەر ياخشى بولغان كارخانىلارنىڭ بىرى، ئۇ 1977 - يىلدىن باشلاپ ئۆزا پايدا يارىتىپ، پايدىسى 2 مىليون 420 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى. 1987 - يىلى پايدىسى 500 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، ئەڭ كۆپ پايدا ئالدى. 1980 — 1990 - يىلغىچە 66 مىڭ 602 تونىنا ئۇن (بۇنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە دەرىجىلىك ئۇن 5792 تونىنا)، 19 مىڭ 296 تونىنا سۇ يېغى تارتىپ ناھىيىنى تولۇق تەمىنلىدى، يەنە سىرتقا ساتقان ئۇن - ياغ مىقدارىنىمۇ بارغانسېرى كۆپەيتىپ باردى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بۇ زاۋۇتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 168 گە (43 ۋاقىتلىق ئىشچىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، تۇراقلىق مۇلكى 4 مىليون 150 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 3. يەم - خەشەك ۋە قوشۇمچە يېمەكلىك ئىشلەش

1. يەم - خەشەك ئىشلەش

1982 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى شىخەنزىگە يەم - خەشەك ئىشلەش تېخنىكىسىنى ئۆگىنىشكە مەخسۇس ئادەم ئۇيۇشتۇرۇپ بېرىپ، ئىدارىنىڭ ئۇنىۋېرسال پىششىقلاش زاۋۇتى (كېيىن نامى ئاشلىق ئىدارىسى يېمەكلىك زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى) يەم - خەشەكنى مىناق تەرىقىسىدە ۋاكالىتەن ئىشلەشكە باشلىدى.

1983 - يىل 5 - ئايدا ئاشلىق ئىدارىسى يەم - خەشەك شىركىتى قۇرۇپ، ئۇنىڭغا 4 شتات بەردى. شۇ يىلى 30 مىڭ يۈەن مەبلەغ چىقىرىلىپ، ئامبار سېلىندى. كېيىنكى يىلى ئۇنىۋېرسال پىششىقلاش زاۋۇتى ھاۋالە بويىچە ئىشلەپچىقارغان 1540 تونىنا چارۋا، ئۇي قۇشلىرى يەم - خەشكى پۈتۈنلەي سېتىلىپ، 49 مىڭ 446 يۈەن پايدا ئېلىندى.

1986 - يىل 6 - ئايدا يەم - خەشەك شىركىتى 40 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ ئىشلەپچىقىرىش سېخى قۇرۇپ، يەم - خەشەكنى ئۆزى ئىشلەپچىقىرىپ ئۆزى ساتىدىغان بولدى. كېيىنكى يىلى يىلىغا 5000 تونىنا يەم - خەشەك ئىشلەپچىقىرىدىغان ئېغىر تېپتىكى ماشىنا گۇرۇپپىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇپ، ئەسلىدە قول مەشغۇلاتى بىلەن قىلىنىدىغان ئوگۇتلەش، ماتېرىيال تەڭشەش، ئارىلاشتۇرۇش، تايلاش ئىشلىرىنى بىر قېتىمدىلا تاماملايدىغان بولدى. شۇ يىلى 2784 تونىنا يەم - خەشەك ئىشلەپچىقىرىپ، 51 مىڭ 700 يۈەن پايدا يارانتى.

1988 - يىل 3 - ئايدا يەم - خەشەك سېخى ئاشلىق - ياغ زاۋۇتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 11 - ئايدا يەم - خەشەك شىركىتىمۇ ئاشلىق - ياغ زاۋۇتىغا قوشۇۋېتىلىپ، 2 ۋېۋىسكا ئېسىلىدىغان، ھەرقايسىسى ئۆز ئالدىغا ھېسابات قىلىدىغان بولدى. كېيىنكى يىلى يازدا يەم - خەشەك شىركىتى بىلەن ئۇنىڭ سېخى قايتىدىن ئايرىلىپ چىقىپ ئۆز ئالدىغا ئىگىلىك باشقۇرىدىغان بولدى.

1989 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك باھا باشقۇرۇش ئورنى بۇ شىركەتنىڭ يەم - خەشەكنى رېتسىپ بويىچە تەڭشەپ پىششىقلىمىغانلىقىنى، 2005 تونىنا يەم - خەشەكنى باشقىچە يول بىلەن باھا ئۆستۈرۈپ ساتقانلىقىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىدى، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى قانۇنسىز ئېرىشكەن 3121 يۈەن تاپاۋەتنى مۇسادىرە قىلدى.

بۇ شىركەت تىجارەتتە سېتىش مىقدارىغا قاراپ مەھسۇلات مىقدارىنى بېكىتىش فاكتىنى يولغا قويدى. 7 يىلدا ئاددىي ۋە ئارىلاشما يەم - خەشەكتىن 15 مىڭ 363 تونىنا ئىشلەپچىقىرىپ، مەھسۇلات قىممىتىنى 4 مىليون 592 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 360 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى. 1990 - يىلى بۇ شىركەتتە 220 مىڭ يۈەنلىك تۇراقلىق مۇلۇك (بۇنىڭ ئىچىدە 107 مىڭ يۈەنلىك ئۇسكۇنە)، 25 ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى.

80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرىقى مەزگىلىدە يېزىلاردا كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەشكە ئۈيغۇنلىشىش يۈزىسىدىن قىسمەن يېزا (مەيدان) لار يا كى يەككە ئائىلىلەرمۇ يەم - خەشەك زاۋۇتى قۇردى، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، دولان دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە ئوچئون خۇيزۇ يېزىسىدىكى يەم - خەشەك زاۋۇتلىرىنىڭ كۆلىمى بىرقەدەر چوڭ بولدى. ئۇلار ئارىلاشما يەم - خەشەك ئىشلەپچىقارغاندىن سىرت، يەنە بېدە تالقىنى، قىزىلچا ئارزىكى قاتارلىقلاردىن پايدىلىنىپ ئەرزان باھالىق ئاددىي يەم - خەشەك ئىشلەپچىقاردى.

2. ئاشلىق - ياغ، قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاش

1979 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلە ئاۋابىتاتلىرى ۋە پەرزەنتلىرىنى تەشكىللەپ، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئۇنۇمۇرسال پىششىقلاش زاۋۇتى قۇردى، بۇ زاۋۇت ئىگىلىك باشقۇرۇشتا ھاۋالە بويىچە ۋاكالىتەن پىششىقلاشنى ئاساس قىلىش ئۇسۇلىنى قوللاندى، ئۇن، سۇ يېغى، ئاددىي يەم - خەشەك، كەسمە چۆپ، پۇرچاق مەھسۇلاتلىرى قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقاردى.

1982 - يىلى ئۇنۇمۇرسال پىششىقلاش زاۋۇتى نامىنى ئاشلىق ئىدارىسى يېمەكلىكلەر زاۋۇتىغا ئۆزگەرتتى، ئىشلەپچىقىرىشتا مۇھىم نۇقتىنى يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاشقا قارىتتى، كېيىنكى يىلى يېزا ئىگىلىك 4 - شى 70 - تۈەن - مەيداندىن پېنسىيىگە چىققان تېخنىك تەكلىپ قىلىپ ئىشلەپچىقىرىش تايانچلىرىنى تەربىيىلىدى، رېتسىپ تەييارلاش ۋە ماتېرىيال تەڭشەللىرىگە ھۆجۈم قىلىپ، مەھسۇلات تۈرلىرىنى كۆپەيتتى، ئالىي، ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك پېچىنە، تورت ۋە بولكا پىشۇرغاندىن سىرت، يەنە پۇرچاق مەھسۇلاتلىرى، ئاچچىقسۇ، جياڭيۇ قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقاردى. 1984 - يىلى 75 تونىنا پېچىنە، تورت، 17 تونىنا ئۆگرە، كەسمە چۆپ، 103 تونىنا ياغ، 94 تونىنا پۇرچاق مەھسۇلاتى ئىشلەپچىقىرىپ، ھاۋالە بىلەن 1540 تونىنا يەم-خەشەكنى پىششىقلاپ، 720 مىڭ يۈەنلىك مەھسۇلات قىممىتى يارىتىپ، 22 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى.

1987 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى 500 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، شىخەنزە شەھەرلىك «ئۈزۈن ئۆمۈر» كەسمە چۆپ زاۋۇتى بىلەن بىرلىشىپ، يېمەكلىك زاۋۇتى ئاساسىدا كەسمە چۆپ زاۋۇتى قۇردى، زاۋۇتنىڭ يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 2500 تونىنا قىلىپ لايىھىلەندى، «ئۇچقە يېگى كەسمە چۆپ»، «شوخلا كەسمە چۆپى» قاتارلىق كەسمە چۆپلەرنى ئىشلەپچىقىرىدىغان بولدى. بىراق بىرلىشىپ تىجارەت قىلىش كېلىشىمى ئاددىل بولماي، ماجىرانى ھەل قىلىش مۇمكىن بولمىغاچقا، ئۇسكۇنىلەر قۇراشتۇرۇلغاندىن كېيىن ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرگىلى بولمىدى. يېمەكلىك زاۋۇتى يېگى زاۋۇت ئورنىغا كۆچۈپ كىرگەندىن كېيىن پەقەت ئەسلىدىكى ھالىتىنىلا ساقلاپ قالالىدى. 1990 - يىلى بۇ زاۋۇتنىڭ 100 مىڭ يۈەنلىك تۇراقلىق مۇلكى 45 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى. ئىشلەپچىقارغان يېمەكلىكنىڭ سۈپىتى ياخشى بولغاچقا، ئىستېمالچىلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى، يېمەكلىكلىرى ناھىيىدە كەڭ سېتىلغاندىن باشقا، يەنە غۇلجا شەھىرى، توققۇزتارا، نىلقا ناھىيىسى قاتارلىق ناھىيىلەرنىڭ بازارلىرىغىمۇ كىرىدى.

VII باب

ئاشلىق - ياغلىق دان تىجارىتىنى باشقۇرۇش

§ 1. ئاشلىق - ياغلىق دان باھاسى

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە غۇلجا ناھىيىسىدە ئاشلىق باھاسى بىرقەدەر مۇقىم بولدى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) بىر دادەن (220 كىلوگرام) بۇغداي ياكى قوناقنىڭ باھاسى 5 سەر كۈمۈش، بىر دادەن زىغىرنىڭ باھاسى 9 سەر كۈمۈش، بىر دادەن دادۇرنىڭ باھاسى 7 سەر كۈمۈش، بىر دادەن كۆك پۇرچاقنىڭ باھاسى 4 سەر كۈمۈش بولۇپ، باھادا خېلى ئۆزاققىچە داۋالغۇش بولمىدى.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) 1 - ئايدا بىر دادەن بۇغداينىڭ باھاسى 6 يۈەن كۈمۈش تەڭگىدىن يۇقىرى بولدى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) يەنە تېز ئۆرلەپ 18 يۈەنگە چىقتى. مىنگونىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە ئىچكى ئۇرۇش كۆپىيىپ، ھۆكۈمەت پۇلىنىڭ كۈرسى چۈشۈپ، ئاشلىق باھاسى ئۆرلەپ كەتتى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) نىڭ بېشىدا بىر دادەن بۇغداي 260 يۈەن بولدى، 2 - يىلى كۈزدە ئۆرلەپ 1000 يۈەنگە چىقتى، بىر دادەن قوناق 500 يۈەن بولدى.

1953 - يىل 2 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بازارلىرىدا 1 - دەرىجىلىك ئاشلىق - ياغلىق داننىڭ سېتىۋېلىش - سېتىلىش باھاسى مۇنداق بولدى: سېتىۋېلىش باھاسى بىر كىلوگرام بۇغداينىڭ 1800 يۈەن (كونا خەلق پۇلى، 10 مىڭ يۈەن كونا خەلق پۇلى بىر يۈەن يېڭى خەلق پۇلىغا باراۋەر)، قوناقنىڭ 946 يۈەن، تېرىقنىڭ 600 يۈەن بولدى. سېتىش باھاسى: ئادەتتىكى ئۇننىڭ 2686 يۈەن، گۈرۈچنىڭ 1125 يۈەن، سۇ يېغىنىڭ 17 مىڭ يۈەن، سېرىق پۇرچاقنىڭ 2816 يۈەن بولدى. بۇغداي بىلەن قوناق، كۆك پۇرچاقنىڭ باھا نىسبىتى 1:2، بۇغداي بىلەن ئاق قوناقنىڭ 1:3 بولدى. 11 - ئايدا 1 - دەرىجىلىك قوناقنىڭ باھاسى 2 - دەرىجىلىك بۇغداينىڭ يېرىم باھاسى بويىچە ھېسابلاندى. 2 - دەرىجىلىك قوناقنىڭ باھاسى 3 - دەرىجىلىك بۇغداينىڭ يېرىم باھاسى بويىچە ھېسابلاندى، كۆك پۇرچاقنىڭ باھاسى بىردەك 1 - دەرىجىلىك بۇغداينىڭ يېرىم باھاسى بويىچە ھېسابلاندى، ئاق قوناقنىڭ سېلىشتۇرما باھاسى ئۆزگەرتىلمىدى. 1955 - يىل 4 - ئايدا قارا ئاشلىقنىڭ باھاسى %6.7 ئۆستۈرۈلۈپ، بۇغداينىڭ باھاسى %2.4 تۆۋەنلىتىلدى.

ئاشلىق - ياغلىق داننى بىرتۇتاش سېتىۋېلىش - سېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، باھا كۆپ قېتىم تەڭشەلدى. 1961 - يىل 6 - ئايدا بىرتۇتاش سېتىۋېلىنىدىغان بۇغداينىڭ باھاسى %41.2، گۈرۈچنىڭ باھاسى %32.7 ئۆستۈرۈلدى، سېتىش باھاسى ئۆزگەرتىلمىدى. ئاشلىقنى سېتىۋېلىش - سېتىشتا تۇنجى قېتىم باھادا تەتۈرلۈك ئەھۋالى كۆرۈلدى. بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداينىڭ باھاسىدا %21.72، قوناقنىڭ باھاسىدا %21.7، ئاق قوناقنىڭ باھاسىدا %32.75، كۆك پۇرچاقنىڭ باھاسىدا %21.11 تەتۈرلۈك كۆرۈلدى. 9 - ئايدا كۆك پۇرچاق قاتارلىق ئۇششاق قارا ئاشلىقنىڭ ۋە كەندىر، ئاپتاپپەرەس، زىراتنىڭ قاتارلىق ئۇششاق ياغلىق دانلارنىڭ

بىرتۇتاش سېتىۋېلىنىش باھاسى ئۆستۈرۈلدى. تەڭشەلگەندىن كېيىنكى ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئاشلىق - ياغلىق داننىڭ بىرتۇتاش سېتىۋېلىنىش باھاسى (ھەر كىلوگرامىنىڭ) مۇنداق بولدى: بۇغداينىڭ 0.24 يۈەن، قونا قىنىڭ 0.164 يۈەن، سېرىق پۇرچاقنىڭ 0.276 يۈەن، كۆك پۇرچاقنىڭ 0.18 يۈەن، چۆرگۈن قونا قىنىڭ 0.144 يۈەن، زىغىر (قىچىنىڭ) 0.456 يۈەن، كەندىرنىڭ 0.274 يۈەن، زاراڭزىنىڭ 0.342 يۈەن، ئاپتاپپەرەسنىڭ 0.41 يۈەن. دۆلەت تۆپ ساندىن ئاشۇرۇپ سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق، ياغلىق دان ئۈچۈن مۇكاپات تەرىقىسىدە باھا قوشۇپ بەردى. 1962 - يىلى سىرتقا يۆتكەلگەن ئاشلىق، ياغلىق داننىڭ باھاسى بىردەك ئوتتۇرا دەرىجىلىك سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە بېكىتىلدى. ئۇن، ياغنىڭ باھاسى ئوتتۇرا دەرىجىلىك بىرتۇتاش سېتىش باھاسىغا باشقۇرۇش خىراجىتى قوشۇپ بېكىتىلدى. ياغ باھاسىغا يەنە تىجارەتتە خوراش نىسبىتى قوشۇلدى. 1965 - يىلى تۆپ ساندىن ئاشۇرۇپ سېتىلغان قىسمى ئۈچۈن مۇكاپات تەرىقىسىدە سانائەت بۇيۇمى ياكى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى سېتىپ بېرىلدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئاشلىق باھا يارىدەم پۇلى تارقىتىلدى، يەنە بىرتۇتاش سېتىش باھاسى ئۆستۈرۈلۈپ، ئاشلىق - ياغلىق داننىڭ سېتىۋېلىنىش - سېتىلىش باھاسى تەڭپۇڭلاشتۇرۇلدى. شۇ يىلى سىرتقا يۆتكەلگەن بۇغداي - ياغلىق دان، ئۇن - ياغ ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسى، ئوتتۇرا دەرىجىدىكى بىرتۇتاش سېتىۋېلىش (بىرتۇتاش سېتىش) باھاسىغا ئالدىنقى يىللىق خىراجەت نىسبىتىنىڭ ئوتتۇرىچە قىممىتىنى قوشۇش ئارقىلىق ھېسابلاندى.

1971 - يىل 9 - ئايدا ياغلىق داننىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى يەنە بىر قېتىم ئۆستۈرۈلدى. ئۆستۈرۈلۈش دەرىجىسى: زىغىر، قىچا، ئابدىمىلىكنىڭ 22.8%، ئاپتاپپەرەسنىڭ 9%، زاراڭزىنىڭ 14.6%، سېرىق پۇرچاق بىلەن كۈنجۈتنىڭ 5% بولدى. ئوتتۇرا دەرىجىلىك ياغلىق داننىڭ باھاسى (ھەر كىلوگرامنىڭ): زىغىر، قىچا، ئابدىمىلىكنىڭ 0.5472 يۈەن، ئاپتاپپەرەسنىڭ 0.492 يۈەن، زاراڭزىنىڭ 0.4104 يۈەن، سېرىق پۇرچاقنىڭ 0.38 يۈەن، كۈنجۈتنىڭ 0.96 يۈەن بولدى.

1978 - يىل 7 - ئايدا ئۇزاقتىن ئۇزگەرمەي كەلگەن ئاشلىق - ياغلىق دان، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىلىش باھاسى ئۆستۈرۈلدى. يەنە بۇغداي كېپەكى، قىچا كۈنجۈرىسىنىڭ ھەر كىلوگرامنىڭ باھاسى 0.07 يۈەن، 0.05 يۈەندىن 0.1 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى، زىغىر كۈنجۈرىسى، ئاپتاپپەرەس كۈنجۈرىسىنىڭ باھاسى 0.07 يۈەندىن 0.12 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى. سىرتقا يۆتكىلىدىغان ئاشلىقنىڭ باھاسى ئوتتۇرا دەرىجىلىك بىرتۇتاش سېتىۋېلىش باھاسىغا 10% باھا قوشۇپ ھېسابلاندى. ئۇن بىلەن ياغنىڭ باھاسى تەننەرخ باھاسىغا 10% باھا قوشۇپ ھېسابلاندى.

1979 - يىل 7 - ئايدا ئاشلىق - ياغلىق داننىڭ بىرتۇتاش سېتىۋېلىنىش باھاسى يەنە ئۆستۈرۈلدى، ئۆسۈش دەرىجىسى 20% — 25% ئەتراپىدا بولدى، لېكىن سېتىلىش باھاسى تەڭشەلمىدى، شۇنىڭ بىلەن ئاشلىق - ياغلىق داننىڭ باھاسىدا يەنە تەتۈرلۈك كۆرۈلدى. بۇغداينىڭ باھاسىدىكى تەتۈرلۈك 20.1%، قونا قىنىڭ 17.7%، كۆك پۇرچاقنىڭ 30.3%، قىچىنىڭ 17.7%، زىغىرنىڭ 20%، زاراڭزىنىڭ 20.3% بولدى.

1980 - يىلدىن كېيىن سىرتقا يۆتكىلىدىغان ئاشلىق، ياغلىق داننىڭ يۆتكەش قوشۇلما باھاسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، تەكشۈرۈلگەن دەرىجە ئۆلچىمى بويىچە بېكىتىلگەن بىرتۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى راسچوت قىلىنىدى. سىرتقا يۆتكىلىدىغان ئۇن - ياغنىڭ باھاسىغا 5% ۋە 15% لىك يۆتكەش باھا يارىدەم پۇلى قوشۇلۇپ راسچوت قىلىنىدى.

1981 - يىل 9 - ئايدا سېرىق پۇرچاقنىڭ ھەر كىلوگرامنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى 0.768 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى يەنى 60% ئۆستۈرۈلدى، ئاپتاپپەرەس يېغىنىڭ ھەر كىلوگرامنىڭ سېتىلىش باھاسى 2.4 يۈەندىن 1.7 يۈەنگە چۈشۈرۈلدى. 1984 - يىلى ھەر كىلوگرام سېرىق پۇرچاقنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى يەنە 0.64 يۈەنگە چۈشۈرۈلۈپ، 13% تۆۋەنلىتىلدى.

1985 - يىل 4 - ئايدا ئاشلىق - ياغلىق دانىنى بىرتۇتاش سېتىۋېلىش توختام بويىچە سېتىۋېلىشقا ئۆزگەرتىلىپ، سېتىۋېلىنىش باھاسى بىلەن سېتىلىش باھاسى بىرخىل قىلىنىدى. توختام بويىچە سېتىۋېلىنىدىغان ئاشلىق «تەتۇر ئۆچ ئۇلۇش، يەتتە ئۇلۇش» (30% بىرتۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى، 70% توختام سىرتىدا سېتىۋېلىش مۇكاپات باھاسى) بويىچە سېتىۋېلىنىدى. ياغلىق دان «تەتۇر 4 ئۇلۇش 6 ئۇلۇش» 40% بىرتۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى، 60% توختام سىرتىدا سېتىۋېلىش مۇكاپات باھاسى بويىچە سېتىۋېلىنىدى. كۆزگى ۋە يازغى بۇغداي بىلەن سىبرىق پۇرچاق 5 دەرىجىگە ئايرىلدى، بۇغدايدا ئالا بۇغداي ئاساسىي ئۇلچەم قىلىنىپ، ئاق بۇغدايغا 20% باھا قوشۇلدى، قىزىل بۇغدايىنىڭ باھاسى 2% تۆۋەنلىتىلدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1979 - يىلدىكى ئاشلىق - ياغلىق دانىنى بىرتۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى

جەدۋەل: 10 — 9 بىرلىكى: كىلوگرام، يۈەن

تۈرلەر	پولغا قويۇلغان باھا (ئونتۇرا دەرىجە)	تەخمىنلەن باھا					ئۆسۈش سوممىسى (ئونتۇرا دەرىجە)	ئۆسۈش دەرىجىسى (%)
		1 - دەرىجە	2 - دەرىجە	3 - دەرىجە	4 - دەرىجە	5 - دەرىجە		
يازغى بۇغداي	0.2702	0.348	0.338	0.328	0.318	0.308	0.0578	21.39
كۆزگى بۇغداي	0.2702	0.358	0.348	0.338	0.328	0.318	0.0678	25.09
سىبرىق پۇرچاق	0.4	0.488	0.474	0.46	0.446	0.432	0.06	15
قوناق	0.1844	0.232	0.226	0.22			0.0416	22.56
قىجا	0.56	0.7232	0.7	0.68			0.14	25
زىغىر	0.56	0.742	0.72	0.698			0.16	28.57
ئاپتاپپەرەس	0.4526	0.722	0.7	0.68			0.2472	54.66

غۇلجا ناھىيىسىدە ئاشلىق - ياغلىق دانىنى توختام بويىچە سېتىۋېلىش باھاسى

جەدۋەل: 10 — 10 بىرلىكى: كىلوگرام

تۈرلەر	دەرىجىسى	سېتىۋېلىش باھاسى						سېتىش باھاسى (1985)	
		بىرتۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى			ئاشۇرۇپ سېتىۋالغانلىق نىسبەتلىك باھاسى				
		1985	1987	1988	1985	1987	1988	بىرتۇتاش باھا	نىسبەتلىك باھا
بۇغداي (ئالا بۇغداي)	1	0.358		0.374	0.5084		0.532	0.286	0.5084
	2	0.348		0.364	0.4942		0.518	0.278	0.4942
	3	0.338		0.354	0.48		0.502	0.27	0.48
	4	0.328		0.342	0.4658		0.486	0.262	0.4658
	5	0.318		0.332	0.4516		0.472	0.254	0.4516

	0.318						0.67	1	سېرىق پۇرچاق
	0.31						0.66	2	
	0.3						0.64	3	
	0.29						0.62	4	
	0.28						0.6	5	
0.3132	0.192	0.346	0.335	0.3144	0.256	0.2482	0.232	1	قوناق
0.3052	0.186	0.336	0.3252	0.3052	0.248	0.2408	0.226	2	
0.297	0.18	0.326	0.3154	0.297	0.242	0.2336	0.22	3	
		0.528	0.4862	0.4488	0.392	0.3602	0.316	1	قىسقا غوللۇق شال
		0.512	0.472	0.4346	0.38	0.3496	0.306	2	
		0.498	0.4582	0.4232	0.368	0.3394	0.298	3	
		0.482	0.4444	0.4118	0.358	0.3292	0.29	4	
		0.468	0.431	0.3976	0.346	0.3192	0.28	5	
		0.414	0.4022	0.396	0.306	0.298	0.26		قوناق ئۇنى
			0.733	0.673		0.543	0.474	1 - ئۇلچەم	يۇمىلاق شال گۈرۈچى
			0.7116	0.652		0.5272	0.46	2 - ئۇلچەم	
			0.6912	0.6334		0.5112	0.446	3 - ئۇلچەم	
0.9646	0.61	1.112		0.9646	0.856		0.742	1	زىغىر
0.936	0.576	1.04		0.936	0.83		0.72	2	
0.908	0.548	1.048		0.9074	0.806		0.698	3	
	0.61	1.01		0.9386	10.776		0.722	1	قىچا
	0.576	0.98		0.91	0.754		0.7	2	
	0.548	0.95		0.884	0.73		0.68	3	
		1.04			0.83			1	ئۇزۇن سانبىك كىسلاتالىق قىچا ئۇرۇقى
		1.048			0.806			2	
		1.016			0.782			3	
		0.31		0.2472	0.258		0.22	1	چىگىت
		0.3		0.25	0.25		0.2	2	
		0.292		0.2328	0.244		0.18	3	
0.9386				0.9386			0.72	1	مايلىق ئاپتاپپەرەس
0.91				0.91			0.7	2	
0.884				0.884			0.68	3	
0.6968	0.572			0.0168			0.536	1	ئاپتاپپەرەس
0.676	0.54			0.67			0.52	2	
0.6552	0.514			0.6552			0.504	3	
		3.12		3.12	2.284		2.12	2 - دەرىجە	قىچا يېغى
		3.3		3.3	2.492		2.16	2 - دەرىجە	زىغىر يېغى
		3.52		2.4	2.1		1.68	2 - دەرىجە	چىگىت يېغى
		3.21			2.47			2 - دەرىجە	ئۇزۇن سە. ناپبك كسە. لاتالىق قىچا يېغى

§ 2 . باشقۇرۇش

1. باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك ئاشلىق بۆلۈمى پەقەت غەللە - پاراق چىقىمىنى ئاجرىتىشقىلا مەسئۇل بولۇپ، ئايرىم ھېسابات قىلمايتتى. خىراجەت چىقىمى ھۆكۈمەتنىڭ خام چوتىغا كىرگۈزۈلۈپ، ئەمەلىي چىقىم بويىچە ئانچوت قىلىناتتى. ئاشلىق - ياغلىق دان سېتىۋېلىش - سېتىش كەسپىنى ھاۋالە بويىچە سودا - تەمىنات كوپېراتىپى بىلەن ناھىيىلىك ئاشلىق شىركىتى بېجىرىپ، تىجارەتتە پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولاتتى.

ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەمۇرىي ۋە كەسپىي خىزمەتلەر يەرلىك ھۆكۈمەت بىلەن ئىلى ئوبلاستلىق ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى. دەسلەپتە تىجارەت قىلىنغان ئاشلىق - ياغلىق دان ھېساباتىنى ئوبلاستلىق ئاشلىق ئىدارىسى بىرتۇتاش قىلدى، پايدا يۇقىرىغا تاپشۇرۇلدى، زىيان ئەمەلىي سان بويىچە تولۇقلاپ بېرىلدى. 60 - يىللاردا كەسىپ بويىچە نورمىلىق باشقۇرۇش يولغا قويۇلۇپ، ھېساباتنى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى قىلىدىغان بولدى. 1964 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى ئوبلاست بويىچە بىرىنچى بولۇپ «ئاساسىي قاتلام ئاشلىق پونكىتلىرىنىڭ ئىش ئورنى مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى»نى تۈزدى ۋە يولغا قويدى.

1978 - يىلى ناھىيىلىك ئۇن - ياغ زاۋۇتىدا مۇستەقىل ھېسابات قىلىش سىناق قىلىندى. 1980 - يىلى جىلىلىيۈزى ئاشلىق ئامبىرى بىلەن تۈرپانيۈزى ئاشلىق پونكىتىمۇ سىناق نۇقتىسى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 2 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق سىستېمىسىدا «مۇستەقىل ھېسابات قىلىش، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش» ئاساسىدىكى يېڭى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلدى. ئاشلىق پونكىتلىرىنىڭ تىجارەتتىكى سىياسەت خاراكتېرلىك زىيىنى ئۈچۈن نورمىلىق تولۇقلىما بېرىلىدىغان بولدى. كارخانىلار ئىش ئورنى مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى ۋە ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى تۈرغۇزۇش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈشنى يادرو قىلىپ ھەر تەرەپلىمە تۈزەش ئارقىلىق ئىگىلىك باشقۇرۇشنى ئومۇمىيۈزلۈك كۈچەيتتى، ئۇنۇمىنىمۇ يىلسېرى ئۆستۈردى.

1983 - يىلى سىستېما بويىچە سىياسەت خاراكتېرلىك مالىيە ھۆددىگەرلىكى يولغا قويۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە پىلاندىن ئاشۇرۇپ سېتىۋېلىنغان ئاشلىق، ياغلىق داننىڭ قوشۇلما باھا پۇلى بىلەن ئاشۇرۇپ ساقلاش خىراجىتىنى مەركەز مالىيىسى ئۆستىگە ئالدى. 1986 - يىلى ئىزچىل تۇرە ئايتونوم رايون ئىگىلەپ كېلىۋاتقان ئاشلىق - ياغلىق داننىڭ تىجارەت خاراكتېرلىك زىيان يارەمى پۇلى بىلەن باھا ئۆستۈرۈش يارەمى پۇلىنى باشقۇرۇش ناھىيىلىك مالىيىگە چۈشۈرۈپ بېرىلدى. 1988 - يىلى ئۇن - ياغ زاۋۇتى يەنە ئاشلىق سىستېمىسىنىڭ سىناق نۇقتىسى سۈپىتىدە زاۋۇت باشلىقى «ھۆددىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى» (3 يىللىق)نى يولغا قويدى.

2. جىنايەتنى جازالاش

غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى مالىيە - ئىقتىساد ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلغان ئادەم ۋە ئىشلارنى ئۇزۇلدىن قانۇنغا بىرتەرەپ قىلىپ كەلدى. 1965 - يىلى «ئۆكتەبىر» گۈڭشې ئاشلىق پونكىتى (ھازىرقى قاش ئاشلىق پونكىتى) نىڭ ئامبارچىسى 5 تونىنىدىن ئارتۇق ئاشلىققا خىيانەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، 5 يىللىق

قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىدى، بۇ سىستېما بويىچە ئەڭ ئاۋۋال جازالانغان خىيانەتچى - ئوغرى ئۇنىۋر.

1966 - يىلى «ئۆكتەبىر» گۈڭشې ئاشلىق پونكىتىنىڭ باشلىقى، بوغالتىرى ۋە ئامبارچىسى خىيانەت، ئوغرىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، پونكىت باشلىقلىق ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش، پارتىيە ئىچىدە قالدۇرۇپ 2 يىل سىناش جازاسى بېرىلدى، بوغالتىرغا پارتىيىدىن چىقىرىش، خىزمەتتىن ھەيدەش جازاسى بېرىلدى، ئامبارچىغا خىزمەتتىن ھەيدەپ بىر يىل سىناش ياكى خىزمەتتىن ھەيدەپ يېزىغا قايتۇرۇش جازاسى بېرىلدى.

1985 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى «ئىقتىسادىي ساھەدىكى ئېغىر جىنايەتلەرگە زەربە بېرىش پائالىيىتى»دە ئاشلىق - ياغلىق دان ھېساباتى زور مىقدارداكەم چىققان 33 كىشىنىڭ مەسلىسىنى تەكشۈردى، بۇنىڭ ئىچىدە 17 كىشىنى مۇددەتكە بۆلۈپ تۆلەشكە بۇيرىدى. 1987 - يىلى بۇ كۆرسەتكۈچنى يەنمۇ ئېچىرلەپ قانات يايدۇرۇپ، مۇھىم دېلودىن 4 نى تەكشۈرۈپ بىرتەرەپ قىلدى ھەمدە مەسلىسى بىرقەدەر ئېغىر بولغان 5 ئاشلىق پونكىتىنىڭ رەھبەرلىك بەتزىسىنى تەكشىدى.

1989 - يىلى ئاشلىق سىستېمىسى 2 قېتىم دۆلەت بىرتۇتاش ئورۇنلاشتۇرغان «قاتتىق زەربە بېرىش» نىڭ تەلىپى بويىچە، خىزمەتتە مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلغان 20 ئامبارچىنى تەكشۈرۈپ بىرتەرەپ قىلدى، 4 جىنايەتچىنى جازالىدى، بۇنىڭ ئىچىدە بىر جىنايەتچىگە 6 يىللىق قاماق جازاسى ھۆكۈم قىلىنىدى.

3 §. ئىگىلىك باشقۇرۇش نەتىجىلىرى

يېڭى جۇڭگو ئەمدىلا قۇرۇلغان مەزگىلدە ئاشلىق - ياغلىق دان تاۋارلىرى كۆپ خىل يول بىلەن تىجارەت قىلىناتتى، تۈزۈلمىسىمۇ مۇكەممەل ئەمەس ئىدى، شۇڭا تىجارەت ئۇنۇمى تۆۋەن ئىدى. 1957 - يىلى ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ئاشلىق - ياغلىق دانىنى سېتىۋېلىش - سېتىش خىزمىتىنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، شۇ يىلى زىيانىنى تۈگىتىپ 84 مىڭ 611 يۈەن پايدا ئالدى. 1960 - يىلغا كەلگەندە پايدا 620 مىڭ يۈەندىن ئاشتى.

1961 - يىلى دۆلەت ئاشلىق سېتىۋېلىش باھاسىنى تۆنجى قېتىم زور ھەجىمدە تەڭشىدى، ئەسلا سېتىش باھاسىنى ئۆزگەرتمىدى. ئاشلىق - ياغلىق دانىنى سىرتقا يۆتكەشتە يېغىش، ئۆتكۈزۈۋېلىش، توشۇش جەھەتلەردە ئىككى تەرەپنىڭ رەسمىيەتى تولۇق بولماي، كۆپ مىقداردىكى ئاشلىق پۇلىنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلغىلى بولمىدى، ئۇلارنى يىغىۋېلىش قىيىن بولدى. ئۆسۈمسىمۇ شۇنىڭغا يارىشا ئېشىپ باردى. ناھىيە ئىشلەپچىقارغان ئاشلىقلىقتىن ئۇن چىقىش نىسبىتى ئاپتونوم رايوننىڭ ئۆلچىمىدىن %3، ياغلىق داندىن ياغ چىقىش نىسبىتى %1.4 تۆۋەن بولۇپ، تەننەرخ كۆپ، پايدا ئاز بولدى، شۇڭلاشقا سىستېما ئۇدا 3 يىل زىيان تارتىپ، جەمئىي زىيان 278 مىڭ يۈەنگە يەتتى. كېيىن ئەتراپلىق تەكشۈرۈش، تۈزەش ئارقىلىق 1964 - يىلى 80 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى، 10 مىڭ جىڭ ئاشلىق - ياغلىق دانىنى ساقلاش خىراجىتى ئالدىنقى يىلدىكى 7.36 يۈەندىن 5.48 يۈەنگە چۈشۈپ، %25.5 تۆۋەنلىدى.

1970 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى سېتىۋالغان ئاشلىق سىرتقا يۆتكەلمىگەنلىكتىن ئامباردىكى ئاشلىق تېز كۆپەيىپ، 1971 - يىلى ئومۇمىي خىراجەت %47.16 ئېشىپ كەتتى، ئۆسۈمىلا 116 مىڭ يۈەن كۆپەيدى، تاۋار ئوبوروت خىراجىتى %41 كە يېتىپ، تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىقتى. شۇ يىلى تۇراقلىق مۇلۇكنىڭ ئامورتىزاتسىيە نىسبىتى ئالدىنقى يىلدىكى %1.2 تىن %4.2 كە ئۆزگەرتىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئامورتىزاتسىيە فوندى 32 مىڭ 541 يۈەن كۆپ ئېلىنىپ، %99.02 كۆپەيدى. ئاددىي ئامبارداسا ساقلاش

خىراجىتى 135 مىڭ يۈەن كۆپەيىپ، %213 ئاشتى. پىلاندىن ئاشۇرۇپ سېتىۋېلىش مۇكاپات پۇلى 136 مىڭ يۈەن كۆپەيىپ، %506.8 ئاشتى. سىرتقا يۆتكەلگەن ئاشلىق، ياغلىق دان بىرەڭ ئونتۇرا دەرىجىلىك سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە راسچوت قىلىندى، دەرىجە پەرقى سەۋەبىدىن زىيان تېخىمۇ كۆپەيدى. تىجارەتتە ئاشلىقتىن ئۇن چىقىش نىسبىتى دۆلەت ئۆلچىمىدىن ئونتۇرا ھېساب بىلەن %3 — %5 كىچە تۆۋەن بولدى؛ قاچىلاش بۇيۇملىرىنىڭ يۇتۇپ كېتىشى ئېغىر بولدى. مۇ توگمىنىدە ئۇن تارتىشقا تايىنىدىغان ئاساسىي قاتلام ئاشلىق پونكىتلىرىنىڭ ھەممىسى ئاشلىقنى غۇلجا شەھىرىگە يۆتكەپ ئۇن تارتقۇزغاچقا، توشۇش خىراجىتى 10 نەچچە مىڭ يۈەن ئېشىپ كەتتى؛ سىرتقا يۆتكەلگەن ئاشلىقنىڭ مەبلىغى ۋاقتىدا يىغىۋېلىنماي، ناھىيە مالىيىسىمۇ زىيانىنى تولۇقلاش يارەەم پۇلىنى ۋاقتىدا ئاجرىتىپ بېرەلمەي، مەبلەغ ئوبوروتى تېخىمۇ قىسىنلىشىپ كەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاشلىق، ياغلىق دانىنى ئامبارلاشتۇرۇشتا سۈپەت تەكشۈرۈشنىڭ چىڭ بولماسلىقى، مۇ تەركىبىنىڭ ئۆلچەمدىن ئېشىپ كېتىشى، سېتىۋېلىش بىلەن يۆتكەشتىكى دەرىجە پەرقىنىڭ نىسبەتەن چوڭ بولۇشىغا ئوخشاش سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، شۇ يىلقى زىيان 1 مىليون 560 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 640 مىڭ يۈەن كۆپەيدى، ئېشىش نىسبىتى %69.6 بولدى.

1974 - يىلى مالىيە باشقۇرۇش نورمال ئىزغا چۈشۈشكە باشلىدى، بىراق ئاشلىق كارخانىلىرىنىڭ تىجارەت ئەھۋالى يەنىلا كۆڭۈلدىكىدەك بولماي، زىيان دولقۇنسىمان ئۆرلىدى. 1978 - يىلى سىستېما ئىگىلىك باشقۇرۇشنى ھەقمقي كۈچەيتىپ، ئومۇمي تىجارەت مىقدارىنى ئالدىنقى يىلدىكىدىن 17 مىڭ 261 تونىنا ئاشۇردى، ئوبوروت خىراجىتىنى 734 مىڭ يۈەن ئازايتتى، زىياننىمۇ 2 مىليون 170 مىڭ يۈەندىن 905 مىڭ يۈەنگە چۈشۈرۈپ، %58.3 ئازايتتى. 2 - يىلى تاۋار ئوبوروت خىراجىتى %6.4، زىيان ئومۇمي سوممىسى %32.3 ئازايدى، 10 مىڭ جىڭ ئاشلىق - ياغلىق دانىنى ساقلاش خىراجىتى 5.74 يۈەندىن 4.44 يۈەنگە چۈشۈپ، تارىختىكى ئەڭ ياخشى رېكورت يارىتىلدى.

1981 - يىلى مۇستەقىل ھېسابات قىلىشنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلۇشى بىلەن ئۇنۇم تېخىمۇ ياخشى بولۇشقا باشلىدى، 1983 - يىلىغا كەلگەندە ئۇدا 18 يىل زىيان تارتىپ كەلگەن ئەھۋالغا خاتىمە بېرىلىپ، 660 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى.

يېزىلاردا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئاشلىق ھوسۇلى داۋاملىق ئاشتى، يېزىلاردا «ئاشلىق سېتىش قىيىن بولۇش» مەسىلىسى كېلىپ چىقتى. ئاشلىق تارماقلىرىنىڭ تىجارەتتىكى بېسىمى ئېغىرلىشىپ، خىراجىتى ئۆرلەپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن 1985 - يىلى يەنە زىيان كۆرۈلدى، شۇنىڭدىن كېيىنكى 5 يىلدا 1987 - يىلى 50 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىنىپ، ئالدىنقى يىلدىكىگە قارىغاندا زىيان تۈگىتىلىپ، يارىتىلغان پايدا 1 مىليون 180 مىڭ يۈەن بولغاندىن باشقا، قالغان يىللاردا تارتقان زىيان ناھايىتى كۆپ بولدى. 1990 - يىلى سىستېما بويىچە تىجارەت قىلىنغان ئاشلىق - ياغلىق دان 245 مىڭ تونىنا بولدى، تاۋار ئوبوروت خىراجىتى 9 مىليون 314 مىڭ يۈەنگە يەتتى، 10 مىڭ جىڭ ئاشلىق - ياغلىق دانىنى ساقلاش خىراجىتى 80.06 يۈەنگە، تىجارەت خىراجىتى 190 يۈەنگە، ئومۇمي زىيان 7 مىليون 439 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىقتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى 41 يىل ئىچىدە 10 مىڭ جىڭ ئاشلىق - ياغلىق داننىڭ تىجارەت ھەققى ۋە خىراجەت نىسبىتى 1955 - يىلى ئەڭ تۆۋەن بولدى، مۇشۇ يىلى تىجارەت ھەققى 8.23 يۈەن، خىراجەت نىسبىتى %3.77 بولدى.

غۇلجا ناھىيىسى بويىچە ئاشلىق سودىسىنىڭ 1954 — 1990 - يىلغىچە بولغان ئاساسلىق ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلىرى

جەدۋەل: 10 — 11　　بىرلىكى: تونىنا، يۈەن

يىللار	ئومۇمىي تىجارەت مىقدارى	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن تىجارەت مىقدارى	ئونتۇرىچە ئامبار زاپىرى	10 مىڭ جىڭ ئاشلىق، ياغ-لىق دان تىجارەت خىراجىتى	10 مىڭ جىڭ ئاشلىق، ياغ-لىق دان ساتلاش خىراجىتى	خىراجەت نىسبىتى (٪)	ئىگىلىگەن دۆلەت ئو-بوروت مەبلىغى	تۇراقلىق مۇلۈك
1954	8096		559					600
1955	6835		※502	△8.23	16.14	△3.77	13000	600
1956	20670		2000	25.25	14.6	8.88	13000	20787
1957	41854		7048	31.37	15.54	9.76	323697	20787
1958	70935		10147	53.74	18.08	9.88	323697	20787
1959	82373	△768	18171	31.24	16.32	8.21	323697	22406
1960	67649	302	14958	35.22	16.18	9.2	356480	76798
1961	60162	350	11845	40.73	17.54	9.44	333663	76798
1962	46207	※195	8705	52.74	19.78	9.8	325111	76798
1963	45844	241	6127	36.75	7.63	8.43	520000	84097
1964	66773	382	8258	24.22	5.48	5.48	520000	199754
1965	54461	319	5193	28.7	8.72	6.15	520000	281112
1970								
1971						※41		
1972								
1974	71615	284	9450	80.61	29.72	15.01	700000	2642783
1975	50610	239	5505	97.98	13.67	15.03	700000	2445857
1976	87796		19779	63	13.5	15.21	700000	2878220
1977	10529		11837	65.55	29.34	12.59	900000	3411991
1978	127790		29065	31.45	5.74	5.63	920000	3806289
1979	145910	510	25107	38.8	△4.44	6.2	920000	3859252
1980	165753	428	11282	73.22	17.68	12.4	1332296	5101667
1981	162405		26235	45.4	25.58	6.69	1346566	5361554
1982	204610		32106	41.9	11.38	8	1352755	5689296
1983	185795		33985	47.98	24.9	5.84	1352755	5940397
1984	181705	627	32175	57.75	41.71	8.36	1420755	6530019
1985	232630	488	70530	74.06	35.28	14.4	1440755	8580776
1986	245308	469	△79550	81.45	18.58	9.99	1486459	7813974
1987	229786	520	53985	91.75	45.95	8.8	1668000	8849300
1988	231344	531	71254	105.8	28.58	12	2014000	10063000
1989	189722	413	20161	186.85	83.87	18	1943900	11185100
1990	245043	463	49199	※190	※85.06	26	△2926000	△12466000

ئىزاھ: 1. ئومۇمىي تىجارەت مىقدارى، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن تىجارەت مىقدارى، ئونتۇرىچە ئامبار زاپىسى بەشلىك پۈتۈنلەش بويىچە ئېلىنىدى.

2. تارىختىكى ئالاقە ياخشى ياكى ئالاقە پۈتمىگەن بولغان يىللارغا «△» بەلگىسى قويۇلدى.

3. تارىختىكى ئالاقە تۈزۈمى ياكى ئالاقە ناچار يىللارغا «※» بەلگىسى قويۇلدى.

4. جەدۋەلدە 1966 — 1969 - يىلغىچە بولغان ماتېرىيال يوقلىقتىن 1973 - يىلنىڭ ماتېرىيالى كەم قالدى.

ئون بىرىنچى قىسىم

مالىيە، باج، پۇل مۇئامىلە

ئون بىرىنچى قىسىم

مالىيە، باج، پۇل مۇئامىلە

I باب

مالىيە

§ 1 . ئاپپارات

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسى يامۇلندا مەخسۇس باج باشقۇرغۇچى ئەمەلدار قويۇلدى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 7 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتى مالىيە ئىدارىسىنى مالىيە باشقۇرۇش كومىتېتىغا، كېيىن يەنە مالىيە بۆلۈمىگە ئۆزگەرتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1950 - يىلى مالىيە بۆلۈمى قۇرۇپ ناھىيىنىڭ مالىيە، باج خىزمىتىنى باشقۇردى. 1959 - يىل 3 - ئايدا مالىيە بۆلۈمى مالىيە ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، باج ئىشلىرى مالىيە ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى، گەرچە ئاپپارات قوشۇۋېتىلگەن بولسىمۇ، يەنىلا ھەر قايسىسى ئۆز خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1962 - يىلى مالىيە ئىدارىسى يەنە باج ئىدارىسى ئايرىم تەسىس قىلىندى، 1963 - يىلى مالىيە ئىدارىسى يەنە مالىيە بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى.

1969 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە مالىيە بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مالىيە كەسپىنى ناھىيىلىك ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى قارىمىقىدا تەسىس قىلىنغان پىلان - مالىيە گۇرۇپپىسى بىر تەرەپ قىلىدىغان بولدى.

1970 - يىلى پىلان كومىتېتى، مالىيە، ستاتىستىكا بۆلۈملىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك پىلان - مالىيە ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى، ستاتىستىكا، ئەمگەك تەقسىماتى، ئاساسىي قۇرۇلۇشنى باشقۇرۇش، مالىيە، باج قاتارلىق خىزمەتلىرىگە مەسئۇل بولدى. 1973- يىلى پىلان - مالىيە ئىدارىسى پىلان كومىتېتى، ستاتىستىكا ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسىغا بۆلۈندى. مالىيە ئىدارىسى يەنىلا ناھىيىنىڭ مالىيە، باج ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى، شۇ يىلى 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ قارارىغا ئاساسەن، مالىيە ئىدارىسى قارىمىقىدىكى باج ئىشلىرى گۇرۇپپىسى ئايرىپ چىقىلىپ باج ئىدارىسى قۇرۇلدى، باج ئىشلىرى بۇ ئىدارىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1984 - يىلى مالىيە ئىدارىسى ئىچىدە

5 بۆلۈمچە ـ ئىشخانا، يەنى خام چوت بۆلۈمچىسى، پىزا مالىيە بۆلۈمچىسى، كارخانا مالىيە بۆلۈمچىسى، كەسپىي ئورۇنلار مالىيە بۆلۈمچىسى ھەم ئىشخانا تەسىس قىلىندى، رويخەتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 34 بولدى. 1986. يىلى ئىدارە ئىچىدە يەنە ئومۇمىي ئىشلار بۆلۈمچىسى، دېھقانچىلىق ببجى بۆلۈمچىسى كۆپەيتىلدى؛ 1989. يىلى مالىيە، باج ئىلىش، باھانى كەك كۆلەملىك تەكشۈرۈش ئىشخانىلىرى كۆپەيتىلدى. 1990 ـ يىلى مالىيە ئىدارىسىدا يەنە كونترول ئىشخانىسى، ئالاھىدە باج ئىلىش بۆلۈمچىسى، مالىيە نازارەتچىلىكى ـ ئىقتىسادىي تەپتىشلىك بۆلۈمچىسى، ئاساسىي قۇرۇلۇش مالىيىسى بۆلۈمچىسى، ئىجتىمائىي سۇغۇرتا بۆلۈمچىسى، مالىيە مەنبەسى بۆلۈمچىسى، يوغالتىرلىق ئىشلىرى بۆلۈمچىسى، دېھقانچىلىق ببجىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى قاتارلىق 15 بۆلۈمچە ـ ئىشخانا تەسىس قىلىندى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 45كە يەتتى. 20 پىزا (بازار) دا مالىيە پونكىتى قۇرۇلدى.

§ 2 . مالىيە كىرىمى

چېيىنلۇك 24 ـ يىلى (1759 ـ يىلى) چىك سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈردى، شىنجاڭنىك مالىيىسى دۆلەتنىك خام چوت باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىگە كىرگۈزۈلۈپ، ھوقۇق مەركەزگە مەركەزلەشكەن ھېئوداللىق مالىيە يولغا قويۇلدى. چېيىنلۇك 25 ـ يىلى (1760 ـ يىلى) ئىلىدا بوز يەر ئېچىلىشقا باشلىدى، ئىلى ئاشلىقتا ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەشنى تەدرىجىي ئىشقا ئاشۇردى ھەمدە ئامبارىدا ئېشىنچا ئاشلىق بار بولدى. «شىنجاڭنىك قىسقىچە تارىخى»دا: «چېيىنلۇك 27 ـ يىلى (1782 ـ يىلى) ئىلى جياڭجۈنى ئىلىتۈنىك مەلۇماتىدا ئىلىنىك ئاشلىق ئامبىرىدا 500 مىڭ دانەدىن ئارتۇق زاپاس ئاشلىق ساقلىنىۋاتىدۇ» دېيىلگەنلىكى خاتىرىلەنگەن، دېمەك شۇ چاغدا مالىيە كىرىمىدە يەر ببجى ئاساس قىلىنغان.

گۈاڭشۇ 14 ـ يىلى (1888 ـ يىلى) غۇلجا ناھىيىسى تەسىس قىلىنىپ، ناھىيە يامۇلىدا مالىيىنى باشقۇرىدىغان مەخسۇس ئەمەلدار قويۇلغان، «ئىلى يامۇلى تەزكىرىسى»دە گۈاڭشۇ 34 ـ يىلى (1908 ـ يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە ببيجىك كۆرىسى بويىچە 13 مىڭ 619. 476 دانەن غەللە ـ پاراق يېغىۋېلىنغانلىقى، شاللىق ۋە باغدىن 852. 275 سەر كۆمۈش يەر ببجى ئېلىنغانلىقى خاتىرىلەنگەن. مىنگو دەۋرىدىكى غۇلجا ناھىيىسىنىك مالىيە كىرىمى ئاساسلىقى يەر ببجى، ئۆي ـ جاي پۇل ببجى بولغان. يەنە ياغاچ ببجى، مال ببجى، ياغ ببجى، قان ببجى قاتارلىقلارمۇ بار ئىدى. مىنگونىك تۇنجى يىلى (1912 ـ يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە 13 مىڭ 47 دانەن ئاشلىق يېغىۋېلىنغان ھەمدە باغ، شاللىق ببجىغا نەق پۇل ئېلىنغان.

مىنگونىك 27 ـ يىلى (1938 ـ يىلى) ئەمەلىيەتتە 21 مىڭ 7744. 297 دانەن ئاشلىق يېغىۋېلىنغان، ھەم بىنەم يەردىن 0691. 1798 دانەن ئاشلىق، ئۆي ـ جاي ببجى ئۈچۈن 44 مىڭ 43 يۈەن (يېڭى ئۆلكە پۇلى) باج ئېلىنغان.

50 ـ يىللارنىك باشلىرىدا ناھىيىنىك مالىيە كىرىمىگە دېھقانچىلىق ببجى، چارۋىچىلىق ببجىدىن باشقا يەنە مال ببجى، سودا ـ سانائەت ببجى قاتارلىق 10 نەچچە خىل باج كىرىمى قوشۇلدى. شۇ چاغدا ناھىيىنىك يىللىق مالىيە كىرىمى 1 مىليون يۈەن ئەتراپىدا ئىدى. 50 ـ يىللارنىك ئوتتۇرىلىرىدا دۆلەت پىزا ئىگىلىكى، قول سانائەت، كاپىتالىستىك سودا ـ سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتكەندىن كېيىن، دۆلەتنىك مالىيە تۈزۈلمىسىدە زور ئۆزگىرىش بولدى، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە خۇسۇسىيلار ئىگىلىكى بىلەن دۆلەت ئىگىلىكى تەك مەۋجۇت بولۇشتىن دۆلەت ئىگىلىكى بىلەن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئىگىلىكنى ئاساس قىلىشقا بۇرالدى، مالىيە كىرىمى باجنى ئاساس قىلىشتىن باج ـ پايدا بىللە يېغىۋېلىنىدىغان ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىگىلىك ئاساس قىلىنىپ باج ئېلىنىدىغان يولغا كىردى، ناھىيىنىك مالىيە كىرىمى مەركەزنىك مالىيە

ھوقۇقىنى تۆۋەنگە بېرىشىگە ئەگىشىپ كۆپەيدى. 1960 - يىلى مالىيە كىرىمى 2 مىليون 882 مىڭ 100 يۈەنگە يېتىپ، 1959 - يىلدىكىدىن 13.9% ئاشتى. 1961 - يىلى خەلق ئىگىلىكى «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» باسقۇچىغا كىردى، مەركەز يەرلىكىنىڭ بىر قىسىم باج ئېلىش ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تەبىئىي ئاپەتنىڭ تەسىرى بىلەن ناھىيىنىڭ مالىيە كىرىمى 2 مىليون 88 مىڭ 500 يۈەنگە چۈشۈپ قالدى. 1962 — 1963 - يىللىرى ناھىيىنىڭ مالىيە كىرىمى ئىزچىل تۆۋەن ھالەتتە تۇردى، 1962 - يىلى 1 مىليون 833 مىڭ 400 يۈەن، 1963 - يىلى 1 مىليون 715 مىڭ 200 يۈەن بولدى.

1966 - يىلى باشلانغان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ناھىيىنىڭ مالىيە كىرىمىنى مۇئەييەن تەسىرگە ئۇچرىتتى. مالىيە كىرىمى 1967 - يىلى 1966 - يىلدىكىدىن كېمەيىپ 1 مىليون 174 مىڭ 200 يۈەنگە چۈشۈپ قالدى، يۇقىرىدىن بېرىلگەن مالىيە قوشۇمچە ياردەم پۇلى 1 مىليون 70 مىڭ يۈەن بولۇپ، ناھىيىنىڭ شۇ يىللىق مالىيە كىرىمىنىڭ ئاساسلىق مەنبەسى بولۇپ قالدى. 1973 - يىلى سودا - سانائەت بېجى تۈزۈلمىسى ئىسلاھ قىلىنغاندىن كېيىن، مەركەز بىر قىسىم باشقۇرۇش ھوقۇقىنى يەرلىك ئورۇنلارغا بېرىۋىدى ناھىيىنىڭ مالىيە كىرىمى ئاندىن بىرئاز يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. مالىيە كىرىمى 1973 - يىلى 1972 - يىلدىكىدىن 114 مىڭ 900 يۈەن كۆپەيدى، ئاساسلىقى سانائەتتىكى زىيان تارتىش ھالىتى پايدا ئېلىشقا ئۆزگەردى.

1975 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى ئاپتونوم رايون ئوتتۇرىغا قويغان «كىرىمنىمۇ، چىقىمنىمۇ بېكىتىش، كىرىمنى ھۆددىگە بېرىش، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلىدىغانلىرىغا كاپالەتلىك قىلىش، ئىقتىساد قىلغىنىنى ئۆزىگە قالدۇرۇش، بىر يىلدا بىر قېتىم بېكىتىش» تىن ئىبارەت باشقۇرۇش چارىسىنى يولغا قويۇپ، مالىيە قوشۇمچە ياردەمنى خام چوت ئىچىگە كىرگۈزۈپ ئورۇنلاشتۇرۇش، كۆپەيگەن، كېمەيگەن، تۇرلەرنى خام چوت بويىچە كۆپەيتىش ياكى كېمەيتىشنى يولغا قويدى.

1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن تۇرلۇك ئىشلارنىڭ تېز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ناھىيىنىڭ مالىيە كىرىمىمۇ زور ھەجىمدە ئاشتى، مالىيە كىرىمى 1979 - يىلى 3 مىليون 440 مىڭ 600 يۈەنگە يېتىپ، 1977 - يىلدىكىدىن 702 مىڭ 300 يۈەن كۆپەيىپ، 25.66% ئاشتى. 1980 - يىلى دۆلەت «كىرىمنى ئايرىپ، دەرىجىگە بۆلۈپ ھۆددىگە بېرىش» تىن ئىبارەت مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى يولغا قويدى، مىللىي ئاپتونومىيىلىك رايونلارنىڭ مالىيىسىگە قارىتا بىر قىسىم ئالاھىدە ئېتىبار بېرىش بەلگىلىمىلىرىنى قوشۇپ، ھەر يىلى مالىيە كىرىمىنىڭ ئاشقان قىسمىنى يەرلىك ئورۇنلارغا قالدۇرىدىغان، نورمىلىق بېرىلىدىغان قوشۇمچە ياردەمنى يىلىغا 10%تىن كۆپەيتىدىغان ھەمدە تەرەققىي تاپمىغان رايونلارنىڭ تەرەققىياتىغا ياردەم بېرىلىدىغان مەخسۇس مەبلەغنى كۆپەيتىپ بېرىدىغان بولدى. ئاپتونوم رايون 1979 - يىلدىكىنى تۆپ سان قىلىپ، ۋىلايەت، ناھىيىلەرگە ھەر يىلى بېرىلىدىغان نورمىلىق قوشۇمچە ياردەمنى 10%تىن كۆپەيتىتى ھەمدە تەرەققىي تاپمىغان رايونلارنىڭ تەرەققىياتىغا ياردەم بېرىلىدىغان مەخسۇس مەبلەغنى كۆپەيتتى. 1986 - يىلى ئاپتونوم رايون «باج تۈرىنى ئايرىش، كىرىمنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش، دەرىجىگە ئايرىپ ھۆددىگە بېرىش» تىن ئىبارەت باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى يولغا قويدى ھەمدە نورمىلىق قوشۇمچە ياردەم بېرىشنىڭ يېڭى ئۇسۇلى، قوشۇمچە ياردەم بېرىش مىقدارى ۋە ئالاقىدار پىرسەنت قالدۇرۇش نىسبىتى بېكىتىلگەندىن كېيىن بىر بېكىتىپ 4 يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك، ئۆزىنىڭ كىرىم - چىقىمىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى مالىيىنى ھۆددىگە بېرىشنىڭ تۆپ سان خام چوتىدا 1985 - يىلدىكى مالىيە نەق چوت كىرىم - چىقىم سانىنى ئاساس قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويدى. 1987 - يىلى چارۋىچىلىق بېجى ئېلىنمىغانلىقتىن، مالىيە كىرىمى زور ھەجىمدە كېمەيىپ كەتتى. 1988 - يىلى چارۋىچىلىق بېجى ئېلىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، مالىيە كىرىمى ئۆرلىدى، شۇ يىللىق مالىيە كىرىمى 8 مىليون 339 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى. 1989 - يىلى مالىيە كىرىمى تېز ئېشىپ، 10 مىليون 173 مىڭ 600 يۈەنگە

يېتىپ، 10 مىليون يۈەنلىك ئۆتكەلدىن ئۆتتى. 1990 - يىلى 12 مىليون 988 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بىراق ناھىيە دەرىجىلىك كارخانىلارنىڭ تېخنىكىسى قالاق، ئىگىلىك باشقۇرۇش سەۋىيىسى يېتەرسىز، ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى تۆۋەن، كارخانىلارنىڭ زىيان تارتىشى ئېغىر بولغانلىقتىن، ناھىيە مالىيە كىرىمىنىڭ ئېشىشىغا تەسىر يەتتى. ناھىيىنىڭ مالىيە كىرىمى گەرچە ھەر يىلى ئاشقان بولسىمۇ، ناھىيىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى تېز كۆپەيگەچكە، يەنىلا كىرىمدىن چىقىم كۆپ بولۇپ، يۇقىرىنىڭ قوشۇمچە ياردىمىدىن ئايرىلغىلى بولمىدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1956 — 1990 - يىلغىچە بولغان يەرلىك مالىيە كىرىمى

جەدۋەل: 11 — 1　　بىرلىكى: يۈەن

يىللار	مالىيە كىرىمى	يۈنىڭ ئىچىدە			
		دېھقانچىلىق بېجى كىرىمى	چارۋىچىلىق بېجى كىرىمى	سودا - سانائەت بېجى كىرىمى	باشقا كىرىم
1956	1478215.90	827708.50	46858.40	395215	208434
1957	1544672.56	948649.07	70019.49	451004	75000
1958	2259160.94	127511.56	202886.38	699159	1229604
1959	2530244.75	1338875.82	269622.93	867746	54000
1960	2882050.28	1520085.39	246006.89	1064958	51000
1961	2088449	947902	181670	932877	26000
1962	1833387.57	776821.30	155493.27	876073	25000
1963	1877227.20	821047.88	180088.32	831.091	45000
1964	2273370.02	1141171.58	169627.44	914571	48000
1965	2546105.80	1127748.80	149650	1206707	62000
1966	2574265.17	1284882.61	139965.56	1093417	56000
1967	1913547.46	1099923.82	154986.64	626637	32000
1968	1549599.82	676774	173711.82	665114	34000
1969	1497035.51	724932.59	63446.92	672656	36000
1970	2679446.14	1700839.76	130756.38	814850	33000
1971	2499765.11	1295228.61	105345.50	1067.191	32000
1972	2422783.68	1114091.70	107488.98	1177203	24000
1973	2537753.16	1213324.81	116108.35	1172320	36000
1974	2393903.85	1044576.81	126460.04	1199867	23000
1975	2551116.38	1058965.39	114850.99	1351300	26000
1976	2659921.32	1198257.53	111925.79	1318738	31000
1977	2738329.61	1148013.53	97509.08	1459807	33000

25000	1069271	115113.84	1133788.28	2343173.12	1978
26000	1697231	319170	1398182.87	344058387	1979
93000	1940641	84700	1400059	3518400	1980
56000	2234665	83378	1322961.60	3697004.60	1981
72000	2091217	80699.06	1231834.41	3475750.47	1982
68000	2412621	84172	1283172	3847965	1983
82000	2588780	80300	1090909	3841989	1984
75000	3063027	78247.24	1598622	4814896.24	1985
65000	3366824	توختىتىلغان	1412239	4844063	1986
57000	3807123	توختىتىلغان	1518031	5382154	1987
91000	6222176	122000	1904388	8339564	1988
124000	7762345	152500	2134831	10173676	1989
102000	10272920	290000	2323277	12988197	1990

ئىزاھ: مالىيە كىرىمى يۇقىرىدىن بېرىلگەن قوشۇمچە پارەمنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ.

§ 3 . مالىيە چىقىمى

چاك مۇلالىسى دەۋرىدە مالىيە چىقىمى ئاساسلىقى ھەربىي تەمىنات ۋە ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بېرىلمەدىغان مائاشى ئۈچۈن ئىشلىتىلەتتى، يەنە بىر قىسمى يېزا ئىگىلىكىدە بوز يەر ئېچىش، كىچىك كۆمۈركان ئېچىش، ئوق - دورا زاۋۇتلىرىنى قۇرۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلەتتى. مىنگو دەۋرىدە يەرلىك مالىيە چىقىمى ئاساسلىقى مەمۇرىي باشقۇرۇش، خەلق ئىشلىرى بويىچە قۇتقۇزۇش، مائارىپ خىراجىتى قاتارلىقلارغا چىقىم قىلىنغان، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا قىلىنغان چىقىمنىڭ سالمىقى تولىمۇ ئاز ئىدى، ھەربىي خىراجىتىمۇ دۆلەت خىراجىتىدىن چىقىم قىلىناتتى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يىللىق مەمۇرىي خىراجەت خام چوتى 8136 تەڭگە ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە خام چوتتىكى يىللىق مائاش چىقىمى 6828 تەڭگە، قۇتقۇزۇش خىراجىتى (سەھىيە خىراجىتى) 1308 تەڭگە، مالىيە خىراجىتى خام چوتى 492 تەڭگە ئىدى، بۇلارنىڭ ھەممىسى غەللە - پاراق يىغقۇچى ۋە زاپاس ئاشلىق باشقۇرۇش خادىملىرىنىڭ خىراجىتى قىلىنىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، يېڭى تارىخىي دەۋرنىڭ قەدەم قويۇلۇپ، ھەممە ئىش قايتىدىن باشلاندى. 1950 — 1957 - يىلغىچە ناھىيىنىڭ مالىيە چىقىمى ئاساسلىقى مەمۇرىي - كەسپىي ئىشلارنى باشقۇرۇش خىراجىتى، مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە، پەن - تېخنىكا خىراجىتى قاتارلىقلارغا قارىتىلدى. 50 - يىللارنىڭ باشلىرى ئىگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش دەۋرىگە مەنسۇپ بولغاچقا، مالىيە چىقىمىنىڭ تۈرى ئاز، كۆلىمى كىچىك ئىدى. 1958 — 1968 - يىلغىچە تۈرلۈك ئىشلارنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، مالىيە چىقىمى بىر ئاز كۆپەيدى. چىقىم قۇرۇلمىسى كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلىدىغان خىراجەت يىلدىن يىلغا كۆپىيىپ، ئومۇمىي مالىيە چىقىمىنىڭ تەخمىنەن %46نى ئىگىلىدى. بۇ مەزگىلدە ناھىيە مالىيىسىنىڭ ئەھۋالى بىر قەدەر ياخشى بولدى، چىقىم كىرىمدىن ئاز بولۇپ، ھەر يىلى مالىيىدە مۇئەييەن

ئېشىنچا قالدى، مەسىلەن: 1966 - يىلى مالىيە چىقىمى 2 مىليون 25 مىڭ يۈەن، مالىيە كىرىمى 2 مىليون 448 مىڭ 300 يۈەن بولدى. 1969 - يىلدىن كېيىن تۈرلۈك ئىشلارنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ناھىيە مالىيىسىنىڭ چىقىم تۈرلىرى كۆپەيدى، كۆلىمى زورايدى، مالىيە چىقىمى كىرىمدىن ئېشىپ كەتتى. مالىيە چىقىمىنىڭ كەم قىسمىغا يۇقىرىدىن تولۇق سومىسلىق ياردەم بېرىلىدىغان بولدى. 1971 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ مالىيىسىدە كىرىم - چىقىم ھۆددىگەرلىكى ئىجرا قىلىندى، بىراق نەق چوتتىكى چىقىمدا يەنىلا بۆسۈش بولدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ھەر قايسى سەپلەر چوڭ تەرەققىيات باسقۇچىغا كىردى، قۇرۇلۇش تۈرلىرى كۆپەيدى، مالىيە چىقىمى ئۈزلۈكسىز كېڭەيدى، يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇشىغا يارەدەم بېرىلىدىغان مالىيە چىقىمى يىلدىن يىلغا ئاشتى، ئۇ يىلىغا ئونتۇرىچە %15تىن كۆپرەك ئېشىپ باردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيە مالىيىسىدىن چىقىم قىلىش ئارقىلىق ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى ئاقلاش، سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش، ئاھالىلەرگە گۆش ۋە ئاشلىق قوشۇمچە يارەدەم پۇلى، ئاشلىق باھا پەرقى يارەدەم پۇلى بېرىش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ماڭاشىنى تەڭشەش، ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئوچۇن تۇرالغۇ ئۆي سېلىش، شەھەر - بازارلاردىكى ئاممىۋى مۇئەسسەسىلەر قۇرۇلۇشىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، يېزا - بازار كارخانىلىرىغا سېلىنىدىغان مەبلەغنى كۆپەيتىش قاتارلىق جەھەتلەردىكى خىراجەتلەر ھەل قىلىنىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلىندى، ناھىيىنىڭ تۇرلۇك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى.

1986 - يىلى يۇقىرى «نورما بەلگىلەپ قوشۇمچە يارەدەم بېرىش، مالىيىنى ھۆددىگە بېرىش، مالىيە كىرىمىنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ئۆزى ساقلاش» تىن ئىبارەت باشقۇرۇش چارىسىنى يولغا قويۇپ، ناھىيە مالىيىسىنىڭ ناھىيە مالىيىسىدە كۆرۈلگەن قىزىل رەقەمنى تۆلىتىۋېلىش ھوقۇقىنى كۆچەيتتى. تۈرلۈك ئىشلار تېز تەرەققىي قىلغاچقا، مالىيە چىقىمى بارغانسېرى زورايدى، كىرىم چىقىمنى قاپلىيالمايدىغان ئەھۋال بارغانسېرى ئېغىرلاشتى. 1988 - يىلى مالىيە چىقىمى 40 مىليون 870 مىڭ يۈەنگە يەتتى، يەرلىك مالىيە كىرىمى ئاران 5 مىليون 865 مىڭ يۈەن بولدى، ناھىيە مالىيىسىگە قوشۇمچە يارەدەم بېرىش ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، 1989 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك 10 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 3 - يىغىنىدا «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1992 - يىلى مالىيىدە ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەشنى ئىشقا ئاشۇرۇش توغرىسىدىكى دوكلاتى» قارار چىقىلىپ ماقۇللاندى. 5 - ئايدا ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى بىلەن مالىيە نازارىتى «مالىيە قوشۇمچە يارەدەمنى ئالدىن ئاجرىتىپ بېرىش، ئۇچ يىلدا ئۆز قەرىلىدە مالىيىدە ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەش» نى ئىشقا ئاشۇرۇش، توختام ئىمزالاپ ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرۇش، مالىيە نازارىتى ئالدىن پۇل ئاجرىتىپ بېرىش، ۋاقتىنچە مەبلەغ قەرز بېرىش چارىسىنى يولغا قويۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ كۆلەملىكەن ئىقتىسادىي سىستېمىسىنى بەرپا قىلىپ، مالىيىدە ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەشنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا يارەدەم بەردى. 1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مالىيىدە ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەش نىسبىتى %40.1كە يەتتى.

ناھىيە يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئىگىلىگەن سالمىقى زور، تېرىقچىلىق يېرىك، پەن - تېخنىكا تەركىبى يۇقىرى ئەمەس، كىرىمى تۆۋەن؛ كارخانىلارنىڭ ئىگىلىگەن سالمىقى ئاز، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەنئەنىۋى كەسىپ كۆپ، يۈك ئېغىر، يېڭىدىن گۈللەنگەن كەسىپلەر ئاز، كوزۇر مەھسۇلات كەم، ئىگىلىك باشقۇرۇش يېتەرسىز، ئۇنۇم تۆۋەن، زىيان ئېغىر؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە يېقىنقى يىللاردىن بۇيان «بىلىق تۇتۇش قۇرۇلۇشى» (يۇقىرى پەقەت بىر قىسىم خىراجەتنى بېرىدىغان، قالغىنى ناھىيە مالىيىسىدىن چىقىرىلغان قۇرۇلۇشنى كۆرسىتىدۇ) داۋاملىق يولغا قويۇلغانلىقتىن، ناھىيە مالىيىسىدە ھەر يىلى جىددىيچىلىك كۆرۈلۈپ، پەرقلىق سان كۆپىيىپ كەتتى، نەتىجىدە مالىيە پۈت تىرەپ تۇرۇش تەس، قەدەم ئېلىشى قىيىن بولۇش ئەھۋالىغا چۈشۈپ قالدى. كۆپ خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ناھىيە مالىيىسى يەنىلا قىيىنچىلىق دەۋرىدە تۇرىۋەردى. 1990 - يىلى مالىيىدە ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەش ئىقتىدارى %50 كىمۇ يەتمىدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1956 — 1990 - يىلغىچە بولغان مالىيە چىقىمى

جەدۋەل: 11 — 2 بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىللار	مالىيە چىقىمى	يىللار	مالىيە چىقىمى
1956	120.7	1974	453.3
1957	121.8	1975	408.2
1958	183.6	1976	532.7
1959	171.7	1977	588.6
1960	219.8	1978	769.2
1961	152.3	1979	896
1962	127.4	1980	1003
1963	167.8	1981	1103
1964	188.7	1982	1162
1965	193.9	1983	1514
1966	202.5	1984	1959
1967	166.2	1985	2138
1968	143.7	1986	2394
1969	169.4	1987	3078
1970	235.8	1988	4087
1971	249.2	1989	4383
1972	358.8	1990	5710
1973	405.9		

4 § . مالىيە باشقۇرۇش

1. باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى

1950 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە ناھىيە دەرىجىلىك مالىيە بەرپا قىلىنىپ، ھۆكۈمەتتە مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ناھىيە دەرىجىلىك ئومۇمىي خام چوت تۈرغۇزۇلۇپ، بىر تۈتاش كىرىم ۋە چىقىم قىلىنىدىغان مالىيە تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى. ناھىيىلىك مالىيىنىڭ كىرىمى دۆلەت كىرىمى ھېسابلىنىدىغان قان بېجى، چارۋا سودىسى بېجى، شەھەر ئۆي - مۈلۈك بېجى، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش بېجى، ماشىنا - پاراخوت نومۇر تاختىسى بېجى، كارخانا كىرىمى ۋە باشقا كىرىملەرنى مۇرەسسە قىلىپ پىرسەنت قالدۇرۇش، تاۋار ئوبوروتى بېجى، مال بېجى، سودا - سانائەت تىجارەت بېجى، سودا - سانائەت تاپاۋەت بېجى، دېھقانچىلىق بېجىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. ناھىيىنىڭ مالىيە چىقىمى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خىراجىتى، سوتسىيالىستىك مائارىپ خىراجىتى، مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى ۋە باشقا چىقىملاردىن ئىبارەت 4 چوڭ تۈرگە بۆلۈندى. 1953- يىلى ناھىيە مالىيىسىنىڭ تۇراقلىق كىرىمگە يەنە ماركا بېجى، ئۆسۈم تاپاۋەت بېجى، يەر گۇۋاھنامىسى خىراجىتى قاتارلىقلار قوشۇلدى.

1958 - يىلى ناھىيە مالىيىسىدە كىرىمگە قاراپ چىقىم قىلىشتىن ئىبارەت باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلۇپ، كىرىم - چىقىم تۈرلىرى ۋە يۇقىرىغا تاپشۇرۇلىدىغان سومما «بىر بېكىتىلىپ بەش يىلغىچە ئۆزگەرتىلمەيدىغان»، يۇقىرىدىن بېرىلىدىغان قوشۇمچە يارەدەم سوممىسىدا ئېھتىياجغا قاراپ ئېتىبار بېرىلىدىغان بولدى. 1959 - يىلى «كىرىم - چىقىمنى تۆۋەنگە چۈشۈرۈش، پىلاننى ھۆددىگە بېرىش، رايونلار ئارا تەڭشەش، ئومۇمىي سوممىسىدىن پىرسەنت ئايرىش، بىر يىلدا بىر قېتىم بېكىتىش» تىن ئىبارەت باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى. 1961 - يىلى ناھىيە دەرىجىلىك مالىيىدە «كىرىمنى دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش، كىرىمنىڭ ئاشقان قىسمىنى نىسبەت بويىچە تەقسىم قىلىش» تىن ئىبارەت باشقۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلدى. 1965 - يىلى «تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن كىرىم - چىقىم ئومۇمىي سوممىسىنى ھېسابلاپ كۆرۈپ ئاشقان قىسمىنى يۇقىرىغا تاپشۇرۇش، يەتمىسە يارەدەم بېرىش، بىر يىلدا بىر قېتىم بېكىتىش» تىن ئىبارەت باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى. 1967 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيە مالىيىسىدە «ھەربىي ئىدارە قىلىش» يولغا قويۇلدى، «ئىككى لىنىيىلىك كىرىم - چىقىم قىلىش» چارىسى قوللىنىلدى. 1971 - يىلى «كىرىمنىمۇ، چىقىمنىمۇ مۇقىملاشتۇرۇش، كىرىم - چىقىمنى ھۆددىگە بېرىش، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلىدىغىنىغا كاپالەتلىك قىلىش، ئاشقان قىسمىنى ئۆزىگە قالدۇرۇش (دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى، كوللېكتىپ كارخانىلارنىڭ تاپاۋەت بېجى، بازار سودىسى بېجى، ئۆي - جاي بېجى، شەھەر قۇرۇلۇشىنى قوغداش خىراجىتى، مەدەنىيەت، ماارىپ، يەن - تېخنىكا، سەھىيە خىراجىتى، نەپىقە ۋە ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىراجىتى، مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى قاتارلىقلاردا ھۆددىگە بېرىش، ئۇيغۇن كەلمەيدىغان مەخسۇس چىقىملارنى ئاپتونوم رايون مالىيىسى مەخسۇس مەبلەغ ئاجرىتىپ ھەل قىلىش، ناھىيە مالىيىسىگە بېرىلىدىغان قوشۇمچە يارەدەم پۇلىنى مالىيە نازارىتى تەكشۈرۈپ بېكىتىش)» قاتارلىق ئۇسۇللار قوللىنىلدى. 1974 - يىلى «كىرىمدىن مۇقىم نىسبەت بويىچە پىرسەنت قالدۇرۇش، ئاشقان كىرىمدىن پىرسەنت قالدۇرۇش نىسبىتىنى ئايرىم بېكىتىش، چىقىمنى كۆرسەتكۈچ بويىچە ھۆددىگە بېرىش» چارىسى يولغا قويۇلدى. 1976- يىلى «كىرىمنىمۇ، چىقىمنىمۇ مۇقىملاشتۇرۇش، كىرىم بىلەن چىقىمنى ئۆز ئارا باغلاش، ئومۇمىي سوممىدىن پىرسەنت قالدۇرۇش، بىر يىلدا بىر قېتىم بېكىتىش» تىن ئىبارەت باشقۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلدى.

1980 - يىلى مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى زور دەرىجىدە ئىسلاھ قىلىنىپ، «كىرىم - چىقىمنى ئايرىش، دەرىجىگە بۆلۈپ ھۆددىگە بېرىش» (قازاندا نېمە بولسا، چۆمۈچكە شۇ چىقىش» مۇ دېيىلمدۇ) تىن ئىبارەت باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلۇپ، ئەسلىدىكى «بىر يىلدا بىر قېتىم بېكىتىش» «بەش يىلدا بىر قېتىم بېكىتىش» كە ئۆزگەرتىلىپ، يەرلىك مالىيىنىڭ ئاشقان قىسمى پۈتۈنلەي يەرلىككە قالدۇرۇلىدىغان بولدى. ۋۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۇراقلىق مالىيە كىرىمى يەرلىككە قاراشلىق كارخانىلار كىرىمى، تۆز بېجى، دېھقانچىلىق- چارۋىچىلىق بېجى، سودا - سانائەت بېجى، يەرلىك باج ۋە باشقا كىرىملەر؛ مالىيە چىقىمى ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سېلىنىدىغان مەبلەغ، تۇراقسىز مەبلەغ، يوشۇرۇن كۆچلەرنى قېزىش ۋە تېخنىكا ئۆزگەرتىش مەبلىغى، يېڭى مەھسۇلاتلارنى سىناپ ئىشلەش مەبلىغى، يېزا ئىگىلىكىگە يارەدەم بېرىش چىقىمى، شەھەر ئاسراش خىراجىتى، ئېتىز - ئېرىق سۇچىلىق چىقىمى، مېتېئورولوگىيە خىراجىتى، مەدەنىيەت - ماارىپ - سەھىيە خىراجىتى، سانائەت - قاتناش، تەنتەربىيە خىراجىتى، شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ يېزىلارغا چۈشۈرۈپ ئورۇنلاشتۇرۇش خىراجىتى، نەپىقە ھەم ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىراجىتى شۇنىڭدەك مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى. ئالاھىدە چوڭ تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، ئالاھىدە چوڭ قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇش، كەلكۈننىڭ ئالدىنى ئېلىش خىراجىتى قاتارلىقلارغا ئاپتونوم رايون مالىيىسىدىن پۇل ئاجرىتىپ بېرىلدى.

1985 - يىلى «باج تۈرلىرىنى ئايرىش، كىرىم - چىقىمنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش، دەرىجىگە ئايرىپ ھۆددىگە بېرىش» تىن ئىبارەت باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى. ۋۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۇراقلىق مالىيە كىرىمى

ناھىيىسىگە قاراشلىق دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ تاپاۋەت بېجى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بېجى، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ تاپاۋەت بېجى، بازار سودىسى بېجى، ئۇي - جاي بېجى، مەھسۇلات بېجى، قوشۇلما قىممەت بېجى، تىجارەت بېجى، مەبلەغ بېجى، شەھەر قۇرۇلۇشىنى ئاسراش بېجى ۋە باشقا كىرىملەر؛ مالىيە چىقىمى ئېنىز - ئېرىق سۇچىلىق خىراجىتى، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق خىراجىتى، شەھەر قۇرۇلۇشىنى ئاسراش خىراجىتى، مەدەنىيەت - مائارىپ، پەن - تېخنىكا، سەھىيە خىراجىتى، مائاشەت، قاتناش، سودا خىراجىتى، نەپىقە ۋە ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىراجىتى، مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى. ھۆددىگە بېرىشكە ئۈيغۇن كەلمەيدىغان مەخسۇس تۈردىكى چىقىملار ئاپتونوم رايون مالىيىسى مەخسۇس تۈر بويىچە ئاجرىتىپ بەرگەن پۇل بىلەن ھەل قىلىندى. 1988 — 1990 - يىلغىچە «نورمىلىق قوشۇمچە يارەم بېرىش، مالىيىنى ھۆددىگە بېرىش»تىن ئىبارەت مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلۇپ، يەرلىكنىڭ ئاكتىپچىللىقى ئىشقا سېلىندى.

2. يېزا - بازار مالىيىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، بىر تۇتاش كىرىم قىلىپ، بىر تۇتاش چىقىم قىلىنمىدىغان يۇكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشكەن مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلغانلىقتىن، ناھىيە رايون، يېزا مالىيىسىنى ئايرىم باشقۇرۇشنى يولغا قويدى، بۇنىڭ ئىچىدىكى رايونلارنىڭ مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى ناھىيە مالىيىسىنىڭ خام چوتىغا، يېزا مالىيىسى ناھىيە خام چوتىنىڭ سىرتىدىكى چىقىمغا كىرگۈزۈلدى. 1958 - يىلى مەملىكەت بويىچە يېزا - بازار دەرىجىلىك مالىيە سىناق قىلىندى. 1969 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قارمىقىدىكى مالىيە گۇرۇپپىسى ناھىيىنىڭ مالىيە كىرىم - چىقىمىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى، خەلق گۇڭشېسىدا ئومۇمىي خام چوت بوغالتىرلىقى تەسىس قىلىنىپ، گۇڭشېنىڭ كەسىپىي خىراجىتىنى چىقىم قىلىشقا مەسئۇل قىلىندى، مانا بۇ ناھىيىدىكى گۇڭشې (يېزا) مالىيىسىنىڭ ئىپتىدائىي تىپى بولدى. خەلق گۇڭشېسى مەزگىلىدە يېزا دەرىجىلىك مالىيە ئاساسىي جەھەتتىن ناھىيە مالىيىسىنىڭ خام چوت بىرلىكى بولۇپ، گۇڭشې دەرىجىلىك مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى ناھىيە مالىيىسى خام چوتىدا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ ئىشلىتىش كونترول قىلىندى، كىرىم يۇقىرىغا تاپشۇرۇلدى. 1979 - يىلى گۇڭشې مالىيە- باج پونكىتى قۇرۇلۇپ، بىر تۇتاش كىرىم - چىقىم قىلىدىغان مالىيە تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى، يەنى كىرىمنىڭ ھەممىسى ناھىيە مالىيىسىگە تاپشۇرۇلىدىغان، چىقىمنى ناھىيە مالىيىسى بىر تۇتاش ئاجرىتىپ بېرىدىغان بولدى.

1986 - يىلى يېزا - بازار مالىيىسى ئىسلاھ قىلىنىپ، يېزا مالىيىسىنى ھۆددىگە بېرىش ۋە ئومۇمىيۈزلۈك باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى، يېزا مالىيىسى كىرىمى بىلەن باج كىرىمى چېتىلدى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى، ئۇي - جاي بېجى يېزا مالىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئايرىپ بېرىلدى ھەمدە يېزا دەرىجىلىك تۈرلۈك سودا- سانائەت بېجى ئېلىش باشلاندى، شۇ يىلى 20 يېزا - بازارنىڭ ھەممىسىدە مۇناسىپ يېزا دەرىجىلىك مالىيە پونكىتى قۇرۇلۇپ، «كىرىم - چىقىمنى مۇقىملاشتۇرۇش، كىرىم - چىقىمنى ھۆددىگە بېرىش، ئاشقان كىرىمدىن پىرسەنت قالدۇرۇش، بىر يىلدا بىر قېتىم بېكىتىش»تىن ئىبارەت مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى. پىرسەنت قالدۇرۇش چارىسى %40نى يېزىغا قالدۇرۇش، %60نى ناھىيە مالىيىسىگە تاپشۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى. 1987 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ يېزا - بازار مالىيىسىنى باشقۇرۇش چارىسىگە ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈلۈپ «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزا - بازار مالىيىسىنى باشقۇرۇش چارىسى» تۈزۈپ چىقىلىپ، يېزا - بازار مالىيىسىنىڭ كىرىم دائىرىسى مۇنداق بەلگىلەندى:

بىرىنچى، خام چوت ئىچىدىكى كىرىم ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يېزا - بازار مالىيىسىگە ئايرىپ بەرگەن، يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ تاپاۋەت بېجى، شەھەر قۇرۇلۇشىنى ئاسراش بېجى، قان بېجى، بازار سودىسى

بېجى، چارۋا سودىسى بېجى، ماشىنا - پاراخوت نومۇر تاختىسى بېجى، ئۆي - جاي بېجى ۋە باشقا كىرىمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىككىنچى، خام چوت سىرتىدىكى كىرىم ناھىيە مالىيىسى يېزا - بازار مالىيىسىگە ئايرىپ بەرگەن دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق قوشۇمچە بېجى، مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلار يۇقىرىغا تاپشۇرغان خام چوت سىرتىدىكى كىرىم ۋە ئايرىم يېزا - بازارلار دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە يىغقان جامائەت ئىشلىرى قوشۇمچىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئۈچىنچى، ئۆزى تەييارلىغان مەبلەغ كىرىمى يېزا - بازارلىق ھۆكۈمەتلەر دۆلەتنىڭ سىياسەت - بەلگىلىمىسى بويىچە توپلىغان، ئۆزى تەييارلىغان كىرىمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

چىقىم دائىرىسى مۇنداق بولدى: بىرىنچى، خام چوت ئىچىدىكى چىقىم ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يېزا - بازار مالىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئايرىپ بەرگەن مەدەنىيەت - ماارىپ - پەن - تېخنىكا خىراجىتى، يېزا سۇچىلىق خىراجىتى، مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى ۋە باشقا چىقىملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ناھىيە مالىيىسى يېزا - بازارلارغا ئاجرىتىپ بەرگەن تۇرلۇك ھەقلىق ئىشلىتىلىدىغان ئوبوروت مەبلىغىنى يېزا - بازار مالىيىسى مەسئۇل بولۇپ تارقىتىدۇ ھەم يىغۇۋېلىپ ئىشلىتىدۇ. ئىككىنچى، خام چوت سىرتىدىكى چىقىم ھەر خىل قوشۇمچە كىرىم ۋە مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلار يۇقىرىغا تاپشۇرغان خام چوت سىرتىدىكى كىرىم بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇلغان تۇرلۇك چىقىملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۈچىنچى، ئۆزى توپلىغان مەبلەغ چىقىمى يېزا - بازارلىق ھۆكۈمەتلەر ئۆزى توپلىغان مەبلەغ بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇلغان تۇرلۇك چىقىملارنى كۆرسىتىدۇ.

3. خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغ

خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغ دۆلەتنىڭ مالىيە سىياسىتى ئالاھىدە يول قويغان، دۆلەتنىڭ خام چوت باشقۇرۇش دائىرىسىگە كىرمەيدىغان، دۆلەت مۇلكىگە مەنسۇپ بولغان ھەر خىل كىرىم مەبلىغىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ كىرىمنى باشقۇرۇش دائىرىسى توغرىسىدا دۆلەتنىڭ يىللاردىن بۇيان ئوخشاش بولمىغان ئايرىش ۋە باشقۇرۇش چارىسى بار.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ناھىيىنىڭ مالىيە باشقۇرۇش دائىرىسىگە كىرىدىغان خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغ كىرىمى ئاساسلىقى يېزىلار ئۆزلىرى جۇغلىغان كىرىم بولۇپ، ناھىيە مالىيىسىنىڭ ئايرىم پىلان تۈزۈپ خام چوت باشقۇرۇشى بەلگىلەنگەن. بۇ كىرىم ئاساسلىقى يېزىلار ئۆزى جۇغلىغان مەبلەغ ۋە سودا - سانائەت قوشۇمچە بېجى، دېھقانچىلىق قوشۇمچە بېجى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت؛ 1951 - يىلى مالىيە كىرىمى زور دەرىجىدە كۆپەيدى، بۇنىڭ ئىچىدە سودا - سانائەت بېجى، دېھقانچىلىق بېجى، ئاشقان كىرىمدىن قالدۇرۇلغان پىرسەنت، دۆلەت باشقۇرۇشىدىكى كارخانا، جامائەت ئىشلىرى، ئومۇمنىڭ مۇلكىدىن قىلىنغان كىرىم، جەرىمانە قويۇش، مۇسادىرە قىلىش بەلگىلەنگەن كىرىم قاتارلىقلار بار. 1953- يىلى دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلۇپ، ئەسلىدە خام چوت سىرتىدىكى چىقىمغا مەنسۇپ بولغان مەدەنىيەت - ماارىپ - سەھىيە خىراجىتى قاتارلىق كەسپىي ئىشلار خىراجىتىمۇ تەدرىجىي دۆلەت خام چوتى دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى.

1957 - يىلى ئۆزى جۇغلىغان خىراجەتلەر تەرتىپكە سېلىنىپ، بىر تۇتاش يەرلىك مالىيىنىڭ ئۆزى جۇغلىغان مەبلەغنى باشقۇرۇش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى.

1958 - يىلى يەرلىك مالىيىنىڭ ئۆزى جۇغلىغان خىراجىتى خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغ دەپ ئاتىلىدىغان بولدى ھەمدە «ئالدى بىلەن جۇغلاش، كېيىن ئىشلىتىش، كىرىم - چىقىمنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش» پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇلدى. 1961 - يىل 3 - ئايدا گوۋۇيۈەن خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغكە قارىتا «قوبۇل قىلىش، كېمەيتىش، باشقۇرۇش» تىن ئىبارەت تەرتىپكە سېلىش - ئۆزگەرتىش روھىنى قوللىنىپ، خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى.

1979 - يىلدىن كېيىن كارخانىلارنىڭ ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش ھوقۇقىنىڭ ئۆزلۈكسىز كېڭەيتىلىشىگە ئەگىشىپ، خام چوت سىرتقىدىكى مەبلەغ تۇرمۇ مۇناسىپ كېڭەيدى. 1983 - يىل 2 - ئايدا مالىيە مىنىستىرلىكى «خام چوت سىرتقىدىكى مەبلەغنى باشقۇرۇش سىناق چارىسى»نى ئېلان قىلىپ، خام چوت سىرتقىدىكى مەبلەغنىڭ كىرىم - چىقىم قىلىنىش دائىرىسىنى تېخىمۇ ئايدىڭلاشتۇردى. 1985 - يىلى مەمۇرىي، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ خام چوت سىرتقىدىكى كىرىمىنى بوغالتىرىيىلىك ھېساب تۇرى بويىچە باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى، ئۇنى كىرىم قىلغۇچى ئورۇننىڭ مالىيە - بوغالتىرلىق تارماقلىرى بىر تۇتاش ھېسابقا كىرگۈزۈلىدىغان يۇقىرى دەرىجىلىك مالىيىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىكلىرى يۇقىرى دەرىجىلىك مالىيىگە تاپشۇرۇلىدىغان، دۆلەت خام چوتى بويىچە چىقىم قىلىشقا ئاجرىتىپ بېرىشكە تېگىشلىكلىرى بەلگىلىمە بويىچە ئاجرىتىپ بېرىلمىدىغان، ئۆز ئالدىغا «كىچىك خەزىنە»گە كىرگۈزۈلگەنلىرى مالىيە ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلىش بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدىغان بولدى. شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە خام چوت سىرتقىدىكى مەبلەغنى نەق چوت قىلىش تۇزۇمى ئورنىتىلدى. 1986 - يىلى مەمۇرىي، كەسىپىي ھەقلەرنى مالىيە ھېسابات نومۇرى تۇرغۇزۇپ ئامانەت قويۇش تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەننىڭ «قالايمىقان ھەق ئېلىش، قالايمىقان جەرىمانە قويۇش، قالايمىقان سېلىق چېچىشنى قەتئىي توسۇش ھەققىدە قارار»ىغا ئاساسەن، ناھىيىدە «ئۈچ قالايمىقانلىق تۈزەش» ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ كىچىك خەزىنىلىرى تەكشۈرۈلۈپ، خام چوت سىرتقىدىكى مەبلەغنى باشقۇرۇش، ئىشلىتىش تۇزۇمى قاتتىق ئىجرا قىلىندى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە «ئۈچ قالايمىقان» ئومۇميۈزلۈك ئېنىقلىنىپ، قالايمىقان ئېلىنغان 30 نەچچە مىڭ يۈەن ھەق، قالايمىقان قويۇلغان 2000 يۈەن جەرىمانە، قالايمىقان چېچىلغان 10 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق سېلىق ئېنىقلاندى.

ناھىيە بويىچە خام چوت سىرتقىدىكى مەبلەغنىڭ 1985 — 1990 - يىلغىچە بولغان كىرىم - چىقىم ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 3

بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىللار / تۈرى	كىرىم	چىقىم
1985	5.6	5.60
1986	12	10.20
1987	9.6	9.61
1988	11.4	6.20
1989	11.7	8.50
1990	13.6	11

4. ئىجتىمائىي گۈرۈھلارنىڭ سېتىۋېلىش كۈچىنى تىزگىنلەش

ئىجتىمائىي گۈرۈھلارنىڭ سېتىۋېلىش كۈچى دېگەندە ئىجتىمائىي گۈرۈھلارنىڭ دۆلەت ئاجرىتىپ بەرگەن

خىراجىتى ياكى كوللېكتىپنىڭ مەبلىغىنى ئىشلىتىپ ئەيرى ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى تاۋارلارنى سېتىۋېلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. 1959 - يىل 6 - ئايدا مەركەز بازارلاردىكى مال بىلەن تەمىنلەش بېتەرسىز بولۇش ئەھۋالىنى پەسەيتىش ئۈچۈن، ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ سېتىۋېلىش كۈچىنى زور كۈچ بىلەن قىسقارتىش ھەققىدىكى جىددىي يولىورۇقنى چىقىرىپ، پەۋقۇلئاددە ئەھۋال بولمىسا ئىدارە - ئورگانلار، قىسىملار، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ پارچە خىراجىتى، مەمۇرىجان سېتىۋېلىش خىراجىتىنى چىقىم قىلىپ بېرىشنى ۋاقىتلىق توختاتتى، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى يىللىق خام چوت چىقىمىنى تېجەش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ سېتىۋېلىش كۈچىنى تىزگىنلىدى.

1962 - يىلى گوۋۇيۈەن «ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ سېتىۋېلىش كۈچىنى يەنمۇ قىسقارتىش ھەققىدىكى جىددىي ئۇقتۇرۇش»نى ئېلان قىلىپ، 1962 - يىلدىن باشلاپ بەلگىلەنگەن تاۋارلارنى مەخسۇس پۈكەي تەسىس قىلىپ كىنىشكىگە ئاساسەن تەمىنلەشنى ھەمدە كىنىشكىگە ئاساسەن تەمىنلىنىدىغان تاۋارلارنىڭ تۇرىنى بەلگىلىدى. شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىمۇ ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، شىنجاڭنىڭ ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، كونكرېت بەلگىلىمە چىقىرىپ، 3 يىلدا ئەيرى ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك ئۇسكۇنىلەرنى ۋە ئالىي بۈيۇملارنى سېتىۋېلىشقا رۇخسەت قىلمايدىغان بولدى.

1965 - يىل 10 - ئايدا بەلگىلىمە مۇۋاپىق كەلگە قويۇۋېتىلىپ، دائىرە قايتىدىن ئايدىڭلاشتۇرۇلدى، مەخسۇس تىزگىنلەش تۈرلىرى ئازايتىلدى، ئىلگىرىكى مەخسۇس تىزگىنلىنىدىغان مالىلارنى سېتىۋېلىش دەپتىرىگە ئاساسەن تەمىنلەش تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ سېتىۋېلىش كۈچىنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن تىزگىنلەش كۆرسەتكۈچى چۈشۈرۈلمەيدىغان بولدى.

1978 - يىلى دۆلەت «پىلانلىق باشقۇرۇش، چەكلىك تىزگىنلەش، گۇۋاھنامە بويىچە سېتىۋېلىش، نۆۋەتما بەلگىلەپ تەمىنلەش، مەخسۇس تالون ئىشلىتىش» ئۇسۇلىنى قوللاندى. 1979 - يىلى گوۋۇيۈەن «ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ سېتىۋېلىش كۈچىنى قەتئىي قىسقارتىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش»نى ئېلان قىلىپ، سېتىۋېلىش تىزگىنلىنىدىغان تاۋارلارنى 28 خىل قىلىپ بەلگىلىدى. 1980 - يىلى سېتىۋېلىش تىزگىنلىنىدىغان تاۋارلارغا يەنە 5ى قوشۇلدى. 1981 - يىلى يەنە ئىدارە - ئورگانلار، ئاممىۋى تەشكىلاتلار، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلار پىكاپ سېتىۋالسا، بەلگىلىمە بويىچە تەستىقلاتقاندىن كېيىن، چوقۇم «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەخسۇس تىزگىنلىنىدىغان تاۋارلارنى تەستىقلاش قەغىزى»نى ئېلىپ جايلاشقان خەۋپسىزلىكى، قاتناش نازارىتى قىلىش - باشقۇرۇش تارماقلىرىغا بېرىپ پىكاپ، ئاپتوبۇس، موتسىكلىت قاتارلىقلارنى نوپۇسقا ئالدۇرۇپ نومۇر تاختىسى ئېلىش قاتارلىق رەسمىيەتلەرنى بېجىرىشى كېرەكلىكى بەلگىلەندى.

1984 - يىلى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش ھوقۇقى تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈپ، مەخسۇس تىزگىنلىنىدىغان تاۋارلار 34 خىلدىن 14 خىلغا ئازايتىلدى.

1988 - يىلى گوۋۇيۈەننىڭ «ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ سېتىۋېلىش كۈچىنى قاتتىق تىزگىنلەپ، چىقىمنى قىسقارتىش توغرىسىدا جىددىي ئۇقتۇرۇش»ى بىلەن «ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ سېتىۋېلىش كۈچىنى قاتتىق تىزگىنلەش قارارى» ئېلان قىلىنىپ، مەخسۇس تىزگىنلىنىدىغان تاۋارلار يەنە 32 خىلغا كۆپەيتىلدى.

1989 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى يەنە سېتىۋېلىشنى ئىلتىماس قىلىشقا بولىدىغان 32 خىل مەخسۇس تىزگىنلىنىدىغان تاۋارغا مەخسۇس تىزگىنلىنىدىغان تاۋار قوشۇمچە ھەققى ئېلىش، ھەق ئېلىش ھەجمى شۇ تاۋار سومىمىسىنىڭ 10% — 30%گىچە بولۇش، تەستىقتىن ئۆتكۈزمەي ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن سېتىۋالغان مەخسۇس تىزگىنلىنىدىغان تاۋارلاردىن ئۇنىڭ تۇرىگە قارىماي بىردەك 50% قوشۇمچە ھەق ئېلىش، بۇ ھەقنى كارخانىلار ئۆز ئورنىنىڭ مەخسۇس فوندىدىن چىقىم قىلىش، مەمۇرىي، كەسىپىي ئورۇنلار ھۆددىگەرلىك قالدۇقىدىن ياكى خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغدىن چىقىم قىلىش بەلگىلەندى. بۇ كىرىم مەخسۇس مەبلەغ سۈپىتىدە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ خەتەرلىك ئۆيلىرىنى رېمونت قىلىشقا ئىشلىتىلدى. 1990 - يىلى

يولۇچى توشۇشقىمۇ، يۈك توشۇشقىمۇ ئىشلىتىلىدىغان كىچىك ئاپتوموبىللارنى تەستىقلاشنى كەچۈرۈم قىلىش بەلگىلەندى.

1985 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئىجتىمائىي كۆچلەرنىڭ سېتىۋېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 4

بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

يىللار / تۈرلەر	1985	1986	1987	1988	1989	1990
ئىجتىمائىي كۆچلەرنىڭ سېتىۋېلىش كۆچى	207	230	244	298	320	349
يۈنىڭ ئىچىدە مەخسۇس تىزگىنلىنىدىغان تاۋارلار	61	73	81	91	106	113

II باب

باج

§1. ئومۇمىي ئەھۋال

چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە مىڭ سۇلالىسىنىڭ باج تۈزۈمى داۋاملاشتۇرۇلدى، ئېلىنىدىغان باجنىڭ تۈرى كۆپ بولدى، بۇ ناھىيە تەۋەسىدىكى باج تۈرى يەر بېجى، رەسمىي باج (نوپۇس بېجى)، ئۆي ئىجارە بېجى، ئۆي ئورنى بېجى، چايزارلىق بېجى، چارۋىچىلىق بېجى، ئۆي سودىسى بېجى، پارچە - پۈرات باج، بىدىك بېجى، تارتۇق بېجى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. بۇ باجلار ئاساسىي جەھەتتىن چېيىنلۇق يىللىرىدا بېكىتىلگەنىدى. چېيىنلۇقدىن كېيىنكى سۇلالىلەر بۇنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن. چېيىنلۇق 47 - يىلى (1782 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدىكى كان ئاچقان، خىش پىشۇرغان سودىگەرلەردىن باج ئېلىنىشقا باشلىدى. جياچىڭ دەۋرىدە ياغاچ بېجى ئېلىنىدى، شىيەنفېڭ 6 - يىلى (1856 - يىلى) سودا بېجى، شىيەنفېڭ 7 - يىلى (1857 - يىلى) دىن باشلاپ چاي بېجى ئېلىنىدى، شىيەنفېڭ 10 - يىلى (1860 - يىلى) ئىچكى تاموژنا بېجى ئېلىنىشقا باشلىدى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە تۈرلۈك باج نىزاملىرى يەنىلا چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە بېكىتىلگەن پرىنسىپ بويىچە بولدى. مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) 4 - ئايدا مىنگو ھۆكۈمىتى ھەر خىل باجلارنى دۆلەت بېجى ۋە يەرلىك باجغا ئايرىغانىدى، مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) ئەتىيازدا بۇ ئەھدىن قالدۇرۇلدى. مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) دۆلەت بېجى بىلەن يەرلىك باج يەنە ئايرىلدى. ئۇ چاغدا

دۆلەت بېجى، يەر بېجى، قېلىپلاشقان باجلاردىن ئاشلىق بېجى، ئوت - سامان بېجى، ھۆكۈمەت ئىجارىسى بېجى، ترانسپورت بېجى، تۆگىمەن بېجى، ماركا بېجى، شېرىنكانە بېجى، كۆمۈر بېجى، ئۆي ئىجارىسى بېجى، تۆز بېجى، بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن باج (سودىگەرلەر ھۆددە ئالغان، ناپقان پۇلىنىڭ %3نى تاپشۇرىدىغان باج)، ئۆي-جاي بېجى (ئۇنىڭ باھاسى بويىچە ھەر سەر ئۆچۈن 3 پۇڭ ئېلىنىدۇ)، ھاراق بېجى (ھەر 100 جىڭ ئۆچۈن بىر سەر كۆمۈش ئېلىنىدۇ)، ھۆكۈمەت قەرز ئۆسۈمى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. يەرلىك باج تۈرلىرى %2.5 لىك خوراش بېجى، يەر سېلىقى، چارۋىچىلىق بېجى، ياغ بېجى، تارازا بېجى، %2.5 لىك سودا سېلىقى قاتارلىقلار ئىدى. مىنگونىڭ 16 - يىلى (1927 - يىلى) يەر بېجى، ئۆي - جاي بېجىنۇ يەرلىك باجغا ئايرىپ بېرىلدى. ئۇ چاغدا دۆلەت بېجى تۈز بېجى، بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن باج، پوسۇلكا بېجى، ماركا بېجى، ھاراق - تاماكا بېجى قاتارلىقلارنى؛ يەرلىك باج تۈرلىرى يەر بېجى، ئۆي - جاي بېجى، چارۋىچىلىق بېجى، تارازا سېلىقى، گۆرۈخانا بېجى، قان بېجى، پارچە باج، پارچە سېلىق قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. مىنگونىڭ 18 - يىلى (1929 - يىلى) جىن شۇرېن ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىلدە غۇلجا ناھىيىسىدىمۇ شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ئوخشاش باج ھۆددىگەرلىكى تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، باج ئېلىش باجگىرگە ھۆددىگە بېرىلدى. مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) شېڭ شىسەي تەختكە چىققاندا باجنى ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى ھەمدە يېڭىدىن قۇرۇق مېۋە بېجى، ياغاچ بېجى، مال سارايلىرى رەسمىيەت بېجى، تارازا بېجى، ئاپتوموبىل سېلىقى، تالون بېجى، جەرىمانە قاتارلىقلار ئېلىنمىدىغان بولدى، ئۇنىڭغا ئىلگىرىكى باج تۈرلىرى قوشۇلۇپ باج تۈرى 20 نەچچىگە يەتتى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) تارازا بېجى، كۆمۈر بېجى، قان بېجى، %2.5لىك ئىستېمال بېجى (مىنگونىڭ 29 - يىلى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى) قاتارلىقلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) يەنە ساراي بېجى، ئۆي سېلىقى، يول ئاسراش سېلىقى، مىراس بېجى، تاماكا - ھاراق بېجى قاتارلىقلار قوشۇلدى.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 1 - ئايدا ئۆچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ئېلىنمىدىغان باج تۈرلىرى ھەققىدىكى بەلگىلىمىنى ئېلان قىلدى، ئېلىنمىدىغان سودا - سانائەت بېجى تىجارەت نومۇر تاختىسى بېجى، سانائەت بېجى، ھامماللىق بېجى، چارۋا بېجى، چارۋىچىلىق بېجى، قان بېجى، ياغاچ بېجى، ئاشلىق بېجى، يەر بېجى، پوسۇلكا بېجى، پوچتا بېجى، كۆمۈر قېزىش بېجى، كىنو - تىياتىرخانا تىجارەت بېجى، كېنىشكا بېجى، تاموژنا بېجى، تۈز بېجى، ھاراق - تاماكا بېجى قاتارلىق 16 خىل بولدى. شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 6 - كۈنى يەنە ماركا بېجى ئېلىش باشلاندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ھەر خىل سېلىق - باجلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، يېڭى باج تۈزۈمىنى ئورناتتى. ئوخشاش بولمىغان ئىقتىسادىي شەكىللەرنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، دۆلەت ئوخشاش بولمىغان مەزگىللەردە باج تۈزۈمى ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىپ، بىر قىسىم باج تۈرلىرىنى ئازايتتى ياكى قىسقارتىۋەتتى ھەمدە باج نىزامنامىسىنى تەرتىپكە سالدى. 1953 - يىلى مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى باج تۈزۈمىگە يېڭىۋاشتىن تۈزىتىش كىرگۈزدى، ئېلىنمىدىغان سودا - سانائەت بېجىنى تاۋار ئوبوروت بېجى، مال بېجى، سودا - سانائەت ئىشلىرى بېجى، ماركا بېجى، تۈز بېجى، ئۆسۈم تاپاۋىتى بېجى، قان بېجى، چارۋا سودىسى بېجى، مەدەنىيەت - كۆڭۈل ئېچىش بېجى، ئاپتوموبىل نومۇر تاختىسى بېجى، شەھەر- بازارلاردىكى ئۆي - مۈلۈك بېجى قاتارلىق 11 خىل قىلدى. غۇلجا ناھىيىسىدە ئېلىنغان سودا - سانائەت بېجى ماركا بېجى، تۈز بېجى قاتارلىق 7 خىل بولدى. 1955 - يىلى ناھىيىدە يەنە تاۋار ئوبوروت بېجى ئېلىندى. 1957 - يىلى مەدەنىيەت - كۆڭۈل ئېچىش بېجى، ئۆسۈم تاپاۋىتى بېجى ئېلىنمىدىغان بولدى.

1954 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە باج ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ باج ئىشلىرىنى باشقۇردى. 1958-يىلى دۆلەت «ئەسلىدىكى باج ئىشلىرىنى ئاساسەن ساقلاپ قېلىش ئاساسىدا باج تۈزۈمىنى ئاددىيلاشتۇرۇش» پرىنسىپىغا ئاساسەن، تۆنجى قېتىم باج تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىپ، بىر قىسىم باج تۈرلىرىنى

ئاددىيلاشتۇرۇدى ھەم قوشۇۋەتتى، تاۋار ئوبوروت بېجى، مال بېجى، تىجارەت بېجى، ماركا بېجى سودا ـ سانائەت بىرتۇتاش بېجىغا قوشۇۋېتىلدى. ئەسلىدىكى سودا ـ سانائەت بېجى ئىچىدىكى تاپاۋەت بېجى مۇستەقىل باج تۈرى بولۇپ سودا ـ سانائەت تاپاۋەت بېجى دەپىلدى. 1966 ـ يىلغا كەلگەندە ناھىيىدىكى سودا ـ سانائەت بېجى 8 خىل بولدى.

1973 ـ يىلى دۆلەت ئىلگىرى ئاددىيلاشتۇرۇلغان باج تۈزۈمىنى يەنە بىر قېتىم ئاددىيلاشتۇرۇدى ۋە بىرلەشتۇرۇۋەتتى، سودا ـ سانائەت بىرتۇتاش بېجى ۋە ئونىڭ قوشۇمچە باجلىرى، شەھەر ـ بازارلاردىكى ئۇي-مۇلۈك بېجى، قان بېجى، ئاپتوموبىل ـ پاراخوت نومۇر تاختىسى بېجى، تۇز بېجى قاتارلىق 5 خىل باج بىرلەشتۇرۇلۇپ سودا ـ سانائەت بېجى قىلىنىپ بىر پۈتۈن باج سىستېمىسى شەكىللەندۈرۈلدى.

1983 ـ يىل 5 ـ ئايدا پايدىنى باجغا ئۆزگەرتىش خىزمىتى ئىشلىنىپ، دۆلەت كارخانىلىرىدىن تاپاۋەت بېجى ئىلىش يولغا قويۇلدى. 1984 ـ يىل 9 ـ ئايدا 2 ـ قېتىم پايدا باجغا ئۆزگەرتىلگەندە يەنە مەھسۇلات بېجى، بايلىق بېجى، قوشۇلما قىممەت بېجى، تىجارەت بېجى، شەھەر قۇرۇلۇشىنى ئاسراش بېجى، دۆلەت كارخانىلىرىنى تەڭشەش بېجى ئىلىنىشقا باشلىدى، 1990 ـ يىلغا كەلگەندە ئىلىنىدىغان باج تۈرى 20 خىلدىن ئېشىپ كەتتى.

1954 ـ يىلى ناھىيىنىڭ باج كىرىمى ئاز كەم 1 مىليون يۈەنگە، 1960 ـ يىلى 2 مىليون 882 مىڭ 100 يۈەنگە يەتتى. 1961 — 1972 ـ يىلغىچە ناھىيىنىڭ باج كىرىمى بىر ئىزدا توختاپ قالدى، ھەتتا تۆۋەنلەشكە يۈزلەندى، 1973 ـ يىلدىن كېيىن ئاندىن بىر ئاز ياخشىلاندى. 1980 ـ يىلى ناھىيە بويىچە باج كىرىمى 3 مىليون 425 مىڭ 300 يۈەنگە؛ 1985 ـ يىلى 4 مىليون 740 مىڭ 200 يۈەنگە يەتكەندى، 1988 ـ يىلى بىراقلا 8 مىليون 248 مىڭ 500 يۈەنگە، 1990 ـ يىلى 12 مىليون 886 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سودا ـ سانائەت بېجى كىرىمى 10 مىليون 272 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، ناھىيىنىڭ شۇ يىللىق مالىيە كىرىمىنىڭ 42.94% نى ئىگىلىدى.

§ 2 . ئاپپارات

گۇاڭشۇ 29 ـ يىلى (1903 ـ يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى غۇلجىدا ئىلى ـ تارباغاتاي بىر تۇتاش باج ئىلىش باش جۇجۇقى تەسىس قىلدى. ئۇ، بىۋاستە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە قاراشلىق بولۇپ، ئىلى، تارباغاتاينىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى باج ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىلىدا يەنە تاموژنا بېجى جۇجۇقىدىن بىرى تەسىس قىلىنىپ، بىر مەخسۇس تاموژنا بېجى ئەمەلدارى قويۇلدى.

مىنگونىڭ 17 ـ يىلى (1928 ـ يىلى) چىڭ شۇرىن ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىلدە، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى بىرتۇتاش باج ئىلىش باش جۇجۇقلىرى ئىستېمال بېجى جۇجۇقىغا، ناھىيىلەردىكى بىرتۇتاش باج ئىلىش شۇبە جۇجۇقلىرى ئىستېمال شۇبە جۇجۇقىغا ئۆزگەرتىلدى، تاموژنا بېجىنى باج جۇجۇقى قوشۇپ ئالىدىغان بولدى. مىنگونىڭ 23 ـ يىلى (1934 ـ يىلى) 2 ـ ئايدا شېڭ شىسەي تەختكە چىققاندىن كېيىن، ھەرقايسى جايلاردىكى باج ئىدارىلىرى مالىيە ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى. ئىلى مالىيە ئىدارىسى شۇ يىلى تەسىس قىلىنىپ، بىۋاستە مالىيە نازارىتىگە قارايدىغان، غۇلجا، سۈيدۇڭ ناھىيىلىرىدىكى مالىيە ئىدارىلىرىنى باشقۇرىدىغان بولدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە باج ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ مالىيە تارماقلىرى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ باج كەسپىي خىزمىتىنى ئىلى ۋىلايەتلىك

باج ئىدارىسى ۋاكالىتەن باشقۇرغانىدى، 1953 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا شەھەرلىك باج ئىدارىسى باشقۇرۇشقا ئۆزگەرتىلدى. 1954 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىلى ئۆلكەتلىك باج ئىدارىسى، غۇلجا شەھەرلىك باج ئىدارىسى، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدىن 12 ئادەم ئاجرىتىلىپ، ناھىيىلىك باج ئىدارىسى تەشكىل قىلىندى، قارىمىقىدا باج ئىشلىرى بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە بايانداي (1974-يىلى غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى)، پەنجىم، ئۈچتۇن باج پونكىتلىرى قۇرۇلدى. 1957 - يىلى ئونيار، يېڭىتام باج پونكىتلىرى قۇرۇلدى. 1959 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى بىلەن مالىيە ئىدارىسى بىرلەشتۈرۈلدى، 1962 - يىلى يەنە ئايرىۋېتىلدى. ناھىيىلىك باج ئىدارىسىدە باج ئىشلىرى بۆلۈمچىسىدىن باشقا يەنە مەمۇرىي بۆلۈمچە كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى، بايانداي، پەنجىم، دۆڭمازار باج پونكىتلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. بۇ چاغدا ئىدارە (پونكىت) بويىچە 21 كادىر بار بولدى. 1969 - يىلى ئۈچتۇن باج پونكىتى قۇرۇلدى. 1970 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى يەنە مالىيە ئىدارىسى، ستاتىستىكا ئىدارىسى، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى قاتارلىق تارماقلار بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ پىلان - مالىيە ئىدارىسى دەپ ئاتالدى. 1973 - يىل 4 - ئايدا يەنە ناھىيىلىك باج ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1974 - يىل 2 - ئايدا «قىزىل بايراق» گۈڭشې باج پونكىتى (ئىلگىرىكى بايانداي باج پونكىتى 1974 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلگەن) بىلەن «غالىبىيەت»، «شەرق قىزارىدى»، «1 - ماي»، «تەڭرىتاغ»، «ئىتتىپاق»، «ئۈكتەبىر» گۈڭشېلىرىدا ئاساسىي قاتلام باج پونكىتى قۇرۇلدى.

1978 - يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسىدا بوغالتىرىيە بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، چۈلۈقاي، تۇرپانىيۇزى، خۇدىيارىيۇزى، پەنجىم، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، دۆڭمازار، بايتوقاي، ئارا ئۈستەڭلەردە 8 ئاساسىي قاتلام باج پونكىتى قۇرۇلدى. 1985 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ ئاپپاراتلىرى قايتىدىن تەرتىپكە سېلىنىپ، بوغالتىرىيە بۆلۈمچىسى، مەمۇرىي بۆلۈمچە، كادىرلار ۋە تەلىم - تەربىيە بۆلۈمچىسى، باج ئىشلىرى 1 -، 2 - بۆلۈمچىلىرى ۋە باج ئېلىشنى باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى قاتارلىق 6 بۆلۈمچە - ئىشخانا تەسىس قىلىندى، ئاساسىي قاتلام باج پونكىتلىرى جېلىلىيۇزى، پەنجىم، چۈلۈقاي، ئۈچتۇن، دۆڭمازار، قاش، يېڭىتام، ئونيارىدىن ئىبارەت 8 باج پونكىتىغا تەڭشەلدى. 1986 - يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسىدا باج تەكشۈرۈش چوڭ ئەترىتى قۇرۇلدى. 1988 - يىل 2 - ئايدا ئارا ئۈستەڭ باج پونكىتى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى.

1990 - يىل 1 - ئايدا باج ئېلىشنى باشقۇرۇش تۈزۈلمە ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى ۋە ئېلىش، باشقۇرۇش، تەكشۈرۈش ئايرىۋېتىلدى، ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ باج ئىشلىرى 1 - بۆلۈمچىسى بىلەن باج ئىشلىرى 2 - بۆلۈمچىسىنىڭ نامى باج ئېلىش بۆلۈمچىسىگە ئۆزگەرتىلدى، يىل ئاخىرىدا باج ئېلىش بۆلۈمچىسىنىڭ نامى باشقۇرۇش بۆلۈمچىسىگە، باج ئىشلىرى بۆلۈمچىسىنىڭ نامى باج تەكشۈرۈش بۆلۈمچىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئىدارە قارىمىقىدا 6 بۆلۈمچە، ئىشخانا، بىر تەكشۈرۈش چوڭ ئەترىتى، 9 يېزىلىق باج پونكىتى تەسىس قىلىندى، ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 78گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 27، ئۇيغۇر 34، خەنزۇ 27، قازاق 6، خوتەنزۇ 6، شىبە بىر، مانجۇ 3، مياۋزۇ بىر؛ ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىچىدە ئالىي مەكتەپنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەنلەر 3، ئالىي تېخنىكوم مەلۇماتىدىكىلەر 10، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەلۇماتىدىكىلەر 26، تولۇق ئوتتۇرىدىن تۆۋەن مەلۇماتتىكىلەر 39.

§ 3. باج

1. دېھقانچىلىق باجى

چېيەنلىك 24 - يىلى (1759 - يىلى) ئىلىدا بوز يەر ئاچقان ئۇيغۇرلارغا دۆلەت تەرىپىدىن دېھقانچىلىق

سايمانلىرى، ئۇرۇق، ئوزۇقلۇق ئاشلىق تارقىتىپ بېرىلدى، ئۇلار كۆزلۈك ھوسۇلنى يىغقاندىن كېيىن دۆلەتكە ئاشلىق تاپشۇردى. چېيىنلۈك 25 - يىلى (1760 - يىلى) ئەسكەرلەر بوز يەر ئاچقانلىقى سەرتىدا يەنە ئىچكى ئۆلكىلەردىن ئىلغا كۆچۈپ كەلگەن سەييارە سودىگەرلەرگىمۇ 30 مودىن يەر تەقسىم قىلىپ بېرىلدى، دۆلەت ئۇلارغا ئوزۇقلۇق ئاشلىق يارىدەم بەردى ھەمدە دېھقانچىلىق سايمىنى، ئۇرۇق تارقىتىپ بەردى، ئەمۇالغا قاراپ ئات - ئۇلاغ ۋە پۇل قەرز بەردى، ئۇلار ئاچقان بوز يەرلەرنىڭ ئېچىشقا تۇتۇش قىلىنغان 2 - يىلدىن باشلاپ، 3 يىلغىچە ھەر موسىغا 5 پۇلۇك قەرز ئۆسۈمى قايتۇردى، ئاچقان يېرى پىششىق يەرگە ئايلانغاندىن كېيىن ھەر موسىغا 8 شېلك بۇغداي تاپشۇرىدىغان بولدى. ئۇلار قەرز ئالغان ئوزۇقلۇق ئاشلىق، ئۇرۇ - جاي، ئات - ئۇلاغلارنىڭ ھەققىنى كۆمۈشكە سوندۇرۇپ يىللارغا بۆلۈپ قايتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، 5 پۇلۇك ئۆسۈم ئېلىش توختىتىلدى. سودىگەرلەر ئاچقان بوز يەرلەرگە زىرائەت تېرىلغاندىن كېيىن ھەر يىلى ھەر موسىغا 5 پۇلۇك كۆمۈش ئېلىنىدى (يەنى 8 شېلك بۇغداي تاپشۇرۇلدى). بەزى بايلار يەرنى كەمبەغەللەرگە تېرىشقا بېرەتتى، ئىجارىگە ئالغۇچىدىن ئىجارە بېجى ئېلىنىاتتى. چېيىنلۈك 27 - يىلى (1762 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جۇڭغارلار توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن، ئىلىدا تۇرۇشلۇق قوشۇنلار ھەدەپ بوز يەر ئېچىپ قالماي، يەنە جەنۇبىي شىنجاڭدىن نۇرغۇن ئۇيغۇرلار ئىلغار يۆتكەپ كېلىنىپ بوز يەر ئېچىشقا سېلىنىدى. ئۇزاق ئۆتمەي بوز يەر ئاچقىغان ھەربىيلەر، مۇسۇلمانلار (ئۇيغۇرلار)، خوشۇنلۇقلار ئىلىنى قايلاپ كەتتى، ئۇلار ئاساسلىقى غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدە تۇردى. مۇسۇلمانلار (ئۇيغۇرلار) ئاچقان بوز يەرلەرگە ئائىلە بويىچە ھېسابلىنىپ ئاشلىق ئېلىنىدى، ھەر بىر ئائىلە يىلىغا 16 دادەن ئاشلىق تاپشۇردى. دېھقانچىلىق بېجى ئۇچۇن پۇتۇنلەي بۇغداي، ئارپا، شال، تېرىق ئېلىنىدى.

چېيىنلۈك 54 - يىلى (1789 - يىلى) دىن باشلاپ ئىلى جياڭجۇنى باۋنىڭ ھەر بىر ئائىلىدىن ئېلىنىدىغان ئاشلىقنىڭ 16 دادەن 36 شېلك 6 ئوچۇم 6 قوشۇققا كۆپەيتىلىدىغانلىقى، پۇتۇن تەۋەلىكىنىڭ شۇنداق بولىدىغانلىقىنى بەلگىلىدى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە چاشقانلىقنىڭ خورىتىشى، ئاشلىق ئۇلچەشتە كەم ئۇلچىنىپ قېلىش قاتارلىقلار ئۇچۇن ئارتۇق ئېلىنىدىغان قوشۇمچە ئاشلىقلارمۇ بار ئىدى. يەر سېلىقنىڭ تۇرلىرى تولىمۇ كۆپ بولۇپ ئاساسلىقى ئاشلىق زىمىنى ئۆلىمى، 1.5% لىك خوراش ئۆلىمى، 2.5% لىك خوراش ئۆلىمى (ھەر بىر دادەن ئاشلىققا 6 شېلك قوشۇپ ئېلىنىدۇ)، ھۆكۈمەت يېرى ئىجارە ھەققى (ھۆكۈمەت يېرىنىڭ ھەر موسىغا بىر كۆرىدىن 2 كۆرىگىچە ئاشلىق ياكى بىر مىسقالدىن 5 پۇڭىچە ئاشلىق ئېلىنىدۇ) قاتارلىق باج - سېلىقلار بار ئىدى.

گۈاڭشۇ 12 - يىلى (1886 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى يەر بېجى ئېلىشتا ئالدى بىلەن تېرىلغۇ يەرنى دەرىجىگە ئايرىشنى، تېرىلغۇ يەرنى ياخشى - يامانلىقىغا قاراپ ئالىي، ئوتتۇرا، تۆۋەن دەپ 3 دەرىجىگە ئايرىپ، ھەر بىر دەرىجىنى ياخشى، ئوتتۇراھال، ناچار دەپ 3 خىلغا ئايرىپ، ياخشى يەرنىڭ ھەر موسىغا 7 شېگىن، ئوتتۇراھال يەرگە 4 شېگىن، ناچار يەرگە 3 شېگىن باج ئېلىشنى بەلگىلىدى. گۈاڭشۇ 34- يىلى (1908 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە غەللە - پاراق 13 مىڭ 476.62 دادەن بۇغداي، شاللىق، باغ ئۇچۇن 275.85 سەر كۆمۈش خەزىنە بېجى ئېلىنىدى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا يەر بېجى يەنىلا چىڭ دەۋرىدىكى بەلگىلىمە بويىچە ئېلىنىدى.

مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) يالڭ زېكشىن شىنجاڭنى ئىدارە قىلغاندا ئېلان قىلىنغان ئاشلىق، يەم - خەشەك يىغىشنىڭ قائىدىلىرى مۇنداق بەلگىلەنگەن: «غەللە - پاراق ئالغاندا ئاشلىق ئاز ياكى كۆپ بولسۇن، ھەر بىر تالون ئۇچۇن ئون پۇلۇك ئېلىنىدۇ»، «چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 28 - يىلى بېكىتىلگەن نىزامنامىگە ئاساسەن، سوندۇرۇپ ھېسابلانغان يېرىك ئاشلىقنىڭ ھەر بىر دېنى ئۇچۇن بىر مىسقال 5 پۇلۇك خوراش زىمىنى ئېلىنىدۇ، ئەسلى يېرىك ئاشلىقنىڭ ھەر بىر دادىنى ئۇچۇن بىر مىسقال 5 پۇلۇك خوراش زىمىنى ئېلىنغانلىقى سەرتىدا 1.5 بويىچە خوراش ھەققى ئېلىنىدۇ». شۇنىڭ بىلەن بىللە يەر سېلىقى ئېلىش يولغا

قويۇلۇپ، ھەر مو يەر ئۇچۇن 2 مىسقال 5 پۇلۇك كۆموش ئېلىندى، شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە بەلگىلىمە بويىچە ئېلىنغان ئاشلىق 13 مىڭ 47 دانەن بولدى.

مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ نىزامنامىسىغا ئاساسەن، يەرنى تۆپراق، سۇ ئەھۋالىغا ئاساسەن، يۇقىرى، ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك دەپ 3 دەرىجىگە ئايرىندى، ھەر موسى ئۇچۇن يۇقىرى دەرىجىلىك يەردىن 5 شىلك، ئوتتۇرا دەرىجىلىك يەردىن 4 شىلك، تۆۋەن دەرىجىلىك يەردىن 3 شىلك غەللە - پاراق ئېلىشنى بېكىتتى.

مەلۇماتقا قارىغاندا، مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) ئېلىدا ئېلىنغان غەللە - پاراق ئاشلىقى 21 مىڭ 5294. 197 دانەنگە؛ مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) ئەمەلىي ئېلىنغان غەللە - پاراق ئاشلىقى 21 مىڭ 45. 237 دانەنگە؛ مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ناھىيە بويىچە يىغىلغان غەللە - پاراق ئاشلىقى 21 مىڭ 7744. 297 دانەنگە؛ بىنەم يەرلەردىن ئېلىنغان ئىجارە سېلىقى 0691. 1798 دانەنگە؛ مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) ئېلىنغان غەللە - پاراق ئاشلىقى 25 مىڭ 36568. 51 دانەنگە؛ بىنەم يەرلەردىن ئېلىنغان ئىجارە سېلىقى 4872 دانەنگە يەتكەن. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 10 - ئايدىن مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 10 - ئايغىچە شىڭ شىسەي ھاكىمىيەت يۇرگۈزگەن مەزگىلدە ئېلىنغان غەللە - پاراق ئاشلىقى نىسبىتى يۇقىرى دەرىجىلىك يەرنىڭ ھەر موسىدىن بىر كۆزە بىر شىلك 5 ئۇچۇم، ئوتتۇرا دەرىجىلىك يەردىن 8 شىلك، تۆۋەن دەرىجىلىك يەرلەردىن 6 ئۇچۇم قىلىش بەلگىلەندى، ئېلىندىغان غەللە - پاراق ئاشلىقىنىڭ ھەممىسىدە بۇغدايىنى بىرلىك قىلىشقا، ئۇلۇچەمدە بۇرۇنقى كۆزە، چارەك، جىڭ قاتارلىق ئادەتتىكى ئۇلۇچەملەرنىڭ ھەممىسىنى بىكار قىلىپ، بازار كۆرىسى ئىشلىتىلىشكە ئۆزگەرتىلدى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە ئېلىنغان غەللە - پاراق ئاشلىقى 28 مىڭ 218 دانەن، بىنەم يەر ئۇچۇن ئېلىنغان يەر سېلىقى 16 مىڭ 550. 866 دانەن بۇغداي، 158. 386 دانەن ئارپا بولدى. 1 — 6 - ئايغىچە يەر باھا پۇلى ئۇچۇن 11 مىڭ 68. 536 يۈەن ئېلىندى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھۆكۈمەت بۇيرۇقى ئېلان قىلىپ، گېكتار بويىچە غەللە - پاراق ئالىدىغان بولدى. غەللە - پاراق ئېلىش ئۇلچىمى 1 - دەرىجىلىك ھەر بىر گېكتار يەرنىڭ 160 كىلوگرام، 2 - دەرىجىلىكنىڭ 128 كىلوگرام، 3 - دەرىجىلىكنىڭ 96 كىلوگرام بولدى.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە 13 مىڭ 476 دانەن 6 كۆزە بىر شىلك 9 ئۇچۇم غەللە - پاراق، شاللىق يەر ھەم باغلار ئۇچۇن 270 سەر 8 مىسقال 5 پۇلۇك 2 لى خەزىنە ھەققى ئېلىندى.

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 1 - ئايدا جالاق جىجۇلۇك شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولغاندا يەر بېجى قايتىدىن 3% ئەتراپىدا قىلىپ بېكىتىلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن يەر بېجى دېھقانچىلىق بېجىغا ئۆزگەرتىلدى، غەللە - پاراق دەپمۇ ئاتالدى، ئۇنى ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى باشقۇرىدىغان بولدى ھەمدە ئوخشاش بولمىغان مەزگىلدە، ئوخشاش بولمىغان ئەھۋالغا ئاساسەن دېھقانچىلىق بېجىنى كېمەيتىش، كەچۈرۈم قىلىش خىزمىتى ئىشلەندى. دېھقانچىلىق بېجى ئېلىشتا ئاشلىق ئاساس قىلىندى، ئۇنى ئاشلىق تارماقلىرى ۋاكالىتەن يىغىپ، نەق پۇل بويىچە ئانچوت قىلىش ئۇسۇلى قوللىنىلدى.

«شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ دېھقانچىلىق ۋاقىتلىق نىزامنامىسىنىڭ تەپسىلىي پرىنسىپى» غا ئاساسەن، 1950 - يىلى دېھقانچىلىق بېجى ئېلىشتا ئائىلە بىرلىك قىلىنمىدىغان، دېھقانچىلىق كىرىمى ئوتتۇرىچە كىرىم بويىچە ھېسىلەشتۇرۇپ ھېسابلاپ ئېلىنمىدىغان، باج ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى 250 جىڭ بولمىدىغان، بۇ ئۇلۇچەمگە يەتمىسە باج كەچۈرۈم قىلىنمىدىغان بولدى (بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق كىرىمىنى ھېسابلاشتا يەرنىڭ يىللىق مەھسۇلاتى ئۇلۇچەم قىلىنىپ، جىڭ بىرلىك قىلىندى، پىزا ئىگىلىك نوپۇسىنى ھېسابلاشتا دېھقانچىلىق بېجى رويخېتىدىكى دېھقانلار ئائىلىسىنىڭ ئەمەلىي نوپۇسى ھېساب قىلىندى). ئاشۇرما باج كىرىمى 40 دەرىجىلىك

بولۇپ، %3تىن %40گىچە ئاشۇرۇلدى، ھەر بىر ئائىلىدىكى ھەر بىر ئادەمنىڭ ئوتتۇرىچە دېھقانچىلىق كىرىمى (جىڭ ھېسابىدا) ئەڭ يۇقىرى ئاشۇرما مىقدارى 3411 جىڭدىن كۆپ بولدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 713 مىڭ مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، 51 مىڭ 72.5 تونىنا ئاشلىق ئېلىندى، 1680 تونىنا غەللە - پاراق تاپشۇرۇلدى.

1953 - يىلى يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، بىردەك ئەمەلىي تېرىلغان كۆلەم بويىچە ھېسابلاپ ئېلىش، مەھسۇلات ئاشسىمۇ ياكى ئاشۇرماسلىقتىن ئىبارەت دېھقانچىلىق بېجى سىياسىتى يولغا قويۇلدى ھەمدە يەر سۈپىتىگە قاراپ 3 دەرىجىگە ئايرىلىپ، ھوسۇل ئائىلە بويىچە مۆلچەرلىنىپ غەللە - پاراق پەرقلىق ئېلىندى. شۇ يىلدىكى مەلۇماتتا 5563 تونىنا ئاشلىق كۆپ ئېلىنغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەرلىكىنىڭ خىراجەت جۇغلىشى ئۇچۇن يەنە %5 ئاشلىق ئېلىنغان. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئېلىنغان دېھقانچىلىق بېجى 3182.5 تونىنا، ئاپەت قاتارلىقلار ئۈچۇن كېمەيتىلگىنى، كەچۈرۈم قىلىنغىنى 145 تونىنا، ئىجتىمائىي ئىشلار ئۈچۇن كېمەيتىلگەن، كەچۈرۈم قىلىنغىنى 500 تونىنا، يەرلىك خىراجەت جۇغلاش ئۈچۇن قالدۇرۇلغىنى 310 تونىنا بولغان.

1956 - يىلدىن باشلاپ يەر ھەققە ھېسابلىنىدىغان ئالىي كوپېراتىپ كوپېراتىپ بىرلىك قىلىنىپ نىسبەت بويىچە ئېلىنىدىغان دېھقانچىلىق بېجى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇ، كوپېراتىپ بىرتۇتاش ئۈستىگە ئېلىش، دېھقانچىلىق بېجى ھېسابلىغاندا باج كىرىمىدە يەنىلا يەردىن چىقىدىغان يىللىق ھوسۇلنى ئۆلچەم قىلىشقا؛ كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ قالدۇرۇق يەرلىرىنىڭ دېھقانچىلىق بېجىنى بىرتۇتاش كوپېراتىپنىڭ باج نىسبىتى بويىچە ئېلىش، ئۇنى شەخسلەر ئۈستىگە ئېلىشقا ئۆزگەرتىلدى؛ يەر ھەققىنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى %30تىن تۆۋەن بولغان باشلانغۇچ كوپېراتىپلارنىڭ دېھقانچىلىق بېجىغا قارىتا نىسبەتلىك باج تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. يەر ھەققىنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى %30تىن يۇقىرى بولغان باشلانغۇچ كوپېراتىپ ئەزالىرى ۋە يەككە ئائىلىلەردىن يەنىلا ئاشۇرما باج نىسبىتى بويىچە باج ئېلىنىپ، ئائىلىلەر بويىچە ھېسابلاندى، ھەر كىم ئۆزىنىڭ تاپشۇرىدىغان بېجىغا مەسئۇل بولدى.

1958 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيەلەشتۈرۈش ۋە خەلق گۈڭشېسى قۇرۇش ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئېشىپ، يەككە يېزا ئىقتىسادى ئاساسىي جەھەتتىن كوللېكتىپ يېزا ئىقتىسادىغا ئۆزگەردى، دېھقانچىلىق كىرىمىنى ۋە باج نورمىسىنى ئائىلىلەرنى بىرلىك قىلىپ ھېسابلاش گۈڭشېنى بىرلىك قىلىپ ھېسابلاشقا ئۆزگەردى، دېھقانچىلىق بېجىنىڭ ئاشۇرما باج تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، مەيلى ئىقتىسادىي خاراكتېردە بولسۇن ياكى ئىگىلىك باشقۇرۇش شەكلىدە بولسۇن، بىردەك نىسبەتلىك باج تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق بېجى نىسبىتى %15.27 بولۇپ، شۇ يىلى 1 مىليون 875 مىڭ 600 كىلوگرام دېھقانچىلىق بېجى ئېلىندى.

1959 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى بىكتۇەتنىڭ دۆلەت ئىلكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدىن بىردەك %13لىك باج نىسبىتى بويىچە دېھقانچىلىق بېجى ئېلىندى ھەمدە دېھقانچىلىق بېجىنىڭ ئېلىنىشىغا تېگىشلىك قىسمىنىڭ %12ى بويىچە يەرلىك ئۆزى جۇغلايدىغان مەبلەغ ئېلىنىپ، ئۇنى ناھىيىنىڭ مالىيە تارماقلىرى مەركەزلەشتۈرۈپ بىرتۇتاش ئىشلىتىدىغان بولدى، تاپشۇرۇلىدىغان دېھقانچىلىق بېجى ئۈچۇن ئوتتۇرا دەرىجىلىك بۇغداينىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى بويىچە نەق پۇل ئېلىندى. 1961 - يىلى ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق بېجى ئۈچۇن 947 مىڭ 900 يۈەن ئېلىندى.

1962 - يىلدىن باشلاپ دېھقانچىلىق بېجى ئېلىشتا خەلق گۈڭشېسىنىڭ ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى بولغان ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى باج تاپشۇرىدىغان بىرلىك قىلىندى، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى قىلىنىدىغان ئايرىم گۈڭشېلاردا دېھقانچىلىق بېجىنى چوڭ ئەترەت بىرتۇتاش تۇتۇپ قېلىپ تاپشۇرىدى. باج نىسبىتىدە پەرقلىق تاناسىپلىق باج نىسبىتى يولغا قويۇلدى، ئەڭ يۇقىرى بولغاندىمۇ %15تىن ئاشۇرۇلمىدى. 1963 - يىلى يەككە دېھقان ئائىلىلىرىدىن دېھقانچىلىق بېجى ئالغاندا، شۇ ئىشلەپچىقىرىش

ئەترىتىگە ئوخشاش باج نىسبىتى بويىچە باج ئېلىنغاندىن سىرت، يەنە ئوخشاش بولمىغان ئىقتىسادىي ئەھۋالغا ئاساسەن، باج سوممىسىنىڭ 10% ىدىن 5% گىچە قوشۇمچە باج ئېلىنىدى، لېكىن ئەمگەك كۈچى كەمچىل، ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىقى بار يەككە دېھقان ئائىلىلىرىدىن قوشۇپ باج ئېلىنمىدى.

1970 - يىلدىن باشلاپ ئاشلىق سېتىۋېلىشتا مۇقىم بولۇش، سېلىق مۇڭاپىق بولۇش، ھوسۇل ئاشسىمۇ باجنى ئاشۇرماسلىق قائىدىنى، سىياسىتى ۋە باج ئېلىش ۋەزىپىسىنى «بىر بېكىتىپ، بەش يىلغىچە» ئۆزگەرتمەسلىك، يەنى باج تاپشۇرىدىغان ئورۇنلىنىڭ ئالدىنقى 5 يىلدىكى ئوتتۇرىچە دېھقانچىلىق ھوسۇلىنى بۇ مەزگىلدىكى دېھقانچىلىق بېجى ھېسابلاشنىڭ ئاساسىتىكى ھوسۇلى قىلىش يولغا قويۇلدى. 1976 - يىلى يەنە ناھىيە تەۋەسىدىكى بىكتۇەن دېھقانچىلىق مەيدانلىرىدىن ئىلگىرىكى دېھقانچىلىق بېجى ئۈچۈن پۇل ئالىدىغان ئۇسۇل بىرخىل ئاشلىق ئېلىشقا ئۆزگەرتىلدى. 1978 - يىلى ناھىيە بويىچە 1 مىليون 113 مىڭ 380 يۈەن دېھقانچىلىق بېجى ئېلىندى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ چوڭقۇر تەرەققىي قىلىشى ۋە مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا ئەگىشىپ، دېھقانچىلىق بېجى ئېلىش ئۇسۇلى بىر قانچە قېتىم ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىلى ئوتتۇرىچە ئوزۇقلۇق ئاشلىقىنىڭ 160 كىلوگرام، ئوتتۇرىچە كىرىمىنىڭ 40 يۈەندىن ئېشىشى دېھقانچىلىق بېجى ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى قىلىندى، بۇ 2 تۇرە ئۆلچەمگە يەتكەنلەردىن باج ئېلىندى، ئۇنىڭغا يەتمىسە باج كەچۈرۈم قىلىندى. 1980 - يىلى ئوتتۇرىچە ئوزۇقلۇق ئاشلىقىنىڭ 170 كىلوگرام، ئوتتۇرىچە كىرىمىنىڭ 45 يۈەندىن ئېشىشى باج ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە دۆلەت ئىلكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدىن ئېلىنىدىغان قوشۇمچە خىراجەتنىڭ ھەممىسى مەيدان، فېرمىلارنىڭ ئۆزىگە قالدۇرۇلدى.

1985 - يىلدىن باشلاپ ئاشلىق سېتىۋېلىشتا «3 — 7» (30%نى بىرتۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە، 70%نى ئاشۇرۇپ سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە) نىسبەت بويىچە ھېسابلاش يولغا قويۇلدى، يەككە باھا بويىچە (3 - دەرىجىلىك بۇغداي باھاسى بويىچە) پۇلغا سۇندۇرۇلۇپ پۇل ئېلىندى، ئاشلىق ئېلىنمىدى.

1987 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ تېرىلغۇ يەر ئىگىلەش بېجى ئېلىندى، ئومۇمەن تېرىلغۇ يەرگە تۇرالغۇ جاي سالغان ياكى ئۇ يەردە غەيرىي ىشلا ئىگىلىك قۇرۇلۇشى قىلغانلىكى ئورۇن ۋە شەخسلەر چوقۇم يەر باشقۇرۇش ئورۇنلىرىنىڭ تەستىقىنى ئالغاندىن كېيىن قانۇن بويىچە تېرىلغۇ يەر ئىگىلەش بېجى تاپشۇرىدىغان بولدى، ناھىيە بويىچە ىشلا، بازار، مەيدانلاردا بىر كۋادرات مېتىر يەر ئۈچۈن 2.8 يۈەندىن 3.5 يۈەنگىچە تېرىلغۇ يەر ئىگىلەش بېجى ئېلىندى.

1988 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «ئاپتونوم رايونىنىڭ دېھقانچىلىق بېجى، دېھقانچىلىق ئورمانچىلىق ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى بېجى ئېلىش خىزمىتىنىڭ ۋاقىتلىق بەلگىلىمىسى»نى ئېلان قىلدى، شۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسىدە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى بېجى ئېلىنىشقا باشلىدى. بۇ ياڭنى ئېلىش 3 تۈرگە بۆلۈندى، 1 - تۈردىكىسىنىڭ ھەر موسى ئۈچۈن 8 كىلوگرام، 2 - تۈردىكىسىنىڭ ھەر موسى ئۈچۈن 4 كىلوگرام، 3 - تۈردىكىسىنىڭ ھەر موسى ئۈچۈن 3 كىلوگرام بۇغداي ئېلىندى. باج باھاسى ئوتتۇرا دەرىجىلىك بۇغداينىڭ (شۇ يىلدىكى) ھەر بىر كىلوگرامىنىڭ باھاسى بويىچە، يەنى 0.465 يۈەن بويىچە ھېسابلاندى.

1989 - يىلى دېھقانچىلىق بېجى ئۈچۈن ئېلىنغان بۇغداينىڭ ھەر كىلوگرامىنىڭ باھاسى بىرخىل 0.518 يۈەن ھېسابلاندى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئېلىنغان دېھقانچىلىق بېجى 2 مىليون 328 مىڭ 300 يۈەن بولۇپ، 1978-يىلدىكىنىڭ 2.05 ھەسىسىگە تەڭ كەلدى.

2. چارۋىچىلىق بېجى

چېيىنلۇق 20 - يىلى (1755 - يىلى) چاك سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جۇڭغارلارنىڭ توپىلىڭىنى تىنچىتىپ، شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ئىلىغا جياڭجۈن قويىدى، قازاقلار چاك ھۆكۈمىتىنىڭ پۇقرالىق بولۇش سۈپىتى بىلەن چاك ھۆكۈمىتىگە باج تاپشۇردى، باج نىسبىتى ئات، كالىنىڭ 100 دىن بىرى، قوينىڭ 1000 دىن بىرى بولدى. ئۇنى ئىلى جياڭجۈنى ۋاقتىدا ئادەم ئەۋەتىپ يىغىۋالدى.

مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) 7 - ئايدا ياڭ زېڭشىن شىنجاڭنى ئىدارە قىلغاندا باج نىزامنامىسىدە: مۇنۇلارنى بەلگىلىدى ھەر بىر تۆگىدىن 2 مىسقال، ھەر بىر ئاتتىن بىر مىسقال 5 پۇلۇك، ھەر بىر كالىدىن بىر مىسقال 2 پۇلۇك، ھەر بىر قويدىن 2 پۇلۇك كۆمۈش باج ئېلىش بەلگىلەندى ياياق چارۋىسى بېجى ئېلىنىش بىلەن بىللە ياياقلاردىن ئىجارە بېجى ئېلىنىدى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا چارۋىچىلىق بېجى ھەيئىتى تەشكىل قىلىنىپ، چارۋىچىلىق بېجى تەرتىپكە سېلىندى. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) دىن باشلاپ چارۋىچىلىق بېجى ئۇچۇن پۇل ۋە ماددىي بۇيۇم (قوي) ئېلىش يولغا قويۇلۇپ چارۋا مالىلارنىڭ چوڭ - ئۇششاقلىقىغا ئاساسەن باج ئېلىنىدىغان، چوڭ چارۋا ئۇچۇن %3، ئۇششاق چارۋا ئۇچۇن %5 لىك باج ئېلىنىدىغان بولدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئوت - چۆپ بېجى ئۇچۇن قويغا ئومۇمىي سانىنىڭ %5ى بويىچە (2 ياشلىق ساغلىق)، ئاتقا %3 بويىچە (5 ياشتىن 8 ياشقىچە)، ئۆچكىگە %5 بويىچە (2 ياشلىق تېكە)، كالىغا %3 بويىچە (ھەر قانداق چارۋا ياكى پۇل تاپشۇرۇشقا بولىدۇ) باج ئېلىش بەلگىلەندى. ھەر بىر تۈياق قوي 3000 يۈەنگە (ئۇچ ۋىلايەتنىڭ پۇلى، تۆۋەندىمۇ شۇنداق)، ئۆچكە 1800 يۈەنگە، ئات، كالا، قېچىر 15 مىڭ يۈەنگە، ئېشەك 7500 يۈەنگە سۈندۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 4 - ئايدا چارۋىچىلىق بېجى كېمەيتىلىپ، چوڭ چارۋىدىن %1.5، ئۇششاق چارۋىدىن %2.5 باج ئېلىنىدىغان بولدى.

1950 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى چارۋىچىلىق بېجى ئېلىش نىزامنامىسىنى قايتىدىن ئېلان قىلدى، ئۇنىڭدا مۇنداق بەلگىلەنگەن: ئومۇمەن ھۆكۈمەت ياكى شەخسلەردىن چارۋىچىلىقنى ئاساسىي كەسىپ ياكى قوشۇمچە كەسىپ قىلغانلار باققان چارۋىلاردىن نوپۇسقا قاراپ كەچۈرۈم قىلىشقا تېگىشلىكىنى چىقىرىۋەتكەندىن سىرت، قالغان قىسمىنىڭ ھەممىسىدىن چارۋىچىلىق بېجى ئېلىنىدۇ. نەق بۇيۇم ئېلىش ئاساس قىلىنىدۇ، نەق پۇل ئالماي ئېلىنىدۇ ياكى ئېلىنمايدۇ، چوڭ چارۋىلاردىن كالا، ئات، قېچىر، تۆگىنىڭ 3 تىن ئارتۇق، ئېشەكنىڭ 5 تىن ئارتۇق، ئۇششاق چارۋىنىڭ (قوي، ئۆچكە) 10 دىن ئارتۇق بولۇشى باج ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى قىلىنىدۇ. چوڭ - ئۇششاق چارۋىلارنىڭ ھەممىسىدىن ئومۇمىي تاپاۋەتتىن ئېلىنىدىغان ئالۋۇرما باج نىسبىتى بويىچە باج ئېلىنىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا تۇرىدە كالا، ئاتنىڭ 2 ياشتىن ئاشقان بولۇشى، تۆگە، ئېشەك، قېچىرنىڭ 3 ياشتىن ئاشقان بولۇشى باج ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى قىلىنىپ، 3 تىن 20 گىچە بولسا %1، 21 دىن 50 گىچە بولسا %2، 51 دىن 100 گىچە بولسا %3، 101دىن 200 گىچە بولسا %4، 201 دىن يۇقىرى بولسا %5؛ ئۇششاق چارۋا تۇرىدە 11 دىن 50 گىچە بولسا %1، 51 دىن 150 گىچە بولسا %2، 151 دىن 300 گىچە بولسا %3، 301 دىن 500 گىچە بولسا %4، 501 دىن 800 گىچە بولسا %5، 801 دىن 1300 گىچە بولسا %6، 1301 دىن 2000غىچە بولسا %7، 2000 دىن يۇقىرى بولسا %8 باج ئېلىنىدۇ. تۆۋەندىكىدەك 5 خىل چارۋىدىن يەنى مەملىكەت ئىچى - سىرتىدىن چارۋا ئەسلىنى ياخشىلاش، ئۆزگەرتىش ئۇچۇن كىرگۈزۈلگەن ئەسىللىك چارۋا، شۇ يىلى ئېلىنغان تۆل، دېھقانلار باققان تېرىلغۇ ئۇلاغلىرى، ئارمىيە ئورگانلىرى ئىشلىتىدىغان چارۋا، مەخسۇس ترانسپورت ئۇچۇن

ئىشلىتىدىغان چاڑدىن باج ئالماسلىق بەلگىلەندى.

1952 - يىلى چاڑچىلىق بېجى ئېلىش ئۇسۇلىدا ئۆزگىرىش بولدى، باج تۆزۈمى ئومۇمىي چاڑدىن شۇ يىللىق تۆلەم چىقىرىۋېتىلىپ، قالغىنى قويغا سۈندۈرۈلۈپ، بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن ئاشۇرما نىسبەت بويىچە ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە بىر تۆگە بىر تۇياق قويغا سۈندۈرۈلدى، ئۇنىڭ باج نىسبىتى: 16 دىن 50 كىچە بولسا 1%، 51 دىن 150 كىچە بولسا 2%، 151 دىن 300 گىچە بولسا 3%، 301 دىن 500 گىچە بولسا 4%، 501 دىن 800 گىچە بولسا 5%، 801 دىن 1200 گىچە بولسا 6%، 1201 دىن 1700 گىچە بولسا 7%، 1701 دىن 2300 گىچە بولسا 8%، 2301 دىن 3001 غىچە بولسا 9%، 3001 دىن يۇقىرى بولسا 10% باج ئېلىشتىن ئىبارەت 10 دەرىجىگە ئايرىلدى.

1953 - يىلدىن باشلاپ ئاساسلىقى يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىنىڭ يۈك توشۇش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان ئېشەك، قېچىرلاردىن باج ئېلىش كەچۈرۈم قىلىندى.

1954 - يىلدىن باشلاپ چاڑچىلىق بېجى قوشۇمچە خىراجىتى ئېلىندى. ئۇنىڭ ئۆلچىمى باج سوممىسىنىڭ 5%ى بولدى، شۇ يىللىق چاڑچىلىق باج كىرىمى 37 مىليون 313 مىڭ 25 يۈەن (كونا پۇل) بولدى (10 يۈەن كونا پۇل بىر يۈەن يېڭى خەلق پۇلىغا تەڭ).

1955 - يىلى چاڑچىلىق بېجىنىڭ قوشۇمچە خىراجىتى 70%كە ئۆستۈرۈلدى. 1956 - يىلى ناھىيىنىڭ چاڑچىلىق بېجى ئاشلىقتا سۈندۈرۈلغاندا 185. 3429 كىلوگرام ئاشلىق بولدى.

چاڑچىلىقنى كوپېراتسىيەلەشتۈرۈشنىڭ ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئېشىشىغا ئەگىشىپ، 1958 - يىلى چاڑچىلىق بېجى ئېلىش چارىسى ئائىلىنى بىرلىك قىلىپ باج ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسىنى ھېسابلاشقا ئۆزگەرتىلدى، چاڑچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ بەلگىلىمە بويىچە باج كەچۈرۈم قىلىنىدىغان چاڑلىرىدىن باشقا چاڑلىرىنىڭ ھەممىسى قويغا سۈندۈرۈلۈپ، 20 تۇياق قويى باج ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى؛ غەيرىي چاڑچىلىق ئائىلىلىرىنىڭ 12 تۇياق قويى باج ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى قىلىندى؛ يەككە ئائىلىلەرگە قارىتا يەنىلا ئومۇمىي تاپاۋەتتىن ئېلىنىدىغان ئاشۇرما باج نىسبىتى بويىچە باج ھېسابلاش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى؛ دۆلەت ئىلكىدىكى چاڑچىلىق فېرمىلىرى، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چاڑچىلىق فېرمىلىرى ۋە چاڑچىلىق كوپېراتىپلىرىغا قارىتا پەرقلىق نىسبەتلىك باج تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1960 - يىلى يەككە چاڑچى ئائىلىلەرگە قارىتىلغان ئاشۇرما باج ھېسابلاش تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بىرتۈتاش تاناسىپلىق باج تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. بۇ چاغدا دۆلەت ئىلكىدىكى چاڑچىلىق فېرمىلىرىنىڭ چاڑچىلىق بېجى 1.2%، خەلق گۈڭشېلىرىنىڭ 1.71%، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى فېرمىلارنىڭ 2.6 بولدى، يەرلىك قوشۇمچە خىراجەت 10% كە كۆپەيتىلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 246 مىڭ يۈەن چاڑچىلىق بېجى ئېلىندى.

1964 - يىلدىن باشلاپ 3 ياشتىن تۆۋەن ئاتتىن باج ئېلىش كەچۈرۈم قىلىندى. 1966 — 1976 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدە ئېلىنغان چاڑچىلىق بېجى 60 مىڭ يۈەندىن 170 مىڭ يۈەنگىچە بولدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ھەر خىل ئىقتىسادىي تەركىبلەردە بىر قاتار ئۆزگىرىشلەر بولدى، بۇنىڭ بىلەن ئاۋۇالقى چارۋا-ساني بويىچە ھېسابلاپ باج ئېلىش ئۇسۇلى باج تاپشۇرغۇچى ئورۇنلارنىڭ پۇل ئارقىلىق ئىقتىسادىي ھېسابات قىلىدىغان ئەمەلىي ئەھۋالىغا ماس كەلمەي قالدى، باج ئېلىشتا پۇل ئېلىش ئاساس قىلىنىدىغان، ماددىي نەرسە ئاز ئېلىنىدىغان بولدى. 1979- يىلى چاڑچىلىق بېجى نىسبىتى بىردەك 1.5%كە ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ چاڑچىلىق بېجى ئېلىش چارىسى (سىناق نۇسخىسى)»نى ئېلان قىلىپ، چاڑچىلىق بېجى ئېلىشنى ئىسلاھ قىلدى، ئەسلىدىكى چاڑىنىڭ تۇياق سانى بويىچە ئېلىنىدىغان

مال ـ مۇلۈك بېجى ئالدىنقى 3 يىللىق ئوتتۇرىچە ئومۇمىي كىرىم ھېسابلىنىپ ئېلىنىدىغان مەنپەئەت بېجىغا ئۆزگەرتىلدى، 2.8% لىك باج نىسبىتى بويىچە چارۋىچىلىق بېجى ئېلىنىپ، بىر بېكىتىپ 5 يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك سىياسىتى يولغا قويۇلدى. باج ئېلىش ئوبيېكتى ئات، كالا، قوي، ئېشەك، تۆگە قاتارلىق 5 خىل چارۋىنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىشتىن كىرگەن كىرىم ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ ئۆزى بەيدىغان، پايدىلىنىدىغان ۋە ئەزالارغا تەقسىم قىلىپ بەرگەن چارۋا مەھسۇلاتلىرى كىرىمىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالدى. چارۋىچىلىق رايونلىرى، يېرىم دېھقانچىلىق يېرىم چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى خەلق گۇڭشېلىرىنىڭ ئاساسىي ھېسابات بىرلىكىنىڭ چارۋىچىلىق ئومۇمىي كىرىمى 500 يۈەندىن ئاشقانلىرى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى خەلق گۇڭشېلىرى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكىنىڭ ھەر بىر ئادەمنىڭ كوللېكتىپتىن تەقسىم قىلىنغان ئوتتۇرىچە كىرىمى 60 يۈەندىن ئاشقانلىرى باج ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى قىلىنىپ، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 84 مىڭ 700 يۈەن باج ئېلىندى.

1985 ـ يىلى مەھسۇلاتنى بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، چارۋىلار باغاغا مۇندۇرۇلۇپ ئائىلىلەرگە بېرىلدى، چارۋىچىلىق بېجى ئېلىش ئۇسۇلى تاناسىپلىق باج نىسبىتى ۋە نورمىلىق باج نىسبىتى جەھەتتە باج سوممىسى ئىلگىرىكى بىر بېكىتىپ، 5 يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىكتىن ھەر يىلى بىر قېتىم ھېسابلاپ ئېلىشقا، بىردەك نەق پۇل ئېلىشقا ئۆزگەرتىلدى. نورمىلىق باج نىسبىتى چوڭ چارۋا (كالا، ئات، تۆگە) نىڭ ھەر بىرى ئۈچۈن 1.10 يۈەن، ئىنچىكە يۇڭلۇق قوينىڭ ھەر بىرى ئۈچۈن 0.48 يۈەن، ئۈچكىنىڭ ھەر بىرى ئۈچۈن 0.16 يۈەن باج ئېلىندى. چارۋىچىلىق بېجىنىڭ قوشۇمچە خىراجىتى 20%كە كۆپەيتىلدى.

1986 ـ، 1987 ـ يىللىرى چارۋىچىلىق بېجى ئېلىنمىدى.

1988 ـ يىلى باج ئېلىش يەنە باشلاندى. 1989 ـ يىلى چارۋىچىلىق بېجىنىڭ نورمىلىق باج نىسبىتى 1985 ـ يىلىدىكى ئاساستا ھەر بىر تۇر بويىچە بىر ھەسسە ئۆستۈرۈلدى، چارۋىچىلىق ئائىلىلىرىدىن چارۋىچىلىق بېجى ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى ئۇششاق چارۋىنىڭ 15 تىن ئارتۇق، چوڭ چارۋىنىڭ 5 تىن ئارتۇق بولۇشىغا؛ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلىلەرنىڭ ئۇششاق چارۋىنىڭ 8 دىن ئارتۇق، چوڭ چارۋىنىڭ 3 تىن ئارتۇق بولۇشىغا ئۆزگەرتىلدى.

1990 ـ يىلى تاناسىپلىق باج نىسبىتى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، يۇتۇنلەي نورمىلىق باج نىسبىتى (تۆۋاق سانى) بويىچە باج ئېلىنىدى، ئات، كالا، تۆگىلەرنىڭ ھەر بىرىدىن 2 يۈەندىن، قوينىڭ ھەر بىرىدىن بىر يۈەندىن، ئۈچكىنىڭ ھەر بىرىدىن 0.5 يۈەندىن، شەھەر ـ بازارلارنى بۇت بىلەن تەمىنلەيدىغان ھەر بىر سېمىردىن 0.5 يۈەندىن باج ئېلىنىدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 290 مىڭ يۈەن چارۋىچىلىق بېجى ئېلىنىدى.

3. سودا ـ سانائەت بېجى

باج تۈرىنىڭ تەرەققىيات جەريانى چېيەنلۇك 24 ـ يىلى (1759 ـ يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئەنجان، ئويراتلاردىن ئىلىغا كېلىپ سودا قىلغان سودىگەرلەردىن سودا بېجى ئالغان. باج نىسبىتى «چېگرا سودىسى قىلىدىغان دۆلەتلەردىن كەلگەنلەرنىڭ 10 دىن بىر قىسىم، سىرتتىن كېلىپ سودا قىلغانلارنىڭ 20 دىن بىر قىسىم» بولغان. ناھىيە تەۋەسىدىكى سودا دۇكانلىرى ۋە ئاھالىلەر ئولتۇراق جايلىرى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە ئۆي ئىجارىسى تاپشۇرۇشى كېرەك ئىدى؛ ئەمەلدارلارغا سېلىنغان ئۆيلەرنىڭ ھەر بىر ئېغىزى ئۈچۈن ھەر ئايدا بىر مىقدار كۈمۈش ئېلىناتتى؛ سودىگەرلەر «ئۆزى سالغان ئۆيلەردىن كۆلىمىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىگە قاراپ باج تاپشۇراتتى، 1 ـ دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر بىر ئېغىزىغا 3 مىسقال، 2 ـ دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر بىر ئېغىزىغا 2 مىسقال، 3 ـ دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر بىر ئېغىزىغا بىرمىسقال ئېلىناتتى»؛ يەنە «ئۇل بېجى ئۈچۈن ھەر بىر بۇلىكىگە ھەر ئايدا 2 مىسقال»، ئاھالىلەر ئۆزى سالغان ئۆيلەرنىڭ ھەر

بىر ئېغىزغا ھەر ئايدا 5 مىسقال» ئېلىنىاتتى. چېيەنلۇك 47 - يىلى (1782 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدىكى سودىگەرلەردىن كان ئاچقان، خىش پىشۇرغانلاردىن «پايتەختنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن باج - پايدا ئېلىنىاتتى»، «ھەر بىر كان، خۇمدان يىلىغا 13 سەر 5 مىسقال ئاپشۇراتتى». جياچىلك يىللىرىدا ئىلى جياڭجۈنى سۈلك يۈن «سودىگەرلەر كانتتىبشى تەسىس قىلىش، ئۇنىڭغا ھۆكۈمەت بېلىتى بېرىش، ئايرىپ بېرىلىدىغان پىرسەنتنى بېكىتىش، ھەر 100 تۇپ دەرەخنىلك يەتتە تۇپىنى ئايرىپ بېرىش»نى تەستىقلىدى، بۇنىلك بىلەن شۇ يەردە ياغاچ بېجى ئېلىش باشلانغان. سودىگەرلەر تاغلىق رايونلاردا ياغاچ كەسكەندە، قايسى دەرىجىدىكى ياغاچ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر «ھەر 100 تۇپنىلك يەتتە تۇپىنى ئايرىپ بەرگەن، تاختايدىن ئايرىپ بېرىلىدىغىنى تەبىئىي ھالدا شۇ بويىچە ھېسابلانغان»، سىرتتىن كەلگەن سودىگەرلەردىن ئېلىنىدىغان باج «يىگىرمىدىن بىر» ياكى «ئوتتۇزدىن بىر» بولغان.

داۋگۇلك دەسلەپكى يىلى (1820 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدىكى ھەر بىر كان، خۇمداندىن ھەر يىلى ئېلىنىدىغان كۈمۈش 12 سەر 8 مىسقالغا ئۆزگەرتىلدى. داۋگۇلك 12 - يىلى (1832 - يىلى) سىرتتىن كېلىدىغان سودا بېجى سۇبىستانسىيىسىگە قارىتا «باج پۇتۇنلەي كەچۈرۈم قىلىندى»، شىيەنفىلك 6 - يىلى (1850 - يىلى) دىن باشلاپ سودا بېجى ئېلىنىدى. شىيەنفىلك 16 - يىلى (1860 - يىلى) ئىچكى تاموژنا بېجى كۆپەيتىلدى، ئومۇمەن مەزكۇر زېمىندا روسىيە مالىلىرى ئېلىپ - سېتىلسا، پەقەت مۇشۇ ئورۇن تاۋارلىرىنىلك ئىچكى تاموژنا بېجى ئايرىلدى، روسىيە بېجى ئايرىلمىدى، ئەجنەبىيلەر تاۋارلىرىنىلك بېجى كەچۈرۈم قىلىندى. مال سودىگەرلىرىگە قارىتا باجنىلك كۆپەيتىلىشى شىنجاڭدا ئەڭ ئاۋۋال ئىچكى تاموژنا بېجى ئالىدىغان ئورۇنلاردا باشلاندى، گۇاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ئىچكى تاموژنا بېجى ئېلىش بىرتۇتاش باج بېجىرىشكە ئۆزگەرتىلدى.

مىنگو دەۋرىدە ئېلىنغان سودا بېجى ئۈي - جاي بېجى، ئۈي - زېمىن ئىجارە بېجى، ھاراق بېجى، جۈۋاز بېجى، شېرىنكانە بېجى، ماركا بېجى، ياغاچ بېجى، مىراس بېجى، تىجارەت نومۇر تاختىسى بېجى، تىجارەت بېجى، يېمەكلىك ئىستېمال سورۇنى بېجى، قان بېجى، كۆكۈل ئېچىش بېجى، مال بېجى، ئۈي بېجى، ھارۋا بېجى، چايخانا بېجى، ئاشخانا بېجى قاتارلىق 20 نەچچە خىل بولدى. خاتىرىلەرگە قارىغاندا، مىنگونىلك 23-يىلى (1934 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە ئېلىنغان تۇغمەن بېجى 52 مىڭ 700 سەر كۈمۈش، جۈۋاز بېجى 87 مىڭ 900 سەر كۈمۈش، مىنگونىلك 26 - يىلى (1937 - يىلى) دىكى ئۈي - جاي بېجى كىرىمى 30 مىليون 198 مىڭ 400 سەر كۈمۈش، مىنگونىلك 27 - يىلى (1938 - يىلى) دىكى ئۈي - جاي بېجى كىرىمى 71 مىليون 681 مىڭ 500 سەر كۈمۈش، مىنگونىلك 31 - يىلى (1942 - يىلى) ئالدىنقى يېرىم يىلدا ئېلىنغان ماركا بېجى 17 مىڭ سەر كۈمۈش، مىنگونىلك 32 - يىلى (1943 - يىلى) 3 - ئايدا ئېلىنغان خەلق ئىچىدىكى گۈرۈھانىلارنىلك مۇلۇك ۋە ئۈي - جاي بېجى 76 مىڭ 820 تەڭگە بولغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى نۇرغۇنلىغان باج - سېلىقلارنى بىكار قىلىپ، باج تۈزۈلمىسىنى تەرتىپكە سالدى ۋە ئىسلاھ قىلدى. 1950 - يىل 1 - ئايدا مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى «پۈتۈن مەملىكەتنىلك باج ئېلىش تەپسىلىي پرىنسىپى»نى ئېلان قىلىپ، 14 خىل مەركەز بېجى ۋە يەرلىك باجنى تەسىس قىلدى. غۇلجا ناھىيىسىدە ئېلىنغىنى مال بېجى، سودا - سانائەت بېجى (تاپاۋەت بېجى، تىجارەت بېجى)، ماركا بېجى، قان بېجى، چارۋا سودىسى بېجى، ئاپتوموبىل - پاراخوت نومۇر تاختىسى بېجى ۋە ئۈي-مۇلۇك بېجى قاتارلىقلار بولدى. 1955 - يىلى گوۋۈيۈەن قايتا تۈزىتىش كىرگۈزگەن باج تۈزۈمىدىكى چارىگە ئاساسەن، تاۋار ئوبوروت بېجى ئېلىندى. 1957 - يىلى ئالاھىدە كەسىپلەر ئىستېمال بېجى يەنى مەدەنىيەت-كۆكۈل ئېچىش بېجى، ئۈسۈم تاپاۋەت بېجى ئېلىندى.

1958 - يىل 9 - ئايدا دۆلەت يەنە تاۋار ئوبوروت بېجى، مال بېجى، تىجارەت بېجى، ماركا بېجىنى بىرلەشتۈرۈپ سودا - سانائەت بىرتۇتاش بېجى قىلدى، ئەسلىدىكى سودا - سانائەت بېجى ئىچىدىكى ئۈسۈم

تاپاۋىتى بېجى مۇستەقىل باج تۈرى قىلىنىپ، سودا - سانائەت تاپاۋەت بېجى دەپ ئاتالدى. 1959 - يىلى ئۆسۈم تاپاۋىتى بېجى ئېلىش توختىتىلدى. 1962 - يىلى بازار سودىسى بېجى ئېلىنىشقا باشلىدى، 1967- يىلى مەدەنىيەت - كۆڭۈل ئېچىش بېجى ئېلىش توختىتىلدى. 1973 - يىلى سودا - سانائەت بىرتۇتاش بېجى ۋە ئونىڭ قوشۇمچىسى، شەھەرلەردىكى ئۆي - مۈلۈك بېجى، قان بېجى، ئاپتوموبىل - پاراخوت نومۇر تاختىسى بېجى، تۇز بېجى سودا - سانائەت بېجىغا قوشۇۋېتىلدى. دۆلەت كارخانىلىرىدىن پەقەت سودا - سانائەت بېجىلا ئېلىنىدىغان، سودا - سانائەت تاپاۋەت بېجى كوللېكتىپ كارخانىلار ۋە يەككە سودا - سانائەتچىلەردىن ئېلىنىدىغان بولدى. چارۋا سودىسى بېجى، قان بېجى، ئاپتوموبىل - پاراخوت نومۇر تاختىسى بېجى، شەھەرلەردىكى ئۆي- مۈلۈك بېجى پەقەت شەخسلەر ۋە چەت ئەللىك سودىگەرلەردىن ئېلىنىدى.

1978 - يىلى يېڭى ۋەزىيەتتىكى ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، دۆلەت سودا - سانائەت بېجى تۈزۈمىنى يەنمۇ ئىسلاھ قىلدى. 1983 - يىل 5 - ئايدا پۈتكۈل ناهىيىدە 1 - قەدەمدىكى پايدىنى باجقا ئۆزگەرتىش خىزمىتى ئىشلەندى. شۇ يىلى 23 كارخانا پايدىنى باجقا ئۆزگەرتتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك كارخانا بىر، ئوبلاست دەرىجىلىك كارخانا 2، ناهىيە دەرىجىلىك كارخانا 20)، بۇنىڭدىن چوڭ - ئوتتۇرا كارخانا 9، كىچىك كارخانا 14. شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ئېنېرگىيە، قاتناش فوندى ئېلىنىدى. پۈتۈن يىللىق سودا - سانائەت بېجى كىرىمى 2 مىليون 410 مىڭ يۈەنگە، دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ تاپاۋەت بېجى 1 مىليون 217 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1984 - يىل 9 - ئايدا 2 - قەدەمدىكى پايدىنى باجقا ئۆزگەرتىش لايىھىسى يولغا قويۇلۇپ، مەھسۇلات بېجى، قوشۇلما قىممەت بېجى، تىجارەت بېجى، شەھەر قۇرۇلۇشىنى ئاسراش بېجى، بايلىق بېجى، دۆلەت كارخانىلىرى تەڭشەش بېجى، تاپاۋەت بېجى، تۇز بېجى ئېلىنىدى. 1985 - يىلى كوللېكتىپ كارخانىلارنىڭ تاپاۋەت بېجى ۋە دۆلەت كارخانىلىرى، كوللېكتىپ كارخانىلار، كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ مۇكاپات بېجى، دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ ماڭاش تەڭشەش بېجى، شەخسلەر تاپاۋىتىنى تەڭشەش بېجى، ئۆي - مۈلۈك بېجى، ماتارىپ خىراجىتى قوشۇمچىسى ئېلىنىدى. 1986 - يىل 4 - ئايدا ئۆي - مۈلۈك بېجى ئېلىش ئىسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1987 - يىلى بىناكارلىق بېجى ئېلىنىدى، 1988- يىلى خۇسۇسىي كارخانىلارنىڭ تاپاۋەت بېجى، زىياپەت بېجى، ماركا بېجى ئېلىنىدى. 1989 - يىلى دۆلەت خام چوتىنى تەڭشەش فوندى ئېلىنىدى.

1990 - يىلى ناهىيە بويىچە سودا - سانائەت بېجى كىرىمى 10 مىليون يۈەنلىك ئۆتكەلدىن ئۆتۈپ، 10 مىليون 272 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى.

يىللاردىن بۇيان ناهىيە تەۋەسىدە ئېلىنغان سودا - سانائەت بېجى ئىچىدە ئېلىنغان ۋاقتى ئۇزۇنراق ياكى باج سوممىسى كۆپرەك بولغان باج تۈرلىرى تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە خىل:

چارۋا مال سودا - سېتىق بېجى چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چارۋا مال سودا - سېتىق بېجىدا ھەر قېتىملىق سودىغا بىر مىسقال كۈمۈش، سېتىۋالغۇچىدىن 3 پۇڭ، بەدىكتىن 6 پۇڭ كۈمۈش ئېلىش بېكىتىلگەن.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناهىيە تەۋەسىدىكى چارۋا مال سودا - سېتىق بېجىدا قوينىڭ كۆپرەك، كالا - ئاتنىڭ 2 - ئورۇندا، ئېشەك، تۆگە، قېچىرنىڭ ناھايىتى ئاز بولدى، باج سوممىسى چارۋىلارنىڭ پۈتۈشۈلگەن سوممىسىغا ئاساسەن ھېسابلاپ ئېلىنىدى، سېتىۋالغۇچى تەرەپ باج تاپشۇرغۇچى، باج نىسبىتى 5% بولدى. 1954 - يىلى چوشقا، قوي سودىسى بېجى توختىتىلدى. پەقەت 5 خىل چوڭ چارۋىدىن ئېلىنىدىغان باج ساقلاپ قېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە كالا بىلەن ئاتنىڭ سودا - سېتىق بېجى كۆپ سانلى ئىگىلىدى. شۇ يىلى ئېلىنغان چارۋا مال سودا - سېتىق بېجى 12 مىڭ 700 يۈەن بولدى. 1966 - يىل 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن باشلاپ ئىدارە - ئورگان، ئاممىۋى تەشكىلات، مەكتەپ، ئومۇمىي خەلق مۈلۈكچىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىكىدىكى كارخانىلار سېتىۋالغان 5 خىل چوڭ چارۋا مالدىن چارۋا مال سودا - سېتىق

بېجى ئېلىنمايدىغان، پەقەت چارۋا مال سېتىۋالغان شەخسلەردىن سودا - سېتىق بېجى ئېلىنمىدىغان بولدى. 1970 - يىل 6 - ئايدا چارۋا مال سودا - سېتىق بېجى %8كە ئۆستۈرۈلۈپ، باج تاپشۇرغۇچى چارۋا مال سانىقۇچى بولدى، 1973 - يىلى يەنە %5كە چۈشۈرۈلدى. 1980 - يىل 8 - ئايدا چارۋا مال سودا - سېتىق بېجى توختىتىلدى، 1983 - يىل 2 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، %5لىك باج نىسبىتى بويىچە ئېلىنىدى، باج تاپشۇرغۇچى چارۋا مال سېتىۋالغان تەرەپ بولدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ئېلىنغان چارۋا مال سودا. سېتىق بېجى 50 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئېلىنغان چارۋا مال سودا - سېتىق بېجى 15 مىڭ 600 يۈەن بولدى.

قان بېجى　مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە قان بېجى ئېلىنىشقا باشلىدى. ئۇنى سودىگەرلەر ھۆددىگە ئالدى، قان بېجىنىڭ نىسبىتى بىر دانە چوشقا سويۇلسا 30 تىيىن كۈمۈش تەڭگە، بىر كالا سويۇلسا بىر سەر كۈمۈش تەڭگە، بىر قوي سويۇلسا 20 تىيىن كۈمۈش تەڭگە ئېلىندى، ئۇنى سويغۇچىلار تاپشۇرۇش، ھېيت - بايرام، توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغلاردا سويۇلغان چارۋا مەيلى چوڭ ياكى كىچىك بولسۇن ئۇلاردىن قان بېجى ئالماسلىق بەلگىلەندى. مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) قان بېجى %5كە ئازايتىلدى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) 1 - ئايدا ناھىيە بويىچە ئېلىنغان قان بېجى 726 مىڭ 400 سەر كۈمۈش بولدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى 1950 - يىل 1 - ئايدا «مەملىكەت بويىچە باج ئىشلىرىنى يولغا قويۇشنىڭ مۇھىم پرىنسىپى»نى ئېلان قىلدى، ئۇنىڭدا مەملىكەت بويىچە قان بېجى ئېلىشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش بەلگىلەنگەن بولۇپ، باج نىسبىتى %5 بولۇش، ئۇلچەملىك ئېغىرلىقىغا قاراپ باج ئېلىش، يەنى بىر چوشقا 40 كىلوگرام، قوي 30 كىلوگرام، كالا 100 كىلوگرام بولسا باج ئېلىش بەلگىلەندى. شۇ يىلى 12 - ئايدا مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى يەنە «قان بېجى ئېلىنىشنىڭ ۋاقىتلىق نىزامى»نى ئېلان قىلىپ، قان بېجىنى سويۇلغان چارۋىنىڭ نەق ئېغىرلىقى بويىچە ھېسابلاش، باج نىسبىتى %10 بولۇش، «ئۈچ ئۆز» (ئۆزى باققان، ئۆزى سويغان، ئۆزى يېگەن) چارۋا مالدىن قان بېجى ئېلىنىشنى كەچۈرۈم قىلىش، سانىقان قىسمىدىن باج ئېلىش، قۇربان ھېيت، روزا ھېيت، روۋدىستوۋا بايرىمى مەزگىلىدە سويۇلغان چارۋىلاردىن قان بېجى ئالماسلىق، قىسىم، ئورگان، مەكتەپلەر ئۆزى يېيىش ئۈچۈن سويغان چارۋىلاردىنمۇ قان بېجى ئالماسلىقنى بەلگىلىدى.

1953 - يىل 1 - ئايدا دۆلەت باج تۈزۈمىگە تۈزىتىش كىرگۈزۈپ، قان بېجىدا ئېلىشقا تېگىشلىك بولغان ماركا بېجى، تىجارەت بېجى ۋە تىجارەت بېجى قوشۇمچىسى قاتارلىقلارنى قان بېجىغا كىرگۈزۈپ، باج نىسبىتىنى %13 قىلىشنى، دېھقانلار سانىقان چارۋا مال گۆشىدىن %10 باج ئېلىشنى بەلگىلىدى، قىسمىدىن باشقا، ئىدارە، ئورگان، ئاممىۋى تەشكىلات، مەكتەپ ۋە دۆلەت كارخانىلىرى، ھەمكارلىق كارخانىلىرى ئۆزى سويغان، ئۆزى يەيدىغانلىرىدىن قان بېجى ئالماسلىق بەلگىلىمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇردى. 1954 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ مال سويغان قاسساپلاردىن %13لىك قان بېجى ئالغانىنىڭ سىرتىدا، مۇقىم باج نىسبىتى %2 بولغان تاپاۋەت بېجى ئېلىنمىدىغان، دېھقانلار سويۇپ سانىقان گۆشكە %13 باج ئېلىنمىدىغان بولدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئېلىنغان قان بېجى 48 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى. 1956 - يىل 4 - ئايدا كالىدىن ئېلىنمىدىغان قان بېجى %16كە ئۆستۈرۈلدى (تىجارەت بېجىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە، تاپاۋەت بېجى بۇنىڭ سىرتىدا) . 1957- يىلى ھەر خىل چارۋا مالالاردىن ئېلىنمىدىغان قان بېجى بىردەك %8كە ئۆزگەرتىلىپ، دۆلەت شىركەتلىرىنىڭ پارچە سېتىش تاختاي باھاسى بويىچە ھېسابلاپ ئېلىنمىدىغان، قايتا تىجارەت بېجى ئېلىنمايدىغان بولدى. دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى «ئۈچ ئۆز»نىڭ بېجىنى كەچۈرۈم قىلىش بەلگىلىمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 66 مىڭ 900 يۈەن قان بېجى ئېلىنىدى.

چارۋا مالالارنى يۆتكەشكە قولايلىق بولۇش، رايونلارنى گۆش بىلەن تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن،

1959 - يىل 2 - ئايدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونلۇق باج ئىدارىسى چارۋا مال سويۇش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ ئاپتونوم رايون سىرتىغا يۆتكەپ سويىدىغان چارۋا مالىلىرىدىن يۆتكەلگەن رايونلاردىكى مالىيە (باج) ئىدارىلىرىنىڭ چارۋا مالىلارنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسىنىڭ %5ى بويىچە قان بېجى ئېلىشنى بەلگىلىدى. شۇ يىلى 11 - ئايدا قان بېجى يەنە بىردەك %10كە ئۆزگەرتىلدى، ئوتى چارۋا مال يۆتكىگەن جايلاردىكى باج ئىدارىلىرى ئالىدىغان بولدى. 1961 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى «ئوچ ئۆز»دىن باج كەچۈرۈم قىلىش بەلگىلىمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 1964 - يىلى يەنە دېھقان - چارۋىچىلار ۋە شەھەر - بازار ئاھالىلىرىنىڭ «ئوچ ئۆز»دىن باج ئېلىشنى كەچۈرۈم قىلىش بەلگىلىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1973 - يىل 8 - ئايدىن باشلاپ ئىدارە - ئورگان، قىسىم، مەكتەپ، گۈزەشلىك، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرى، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار ۋە شەخسلەر سويغان چارۋا مالىنىڭ قان بېجى نىسبىتى ئۈنىڭ باھاسىنىڭ %4ى بويىچە ھېسابلىنىدىغان، تۈياق بويىچە ئالغاندا، بىر چوشقىغا 2.5 يۈەن، قويغا 0.40 يۈەن، كالا قاتارلىق چوڭ چارۋىغا 3.5 يۈەن قان بېجى ئېلىنىدىغان بولدى، سودا تارماقلىرى سېتىۋالغان كالا - قويلارنىڭ باج نىسبىتى %3كە تۆۋەنلىتىلدى، شۇڭا غۇلجا ناھىيىسىدە ئېلىنغان قان بېجى تۆۋەنلەپ، 1974 - يىلى ئاران 28 مىڭ 800 يۈەن بولدى.

1980 - يىل 7 - ئايدا قان بېجى ئەمەلىي سېتىلغان باھانىڭ %4ى بويىچە ئېلىنىپ، تۈياق بويىچە ئېلىش ئۇسۇلى بىكار قىلىندى.

1984 - يىل 10 - ئايدا دۆلەت 2 - قەدەمدىكى پايدىنى باجغا ئۆزگەرتىشنى يولغا قويغاندىن كېيىن، يەنە «ئوچ ئۆز»دىن باج كەچۈرۈم قىلىش بەلگىلىمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، دۆلەت، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى سېتىۋېلىش ئورۇنلىرى يېيىش ئۈچۈن سېتىۋالغان چوشقا، كالا، قويلار ئۈچۈن، سېتىۋالغان ئورۇنلار سېتىۋېلىش ھالقىلىرىدا %3 مەھسۇلات بېجى تاپشۇرىدىغان، ئوتى سويغاندا قايتا قان بېجى تاپشۇرمايدىغان بولدى. شۇڭا قان بېجى سوممىسى يەنە بىر قېتىم تۆۋەنلەپ، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئېلىنغان قان بېجى ئاران 26 مىڭ 300 يۈەن بولدى.

1985 - يىلى يەككە قاسساپلار %4 بويىچە قان بېجى تاپشۇرغاندىن سىرت، يەنە ئۇلارنىڭ ئەمەلىي سېتىش كىرىمىدىن تىجارەت بېجى ۋە تاپاۋەت بېجى ھېسابلاپ ئېلىنىدىغان بولدى، 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 132 مىڭ 600 يۈەن قان بېجى ئېلىندى.

ئاپتوموبىل - پاراخوت نومۇر تاختىسى بېجى 1950 - يىل 10 - ئايدا ناھىيە تەۋەسىدە ئاپتوموبىل - پاراخوت نومۇر تاختىسى بېجى ئېلىش يولغا قويۇلدى. ئۇنىڭ سوممىسى بۇغداي باھاسىغا سۈندۇرۇپ ھېسابلاندى. ھەر بىر ئاپتوموبىلدىن ھەر قېتىمدا 800 كىلوگرامدىن 1000 كىلوگرامغىچە، ئۇلاغ ھارۋىسىدىن 80 كىلوگرامدىن 100 كىلوگرامغىچە بۇغداي ئېلىندى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا يۈك ئاپتوموبىللىرىدىن 6 يۈەن، ئۇلاغ ھارۋىسىدىن 1.8 يۈەندىن 2.7 يۈەنگىچە ئېلىشقا ئۆزگەرتىلدى، 1951 - يىل 4 - ئايدا ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ نومۇر تاختىسى بېجى يولغا قويۇلۇپ، ھەر يېرىم يىلدا بىر قېتىم ئېلىندى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1960 - يىلى ناھىيە بويىچە 143 ۋېلىسىپىت بولۇپ، 227 يۈەن؛ قول ھارۋىسى 4 بولۇپ، 37 يۈەن؛ ئۇلاغ ھارۋىسى 49 بولۇپ، 780 يۈەن باج ئېلىنغان. 1966 - يىلى ۋېلىسىپىت نومۇر تاختىسى بېجى ئېلىش توختىتىلدى. 1973 - يىلى سودا - سانائەت كارخانىلىرى تاپشۇرىدىغان نومۇر تاختىسى بېجى سودا - سانائەت بېجىغا قوشۇۋېتىلدى. 1984 - يىلى 2 - قەدەمدىكى پايدىنى باجغا ئۆزگەرتكەن ۋە باج تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلغان چاغدا ئاپتوموبىل - پاراخوت نومۇر تاختىسى بېجىنىڭ نامى ئاپتوموبىل - پاراخوت ئېشلىتىش بېجىغا ئۆزگەرتىلدى.

سودا - سانائەت بىرتۇتاش بېجى 1950 - يىل 1 - ئايدا مالىيە مىنىستىرلىكى «سودا - سانائەت كەسپىي بېجى ۋاقتىلىق نىزامنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى»نى ئېلان قىلىپ، گومىنداڭ دەۋرىدىكى

كونا باج تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، تىجارەت بېجى، تاپاۋەت بېجى، سەييارە سودا بېجى، يايما نومۇر تاختىسى بېجىنى مەزمۇن قىلغان «سودا - سانائەت كەسپىي بېجى» دىن ئىبارەت يېڭى باج تۈزۈمىنى ئورناتتى. 1953- يىلى باج تۈزۈمىگە تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەندە، يايمىچىلىق نومۇر تاختىسى بېجى تىجارەت بېجىغا قوشۇۋېتىلدى. 1958 - يىل 9 - ئاينىڭ 13 - كۈنى گوۋۇيۈەن «سودا - سانائەت بىرتۈتاش بېجى نىزامى (لايىھە)»نى ئېلان قىلىپ، ئەسلىدىكى سودا - سانائەت كارخانىلىرىدىن ئېلىنمىدىغان تاۋار ئوبوروت بېجى، مال بېجى، تىجارەت بېجى ۋە ماركا بېجىنى بىرلەشتۈرۈپ «سودا - سانائەت بىرتۈتاش بېجى» دەپ ئاتىدى، تاپاۋەت بېجى ئايرىم باج تۈرى قىلىنىدى، سودا - سانائەت كەسپى بېجى تۈرى شۇنىڭ بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. «نىزام»غا ئاساسەن، شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ناھىيە تەۋەسىدە «سودا - سانائەت بىرتۈتاش بېجى» ئېلىنمىدىغان بولدى. باج ئېلىش ئوبيېكتى سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋالىدىغان، تاشقى سودىدىكى پىششىقلاش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، پارچە سېتىش سودىسى قىلىدىغان، قاتناش - تىرانسپورت ۋە مۇلازىمەت خاراكتېرىدىكى كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بارلىق ئورۇن ۋە شەخسلەر بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت - دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى قىسمىنىڭ ئەڭ يۇقىرى باج نىسبىتى 69%، ئەڭ تۆۋەن باج نىسبىتى 1.5%؛ پارچە سېتىش سودىسى، قاتناش - تىرانسپورت ۋە مۇلازىمەت خاراكتېرىدىكى كەسىپلەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى باج نىسبىتى 7%، ئەڭ تۆۋەن باج نىسبىتى 2.5% بولدى.

1973 - يىلدىكى باج تۈزۈمى ئىسلاھاتىدىن كېيىن سودا - سانائەت بېجى سودا - سانائەت بىرتۈتاش بېجىنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى.

سودا - سانائەت تاپاۋەت بېجى　1950 - يىلىدىن باشلاپ تاپاۋەت بېجى ئېلىنىدى، ئۇ، سودا - سانائەت بېجىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى بولدى. باج ئېلىش ئوبيېكتى ھەر خىل كوپىراتىپلار، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى كارخانىلار ۋە ئاز ساندىكى چوڭراق خۇسۇسىي كارخانىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1954 - يىل 7 - ئايدا ئايلىق كىرىمىنىڭ 2%1.نى ئېلىش ئايلىق كىرىمىنىڭ 3% — 4%نى ئېلىشقا تەڭشەلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئېلىنغان سودا - سانائەت تاپاۋەت بېجى 16 مىڭ 800 يۈەن بولدى. 1957- يىلدىن باشلاپ ئومۇملاشتۇرۇپ ھېسابلاش ئۇسۇلى بىلەن تىجارەت بېجى ۋە تاپاۋەت بېجى ئېلىش يولغا قويۇلدى، شۇ يىلى 29 مىڭ 500 يۈەن باج ئېلىندى.

1958 - يىلى باج تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، سودا - سانائەت تاپاۋەت بېجى سودا - سانائەت بېجىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، مۇستەقىل باج تۈرى قىلىندى.

1963 - يىلدىن باشلاپ ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپىراتىپلىرى ۋە ناھىيىدىن يۇقىرى كوپىراتىپلار بىردەك 39%لىك نىسبەت بويىچە تاپاۋەت بېجى تاپشۇرىدىغان بولدى. قول - سانائەت كوپىراتىپى، قاتناش- تىرانسپورت كەسىپىنىڭ تاپاۋەت بېجىغا قارىتا 8 دەرىجىلىك ئاشقان تاپاۋەتتىن ئېلىنمىدىغان ئاشۇرما باج نىسبىتى ھېسابلاش يولغا قويۇلدى، ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدىكى يىللىق تاپاۋىتى 3000 يۈەندىن تۆۋەنلەرنىڭ باج نىسبىتى 7%، ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدىكى يىللىق تاپاۋىتى 80 مىڭ يۈەندىن يۇقىرىلارنىڭ باج نىسبىتى 55% بولدى؛ يەككە ئىگىلىكنىڭ تاپاۋەت بېجىغا قارىتا 14 دەرىجىلىك ئومۇمىي تاپاۋەتتىن ئېلىنمىدىغان ئاشۇرما باج نىسبىتى ھېسابلاش يولغا قويۇلدى، ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدىكى تاپاۋەت سوممىسى 1320 يۈەندىن يۇقىرىلارنىڭ باج نىسبىتى 62%، ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدىكى تاپاۋەت سوممىسى 120 يۈەندىن تۆۋەنلەرنىڭ باج نىسبىتى 7% بولدى؛ ھەمكارلىق دۇكانلىرىنىڭ تاپاۋەت بېجىغا قارىتا 9 دەرىجىلىك ئاشقان تاپاۋەتتىن ئېلىنمىدىغان ئاشۇرما باج نىسبىتى يولغا قويۇلدى. ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدىكى يىللىق تاپاۋەت سوممىسى 20 مىڭ يۈەن بولغانلارنىڭ باج نىسبىتى 60% بولدى.

1984 - يىل 1 - ئايدا شەھەر - يېزىلاردىكى كوللېكتىپ كارخانىلاردىن بىردەك 8 دەرىجىلىك ئاشقان تاپاۋەتتىن ئېلىنمىدىغان ئاشۇرما باج نىسبىتى بويىچە باج ئېلىندى، يەككە ئىگىلىكنىڭ ئايلىق كىرىمى 500

يۈەنگە، تاپاۋەتنى 250 يۈەنگە يەتمىگەنلەردىن تاپاۋەت بېجى ئېلىش كەچۈرۈم قىلىندى؛ باج ئېلىش نىسبىتىنى تەكشۈرۈپ ئەملىيلەشتۈرۈش مۇمكىن بولمىغان يەككە سودا - سانائەتچىلەرنىڭ ئايلىق سېتىش كىرىمى 2000 يۈەندىن تۆۋەن، ئەمگەك مۇلازىمىتى تاپاۋەتنى 1000 يۈەندىن تۆۋەنلىرىنىڭ ئەڭ تۆۋەن باج نىسبىتى 0.5%، ئەڭ يۇقىرى باج نىسبىتى 1.5% بولۇش بەلگىلەندى. بۇ چەكتىن ئېشىپ كەتكەن بولسا تەكشۈرۈپ ئەملىيلەشتۈرۈپ باج ئېلىش چارىسىنى قوللىنىپ، قول سانائەتچىلەرنىڭ 8 دەرىجىلىك ئاشقان تاپاۋەتتىن ئېلىنمىدىغان ئاشۇرما باج نىسبىتى بويىچە ھېسابلاپ تاپاۋەت بېجى ئېلىندى. شۇ يىلى كوللېكتىپ كارخانىلاردىن 98 مىڭ 200 يۈەن، يەككىلەردىن 4055 يۈەن تاپاۋەت بېجى ئېلىندى.

1985 - يىلى كوللېكتىپ كارخانىلارنىڭ تاپاۋەت بېجى ئەڭ تۆۋەن باج نىسبىتى (يىللىق تاپاۋەت سوممىسى 200 مىڭ يۈەندىن يۇقىرىلارنىڭ) 55% بولۇپ، يىل بويىچە ھېسابلاپ ئېلىندى، ئەگەر ئاي ياكى پەسىل بويىچە ھېسابلاپ ئېلىنغان بولسا، يىل ئاخىرىدا ئومۇملاشتۈرۈپ ھېسابلىنىپ ئارتۇقى قايتۇرۇلدى، كېمى تولۇقلاپ ئېلىندى. تەسىنات سودا كوپېراتىپلىرى كوللېكتىپ ئىلكىدىكى كارخانىلارنىڭ تاپاۋەت بېجى نىسبىتى بويىچە تاپاۋەت بېجى تاپشۇردى. شۇ يىلى كوللېكتىپ كارخانىلاردىن ئېلىنغان تاپاۋەت بېجى 58 مىڭ يۈەن بولدى. 1986 - يىل 1 - ئايدا گوۋۇيۈەن «جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەھەر - بازارلاردىكى يەككە سودا-سانائەتچىلەردىن تاپاۋەت بېجى ئېلىش ۋاقتىلىق نىزامى»نى ئېلان قىلدى، ئۇنىڭدا يەككە ئىگىلىكتىن ئېلىنمىدىغان تاپاۋەت بېجى نىسبىتى نىزامنامىسى بەلگىلەنگەن. شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە يەككە سودا - سانائەتچىلەردىن 19 مىڭ 500 يۈەن تاپاۋەت بېجى ئېلىندى. 1990 - يىلى كوللېكتىپ كارخانىلاردىن ئېلىنغان تاپاۋەت بېجى 661 مىڭ 700 يۈەن، يەككە سودا - سانائەتچىلەردىن ئېلىنغىنى 121 مىڭ 300 يۈەن بولدى.

سودا - سانائەت بېجى 1972 - يىل 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى گوۋۇيۈەن مالىيە مىنىستىرلىكىنىڭ «سودا - سانائەت بېجى تۈزۈمىنى سىناق قىلىش نۇقتىلىرىنى كېڭەيتىش توغرىسىدا دوكلات»نى تەستىقلاپ تارقاتتى، «جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتى سودا - سانائەت بېجى نىزامى (لايىھە)نى ئېلان قىلدى، شۇنىڭغا ئاساسەن 1973 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ سودا - سانائەت بېجى يولغا قويۇلۇپ، سودا - سانائەت بىرتۇتاش بېجى ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى، شەھەرلەردىكى ئۆي - مۈلۈك بېجى، ئاپتوموبىل - پاراخوت نومۇر تاختىسى بېجى، قان بېجى ۋە تۈز بېجى قاتارلىقلار سودا - سانائەت بېجىغا قوشۇۋېتىلدى. دۆلەت كارخانىلىرىدىن پەقەت سودا - سانائەت بېجىلا ئېلىنمىدىغان، كوللېكتىپ كارخانىلاردىن سودا - سانائەت بېجى ۋە تاپاۋەت بېجى ئېلىنمىدىغان بولدى. باج تۈرلىرى سودا - سانائەت بىرتۇتاش بېجى يولغا قويۇلغان چاغدىكى 108 خىلدىن 44كە ئىخچاملاندى. نىسبىتىمۇ 141 دىن 82گە ئازايتىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت بېجى تۈرى 30 خىل، باج نىسبىتى 66 بولۇپ، ئەڭ يۇقىرى باج نىسبىتى 66% (A، B دەرىجىلىك پابرۇسىنىڭ)، ئەڭ تۆۋەن باج نىسبىتى 13% (پاختا رەختىنىڭ) بولدى؛ قاتناش - تىرانسپورت كەسپىگە 3% لىك ۋە 5%لىك باج نىسبىتى تەسىس قىلىندى؛ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، مۇ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش قاتارلىقلارنىڭ باج تۈرى 9، باج نىسبىتىمۇ 9 بولۇپ، ئەڭ يۇقىرى باج نىسبىتى 40% (چاي، كۆك تاماكىنىڭ)، ئەڭ تۆۋەن باج نىسبىتى 3% (تىرىك چوشقىنىڭ) بولدى؛ پارچە سېتىش سودىسى، مۇلازىمەت ۋە باشقا كەسىپلەر 4 ساھەگە ئايرىلىپ 5 خىل باج نىسبىتى تەسىس قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە يېڭىدىن كۆپەيتىلگەن «ۋاقتىلىق تىجارەت بېجى» تۈرىنىڭ باج نىسبىتى 10% قىلىپ بېكىتىلگەنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقىلىرىنىڭ 3% ۋە 5% بولدى. شۇ يىلى 1 مىليون 11 مىڭ 750 يۈەن سودا - سانائەت بېجى ئېلىندى.

1984 - يىلى 2 - قەدەمدە پايدا باجىغا ئۆزگەرتىلگەندە سودا - سانائەت بېجى مەھسۇلات بېجى، قوشۇلما قىممەت بېجى، تىجارەت بېجى ۋە تۈز بېجىغا ئايرىلدى، سودا - سانائەت بېجى تۈرى مەۋجۇت بولمىدى. 1990-يىلى ئېلىنغان تىجارەت بېجى 2 مىليون 993 مىڭ 200 يۈەن، تۈز بېجى 400 يۈەن، قوشۇلما قىممەت بېجى 1 مىليون 117 مىڭ 500 يۈەن بولدى.

مەھسۇلات بېجى　بۇ باج 1984 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈندىن باشلاپ ئېلىنىدى، ئۇ ئەسلىدىكى سودا - سانائەت بېجى ئىچىدىن ئايرىپ چىقىلغان مۇستەقىل باج تۈرىدۇر. بۇ باج تۈرى ئەسلىدىكى سودا-سانائەت بېجىنىڭ 44ى بولۇپ، تەپسىلىي 270 تۈرگە بۆلۈنگەن، بۇنىڭ سانائەت قىسمىدا 24 چوڭ تۈر، 260 باج تۈرى، 333 باج نىسبىتى ۋە بىر مۇقىم سومىملىق باج بولۇپ، ئۇلۇق تۆۋەن باج نىسبىتى 3%، ئۇلۇق يۇقىرى باج نىسبىتى 60%؛ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇ مەھسۇلاتلىرى قىسمىدا 10 باج تۈرى، 14 باج نىسبىتى بولۇپ، ئۇلۇق تۆۋەن باج نىسبىتى 3%، ئۇلۇق يۇقىرى باج نىسبىتى 38% بولدى. شۇ يىلى 246 مىڭ 100 يۈەن مەھسۇلات بېجى ئېلىندى. 1986 - يىل 4 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق باج ئىدارىسى يېمەكلىك سانائىتى يولغا قويۇلغان دەسلەپكى 5 يىلدا، باشقا تۈرلۈك سانائەت كەسپى قۇرۇلغان دەسلەپكى 3 يىلدا مەھسۇلات بېجى ئېلىشنى كەچۈرۈم قىلىشنى بەلگىلىدى.

1990 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلايدىغان يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن مەھسۇلات بېجى ئېلىشنى ۋاقىتلىق كەچۈرۈم قىلىشنى، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشلەپچىقىرىش تىجارەت كارخانىلىرى ۋە يەككە تىجارەتچىلەردىن مەھسۇلات بېجى ئېلىشنى كەچۈرۈم قىلىشنى بەلگىلىدى، 1990 - يىلى 3 مىليون 338 مىڭ 200 يۈەن مەھسۇلات بېجى ئېلىندى.

ئۆي - جاي بېجى　مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) ناھىيە بويىچە 3 مىليون 19 مىڭ 900 سەر كۈمۈش، مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) 71 مىليون 681 مىڭ 500 سەر كۈمۈش، مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 44 مىڭ 40 يۈەن (يېڭى ئۆلكە پۇلى)، مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 78 مىڭ 500 يۈەن ئۆي - جاي بېجى ئېلىنغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن مالىيە مىنىستىرلىكى ئېلان قىلىپ يولغا قويغان «ئۆي - جاي بېجىنى يولغا قويۇش ۋاقىتلىق نىزامى» غا ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىسىدە 1950 - يىل 3 - ئايدىن باشلاپ ئۆي - جاي بېجى ئېلىندى، باج نىسبىتىنى ئېلىپ - سېتىلىدىغان ئۆي-جايلارنىڭ ئەمەلىي باھاسىنىڭ 6%ى، گۈزۈگە قويۇلغان ئۆي - جايلارنىڭ باھاسىنىڭ 3%ى، ھەدىيە قىلىنغان ئۆي - جايلارنىڭ نەق باھاسىنىڭ 6%ى بويىچە ئېلىش بەلگىلەندى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1954 — 1984 - يىلغىچە بولغان سودا - سانائەت بېجى ئېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 5　　بىرلىكى: يۈەن

تۈرى / يىللار	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە											
		سودا - سانائەت كەسپى بېجى			ناۋات ئوبوروت بېجى	مال بېجى	ئۈسۈم ناپاۋزىنى بېجى	ماركا بېجى	قان بېجى	چارۋا سودا - سېتىق بېجى	ئاپتوموبىل پارامۇت نومۇر تاختىسى بېجى	مەدەنىي كۆڤۇل ئېچىش بېجى	بازار سودىسى بېجى	تۇز بېجى
		تىجارەت بېجى	ناپاۋەت بېجى	كىچىك جەمئىي										
1954	219665	63196	16790	79986		78276		163	48588	12652				
1955	422744	232869	43697	276566	3997	80993	503	1675	47972	11038				
1956	395215	207524	42735	250259	4883	81889		2425	44729	10906	124			
1957	451004	198587	29515	228102	14980	132553	612	12268	40186	21536		767		
1958	619959	475384	30479	505863			485		66860	45851	280	620		
1959	867742	670951	51531	722482					69197	75187	224	652		
1960	1064958	904048	53455	957503					58903	46155	1533	864		
1961	932877	884111		884111					37532	6949	2308	1409		568

98		979	3932	7637	42165					821262	36096	785166	876073	1962
487	11170	1142	4887	20066	39576					753763	43077	710686	831091	1963
705	11810	1233	4810	17339	50949					817725	66018	751707	914571	1964
1068	17861	1236	5153	34822	70705					1075862	123873	951989	1206707	1965
941	9569	1081	1155	40031	73860					966780	126332	840448	1093417	1966
297	251		428	511	42178					582972	52108	530864	626637	1967
314	279		609	528	44339					619045	55275	563770	665114	1968
332	286		718	588	44861					625871	56540	569331	672656	1969
512	287		1126	995	38176					773754	40198	733556	814850	1970
300	34		2198	1806	21633					1041220	60159	981061	1067191	1971
1829	646		2708	1824	36284					1133912	54776	1079136	1177203	1972
1430	1550		655	3824	21050					1143811	26435	1117376	1172320	1973
1716	746		78	4192	28772					1164363	32393	1131970	1199867	1974
1337	1299			3212	30330					1315122	48749	1266373	1351300	1975
2679	1954		2632	1569	27083					1282821	71465	1211356	1318738	1976
584	589		1157	4271	35027					1418179	81397	1336782	1459807	1977
2143	829			7799	33753					1564747	122521	1442226	1609271	1978
3867	4338			10344	44100					1634582	92356	1542226	1697231	1979
4668	2757			6370	35480					1891366	42073	1849293	1940641	1980
3167				6279	29970					2195249	134349	2060900	2234665	1981
1988				3177	30720					2055332	98737	1956595	2091217	1982
1076				36868	25119					2349558	89060	2260498	2412621	1983

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1984 — 1990 - يىلغىچە بولغان سودا - سانائەت باج تۈرلىرىدىن قىلىنغان كىرىم

جەدۋەل: 11 — 6

بىرلىكى: يۈەن

1990	1989	1988	1987	1986	1985	1984	يىللار / باج تۈرى
5	13	24	39	37	35	31	
10272920	7762345	6222176	3807123	3366824	3063627	2588780	جەمئىي سودا - سانائەت بېجى
3338237	2658218	2140209	1938631	1751515	1619190	246157	مەھسۇلات بېجى
1117462	1201220	1077701	3784	10894	382	19722	قوشۇلما قىممەت بېجى
2993177	2649449	1847744	1409778	1308972	1164730	231775	تىجارەت بېجى
33600	34960	24620	17752				بايلىق بېجى
400	1640	991	460	187	379	1076	تۇز بېجى

كوللېكتىپ كارخانىلار تاپاۋىت بېجى	98246	58076	74934	82091	136969	293482	661716
يەككە تىجارەتچىلەر تاپاۋىت بېجى	4055	10360	19540	20715	25822	107733	121328
شەخسىي كىرىمىنى تەڭشەش بېجى				713	486	4540	14147
مۇكاپات بېجى		10652	6686	75415	681	988	2085
دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ ماتاش تەڭشەش بېجى						25901	2369
بىناكارلىق بېجى		74076	28749	65562	676213	363503	1625355
شەھەر قۇرۇلۇشىنى ئاسراش بېجى		44478	97367	71604	138535	165113	140410
ئاپتوموبىل - پاراخوت نومۇر تاختىسى بېجى			4843	12883	12416	22110	10990
ماركا بېجى				7654	29401	95197	63401
قان بېجى	26285	31585	35703	73440	75358	115110	132620
چارۋا سودا - سېتىق بېجى	44512	50483	27434	26641	35030	23181	15623
سودا - سانائەت بېجى	1917052						
دۆلەت كارخانىلىرى تاپاۋىت بېجى	1340836	1039690	764724	604893	529763	506316	618033
دۆلەت ئېنېرگىيە، قاتناش قۇرۇلۇش فوندى	442340	424677	357076	458519	369271	376723	339390
دۆلەت خام چوتنى تەڭشەش فوندى							315147
ماتارىپ قوشۇمچە خىراجىتى					38197	39750	41613

ئىزاھ: چەدۋەلدىكى 31، 35، 37، 39، 24، 13، 5 نومۇرلار غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي باج كىرىم مىقدارىنىڭ ئاپتونوم رايون بويىچە ناھىيە، شەھەر دەرىجىسىدىكى رەت نومۇرىنى كۆرسىتىدۇ.

§ 4 . باج باشقۇرۇش

1. باج ئېلىشنى باشقۇرۇش

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سودا - سانائەت تۈرىدىكى باج ئېلىش خىزمىتىنى ئىلى ۋىلايەتلىك باج ئىدارىسى ۋاكالىتەن باشقۇردى. 1954 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، باج ئىشلىرى بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئارقىدىن بايانداي، پەنجىم، ئۈچئون ئاساسىي قاتلام باج پونكىتى (بايانداي باج پونكىتى 1974 - يىلى غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى) قۇرۇلدى. باج ئىدارە (پونكىت) لىرى كەسىپ ئايرىمىسىغا ئاساسەن، باج ئالدى ۋە ئۇنى باشقۇردى، باج ئېلىش ئوبيېكتلىرى ئاساسەن شەھەر - بازارلاردىكى يەككە سودا - سانائەتچىلەر بولدى، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇزۇن ئۈتمەي يەنە باج پونكىتلىرى تۈرۈشلۇق جايلاردىكى مەمۇرىي رايونلار يەنى بۆلەكلەر بويىچە تۈرلۈك باجلارنى باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. بۇ چاغدا ناھىيە بويىچە يەككە سودا ئورنى 170، يەككە قول سانائەت ئورنى 600 دىن ئارتۇق ئىدى. 1956 - يىلى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش تاماملانغاندىن كېيىن، باج باشقۇرۇشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى

دۆلەت كارخانىلىرى ۋە ھەمكارلىق ئىگىلىككە قارىتىلدى، دۆلەت كارخانىلىرىغا قارىتا «ئۈچ ئۆز» (ئۆزى ھېساب بوغۇش، ئۆزى تەكشۈرۈش، ئۆزى تاپشۇرۇش) تەك باج تاپشۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلدى. 1962-يىلدىن باشلاپ بىر قىسىم كوللېكتىپ كارخانىلاردىمۇ «ئۈچ ئۆز»دىن ئىبارەت باج تاپشۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلدى. ئاپتونوم رايونلۇق باج ئىدارىسىنىڭ «باج ئېلىش باشقۇرۇش خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا پىكىر»ىنىڭ روھىغا ئاساسەن، دۆلەت كارخانىلىرى، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى كارخانىلار ۋە ھەمكارلىق كارخانىلىرىغا قارىتىلغان بۆلەكلەر بويىچە باشقۇرۇش شەكلى ئىگىلىك خاراكتېرى كارخانىغا ئاساسلىق مەسئۇل تارماقلار بىلەن ماس كەلگەن سىستېمىلار بويىچە باشقۇرۇش شەكلىگە ئۆزگەرتىلىپ، باج تۆرلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش، باج - پايدىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش، «تەكشۈرۈش، باشقۇرۇش، ئېلىش»تەك بىر يۈرۈشلەشكەن باج ئېلىش چارىسى يولغا قويۇلدى.

1973 - يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسى سودا - سانائەت، ئاشلىق، بانكا قاتارلىق تارماقلار بىلەن ھەمكارلىشىپ، سودا - سانائەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئورۇنلارنىڭ «سودا ئورنى ئېچىش، سودىنى توختىتىش، بىرلەشتۈرۈۋېتىش، ئۆزگەرتىش جەھەتتىكى بەشلىك تالونى» نى بارلىققا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ بىر بېتىگە ئاساسەن بانكىدا ھېساب ئېچىپ، باج تاپشۇرغۇچىلارنىڭ ئېشىش - كېمىيىش ئۆزگىرىشىنى ۋاقتىدا تىزىملاپ تۇردى.

1982 - يىلى گوۋۇيۈەن «باج ئىشلىرىنى تىزىملاش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش»نى ئېلان قىلدى. ئۇنى كەڭ، چوڭقۇر تەشۋىق قىلىش نەتىجىسىدە ناھىيىدە تەستىقلىنىپ تىزىمغا ئېلىنغان تۈرلۈك سودا - سانائەتچىلەر ئورنى 671گە يەتتى. شۇ يىلى باشقۇرۇشتىن قاچقانلارغا باجنى تولۇق تاپشۇرغۇزۇش، جەرىمانە قويۇش چارىسى قوللىنىلدى. 1982 — 1984 - يىلغىچە باجدىن قېچىپ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 29ى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، 6571 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى.

1984 - يىل 4 - ئايدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى كۆچۈرۈپ تارقاتقان مالىيە مىنىستىرلىكىنىڭ «يەككە سودا - سانائەتچىلەر ۋە بىر قىسىم كوللېكتىپ كارخانىلارغا قارىتا توپ سانقۇچى ئورۇنلار ۋاكالىتەن تۇتۇپ قېلىپ سودا - سانائەت بېجىنى تۆلەشنى يولغا قويۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش»ى يولغا قويۇلدى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە توپ سانقۇچى ئورۇن باج پۇلىنى ۋاكالىتەن تۇتۇپ قېلىپ تاپشۇرۇش كەسپى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. 1985 - يىلى يەنە بىر قېتىم ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى سانائەت، قاتناش - تىرانسپورت، سودا، مۇلازىمەت، پىششىقلاش ۋە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇ مەسئۇلاتلىرى كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسپىي ئاتىلىلەر، ھۆددىگەر ئاتىلىلەرنىڭ باج تاپشۇرۇش ئەھۋالى تىزىملىنىپ، ئۇلارنىڭ تىجارەت سوممىسى ۋە باج سوممىسى تەكشۈرۈپ بېكىتىلدى، باج تاپشۇرۇش ۋاقتى ۋە ئىنتىزامى بەلگىلەندى. 1986 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ گوۋۇيۈەن «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ باج ئېلىش - باشقۇرۇش نىزامى»نى يولغا قويۇپ، باجنى تىزىملاش، باج تاپشۇرۇشنى باھالاپ بېكىتىش، باج تاپشۇرۇشنى ئىلتىماس قىلىش، باج تاپشۇرۇشنى تەكشۈرۈش قاتارلىق ئاساسىي تۈزۈملەرنى قانۇن شەكلى ئارقىلىق بەلگىلىدى، باج ئوغرىلاش، باج يوشۇرۇش قاتارلىق قىلمىشلارغا قارىتا كونكرېت جازالاش ۋە مەجبۇرىي ئىجرا قىلدۇرۇش تەدبىرلىرىنى تۈزۈپ چىقتى. 1988 - يىلى يەنە ئېلىش، باشقۇرۇش، تەكشۈرۈشنى ئايرىۋېتىپ، ئېلىش - باشقۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلى باج تاپشۇرغۇچىلار ئۆزى كېلىپ باج تاپشۇرۇش ئۇسۇلى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ يەككە تىجارەتچىلەرنىڭ باجنى تىزىملىتىش كىنىشكىسىنى ھەر ئۈچ يىلدا بىر قېتىم يەڭگۈشلەش توغرىسىدىكى بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، ناھىيىدىكى باج تاپشۇرغۇچىلار ئومۇميۈزلۈك قايتا تەكشۈرۈلدى ۋە ئۇلارنىڭ كىنىشكىسى يەڭگۈشلەندى، 3558 سودا - سانائەت ئورنىنىڭ كىنىشكىسى يەڭگۈشلىنىپ، كىنىشكىنىڭ يەڭگۈشلىنىش نىسبىتى 98%تىن ئاشتى.

2. باج تەكشۈرۈش ۋە مەمۇرىي تەپتىشلىك

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان ناھىيىدىكى باج تارماقلىرى سودا ـ سانائەتچىلەرنىڭ باج تاپشۇرۇشىنى تەكشۈرۈشنى باشتىن ـ ئاخىر باج باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش، مەمۇرىي تەپتىشلىكنى يولغا قويۇش ۋە باج ئېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىشىنىڭ مۇھىم كاپالىتى قىلىپ، ئورگاندىكى باج ئالغۇچىلارغا قارىتا مەخسۇس باج ئېلىشنى باشقۇرغۇچىلار رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك پرىنسىپلارنى ۋە ئادەل، پاك بولۇش تۈزۈمىنى بېكىتتى. باج تاپشۇرغۇچىلارغا دائىملىق كونسۇلتاتسىيە قىلىپ بېرىش ۋە ئۇلارنى تەكشۈرۈش خىزمىتى ياخشى ئىشلەنگەندىن سىرت، يەنە ھەر يىلى باج ئېلىش 1 — 2 قېتىم كەڭ كۆلەملىك تەكشۈرۈلدى.

1955 ـ يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسىدا بىر مەخسۇس باج ئىشلىرىنى مەمۇرىي تەپتىشلىك قىلىش خادىمى قويۇلۇپ، باج تارماقلىرىنىڭ باج ئېلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈشكە مەسئۇل قىلىندى. 50 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىدە ئاساسلىقى خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سودا ۋە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى كارخانىلار مەمۇرىي تەپتىشلىك قىلىندى. 60 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، ئاساسلىقى يېزىلاردىكى چۈشۈپ قالغان، نېسى قالغان باج پۇلىنى ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىش قانات يايدۇرۇلدى، 1966 ـ يىلغىچە يېزىلاردىكى ھەر خىل باج پۇلىدىن 730 مىڭ يۈەن ئېنىقلىنىپ يىغىۋېلىندى. 1975 ـ يىلدىكى باج تاپشۇرغۇچىلارنى كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈشتە باج تاپشۇرمىغان 23 ئورۇن ئېنىقلىنىپ، تاپشۇرۇلمىغان، نېسى قالغان 78 مىڭ يۈەن سودا ـ سانائەت بېجى يىغىۋېلىندى. 1980 ـ يىلى ناھىيە بويىچە چوڭ سودا ـ سانائەت ئورنىدىن 213ى تەكشۈرۈلۈپ، باجدىن قاچقان 47 ئورۇن ئېنىقلىنىپ، 173 مىڭ يۈەن باج پۇلى تولۇقلاپ تاپشۇرغۇزۇلدى.

80 ـ يىللاردىن بۇيان ھەر يىلنىڭ 4 پەسلىدە باج، مالىيە كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈلدى. 1986 ـ يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسىدا باج تەكشۈرۈش چوڭ ئەترىتى تەسىس قىلىنىپ، مەخسۇس باشقۇرغۇچى كادىرلار سەپلەندى، دۆلەت باج ئىدارىسىنىڭ «(مەخسۇس باج باشقۇرغۇچىلار رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك پرىنسىپ»)غا ئاساسەن، باج كادىرلىرىنىڭ «بەش بولۇش»، «بەشكە رۇخسەت قىلماسلىق» تۈزۈمى (ئىدارە بېكىتكەن تۈرلۈك قائىدە ـ تۈزۈملەرگە رىئايە قىلىش، ناھىيىلىك ئىدارە تۈزگەن تۈرلۈك بەلگىلىمىلەرگە بويسۇنۇش، رەھبەرلىككە بويسۇنۇش، تەقسىماتقا رىئايە قىلىش؛ باج تاپشۇرغۇچى بىلەن ئالغۇچىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىش، كىشىلەرگە ئادەبلىك مۇئامىلە قىلىش، مەدەنىي باج ئېلىش؛ ھەر مىللەت ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىش؛ پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇش، قانۇننى ئادەل ئىجرا قىلىش، قانۇن بويىچە ئىش قىلىش، نىسبەت بويىچە باج ئېلىش، باج پۇلىغا، ھۆكۈمەت پۇلىغا خىيانەت قىلىشقا، ئۇنى يۆتكەپ ئىشلىتىشكە رۇخسەت قىلماسلىق؛ قولىدىكى ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ تىجارەتچىلەرنىڭ تامىغىنى بىكارغا يېيىش، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ھەقسىز ئېلىۋېلىش، قەرز پۇلى ئېلىپ پايدا ئېلىش، پارا قوبۇل قىلىشقا رۇخسەت قىلماسلىق؛ باج ئالغاندا دوست ـ بۇرادەر، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغا ئېتىبار بېرىشكە رۇخسەت قىلماسلىق؛ باج تاپشۇرغۇچىلارغا ھاكاۋۇرلۇق قىلىش، ھەيۋە قىلىشقا رۇخسەت قىلماسلىق؛ ھۆكۈمەت ئىشنى بېجىرگەندە ھاراق ئىچىش، مەست بولۇپ جېدەل قىلىش، سوقۇشۇشقا رۇخسەت قىلماسلىق) تۈزۈپ چىقىلدى. 1987 ـ يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسى جېلىلىيۈزى بازىرى قاتارلىق 7 باج پونكىتىغا بىر قانچە قوشۇمچە ۋەزىپىلىك نازارەتچى تەكلىپ قىلىپ، پاش قىلىش مەركىزى تەسىس قىلدى، ئاممىنىڭ پاش قىلىشىغا ۋە تەكشۈرۈشىگە ئاساسەن، باج يوشۇرغان ئورۇنلار قاتتىق تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى. 1988 ـ يىلى ناھىيە بويىچە «ئېلىش، باشقۇرۇش، تەكشۈرۈش» ئايرىۋېتىلگەن باج ئېلىش ـ باشقۇرۇش ئەندىزىسى يولغا قويۇلدى، ناھىيىلىك باج ئىدارىسىدا كادىرلارنى مەمۇرىي تەپتىشلىك قىلىش بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى، ھەر يىلى 10 ـ ئاي باج كادىرلىرىنىڭ پاك ـ دىيانەتلىك ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئېيى قىلىپ بېكىتىلدى. 1987 — 1990 ـ يىلغىچە ئىنتىزامغا خىلاپلىق

قىلىش دېلوسىدىن 9ى، 9 ئادەم (قېتىم) بىر تەرەپ قىلىندى، بۇ دېلولارغا چېتىشلىق سومما 32 مىڭ 100 يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە بىر ئادەم ئەدلىيە ئورۇنلىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرۇلغانىدى، ئۇنىڭغا بىر يىللىق قاماق جازاسى بېرىلىپ، بىر يېرىم يىل كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىنىدىغان بولدى؛ بىر ئادەمگە قالدۇرۇپ ئىشلىتىپ بىر يىل تەكشۈرۈپ كۆرۈش چارىسى كۆرۈلدى؛ 2 ئادەمگە مەمۇرىي جەھەتتىن چوڭ گۇناھ يېزىش چارىسى كۆرۈلدى؛ بىر ئادەمگە مەمۇرىي جەھەتتىن ئاگاھلاندۇرۇش بېرىش چارىسى كۆرۈلدى، ئۇنىڭ خىيانەت قىلغان، يۆتكەپ ئىشلەتكەن بارلىق پۇللىرى قايتۇرۇۋېلىنىدى.

3. مال تارقىتىش تالونىنى باشقۇرۇش

مال تارقىتىش تالونىنى باشقۇرۇش باج تەكشۈرۈشنىڭ مۇھىم ئاساسى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە باج تالونىغا ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابى دەۋرىدىكى كونا تالون ئىشلىتىلگەنلىكتىن، باشقۇرۇش بىر قەدەر قالايمىقان بولۇپ، تۈرلۈك ئوشۇقچىلىق سودا - سانائەتچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئاق ھۆججەتنى تالون ئورنىدا ئىشلەتتى. 1953 - يىلى سودا - مال بېجىنى تىزگىنلەش ئوچۇن، گرافىكلاشقان مەخسۇس تالون ئىشلىتىش يولغا قويۇلدى. 1954 - يىلى ئىلى ۋىلايەتلىك باج ئىدارىسى تالون باشقۇرۇش ئوسۇلىنى تۈزۈپ تارقاتتى، شۇنىڭ بىلەن دۆلەت كارخانىلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك بىرلىككە كەلگەن تالون ئىشلەش ۋە ئىشلىتىش چارىسى يولغا قويۇلدى. 1963 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بىرلىككە كەلگەن تالونلارنى باشقۇرۇش ۋاقىتلىق چارىسىنى تارقىتىپ، تالوننى بىرتوتاش باستۇرۇپ، پۈتون شىنجاڭدا ئىشلىتىشكە تارقىتىپ بەردى. مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى مەزگىلىدە تالون باشقۇرۇش بىر ئاز بوشىشىپ قېلىپ، قالايمىقانچىلىق كېلىپ چىقتى. 1978-يىلدىن كېيىن تالون نازارەت قىلىش، باشقۇرۇش كوچەيتىلدى. 1979 - يىلى ناھىيىدىكى ئورۇنلار تالون ئۇتكىلىنى ئىگىلەشتە ۋاكالىتەن تۈتۈپ قېلىش يولغا قويۇلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «تالون باشقۇرۇش ۋاقىتلىق چارىسى»گە ئاساسەن، قوشۇمچە بەلگىلىمە تۈزۈپ چىقتى. 1986 - يىل 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مالىيە مىنىستىرلىكى ئېلان قىلغان «مەملىكەت بويىچە تالون باشقۇرۇش ۋاقىتلىق چارىسى»گە ئاساسەن، «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تالون باشقۇرۇش چارىسى»نى تۈزۈپ چىقتى، بۇنىڭ بىلەن تالونلارنى بىرتوتاش باشقۇرۇش كوچەيتىلدى. ناھىيىلىك باج ئىدارىسى باج ئېلىشنى تەكشۈرۈش بىلەن بىللە تالون باسمىدىغان ئورۇن، باج تالونى كېسىدىغان نۇقتىلارنى قاتتىق تەكشۈرۈپ تەرتىپكە سېلىپ، باج كىرىمىنى ئاپتونوم رايون بويىچە ئالدىنقى ئورۇنغا ئوتكۈزدى.

Ⅲ باب

پۈل مۇئامىلە

§1. ئاپپاراتلار

1. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئاپپاراتلار

ھۆكۈمەت پۈل جۇجۇقى 17- ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جۇڭغارلار

توپىلىڭىنى تىنچىتىپ، شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، چىەنلۇڭ 27 - يىلى (1762 - يىلى) كۈزىدە «ئىلى قاتارلىق جايلارنى بىرتۇتاش ئىدارە قىلىدىغان جاڭجۈن» قويۇلۇپ، شىنجاڭنى ۋە چىڭ سۇلالىسىغا بەيئەت قىلغان بېقىندى قەبىلىلەرنى باشقۇردى. چىەنلۇڭ 40 - يىلى (1775 - يىلى) 10 - ئايدا ئىلى جاڭجۈنى ئىلتۇ ئىجازەت بويىچە «باۋيى پۇل جۇجۇقى» قۇرۇپ پۇل قۇيدۇرۇش ھەم تارقىتىش ھوقۇقىغا ئىگە بولدى. تۆڭجى 10 - يىلى (1871 - يىلى) رۇسلار ئىلىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن رۇس تىزىسىنى تارقىتىپ، شۇ ئارقىلىق بازاردىكى پۇل ئوبوروتىنى تىزگىنلىۋالدى.

گۈاڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى) ئىلىدا بىر ۋىلايەت (ئىلى ۋىلايىتى)، 2 ناھىيە (غۇلجا ناھىيىسى، سۈيدۇڭ ناھىيىسى) تەسىس قىلىندى، شۇ چاغدا ئىلى ۋالىيسى فەن شاۋسۇ، جاڭجۈن باۋلوتبلار ئىجازەت بويىچە كونا يارماق پۇلنى ئىشلىتىشنى ئەسلىگە كەلتۈردى. گۈاڭشۇ 15 - يىلى (1889 - يىلى) نوپۇس پىرقىسىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق ئىلى ھۆكۈمەت پۇل جۇجۇقى تەسىس قىلىندى، شۇ يىلى 4 - ئايدا غۇلجا ھۆكۈمەت پۇل جۇجۇقى قۇرۇلۇپ ھەم يارماق پۇل تارقىتىلىپ، روسىيە تىزىسىنىڭ كېڭىيىپ كېتىشى ئۇنۇملۇك تىزگىنلەندى. گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ئۈرۈمچىدە شىنجاڭ ھۆكۈمەت پۇلى باش جۇجۇقى تەسىس قىلىندى، غۇلجا شۇبە جۇجۇقى شۇنىڭغا قارايدىغان بولدى. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى قەغەز پۇل تارقىتىش، كۆمۈش پۇل تېگىشىش، قەرز پۇل تارقىتىپ ئۆسۈم ئېلىش، ئامانەت جەلپ قىلىپ ئۆسۈم بېرىش قاتارلىقلار ئىدى.

جۇڭگو - روسىيە داۋشېك بانكىسىنىڭ ئىلى تارماق بانكىسى　چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە چىڭ ھۆكۈمىتى يامۇلىنىڭ غۇلجىغا كۆچۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، شىمالىي شىنجاڭنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەركىزى ئىلىغا يۆتكىلىشكە باشلىدى، ئىلىنىڭ ئىقتىسادى تەدرىجىي گۈللەندى، ئەلۋاتا قەرز ۋە پۇل مۇئامىلە يۇرۇشتۇرۇش كەسپى بارغانسېرى زورايدى. مىنگونىڭ تۇنجى يىلى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا «گۈڭيىدەيەن»، «يىدەيەنگۈڭ» قاتارلىق 16، 17 گۈرۈخانا بار ئىدى، گۈرۈكەشلەر جاڭ باۋرۇڭ، ياۋ شاۋيۇ، سۇن جىلەن، شۇي زېچو قاتارلىقلار ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە «يىدەيەنگۈڭ» خەنزۇلار كوچىسىنىڭ جەنۇبىدا بولۇپ، گۈرۈكەش لېۋ چاڭلىڭ تۇرلۇك گۈرۈ تىجارىتىنى قىلاتتى، قالغان گۈرۈخانىلار ناھىيە بازىرىدىكى كونا ئات بازىرى (ھازىرقى غۇلجا شەھەرلىك بازار باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ ئورنى) دا، ئاز بىر قىسمى قازانچى (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى شەرقىي كۆۋرۈك كوچىسىنىڭ دوقمۇشى)، جەنۇبىي قوۋۇق (ھازىرقى ئىلى ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسى ئەتراپىدا) تا ئىدى.

گۈاڭشۇ 29 - يىلى (1903 - يىلى) 12 - ئاينىڭ 7 - كۈنى جۇڭگو - روسىيە داۋشېك باش بانكىسى ئىلى غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى تارماق ئاپپارات جۇڭگو - روسىيە داۋشېك بانكىسىنىڭ ئىلى شۇبە بانكىسى (ھازىرقى غۇلجا شەھەرلىك باج ئىدارىسى تۇرۇشلۇق جايدا) نى قۇردى، ئۇنىڭ كاپىتالى 500 مىڭ رۇبلى ئىدى. بانكا رۇبلى بىرلىك قىلىنغان قەغەز پۇل (روسىيە تىزىسى) تارقاتتى. ئۇنىڭ بېجىرىدىغان كەسىپلىرى خۇسۇسىي سودىگەرلەرگە قەرز پۇل بېرىش، ئۇلارنىڭ پۇلىنى ئامانەتكە جەلپ قىلىش، تېگىشىش، چەك بېرىۋوتىنى ھاۋالە قىلىش قاتارلىقلار ئىدى (بۇ تارماق بانكا 1927 - يىلى كۈزدە تاقالدى).

2. مىنگو دەۋرىدىكى ئاپپاراتلار

مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) جىن شۇرېن تەختكە چىققاندىن كېيىن پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھۆكۈمەت پۇل جۇجۇقلىرى ئىش بېجىرىشتىن توختىتىلدى. مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) 7 - ئايدا ئۈرۈمچىدە شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكا تەسىس قىلىندى، كېيىنكى يىلى شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكىسىنىڭ ئىلى تارماق بانكىسى ئېچىلدى. شىنجاڭدا ئۈرۈش ئوتى يامرىغانلىقتىن مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكا ئىش بېجىرىشتىن توختىدى، ئىلى تارماق بانكىسىمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ كەسىپنى توختاتتى.

مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) شېڭ شىسەي شىنجاڭ چېگرا مۇداپىسە دۇبەنى بولۇپ شىنجاڭنىڭ ئارمىيە، ھۆكۈمەت چوڭ ھوقۇقىنى قولىغا كىرگۈزگەندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ بانكا كەسپىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، غۇلجا ناھىيە بازىرىدىمۇ ئىلى تارماق بانكىسى ئېش باشلىدى. مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) 11 - ئايىنىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكا قايتىدىن شىنجاڭ سودا بانكىسى قىلىپ تەشكىل قىلىندى، ئىلى تارماق بانكىسىمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ ئىلى سودا تارماق بانكىسى بولدى. ئۇنىڭ قارىسىغىدا بوغالتىرلىق گۇرۇپپىسى، كەسپىي گۇرۇپپا، كاسسىرلىق گۇرۇپپىسى، ئومۇمىي ئىشلار گۇرۇپپىسى ۋە سۈيدۈك، توقۇزتارا ناھىيىلىرىدە تۇرۇشلۇق 2 ئېش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلدى. بۇ بانكا خۇسۇسىي سودىگەرلەرگە قەرز بېرىش، ئولارنىڭ پۇلىنى ئامانەتكە جەلپ قىلىش ۋە شىنجاڭ تەۋەسىدە پۇل پېرېۋوت قىلىش قاتارلىق كەسىپلەرنى بېجىردى ھەمدە شىنجاڭ پۇلىنى تارقاتتى (شۇ چاغدا شىنجاڭ ئۇلكە پۇلى دەپ ئاتىلاتتى).

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 11 - ئايدا ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئوچ ئۇلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتى غۇلجىدا قۇرۇلۇپ، شىنجاڭ ئۇلكىلىك سودا بانكىسى ئىلى تارماق بانكىسىنىڭ بارلىق مال - مۈلكىنى مۇسادىرە قىلدى، كېيىنكى يىلى 1 - ئايدا ئوچ ئۇلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ نازارەت دەرىجىلىك بانكىسى قۇرۇلۇپ، ئەسىجىمۇ بانكا باشلىقى بولدى. ئوچ ئۇلايەت بانكىسى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە پەقەت ھۆكۈمەت ئىگىدارلىقىدىكى نەق پۇل ۋە ئالتۇن - كۈمۈش قاتارلىق قىممەتلىك بۇيۇملارنى تىزىملاش ۋە ساقلاش، باج ئىدارىسى ئالغان باج پۇلىنى ئېلىش، ئورۇن ۋە شەخسلەرنىڭ پۇل ئامانىتىنى قوبۇل قىلىش، ئامانەتنى ئىشانىسىنى قوبۇل قىلىش، ساقلاش، سابىق شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكىسىنىڭ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، شىخۇ قاتارلىق جايلاردىكى ئامانەت پۇلى، قەرز پۇلىنى ئېنىقلاشقا مەسئۇل بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە مالىيەدىن قىسىملار ۋە ئورۇنلارغا بېرىلگەن پۇللارنى، ئالدىن قەرز بېرىلگەن خىراجەت قاتارلىقلارنى بېجىردى. كېيىن يەنە ئورۇنلار ۋە شەخسلەرگە قەرز پۇل بېرىش كەسپىنى يولغا قويدى، ھۆكۈمەتنىڭ ئىدارە - ئورۇنلىرىنىڭ خام چوت ۋە كىرىم - چىقىم ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش، نازارەت قىلىشقا مەسئۇل بولدى ھەمدە ئوچ ئۇلايەت ئىنقىلابى «ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتى» ھەر خىل زايومىلىرىنى تارقىتىشنى ئۈستىگە ئالدى.

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 6 - ئايىنىڭ 28 - كۈنى ئوچ ئۇلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىلى ۋالىي مەھكىمىسى قۇرۇلدى. سابىق ئوچ ئۇلايەت ھۆكۈمىتى بانكىسى شىنجاڭ ئۇلكىلىك سودا بانكىسىنىڭ ئىلى ئۇلايەتلىك شۆبە بانكىسى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىندى، ئابدۇرۇپ بانكا باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى. شىنجاڭ ئۇلكىلىك سودا بانكىسىنىڭ ئىلى ئۇلايەتلىك تارماق بانكىسى يەنىلا ئوچ ئۇلايەت ھۆكۈمىتى بانكىسىنىڭ تۈرلۈك فۇنكسىيىسىگە ئىگە بولدى، ئۇنىڭ سىرتىدا ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكا ئارقىلىق ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايلاردىكى ئوچ ئۇلايەت ئارمىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا ئاجرىتىپ بەرگەن خىراجەتلەرنى تارقىتىپ بېرىشنى ئۈستىگە ئالدى. ئوچ ئۇلايەتنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ئوچ ئۇلايەت ھۆكۈمىتى يەنە ئىلىدا ئوچ ئۇلايەت دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق باش بانكىسى قۇردى، ناھىيىلەردە تارماق بانكا تەسىس قىلدى، بۇلار ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. باش بانكىدا مەركىزىي بوغالتىرلىق بۆلۈمى، تەكشۈرۈش - نازارەت قىلىش بۆلۈمى، كرېدىت بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، خوجىلىق بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. بانكىنىڭ ئومۇمىي مەبلىغى 500 مىليون يۈەن بولدى. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى پۇل ئامانىتى قوبۇل قىلىش، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق قەرز پۇلى تارقىتىش قاتارلىقلار ئىدى، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ دېھقانچىلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى ئارقىلىق قەرز قايتۇرۇشىغا يول قويۇلاتتى. بانكا ئاساسلىقى دېھقان - چارۋىچىلارغا قەرز پۇل تارقاتقانلىقى سىرتىدا، يەنە شەھەر-يېزىلاردىكى خۇسۇسىي سودا - سانائەتكىمۇ قەرز پۇل بېرەتتى. دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق باش بانكىسىدا تىجارەت بۆلۈمى تەسىس قىلىنمىغان بولۇپ، مۇئامىلە ئىسچوتى ۋە پۇل ئامانەت قويۇش، پۇل ئېلىش، راسچوت قىلىش ئىشلىرىنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكىنىڭ ۋىلايەتلىك، ناھىيىلىك تارماق بانكىلىرى بېجىرەتتى.

3. يېڭى جۇڭگو دەۋرىدىكى ئاپپاراتلار

ئەسلىدىكى شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكا جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكىسى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىندى. 1950 - يىلى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئوچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بانكىسىغا 10 نەچچە كادىر ئەۋەتىپ ئوچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بانكىسى بىلەن ئوچ ۋىلايەت دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بانكىسىنى بىرلەشتۈرۈپ جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ ئىلى مەركىزىي تارماق بانكىسىنى تەشكىللىدى (كېيىن جۇڭگو خەلق بانكىسى ئىلى ئوبلاستلىق تارماق بانكىسىغا ئۆزگەرتىلدى). 1952 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى غۇلجا شەھىرىدىن ئايرىپ تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، 1954 - يىل 1 - ئايدا جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى (ئورنى غۇلجا شەھىرىنىڭ «قىزىلئولتۇز» كوچىسىدا) قۇرۇلدى، يېزا - كەنتلەردە بانكا تىجارەت پونكىتى تەسىس قىلىندى. 1957 - يىلى خەلق بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ناھىيىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى بىلەن بىرلىكتە جېلىلىئوزنىڭ كۆچۈپ كەلدى.

1964 - يىلى جۇڭگو خەلق بانكىسى غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى تەسىس قىلىندى، ئەسلىدىكى خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىغا قاراشلىق ئاساسىي قاتلام تىجارەت پونكىتلىرى، يېزا ئامانەت - قەرز كوپېراتىپلىرى يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1965 - يىلى 2 بانكا يەنە بىرلەشتۈرۈلۈپ خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى دەپ ئاتالدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى زەربىگە ئوچراپ پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى، 1971 - يىلى قايتا قۇرۇلدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن دۆلەت پۇل مۇئامىلە تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلدى. خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، 1979 - يىلى جۇڭگو خەلق قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس ئاساسىي قۇرۇلۇش پۇل مۇئامىلە ئىشلىرىنى بېجىردى. 1980 - يىل 1 - ئايدا يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى بىلەن خەلق بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى يەنە ئايرىم تەسىس قىلىندى. 1985 - يىل 1 - ئايدا غۇلجا سودا - سانائەت بانكىسى قۇرۇلۇپ خەلق بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسىنىڭ فۇنكسىيەسىنى ئۈستىگە ئالدى، سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ناھىيە بويىچە شەھەر-بازار، پۇل مۇئامىلە كەسىپلىرىنى بېجىرىدىغان مەخسۇس دۆلەت بانكىسى بولۇپ قالدى. 1989 - يىل 9 - ئايدا خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، كەسىپىي بانكىلار ۋە باشقا پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرىنىڭ كەسىپىي خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىدىغان، ئۇنى باشقۇرىدىغان، ماسلاشتۇرىدىغان، نازارەت قىلىدىغان، تەكشۈرىدىغان ۋە دۆلەت خەزىنىسى فۇنكسىيەسىنى ۋاكالىتەن يۈرگۈزىدىغان بولدى.

1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ناھىيىلىك تارماق بانكا، تىجارەت پونكىتى، يېزا ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى قاتارلىق 51 پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتى بارلىققا كەلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 452 گە يېتىپ، ئاساسىي جەھەتتىن مەركىزىي بانكا (خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارمىقى) رەھبەرلىك قىلىدىغان، كەسىپىي بانكىلار ئاساسىي گەۋدە بولغان، تۈرلۈك پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرى بىللە مەۋجۇت بولىدىغان، ئىش تەقسىم قىلىشۇلىپ ھەمكارلىشىدىغان سوتسىيالىستىك پۇل مۇئامىلە سىستېمىسى شەكىللەندى.

ناھىيىلىك يېزا ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى　يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن 1954 - يىل 5 - ئايدا جۇڭگو خەلق بانكىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۆبە بانكىسىنىڭ ئىلى مەركىزىي تارماق بانكىسى 20 نەچچە ئادەمنى تەشكىللەپ، ئۇچئون خوجىرۇ ئاپتونوم رايونى (ھازىرقى ئۇچئون خوجىرۇ يېزىسى)نىڭ

مـوللىتـوختـىيۇزى يېزىسىدا يېزا ئامانەت - قەرز كوپېراتىپىنى نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. ئاز كەم 3 ئايلىق تەشۋىق قىلىش، سەپەرۋەر قىلىش، پاي قوبۇل قىلىش، ئامانەت - قەرز كىنىشكىسى تارقىتىش، ھېساب تۇرغۇزۇش قاتارلىق خىزمەتلەر ئارقىلىق، شۇ يىلى 7 - ئايدا شىمالىي شىنجاڭ بويىچە تۇنجى ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى قۇرۇپ چىقىلدى. جانات (قازاق) مۇدىرلىقىدىكى 5 كىشىدىن تەركىب تاپقان نازارەتچىلىك ھەيئىتى ۋە داۋۇت مۇدىرلىقىدىكى 7 كىشىدىن تەركىب تاپقان مۇدىرىيەت سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى. 1955 - يىلى ناھىيە بويىچە ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى 38گە، پاي قوشقان ئەزا 9754 ئائىلىگە، پاي سوممىسى 55 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى. 1956 - يىلى ناھىيىلىك ئامانەت - قەرز بىرلەشمە كوپېراتىپى قۇرۇلدى، 1957 - يىلى يېزا ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى 51گە يەتتى، كوپېراتىپنىڭ ئاساسىي كەسىپ پۇل ئامانىتى (كوللېكتىپ ئامانەت ۋە شەخسىي ئامانەت) جەلپ قىلىش بولدى، بانكا تىجارەت پونكىتى تەسىس قىلىنمىغان يېزا، كەنتلەردىكى ئامانەت - قەرز كوپېراتىپلىرىمۇ دۆلەتنىڭ ئاساسىي قاتلام ئورۇنلىرى (مەسىلەن، مەكتەپ، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق تەشكىلاتى) نىڭ پۇل ئامانەت قويۇش، قەرز ئېلىش ئىشلىرىنى بېجىردى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرىغا مەدەت بېرىدىغان قەرز پۇللارنى، يېزىلاردىكى ھەرقايسى كەسىپلەرنىڭ تاۋار ئىشلەپچىقىرىش قەرز پۇلى ۋە دۆلەت بانكىسى تارقىتىشنى ھاۋالە قىلغان تۇرلۇك قەرز پۇللارنى تارقاتتى. يېزا ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى مەبلەغ جەھەتتە ئۆزئارا يارەملىشىدىغان كوللېكتىپ ئىلكىدىكى پۇل مۇئامىلە تەشكىلاتى بولۇپ دېموكراتىك باشقۇرۇش، ئۆز ئالدىغا تىجارەت قىلىش، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ئۇنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسى پاي پۇلى، ئاممىۋى جۇغلانمىدىن ئىبارەت، قوبۇل قىلغان تۇرلۇك ئامانەت پۇل ۋە باشقا كەسىپلەرنى بېجىرگەندىكى رەسمىيەت پۇللىرى ئۇنىڭ ئاساسلىق ئىقتىسادىي كىرىمى ھېسابلىنىدۇ. 1964 - يىلى خەلق بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى، ئامانەت- قەرز كوپېراتىپلىرى يېزا ئىگىلىك بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1965 - يىلى خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى بىلەن يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى، يېزا ئامانەت - قەرز كوپېراتىپلىرى خەلق بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. 1980 - يىلى يېزا ئىگىلىك بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، يېزا ئامانەت - قەرز كوپېراتىپلىرى يەنە يېزا ئىگىلىك بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1988 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 8 بولۇپ، بىر مۇدىر قويۇلغاندى، 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئىشچى - خىزمەتچىسى 18گە يەتتى، ئۇنىڭ قارمىقىدا 15 يېزا ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى، 59 ئامانەت - قەرز پونكىتى تەسىس قىلىندى، ئىشچى- خىزمەتچىسى 139غا يەتتى، ئاساسىي جەھەتتىن ھەممە يېزىدا ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى، ھەممە كەنتتە پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتى بار بولدى.

خەلق بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى 1952 - يىل 9 - ئايدا جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ ئىلى مەركىزىي تارماق بانكىسى جېلىلىيۇزدە يېزا دېھقانلار فوندى كومىتېتى قۇردى. 1954 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلۇپ ئىش باشلىدى، ئۇنىڭ 29 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى، قارمىقىدا مەۋرىي بۆلۈمچە، بوغالتىرىيە بۆلۈمچىسى، دېھقانلار فوندى بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ۋە مەسئۇلىيىتى پۇلنىڭ قىممىتىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ۋە مۇقىملاشتۇرۇشقا مەسئۇل بولۇش، ئاساسىي قاتلام تور - نۇقتىلىرىنى قۇرۇش بولدى. 1955- يىل 1 - ئايدا ئالدى بىلەن بايانداي يېزىسىدا تۇنجى ئاساسىي قاتلام بانكا تىجارەت پونكىتى (1974 - يىلى خەلق بانكىسىنىڭ تارماق بانكىسى غۇلجا شەھىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى) قۇرۇلدى، يىل

ئاخىرىغىچە ئۇچىئون، سامىيۇزى، ئاقتۆپە (كېيىن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى)، يېڭىتام، تۆرپانىيۇزى، ئونيار، دۆڭمازار، قاش، پەنجىمدىن ئىبارەت 9 رايون ياكى يېزا ئاساسىي قاتلام تىجارەت پونكتى قۇرۇلدى. 1956-يىل 10 - ئايدا چۈلۇقاي تىجارەت پونكتى ئىش باشلىدى. 1957 - يىلى خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئورگانلىرى بىلەن بىرلىكتە ناھىيە بازىرى جېلىلىيوزىگە كۆچۈپ كېلىپ، كەسپىي جەھەتتە جۇڭگو خەلق بانكىسى ئىلى ئوبلاستلىق تارماق بانكىسىغا، مەمۇرىي جەھەتتە غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىگە قارىدى. 1958 - يىل 5 — 12 - ئايغىچە يەنە قارا ياغاچ ۋە توقاي شۆبە تىجارەت ئورۇنلىرى قۇرۇلدى (كېيىن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى). 1959 - يىلى دولان دېھقانچىلىق مەيدانى پۇقرالار پۇل ئامانىتى پونكتى قۇرۇلدى. يىل ئاخىرىدا خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قارمىقىدىكى ئاساسىي قاتلام تىجارەت پونكتى 13كە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 61گە يەتتى.

1964 - يىلى خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدىن يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئايرىپ تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى بۇ 2 بانكا يەنە بىرلىشىپ خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى بولدى. 1966 - يىلى «شەرق شامىلى» گۈلخىسى تىجارەت پونكتى قۇرۇلدى. 1972 - يىل 2 - ئايدا يەنە بايتوقاي، ئارا ئۆستەڭ تىجارەت پونكتلىرى قۇرۇلدى. 1975 - يىل 7 - ئايدا خۇدىيار يۇزى، «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىدىن ئىبارەت 2 تىجارەت پونكتى قۇرۇلدى. 11 - ئايدا 70 - تۇمەن، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش تۈمەنى پۇقرالار پۇل ئامانەت پونكتلىرىمۇ خەلق بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1976 - يىل 6 - ئايدا قازانچى بانكا تارماق ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلدى (1985-يىلى سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى).

1980 - يىلى يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدىن يەنە ئايرىپ چىقىلدى. 1984 - يىلى سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى، خەلق بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسىنىڭ كەسىپلىرى ئومۇمىيۈزلۈك سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى پەقەت مەمۇرىي جەھەتتىن باشقۇرۇشتا مەسئۇل بولدى، ئۇلار بىر يۈرۈش ئاپپارات، 2 ژۇنسكا بويىچە ئىش بېجىردى.

1989 - يىل 8 - ئاينىڭ 3 - كۈنى خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا بوغالتىرىيە - تارقىتىش بۆلۈمچىسى، ئىشخانا، ئۇنىۋېرسال كەسىپي بۆلۈمچە تەسىس قىلىندى، ئۇ غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پۇل مۇئامىلىنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئورگىنى بولدى، مۇۋەققەت مەركىزىي بانكىلىق فۇنكسىيىنى ھەمدە كەسىپي بانكىلار ۋە باشقا پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرىغا رەھبەرلىك قىلىش، باشقۇرۇشنى ماسلاشتۇرۇش، نازارەت قىلىش، تەكشۈرۈش مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلدى. ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى پۈلنىڭ تارقىتىلىشىنى ئىگىلەش، مۇۋەققەت دۆلەت خەزىنىسى بولۇش، كەسىپي بانكىلار ئارا مۇئامىلىنى بېجىرىش ۋە زاپاس فوندىنى يىغىپ ساقلاپ، پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرى ۋە بازىرىنى باشقۇرۇش، ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى تاپشۇرۇۋېلىش، راسچوت قىلىش، پۇل مۇئامىلە فاكتورى - سىياسەتلىرى ۋە قانۇن - نىزاملىرىنىڭ ئىزچىل ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ نازارەت قىلىشتىن ئىبارەت بولدى. 1990 - يىلى خەلق بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 19غا يەتتى.

يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى　1964 - يىلى يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى، خەلق بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ تەسىس قىلىندى. ئەسلىدىكى خەلق بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قارمىقىدىكى يېزا ئاساسىي قاتلام تىجارەت پونكتلىرى، ئامانەت - قەرز كوپېراتىپلىرى پۈتۈنلەي يېزا ئىگىلىك بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئايرىپ بېرىلدى، يېزا پۇل ئامانىتى، پېرېۋوت راسچوت قىلىش، پۇقرالار پۇل ئامانىتى قاتارلىق كەسىپلەرنى يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى بېجىرىدىغان بولدى. 1965 - يىلى يېزا

ئىگىلىك بانكىسى ناھيىلىك تارماق بانكىسى بىلەن خەلق بانكىسى ناھيىلىك تارماق بانكىسى بىرلىشىپ خەلق بانكىسىنىڭ ناھيىلىك تارماق بانكىسى دەپ ئاتالدى.

1980 - يىل 1 - ئايدا دۆلەتنىڭ يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىغا ئۈيغۇنلىشىش ئۈچۈن، يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھيىلىك تارماق بانكىسى يەنە بىر قېتىم خەلق بانكىسىنىڭ ناھيىلىك تارماق بانكىسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، قۇرۇلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ ئىچكى قىسمىدا بوغالتىرىيە، پىلان، كرېدىت، مەمۇرىيەت، كادىرلار، ئامانەت پۇل، تەكشۈرۈش، تىجارەت، ئامانەت - قەرزدىن ئىبارەت 9 بۆلۈمچە - ئىشخانا تەسىس قىلىندى، شۇ چاغدا ئاساسىي قاتلامدىكى تىجارەتنىڭ ھەممىسى يېزا ئىگىلىك بانكىسى ناھيىلىك تارماق بانكىسىغا تەۋە بولدى. 1981 - يىل 1 - ئايدا يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھيىلىك تارماق بانكىسى پىلىچىدا پۇل ئامانەت قويۇش پونكىتى قۇردى، 1983 - يىل 6 - ئايدا جېلىلىيۈزى پۇل ئامانەت پونكىتى قۇرۇلدى (بۇ 2 پونكىت 1985 - يىلى سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھيىلىك تارماق بانكىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى).

1987 — 1990 - يىلغىچە يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھيىلىك تارماق بانكىسى يەنە جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسى، خوتەن مەھەللىسى، «مەدەنىيەت» يولى، ئۈچئون ۋە دۆڭمازاردا 5 پۈقرالار پۇل ئامانەت پونكىتى قۇردى. يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھيىلىك تارماق بانكىسى يېزا ئىقتىسادىنىڭ مۇقىم راۋاجلىنىشىنى قوللاش، يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ئىجابىي فۇنكسىيىلىك رولىنى جارى قىلدۇردى. ئۇنىڭ قوشۇنىمۇ داۋاملىق زورىيىپ، مەبلەغ جەھەتتىكى ئەھمىيلىكى تۆۋەنلەپ كۆچى يېتەرلىك، تۈرلۈك كەسىپلەرنى بېجىرەلەيدىغان ئۇنىۋېرسال بانكا بولۇپ قالدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرى يېزا ئىگىلىك بانكىسى ناھيىلىك تارماق بانكىسىدا بوغالتىرىيە، پىلان، كرېدىت، مەمۇرىيەت، كادىرلار، ئامانەت پۇل، تەكشۈرۈش، تىجارەت، ئامانەت - قەرزدىن ئىبارەت 9 بۆلۈمچە - ئىشخانا تەسىس قىلىندى، 56 ئىشچى-خىزمەتچىسى بار بولدى، ئۇنىڭ قارمىقىدىكى تىجارەت پونكىتى، پۇقرالار پۇل ئامانىتى پونكىتىسى 20گە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 89غا، ئىگە بولغان كرېدىت مەبلىغى 5 مىليون 300 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھيىلىك تارماق بانكىسى بۇ بانكا 1985 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى قۇرۇلدى، ئورنى جېلىلىيۈزى «تىنچلىق» يولى 1 - نومۇرلۇق قورۇدا بولۇپ، كرېدىت پىلانى، بوغالتىرىيە، كاسسىرلىق، پۇقرالار پۇل ئامانىتى، مەمۇرىيەت، كادىرلار - قوغداش، تەكشۈرۈش، نازارەت قىلىشتىن ئىبارەت 8 بۆلۈمچە - ئىشخانا تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭ پىلىچى، جېلىلىيۈزى، قازانچىدا 3 ئاساسىي قاتلام تىجارەت پونكىتى بار (يېزا ئىگىلىك بانكىسى ناھيىلىك تارماق بانكىسىدىن قوشۇلغان). شۇنىڭ بىلەن بىللە خەلق بانكىسى ناھيىلىك تارماق بانكىسىنىڭ بارلىق كەسىپي خىزمىتى سودا - سانائەت بانكىسى ناھيىلىك تارماق بانكىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، خەلق بانكىسىنىڭ ناھيىلىك تارماق بانكىسى پەقەت مەمۇرىي باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. ئۇلار بىر يۈرۈش ئاپپارات، 2 ژۇسكا بويىچە ئىش بېجىردى. سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھيىلىك تارماق بانكىسى پۈتكۈل ناھيىسىنىڭ پۇل مۇئامىلە، مەبلەغ ئوبوروت قىلىش ۋە مەبلەغ توپلاش كەسىپىنى بېجىرىدىغان دۆلەت كەسىپي بانكىسى بولۇپ، بىۋاستە جۇڭگو سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ئىلى ئوبلاستلىق شۆبە بانكىسىغا قارايدۇ. ئۇنىڭ ئاساسلىق كەسىپى شەھەر - بازارلاردىكى ئاھالىلەر پۇل ئامانىتى، سودا - سانائەت كارخانىلىرى ۋە ئىدارە، ئامىمۇي تەشكىلات، مەكتەپ قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ پۇل ئامانىتىنى بېجىرىش؛ دۆلەت سودا - سانائەت كارخانىلىرى شەھەر - بازارلاردىكى كوللېكتىپ ئىلكىدىكى سودا - سانائەت ۋە يەككە سودا - سانائەتچىلەرنىڭ تۇراقسىز مەبلىغىگە، تېخنىكا ئۆزگەرتىشكە، پەن - تېخنىكا تەرەققىياتىغا، سودا - سانائەت كارخانىلىرىنىڭ تور - نۇقتا قۇرۇلۇشىغا قەرز بېرىش ئىشلىرىنى بېجىرىش؛ ھاۋالە قىلىش، ژاكالىتەن بېجىرىش، مەبلەغ سېلىش كەسىپلىرىنى قانات يايدۇرۇش، مېمۇرىيال ۋە نەق پۇل راسچوتنى بېجىرىش، ئىقتىساد تەكشۈرۈش ۋە ئىقتىسادىي ئۇچۇر خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش؛ جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ ناھيىلىك تارماق بانكىسى ھاۋالە قىلغان دۆلەت خەزىنە چېكى پۇل مۇئامىلە زايومىنى تارقىتىش، نەقلەشتۇرۇش قاتارلىق باشقا كەسىپلەرنى قوبۇل قىلىپ بېجىرىشتىن ئىبارەت. 1988 - يىل 2 - ئايدا سودا - سانائەت

بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىنىڭ دۆڭمازار ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا سودا - سانائەت بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ۋە ئۇنىڭ قارمىقىدىكى جېلىلىيۈزى، پىلىچى، قازانچى، دۆڭمازاردىكى 4 ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 102گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى 45.

قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى 1979 - يىل 3 - ئايدا جۇڭگو قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلۇپ ئىش باشلىدى. ئۇنىڭدا بوغالتىرىيە بۆلۈمچىسى بىلەن كەسىپىي بۆلۈمچە تەسىس قىلىندى، 5 كەسىپىي خادىمى بار بولدى. ئۇ خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى بېجىرىۋاتقان ناھىيىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا پۇل ئاجرىتىش ۋە ئۇنى نازارەت قىلىش قاتارلىق كەسىپلەرنى ئۈتكۈزۈۋالدى. يېڭى قۇرۇلغاندا ئىش بېجىرىش ئورنى ۋاقتىنچە خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئىچىدە بولدى. 1988 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى پۇقرالار پۇل ئامانىتى كەسپىنى بېجىرىشكە باشلىدى. شۇ يىلى 9 - ئايدا ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە يېڭىمەھەللە ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلدى. 10 - ئايدا جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسى پۇقرالار پۇل ئامانىتى پونكىتى بىلەن دۆڭمازار ئىش بېجىرىش ئورنى تىجارەت باشلىدى. 12 - ئايدا ئۈچئوندا ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلدى. 1989 - يىلى شىمالىي جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسى ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان قۇرۇلۇش بانكىسى بىنالىرى ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدا يەنە مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان ئۈي - مۇلۇك كرېدىت بۆلۈمى قۇرۇلدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدا بوغالتىرىيە بۆلۈمچىسى، كەسىپىي بۆلۈمچە، پۇل ئامانەت بۆلۈمچىسى، مەمۇرىيەت ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا 4 تارماق ئاپپارات تەسىس قىلىندى، 39 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال ئىشچى - خىزمەتچى 15.

باشقا ئاپپاراتلار يۇقىرىدا بايان قىلىنغان پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرىدىن باشقا ئىجتىمائىي تارقاق مەبلەغلەرنى جۇغلاش، ئاممىغا قۇلايلىق يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن، 1987 - يىل 6 - ئايدىن باشلاپ ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدا پوچتا پۇل ئامانىتى كەسپى يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن باشقا 70 - تۆەن، ئۈچئون، دۆڭمازار تارماق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىلىرىدىمۇ پوچتا پۇل ئامانىتى تور نۇقتىسى قۇرۇلدى، 8 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى.

غۇلجا ناھىيىسى بويىچە 1990 - يىلدىكى پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرى

جەدۋەل: 11 — 7

تۈرى / نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	مەسئۇل تارماق	ئىشچى - خىزمەتچى	ئىزاھ
1. خەلق بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	3.8.1984	خەلق بانكىسىنىڭ ئىلى ئوبلاستلىق تارماق بانكىسى	19	
2. سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	1.1981	خەلق بانكىسىنىڭ ئىلى ئوبلاستلىق تارماق بانكىسى	87	
قازانچى ئىش بېجىرىش ئورنى	6.1976	خەلق بانكىسى ئوبلاستلىق تارماق بانكىسى	5	1985 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تارماق بانكىسىدىن ئايرىپ بېرىلگەن

پىلىچى پۇقرالار ئامانەت پونكتى	1.1981	خەلق بانكىسىنىڭ ئىلى ئوبلاستلىق تارماق بانكىسى	3	1985 - يىل 1 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدىن ئايرىپ چىرىلگەن
دۆڭسازار ئىش ھەجمىرىش ئورنى	2.1988	ناھىيىلىك سودا - سانائەت تارماق بانكىسى	4	
جىلىيۈزى پۇقرالار پۇل ئامانەت پونكتى	6.1983	ناھىيىلىك سودا - سانائەت تارماق بانكىسى	3	1985 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك پىزا - ئىگىلىك بانكىسىدىن ئايرىلىپ چىرىلگەن
3. پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيە تارماق بانكىسى	1.1980	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ئىلى ئوبلاستلىق تارماق بانكىسى	56	1964 - يىلى قۇرۇلۇخان، كېيىن خەلق بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەن، 1980 - يىل 1 - ئايدا قايتا ئەسلىگە كەلگەن
چۆلۈقاي تىجارەت پونكتى	10.1956	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	6	
دادامتۇ تىجارەت پونكتى	7.1977	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	5	
ئونيار تىجارەت پونكتى	11.1955	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	4	
بەگتام تىجارەت پونكتى	7.1955	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	6	
تۆرپانيۈزى تىجارەت پونكتى	9.1955	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	5	
دۆڭسازار تىجارەت پونكتى	2.1966	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	7	1978 - يىلىدىن ئىلگىرى «شەرق شامىلى» گۈڭشىپى تىجارەت پونكتى دەپىلەنتى
ئۈچئون تىجارەت پونكتى	4.1955	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	7	
قاش تىجارەت پونكتى	4.1955	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	5	
خۇدىيار يۈزى تىجارەت پونكتى	7.1975	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	5	
بايتوقاي تىجارەت پونكتى	2.1972	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	6	
ئارا ئۆستەڭ تىجارەت پونكتى	2.1972	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	4	
دولان تىجارەت پونكتى	7.1959	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	5	
«ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى تىجارەت پونكتى	6.1975	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	4	1978 - يىلدىن ئىلگىرى «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى تىجارەت پونكتى دەپىلەنتى

پەنجىم تىجارەت پونكتى	6.1955	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	4	
سامسىۋزى تىجارەت پونكتى	4.1955	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	5	
جىلىسلىۋزى كوچا پۇقرالار پۇل ئامانىتى پونكتى	10.1988	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	3	
خوتەن مەھەللە، پۇقرالار پۇل ئامانىتى پونكتى	7.1990	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	2	
«مەدەنىيەت» يولى پۇقرالار پۇل ئامانەت پونكتى	7.1990	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	2	
ئۇچئون پۇقرالار ئامانەت پونكتى	9.1987	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	2	
دۆڭبازار پۇقرالار پۇل ئامانەت پونكتى	10.1988	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	2	
4. قۇرۇلۇش بانكىسى غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	3.1979	قۇرۇلۇش بانكىسى ئىلى ئوبلاستلىق تارماق بانكىسى	25	
ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بانكا بېڭمەھەللە يولى ئىش بېجىرىش ئورنى	9.1988	قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	4	
جىلىسلىۋزى كوچا پۇقرالار پۇل ئامانەت پونكتى	10.1988	قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	2	
ئۇچئون ئىش بېجىرىش ئورنى	12.1988	قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	4	
دۆڭبازار ئىش بېجىرىش ئورنى	10.1988	قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ تارماق بانكىسى	4	
غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا پۇقرالار پۇل ئامانەت پونكتى	6.1987	ئوبلاستلىق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى	4	
70 - تۆەن پوچتا پۇقرالار پۇل ئامانەت پونكتى	9.1987	ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى	2	
ئۇچئون تارماق پوچتا پۇقرالار پۇل ئامانەت پونكتى	9.1987	ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى	2	
5. غۇلجا ناھىيىلىك ئامانەت قەرز بىرلەشمە كوپېراتىپى	1956	پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى	18	
سادىقىۋزى ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى	1977	ناھىيىلىك بىرلەشمە كوپېراتىپ	4	
چۇلۇقاي يېزىلىق ئامانەت قەرز كوپېراتىپى	1955	ناھىيىلىك بىرلەشمە كوپېراتىپ	9	
دادامتۇ ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى	1976	ناھىيىلىك بىرلەشمە كوپېراتىپ	6	
ئونيار ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى	1955	ناھىيىلىك بىرلەشمە كوپېراتىپ	8	
بېڭىتام ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى	1955	بىرلەشمە كوپېراتىپ	6	

تۇرپانيۇزى ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى	1972	ناھىيىلىك ئامانەت - قەرز بىرلەشمە كوپىراتىپى	6	
دۆڭبازار ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى	1955	ناھىيىلىك بىرلەشمە قەرز كوپىراتىپى	13	
ئۆچئون ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى	1956	ناھىيىلىك بىرلەشمە كوپىراتىپ	13	
قاش ئامانەت - قەرز كوپىرا- تىپى	1955	ناھىيىلىك بىرلەشمە كوپىراتىپ	13	
خودىبارىيۇزى ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى	1972	ناھىيىلىك بىرلەشمە كوپىراتىپ	6	
بايتوقاي ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى	1972	ناھىيىلىك بىرلەشمە كوپىراتىپ	6	
ئارائۆستەڭ ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى	1972	ناھىيىلىك بىرلەشمە كوپىراتىپ	6	
پەنجىم ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى	1955	بىرلەشمە قەرز كوپىراتىپ	7	
سامسىيۇزى ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى	1981	ناھىيىلىك بىرلەشمە كوپىراتىپ	6	
جىلىلىيۇزى ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى	1955	ناھىيىلىك بىرلەشمە كوپىراتىپ	12	

§ 2 . پۇل

1. پۇل ئوبوروتى

غۇلجا ناھىيىسى قەدىمىي يىپەك يولىنىڭ تەڭرىتاغنىڭ شىمالىدىكى تارماق لىنىيىسىگە جايلاشقان بولۇپ، پۇل ئوبوروتى سودىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ خېلى بۇرۇنلا تەرەققىي قىلغان. تارىخىي ماتېرىياللاردا خاتىرىلىنىشىچە، تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە بۇ يەردە مەركىزىي ھۆكۈمەت تارقاتقان پۇل، غەربىي يۇرت ھاكىمىيىتى قۇيدۇرغان ۋە تارقاتقان پۇل، يەنە يىپەك يولى بويلىرىغا جايلاشقان ياۋروپا، ئاسىيا دۆلەتلىرىنىڭ پۇلى ئوبوروت قىلىنغان. 1988 - يىل 3 - ئايدا ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدىكى تۇرپانيۇزى يېزىسىنىڭ يۇقىرىقى تۇرپانيۇزى كەنتىدىن بىر ساپال كومزەك قېزىۋېلىنغان، ئۇنىڭ ئىچىدە 157 دانە قەدىمىي تەڭگە بار ئىكەن، دەسلەپكى باھالاش نەتىجىسىدە بۇ پۇلنىڭ قاراخانىيلار خانلىقى (تەخمىنەن 10 - ئەسىر) دەۋرىگە مەنسۇپ كۆمۈش پۇل ئىكەنلىكى بېكىتىلدى. بۇ غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدە قەدىمىي دەۋرلەردىلا پۇل ئوبوروت قىلىنغانلىقىنى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

«شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرنىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە، «چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى دەۋرىدە ئالتۇن ئاساسىي پۇل، مىس قوشۇمچە پۇل، قەغەز تونۇشتۇرۇش پۇلى بولغان، خام كۆمۈش پۇل ئورنىغا ھاۋالە قىلىنغان، بۇ پۇللار ئۇرۇمچى، قەشقەر، غۇلجىدىكى بانكىلارغا قويۇلۇپ، شۇ ئارقىلىق ئىچكىرىدىكى داڭلىق قاتارلىق بانكىلار بىلەن بىردەكلىكنى ساقلاشقا قۇلايلىق يارىتىلغان». شۇ مەزگىللەردە بازاردا ئوبوروت قىلىنغىنى مېتال پۇل ۋە قەغەز پۇل (ياغ تىزا) دىن ئىبارەت 2 خىل ئىدى. مېتال پۇل ئاساسلىقى ساپ

كۈمۈش، تەڭگە، تىللا، داچەن، مىس پۇل ئىدى. تەڭگە بىر سەرلىك، 5 مىسقاللىق، 4 مىسقاللىق، 2 مىسقاللىق، بىر مىسقاللىقتىن ئىبارەت 5 خىل ئىدى؛ تىللا گۇاڭشۇ 33 - يىلى (1907 - يىلى) تارقىتىلغان بولۇپ، بىر مىسقاللىق، 2 مىسقاللىقتىن ئىبارەت 2 خىل ئىدى، تارقىتىلغاندىن كېيىن كۆپىنچىسى خەلق ئىچىدە ساقلانغان، ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ پۇللارنى قۇيۇشنىڭ توختىتىلغانلىقى جاكارلانغان. قەغەز پۇل ئاساسلىقى ئىلى ئەجدىها سۈرەتلىك تىزىسى (قىسقارتىپ ئىلى تىزىسى دېيىلدى)، رۇس تىزىسى (رۇبلى بىرلىك قىلىنغان بولۇپ، چارروسىيە پۇلى ئىدى)، لاتا پۇل (ياغلىق لاتا پۇل ياغ تىزا دەپمۇ ئاتىلاتتى) قاتارلىقلار ئىدى.

چىەنلۇڭ 20 - يىلى (1755 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جۇڭغارلارنىڭ توپىلىڭىنى تىنچىتىپ، دۆلەت مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، ئىچكىرىدىن ئەۋەتكەن مانجۇ، موڭغۇل، شىبە، سۇلۇن ۋە خەنزۇلاردىن تەركىب تاپقان قوشۇن ئۇلار بىلەن بىللە كەلگەن ئائىلە تاۋابىئاتلار ئىلى ئەتراپىغا ماكانلىشىپ، ھەربىيلەر بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش بىلەن شۇغۇللاندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىچكىرىدىكى خەلقلەر ئىلىغا كېلىپ بوزىيەر ئېچىشقا رىغبەتلەندۈرۈلدى، ئۇلار ئىچكىرىدە ئىشلىتىلگەن پۇللارنى بىللە ئېلىپ كەلدى. ئۇ چاغدا بۇ پۇللار ئاساسلىقى ھۆكۈمەتنىڭ ھەربىي تەمىنات تارقىتىشى ئارقىلىق بازاردا ئوبوروت قىلىنغان. چىەنلۇڭ 40 - يىلى (1775 - يىلى) 10 - ئايدا ئىلىدا «باۋىي» پۇل جۇجۇقى قۇرۇلدى ھەمدە يارماق قۇيۇش باشلىنىپ ئىچكىرىنىڭ يارمىقى بىلەن ئارىلاشتۇرۇلۇپ ئىشلىتىلدى، دەسلەپتە ھەر يىلى 1100 تىزىقتىن كۆپرەك يارماق قۇيۇلدى، چىەنلۇڭ 57 - يىلى (1792 - يىلى) 1722 تىزىققا كۆپەيتىلدى. شىەنفېڭ يىللىرىدا يەنە بىر قىسىم داچەن قۇيدۇرۇلۇپ يارماق بىلەن بىرلىكتە ئىلىدا ئوبوروت قىلىندى. داچەنلىك شەكلى يۇمىلاق بولۇپ، ئوتتۇرىسىدا تۆشۈكى بار، ئۇنىڭ ئوڭ يۈزىدە «چىەنلۇڭ تۇڭباۋ»، «شىەنفېڭ تۇڭباۋ»، «تۇڭجى تۇڭباۋ» دېگەن خەتلەر، تەتۈر يۈزىدە «ئونغا تەڭ»، «100گە تەڭ» دېگەن خەتلەر بار. تۇڭجى 10 - يىلى (1871- يىلى) چارروسىيە ئەسكەر چىقىرىپ ئىلىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن، ئىلىدا رۇس پۇلى («كوپېيكا» مىس پۇل)، رۇس تەڭگىسى (كۈمۈش تەڭگە)، رۇس تىزىسى («رۇبلى» قەغەز پۇل) تارقىتىلىپ ئوبوروت قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن روسىيە پۇللىرى بازارنى قاپلاپ، پۇل مۇئامىلىنى تىزگىنلىدى. رۇسلار بازاردا ئوبوروت قىلىنغان «ئونغا تەڭ»، «100 گە تەڭ» داچەنلەرنى ئەرزان باھادا سېتىۋېلىپ، ئۇنى ئېرىتىپ قاچا- قۇيدۇردى. شۇ سەۋەبتىن ئۇ چاغلاردا بازاردا يارماق، داچەن كەم بولدى، ئىلى، چۆچەكلەردە خەجلەيدىغان پۇلمۇ قالمىدى. گۇاڭشۇ 7 - يىلى (1881 - يىلى) ئىلى قايتۇرۇۋېلىندى. گۇاڭشۇ 15 - يىلى (1889 - يىلى) ئىلى ۋالىيسى فەن شياۋسۇ، جاڭجۇنى سې لوئېلار ئىجازەت بويىچە ئىلى ھۆكۈمەت پۇل جۇجۇقى قۇرۇپ (سۇيدۇڭ، غۇلجىلاردىكى 2 شۇبە جۇجۇقىنى باشقۇرىدۇ) كونا يارماق پۇل تۇزۇمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە باشلىدى. ئىلىدىكى «باۋىي» جۇجۇقى پۇل قۇيۇشنى توختاتقانغا ئۇزۇن بولماقچا، يارماق مەنبەسى كەم بولدى، كېيىن گەنسۇ قاتارلىق جايلاردىن كونا يارماق پۇللار سېتىۋېلىنىپ بازاردا ئوبوروت قىلىندى. شۇ يىلى غۇلجا، سۇيدۇڭلەردىكى ئىككى ھۆكۈمەت پۇل جۇجۇقى تەننەرخى 85 مىڭ سەر قىممىتىدىكى ئىلى تىزىسى (ياغ تىزىمۇ دېيىلىدۇ) تارقاتتى، بۇ تىزا تۇڭگو دەرىخى يېغى ۋە ئاق لاتىدىن ياغلىق لاتا ياسىلىپ چىققاندىن كېيىن ئۇستىگە خەت بېسىلىپ قوشۇمچە پۇل قىلىنغان. ئۇنىڭ يۈزىدىكى سوممىسى 1000 يارماق، 500 يارماق، 300 يارماق، 200 يارماقتىن ئىبارەت 4 خىل بولدى. بۇ پۇل دەسلەپ تارقىتىلغاندا 500 يارماق بىر سەر كۈمۈشكە سۇندۇرۇلدى، بۇنداق قىلىش شۇ چاغدىكى باھا ۋە كۈمۈش پۇلىنىڭ ئالماشتۇرۇلۇش نىسبىتى بىلەن زىددىيەتلىك بولغاچقا، ئوبوروتى راۋان بولمىدى، ئىسلام قىلىنغاندىن كېيىن كۈمۈش پۇلىنىڭ ئالماشتۇرۇلۇش نىسبىتى 2000 يارماق بىر سەرگە سۇندۇرۇلىدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئوبوروت راۋانلىشىپ رۇس تىزىسىنىڭ كېڭىيىپ كېتىشى تىزگىنلەندى.

شۇەنتۇڭ تۇنجى يىلى (1909 - يىلى) غۇلجا، كۇرە (سۇيدۇڭ جۇجۇقى قوشۇڭالغان) ھۆكۈمەت پۇل جۇجۇقى يەنە 100 مىڭ سەر ئىلى ئەجدىھا سۇرەتلىك پۇلى (ئىلى تىزىسىمۇ دېيىلىدۇ) تارقاتتى. ئۇنىڭ يۈزىدىكى سوممىسى 1000 يارماق (بىر سەر كۈمۈش) بولۇپ، بۇ پۇلنى بېيجىڭ ھۆكۈمەت گېزىتى ئىدارىسى باسقان. بۇ پۇل تىك شەكىللىك ھۆكۈمەت تىزىسى بولۇپ قەغەزنىڭ سۈپىتى ئېسىل، بېسىلىشى كۆركەم. ئۇنىڭ ئوڭ يۈزىنىڭ ئەتراپىدا گۈللۈك رامكا ئىچىدە 2 ئەجدىھا سۈرىتى بار، ئوستى تەرىپىگە «ئىلى»، «ھۆكۈمەت پۇل جۇجۇقى» دېگەن 2 قۇر خەت، ئوتتۇرىسىغا «بۇ پۇل مىڭ يارماق قىممىتىدە»، سول تەرىپىگە شۇەنتۇڭ ×× يىلى ×× ئاينىڭ ×× كۈنى دېگەن خەت، ئوڭ تەرىپىگە ×× نومۇر بېسىلغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە ئىلى تىزىسى (ئىلى ئەجدىھا سۈرەتلىك پۇلى، ياغ تىزا)، يارماق، داچەن قاتارلىقلار بازاردا بىرلىكتە ئوبوروت قىلىندى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا يۇقىرىدا بايان قىلىنغان پۇللار ئىلىدا داۋاملىق ئوبوروت قىلىنغاندىن باشقا، شىنجاڭ ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتى تارقاتقان تۆرلۈك قەغەز پۇللارمۇ بازاردا داۋاملىق ئوبوروت قىلىندى. مىنگونىڭ تۇنجى يىلى (1912 - يىلى) شىنجاڭدىكى ئەڭ ئاخىرقى قاشا بېگى چېن يۈەنتاڭ قەغەز پۇل «شىنجاڭ قاشا خەزىنىسى ھۆكۈمەت تىزىسى» (كىچىك ئەجدىھا سۈرەتلىك تىزىمۇ دېيىلىدۇ) تارقاتتى، ئۇنىڭ قىممىتى 400 داچەن بولۇپ، بىر سەر كۈمۈشكە تەڭ ئىدى. مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) شىنجاڭ مالىيە مەھكىمىسى «شىنجاڭ مەھكىمە خەزىنىسى ھۆكۈمەت تىزىسى» (چوڭ ئەجدىھا سۈرەتلىك تىزىمۇ دېيىلىدۇ) دېگەن قەغەز پۇلنى تارقاتتى، ئۇنىڭ قىممىتى 400 داچەن بولۇپ، بىرسەر كۈمۈشكە تەڭ ئىدى، چەك خىللىرى بىر سەر، 5 مىسقال، بىر مىسقال، 2 پۇلۇك، بىر پۇلدىن ئىبارەت 5 خىلغا بۆلۈنگەن. ئوڭ يۈزىگە رۇسچە، خەنزۇچە 2 خىل يېزىقتا، ئارقا تەرىپىگە خەنزۇچە، مانجۇچە، ئۇيغۇرچە 3 خىل يېزىقتا خەت بېسىلىپ «جۇڭگو. روسىيە داۋشېك بانكىسى غۇلجا شۆبە جۇجۇقى تارقاتقان تولۇق رەڭلىك خەزىنە تاراز‌ىسىغا سېلىنغان كۈمۈش ئالتۇن ھېسابىدىكى ××× پۇل» ئىكەنلىكى ئىپادىلەنگەن. ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدىمۇ، ئارقا تەرىپىدىمۇ ئەجدىھا سۈرىتى بار بولۇپ، بىر سەر ئالتۇن رۇبلىنىڭ 800 سەر ساپ كۈمۈشكە تېگىشلىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن.

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) شىنجاڭ مالىيە مەھكىمىسى مالىيە نازارىتىگە ئۆزگەرتىلىپ، ئۆلكە پۇلى تارقىتىلمىشقا باشلىدى، ئۇ پۇل «شىنجاڭ مالىيە نازارىتىنىڭ ھۆكۈمەت پۇلى» دەپ ئاتالدى. ئۇنىڭ قىممىتى 400 داچەن (ئاساسىي پۇل، بىر سەر كۈمۈشكە تەڭ) ۋە 100 داچەن (قوشۇمچە پۇل، 25 مىسقال كۈمۈشكە تەڭ) ئىدى، ھۆكۈمەت پۇل تەييارلاپ ئىلى ئۆز ئالدىغا تارقاتقان قەغەز پۇلنى يىغىۋالدى. مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى) بېيجىڭدا بېسىلغان قىممىتى 400 داچەنلىك يېڭى پۇل تارقىتىلدى، ئۇ 2 خىل قوشۇمچە پۇل ئىدى. بىر خىلىنىڭ يۈزىدىكى قىممىتى 100 داچەن بولۇپ، 2.5 مىسقال كۈمۈشكە تەڭ؛ يەنە بىر خىلى ياغ تىزا، ئۇنىڭ قىممىتى 40 داچەن بولۇپ، بىر مىسقال كۈمۈشكە تەڭ ئىدى.

جەن شۇرېن، شېڭ شىسەيلەر شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىللەردە قەغەز پۇللار قالايمىقان تارقىتىلىپ، پۇل مۇئامىلە بازىرى قالايمىقانلىشىپ كەتتى. شۇ چاغدا بازاردا ئۆلكە پۇلى فابى، گۈەنجەن پۇلى، كۈمۈش تەڭگە قاتارلىقلار ئوبوروت قىلىندى.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 1 - ئايدا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتى مالىيە مىنىستىرلىكىنىڭ ئىقتىسات نازارىتىگە قاراشلىق بانكىسى غۇلجىدا قەغەز پۇل — ئىلى قەرەللىك پۇلىنى باستۇرۇپ تارقاتتى، پۇل سوممىسى 100 يۈەن، 300 يۈەن، 500 يۈەن، 1000 يۈەندىن ئىبارەت 4 خىل ئىدى، بۇ پۇل ئىلىدا ئوبوروت قىلىنىۋاتقان شىنجاڭ ئۆلكە پۇلى بىلەن ئوخشاش قىممەتتە ئوبوروت قىلىندى. 1945 - يىل 7 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن باشلاپ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايلاردا تامغىلىق ئۆلكە پۇلى ئوبوروت

قىلىندى يەنى ئۆلكە پۇلى (مىنگونىڭ 28 - يىلى بېسىلغان) نىڭ ئۈستىگە ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ تامغىسى بېسىلغاندىن كېيىن، ئاندىن ئوچ ۋىلايەت تەۋەسىدە ئوبوروت قىلىندى، بۇ پۇلنىڭ سوممىسى 50 يۈەن، 100 يۈەندىن ئىبارەت 2 خىل ئىدى. ماتېرىياللارغا قارىغاندا 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 10 - ئاينىڭ 1- كۈنگىچە ئوچ ۋىلايەتتە ئوبوروت قىلىنغان تامغىلىق ئۆلكە پۇلى 70 مىليون يۈەنگە يەتكەن. ئوچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى شۇنىڭ بىلەن بىللە 10 - ئاينىڭ 3 — 18 - كۈنگىچە تامغا بېسىلمىغان شىنجاڭ ئۆلكە پۇلىنى ئوچ ۋىلايەت بانكىسىنىڭ يىغىۋالىندىغانلىقىنى، ئالماشتۇرۇلۇش نىسبىتىنىڭ %90 بولىدىغانلىقىنى قارار قىلدى. 1946 - يىل 5 - ئايغىچە ئوچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى 100 يۈەن، 300 يۈەن، 500 يۈەن، 1000 يۈەنلىك 4 خىل قەرەللىك پۇلدىن 320 مىليون 200 مىڭ يۈەن تارقاتتى.

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى شىنجاڭ ئۆلكىلىك سودا بانكىسى ئىلى تارماق بانكىسىنىڭ نامىدا سوممىسى 2000، 3000 يۈەنلىك 2 خىل قەرەللىك پۇل تارقاتتى. شۇ يىلى 11 - ئاينىڭ 17 - كۈنى يەنە سوممىسى 2500 يۈەنلىك قەغەز پۇل تارقاتتى. 1949 - يىلى سوممىسى 100، 300، 500، 1000 يۈەنلىك 4 خىل قەغەز پۇل تارقاتتى. يۇقىرىدا دېيىلگەن بىر قانچە خىل قەرەللىك پۇللاردا پۇل بىرلىكى يوق بولۇپ ئەسلىيەتتە ئۆلكە پۇلى بىلەن تەڭ قىممەتتە ئىشلىتىلدى. پەقەت ئارقا تەرىپىدە «شىنجاڭ ئۆلكىلىك سودا بانكىسى ئىلى تارماق بانكىسىنىڭ قەرەللىك پۇلى» دېگەن خەت بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1950 - يىل 1 - ئاينىڭ 24- كۈنى ئوچ ۋىلايەت بىلەن پۈتۈن ئۆلكىنىڭ ئىقتىسادىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش خىزمىتى يېغىنى ئېچىپ، ئوچ ۋىلايەت پۇلى بىلەن ئۆلكە پۇلىنى 1:1250 يۈەن مۇقىم نىسبەتتە 2 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن باشلاپ شىنجاڭ بويىچە ئوبوروت قىلىشنى، ئوبوروت قىلىنىۋاتقان مەزگىلىدە ئوچ ۋىلايەت پۇلىنى تارقىتىشنى توختىتىشنى، يىغىۋېلىشقىلا بولىدىغانلىقى، چېگرىشقا بولمايدىغانلىقىنى قارار قىلدى. شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك شۆبە بانكىسى، شىنجاڭ بويىچە ئۇيغۇر يېزىقى قوشۇپ بېسىلغان خەلق پۇلىنى تارقاتتى. ئۇنىڭ يۇزىدىكى سوممىسى 500 يۈەن، 1000 يۈەن، 5000 يۈەن، 10 مىڭ يۈەندىن ئىبارەت 4 خىل بولدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە شىنجاڭ ئۆلكىلىك بانكا تارقاتقان كۈموش تەڭگە ۋە ئوچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى تارقاتقان ئىلى قەرەللىك پۇلىنى ئايرىۋاشلاش باشلاندى. 1950 - يىل 12 - ئايدا خەلق پۇلىنىلا ئوبوروت قىلىش بىرلىككە كەلدى.

1955 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ جۇڭگو خەلق بانكىسى يەنە خەنزۇ، زاڭزۇ، موڭغۇل، ئۇيغۇر يېزىقى بار خەلق پۇلىنى تارقاتتى. غۇلجا ناھىيىسىدە پۈتۈن مەملىكەتكە ئوخشاشلا بىرتۇتاش بېڭى خەلق پۇلى ئىشلىتىلدى. سوممىسى بىر يۈەن، 2 يۈەن، 3 يۈەن، 5 يۈەن ۋە 10 يۈەن بولغان 5 خىل ئاساسىي پۇل ۋە 5 مو، 2 مو، بىرمو، 5 پۇڭ، 2 پۇڭ، بىر پۇڭ بولغان 6 پارچە پۇل بازاردا ئوخشاش سوممىلىق قەغەز پۇل بىلەن ئارىلاش ئوبوروت قىلىندى.

1957 - يىل 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى دۆلەت يەنە بىر پۇڭ، 2 پۇڭ، 5 پۇڭلۇق مېتال خەلق پۇلىنى تارقاتتى، بۇ پۇللارنىڭ سوممىسى ئوخشاش بولىمغان قەغەز پۇل بىلەن تەڭ قىممەتتە ئوبوروت قىلىندى. بۇ پۇلنىڭ رەڭگى ئاق كۈموشرەڭ بولۇپ، ماگنىتلىق ئالىيومىندىن ياسالغان.

1962 - يىل 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى 3 - يۈرۈش خەلق پۇلى تارقىتىلدى، ئۇنىڭ سوممىسى بىر يۈەن، 2 يۈەن، 5 يۈەن، 10 يۈەن (ئاساسىي پۇل) ۋە بىر مو، 2 مو، 5 مو (قوشۇمچە پۇل) قاتارلىق 7 خىل

بولدى.

1964 - يىل 3 - ئاينىڭ باشلىرىدا خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى «يېغىۋېلىش، چىقارماسلىق» ئۈسۈلىنى قوللىنىپ، ئىلگىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدا بېسىلغان سوممىسى 3 يۈەن، 5 يۈەن، 10 يۈەن بولغان 3 خىل خەلق پۇلىنى تېگىشىش خىزمىتىنى باشلىغانىدى، بۇ خىزمەت 5 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاخىرلاشتى، بۇ جەريانىدا يۇقىرىقىدەك 3 خىل پۇلدىن 23 مىليون 760 مىڭ 300 يۈەن يېغىۋېلىنىدى.

1980 - يىل 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى يەنە سوممىسى بىر مو، 2 مو، بىر يۈەن بولغان 3 خىل مېتال پۇلنى تارقاتتى. بۇلار سوممىسى ئوخشاش بولغان قەغەز پۇل بىلەن تەڭ قىممەتتە ئوبوروت قىلىنىدى. 1984 - يىل 10 - ئايدا يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغانلىقىنىڭ 35 يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن «ياشىسۇن ۋەتەن»، «مىللەتلەرنىڭ بۈيۈك ئىتتىپاقلىقى»، «دۆلەت قۇرۇش مۇراسىمى» دېگەن خېتى بار، سوممىسى ئوخشاشلا بىر يۈەن بولغان 3 خىل مېتال پۇل تارقىتىلدى، ئۇنىڭ تارقىتىلغان سانى چەكلىك بولغاچقا، بازاردا ئانچە كۆپ ئوبوروت قىلىنمىدى.

1985 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن چەكلىك مىقداردا 2 خىل خاتىرە مېتال پۇل تارقىتىلدى، ئۇنىڭ سوممىسى بىر يۈەن بولۇپ، كۆپىنچىسى يېغىپ ساقلاش بۇيۇمى بولۇپ قالدى. 1987 - يىل 4 - ئايدا يەنە سوممىسى بىر يۈەن، 2 يۈەن، 5 يۈەن، 10 يۈەن، 50 يۈەن، 100 يۈەن بولغان ئاساسىي پۇل ۋە بىر مو، 2 مو، 5 مولۇق قوشۇمچە پۇل قاتارلىق 9 خىل 4 - يۇرۇش 3 خىل بېسىلغان يېڭى خەلق پۇلى تارقىتىلدى. 1989. يىلى دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن سوممىسى بىر يۈەن بولغان مېتال پۇل تارقىتىلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا غۇلجا ناھىيىسىدە پۈتۈن مەملىكەت بىلەن ئوخشاشلا ئوبوروت قىلىنغان قەغەز پۇل 19 خىل، مېتال پۇل 14 خىل بولدى، قەغەز پۇل ئاساسىي ئوبوروت پۇلى بولدى.

2. پۇلنى يېغىۋېلىش، تارقىتىش

ناھىيە دەرىجىلىك بانكىنىڭ نەق پۇل كىرىمىدە كارخانا، ئورۇنلارنىڭ تاۋار سېتىشتىن قىلغان كىرىمى، ئامانەت - قەرز كوپېراتىپىنىڭ كىرىمى، ئاممىنىڭ پۈقرالار پۇل ئامانىتى كىرىمى ئاساسىي مەنبە قىلىنىدۇ. نەق پۇل چىقىمىدا ئىشچى - خىزمەتلەرنىڭ مائاشىنى تارقىتىش، يېزا ئامانەت - قەرز كوپېراتىپلىرىنىڭ چىقىمى ۋە پۈقرالار چىقىمى ئاساس قىلىنىدۇ. 1954 - يىلى خەلق بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلغاندىن تارتىپ 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە دەرىجىلىك بانكىنىڭ نەق پۇل ۋە كاسسىدا ئىپادىلەنگەن چىقىمى كىرىمىدىن بىر ئاز كۆپ بولدى. 1971 — 1980 - يىلغىچە نەق پۇل ئومۇمىي كىرىمى 193 مىليون 869 مىڭ 700 يۈەن، ئوتتۇرىچە يىللىق كىرىمى 19 مىليون 387 مىڭ يۈەن، نەق پۇل ئومۇمىي چىقىمى 232 مىليون 818 مىڭ 600 يۈەن، ئوتتۇرىچە يىللىق چىقىمى 23 مىليون 281 مىڭ 900 يۈەن؛ پۇلنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى 38 مىليون 948 مىڭ 900 يۈەن، ئوتتۇرىچە يىللىق تارقىتىلغىنى 3 مىليون 894 مىڭ 900 يۈەن بولدى. 80 - يىللاردىن بۇيان تاۋار ئىگىلىكىنىڭ ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، تارقىتىلغان پۇل بارغانسېرى كۆپەيىپ ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ تۇرلۇك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ ئۇنۇمى پۈختا قەدەم بىلەن ئاشتى. 1980 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە دەرىجىلىك بانكىلارنىڭ نەق پۇل كاسسىسىدا ئىپادىلەنگەن چىقىم كىرىمىدىن كۆپ بولۇپ، پۇلنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى كۆرۈنەرلىك كۆپەيدى. 1981 — 1990 - يىلغىچە بولغان 10 يىلدا تارقىتىلغان ئومۇمىي پۇل 265 مىليون 766 مىڭ 300 يۈەن بولۇپ، ھەر يىلى ئوتتۇرىچە 27 مىليون 576 مىڭ 600 يۈەن پۇل تارقىتىلدى.

1971 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدە پۇلنىڭ كىرىم - چىقىم قىلىنىش ۋە تارقىتىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 8　　بىرلىكى: تۇمەن يۇەن

يىللار / تۈرى	نەق پۇل كىرىمى	نەق پۇل چىقىمى	يىغىۋېلىنغان پۇل	تارقىتىلغان پۇل	ئىزاھ
1971	1013.03	1070.47		57.44	
1972	1176.95	1344.70		167.75	
1973	1308.56	1535.51	226.95		
1974	1358.83	1636.98		278.15	
1975	1563.62	1613.68		50.06	
1976	2012.86	2253.30	240.44		
1977	2193.10	2449.62		256.52	
1978	2284.05	2568.90		284.85	
1979	2818.11	3476.21		658.10	
1980	3657.86	5332.49		1674.63	
1981	4370.03	5467.24		1097.21	
1982	4909.15	5699.27		790.12	
1983	6682.80	8073.67		1390.87	
1984	7785.15	9692.42		1907.27	
1985	9640.94	12098.30		2457.36	
1986	10945.73	14551.33		3605.60	
1987	14063.26	17598.59		3535.33	
1988	20951.59	25131.66		4180.07	
1989	59582.20	62840.20		3258	
1990	25173.80	29528.60		4354.80	

§3. كىرىدىت ۋە راسچوت

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بازىرىدىكى خەنزۇ، مانجۇلار ئولتۇراقلاشقان رايوندا بىر خىل ئېغىر ئېكسپىلاتاتسىيە قىلمىشى بولغان دەپتە. كىرىدىت مۇناسىۋىتى كەڭ تارقالغان بولۇپ، ئۇ يۇقىرى ئۆسۈملۈك قەرز دەپ ئاتىلاتتى. چىڭ دەۋرىدىكى سودىگەرلەر ئۈيۈشمىسىنىڭ ئىقتىسادىي ئالاقىسى خەلق ئارىسىدىكى ئىستىخپىلىك پۇل مۇئامىلە كەسپى ئىدى، ئۇنىڭغا غۇلجىنىڭ كاتتا سودىگەرلىرى، كاپىتالىستلىرى، پۇلدارلىرى كەڭ قاتناشقان، ئۇلار كۆپ بولغاندا 20، ئاز بولغاندا 10 ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا خەلق ئارىسىدا يەنە بىر خىل ئاۋانىس بېرىلگەن موزاي پۇلىدىن ئىبارەت ئىقتىساد - پۇل مۇئامىلە كەسپى تارقالغان، قازاقلار ئۇنى تاچمىچىۋگا دەيىتتى. ھەر يىلى ئەتىيازدا، ناھىيە بازىرىدىكى ئۇيغۇر، ئۇزبېك سودىگەرلەر ۋە كاپىتالىستلار

چارۋچىلىق رايونلىرىنى ئارىلاپ يۈرۈپ قازاق چارۋچىلارنىڭ موزايلىرىغا زاكالەت پۇلى بېرىدۇ، كۆزدە ياكى كېيىنكى يىلى ئۇلار موزايلارنى يىغىۋالىدۇ، بۇنىڭ خاراكتېرى كۆرۈنۈشتە ئالدىن سېتىۋېلىش زاكالەت پۇلى تارقىتىشتەك ئىپادىلەنسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە دەرىجىسى يۇقىرى ئۆسۈملۈك قەرز پۇلىدىنمۇ ئېشىپ چۈشەتتى، شۇ چاغلاردا يۇقىرى ئۆسۈملۈك پۇلىنىڭ ئۆسۈم نىسبىتى %10 بولۇپ، ئاۋانىس بېرىلگەن موزاي زاكالەت پۇلىنىڭ ئۆسۈمى ئۇنىڭدىن بىر ھەسسە يۇقىرى ئىدى.

گۈڭشۇ 29 - يىلى (1903 - يىلى) روسىيە جۇڭگو داۋشېڭ بانكىسى ئىلىدا تارماق بانكا قۇرغاندىن كېيىن، غولجا ناهيىسىدە مۇنتىزىم قەرز پۇل بېرىش كەسپى يولغا قويۇلدى، بىراق قەرز پۇل بېرىش شەرتى ئېغىر بولدى، ئۆسۈم نىسبىتى %50كە يەتتى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ماۋزېمىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى بولغاندىن كېيىن ئۆلكىلىك بانكا ئۆلكىلىك سودا بانكىسىغا ئۆزگەرتىلدى، جۇڭگو - روسىيە داۋشېڭ بانكىسىنىڭ ئىلى تارماق بانكىسىمۇ ئىلى سودا بانكىسىغا ئۆزگىرىپ، يېزا ئىگىلىكىگە پائال مەدەت بەردى، غولجا ناهيىسى قوبۇل قىلغان قەرز پۇل ھەم ماددىي يارەمىلەر يىلمۇيىل كۆپەيدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 11 - ئايدا ئۇچ ئۆلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندا شىنجاڭ ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتى يەنە ئۇچ ئۆلايەت بانكىسىغا 100 مىليون يۈەن كرېدىت مەبلىغى ئاجرىتىپ بېرىپ، ئۇچ ئۆلايەتتە شەخسلەر ئامانەت پۇلى، قەرز پۇلى ۋە پېرېۋوت كەسپىنى قانات يايدۇردى. كرېدىت مەبلىغى يېزا ئىگىلىكىگە %20، چارۋچىلىققا %15، قول سانائەتكە %15، سودىغا %50 نىسبەت بويىچە تەقسىم قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇچ ئۆلايەت ھۆكۈمىتى بانكىسىدا 7 كىشىدىن تەركىب تاپقان شەخسلەر قەرز پۇل ئىلتىماس قىلىش كومىتېتى قۇرۇلدى، شەخسلەر پۇل قەرز ئېلىشنى ئىلتىماس قىلغاندا چوقۇم قەرز پۇل كومىتېتى تەستىقلىسا، 2 ئادەم كېپىل بولسا قەرز بېرىلىدىغان بولدى، شەخسلەر بانكىغا مەلۇم قىممەتكە ئىگە بۇيۇملارنى رەھنگە قويۇپ قەرز ئالسىمۇ بولىدىغان بولدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946- يىلى)نىڭ باشلىرىدا ئۇچ ئۆلايەت دېھقانچىلىق - چارۋچىلىق بانكىسى قۇرۇلۇپ، ئاساسلىقى دېھقان - چارۋچىلارغا قەرز پۇل تارقىتىدىغان بولدى، دېھقان - چارۋچىلارنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋچىلىق مەھسۇلاتلىرى ئارقىلىق قەرز قايتۇرۇشىغا يول قويۇلدى، يەنە نۇرغۇن جايلاردا ئاشلىق پونكىتى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى پونكىتى، تىرانسپورت پونكىتى، تېخنىكىدا ئولگە كۆرسىتىش پونكىتى قۇرۇلۇپ، دېھقان - چارۋچىلارنىڭ ئۇرۇق يېتىشمەسلىك قىيىنچىلىقى ھەل قىلىندى، دېھقانلارغا دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى سېتىپ بېرىلدى ۋە ئىجارىگە بېرىلدى. ئۇچ ئۆلايەت دېھقانچىلىق - چارۋچىلىق بانكىسى كەڭ دېھقان - چارۋچىلارغا قەرز پۇل تارقاتقانلىقى سىرتىدا بازار - بېزىلاردىكى خۇسۇسىي سودا - سانائەتچىلەرگىمۇ قەرز پۇل بەردى. مەلۇمانلار قارىغاندا مىنگونىڭ 36 — 38 - يىلىغىچە (1947 — 1949 - يىلىغىچە) ئۇچ ئۆلايەت دېھقانچىلىق - چارۋچىلىق بانكىسى تارقاتقان قەرز پۇلنىڭ ئومۇمىي سوممىسى 4674 تونىنا بۇغداي، 962 تونىنا ئاشلىق، 500 مىليون يۈەن ئىلى قەرەللىك پۇلى بولغان. 1949 - يىل 12 - ئايغىچە سودا بانكىسىنىڭ ئىلى تارماق بانكىسى 5 مىليون 670 مىڭ يۈەن قەرز پۇل تارقىتىپ، 4 مىليون 540 مىڭ يۈەننى يىغىۋالغان، 1 مىليون 130 مىڭ يۈەن نېسى قالغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن يۇقىرى ئۆسۈملۈك قەرز، گۈرۈخانا قاتارلىق تۈرلۈك خۇسۇسىي كرېدىت پائالىيەتلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1956 - يىلى دۆلەتنىڭ سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشى ئاساسىي جەھەتتىن تاماملانغاندىن كېيىن پۈتكۈل ناهيىدە تۈرلۈك قەرز پۇل يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، كىچىكلىكتىن زورىيىپ، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيەلەشتۈرۈش ھەرىكىتىگە يارەم بېرىلىپ، دېھقانچىلىق- چارۋچىلىقنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. 1956 - يىلى ناهيىە بويىچە 17 مىليون 599 مىڭ يۈەن قەرز پۇل تارقىتىلدى.

1957 — 1966 - يىلغىچە دۆلەت سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇردى، غولجا

ناھىيىسىنىڭ تۈرلۈك قەرز پۇل كەسپىمۇ تېز تەرەققي قىلىپ، 1966 - يىلغىچە تارقىتىلغان تۈرلۈك قەرز پۇل 338 مىليون 807 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلغان 10 يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە تارماق بانكىلارنىڭ نورمال خىزمىتى توسالغۇغا ئۇچراپ، قەرز پۇلنىڭ كۆپەيمىشى بىر قەدەر ئاستا بولدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتى 3 - ئومۇمي يىغىنىدىن كېيىن تاۋار ئىگىلىكىنىڭ ئۇزلۇكسىز تەرەققي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ناھىيىدە قەرز پۇل تېز كۆپەيىپ، كەسپي بانكىلار «يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىش، يەرلىك سانائەتنى زور كۈچ بىلەن تەرەققي قىلدۇرۇش، تاۋار ئوبوروتىنى كېڭەيتىشنى قوللاش» فاكتورىنىدا چىڭ تۇرۇپ، يېڭىدىن قۇرۇلغان سانائەت، كېڭەيتىلگەن سودا تور - نۇقتىلىرىغا تېخنىكا ئۇزگەرتىش قەرز پۇلى ۋە دۆلەت مال - مۈلكى قەرز پۇلى بېرىپ، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىشتا ئېتىبار بېرىش سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، مەبلەغ جەھەتتە تولۇق تەمىنلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە كوللېكتىپ، يەككە سودا - سانائەتچىلەرگە قەرز پۇل بېرىپ، ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق- چارۋىچىلىقىغا پۈختا ئاساس سالدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە بېرىلگەن تۈرلۈك قەرز پۇل 49 مىليون 943 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 237.4% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەتكە بېرىلگەن قەرز پۇل قالدۇقى 20.1 ھەسسە، يېزا ئىگىلىكىگە بېرىلگەن قەرز پۇل 16.1 ھەسسە ئاشتى. 1990 - يىلى تۈرلۈك قەرز پۇل 135 مىليون 495 مىڭ يۈەن بولۇپ، 1980 - يىلدىكى قەرز پۇل 22 مىليون 614 مىڭ يۈەنىنىڭ 5.99 ھەسسىسىگە تەڭ كەلدى.

1. سودا - سانائەت كرېدىتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بازار - يېزىلىرىدا ئىنتايىن ئاز ساندا دۆلەت ئىلكىدىكى، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى ۋە يەككە سودا - سانائەت بار ئىدى، ئۇنىڭ كۆلىمى كىچىكرەك بولغاچقا سودا - سانائەت قەرز پۇلىنىڭ مىقدارى كۆپ ئەمەس ئىدى. 1956 - يىلى خۇسۇسىي سودا - سانائەت سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، تارقىتىلغان قەرز پۇل بىر ئاز كۆپەيدى، ئۇنىڭدا تەشكىللەنگەن قول سانائەت كوپېراتىپلىرى ۋە دۆلەت ئىلكىدىكى سودا - سانائەت كارخانىلىرى ئاساسىي ئوبيېكتىپ قىلىندى، خۇسۇسىي سودا - سانائەتكە بەك ئاز قەرز بېرىلدى، شۇ يىلى بېرىلگەن قەرز پۇل 16 مىليون 672 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كوللېكتىپ كارخانىلارغا بېرىلگىنى 11 مىليون 175 مىڭ يۈەن، دۆلەت كارخانىلىرىغا بېرىلگىنى 5 مىليون 495 مىڭ يۈەن، يەككەلەرگە بېرىلگىنى 2000 يۈەن. 1958 - يىلى سودا - سانائەت قەرز پۇلى دۆلەت ئىلكىدىكى زاۋۇت، كان - كارخانىلارنى يۆلەشنى ئاساس قىلمىشقا يۆزلەندى، شۇ يىلى دۆلەت كارخانىلىرىغا بېرىلگەن قەرز پۇل 29 مىليون 68 مىڭ يۈەنگە يەتتى. كېيىن «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» تىن ئىبارەت ئىنتايىن «سول» پىكىر ئېقىمىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، قەرز پۇل بېرىش تۈزۈمى بىرمەھەل زىيانغا ئۇچرىدى، بولۇپمۇ سودا تارماقلىرىدا نېسى سېتىش، پۇلنى ئالدىن تۆلەپ سېتىۋېلىش - سېتىش، كرېدىت تەستىقلاشتا پىلان ۋە كاپالەت بولماسلىق، خالىغانچە ئاشۇرۇپ چىقىم قىلىش ھادىسىلىرى ئېغىر بولۇپ، كارخانىلارنىڭ مەبلەغ ئىشلىتىشى قالايمىقانلىشىپ كەتتى. 1959 - يىلى «تولۇق سوممىلىق قەرز پۇل» يولغا قويۇلۇپ، كارخانىلار مەبلەغ ئىشلىتىش جەھەتتە بانكىغا تېخىمۇ يۆلىنىۋالىدىغان قىلىپ قويۇلدى. 1961 - يىل 7 - ئايدا بۇ بەلگىلىمە ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1962 - يىلى گوۋۇيۈەنىنىڭ «بانكا خىزمىتىنى مەركەزلەشتۈرۈپ بىرتۇتاش باشقۇرۇشنى ھەقىقي كۈچەيتىش، پۇل تارقىتىشنى قاتتىق تىزگىنلەش توغرىسىدا» دېگەن بۇيرۇقى ئېلان قىلىنىپ، كرېدىت تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىندى، ئاساسىي قاتلام بانكىلاردىكى كرېدىت كادىرلىرى قوشۇنى تولۇقلاندى، كارخانىلارنىڭ مەبلەغنى قالايمىقان ئىشلىتىش ئەھۋالى بىر قەدەر ياخشىلاندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىلىك مالىيە، بانكىلارنىڭ مەبلىغى قالايمىقان ئىشلىتىلىشكە باشلىدى، بانكا كرېدىتى بىلەن خەلق ئىگىلىكى بىرلىكتە يامان تەقدىرگە دۇچار بولدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن دۆلەتنىڭ يېڭى كرېدىت فائىجىنى ۋە كەسىپ سىياسىتىگە ئاساسەن، ناھىيىلىك تارماق بانكا «ياخشىلىرىنى تاللاپ يۆلەش، ياخشىلىرىنى يۆلەش، ناچارلىرىنى شاللاش»تىن ئىبارەت كرېدىت پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، ئىناۋەتنى ئەستايىدىل مۇلچەرلەش ئاساسىدا، ياخشىلىرىغا ئاۋۋال قەرز پۇل بېرىش ۋە رەسمىيەت بېجىرىپ بېرىش قاتارلىق ئېتىبار بېرىش تەدبىرلىرىنى يولغا قويۇش ئارقىلىق، سودا - سانائەت كارخانىلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. سودا- سانائەت قەرز پۇلى ئىلگىرىكىدەك پەقەت كارخانىلارنىڭ تۇراقسىز مەبلىغى ئۈچۈن تارقىتىپ بېرىلمىشتىن تەدرىجىي دۆلەت مال - مۈلكى قەرز پۇلى ۋە كارخانىلارنىڭ تېخنىكا ئۆزگەرتىش قەرز پۇلى (يەنى ئوتتۇرا، قىسقا مەزگىللىك ئۈسكۈنە قەرز پۇلى) بېرىشكە كېڭەيتىلدى. 1987 - يىلدىن باشلاپ تېخنىكا قەرز پۇلى تۈرى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش قەرز پۇلى ۋە يەرلىك ئىقتىساد، پەن - تېخنىكا تەرەققىيات قەرز پۇلى كۆپەيتىلدى. ناھىيە تەۋەسىدىكى سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىدا نۇقتىلىق تۈرلەرنى قوللاش جەھەتتە: 1984 — 1987 - يىلغىچە ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى (ئورنى قازانچى يېزىسىدا) غا 9 مىليون 520 مىڭ يۈەن قەرز بېرىلىپ، بۇ زاۋۇتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تېخنولوگىيەسىنى ئۆزگەرتىش، ئۈسكۈنىلىرىنى يېڭىلىشى ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، مەھسۇلات سۈپىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ئۆستۈرۈلدى، بۇ زاۋۇت ئىشلەپچىقارغان # 325، # 425 سېمونت ئېھتىياجنى قاندۇرالمىدى، بۇ زاۋۇت ئىلايەتتىكى تايانچ كارخانىلاردىن بولۇپ قالدى؛ 1984 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتىغا 3 مىليون 400 مىڭ يۈەن قەرز بېرىلىپ، بۇ زاۋۇتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ئەسلىدىكى 700 تونىدىن 1500 تونىغا كۆپەيتىلدى، بۇ زاۋۇت ناھىيەدىكى ئەڭ چوڭ باج - پايدا تاپشۇرغۇچى كارخانا بولۇپ قالدى. ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئۇن - ياغ زاۋۇتىغا 1 مىليون 727 مىڭ يۈەن قەرز بېرىلدى، بۇ پۇل تېخنىكا ئۆزگەرتىش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلدى، نەتىجىدە زاۋۇتنىڭ پايدىسى 1983 - يىلدىكى 82 مىڭ يۈەندىن 1990 - يىلى 384 مىڭ يۈەنگە كۆپەيدى، 7 يىلدا 2 مىليون 40 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى؛ ناھىيىلىك سۈت ياسالمىلىرى زاۋۇتى 1985 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغاندىن تارتىپ 1990 - يىلغىچە بولغان 5 يىلدا 2 مىليون 490 مىڭ يۈەن قەرز پۇل قوبۇل قىلىپ، 3 مىليون 220 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى، 1 مىليون 410 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى ھەمدە ئالغان قەرزىنى مۇددەتتىن بۇرۇن قايتۇردى. سودىدىكى تاۋار ئوبوروتى ۋە تور - نۇقتا قۇرۇلۇشى جەھەتتە 1984 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىدىكى سودا سىستېمىسى ھەر يىلى سودا - سانائەت بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدىن 5 مىليون يۈەندىن 6 مىليون يۈەنگىچە قەرز ئېلىپ، تاۋار سېتىۋېلىش، سېتىش، يۆتكەش، ساقلاش ھەم گۇش، كۆكتات بازارلىرىنى تەمىنلەشكە ئىشلىتىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كۈنسايىن ئېشىپ بېرىۋاتقان ماددىي، مەنىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ھەر يىلى مۇئەييەن مىقداردا مەخسۇس تور مەبلىغى ئاجرىتىپ، سودا تور - نۇقتىلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئىشلەتتى، مەسىلەن: ناھىيىلىك دورا ماتېرىياللىرى شىركىتىنىڭ سودا تور - نۇقتىلىرىنى قۇرۇشقا بېرىلىدىغان قەرز پۇلىنى كۆپەيتتى، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ كۆكتات بازىرى، قول سانائەت سودا ساربىيى قۇرۇشىغا پۇل قەرز بەردى. 1990 - يىلغىچە سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ناھىيىدىكى 61 سانائەت، سودا كارخانىسى، كەسپىي ئورۇنلارغا بەرگەن قەرز پۇل 150 مىليون 590 مىڭ يۈەن بولۇپ، تۇرلۇك قەرز پۇل قالدۇقى 1984 - يىلىدىكى 7 مىليون 560 مىڭ يۈەندىن 1990- يىلى 33 مىليون 330 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت قەرز پۇلى 12 مىليون 90 مىڭ يۈەن، سودا قەرز پۇلى 17 مىليون 990 مىڭ يۈەن، تۇراقلىق مۇلۇك قەرز پۇلى 3 مىليون 250 مىڭ يۈەن، جۇغلانغان تۇرلۇك كرېدىت مەبلىغى 28 مىليون 60 مىڭ يۈەن.

2. يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى تارقىتىش ئىزچىل بانكا كرېدىت كەسپىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى بولدى، تۇرلۇك يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، كىچىكلىكتىن زورىيىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىغا مەدەت بەردى. 1953 - يىلى دۆلەت يېزا ئىگىلىكىگە قەرز پۇل بېرىش سىياسىتىنى ئېلان قىلدى، ئاساسىي قائىلام يېزا ئامانەت - قەرز كوپېراتىپلىرى ناھىيە بويىچە ماددىي بۇيۇمنى ئاساس قىلىش، پۇل بىلەن ماددىي بۇيۇمنى بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلى بىلەن قەرز پۇل تارقىتىش كەسپىنى بېجىرىپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئۇرۇق ۋە ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى سېتىۋېلىشىغا ياردەم بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئەمەلىي قېينىچىلىقلىرىنى ھەل قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە دېھقانلارنىڭ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىغا پاي قوشۇش قېينىچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، يەنە دېھقان - چارۋىچىلار ھەمكارلىق فوندى قەرز پۇلى تارقاتتى. شۇنىڭدىن كېيىن يەنە داۋاملىق ئاشلىقنى ئالدىن سېتىۋېلىش نەق پۇلى ۋە باشقا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش زاكالەت پۇلىنى تارقاتتى. مەلۇماتقا قارىغاندا 1954 — 1958 - يىلغىچە 6 مىليون 211 مىڭ يۈەن قەرز پۇل تارقىتىلغان، بۇنىڭ ئىچىدە 1954 - يىلى تارقىتىلغىنى 178 مىڭ يۈەن، 1955 - يىلى تارقىتىلغىنى 176 مىڭ يۈەن، 1956 - يىلى تارقىتىلغىنى 927 مىڭ يۈەن، 1957 - يىلى تارقىتىلغىنى 605 مىڭ يۈەن، 1958 - يىلى تارقىتىلغىنى 4 مىليون 325 مىڭ يۈەن.

1963 - يىلى جۇڭگو خەلق بانكىسى ئاپتونوم رايونلۇق تارماق بانكىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ چىققان 1961 - يىلىدىن ئىلگىرى نامرات دېھقان- چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى ئۈچۈن بېرىلگەن 711 مىڭ 800 يۈەن قەرز پۇلىنىڭ ھەممىسىنى ھېسابتىن كۆتۈرۈۋەتتى. 1966 — 1967 - يىللىرى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكىگە بەرگەن قەرز پۇلى 620 مىڭ يۈەندىن 2 مىليون 340 مىڭ يۈەنگىچە بولدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن يېزىلاردىكى كوللېكتىپ ئىگىلىك تەدرىجىي مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىگە ئۆزگەردى. تۇرلۇك باقمىچىلىق كەسپىي ئائىلىلىرى ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى، يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى بېرىش ئىلگىرىكى گۈڭشې، ئەترەتنى ئاساس قىلىشتىن ھۆددىگەر ئائىلىلەر، كەسپىي ئائىلىلەر ۋە بىرلەشمە گەۋدىلەرنى ئاساس قىلىشقا ئۆزگەردى. يېزا كرېدىت مەبلىغى «پىلانلىق باشقۇرۇش، كۆرسەتكۈچ چۈشۈرۈش، قەرز پۇل تارقىتىش» تىن «پىلانلىق باشقۇرۇش، ئامانەت قويۇش بىلەن قەرز پۇل بېرىشنى چېتىش، پەرق سوممىسىنى ھۆددىگە بېرىش، قەرز پۇل تارقىتىش» قا، تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ «كۆپ ئامانەت قويسا، كۆپ قەرز بېرىش» كە ئۆزگەردى، شۇنىڭ بىلەن يېزىلاردىكى مۇلازىمەت سىستېمىسى مۇكەممەللەشتى، يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلىنىڭ تارقىلىتىشى مۇۋاپىقلاشتى. 1980 - يىلى تارقىتىلغان تۇرلۇك يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى 7 مىليون 497 مىڭ يۈەن بولدى، 1990 - يىلى 91 مىليون 761 مىڭ يۈەن قەرز پۇل تارقىتىلىپ، 1980 - يىلىدىكىدىن 12.24 ھەسسە؛ قەرز پۇلىنىڭ قالدۇقى 112 مىليون 681 مىڭ 300 يۈەن بولۇپ، 1980 - يىلىدىكىدىن 14 ھەسسە ئاشتى.

3. ئاساسىي قۇرۇلۇش قەرز پۇلى

ئاساسىي قۇرۇلۇشقا ئېھتىياجلىق مەبلەغنى ئىزچىل ناھىيىلىك مالىيە تارماقلىرى ئېھتىياج ۋە پىلانغا ئاساسەن ئاجرىتىپ بېرىپ كەلگەنىدى، 1979 - يىلى ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بانكىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇ مەخسۇس ئاساسىي قۇرۇلۇش كرېدىت كەسپىنى باشقۇردى.

1979 - يىلنىڭ باشلىرىدا قۇرۇلۇش بانكىسى پەقەت ئاساسىي قۇرۇلۇشقا پۇل ئاجرىتىش كەسپىنى بېجىرىپ، قەرز پۇل بېرىش كەسپىنى يولغا قويمىغانىدى. 1980 - يىل 8 - ئايدا گوۋۇيۈەن دۆلەت پىلان كومىتېتى، دۆلەت قۇرۇلۇش كومىتېتى، مالىيە مىنىستىرلىكى جۈڭگو خەلق بانكىسىنىڭ «ئاساسىي قۇرۇلۇشقا پۇل ئاجرىتىشنى قەرز پۇل بېرىشكە ئۆزگەرتىش توغرىسىدىكى دوكلات»نى تەستىقلاپ تارقاتتى، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سېلىنمىدىغان مەبلەغنى مالىيىدىن ھەقسىز تەمىنلەش بانكا ئارقىلىق ھەقلىق تەمىنلەشكە ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتىغا كىچىك تېخنىكا تېخنىكا ئۆزگەرتىش تەدبىرى ئوچۇن 689 مىڭ يۈەن قەرز بەرگەنىدى، 1983 - يىلغا كەلگەندە 3 يىللىق قەرز پۇلى 1 مىليون 531 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى، بۇ ئارقىلىق ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتى ناھىيە بويىچە ئەڭ كۆپ پايدا - باج تاپشۇرىدىغان كارخانىغا ئايلاندى.

1982 - يىل 7 - ئايدا جۈڭگو خەلق قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ باش بانكىسى تۇنجى قېتىم «قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ كرېدىت كىرىم - چىقىم پىلانىنى تۈزۈش چارىسى»نى ئېلان قىلدى، شۇنىڭدىن باشلاپ قۇرۇلۇش بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىسىنىڭ كرېدىت كەسپىي خىزمىتى مۇنتىزىملىشىش، تۈزۈملىشىشكە قاراپ ماڭدى. مەخسۇس كرېدىت باشقۇرغۇچى خادىملار سەپلەندى. 1985 - يىلغا كەلگەندە ئاساسىي قۇرۇلۇش قەرز پۇلىنىڭ ئوبيېكتى ئاساسلىقى بىناكارلىق ئىشلەپچىقىرىش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، بىناكارلىق ئوبوروت پائالىيىتى ئېلىپ بارىدىغان كارخانا بولۇپ، نۇقتىلىق مەدەت بېرىلىدىغان ئۇرۇنلار ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى ۋە ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى قاتارلىق ئورۇنلار بولدى، ئۇلارغا 3 مىليون 320 مىڭ يۈەن قەرز پۇل بېرىلدى.

1985 - يىل 11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ كرېدىت كىرىم - چىقىمى دۆلەتنىڭ ئۇنىۋېرسال كرېدىت پىلانىغا كىرگۈزۈلدى، قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ باش بانكىسى «جۈڭگو خەلق قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ كرېدىت مەبلىغىنى باشقۇرۇشنىڭ سىناق چارىسى»نى ئېلان قىلدى، شۇنىڭ بىلەن كرېدىت مەبلىغىنى باشقۇرۇشتا، «بىرتۇتاش پىلانلاش، دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش، پەرقلىق سوممىسىنى كونترول قىلىش، ئەملىي ئارىيەت ئېلىش - ئەملىي ئامانەت قويۇش، ئامانەت پەرقىنى يۇقىرىغا تاپشۇرۇش» چارىسى يولغا قويۇلدى. شۇنىڭغا ئاساسەن، ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بانكىسى قەرز پۇل بېرىش قەدەم - باسقۇچىنى مۇنداق بېكىتتى: قەرز پۇل ئېلىش ئىلتىماسىنى قوبۇل قىلىش، قەرز ئالغۇچى ئورۇن قۇرۇلۇش بانكىسىغا قەرز ئېلىش ئىلتىماسى سۇنۇش، ئۇنى قۇرۇلۇش بانكىسى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش، باھالاش، قەرز بېرىش مۇددىتىنامىسىگە قول قويۇش، قۇرۇلۇش بانكىسى قەرز ئېلىش ئىلتىماسىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، تۇر تەكلىپنامىسى ۋە قەرز ئېلىش ئىلتىماسىنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن تۇرنىڭ مۇمكىنچىلىكى ۋە زۆرۈرلۈكى توغرىسىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش؛ تۇرلەرنى باھالاپ مۇلچەرلەش؛ قەرز پۇل بېرىشنى تەستىقلاش، كوللېكتىپ تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى مۇزاكىرە قىلىپ قوشۇلغاندىن كېيىن قەرز ئالغۇچى ئورۇن بىلەن قەرز بېرىش توختامنامىسى ئىمزالاش، شۇنىڭ بىلەن بىللە قەرز ئالغۇچى ئورۇنغا چوقۇم كېپىللىك قىلغۇچى ئورۇن ياكى شەخس بولۇش كېرەك. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بانكىسى ناھىيىلىك ئېرىتىش خۇرۇچى زاۋۇتى، زىغىر تالاسى زاۋۇتى قاتارلىق كارخانىلارغا بەرگەن تۇراقسىز مەبلەغ قەرز پۇلى 1 مىليون يۈەندىن ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە زىغىر تالاسى زاۋۇتىغا بېرىلگىنى 600 مىڭ يۈەن، ئېرىتىش خۇرۇچى زاۋۇتىغا بېرىلگىنى 240 مىڭ يۈەن، بۇ ئارقىلىق 2 كارخانىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋەزىپىسى ۋاقتىدا ئورۇندىلىپ، مەھسۇلاتلىرى تەدرىجىي بازار تاپتى.

1989 - يىلى قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى تۇرالغۇ ئۆي تۇزۇمى ئىسلاھاتىغا بىرلەشتۇرۇپ، ئۆي - زېمىن كرېدىت كەسپىنى يولغا قويغانىدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە سېتىلغان ھۆكۈمەت ئۆيى 1847 كۋادرات مېتىر بولۇپ، 390 مىڭ يۈەن مەبلەغ يىغىۋېلىنىدى؛ شەھەرلەرنىڭ تۇرالغۇ ئۆي فوندى ھېسابىدىكى ئامانەت پۇلى 200 مىڭ يۈەن، كارخانىلارنىڭ تۇرالغۇ ئۆي فوندى ھېسابىدىكى ئامانەت پۇلى 1 مىليون 250 مىڭ يۈەن بولدى.

1954 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدە تارقىتىلغان تۈرلۈك قەرز پۇل

جەدۋەل: 11 — 9

بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىللار / تۈرى	پىرا ئىگىلىك قەرز پۇلى	سانائەت قەرز پۇلى	سودا قەرز پۇلى	دۆلەت كارخانىلىرى قەرز پۇلى	سودا - سانائەت كارخانىلىرى قەرز پۇلى	كوللېكتىپ كارخانا قەرز پۇلى	يەككە تىجارەتچىلەر قەرز پۇلى	تۈرلىلىق مۇئامىلە قەرز پۇلى	بەرلىك ئىگىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇش قەرز پۇلى
1954	17.8								
1955	17.6			17.8		32.2			
1956	92.7			549.5		1117.5	0.2		
1957	60.5			4.7		1472.4	38.5		
1958	432.5			2906.8					
1959	633.8				3296.8				
1960	1000.6				2904.5				
1961	924.5				2810.9				
1962	2924.7				2746.9				
1963	710.5				2838.8				
1964	226.4				3135.8				
1965	71				3801.6				
1966	62.3			605.6		270.6			
1967	91.7			670.5		216			
1968	106.6			400.3		217.2			
1969	234.6			441.4		190.9			
1970	217.8			717.2		250.4			
1971	192.4	14.2	1159.1						
1972	224	19.2	1171.7						
1973	233	44.5	1202.2						
1974	196.8	38.3	1155.9						
1975	224.7	64.4	855.7						
1976	211.2	26.4	1242.8						
1977	256.7	49.9	1182.8						
1978	327.4	44.3	898.9						
1979	442.9	32.6	1680.7						
1980	749.7	23.9	1487.8						
1981	716.7	45.4	596.7						
1982	815.6	21.8	658.7						
1983	843.1	93.8	717.3						
1984	1011.9	126.9	874.4						
1985	3620.5	556.1	817.7						

190	478.4	3.8	224.2			806.5	321.8	5073.6	1986
185	443.9	4.2	251.1			1093.8	473.9	3770.3	1987
185	492.4	3.6	384.9			1305.8	506.6	5200.3	1988
172	470	2.3	248.8			1327.8	557.6	7125.8	1989
168.6	987.7	23.1	587.4			1261	1345.6	9176.1	1990

4. نەق پۇل باشقۇرۇش

خەلق بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلغان كۈنىدىن باشلاپلا نەق پۇل باشقۇرۇشتا ئالاقىدار تۈزۈملەرنى قاتتىق ئىجرا قىلدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە كەسىپىي بانكىلارنى نەق پۇل باشقۇرۇش ھەققىدىكى قارار ۋە ئۇنىڭ ئۇسۇل - چارىلىرىنى ئاكتىپ، قەدەم - باسقۇچلۇق ئىزچىل ئىجرا قىلىشقا يېتەكلىدى، «ئازدىن كۆپىيىش، تەدرىجىي كېڭەيتىش، بوشلۇقتىن چىڭتىش، تەدرىجىي يولغا قويۇش» پرىنسىپى قوللىنىلىپ، ئۇنى مۇھىم نۇقتىنىڭ تەرتىپى بويىچە ئالدى بىلەن كارخانىلاردا ئاندىن مالىيە ئورگانلىرىدا، كېيىن ئارمىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا يولغا قويۇپ، ئالدى بىلەن ئورۇنلارنىڭ ھېساب ئېچىشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئورۇنلارنىڭ نەق پۇللىرىنى ئامانەت قويۇشقا جەلپ قىلىپ، نەق پۇل باشقۇرۇشنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇپ، ئاندىن كىرىم - چىقىم پىلانىنى تۈزۈپ، نەق پۇل چىقىم قىلىش خىزمىتىنى قاتتىق نازارەت قىلىپ، مۇڭاپىق بولمىغان نەق پۇل چىقىمىنى قاتتىق تىزگىنلىدى. 1958 - يىلى قائىدە-تۈزۈملەر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغانلىقتىن، نەق پۇل باشقۇرۇش خىزمىتى بىر مەزگىل بوشىشىپ كېتىپ، نەق پۇل ئىشلىتىش دائىرىسى كېڭىيىپ كەتكەنىدى، 1959 - يىلدىن باشلاپ نەق پۇل باشقۇرۇش تۈزۈمى تەدرىجىي مۇنتىزىملاشتى. 1962 - يىلى دۆلەت تۈزگەن «بانكىلار توغرىسىدىكى ئالتە ماددىلىق قارار»غا ئاساسەن، خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ناھىيىدىكى ئورۇنلارنىڭ نەق پۇل قالدۇقىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ، نەق پۇل باشقۇرۇش تۈزۈمىگە خىلاپلىق قىلىش ھادىسىلىرىنى توسىدى. 1963 - يىلى خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى يەنە يۇقىرى دەرىجىلىك بانكىنىڭ «نەق پۇل باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى جىددىي ئۇقتۇرۇشى»نىڭ روھىغا ئاساسەن، ناھىيە بويىچە نەق پۇل باشقۇرۇش تۈزۈمىنى يەنە بىر قېتىم تەرتىپكە سالدى. 1973 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ نەق پۇل باشقۇرۇش چارىسى»نى ئېلان قىلدى، خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى نەق پۇل باشقۇرۇش خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى نەق پۇل باشقۇرۇشنى تەكشۈرۈشكە قويدى. 1977 - يىلى گوۋۈيۈەننىڭ «بانكا خىزمىتىنى تەرتىپكە سېلىش ۋە كۈچەيتىش» ھەققىدىكى يولىيورۇقىنىڭ روھىغا ئاساسەن، خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى نەق پۇل باشقۇرۇشنى كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈشنى قانات يايدۇردى، ئېنىقلاپ چىقىلغان مۇھىم مەسىلىلەر مۇنۇلار: ئورۇنلارنىڭ كاسسىسىدىكى نەق پۇلنىڭ چەكتىن ئېشىپ كېتىشى ئېغىر، كىرىمنى ئۇدۇللۇق خەجلەۋېتىش، نەق پۇل ئېلىۋېلىش، نامۇڭاپىق چىقىم قىلىش بىر قەدەر گەۋدىلىك، ھۆكۈمەت پۇلىنى ئارىيەت ئېلىپ ئىشلىتىش بىر قەدەر ئېغىر بولغان. بۇ مەسىلىلەر ئەھۋالنىڭ ئېغىر - يېنىكلىكىگە قاراپ تۈزىتىلدى ۋە بىر تەرەپ قىلىندى.

1978 - يىلدىن كېيىن بىر مەزگىل ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بولدى، بانكىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى قوللاش سالمىقى بىرقەدەر چوڭ بولغانلىقتىن، نەق پۇل باشقۇرۇشتا يەنە قالايمىقانچىلىق كېلىپ چىقتى. بۇ مەسىلىلەرنى ۋاقتىدا تۈزىتىش ئۈچۈن، 1988 - يىلى گوۋۈيۈەن «نەق پۇل باشقۇرۇش ۋاقىتلىق نىزامى»نى ئېلان قىلدى، جۈملىگو خەلق بانكىسى «نەق پۇل باشقۇرۇش ۋاقىتلىق نىزامىنى يولغا قويۇشنىڭ تەپسىلىي پرىنسىپى»نى تۈزۈپ چىقتى، خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ۋە كەسىپىي بانكىلار «مىزان» ۋە «يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى»غا ئاساسەن بىر قاتار نەق پۇل باشقۇرۇش تۈزۈمى ۋە چارىسىنى

تۆزۈپ چىقتى، ھەر يىلى نەق پۇلنى 2 قېتىم كەلگۈسى كۆلەملىك تەكشۈرۈشنى بەلگىلىدى، تەكشۈرۈش داۋامىدا كۆرۈلگەن مەسىلىلەرنى ۋاقتىدا يۇقىرى دەرىجىلىك بانكا ۋە ھۆكۈمەتكە ئىنكاس قىلىپ، ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ، تۈزىتىپ ۋە بىر تەرەپ قىلىپ، نەق پۇل باشقۇرۇش خىزمىتىنى كۈنسايىن مۇكەممەللەشتۈردى.

5. راسچوت قىلىش

ناھىيىدىكى كارخانا، كەسىپي ئورۇنلار ھەرقايسى تارماقلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەرنىڭ نەق پۇل باشقۇرۇش چارىسىدا بەلگىلەنگەن دائىرىسىگە ئاساسەن، نەق پۇل ئارقىلىق راسچوت قىلىنغاندىن باشقىلىرى، چوقۇم بانكىنىڭ مېمورىئال قىلىش ئۆسۈلى ئارقىلىق راسچوت قىلىنىدى. 1954 - يىلى خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلۇشى بىلەنلا مېمورىئال راسچوت قىلىش خىزمىتى ئومۇميۈزلۈك باشلاندى. راسچوت قىلىش ئۆسۈلى جايلار ئارا راسچوت قىلىش ۋە بىر شەھەردە راسچوت قىلىشتىن ئىبارەت 2 خىل بولدى، جايلار ئارا راسچوت قىلىش پېرېۋوت قىلىش (پوچتا پېرېۋوتى، تېلېگرامما پېرېۋوتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، جايلار ئارا ھاۋالە كىرىم ئېتىراپلىق چىقىمدىن ئىبارەت 2 خىل؛ بىر شەھەردە راسچوت قىلىش بىر شەھەردىكى ھاۋالە كىرىم ئېتىراپلىق چىقىم چەك (مېمورىئال چەكنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، ئوخشاش كەسىپلەر ئارا ۋېكسىل ئالماشتۇرۇش، شەھەر - يېزىلارنىڭ چەكلىك سوممىلىق راسچوتى قاتارلىق 4 خىل بولدى. 1974 - يىلى جايلار ئارا ھاۋالە پۇل كىرىم قىلىش راسچوت تۈرى تەسىس قىلىندى. 1984- يىلى شەھەر - يېزىلارنىڭ چەكلىك سوممىلىق راسچوت ئۆسۈلى بىكار قىلىنىپ، پېڭىدىن بانكا چەك پېرېۋوتى، نورمىلىق چەكتىن ئىبارەت 2 راسچوت ئۆسۈلى تەسىس قىلىندى. مەلۇماتقا قارىغاندا 1984 — 1990 - يىلغىچە سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى بېجىرگەن تۈرلۈك راسچوت كەسپى 2 مىليون 240 مىڭ قېتىم بولۇپ، مەبلىغى راسچوت قىلىنغان سودا سوممىسى 1 مىليارد 200 نەچچە مىليون يۈەنگە يەتكەن؛ يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى بېجىرگەن تۈرلۈك راسچوت كەسپى 4 مىليون 600 مىڭ قېتىم بولۇپ، مەبلىغى راسچوت قىلىنغان سودا سوممىسى 3 مىليارد 300 مىليون يۈەنگە يەتكەن.

§ 4. پۇقرالار پۇل ئامانىتى ۋە پۇل ئامانەت قويۇش

1. پۇقرالار پۇل ئامانىتى

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 1 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بانكىسى قەرەلسىز ئامانەت پۇلنىڭ يىللىق ئۆسۈمى 3%، قەرەللىك ئامانەت پۇلنىڭ يىللىق ئۆسۈمى 6% بولۇشنى بەلگىلىدى. 1954- يىلى خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى، شۇ يىلى پۇقرالار پۇل ئامانىتىنىڭ قالدۇقى ئاران 705 يۈەن بولدى. 1955 - يىلى يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈشنىڭ ئومۇميۈزلۈك ئىشقا ئېشىشىغا ئەگىشىپ، يېزا - بازار، مەيدانلاردا ئارقا - ئارقىدىن بانكا تىجارەت ئورۇنلىرى ۋە يېزا ئامانەت قەرز كوپېراتىپلىرى قۇرۇلدى ھەمدە پۇقرالار پۇل ئامانىتى مەخسۇس پۇكىيى تەسىس قىلىنىپ، قەرەللىك، قەرەلسىز، مۇكاپاتى ۋە ئۆسۈمى نورمىلىق قەرەللىك ئامانەتتىن ئىبارەت 3 خىل پۇقرالار ئامانىتى يولغا قويۇلدى. 3 يىللىق تەبىئىي ئاپەتنىڭ تەسىرىدە بازارلاردا تاۋار قىس بولدى، باھا ئۆرلەپ كەتتى، 1962- يىلغا كەلگەندە پۇقرالار پۇل ئامانىتىنىڭ ئېشىشى ئاستىلىدى، ھەتتا تۆۋەنلەپ كەتتى. 1962 - يىلى ئاران 239 مىڭ يۈەن بولدى. 1963 - يىلدىن باشلاپ «تەرتىپكە سېلىش، تولۇقلاش، مۇستەھكەملەش، ئۆستۈرۈش»

فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلغانلىقتىن، ناھىيە ئىقتىسادى تەدرىجىي ئەسلىگە كېلىپ، پۈقرالار پۇل ئامانىتى ۋە ئامانەت پۇل سوممىسى ئۆرلەشكە باشلىدى. 1965 - يىلى پارچە قويۇپ توپ ئالمىدىغان پۈقرالار پۇل ئامانىتى قويۇلدى، 1967 - يىلى ئامانەت قويغۇچى 3178گە، ئامانەت پۇل 404 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە 1968 — 1969 - يىللىرى پۈقرالار پۇل ئامانىتىنىڭ قالدۇقى بىر ئاز ئازىيىپ كەتكەننى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقا يىللاردا بىر ئاز كۆپەيدى.

1976 - يىلى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پۈقرالار پۇل ئامانىتى ۋە پۇل ئامانەت قويۇش كەسپى تېز تەرەققىي قىلدى، 1978 - يىلى تۇرلۇك پۈقرالار پۇل ئامانىتىنىڭ قالدۇقى 3 مىليون 250 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ ئۇزلۇكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ناھىيىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىكى تېز تەرەققىي قىلدى، خەلق تۇرمۇشى يەنمۇ ياخشىلاندى، كەسپىي بانكىلار «ئامانەت قويۇش ئىختىيارى بولۇش، پۇل ئېلىشتا ئەركىن بولۇش، ئامانەت پۈلغا ئۆسۈم بېرىش، ئامانەت قويغۇچىلارنىڭ مەخپىيەتلىنى ساقلاش» دېگەن پۈقرالار پۇل ئامانىتى پرىنسىپىغا داۋاملىق ئەمەل قىلىپ، تور - نۇقتىلارنى ئۇزلۇكسىز كۆپەيتىپ تەسىس قىلىپ مۇلازىمەت دائىرىسىنى كېڭەيتتى، مۇلازىمەت سۈپىتىنى ئۆستۈردى، بانكا يۇقىرى - تۆۋەنده پۈقرالار پۇل ئامانىتى ھۆددىگەرلىك تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، «بانكا باشلىقى قوماندان بولغان، كوللېكتىپ ھۆددىگە ئالغان، ۋەزىپە شەخسىلەرگىچە ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەن» پۈقرالار پۇل ئامانىتىنىڭ يېڭى ۋەزىيىتىنى شەكىللەندۈردى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە پۈقرالار پۇل ئامانىتى قالدۇقى 10 مىليون 534 مىڭ يۈەن بولدى. 1988 - يىلى 2 — 3 - ئايلاردا پەقەت مودا - سانائەت بانكىسىلا 4 يېزا (بازار) دا ئايلىنىپ يۈرۈپ ئامانەت پۇل جەلپ قىلىش، نۇقتا تەسىس قىلىش، مۇكاپاتلىق چەك تارتىپ ئامانەت توپلاش ئۈسۈلى ئارقىلىق 620 مىڭ يۈەن ئامانەت پۇل توپلىدى. شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ناھىيىدىكى 3 يىللىق ۋە 3 يىلدىن يۇقىرى تۇرلۇك قەرەللىك ئامانەت پۇلنىڭ قىممىتىگە كاپالەتلىك قىلىنمىدىغان بولدى، قىممىتىگە كاپالەتلىك قىلىش قوشۇمچە يارىدەمنىڭ نىسبىتى 1989. يىلدىن ئىلگىرى پەسىل بويىچە ئېلان قىلىنغاندى، 1990 - يىلدىن باشلاپ ئايمۇ ئاي ئېلان قىلىنمىدىغان بولدى (1990 - يىل 6 — 12 - ئايغىچە قىممىتىگە كاپالەتلىك قىلىش قوشۇمچە يارىدەمنىڭ نىسبىتى نۆل بولدى).

1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە يولغا قويۇلغان پۈقرالار پۇل ئامانىتىنىڭ تۈرى قەرەلسىز پۈقرالار پۇل ئامانىتى (كىنىشكا ياكى چەكلىك پۈقرالار پۇل ئامانىتىدىن ئىبارەت 2 خىل)، قەرەللىك پۈقرالار پۇل ئامانىتى (بۇ توپ قويۇپ، توپ ئالمىدىغان ۋە پارچە قويۇپ توپ ئالمىدىغان 2 چوڭ تۈرگە بۆلۈنگەن)، توپ قويۇپ توپ ئالمىدىغىنى يەنە 6 ئايلىق، بىر يىللىق، 2 يىللىق، 3 يىللىق، 5 يىللىق، 8 يىللىق قاتارلىق ئوخشاش بولمىغان تۈرگە بۆلۈنىدۇ، قەرەللىك ھەم قەرەلسىز پۈقرالار پۇل ئامانىتى (بىر قېتىمدا قويۇلغان ئامانەت 6 ئايدىن ئېشىپ كەتسە، ئۇنىڭغا توپ قويۇپ توپ ئالمىدىغان ئامانەتنىڭ يىللىق ئۆسۈم نىسبىتى بويىچە 0.5% ئۆسۈم ھېسابلىنىدۇ). «قوش تۈراقسىز» پۈقرالار پۇل ئامانىتى (ئۇنىڭ ئامانەت ۋاقتى، ئۆسۈم نىسبىتى تۈراقسىز بولىدۇ)، مۇكاپاتلىق پۈقرالار پۇل ئامانىتى، قىممىتىگە كاپالەتلىك قىلىنمىدىغان پۈقرالار پۇل ئامانىتى (ھەر ئايدىكى قىممىتىگە كاپالەتلىك قىلىنمىدىغان قوشۇمچە يارىدەم سانى ئايلار بويىچە باھا ئىندېكسىغا قاراپ ھېسابلىنىدۇ) قاتارلىق 6 خىل بولدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە پۈقرالار پۇل ئامانىتىنىڭ قالدۇقى 50 مىليون 490 مىڭ يۈەن بولۇپ، بانكا ئومۇمىي كرېدىت مەبلىغىنىڭ 54.8%نى ئىگىلىدى. 1979 - يىلدىكى پۈقرالار پۇل ئامانىتى قالدۇقىنىڭ 13.6 ھەسسىسىگە تەڭ كەلدى.

بۇنىڭدىن باشقا 1987 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى پوچتا پۈقرالار پۇل ئامانىتى كەسپىنى يولغا قويدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق 3 ئاساسىي

قاتلام پوچتا پۇقرالار پۇل ئامانىتى تور - نۇقتىسىدا ئامانەت قويۇلغان پۇقرالار پۇل ئامانىتى قالدۇقى 860 مىلك يۇەن بولدى.

2. ئورۇنلار ئامانەت پۇلى

ناھىيە دەرىجىلىك بانكا قۇرۇلغاندىن بۇيان ئىزچىل كوللېكتىپ ئامانەت پۇل ئامانىتىنى مۇھىم خىزمەتلەر قاتارىدا تۇتتى، ناھىيىدىكى ئىدارە - ئورگان، كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ تۇراقسىز مەبلىغى ۋە مەخسۇس مەبلىغى مەخسۇس ئىسچوت بويىچە باشقۇرۇلدى. خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ناھىيىنىڭ مالىيە خەزىنىسى كەسىپىنى بېجىرىشنى ئۈستىگە ئالدى. 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە كوللېكتىپ ئامانەت پۇل ئاران 837 مىلك يۇەن بولغانىدى، 1978 - يىلى 5 مىليون 782 مىلك يۇەنگە، 1990 - يىلى 19 مىليون 166 مىلك يۇەنگە يەتتى، بۇ 1978 - يىلدىكىنىڭ 3.32 ھەسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ.

غۇلجا ناھىيىسى بويىچە 1954 — 1990 - يىلغىچە بولغان تۇرلۇك ئامانەت پۇل قالدۇقى

جەدۋەل: 11 — 10

بىرلىكى: تۇمەن يۇەن

يىللار / تۈرى	دۆلەت كارخانىلىرى ئامانەت پۇلى	كوللېكتىپ كارخانىلار ئامانەت پۇلى	يېزا ئىگىلىك ئامانەت پۇلى	ساھائەت پۇلى	سودا ئامانەت پۇلى	سودا - ساھائەت كارخانىلىرى ئامانەت پۇلى	مالىيە ئامانەت پۇلى	پۇقرالار پۇل ئامانىتى	شەخسلەر ئامانەت پۇلى	باشقىلار
1954			0.25				0.1262	0.0705		
1955	6.415	5.4	1.6				31.7000	1.2		
1956	11.700	8.3	7.4				56.3000	5.2		
1957	11.200	4.1	34.4				67.1000	7.6		
1958	19.300		77.4				29.4000	20.4		
1959			229			8.2	63	30.3		
1960			144			19.7	79.3000	39.5		
1961			353.1			16.5	58.9000	41.2		
1962			154.7			30.4	60.7000	23.9		
1963			129.2			27.8	48.6000	35.4		
1964						205.5	53.4000	27.3		
1965						148.9	69.5000	32.9		
1966	41.1	13	285.2				77	40.5		
1967	41.8	13.7	164.1				47.3000	40.4		
1968	39.2	15.5	125.1				59.2000	36.8		
1969	38.2	22.6	69.6				56.5000	33.4		
1970	36.9	17.3	200.5				60.5000	50.2		
1971			146.7	11.9	71.7		136.8000	47.8		
1972			198.4	14.8	55.1		71.9000	55		
1973			252.7	36.4	48.9		82.4000	64.5		
1974			226.1	32.5	56.8		80.3000	77.3		

		281.7	150.1		106.6	33.8	238.9			1975
		287	200.4		92.9	73.5	385.6			1976
		301.3	199.1		72.9	91	341.8			1977
		325	145.7				65.8	99.9	266.8	1978
		370.8	212.3				119.9	77.8	540.8	1979
		265.8	281.2				58.8	85	332	1980
		369.3	213.4				255.9	120.9	242.3	1981
		475.2	165.2				262.2	120.2	243.9	1982
		598	321.6				302.5	119.7	274	1983
		800	538.5				169.5	257.3	353	1984
		1053.4	71.4				238.2	207	462.3	1985
50.3	8.8	857.4	66.5		321.5	238.4	779.5	152.7		1986
76.7	10	1055.5	123.8		246.3	1622.5	930.1	65.9		1987
61.5	11.1	1120.5	118.3		441	1938.8	1197	1058.7		1988
103.8	14.5	1318.7	155.8		366.9	240.3	1229	71.3		1989
503.5	10.9	5049	294.4		913.3	293.2	293.4	122.3		1990

§ 5 . زايوم

1. دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 4 -ئايدا پۈتۈن شىنجاڭدا 6 مىليون 650 مىڭ يۇەنلىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى تارقىتىلغان، غۇلجا ناھىيىسى زايوم سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى پىلان بويىچە ئورۇندىغان. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ئۈچ ۋىلايەت تەۋەسىدە سوممىسى 100 يۇەن، 200 يۇەن، 500 يۇەن، 1000 يۇەن، 3000 يۇەن، 5000 يۇەن، 10 مىڭ يۇەن بولغان «غالىبىيەت» زايومىدىن 300 مىليون يۇەنلىك تارقاتقان. كېيىنكى يىلى يەنە «بەخت» ناملىق ئۇتۇمسىز زايومدىن 600 مىليون يۇەنلىك تارقاتقان، غۇلجا ناھىيىسى بۇلارنى سېتىۋېلىش پىلانىنى پۈتۈنلەي ۋاقتىدا ئورۇندىغان.

1954 - يىلدىن باشلاپ خەلق بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئۈدا 4 يىل دۆلەتكە ۋاكالىتەن ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى تارقاتتى، 1954 - يىلى تارقىتىلغان زايومنىڭ سوممىسى 10 مىڭ يۇەن، 20 مىڭ يۇەن، 100 مىڭ يۇەن، 500 مىڭ يۇەن (كونا پۇل) قاتارلىق 5 خىل بولۇپ، يىللىق ئۇسۇمى 4 لى بولدى، بۇ زايومنىڭ پۇلى 1955 - يىلدىن باشلاپ 8 يىلدا قايتۇرۇلۇپ بولاتتى، ھەر يىلى 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنى بىر قېتىم ئۇسۇم بېرىلەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە زايومغا قوشۇمچە ئۇسۇم ۋە ئۇسۇم تاپاۋەت بېجى ئېلىش كەچۈرۈم قىلىندى. 1955 — 1957 - يىلغىچە دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومنىڭ سوممىسى بىر يۇەن، 2 يۇەن، 5 يۇەن، 10 يۇەن، 100 يۇەن قاتارلىق 6 خىل، يىللىق ئۇسۇمى 4 لى بولۇپ، 2- يىلدىن باشلاپ ھەر يىلى 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنى چەك تارتىلىپ، بىر قېتىم دىرى قايتۇرۇلىدىغان، 10 يىلدا تولۇق قايتۇرۇلۇپ بولىدىغان بولدى. 4 يىلدا ناھىيە بويىچە سېتىۋېلىنغان دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى 266 مىڭ 500 يۇەنگە يەتتى.

1989 - يىلى گوۋۇيۇەن مەملىكەت دائىرىسىدە قىممىتىگە كاپالەتلىك قىلىنىدىغان زايوم ۋە ئالاھىدە زايوم

تارقاتتى. تارقىتىش ئوبيېكتى شەخسلەر (شەھەر يېزىلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر، ئاھالىلەر، يەككە سودا- سانائەتچىلەر)، كوللېكتىپ (ھەر خىل فوند جەمئىيەتلىرى، سۇغۇرتا شىركىتى ۋە شارائىتى بار مەلۇم شىركەتلەر) بولۇپ، زايومنىڭ قايتۇرۇلۇش ۋاقتى 3 يىل بولدى، يىللىق ئۆسۈمى جۇڭگو خەلق بانكىسى بەلگىلىگەن 3 يىللىق پۈتۈرالار قەرەللىك پۇل ئامانەتنىڭ ئۆسۈم نىسبىتى بويىچە تۇراقسىز قىلىندى، قىممىتىگە كاپالەتلىك قىلىنىدىغان زايومغا بىر پىرسەنت پوئىنتى قوشۇمچە ئۆسۈم بېرىلىدىغان بولدى. زايومنىڭ ئۆسۈمى سېتىۋېلىنغان كۈندىن باشلاپ ھېسابلىنىپ، دېرى بىلەن ئۆسۈمى بىر قېتىمدىلا قايتۇرۇلدى، تەكرار ھېسابلانمىدى، شەخسلەر كىرىمىنى تەڭشەش ۋېجى كەچۈرۈم قىلىندى. زايومنىڭ سوممىسى 20 يۈەن، 50 يۈەن، 100 يۈەندىن ئىبارەت 3 خىل بولدى، ئۇنىڭغا ئىسمى يېزىلمايدۇ، يۇتكەنلىكىنى مەلۇم قىلىشقا بولمايدۇ، ئەمما بانكىغا رەسمىي قويۇشقا ياكى دۆلەت بەلگىلىگەن سور ئۇنلاردا ئۆتۈنۈپ بېرىشكە بولىدۇ. غۇلجا ناھىيىسىدە شۇ يىلى قىممىتىگە كاپالەتلىك قىلىنىدىغان زايومدىن 1 مىليون 580 مىڭ 900 يۈەنلىك، ئالاھىدە زايومدىن 102 مىڭ 100 يۈەنلىك (يۇقىرىنىڭ تەقسىم قىلىپ بەرگەن كۆرسەتكۈچى 96 مىڭ يۈەن) سېتىۋېلىندى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە غۇلجا ناھىيىسىدە دۆلەتكە ۋاكالىتەن تارقىتىلغان ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومىدىن قىممىتىگە كاپالەتلىك قىلىنىدىغان زايومدىن باشقا، يەنە قۇرۇلۇش زايومى، ئالاھىدە زايوم، نۆۋەتلىك قۇرۇلۇش زايومى ۋە پۇل مۇئامىلە زايومى قاتارلىق 7 خىل زايوم تارقىتىلغان بولۇپ ھەممىسى يۇقىرىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە سېتىۋېلىندى ۋە ۋاقتىدا نەقلەشتۈرۈلدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1954 — 1957 - يىلغىچە دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى سېتىۋېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 11　　بىرلىكى: يۈەن

يىللار	يۇقىرىدىن تەقسىم قىلىنغان سان	پەرلىكتىن تەڭشەلگەن سان	ۋەزىپە سانى				ئەملىيەتتە ئورۇندالغىنى			
			جەمئىي	ئىشچى - خىزمەتچىلەر سېتىۋالغىنى	دېھقان - چارۋىچىلار سېتىۋالغىنى	چارۋىچىلار سېتىۋالغىنى	جەمئىي	ئىشچى - خىزمەتچىلەر سېتىۋالغىنى	دېھقان - چارۋىچىلار سېتىۋالغىنى	چارۋىچىلار سېتىۋالغىنى
1954	34500	34500	34500	2500	17700	14300	78545	15094	49045	14406
1955	48000	55049	55049	9857	33992	11200	55049	9857	33992	11200
1956	58000	60900	60900	12200	35600	13100	63783	15083	31541	17159
1957	6000	64400	64400	19730	34410	10260	69147	28651	29798	10698
جەمئىي	200500	214849	214849	44287	121702	48860	266524	66685	144376	53463

2. خەزىنە چېكى

1981 - يىلىدىن باشلاپ غۇلجا ناھىيىسىدە خەزىنە چېكى تارقىتىلدى، شۇ يىلى ئاساسلىقى دۆلەت كارخانىلىرى، كەسىپىي ئورۇنلار ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلارغا تارقىتىلدى. شەخسلەر ئاھايىتى ئاز ساندا سېتىۋالدى. ئۇنىڭ سوممىسى 10 يۈەن، 50 يۈەن، 100 يۈەن، 500 يۈەن، 1000 يۈەن، 10 مىڭ يۈەن، 100 مىڭ يۈەن، 1 مىليون يۈەندىن ئىبارەت 8 خىل بولدى، يىللىق ئۆسۈمى 4 لى، ئۇنىڭ دېرى بىلەن ئۆسۈمى 6 - يىلىدىن باشلاپ 5 يىلدا قايتۇرۇلىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن. 1982 - يىلدىن كېيىن تارقىتىلغان خەزىنە چېكىگە شەخسلەر سېتىۋېلىش تۈرى قوشۇلغان، ھۆكۈمەت سېتىۋالىدىغان قىسمىنىڭ يىللىق

ئۆسۈمى %4، شەخسلەر سېتىۋالىدىغىنىڭ يىللىق ئۆسۈمى %8 قىلىنغان. ئۆسۈمى بىرەڭ شۇ يىلى 7-ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ھېسابلىنىپ، دىرى قايتۇرۇلغان چاغدا بىر يولىلا قايتۇرۇلىدۇ، قايتا ئۆسۈم ھېسابلانمايدۇ. دىرىنى قايتۇرۇپ ئۆسۈمىنى بېرىش تارقىتىلغاندىن كېيىنكى 6 - يىلىدىن باشلاپ بېجىرىلىدۇ، ئورۇنلار سېتىۋالىدىغان خەزىنە چېكىگە چەك تارتىلمايدۇ، ئورۇنلار سېتىۋالغان ئۆمۈمىي سومما بويىچە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5 يىلغا ئايرىلىپ، 5 قېتىمدا قايتۇرۇلىدۇ، خەزىنە چېكى بېرىلمەي، پەقەت ھۆججەت بېرىلىدۇ، ئۆتكۈنچى ئىسمى يېزىلمايدۇ، ئۇنىڭ يۆتكەنلىكىنى مەلۇم قىلىشقا بولمايدۇ، خەزىنە چېكىنىڭ سوممىسى بىر يۈەن، 5 يۈەن، 10 يۈەن، 50 يۈەن، 100 يۈەن، 1000 يۈەندىن ئىبارەت 6 خىل، شۇ يىلى يۇقىرىدىن غۇلجا ناھىيىسىگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن خەزىنە چېكى سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى 520 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، ئەمەلىيەتتە 466 مىڭ 700 يۈەن سېتىۋېلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىدارە، ئورۇنلار سېتىۋالغىنى 199 مىڭ 500 يۈەن، ئىشچى - خىزمەتچىلەر سېتىۋالغىنى 238 مىڭ 700 يۈەن، دېھقان - چارۋىچىلار سېتىۋالغىنى 28 مىڭ 500 يۈەن. 1983 - يىلى ناھىيە بويىچە 458 مىڭ 800 يۈەنلىك خەزىنە چېكى سېتىۋېلىندى. 1985 - يىلى دۆلەت خەزىنە چېكى تارقىتىش نىزامىغا قايتىدىن تۈزىتىش كىرگۈزدى، شۇ يىلدىن باشلاپ تارقىتىلغان خەزىنە چېكىگە 5 - يىلى بىر قېتىمدىلا دىرى بىلەن ئۆسۈمى قايتۇرۇلىدىغان بولدى. 1986 - يىلى خەزىنە چېكىنىڭ ئۆسۈمى تەڭشىلىپ ئورۇنلار كوللېكتىپ سېتىۋالغىنىنىڭ يىللىق ئۆسۈمى %6، شەخسلەر سېتىۋالغىنىنىڭ يىللىق ئۆسۈمى %10 قىلىندى. خەزىنە چېكىنىڭ ئۆسۈمى يۇقىرى بولغاچقا، ھەر مىللەت خەلق ئامما سى بەس - بەستە تالىشىپ سېتىۋالدى. غۇلجا ناھىيىسىدە شەخسلەر 1987 - يىلى 477 مىڭ 300 يۈەنلىك، 1989 - يىلى 792 مىڭ يۈەنلىك، 1990 - يىلى 820 مىڭ يۈەنلىك خەزىنە چېكى سېتىۋالدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1981 — 1990 - يىلغىچە خەزىنە چېكى سېتىۋېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 12

بىرلىكى: يۈەن

يىل ئايرىسى	يۇقىرىدىن تەقسىم قىلىنغان ۋەزىپە	بەرلىكتە تەڭشەلگەن ۋەزىپە	ۋەزىپە سانى			ئەمەلىي سېتىۋېلىنغىنى			ئىزاھ
			جەمئىي	ئورۇنلار سېتىۋالغىنى	شەخسلەر سېتىۋالغىنى	جەمئىي	ئورۇنلار سېتىۋالغىنى	شەخسلەر سېتىۋالغىنى	
1981	20000		20000	20000		20000	20000		
1982	520500		520500	205500	351000	466700	199500	267200	
1983	417100		417100	89100	327910	458825	99100	359725	
1984	477390		477390	89000	388390	385970	89000	296970	
1985	900000		900000	89000	811000	760710	89000	671710	
1986	630000		630000	59000	571000	444000	57000	387000	
1987	626650		626650	60000	566650	537810	60500	477310	
1988	83700	600000	900000	60000	840000	789000	60000	729000	
1989	777000	840000	840000		840000	792000		792000	
1990						820000	-	820000	

Ⅳ باب

سۇغۇرتا

§ 1 . ئاپپارات

1984 - يىل 9 - ئايدا ئىلى ئوبلاستلىق سۇغۇرتا شۆبە شىركىتىنىڭ تەستىقى بىلەن خەلق بانكىسى ناھىيىلىك تارماق بانكىنىڭ سۇغۇرتا كەسپىنى ۋاكالىتەن بېجىرىش ئورنى قۇرۇلۇپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى سۇغۇرتا كەسپىنى بېجىرىدىغان بولدى، ئۇنىڭغا ئوبلاستلىق سۇغۇرتا شىركىتى رەھبەرلىك قىلدى، ۋاكالىتەن ئىش بېجىرگۈچىدىن 2 سى تەكلىپ قىلىندى، شۇنىڭدىن كېيىن ئارقا - ئارقىدىن يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى، ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتىدا 2 ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش نۇقتىسى تەسىس قىلىندى، ئۇلار ئاساسلىقى كارخانا مال - مۇلكى سۇغۇرتىسى، ئائىلە مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسى، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى سۇغۇرتىسى ۋە 3 - شەخس جاۋابكارلىقى سۇغۇرتىسىنى بېجىرىدىغان بولدى. 1986 - يىل 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك سۇغۇرتا شۆبە شىركىتى قۇرۇلدى، شىركەتتە مەمۇرىيەت بۆلۈمچىسى ۋە كەسپىي بۆلۈمچە تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭ 4 خىزمەتچى خادىمى بار بولدى. شۇ يىلى جىسمانىي سۇغۇرتا كەسپى يولغا قويۇلدى. 1990- يىلى شىركەتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 37گە يەتتى، 2 ئاساسىي قاتلام ۋاكالىتەن سۇغۇرتا بېجىرىش ئورنى، يېزا - بازار، مەيدانلاردا سۇغۇرتا كەسپىنى قوشۇمچە ۋاكالىتەن بېجىرىدىغان نۇقتىلار قۇرۇلدى، ۋاكالىتەن بېجىرگۈچى 105كە يەتتى.

§ 2 . سۇغۇرتا تۈرى، كىرىمى

سۇغۇرتا شىركىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن كۆپ خىل ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، سۇغۇرتا كەسپىدىن مەسلىھەت بېرىش، ئۇنى تەشۋىق قىلىش خىزمىتىنى ئىشلىدى. سۇغۇرتا كەسپى تېز تەرەققىي قىلدى. كەسىپ تۈرى 1984 - يىل 9 - ئايدا دەسلەپ يولغا قويۇلغان چاغدىكى 3 خىلدىن 1990 - يىلى 14 خىلغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاددىي جىسمانىي جەھەتتىن سۇغۇرتىلانغۇچى 4284كە، زاپاس مەبلەغ 815 مىڭ 100 يۈەنگە؛ ئائىلە مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسىغا قاتناشقانلار 861 ئائىلىگە، زاپاس مەبلىغى 52 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى. 1985- يىلى سۇغۇرتا كىرىمى 95 مىڭ 200 يۈەن ئىدى، 1990 - يىلى 759 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرىچە 26% ئاشتى.

1. بازار - يېزىلاردىكى كارخانىلارنىڭ مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسى

بازار - يېزىلاردىكى كارخانىلارنىڭ مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسى (قىسقارتىپ كارخانا مال - مۇلۇك

سۇغۇرتىسى دېيىلىدۇ) 1984 - يىل 9 - ئايدا بولغا قويۇلدى، شۇ يىلى پەقەت بازار كارخانىلىرى مال - مۇلۇك سۇغۇرتا ھەققىدىن ئىبارەت بىر تۈرده 3 مىليون 150 مىڭ يۈەن توپلاندى. كېيىن كەسىپ مىقدارى يىلمۇ يىل كۆپەيدى. 1990 - يىلى سۇغۇرتىغا قاتناشقان كارخانا 48گە يەتتى، سۇغۇرتىلىنىش دائىرىسى ناھىيە بازىرىدىن تەدرىجىي يېزىلارغا كېڭەيدى، سۇغۇرتا كىرىمى 145 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىده ناھىيە بازىرىدىكى كارخانىلاردىن مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسىغا قاتناشقىنى 40، سۇغۇرتا كىرىمى 127 مىڭ 700 يۈەن، يېزىلاردىكى كارخانىلاردىن مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسىغا قاتناشقىنى 8گە، سۇغۇرتا كىرىمى 17 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى.

2. بازار - يېزىلاردىكى ئائىلە مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسى

1985 - يىلىدىن باشلاپ بازار - يېزىلاردىكى ئائىلە مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسى يولغا قويۇلدى. (قىسقارتىپ ئائىلە مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسى دېيىلىدۇ) شۇ يىلدىكى سۇغۇرتا كىرىمى 125.5 يۈەن بولغانىدى. 1990- يىلى 13 مىڭ 750 يۈەنگە يەتتى، سۇغۇرتىغا قاتناشقانلار 1985 - يىلدىكى 3 ئائىلىدىن 1990 - يىلى 169 ئائىلىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىده يېزىلاردىكى مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسىغا قاتناشقان ئائىلە 135، سۇغۇرتا كىرىمى 11 مىڭ 700 يۈەن، ناھىيە بازىرىدا ئائىلە مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسىغا قاتناشقان ئائىلە 34، سۇغۇرتا كىرىمى 2000 يۈەن.

3. تۈرلۈك ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى ۋە 3 - شەخسىنىڭ جاۋابكارلىقى سۇغۇرتىسى

تۈرلۈك ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى ۋە 3 - شەخسىنىڭ جاۋابكارلىق سۇغۇرتىسى 1984 - يىل 9 - ئايدا يولغا قويۇلدى، شۇ يىللىق سۇغۇرتا كىرىمى ئاران 432 يۈەن بولغانىدى، 1990 - يىلى 224 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى. سۇغۇرتىلانغان ئاپتوموبىل 1984 - يىلدىكى بىردىن 1990 - يىلى 651 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىده يېزىلاردىكى ئاپتوموبىللاردىن سۇغۇرتىلانغىنى 304، سۇغۇرتا كىرىمى 64 مىڭ 100 يۈەن، بازاردىكى ئاپتوموبىل 347، سۇغۇرتا كىرىمى 160 مىڭ 300 يۈەن.

4. يۈك تىرانسپورت سۇغۇرتىسى

1987 - يىلىدىن باشلاپ يۈك تىرانسپورت سۇغۇرتىسى يولغا قويۇلدى، شۇ يىلى پەقەت بىر ئاپتوموبىل سۇغۇرتىلاندى، سۇغۇرتا كىرىمى 122 يۈەن بولغانىدى. 1988 - يىلى سۇغۇرتىلانغان ئاپتوموبىل 23، سۇغۇرتا كىرىمى 1254 يۈەن، 1989 - يىلى سۇغۇرتىلانغان ئاپتوموبىل 27، سۇغۇرتا كىرىمى 6725 يۈەن بولدى، 1990 - يىلى سۇغۇرتىلانغان ئاپتوموبىل 26، سۇغۇرتا كىرىمى 4500 يۈەن بولدى.

5. يېزىلاردىكى باقمىچىلىق سۇغۇرتىسى

بۇ سۇغۇرتا 1986 - يىل 10 - ئايدا باشلىنىپ يىل ئاخىرىغىچە يىغىلغان سۇغۇرتا كىرىمى 193 مىڭ يۈەنگە يەتتى، تۆلەم دېلوسى كۆرۈلمىدى. كېيىن يېزىلاردىكى باقمىچىلىقتا مەسئۇلىيەت ھادىسىسى كۆرۈلگەندىن كېيىن، نەق مەيدانىنى تەكشۈرۈشنىڭ قىيىنلىق دەرىجىسى بىر قەدەر زور بولدى، ناھىيىلىك تارماق شىركەتتە خادىملار كەمچىل بولغاچقا، بۇ كەسىپ نۇقتىلىق قانات يايدۇرۇلمىدى. 1990 - يىلى ئاران 1600 يۈەن سۇغۇرتا كىرىمى يىغىلدى.

6. ئاددىي جىسمانىي سۇغۇرتا

بۇ تۈر 1986 - يىل 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنى باشلاندى، 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە

ئاددىي جىسمانىي سۇغۇرتىنى ۋاكالىتەن بېجىرىش نۇقتىسى 105كە يېتىپ، 274 مىڭ 300 يۈەن كىرىم قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە سۇغۇرتا ھەققىنى كۆپرەك يىغقان ۋاكالىتەن بېجىرىش نۇقتىلىرى: ئىلى ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى، دۆڭبازار بازىرى، «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، دولان دېھقانچىلىق مەيدانى، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، سۈت ياسالمىلىرى زاۋۇتى، ئاشلىق ئىدارىسى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى، زىغىر تالامى زاۋۇتى قاتارلىقلار.

7. كۇتۇلمىگەن جىسمانىي زەخمەت سۇغۇرتىسى

كۇتۇلمىگەن جىسمانىي زەخمەت سۇغۇرتىسى 1986 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا يولغا قويۇلدى، ئۇنىڭ ئاساسلىق سۇغۇرتىلاش كەسپى «ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئامانلىق سۇغۇرتىسى» ۋە «كوللېكتىپنىڭ كۇتۇلمىگەن جىسمانىي زەخمەت سۇغۇرتىسى» دىن ئىبارەت 2 خىل بولدى. 1990 - يىلى بۇنىڭدىن 93 مىڭ 200 يۈەن سۇغۇرتا خىراجىتى يىغىلدى.

§ 3 . تۆلەم

1985 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ھەر خىل سۇغۇرتىدا يۈز بەرگەن تۆلەم دېلوسى 1231 بولۇپ، تۆلەم پۇلى 3 مىليون 19 مىڭ 700 يۈەن بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە كارخانا مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسىدا يۈز بەرگەن دېلو 77، تۆلەم پۇلى 1 مىليون 881 مىڭ 300 يۈەن؛ تۇرلۇك ماتورلۇق قاتناش ۋاسىتىلىرى ھەم 3 - شەخسىنىڭ جاۋابكارلىقى سۇغۇرتىسىدا يۈز بەرگەن دېلو 643، تۆلەم پۇلى 485 مىڭ 700 يۈەن، يۈك تىرانسپورت سۇغۇرتىسىدا يۈز بەرگەن دېلو 2، تۆلەم پۇلى 4926 يۈەن؛ كۇتۇلمىگەن جىسمانىي زەخمەت سۇغۇرتىسىدا يۈز بەرگەن دېلو 376، تۆلەم پۇلى 145 مىڭ 200 يۈەن؛ ئاددىي جىسمانىي سۇغۇرتىدا يۈز بەرگەن دېلو 29، تۆلەم پۇلى 40 مىڭ يۈەن؛ ئائىلە مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسىدا يۈز بەرگەن دېلو 104، تۆلەم پۇلى 13 مىڭ 30 يۈەن. ئۇنىڭدىن باشقا يېزا باقمىچىلىقى سۇغۇرتىسىدىكى تۆلەم پۇلى 449 مىڭ 540 يۈەن.

ناھىيە تەۋەسىدىكى چوڭ تۆلەم دېلوسى 1989 - يىل 12 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئەتتىگەن سائەت 5 لەردە (بېيجىڭ ۋاقتى) يۈز بەردى، ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتىغا تەسادىپىي ئوت كېتىپ، 2 مىليون 390 مىڭ يۈەن بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان كېلىپ چىقتى، بۇنىڭ ئىچىدە سۇغۇرتىلانغان مال - مۇلۇك زىيىنى 1 مىليون 758 مىڭ 200 يۈەن، 1990 - يىل 2 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئىلى ئوبلاستلىق سۇغۇرتا شۆبە شىركىتى غۇلجا ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتىغا 1 مىليون 766 مىڭ 100 يۈەن تۆلەم بەردى (بۇنىڭ ئىچىدە قۇتقۇزۇش خىراجىتى 792 مىڭ 200 يۈەن)، ھاراق زاۋۇتىنىڭ تەجرىبە ساۋۇقى ئارقىلىق ناھىيىدىكى كۆپ قىسىم كارخانىلار كارخانا مال - مۇلكى بويىچە تولۇق سوممىلىق سۇغۇرتىغا قاتناشتى.

1984 — 1990 - يىلغىچە بولغان كارخانا مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسى ۋە بېرىلگەن تۆلەم

جەدۋەل: 11 — 13　　بىرلىكى: يۈەن

يىللار	بازار		يېزا		تۆلەم دېلوسى	تۆلەم پۇلى
	ئائىلە	سۇغۇرتا ھەققى	ئائىلە	سۇغۇرتا ھەققى		
1984	1	315				

				3610.90	4	1985
26700	11	5018	4	47148	18	1986
7476.57	9	4852	3	59282	44	1987
52816.91	17	4053.11	17	77535.77	29	1988
10989.53	19	9993.89	282	96958.88	178	1989
1783296	21	17816	8	127741	40	1990

1984 — 1990 - يىلغىچە بازار - يېزىلاردىكى تۇرلۇك ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى ۋە 3 - شەخسىنىڭ جاۋابكارلىق سۇغۇرتىسى ۋە بېرىلگەن تۆلەم

جەدۋەل: 11 — 14 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	يېزا		بازار		تۆلەم دېلوسى	تۆلەم پۇلى
	سانى	سۇغۇرتا ھەققى	سانى	سۇغۇرتا ھەققى		
1984			1	432		
1985	38	19572	63	29375.20	31	24218
1986	39	20154	61	27846	27	27614
1987	420	12248.68	280	111437	79	53266
1988	878	83860.13	367	66950.54	172	134361
1989	349	67215.79	315	90983.96	159	103823
1990	304	64109	347	160246	175	142443

1985 — 1990 - يىلغىچە بازار - يېزىلاردىكى ئائىلە مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسى ۋە بېرىلگەن تۆلەم

جەدۋەل: 11 — 15 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	يېزا		بازار		تۆلەم دېلوسى	تۆلەم پۇلى
	سانى	سۇغۇرتا ھەققى	سانى	سۇغۇرتا ھەققى		
1985	3	125.50				
1986	110	4000			11	569.78
1987	317	10246.08	89	2928	23	3056.25
1988	244	18648.95	101	3526	12	728.33
1989	126	6025.92	31	16280	24	2480.37
1990	135	11729	34	2022	34	6197

1986 — 1990 - يىلىغچە كۆتۈلمىگەن جىسمانىي زەخمەت سۇغۇرتىسى كىرىمى ۋە خەتەر چىقىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 16 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	سۇغۇرتا كىرىمى	تۈلەم دەلوسى	بېرىلگەن پۇل
1986	10000	7	4781.62
1987	77311.17	15	6262.97
1988	110264.59	90	43510.07
1989	68165.20	158	58976.54
1990	93177	106	31701

1986 — 1990 - يىلىغچە ئاددىي جىسمانىي سۇغۇرتا كىرىمى ھەم كۆرۈلگەن خەۋپكە تۈلەم بېرىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 17 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	سۇغۇرتا كىرىمى	تۈلەم دەلوسى	بېرىلگەن پۇل
1986	2277		
1987	96473	2	3785
1988	199694	12	13178
1989	240103	10	13740
1990	274282	5	9324

1986 — 1990 - يىلىغچە بېزىلاردىكى باقمىچىلىق سۇغۇرتىسى كىرىمى ۋە تۈلەم بېرىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 18 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	سۇغۇرتا كىرىمى	تۈلەم سوممىسى
1986	193000	
1987	5309.90	375087.70
1988	18186.54	40827.50
1989	10100	26765.60
1990	1600	6857

1987 — 1990 - يىلغىچە بازار - بېزىلاردىكى يۈك تىرانسپورت سۇغۇرتىسى ۋە بېرىلگەن تۆلەم

جەدۋەل: 11 — 19 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	بېزا		بازار		دېلو سانى	تۆلەم پۇلى
	سانى	سۇغۇرتا كىرىمى	سانى	سۇغۇرتا كىرىمى		
1987			1	122		
1988			23	1254		
1989			27	6725		
1990	9	1750	17	2750	2	4926

ئون ئىككىنچى قىسىم

شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى: مۇھىمىت ئاسراش

ئون ئىككىنچى قىسىم

شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى، مۇھىت ئاسراش

I باب

شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى

§ 1 . ئاپپارات، قوشۇن

1. باشقۇرۇش ئاپپاراتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەر قۇرۇلۇشى خىزمىتىگە ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى مەسئۇل بولدى. 1984 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى - مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ئاساسلىقى ناھىيىنىڭ شەھەر - يېزىلىرىنى پىلانلاش، لايىھىلەش، تۇرۇبا سۇيى، بىناكارلىقنى باشقۇرۇش، شەھەر - بازار كوچىلىرىنىڭ تازىلىقى ھەم مۇھىت ئاسراش قاتارلىقلارغا مەسئۇل بولدى. شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى - مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىگە بىر ئىدارە باشلىقى، 2 مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى قويۇلدى. 1990- يىلى ئىدارە بويىچە ئىشچى - خىزمەتچى 26 گە يەتتى. قارىمىقىدا 9 ئورۇن بار بولدى.

پىلانلاش - لايىھىلەش ئىشخانىسى 1985 - يىلى قۇرۇلدى، 5 خادىمى بار بولدى.

مۇھىت ئاسراش - ئۆلچەش پونكىتى 1985 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، 10 خادىمى بار بولدى،

شەھەر مەمۇرىيىتى ئاسراش ئەترىتى 1986 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلدى.

بىناكارلىق - قۇرۇلۇش سۈپىتىنى نازارەت قىلىش پونكىتى 1989 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلدى، 3 خادىمى بار بولدى.

ناھىيە بازىرىنى باغۋارانلاشتۇرۇش - كۆكەرتىشنى باشقۇرۇش كومىتېتى 1989 - يىل 9- ئايدا قۇرۇلدى، 3 خادىمى بار بولدى.

تۇرۇبا سۇيى شىركىتى 1970 - يىل 6 - ئايدا قۇرۇلدى، 38 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى.

بىناكارلىق شىركىتى 1984 - يىل 8 - ئايدا قۇرۇلۇپ، شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى - مۇھىت ئاسراش

ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

ئۈي - مۇلۈك باشقۇرۇش پونكىتى　1985 - يىل 2 - ئايدا قۇرۇلدى، 5 خادىمى بار بولدى.

ناھىيىلىك تەكشۈرۈش - لايىھىلەش ئىشخانىسى　1983 - يىل 3 - ئاينىڭ 6 - كۈنى قۇرۇلدى، 5 خادىمى بار بولدى.

2. بىناكارلىق قوشۇنى

1959 - يىلىنىڭ بېشىدا بىناكارلىق قۇرۇلۇش ئەترىتى قۇرۇلۇپ، يەرلىك بىلەن دۆلەت ئىلكىدە بولدى، ئۇنىڭ ئورنى جېلىلىيۈزى بازىرىدىكى شىمالىي چوڭ كۆۋرۈكنىڭ شەرقىدە، تاشيولنىڭ شىمالىي قىسمىدا بولۇپ 130 — 150 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1961 - يىلدىكى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق مەزگىلىدە شەھەر نوپۇسى قىسقارتىلغاندا، بىناكارلىق ئەترىتىدىن 10 نەچچە ئادەم ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش زاۋۇتىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىقى سىرتىدا، قالغانلىرى يېزىلارغا چۈشۈرۈلدى. 1965 - يىلى گۈڭشىلاردىن 7 بىناكارلىق تېخنىكا تايانچىسى ئاجرىتىلىپ، يەنە ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى تەشكىل قىلىندى، خادىمى 70 نەچچىگە يەتتى، ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى ناھىيىلىك ئىقتىسادىي كومىتېتقا قاراشلىق بولدى. 1970 - يىلى ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى تارقىتىۋېتىلدى، قېلىپ قالغان 10 ئىشچى - خىزمەتچىدىن ئاساسىي قۇرۇلۇش گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىنىپ قول سانائەت بىرلەشمىسىگە قوشۇۋېتىلدى. 1973 - يىلى ئاساسىي قۇرۇلۇش گۇرۇپپىسى ئاساسىدا، بىناكارلىق كوپېراتىپى قۇرۇلدى، ئۇ كېيىن تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ كېڭەيتىلدى، نامى بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتى، 1 - بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتى قاتارلىقلارغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 8 - ئايدا بۇ شىركەت ناھىيىلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى - مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى كارخانىغا ئايلاندۇرۇلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 130غا، تۇراقلىق مۇلكى 420 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 250 مىڭ يۈەنگە يەتتى. شۇ يىلى 4 - دەرىجىلىك كارخانا لايىقىتىگە ئىگە بولۇپ، ناھىيە بويىچە بىناكارلىق كەسىپىدىكى تايانچ كارخانا بولۇپ قالدى.

بۇنىڭدىن باشقا، ناھىيە بويىچە يەنە 21 يېزا - بازار، مەيدان بىناكارلىق ئەترىتى، بىر يېزا - بازار كارخانىسى بىناكارلىق شىركىتى بار.

70 - يىللاردا ئايرىم گۈڭشې، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىدا ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترەتلىرى قۇرۇلۇپ، سىرتقا چىقىپ ئىش ھۆددە ئالدى، ئۇلارنىڭ ھۆددە ئېلىش ئۇسۇلى ئادەتتە ئىشىنىمۇ، ماتېرىيالىنىمۇ ھۆددە ئېلىش، ئىشنى ھۆددىگە ئېلىپ، ماتېرىيالنى ھۆددىگە ئالماسلىقتىن ئىبارەت 2 خىل بولدى. ئۇلار ئەمگەك تاپاۋىتىدىن گۈڭشې، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ بىر تۈتاش تەقسىم قىلىشىغا تاپشۇرغاندىن سىرت، يەنە گۈڭشې، مەيدانلارغا باشقۇرۇش ھەققى تاپشۇردى، ئۇنىڭدىن باشقا ئىچكى جەھەتتە تەقسىم قىلدى. ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئۆزى تۇرۇشلۇق گۈڭشې، مەيدانلاردىكى ئادەملەردىن سىرت، يەنە سىرتتىن كەلگەن تېخنىكا ئىشچىلىرىدىنمۇ قوبۇل قىلىندى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرلىرىدا ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتىگە پەقەت 3 قەۋەتتىن تۆۋەن بىنالارنى ۋە چات ئارىسى 4.8 مېتىر ئىچىدە بولغان ئۆيلەرنى سېلىشقا رۇخسەت قىلىندى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە يېزا - بازار كارخانىسى ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتىدە ئىنژېنېرىدىن يۇقىرى (ئىنژېنېرنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) ئۇنۋانى بارلاردىن بىرمۇ ئادەم يوق بولغاچقا، قۇرۇلۇشنى باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ ھۆددىگە بېرىش ئەھۋاللىرى ئېغىر بولدى، كارخانىنىڭ بىناكارلىق جەھەتتىكى لايىقىتى ئۆرلىيەلمىدى.

غۇلجا ناھىيىلىك بىناكارلىق كارخانىلىرىنىڭ تېخنىكا - سۈپەت ئەھۋالى

جەدۋەل: 12 — 1

كارخانا نامى	كارخانا تۇرۇشلۇق جاي	باشقۇرغۇچى لوروڭ	قۇرۇلغان ۋاقتى	پىللىق سۈپەت تەكشۈرۈش نەتىجىسى				
				1986 - يىلى	1987 - يىلى	1988 - يىلى	1989 - يىلى	1990 - يىلى
1 - بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتى	جېلىلىيۈزى بازىرى	قۇرۇلۇش ئىدارىسى	1973	5 - دەرىجە	5 - دەرىجە	5 - دەرىجە	4 - دەرىجە	4 - دەرىجە
دولان دېھقانچىلىق مەيدانىي ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى	دولان دېھقانچىلىق مەيدانى	دولان دېھقانچىلىق مەيدانى	1960	ۋاقتىلىق 5 - دەرىجە	ۋاقتىلىق 5 - دەرىجە	دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق سودا - سانائەتكە قوشۇلدى	دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق سودا - سانائەتكە قوشۇلدى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتىسى بولدى
ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانىي ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى	ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى	ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى	1965	ۋاقتىلىق 5 - دەرىجە	ۋاقتىلىق 5 - دەرىجە	بىناكارلىق شىركىتى بىلەن بىرلەشتى	بىناكارلىق شىركىتى بىلەن بىرلەشتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتىسى بولدى
بېزا - بازار كارخانىسى بىرلەشمە بىناكارلىق شىركىتى	جېلىلىيۈزى بازىرى	بېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى	1983	ۋاقتىلىق 5 - دەرىجە	ۋاقتىلىق 5 - دەرىجە	ۋاقتىلىق 5 - دەرىجە	تىجارەت شىن نوخىتىمدى	سالاھىيىتى تۆۋەن تاشلاندى
2 - بىناكارلىق قۇرۇلۇش ئەترىتى	جېلىلىيۈزى بازىرى	ئىقتىساد كومىتېتى	1982	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمەتى رېھوندىچىلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمەتى رېھوندىچىلىق ئەترىتى
قاش بېزا ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى	قاش بېزا	قاش بېزا	1982	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمەتى رېھوندىچىلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمەتى رېھوندىچىلىق ئەترىتى
بېيگىتام بېزىلىق ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى	بېيگىتام بېزا	بېيگىتام بېزا	1977	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمەتى رېھوندىچىلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمەتى رېھوندىچىلىق ئەترىتى
دۆڭمازار بازارلىق ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى	دۆڭمازار بازىرى	دۆڭمازار بازىرى	1975	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمەتى رېھوندىچىلىق ئەترىتى
ئۇيغۇر ئۇچشۇن بېزىلىق ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى	ئۇيغۇر ئۇچشۇن بېزا	ئۇيغۇر ئۇچشۇن بېزا	1984	ئەمگەك مۇلازىمەتى رېھوندىچىلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمەتى رېھوندىچىلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمەتى رېھوندىچىلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمەتى رېھوندىچىلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمەتى رېھوندىچىلىق ئەترىتى

ساموۋزى يېزا-لىق ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترەتى	ساموۋزى يېزا	ساموۋزى يېزا	1982	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	تىجارەتتە تىمن توغرا شمدى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى
تۇرپانيوزى ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى	تۇرپانيوزى يېزا	تۇرپانيوزى يېزا	1973	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى
جېلىلىيوزى يا-زارلىق ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترە-ىتى	جېلىلىيوزى بازە-رى	جېلىلىيوزى بازە-رى	1979	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى
ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازە-مەن شىركىتى ئاساسىي قۇرۇ-لۇش ئەترىتى	جېلىلىيوزى بازە-رى	ئەمگەك ئىدارە	1977	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى
خۇدىيارىيوزى يېزىسىنىڭ ئاساسىي قۇرۇ-لۇش ئەترىتى	خۇدىيارىيوزى يېزا	خۇدىيارىيوزى يېزا	1979	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى
موللىتوختىمە-يۈزى يۈزى قۇ-رۇلۇش ئەترىتى	جېلىلىيوزى بازە-رى	موللىتوختىمىيۈزى	1985	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى	تىجارىتى توختىمدى	باشقىلار بىلەن بىر-لەشتى	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى
چۇلۇقاي يېزا-لىق ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترە-ىتى	چۇلۇقاي يېزا	چۇلۇقاي يېزا	1978	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى
ئۈچتۇن خۇيزۇ يېزىلىق ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترە-ىتى	ئۈچتۇن خۇيزۇ يېزىسى	ئۈچتۇن خۇيزۇ يېزىسى	1973	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	تىجارەتتە تىمن توغرا شمدى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى
بايتوقاي يېزا-لىق ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترە-ىتى	بايتوقاي يېزا	بايتوقاي يېزا	1981	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	تىجارەتتە تىمن توغرا شمدى	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى
ئارا ئۆستەڭ يېزا-لىق ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترە-ىتى	ئارا ئۆستەڭ يېزا	ئارا ئۆستەڭ يېزا	1975	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	تىجارەتتە تىمن توغرا شمدى	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى
دادامتۇ يېزىلىق ئاساسىي قۇرۇ-لۇش ئەترىتى	دادامتۇ يېزا	دادامتۇ يېزا	1984	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى	تىجارەتتە تىمن توغرا شمدى	باشقىلار بىلەن بىر-لەشتى	تىجارەتتە تىمن توغرا شمدى	ئەمگەك مۇلازىمە-تى رېھوندە-چىلىق ئەترىتى

سادىقيۇزى يېزىلىق ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى	سادىقيۇزى يېزا	سادىقيۇزى يېزا	1982	ئەمگەك مۇلازىمى. تى رېھونت. چىلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمى. تى رېھونت. چىلىق ئەترىتى
ئونبار يېزىلىق ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى	ئونبار يېزا	ئونبار يېزا	1986	يوق	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمى. تى رېھونت. چىلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمى. تى رېھونت. چىلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمى. تى رېھونت. چىلىق ئەترىتى
مازار يېزىلىق ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى	مازار يېزا	مازار يېزا	1988	يوق	يوق	مەخسۇس بىناكارلىق ئەترىتى	ئەمگەك مۇلازىمى. تى رېھونت. چىلىق ئەترىتى	تىجارەت. ئىمن توغ. ئىمدى

ئىزاھ: بىناكارلىق كەسىپى ئەترىتىنىڭ تىجارەت دائىرىسى 500 كۋادرات مېتىردىن ئاز ياكى شۇنىڭغا تەڭ دائىرىدىكى ئادەتتىكى بىناكارلىق، ئۆي رېھونت قىلىش، ئەتىنەئۇي دېھقانلار ئۆيى سېلىش: ئەمگەك مۇلازىمىتى رېھونتچىلىق ئەترىتىنىڭ تىجارەت دائىرىسى: ئۆي رېھونت قىلىش، ئەتىنەئۇي دېھقانلار ئۆيى سېلىش.

2 § . شەھەر قۇرۇلۇشى

ناھىيە بازىرى

كونا شەھەرلەر

غۇلجا شەھىرى چىيەنلۇك 27 - يىلى (1762 - يىلى) غۇلجا بازىرى قۇرۇلغان، چىك گاۋزۇك ئۇنىڭغا «نىڭيۈەن» دەپ نام بەرگەن. ئورنى ھازىرقى غۇلجا شەھىرىدە بولۇپ، سىپىل ئېگىزلىكى بىر جاك 6 چى، ئايلانمىسى 4 چاقىرىم 7 پۈك ئىدى. تۆت كوچىنى مەركەز قىلغان ھالدا چاقماق شەكىللىك چوك كوچا، كىچىك كوچىلارغا ئايرىلغان بولۇپ، ئات - ھارۋىلار كىرىپ چىقىپ تۇراتتى. غۇلجا بازىرى سىپىلىنىڭ 4 قوۋۇقى بولۇپ شەرقىي قوۋۇق جىڭشۇ، غەربىي قوۋۇق خەنبىك، جەنۇبىي قوۋۇق جياخۇي، شىمالىي قوۋۇق گۈيجى دېيىلەتتى. گۇاڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ناھىيە مەھكىمىسى شىمالىي چوك كوچىغا قۇرۇلغان. شىمالىي قوۋۇق ئەتراپىدا يەنە قوش ئىلاھلىق بۇتخانا ۋە ئالتۇن قاۋاقخانا بار ئىدى، كېيىن تاۋاپخانا ئۆزگەرتىلىپ مەدەنىيەت - ماۋارىپ ئورگىنى قىلىندى. چارروسىيە كونسۇلخانىسىمۇ شىمالىي قوۋۇق ئەتراپىدا ئىدى. بۇ 4 قوۋۇق ھەنگو دەۋرىدىمۇ بار ئىدى.

ھەنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) نىڭ ئالدى - كەينىدە غۇلجا بازىرى رايونى بازارنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا كېڭەيتىلدى. بۇ يەردە شەنشى، تىيەنجىنلىك سودىگەرلەر ئېلىپ كەلگەن چاي، قاراشېكەر، يىپەك - دۇردۇنلار ۋە جەنۇبىي شىنجاڭلىق سودىگەرلەر ئېلىپ كەلگەن ئۆزۈك قىمقى، قۇرۇق ئۆزۈم ۋە قول ھۈنەر بۇيۇملىرى سېتىلاتتى. بۇ يەردىكى سودىگەرلەرنىڭ كۆپى خەنزۇلار بولغاچقا بۇ كوچا «خەنزۇلار كوچىسى» ياكى «خەنزۇ بازىرى» دەپ ئاتالغان.

ھەنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى) 10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەرلىك ھۆكۈمىتى «ھەر قېتىملىق ئەتىيازدا قار - مۇزلار ئېرىگەندە قوۋۇقلارنىڭ ئەتراپى پانقاچلىق بولۇپ كېتىپ، ئات - ئۇلاغ، ھارۋىلار يول يۈرگەندە دائىم خېيىمخەتەر كۆرۈلۈپ تۇرىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ قوۋۇقلارنىڭمۇ كونىراپ

قىممىتى قالمىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ غۇلجا بازىرىنىڭ سېپىلى ۋە 4 قۇۋۇقىنى چېقىپ، كېسەك، توپىلىرىنى ئاھالىلەرگە سېتىپ بېرىشنى قارار قىلغان.

خۇيىنىڭ شەھىرى　خۇيىنىڭ شەھىرى چېيەنلۇك 31 - يىلى (1766 - يىلى) سېلىنغان. ئۇزى ھازىرقى بايانداي بازىرى بولۇپ، خۇيىنىڭ ئاغلاقچى ئامبىلى ئەمەلدارلار ۋە مانجۇلار قوشى مۇشۇ يەردە تۇرغان، شەھەر سېپىلىنىڭ ئېگىزلىكى بىر جاڭ 4 چى، ئايلانىمىسى 6 چاقىرىم 3 پۈك ئۇزۇنلۇقتا بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئەمەلدار - ئەسكەرلەر تۇرىدىغان 4184 ئېغىز ئۆي بولغان، شەھەردە شەرق، غەرب، جەنۇب، شىمالدىن ئىبارەت تۆت كوچا بولۇپ، تۆت كوچا ئىچىگە يەنە راۋاقلار ياسالغان. كېيىن ئەمەلدار چېرىكلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بارغانسېرى كۆپەيگەچكە، ئۆي - ئىمارەتلەر تارچىلىق قىلىپ، ئولارنىڭ ئۇز ئالدىغا ئۆي سېلىشىغا رۇخسەت قىلىنغان. تۆڭجى 4 - يىلى (1865 - يىلى) 1 - ئايدا ئۇيغۇر، خۇيزۇ دېھقان قوزغىلاڭچىلىرى خۇيىنىڭ شەھىرىنى ئىشغال قىلغان. تۆڭجى 10 - يىلى (1871 - يىلى) چارروسىيە تاجاۋۇزچىلىرى «ۋاكالىتەن باشقۇرۇش، ۋاكالىتەن ساقلاش»نى باھانە قىلىپ، ئىلىنى 11 يىل بېسىۋالدى. شۇ چاغدا خۇيىنىڭ شەھىرى ئۇرۇش ئوتىدا ھالاكەتكە يۈزلىنىپ، بەزىلىرىنىڭ خارابىلىرىلا قېلىپ قالغان.

شىچۈن شەھىرى　چېيەنلۇك 45 - يىلى (1780 - يىلى) سېلىنغان، شەرقىي تەرىپى غۇلجا شەھىرىگە 2.5 كىلومېتىر كېلەتتى. قارا بۇلاق دەپ ئاتىلاتتى، سېپىل ئېگىزلىكى بىر جاڭ، ئايلانىمىسى 2 چاقىرىم 2 پۈك ئۇزۇنلۇقتا ئىدى. سېپىلدا 3 قۇۋۇق بولۇپ، شەرقىي قۇۋۇقى جىنشېن، غەربىي قۇۋۇقى نىڭشۇاڭ، جەنۇبىي قۇۋۇقى گۈيجى دېيىلەتتى، بۇ شەھەردە بوز يەر ئاچقۇچى ئەمەلدار، ئەسكەرلەر ئولتۇراقلاشقان، كېيىن ئۇرۇش ئوتىدا خارابىلىققا ئايلانغان.

يېڭىشەھەر　1952 - يىل 5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى غۇلجا شەھىرى تەسىس قىلىنغان، 1957 - يىلى ناھىيىلىك پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى جېلىلىيۈزنىڭ كۆچۈپ كەلدى. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە بۇ يەردە 360 نەچچە ئائىلە بولۇپ، 7 - رايونلۇق ھۆكۈمەت بۇ يەردە تۇراتتى. 1966 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق جېلىلىيۈزى بازارلىق خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلۇپ، جېلىلىيۈزى بازىرى ناھىيە بازىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن پۈتۈن ناھىيىنىڭ سىياسىي، مەدەنىيەت مەركىزى بولۇپ قالدى، بازار رايونى كۆپ يىل قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق، دەسلەپكى كۆلەمگە ئىگە بولدى، بازار ئىچىنى جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسى شەرقتىن غەربكە كېسىپ ئۆتىدۇ، «مەدەنىيەت» يولى، «تىنچلىق» يولى، دۆڭ مەھەللە يولى، يېڭىمەھەللە يولى، بەش كۆۋرۈك يولى، مەيدان يولى، يەكەن مەھەللە يولى قاتارلىق كۆپ قىسىم يوللار ئاساسالتلاشتۇرۇلۇپ بولدى، ئىشخانا بىنالىرى، ئولتۇراق بىنالار قەد كۆتەردى، شەھەر رايونىدا سودا، مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە، يېمەك - ئىچمەك، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى بازىرى قاتارلىق مۇلازىمەت مۇئەسسەسلىرى، سۇ، توك بىلەن تەمىنلەش سىستېمىسى بارلىققا كەلدى.

1987 - يىلى بازار ئىچىدە ئاپتوماتىك تېلېفون لىنىيىسى بارلىققا كېلىپ، 1988 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا تېلېفون ئابونېنتى 397گە يەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بازىرىنىڭ كۆلىمى 8.2 كۋادرات مېتىرغا، نوپۇسى 4235 ئائىلە، 20 مىڭ 645 ئادەمگە يېتىپ، نوپۇسنىڭ ئولتۇراقلىشىش زىچلىقى ھەر كۋادرات كىلومېتىرغا 54 تىن توغرا كەلدى.

2. ئاساسلىق كوچىلار

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن، جېلىلىيۈزنىڭ كوچىلىرى ئەگرى - بۈگرى توپا يوللار ئىدى، ھەر يىلى يامغۇر، قار پەسلى كەلگەندە، يوللار پاتقاق بولۇپ مېڭىش تەس ئىدى. 60 — 70 - يىللاردا ئاساسلىق يوللار ئومۇمىيۈزلۈك پىلانلىنىپ، يول يۈزىگە شىبغىل يانقۇزۇلدى.

1987 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى يول سىستېمىسى چاقماق شەكلىگە كېلىپ، ئۇزۇنلۇقى 10.8 كىلومېتىرغا، ھەجمى 351 مىڭ 300 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاسفالتلاشتۇرۇلغان يول 3.24 كىلومېتىر، كۆلىمى 116 مىڭ 400 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي يولنىڭ 33.13% نى ئىگىلىدى، 1990 - يىلى ئاسفالتلاشتۇرۇش نىسبىتى 53.91% كە يەتتى.

ناھىيە بازىرىدىكى كوچىلارنىڭ 1990 - يىلدىكى ئومۇمىي ئەھۋالى

جەدۋەل: 12 — 2

كوچا نامى	ئۇزۇنلۇقى (مېتىر)	كەڭلىكى (مېتىر)	يول يۈزى	كوچا نامى	ئۇزۇنلۇقى مېتىر	كەڭلىكى (مېتىر)	يول يۈزى قۇرۇلمىسى
شەرقىي جەنۇبلىلىۋزى چوڭ كوچىسى	2000	15—17	ئاسفالت	مەيدان يولى	1100	8	شېغىل
غەربىي جەنۇبلىلىۋزى كوچىسى	1700	20	ئاسفالت	جىرغىلاڭ يولى	1900	9	ئاسفالت
دوڭ مەھەللە يولى	1600	12	شېغىل	سەي كوچا يولى	1100	9	شېغىل
خوتەن مەھەللە يولى	1100	12	شېغىل	«ياشلار» يولى	1100	9	ئاسفالت
«مەدەنىيەت» يولى	950	11	ئاسفالت	«بەخت» يولى	850	7	ئاسفالت
تىنچلىق يولى	1100	11	ئاسفالت	يۇقىرى 2 - ئايلانما يول	1000	9	شېغىل
بېيجىڭ مەھەللە يولى	1800	8	ئاسفالت، شېغىل	يۇقىرى 3 - ئايلانما يول	1000	9	شېغىل
يەكەن مەھەللە يولى	1100	9	شېغىل	تۆۋەن 2 - ئايلانما يول	850	9	شېغىل
بەش كۆۋرۈك يولى	1900	8	ئاسفالت، شېغىل				

3. ئاساسلىق كۆۋرۈك - سۇنغۇچىلەر

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ناھىيە بازىرىدىكى تاشيول كۆۋرۈكلىرىنىڭ ھەممىسى ياغاچ قۇرۇلمىلىق بولۇپ، تاغدىن كەلگەن كەلكۇننىڭ زەربىسىگە بەرداشلىق بېرەلمەيتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 1957 - يىلى ناھىيە بازىرى كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن، روزىمەيتۇزى چوڭ كۆۋرۈكى قاتارلىق 5 كۆۋرۈك ياسالدى، 1982 - يىلى غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى يوللارغا 24 كۆۋرۈك ۋە سۇنغۇچ ياسالغانىدى. 1990 - يىلى بېتون كۆۋرۈك، سۇنغۇچ 60قا يەتتى.

روزىمەتيۇزى چوڭ كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك ناھىيە بازىرىنىڭ 500 مېتىر غەربىگە جايلاشقان، جىرغىلاڭ دەرياسىغا سېلىنغان، ئۇزۇنلۇقى 42 مېتىر، كەڭلىكى 7 مېتىر، ئېگىزلىكى 3 مېتىر، ئونىڭ 5 تۆشۈكى بولۇپ، ھەر بىر تۆشۈكنىڭ ئوتتۇرا ئارلىقى 5 مېتىر، ئونى 1965 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول باش ئۇچاستىكىسى لايىھىلەپ ياسىغان، 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە نامى «شەرق قىزارىدى كۆۋرۈكى» دەپ ئاتالدى، ئونىڭ ئاساسىي پېتەرسىزلىكى كۆۋرۈك يۈزى تار. 1978 - يىلى نامى روزىمەيتۇزى چوڭ كۆۋرۈكىگە ئۆزگەرتىلدى (1998 - يىلى يەر ناملىرى بويىچە جىرغىلاڭ چوڭ كۆۋرۈكى

دەپ ئاتالدى).

بازار شەرقىي كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك شەھەرنىڭ شەرقىدە، ناھىيىلىك جۇڭيى دوختۇرخانىسىنىڭ غەربىدە بولۇپ ياشلار ئۆستىڭگە سېلىنغان، بۇ كۆۋرۈك دوستلۇق يولى بىلەن جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسىنى تۇتاشتۇرىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 6.5 مېتىر، كەڭلىكى 5 مېتىر، ئېگىزلىكى 1.5 مېتىر بولۇپ، كۆۋرۈك گۈندىسى تاش - شېغىللىق، ئاستى پولات لەملىك، يۈزى تاختاي شەكىللىك بولۇپ 70 - يىللاردا سېلىنغان (نامى 1997 - يىلى «يەر نامىغا تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەن» دە بېكىتىلگەن).

خاتىرجەملىك كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك ناھىيە بازىرى جەنۇبىنىڭ قىيپاش شەرقىي قىسمىدا بولۇپ، ياشلار ئۆستىڭگە سېلىنغان، ئۇ يەكەن مەھەللىسىگە تۇتىشىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 7 مېتىر، كەڭلىكى 7.2 مېتىر، ئېگىزلىكى 2 مېتىر بولۇپ، پولات چۈنبەلىق بېتون قۇرۇلمىلىق، ئەگمە شەكىللىك، ئەسلىدە ئاددىي كۆۋرۈك بولۇپ، 1982 - يىلى ئۆزگەرتىپ سېلىندى (نامى 1997 - يىلى «يەر نامىلىرىنى بېكىتىش»تە بېكىتىلگەن).

ئوتتۇرا كۆۋرۈك بۇ كۆۋرۈك شەھەر رايونىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ، ياشلار ئۆستىڭگە سېلىنغان. مەيدان يولىغا تۇتىشىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 7 مېتىر، كەڭلىكى 7.1 مېتىر، ئېگىزلىكى 2 مېتىر بولۇپ، پولات چۈنبەلىق بېتون قۇرۇلمىلىق، ئەگمە شەكىلدە، ئەسلىدە ئاددىي كۆۋرۈك بولۇپ، 1982 - يىلى قايتا سېلىندى (نامى 1997 - يىلى «يەر نامىنى بېكىتىش»تە بېكىتىلگەن).

بازار كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك ئوتتۇرا كۆۋرۈكنىڭ 50 مېتىر غەربىدە بولۇپ، ياشلار ئۆستىڭگە سېلىنغان، جەنۇبىي تەرىپى شىمالىي تىنچلىق يولىغا، غەربىي تەرىپى جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسىغا تۇتىشىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 7.1 مېتىر، كەڭلىكى 7.3 مېتىر، ئېگىزلىكى 1.8 مېتىر، پولات چۈنبەلىق بېتون قۇرۇلمىلىق، تەكشى يۈزلۈك، بۇ كۆۋرۈك 70 - يىللاردا سېلىنغان (نامى 1997 - يىلى «يەر نامىنى بېكىتىش»تە بېكىتىلگەن).

يېڭى غۇلجا كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدە بولۇپ، ياشلار ئۆستىڭگە سېلىنغان، جىرغىلاڭ جەنۇبىي يولىغا تۇتىشىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 9.2 مېتىر، كەڭلىكى 7.7 مېتىر، ئېگىزلىكى 2.2 مېتىر، كۆۋرۈك ئەگمە شەكىللىك تۆز يۈزلۈك بولۇپ، 1982 - يىل 5 - ئايدا سېلىندى.

4. شەھەر رايونى مۇئەسسەسلىرى

يول چىرىغى ئاساسىي كوچىلارغا 1990 - يىلى 63 دانە يول چىرىغى، 20 دانە ئەخلەت ساندۇقى ئورنىتىلدى.

سۇ بىلەن تەمىنلەش 1970 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆستەڭ سۈيى ئىچەتتى. سۇنىڭ تازىلىقى ياخشى ئەمەس ئىدى. 1971 - يىلى ناھىيە بازىرىنىڭ ئاساسلىق ئاھالىلەر رايونلىرىدا تۇرۇبا سۈيى بىلەن تەمىنلەش ئۆيلىرى تەسىس قىلىنىپ، ئاھالىلەر تەمىنلەندى. 1975 - يىلى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىغا دىئامېترى 2.5 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 3.5 مېتىر كېلىدىغان خىش قۇرۇلمىلىق چوڭ ئېغىزلىق قۇدۇقتىن بىرى قېزىلدى، ئۇنىڭدىن كۈنىگە 2000 كۇب مېتىر سۇ چىقىرىلىپ، 1200 مېتىر سۇ بىلەن ئاھالىلەر تەمىنلەندى، يەغلىغان سۇنىڭ يەرلەرگە ئىشلىتىلىدىغىنى ئاز كەم 4000 كۇب مېتىرغا يېتىدۇ، ئاساسلىق 3.5 كىلومېتىر سۇ تۇرۇبىسى يانقۇزۇلغانلىقى سىرتىدا، جىرغىلاڭ يولى، بەش كۆۋرۈك يولى، مەيدان يولى، يېڭىمەھەللە يولى، يەكەن مەھەللە يولى، مەدەنىيەت يولى، شەرقىي جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسىنى بويلاپ 5.6 كىلومېتىر قوشۇمچە سۇ تۇرۇبىسى كۆمۈلدى. 1988 - يىل 6- ئايدا سېزىم ئارقىلىق سۇ ئېلىش قۇرۇلۇشى كېڭەيتىپ ياسىلىپ سۇ بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 12 مىڭ كۇب مېتىرغا يەتكۈزۈلدى. 1990 - يىلى سۇ بىلەن تەمىنلەش تۇرۇبىسى 65 كىلومېتىرغا، سۇ بىلەن تەمىنلەش كۆلىمى 3.8 كۋادرات كىلومېتىرغا يېتىپ، ئومۇملىشىش نىسبىتى %80كە يەتتى، بۇنىڭ لايىقىتلىك بولۇش

نسبىتى 98% بولدى.

يۇندا چىقىرىۋېتىش 1984 - يىلى ناھىيە بازىرىدا يۇندا ئاققۇزۇش يولى قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلىپ، ئازكەم 38 كىلومېتىر ئاساسىي تۇرۇبا يولى ئورۇنلاشتۇرۇلغاندى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 3857 مېتىر سۇ چىقىرىۋېتىش تۇرۇبىسى كۆمۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە پاكىز سۇ كۆلچىكى غول تۇرۇبىسىنىڭ D500 مىللىمېتىرلىقى 568 مېتىر، يېڭىمەھەللە يولى تارماق تۇرۇبىسى 1856 مېتىر، «مەدەنىيەت» يولى تارماق تۇرۇبىسى 1016 مېتىر، ئاھالىلەر تۇرۇبىسى 417 مېتىر. بازار رايونىنىڭ جىرغىلاڭ سېيى جىلغىسى ئىچىگە سىغىمى 2000 كۇب مېتىرلىق يۇندا سىڭدۈرۈش كۆلچىكىدىن 2 سى ياسالدى.

توك بىلەن تەمىنلەش 1976 - يىلى ناھىيە بازىرىغا كېرەكلىك توكنىڭ ھەممىسى ئىلى ژىلايەتلىك شەھەر رايونىنى توك بىلەن تەمىنلەش تورى تەمىنلەيتتى. 35 كىلوۋولتلۇق يۇقىرى بېسىملىق ترانسفورماتور ئىستانسىسىدىن چىققان سىمنىڭ بېسىمى تۆۋەنلىتىلىپ 10 كىلوۋولتقا چۈشۈرۈلۈپ ناھىيە بازىرىغا يەتكۈزۈلەتتى. 10 كىلوۋولتلۇق ئاساسىي لىنىيىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 5.5 كىلومېتىر بولۇپ، تارماق لىنىيىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 19 كىلومېتىر، 10 كىلوۋولتلۇق توك يەتكۈزۈش لىنىيىسىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 25 كىلومېتىر ئىدى. 1987 - يىلى 10 كىلوۋولتلۇق لىنىيىگە 22 ترانسفورماتور ئورنىتىلىپ، ئومۇمىي توك سىغىمى 3185 كىلوۋولت ئامپېرغا يەتكۈزۈلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى تۆۋەن بېسىملىق توك لىنىيىسى 5.312 كىلومېتىرغا يەتتى.

ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش ناھىيىدىكى ئىدارە - ئورگانلار، ئاھالىلەر 70 - يىللاردىن ئىلگىرى، قىشتا ئادەتتە ئۆي ئىچىگە كۆمۈر مەش قويۇلۇپ ئۆي كۆمۈر بىلەن ئىسىتىلاتتى. 1987 - يىلى 14 كىچىك پارقازان ئۆيى، 16 پار قازان بولۇپ، ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش كۆلىمى 38 مىڭ 600 كۇادرات مېتىرغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە بىنا ئۆي 24 مىڭ 300 كۇادرات مېتىر، بىر قەۋەتلىك ئۆي 14 مىڭ 300 كۇادرات مېتىر. پار قازان ئارقىلىق ئىسسىقلىق يەتكۈزۈلگەن كۆلەم ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمىنىڭ 7.8% نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلىنىدىغان كۆلەم 40 مىڭ 800 كۇادرات مېتىرغا يەتتى.

5. تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇشى

1957 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى جىلىلىيۈزىگە كۆچۈپ كەلدى، 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بازىرىدىكى تۇرلۇك ئۆيلەرنىڭ كۆلىمى 16 مىڭ 500 كۇادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ھۆكۈمەت ئۆيى 5908 كۇادرات مېتىر، شەخسلەر ئولتۇراق ئۆيى 10 مىڭ 600 كۇادرات مېتىر بولۇپ، ھەممىسى دېگۈدەك توپا - ياغاچ قۇرۇلمىلىق پاكار، ئۆستى ئوت - چۆپ بىلەن يېپىلغان ئۆيلەر ئىدى، ھەممىسىنىڭ ئالدى جەنۇبقا قارىتىلغانىدى، يالغۇز دەرۋازىلىق مۇستەقىل ھويلىلار كۆپ ئىدى، چوڭ ئائىلىلەرنىڭ ھويلىسىدا ئىچكىرى - تاشقىرى ئۆيلەر كۆپ ئىدى، ئۆيلەر، خۇيزۇلارنىڭ ئۆيلىرىنىڭ كۆپىنچىسى پىشايۋانلىق بولۇپ، ئالدى تېمىغا رام قويۇلغان، دەرۋازىسىغا ئىلغۇچ بېكىتىلىپ كېچىسى ئېتىپ قويۇلاتتى.

60 - يىللاردا ئىدارە - ئورگانلار، كارخانا - كەسىپى ئورۇنلار ۋە شەخسلەر تۇرالغۇسى خېلى زور كۆلەمدە يېڭىلاندى ۋە كېڭەيتىلدى. 70 - يىللاردا تەدرىجىي خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەر سېلىنىشقا باشلىدى (1970 - يىلى سېلىنغان ناھىيىلىك كىنوخانا ياغاچ - خىش قۇرۇلمىلىق بولدى). ھۆكۈمەت، شەخسلەر سالغان ئۆي كۆلىمى 158 مىڭ 800 كۇادرات مېتىر بولۇپ، 60 - يىللارغا قارىغاندا بىر ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشتى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئورۇنلار ئومۇمىي پىلانىغا ئاساسەن ئۆي سېلىنىدىغان، بىنالارنىڭ قەۋەت سانى تەدرىجىي 3 قەۋەتتىن ئاشىدىغان بولغانىدى، ئوتتۇرا، ئاخىرقى مەزگىللىرىگە كەلگەندە ئۆيلەرگە ئومۇمىيۈزلۈك خىش - بېتون، ئىشلىتىلىدىغان، ئۆينىڭ ئىچكى تاملىرى سېمونت بىلەن سۈۋاقلاپ ئاندىن ئاقارتىلىدىغان، سىرتقى تاملىرىدىكى خىش ئارىلىرى كۆلرەڭ لاي بىلەن ھەملىنىدىغان بولدى. بىنا ئۆيلەر

كۇارتال شەكلىدە بولۇپ، بەزىلىرى بىر مېھمانخانا، بىر ياتاق، بىر ئاشخانىلىق، بەزىلىرى بىر مېھمانخانا، 2 ياتاق، بىر ئاشخانىلىق، ھەر بىر ئائىلىدە بىردىن ھاجەتخانا، بىردىن يەر ئاستى ئۆيى بار.

1990 - يىلى بازاردىكى ئۆي - ئىمارەت كۆلىمى 565 مىڭ 100 كۇادرات مېتىر بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئولتۇراق ئۆي 314 مىڭ 400 كۇادرات مېتىر، سانائەت - قاتناش ئامبىرى 105 مىڭ 100 كۇادرات مېتىر، سودا - مۇلازىمەت ئۆيى 43 مىڭ 600 كۇادرات مېتىر، ماتارىپ، داۋالاش، پەن تەتقىقات ئۆيى 30 مىڭ 200 كۇادرات مېتىر، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە - كۆڭۈل ئېچىش ئۆيى 10 مىڭ 800 كۇادرات مېتىر، ئىشخانا 61 مىڭ كۇادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە 50 — 60 - يىللاردا سېلىنغىنى 92 مىڭ 500 كۇادرات مېتىر بولۇپ، %16.4نى، 70 - يىللاردا سېلىنغىنى 158 مىڭ 800 كۇادرات مېتىر بولۇپ، %28.1نى؛ 80. يىللاردا سېلىنغىنى 300 مىڭ 20 كۇادرات مېتىر بولۇپ، %53.1نى؛ 1990 - يىلى سېلىنغىنى 13 مىڭ 600 كۇادرات مېتىر بولۇپ، %2نى ئىگىلەيدۇ.

§ 3 . يېزا - كەنت قۇرۇلۇشى

1. يېزا (بازار)

ناھىيىدىكى 25 يېزا - بازار، مەيدان ئورگانلىرى تۇرۇشلۇق جايلارنىڭ كۆپىنچىسى چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەرلەرگە ئېچىلغان، بۇنىڭ ئىچىدە جېلىلىيۈزى بازىرىنىڭ ئورگانلىرى ناھىيە بازىرىدا.

دۆڭمازار بازىرى گۇاڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى) ناھىيە قۇرۇلغان چاغدا ئانچە نامى يوق بىر كەنت ئىدى. 1966 - يىل 2 - ئايدا نىلقا ناھىيىسىنىڭ «شەرق شامىلى» گۈڭشېبى مازار رايونىغا ئايرىپ بېرىلگەندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيە «شەرق شامىلى» گۈڭشېبى (دۆڭمازار بازىرى) قۇرۇلدى. ئورگان ئىشخانىلىرى پۈتۈنلەي توپا - ياغاچ قۇرۇلمىلىق بولدى. ئۇنىڭ ئۆزى غۇلجىدىن شەرقىي 5 ناھىيە (كونەس، موڭغۇلكۈرە، توققۇزتارا، تېكەس، نىلقا) غا بارىدىغان قاتناش توگۇنىدە بولۇپ، بۇ رايوندا يەنە ئىلى يولۇچىلار شىركىتىنىڭ قاتناش بېكىتى، ناھىيىلىك نېفىت شىركىتىنىڭ ماي ئامبىرى بار ئىدى. 70 - يىللارنىڭ باشلىرىدا «شەرق شامىلى» گۈڭشېھىدا گۈڭشي ئورگىنى ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ ئىشخانىلىرى، دۇكان، مەكتەپ، كىنوخانا قاتارلىقلار سېلىنىدى. 80 - يىللاردا دۆڭمازار ئەتراپى كىشىلەر مەبلەغ سالىدىغان قىزغىن نۇقتىغا ئايلىنىپ، دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسىنىڭ بويىغا ئاشخانا، ماگىزىن قاتارلىقلار سېلىنىدى. سوت مەھكىمىسى، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش پونكىتى، باج پونكىتى، پوچتا - تېلېگراف پونكىتى، بانكا پۇل ئامانەت پونكىتى، ئاشلىق پونكىتى، دوختۇرخانا، تەنتەربىيە مەيدانى، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بازىرى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى بازارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ 700 كۇادرات مېتىرغا يەتتى.

ناھىيىدىكى 23 يېزا (مەيدان) ھۆكۈمەتلىرى تۇرۇشلۇق جايلارنىڭ ھەممىسىدە چوڭ - كىچىك بازار ياكى مەركىزىي كەنتلەر شەكىللەندى. قارا ياغاچ، مازار، ئەۋلىيا يېزىسى (مازار يېزىسى 1984 - يىلى، قالغان 2 يېزا 1987 - يىلى تەسىس قىلىنغان)، 2 چارۇچىلىق فېرمىسى (تاغ رايونىغا جايلاشقان) دىن باشقا 17 يېزا، بازارنىڭ ھەممىسىگە تۇرۇبا سۇيى يەتكۈزۈلدى، يىل بويى تەمىنلىنىدىغان سۇ مىقدارى 302 مىڭ 900 تونىنا بولۇپ، سۇدىن پايدىلىنىدىغان نوپۇس ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %34نى ئىگىلىدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدىكى ئەگرى - بۈگرى توپا يوللارنىڭ كۆپىنچىسى تۈپتۈز، كەڭ - كۇشادە ئاسفالت يولغا ئايلاندى؛ 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا، پاكار - پاكار توپا - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەرنىڭ ئورنىنى خىش - سېمونت قۇرۇلمىلىق، خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەر ئىگىلىدى.

2. كەنت

كەنت قۇرۇلۇشىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئولتۇراق ئۆي قۇرۇلۇشى بولدى. ناھىيە تەۋەسىدىكى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئولتۇراق ئۆيلىرى جۈغراپىيىلىك شارائىت تۈپەيلىدىن ئوخشاش بولمىغان ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، تاغلىق رايونلاردىكى چارۋىچىلارنىڭ كۆپىنچىسى كۆچمە تۇرمۇش كەچۈرەتتى، «كىگىز ئۆي» ئاساس قىلاتتى، ئۇ قارىغاي ياغىچىدىن ياسالغان كېرگى ئۈستىگە كىگىز يېپىلغان دۇگىلەك چاك شەرقى بار ئۆيلەر ئىدى. بىر يىلنىڭ تۆت پەسلىدە بىر ئائىلە كىشىلىرى چارۋىلارغا ئەگىشىپ، كۆكلەم، يايلاق، كۈزلەك، قىشلاقلارغا كۆچۈپ يۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزەتتى. ئات - ئۇلاغلار ئۇلارنىڭ ئاساسلىق قاتناش قورالى ئىدى. دېھقانلار بولسا كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەردە ئولتۇرۇشنى ئاساس قىلاتتى، ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا دالان، سارايلار بولۇپ ئىككى تەرىپىدە ئاشخانا، ياتاق ئۆيلەر بولاتتى. ئاز ساندىكى باي ئائىلىلەر ئۈستى تاختايلىق كىچىك 2 قەۋەت ئۆيلەردە ئولتۇراتتى. چارروسىيە ئىلىنى بېسىۋالغاندا بىر قىسىم كەنتلەر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، توپا، سامان قۇرۇلمىلىق ئۆيلەر كۆپەيدى.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئولتۇراق ئۆيلىرى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم «بەشتە ياخشى» (ياخشى ئىبرىق - ئۈستەك، ياخشى يول، ياخشى ئورمان بەلۋېغى، ياخشى سالا ئىتىز، ياخشى مەھەللە) بار يېزا - كەنت قۇرۇلۇش چاقىرىقىنى چىقاردى. ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ۋە «1 - ماي»، «تەڭرىتاغ» قاتارلىق گۈڭشىلاردا پىلانلاش ئەترەتلىرى قۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ يەر، ئىبرىق - ئۈستەك، يول، مەھەللىلىرى بىر تۇتاش پىلانلاندى. 70 - يىللاردا دېھقانلارنىڭ يېڭى ئولتۇراق ئۆيلىرى ۋە چارۋىچىلارنى ئولتۇراقلاشتۇرۇش نۇقتىلىرى تېز تەرەققىي قىلدى، ئۇنىڭ ئۇلچىمى ئۇزلۇكسىز ئۈستۈرۈلدى. يېڭى سېلىنغان ئۆيلەرنىڭ كۆپىنچىسى پىشايۋانلىق توپا - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەر بولۇپ، ئۆي ئالدىغا قوشۇمچە پايدىلىنىدىغان مۇئەسسەسلەر (تونۇر، ھاجەتخانا، لاپاس قاتارلىقلار) سېلىندى. 80 - يىللارغا كەلگەندە يىلىغا يېڭىدىن 44 مىڭ 700 كۋادرات مېتىر (توپا - ياغاچ قۇرۇلمىلىق) ئۆي سېلىندى.

دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئولتۇراق ئۆيلىرى تەرەققىي قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يېزىلاردىكى ئاممۇي ئىمارەت، يول، قاتناشمۇ زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا، كۆپ قېتىم يېزا - كەنتلەرنىڭ يوللىرى ياسىلىپ رېمونت قىلىندى، بۇ يوللارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1336 كىلومېتىرغا يەتتى. ئەسلىدىكى كونا ياغاچ كۆۋرۈكلەر پولات چۆمۈلىق بېتون قۇرۇلمىلىق ۋە سۈڭگۈچلۈك قىلىپ سېلىندى. ئېلېكتر توري يېزا-كەنتلەرنى قاپلىدى.

§ 4. ئۆي - مۇلۈك باشقۇرۇش

1. ھۆكۈمەت ئۆيلىرىنى باشقۇرۇش

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت ئۆيلىرىنى باشقۇرۇش ئاساسلىقى رېمونت قىلىش، ئاسراش، يېڭىلاش، كېڭەيتىپ قۇرۇش، ئولتۇراقلىشىش شارائىتىنى ياخشىلاشتىن ئىبارەت بولدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بازىرى كونا شەھەر (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى) دىن يېڭىشەھەر (جېلىلىيۈزى) گە كۆچكەندە، ھۆكۈمەت ئۆيلىرىنىڭ كۆلىمى 5900 كۋادرات مېتىر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىكى

ئورۇنلار باشقۇرىدىغان ئۆي 3800 كۋادرات مېتىر، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى ئورۇنلار باشقۇرىدىغان ئۆي 2100 كۋادرات مېتىر ئىدى. 1962 - يىلى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىدا ناھىيىلىك ئۆي - مۇلۇك كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ھۆكۈمەت ئۆي - مۇلكىنى باشقۇرۇش، ھۆكۈمەت ئۆيلىرىنى رېمونت قىلىش پىلانىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش، ئۆي ئىجارىسىنى بېكىتىش قاتارلىقلارغا مەسئۇل بولدى. شۇ چاغدا ئۆي ئىجارىسى ئۆينىڭ ئېغىز سانى ۋە دەرىجىسىگە قاراپ بېكىتىلەتتى، ئەڭ يۇقىرىسى 2 يۈەن، ئەڭ تۆۋىنى 0.4 يۈەن ئىدى. كېيىن تۇرلۇك ئىشلارنىڭ تەرەققىياتىغا، شەھەر - بازار نوپۇسىنىڭ بارغانسېرى كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، ئولتۇراق ئۆي بارغانسېرى جىددىيىلەشتى، 60 — 70 - يىللاردا ناھىيىلىك ئۆي - مۇلۇك تارماقلىرى ناھىيە بازىرىغا بىر تۈركۈم ئولتۇراق ئۆيلەرنى سالدى، ئولتۇراق ئۆيلەرنىڭ دەرىجىسىنى پىلانلاپ ئۆي ئىجارىسىنى تەڭشىدى، ھەر كۋادرات مېتىر ئۆينىڭ ھەر ئايلىق باھاسى بېكىتىلدى، يۇقىرىسى 0.08 يۈەن، تۆۋىنى 0.05 يۈەن بولدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىنىڭ ئۆي باشقۇرۇش پونكىتى ناھىيە بازىرىدا ئۆي - مۇلۇك باشقۇرۇش ھوقۇقى ھەم ئائىلىلەر ئارخىپىنى تۇرغۇزدى، ناھىيە بازىرىنى 7 رايونغا بۆلۈپ، 5301 ئۆينىڭ يەر ئۈستى خەرىتىسىنى سىزىپ چىقتى. 1989 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە ئولتۇراق ئۆيلەرنى تاۋارلاشتۇرۇش يولغا قويۇلۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئۆي سېتىۋېلىشىغا ئىلھام بېرىلدى ھەمدە كونا ئۆيلەر باھالاندى، 12 مىڭ كۋادرات مېتىر ئۆينىڭ باھاسى 4 مىليون 265 مىڭ 200 يۈەن بولدى، ئۆي سېتىلغان پۇللارنىڭ ھەممىسى ئۆي ئىسلاھاتى فوندىغا كىرگۈزۈلۈپ، قۇرۇلۇش بانكىسىغا ئامانەت قويۇلدى. 1990 - يىلى شەھەر رايوندىكى ھۆكۈمەت ئۆيى 359 مىڭ 300 كۋادرات مېتىر بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلار باشقۇرىدىغان ئۆي 332 مىڭ 300 كۋادرات مېتىر، كوللېكتىپ ئورۇنلارنىڭ 27 مىڭ كۋادرات مېتىر.

2. خۇسۇسىي ئۆيلەرنى باشقۇرۇش

50 - يىللاردا بازار رايوندىكى خۇسۇسىي ئۆيلەر 11 مىڭ كۋادرات مېتىر ئىدى، ئۇ چاغدا ھۆكۈمەتنىڭ خۇسۇسىي ئۆيلەرنى باشقۇرۇش ۋاستىسى ئۆي - مۇلۇك ھوقۇقىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش ھەم كادىرلار، ئىشچىلارنىڭ بىردەك خۇسۇسىي ئۆي سېلىشىغا رۇخسەت قىلماسلىق ئىدى. 1966 - يىلدىن كېيىن ئىشچى-خىزمەتچىلەر سالغان ياكى سېتىۋالغان خۇسۇسىي ئۆيلەرنى بىردەك شۇ كىشى تۇرۇشلۇق ئورۇن بىناكارلىق ماتېرىياللىرىدىن باھاغا سۈندۈرۈپ ھېسابلاپ ئومۇمنىڭ ئىلكىگە ئېلىۋالغان. 80 - يىللاردا ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ خۇسۇسىي ئۆي سېلىشىغا رۇخسەت قىلىندى. 1989 - يىل 10 - ئاينىڭ 9 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۇرالغۇ ئۆي مەيدانىنى تىزگىنلەش، ئىگىلىگەن يەر تەڭپۇك بولماسلىقتەك زىددىيەتلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمىگە ئاساسەن، يەر ئىگىلەشنى تەڭشەش ھەققى ئالدى (200 كۋادرات مېتىر ئىچىدىكىدىن تەڭشەش ھەققى ئېلىنمىدى)، 200 كۋادرات مېتىر (3 پۇڭ) يەر تۆپ سان قىلىنىپ، 200 كۋادرات مېتىردىن ئاشقان، 333 كۋادرات مېتىرغا (5 پۇڭغا) يەتمىگەن بولسا، ھەر 66.7 كۋادرات مېتىرغا 100 يۈەن؛ 333 كۋادرات مېتىردىن ئاشقان، 666.6 كۋادرات مېتىر (بىرمو) غا يەتكەن ياكى ئۇنىڭدىن تۆۋەن بولسا، 66.7 كۋادرات مېتىرغا 200 يۈەن تەڭشەش ھەققى قوشۇپ ئېلىندى، 666.6 كۋادرات مېتىردىن يۇقىرى بولسا 2 ئائىلىگە بۆلۈپ بېرىلدى.

تارىخىي ھەرىكەتلەر داۋاملىدا، بازارلاردىكى بىر قىسىم خۇسۇسىي ئۆيلەر مۇسادىرە قىلىنغان ياكى ئورۇنلار تەرىپىدىن ئىگىلىۋېلىنغانىدى. 80 - يىللاردا يۇقىرىنىڭ يولىۋرۇقىنىڭ روھىغا ئاساسەن، سىياسىتى ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈشكە تېگىشلىك خۇسۇسىي ئۆيلەر تەكشۈرۈلۈپ ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى، «كىم ئىگىلەپ ئىشلەتكەن بولسا، شۇ قايتۇرۇش پرىنسىپى» غا ئاساسەن، ئەسلىدىكى ئۆي بولسا شۇ ئۆي قايتۇرۇپ بېرىلدى، ئەسلىدىكى ئۆي بولمىسا ئەھۋالغا قاراپ باھاغا سۈندۈرۈپ تۆلەپ بېرىلدى. 1989 - يىلى ئاپتونوم رايون

تاجىرتىپ بەرگەن 20 مىڭ يۈەن، ناھىيىلىك مالىيىدىن تاجىرتىلغان 13 مىڭ 200 يۈەن بىلەن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئىگىلىۋېلىنغان 78 ئېغىزلىق ئۆيىنى (21 ئائىلە) باھالاپ قايتۇرۇش مەسىلىسى ھەل قىلىندى.

1984 - يىلى ناھىيىلىك قۇرۇلۇش ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆي باشقۇرۇش ئورنى تەسىس قىلىنىپ، ناھىيىدىكى خۇسۇسىي ئۆيلەرنى باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. 1986 - يىلى ئۆي باشقۇرۇش پونكىتى بازار رايونىدىكى خۇسۇسىي ئۆيلەرنى تىزىملىدى ھەم «ئۆي - مۈلۈك ھوقۇقى گۇۋاھنامىسى» ۋە «دۆلەت ئىلكىدىكى يەرلەرنى ئىشلىتىش كىنىشكىسى» تارقىتىپ بەردى. 1990 - يىلى بازار رايونىدىكى خۇسۇسىي ئۆي كۆلىمى 204 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى.

Ⅱ باب

مۇھىت ئاسراش

§1. مۇھىت ئەھۋالى

1. ھاۋا

غۇلجا ناھىيىسى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان ناھىيە بولۇپ، سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى ئىنتايىن قالاق، ناھىيە - يېزا دەرىجىلىك زاۋۇتلار بەك ئاز بولغاچقا ھاۋا بۇلغانمىغان. 80 - يىللاردىن كېيىن سانائەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، ناھىيە بازىرى ۋە قارايانغاچ يېزىسى كۆمۈرکېنى رايونىنىڭ ھاۋاسى بۇلغىنىشقا باشلىدى.

2. سۇ سۈپىتى

70 - يىللاردىن ئىلگىرى ناھىيىدە تۇرۇبا سۇيى مۇئەسسەسلىرى يوق بولۇپ، ئاساسا ئۆستەڭ سۇيى، كۆل سۇيى ۋە قۇدۇق سۇيى ئىچەتتى. نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، سۇ مەنبەسىنىڭ بۇلغىنىشى ئېغىر بولۇپ، كېزىك قاتارلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ تارقىلىشىغا سەۋەب بولۇپ، ئاممىنىڭ سالامەتلىكىگە تەھدىت ئېلىپ كەلدى. 1977 - يىلى «1 - ماي» گۈڭشىسى (ئۇچىئون خۇيزۇ يېزىسى) دا ئاممىا بۇلغانغان سۇنى ئىچكەچكە كېزىك كېسىلى تارقالدى.

1988 - يىل 2 - ئايدا پەنجىم يېزىسىدا غەيرىي A، غەيرىي B تىپلىق جىگەر كېسىلى تارقىلىپ، 385 ئادەم يۇقۇملاندى، 4 ئادەم ئۆلدى. بۇنىڭ ھەممىسى سۇ مەنبەسىنىڭ بۇلغىنىشىدىن بولدى.

3. بازار - يېزا مۇھىت تازىلىقى

بازارلاردىكى ئاممىۋى مۇھىت تازىلىقىدا ئاساسەن يەرلىك ھۆكۈمەتلەر ھەر قايسى كەسىپ، ھەرقايسى ساھەلەرنى تەشكىللەپ ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى، ھەر شەنبە كۈنى ياكى ھېيت -

بايرامىلاردا ئىشچى - خىزمەتچىلەر مۇھىت تازىلىقى قىلىشقا ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، ئەخلەتلەر بەلگىلەنگەن نۇقتىلارغا توشۇلدى.

ئائىلىلەرنىڭ هويلا - ئارام مۇھىت تازىلىقىدا ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جايلارنىڭ ياخشى بولدى، ئۇلار تەبىئەتكە هۆرمەت قىلىپ، تۇرلۇك دەل - دەرەخ تىكىپ، گۈل - گىياھ ئۆستۈرۈپ، هويلا ئىچى - تېشىنى دائىم تازىلاپ تۇرىدۇ، هەر يىلى باهاردا هەممە ئائىلە دېگۈدەك ئۆيلىرى ۋە هاجەتخانىلىرىنىڭ تامىلىرىنى ئاقارتىپ تۇرىدۇ.

چارۋىچىلىق رايونلىرى كۆپىنچىسى چەت - ياقا جايلار بولغاچقا، مۇھىت تازىلىقى تازا ياخشى ئەمەس، ئۇ يەردە سىگىشىنىڭ ئالدىنى ئالمىدىغان هاجەتخانا يوق، بەزى كىشىلەر چارۋىلار بىلەن بىر جايدا تۇرىدۇ، ئامما ئۆستەڭ سۇيىنى ئىچىشنى ئاساس قىلمىدۇ، پەقەت شەرت - شارائىتى ياخشى بولغان يېزا - بازار، مەيدان ئورگانلىرى ۋە ئورگانغا يېقىن جايلار تۇرۇبا سۇيى ئىچەلەيدۇ.

§ 2 . مۇھىت تۈزەش

1 . ئاپپارات

1985 - يىل 10 - ئايدا ناهىيىلىك شەهەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى قارمىقىدا مۇھىت ئاسراش - ئۆلچەش پونكىتى (مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك) قۇرۇلدى، 10 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى.

2 . ئۆلچەش ئەسۋابلىرى

1987 - يىلى مۇھىت ئۆلچەش پونكىتى ئىس ئۆلچەش ئەسۋابىدىن بىرنى سېتىۋالغانىدى، 1988 - يىلى يەنە ئاۋاز ئۆلچەش ئەسۋابىدىن بىرنى سېتىۋېلىپ، هاۋا، شاۋقۇن - سۇرەن قاتارلىقلارنىڭ بۇلغىنىشىنى تەكشۈرۈشنى يولغا قويدى.

3 . تۈزەش تەدبىرلىرى

1985 - يىلدىن كېيىن، ناهىيىلىك مۇھىت ئاسراش تارماقلىرى قانۇن بويىچە هوقۇق يۈرگۈزۈپ نازارەت قىلىش - باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، بۇلغىنىش ئېغىر بولغان كارخانىلارنىڭ بەلگىلەنگەن مۇهلەت ئىچىدە تۈزىتىشىنى، يېڭىدىن قۇرۇلغان ۋە كېڭەيتىپ قۇرۇلغان كارخانىلارنىڭ مۇھىت ئاسراش تەدبىرلىرى بىلەن ئاساسىي گەۋدە قۇرۇلۇشىنى بىر ۋاقىتتا لايىهىلىشى، بىر ۋاقىتتا يولغا قويۇشى، بىر ۋاقىتتا ئىشقا كىرىشتۈرۈشىنى تەلەپ قىلىپ يېڭى بۇلغىنىش مەنبەسىنىڭ كېلىپ چىقىشىنى كونترول قىلدى. 1986 - يىلى بازارلاردىكى سانائەتنىڭ بۇلغاش مەنبەلىرى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، بۇلغىما كارتوچكىسى ئارخىپىدىن 75ى تۇرغۇزۇلدى. 1988 - يىلى ناهىيىلىك مۇھىت ئاسراش - ئۆلچەش پونكىتى «شىنىنىڭ» شېكەر زاۋۇتى، ئىلى ئالىيۇمىن ئېلېكتىرولىزلاش زاۋۇتىغا ئېرىپ ئۇلارنىڭ مۇهىتقا بولغان تەسىرى ئۈستىدە باهالاش ئېلىپ بارىدى. 1990 - يىلى ناهىيە بويىچە ئېلىپ ئېرىلغان مۇھىت تەسىرى ئۈستىدىكى باهالاش %80تىن يۇقىرى بولدى. 1986 - يىلدىن باشلاپ، ناهىيىلىك مۇھىت ئاسراش - ئۆلچەش پونكىتى قانۇن بويىچە ئۆلچەمدىن يۇقىرى بۇلغىما چىقارغانلاردىن هەق ئالدى. شۇ يىلى 6892 يۈەن هەق ئېلىنغانىدى، 1987 - يىلى 111 مىڭ يۈەن، 1988 - يىلى 115 مىڭ يۈەن، 1989 - يىلى 64 مىڭ يۈەن، 1990 - يىلى 79 مىڭ يۈەن، 5 يىلدا 375 مىڭ 900 يۈەن هەق ئېلىنىدى.

4. تۈزەش نەتىجىسى

1985 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك سۈت ياسالمىلىرى زاۋۇتى، زىغىر تالاسى زاۋۇتى، ھاراق زاۋۇتى ۋە مولليتوختىيوزى يېزا كۆمۈر كانى قاتارلىق كارخانىلار 75 مىليون 856 مىڭ كۇب مېتىر پاسكىنا ھاۋانى، 210 مىڭ كېرەكسىز سۇنى، 4000 تونىنا داشقالنى تۆگەتتى. «ئۆچ كېرەكسىز»نى تۈزەش ئارقىلىق ھەم بۇلغىمىلارنى قويۇپ بېرىش ئازايتىلىپ مۇھىت قوغدالدى ۋە ياخشىلاندى، ھەم بايلىق مەنبەسى تېجەلدى. مەسىلەن: ئېرىتمە زاۋۇتى چىقارغان بولغىمىلار تىندۇرۇلۇپ بىر تەرەپ قىلىنىش ئارقىلىق، چارۇىلارغا يەم-خەشەك تەييارلاندى، داشقاللار بىناكارلىق ماتېرىيالى قىلىپ ئىشلىتىلدى، پاسكىنا سۇ بىر تەرەپ قىلىنىش ئارقىلىق سۇنى سۇۋۇتۇپ ئايلاندۇرۇشقا ئىشلىتىلدى.

5. مۇھىت تازىلىقىنى تۈزەش

1984 - يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قارىمىقىدا ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق كومىتېتىنىڭ ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى قۇرۇلدى، شۇ يىلى ناھىيىدىكى ئىدارە - ئورگانلار، سودا دۇكانلىرى، ئاشخانا قاتارلىقلارغا قارىتا «ئىشىك ئالدىدا ئۆچنى ھۆددىگە ئېلىش» تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئۇلار ئۆز ئورنى ئالدىدىكى تازىلىق، كۆكەرتىش، قار تازىلاش قاتارلىقلارغا مەسئۇل قىلىندى. ھەر يىلى ئەتىياز، كۈزدە ناھىيىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى ناھىيىدىكى ئىدارە - ئورگانلارنى چوڭ تازىلىق قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدى ھەمدە چوڭ تازىلىقنى قەرەلسىز تەكشۈردى، تازىلىقى ياخشى بولمىغان ئورۇنلار رادىئو، تېلېۋىزىيە ئارقىلىق ئېلان قىلىنىپ تەنقىدلەندى. ناھىيىنىڭ ئاساسلىق كوچىلىرىنى ناھىيىلىك كوچا تازىلىقى ئەتىرىتى ھەر كۈنى بىر قېتىم سۈپۈرۈپ تازىلاپ تۇرىدىغان بولدى. 1990 - يىلى ناھىيىدە 2 ئامما‌ۋى ھاجەتخانا سېلىندى.

بازار - يېزا يوللىرىنىڭ ئىككى قاسىتىدىكى سۇزادان تېرەك ئاساس قىلىنغان كۆكەرتىش بەلۋېغى يول بىلەن تەڭ ئۇزارىدى. ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى ئورمان بىنا قىلىشنى ئەملىيلەشتۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇپ، ھەر يىلى ئەتىيازدا ناھىيە خەلقىنى ئورمان بىنا قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدى. ئاھالىلەرنىڭ ھويلا - ئارامىلىرىغا مېۋىلىك دەرەخ، گۈل - گىياھ، كۆكتات تېرىلدى، ئۆيلەرنىڭ پېشايۋىنى ئالدىغا 3 — 4 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا ئۈزۈم بارىگى بەرپا قىلىنىپ، بۇ ئارقىلىق ھەم توپا - توزاندىن مۇداپىئە كۆرۈلدى، ھەم مۇھىت پاكىزلىنىپ يېشىللاشتۇرۇلدى، 1990 - يىلى جېلىلىيوزى بازىرىدىكى دەرەخ ئوتتۇرىچە 295 تۈپتىن توغرا كەلدى. ناھىيە بازىرىنىڭ كۆكەرتىلگەن كۆلىمى 1830 مو بولۇپ، ئوتتۇرىچە 5. 40 كۋادرات مېتىردىن توغرا كەلدى.

٤. مقياس الاستعداد الفني

٥. مقياس الاتجاهات نحو الفن

ئون ئوچىنچى قىسىم

ئۇنۇمۇپرسال ئىگىلىك باشقۇرۇش

ئون ئۇچىنچى قىسىم

ئۇنىۋېرسال ئىگىلىك باشقۇرۇش

I باب

پىلانلىق باشقۇرۇش

§ 1 . ئاپپارات

1955 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە مالىيە - ئىقتىساد - پىلان كومىتېتى تەسىس قىلىندى، مۇدىرلىقىنى ھاكىم قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، ھەيئەتلىرى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرىنىڭ مەسئۇللىرىدىن تەركىب تاپتى. ئۇ، ناھىيە بويىچە خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىيات پىلانىنى تۈزۈپ ئىجرا قىلىش ۋە ستاتىستىكىلاش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1957 - يىل 5 - ئايدا مالىيە - پىلان كومىتېتى پىلان كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى، مۇدىرلىقىنى بىر مۇئاۋىن ھاكىم قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، 4 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى. 1958 - يىلى پىلان كومىتېتىنىڭ نامى ستاتىستىكا بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1961 - يىلى پىلان كومىتېتى دېگەن نام ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1963 - يىل 5 - ئايدا پىلان كومىتېتى يەنە مالىيە - پىلان كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، مالىيە - پىلان كومىتېتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1969 - يىل 5 - ئايدا پىلان كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 6- ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى، قارىمىقىدا ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، ناھىيىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىغا رەھبەرلىك قىلىش، پىلان كومىتېتىنىڭ فۇنكسىيىسىنى يۈرگۈزۈشكە مەسئۇل بولدى. 1970 - يىلى پىلان - مالىيە ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، 1971 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، پىلان - مالىيە ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇ پىلان - ستاتىستىكا، مالىيە - باجدىن ئىبارەت ئىككى تارماقتىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ناھىيىنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنى تۈزۈش، ستاتىستىكا قىلىش، ماددىي ئەشيا يۆتكەش - تەقسىملەش، ئاساسىي قۇرۇلۇشنى باشقۇرۇش، مالىيە ۋە باج قاتارلىق كەسىپلەرگە مەسئۇل بولدى. 1972 - يىلى پىلان - ستاتىستىكا كەسپى پىلان - مالىيە ئىدارىسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ پىلان كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ 11 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى. 80- يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگىچە پىلان كومىتېتى كۆپ قېتىملىق تەكشەشنى باشتىن كەچۈردى. ستاتىستىكا،

ئەمگەك، شەھەر ـ يېزا مۇھىتىنى ئاسراش، باھا قاتارلىق كەسپىي ئورۇنلار ئايرىلىپ چىقىپ كەتتى، نەتىجىدە ئۇ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى، ئاساسىي قۇرۇلۇش پىلانىنى باشقۇرىدىغان بۆلۈم دەرىجىلىك ئورۇن بولدى. 1987 ـ يىل 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئىقتىسادىي ھەمكارلىق ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، پىلان كومىتېتى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى. 1989 ـ يىل 7 ـ ئايدا ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىدا ئۇچۇر مەركىزى تەسىس قىلىندى. 1990 ـ يىلى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ 11 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇدىر بىر، مۇئاۋىن مۇدىر 2، كەسپىي ئىشلار كادىرى 7، ئىشچى بىر.

2 §. پىلان تۈزۈش ۋە ئۇنى يولغا قويۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق ئىشلىرىنى دېھقانلار ئۆزلىرى ئورۇنلاشتۇراتتى، ناھىيىنىڭ ئىگىلىكى ئۆز ـ ئۆزىنى تەمىنلەيدىغان ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكى ئىدى.

1958 ـ يىلى خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1979 ـ يىلغىچە خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى يۇكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشكەن بۇيرۇق خاراكتېرىدىكى پىلان بولۇپ، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى ۋە سانائەت مەھسۇلاتلىرىغا قارىتا، دۆلەت بىر تۇتاش سېتىۋېلىش ۋە سېتىشنى يولغا قويدى.

چ ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزا ئىقتىسادى تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئۈزلۈكسىز چوڭقۇرلىشىپ، پىلان تۈزۈلمىسى تەدرىجىي ھالدا بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلاندىن يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلانغا ئۆزگەردى، چوڭ جەھەتتە ياخشى ۋە ئىنچىكە باشقۇرۇش، كىچىك جەھەتتىن ئېچىۋېتىپ جانلاندۇرۇش تەكتلىنىشكە باشلىدى، تۈزۈلمىسى پىلانلىق تاۋار ئىگىلىكى باسقۇچىغا مەنسۇپ بولدى.

1988 ـ يىلى پىلانلىق ئىگىلىك بىلەن بازار ئىگىلىكىنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش يولى ئۈستىدە ئىزدىنىش باشلاندى. ئاشلىق، ياغلىق دانىنى توختام بويىچە سېتىۋېلىش پىلانىدا بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان يولغا قويۇلغانلىقى سەرتىدا، قالغانلىرىدا پۈتۈنلەي يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلان يولغا قويۇلدى، پىلان باشقۇرۇشتا مۇلازىمەت قىلىش، ماسلاشتۇرۇش ئاساس قىلىندى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكى تەرەققىيات پىلانىدا «بىر تۇتاش پىلانلاش، تەڭ ئېتىبار بېرىش، ئومۇمىيۈزلۈك ئورۇنلاشتۇرۇش» فاكتورىنى ۋە «بىر تۇتاش پىلانلاپ، دەرىجىگە بۆلۈپ باشقۇرۇش» پرىنسىپى بويىچە، «تارماقلار بىلەن ساھەلەرنى بىرلەشتۈرۈش، دەرىجىمۇ دەرىجە تەڭپۇڭلاشتۇرۇش» چارىسى قوللىنىلىپ، يۇقىرىنىڭ بىر تۇتاش پىلانىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىلەن بىرلىكتە ئۆزۈن مۇددەتلىك، ئوتتۇرا مۇددەتلىك ۋە يىللىقتىن ئىبارەت 3 خىل پىلان تۈزۈپ چىقىش ئۈيۇشتۇرۇلدى، پىلاندا بېكىتىلگەن تۈرلۈك كۆرسەتكۈچلەرنىڭ ئورۇندىلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ـ نازارەت قىلىشقا ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى مەسئۇل بولدى، ئايرىم كۆرسەتكۈچلەرنىڭ ئەھۋالىغا ئۈيغۇن ئەمەلىي ياكى ئۇنى ئورۇندىغىلى بولمايدىغانلىقى بايقالسا، ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى بىلەن بىرلىكتە ۋاقتىدا مۇزاكىرە قىلىپ تەڭشەلدى.

1. ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلان

ئۇنىڭ مۇددىتى ئادەتتە 10 يىلدىن يۇقىرى بولىدۇ، ئۇ ئۇزۇن مەزگىللىك پىلان ياكى يىراق كەلگۈسى

پىلان دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇ بىر خىل ئىستراتېگىيىلىك پىلان بولۇپ، پىلاننىڭ مۇددىتى بىر قەدەر ئۇزۇن، مۇقىمسىز ئامىللار بىر قەدەر كۆپ بولغانلىقتىن، ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلان پەقەت پروگراممىا خاراكتېرىگە ئىگە بولىدۇ، ھېراق ئۇ ئوتتۇرا مەزگىللىك پىلاننىڭ يۆنىلىشى ۋە ۋەزىپىسىنى بەلگىلەيدۇ، ئوتتۇرا مەزگىللىك پىلان تۈزۈشنىڭ ئاساسى ھېسابلىنىدۇ. غۇلجا ناھىيىسى تۈزگەن ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلانلار مۇنۇلار: «پۈتۈن مەملىكەتنىڭ يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات پروگراممىسى»نى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن تۈزۈلگەن «1956 — 1967-يىلغىچە بولغان يېزا ئىگىلىك تەرەققىياتىنىڭ ھېراق كەلگۈسى پىلانى»، بۇ پىلاننى تۈزىدىغان چاغدا ماتېرىيال تولۇق بولماي، سوبېيېكتىپ تەسەۋۋۇرغا تايىنىلغانلىقتىن، پىلاندىكى كۆرسەتكۈچ سانلار يۇقىرى بولۇپ كېتىپ، ئەملگە ئاشۇرغىلى بولمىدى؛ «يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش پىلانى (1981 — 2000 - يىلغىچە)» بۇ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن تۈزۈلگەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ كۆلەمى ئەڭ چوڭ، سۈپىتى ئەڭ ياخشى بولغان پۈتۈن ناھىيىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى رايونلار بويىچە ئېچىش ۋە يېزا ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلان؛ «ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ ئومۇمىي پىلانى» (1988 — 2000 - يىلغىچە)، بۇ، ناھىيە تەۋەسىدە تۈنجى قېتىم تۈزۈلگەن پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان بىر قەدەر مۇكەممەل بولغان ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلان. بۇ ئۈنۈمۈرسال خاراكتېرلىك ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلانلاردىن سىرت، ناھىيە تەۋەسىدىكى كەسىپىي تارماقلار ئۇزلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن نۇرغۇن مەخسۇس تۈردىكى ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلانلارنى تۈزۈپ چىقتى، بەزىلىرى 10 يىللىق پىلان، بەزىلىرى يېراق كەلگۈسى پىلان، يەنە بەزىلىرى ئىستراتېگىيىلىك تەرەققىيات پىلانى دەپ ئاتالدى، مەسىلەن: 1976 - يىلى ماتارىپ تارماقلىرى تۈزگەن «ماتارىپ ئىشلىرىنىڭ ئون يىللىق تەرەققىيات پىلانى»، مەدەنىيەت تارماقلىرى تۈزگەن «مەدەنىيەت - نەشرىيات ئىشلىرىنىڭ تەرەققىيات پىلانى ۋە نوپۇس تەرەققىيات يېرىك پىلانى» قاتارلىقلار. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا، ناھىيىلىك پارتكوم «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات يېرىك پىلانى»نى تۈزۈشكە كىرىشتى.

يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش 1981 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش كومىتېتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ۋە ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش خىزمىتى باشلاندى. 1982 - يىل 6 - ئايدا يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش لايىھىسىنىڭ دەسلەپكى ئورىگىنالى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. 7 - ئايدا ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاست، ۋىلايەتتىكى مۇناسىۋەتلىك مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشى ۋە دەلىللىشى ئارقىلىق، بۇ لايىھىگە لاياقەتلىك گۇۋاھنامىسى بېرىلدى، 1983 - يىل 6 - ئايدا «يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش» (1981 — 2000 - يىلغىچە) دېگەن كىتاب نەشر قىلىندى. بۇنىڭ ئۈسۈلى ئىلى ۋىلايىتى ھەمكارلىشىپ ۋە ئادەم ئاجرىتىپ، ۋىلايەت ۋە ناھىيىدىن ئىمارەت ئىككى دەرىجىدىكى ئالاقىدار مۇتەخەسسىس، ئالىملار ۋە تېخنىكا تايانچىلىرىدىن 60 نەچچىنى تەشكىللەپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى تۈپراق، ھاۋا كىلىماتى، ئورمانچىلىق، سۈچىلىق، ئوتلاق، زىرائەت سورتى قاتارلىق بايلىقلار ۋە يېزىلارنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئەھۋالىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ، ناھىيىنىڭ يېزا ئىگىلىك رايونىنى 4 بىرىنچى دەرىجىلىك رايون ۋە 8 ئىككىنچى دەرىجىلىك رايونغا ئايرىدى. ئۈنۈمۈرسال پىلان ۋە تېرىقچىلىقنى، چارۋىچىلىقنى، ئورمانچىلىقنى، باغۋەنچىلىكنى رايونلاشتۇرۇش، گۈڭشې-ئەترەت (يېزا، بازار) كارخانىلىرىنى رايونلاشتۇرۇش، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقنى ماشىنىلاشتۇرۇشنى رايونلاشتۇرۇش، سۈچىلىقنى رايونلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت 8 رايونلاشتۇرۇش دوكلاتى تۈزۈپ چىقىلدى، بۈنىڭدا رايونلارنىڭ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىق ئىشلىرىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشى ۋە كونكرېت تەدبىرلىرى شەرھلىنىپ، مۇكەممەل يېرىك پىلان ۋە كۆرسەتكۈچ لايىھىسى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. 1982 - يىلدىن كېيىن غۇلجا ناھىيىسىدە تۈزۈلگەن يىللىق پىلان، بەش يىللىق پىلان ۋە تارماقلارنىڭ مەخسۇس تۈر تەرەققىيات پىلانلىرىنىڭ ھەممىسى رايونلاشتۇرۇش لايىھىسى بويىچە تۈزۈلدى. كۆپ يىللىق

ئەھمىيەت ئارقىلىق، رايونلاشتۇرۇش لايىھىسىنىڭ ئەھمىيىتىگە بىر قەدەر ماس كېلىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاندى.

ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ ئومۇمىي پىلانى (1988 — 2000 - يىلغىچە) 2000 - يىلغا كەلگەندە، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى 2 قاتلاش، خەلق تۇرمۇشىنى ھاللىق سەۋىيىگە يەتكۈزۈش مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، مەركەز ۋە ئاپتونوم رايوننىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، 1987 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە «خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئومۇمىي پىلانى» كومىتېتى ۋە ئىشخانىسى (رايونلاشتۇرۇش ئىشخانىسى) قۇرۇلغاندى، ئالاقىدار تارماقلاردىن ئاجرىتىلغان ئادەملەرنىڭ 2 يىل تىرىشىشى ئارقىلىق، 1989 - يىل 12 - ئايدا «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئومۇمىي پىلانى (1988 — 2000 - يىلغىچە)» تۈزۈپ چىقىلدى، ئۇ ئىقتىساد (1 - ، 2 - كەسىپ)، ئىجتىمائىي تەرەققىيات، پەن - تېخنىكا، ئېكولوگىيە قاتارلىق كۆپ تەرەپتىكى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، 5 چوڭ قىسىم (ئۇنىۋېرسال يېرىك پىلان، كەسىپلەر يېرىك پىلانى، ئاساسىي قۇرۇلۇش يېرىك پىلانى، ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى، مەخسۇس تېمىلىق دەلىللەش) غا بۆلۈنگەن. بىر ئۇنىۋېرسال دوكلات ۋە 33 مەخسۇس دوكلاتتىن تەركىب تاپقان. ئۇنىۋېرسال دوكلات غۇلجا ناھىيىسىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى ۋە ئومۇمىي ئەھۋالى، تەبىئىي بايلىقى ۋە ئۇنىڭغا بېرىلگەن باھا، ئىقتىساد، ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ئۈستىدە ئانالىز، يېرىك پىلانىنىڭ ئاساسىي ئىدىيىسى ۋە پرىنسىپى، تەرەققىيات يۆنىلىشى ۋە ئىستراتېگىيىلىك نىشانى، يېرىك پىلاندىكى نىشانىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ ئىمكانىيىتى ۋە تەدبىرلىرى قاتارلىق نۇرغۇن مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاساسلىق كۆرسەتكۈچ نىشانى: 2000 - يىلغا بارغاندا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ نوپۇسىنى 364 مىڭغا يەتكۈزۈپ، 1980 - يىلدىكىدىن 89 مىڭ ئادەم كۆپەيتىش، يىلىغا 18.5% ئاشۇرۇش؛ ئەمگەك كۈچىنى 187 مىڭغا يەتكۈزۈش، ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنى 1 مىليون 230 مىڭ موغا (ئېكىز تېرىلغۇ كۆلىمى بۇنىڭ سىرتىدا) يەتكۈزۈش، بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمىنى 700 مىڭ موغا مۇقىملاشتۇرۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 56.9%نى ئىگىلىتىش؛ ئاشلىق ھوسۇلىنى 294 مىڭ تونناغا، بىرلىك ھوسۇلىنى 420 كىلوگرامغا، ياغلىق دان ھوسۇلىنى 20 مىليون 700 مىڭ كىلوگرامغا يەتكۈزۈش؛ يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋىنى 935 مىڭ 100 گە يەتكۈزۈش؛ ئونتۇرىچە ئاشلىقنى 808 كىلوگرامغا، ياغلىق دانىنى 56.9 كىلوگرامغا، تۇخۇمنى 27.7 كىلوگرامغا، سۈتنى 346 كىلوگرامغا يەتكۈزۈش، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مەھسۇلات قىممىتىنى 1990 - يىلى 295 مىليون 350 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈش، 2000 - يىلى 657 مىليون 220 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 10 يىلدا يىلىغا 8.3%تىن ئاشۇرۇش؛ مىللىي دارامەتنى 1990 - يىلدىكى پىلان كۆرسەتكۈچى 182 مىليون 720 مىڭ يۈەندىن، 2000 - يىلى 364 مىليون 800 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 10 يىلدا يىلىغا 7.2%تىن ئاشۇرۇش؛ ئونتۇرىچە مىللىي دارامەتنى 1980 - يىلدىكى 244.72 يۈەندىن 2000 - يىلى 1002.57 يۈەنگە يەتكۈزۈش؛ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش مەھسۇلات قىممىتىنى 1990 - يىلى 257 مىليون 820 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈش، 2000 - يىلى 563 مىليون 348 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 10 يىلدا يىلىغا 8.1% ئاشۇرۇش؛ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ساپ مەھسۇلات قىممىتىنى 1990 - يىلى 170 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە، 2000 - يىلى 342 مىليون 720 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈش؛ سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنى 1990 - يىلى 50 مىليون يۈەنگە، 2000 - يىلى 210 مىليون يۈەنگە يەتكۈزۈش، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىنى 1990 - يىلى 207 مىليون 820 مىڭ يۈەنگە، 2000 - يىلى 353 مىليون 350 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈش؛ 2000 - يىلى سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنىڭ سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدىكى نىسبىتىنى 1980 - يىلدىكى 3%.9تىن

37.3%كە ئۆستۈرۈش؛ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىنىڭ نىسبىتىنى 1980 - يىلدىكى 90.7%تىن 62.7%كە تۆۋەنلىتىشتىن ئىبارەت. «ئومۇمىي يىرىك پىلان»دا يەنە پەن - تېخنىكا ئىجتىمائىي تەرەققىيات يىرىك پىلانىنىڭ كۆرسەتكۈچىمۇ بېكىتىلدى، ئۇ ئاساسلىقى پەن - تېخنىكا، مائارىپ، مەدەنىيەت، سەھىيە قاتارلىق تارماقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئاساسلىق ۋەزىپىسى ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلق ئامما-سىنىڭ مەدەنىيەت ۋە بەدەن ساپاسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ناھىيىنىڭ ئىككى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە خىزمەت قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى.

2. ئوتتۇرا مەزگىللىك پىلان

ئوتتۇرا مەزگىللىك پىلانىنىڭ مۇددىتى ئادەتتە 5 يىل بولىدۇ، ئۇ ئۆزۈن مەزگىللىك پىلانغا ئاساسلىنىدىغان ۋاستە بولۇپ، ھەر تەرەپتىن، ئۆزۈن مەزگىللىك پىلانىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك ۋەزىپىسىنى باسقۇچلارغا بۆلۈپ كونكرېتلاشتۇرسا، يەنە ھەر تەرەپتىن، يىللىق پىلانىنىڭ تۈزۈلۈشىنى ئاساسىي رامكا بىلەن تەمىنلەيدۇ. بەش يىللىق پىلانىنىڭ يىللارغا بۆلۈنگەن كونكرېت كۆرسەتكۈچى بولىدۇ، ھېراق ئۆنى يىللىق پىلانىنىڭ كۆرسەتكۈچى ئورنىغا دەسسىتىشكە بولمايدۇ.

1 - بەش يىللىق پىلان (1953 — 1957 - يىلغىچە) ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ 1-بەش يىللىق پىلانى ئىجرا قىلىنىدۇ، بۇ مەزگىلدە، غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەت كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى ۋە قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، يېزا ئىگىلىكى ۋە قول سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش، كاپىتالىستىك سودا-سانائەتنى تۈرلۈك شەكىلدىكى دۆلەت كاپىتالىزمى يولىغا كىرگۈزۈش خىزمىتىنى ئىشلىدى. ناھىيە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنىڭ 5 يىللىق پىلانى تۈزۈلمىدى، ئەمما يۇقىرىدىن چۈشۈرۈلگەن تۈرلۈك ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەر ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسى ئىزچىل ئىجرا قىلىندى. 1957 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى 8190 مو، بىرلىك ھوسۇلى 50 كىلوگرام، ئومۇمىي ھوسۇلى 40 مىليون 931 مىڭ 500 كىلوگرام؛ ياغلىق دان تېرىلغۇ كۆلىمى 872 مو، بىرلىك ھوسۇلى 25 كىلوگرام، ئومۇمىي ھوسۇلى 2 مىليون 174 مىڭ 500 كىلوگرام بولدى.

2 - بەش يىللىق پىلان (1958 — 1962 - يىلغىچە) بۇ مەزگىلدە پىلان «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»، خەلق گۈڭشېلاشتۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ تەسىرى ۋە «سول» چىللىق خاتالىقىنىڭ كاشىلىسى تۈپەيلىدىن، «غەيرەت قانچە چوڭ بولسا، يەردىن شۇنچە يۇقىرى ھوسۇل ئالغىلى بولىدۇ» دېگەن شوئار ئاستىدا بېكىتىلدى. تېرىقچىلىق قاتارلىق پىلان كۆرسەتكۈچلىرى يۇقىرى بولۇپ ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن كەلمەي، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبىتى ئېغىر ھالدا تەڭپۇڭسىز بولدى. 1961 - يىلى مەركەزنىڭ «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۈستۈرۈش»، خەلق ئىگىلىكىدە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىش ۋە يېزا ئىگىلىكى، ئاشلىق بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىش قاتئىيىي ئىزچىل ئىجرا قىلىنىپ، ئادەم كۆچى، ماددىي كۈچ، مالىيە كۈچى ۋە تېخنىكا جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنىڭ 1 - سېپىگە مەدەت بېرىش، سانائەت - قاتناش سېپىدە تېخنىكا يېڭىلاشنى كەڭ قانات يايدۇرۇش ئارقىلىق، يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش، يېرىم ماشىنىلاشتۇرۇش سەۋىيىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، 2 - بەش يىللىق پىلانىنىڭ ئاخىرىدا يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش پىلانى ئورۇندالدى ياكى ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى. 1962 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئاشلىق 35 مىليون 220 مىڭ كىلوگرامغا، ياغلىق دان 809 مىڭ كىلوگرامغا، قولدا قالغان چارۋا 399 مىڭ 600گە، ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ سېتىلىش سوممىسى 5 مىليون 728 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

3 ـ بەش يىللىق پىلان (1966 — 1970 ـ يىلغىچە) 1965 ـ يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 3. بەش يىللىق پىلانى ناھىيە بويىچە «يېزا ئىگىلىكىگە دائىر 60 ماددا» ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىنىۋاتقان، خەلق گۇڭشېسىنى ئومۇميۈزلۈك تەرتىپكە سېلىشتا نەتىجە قازىنىلغان ئەھۋالدا تۇزۇپ چىقىلدى. ئۇنىڭ باش يېتەكچى ئىدىيىسى پارتىيىنىڭ «غەيرەتنى ئۇرغۇتۇپ، تىرىشىپ يۇقىرى ئۆرلەپ، كۆپ، تېز، ياخشى، تېجەشلىك» ھالدا سوتسىيالىزم قۇرۇش باش لۇشىيەننىڭ يېتەكچىلىكىدە ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنى يەنمۇ ياخشى باشقۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى. ئاساسلىق كۆرسەتكۈچ نىشانى: 1970 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئاشلىقنى 160 مىليون كىلوگرامغا، ياغلىق دانىنى 5 مىليون كىلوگرامغا، قولدا قالغان چارۋىنى 600 مىڭغا، بىنا قىلىنغان ئورمان كۆلىمىنى 6000 موغا يەتكۈزۈش ئىدى. 1966 ـ يىل 5 ـ ئايدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» پارتلاپ، ئىقتىساد ۋە پىلان خىزمىتى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، ھۆكۈمەتسىزلىك پەيدا بولۇشقا باشلىدى، تۇرلۇك كۆرسەتكۈچلەرنى ئورۇنداش قىيىن بولدى، پىلانلىنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە، ئومۇمىي ئاشلىق 89 مىليون 967 مىڭ كىلوگرام، ياغلىق دان 3 مىليون 887 مىڭ كىلوگرام، قولدا قالغان چارۋا 414 مىڭ 200 بولدى.

4 ـ بەش يىللىق پىلان (1970 — 1975 ـ يىلغىچە) 1970 ـ يىل 1 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە خەلق ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ 4 ـ بەش يىللىق پىلانى تۇزۇپ چىقىلدى، بۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ ئاخىرىقى مەزگىلى بولۇپ، باش ۋەزىپە ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىشنى مەركەز قىلىپ، ئاغلىق رايونلاردىكى ئارقا سەپ بازا قۇرۇلۇشىنى تېزلىتىش، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى زور كۆچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇش، يەرلىك كىچىك سانائەت سىستېمىسىنى پائال قۇرۇپ چىقىش، زاپاس ئاشلىق توپلاشنى تېزلىتىش، دۆلەت مۇداپىئەسىگە يارىدەم بېرىش، ھەربىي سانائەتكە يارىدەم بېرىش، 3 ـ سەپ قۇرۇلۇشىغا يارىدەم بېرىش؛ كۆرسەتكۈچ نىشانى: 1975 ـ يىلى ئومۇمىي ئاشلىقنى 220 مىليون كىلوگرامغا، سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنى 1 مىليون 882 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈش، كۆمۈر، توك، شېكەر، قەغەز، سېمونت، سوپۇن قاتارلىقلارنى ئۆزىنى قامداش ئىدى، كۆرسەتكۈچ بەك يۇقىرى بولۇپ كەتكەنلىكتىن، ئاخىرىدا پىلان پۈتۈنلەي ئورۇندالمىدى.

5 ـ بەش يىللىق پىلان (1976 — 1980 ـ يىلغىچە) 1974 ـ يىلى تۇزۇلگەن 5 ـ بەش يىللىق پىلان «سول» چىل ئىدىيىنىڭ ۋە «يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش»، «سانائەتتە داچىڭدىن ئۆگىنىش»نىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن، تۇرلۇك ئىشلەپچىقىرىش كۆرسەتكۈچلىرىنىڭ ھەممىسى ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغانىدى، مەسىلەن: يېزا ئىگىلىكى جەھەتتە ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلىنى «خۇاڭخي» دىن ئاشۇرۇپ 202 كىلوگرامغا، ئومۇمىي ئاشلىقنى 164 مىليون كىلوگرامغا، قولدا قالغان چارۋىنى 620 مىڭغا، سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنى 3 مىليون 708 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈش بەلگىلەندى. 1976 ـ يىل 10 ـ ئايدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاياغلىشىپ، بولۇپمۇ ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنى ئېچىلىپ، پارتىيە خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا يۆتكەلگەنلىكتىن، خەلق ئىگىلىكىنىڭ مېخانىزمى ئۆزگىرىپ، بىر قەدەر تېز ئەسلىگە كېلىش ۋە تەرەققىي قىلىش يۈزلىنىشى بارلىققا كەلدى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقىدا 1977 ـ يىلدىن باشلاپ ئۇدا مول ھوسۇل ئېلىندى. سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى يېڭى بىر پەللىگە كۆتۈرۈلدى. 1980 ـ يىلى، 5 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلىنىڭ ئاخىرىدا، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئاشلىق 131 مىليون كىلوگرامغا، ياغلىق دان 10 مىليون 702 مىڭ كىلوگرامغا، قولدا قالغان چارۋا 462 مىڭ 800 گە؛ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 76 مىليون 486 مىڭ 300 يۈەنگە، سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 8 مىليون 200 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى. 5 يىللىق مالىيە كىرىمى 146

مىليون 606 مىڭ يۈەن بولدى. دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 143 يۈەنگە يېتىپ، 1975 - يىلدىكىدىن 37.6% ئاشتى.

6 - بەش يىللىق پىلان (1981 — 1985 - يىلغىچە) 1982 - يىلى پارتىيە 12 - قۇرۇلتىيىدا جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش ئوتتۇرىغا قويۇلدى، «ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش، جانلاندۇرۇش»تىن ئىبارەت ئۇقتۇرۇشنى ئىقتىسادىي سىياسەتكە ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىسى ئىلگىرى تۈزۈلگەن 6 - بەش يىللىق پىلانغا تۈزىتىش كىرگۈزدى، ئۇنىڭ باش يېتەكچى ئىدىيىسى ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەشتە چىڭ تۇرۇش، ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت بويىچە ئىش قىلىش، ئىقتىساد، پەن - تېخنىكا ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ ئۆز ئارا ماسلىشىشىغا ئەھمىيەت بېرىش، تېرىقچىلىقنى كۆلەملەشتۇرۇپ باشقۇرۇشنى كۆچەيتىش، بايلىق ئۈستۈنلۈكىنى ئەكىللەندۇرۇپ، يەرلىك سانائەتنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت بولدى. يېزا ئىگىلىكىدە 1983 - يىلى ناھىيە بويىچە مەسئۇلاتقا بىرلەشتۇرۇپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى، چارۋىچىلىقتىمۇ «بەشنى بېكىتىش، ئۈچنى ھۆددىگە بېرىش، بىرنى مۇكاپاتلاش ۋە جازالاش» ۋە «چارۋىلارنى ئائىلىلەرگە بۆلۈپ بېرىش، باھالاپ ھۆددىگە بېرىش» ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى؛ يېزا - بازار كارخانىلىرىمۇ بىردىنلا باش كۆتۈرۈپ، تېرە - يۇڭ پىششىقلاش زاۋۇتى، كونسېرۋا زاۋۇتى قۇرۇلۇپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى؛ ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى سانائەت، مەسلەن: ھاراق زاۋۇتى، سېمونت زاۋۇتى قاتارلىقلارغا مەبلەغ سېلىش كۆلىمى يىلدىن يىلغا ئاشتى. 1985 - يىلغا يەتكى پىلاننىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىگە كەلگەندە ناھىيە بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 133 مىليون 230 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 119 مىليون 420 مىڭ يۈەن، سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 13 مىليون 810 مىڭ يۈەن؛ يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ كىرىمى 10 مىليون 606 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 839 مىڭ يۈەن؛ دېھقان-چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 363 يۈەن؛ ئومۇمىي ئاشلىق 1 مىليون 685 مىڭ كىلوگرام، ياغلىق دان 15 مىليون 684 مىڭ كىلوگرام، قولدا قالغان چارۋا 595 مىڭ 800، بىنا قىلىنغان ئورمان 15 مىڭ 400 مو، تۈرلۈك كۆرسەتكۈچلەرنىڭ ھەممىسى پىلان بويىچە ئورۇندالدى ياكى ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى.

7 - بەش يىللىق پىلان (1985 — 1990 - يىلغىچە) ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەت ئوتتۇرىغا قويغان «دېھقانچىلىقنى ئاساس، چارۋىچىلىقنى مۇھىم نۇقتا، ئورمانچىلىقنى ئارقا تېرەك، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى كارخانىلارنى تايانچ، يېزا - بازار كارخانىلىرىنى بۆسۈش ئېغىزى قىلىش»تىن ئىبارەت كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش يېتەكچى ئىدىيىسىگە ئاساسەن، 1986 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى خەلق ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ 7 - بەش يىللىق پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى. ناھىيە بويىچە ھەر مىللەت خەلقى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىپ، يەنمۇ ئېچىۋېتىش ۋە جانلاندۇرۇشتا داۋاملىق چىڭ تۇرۇپ، ناھىيىنىڭ ئىقتىسادىي ئۇنۇمىنى كۆرۈنەرلىك ئاشۇردى. سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىدا ئىچكى ئامىل بىلەن تاشقى ئامىلنى، كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى بىلله ئېلىپ بېرىشتا چىڭ تۇرۇلۇپ، مەھسۇلات قۇرۇلمىسىنى تەڭشىلىپ، كارخانىلارنىڭ تىجارەت تۈزۈلمىسى ۋە ئىچكى جەھەتتە يۈرۈشلىشىش ئىسلاھاتى ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، تېخنىكا تەرەققىياتى ئالغا سىلجىتىلىپ، تۇراقلىق مۇلۇك سېلىنمىسى كۆپەيتىلدى، 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە ئومۇمىي سېلىنغان مەبلەغ 11 مىليون 816 مىڭ يۈەن بولدى، ھاراق زاۋۇتى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى، سېمونت زاۋۇتى ۋە يېڭىدىن قۇرۇلغان كارخانىلار، مەسلەن: زىغىر تالاسى خام ئەشيا زاۋۇتى، ئېرىتكۈچ زاۋۇتى، سۈت ياسالمىلىرى زاۋۇتى، «شىننىڭ» شېكەر زاۋۇتى، مامۇق كىيىم - كېچەك زاۋۇتى قاتارلىقلاردا تېخنىكا يېڭىلاش ۋە تېخنىكا ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلىپ، زىغىر تالاسى خام ئەشيا زاۋۇتىنى باشلامچى قىلغان

توقۇمىچىلىق سانائىتى سىستېمىسى، هاراق زاۋۇتى، ئون - ياغ زاۋۇتىنى باشلامچى قىلغان يېمەكلىك سانائىتى سىستېمىسى، ئېرىتكۈچ زاۋۇتىنى باشلامچى قىلغان خىمىيەت سانائىتى سىستېمىسىنى ئۆتتىلىق شەكىللەندۈرۈلدى، سانائەتنىڭ جايلىشىشى تېخنىمۇ مۇۋاپىقلاشتۇرۇلۇپ، سانائەت مەھسۇلات قىممىتى يىلدىن يىلغا ئاشۇرۇلدى، 1987 - يىلى 20 مىليون يۈەنلىك ئۆتكەلدىن ئۆتكەنىدى، 1990 - يىلى 40 مىليون يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا %7.23تىن ئاشتى؛ يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ تەرەققىياتى بىر قەدەر تېز بولدى. 1990- يىلى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ كىرىمى 1985 - يىلدىكى 10 مىليون 606 مىڭ 400 يۈەندىن 39 مىليون 443 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا %30.04 ئېشىپ، يېزا ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈشنىڭ جانلىق قوشۇنىغا ئايلاندى؛ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى جەھەتتە، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يەنمۇ مۇقىملاشتى ۋە مۇكەممەللەشتى، بىر تۈتاش باشقۇرۇش بىلەن تارقاق باشقۇرۇش بىرلەشتۈرۈلۈپ، يېزىلاردىكى «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى كۈچەيتىلدى، ئىلغار يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكىسى پائال كېڭەيتىلىپ، ئىلمىي ئۇسۇلدا يەر تېرىش ئېڭى كىشىلەر قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېھقانچىلىق رايونى چارۋىچىلىقى پائال تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق ئارقىلىق چارۋىچىلىق قامدالدى، چارۋىچىلىق ئارقىلىق دېھقانچىلىق ئىلگىرى سۈرۈلدى، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىقنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىياتى يەنمۇ ئىلگىرى سۈرۈلدى، ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى ۋە ئومۇمىي ھوسۇلى يىلدىن يىلغا ئاشتى، 1986 - يىلدىن باشلاپ ئۇدا بىر قانچە يىللە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، 1987 - يىلى ئېلىنغان ئاشلىق 200 مىليون كىلوگرامىلىق ئۆتكەلدىن ئۆتكەنىدى، 1990 - يىلى يەنى پىلاننىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە 242 مىليون كىلوگرامغا يەتتى. يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 190 مىليون 881 مىڭ 300 يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا %83.9تىن ئاشتى. دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 1985 - يىلدىكى 363 يۈەندىن 647 يۈەنگە يەتتى، يىللىق ئوتتۇرىچە قولدا قالغان چارۋا 675 مىڭ 500 گە يەتتى، چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 47 مىليون 289 مىڭ 400 يۈەنگە يېتىپ، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىنىڭ %78.24نى ئىگىلىدى. 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىنىڭ ئاخىرىدا مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 189 مىليون 150 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا %64.7تىن؛ مالىيە ئومۇمىي كىرىمى 10 مىليون 880 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا %30.18تىن؛ ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 103 مىليون 850 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا %66.13تىن ئاشتى. سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ مۇقىم تەرەققىي قىلىشى، جەمئىيەتنىڭ مۇقىم بولۇشى 8 - بەش يىللىق پىلاننىڭ ئوڭۇشلۇق ئورۇندىلىشىغا مۇستەھكەم ئاساس سالدى.

3. قىسقا مەزگىللىك پىلان (يىللىق پىلان)

ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى ھەر يىلى تېرىقچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، يېزا- بازار كارخانىلىرى، سانائەت، ئاشلىق، ياغلىق دان، گۆش، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، ماددىي ئەشيا، ئەمگەك - مائاش ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ يىللىق پىلانلىرىنى تۈزۈپ چىقىدۇ. بۇنىڭ ئاساسلىق كۆرسەتكۈچلىرى تېرىقچىلىقتا ھەر خىل زىرائەتلەرنىڭ تېرىلىش كۆلىمى، ئومۇمىي ھوسۇلى، بىرلىك ھوسۇلى؛ ئورمان بىنا قىلىش كۆلىمى؛ چارۋىچىلىقتا يىل ئاخىرىدا قولدا قېلىش، قولدىن چىقىرىلىش سانى، تاۋار نىسبىتى قاتارلىقلار؛ يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ سالمىغان مەبلىغى، مەھسۇلات قىممىتى؛ سانائەتكە سېلىنمىدىغان مەبلەغ، ئۇنىڭ مەھسۇلات قىممىتى؛ ئاشلىق، ياغنىڭ سېتىۋېلىنىش، سېتىلىش، ساقلىنىش ئەھۋالى، گۆش سېتىۋېلىش پىلانى؛ دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى، خىمىيىۋى ئوغۇت، دىزېلىن بىلەن تەمىنلەش-

سېتىش، بىر تۇتاش تەقسىم قىلىنىدىغان ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئىچىدە تېرىقچىلىقتا 1982 - يىلدىن بۇرۇن پۈتۈنلەي بۇيرۇق خاراكتېرلىك يىللىق پىلان تۈزۈلەتتى، 1982 - يىلدىن كېيىن يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلان يولغا قويۇلدى. ئورمانچىلىقنىڭ ئىزچىل يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلان بولدى. چارۋىچىلىقنىڭ يىللىق پىلانى 1984 - يىلى بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلاندىن يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلانغا ئۆزگەردى، 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا بازار ئىگىلىكى يولغا قويۇلدى.

Ⅱ باب

سودا - سانائەتنى باشقۇرۇش

1 § . ئاپپارات

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى سودا - سانائەت ئىشلىرىنى باشقۇرغانىدى.

1954 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە سانائەت - قاتناش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، 12- ئايدا ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزىلاردا بازار باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى.

1958 - يىل 6 - ئايدا سانائەت - قاتناش بۆلۈمى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش پونكىتى، سودا شىركىتى ماگىزىنى قاتارلىقلار بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى، 1962 - يىل 10 - ئايدا ئۇنىڭ نامى سودا - سانائەت بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، 6 شتات بېرىلدى. سودا - سانائەت بۆلۈمىدە بازار باشقۇرۇش كومىتېتى تەسىس قىلىندى، ناھىيىگە قاراشلىق گۈڭشېلاردىمۇ بازار باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلۇپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، مەخسۇس بازار باشقۇرۇش كادىرلىرى سەپلەپ بېرىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، سودا - سانائەت بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، بازار باشقۇرۇش كومىتېتى ئىسمى بار، جىسمى يوق قۇرۇق جازىغا ئايلىنىپ قالدى.

1979 - يىل 3 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى: سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنى قوغداش؛ دۆلەت پىلانىنى قوغداش، نورمال ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنى قوغداش، كاپىتالىزم كۆچلىرىگە زەربە بېرىش، كاپىتالىستىك خاھىشىنىڭ تەرەققىي قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش؛ ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش؛ ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ سېتىۋېلىش - سېتىش توختامى، پىششىقلاش ۋە مال زاكاز قىلىش توختامىنى باشقۇرۇش، كېسىم ماجىرالىرىنى مۇرەسسە قىلىش، سىرتتىن كەلگەن سېتىۋېلىش - سېتىش خادىملىرىنى باشقۇرۇش، بازار سودىسىنى باشقۇرۇش، نورمال سودىنى قوغداش، قاراڭغۇ بازار سودا پائالىيەتلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش؛ سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى تىزىملاپ باشقۇرۇش ۋە تەكشۈرۈش، سودا - سانائەت كارخانىلىرىنىڭ دۆلەتنىڭ سىياسەت،

قانۇن ـ پەرمانلىرىغا خىلاپ ھەرىكەتلىرىنى توسۇش، كىنىشكىسىز تىجارەتنى ئەملدىن قالدۇرۇش، 'تاۋار ماركىسىنى باشقۇرۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىگە 10 شتات بېرىلدى. شۇ يىلى جېلىلىيۇزى بازىرى، ئۇچپۇن، بايتوقاي، قاش، دۆڭمازار، ئونيار، خودىيارىيۇزى، پەنجىم يېزىلىرىدا 8 سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى، ئۇلارغا 16 كىشىي شتات بېرىلدى.

1980 ـ يىلى سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ شتاتى 19غا يەتتى، سودا ـ سانائەت بۆلۈمچىسى، بازار باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى، مەمۇرىي بۆلۈمچە قۇرۇلدى. 1982 ـ يىل 10 ـ ئايدا ئىقتىساد تەكشۈرۈش بۆلۈمچىسى، 1983 ـ يىل 7 ـ ئايدا ئىقتىسادىي توختام بۆلۈمچىسى كۆپەيتىلدى، 1984 ـ يىل 1 ـ ئايدا ئىقتىسادىي توختام كېسىم كومىتېتى، 11 ـ ئايدا يەككە ئەمگەكچىلەر جەمئىيىتى، 1986 ـ يىل 12 ـ ئايدا ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 1989 ـ يىل 12 ـ ئايدا سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىدا يەككە تىجارەتچىلەرنى تىزىملاپ باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى.

1990 ـ يىل 8 ـ ئايدا 597 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ 4 قەۋەتلىك خىزمەت بىناسى پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى. ئۇنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1335.62 كۋادرات مېتىر. سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 77گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 37، ئاز سانلىق مىللەت 40؛ ئالىي تېخنىكوم مەلۇماتىدىكىلەر 5، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەلۇماتىدىكىلەر 20، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىدىن تۆۋەنلەر 32. ئىدارە قارمىقىدا سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش پونكىتىدىن 10ى، بۆلۈمچىدىن 6 سى، جەمئىيەتتىن 2 سى تەسىس قىلىندى.

§ 2 . كارخانىلارنى تىزىملاپ باشقۇرۇش

1. سودا ـ سانائەت كارخانىلىرىنى تىزىملاش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خۇسۇسىي سودا كەسپى 3 خىل بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ ـ كىچىك دۇكان 145، دۇكاندار سودىگەر 80، چار بازارچى 15، كەسىپكار 2894 ئىدى، ئۇششاق تىجارەتچى ۋە توكىلاڭچى %95تىن كۆپرەكنى ئىگىلەيتتى. 1952 ـ يىل 10 ـ ئايدا، غۇلجا ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى قۇرۇلۇپ، دۆلەت پىلانىغا كىرگۈزۈلدى، ئۇ دۆلەتنىڭ ھاۋالىسىنى قوبۇل قىلىپ، ئاشلىق، ياغنى ۋاكالىتەن سېتىۋېلىش ـ سېتىش كەسپىنى قانات يايدۇردى. يىل ئاخىرىغا بارغاندا، 29 ئاساسىي قاتلام تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى، پاي سومىسى 30 مىڭ 300 يۈەنگە (يېڭى پۇل)، سودا تور ـ نۇقتىسى 25 بولۇپ، ئوبوروت سومىسى 86 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى. 1954 ـ يىلى ئاساسىي قاتلام تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى 51گە، يېزا دەرىجىلىك دۇكان 44كە، تارماق دۇكان 22گە، پاي قوشقان ئەزا 22 مىڭ 193كە، قوشۇلغان پاي سومىسى 195 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى، تاۋارلارنىڭ يىللىق پارچە سېتىلىش سومىسى 854 مىڭ 900 يۈەنگە يېتىپ، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سومىسىنىڭ %5.94نى ئىگىلىدى (خۇسۇسىي سودىنىڭ پارچە سېتىلىش سومىسى %5.5 بولدى).

1958 ـ يىل 10 ـ ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى سودا ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلىپ، ئاساسىي قاتلام تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرى گۈڭشېلارنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. شۇ يىلى تىزىملانغان كارخانىلار سودا ئۇنىۋېرسال ماگىزىنى، پېچىنە ـ پەرەنىڭ زاۋۇتى، ماشىئوگرە زاۋۇتى، موخورکا زاۋۇتى،

سوپۇن زاۋۇتى، ئاچچىقسۇخانا، توخۇ - ئۆردەك فېرمىسى، قەلەيچىلىك زاۋۇتى، كىيىم - كېچەك زاۋۇتى، كەمپۇت زاۋۇتى، ئوغۇت زاۋۇتى ۋە 24 كۆمۈر قۇدۇقى (بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىلكىدىكى كۆمۈركان قۇدۇقى 9، ئىشچى - خىزمەتچىسى 520) بولۇپ، كەسىپكارى 2000 دىن ئاشتى.

1960 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە ئىلتىماسى تەستىقلىنىپ تىزىمغا ئېلىنغان دۆلەت ئىلكىدىكى سودا ئورنى 10، يېمەك - ئىچمەك كەسىپدىكىلەر 9، مۇلازىمەت كەسىپدىكىلەر 5؛ تىزىمغا ئېلىنغان سانائەت كارخانىسى 4، بۇنىڭ ئىچىدە كۆمۈركان 2، ئايلىق رېمونت قىلىش، تىكىش زاۋۇتى بىر، كىيىم زاۋۇتى بىر. 1961- يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت كارخانىسى 14كە (تىزىمغا ئېلىنغان سانائەت كارخانىسى 5) يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە موخورکا زاۋۇتى بىر، ئىشچى - خىزمەتچىسى 7، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 520 مىڭ يۈەن؛ قەلەيچىلىك زاۋۇتى بىر، ئىشچى - خىزمەتچىسى 4، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 5000 يۈەن؛ كراخمال زاۋۇتى بىر، ئىشچى - خىزمەتچىسى 4، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 3000 يۈەن؛ كەمپۇت - پېچىنە زاۋۇتى بىر، ئىشچى- خىزمەتچىسى 7، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 23 مىڭ يۈەن؛ جياڭيۇ - ئاچچىقسۇخانا بىر، ئىشچى- خىزمەتچىسى بىر، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 1000 يۈەن؛ كىيىم - كېچەك زاۋۇتى بىر، ئىشچى - خىزمەتچىسى 17، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 22 مىڭ يۈەن؛ خىمىيە سانائىتى زاۋۇتى بىر، ئىشچى - خىزمەتچىسى 20، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 18 مىڭ يۈەن؛ ھاراق زاۋۇتى بىر، ئىشچى - خىزمەتچىسى 20، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 35 مىڭ يۈەن؛ سوت پاراشوكى زاۋۇتى بىر، ئىشچى - خىزمەتچىسى 21، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 47 مىڭ يۈەن؛ سوپۇن زاۋۇتى بىر، ئىشچى - خىزمەتچىسى 11، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 3000 يۈەن؛ پىلىچى كۆمۈر كېنى 2، ئىشچى - خىزمەتچىسى 730، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 417 مىڭ يۈەن؛ ئۇن - ياغ زاۋۇتى بىر، ئىشچى - خىزمەتچىسى 34، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 977 مىڭ يۈەن؛ تېرە - يۇڭ پىششىقلاش زاۋۇتى بىر، ئىشچى - خىزمەتچىسى 34، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 87 مىڭ يۈەن. 1962 - يىلى قول سانائەت بىرلەشمە كوپېراتىپى قۇرۇلغاندىن كېيىن، قول سانائەت كارخانىلىرىنى باشقۇرىدىغان بولدى. 1970 - يىلغا كەلگەندە، تىزىمغا ئېلىنغان ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا 4، كەسىپكارى 168، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 185 مىڭ يۈەن (شۇ ۋاقىتتىكى باھا بويىچە)، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى كارخانا 22، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 185 مىڭ 300 يۈەن بولدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىدىكى تۈرلۈك سودا - سانائەت كارخانىلىرى تېز تەرەققىي قىلدى، سودا - سانائەتنى مەنپەئىي باشقۇرۇش تارماقلىرى دۆلەتنىڭ سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى تىزىملاپ باشقۇرۇش نىزامى ۋە ئالاقىدار سىياسەت، قانۇن - قائىدىلىرى بويىچە، تۈرلۈك سودا - سانائەت كارخانىلىرىغا تىجارەت باشلاش، تىجارەت توختىتىش، كەسىپ ئۆزگەرتىش ۋە بىرلىشىش جەھەتتە تىزىملاش، تىجارەت كىنىشكىسى تارقىتىشنى كۈچەيتتى.

1981 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدىكى سودا - سانائەت كارخانىلىرىنىڭ تىزىمغا ئېلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 — 1

تۈرى / يىللار	ناھىيىدىكى سودا - سانائەت قانۇنىي ئىگە تېپىدىكى كارخانا	تارماق ئاپپارات (ساني)	كەسىپكارى	تىزىملاتقان مەبلىغ (تۆمەن يۈەن)
1981	252	287	6549	444.80
1982	169	343	10857	5410.69
1983	176	302	10485	5401.70

	15162.60	12474	391	1984
	7020.40	14244	378	1985
9444.79	14321	428	270	1986
11611.90	16249	472	292	1987
10259.80	15830	500	300	1988
13499.30	13032	511	187	1989
17635.60	12844	519	194	1990

2. تەكشۈرۈپ تىزىملاش

1980 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلامچىلىقىدا، «سانائەت كارخانىلىرىنى تەكشۈرۈش ئىشخانىسى» قۇرۇلدى. 5 - ئاينىڭ بېشىدىن 6 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە بولغان بىر بېرىم ئايدا، ناھىيە بويىچە سانائەت كارخانىلىرىنى تەكشۈرۈپ تىزىملاش خىزمىتى ئاخىرلاشتى. شۇ يىلى، ناھىيىدە بار بولغان سانائەت كارخانىسى 81، بۇنىڭ ئىچىدە ئېلېكتر كۈچى سانائىتى كارخانىسى 10 بولۇپ، ئومۇمىي كارخانىنىڭ %12.3نى؛ كۆمۈر سانائىتى كارخانىسى 24 بولۇپ، %29.6نى؛ خىمىيە سانائىتى كارخانىسى 25 بولۇپ، %2.5نى؛ ماشىنىسازلىق سانائىتى كارخانىسى 15 بولۇپ، %23.59نى؛ بىناكارلىق ماتېرىياللىرى سانائىتى كارخانىسى 6 بولۇپ، %7.4نى؛ سېمونت سانائىتى كارخانىسى 2 بولۇپ، %2.5نى؛ سېمونت قۇيۇلما سانائىتى كارخانىسى بىر بولۇپ، %1.3نى، خىش - كاھىش، ھاك سانائىتى كارخانىسى 3 بولۇپ، %3.7نى؛ ئورمانچىلىق سانائىتى كارخانىسى 4 بولۇپ، %4.9نى؛ يېمەكلىك سانائىتى كارخانىسى 12 بولۇپ، %14.8نى؛ باشقا (خۇرۇم ئىشلەش، كىيىم تىكىش، ياسما زاۋۇتى قاتارلىقلار) سانائەت كارخانىسى 4 بولۇپ، %5نى ئىگىلىدى.

1980 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىكى سانائەت كارخانىلىرىنى تەكشۈرۈپ تىزىملاش ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 — 2

كەسىپ / خاراكتېرى / تۈرى	بىرلىكى	ناھىيە، ۋىلايەت، ئوبلاستنىڭ كوللېكتىپ كارخانىلىرى	شەھەر - بازار كوچىلارنىڭ سانائەت كارخانىلىرى	يېزا، گۇڭشى ئەترەت كارخانىلىرى	غەيرىي سانائەت كارخانىسى	ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىسى	جەمئىي كارخانا
ئومۇمىي سانائەت كارخانىسى	ئورۇن	5	1	43	20	12	81
بۇنىڭ ئىچىدە، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغىنى	ئورۇن	5		42	5	12	64
مۇستەقىل ھېسابات قىلمايدىغىنى	ئورۇن		1	1	15		17
چولاق، ئونتۇرا تېخنىكىسى	ئورۇن						
ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچى	ئادەم	317	22	1099	942	2855	5235
بۇنىڭ ئىچىدە مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچى	ئادەم	247	22	885	829	2476	4459
ئومۇمىي مەبلەغ	تۆمەن يۈەن	33.95	1.94	304.01	288.47	2154.80	2783.17

بۇنىڭ ئىچىدە تۈرلىلىق مۇلۇكنىڭ ساپ قىممىتى	تۇمەن يۇەن	18.26	1.44	215.84	215.32	1990.56	2441.92
نورمىلىق تۈرلىمسز مەبلەغ	تۇمەن يۇەن	15.69		8817	23.15	164.24	341.25
پايدا ئالغان كارخانا	ئورۇن	5	1	29	14	9	58
پايدا سوممىسى	تۇمەن يۇەن	0.85	0.04	14.82	21	37.57	74.28
زىيان تارتقان كارخانا	ئورۇن			12	5	3	20
زىيان سوممىسى	تۇمەن يۇەن			3.14	90.4	58.54	70.99
ساناقتا ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	تۇمەن يۇەن	38.1	4.31	136.68	189.32	550.22	918.63
ساناقتا ساپ مەھسۇلات قىممىتى	تۇمەن يۇەن	29.48	0.69	63.20	112.92	327.41	533.77

ئىزاھ: تاغىرىقى 2 تۈردىكى مەھسۇلات قىممىتى شۇ ۋاقىتتىكى باھا بويىچە ھېسابلاندى.

1981 - يىل 11 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ناھىيە تەۋەسىدىكى ساناقتا، قاتناش - ترانسپورت، يېمەك-ئىچمەك، مۇلازىمەت كەسپىنى تەكشۈرۈپ تىزىملاش خىزمىتى ۋاقتىدا تاماملاندى. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە ناھىيە بويىچە سودا كارخانىسىنىڭ 82 كەسىپكارىنىڭ 1736، رويخەتكە ئالدۇرغان مەبلىغىنىڭ 13 مىليون 605 مىڭ يۇەن، تىجارەت سوممىسىنىڭ 74 مىليون 433 مىڭ يۇەن؛ قاتناش - ترانسپورت كەسپىنىڭ بىر، كەسىپكارىنىڭ 31، رويخەتكە ئالدۇرغان مەبلىغىنىڭ 244 مىڭ يۇەن، ترانسپورت كىرىمىنىڭ 220 مىڭ يۇەن؛ يېمەك - ئىچمەك كەسپىنىڭ 13، كەسىپكارىنىڭ 120، رويخەتكە ئالدۇرغان مەبلىغىنىڭ 297 مىڭ يۇەن؛ تىجارەت سوممىسىنىڭ 733 مىڭ يۇەن؛ مۇلازىمەت كەسپىنىڭ 79، كەسىپكارىنىڭ 162، تىجارەت سوممىسىنىڭ 226 مىڭ يۇەن ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى.

1981 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىكى سودا، قاتناش - ترانسپورت، يېمەك - ئىچمەك، مۇلازىمەت كەسپىنى تەكشۈرۈپ تىزىملاش

جەدۋەل: 13 — 3

كەسىپ / تۈرى	بىرلىكى	سودا			قاتناش - ترانسپورت			يېمەك - ئىچمەك			مۇلازىمەت		
		جەمئىي	ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭكى	كوللېكتىپ ئىگىلىكىنىڭكى	جەمئىي	ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭكى	كوللېكتىپ ئىگىلىكىنىڭكى	جەمئىي	ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭكى	كوللېكتىپ ئىگىلىكىنىڭكى	جەمئىي	ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭكى	كوللېكتىپ ئىگىلىكىنىڭكى
كەسىپ سانى	ئورۇن	82	67	15	1	1		13	7	6	79	23	56
تارماق ئاپپارات	دانە	278	278					9	9				
كەسىپكارى	ئادەم	1736	1692	44	31	31		120	102	18	162	60	102
تىجارەت كىرىمى	تۇمەن يۇەن	7443.3	7422.5	20.8	22	22		73.3	65.9	7.1	22.6	9.7	12.9

ئومۇمىي مەبلەغ	تۇمەن يۈەن	1360.5	1342.5	18	24.4		29.7	28.1	1.6	35.1	21.8	13.3
يۇنىك ئىچىدە تۇراقسىز مەبلەغ	تۇمەن يۈەن	620.4	613.9	6.5	4.9		12	11.4	0.6	4.4	2	2.4
تۇراقلىق مەبلەغ	تۇمەن يۈەن	740.1	728.6	11.5	9.5		17.7	16.7	1	30.7	19.8	10.9
پايدا ئالغان كارخانا	دانە	57	47	10	1		13	7	6	58	11	47
پايدا سوممىسى	تۇمەن يۈەن	159.1	157.6	1.5	1.7		1.6	1.1	0.5	3.6	1.2	2.4
زىيان تارتقان كارخانا	دانە	17	17							5	5	
زىيان سوممىسى	تۇمەن يۈەن	93.9	93.9							0.3	0.3	

3. نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن 1956 - يىلغىچە ھۆكۈمەت ناھىيە تەۋەسىدىكى سودا - سانائەتنى باشقۇرۇشتا ئاساسلىقى دۆلەتنىڭ كاپىتالىستىك سودا - سانائەتكە قارىتىلغان «پايدىلىنىش، چەكلەش، ئۆزگەرتىش» كە ئالاقىدار سىياسەتلىرىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ھەر خىل سودا - سانائەت كارخانىلىرىغا قارىتا «مال-مۈلۈكنى ئېنىقلاپ مەبلەغنى ھېسابلاش، مال - مۈلۈكنى قايتا مۆلچەرلەش» ئېلىپ بېرىپ، كاپىتالىستلارنىڭ مەبلىغىنى يوشۇرۇپ ئۆزگەرتىشتىن قېچىشىنىڭ ئالدىنى ئالدى. ئۇلارنى قانۇنلۇق تىجارەت قىلىپ، دۆلەت ۋە خەلقنە پايدا يەتكۈزۈش تەرەپكە قاراپ تەرەققىي قىلىشقا يېتەكلىدى. 1956 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئاساسىي جەھەتتىن تاماملىنىپ، كاپىتالىستىك سودا - سانائەت ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار بىرلەشكەن كارخانا ياكى دۆلەت ئىلكىدىكى كارخانىغا، يەككە قول سانائەتچىلەر كوپېراتىپىغا ئۆزگەرتىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالغاچقا، سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى تىزىملاپ باشقۇرۇش خىزمىتى تەسىرگە ئۇچرىدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى ئۇزلۇكسىز مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، خىزمەت فۇنكسىيەسىنى تەدرىجىي ئايدىڭلاشتۇرۇلدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنى زورايتىلدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا، ئاساسلىقى كارخانىلارنىڭ سىرتقى ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش ۋە تىجارەت كىنىشكىسىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولۇپ، سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىسپاتلاش خىزمىتىنى ئىشلىدى، ئۇلارنىڭ تىجارەت كىنىشكىسىنى ئالماشتۇردى، بايقالغان مەسىلىلەرنىڭ ھەممىسىنى «سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى تىزىملاپ باشقۇرۇش نىزامىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى» بويىچە مۇددەت ئىچىدە ئۆزگەرتىشكە بۇيرۇدى ياكى بىر تەرەپ قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە سودا - سانائەت كارخانىلىرى كىنىشكا ئارقىلىق تىجارەت قىلىدىغان بولدى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ئىشخانىسى، گوۋۇيۈەن ئىشخانىسى بىرلىشىپ «شىركەتلەردىكى مەمۇرىيەت بىلەن كارخانىنى ئايرىماسلىق مەسىلىسىنى ھەل قىلىش توغرىسىدا» ئۇقتۇرۇش تارقاتتى. 1988 - يىلى سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى 3 ئاي ۋاقىت سەرپ قىلىپ، غەيرىي مەمۇرىيەت خاراكتېرىدىكى كارخانىدىن 42نى، تىجارەت ئورنىدىن 6نى، سودا سارىيىدىن 2نى، مەمۇرىي خاراكتېرلىك شىركەتتىن 11نى ئېنىقلاپ تەرتىپكە سالدى. شىركەت ئېچىش شەرتىگە ئۈيغۇن كەلگەن 38 كارخانا، تەمىنات - سودا تىجارەت ئورنى ۋە سودا سارىيىنى تىزىملاپ،

ئۇلارغا كىنىشكا تارقىتىپ بەردى؛ ئىسمى جىسمىغا لايىق بولمىغان 9 كارخانىنىڭ نامىنى ئۆزگەرتىپ تىزىملىدى؛ شىركەت ئېچىش شەرتىنى ھازىرلىمىغان 7 كارخانىنى تىجارىتىنى توختىتىش ۋە ۋاقتىنچە توختىتىشقا بۇيرۇدى؛ قانۇنغا خىلاپ تىجارەت قىلغان بىر كارخانىنىڭ تىجارەت كىنىشكىسىنى ئەمەلدىن قالدۇردى؛ سودا بىلەن شۇغۇللانغان 9 پارتىيە - ھۆكۈمەت كادىرى تەرتىپكە سېلىنىپ، ئۇلاردىن 2 سى شىركەتنىكى ۋەزىپىسىدىن، 7 سى ئورگاندىكى ۋەزىپىسىدىن ئىستېپا بەردى.

1989 - يىل 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «شىركەتلەرنى يەنمۇ تەكشۈرۈپ تەرتىپكە سېلىش» توغرىسىدا تېلېفون يىغىنى ئاچتى. ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بۇنىڭغا ئاساسەن، «شىركەتلەرنى تەكشۈرۈپ تەرتىپكە سېلىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى تەشكىل تولۇقلاش توغرىسىدا» ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، ھاكىم ۋە 2 مۇئاۋىن ھاكىم، مۇئاۋىن شۇجى گۇرۇپپا باشلىقى ۋە مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولغان، مەسئۇل تارماقلارنىڭ رەھبەرلىرى قاتناشقان تەكشۈرۈپ تەرتىپكە سېلىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىپ تەكشۈرۈپ تەرتىپكە سېلىش ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلدى. تەكشۈرۈپ تەرتىپكە سېلىش خىزمىتىدە، خىزمەتچى خادىملار دۆلەتنىڭ سىياسىتى بويىچە، جەمئىيەت ئېھتىياجلىق بولغان ھەمدە شىركەت قۇرۇش شەرتىگە ئىگە بولغانلارنى يۆلىدى، مۇستەھكەملىدى ۋە تەرەققىي قىلدۇردى؛ شەرتكە ئاساسەن ئۈيغۇن كېلىدىغان، ئەمما مۇكەممەل بولمىغان شىركەتلەرنى پائال يېتەكلىدى، مۇددەت بەلگىلەپ ئۆزگەرتىشكە بۇيرۇدى، شىركەت ئېچىش شەرتىگە پۈتۈنلەي ئۈيغۇن بولمىغانلارنى قەتئىي ئەمەلدىن قالدۇردى. ناھىيە بويىچە 38 شىركەتتىن 28ى تەكشۈرۈلدى (بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش تۈرىدىكىسى 4، بىناكارلىق كەسپىدىكىسى 2، سودا كەسپىدىكىسى 18، باشقىلار 4). تەكشۈرۈش جەريانىدا 28 شىركەت ئىچىدە 20 شىركەتنىڭ 6 مىليون 818 مىڭ 500 يۈەن ھەقدارلىق ھوقۇقى بارلىقى؛ قەرزدار شىركەت 15 بولۇپ، قەرز سوممىسىنىڭ 1 مىليون 545 مىڭ 800 يۈەن، تىجارەت دائىرىسىدىن ھالقىپ كەتكەن شىركەتنىڭ بىر؛ باج يوشۇرغان كارخانا 2 بولۇپ، يوشۇرغان بېجىنىڭ 29 مىڭ 800 يۈەن؛ خىيانەت قىلغان، پارا بەرگەن شىركەت 3 بولۇپ، سوممىسىنىڭ 100 مىڭ يۈەن؛ تىجارەت كىنىشكىسىنى ئۆتۈنۈپ بەرگەن شىركەتنىڭ 3، مالىيە - ئىقتىساد ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلغان شىركەتنىڭ 6 (بىر قەدەر ئېغىر بولغىنى بىر بولۇپ، بىر پىكاپ سېتىۋالغان، كۆتۈرۈلۈش خىراجىتى 20 مىڭ 700 يۈەنگە يەتكەن) ئىكەنلىكى بايقالدى. 28 كارخانا ئىچىدە ساقلاپ قېلىنغىنى 25 بولۇپ، ئومۇمىي شىركەتنىڭ 89.3%نى؛ ئىشتىن توختىتىلىپ تەرتىپكە سېلىنغىنى 2 بولۇپ، 7.1%نى ئىگىلىدى؛ بىر شىركەتنىڭ كەسپىي تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

§ 3 . بازار قۇرۇش ۋە باشقۇرۇش

1. بازار قۇرۇش

70 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە، ناھىيە تەۋەسىدىكى شەھەر - يېزا بازار سودىسى تەدرىجىي شەكىللەندى. سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلار گەرچە سودا سورۇنلىرىنى كەسىپلەر بويىچە تىجارەت بۆلەكلىرىگە ئايرىغان بولسىمۇ، لېكىن شارائىت چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن، يول بويىدا يايمىچىلىق قىلىش، بازار ئىچى قىستاڭچىلىق بولۇش، تازىلىقى ناچار بولۇش، قاتناش توسۇلۇپ قېلىشتەك قالايمىقانچىلىقنى ئۆزگەرتكىلى بولمىغانىدى.

1983 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى مەبلەغ جۇغلاپ، ئالدى بىلەن

دۆڭمازار بازىرىدا 320 كۇادرات مېتىرلىق خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق مال لاپىسى، ناھىيە بازىرىدا 106 كۇادرات مېتىرلىق خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق قاسساپلىق لاپىسى ياسىدى، يەككە سودا - سانائەتچىلەرنى مەبلەغ جۇغلاشقا سەپەرۋەر قىلىپ، بىر تۇتاش پىلانلاپ كۆلىمى 736 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان 46 ئېغىزلىق تىجارەت زالى سالدى. 1984 - يىلى بازار قۇرۇلۇشىغا ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ئەھمىيەت بەردى، بۇنىڭ بىلەن بازار بەرپا قىلىشقا 42 مىڭ 600 كۇادرات مېتىر يەر ئېلىندى، شۇنداق قىلىپ ناھىيە بازىرىدا 230 كۇادرات مېتىرلىق تىجارەت زالى ۋە 342 كۇادرات مېتىرلىق ئۇستى يېپىق بازار بەرپا قىلىندى.

1985 - يىلى يەنە ئۇچئۇن، جېلىلىيۈزى، يېڭىستام، چۇلۇقاي، دۆڭمازاردىكى 5 سودا بازىرى ئۇچۇن كېرەكلىك بولغان 130 مو يەر ھەل قىلىندى ھەمدە جېلىلىيۈزى، ئۇچئۇن، يېڭىتامدىكى 3 بازارغا 94 ئېغىزلىق 2554 كۇادرات مېتىرلىق خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق تىجارەت زالى سېلىنىپ، 262 مىڭ 600 يۈەن؛ 400 كۇادرات مېتىرلىق خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق لاپاس ياسىلىپ، 32 مىڭ يۈەن؛ 257 كۇادرات مېتىرلىق پولات - قاتمالتىرلىق لاپاس ياسىلىپ، 23 مىڭ 800 يۈەن؛ بازار ئىچىگە 403 مېتىر يۇندا ئاققۇزۇش ئېرىقى ياسىلىپ 29 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى. 64 مىڭ 800 يۈەن مەبلەغ سېلىنغان جېلىلىيۈزىدىكى پولات قاتمالتىر قۇرۇلمىلىق لاپاسلىق بازار ۋە 97 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان دۆڭمازاردىكى 1500 مېتىرلىق ئۇنىۋېرسال سودا بازىرىنىڭ ئارقىدىن پۈتتى.

1986 - يىلى بازار قۇرۇلۇشى ئۇچۇن 225 مىڭ 600 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە بانكىدىن ئېلىنغان قەرز ۋە يۇقىرىدىن بېرىلگەن پۇل 137 مىڭ يۈەن، كوللېكتىپ ۋە شەخسلەر جۇغلىغان مەبلەغ 88 مىڭ 600 يۈەن. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە سودا بازىرى 43كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 10 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم سىغىدىغان بازار 4. بازارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 10 مىڭ كۇادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە لاپاسلىق بازار 2647 كۇادرات مېتىر، زال ئىچى بازىرى 7290 كۇادرات مېتىر، قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 548 مىڭ 800 يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە سودا - سانائەتنى مەۋرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى سالغان مەبلەغ 286 مىڭ 600 يۈەن.

1987 - يىلى يېڭىدىن سېلىنغان بازار تىجارەت زالى 344 كۇادرات مېتىرغا، پولات تۇرۇبا - قاتمالتىرلىق ۋە خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق لاپاسلىق بازار 852 كۇادرات مېتىرغا، سېمونت يانقۇزۇلغان يەر كۆلىمى 1495 كۇادرات مېتىرغا، يۇندا چىقىرىۋېتىلمىدىغان سېمونت ئېرىق 960 مېتىرغا يەتتى.

1988 - يىلى 509 مىڭ 800 يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، قاش يېزا نۇقتىلىق ئۇنىۋېرسال سودا بازىرى سېلىندى، ناھىيە بازىرى ۋە دۆڭمازاردىكى بازارلار كېڭەيتىلدى. 1989 - يىلى 285 مىڭ 300 يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، ئۇچئۇن ۋە ئارا ئۆستەڭ يېزىسىدىكى چارۋا بازىرى كېڭەيتىلدى، يېڭىدىن 21 ئېغىز دۇكان سېلىندى، كېڭەيتىلگەن بازار كۆلىمى 12 مىڭ 100 كۇادرات مېتىرغا يەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى 48گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سودا - سانائەتنى مەۋرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى پىلانلاپ قۇرغان ئۆلچەملىك بازار 19، تەبىئىي شەكىللەنگەن بازار (مۇئەسسەسلىرى ئاددىي) 29، بازار قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ 2 مىليون 201 مىڭ 500 يۈەن، قۇرۇلۇش كۆلىمى 47 مىڭ 800 كۇادرات مېتىر، پۈكەي كۆلىمى 415 كۇادرات مېتىر، لاپاس 4056 كۇادرات مېتىر، دۇكان 43 مىڭ 700 كۇادرات مېتىر.

يېزا، بازارلاردا يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بازىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، يېزىلاردىكى بازار سودىسىنىڭ قالايمىقانچىلىق ۋەزىيىتى تۈپتىن ئۆزگەرتىلىپ، شەھەر - يېزا ئاھالىلىرىنىڭ ئېھتىم جەھەتتىكى قىيىنچىلىقى ھەل قىلىندى، سودا بازارلىرىنىڭ قىياپىتى يېڭىلىنىپ، تاۋار ئوبوروتى ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، ناھىيە بويىچە ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا تۈرتكىلىك رول ئوينىدى.

2. بازار باشقۇرۇش

ماددىي ئەشيا باشقۇرۇش ئومۇمەن دۆلەت بازارغا سېلىشنى مەنئى قىلغان تاۋارلار بىرەك بازارغا كىرگۈزۈلمىدى. چارۋا مەھسۇلاتلىرى، دورا ماتېرىياللىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئالاقىدار بەلگىلىمىلەر بويىچە سودا قىلىنىدى.

باھا باشقۇرۇش دائىم باھا ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە باھا قەرەلسىز ئارىلاپ تەكشۈرۈلدى، باھا ئۆزگىرىشى بىر قەدەر چوڭ بولىدىغان گۆش بازارلىرىغا ۋاقتىلىق ۋۇيسكا ئېسىش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، ئەك يۇقىرى باھا چەكلىمىسى بويىچە باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. كۆكتات باھاسىنى باشقۇرۇشتا دۆلەت ئىلكىدىكى كۆكتات شىركەتلىرىنى ئۇنۇمۇرسال يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى مەركىزىي سودا بازارلىرىغا كىرىشكە ئۇيۇشتۇرۇش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، نۆۋەتا تەسىس قىلىپ ۋۇيسكا ئېسىپ تەمىنلەش يولغا قويۇلۇپ، باھا تەڭشەپ تۇرۇلدى.

يېمەكلىك تازىلىقىنى باشقۇرۇش ئومۇمەن يېمەكلىك پىششىقلاش، يېمەك - ئىچمەك ۋە سوغۇق ئىچىملىك ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان دۆلەت ئىلكىدىكى، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى ئورۇنلار، خۇسۇسىي تىجارەتچىلەر ئاساسىي جەھەتتىن تىجارەت كىنىشكىسى، تازىلىق ئىجازەتنامىسى، ساغلاملىق كىنىشكىسىدىن ئىبارەت «ئۈچ كىنىشكا» تولۇق بولۇش، قازان - قۇمۇچلار دېزىنفېكسىيىلەنگەن بولۇش، ئىشلىتىدىغان سۇ پاكىزە بولۇشنى ئىشقا ئاشۇردى. ئومۇمەن ھەممىسىدە چاك - توزان ۋە چىۋىندىن مۇداپىئەلىنىش مۇئەسسەسلىرى بار بولدى. يىللىق ساغلاملىق تەكشۈرۈلگەندىن سىرت، يەنە ساغلاملىق قەرەلسىز ئارىلاپ تەكشۈرۈلدى، يۇقۇملۇق كېسىلى بار كەسىپكارلارنىڭ تىجارەت سالاھىيىتى ئېلىپ تاشلىنىپ، تىجارەت كىنىشكىسى ۋە ساغلاملىق كىنىشكىسى بىكار قىلىنىدى.

بازارغا سېلىنغان گۆش يېمەكلىكلىرىنىڭ ھەممىسى سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش مال دوختۇرلۇقى ۋە باج قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلارنىڭ مەخسۇس كارانتىن قىلىش خادىملىرى بىلەن بىرلىكتە ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ تامغا بېسىشىدىن ئۆتكۈزۈلدى، ئۇنداق قىلمىغانلارنىڭ سېتىشىغا يول قويۇلمىدى. ئارىلاپ تەكشۈرۈشتە كېسەل چارۋا، ئۆلۈپ قالغان چارۋا گۆشى ۋە سۈپىتى ئۆزگەرگەن گۆش ساتقۇچىلار بايقالسا ئالاقىدار تارماقلار تەرىپىدىن جەرىمانە قويۇلدى ھەمدە بۇ گۆشلەرنى كۆيدۈرۈش، چوڭقۇر كۆمۈۋېتىشكە بۇيرۇلدى. بازار ئىچىگە ۋاقتىلىق تازىلىق ئىشچىسى قويۇلۇپ، بازارلاردىكى ئەخلەتلەر ھەر كۈنى تازىلاندى، ھېيت - بايراملاردا چوڭ تازىلىق قىلىنىپ، بازار ئىچىدىكى پاسكىنىچىلىق، قالايمىقانچىلىق، ناچارلىق ئەھۋاللىرى ئومۇمىيۈزلۈك تىزگىنلەندى.

قانۇنسىز تىجارەتكە زەربە بېرىلدى 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ئالاقىدار تارماقلارنىڭ ھەمكارلىقىدا، يالغان، ساختا تاۋارلار ۋە سىرىق كىتاب - ژۇرناللار، ئۇن - سىن لېنتىلىرى قاتارلىقلارنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدىكى ساختا ئىلى ئالاھىدە ھارىقى 21 يەشىك، ساختا بۇغداي ئۇرۇقى 10 توننا، ناچار پاپىروس 120 كورۇپكا، ئىچىملىك 15 يەشىك، سۈپىتى ئۆزگەرگەن شامپان ھارىقى 2830 بوتۇلكا، كونىبرۇا 88 بوتۇلكا، سىرىق كىتاب - ژۇرنال 2170 پارچە، سىرىق ئۇن - سىن لېنتىسى 155 قاپ، ئىمپورت قىلىنغان كىيىم - كېچەك 36 قۇر، سۈپىتى ئۆزگەرگەن ئاش تۇزى 5. 13 كىلوگرام بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى كۆيدۈرۈۋېتىلىپ ھەمدە بۇ تىجارەتچىلەر قاتتىق بىر تەرەپ قىلىنىپ، قانۇنسىز تىجارەت ھەرىكەتلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىلىپ، ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتى قوغداپ قېلىندى.

ئۇنۇمۇرسال مۇلازىمەت ناھىيە تەۋەسىدىكى 4 چوڭ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئۇنۇمۇرسال بازىرى ئىچىگە پۇقرالار پۇل ئامانەت قويۇش ئورنى، باج ئورنى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىخانىسى، باھا

باشقۇرۇش ئورنى، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش (بازار باشقۇرۇش ئىشخانىسى) قانارلىق تارماقلار تەسىس قىلىندى، شۇنداقلا سىياسەت تەشۋىقات ستونى، قارا دوسكا گېزىتى، ئادىل تارازا، ئادىل گەز، مەسلىھەت بېرىش سۆپىسى، ماشىنا توختىتىش مەيدانى قاتارلىق مۇلازىمەت مۇئەسسەسلىرى تەسىس قىلىنىپ، دۆلەتنىڭ سىياسەت، قانۇن - پەرمانلىرى تەشۋىق قىلىنىپ، ياخشى ئادەم - ياخشى ئىشلار تەقدىرلىنىپ، بۇ مۇئەسسەسلەر ماددىي مەدەنىيەتنىڭ ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ قۇرۇلۇشى كۆزنىكىگە ئايلاندۇرۇلدى، بازار ئىچىگە يەنە مەخسۇس تازىلىق باشقۇرغۇچى، كېچىلىك دىجورنى، بازار باشقۇرغۇچى قويۇلدى، بۇ، بازارنىڭ مۇھىت تازىلىقى ۋە بازار تەرتىپىنى قوغداش، ئېلىم - سېتىم ماجىرالىرىنى مۇرەسسە قىلىش جەھەتتە كاپالەتلىك قىلىش رولىنى ئويناندى.

§ 4 . يەككە سودا - سانائەتنى باشقۇرۇش

1. يەككە سودا - سانائەتچىلەر

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ناھىيە تەۋەسىدىكى سودا - سانائەتچىلەر سودا ساھەسىنى پۈتۈنلەي ئىگىلىۋالغاندى. 1954 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودا قىلىدىغانلار 170 ئىكەن، بۇنىڭ ئىچىدە چاي، تۇز ۋە كۇندىلىك بۇيۇملار سودىسى قىلىدىغانلار 27، يېمەك - ئىچمەك تىجارىتى قىلىدىغانلار 93، كەسىپكارى 190، مەبلىغى 8698 يۈەن. 1955 - يىلى خۇسۇسىي سودا ئومۇميۈزلۈك ئۆزگەرتىلدى، 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككە سودا - سانائەتچى 353كە، كەسىپكارى 470كە يەتتى، قىسمەن خۇسۇسىي سودىگەرلەر ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىگە ئۆتتى.

60 - يىللاردىن كېيىن دۆلەت ئىلكىدىكى سودا شىركىتى ۋە تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرى كۆپىيىپ تەدرىجىي خۇسۇسىي سودىنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى.

70 - يىللاردا ئىنتايىن «سول» ئىدىيە ئېقىمى يەككە سودا - سانائەت ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىنى ئېغىر دەرىجىدە چەكلەپ قويدى، شەھەر - بازارلاردا يەككە سودا - سانائەت بازىرى قالمىدى، يېزىلاردىكى يەككە سودا- سانائەت كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقى دېيىلىپ، پۈتۈنلەي يوقىتىلدى.

1981 - يىلى گوۋۈيۈەن «شەھەر - بازارلاردىكى غەيرىي يېزا ئىگىلىك يەككە ئىگىلىكى توغرىسىدا بىر قانچە بەلگىلىمە»نى تارقاتتىپ، يەككە ئىگىلىكنىڭ پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكىدىكى ئورنىنى مۇئەييەنلەشتۈردى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە تەۋەسىدىكى يەككە سودا - سانائەت تېز تەرەققىي قىلىپ، شۇ يىلىلا 286گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىدىكىسى 70، يېزىلاردىكىسى 216، كەسىپكارى 288. 1982 - يىلى يەككە سودا - سانائەتچى 517گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىدىكىسى 127، يېزىلاردىكىسى 444 بولۇپ، كەسىپكارى 672. 1983 - يىلى يېزا ئېقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئىلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، ناھىيە تەۋەسىدىكى يەككە سودا - سانائەتچىلەر ئىزچىل تېز كۆپەيدى، يەككە ئىگىلىك تېزدىن بارلىققا كەلدى ھەمدە بازار ئىگىلەپ، دۆلەت ئىلكىدىكى سودا - سانائەت ئورۇنلىرى بىلەن رىقابەتلىشىشكە باشلىدى. 1988 - يىلغا كەلگەندە يەككە سودا - سانائەتچىلەر كۆپىيىپ 4541گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىدىكىسى 341، يېزىلاردىكىسى 4200، كەسىپكارى 5433. 1989 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ناھىيە بويىچە يەككە سودا - سانائەتچىلەرنى تەرتىپكە سېلىپ ئېنىقلىدى ھەمدە كىنىشكا تەكشۈرۈپ تامغا بېسىپ، ئۆزلۈكىدىن تىجارەت توختاتقان ۋە ناتوغرا تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان بىر تۈركۈم يەككە تىجارەتچىلەرنىڭ تىجارەت كىنىشكىسىنى بىكار قىلدى، ئازكەم 50% يەككە تىجارەتچى تىجارەت كىنىشكىسى ئىلىپ تىجارەت

باشلاشتىن ژاز كەچتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككە تىجارەتچى 3569غا، كەسپىكارى 4239غا يەتتى.

يەككە سودا - سانائەتچىلەرنىڭ بارلىققا كېلىشى دۆلەت، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى سودا تور - نۇقتىلىرىنىڭ كېمىنى تولدۇردى، يەككە سودىنى جانلىق كۈچ خىل قىلدى، سودا نۇقتىسىنى كۆپەيتتى، ئۇلارنىڭ تىجارەت ۋاقتى ئۇزۇن، مۇلازىمەت پوزىتسىيىسى ياخشى، دەسمايىسى ۋە پايدىسى ئاز بولغاچقا، خەلق تۇرمۇشىغا قۇلايلىق يارىتىلدى، شۇنداقلا بازار ئىگىلىكىنىڭ ھاياتىي كۈچى ئېشىپ، بازار - بېزىلاردىكى تاۋار ئوبوروتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، يەرلىك مالىيە كىرىمىنى ئاشۇرۇش، ئىشقا ئورۇنلىشىش قىيىن بولۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىشىنى تېزلىتىش ۋە ئىجتىمائىي مۇقىملىققا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىشتا مۇھىم رول ئوينىدى.

2. يەككە سودا - سانائەتنى باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ناھىيە بازىرىدا سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى، ھەر قايسى كەسىپلەردە كەسپىداشلار ئۇيۇشمىسى بولۇپ، سودا - سانائەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولغاندى. يەككە سودا - سانائەتچىلەر تىجارەت باشلاشتا كەسپىداشلار ئۇيۇشمىسىغا ئىلتىماس سۇنۇپ، باج ئورۇنلىرىغا تىزىملاتقاندىن كېيىن تىجارەت باشلايتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى سودا - سانائەتنى بىر تۇتاش باشقۇردى. 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە سودا - سانائەتچىلەر سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى قوبۇل قىلدى، يەككە سودا- سانائەتچىلەر ھەمكارلىشىپ تىجارەت قىلىشقا باشلىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، يەككە سودا- سانائەتچىلەرنىڭ تەرەققىياتى چەكلەندى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، دۆلەت يەككە سودا - سانائەتچىلەرگە «ئىجابىي مۇئامىلە قىلىش، باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش، توغرا يېتەكلەش» فاكتورىنى قوللاندى، بۇنىڭ بىلەن يەككە سودا - سانائەتنى باشقۇرۇش خىزمىتى تەدرىجىي توغرا ئىزغا چۈشتى.

تىزىملاپ باشقۇرۇش — ئومۇمەن يەككە تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىشنى ئىلتىماس قىلغۇچىلار چوقۇم سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرىغا بېرىپ تىزىمغا ئالدۇرۇش رەسمىيىتىنى بېجىرىشى كېرەك. ئىلتىماس قىلغۇچىلاردا چوقۇم ئالاقىدار ئىسپاتلار بولۇشى لازىم. تەكشۈرۈپ تىزىمغا ئېلىنىپ تىجارەت كىنىشكىسى ئالغاندىن كېيىن ئاندىن تىجارەت باشلاشقا بولىدۇ. يېمەك - ئىچمەك كەسپى ۋە يېمەكلىك پىششىقلاش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىشنى ئىلتىماس قىلغۇچى يەككە تىجارەتچىلەر ئادەتتىكى ئىسپاتنى ئالغاندىن سىرت، چوقۇم سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش تارماقلىرىنىڭ بەدەن ساغلاملىقىنى تەكشۈرۈشىدىن ئۆتۈشى كېرەك، ئۇلار ساغلاملىق لايىقەتنامىسىنى ئالغاندىن كېيىن، ئاندىن سودا - سانائەتنى باشقۇرۇش تارماقلىرى تىزىمغا ئېلىپ، تىجارەت كىنىشكىسى تارقىتىپ بېرىپ، تىجارەت باشلاشقا رۇخسەت قىلىدۇ. تېخنىكىلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللانغۇچى يەككە تىجارەتچىلەر ئالاقىدار تېخنىكا تارماقلىرىنىڭ ئىسپاتىنى ئېلىپ تىجارەت باشلاشنى ئىلتىماس قىلىشى لازىم. ئۇنداق قىلمىسا سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى تىزىمغا ئالمايدۇ.

باھانى ئاشكارا بېزىپ چاپلاپ قويۇش، كىنىشكا كۆرسىتىپ تىجارەت قىلىشنى باشقۇرۇش

يەككە سودا - سانائەتچىلەر تېز كۆپەيگەندىن كېيىن، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى يەككە تىجارەتچىلەرنى كىنىشكا - ئىجازەتنامە ۋە باھا بويىچە باشقۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىپ، يەككىلەرنىڭ زاۋۇت، ماگىزىن، دۇكان، پايىلاردا كىنىشكا كۆرسىتىپ تىجارەت قىلىپ، تىجارەت قىلىدىغان تاۋارلارغا باھانى ئاشكارا بېزىپ قويۇپ، خېرىدارلارنىڭ نازارەت قىلىشىغا قۇلايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىشىنى، يەككە سودا- سانائەتچىلەرنىڭ مەدەنىي تىجارەت قىلىشى، خېرىدارلارغا ئادەپلىك مۇئامىلە قىلىشى، كەسىپي ئەخلاققا رىئايە

قىلىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇلارنىڭ تىجارەت ئەھۋالىنى قەرەلسىز تەكشۈرۈپ، باھالاپ، ئىلغارلارنى ۋاقتىدا تەقدىرلەپ، قانۇنسىز سودىگەرلەرنى جازالاپ، ئىستېمالچىلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغدىدى.

كەسىپلەر بويىچە بازارغا كىرگۈزۈپ باشقۇرۇش　1986 - يىلدىن كېيىن ناھىيە تەۋەسىدە 2 مىليون 200 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك مەبلەغ سېلىنىپ، جېلىلىيۈزى يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى كەسىپى بازىرى، جېلىلىيۈزى سانائەت بۇيۇملىرى كەسىپى بازىرى، ئۇچئون ئۇنىۋېرسال بازىرى، دۆڭمازار ئۇنىۋېرسال بازىرى قاتارلىق 24 سودا بازىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى، بازار ئىچى كەسىپلەر بويىچە ئايرىلىپ، سودا تەرتىپلىك، ئېلىم - سېتىم ئىشلىرى ئادىل، مۇھىت بىخەتەر، پاكىزە بولدى.

بازارنى تەرتىپكە سېلىش، كىنىشكا ئىجازەتنامىلەرنى تەكشۈرۈشنى باشقۇرۇش　80 - يىللاردىن كېيىن، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى دائىم سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش، ئۆلچەم، ياغ قاتارلىق تارماقلار بىلەن ماسلىشىپ يەككە سودا - سانائەتچىلەرنى تەكشۈرۈپ تەرتىپكە سالدى، ئۇنىۋېرسال توزەشنى يولغا قويدى، تىجارەت مەزمۇنىنى ئۆزگەرتكەن ۋە تىجارەت دائىرىسىنى كېڭەيتكەن سودا- سانائەتچىلەرنى جازالىدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە سودا - سانائەتچىلەرنىڭ كىنىشكا ئىجازەتنامىلىرى تەكشۈرۈلۈپ، ئۇلار قانۇنلۇق تىجارەت قىلىش، مەدەنىي سودا قىلىش، باھادا مۇۋاپىق، تارازىدا تولۇق بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرىدىغان قىلىندى.

§ 5 . ئىقتىسادىي توختام باشقۇرۇش

1. ئىقتىسادىي توختام

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئادەتتىكى ئىقتىساد - سودا پائالىيەتلىرىنىڭ ھەممىسىدە توختام شەكلى ئارقىلىق تەمىنلەش - ئېھتىياج مۇناسىۋىتى ئورنىتىلدى، ئاشلىق، تېرە - يۇڭ، گۆش، ياغاچ قاتارلىقلارنى سېتىۋېلىشتا توختام تۈزۈلدى. 1958 — 1961 - يىلغىچە دۆلەت «بىر تۇتاش سېتىۋېلىش - بىر تۇتاش سېتىش» ۋە «ئادەم ئەۋەتىپ سېتىۋېلىش» سىياسىتىنى يولغا قويغانلىقتىن، ئىقتىسادىي توختام بىر مەزگىل توختاپ قالدى. 1962 - يىل 4 - ئايدا گوۋۈيۈەن مالىيە - سودا ئىشخانىسى «توختام، كېلىشىملەرنى ئىجرا قىلىش ۋە تەكشۈرۈش چارىسى»نى بېسىپ تارقاتتى، «توختام، كېلىشىملەردىكى تالاش - تارتىشلارنى ھەل قىلىش پرىنسىپى»نى تۈزدى؛ 12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۈيۈەن «ئاساسىي قۇرۇلۇش تەرتىپىنى قاتتىق ئىجرا قىلىش، ئىقتىسادىي توختاملارنى قاتتىق ئىجرا قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش»نى ئېلان قىلدى؛ 1963 - يىل 8 - ئايدا مەملىكەتلىك ئىقتىسادىي كومىتېت «سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى زاكاز قىلىش توختامىنىڭ ئاساسىي مادداىلىرى توغرىسىدىكى ۋاقتىلىق بەلگىلىمە»نى ئېلان قىلدى. بۇ مەزگىلدە، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرى مەركەزنىڭ ھۆججەتلىرىدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن توختامدىن پايدىلىنىپ ناھىيە تەۋەسىدىكى ئىقتىساد - سودا پائالىيەتلىرىنى باشقۇردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش كەسىپى ئاساسىي جەھەتتىن پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. تاۋار بىلەن تەمىنلەش ۋە ئۇنىڭغا بولغان ئېھتىياجغا نىسبەتەن دۆلەت بىر تۇتاش سېتىۋېلىش - بىر تۇتاش سېتىشنى يولغا قويدى. 1974 - يىلىنىڭ بېشىدا ناھىيىلىك تۈرلۈك مالىلار شىركىتى تۈنجى قېتىم ئىلى ئوبلاستلىق تۈرلۈك مالىلار شىركىتى بىلەن ئالدىنقى يېرىم يىلدا 3 مىليون يۈەنلىك تاۋار سېتىۋېلىش توختامى ئىمزالاپ، بازارنى ئاۋاتلاشتۇردى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، دۆلەت سىرتقا قارىتا ئېچىۋېتىش، ئىچكى جەھەتتە جانلاندۇرۇشتىن ئىبارەت ئىقتىسادىي سىياسەتنى يولغا قويغانلىقتىن، ئىچكى- تاشقى ئىقتىسادىي ئالاقە بارغانسېرى كۆپەيدى، ئىقتىسادىي توختام ئىقتىسادىي پائالىيەتلەردە كەڭ قوللىنىلىدىغان بولدى. دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون توختام تۈزۈمىنى يولغا قويۇش، تۈرلۈك ئىقتىسادىي توختاملارنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، بىر قاتار قانۇن - قائىدە ۋە ھۆججەتلەرنى ئارقا - ئارقىدىن ئېلان قىلدى. 1981 - يىلى ئېلان قىلىنغان «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىقتىسادىي توختام قانۇنى»دا ئىقتىسادىي توختاملارنى مەركەز ۋە يەرلىكتىكى ھەر دەرىجىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرىنىڭ بىر تۇتاش باشقۇرىدىغانلىقى بەلگىلەندى. ئۇنىڭ مەسئۇلىيىتى مۇنۇلاردىن ئىبارەت بولدى: 1) ئىقتىسادىي توختام قانۇنىنى تەشۋىق قىلىش، ئىقتىسادىي توختام باشقۇرۇشنىڭ قائىدە - تۈزۈملىرىنى تۈزۈش. 2) ئىقتىسادىي توختاملارنى تۈزۈش ۋە ئىجرا قىلىشنى تەكشۈرۈش، نازارەت قىلىش، ھەر دەرىجىلىك كەسىپي تارماقلارنىڭ ئۆزىگە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ ئىقتىسادىي توختاملارنى ياخشى باشقۇرۇشىغا يېتەكچىلىك ۋە نازارەتچىلىك قىلىش. 3) ئىقتىسادىي توختام ماجىرالىرىنى مۇرەسسە قىلىش ۋە كېسىم قىلىش. 4) ئىناۋەتسىز ئىقتىسادىي توختاملارنى بېكىتىش. 5) ئىقتىسادىي توختامدىن پايدىلىنىپ قانۇنغا خىلاپلىق قىلىش ھەرىكەتلىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش.

2. توختام ئىمزالاش ۋە ئۇنى باشقۇرۇش

1983 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى 2 قېتىم توختام باشقۇرۇش كۇرسى ئاچتى، شۇ يىلى 53 پارچە توختام ئىمزالاندى. رادىئو ئارقىلىق «ئىقتىسادىي توختام قانۇنى»، «ئىقتىسادىي توختاملارنى كېسىم قىلىش نىزامى»غا ئالاقىدار بەلگىلىمىلەر تەشۋىق قىلىندى، 15 قېتىم مەسىلە بىر تەرەپ قىلىندى؛ ئاساسىي قاتلامغا بېرىپ توختاملارنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى 35 قېتىم نازارەت قىلىندى، تەكشۈرۈلدى، توختاملارنىڭ ئىجرا قىلىنىش نىسبىتى %80كە يەتتى. 1984 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەر خىل توختامدىن 101ى ئىمزالاندى، سوممىسى 4 مىليون 297 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1986 - يىلى ھەر خىل توختامدىن 465ى ئىمزالاندى، ئۇنىڭ سوممىسى 7 مىليون 699 مىڭ يۈەن بولدى. توختام ئىمزالىغاندا، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى توختام ئىمزالىغۇچى ئىككى تەرەپ ھازىرلاشقا تېگىشلىك قانۇنىي ئىگىلىك سالاھىيەتنى قاتتىق تەكشۈرۈپ، ماددىلارنىڭ تولۇق ياكى تولۇق ئەمەسلىكى، مەسئۇلىيەتنىڭ ئېنىق ياكى ئېنىق ئەمەسلىكى، دۆلەتنىڭ پىلانىغا خىلاپ ياكى خىلاپ ئەمەسلىكى قاتارلىقلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، توختاملاشقۇچى ئىككى تەرەپنى ئۆز رازىلىقى بويىچە بىر - بىرىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئاساسىدا پىكىر بىرلىكىگە كەلتۈرۈپ، دۆلەت پىلانىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئورۇندىلىشىغا ئۇنۇملۇك كاپالەتلىك قىلدى.

1987 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ناھىيە تەۋەسىدە 7 ئىقتىسادىي توختام ئالاقە تورى قۇرۇپ، ئۇنىڭغا توختام باشقۇرغۇچى خادىمدىن 19نى سەپلەپ بەردى، شۇ يىلى ھەر خىل ئىقتىسادىي توختامدىن 129 ى ئىمزالاندى، 10 يېزا - بازار، مەيدانىنىڭ يەر ھۆددىگەرلىك توختامىنى ئەملىيلەشتۈرۈش يۈزىسىدىن چوڭ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىپ، بايقالغان مەسىلىلەر ۋاقتىدا ھەل قىلىندى. 1988 - يىلى ناھىيە بويىچە «توختامغا ئەمەل قىلىپ، ئىناۋەتكە ئەھمىيەت بېرىش» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «توختامغا ئەمەل قىلغان، ئىناۋەتكە ئەھمىيەت بەرگەن» كارخانىلارنىڭ ئۆلچىمىنى تۈزۈپ، كۆپ قېتىم «توختامغا ئەمەل قىلغان، ئىناۋەتكە ئەھمىيەت بەرگەن» ئورۇنلارنى باھالاپ، ھەم نورمال ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي تەرتىپنى قوغدىدى، ھەم كارخانىلارنىڭ باشقۇرۇش سەۋىيىسىنى ۋە ئۇنۇمۋېرسال رىقابەت ئىقتىدارىنى ئۆستۈردى.

1989 - يىلى ھەرخىل ئىقتىسادىي توختامدىن 254ى ئىمزالاندى، سوممىسى 34 مىليون 589 مىڭ

يۈەنگە يەتتى. 4767 پارچە توختام تەكشۈرۈلدى، 9 قارار ئىقتىسادىي توختام باشقۇرۇشنى ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلىپ، 394 كەسپىي خادىم تەربىيىلەندى، 875 ئادەم (قېتىم) مەسلىھەت بېرىلدى، 1105 پارچە ئۆگىنىش ماتېرىيالى تارقىتىلدى. 1990 - يىلى 291 پارچە توختام ئىمزالاندى، سوممىسى 19 مىليون 53 مىڭ يۈەنگە يەتتى. يەنە كارخانىلارنىڭ ئىقتىسادىي توختام باشقۇرۇش تۈزۈمى ئورنىتىشىغا، ئارخىپ ۋە پۈكەي ھېساباتلىرىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشگە ھەمكارلىشىلدى، «توختامغا ئەمەل قىلىش، ئىناۋەتكە ئەھمىيەت بېرىش» تېمىسى 2 نەۋنە كارخانا باھالاپ چىقىلدى.

3. مۇرەسسە، كېپسىم

1984 - يىل 1 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە ئىقتىسادىي توختام كېپسىم كومىتېتى قۇرۇلدى، شۇ يىلى قوبۇل قىلىنغان ئىقتىسادىي توختام ماجىراسىغا دائىر دېلو 13، بۇنىڭ ئىچىدە چوشقا بېقىش توختامى 5، سېتىۋېلىش - سېتىش توختامى 8 بولۇپ، مۇرەسسە قىلىنغاندىن كېيىن مەسىلىلەر ئوخشاشلۇق ھەل بولدى. 1985 - يىلى، ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى 2 كادىرنى ئىلى ۋىلايەتلىك ئىقتىسادىي توختام بويىچە ئۆگىنىش كۇرسىغا تەربىيىلىنىشكە ئەۋەتتى. شۇ يىلى قوبۇل قىلىنغان ھەمدە مۇرەسسە قىلىنغان توختام ماجىراسى دېلوسى 5، تالاش - تارتىش قىلىنغان سومما 762 مىڭ يۈەن. سىرت ئورۇنلارغا ھەمكارلىشىپ خەت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنغان توختام ماجىراسى 20، ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، ناھىيىلىك ئادۇوكاتلىق ئىش ئورنىغا ماسلىشىپ توختام ماجىرالىرىنى بىر تەرەپ قىلىدىغان ئادۇوكاتتىن 12 ئادەم (قېتىم) كۇتۇۋېلىندى. 1986 - يىلى قوبۇل قىلىنغان توختام ماجىراسى دېلوسى 8، بۇنىڭ ئىچىدە 5ى مۇرەسسە قىلىندى، 3ى ئىناۋەتسىز توختام دەپ بېكىتىلدى؛ سىرت ئورۇنلارغا ھەمكارلىشىپ مۇرەسسە قىلىنغان توختام ماجىراسى 4، ئوبلاستلىق، ۋىلايەتلىك ئادۇوكاتلىق ئىش ئورنىغا ھەمكارلىشىپ بىر تەرەپ قىلىنغان توختام دېلوسى 5. 1987 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك ئىقتىسادىي توختام كومىتېتى «ئىقتىسادىي توختام قانۇنى»، «ئىقتىسادىي توختاملارنى كېپسىم قىلىش نىزامى»نى تەشۋىق قىلىش سالمىقىنى ئاشۇردى، شۇنىڭ بىلەن ئىقتىسادىي توختام ماجىرالىرى زور مىقداردا ئازايدى.

غۇلجا ناھىيىسىدە 1983 — 1990 - يىلغىچە ئىمزالانغان ئىقتىسادىي توختاملار

جەدۋەل: 13 — 4　　بىرلىكى: تۈمەن يۈەن

توختام تۈرى / يىللار	ئومۇمىي جەمئىي		سېتىش - سېتىۋېلىش توختامى		پىششىقلاشنى ئۈستىگە ئېلىش توختامى		پېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلات لىرنى زاكاز قىلىپ سېتىۋېلىش توختامى		قۇرۇلۇش قىلىش - قۇراشتۇرۇش ھۆددىگەرلىك توختامى		باشقا ئىقتىسادىي توختاملار	
	سانى	سوممىسى	سانى	سوممىسى	سانى	سوممىسى	سانى	سوممىسى	سانى	سوممىسى	سانى	سوممىسى
1983	75	157.7	21	2.1	13	43	20	2	18	105.6	1	5
1984	101	430	3	14.6	34	88	4	1.4	55	323	5	3
1985	105	1543	4	126.4	12	45.8			31	231.3	58	1140
1986	465	768.2	418	97.7	9	217.5			31	328	7	125
1987	129	1738.7	39	21.4	22	128.3			50	1079.7	18	509.3

4466.9	43	828.2	35			55	6	171	271	5521	355	1988
376.42	17	2948.83	42	42.44	103			91.19	92	3458.9	254	1989
164	3	1637.6	63	53.2	208	48.8	16	1.7	1	1905.3	291	1990
6789.62	152	7482.23	325	99.04	335	626.4	112	526.09	849	15522.78	1775	جەمئىي

§ 6 . تاۋار مارکسى، ئىلان باشقۇرۇش

1. تاۋار مارکسىنى رويخەتكە ئالدۇرۇش

80 - يىللاردىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدىكى يەرلىك مەھسۇلاتلارنىڭ رويخەتكە ئىلىنغان تاۋار مارکسى يوق ئىدى. 1981 - يىلى ئىلى ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتىنىڭ «ئىلى مارکىلىق» سېمونتى ناھىيە بويىچە تۇنجى قېتىم رويخەتكە ئىلىنغان تاۋار مارکسى بولدى. بىراق كارخانىلارنىڭ تاۋار مارکسىنى رويخەتكە ئالدۇرۇشقا بولغان تونۇشى يېتەرلىك بولمىغاچقا، كېيىنكى 10 يىلدا مارکا ئىلتىماس قىلغۇچىلار كۆپ بولمىدى. 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە كارخانىلارنىڭ ئىلتىماس قىلىپ تىزىملاتقان تاۋار مارکسى 27، دۆلەت تاۋار مارکسى ئىدارىسىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتۈپ رويخەتكە ئىلىنغىنى 7.

1981 — 1990 - يىلغىچە بىر تۇتاش رويخەتكە ئىلىنغان تاۋار مارکسى

جەدۋەل: 13 — 5

كارخانا نامى	تەستىقلانغان ۋاقتى	تاۋار نامى	تاۋار مارکسى نامى
ئىلى سېمونت زاۋۇتى	1981 - يىل 1 - ئاينىڭ 20 - كۈنى	سېمونت	«ئىلى»
غۇلجا ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتى	1982 - يىل 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى	ئاق ھاراق	«شىنىڭ»
ئىلى ئۈزۈم ھارىقى زاۋۇتى	1988 - يىل 7 - ئاينىڭ 30 - كۈنى	قىزىل ھاراق	«ئىلى مەرۋايىتى»
ئىلى سۇت ياسالمىلىرى زاۋۇتى	1988 - يىل 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى	سۇت پاراشوكى، قايماق	«غەربىي ئاسىيا»
غۇلجا ناھىيە ئارا ئۇستەڭ كونىبرۇا زاۋۇتى	1988 - يىل 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى	كونىبرۇا	«ۋاڭبو»
غۇلجا ناھىيە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ياساش - رېمونت قىلىش زاۋۇتى	1989 - يىل 7 - ئاينىڭ 13 - كۈنى	يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان پرىتسىپ	«يىگۇا»
غۇلجا ناھىيە مامۇق كېيىم - كېچەك زاۋۇتى	1990 - يىل 6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى	مامۇق كېيىم	«يىڭاڭ»

2. تاۋار مارکسى باشقۇرۇش

1980 - يىلدىن باشلاپ تاۋار مارکسى تەشۋىقاتى ئىلىپ بېرىلدى ھەمدە تاۋار مارکسى ئارخىپى ۋە تاۋار

ماركسى باشقۇرۇش تۈزۈمى تەدرىجىي ئورنىتىلدى. 1989 - يىلى كارخانىلارنىڭ تىجارەت كىنىشكىسىنى ئالماشتۇرۇش، تەكشۈرۈپ بېكىتىش خىزمىتى جەريانىدا كارخانا قانۇنىي ئىگىلىرىگە «تاۋار ماركىسىنى روياپقا چىقىرىش ئالدۇرۇش ئىلتىماسىنى بېسىش ۋە ئىشلىتىشنى باشقۇرۇش بىلىملىرى» تەشۋىق قىلىندى، يىل ئاخىرىدا تىزىمغا ئېلىنغان تاۋار ماركىسى 22، بۇنىڭ ئىچىدە كىيىم - كېچەك تۇرىدىكىسى 6، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى تۇرىدىكىسى 3، ھاراق تۇرىدىكىسى 6، ئاياغ كىيىم تۇرىدىكىسى 3، يېمەك - ئىچمەك تۇرىدىكىسى 4. دۆلەت تەكشۈرۈپ تىزىمغا ئالغان تاۋار ماركىسى 5، رويخەتكە ئالدۇرۇش ئىلتىماس قىلىنغان تاۋار ماركىسى 4. 1990 - يىلدىكى تەكشۈرۈشتە 3 ماركا رويخەتكە ئېلىنمىدى، ھاراق تۇرىدىكى تاۋار ماركىلىرىنىڭ بوتۇلكىسىغا چاپلانغانلىرى ئېنىقلىنىپ تەرتىپكە سېلىندى، ھاراق تۇرىدىكى تاۋار ماركىلىرىدىن بوتۇلكىغا چاپلىنىدىغان 2 خىلى بېكىتىلدى.

3. ئېلان باشقۇرۇش

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئېلانچىلىق ئىشلىرى تەدرىجىي گۈللىنىشكە باشلىدى. 1988 - يىلى سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ئالاقىدار تارماقلار بىلەن بىرلىكتە «ئېلان باشقۇرۇش چارىسى»نى تۈزۈپ چىقىپ، سىرتقا چاپلانغان ئېلانلارنى مەركەزلەشتۈرۈپ باشقۇرۇشنى يولغا قويۇپ، يول بويلىرىغا قالايمىقان ئېلان چاپلاشنى چەكلىدى. 1990 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ئىلى ۋىلايەتلىك سودا-سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ «ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ئېلانچىلىق ئىشلىرىنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكرى»گە ئاساسەن، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سىرتقا چاپلانغان ئېلانلارنى باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش چارىسى»نى تۈزۈپ چىقتى.

ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ تېلېۋىزىيە ئېلان تىجارىتى مۇلازىمەت بۆلۈمى — ناھىيە تەۋەسىدىكى بىردىنبىر ئېلان تىجارىتى ئورنى بولۇپ، كەسپىي خادىمى 11، رويخەتكە ئالدۇغان مەبلىغى 564 مىڭ يۈەن.

§ 7. ئىقتىساد تەكشۈرۈش

1982 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىدا ئىقتىساد تەكشۈرۈش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنىپ، مەخسۇس ئىقتىسادنى تەكشۈرۈپ نازارەت قىلىش فۇنكسىيەسىنى مۇستەقىل يۈرگۈزىدىغان، ھايانكەشلىك ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىدىغان، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇشقا ئالاقىدار قانۇن - قائىدىلەر ۋە ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ يەرلىك قانۇن - قائىدە، سىياسەتلىرىگە خىلاپ ھەرىكەتلەرنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىدىغان بولدى. 1982 — 1984 - يىلغىچە ھايانكەشلىك دېلوسىدىن 29ى، قائىدىگە خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 20 سى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنىپ، 65 مىڭ 700 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى؛ 1985 — 1987 - يىلغىچە تۈرلۈك قانۇن - قائىدىلەرگە خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 19ى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ھايانكەشلىك قىلىش، قوي يۇڭىنى ئالدامچىلىق بىلەن سېتىۋېلىش دېلوسى 13، قائىدىگە خىلاپلىق قىلىش دېلوسى 6 بولۇپ، 688 مىڭ 700 يۈەن جەرىمانە ئېلىندى.

1988 — 1990 - يىلغىچە گوۋۇيۈەننىڭ «ھايانكەشلىكنى مەمۇرىي جەھەتتىن جازالاش ۋاقتىلىق نىزامىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى» ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ تۈرلۈك ئىقتىسادىي دېلودىن 52 سى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ھايانكەشلىك ۋە قانۇنغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسى 39، جەرىمانە قويۇلغان ۋە مۇسادىرە قىلىنغان پۇل 197 مىڭ يۈەن.

Ⅲ باب

ستاتىستىكا باشقۇرۇش

گۇاڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى) خۇلجىدا ناھىيە قۇرۇلغاندا، ناھىيىنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىيات ستاتىستىكىسىنى رايون، يېزا، كەنتلەر ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە يەتكۈزۈپ بېرەتتى، ستاتىستىكا تۈرى ناھايىتى ئاز ئىدى. مىنگو دەۋرىدە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە مالىيە، خەلق ئىشلىرى، قۇرۇلۇش، ماۋارىپتىن ئىبارەت 4 بۆلۈم تەسىس قىلىنىدى، تۈرلۈك سانلىق مەلۇمات ماتېرىياللىرىنى ئورۇنلار ئۆز ساھەسى بويىچە تەمىنلەپتۇرغان بولدى. بۇنىڭدىن سىرت، سودا - سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى سودا - سانائەتنىڭ تەرەققىيات ستاتىستىكىسىغا مەسئۇل بولدى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالىنى رايون ۋە كەنتلەر ستاتىستىكىلىدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەر يىللىق خۇلاسىدە بۆلۈم، ئۇيۇشمىلار تەمىنلىگەن سانلىق مەلۇماتلار رەتلىنىپ جەدۋەللەشتۈرۈلۈپ ئارخىپقا سېلىنىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ستاتىستىكا خىزمىتى تەدرىجىي يولغا قويۇلدى ۋە كۈنسېرى مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، بولۇپمۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن كېيىن، خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرۈش مەركەز قىلىنغان يىللىق مەلۇمات ۋە قەرەللىك مەلۇمات ستاتىستىكا تۈزۈمى تەدرىجىي شەكىللەندى، ناھىيە، يېزىدىن ئىبارەت ئىككى دەرىجىلىك ستاتىستىكا ئۇچۇر توري بەرپا قىلىنىپ، خەلق ئىگىلىكى قۇرۇلۇشى ۋە ئىككى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈشنى زور مىقداردىكى ئوبيېكتىپ ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىدى.

§ 1 . ئاپپارات، قوشۇن

1955 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە مالىيە - ئىقتىساد - پىلان كومىتېتى تەسىس قىلىنىدى، ئۇ ستاتىستىكا خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇردى. 1958 - يىل 9 - ئايدا مالىيە - ئىقتىساد - پىلان كومىتېتىنىڭ نامى ستاتىستىكا بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلىپ، 4 شتات بېرىلدى. شۇ يىلى نامى يەنە پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1961 - يىلى پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى ناھىيىلىك مالىيە - ئىقتىساد - پىلان كومىتېتىغا قوشۇۋېتىلدى، 1964 - يىلى ستاتىستىكا بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ستاتىستىكا كادىرى 4 تىن 6گە كۆپەيتىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ستاتىستىكا ئاپپاراتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قېلىپ، ستاتىستىكا كەسپى پىلان - مالىيە ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 70 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە ستاتىستىكا خىزمىتى جەمئىيەتنىڭ ئەھمىيەت بېرىشىگە ئېرىشتى، 1983 - يىلى ناھىيىلىك ستاتىستىكا بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، كەسپىي خىزمىتى پىلان كومىتېتىدىن ئايرىلىپ چىقتى. 1984 - يىل 8 - ئايدا ستاتىستىكا بۆلۈمىنىڭ نامى ستاتىستىكا ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلىپ، 10 شتات بېرىلدى. ستاتىستىكا ئاپپاراتى مۇكەممەللىشىپ، قوشۇنى تەدرىجىي زورايدى. ئاساسىي قاتلام ئورۇنلارنىڭ كەسپىي ستاتىستىكا كۇچى

ئۇزلۇكسىز كۆچەيدى.

1984 - يىل 10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە يېزىلارنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش ئېتىرىتى قۇرۇلدى، ئىشخانىسى ستاتىستىكا ئىدارىسىدا تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا مەخسۇس ۋەزىپىلىك بىر مۇئاۋىن ئەترەت باشلىقى سەپلىنىپ، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات مىقدارىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش، يېزىلارنىڭ ئىجتىمائىي ئىقتىسادىنى تەكشۈرۈش ۋە 40 دېھقان - چارۋىچى ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش باشلاندى. شۇ يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات مىقدارىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇشقا مەخسۇس ئادەم بەلگىلىدى، ستاتىستىكا سائىلىق مەلۇماتلىرى دېھقانچىلىق نازارىتىگە بېۋاستە يوللاندى. 1988 - يىلى يېزىلارنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش ئېتىرىتىنىڭ نامى يېزىلارنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئېتىرىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 13كە، ناھىيە بويىچە كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلاردىكى مەخسۇس، قوشۇمچە ۋەزىپىلىك ستاتىستىكا خىزمەتچىسى 130 غا يەتتى، 13 يېزا، بازاردا يېزا ستاتىستىكا خىزمەت پونكتى قۇرۇلدى. يېزا، بازار، مەيدانلاردىكى ستاتىستىكا خادىمى 26 گە يەتتى.

ناھىيىلىك يېزا تەكشۈرۈش ئېتىرىتىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 9 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس كۆرس ئوقۇش تارىخىدىكىلەر 2، بىر كىشى ياردەمچى مەسئۇل ستاتىستىكىچى ئۇنۋانىغا، 7 كىشى ستاتىستىكىچى ئۇنۋانىغا ئېرىشتى. بۇ ئىدارىغا «بېيجىڭ 212» ماركىلىق چىپتىن بىرى، 3 چاقلىق موتسىكلىتتىن بىرى، 2 چاقچىلىق موتسىكلىتتىن بىرى، كومپيۇتېردىن بىرى سەپلەپ بېرىلدى.

§ 2 . ستاتىستىكا تۈرلىرى

1. يېزا ئىگىلىكى

ناھىيىلىك ستاتىستىكا بۆلۈمى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، يېزا ئىگىلىك ستاتىستىكىسىدا 2 خىلدىن 7 خىلغىچە ئۇنىۋېرسال مەلۇمات ۋە 5 خىل قوشۇمچە جەدۋەل بار ئىدى، بۇنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى باشلانغۇچ ئەمگەك كۆچى سانى، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى، ئاق يەر ۋە ئېڭىزغا تېرىلغان زىرائەت كۆلىمى، زىرائەت ئومۇمىي ھوسۇلى، بىرلىك ھوسۇلى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى سانى، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا سانى، ئورمانچىلىق، يېزىلاردىكى خەلق گۇڭشېلىرى ئومۇمىي پىلانىنىڭ يولغا قويۇلۇشى ۋە يەرلىك دۆلەت دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ يىل ئاخىرىدىكى ئاساسىي ئەھۋالىدىن ئىبارەت بولدى.

1970 — 1985 - يىلغىچە، يېزا ئىگىلىك ستاتىستىكىسىنىڭ يىللىق مەلۇمات تۈرىدە ئۆزگىرىش چوڭ بولمىدى. 1971 - يىللىق مەلۇمات 10 تۈرلۈك بولغانىدى، 1975 - يىلى 13كە يەتتى، 1981 - يىلى 11گە ئازايدى، 1982 - يىلى يەنە 14 كە كۆپەيدى، 1984 - يىلى يەنە ئەسلىگە كېلىپ 11 بولدى. 70 - يىللاردىكى مەلۇمات مەزمۇنى: يېزىلاردىكى خەلق گۇڭشېلىرى ۋە دۆلەت ئىلكىدىكى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق مەيدانلىرىنىڭ تەشكىللىنىش ئەھۋالى، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ تېرىلىشى، ھوسۇل ئېلىنغان كۆلىمى، ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى، مېۋە - چېۋە ئىشلەپچىقىرىش، پىلە - ئۇجمىچىلىك ۋە ھەسەل ھەرىسى بېقىش ئەھۋالى، چارۋىچىلىقنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى، يېزا ئىگىلىك

كۆرسەتكۈچىنىڭ «پروگراممـا» دىن ئاشۇرۇپ ئورۇندىلىش ئەھۋالى، ئاشلىق، پاختا، چوشقا قاتارلىقلارنىڭ «پروگراممـا» دىن ئېشىش بىرلىكى، يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش ئەھۋالى، گۈڭشي - مەيدانلار قۇرغان يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ياساش - رېمونت قىلىش زاۋۇتى، يېزىلارنىڭ ئېلېكترلەشتۈرۈلۈشى، خىمىيىۋى ئوغۇت مىقدارى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى.

1980 - يىلى ستاتىستىكا تارماقلىرى يېزا ئىگىلىك ئومۇمي مەھسۇلات قىممىتىنى ھېسابلاشقا باشلىدى. 1982 - يىلى يېزا ئىگىلىك ساپ مەھسۇلات قىممىتى قوشۇپ مەلۇم قىلىندى، 1984 - يىلى «يېزا ئىقتىسادى كارتوچكىسى» مەلۇماتى تۈزۈپ چىقىلدى، 1985 - يىلى يېزا ئىگىلىك تاۋارلىرى مەھسۇلات قىممىتى ۋە يېزا ئىگىلىك ئىجتىمائي ئومۇمي مەھسۇلات قىممىتىنى ھېسابلاش ۋە «يېزا ئىقتىسادي ھەمكارلىق گەۋدىسى» مەلۇماتى قوشۇلدى.

1986 - يىلى يېزا ئىگىلىكىنىڭ يىللىق مەلۇماتى 20 خىلغا كۆپەيدى، شۇ يىلى قەرەللىك مەلۇمات يوللاش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. مەلۇمات تۈرىگە ئېرىق سۈچىلىق ئەھۋالى، تەۋەلىكتىكى يېزا ئىجتىمائي ئومۇمي مەھسۇلات قىممىتى، يېزا ئىگىلىك تاۋارلىرى مەھسۇلات قىممىتى، يېزىلارنىڭ ئىقتىسادي كىرىمىنىڭ تەقسىمات ئۇنۇمى، يېزىلاردىكى تۇراقلىق مۇلۇككە ئىگە ئاپپاراتلار، يېزىلاردىكى كەسپي ئالىملەرنىڭ ئاساسي ئەھۋالى ۋە كەسپي ئالىملەرنىڭ گۈرۈپپىلارغا بۆلۈنۈشىگە دائىر ستاتىستىكا قوشۇلدى.

1988 - يىلى يېزا ئىگىلىكىنىڭ يىللىق مەلۇماتى 23كە كۆپەيدى، قەرەللىك مەلۇماتى 6 تۈرلۈك بولدى.

1989 - يىلى يىللىق مەلۇمات 20 تۈرگە يېغىنچاقلاندى، قەرەللىك مەلۇمات يەنىلا 6 تۈرلۈك بولدى، چارۋا بورداقچىلىقى ئەھۋالى توغرىسىدىكى ستاتىستىكا جەدۋىلى كۆپەيدى.

1990 - يىلى يېزا ئىقتىسادىنىڭ يىللىق ئۇنۇمۇپرسال ستاتىستىكىلىق مەلۇماتى 26 تۈرلۈك بولۇپ، ستاتىستىكا مەزمۇنى مۇنۇلاردىن ئىبارەت بولدى: تەۋەلىكتىكى يېزا ئاساسي قاتلام تەشكىلاتلىرى ئەھۋالى، يېزا ئاساسي قاتلام ئەھۋالىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى، ئومۇمي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ تەشكىللىنىش ئەھۋالى ۋە ئاساسي ئەھۋالىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى، تەۋەلىكتىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىق ئورۇنلىرىنىڭ دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى كۆلىمى ۋە مەھسۇلات مىقدارى، چارۋىچىلىق ئەھۋالى، ئورمانچىلىق ئەھۋالى، مېۋە - چېۋە، پىلە - ئۇجمىچىلىك ۋە سۇ مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى، يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنىڭ يىل ئاخىرىدىكى سانى (1 - ، 2 - ، 3 -) ، ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ مۇلۇكچىلىك بويىچە گۈرۈپپىلارغا ئايرىلىشى، ئاساسلىق يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش تۈرلىرىنىڭ سەۋىيىسى، يېزىلارنى ئېلېكترلەشتۈرۈش ۋە خىمىيىلەشتۈرۈش ئەھۋالى، ئۇنۇملۇك سۈغىرىلىدىغان كۆلەم، ماشىنىلاشقان قۇدۇق ئەھۋالى، يېزىلارنىڭ ھازىرقى باھادىكى ئىجتىمائي مەھسۇلات قىممىتى، يېزا ئىگىلىك ئومۇمي مەھسۇلات قىممىتى، يېزا ئىگىلىك ساپ مەھسۇلات قىممىتى، يېزا ئىگىلىك تاۋارلىرى مەھسۇلات قىممىتى، يېزا ئىقتىسادي كىرىمىنىڭ تەقسىم قىلىنىشى ۋە ئۇنىڭدىن مەنپەئەتلىنىش، يېزىلاردىكى تۇراقلىق مۇلۇك ئاپپاراتلىرى، ئاساسلىق مەھسۇلاتلارنىڭ مىقدارى، يېزىلارنىڭ ئىجتىمائي، ئىقتىسادي كارتوچكىسىنى تولۇقلاش كۆرسەتكۈچى، نامرات ناھىيىلەرنىڭ يېزا ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئەھۋالى، 1990 - يىللىق يېزا ئىگىلىك ئاخبارات كۆرسەتكۈچى.

قەرەللىك مەلۇمات 6 تۈرلۈك بولۇپ، ئاساسلىق تۈرلىرى دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ پەسىللىك جەدۋىلى، كۆزگى بۇغداينىڭ كۆكىرىشى ۋە چارۋىلارنىڭ قىشتىن ئۆتۈش داۋامىدىكى ئۇلۇش ئەھۋالى، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى مەھسۇلاتىنىڭ ئالدىن مۆلچەرلەنگەن سانى، يىللىق ئاشلىق، پاختا، ياغلىق دان، قىزىلچىلارنىڭ ئالدىن مۆلچەرلەنگەن ھوسۇلى، چارۋىلارنىڭ يېرىم يىللىق مەلۇماتى، تەبىئىي ئاپەت ئەھۋالى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادي ستاتىستىكا مەلۇماتلىرىنىڭ ھەممىسى قولدا جەملەندى.

2. سانائەت

غۇلجا ناھىيىلىك پارتىيە ـ ھۆكۈمەت ئورگانلىرى 1957 ـ يىلى جېلىلىيۈزىگە كۆچۈپ كەتكەندە، ناھىيە تەۋەسىدە سانائەت كارخانىلىرى ئاساسىي جەھەتتىن يوق ئىدى. 1959 ـ يىلى ناھىيىلىك كۆمۈركان قۇرۇلغاندىن كېيىن، سانائەت ستاتىستىكا خىزمىتى باشلاندى. ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچى پەقەت كۆمۈر مەھسۇلات مىقدارى ۋە مەھسۇلات قىممىتىدىنلا ئىبارەت بولدى.

80 ـ يىللاردا سانائەت ستاتىستىكا مەلۇماتى تۈزۈمى ناھىيە تەۋەسىدىكى سانائەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ تەدرىجىي مۇكەممەللەشتى. 1980 ـ يىلى سانائەت يىللىق مەلۇماتى 16 خىل، قەرەللىك مەلۇمات 4 خىل بولدى.

1985 ـ يىلى سانائەت يىللىق مەلۇماتى سانائەتنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش مۇھىم نۇقتىسى جەدۋىلى ئۇسۇلى قوللىنىلىپ ستاتىستىكىلاندى، كەسىپلەر چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك 3 تۈرگە ئايرىلدى، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1980 ـ يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاشقا ئۆزگەرتىلدى ھەمدە كېيىنكى يېرىم يىلدىن باشلاپ «سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ۋە ئاساسلىق مەھسۇلات مىقدارىنىڭ 10 كۈنلۈك مەلۇماتى» تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1988 ـ يىل 7 ـ ئايدا «سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئاساسلىق ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچى (ئىقتىسادىي ئۇنۇمى)» ئايلىق مەلۇماتى ئىجرا قىلىندى. 1989 ـ يىلى «سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئېنېرگىيە سەرپىياتىنىڭ پەسىللىك مەلۇماتى قوشۇلدى.

1990 ـ يىلى سانائەت ستاتىستىكىسى يىللىق مەلۇماتى 20 خىلغا (بۇنىڭ ئىچىدە قول بىلەن جەملىنىدىغىنى 12، كومپيۇتېردا جەملىنىدىغىنى 8)، قەرەللىك مەلۇمات 6گە كۆپەيدى. ئاساسلىق كۆرسەتكۈچتىن سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى، ئاساسلىق ئىقتىساد، تېخنىكا كۆرسەتكۈچى، ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۇنىلىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى شۇنىڭدەك بىرلىك ھوسۇل تەننەرخى قاتارلىقلار 1980 ـ يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا ۋە 1990 ـ يىلدىكى يۈرگۈزۈلۈۋاتقان باھا بويىچە ھېسابلاندى، ستاتىستىكىلاش دائىرىسى ناھىيىدىكى 80 دىن ئارتۇق ناھىيە ۋە يېزا، بازار، مەيدانلار باشقۇرغان سانائەت كارخانىسى ۋە كەنت، شەھسلەر بىرلىشىپ باشقۇرغان 400 كارخانىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

3. سودا

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە سودا ستاتىستىكىسىغا كۆپىنچە ئاشلىق، تەمىنات ـ سودا ۋە سودا ـ سانائەت تارماقلىرى مەسئۇل بولاتتى. 1965 ـ يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك ستاتىستىكا تارماقلىرى بىر قەدەر سىستېمىلىق بولغان سودا ستاتىستىكا تۈزۈمىنى تەدرىجىي بەرپا قىلدى، ستاتىستىكىلاش دائىرىسى ئاشلىق سېتىۋېلىش، سېتىش، يۆنكەش، ساقلاشتىن سودا ساھەسىگىچە كېڭەيدى. 1980 ـ يىلى سودا ستاتىستىكا مەلۇماتى 8 خىل بولغانىدى، 1985 ـ يىلى يىللىق مەلۇمات 17 خىلغا كۆپەيدى، قەرەللىك مەلۇمات 4 خىل بولدى. ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچى دۆلەت ئىلكىدىكى سودا ۋە تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرى سېتىۋالغان، ساتقان، ساقلىغان تاۋار مىقدارى، ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى، دۆلەت ئىلكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ بىۋاستە پارچە سېتىش سوممىسى، ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى ۋە ئاساسلىق ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ پارچە سېتىلىش مىقدارى، ئىجتىمائىي تاۋارلارنى سېتىۋېلىش كۆچىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى، ئاھالىلەرنىڭ نەق پۇل كىرىم ـ چىقىمىنىڭ تەڭپۇڭلۇق جەدۋىلى، يېزىلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ كىرىم ـ چىقىم ۋە ئەزالارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك نەق پۇل كىرىم ـ چىقىم جەدۋىلى، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سودا ۋە تەمىنات ـ سودا

كوپىراتىپلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئۇنۇمىگە دائىر ئاساسلىق كۆرسەتكۈچلەرنىڭ پەسىللىك مەلۇماتى، ئىجتىمائىي يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىش سوممىسى ۋە مىقدارى، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى سودا سېتىۋالغان، ساتقان، ساقلىغان تاۋارلارنىڭ ئومۇمىي سوممىسى، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى تاۋارلارنىڭ سېتىۋېلىنىش، سېتىلىش، ساقلىنىش مىقدارى، سانائەت تارماقلىرىنىڭ سېتىش، پارچە سېتىش ۋە ئامبارداا ساقلاش پەسىللىك مەلۇماتى، سودا كارخانىلىرى ئاپپاراتلىرىدىكى خادىملار ستاتىستىكىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى.

1986 - يىلى سودا ستاتىستىكا يىللىق مەلۇماتى ئالدىنقى يىلدىكى بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشاش بولدى، سودا يېمەك - ئىچمەك كەسپى، ئاھالىلەرنىڭ مۇلازىمەتچىلىك تىجارەت ئەھۋالى ستاتىستىكىسى قوشۇلدى، قەرەللىك مەلۇمات 7 خىلغا كۆپەيدى.

1987 - يىلى يىللىق مەلۇمات 21 خىلغا (ھەممىسى قولدا جەملەندى)، قەرەللىك مەلۇمات 8 خىلغا كۆپەيگەنىدى، 1988 - يىلى يىللىق مەلۇمات 23 خىلغا، قەرەللىك مەلۇمات 10 خىلغا كۆپەيدى. 1989 - يىلى يىللىق مەلۇمات 20 خىلغا ئازايدى، قەرەللىك مەلۇمات 12 خىل بولدى.

1990 - يىلى سودا ستاتىستىكا يىللىق مەلۇماتى 21 خىل، قەرەللىك مەلۇمات 12 خىل بولدى. يىللىق مەلۇمات كۆرسەتكۈچلىرى: سېتىۋېلىنغان، سېتىلغان، ساقلانغان ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ سوممىسى، ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى، دۆلەت ئىلكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ بىۋاستە پارچە سېتىش جەدۋىلى، ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ تۈرلەر بويىچە پارچە سېتىلىش سوممىسى ۋە ئاساسلىق ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ پارچە سېتىلىش مىقدارى، ئىجتىمائىي تاۋارلارنى سېتىۋېلىش كۈچى ستاتىستىكىسى، جەمئىيەتتىكى ئاھالىلەرنىڭ نەق پۇل كىرىم - چىقىم تەڭپۇڭلۇق جەدۋىلى، ئاساسلىق ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئىستېمال قىلىشنىڭ تەڭپۇڭلۇق جەدۋىلى، ئىجتىمائىي يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىش سوممىسى ۋە مىقدارى، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى سودىنىڭ سېتىۋالغان، ساتقان، ساقلىغان تاۋارلىرىنىڭ ئومۇمىي سوممىسى، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى سودىدا سېتىۋېلىنغان، سېتىلغان، ساقلانغان تاۋارلارنىڭ ئومۇمىي مىقدارى، سانائەت تارماقلىرىنىڭ تاۋارلارنى سېتىش ۋە پارچە سېتىش، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سودا ۋە تەمىنات - سودا كوپىراتىپلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئۇنۇم جەدۋىلى، سودا، يېمەك - ئىچمەك كەسپى ۋە ئاھالىلەرنىڭ مۇلازىمەتچىلىك تىجارىتى ئەھۋالى، سودا كارخانىلىرى ئاپپاراتى ۋە خادىملىرىنىڭ ستاتىستىكا جەدۋىلى، سودا پارچە سېتىش ئاپپاراتى ۋە خادىملىرىنىڭ ستاتىستىكا جەدۋىلى، يېمەك - ئىچمەك، مۇلازىمەتچىلىك ئاپپاراتلىرى ۋە خادىملىرىنىڭ ستاتىستىكا جەدۋىلى، باشقا كەسىپلەردىكى دۆلەت سودىسىدا سېتىۋېلىنغان، سېتىلغان، ساقلانغان تاۋارلارنىڭ سوممىسى، يەككە سودىدا سېتىۋېلىنغان، سېتىلغان، ساقلانغان تاۋارلارنىڭ سوممىسى ۋە مىقدارى، باشقا كەسىپلەرنىڭ دۆلەت سودىسى ئۈچۈن سېتىۋالغان، ساتقان، ساقلىغان تاۋارلىرىنىڭ مىقدارىدىن ئىبارەت.

4. بىناكارلىق ستاتىستىكىسى

80 - يىللاردىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا ئاساسىي قۇرۇلۇشى (ئېتىز - ئېرىق پىلانلاش، سۇ ئېلېكتىرى، كۆۋرۈك، يول قۇرۇلۇشى ئاساس قىلىنىدۇ) جەھەتتىكى ستاتىستىكىلارنىڭ كۆپىنچىسىنى ئالاقىدار تارماقلار ئىشلەيتتى. 1980 - يىلى ئاساسىي قۇرۇلۇش ستاتىستىكىسى خەلق ئىگىلىكى ستاتىستىكىسى تۈزۈمىگە كىرگۈزۈلدى. 1981 - يىلى ئاساسىي قۇرۇلۇش ستاتىستىكىسى تۈراقلىق مۇلۇك ستاتىستىكىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، كونا كارخانىلارنى يېڭىلاش، ئۆزگەرتىشكە مەبلەغ سېلىش تۈراقلىق مۇلۇكنىڭ بىر مۇھىم

تەرتىپى بولۇپ قالدى، مەلۇمات جەدۋەللىرىنىڭ تۈرى ۋە كۆرسەتكۈچى تەدرىجىي كۆپەيدى. بەزى كۆرسەتكۈچلەرگە نسبەتەن يەنە قەرەللىك مەلۇمات تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1990 - يىلى دۆلەت مۇلكى ستاتىستىكا مەلۇماتى 7 خىل بولۇپ، ئاساسلىق كۆرسەتكۈچلىرى مەبلەغ سېلىش پىلانى، مەبلەغ سېلىنىش ئەھۋالى، مەبلەغنىڭ كېلىش مەنبەسى، بېكىندىن كۆپەيگەن تۈراقلىق مۇلۇك ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى، ئۈي - ئىمارەت قۇرۇلۇشى ۋە پۈتكەن كۆلىمى، شەھەر - بازار، زاۋۇت، كان رايونلىرىدىكى شەخسلەر سالغان ئۆيلەرگە سېلىنغان مەبلەغ ۋە ئۈي كۆلىمىدىن ئىبارەت بولدى. قەرەللىك مەلۇماتتا ئاساسلىقى 10 ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋە تېخنىكا تەرەققىياتىنى ئۆزگەرتىش تۈرى ستاتىستىكىلانغان.

5. تۈراقلىق مۇلۇك

كەسپىي ستاتىستىكا ئاپپاراتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدىكى ماددىي ئىشيا بىلەن تەمىنلەش ۋە ئۇنى ئىستېمال قىلىش، ئامبارداردا ساقلاش ئەھۋاللىرىغا پۈتۈنلەي پىلان ۋە ماددىي ئىشيا تەمىنات - سودا تارماقلىرى مەسئۇل ئىدى. ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ماددىي ئىشيا بىلەن تەمىنلەش ۋە ئۇنى ئىستېمال قىلىش ستاتىستىكىسىدا خەلق ئىگىلىكىدىن بىر تۈتاش مەلۇمات يوللاش تۈزۈمى تۈرغۇزۇلدى. 1990 - يىلى ماددىي ئىشيا ستاتىستىكا مەلۇماتى 9 خىل بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى قىسمەن مەلۇمات جەدۋەللىرىدە ئايلىق مەلۇمات تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. بۇنىڭ ئاساسلىق كۆرسەتكۈچى ماددىي ئىشيا سېتىۋېلىش - سېتىش، ساقلاش، ئىستېمال قىلىش بولدى، 20 نەچچە ساناڭت، بىناكارلىق، ماددىي ئىشيا بىلەن تەمىنلەش كارخانىسىغا قارىتا قەرەللىك ستاتىستىكا يولغا قويۇلدى.

6. ئەمگەك - ماڭاش

ئەمگەك - ماڭاش ستاتىستىكىسىغا 70 - يىللاردىن ئىلگىرى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى تارمىقى مەسئۇل ئىدى، ئۇنىڭ تۈرى، كۆرسەتكۈچلىرى ئاددىي ئىدى. 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئەمگەك - ماڭاشنى ستاتىستىكىلاش ئۇسۇلى ۋە تۈزۈمى تەدرىجىي مۇكەممەللەشتى. 1980 - يىلى يىللىق مەلۇمات 11 خىلغا كۆپەيدى، قەرەللىك مەلۇمات 6 خىل بولدى.

1990 - يىلى مەلۇمات تۈرىدە 1980 - يىلدىكىگە قارىغاندا ئۆزگىرىش كۆپ بولمىدى، ستاتىستىكا دائىرىسى ناھىيىدىكى 300 دىن كۆپ ئورۇندىكى ئىشچى - خىزمەتچى سانى ۋە ماڭاش سوممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. بۇ كونكرېت ئۇنىۋېرسال يىللىق مەلۇمات، قەرەللىك مەلۇمات، ئاساسىي قاتلامنىڭ يىللىق مەلۇماتىغا بۆلۈندى.

7. ئومۇملاشتۇرۇپ تەكشۈرۈلاشتۇرۇش ستاتىستىكىسى

1984 - يىلى ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى خەلق ئىگىلىكىنى ئومۇملاشتۇرۇپ تەكشۈرۈلاشتۇرۇش ستاتىستىكىسىنى ستاتىستىكىلىق مەلۇمات تۈزۈمىگە كىرگۈزۈپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1984 - يىللىق خەلق ئىگىلىكىنى ئومۇملاشتۇرۇپ تەكشۈرۈلاشتۇرۇش يىللىق مەلۇماتىنى سىناق تەرىقىسىدە تۈزدى، بۇ 6 خىل جەدۋەل بولدى.

1985 - يىلى مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ ئۇنىۋېرسال جەدۋىلىگە 7 ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچى قوشۇلدى.

1986 - يىلى «شەھەر - بازارلاردىكى كوللېكتىپ كارخانىلارنىڭ باجدىن كېيىنكى پايدىسى ۋە مەخسۇس

فوند جەدۋىلى» گە يېڭىدىن 2 كۆرسەتكۈچ قوشۇلدى.

1990 - يىلى مىللىي دارامەتنىڭ ئىشلىتىلگەن سومىسىنى ستاتىستىكىلاش يىللىق مەلۇماتى تۈنجى قېتىم سىناق تەرىقىسىدە ھېسابلاپ چىقىلىپ، يېڭىدىن ئۈنۈمۈرسال جەدۋەلدىن 4ى، ھېسابلاش جەدۋىلىدىن 9ى قوشۇلدى. ئاساسلىق ئۈنۈمۈرسال خاراكتېرلىك كۆرسەتكۈچلەر ئىجتىمائىي ئۈمۈمىي مەھسۇلات قىممىتى، مىللىي دارامەت، مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئۈمۈمىي قىممىتى، ئىستېمال ئۈمۈمىي سومىسى ۋە جۇغلانما ئۈمۈمىي سومىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، بىر يىلدا بىر قېتىم ستاتىستىكىلاش يولغا قويۇلدى، ستاتىستىكىلاش دائىرىسى ناھىيە تەۋەسىدىكى ئوبلاستقا، ژىلايەتكە، ناھىيىگە ۋە بېگتۇەنگە قاراشلىق ئورۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

8. باشقا ساھەلەرنىڭ ستاتىستىكىسى

ستاتىستىكا ئاپپاراتلىرى ئۆزلۈكسىز مۇكەممەللەشكەندىن كېيىن، كەسپىي تارماقلارنىڭ ستاتىستىكا كۆچى شۇنىڭغا ئەگىشىپ ئۆزلۈكسىز كۆپەيدى. ئاشلىق، نوپۇس، قاتناش، پوچتا - تېلېگراف، پۇل مۇئامىلە، ماتارىپ قاتارلىق ساھەلەر 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا مەخسۇس ستاتىستىكا ئورنى تەسىس قىلىپ، ئايلىق، پەسىللىك ۋە يىللىق مەلۇمات تۈزۈمىنى يولغا قويدى. 1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئۈنۈمۈرسال ستاتىستىكىسىغا كىرگۈزۈلگەن كۆرسەتكۈچلەر: ئۈمۈمىي نوپۇس، نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى، يولۇچى ۋە يۈك توشۇش مىقدارى، يولۇچى ۋە يۈك ئوبوروت مىقدارى، پوچتا كەسپىنىڭ تىجارەت سومىسى، بانكا دېپىت - كرېدىت قالدۇق سومىسى، نەق پۇل كىرىم - چىقىم سومىسى، ئاھالىلەرنىڭ ئامانەت پۇل قالدۇقى، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى سانى، مەكتەپكە كىرىش ۋە ئۇرلەپ ئوقۇش نىسبىتى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى.

§ 3 . مەخسۇس تۈر بويىچە تەكشۈرۈش

1. نوپۇسنى ئۈمۈمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدە نوپۇس 4 قېتىم ئۈمۈمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلدى.

1 - قېتىملىق نوپۇسنى ئۈمۈمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ۋاقتى 1953 - يىل 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى سائەت 24 بولۇپ، ئۈمۈمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە ناھىيە بويىچە ئۈمۈمىي نوپۇس 81 مىڭ 828 بولۇپ چىقتى.

2 - قېتىملىق نوپۇسنى ئۈمۈمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ۋاقتى 1964 - يىل 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى سائەت 24 بولۇپ، ستاتىستىكا جەدۋىلى 6 تۈرلۈك بولدى، ئۈمۈمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە ناھىيە بويىچە ئۈمۈمىي نوپۇس 123 مىڭ 236، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 65 مىڭ 972، ئايال 57 مىڭ 264 بولۇپ چىقتى، بۇلار 15 مىللەتتىن تەركىب تاپقان.

3 - قېتىملىق نوپۇسنى ئۈمۈمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشنىڭ ئۆلچەملىك ۋاقتى 1982 - يىل 7 - ئاينىڭ 1- كۈنى سائەت 0 بولۇپ، 19 تەكشۈرۈش تۈرىگە بۆلۈندى، تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە ناھىيە بويىچە ئۈمۈمىي نوپۇس 288 مىڭ 546، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 148 مىڭ 931، ئايال 139 مىڭ 615 بولۇپ چىقتى، بۇلار 26 مىللەتتىن تەركىب تاپقان.

4 ـ قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشنىڭ ئۇلچەملىك ۋاقتى 1990 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 1-كۈنى سائەت 0 بولدى، تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 340 مىڭ 209، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 175 مىڭ 365، ئايال 164 مىڭ 844 بولۇپ چىقتى، بۇلار 27 مىللەتتىن تەركىب تاپقان.

2. سانائەتنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش

1986 ـ يىلنىڭ بېشىدا غۇلجا ناھىيىسى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ۋە گوۋۇيۈەننىڭ قارارىغا ئاساسەن سانائەتنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈردى (بۇ مەملىكەت بويىچە 2 ـ قېتىملىق سانائەتنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئىدى). ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش جەدۋىلى «A»، «B»، «C» دىن ئىبارەت 3 تۈرگە بۆلۈندى. ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە شۇ مەلۇم بولدىكى، 1985 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە تۈرلۈك تېپتىكى سانائەت كارخانىسى 529 ئىكەن، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا، بازار، مەيدانلاردىن يۇقىرى ئورۇنلار قۇرغان مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كارخانا 70، كەنت قۇرغان كارخانا 40، ھەمكارلىق كارخانىسى 6، يەككە كارخانا 413، بۆلارنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 4132 ئىكەن. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (1980 ـ يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا) 14 مىليون 823 مىڭ يۈەنگە يەتكەن.

3. ئارىلاپ تەكشۈرۈش

1984 ـ يىلى ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى ئۇچۇن يېزىسىدا 2 ئاپتوموبىلنى تاللاپ ئۇقتا بېكىتىپ تەكشۈردى. 1989 ـ يىلى بۇ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ بىر «شەرق قىزارىدى» ماركىلىق ئاپتوموبىلىنى ئۇقتا بېكىتىپ تەكشۈرۈشكە ئۆزگەرتىلدى. تەكشۈرۈش كۆرسەتكۈچى: تۆت پەسىلدىكى يۈك توشۇش مىقدارى، يۈك ئوبوروت مىقدارى، يول يۈرۈش مۇساپىسى، خىزمەت كۈن سانى، يېقىلغۇ سەرپىياتى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى.

4. تىپىك تەكشۈرۈش

1986 ـ يىل 6 ـ ئايدا ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى، چارۋىچىلىق ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى بىرلىشىپ بىر يېزا، 2 مەيداندىكى 17 ئائىلىلىك چارۋىچىنىڭ قوي پادىسىنى تاللاپ، قوي يۈڭى مەھسۇلات مىقدارىنى تەكشۈردى. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە شۇ مەلۇم بولدىكى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە قوي يۈڭى ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 1223.9 تونىا، ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتى 3.5 كىلوگرام بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە دەرىجىلىك يۈڭ 4.705 كىلوگرام، شىنجاڭ ئىنچكە يۈڭلۈق قوي يۈڭى 3.775 كىلوگرام، نەسلى ياخشىلانغان شىنجاڭ قويى يۈڭى 3.523 كىلوگرام، شىنجاڭ يەرلىك قوي يۈڭى 2.095 كىلوگرام. 1987-يىل 6 ـ ئايدا ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى ئالاقىدار ئورۇنلار بىلەن بىرلىشىپ كالا سۈتى مەھسۇلات مىقدارىنى تەكشۈردى. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە، ناھىيە بويىچە يىللىق كالا سۈتى مەھسۇلات مىقدارى 22 مىڭ 400 تونىا، ئوتتۇرىچە ھەر بىر سىيىردىن ئېلىنغان يىللىق سۈت 895 كىلوگرام ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

1987 ـ يىل 6 ـ ئايدا ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى ۋىلايەتلىك ستاتىستىكا باشقارمىسى بىلەن بىرلىكتە دولان دېھقانچىلىق مەيدانى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ يەر ھۆددىگە ئالغاندىن كېيىنكى ماڭاش كىرىمىنى تەكشۈردى، تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە مەيدان بويىچە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ 1986 ـ يىللىق ئومۇمىي ماڭاشى 2 مىليون 511 مىڭ 200 يۈەن، يىللىق ماڭاشى 1430.88 يۈەن ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

IV باب

باھا

1 § . ئاپپارات

مىنگونىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە، ئىلىدا تەكسە باھا كومىتېتى تەسىس قىلىنىپ، ناھىيىلەرنىڭ باھا ئىشلىرىنى باشقۇردى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناھىيە تەۋەسىدە باھا باشقۇرۇش ئاپپاراتى يوق ئىدى، باھا بېكىتىش ۋە تەكشەشكە كەسپىي شىركەتلەر مەسئۇل بولاتتى.

1961 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە باھا باشقۇرۇش كومىتېتى ۋە ئۇنىڭ ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

1964 - يىلى باھا باشقۇرۇش كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، باھا باشقۇرۇش خىزمىتى يېڭىدىن قۇرۇلغان ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مالىيە - ئىقتىساد رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. شۇنىڭدىن كېيىنكى 10 يىلدا باھا باشقۇرۇش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

1975 - يىلى باھا خىزمىتىگە ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى مەسئۇل بولدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا باھا بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، بىر كىشى مەخسۇس باھا خىزمىتىنى باشقۇرۇشقا قويۇلدى.

1980 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە باھا تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، باھا سىياسىتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ تۇردى.

1981 - يىلى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىغا مەخسۇس باھا باشقۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلەيدىغان 2 كادىر سەپلەپ بېرىلدى.

1985 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى قۇرۇلدى. 7 - ئايدا باھا تەكشۈرۈش پونكىتى ۋە يېزا ئىگىلىك تەننەرخىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى قۇرۇلدى، 5 كەسپىي شتات بېرىلدى، ئۇلار ناھىيە تەۋەسىدىكى باھا تەكشۈرۈش ۋە يېزا ئىگىلىك تەننەرخىنى تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت 2 تۈرلۈك خىزمەتكە مەسئۇل قىلىندى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك باھا ئىدارىسىدا 6 مەمۇرىي كادىر، باھا تەكشۈرۈش پونكىتىدا 7 ئادەم بار بولدى، بۇلارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى «باھانى مۇقىملاش، ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈش»نى يېتەكچى ئىدىيە قىلىپ، تۈزەش، تەرتىپكە سېلىش نەتىجىلىرىنى مۇستەھكەملەپ، باھانىڭ ئاساسىي جەھەتتىن مۇقىم بولۇشىنى ساقلاش، باھا ئىسلاھاتىنى پائال ئىلگىرى سۈرۈپ، باھانى تەڭشەش - كونترول قىلىشنى كۈچەيتىپ، دۆلەت ئىلكىدىكى چوڭ، ئوتتۇرا كارخانىلارنى ياخشى باشقۇرۇش ۋە يېزا ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئۇدا، مۇقىم، ماس تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت بولدى.

§ 2 . باها باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، باها باشقۇرۇشتىن مەقسەت ئاساسلىقى باھانىڭ ئاساسىن مۇقىم بولۇشىنى ساقلاپ، نەق پۇلنىڭ تارقىتىلىشىنى كونترول قىلىپ، نەق پۇلنى خەزىنىگە قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن ئىدى. ئاساسلىق تاۋارلارغا قارىتا پىلانلىق باها يولغا قويۇلۇپ، ئاشلىق سېتىۋېلىش تاختاي باھاسى تەڭشىلىپ تۇراتتى.

1958 - يىلى «ئاساسىي جەھەتتىن مۇقىملاش، قىسمەن تەڭشەش» قائىدىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، رايونلار ئارا باها پەرقى ۋە «قايچىسىمان پەرق» كىچىكلىتىلىپ، قىسمەن سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىلىش باھاسى پىلانلىق چۈشۈرۈلدى. 1961 - يىلدىن باشلاپ ئۆز جايىدا ئىشلەپچىقىرىلغان، ئۆز جايىدا سېتىلىدىغان سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ زاۋۇتتىن چىقىش باھاسى ۋە سېتىلىش باھاسى، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى، بىر تۇتاش سېتىۋېلىنمايدىغان يافاچ ماتېرىيالنىڭ سېتىۋېلىنىش، سېتىلىش باھاسى، ئۇلاغ ترانسپورتى ۋە تۇرۇبا سۇيى قاتارلىقلارغا باها ئۆلچىمى بېكىتىلىپ، كەسپىي تارماقلار بىلەن باها تارماقلىرى بىرلىكتە باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. 1963 - يىلى نورمىلىق تەمىنلىنىدىغان تاۋارلار نورمىسىز تەمىنلىنىدىغان بولدى، قىسمەن يۇقىرى باھالىق تاۋارلار داۋاملىق يۇقىرى باها دائىرىسىدىن چېكىنىدۇرۇلدى. 1965 - يىلى ئومۇمىيۈزلۈك باها تەكشۈرۈش ئارقىلىق، باها باشقۇرۇش تۈزۈمى مۇكەممەللەشتۈرۈلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، كېلىشىم باها شەكلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بىرلا خىل بولغان پىلانلىق باها يولغا قويۇلدى. 1974 - يىلى دېھقانچىلىق ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش باھاسى تەڭشەلدى، تەڭشىلىش ھەجمى 1954 - يىلدىكىدىن 59% يۇقىرى بولدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، نامۇۋاپىق باها سىستېمىسى ئىسلاھ قىلىندى. 1979 - يىلى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى ۋە چوشقا، كالا، قوي گۆشىدىن ئىبارەت ئاساسلىق قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنىڭ باھاسى زور دەرىجىدە ئۆستۈرۈلدى. 1981 - يىلى كۆكتات باھاسى بەك تېز ئۆسۈپ كەتتى، باھانى مۇقىملاش ئۈچۈن، دۆلەت ئىلكىدىكى، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى كارخانىلار مەھسۇلاتىنىڭ باھاسى يېرىم يىل توڭلىتىلدى. 1983 - يىلدىن كېيىن پىلانلىق ئىگىلىك ئاساس، بازار ئارقىلىق تەڭشەش قوشۇمچە قىلىنىپ باها سىستېمىسى ۋە باها باشقۇرۇش چارىسىنى قەدەم - باسقۇچلۇق، تەرتىپلىك ئىسلاھ قىلىش يولغا قويۇلدى. 1984 - يىلى قىسمەن تاۋارلارنىڭ باھاسى تەڭشىلىپ، ئىستېمال باھاسىنىڭ ئۆرلەپ كېتىشى كونترول قىلىندى. 1985 - يىلى چوشقا، كالا، قوي قاتارلىق يېڭى، تىرىك قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنىڭ باھاسى قويۇۋېتىلدى، كۆكتات باھاسىنى باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى، ساتىراچلىق ھەققى ئۆلچىمى ئۆستۈرۈلدى. 1986 - يىلى، يېزىلاردىكى سۇ يېغىنىنىڭ سېتىۋېلىنىش - سېتىلىش باھاسى تەڭشەلدى، شالغا قارىتا «ئۈچ - يەتتە» نىسبەتلىك سېتىۋېلىنىش باھاسى يولغا قويۇلدى، باها قوشۇلۇش ھەجمى 5% بولدى؛ توختام بويىچە زاكاز قىلىنىپ سېتىۋېلىنىدىغىنىدىن باشقا ئاشلىقنىڭ ئەركىن بازارغا سېلىنىپ كۆپ يوللۇق تىجارەت قىلىنىشىغا يول قويۇلدى؛ قوي يۈڭىنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى 20% تەڭشەلدى، بازاردا 50% تۇراقسىز قىلىندى؛ يەنە كۆمۈر باھاسى تەڭشەلدى، تەڭشىلىپ پىلان سىرتىدا بازارغا سېلىنىدىغان مەھسۇلاتلارغا قارىتا كۆپ پايدا ئېلىشنى چەكلەش يولغا قويۇلدى ياكى ئەلۋە يۇقىرى باها چېكى بېكىتىلدى.

1987 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت گوۋژيۈەن ھۆججەتنىڭ روھىغا ئاساسەن، باھا تارماقلىرىنىڭ ئاساسلىق خىزمەت ۋەزىپىسى ۋە مەسئۇلىيىتى پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ باھا سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش، پۈتۈن ناھىيىدىكى سانائەت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى باھاسى، قاتناش - تىرانسپورت باھاسى، يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى ۋە غەيرى تاۋارلاردىن ھەق ئېلىش ئۇلچىمىنى تەڭشەش، باھانى تەكشۈرۈپ نازارەت قىلىشنى، بازار سودىسى باھاسىغا بولغان بېتەكچىلىك ۋە باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئىكەنلىكىنى بەلگىلىدى.

1988 - يىلى ئۈزۈن تالالىق زىغىر سېتىۋېلىش باھاسى تەڭشەلدى، 7 - ئايدا مەملىكەت بويىچە بىر تۇتاش قويۇۋېتىلگەن 13 تۈرلۈك داڭلىق ھاراق - تاماكىنىڭ باھاسى ئىجرا قىلىندى. 1989 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە «باھا ۋە ئۇلچەم ئىشلىرىدا ئىشەنچلىك» بولۇش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، باھانى ئېنىق يېزىش يولغا قويۇلدى، يەرلىك مەھسۇلاتلارنىڭ باھاسىنىڭ ئۆسۈش ھەجمى 0.1% ئىچىدە، كېلىشىم باھالىق تاۋارلارنىڭ باھاسىنىڭ ئۆسۈش ھەجمى 2.3% ئىچىدە كونترول قىلىندى، كۆكتاتنىڭ توپ سېتىلىش باھاسى توزۇپ چىقىلىپ، پارچە سېتىلىش باھاسى ئېلان قىلىنىپ، كۆكتات بازىرىدىكى تەمىنلەش مۇقىملاشتۇرۇلدى، دېھقانچىلىق دورىسى، سۈلياۋ يوپۇق، ئاش ئۈزى، چاي قاتارلىقلارنىڭ باھاسى تەڭشەلدى، قىسمەن داڭلىق ھاراق - تاماكىلارنىڭ باھاسى چۈشۈرۈلدى. ناھىيە ئىچىدە سېتىلىدىغان رەڭلىك تېلېۋىزور، داڭلىق ماركىلىق ۋېلىسىپىت، كېلىشىم باھالىق پولات ماتېرىيال قاتارلىقلارغا قارىتا ئالۋ يۇقىرى باھا چېكى بېكىتىلدى، ئۈزۈن تالالىق زىغىر ۋە قىسمەن ئاشلىق، ياغلىق داننىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى ئۆستۈرۈلدى.

§ 3 . يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھا نىسبىتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ناھىيىدە سانائەت مەھسۇلاتلىرى كەمچىل، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسى تۆۋەن ئىدى. مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) دېكى ستاتىستىكىلىق ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، ھەر 100 كىلوگرام بۇغداينىڭ ئوتتۇرىچە باھاسى 2.91 يۈەن، بىر گەز ئاق رەختنىڭ باھاسى 2.13 يۈەن، بىر تاختا قارا چاينىڭ باھاسى 26.52 يۈەن، بىر قاپ سەرەڭگىنىڭ باھاسى 0.75 يۈەن، بىر كىلوگرام كىرسىننىڭ باھاسى 2.82 يۈەن بولغان. 100 كىلوگرام بۇغدايغا ئاران 1.37 مېتىر ئاق رەخت ياكى 0.11 تاختا قارا چاي ياكى 0.78 كىلوگرام شېكەر ياكى 3.88 بولاق سەرەڭگە ۋە ياكى 1.03 كىلوگرام كىرسىن ئالغىلى بولىدىكەن. ھەر 100 كىلوگرام قويغا 4.81 مېتىر ئاق رەخت، ياكى 0.38 تاختا قارا چاي ياكى 0.75 كىلوگرام شېكەر ياكى 13.68 قاپ سەرەڭگە ۋە ياكى 3.63 كىلوگرام كىرسىن تېگىشكىلى بولىدىكەن.

ئۇ چاغدا سانائەت مەھسۇلاتلىرى تەڭسىز قىممەتتە ئالماشتۇرۇلغاچقا، دېھقان - چارۋىچىلار ئېغىر ئېكسپىلاتاتسىيىگە ئۇچرايتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، نەرسىنى نەرسىگە ئالماشتۇرۇش جەريانىدا ئالۋ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش ياكى تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇشقا يېتىلىشىشتا چىڭ تۇرۇش نۇقتىلىق نازارەت قىلىنىپ، «قايچىسىمان پەرق» تەدرىجىي كىچىكلىتىلدى.

80 - يىللاردىن كېيىن، ئاشلىق، ياغلىق داننىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى داۋاملىق تەڭشىلىپ، دېھقانچىلىق ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرى بىلەن سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئالماشتۇرۇشنىڭ باھا نىسبىتىدە زور ئۆزگىرىش بولدى.

قىسمەن يىللاردىكى بىر قانچە خىل ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بىلەن سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ ئالماشتۇرۇلۇش باھا نىسبىتى

جەدۋەل: 13 — 6

يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى	ئالماشتۇرۇشقا بولىدىغان سانائەت بۇيۇملىرى	1952	1954	1956	1958	1960	1961	1966	1972	1979	1985	1987	1988	1989
100 كىلوگرام بۇغداي	«ئۇرۇنغۇ» ماركىلىق ئاق رەخت (مېتىر)	13.16	15	16.12	17	17	25	34.10	32.14	40.24	47.1	44.1	37.7	33.5
	«خەلق» ماركىلىق قارا چاي (تاختا)	1.85	1.80	1.88	1.98	1.98	4.91	5.52	5.53	5.67	7.40	6.90	5.77	5.26
	سەرەڭگە (بولاق)	40.21	45.05	64.48	73.91	73.91	80	90	135	169	247	160	125.5	133
	ئاق شېكەر (كىلوگرام)	6.67	6.64	7.60	8.02	8.02	13.04	14.13	15.8	19.76	32.7	31.80	20.60	21.80
	كىرسىن (كىلوگرام)	19.23	21.43	25.19	25	25.76	36.36	47.37	48.21	60.35	88.3	85.70	89.60	95
100 كىلوگرام شال	«ئۇرۇنغۇ» ماركىلىق ئاق رەخت (مېتىر)	15.44	22	22	22	22	25	27.90	28.57	40.48	39.60	42	37.44	38.90
	«خەلق» ماركىلىق قارا چاي (تاختا)	2.17	2.63	2.56	2.56	2.56	4.10	4.91	4.03	5.70	6.22	6.58	5.72	6.11
	ئاق شېكەر (كىلوگرام)	7.93	8.48	10.38	10.38	10.38	13.04	12.57	14.04	19.88	27.50	30.30	20.40	25.30
	سەرەڭگە (بولاق)	47.18	94.42	88	95.65	95.65	80	80	120	170	208	153	124.60	154.50
	كىرسىن (كىلوگرام)	22.56	31.43	34.37	32.32	33.34	36.36	42.10	42.86	60.70	74.25	81.82	88.90	110.40
100 كىلوگرام زەغىر	«ئۇرۇنغۇ» ماركىلىق ئاق رەخت (مېتىر)	23.08	29.30	295	29.50	29.50	44.06	53	54.30	85.70	89.10	88.10	81.20	72.10
	«خەلق» ماركىلىق قاراچاي (تاختا)	2.89	3.40	3.43	3.43	3.43	8.75	9.33	7.65	12.08	14	13.80	12.40	11.30
	ئاق شېكەر (كىلوگرام)	11.85	13	13.92	13.92	13.92	23.30	23.90	26.70	42.10	62	63.60	44.30	47
	سەرەڭگە (بولاق)	70.54	117	118	128.26	128.26	142.7	152	228	360	468	320	270	287
	كىرسىن (كىلوگرام)	33.73	45.70	46.10	43.38	44.30	64.80	80	81.4	129	167	171	193	204.60

قىسمەن يىللاردىكى بىر قانچە خىل ئاساسلىق چارۋا مەھسۇلاتلىرى بىلەن سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ ئالماشتۇرۇلۇش باھا نىسبىتى

جەدۋەل: 13 — 7

چارۋا مەھسۇلاتلىرى	ئالماشتۇرۇشقا بولىدىغان سانائەت بۇيۇملىرى	1952	1954	1956	1958	1961	1966	1972	1979	1985	1987	1988	1989
دۆربىلىك 2 يېرو 100 كالا تېرىسى	«ئۇرۇنغۇ» ماركىلىق ئاق رەخت (مېتىر)	1277.19	1560	1464	1432	1492	1898	1943	3619	3870	4842	6065	859
	«خەلق» ماركىلىق قارا چاي (تاختا)	179.19	186	170.23	166.51	292.8	333.7	273.8	510	608	758	927	922
	ئاق شېكەر (كىلوگرام)	655.80	672.41	690.56	675.60	778	854	954	1778	2691	3495	3306	3818
	سەرەڭگە (بولاق)	3903.49	4684.68	5856	5226	4773	5440	8160	11400	20323	17593	21167	23290
	كىرسىن (كىلوگرام)	1866.60	2128.60	2287.50	2106	2170	2863	2914	5428	7257	9425	14445	16636

100 كىلوگرام قۇي	ەتەگرىتاغ، ماركىلىق ئاق رەخت (مېتىر)	26.24	60.24	45	41.50	46.9	47.7	53.6	72.9	116.2	80.3	165.1	188	157.3
	ەخالق، ماركىلىق قارا چاي (تاختا)	3.69	7.21	5.23	5.23	9.2	8.38	7.5	10.8	8.3	28.7	25.8	28.7	24.8
	ئاق شېكەر (كىلوگ-رام)	13.47	25.96	4.22	21.22	24.5	21.5	26.3	35.8	80.8	119	102	102	102
	سەرەڭگە (بولاق)	80.22	180.93	180	195.60	150	137	225	306	410	600	625	625	625
	كىرىسىن (كىلوگرام)													446
ھەر كىلوگرام قۇي ئۈچۈن	ەتەگرىتاغ، ماركىلىق ئاق رەخت (مېتىر)													724
	ەخالق، ماركىلىق قارا چاي (تاختا)													114
	ئاق شېكەر (كىلوگ-رام)													471.7
	سەرەڭگە (بولاق)													2878
	كىرىسىن (كىلوگرام)													2055

4 §. ئاھالىلەر تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنىڭ باھاسى

1. ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى باھاسىنىڭ ئۆزگىرىشى

1961 - يىلى 50 كىلوگرام بۇغداينىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى 11.5 يۈەن، كۆممىقوناقنىڭ 8.2 يۈەن، زىغىر، قىچىنىڭ 20.2 يۈەن ئىدى. 1965 - يىل 4 - ئايدا ئۇنۇنىڭ باھاسى 80% لىكىنىڭ بىر جىڭى 0.171 يۈەن، 81% لىكىنىڭ 0.168 يۈەن، 84% لىكىنىڭ 0.165 يۈەن، 85% لىكىنىڭ 0.163 يۈەنگە تەڭشەلدى. 1966 - يىلى ئاشلىق باھاسى ئوتتۇرا دەرىجىلىك بۇغداينىڭ ھەر جىڭى 0.135 يۈەن، شالىنىڭ 0.117 يۈەن، كۆممىقوناقنىڭ 0.092 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى.

1979 - يىل 6 - ئايدا ئاشلىق، ياغلىق دانىنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىشتىكى رايونلار ئارا باھا پەرقى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئاپتونوم رايون بويىچە بىر خىل باھا يولغا قويۇلدى. بۇغداي، شال قاتارلىقلارنىڭ ئارتۇق سېتىۋېلىنغان قىسمىغا باھا قوشۇپ بېرىش يولغا قويۇلدى. بۇغداي، شالنىڭ ئارتۇق سېتىۋېلىنغان قىسمىغا تەڭشەلگەندىن كېيىنكى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى ئاساسدا 60%، كۆممىقوناقنى 40%، ياغلىق دانىغا 50% باھا قوشۇلدى.

1981 - يىل 5 - ئايدا ئۇلچەملىك ئۇنۇنىڭ ھەر 100 جىڭىنىڭ سېتىلىش باھاسى 16.50 يۈەن، ئالاھىدە 1 - دەرىجىلىك ئۇنۇنىڭ 25 يۈەن، ئالاھىدە 2 - دەرىجىلىك ئۇنۇنىڭ 23 يۈەن بولدى.

1985 - يىل 4 - ئايدا ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش توختام بويىچە زاكاس قىلىپ سېتىۋېلىشقا ئۆزگەرتىلدى. ئومۇمەن دۆلەت زاكاس قىلىپ سېتىۋالغان ئاشلىقنى «ئۈچ - يەتتە» نىسبەت بويىچە باھا ھېسابلاندى. زاكاز سىرتىدا سېتىۋېلىنىدىغان ئاشلىق باھاسى قويۇۋېتىلىپ، ئىشلەپچىقارغۇچىلار ئۆزلىرى ساتىدىغان بولدى.

1985 - يىلدىكى ئاشلىق، ياغلىق دان باھاسىنىڭ تەڭشىلىشى

جەدۋەل: 13 — 8

تۈرى	دەرىجىسى	بىرلىكى	ئەسلىدىكى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى	«ئۇچ - يەتتە» نىسبەتلىك سېتىۋېلىنىش باھاسى	باھا قوشۇلۇش كۆلىمى (%)
كۆزگى بۇغداي	1	يۈەن/كىلوگرام	17.90	25.40	60
	2	يۈەن/كىلوگرام	17.40	24.72	60
	3	يۈەن/كىلوگرام	16.90	24	60
	4	يۈەن/كىلوگرام	16.40	23.28	60
	5	يۈەن/كىلوگرام	15.90	22.58	60
كۆممىقوناق	1	يۈەن/كىلوگرام	11.60	15.72	50
	2	يۈەن/كىلوگرام	11.30	15.26	50
	3	يۈەن/كىلوگرام	11	14.80	50
قىچا	1	يۈەن/كىلوگرام	36.10	46.87	50
	2	يۈەن/كىلوگرام	35	45.50	50
	3	يۈەن/كىلوگرام	34	44.14	50
ئاپتاپىپەرەس	1	يۈەن/كىلوگرام	36	46.87	50
	2	يۈەن/كىلوگرام	35	45.50	50
	3	يۈەن/كىلوگرام	34	44.14	50
زىغىر	1	يۈەن/كىلوگرام	37	48.20	50
	2	يۈەن/كىلوگرام	36	46.8	50
	3	يۈەن/كىلوگرام	34.90	45.40	50

1987 - يىل 3 - ئايدا 1 - دەرىجىلىك كۆممىقوناقنىڭ نىسبەت بويىچە سېتىۋېلىنىش باھاسى ھەر 50 كىلوگراممىنىڭ 16.54 يۈەنگە، 1 - دەرىجىلىك شالنىڭ 24.31 يۈەنگە تەڭشەلدى.

1988 - يىلى ئاشلىق، ياغلىق داننىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى يەنە بىر قېتىم تەڭشەلدى.

1989 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئاشلىق، ياغلىق داننىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى يەنە بىر قېتىم تەڭشىلىپ، بىرتۇتاش سېتىۋېلىنىش باھاسى جەھەتتە 50 كىلوگرام 1 - دەرىجىلىك بۇغداينىڭ باھاسى 19.86 يۈەن، نىسبەتلىك باھاسى 28.2 يۈەن؛ 1 - دەرىجىلىك كۆممىقوناقنىڭ 13.04 يۈەن، نىسبەتلىك باھاسى 17.60 يۈەن؛ 1 - دەرىجىلىك قىچىنىڭ 41.46 يۈەن، نىسبەتلىك باھاسى 53.90 يۈەن؛ 1 - دەرىجىلىك زىغىرنىڭ 45.38 يۈەن، نىسبەتلىك باھاسى 59 يۈەن؛ 1 - دەرىجىلىك شالنىڭ 24.30 يۈەن، نىسبەتلىك باھاسى 32.8 يۈەن بولدى.

1987 - يىلدىن باشلاپ ئۇزۇن تالالىق زىغىر تېرىلدى، ئۇزۇن تالالىق زىغىرنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسىنى

ژىلايەتلىك باها باشقارمىسى بېكىتتى. ئالاھىدە دەرىجىلىك ئۇزۇن تالالىق زىغىر غولىنىاق كىلوگرامى 0.526 يۈەن، 1 - دەرىجىلىكىنىاق 0.443 يۈەن، 2 - دەرىجىلىكىنىاق 0.36 يۈەن، 3 - دەرىجىلىكىنىاق 0.31 يۈەن، 4 - دەرىجىلىكىنىاق 0.25 يۈەن، دەرىجىگە توشمايدىغىنىاق 0.18 يۈەن بولدى. 1988 - يىلى ھەر كىلوگرام ئۇزۇن تالالىق زىغىر غولىنىاق ئەسلىدىكى ئوتتۇرىچە سېتىۋېلىنىش باھاسى 0.378 يۈەندىن 0.43 يۈەنگە تەڭشىلىپ، 13.7% ئۆستۈرۈلدى، يۇنىاق ئىچىدە 1 - دەرىجىلىكىنىاق 0.526 يۈەن، 2 - دەرىجىلىكىنىاق 0.44 يۈەن، 3 - دەرىجىلىكىنىاق 0.40 يۈەن، 4 - دەرىجىلىكىنىاق 0.35 يۈەن بولدى. 1989 - يىل 1 - ئايدا ئۇزۇن تالالىق زىغىر غولىنىاق سېتىۋېلىنىش باھاسى يەنە بىر قېتىم تەڭشىلىپ، 1 - دەرىجىلىكىنىاق 0.63 يۈەن، 2 - دەرىجىلىكىنىاق 0.54 يۈەن، 3 - دەرىجىلىكىنىاق 0.48 يۈەن، 4 - دەرىجىلىكىنىاق 0.42 يۈەن قىلىنىدى. ئۇزۇن تالالىق زىغىر دېنىنى سېتىۋېلىش باھاسىدا زىغىر سېتىۋېلىش باھاسىدىن پايدىلىنىلدى.

قىزىلچا سېتىۋېلىش باھاسىدا 50 - يىللارنىاق ئاخىرىدىن 80 - يىللارنىاق بېشىغىچە بولغان ئاھايىتى ئۇزاق ۋاقىت ئىچىدە ئىزچىل ئوبلاستلىق پىلان ئىدارىسى بېكىتكەن 0.045 يۈەنلىك باھا ئىجرا قىلىنغانىدى. 80 - يىللارنىاق ئاخىرىدا قىزىلچا سېتىۋېلىش باھاسى زور ھەجىمدە تەڭشىلىپ، ھەر كىلوگرامى بىر قانچە پۇڭدىن 10 نەچچە پۇڭغا ئۆستۈرۈلدى.

2. ئاساسلىق چارۋا مەھسۇلاتلىرى ۋە باشقا مەھسۇلاتلارنىاق باھاسى

1965 - يىل 1 - ئايدا ئۇستىخانلىق قوي گۆشىنىاق ھەر كىلوگرامىنىاق باھاسى 1.10 يۈەن، لوق گۆشىنىاق باھاسى 1.45 يۈەن ئىدى؛ قوي دۆلەت بېكىتكەن تاختاي باھاسى بويىچە سېتىۋېلىنىدى. 6 - ئايدا قوي، كالا گۆشىنىاق سېتىلىش باھاسى تەڭشەلدى، قوي گۆشىنىاق ھەر كىلوگرامىنىاق باھاسى 0.97 يۈەندىن 0.89 يۈەنگە، بوردالغان قوي گۆشى 1.16 يۈەندىن 1.12 يۈەنگە، ئۆچكە گۆشى 0.85 يۈەندىن 0.71 يۈەنگە، كالا گۆشى 0.89 يۈەنگە تەڭشەلدى، 1979 - يىل 10 - ئايدا ناھىيە تەۋەسىدىكى بازارلاردا گۆش، تۇخۇم، ئۇي قۇشلىرى ۋە قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنىاق باھاسى ئازراق ئۆرلىدى، چوشقا گۆشىنىاق ھەر كىلوگرامى 1.35 يۈەندىن 1.75 يۈەنگە، ئۇستىخانلىق قوي گۆشىنىاق 0.89 يۈەندىن 1.21 يۈەنگە، لوق كالا گۆشىنىاق 0.89 يۈەندىن 1.29 يۈەنگە تەڭشەلدى. 1985 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى چوشقا، قوي، كالا گۆشىگە قارىتا يېتەكچى خاراكتېرلىك سېتىش باھاسى يولغا قويۇلدى، يەنى ھەر كىلوگرام دەرىجىگە ئايرىلمىغان ئۇستىخانلىق چوشقا گۆشىنىاق باھاسى 2.65 يۈەن، كالا گۆشىنىاق باھاسى 2.74 يۈەن، 2 - دەرىجىلىك ئۇستىخانلىق ئوت قويى گۆشىنىاق باھاسى 2.74 يۈەن بولدى. 80 - يىللارنىاق كېيىنكى مەزگىللىدە، گۆش باھاسى قويۇۋېتىلدى. 1989 - يىل 1 - ئايدا بازاردىكى ئاساسلىق قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنىاق ئەڭ يۇقىرى باھا چېكى كالا گۆشىنىاق ھەر كىلوگرامى 6.5 يۈەن، لوق قوي گۆشىنىاق 9 يۈەن، ئۇستىخانلىق قوي گۆشىنىاق 8 يۈەن، چوشقا گۆشىنىاق 6 يۈەن بولدى.

1956 - يىلى ناھىيىدە ھەر كىلوگرام ئاش تۇزىنىاق باھاسى 0.33 يۈەن ئىدى، 1964 - يىلى 0.34 يۈەن ئۆستۈرۈلدى، 1965 - يىلى 0.31 يۈەنگە تەڭشەلدى، 1979 - يىلى 0.30 يۈەنگە چۈشۈرۈلدى. 1989 - يىل 11 - ئايدا پىششىقلانمىغان ئاش تۇزىنىاق ھەر كىلوگرامىنىاق باھاسى 0.42 يۈەنگە، پىششىقلانغان، پارچە تۇزىنىاق باھاسى 0.81 يۈەنگە، سۇلياۋ خالتىغا قاچىلانغان يودلۇق تۇزىنىاق باھاسى 0.91 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى.

1956 - يىلى ناھىيىدە ئاق شېكەرنىاق ھەركىلوگرامىنىاق بازار باھاسى 1.84 يۈەن ئىدى، 1964 - يىلى 2.06 يۈەن بولدى، 1980 - يىلى ئىلى شېكەر زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان ھەر كىلوگرام ئاق شېكەرنىاق سېتىلىش باھاسى 1.62 يۈەن بولغانىدى، 1984 - يىل 12 - ئايدا 1.55 يۈەنگە، 1988 - يىلى 2.45 يۈەنگە تەڭشەلدى.

80 - يىللاردىن كېيىن چاينىڭ باھاسى تەڭشىلىشكە باشلىدى. 1988 - يىل 10 - ئايدا جۇڭگو چاپچىلىق شىركىتىنىڭ «ھەمكارلىق» مارکىلىق ئالاھىدە ئىشلەنگەن قارا چېيىنىڭ ھەر كىلوگرامىنىڭ باھاسى 3.49 يۈەندىن 4.36 يۈەنگە تەڭشەلگەنىدى، 1989 - يىلى 5.71 يۈەنگە تەڭشەلدى؛ ئادەتتىكى قارا چاينىڭ ھەر كىلوگرامىنىڭ باھاسى 5.19 يۈەنگە، «بەش يۇلتۇز» مارکىلىق قارا چاينىڭ 5.39 يۈەنگە، «چۈەنزى» مارکىلىق كۆك چاينىڭ 5.24 يۈەنگە، «پاراۋۇز» مارکىلىق چاينىڭ 8.67 يۈەنگە، «ھەمكارلىق» مارکىلىق ئالاھىدە ئىشلەنگەن كىچىك قارا چاينىڭ 6.10 يۈەنگە، كىچىك ئالاھىدە قارا چاينىڭ 5.58 يۈەنگە، «جۇڭگو چېيى» مارکىلىق كىچىك قارا چاينىڭ 5.77 يۈەنگە تەڭشەلدى.

1985 - يىلدىن ئىلگىرى بۇ ناھىيىدە ئاھالىلەر تۇرمۇشىغا ئىشلىتىلىدىغان كۆمۈرنىڭ باھاسى ئىزچىل ئاپتونوم رايونلۇق باھا كومىتېتى بەلگىلىگەن باھا بويىچە سېتىلدى، ئىسسىز كۆمۈرنىڭ ھەر تونناسىنىڭ زاۋۇت باھاسى 14.5 يۈەن بولدى. 1985 - يىل 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق باھا ئىدارىسىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، ھەر تونىا كۆمۈرنىڭ ئەسلىدىكى زاۋۇت باھاسى 21 يۈەنگە، ئېنېرگىيە ھاسىل قىلىشقا ئىشلىتىلىدىغان ئىسلىق كۆمۈر، كاللەك كۆمۈرنىڭ زاۋۇت باھاسى 25.2 يۈەنگە تەڭشەلدى.

1966 - يىل 10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سائائەت، يېزا ئىگىلىكى ۋە ئاھالىلەر تۇرمۇشىغا ئىشلىتىلىدىغان توكنىڭ باھاسىنى تەڭشىدى. ئاھالىلەر تۇرمۇشىغا ئىشلىتىلىدىغان ھەر كىلوۋات سائەت توكنىڭ باھاسى 0.295 يۈەندىن 0.23 يۈەنگە، 1974 - يىلى يەنە 0.21 يۈەنگە چۈشۈرۈلدى. 1977- يىلى يورۇتۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ھەر كىلوۋات سائەت توكنىڭ باھاسى 0.19 يۈەن ئىدى، 1989 - يىلى 0.22 يۈەنگە تەڭشەلدى.

§5 . باھا نازارەت قىلىش - تەكشۈرۈش

1966 - يىلى ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ 1 - قېتىملىق باھا يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىسىدە باھا تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيە تەۋەسىدە تۇنجى قېتىم باھا تەكشۈرۈش خىزمىتىنى ئىشلىدى. ناھىيە بويىچە 5643 خىل تاۋارنىڭ باھاسى تەكشۈرۈلدى، باھاسى خاتا بولغان تاۋار 1644 خىلغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 764 خىل تاۋار ۋاكالەت باھا بويىچە، 880 خىل تاۋار يۇقىرى باھادا سېتىلدى.

1977 - يىلى تەمىنات - سودا سىستېمىسىدا باھا كەك كۆلەمدە تەكشۈرۈلدى، 1200 خىلدىن ئارتۇق تاۋارنىڭ باھاسى تەكشۈرۈلۈپ، باھاسى خاتا بولغان تاۋاردىن 253ى، نومۇر قويۇلمىغان تاۋاردىن 99 خىلى تېپىپ چىقىلدى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئالاقىدار ئورۇنلارنى تەشكىللەپ باھا تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، 16 كۈن ۋاقىت سەرپ قىلىپ، سودا، تەمىنات - سودا، ئاشلىق، تاشقى سودا، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، سۇ - ئېلېكتر قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ باھانى ئىجرا قىلىش ئەھۋالى ۋە ھەق يىغىش ئۇلچىمىنى تەكشۈرۈپ، يىمەك - ئىچىمەك ساھەسىنىڭ باھاسىنى نۇقتىلىق تەرتىپكە سالدى.

1981 - يىل 2 - ئايدا گوۋۇيۈەننىڭ «باھانى قاتتىق كونترول قىلىش، باھانى تەرتىپكە سېلىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش»ىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ئايالىلار بىرلەشمىسى، ئىتتىپاق كومىتېتى، سودا ئىدارىسى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ مەسئۇللىرىدىن تەركىب تاپقان باھا تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، كېلىشىم باھالىق 40 خىل تاۋار تەكشۈرۈلدى. ناھىيە بازىرى

دائىرىسىدە سودا، تەمىنات ـ سودا، تىببىي داۋالاش، ماددىي ئەشيا، تاشقى سودا، ئاشلىق قاتارلىق سىستېمىلارنىڭ باھانى ئىجرا قىلىش ئەھۋالى تەكشۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ 2085 پارچە ئامبۇلاتورىيە رېتسېپىدىكى 8343 قېتىملىق باھا ھېسابلاشتا، باھانىڭ 5452 قېتىم خاتا ھېسابلانغانلىقى؛ تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىنىڭ پارچە سېتىش باھاسىدا 12 قېتىم خاتالىق كۆرۈلگەنلىكى، ماددىي ئەشيا شىركىتى ساتقان 2.4 ۋولت ئامپېرلىق ئىسچوتچىكنىڭ ھەر بىرىنىڭ 3 يۈەن يۇقىرى سېتىلغانلىقى ئېنىقلاپ چىقىلدى.

80 ـ يىللارغا قەدەم قويۇلغاندىن كېيىن، باھا تەكشۈرۈش، نازارەت قىلىش خىزمىتى تەرتىپلىك ئېلىپ بېرىلدى. ھەر يىلى باھا بىر قانچە قېتىم كەڭ كۆلەملىك پىلانلىق تەكشۈرۈلدى. ھېيت ـ بايرام مەزگىللىرىدە باھا تەكشۈرۈش تۈزۈملىشىپ، باھا قالايمىقان بولۇش ۋەزىيىتى ئۈنۈملۈك كونترول قىلىندى. 1983 ـ يىلى باھا تەكشۈرۈشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى كۈندىلىك لازىمەتلىكلەرگە قويۇلۇپ، تاۋارلارنىڭ باھاسىنى ئوچۇق يېزىپ قويۇش يولغا قويۇلدى. 1984 ـ يىلى باھا ئىدارىسى 3 كادىرنى مەخسۇس باھا تەكشۈرگۈچىلىككە سەپلىدى. باھا تەكشۈرۈشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى سودا بازارلىرى، پارچە سېتىش دۇكانلىرىدىكى تاۋار باھاسىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە ئۇلچەم سايمانلىرىنى تەكشۈرۈشكە قارىتىلدى.

1986 ـ يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر باھا نازارەت قىلىش پونكىتى قۇرۇشنى تەستىقلىدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا سودا، تەمىنات ـ سودا، ئاشلىق، مەدەنىيەت ـ ماتارىپ، سەھىيە، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى سىستېمىسى بويىچە 6 پونكىت تەسىس قىلىندى. ئۇلار ئېنىقلاپ چىققان ئىنتىزامغا خىلاپ دېلو 89، ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن مەبلەغ 11.6515 يۈەن بولۇپ، 11.6485 يۈەن قانۇنسىز كىرىم مۇسادىرە قىلىندى، 500 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى. يىل ئاخىرىدا، ناھىيە مىقياسىدا تاۋارلارنىڭ بىرلىككە كەلگەن بەلگىسىنى يەڭگۈشلەش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى، دۆلەت ئىلكىدىكى ماگىزىنلارنىڭ يەڭگۈشلەش نىسبىتى 86%، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى ماگىزىنلارنىڭ 80%، يەككە ماگىزىنلارنىڭ 22% بولدى.

1987 ـ يىلى 2 قېتىم باھانى كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈش ۋە بىر قېتىم غەيرىي تاۋارلاردىن ھەق ئېلىشنى ئېنىقلاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 105ى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنتىزامغا ئېغىر دەرىجىدە خىلاپلىق قىلىش دېلوسى 2، ئادەتتىكىچە خىلاپلىق قىلىش دېلوسى 8، ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش قىلمىشى 41، تەقىد ـ تەربىيە بېرىلگىنى 54 بولۇپ، ئېنىقلاش، تەرتىپكە سېلىش، تارىلاپ تەكشۈرۈش دائىرىسى 40%كە يەتتى.

1988 ـ يىلى خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى، مەمۇرىي تەپتىشلىك، سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش، باج، ئۇلچەم قاتارلىق 11 ئورۇندىن 32 خادىم ئاجرىتىلىپ، باھا تەكشۈرۈش ئۈسكى تەشكىل قىلىندى، ئۇلار 4 گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ، ناھىيە بازىرىدىكى پارچە سېتىش بازارلىرىنى زەربىدارلىق بىلەن تەكشۈرۈپ، ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 259 نى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى، 42 مىڭ 600 يۈەن جەرىمانە قويدى (3700 يۈەن خېرىدارلارغا قايتۇرۇلدى، 38 مىڭ 900 يۈەن مالىيىگە تاپشۇرۇلدى). ھەق يېغىش تۇرىدىن 1310ى ئېنىقلاپ چىقىلىپ، مۇڭاپىق بولمىغان 76 ھەق ئېلىش تۇرى تەرتىپكە سېلىندى، 17 قالايمىقان ھەق ئېلىش تۇرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1989 ـ يىلى باھا 6 قېتىم كەڭ كۆلەملىك تەكشۈرۈلۈپ باھا ئىنتىزامغا خىلاپ سېتىلغان تاۋاردىن 350 خىلى ئېنىقلاپ چىقىلىپ، 245 مىڭ 800 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى. تەكشۈرۈش، تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق، قالايمىقان ھەق ئېلىش ھادىسىلىرى چەكلىنىپ، سودا ـ سانائەتچىلەرنىڭ باھا ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش ئاڭلىقلىقى ئۆستۈرۈلدى.

V باب

ئىقتىسادىي تەپتىشلىك

§ 1 . ئاپپارات

1984 - يىلدىن ئىلگىرى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي تەپتىشلىك خىزمىتىگە مالىيە ئىدارىسى مەسئۇل بولدى ۋە ناھىيىنىڭ چوڭ - چوڭ قۇرۇلۇش تۈرلىرىنى، پىلان ئىچىدىكى ماددىي ئەشيالارنىڭ باھاسىنى تەكشۈرۈپ بېكىتتى، ئەمگەك سۇغۇرتىسى، مالىيە ياشقۇرۇش، ئىقتىسادىي ئۇنۇم ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇش قاتارلىقلارنى قەرەللىك تەكشۈردى ۋە ئارىلاپ تەكشۈردى، ھەر قايسى مەزگىللەردىكى مەركىزىي خىزمەتلەرگە بىرلەشتۈرۈپ باھا، مالىيە - ئىقتىساد ئىنتىزامى، باج كىرىمىنى كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈشنى قانات يايدۇردى. 1980 - يىلى مالىيە ئىدارىسىدا مالىيە - ئىقتىسادنى مەمۇرىي تەپتىشلىك قىلىش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنىپ، مالىيە تۈزۈمىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىنى نازارەت قىلىش، تەكشۈرۈشكە مەسئۇل قىلىندى. 1984 - يىل 3 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى قۇرۇلدى. ئۇ چاغدا مالىيە ئىدارىسىنىڭ 2 ئېغىزلىق ئىشخانىسىنى ئارىيەتكە ئېلىپ ئىش بېجىرگەنىدى، كېيىن يەنە 2 ئېغىزلىق ئىشخانا، بىر ماشىنا ئۆيى، بىر ئىسكىلات كۆپەيتىلدى، ئومۇمىي كۆلىمى 120 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، ئۇنىڭغا 10 شتات بېرىلدى. گوۋۇيۈەن بېكىتكەن «بىر تەرەپتىن تەشكىللەپ، بىر تەرەپتىن خىزمەت قىلىش» فانجېنىغا ئاساسەن، ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى چىڭ تۈتۈپ تەشكىل قىلىنىپ، ئىقتىسادىي تەپتىشلىك كادىرلىرى تەربىيىلەنىدى، سىناق تەرىقىسىدە ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىش ۋە مالىيە - ئىقتىساد ئىنتىزامىنى كەڭ كۆلەملىك تەكشۈرۈش پىلانلىق قانات يايدۇرۇلدى. 1988 - يىلى كارخانا، مالىيە، پۇل مۇئامىلە، مەمۇرىي، كەسپىي بۆلۈمچە - ئىشخانىلار تەسىس قىلىندى. 1990 - يىلى يەنە كارخانا بۆلۈمچىسى سانائەت - قاتناش، مالىيە، ئاشلىق، تاشقى سودا بۆلۈمچىلىرىگە ئايرىلدى، ئىدارە بويىچە ئىشچى - خىزمەتچى 15كە يەتتى.

1989 - يىل 1 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسىنىڭ تەستىقى بىلەن غۇلجا ناھىيىلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىشلىرى ئورنى قۇرۇلدى. بۇ، كەسپىي ئورۇن بولۇپ، كارخانىچە باشقۇرۇلدى، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولدى، ئۇنىڭغا 5 شتات بېرىلدى، ئۇ، ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسىگە قاراشلىق بولۇپ، ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ 30 كۋادرات مېتىرلىق 2 ئېغىزلىق ئۆيىنى ئارىيەت ئېلىپ ئىش بېجىردى.

§ 2 . ئىقتىسادىي تەپتىشلىك كەسپى

1984 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتىنىڭ ۋە باسما زاۋۇتىنىڭ مالىيە خىزمىتى سىناق تەرىقىسىدە ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىنىپ، مەسىلە بار مەبلەغدىن 299 مىڭ يۈەن، مالىيىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك

مەبلەغدىن 62 مىڭ يۈەن ئېنىقلاپ چىقىلدى. 1985 - يىلى مالىيە - ئىقتىساد ئىنتىزامىنى كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈش قانات يايدۇرۇلدى، 66 ئورۇن ئۆزىنى ئۆزى تەكشۈردى، 45 ئورۇن بىر بىرىنى تەكشۈردى، ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن مەبلەغدىن 439 مىڭ يۈەن ئېنىقلاپ چىقىلدى. ئىقتىسادىي تەپتىشلىك تارماقلىرى ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى، كىنو فىلىم تارقىتىش شىركىتى، ماددىي ئەشيا شىركىتى قاتارلىق 6 سىستېمىدىكى 8 ئورۇننى نۆۋەتلىك تارىلاپ تەكشۈرۈپ، مەسىلە بار مەبلەغدىن 1 مىليون 297 مىڭ يۈەننى ئېنىقلاپ چىقتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن مەبلەغ 747 مىڭ يۈەن، مالىيىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك مەبلەغ 179 مىڭ يۈەن.

1986 - يىلى 29 ئورۇن ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىنىپ، مەسىلە بار 1 مىليون 602 مىڭ يۈەن ئېنىقلاپ چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن مەبلەغ 807 مىڭ يۈەن، مالىيىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىكى 427 مىڭ يۈەن.

1985 — 1989 - يىلىغىچە بولغان ئىقتىسادىي تەپتىشلىكنىڭ نەتىجىسى

جەدۋەل: 13 — 9

يىللار / تۈرى	1985	1986	1987	1988	1989	جەمئىي
ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىنغان ئورۇن	8	29	47	49	56	189
ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىنغان ئورۇنلارنىڭ مەبلەغ سوممىسى (تۆمەن يۈەن)		1467.5	1136.7	7546.4	10786.71	20937.31
تەكشۈرۈپ چىقىلغان ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن سومما (تۆمەن يۈەن)	74.75	80.7	149.4	35	98.32	437.3
مالىيىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك سومما (تۆمەن يۈەن)	17.9	42.7	1.9	6.2	8.85	82.40
ماكرولۇق ئەھۋالنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان دوكلات (پارچە)			1	3	2	6
ئەھۋاللاردىن قىسقا خەۋەرلەر (پارچە)		1	3	1	2	7
ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قارارى ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەن ئورۇن	8	25	40	45	50	223
ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قارارىنىڭ ئەمەلىيلىشىش نىسبىتى (%)	100%					
مالىيىگە تاپشۇرۇلغان مەبلەغ (تۆمەن يۈەن)	11.07		1.5	1.9	2.30	15.27

1987 - يىلى ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىنغان تۆر 47، ئومۇمىي سومما 11 مىليون 367 مىڭ يۈەن، ئېنىقلاپ چىقىلغان ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن سومما 1 مىليون 494 مىڭ يۈەن، ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن سومما 10 مىڭ يۈەندىن ئاشىدىغان دېلودىن بىرى، خىيانەت قىلىنغان سومما 1000 يۈەندىن ئاشىدىغان دېلودىن بىرى ئېنىقلاپ چىقىلدى. شۇ يىلى مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلارغا قارىتا ئېكىتىلگەن ئىقتىسادىي تەپتىشلىكنى يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت ئىقتىسادىي تەپتىشلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1988 - يىلى مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلارنى قەرەللىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىش دائىرىسى كېڭەيتىلدى، قەرەللىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىنمىغان ئورۇن 1987 - يىلدىكى 32 دىن 49 غا كۆپەيتىلدى، ئىقتىسادىي تەپتىشلىكنىڭ قاپلاش نىسبىتى %90تىن ئاشۇرۇلدى. دېھقانچىلىق، سۇچىلىق، چارۋىچىلىق قاتارلىقلارنىڭ يېزا ئىگىلىكىگە مەخسۇس تۆر بويىچە يارىدەم بەرگەن مەبلەغنى ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىش كۆچەيتىلدى؛ كارخانىلارنى ھۆددىگە بېرىلىشتىن ئىلگىرىكى مال - مۈلكىنى ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىش ۋە ئىقتىسادىي ئۇنۇمىنى ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىش قانات يايدۇرۇلدى؛ يېزا - بازار كارخانىلىرىنى ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىش دەسلەپكى قەدەمدە قانات يايدۇرۇلدى. سۇغۇرتا شىركىتى، چارۋىچىلىق كەسپىي خىراجىتى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى شىركىتىنىڭ مالىيە ئىشلىرىنى ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىش تاماملاندى؛ 6 ئورۇن يوللىغان 1 مىليون 163 مىڭ 500 يۈەن ئۆزى جۇغلىغان ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغىنىڭ مەنبەسىنى ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىش قانات يايدۇرۇلدى.

1989 - يىلى ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىنغان ئورۇن 56، ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىنغان تۆر 8، ئىقتىسادىي تەپتىشلىك قىلىنغان مەبلەغ 107 مىليون 867 مىڭ 100 يۈەن، ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن 983 مىڭ 200 يۈەن، مالىيەگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىكى 88 مىڭ 500 يۈەن، خىيانەت قىلىنغان، پارا بېرىلگەن 7000 يۈەن ئېنىقلاپ چىقىلدى، 2 ئادەمگە ئىقتىسادىي جازا بېرىلدى، جىنايى جاۋابكارلىقىنى سۈرۈشتۈرۈش ئۈچۈن 3 ئادەم ئەدلىيە تارماقلىرىغا يوللاپ بېرىلدى.

VI باب

ئۆلچەم

§ 1 . ئاپپارات

1977 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىدا ئۆلچەم كەسپى تەسىس قىلىنىپ، بىر تارازا سەپلەندى.

1979 - يىل 4 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە ئۆلچەم پونكىتى قۇرۇلدى، بۇ، ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى قارمىقىدىكى 3 شتاتلىق كەسپىي ئورۇن بولدى.

1984 - يىلى ئۆلچەم پونكىتى ئاساسىدا غۇلجا ناھىيىلىك ئۆلچەم ئورنى قۇرۇلدى. 1986 - يىلى بۇ ئورۇننىڭ نامى غۇلجا ناھىيىلىك ئۆلچەم سايمانلىرىنى نازارەت قىلىش - تەكشۈرۈپ بېكىتىش ئورنىغا

ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك ئۆلچەم ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، نازارەت قىلىش، تەكشۈرۈپ بېكىتىش ئورنى ئۆلچەم ئىدارىسىغا تەۋە بولۇپ، بىرلىكتە ئىش بېجىرىدى ھەمدە ناھىيىنىڭ مەمۇرىي رايونلىرىدىكى ئۆلچەم سايمانلىرىنى نازارەت قىلىش - تەكشۈرۈپ بېكىتىشكە، جۈملىدىن سۈپەتنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش، ئۆلچىگۈچلەرنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش، گەز - مېتىرلارنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش، ئۆزۈنلۇقنى تەكشۈرۈ پ بېكىتىش، جىلە - تارازىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش، بېسىم كۈچىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش، قان بېسىمنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش ۋە ئۆلچەملەشتۈرۈلگەن مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتىنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش قاتارلىق خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولدى. 1990 - يىلى ئىدارە بويىچە ئىشچى - خىزمەتچى 22 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆلچەملەرنى نازارەت قىلىش - تەكشۈرۈپ بېكىتىش ئورنىدىكىسى 15، 14 كىشى كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانىغا ئېرىشتى.

§ 2 . ئۆلچەم بىرلىكى ۋە جابدۇقلىرى

1. ئۇزۇنلۇق

1949 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدە ئىشلىتىلگەن ئۇزۇنلۇق بىرلىكى گەز، چى، سۈك، چاقىرىم، كىلومېتىر، مېتىر، سانتىمېتىر ۋە ئېنگلىز سىستېمىسىدىكى بىرلىك نومۇرلار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە بىر گەز 10 چىغا، بىر چى 10 سۈڭغا، بىر كىلومېتىر 2 چاقىرىمغا، بىر مېتىر 100 سانتىمېتىرغا، بىر يارد 3 ئېنگلىزچىسىغا تەخمىنەن 0.91 مېتىرغا تەڭ ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، سودا ئۆلچىمىدە بىردەك مېتىر ئىشلىتىلدى، دائىم ئىشلىتىلىدىغان ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم جابدۇقلىرى ياغاچ گەز، بامبۇك گەز، رۆلېتكا، سىركول، شتانگىنسىركول قاتارلىقلار بولدى.

2. يەر كۆلىمى

ناھىيە تەۋەسىدە ئىشلىتىلگەن يەر كۆلىمى بىرلىكى مو (بىرمو 666 كۋادرات مېتىر)، گېكتار (بىر گېكتار 15 مو)، كۋادرات كىلومېتىردىن ئىبارەت. ئىلگىرى يەرلىك دېھقانلار دائىم مەھسۇلات مىقدارى ياكى تېرىش مىقدارىغا قاراپ يەر كۆلىمىنى ھېسابلايتتى، بۇنداق ھېسابلىغاندا زادىلا توغرا چىقمايتتى. 1990 - يىلدىن كېيىن، دېھقانچىلىق يەرلىرىنىڭ كۆلىمى مو بويىچە، باشقا يەرلەرنىڭ كۆلىمى كۋادرات كىلومېتىر بويىچە ھېسابلىنىدىغان بولدى.

3. سىغىم

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ناھىيىدە ئىشلىتىلگەن سىغىم بىرلىكى خو، دادەن، كۆرە، شالە، ئوچۇم، قوشۇق قاتارلىقلار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە بىر دادەن 10 كۆرىگە، بىر كۆرە 10 شىڭغا، بىر شالە 10 ئوچۇمغا؛ بىر خو 130 جىڭغا، بىر شالە 10 جىڭغا تەڭ ئىدى. سۈيۇق جىسىملىق تاۋارلار كۆپىنچە كەمچەن بىلەن ئۆلچىنەتتى، كەمچەن ئېغىرلىق بىلەن سىغىم بىرىككەن جابدۇق ئىدى. كۆرە، شالە، خو، ئوچۇم ۋە كەمچەلەر كۆپىنچە ياغاچتىن ياسىلاتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن كۆرە، شالە، خو قاتارلىق سىغىم بىرلىكلىرى تەدرىجىي شاللىۋېتىلىپ ئاشلىق قاتارلىق بۇيۇملارغا تەدرىجىي ئېغىرلىق ئۆلچىمىسى ئىشلىتىلىدىغان، سۈيۇقلۇقلار مىللىلىتىر، كىلوگرام بىلەن ئۆلچىنىدىغان بولدى. 80 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە، قانۇنداً بېكىتىلگەن ئۆلچەم بىرلىكى يولغا قويۇلۇپ، كەمچەن كىلوگرامغا ئۆزگەرتىلدى. ياغاچتىن ياسالغان سىغىم ئۆلچەملىرىمۇ بىر كىلوگراملىق، 500 گراملىق ۋە 250 گرامليقتىن ئىبارەت بىر نەچچە

خىل تۆمۈر ۋە سۇلياۋ كەمچەنلەرگە ئۆزگەرتىلدى ھەمدە مەخسۇس كەمچەننى مەخسۇس تۈرگە ئىشلىتىش بولغا قويۇلدى. بېنزىن ۋە سۇ يېغى ئۇچۇن بىر قەدەر ئىلغار بولغان ئۇلچەش سايمىنى — ئاقما ئۇلچىگۇچ ئىشلىتىلمەدىغان بولدى.

4. ئېغىرلىق

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ئېغىرلىق بىرلىكىدە كۆپىنچە ئۇلچەم - تارازا تۈزۈمى، خەلقئارا ئۇلچەم سىستېمىسى، سوۋېتچە ئۇلچەم سىستېمىسى ۋە ئۇيغۇرچە ئۇلچەم سىستېمىسى قوللىنىلغانىدى. ئۇلچەم-تارازا تۈزۈمىدىكى ئېغىرلىق بىرلىكى سەر، جىڭ، دادەن بولۇپ، بىر جىڭ 16 سەرگە، بىر دادەن 100 جىڭغا تەڭ. خەلقئارا ئۇلچەم سىستېمىسى گرام، كىلوگرام، تونىنا. سوۋېتچە ئۇلچەم سىستېمىسى پۇت بولۇپ، بىر پۇت 38 . 16 گىلوگرامغا تەڭ. ئۇيغۇرچە ئېغىرلىق بىرلىكى ئۇيغۇرلار دائىم ئىشلىتىدىغان قاداق بولۇپ، بىر قاداق 0 . 4 كىلوگرامغا تەڭ.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، جىڭ، سەر، كىلوگرام، تونىنا ئېغىرلىق ئۇلچىمى قىلىندى. 80-يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە ئېغىرلىق بىرلىكى بىردەك قانۇندا بېكىتىلگەن ئېغىرلىق بىرلىكى بولغان گرام، كىلوگرام، تونىنىغا ئۆزگەرتىلدى.

ئېغىرلىق ئۇلچىمى جابدۇقلىرىنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئىلگىرى ئومۇمىيۈزلۈك ياغاچ چوكىلىق تارازا (شەخسىلەر ئۆزلىرى ياسىۋالغاچقا، خاتالىق پەرقى چوڭ) ئىشلىتىلگەن، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن تەدرىجىي ئۇلچەملىشىپ، ياغاچ تارازىدىن باشقا يەنە مىسقاللىق تارازا، ئۈستەل تارازىسى، تەخسىلىك تارازا، ئېلېكترونلۇق تارازا، يەر گىرى قاتارلىقلار بار بولدى. باشقا ئۇلچەم جابدۇقلىرى ئاساسلىقى، تېرمومېتىر، سىغىمگومامومېتىر، باروگراف، راسخودومېتىر، سۇ سائىتى، ئامپېرمېتىر، ئۇنىۋېرسال پرىبوم، سېكۇندومېتىر، ئېلېكترونلۇق سائەت، ۋاقىت خاتىرلىگۈچ، تىكشىغۈچ، كۆزنەك كۆرۈش قۇۋۇتىنى تەكشۈرگۈچ، ئىس، چاڭ - توزانلارنى ئۆلچىگۈچ قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. يۇقىرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسىدە خەلقئارالىق ئۇلچەم بىرلىكى قوللىنىلمدۇ.

§ 3 . ئۇلچەم باشقۇرۇش

1. ئۇلچەم ئىشلىرىنى قانۇن - تۈزۈملەشتۈرۈپ باشقۇرۇش

1985 - يىلى دۆلەت «ئۇلچەم قانۇنى»نى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ئۇلچەم باشقۇرۇش ئورنى كۇچ تەشكىللەپ، ئاساسىي قاتلامغا بېرىپ «ئۇلچەم قانۇنى»نى تەشۋىق قىلدى. 1986 - يىلى ئۇلچەم ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، سودا - سانائەت، باھا، باج تارماقلىرى بىلەن بىرلىكتە 13 قېتىم چوڭ بازارلاردىكى گۆش، كۆكتات، مېۋە - چېۋە، بېلىق، تاتلىق - تۇرۇم قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى سېتىشتا ئىشلىتىلىۋاتقان ئۇلچەم ئەسۋابلىرىنى تەكشۈرۈپ نازارەت قىلىپ بېكىتتى، ئومۇمەن لايىقەتسىز ئۇلچەم ئەسۋابلىرىنى ئىشلەتكەن ۋە ئۇلچەم ئەسۋابلىرىنىڭ توغرىلىق دەرىجىسىگە قەستەن بۇزغۇنچىلىق قىلغان قانۇنسىز سودا - سانائەتچىلەرگە دۆلەت ۋە ئىستېمالچىلارغا كەلتۈرگەن زىيان دەرىجىسىگە ئاساسەن جەرىمانە قويۇش ۋە ئۇلچەم ئەسۋابلىرىنى مۇسادىرە قىلىش جازاسى بەردى.

ئۇلچەم ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەجبۇرىي تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن ئۇلچەم ئەسۋابلىرى: بىر فازىلىق سچوتچىك، 3 فازىلىق سچوتچىك، مىسقاللىق تارازا، تارازا تېشى، مىقدار تېشى، بامبۇكتىن ياسالغان

توز گەز، پولات رولتىكا سفىگمومانومېتىر، مانومېتىر، ئوكسىگېن سائىتى، ياغاچ تارازا، ئۈستەل تارازىسى، تەخسىلىك تارازا، يەر گىرى، ئاسما تارازا، پوچتا تارازىسى، سۈيۈقلۇق كەمچىنى قاتارلىقلار بولدى. نۆقتا بېكىتىپ قەرەللىك تەكشۈرۈش يولغا قويۇلۇپ، لايىقەتسىز سايمانلار مۆھلەت بەلگىلەپ ئالماشتۇرۇلدى ياكى مۇسادىرە قىلىندى، لايىقەتسىز سايمانلارغا لايىقەتلىك بەلگىسى چاپلاندى.

1985 — 1990 - يىلغىچە ئاز تارتىپ - كەم ئۇلچەپ بېرىش دېلوسىدىن 145ى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، دېلولارنىڭ كۆپىنچىسى ئاشلىق پونكىتى، كۆمۈركان ۋە يەككە سودا - ساناۋچىلەر ماگىزىنلىرىدا يۈز بەردى. «ئۇلچەم قانۇنىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى»غا ئاساسەن، ناھىيىلىك ئۇلچەم نازارەت قىلىش ئورنى كونكرېت جازالاش بەلگىلىمىسىنى تۈزۈپ چىقىپ، ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان سالغان ئورۇن ۋە شەخسلەرگە، 1 - قېتىمدا 5 — 10 يۈەن، 2 - قېتىمدا 20 — 30 يۈەن، 3 - قېتىمدا 50 — 100 يۈەن، ئەھۋالى ئېغىرلىرىغا ئومۇمىي سېتىش سومىسىنىڭ %30ى بويىچە جەرىمانە قويۇشنى يولغا قويدى.

2. ساناۋەت ئۇلچىمىنى باشقۇرۇش

1987 - يىلدىن باشلاپ ساناۋەت كارخانىلىرىدا ئۇلچەم ئىشلىرىنى قەرەللىك ئېلان قىلىپ تۈرۈش يولغا قويۇلدى. تەكشۈرۈلىدىغان مەزمۇنلار ئۇلچەم تەكشۈرۈش مۇئەسسەسلىرى، ئۇلچەم تەكشۈرۈش سەۋىيىسى ۋە ئۇلچەم باشقۇرۇش سەۋىيىسىدىن ئىبارەت بولدى. شۇ يىلى ئىلى سۇت ياسالمىلىرى زاۋۇتى، غۇلجا ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتى، غۇلجا ناھىيىلىك ئۇن - ياغ زاۋۇتى، غۇلجا ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى، يېزا ئىگىلىك 4-شى 70 - تۇەن ھاراق زاۋۇتى، ئىلى سېمونت زاۋۇتىدىن ئىبارەت 6 كارخانا ئۇلچەم جەھەتتە 3 - دەرىجىلىك لايىقەتلىك كارخانا بولدى.

1988 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك سېمونت قۇيۇلما زاۋۇتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ياساش- رېمونت قىلىش زاۋۇتى، يېزا ئىگىلىك 4 - شى 70 - تۇەن ياساش - رېمونت قىلىش زاۋۇتىدىن ئىبارەت 3 كارخانا ئۇلچەم جەھەتتە 3 - دەرىجىلىك لايىقەتلىك كارخانا بولدى.

1989 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ يەم - خەشەك شىركىتى، ناھىيىلىك مامۇق كىيىم زاۋۇتى، ناھىيىلىك ئوچىگون ئونىۋېرسال پىششىقلاش زاۋۇتى، غۇلجا ئورمانچىلىق مەيدانى، مېخمارال ئورمانچىلىق مەيدانى، كائولىنت زاۋۇتى، غۇلجا ئېرتكۈچ زاۋۇتى، 70 - تۇەن ئۇن - ياغ زاۋۇتى ئۇلچەم جەھەتتە 3 - دەرىجىلىك لايىقەتلىك ئورۇن بولدى.

§ 4 . ئۆلچەملەشتۈرۈپ باشقۇرۇش

1. مەھسۇلات سۈپىتىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش، نازارەت قىلىش

دۆلەتنىڭ «ئۇلچەملەشتۈرۈپ باشقۇرۇش نىزامى»غا ئاساسەن، 1985 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك ئۇلچەم تارماقلىرى ناھىيە مىقياسىدا مەھسۇلات سۈپىتىنى نازارەت قىلىش، تەكشۈرۈش ۋە ياھالاپ بېكىتىشنى قانات يايدۇرۇپ، 10 چوڭ تۈردىكى 15 خىل بىناكارلىق ماتېرىيالىنى 146 تۈركۈم (قېتىم) نازارەت قىلدى ۋە تەكشۈردى، 22 تۈركۈم (قېتىم) نى ھاۋالە بويىچە تەكشۈردى؛ 12 خىل يېمەكلىكنى 152 تۈركۈم (قېتىم)؛ باشقا مەھسۇلاتلاردىن 5 چوڭ تۈردىكى 8 خىلنى 12 تۈركۈم (قېتىم) تەكشۈردى. ئادەملەرنىڭ سالامەتلىكى ۋە مال - مۈلۈك بىخەتەرلىكىگە زىيان يەتكۈزىدىغان مەھسۇلاتلار ئۇقتىلىق تەكشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىندى، مەھسۇلات سۈپىتىنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق، ناچار مەھسۇلاتلار كۆرۈنەرلىك ئازايدى.

سۈپەت تەكشۈرۈش ئۇسۇلىدا كارخانىلار سۈپەت تەكشۈرۈش ئىلتىماسى سۇنۇش، كەسپىي تېخنىكا خادىملىرى نەق مەيدانغا ئاپىلاپ تەكشۈرۈش ئۇسۇلى قوللىنىلىدى، مەھسۇلات سۈپىتى سۈپەت تەكشۈرۈشنىڭ ئاساسى قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ۋە ئۇسكونىلىرى تەكشۈرۈلدى. ئۆزلىرى تەكشۈرەلمەيدىغان مەھسۇلاتلار پىچەتلىنىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك قانۇنلۇق تەكشۈرۈش ئاپپاراتلىرىنىڭ تەكشۈرۈشىگە ئەۋەتىلدى، ئۇنىڭ نەتىجىسىنى يەرلىك ئۆلچەم تارماقلىرى ۋاقىتىدا ئېلان قىلىپ تۇردى. ئودا بىر قانچە قېتىم سۈپەت تەكشۈرۈلگەندىن كېيىن، كارخانىلار ئاندىن يېڭى مەھسۇلاتلىرىغا لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسى بېجىرىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىدىغان، ئالاقىدار تارماقلار مەھسۇلات سۈپىتىنى باھالاپ بېكىتىش نەق مەيدان يەكۈنى ئېچىپ، مەھسۇلات سۈپىتىنىڭ لايىقەتلىك بولغانلىقىنى ئېلان قىلىدىغان بولدى. 1990 - يىلى مەھسۇلات سۈپىتىنى باھالاشتا لايىقەتلىك بولغان كارخانىلار تۆۋەندىكىچە:

1990 - يىللىق ستاتىستىكىدا مەھسۇلات سۈپىتى لايىقەتلىك بولغان كارخانىلار

جەدۋەل: 13 — 10

مەھسۇلات نامى	كارخانا نامى	ئىجرا قىلىنغان ئۆلچەم ۋاكالەت نومۇرى	تەكشۈرۈپ ئۇنكۇزۇۋالغان ئورۇن
تولۇق ئاقسىللىق شېكەرلىك سۈت پاراشوكى	ئىلى سۈت ياسالمىلىرى زاۋۇتى	GBJ412—86	ناھىيىلىك ئۆلچەم ئىدارىسى
يۇڭ پوپايكا	غۇلجا ناھىيىلىك «تۇلپار» يۇڭ پوپايكا زاۋۇتى	ZBW63001—86	ناھىيىلىك ئۆلچەم ئىدارىسى
پولات دېرىزە (ئىشىك)	غۇلجا ناھىيە ئۆچئون پولات دېرىزە زاۋۇتى	XQY98—01	ناھىيىلىك ئۆلچەم ئىدارىسى
پولات چۇڭقۇلۇق بېتون تۈرۈبا	غۇلجا ناھىيىلىك بېتون زاۋۇتى	GB4084—83	ناھىيىلىك ئۆلچەم ئىدارىسى
كەلك يوپۇرماقلىق دەرەخ پەنەركىسى	غۇلجا ناھىيىلىك پەنەركە زاۋۇتى	GB739—85	ناھىيىلىك ئۆلچەم ئىدارىسى
ئىلاستىك پولات چۇڭقۇلۇق كۆپ تۆشۈكلۈك بېتون تاختا	غۇلجا ناھىيىلىك سىمونت قۇيۇلما زاۋۇتى	HBJTLT—4—12	ناھىيىلىك ئۆلچەم ئىدارىسى
پەنەركە	ئابلاش پەنەركە زاۋۇتى	GB738—75	ناھىيىلىك ئۆلچەم ئىدارىسى
ئىلاستىك پولات چۇڭقۇلۇق كۆپ تۆشۈكلۈك بېتون تاختا	غۇلجا ناھىيىلىك 1 - بىناكارلىق ئەتىرىتى سىمونت قۇيۇلما زاۋۇتى	DBJT27—4—82	ناھىيىلىك ئۆلچەم ئىدارىسى

2. ئۆلچەملەشتۈرۈپ باشقۇرۇش

1989 - يىل 4 - ئايدا دۆلەتلىك كارخانىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى ئۆلچەملەشتۈرۈش قائىدىسى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئالاقىدار تارماقلار ناھىيىدىكى سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى تەكشۈردى ھەمدە نەتىجىسىنى ۋاقىتىدا ئېلان قىلدى. كارخانىلار ئۆلچەملىك ئىشلەپچىقىرىپ، تىجارەت تارماقلىرى ئۆلچەم بويىچە تەكشۈرۈپ ئۇنكۇزۇۋېلىپ، لايىقەتسىز خام ئەشيالارنى ئىشلەتمەسلىك، لايىقەتسىز بىرىم تەييار مەھسۇلاتلارنى ئىشلەتتىپىگە كىرگۈزمەسلىك، لايىقەتسىز زاپچاسلارنى ئورناتماسلىق ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، ئۆلچەمسىز ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇملۈك كونترول قىلىندى. خىش پەلىيە، توك سىمى، پۇلا، گازلىق سۇ، تورت - پېچىنە،

سۇ يېغى، ئۇن، پېرلىيت، بوتانول، پروپانول، ماموق كىيىم، خۇرۇم ئاياغ، گاۋلىنك توپىسى، ئاق ھاراق، پرىتسېپ، يۇنك پوپايكا، ئىسپىرت، پولات دېرىزە، سۇ تۇرۇبىسى، پەندرکە، سوت پاراشوکى قاتارلىق ئاساسلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى تەكشۈرۈشتە ھەمىسى ئۆز ئۇلچىمى بويىچە تەكشۈرۈلۈپ، ئۇلچەمسىز ئىشلەپچىقارغان كارخانىلار تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى.

غۇلجا ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى، ھاراق زاۋۇتى، سېمونت قۇيۇلما زاۋۇتى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى، سوت ياسالمىلىرى زاۋۇتى قاتارلىق ئاساسلىق كارخانىلارنى ئۇلچەملەشتۈرۈپ باشقۇرۇشتا، مەجبۇرىي خاراكتېرلىك ۋە كۆرسىتىش خاراكتېرلىك ئۇلچەم بويىچە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى؛ مەجبۇرىي خاراكتېرلىك ئۇلچەم ئىجرا قىلىنغان كارخانىلار نازارەتچىلىك ۋە تەكشۈرۈشنى قەرەللىك قوبۇل قىلىندىغان؛ كۆرسىتىش خاراكتېرلىك ئۇلچەم ئىجرا قىلىنغان كارخانىلار تەكشۈرۈش ۋاقتىنى ئۆزلىرى بېكىتمەدىغان بولدى. ئۇلچەم تارماقلىرى كارخانىلارنىڭ ئىچكى جەھەتتىن كونترول قىلىنمىدىغان ئۇلچەملىرىگە يېتەكچىلىك قىلىپ، ئۇلارنى ئىلغار تېخنىكا ئۇلچەملىرى بىلەن تەمىنلىدى.

VII باب

يەر باشقۇرۇش

1 § . ئاپپارات، قوشۇن

چىنك سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا، غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋىلايىتىگە قارايتتى، يەرلەرنى ئېچىش، ئۇلچەش، تىزىملاپ رويخەتكە ئېلىش، يەر سېلىقى قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى مەسئۇلىيەتچى ئامبال بىۋاستە باشقۇراتتى. چىيەنلۇڭ 19 - يىلى (1760 - يىلى) ئىلىنىڭ خان ئامبىلى ئاگۇينىڭ ئەسكەرلەرنى ئىشقا سېلىپ بوز يەر ئېچىشى چىنك خاندانلىقىنىڭ ئىلىنى ئىدارە قىلىشىنى باشلىغانلىقى بولدى، شۇ يىلى ئاگۇي ئاقسۇدىن چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرىنىڭ يالىشى ئارقىلىق 300 ئۇيغۇرنى غۇلجا، قاينۇقلارغا ئېلىپ كېلىپ، بوز يەر ئاچقۇزۇپ، مۇسۇلمانلار بوز يەر ئېچىشنى باشلىدى. كېيىنكى يىلى 2 - تۇركۈمدىكى 500 ئائىلىلىك ۋە 3 - تۇركۈمدىكى 200 ئائىلىلىك ئۇيغۇرمۇ ئىلىغا يۆتكەپ كېلىنىپ بوز يەر ئېچىشقا سېلىندى، جياچىنك يىللىرىغا كەلگەندە ئىلىدا بوز يەر ئېچىش بىلەن شۇغۇللانغانلار 36 مىڭغا يەتتى.

گۇاڭشۈ 14 - يىلى (1888 - يىلى) ئىلى ۋىلايىتىگە سۈيدۈك، غۇلجا ناھىيىلىرى قارايتتى. ناھىيىدە (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى، چاپچال، توققۇزتارا، نىلقا، كۈنەس، تېكەس، موڭغۇلكۈرە قاتارلىق 8 ناھىيە، شەھەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) 4578 ئائىلە، 22 مىڭ 937 نوپۇس بولۇپ، بوز يەر ئېچىش ئىشلىرىنى ئامبال باشقۇراتتى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا بوز يەر ئېچىشنى مەخسۇس باشقۇرىدىغان ھاكىمبەك تەسىس قىلىنغانىدى.

مىنگونىك 2 - يىلى (1913 - يىلى) ئىلى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتى (جۇڭخۇا مىنگونىك ئىلىدىكى يېڭى باش تۈتۈق مەھكىمىسى) قۇرۇلدى، بۇ تەۋەلىكتىكى يەرلەرنى ئامبال بىر تۈتاش باشقۇردى. مىنگونىك 10-

يىلى (1921 - يىلى) ئىلى باسقاۋۇلى قارىمىقىدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئەمەلدارى تەسىس قىلىنىپ، يەر - ئوتلاق ئىشلىرى مەخسۇس باشقۇرۇلدى. مىنگونىڭ 11 - يىلى (1922 - يىلى) باسقاۋۇل بوز يەر ئېچىش، ئاشلىق يېغىش ئىشلىرىنى باشقۇردى. مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) ئىلىدا قازاق، قىرغىزلارنىڭ يەر مەسىلىسىنى ھەل قىلىش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، يەرگە مۇناسىۋەتلىك ماجىرالار تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) ئىلى رايونلۇق يەر - زېمىن ھېيتى تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئامبال يەر ئۆلچەش، تەۋەلىكنى ئايرىشقا مەسئۇل بولدى. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) يەر ئىشلىرىنى ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى باشقۇرىدىغان بولدى.

1950 - يىل 5 - ئايدا يەرنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇش بۆلۈمى، يەر چېگرىسىنى تەكشۈرۈشنى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى باشقۇرىدىغان بولدى. 1958 - يىلى خەلق گۇڭشېلىرىنىڭ يەرلىرىنى تەكشۈرۈش، ئۆلچەش ۋە لايىھىلەش ئىشلىرىغا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بۆلۈمى مەسئۇل بولدى. 1965 - يىلى غولجا ناھىيىسىدە يەر پىلانلاش ئەترىتى قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە يېزىلارنىڭ «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشىنى پىلانلاش، لايىھىلەش ۋە يولغا قويۇشقا مەسئۇل بولدى. 1969 - يىلى يەر ئىشلىرىنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى قارىمىقىدا تەسىس قىلىنغان دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى باشقۇرىدىغان بولدى. 1979 - يىلى يەر دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1986 - يىل 9 - ئايدا غولجا ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، كەسپىي جەھەتتە ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىغا قارايدىغان بولدى، ئۇنىڭ دەرىجىسى بۆلۈمچە دەرىجىلىك بولدى، 5 شتات بېرىلدى، بۇ ئىشخانا ناھىيىنىڭ يەر باشقۇرۇش خىزمىتىنى ئاساسلىق باشقۇرىدىغان بولدى. 1988 - يىل 1 - ئايدا يەر باشقۇرۇش ئىشخانىسى غولجا ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن بېۋاستە رەھبەرلىك قىلىنىدىغان بولدى، ئۇنىڭغا 8 شتات بېرىلدى. 1990 - يىل 11 - ئايدا يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى قارىمىقىدا قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلىدىغان يەرنى باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى، يەر تەۋەلىكىنى باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى، يەر ماجىرالىرىنى مەمۇرىي تەپتىشلىك قىلىش بۆلۈمچىسى، يەر ئېچىش - پايدىلىنىشنى باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى، مەمۇرىي ئىشخانىدىن ئىبارەت 4 بۆلۈمچە، بىر ئىشخانا قۇرۇلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 18 بولدى. يېزا - بازار، مەيدانلارغىمۇ بىرىدىن مەخسۇس ۋەزىپىلىك ياكى قوشۇمچە ۋەزىپىلىك يەر باشقۇرۇش خادىمى سەپلىنىپ، يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ بېۋاستە رەھبەرلىكىدە خىزمەت قىلىدىغان بولدى، خادىملىرى مەمۇرىي شتاتقا كىرگۈزۈلدى.

2 §. يەر تۈزۈمى ئىسلاھاتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، غولجا ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزىلار ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرى فېئودالىزىم جەمئىيىتىنىڭ يەرگە خوجىسىيلار ئىگىدارلىق قىلىش تۈزۈمىدە بولۇپ، ئىنتايىن ئاز ساندىكى پومېشچىكلار، چارۋىچىلار زور مىقداردىكى يەر ۋە ئوتلاقنى ئىگىلىۋېلىپ، دېھقان - چارۋىچىلارنى دەھشەتلىك ئېزەتتى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلاتتى. 1950 - يىل 6 - ئايدا غولجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى يېتەكلەپ «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ يەر ئىسلاھاتى قانۇنى»نى ئىزچىل ئىجرا قىلدى. 1951 - يىل 8 - ئايدىن باشلاپ ناھىيىدە ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى، كۇرەش يېغىنلىرى ئېچىلىپ، پومېشچىكلار، زومىگەرلەرنىڭ چەكتىن ئاشقان جىنايى قىلمىشلىرى ئۇستىدىن شىكايەت قىلىندى،

پومبىشچىكلار، باي دېھقانلار ۋە مەسچىتلەرنىڭ دېھقانلارغا ئىجارىگە بەرگەن يەرلىرىگە قارىتا بىردەك 25% لىك ئىجارە كېمەيتىش يولغا قويۇلدى. 1952 - يىل 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۈرپانىيۈزى يېزىسىدا يەر ئىسلاھاتىنى تۈقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى ئىشلىنىپ، كېيىن ناھىيە بويىچە كېڭەيتىلدى. 1953 - يىلى ناھىيە بويىچە 430 مىڭ مو يەر مۇسادىرە قىلىنىپ ۋە يىغۇۋېلىنىپ كەمبەغەل دېھقان، يالالانما دېھقانلارغا تەقسىم قىلىپ بېرىلىپ، پومبىشچىكلار سىنىپىنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ئاساسى بولغان فېئودالىلىق يەر ئىگەدارلىقى تۈزۈمى ئۈزۈل - كېسىل يوقىتىلدى، نامرات دېھقانلارغا قارىتا «يەر تېرىغۇچىدا يەر بولۇش» يولغا قويۇلدى.

1951 — 1953 - يىلغىچە يېزا ھەمكارلىق ئىقتىسادىي تەشكىلاتى - ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئومۇميۈزلۈك قۇرۇلدى. بىراق يەر يەنىلا دېھقانلارنىڭ شەخسى ئىگەدارلىقىدا بولدى، تېرىلغۇ ئۇلاغلىرى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا قارىتا ھۆكۈمەت يەككە ئىگىلىك ئاساسىدا لاپقۇتلىشىش تۈزۈمىنى تەشەببۇس قىلدى.

1954 - 1955 - يىللىرى ناھىيە بويىچە ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى باشلانغۇچ يېزا دەرىجىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىغا ئۆزگەرتىلدى. دېھقانلارنىڭ شەخسى يەرلىرى دەرىجىگە ئايرىلىپ پاي قوشۇلدى، ئۇلارغا پايغا قاراپ پايدا تەقسىم قىلىپ بېرىلىدىغان بولدى. 1955 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، باشلانغۇچ ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى ئالىي يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىغا ئۆزگەرتىلىپ، يەر ھەققى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، يەنى يەرگە خوسۇسىي ئىگەدارلىق قىلىش تۈزۈمى ئىجتىمائىي كوللېكتىپ ئىگەدارلىقىدىكى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. يەر ۋە ئوتلاقلارنى كوپېراتىپلار بىردەك بەدەلسىز بىر تۇتاش ئىشلىتىدىغان بولدى.

1958 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە تەۋەسىدە خەلق گۇڭشېلاشتۇرۇش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. قاقاسلىقلارنى ئېچىپ ئېتىزلىققا ئايلاندۇرۇش، سۇ ئىنشائاتلىرى ياساشتا گۇڭشي چېگرىسى، ناھىيە چېگرىسى بۇزۇپ ناشلىنىپ، «چوڭ ھەمكارلىق، چوڭ بىرلەشمە جەڭ» ئېلىپ بېرىلىپ، بىرىنچىدىن تەڭشەش، ئىككىنچىدىن يۆتكەشتىن ئىبارەت مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلۇېتىش شامىلى چىقىرىلدى، مەجبۇرىي بۇيرۇقۇازلىق ئەڭ ئېلىپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچىللىقىغا ئېغىر زەربە بېرىلدى. 1960 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ئاممىنى «بىرىنچىدىن تەڭشەش، ئىككىنچىدىن يۆتكەش» ۋە قالايمىقان ھالدا «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلۇېتىش شامىلى» چىقىرىش مەسىلىلىرىنى پاش قىلىش ۋە بىر تەرەپ قىلىشقا قوزغىدى، تەڭشەلگەن، يۆتكەلگەن يەرلەر تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش، ئۆز ئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش، ئىشلەپچىقىرىشقا پايدىلىق بولۇش پرىنسىپىدا چېگ تۈزۈش ئاساسىدا ئېنىقلاپ بىر تەرەپ قىلىندى. يېزىلاردىكى خەلق گۇڭشېلىرىنىڭ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدە 3 دەرىجىلىك (گۇڭشي، چوڭ ئېترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئېترىتى) مۇلۇكچىلىكنى يولغا قويۇش، ئىشلەپچىقىرىش ئېترىتىنى ئاساس قىلىش (ئىشلەپچىقىرىش ئېترىتىنى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى قىلىش) يولغا قويۇلدى.

1984 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا خەلق گۇڭشېسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا، بازار، ئۇلارنىڭ قارىمىقىدا كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى ۋە كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشېنى ئايرىش يولغا قويۇلۇپ، ئەسلىدىكى خەلق گۇڭشېلىرىنىڭ كوللېكتىپ ئىگەدارلىقىدىكى يەرلەرگە قارىتا مەسئۇلانغا بىرلەشتۇرۇپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىشتىن ئىبارەت مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. يەرلەرنىڭ ئىگەدارلىق ھوقۇقى، ئىشلىتىش ھوقۇقى ۋە باشقۇرۇش ھوقۇقى ئايرىۋېتىلدى. كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى كوللېكتىپ ئىگەدارلىق تۈزۈمىدىكى ھېسابات بىرلىكى قىلىندى.

1987 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ يەر باشقۇرۇش قانۇنى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن دۆلەت يەر - زېمىنىنىڭ ئاساسىي خاراكتېرى يەنى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى (دۆلەت

ئىگىدارلىقى) ۋە ئەمگەكچى ئاممىنىڭ كوللېكتىپ ئىگىدارلىقى (كوللېكتىپ يېرى) تۈزۈمى قانۇن مادداللىرى ئارقىلىق يەنمۇ ئىلگىرىلەپ بېكىتىلدى.

3 § . قانۇن - تۈزۈملەشتۈرۈپ باشقۇرۇش

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ يەر باشقۇرۇش قانۇنى» يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋاكالىتەن ناھىيە تەۋەسىدىكى يەرلەرنى قانۇن بويىچە بىر تۇتاش باشقۇرۇپ، ئىلگىرىكى كۆپ ئورۇن سىياسەت چىقىرىش، يەرنى كۆپ تەرەپ باشقۇرۇشتەك قالايمىقان ۋەزىيەت ئۆزۈل - كېسىل ئۆزگەرتىلدى. 1986 - يىلى ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىشخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيەدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ يەر باشقۇرۇش قانۇنى»نى پائال تەشۋىق قىلدى. 1989 - يىلى ئاپتونوم رايون «يەر باشقۇرۇش چارىسى»نى ئېلان قىلدى، ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى ناھىيىنىڭ ئەمەلىيىتى ۋە تۇرلۇك يەر باشقۇرۇش خىزمەتلىرىنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشىغا بىرلەشتۈرۈپ، دۆلەتنىڭ «يەر باشقۇرۇش قانۇنى» ۋە ئاپتونوم رايوننىڭ «يولغا قويۇش چارىسى»نى تەشۋىق قىلىش، ئىزچىللاشتۇرۇشنى چوڭ ئىش سۈپىتىدە چىڭ تۇتۇپ، رادىئو ئاڭلىتىش، تېلېۋىزور كۆرسىتىش، تەشۋىقات ستونى چىقىرىش، لوزۇنكا چاپلاش، قارا دوسكا گېزىتى چىقىرىش، تەشۋىقات ئاپتوموبىلى چىقىرىش، تەشۋىقات ۋاربقى تارقىتىش، قانۇنغا خىلاپ دېلولارنى ئومۇمىي ئوقتۇرۇش قىلىش قاتارلىق شەكىللەرنى قوللىنىپ، يەر باشقۇرۇشنىڭ قانۇن ۋە قائىدە - نىزاملىرىنى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىنىڭ دۆلەتنىڭ يەر باشقۇرۇش سىياسەتلىرى، قانۇن - نىزاملىرى ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئالاقىدار بەلگىلىمىلىرىگە بولغان تونۇشى ئۆستۈرۈلدى، قانۇنغا رىئايە قىلىش ئاڭلىقلىقى كۈچەيتىلدى ھەمدە ساھەلەرنىڭ يەر باشقۇرۇش بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى راۋانلاشتۇرۇلدى.

1987 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غەيرىي يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىلىدىغان يەرلەرنى بىر تەرەپ قىلىش چارىسى توغرىسىدا ئوقتۇرۇش»، «غەيرىي يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىلگەن يەرلەرنى ئېنىقلاپ بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا قارار»، «يەر ئېلىپ ئىشلىتىش ھەق ئۆلچىمى ۋە مەبلەغ باشقۇرۇش توغرىسىدا ۋاقتىلىق بەلگىلىمە»، «غۇلجا ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ خام چوت باشقۇرۇش چارىسى»، «يېزىلاردىكى ئۆي ئورنىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش چارىسى» دىن ئىبارەت 6 ھۆججەتنى تۈزۈپ ۋە تارقىتىپ، ناھىيىنىڭ يەر باشقۇرۇش خىزمىتىنى تەدرىجىي قانۇن - تۈزۈملىشىش ئىزىغا سالدى.

1. يەر تەكشۈرۈش

1988 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى يەر بايلىقىنى تەپسىلىي تەكشۈرۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، 3 يىل ئىچىدە سىرتقى ھەجمىنى تەكشۈرۈش، ئىچكى كۆلىمىنى ھېسابلاش، جەملەش ۋە يەردىن پايدىلىنىشنىڭ ھازىرقى ھالەت خەرىتىسىنى سىزىش، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر ھوقۇق تەۋەلىكى چېگرىسىنى تەكشۈرۈشنى تاماملاپ، يېزا، بازار (مەيدان) لاردىكى يەرلەرنىڭ ھازىرقى ھالىتىنى تەكشۈرۈش ئىزاھاتنامىسى ۋە يېزا، كەنتلەر يەر چېگرىسى كېلىشىمنامىسىنى تۈزدى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونلار چېگرىسى خەرىتىسىنى سىزىپ چىقتى. بۇ ئارقىلىق ناھىيىنىڭ يەر بايلىقىدىن پايدىلىنىشنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ئېنىقلىنىپ، يەر باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش، يەردىن پايدىلىنىشنىڭ ئومۇمىي يىرىك پىلانىنى

توزۇش، ناھىيە ئىگىلىكىنى يۇكسەلدۈرۈش ئىشەنچىلىك ئىلمىي ئاساس بىلەن تەمىن ئېتىلدى.

غۇلجا ناھىيىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى تۈرۈشلۇق ئورۇن جېلىلىيۈزى بازىرىدا، تارىخىي مەۋىلەر تۈپەيلىدىن، دۆلەت ئىلكىدىكى يەر بىلەن كوللېكتىپ ئىلكىدىكى يەر ئارىلىشىپ كېتىش، بازار ئاھالىسى بىلەن يېزا ئاھالىسى ئارىلاش ئولتۇراقلىشىش، يەرنى قانۇنسىز سودىلىشىش، ناھىيە بازىرى قۇرۇلۇش رايونى بىلەن يىرىك پىلان رايونىنىڭ چەك - چېگرىسى ئېنىق بولماسلىق قاتارلىق مەسىلىلەر ئېغىر مەۋجۇت بولۇپ، يەر باشقۇرۇش خىزمىتىنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشىغا تەسىر يەتكۈزگەنىدى. 1989 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى ناھىيە بازىرىنىڭ يەر تەۋەلىكىنى تەكشۈرۈش ۋە شەھەر- بازارىدىكى دۆلەت ئىلكىدىكى يەرنى ئىشلىتىش ھوقۇقىنى ئىلتىماس قىلىش، تىزىملاش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، 5000 پارچىدىن ئارتۇق يەرنى تەكشۈرۈپ، 20 مىڭدىن ئارتۇق ھوقۇق تەۋەلىكى چېگرىسىنى ئېنىقلاپ، 20 مىڭدىن ئارتۇق چېگرا نۇقتىسىنى ئېتىراپ قىلىپ، ناھىيە بازىرىدىكى يەر تەۋەلىكىنى تەكشۈرۈشنىڭ 1:1000 ماسشتابلىق خەرىتىسىنى تۈزۈش خىزمىتىنى تاماملاپ، غۇلجا ناھىيىسىدە بازارلاردىكى دۆلەت ئىلكىدىكى يەرنى ئىلتىماس قىلىش، ئۇنىڭغا گۇۋاھنامە تارقىتىش ۋە يەرنى تىزىمغا ئېلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇشقا پۇختا ئاساس سالدى.

2. يەر ئېنىقلاش

1988 - يىل 6 - ئايدىن باشلاپ ناھىيە بويىچە غەيرىي يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلگەن يەر كەڭ كۆلەمدە ئېنىقلاندى، بۇنىڭدا 1982 - يىلدىن بۇيانقى غەيرىي يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلگەن بارلىق يەر نۇقتىلىق ئېنىقلاندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا 1982 - يىلدىن ئىلگىرى غەيرىي يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلگەن يەرمۇ بىرلىكتە ئېنىقلاندى. غەيرىي يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلگەن يەر ئېنىقلانغاندىن كېيىن، پۈتۈنلەي تىزىملىنىپ گۇۋاھنامە تارقىتىلدى، يېزا، كەنتلەرنىڭ بىر تۇتاش پىلانى ۋە يەرلىك ھۆكۈمەتلەر بىكىتكەن ئۆي ئورۇنلىرىنىڭ كۆلىمى ئاساس قىلىنىپ، يېزىلاردىكى ئۆي ئورۇنلىرىنى ئىشلىتىش كىنىشكىسى تارقىتىپ بېرىلدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 60 مىڭدىن ئارتۇق يېزا ئۆي ئورنى ئېنىقلىنىپ 50 مىڭدىن ئارتۇق ئائىلىگە ئۆي ئورنىدىن پايدىلىنىش گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بېرىلدى. بۇ، گۇۋاھنامە تارقىتىشقا تېگىشلىك ئائىلىنىڭ %85نى ئىگىلىدى، يەنە ناھىيە بويىچە 22 يېزا، بازار (مەيدان) دىكى خىش خۇمدانلىرىمۇ ئېنىقلىنىپ، 13 ئائىلىگە خۇمداندىن پايدىلىنىش گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بېرىلدى.

1988 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە بازارلاردىكى دۆلەت ئىلكىدىكى يەردىن پايدىلىنىش ھوقۇقى ھەققىدىكى ئىلتىماسنى تىزىملاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، بازارلاردىكى دۆلەت ئىلكىدىكى يەرلەردىن پايدىلىنىش ھوقۇقى ھەققىدىكى ئىلتىماسنى تىزىملاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ناھىيە بازىرى قۇرۇلۇش رايونى 6 تىزىملاش رايونىغا ئايرىلدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار، مەمۇرىي، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلار، ئوبلاست، ئۈلگەتنىڭ ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ئورۇنلىرى، بازار ئاھالىلىرى 1230 پارچە يەرگە ئىلتىماس سۇندى، بۇنىڭ ئىچىدە يەر تەۋەلىكىنى تەكشۈرۈش نەتىجىسى ۋە ئىلتىماس قىلغۇچىلار سۇنغان يەر تىزىملاش ئىلتىماسنامىسى ۋە تەكشۈرۈشكە تاپشۇرۇلغان ھوقۇق تەۋەلىكى گۇۋاھنامىسى قاتارلىق ماتېرىياللارنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئارقىلىق، 920 پارچە يەر (ئىدارە، ئورۇنلارنىڭ 116 پارچە، شەخسلەرنىڭ 804 پارچە) تىزىملىنىپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق، دۆلەت ئىلكىدىكى 610 پارچە يەرگە يەردىن پايدىلىنىش گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بېرىلدى.

3. يەر ئاجرىتىش

1987 - يىلى دۆلەتنىڭ «يەر باشقۇرۇش قانۇنى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، ناھىيىدە

ئەمەلىيەتتىن ئىزدىگەن ئاساستا مۇڭاپىق ھەل قىلدى. 1989 - يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بۇ تۈردىكى كەسپىي خىزمەتنى ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى بىر كادىرنى يەر تەكشۈرۈش ۋە ماجىرالارنى بىر تەرەپ قىلىش خىزمىتىگە مەخسۇس مەسئۇل بولۇشقا بەلگىلىدى.

1987 - يىلى دۆلەتنىڭ «يەر باشقۇرۇش قانۇنى» يولغا قويۇلدى، كېيىنكى يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە ناھىيە بويىچە غەيرىي يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىلگەن يەرلەر ئومۇميۈزلۈك ئېنىقلاندى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە غەيرىي يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىلگەن 60 مىڭ مودىن ئارتۇق يەر ئېنىقلاپ چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە قانۇنسىز ئىگىلىۋېلىنغىنى 11 مىڭ 292.5 مو، ئارتۇق ئىگىلىۋېلىنغىنى 8415.5 مو، مەجبۇرىي ئىگىلىۋېلىنىپ مەخسۇس ئىشلىتىلگىنى 1654 مو، ئالدى - ساتتى قىلىنغان يەر 1223مو. مەسىلە بىر قەدەر كۆپ بولغان جېلىلىيۈزى بازىرىدا ئومۇمىي پىلان سىرتىدىكى رايونغا ئولتۇراق ئۆي سالغانلار 427 ئائىلە بولۇپ، ئىگىلىگەن يېرى 908.9 مو؛ ئۆي ئورنىنى كۆپ ئىگىلىۋالغۇچىلار 50 ئائىلە بولۇپ، ئىگىلىگەن يېرى 48 مو بولغان، بازار ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ بۇ بازارىدىكى كوللېكتىپ يېرىدىن ئۆي ۋە يەر سېتىۋالغانلار 600 ئائىلە بولۇپ، ئىگىلىگەن يېرى 558 مو، ئۇلار ھەر مو يەرنى قاراڭغۇ بازار باھاسىدا 3000 يۈەندىن 10 مىڭ يۈەنگىچە سودىلاشقان. ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى بۇ ئىشنى ئەھۋالغا قاراپ پەرقلىق بىر تەرەپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىلى ۋىلايەتلىك يەر باشقۇرۇش باشقارمىسى بىلەن ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى غۇلجا ناھىيىسىدىكى 25 يېزا، بازار (مەيدان) ۋە ناھىيە دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھوقۇق دائىرىسىدىن ھالقىپ تەستىقلىغان يېرىنى تەكشۈرۈپ، ھوقۇق دائىرىسىدىن ھالقىپ تەستىقلانغان 1012 مو يەرنى ئېنىقلاپ چىقتى. شۇنىڭدىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھوقۇق دائىرىسىدىن ھالقىپ يەر تەستىقلاشنى چەكلەش توغرىسىدا جىددىي ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھوقۇق دائىرىسىدىن ھالقىپ تەستىقلىغان 400 مو يەرنىڭ تەستىق ھۆججىتىنىڭ ئىناۋەتسىز ئىكەنلىكىنى، بۇنىڭدىن كېيىن كىمكى ھوقۇق دائىرىسىدىن ھالقىپ يەر تەستىقلىسا قانۇنىي جەھەتتە جازالىنىشتىن سىرت، يەنە مەمۇرىي جەھەتتىن چارە كۆرۈلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلىپ، ھوقۇق دائىرىسىدىن ھالقىپ يەر تەستىقلاش شامىلىنى بىر قەدەر ياخشى توسۇپ قالدى.

1990 - يىلىغىچە ناھىيە بويىچە قانۇنغا خىلاپ يەر ئىگىلەش دېلوسىدىن 142 سى يۈز بەردى، بۇ دېلولاردىكى يەر كۆلىمى 106.8 مو، بۇنىڭدىن تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنغىنى 101 بولۇپ، كۆلىمى 152 مو؛ قايتۇرۇۋېلىنغان يەر 128 مو، قويۇلغان جەرىمانە 2200 يۈەن. بىر قەدەر چوڭ دېلو: تۇرپانىيۈزى كەنتى بىلەن ئىلى ئوبلاستلىق دورا ماتېرىياللىرى تېرىش مەيدانى ئوتتۇرىسىدىكى يەر تالاش - تارتىشى؛ يۇقىرىقى تۇرپانىيۈزى كەنتى بىلەن شىنجاڭ گېئولوگىيە تەكشۈرۈش ئورنى شىخۇ 7 - چوڭ ئەترىتى ئوتتۇرىسىدىكى 103 مو ئورمان يېرى ئۈستىدىكى تالاش - تارتىش؛ ئارا بوز دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن ئىلى قوراللىق ساقچى «36796» قىسىم ئوتتۇرىسىدىكى 400 مو قوشۇمچە كەسىپ يېرى ئۈستىدىكى تالاش - تارتىش؛ دۆڭمازار بازىرى ئۇيغۇر ئۆچئون يېزىسى بىلەن مىڭمارال ئورمانچىلىق مەيدانى ئوتتۇرىسىدىكى 200 مو قوشۇمچە كەسىپ يېرى ئۈستىدىكى تالاش - تارتىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئون نۆنجى قسىم

پارتىيە، ئاممىۋى تەشكىلاتلار

ئون تۆتىنچى قىسىم

پارتىيە، ئاممىۋى تەشكىلاتلار

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈاتقان شېڭ شىسەي بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىك سەپ قۇرۇپ، ئىلگىرى - ئاخىرى بولۇپ 100 دىن ئارتۇق كوممۇنىستنى شىنجاڭدا خىزمەت قىلىشقا ئەۋەتتى. كېيىن شېڭ شىسەي قارا يۇزلۈك قىلىپ، ئاشكارا ھالدا جياڭ جيېشىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ، كوممۇنىستىك پارتىيىگە قارشى تۇردى، كوممۇنىستلارنى يوشۇرۇن ئۆلتۈردى. شۇنىڭ بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىك سەپ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن، ئىلدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ يەرلىك تەشكىلاتى قۇرۇلمىغاندى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى گومىنداڭ غۇلجا ناھىيىسىدە تەشكىلات قۇرۇشقا تەييارلىق قىلدى، كېيىنكى يىلى 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى گومىنداڭ غۇلجا ناھىيىلىك پىرقىسى قۇرۇلدى، كېيىنكى يىلى 11 - ئايدا تارقىتىۋېتىلدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 8 - ئايدا ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدا گومىنداڭنىڭ ئېرىشىگە قارشى مىللىي دېموكراتىك ئىتتىپاق پارتىلدى ھەمدە غۇلجىدا ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ۋە مىللىي ئارمىيە قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 2 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئۇچ ۋىلايەت خەلق ئىتتىپاقلىرى پارتىيىسى بىلەن شىنجاڭ كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى بىرلەشتۈرۈلۈپ، دېموكراتىك ئىتتىپاق پارتىيىسى قۇرۇلدى. كېيىنكى يىلى 8 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىتتىپاقلىرى ۋەكىللىرى 7 ۋىلايەتتىكى ئىلغار زاتلار بىلەن غۇلجىدا شىنجاڭدا تۇنجىلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى قۇرۇدى ھەمدە ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەتتە ۋە مىللىي ئارمىيىدە ئىتتىپاقنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇدى، بۇنىڭ بىلەن كومپارتىيىنىڭ تەسىرىنى ئالغان زور بىر تۈركۈم ھەر مىللەت ياشلىرى گومىنداڭ ئەكسىيەتچى گۇرۇھىغا قارشى تۇرۇش، مىللىي ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈش پائالىيەتلىرى بىلەن پائال شۇغۇللىنىپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇش، ئىلدا پارتىيە ۋە ھاكىمىيەت قۇرۇش ئىشلىرىغا شارائىت يارانتى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقچىسى دېڭ لىچۈن غۇلجىغا يېتىپ كېلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھەربىكىتى بىلەن بىۋاستە ئالاقە ئورناتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھەربىكىتى جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ تەركىبىگە قوشۇلدى.

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - ، 26 - كۈنلىرى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭغا كىرگەن قىسىمدىن زور تۈركۈم كادىرلارنى ئاجرىتىپ، يەرلىك خىزمەت ئەترىتى تەشكىللەپ، ئۇلارنى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا پارتىيە خىزمىتىنى ئىشلەشكە ئەۋەتتى. 1950 - يىل 1 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي مىللىي ئارمىيىسى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 5 - جۇنى قىلىپ تەشكىللەندى. 3 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 6 - جۇن 17 - شى 50 - تۈەنى 10 نەچچە يىلغا،

لىيەن، پەي دەرىجىلىك كادىرنى ئاجرىتىپ غۇلجا ناھىيىسىدە خىزمەت ئۆمىكى تەشكىللىدى، بۇ ئۆمەك غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ پارتىيە خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 6 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا (غۇلجا شەھىرىدە) 1 - تۈركۈمدە پارتىيىگە 5 ئەزا قوبۇل قىلىپ، ناھىيە بويىچە تۈنجى پارتىيە ياچېيكىسىنى قۇردى. 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى. بۇ كومىتېت ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، يېڭى ھاكىمىيەت قۇرۇش ۋە خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەسئۇلىيىتىنى زىممىسىگە ئېلىپ، ئىجارە، ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش ئىشلىرىنى ئىشلىدى ۋە ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، ئاشلىق سېتىۋېلىش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش، باندىتلارنى قورشاپ يوقىتىش، «ئۈچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش»، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش - پارتىيە قۇرۇشقا ئوخشاش بىر قاتار ھەرىكەتلەرنى قانات يايدۇردى؛ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئىشىنى تاماملىدى؛ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ تەشكىلىي ئاپپاراتلىرىنى تولۇقلاپ مۇكەممەللەشتۈردى؛ رايونلاردا رايونلۇق كومىتېتلارنى، رايون، يېزىلاردا خەلق ھاكىمىيەت تەشكىلاتلىرىنى قۇردى. بۇلار بىلەن بىرگە ياشلار ئۈيۈشمىسى، دېھقانلار ئۈيۈشمىسى، ئاياللار تەشكىلاتلىرىمۇ كۆپەيدى. 1951-يىل 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسى، 7 - ئايدا ناھىيىلىك دېھقانلار ئۈيۈشمىسى قۇرۇلدى. 1954 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى كومىتېتى قۇرۇلدى. 1956-يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك 1 - قېتىملىق پارتىيە ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، شۇ چاغدا ناھىيە بويىچە 446 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى.

1957 - يىلىدىن باشلاپ «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»، «ئۆڭچىللىققا قارشى تۇرۇش» ھەرىكەتلىرى جەريانىدا ئېغىر سەۋەنلىك كۆرۈلگەنلىكتىن، ناھىيىلىك پارتكوم، ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرى ۋە كادىرلار ئۆڭۈشسىزلىققا ئۇچرىدى، پارتىيە ئىچىدىكى دېموكراتىك تۈزۈش بىر مەزگىل بىنورمال ھالەتكە چۈشۈپ قالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تەبىئىي ئاپەت ۋە سىرتتىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن 1959 — 1961 - يىلغىچە ناھىيىنىڭ خەلق ئىگىلىكىدە ئېغىر تەڭپۇڭسىزلىق كۆرۈلدى. 1961 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك 2 - قېتىملىق پارتىيە ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، 1962 - يىلىدىن باشلاپ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» غىچە غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى مەركەز بەلگىلىگەن «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۈستۈرۈش» ئاڭچېنىغا ئاساسەن، قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، خەلق ئىگىلىكىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەڭشىدى. بولۇپمۇ ئېنىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى، ئېنىق - ئېنىقلارنى سالالاشتۇرۇش جەھەتتە مۇئەييەن مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت ئاپپاراتى قۇرۇلغان چاغدىكى 3 تۈن كۆپىيىپ 9غا، ناھىيىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى 218گە، پارتىيە ئەزاسى 3321گە يەتتى. بۇ مەزگىلدە 2 ئاممىۋى تەشكىلات قۇرۇلدى يەنى 1960 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، 1965 - يىلى ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 1966 - يىل 5 - ئايدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلاندى، ناھىيىلىك پارتكوم ۋە تارماقلار، گۇڭشې-مەيدان پارتكوملىرى، ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى، ئاياللار بىرلەشمىسى قاتارلىق تەشكىلاتلار زەربىگە ئۇچراپ، پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1969 - يىل 4 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئورنىنى ئېلىپ، ناھىيىنىڭ ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلدى. 1971 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك 3- قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى. 1973 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت تارماقلىرى ۋە ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى، ئاياللار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1978 - يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنى ئېچىلغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3- ئومۇمىي يىغىنىنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلدى، ئاپپاراتلارنى تەڭشەپ ۋە ئىقتىسادىي، سىياسىي تۈزۈلمىنى ئىسلاھ قىلىپ، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزە قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتتى، ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى تۈزىتىپ، پارتىيىنىڭ كادىرلار سىياسىتى ۋە زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئەملىيلەشتۈردى، ناھىيە، رايون، يېزىلاردا پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىپ، غۇلجا ناھىيىسى ئىقتىسادىنىڭ زور قەدەمدە تەرەققىي قىلىشىنى ئىلگىرى سۈردى. 1984 - يىلى يېزىلاردا تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ، ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشې ئايرىۋېتىلدى. 14 گۇڭشې پارتكومى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، 2 بازارلىق پارتكوم، 16 يېزىلىق پارتكوم قۇرۇلدى، 1987 - يىلى يەنە 2 يېزىلىق پارتكوم قۇرۇلدى. ئاممۇي تەشكىلات قۇرۇلۇشى جەھەتتە، 1980 - يىلى كەسىبەغەل دېھقان - نۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى، 1985 - يىلى ناھىيىلىك ئاخباراتچىلار جەمئىيىتى، ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى، يەككە ئەمگەكچىلەر جەمئىيىتى، 1990 - يىلى ناھىيىلىك مېيىپلار بىرلەشمىسى قۇرۇلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە غۇلجا ناھىيىسىدە 6 قېتىم پارتىيە ۋەكىللىرى يىغىنى ۋە پارتىيە قۇرۇلتىيى، 8 قېتىم كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى قۇرۇلتىيى، 4 قېتىم ئايالار قۇرۇلتىيى، 3 قېتىم ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت ئاپپاراتى 12 گە يەتتى، ئۇنىڭ قارمىقىدا 25 يېزا (بازار) لىق ئاساسىي قاتلام پارتكومى، 18 پارتىيە باش ياچېيكىسى، 359 پارتىيە ياچېيكىسى، 5177 پارتىيە ئەزاسى بار بولدى.

I باب

جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك يەرلىك تەشكىلاتلىرى

§1. تەشكىلىي ئاپپاراتلار

1. ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 -، 26 - كۈنلىرى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى. يىل ئاخىرىدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 6 - جۇن 17 - ش 50 - تۈەننىڭ باشلىقى لىيۇ گۇاڭخەن، 1 - شتات ئوفىتسېرى ۋاڭ يۈلياڭ، 4 - شتاب ئوفىتسېرى چېن جيەن، قوغداش بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى خاۋ فېڭۇېن، ئاممۇي ھەربىكەت بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى جاۋ جۇڭگو، ئاشلىق، يەم - خەشەك بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى ۋاڭ چۈەنداۋدىن ئىبارەت 6 كىشى دەستەپ ئىلگىرى كېلىپ، «ئۇچ ۋىلايەت» رەھبەرلىرى بىلەن سۆزلەشتى ھەمدە جاۋ جۇڭگونى ئىلىنىڭ ئىجتىمائىي ئەھۋالىنى داۋاملىق ئىگىلەشكە قالدۇردى.

1950 - يىل 1 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 6 - جۇن 17 - شى 50 - تۈەنى بۇيرۇققا بىنائەن ئىلىدىكى كۆرە قەلئەسىگە ئورۇنلاشتى. 2 - ئايدا 50 - تۈەننىڭ باشلىقى لىيۇ گۇاڭخەن شۇ لىجاڭ، دۇن شىڭيۇنلەر بىلەن بىللە 2 - قېتىم ئىلىگە كېلىپ، 5 - جۇن پارتكومى يەنى ئىلى ھەربىي رايونى پارتكومىنىڭ كونكرېت رەھبەرلىكىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئىلى يەرلىك كومىتېتىنى قۇرۇش ئىشىغا پائال تەييارلىق قىلدى. 3 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بيۇروسى بىلەن شىنجاڭ ھەربىي رايونى 50 - تۈەندىن لىيۇ گۇاڭخەن، شاۋجۇڭلىن، جاۋ جۇڭگو، ۋاڭ يىڭجاڭ، چېن جيەن، شۇ جىچاڭ، لياڭ جىنشياڭ، گو شىفاڭ، لياڭ جۇنچاڭ، بەي يۈنخەي، لى خۇڭبىن، لۇ شىڭيىن، لى جيندو، چياۋ شۇتىڭ، ۋېي چۈەنجياڭ، گۈياۋۇبن، ياڭ فۇسىن، خەن جىشياڭ، ۋاڭ جۇ، خې شۇاڭنيۇ، لىيۇ شۇاڭنيۇ، نيۇ شۇتەي قاتارلىق 20 نەچچە پارتىيىلىك كادىرنى ئاجرىتىپ، يەرلىك خىزمەت ئەترىتى تەشكىللەپ غۇلجىغا ئەۋەتتى. خىزمەت ئەترىتى غۇلجىغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن ۋاقىتلىق پارتىيە ياچېيكىسى قۇردى، لىيۇ گۇاڭخەن شۇجى، شۇ جىچاڭ تەشكىلىي ھەيئەت، ۋاڭ يىڭجاڭ تەشۋىقات ھەيئىتى بولدى، ئۇلار بۇ ۋاقىتلىق پارتىيە ياچېيكىسىنى يادرو قىلىپ، پارتىيىنىڭ ئىلىدىكى خىزمەتلىرىنى بىر - بىرلەپ قانات يايدۇردى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خىزمەت ئۆمىكىگە جاۋ جۇڭگو باشلامچىلىق قىلدى، بۇ ئۆمەك گو شىفاڭ، ۋاڭ جۇ، خې شۇاڭنيۇ، گو جىنتىڭ، شۇ يەنشياڭدىن ئىبارەت 5 پارتىيە ئەزاسىدىن تەركىب تاپتى. ئۇلار ھەر مىللەت، ھەر ساھەگە چوڭقۇر چۆكۈپ ئەھۋال ئىگىلەپ، پارتىيىنىڭ تەشەببۇسىنى، مىللەت، دىن سىياسىتىنى كەڭ ھەم چوڭقۇر تەشۋىق قىلىپ، پارتىيىنىڭ تەسىرىنى زورايتتى. چوڭقۇر ئەھۋال ئىگىلەش ئاساسىدا ئاممىنى تەشكىللەپ ۋاقتىدا ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ پىكرىنى ئاڭلىدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى پائال تەربىيىلىدى. بۇ ئۆمەكنىڭ تەربىيىلىشى ئارقىسىدا، 6- ئاينىڭ 11 - كۈنى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىن جى تيەنشۇ (خۇيزۇ)، ئايۇپ، ماشاڭلۇ، شەمشىدىن، ئەبەيدۇللالار 1 - تۈركۈمدە پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى. خىزمەت ئۆمىكىدىكى پارتىيە ئەزالىرى ئاساسىدا غۇلجا ناھىيىسىدە تۇنجى پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى. جاۋ جۇڭگو ياچېيكا شۇجىسى بولدى. 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى (ئەينى ۋاقىتتا بۇ ئورگان ھازىرقى غۇلجا شەھىرىنىڭ كۆك كۆۋرۈك دېگەن يېرىدە ئىدى)، شاۋ جۇڭلىن شۇجىسى، جاۋ جۇڭگو مۇئاۋىن شۇجى، مەمەتجان قاسىم، ۋاڭ جۇ، جاڭ ۋېنگو، شىن تىڭفۇ، ياڭ لىبېن، ۋاڭ سۇنگۇاڭ، جى تيەنشۇ، ما ۋېنشىن (خۇيزۇ) دىن ئىبارەت 8 كىشى ئەزا بولدى. يەنە رايونلۇق پارتكوملارغا شۇجى قويۇلدى. شۇ يىلى 10 - ئايدا ئىلى ۋىلايىتى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خىزمەت ئۆمىكىگە جاڭ جۇنخۇەي، جيا جېنخەن، لىيۇ جيەنجياڭ، لى يىنگۇي، ۋاڭ سۇنگۇاڭ قاتارلىق پارتىيە ئەزالىرىنى قوشۇپ بەردى. خىزمەت ئەترىتى شاۋ جۇڭلىن، جاۋ جۇڭگولارنىڭ باشچىلىقىدا گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ رايونلارغا بېرىپ، پارتىيە، ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتىنى كەڭ كۆلەمدە قانات يايدۇردى. نەتىجىدە پارتىيە تەشكىلاتى ۋە پارتىيە ئەزالىرى قوشۇنى تەدرىجىي زورايدى. 1952 - يىل 3 - ئايدا شاۋجۇڭلىن يۆتكىلىپ كەتتى، جاۋ جۇڭگو ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. 1955 - يىلى ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكوم ۋاڭ سۇنگۇاڭنى غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا تەينلىدى. 1956 - يىل 6 - ئاينىڭ 16 — 23 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا (غۇلجا شەھىرىدە) ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 1 - قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا جاۋ گوجۇڭ ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىلىقىغا، ۋاڭ سۇنگۇاڭ، ما ۋېنشىن (قوشۇمچە) مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى. 1957 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەت ئورگانلىرى جېلىلىيۇزنىگە كۆچۈپ چىقتى. 1961 - يىل 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزنە 2 - قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. نيۇ شۇتەي شۇجىلىققا،

ۋالق زەيجاۋ، جى شۆجۇ، خاۋ شاگجىلار مۇئاۋىن شۆجىلىققا سايلاندى. شۇنىڭدىن كېيىن ناھىيىلىك پارتكوم رەھبەرلىرى كۆپ قېتىم تەڭشەلدى.

1966 - يىل 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلاندى. ئىنقىلابتا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى زەربىگە ئۇچراپ، پالەچ ۋە يېرىم پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1969 - يىل 4 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئورنىنى ئالدى، ئۇنىڭ ئىش بېجىرىش ئاپپاراتىدا ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى، ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، خەلق قوغداش گۇرۇپپىسىدىن ئىبارەت 4 گۇرۇپپا قۇرۇلدى، بۇلار ناھىيىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، مالىيە، مەدەنىيەت ھوقۇقلىرىنى بىر تۇتاش يۈرگۈزدى. 1970 - يىل 1 - ئايدا ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ تەستىقى بىلەن، غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت رەھبەرلىك يادرو گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، سەي شىڭۋاڭ (ئارمىيە ۋەكىلى) گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. 1971 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك 3 - قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلام ئارقىلىق بارلىققا كەلدى، ۋالق يىڭجىلىق شۇجى، سەي شىڭۋاڭ، ھەسەن ئەخمەتلەر مۇئاۋىن شۇجى بولدى، شۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ رەھبەرلىكى ئەسلىگە كەلدى. 1990 - يىلغىچە ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى 4 -، 5 -، 6 - قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتايلىرىنى ئېچىپ، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ ھەر قايسى نۆۋەتلىك رەھبىرلىرىنى سايلاپ چىقتى.

2. ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ خىزمەت ئاپپاراتلىرى

1950 - يىل 8 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم قۇرۇلغاندا كاتىبات ئىشخانىسى، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمىدىن ئىبارەت 3لا تارماق تەسىس قىلىنغانىدى. 1954 - يىلى بىرلىك سەپ خىزمىتى بۆلۈمى، 1955 - يىلىنىڭ بېشىدا ئىشلەپچىقىرىش ھەمكارلىق بۆلۈمى، 6 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى (9 - ئايدا رېۋىزىيە كومىتېتىگە ئۆزگەرتىلدى) قۇرۇلدى. 1956 - يىلى مالىيە - ئىقتىساد بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، شۇ يىلى ئىشلەپچىقىرىش - ھەمكارلىق بۆلۈمى يېزا خىزمىتى بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1958- يىلىنىڭ بېشىدا سانائەت - قاتناش خىزمىتى بۆلۈمى، 10 - ئايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى پارتىيە مەكتىپى قۇرۇلدى. 1959 - يىلى كاتىبات ئىشخانىسى ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1961- يىلى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار پارتكومى قۇرۇلدى. 1962 - يىلى مالىيە - سودا بۆلۈمى بىلەن سانائەت- قاتناش بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1965 - يىلى مالىيە - سودا سىياسىي بۆلۈمى قۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىش ھارپىسىدا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ تەركىبىدە ئىشخانا، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، بىرلىك سەپ بۆلۈمى، يېزا خىزمىتى بۆلۈمى، مالىيە - سودا سىياسىي بۆلۈمى، رېۋىزىيە كومىتېتى، ئورگانلار پارتكومىدىن ئىبارەت 8 ئورۇن بىلەن ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى بار بولدى.

1969 - يىل 4 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلۇپ، قارىمىقىدا ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى، ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى، خەلق قوغداش گۇرۇپپىسى، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىدىن ئىبارەت 4 چوڭ گۇرۇپپا تەسىس قىلىندى. ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى پارتكوم ئىشخانىسىنىڭ فۇنكسىيىسىنى ئۈتىدى، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى قارىمىقىدا تەشكىلات، تەشۋىقات، ئاممىۋى خىزمەت تارماقلىرى تەسىس قىلىندى، بۇلار ئەسلىدىكى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، بىرلىك سەپ بۆلۈملىرىنىڭ فۇنكسىيىلىك رولىنى يۈرگۈزدى. 1971 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم،

1972 - يىلى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار پارتكومى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1973 - يىل 9 - ئايغىچە ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسى، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، بىرلىك سەپ بۆلۈمى، پارتىيە مەكتىپى قاتارلىق ئاپپاراتلار ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1978 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومدا يېڭا خىزمىتى كومىتېتى قۇرۇلدى. 1979 - يىلى ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى (1984 - يىلى دەرىجىسى مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىك قىلىپ ئۆستۈرۈلدى). 1983 - يىل 4 - ئايدا سىياسىي قانۇن ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 1984- يىلى يېڭا خىزمىتى كومىتېتى يېڭا خىزمىتى بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى پېشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى (تەشكىلات بۆلۈمىگە قاراشلىق)، پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ۋە ئىشخانىسى، تەشۋىقات بۆلۈمىدە «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئوچىنى قىزغىن سۆيۈش» ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 1985 - يىلى ئارخىپ بۆلۈمى قۇرۇلدى (شۇ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا ئىدى. 1987 - يىل 7 - ئايدا ھۆكۈمەت تارمىقىغا كىرگۈزۈلدى)، تەشكىلات بۆلۈمىدە زىيالىيلار خىزمىتى بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1989 - يىلى سىياسىي قانۇن ئىشخانىسى سىياسىي قانۇن كومىتېتىگە ئۆزگەرتىلىپ، قارىمىقىدا جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۇزەش ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

1990 - يىلىنىڭ بېشىدا ناھىيىلىك پارتكومدا مەخپىيەتلىكنى ساقلاش كومىتېتى بىلەن كومىتېت ئىشخانىسى قۇرۇلدى. تەشكىلات بۆلۈمىدىكى زىيالىيلار خىزمىتى بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. شۇ مەزگىلدە ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ تەركىبىدە ئىشخانا، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، بىرلىك سەپ بۆلۈمى، يېڭا خىزمىتى بۆلۈمى، پارتىيە مەكتىپى، ئورگان پارتكومى، سىياسىي قانۇن كومىتېتى، پارتىيە تارىخى ئىشخانىسى، مەخپىيەتلىكنى ساقلاش كومىتېتى ۋە پېشقەدەم كادىرلار بۆلۈمىدىن ئىبارەت 11 تارماق بار بولدى.

3. پارتكوم، پارتكۇرۇپپا

ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى پارتكۇرۇپپىسى 1981 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى قۇرۇلدى. 1982 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى پارتكۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، پىدا مەنسۇر شۇجى بولدى، پارتكۇرۇپپا 3 ئەزادىن تەركىب تاپتى. 1990 - يىلى ئوسمانجان ئاقمۇللا شۇجىلىققا تەينىلەندى. 4 ئەزاسى بار بولدى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتكۇرۇپپىسى 1954 - يىلى قۇرۇلدى، ئەجمەدىن نوروز شۇجى، ماۋېنشىن مۇئاۋىن شۇجى بولدى، 3 ئەزادىن تەركىب تاپتى. 1955 - يىلى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى پارتكۇرۇپپىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندا پارتكۇرۇپپىسىلىق پائالىيىتى توختاپ قالدى. 1981 - يىل 12 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 1982 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتكۇرۇپپىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 1990 - يىلى ھەسەن پىدا پارتكۇرۇپپا شۇجىسى بولدى. پارتكۇرۇپپىدا 7 ئەزا بار بولدى.

ناھىيىلىك خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى پارتكۇرۇپپىسى 1982 - يىل 1 - ئايدا سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتى يىغىنى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش بارلىققا كەلتۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش پارتكۇرۇپپىسى

قۇرۇلۇپ، سۇي جېنيا شۇجى بولدى، پارتكۇرۇپپا 4 ئەزادىن تەركىب تاپتى. 1990 - يىلى ئابدۇۋەلى ئىگەمقۇل شۇجىلىققا تەيىنلەندى، 3 ئەزاسى بار بولدى.

ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى پارتكۇرۇپپىسى 1980 - يىلى قۇرۇلدى، ئەزىزوق تۇنجى شۇجى بولدى. 1990 - يىلى ئىسرىفازى روزى شۇجى بولدى، پارتكۇرۇپپا 3 ئەزادىن تەركىب تاپتى.

ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى پارتكۇرۇپپىسى 1982 - يىلى قۇرۇلدى، مەخمۇت بېشىر شۇجى بولدى. 1990 - يىلى چېن يۈەنشياڭ شۇجى بولدى، پارتكۇرۇپپا 3 ئەزادىن تەركىب تاپتى.

ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۆچلىرى بۆلۈمى پارتكومى 1963 - يىل 5 - ئاينىڭ 3 - كۈنى قۇرۇلدى. شۇجىلىقنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى نيۇ شۈتەي قوشۇمچە ئۈتتىدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى لىن تيەنشى قوشۇمچە ئۈتتىدى، 9 ئەزاسى بار بولدى.

ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى پارتكومى 1977 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلدى. ۋاڭ جۇ شۇجى بولدى. 1987 - يىلى جاۋ ژېيخۇا، 1990 - يىلى ما فۇسەي شۇجى بولدى، پارتكۇرۇپپا 4 ئەزادىن تەركىب تاپتى.

ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى پارتكومى 1990 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلدى، ئۈمەرجان ئىلىنىياز شۇجى بولدى، پارتكۇرۇپپا 6 ئەزادىن تەركىب تاپتى.

4. ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرى

رايونلۇق، يېزىلىق پارتكوملار 1951 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم 3 - رايون (تۇرپانيۇزى) دا ج ك پ 3 - رايونلۇق كومىتېتىنى قۇرۇپ چىقتى، بۇ غۇلجا ناھىيىسى بويىچە ئەڭ بۇرۇن قۇرۇلغان رايونلۇق پارتكوم ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭغا جاڭ ژېنگو شۇجى بولدى. 1952 - يىلغا كەلگەندە 4 ،، 5 ،، 6 ،، 7 ،، 8 - رايونلاردا رايونلۇق پارتكوم قۇرۇلدى، 4 - رايونلۇق پارتكومغا ياڭ فۇژېن، 5 - رايونلۇق پارتكومغا ۋاڭ سۇنگۇاڭ، 6 - رايونلۇق پارتكومغا لىيۇ جاۋشىڭ، 7 - رايونلۇق پارتكومغا گۇ ياۋژېن، 8 - رايونلۇق پارتكومغا لى ئەنرۇڭ شۇجى ياكى مۇۋەققەت شۇجى بولدى. 1954 - يىل 3 - ئايدا ئۈچئون خۇيزۇ ئاپتونوم رايونلۇق (يېزا دەرىجىلىك) پارتكومى قۇرۇلدى، ۋاڭ سۇنگۇاڭ شۇجى بولدى. شۇ يىلى 7 - ئايدا 2 - رايونلۇق (پەنجىم رايونلۇق) پارتكوم قۇرۇلدى، چى زىمىڭ شۇجى بولدى. 1958 - يىل 10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە خەلق گۇڭشېڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە «قىزىلبايراق»، «غالىبىيەت»، «قىزىلىۋلتۇز»، «ئىتتىپاق»، «تەڭرىتاغ»، «ئۆكتەبىر»، «راكىتا»، «يېڭىيول»، «1 - ماي» دىن ئىبارەت 9 خەلق گۇڭشېڭ پارتكومى قۇرۇلدى. 1966 - يىل 1 - ئايدا «شەرق شامىلى» خەلق گۇڭشېڭ پارتكومى قۇرۇلدى. 2 - ئايدا «قىزىلىۋلتۇز» خەلق گۇڭشېڭىدىن «شەرق قىزارىدى» خەلق گۇڭشېڭ بۆلۈنۈپ چىقىپ، بۇ گۇڭشېڭمۇ پارتكوم قۇرۇلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، گۇڭشې پارتكومنىڭ تەشكىلىي ئاپپاراتلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1971 - يىلدىن كېيىن 11 گۇڭشې پارتكومى تەدرىجىي ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1972 - يىل 2 - ئايدا «تەڭرىتاغ» گۇڭشېڭىدىن بايتوقاي ۋە ئارا ئۆستەڭدىن ئىبارەت 2 گۇڭشې ئايرىلىپ چىقىپ، ئۇلاردىمۇ گۇڭشې پارتكومى قۇرۇلدى. 1975 - يىل 3 - ئايدا «قىزىلىۋلتۇز» گۇڭشېڭىدىن «ئالغا» خەلق گۇڭشېڭى ئايرىلىپ چىقىپ، «ئالغا» گۇڭشې پارتكومى قۇرۇلدى. شۇ يىلى «قىزىلىۋلتۇز» گۇڭشېڭى غۇلجا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلدى. 1977 - يىلى «غالىبىيەت» گۇڭشېڭىدىن پەنجىم گۇڭشېڭى ئايرىلىپ چىقىپ، پەنجىم گۇڭشېڭى پارتكومى قۇرۇلدى. 1978 - يىلى سۇپەتلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى (سادىقيۇزى يېزا) پارتكومى

قۇرۇلدى. 1980 - يىلى «ئۆكتەبىر» گۈڭشىبى ئەملدىن قالدۇرۇلۇپ، سامىيۇزى گۈڭشي پارتكومى قۇرۇلدى.

1984 - يىلى ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشي ئايرىۋېتىلگەندىن كېيىن، گۈڭشي ئەملدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا، بازار ھاكىمىيەت تەشكىلاتى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ باشقۇرۇشىدا 2 بازار (جېلىلىيۈزى بازىرى، دۆڭمازار بازىرى) لىق پارتكوم، 16 يېزا (دادامتۇ، پەنجىم، تۇرپانىيۈزى، سادىقىيۈزى، چۇلۇقاي، ئونيار، موللىتوختىيۈزى، خۇدىيارىيۈزى، مازار، ئۇيغۇر ئۇچئون، قاش، سامىيۈزى، بايتوقاي، يېڭىستام، ئارا ئۇستەڭ، ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى) لىق پارتكوم ۋە 3 چارۋىچىلىق فېرمىسى پارتكومى بار بولدى. 1987 - يىلى قارايلاغاچ، ئەۋلىيا يېزىلىق پارتكوملار قۇرۇلدى.

پارتىيە باش ياچېيكىسى ۋە پارتىيە ياچېيكىلىرى　1950 - يىل 6 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 6 - جۇن 17 - شى 50 - تۈەندىكى 10 نەچچە كادىردىن تەشكىللەنگەن، جاۋ جۇڭگو باشچىلىقىدىكى غۇلجا ناھىيىلىك خىزمەت ئۈمىكى ناھىيە بازىرىدا (غۇلجا شەھىرىدە) 1 - تۈركۈمدە 5 ئادەمنى پارتىيەگە قوبۇل قىلدى. ھەمدە خىزمەت ئۈمىكىدىكى 6 پارتىيە ئەزاسى ئاساسىدا ناھىيە بازىرىدا ناھىيە بويىچە تۇنجى پارتىيە ياچېيكىسىنى قۇرۇپ چىقتى. 1951 - يىلى قىشتا 3 - رايوندا (تۇرپانىيۈزى يېزىسىدا) يەر ئىسلاھاتىنى سىناق قىلىش جەريانىدا نۇرخان، مەمەت قادىر، خەمىت، ئامىر ئايۇپ، توختى ئىمام، يافۇپ ئىمامدىن ئىبارەت 6 كىشى پارتىيەگە قوبۇل قىلىنىدى ۋە ئۇلار ئاساسىدا تۇنجى يېزا كەنت دەرىجىلىك پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇپ چىقىلدى. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى، ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش ۋە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئارقىلىق 1956 - يىلغا كەلگەندە 29 يېزا (كەنت) پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، چارۋىچىلىقنى كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، 1955-يىلىدىن باشلاپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا پارتىيە قۇرۇلۇشى ئومۇميۈزلۈك ئېلىپ بېرىلدى. 1957 - يىلى 6 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 8 پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە رايون دەرىجىلىك ئورگان پارتىيە ياچېيكىسى 6، پارتىيە ئەزاسى 62. 1958 - يىلى خەلق گۈڭشىبى قۇرۇش ئەملگە ئاشۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيە بويىچە پارتىيە باش ياچېيكىسىدىن 5ى، پارتىيە ياچېيكىسىدىن 55ى بار بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە يېزىلاردىكى پارتىيە ياچېيكىسى 47 بولۇپ، ئاساسىي جەھەتتىن چوڭ ئەتراپلىق دېمۇ پارتىيە ياچېيكىسى بار بولدى. 1965 - يىلى ناھىيىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى 123كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا پارتىيە ياچېيكىسى 55.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىلىك پارتكوم ۋە يېزا ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرى پالەچ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. 1970 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش - پارتىيە قۇرۇش خىزمىتى باشلىنىپ، پارتىيە ياچېيكىلىرىنىڭ پائالىيىتى تەدرىجىي ئەسلىگە كەلدى. 1973 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىنىپ ئىمدارىسى بىلەن ناھىيىلىك سودا ئىمدارىسىدا، 7 - ئايدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق سىستېمىسىدا، 9 - ئايدا مۇ - ئېلېكتر ئىمدارىسىدا پارتىيە باش ياچېيكىسى قۇرۇلدى، 1976 - يىل 10 - ئايدا سانائەت-قاتناش ئىمدارىسى (1984 - يىلى ئىقتىساد كومىتېتىگە ئۆزگەرتىلدى) دا پارتىيە باش ياچېيكىسى قۇرۇلدى. شۇ يىلى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق سىستېمىسىدىكى پارتىيە باش ياچېيكىسى ئايرىۋېتىلدى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك ماتارىپ ئىمدارىسى پارتىيە باش ياچېيكىسى (1990 - يىل 1 - ئايدا ماتارىپ ئىمدارىسى پارتكومىغا ئۆزگەرتىلدى) بىلەن يېزا ئېگىلىك ماشىنىلىرى سىستېمىسىدا پارتىيە باش ياچېيكىسى قۇرۇلدى. 1979 - يىل 4 - ئايدا سەھىيە ئىمدارىسى پارتىيە باش ياچېيكىسى، 1980 - يىلى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى پارتىيە باش ياچېيكىسى، 1984 - يىلى شەھەر قۇرۇلۇشى ئىمدارىسى پارتىيە باش ياچېيكىسى، 1987 - يىلى پىلان كومىتېتى ۋە دېھقانچىلىق ئىمدارىسى پارتىيە باش ياچېيكىسى قۇرۇلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە 18 پارتىيە باش ياچېيكىسى، 359 پارتىيە ياچېيكىسى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئاساسىي قاتلام پارتىيە

پاچىيكىسى 302، ئورگان پارتىيە پاچىيكىسى 18، مەكتەپ پارتىيە پاچىيكىسى 26، سەھىيە سىستېمىسى پارتىيە پاچىيكىسى 13.

5. پارتىيە ئەزالىرى قوشۇنى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىلىك خىزمەت ئەترىتى 1950 - يىل 6 - ئايدا ناھىيە بازىرىدا پارتىيىگە 5 ئەزا قوبۇل قىلدى. 1951 - يىل 6 - ئايدا يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇن قىسمىدىن ۋە غەربىي شىمال بيۇروسى پارتىيە مەكتېپىدىن ۋۇ دېشياڭ، گاۋ لوڭتاڭ، شىن تىڭفۇ، جاڭ ژېنگو، لىيۇ جاۋشياڭ، ياڭ فۇيۈەن، لىن پىيگېن، جاڭ جېنخۇ، جاڭ جىبياڭ، لىيۇ شىڭكۇي، جاڭ زىشى، جاڭ جيەندىن ئىبارەت 12 پارتىيىلىك كادىرنى غۇلجا ناھىيىسىگە ئەۋەتتى، ئۇلار ناھىيە ۋە رايونلاردا رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۈستىدى. 1951 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيىدىكى پارتىيە ئەزاسى 80گە يەتتى. 1952 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 3- رايون يەنى تۇرپانىيۇزى بېزىسىدا يەر ئىسلاھاتىنى سىناق قىلىش داۋامىدا يېزىلاردا پارتىيە قۇرۇش باشلىنىپ، يېزىلاردىن 5 ئادەم تۇنجى تۇركۈمدە پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى. 1953 - يىل 8 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر ئىسلاھاتى خىزمىتى ئاخىرلاشتى. بۇ مەزگىلدىكى ئاساسىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چياۋشيەنگە ياردەم بېرىش، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش قاتارلىق ھەرىكەتلەردە ناھىيىدىكى ھەر مىللەت ئاممىسى چېنىقىپ، ئۇلارنىڭ سىنىپىي ئېڭى كۈرۈنەرلىك ئۈستى، نەتىجىدە بىر تۇركۈم ئاكتىپلار مەيدانغا كەلدى. ناھىيىلىك پارتكوم، يەر ئىسلاھاتى سىناق قىلىنغان 12 يېزىدا 365 ئاكتىپنى تەربىيىلەپ، ئۇلاردىن مۇنەۋۋەر بولغان 53 كىشىنى پارتىيىگە قوبۇل قىلدى، شۇنىڭ بىلەن پارتىيىنىڭ يېزىلاردىكى رەھبەرلىك يادرولۇقى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 131گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 103 بولۇپ، يېزا پارتىيە ئەزاسى يېرىمدىن كۆپرەكنى ئىگىلىدى. 1954 — 1965 - يىلىغىچە كوپېراتسىيىلىشىش، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش، خەلق گۇڭشېسى قۇرۇش، سوتسىيالىستىك تەربىيە، «تۆتنى ئېنىقلاش» قاتارلىق ھەرىكەتلەر ئارقىلىق غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پارتىيە تەشكىلاتى تەدرىجىي زورايدى. پارتىيە ئەزالىرىنىڭ سانى ئۇزلۇكسىز ئاشتى. 1965 - يىلى ناھىيىدىكى پارتىيە ئەزاسى 2079 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 1798، ئايال پارتىيە ئەزاسى 166.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ، پارتىيە تەشكىلاتلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. پارتىيىگە ئەزا قوبۇل قىلىش خىزمىتى توختاپ قالدى. 1970 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش، پارتىيە قۇرۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1971 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ناھىيە بويىچە 2559 پارتىيە ئەزاسىدىن 2320 سىنىڭ تەشكىلىي تۈرمۇشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. شۇ يىلى 298 ئادەم پارتىيىگە ئەزا بولدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پارتىيە قۇرۇش خىزمىتى تەدرىجىي مۇنتىزىملاشتى. بولۇپمۇ ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم پارتىيىنىڭ ئىدىيىۋى، سىياسىي، تەشكىلىي لۇشيەنىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، پارتىيە قۇرۇلۇشى، كادىر تەربىيىلەش، ئەزا قوبۇل قىلىش جەھەتلەردىكى تۈزلۈك تەدبىر ۋە بەلگىلىمىلەرنى تۈزۈپ چىقتى، ئۇلچەمدە چىڭ تۇرۇپ، مۇنەۋۋەر پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى، ئىياللار، يېشلار ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىكى مۇنەۋۋەر زىيالىيلارنى پارتىيىگە قوبۇل قىلدى. پارتىيە ئەزالىرى كۆپەيدى، ساپاسى كۈرۈنەرلىك ئۈستى. 1990 - يىلىغىچە ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 5177گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 4540، ئايال 637، ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 3739، ئوتتۇرا، ئالىي تېخنىكومدىن يۇقىرى مەلۇماتلىقلار 1125.

غولجا ناهيىسىدىكى ئاساسي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرى ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ 1950 — 1990 - يىلغىچە بولغان ئاساسي ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 — 1

تۈرى / يىللار	ئاساسي قاتلام تەشكىلاتلار			ئومۇمي پارتىيە ئەزاسى	جىنسى		يېشى							مىللىتى										
	پارتكوم	پائى پاچەيكا	پاچەيكا		ئەر	ئايال	25 ياشتىن تۆۋەنلەر	26 — 30نىچە	31 — 35 نىچە	36 — 45 نىچە	46 — 50 كىچە	51 — 55 كىچە	56 — 60 نىچە	61 دىن يۇقىرى	خەنزۇ	ئۇيغۇر	قازاق	موڭغۇل	خۇيزۇ	شىبە	تاتار	مانجۇ	سالا	دۇڭشاڭ	باشقىلار
1950	1		3	60	59	1	4	25	31						26	28	3		3						
1951	6		5	80	79	1	18	26	35		1				23	49	3		4						
1952	10		10	92	86	6	26	32	33		1				25	54	5		7						1
1953	10		15	131	124	7	38	43	49		1				25	90	6		9						1
1954	10		15	204	193	11	51	73	72		8				26	147	10		15						6
1955	10		42	387	360	27	99	134	127		27				34	301	10		32						10
1956	10		55	796	751	45	178	258	325		35				37	617	51		70						21
1957	10	5	61	915	862	53	201	345	334		35				45	675	97		74						21
1958	10	5	55	1067	1006	61	258	324	450		35				45	787	134		81						20
1959	12	8	37	1337	1254	83	325	419	555		38				61	909	221		125						21
1960	12	7	90	1734	1626	108	413	581	701		39				58	1160	319		174						23
1961	12	7	89	1758	1646	112	416	602	702		38				63	1140	360		173						22
1962	13	3	87	1750	1634	116	350	644	718		38				85	1112	362		172						19
1963	13	1	87	1703	1589	114	324	619	724		36				84	1088	342		170						19

24						145		356	1026	155	4		271		1031		346	54	135	1571	1706	86	3	14	1964
23						170		256	1349	281	11		257		1227		411	173	166	1913	2079	123	2	15	1965
33						207		455	1776	386		146	1803				908		261	2596	2857	176		16	1972
37						246		490	1768	414		212	1885				729	129	275	2680	2955	191		19	1974
37						203		462	1652	438		193	1824				679	96	265	2527	2792	185		18	1975
43						239		527	1879	536		200	1992		828			204	333	2891	3224	206	4	18	1976
20						269	1	535	1925	571		289	2021		799			212	243	2978	3321	214	4	19	1977
40						255	1	517	1925	630		306	2029		837			223	347	3048	3395	236	12	19	1978
40						226	1	540	2037	690		345	2107		885			213	383	3187	3570	252	13	21	1979
43						279	1	553	2070	710		165	1267		876			168	378	3278	3656	269	13	21	1980
55						288	2	581	2192	751		170	1292		929		316	162	401	3468	3869	282	13	21	1981
49						289	2	588	2257	771		218	1352		904		339	143	403	3553	3956	303	13	21	1982
56						287	2	584	2236	814	289	339	1339		1032	507	322	141	413	3566	3979	303	13	21	1983
66						286		583	2212	839	330	370	1112		1273	490	318	93	404	3582	3986	294	16	23	1984
	67					291	2	592	2345	903	308	334	510	666	1331	590	316	145	325	3875	4200	308	17	24	1985
	75					254	2	652	2451	1009	418	352	549	667	1378	560	330	189	500	3943	4443	318	17	24	1986
	84					314	2	654	2556	1111	419	347	559	700	1466	580	369	281	560	4161	4721	331	14	29	1987
15	13	21	27		8	336	2	652	2663	1206	466	394	550	784	1490	583	403	265	602	4337	4939	333	15	29	1988
16	14	20	24		8	349	2	654	2788	1277	506	441	591	765	1456	597	542	254	632	4520	5152	348	16	29	1989
14	19	22	29		8	357	4	637	2749	1338	469	415	641	840	1466	577	524	245	637	4540	5177	359	18	30	1990

يۇقىرىقى جەدۋەللەنگەن داۋامى

| يىللار / تۈرى | مائارىپ | | | | پارتىيەگە كىرگەن ۋاقتى | | | |

	89	103		241	2112		312		499	2298	50	9	1			1887	827	113		30	1972
																					1973
	59	108		225	2190		373		624	2270	54	7									1974
	96	131		268	1900		397		723	2012	44	13									1975
	126	134		273	2203		488		1134	2035	42	13									1976
32	113	154		247	2281		494	300	1004	1958	47	12									1977
19	136	159		264	2248		569	308	1122	1911	43	11			464	1649	1021	222		39	1978
18	143	147		261	2424		577	392	1092	2037	41	8			376	1894	993	260		47	1979
9	154	119		264	2785		725	643	1111	1856	37	9			503	1661	1130	194	112	56	1980
28	94	230		371	2467		679	890	1109	1826	37	7			480	1665	1282	220	158	64	1981
25	67	305		384	2591		584	1007	1122	1784	37	6			460	1590	1424	238	180	64	1982
28	101	324		372	2440		714	1054	1094	1781	37	10	1		434	1567	1454	254	209	61	1983
103	102	322		381	2380		698	1086	1082	1769	39	9	1		392	1590	1443	259	228	74	1984
50	126	456		398	2449		721	1359	1090	1711	32	7	1		333	1565	1590	386	238	88	1985
25	146	549		419	2468		836	1707	1059	1639	29	9			279	1476	1696	415	459	118	1986
33	161	578		395	2632		922	2130	1051	1498	30	11	1		241	1452	1656	599	602	171	1987
39	375	627	200	109	2665		924	2354	1050	1496	34	4	1		211	1431	1271	674	649	208	1988
16	308	592	264	94	2780		1098	2615	1039	1462	30	5	1		175	1429	1798	737	747	266	1989
	343	646	289	94	2577		1228	2835	1006	1301	25	9	1		129	1301	1834	788	809	316	1990

ئىزاھ: جەدۋەلدە 1966 — 1971 - يىلغىچە بولغان ماتېرىيال كەم.

§ 2 . پارتىيە قۇرۇلتىيى

1950 - يىل 8 - ئايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە 6 قېتىم پارتىيە قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ھەر نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكوم رەھبەرلىرى سايلاپ چىقىلدى. بۇ مەزگىلدە ناھىيىلىك پارتكوم رەھبەرلىرى كۆپ قېتىم تەڭشەلدى.

1. ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1956 - يىل 6 - ئاينىڭ 15 — 18 - كۈنىگىچە ئەينى ۋاقىتتا غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم تۇرۇشلۇق ئورۇن — غۇلجا شەھىرىدە ئېچىلدى. شۇ چاغدا ناھىيە بويىچە 446 پارتىيە ئەزاسى بار بولۇپ، ئۇلاردىن 229ى رەسمىي پارتىيە ئەزاسى ئىدى. 73ى قۇرۇلتايغا قاتنىشىشقا سايلاندى، ئەمەلىيەتتە 71ى قاتناشتى، 13 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى (2 ۋەكىل خىزمەت سەۋەبى بىلەن قاتنىشالمىدى)، ۋەكىللەر ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 54 بولۇپ، بارلىق ۋەكىلنىڭ %75.6نى ئىگىلىدى (ئۇيغۇر 43، قازاق 2، خۇيزۇ 7، تاتار بىر، سالا بىر).

بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي غۇلجا ناھىيىسىدە ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى ھەرىكەتلىرى ئايانغلىشىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش يۈزىرى دولقۇنىغا كۆتۈرۈلگەن مەزگىلدە ئېچىلدى. يېغىندا جاۋ جۆڭگونىڭ غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومىغا ۋاكالىتەن بەرگەن «1955 - يىللىق خىزمەت خۇلاسىسى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت پىكىرى توغرىسىدىكى دوكلات»ى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. دوكلاتتا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن بۇيان ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ پارتىيە ۋە كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى تەشكىلاتلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، كادىر تەربىيىلەش، ناھىيىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش، مالىيە خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش ۋە پارتىيىنىڭ مىللەت، دىن، بىرلىك سەپ سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش جەھەتتىكى خىزمىتى ئەستايىدىل خۇلاسىلەندى، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتىدىكى ئوڭچىل قاتمال ئىدىيىسى نۇقتىلىق تەكشۈرۈلدى. يېغىندا ناھىيىدىكى ھەر مىللەت پارتىيە ئەزالىرىنى بېيۇروكراتلىق ئىستىلىغا ۋە ئوڭچىل قاتمال ئىدىيىگە داۋاملىق قارشى تۇرۇپ، رەھبەرلىك ئىستىلىنى ياخشىلاپ، بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، 1956 - يىللىق خىزمەت ۋەزىپىلىرىنى تېرىشىپ ئورۇندىشىغا چاقىردى ھەمدە بۇ ھەقتە مۇناسىپ قارارلارنى ماقۇللىدى. يېغىندا 15 ھەيئەتتىن تەركىب تاپقان ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى بىلەن 3 ھەيئەتتىن تەركىب تاپقان رېۋىزىيە كومىتېتى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 4 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى.

دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى: ۋاڭ جۇ، شىن تىڭغۇ، گۇ يۈزېن، مەھەممەتجان قاسىم، جاۋ جۆڭگو، ۋاڭ سۇنگۈاڭ، ما ۋېنشىن (خۇيزۇ).

ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى: جاۋ جۆڭگو.

مۇئاۋىن شۇجىلىرى: ۋاڭ سۇنگۈاڭ، ما ۋېنشىن (خۇيزۇ).

رېۋىزىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: ۋاڭ سۇنگۈاڭ (قوشۇمچە).

2. ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 2 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1961 - يىل 12 - ئاينىڭ 11 — 21 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزىدە ئېچىلدى.

شۇ مەزگىلدە ناھىيە بويىچە 1758 پارتىيە ئەزاسى بولۇپ، 131 ۋەكىل قۇرۇلتايغا قاتنىشىشقا سايلاندى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى قۇرۇلتايغا قاتناشتى، 277 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى (ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك پارتىيىلىك كادىرلار قاتناشتى).

قۇرۇلتايدا مەركىزىي كومىتېت لوڭشيەن خىزمىتى يېغىنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ كېڭەيتىلگەن يېغىنى ۋە ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكوم 3 دەرىجىلىك كادىرلار يېغىنىنىڭ روھى بويىچە، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق مەسلىسىنى ھەل قىلىش، يېزا ئىگىلىكىدە 2 - يىلى مول ھوسۇل ئېلىش ۋە سوتسىيالىستىك تەربىيىنى مەركەز قىلغان ئىستىل تۈزىتىش - كوپېراتىپنى تەرتىپكە سېلىش مەسىلىسى يېغىنىنىڭ مەركىزىي تېمىسى قىلىنىدى. ۋاڭ زەيجياۋ ناھىيىلىك پارتكومغا ۋاكالىتەن يېغىندا «ناھىيىلىك پارتكومنىڭ پارتىيە 1 - قۇرۇلتىيىدىن بۇيانقى خىزمەتلىرى ھەققىدىكى خۇلاسىسى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەزىپىلەر توغرىسىدا دوكلات» بەردى. دوكلاتتا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرى، پارتىيىنىڭ تەشكىلىي قۇرۇلۇشى، ئىدىيىۋى قۇرۇلۇشى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەزىپىلەر ئاساس قىلىنىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر ئىسلاھاتىنى تامامىلىغاندىن، بولۇپمۇ چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەشتىن بۇيانقى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشلاردا قولغا كەلتۈرگەن دەسلەپكى تەجرىبىلىرى خۇلاسىلەندى. يېغىن بارلىق پارتىيە ئەزالىرىنى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، رەھبەرلىك ئىستىلىنى ياخشىلاپ، پارتىيىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى دېموكراتىيىنى جارى قىلدۇرۇپ، دېموكراتىك تۈرمۈشنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، پارتىيىنىڭ توغرا رەھبەرلىكىدە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش باش لۇشيەنى، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش، خەلق گۈڭشېسىدىن ئىبارەت «ئۈچ قىزىل بايراق»نى ئېگىز كۆتۈرۈپ، تولۇق غەيرەتكە كېلىپ، جاپالىق كۈرەش قىلىپ قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، يېزا ئىگىلىكىدە مول ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا چاقىردى. دوكلات بارلىق ۋەكىللەرنىڭ مۇزاكىرە قىلىشى ئارقىلىق بىردەك ماقۇللاندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا 17 كىشىدىن تەركىب تاپقان ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى: گۇ يۈۋېن، پىدا مەنسۇر، نيۇ شۈتەي، جى تيەنشۇ (خويزۇ)، گاۋ جەنشيۇك، ۋاڭ زەيجياۋ، جى شۈجۇ، خاۋ شاڭجى.

1 - شۈجى (كېيىن شۈجى دەپ ئاتالدى): نيۇ شۈتەي؛ شۈجىچۈنىڭ شۈجىلىرى (كېيىن مۇئاۋىن شۈجى دەپ ئاتالدى): ۋاڭ زەيجياۋ، جى شۈجۇ، خاۋ شاڭجى.

3. ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 3 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1971 - يىل 6 - ئاينىڭ 17 — 20 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا قاتنىشىشقا تېگىشلىك ۋەكىل 308 بولۇپ، ئەمەلىيەتتە 255 ۋەكىل قاتناشتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى، دېھقان، ئەسكەر %65نى، ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل %7.74نى، ئايال ۋەكىل 38 بولۇپ، %14.9نى ئىگىلىدى.

قۇرۇلتايدا ۋاڭ يىڭجىڭ ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسىغا ۋاكالىتەن «پارتىيە 9 - قۇرۇلتىيىنىڭ ئىتتىپاقلىق، غەلبە بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ئىنقىلابىي لوشيەنىنى بويلاپ باتۇرلارچە ئالغا بېسىپ تېخىمۇ زور غەلبىلەرنى قولغا كەلتۈرەيلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ۋاڭ جېنجۇڭ قۇرۇلتايغا قاتنىشىپ «نۆۋەتتىكى ۋەزىيەت ۋە پارتىيە ئىچىدىكى ئىككى لوشيەن كۈرىشىنىڭ تارىخى» دېگەن تېمىدا دوكلات ۋە يولىيورۇق بەردى. قۇرۇلتايدا ماۋزېدۇڭنىڭ سىنىپىي كۈرەش توغرىسىدىكى بايانلىرى ۋە 9 - قۇرۇلتاينىڭ سىياسىي دوكلاتى ئۆگىنىلدى؛ ئاپتونوم رايونلۇق 2 - قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى؛ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن بۇيانقى، بولۇپمۇ ناھىيىلىك ناھىيىلىك ئىنقىلابىي

كومىتېت قۇرۇلغاندىن بۇيانقى خىزمەتلىرى خۇلاسىلەندى؛ بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى مۇزاكىرە قىلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 9 - قۇرۇلتايدا بەلگىلەنگەن پارتىيە نىزامنامىسىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، 31 كىشىدىن تەركىب تاپقان ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى، دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى، شۇجى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى سايلاپ چىقىلدى.

دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى: تېمەن بەيغا، ۋاڭ يىڭجىڭ، راھىلەم ھەسەن، مۇكەرەم غاپپار، جۇجۇنجياڭ، سەي شىگۈاڭ، جاۋ يۈشيۇ، ھەسەن ئەخمەت.

ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى: ۋاڭ يىڭجىڭ؛ مۇئاۋىن شۇجىلىرى: سەي شىگۈاڭ، ھەسەن ئەخمەت.

4. ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 4 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1980 - يىل 6 - ئاينىڭ 25 — 27 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا قاتنىشىشقا تېگىشلىك ۋەكىل 386 بولۇپ، ئەمەلىيەتتە 365 ۋەكىل قاتناشتى، 22 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 321 بولۇپ، 80.9%نى؛ ئايال ۋەكىل 49 بولۇپ 12.7%نى؛ ياش، ئوتتۇرا ياش ۋەكىل 320 بولۇپ، 85.4%نى؛ پەن - تېخنىكا خادىمى 25 بولۇپ، 6.5%نى ئىگىلىدى.

بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي لىن بياۋ ۋە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»تىن ئىبارەت ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھ تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 5 - ئومۇمىي يىغىنى روھىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، غۇلجا ناھىيىسى سىياسىي جەھەتتە تىنچ - ئىتتىپاق بولۇۋاتقان، ئىقتىسادىي جەھەتتە پۈختا قەدەم بىلەن ئىلگىرىلەۋاتقان ياخشى ۋەزىيەتتە ئېچىلدى. بارلىق ۋەكىللەر جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيە نىزامنامىسى (تۈزىتىلگەن لايىھە) بىلەن «پارتىيىنىڭ ئىچكى سىياسىي تۇرمۇشىغا دائىر بىر قانچە مىزان»نى ئۆگەندى، لى يىڭخۇانىڭ ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك پارتىيە كومىتېتىغا ۋاكالىتەن بەرگەن خىزمەت دوكلاتى بىلەن ۋاڭ جۇي بەرگەن ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلىدى ۋە بىردەك ماقۇللىدى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت دوكلاتىدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پارتىيە 3 - قۇرۇلتىيىدىن بۇيانقى 9 يىللىق خىزمىتى ۋە تەجرىبە - ساۋاقلىرى ئەستايىدىل يەكۈنلەندى. 1981 — 1985 - يىلغىچە بولغان ئىقتىسادىي تەرەققىيات پىرىنسىپلىرى ۋە ۋەزىپىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نى بىراقلا تارمار قىلغاندىن كېيىن ئاچقان 1 - قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيى بولۇپ، ئۇ پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىش ۋە ياخشىلاش، پارتىيىنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ئاشۇرۇش، «تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» قۇرۇلۇش قەدىمىنى تېزلىتىش جەھەتتە پائال تۈرتكىلىك رول ئوينىدى. قۇرۇلتاي ناھىيىدىكى پارتىيە ئەزالىرىنى پارتىيە 5 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى قىبىلنامە قىلىپ، پارتىيىنىڭ سىياسىي ئىدىيىۋى، تەشكىلىي لۇشىيەننى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇپ، پارتىيىۋىلىكنى، ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىپ، پارتىيە تەشكىلىنىڭ رەھبىرلىرى يادرولۇق ۋە جەڭگىۋار قورغانلىق رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى تېخىمۇ ياخشىلاش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلىشقا چاقىردى. قۇرۇلتايدا 39 ئەزادىن تەركىب تاپقان ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى، ئاپتونوم رايونلۇق 3 - نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 3 ۋەكىل، بىر كاندىدات ۋەكىل، ئىلى ئوبلاستلىق 2 - قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 19 ۋەكىل، 2 كاندىدات ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى. 4 - نۆۋەتلىك پارتكومنىڭ 1-ئومۇمىي يىغىنىدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 9 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى ۋە ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى، ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى سايلاپ چىقىلدى.

دائمىي كومىتېت ئەزالىرى: لى يىڭخۇا، ئوسمانجان ئاقمۇللا، سۇي جېنيا، جالاڭ شۆجۇڭ، پىدا مەنسۇر، ئايالبەك، لى سۇنلى، ژالاڭ جۇي، ئابلىكىم.

ناهيىلىك پارتكومىنىڭ شۆجىسى: لى يىڭخۇا؛ مۇئاۋىن شۆجىلىرى: ئوسمانجان ئاقمۇللا، جالاڭ شۆجۇڭ، سۇي جېنيا.

ناهيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۆجىسى: جالاڭ شۆجۇڭ (قوشۇمچە)؛ مۇئاۋىن شۆجىلىرى: ژالاڭ جۇي، ئىمىرغازى روزى.

5. ج ك پ غولجا ناهيىلىك 5 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1985 - يىل 6 - ئاينىڭ 6 — 9 - كۈنىگىچە ناهيە بازىرى جېلىلىيوزىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا قاتنىشىشقا تېگىشلىك ۋەكىل 403 بولۇپ، ئەمەلىيەتتە 401 ۋەكىل پۈتۈن ناهيىدىكى 3986 پارتىيە ئەزاسىغا ژاكالىتەن قۇرۇلتايغا قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 321 بولۇپ، ئومۇمىي ۋەكىلنىڭ %78نى؛ پارتىيىنىڭ ھەر دەرىجىلىك رەھبىرى 232 بولۇپ، %58نى؛ زىيالىي 88 بولۇپ، %20نى؛ ئىلغار شەخس 81 بولۇپ، %20نى؛ ئايال ۋەكىل 60 بولۇپ، %15نى، 45 ياشتىن تۆۋەن ياش، ئوتتۇرا ياش ۋەكىل 254 بولۇپ، %63نى ئىگىلىدى.

بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي ناهيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى پارتىيە 12 - تۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3- ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى، ئابتونوم رايونلۇق 3 - قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيى ۋە ئابتونوم رايونلۇق 3- تۆۋەتلىك كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇۋاتقان، «جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى توغرىسىدىكى قارارى»، «جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يېزا ئىقتىسادىنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇش توغرىسىدىكى ئون تۈرلۈك سىياسىتى»نى ئىزچىللاشتۇرۇش يۈقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلگەن، غولجا ناهيىسىنىڭ يېزىلىرىدا ئىسلاھاتنىڭ تۇنجى قەدىمى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇپ، 2 - قەدىمى بىلەن شەھەر ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى يولغا قويۇلۇۋاتقان، پارتىيىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەرتىپكە سېلىش باشلانغان ۋەزىيەتتە ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا لىن تيەنشىنىڭ ناهيىلىك 4 - تۆۋەتلىك كومىتېتىغا ژاكالىتەن بەرگەن «ئىسلاھاتنى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىش، خىزمەتلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىلگىرى سۈرۈش، زور تەرەققىياتنى قولغا كەلتۈرۈش» دېگەن تېمىدىكى خىزمەت دوكلاتى ۋە ۋۇ يۈەنشېڭنىڭ ناهيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا ژاكالىتەن بەرگەن «پۈتۈن پارتىيە پارتىيە ئىستىلىنى تۈتۈپ، غولجا ناهيىسىنىڭ پارتىيە ئىستىلىنى تۈپتىن ياخشىلاشنى تېزرەك ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلايلى» دېگەن تېمىدا بەرگەن خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. ناهيىلىك پارتكومىنىڭ خىزمەت دوكلاتىدا غولجا ناهيىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ 4- قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيىدىن بۇيان ناهيىلىك پارتكومىنىڭ رەھبەرلىكىدە، پارتىيىنىڭ 11 - تۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئىدىيىنى ئازاد قىلىپ، ئىسلاھاتتا چىڭ تۇرۇپ، ئىگىلىكىنى جانلاندۇرۇپ، يېزا - قىشلاقلارنى پەيدىنپەي بېيىش يولىغا باشلىغانلىقى جەھەتتە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجە ۋە تەجرىبە - ساۋاقلىرى سىياسىي، ئىقتىسادىي، پەن - تېخنىكا، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردىن ھەقىقەت ئەمەلىيەتتىن ئىزدەنگەن ئاساستا ئەستايىدىل يەكۈنلەنگەن، يېزىلارنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەشنى ئاساس قىلىش، چارۋىچىلىق بىلەن يېزا - بازار كارخانىلىرىنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت مەركىزىي ۋەزىپە ۋە نىشان ئوتتۇرىغا قويۇلغان. قۇرۇلتايدا ناهيىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ۋە بارلىق پارتىيە ئەزالىرى پائال ھەرىكەتكە كېلىپ، ناهيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن بىردەك ئىنتىپاقلىشىپ، روھىنى ئورغۇتۇپ، دادىل ئىسلاھ قىلىپ، قەتئىي باش ئەگمەي يول ئېچىپ ئىلگىرىلەپ، غولجا ناهيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك

زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدا ئومۇمىيۈزلۈك يېڭى ۋەزىيەت پارتىش ئۈچۈن تىرىشىپ كۆرەش قىلىشقا چاقىرىلدى.

قۇرۇلتايدا 38 ھەيئەتتىن تەركىب تاپقان ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى. 5 ـ نۆۋەتلىك پارتكومنىڭ 1 ـ ئومۇمىي يىغىنىدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 7 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى بىلەن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى، ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى: ھەسەن پىدا، ئوسمانجان ئاقموللا، يالقۇنتاۋ، ۋۇ يۈەنشېڭ، خوا يۈكۈن، لىن گۈڭيۇ، مەھەممەت قانائېبك (قازاق).

ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى: لىن تېەنشى؛ مۇئاۋىن شۇجىلىرى: ئابدۇۋاھىت، ئابدۇۋەلى ئىگەمقۇل، زېلىك لىگفېلىك.

ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: ۋۇ يۈەنشېڭ؛ مۇئاۋىن شۇجىلىرى: ئابدۇكېرىم زاھىت، پېلىك بىگخوا.

6. ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 6 ـ قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1989 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 16 — 19 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى. 364 ۋەكىل ناھىيىدىكى 4939 پارتىيە ئەزاسىغا ۋاكالىتەن قۇرۇلتايغا قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 274 بولۇپ، 75.2%نى؛ ھەر دەرىجىلىك كادىر 217 بولۇپ، 59.6%نى؛ زىيالىي (ھەر خىل كەسىپىي تېخنىكا خادىملىرىنىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) 110 بولۇپ، 30.2%نى؛ ھەر قايسى سەپلەردىكى ئىلغارلار 37 بولۇپ، 10.1%نى؛ ئايال ۋەكىل 48 بولۇپ، 13.2%نى، 45 ياشتىن تۆۋەنلەر 217 بولۇپ، 59.6%نى ئىگىلىدى. ئەمەلىيەتتە 345 ۋەكىل قۇرۇلتايغا قاتناشتى، ئاغرىپ قالغان ياكى ئىشى چىقىپ قالغانلىقتىن 19 ۋەكىل رۇخسەت سورىدى.

قۇرۇلتاي غۇلجا ناھىيىسى پارتىيە 13 ـ قۇرۇلتىيى بىلەن ج ك پ 13 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىزچىل ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، ئىقتىسادىي مۇھىتنى تۈزەپ، ئىقتىسادىي تەرتىپنى تەرتىپكە سېلىپ، ناھىيىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيىتىنى قۇرۇلۇشىدا كۆرۈنەرلىك ئۇنۇم ھاسىل قىلىۋاتقان ۋەزىيەتتە ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا لىن تېەنشىنىڭ 5 ـ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومغا ۋاكالىتەن بەرگەن «ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشنى پۈرسەت بىلىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىككى مەدەنىيىتىنى قۇرۇلۇشىنى داۋاملىق ئىلگىرى سۈرەيلى» دېگەن تېمىدىكى دوكلاتى ۋە يېڭى بىگخوانلىق ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا ۋاكالىتەن بەرگەن خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت دوكلاتىدا غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ 1985 — 1989 ـ يىلىغىچە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىر تۇتاش ئۇرۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدا ئومۇمىيۈزلۈك يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش يەنى جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇشتا قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى ئەستايىدىل يەكۈنلەندى. پارتىيە تەشكىلاتى، پارتىيە ئىستىلى قۇرۇلۇشى، ئىسلاھات تەدبىرى، مۇلازىمەت سىستېمىسى، كارخانىلارنى راۋاجلاندۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ساقلانغان يېتەرسىزلىكلەرگە قارىتا تۈزىتىش تەدبىرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ئىقتىسادىي مۇھىتنى تۈزەش، ئىقتىسادىي تەرتىپنى ئوڭشاش بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىندى. قۇرۇلتايدا ناھىيىدىكى ھەر مىللەت پارتىيە ئەزالىرى ۋە كادىرلار پارتىيىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنى مەركەز قىلىش، تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا، ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىشتە چىڭ تۇرۇشتىن ئىبارەت سوتسىيالىزم باسقۇچىدىكى ئاساسىي لۇشىيەننى ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، يېپىيېڭى قىياپەت بىلەن ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش جېڭىگە ئاتلىنىشقا چاقىرىلدى.

قۇرۇلتايدا 33 ھەيئەتتىن تەركىب تاپقان ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى. 6 - نۆۋەتلىك پارتكومنىڭ 1 - ئومۇمىي يىغىنىدا ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ 9 ئەزاسى ۋە ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى، ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ 7 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى ۋە شۇجىسى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى: لىن تېخۇشى، زېڭ لېڭبىڭ، پولات ئۆمەر، سەۋىردىن ئۆمەر، ھەسەن پىدا، پېڭ بىڭخۇا، مەھەممەت قاناتبېك (قازاق)، ياۋ تېخۇلۇ، پېڭ خۇڭسېن.

ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى: لىن تېخۇشى؛ مۇئاۋىن شۇجىلىرى: زېڭ لېڭبىڭ، پولات ئۆمەر، سەۋىردىن ئۆمەر.

ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: پېڭ بىڭخۇا؛ مۇئاۋىن شۇجىسى: ئابدۇكېرىم.

1989 - يىل 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 2 - ئومۇمىي (كېڭەيتىلگەن) يىغىنى ئېچىلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 3 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى.

1950 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومغا شۇجى، مۇئاۋىن شۇجى بولغانلار

جەدۋەل: 14 — 3

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى	پارتىيەگە كىرگەن ۋاقتى	مەلۇماتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى	ئىزاھ
شاۋ جۇڭلىن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1916	1938	1939	تولۇقسىز	ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى	1950 — 1952.3	
جاۋ جۇڭگو	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1925	1938	1938	ئالىي مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى	1952.4 — 1957.10	
ھەبىبۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ					ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى (قوشۇمچە)	1957.7 —	ۋەزىپىگە ئولتۇرمىغان
نيۇ شۈتەي	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1919	1941	1940	تولۇقسىز	ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى	1957.10 — 1961.12	
نيۇ شۈتەي	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1919	1941	1940	تولۇقسىز	ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى	1961.12 — 1962.8	
بەي رېن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي					ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى	1962.9 — 1965.3	
جاۋ جۇڭگو	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1925	1938	1938	ئالىي مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى	1965.4 — 1969.5	
سەي شىڭ- ژالڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن					ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت يادرو گۇرۇپپىسى باشلىقى	1970.1 — 1971.6	

ژالك يىڭجىلك	ئەر	خەنزۇ	خىيىي				ناھىيىلىك پارتكوم شۇ- جىسى	1971.7 — 1973.10		
ساۋ ۋېنجۇ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1927.1	1947.8	1948.1	تولۇقسىز	ناھىيىلىك پارتكوم شۇ- جىسى	1974.3 — 1978.6	
لى يىڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ	1932	1952	1954	تولۇقسىز	ناھىيىلىك پارتكوم شۇ- جىسى	1978.6 — 1984.5	
گۇ خېشۇ	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي	1933.6	1956.9	1978	ئالىي تېخنىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم شۇ- جىسى	1984.5 — 1985.4	
لىن تىەنشى	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن	1942.12	1962.9		تېخنىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم شۇ- جىسى	1985.6 — 1990.12	
جاۋ جۇڭگو	ئەر	خەنزۇ	خىيىي	1925	1938	1938	ئالىي مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1950.8 — 1952.4	
ژالك سۇن گۈالك	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1914	1937	1940	باشلانغۇچ	ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1956.3 — 1957.10	
ما ۋېنشىن	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	1926	1946.10	1951.3	تولۇق ئوتتۇرا	ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1956.6 — 1957.10	
شىلك تىڭفۇ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي	1920	1940	1940.8	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1957.4 — 1958.4	
جيا جېنخەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1929	1940	1947	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1958.9 — 1960.3	
ژالك زەيجاۋ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى					ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1960.9 — 1964.12	
جى شۇجۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ					ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1960.12 — 1964.12	
خاۋ شاڭجى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1926.3	1945.7	1945.2	يۇقىرى باشلانغۇچ	ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1961.3 — 1964.12	
پىدا مەنسۇر	ئەر	ئۇيغۇر	غۇلجا	1925	1950.4	1954.9	باشلانغۇچ	ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1962.10 — 1965.4	
جالك جىڭ- خەن	ئەر	خەنزۇ	خىيىي					ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1964.12 — 1965.4	
نبي ژېيجىلك	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1925	1941.8	1946.1	ئالىي مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1964.12 — 1969.6	

مۇ شېڭدەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى				ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1965	ژۇزپىگە تولتۇرمىغان
بەھەمەت ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ				ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1966.5 — 1969.5	
جۇ جۇنجياڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1931	1947.11	1948.3	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1966.5 — 1969.6
ژۇ گۈاڭچېن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ				ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ياد- رو گۇرۇپپا- سىنىڭ مۇئا- ۋىن باشلىقى	1970.1 — 1970.11	
گاۋ جياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي				ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ياد- رو گۇرۇپپا- سىنىڭ مۇئا- ۋىن باشلىقى	1970.12 — 1971.6	
جاۋ جۇڭگو	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1925	1938	1938	ئالىي مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1971.3 — 1976.7.16
ھەسەن ئەھ- مەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ				ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1971.6 — 1976.11	
مۇخپۇل ئەلا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ				ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1973.12 — 1974.12	
ئابدۇرېھىم ھامىت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ				ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1973.12 — 1974.12	
گۈن يۈلۈ	ئەر	شىنە	شىنجاڭ				ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1975.12 — 1978.3	
جۇاڭ يىندى	ئايال	خەنزۇ	شاڭخەي				ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1976.7 — 1978.3	ئاپتونوم رايونلۇق خىزمەت ئەترىتىنىڭ كادىرى
لى يىڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ	1932	1952	1954	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1976.5 — 1978.6
داۋەي	ئەر	قازاق	شىنجاڭ				ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى	1976.11 — 1977.12	

لى رۇخۇا	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ				ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى		1978.4 — 1979.3	
لىۋ چياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1930	1949.3	1956	تولۇق ئونتۆۋرا		1978.4 — 1979.7	
سۇي جېنيا	ئەر	خۇيزۇ	گەنسۇ	1933.9	1951.5	1954.6	تولۇق ئونتۆۋرا		1978.9 — 1984.5	
ئوسمانجان ئاقمولا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ						1978.6 — 1984.5	
جاڭ شۇ- جۇڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1935.2	1955.7	1961.12	تولۇقسىز ئونتۆۋرا		1978.6 — 1985.6	
دۇ جيەنگو	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1944.8	1963.9	1966.10	ئالىي تېخنىكوم		1984.6 — 1985.4	
ئابدۇۋەلى ئىگەمقۇل	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1932.8	1953.4	1955.10	تولۇقسىز ئونتۆۋرا		1984.6 — 1987.5	
ئابدۇۋاھىت ھېمىت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1949	1969	1971	ئالىي تېخنىكوم		1984.3 — 1987.3	
لىن تيەنشى	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن	1942.12	1962.9		ئونتۆۋرا تېخنىكوم		1985.4 — 1985.6	
زىيا لېڭقياڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1941.12	1964.5	1965.5	ئونتۆۋرا تېخنىكوم		1985.7 — 1990.12	
پولات ئۆمەر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1955.2	1976.12	1980.12	ئالىي تېخنىكوم		1987.5 — 1990.12	
سەۋىردىن ئۆمەر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1946.2	1969.4	1976.11	ئالىي تېخنىكوم		1987.7 — 1990.12	

§ 3 . ئىنتىزام تەكشۈرۈش

1. ئىنتىزام تەكشۈرۈش - مەمۇرىي تەپتىشلىك ئاپپاراتى

1955 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومدا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى،

9 - ئايدا مەمۇرىي تەپتىشلىك كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. شۇجىلىقنى ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى قوشۇمچە ئۇتتىدى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، مەمۇرىي تەپتىشلىك كومىتېتى ئاپپاراتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1979 - يىل 9 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ نامى غۇلجا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى دەپ ئۆزگەرتىلدى، بىر شۇجى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا گۇڭشې، مەيدانلاردا بىردىن ئىككىگىچە ئىنتىزام تەكشۈرۈش خادىمى قويۇلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ دەرىجىسى مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىككە كۆتۈرۈلۈپ، ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى دەپ ئاتالدى. شۇجى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى، دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى ھەر نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيىدا سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى. يېزا (بازار)، مەيدانلاردىمۇ تەڭ دەرىجىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇلار ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى بىلەن شۇ دەرىجىلىك پارتكومنىڭ قوش رەھبەرلىكىدە بولدى.

1990 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى قارمىقىدا ئىشخانا، تەكشۈرۈش پائالىيەت بۆلۈمى، تەكشۈرۈپ بېجىرىش بۆلۈمىدىن ئىبارەت 3 خىزمەت تارمىقى، بىر شۇجى، 2 مۇئاۋىن شۇجى، 8 خادىم بار بولدى. ناھىيە بويىچە ئاساسىي قاتلام ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى 22گە يەتتى.

1988 - يىل 3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مەمۇرىي تەپتىشلىك ئىدارىسى قۇرۇلدى، جەمئىي 6 خىزمەتچىسى بولۇپ، 1993 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى. 1989 - يىل 6 - ئايدا مەمۇرىي تەپتىشلىك ئىدارىسىدا مەمۇرىي ئىنتىزام تەپتىشلىكى، ئىقتىسادىي تەپتىشلىك، مەمۇرىي ئىشلار بۆلۈمچىلىرى تەسىس قىلىندى. 1990 - يىلى ئىدارە بويىچە بار ئىشچى - خىزمەتچى 7 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىدارە باشلىقى بىر، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بىر، ئىشچى - خىزمەتچى 5.

2. ئىنتىزام تەكشۈرۈش خىزمىتى

ئىنتىزام تەكشۈرۈش خىزمىتى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ سىياسەتچانلىقى بىر قەدەر كۈچلۈك بولغان مۇھىم خىزمەتلىرىنىڭ بىرى. ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى (مەمۇرىي تەپتىشلىك كومىتېتى) قۇرۇلغاندىن باشلاپ، پارتىيىنىڭ ئوخشىمىغان تارىخى مەزگىللىرىدىكى مەركىزىي خىزمىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، ئامما‌دىن كەلگەن خەت - چەكنى تاپشۇرۇۋېلىش، ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن ئاممىنى قوبۇل قىلىش، پارتىيە ئىنتىزامى ۋە پارتىيە ئىستىلىگە دائىر مەسىلىلەرنى پاش قىلىش، ئەرز قىلىش، ئەيىبلەش ئىشلىرىنى ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ قانۇن - ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلولىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش جەھەتلەردە نۇرغۇن خىزمەت ئىشلەپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پارتىيە ئىستىلى، پاكلىق قۇرۇلۇشىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

ئىنتىزام تەكشۈرۈش تەشۋىقات تەربىيىسى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش جەھەتتىكى تەشۋىقات تەربىيىسىدە ئاساسلىقى ھەر يىلى قەرەلسىز ھالدا ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىدە پارتىيە نىزامنامىسى ۋە پارتىيىنىڭ ھەر خىل فاكىچىن، سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىش، ئىلغار پارتىيە تەشكىلاتلىرى بىلەن مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىلغار ئىش - ئىزلىرى شۇنىڭدەك تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنغان پارتىيەئىلىك كادىرلارنىڭ دېلو مىساللىرى ئارقىلىق ئىجابىي ۋە سەلبىي تەربىيە ئېلىپ بېرىش شەكىللىرى قوللىنىلدى. 1957 - يىلى ناھىيىلىك مەمۇرىي تەپتىشلىك كومىتېتىدىكى يېزا پارتىيە ياچېيكىلىرىغا غۇلجا ناھىيىسىدىكى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ماتېرىيالىنى تارقاتتى. 1958 - يىل 3 - ئايدا پارتىيە ياچېيكىلىرىغا «كوپېراتىپنى تەرتىپكە سېلىش جەريانىدا پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلولىرىنى

تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش ۋە ئاساسىي قائىدە-مەۋزۇلارنى تەپتىشلىك خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقىتىلىپ، ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزالىرى ئىچىدە «ئوننى قىلىش، ئونىنى قىلماسلىق» تىن ئىبارەت پارتىيە ئىنتىزامى تەشۋىقات تەربىيىسى قانات يايدۇرۇلدى. 1959 — 1964 - يىلغىچە ناھىيىلىك مەۋزۇلۇق تەپتىشلىك كومىتېتى كوپېراتىپنى تەرتىپكە سېلىش ۋە سوتسىيالىستىك تەربىيىگە بىرلەشتۈرۈپ، يېزىلاردىكى پارتىيە ئەزالىرى ئاشلىق مەسىلىسى جەھەتتە ۋە خەلق ئامما‌سىنىڭ تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇرۇش جەريانىدا سادىر قىلغان خاتالىقلارنى ئۇقتۇرۇق تەكشۈردى، ئاساسىي قائىدە پارتىيە تەشكىلاتلىرى مەۋزۇلۇق تەپتىشلىك خىزمىتىنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ۋە تۈزۈملىرىنى بېكىتتى. بىر قىسىم چوڭ ئەترەتلەردە ساقلىنىۋاتقان تەشكىل ساپ بولماسلىق، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش ئەھۋالىنى پۈتۈن ناھىيىگە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش قىلدى، پارتىيە ئەزالىرىنى ۋاقتىدا ئۆگىنىش كۈرسىغا ئۈيۈشتۇردى. 1965- يىلغىچە بولغان 6 يىلدا ناھىيە بويىچە 1048چە پارتىيە ئەزاسى پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، پارتىيە ئەزالىرىغا قارىتىلغان تەشۋىقات - تەربىيىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى پارتىيەۋىلىك، پارتىيە ئىستىلى ۋە پاكلىق قۇرۇلۇشىغا قارىتىلدى، ھەر يىلى قەرەلسىز كۈرس ئۈيۈشتۇرۇلغاندىن سىرت، ئۆگىنىشكە يەنە زېھىن سىناش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈش، قىسقا خەۋەرلەر گېزىتى چىقىرىش، مۇھىم دېلولارنى ئانالىز قىلىش، مەسئۇلىيەتنامە ئىمزالاش قاتارلىق شەكىل ۋە مەزمۇنلار قوشۇلدى. ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى 1981 - يىل 6 - ئايدا 300 پارتىيە ئەزاسىنى تەشكىللەپ، «پارتىيىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى سىياسىي تۇرمۇشىغا دائىر بىر قانچە مەسىلە توغرىسىدا مىزان»نى ئۆگىنىش ۋە ئىزچىللاشتۇرۇش بويىچە 4 كۈنلۈك سۆھبەت يىغىنى ئاچتى، يىل ئاخىرىغىچە 7 قارار كۈرس ئاچتى، بۇنىڭغا 713 پارتىيە ئەزاسى قاتناشتى. 1982 - يىل 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيە بويىچە پارتىيىلىك رەھبىرىي كادىرلار سالدۇرغان شەخسىي ئۆيلەرنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىدى. 1983 - يىلى 3569 پارتىيە ئەزاسىنى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىدە يېڭى پارتىيە نىزامنامىسى، «دېلا شياۋپىڭ ئەسەرلىرىدىن ناللانما»نى ئۆگىنىشكە تەشكىللىدى، ئۆگىنىشكە قاتناشقانلار ناھىيىدىكى بارلىق پارتىيە ئەزاسىنىڭ %95نى ئىگىلىدى. 1987 - يىلى ئاساسىي قائىدە يېزا، بازار، مەيدان پارتكوملىرى بىلەن پارتىيە ئىستىل مەسئۇلىيەتنامىسى ئىمزالدى. 1989 - يىل 4 - ئايدا ناھىيە بويىچە 77 ئورۇندىكى مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىكتىن يۇقىرى 271 رەھبىرىي كادىر بىلەن «پاك - دىيانەتلىك بولۇش مەسئۇلىيەتنامىسى» ئىمزالدى؛ 6 - ئايدا ناھىيە بويىچە «پارتىيە ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان پارتىيە ئەزالىرىنى بىر تەرەپ قىلىشنى تەستىقلاش ھوقۇق چېكى ۋە ئۇلارنىڭ ئالاقىدار ماتېرىياللىرىنى يوللاش توغرىسىدا كونكرېت بەلگىلىمە»نى يولغا قويدى؛ 8 - ئايدا ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى، مەۋزۇلۇق تەپتىشلىك ئىدارىسى، ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى، سودا - سانائەتنى مەۋزۇلۇق باشقۇرۇش ئىدارىسى باھا ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە «پاش قىلغۇچىنى قوغداش، مۇكاپاتلاش توغرىسىدىكى كونكرېت بەلگىلىمە ۋە تەدبىر» نى تارقاتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە «پاك- دىيانەتلىك بولۇش توغرىسىدا بىر نەچچە بەلگىلىمە»نى يولغا قويدى ھەمدە يېزا (بازار)، مەيدان ئىنتىزام تەكشۈرۈش كادىرلىرى بىلەن ئىنتىزام ئىجرا قىلىش، دېلو بېجىرىش مەسئۇلىيەتنامىسى ئىمزالدى. 1990- يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان 10 يىلدا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى پارتىيە ئىنتىزامى، پارتىيە قانۇنىنى ئۆگىنىش كۈرسىدىن 56 قارار ئاچتى، بۇ كۈرسلارغا 13 مىڭ 207 پارتىيە ئەزاسى (قېتىم) قاتناشتى؛ تۆمەن ئادەم (قېتىم) نى پارتىيە قۇرۇلۇشى لېكسىيىسى ئاڭلاشقا، چىرىكلىككە قارشى تۇرۇشقا دائىر سىنئالغۇ فىلىمىنى كۆرۈشكە ئۈيۈشتۇردى؛ «ئىنتىزام تەكشۈرۈش خىزمىتى» قىسقا خەۋىرىدىن 60 نەچچە سان چىقاردى؛ «پارتىيە ئاساسىي بىلىملىرى»، «پارتىيە بەلگىلىملىرى ۋە پارتىيە قانۇنى» ھەققىدە 5 قېتىم زېھىن سىناش مۇسابىقىسى ئۈيۈشتۇردى، بۇلاردىن 10 مىڭ ئادەم (قېتىم) تەربىيە ئالدى.

ئەرزىيەت خىزمىتى　ئەرزىيەت خىزمىتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش ئورگىنى ئامما‌دىن كەلگەن خەت -

چەكنى بىر تەرەپ قىلىش، ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن ئامىنى كۆتۈۋېلىش، پارتىيە ئىنتىزامى، پارتىيە ئىستىلىغا دائىر مەسىلىلەرنى پاش قىلىش، ئەرز قىلىش ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى مۇھىم خىزمەت.

1955 — 1965 - يىلغىچە ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ئامىمىدىن كەلگەن 299 پارچە (قېتىم) خەت - ئالاقە ۋە ئەرزنى تاپشۇرۇۋېلىپ ئۇلاردىن 195تنى بېجىرىدى، بېجىرىش نىسبىتى 65% بولدى.

1980 — 1990 - يىلغىچە 2177 پارچە (قېتىم)نى تاپشۇرۇۋېلىپ، ئۇلارنىڭ 1080 تنى باشقا ئورۇنلارنىڭ بېجىرىشىگە يوللاپ بەردى، 1075تنى ئۆزى بېجىردى، بۇنىڭ ئىچىدە تۇنجى قېتىملىق ئەرز 1027 پارچە (قېتىم)، تەكرار ئەرز ياكى دەرىجە ئاتلاپ قىلغان ئەرز 48 پارچە (قېتىم)، بۇلارنىڭ بېجىرىلىش نىسبىتى 98% بولدى. ئەرزىيەت ئارقىلىق ئامىمىنىڭ پىكرىگە كەڭ تۇرده قۇلاق سېلىنىپ پارتىيە ئىستىلى، پارتىيە ئىنتىزامى خىزمىتى ياخشىلاندى، ئەرزىيەت دېلولىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش ئارقىلىق پارتىيە ئىچىدىكى ناتوغرا ئىستىللار ئۈنۈملۈك توسۇپ قېلىندى، ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن ئامما توغرا يېتەكلىنىپ، جەمئىيەت ئامانلىقى قوغدالدى.

ئىنتىزام تەكشۈرۈشكە دائىر دېلولارنى تەكشۈرۈش 1955 - يىلى ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان 5 پارتىيە ئەزاسى بىر تەرەپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلگىنى 4، نەسىھەت ئارقىلىق يامان يولدىن قايتۇرۇلغىنى بىر. 1956 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك مەمۇرىي تەپتىشلىك كومىتېتى 4 - رايونلۇق (ھازىرقى چۆلۇقاي يېزىلىق) پارتكومىنىڭ بۇيرۇق چۈشۈرۈپ دېھقانلارنى دېھقانچىلىق ھەسسىدارلىق فوندى (ھازىرقى چۆلۇقاي يېزىلىق) پارتكومىنىڭ بۇيرۇق چۈشۈرۈپ دېھقانلارنى دېھقانچىلىق ھەسسىدارلىق فوندى يغىشقا مەجبۇرلىغانلىقىنى ئومۇمىي ئوقتۇرۇش ئارقىلىق تەنقىدلىدى. 1957 ،، 1958 - يىللىرى ناھىيە بويىچە ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 157سى تەكشۈرۈلۈپ، 121ى ئايلاشتۇرۇلدى، 62 پارتىيە ئەزاسىغا پارتىيە ئىنتىزامى جازاسى بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە پارتىيىدىن چىقىرىلغىنى 19، پارتىيىدە قالدۇرۇپ سىنىلىدىغىنى 11، پارتىيە ئىچىدىكى ۋەزىپىسى ئېلىپ تاشلانغىنى 12، قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلگىنى 11، ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلگىنى 9. 1959 — 1962 - يىلغىچە خەلق گۇڭشېڭىنى تەرتىپكە سېلىش مەزگىلىدە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ چارۋىلارنى سېتىۋېتىش، سويۇپ يېۋېتىشتەك ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 145ى پاش قىلىنىپ تېگىشلىك چارە كۆرۈلدى. 1963 - يىلىدىكى «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىدە ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان 224 پارتىيە ئەزاسى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى. 1964 - يىلى 48 ئادەمگە چېتىلىدىغان 44 ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسى تۇرغۇزۇپ بىر تەرەپ قىلىندى. مەمۇرىي تەپتىشلىك كومىتېتى 1965 - يىلغىچە دېلو تۇرغۇزۇپ تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلغان ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسى 570 بولۇپ، ئۇلاردىن 476 نى تەكشۈرۈپ، 420 سىنى ئايلاشتۇردى. بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىنىڭ پۇلىنى يۆتكەپ ئىشلىتىۋېلىش دېلوسى 22، خىيانەتچىلىك - ئوغرىلىق دېلوسى 88، ئاشلىق سىياسىتىگە خىلاپلىق قىلىش دېلوسى 8، تۇرمۇش ئىستىلى چىرىكلىشىش دېلوسى 41، ھەر خىل بۇزۇق ئۇنسۇر دېلوسى 6، چىرىكلىشىپ ئاينىپ كېتىش دېلوسى 6، بيۇروكراتلىق دېلوسى 23، قانۇن - ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغۇزۇش دېلوسى 18، ئېغىر ئوڭچىللىق خاتالىق ئۆتكۈزۈش دېلوسى 9، ئېغىر بۇرژۇئا شەخسىيەتچىلىك دېلوسى 15، سىنىپىي مەيدانىنى يوقىتىپ قويۇش دېلوسى 29، بۇزۇپ چېچىپ ئىسراپچىلىق قىلىش دېلوسى 2، ھايانكەشلىك دېلوسى 19، زەربە بېرىش، ئۆچ ئېلىش دېلوسى بىر، مەقسەتلىك يالغان ئىسپات ياساپ ئالدامچىلىق قىلىش ۋە ئۇلارنى يوشۇرۇش دېلوسى 2، دۆلەتكە ئاسىيلىق قىلىش دېلوسى 5، باشقا خىلدىكى دېلو 177؛ بۇ دېلولارغا چېتىلىدىغان ئادەتتىكى پارتىيىلىك كادىر 162، ئادەتتىكى پارتىيە ئەزاسى 165، پارتىيىلىك رەھبىرىي كادىر 148.

1979 - يىلى ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1980 - يىل 6 - ئايدا ئىش باشلىدى. يىل ئاخىرىغىچە ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 6نى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىپ، 6 كىشىگە چارە كۆردى. 1981 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»، «تۆتنى ئېنىقلاش»، «ئوڭچىللىققا قارشى

تۇرۇش» ۋە 1962 - يىلىدىكى چېگرا ئاھالىلىرىنىڭ چەتكە قېچىش ۋەقەسى، «29 - ماي» ۋەقەسىدە تۇرغۇزۇلغان 1001 دېلودىن ناھىيە تەكشۈرۈپ تەستىقلىغانلىرىنى قايتىدىن نۇقتىلىق قاراپ چىقىپ، خاراكتېرى توغرا بېكىتىلمىگەن ۋە توغرا بىر تەرەپ قىلىنمىغان 48 كىشىنىڭ دېلوسىنى تۈزەتتى. 1982 - يىلىدىن باشلاپ، ناھىيە بويىچە ئىقتىسادىي ساھەدىكى جىنايەتچىلەرگە زەربە بېرىش قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيىلىك پارتكومدا ئىقتىسادىي جىنايەتچىلەرگە زەربە بېرىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ئىشخانا ئەزالىرى ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى، جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش، باج، ئىقتىسادىي تەپتىشلىك، باھا، مالىيىدىن ئىبارەت 9 تارماقتىكى خادىملاردىن تەركىب تاپتى. 1986 - يىل 6- ئايغىچە دېلو تۇرغۇزۇلۇپ تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنغان ھەر خىل ئىقتىسادىي جىنايەت دېلوسى 88، جىنايەت سوممىسى 510 مىڭ يۈەن بولۇپ، 290 مىڭ يۈەن ھارام پۇل قايتۇرۇۋېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە خىيانەتچىلىك دېلوسى 48، پارىخورلۇق دېلوسى بىر، ھايانكەشلىك، ئالدامچىلىق دېلوسى 12، ئوغرىلىق دېلوسى 2، خىزمەتتە بىپەرۋالىق قىلىش دېلوسى بىر، باشقا خىلدىكى دېلو 4؛ بۇلاردىن 74ى ئايالاشتۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ مۇھىم دېلو 5، جىنايەت سوممىسى 270 مىڭ يۈەن؛ بۇ دېلولارغا چېتىلىدىغان كادىر 44، پارتىيە ئەزاسى 11 بولۇپ، 4ى پارتىيىدىن چىقىرىلدى، 2سى خىزمىتىدىن قوغلاندى، 8ىگە مەمۇرىي چارە كۆرۈلدى، 59 نەپ جازا بېرىلدى. ئىقتىسادىي ساھەدىكى جىنايى ھەرىكەتلەرنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش ئارقىلىق، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدىكى قانۇنغا خىلاپلىق قىلىپ، جىنايەت ئۆتكۈزۈش ھەرىكەتلىرىگە ئۈنۈملۈك زەربە بېرىلىپ، ئىقتىسادىي تەرتىپنىڭ ساغلام راۋاجلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىنىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇشى ئۈچۈن ياخشى مۇھىت يارىتىلدى.

1987 - يىل 7 - ئايدا خەلق ئوقۇتقۇچىلىقىدىن دۆلەت ئوقۇتقۇچىلىقىغا ئۆتۈشتە ساختىلىق قىلغان 5 ئوقۇتقۇچى بىلەن چوڭلار مائارىپى ئىمتىھانىغا ساختىلىق قىلغان 15 ئوقۇغۇچىنىڭ دېلوسى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنىپ، 7 ئوقۇغۇچىنىڭ مەكتەپكە كىرىش سالاھىيىتى ئېلىپ تاشلاندى؛ 12 - ئايدا ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق شىركىتىنىڭ 415 مىڭ كىلوگرام كۆممىقوناق ئۇرۇقىنى كېرەكسىز قىلمۇھتىم، دۆلەتكە 228 مىڭ يۈەن زىيان سالغان زور مەسئۇلىيەت ھادىسىسى دېلوسى بىر تەرەپ قىلىنىپ، ئاساسىي جاۋابكارلارغا مۇناسىپ چارە كۆرۈلدى. 1989 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمنىڭ ماشىنىسىنى شەخسىي ئىشقا ئىشلىتىۋېلىش مەسىلىسى 8 قېتىم تەكشۈرۈلۈپ، ئومۇمنىڭ ماشىنىسىنى شەخسىي ئىشقا ئىشلىتىپ پۇل تۆلىمىگەن 20 نەچچە رەھبىرىي كادىرغا جەرىمانە قويۇلدى، ھەمدە ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ تەنقىدلەندى. 1990- يىلى ھۆكۈمەت پۇلى بىلەن تېلېفون قويۇۋالغان 61 پارتىيىلىك رەھبىرىي كادىر تەكشۈرۈلۈپ، 41 تېلېفوننىڭ شەرتكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلىقى ئېنىقلاندى، ئۇلاردىن 2سى ئېلىۋېتىلدى، 28 نىڭ ھەققىي تولۇقلاپ تاپشۇرغۇزۇلدى.

1980 — 1990 - يىلغىچە بولغان 10 يىلدا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ئىنتىزامغا، قانۇنغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 128نى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى، ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسى ئىچىدە ئاممىنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىگە دەخلى - تەرۇز قىلىش دېلوسى بىر، چېرىكلىشىپ چۈشكۈنلىشىش، ئەخلاقتا بۇزۇلۇش دېلوسى 5، ئەمگەك - كادىرلار ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسى 2، دېموكراتىيىنى باستۇرۇش، زەربە بېرىش - ئۆچ ئېلىش دېلوسى 2، مالىيە ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسى 8، خىيانەتچىلىك، ئوغرىلىق دېلوسى 30، ھايانكەشلىك دېلوسى 2، پارا ئېلىش دېلوسى بىر، ئالدامچىلىق دېلوسى 3، ئەتكەسچىلىك دېلوسى بىر، ئېغىر بېۋروكراتلىق قىلىپ خىزمەتتە مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىش- مەۋەنلىك ئۆتكۈزۈش دېلوسى 16، ساختىپەزلىك قىلىش دېلوسى بىر، ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ئۆز كۆمىچىكە چوغ تارتىش دېلوسى 4، بۇزۇپ چېچىپ ئىسراپچىلىق قىلىش دېلوسى بىر، ئەر - ئايالالار قالايمىقان مۇناسىۋەت قىلىش دېلوسى 4، دىنىي خۇراپاتلىق ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىش دېلوسى 3، ھاراق ئىچىپ ماجىرا چىقىرىش

دېلوسى 3، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزۈش دېلوسى 4، دۆلەت ۋە ئامما ئىشلىرىنى مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزۈش دېلوسى بىر، باشقا ھىلىدىكى دېلو 11. جەمئىي 116 دېلو تەكشۈرۈلۈپ ئايافلاشتۇرۇلدى، بۇ دېلولار ناھىيە دەرىجىلىك 6 كادىرغا، رايون دەرىجىلىك 19 كادىرغا، 42 ئادەتتىكى پارتىيەلىك كادىرغا، 49 ئادەتتىكى پارتىيە ئەزاسىغا چېتىلىدۇ. 116 پارتىيە ئەزاسى (قېتىم) غا چارە كۆرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە پارتىيەدىن قوغلانغىنى 14، پارتىيە ئىچىدە سىنىلىدىغىنى 21، پارتىيە ئىچىدىكى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغىنى 3، قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلگىنى 28، ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلگىنى 50.

3. مەمۇرىي تەپتىشلىك خىزمىتى

مەمۇرىي تەپتىشلىك خىزمىتى مەمۇرىي ئىنتىزام تەپتىشلىكى، قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى ۋە ئەرزىيەت-پاش قىلىش ئىشلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، مەمۇرىي ئىنتىزام تەپتىشلىكى يەنە ئىقتىسادىي تەپتىشلىكنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەمۇرىي ئىنتىزام تەپتىشلىكىنىڭ ئوبېكتى دۆلەت مەمۇرىي ئورگانلىرى ھەم خادىملىرى، مەمۇرىي ئورگانلار ۋەزىپىگە تەيىنلىگەن كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرىنى كۆرسىتىدۇ؛ قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكىنىڭ ئوبېكتى يۇقىرىقىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغاندىن سىرت يەنە دۆلەتنىڭ ئەدلىيە تارماقلىرى، ئىقتىسادنى نازارەت قىلىش تارماقلىرى، قانۇن ئىجرالىرىنى نازارەت قىلىش تارماقلىرى ھەم شۇ ئورۇنلاردىكى خادىملارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ ئەرزىيەت - پاش قىلىش خىزمىتى مەمۇرىي تەپتىشلىك ئورگىنىنىڭ دېلو يېپ ئۇچىنى قولغا كەلتۈرۈشتىكى ئاساسىي يولى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئەرز ۋە ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەنلەرنى قوبۇل قىلىش، رەھبەرلەرنى، دېلو بېجىرگۈچىلەرنى يېپ ئۇچى بىلەن تەمىنلەش، دېلونىڭ بىرتەرەپ قىلىنىش ئەھۋالىنى ئىنكاس قىلىش ۋەزىپىلىرى يۈكلەنگەن، ئۇ سىرت بىلەن ئىچكى قىسىمنى باغلاپ تۇرۇش رولىنى ئويناپدۇ.

مەمۇرىي ئىنتىزام تەپتىشلىكى مەمۇرىي ئىنتىزام تەپتىشلىكىنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى دۆلەت مەمۇرىي ئورگانلىرىنىڭ قانۇن، قائىدە - نىزام، سىياسەت، قارارلارنى ئىزچىللاشتۇرۇش، ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى نازارەت قىلىش ۋە تەكشۈرۈش، ھۆكۈمەت پەرمانلىرىنىڭ راۋان يولغا قويۇلۇشىغا كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت.

1988 — 1990 - يىلغىچە ئەمگەك - كادىرلار تارماقلىرىنىڭ ئىشچى، كادىر، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتى جەريانىدا سىياسەت - بەلگىلىمىلەرنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى نازارەت قىلىپ ۋە تەكشۈرۈپ، چوڭلار تېخنىكومىغا قوبۇل قىلىش شەرتىگە ئۇيغۇن كەلمىگەن 5 ئوقۇغۇچى بىلەن «ئىننىڭ» شېكەر زاۋۇتىغا ئىشچى قوبۇل قىلىش شەرتىگە ئۇيغۇن كەلمىگەن 12 كىشىنىڭ ئىمتىھان ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىش سالاھىيىتىنى ئېلىپ تاشلىدى؛ پىلان كومىتېتى، جامائەت ھەۋپسىزلىكى، ئاشلىق تارماقلىرىنىڭ يېڭا نوپۇسىنى شەھەر نوپۇسىغا يۆتكەش خىزمىتىدە سىياسەت ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، شەرتكە ئۇيغۇن كەلمىگەن 9 ئادەمنىڭ نوپۇس يۆتكەش ئىشىنى بىكار قىلدى؛ ئەدلىيە، يەر باشقۇرۇش قاتارلىق 10 ئورۇننىڭ ئۆز ئالدىغا بىرلىككە كەلگەن فورما تىكتۇرۇش قىلمىشىنى، بۇنىڭغا 278 خادىمنىڭ چېتىلىدىغانلىقىنى، 339 قۇر كىيىم تارقىتىلغانلىقىنى، بۇنىڭ ئىچىدە ھۆكۈمەت خىراجىتىدىن 74 مىڭ 7. 706 يۈەن ئىشلىتىلگەنلىكىنى ئېنىقلاپ چىقتى.

1990 - يىل 10 - ئايدىن باشلاپ پاك - دىيانەتلىك بولۇش قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، نۆۋەتا ئارقىلىق دائىرىنىڭ خىزمىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈسۈلىنى قوللىنىپ، جامائەت ھەۋپسىزلىكى، سودا - سانائەت، باج، شەھەر قۇرۇلۇشى، ئاشلىق، قاتناش، ئۇلچەم، سۇ ئېلېكتر، ئەمگەك - كادىرلار، باھا، يەر باشقۇرۇشتىن ئىبارەت 12 مۇھىم تارماق ۋە ئورۇننىڭ كەسىپىي ئىستىلى، ئىستېمال تۈزىتىش، نىشانلىق مەسئۇلىيەتسىزلىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى نۆۋەتلىق تەكشۈرۈپ، كەسىپتىكى ناتوغرا ئىستىللارنى توسىدى. بۇ جەريانىدا ئۆزى

تەكشۈرۈپ ئۆزى تۆزىتىشكە قالتاشقان 95 خادىمغا چېتىشلىق ئىنتىزامغا خىلاپ 14 مىڭ 500 يۈەن ئېنىقلىنىپ، ئۇنىڭدىن 7500 يۈەن تولىتىلدى ۋە قايتۇرغۇزۇلدى؛ 11 دېلو بىر تەرەپ قىلىنىپ ئايا‌غلاشتۇرۇلدى؛ 8 ئادەمگە مەمۇرىي چارە كۆرۈلدى، بىر ئادەم ئەدلىيە تارماقلىرىغا تاپشۇرۇپ بېرىلدى؛ 93 كادىر (قېتىم) مېھمان بولۇشنى رەت قىلدى، 29 ئادەم (قېتىم) 3973 يۈەنلىك پارە سوممىسىنى رەت قىلدى.

ئىقتىسادىي تەپتىشلىك　ئىقتىسادىي تەپتىشلىك دۆلەتنىڭ ئىقتىسادقا دائىر سىياسەت، قانۇن - بەلگىلىمىلىرىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى نازارەت قىلىش ۋە تەكشۈرۈشنى كۈرسىتىدۇ. 1988 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك مەمۇرىي تەپتىشلىك ئىدارىسى باج، مالىيە ئىشلىرى، باھا تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت «ئۈچنى تەكشۈرۈش خىزمىتى»نى يولغا قويدى، 29 ئورۇننى ئارىلاپ تەكشۈرۈپ، باھا بەلگىلىمىسىگە خىلاپلىق قىلغان 13 ئورۇننى ئېنىقلاپ چىقتى؛ 1420 خىل تاۋارنى ئارىلاپ تەكشۈرۈپ، باھا بەلگىلىمىسىگە خىلاپ باھا قويۇلغان 154 خىل تاۋارنى ئېنىقلاپ، 76 مىڭ 35. 836 يۈەنلىك قانۇنسىز تاپاۋەتنى مۇسادىرە قىلدى. 1990 - يىلى «ئۈچنى تەكشۈرۈش» جەريانىدا 38 ئورۇننى تەكشۈرۈپ، مەسىلىسى بار 36 ئورۇننى تېپىپ چىقتى، 564 مىڭ يۈەننى ئېنىقلىدى، بۇنىڭدىن دۆلەت غەزىنىسىگە كىرگۈزۈشكە تېگىشلىكى 74 مىڭ يۈەن ئىدى. ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان 7 ئورۇنغا مۇسادىرە قىلىش، جەريمانە قويۇش چارىسىنى قوللاندى، تۇراقلىق مۇلۇكنى ئېنىقلاش خىزمىتىگە قاتنىشىپ، ئومۇمىي سېلىنمىسى 14 مىليون 48 مىڭ يۈەن بولغان 75 تۇرنى ئېنىقلىدى، زىغىر تالاسى زاۋۇتى، ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ مەبلىغى يېتىشمەي قالغان ياتاق بىنالىرىنى سېلىشنى توختىتىشنى قارار قىلدى؛ سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرىغا ماسلىشىپ، رەھبىرى كادىرلار سودا قىلىش، ئاشلىق - ياغ بازىرىنى قالايمىقانلاشتۇرۇش دېلوسىنى ۋە ساختا گۇۋاھنامە ياساپ تىجارەت كىنىشكىسى ئېلىۋېلىپ، ئۇن ھايانكەشلىكى بىلەن شۇغۇللىنىش دېلوسىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى.

دېلو تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش　مەمۇرىي تەپتىشلىك خىزمىتىدىكى دېلو تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش خىزمىتى ئەرزىيەت پاش قىلىش خىزمىتى، مەمۇرىي ئىنتىزام دېلوسىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش، مەمۇرىي ئىنتىزام دېلوسىنى قاراپ چىقتىشتىن ئىبارەت 3 جەھەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1988 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىلىك مەمۇرىي تەپتىشلىك ئىدارىسى ئامما‌دىن كەلگەن خەت - چەك ۋە ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەنلەردىن 224 قېتىم (پارچە) نى قوبۇل قىلىپ بىر تەرەپ قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي تەپتىشلىك كەسپىي دائىرىسىگە ياتىدىغان دېلو 125، خىيانەتچىلىك، پارا ئېلىش دېلوسى 29، مالىيە ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسى 5، ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ئۆز كۆڭىگە چوغ تارتىش دېلوسى 25، ساختىپەزلىك قىلىش دېلوسى 2، چىرىكلىشىش دېلوسى 3، بيۇروكراتلىق، مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىش دېلوسى 6، ئۆچ ئېلىپ زەربە بېرىش دېلوسى 7، سىياسەتكە خىلاپلىق قىلىش دېلوسى 7، ھايانكەشلىك قىلىش دېلوسى 7، باشقا خىلدىكى دېلو 34؛ بۇ دېلولاردىن بۆلۈم دەرىجىلىك كادىرغا چېتىلىدىغىنى 44، ئادەتتىكى كادىرغا چېتىلىدىغىنى 68.

دېلو تەكشۈرۈش دېگەندە مەمۇرىي تەپتىشلىك ئورگىنى مەمۇرىي ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان دۆلەت مەمۇرلىرى ياكى دۆلەت مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋەزىپىگە تەينىلىگەن خادىملارنىڭ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلمىشلىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. 1988 — 1990 - يىلغىچە 65 دېلو تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىپ ئايا‌غلاشتۇرۇلدى، 15 دېلو تۈرغۇزۇلۇپ تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنىپ، 13ى ئايا‌غلاشتۇرۇلدى، بۇ دېلولار بۆلۈم دەرىجىلىك 7 كادىرغا، 11 ئادەتتىكى كادىرغا چېتىلىدۇ، بۇ دېلولارنى بىر تەرەپ قىلىش ئارقىلىق دۆلەت 123 مىڭ يۈەنلىك ئىقتىسادىي زىياندىن ساقلاپ قېلىندى.

مەمۇرىي ئىنتىزام دېلوسىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشتا، مەمۇرىي ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغانلىقتىن مەمۇرىي چارە كۆرۈلمەكچى بولغان دېلولار تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان ئاساستا بارلىق دەلىل - ئىسپاتلار ئەدلىيەت چىقىش قىلىنغان ھالدا تەكشۈرۈلۈپ، پاكىت توغرا ئايرىلغان ۋە ئىشلىتىلگەندىن كېيىن، ئالاقىدار بەلگىلىمە بويىچە مۇڭاپىق بىر تەرەپ قىلىش پىكرى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، ئورگان تەكشۈرۈپ بىر ياقلىق قىلىش

كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە يوللىنىدۇ. 1988 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك مەمۇرىي تەپتىشلىك ئىدارىسى 30 دېلونى قارار چىقتى، بۇنىڭ ئىچىدە خىيانەتچىلىك دېلوسى 3، مالىيە ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسى 2، بيۇروكراتلىق قىلىش دېلوسى 18، مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىش دېلوسى 2، پارا ئېلىش دېلوسى بىر، باشقا خىلدىكى دېلو 4. دېلوغا چېتىشلىق 6 ئادەمگە ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلدى، 3 ئادەمگە گۇناھ يېزىلدى، 2 ئادەمگە چوڭ گۇناھ يېزىلدى، 4 ئادەمنىڭ ۋەزىپىسى ئېلىپ تاشلاندى، 3 ئادەمگە تەنقىد-تەربىيە بېرىلدى.

§ 4 . تەشۋىقات - تەربىيە

1950 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ ئوخشىمىغان تارىخىي مەزگىللەردىكى مەركىزىي ۋەزىپىسىگە بىرلەشتۈرۈپ، پارتىيىنىڭ تەشۋىقات خىزمىتىگە بولغان باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى. كۆپ خىل شەكىل ئارقىلىق ناھىيە بويىچە ئېغىز مەسىلىلىرى، سىياسىي نەزەرىيە ئۆگىنىشى، تەشۋىقات، تەربىيە پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇپ، پارتىيىنىڭ فاكىجىن، سىياسەتلىرىنى كىشىلەر قەلبىدىن ئورۇن ئالدۇرۇپ، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ پارتىيىنى قىزغىن سۆيۈش، موتسىيالىزم يولىدا تەۋرەنمەي مېڭىپ، ئىشەنچىنى ئۇرغۇتۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىككى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈردى.

1. نەزەرىيە ئۆگىنىش ۋە ئېغىز مەسىلىلىرى سىياسىتىگە دائىر تەشۋىقات تەربىيە

1950 — 1951 - يىللىرى دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ بىر يىللىقىنى تەبرىكلەش ۋە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 24 يىللىقىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن، غۇلجا ناھىيىسى ئامبىرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، ۋەتەننى قوغداشقا دائىر داغدۇغىلىق تەشۋىقات-تەربىيە پائالىيىتى ئېلىپ باردى. ناھىيىلىك پارتكوم مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ئاكتىپلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، تەشۋىقات ئەترىتى تەشكىللەپ، «شەرەپلىك ئۇكىتەبىر» دېگەن يېڭىچە دراممىنى ئورۇنداپ، ناھىيە بازىرى ۋە يېزىلاردا 160 نەچچە يەردە ئۇيمۇئۇي تەشۋىق قىلدى، تەشۋىقات پائالىيەتلىرىگە 100 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى؛ تام گېزىتى چىقاردى، ھەجۋى رەسىم سىزدى، شوئارلارنى چاپلاپ، لوزۇنكىلارنى ئاستى، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، رۇسچە 6110 پارچىدىن ئارتۇق تەشۋىقات بۇيۇمىنى بېسىپ تارقاتتى. ھەر مىللەت خەلق ئامما-سى بەس - بەس بىلەن پۇل ۋە نەرسە - كېرەك ئىئانە قىلىپ، ئامبىرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش-چاۋشيەنگە ياردەم بېرىشنى ئەملىي ھەرىكىتى بىلەن قوللىدى. يېزىلاردىمۇ ۋەتەنپەرۋەرلىك ئاشلىقى تاپشۇرۇش-مېتىپ بېرىش مۇسابىقىسى قوزغىتىلدى. نۇرغۇن ئىرادىلىك يىگىت-قىزلار ھەربىي سەپكە قاتناشتى.

1952 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، يەنە تەشۋىقات ئەترىتى تەشكىللەپ، رايون، يېزىلاردا «ئاق چاچلىق قىز»، «تەڭرىتاغ ئېتىكىدە» دېگەن تىياتىرنى 10 نەچچە مەيدان ئويناندى. يالانما ئىشچىلار سۆھبەت يىغىنى، پومبىشچىك، باي دېھقانلار سۆھبەت يىغىنى، موللاملار سۆھبەت يىغىنى ئېچىش، ئېتىزلىقلاردا سۆھبەت يىغىنى ئېچىش قانارلىق شەكىللەردىن پايدىلىنىپ، ئامما-نىڭ كەچۈرمىشلىرى ۋە تېمىسىدىكى مىسالار ئارقىلىق، پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىپ، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئالاقە سەۋىيىسىنى ئۆستۈردى. شۇنىڭ بىلەن

تەك ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى كادىرلارنىڭ ئەزەلىيە ئۆگىنىشى بىلەن دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ساۋاتسىزلىقىنى تۈگىتىش ئۆگىنىشىنىۋ باشلاندى. 1953 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىدىكى پارتىيە ئەزالىرى ۋە ھەر مىللەت ئاممىنى پارتىيىنىڭ سوتسىيالىزمنىڭ ئۈتكۈنچى مەزگىلدىكى باش لۇشىيەنى ۋە باش ۋەزىپىسىنى ئۆگىنىشكە تەشكىللەپ، يېزا ئىگىلىكى، قول سانائەت، كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ۋە ئۇلارغا ئالاقىدار سىياسەتلەرنى تەشۋىق قىلىپ، ئىدىيىۋى يۈكنى يوقاتتى، بۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئىشى ئومۇمىيۈزلۈك ئوڭۇشلۇق ئورۇندالدى.

1958 - يىلى باش لۇشىيەن، خەلق گۇڭشېسى، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەشتىن ئىبارەت «ئۈچ قىزىلبايراق» تەشۋىقاتىغا بىرلەشتۈرۈلۈپ، ھەر مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئارىسىدا ئەزەلىيە ئۆگىنىش دولقۇنى قوزغىتىلدى، ھەر بىر كادىرنىڭ ھەر ھەپتىدىكى ئەزەلىيە ئۆگىنىش ۋاقتى 8 سائەتتىن ئاز بولماسلىق بەلگىلەندى. لېكىن خەلق گۇڭشېسىنىڭ «بىرىنچىدىن چوڭ، ئىككىنچىدىن ئومۇمىي بولۇش» ئەۋزەللىكى تەشۋىق قىلىنغاندا مۇبالىغىچىلىك قىلىش ۋە ئەملىي بولماسلىقتەك خاتا خاھىش ساقلاندى. شۇ يىلى 8 - ئايدىكى يازلىق تەتىلدا ناھىيىدىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى يىغىلىپ ئىستىل ئۆزىتىش ئۆگىنىشى قىلغاندا يەنە بىر قىسىم ئوقۇتقۇچىلار خاتا تەنقىد قىلىندى. 1959 — 1960 - يىللىرىدىكى كوپىراتىپنى تەرتىپكە سېلىشتا ئەملىيەتتىن چەتنىگەن ھالدا ناھىيە بويىچە ئوڭچىل پۈرسەتچىلىك لۇشىيەنگە قارشى تۇرۇش كۆرىشى قانات يايدۇرۇلدى.

1961 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۇرۇش» قاڭجېنىغا ئاساسەن، ناھىيە بويىچە 8 - ئۆزەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 10 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى ئۆگىنىشنى قانات يايدۇرۇپ، سوتسىيالىزم ئەزەلىيىسى ۋە ئەتىنەپەرۋەرلىك تەربىيىسى ھەرىكىتى ئېلىپ باردى، شۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۇرلۇك ئىشلىرى ئەسلىگە كېلىشكە ۋە تەرەققىي قىلىشقا يۈزلەندى.

1962 - يىلى «29 - ماي» چېگرا ئاھالىلىرى سوۋېتكە قېچىش ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايوننىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، ناھىيە بويىچە «بىر ۋەتەن — جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى، بىر رەھبەرلىك قىلغۇچى پارتىيە — جۇڭگو كومىۋنىستىك پارتىيىسى، بىر يول ئاساس قىلىنغان سوتسىيالىزم يولى» دىن ئىبارەت «ئۈچ بىر» تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى، بۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىجتىمائىي ۋەزىيىتى تېزلا مۇقىملاشتى.

1963 - يىلدىن باشلاپ يېزىلاردا قانات يايدۇرۇلغان «تۆتنى ئېنىقلاش» ئاساس قىلىنغان سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە ۋە شەھەرلەردە قانات يايدۇرۇلغان «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيە بويىچە ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. لېكىن فېڭدىن ئۆگىنىش، ئازادلىق ئارمىيىدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش ئاكتىپىدىن 120 نەچچىسى باھالاپ چىقىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت ئاپپاراتلىرىنىڭ ھوقۇقىنى ئىسيانچىلار تارتىۋالدى. ئىجتىمائىي مۇنازىرە ۋە تەشۋىقات يۈنىلىشىنى ئىسيانچىلار ئىدارە قىلىۋالدى. «سىنىپىي كۆرەش»، «ئىككى لۇشىيەن كۆرىشى»نى زىيادە تەكىتلەشتىن ئىبارەت ئاممىۋى ھەرىكەت قانات يايدۇرۇلدى. چېكىدىن ئاشقان سولچىل ئىدىيىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن «ئۈچكە سادىق بولۇش»، «تۆت چەكسىز» لوزۇنكىلىرى بازار ۋە يېزىلارنىڭ ھەممە يېرىنى قاپلىدى. ھەممە كىشى «سادىق بولۇش» ئۈسۈلىنى ئۆگەندى. ئۇلۇغلىنىڭ تېياتىرنى ئۆگىنىش، قويۇش، ئومۇملاشتۇرۇش، چوڭ سايراش، چوڭ ئېچىلىش، چوڭ مۇنازىرە قىلىش، چوڭ تەنقىد قىلىش ئۇۋۇج ئېلىپ كەتتى. تەشۋىقات ئەملىيەتتىن ئايرىلىپ قالغاچقا، غۇلجا

ناھىيىسىنىڭ تەشۋىقات خىزمىتى ىىر مەزگىل قالايمىقان ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

1976 - يىل 10 - ئايدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نى ىىر يولىلا تارمار قىلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ جىنايەتىنى چوڭقۇر پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش ھەرىكىتىگە زىچ ىىرلەشتۈرۈپ، تەشۋىقات قوشۇنى ۋە تەشۋىقات بازىسى قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتتى. كۆپ خىل شەكىل ئارقىلىق پارتىيىلىك كادىرلارنى، ئاممىنى ماۋزېدۇڭنىڭ «ئون چوڭ مۇناسىۋەت توغرىسىدا»، «ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىدىن تاللانما» نىڭ 5 - تومىنى ئەستايىدىل ئۆگىنىشكە تەشكىللىدى. ناھىيىلىك پارتكوم 11 قارار نەزەرىيە ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىپ، 400 دىن ئارتۇق كادىرنى تەربىيىلىدى. 1978 - يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ناھىيە بويىچە يەنە «ئەملىيەت ھەقىقەتنى ئۆلچەشنىڭ بىردىن ىىر ئۆلچىمى» ھەققىدە چوڭ مۇنازىرە ئېلىپ ىىرىلدى، ھەر مىللەت كادىر - ئامما ئىدىيە جەھەتتە ھەق - ناھەقنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالدى، گۇرۇھۋازلىقنى تۈگەتتى.

1979 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ تەشۋىقات تارماقلىرى ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن ئىبارەت يېڭى ۋەزىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ تەشۋىقات ئۆمەكلىرىنى تەشكىللەپ ئاساسىي قاتلامغا ىىرىپ، تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇش، ۋەتەنپەرۋەرلىك، سوتسىيالىزم تەربىيىسىنى قانات يايدۇرۇپ، پارتىيىنىڭ ىېزىلارغا قارىتىلغان سىياسىتىنى ھەممە ئائىلىلەرگىچە يەتكۈزدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىدە «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» ئىشخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە يەنە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشى، «تۆتكە ئىگە» يېڭى كىشىلەرنى تەربىيىلەش جەھەتتىكى تەشۋىقات - تەربىيە نۆۋەتلىق ئېلىپ ىېرىلدى. ئاساسىي قاتلام پارتكوملارنىڭ ھەممىسى مەخسۇس تەشۋىقات كادىرى سەپلىدى، ئوتتۇرا مەكتەپلەردىمۇ مەخسۇس سىياسەت ئوقۇتقۇچىلىرى سەپلىنىپ، مەكتەپلەرنىڭ ئىدىيىۋى - سىياسىي خىزمىتى تېخىمۇ كۈچەيتىلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ھەر يىلى مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ىىر تۈركۈم ئىلغارلار، نەمۇنىچىلار ناھىيىلىك پارتكوم تەرىپىدىن مۇكاپاتلاندى ۋە تەقدىرلەندى.

2. ئاخبارات تەشۋىقاتى ۋە ئەدەبىيات - سەنئەتنى باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم ئاخبارات - خەۋەر ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت، كىتاب-ژۇرناللارنى باشقۇرۇشقا ئىزچىل ئەھمىيەت بەردى. ھەر يىلى قەرەلسىز ھالدا ئىختىيارىي مۇخبىرلار كۇرسى ئېچىپ، ئۇلارنى پارتىيىنىڭ ئالاقىدار لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىشكە تەشكىللىدى، ئاخبارات خىزمەتچىلىرىنىڭ ئېڭىنى ئۈستۈرۈپ، ئاخباراتچىلىق - خەۋەر قىلىش ئىشلىرىدىكى ساختىپەزلىك قىلمىشىنى توسىدى، جايلار ئەۋەتمەكچى بولغان ماقالىلەردىن ئومۇمەن رايون ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولغانلىرىنى ياكى ئورۇنلارنىڭ مۇھىم خەۋەرلىرىنى شۇ ئورۇن ياكى چوڭ ئەترەت (كەنت) تىن يۇقىرى دەرىجىلىك پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ئۈتكەلنى قاتتىق ئىگىلەپ كۆرۈپ چىقتى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئاخباراتچىلىق، ئەدەبىيات-سەنئەت، كىتابلارغا بولغان باشقۇرۇش يەنمۇ كۈچەيتىلدى، ئاخباراتچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى، فوتوگرافلار ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومدا ناھىيىلىك مەدەنىيەت خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. شۇ يىلى مەدەنىيەت ئىدارىسى باشچىلىقىدا 3 قېتىم كاتتا مەشرەپ ئۈتكۈزۈلدى، مەشرەپكە 5000چە ئادەم قاتناشتى؛ ئۇچۇن خۇيزۇ يېزىسىدا خۇيزۇ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە مول، رەڭدار بولغان «گۈل چېچى» ئوتكۈزۈلدى، «گۈل چاي»غا تەرەپ - تەرەپتىن 10 مىڭدەك ئادەم قاتناشتى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم مەنىۋى بۇلغىنىشنى تازىلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، شۇ يىلى 130 لېنتا،

250 شەھۋانى ناخشا، بىر تۈركۈم شەھۋانى كىتاب يوقىتىلدى. يېزىلاردا مەمۇرىي كەنت بىرلىك قىلىنىپ چوڭ كۆلەملىك مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، مەدەنىيەت تەربىيىسىدە كۈتۈپخانا، رادىئو ئاڭلىتىش ئۆيى، تەنتەربىيە مەيدانى قۇرۇش مۇھىم نۇقتا قىلىندى، بۇ پائالىيەت سورۇنلىرى دېھقانچىلىقنىڭ بوش ۋاقىتلىرىدا ئەتتىگەندىن كەچكىچە، ئالدىراش ۋاقىتلاردا ئەتتىگەن ھېسابلىغان كەچتە ئېچىۋېتىلدى. يىل ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە ئازكەم 100 مەدەنىيەت مەركىزى، 350 نەچچە ئېغىزلىق كۈتۈپخانا، 80 نەچچە ئويۇنخانا، 400 نەچچە تەنتەربىيە مەيدانى ياسالدى. 1985 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئاخباراتچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن ئاخبارات كەسپىنى سۆيىدىغان پىشقەدەم ۋە ياش ئىختىيارىي مۇخبىرلارنىڭ ئاكتىپچانلىقى يەنمۇ قوزغىتىلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلىسى 1442 ماقالە تاپشۇرۇۋېلىپ، 870نى ئىشلەتتى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە يەنە گۈزەل سەنئەت ھۆسنخەت فوتو سۈرەت مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلدى. ناھىيىلىك شىنخۇا كىتابخانىسى 6 يېزا، مەيداندا كىتاب سېتىش نۇقتىسى قۇرۇپ، 697 مىڭ 935 پارچە كىتاب ساتتى، ھەر بىر كىشى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 23 پارچىدىن كىتاب سېتىۋالدى.

1987 — 1988 - يىللىرى توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن دۆڭمازار بازىرىدا تېلېۋىزىيە ئۇلاپ تارقىتىش ئىستانسىسى قۇرۇلۇپ، چەت - يىراق رايونلاردىكى دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ تېلېۋىزور كۆرەلمەسلىك ياكى ئېنىق كۆرەلمەسلىك مەسىلىسى ھەل قىلىندى.

5 §. بىرلىك سەپ خىزمىتى

غۇلجا ناھىيىسى ئاز سانلىق مىللەت نوپۇسى ناھىيە نوپۇسىنىڭ %80نى ئىگىلەيدىغان چوڭ ناھىيە، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مىللەت 10 دىن ئاشىدۇ. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغان دەسلەپكى مەزگىلدىن باشلاپلا بىرلىك سەپ خىزمىتىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ، جەمئىيەتتىكى ھەر ساھە ۋەتەنپەرۋەر زاتلارنى ئېتتىپاقلاشتۇرۇپ، دېموكراتىك ئىسلاھاتقا، ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتناشتۇرۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇردى.

1950 — 1956 - يىلغىچە بولغان مەزگىلدە بىرلىك سەپ خىزمىتىنىڭ ۋەزىپىسى پارتىيىنىڭ دىنىغا ئېتىقاد قىلىش ئەركىنلىكى سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش، مىللەتلەر ئېتتىپاقلىقى تەربىيىسىنى كۈچەيتىپ، يېڭىچە مىللىي باراۋەرلىك مۇناسىۋىتىنى تەدرىجىي تۈرغۇزۇش، دىنىي زاتلارغا سوتسىيالىزم ئىدىيىسى تەربىيىسى ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنى سوتسىيالىزم قۇرۇش ئىشلىرىغا يۈزلەندۈرۈش، بىر ئوچۇم ئەكسىيەتچى كۈچلەرگە زەربە بېرىپ، ئەمدىلا ۋۇجۇدقا كەلگەن سوتسىيالىستىك ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەشتىن ئىبارەت بولدى.

1954 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ خىزمىتى بۆلۈمى قۇرۇلدى، باست تېيىپ بۆلۈم باشلىقى بولدى، 4 خادىم ئىشلىدى. شۇ يىلى 7 — 10 - ئايغىچە ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى 17 دىنىي زات ۋە يۇقىرى قاتلام مىللىي زات قاتناشقان سۆھبەت يىغىنى ئېچىلدى، يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە 8 رايون، 56 يېزا بىرلىك سەپ خىزمىتى بويىچە تەكشۈرۈلۈپ، 171 مەسچىت (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلارنىڭ 142، خۇيزۇلارنىڭ 16، قازاقلارنىڭ 13)، 24 ئىلغار ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زات (چارۋىدار 19، پومپىشچىك 5) بارلىقى ئېنىقلاندى ۋە نورمال دىنىي پائالىيەت قوغدالدى، تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 1955. يىل 8 - ئايدا جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا غۇلجا ناھىيىلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى قۇرۇلۇپ، سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 12 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر رەئىس، 2 مۇئاۋىن رەئىسى

سايلاپ چىقىلدى. ئاپپاراتى ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمىدە بولدى. شۇنىڭ بىلەن ۋەتەنپەرۋەرلىك بىرلىك سېپى ناھىيە تەۋەسىدە ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى.

1956 — 1966 - يىلغىچە بولغان مەزگىلدە بىرلىك سەپ خىزمىتىدە بىرلىك سەپ، يۇقىرى قاتلام مىللىي زاتلارنى تەربىيىلەش كۆچەيتىلدى. ھەر يىلى ئۇزۇن مۇددەتلىك (30 كۈندىن 50 كۈنگىچە)، قىسقا مۇددەتلىك (3 كۈندىن 7 كۈنگىچە) قەرەلسىز كۇرس ئېچىلدى. بىرلىك سەپ خادىملىرى ۋە دىنىي زاتلار ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ كەڭ خەلق ئاممىسىغا خىزمەت ئىشلىشىگە يارەملىشىش جەھەتتىن تەربىيىلىنىش ئارقىلىق كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش، سوتسىيالىزمنىڭ سۆيۈش ئاكتىپچانلىقى قوزغىتىلدى. 1958 - يىل 10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئومۇمىي يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 67 ئەزا قاتناشتى. 1966 - يىلغىچە 3 -، 4 -، 5 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئومۇمىي يىغىنلىرى ئېچىلدى. 10 يىلدا ناھىيە 46 قارار بىرلىك سەپ خادىملىرى ۋە دىنىي زاتلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، 2000 دىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) نى تەربىيىلىدى. 1966 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە بىرلىك سەپتىكى زات 420گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى 72 (دىنىي زات 36، يۇقىرى قاتلام مىللىي زات 32، مەدەنىيەت، پەن - تېخنىكا ساھەسىدىكى زات 4).

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە غۇلجا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئاپپاراتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. بىرلىك سەپ خىزمىتىمۇ مەجبۇرىي توختىتىلدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، بىرلىك سەپ خىزمىتى ئەسلىگە كەلدى. ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ ساھەسىدىكى زاتلارغا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە دىنىي سىياسەت توغرىسىدا تەشۋىقات - تەربىيە ئېلىپ بېرىپ، دىن باشقۇرۇش خىزمىتىنى كۆچەيتكەندىن سىرت، 1979 - يىلدىن باشلاپ، مەركەزنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، پارتىيىنىڭ مىللىي بۆرژۇئازىيىگە قارىتىلغان سىياسىتىنى ئومۇميۈزلۈك ئەمەلىيلەشتۈردى. 1981 - يىل 12 - ئايدا سىياسىي كېڭەش ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 140 ئەزا قاتناشتى، شۇ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم 3000 دىن ئارتۇق ئۆگىنىش ماتېرىيالى بېسىپ تارقاتتى، 37 قارار دىنىي زاتلار كۇرسى ئاچتى. بارلىق ۋەتەنپەرۋەر زاتلار بىلەن ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىسى ئىمزالىدى.

1979 — 1983 - يىلغىچە بىرلىك سەپ تارماقلىرى ئايرىم زىيارەت قىلىش، تەكشۈرۈش، ئارخىپ ماتېرىيالىلارنى قايتىدىن كۆرۈپ چىقىش قاتارلىق شەكىللەرنى قوللىنىپ، خاتا ھالدا ئوڭچى ۋە يەرلىك مىللەتچى قىلىپ قويۇلغان 127 خادىمنىڭ ھەممىسىنى ئاقلىدى؛ گومىنداڭدىن ھەقىقەتكە قايتقان 10 خادىمنىڭ سىياسىي تەمىناتىنى ئەسلىگە كەلتۈردى؛ 13 يۇقىرى قاتلام مىللىي ۋەتەنپەرۋەر زاتنى ئورۇنلاشتۇردى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى، سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى 2، ئىلى ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى، سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى 4، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى، سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ ۋەكىلى 7، 1958 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكلىشىش مەزگىلىدە چارۋىسى باھاغا سۈندۇرۇلۇپ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىگە ئوتكۈزۈۋېتىلگەن 107 چارۋىدارغا 543 مال 405 يۆن ئۆسۈم قايتۇرۇلدى؛ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئۆي ئاقتۇرۇلۇپ مۇسادىرە قىلىنغان مال-مۇلۇك 4605 يۈەنگە سۈندۇرۇلۇپ قايتۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى 6 تەيۇەنلىكنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتى مۇناسىپ ئېتىبار بېرىلىپ مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1985 - يىلى يۇقىرىغا تەستىقلىتىش ئارقىلىق، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە تاقۇۋېتىلگەن 297 مەسچىت قايتىدىن ئېچىۋېتىلدى، 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە تەستىق بىلەن ئېچىلغان مەسچىت 367گە يەتتى.

6 §. پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش

1984 - يىل 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش كومىتېتى قۇرۇلدى. كومىتېت مۇدىرلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ پارتىيە تارىخى خىزمىتىگە مەسئۇل مۇئاۋىن شۇجىسى قوشۇمچە ئۈتىدى. بىر نەچچە مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى، كومىتېت قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى، ئىككى ۋۇنۇسكا ئېسىلىپ، تەزكىرە تەھرىر ئىشخانىسى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى، 5 شتات بېرىلدى، بىر مۇدىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى، ئۇ ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىگە بېۋاستە قاراشلىق بۆلۈم، ئىدارە دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن قىلىپ بېكىتىلدى. ۋەزىپىسى ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ يەرلىك تارىخنى توپلاش، رەتلەش، تۇزۇش، مەخسۇس پارتىيە تارىخى ۋە ئۇنىڭغا دائىر ماتېرىيالنى يېزىپ چىقىشتىن ئىبارەت بولدى. 1990 - يىلى پارتىيە تارىخى ئىشخانىسىدا 5 خادىم بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى مۇدىر، بىرى مۇئاۋىن مۇدىر، 3 ى مۇھەررىر.

غۇلجا ناھىيىلىك پارتىيە تارىخى ئىشخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە تارىخىغا دائىر ئاساسىي ماتېرىياللارنى توپلاش، تۇزۇشكە كىرىشتى. 1987 - يىلنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1 - نۆۋەتلىكتىن 5 - نۆۋەتلىككىچە بولغان قۇرۇلتايلىرىغا دائىر ھۆججەتلەر توپلىمى» بىلەن پارتىيە تارىخىدا نام قالدۇرغان بىر نەچچە شەخسنىڭ تەرجىمھالىنى يېزىپ چىقتى.

1987 - يىل 2 - ئايدا ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكوم پارتىيە تارىخى ئىشخانىسىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم ج ك پ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەشكىلات تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش - تۇزۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، تەشكىلات بۆلۈمى، پارتىيە تارىخى ئىشخانىسى ۋە ئارخىپ ئىدارىسىنىڭ مەسئۇللىرىدىن «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەشكىلات تارىخى ماتېرىياللىرى»نى تۇزۇش گۇرۇپپىسى تەشكىللەندى. شۇنىڭ بىلەن تەڭ ناھىيە بويىچە يېزا (بازار)، مەيدان پارتكومى ۋە قىسمەن ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىن تەشكىلات، كادىرلار ئىشلىرىغا مەسئۇل 100 كادىر ئاجرىتىلىپ، ئۇلار بىر تۇتاش تەربىيىلەنگەندىن كېيىن ناھىيە بويىچە تەشكىلات تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش - تۇزۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. تەشكىلات تارىخى ماتېرىياللىرى ئاساسلىقى ئارخىپخانىدىكى ماتېرىياللاردىن ئىبارەتتى، ئەمما تارىخىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن قىسمەتلىك ماتېرىياللارنىڭ تولىسى يۇتۇپ كەتكەن، قىسمەن ماتېرىياللار چىرىپ خېتىنى پەرق ئەتكۈسىز بولۇپ كەتكەنىدى، ئايرىم پىشقەدەم كادىرلارنىڭ ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتىنى تاپقىلىمۇ بولمايتتى. تەھرىرلىك گۇرۇپپىسىدىكى خادىملار چاپا مۇشەققەتتىن قورقماي «ئەتراپلىق توپلاش، تەكشۈرۈپ سېلىشتۇرۇش، ئىنچىكىلىك بىلەن تۇزەش» تىن ئىبارەت يېتەكچى ئاڭچىن بويىچە، قىلچە بىپەرۋالىق قىلماي، ئەستايىدىل مەسئۇل بولدى، ئارخىپى يوق، ئېنىقلاش تەس بولغانلىرىنى ئەھۋالنى ئۈقىدىغان پىشقەدەملەر بىلەن سۆھبەتلىشىش، ئۇلارغا ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلىتىش، مەخسۇس زىيارەت قىلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئاغزاكىي ماتېرىياللارنى توپلاپ، دەللىلگەندىن كېيىن ئىشلەتتى. تەھرىرلىك گۇرۇپپىسىدىكى خادىملارنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ئارقىسىدا شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەشكىلات تارىخى ماتېرىياللىرى» (1949 — 1987 - يىلغىچە بولغان ئۇزى تۇزگەن نۇسخىسى) نىڭ دەسلەپكى ئورىگىنالى پۈتتى. بۇ نۇسخا قايتا - قايتا تەكشۈرۈپ تۇزىتىلگەندىن كېيىن، 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا نەشر قىلىندى.

1989 - يىلى قىشتا ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە تارىخى كومىتېتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، ئىلى ۋىلايەتلىك پارتىيە تارىخى خىزمىتى كومىتېتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، غۇلجا ناھىيىلىك پارتىيە تارىخى ئىشخانىسى

«جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىسىدىكى چوڭ ئىشلىرى»نى تۈزۈشكە كىرىشتى. بۇ كىتابقا 1949 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن كىتاب چىققىچە بولغان ئارىلىقتىكى چوڭ ئىشلار 4 تارىخىي مەزگىلگە يەنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندالغان مەزگىل (1949 - يىل 10 - ئايدىن 1956- يىل 8 - ئايغىچە)، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئومۇميۈزلۈك باشلانغان مەزگىل (1956 - يىل 9 - ئايدىن 1966 - يىل 4 - ئايغىچە)، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلى (1966 - يىل 5 - ئايدىن 1976 - يىل 9 - ئايغىچە)، سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئىلىپ بېرىلغان يېڭى مەزگىل (1976 - يىل 10 - ئايدىن نەشرگە بېرىلگەن كۈنگىچە) بۆلۈپ خاتىرىلەندى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا 80% ئورىگىنال پۈتتى.

§ 7 . پارتىيە ئەزالىرى تەربىيىسى

پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلەشكە 1950 — 1958 - يىلغىچە ناھىيىلىك پارتكومنىڭ تەشۋىقات، تەشكىلات بۆلۈملىرى مەسئۇل بولدى. 1954 - يىل 2 - ئاينىڭ 11 — 23 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى تۈنجى قارارلىق يېزا پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، 32 پارتىيە ئەزاسىنى تەربىيىلىدى. 1955 - يىل 2 - ئايدا يەنە بىر قارار يېزا پارتىيە ياچېيكىسى شۇجىلىرىنى تەربىيىلەش قىسقا مۇددەتلىك كۇرسى ئېچىپ، 33 كۇرسانتنى تەربىيىلىدى. 1957 - يىل 12 - ئاينىڭ 18 - كۈنى يەنە بىر قارار يېزا پارتىيە ئەزالىرى تايانچىلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى، كۇرسقا پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، پارتگۇرۇپپا باشلىقى ۋە پارتىيە ئەزالىرى بولۇپ 88 كىشى قاتناشتى.

1958 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى قۇرۇلدى. ئۇ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ رەھبەرلىكىدە پارتىيىلىك رەھبىرىي كادىرلار بىلەن نەزەرىيە كادىرلىرى تەربىيىلىنىدىغان مەكتەپ بولدى. بۇ مەكتەپ ناھىيىدىكى پارتىيە ئەزالىرى، كادىرلارنى ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى، ئېقىم مەسىلىلىرى، سىياسەت ۋە پارتىيە نىزامنامىسى، پارتىيە بەلگىلىمىسى بويىچە تەربىيىلەش، شۇنىڭ بىلەن بىرگە يېزا - بۆلۈم دەرىجىلىك، كەنت - ئەترەت دەرىجىلىك پارتىيىلىك رەھبىرىي كادىرلارنى نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەشنى ھەمدە ناھىيىدىكى ئوتتۇرا ياش، ياش پارتىيىلىك كادىرلار بىلەن ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى پارتىيەگە كىرىشنى ئىلتىماس قىلغان ئاكتىپلارنى تەربىيىلەش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ناھىيە دەرىجىلىك ئايالار بىرلەشمىسى، ئىتتىپاق كومىتېتى، بىرلىك سەپ، ئىنتىزام تەكشۈرۈش قاتارلىق تارماقلارغا ھەمكارلىشىپ، ھەر خىل تەربىيىلەش خىزمىتىنى ئىشلىدى.

پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلەشتە 1958 — 1965 - يىلغىچە ئاساسلىقى قىسقا مۇددەتلىك كۇرس ئېچىش ئاساس قىلىندى. پارتىيە مەكتىپى قۇرۇلغان يىلى 5 قارارلىق كۇرستا 10 سىنىپ (قېتىم) ئېچىلىپ، 425 پارتىيىلىك كادىر (قېتىم) تەربىيىلەندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت كادىر 378 ئادەم (قېتىم)، خەنزۇ كادىر 47 ئادەم (قېتىم). 1965 - يىلغىچە جەمئىي 35 قارار كۇرس، 65 سىنىپ ئېچىلىپ، 4758 پارتىيە ئەزاسى (قېتىم) تەربىيىلەندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە تەربىيىلەش خىزمىتى بىرمەزگىل توختاپ قالدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم پارتىيىلىك كادىرلارنى نەزەرىيە جەھەتتىن تەربىيىلەشكە يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىپ، ئۇنۇملۇك تەدبىرلەر ئارقىلىق تەربىيىلەش سالمىقىنى ئاشۇردى. 1979 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى 158 قارار كۇرس، 238 سىنىپ (قېتىم) ئېچىپ، قېتىم سانى بويىچە 13 مىڭ 303 پارتىيە ئەزاسى ۋە ھەر دەرىجىلىك

رەھبىرلىك كادىرلار (قېتىم) نى تەربىيىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاساسىي قاتلامدىكى ئورۇنلارغا ھەمكارلىشىپ ئېچىلغان كۇرس 84 قارار، سىنىپ 128، تەربىيىلەنگەنلەر 4573 ئادەم (قېتىم). 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە يېزا دەرىجىلىك 25 پارتىيە مەكتىپى قۇرۇلدى. بۇ مەكتەپلەر 175 قارار كۇرس، 218 سىنىپ ئېچىپ، پارتىيىلىك كادىر ۋە پارتىيىگە كىرىشنى ئىلتىماس قىلغان ئاكتىپتىن 3663 ئادەم (قېتىم) نى تەربىيىلىدى.

بۇنىڭدىن باشقا ناھىيىلىك پارتكوم 1985 - يىلى ئىلى ئوبلاستلىق پارتكوم پارتىيە مەكتىپى بىلەن ھەمكارلىشىپ ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىدە پارتىيىلىك كادىرلارنىڭ ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇش تارىخى بويىچە 2 يىللىق سىنىپ، بىر خەنزۇچە سىنىپ، بىر ئۇيغۇرچە سىنىپ ئېچىپ، 94 كۇرسانت قوبۇل قىلدى (خەنزۇ 42، ئۇيغۇر 52). بۇ ناھىيە دەرىجىلىك پارتىيە مەكتىپى تەربىيىسىنى مۇنتىزىملاشتۇرۇش يولىدا بېسىلغان ئاچقۇچلۇق قەدەم بولدى، ئۇ پارتىيىلىك كادىرلارنىڭ نەزەرىيە جەھەتتىن تەربىيىلىنىش يولىنى كېڭەيتىپلا قالماستىن، ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ماتېرىيال ئارقىلىق ئوقۇتۇش ئىشلىرىغىمۇ ياخشى ئاساس سالدى.

ناھىيىلىك پارتكوم پارتىيە مەكتىپىنىڭ 1979 — 1990 - يىلىغىچە پارتىيە ئەزالىرى ۋە كادىرلارنى تەربىيىلەش ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 — 4

تۈرى / يىللار	كۇرس	سىنىپ	تەربىيىلەنگەنلەر	بۇنىڭ ئىچىدە		
				ئاز ساندىق مىللەت (ئادەم - قېتىم)	خەنزۇ (ئادەم- قېتىم)	ئايال (ئادەم- قېتىم)
1979	5	10	202	156	46	16
1980	7	14	411	277	134	30
1981	8	16	637	429	54	43
1982	10	20	957	549	408	60
1983	59	78	3572	2199	413	171
1984	8	16	1215	1132	83	69
1985	7	14	972	698	123	79
1986	6	12	897	623	82	57
1987	7	14	1074	801	81	107
1988	14	14	1120	719	401	83
1989	17	20	1354	921	128	117
1990	10	10	912	579	333	179
جەمئىي	158	238	13323	9083	4240	1011

Ⅱ باب

جۇڭگو گومىنداڭنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك يەرلىك تەشكىلاتلىرى

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 1 - ئايدا جۇڭگو گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى تەشكىلاتى ئەسلىگە كەلدى. 1 - ئاينىڭ 16 - كۈنى گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىسى بىلەن چېگرا مۇداپىئە دۇبەن مەھكىمىسى ئالاھىدە پىرقىسى تەڭلا قۇرۇلدى.

گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دەرھال ناھىيىلەردە پىرقە قۇرۇشقا تۈتۈش قىلدى. 10 مەۋرىي رايون ۋە ناشيول، چېگرا بويلىرىدىكى مۇھىم ناھىيىلەرگە خادىم ئەۋەتىپ، پىرقە قۇرۇشقا تەييارلىق كۆردى، 1943 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو گومىنداڭى غۇلجا ناھىيىلىك پىرقىسى تەييارلىق كومىتېتى قۇرۇلدى، ئىلى مەۋرىي رايونىنىڭ باشلىقى شۇ بودا ۋە گاۋ بوچىڭ، خي فېڭژۇلار كومىتېت ئەزاسى، شۇ بودا مۇدىر، مۇخەمەت، زاجېڭىيلار كادىر، لى گۈيرۇڭ ياردەمچى كادىر بولدى. غۇلجا ناھىيىلىك پىرقە قوشۇمچە چاپچال، قورغاس ناھىيىلىرىنىڭ پارتىيە ئىشلىرىنى ئىشلىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئىلىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردە شۆبە پىرقە قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلدى. شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى گومىنداڭ غۇلجا ناھىيىلىك پىرقىسى قۇرۇلدى. ئۆلكىلىك پىرقە ئىلگىرىكى پىرقە مۇدىرلىق تۈزۈمىنى شۇجىجاڭلىق تۈزۈمىگە ئۆزگەرتتى، جاڭ يۈنى غۇلجا ناھىيىلىك پىرقىنىڭ شۇجىجاڭلىقىغا تەيىنلىدى. شۇ مەزگىلدە ناھىيە بويىچە 5 رايونلۇق پىرقە، 16 رايونلۇق شۆبە پىرقە، 28 گۇرۇپپا، 214 گومىنداڭ ئەزاسى بار ئىدى، پارتىيە ئىشلىرى خىراجىتىنىڭ دەرىجىسى 1 - دەرىجە قىلىپ بېكىتىلگەن بولۇپ، ئايلىق خىراجىتى 2800 يۈەن ئىدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 31 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك پىرقە مەخسۇس تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتى شاڭ خۇچىڭنى ئارىشاڭ ناھىيىلىك پىرقىنىڭ شۇجىجاڭلىقىغا يۆتكىدى. غۇلجا ناھىيىلىك پىرقىسۇ قوشنا ناھىيىلەرنىڭ پارتىيە ئىشلىرىنى قوشۇمچە ئۈتمەيدىغان بولدى، ئۇ 1 - دەرىجىلىك ناھىيىگە ئۆزگەرتىلىپ، ئايلىق خىراجىتى 4500 يۈەنگە چىقىرىلدى (شۇ يىلى 5 - ئاينىڭ 9 - كۈنى يەنە 3800 يۈەنگە چۈشۈرۈلدى). ئۆلكىلىك پىرقە گومىنداڭغا ئەزا قوبۇل قىلىش، پارتىيە ئىشلىرى خىزمىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، «ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە - ھۆكۈمەت تارماقلىرىنىڭ مۇناسىۋىتىنى تەكشەش چارىسى» نى تارقاتتى، ئۇنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى: ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى پىرقىلەر ھۆكۈمەت ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلارغا بىۋاستە يېتەكچىلىك قىلمايدۇ ۋە ئۇلارنى نازارەت قىلمايدۇ، لېكىن تەڭ دەرىجىلىك ھۆكۈمەت بىلەن مۇناسىۋىتى زىچ بولىدۇ، ئاممىنىڭ پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى ئەملگە ئاشۇرۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش جەھەتتە ئالاقە باغلايدۇ، مەۋرىي قانۇن، قانۇن - پەرمانلارنى يولغا قويىدۇ، ھەمدە پارتىيە ئەزالىرىنى تۇڭەن قاتلاملارنىڭ خىزمىتىگە قاتناشتۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىپ، خىزمەت جەريانىدا ئۇلارنىڭ رەھبەرلىك رولىنى جارى قىلدۇرىدۇ؛ ناھىيىلىك پىرقىنىڭ شۇجىجاڭى ناھىيىنىڭ ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا دائىر يىغىنلىرىغا قاتنىشىدۇ ھەمدە ناھىيىلىك كېڭەشنىڭ كاتىپلىقىنى قوشۇمچە ئۈتەيدۇ؛ ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ماۋارىپ

بۆلۈمى (ياكى ئىجتىمائىي ئىشلار بۆلۈمى)، ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى مەركەزدە تەربىيلىنىپ لايىقەتلىك بولغان گومىنداڭ ئەزالىرىدىن تاللىنىدۇ؛ ناھىيىلىك پىرقىنىڭ شۇجىجائى، ھەيئىتى بىلەن ھاكىم ۋە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بۆلۈملىرىنىڭ باشلىقلىرى گومىنداڭ ئەزاسى بولىدۇ، ھەر ئايىنىڭ 2 - ھەپتىسى ناھىيىلىك پىرقە شۇجىجائى بىر قېتىم كاتىبات يىغىنى ئاچىدۇ. ھاكىم گومىنداڭ ئەزاسى بولۇپ، ئۇنىڭ يېشى ناھىيىلىك پىرقە شۇجىجائىسىنىڭكىدىن ئېشىپ كەتكەن بولسا، كاتىبات يىغىنىنىڭ رەئىسلىكىگە كۆرسىتىلىدۇ. يىغىندا ھەر ھەپتىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئىشلىرى ۋە خىزمەتتىن دوكلات بېرىلگەندىن سىرت، يىغىندا قارار قىلىنغان ئىشلار پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تەقسىم قىلىنىدۇ. ھاكىم گومىنداڭ ئەزاسىدىن تەيىنلىنىدۇ، پارتىيەسىزلەرنى پىرقە پارتىيىگە تونۇشتۇرىدۇ؛ ھەر دەرىجىلىك پىرقىلەردىكى شۇجىجائىدىن تۆۋەن خادىملار ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش، ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش ئىشلىرىغا ئارىلىشىشقا يول قويۇلمايدۇ، خىلاپلىق قىلغۇچىلار ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغانلار قاتارىدا بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

گومىنداڭ غۇلجا ناھىيىلىك پىرقىسى مۇشۇ «چارە» گە ئاساسەن ئەزا قوبۇل قىلىشنى چىڭ تۇتتى، 1944-يىل 4 - ئايغىچە ناھىيە بويىچە گومىنداڭ ئەزاسى 327گە يەتتى.

شۇ يىلى 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى گومىنداڭ غۇلجا ناھىيىلىك پىرقىسى 20 نەچچە پارتىيە ئەزاسىدىن تەشۋىقات ئەترىتى تەشكىللەپ، يېزا - كەنتلەردە تەشۋىقات خىزمىتى ئىشلىدى. 11 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتىلىغاندىن كېيىن، جاڭ يۇ قاتارلىقلار ئارقا - ئارقىدىن ئۇرۇمچىگە قېچىپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭنىڭ غۇلجا ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتلىرىمۇ تۇگەشتى.

Ⅲ باب

ئاممىۋى تەشكىلاتلار

§1. دېھقانلار جەمئىيىتى

1950 - يىل 10 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا غۇلجا ناھىيىسىدە دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلۇشقا باشلىدى. 1951 - يىل 7 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 8 - ئاينىڭ 2 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا (ھازىرقى غۇلجا شەھىرىدە) غۇلجا ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 119 ۋەكىل يەنى 1 -، 2 -، 3 -، 4 -، 5 -، 13 - رايونلاردىن 3 تىن، 8 -، 9 - رايونلاردىن 21 دىن، 12 -، 14 - رايونلاردىن 6 دىن ۋەكىل، 6 - رايوندىن 19 ۋەكىل، 7 - رايوندىن 17 ۋەكىل، 10 - رايوندىن 7 ۋەكىل، 11 - رايوندىن 4 ۋەكىل قاتناشتى؛ مىللەت تەركىبى بويىچە ئايرىغاندا ئۇيغۇر 85، قازاق 21، قىرغىز بىر، خۇيزۇ 8، خەنزۇ بىر، يىللانما دېھقان 66، كەمبەغەل دېھقان 42، ئوتتۇرا دېھقان 8. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى شاۋ جۇڭلىن «كۆزلۈك يىغىنى توغرىسىدا ۋە خەلق ئارىسىدىكى قورال - ياراغلارنى يىغىۋېلىش توغرىسىدا دوكلات»، ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى گو شىفاڭ «ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش نىزامىنى ئىزچىللاشتۇرۇش توغرىسىدا دوكلات»، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ كاتىپى نەجمىدىن نورۇز

«ئاشلىق سېتىۋېلىش خىزمىتى توغرىسىدا دوكلات» بەردى. دوكلاتلاردا ناهيىلىك پارتكوم، ناهيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن بۇيانقى تۇرلۈك خىزمەتلەر خۇلاسىلىنىپ، دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ ۋەزىپىلىرى ئونتۇرىغا قويۇلدى. قۇرۇلتاي 7 كۈن ئېچىلدى، قۇرۇلتايدا دېموكراتىك مۇھاكىمە قىلىش ۋە مەۋرۇي پالاتا ئېلان قىلغان «دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ تەشكىلىي نىزامى» بويىچە سايلام ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق غولجا ناهيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ 15 ئەزاسى 26 كاندىدات ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. مەۋرىدىن مۇدىرلىققا، جاۋ جۈڭگو، ئايتاخۇن (قازاق) مۇئاۋىن مۇدىرلىققا سايلاندى. بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي ناهيە بويىچە ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلىككە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىش يىغىنى بولدى. يىغىندا ناهيىدىكى دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ باشلامچىلىقىدا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىنى باشلاش، كۆزلۈك يىغىنى ئوبدان قىلىش، پاراق ئاشلىق ۋەزىپىسىنى مۇددەت ئىچىدە ئورۇندىشىغا كاپالەتلىك قىلىش، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىشكە چاقىرىق قىلىندى. دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناهيە بويىچە دېھقانلار جەمئىيىتىگە ئاز كەم 10 مىڭ ئەزا قوبۇل قىلىندى. 1956 - يىلى غولجا ناهيىسى يەر ئىسلاھاتىنى تۈگەتكەندىن كېيىن دېھقانلار جەمئىيىتى ئۆزلۈكسىدىن ئەمەلدىن قالدى.

§ 2 . ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى

1. ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى كومىتېتى

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە غولجا ناهيىسىدىكى پىلىچى كۆمۈركېنىدىلا بىر كەسىپداش ئىشچىلار تەشكىلاتى بار ئىدى، 1959 - يىلغىچە ناهيە مىقياسىدا سانائەت كارخانىلىرى ئاز بولغانلىقى، ئىشچىلار كۆپ بولمىغانلىقى، دۆلەت ئورگانلىرىدىمۇ ئانچە - مۇنچە قارا ئىشچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى تەشكىلاتى قۇرۇلمىغاندى.

1960 - يىل 11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى غولجا ناهيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ئىشچىلار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، غولجا ناهيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا ناهيە بويىچە پىلىچى كۆمۈركېنى، ناهيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن ئىبارەت 3 ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، 200 نەچچە ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ئەزاسى بار ئىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ناهيىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى بىرمەزگىل پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى، ئۇ 1973 - يىلدىن باشلاپ ئەسلىگە كەلدى، شۇ يىلى 9 - ئايدا 2 - نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. شۇ چاغدا ناهيە بويىچە 19 ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، 900 نەچچە ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ئەزاسى بار ئىدى، 1980 - يىلدىن باشلاپ ناهيىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ تەشكىلىي قۇرۇلۇشى زور يۆكسىلىش دەۋرىگە كىردى. 1982 - يىلى ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلۇپ، ئەزاسى 756 گە يەتتى، بۇ مەيداندىكى ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ 32.8%نى ئىگىلىدى؛ 1984 - يىلى ناهيىلىك ھاراق زاۋۇتى ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلۇپ، ئەزاسى 250 كە يەتتى، بۇلار زاۋۇتتىكى ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ 81%نى ئىگىلىدى. 1987 - يىل 9 - ئايدا غولجا ناهيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. 1988 - يىل 5 - ئايدا ناهيىلىك ماتارىپ ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى، مەدەنىيەت، سەھىيە، تەنتەربىيە، پەن تەتقىقات، رادىئو- تېلېۋىزىيە قاتارلىق تارماقلاردىن تەشكىللەنگەن، ھەرقايسى ساھەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 45 ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى

قۇرۇلۇپ، ئەزاسى 4298 گە يەتتى، بۇ ناھىيە بويىچە ئۈيۇشما ئەزاسىنىڭ %80نى ئىگىلىدى. 1989 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك زىنھار تالاسى زاۋۇتى ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى قۇرۇلۇپ، ئەزاسى 333كە يەتتى، بۇلار زاۋۇتتىكى ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ %55نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى 94كە يەتتى، مەمۇرىي ئورگانلار تەشكىلاتى بېرىمىنى، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچىلار تەشكىلاتى بېرىمىنى ئىگىلىدى، ئومۇمىي ئەزا 9713كە يېتىپ، ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى قۇرۇلغان ئورۇنلاردىكى ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ %87.3نى ئىگىلىدى.

2. ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى ئەزالىرى قۇرۇلتىيى

ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى 1960 - يىل 7 - ئايدا قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1990 - يىلغىچە 3 نۆۋەت ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

1 - نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى ئەزالىرى قۇرۇلتىيى 1960 - يىل 7 - ئايدا ئىلى رايونلۇق پارتكومىنىڭ تەستىقى بىلەن غۇلجا ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۇشمىسىنى قۇرۇش تەييارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، 1960 - يىل 11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزىدە 1 - نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 30 نەچچە ۋەكىل قاتناشتى، غۇلجا ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى قۇرۇلدى. نيۇ شۇتەي باش ئىشچىلار ئۈيۇشمىسىنىڭ رەئىسلىكىگە، لى شىنفۇ مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

2 - نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى ئەزالىرى قۇرۇلتىيى 1973 - يىل 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 103 ۋەكىل قاتناشتى، 7 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، ژۇ باۋجېن (خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلىدۇ)، ھاشىم غوجابلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

3 - نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى ئەزالىرى قۇرۇلتىيى 1987 - يىل 9 - ئاينىڭ 22 — 24 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزىدە ئېچىلدى، قۇرۇلتايدا جۇڭگو ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى نىزامىدىكى ئالاقىدار بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، 3 - نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۈيۇشمىسىغا 21 ئەزا، 7 دائىمىي ئەزا، بىر رەئىس، 2 مۇئاۋىن رەئىس سايلاپ چىقىلدى. دائىمىي ئەزالار: تۇرسۇن ئابدۇللا، شيا نىڭ، ژاڭ ئەنچۈەن، بەدىردىن غوپۇر، ژاڭ يۈفاڭ، ئابدۇقادىر غوپۇر، نۇربىۋى ئەبى؛ رەئىس: تۇرسۇن ئابدۇللا؛ مۇئاۋىن رەئىسلەر: شيا نىڭ، ژاڭ ئەنچۈەن.

1990 - يىل 11 - ئايدا خەن جىچاڭ (خۇيزۇ) غۇلجا ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۇشمىسىنىڭ رەئىسلىكىنى ئۈتكۈزۈۋالدى.

3. ئاساسلىق پائالىيەتلەر

غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئىشچىلار ئۈيۇشمىسىنىڭ پائالىيەتلىرى دەسلەپتە نۆۋەتلىق ھالدا پارتىيىنىڭ مەركىزىي خىزمىتىگە ماسلىشىش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە بولغان تەشۋىقات - تەربىيە خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ھەمدە ئىشچىلارنىڭ پەن - مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىنىشىگە ياردەم بېرىش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ھەر خىل ئۆگىنىش ۋە تېخنىكا يېڭىلاش پائالىيەتلىرىگە پائال قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. 1960 - يىلى پىلىچى كۆمۈركانى ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى كاندىكى 970 ئىشچىدىن 680نىڭ ساۋاتسىز ئىكەنلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، 3 مۇئەللىم تەكلىپ قىلىپ، شۇ يىلى 40 ئىشچىنىڭ ساۋادىنى چىقاردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئىشچىلار ئۈيۇشمىسىنىڭ نورمال پائالىيىتى توختىتىپ قويۇلدى. 1973 - يىل 9 - ئايدا ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى تەشكىلاتى ئەسلىگە كەلگەن بولسىمۇ، تەرەققىياتى ئاستىراق

بولدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ پائالىيىتى كۈنسايىن موللاشتى، ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىلىرى باش ئۈيۈشمىنىڭ باشلامچىلىقىدا ھەر مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، پارتىيىنىڭ يېڭى دەۋرىدىكى مەركىزىي ۋەزىپىسىنى چۈرىدەپ، پارتىيىنىڭ فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى پائال تەشۋىق قىلدى، قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش پائالىيىتى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى، كەسپىي ئەخلاق تەربىيىسىنى قانات يايدۇردى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى پەن - مەدەنىيەت ئۆگىنىشكە تەشكىللىدى، ئۇلار ئارىسىدا ئەمگەك مۇسابىقىسى ئۈيۈشتۇردى. ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى كارخانىنى دېموكراتىك باشقۇرۇشقا قاتناشتۇرۇلۇش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە بولغان ئەمگەك مۇھاپىزىتىنى كۈچەيتىش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ نورمال ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش جەھەتلەردە نۇرغۇن خىزمەت ئىشلەپ، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئۈچۈن گەۋدىلىك تۆھپە قوشتى. 1983 - يىلى ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىلىرىدا «ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسى» بەرپا قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، 25 دىن ئارتۇق ئەزاسى بار ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىلىرىدا «ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسى» قۇرۇلدى. ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى «ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسى» قۇرۇلۇشىنى مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى قىلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرى مەملىكەتلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى تۈزگەن 6 خىل ئۆلچەم بويىچە تۈركۈمگە بۆلۈپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشتا 41 ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى «ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسى» لاياقەتنامە ئالدى، ئۇلاردىن 11ى «ئىلغار ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسى» بولۇپ باھالاندى.

1985 — 1986 - يىللىرى ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى 4 قارار ئىشچى - خىزمەتچىلەر كەچلىك كۇرسى ئاچتى، كۇرسقا 274 ئەزا قاتناشتى، بۇنىڭدىن باشقا 813 ئەزا كىتاب ئوقۇش پائالىيىتىگە قاتناشتى؛ 32 ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىدىكى 1987 ئىشچى - خىزمەتچى تۈركۈم ۋە مۇددەتكە بۆلۈنۈپ تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەندى، 141 ئىشچى - خىزمەتچى تېخنىكا ماھارىتى كۆرسەتتى.

80 - يىللارنىڭ ئاخىرىغى مەزگىلىدە ناھىيە بويىچە 72 ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىدىكى ھەر مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئارىسىدا قانات يايدۇرۇلغان بەسلىشىش، ئۆگىنىش، يېتىشۈېلىش، يارەدەم بېرىش ۋە «نۆت بولۇش» پائالىيىتىدە 63 ئىلغار ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، 33 ئىلغار ئىسمېنا گۇرۇپپا باھالاپ چىقىلدى، 512 ئەزا يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇن تەرىپىدىن ئىلغار خىزمەتچى ياكى ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ باھالاندى؛ ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى كادىرلىرىدىن 143ى «ئىشچى - خىزمەتچىلەر دوستى» بولۇپ باھالاندى، 18ى ئاپتونوم رايونلۇق باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، ئوبلاستلىق باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ۋە ۋىلايەتلىك خىزمەت كومىتېتى تەرىپىدىن تەقدىرلەندى. يەنى بىر ئەزا شەھەرىلىك ھالدا «شىنجاڭنى ئېچىش-گۈللەندۈرۈش مېدالى» غا ئېرىشتى، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ ئەزاسى ۋاڭ خەنۋېنگ «مەملىكەت بويىچە سودا سىستېمىسىدىكى ئەمگەك نەمۇنىچىسى» دەپ نام بېرىلدى.

ھەر يىلى «1 - ماي» ۋە دۆلەت بايرىمى مەزگىلىدە ئۆتكۈزۈلىدىغان توپ، شاھمات، پىنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىلىرى ۋە ناخشا مۇسابىقىسىمۇ ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى تەشكىلاتىنىڭ دائىملىق پائالىيىتى ھېسابلىنىدۇ، ناھىيىدە ۋاسكېتبول، ۋالىبول، پۇتبول تۈرلىرى بويىچە 32 ئىشچى - خىزمەتچىلەر كوماندىسى، 273 تەنھەرىكەتچى بار. 1988 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى بىلەن مەدەنىيەت ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلار بىرلىكتە «ناھىيە قۇرۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىقىنى تەبرىكلەش ناخشا مۇسابىقىسى» ئۆتكۈزدى، مۇسابىقىگە نەچچە مىڭ ئادەم قاتناشتى. شۇ يىلى ناھىيە 32 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ، ناھىيە بازىرىدا ناھىيىلىك ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيىنى قۇردى. ئۇسكۇنىلەرنى كۆچەيتىپ، يازلىق تانسىخانا، شاھماتخانا قاتارلىق سورۇنلارنى ھازىرلىدى. 1990 - يىلغىچە 3 قارار تانسا كۇرسى، 53 مەيدان تانسا ئۆتكۈزدى. بۇلارغا قاتناشقۇچىلار 20 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى. ناھىيىلىك ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيى يەنە ئاساسىي قاتلام

ئىشچىلار ئۇيۇشمىلىرىغا 15 ئىشتىن سىرتقى ئاخشىچى، 25 سەنئەت تايانچىسىنى تەربىيىلەپ بەردى.

ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ئۇيۇشما ئەزالىرىنىڭ دەردىگە يېتىش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئەملىي ئىش قىلىپ بېرىش جەھەتتە، ناھىيىدىكى 81 ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىدا 2632 كىشى قاتناشقان ھەمكارلىق فوندى قۇرۇپ، فوند سوممىسىنى 120 نەچچە مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى. 1986 — 1987- يىللىرىلا 35 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق پۇل ئاجرىتىپ قىيىنچىلىقى بار 319 ئىشچى - خىزمەتچىگە ياردەم بەردى، ھېيت - بايرام مەزگىلىدە دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن 100 نەچچە قېتىم ھال سورىدى، يەنە 41 ئىشچى - خىزمەتچى ئائىلىسى ئارىسىدا نامراتلارنى يۆلەش - قىيىنچىلىقى بارلارغا ياردەم بېرىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

ئىسلاھات - ئېچىۋېتىشنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش ۋە ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىشقا پائال قاتنىشىپ، دېموكراتىك باشقۇرۇشنى يولغا قويدى، ناھىيىدىكى 37 كارخانىنىڭ ھۆددىگە ئېلىپ تىجارەت قىلىش جەريانىغا باشتىن - ئاخىر قاتناشتى، بۇ كارخانىلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيىنىڭ ھەر يىلى زاۋۇت باشلىقى، دىرېكتورلارنىڭ خىزمىتىنى 2 قېتىم باھالىشىنى ئۇيىتىگە ئالدى. شۇ مەزگىلدە ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىدا 465 ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋەكىلى بولۇپ، 53 قېتىم ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتايلاردا خىزمەتلەر كەڭ دائىرىدە مۇھاكىمە قىلىنىپ چوڭ - چوڭ مەسىلىلەرگە قارار چىقىرىلىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ خوجايىنلىق ئورنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

§ 3 . ياش - ئۆسمۈرلەر تەشكىلاتى

1. كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى

1950 - يىل 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ «ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا ھەر دەرىجىلىك ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇپ، ياشلارنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇش» توغرىسىدىكى يولىورۇقىغا ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم 1951 - يىلنىڭ بېشىدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىتتىپاق خىزمىتى كومىتېتىغا تەييارلىق كۆرۈش ئىشخانىسى قۇرۇپ، مەخسۇس ياشلار كادىرلىدىن بىرنى ئاجرىتىپ، ئۇنى ناھىيە بويىچە ياشلار ۋە ئىتتىپاق تەشكىلاتى قۇرۇشقا مەسئۇل قىلدى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ رەھبەرلىكى ۋە يۇقىرىدىن كەلگەن خىزمەت ئەترىتىنىڭ بىۋاستە ياردىمىدە، نۆۋەتتىكى ۋەزىپىگە زىچ بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش- زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ئاساسىدا يېزىلاردا رەھبەرلىكى ۋە مۇھىم نۇقتىسى بولغان ھالدا تەدرىجىي ئىتتىپاق قۇرۇش ئاڭجىنى بويىچە ئالدى بىلەن ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش نۇقتىلىق ئىشلىنىۋاتقان، رايون ۋە نوپۇس مەركەزلەشكەن، ياشلار بىر قەدەر كۆپ بولغان 6 ،، 7 ،، 8- رايونلاردا بىردىن ئىتتىپاق ياچېيكىسى قۇرۇلۇپ، ئىتتىپاقتا 54 ئەزا قوبۇل قىلىندى. شۇنىڭدىن كېيىن ناھىيە بويىچە ياشلار ئىتتىپاقى قۇرۇش خىزمىتى تەدرىجىي قانات يايدۇرۇلدى. 1952 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئىتتىپاق خىزمىتى كومىتېتىغا بىر شۇجى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى، شاۋجۇڭلىن شۇجى (قوشۇمچە)، بەي كېيى مۇئاۋىن شۇجى بولدى، كومىتېتتا ئىشخانا، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، مەكتەپ بۆلۈمى، 8 شتات بار بولدى. 1953 - يىل 2 - ئايدا جۇڭگو يېگى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا ناھىيە بويىچە 31 ئىتتىپاق ياچېيكىسى، 474 ئىتتىپاق ئەزاسى بار ئىدى.

1954 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 22 — 24 ـ كۈنىگىچە جۈڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك I ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. بۇ چاغدا ناھىيە بويىچە 151 ئىتتىپاق ياچېيكىسى، 1034 ئىتتىپاق ئەزاسى بار ئىدى. 1957 ـ يىلى ئىتتىپاق مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ قۇرۇلتىيىدا بېكىتىلگەن «جۈڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ نىزامنامىسى (لايىھە)»گە ئاساسەن، جۈڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ نامى جۈڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1958 ـ يىل 9 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە خەلق گۈڭشىسى قۇرۇشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا ئەگىشىپ، ئاساسىي قاتلام ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرىنىڭ نامى رايونلۇق، يېزىلىق ئىتتىپاق كومىتېتى دېگەندىن گۈڭشى ئىتتىپاق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1963 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ئىتتىپاق ياچېيكىسى 192گە، ئىتتىپاق ئەزاسى 2746گە يەتتى. 1966 ـ يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ئىتتىپاق تەشكىلاتىنىڭ ئورنىنى «قىزىل قوغدىغۇچىلار» تەشكىلاتى ئالدى، ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ پائالىيەتلىرى توختىتىلدى. 1972 ـ يىلى ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرىنى تەرتىپكە سېلىش، قۇرۇش خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈمۈشى مۇددەتكە، تۈركۈمگە بۆلۈپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1976 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ياشلار ئىتتىپاقى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگان كومىتېتى قۇرۇلدى. 1984 ـ يىل 7 ـ ئايدا گۈڭشى بىلەن ھۆكۈمەت ئايرىۋېتىلگەندىن كېيىن، گۈڭشى ئىتتىپاق كومىتېتى يېزىلىق، بازارلىق ئىتتىپاق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. شارائىتى بار چوڭ ئەتراپتىكى ئىتتىپاق باش ياچېيكىسى، ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرىدە ئىتتىپاق ياچېيكىلىرى قۇرۇلدى. 1973ـ يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە 7 ئىتتىپاق كومىتېتى، 20 ئىتتىپاق باش ياچېيكىسى، 235 ئىتتىپاق ياچېيكىسى، 1356 ئىتتىپاق ئەزاسى بار بولدى. 1975 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ئىتتىپاق ياچېيكىسى 301گە، ئىتتىپاق ئەزاسى 5843كە يەتتى.

1990 ـ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە غۇلجا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى 8 نۆۋەت ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى ئاچتى، بۇ قۇرۇلتايلاردا 25 كىشى ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا سايلاندى ۋە تەيىنلەندى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ قارىمىقىدا 2 بازار (دۆڭمازار، جىلىلىيوزى بازىرى)، 5 مەيدان ـ فېرما (1 ـ، 2 ـ، 3 ـ چارۋىچىلىق فېرمىسى، ئارابوز، دولان دېھقانچىلىق مەيدانلىرى)، 18 يېزا ۋە 2 كارخانا (ئېرىتكۈچ زاۋۇتى، زىغىر تالاسى زاۋۇتى)، 4 ئوتتۇرا مەكتەپ (1 ـ، 2 ـ، 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپلەر بىلەن ئۈچۈنچى خۇيزۇ يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ) بولۇپ جەمئىي 33 ئاساسىي قاتلام ئىتتىپاق كومىتېتى، 8160 ئىتتىپاق ئەزاسى بار بولدى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شتاتلىق كادىرى 9 بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى 27 ياش، ھەممىسى تېخنىكومدىن يۇقىرى مەلۇماتلىق. ناھىيە بويىچە 26 ئىتتىپاق باش ياچېيكىسى، 583 ياچېيكا بار، بۇلار ئىتتىپاق كومىتېتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىكىدىن 19 ھەسسە كۆپ. مەخسۇس ۋە قوشۇمچە ۋەزىپىلىك ئىتتىپاق كادىرى 615كە يەتتى.

2. ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى

1951 — 1990 ـ يىلغىچە جۈڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى 8 قېتىم قۇرۇلتاي ئاچتى.

1 ـ نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى 1954 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 22 — 24 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا (غۇلجا شەھىرىدە) ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا ناھىيىدىكى 151 ئىتتىپاق ياچېيكىسى، 1034 ئىتتىپاق ئەزاسىغا ۋاكالىتەن 76 ۋەكىل قاتناشتى، 14 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى، بۇ قۇرۇلتايدا يەي كېيىنىڭ ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا ۋاكالىتەن بەرگەن دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، يېڭى دېموكراتىك ياشلار

ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 11 ئەزاسى، 7 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، بەي كېيىن ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىغا، ئابدۇكېرىم مۇئاۋىن شۇجىلىققا تەيىنلەندى.

2 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى 1957 - يىل 7 - ئاينىڭ 17 — 20 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 168 ئىتتىپاق ياچېيكىسى، 1621 ئىتتىپاق ئەزاسىغا ۋاكالىتەن 93 ۋەكىل قاتناشتى، 16 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا نىياز ئۆمەرنىڭ ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا ۋاكالىتەن بەرگەن دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، كومىۋنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 11 ئەزاسى، 9 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ۋاڭ ۋېيمىن ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىلىققا، نىياز ئۆمەر مۇئاۋىن شۇجىلىققا تەيىنلەندى.

3 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى 1963 - يىل 5 - ئاينىڭ 30 - كۈندىن 6 - ئاينىڭ 4- كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا ناھىيىدىكى 192 ئىتتىپاق ياچېيكىسى، 2746 ئىتتىپاق ئەزاسىغا ۋاكالىتەن 133 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ۋاڭ ۋېيمىننىڭ ئىتتىپاق كومىتېتىغا ۋاكالىتەن بەرگەن دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، كومىۋنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 13 ئەزاسى، 9 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ۋاڭ ۋېيمىن شۇجىلىققا، جالالدىن مۇئاۋىن شۇجىلىققا تەيىنلەندى.

4 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى 1965 - يىل 7 - ئايدا ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا ناھىيىدىكى 174 ئىتتىپاق ياچېيكىسى، 4789 ئىتتىپاق ئەزاسىغا ۋاكالىتەن 153 ۋەكىل قاتناشتى. دىلىك جەنيۈەن ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا ۋاكالىتەن خىزمەت دوكلاتى بەردى. قۇرۇلتايدا 4 - نۆۋەتلىك ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ 13 ئەزاسى، 7 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. دىلىك جەنيۈەن مۇئاۋىن شۇجىلىققا تەيىنلەندى.

5 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى 1973 - يىل 5 - ئاينىڭ 29 - كۈندىن 6 - ئاينىڭ 5- كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا ناھىيىدىكى 202 ئىتتىپاق ياچېيكىسى، 6356 ئىتتىپاق ئەزاسىغا ۋاكالىتەن 376 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا خالىق ھوشۇرنىڭ ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا ۋاكالىتەن بەرگەن خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. كومىۋنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 25 ئەزاسى، 9 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. خالىق ھوشۇر شۇجى، دۇ جيەنگو، تۇرسۇنئاي ئەيسالار مۇئاۋىن شۇجى بولدى.

6 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى 1979 - يىل 9 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا ناھىيىدىكى 551 ئىتتىپاق ياچېيكىسى، 6534 ئىتتىپاق ئەزاسىغا ۋاكالىتەن 176 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ياڭ گوجۇننىڭ خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، 6 - نۆۋەتلىك ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ 25 ئەزاسى، 10 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ياڭ گوجۇن (خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلدى)، نىياز ئۆمەرلەر مۇئاۋىن شۇجىلىققا تەيىنلەندى.

7 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى 1983 - يىل 1 - ئاينىڭ 19 — 23 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا ناھىيىدىكى 591 ئىتتىپاق ياچېيكىسى، 6109 ئىتتىپاق ئەزاسىغا ۋاكالىتەن 231 ئىتتىپاق ئەزاسى قاتناشتى. قۇرۇلتايدا پولات ئۆمەرنىڭ ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا ۋاكالىتەن بەرگەن خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، كومىۋنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك 7. نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 23 ئەزاسى، 7 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. پولات ئۆمەر شۇجىلىققا، ياڭ گوجۇن مۇئاۋىن شۇجىلىققا تەيىنلەندى.

8 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى 1986 - يىل 1 - ئاينىڭ 28 — 31 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا ناھىيىدىكى 544 ئىتتىپاق ياچېيكىسى، 6733 ئىتتىپاق ئەزاسىغا

ژاكالىتەن 223 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا يالاڭ گوجۇن بەرگەن خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، كومىۋنستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 27 ئەزاسى، 9 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، مۇئاۋىن شۇجى چېڭ شۇژېن (خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلدى) شۇجىلىققا، توختى ئەلى مۇئاۋىن شۇجىلىققا تەيىنلەندى.

3. ئاساسلىق پائالىيەتلەر

كومىۋنستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلۇپ 1990 - يىلغىچە پارتىيىنىڭ ھەر قايسى تارىخىي مەزگىلدىكى مەركىزىي خىزمىتىنى زىچ چۈرىدەپ، ياشلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ھەر خىل پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىجتىمائىي مۇقىملىقى، ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئۈچۈن پائال تۆھپە قوشتى.

1950 — 1956 - يىلغىچە ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى ھەر مىللەت ياشلىرى ئارىسىدا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، يەر ئىسلاھاتى ۋە كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكەتلىرىگە بىرلەشتۈرۈپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى، پارتىيە - ئىتتىپاق تەشكىلاتى ساۋاتلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، ئۇلارنى بۇ ھەقتە تەربىيىگە ئىگە قىلدى. ياشلار ۋەكىللىرى يىغىنى، سۆھبەت يىغىنى، قىشلىق ئۆگىنىش - لېكسىيە سۆزلەش قاتارلىق شەكىللەر ئارقىلىق ياشلارنى ھەر خىل پائالىيەتلەرگە پائال قاتناشتۇردى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1952 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى بويىچە 30 ئىتتىپاق ياچېيكىسىدىكى 7281 ياش قىشلىق ئۆگىنىشكە، 925 ياش دېھقانلار جەمئىيىتىگە قاتناشقان.

1957 - يىلدىن باشلاپ باش لۇشيەن، سوتسىيالىزم تەربىيىسى ۋە خەلق گۇڭشىسى قۇرۇش پائالىيەتلىرىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ، 18 ياچېيكىدىكى 1632 ئىتتىپاق ئەزاسى ئارىسىدا «ئۇچ يىغىن، بىر دەرس» (ئىتتىپاق گۇرۇپپىسى يىغىنى، ئىتتىپاق ياچېيكىسى يىغىنى، ئىتتىپاق ئەزالىرى يىغىنى، ئىتتىپاق دەرسى) تۈزۈمى ئومۇميۈزلۈك تۈرغۇزۇلۇپ، ھەر كۈنى بىر - ئىككى سائەت ئۆگىنىش، ھەر 2 ھەپتىدە بىر قېتىم ئىتتىپاق دەرسى ئۆتۈش داۋاملاشتۇرۇلدى. ياش ئىتتىپاق ئەزالىرى ئورمان بەرپا قىلىش، «تۆت زىياندىن» نى يوقىتىش ۋە دېھقانچىلىق تېخنىكىلىرىنى يېڭىلاش پائالىيەتلىرىنى پائال قانات يايدۇردى، بۇ ئارقىلىق ئىتتىپاق تەشكىلى تەدرىجىي زورايدى. 1959 - يىلى «1 - ماي» گۈڭشي ئىتتىپاق كومىتېتى «ئىلغار كوللېكتىپ» دېگەن نام بىلەن مەملىكەتلىك ياش ئاكتىپلار قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىپ تەقدىرلەندى. «غالىبىيەت» گۈڭشي ئىتتىپاق كومىتېتىمۇ ئاپتونوم رايونلۇق ئىلغارلارنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشتى.

1960 - يىلى ناھىيىدىكى ئىتتىپاق ياچېيكىلىرىدا «بەسلىشىش، ئۆگىنىش، يېتىشىۋېلىش، ياردەم بېرىش، ئۆتۈپ كېتىش» تىن ئىبارەت قىزىلبايراق مۇسابىقىسى قانات يايدۇرۇلدى.

1961 - يىلى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى «قوش بەشتە ياخشى»، «بەشتە ياخشى ياچېيكا، بەشتە ياخشى ياش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، شۇ يىلى «بەشتە ياخشى» ياچېيكىدىن 38نى، «بەشتە ياخشى» ياشتىن 923نى باھالاپ چىقتى.

1962 - يىلى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى «1 - ماي» گۈڭشي ئىتتىپاق كومىتېتى بىلەن بىرلىكتە «ئىتتىپاق ياچېيكىسى قىسقا خەۋەرلىرى»نى ئىشلەپ، شۇ يىلى 5 - ئايدا 1 - سانىنى چىقاردى، يىل ئاخىرىغىچە 12 سان چىقىرىپ تارقاتتى. شۇ يىلى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى چوڭ ئەترەتتىن يۇقىرى ئىتتىپاق كادىرلىرى كۆرسىدىن 10 نەچچە قارار ئېچىپ، 80 نەچچە كادىرنى تەربىيىلىدى.

1963 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى «لېي فېڭدىن ئۆگىنىش» ۋە «قوش بەشتە ياخشى» پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇش تەدبىرلىرىنى تۈزۈپ چىقىپ، دوكلات يىغىنى، ياشلار ئۆگىنىش يىغىنى، ھېكايە سۆزلەش، شېئىر دېلكىماتسىيە يىغىلىشى ئۇيۇشتۇرۇش، ئېتىز - ئېرىق بويلىرىدا گېزىت ئوقۇش،

رەسىم كۆرگەزمە قىلىش قاتارلىق شەكىللەرنى قوللىنىپ، ھەر مىللەت ياشلىرى ئارىسىدا يولداش لېنىي فېكىدىن ئۆگىنىش ھەرىكىتىنى قوزغىدى، چوڭ ئەترەتلەردە يېزا ياشلار كۇلۇبى، كۇتۇپخانا ئېچىلدى، تېخنىكا ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى قاتارلىقلار تەشكىللەندى، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش مەركەز قىلىنغان ئىشتىن سىرتقى مەدەنىيەت-مائارىپ پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، بۇلاردىن تەربىيە ئالغان ئامما %95تىن ئاشتى.

1964 — 1965 - يىللىرى ھەر مىللەت ياشلىرى ئارىسىدا رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

1971 - يىلى ئىنتىپاق تەشكىلاتىنى قۇرۇش خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ناھىيىلىك ئىنتىپاق كومىتېتى ھەر مىللەت ياشلىرىنى يەنە بىر قېتىم رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش دولقۇنى قوزغاشقا چاقىردى.

1973 - يىلى ناھىيىلىك ئىنتىپاق كومىتېتى رىۋىزىئونىزمنى تەنقىد قىلىش، ئىستىل تۇزىتىش ھەرىكىتىگە بىرلەشتۇرۇپ، 384 قارار كۇرس ئېچىپ، 3510 تايانچنى تەربىيىلىدى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيىدىكى ئىنتىپاق ياچېيكىلىرىدا ماركسىزم - لېنىنىزم ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش گۇرۇپپىسىدىن 109ى، مەدەنىيەت ئۆيىدىن 75ى بولغان. 1975 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە كەچلىك سىياسەت ئۆگىنىش مەكتىپى 362گە، ياشلار نەزەرىيە ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى 721گە، نەزەرىيە يېتەكچىلىك گۇرۇپپىسى 380گە، مەدەنىيەت ئۆيى 536گە يەتتى؛ 893 كۇرس ئېچىلدى، كۇرسقا 18 مىڭ 924 ئادەم قاتناشتى، بۇلار تەربىيىلىنىشكە تېگىشلىكلەرنىڭ %95تىن ئارتۇقراقىنى ئىگىلىدى. ھەر بىر ئىنتىپاق ياچېيكىسى ئاساسىي جەھەتتىن نەزەرىيە ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى، سىياسەت ئۆگىنىش كەچلىك مەكتىپى، نەزەرىيە يېتەكچىلىك گۇرۇپپىسى، مەدەنىيەت - سەنئەت - تەنتەربىيە مەركىزى، ياش زەربىدارلار ئەترىتى بولۇش، يەنە نەزەرىيە، ئىلىم - پەن ئۆگىنىشكە، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇشقا بولىدىغان مەدەنىيەت ئۆيى بولۇشنى ئەملگە ئاشۇردى.

1979 - يىل 3 — 6 - ئايغىچە بولغان ۋاقىت «لېنىي فېكىدىن ئۆگىنىش، يېڭى كەيپىيات يارىتىش، زەربىدارلاردىن بولۇش» پائالىيىتى ئېيى قىلىپ بېكىتىلىپ، ناھىيە بويىچە ئورمان بىنا قىلىش - كۆكەرتىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك ئىنتىپاق كومىتېتى ئوبلاستلىق ئىنتىپاق كومىتېتى تەرىپىدىن ئورمان بىنا قىلىش، كۆكەرتىشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى. ناھىيىلىك ئىنتىپاق كومىتېتى شۇ يىلى 4 - ئايدا «ئىنتىپاق ئەھۋالى» دېگەن ژۇرنالنى چىقاردى. 1980 - يىلغا كەلگەندە بۇ ژۇرنالنىڭ نامى «غۇلجا ناھىيىسى ئىنتىپاق خەۋەرلىرى» دەپ ئۆزگەرتىلدى.

1982 - يىلى 1 - قېتىملىق «مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلغاندا، ناھىيە بويىچە «ياشلار ئائىلىسى» بەرپا قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. يىل ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە قۇرۇلۇش كۆلىمى 300 كۋادرات مېتىردىن ئاشىدىغان 4 «ياشلار ئائىلىسى»، 160 يېزا مەدەنىيەت ئۆيى، 48 مىڭ 843 پارچە كىتاب، 2447 نۇسخا گېزىت، 1439 پارچە ژۇرنال، 399 رادىئو قوبۇللىغۇچ، 132 ئۇنىئالغۇ، 54 تېلېۋىزور، 227 ھەر خىل چالغۇ ئەسۋابى، 270 شاھمات بار بولدى.

1983 - يىلى ناھىيە بويىچە ياشلار ئارىسىدا ئوت - چۆپ تېرىش، كۆچەت تېكىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىپاق كومىتېتى، ئورمانچىلىق نازارىتى تەرىپىدىن «ياش - ئۆسمۈرلەر ئورمان بىنا قىلىش بويىچە قىزىلبايراقدار ناھىيە» بولۇپ باھالاندى. 1984 - يىلى كوممۇنىستلىك ياشلار ئىنتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى غۇلجا ناھىيىسىگە «مەملىكەت بويىچە كۆكەرتىش خىزمىتىدىكى ياش - ئۆسمۈرلەر ۋەتەننى كۆكەرتىش زەربىدار ئەترىتى» دەپ نام بەردى.

80 - يىللارنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە، ئىنتىپاق خىزمىتى ياشلارغا پەن - تېخنىكا بىلىملىرى، دۆلەت ئەھۋالىغا دائىر ساۋاتلارنى ئۆگىتىشكە ۋە ئۇلارنى غايىلىك، مەدەنىيەتلىك، ئەخلاقلىق، ئىنتىزامچان يېڭى

كىشىلەردىن قىلىپ تەربىيىلەشكە يوزلەندى. شۇنداق بىلەن ھەر مىللەت ياشلىرى ئارىسىدا پەن - تېخنىكا ئۆگىنىش، پەن- تېخنىكىنى ئىشلىتىش قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلدى. بايتوقاي يېزىسىدىكى ياش دېھقان شو بى ئىلىم - پەنگە تايىنىپ، تىرىشىپ ئىشلەپ باي بولغاچقا ئاپتونوم رايونلۇق ئىتتىپاق كومىتېتى ئۇنىڭغا «يېڭى ئۇزۇن سەپەر زەربىدارى» دەپ نام بەردى.

1986 - يىلى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ياشلار ئارىسىدا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى «ياشلار ئائىلىسى» گە كىتاب تەقدىم قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، پائالىيەتتە 6875 پارچە كىتاب تەقدىم قىلىندى.

1987 - يىلى يېزا - بازاردا ئومۇميۈزلۈك «ياشلار كەچلىك مەكتىپى» قۇرۇلۇپ، %85تىن ئارتۇق ياشلار ساۋادىنى چىقاردى. يىل ئاخىرىدا دولان چوڭ ئەترىتىنىڭ «ياشلار ئائىلىسى» گە ئوبلاستلىق ئىتتىپاق كومىتېتى تەرىپىدىن «مۇنەۋۋەر ياشلار ئائىلىسى» دەپ نام بېرىلدى.

1989 - يىلى بېيجىڭدا سىياسىي مالىمانچىلىق بولغاندا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى چوڭ يىغىن، مۇھىبەت يىغىنى ئېچىش، 10 نەچچە قارار ئۆگىنىش كۆرسى ئېچىش ئارقىلىق ھەر مىللەت ياشلىرىغا دۆلەت ئەھۋالى تەربىيىسى ۋە سوتسىيالىزم يولىدا قەتئىي مېڭىش ئىشەنچ تەربىيىسى ئېلىپ باردى. %98تىن ئارتۇق ياش تەربىيىگە ئىگە بولدى.

1990 - يىلى ھەر مىللەت ياشلىرى ئارىسىدا يەنە بىر قېتىم نەزەرىيە ئۆگىنىش، لېي فېڭدىن ئۆگىنىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى، يېزا - بازاردىكى ياشلار كوچىلارنى تازىلاپ، ئەخلەتلەرنى توشىدى، قەبرى - چۆرىلەرگە قاراپ ئولاردىن خەۋەر ئالدى.

4. پىئونېرلار خىزمىتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك تەشكىلاتى پىلانلىق، تەشكىللىك ھالدا ھەر مىللەت ياش - ئۆسمۈرلىرى ئارىسىدا ئولارنىڭ جىسمانىي، روھىي ساغلاملىقىغا پايدىلىق بولغان ئەدەبىيات - سەنئەت، تەنتەربىيە، كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى، 2 - دەرسخانا ئېچىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك، سوتسىيالىزم، كومۇنىزم ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئېلىپ بېرىپ، ھەر مىللەت ياش - ئۆسمۈرلىرىنىڭ ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشىنى ئىلگىرى سۈردى، پىئونېرلار ئەترىتى تەشكىلاتى ئۇزلۇكسىز زورايدى.

1951 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىدىكى مەكتەپلەردە ئۆسمۈرلەر ئەترىتى تەشكىللەندى، 1952 - يىلى ناھىيىلىك ئىتتىپاق خىزمىتى كومىتېتى قۇرۇلغاندا ئۇنىڭ قارىسىغىدا مەكتەپ ئۆسمۈرلەر بۆلۈمى قۇرۇلۇپ ناھىيىلىك ئۆسمۈرلەر ئەترىتى خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1953 - يىلى ئۆسمۈرلەر ئەترىتىنىڭ نامى جۇڭگو پىئونېرلار ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1960 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە 2432 پىئونېر بار بولدى.

1963 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى «مەكتەپلەردە پىئونېرلار ئەترىتى يېتەكچىسىنى سەپلەش توغرىسىدا قارار» چىقارغاندىن كېيىن، مەكتەپلەرگە پەيدىنپەي پىئونېرلار يېتەكچىسى سەپلەندى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا بىر باش پىئونېرلار يېتەكچىسى سەپلەندى. 1965 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە پىئونېرلار چوڭ ئەترىتى 11گە، ئوتتۇرا ئەترەت 30غا، كىچىك ئەترەت 73كە، پىئونېر 6583كە، يېتەكچى 257گە يەتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە پىئونېرلار ئەترىتىنىڭ ئورنىنى «كىچىك قىزىل ئەسكەرلەر» تەشكىلاتى ئىگىلىۋالغاچقا، پىئونېرلار ئەترىتىنىڭ پائالىيىتى توختاپ قالدى، 1975 - يىلىدىن باشلاپ پائالىيىتى ئەسلىگە كەلدى. شۇ مەزگىلدە ناھىيە بويىچە 965 كىچىك قىزىل ئەسكەر، 487 يېتەكچى بار ئىدى.

1977 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك پىئونېرلار ئەترىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، «كىچىك قىزىل ئەسكەرلەر»

تەشكىلاتى ئەملدىن قالدۇرۇلدى. 1979 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى «غۇلجا ناھىيىلىك پېئونېرلار ئەترىتى خىزمىتىنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇش لايىھىسى»نى تارقاتتى. 1980 - يىلى يازلىق تەتىل مەزگىلىدە ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى بىر قانچە قاتناشقان پېئونېرلار ئەترىتىنى يېتەكچىلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى. 1981 - يىلى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزىدىكى چوڭ كوچا مەركىزىگە سېلىنغان ياش - ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت سارىيى پۈتۈپ، ناھىيىدىكى ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ مۇقىم پائالىيەت سورۇنى بار بولدى. 1982 - يىلى پېئونېرلار ئەترىتى «لېي فېڭدىن ئۆگىنىش، يېڭى كەيپىيات يارىتىش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، لېي فېڭدىن ئۆگىنىش گۇرۇپپىلىرىنى تەشكىللىدى. ھەر يىلى 3 - ئايدا پېئونېرلار ئەترىتى دائىم مەكتەپ سىرتىدا ياخشى ئىش قىلىش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىمۇ 98 كىشى قاتناشقان ئۆسمۈرلەر يازلىق لاگېر پائالىيىتى تەشكىللىدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 161 پېئونېرلار ئەترىتى، 537 ئوتتۇرا ئەترەت، 734 پېئونېرلار يېتەكچىسى، 29 مىڭ 384 پېئونېر بار بولدى. 1989 - يىلى پېئونېرلار ئەترىتى غۇلجا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلۇپ، بىر مۇدىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى، ئۇ ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدە بولدى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى ئۆسمۈرلەر خىزمىتى كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاساسلىقى ئۆسمۈرلەر تەشكىلاتىنىڭ «بەش بولۇش» (تەشكىلى، يېتەكچىسى، پائالىيىتى، بازىسى، تۇزۇمى بولۇش) قۇرۇلۇشىنى تۇتتى. مەملىكەتلىك ئۆسمۈرلەر كىتاب - ژۇرنال ئوقۇش مۇسابىقىسىدە غۇلجا ناھىيىسىدىن 2 پېئونېر مەملىكەتلىك 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 2 پېئونېر 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 23 پېئونېر 4 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. بۇنىڭدىن باشقا 10 پېئونېر ئاپتونوم رايون بويىچە «مۇنەۋۋەر پېئونېر» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە 71 مىڭ 910 ئۆسمۈر بالا بولۇپ، پېئونېرلار چوڭ ئەترىتى 167گە، پېئونېر 59 مىڭ 707گە، پېئونېرلار يېتەكچىسى 779غا يەتتى.

§ 4 . ئاياللار بىرلەشمىسى

1. تەشكىلىي تەرەققىياتى

1950 - يىل 8 - ئايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1951 - يىل 5- ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا (غۇلجا شەھىرىدە) غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ئاياللار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك دېموكراتىك ئاياللار بىرلەشمىسى قۇرۇلدى، بىرلەشمە ئىشخانىسىغا 6 مەخسۇس كادىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى، مۇئاۋىن مۇدىرلىقىنى ئالتۇنخان (ئايال، قازاق) ئۈتتىدى، 9 دائىمىي كېڭەش ئەزاسى، 21 ئىجرائىي ئەزا بار بولدى. دېموكراتىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ قارمىقىدا 9 رايونلۇق، 62 يېزىلىق ئاياللار بىرلەشمە كومىتېتى، 1311 يېزا ئايال ۋەكىلى بار بولدى. 1955 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك دېموكراتىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ نامى غۇلجا ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1958 - يىلىدىكى خەلق گۇڭشېسى قۇرۇش ھەرىكىتىدە رايونلۇق، يېزىلىق ئاياللار بىرلەشمىسى تەشكىلاتى بىر تۇتاش گۇڭشې ئاياللار بىرلەشمىسىگە ئۆزگەرتىلىپ ئادەتتە بىر مەخسۇس مۇدىر، 2 دىن 3كىچە قوشۇمچە مۇئاۋىن مۇدىر، بىر نەچچە ئەزا قويۇلدى. چوڭ ئەترەتلەرگە بىر ئايال چوڭ ئەترەت باشلىقى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىگە بىر ئايال ئەترەت باشلىقى قويۇلدى. ھەر 15 ئائىلىدىن بىر ئايال ۋەكىل سايلاندى. گۇڭشې ئاياللار بىرلەشمىسى بۆلەكلەر، چوڭ ئەترەتلەر بويىچە ئاياللار خىزمىتىنى ھۆددىگە ئالدى. 1964 - يىلى ناھىيە بازىرى

جېلىلىيۈزىدە 2 - نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ يېڭى بىر نۆۋەتلىك رەھبەرلىرى سايلاپ چىقىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتى زەربىگە ئۇچراپ، ئاساسىي جەھەتتىن پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

1973 - يىل 6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ تەركىبىدىكى خادىملار سايلاپ چىقىلدى ۋە ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شۇ مەزگىلدە ناھىيە بويىچە 13 گۇڭشې (مەيدان - فېرما) ئايالار تەشكىلاتى، 91 چوڭ ئەترەت ئايالار تەشكىلاتى، 633 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئايالار تەشكىلاتى بار ئىدى. 1980 - يىل 5 - ئاينىڭ 27 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ رەھبەرلىرى ۋە ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى. شۇ چاغدا ناھىيىدىكى ئاساسىي قاتلام ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتى 745 كە يەتتى.

1984 - يىلى گۇڭشې بىلەن ھۆكۈمەت ئايرىۋېتىلگەندىن كېيىن، گۇڭشې ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ نامى يېزىلىق - بازارلىق ئايالار بىرلەشمىسىگە ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا كەنت (گۇرۇپپا) ئايال ۋەكىللەر ھەيئىتى ۋە ئايالار گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە 23 يېزا - بازار، مەيدان - فېرما ئايالار بىرلەشمىسى، 123 كەنت دەرىجىلىك ئايالار تەشكىلاتى بار بولدى. ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى 116 ئورۇندا 70 ئايال ۋەكىللەر ھەيئىتى (گۇرۇپپىسى) قۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە ئايال كادىر 196 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ۋەزىپىدىكىسى 149، قوشۇمچە ۋەزىپىدىكىسى 42.

1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئۆسمۈر - بالىلار خىزمىتىنى ماسلاشتۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ئەزالىرى ئورگان ماسلاشتۇرۇش تارماقلىرىنىڭ رەھبەرلىرىدىن تەركىب تاپتى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ بىر مۇئاۋىن شۇجىسى گۇرۇپپا باشلىقى، بىر مۇئاۋىن ھاكىم ۋە ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرى مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى، ئىشخانىسى ئايالار بىرلەشمىسىدە بولدى، بىر مەخسۇس كادىر بۇ خىزمەتكە مەسئۇل بولدى.

1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىگە بىر مۇدىر، 2 مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى، خادىمى 9غا يەتتى. ئاساسىي قاتلاملاردىكى يېزا - بازار، مەيدان - فېرما ئايالار بىرلەشمىسى 25كە، ئايال ۋەكىللەر ھەيئىتى 190گە، ئايال ۋەكىللەر گۇرۇپپىسى 600گە يەتتى. ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى 116 ئورۇندا مۇستەقىل قۇرۇلغان ياكى بىرلىشىپ قۇرۇلغان ئايال ۋەكىللەر ھەيئىتى (گۇرۇپپىسى) 73كە يەتتى.

2. ئايالار قۇرۇلتايلىرى

1 - نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى 1951 - يىل 5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيە بازىرى (غۇلجا شەھىرى) دا ئېچىلدى، قۇرۇلتايدا ج ك پ ئىلى ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى لىيۇ گۈاڭخەن بىلەن غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى شاۋ جۈگلىننىڭ خىزمەت يوليورۇقى، ناھىيىلىك ئايالار قۇرۇلتىيىغا تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ۋۇ جىنرۇ بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئايالار خىزمىتىگە دائىر فاكتلىق، ۋەزىپىلىرى توغرىسىدا دوكلات» ۋە تۇراخۇن بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك دېموكراتىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ تەشكىلىي ئىزامى توغرىسىدا دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، 21 قۇرۇلتاي ۋەكىلى ئەزاسى، 9 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، ئالتۇنخان دېموكراتىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى. 1957 — 1964 - يىللىرىچە بەدىئۈل مايمۇنەملەر ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى.

2 - نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى 1964 - يىلى ئېچىلىپ، 2 - نۆۋەتلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ رەھبەرلىرى سايلاپ چىقىلدى، مايمۇنەم ئايۇپ (خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلدى)، خانقىز (قوشۇمچە) مۇئاۋىن

مۇدىرلىققا تەيىنلەندى.

3 ـ نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى　1973 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا قاتناشقان رەسمىي ۋەكىل 374، سىرتتىن قاتناشقان ۋەكىل 5، ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان ۋەكىل 3. قۇرۇلتايدا مايمۇنەم ئايۇپنىڭ ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ئايالار بىرلەشمىسىگە ۋاكالىتەن بەرگەن «ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»ى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. غۇل ـ غۇلا قىلىش، كېڭەشىش، دېموكراتىك مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق 28 ئەزا سايلاپ چىقىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى تەشكىللەندى. تۇرسۇنئاي ئەيسا، مايمۇنەم ئايۇپ، سى شيۈلەن (ئايال)، ئىلمىخان توختىخان، تېڭ بىڭيىڭ (ئايال)، ھۆرجىيبك، ھۆرخان، راھىلەم، گۈەن شيۈجېن (ئايال) قاتارلىقلار دائىمىي ئەزا، مايمۇنەم ئايۇپ (خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلىدۇ)، ئىلمىخان، سى شيۈلەنلەر مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. 1979 ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم تۇرسۇنئاي قاسىمنى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىققا تەيىنلىدى.

4 ـ نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى　1980 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 9 مىللەتتىن تەركىب تاپقان 244 ئايال ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 189 بولۇپ، بارلىق ۋەكىلنىڭ 74% نى ئىگىلىدى. قۇرۇلتايدا 4 ـ نۆۋەتلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى قاراپ چىقىپ ماقۇللاندى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 6 يىلدىن بۇيانقى ئايالار ھەرىكىتىگە دائىر تەجرىبىلىرى ئەستايىدىل يەكۈنلىنىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى بىر مەزگىللىك ئايالار خىزمىتىنىڭ ۋەزىپىلىرى مۇھاكىمە قىلىندى ۋە بېكىتىلدى. ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ ئىجرائىي ئەزاسى، 7 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، مايمۇنەم ئارىپ خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلىدىغان بولدى، تۇرسۇنئاي قاسىم مۇئاۋىن مۇدىرلىققا تەيىنلەندى. 1982 ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم فەن مالى (ئايال)نى، 1987 ـ يىلى خۇرشىدەمنى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىققا تەيىنلەندى.

3. ئاساسلىق پائالىيەتلىرى

غۇلجا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى 1951 ـ يىلى قۇرۇلغاندىن باشلاپ ناھىيىدىكى ھەر مىللەت ئايالىرىغا باشلامچىلىق قىلىپ، «ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ـ زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش»، يەر ئىسلاھاتى، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش ـ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، «ئۇچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش»، كوپېراتسىيەلەشتۇرۇش، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش، خەلق گۈڭشىسى قۇرۇش، سوتسىيالىستىك تەربىيە ۋە ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىش، سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت پارتىيىنىڭ ئوخشىمىغان مەزگىلدىكى مەركىزىي خىزمىتىگە پائال ماسلىشىپ، ھەر مىللەت ئايالىرىنى ئارىسىدا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش، «8 ـ مارت قىزىلبايراقدارى» ئەمگەك مۇسابىقىسى، ھويلا ـ ئارام ئىگىلىكى مۇسابىقىسى، ئەمەلىي قوللىنىلمىغان تېخنىكا بىلەن تەربىيىلەش، مەھەللىلەر ئائىلە تەربىيىسى، دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئايالارنىڭ «ئۇچنى ئۆگىنىش، ئۇچتە بەسلىشىش» (سىياسىي ئۆگىنىش، تېخنىكا ئۆگىنىش، مەدەنىيەت ئۆگىنىش، ئىتتىپاقتا، نەتىجە، تۆھپە يارىتىشتا بەسلىشىش)، «بەشتە ياخشى ئائىلە» لەرنى باھالاش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى داغدۇغىلىق قانات يايدۇردى. مۇشۇلار بىلەن بىرگە، ھەر دەرىجىلىك ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى ھەر مىللەت ئايالىرىغا ئايالار ئىمتىيىنىڭ نىكاھ ئەخلاقى، چوڭلارنى ھۆرمەتلەش ـ كىچىكلەرنى ئاسراش، ناچار ئۆرپ ـ ئادەتلەرنى ئۆزگەرتىش ـ تۈگىتىش جەھەتلەردە تەربىيە ئېلىپ باردى؛ ئايالارنى ھېيىز كۆرۈش، تۇغۇتلۇق، ھامىلدار، بالا ئېمىتىش مەزگىللىرى ۋە ئاغرىق ـ ئاجىز ۋاقىتلىرىدا ئاسراشنى شۇنداقلا ئايال خىزمەتچىلەرگە بولغان ئەمگەك مۇھاپىزىتىنى كۈچەيتىپ، ئايالار-

بالىلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى تېخىمۇ ياخشى قوغداپ، ئاياللارنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ھۆرمەتلەش، ئۆزىنى ئۆزى قەدىرلەش، ئۆزىنى ئۆزى ئەتىۋارلاش، ئۆزىنى ئۆزى كۆچەيتىش ئېڭىنى ئۈستۇردى. ئاياللار ئاممىسى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا تېگىشلىك تۆھپە قوشتى.

ئاياللار - بالىلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش ۋە ئەمگەك مۇھاپىزىتى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاساسىي قانۇندا ۋە بىر قىسىم قانۇنلاردا ئاياللار - بالىلارنى قوغداشقا دائىر بىر يۈرۈش بەلگىلىمىلەر بېكىتىلدى. ئاياللار بىرلەشمىسى ئاياللار ئاممىسىنىڭ ۋاكالەتچىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن بۇ خىزمەتكە ئىزچىل ئەھمىيەت بەردى.

«نىكاھ قانۇنى»نى تەشۋىق قىلىش ۋە قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى 1956 - يىلى تۇنجى «نىكاھ قانۇنى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك ئاياللار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى يېزا ۋەكىلى ھەيئىتى، قېيىنئانا ۋە كېلىنلەر يىغىنى، ئەر - ئاياللار يىغىنى، ئاكتىپلار يىغىنى، ياشلار يىغىنى، ئوقۇغۇچىلار يىغىنى قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللەر ئارقىلىق ناھىيىدە «نىكاھ قانۇنى»دىكى ئەر - ئاياللار باراۋەر بولۇش سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىپ، نىكاھ ئىشلىرىدا ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش، نىكاھ ئىشلىرىغا چات كىرىۋېلىش، نىكاھ سودىسىغا قارشى تۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى ھەمدە ماجىرالارنى مۇرەسسە قىلىش ۋە تىپىك دېلولارنى ئوچۇق سوت قىلىش ئارقىلىق ئاممىغا ئاياللار - بالىلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش كېرەكلىكىنى چۈشەندۈردى. 1981 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، يېڭى «نىكاھ قانۇنى» يولغا قويۇلدى. ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسى گۈڭشى - مەيدان، فېرمىلاردا بىر نەچچە قارار ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىپ، زور بىر تۈركۈم ئايال تەشۋىقات تايانچلىرىنى تەربىيىلىدى. 1984 - يىل 2 - ئايدا 751 كادىر ئاجرىتىلىپ، ناھىيە بويىچە بازار - يېزىلاردا ئاياللار - بالىلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش بويىچە بىر ئايلىق تەشۋىقات پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى. يىغىن ئارقىلىق تەربىيىلەش كۇرسىدىن 70 نەچچە قارار ئېچىلىپ، 1519 تايانچ تەربىيىلەندى. 17 مىڭ 645 پارچە تەشۋىقات ماتېرىيالى تارقىتىلدى. 8682 شوتار چاپلاندى ۋە لوزۇنكا ئېسىلدى، 355 قېتىم سۆھبەت يىغىنى ياكى دوكلات يىغىنى ئېچىلدى، 593 قېتىم مەخسۇس تېمىدا تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى ياكى رادىئو ئاڭلىتىلدى. شۇ يىلى زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان 10 ئايال، 12 بالا قوتقۇزۇۋېلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئاياللار - بالىلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىگە دەخلى - تەرۇز قىلىنغان، ئەمما جىنايەت بولۇپ شەكىللەنمىگەن 121 دېلو بىرتەرەپ قىلىندى. 1986 - يىلى ناھىيە بويىچە 11 يېزا (بازار)، مەيدان - فېرمىدا ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ باشچىلىقىدا 93 يېزا، كەنت دەرىجىلىك قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇ گۇرۇپپىلار 1987 - يىلىغىچە چوڭ - كىچىك 231 دېلونى قوبۇل قىلىپ، بۇنىڭدىن 80نى بىۋاستە بىر تەرەپ قىلدى، 87 سىنى ئالاقىدار ئورۇنلار بىلەن ماسلىشىپ بىر تەرەپ قىلدى. 1987 - يىل 3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنىنى يولغا قويۇش توغرىسىدا تولۇقلىما بەلگىلىمە»نى تارقاتتى. ئۇچۇن خۇيزۇ يېزىسى

بالىلار باغچىسى، ھەر بىر ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە بىردىن يەسلى قۇرۇلدى، بالىلار بېشىغا قاراپ چولاق، ئونتۇرا، كىچىك سىنىپلارغا بۆلۈندى، ھەر بىر سىنىپقا بىردىن 3كىچە بالا باققۇچى ياكى ئوقۇتقۇچى سەپلەندى. بالىلار دېھقانچىلىق ئالدىراش ۋاقىتتا پۈتۈن كۈن، ئارىسال چاغلاردا بىرىم كۈن قوبۇل قىلىنىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە يەسلى، بالىلار باغچىلىرى نامدىلا ساقلىنىپ قالدى. 1973 - يىلى ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرىنىڭ ئەسلىگە كېلىشىگە ئەگىشىپ، يەسلى، بالىلار باغچىسى خىزمىتى قايتىدىن كۆچەيتىلدى. 1983 - يىل 3 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك يەسلى، بالىلار باغچىسى خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئىشخانىسى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىدە بولدى. 1984 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە بالىلار باغچىسى (سىنىپ)، يەسلى (گۇرۇپپا) 801گە، يەسلىدىكى بالا 28 مىڭ 790گە يەتتى، بالىلار سىنىپىنىڭ ئومۇملىشىش نىسبىتى %80كە، يەسلىنىڭ ئومۇملىشىش نىسبىتى %40كە يەتتى.

1986 - يىل 4 - ئاينىڭ 16 — 19 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى بىلەن ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى بىرلىكتە 37 بالىلار ئوقۇتقۇچى تايانچىسى بىلەن ئايال ۋەكىللەر ھەيئىتى تايانچىسى قاتناشقان بالىلارنى ئىلمىي تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى. بۇ ناھىيە بويىچە تۇنجى قارار ئېچىلغان خەنزۇچە كۇرستۇر. شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنىگىچە ئۇيغۇرچە تۇنجى قارارلىق پىزا بالىلار ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، 52 كۇرسانتنى تەربىيىلىدى. 1987 - يىلى ئىلى ۋىلايەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى يەسلى ئوقۇتقۇچىسىدىن 16 نى ۋاكالىتەن تەربىيىلەپ بەردى. 1989 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى ئۇيغۇر ئوچۇن يېزىسىدا سىناق تەرىقىسىدە كەنت دەرىجىلىك ئاتا - ئانىلار مەكتىپىدىن 5نى ئاچتى. 1990 - يىلى دادامتۇ يېزىسىنىڭ دادامتۇ كەنتى 26 قارار بوۋاي، مومايلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى. يىل ئاخىرىغىچە ناھىيىدىكى پىزا - بازار، مەيدان - فېرما ئايالار بىرلەشمىسى سوپېتلىك پەرزەنت كۆرۈش، سوپېتلىك بېقىش، سوپېتلىك تەربىيىلەش ساۋاتلىرى توغرىسىدا 30 قارار لېكسىيە ئۇيۇشتۇردى، بۇ لېكسىيىلەرگە 5940 ئاتا - ئانا قاتناشتى. «ئوچ سوپېتلىك» ساۋاتلىرىنى تەشۋىق قىلىش پائالىيىتى 151 مەيدان (قېتىم) ئۇيۇشتۇرۇلدى، بۇ پائالىيەتلەردە 17 مىڭ 35 ئادەم تەربىيە ئالدى. 1990-يىلغىچە ناھىيە بويىچە يەسلى 3كە، يەسلى سىنىپى 7گە، يەسلىگە كىرگەن بالا 124كە، بالىلار باغچىسى 110غا، باغچا سىنىپى 180گە، باغچىدىكى بالا 4903كە، بالا باققۇچى 225كە يەتتى.

ئايالار ئەمگەك مۇھاپىزىتى　ئايالارنى «بەش مەزگىللىك ئاسراش» خىزمىتىنى ھەر دەرىجىلىك ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى قۇرۇلغاندىن بۇيان بوشاشماستىن تۇتۇپ كەلدى. ئايالارنى ھېيىز مەزگىلىدە سوغۇق سۇ بىلەن ئۇچرىشىدىغان ئىشقا قويماسلىق، ھامىلدار مەزگىلىدە ئېغىر ئىشلارغا قويماسلىق، بالا ئېمىتىش مەزگىلىدە يىراق يەرگە ئىشقا قويماسلىق يولغا قويۇلدى. ھامىلدار ئايالار ئاي، كۈنىگە قاراپ، مۇۋاپىق ئەمگەككە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، تۇغۇتلۇق ئايالىنىڭ 45 كۈندىن 60 كۈنگىچە دەم ئېلىشىغا كاپالەتلىك قىلىندى. يېزا ئايالىرىنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا قاراپ گۇڭ (تومۇر) تولۇقلاپ بېرىلدى، بالدۇر تۇغۇپ قويغان، بويىدىن ئاجراپ كەتكەن، تۇغۇت قىيىن بولغان ئايالارغا دەم ئېلىش بېرىلدى ياكى دەم ئېلىش ۋاقتى ئۇزارتىپ بېرىلدى. 4 ئاي توشماستا بويىدىن ئاجراپ كەتكەنلەرگە 30 كۈن، 4 ئايدىن ئاشقاندا بويىدىن ئاجراپ كەتكەنلەرگە 45 كۈن دەم ئېلىش بېرىلدى، بالىسى 8 ئايغا توشمىغان ئايالارغا ھەر كۈنى ئەمگەك ۋاقتىدا 2 قېتىم ئېمىتىش ۋاقتى بېرىلدى، ئاستا خاراكتېرلىك كېسەل ۋە ھەر خىل كېسەللىككە گىرىپتار بولغان ئايالارغا داۋالىنىش ۋاقتى بېرىلىپ، قۇربى يېتىدىغان ئەمگەككە ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

ھەر دەرىجىلىك ئايالار تەشكىلاتلىرى ئايالارنىڭ ساغلاملىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۇچۇن، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش تارماقلىرى بىلەن ماسلىشىپ، ھەر مىللەت ئايالارنىڭ سالامەتلىكىنى قەرەلسىز تەكشۈرۈپ، ئايالار كېسەللىكىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ داۋالاپ، ئۇلارنىڭ ساغلام خىزمەت قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلدى.

ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ۋە ئايال كادىرلارنى تەربىيىلەش　50 - يىللارنىڭ بېشىدا ناھىيىلىك

ئايالار بىرلەشمىسى بىلەن ئاساسىي قاتلام ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى ناھىيىدىكى ئايالارنى داغدۇغىلىق ئېلىپ بېرىلغان «ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش» ھەرىكىتىگە پائال قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىپ زور تۈركۈمدىكى ئايالارنىڭ ساۋاتسىزلىق قالپىقىنى ئېلىپ تاشلىشىغا يارىدەم بەردى. ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئاساسىدا ھەر خىل تۈگىنىش كۇرسلىرىنى ئېچىپ، تۈركۈم - تۈركۈملەپ ئايال كادىرلارنى تەربىيىلىدى. 1963 - يىل 11 - ئايدا ناھىيە بويىچە ئايال كادىرلارنىڭ كەسپىي ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈش كۇرسىدىن 6 قارار ئېچىلىپ، 368 ئايال كادىر تەربىيىلەندى. 1974 — 1975 - يىللىرى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىدە 3 قارار 372 ئايال كادىر قاتناشقان نەزەرىيە تۈگىنىش كۇرسى ئاچتى. 1976 - يىلى ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 110 كەنتلىك مەكتەپ ئېچىلدى، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئەملىي قوللىنىلىدىغان تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەش پائالىيىتى تەدرىجىي قانات يايدۇرۇلدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1986 - يىلى ئايالارنى پەن - تېخنىكا، كەشتىچىلىك، بوغالتىرلىق، ئايال كادىرلار كەسپى بويىچە تەربىيىلەش كۇرسىدىن 36 قارار ئېچىلىپ، 345 ئايال تەربىيىلەنگەن. 830 ئايال تىككۈچىلىك كۇرسىغا قاتنىشىپ، 430ى تىككۈچىلىك دۇكىنى ئاچقان. 1989 - يىلى ھەر دەرىجىلىك ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى ئايالارنى 952 نۇسخا، 11 ساھە 424 پارچە «دېھقانچىلىق پەن - تېخنىكىسى» ژۇرنىلىغا يېزىلىشقا تەشكىللىدى؛ توخۇ بېقىش تېخنىكىسى بويىچە 8 قارار كۇرس ئېچىپ، 280 ئايالنى تەربىيىلىدى. كۆكتات تېرىش ۋە كۆكتات پەرۋىش قىلىش بويىچە 4 قارار كۇرس ئېچىپ 127 ئايالنى تەربىيىلىدى. 1990 - يىلى ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى «ئۆچىنى ئۆگىنىش، ئۆچىتە بەسلىشىش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش جەريانىدا 146 قارار ئەسقاتىدىغان تېخنىكا بويىچە تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، 4008 ئايالنى تەربىيىلەپ، ناھىيە بويىچە %80دىن ئارتۇق قىز - چوكانىڭ بىر، 2 تۇرلۇك ئەسقاتىدىغان تېخنىكا ئىگىلىشىگە ئىمكانىيەت ياراتتى.

«8 - مارت» قىزىلبايراقدارى» مۇسابىقىسى ۋە «بەشتە ياخشى ئائىلە» لەرنى باھالاش

«8 - مارت» قىزىلبايراقدارى» ئەمگەك مۇسابىقىسىنى قانات يايدۇرۇش ناھىيىدىكى ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرىنىڭ ئەنئەنىسى بولۇپ، ھەر يىلى «8 - مارت» ئايالار بايرىمىدا ھەر خىل شەكىللەر بىلەن بىر تۈركۈم «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى ياكى «8 - مارت» قىزىلبايراقدار كوللېكتىپ» تەقدىرلەندى. 1960- يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى «8 - مارت» ئايالار بايرىمىنىڭ 50 يىللىقىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن، 1 - قېتىملىق «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى (كوللېكتىپ) نى تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىپ، 62 «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى» بىلەن 8 «8 - مارت» قىزىلبايراقدار كوللېكتىپ»نى تەقدىرلىدى. 1962 - يىلغىچە مەملىكەت، ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاست تەرىپىدىن 20 ئىلغار كوللېكتىپ، «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى» ، «قەلبى قىزىل، قولى چېۋەر» ئايال ماھىر، «بەشتە ياخشى ئائىلە» بويىچە 176 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بۇ پائالىيەتلەر ئۈزۈلۈپ قالدى. 1978 - يىل 3 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1980 - يىلى 3 ئايال مەملىكەتلىك «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى» ، 7 ئايال ئاپتونوم رايونلۇق «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى» بولۇپ، 3 يېزا ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك «8- مارت» قىزىلبايراقدار ئورۇن» ، 14 ئورۇن ناھىيە دەرىجىلىك «8 - مارت» قىزىلبايراقدار كوللېكتىپ» ، 38 ئائىلە «8 - مارت» يېزا - بازار ئائىلىسى» بولۇپ باھالاندى. 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 9 ئادەم مەملىكەتلىك «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى» ، 34 ئادەم (قېتىم) ئاپتونوم رايونلۇق «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى» ، 120 ئادەم (قېتىم) ۋىلايەتلىك «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى» بولۇپ تەقدىرلەندى.

«بەشتە ياخشى» ئائىلىنى باھالاش 50 - يىللاردا باشلىنىپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئۈزۈلۈپ قالدى. 1981 - يىلى قايتىدىن باشلاندى، شۇ يىلى 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى چوڭ

ئەترەت دەرىجىلىكتىن يۇقىرى 160 ئايال كادىر قاتناشقان «بەشتە ياخشى» ئائىلىلەرنى باھالاش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش كۆرسى ئاچتى؛ 5 — 6 - ئايلاردا يېزا - بازار، مەيدان - فېرما ئايالار بىرلەشمىلىرىمۇ مۇشۇ خىل كۆرستىن 2 — 3 قارار ئېچىپ، 2500 ئايانچ كادىر (قېتىم)نى تەربىيىلىدى، شۇ يىلى 150 «بەشتە ياخشى» ئائىلە باھالىنىپ تەقدىرلەندى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى خۇدىيار يۈزى يېزىسىنىڭ بوستان چوڭ ئەترىتىدە ناھىيە بويىچە «بەشتە ياخشى» ئائىلىلەرنى باھالاش ئەق مەيدان يىغىنى ئاچتى. 1985- يىلى ناھىيە بويىچە 5930 «بەشتە ياخشى» ئائىلە، 1990 - يىلى 9137 «بەشتە ياخشى» ئائىلە باھالاپ چىقىلدى.

5 §. كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى

1. تەشكىلىي تەرەققىياتى

1963 - يىل 9 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە سوتسىيالىستىك تەربىيە قانات يايدۇرۇلغاندا «تۆتنى ئېنىقلاش» بىلەن بىر ۋاقىتتا، رايون، يېزىلاردا كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ ئاساسىي قائىلام تەشكىلاتلىرى سىناق تەرىقىسىدە قۇرۇلۇشقا باشلىدى. 1965 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە كۆپ ساندىكى رايون، يېزىلاردا جەمئىيەتكە كىرگەن كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيەتكە كىرىشكە تېگىشلىكلەرنىڭ %63نى ئىگىلىدى، ئايرىم رايون - يېزىلاردا %70تىن ئېشىپ كەتتى. 1965 - يىل 2 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى، 1974 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 2 قېتىم كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. 1980 - يىلى جەمئىيەتنىڭ پائالىيىتى توختىتىلدى.

2. كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتايلىرى

1 - قېتىملىق كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى 1965 - يىل 2 - ئاينىڭ 13 — 18 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيوزىدە ئېچىلدى، قۇرۇلتايدا غۇلجا ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش تەشكىلاتى قۇرۇلدى؛ قۇرۇلتايدا ئاپتونوم رايونلۇق سوتسىيالىستىك تەربىيە ئۆمىكى مەسئۇلىنىڭ «يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە جەريانىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان بەزى مەسىلىلەر يەنى 23 ماددا» غا بەرگەن چۈشەنچىسى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى؛ «كەمبەغەل دېھقان-تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ نىزامى» ۋە پارتىيىنىڭ سىياسەت، قائىدىلىرى ئۆگىنىلدى، ناھىيىدىكى كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارغا چىقىرىلغان تەشەببۇسنامە ماقۇللاندى. ۋەكىللەر ناھىيىنىڭ سىنىپىي تەربىيە كۆرگەزمىسىنى كۆردى. جاۋ جۇڭگو (ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى) قوشۇمچە ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىگە تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتىنىڭ رەئىسلىكىگە، ھۇسەيىن، جاپپار تۇرغان (قازاق) مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 8 — 12 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ 1 - قۇرۇلتىيى ناھىيە بازىرىدا داغدۇغىلىق ئېچىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى. يىغىنغا قاتنىشىشقا تېگىشلىك ۋەكىل 308 ئىدى، ئەمەلىيەتتە 293 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى جالال شىگۈك، مۇئاۋىن شۇجىسى لياڭ گوجىن سۆز قىلدى؛ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى جاۋ جۇڭگو «سوتسىيالىستىك تەربىيە مېۋىسىنى مۇستەھكەملەپ، ئىنقىلابىي ئىشلەش غەيرىتىگە زور ئىلھام بېرىپ، دېھقانچىلىق -

چارۋىچىلىقتىن ئۇدا مول ھوسۇل ئېلىشقا تىرىشايلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى؛ دېموكراتىك كېڭىشىش ئارقىلىق جەمئىيەتنىڭ 19 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، جاۋ جۇڭگو رەئىسلىككە، توختى كېيىر (مەخسۇس)، ئۆمەر (خۇيزۇ)، نۇرھىلەم سەيىت (ئايال) مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

قۇرۇلتايدا يەنە ئاپتونوم رايونلۇق كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 19 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى.

2 - قېتىملىق كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى 1974 - يىل 4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 400 ۋەكىل قاتناشتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 257، قازاق 64، خۇيزۇ 46، خەنزۇ 29، باشقا مىللەت 4، 15 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى ساۋ ۋېنجۇ سۆز قىلدى. جەمئىيەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى توختى كېيىر «كەمبەغەل دېھقان-تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ يېزىلاردىكى ئۇچ چوڭ ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنى غوللۇق رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش كېرەك» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان (چارۋىچى) لارغا چىقارغان تەشەببۇسنامە ماقۇللاندى، 3 - نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان (چارۋىچى) لار جەمئىيىتىنىڭ 25 ھەيئىتى، 9 دائىمىي ھەيئىتىنى سايلاندى؛ ئەيسا مۇھەممەت رەئىسلىككە، توختى كېيىر (مەخسۇس)، ئۆمەر، يۇزغەن بەك (ئايال)، لايىەك مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

قۇرۇلتايدا يەنە ئىلى ئوبلاستلىق 2 - نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 78 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى.

§ 6 . پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى

1974 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە پەن - تېخنىكا كومىتېتى قۇرۇلدى. 1982 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى، ئېلېكترون تېخنىكىسى، كىنوچىلىق تېخنىكىسى، ماتارىپ، مىللىي ماتارىپ، پەرۋىشچىلىك، ئاخباراتچىلىق ۋە چوتچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى قاتارلىق 13 ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلدى، جەمئىيەتلەرنىڭ ئەزاسى 643 كە يەتتى. 1984 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ «پەن - تېخنىكا خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا بەلگىلىمە» سىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن، شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ 19 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك 1 - قېتىملىق پەن - تېخنىكا خىزمەتچىلىرى قۇرۇلتىيى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلدى. قۇرۇلتايغا ھەر قايسى سەپلەردىن كەلگەن 200 نەچچە پەن - تېخنىكا خىزمەتچىسى قاتناشتى. قۇرۇلتايدا پەن-تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ خىزمەتلەرنى پارتىيىنىڭ ۋەزىپىسى، باش نىشانىنىڭ يېتەكچى ئىدىيىسى ۋە پرىنسىپلىرىنى چۆرىدەپ ئىشلەيدىغانلىقى بەلگىلەندى؛ ناھىيىدىكى پەن - تېخنىكا خىزمەتچىلىرى جەمئىيەتكە ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا يۆلىنىپ، پەن - تېخنىكا ئارقىلىق يۆكسەلدۇرۇش فاكتورىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، پەن - تېخنىكىنى ناھىيىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىغا خىزمەت قىلدۇرۇشنى يەنمۇ ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىشقا چاقىرىلدى؛ دېموكراتىك سايلام ئارقىلىق غۇلجا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ 40 ھەيئىتى، 13 دائىمىي ھەيئىتى بارلىققا كەلتۈرۈلدى. گۇ خېشۇ رەئىسلىككە (قوشۇمچە، ئالىي ئاگرونوم)، دۇمەن جېنفۇ (مەخسۇس، ئاگرونوم)، زېلك ئېجېن (ئايال، مەخسۇس، ياردەمچى ئاگرونوم)، سۇلتان مۇنۇر (قوشۇمچە، ئالىي ئاگرونوم)، ئابلىمىت ئىمىن (قوشۇمچە، مەسئۇل ۋراچ) لار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

1985 ـ يىل 4 ـ ئايدا گۈ خېشۇ غۇلجا ناھىيىسىدىن يۆتكىلىپ كەتكەچكە، ئابدۇكېرىم مەمتىمىن رەئىسلىكىنى ئۈتكۈزۈۋالدى.

پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلۇپلا يېرا ـ بازار، مەيدان ـ فېرمىلاردا پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 1985 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى ئۈچئون خۇيزۇ يېزىسىدا پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، يېڭىتام، سامىيۇزى يېزىلىرى ۋە ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانىدا پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلدى. يىل ئاخىرىغىچە 6 يېزىدا پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى، 4 يېزىدا پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەييارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئۈچئون خۇيزۇ يېزىلىق پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتىدە دېھقانچىلىق تېخنىكىسى، يېرا ـ ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش، ئالما مال دوختۇرى، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، سەھىيە، ماتارىپ ئىلمىي جەمئىيەتلىرى قۇرۇلدى، كەنتلەردە پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش گۇرۇپپىلىرى بار بولدى، ھەممە يېزىدا پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش ـ كېڭەيتىش تۈرى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى، پەن ـ تېخنىكا كەسپىي ئاتالمىسى 180گە، پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى 138گە يەتتى.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى ناھىيە دەرىجىلىك ئىلمىي جەمئىيەتلەر
(تەتقىقات جەمئىيەتلىرى)

جەدۋەل: 14 — 5

جەمئىيەت نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى (يىل)	ئەزاسى	ئىزاھ
كىنوچىلىق تېخنىكىسى ئىلمىي جەمئىيىتى	1985	10	ئىنژېنېر بىر
ماتارىپ ئىلمىي جەمئىيىتى	1985	35	كېڭەش باشلىقى بىر، مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى 2، باش كاتىپ بىر
مىللى ماتارىپ مۇھاكىمە جەمئىيىتى	1985	35	كېڭەش باشلىقى بىر، مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى 2، باش كاتىپ بىر
ئورمانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى	1985	8	كېڭەش باشلىقى بىر، مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى بىر، باش كاتىپ بىر
دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى	1985	26	كېڭەش باشلىقى بىر، مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى قوشۇمچە باش كاتىپ بىر
ئېلېكترون تېخنىكىسى ئىلمىي جەمئىيىتى	1985	29	كېڭەش باشلىقى بىر، مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى 3، باش كاتىپ بىر
چوت جەمئىيىتى	1985	26	پەخرىي جەمئىيەت باشلىقى بىر، جەمئىيەت باشلىقى بىر، مۇئاۋىن جەمئىيەت باشلىقى 2
ئاخباراتچىلىق جەمئىيىتى	1985	130	كېڭەش باشلىقى قوشۇمچە جەمئىيەت باشلىقى بىر
يېرا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش ئىلمىي جەمئىيىتى	1988	83	كېڭەش باشلىقى بىر، مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى 2
سادىر پالۋان تەتقىقات جەمئىيىتى	1988	21	جەمئىيەت باشلىقى بىر، مۇئاۋىن جەمئىيەت باشلىقى بىر، باش كاتىپ بىر

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزا - بازار، مەيدان - فېرمىلىرىدىكى پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيەتلىرى

جەدۋەل: 14 — 6

جەمئىيەت نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئەزاسى	ئىزاھ
قاش يېزىلىق پەن - تېخنىكا- نى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئى- يىتى	1985.4	60	رەئىس بىر، مۇئاۋىن رەئىس 2، باش كاتىپ بىر
بېگشتام يېزىلىق پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى	1985	113	رەئىس بىر، مۇئاۋىن رەئىس 2، باش كاتىپ بىر
تارابوز دېھقانچىلىق مەيدانى پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاش- تۇرۇش جەمئىيىتى	1985	66	رەئىس بىر، مۇئاۋىن رەئىس 2، باش كاتىپ بىر
دولان دېھقانچىلىق مەيدانى پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاش- تۇرۇش جەمئىيىتى	1985		
ئۈچتۇن خۇيزۇ يېزىلىق پەن- تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى	1985	138	رەئىس بىر، مۇئاۋىن رەئىس 4، باش كاتىپ بىر
ساسىيۇزى يېزىلىق پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى	1985	76	رەئىس بىر، مۇئاۋىن رەئىس قوشۇمچە باش كاتىپ بىر
ئونيار يېزىلىق پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى	1988	36	رەئىس بىر، مۇئاۋىن رەئىس بىر
تۇرپانيۇزى يېزىلىق پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى	1988	38	رەئىس بىر، مۇئاۋىن رەئىس 2
ئۇيغۇر ئۈچتۇن يېزىلىق پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى	1988	33	رەئىس بىر، مۇئاۋىن رەئىس بىر

§ 7 . باشقا ئاممىۋى تەشكىلاتلار

1. سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى

مىنگونىڭ 3 ـ يىلى (1914 ـ يىلى) غۇلجا ناھىيىلىك سودىگەرلەر ئۈيۈشمىسى قۇرۇلۇپ، خۇاڭ يىڭ ئۈيۈشما باشلىقى بولدى.

مىنگونىڭ 29 ـ يىلى (1940 ـ يىلى) 3 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدىكى (شەھىرىدىكى) 81 سودا ـ سانائەت كەسىپداشلار ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ئەزالىرىنىڭ 247 ۋەكىلى 4092 ئەزاغا، 2041 دۆكان خادىمىغا ۋاكالىتەن ناھىيە بازىرى (غۇلجا شەھىرى) دىكى كۆك كۆۋرۈك ئاممىۋى كۇلۇبىدا يىغىن ئېچىپ، 5 كىشىنى دائىمىي ھەيئەتلىككە، ئادىلشاھنى دائىمىي رەئىسلىككە، ۋاڭ ئېنكەينى دائىمىي مۇئاۋىن رەئىسلىككە كۆرسەتتى، 15 ئىجرائىي ھەيئەت، 5 تەپتىش ھەيئىتىنى، 3 كاندىدات ئىجرائىي ھەيئەت، بىر كاندىدات تەپتىش ھەيئىتىنى سايلاپ چىقتى ۋە غۇلجا ناھىيىلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنى قۇردى.

1950 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. 1952 ـ يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىن غۇلجا شەھىرى ئايرىپ چىقىلدى، غۇلجا ناھىيىلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى غۇلجا شەھىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. غۇلجا ناھىيىسىدە بىرلا كۆمۈركان كەسىپي بىرلەشمىسى قالدى. 1956 ـ يىلى كاپىتالىستىك سودا ـ سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنىڭ تاماملىنىشىغا ئەگىشىپ، كۆمۈركان كەسىپي بىرلەشمىسى ئۆزلۈكىدىن يوقىدى.

2. يەككە ئەمگەكچىلەر جەمئىيىتى

1984 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 13 — 15 ـ كۈنىگىچە 1 ـ نۆۋەتلىك يەككە سودا ـ سانائەت ئەمگەكچىلىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك يەككە ئەمگەكچىلەر جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. قۇرۇلتايغا 63 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 36، خۇيزۇ 9، خەنزۇ 15، قازاق بىر، قىرغىز بىر، سالا بىر؛ ئايال ۋەكىل 11 بولۇپ، 17.4% نى، ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلار ۋەكىلى 17 بولۇپ، 26.9% نى ئىگىلىدى. قۇرۇلتايدا «غۇلجا ناھىيىلىك يەككە ئەمگەكچىلەر جەمئىيىتىنىڭ نىزامنامىسى»، «جەمئىيەت ئەزالىرى رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك پرىنسىپ»، «مۇلازىمەت ئەھدىنامىسى» ۋە «ناھىيىدىكى ئەمگەكچىلەرگە چىقىرىلغان تەشەببۇسنامە» مۇزاكىرە قىلىنىپ ماقۇللاندى. يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش شەكلى ئارقىلىق، غۇلجا ناھىيىلىك يەككە ئەمگەكچىلەر جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى، بىر كېڭەش ئەزاسى، 5 دائىمىي كېڭەش ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

1989 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 3 — 4 ـ كۈنلىرى غۇلجا ناھىيىلىك يەككە ئەمگەكچىلەر جەمئىيىتى كېڭەش يىغىنى ئېچىپ، كېڭەشنىڭ خىزمىتىنى خۇلاسىلىدى ۋە خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇردى، بىر ئىلغار شۆبە جەمئىيەتنى، 10 ئىلغار كەسىپي گۇرۇپپىنى، 21 ئىلغار يەككە ئەمگەكچىنى تەقدىرلىدى. نۆۋەت ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق 2 ـ نۆۋەتلىك يەككە ئەمگەكچىلەر جەمئىيىتى ئىجرائىي ھەيئىتىنىڭ تەركىبىدىكىلەرنى سايلاپ چىقتى، يەنى 15 كىشى كېڭەش ئەزالىقىغا، 5 كىشى دائىمىي كېڭەش ئەزالىقىغا، خۇاڭ جىيەنجۇاڭ پەخرىي جەمئىيەت باشلىقلىقىغا، نۇراخۇن مامازى جەمئىيەت باشلىقلىقىغا، گو چىجۇن، پەخرىدىنلەر مۇئاۋىن جەمئىيەت باشلىقلىقىغا سايلاندى.

1990 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى 2 ـ نۆۋەتلىك دائىمىي كېڭەش ئەزالىرىنىڭ خىزمىتىدە ئۆزگىرىش بولغانلىقتىن، جەمئىيەتنىڭ خىزمەت ئېھتىياجىغا ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك يەككە ئەمگەكچىلەر

جەمئىيىتىنىڭ 2 - نۆۋەتلىك كېڭەش يىغىنى ئېچىلىپ، جەمئىيەتنىڭ دائىمىي كېڭەش ئەزالىرى تەڭشەلدى، 2 دائىمىي كېڭەش ئەزاسى كۆچەيتىلدى، دىڭ جۇنشياڭ جەمئىيەتنىڭ پەخرىي باشلىقلىقىغا، ئابدۇكېرىم جەمئىيەت باشلىقلىقىغا، نيې شيەن مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا، ژۇ شيەنيى باش كاتىپلىققا تەيىنلەندى.

غۇلجا ناھىيىلىك يەككە ئەمگەكچىلەر جەمئىيىتى قۇرۇلغان 6 يىلدىن بۇيان، «ئۆز - ئۆزىنى تەربىيىلەش»نى مۇھىم نۇقتا، ئۆز - ئۆزىنى باشقۇرۇشنى مەقسەت قىلىپ، دۆلەتنىڭ ھەرقايسى مەزگىللەردىكى مەركىزىي خىزمىتى بىلەن جەمئىيەت نىزامنامىسىنى چۆرىدەپ، جەمئىيەتنىڭ فۇنكسىيىلىك رولىنى تولۇق جارى قىلدۇردى. جەمئىيەت ۋە شۆبە جەمئىيەتلەر تېلېۋىزىيە، رادىئو ئارقىلىق ۋە ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئەترەتلىرىنى سەييارە ئويۇن قويۇشقا تەشكىللەش، قارا دوسكا گېزىتى چىقىرىش قاتارلىق شەكىللەرنى قوللىنىپ، جەمئىيەتنىڭ مەقسىتىنى ۋە پارتىيە، دۆلەتنىڭ يەككە ئىگىلىككە دائىر فاكتىن، سىياسەتلىرىنى كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلىپ، ئەزالارنى قانۇنلۇق تىجارەت قىلىپ، ھالال ئەمگەك بىلەن بېيىشقا چاقىردى. 6 يىلدىن بۇيان 7500 ئادەم (قېتىم) ھەقسىز رېمونت مۇلازىمىتىنى قانات يايدۇردى، 50 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق ئىئانە توپلاپ ماتارىپقا يارەم بەردى، ئاپەت رايونىغا 21 مىڭ يۈەن ئىئانە قىلدى، بازار - يېزىلارنىڭ جامائەت ئىشلىرى قۇرۇلۇشىغا 120 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى. «يەككە ئەمگەكچىلەر قوللانمىسى»، «كەسپىي ئەخلاق قوللانمىسى»، «قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقات ماتېرىيالى»دىن 20 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق تارقاتتى، كىيىم تىكىش، ئاشپەزلىك، ساتىراچلىق كۇرسلىرىدىن 4 قارار ئېچىپ، 1000دىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم)نى تەربىيىلىدى. «ئالتىنچە ياخشى ئەزا»دىن 870نى باھالىدى، قازاق مىللەتىدىن بولغان ياش ئەزا ئالۇنغازى 1985 - يىل 10 - ئايدا شەرەپ بىلەن مەملىكەتلىك تۇنجى نۆۋەتلىك يەككە ئەمگەكچىلەر بويىچە «قوش ئىلغار»لارنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككە ئەمگەكچىلەر جەمئىيىتىدە جەمئىي 10 ئاساسىي قاتلام جەمئىيىتى، 32 كەسپىي گۇرۇپپا، 3522 ئەزا بار بولدى.

3. غۇلجا ناھىيىلىك ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى

1985 - يىل 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئىستېمالچىلار جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنى ئېچىلىپ، مەركىز جەمئىيەتنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى.

يىغىندا «غۇلجا ناھىيىلىك ئىستېمالچىلار جەمئىيىتىنىڭ نىزامنامىسى»، «ئىستېمالچىلار جەمئىيىتىنىڭ مەسئۇلىيىتى»، «باش كاتىپنىڭ مەسئۇلىيىتى»، «ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى خادىملىرىنىڭ مەسئۇلىيىتى» بېكىتىلدى. 1 - نۆۋەتلىك كېڭەشنىڭ 31 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلىپ ماقۇللاندى. ئىنىڭ فاڭ پەخرىي جەمئىيەت باشلىقلىقىغا، ياۋ تيەنلۇ جەمئىيەت باشلىقلىقىغا، ما شەنيى، چېن چېڭيۇ، شيا خېيلار مۇئاۋىن جەمئىيەت باشلىقلىقىغا سايلاندى. جەمئىيەت ناھىيىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىغا بېقىنىپ خىزمەت ئىشلىدى.

ناھىيىلىك ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە پارتىيىنىڭ فاكتىن، سىياسەتلىرىنى پائال ئىزچىللاشتۇردى، ئىستېمالچىلارغا يېتەكچىلىك قىلىش ۋە ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداشنى مەقسەت قىلىپ، ئۆزىنىڭ پائالىيىتى ئارقىلىق ئىستېمالچىلارنىڭ پىكىر - تەلەپلىرىنى ئىنكاس قىلىپ، ھۆكۈمەتتىكى ئالاقىدار تارماقلارغا ماسلىشىپ خىزمەتلەرنى قانات يايدۇردى. رادىئو، تېلېۋىزىيە، قارا دوسكا گېزىتىدىن پايدىلىنىپ، ئىستېمالچىلار جەمئىيىتىنىڭ مەقسىتى، ۋەزىپىسى ۋە رولىنى كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلدى. ھۆكۈمەتنىڭ ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداش توغرىسىدىكى مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلىرىنى نۇقتىلىق تەشۋىق قىلىپ، ئىستېمالچىلارنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتتى، ئىستېمالچىلارنىڭ قانۇن ئارقىلىق قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش ئېڭىنى كۈچەيتتى، ئىستېمالچىلارنى يالغان - ناچار تاۋارلارنىڭ سېتىلىشىنى توسۇشقا

يېتەكلىدى، زاۋۇتلارنىڭ مەسئۇلات سۈپىتىنى، تىجارەت كارخانىلىرىنىڭ مۇلازىمەت سۈپىتىنى ئۆستۈرۈشىگە يار‌دەم بېرىپ ۋە تۈرتكە بولۇپ ئىستېمالچىلارنى ئەلا مەسئۇلات، ئەلا مۇلازىمەت بىلەن تەمىن ئېتىپ، ئۇلارنىڭ مەنپەئىتىنى قوغدىدى، كارخانىلارنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. 1990 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىستېمالچىلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق-مەنپەئىتىنى قوغداش نىزامى»نى يولغا قويۇش ئۈچۈن، ئالاقىدار تارماقلارغا ماسلىشىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى سودا ـ سانائەت كارخانىلىرى ۋە يەككە سودا ـ سانائەتچىلەر ئارىسىدا «نىزامغا، قانۇنغا رىئايە قىلىش، مەدەنىي تىجارەت قىلىش، ئەلا مۇلازىمەت قىلىش» ۋە «سۈپەت، مەسئۇلات تۈرى، ئۇنۇم يىلى» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، مەسئۇلاتلارنىڭ سۈپىتىنى ئاشۇرۇش، ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداش جەھەتتە پائال رول ئوينىدى. ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان ئىستېمالچىلارنىڭ 248 ئەرزىنى قوبۇل قىلىپ، 238نى بىر تەرەپ قىلدى، بۇ ئارقىلىق ئىستېمالچىلارنى 30 مىڭ 700 يۈەنلىك ئىقتىسادىي زىيانىدىن ساقلاپ قالدى.

4. مېيىپلار بىرلەشمىسى

1990 ـ يىل 3 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك مېيىپلار بىرلەشمىسى قۇرۇلدى، ئۇ مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن بولۇپ، شتاتى 3 قىلىپ بېكىتىلدى، ۋاقتىنچە ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى، كېڭەش باشلىقلىقىنى خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قوشۇمچە ئۈستىدى. ئۇ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ناھىيىنىڭ مېيىپلار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك مېيىپلار بىرلەشمىسىنىڭ رەھبىرىي خادىملىرى سايلاندى، رەخىم ھېزىم كېڭەش باشلىقى بولدى (خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قوشۇمچە ئۈستىدى). قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك مېيىپلار بىرلەشمىسىنىڭ نىزامنامىسى ماقۇللاندى. مېيىپلار بىرلەشمىسىنىڭ ئاساسلىق ۋۇنكسىيىسى مېيىپلارنىڭ ئورتاق مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىپ، مېيىپلارنىڭ پىكرىنى ئاڭلاش، مېيىپلارنىڭ ئېھتىياجىنى ئىنكاس قىلىش، مېيىپلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق ـ مەنپەئىتىنى قوغداش، جان ـ دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش؛ مېيىپلارنى قانۇن ـ ئىنتىزامغا رىئايە قىلىدىغان، مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىدىغان قىلىپ تەربىيىلەش ۋە ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، مېيىپلار ئىشلىرىنى تەشۋىق قىلىش، ھۆكۈمەت، جەمئىيەتنىڭ مېيىپلار بىلەن بولغان ئالاقىسىنى راۋانلاشتۇرۇش، پۈتكۈل جەمئىيەتنى مېيىپلارنى چۈشىنىش، ھۆرمەت قىلىش، ئۇلارغا كۆڭۈل بۆلۈش، يار‌دەم بېرىشكە سەپەرۋەر قىلىش؛ مېيىپلارنىڭ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش خىزمىتىنى تەشكىللەش ۋە ماسلاشتۇرۇش؛ ئەمگەك ـ كادىرلار تارماقلىرى بىلەن بىرلىكتە مېيىپلارنىڭ ئەمگەك ئىقتىدارىنى باھالاش ۋە ئۇلارنى تەربىيىلەش، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش؛ ناھىيىنىڭ خەلق ئىشلىرى تارمىقىغا ماسلىشىپ مېيىپلارنى يۆلەش، قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش؛ مېيىپلار ئۆچۈن مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى، مېيىپلار ئىشلىرى ئۈچۈن ئىنئانە توپلاش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت.

5. ئاخبارات خىزمەتچىلىرى بىرلەشمىسى

1985 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 14 — 17 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جىلىلىۋزىدە غۇلجا ناھىيىلىك ئاخبارات-تەشۋىقات خىزمىتى يىغىنى ۋە تۇنجى نۆۋەتلىك ئاخبارات خىزمەتچىلىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك ئاخبارات خىزمەتچىلىرى جەمئىيىتى قۇرۇلدى. قۇرۇلتايغا 110 ئادەم قاتناشتى. قۇرۇلتايدا باش شۇجى خۇ ياۋباڭنىڭ «پارتىيەنىڭ ئاخباراتچىلىق خىزمىتى توغرىسىدا» دېگەن سۆزىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاخبارات خىزمىتى جەھەتتىكى ئەتىجىلىرى خۇلاسىلەندى، 1984 ـ يىللىق خىزمەت ۋەزىپىسى بېكىتىلدى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاخبارات ـ تەشۋىقات خىزمىتىدە يېڭى ۋەزىيەت پارتىشقا دائىر كونكرت

تەدبىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. تۇنجى تۇركۈمدە 162 ئەزا قوبۇل قىلىندى. 11 كىشىدىن تەركىب تاپقان كېڭەش سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى. ئابدۇۋايىت كېڭەش باشلىقى، يالۇ يۈجىن، جۇ پېيجۇڭلار مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى بولدى.

Ⅳ باب

چوڭ - چوڭ سىياسىي ئىشلار

§1. ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش

1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى چاۋشيەندە ئىچكى ئۇرۇش پارتلىغاندىن كېيىن، ئامېرىكا جاھانگىرلىكى جەنۇبىي چاۋشيەنگە قوراللىق ياردەم بېرىشنى جاكارلاپ، چاۋشيەن دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتىگە تاجاۋۇز قىلىش ئۇرۇشىنى قوزغىدى. چاۋشيەننى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ، جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلماقچى بولدى. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئۇرۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن، ئاۋۋال ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىكى كادىرلار ۋە مەكتەپلەردە تەشۋىقات - تەربىيە پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى ۋە ئېقىم مەسىلىلىرى توغرىسىدا سۆھبەت يىغىنى ئاچتى، ئورگان كادىرلىرىنى گېزىت چىقىرىشقا، كوچىلاردا تەشۋىقات ئىلىپ بېرىشقا تەشكىللىدى. ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلق ئامما‌سى پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ چاقىرىقىغا پائال ئاۋاز قوشۇپ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن پۇل ۋە نەرسە - كېرەك ئىئانە قىلىپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىشنى قوللىدى. نۇرغۇن ئىشچى - خىزمەتچى ئىش ۋاقتىنى ھەر ھەپتىدە 4 سائەتتىن 11 سائەتكىچە ئۇزارتتى. سودا شىركىتىدىكى بارلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر ماتاشىنىڭ 10%ىدىن 50%ىنى ئىئانە قىلدى. 1950 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 1 مىليارد يۈەندىن كۆپرەك پۇل (كونا پۇل، ھازىرقى خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا 100 مىڭ يۈەندىن ئاشىدۇ)، 4400دىن ئارتۇق چارۋا، بىر سەر ئالتۇن، 281 سەر كۈمۈش، 37 كۈمۈش تەڭگە، 2.419 تونىا ئاشلىق، 13 مىڭ باغ بېدە ئىئانە قىلىندى، بۇ پۇل ۋە نەرسە - كېرەكلەرنىڭ ئومۇمىي قىممىتىگە بىر دانە كۇرەشچى ئايروپىلان سېتىۋالغىلى بولىدۇ.

1951 - يىل 3 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە 3 - قېتىملىق ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلىپ، ناھىيىدىكى ھەرمىللەت خەلقى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن پائال شۇغۇللىنىپ، ھەرمو ئاشلىق ئېتىزىدىن 10%، ھەرمو كېۋەزلىكتىن بىر جىڭ ئاشۇرۇپ ھوسۇل ئېلىپ، ئەملىي ھەرىكىتىمىز بىلەن «ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىشنى قوللايلى» دەپ چاقىرىق قىلىندى. 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى جۇڭگو خەلق پىدائىيلار قىسمىنىڭ قەھرىمانلار ۋەكىلى غۇلجا ناھىيە بازىرىغا يېتىپ كەلدى. ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرىدىكى كادىر، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋە خەلق ئامما‌سى بولۇپ 30 مىڭدىن كۆپرەك كىشى

پىدائىيلارنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلىدى. شۇ يىلى 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا «1 - ماي» خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمىنى تەبرىكلەش يۈرۈشىدىن ئاممىۋى يىغىن ئېچىلدى، يىغىندا دۇنيا تىنچلىقىنى قوغداش، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ چاۋشيەنگە ئاجاۋۇز قىلىش ئۇرۇشىغا قارشى تۇرۇش مەزمۇن قىلىنغان «تىنچلىق خىتابنامىسى»گە ئىمزا قويۇش بىلەن ئاۋاز بېرىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى. جەمئىي 91 مىڭ 620 كىشى «خىتابنامە»گە ئىمزا قويدى، يىغىندىن كېيىن، نامايىش ئۆتكۈزۈلدى. شۇنىڭ بىلەن بازار - يېزىلاردىكى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى ئېچىدە ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش دولقۇنى يەنە قوزغالدى. 36 مىڭدىن كۆپرەك كىشى ئاڭلىق، ئىختىيار قىلغان ھالدا «ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىسى»نى ئىمزالىدى. كەلگۈ ياشلار بەس - بەستە ھەربىي سەپكە قاتناشتى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 737 ياش ھەربىيلىككە قاتناشقان. ئايالىلارمۇ ئاكتىپلىق بىلەن دېھقانچىلىققا كىرىشىپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن كۆپلەپ ئاشلىق تاپشۇردى.

1952 - يىل 4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى ھەر مىللەت - ھەر ساھەدىن 30 مىڭدىن كۆپرەك كىشى غەربىي باغچا مەيدانىغا جەم بولۇپ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ۋەكىللەر ئۈمىكى غەربىي شىمال شۆبىسى شىنجاڭ گۇرۇپپىسى ۋە چاۋشيەن خەلقىدىن ھال سوراش ئۈمىكىنىڭ شىنجاڭ گۇرۇپپىسىدىكى 7 كىشىنى قارشى ئالدى.

ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ھەرىكىتى جەريانىدا 1952 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 300 مىڭ يۈەن قىممىتىدە پۇل ۋە نەرسە - كېرەك ئىئانە قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە تاپشۇرۇلغان ۋەتەنپەرۋەرلىك پاراق ئاشلىقى 6 مىليون 110 مىڭ 584 كىلوگرام.

§ 2 . ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش

1949 - يىلى يەنى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغان دەسلەپكى مەزگىلدە بولۇپمۇ 1950 - يىل 6 - ئايدا ئامېرىكا جاھانگىرلىكى چاۋشيەنگە تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قوزغىغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىدىكى پومبىشچىك، باندىت، زومىگەر، ئىشپىيون شۇنىڭدەك ئەكسىيەتچى گۇرۇھلار ئەسەبىيلىشىپ كەتتى. ئۇلار ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھ تەشكىللەپ، ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلاتلارنى كۆپەيتتى، ئاممىنى ئۆزىگە تارتىپ، يوشۇرۇن ھالدا بىر قىسىم ئەكسىيەتچى تەشكىلاتلارغا تايىنىپ، كۆپ قېتىم يوشۇرۇن يىغىن ئېچىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي پروگراممىا تۈزۈپ ۋە تەشۋىقات ۋاراقلىرىنى بېسىپ تارقىتىپ، توپىلاڭ كۆتۈرۈپ، خەلق ھاكىمىيىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلدى. مەسىلەن: تۇرپانىيۇزى يېزىسىدىكى باي مەسۇم ئازادلىقتىن ئىلگىرى پۇقرالارنى ئەزگەن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە سۇيىقەست ئىشلىتىپ ئىنقىلابىي ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇۋېتىشكە ئۇرۇنغان، شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن يەنە ئاممىنى ئۆزىگە تارتىپ ناھىيە بازىرىدىكى (غۇلجا شەھىرىدىكى) ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇر رەخمانوف باشچىلىقىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭنى مەقسەت قىلغان ئەكسىيەتچى تەشكىلاتقا ئۆزىنى ئانغان ھەمدە ئۆزىنىڭ بارلىق مال - مۈلكىنى پائالىيەت خىراجىتى قىلىشقا بەرگەن.

1950 - يىل 7 - ئاينىڭ 21 - كۈنى مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى بىلەن ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسى ئېلان قىلغان «ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكەتلەرنى باستۇرۇش توغرىسىدا يولىيورۇق» قا ئاساسەن 1951 - يىل 2- ئايدا مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى جازالاش نىزامى»نى ئېلان قىلدى. 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى 3 - قېتىملىق ھەر

مىللەت ـ ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىپ، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ چاقىرىقىغا پائال ئاۋاز قوشۇپ، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن پائال شۇغۇللىنىش، ۋەتەننى، ئائىلىنى قوغداش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى قەتئىي باستۇرۇش توغرىسىدا قارار چىقاردى. 7 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى. قۇرۇلتايدا «ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ـ زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ئاشلىق مېتسۇبلىش، قورال تاپشۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقىرىلدى. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ـ زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇشقا بىرلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيە بويىچە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى داغدۇغىلىق قانات يايدۇرۇلدى.

ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى ئاۋۇال دېھقانچىلىق رايونىدا، ئاندىن چارۋىچىلىق رايونىدا 3 قارارغا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. باندىت، زومىگەر، ئەكسىيەتچىل پارتىيە ـ گۇرۇھلارنىڭ تايانچىلىرى ۋە ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتلارنىڭ كاتتىباشلىرىغا نۇقتىلىق زەربە بېرىلدى. 1 ـ، 2 ـ قارارلىرى 1951 ـ يىل 6 ـ ئايدىن 1952 ـ يىل 3 ـ ئايغىچە داۋاملاشتى، ناھىيىلىك پارتكوم ئالدى بىلەن 243 كادىرنى تەشكىللەپ، 6 ـ رايوننىڭ بايانداي پېزىسى، 7 ـ رايوننىڭ خۇدىيايۇزى پېزىسى، 8 ـ رايوننىڭ ئاراتۆستەڭ پېزىسى ۋە 9 ـ رايوننىڭ توخۇچىيۇزى پېزىسىدا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ـ زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇشنى نۇقتىدا سىناق قىلدى. كېيىن قالغان 5 رايون، 43 پېزا، 9120 ئائىلە، 40 مىڭ 325 ئاھالە ئىچىدە ئومۇميۈزلۈك ئېلىپ باردى. شىنجاڭ شۆبە بېيۇروسى بىلەن ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكوم ئازكەم 100 كادىر ئاجرىتىپ ئۇلارنى يەرلىكنىڭ كادىرلىرى بىلەن خىزمەت ئەترىتى قىلىپ تەشكىللەپ پېزىلارغا ئاممىنى ھەرىكەتلەندۈرۈشكە ئەۋەتتى. «كەڭ كەمبەغەل دېھقان، يالانما دېھقانلارغا تايىنىش، ئوتتۇرا دېھقانلارنى مۇستەھكەملەش ۋە ئۇلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىش، دىنىي ساھەدىكىلەر، زىيالىيلار ۋە بارلىق ۋەتەنپەرۋەر زاتلار بىلەن بىرلىشىش، كەڭ بىرلىك سەپ تەشكىللەش سىياسىتى بويىچە، ئەكسىلئىنقىلابچىلار ئېنىقلاندى ۋە تۇتۇلدى، ھەرمىللەت ئامما ھۆكۈمەتكە ماسلىشىپ ئاكتىپلىق بىلەن ئەھۋاللارنى ئىنكاس قىلىپ، يىپ ئۇچى بىلەن تەمىنلەپ، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ جىنايىتى ئۇستىدىن شىكايەت قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ جىنايىتىنى پاش قىلدى.

1952 ـ يىل 4 ـ ئايدا چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 3 ـ قارارلىق ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. شۇ يىلى 6 ـ ئايدا ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى ئاخىرلاشتى. ناھىيە بويىچە رەھبانوق باشچىلىقىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات ۋە ئاباەكرى ناسىر، ئابدۇۋاھىت، ئابلىكىم ھۆسەينلەر باشچىلىقىدىكى ئاتالمىش «شەرقىي تۈركىستان» خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ تەشكىلاتى ھەمدە خامۇچ باشچىلىقىدىكى 5 كىشىلىك ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھ پاش قىلىندى. مەلۇماتقا قارىغاندا ناھىيە بويىچە 1635 بۇزۇق ئۇنسۇرغا زەربە بېرىلگەن، بۇنىڭ ئىچىدە ئەكسىلئىنقىلابچى، پومېشچىك، باي دېھقان 348، بۇزۇق ئۇنسۇر 1287؛ قولغا ئېلىنىپ بىر تەرەپ قىلىنغان ئەكسىلئىنقىلابچى 111، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆلۈم جازاسى بېرىلگىنى 63، مۇددەتسىز قاماق جازاسى بېرىلگىنى 25، مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلگىنى 23.

شۇنىڭدىن كېيىن ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش خىزمىتىگە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى مەسئۇل بولدى. 1970 ـ يىللارغىچە ناھىيە بويىچە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى 4 قېتىم چوڭراق دائىرىدە ئېلىپ بېرىلدى. 70 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرا، كېيىنكى مەزگىللىرىدە ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ سىياسىي قوغداش بۆلۈمى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ ھەرىكىتىنى تەكشۈرۈپ تەنقىق قىلىشقا مەسئۇل بولدى.

§ 3 . «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ، «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكەتلىرى

1951 - يىل 12 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى «قوشۇنلارنى خەل، مەمۇرىي ئورۇنلارنى ئىخچام قىلىش، مەسئۇلاتنى ئاشۇرۇش - تېجەشلىك بولۇش، خىيانەتچىلىككە، ئىسراپچىلىققا ۋە بيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقاردى. كېيىنكى يىلى 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى دۆلەت ئورگانلىرىدىكى خادىملار ئارىسىدا «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنى ئېلىپ باردى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق ناھىيە دەرىجىلىك ئورگاندا 24 كادىرنىڭ خىيانەتچىلىك قىلمىشى بارلىقى ئېنىقلاندى، ئۇلاردىن 8ى جازالاندى، جۈملىدىن بىرىگە چوڭ گۇناھ يېزىلدى، 5ى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاندى، 5ى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىلدى.

مەركىزىي كومىتېت پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچى خادىملار ئىچىدە «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنى ئېلىپ بېرىش بىلەن بىرگە، خۇسۇسىي سودا - سانائەتچىلەر ئىچىدىمۇ «پارا بېرىشكە، باج ئوغرىلاشقا، ئېلىپ - سېلىپ قولدىن چىقىرىشقا، دۆلەت مال - مۈلكىنى، دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي ئاخباراتىنى ئوغرىلاشقا قارشى تۇرۇش» دىن ئىبارەت 5كە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىنى ئېلىپ باردى. 1952 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدىن غۇلجا شەھىرى ئايرىپ چىقىلغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيە بازىرى (غۇلجا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق) دىكى زور بىر تۈركۈم خۇسۇسىي سودا - سانائەت غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى. شۇڭا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىدە دەسلەپكى باسقۇچلۇق تەشۋىقات - تەربىيە ۋە سەپەرۋەرلىك خىزمىتىلا ئىشلەندى.

§ 4 . ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش، كادىرلارنى تەكشۈرۈش

1. ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش

1953 - يىل 5 - ئايدا مەركىزىي كومىتېت «يوشۇرۇنمۇالغان بارلىق ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش توغرىسىدا يولىيورۇق» چىقارغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىدە ئاساسلىقى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى جەمئىيەتتىكى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇشقا مەسئۇل بولدى، 1956 - يىل 8 - ئاينىڭ 20- كۈنى دۆلەت ئورگانلىرىدا ئىچكى قىسىمدىكى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى پايدۇرۇلدى. ناھىيىلىك پارتكومدا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى جاۋ جۇڭگو گۇرۇپپا باشلىقلىقىدىكى 5 كىشىلىك خىزمەت گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى 5 تۈركۈمگە بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. 1960- يىل 4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئاخىرلىشىپ ۋەزىپە ئومۇمىيۈزلۈك ئورۇندالدى.

1 - ، 2 - تۈركۈمدە ئېلىپ بېرىلغان ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى 1956 - يىل 8 - ئايدىن 1957 - يىل 3 - ئايغىچە ئېلىپ بېرىلدى، ئاساسلىقى ناھىيە، رايوندىن يۇقىرى دەرىجىلىك دۆلەت مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋە كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلاردىكى 689 كىشى ئىچىدە ئېلىپ بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇنلاردىكىسى 333، تەكتىنى ئېنىقلاپ زەتكە تۇرغۇزۇش، پاش قىلىش - ئىقرار قىلدۇرۇش، گۇرۇپپىدا كۆرەش قىلىش، تەكشۈرۈپ بېكىتىش قاتارلىق جەريانلار ئارقىلىق، بىر تارىخىي ئەكسىلئىنقىلابچى، 2 تارىخىي ئىشپىيون، بىر ئەكسىيەتچىل گۇرۇھ تايانچىسى، بىر بۈزۈق ئۇنسۇر ئېنىقلاندى.

3 - تۈركۈمدە ئېلىپ بېرىلغان ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى 1958 - يىل 1 - ئايدا باشلىنىپ 3 - ئاينىڭ ئاخىرى ئاخىرلاشتى. سىياسىي كېڭەش، دېموكراتىك پارتىيە - گۇرۇھلار، دۆلەت ئىلكىدىكى سودا سىستېمىسى، كوپېراتىپ، قول - سانائەت بىرلەشمىسى خىزمەتچىلىرى بولۇپ 687 كىشى تەكشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىندى. ھەرىكەتتە 6327 ئادەم (قېتىم) تەربىيە ئالدى. تەكتىنى ئېنىقلاپ رەتكە تۇرغۇزۇش ئارقىلىق، 23 كىشى تازىلاش ئوبيېكتى قىلىپ بېكىتىلدى، ئىشپىيوندىن 2سى، گۇمانلىق جاسوستىن بىرى، گومىنداڭ سەنچىگتۇەن ئەزاسىدىن 4ى، تارىخى ئېنىق ئەمەسلەردىن 3ى تەكشۈرۈپ چىقىلدى.

4 - تۈركۈمدە ئېلىپ بېرىلغان ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى 1958 - يىل 4 - ئايدا باشلىنىپ 1959 - يىل 6 - ئايدا ئاخىرلاشتى. ماۋارىپ، سەھىيە، كۆمۈركان، مالىيە - سودا، قاتناش، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق سىستېمىلىرى ۋە ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، ئىلى ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش مەيدانى (ھازىرقى دولان دېھقانچىلىق مەيدانى)، باغۋەنچىلىك مەيدانى، تەجرىبە مەيدانى قاتارلىق ئورۇنلاردىن بولۇپ 2091 كىشى قاتناشتى. 795 ئادەم پاش قىلىندى، 2964 پارچە پاش قىلىش ماتېرىيالى يېزىلدى، 432 ئادەم مەسلىسىنى تاپشۇردى، 23 ئادەم تازىلاش ئوبيېكتى قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دېلو تۇرغۇزۇلغان ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق ئۇنسۇر 16، ئۆزلۈكىدىن مەسلىسىنى تاپشۇرغانلار 7، قولغا ئېلىنغىنى 5.

5 - تۈركۈمدە ئېلىپ بېرىلغان ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى 1960 - يىل 2 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن باشلىنىپ 4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئاخىرلاشتى. ھەرىكەتكە چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىشكە كەلگەن ياشلار ۋە ئەسلىدىكى گۇڭشېلاردىن زاۋۇت (كان)لارغا قوشۇۋېتىلگەن 756 ئەزادىن باشقا يەنە 1958 - يىلدىن كېيىن شىنجاڭغا كېلىپ خىزمەتكە قاتناشقان 910 ئىشچى - خىزمەتچى، بۇنىڭدىن باشقا 226 ئاققۇن قاتناشتى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق بىرى ئەكسىلئىنقىلابچى، 2سى تارىخي ئەكسىلئىنقىلابچى، بىرى ئەكسىيەتچى، 2سى قاچقۇن جىنايەتچى، 19ى بۇزۇق ئۇنسۇر قىلىپ ئايرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە قولغا ئېلىنغىنى 2، خىزمىتىدىن قوغلانغىنى 2.

5 تۈركۈمدە ئېلىپ بېرىلغان ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتىدە غۇلجا ناھىيىسى بويىچە 5970 ئورگان كادىرى، ئىشچى - خىزمەتچى (كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا خىزمەتچىلىرىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) ھەرىكەتكە قاتناشتى، 73 ئەكسىلئىنقىلابچى ۋە بۇزۇق ئۇنسۇر ئېنىقلىنىپ، ئۇلار مۇناسىپ بىر تەرەپ قىلىندى.

2. كادىرلارنى تەكشۈرۈش

ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، 1956 - يىل 8 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش بىلەن بىرگە كادىرلارنى تەكشۈرۈش خىزمىتىنى باشلىدى. ناھىيىلىك پارتكومدا 5 كىشىدىن تەركىب تاپقان كادىرلارنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى ۋە ئىشخانىسى قۇرۇلدى. كادىرلارنى تەكشۈرۈش خىزمىتى ئاۋۋال رەھبىرىي تايانچىلار، ئاندىن ئادەتتىكى كادىرلار، ئاۋۋال چوڭ مەسىلە بارلاردا، ئاندىن كىچىك مەسىلە بارلاردا، ئاۋۋال مۇھىم ئورۇنلاردا، ئاندىن ئادەتتىكى ئورۇنلاردا دېگەن تەرتىپ بويىچە ئىشلەندى. كادىرلارنى تەكشۈرۈش ۋەزىپىسى ئېغىر ئورۇنلاردىمۇ رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلار ۋە گۇڭشې، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىغا كادىرلارنى تەكشۈرۈش خىزمىتىنى قوشۇمچە ئۈتەيدىغان كادىر سەپلەندى. ناھىيىلىك كادىرلارنى تەكشۈرۈش ئىشخانىسى قەرەللىك، قەرەلسىز ھالدا ئورۇنلارغا چوڭقۇر چۆكۈپ، خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلدى. شۇ يىلى 679 كىشى تەكشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 77، ئاز سانلىق مىللەت 602. 1958 - يىلنىڭ

ئاخىرىغىچە جەمئىي 684 كادىر تەكشۈرۈلدى، تەكتىنى ئېنىقلاش - رەتكە تۇرغۇزۇش ئارقىلىق 119 كادىر نۇقتىلىق تەكشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىپ بېكىتىلدى، 37 كادىرنىڭ سىياسىي تارىخىي مەسىلىسى ئېنىقلاندى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ناھىيىدىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى، تىببىي خادىملار، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرىدىن 872 كىشى سىياسىي جەھەتتىن تەكشۈرۈلدى ۋە ئۇلار تەربىيىلەندى. 1960 - يىلى 496 كادىر تەكشۈرۈش ئوبيېكتى دائىرىسىگە كىرگۈزۈلۈپ، 5ى تەكشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىپ بېكىتىلدى، 2سىگە يەكۈن چىقىرىلدى. 1963 - يىلى 115 كادىر تەكشۈرۈش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت تەۋەلىكى ئېنىق بولمىغىنى 37، ئېغىر ئەكسىيەتچىل سۆز-ھەرىكىتى بارلار 10، بىۋاستە تۇغقىنى چەت ئەلدە بولغان زور سىياسىي گۇماندار 23. 1964 - يىل 117 كادىر تەكشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىپ بېكىتىلدى، يەكۈن چىقىرىلغىنى 72، سۈيىقەست ئىشلىتىپ دۆلەت چېگرالىرىدىن ئوغرىلىقچە ئۆتۈپ، چەتكە قېچىشنى تەشكىللىگىنى بىر، ۋەتەنىڭ بىرلىكىگە بۆلگۈنچىلىك سېلىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانغىنى بىر، دۆلەت تەۋەلىكى ئېنىق بولمىغىنى بىر، چەتكە باغلانغان ئۇنسۇر، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى قانات ئاستىغا ئېلىپ يوشۇرغانلار 3، باشقا چوڭ سىياسىي مەسىلىسى بارلار 14. ئۇلاردىن 22سىگە قانۇنىق چارە كۆرۈلدى. يەنى 7سى خىزمەتتىن قوغلاندى، 8ى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلدى، 2سىگە گۇناھ يېزىلدى، 3ى پارتىيە ئىچىدە سىناشقا قالدۇرۇلدى، بىرىنىڭ پارتىيە ئىچىدىكى ۋەزىپىسى ئېلىپ تاشلاندى، بىرى خىزمەتتىن يۆتكىۋېتىلدى.

1965 - يىل 4 - ئايدا كادىرلارنى تەكشۈرۈش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن ئاخىرلاشتى. ناھىيە بويىچە 1880 كادىر تەكشۈرۈش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلۈپ، 164 كىشى نۇقتىلىق تەكشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە 76 كادىر تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىپ يەكۈن چىقىرىلدى، 62 كادىر تازىلاش ئوبيېكتى قىلىپ بېكىتىلىپ، 26سىنىڭ يازما تەكشۈرۈش دوكلاتى يېزىپ چىقىلدى.

5 §. ئىستىل تۈزىتىش، ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش كۈرىشى

1957 - يىل 4 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى «ئىستىل تۈزىتىش توغرىسىدا يولىيورۇق» چىقاردى، ئارقىدىنلا پارتىيە ئىچىدە خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتنى توغرا ھەل قىلىش ئاساسىي تېما قىلىنغان پارتىيە ئىچىدىكى ئاممىدىن ئايرىلىپ قالىدىغان ۋە ئەمەلىيەتتىن چەتنەپ كېتىدىغان بيۈروكراتلىقنى، سۈبيېكتىپچىللىقنى ۋە مەزھەپچىلىككە قارشى تۇرۇش ۋە ئۇنى تۈگىتىش مەزمۇن قىلىنغان ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى. 5 - ئاينىڭ بېشىدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىن ئېچىپ، ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتىنى ئومۇميۈزلۈك ئورۇنلاشتۇردى. 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم «ناھىيە بويىچە ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش سەپەرۋەرلىك دوكلاتى» نى شەكىللەندۈردى ۋە ئىستىل تۈزىتىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتىنى باشلىدى. ھەرىكەتكە ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلار ۋە 9 يېزىدىكى كادىرلار قاتناشتى.

1. باسقۇچ 1957 - يىل 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا باشلانىدى، بۇ باسقۇچ چوڭ سايراش، چوڭ ئېچىلىش باسقۇچى بولدى. ناھىيىلىك پارتكوم ئاۋۇال 241 ناھىيە دەرىجىلىك ئورگان كادىرى ۋە 800 ئوقۇتقۇچى ھەم پارتىيە سىرتىدىكى دېموكراتىك زاتلارنى ئۆگىنىش ۋە مۇزاكىرىگە تەشكىللىدى. 7 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا پارتىيە سىرتىدىكى دېموكراتىك زاتلارنى ئۆگىنىش ۋە مۇزاكىرىگە تەشكىللىدى. 7 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى پارتىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى زاتلار ئوتتۇرىغا قويغان 4000 پىكىرنى جەددىي، ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلىپ، تۈزىتىش تەدبىرىنى تۈزۈپ چىقتى. ئىستىل تۈزىتىش

جەريانىدا ناھىيە ئىچىدىكى ئىنتايىن ئاز ساندىكى كىشىلەر چوڭ سايراش، چوڭ ئېچىلىش پۈرسىتىنى باھانە قىلىپ، پارتىيە رەھبەرلىكىگە، كادىرلار سىياسىتىگە، پارتىيە بىلەن ئاممىنىڭ مۇناسىۋىتىگە، پارتىيىنىڭ دېموكراتىك تۈزۈمۈشى ۋە سوتسىيالىزم تۈزۈمىگە ھەم ئىلگىرىكى سىياسىي ھەرىكەتلەرگە قارىتا بىر قىسىم ھۇجۇم قىلىش خاراكتېردىكى سۆزلەرنى قىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، 1957-يىل 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئىلى رايونلۇق پارتكوم ئىلى رايونى بويىچە پارتىيىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، ئىستىل تۈزىتىش خىزمىتىدە يەنە بىر باسقۇچقا ئۆتۈش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇردى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى چوڭ سايراش، چوڭ ئېچىلىش باسقۇچىدىن ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش قىلىش باسقۇچىغا ئۆتتى.

بۈرژۇئا ئوڭچىلىرى پارتىيىگە غالجىرلارچە ھۇجۇم قىلىۋاتقاندا، يېزا - قىشلاقلاردىمۇ سوتسىيالىزمغا قارشى تەۋرى قۇيۇن پەيدا بولدى. بىر ئۆچۈم باي دېھقان، پومېشچىك، ئەكسىلئىنقىلابچىلار ۋە بۈزۈق ئۇنسۇرلار پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ پىتنە - ئىغۋا تارقىتىپ ۋە بۈزغۇنچىلىق قىلىپ، جەمئىيەت تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇردى. پارتىيىنىڭ كوپېراتسىيەلەشتۈرۈش سىياسىتى ۋە ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش - بىر تۇتاش سېتىش سىياسىتىگە ھۇجۇم قىلىپ، گۇڭشې ئەزالىرىنى گۇڭشىبدىن چېكىنىپ، ئۆز ئالدىغا ئىشلەشكە قۇترىتتى. غۇلجا ناھىيىسى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى تارقاتقان «يېزا ئاھالىلىرىگە بىر خېتىم كەڭ كۆلەملىك سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىش توغرىسىدا يولىيورۇق»نىغا ئاساسەن 12 - ئايدا يېزىلاردا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى ئېلىپ باردى. ناھىيىدىكى %70تىن كۆپرەك ئەزالار چوڭ سايراش، چوڭ ئېچىلىشقا قاتنىشىپ، گۇڭشىبدىن چېكىنىش، ئۆز ئالدىغا ئىشلەش، ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش - بىر تۇتاش سېتىشقا قارشى تۇرۇش غەلۋىسى قىلغان ئادەم ۋە ئىشلارنى تەنقىد قىلدى. گۇڭشىبدىن چېكىنگەنلەر قايتىدىن گۇڭشىبغا كىرىشنى ئىلتىماس قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە كەڭ ئەزالار گۇڭشې كادىرلىرىنىڭ ئەمگەككە قاتناشماسلىق، بيۇروكراتلىق قىلىش، ئىشلەپچىقىرىشقا كۆڭۈل بۆلمەسلىك ئەھۋاللىرىغا قارىتا پىكىر ۋە تەكلىپ بەردى. چوڭ مۇنازىرە ئارقىلىق كەڭ كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ سوتسىيالىزم يولىدا مېڭىش ئىشەنچىسى مۇستەھكەملەندى. يېزىلاردا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ يەنە گۇڭشىلارنى تەرتىپكە سېلىش، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش، ئىتتىپاقنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئىشلەندى، كوپېراتىپلارنىڭ تەشكىلىي ئاپپاراتى، باشقۇرۇش تۈزۈملىرى مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1957 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 51 پارتىيە ئەزاسى بىر تەرەپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە پارتىيىدىن چىقىرىلغىنى 9، پارتىيە ئىچىدە سىناشقا قالدۇرۇلغىنى 5، ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغىنى بىر، قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلگىنى 11؛ ئوڭچى ئونسۇر قىلىپ بېكىتىلگىنى 25.

1958 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ ئىستىل تۈزىتىش، ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى 3 - باسقۇچقا يەنى ئاپپاراتلارنى ئىخچاملاش، كادىرلارنى تۆۋەنگە چۈشۈرۈش، كادىرلاردىكى ئەمەلدارلىق كەيپىياتى، مەغرۇرلۇق كەيپىياتى، مىشچانلىق كەيپىياتى، چۈشكۈنلۈك كەيپىياتىدىن ئىبارەت 4 خىل كەيپىياتنى يېڭىش ئاساسىي ۋەزىپە قىلىنغان تەرتىپكە سېلىش باسقۇچىغا ئۆتتى. 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ئورگانلارنى ئىخچاملاش يىغىنى ئېچىپ، ناھىيە بويىچە مەمۇرىي ئورگان خادىملىرىنىڭ %10نى، كارخانا، كەسىپي ئورۇنلارنىڭ %15نى قىسقارتىشنى قارار قىلدى. 2 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە 49 ئىشچى - خىزمەتچى خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلدى، 17 كادىر تۆۋەنگە چۈشۈرۈلدى. بۇ كادىرلار كوپېراتىپ، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا چېنىقىشقا ياكى تۆۋەنگە ۋەزىپە ئۆتەشكە چۈشۈرۈلدى، ئادەتتە بىرەر يىلچە تۇرغاندىن كېيىن قايتۇرۇپ كېلىنىدى ياكى قايتىدىن خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ناھىيىلىك پارتكوم ئىشچى- خىزمەتچىلەرنى تۆۋەنگە چۈشۈرۈپ قىسقارتىشنى بىرخىل تۈزۈمگە ئايلاندۇردى. بۇ تۈزۈم تاكى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ھارپىسىغىچە ئىجرا قىلىنىدى.

ئوقۇچىلارغا قارشى تۈرۈش كۆرۈشى مەزگىلىدە بىر قىسىم ئېغىر يەرلىك مىللەتچىلىك ئىدىيىسى بار كىشىلەر ھەرخىل پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىكنى تەرغىب قىلدى، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە ياتىدىغان سۆزلەرنى قىلىپ ۋە ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىپ، پارتىيىنىڭ مىللىي ئاپتونومىيە سىياسىتىگە ۋە ۋەتەننىڭ بىرلىكىگە قارشى تۇردى. شۇنىڭ بىلەن 1958 - يىل 5 - ئايدىن باشلاپ ھۆلجا ناھىيىسىدە يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۈرۈش كۆرۈشى قانات يايدۇرۇلدى.

شۇ يىلى 8 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم يازلىق تەتىل مەزگىلىدە ناھىيىدىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى يىغىپ، ئۇلارنى ئىستىل تۈزىتىش ئۆگىنىشىگە ئۈيۈشتۇردى، ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدىكى ئوڭچىلارنى، يەرلىك مىللەتچىلەرنى، بۈرژۇق ئۇنسۇرلارنى تەنقىد قىلدى. ئۇلاردىن 8ى قولغا ئېلىنىپ قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى، 17سى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە، 8ى يېزىلارغا نازارەت ئاستىدا ئەمگەك قىلىشقا ئەۋەتىلدى، 14ى مەكتەپتە نازارەت قىلىپ ئۆزگەرتىشكە قالدۇرۇلدى.

1959 - يىل 8 - ئايدا ھۆلجا ناھىيىسىنىڭ ئىستىل تۈزىتىش - ئوڭچىللارغا قارشى تۈرۈش ھەرىكىتى ئاخىرلاشتى. بۇ ھەرىكەت كېڭەيتىۋېتىلگەنلىكى ئۈچۈن ئەملىيەت چېقىش قىلىنمىغان بىر تەرەپ قىلىش ئۇسۇللىرى كۆرۈلۈپ، بىر قىسىم كادىرلار، زىيالىيلار ۋە مىللىي يۇقىرى قاتلام دىنىي زاتلار زەربىگە ئۇچراپ، ئۇلارنىڭ ئاكتىپچانلىقىغا تەسىر يەتتى. بۇ كىشىلەرنىڭ قالپىقى 1960 - ، 1979 - يىللاردا ئېلىپ تاشلىنىپ نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

§ 6 . چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش ھەرىكىتى

1957 - يىلى قىشتا ھۆلجا ناھىيىسى ئىستىل تۈزىتىش ۋە ئوڭچىللارغا قارشى كۈرەش ئېلىپ بېرىش بىلەن بىرگە، دېھقان، چارۋىچىلارنى كېچە - كۈندۈز جەڭ قىلىپ، سۇ ئىنشائاتى ياساش، چارۋا بېقىپ ئوغۇت توپلاش ۋە تۈپراقنى ياخشىلاش مەركەز قىلىنغان قىشلىق ئىشلەپچىقىرىش دولقۇنى قوزغاشقا سەپەرۋەر قىلىپ، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» نىڭ مۇقەددىمىسىنى باشلىدى. 1958 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم 4 دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئاچتى، يىغىنغا 439 كادىر قاتناشتى. يىغىندا ئىستىل تۈزىتىش روھى ئارقىلىق ئوڭچىل مۇتەسەپلىك ئىدىيىسى ۋە بيۇروكراتلىق ئىستىلى تەھلىل قىلىندى ۋە تەكشۈرۈلدى، ئەملىي مىسالىلارنى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق 1958 - يىللىق چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش كۆرسەتكۈچى بېكىتىلدى. يىغىندىن كېيىن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش داغدۇغىلىق قەسەمنامىسى يىغىنى ئېچىلدى. ئۇچۇن «1 - ماي» يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى يىغىندا «ئىلى ئوبلاستىغا بېۋاستە قاراشلىق ناھىيە (شەھەر) يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىغا چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش بويىچە دوستلۇق مۇسابىقىسى قانات يايدۇرۇش تەشەببۇسنامىسى» چىقىرىپ، 1958 - يىللىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ مو بېشى ھوسۇلىنى 251 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، «پۈتۈن مەملىكەتنىڭ يېزا ئىگىلىك تەرەققىياتى پروگراممىسى»دا بەلگىلەنگەن كۆرسەتكۈچنى مۇددەتتىن 10 يىل بۇرۇن ئورۇندىاپ بولۇشنى تەشەببۇس قىلدى. 4 دەرىجىلىك كادىرلار يىغىندا بېكىتكەن دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش كۆرسەتكۈچى مۇنداق: ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنى 1 مىليون موغا، ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلىنى 91 مىليون 90 مىڭ كىلوگرامغا، ھەرمو يەرنىڭ بىرلىك ھوسۇلىنى ئىلگىرىكى 66 كىلوگرامدىن 120 كىلوگرامغا يەتكۈزۈش، چارۋىچىلىقتا چارۋا مالىلارنى 30.4% ساپ كۆپەيتىپ، ئومۇمىي چارۋىنى 270 مىڭغا يەتكۈزۈش، يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرى ئارا يۇقىرى ھوسۇل يارىتىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇپ، بىرلىك

ھوسۇلى 250 كىلوگرامدىن ئاشىدىغان كوپىراتسىيىسى بىرنى، 200 كىلوگرامدىن ئاشىدىغان كوپىراتسىيىسى 8نى؛ 150 كىلوگرامدىن ئاشىدىغان كوپىراتسىيىسى 11نى بەرپا قىلىش بەلگىلەندى. يېزا ئىگىلىكىدىكى چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەشكە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك پارتكوم ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەردىن ئىستىلىنى ئۆزگەرتىپ، ئىشلەپچىقىرىشقا قاتنىشىپ ۋە رەھبەرلىك قىلىپ، دېھقان - چارۋىچىلار بىلەن مۇرىنى - مۇرىگە تىرەپ ئەمگەك قىلىشنى تەلەپ قىلدى. ناھىيىدىكى كادىرلارنىڭ بۆلەكلەر بويىچە رايونلارنى ھۆددىگە ئېلىپ، ئۆچتىن ئىككى قىسىم ۋاقتىنى يېزا، كوپىراتسىپلاردا ئىشلەشكە سەرپ قىلىشنى، بۆلۈم دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىرلارنىڭ %80نىڭ يېزا، كوپىراتسىپلارغا يېرىشىنى، رايون دەرىجىلىك كادىرلارنىڭ بىر - ئىككىسى خىزمەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىشقا قالدۇرۇلغاندىن باشقا قالغانلىرىنىڭ كوپىراتسىپلارنى ھۆددىگە ئۇندىلىك خىزمەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىشقا قالدۇرۇلغاندىن باشقا قالغانلىرىنىڭ كوپىراتسىپلارنى ھۆددىگە ئېلىشنى بېكىتتى. كوپىراتسىپلارنىڭ ھەممىسىدە كادىر بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى ھەمدە تەجرىبە ئېتىزى تېرىپ، ئەملىيەت ئارقىلىق ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى ئۆگىنىشنى، رەھبەرلىك سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشنى تەلەپ قىلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش ناھىيىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا تەدرىجىي قانات يايدۇرۇلدى.

1958 - يىل 5 - ئايدا ئېچىلغان ج ك پ 8 - قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنىدا «غەيرەتكە كېلىپ، تىرىشىپ يۇقىرى ئۈرلەپ، كۆپ، تېز، ياخشى، تېجەشلىك ئىشلەپ سوتسىيالىزم قۇرۇش»نى پارتىيىنىڭ سوتسىيالىزم قۇرۇلۇشىنىڭ باش لۇشىيەنى قىلىش ماقۇللاندى. 6 - ئاينىڭ 5 - كۈنىسى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم «سوتسىيالىزم قۇرۇلۇشىنىڭ باش لۇشىيەننى داغدۇغىلىق تەشۋىق قىلىش توغرىسىدا يولىورۇق» تارقاتتى. 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىدا ئىلى ئوبلاستى 3 دەرىجىلىك، 4 دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، پارتىيە 8. قۇرۇلتىيى 2 - يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى ۋە ئىزچىللاشتۇردى، ھەمدە ئىشلەپچىقىرىش كۆرسەتكۈچىنى تەڭشىدى. ئالدىراقسانلىق، «سول» چىللىق ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىكىدە غۇلجا ناھىيىسى پۈتۈن مەملىكەتكە ئوخشاش «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» دولقۇنىنى يەنمۇ يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈردى. 8 - ئايدا ئىلى رايونلۇق پارتكوم ئالدى بىلەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بايانداي يېزىسىدا سىناق تەرىقىسىدە خەلق گۈڭشىسى قۇرغاندىن كېيىن، 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم 3 دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇميۈزلۈك خەلق گۈڭشىسى قۇرۇشنى قارار قىلدى. يىغىندىن كېيىن قىسقىغىنا 7 كۈن ئىچىدە، ئالىي كوپىراتسىپ بىلەن باشلانغۇچ كوپىراتسىپ ئاساسىدا، «قىزىلبايراق»، «قىزىلىيۇلتۇز»، «غالىبىيەت»، «تەڭرىتاغ»، «ئۆكتەبىر»، «1 - ماي»، «راكېتا»، «يېڭىيول»، «ئىتتىپاق»، «مايماق» (1959 - يىلى ئەملدىن قالدۇرۇلدى) دىن ئىبارەت 10 گۈڭشې قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە گۈڭشېلاشتۇرۇش ئەملگە ئاشۇرۇلدى. خەلق گۈڭشىسىدا ھۆكۈمەت بىلەن گۈڭشېنى بىرلەشتۇرۇش، ئىشچى، دېھقان، ئەسكەر، زىيالىيلار، سودا - سانائەتچىلەرنى بىر گەۋدە قىلىش، ئەمگەك كۈچىنى بىر تۇتاش يۆتكەش يولغا قويۇلدى. ئۇ جامائەت ئاشخانىسى، ياشانغانلار ساناتورىيىسى، بالىلار باغچىسى، يەسلى قاتارلىق كوللېكتىپ پاراۋانلىق ئورۇنلىرى بار بولغان، سىياسىي، ھەربىي، مەدەنىيەت بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن ئىجتىمائىي ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى بولدى. خەلق گۈڭشىسى بارلىققا كەلگەندىن كېيىن، سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكىنى تەڭ تۇتۇش، يەرلىك ئۆسۈل بىلەن چەت ئەل ئۆسۈلىنى بىرلەشتۇرۇش، ناھىيىمۇ، گۈڭشېلارمۇ سانائەت بىلەن شۇغۇللىنىش فاكتورىنى ئىجرا قىلىش باشلاندى، ناھىيە تەۋەسىدە كەڭ كۆلەمدە پولات - تۆمۈر تاۋلاش ئاممىۋى ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. 9 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم پولات - تۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش شىسى قۇرۇپ، ناھىيە بويىچە كەڭ كۆلەمدە پولات - تۆمۈر تاۋلاشنى باشلۇەتتى. يىل ئاخىرىدا 1891 پولات تاۋلاش ئوچىقى ياسالدى، بۇنىڭ ئىچىدە كۈنلۈك تۆمۈر تاۋلاش ئىقتىدارى 10 تونىغا يېتىدىغىنى 40، كۈنلۈك تاۋلاش ئىقتىدارى 2 تونىدىن 4 تونىغىچە بولغان ئوتتۇراھال كىچىك ئوچاق 500. پولات - تۆمۈر تاۋلاشقا 234 كادىر، 12 مىڭ 186 ئەمگەك كۈچى (مۇنىڭى ھەمراھ قويۇپ بېرىش مەزگىلىدە 15 مىڭدىن ئاشتى) قاتناشتى،

1114 چوڭ هارۋا، 2 ئاپتوموبىل، 2970 ئات، 300 ئۆكۈز، 50 تۆگە ئىشلىتىلدى. پولات ـ تۆمۈر تاۋلاش جەريانىدا كۈنىگە 500 تونىنا چويۇن ئىشلەپچىقىرىدىغان «سۈنئىي ھەمراھ» قويۇپ بېرىلگەن ۋاقىتتا 180 ئەمگەك نەمۇنىسى بارلىققا كەلدى، 130 ئاكتىپ پارتىيەگە كىردى، 129 ئىلغار ياش ئىتتىپاققا كىردى. بۈنىڭدىن باشقا پولات ـ تۆمۈر تاۋلاش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ناھىيە سىقياسىدا چوڭ ـ كىچىك زاۋۇتتىن 275ى قۇرۇلدى، بۇلار دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش، ياغاچچىلىق، خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلەش، سۇت پاراشوكى، پىرەنىك، موخۇركا، ئاچچىقسۇ ـ جياڭيۇ زاۋۇتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. پولات ـ تۆمۈر تاۋلاش ئالدىراپ يولغا قويۇلغانلىقى، يەرلىك ئۇسۇل بىلەن ئىشلەپچىقىرىلغانلىقى، بىرىنچىدىن تېخنىك، ئىككىنچىدىن ئۇسكۇنە بولمىغانلىقى ئۈچۈن، تاۋلانغان پولات ـ تۆمۈرنىڭ سۈپىتى ناچار، كۆپىنچىسى كېرەكسىز بولدى، دەرەخ كېسىش، كۆمۈر قېزىش، كان ئىزدەپ تۆمۈر تاۋلاش كەڭ كۆلەملىك ئاممىۋى ھەرىكەتكە ئايلىنىپ كەتكەچكە، نورمال ئىشلەپچىقىرىش تەرتىپى بۇزۇلدى، ئادەم كۈچى ۋە ماددىي كۈچ كۆپلەپ ئىسراپ بولدى.

چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش شوئارى ئاستىدا، ناھىيىدىكى ئورۇن ۋە كەسىپلەر ئەملىيەتكە ئۇيغۇن كەلمىگەن شوئارلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ساختىلىق، مۇبالىغىچىلىك قىلىشنى ئەۋج ئالدۇردى. 1958 ـ يىلى يازدا سادىقيۇزى شىڭگۇاڭ كوپېراتىپى يۇقىرى مەھسۇلات ئېلىش «سۈنئىي ھەمراھ»ى قويۇپ بېرىش ئۈچۈن يۇقىرىغا يوللىغان ماتېرىيالدا كوپېراتىپنىڭ 26.19مو يەردىكى كۈزگى بۇغدىينىڭ بىرلىك ھوسۇلى 420 كىلوگرامغا، بايانداي قىزىلبايراق گۈڭشىسى (كېيىن غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلگەن) 1 ـ چوڭ ئەتىرىتىنىڭ 44 مىڭ مو يەردىكى كۈزگى بۇغدىينىڭ بىرلىك ھوسۇلى 95.553 كىلوگرامغا، چۆلۈقاي يېڭىئۇر كوپېراتىپى 3 ـ چوڭ ئەتىرىتىنىڭ 25 مو كۈزگى بۇغدىينىڭ بىرلىك ھوسۇلى 623 كىلوگرامغا يەتتى دەپ مەلۇم قىلىندى. «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»، «خەلق گۈڭشىسى قۇرۇش» ھەرىكىتى قىسقا مەزگىل ئىچىدە ھەدەپ يولغا قويۇلۇپ، بىر تەرەپلىمىلىك ھالدا «بىرىنچىدىن چوڭ، ئىككىنچىدىن ئۇمۇمىي» بولۇش تەكىتلىگەنلىكتىن، تەڭ تەقسىماتچىلىق، مۇلۇكنى ئۇمۇمىنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى ئەۋج ئېلىپ، ئاممىنىڭ ئاكتىپچانلىقىغا تەسىر يەتتى. دېھقانلار ئىشقا چىقمايدىغان، ئىشقا چىقسىمۇ كۆچ چىقارمايدىغان بولۇۋالدى، نەتىجىدە دېھقانچىلىق ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى.

7 §. ئۇگچىللىققا قارشى تۇرۇش، تەكشۈرۈپ ئاقلاش

1959 ـ يىل 8 ـ ئايدا ج ك پ 8 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 8 ـ ئۇمۇمىي يىغىنىدا چىقىرىلغان «ئۇگچىل ئىدىيىگە قارشى تۇرۇش توغرىسىدا يولىورۇق»قا ئاساسەن، مەملىكەت بويىچە «ئۇگچىللىققا قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى قوزغىلىپ، بىر قىسىم كادىرلارنىڭ چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش ھەرىكىتىگە، خەلق گۈڭشىسىغا بولغان ئوخشىمىغان كۆزقارىشى پارتىيەگە، خەلق گۈڭشىسىغا قارشى ئۇگچىل ئىدىيە دەپ قارىلىپ تەنقىد قىلىندى ۋە ئۇلار پاش قىلىندى. 10 ـ ئاينىڭ 9 — 14 ـ كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىن ئېچىپ، ج ك پ 8 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 8 ـ ئۇمۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزۈپ، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ئەزالىرى، قىزىلىيۇلىيۇز گۈڭشىسى پارتكومىنىڭ شۇجىسى تەلەت، ناھىيىلىك بىناكارلىق ئەتىرىتىنىڭ ياردەمچىسى ۋاڭ يىلىڭ، غالىبىيەت گۈڭشىسى پارتكومىنىڭ شۇجىسى لوخمان ئايۇپلار ۋەكىللىكىدىكى بىرقاتار كىشىلەرنىڭ ئاتالمىش «ئۇگچىل» مۇتەسىپلىك ئىدىيىسىنى تەنقىد قىلدى. شۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئۇگچىللىققا قارشى تۇرۇش كۈرىشى باشلاندى.

12 ـ ئاينىڭ 6 — 15 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم يەنە 4 دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئاچتى، يىغىننىڭ 2 ـ باسقۇچى 6 كۈن داۋاملاشتى، «ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش» كۈرىشى مەركەزلىك قانات يايدۇرۇلۇپ، 1 ـ ماي گۈڭشې پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ساۋۇت، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئەسرۇللا، قىزىلىۋلتۇز گۈڭشې ماۋارىپ يارەمچىسى ئەبەيدۇللا، يېڭىيول گۈڭشې مالىيە يارەمچىسى تۇرغان قاتارلىقلارنىڭ ئاتالمىش ئوڭچىل ئىدىيىسى ۋە پارتىيىگە قارشى سۆز ھەرىكەتلىرى تەنقىد قىلىنىدى. يىغىندا «ساۋۇت قاتارلىقلارنىڭ ئوڭچىل ئاغمىچىلىقى ۋە پارتىيىگە قارشى ھەرىكەتلىرى توغرىسىدا قارار» ماقۇللاندى. پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، كۆرەش قىلىش جەريانىدا ئىدىيىسى «ئوڭچىل» بولغان ۋە باشقا جەھەتتە خاتالىقى بار 47 كادىر پاش قىلىنىدى. 1959 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 56 پارتىيە ئەزاسى بىر تەرەپ قىلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە پارتىيىدىن چىقىرىلغىنى 14، پارتىيە ئىچىدە سىناشقا قالدۇرۇلغىنى 14، پارتىيە ئىچىدىكى ۋەزىپىسى ئېلىپ تاشلانغىنى 3، قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلگىنى 19، ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلگىنى 6.

ناھىيىدە «ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش» كۈرىشى بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە ئىستىل تۈزىتىش، گۈڭشىلارنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئىشلەندى. 1960 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 802 كادىر تەنقىد قىلىش، كۆرەش قىلىش يولى بىلەن جازالاندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى باشلىقى دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىر 262.

1961 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ تەشكىلات، رېۋىزىيە خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەشتىن بۇيانقى ھەرىكەتلەردە بىر تەرەپ قىلىنغان پارتىيىلىك كادىرلارنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىدى. بۇ ئىش بىر يىل 3 ئاي داۋام قىلىپ 1963 ـ يىل 1 ـ ئايدا ئاياغلاشتى. ھەرخىل سىياسىي ھەرىكەت جەريانىدا تەنقىد قىلىنغان ۋە بىرتەرەپ قىلىنغان پارتىيىلىك كادىر 802 بولۇپ، ئۇلاردىن 734ى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى، 719نىڭ دېلوسى بېكىتىلدى؛ بۇرۇن پۈتۈنلەي توغرا بېكىتىلگىنى 322، ئاساسىي جەھەتتىن توغرا بېكىتىلگىنى 56 بولۇپ، %27.52نى ئىگىلىدى؛ قىسمەن خاتا بېكىتىلگىنى 53، ئاساسىي جەھەتتىن خاتا ياكى پۈتۈنلەي خاتا بېكىتىلگىنى 288 بولۇپ، %40نى ئىگىلىدى؛ خاتا ھالدا ئوڭچىل ئۇنسۇر قىلىپ بېكىتىلگەنلەرنىڭ ئاساسىي جەھەتتىن قالپىقى ئېلىپ تاشلاندى.

§ 8 . چېگرا ئاھالىلىرىنىڭ چەتكە قېچىش ۋەقەسى

1962 ـ يىلى ئىلىدا چېگرا ئاھالىلىرىنىڭ چەتكە قېچىش ۋەقەسى يۈز بەردى. قاچقانلار ئاساسلىقى چېگرا بويىدىكى ناھىيە (شەھەر) لەرگە مەركەزلەشكەن بولسىمۇ، لېكىن غۇلجا ناھىيىسىدىكى قىسمەن ئاسما ۋە ئورگان كادىرلىرىمۇ بۇ ۋەقەگە ئارىلىشىپ قالدى. 4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى قانۇنسىز چېگرادىن ئۆتۈش شامىلى غۇلجا ناھىيىسىگە تەسىر كۆرسەتتى. ناھىيىدىكى بىر قىسىم ئەكسىيەتچى بۇزۇق ئۇنسۇرلار پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ «جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇناسىۋىتى يامانلاشتى، دۇنيا ئۇرۇشى بولدى، جياڭ جيېشى بىلەن ئامېرىكا مۇناسىۋەت باغلاپ، چوڭ قۇرۇقلۇققا قايتىدىن ھۇجۇم قىلىپ، شىنجاڭغا كەلمەكچى» دېگەندەك پىتنە-ئىغۋالارنى تارقىتىپ كىشىلەرنى قايمۇقتۇردى. قىزىلىۋلتۇز گۈڭشې جىلىلىۋزى چوڭ ئەتىرىتىدىن بىر بۇزۇق ئۇنسۇر «ماناس دەرياسىنىڭ غەربى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆتۈپ كەتتى» دەپ ئىغۋا تارقاتتى. پارتىيىگە سۇقۇنۇپ كىرىۋالغان ئايرىم بۇزۇق ئۇنسۇرلارمۇ بۇ چاغدا ئۆزلىرىنىڭ رەزىل ئەپتى ـ بەشىرەسىنى ئاشكارىلاپ، «سوۋېت ئىتتىپاقى قازاقىستان بىزدىن قېچىپ بارغانلارنى قارشى ئالىدىكەن، ھازىر جۇڭگودا قوساق تويمايدۇ، يەنىلا سوۋېت ئىتتىپاقىغا بارغان ياخشى» دەپ ئىغۋا تارقىتىپ قۇترانقۇلۇق قىلدى. چېگرا رايونغا يارەم بېرىشكە

كەلگەن ئايرىم خادىملار، ئاققۇنلار قۇترانتقۇچىلارنىڭ قورقمىتىشى بىلەن ئالاقزادە بولۇپ، ئىچكىرىگە قېچىشقا باشلىدى. جەمئىيەت تەرتىپى بىر مەھەل قالايمىقانلىشىپ، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ئىشلىرى زور تەسىرگە ئۇچرىدى. بۇزۇق ئۇنسۇرلار ھەممە يەردە خەۋپ يەتكۈزۈپ پىتنە - ئىغۋا تارقىتىپ، ئالاقە باغلاپ، قېچىش ئۇسۇلى ۋە قېچىش يوللىرىنى كۆرسىتىپ بەردى. دەسلەپتە ئاز ساندىكى ئاھالىلەر يېرىم كېچىدە تۈيدۈرماي قاچتى، كېيىنچە توپ - توپ بولۇپ قېچىشقا باشلىدى. 5 - ئاينىڭ 19 - كۈنى (قۇربان ھېيت كۈنى) ئۆكتەبىر گۈڭشى 4 - چوڭ ئەترىتىدىنلا 10 نەچچە ئادەم قاچتى. مەلۇماتقا قارىغاندا، غۇلجا ناھىيىسىدىن 1162 ئادەم چەتكە قاچقان. يەنە بىلەت ئېلىپ قېچىشقا تەييارلىق كۆرۈپ قويغان 1897 كىشى نەسىھەت بىلەن توسۇپ قېلىنغان ۋە قايتۇرۇلغان.

سىرتقى كۆچلەرنىڭ قۇترىتىشى بىلەن ۋەقە قورغاس چېگرا سىدىن ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مەركىزى غۇلجىغا كېڭەيدى. 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ كۆرسەتمىسى ۋە قۇتراتقۇلۇق قىلىشى بىلەن، بىر ئۆچۈم ئەكسىلئىنقىلابچى زوراۋانلار ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلمەيدىغان ئاممىنى قايماقتۇرۇپ، ئەكسىلئىنقىلابچى ئابدۇقادىر قاتارلىقلارنىڭ قۇترىتىشى بىلەن يېزا ئىگىلىك 4 - شى ساقچىسىنىڭ ئاپتوموبىل ۋە قورال - ياراغ، ئوق - دورىلىرىنى بۇلىدى. جېنىنىڭ يارىچە «كومپارتىيىنى يوقىتايلى»، «خەنزۇلارنى يوقىتايلى» دېگەن ئەكسىيەتچىل شوئارلارنى توۋلاپ، ئوبلاستلىق ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنى ۋە تەرتىپنى قوغداۋاتقان ساقچىلارنى ئۇرۇپ يارىلاندۇردى، ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتىغا ۋە ئىلى رايونلۇق پارتكومغا بېسىپ كىرىپ، ھۆججەت ۋە ئارخىپلارنى بۇلاپ، كىشىنى چۆچىتىدىغان ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ پەيدا قىلدى. ئىلى رايونلۇق پارتكوم ھەربىكەت قوللىنىپ تېزلىكتە توپىلاڭنى تىنچىتتى. غۇلجا ناھىيىسىدىن «29 - ماي» ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭغا 603 كىشى قاتناشقان بولۇپ، 86 سى كادىر ئىدى (15ى پارتىيە ئەزاسى، 2سى ئىتتىپاق ئەزاسى). بۇ كادىرلار ئىچىدە گۈڭشى دەرىجىلىكى 16 بولۇپ، 8ى چەتكە قېچىپ كەتتى؛ چوڭ ئەترەت دەرىجىلىكى 12 بولۇپ، 7سى چەتكە قېچىپ كەتتى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى كادىرى 58. «29 - ماي» توپىلىڭى يۈز بەرگەندىن كېيىن، جۈڭگو ھۆكۈمىتى سوۋېت ھۆكۈمىتىگە قاتتىق نارازىلىق بىلدۈردى. سوۋېت تەرەپ 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى كېچە سائەت 23دە چازىنى تاقىدى، شۇنىڭ بىلەن چېگرا ئاھالىلىرىنىڭ چەتكە قېچىش ۋەقەسى تىنچىتىلدى.

1962 - يىل 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى «ئاممىغا چېگرا ئاھالىلىرىنىڭ چەتكە قېچىش ئىشىنى ۋە غۇلجا ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلىڭىنى بىر تەرەپ قىلىش ھاقچېنىنى ئېلان قىلىش توغرىسىدا يولىورۇق» چىقاردى. 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاپتونوم رايون «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ بۇيرۇقى»نى ئېلان قىلىپ، چەت ئەل مۇھاجىرلىرى، چەت ئەل ئىش بېجىرىش ئاپپاراتلىرى ھەمدە جۈڭگو پۇقرالىرىنىڭ چېگرادىن چىقىش قاتارلىق پائالىيەتلىرىگە دائىر سىياسەت ۋە بەلگىلىمىلەرنى بېكىتتى. يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم «ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ بۇيرۇقىنى چوڭقۇر تەشۋىق قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقىرىپ، ناھىيىدىكى ھەرمىللەت كادىرلار ۋە ئامما ئارىسىدا «بىر ۋەتەن — جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى، بىر رەھبەرلىك — جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى، بىر يول — سوتسىيالىزم يولى» تەربىيىسىنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇپ، كادىرلار ۋە ئاممىدىن ئىدىيە جەھەتتىن جۈڭگولۇق بىلەن چەت ئەللىكنىڭ چەت - چېگرا سىنى ئېنىق ئايرىپ، «ئۆچ بىر» كۆز قارىشىنى مۇستەھكەم تىكلەپ، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن خاتىرجەم شۇغۇللىنىشنى ۋە خاتىرجەم ياشاشنى تەلەپ قىلدى. تەشۋىقات، تەربىيە ئارقىلىق ئىدىيىدە تەۋرىنىش بولغان بىر قىسىم كىشىلەر تەدرىجىي خاتىرجەم بولدى، 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىغىچە ئاممىغا 600 نەچچە قانۇنسىز پاسپورت ۋە گۇۋاھنامىنى تاپشۇردى. ناھىيىلىك پارتكوم «جىددىي، ئېھتىياتجان بولۇش، پەرقلەندۇرۇپ مۇئامىلە قىلىش» ھاقچېنى بويىچە، چەتكە قاچقانلارنى ۋە «29 - ماي» ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭغا قاتناشقانلارنى قىلمىشىنىڭ ئېغىر - يېنىكلىكىگە قاراپ

بىر تەرەپ قىلدى. 114 كىشىگە پارتىيە ئىنتىزامى جازاسى، ئىتتىپاق ئىنتىزامى جازاسى بېرىلدى ۋە مەمۇرىي چارە كۆرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە پارتىيەدىن چىقىرىلغىنى 22، پارتىيە ئىچىدە سىناشقا قالدۇرۇلغىنى 4، قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلگىنى 5، كاندىدات پارتىيە ئەزالىقىغا سالاھىيىتى ئېلىپ تاشلانغىنى 6، 9 باشلامچى ئۇنسۇر قانۇن بويىچە قولغا ئېلىنىدى. بۇ مەزگىلدە يەنە ناھىيىلىك پارتكومدا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى رەھبەرلىكىدىكى 7 كىشىلىك سوۋېت مۇھاجىرلىرىنى قايتۇرۇش كومىتېتى ۋە ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 12 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە 3 تۇركۈمدە 402 ئائىلىلىك سوۋېت مۇھاجىرىغا 524 مۇھاجىرلىق گۇۋاھنامىسى، چېگرىدىن چىقىش رەسمىيىتى بېجىرىپ بېرىلدى. 1963 - يىلى مۇھاجىرلارنى قايتۇرۇش خىزمىتى ئاخىرلاشتى.

«29 - ماي» ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلىڭى تىنچىتىلغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىدىكى پومېشچىك، باي دېھقان، ئەكسىيەتچى، بۇزۇق ئۇنسۇرلار مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي، داۋاملىق بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللاندى. «تەگرىتاغ» گۇرۇپپا 4 - چوڭ ئەترەت 4 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىكى بىر باي دېھقان «29-ماي» ۋەقەسىدىن كېيىن «ئاسمانىنىڭ يېرىمى يورىدى، بىزنىڭ ئەتىمىز كەلگەندە مەن ئەترەت باشلىقىنىڭ بېشىدىن - ئايىغىچە قېيما - چېيما قىلمۇيتسەن» دېگەن؛ ئايرىم پومېشچىك، باي دېھقانلار چېشىنى غۇچۇرلىتىپ «كادىرلاردىن ھېساب ئالىدىغان كۈن كەلدى، باشتا ئاكتىپلار ئۆلىدۇ» دېگەن، بەزىلىرى ئالدىراپ - تېنەپ تەتۈر ھېساب ئېلىشقا ئۇرۇنغان. «ئۆكتەبىر» گۇرۇپپا 2 - چوڭ ئەترەتتىكى بىر پومېشچىك ئۆزى قول سېلىپ ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ 16 مو يېرىنى ئىگىلىۋالغان.

بىر قىسىم دىنىي تونغا ئورۇنۇۋالغان، دىنىي ساھەگە يوشۇرۇنۇۋالغان ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇرلار پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ھەدەپ ھەرىكەت قىلىشتى. ئۇلار: «كومپارتىيە مۇسۇلمانلارنى يوقىتىشقا باشلىدى»، «غەيرى باتۇر (باندىتلار باشلىقى، ۋەتەنگە خائىنلىق قىلىپ چەتكە قاچقان) 20 مىڭدىن كۆپرەك ئادەم باشلاپ ھىندىستان قوشۇنى بىلەن جۇڭگو شىنجاڭىنىڭ جەنۇبىدىكى بىرنەچچە ناھىيىنى ئىگىلەپ بولدى، بىزنىڭ بۇ يەردە بۇ يىل كۆزدە ئۇرۇش باشلىنىدۇ. شۇڭا بىز ياخشى ئات ۋە قورال تەييارلاپ قويايلى» دېگەندەك ئىغۋا تارقاتتى. ئايرىملىرى يەنى مۇھاجىرلارنى قايتۇرۇش خىزمىتىگە پىتنە - ئىغۋا تارقىتىپ: «ئىلى رايونى كەلگۈسىدە خەنزۇلارنىڭ يېرىگە ئايلىنىدۇ. ھازىر مۇھاجىرلىق گۇۋاھنامىسى بارلارنى ماڭغۇزىدۇ، ئىككىنچى قەدەمدە يېڭىدىن مۇھاجىرلىق گۇۋاھنامىسى ئالغانلارنى ماڭغۇزىدۇ، ئۈچىنچى قەدەمدە «ئاق ھۆججەت» ئالغانلارنى ماڭغۇزىدۇ. ئەڭ ئاخىرىدا ئىلى ۋىلايىتىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ماڭغۇزىدۇ» دېگەن. 1962 - يىل 12-ئايدا ئۇلار يەنە قىزىلىيۇلتۇز گۇرۇپپا خۇدىياريۇزى چوڭ ئەترىتىدە 116 ئائىلىلىك ئاھالىنى سوۋېتكە كېتىشكە قۇترىتىپ تىزىمغا ئېلىشقا تەشكىللىگەن. بۇ مەزگىلدە، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ گۇرۇپپىلىرىدىكى كىشىلەرنىڭ قەلبىدە تەۋرىنىش بولۇپ، جەمئىيەت تەرتىپى قالايمىقانلاشتى، ئايرىم ئامما سىرتتىن كەلگەن قۇتراتقۇلۇق ۋە قايمۇقتۇرۇش، ئالداشلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، راست - يالغانىنى پەرق ئېتەلمەي، نەرسە- كېرەكلىرىنى ۋە ئۆيلىرىنى سېتىپ، مال - چارۋىلىرىنى سويۇپ، ئەگىشىپ قاچتى ياكى قېچىشقا تەييارلىق كۆردى. ئىشلەپچىقىرىش ئاساسىي جەھەتتىن توختاپ قالدى. بۇ بىر قىسىم مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ھەرىكىتى پۈتۈن ناھىيىدىكى ھەرمىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ غەزىپىنى قوزغىدى. نۇرغۇنلىغان ۋەتەنپەرۋەرلەر، گۇرۇپپىنى ئۆز ئالدىغا دەك كۆرىدىغان كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار پائال قوزغىلىپ سوۋېت رېۋىزىئونىزمى، چەتكە باغلانغان ئۇنسۇرلار ۋە مىللىي بۆلگۈنچىلەر بىلەن كۈرەش قىلدى، ئەزالارنى سوۋېتقا قاچماسلىققا ئۇندەپ، گۇرۇپپا كوللېكتىپىنىڭ مال - مۈلكىنى قوغدىدى. قىزىلبايراق گۇرۇپپا 3 - چوڭ ئەترىتىدىكى كەمبەغەل دېھقان ئېلاخۇن كونا - يېڭى جەمئىيەتتىكى تۈرمۇشنى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ئاممىغا تەربىيە بېرىپ، چەتكە قېچىشقا ئۇرۇنغان خېلى كۆپ قوشنىلىرى ۋە ئەزالارنى توسۇپ قالدى. غالىبىيەت گۇرۇپپا 6 - چوڭ ئەترەت 3 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىكى ئىتتىپاق ئەزاسى تۈرسۇن ئوسمان «29 - ماي» ۋەقەسىنىڭ ئالدى - كەينىدە

ئۆزىنىڭ خىزمەت ئورنىدا 4 كېچە - كۈندۈز چىڭ تۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ ئات ئېغىلى بىلەن ئىسكىلاتنى قوغداپ قالدى ھەمدە ئىدىيىدە تەۋرەنگەن سوۋېتكە قېچىش ئويىدا بولغان ياشلارغا ۋەتەننى سۆيۈش تەربىيىسى بېرىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى كوللېكتىپىنىڭ مال - مۈلكىنى زىياندىن ساقلاپ قالدى، كۆپلىگەن ياشلارنىڭ قېچىشىنى توسۇپ قالدى. قىزىلىيۇلتۇز گۈڭشېسىدىكى چوڭ ئەترەت ياشلىقى ئەمەت سوۋېت رېۋىزىئونىزمىنىڭ ئالدىشى بىلەن قۇتراتقۇلۇق قىلمۇاتقان بۇزۇق ئۇنسۇرلارغا «مېنىڭ بىرلا ۋەتىنىم بار، ئۇ بولسا جۇڭگو، بىز ۋەتىنىمىزگە ئاسىيلىق قىلساق بولمايدۇ» دېگەن. قىزىلىيۇلتۇز گۈڭشې 4 - چوڭ ئەترەت 8 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ ياشلىقى ھېزىم مامۇت ئەزالارغا ياشلامچىلىق قىلىپ خۇدىياريۇزى ناشيولى بويىدا ئەمگەكنى داۋاملاشتۇردى، ئەزالارنى ئېتىز بېشىدا يىغىنغا تەشكىللەپ، سىنىپىي تەربىيە بەردى، شۇڭا مەزكۇر ئەترەتتىن چەتكە قاچقان ئەزالار ئىنتايىن ئاز بولدى.

كۆپ يىللاردىن بۇيان ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قانۇنسىز سوۋېت مۇھاجىرلىرى ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزۇق ئۇنسۇرلىرىغا قاتتىق زەربە بەردى. 1961 - يىلى چەتكە ياغلانغان ئەكسىلئىنقىلابىي ئۇنسۇر، ئىشپىيونلۇق گۇماندارىدىن 33نى تۇتتى. 1962 - يىلى «29 - ماي» ۋەقەسىگە قاتناشقان ھەمدە نەق ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتى بار 21 كىشى، بۇلاڭچىلىق قىلغان 8 كىشى، پىتنە - ئىغۋا تارقىتىپ قۇتراتقۇلۇق قىلغان 9 كىشى، توپىلاڭ كۆتۈرۈشنى پىلانلاپ چەتكە قېچىشنى تەشكىللىگەن 19 كىشى، چەتكە قېچىشقا قۇتراتقۇلۇق قىلىپ تەتۈر ھېساب ئالماقچى بولغان بىر پومېشچىك تۇتۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە قولغا ئېلىنىپ قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىنغىنى 16، شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى قىزىلبايراق گۈڭشېسىنىڭ (باياناي) چوڭ ئەترىتىدە ئوچۇق سوت ئېچىلىپ، سوۋېتكە قاچقان ئەكسىلئىنقىلابچى جىنايەتچىدىن 7سى سوتلاندى. 1963 - يىلى سوۋېتكە قېچىشنى تەشكىللىگەن ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھ دېلوسىدىن 3ى، ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ دېلوسىدىن 3ى، 11 ئادەمگە چېتىشلىق سىياسىي ئالدامچىلىق دېلوسىدىن 4ى پاش قىلىندى. 9 كىشى قولغا ئېلىنىپ قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى.

§9. سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى

1. خەلق گۈڭشېسىنى تەرتىپكە سېلىش ۋە سوتسىيالىستىك تەربىيە

1959 - يىل 12 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئىلى رايونلۇق پارتكوم ئوچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم «بۇ يىل قىش، كېلەر يىل ئەتىيازدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە مەركەز قىلىنغان گۈڭشېلارنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ھەققىدە ئورۇنلاشتۇرۇش» نى تارقاتتى. 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنى «سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە بىرلەشتۇرۇپ بارلىق پارتىيە ئەزالىرىغا (ئوننى قىلىش، ئوننى قىلماسلىق) ئىنتىزام تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە خەلق گۈڭشېلىرىنى تەرتىپكە سېلىش، ئىككى لۇشيەن كۇرىشىنى قانات يايدۇرۇش ئاساس قىلىنغان سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. ھەرىكەتتە ج ك پ 8 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 8 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، خەلق گۈڭشېسىنىڭ ئەزالىكى تەشۋىق قىلىندى؛ دېھقانلار ۋەتەننى، گۈڭشېنى سۆيۈشكە يېتەكلەندى؛ پومېشچىك، باي دېھقان، ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق ئۇنسۇرلارغا زەربە بېرىلدى؛ ئورگان كادىرلىرى پارتىيە ئىستىلى، پارتىيە ئىنتىزامى بويىچە تەكشۈرۈلدى ۋە ئۇلارغا تەربىيە بېرىلدى. 1960 - يىل 4 - ئايغىچە ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزگەن 67 پارتىيە ئەزاسى پاش قىلىندى، ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 99ى ئېنىقلىنىپ، 89ى بىر تەرەپ قىلىندى.

1960 - يىل 6 - ئايدىن باشلاپ سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى ۋە گۈڭشىلارنى تەرتىپكە سېلىش جەريانىدا خىيانەتچىلىككە، ئىسراپچىلىققا، بيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇشتىن ئىبارەت «ئۈچكە قارشى تۇرۇش» كۆرىشى نۆۋەتلىق قانات يايدۇرۇلدى. يىل ئاخىرىغىچە 263 ئاساسىي قاتلام كادىرىنىڭ ئومۇمىنىڭ پۈتۈندىن 52 ىڭ 773 يۇەن خىيانەت قىلغانلىقى پاش قىلىندى. ئېغىر ئىسراپچىلىق قىلغان 6 ئورۇن، ئېغىر بيۇروكراتلىق ئىستىلى بار 19 كىشى، ئۇلار كەلتۈرگەن زىيانىنىڭ 237 ىڭ 740 يۇەنگە يەتكەنلىكى تەكشۈرۈپ چىقىلدى. ئادەم ئۇرغان، تۇتقۇن قىلغان، ئاممىنى قېيىن - قىستاققا ئالغان، قانۇن - ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان گۇڭشې ئەترىتى كادىرىدىن 16سى پاش قىلىندى.

1961 - يىل 4 - ئايدا گۈڭشىلارنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئاخىرلاشتى. ناھىيە بويىچە خەلق گۈڭشىلىرىدا ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتلىرىنى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى قىلىش تۈزۈمى بېكىتىلىپ، 9 گۈڭشىدا جەمئىي 50 ئاساسىي ھېسابات ئورنى تەسىس قىلىندى. گۈڭشىلارنى تەرتىپكە سېلىش، سوتسىيالىستىك تەربىيە ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ سوتسىيالىزم يولىدا مېڭىش ئىشەنچىسى مۇستەھكەملەندى. شۇ يىلى ناھىيىدە ئېغىر تەبىئىي ئاپەت بولغان بولسىمۇ، ئاشلىق ھوسۇلى يەنىلا 39 مىليون 955 ىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، ئوتتۇرىچە 400 كىلوگرامدىن ئوزۇقلۇق ئاشلىق توغرا كەلدى، يەنە دۆلەت 11 مىليون 500 ىڭ كىلوگرامدىن ئارتۇق تاۋار ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى؛ گۈڭشىلارنى تەرتىپكە سېلىش، سوتسىيالىستىك تەربىيە ئېلىپ بېرىش جەريانىدا پارتىيىگە 685 ئەزا قوبۇل قىلىندى، 244 ئاكتىپ ئىلغار خىزمەتچى، ئەمگەك نەمۇنىچىسى تەربىيىلەندى؛ ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى، 12 ىڭ كىشى ساۋات چىقىرىشقا قاتنىشىپ، 5700ىنىڭ ساۋاتسىزلىق قالپىقى ئېلىپ تاشلاندى؛ ناھىيە بويىچە تۇنجى تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى بولغان ئوتتۇرا مەكتەپ بارلىققا كەلدى، يەنە دېھقانچىلىق قىلغاچ ئوقۇتۇلىدىغان يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتىپى ئېچىلدى. كىنو ئەترىتى ۋە سەنئەت ئۆسمىكى قاتارلىقلار قۇرۇلدى.

1962 - يىل 4 ،، 5 - ئايلاردا غۇلجا ناھىيىسىدە چېگرا ئاھالىلىرى چەتكە قېچىش ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 18 - كۈنى «ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ پەرمانىنى چوڭقۇر تەشۋىق قىلىش توغرىسىدا ئوقتۇرۇش» تارقىتىپ، ناھىيە بويىچە «بىر ۋەتەن — جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى، بىر رەھبەرلىك — جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى، بىر يول — سوتسىيالىزم يولى» تەربىيىسىنى قانات يايدۇردى. شۇنىڭ بىلەن ھەر مىللەت خەلقى ھەق - ناھەقنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىپ، سوتسىيالىزم يولىدا مېڭىش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئىشەنچىسىنى مۇستەھكەملىدى؛ جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئەدلىيە ئورۇنلىرىنىڭ 102 جىنايى ئىشلار جىنايەتچىسىگە زەربە بېرىشىگە ھەمكارلاشتى، بۇ جىنايەتچىلەردىن 59ى قولغا ئېلىندى.

شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 17 - كۈنى پارتىيە 8 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 10 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىسى يېزىلاردا «يېزا خەلق گۈڭشىلىرىنىڭ خىزمەت نىزامى» (60 ماددا) نى ئىزچىللاشتۇرۇپ، كوللېكتىپ ئىگىلىكىنى مۇستەھكەملەش، دېھقانچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش مەركەز قىلىنغان سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى.

2. «تۆتنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتى

1963 - يىل 2 - ئايدا مەركەز ھۆججىتىنىڭ روھى ۋە ئىلى رايونلۇق پارتكومىنىڭ بىر تۆتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ناھىيە بويىچە يېزىلاردا «تۆتنى ئېنىقلاش» (ئىقتىسادىي، سىياسىي، ئىدىيىنى، تەشكىلنى ئېنىقلاش) ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان، بازارلاردا «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى ئاساس قىلىنغان كەڭ كۆلەملىك سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. شۇ يىلى 4 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئاۋۇال بازار ئورگانلىرىدا «بەشكە قارشى» ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى. بۇ ھەرىكەت بىر يىل بىر

ئاي داۋام قىلىپ، 1964 - يىل 5 - ئايدا ئاخىرلاشتى. ناھىيە دەرىجىلىك 22 ئورگاندىن 17 ئورۇن، 584 ئىشچى - خىزمەتچى (106 پارتىيە ئەزاسى، 134 ئىتتىپاق ئەزاسىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) بۇ ھەربىرىدىكە قاتناشتى، بۇلار ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ %4.74نى ئىگىلەيدۇ. رەھبىرلىرى كادىرلارنى تەكشۈرۈش، خاتالىقىنى تۈزىتىشتە بىۋاسىتە ياردەم بېرىپ، ئىتتىپاق بولۇپ ئىدىيىسى نۇقتىلىق تۈتۈلدى. ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇنلاردا بۆلۈم - ئىدارە دەرىجىلىك 53 كادىر بولۇپ، ئاممىنىڭ باھالىشى ئارقىلىق 49ى خاتالىقىنى تۈزىتىشكە تەشكىللەندى، تەكشۈرۈشتە پوزىتسىيىسى سەممىي، چوڭقۇر بولمىغانلىردىن 2سى ئېسىپ قويۇلدى، 2سى خاتالىقىنى تۈزىتىشكە قويۇلمىدى. كۆپ ساندىكى رەھبىرلىرى كادىرلارنىڭ پوزىتسىيىسى سەممىي بولۇپ، پارتىيىگە كۆڭۈلدىكى سۆزلىرىنى تاپشۇرۇپ، ھەم ئۆزىنى تەربىيىلىدى، ھەم ئاممىنى تەربىيىلىدى. ھەربىرىدىكە قاتناشقان بارلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر بىر قېتىملىق چوڭقۇر سوتسىيالىستىك تەربىيىگە ئىگە بولدى. «بەشكە قارشى تورۇش» ھەربىكىتىدە يەنە ئىسراپچىلىققا قارشى تۇرۇش ۋە تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى چىڭ تۇتۇلدى.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى يېزىلاردا «تۆتنى ئېنىقلاش» ھەربىكتى 1963 - يىل 7 - ئايدا باشلاندى. ناھىيىلىك پارتكوم 7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى «تۆتنى ئېنىقلاش» رەھبەرلىك بەتزىسى قۇرۇپ، ناھىيە دەرىجىلىك كادىردىن 100 نەچچىنى ئاجرىتىپ، سوتسىيالىستىك تەربىيە خىزمەت ئۆمىكى تەشكىللىدى. 9 - ئايدىن كېيىنكى يىلى 2 - ئايغىچە ئىتتىپاق گۇڭشىسىدا سوتسىيالىستىك تەربىيە سىناق قىلىندى. سىناق خىزمىتىگە 114 كادىر قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە بۆلۈم دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىر 30. سىناق خىزمىتى 5 باسقۇچقا بۆلۈپ ئىشلەندى. بىرىنچى باسقۇچ سىياسەتلەرنى تەشۋىق قىلىش، ئەھۋال ئىگىلەش، كەمبەغەل دېھقانلارنى زىيارەت قىلىپ، قىيىنچىلىقلارنى ئىگىلەش، ئىشلەپچىقىرىشقا تەشكىللەش باسقۇچى بولدى. «تۆتتە بىرگە بولۇش» (تاماقتا، يېتىپ - قوپۇشتا، ئەمگەكتە، ئۆگىنىشتە بىرگە بولۇش) ئارقىلىق دېھقانلارنىڭ ئېڭىنى ئۆستۈرۈشكە ياردەم بېرىلدى؛ ئىككىنچى باسقۇچتا ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى ۋە ئاكتىپلار تەربىيىلەندى؛ ئۈچىنچى باسقۇچتا مەركەزنىڭ «نۆۋەتتىكى يېزا خىزمىتىدىكى بىرنەچچە مەسىلە توغرىسىدا قارارى» (لايىھە) ھەققىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ۋە ئۇنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئارقىلىق، سىنىپىي كۈرەش قاپقىنى ئېچىپ تاشلىنىپ، سىنىپىي تەربىيە ئىلىپ بېرىلدى. كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار تەشكىلاتى قۇرۇش ھەققىدە غۇلغۇلا قىلىندى ۋە بۇ تەشكىلاتلار دەسلەپكى قەدەمدە قۇرۇلدى. تۆتىنچى باسقۇچتا كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار تەشكىلاتى قۇرۇلدى؛ دۇشمەنگە قارىتا كۈرەش قانات يايدۇرۇلدى. «تۆت خىل ئۇنسۇر» (پومېشچىك، باي دېھقان، ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق ئۇنسۇر) لار قايتىدىن باھالاندى. ئاماتلىق قوغداش تەشكىلاتلىرى تەرتىپكە سېلىندى ۋە قۇرۇلدى؛ بەشىنچى باسقۇچتا ئىدىيە قۇرۇلۇشى ۋە تەشكىلىي قۇرۇلۇش ئىشلىنىپ، يېزىلاردىكى ھەرخىل تەشكىلاتلار تەرتىپكە سېلىندى، «بەشتە ياخشى» كادىرلار باھالاپ چىقىلدى، ھەرخىل قائىدە - تۈزۈملەر تۈزىتىلدى ۋە تۈزۈپ چىقىلدى، ئىشلەپچىقىرىش پىلانى تۈزۈلدى. ئامما ئىشلەپچىقىرىشقا تەشكىللىنىپ، تېرىقچىلىققا تەييارلىق قىلىش، ئىشلەپچىقىرىش دولقۇنى قوزغىتىلدى. «تۆتنى ئېنىقلاش»نى قانات يايدۇرۇش ئارقىلىق گۇڭشي بويىچە 130 مىڭ يۈەن نەق پۇل، 16 مىڭ 5. 894 كىلوگرام ئاشلىق، 4041 دانە مال - مۈلۈك ئېنىقلىنىپ، كوللېكتىپ ئىگىلىكى مۇستەھكەملىنىپلا قالماستىن ئامما ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئەمەلىي مەنپەئەتكە ئېرىشتۈرۈلدى. 1963 - يىلنىڭ ئاخىرىدىكى دارامەت تەقسىماتى توغرا بىر تەرەپ قىلىنىپ، ئەمگەكنىڭ قاراپ تەقسىم قىلىش سىياسىتى بىر قەدەر ياخشى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ئەزالارنىڭ كىرىمى ئاشۇرۇلدى.

ئىتتىپاق گۇڭشىسىدا سوتسىيالىستىك تەربىيە سىناق قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسى يەنە ئاپتونوم رايون تەربىيىدىن شىنجاڭ بويىچە سوتسىيالىستىك تەربىيە ئېلىپ بېرىلمىدىغان 6 مۇھىم نۇقتىنىڭ بىرى قىلىپ بېكىتىلدى. 1964 - يىل 11 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ئىلى رايونلۇق پارتكومنىڭ

كونكرىت ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ چۆچەك، دۆربىلجىن، قوبۇقسار، چاغانتوقاي ناھىيىلىرىدىن ۋە بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى ھەمدە ئاپتونوم رايونلۇق ئورگانلاردىن ئاجرىتىلغان 3000دىن ئارتۇق كادىردىن تەشكىللەنگەن سوتسىيالىستىك تەربىيە خىزمەت ئۆمىكى غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ، سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنى داغدۇغىلىق قانات يايدۇردى. بۇ ھەرىكەت 1965 - يىل 7 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئاخىرلاشتى، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردا، 37 مەكتەپ ھەم كارخانا- كەسىپى ئورۇنلاردا ۋە دېھقانچىلىق رايونىدىكى 5 گۇڭشى (قىزىلبايراق، غالبىيەت، قىزىلئۇلتۇز، 1 - ماي، تەڭرىتاغ) دىكى 32 چوڭ ئەترەت، 271 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە قانات يايدۇرۇلدى، جەمئىي 71 مىڭ ئادەم قاتناشتى. ھەرىكەتتە 3000دىن ئارتۇق كادىر يوتقان - كۆرپە ۋە ئەمگەك قورالىنى كۆتۈرگىنىچە پىيادا كەنتلەرگە كېلىپ، كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار بىلەن تاماقتا، يېتىپ- قوپۇشتا، ئەمگەكتە، مەسلىھەتتە بىللە بولدى، ئۇلار «قوش 10 ماددا»، «خەلق گۇڭشىسى 60 ماددا» ۋە «23 ماددا»نى ئىزچىللاشتۇرۇشنى مەزمۇن قىلىپ، كەڭ دېھقان، چارۋىچىلارغا سىياسەتنى تەشۋىق قىلدى، ئاممىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، سىنىپىي قوشۇن تەشكىللىدى، دېموكراتىك ئىنقىلابتىن دەرس تولۇقلاپ ۋە دۇشمەنگە قارشى كۈرەش قىلىپ، رەھبەرلىك بەزىنى ۋە پارتىيىنىڭ ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرىنى يەنمۇ تەرتىپكە سالدى.

بۇ قېتىمقى سوتسىيالىستىك تەربىيە غۇلجا ناھىيىسى بويىچە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيانقى كادىرلار ئىڭ كۆپ ئاجرىتىلغان، سۇپىتى ئىڭ يۇقىرى، داغدۇغىسى ئىڭ زور، ژاقتى ئىڭ ئۇزۇن، خىزمەت ئىڭ ئىنچىكە، ئامما ئىڭ تولۇق قوزغىتىلغان بىر قېتىملىق «تۆتىنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتى بولدى. 1965 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى جەريانىدا ناھىيە، گۇڭشى، چوڭ ئەترەتتىن ئىبارەت 3 دەرىجىلىك ئورۇندا 1632 پارتىيە ئەزاسى تەربىيىلەندى، بۇلار ناھىيىدىكى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ %78.5نى ئىگىلىدى. پارتىيىگە 329 ئەزا قوبۇل قىلىندى، 16 پارتىيە ياچېيكىسى «بەشتە ياخشى ياچېيكا»، 10 ئىتتىپاق ياچېيكىسى «تۆتتە ياخشى ياچېيكا»، 89 ياش «بەشتە ياخشى ياش» بولۇپ باھالاندى، كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار تەشكىلاتلىرى بەرپا قىلىندى، كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، جەمئىيەتكە كىرگەن دېھقانلار ناھىيىدىكى ئومۇمىي كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلىڭ %70دىن ئارتۇقراقىنى تەشكىل قىلدى. ھەرىكەت جەريانىدا چوڭ ئەترەتلەردە دېھقانچىلىق قېلىغاچ ئوقۇيدىغان مەكتەپلەر ئېچىلدى؛ رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش گۇرۇپپىسىدىن 802سى قۇرۇلۇپ، ئازكەم 20 مىڭ ئادەم ئۆگىنىشكە قاتناشتى؛ چوڭ ئەترەتلەردە 360 مەدەنىيەت ئۆيى قۇرۇلدى؛ خىيانەت قىلمىغان، ئوغرىلانغان 359 مىڭ 695 يۈەن، ھايانكەشلىك قىلىپ تاپقان 16 مىڭ 330 يۈەن، كۆپ يەپ، كۆپ ئىگىلىۋېلىنغان 132 مىڭ 458 يۈەن ئېنىقلاپ چىقىلدى؛ 28 كادىر پارتىيىدىن چىقىرىلدى، 20 كادىر نەسىھەت بىلەن چېكىندۈرۈلدى، 21 كىشىنىڭ كاندىدات پارتىيە ئەزاسىلىق سالاھىيىتى ئېلىپ تاشلاندى. 1965 - يىلى ناھىيە بويىچە ئېغىر دەرىجىدە قۇرغاقچىلىق ئاپىتى ۋە چېكەتكە ئاپىتى بولغان بولسىمۇ، ئاشلىق ھوسۇلى يەنىلا 80 نەچچە مىليون كىلوگرامغا يەتتى، دۆلەتكە 33 مىليون 600 نەچچە مىڭ كىلوگرام ئاشلىق تاپشۇرۇلدى، ئومۇمىي چارۋا 488 مىڭغا يېتىپ، 1964 - يىلىدىكىدىن %12.5 ئاشتى.

§ 10 . «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»

1966 - يىل 5 - ئايدا «ئۇچ كىشىلىك گۇرۇپپا»نى ئەيىبلەش باشلىنىشى بىلەن غۇلجا ناھىيىسىمۇ پۈتۈن مەملىكەتكە ئوخشاش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» قاينىمىغا كىرىپ كەتتى.

1. «ئۇچ كىشىلىك گۇرۇپپا»نى ئەيىبلەش ۋە ئوقۇتقۇچىلارنى يېڭىپ تەربىيىلەش

1966 - يىل 5 - ، 6 - ئايلاردا ناھىيە بويىچە ھەرخىل سورۇن، ھەرخىل شەكىللەردىن پايدىلىنىپ چوڭ يېغىن، كىچىك يېغىن ئېچىلىپ، ھۆججەت ئۆگىنىش، شوئار چاپلاش ئارقىلىق «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلىندى، ئومۇمىي خەلق «ئۇچ كىشىلىك گۇرۇپپا»نى ئەيىبلىدى، «تۆت كونا» (كونا ئىدىيە، كونا مەدەنىيەت، كونا ئۇرپ - ئادەت، كونا يوسۇن)نى يوقىتىش كۆرىشى قىلدى، سۆھبەت ۋە يىغىلىشلارغا 50 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى.

1966 - يىل 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مەدەنىيەت - ماۋارىپ سېپىدە پرولېتارىيات مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكرى»نى ئوتتۇرىغا قويدى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە، يازلىق تەتىلدىن پايدىلىنىپ، ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى، مەدەنىيەت - ماۋارىپ سىستېمىسىدىكى كادىرلار ۋە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەلىم - تەربىيىگە قاتناشتۇرۇلۇپ، «بۇرژۇئا قارا يىپلىرى، سوۋېت رېۋىزىئونىزمى قارا يىپلىرى ۋە بۇرژۇئا دېموكراتىك قارا يىپلىرى» چوڭقۇر قېزىلدى. 7 - ئاينىڭ 14 - كۈنى تەربىيىلەشكە قاتناشقان 623 ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى، 29 ماۋارىپ كادىرى ۋە 125 تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ياشلار ئۆستىگىنى غەربكە ئۇزارتىش قۇرۇلۇشىغا قاتناشتى ۋە ناھىيە بازىرىدىن ئاقئۆستەڭ كۆۋرۈكىگىچە بولغان تاشيولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئورمان بەلۋېغىدا ئەمگەك قىلدى. ئارقىدىنلا ئوقۇتقۇچىلار تەنقىد ۋە كۆرەش قىلىندى. 623 ئوقۇتقۇچىدىن 394نىڭ ئېگىز قالپاق كەيگۈزۈلۈپ، يۈكۈندۈرۈپ ئولتۇرغۇزۇلدى ھەمدە كوچا ئايلاندۇرۇپ سازايى قىلىندى.

2. قىزىل قوغدىغۇچىلار

«تۆت كونىنى بۇزۇش»، تەنقىد قىلىش، كۆرەش قىلىش، سازايى قىلىش، ئۆيلەرنى ئاختۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەكتەپلەردىن ئورگانلارغىچە، بازالاردىن يېزىلارغىچە «قىزىل قوغدىغۇچىلار» تەشكىلاتلىرى قۇرۇلدى. 8 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە قىزىل قوغدىغۇچىلار 3000دىن ئېشىپ كەتتى. ئۇلار كوچىلارغا چىقىپ «فېئودال، بۇرژۇئازىيە، رېۋىزىئونىزم» تۈسىنى ئالغان كەنت ماگىزىنلىرىنىڭ نامىلىرىنى ئىنقىلابىيلاشقان يېڭى نامغا ئۆزگەرتتى. مەسىلەن: بازار گۈڭشېسىنىڭ نامىنى «شەرق قىزارىدى» گۈڭشېسىغا، بۇرۇنقى جېلىلىيۈزى كوچىسىنىڭ نامىنى «شەرق قىزارىدى» كوچىسىغا ئۆزگەرتتى؛ 2 مەسچىتنى چاقتى، 5 مەسچىتنى تاقىۋەتتى؛ 2000دىن كۆپرەك كىتابنى شەۋقانىي مەزمۇندىكى كىتاب ۋە رېۋىزىئونىزم كىتابى» دەپ كۆيدۈرۈۋەتتى؛ تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرىدىن غەلىتە كىيىم - كېچەكلەرنى ساتماسلىقنى، ساتىراچخانىلاردىن غەلىتە چاچ ياسىماسلىقنى، ئاشخانىلاردىن ئەرزان تاماق سېتىشنى تەلەپ قىلدى.

10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدىكى قىزىل قوغدىغۇچىلار ۋە قىسمەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر سىرتقا چىقىپ ئالاقە باغلاشنى باشلىۋەتتى.

3. پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا باستۇرۇپ كىرىش ۋە ئىسيانچىلارنىڭ ھوقۇق تارتىۋېلىشى، ئەلەم كۆرىشى قىلىشى

1967 - يىل 11 - ئاينىڭ بېشىدا ناھىيە مىقياسىدىكى گۈڭشې - مەيدان، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگان، زاۋۇت - كارخانا، مەكتەپتىكى ئامما‌ۋى ئىسيانچى تەشكىلاتلار ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى. شاڭخەيدىكى «يانۋار بورىنى» ۋە يېڭى يىل مۇناسىۋىتى بىلەن ئېلان قىلىنغان «پرولېتارىيات مەدەنىيەت

زور ئىنقىلابىنى ئاخىرغىچە ئېلىپ بارايلى» دېگەن باش ماقالىنىڭ تەسىرى ۋە ئىلھامى بىلەن، غۇلجا ناھىيىسىدىكى قىسمەن ئورگانلاردىكى ئامما‌ۋى ئىسيانچى تەشكىلاتلار ئورگانلاردىكى ئاتالمىش «بۇرژۇئا ئەكسىيەتچىل لۇشيەنىنى ئىجرا قىلغان قارا يېپلار»نى كۆرەش قىلدى. باشتا «ھوقۇقدار»لار تەنقىد ۋە كۆرەش قىلىنىپ، «ئومۇمىيۈزلۈك ھوقۇق تارتىۋېلىش» يۈرگۈزۈلدى، زور بىر تۈركۈم ھەر دەرىجىلىك رەھبىرىي كادىرلار ھەتتا ئادەتتىكى ئامما تەنقىد، كۆرەش، سازايە قىلىندى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆيى ئاختۇرۇلدى. كۆپىنچە ئورۇنلارنىڭ مەسئۇللىرى چەتكە قېقىلدى. ھوقۇق تارتىۋېلىش ھەرىكىتى غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنى پالەچ ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى. 1967 - يىل 1 - ئايدا ئىلى ھەربىي رايونى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئىشخانىسى يەرلىكنىڭ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»غا ئارىلىشىپ، ئىلى ھەربىي رايونى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئىشخانىسىنى قۇردى. شۇ چاغدىكى ئىلى پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرى ھوقۇق تارتىۋېلىش كومىتېتى ھوقۇق تارتىۋېلىش تەييارلىق كومىتېتى ياكى قىزىل قوغدىغۇچىلار ھوقۇق تارتىۋېلىش تەييارلىق كومىتېتى، تەييارلىق كومىتېتى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئىلى ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى. ئىلى ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىنىڭ بۈيرۇقىغا بىنائەن غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىدە ناھىيىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ئۇ ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ناھىيىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇشىغا قوماندانلىق قىلىش ھوقۇقىنى ئۈتكۈزۈۋالدى. 4 - ئاينىڭ باشلىرىدا جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت، پوچتا - تېلېگراف، ھاۋارايى، ناھىيىلىك خەلق رادىئو ئۇزلىلى ھەربىي ئىدارە قىلىنىپ، بۇ ئورۇنلارغا ھەربىي ۋەكىل ئورۇنلاشتى.

5 - ئاينىڭ باشلىرىدا غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئامما‌ۋى ئىسيانچىلار تەشكىلاتى ئىككى چوڭ تەرەپكە بۆلۈندى، «قىزىل ھوقۇق تارتىۋېلىش تەييارلىق كومىتېتى»نى قوللايدىغانلاردىن «قايتا تىرىلىشكە قارشى تۇرۇش شتابى» تەشكىللەندى؛ تەييارلىق كومىتېتىغا قارشى تۇرىدىغانلاردىن «قايتا تىرىلىشكە قارشى تۇرۇش قوماندانلىق شتابى» قۇرۇلدى. ئىككى تەرەپ ئۆز ئالدىغا جەڭگىۋار ئەترەتلەرنى، پوستا تۇرۇش ئەترەتلىرىنى تەشكىللەپ، دائىرە ئايرىپ گازارما قۇرۇپ، تاش، نەيزە، قىلىچلارنى قورال ئورنىدا ئىشلەتتى. 7 - ئايدا جياڭ چىڭنىڭ «قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىش» دېگەن شوئارى ئىلىغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئىسيانچىلار تەشكىلاتلىرى قورال بۇلاپ ئۆزلىرىنى قوراللاندۇردى. 9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدىكى قىسمەن ئامما غۇلجا شەھىرىدە يۈز بەرگەن ئىككى تەرەپ ئامما تەشكىلاتىنىڭ چوڭ كۆلەملىك ئەلەم كۆرىشىگە قاتناشتى. ئەتىسى يېزا ئىگىلىك 4 - شىنىڭ «قىزىل ئىشچىلار شىسى» كۆز قارىشىدىكى قىسمەن ئوقۇغۇچى ۋە ئامما غۇلجا بازىرى ۋە ناھىيە بازىرى ئەتراپىدىكى گۈڭشىلارغا چېكىنىپ كەلدى.

1968 - يىل 2 - ئاينىڭ 12 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتىكى «قىزىل ئىسيانچىلار تەشكىلاتى» دىكى ئوقۇغۇچىلار قىسمار ئوينىغان 2 گۈڭشي ئەزاسىنى تۇتۇپ كېلىپ، 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئاشخانىسىغا سولاپ قويغاندا كېچىدە كۆمۈر گازدىن زەھەرلىنىپ، بەختكە قارشى ئۆلۈپ كەتتى. يەنە بىر تەرەپ ئامما تەشكىلاتى پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ «قىزىل ئىسيانچىلار تەشكىلاتى» ۋە ئۇلار بىلەن ئوخشاش كۆز قاراشتىكى ئامما تەشكىلاتلىرىغا ھۇجۇم قىلدى، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا ئەلەم كۆرىشى يۈز بېرىپ، «قىزىل ئىسيانچىلار تەشكىلاتى» رەھبەرلىرىنىڭ باش - كۆزلىرى قانغا بويالدى. 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئىككى تەرەپ ئامما تەشكىلاتى ئارىسىدا يەنە چوڭ كۆلەملىك ئەلەم كۆرىشى يۈز بېرىپ، 6 كىچە-كۈندۈز داۋاملاشتى. غۇلجا ناھىيىسىدىكى «ئۈچ ئىسيانچىلار تەشكىلاتى» تەرەپتىن بىر كىشى، «قىزىل بىرلەشمە قوماندانلىق شتابى» تەرەپتىن 3 كىشى ئەلەم كۆرىشىدە ئۆلدى.

4. سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش ۋە «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى

1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى، ئىنقىلابىي

كومىتېت مەركەزلىك رەھبەرلىك قىلىشنى بولغا قويۇپ، ناھىيىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، مالىيە، ماتارىپ ھوقۇقلىرىنى بىر تۇتاش يۈرگۈزدى. 4 ـ، 5 ـ ئايلاردا ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇنلار، گۈڭشي، دېھقانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق فېرمىسى، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرى، زاۋۇت، كان، كارخانا، ئورگان، مەكتەپلەردە ئىنقىلابىي كومىتېت ياكى ئىنقىلاب رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 5 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 12 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 4 ـ شى ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلىش ئەترىتى غۇلجا ناھىيىسىگە ئورۇنلىشىپ، ناھىيە بويىچە «بىرگە زەربە بېرىش، ئوچكە قارشى تۇرۇش» (ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىش، خىيانەتچىلىككە، ئوغرىلىققا، ھايانكەشلىككە، ئىسراپچىلىققا قارشى تۇرۇش)، سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش مەركەز قىلىنغان كۆرەش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگەرتىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى. بۇ ھەرىكەتتە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش، پارتىيە قۇرۇش ئاساس، ئىنقىلابىي چوڭ تەنقىد باشلامچى قىلىنىپ، ئاساسا دادىل ھەرىكەتلەندۈرۈلۈپ، پارتىيە ئوچۇق ـ ئاشكارا تەرتىپكە سېلىندى. 1970 ـ يىل 10 ـ ئايغىچە ناھىيە بويىچە يېڭىدىن 14 گۈڭشي، دېھقانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق فېرمىسى پارتكومى، 128 پارتىيە باش ياچېيكىسى، ياچېيكا قۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە ئەسلىدە بار 2559 پارتىيە ئەزاسىدىن 2320سىنىڭ تەشكىلىي تۈرمۇشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 117سى ۋاقتىنچە ئېسىپ قويۇلدى، 20سى پارتىيىدىن چىقىرىلدى، 13ى نەسىھەت بىلەن چېكىندۈرۈلدى، 14ى كاندىدات پارتىيە ئەزاسىلىقىدىن قالدۇرۇلدى، 17سىگە ھەرخىل چارە كۆرۈلدى، يېڭىدىن 246 ئەزا قوبۇل قىلىندى. بۇ ھەرىكەت ئېغىر «سولچىل» ئىدىيىنىڭ تەسىرىدە ئېلىپ بېرىلغانلىقتىن، كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقى كۆرۈلۈپ، بىر قىسىم خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتكە ياتىدىغان ئادەم ۋە ئىشلار سىنىپىي كۆرەشنىڭ ئوبيېكتى بولۇپ قالدى. كۆپلىگەن كىشىلەر ھەرخىل جىنايى نامىلار بىلەن كوچىدا سازايە قىلىندى ياكى سولاپ سوراققا تارتىلدى.

1972 ـ يىل 8 ـ ئايدا كۆرەش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگەرتىش ھەرىكىتى ئاخىرلاشتى. ھەرىكەتكە ناھىيە دەرىجىلىك 19 كادىر، بۆلۈم دەرىجىلىك 133 كادىر، 1967 ئىشچى ـ خىزمەتچى قاتناشتى. 180 ئادەمنىڭ مەسىلىسى دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتكە ياتىدۇ دەپ ئايرىلدى؛ 53 ئادەمنىڭ مەسىلىسى دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتكە ياتىدۇ دەپ ئايرىلىپ خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى؛ 40 ئادەمنىڭ مەسىلىسى خەلقنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى زىددىيەتكە تەۋە بولدى؛ 18 ئادەم پومېشچىك، باي دېھقان، 47 ئادەم بۇزۇق ئۇنسۇر، 2 ئادەم ياخشى ئۆزگەرمىگەن ئوقچى، 9 ئادەم تارىخىي ئەكسىلئىنقىلابچى، 29 ئادەم نەق ئەكسىلئىنقىلابچى قىلىپ ئايرىلدى؛ 80 ئادەم قولغا ئېلىنىپ قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى، 16 ئادەم خىزمەتتىن قوغلاندى، 45 ئادەم خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلدى، 6 پارتىيە ئەزاسى پارتىيىدىن چىقىرىلدى، 7 پارتىيە ئەزاسىغا پارتىيە ئىچىدە چارە كۆرۈلدى، 2 ئادەمگە مەۋرىي چارە كۆرۈلدى. ھەرىكەت جەريانىدا 1423 ئادەم تەنقىد، كۆرەش قىلىندى، ئۇلاردىن 46سى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى، 21 ئادەم قىيناپ سوراق قىلىش جەريانىدا مېيىپ بولۇپ قالدى، 3 ئادەم قېيىن ـ قىستاقتا ئۆلدى. 1972 ـ يىل 10 ـ ئايدىن باشلاپ، بۇ كىشىلەر قايتا تەكشۈرۈلۈپ تۈزىتىلدى.

§ 11 . «پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش ۋە ئىنقىلاش» ھەرىكىتى

1976 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۈيۈەن، جياڭ چىڭ، ۋاڭ خۇڭۋېن، جاڭ چۈنچياۋ، ياۋ ۋېنيۈەندىن ئىبارەت پارتىيىگە قارشى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نى تارمار قىلدى.

22 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «ئۇلۇغ غەلىبىنى تەبرىكلەپ (تۆت كىشىلىك گۇرۇھ) نى قاتتىق تەنقىد قىلايلى» دېگەن چاقىرىقنى چىقاردى. ناھىيىدىكى 230 مىڭ ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى داغدۇغىلىق يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ تارمار قىلىنغانلىقىنى تەبرىكلىدى. 11 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم غۇلجا ناھىيىلىك پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئېنىقلاش («تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نى ۋە ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى گۇماشتىلىرىنى پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش) ۋە «ئىككىنگە زەربە بېرىش» (سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ بۈزغۇنچىلىق ھەرىكىتىگە زەربە بېرىش، خىيانەتچىلىك، ئوغرىلىققا، ھايانكەشلىككە زەربە بېرىش) سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئاچتى. يىغىنغا ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگان، مەكتەپ، زاۋۇت، كان، كارخانىلاردىن 1200دىن ئارتۇق ئىشچى ـ خىزمەتچى قاتناشتى. يىغىندىن كېيىن ناھىيە بويىچە «پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئېنىقلاش، زەربە بېرىش» ھەرىكىتىنىڭ يۇقىرى دولقۇنى قوزغالدى. ھەرىكەت 4 باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. بىرىنچى باسقۇچ 11 ـ ئاينىڭ 8 — 15 ـ كۈنىگىچە چوڭ سەپەرۋەر قىلىش، چوڭ ئۆگىنىش، داغدۇغا پەيدا قىلىش باسقۇچى بولدى. ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىكى سىستېمىلاردا پارتىيە ياچېيكىسى ئاساس قىلىنغان «پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئېنىقلاش، زەربە بېرىش» رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئۆگىنىش ئارقىلىق ھەر مىللەت خىزمەتچى، ئاممىسىنىڭ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ پارتىيىگە، خەلقە قارشى جىنايىتىگە بولغان تونۇشى ئۆستۈرۈلۈپ، ھەرىكەتنىڭ ئەھمىيىتى، ۋەزىپىسى، فاكتېن، سىياسەتلىرى ۋە ئۇسۇل، قەدەم ـ باسقۇچلىرى ئايدىڭلاشتۇرۇلدى؛ ئىككىنچى باسقۇچ 11 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى باشلىنىپ 12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ئاخىرلاشتى. بۇ باسقۇچتا كەڭ كۆلەمدە پاش قىلىش، كەڭ كۆلەمدە تەنقىد قىلىش قانات يايدۇرۇلدى. كۆپ قېتىم ئېنىق سۆزلەش يىغىنى ئېچىلىپ، «ئۇچنى چوڭ سۆزلەش» («تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ زوراۋانلىق قىلمىۋاتقان مەزگىلدە، پارتىيە ۋە دۆلەتكە ۋە خەلقىنىڭ جىسمىغا كەلتۈرگەن زىيىنىنى چوڭ سۆزلەش، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» بىلەن تىغمۇ تىغ كۆرەش قىلىش جەريانىدىكى تەجرىبە، تەسىراتلارنى چوڭ سۆزلەش، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھى» نى تارمار قىلىپ، تۆتىنىي تۆتۈپ دۆلەتنى ئىدارە قىلغانلىقىدەك ئۇلۇغ غەلىبىسىنى چوڭ سۆزلەش) ئېلىپ بېرىلدى؛ ئۈچىنچى باسقۇچ 12 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىدىن 1977 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە بولۇپ، دۈشمەن بىلەن كۆرەش قىلىندى، ئادەم ئۇلتۇرگەن جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرى، سىنىپىي ئۆچمەنلىك پەيدا قىلغان پومېشچىك، باي دېھقان، ئەكسىيەتچى بۇزۇق ئۇنسۇرلار، ئاداۋەت تۆتۈپ ئۆچ ئالغانلار، جازالانمىسا خەلقنىڭ غەزىپىنى باسقىلى بولمىغىدەك ئېغىر ئاقىۋەت كەلتۈرۈپ چىقارغان ئۇنسۇرلار، ئىزچىل ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش بىلەن شۇغۇللانغان، قىلمىشى قەبىھ بولۇپ، تەربىيە بەرسىمۇ ئۆزگەرمىگەن ئۇنسۇرلار ئۇقتىلىق ئېنىقلاندى. 1977 ـ يىل 2 ـ ئايغىچە ناھىيە بويىچە 1000 قېتىمچە ھەرخىل چوڭ ـ كىچىك تەنقىد قىلىش يىغىنى ئېچىلدى، بۇ يىغىنلارغا 10 مىڭچە ئادەم (قېتىم) قاتناشتى، ئازكەم 10 مىڭ ئادەم تەنقىد سۆزى قىلدى. چوڭ تەنقىد قىلىش مەخسۇس سەھنىسىدىن مىڭ سان چېقىرىلدى، بۇلارغا نەچچە مىڭ پارچە ماقالە، شېئىر، ھەجۋى رەسىم بېرىلدى؛ «تەنقىد قىلىش، پاش قىلىش، ئېنىقلاش» بويىچە 300 نەچچە قارار كۇرس ئېچىلدى. ھەرىكەت جەريانىدا 100دىن ئارتۇق ئادەم تەكشۈرۈلدى. ئۇلاردىن 30ى ئۇقتىلىق تەكشۈرۈلدى. ئىسپات تېپىش، دەللىلەش ئارقىلىق ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا ئىدارىسىدىكى ئايرىم رەھبەرلەرنىڭ ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ زور مىقداردىكى ماددىي ئەشيانى يۆتكەپ ئىشلەتكەنلىكى، ھەدەپ بۇرژۇئا تەرەپپازلىقى بىلەن شۇغۇللىنىپ ھەم پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ، ئۇرۇش، بۇلاش، چېقىشنى پىلانلاپ ياماتۇ ۋەقەسىنى كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقى، غۇلجا ناھىيىسىدىكى «ئىسيانچىلار» تەشكىلاتى ئەزالىرىنىڭ ئەلەم كۆرىشى پىلانلىغانلىقى ۋە ئۇنىڭغا قوماندانلىق قىلغانلىقى، غۇلجا شەھىرىدىكى «26 ـ ئىيۇن» ئەلەم كۆرىشىگە قاتناشقانلىقى، ئاقئۆستەڭ چوڭ كۆۋرۈكىدىكى قورال بۇلاپ ئادەم ئۆلتۈرۈش دېلوسى ھەم ناھىيىلىك كۆمۈركاندا كېڭەيمىچىلىك قىلىش، قىيىن ـ قىستاقتا ئېلىپ مەجبۇرىي ئىقرار قىلدۇرۇش بىلەن 5 ئادەم ئۆلگەنلىك،

زەخمىلەنگەنلىك ۋەقەسىنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالى، بۇنىڭدىن باشقا 17 قېتىملىق ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش ۋەقەسى ۋە ئۇلارغا مۇناسىۋەتلىك خادىملارنىڭ مەسلىسى ئېنىقلاندى.

1978 - يىل 5 - ئايدىن يىل ئاخىرىغىچە «پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئېنىقلاش» ھەرىكىتى داغدۇغىلىق «ئىككىگە زەربە بېرىش» كۈرىشىگە ئايلىنىپ، نەق ئەكسىلئىنقىلابچىلار ۋە سىنىپىي ئۆچمەنلىك پەيدا قىلغان پومبىچىك، باي دېھقان، ئەكسىلئىنقىلابچى بۇزۇق ئۇنسۇرلارغا، ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش بىلەن شۇغۇللانغان باش جىنايەتچىلەرگە، ئۆز ئالدىغا سوراقخانا قۇرۇپ ئادەم ئۆلتۈرگەن قاتىللارغا، يالغان، خاتا، ناھەق دېلولارنى پەيدا قىلغۇچىلارغا، خىيانەتچىلىك، ئوغرىلىق قىلغان، ئايالالارغا باسقۇنچىلىق قىلغان بۇزۇق ئۇنسۇرلارغا قاتتىق زەربە بېرىلدى. ئىچكى مەسلىسى بارلىقى ئېنىقلانغان 15 ئادەمگە پارتىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى ۋەزىپىسىنى ئېلىپ تاشلاش، خىزمەتتىن قالدۇرۇش، پارتىيە ئىچىدە سىناشقا قالدۇرۇش قاتارلىق چارىلەر كۆرۈلدى. ناھىيە بويىچە خىيانەتچىلىك، ئوغرىلىق، قاتىللىق، باسقۇنچىلىق قىلغان 124 جىنايەتچى ئېنىقلاندى، ئۇلاردىن 24ى قولغا ئېلىندى، 7سى تۆتۈپ تۇرۇپ تەكشۈرۈلدى.

12 § . سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش، ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى ئاقلاش

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «ئەكسىلئىنقىلابچى بولمىدىكەن جەزمەن تازىلاش، خاتالىق بولمىدىكەن جەزمەن تۈزىتىش» دېگەن يولىيورۇقىغا ئاساسەن 1972 - يىل 10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم قايتا تەكشۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇپ، «قوشۇننى ئېنىقلاش، بىرگە زەربە بېرىش - ئۆچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى جەريانىدىكى 290 دېلونى ئېنىقلىدى، قايتا تەكشۈرۈش 1976 - يىل 4 - ئايدا ئاخىرلاشتى. قايتا ئېنىقلاش ئارقىلىق ئەسلىدە 189 دېلونىڭ خاراكتېرى بېكىتىلىپ توغرا بىر تەرەپ قىلىنغانلىقى، 101 دېلونىڭ خاتا ياكى قىسمەن خاتا بولغانلىقى ئېنىقلاندى، 158 ئادەم ئاقلاندى. بىنورمال ئۆلگەن 49 ئادەمدىن 2سى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىلگەن، 2 سى پىچاق تىقىپ ئۆلتۈرۈلگەن، 38ى سىياسەتنى چۈشەنمەي ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان، 3ى تەنقىد، كۆرەش قىلىنغاندىن كېيىن ئاغرىپ ئۆلگەن، 4نىڭ ئۆلۈمى ھەرىكەت بىلەن مۇناسىۋەتسىز دەپ بېكىتىلدى. 6سىنىڭ مەسلىسى دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتكە، 35نىڭ مەسلىسى خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتكە ياتىدىغانلىقى، 8نىڭ مەسلىسى يوقلۇقى ئېنىقلاندى. قالدۇق مەسلىسى بار 30 خادىم مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1978 - يىل 5 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قارارىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك پارتكوم قالپاقنى ئېلىۋېتىش - سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇپ، 1958 - يىلىدىكى ئوڭچىلارغا قارشى كۆرەش مەزگىلىدە ئوڭچى دەپ بېكىتىلگەنلەر، ئوڭچىلىقى ئاساس قىلىنىپ يەرلىك مىللەتچى دەپ قالپاق كىيگۈزۈلگەنلەر ۋە 1959 - يىلىدىن كېيىن يەرلىك مىللەتچى خاتالىقى بىلەن يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر دەپ قالپاق كىيگۈزۈلگەنلەر ھەمدە ئىپادىسى ئىزچىل ياخشى بولغانلارنىڭ قالپىقىنى ئېلىۋەتتى. 9 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 75 ئوڭچى، يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇرنىڭ قالپىقى ئېلىۋېتىلدى. ئىشلەۋاتقان 5 كىشى، ئۆلگەن 3 كىشى، پېنسىيىگە چىققان 3 كىشى، ئىجتىمائىي قوغدۇۋېشتىن بەھرىمەن بولغان بىر كىشىدىن باشقا، قالغان 63 كىشىنىڭ ھەممىسىگە كۆرسەتكۈچ ھەل قىلىنىپ، قايتىدىن خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1979 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ، غۇلجا ناھىيىسىدە ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى ئاقلاش، سىياسەتنى

ئەملىيلەشتۈرۈش خىزمىتى كەڭ كۆلەمدە ئىشلەندى. 1 ـ ئاينىڭ 18 ـ، 19 ـ كۈنلىرى ناھىيىلىك پارتكوم 1970 ـ يىلىدا سابىق ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ئۆگىنىش كۇرسى بېجىرگەن ئاتالمىش «تاغ بۇركۈتى» ئەكسىلئىنقىلابىي دېلوسى، سابىق مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قاسىمجان ئەخمەت ۋە سابىق سۇچىلىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى كامالالارغا تۆھمەت قىلىنغان ئەكسىلئىنقىلابىي دېلو، «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى جەريانىدا ناھىيىلىك قول سائائەت بىرلەشمىسى بېجىرگەن ئاتالمىش «ئىشچىلار بۆسۈش تەشكىلاتى ۋە ئەركىن جۇڭگو AB پارتىيىسى، «9903» قاتارلىق ئاتالمىش ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلاتلار دېلوسى توغرىلىق ئاشكارا ئاقلاش يىغىنى ئېچىپ، مۇشۇ دېلولارغا چېتىلغان نۇر پولات، ئىسمائىلقان، لى شۆلى، نى شۇجۇن قاتارلىق 30 نەچچە ئادەمنى تەلتۆكۈس ئاقلاپ نامىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا «كۆرەش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگەرتىش» مەزگىلىدە «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» ئەزاسى دەپ خاتا ئەيىبلەنگەن ئابلىز قاتارلىقلارغا قوللىنىلغان رىجىمنى بىكار قىلىپ نامىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. 1980 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن بۇيان زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان ۋە بەھۇدە ئۆلگەن 49 كىشىگە يەكۈن چىقىرىلدى، ئۇلاردىن 13 دۆلەت خىزمەتچىسى ۋە 19 گۇڭشې ئەزاسى، كوللېكتىپ ئورۇنلاردىكى خىزمەتچىلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ تۇرمۇش قىيىنچىلىقى قاتارلىق مەسىلىلەرى بەلگىلىمە بويىچە مۇۋاپىق ھەل قىلىندى؛ خادىملارنى قىسقارتىشتا تۆۋەنگە چۈشۈرۈۋېتىلگەن 66 ئىشچى - خىزمەتچى قايتۇرۇپ كېلىندى ياكى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. پارتىيىدىن چىقىرىلغان 16 پارتىيە ئەزاسىنىڭ پارتىيەۋلىكى، ۋەزىپىسى تۆۋەنلىتىلگەن بۆلۈم دەرىجىلىك 3 كادىرنىڭ رەھبەرلىك ۋەزىپىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى؛ 111 ئوڭچى (يەرلىكتىن ئايرىلغىنى 11، سىرتتىن كەلگىنى 100) ۋە 3 يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇرنىڭ قالپىقى ئېلىۋېتىلدى.

1986 ـ يىل 10 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ «ناھەق، يالغان، خاتا» دېلولارنى ئاقلاش ۋە سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش خىزمىتى ئاخىرلاشتى. بۇرۇنقى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شىركىچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى خوجايىنىنىڭ پاي ئۇسۇمى، باھاغا سۇندۇرۇلغان چارۋا پۇلى ۋە «ئۆي ئاختۇرۇش» تا مۇسادىرە قىلىنغان پۇلنىڭ ھەممىسى تولۇقلاپ تارقىتىپ بېرىلدى ۋە قايتۇرۇلدى. 13 دېموكراتىك يۇقىرى قاتلام ۋەتەنپەرۋەر زات سىياسىي جەھەتتىن خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ گومىنداڭدىن ھەقسىزتكە قايتقان 10 خادىم ۋە 6 تەيۋەنلىك ئائىلە تاۋابىئاتىنىڭ نورمال سىياسىي تەمىناتى ھەم خىزمىتى ھەل قىلىندى، بۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەر سىياسىتىگە چېتىلىدىغان 1619 ناھەق، يالغان، خاتا دېلونى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1990- يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 2000دىن ئارتۇق دېلونىڭ ھەممىسى ئېنىقلىنىپ، قايتا تەكشۈرۈلدى ۋە ئەملىيلەشتۈرۈلدى.

ئون بەشىنچى قىسىم

ھاكىمىيەت: سىياسىي كېڭەش

ئون بەشىنچى قىسىم

ھاكىمىيەت، سىياسىي كېڭەش

غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسى خەن سۇلالىسى خانى شۇەندى زامانىنىڭ شېنجۇ 2 - يىلى يەنى مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى ۋەتىنىمىزنىڭ دائىرىسىگە كىردى، شۇنىڭدىن كېيىنكى مەركىزىي ھاكىمىيەتنىڭ ھەممىسى يەرلىك ئىشلارنى باشقۇرىدىغان ئەمەلدارلارنى قويدى. مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا جۇڭغارلار باش كۆتۈرۈپ تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدا ھۆكۈم سۈردى. ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىي ساھىلىدا غۇلجا ئىباداتخانىسىنى سالدى، ئۇ جۇڭغارنىڭ فېئودال ئاقسۆڭەكلىرى يىغىلىدىغان سورۇن بولۇپ قالدى. چىيەنلۇڭ 20 - يىلى (1755 - يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى جۇڭغارلار توپلىنىشنى تىنچىتتى، چىيەنلۇڭ 27 - يىلى (1762 - يىلى) ئىلى جياڭجۈن مەھكىمىسىنى قۇرۇپ تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالى، شۇنىڭدەك بالقاش كۆلىنىڭ شەرقى ۋە جەنۇبىدىكى كەڭ رايونلارنى باشقۇردى. بۇ رايونلاردا توققۇز شەھەر قۇرۇپ بۇزۇپ ئاچتى. ئىلى جياڭجۈنى خانىنىڭ تەستىقىنى ئالغاندىن كېيىن توققۇز شەھەرنىڭ بىرى بولغان غۇلجا شەھىرىدە ھاكىمبەگ قويۇپ، مەخسۇس بۇزۇپ ئېچىش ئىشلىرىنى باشقۇردى. گۈاڭشۇ 10- يىلى (1884- يىلى) شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلدى. غۇلجا شەھىرىدە ئىلى - چۆچەك ۋىلايىتى قۇردى ھەمدە ياردەمچى يامۇل تەسىس قىلىپ، ئىلى - چۆچەك ۋىلايىتى بىلەن بىرلىكتە ئىلىنى باشقۇردى. گۈاڭشۇ 14 - يىلى (1888- يىلى) 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى تەسىس قىلىنىپ، ئىلى - چۆچەك ۋىلايىتى بىلەن ئىلى مەھكىمىسىگە قارىدى. ئۇ ئىلى مەھكىمىسىگە قاراشلىق سۈيدۇك ناھىيىسىدىن باشقا كەڭ رايوننى باشقۇردى. مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) 3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى قاش دەرياسى چېگرا قىلىنىپ توققۇزتارا ناھىيىسى قۇرۇلدى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا 5 يېزا قالدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) باۋ - جيا تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، 9 بازار، 8 يېزا، 102 باۋ، 1072 جيا تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئىلى، چۆچەك، ئالتايلاردا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتلىدى. 11 - ئاينىڭ 12- كۈنى قوزغىلاڭچىلار ۋەكىللىرى غۇلجا ناھىيىسى (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى) گە توپلىشىپ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتىنى تەشكىللىدى. غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىگە قاراشلىق بولۇپ، ئۇنىڭغا 10 رايون قارىدى. 2 - يىلى ناھىيىلىك كېڭەش قۇرۇلدى، ئومۇمىي سايلام ئارقىلىق كېڭەش باشلىقى، ھاكىم سايلاپ چىقىلدى. ناھىيە دەرىجىلىكتىن تۆۋەن مەمۇرىي رايونلاردا باۋ-جيا تۈزۈمى بىكار قىلىندى، رايون - كەنتلەردە مىڭ بېشى، يۈزبېشى قويۇلدى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى قازاق قەبىلىلىرىدە بولۇس (مىڭبېشى) زەنگە (يۈزبېشى) لەر قويۇلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 — 1953 - يىلغىچە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1954 - يىلدىن باشلاپ خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1966 - يىلغىچە يەنى مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى باشلانغانغىچە 6 نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىدىن 1990 - يىلغىچە يەنى 5 نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، جەمئىي 11 نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. خەلق

قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ناھىيىدىكى ئەڭ يۇقىرى ھوقۇقلۇق ئورگان. 1984 - يىل 6 - ئايدىن باشلاپ مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىر، دائىمىي كومىتېت ئەزالىرىدىن تەركىب تاپقان ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى تەسىس قىلىندى.

1950 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ قارىمىقىدا 15 رايون، 59 يېزا تەسىس قىلىندى. يېزىلاردىمۇ خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. 1955 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ نامى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1958 - يىلى ناھىيە بويىچە ھۆكۈمەت بىرلەشتۈرۈلگەن 10 خەلق گۇڭشىسى، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شىركىچىلىكىدىكى 4 چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى. 1966 - يىل 5 - ئايدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى. 1981 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، خەلق گۇڭشىلىرىدىمۇ باشقۇرۇش كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىلى خەلق گۇڭشىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە 2 بازار، 16 يېزا، 2 يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى، 3 يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئۇنىڭ تەۋەلىكىدە بولدى. 1988 - يىل 7 - ئايدا يۇقىرىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 3 چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ تۈزۈلمىسىنى مەمۇرىي كەنتكە ئۆزگەرتىپ، ئۇلارنى شۇلارغا يېقىن يېزىلارنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە 2 بازار، 20 يېزا، 143 كەنت، 2 يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى، يېزا ئىگىلىك 4 - شىنىڭ 2 تۈەن - مەيدانى بار بولدى.

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى 1955 - يىل 8 - ئايدا قۇرۇلۇپ، 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغانغىچە 5 نۆۋەتلىك ئومۇمىي يىغىن ئېچىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1990 - يىلغىچە سىياسىي كېڭەشنىڭ 9 - نۆۋەتلىككىچە بولغان يىغىنلىرى ئېچىلدى. 1984 - يىل 6 - ئايدىن باشلاپ ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش كومىتېتى قارىمىقىدا مەخسۇس ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى تەسىس قىلىندى. نەچچە 10 يىلدىن بۇيان ناھىيىلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى خەلق سىياسىي كېڭىشىنىڭ سىياسىي جەھەتتە كېڭىشىش، دېموكراتىك نازارەت قىلىش رولىنى ئونۇملۇك جارى قىلدۇرۇپ، ئەزالارنى ۋە ۋەتەنپەرۋەر زاتلارنى ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا ئارىلىشىش، ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىشقا تەشكىللەپ، ناھىيىنىڭ زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن زور تۆھپىلەرنى قوشتى.

I باب

ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى

§1. ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

1949 - يىلى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى غۇلجا ناھىيىسىدە

تۇرۇشلۇق خىزمەت ئۆرنىدىكى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى كومىتېتى 4 - قېتىملىق يىغىنىدا ماقۇللانغان ئۆلكىلىك، شەھەرلىك، ناھىيىلىك ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ تەشكىلىي پرىنسىپىغا ئاساسەن 1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 15 — 20 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدىكى «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» كۆلۈمىدا غۇلجا ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنى ئۆچتى، بۇ يىغىن خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ھوقۇقىنى ۋاكالىتەن يۈرگۈزۈپ، دېموكراتىك ئاساستا كېڭىشىش ئۈسۈلى ئارقىلىق ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە ئۆزگەرتتى، ناھىيە قارمىقىدا 15 رايون، 50 يېزا تەسىس قىلىندى. يىغىندا ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار سايلام ئارقىلىق بارلىققا كەلدى. قارار ماقۇللاندى. ناھىيە بويىچە ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنى يولغا قويۇشقا دائىر 6 تۈرلۈك ۋەزىپە ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 23 — 26 - كۈنىگىچە 2 - قېتىملىق ھەر ساھە - ھەر مىللەت خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى. 12 ساھەگە ۋەكىللىك قىلغان 300 ۋەكىل يىغىنغا قاتناشتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئىشچىلار ۋەكىلى 55، دېھقانلار ۋەكىلى 85، ھەربىي، ساقچىلار ۋەكىلى 23، ھۆكۈمەت ئورگىنى ۋەكىلى 28، كومپارتىيە ئەزاسى ۋەكىلى 9. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ۋەكىلى 9، ياشلار ئىتتىپاقى ۋەكىلى 7، ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋەكىلى 9، ئاياللار ۋەكىلى 9، سودا - سانائەتچىلەر ۋەكىلى 20، زىيالىيلار ۋەكىلى 14، دىنىي ساھەدىكى ئوقۇمۇشلۇق زاتلار ۋەكىلى 30، يىغىندا ھاكىم ياسىن خوجاباەردى «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۆت ئايدىن بۇيانقى خىزمىتى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەزىپىلەر» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. يىغىندا «غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ قارارى» ماقۇللاندى.

1951 - يىل 3 - ئاينىڭ 4 — 7 - كۈنىگىچە 3 - قېتىملىق ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە مۇزاكىرە قىلىندى. يىغىندا «شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ چاقىرىقىغا پائال ئاۋاز قوشۇپ، ئاكتىپلىق بىلەن ئىشلەپچىقىرىشتەك ئەمەلىي ھەرىكەت ئارقىلىق ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، جەمئىيەت ئامانلىقىنى تۇرغۇزۇش خىزمىتىنى داۋاملىق ياخشى ئىشلەپ، تىنچ بولغان جەمئىيەت تەرتىپىنى مۇستەھكەملەپ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىنى تېخىمۇ ياخشى ئىشلەپ، ھەر مىللەت خەلقىنى ئىناق - ئىتتىپاق ئوتتۇپ ۋەتەنىنىڭ چېگرا رايونىنى بىرلىكتە قۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش» قا دائىر قارار ماقۇللىندى.

1951 - يىل 9 - ئاينىڭ 26 — 30 - كۈنىگىچە 4 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 241 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقان ۋەكىلى 115، ئىشچىلار ۋەكىلى 40، كومپارتىيە ئەزاسى ۋەكىلى 6، ئورگان كادىرى ۋەكىلى 15، تۇرۇشلۇق قىسىم ۋەكىلى 4، ھەربىي، ساقچى ۋەكىلى 6، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ۋەكىلى 6، مەدەنىيەت - ماارىپ ساھەسى ۋەكىلى 6، ياشلار ۋەكىلى 4، ئاياللار ۋەكىلى 4، ھەربىي قۇرۇلۇشلار ئالىلىسى ۋەكىلى 2، سودا ساھەسى ۋەكىلى 9، ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىلى 7، دىنىي ساھە ۋەكىلى 5، ئوقۇمۇشلۇق زاتلار ۋەكىلى 2. يىغىندا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى شاۋ جۇڭلىن سىياسىي دوكلات بەردى: ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باش كاتىپى شەمشىدىن ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات بەردى، مۇئاۋىن ھاكىم ئەجمىدىن نوروز ئاشلىق سېتىۋېلىش، ئىجارە كېمەيتىش خىزمىتى توغرىسىدا دوكلات بەردى. يىغىندا «غۇلجا ناھىيىلىك 4- نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ قارارى» مۇزاكىرە قىلىنىپ ماقۇللاندى.

1952 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىدە 5 - قېتىملىق ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جاۋ جۇڭگو يىغىندا «ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇپ، ئىقتىسادچىللىق

بىلەن ئىش كۆرۈش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا دوكلات» بەردى. دوكلاتتا 1951 - يىلى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇشتىن ئىبارەت 3 چوڭ ھەرىكەتتە قولغا كەلتۈرۈلگەن زور غەلىبىلەر ئۆلاسلەندى. 1952 - يىللىق ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئىش كۆرۈش ۋەزىپىسى ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

§ 2 . خەلق قۇرۇلتىيى

1954 - يىلدىن باشلاپ غۇلجا ناھىيىسىدە خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلغىچە 11 نۆۋەت خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتلىرى سايلاپ چىقىلدى.

1. غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 1954 - يىل 3 - ئاينىڭ 16 — 24 - كۈنىگىچە غۇلجا شەھىرىدە ئېچىلدى. ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ، خۇيزۇ، قىرغىز، ئۆزبېك، مانجۇ، موڭغۇل، تاتار، دۇڭشيالڭ، سالا، شىبە، رۇسىتىن ئىبارەت 13 مىللەتتىن تەركىب تاپقان 113 خەلق ۋەكىلى يىغىنغا قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جاۋ جۇڭگۇنىڭ «پارتىيىنىڭ ئۆتكۈنچى مەزگىلىدىكى باش لۇشيەنىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، 1954 - يىللىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋەزىپىسى ۋە باشقا خىزمەت ۋەزىپىلىرىنى غەلىبىلىك ئورۇنداش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلايلى» دېگەن تېمىدا قىلغان مۇھىم سۆزى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. يىغىندا نەچىدىن نورۇز ھاكىملىقا، ما ژېنشىن (خۇيزۇ)، ئىلەن ئەرىن (قازاق) مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى، يەنە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 12 ئەزاسى جۈملىدىن 2 ئايال ئەزا سايلاپ چىقىلدى. ئوسمانجان شېرىپ ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىققا، تۇرسۇن بەرا خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنى 1954 - يىل 10 - ئاينىڭ 23 — 27 - كۈنىگىچە ئېچىلدى. يىغىندا ھاكىم نەچىدىن نورۇز بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 7 ئايدىن بۇيانقى خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلاتى»، خەلق سوت مەھكىمىسى، خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. يىغىندا يۇقىرىقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. يىغىندا ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 16 ۋەكىل سايلاپ چىقىرىلدى. «ئاساسىي قانۇن» ۋە «يەرلىك تەشكىلىي قانۇن» غا ئاساسەن 1956 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭغا تەۋەلىك جەھەتتىن ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتى رەھبەرلىك قىلدى، ئورنى يەنىلا غۇلجا شەھىرىدە بولدى.

2. غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1957 - يىل 1 - ئاينىڭ 25 — 29 - كۈنىگىچە غۇلجا شەھىرىدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 131 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا مۇۋەققەت ھاكىم مۇھەممەتجان قاسىم بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدىن بۇيانقى خىزمەتلىرىنى خۇلاسىلەش توغرىسىدا دوكلات»، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ۋە خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى، «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 1956 - يىللىق مالىيە نەق چوتى ۋە 1957 - يىللىق مالىيە خام چوتى توغرىسىدىكى خىزمەت

دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا يۇقىرىقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. قۇرۇلتايدا مۇھەممەتجان قاسىم ھاكىملىققا، ئەلمەن ئەرەن (قازاق)، جى تەنشۇ (خۇيزۇ)، ئابلىز ئىبراھىملار مۇئاۋىن ھاكىملىققا، ئوسمانجان شېرىپ ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، ئىبراھىم ئىسلام خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 ـ يىغىنى 1957 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 14 — 17 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى. يىغىنغا 80 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ 6 ئايدىن بۇياقى خىزمەتلىرى توغرىسىدا دوكلات»، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مالىيە خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. يىغىندا ئاپتونوم رايونلۇق 4 ـ قېتىملىق ۋەكىللەر يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى. «ئاپتونوم رايونلۇق 4 ـ قېتىملىق خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقىرىلدى.

3. غۇلجا ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1958 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 16 — 21 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا قاتنىشىشقا تېگىشلىك ۋەكىل 137 ئىدى، ئەمەلىيەتتە 79 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت خۇلاسە دوكلاتى»، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مالىيە خىزمىتى دوكلاتى»، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكى پىلانىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىدىن دوكلات» ۋە خەلق سوت مەھكىمىسى، خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. يىغىندا يۇقىرىقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارار چىقىرىلدى. يىغىندا غۇلجا ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى. ئوسمانجان شېرىپ ھاكىملىققا، جى تەنشۇ (خۇيزۇ)، ئابلىز ئىبراھىم، جى شۆجۇ مۇئاۋىن ھاكىملىققا، ئەيسا مەنسۇر خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، ئىبراھىم ئىسلام خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 ـ يىغىنى 1960 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 25 — 28 ـ كۈنىگىچە ئېچىلدى. يىغىندا «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1959-يىللىق مالىيە نەق چوتى ۋە 1960 ـ يىللىق مالىيە خام چوتى توغرىسىدىكى خىزمەت دوكلاتى» ۋە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى، ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى.

4. غۇلجا ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1961 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 17 — 21 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا مۇئاۋىن ھاكىم جى تەنشۇ (خۇيزۇ) بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قاسىمجان بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1960 ـ يىللىق مالىيە نەق چوتى ۋە 1961-يىللىق مالىيە خام چوتى خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات» ۋە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا يۇقىرىقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى. كومىتېتقا سايلانغان ئەزا 16، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال ئەزا 4. پىدا مەنسۇر ھاكىملىققا، جى شۆجۇ، جى تەنشۇ (خۇيزۇ)، ئابلىز ئىبراھىملار مۇئاۋىن ھاكىملىققا، ئەيسا مەنسۇر خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، ئىبراھىم ئىسلام خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 ـ يىغىنى 1963 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 18 — 22 ـ كۈنىگىچە ئېچىلدى، يىغىنغا 75 ۋەكىل قاتناشتى، 14 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ 1962 ـ يىللىق خىزمەت خۇلاسىسى ۋە 1963 ـ يىللىق خىزمەت ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكرى ھەققىدىكى دوكلات»، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1962 ـ يىللىق مالىيە نەق چوتى ۋە 1963 ـ يىللىق مالىيە خام چوتى خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلاتى»، «ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ 1962 ـ يىللىق خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى نيۇ شۇتەي يىغىندا ۋەكىللەرگە «دېموكراتىيە مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى ۋە خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى مەسىلىسى توغرىسىدا دوكلات» بەردى. يىغىندا يۇقىرىقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى.

5. غۇلجا ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1963 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 17 — 24 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 160 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ھاكىم پىدا مەنسۇر بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت خۇلاسىسى توغرىسىدا دوكلات»، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ۋە خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا يۇقىرىقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. غۇلجا ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى، 25 ئەزا سايلاپ چىقىلدى. پىدا مەنسۇر ھاكىملىققا، جى شۇجۇ، جى تيەنشۇ (خۇيزۇ)، ئىسمائىلقان ئامۇت، ئابلىز ئىبراھىملار مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى. ئەيسا مەنسۇر ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىققا، ئىبراھىم ئىسلام ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

6. غۇلجا ناھىيىلىك 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1965 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 10 — 14 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى نيي ۋېيچىڭ بەرگەن سىياسىي دوكلات، مۇئاۋىن ھاكىم جى تيەنشۇ (خۇيزۇ) بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، مۇئاۋىن ھاكىم ئىسمائىلقان ئامۇت (قازاق) بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1960 ـ يىللىق مالىيە نەق چوتى ۋە 1965 ـ يىللىق مالىيە خام چوتى خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلاتى»، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ماخمۇت بېشىر بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. قۇرۇلتايدا يۇقىرىقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. قۇرۇلتايدا غۇلجا ناھىيىلىك 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى. جاۋ جۇڭگو قاتارلىق 19 كىشى ئەزالىققا، مۇھەممەتجان روزى ھاكىملىققا، لىۋ بىن (ۋەزىپىگە ئولتۇرمىدى)، جى تيەنشۇ، ئىسمائىلقان ئامۇت مۇئاۋىن ھاكىملىققا، ماخمۇت بېشىر ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىققا سايلاندى. قۇرۇلتايدا يەنە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 24 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى.

7. غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت (7 ـ نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتى)

7 ـ نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتى ئەسلىيەتتە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى ئىنقىلابىي كومىتېت بولۇپ، 1969 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن قۇرۇلدى ھەمدە غۇلجا ناھىيىلىك 7 ـ نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتى بولۇش سۈپىتى بىلەن ھوقۇق يۈرگۈزدى. مۇدىر: سەيي شىگۈاڭ (ھەربىي ۋەكىل)، مۇئاۋىن مۇدىرلار: قۇربان رېشىت، ۋۇ گۈاڭچېەن

(ھەربىي ۋەكىل)، جالاڭ خۇشھال (ئامما ۋەكىلى)، جۇ يىبىلاڭ (ئامما ۋەكىلى)، تېمەن بەيغا (ھەربىي ۋەكىل). دائىمىي كومىتېت ئەزاسى 9، خەن شۇخۇا (ھەربىي ۋەكىل)، پۇ شىخۇا (ھەربىي ۋەكىل)، يۈسۈپجان (ھەربىي ۋەكىل)، لى لىيەنكې (ئامما ۋەكىلى)، گاۋ جېنخەي (ئامما ۋەكىلى)، خالىق ھوشۇر (كادىر ۋەكىلى)، ئابلىز خوجا (كادىر ۋەكىلى)، ئەزا 16.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن غۇلجا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ھاكىمىيەت سىستېمىسىدىكى تەشكىلات ئاپپاراتلىرى زور زەربە ۋە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، پالەچ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى، خىزمەتلەر توختاپ قالدى، بارلىق ھوقۇقنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئۆتكۈزۋالدى. بۇ كومىتېت 1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئېچىلغان غۇلجا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانغا قەدەر ھوقۇق يۈرگۈزۈپ كەلدى.

1979 - يىل 6 - ئايدا ئېچىلغان مەملىكەتلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 2 - يىغىنىدا ماقۇللانغان «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» غا تۈزىتىش كىرگۈزۈشكە دائىر بىرنەچچە بەلگىلىمە توغرىسىدا قارار» ۋە «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرى ۋە يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ تەشكىلىي قانۇنى» دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، 1979 - يىلىدىن باشلاپ ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

8. غۇلجا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 21 — 27 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 277 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ھاكىم ئوسمانجان ئاقموللا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى لىيۇ شۆۋېن بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1981 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1982 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانى خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا دوكلات»، مۇئاۋىن ھاكىم ھەسەن پىدا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1980 - يىللىق مالىيە نەق چوتى ۋە 1981 - يىللىق مالىيە خام چوتى توغرىسىدا دوكلات»، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ماخمۇت بېشىر بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى ئەزىز بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جالاڭ شۆجۇك بەرگەن «سايلام خىزمىتى ئەھۋالى توغرىسىدا دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا يۇقىرىقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. قۇرۇلتايدا غۇلجا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ئەزالىرى، دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى، مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى. پىدا مەنسۇر مۇدىرلىققا، ھادى روزىيوف، ۋالاڭ جۇ، لۇڭ شياڭخۇ، مايمۇنەم، نۇرپولات (قازاق)، خەمىت (خۇيزۇ) لار مۇئاۋىن مۇدىرلىققا سايلاندى.

غۇلجا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھاكىمى، مۇئاۋىن ھاكىملىرى، سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى. ئوسمانجان ئاقموللا ھاكىملىققا، جالاڭ جىشەن، ما جىلۇڭ (خۇيزۇ)، مۇقانىبېك نۇرجۇما (قازاق)، لىيۇ شۆۋېن، ئابدۇۋەلى مۇئاۋىن ھاكىملىققا، ماخمۇت بېشىر خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىققا، ئەزىز خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىككە سايلاندى. قۇرۇلتايدا يەنە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 50 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا 232 مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالغان 169 تەكلىپ تاپشۇرۇۋېلىندى.

8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنى 1983 - يىل 1 - ئاينىڭ 11 — 16 - كۈنىگىچە ئېچىلدى.

يىغىنغا 237 ۋەكىل قاتناشتى، 31 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا ھاكىم ئوسمانجان ئاقمۇللا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، مۇئاۋىن ھاكىم ما جىلۇڭ (خۇيزۇ) بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1982 - يىللىق مالىيە خام چوتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1983 - يىللىق مالىيە خىزمىتىنى يەنمۇ ياخشى ئىشلەش توغرىسىدىكى دوكلات»، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى پىدا مەنسۇر بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ماخمۇت بېشىر بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى ئېزىز بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، مۇئاۋىن ھاكىم لىيۇ شۇڭبىن بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. يىغىندا يۇقىرىقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. يىغىن مەزگىلىدە ۋەكىللەردىن 160 تەكلىپ تاپشۇرۇۋېلىندى.

8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 3 - يىغىنى 1984 - يىل 2 - ئاينىڭ 10 — 13 - كۈنىگىچە ئېچىلدى. يىغىندا ھاكىم ئوسمانجان ئاقمۇللا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، مۇئاۋىن ھاكىم لىيۇ شۇڭبىن بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1983 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1984 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانى خىزمىتىنىڭ نۆۋەتلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا دوكلات»، مۇئاۋىن ھاكىم ما جىلۇڭ (خۇيزۇ) بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1983 - يىللىق مالىيە خام چوتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدا دوكلات»، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ۋاڭ جۇ بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ماخمۇت بېشىر بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى ئېزىز بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. يىغىندا يۇقارقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى.

9. غۇلجا ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 — 25 - كۈنىگىچە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 279 ۋەكىل قاتناشتى. 52 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. ھاكىم ئوسمانجان ئاقمۇللا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، مۇئاۋىن ھاكىم لىيۇ شۇڭبىن بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1983 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1984 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانى (لايىھە) خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئەھۋالى توغرىسىدا دوكلات»، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ھادى روزىيوق بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ماخمۇت بېشىر بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى ئېزىز بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا يۇقىرىقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. قۇرۇلتايدا غۇلجا ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى، مۇدىرى سايلام ئارقىلىق بارلىققا كەلتۈرۈلدى. ئوسمانجان ئاقمۇللا مۇدىرلىققا، ئېزىز خۇدابەردى، لىيۇ شۇڭبىن، ما جىلۇڭ، مۇقامەتجان نۇردانبېك (قازاق)، مايمۇنەم مۇئاۋىن مۇدىرلىققا تەيىنلەندى. قۇرۇلتايدا غۇلجا

ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھاكىمى، مۇئاۋىن ھاكىملىرى، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى. ھەسەن پىدا ھاكىملىققا، جاڭ فالك، مەۋلەردىن، مۇقانبېك نۇرجۇما (قازاق)، ما دېلىن (خۇيزۇ) مۇئاۋىن ھاكىملىققا، ماخمۇت بېشىر خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىققا، ئىسىنغازى روزى خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە تەيىنلەندى. قۇرۇلتايدا 254 تەكلىپ - پىكىر تاپشۇرۇلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ساناقەت، قاتناشقا ۵۰ داىر تەكلىپ 13، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇچىلىق، ئورمانچىلىققا داىر تەكلىپ 138، مالىيە - سودىغا داىر تەكلىپ 9، ئىلىم - پەن، مائارىپ، مەدەنىيەت، مەھىمىگە داىر تەكلىپ 50، شەھەر - بازار قۇرۇلۇشىغا ۋە خەلق تۇرمۇش - پاراۋانلىقىغا داىر تەكلىپ 32، سىياسىي - قانۇنغا داىر تەكلىپ 5، مىللەت - دىن ئىشلىرىغا داىر تەكلىپ 3. بۇ تەكلىپلەرنىڭ بېجىرىلىش نىسبىتى 91.3% كە يەتتى.

9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنى 1985 - يىل 12 - ئاينىڭ 16 — 21 - كۈنىگىچە ئېچىلدى. يىغىنغا 222 ۋەكىل قاتناشتى. 52 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا ھاكىم ھەسەن پىدا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، مۇئاۋىن ھاكىم مۇقانبېك نۇرجۇما بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1985 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1986- يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا دوكلات»، مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خۇ يىشيۇ بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1984 - يىللىق مالىيە نەق چوتى ۋە 1985 - يىللىق مالىيە خام چوتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدا دوكلات»، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئوسمانجان ئاقموللا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ماخمۇت بېشىر بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى ئىمىنغازى روزى بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىپ ماقۇللاندى. يىغىندا يۇقىرىقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. يىغىندا جاڭ چېڭتى، مۇھەممەتجان مامۇت، سابىردىن ئىبارەت 3 كىشى 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا تولۇقلاپ سايلاندى. يىغىندا 13 تەكلىپ، 186 پىكىر تاپشۇرۇۋېلىندى. تەكلىپلەرنىڭ بېجىرىلىش نىسبىتى 95.6% كە يەتتى.

9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 3 - يىغىنى 1986 - يىل 10 - ئاينىڭ 15 — 17 - كۈنىگىچە ئېچىلدى. يىغىنغا 275 ۋەكىل قاتناشتى. 52 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا مۇئاۋىن ھاكىم جاڭ فالك بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ژالك جەنيۇ بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1986 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانى خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا پىكىر»، مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خۇ يىشيۇ بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1985- يىللىق مالىيە نەق چوتى ۋە 1986 - يىللىق مالىيە خام چوتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى ئەھۋالى توغرىسىدا دوكلات»، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى لىيۇ شۇۋېن بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ماخمۇت بېشىر بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى ئىمىنغازى روزى بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. يىغىندا يۇقىرىقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. يىغىندا 152 تەكلىپ، پىكىر تاپشۇرۇۋېلىندى. ئۇلار ھۆكۈمەت، سوت، تەپتىش ئورۇنلىرى ۋە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ بېجىرىشىگە تاپشۇرۇپ بېرىلدى، كۆپ قىسمى قوبۇل قىلىندى ۋە ھەل قىلىندى.

10. غۇلجا ناھىيىلىك 10 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 — 7 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزدە ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 211 ۋەكىل قاتناشتى، 18 ۋەكىل تەكلىپ بىلەن قاتناشتى، 53 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتاي مەزگىلىدە ۋەكىللەر ھاكىم ھەسەن پىدا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمەتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋاڭ جەنيۇ بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1984 — 1986 - يىلغىچە بولغان خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1987 - يىللىق پىلانىنى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكرى توغرىسىدىكى دوكلات»، مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خۇ يېشيۇ بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1986 - يىللىق مالىيە نەق چوتى ۋە 1987 - يىللىق مالىيە خام چوت خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا دوكلات»، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئوسمانجان ئاقمۇللا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ماخمۇت بېشىر بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى ئىمىنغازى روزى بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۇتۇلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا يۇقىرىقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. قۇرۇلتايدا غۇلجا ناھىيىلىك 10 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى، مۇدىرى، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى سايلاپ چىقىلدى. ئوسمانجان ئاقمۇللا مۇدىرلىققا، جاڭ چېڭتى، ما جىلۇڭ، مۇقامەتجان نۇردانبېك، جالالدىن نەجمىدىن، دۇن كەنجى، رەخمىدىن ئىلاخۇن مۇئاۋىن مۇدىرلىققا سايلاندى، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھاكىمى، مۇئاۋىن ھاكىملىرى، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلاپ چىقىلدى. ھەسەن پىدا ھاكىملىققا، خۇاڭ جيەنجۇاڭ، مەھەممەتجان ماموت، مۇقانبېك نۇرجۇما (قازاق)، ما دېلىن، ۋاڭ جەنيۇ مۇئاۋىن ھاكىملىققا، ماخمۇت بېشىر ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىققا، ئىمىنغازى روزى ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى، قۇرۇلتايدا 130 تەكلىپ، 31 پىكىر تاپشۇرۇۋېلىندى، تەكلىپلەرنىڭ كۆپىنچىسى قوبۇل قىلىندى ۋە ھەل قىلىندى.

10 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنى 1988 - يىل 2 - ئاينىڭ 25 — 28 - كۈنىگىچە ئېچىلدى. يىغىنغا 171 ۋەكىل قاتناشتى، 51 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا ھاكىم ھەسەن پىدا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى خېك يىنشۇ بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1987 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتى پىلانى خىزمىتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1988 - يىللىق پىلان خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا دوكلات»، مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خۇ يېشيۇ بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1987 - يىللىق مالىيە نەق چوتى ۋە 1988 - يىللىق مالىيە خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا دوكلات»، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئوسمانجان ئاقمۇللا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ماخمۇت بېشىر بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى ئىمىنغازى روزى بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۇتۇلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. يىغىندا يۇقارقى دوكلاتلار ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. يىغىندا ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 40 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى. يىغىندا 25 تەكلىپ، 104 پىكىر، تەنقىد تاپشۇرۇۋېلىندى، تەكلىپلەرنىڭ بېجىرىلىش نىسبىتى 95.48% كە يەتتى.

غۇلجا ناھىيىلىك 10 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 3 - يىغىنى 1989 - يىل 3 - ئاينىڭ 28 —

31 . كۇنىگىچە ئېچىلدى. يىغىنغا 189 ۋەكىل قاتناشتى. 73 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا ھاكىم ھەسەن پىدا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى خېلىل يەنشۇ بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1988 . يىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1989 . يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانى خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا (لايىھە) دوكلات» ، مۇئاۋىن ھاكىم خوجا جىيەنجوجا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1988 . يىللىق مالىيە نەق چوتى ۋە 1989 . يىللىق مالىيە خام چوتى خىزمىتى توغرىسىدا دوكلات» ، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئوسمانجان ئاقمۇللا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ماخموت بېشىر بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ، خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى ئىمىنغازى روزى بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ، مۇئاۋىن ھاكىم خوجا جىيەنجوجا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1992 . يىلى مالىيە جەھەتتە ئۆز . ئۆزىنى تەمىنلەشنى ئەملگە ئاشۇرغانلىق ئەھۋالى توغرىسىدا دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. يىغىندا يۇقىرىقى 7 دوكلات ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. يىغىندا يەنە «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ شەھەر مۇھىتى تازىلىقىنى باشقۇرۇش چارىسى» قاراپ چىقىپ ماقۇللاندى. يىغىندا ياۋ تېخنىكا ناھىيىلىك 10 . نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا تولۇقلاپ سايلاندى. يىغىندا خەلق ۋەكىللىرىدىن 52 تەكلىپ، 80 پىكىر، تەنقىد تاپشۇرۇۋېلىندى. ئۇلارنىڭ بېجىرىلىش نىسبىتى 84.4% كە يەتتى.

11. غۇلجا ناھىيىلىك 11 . نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1990 . يىل 8 . ئاينىڭ 9 — 14 . كۇنىگىچە ئېچىلدى. 208 ۋەكىل قاتناشتى، 35 ۋەكىل تەكلىپ بىلەن قاتناشتى، 76 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ھاكىم ھەسەن پىدا بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى خېلىل يەنشۇ بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىك پىلانى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات خىزمىتى توغرىسىدا دوكلات» ، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خۇ يېشيۇ بەرگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مالىيە خىزمىتى توغرىسىدا دوكلات» ، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئوسمانجان ئاقمۇللا بەرگەن «ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ماخموت بېشىر بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ، خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى ئىمىنغازى روزى بەرگەن «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا يۇقىرىقى 6 دوكلات ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. قۇرۇلتايدا غۇلجا ناھىيىلىك 11 . نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى، مۇدىرى، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى. ئوسمانجان ئاقمۇللا مۇدىرلىققا، جاڭ چېڭتى، رەخمىدىن ئىلاخۇن، موسا ئابدۇللا (خوجىرۇ) ، جابىق باي (قازاق) ، يۇ پۇخەن، ئوسمانجان ئابدۇرېھىم مۇئاۋىن مۇدىرلىققا سايلاندى. قۇرۇلتايدا غۇلجا ناھىيىلىك 11 . نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى، مۇئاۋىن ھاكىملىرى، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى. ھەسەن پىدا ھاكىملىققا، خوجا جىيەنجوجا، مۇقانىبەك نۇرجۇما (قازاق) ، ما دېلىن، مۇھەممەتجان مەخموت، ۋاڭ جەنيۇ مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى. ئىمام ئىبراھىم ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىققا، ئىمىنغازى روزى ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىككە سايلاندى. قۇرۇلتايدا 123 تەكلىپ، 33 پىكىر، تەنقىد تاپشۇرۇۋېلىندى، تەكلىپ لايىھىنىڭ بېجىرىلىش نىسبىتى 86.2% كە يەتتى.

3 §. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى

1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرلار، دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى بولۇپ، 23 كىشىدىن تەركىب تاپتى. خىزمەت ئاپپاراتى ئاستىدا ئىشخانا تەسىس قىلىنىپ بىر مۇدىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى. 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ئىشخانىسىغا 1984 - يىل 6- ئايدا بىر مۇدىر، 3 مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى. 10 - ۋە 11 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ئىشخانىسىغا بىر مۇدىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى. 1989 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىدا سائاەت- مالىيە - ئىقتىساد خىزمىتى كومىتېتى، پەن - تېخنىكا - ماارىپ - سەھىيە خىزمىتى كومىتېتى تەسىس قىلىنىپ، ھەر بىر كومىتېتقا بىردىن مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى.

1981 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىرى 4 قېتىم ناھىيە، يېزىدىن ئىبارەت 2 دەرىجىلىكنىڭ نۆۋەت ئالماشتۇرۇش سايلىمىغا رياسەتچىلىك قىلدى، 11 قېتىم خەلق قۇرۇلتىيى يىغىنىنى ئاچتى. ھەر قېتىملىق يىغىندا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. يىغىندا خىزمەت دوكلاتىدىن 65 ى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. ناھىيىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، ماارىپ، خەلق ئىشلىرى، شەھەر قۇرۇلۇشى قاتارلىق چوڭ - چوڭ ئىشلارغا دائىر قارار، قارالما ۋە تەستىقي جاۋابتىن 112 سى ماقۇللاندى. 51 قېتىم دائىمىي كومىتېت يىغىنى ئېچىلدى، 1617 تەكلىپ، 542 تەنقىدي پىكىر تاپشۇرۇۋېلىنىپ، خەلق ھۆكۈمىتى ۋە سوت مەھكىمىسى، تەپتىش مەھكىمىسى ۋە ئالاقىدار تارماقلارنىڭ ۋاقتىدا بېجىرىشىگە تاپشۇرۇپ بېرىلدى. بېجىرىلىش نىسبىتى %90 تىن يۇقىرى بولدى. قانۇن بويىچە 201 كادىر ۋەزىپىگە تەينىلەندى، 36 كادىر ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلدى، 3 كادىرنىڭ ۋەزىپىسى ئېلىپ تاشلاندى. خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى بىلەن ئالاقىلىشىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، يېزا - بازارلىق خەلق قۇرۇلتىيى ھەيئەت رياسىتىنىڭ دائىمىي رەئىسى ۋە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەتچى خادىملىرى 2 قېتىم سىرتقا ئېكسكۇرسىيە، كۆزدىن كەچۈرۈشكە تەشكىللەندى، ناھىيىلىك، يېزىلىق، ئوبلاستلىق ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىرى 9 قېتىم ناھىيىنىڭ ئۆزىدە كۆزدىن كەچۈرۈشكە تەشكىللەندى. 5 قېتىم خىزمەت سۆھبەت يىغىنى ئېچىلدى، 6 قېتىم ئاساسىي قاتلامدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ھۆكۈمەت، سوت مەھكىمىسى، تەپتىش مەھكىمىسى بىلەن ئالاقىلىشىش تۈزۈمى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئىشلارنى قاراپ چىقىش بەلگىلىمىسى، ناھىيىلىك، يېزىلىق خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرىنىڭ خىزمەت مەسئۇلىيىتى، يېزا، بازارلىق خەلق قۇرۇلتىيى ھەيئەت رياسىتى ۋە دائىمىي رەئىسىنىڭ خىزمەت قائىدىسى، دۆلەت ئورگىنىدىكى خىزمەتچى خادىملارنى ۋەزىپىگە تەينىلەش ۋە ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش تۈزۈمى قاتارلىق بەلگىلىمە بېكىتىلدى. 1984 - يىل 12 - ئاينىڭ 11 — 14 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىدە يېزا - بازارلىق پارتكوم شۇجىلىرى ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى- كۇرستا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىرى يېزىلىق، بازارلىق ھۆكۈمەت، كەنت ئاھالىلەر كومىتېتىنىڭ خاراكتېرى، ئورنى، خىزمەت ھوقۇقى، ۋەزىپىسى ۋە رولى ھەققىدە لېكسىيە سۆزلىدى. 1990 - يىل 5 - ئاينىڭ 23 — 25 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى

20 يېزا، بازارلىق خەلق قۇرۇلتىيى ھەيئەت رىياسىتى دائىمىي رەئىسى ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىپ، قانۇن بىلىملىرىنى ئۆگىنىپ خىزمەت تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇردى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ھەر يىلى كادىرلارنى ئاجرىتىپ ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىدىكىلەر بىلەن بىرلىكتە يېزا، بازار ۋە ناھىيىگە بېۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىكى بۆلۈم، مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك كادىرلارنىڭ يىللىق خىزمەتلىرىنى تەكشۈردى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ھال-ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەنلەر ۋە خەت - چەكلەرنى قوبۇل قىلدى ھەمدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ سېپىلقىنى يېنىكلىتىش، «ئۈچ قالايمىقانچىلىق» نى تۈزەش جەھەتتە مەخسۇس تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، ساقلانغان مەسىلىلەرگە قارىتا تەكشۈرۈش دوكلاتى يېزىپ چىقىپ، ئۇنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ھەل قىلىشتا پايدىلىنىشىغا يوللاپ بەردى.

غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى

جەدۋەل: 15 — 1

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى	پارتىيىگە كىرگەن ۋاقتى	مەلۇماتى	ۋەزىپە	ۋەزىپىسى ئۆتىگەن ۋاقتى	ئىزاھ
پىدا مەنسۇر	ئەر	ئۇيغۇر	غۇلجا ناھىيىسى	1924.12	1950.4	1954.4	باشلانغۇچ	مۇدىر	1981.12 - 1984.6	8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
ۋالى جۇ	ئەر	خەنزۇ	غۇلجا ناھىيىسى ۋۇنەن يېزىسى	1922.11	1943.5	1943	يۇقىرى باشلانغۇچ	مۇئاۋىن مۇدىر	1981.12 - 1984.6	8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
روزىيوف	ئەر	ئۇيغۇر	تۇرپان	1923.9	1945.6	1959.5	تولۇقسىز	مۇئاۋىن مۇدىر	1981.12 - 1984.6	8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
لۇك شياڭخۇ	ئەر	خەنزۇ	مەنشى بېشېن	1923.3	1940.2	1945.4	تولۇقسىز	مۇئاۋىن مۇدىر	1981.12 - 1984.6	8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
تۇربولان	ئەر	قازاق	غۇلجا ناھىيىسى	1928.2	1950.11	1958.11	باشلانغۇچ	مۇئاۋىن مۇدىر	1981.12 - 1984.6	8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
مايمۇنەم	ئايال	ئۇيغۇر	غۇلجا ناھىيىسى	1938.11	1954.3	1954.9	تېخنىكوم	مۇئاۋىن مۇدىر	1981.12 - 1984.6	8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
خەمىت	ئەر	خۇيزۇ	غۇلجا ناھىيىسى	1922.10	1965.6	1956	باشلانغۇچ	مۇئاۋىن مۇدىر	1981.12 - 1984.6	8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
ئوسمانجان ئاقمۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	غۇلجا ناھىيىسى	1938.1	1956.8	1956.10	تولۇقسىز	مۇدىر	1984.6 - 1987.6	9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى

لیۇ شۇڑېن	ئەر	خەنزۇ	بارىكۆل	1928.3	1949.9	1956.3	تېخنىكوم	مۇئاۋىن مۇدىر	1984.6 ـ 1987.6	9 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
ما جىلۇك	ئەر	خۇيزۇ	خېبېي دىڭشەن ناھىيەسى	1931.7	1951.6	1956.6	تولۇقسىز	مۇئاۋىن مۇدىر	1984.6 ـ 1987.6	9 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
ئەزىز	ئەر	ئۇيغۇر	قورغاس ناھىيەسى	1925	1945.11	1950.5	تولۇقسىز	مۇئاۋىن مۇدىر	1984.6 ـ 1987.6	9 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
مۇقامەتجان نوردانبېك	ئەر	قازاق	نىلقا ناھىيەسى	1930.1	1955.6	1956.6	باشلانغۇچ	مۇئاۋىن مۇدىر	1984.6 ـ 1987.6	9 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
مايمۇتەم	ئايال	ئۇيغۇر	غۇلجا ناھىيەسى	1938.11	1954.3	1954.9	تېخنىكوم	مۇئاۋىن مۇدىر	1984.6 ـ 1987.6	9 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
ئوسمانجان ئاقموللا	ئەر	ئۇيغۇر	غۇلجا ناھىيەسى	1938.1	1956.8	1956.10	تولۇقسىز	مۇدىر	1987.6 ـ 1990.8	10 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
جاڭ چېڭتى	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيەسى	1933.10	1949.8	1958.3	تېخنىكوم	مۇئاۋىن مۇدىر	1987.6 ـ 1990.8	10 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
ما جىلۇك	ئەر	خۇيزۇ	خېبېي دىڭشەن ناھىيەسى	1931.7	1951.6	1956.6	تولۇقسىز	مۇئاۋىن مۇدىر	1987.6 ـ 1990.8	10 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
مۇقامەتجان نوردانبېك	ئەر	قازاق	نىلقا ناھىيەسى	1930.1	1955.6	1956.6	باشلانغۇچ	مۇئاۋىن مۇدىر	1987.6 ـ 1990.8	10 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
جالالىدىن ئەجمەدىن	ئەر	ئۇيغۇر	غۇلجا شەھىرى	1937.10	1958.7	1981.1	تېخنىكوم	مۇئاۋىن مۇدىر	1987.6 ـ 1990.8	10 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
دۇن كەنجى	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ تۇڭشەن ناھىيەسى	1934.10	1950.10	1981.7	ئالىي مەكتەپ	مۇئاۋىن مۇدىر	1987.6 ـ 1988.8	10 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
رەخمەدىن ئېلاخۇن	ئەر	ئۇيغۇر	غۇلجا ناھىيەسى	1940.11	1959.12	1973.4	تېخنىكوم	مۇئاۋىن مۇدىر	1987.6 ـ 1990.8	10 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
ئوسمانجان ئاقموللا	ئەر	ئۇيغۇر	غۇلجا ناھىيەسى	1938.1	1956.8	1956.10	تولۇقسىز	مۇدىر	1990.8 ـ 1993.3	11 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
جاڭ چېڭتى	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1933.11	1949.8	1953.3	تېخنىكوم	مۇئاۋىن مۇدىر	1990.8 ـ 1993.3	11 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى

رەھمەدىن ئې-لاخۇن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1940.1	1959.7	1973.7	تېخنىكوم	مۇئاۋىن مۇدىر	1990.8 ـ 1993.3	11 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
موسا ئابدۇللا	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	1943.7	1972.9	1975.7	تولۇقسىز	مۇئاۋىن مۇدىر	1990.8 ـ 1993.3	11 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
جاپبقباي يۈ-سەيىن	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1949.9	1977.3	1971.8	تېخنىكوم	مۇئاۋىن مۇدىر	1990.8 ـ 1993.3	11 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
يۈ يۈخەن	ئەر	خەنزۇ	جېجياڭ	1936.5	1954.8	1982.2	تېخنىكوم	مۇئاۋىن مۇدىر	1990.8 ـ 1993.3	11 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
ئوسمانجان ئابدۇرېھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1946.1	1964.12	1981.7	تېخنىكوم	مۇئاۋىن مۇدىر	1990.8 ـ 1993.3	11 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى

§ 4 . ئومۇمىي سايلام

1953 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 11 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىسىدە تۇنجى قېتىملىق ئومۇمىي سايلام ئۆتكۈزۈلدى. ناھىيە 54 سايلام رايونىغا ئايرىلدى. %92 تىن ئارتۇق سايلىغۇچى سايلامغا قاتناشىپ، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلىدىن 121 نى سايلاپ چىقتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 65، قازاق 27، خۇيزۇ 8، خەنزۇ 4، باشقا مىللەتلەر 17؛ ئايال 17، ئىشچى بىر، كەمبەغەل دېھقان 46، ئوتتۇرا دېھقان 13، باي دېھقان بىر، كادىر 20، چارۋىچى 25، سودىگەر بىر، دىنىي زات بىر، باشقىلار 13، ۋەكىللەر ئىچىدە پارتىيە ئەزاسى 2، ئىتتىپاق ئەزاسى 8.

2 ـ قېتىملىق ئومۇمىي سايلام 1956 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنىدىن 12 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. ناھىيىدە 17 كىشىدىن تەركىب تاپقان ئومۇمىي سايلام خىزمىتى ھەيئىتى (ئۇنىڭ ئاستىدا ئىشخانا) تەسىس قىلىنىدى. ناھىيە بويىچە ئاجرىتىلغان 380 كادىر سايلام رايونىنى بىرلىك قىلغان ئاساستا خىزمەت ئەترىتى بولۇپ تەشكىللىنىپ، ئومۇمىي سايلامغا كونكرېت يېتەكچىلىك قىلدى. ناھىيە بويىچە 81 مىڭ 568 نوپۇس ئىچىدە 44 مىڭ 709 سايلىغۇچى بولۇپ، ئۇلاردىن 38 مىڭ 318 سايلىغۇچى سايلامغا قاتناشتى. سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى %85.7 بولدى، سايلام ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغانلار 268، سايلاش ھوقۇقىدىن ۋاقتىنچە توختىتىلغانلار 80. 131 كىشى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلاندى، ئۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 73، قازاق 34، خەنزۇ 8، خۇيزۇ 11، باشقا مىللەتلەر 5، ۋەكىللەر ئىچىدە ئىشچى 4، دېھقان 62، كادىر 21، ھەربىي 4، چارۋىچى 13، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زات 11، ماتارىپ ساھەسىدىكىلەر 5، پەن ـ ماتارىپ خادىمى 2، مالىيە ـ سودا خادىمى بىر، باشقىلار 8. ئەر ۋەكىل 107، ئايال ۋەكىل 24، ۋەكىللەر ئىچىدە پارتىيە ئەزاسى 38، ئىتتىپاق ئەزاسى 2.

3 ـ قېتىملىق ئومۇمىي سايلام 1958 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىدىن 5 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. ناھىيە بويىچە 86 مىڭ 983 نوپۇس ئىچىدە 47 مىڭ 169 سايلىغۇچى بولۇپ، ئۇلاردىن 43

مىلگ 190 ى سايلامغا قاتناشتى. سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى %91.56 بولدى. سايلام ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغانلار 238، سايلام ھوقۇقىدىن ۋاقتىنچە توختىتىلغانلار 99. روھىي كېسىلى بارلار 76 . 138 كىشى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 82، قازاق 31، باشقا مىللەت 25 بولۇپ، ئومۇمىي ۋەكىلنىڭ %18.97 نى ئىگىلىدى. ۋەكىللەر ئىچىدە ئىشچى 5، دېھقان 71، كادىر 21، چارۋىچى 14، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زات 12، يۇقىرى قاتلام زاتلىرى 3، دېموكراتىك پارتىيە ـ گۇرۇھلار ۋەكىلى بىر، ماۋارىپ ساھەسىدىكىلەر 2، پەن ـ تېخنىكا ساھەسىدىكىلەر بىر، چارۋىدار 8، ئەر ۋەكىل 117، ئايال ۋەكىل 21، پارتىيىلىك ۋەكىل 53.

4 ـ قېتىملىق ئومۇمىي سايلام 1961 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىن 2 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ئۆتكۈزۈلدى. ناھىيىلىك سايلام خىزمىتى ھەيئىتى نېۋ شۇتەي قاتارلىق 13 كىشىدىن تەركىب تاپتى. 145 كىشى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 74، قازاق 29، باشقا مىللەت 42، ئەر ۋەكىل 109، ئايال ۋەكىل 36.

5 ـ قېتىملىق ئومۇمىي سايلام 1963 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 5 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە ئۆتكۈزۈلۈپ 50 كۈن داۋام قىلدى. ناھىيىلىك سايلام ھەيئىتى پىدا مەنسۇر قاتارلىق 11 كىشىدىن تەركىب تاپتى. ناھىيە بويىچە 120 مىلگ 622 نوپۇس ئىچىدە سايلىغۇچى 64 مىلگ 59 بولۇپ، ئۇلاردىن 53 مىلگ 544 سايلىغۇچى سايلامغا قاتناشتى. سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى %83.59 بولدى. سايلام ھوقۇقىدىن مەھرۇم قالغانلار 1394، سايلام ھوقۇقىدىن ۋاقتىنچە توختىتىلغانلار 510، روھىي كېسىلى بارلار 195. 160 كىشى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلاندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 85، قازاق 26، خۇيزۇ 21، خەنزۇ 25، باشقا مىللەت 3، ۋەكىللەر ئىچىدە دېھقان 57، ئىشچى 5، چارۋىچى 7، ھەربىي 2، كادىر 67، مەدەنىيەت، ماۋارىپ، ساھەسىدىكىلەر 3، پەن ـ تېخنىكا ساھەسىدىكىلەر بىر، سودا ـ سانائەت كارخانىسىدىكىلەر 4، باشقىلار 14، ئايال ۋەكىل 25، پارتىيىلىك ۋەكىل 85، ئىتتىپاق ئەزاسى 7، دېموكراتىك زات 24، ئامما 44.

6 ـ قېتىملىق ئومۇمىي سايلام 1965 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 10 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. ناھىيە بويىچە 143 مىلگ 660 نوپۇس ئىچىدە 74 مىلگ 874 سايلىغۇچى بولۇپ، ئۇلاردىن 64 مىلگ 288 ى سايلامغا قاتناشتى. سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى %85.86 بولدى. سايلام ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغانلار 1522، سايلام ھوقۇقىدىن ۋاقتىنچە مەھرۇم قىلىنغانلار 748، روھىي كېسىلى بارلار 167. 162 كىشى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 87، خەنزۇ 24، خۇيزۇ 20، قازاق 27، باشقا مىللەت 4، ئەر ۋەكىل 128، ئايال ۋەكىل 34، ۋەكىللەر ئىچىدە ئىشچى 7، دېھقان 85، چارۋىچى 8، ھەربىي بىر، كادىر 58، مەدەنىيەت، ماۋارىپ، ساھەسىدىكىلەر 2، سودا ـ سانائەت كارخانىسىدىكىلەر بىر، پارتىيىلىك ۋەكىل 79، ئىتتىپاق ئەزاسى 10، دېموكراتىك زات 25، ئامما 58. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىنىڭ ھاكىمىيىتى سىستېمىسى زەربىگە ۋە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغانلىقتىن، بارلىق ھوقۇق ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتقا ئوتۇپ كەتتى. ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى پارتىيە، خەلق تەشكىلاتلىرى ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن بارلىققا كەلدى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ پائالىيىتى توختىتىلىپ، ئومۇمىي سايلام تۈزۈمى بىكار قىلىندى. تارىخىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە ھاكىمىيەت ئورگىنىنىڭ تەرەققىيات جەريانى بويىچە بولغاندا بۇ 7 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى تەركىبىگە تەۋە بولسا بولىدۇ.

8 ـ نۆۋەتلىك ئومۇمىي سايلام 1981 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىدىن 12 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. ئومۇمىي سايلام خىزمەت ھەيئىتى لى يىڭخۇا قاتارلىق 21 كىشىدىن تەركىب تاپتى. ناھىيە دەرىجىلىك ئورگان كادىرلىرىدىن 90 ى، گۇڭچۇ كادىرلىرىدىن 250 ى، چوڭ ئەترەت ـ ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى

كادىرلىدىن 1851ى ئاجرىتىلىپ سايلام خىزمىتى ئەترىتى تەشكىل قىلىندى. ناھىيە بويىچە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى سايلام رايونىدىن 169 ى، گۈڭشي خەلق قۇرۇلتىيى سايلام رايونىدىن 701 ى ئايرىپ چىقىلدى. ناھىيە بويىچە 274 مىڭ 985 نوپۇس ئىچىدە 160 مىڭ 82 سايلىغۇچى بولۇپ، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلىنىڭ سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى %91 كە، گۈڭشي خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلىنىڭ سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى %92.23 كە يەتتى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلىدىن 277 سى سايلاپ چىقىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 136، خەنزۇ 49، خۇيزۇ 43، قازاق 34، باشقا مىللەت 15، ۋەكىللەر ئىچىدە ئىشچى، دېھقان، چارۋىچى 165، كادىر 64، زىيالىي 34، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زات 14، ۋەكىللەر ئىچىدىكى پارتىيە ئەزاسى 160، ئامما 117، ئەر ۋەكىل 198، ئايال ۋەكىل 79، گۈڭشي خەلق ۋەكىللىرىدىن 1773 ى سايلاپ چىقىلدى.

9 - نۆۋەتلىك ئومۇمىي سايلام 1984 - يىل 4 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. سايلام خىزمەت ھەيئىتى ۋاڭ جۇ قاتارلىق 15 كىشىدىن تەركىب تاپتى. ھەيئەتنىڭ قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى. ناھىيە بويىچە 2390 سايلام تايانچ خادىمى ئاجرىتىلدى. 6966 ئادەم سايلام خىزمىتى تەربىيىسىگە قاتناشتى. ناھىيە بويىچە 290 مىڭ 170 نوپۇس ئىچىدە 136 مىڭ 928 سايلىغۇچى بولۇپ، ئۇلاردىن 133 مىڭ 962سى سايلامغا قاتناشتى، سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى %97.83 بولدى. سايلام ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغانلار 35، سايلام ھوقۇقى ۋاقتىنچە توختىتىپ قويۇلغانلار 38، سايلام ھوقۇقىنى يۇرگۈزۈشكە ئامالسىز قالغانلار 2095. ناھىيە 245 سايلام رايونىغا ئايرىلىپ، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلىدىن 278 ى سايلاپ چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 136، خەنزۇ 50، خۇيزۇ 43، قازاق 32، باشقا مىللەت 17، ۋەكىللەر ئىچىدە دېھقان، چارۋىچى 138، ئىشچى 18، كادىر 58، زىيالىي 34، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زات 28، ئازادلىق ئارمىيە ۋە قوراللىق ساقچى ۋەكىلى 2، ۋەكىللەر ئىچىدە ئەر ۋەكىل 211، ئايال ۋەكىل 67، پارتىيىلىك ۋەكىل 116، يېزا - بازارلىق خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى سايلام رايونى 458 بولۇپ، 1107 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى.

10 - نۆۋەتلىك ئومۇمىي سايلام 1987 - يىل 2 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. سايلام خىزمەت ھەيئىتى لىن تىيەنشى قاتارلىق 15 كىشىدىن تەركىب تاپتى. ناھىيە بويىچە 1768 سايلام خىزمىتى تايانچىسى دەرىجە بويىچە تەربىيىلەندى. ناھىيە بويىچە 305 مىڭ 789 نوپۇس ئىچىدە 152 مىڭ 460 سايلىغۇچى بولۇپ، ئۇلاردىن 142 مىڭ 642سى سايلامغا قاتناشتى. سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى %93.56 بولدى. قانۇن بويىچە سايلام ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغانلار 7، سايلام ھوقۇقىدىن ۋاقتىنچە توختىتىلغانلار 37، سايلام ھوقۇقىنى يۇرگۈزۈشكە ئامالسىز قالغانلار 384. ناھىيە بويىچە 156 ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى سايلام رايونى ئايرىپ چىقىلىپ، 216 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 164، خەنزۇ 42، خۇيزۇ 31، قازاق 23، باشقا مىللەتلەر 16، ۋەكىللەر ئىچىدە ئىشچى، دېھقان، چارۋىچى 105، كادىر 56، زىيالىي 36، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زات 18، ئازادلىق ئارمىيە ۋەكىلى بىر، پارتىيە ئەزاسى 139، ئەر ۋەكىل 168، ئايال ۋەكىل 48، سايلاپ چىقىلغان يېزا، بازار خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى 1107.

11 - نۆۋەتلىك ئومۇمىي سايلام 1990 - يىل 1 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 4 - ئاينىڭ 7 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. سايلام خىزمەت ھەيئىتى زېلىك لىكفېلىك قاتارلىق 15 كىشىدىن تەركىب تاپتى. ھەيئەتنىڭ قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى، 2162 سايلام خىزمىتى تايانچىسى تەربىيىلەندى. ناھىيە بويىچە 320 مىڭ 81 نوپۇس ئىچىدە 192 مىڭ 49 سايلىغۇچى بولۇپ، ئۇلاردىن 181 مىڭ 678ى سايلامغا قاتناشتى، سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى %94.6 بولدى. سايلام ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغانلار 9، سايلام ھوقۇقىدىن ۋاقتىنچە توختىتىلغانلار 34، سايلاش ھوقۇقىنى يۇرگۈزۈشكە ئامالسىز قالغانلار 365، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى

ۋەكىلى سايلام رايونى 193 كە، يېزا - بازارلىق خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى سايلام رايونى 592 گە ئايرىلىپ، 202 ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى سايلاپ چىقىلدى، بۇنىلگە ئىچىدە ئۇيغۇر 105، خەنزۇ 45، قازاق 21، خۇيزۇ 32، باشقا مىللەتلەر 19، ۋەكىللەر ئىچىدە ئىشچى، دېھقان، چارۋىچى 90، كادىر 58، زىيالىي 54، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زات 19، ئازادلىق ئارمىيە ۋەكىلى بىر، پارتىيە ئەزاسى 144، ئەر ۋەكىل 171، ئايال ۋەكىل 51، سايلاپ چىقىلغان يېزا - بازارلىق خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى 1151.

II باب

ھۆكۈمەت

خەن، ۋېي، جىن دەۋرلىرىدە ناھىيە تەۋەسى ئۇسۇنغا قاراشلىق ئىدى، شېنچۈ 2 - يىلى يەنى مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى جۇڭگو دائىرىسىگە كىرىپ، غەربىي يۈرت قوروقچىبەگ مەھكىمىسىگە قارىدى. خەن سۇلالىسى خانى شۇەندى زامانىدىن چىلگ سۇلالىسى دېزۇلگ زامانىنىلگ گۈڭشۇ 10 - يىلىغىچە غەربىي يۈرت ھەربىي مەھكىمە توزۇمى بويىچە باشقۇرۇلۇپ كەلدى. چىلگ سۇلالىسى خانى چېنلۇلگ زامانىدا جەنۇبىي، شىمالىي يوللارنى باشقۇرىدىغان جياڭجۈن تەسىس قىلىپ كۇرە قەلئەسىنى قوزۇپ چىقتى. ئىلىغا مەسلىھەتچى ئامبال قويۇپ، 9 شەھەرنى باشقۇردى. بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىشى كەلگ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىلغاندا 3 - دەرىجىلىك ھاكىمىيەگ، 4 - دەرىجىلىك ئىشكىتاغابەگ قاتارلىق 81 بەگ قويۇپ، ئۇلارنى بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل قىلدى. شەنشى - گەنسۇ باش ۋالىيسى خەلقتىن ھال سوراش، ئىش بېجىرىش يارىدەمچى ئامباللىرىنى ۋە ئاشلىق باشقۇرغۇچى ئەمەلدارلارنى ئەۋەتىپ، پۇل، ئاشلىق، جىنايى ئىشلار قاتارلىقلارنى بىرتەرەپ قىلدى. گۈڭشۇ زامانىدا شىنجاڭدا ئۇلكە، ۋىلايەت، ئايماق - ناھىيە توزۇمى يولغا قويۇلۇپ، ئەمەلدارلىق توزۇمى ئىچكىرىدىكى جايلار بىلەن بىردەك قىلىندى.

§ 1 . ئامبال

گەنسۇ - شىنجاڭنىلگ باش مۇپەتتىشى لیۇ جىنتالگ، پەرمانبەردار ۋېي گۈڭتاۋلار مەكتۇپ يوللاپ غۇلجا ناھىيىسىنى تەسىس قىلدى. گۈڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى) 4 - ئاينىلگ 15 - كۈنى بۇ ناھىيىگە خۇنەن چاڭشالىق گاۋ جىڭچالگ تۇنجى ئامبال بولدى. چىلگ سۇلالىسىنىلگ ئەمەلدارلىق توزۇمى بويىچە ئامبال 7 - دەرىجىلىك ئەمەلدار بولۇپ، ناھىيىنىلگ باشقۇرۇش ئىشلىرىغا يەنى ئەرزلەرنى بىرتەرەپ قىلىپ ھۆكۈم چىقىرىش، دېھقانلارغا كۆڭۈل بۆلۈپ، كەمبەغەللەرنىلگ ھالىغا يېتىش، مەككار، ھارامزەدىلەرنىلگ ئەدەپىنى بېرىش، ياخشى ئادەتنى يېتىلدۇرۇپ، مەرىپەتنى ياقلاشقا مەسئۇل ئىدى. ئوقۇتۇش، ياشانغانلارنى كۆتۈش، ئىبادەت قىلىش ئىشلىرىنمۇ ئامبال باشقۇراتتى. پاششاپىبەگدىن بىرى قويۇلغان بولۇپ، ئۇ ئوغرى - قاراقچىلارنى تۇتۇش، زىندان باشقۇرۇش ئىشلىرىغا مەسئۇل ئىدى. بۇلاردىن باشقا پاششاپىبەگلەرمۇ بار ئىدى. يالگ شۇ، جۇ يى، ۋالگ بۇدۇن، لى فاڭشۇ، جاۋ مېڭپەنلەر ئامبال بولغانىدى. مەھكىمە ئامبال يامۇلى دەپ

ئاتىلاتتى، ئامباللار ئېلان چىقارغاندا ۋە ئەرز ـ شىكايەت ئىشلىرىغا ھۆكۈم چىقارغاندا ئۇنى غۇلجا ناھىيىسى تۈرىسى نامىدا چىقىرىپ ئۇنىڭغا غۇلجا ناھىيىسى تامغىسىنى باساتتى.

غۇلجا ناھىيىسىگە ئامبال بولغانلار

جەدۋەل: 15 — 2

ئىسىم ـ فامىلىسى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپىگە ئولتۇرغان ۋاقتى	ۋەزىپىدىن قالغان ۋاقتى
گاۋ جىڭجاڭ	ئامبال	گۇاڭشۇ 14 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 15ـ كۈنى	
يالڭ شۇ	ئامبال		
جۇ يى	ئامبال		
ژالڭ بۇدۇەن	ئامبال		
لى فاڭشۇ	ئامبال		شۇەنتۇڭ 1 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 12ـ كۈنى
جاۋ مېڭچەن	ئامبال	شۇەنتۇڭ 1 ـ يىلى 5 ـ ئاي	مىنگونىڭ 1 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 18ـ كۈنى

§ 2 . ناھىيىلىك مەھكىمە، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت

مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا ناھىيە ئەمەلدارى يەنىلا ئامبال دەپ ئاتالدى. مىنگونىڭ 2 ـ يىلى (1913ـ يىلى) يۈەن شىكەي ناھىيىدە ئامبال مەھكىمىسى تەسىس قىلىش، ئامبال مەمۇرىي ئەمەلدار بولۇش توغرىسىدا زۇڭتۇڭ بۇيرۇقى چۈشۈردى. بېيجىڭ ھۆكۈمىتى مىنگونىڭ 3 ـ يىلى (1914 ـ يىلى) 5 ـ ئاينىڭ 23ـ كۈنى ئەمەلدارلىق تۈزۈمىنى ئېلان قىلىپ، ئامبال ناھىيىنىڭ مەمۇرىي ئەمەلدارى، ئۇ قانۇن ۋە بۇيرۇق بويىچە ناھىيىنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىنى ئىجرا قىلىپ، ئۆز ھوقۇقى ياكى ئالاھىدە ھاۋالە بويىچە ناھىيە پەرمانلىرىنى ئېلان قىلسا؛ ئامبال باشقۇرۇش تەۋەلىكىدىكى ساقچى، تۈرمە ئىشلىرىنى شۇنىڭدەك يارداەمچىلەر ۋە خادىملارغا چارە كۆرۈش ئىشلىرىنى بىرتەرەپ قىلىشتا قانۇنغا خىلاپلىق قىلدىۇ ياكى ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا زىيان يەتكۈزدى ۋە ياكى ھوقۇق دائىرىسىدىن ھالقىپ ئىش كۆردى دەپ قارالغانلار بولسا، ئۇلارنى ۋەزىپىسىدىن توختاتسا ياكى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىسا، باشقۇرۇش تەۋەلىكىدە تۈرۈشلۇق قوراللىق ساقچى ئەترەتلىرىنى يۆتكەپ ئىشلەتسە ياكى ھەربىي قىسمىنىڭ ئەسكەر ئەۋەتىپ ياردەم بېرىشىنى تەلەپ قىلسا بولىدۇ، دەپ بەلگىلىدى. مىنگونىڭ 15 ـ يىلى (1926 ـ يىلى) غىچە غۇلجىدا جاۋ مېڭچەن، لياۋ يەن، مياۋ چېڭجيۇ، جاۋ گولياڭ، مۇ ۋېيتۇڭ، لىيۇ شىزبىڭ، يالڭ جىچاڭ، يالڭ تىچاڭ، چېڭ يى، يالڭ شۆيۈەن، گۇي فېن قاتارلىق كىشىلەر ئامبال بولدى.

مىنگونىڭ 16 ـ يىلى (1927 ـ يىلى) ئامبال مەھكىمىسى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە، ئامبال ھاكىملىققا ئۆزگەرتىلدى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ھەق تەلەپ، جىنايى ئىشلار داۋاسى ئىشلىرىنى قوشۇمچە باشقۇردى. ھۆكۈمەتتە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى، ماۋارىپ بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، كېيىن يەنە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بۆلۈمى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە بۆلۈم باشلىقى، بىرنەچچە بۆلۈم ئەزاسى قويۇلدى. مىنگونىڭ 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) 10 ـ ئايدىن ئىلگىرى

لى شۇرۇك، تۇ گۇڭچيۇ، جۇ ليپ، ليۇ جىيپي، ۋاك داتۇك، ياك شۇلىن، يۇسۇپ، نەزەرغوجا، جاك زوشۇ، ليۇ چىڭشۇەن، ليۇ جىنخۇا، مېك جاۋدەي، ۋاك دېيۇ، ليەن جىپۇ، جاك يۇلار غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىدى. ۋۇ گۇاڭرۇك، دىك لىنەن، سۇلتان ئاخۇن، ئوسمان، يۇ شېڭيۇن، شۇ سۇڭتاۋ، گو جۇمېڭلار مۇئاۋىن ھاكىملىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىدى. ناھىيىنىڭ پەرمانلىرىغا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تامغىسى بېسىلدى، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار ئىمزا قويۇشقا توغرا كەلگەن نەرسىلەرگە ھاكىمنىڭ تامغىسى ۋە مۇئاۋىن ھاكىملارنىڭ تامغىسى بېسىلدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 11 - ئايدا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى غۇلجا ناھىيىلىك باش باشقۇرۇش مەھكىمىسىنى قۇرۇشنى قارار قىلدى. نامىنى ۋاقتىنچە غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت دەپ ئاتىدى. ناھىيىگە تېيىپ ئاخۇن ھاكىم، تولۇمبېك مۇئاۋىن ھاكىم بولدى.

غۇلجا ناھىيىسىگە ئامبال بولغانلار

جەدۋەل: 15 — 3

ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپىگە ئولتۇرغان ۋاقتى	ۋەزىپىدىن قالغان ۋاقتى
لياۋ يەن	ئامبال	مىنگونىڭ 2 - يىلى 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنى	مىنگونىڭ 4 - يىلى 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى
مياۋ چېڭجيۇ	ئامبال	مىنگونىڭ 3 - يىلى 12 - ئاينىڭ 2 - كۈنى	مىنگونىڭ 5 - يىلى 6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى
جاۋ گولياڭ	ئامبال	مىنگونىڭ 5 - يىلى 2 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	مىنگونىڭ 9 - يىلى 3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى
مۇ ۋېيتۇڭ	ئامبال	مىنگونىڭ 9 - يىلى 3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى	مىنگونىڭ 11 - يىلى 7 - ئاينىڭ 3 - كۈنى
ليۇ شىزېڭ	ئامبال	مىنگونىڭ 11 - يىلى 11 - ئاينىڭ 13- كۈنى	مىنگونىڭ 12 - يىلى 12 - ئاينىڭ 31- كۈنى
ياڭ جىڭاڭ	ئامبال	مىنگونىڭ 12 - يىلى 11 - ئاي	
ياڭ تىڭاڭ	ئامبال	مىنگونىڭ 13 - يىلى	
چېڭ يى	ئامبال		مىنگونىڭ 14 - يىلى 2 - ئاي
ياڭ شۆيۈەن	ئامبال	مىنگونىڭ 15 - يىلى 3 - ئاينىڭ 16- كۈنى	
گۈي فېن	ئامبال	مىنگونىڭ 16 - يىلى	

غۇلجا ناھىيىسىگە ھاكىم بولغانلار

جەدۋەل: 15 — 4

ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپىگە ئولتۇرغان ۋاقتى	ۋەزىپىدىن قالغان ۋاقتى
لى شۇرۇك	ھاكىم	مىنگونىڭ 18 - يىلى	
توگۇڭچيۇ	ھاكىم	مىنگونىڭ 19 - يىلى	
جۇ ليپ	ھاكىم	مىنگونىڭ 19 - يىلى 1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى	مىنگونىڭ 20 - يىلى 3 - ئاينىڭ 6 - كۈنى

لیۇ جىيې	ھاكىم	مىنگونلۇق 22 ـ يىلى	
ژالۇ دانژۇك	ھاكىم	مىنگونلۇق 22 ـ يىلى 4 ـ ئاي	

غۇلجا ناھىيىسىگە ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم بولغانلار

جەدۋەل: 15 — 5

ئىسىم ـ فامىلىسى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپىگە تولتۇرغان ۋاقتى	ۋەزىپىدىن قالغان ۋاقتى
يالۇ شۇلىن	ھاكىم	مىنگونلۇق 22 ـ يىلى 7 ـ ئاينىلۇق 25 ـ كۈنى	
يۈسۈپ	ھاكىم	مىنگونلۇق 23 ـ يىلى	مىنگونلۇق 24 ـ يىلى
تەزەرغوجا	ھاكىم	مىنگونلۇق 25 ـ يىلى	
جيالۇ زوشۇ	ھاكىم	مىنگونلۇق 25 ـ يىلى 4 ـ ئاي	مىنگونلۇق 25 ـ يىلى 7 ـ ئاينىلۇق 31 ـ كۈنى
لیۇ چىڭشۈەن	ھاكىم	مىنگونلۇق 25 ـ يىلى 10 ـ ئاي	مىنگونلۇق 28 ـ يىلى 4 ـ ئاي
لیۇ جېنخۇا	ھاكىم	مىنگونلۇق 27 ـ يىلى 2 ـ ئاي	
مېلۇ جاۋدەي	ھاكىم	مىنگونلۇق 28 ـ يىلى 4 ـ ئاي	
ژالۇ دېيۇ	ھاكىم	مىنگونلۇق 30 ـ يىلى 9 ـ ئاينىلۇق 1 ـ كۈنى	
لیەن جېيۇ	ھاكىم	مىنگونلۇق 33 ـ يىلى 2 ـ ئاينىلۇق 16 ـ كۈنى	مىنگونلۇق 34 ـ يىلى 3 ـ ئاي
جالۇ يۇ	ھاكىم	مىنگونلۇق 34 ـ يىلى 2 ـ ئاينىلۇق 24 ـ كۈنى	
ۋۇ گۇاڭرۇلۇ	مۇئاۋىن ھاكىم		مىنگونلۇق 25 ـ يىلى 9 ـ ئاي
دىلۇ لىنەن	مۇئاۋىن ھاكىم	مىنگونلۇق 25 ـ يىلى 10 ـ ئاي	مىنگونلۇق 27 ـ يىلى 1 ـ ئاي
سۇلتان ئاخۇن	مۇئاۋىن ھاكىم	مىنگونلۇق 27 ـ يىلى 7 ـ ئاينىلۇق 20 ـ كۈنى	
ئوسمان	مۇئاۋىن ھاكىم	مىنگونلۇق 27 ـ يىلى	مىنگونلۇق 27 ـ يىلى 7 ـ ئاينىلۇق 23 ـ كۈنى
يۇ شېڭيۈن	مۇئاۋىن ھاكىم	مىنگونلۇق 31 ـ يىلى 1 ـ ئاينىلۇق 15 ـ كۈنى	مىنگونلۇق 32 ـ يىلى 11 ـ ئاينىلۇق 21 ـ كۈنى
گو جۇېلۇ	مۇئاۋىن ھاكىم	مىنگونلۇق 31 ـ يىلى 11 ـ ئاينىلۇق 17 ـ كۈنى	
شۇ سۇڭتاۋ	مۇئاۋىن ھاكىم	مىنگونلۇق 32 ـ يىلى 11 ـ ئاينىلۇق 21 ـ كۈنى	

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملىرى

جەدۋەل: 15 — 6

ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپىگە ئولتۇرغان ۋاقتى	ۋەزىپىدىن قالغان ۋاقتى
تېيىپ ئاخۇن	ھاكىم	مىنگونلۇق 35 - يىلى 11 - ئاي	1950 - يىل 6 - ئاي
تولۇمبېك	مۇئاۋىن ھاكىم	مىنگونلۇق 35 - يىلى 11 - ئاي	1950 - يىل 6 - ئاي

§ 3 . ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى

ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى ئەخمەتجان قاتارلىقلارنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋەكىلى جاڭ جىجۇڭ بىلەن كېلىشىم تۈزۈشى نەتىجىسىدە شىنجاڭدا بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. ناھىيە دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەردە دېموكراتىك سايلام ئېلىپ بېرىلدى. غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت دېموكراتىك سايلام ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن ئەكسىيەتچىلەر قاتناشمىغان يەرلىك ھۆكۈمەت بولۇپ قالدى. شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىنمۇ غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت يەنىلا ھۆكۈمەت فۇنكسىيىسىنى يۈرگۈزۈپ كەلدى. 1950 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنى ئېچىپ، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى. ھۆكۈمەتنىڭ فۇنكسىيىسى: مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قارارى، بۇيرۇقى ۋە پەرمانلىرىنى ئىجرا قىلىش، ھەر مىللەت ھەر ساھە خەلق قوراللىرى يىغىنىنىڭ قارارىنى يولغا قويۇش، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ قارار - پەرمانلىرىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىنىڭ كونكرېت لايىھىسىنى تۈزۈپ چىقىش، ۋەزىپىگە تەيىنلىنىدىغان ۋە ۋەزىپىدىن قالدۇرۇلىدىغان كومىتېت، بۆلۈم، ئىشخانا، مەھكىمە، رايونلارنىڭ ئاساسلىق مەمۇرىي خادىملارنى يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بېكىتىشىگە سۇنۇش، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھوقۇق دائىرىسىدە مەمۇرىي خادىملارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش ۋە ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خام چوتى ۋە نەق چوتىنى تۈزۈپ چىقىپ، ئۇنى ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ قاراپ چىقىشىغا سۇنۇش، ئۆزىگە قاراشلىق تارماق، رايون ۋە يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمىتىگە بىرتۇتاش رەھبەرلىك قىلىش ۋە ئۇنى تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت. ھۆكۈمەتتە كاتىبات ئىشخانىسى، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، سودا - سانائەت بۆلۈمى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى، مەدەنىيەت - مائارىپ بۆلۈمى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. 1952 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ھۆكۈمەت ئورنىنىڭ شتاتى 54 كە يەتتى.

1954 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ھەم شۇ دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ دائىملىق ئورگىنى ھەم شۇ دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ئىجرائىي ئورگىنى ۋە يەرلىك ھۆكۈمەت بولدى. شۇ دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋە دۆلەتنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك مەمۇرىي ئورگانلىرى ئالدىدا جاۋابكار بولدى ۋە ئۇلارغا خىزمىتىدىن دوكلات بەردى. خەلق كومىتېتىدا ئىشخانا، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، باج ئىشلىرى بۆلۈمى، سودا - سانائەت بۆلۈمى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ھەربىي خىزمەت ئىدارىسى (ھەربىي قىسىم شتاتىغا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن نامى خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى دەپ

ئاتالدى) ، ئاشلىق ئىدارىسى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، تەپتىش كومىتېتى، سۇچىلىق بۆلۈمى قاتارلىق خىزمەت تارماقلىرى تەسىس قىلىندى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا ھۆكۈمەت ئورگانلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. جۈملىگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى بۈيرۇقىغا بىنائەن ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى تەسىس قىلىپ، ناھىيىنىڭ «ئىنقىلابنى تۇتۇش، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش» خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلۇپ، خەلق كومىتېتىنىڭ ئورنىنى ئالدى. ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى، ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى، خەلق قوغداش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى.

1981 - يىل 12 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ تۇنجى يىغىنى ئېچىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار، ئىدارە باشلىقى، مۇدىر، بۆلۈم باشلىقى قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپتى.

ھۆكۈمەت يىغىنى ئومۇمىي يىغىن ۋە دائىمىي ئىشلار يىغىنى دەپ 2گە ئايرىلدى. ئومۇمىي يىغىن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بارلىق ئەزالىرىدىن تەركىب تاپتى. دائىمىي ئىشلار يىغىنى ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملاردىن تەركىب تاپتى. ھاكىم ئومۇمىي يىغىن ۋە دائىمىي ئىشلار يىغىنىغا رىياسەتچىلىك قىلدى. ھۆكۈمەت خىزمىتىدىكى چوڭ، مۇھىم ئىشلار ھۆكۈمەتنىڭ دائىمىي ئىشلار يىغىنى ياكى ئومۇمىي يىغىنىدا مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتىلىدىغان بولدى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قارمىقىدا تەسىس قىلىنغان فۇنكسىيىلىك ئورگانلار: ھۆكۈمەت ئىشخانىسى، ئەرزىيەت ئىدارىسى، دىنىي ئىشلار ئىدارىسى، تارخىپ ئىدارىسى، ئورمانچىلىق ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسى، سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، چارۋىچىلىق ئىدارىسى، مېتېئورولوگىيە ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى، باھا ئىدارىسى، سودا - سانائەت ئىدارىسى، ئىقتىساد كومىتېتى، پىلان كومىتېتى، ستاتىستىكا ئىدارىسى، كۆمۈر - كان مەھسۇلاتلىرى باشقۇرۇش ئىدارىسى، قاتناش ئىدارىسى، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى، مائارىپ ئىدارىسى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى، مەدەنىيەت ئىدارىسى، مەھەللە ئىدارىسى، تەنتەربىيە كومىتېتى، رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى، پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى، يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى، ئۇلچەم ئىدارىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، دۆلەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ئەدلىيە ئىدارىسى، مەمۇرىي تەپتىشلىك ئىدارىسى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، كادىرلار ئىدارىسى، ئەمگەك ئىدارىسى، ئورگان شتاتى كومىتېتى، تۈزۈلمە ئىسلاھاتى كومىتېتى، شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى - مۇھىت ئاسراش كومىتېتى، پوچتا ئىدارىسى، توك بىلەن تەمىنلەش ئىدارىسى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، تاماكا مونوپوللۇق سېتىش ئىدارىسى، دورا باشقۇرۇش ئىدارىسى، تاشقى سودا ئىدارىسى (يۇقىرىقى 6 كارخانا، ئىدارە قىسمەن ھۆكۈمەت فۇنكسىيىسىنى يۈرگۈزىدۇ) . بۇنىڭدىن باشقا 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى، ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش سۇغۇرتىسى ئىدارىسىدىن ئىبارەت ئىككى 2 - دەرىجىلىك ئىدارە تەسىس قىلىندى.

بۇۋاستە قاراشلىق كەسىپي ئورگانلار: تەزكىرە كومىتېتى تەھرىر ئىشخانىسى، يەرنامىلىرى كومىتېتى ئىشخانىسى، يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش ئىشخانىسى، يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇمۇبرسال ئېچىش ئىشخانىسى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قارمىقىدا 2 بازار، 18 يېزا بار، ئۇلار: دۆڭمازار بازىرى، جىلىلىيۈزى بازىرى، دادامتۇ، پەنجىم، تۇرپانىيۈزى، قارايانغاچ، موللىتوختىيۈزى، خۇدىيارىيۈزى، چۇلۇقاي، ئەۋلىيا، ئارائۆستەك، يېڭىتام، بايتوقاي، ئونيار، مازار، ئۇيغۇر ئۇچئون، قاش، سامسىيۈزى، سادىقىيۈزى، ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملىرى

جەدۋەل: 15 — 7

ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپىگە ئولتۇرغان ۋاقتى	ۋەزىپىسىدىن قالغان ۋاقتى
ياسىن خوداباەردى	ھاكىم	1950 - يىل 4 - ئاي	
ئىبراھىم بارات	ھاكىم	1951 - يىل 4 - ئاي	1952 - يىل 1 - ئاي
ئەجمىدىن نورۇز	ھاكىم	1952 - يىل 1 - ئاي	1954 - يىل 3 - ئاي
ئەجمىدىن نورۇز	ھاكىم	1954 - يىل 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى	1957 - يىل 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى
مۇھەممەتجان قاسىم	ھاكىم	1957 - يىل 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى	1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى
ئوسمانجان شېرىپ	ھاكىم	1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى	1961 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى
پىدا مەنسۇر	ھاكىم	1961 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى	1965 - يىل 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى
مۇھەممەتجان روزى	ھاكىم	1965 - يىل 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى	1969 - يىل 6 - ئاينىڭ 13 - كۈنى
گو بىلەن	مۇئاۋىن ھاكىم	1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 21 - كۈنى	1951 - يىل 4 - ئاي
مومۇزى	مۇئاۋىن ھاكىم	1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 21 - كۈنى	1951 - يىل 4 - ئاي
تولۇمبەك	مۇئاۋىن ھاكىم	1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 21 - كۈنى	1954 - يىل 3 - ئاي
تېيىپ ھاجى	مۇئاۋىن ھاكىم	1951 - يىل 4 - ئاي	1954 - يىل 3 - ئاي
جالق جېنخو	مۇئاۋىن ھاكىم	1951 - يىل 4 - ئاي	1954 - يىل 3 - ئاي
ئەجمىدىن نورۇز	مۇئاۋىن ھاكىم	1951 - يىل 4 - ئاي	1952 - يىل 1 - ئاي
ما ۋېنشىن	مۇئاۋىن ھاكىم	1954 - يىل 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى	1957 - يىل 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى
ئەلەن ئەرسن	مۇئاۋىن ھاكىم	1954 - يىل 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى	1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى
جى تىەنشۇ	مۇئاۋىن ھاكىم	1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى	
ئابلىز ئىبراھىم	مۇئاۋىن ھاكىم	1957 - يىل 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى	1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى
جى تىەنشۇ	مۇئاۋىن ھاكىم	1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى	1961 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى
ئابلىز ئىبراھىم	مۇئاۋىن ھاكىم	1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى	1961 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى
جى شۇجۇ	مۇئاۋىن ھاكىم	1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى	1963 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى
جى تىەنشۇ	مۇئاۋىن ھاكىم	1961 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى	1963 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى
ئابلىز ئىبراھىم	مۇئاۋىن ھاكىم	1961 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى	1963 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى

جى شۇجۇ	مۇئاۋىن ھاكىم	1963 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى	1965 - يىل 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى
جى تىەنشۇ	مۇئاۋىن ھاكىم	1963 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى	1965 - يىل 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى
ئىسمائىلجان ئامۇت	مۇئاۋىن ھاكىم	1963 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى	1965 - يىل 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى
ئابلىز ئىبراھىم	مۇئاۋىن ھاكىم	1963 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى	1965 - يىل 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى
جى تىەنشۇ	مۇئاۋىن ھاكىم	1965 - يىل 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى	1969 - يىل 6 - ئاينىڭ 13 - كۈنى
ئىسمائىلجان ئامۇت	مۇئاۋىن ھاكىم	1965 - يىل 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى	1969 - يىل 6 - ئاينىڭ 13 - كۈنى
لىۋ بىن	مۇئاۋىن ھاكىم	سايلانغاندىن كېيىن ۋەزىپىسىگە ئولتۇرمىدى	

غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى
(تەرتىپ بويىچە 7 - نۆۋەتلىك ھۆكۈمەتكىچە)

جەدۋەل: 15 — 8

ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپىگە ئولتۇرغان ۋاقتى	ۋەزىپىدىن قالغان ۋاقتى
سەي شىڭۋاڭ	مۇدىر	1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى	1973 - يىل 10 - ئاي
مۇخپۇل ئىلا	مۇدىر	1973 - يىل 10 - ئاي	1974 - يىل 12 - ئاي
ئابدۇرېھىم ھامىت	مۇدىر	1976 - يىل 10 - ئاي	1977 - يىل 11 - ئاي
ئابدۇرېھىم ھامىت	مۇدىر	1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى	1976 - يىل 10 - ئاي
ئوسمانجان ئاقمولا	مۇدىر	1978 - يىل	1981 - يىل 12 - ئاي
قۇربان رېشىت	مۇئاۋىن مۇدىر	1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى	1976 - يىل 10 - ئاي
ژۇ گۈاڭچېيەن	مۇئاۋىن مۇدىر	1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى	1970 - يىل 8 - ئاي
جاڭ خۇڭشىاڭ	مۇئاۋىن مۇدىر	1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى	1976 - يىل 10 - ئاي
جۇ يىبىاڭ	مۇئاۋىن مۇدىر	1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى	1976 - ئاي 10 - ئاي
تىەن بەيفا	مۇئاۋىن مۇدىر	1973 - يىل 10 - ئاي	1976 - يىل 10 - ئاي
جۇ شىڭبىاڭ	مۇئاۋىن مۇدىر	1971 - يىل	1972 - يىل
جۇ جۇنجىياڭ	مۇئاۋىن مۇدىر	1973 - يىل 10 - ئاي	1976 - يىل 10 - ئاي
ھەسەن مەھمۇت	مۇئاۋىن مۇدىر	1973 - يىل 10 - ئاي	1976 - يىل 10 - ئاي
ساۋ ژېنجۇ	مۇئاۋىن مۇدىر	1973 - يىل 10 - ئاي	1976 - يىل 10 - ئاي
جى تىەنشۇ	مۇئاۋىن مۇدىر	1973 - يىل 10 - ئاي	1976 - يىل 10 - ئاي
لى سۇنلى	مۇئاۋىن مۇدىر	1973 - يىل 10 - ئاي	1976 - يىل 10 - ئاي

ئىسمائىلجان ئامۇت	مۇئاۋىن مۇدىر	1973 - يىل 10 - ئاي	1976 - يىل 10 - ئاي
شى لىيەنگۈك	مۇئاۋىن مۇدىر	1973 - يىل 10 - ئاي	1976 - يىل 10 - ئاي
ئايالبېك	مۇئاۋىن مۇدىر	1973 - يىل 10 - ئاي	1976 - يىل 10 - ئاي
گۈن يۈلۈ	مۇئاۋىن مۇدىر	1973 - يىل 10 - ئاي	1976 - يىل 10 - ئاي
ۋاڭ يىڭجىڭ	مۇئاۋىن مۇدىر	1973 - يىل 10 - ئاي	1976 - يىل 10 - ئاي
تۇرسۇنبېك	مۇئاۋىن ھاكىم	1973 - يىل 10 - ئاي	1976 - يىل 10 - ئاي
مۇھەممەت ئامەت	مۇئاۋىن مۇدىر	1973 - يىل 10 - ئاي	1976 - يىل 10 - ئاي
تېمەن بەيفا	مۇئاۋىن مۇدىر	1976 - يىل 10 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي
ساۋ ۋېنجۇ	مۇئاۋىن مۇدىر	1976 - يىل 10 - ئاي	1978 - يىل 12 - ئاي
ئايالبېك	مۇئاۋىن مۇدىر	1976 - يىل 10 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي
لى سۇنلى	مۇئاۋىن مۇدىر	1976 - يىل 10 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي
ئىسمائىلجان ئايت	مۇئاۋىن مۇدىر	1976 - يىل 10 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي
غوپۇر جىلىل	مۇئاۋىن مۇدىر	1978 - يىل 4 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي
مۇھەممەت يۈسۈپ	مۇئاۋىن مۇدىر	1978 - يىل 2 - ئاي	1978 - يىل 11 - ئاي
لى رۇڭخۇا	مۇئاۋىن مۇدىر	1978 - يىل 2 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي
ما چىڭچۈەن	مۇئاۋىن مۇدىر	1978 - يىل 4 - ئاي	1981 - يىل 9 - ئاي
سۇي جېنيا	مۇئاۋىن مۇدىر	1979 - يىل 6 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي
ژېي كېجيې	مۇئاۋىن مۇدىر	1980 - يىل 7 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي
روزىيوف	مۇئاۋىن مۇدىر	1981 - يىل 2 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي
پىدا مەنسۇر	مۇئاۋىن مۇدىر	1981 - يىل 2 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي
ھەسەن پىدا	مۇئاۋىن مۇدىر	1981 - يىل 9 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي
مۇقانبېك نۇرجۇما	مۇئاۋىن مۇدىر	1981 - يىل 9 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي
لىيۇ شۇۋېن	مۇئاۋىن مۇدىر	1981 - يىل 9 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي
جاڭ جىشەن	مۇئاۋىن مۇدىر	1981 - يىل 12 - ئاي	1981 - يىل 12 - ئاي

غۇلجا ناھىيىسى (8 - نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمىتى) نىڭ ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملىرى

جەدۋەل: 15 — 9

ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپىگە ئولتۇرغان ۋاقتى	ۋەزىپىسىدىن قالغان ۋاقتى
ئوسمانجان ئاقمۇللا	ھاكىم	1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنى	1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى
ھەسەن پىدا	ھاكىم	1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى	1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى

ھەسەن پىدا	ھاكىم	1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى	1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى
ھەسەن پىدا	ھاكىم	1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى	1993 - يىل 3 - ئاي
ھەسەن پىدا	مۇئاۋىن ھاكىم	1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنى	1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى
جالال جىشەن	مۇئاۋىن ھاكىم	1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنى	1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى
مۇقانىبەك نۇرجۇما	مۇئاۋىن ھاكىم	1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنى	1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى
لىيۇ شۇۋېن	مۇئاۋىن ھاكىم	1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنى	1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى
ما جىلۇڭ	مۇئاۋىن ھاكىم	1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنى	1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى
ئابدۇۋەلى ئىگەمقۇل	مۇئاۋىن ھاكىم	1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنى	1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى
جىلال فالال	مۇئاۋىن ھاكىم	1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى	1986 - يىل 10 - ئاي
سەۋىردىن ئۆمەر	مۇئاۋىن ھاكىم	1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى	1981 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى
مۇقانىبەك نۇرجۇما	مۇئاۋىن ھاكىم	1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى	1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى
ما دېلىن	مۇئاۋىن ھاكىم	1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى	1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى
مۇھەممەتجان مامۇت	مۇئاۋىن ھاكىم	1986 - يىل 6 - ئاي	1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى
خۇالال جىيەنجۇالال	مۇئاۋىن ھاكىم	1986 - يىل 2 - ئاي	1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى
ۋالال شۇمىن	مۇئاۋىن ھاكىم	1986 - يىل 2 - ئاي	1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى
خۇالال جىيەنجۇالال	مۇئاۋىن ھاكىم	1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى	1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى
مۇھەممەتجان مامۇت	مۇئاۋىن ھاكىم	1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى	1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى
مۇقانىبەك نۇرجۇما	مۇئاۋىن ھاكىم	1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى	1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى
ما دېلىن	مۇئاۋىن ھاكىم	1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى	1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى
ۋالال جەنيۇ	مۇئاۋىن ھاكىم	1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى	1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى
خۇالال جىيەنجۇالال	مۇئاۋىن ھاكىم	1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى	1991 - يىل 8 - ئاينىڭ 13 - كۈنى
مۇقانىبەك نۇرجۇما	مۇئاۋىن ھاكىم	1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى	1993 - يىل 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى
ما دېلىن	مۇئاۋىن ھاكىم	1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى	1993 - يىل 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى
ۋالال جەنيۇ	مۇئاۋىن ھاكىم	1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى	1993 - يىل 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى
مۇھەممەتجان مامۇت	مۇئاۋىن ھاكىم	1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى	1992 - يىل 3 - ئاينىڭ 14 - كۈنى

Ⅲ باب

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش

§ 1 . سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى

«جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ نىزامنامىسى» دىكى ناھىيە دەرىجىلىكلەردە كېڭىشىش ئاپپاراتى تەسىس قىلىش كېرەك دېگەن بەلگىلىمىگە ئاساسەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ تەستىقلىشى بىلەن 1955 - يىل 8 - ئايدا جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى ھەمدە 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى يېڭىنى ئېچىلدى. يېڭىندا غۇلجا ناھىيىلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىس، مۇئاۋىن رەئىسلىرى سايلاپ چىقىلدى. 1955 - يىل 8 - ئايدىن 1966 - يىل 5 - ئايغىچە سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 5 - نۆۋەتلىككىچە بولغان يېغىنلىرى ئېچىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ خىزمىتى باشقا خىزمەتلەرگە ئوخشاش ئېغىر بوزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى تەشكىلاتلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قېلىپ بارلىق پائالىيىتى توختىدى. 1981 - يىلغا كەلگەندە سىياسىي كېڭەش ئاپپاراتى قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 20 - كۈنى سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يېغىنى ئېچىلدى. 1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 9 - كۈنگىچە 9 - نۆۋەتلىككىچە بولغان كومىتېتنىڭ يېغىنلىرى ئېچىلدى.

1 - نۆۋەتلىك كومىتېتتىن 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتقىچە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشتە دائىملىق ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى تەسىس قىلىنمىدى. كۇندىلىك خىزمەتنى ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى قوشۇمچە باشقۇرۇپ كەلدى. 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتتىمۇ دائىملىق ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى بولمىدى، كۇندىلىك خىزمەتلەرنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىرتەرەپ قىلىپ كەلدى. 1982 - يىل 6 - ئايدا (سىياسىي كېڭەش 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 2 - يېغىنىدا) ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشتە ئىشخانا تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭغا بىر مۇئاۋىن مۇدىر سەپلەندى ھەمدە تەكلىپ خىزمىتى گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى كاتىپ قوشۇمچە ئىشلىدى. ئىقتىساد مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن بىر بوغالتىر، بىر كاسسىر سەپلەندى.

1987 - يىل 6 - ئايدا سىياسىي كېڭەش 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - يېغىنىدا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ تەشكىلىي ئاپپاراتى تېخىمۇ كۆچەيتىلىپ ئىشخانا، ئۇقۇنىش گۇرۇپپىسى، تەكلىپ خىزمىتى گۇرۇپپىسى، ئىقتىساد - قانۇنچىلىق گۇرۇپپىسى، پەن - تېخنىكا - مەدەنىيەت - سەھىيە گۇرۇپپىسى، مىللەت-دىن گۇرۇپپىسى، تارىخىي ماتېرىياللار گۇرۇپپىسى، دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق - چارۋىچىلىق - قوشۇمچە كەسىپ گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 1990 - يىل 8 - ئايغىچە يەنى سىياسىي كېڭەش 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتى 1 - يېغىنىغىچە سىياسىي كېڭەشتە يەنىلا بىر ئىشخانا، 7 گۇرۇپپا ساقلىنىپ كەلدى.

§ 2 . سىياسىي كېڭەشنىڭ ئىلگىرىكى يىغىنلىرى

1. سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

1955 - يىل 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنى ئېچىلدى. يىغىنغا 43 ئەزا قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى جاۋ جۈڭگو ناھىيىنىڭ مۇھىم خىزمەتلىرى ئۈستىدە سۆز قىلدى. سىياسىي كېڭەش تەشكىلاتلىرىنىڭ ئامما بىلەن زىچ ئالاقە باغلاپ «سىياسىي جەھەتتە كېڭىشىش، دېموكراتىك نازارەت قىلىش» تىن ئىبارەت فۇنكسىيىلىك رولىنى ئادا قىلىشىنى تەكىتلىدى. يىغىندا 12 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر رەئىس، 2 مۇئاۋىن رەئىس سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلدى، سىياسىي كېڭەشنىڭ كۈندىلىك خىزمىتىنى ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى ۋاكالىتەن باشقۇردى. رەئىس: جاۋ جۈڭگو (ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە ئۆتىدى) ؛ مۇئاۋىن رەئىسلەر: تېيىپ ھاجى ساپىت، سەۋىردىن روزى؛ دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى: جاۋ جۈڭگو، تېيىپ ھاجى ساپىت، سەۋىردىن روزى، ما ۋېنشىن (خۇيزۇ)، جى تيەنشۇ (خۇيزۇ)، مۇھەممەت جۇماخۇن، بەكرى، ئىسمائىلجان (قازاق)، خېنمىزار، ئەبەيجان ئالمۇرۇق (قازاق)، ھاشىم ئارزۇ، تېيىپجان غوجا.

2. سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

1958 - يىل 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزدە ئېچىلدى. يىغىنغا 67 ئەزا قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى نيۇ شۇتەي بەرگەن «سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. يىغىندا 15 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر رەئىس، 2 مۇئاۋىن رەئىس سايلاپ چىقىلدى. سىياسىي كېڭەشنىڭ كۈندىلىك خىزمىتىنى ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى ۋاكالىتەن باشقۇردى. رەئىس: نيۇ شۇتەي (ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە ئۆتىدى)، مۇئاۋىن رەئىسلەر: ھاشىم قارى زاكىر، قايۇمباي جوتاباي (قازاق)، دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى: نيۇ شۇتەي، ھاشىم قارى زاكىر، قايۇمباي جوتاباي (قازاق)، ئوسمانجان شېرىپ، ئابلىز ئىبراھىم، توختىيار ئارىم، مايمۇنەم ئارىپ، ئوسمان ئاخۇن، ئەبەيجان ئالمۇرۇق (قازاق)، ساتتار جېلىل، دۆلەتقان ئەخمەت (قازاق)، ئاۋاكرى مامۇت، نۇراخۇن ۋىلەم.

3. سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنى 1961 - يىل 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۇزدە ئېچىلدى. يىغىنغا 65 ئەزا قاتناشتى، يىغىندا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى نيۇ شۇتەي بەرگەن «سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 2- نۆۋەتلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. يىغىندا دېموكراتىك كېڭەشنى ئارقىلىق 15 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، رەئىس، 2 مۇئاۋىن رەئىس سايلاپ چىقىلدى. سىياسىي كېڭەشنىڭ كۈندىلىك خىزمىتىنى يەنىلا ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى ۋاكالىتەن باشقۇردى. رەئىس: نيۇ شۇتەي (ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە ئۆتىدى)، مۇئاۋىن رەئىسلەر: ھاشىم قارى زاكىر، ئەبەيجان ئالمۇرۇق (قازاق) ؛ دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى: نيۇ شۇتەي، ھاشىم قارى

زاكىر، ئەبەيجان ئالمۇرۇق، جى تيەنشۇ (خۇيزۇ)، پىدا مەنسۇر، مايمۇنەم ئارىپ، جۇماخۇن نىغمەت، دۆلەتقان ئەخمەت (قازاق)، تۆرەقان مايافباي (قازاق)، پازىلجان پەشمەت (قازاق)، نۇراخۇن ۋىلەم، مۇدەسسىر يۇنۇس، ئاۋاكرى مامۇت، ئوسمان ئاخۇن، نىياز جاپپار.

4. سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى 1963 - يىل 5 - ئاينىڭ 16-كۈنى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزدە ئېچىلدى. يىغىنغا 65 ئەزا قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى نيۇ شۇتەي بەرگەن «سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. يىغىندا دېموكراتىك كېڭىشىش ئارقىلىق 17 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر رەئىس، 2 مۇئاۋىن رەئىس سايلاپ چىقىلدى. سىياسىي كېڭەشنىڭ كۈندىلىك خىزمىتىنى ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى ۋاكالىتەن باشقۇردى. رەئىس: نيۇ شۇتەي (ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە ئۆتىدى)، مۇئاۋىن رەئىسلەر: ئەبەيجان ئالمۇرۇق (قازاق)، نىياز جاپپار؛ دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى: نيۇ شۇتەي، ئەبەيجان ئالمۇرۇق، نىياز جاپپار، جى تەنشۇ (خۇيزۇ)، رېشىت ۋەلى، ۋاڭ ۋېيمىن، مايمۇنەم ئارىپ، ۋاجىت ئەلى (سالا)، داۋۇت ئاخۇن، چىن بويۇ (خۇيزۇ)، ھاشىم قارى، ئىمىرخان تېيىپ، توختى ئىمام، يەھيا ئاخۇن، سۇلتان نۇرئەخمەت، نۇراخۇن ۋىلەم، ئالىمجان ئەلى باي (قازاق). بۇ 65 ئەزا 13 ساھەگە ۋەكىللىك قىلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەر 62، ئايال 3، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ساھەسىدىكىسى 9، ياشلار ئىتتىپاقى ساھەسىدىكىسى بىر، ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ساھەسىدىكىسى بىر، ئاياللار بىرلەشمىسى ساھەسىدىكىسى 2، دېھقان - چارۋىچى 4، تەمىنات-سودا ساھەسىدىكىسى بىر، سودا - سانائەت ساھەسىدىكىسى بىر، تىببىي ساھەدىكىسى 2، مەدەنىيەت - ماتارىپ ساھەسىدىكىسى 3، پەن - تېخنىكا، ماتارىپ ساھەسىدىكىسى بىر، يۇقىرى قاتلامدىكى مىللىي زات 19، دىنىي زات 15، باشقىلار 6؛ ئۇيغۇر 29، قازاق 20، خۇيزۇ 5، خەنزۇ 7، سالا بىر، ئۆزبېك بىر، مانجۇ 2.

5. سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنى 1965 - يىل 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزدە ئېچىلدى. يىغىنغا 65 ئەزا قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى جاۋ جۇڭگو بەرگەن «سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 4-نۆۋەتلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. دېموكراتىك كېڭىشىش ئارقىلىق 18 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر رەئىس، 2 مۇئاۋىن رەئىس سايلاپ چىقىلدى. سىياسىي كېڭەشنىڭ كۈندىلىك خىزمەتلىرىنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىرتەرەپ قىلدى. رەئىس: جاۋ جۇڭگو (ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە ئۆتىدى)؛ مۇئاۋىن رەئىسلەر: رېشىت ۋەلى، نىياز جاپپار؛ دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى: جاۋ جۇڭگو، رېشىت ۋەلى، نىياز جاپپار، جى تەنشۇ (خۇيزۇ)، مۇسا (خۇيزۇ)، مايمۇنەم ئارىپ، كېبرىم ئاقمۇللا، ۋاجىت ئەلى (سالا)، ئەبەيجان ئىمراق (قازاق)، سۇلتان نۇرئەخمەت، نۇرسۇن ۋەلى، مەسۇم خەلىپەت، ئابدۇكېبرىم ئاخۇن (خۇيزۇ)، ئىمىرخاتىپ. بۇ 65 ئەزا 10 ساھەگە ۋەكىللىك قىلدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەر 62، ئايال 3. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ساھەسىدىكىسى 4، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ساھەسىدىكىسى بىر، ئاياللار بىرلەشمىسىدىكىسى 2، ئاساسىي قاتلامدىكىسى 7، سىياسىي - قانۇن ساھەسىدىكىسى بىر، مالىيە - سودا ساھەسىدىكىسى 3، مەدەنىيەت-ماتارىپ ساھەسىدىكىسى بىر، سەھىيە ساھەسىدىكىسى 2، يۇقىرى قاتلامدىكى مىللىي زات 17، دىنىي زات

27؛ ئۇيغۇر 29، قازاق 18، خۇيزۇ 10، خەنزۇ 2، سالا 3، ئۆزبېك بىر، مانجۇ 2.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ خىزمىتىمۇ باشقا ئورۇنلارنىڭ خىزمىتىگە ئوخشاش ئېغىر دەرىجىدە زەربىگە ۋە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. ئاپپارات پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى، بارلىق پائالىيەتلىرى توختىتىلدى. 1981 - يىلغا كەلگەندە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ تەشكىلىي ئاپپاراتلىرى ئەسلىگە كېلىپ، قايتىدىن خىزمەتلەرنى باشلىدى.

6. سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا ئېچىلدى. يىغىنغا 103 ئەزا قاتناشتى. يىغىندا مۇئاۋىن رەئىس خاخۇسەي بەرگەن «سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. دېموكراتىك كېڭىشىش ئارقىلىق 31 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر رەئىس، 8 مۇئاۋىن رەئىس، بىر باش كاتىپ سايلاپ چىقىلدى. رەئىس: سۇي جېنيا (خۇيزۇ، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى قوشۇمچە ئۆتىدى)؛ مۇئاۋىن رەئىسلەر: ئىسمائىلقان (قازاق)، گۈيۈژېن، ئىسمائىل ئىبراھىم، نىياز جاپپار، دىلىڭ زۇچىن، ئەبەيجان ئالمۇرۇق (قازاق)، نۇرىيە ئىلاخۇن، خاخۇسەي (خۇيزۇ)؛ باش كاتىپ: خاخۇسەي (قوشۇمچە)؛ دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى: سۇي جېنيا، ئىسمائىلقان، گۈ يۈژېن، خاخۇسەي، ئىسمائىل ئىبراھىم، ئەبەيجان ئالمۇرۇق، نىياز جاپپار، دىلىڭ زۇچىن، نۇرىيە ئىلاخۇن، تۇرسۇنئاي، يالقۇ گوجۇن، گاۋ لۇكتاق، مۇنۇر، گو فۇچاق (شىبە)، ۋاجىت ئەلى (سالا)، ئابايىس، ئىبراھىم قارى (سالا)، نۇراخۇن ۋىلەم، ئابدۇكېرىم، توختىخان، كېرىم ئاقمۇللا، رەخمىدىن، سەكەل شاجىنبات (ئايال، موڭغۇل)، فۇ رۇڭگوي (شىبە)، ئىسمائىل، مەدەل قارى، جيالڭ جېن، تۆلەۋقان (قازاق)، ئاباي (قازاق)، لىيۇ جاۋشىڭ، تيي خواجېن (خۇيزۇ)، توختى كېبىر، بۇ 105 ئەزا 15 ساھەگە ۋەكىللىك قىلدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەر 93، ئايال 12. كومپارتىيە ئەزاسى 10، ئىتتىپاق ئەزاسى 3، ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى ساھەسىدىكىسى 2، دېھقان - چارۋىچى 7، ئايال 7، تەمىنات - سودا ساھەسىدىكىسى 2، مائارىپ ساھەسىدىكىسى 9، پەن - تېخنىكا ساھەسىدىكىسى 10، يۇقىرى قاتلام مىللىي زات 12، دېموكراتىك زات 4، دىنىي زات 18، ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكىسى بىر، سىياسىي قانۇن ساھەسىدىكىسى بىر، ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغانلار 15، تىببىي دوختۇرلۇق سەھىيە ساھەسىدىكىسى 4، ئۇيغۇر 51، خۇيزۇ 15، قازاق 18، خەنزۇ 10، مانجۇ 2، دۇڭشاڭ 2، موڭغۇل بىر، شىبە بىر، سالا بىر، ئۆزبېك بىر، قىرغىز بىر.

يېڭى دەۋردىكى سىياسىي كېڭەش خىزمىتىنى كۆچەيتىش ئۈچۈن، يىغىندا 6 تۈرلۈك قارار چىقىرىلدى ھەمدە سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى 6 - نۆۋەتلىك يىغىنىنىڭ سىياسىي قارارى ماقۇللاندى.

سىياسىي كېڭەش 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 2 - يىغىنى 1982 - يىل 9 - ئاينىڭ 13 - كۈنىدىن 17 - كۈنگىچە، 3 - يىغىنى 1983 - يىل 1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، 4 - يىغىنى 1984 - يىل 2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئېچىلدى. ھەر قېتىملىق يىغىنغا 103 ئەزا قاتناشتى.

7. سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنى 1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مېھمانخانىسىدا ئېچىلدى. يىغىنغا 113 ئەزا قاتناشتى. ئاپتونوم رايونلۇق، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزالىرى، گۈڭشې، مەيدانلارنىڭ بىرلىك سەپ خادىمى بولۇپ 20 نەچچە كىشى تەكلىپكە بىنائەن سىرتتىن قاتناشتى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى گۇ خېشۇ

يىغىنغا قاتناشتى ھەمدە سۆز قىلدى. يىغىندا مۇئاۋىن رەئىس ئىسمائىل ئىبراھىم بەرگەن «سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. 37 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر رەئىس، 8 مۇئاۋىن رەئىس، بىر باش كاتىپ دېموكراتىك سايلام ئارقىلىق سايلاپ چىقىلدى. رەئىس: تېيى خۇاجىن (خۇيزۇ)؛ مۇئاۋىن رەئىسلەر: ئىسمائىل ئىبراھىم، زېلىك دېچاۋ، سەيدۇللام مۇقام، چېن لىيۇيۈەن، نۇرىيە ئىلاخۇن، تۆلەۋقان مايابايى (قازاق)، نىياز جاپپار، كېرىم ئابابەكرى (قازاق)؛ باش كاتىپ: زېلىك دېچاۋ (مۇئاۋىن رەئىس قوشۇمچە تۆتىدى)؛ دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى: تېيى خۇاجىن، ئىسمائىل ئىبراھىم، زېلىك دېچاۋ، چېن لىيۇيۈەن، سەيدۇللا مۇقام، نۇرىيە ئىلاخۇن، تۆلەۋقان مايابايى (قازاق)، نىياز جاپپار، كېرىم ئابابەكرى، رەخمىدىن ئىلاخۇن، توختى كېبىر، شىيار ۋۇشىن، تۇرسۇنئاي، ۋاجىت ئەلى (سالا)، توختىخان، سەكەل شاجىنبات (ئايال، موڭغۇل)، سۇنۇر، گو فۇچاڭ (شىبە)، تۇراخان بارات، ما ۋېيشىن (خۇيزۇ)، ئىبراھىم قارى، مەدەل قارى، جياڭ چېن، نۇراخۇن ۋىلەم، ئەبەيجان ئالمۇرۇق (قازاق)، فۇ رۇشگۇي (مانجۇ)، ئابايىس، لىيۇ جىچياڭ، لىيۇ جاۋشىڭ، ۋېي جاڭچىڭ، دىڭ زوچىن، كېرىم ئاقمۇللا، ئايىت باي (قازاق). بۇ 113 ئەزا 14 ساھەگە ۋەكىللىك قىلدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەر 106، ئايال 7. كومپارتىيە ئەزاسى 14، ئىتتىپاق ئەزاسى 3، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ساھەسىدىكىسى 2، ئاياللار بىرلەشمىسى ساھەسىدىكىسى 7، دېھقان - چارۋىچى 8، تەمسىنات - سودا ساھەسىدىكىسى 2، ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكىسى بىر، پەن - تېخنىكا ساھەسىدىكىسى 8، ماۋارىپ ساھەسىدىكىسى 10، تىببىي - دورىگەرلىك ساھەسىدىكىسى 4، پارتىيىسىز - گۇرۇھسىز ۋەتەنپەرۋەر زات 6، يۇقىرى قاتلامدىكى مىللىي زات 12، دىنىي زات 17، ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغانلار 19. سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 2 - يىغىنى 1985 - يىل 12 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، 3 - يىغىنى 1986 - يىل 10 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئېچىلدى. يىغىنغا 113 ئەزا قاتناشتى.

8. سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنى 1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 2 — 8 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مېھمانخانىسىدا ئېچىلدى. يىغىنغا 113 ئەزا قاتناشتى. ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى لىن تېەنشى يىغىنغا قاتناشتى ھەمدە سۆز قىلدى. يىغىندا «سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ۋە باشقا دوكلاتلار ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى، دېموكراتىك كېڭىشىش ئارقىلىق 25 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر رەئىس، 8 مۇئاۋىن رەئىس، بىر باش كاتىپ (قوشۇمچە) سايلاپ چىقىلدى. رەئىس: ئابدۇۋۇلى؛ مۇئاۋىن رەئىسلەر: ۋاڭ كاڭلې، ئىسمائىل ئىبراھىم، ئۆمەر (ماسەنباۋ، سالا)، ئابلىمىت خەلپەت، نۇرىيە ئىلاخۇن، تۆلەۋقان مايابايى (قازاق)، مەتكېرىم (قازاق)، لىيۇ چۈاڭ؛ باش كاتىپ: ۋاڭ كاڭلې (قوشۇمچە)؛ دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى: ئابدۇۋۇلى، ۋاڭ كاڭلې، ئۆمەر، ئابلىمىت خەلپەت، نۇرىيە ئىلاخۇن، تۆلەۋقان مايابايى (قازاق)، مەتكېرىم (قازاق)، لىيۇ چۈاڭ، سەلىم (خۇيزۇ)، زۇنۇن ئابلىكىم، ئىسمائىل ئىبراھىم، خانقىز زەيناۋۇدۇن، ۋېي جاڭچىڭ (خۇيزۇ)، شيا رۇشىن، تۇردىم، مەھمەمەتجان راشىدىن، ما ۋېيشىن (خۇيزۇ)، تۇرسۇن قارى ھاجى، مەگسۇتاخۇن (خۇيزۇ)، سۇنۇر مۇنۇر، باراتبايى (قازاق)، سەكەل شياجنبات (ئايال، موڭغۇل)، گو فۇچاڭ (شىبە)، يالاڭ شىئەن، قادىر ۋەلى. بۇ 113 ئەزا 16 ساھەگە ۋەكىللىك قىلدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەر 100، ئايال 13؛ كومپارتىيە ئەزاسى 16، ئىتتىپاق ئەزاسى 2، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ساھەسىدىكىسى 3، تىببىي دورىگەرلىك-ساغلامچىلىق ساھەسىدىكىسى 5، ماۋارىپ ساھەسىدىكىسى 10، پەن - تېخنىكا ساھەسىدىكىسى 13، دىنىي زات 18، يۇقىرى قاتلام مىللىي زات 11، پارتىيىسىز - گۇرۇھسىز ۋەتەنپەرۋەر زات 3، دېھقان - چارۋىچى 8، ئالاھىدە

تەكلىپ قىلىنغىنى 10، سودا ـ سانائەت ساھەسىدىكىسى 5، تەيۋەنلىك قېرىنداشلارنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقىنى 2، ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار بىر، تەنتەربىيە ساھەسىدىكىسى 2، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكىسى 3، ئۇيغۇر 53، قازاق 14، خەنزۇ 15، خۇيزۇ 20، شىبە 2، موڭغۇل بىر، قىرغىز بىر، ئۆزبېك بىر، مانجۇ بىر، سالا بىر، دۇڭشيانڭ 4.

سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 8 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 2 ـ يىغىنى 1988 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ياش ـ ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت سارىيىدا ئېچىلدى، يىغىنغا 111 ئەزا قاتناشتى، 2 ئەزا كېسەل سەۋەبىدىن ۋاپات بولدى، يىغىندا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى لىن تېخىشى، ئوبلاستلىق، ۋىلايەتلىك سىياسىي كېڭەش ئالاقىلىشىش باشقارمىسىدىكى رەھبەرلەرنىڭ سۆزلىرى، مۇئاۋىن رەئىس مەتكېرىمنىڭ سىياسىي كېڭەش ئاپتونوم رايونلۇق 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى 1 ـ يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزۈش توغرىسىدىكى دوكلاتى، رەئىس ئابدۇۋۇھىلى ئىگەمقۇل بەرگەن «سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ۋە مۇئاۋىن رەئىس ۋاڭ كاڭلي بەرگەن «8 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1. يىغىنىدىن بۇيانقى تەكلىپلەرنى بېجىرىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. تۆتىنچى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ۋە ئىككى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىدا گەۋدىلىك تۆھپە قوشقان 7 ئەزا تەقدىرلەندى. بارلىق ئەزالار ئۆزلاردىن ئۆگىنىشكە چاقىرىق قىلىندى.

سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 8 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 3 ـ يىغىنى 1989 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ئېچىلدى، يىغىنغا 113 ئەزا قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى پولات ئۆمەر، ئىلى ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى لى يىڭخۇا، ۋىلايەتلىك سىياسىي كېڭەش ئالاقىلىشىش باشقارمىسىدىكى ۋاڭ ۋېي قاتارلىقلارنىڭ سۆزلىرى، رەئىس ئابدۇۋۇھىلى بەرگەن «سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. يىغىندا 8 ئەزا كۆپەيتىپ تولۇقلاندى. چېن زۇگو سىياسىي كېڭەش 8 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە، قوشۇمچە باش كاتىپلىققا سايلاندى. 16 ئەزا تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

9. سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 9 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 9 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنى 1990 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 9 — 14 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىدە ئېچىلدى. يىغىندا مۇئاۋىن رەئىس چېن زۇگونىڭ سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 8 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىغا ۋاكالىتەن بەرگەن خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. ئەزالار ناھىيىلىك 11 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 1 ـ يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى. سىياسىي كېڭەشنىڭ يىغىندا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى پولات ئۆمەر ناھىيىلىك پارتكومغا ۋاكالىتەن سۆز قىلىپ، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ جەمئىيەت مۇقىملىقىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش، ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈش جەھەتلەردە قوشقان تۆھپىسىنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈردى ھەمدە سىياسىي كېڭەشنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلىرىگە بولغان تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. يىغىن ھەر مىللەت، ھەر ساھە ئەزالىرىنى ئۆستۈنلۈكنى جارى قىلدۇرۇپ، «ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىش، تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا ۋە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتە چىڭ تۇرۇش» لۇشىيەننى قەتئىي ئىزچىللاشتۇرۇپ، تەكشۈرۈپ تەنقىد قىلىشنى كۈچەيتىپ، پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتكە ھەمكارلىشىپ خىزمەتلەرنى ياخشى ئىشلەپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ گۈللەپ ياشنىشى ئۈچۈن تىرىشىپ كۆرەش قىلىشقا چاقىردى.

سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 9 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىدا 117 ئەزا بولۇپ، ئۇلار 17 ساھە، 10 مىللەتكە ۋەكىللىك قىلدى. يىغىندا 25 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر رەئىس، 8 مۇئاۋىن رەئىس، بىر

باش كاتىپ سايلاپ چىقىلدى. رەئىس: جالالىدىن نەجمىدىن؛ مۇئاۋىن رەئىسلەر: چېن زۇگو، ئىسھاق (خۇيزۇ)، مۇسا جاپپار (قازاق)، ئابدۇۋايىت ھېمىت، ئابلىمىت خەلپەت، نۇرمان داداي (قازاق)، لىۋ چۇاڭ، ما ۋېيشىن (خۇيزۇ)؛ باش كاتىپ: چېن زۇگو؛ دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى: جالالىدىن نەجمىدىن، چېن زۇگو، ئىسھاق، مۇسا جاپپار، ئابدۇۋايىت ھېمىت، ئابلىمىت خەلپەت، نۇرمان داداي، لىۋ چۇاڭ، ما ۋېيشىن، زۇنۇن ئابلىكىم، ئىسمائىل ئىبراھىم، قادىر ۋەلى، خانتەز زەينادۇدۇن، لۇك چىڭچۇەن، نۇرسۇن قارى ھاجى، توختى ئىبراھىم، ما شىمىن (خۇيزۇ)، كۇاڭ سۇيىلاڭ (ئايال)، ئابدۇكېرىم ھۇسەيىن، چېن جىخۇي، ما يىڭشياڭ (دۇڭشياڭ)، ئابدۇكېرىم مۇھەممەت ئەلى، قۇشقۇر ئېرغا (قازاق)، رەيھان ئىسمائىل، ۋېي جاڭچىلاڭ.

§ 3 . سىياسىي كېڭەش خىزمىتى

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 1955 - يىل 8 - ئايدا قۇرۇلغاندىن بۇيان، يۇقىرى دەرىجىلىك سىياسىي كېڭەش تەشكىلاتلىرىنىڭ رەھبەرلىكىدە پارتىيە، دۆلەتنىڭ قانۇنىي، سىياسەتلىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئوخشىمىغان مەزگىللەردىكى مەركىزىي خىزمەتلىرىگە ماسلىشىپ، سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىنى ھەرخىل پائالىيەتلەرگە پائال تەشكىللەپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىككى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئەقىل - پاراسەت كۆرسەتتى ۋە كۈچ چىقاردى. سىياسىي جەھەتتە كېڭەش، دېموكراتىك نازارەت قىلىش، ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش ۋە ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش قاتارلىق جەھەتلەردە مۇھىم رولىنى جارى قىلدۇردى.

1981 - يىلى سىياسىي كېڭەش خىزمىتى قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، سىياسىي كېڭەشنىڭ ھەر نۆۋەتتىكى دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى ھەر سالەت، ھەر ساھە سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى ۋە بىرلىك سەپ زاتلىرىنى زىچ ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، پارتىيىنىڭ مۇناسىۋەتلىك سىياسەتلىرىنى ئەستايىدىل ئۆگەندى، «جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدىكى كۆپ پارتىيە ھەمكارلىشىش ۋە سىياسىي جەھەتتە كېڭەشىش، دېموكراتىك نازارەت قىلىش تۈزۈمىدە چىڭ تۇرۇش ۋە ئۇنى مۇكەممەللەشتۈرۈش توغرىسىدىكى پىكىر»، سىياسىي كېڭەش مەملىكەتلىك كومىتېتىنىڭ «سىياسىي جەھەتتە كېڭەشىش، دېموكراتىك نازارەت قىلىش، ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش ۋە ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش توغرىسىدىكى بەلگىلىمە» سىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئەملىيلەشتۈردى. ناھىيىدىكى دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاممىنىڭ تەلىپى ۋە ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئاساسەن، بىرلىك سەپ بۆلۈمى، دىن ئىشلىرى ئىدارىسى، ئىسلام دىنى جەمئىيىتىگە ماسلىشىپ، چوڭقۇر تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش ئاساسىدا، مەركەزنىڭ مۇناسىۋەتلىك سىياسىتى ۋە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ تەستىقى بويىچە 1979 - يىلدىن بۇيان 166 مەسجىت، 192 پائالىيەت سورۇنىنى ئېچىپ بېرىپ، دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاممىنىڭ تەلىپىنى قاندۇردى ۋە جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىنى ئىلگىرى سۈردى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا مەركەزنىڭ مۇناسىۋەتلىك سىياسەت، بەلگىلىمىلىرى بويىچە خاتا بىرتەرەپ قىلىنغان 14 سىياسىي كېڭەش ئەزاسىنىڭ مەسلىسى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. 20 ۋەتەنپەرۋەر زاتنىڭ 10 يىللىق قالايمىقانچىلىقتا توختىتىپ قويۇلغان نۇرمۇش پۇلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. گومىنداڭدىن ھەقىقەتكە قايتقان 10 نەچچە كىشىنىڭ سىياسىتى بىر - بىرلەپ ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. ئىستىل تۈزىتىش، ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش كۈرىشى جەريانىدا خاتا ھالدا ئوڭچىل (يەرلىك مىللەتچى) ئۇنسۇر قىلىپ قويۇلغان 78 خادىم ئىچىدە 45 نىڭ نامى ئىچكىرىدىكى باشقا ئورۇنلار

تەرىپىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 33 نىڭ نامى ناھىيە تەرىپىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1958 - يىلدىكى ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتىدە خاتا سۆز قىلدى دەپ بىرتەرەپ قىلىنغان 47 ئوقۇتقۇچىدىن سوۋېتكە كەتكەن ياكى ئۆلۈپ كەتكەن 21نى ھېسابقا ئالمىغاندا قالغانلىرىنىڭ نامى سىياسەت - بەلگىلىمىلەر بويىچە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەمدە ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇڭاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇنىڭدىن سىرت، تەيۋەنگە قارىتىلغان خىزمەت ياخشى ئىشلىنىپ، تەيۋەنلىك قېرىنداشلار ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدا ساقلىنىۋاتقان ئەمەلىي مەسىلىلەر مۇڭاپىق ھەل قىلىندى، تەيۋەنلىك قېرىنداشلارنىڭ ئورۇق - تۇغقانلىرىدىن 5ى سىياسىي كېڭەش 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتىغا ئەزا قىلىندى. 1983- يىلى ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش خىزمەت گۇرۇپپىسىنى تەشكىللەپ، 3 چارۋىچىلىق فېرمىسىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، چارۋىچىلىق رايونىنىڭ ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنى ئىزچىل ئەمەلىيلەشتۈرۈش خىزمىتىنى تۈتۈپ، 105 پايچىك ۋە چارۋىچىلارغا بېرىشكە تېگىشلىك 464 مىڭ 881 يۆەن ئۈسۈم پۇلىنى تولۇقلاپ تارقىتىپ بەردى. مۇساپىرە قىلىنغان 19 مىڭ 570 يۆەن مال - مۈلۈك پۇلىنى قايتۇرۇپ بەردى. ئۆزىگە قالدۇرۇلغان چارۋىلارغا قارىتا ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىشتا پۇلغا سۈندۈرۈلغان 50 مىڭ 542 يۆەن پۇل ئېنىقلاپ قايتۇرۇپ بېرىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا ۋە ئۇنىڭدىن بۇرۇن كۆپ قېتىم ئېلىپ بېرىلغان سىياسىي ھەرىكەتلەردە شەكىللەنگەن خاتا، ناھەق دېلولار تۈزىتىلدى. تارىختىن قېلىپ قالغان مەسىلىلەر ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى ۋە ھەل قىلىندى. بۇلار ھەر ساھە زاتلىرىنىڭ تۆتتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئاكتىپلىقىنى قوزغاش، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تىنچ - ئىتتىپاق بولغان سىياسىي ۋەزىيىتىنى مۇستەھكەملەش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈشتە زور رول ئويناندى.

1987 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىزاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەر قەستەن ماجىرا تۇغدۇرۇپ، ۋەتەنىنىڭ بىرلىكىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ئۇرۇنغاندا، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ئېچىپ، شىزاڭدىكى دالاي قاتارلىق بىر ئوچۇم بۆلگۈنچىلەرنىڭ جىنايىتىنى قاتتىق ئەيىبلىدى. يىغىنغا قاتناشقۇچىلار سۆزىدە شىنجاڭنىڭ ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ غەزەپ بىلەن مىللىي بۆلگۈنچى ئۇنسۇرلارنىڭ ئەكسىيەتچىل ماھىيىتىنى ئاشكارىلاپ، ئۇلار ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ، بىردەك مىللىي بۆلگۈنچىلەر بىلەن ئاخىرىغىچە كۈرەش قىلىپ، ۋەتەنىنىڭ بىرلىكىنى جان دېلى بىلەن قوغداشتەك مۇستەھكەم ئىرادىسىنى ئىپادىلىدى.

1989 - يىلى ئەتىياز ۋە يازدىن 1990 - يىلغىچە بېيجىڭدا ئوقۇغۇچىلار توپىلىڭى يۈز بەردى. ئۇرۇمچىدە «19 - ماي» ۋەقەسى، شىنجاڭ ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ يۈز بەردى. ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش رەھبەرلىرىنىڭ بايرىقى روشەن، مەيدانى مۇستەھكەم بولۇپ ۋاقتىدا يىغىن ئېچىپ، سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىنى ۋە ئورگان كادىرلىرىنى مەركىزىي كومىتېت ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ توپىلاڭنى تىنچىتىش توغرىسىدىكى ھۆججەتلىرى ۋە رەھبەرلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئەستايىدىل تەشكىللىدى. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ مۇھىملىقىنى تېخىمۇ تەكىتلىدى. كەڭ سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىغا ئامما بىلەن ئالاقە باغلاش، ئاممىغا تەشۋىقات ئېلىپ بېرىشتەك كۆزۈرۈكلۈك رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، ۋەزىيەتنى ئېنىق تونۇپ، ئىشەنچنى ئاشۇرۇپ، توپىلاڭچىلارغا قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، ئاڭلىق ھالدا تىنچ - ئىتتىپاق بولغان سىياسىي ۋەزىيەتنى قوغداپ، ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ئاممىسىنىڭ كۈچى ۋە ئەقىل - پاراسىتىنى ئىككى مەدەنىيەتنى قۇرۇلۇشىغا مۇجەسسەملەشتۈرۈش توغرىسىدا تەربىيە بېرىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىجتىمائىي مۇقىملىقىغا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلدى.

كۆپ يىللاردىن بۇيان ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش «ئۇزاق مۇددەت بىللە تۇرۇش، ئۆز ئارا نازارەت قىلىش، بىر - بىرىدىن سىر ساقلىماسلىق، باشقا كەلگەننى تەڭ كۆرۈش» فاكتورىنى ۋە خەلق سىياسىي كېڭىشىنىڭ ئاساسلىق فۇنكسىيىسىگە ئاساسەن، ئەزالارنى دۆلەتنىڭ چوڭ - چوڭ سىياسەت، فاكتورلىرى،

يەرلىكنىڭ چوڭ ئىشلىرى، ئاممىنىڭ تۇرمۇشى، بىرلىك سەپ، ئىقتىسادىي تەرەققىيات، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، جەمئىيەتنىڭ ئامانلىقى، ئۇنىۋېرسال تۇزۇش قانارلىق مۇھىم مەسىلىلەر ئۈستىدە سىياسىي جەھەتتىن مەسلىھەت بېرىشكە پائال تەشكىللىدى. باشقۇرۇشقا تەشەببۇسكارلىق بىلەن ماسلاشتى. كېڭەشىش، نازارەت قىلىش تۇزۇمىنى بېكىتتى ۋە مۇكەممەللەشتۈردى. ئەزالارنى ھەر يىلى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتۇرغاندىن سىرت ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ھەر ئايدا بىر قېتىم رەئىسلەر يىغىنى، ھەر يەسلەدە بىر قېتىم دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى يىغىنى، ھەر يىلدا بىر قېتىم ئومۇمىي يىغىن ئاچتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا سىياسىي كېڭەشنىڭ خىزمەت گۇرۇپپىلىرى ھەمىشە ئەھۋاللاردىن دوكلات قىلىش يىغىنى، دېموكراتىك سۆزلىشىش يىغىنى، پىكىر ئالماشتۇرۇش يىغىنى، تەكلىپلەرنى بېجىرىشكە تاپشۇرۇش يىغىنى، ئېكسكۇرسىيە، تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى قاتارلىق يىغىنلارنى ئېچىپ سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىنىڭ خىزمەت قىزغىنلىقى ۋە ئاكتىپلىقىنى قوزغىدى. سىياسىي كېڭەش تەشكىلاتلىرىنىڭ كېڭىشىش، نازارەت قىلىش رولىنى تولۇق جارى قىلدۇردى. ئاساسىي قاتلامدىكى نۇرغۇنلىغان ئەزالار، پارتىيىنىڭ فاكتور، سىياسەتلىرىنى كەڭ تەشۋىق قىلىپ، ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان كونكرېت مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشقا ياردەم بەردى، بەزى جايلاردىكى ئۆز ئالدىغا مەسچىت، شەخسىي مەدرىس ئېچىش ۋە مەسچىت سېلىش ئىشلىرىنى ۋاقتىدا نەسىھەت بىلەن توسىدى. ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ئەزالارنى ھەمىشە كەسىپي ئورۇن ۋە يېزا - بازار، مەيدانلارغا بېرىپ مەخسۇس تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا تەشكىللەپ، ئاساسىي قاتلاملارنىڭ كونكرېت قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىشقا ياردەم بەردى. شۇ يەردە ھەل قىلغىلى بولمايدىغان مەسىلىلەرگە قارىتا ئەھۋالنى ئېنىق، تەھلىلى تولۇق، ھەل قىلىش تەكلىپى بار تەكشۈرۈش دوكلاتىنى يېزىپ چىقىپ، پارتىيە، ھۆكۈمەت، رەھبېرىي تارماقلارنىڭ پايدىلىنىشى ۋە بېرتەرەپ قىلىشقا تاپشۇردى. 1981 - يىلى 6 - ئۆتۈمىلىك كومىتېتنىڭ 1 - يىغىنى ئېچىلغاندىن بۇيان، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 22 قېتىم ئومۇمىي يىغىن، 95 قېتىم دائىمىي كومىتېت يىغىنى، 102 قېتىم سۆھبەت يىغىنى ئاچتى. ئەزالارنى 112 قېتىم تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا تەشكىللىدى. 65 پارچە مەخسۇس تەكشۈرۈش دوكلاتىنى رەتلەپ يۇقىرىغا يوللىدى، 220 تەنقىدىي پىكىر، 356 پارچە ئەقلگە مۇۋاپىق پىكىرنى ئونتۇرىغا قويدى. ئالايلۇق، ناھىيە بازىرى قۇرۇلۇشى ۋە كوچىلارنى كۆكەرتىش، خەلق تەنتەربىيە مەيدانىنى ياساش، ناھىيە بازىرىنىڭ پاسكىنا، قالايمىقان، ناچار ئەھۋالىنى تۈپتىن تۈزەش، يېزا مەكتەپلىرىدىكى خەتەرلىك ئۆي، سىنىپلارنى قايتىدىن سېلىش، ناھىيە بازىرىدا مۇقىم چوشقا گۆشى سېتىش نۇقتىسى، مۇقىم دېھقانچىلىق سودا بازىرى تەسىس قىلىش، يېزىلاردىكى ئولتۇراق ئۆي، يەر مەسلىسى، يېزا، كەنت مالىيىسىنى باشقۇرۇش قاتارلىق ئەھۋاللار ئۈستىدە يېزىلىغان مەخسۇس دوكلاتلار تاپشۇرۇلۇپ يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ياخشى ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈم ھاسىل قىلىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مەنۇي - مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشى ۋە ماددىي مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىنى كۈچلۈك ئىلگىرى سۈردى.

ئون ئالتىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى، ئەمگەك، كادىرلار

ئون ئالتىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى، ئەمگەك، كادىرلار

I باب

خەلق ئىشلىرى

§ 1 . ئاپپارات

شىنجاڭ ئۇلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇلكىدە پەرمانبەردار مەھكىمىسى تەسىس قىلىندى، مەھكىمە، ۋازارەت، ئايماق، ناھىيە قاتارلىقلارنىڭ مۇناسىپ ئاپپاراتلار تەسىس قىلىندى. لېكىن خەلق ئىشلىرىنى يامۇل مەھكىمىسىنىڭ مىرزابېگى يەنىلا تۇتۇن، نوپۇس بويىچە بېجىرىپ كەلدى. مىنگونىڭ 17-يىلى (1928 - يىلى) دىن ئىلگىرى، دوتەي مەھكىمىسى ياكى مەمۇرىي رايون مەھكىمىسىدە خەلق ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان مەمۇرىي ئىشلار بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. ناھىيىدە بولسا، خەلق ئىشلىرىنى يەنىلا نوپۇس-تۇتۇن بېگى بېجىردى.

1950 - يىل 2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تېلېگراممىسى بويىچە ۋالىي مەھكىمە ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ تەشكىلىي ئاپپاراتى ۋە شتاتى بەلگىلەندى. ئۇنىڭدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىمۇ شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا خەلق ئىشلىرى، مالىيە، قۇرۇلۇش، ماۋارىپ بۆلۈمىدىن ئىبارەت 4 بۆلۈم تەسىس قىلىشى كېرەك دەپ بەلگىلەندى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ بىر بۆلۈم باشلىقى، 2 مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، 5 بۆلۈم ئەزاسى قويۇلىدىغان بولدى.

1952 - يىل 4 - ئايدا ئۇلكىلىك شتات كومىتېتى ناھىيىدىن تۆۋەن رايونلاردا چوڭ - كىچىك دەپ ئايرىماي، بىردىن مەخسۇس خەلق ئىشلىرى يارىدەمچىسى قويۇشنى بەلگىلىدى. شۇنىڭ بىلەن ناھىيە تەۋەسىدىكى 9 رايونلۇق مەھكىمىدە مەخسۇس خەلق ئىشلىرى يارىدەمچىسىدىن 9ى قويۇلدى.

1954 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ شتاتى 8 بولدى، ئەمەلىيەتتە 8 خادىم ئىشلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە بۆلۈم باشلىقى بىر (ئۇيغۇر، پارتىيە ئەزاسى)، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى بىر (قازاق، پارتىيە ئەزاسى)، بۆلۈم ئەزاسى 6 (ئۇيغۇر بىر، قازاق بىر)، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا خەلق ئىشلىرى يارىدەمچىسىنىڭ شتاتى 12 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق رايونىنىڭ 8 بولۇپ، ئەمەلىيەتتىمۇ 8 خادىم ئىشلىدى، چارۋىچىلىق رايونىنىڭ شتاتى 2 بولۇپ، ئەمەلىيەتتە بىر خادىم ئىشلىدى. 1957 - يىلى ناھىيىلىك

خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ شتاتى 8 بولدى، ئەمەلىيەتتە 6 خادىم ئىشلىدى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ شتاتى 9 بولدى، ئەمەلىيەتتە 9 خادىم ئىشلىدى. 1963 - يىلى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ شتاتى 7 بولدى، ئەمەلىيەتتىمۇ 7 خادىم ئىشلىدى.

1964 - يىل 5 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق شتات كومىتېتى بىلەن خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ دوكلاتىغا ئاساسەن، شتاتنى كۆپەيتمەسلىك شەرتى ئاستىدا، جايلاردىكى خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى بىلەن كادىرلار ئاپپاراتىنى ئايرىشنى قارار قىلدى. ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى بىلەن كادىرلار بۆلۈمى ئايرىم تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ شتاتى 4، كادىرلار بۆلۈمىنىڭ شتاتى 3 قىلىپ بېكىتىلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن تارتىپ 1968 - يىل 9 - ئايغىچە ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى كەسپىي خىزمىتىنى بىر ئامال قىلىپ داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى.

1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندا، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ خىزمىتى ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ قارىمىقىدىكى ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1973 - يىل 9 - ئايدا ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1980 - يىلى خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى قۇرۇلدى، 1985 - يىلى خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ شتاتى 14 بولدى.

2 § . ئېتىبار بېرىش - نەپىقە بېرىش خىزمىتى

1. ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش - ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش

1950 - يىلدىن بۇيان ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ھەر مىللەت خەلقى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش جەھەتتە نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىدى. 1960-يىلدىن باشلاپ، يەرلىك ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر ئاپتونوم رايون بەلگىلىگەن «بىر تۇتاش تەشكىللەش، بۆلەكلەر بويىچە ئىشلەش» چارىسى بويىچە، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى. ھەر يىلى باھار بايرىمى، «1 - ئاۋغۇست» ئارمىيە بايرىمىدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھال سوراش ئۆسكى تەشكىللەپ، تۇرۇشلۇق قىسمىنىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرىدىن ھال سورىدى، ئۇلارغا ھال سوراش بۇيۇملىرى، ھال سوراش خەتلىرىنى يەتكۈزدى. مۇھىمى يىغىنى ئېچىپ پىكىر ئېلىپ، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش خىزمىتىنى ياخشىلىدى. ئىككى تەرەپ مەنىۋى جەھەتتە بىر - بىرىگە ئىلھام بېرىپ، ماددىي جەھەتتە ئۆزئارا ياردەم بېرىپ، نامراتلارنى يۆلەش، كەمبەغەللەرگە ياردەم بېرىش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى.

1980 - يىلى باھار بايرىمىدا 400 ھەربىيلەر ئائىلىسىدىن، 45 ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلىسىدىن، 51 مېيىپ ھەربىيدىن ۋە ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن 500 كىشىدىن ھال سورالدى. 1986 - يىلى دۆڭمازار بازىرىدىكى توقاي كۆزۈرۈكىنى كەلكۈن بۇزۇۋېتىپ قاتناش توسۇلۇپ قالدى، تۇرۇشلۇق قىسىم بازارلىق پارتكوم بىلەن زىچ ماسلىشىپ، پولات چۈۋەلىق بېتون كۆزۈرۈكتىن بىرنى سالدى. كەنت ئاھالىلىرىغا بىر قۇدۇق كولاپ بەردى، 6 كىلومېتىر ئۆزۈنلۇقتا يۇقىرى بېسىملىق توك سىمىنى ھەقسىز تارتىپ بەردى. شۇ يىلى 57399 - قىسىم مېھمانخانىسىنى كېڭەيتىپ سالماقچى بولۇپ 7. 3 مو يەر كېرەك بولۇپ قالغاندا، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دەرھال تەستىقلاپ بەردى. كۆزدە تۇرۇشلۇق قىسىم ئادەم ۋە ماددىي كۈچ چىقىرىپ، 42

كۈن ئىچىدە 6300 تونىدىن ئارتۇق قىزىلچىنى توشۇپ بەردى. 1987 - يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 60 يىللىقىدا رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى مەخسۇس پروگراممىا ئىشلەپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ۋەتىنىمىزنىڭ چېگرا رايونىنى قوغداشتىكى قەھرىمانلىق ئىش - ئىزلىرىنى خەۋەر قىلدى. ناھىيە 7 - ئاينىڭ 26 - كۈنى تۇرۇشلۇق قىسمىنىڭ قوراللىق ساقچى ئەترىتىدىكى جەڭچىلەرنى تەكلىپ قىلىپ، تەنتەربىيە مەيدانىدا ناھىيىلىك ئورگانلار بىلەن ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى. ناھىيە يەنە 7 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 30 - كۈنىگىچە تۇرۇشلۇق قىسىم قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتىدىن، جەنۇبىي سەپتە جەڭگە قاتناشقان ھەربىيلەرنىڭ تۇمەن - مەيدانلاردىكى ئائىلە تاۋابئاتلىرىدىن، جەنۇبىي سەپتە جەڭگە قاتناشقان قەھرىمان ۋە 2 - دەرىجىلىك تۆھپىكار شۇ چۈنجياڭ، جاۋ شىنخۇا ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋاتبئاتلىرىدىن ھال سوراپ، ئۇلارغا خاتىرە بۇيۇملىرى تەقدىم قىلدى. كىنو قويۇپ كۆتۈرۈلىش يىغىلىشى ئۆتكۈزدى، ئۇنىڭغا قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى، ھەربىي قىسمىدىن دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلار، قىسىم رەھبەرلىرى، مېيمېڭ ھەربىيلەر ۋەكىللىرى، جەنۇبىي سەپتىن تۇغقان يوقلاشقا كەلگەن ھەربىيلەر ۋە جەنۇبىي سەپتە جەڭ قىلۋاتقان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىنىڭ ۋەكىللىرىدىن بولۇپ 1000 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى. 7 - ئاينىڭ 31- كۈنى قاش كۆۋرۈكىدە تۇرۇشلۇق قىسمىنىڭ رەھبەرلىرى، پىشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى، مېيمېڭ ھەربىيلەر ۋەكىللىرى ۋە ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەتنىڭ ۋەكىللىرىدىن 30 دىن ئارتۇق كىشى چاي سۆھبىتىگە قاتناشتى. ھەمدە ناھىيە رەھبەرلىرى بىلەن بىرلىكتە خاتىرە سۈرەتكە چۈشتى. شۇ يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قوراللىق ساقچى قىسىم ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترىتىگە ۋەزىپە ئىجرا قىلىشتا ئىشلىتىش ئۈچۈن موتسىكلىت سەپلەپ بەردى. باھار بايرىمىدا بىر كالا ۋە كۆمۈر بىلەن تەمىنلىدى، جەڭچىلەر ئاغرىپ قالغاندا ئىدارىدىن ماشىنا چىقىرىپ دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ ئەكەلدى. 1988 - يىلى ئارمىيە بىلەن خەلق بىرلىكتە قاش يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايغا 6 كىلومېتىر «ئارمىيە - خەلق» يولى ياسىدى. قىسىم تۇردىيۈزى كەنتىدىكى ئەمگەك كۈچى كەمچىل نامرات ئائىلىلەرنى يۆلەپ، ئۇلارنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇردى. ھەر يىلى بايرام مەزگىللىرىدە ئارمىيە - خەلق بىر يەرگە جەم بولۇپ، ھەر خىل كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزدى. 1989 - يىلى باھار بايرىمىدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى 57399 - قىسمىنى 2.5 تونىنا كالا - قوي گۆشى بىلەن تەكسە باھادا تەمىنلىدى. ناھىيە بويىچە ئارمىيە - خەلق بىرلىكتە 8 مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلدى، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش - ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش تەشكىلىدىن 29نى قۇردى. 1986 — 1990 - يىلغىچە ئاشلىق ئىدارىسى ئاھالىلەرنى پىلانلىق تەمىنلەيدىغان سۈپەتلىك گۈرۈچتىن 200 نەچچە تونىنا ئاجرىتىپ قىسمىنى تەمىنلىدى، ناھىيە قىسمىغا كۆكتاتلىق ئۈچۈن 190 مو يەر، توخۇ - ئۆردەك، بېلىق بېقىش ئۈچۈن 120 مو يەر ھەل قىلىپ بەردى. 72 ھەربىي ئائىلىسىدىكى 150 كىشىنىڭ تاۋار ئاشلىق نوپۇسىنى ھەل قىلىپ بەردى. ئەمگەك كۈرسەتكۈچى ھەل قىلىپ 52 ئادەمنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى؛ قىسىم ئۈچۈن ئەملىي ئىشتىن 65نى قىلىپ بەردى، قىسمىغا 562 پارچە ھال سوراش خېتى يازدى؛ ئامما ئېتىبار بېرىش ئوبيېكتلىرىغا 152 قېتىم ئىشلىشىپ ياردەم بەردى، ناھىيە 22 ئېغىز يېڭى ئۇي سېلىپ بەردى، 83 ئېغىز كونا ئۆينى رېمونت قىلىپ بەردى؛ 48 پەرزەنتىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى، جەنۇبىي سەپتە جەڭگە قاتناشقان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابئاتىنى مەمۇرىي ئورۇنغا خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئەمگەك كۈرسەتكۈچى ھەل قىلىپ بەردى. 1990 - يىلى ئوتتۇرا ئەترەت گازارمىسىنى كېڭەيتمەكچى ۋە سېمونت يول ياسماقچى بولغاندا ناھىيە مالىيىسىدىن 50 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بېرىپ، ئۇي شارائىتىنى ياخشىلىشىغا ياردەم بەردى. قاش يېزىسى بىلەن يېزىلىق پارتكوم شۇجىسى جاڭ جۇنمىن شىنجاڭ ھەربىي رايونى ۋە ئىلى شۇبە ھەربىي رايونى تەرىپىدىن «ئارمىيە - خەلق بىرلىكتە قۇرۇش» تىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخس دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى. شۇ يىلى قاش يېزىسىدا تۇرۇشلۇق قىسمىنىڭ سىياسىي يېتەكچىسى جاۋخۇيمىن غولجا شەھىرىدىن ناھىيە بازىرىغا قايتقان ئاپتوبۇستىكى ئوت ئىچىدە قالغان 30 نەچچە ئادەمنى قۇتقۇزۇش

جەريانىدا ئېغىر يارىلاندى. شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئۈنى بىر قېتىم 3 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ ئەنگە ئالدى.

2. دۆلەتتىن نەپىقە بېرىش ئەھۋالى

ئىنقىلابىي قۇربانلارغا ۋە كېسەل بىلەن قازا قىلغانلارغا نەپىقە بېرىش　يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن دۆلەت ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ۋە قۇربان بولغان ياكى كېسەل بىلەن قازا قىلغان ئىنقىلابىي ھەربىيلەر، دۆلەت خادىملىرى، خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرىنىڭ بۇۋاستە تۇغقانلىرىغا قەرەللىك ياكى قەرەلسىز نەپىقە سوممىسى بېرىپ تۇردى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، قۇربان بولغانلارغا بېرىلىدىغان بىر قېتىملىق نەپىقە سوممىسى ئۆلچىمى جەڭ بىرلىك قىلىنىپ، دەرىجىگە قاراپ 600 — 800 جەڭ ئاشلىق بولدى. بىر قېتىمدىن ئارتۇق چوڭ تۆھپە كۆرسەتكەنلەرگە يەنە بېرىشكە تېگىشلىك نەپىقە سوممىسى (ئاشلىق) نىڭ تۆتتىن بىر قىسمىغا تەڭ نەپىقە قوشۇپ بېرىلدى. قۇربان بولغانلارغا نەپىقە ئۆچۈن بېرىلىدىغان ئاشلىق - ياغنى ئۆلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى تۆۋەندىكى تەرتىپ بويىچە بىر قېتىمدىلا ئېلىمۇالدى: ئاتا - ئانىسى، ئايالى، ئېرى، ئوغلى، قىزى، 16 ياشتىن تۆۋەن ئۇكا - سىڭىللىرى، بېقىپ چوڭ قىلغان ئەمما يەنىلا ئىنقىلابىي قۇربانغا تايىنىپ تۇرمۇش كۆچۈرىدىغان باشقا تۇغقانلىرى. 1953-يىلدىن كېيىن بىر قېتىملىق نەپىقە ئۆلچىمىدە خەلق پۇلى بىرلىك قىلىنىدىغان بولدى. بۇ ئۆلچەم دەرىجىگە قاراپ 140 يۈەندىن 2400 يۈەنگىچە بولدى. قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن قازا قىلغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئوخشاش ئاممىۋى ئېتىبارداىن بەھرىمەن بولدى. 1984 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، ئىنقىلابىي قۇربان دەپ تەستىقلانغان ھەربىيلەر ۋە باشقا خادىملار ھايات ۋاقتىدا ماڭاش ئېلىپ تۇرغان بولسا، ئۇلارغا بىر قېتىملىق نەپىقە ئۆچۈن قۇربان بولغان چاغدىكى ماڭاش ئۆلچىمى بويىچە 40 ئايلىق ماڭاش بېرىلدى. ھايات ۋاقتىدا ماڭاشى يوق بولسا، ياكى ماڭاشى ھەربىي 23 - دەرىجىدىكى پەيجاڭ دەرىجىلىك كادىرلارنىڭ ماڭاش دەرىجىسىدىن تۆۋەن بولسا، 40 ئاي بويىچە ھېسابلاپ نەپىقە بېرىلدى. ھەربىي كومىتېت ياكى چوڭ ھەربىي رايون قەھرىمان - نەمۇنىچى دەپ نام بەرگەن قۇربانلارغا يەنە بىر قېتىمدىلا بېرىشكە تېگىشلىك نەپىقە سوممىسىنىڭ تۆتتىن بىر قىسمىغا تەڭ نەپىقە بېرىلدى. 1985-يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن تارتىپ خىزمەت ئۈستىدە بولمىغان ھەربىيلەردىن ئۆمۈم ئۆچۈن قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن قازا قىلغانلارنىڭ ۋە ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا دۆلەت قەرەللىك نەپىقە بېرىپ تۇرىدىغان بولدى، نەپىقە ئۆلچىمى مۇنداق بولدى: ئۆمۈم ئۆچۈن قۇربان بولغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى يېزىدا بولسا، ھەربىر كىشىگە ھەر ئايدا 35 يۈەن، پاناھسىز قېرى - چۆرىلەرگە 45 يۈەن بېرىلدى؛ شەھەر، ناھىيە بازىرىدا ئولتۇرۇشلۇق بولسا، ھەر بىر كىشىگە ھەر ئايدا 40 يۈەن، پاناھسىز قېرى-چۆرىلەرگە 50 يۈەن بېرىلدى. ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتى يېزىدا بولسا ھەر بىر كىشىگە ھەر ئايدا 30 يۈەن، پاناھسىز قېرى - چۆرىلەرگە 40 يۈەن بېرىلدى، شەھەر، ناھىيە بازىرىدا ئولتۇرۇشلۇق بولسا، بىر كىشىگە ھەر ئايدا 35 يۈەن، پاناھسىز قېرى - چۆرىلەرگە 45 يۈەن بېرىلدى. كېسەل بىلەن قازا قىلغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئۆلگەندىن كېيىن، ئۆلگۈچىنىڭ يېرىم يىللىق قەرەللىك نەپىقە ئۆمۈمىي سوممىسىغا تەڭ دەپنە يارىدەم پۇلى بېرىلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ھەربىيلەر ۋە قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن 38 كىشى قەرەللىك نەپىقىدىن بەھرىمەن بولدى.

1989 - يىلدىن باشلاپ ئىنقىلابىي قۇربانلار، ئۆمۈم ئۆچۈن قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن قازا قىلغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا بېرىلىدىغان نەپىقىنىڭ ئۆلچىمى ئۆستۈرۈلدى، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ئۆمۈم ئۆچۈن قۇربان بولغانلارنىڭ بۇۋاستە تۇغقانلىرىغا بىر قېتىمدىلا ئاشۇ قۇربانلارنىڭ 20 ئايلىق ماڭاشى نەپىقە قىلىپ بېرىلىدىغان بولدى، كېسەل بىلەن قازا قىلغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا قازا قىلغۇچىنىڭ

10 ئايلىق ماتاشى نەپقە قىلىپ بېرىلمەيدىغان بولدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىدىن 28 كىشى، ئومۇم ئۈچۈن قۇربان بولغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىدىن بىر كىشى، كېسەل بىلەن قازا قىلغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىدىن 7 كىشى قەرەللىك نەپقىدىن بەھرىمەن بولدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1977 — 1990 - يىلغىچە نەپقە تارقىتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 — 1 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتى		مېيىپ ھەربىيلەر		قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن قازا قىلغان ھەربىيلەر	
	ئادەم سانى	سوممىسى	ئادەم سانى	سوممىسى	ئادەم سانى	سوممىسى
1977	3	266	48	3520	3	266
1978	2	370	45	3116	2	370
1979			45	2794		
1980	1	72	51	8654		8654
1981	4	939	48	6393		6393
1982	1	400	48	6668	8	6668
1983	1	400	49	6031	18	6038
1984	1	500	69	8665		8665
1985			61	12908	38	16100
1986			61	13338	37	15180
1987	1	1065	62	14013	31	13620
1988			63	15259	32	13740
1989	1	1410	56	16099	32	19417
1990	2	4295	53	15037	36	15768
جەمئىي	17	10777	759	132495	237	130986

مېيىپ خادىملار نەپقىسى غۇلجا ناھىيىسى 5 قېتىم يەنى 1952 - يىلى، 1962 - يىلى، 1973- يىلى، 1981 - يىلى ۋە 1982 - يىلى مېيىپلىكنى باھالاپ گۇۋاھنامە ئالماشتۇردى.

1952 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە مېيىپ ھەربىيدىن 28ى بار ئىدى. 1962 - يىلى باھالاپ گۇۋاھنامە ئالماشتۇرغاندا مېيىپ ھەربىيدىن 130ى بارلىقى مەلۇم بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزىلاردىكى 2 - دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مېيىپ ھەربىي 13، 3 - دەرىجىلىكتىن تۆۋەن مېيىپ ھەربىي 117. 1981 — 1982 - يىللىرى باھالاپ گۇۋاھنامە ئالماشتۇرغاندا 63 مېيىپ ھەربىي بارلىقى مەلۇم بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزىلاردىكىسى 21، خىزمەتتىكىسى 42. 1989 — 1990 - يىللىرى باھالاپ گۇۋاھنامە ئالماشتۇرغاندا 53 مېيىپ ھەربىي بارلىقى مەلۇم بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزىلاردىكىسى 21، خىزمەتتىكىسى 32. 1950 — 1990 - يىلغىچە مېيىپ خادىملارنىڭ نەپقە ئۆلچىمى 9 قېتىم تەڭشەلدى. 1965 - يىلى يېزىلاردىكى 3 - دەرىجىلىك ئىنقىلابىي مېيىپ

خادىملار ئۇرۇشتا مېيىپ بولغان ياكى ئومۇم ئۇچۇن مېيىپ بولغان دەپ ئايرىلماي A دەرىجىكىلەرنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 30 يۈەن، B دەرىجىدىكىلەرنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 24 يۈەن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. 1979 - يىل 11 - ئاينىڭ 1 - كۈندىن باشلاپ، يېزىلاردىكى ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىيلەرنىڭ ھەربىرىگە ھەر ئايدا 6 يۈەندىن قوشۇمچە يېمەكلىك باھا پۇلى قوشۇپ بېرىلدى. 1985 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈندىن باشلاپ، يېزىلاردىكى 1 -دەرىجىلىك مېيىپ ھەربىيلەرنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 12 يۈەندىن، 2 - دەرىجىلىكىلەرنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 6 يۈەندىن، 3 - دەرىجىلىكىلەرنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 4 يۈەندىن قوشۇمچە ياردەم قوشۇپ بېرىلدى. شۇ يىلى جەمئىي 12 مىڭ 908 يۈەن نەپقە پۇلى چىقىم قىلىندى. 1988- يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈندىن باشلاپ، مېيىپ ھەربىيلەرنىڭ نەپقە ئۆلچىمى ئۆستۈرۈلۈپ، يېزىلاردىكى 1- دەرىجىلىك مېيىپ ھەربىيلەرنىڭ ھەر بىرىگە بىر يىلدا 1020 يۈەن، 2 - دەرىجىلىكىلەرنىڭ ھەر بىرىگە 740 يۈەن، 3 - دەرىجىلىكىلەرنىڭ ھەر بىرىگە 336 يۈەن بېرىلىدىغان بولدى. 1989 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈندىن باشلاپ يېڭى ئۆلچەم ئىجرا قىلىندى. مېيىپ ھەربىيلەر مېيىپلىق گۇۋاھنامىسى بىلەن دۆلەت بەلگىلىگەن نەپقىدىن بەھرىمەن بولغاندىن سىرت، يەنە دۆلەت بەلگىلىگەن باشقا تەمىناتلاردىن بەھرىمەن بولدى. 1985 — 1990 - يىلغىچە 80 مىڭ يۈەن نەپقە پۇلى چىقىم قىلىندى. 1987 — 1990 - يىلغىچە خىزمەتتىكى مېيىپ ھەربىيلەرگە بىر جۈپتىن يازلىق ئايغ، بىر جۈپتىن قىشلىق ئايغ بېرىلدى.

3. ئېتىبار بېرىش ئاساسىدىكى ياردەم

ئاممىدىن بېرىلگەن ئېتىبار　ئاممىنىڭ ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پائالىيىتى ئۇلارنىڭ يېرىنى ھەيدەپ بېرىش، ئېتىبار بېرىش پائالىيەت كۈنى ئۇتكۈزۈش، نەق پۇل بېرىشتىن ئىبارەت 3 باسقۇچنى باشتىن كۆچۈردى. 1951 - يىلى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار، ئاممىۋى تەشكىلاتلار ۋە مەكتەپلەردىكى كادىرلار، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش مەزگىلىدە ھەربىيلەر ۋە قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ يەر تېرىش، ھوسۇل يىغىش ئىشلىرىغا ياردەم بەردى. 1952 - يىلى «ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا بىرلەشتۈرۈپ قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، ئائىلە قۇرۇشىغا ئەستايىدىل ياردەم بېرىش» توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشقا ئاساسەن، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىدە ۋە شۇ يىللىق ئەتىيازلىق ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ھەربىيلەر، قۇربانلارنىڭ نامرات ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىلىپ، يەر، ئاشلىق، ئۇرۇق ۋە ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى تەڭشەپ بېرىلدى.

1981 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسى بويىچە ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۇتەۋاتقان ھەربىيلەرنىڭ يېزىلاردىكى ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ ئېتىبار بېرىش پۇلىدىن بەھرىمەن بولۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 — 2　　بىرلىكى: يۈەن

يىللار	ئادەم سانى	ئۆلچىمى	سوممىسى
1981	335		62937
1982	312		46454
1983	312	150 — 300	81000
1984	427	150 — 300	85400

1985	236	150 — 420	29880
1986	92	150 — 420	31380
1987	178	150 — 420	45380
1988	170	150 — 600	43581
1989	99	150 — 600	34650
1990	208	150 — 1500	72810

1954 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتىدىن 68 ئائىلە، 331 ئادەم، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتىدىن 507 ئائىلە، 3298 ئادەم، ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىيدىن 28 ئادەم بار ئىدى، شۇ يىلى 67 ئادەم ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ كەسىپ ئالماشتۇردى، شۇ يىلى ئەمگەك كۈچى كەمچىل، تۇرمۇشتا قىيىنچىلىقى بار ئېتىبار بېرىش ئوبيېكتلىرىغا ئىشلىتىپ ياردەم بېرىلدى، 62 مىليون 368 مىڭ 765 يۈەن (كونا پۇل) قوشۇمچە ياردەم پۇلى تارقىتىلدى، ئامىنىڭ باھالىشى ئارقىلىق 10 ھەربىي ئائىلىسىگە 85 قوي بېرىلدى. 1955 - يىلى 3 ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلىسىدىكى 14 ئادەمگە 26 قوي بېرىلدى، قىممىتى 698 يۈەن. قىيىنچىلىقى بار 15 ئائىلىدىكى 95 كىشىگە 164 قوي ۋە 1075.70 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى. 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيەلەشتۈرۈش ئەمەلگە ئاشۇرۇلغاندىن كېيىن، ئېتىبار بېرىش ئەمگەك كۈنى بۇرۇنقى ۋاكالىتەن تېرىپ بېرىش تۈزۈمىنىڭ ئورنىنى ئالدى. 1957 - يىلى قۇربانلارنىڭ 3 ئائىلىسى، ھەربىيلەرنىڭ 43 ئائىلىسى، مېيىپ ھەربىيلەرنىڭ 7 ئائىلىسى ئېتىبار بېرىش ئەمگەك كۈنىدىن بەھرىمەن بولدى. 1958 - يىلى خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئېتىبار بېرىش توختىتىلدى، 1962 - يىلى ئېتىبار بېرىش تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ ئېتىبار بېرىش يەنە توختىتىلدى. 1979 - يىلى ئېتىبار بېرىش خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1981 - يىلى ناھىيە بويىچە ئېتىبار بېرىشتىن بەھرىمەن بولىدىغان 279 ئائىلىگە جەمئىي 25 مىڭ 723 ئەمگەك كۈنى تولۇقلاپ بېرىلدى، بۇنى نەق پۇلغا سۈندۈرغاندا 47 مىڭ 893 يۈەنگە توغرا كېلىدۇ. دۆلەت ئىلكىدىكى 2 دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئېتىبار بېرىش پۇلى 16 مىڭ 900 يۈەن بولدى. 1983 - يىلى يېزىلاردا مەسئۇلانغا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، نوموز بىلەن ئېتىبار بېرىش نەق پۇل بىلەن ئېتىبار بېرىشكە ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى مەجبۇرىيەت ئۈتەۋاتقان ھەربىيلەرنىڭ 312 ئائىلىسىگە ئونتۇرا ھېساب بىلەن 200 يۈەندىن ئېتىبار پۇلى بېرىلدى، 1985 - يىلى 420 يۈەنگە، 1990- يىلى 600 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى. 1989 - يىل 11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيىدىكى 300 ئائىلىدىن كۆپرەك ئېتىبار بېرىش ئوبيېكتلىرى تەكشۈرۈلۈپ، قىشتىن ئۆتۈشتە قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە 38 مىڭ يۈەن ۋاقتىلىق قۇتقۇزۇش بېرىلدى. بىر پىشقەدەم قىزىل ئارمىيە ئائىلىسىگە، 2 ھەربىي يۇنىلىش ئارمىيىسى جەڭچىسىنىڭ ئائىلىسىگە 45 يۈەندىن ئىسسىنىش پۇلى بېرىلدى. پىشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىسى ئائىلىسىنىڭ ئۈي سېلىشىغا 1.2 كۇب مېتىر ياغاچ، 56 كۇادرات مېتىر تاختاي ياردەم بېرىلدى.

قەرەللىك، نورمىلىق ياردەم بېرىش 1950 - يىلدىن باشلاپ ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ يۇرتىغا قايتىدىغان ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىيلەردىن ئائىلىسى نامراتلارغا ھۆكۈمەت ماددىي ياردەم بەردى. 1954 - يىلى ناھىيە تەبىئىي ئاپەتكە ئۇچرىغاندا يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلار 95 مىليون 635 مىڭ يۈەن (كونا پۇل) ئاجرىتىپ، 90 ئائىلىلىك ئىنقىلابىي قۇربان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتىغا 23 مىليون 260 مىڭ يۈەن (كونا پۇل) ياردەم بەردى. 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە قەرەللىك، نورمىلىق ياردەمدىن بەھرىمەن بولىدىغان

ھەربىيلەر ئائىلىسىدىن 81ى، مېيىپ ھەربىيدىن 7 سى، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلىسىدىن 19ى، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر ئائىلىسىدىن 22 سى بار ئىدى، بۇلارغا بېرىلىدىغان خىراجەت پېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىنىڭ جامائەت پاراۋانلىق فوندىدىن چىقىم قىلىنىدى. ھەربىيلەرنىڭ 31 ئائىلىسىگە، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ 5 ئائىلىسىگە، مېيىپ ھەربىيلەرنىڭ 2 ئائىلىسىگە، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنىڭ 6 ئائىلىسىگە ھۆكۈمەت قۇنتۇرۇش بەردى. شۇ يىلى 15 مىڭ 295 يۈەن ئاجرىتىپ، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ 34 ئائىلىسىگە 4860 يۈەن، ھەربىيلەرنىڭ 157 ئائىلىسىگە 7404 يۈەن، مېيىپ ھەربىيلەرنىڭ 56 ئائىلىسىگە 2319 يۈەن، ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنىڭ 14 ئائىلىسىگە 1036 يۈەن قوشۇمچە يارداەم بېرىلدى. 1957-يىلى قەرەللىك قوشۇمچە يارداەمدىن بەھرىمەن بولىدىغان 27 ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلىسىگە 7579 يۈەن، ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن 23 كىشىگە 627 يۈەن، 36 مېيىپ ھەربىيگە 2860 يۈەن، ئاغرىق ۋە پېشقەداەم ھەربىينىڭ 2 ئائىلىسىگە 178 يۈەن قوشۇمچە يارداەم بېرىلدى. 1960 - يىلى قەرەللىك قوشۇمچە يارداەم پۇلىدىن 5700 يۈەن، 1963 - يىلى 4204 يۈەن تارقىتىلدى. بۇنىڭدىن باشقا قىينىچىلىقى بار ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر، مېيىپ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر ئائىلىلىرىگە 730 قۇر پاختىلىق چاپان، 880 قۇر پاختىلىق ئىشتان، 34 تېرە ئىشتان، 444 قۇر پاختىلىق پەلتو، 112 قۇر پاختىلىق چاپان، 112 قۇر ئىچ كۆينەك، ئىچ ئىشتان تارقىتىلدى، قىممىتى 24 مىڭ 500 يۈەنگە توغرا كېلىدۇ. 1964 - يىلى يېزىدا ئولتۇرۇشلۇق ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلىسىدىن 3 ئائىلىگە، 2 - دەرىجىدىن يۇقىرى مېيىپ ھەربىيدىن 12 كىشىگە، ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن، بوشانغان، كەسىپ ئالماشتۇرغان 321 كىشىگە 8478 يۈەن قوشۇمچە يارداەم بېرىلدى. 1965 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەربىيلەر ئائىلىسىدىن 316 سى، ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەر ئائىلىسىدىن 368ى، مېيىپ ھەربىيلەر ئائىلىسىدىن 24ى، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلىسىدىن 24ى بار ئىدى، بۇلارغا جەمئىي 57 مىڭ 856 يۈەن قوشۇمچە يارداەم پۇلى تارقىتىلدى.

1966 — 1978 - يىلغىچە قەرەللىك يارداەم پۇل تارقىتىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋە ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا، ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىيلەرگە قەرەللىك، نورمىلىق قوشۇمچە يارداەم پۇلى بېرىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋە ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا، مېيىپ ھەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىش - قوشۇمچە يارداەم بېرىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» ىنىڭ روھىغا ئاساسەن، 1979 - يىلى يېزىلاردىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە ھەربىي سەپتىن بوشانغان ئىگە - چاقسىز پېشقەداەم ھەربىيلەرنىڭ ھەر بىرىگە (ھەر ئائىلىگە) ئايدا 6 يۈەندىن 15 يۈەنگىچە قوشۇمچە يارداەم پۇلى بېرىلدى؛ بازارلاردىكى ھەر بىر كىشىگە ئايدا 15 يۈەندىن 20 يۈەنگىچە قوشۇمچە يارداەم پۇلى بېرىلدى؛ يېزىلاردىكى پېشقەداەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ ھەر بىرىگە ئايدا 40 يۈەندىن 50 يۈەنگىچە، غەربىي يۇنىلىش ئارمىيىسىدىكى قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ ھەر بىرىگە ئايدا 10 يۈەندىن 20 يۈەنگىچە قوشۇمچە يارداەم بېرىلدى. 1980 - يىلى 247 كىشى قەرەللىك - نورمىلىق قوشۇمچە يارداەمدىن بەھرىمەن بولدى، 1981 - يىلى 224 كىشى قوشۇلدى، جەمئىي 70 مىڭ 704 يۈەن تارقىتىلدى. 1983 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ يېزىلاردا ئولتۇرۇشلۇق ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە ھەربىي سەپتىن بوشانغان ئىگە - چاقسىز ياشانغان ھەربىيلەرنىڭ ھەر بىرىگە ئايدا 10 يۈەن قوشۇلدى؛ 1949 - يىلدىن ئىلگىرى ھەربىي سەپكە كىرگەن يېزىلاردىكى 3 - دەرىجىلىك ئىگە - چاقسىز مېيىپ ھەربىيلەرنىڭ

ھەر بىرىگە ئايدا 8 يۈەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. 1984 - يىلى قەرەللىك - نورمىلىق ياردەم بېرىش دائىرىسى يەنە بىر قېتىم كېڭەيتىلدى، ئىز - دېرەكسىز يوقاپ كەتكەن ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتى يېزىدا ئولتۇرۇشلۇق بولسا، ھەر بىر كىشىگە ئايدا 25 يۈەن، بازاردا ئولتۇرۇشلۇق بولسا، 25 يۈەندىن 30 يۈەنگىچە، غەربىي يۇنىلىش ئارمىيىسىنىڭ قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىگە 45 يۈەن، ئائىلىسى يېزىدا ئولتۇرۇشلۇق بولغان ھەربىي سەپتىن بوشانغان ئىگە - چاقسىز پېشقەدەم ھەربىيلەرگە 25 يۈەن قوشۇمچە ياردەم بېرىلمەدىغان بولدى؛ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە ئارمىيىگە قاتنىشىپ ۋە 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن ئىلگىرى ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ ھەربىي سەپتىن بوشانغان پېشقەدەم ھەربىيلەرگە %100 قوشۇمچە ياردەم پۇلى بېرىلمەدىغان بولدى؛ ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە ۋە 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن كېيىن ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ ياكى 1949 - يىلدىن كېيىن ئارمىيىگە قاتنىشىپ ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرگە %30 قوشۇمچە ياردەم پۇلى بېرىلمەدىغان بولدى. 1984 - يىلى قەرەللىك - نورمىلىق ئېتىبارىدىن بەھرىمەن بولمىدىغان 1357 كىشى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلىسى 78، پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىسى بىر، غەربىي يۇنىلىش ئارمىيە جەڭچىسى بىر، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىي 1195، ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن ھەربىي 20، شۇ يىلى 401 مىڭ 276 يۈەن قەرەللىك ياردەم پۇل تارقىتىلدى. 1988 - يىلى غەربىي يۇنىلىش ئارمىيىسىگە قاتناشقان قىزىل ئارمىيە جەڭچىسىدىن بىرى، ھەربىي سەپتىن بوشانغان پېشقەدەم ھەربىيدىن 9ى قوشۇلدى. شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ئائىلىسى ناھىيە بازىرىدا تۇرۇشلۇق بولغان، قەرەللىك، نورمىلىق قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولمىدىغان 13 كىشىگە ئاساسلىق قوشۇمچە يېمەكلىكلەر قوشۇمچە ياردەم پۇلى بېرىلمەدىغان بولدى، بىر كىشىگە ئايدا 7 يۈەندىن بېرىلدى. 1990 - يىل قەرەللىك نورمىلىق قوشۇمچە ياردەمدىن كېيىن بەھرىمەن بولمىدىغان ھەربىي سەپتىن بوشانغان پېشقەدەم ھەربىي 905، چېكىنگەن ھەربىي 155 بولۇپ، بىر يىلدا 372 مىڭ 900 يۈەن قوشۇمچە ياردەم پۇلى تارقىتىلدى. 1987 — 1990 - يىلغىچە ھەربىي سەپتىن بوشانغان 7 پېشقەدەم ھەربىي ئىلى ۋىلايەتلىك شەرەپ ساناتوريىسىنىڭ بېقىشىغا، ھەربىي سەپتىن بوشانغان بىر ھەربىينىڭ پەرزەنتى ئىلى ۋىلايەتلىك پاراۋانلىق ساناتوريىسىنىڭ بېقىشىغا ئەۋەتىپ بېرىلدى.

4. ئىنقىلابىي قۇربانلارنى تەقدىرلەش

1950 - يىلى مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى ئىنقىلابىي قۇربان بولۇشنىڭ شەرتىنى تۆۋەندىكىدەك بەلگىلىدى: ئىنقىلابىي ھەربىيلەردىن ئۇرۇشقا قاتنىشىپ ياكى ئومۇم ئۈچۈن ئىشلەۋېتىپ قۇربان بولغانلار؛ ئىنقىلابىي خىزمەت خادىملىرىدىن دۈشمەنگە قارشى كۈرەشتە ياكى ئومۇمنىڭ ئىشى يولىدا قۇربان بولغانلار؛ خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرىدىن ئۇرۇشقا قاتنىشىپ قۇربان بولغانلار؛ ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىيلەردىن جاراھىتى قايتىدىن قوزغىلىپ قازا قىلغانلار؛ ئىنقىلابىي خىزمەت خادىملىرىدىن جىنايەتچىلەرنى يالاپ ماڭغان مەزگىلدە دۈشمەننىڭ تۆيۈقسىز ھۇجۇمىغا ياكى قاراقچىلارنىڭ بۇلاڭچىلىقىغا ئۇچراپ قۇربان بولغانلار؛ خەلقنىڭ ھاياتىنى ياكى ئومۇمنىڭ مال - مۈلكىنى قوغدىغۇش يولىدا جان پىدا قىلغانلارنى بىردەك ئىنقىلابىي قۇربان دەپ ئېتىراپ قىلىشقا بولىدۇ.

ناھىيە تەۋەسىدە 137 ئىنقىلابىي قۇربان بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 113، قازاق 13، خەنزۇ 5، خۇيزۇ 5، سالا بىر، تاتار بىر.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى 198 ئىنقىلابىي قۇربان «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار ئىسىملىكى» گە كىرگۈزۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 164، قازاق 19، خەنزۇ 9، خۇيزۇ 4، سالا بىر، تاتار بىر.

§ 3 . قۇتقۇزۇش

1. ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش

ناھىيە تەۋەسى تارىختىن بۇيان كەلكۈن، قۇرغاقچىلىق، ئۇششۇك، مۇلدۇر ۋە كېسەللىك . ھاشارات ئاپەتلىرىگە ئۇچراپ كەلدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن ھۆكۈمەت ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاممىغا قۇتقۇزۇش يۈزىسىدىن كۆمۈش، ئاشلىق تارقىتاتتى، لېكىن قۇتقۇزۇشتا ئاساسلىقى دېھقانچىلىق بېجىنى كەچۈرۈم قىلىش تەدبىرىنى قوللىناتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن خەلق ھۆكۈمىتى «ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئۆزىنى قۇتقۇزۇش، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئاپەتتىن ئۆتۈۋېلىش، ئامما ئۆز ئارا ياردەم قىلىش، ھۆكۈمەتنىڭ زۆرۈر بولغان قۇتقۇزۇشىنى قوشۇمچە قىلىش» قاتارىدىكى ئىجرا قىلىپ، ئاممىنى تەشكىللەپ ئاپەتكە قارشى كۈرەش قىلىشقا تەشكىللىدى. ئېغىر ئاپەت يۈز بەرگەندە ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى بىۋاستە 1 ـ سەپكە ئېرىپ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا قوماندانلىق قىلدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلق ئاممىسىدىن ھال سوراپ، ئۇلارغا ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى ۋە ئاشلىقى تارقىتىپ بەردى، ئاممىنى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز ـ ئۆزىنى قۇتقۇزۇشقا ۋە ئۆز ئارا ياردەم ئېرىشكە تەشكىللىدى. ناھىيە تەۋەسىدە كەلكۈن، قۇرغاقچىلىق، ئۇششۇك، مۇلدۇر، كېسەللىك ۋە ھاشارات، بوران ئاپەتلىرى بىر قەدەر ئېغىر زىيان سالمىدۇ.

سۇ ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش　مىنگونىڭ 3 ـ يىلى (1914 ـ يىلى) قاش دەرياسىغا كەلكۈن كېلىپ ئاقتۇستەڭنىڭ 120 مېتىر دامبىسىنى بۇزۇۋەتتى، ئۇستەڭنىڭ ياغاچ تومىسىدىن 24نى ئېقىتىپ كەتتى.

مىنگونىڭ 8 ـ يىلى (1919 ـ يىلى) 6 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى چۈلۈقاي يېزىسى قاتارلىق جايلاردا مۇلدۇر يېغىپ، زىرائەتلەرگە زىيان يەتكۈزدى، يەنە ناغدىن كەلكۈن كېلىپ 3842 مو زىرائەتنى سۇ بېسىپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك 76 داەن ئاشلىق كەچۈرۈم قىلىندى.

مىنگونىڭ 27 ـ يىلى (1938 ـ يىلى) پىلىچى دەرياسىغا كەلكۈن كېلىپ غۇلجا ناھىيە بازىرى رايونى (بۈگۈنكى غۇلجا شەھىرى) دىكى كۆك كۆۋرۈككىچە بېسىپ كېلىپ، ئىلى گارنىزون قوماندانلىق شتابى تۇرىدىغان مۇسابايوق قورۇسى (ھازىرقى شۆبە ھەربىي رايون ۋە ئوبلاستلىق پارتكوم تۇرۇشلۇق جاي ئەتراپى) سازلىققا ئايلىنىپ كەتتى.

1985 ـ يىل 6 ـ ئايدا پەنجىم، تۇرپانيۇزى، چۈلۈقاي، قارا ياغاچ قاتارلىق جايلاردا ئۇدا قاتتىق يامغۇر يېغىپ كەلكۈن كەلدى، 26 مىڭ 190 مو زىرائەتنى سۇ بېسىپ كەتتى، 16 ئېغىز ئۆينى ئېقىتىپ كەتتى، 24 ئېغىز ئۆينى ئۆرۈۋەتتى، 197 مو ئورمانلىق بۇزۇۋەتتى، 22 مىڭ 500 باغ بېدىنى ئېقىتىپ كەتتى، بىر ئادەم ئۆلدى. ئاپەتتىن كېيىن ھۆكۈمەت قىسىنچىلىقتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن 7255 يۈەن، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن 87 مىڭ 57 يۈەن تارقاتتى.

1987 ـ يىل 10 ـ ئايدىن 1988 ـ يىل 1 ـ ئايغىچە ناھىيە تەۋەسىدە ئۇدا 70 كۈن سىم ـ سىم يامغۇر ۋە قار ئارىلاش يامغۇر يېغىپ، ناھىيە تارىخىدا ئاز كۆرۈلىدىغان ئاپەت بولدى، %90تىن ئارتۇق ئاممىنىڭ ئۆيىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كەتتى. 36 مىڭ 559 ئېغىز ئۆي خەتەرلىك ئۆي بولۇپ قالدى. 7536 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى. بىر قىسىم يېزا ـ كەنت مەكتەپلىرى دەرس توختاتتى ياكى كۆچۈپ كەتتى. ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ئۆيى خەتەرده قالغانلارنى ماگىزىن، دوختۇرخانا، ئاشلىق پونكىتى، ئورگان ئىشخانىلىرىغا ۋاقىتلىق ئورۇنلاشتۇردى، قارا ياغاچ يېزىسىنىڭ قازانچى كەنتىدىكى دېھقانلار گەمە كولاپ ئولتۇردى. يەر تېمپېراتۇرىسى تۆۋەن بولغاچقا كۆزگى بۇغداي ۋاقتىدا تېرىلماي ناھىيىنىڭ كۆزگى بۇغداي

تېرىش ۋەزنىسى ئاران %60 ئورۇندالدى. كۆمىسقوناق، بۇغداي نەم تارتىپ 45. 165 تونىنا ئاشلىق كۆكۈرۈپ كەتتى، ئېغىل - قوتانلار ئۆرۈلۈپ قىشلىق ئوت - چۆپ ئېغىر دەرىجىدە چىرىپ كەتتى. 1987 - يىل 12- ئاينىڭ 16 - كۈنى ناهىيىلىك پارتكوم، ناهىيىلىك ھۆكۈمەت ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ خەتەردىن قۇتقۇزۇش جىددىي يىغىنى ئېچىپ، ھەر ساھە، ھەر كەسىپلەرنى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا قاتنىشىشقا چاقىردى. خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ كادىرلىرى يېزىلىق، بازارلىق خەلق ئىشلىرى كادىرلىرى ۋە ۋىلايەتلىك خەلق ئىشلىرى باشقارمىسىدىكى كادىرلار بىلەن بىرلىكتە ئائىلىلەرگە بېرىپ خەتەرلىك ئۆيلەرنى تەكشۈرۈپ، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش تەدبىرى قوللاندى، ئۆيلىرى ئۆرۈلۈپ كەتكەن 768 ئائىلىنى كۆچۈردى. 27 مىڭ 90 تۇپ دەرەخ كېسىپ خەتەرلىك ئۆيلەرنى مۇستەھكەملىدى. خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى 3776 يۇەن قۇتقۇزۇش سومىسى تارقاتتى، يېزا - بازارلار 8960 يۇەن مەبلەغ توپلىدى، 64 مىڭ 749 مېتىر سۇلياۋ رەخت، 122 ئورام ماي قەغەز، 398 تونىنا كۆمۈر مېتىرلاپ قىمىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە تارقىتىپ بەردى. 12 - ئاينىڭ بېشىدا ۋىلايەتلىك خەلق ئىشلىرى باشقارمىسى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش سومىسىدىن 80 مىڭ يۇەن ئاجرىتىپ شىمالىي تاغ جىلغىسىدىكى ئاپەتكە ئۇچرىغان ئائىلىلەر ۋە قىمىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە تارقىتىپ بەردى. 1988 - يىلى ئەتىيازدا كەنت ئاھالىلىرىنىڭ ئۆيلىرى داۋاملىق ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ، ئاپەت تېخىمۇ كېڭىيىپ كەتتى، ئەتىيازلىق يامغۇردىن كېيىن ئۆيى ئۆرۈلگەن دېھقانلارنىڭ ئولتۇرغىدەك ئۆيى قالمىدى. سۇ ئاپىتىدە 4355 مو زىرائەت زىيانغا ئۇچرىدى. ناهىيە بويىچە 300 دىن ئارتۇق كادىر ۋە ئامما ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ئاتلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە قوراللىق ساقچى قىسىم كوماندىر - جەڭچىسىدىن 150ى بار. 1987 - يىل قىشتىن 1988 - يىل ئەتىيازغىچە دۆلەت 270 مىڭ يۇەن ئاجرىتىپ، كوللېكتىپ 974 مىڭ 200 يۇەن غەملەپ ئاپەتكە ئۇچراپ قىمىنچىلىقتا قالغان ئائىلىلەرنىڭ ئۆزۈقلۇق ئاشلىق، كىيىم - كېچەك، ئۆي رېمونت قىلىش ۋە ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا كېرەكلىك ئۇرۇق، خىمىيىۋى ئوغۇت جەھەتلەردىكى قىمىنچىلىقىنى ھەل قىلىپ بەردى.

1989 - يىل 6 - ئاينىڭ بېشىدا ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، ئەۋلىيا، ئارا ئۆستەڭ، چۆلۈقاي، پەنجىم، دادامتۇ يېزىلىرى، توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى قاتارلىق جايلاردا ئۇدا قارا يامغۇر يېغىپ، پەنجىم يېزىسىنىڭ ئاقتۆپە كەنتىدىكى 16 ئائىلىلىك دېھقانىنىڭ ئۆيى سۇ ئاستىدا قالدى. 11 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى. دادامتۇ ۋە قارايانغاچ يېزىلىرىدىكى 15 مىڭ 985 مېتىرلىق ئۆستەڭ قىرىنى كەلكۇن بۇزۇۋەتتى، چۆلۈقاي يېزىسىدىكى كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش دامبىسىنىڭ قىسمەن جايلىرى ۋە سۇئىگۈچىلىرى ۋەيران بولدى، 16 مىڭ 675 مو زىرائەت سۇ ئاستىدا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە پەنجىم يېزىسىنىڭ 373 مو يېرىدىن، بايتوقاي يېزىسىنىڭ 1000 مو يېرىدىن بىر تالمۇ ھوسۇل چىقمىدى، 784 ئائىلە، 4110 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن ناهىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ئاپەت رايونىغا بېرىپ، ئاپەت ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاممىدىن ھال سورىدى، ئاممىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆزىنى قۇتقۇزۇشىغا ياردەم بەردى، ئەمگەك كۈچلىرىنى ۋاقىتىدا تەشكىللەپ، ئۆستەڭ لاتقىلىرىنى تازىلاش، ئۆستەڭ دامبا، تومىلىرىنى رېمونت قىلىش، ئېتىزلاردىكى لاتقىنى تازىلاش ئىشلىرىنى قىلىپ، زىيانىنى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىگە چۈشۈردى. 59 مىڭ يۇەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاممىنىڭ تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇردى. ئاممىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ ئۆيى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن ئائىلىلەرنىڭ كۆچۈشىگە، ئۆيلىرىنى رېمونت قىلىشىغا، ئۆي ۋە يۇرت - ماكانىنى قايتىدىن قۇرۇپ چىقىشىغا ياردەم بەردى.

1990 - يىل 7 - ئاينىڭ 23 - كۈنى قارايانغاچ يېزىسىغا كەلكۇن كېلىپ 370 مو بۇغداي ئاپەتكە ئۇچرىدى. كۆز كىرگەندىن كېيىن ئۇدا يامغۇر يېغىپ، كۆزلۈك ئاشلىقنى قۇرۇتۇشقا ئامال بولمىدى. دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىدىن يامغۇر ئوتۇپ كەتتى، 456. 6 تونىنا كۆمىسقوناق، بۇغداي، 8. 5 تونىنا زىغىر، %80دىن ئارتۇق ئوت - چۆپ كۆكۈرۈپ كەتتى. 10 - 11 - ئايلاردا ئۇدا 8 قېتىم ئوتتۇراھال يامغۇر ۋە يامغۇر ئارىلاش قېلىن قار ياغدى، ھۆل - يېغىن مىقدارى 65 مىللىمېتىرغا يېتىپ، ئوتكەن يىللارنىڭ ئوخشاش

مەزگىلىدىكىدىن 39 مىللىمېتىر يۇقىرى بولدى، 1490 ئېغىز ئۆي ئۇرۇلۇپ چوشتى، 3142 ئېغىز ئۆي خەتەرلىك بولۇپ قالدى، 584 ئېغىز قوتان ئۆرۈلۈپ چوك، ئۇششاق 93 چارۋا ئۆلدى، بىۋاسىتە ئىقتىسادىي زىيان 3 مىليون 835 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ناھىيە بويىچە ئاپەتكە ئۇچراش سەۋەبىدىن 568 ئائىلە، 3186 ئادەمنىڭ ئائىلىقى پېتىشمىدى. 2 - يىلى 3 - ئايدىن 6 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە يېگى ئاشلىق چىقىۋچە 331 مىڭ 685 كىلوگرام ئوزۇقلۇق ئاشلىق كەملىدى، ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش گۇرۇپپىسىدىن 3نى تەشكىللىدى، بۇ گۇرۇپپىلار يېزا - مەيدانلارغا بېرىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاممىنى ئەمەلىي قايغۇ ۋە قىينىچىلىقتىن خالاس قىلدى. ئاممىنى ئۆز ئارا ياردەم بېرىش ۋە قۇتقۇزۇشقا قوزغاپ، 98 مىڭ 250 كىلوگرام ئاشلىق ھەل قىلدى، ئاشلىق ئىدارىسى ئۆتنە ھېسابىدا 186 مىڭ 100 كىلوگرام ئاشلىق بېرىپ تۇردى. ناھىيىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاممىغا 11.5 تونىنا سۇلياۋ رەخت، 31 ئورام ماي قەغەز بەردى، يېزا، بازار، مەيدانلار ئۆزى ئۆيلەرگە تىرەك قىلىش ئۈچۈن 19 مىڭ 464 تال ياغاچ ھەل قىلدى، ئاپەتتىن، قىينىچىلىقتىن قۇتقۇزۇش ئوزۇقلۇق ئاشلىقى ۋە ئوزۇق سېتىۋېلىش ئۈچۈن 450 مىڭ يۈەن تارقاتتى.

قۇرغاقچىلىق ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش　مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) ياز، كۆز مەزگىلىدە، ناھىيە تەۋەسىدە قانتىق قۇرغاقچىلىق بولۇپ، ئارا بوز، بايانداي قاتارلىق جايلاردا يازلىق ھوسۇل ئېلىنمىدى، كۆزلۈك تېرىقچىلىقنى قىلىشقىمۇ ئامال بولمىدى. ئاپشۇرۇشقا تېگىشلىك غەللە - پاراق، ئوت - سامان كەچۈرۈم قىلىندى ياكى كېچىكتۈرۈپ تاپشۇرۇشقا ئۈزگەرتىلدى.

1962 - يىلى ئەتىياز، ياز مەزگىلىدە «ئىتتىپاق»، يېڭىيول گۈڭشىلىرى ئېغىر قۇرغاقچىلىققا ئۇچرىدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان زىرائەت 212 مىڭ 900 موغا يېتىپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ %21نى ئىگىلىدى. بىنامدىن قىلچە ھوسۇل چىقمىدى. ناھىيە بويىچە 871 مىڭ كىلوگرام ئوزۇقلۇق ئاشلىق كەملىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىتتىپاق گۈڭشې (ھازىرقى ئونيار) نىڭ 219 مىڭ 300 كىلوگرام، يېڭىيول گۈڭشې (ھازىرقى چۈلۇقاي) نىڭ 162 مىڭ كىلوگرام كەملىدى. 44 مىڭ 500 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلىپ 8 گۈڭشې 45 چوك ئەترەت، 225 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىكى 736 ئائىلە، 2266 كىشىنىڭ تۇرمۇش، ئىشلەپچىقىرىش قىينىچىلىقى ۋە چارۋىلارنىڭ يەم - خەشىكى ھەل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە قېرى - ئاجىز، يېتىم، تۇل خوتۇن، «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلە» دىن 442 ئائىلە، 1895 ئادەم بار.

ئۇششۇك ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش　1976 - يىل 4 - ئاينىڭ ئاخىرىدا سوغۇق ئېقىمىنىڭ تەسىرىدە تېمپېراتۇرا تۆۋەنلەپ، ئەمدىلا ئۇنۇپ چىققان مايسىلار ئۇششۇپ كەتتى، ئۇنۇپ چىقمىغان بىخلارمۇ توپا قاتلىمىدا ئۇششۇپ كەتتى. ئۇزۇم، ئالما قاتارلىقلارنىڭ چېچەك بىخلىرى ئۇششۇپ كەتتى، كۆزگى بۇغداينىڭ مايسىلىرىغا ئۇششۇك تېگىپ، دېنى پۈچەك بولۇپ قالدى.

1985 - يىل 5 - ئاينىڭ 23 — 24 - كۈنلىرى سوغۇق ئېقىمىنىڭ تەسىرىدە ناھىيە تەۋەسىدە قار يېغىپ ھاۋا تۈيۈقسىز سوۋۇپ كېتىپ زىرائەتلەرنى ۋاقتىدا قوتقۇزۇۋېلىشقا بولمىدى، مۇداپىئە تەدبىرلىرى كۆچلۈك بولمىغاچقا مايسىلارمۇ ئۇششۇپ كەتتى، كۆمىسقوناق مايىسىنىڭ %70تىن ئارتۇقى ئۇششۇپ كەتتى. قوغۇن-تاۋۇز، كۆكتات ۋە باشقا زىرائەتلەرمۇ ئوخشىمىغان دەرىجىدە ئۇششۇپ كەتتى، ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان ئۇزۇم چېچەكىنىڭ ھەممىسى توڭلاپ كەتتى، شاپتۇل كۆچەتلىرى ئۇششۇپ كەتتى، باشقا مېۋىلىك دەرەخنىڭ مېۋىلىرىگىمۇ ئوخشىمىغان دەرىجىدە ئۇششۇك تەگدى. دادامتۇ يېزا دادامتۇ كەنتىدىكى بىر دېھقان 20 مو يەرگە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ چىلگە تاۋۇز تېرىغانىدى، تازا ئاينىپ چېچەكلەش ئالدىدا تۇرغاندا پۈتۈنلەي ئۇششۇپ كەتتى. سادىقبۇزى يېزىسىدىكى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىلغان 20 مو تاۋۇزنىڭ ھەممىسى ئۇششۇپ كەتتى، ناھىيە بويىچە ئۇششۇپ كەتكەن مايسا 34 مىڭ موغا يېتىپ، ئاشلىق ھوسۇلى زور مىقدارىدا كېمەيىپ كەتتى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن ناھىيە، يېزا، كەنت رەھبەرلىرى تېزلىكتە تولۇقلاپ تېرىش تەدبىرلىرىنى

قوللاندى. ئۇرۇقچىلىق شىركىتى، يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قاتارلىق ئورۇنلار ئۇرۇق، خىمىيۋى ئوغۇت، سۇلياۋ يوپۇق قاتارلىق دېھقانچىلىق ئىشىالىرى بىلەن تەمىنلەپ زىيانىنى ئازايتتى.

مۇلدۇر ئاپىتىدىن قوتقۇزۇش 1954 - يىلى 5 - رايون (ھازىرقى يېڭىتام يېزىسى)، 6 - رايون (ھازىرقى قاش يېزىسى) مۇلدۇرنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىدى. 1936 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى. 1959 - يىلى ناھىيىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا كۆپ قېتىم مۇلدۇر ئاپىتى يۈز بەردى. 6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى تەڭرىتاغ گۈڭشې (يېڭىتام يېزىسى) 4 - چوڭ ئەترەت (ئاھىر يۇزى)، 5 - چوڭ ئەترەت (ساقىيۇزى) نىڭ 5787 مو بۇغدىيى مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچراپ، %30تىن %80كىچە ھوسۇل كېمەيىپ كەتتى، ئامما‌ئىنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقى يېتىشمىدى، ناھىيە دەرھال ئاپەتتىن قوتقۇزۇش پۈلىدىن 10 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ نامرات ئائىلىلەرنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقىنى ھەل قىلىپ بەردى.

1985 - يىلى ئەتىيازدا تېمپېراتۇرا ئۇزاققىچە تۆۋەن تۇرۇۋېلىپ، زىرائەتلەر ۋە مېۋىلىك، مېۋىسىز دەرەخلەر ئۇششاق ئۇچار ھاشارانلارنىڭ زىيىنىغا ئۇچرىدى، جىددىي تەدبىر قوللىنىش ئارقىلىق ئاپەت تىزگىنلەندى. شۇ يىلى ھاشارات ئاپىتى تۈپەيلىدىن 194 مىڭ 500 مو زىرائەتنىڭ ھوسۇلى %50، 19 مىڭ 100 مو ئاشلىق زىرائىتىنىڭ ھوسۇلى %50 — %80كىچە، 112 مىڭ 700 مو ئاشلىق زىرائىتىنىڭ ھوسۇلى %80تىن ئارتۇق كېمەيىپ كەتتى. 626 مو ئىقتىسادىي زىرائەتنىڭ ھوسۇلى %50، 21 مىڭ 300 مو ئىقتىسادىي زىرائەتنىڭ ھوسۇلى %50 — %80كىچە، 176 مو ئىقتىسادىي زىرائەتنىڭ ھوسۇلى %80تىن ئارتۇق كېمەيىپ كەتتى. ئاپەتكە ئۇچرىغان كۆكتات، قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە، پۇرچاق تۇرىدىكى زىرائەت كۆلىمى 8400 موغا يەتتى. 19 مىڭ 965 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى، 8500 ئادەمنىڭ ئاشلىقى 4 ئايدىن ئارتۇق كەملىدى، ئاپەتكە ئۇچرىغانلارغا ئوزۇقلۇق ئاشلىق يارىدەم پۇلى ۋە ئاپەتتىن قوتقۇزۇش پۇلىدىن 285 مىڭ يۈەن ئاجرىتىلدى.

1987 - يىل 11 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ياماتۇ دەرياسى بۆلىكىدە پەۋقۇلئادە زور شۇرەمەل ئاپىتى بولۇپ، مۇز يۇرنىڭ ئېگىزلىكى تاشقىن مەزگىلىدىكى ئېقىم مىقدارى بولغان 1990 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا تەڭ كەلدى، بايتوقاي يېزىسىنىڭ كالىچىتام كەنتىدىكى 37 ئائىلىنىڭ 133 ئېغىز ئۆيىنى سۇ بېسىپ كەتتى. 1.64 تونىنا ئاشلىق، 1.6 تونىنا ياغلىق دان زىيانغا ئۇچرىدى، پۈلغا سۇندۇرغاندا 136 مىڭ يۈەنگە يېتىدۇ. يېزىلىق پارتكوم، يېزىلىق ھۆكۈمەت دەرھال 300 دىن ئارتۇق كادىر، ئامما‌ئىنى تەشكىللەپ، 4 ئاپتوموبىل، 15 تراكتور، 40 نەچچە ئات ھارۋىسى ئاجرىتىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان ئامما‌ئىنىڭ مال - مۈلكىنى يۆتكىدى، ئۇلارغا كۆمۈر، ئاشلىق، كىيىم - كېچەك يەتكۈزۈپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ناھىيىلىك پارتكوم جىددىي يىغىن ئېچىپ، ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇش - ئاپەتتىن قوتقۇزۇش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، خەتەرلىك ئەھۋالنى ۋاقتىدا توگىتىپ، چوڭ ئاپەت يۈز بېرىشىنىڭ ئالدىنى ئالدى.

1989 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ياشلار مەيدانى، ئەۋلىيا، ئارا ئۆستەڭ، دادامتۇ، چۇلۇقاي، پەنجىم، توسۇندىن ئىبارەت 7 يېزا، مەيدان - فېرما مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچرىدى. مۇلدۇرنىڭ دائىمى بىر سانتىمېتىردىن چوڭ بولدى، ئايرىم ئورۇنلاردا 2.5 سانتىمېتىر ئەتراپىدا بولدى. مۇلدۇر 15 مىنۇتتىن ئارتۇق چۈشتى، بۇ يەرلەردىن بىر تالمۇ ھوسۇل چىقمىدى. ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت خەلق ئىشلىرى ۋە مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ رەھبەرلىرىنى تەشكىللەپ ئاپەت رايونىغا بېرىپ، ئاپەتتىن قوتقۇزۇش ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى.

1990 - يىل 6 - ئايدا قاش يېزىسىدىكى بەشدۆلەك كەنتىنىڭ 2985 مو زىرائىتى مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچرىدى، شۇ چاغدا چىپار تۆۋەك كەنتىمۇ مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچراپ، 10 مىڭ يۈەن زىيان بولدى. ھۆكۈمەت 2500 يۈەن ئاپەتتىن قوتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ بەردى.

ئوت ئاپىتىدىن قوتقۇزۇش 1987 - يىل ئەتىيازدىن كۈزگىچە ناھىيە تەۋەسىدە 22 ئائىلىدە ئوت

ئاپىتى يۈز بەردى، 38 ئېغىز ئۆي كۆيۈپ كەتتى، 2 ئادەم ئۆلدى، 2 ئادەم يارلاندى، 7340 كىلوگرام ئاشلىق كۆيۈپ كەتتى، 350 مىلك يۆەن زىيان بولدى.

1989 - يىل 7 - ئاينىك 23 - كۈنى پەنجىم يېزىسىدا ئوت ئاپىتى يۈز بېرىپ 20 مو بۇغداي كۆيۈپ كەتتى. 1000 يۆەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ بېرىلدى، شۇ يىلى 7 - ئايدا تۇرپانىيۇزى يېزىسىنىك 12 مو بۇغدىيى كۆيۈپ كەتتى، 200 يۆەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ بېرىلدى.

1990 - يىل 10 - ئاينىك 5 - كۈنى ئەۋلىيا يېزىسى قىزىلبۇلاق كەنتىنىك چارۋىچىسى بېسەنبەكنىك ئۆيىگە ئوت كېتىپ، يوتقان - كۆرپە، كىيىم - كېچەكلىرى كۆيۈپ كەتتى. 150 يۆەن قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى. شۇ يىلى قىشتا مازار يېزىسىدا ئوت ئاپىتى يۈز بېرىپ 200 يۆەن، خۇدىيار يۈزى يېزىسىغا 150 يۆەن، 3 - فېرىمغا 350 يۆەن، ئەۋلىيا يېزىسىغا 150 يۆەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ بېرىلدى.

ھاشارات ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش　1954 - يىل 5 - ئايدا 5 - رايون (ھازىرقى بېكتام يېزىسى)، 6 - رايون (ھازىرقى قاش يېزىسى) قاتارلىق جايلاردا ئىسسىق شامالنىك تەسىرىدە بۇغدايدا چىرىش كېسىلى پەيدا بولۇپ، ھوسۇل %50 تىن يۇقىرى كېمەيىپ كەتتى. ئايرىم جايلاردىكى بۇغدايدىن بىر نالمۇ ھوسۇل چىقمىدى. (مۇزات يېزىسى) دىكى 32 مو، 6 - رايون 3 - يېزا (سېپىل يېزىسى) دىكى 20 مو، 1 - يېزا (قاراباغ يېزىسى) دىكى 80 مو بۇغدايدىن بىر تالمۇ ھوسۇل چىقمىدى. ناھىيە بويىچە چىرىش كېسىلى تەككەن بۇغداي 20 مىلك مو بولۇپ، ئۇنىلك ئىچىدە زىيان %80تىن ئاشقىنى 9595 مو بولۇپ، ئاپەت يۈز بەرگەن كۆلەمنىك %48نى؛ زىيان %50 — %70 بولغان يەر 4026 مو بولۇپ، ئاپەت يۈز بەرگەن كۆلەمنىك %32نى %20نى؛ زىيان %50 دىن تۆۋەن بولغان يەر 6379 مو بولۇپ، ئاپەت يۈز بەرگەن كۆلەمنىك %20نى ئىگىلىدى. ئاپەتكە ئۇچرىغان دېھقانلارغا ئۇرۇقلۇق ئاشلىقى سېتىۋېلىش ئۈچۈن، ھۆكۈمەت قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بەردى.

1959 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە چېكەتكە ئاپىتى بولۇپ، 25 مىلك 297 مو زىرائەت ئاپەتكە ئۇچراپ، ھوسۇل %10تىن %20گىچە كېمەيىپ كەتتى، 3426 مو ئېتىزدا يەر يولۇسى پەيدا بولدى، جايلار تۆتۈش، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈش، دورا چېچىش ئارقىلىق ھاشارات ئاپىتىنى تىزگىنلىدى، زىرائەت كۆپلەپ قۇرۇپ كەتكەن يەرلەرگە تولۇقلاپ تېرىش ياكى باشقا زىرائەت تېرىش ئارقىلىق زىيانىنى ئازايتتى. شۇ يىلى تەكرىتاغ گۈڭشې 4 -، 5 - چولاق ئەترىتىنىك 1397 مو بۇغدايلىقىدا دات كېسىلى يۈز بېرىپ، ھوسۇل %25 — %30گىچە كېمەيىپ كەتتى. ناھىيە 10 مىلك يۆەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ بەردى.

1990 - يىلى بايتوقاي يېزىسى كالىچىتام كەنتىنىك 900 مو كۆممىقوناق، ياغلىق دان زىرائىتى ھاشارات ئاپىتىگە ئۇچرىدى. 103 ئائىلە، 600 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇنىلك ئىچىدە نامرات ئائىلە 61، 307 ئادەم، ئۇلارغا 1000 يۆەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ بېرىلدى.

2. نامرات ئائىلىلەرنى قۇتقۇزۇش

1949 - يىلى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن تارتىپ يېزىلاردىكى يەر ئىسلاھاتى ھارپىسىغچە %80 دېھقانىنىك يېرى ئاز ياكى يوق بولۇپ، تۇرمۇشى نامرات ئىدى. ناھىيە يۇقىرىنىك تەلىپىگە ئاساسەن «ئامما ئۆزئارا ياردەملىشىش، ئىش تېپىپ بېرىش يولى بىلەن ياردەم بېرىش ۋە ھۆكۈمەتنىك زۇرۇر بولغان قۇتقۇزۇشىنى قوشۇمچە قىلىش» فاكتىسىنى قوللىنىپ، «ئۇرۇق - تۇغقانلار ئۆزئارا ياردەم بېرىش، دوست-يارانلەر، قولۇم - قوشنىلار ئۆزئارا ياردەم بېرىش ۋە بايلار نامراتلارغا ياردەم بېرىش» تىن ئىبارەت ئاممىۋى ھەمكارلىق پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. 1956 - يىلى يۇقىرى 12 مىلك يۆەن ئاجرىتىپ، 240 ئائىلىدىكى 2803 كىشىگە 6700 يۆەنلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئېلىپ بەردى، تۇرمۇشتا قىيىنچىلىقى بار 751 ئائىلىدىكى 1284 كىشىگە 3258 يۆەن قۇتقۇزۇش بەردى؛ 2 چارۋىچىلىق رايونىدىكى 18 ئائىلىلىك 92 نامرات

چارۇچىغا چىقسم قىلىپ 110 قوي ئېلىپ بەردى. 1957 - يىلى يۇقىرى قۇنتۇزۇش پۇلىدىن 28 مىڭ 270 يۈەن ئاجرىتىپ، ھەر دەرىجىلىك كادىرلارنى سەپەرۋەر قىلىپ 3800 يۈەن ئىئانە توپلاپ، دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى قىيىنچىلىقى بار 1433 ئائىلە، 5649 ئادەمگە، چارۇچىلىق رايونىدىكى 204 ئائىلە، 1310 ئادەمگە قۇنتۇزۇش بەردى. 1959 — 1961 - يىلغىچە يۇز بەرگەن تەبىئىي ئاپەتتە دېھقانچىلىق، چارۇچىلىق رايونلىرىدا قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەر كۆپەيدى، قىيىنچىلىقى بار نوپۇس ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %17نى ئىگىلىدى. 3 يىلدا جەمئىي 62 مىڭ 900 يۈەن قۇنتۇزۇش سوممىسى تارقىتىلدى.

1963 - يىلغا كەلگەندە ئالدىنقى يىلى تەبىئىي ئاپەت ئېغىر بولغانلىقتىن، ئاشلىق ھوسۇلى ئومۇميۈزلۈك كېمەيىپ كېتىپ، ناھيىمىدىكى 9 گۇڭشې، 52 چوڭ ئەترەت، 283 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىن 45 چوڭ ئەترەت، 25 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ ھوسۇلى كېمەيىپ كەتتى، بۇ ئومۇمىي سانىنىڭ %80.6نى ئىگىلىدى. شۇ يىلى ناھيىنىڭ ھەللە - پاراق ئېلىش - سېتىۋېلىش ژەنپىسى ئورۇندالغاندىن كېيىن، جەمئىي 1 مىليون 741 مىڭ كىلوگرام ئوزۇقلۇق ئاشلىق كەملىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىتتىپاق گۇڭشىسىنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقى 438 مىڭ 500 كىلوگرام، يېڭىيول گۇڭشىسىنىڭ 324 مىڭ كىلوگرام كەملىدى. يېڭىيول گۇڭشىسىدا قىيىنچىلىقى بار ئائىلە 198، 847 ئادەم بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %10نى ئىگىلىدى. ئىتتىپاق گۇڭشې 2 - چوڭ ئەترەت، 2 -، 5 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدىكى 175 ئائىلە، 786 ئادەم ئىچىدە قىيىنچىلىقى بار ئائىلە 31، 117 ئادەم بولۇپ، %17نى ئىگىلىدى. 1963 - يىل ئەتىيازدا قەھەتچىلىك كۆرۈلگەندە، قۇنتۇزۇش پۇلى، قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلىدىغان ئوزۇقلۇق ئاشلىقى ۋاقتىدا تارقىتىپ بېرىلدى. ئۇرۇق، يەم - خەشەك يۆتكەپ كېلىپ قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە يارەدەم بېرىلدى. بىر يىلدا جەمئىي 34 مىڭ 276 يۈەن قۇنتۇزۇش پۇلى، 9600 مېتىر رەخت بېلىتى، 1612 كىلوگرام پاختا تارقىتىلىپ، 1519 كىشىنىڭ قىيىنچىلىقى ھەل قىلىندى. شۇ يىلى ئاز سانلىق مىللەت رايونىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنى ياخشىلاش، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ داۋالىنىشىنى ھەسلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن يۇقىرى 2 قېتىم 18 مىڭ يۈەن ئاجرىتىلدى. 1964 - يىل 7 - ئاينىڭ 22- كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مالىيە نازارىتى بىرلىكتە «نامرات ئاغرىقلارنىڭ داۋالىنىش پۇلىنى كېمەيتىش، كەچۈرۈم قىلىش چارىسى»نى تارقاتتى. شۇ يىلى دۆلەت 4000 يۈەن، ناھيىە ئاز سانلىق مىللەت قوشۇمچە يارەدەم پۇلىدىن 4500 يۈەن ئاجرىتىپ، نامراتلارنى داۋالاش خىراجىتىگە ئىشلەتتى.

1964 - يىلى ناھيىە بويىچە قىيىنچىلىقى بار 2392 ئائىلە، 6581 ئادەم بار ئىدى، ئۇلارغا 54 مىڭ 436 يۈەن قۇنتۇزۇش پۇلى، 1400 كىلوگرام پاختا، 4200 مېتىر پاختا رەخت، 870 قۇر پاختىلىق چاپان، 970 قۇر پاختىلىق كىيىم، 3 دانە جۈۋا، 3 قۇر تۇتۇتلىق مايكا، 28 پار رېزىنكە ئاياغ، 5 دانە قۇلاقچا تارقىتىپ بېرىلدى.

1965 - يىلى 16 مىڭ 600 يۈەن قۇنتۇزۇش پۇلى، 1200 مېتىر رەخت بېلىتى، 3050 كىلوگرام پاختا تارقىتىپ بېرىلدى.

1985 - يىلى كۆپ خىل تەبىئىي ئاپەت تۈپەيلىدىن ئاشلىق، ئىقتىسادىي زىرائەت ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى. 13 مىڭ 821 ئادەمنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقى كەملىدى، 8500 ئادەمنىڭ 4 ئايدىن ئارتۇق ئاشلىقى كەملىدى. ئۇلارغا 94 مىڭ 312 يۈەن قۇنتۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى.

1986 - يىل 3 - ئاي ۋە 12 - ئايدا چارۇچىلىق ئىدارىسى يايلاق كۆچىدىغان چارۇچىلارغا 1500 يۈەن ۋاقىتلىق قۇنتۇزۇش پۇلى تارقاتتى. بۇرۇنسېلىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ئۈچۈن، موللىتوختىيۇزى يېزىسىغا 2224 يۈەن ئاجرىتىپ بەردى. 1988 - يىلى ئەتىيازدا ئامىنىڭ ئەتىيازلىق

قەھەتچىلىكتىن ئۆتۈۋېلىشى ئۈچۈن، دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى، قۇتقۇزۇش ئائىلىقى تارقىتىپ بېرىلگەندىن سىرت، جەددىي ئافرىقىلارغا ۋاقىتلىق قۇتقۇزۇش بېرىلدى؛ چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئوتتۇرىچە كىرىمى 150 يۈەندىن تۆۋەن بولغان چارۋىچى، مال دوختۇرى، خەلق ئوقۇتقۇچىلىرى ۋە ئولارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا 100 مىڭ يۈەن ئوزۇقلۇق ئائىلىق ياردەم پۇلى بېرىلدى. 1989 - يىلى 48 مىڭ 424 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىلدى، چارۋىچىلارغا 105 مىڭ يۈەن ئوزۇقلۇق ئائىلىق ياردەم پۇلى تارقىتىلدى.

1990 - يىلى دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، ئاپەتكە ئۇچراپ ئائىلىقى كەملىگەن قىيىنچىلىقى ئېغىر ئائىلە، «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلە»، نامرات ئائىلىلەرگە نىسبەتلىك باھا بويىچە قايتۇرۇپ ئائىلىق سېتىپ بېرىلدى، ئاپەت سەۋەبىدىن ئوزۇقلۇق ئائىلىقى ۋاقىتلىق كەملىگەن دېھقان، چارۋىچىلارغا نىسبەت بويىچە ئۆتنە ھېسابىدا ئوزۇقلۇق ئائىلىقى سېتىپ بېرىلدى. شۇ يىلى تارقاتقان 220 تونىنا كۆرسەتكۈچلۈك ئوزۇقلۇق ئائىلىق، 125 مىڭ 500 يۈەن ئوزۇقلۇق ئائىلىق قوشۇمچە ياردەم پۇلى تارقىتىلدى.

3. بازارلاردىكى قىيىنچىلىقى بارلارنى قۇتقۇزۇش

قىسقارتىلغان، خىزمەتتىن چېكىنىدۈرۈلگەن قېرى، ئاجىز، مېيىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قۇتقۇزۇش 1961 — 1965 - يىلغىچە ناھىيىدىكى دۆلەت ئورگانلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرى ۋە كارخانا، كەسىپي ئورۇنلاردىن 1128 ئىشچى - خىزمەتچى قىسقارتىلدى، 1962 - يىل 9 - ئاينىڭ خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قۇتقۇزۇش گۇۋاھنامىسىنى بېجىرىشكە مەسئۇل بولۇپ، ھەر ئايدا شۇ كىشىلەرگە ئەسلىدىكى ئۇلچەملىك ماڭاشىنىڭ %30ى بويىچە قۇتقۇزۇش پۇلى تارقاتتى. 1965 - يىل 9 - ئايدا ئەسلىدىكى ماڭاشىنىڭ %40ى بويىچە تارقىتىلىدىغان بولدى، 1966 - يىلى قۇتقۇزۇش ئۇزۇلۇپ قالدى، 1980 - يىلى قۇتقۇزۇش خىزمىتى ئەسلىگە كەلدى. 1982 - يىل 9 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن 1958- يىلدىن كېيىن خىزمەتكە قاتناشقان، ئومۇمىنىڭ ئىشى ئۈچۈن يارىلىنىپ مېيىپ بولغان ھەمدە 1961 - يىلدىن 1965 - يىل 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنىگىچە بولغان ئارىلىقتا قىسقارتىلىپ، خىزمەتتىن چېكىنىدۈرۈلگەن مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە %40 بويىچە قۇتقۇزۇش بېرىلدى. 1985 - يىل 4 - ئايدا 1957 - يىلنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان، 1961 - يىلدىن 1965 - يىل 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنىگىچە بولغان ئارىلىقتا باشقا ئۆلكىلەردىكى ئورۇنلاردىن قىسقارتىلىپ غۇلجا ناھىيىسىگە كۆچۈپ كەلگەن، %40 ئۇلچەم بويىچە قۇتقۇزۇش شەرتىگە ئۈيغۇن كەلمەيدىغان، ئەمما قىيىنچىلىقى بار كىشىلەرنى خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى تەكشۈرۈپ، يۇقىرىغا يوللاپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن قۇتقۇزۇش ئوبيېكتى قاتارىغا كىرگۈزدى؛ 1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنىدىن ئىلگىرى خىزمەتكە قاتناشقان پېشقەدەم ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن بازاردىكىلەرگە 25 يۈەن، يېزىدىكىلەرگە 20 يۈەن تارقىتىپ بېرىلدى. قۇتقۇزۇش ئوبيېكتى قازا قىلغاندىن كېيىن، شۇ كىشى ھايات ۋاقتىدىكى 4 ئايلىق قۇتقۇزۇش پۇلىغا توغرىلاپ دەپنە پۇلى بېرىلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە %40 قۇتقۇزۇش پۇلىدىن بەھرىمەن بولىدىغان 61 كىشىگە 21 مىڭ 964 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى. 1987- يىلى خىزمەتتىن چېكىنگەن پېشقەدەم ئىشچى - خىزمەتچىدىن بازاردا 3ى كۆپەيدى، ئولارنىڭ ھەر بىرىگە ئايدا 25 يۈەندىن قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى، يېزىدا 2 سى كۆپەيدى، ئولارغا 20 يۈەندىن قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى. 1988 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى 60 - يىللاردا قىسقارتىلىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەن 21 خەلق ساقچىسىغا 15 مىڭ يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقاتتى ھەم ئولارغا قۇتقۇزۇش گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بەردى.

1985 — 1990 - يىلغىچە 40% قۇتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 — 3

يىللار	يىل ئاخىرىدىكى قۇتقۇزۇش ئوبيېكتى	يىللىق قۇتقۇزۇش سوممىسى	ئىزاھ
1985	61	21964	قىيىنچىلىق يارىدەمىدىن بەھرىمەن بولغىنى 10
1986	61	26319	قىيىنچىلىق يارىدەمىدىن بەھرىمەن بولغىنى 10
1987	71	31479	قىيىنچىلىق يارىدەمىدىن بەھرىمەن بولغىنى 13
1988	71	33091	قىيىنچىلىق يارىدەمىدىن بەھرىمەن بولغىنى 13
1989	78	43778	قىيىنچىلىق يارىدەمىدىن بەھرىمەن بولغىنى 14
1990	77	56386	يۇنىك ئىچىدە قىيىنچىلىق يارىدەمىدىن بەھرىمەن بولغان خەلق ساقچىسى 19

بازارلاردىكى نامرات ئائىلىلەرنى قۇتقۇزۇش بازارلاردىكى نامرات ئائىلىلەر ئىچىدە ۋاقىتلىق قۇتقۇزۇلىدىغان ۋە قەرەللىك نورمىلىق قۇتقۇزۇلىدىغانلار بار، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى 9 كىشىگە بىۋاستە قەرەللىك - نورمىلىق قۇتقۇزۇش تارقىتىپ بەردى. 1988 - يىلدىن ئىلگىرى ھەر بىر كىشىگە ھەر ئايدا 30 يۈەندىن قەرەللىك قۇتقۇزۇش بېرىلدى، 1989 - يىلى 40 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى. 1985 — 1990- يىلغىچە بازارلاردىكى قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە جەمئىي 22 مىڭ 800 يۈەن قۇتقۇزۇش بېرىلدى.

1985 — 1990 - يىلغىچە بازارلاردىكى قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قۇتقۇزۇش بېرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 — 4

يىللار	يىل ئاخىرىدىكى قۇتقۇزۇش ئوبيېكتى	يىللىق سوممىسى، قۇتقۇزۇش سوممىسى (يۈەن)	ئىزاھ
1985	7	2520	بىر كىشىگە ئايدا 30 يۈەن
1986	7	2520	بىر كىشىگە ئايدا 30 يۈەن
1987	12	4320	بىر كىشىگە ئايدا 30 يۈەن
1988	12	4320	بىر كىشىگە ئايدا 30 يۈەن
1989	10	4800	بىر كىشىگە ئايدا 40 يۈەن
1990	9	4320	بىر كىشىگە ئايدا 40 يۈەن

4 § . نامراتلارنى يۆلەش

1983 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزىلاردا مەسئۇلاتنى ئاتىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، دېھقان - چارۋىچىلار بېيىش يولىغا قاراپ ماڭدى، لېكىن قىسمەن دېھقان - چارۋىچىلار جان سانى كۆپ، ئەمگەك كۈچى ئاز بولۇش، ئىگىلىك باشقۇرۇشنىڭ ئېپىنى بىلمەسلىك ياكى ئاپەتلەرگە دۇچ كېلىپ قېلىشقا ئوخشاش سەۋەبلەردىن تۇرمۇشتا يەنىلا بىرقەدەر قىيىنچىلىق ئىچىدە قالدى. بۇ ئەھۋالغا پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈپ، نامراتلارنى يۆلەش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 1984 - يىلى ناھىيە بويىچە 3547 ئائىلە نامرات ئائىلە قاتارىغا كىرگۈزۈلدى، بۇ ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ %8نى ئىگىلىدى. شۇ يىلى 1204 نامرات ئائىلە يۆلەندى، يىل ئاخىرىغىچە 373 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %31 بولدى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ناھىيە، يېزا، كەنتلەرنىڭ ئاساسلىق رەھبىرى مەسئۇل بولغان نامراتلارنى يۆلەش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، قاتلاممۇ قاتلام نامراتلارنى يۆلەش پىلانى تۈزۈلدى. شۇ يىلى 105 مىڭ 94 يۈەن قالدۇرۇق پۇل، 1023 يۈەن سۇ، توك پۇلى، 4744 يۈەن داۋالىنىش پۇلى، پەرزەنتلەرنىڭ 7107 يۈەن ئوقۇش پۇلى كېمەيتىلدى ياكى كەچۈرۈم قىلىندى. كېمەيتىلگەن، كەچۈرۈم قىلىنغان مەجبۇرىيەت ئىش كۈنىنى خەلق پۇلىغا سۈندۇرغاندا 37 مىڭ 338 يۈەن، ئوغۇت پۇلى 14 مىڭ 170 يۈەن، كونا قەرز پۇل 149 مىڭ 742 يۈەن بولدى. نامراتلارنى يۆلەش قەرز پۇلىدىن 217 مىڭ 205 يۈەن تارقىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە يارىدەم ئۇسۇملۇك قەرز پۇل 150 مىڭ يۈەن، بۇ پۇل بىلەن 570 نامرات ئائىلىگە 324 ئات ھارۋىسى، قول ھارۋىسى، 63 مىڭ 240 كىلوگرام ئۇرۇق، 200 دانە يوتقان، 450 قۇر كىيىم - كېچەك ئېلىپ بېرىلدى. 35 مىڭ يۈەن نەق پۇل، 6950 تۇياق كۆچمە چارۋا تارقىتىلدى.

1986 - يىلى ناھىيە نامراتلارنى يۆلەشتە «ئىرادىنى يۆلەش، تۆپ ئاساستىن يۆلەش» ۋە «كوللېكتىپنىڭ يۆلىشىنى ئاساس قىلىش، دۆلەتنىڭ يارىدەم بېرىشىنى قوشۇمچە قىلىش» پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، ئىجتىمائىي كۈچلەرگە تايىنىپ، دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخسنىڭ ئىمكانىيەت ئۈچ تەرەپنىڭ رولىنى جارى قىلدۇردى، يېزىلاردىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىلىرى پارتىيە ئەزالىرى ۋە كادىرلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، نامرات ئائىلىلەر بىلەن ئالاقە باغلاش تۈزۈمىنى، ئائىلىلەر بويىچە نامراتلارنى ھۆددىگە ئېلىش چارىسىنى يولغا قويدى. نامرات ئائىلىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پىلان - تەدبىرلىرىنى تۈزۈشىگە يېتەكچىلىك قىلدى، ئۇلارغا دائىم ھەيدەكچىلىك قىلىپ ۋە ئىشلىرىنى تەكشۈرۈپ تۇردى. ئۇلارنىڭ ئۇرۇق، خىمىيىۋى ئوغۇت، دېھقانچىلىق دورىسى قاتارلىق جەھەتلەردىكى قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلىشىغا ۋاقتىدا يارىدەم بەردى.

1986 — 1987 - يىللىرى ناھىيە بويىچە 220 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، نامراتلارنى يۆلەش ئىقتىسادىي گەۋدىسىدىن 23ى قۇرۇلۇپ، نامرات ئائىلىلەرنىڭ 188 پەرزەنتى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇلارنىڭ 2 يىلدا يارىتقان ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 5 مىليون 935 مىڭ يۈەن، يارىتقان پايدا - بېجى 153 مىڭ يۈەن. كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم 140 يۈەن بولدى. 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە 192 مىڭ 800 يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ (بۇنىڭ ئىچىدە كوللېكتىپ غەملىگەن مەبلەغ 59 مىڭ 100 يۈەن)، كۆچمە چارۋىدىن 3442 تۇياق (بۇنىڭ ئىچىدە كوللېكتىپنىڭ چارۋىسى 591 تۇياق) تارقىتىپ بېرىلدى. 1989 - يىلىغا كەلگەندە كۆچمە چارۋا كۆپەيىپ 5378 تۇياققا، ئومۇمىي كىرىم 168 مىڭ يۈەنگە، ھەر بىر ئائىلىنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 1098 يۈەنگە يەتتى. 134 ئائىلە، 802 ئادەم نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %50كە يەتتى.

1986 — 1990 - يىلىغىچە جەمئىي 5662 نامرات ئائىلە، 41 مىڭ 875 ئادەم يۆلەندى (يېزا نوپۇسىنىڭ 12%نى ئىگىلىدى)، بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچى 1718 ئائىلە، 12 مىڭ 718 ئادەم. 5658 ئائىلە، 39 مىڭ 496 ئادەم نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى 99.9%كە يەتتى. 5 يىل جەريانىدا يېزا، كەنت كادىرلىرى نامرات ئائىلىلەرنى 1169 ئادەم (قېتىم) يۆلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە پارتىيە ئەزالىرى بىلەن ئىتتىپاق ئەزالىرى يۆلىگىنى 996 ئادەم (قېتىم). ناھىيە مالىيىسىدىن 5 مىليون يۈەن ئاجرىتىلىپ، شىمالىي تاغ قاپتاللىرىدىكى يەرلەرنى ئېچىش، ئېتىزلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش ۋە ئادەم - چارۋىلارنىڭ ئىچىملىك سۇ قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىلدى. نامرات دېھقان - چارۋىچىلارغا ئوزۇقلۇق ئاشلىق قوشۇمچە ياردەم پۇلى، ئۇرۇق، خىمىيىۋى ئوغۇت پۇلى ۋە قۇتقۇزۇش پۇلىدىن جەمئىي 1 مىليون 945 مىڭ يۈەن تارقىتىلدى، داۋالىنىش پۇلى، ئوقۇش پۇلى پەن - تېخنىكا مۇلازىمەت ھەققىدىن 35 مىڭ 200 يۈەن كەچۈرۈم قىلىندى. يىللاردىكى كونا قەرزدىن 426 مىڭ 900 يۈەن كېمەيتىلدى ياكى كەچۈرۈم قىلىندى، باشقا خىراجەتلەردىن 303 مىڭ يۈەن ھېسابتىن چىقىرىۋېتىلدى. شىمالىي تاغ قاپتاللىرىدىكى ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ئۈچۈن 13 مىليون 17 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، 2 مىليون 225 مىڭ ئىش كۈنى سەرپ قىلىنىپ، مازار غول ئۆستىگىنىڭ 7 كىلومېتىرلىق قىسمىنى سۇ سىڭمەس قىلىپ ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشى پۈتتۈرۈلۈپ، 188 مىڭ مو سۇغىرىش كۆلىمى كۆپەيتىلدى ۋە ياخشىلاندى، 117 كىلومېتىر يېڭى ئۆستەڭ چېپىلدى، 57.1 كىلومېتىر سۇ سىڭمەس ئۆستەڭ ياسالدى، 40 كىلومېتىر سۇ تۇرۇبىسى يانقۇزۇلدى، 34 كىلومېتىر يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى تارتىلدى، 6 پېزىدىكى 250 مىڭ ئادەم، 30 مىڭ تۈياق چارۋىنىڭ ئىچىدىغان سۈيى ھەل قىلىندى. 13 يېزا - بازار - مەيداندىكى 95% تىن ئارتۇق دېھقان - چارۋىچىنىڭ توكى ھەل قىلىندى. بىر نەچچە يىلدا جەمئىي 55 مىڭ 400 مو يەرگە 20 مىليون تۈپ كۆچەت تىكىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىقتىسادىي ئورمان 12 مىڭ 400 مو، بۇنىڭغا 6 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىندى، 170 مىڭ مو ئوتلاق پىلانلاندى، 180 مىڭ مو ئوتلاق بەرپا قىلىندى، 50 كىلومېتىر كۆچ يولى ياسالدى، 56 پۈختا قوتان، 27 ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكىتى، 17 ژاننا ياسالدى، 150 مىڭ مو ئوتلاققا ئايروپىلان بىلەن ئۇرۇق چېچىلدى، چارۋىچىلىق رايونىدىكى 23%چارۋىچى مۇقىم ئولتۇراقلاشتۇرۇلدى. 210 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، نامرات يېزا - كەنتلەر ئۈچۈن 13 شىپاخانا ۋە 1350 كۆادرات مېتىرلىق داۋالاش - ساقلىق ساقلاش ئامبۇلاتورىيىسى قۇرۇپ بېرىلدى. 1 مىليون 54 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ 7 نامرات يېزا - مەيدانغا يېڭىدىن 7520 كۆادرات مېتىرلىق مەكتەپ سېلىپ بېرىلدى، نامرات بالىلارنىڭ ئوقۇشقا كىرىش نىسبىتى 80% تىن ئاشتى. 5 يىلدا نامراتلارنى يۆلەش بويىچە 48 ئىلغار كوللېكتىپ، 142 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى.

§5. ئورۇنلاشتۇرۇش

1. ھەربىي سەپتىن بوشانغان، چېكىنگەن ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن دۆلەت مۇداپىئە قۇرۇلۇشى ۋە دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، قىسىملارنى تەرتىپكە سېلىش، ھەربىيلەرنى سەپتىن بوشىتىش خىزمىتى پىلانلىق ئىشلىنىشكە باشلىدى، ھەر يىلى قىسىمغا يېڭى ئەسكەر قوبۇل قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، بىر تۈركۈم ھەربىيلەر بوشىتىلىپ ۋە چېكىندۈرۈلۈپ يۇرتىغا قايتۇرۇلدى.

1950 — 1956 - يىلىغىچە ھەربىي سەپتىن بوشىتىلغان، چېكىندۈرۈلگەن 540 ھەربىي دېھقانچىلىق،

چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئور ۋىلاشتۇر ۋلدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزىغا قايتىپ دېھقانچىلىق قىلغىنى 418، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا قايتىپ، چارۋىچىلىق قىلغىنى 122. 89 ھەربىي بازارغا ئور ۋىلاشتۇر ۋلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا ئور ۋىلاشتۇر ۋلغىنى 62، زاۋۇت، كان ـ كارخانا ئور ۋىلىرىغا ئور ۋىلاشتۇر ۋلغىنى 27. 1959 — 1966 ـ يىلغىچە ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن ھەربىيلەرنى ئور ۋىلاشتۇر ۋش خىزمىتىگە ناھىيىلىك ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسى مەسئۇل بولدى، ھەربىي قىسمىنىڭ تۇمندىن يۇقىرى ئور ۋىلىرى بوشانغان ھەربىيلەرنى قوبۇل قىلغۇچى ئور ۋىنغا بۇۋاسىتە تونۇشتۇر ۋپ ئور ۋىلاشتۇردى. 1967 — 1973 ـ يىلغىچە ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن ھەربىيلەرنى شۇلار تۇر ۋشلۇق قىسىم يەرلىك ئور ۋىنغا بۇۋاسىتە تونۇشتۇر ۋپ ئور ۋىلاشتۇردى. 1974 — 1979 ـ يىلغىچە ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن ھەربىيلەرنى ئور ۋىلاشتۇر ۋش خىزمىتىنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن ھەربىيلەرنى ئور ۋىلاشتۇر ۋش ئىشخانىسى ئىشلىدى. 1978 ـ يىلى يۈرتى باشقا ئۆلكىدە بولغان 27 ھەربىي بايتوقاي يېزىسىنىڭ ئاراڭون كەنتىگە ئور ۋىلاشتۇر ۋلدى. 1980 ـ يىل 11 ـ ئايدا يۇقىرىنىڭ 1969 — 1975 ـ يىلغىچە ھەربىي قىسىمدىن بوشانغان كادىرلاردىن كەسپى ئۆزگەرتىلگەنلىرىنىڭ رەسمىيىتىنى ئەھۋالغا قاراپ بېجىرىپ بېرىش كېرەك دېگەن بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، دۆلەت كادىرى بولغانلار خىزمەتكە ئور ۋىلاشتۇر ۋلدى، ماۋاشى قىسمىنىڭ ئۆلچىمىگە يەتكەن 6 كىشى يۇقىرىغا يوللىنىپ ئەنگە ئالدۇر ۋلدى. دۆلەت كادىرى بولغان ھەم خىزمەتكە ئور ۋىلاشتۇر ۋلۇپ بولغان، ماۋاشى تېخى قىسمىنىڭ ئۆلچىمىگە يەتمىگەن 6 كىشىنىڭ قىسمىدىكى ماۋاش دەرىجىسى ئەسلىگە كەلتۈر ۋلدى؛ ئىشچى، گۇڭشې ئەزاسى قىلىپ ئور ۋىلاشتۇر ۋلغان 12 كىشى كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلار قاتارىدا قايتىدىن خىزمەتكە ئور ۋىلاشتۇر ۋلدى ھەمدە ئۆلارنىڭ ھەم ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ بازار نوپۇسى ۋە تاۋار ئاشلىق مۇناسىۋىتى بېجىرىپ بېرىلدى. 1981 — 1989 ـ يىلغىچە ھەربىي سەپتىن بوشانغان ئەسلى يېزا نوپۇسىدىكى 17 ھەربىي كارخانا ئور ۋىلىرىغا ئور ۋىلاشتۇر ۋلدى. 1985ـ يىلى ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن باشقا ئۆلكىلىك 15 ھەربىي ماۋارىپ سىستېمىسىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشقا ئور ۋىلاشتۇر ۋلدى. 1988 ـ يىلى جەنۇبىي سەپتە ئور ۋىشقا قاتنىشىپ قىسمىدىن چېكىنگەن بىر ھەربىي مەمۇرىي ئور ۋىنغا ئور ۋىلاشتۇر ۋلدى. شۇ يىلى 2 ـ دەرىجىلىك تۆھپە يارلىقان يېزا نوپۇسىدىكى بىر چېكىنگەن ھەربىينىڭ ئىشچىلىق كۆرسەتكۈچى ھەل قىلىنىپ ئور ۋىلاشتۇر ۋلدى. 1980 — 1990 ـ يىلغىچە ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن 1192 ھەربىي قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە 627 سى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئور ۋىلاشتۇر ۋلدى، 545ى بازارلارغا ئور ۋىلاشتۇر ۋلدى؛ 1986 — 1990 ـ يىلغىچە باشقا ئۆلكىلىك ھەربىيدىن 20 سى ئور ۋىلاشتۇر ۋلدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1980 — 1990 ـ يىلغىچە ھەربىي سەپتىن چېكىنگەنلەرنى ئور ۋىلاشتۇر ۋش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 — 5

يىللار	قوبۇل قىلىپ ئور ۋىلاشتۇر غان ئادەم سانى	بۇنىڭ ئىچىدە				
		بازارلارغا ئور ۋىلاشتۇر ۋلغىنى		يېزىلارغا ئور ۋىلاشتۇر ۋلغىنى		باشقا ئۆلكىلىكلەردىن ئور ۋىلاشتۇر ۋلغىنى
		مەمۇرىي-كەسپىي ئور ۋىلارغا	كارخانىلارغا	دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق مەيدانلىرىغا	يېزا ـ كەنتلەرگە	كەسپىي ئور ۋىلارغا	كارخانىلارغا
1980	463	25	134		304		

		57		30	13	100	1981
		24		45	6	75	1982
		46		33	8	87	1983
		31		27	4	62	1984
		42		24	13	94	1985
	15	42	12	20	16	91	1986
	1	27	5	22	6	62	1987
	2	8		25	1	35	1988
	1	22		29	17	69	1989
	1	5	2	28	19	54	1990
	20	608	19	417	128	1192	جەمئىي

2. ئارمىيەدىن پېنسىيەگە چىققان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1958 - يىلدىن باشلاپ ئارمىيەدىن پېنسىيەگە چىققان كادىرلار يەرلىكنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. ئۇلارنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى خەلق ئىشلىرى تارمىقى ئۈستىگە ئالدى. 1972- يىلى ئارمىيەدىن پېنسىيەگە چىققان 3 كادىر قوبۇل قىلىندى. ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، 6000 يۈەن ئاجرىتىلىپ، خەلق ئىشلىرى خىراجىتىدىن 4400 يۈەن چىقىم قىلىنىپ، ناھىيىلىك ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش پونكىتىدىن 2.4 مو يەر ئاجرىتىلىپ، پېنسىيەگە چىققان 3 كادىرغا ئۆي سېلىپ بېرىلدى. 1981 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن - بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ نامى غۇلجا ناھىيىلىك ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن ھەربىيلەر ۋە ئارمىيەدىن پېنسىيەگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى.

3. چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىشكە كەلگەن ياشلار - قىزلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر قايسى ساھە، ھەر قايسى كەسىپلەر زور مىقداردىكى ئەمگەك كۈچىگە ئېھتىياجلىق بولدى. 1957 — 1958 - يىللىرى خېنەن ئۆلكىسىدىن چېگرا رايونغا يارەدەمگە كەلگەن 116 ياش قوبۇل قىلىنىپ يېزىلارغا ماكانلاشتۇرۇلدى. 1959 - يىل 7 - ئايدا 2 - تۈركۈمدە چېگرا رايونغا يارەدەمگە كەلگەن ياش - قىزلاردىن 130ى قوبۇل قىلىنىپ، 108ى ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانىغا، قالغان 22 سى سودا، ئاشلىق تارماقلىرىغا ۋە دېھقانچىلىق سايمانلىرى زاۋۇتىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1960 - يىل 4 -، 6 -، 8 - ئايلاردا خوبېينىڭ ماچىڭ، مەنياڭ، جۇنشىيەن ناھىيىلىرىدىن 3 تۈركۈمگە بۆلۈنۈپ چېگرا رايونغا يارەدەمگە كەلگەن 312 ئائىلىلىك، 947 ئادەم قوبۇل قىلىندى، ئۇلاردىن 500ى ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانىغا، 200ى دولان دېھقانچىلىق مەيدانىغا، قالغان 247 سىدىن 40ى دېھقانچىلىق سايمانلىرى زاۋۇتى ۋە سودا ساھەسىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، قالغىنى گۈڭشىلارغا ماكانلاشتۇرۇلدى. 1965 - يىل 3 -، 8 - ئايلاردا 472 ياش ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىپ، يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

چېگرا رايونغا يارەدەمگە كەلگەن ياش - قىزلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىراجىتى بىلەن ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىنى كۆچۈرۈپ كېلىش خىراجىتىنى يۇقىرى دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ئاجرىتىپ بەردى. بۇنىڭدىن باشقا چېگرا رايونغا يارەدەمگە كەلگەنلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا پاختىلىق چاپان، يوتقان قاتارلىق مادىدىي بۇيۇملار تارقىتىپ بېرىلدى. بازارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلارنىڭ ھەربىرىگە 10 يۈەندىن، يېزىدىكىلەرگە 70

يۈەندىن ئورۇنلىشىش خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى. 1957 — 1965 - يىلغىچە چېگرا رايونغا يارەمگە كەلگەن ياش - قىرانلار ۋە ئائىلە تاۋابىئاتى بولۇپ 2400 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

چېگرا رايونغا يارەم بېرىش ئۈچۈن ناھىيىمىزگە كەلگەن ياشلار غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا پائال رول ئوينىدى. جىلىليوزى يېزىسىنىڭ بەشكۆۋرۈك كەنتىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان ياشلار ناھىيە بازىرىغا يېقىن بولغان ئۈزۈللۈكتىن تولۇق پايدىلىنىپ، ھەر خىل كۆكتاتلارنى تېرىپ بازارنى تەمىنلىدى. ۋۇگۈك چوڭ ئەترىتى، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، دولان دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ياشلار تېرىقچىلىق، باقمىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، تۈخۈم ئىلىپ، ئۈي قۇشلىرى بېقىپ ۋە كۆكتات تېرىپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تۆھپە قوشتى.

4. ئىخچاملىنىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1960 - يىلى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، دوختۇرخانا، سودا ئىدارىسى، بانكا، ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى، تاشقى سودا تىجارەت بۆلۈمى، ئۇن زاۋۇتى، ئۇنىۋېرسال پونكىت قاتارلىق ئورۇنلاردىن 33 ئىشچى - خىزمەتچى ئىخچاملىنىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلدى. 1961-يىلدىن 1962 - يىل 11 - ئايغىچە ناھىيە بويىچە 799 ئىشچى - خىزمەتچى ئىخچاملاندى، بازارلاردىكى تاۋار ئاشلىق يەيدىغان 2778 نوپۇس قىسقارتىلدى. بۇ ناھىيىدىكى تاۋار ئاشلىق يەيدىغان نوپۇسنىڭ 29.7% نى ئىگىلىدى. 1963 - يىلى ناھىيە بويىچە 329 ئىشچى - خىزمەتچى ئىخچاملاندى، بۇنىڭ ئىچىدە 2 ئادەم ئىچكى ئۆلكىدىكى يۇرتىغا قايتتى. 60 سوۋېت گىراژدانى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتتى، شىنجاڭلىق 165 كىشى ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇلدى، ئائىلىسىدە قىيىنچىلىقى بار 21 ئادەم ناھىيە بازىرىدا قالدۇرۇلدى، 81 ئادەم گۈڭشىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1960 — 1963 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 1161 ئادەم ئىخچاملىنىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلدى، بازار نوپۇسىدىن قىسقارتىلغان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىراجىتى ئۈچۈن 221 مىڭ 960 يۈەن تارقىتىپ بېرىلدى.

1970 — 1975 - يىلغىچە غۇلجا شەھىرىدىن قىسقارتىلىپ ناھىيىگە تەقسىم قىلىنغان 1944 نوپۇس ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئورۇش تەييارلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن تارقاقلاشتۇرۇلغان 193 نوپۇس گۈڭشىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى ھەمدە ئۇلارنىڭ ئۈي، ئەمگەك قوراللىرى مۇۋاپىق ھەل قىلىپ بېرىلدى.

5. ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش، قايتۇرۇش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش

1960 - يىلى ئىچكى ئۆلكىلەردىن ناھىيىگە ئېقىپ كەلگەنلەر كۆپەيدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇرۇشقا بويسۇنمىغان «ئۇچ خىل» خادىملار (چېگرا رايونغا يارەم بېرىشكە كەلگەنلەر، قىسقارتىلىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەنلەر، ئېقىپ يۈرگەنلەر) قوشۇلۇپ جەمئىيەتتە ئاققۇنلار قوشۇنى شەكىللەندى. شۇ يىلى ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش - قايتۇرۇش پونكىتى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس خادىم سەپلەندى، سايدىن 15.7 مو يەر ئاجرىتىلىپ يىغىۋېلىش پونكىتى قۇرۇلدى. 1959 — 1961 - يىلغىچە 4592 ئاققۇن ناھىيىدىكى 9 خەلق گۈڭشىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1962 - يىل 6 - ئايدا «ئۇچ خىل» خادىم تەڭشەلدى، ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ بولغان بولسىمۇ يەنە ئېقىپ يۈرگەن «ئۇچ خىل» خادىملار يىغىپ تەكشۈرۈلدى، شۇ ئورۇندا قىلىپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشنى خالايدىغانلار گۈڭشى ئەزاسى قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. يۇرتىغا قايتىشنى تەلەپ قىلغانلارنى يىغىۋېلىش ئورنى يۇرتىغا قايتۇردى. 1963 - يىلى «ئۇچ خىل» خادىمدىن 1030ى يۇرتىغا قايتۇرۇلدى، 3519ى ئورۇنلاشتۇرۇشنى قوبۇل قىلدى.

شۇ يىلى يۇقىرىدىن 40 مىڭ يۈەن ئاجرىتىلىپ، 5 ئولتۇراق نۇقتىسى، 535 ئېغىز يېڭى ئۆي سېلىنىدى. «ئۇچ خىل» خادىملارنىڭ تۇرمۇش يارىدەم پۇلىدىن 58 مىڭ يۈەن ئاجرىتىلىپ، 50 تېرىلغۇ ئۇلىغى، 18 ئات ھارۋىسى، 62 دانە ئونتۇراھال دېھقانچىلىق سايمىنى، 1427 دانە كىچىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىسى سېتىۋېلىنىپ، يېڭى ئەزالارغا تەقسىم قىلىپ بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا قىشتىن ئامان ئۆتۈش ئۈچۈن 30 مىڭ 500 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى. 1964 - يىلى دۆلەت يېڭى ئەزالارنى ماكانلاشتۇرۇش خىراجىتىدىن 41 مىڭ 12 يۈەن ئاجراتتى، يەنە 189 ئېغىز ئۆي سېلىپ بەردى. «ئۇچ خىل» خادىملار تۇرمۇش يارىدەم پۇلىدىن 19 مىڭ 974 يۈەن ئاجرىتىپ، 1906 ئائىلىگە تارقىتىپ بەردى. 1965 - يىلى 15 مىڭ 756 يۈەن ئاجرىتىلىپ يېڭى ئەزالارنىڭ كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك، ئۆي ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى جەھەتتىكى قىيىنچىلىقى ھەل قىلىپ بېرىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپە، ئاياغ، قۇلاقچا ئۈچۈن 6631 يۈەن، قازان - قومۇش ئۈچۈن 45 يۈەن، ئۆي رېمونت قىلىش ئۈچۈن 81 يۈەن، داۋالىنىش خىراجىتى ئۈچۈن 1155 يۈەن، ئىسسىنىش ئۈسكۈنىلىرى ئۈچۈن 174 يۈەن، ۋاقىتلىق قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە تارقىتىپ بېرىش ئۈچۈن 6710 يۈەن، كىچىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن 460 يۈەن سەرپ قىلىندى. يەنە يېڭى گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ 5 ئولتۇراق نۇقتىسىنىڭ قۇرۇلۇشىغا قۇتقۇزۇش پۇلىدىن 30 مىڭ 280 يۈەن ئاجرىتىپ بېرىلدى.

1958 — 1963 - يىلغىچە گۈڭشېلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان «ئۇچ خىل» خادىملار باشتا ئاساسىي جەھەتتىن كونا ئەزالارنىڭ ئۆيىدە ئولتۇردى ۋە ئۇلارنىڭ ئەسلىگە قوراللىرىنى ئىشلەتتى. 1963 - يىلى ھۆكۈمەت پۇل ئاجرىتىپ، كونا ئەزالارنىڭ زىيىنىنى تولۇقلاپ بەردى ھەمدە يېڭى ئەزالارنىڭ كەملىگەن ئوزۇقلۇق ئاشلىقىنى تولۇقلاپ بەردى. ناھىيە بويىچە 9 گۈڭشېغا 17 مىڭ 700 يۈەن پۇل ئاجرىتىلدى. كونا ئەزالارغا 39 مىڭ 108 يۈەن پۇل تۆلەپ بېرىلدى. 1964 - يىلى 40 مىڭ يۈەن ئاجرىتىلىپ، 289 ئېغىز ئۆي سېلىنىدى. 1964 — 1965 - يىللىرى يېغىۋېلىش پونكىتى يېغىۋالغان ئاققوننىلارنى ئەمگەككە سېلىپ، ئۇلارنى يۈرتىغا قايتۇرىدىغان يول راسخوتىنى ھەل قىلدى. 1966 — 1967 - يىللىرى ئاققوننىلار 11 مىڭ 429 غا يەتتى، بۇلارنىڭ بىر قىسمى تۇغقانلىرىنى پاناھ تارتىپ شىنجاڭغا تۇنجى قېتىم كەلگەنلەر، بىر قىسمى يۈرتىغا قايتۇرغاندا يېرىم يولدا قېچىپ كەلگەنلەر، يەنە بىر قىسمى كۆپ قېتىم ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ ئېقىپ چىقىپ ئاققوننۇقتا ئادەتلىنىپ كەتكەنلەر. تۇغقانلىرىنى پاناھ تارتىپ كەلگەن 4044 ئادەم گۈڭشېلارغا دېھقان قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئاققوننۇقتا ئادەتلىنىپ كەتكەن 809 ئادەم ئۆز يۈرتىغا قايتۇرۇلدى، قالغان 6576 ئادەمگە ئورۇنلاشتۇرۇشقا بويسۇنماي باشقا ناھىيىدىن ئېقىپ كەلگەنلەرنى قوشقاندا يىل ئاخىرىدا جەمئىيەتتىكى ئاققوننلار 7500دىن ئاشتى. 1983 - يىل 6 - ئايدا يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن تەدبىر تۈزۈلۈپ، ئاققوننلارنىڭ ئېقىپ يۈرۈشى چەكلەندى. 1983 - يىلدىن كېيىن باشقا ئۆلكىلەردىن ناھىيىمىزگە كەلگەن ئاققوننلاردىن بۇ ۋاستە تۇغقانغا كىرمەيدىغانلار ئومۇمەن ئورۇنلاشتۇرۇلماي يۈرتىغا قايتىشقا سەپەرۋەر قىلىندى، قايتىش خىراجىتىگە ئۆزى ئىگە بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاققوننلار ئورۇنلاشتۇرۇشقا بويسۇنمايدىغان ئەھۋال ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى.

6. شەھەر كەمبەغەللىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1956 - يىل 3 — 4 - ئايلاردا غۇلجا شەھىرىدىكى شەھەر كەمبەغەللىرىدىن 485 ئائىلىلىك 1949 ئادەم غۇلجا ناھىيىسىگە كۆچۈپ كەلدى، ئۇلار 4 -، 5 -، 6 - رايونلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ دېھقانچىلىققا قاتناشتۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە 4 - رايون (ئونيار يېزىسى) غا 154 ئائىلىلىك 671 ئادەم، 5 - رايون (يېڭىتام يېزىسى) غا 203 ئائىلىلىك 805 ئادەم، 6 - رايون (سامسۇزى يېزىسى) غا 126 ئائىلىلىك 473 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

§ 6 . ئىجتىمائىي پاراۋانلىق

1. يېزىلاردىكى «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەر»نى بېقىش

تارقاق بېقىش　1956 - يىل 1 - ئايدا دۆلەت «مەملىكەت بويىچە يېزا ئىگىلىكىنىڭ 1956 — 1967- يىلىغىچە تەرەققىيات پروگراممىسى (لايىھە)»دە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى ئەمگەك كۈچى كەمچىل بولغان ياكى ئەمگەك ئىقتىدارىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولغان، تۇرمۇشتا يۆلەنچۈكى يوق قېرى، ئاجىز، يېتىم، تۇل، مېيىپ ئەزالارنى «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش» (ئاشلىقتا، كىيىم - كېچەكتە، يېقىلغۇ، تەربىيىلەش، دەپنە ئىشلىرىدا كاپالەتلەندۈرۈش) سىياسىتىنى ئوتتۇرىغا قويدى. «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش»نى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويغاندا «ئۆچنى بېكىتىش» (يەنى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىنىڭ تۇرمۇش ئۆلچىمىنى، ئوزى مەشغۇلات قىلالايدىغان ئەمگەك كۈنى ۋە باشقا كىرىملەرنى، كوپېراتىپنىڭ ياردەم بېرىدىغان سانىنى بېكىتىش) چارىسى قوللىنىلدى. 1962 - يىلى ناھىيە بويىچە بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىدىن 442 ئائىلە، 1895 ئادەم بار ئىدى. 1965 - يىل 8 - ئايدا «يېزىلاردىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى تەمىنلەش، قوشۇمچە ياردەم بېرىش چارىسى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ناھىيىدە مۇشۇ چارە يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 724 ئائىلە، 2355 ئادەم بەش كاپالەتتىن بەھرىمەن بولدى. 1966 — 1977 - يىلغىچە يېزىلاردا بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش خىزمىتى ئۈزۈلۈپ قالمىدى. بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ ئوزۇقلۇق ئائىلىقى، تۇرمۇش ۋاستىلىرى قاتارلىقلار ئاساسىي جەھەتتىن كاپالەتكە ئىگە قىلىندى. 1986 - يىلى ناھىيە بويىچە 453 ئائىلە، 1043 ئادەم بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 421 ئائىلە، 1011 ئادەم تارقاق بېقىلدى، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن بېقىش خىراجىتى 250 يۈەندىن 300 يۈەنگىچە بولدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 356 ئائىلە، 551 ئادەم بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 435 ئادەم تارقاق بېقىلدى، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن بېقىش خىراجىتى 350 يۈەندىن 400 يۈەنگىچە بولدى.

مەركەزلەشتۈرۈپ بېقىش　1959 - يىلى ياشانغانلار ساناتورىيىسىدىن بىرى قۇرۇلۇپ، يېتىم، تۇل، مېيىپلاردىن 10ى بېقىلدى، ساناتورىيىگە بىر كۈتكۈچى خادىم، بىر مۇلازىم قويۇلدى.

1986 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا ياشانغانلار ساناتورىيىسىدىن 3ى قۇرۇلۇپ، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان 32 ئادەم يىغىپ بېقىلدى، پەنجىم يېزىلىق ساناتورىيىگە يېزىلىق ھۆكۈمەت 36 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، 1080 يۈەن ئىئانە قىلىپ، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى 2870 يۈەن ئاجرىتىپ بېرىپ، 326 كۆادرات مېتىرلىق ئۆي سېلىندى (6 ئېغىز ياتاق، بىر ئېغىز ئىشخانا، 3 ئېغىز ئىسكىلات)، بۇنىڭغا 20 كارىۋات قويۇلۇپ 18 ئادەم بېقىلدى، بىر ئاشپەز، بىر تازىلىق ئىشچىسى سەپلەندى، خەلق ئىشلىرى كادىرى قوشۇمچە ساناتورىيە باشلىقى بولدى. بىر ۋېلىسىپىت، بىر كىرئالغۇ، بىر رەڭسىز تېلېۋىزور، بىر ئۇنئالغۇ، 2 چوڭ ئىشكاپ، بىر توك ئوچاق، بىر ساپا قاتارلىق تۇرمۇش بۇيۇملىرى سەپلەپ بېرىلدى؛ يېزىلىق ھۆكۈمەت 62 مو يەر ئاجرىتىپ بەردى، ساناتورىيىدىكىلەر چامى يەتكەن ئەمگەكلەرنى قىلىپ ساناتورىيىنىڭ كىرىمىنى ئاشۇردى. 7 - ئايدا پەنجىم يېزىلىق ياشانغانلار ساناتورىيىسى ئىلغار ساناتورىيە بولۇپ باھالىنىپ تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

تۇرپانىيۇزى يېزىسى 17 مىڭ يۈەن مەبلەغ توپلاپ، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ئاجرىتىپ بەرگەن 12 مىڭ يۈەن بىلەن قوشۇپ، يېزىلىق ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇپ، 20 كارىۋات قويۇپ 9 ئادەمنى قوبۇل قىلدى. يېزىلىق ھۆكۈمەت ياشانغانلار ساناتورىيىسىگە 10 مو يەر ئاجرىتىپ بەردى. 1989 - يىلى بۇ ساناتورىيە ئىشتىن

توختىدى.

خۇدىيارىۋزى يېزىلىق ھۆكۈمەت مەبلەغ ئاجرىتىپ، ياشانغانلار ساناتورىيىسىنى رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، 10 كارىۋات قويۇپ، 4 ئادەمنى قوبۇل قىلدى. يېزىلىق ھۆكۈمەت ساناتورىيىگە 40 مو يەر ئاجرىتىپ بەردى، تېرىيدىغان ئادەم چىقماي يېزىلىق ھۆكۈمەت بۇ يەرنى يېقىن ئەتراپتىكى كەنت ئەزالىرىغا كۆتۈرە ببرىپ، ھەر يىلى يىغىۋالغان كۆتۈرە پۇلىنى ساناتورىيىنىڭ خىراجىتى قىلدى. دۆلەت بىلەن كوللېكتىپ مۇڭاپىق قوشۇمچە يارەم بەردى.

1989 - يىلى خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى 38 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ خۇدىيار يۈزى ياشانغانلار ساناتورىيىسىگە قۇدۇق كولاپ بەردى ۋە قىسمەن ئۇسكۇنىلەرنى تولۇقلاپ ئېلىپ بەردى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 356 ئائىلە، 551 ئادەم بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 16 ئادەم (پەنجىم يېزىسىدا 11 ئادەم، خۇدىيارىۋزى يېزىسىدا 5 ئادەم) يىغىپ بېقىلدى. بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى يىغىپ بېقىش خىراجىتى ئۆستۈرۈلۈپ 550 يۈەندىن 650 يۈەنگىچە بولدى؛ تارقاق بېقىش خىراجىتى ئۆستۈرۈلۈپ 350 يۈەندىن 400 يۈەنگىچە بولدى؛ يىغىپ بېقىلىدىغانلارنىڭ ھەر ئايلىق پارچە خىراجىتى 3 يۈەندىن 5 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى؛ ھېيىت - بايراملاردا ھەر بىر كىشىگە بېرىلىدىغان پۇل بۇرۇنقى 5 يۈەندىن 10 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى؛ پەسىل ئالماشقاندا يىلدا بىر قۇر يالاڭ كىيىم، ھەر 2 يىلدا بىر قۇر پاختىلىق كىيىم بېرىلدى. ھەر يىلى قۇربان ھېيىت ۋە باھار بايرىمىدا ناھىيە - يېزا پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ۋە خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرى ياشانغانلار ساناتورىيىلەرگە ببرىپ، بېقىلىۋاتقانلاردىن ھال سورىدى، ئۇلارغا ھال سوراش بۈيۈملىرى بەردى.

2. بازار پاراۋانلىق ئىشلىرى

چىڭ سۇلالىسى مەزگىلىدە ئايماق، ناھىيە، مەھكىمىلەردە بېقىش - قوتقۇزۇش ئورنى ۋە قىشلىق پاناھجاي قۇرۇلغاندى، ئېھتىياجلىق پۇل ۋە ئاشلىقنى ئۇلۇكلىك ھۆكۈمەت قوبۇل قىلىش، بېقىشتىكى نورمىلىق ئۇلۇچەم بويىچە ئاجرىتىپ بېرەتتى.

مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى غۇلجا شەھەر چوڭ مەسچىت ئۇماچىخانىسى قۇرۇلۇپ، 2000 يۈەن خىراجەت بىلەن 361 كىشىنى قوتقۇزدى. غۇلجا دەڭ دەرۋازا مەسچىت ئۇماچىخانىسى 1500 يۈەن خىراجەت بىلەن 256 ئادەمنى قوتقۇزدى؛ غۇلجا جەنۇبىي چاسا ئۇماچىخانىسى 1500 يۈەن خىراجەت بىلەن 263 كىشىنى قوتقۇزدى؛ غۇلجا سۇ دەرۋازا سىرتىدىكى بازار ئۇماچىخانىسى 1500 يۈەن خىراجەت بىلەن 263 ئادەمنى قوتقۇزدى. قىش پەسلىدە دۇئانلەر، ئاچ قالغان مۇساپىرلار سەدىقە ئۈمىچى بىلەن بېقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدىكى قەبرى، ئاغرىق، مېيىپلار يىل بويى ئۇماچ بىلەن تەمىنلەندى. مىنگونىڭ 19- يىلى (1930 - يىلى) بۇ 4 ئۇماچخانا 1143 ئادەم (قېتىم) نى ئۇماچ بىلەن تەمىنلىدى.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) ئۇيغۇر سودىگەر ھەسەن پالتابايوف نامراتلارنى قوتقۇزۇش ئورنىغا 50 قۇر كىيىم - كېچەك ئىئانە قىلدى. كېيىنكى يىلى 12 - ئايدا يەنە يېتىم ئوقۇغۇچى بالىلارغا 40 قۇر پاختىلىق كىيىم ئىئانە قىلدى. بۇنىڭدىن باشقا ئۇيغۇر سودىگەر ھەمىت يېتىم بالىلارغا 28 قۇر پاختىلىق كىيىمنىڭ رەختى ۋە ئەستەرلىكىنى ئىئانە قىلدى. كېيىن بۇ 2 سودىگەر مۇكاپاتلاندى.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) غۇلجا ناھىيىلىك قوتقۇزۇش ئورنى 276 ئادەمنى باقتى، بۇنىڭ ئىچىدە 43 مېيىپ مېيىپلار ئورنىغا يۆتكەپ بېرىلدى، 12 ئايال ئايال ئاجىزلەر ئورنىغا، قەبرى - ئاجىزلاردىن 123 ئادەم قەبرىلارنى بېقىش ئورنىغا، 72 يېتىم بالا دارىلئېتامغا، شەرقىي چوڭ گازارمىدىكى مۇھاجىرلار ۋە شەرق بېقىش پونكىتىدىكى 80 نامرات بېقىش پونكىتىغا ئەۋەتىپ بېرىلدى. شۇ چاغدا مۇساپىرلار قوتقۇزۇش ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئىدى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ھۆكۈمەت ئېلان قىلغان قۇنتۇزۇش ئورنىنى رەتلەش پروگراممىسىغا ئاساسەن، بۇ ئورۇن رەتكە سېلىنىپ، 199 ئادەم يىغىۋېلىندى، ئۇلار چېگە ئارغامچا ئېشىپ، توخۇ - ئۆردەك بېقىش كوپېراتىپى قۇرۇپ رونىق تېپىپ خېلى جىق كىرىم قىلدى. 42 يېتىم بالىنى يېتىم بالىلار مەكتىپىگە ئوقۇشقا ئەۋەتتى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) باشقۇرۇشقا، ئىشلەپچىقىرىشنى يۆكسەلدۈرۈشكە قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، ناھىيىلىك قۇنتۇزۇش ئورنىنىڭ نامى ناھىيىلىك قۇنتۇزۇش مەھكىمىسىگە ئۆزگەرتىلىپ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قارايدىغان قىلىندى. ئىلى مېيىپ ھەربىيلەرنى بېقىش مەھكىمىسى ئۆلكىلىك شەرەپلىك ھەربىيلەرنى قۇنتۇزۇش مەھكىمىسىگە ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە 1843 ھەر مىللەت يېتىم - يېسىر نامرات، 583 شەرەپلىك ھەربىي قوبۇل قىلىندى. غۇلجا ناھىيىلىك قۇنتۇزۇش مەھكىمىسىنىڭ ئايلىق خىراجىتى 22 مىڭ 260 يۈەن، ۋاقىتلىق خىراجىتى 55 مىڭ 500 يۈەن، جەمئىي خىراجىتى يېڭى پۇل ھېسابىدا 77 مىڭ 760 يۈەن ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن «ئاساسىي قانۇنىمىز» ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆزىنى قۇنتۇزۇش، جەمئىيەت ياردەم بېرىش، دۆلەتنىڭ زۆرۈر بولغان قۇنتۇزۇشىنى قوشۇمچە قىلىش» قائىدىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دۆلەتنىڭ شەھەر - بازارلاردىكى نامرات ئائىلىلەرگە بېرىدىغان قۇنتۇزۇش ياردەم پۇلىنى قوبۇل قىلغاندىن باشقا، شەھەردىكى ئىشسىز ئاھالىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆزىنى قۇنتۇزۇشقا پائال تەشكىللەپ، پىششىقلاش كەسپى، قول سانائەت، سودا، مۇلازىمەت كەسپى، ترانسپورت كەسپى قاتارلىق كەسىپلەرنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش ۋە تۇرمۇشتا چېقىش يولى تېپىش مەسلىسىنى ھەل قىلدى. 1958 - يىلى خەلق گۈڭشېسى قۇرۇش مەزگىلىدە، يېزا - بازار ئورگانلىرى ھەر خىل ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كارخانىلىرىنى قۇرۇپ، كىيىم تىكىش، ئاياغ كىيىم تىكىش، پايپاق توقۇش، دوپپا تىكىش، ئارغامچا ئېشىش، بورا سېۋەت توقۇش، كەسمە چۆپ چېقىرىش، موخۇركا قورۇش، تۇنىكچىلىك، سامسىپەزلىك، كاۋاپچىلىق، ناۋايلىق، قوي، چوشقا بېقىش، يەسلى قۇرۇشقا ئوخشاش ئىشلەپچىقىرىش تۈرلىرىنى يولغا قويدى، بۇ كارخانىلارغا ئىشسىز ئاھالىلەر، ئائىلە ئايالىلىرى، گاس - گاچىلاردىن تۇرمۇشتا قىينىچىلىقى بار ئازكەم 1000 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى. كېيىن بۇ كارخانىلار ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنى ئۆزلۈكسىز كېڭەيتىپ تىجارەت نىشانىنى تەڭشەپ، پەيدىنپەي ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا، كەسىپي ئورۇنلارغا ئايلاندى.

1988 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى پاراۋانلىق شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ رويخەتكە ئالدۇرغان مەبلىغى 200 مىڭ يۈەن ئىدى، 520 كۋادرات مېتىرلىق بىر ئۈنۈمبرسال بىناسى بار ئىدى. بۇ شىركەت قايتۇرۇپ يىغىۋالغان نامراتلارنى يۆلەش ئوبوروت مەبلىغى بىلەن خەلق ئىشلىرى كەسىپي خىراجىتىنى مەبلەغ مەنبەسى قىلدى. تىجارەت دائىرىسى سودا (تۇرلۇك ماللار دوكىنى)، كىيىم تىكىش، ياغاچچىلىق قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى، ئىشلەپچىقىرىش خادىمى ۋە باشقۇرۇش خادىمى بولۇپ 8 خادىم ئىشلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە «تۆت خىل مېيىپ» (چولاق، ئەما، گاچا، گاس) تىن 3ى بار، بۇلار ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش خادىملىرىنىڭ 37.5% نى ئىگىلەيدۇ. بۇ شىركەت ناھىيە بازىرىدىكى تۇرمۇشتا قىينىچىلىقى بار، ئەمگەك ئىقتىدارىغا ئىگە مېيىپلارنى زۆرۈر تۇرمۇش كاپالىتى بىلەن تەمىن ئەتتى.

3. مېيىپلار پاراۋانلىقى

مېيىپلار بىرلەشمىسى 1990 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلغاندىن كېيىن «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مېيىپلارنى كاپالەتلەندۈرۈش قانۇنى»نى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەستىقلاپ تارقاتقان «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى مېيىپلار ئىشلىرىنىڭ 8 - بەش يىللىق پىلان پروگراممىسى»نى ئىزچىل

ئەملىيلەشتۈرۈشنى مەركەز قىلىپ، مېيىپلار ساغلاملىقى، مېيىپلار ماتارىپى، مېيىپلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، تەشكىلىي قۇرۇلۇش، قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشى، مېيىپلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمەتلىرىنى پائال قانات يايدۇرۇپ، مېيىپلار بىرلەشمىسىنىڭ «ۋەكىللىك قىلىش، مۇلازىمەت قىلىش، باشقۇرۇش» تىن ئىبارەت 3 خىل فۇنكسىيەسىنى جارى قىلدۇردى. يېزا - بازار دەرىجىلىك مېيىپلار بىرلەشمىلىرىنى قۇرۇش تەييارلىقىنى چىڭ تۇتتى. شۇ يىلى ۋىلايەت چوشۇرگەن ھەر خىل كۆرسەتكۈچلەر بويىچە ئىش كۆرۈلۈپ، كۆزىگە ئاق چوشكەن 23 كىشىنىڭ كۆزى ئوپېراتسىيە قىلىنىپ، كۆرۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 3 بالا ئوپېراتسىيە قىلىنىپ پارالىچ كېسىلى ساقايتىلدى، بىر گاچا بالا تىل مەشقى قىلدۇرۇلدى. مېيىپلارنىڭ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە 11 مىڭ يۈەن خىراجەت مەرپ قىلىندى. مېيىپلارنىڭ مېيىپلىك دەرىجىسىگە قاراپ ئۇلارنىڭ ئوقۇش پۇلى سودا - سانائەت باشقۇرۇش ھەققى، مەجبۇرىيەت ئەمگىكى، جۇغلانما ئىش كۈنى ۋە باشقا جەھەتتىكى خىراجەتلىرى كېمەيتىلدى ياكى كەچۈرۈم قىلىندى. مېيىپلار بىرلەشمىسى قۇرۇلغاندىن تارتىپ يىل ئاخىرىغىچە ئىش كۈتۈپ تۇرغان 100 نەچچە مېيىپ ياشىنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش مەسىلىسىنى ھەل قىلدى، مېيىپلارغا 30 مىڭ يۈەن قۇتقۇزۇش ياردەم پۇلى تارقىتىپ بەردى.

§ 7 . نىكاھ، دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش

1. نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدە نىكاھقا چات كېرىۋىلىش، نىكاھ سودىسى قىلىش ئادەتلىرى مەۋجۇت ئىدى، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» ئېلان قىلىندى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن فېئوداللىق جەمئىيەتتىن قالغان ئاتا - ئانىلار نىكاھقا چات كېرىۋىلىش، نىكاھ سودىسى قىلىش ئادەتلىرىنى تەدرىجىي خاتىمە بېرىلىپ، ئەركىن مۇھەببەتلىشىش يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. توي قىلىشنى ئىلتىماس قىلغۇچىلار يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تونۇشتۇرۇشىنى ئېلىپ رايونلۇق مەھكىمىگە بېرىپ تىزىمغا ئالدۇرۇپ توي خېتى ئالغاندىن كېيىن توي قىلىدىغان بولدى. 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە 676 ئادەم نىكاھ قانۇنىدىكى يېڭى تۈزۈم بويىچە توي قىلىشنى ئىلتىماس قىلىپ تىزىمغا ئالدۇردى. بۇلاردىن 34ى تىزىمغا ئالدۇرۇش شەرتىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان بولۇپ چىقتى. 30 جۈپ نىكاھتىن ئاجرىشىشنى ئىلتىماس قىلدى، بۇلاردىن 12 جۈپى كېلىشتۈرۈپ ياراشتۇرۇلدى. 1958 - يىلى خەلق گۇڭشىسى ئومۇملاشتۇرۇلغاندىن كېيىن نىكاھ تىزىملاش ئىشىغا گۇڭشي باشقۇرۇش كومىتېتى مەسئۇل بولدى. 1963 — 1964 - يىللىرى ناھىيە بويىچە 2000 جۈپ ياش نىكاھلىنىش ئۈچۈن تىزىمغا ئالدۇردى، 44 جۈپ ياش تىزىمغا ئالدۇرۇش شەرتىگە ئۇيغۇن كەلمىدى، 422 جۈپ ئەر - خوتۇن نىكاھتىن ئاجراشتى، 40 جۈپ ئەر - خوتۇن يېنىشۇالدى، كېلىشتۈرۈش ئارقىلىق 47 جۈپ ئەر - خوتۇن يارىشۇالدى، 75 جۈپ ئەر - خوتۇن سوتنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرۇلدى. 1981 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇرئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى «نىكاھ قانۇنى» نى ئىجرا قىلىشنىڭ قوشۇمچە بەلگىلىمىسىنى چىقىرىپ، يېڭى نىكاھ قانۇنىنى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلىپ، توي - تۆكۈن ئىشىنى يېڭىچە، ئاددىي ئۆتكۈزۈشنى تەشەببۇس قىلدى. 1984- يىلى ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشي ئايرىۋېتىلگەندىن كېيىن، نىكاھ تىزىملاشنى يېزا - بازارلىق ھۆكۈمەت بېجىرىدىغان بولدى. ناھىيىدە قۇرۇلۇق تۈرى - مەيدانلارنىڭ نىكاھ تىزىملاش ئىشلىرىنى خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى تۈرى- مەيدانلاردىكى سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى ياكى ئاممىۋى خىزمەت بۆلۈمىنىڭ بېجىرىشىگە ھاۋالە قىلدى. ناھىيىگە بۇاسىتە قاراشلىق ئورگانلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ نىكاھلىنىشىنى تىزىملاش ئىشلىرىنى خەلق

ئىشلىرى ئىدارىسى ۋاكالىتەن بېجىردى. 1986 - يىلى يېزا - بازارلاردىكى خەلق ئىشلىرى كادىرلىرى سىستېمىلىق تەربىيىلىنىپ، نىكاھ تىزىملاش رەسمىيىتى مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، نىكاھ ئارخىپى تۈرغۇزۇلدى، 25 يېزا، مەيداندا مەخسۇس ئارخىپ ئىشكابى سەپلىنىپ، جەمئىي 328 توپلام 9575 جۈپ ئەر - خوتۇنلۇق نىكاھ ئارخىپى يىغىپ ساقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە نىكاھلىنىش ئارخىپى 275 توپلام، نىكاھتىن ئاجرىشىش ئارخىپى 55 توپلام. شۇ يىلى ئۇچۇن خۇيزۇ يېزىسىنىڭ مەمەيار كەنتىدە كونا ئۆرۈپ - ئادەتلەرنى ئۆزگەرتىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، «نىكاھ - دەپنە ئىشلىرى كېڭىشى» قۇرۇلدى. پارتىيە ئەزالىرى، ئىتتىپاق ئەزالىرى، ئايالار بىرلەشمىسى كادىرلىرى دىنىي زاتلار توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىنى ئاددىي بېجىرىشنى باشلامچىلىق بىلەن تەشۋىق قىلىپ، ئاممىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. ناھىيە بويىچە ھەممە يېزا - كەنتلەردە نىكاھ - دەپنە ئىشلىرى كېڭىشى قۇرۇلۇپ، كونا قائىدە، ئۆرۈپ - ئادەتلەر تۈگىتىلىپ، مەدەنىي، يېڭى كەيپىيات تۈرغۇزۇلدى. 1987 - ، 1988 - يىللىرى يېڭى يىل، «1 - ماي» ئەمگەكچىلەر بايرىمىدا سامىمىيۈزى يېزىسىدا ۋە ناھىيىلىك زىغىر تالاسى زاۋۇتىدا كوللېكتىپ توي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى. 1987. يىلى ناھىيىگە بۈۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملىتىش ئىشى جېلىلىيۈزى بازىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ناھىيىدىكى ئوخشاشمىغان مىللەتتىكىلەرنىڭ ئۆزئارا نىكاھلىنىشىنى تىزىمغا ئېلىشقا مەسئۇل بولدى. تىزىمغا ئېلىش ئورۇنلىرى نىكاھ قانۇنىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، نىكاھلىنىشنى، نىكاھتىن ئاجرىشىشنى ئىلتىماس قىلغانلارنىڭ نىكاھ مۇناسىۋىتى ۋە نىكاھ ئاساسىنى قاتتىق تەكشۈرۈپ، نىكاھ ماجىرالىرىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىپ، نىكاھقا چات كىرىۋېلىش ۋە نىكاھلىنىشقا زورلاش ئىشلىرىنى قاتتىق چەكلەپ، نىكاھ سودىسىغا زەربە بېرىپ، نىكاھ ئەركىنلىكىنى، بىر ئەر - بىر خوتۇنلۇق بولۇشنى، ئەر - ئايالار باراۋەرلىكىنى ھەقىقىي كاپالەتلەندۈردى. تىزىمغا ئېلىش ئورۇنلىرى قانۇندا بەلگىلەنگەن ياش ئۆلچىمىنى قاتتىق ئىجرا قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، نىكاھ قانۇنسىنىڭ تەلىپى بويىچە كېچىكىپ توي قىلىش، كېچىكىپ پەرزەنت كۆرۈش ۋە پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش تەشۋىقاتىنى ئېلىپ باردى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش ئورنىدىن 31ى تەسىس قىلىندى، ئوخشاشمىغان مىللەتتىكىلەردىن 132 جۈپ ياش نىكاھلىنىشنى تىزىمغا ئالدۇردى. 1982 — 1990 - يىلغىچە 8250 جۈپ ياش نىكاھلىنىشنى تىزىمغا ئالدۇردى، 1325 جۈپ ئەر-خوتۇن نىكاھتىن ئاجراشتى، 1990 - يىل 6 - ئايدا ئىلى ۋىلايەتلىك خەلق ئىشلىرى باشقارمىسى 8 ناھىيە، بىر شەھەرنىڭ نىكاھ ئارخىپىنى سېلىشتۇرۇپ باھالاپ چىقتى، غۇلجا ناھىيىسى نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاشنى باشقۇرۇشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ دېگەن نامغا ئېرىشتى، 3 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى، بىر نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش خادىمى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن تەقدىرلەندى.

قىسمەن يىللاردىكى نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 — 6　　بىرلىكى: جۈپ

يىللار	ئوخشاش مىللەتتىكىلەر	ئوخشاشمىغان مىللەتتىكىلەر	نىكاھتىن ئاجراشقانلار	يېڭىشۋالغانلار
1956	321		18	
1986	2022	16	206	39
1987	2201	35	244	
1988	3023	41	304	42
1989	2564	12	272	
1990	2710	28		307

2. دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش

ناھىيە تەۋەسىدە ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ، خەنزۇ قاتارلىق 27 مىللەت بار، ھەر قايسى مىللەتلەر قازا قىلغانلارنى ئۆزلىرىنىڭ ئۆرپ - ئادىتى بويىچە دەپنە قىلىدۇ. ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئامما «مەسچىتنى ئاساس قىلىپ ئۆز ئالدىغا يەرلىك تاللاپ»، قازا قىلغانلارنى دەپنە قىلىدىغان بولغاچقا نۇرغۇن قەبرىستانلىق شەكىللەندى، يېزىلاردا 146 قەبرىستانلىق بار. 1972 - يىلى ناھىيە بازىرىنىڭ 3 كىلومېتىر شىمالىدىكى ئېدىرلىق ئۈيغۇر، خەنزۇ، شىبە، مانجۇلارنىڭ قەبرىستانلىقى ئۆچۈن ئاجرىتىپ بېرىلدى، ئۇ قەبرىستانلىققا دەپنە قىلىشقا ھەق ئېلىنمىدى. بازار ئىچىدىكى قەبرىستانلىق ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ تەنتەربىيە مەيدانى قۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندە يەرلىك ئىگىلىرىگە يەرلىكنى يۆتكەپ كېتىش ھەققىدە ئۇقتۇرۇش قىلىندى.

§ 8. ئەرزىيەت خىزمىتى

1. ئاپپارات

50 - يىللاردا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىدە ئەرزىيەت گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، مەخسۇس كادىرلاردىن بىرنى سەپلىدى، بۇ گۇرۇپپا خەلق ئاممىسىنىڭ ئەرزىيەت خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

1969 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەرزىيەت گۇرۇپپىسى ئىنقىلابىي كومىتېت ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسىنىڭ قارمىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، مەخسۇس كادىرلاردىن 2سى سەپلەندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ئەرزىيەت خىزمىتى ئاپپاراتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1973 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومدا ئەرزىيەت - قوبۇل قىلىش ئىشخانىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، مەخسۇس ئەرزىيەت كادىرلاردىن 2سى سەپلەندى.

چ ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىنىڭ ئەرزىيەت خىزمىتى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىشخانىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. 1987 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىشخانىسىدا ئەرزىيەت بۆلۈمى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 5 - ئايدا ئەرزىيەت ئاپپاراتىنى چ ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەرزىيەت بۆلۈمى قىلىش بەلگىلەندى، ئايدۇقادىر بۆلۈم باشلىقلىقىغا تەينىلەندى. 1989 - يىل 8 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئەرزىيەت بۆلۈمىنىڭ نامى ئەرزىيەت ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك ئەرزىيەت ئىدارىسىدا مەخسۇس ئەرزىيەت كادىرلاردىن 7سى ئىشلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىدارە باشلىقى بىر، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بىر. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى، سوت مەھكىمىسى، سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى، مەمۇرىي تەپتىشلىك ئىدارىسى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ۋە يېزا، بازار، مەيدانلار، قىسمەن كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلار بولۇپ 37 ئورۇندا مەخسۇس ياكى قوشۇمچە ئەرزىيەت كادىرى سەپلەندى. يېزا - بازار (مەيدان) قارمىقىدىكى كەنت ئاھالە كومىتېتى ۋە كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارمىقىدا مۇرەسسە گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ئەرزىيەت خىزمىتىنى قوشۇمچە ئىشلىدى. ناھىيە بويىچە مەخسۇس ياكى قوشۇمچە ئەرزىيەت كادىرى 145كە يەتتى.

2. ئەرزىيەت خىزمىتى

يىللاردىن بۇيان ئاممىدىن كەلگەن ئەرزىيەتلەر مەزمۇنى ۋە خاراكتېرى بويىچە پاش قىلىش، شىكايەت قىلىش، ھەر خىل ئەرز، خىزمەت يۆتكەش، ئەمگەك - ماڭاش، ئەمگەك سۇغۇرتىسى، ئىشقا ئورۇنلىشىش، ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش قىينىچىلىقى، پاراۋانلىق، نوپۇس - ئاشلىق مۇناسىۋىتى، بىرلىك سەپ، مىللەت، مۇھاجىرلار ئىشلىرى، ئۆي ئىسلاھاتى ۋە ئۆي - زېمىن، پىلانلىق تۇغۇت، ئورۇنلاشتۇرۇش، چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىش، قىسقارتىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەنلەر، دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان، خىزمەتتىن چېكىنگەنلەر مەسىلىسى، زىيالىيلار مەسىلىسى، ئۆرلەپ ئوقۇش، ئوقۇش پۈتتۈرگەنلەرنى تەقسىم قىلىش، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى ھەربىكەتلەر ۋە باشقا ھەربىكەتلەر جەريانىدىكى ناھەق، يالغان، خاتا دېلولار، ئىقتىسادىي توختام ماجىراسى، يەر، ئوتلاق، سۇ ماجىراسى ۋە ھەر خىل ھەق تەلەپ ماجىراسى قاتارلىق نەچچە 10 خىلغا ئايرىلدى. ئەرزىيەت ئاپپاراتى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتكە ۋاكالىتەن خەلق ئاممىسىنىڭ ئەرزىيەتلىرىنى بىر تەرەپ قىلىدىغان فۇنكسىيىلىك ئورۇن سۈپىتىدە باشتىن ئاخىر «دەرىجە بويىچە مەسئۇل بولۇش، تەۋەلىكى بويىچە باشقۇرۇش» پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، ئەرزىيەتلەرنى تىزىملاش، ئارخىپ تۇرغۇزۇش، بېجىرىشكە يۆتكەپ بېرىش، مەسئۇل بولۇپ بېجىرىش، بېجىرىشقا ھەيدەكچىلىك قىلىش، ئارخىپقا ئېلىش قاتارلىق تۈزۈملەرنى تۇرغۇزدى ۋە مۇكەممەللەشتۈردى. خەلقنىڭ ئەرزىيىتىنى بىر تەرەپ قىلىش، خەلق ئاممىسىنىڭ ساداسىنى ئاڭلاش، ھال ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن ئاممىنى كۈتۈۋېلىش ۋاقتىدا ئاممانى ئالدىرغانغا ئالدىراپ، ئاممىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپ، ئاۋارىچىلىقتىن قورقماي، ئۇششاق ئىشتىن زېرىكمەي، ھال ئېيتىپ كەلگەنلەرگە ئىستايىدىل يول كۆرسىتىپ ۋە تەربىيە بېرىپ، پارتىيەنىڭ سىياسەت، فاكتىلىرىنى ئەستايىدىل تەشۋىق قىلىپ، مەسىلىلەرنى ئاساسىي قاتلامدا ھەم بىخ ھالىتىدا ھەل قىلىپ كەلدى. 50 - يىللاردىن 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە ئەرزىيەت بىر قەدەر ئاز بولۇپ، كەسىپي خىزمەت مىقدارى كۆپ بولمىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاخىرىلاشقاندىن تارتىپ، 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە مەزگىلىدە بولغان ئارىلىقتا، سىياسىي ھەربىكەتلەر جەريانىدا پەيدا بولغان ناھەق، يالغان، خاتا دېلولار تۆپەيلىدىن خەلقنىڭ ئەرزىيەتلىرى جىددىي كۆپەيدى. مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، 1979 — 1983 - يىلغىچە ئاممىدىن كەلگەن 608 پارچە خەت تاپشۇرۇۋېلىنىپ، 590 پارچىسى ھەل قىلىنغان، ھال ئېيتىپ كەلگەن 2000 نەپەر (قېتىم) كۈتۈۋېلىنغان.

80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرىغىچە مەزگىلىدە، خەلق ئاممىسىنىڭ ئەرزىيەتلىرىدە ئاساسلىقى، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى تۆپەيلىدىن تۇغۇلغان بىرقاتار ئىقتىسادىي توختام ماجىرالىرى، يەر، ئوتلاق، سۇ ماجىرالىرى ۋە پىلانلىق تۇغۇت مەسىلىلىرى كۆپ سانلىق ئىگىلىدى. 1984 - يىل 1 - ئايدىن 10 - ئايغىچىلا ھال ئېيتىپ كەلگەن ئاممانىڭ 5338 نەپەر (قېتىم) گە يەتتى. ئەرزىيەت خىزمىتىنى ئاممانى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى قويۇقلاشتۇرىدىغان، بيۇروكراتلىقنى تۈگىتىدىغان سىياسىي ۋەزىپە قاتارىدا تۇتۇش ئۈچۈن، شۇ يىلى 11 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «ناھىيە رەھبەرلىرىنىڭ ھال ئېيتىپ كەلگەن ئاممىنى قوبۇل قىلىش كۈنى» تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، ھەر يىلى 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 12 - ئاينىڭ 15 - كۈنىگىچە بولغان كۈنلەرنى ئەرزىيەت خىزمىتى كۈنى قىلىپ بەلگىلىدى، مۇشۇ كۈنلەردە ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار نۆۋەت بىلەن ئاممىنى قوبۇل قىلىپ، يېغىلىپ قالغان ئەرزىيەت دېلولىرىنى ۋە كونا دەۋاگەرلەرنى نۇقتىلىق تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى. يىل ئاخىرىغىچە 31 ئاممىنى قوبۇل قىلىپ، مەسىلىلەرگە جاۋاب بەردى ۋە مەسىلىلەرنى ھەل قىلدى. ئەرزىيەت خىزمىتىنىڭ نەتىجىسى گەۋدىلىك بولغاچقا، 1985 - يىلى ناھىيىلىك ئەرزىيەت ئىدارىسى ۋىلايەت دەرىجىلىك ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى، ئۇنىڭ ئىلغار ئىش - ئىزلىرى «ئىلى گېزىتى» گە بېسىلدى، «شىنجاڭ گېزىتى» مۇ

كۆچۈرۈپ باستى.

1987 - يىلى ناھىيىلىك ئەرزىيەت ئىدارىسى ئەرزىيەت ماتېرىياللىرىنى قايتىدىن تۈرگە ئايرىپ، 45 توپلام قىلىپ رەتلەپ چىقتى. بۇنىڭ ئىچىدە پۈختا ئارخىپ 12 توپلام، ئۆزۈن مۇددەتلىك ئارخىپ 21 توپلام، قىسقا مۇددەتلىك ئارخىپ 12 توپلام. ئارخىپ ساقلاش تۈزۈمىنى چىڭىتىپ، ئەرزىيەت ماتېرىياللىرىنىڭ «چېچىلىپ كەتمەسلىك، قالايمىقان بولماسلىق، يوقاپ كەتمەسلىك، بۇزۇلماسلىق» نغا كاپالەتلىك قىلدى.

1984 — 1990 - يىلغىچە ئەرزىيەت تارمىقى ئامىمىدىن كەلگەن 3200 پارچە خەتنى قوبۇل قىلدى، ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن ئامىمىدىن 2338 ئادەم (قېتىم) نى كۈتۈۋالدى.

3. ئەرزىيەت دېلولىرىدىن مىسال

1 - مىسال: مىرزاتقان خوجىنىڭ شەخسىي ئۆيىنى باھاغا سۈندۈرۈپ قايتۇرۇش توغرىسىدىكى ئەرزى.

مىرزاتقان خوجا، ئەر، 65 ياش، ئۇيغۇر، غۇلجا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق (ئۇچ ئىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ھېكمىبەگ خوجىنىڭ ئوغلى).

ئەرز قىلغۇچى 1950 - يىلى چۈلۈقاي يېزىسى ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايغا 3 ئېغىز ئولتۇراق ئۆي، 3 ئېغىز ئىسكىلات، 2 ئېغىز لەمپىلىك ئۆي، بىر ئېغىز چايخانا سالغان، ئىگىلىگەن كۆلىمى 3 مو كېلىدۇ. شۇ يىلى خىزمىتى ئۈرۈمچىگە يۆتكىلىپ، ئۆيىنى شۇ يەردىكى ھۆكۈمەتنىڭ ۋاكالىتەن باشقۇرۇشىغا تاپشۇرغان، كېيىن چۈلۈقاي يېزىلىق ئاشلىق پونكىتى ھەمسىز ئىشلەتكەن، 1980 - يىلدىن باشلاپ ئۆي ئىگىسى كۆپ قېتىم ئەرز قىلدى. ناھىيىلىك ئەرزىيەت ئىدارىسى باھا ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە كۆپ قېتىم تەكشۈرۈپ، ئىنكاس قىلغان ئەھۋالنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلىدى. ئۇلار ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە يوللىغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى [1991] 24 - نومۇرلۇق ھۆججەت چىقىرىپ، ئىنجالىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ [1987] 26 - نومۇرلۇق ھۆججىتىنىڭ روھى بويىچە ئىجرا قىلىشقا قوشۇلمىز، مىرزاتقان خوجىنىڭ ھەقىقەتەن ئۆي قىيىنچىلىقى بولغاچقا، چۈلۈقاي يېزىلىق ئاشلىق پونكىتى ئۇنىڭغا بىر قېتىمدىلا 8522 يۈەن قوشۇمچە يارەم بېرىدۇ، بۇ پۇلنى ئاشلىق ئىدارىسى مەسئۇل بولۇپ ھەل قىلىدۇ، دەپ تەستىق سالدى.

2 - مىسال: مايۇنىڭ چوڭ قىزىنى شەھەر نوپۇسىغا ئالدۇرۇش توغرىسىدىكى ئەرزى.

مايۇ، ئەر، 49 ياش، خۇيزۇ، دۆڭمازار بازىرىدا ئولتۇرۇشلۇق، ئەرز قىلغۇچى 1959 - يىل 6 - ئايدا خىزمەتكە قاتناشقان، ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى بىكتۇەن ئارقا سەپ - تەمىنات بۆلۈمى 1 - ئاپتوموبىل تۇەنىنىڭ خىزمەتچىسى ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار» نىڭ يالاقچىسى دەپ قارىلىپ، خىزمەتتىن قوغلانغاندىن كېيىن غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ ماكانلاشقان. 1985 - يىلى قاتناش نازارىتى سىياسىتىنى ئەملىيلەشتۈرۈپ، قايتۇرۇپ خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئىشچى قىلىپ ئىشلىتىدىغان بولغان. 1986 - يىلى قاتناش نازارىتى ئەمگەك - كادىرلار نازارىتىگە يوللىغان، ئىلى ئىلايەتلىك پارتكوم سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسىنىڭ [1986] 23 - نومۇرلۇق، [1986] 66 - نومۇرلۇق ۋە غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ [1989] 16 - نومۇرلۇق ھۆججىتى ئارقىلىق ئۇنىڭغا مەخسۇس كادىر كۆرسەتكۈچى بېرىلىپ دۆڭمازار بازىرىغا خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلغان، لېكىن ئۇنىڭ 1974 - يىل 2 - ئايدا تۇغۇلغان چوڭ قىزى ما شيۇمېينىڭ نوپۇسىنىڭ تاۋار ئاشلىق مۇناسىۋىتى بېجىرىلمىگەن، دەۋاگەر كۆپ قېتىم مۇشۇ ئىش ھەققىدە ئەرز سۇندى، ناھىيىلىك ئەرزىيەت ئىدارىسى ناھىيىلىك پارتكومغا دوكلات قىلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق، غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ [1991] 29 - نومۇرلۇق ھۆججىتىنى چىقىرىپ، ناھىيىلىك ئەرزىيەت ئىدارىسىنىڭ سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈپ، ئۇنىڭ چوڭ قىزى ماشيۇمېينىڭ تاۋار ئاشلىق مۇناسىۋىتىنى بېجىرىپ بېرىش توغرىسىدىكى پىكرىگە قوشۇلمىز، دەپ تەستىق

سالدى، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسىنىڭ [1996] 9 - نومۇرلۇق ھۆججىتىنىڭ روھى بويىچە بېجىرىپ بەردى.

Ⅱ باب

ئەمگەك

مىنگو دەۋرىدە ھۆكۈمەتنىڭ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشلىرى بىلەن كارى بولمايتتى. ناھىيە بازىرى (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى) دە ئىشچى ئىشلىتىشتە، ئاساسلىقى، تەكلىپ قىلىپ يوللاپ ئىشلىتىش، شاگىرت ئېلىپ توختاملىق ئىشلىتىشكە ئوخشاش شەكىللەر قوللىنىلاتتى، يوللانما ئىشچىلارنىڭ ئەمگەك ھەققى ئوخشاش ئەمەس ئىدى، تۈرمۇشى كۆپ ھاللاردا كاپالەتكە ئىگە بولالمايتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بازارلاردا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشنى پەيدىنپەي مۇنتىزىم باشقۇرۇش ئىزىغا سالدى. ئەمگەكنى، ئىشچى ئىشلىتىشنى باشقۇرۇش تۈزۈمى كۇنسايىن مۇكەممەللەشتى. ئىشچى ئىشلىتىشتە ئاساسلىقى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچى ۋە ۋاقىتلىق ئىشچى (توختاملىق ئىشچى، پەسىللىك ئىشچى) شەكىللىرى قوللىنىلدى. 1981 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ئەمگەك ئىدارىسى (بۆلۈمى) قۇرۇلدى. 1982 - يىلى ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى. ئەمگەك باشقۇرۇش تارمىقى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشنى باشقۇرۇش بىلەن تەربىيىلەشنى بىرلەشتۈرۈپ، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش يوللىرىنى كەڭ ئاچتى، ئەمگەك بىخەتەرلىكى ۋە ئەمگەك مۇھاپىزىتىنى كۈچەيتتى. ئىشچىلارنىڭ سانى يىلدىن يىلغا كۆپەيدى، 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە تۇرلۇك ئىشچى 18 مىڭغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 15 مىڭ 327، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 2221؛ بۇنىڭدىن باشقا نەچچە 100 پەسىللىك ئىشچى ۋە ۋاقىتلىق ئىشچى بار.

§ 1 . ئاپپارات

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇپ 1962 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئىشچى ئىشلىتىشنى باشقۇرۇشقا ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى مەسئۇل بولدى. 1963 — 1971 - يىلغىچە ئىشچى ئىشلىتىش كەسپى پىلان كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1981 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ئەمگەك بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، قارمىقىدا يۆتكەش، تەقسىمات گۇرۇپپىسى بىلەن ئەمگەك - ماناش باشقۇرۇش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئەمگەك - ئىشچى ئىشلىتىشنى باشقۇرۇش خىزمىتى مۇنتىزىملىشىشقا قاراپ ماڭدى. 1982 - يىلى ئەمگەك ئىدارىسىنىڭ قارمىقىدا ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلۇپ، مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن بولدى. شۇ يىلى زىيالىي ياشلارنى تاغ - يېزىلارغا ئەۋەتىش ئىشخانىسى ئەملدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ مۇناسىۋەتلىك كەسپى ۋە خادىملىرى ئەمگەك

بۇلۇمىگە ئۇنتكۇزۇپ بېرىلدى، 1984 - يىل 12 - ئايدا ئەمگەك بۇلۇمىنىڭ نامى ئەمگەك ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى ئىدارىدە 10 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى، بۇلار ئەمگەك پىلانىنى باشقۇرۇش، ئەمگەك كۈچىنى قوبۇل قىلىش ۋە تەقسىملەش، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، ئەمگەك - مائاشنى باشقۇرۇش، ئەمگەك بىخەتەرلىكى ۋە ئەمگەك مۇھاپىزىتى قاتارلىق 5 كەسىپي سىستېما بويىچە ئىش يۈرگۈزدى.

ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى يېڭى قۇرۇلغاندا 8 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى، 1990- يىلى 17گە يەتتى.

§2. ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈلمىسى

1. ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلار

18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 19 - ئەسىرنىڭ 20 - يىللىرىدا مۇسابايوف غۇلجا ناھىيە بازىرى (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى) دە خۇرۇم زاۋۇتى، ئۇن زاۋۇتى، ياغ زاۋۇتى قۇردى، شۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسىدە ئەڭ بالدۇرقى سانائەت ئىشچىلىرى بارلىققا كەلدى. ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولغاچقا، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇش ھارپىسىغچە ناھىيە بازىرىدا ئاز ساندىكى قول سانائەت ئىشچىلىرى ۋە دۇكان خىزمەتچىلىرىلا بار ئىدى، يېزىلاردىكى كۆپ قىسىم ئەمگەك كۈچى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىناتتى. شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغان دەسلەپكى مەزگىلدە خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا ئاز ساندا ئىشچى سەپلىدى. بۇنىڭدىن باشقا قىسمەن ئىشچىلار خۇسۇسىي كارخانىلاردا ئىشلىدى. 1953 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يەككە سودا - سانائەت ۋە قول سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشكە باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بازىرىدا ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سودا يولغا قويۇلۇپ، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلارنىڭ سانى ئاز - تولا كۆپەيدى. 1956 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى سانائەت، يېزا ئىگىلىكى ۋە كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى تاماملىدى. 1958 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە خەلق گۇڭشىسى ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، كۆپ ساندىكى كوللېكتىپ كوپېراتىپلار دۆلەت ئىلكىدىكى ئورۇن قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. كەڭ كۆلەمدە پولات - تۆمۈر تاۋلاش ۋاقتىدا بىر تۈركۈم ئىشچى قوبۇل قىلىندى، شۇ چاغدا ناھىيە بويىچە زور تۈركۈمدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلار بارلىققا كەلدى. 1963 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە تەۋەسىدىكى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 3543كە يەتتى، كەسىپلەر بويىچە ئايرىغاندا دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، سۇچىلىق كەسىپلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 1383كە، سانائەت ئىشچىسى 69غا، قاتناش - تىرانسپورت، پوچتا - تېلېگراف كەسىپىدىكى ئىشچى- خىزمەتچى 39غا، سودا، يەمەك- ئىچمەك، ماددىي ئەشيا، تەمىنات - سودا كەسىپىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 805كە، مەدەنىيەت - ماارىپ، سەھىيە، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسىپىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 654كە، دۆلەت ئورگانىنىڭ ۋە خەلق تەشكىلاتلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 527گە، پۈل مۇئامىلە تارماقلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 66گە يەتتى. 1967 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 4407گە، 1970 - يىلى 8461گە، 1975 - يىلى 9058گە يەتتى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ناھىيە تەۋەسىدىكى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ تەرەققىياتى بىر قەدەر تېز بولدى. ئىشچىلارنىڭ سانىمۇ تېز كۆپەيدى. 1980 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 11 مىڭ 798 گە، 1985- يىلى 13مىڭ 587گە، 1990 - يىلى 15مىڭ 327گە يەتتى.

2. كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئىشچىلار

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە دائىرىسىدە سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، قول سانائەت ۋە كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتتى. 1951 - يىلى ناھىيە بويىچە ئونجى كوللېكتىپ سودا كەسپى — تۈرپانيۇزى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ بىلەن ئونجى تۈركۈمدىكى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئىشچىلار بارلىققا كەلدى. شۇنىڭدىن كېيىن رايون، يېزىلاردا تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ۋە باشقا كوپېراتىپلار پەيدىنپەي قۇرۇلۇپ، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئىشچىلار ئاز - تولا كۆپەيدى، خەلق گۈڭشېسى ئومۇملاشقاندىن كېيىن، گۈڭشېلار ئۇنىۋېرسال پىششىقلاش زاۋۇتى ياكى تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق گۇرۇپپىلىرىنى قۇردى، شۇنىڭ بىلەن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئىشچىلار زور مىقدارداكۆپەيدى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ زىيالىي ياشلار تاغ ۋە يېزىلارغا باردى، زور تۈركۈمدىكى ياشلار ناھىيىگە كېلىپ ئەتراپتىلەرگە ماكانلاشتى. بۇ زىيالىي ياشلارنىڭ بەزىلىرى شەھەرگە قايتتى، بەزىلىرى دۆلەت كادىرى، قالغان كۆپ قىسمى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ماگىزىن، ئاشلىق دۇكىنى قاتارلىق ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 80 - يىللاردىن بۇيان ناھىيىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى بىر قەدەر تېز بولۇپ، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى نۇرغۇن يېزا - بازار سودا - كارخانىلىرى بارلىققا كەلدى. 1985- يىلى بازاردىكى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئىشچى 1455كە يەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە كوللېكتىپ كارخانا 47گە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 2221گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت كەسىپىدىكىلەر 881، بىناكارلىق- قۇرۇلۇش كەسىپىدىكىلەر 391، قاتناش - پوچتا - تېلېگراف كەسىپىدىكىلەر 10، سودا، يىمەك - ئىچىمەك، ماددىي ئەشيا، تەمىنات - سودا كەسىپىدىكىلەر 874، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق كەسىپىدىكىلەر 23، شەھەر جامائەت ئىشلىرى كەسىپىدىكىلەر 33، مەدەنىيەت - سەھىيە - ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورۇنلىرى ۋە دۆلەت ئورگانلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرىدىكىلەر 9.

§ 3. ئەمگەك باشقۇرۇش

1. ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش

ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈمى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈمى ئاساسىي جەھەتتىن 2 چوڭ تۈرگە بۆلۈنىدۇ: بىرىنچىسى، مۇقىم ئىشچىلىق تۈزۈمى، بۇنىڭدا ئىشچى - خىزمەتچىلەر دۆلەتنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن رايون، تارماق ۋە ئورۇنلار ئارا يۆتكەپ تەڭشەپ تۇرۇلدى، ئادەتتە چېكىندۈرۈلمەيدى. ئىككىنچىسى، ۋاقىتلىق ئىشچى تۈزۈمى، ۋاقىتلىق ئىشچى (توختاملىق، پەسىللىك، ۋاقىتلىق ئىشچىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) نىڭ نىسبىتى بىر قەدەر ئاز بولدى، ئۇلار ئۇچۇن بەلگىلىك ئىشلىتىش مۇددىتى بەلگىلەپ بېرىلدى، مۇددەت توشقاندا چېكىنىشكە رۇخسەت قىلىندى، ئورۇنلار ئارا يۆتكەپ، تەڭشەپ تۇرۇشقا رۇخسەت قىلىنمەيدى. ناھىيىنىڭ ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈمىدە مۇقىم ئىشچى ئاساس قىلىندى. 60 - يىللارنىڭ بېشىدا دۆلەت ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىپ، سانائەت بىلەنمۇ، دېھقانچىلىق بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدىغان ئەمگەك تۈزۈمى، توختاملىق ئىشچى تۈزۈمى قاتارلىق تۈزۈملەرنى يولغا قويدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ تەسىرىدە بۇ تۈزۈملەرنى داۋاملاشتۇرۇش مۇمكىن بولمىدى، ئەكسىچە مۇقىم ئىشچىلىق تۈزۈمى يەنمۇ كۈچەيتىلدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پېنسىيىگە چىقىش تۈزۈمىمۇ نورمال يولغا قويۇلماي، ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنى ئېغىر دەرىجىدە قېرىلىشىپ كەتتى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈمى ئىسلاھاتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. بۇرۇنقى دۆلەت بىر تۇتاش ھۆددىگە ئېلىش، بىر تۇتاش تەقسىم قىلىش تۈزۈمى، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئورنىغا پەرزەنتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇش تۈزۈمى ئاساسىدىكى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش فاكتورى ئۆزگەرتىلدى. 1978 - يىل 6 - ئايدا گوۋۇيۈەن «كەڭ يول ئېچىپ، ئىقتىسادنى جانلاندۇرۇپ شەھەر - بازارلاردىكى ئىشقا ئورۇنلىشىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش توغرىسىدا بىر قانچە بەلگىلىمە»نى ئېلان قىلىپ، توختاملىق ئىشچى، ۋاقىتلىق ئىشچى، مۇقىم ئىشچى قاتارلىق كۆپ خىل شەكىلدىكى ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، خادىملارنىڭ ھەم كىرىلەيدىغان ھەم چىقالايدىغان بولۇشىنى پەيدىنپەي ئىشقا ئاشۇرۇشنى بەلگىلىدى. يۇقىرىدىكى روھقا ئاساسەن، ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسى ئىشچى قوبۇل قىلىش تۈزۈمىنى تۈزۈپ، ئىشچى قوبۇل قىلىشتىكى پرىنسىپ، يېتەكچى ئىدىيە، نىسبەت، قوبۇل قىلىش تەرتىپى ۋە نازارەت قىلىش چارىسىنى بەلگىلىدى؛ ئىشچى قوبۇل قىلىشتا، ئىشچى قوبۇل قىلىش كۆرسەتكۈچىنى ئاشكارىلاش، ئاشكارا تىزىمغا ئالدۇرۇش، ئىمتىھان ئەتىجىسىنى ئاشكارىلاش، قوبۇل قىلىنغانلارنىڭ ئىسمىلىكىنى ئاشكارىلاپ ئېلان چىقىرىش چارىسىنى يولغا قويدى؛ قوبۇل قىلىشتا زىيالىيلارنىڭ پەرزەنتلىرى ۋە پىشقەدەم كادىرلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە مۇۋاپىق ئېتىبار بېرىلدى؛ ئىشچى قوبۇل قىلىشتا، ئادەتتىكى ئىش تۇرلىرىدە ئايال ئىشچى قوبۇل قىلىش نىسبىتى 30%تىن ئاز بولمىدى، ئاز سانلىق مىللەتلەر بىلەن خەنزۇلارنىڭ نىسبىتى 4 : 6 بولدى، ئەڭ تۆۋەن بولغاندىمۇ 50%دىن تۆۋەن بولمىدى. قوبۇل قىلىنغان ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى توختاملىق ئىشچىلار چوقۇم زاۋۇت (شىركەت) بىلەن ئەمگەك توختامى تۈزدى. 1981 — 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 1025 ئىشچى قوبۇل قىلىندى (ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 586، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 394، توختاملىق ئىشچى 45).

1986 - يىلى گوۋۇيۈەن ئەمگەك تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىشنىڭ 4 تۈرلۈك ۋاقىتلىق بەلگىلىمىسىنى يەنى «دۆلەت كارخانىلىرىدا ئەمگەك توختامى تۈزۈمىنى يولغا قويۇشقا دائىر ۋاقىتلىق بەلگىلىمە»، «دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ ئىشچى قوبۇل قىلىشىغا دائىر ۋاقىتلىق بەلگىلىمە»، «دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى چېكىندۈرۈشىگە دائىر ۋاقىتلىق بەلگىلىمە»، «دۆلەت كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىش كۈتۈپ تۇرۇش سۈغۇرتىسىغا دائىر بەلگىلىمە»نى ئېلان قىلىپ، ئاساسلىقى، ئىشچى ئىشلىتىش - قوبۇل قىلىش تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىپ، ئەمگەك توختامى تۈزۈمىنى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويدى. پىنسىيەگە چىققان ئىشچىلارنىڭ ئورنىغا پەرزەنتنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە ئىچكى جەھەتتىن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پەرزەنتلىرىنى قوبۇل قىلىش چارىسىنى بىكار قىلدى. دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش پىلانىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئەمگەك تارماقلىرى ئىشقا تونۇشتۇرۇش، ئىختىيارىي ئۈيۈشۈپ ئىشقا ئورۇنلىشىش ۋە ئۆزى ئىش تېپىش بىرلەشتۈرۈلگەن ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش فاكتورىنى تۈزۈپ چىقتى. ناھىيىلىك ئەمگەك تارمىقى ئىشچى قوبۇل قىلىش تۈزۈمىنى قايتىدىن تۈزىتىپ چىقتى، ئەمگەك كۆچىنى تولۇقلاشتا، ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومىلارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار تەقسىم قىلىنغاندىن باشقا، ماتېرىيال بىلەن ئوقۇش ئۇنۇمۇبرىستېتى، كەچلىك ئۇنۇمۇبرىستېت، كەسپىي ئۇنۇمۇبرىستېت، تېلېۋىزىيە ئۇنۇمۇبرىستېتىنى پۈتتۈرگەنلەر، ئۆزلۈكىدىن ئۆگەنگەنلەر ۋە تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرۈپ ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلار قوبۇل قىلىندى. جەمئىيەتتىن ئاشكارا ئىشچى قوبۇل قىلىش چارىسى يولغا قويۇلدى، ئەخلاقي، ئەقلىي، جىسمانىي جەھەتلەردىن ئومۇمىيۈزلۈك سىناش ئاساسىدا ياخشىلىرى قوبۇل قىلىندى. كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار يۇقىرى دەرىجىلىك مەسئۇل ئورۇن چۈشۈرگەن ئەمگەك پىلان كۆرسەتكۈچىگە ئاساسەن، ئەمگەك تارمىقىنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇپ بېرىشىنى ئىلتىماس قىلدى. ئىشچى ئىشلىتىش ھوقۇقى كارخانا ۋە مەسئۇل ئىدارىگە چۈشۈرۈپ بېرىلدى، ئىككى تەرەپ ئىختىيار قىلىش پرىنسىپىگە ئاساسەن، كارخانا ۋە مەسئۇل ئىدارە تەكشۈرۈپ قوبۇل قىلىشنى بېكىتتى، ئەمگەك

ئىدارىسى تەستىقلاش رەسمىيىتىنى بېجىردى.

1986 — 1990 - يىلىغىچە ناھىيە بويىچە 1735 ئىشچى قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 121، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 1124، توختاملىق ئىشچى 490.

ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە تەربىيىلەش يېڭى جۈڭگو قۇرۇلۇپ 70 - يىللارغا قەدەر غۇلجا ناھىيىسىدە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە تەربىيىلەش مەركىزى يوق ئىدى. خىزمەتتىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئاساسلىقى تېخنىكا مەكتىپى، ئوتتۇرا تېخنىكومىلارغا ياكى مەلۇم تۈردىكى مەخسۇس تېخنىكا تەربىيىلەش كۇرسلىرىغا ئەۋەتىش يولى بىلەن تەربىيىلەندى. 80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنى ئىشقا ئورۇنلىشىش ئالدىدا تەربىيىلەش ناھىيىلىك ئەمگەك تارمىقىنىڭ مۇھىم خىزمىتى قىلىندى. 1986 - يىلى ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە تەربىيىلەش مەركىزىنىڭ 2500 كۋادرات مېتىرلىق بىناسى پۈتۈپ ئىشلىتىلىشكە باشلىدى. بۇ بىنادا 3 سىنىپ بولۇپ، ئۇنىڭغا ئورۇندۇق - ئۈستەل، ئېلېكتىرلەشكەن ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى سەپلەندى. بىنادا يەنە سودا، يېمەك - ئىچمەك، كىيىم تىكىش، ئاياغ تىكىش، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش، خەت بېسىش قاتارلىق كەسىپلەر بويىچە پراكتىكا سورۇنى بار. بۇ مەركەزدە ئاساسلىقى بازاردىكى ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلار، دۆلەت كارخانىلىرىدىكى ئىش تۇرنىنى ئالماشتۇرۇشقا تېگىشلىك بولۇپ ئىش كۈتۈپ تۇرغان ئىشچى - خىزمەتچىلەر، تېخنىكىلىقى بىر قەدەر كۆچلۈك بولغان ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلاردىن ئۆزى كەسىپ تاپقانلار، دۆلەت كارخانىلىرىدىكى ئارتۇق ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋە يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن ۋاكالىتەن تەربىيىلەپ بېرىلىدىغان خادىملار ھەمدە مەدەنىيەت، تېخنىكا ساپاسىنى ئۆستۈرۈش يۈزىسىدىن تەربىيىلىنىدىغان خىزمەتتىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەر تەربىيىلەش ئوبيېكتى قىلىندى. ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشقا تېگىشلىك خادىملار دۆلەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك ھۆججەتلىرىدىكى «ئاۋۋال تەربىيىلەش، ئاندىن ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش» دېگەن تەلىپىگە ئاساسەن، ئالدى بىلەن كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلىنىپ سىناق ئارقىلىق ئىشقا ئورۇنلىشىش لايىقەتنامىسى ئالغاندىن كېيىن، ئاندىن ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ياكى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلارغا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. كەسپىي ئورۇنلار ئىشچى قوبۇل قىلغاندا ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى بەرگەن تەربىيىلەشنى تاماملاش گۇۋاھنامىسى بار ھەم كەسپىي تېخنىكىسى توغرا كېلىدىغان خادىملار ئىچىدىن قوبۇل قىلدى.

ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە تەربىيىلەش خىزمىتىدە ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ ئېھتىياجىغا ۋە ئىمكانىيەتكە قاراپ، تەربىيىلەش پىلانى بەلگىلىنىپ، تەربىيىلەش كەسىپلىرى ئېچىلدى، «ئىختىيارىي تىزىمغا ئالدۇرۇش، كەسىپنى ئۆزى تاللاش، ئوقۇش پۈتۈنى ئۆزى چىقىرىش، تەقسىماتقا ئىگە بولماسلىق» پرىنسىپى يولغا قويۇلدى. ئاۋەتتىكى ئىش تۈرلىرى بويىچە تەربىيىلەش ۋاقتى 6 ئايدىن كەم بولمىدى، تېخنىكىلىقى بىر قەدەر كۆچلۈك بولغان ئىش تۈرلىرى بويىچە ۋە ئىش ئورنى بويىچە تەربىيىلەش ۋاقتى بىر يىلدىن كەم بولمىدى. ئادەم ئىشلەتكۈچى ئورۇنلار تەربىيىلەش ئارقىلىق لايىقەتلىك بولغان خادىملاردىن نىشانلىق تەربىيىلەنگەنلەر ياكى ھاۋالە بىلەن تەربىيىلەنگەنلەرنىڭ ياخشىسىنى تاللاپ قوبۇل قىلدى؛ نىشانلىق تەربىيىلەنمىگەنلەرنى ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى ئادەم ئىشلەتكۈچى ئورۇنغا ئىشقا تونۇشتۇردى ياكى ئۆزى كەسىپ تېپىشقا ئىلھاملاندۇردى ھەمدە يېزا - بازار كارخانىلىرىغا ئىختىساسلىق كەسىپي تېخنىكا خادىملىرىنى يەتكۈزۈپ بەردى. 1982 — 1990 - يىلىغىچە ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى تەربىيىلەش مەركىزى 22 قېتىم تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، 914 كۇرسانتنى كىيىم تىكىش، كىيىم پېچىش، بوغالتىرلىق، ئاياغ تىكىش، خۇرۇم ئىشلەش، بىناكارلىق، پارقازان ئىشچىلىقى، ئۈزۈن تالالىق زىغىر ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق كەسىپلەر بويىچە تەربىيىلىدى، ئۇلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش نىسبىتى %95كە يەتتى.

زىيالىي ياشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 1969 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى زىيالىي ياشلارنىڭ تاغ ۋە

يېزىلارغا بېرىپ قايتا تەربىيە ئالىدىغان نۆۋەتلىق ناھىيىلەر قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەتتە زىيالىي ياشلارنى تاغ ۋە يېزىلارغا ئەۋەتىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىشخانا تاغ ۋە يېزىلارغا بارغان ۋە يۇرتىغا قايتقان زىيالىي ياشلارنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 608 زىيالىي ياش تاغ ۋە يېزىلارغا باردى. 1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئورۇنلاردىن ناھىيە، يېزا (گۈڭشې)، مەيدانلارغا كېلىپ قايتا تەربىيە ئالغان زىيالىي ياش 3703 كە يەتتى. 10 يىل ئىچىدە دۆلەتنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، 2970 زىيالىي ياش ئىشچىلىققا، ئوقۇشقا، ھەربىيلىككە قوبۇل قىلىندى ھەم بىكتۇەنگە ۋە دۆلەت دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا تەقسىم قىلىندى. 733 زىيالىي ياش غۇلجا ناھىيىسىدە قېلىپ قالدى (يۇرتىغا قايتقان زىيالىي ياشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ). تاغ ۋە يېزىلارغا قايتا تەربىيە ئېلىشقا بارغان زىيالىي ياشلار دەسلەپتە تارقاق ئورۇنلاشتۇرۇلدى، كېيىن ئەتراپلارگە كوللېكتىپ ماكانلاشتۇرۇلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن كوللېكتىپ ماكانلاشتۇرۇلۇپ، گۈڭشې ئەتراپلىرى بىلەن ئالاقە باغلاپ، سىستېما بويىچە تەقسىم قىلىنىپ، بىر تۇتاش باشقۇرۇلدى. دۆلەت زىيالىي ياشلارنىڭ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى كارخانا - كەسىپلىرى ئورۇنلىرىغا سىياسەت جەھەتتە ئېتىبار بەردى ۋە ئۇلارنى يۆلىدى. باشقۇرۇلۇشى ياخشى بولغان، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان زىيالىي ياشلار مەيدانى (ئەترىتى) دىكى زىيالىي ياشلار يۇقىرىنىڭ تەستىقى بىلەن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىسى دەپ ئېتىراپ قىلىندى ھەمدە بەلگىلىك خىراجەت ئاجرىتىلىپ، زىيالىي ياشلار مەيدان (ئەترەت) لىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشىغا ياردەم بېرىلدى. 1973 - يىلدىن بۇرۇن دۆلەت ھەر بىر زىيالىي ياشقا 250 يۈەندىن ئورۇنلاشتۇرۇش پۇلى بەردى، كېيىن 500 يۈەنگە ئۆستۈردى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسى زىيالىي ياشلارنى ۋە يېڭىدىن كۆپەيگەن ئىش كۈتۈپ تۇرغان خادىملارنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مەزگىلىگە قەدەم قويدى. 1981 - يىلى زىيالىي ياشلارنى تاغ ۋە يېزىلارغا قايتا تەربىيىگە ئەۋەتىش توختىتىلدى، بازارلاردىكى تولۇق ئوتتۇرا، تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر قىسمى ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومىلارغا ئوقۇشقا كىرگەندىن باشقا، كۆپ قىسمى ئۆيىدە ئىش كۈتۈپ تۇردى. 1982 - يىلى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى زىيالىي ياشلار ئىشخانىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، كەسىپنى ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى، بازارغا قايتقان زور تۈركۈمدىكى ياشلارنىڭ بىر قىسمى ھەر خىل يوللار بىلەن بانكا، سېمونت زاۋۇتى، خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى، دوختۇرخانا، رادىئو ئۈزىلىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بەزىلىرى خەلق ئوقۇتقۇچىسى بولدى (بۇ خادىملار كېيىن دۆلەتنىڭ رەسمىي ئىشچى - خىزمەتچىسى قىلىندى)، يەنە بىر قىسمى ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىش ياكى زىيالىي ياشلار نۆۋەتلىرىنى قۇرۇش يولى بىلەن كوللېكتىپ كارخانىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ ئىش كۈتۈپ تۇرغان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇشتا سىستېما بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئاساس قىلىش، ئۇنىڭغا ئەمگەك تارمىقى تەشكىللەپ ئورۇنلاشتۇرۇشنى بىرلەشتۇرۇش پرىنسىپى قوللىنىلدى، ئەمگەك تارمىقى پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدىغان ھەر خىل تېپتىكى كوپېراتىپلارنى قۇرۇشقا پائال تەشكىلاتچىلىق قىلىش، دۆلەت كارخانىلىرى، مەمۇرىي ئورۇنلارنىڭ ياكى دۆلەت كارخانىلىرى، كوللېكتىپ كارخانىلار ۋە شەخسلەرنىڭ مەبلەغ سېلىپ پاي قوشۇپ ھەر خىل كوپېراتىپلارنى قۇرۇشىغا پائال تەشكىلاتچىلىق قىلىش، بازارلاردىكى يەككە ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتىغا ئىلھام بېرىش ھەم يار - يۆلەك بولۇش ئارقىلىق ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش يوللىرىنى كەڭ ئاچتى. كەسىپكارلارنىڭ ستاژى كوپېراتىپقا كىرگەن ۋاقىتتىن باشلاپ ھېسابلاندى، ئىشچى - ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش شەرتىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان خادىملارنىڭ تىزىمغا ئالدۇرۇپ ئالىي مەكتەپ، تېخنىكوم، تېخنىكا مەكتەپلىرىگە ئىمتىھان بېرىشىگە رۇخسەت قىلىندى. 200 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئۈن زاۋۇتى دەسلەپتە قۇرۇلغان زىيالىي ياشلار كارخانىسى ئىدى، ئۇنىڭدىن كېيىن ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى زىيالىي ياشلار نۆۋەتسى، پارتىيە - ھۆكۈمەت سىستېمىسى زىيالىي ياشلار نۆۋەتسى، سودا - سانائەت ئىدارىسى زىيالىي ياشلار تىرانسپورت ئەترىتى، باسما زاۋۇتى زىيالىي

ياشلار ئاشخانىسى ۋە ماگىزىنى، پىلان كومىتېتى سىستېمىسى زىيالىي ياشلار 1 ـ مۇلازىمەت كوپېراتىپى، نېفىت شىركىتى زىيالىي ياشلار ئۇنىۋېرسال ماگىزىنى، رادىئو ئۈزىلى زىيالىي ياشلار رادىئو رېمونتخانىسى، دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى ياساش ـ رېمونت قىلىش زاۋۇتىنىڭ كوللېكتىپ سېخى قاتارلىقلار كېنى ـ كەينىدىن قۇرۇلدى. 1980 — 1990 ـ يىلغىچە ناھىيە بازىرىدا 17 كوللېكتىپ كارخانا قۇرۇلدى، ئىشچى قوبۇل قىلىش، كادىر قوبۇل قىلىش، ھەربىي سەپكە قاتنىشىش، ئالىي مەكتەپ، تېخنىكوم ۋە تېخنىكا مەكتەپلىرىگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش، ئۈزى كەسىپ تېپىش قاتارلىق يوللار بىلەن 4313 زىيالىي ياش ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

قوشۇمچە: ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى

1982 ـ يىل 3 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇ ناھىيىنىڭ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە تەربىيىلەش، كوللېكتىپ كارخانىلارنى قۇرۇش خىزمىتىنى بىر تۇتاش باشقۇردى، ناھىيىدىكى توختاملىق ئىشچىلارنىڭ ياشانغاندا كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسى، ناھىيىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش كۆتۈپ تۇرۇش سۇغۇرتىسى ۋە مۇقىم ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ياشانغاندا كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى.

شىركەت يېڭى قۇرۇلغاندا، جېلىلىيۈزى گۈڭشې ئاھالە كومىتېتىدىن ئۇنكۇزۇۋېلىنغان «7 ـ ماي» ئائىلە تاۋابىئاتلار ئەترىتى، بىناكارلىق ـ رېمونت ئەترىتىدىن ئىبارەت ئىككى زىيالىي ياشلار كوللېكتىپ كارخانىسىلا بار ئىدى. 1983 ـ يىلدىن كېيىن ياشلار كىيىم تىكىش فابرىكىسى، ياشلار ئايغ كىيىم زاۋۇتى، ياشلار بىناكارلىق ـ قوراشتۇرۇش ئەترىتى، سۇ ـ پار تۇرۇبىلىرىنى قۇراشتۇرۇش ئەترىتى، دۆڭمازار زىيالىي ياشلار ماگىزىنى، دۆڭمازار زىيالىي ياشلار ئاشخانىسى، ناھىيە بازىرىدىكى 2 سودا ماگىزىنى، تىككۈچىلىك فابرىكىسى، ئېلېكتر سىمى زاۋۇتى، ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، ئۇن ـ ياغ تارتىش نۇقتىسى ۋە بىرلىشمە تىجارەت قىلىدىغان ياشلار تېرە ـ يۇڭ زاۋۇتىدىن 3ى قۇرۇلدى، ئۇلارغا 273 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە زىيالىي ياش 163، ئۇلارنىڭ 144 مىڭ 800 يۈەن ئوبوروت مەبلىغى، 363 مىڭ 400 يۈەن تۇراقلىق مەبلىغى بار بولدى.

1985 ـ يىلى شىركەت ئىچكى جەھەتتىن بىرلىشىش ـ سىرتتىن كىرگۈزۈش، شېرىكلىشىپ مەبلەغ سېلىپ كارخانا قۇرۇش چارىسىنى قوللىنىپ، ئايغ كىيىم زاۋۇتى، ئېلېكتر سىمى زاۋۇتى، ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ۋە تېرە ـ يۇڭ زاۋۇتىنى كېڭەيتىپ قۇردى. ئۇنىڭغا 350 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ـ ئىشلەپچىقىرىشقا مەدەت بېرىش مەبلىغى 205 مىڭ يۈەن، توپلىغان مەبلەغ 65 مىڭ يۈەن، بانكىدىن ئالغان قەرز 80 مىڭ يۈەن بولدى.

1986 ـ يىلى ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە تەربىيىلەش مەركىزى قۇرۇپ، 1990 ـ يىلغىچە 22 سىنىپ (قېتىم) تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، 914 كۇرسانتنى تەربىيىلىدى. زىيالىي ياشلار قۇرغان 80 نەچچە كارخانىنى يۆلىدى، بازارلاردىكى 2300 دىن ئارتۇق زىيالىي ياشنى ئورۇنلاشتۇردى. زىيالىي ياشلار نۇقتىلىرى ئىشلەپچىقىرىش تىجارەت سومىمىسىنى 31 مىليون 289 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، دۆلەتكە 1 مىليون 34 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى، 4 مىليون 738 مىڭ يۈەن پايدا يارىتتى، كوللېكتىپ جامائەت فوندىنى 833 مىڭ يۈەنگە، پاراۋانلىق فوندىنى 638 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى.

2. ئەمگەك بىخەتەرلىكى ۋە ئەمگەك مۇھاپىزىتى

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە بازىرىدا بەزى چوڭراق زاۋۇتلاردىلا ئەمگەك بىخەتەرلىكى ۋە ئەمگەك مۇھاپىزىتى ئۇسكۇنە ـ مۇئەسسەسلىرى بار ئىدى، بەزى قول سانائەت دۇكانلىرىدا ھېچقانداق ئەمگەك مۇھاپىزەت تەدبىرلىرى ۋە ۋاستىلىرى يوق ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئەمگەك ئىشلەپچىقىرىشى ۋە بىخەتەرلىكىگە ئاھمىيەت بەردى، ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى ئەمگەك مۇھاپىزىتىگە مەسئۇل مەخسۇس ياكى قوشۇمچە كادىر سەپلىدى، ئوخشاشمىغان كەسىپلەردە شۇلارغا مۇناسىپ ئەمگەك مۇھاپىزىت مۇئەسسەسلىرى ۋە ئوسكۇنىلىرى ھازىرلاندى. مەسىلەن: پەلەي، بىخەتەرلىك كېيىمى، ئىش كېيىم قاتارلىقلار، بۇنىڭ بىلەن ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش بىخەتەرلىكى كاپالەتكە ئىگە قىلىندى. 1982 - يىلى ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن مەخسۇس بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش، تەكشۈرۈش، نازارەت قىلىش كادىرى قويدى، ئۇ پۈتۈن ناھىيىنىڭ بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش، تەكشۈرۈش، قوغداش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

1986 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى، كۆمۈركان ئىدارىسى، قاتناش ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلاردىن تەركىب تاپقان غۇلجا ناھىيىلىك بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرۇش كومىتېتى قۇردى. بىر مۇڭاۋىن ھاكىم كومىتېتقا مۇدىر بولدى. ھاكىم، ئىدارە باشلىقى، مۇدىر، يېزا باشلىقى، كارخانىنىڭ ئاساسلىق مەسئۇلى مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى ۋە قاتلامۋ قاتلام بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش كاپالەتنامىسىنى ئىمزالاش قاتارلىق مۇناسىپ مۇكاپاتلاش - جازالاش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ھەر يىلى ناھىيىلىك بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ باشلامچىلىقىدا بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشنى چوڭ كۆلەملىك تەكشۈرۈش گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش قەرەلسىز تەكشۈرۈپ تۈرۈلدى ۋە تەشۋىقات - تەربىيە پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى، بۇنىڭ بىلەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ بىخەتەرلىك ئېڭى ئۈزلۈكسىز ئۆستى.

غۇلجا ناھىيىسىدە ئەمگەك بىخەتەرلىكىنى تەكشۈرۈش ۋە ئەمگەك مۇھاپىزىتىدە كۆمۈركان بىلەن پار قازانلىرى مۇھىم نۇقتا قىلىندى. 80 - يىللاردىن بۇيان، ئىقتىسادنىڭ ئۈزلۈكسىز تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، يېزا - بازار كۆمۈركانلىرى تېز كۆپەيدى. 1984 - يىلغا كەلگەندە يەككە كۆمۈركان 41گە يەتتى. بۇ كىچىك كانلارنىڭ تولىسىنى شەخسلەر ھۆددىگە ئالغان، ئۇلارنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسى بىر قەدەر ناچار، ئەمگەك بىخەتەرلىك ئېڭى ئاجىز بولغاچقا، ھادىسە بىر قەدەر كۆپ بولدى. 1985 - يىلنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىلا 3 ئادەم ئۆلدى، 1986 - يىلى كۆمۈركاندا ھەر خىل بىخەتەرلىك ھادىسىسى 6 قېتىم يۈز بېرىپ، ئۆلگەن ئادەم 11گە يەتتى. كۆمۈركانلارنىڭ بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشى ناھىيىنىڭ ئەمگەك بىخەتەرلىكىنى تەكشۈرۈشتە مۇھىم نۇقتا بولۇپ قالدى. ناھىيىلىك بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرۇش كومىتېتى كۆمۈركان بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش ساۋاتلىرى تەشۋىقات - تەربىيىسىگە ئاھمىيەت بېرىپ، ھەر يىلى كان مەسئۇللىرى ۋە تېخنىكلارنىڭ بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش تەربىيىسى كۇرسلىرىنى قەرەلسىز ئېچىپ تۇردى، «ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش» فائجېنىدا ۋە بىخەتەرلىكنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇش ئىدىيىسىدە چىڭ تۇرۇپ، دۆلەتنىڭ ئەمگەك بىخەتەرلىكىنى تەكشۈرۈش تۈزۈمىنى ۋە قائىدىگە خىلاپلىق قىلغانلارغا ئىقتىسادىي جازا بېرىش چارىسىنى يولغا قويدى. «بەشنى يوقىتىش» (يەككە كۆزلۈك قۇدۇقنى يوقىتىش، تەبىئىي شامال ئۈتكۈزۈشنى يوقىتىش، ئوت ئارقىلىق يورۇتۇشنى يوقىتىش، ئاشكارا ئۇلاش ۋە رۇبىلنىكنى يوقىتىش) ۋە «بەش ئاپەت» (سۇ، ئوت، گاز، تىرەك، كۆمۈر گۆمۈرۈلۈش ئاپىتى» نى تۈگىتىش خىزمىتىنى نۇقتىلىق تۇتۇپ، يوشۇرۇن ئاپەتنى يوقىتىپ، بىخەتەرلىككە كاپالەتلىك قىلىپ، ھادىسە يۈز بېرىش نىسبىتىنى بەلگىلەنگەن كۆرسەتكۈچ ئىچىدە تىزگىنلەپ، خادىملارنىڭ يارىلىنىش، ئۆلۈشىنى ۋە ئىقتىسادىي زىيانىنى ئەڭ زور دەرىجىدە ئازايتتى.

80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرىقى مەزگىللىرىدە ئېرىتكۈچ زاۋۇتى، زىغىر تالاسى زاۋۇتى، سۇت ياسالمىلىرى زاۋۇتى، شېكەر زاۋۇتى، مامۇق زاۋۇتى قاتارلىق يېڭى زاۋۇتلار پۈتۈپ ئىشقا كىرىشكەندىن كېيىن، پار قازان بېسىملىق قاچىلىرى تېز كۆپەيدى، پار قازان بېسىم قاچىسى بىخەتەرلىكىنى تەكشۈرۈش ناھىيىدە ئەمگەك بىخەتەرلىكىنى تەكشۈرۈشتىكى بىر مۇستەقىل تارماق بولۇپ قالدى. ناھىيىلىك بىخەتەر

ئىشلەپچىقىرىش كومىتېتى ھەر يىلى ناھىيىدىكى پار قازانلارنى قەرەللىك تەكشۈرۈپ، ئۆلچەپ، سىناپ تۇردى، پار قازانلارنى تىزىملاپ كارتۇچكا تۈرغۇزدى، بېسىم قاچىلىرىدا بىخەتەرلىك مەسىلە ۋە يوشۇرۇن ئاپەت ئامىللىرى بايقالسا، مۇداپىئە تەدبىرلىرىنى ۋاقتىدا ئوتتۇرىغا قويدى. پار قازان ئىشچىلىرى ۋە سۇ سۈپىتىنى تەكشۈرۈش خادىملىرىنى قەرەللىك تەربىيىلەپ ئىش ئورنى گۇۋاھنامىسى ئالغاندىن كېيىن ئىشقا چىقىشقا رۇخسەت قىلدى. 1989 - يىل 11 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 12 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە ئوبلاستلىق پارقازان تەكشۈرۈش ئورنى 10 كۈن ۋاقىت ئاجرىتىپ، ناھىيىدىكى پار قازان بېسىملىق قاچىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈردى. ناھىيىنىڭ ۋە ناھىيىدە تۇرۇشلۇق 19 ئورۇننىڭ بېسىم قاچىلىرىنى ۋە 116 پارقازاننى تىزىملاپ ئارخىپ تۈرغۈزدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 25 ئورۇندىكى 35 پارقازان ۋە بېسىم قاچىسىنى يەنە بىر قېتىم تەكشۈرۈپ سىنىدى، بىر قېتىمىمۇ ھادىسە يۈز بەرمىدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە پارقازان ئىشچىسى 123كە، سۇ سۈپىتىنى تەكشۈرۈش خادىمى 39غا يەتتى.

3. ئەمگەك سۇغۇرتىسى

غۇلجا ناھىيىسىدە ئەڭ بالدۇر يولغا قويۇلغان ئەمگەك سۇغۇرتىسى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچىلەر بىلەن چەكلەندى. 1986 - يىلى ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ ئىجتىمائىي ئەمگەك سۇغۇرتا بۆلۈمچىسى پۈتۈن ناھىيىدىكى مۇقىم ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك سۇغۇرتىسىنى بىر تۈتاش پىلانلاپ باشقۇردى. توختاملىق ئىشچىلارنىڭ ياشانغاندا كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسىنى ۋە دۆلەت كارخانىلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش كۆتۈپ تۇرۇش سۇغۇرتىسىنى يولغا قويدى ھەمدە كوللېكتىپ كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ئەمگەك سۇغۇرتىسىنى يېجىرىشكە پائال تۈتۈش قىلدى. گوۋۇيۈەن ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، 1986-يىل 10 - ئايدىن باشلاپ، كارخانىلار ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى (ئىجتىمائىي سۇغۇرتا بۆلۈمچىسى) گە توختاملىق ئىشچىلارنىڭ پېنسىيە كۆتۈنۈش سۇغۇرتا فوندى بىلەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش كۆتۈپ تۇرۇش سۇغۇرتا فوندىنى تاپشۇردى. توختاملىق ئىشچىلارنىڭ پېنسىيە كۆتۈنۈش سۇغۇرتا فوندىنى كارخانا بارلىق توختاملىق ئىشچىنىڭ ئۆلچەملىك مائاشىنىڭ %15ى بويىچە تاپشۇردى، توختاملىق ئىشچىنىڭ ئۆزى ئايلىق ئۆلچەملىك مائاشىنىڭ %3ى بويىچە تاپشۇردى؛ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش كۆتۈپ تۇرۇش سۇغۇرتا فوندىنى كارخانا بارلىق ئىشچىنىڭ ئۆلچەملىك مائاش ئومۇمىي سوممىسىنىڭ %1ى بويىچە تاپشۇردى. دۆلەت ئورگانلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرى ۋە كەسىپي ئورۇنلاردىكى توختاملىق ئىشچىلارنىڭ پېنسىيە - كۆتۈنۈش سۇغۇرتا فوندى بىلەن ئىش كۆتۈپ تۇرۇش سۇغۇرتا فوندىنىمۇ شۇ ئورۇنلار بىلەن شەخسلەر مۇشۇ بەلگىلىمە بويىچە تاپشۇردى. 1989 - يىلى ناھىيە بويىچە 61 دۆلەت كارخانىسىدا 2950 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى، ئۇلارنىڭ ئۆلچەملىك مائاش ئومۇمىي سوممىسى 4 مىليون 56 مىڭ 300 يۈەن بولدى، بۇنىڭ %1ى بويىچە 40 مىڭ 563 يۈەن ئىش كۆتۈپ تۇرۇش سۇغۇرتا پۇلى تاپشۇرۇلدى، يېپرىم يىللىق تاپشۇرۇش نىسبىتى %100كە يەتتى. 350 توختاملىق ئىشچى ئۈچۈن %18 نىسبەت بويىچە 128 مىڭ 336 يۈەن كۆتۈنۈش سۇغۇرتا پۇلى تاپشۇرۇلدى، 1990- يىلى تاپشۇرۇش نىسبىتى %99كە يەتتى. شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە «ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى پېنسىيە خىراجىتىنى بىر تۈتاش باشقۇرۇش چارىسى» ۋە «دۆلەت كارخانىلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پېنسىيە خىراجىتىنى بىر تۈتاش غەملەش لايىھىسى» يولغا قويۇلدى. يولغا قويۇشتا چىقىمغا قاراپ غەملەش پرىنسىپ قىلىندى، بۇ كارخانىلاردىكى پېنسىيە خىراجىتىگە بەزىدە ئەھمىيەت بېرىپ، بەزىدە سەل قارايدىغان ئەھۋالنى ھەل قىلىشتىكى كۆچلۈك تەدبىرى بولۇپ قالدى. بۇ تەدبىر پېنسىيىگە چىققان

ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ھەقىقىي كاپالەتكە ئىگە قىلىپ، ئۇلارنى غەمدىن خالاس قىلدى. 1990-يىلى 565 مىڭ يۇەن پېنسىيە پۇلى بىر تۇتاش يېغىلىپ، 538 مىڭ يۇەن تارقىتىلدى، جەمئىي 43 مىڭ يۇەن باشقۇرۇش پۇلى ئېلىنىدى.

§ 4 . ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تەمىناتى

1. ماڭاش تۇزۇمى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ماڭاش تۇزۇمىنىڭ تۈزگىرىشىنى ئومۇمەن 4 باسقۇچقا بۆلۈشكە بولىدۇ.

1949 ـ يىل 10 ـ ئايدىن 1952 ـ يىل 2 ـ ئايغىچە تەمىنات تۇزۇمى (چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك قازان دەپ ئايرىپ) ئاساس قىلىنغان، تەمىنات تۇزۇمى بىلەن ماڭاش تۇزۇمى تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان مەزگىل بولدى. بۇ مەزگىلدە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، مەكتەپلەردىكى كۆپ سانلىق خادىملار ئۆچۈن تەمىنات تۇزۇمى يولغا قويۇلدى، يېڭىدىن خىزمەتكە قاتناشقان ئورگان خادىملىرى ۋە سابىق ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىدىن قالدۇرۇپ ئىشلەتكەن خادىملار ئۆچۈن ماڭاش تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. تەمىنات تۇزۇمىدە سۆڭ ماڭاش ھېسابلاش بىرلىكى قىلىنىپ، ئەڭ يۇقىرى ئۇلچەم (ھەر يىلدا) 1700 كىلوگرام، ئەڭ تۆۋەن ئۇلچەم 60 كىلوگرام بولدى.

1952 ـ يىل 3 ـ ئايدىن 1955 ـ يىلىغىچە تەمىنات تۇزۇمىدىن ماڭاش تۇزۇمىگە ئۆتىدىغان ئۆتكۈنچى مەزگىل بولدى. 1952 ـ يىل 3 ـ ئايدا دۆلەت تۇنجى قېتىم ماڭاش ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىپ، ماڭاش ھېسابلاش بىرلىكىنى بىرلىككە كەلتۈردى، بۇنىڭدا «ماڭاش نومۇرى» بىرلىك قىلىنىپ، ھەر بىر ماڭاش نومۇرىنىڭ ناتۇرال مىقدارى: ئاشلىق 0.8 جىڭ، خەسە 0.2 چى، سۇ يېغى 0.05 جىڭ، كۆمۈر 2 جىڭ، تۇز 0.02 جىڭ قىلىپ بىرلىككە كەلتۈرۈلدى. كارخانا ئىشچىلىرى ئارىسىدا 8 دەرىجىلىك ماڭاش تۇزۇمى، كادىرلار ئارىسىدا ۋەزىپە دەرىجە ماڭاشى تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. 1954 ـ يىلى مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى «دۆلەت ئورگانلىرىدىكى خادىملارنىڭ ماڭاشىنى ھۆددىگە بېرىش خىراجەت ئۇلچىمى ۋە ئالاقىدار ئىشلار توغرىسىدا بەلگىلىمە»نى ئېلان قىلىپ، ماڭاش ئۇلچىمىنى 29 دەرىجىگە ئايرىدى. ئەڭ تۆۋەن ماڭاش 1952 ـ يىلىدىكى 85 نومۇردىن 90 نومۇرغا ئۆستۈرۈلدى، ئەڭ يۇقىرى ماڭاش 2200 نومۇردىن 2400 نومۇرغا ئۆستۈرۈلدى. شۇ چاغدا غۇلجا ناھىيىسىدىكى دۆلەت ئورگانلىرىنىڭ خادىملىرى ئارىسىدا ماڭاش نومۇرىنى باھالاپ بېكىتىش خىزمىتى ئىشلىنىپ، كونا بەلگىلىمە كۆچتىن قالدۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىكلەرنىڭ 220 نومۇر، بۆلۈم دەرىجىلىكلەرنىڭ 190 — 210 نومۇر، ئادەتتىكى خادىملارنىڭ 150 — 170 نومۇر قىلىپ بېكىتىلدى. 1955 ـ يىل 7 ـ ئايدا گوۋۇيۈەن بۇيرۇق چىقىرىپ، دۆلەت ئورگانلىرىدىكى خادىملارنىڭ ھەممىسىنى تەمىنات تۇزۇمىدىن ماڭاش تۇزۇمىگە ئۆزگەرتتى، ماڭاش نومۇرى ھېسابلاش چارىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، پۈل ماڭاش تۇزۇمىنى يولغا قويدى.

1956 ـ يىل 4 ـ ئايدىن 1985 ـ يىل 4 ـ ئايغىچە 1956 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن ماڭاش ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىپ، ماڭاش نومۇرى تۇزۇمى ۋە باھا قوشۇمچە يارىدەم تۇزۇمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ماڭاش ئۇلچىمىنى بىۋاستە پۈل بىلەن بەلگىلەش تۇزۇمىنى يولغا قويدى. كارخانىلاردىكى خىزمەتچىلەر ۋە تېخنىكا خادىملار ئارىسىدا ۋەزىپە ماڭاشى تۇزۇمى، ئىشچىلار ئارىسىدا 8 دەرىجىلىك ماڭاش

تۈزۈمى يولغا قويۇلدى؛ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ مەلىكىلىك ئەمگىكى بىلەن مەلىكسىز ئەمگىكىنىڭ، ئېغىر ئەمگىكى بىلەن يېنىك ئەمگىكىنىڭ ھەققى پەرقلەندۈرۈلۈپ، ماڭاش تەمىناتىدىكى تەڭ تەقسىماتچىلىق توگىتىلدى. دۆلەت مەمۇرىي ئورگانلىرىدىكى خادىملارنىڭ ماڭاش ئۆلچىمى 30 دەرىجىگە ئايرىلىپ، ماڭاش ئۇچۇن بىر تۈتاش پۇل بېرىلمەيدىغان بولدى.

1985 - يىل 7 - ئايدىن 1990 - يىلىغىچە　1985 - يىلى ناھىيىدە ماڭاش تۈزۈمى ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ دەرىجە ماڭاش تۈزۈمى بىكار قىلىندى. 1985 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ دۆلەت ئورگانلىرى ۋە كەسپىي ئورۇنلاردىكى خادىملار ئاساسىدا ۋەزىپە ماڭاشى ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان قۇرۇلما ماڭاش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، بۇنىڭدا شۇ چاغدا يولغا قويۇلۇۋاتقان ئۆلچەملىك ماڭاش، ئاشلىق باھا يارەم پۇلى، قوشۇمچە يېمەكلىك يارەم پۇلى، مالىيە ئېشىنچىسى، مەمۇرىي مۇكاپاتى بىلەن 1985 - يىلدىكى ئىسلاھاتتا كۆپەيگەن ماڭاش بىرلەشتۈرۈلۈپ ماڭاشنىڭ ئوخشاش بولمىغان فۇنكسىيىگە قاراپ، ئاساسىي ماڭاش، ۋەزىپە ماڭاشى، ستاژ يارەم پۇلى، مۇكاپات ماڭاشىدىن ئىبارەت 4 قىسىمغا ئايرىلدى. يېڭى ماڭاش قۇرۇلمىسىدىكى يۇقىرى - تۆۋەننىڭ پەرقى نىسپىي ھالدا كىچىكلىتىلدى. كارخانىلار ماڭاش ئومۇمىي سوممىسىنى كارخانىنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى بىلەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك مېۋىسىگە باغلاش چارىسى قوللىنىلىپ، كارخانىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى كۆپ خىل شەكىلدىكى ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، مەھسۇلات قىممىتى (مەھسۇلات مىقدارى) ماڭاشىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، كارخانىنىڭ ئۆزىدىكى مەبلەغدىن پايدىلىنىپ ماڭاش ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. كارخانىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچ بىلەن ماڭاش ئومۇمىي سوممىسىنى دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. 1988 - يىلى ناھىيە بويىچە 18 دۆلەت كارخانىسى، 16 كوللېكتىپ كارخانىدا ھۆددىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، شۇنىڭغا يارىشا ئۈنۈم ماڭاشى يولغا قويۇلدى.

2. ماڭاش تەڭشەش، دەرىجە ئۆستۈرۈش

گوۋۇيۈەننىڭ بىر تۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، 1956 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، غۇلجا ناھىيىسىدىكى دۆلەت ئورگانلىرىنىڭ خادىملىرى ئاساسىدا ماڭاش ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ، ماڭاش نومۇرى ۋە باھا يارەم پۇلى تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ماڭاش ئۆلچىمىنى بۇاستە پۇل ئارقىلىق بەلگىلەش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ماڭاش دەرىجىسى باھالاپ بېكىتىلدى، شۇ قېتىمقى ماڭاش ئىسلاھاتىدا ناھىيىدىكى دۆلەت ئورگانلىرى ۋە كەسپىي ئورۇنلار، كارخانىلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ماڭاشى 15.2% ئۆستۈرۈلدى.

1961 - يىلى «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» فاكتورى ئىزچىل ئىجرا قىلىنغانلىقتىن، خەلق ئىگىلىكى ئاز - تولا ياخشىلىنىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ماڭاشىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن شارائىت ھازىرلاندى. شۇ قېتىمقى دەرىجە ئۆستۈرۈشتە ئىشچىلار ۋە ماڭاشى بىر قەدەر ئاز بولغان كادىرلار مۇھىم نۇقتا قىلىندى، مەمۇرىي دەرىجىسى 10 - دەرىجىدىن يۇقىرى كادىرلارنىڭ ماڭاش دەرىجىسى ئۆستۈرۈلمىدى.

1963 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەن تەستىقلاپ تارقاتقان «ئەمگەك مىنىستىرلىكىنىڭ 1963 - يىللىق ماڭاش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكىرى توغرىسىدا دوكلات»نىڭ روھىغا ۋە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ماڭاش يىغىنىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى 1963 - يىل 9 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ناھىيىلىك ماڭاش يىغىنى ئېچىپ، قىسمەن

خادىملارنىڭ ماڭاش دەرىجىسىنى تۆستۇرۇش لايىھىسىنى بېكىتتى، 10 - دەرىجىدىن يۇقىرى كادىرلارنىڭ ماڭاش دەرىجىسىنى تۆستۇرمەسلىكنى، مەمۇرىي دەرىجىسى 18 - دەرىجىدىن تۆۋەن كادىرلارنىڭ ماڭاش دەرىجىسىنى تۆستۇرۇش دائىرىسىنى %41.5، 14 — 17 - دەرىجىدىكى كادىرلارنىڭ ماڭاش دەرىجىسىنى تۆستۇرۇش دائىرىسىنى %25، 11 — 13 - دەرىجىدىكى كادىرلارنىڭ ماڭاش دەرىجىسىنى تۆستۇرۇش دائىرىسىنى %5 قىلىپ بەلگىلىدى. ناھىيە بويىچە شۇ قېتىمقى دەرىجە تۆستۇرۇش دائىرىسىگە 1017 كىشچى - خىزمەتچى كىرگۈزۈلدى، ئەمەلىيەتتە 987 كىشىنىڭ دەرىجىسى تۆستۇرۈلدى، ئايلىق كۆپەيگەن ماڭاش 7861.41 يۈەن بولدى.

1971 - يىلى گوۋۇيۈەننىڭ «قىسمەن كىشىلار ۋە خىزمەتچى خادىملارنىڭ ماڭاشىنى تەڭشەش توغرىسىدا تۆۋەندىكى رومىغا ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىسى ستاژى تۆزۈن، ماڭاشى نىسبەتەن تۆۋەن قىسمەن كىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ماڭاش دەرىجىسىنى تۆستۇردى. ماڭاشى بەكلا تۆۋەن كىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ماڭاشىنى 2 دەرىجە تۆستۇردى، ماڭاشىنى 2 دەرىجە تۆستۇرۈشتە، تۆستۇرۈلمىغان كادىرلار ئالدى بىلەن ھۆججەتتە بەلگىلەنگەن دەرىجە تۆستۇرۈش شەرتىگە ئۇيغۇن بولۇش، ئاندىن ئامما باھالاش، رەھبەرلىك تەستىقلاش پرىنسىپى بويىچە ئىش كۆرۈلدى. ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلاردا 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان 2 - دەرىجىلىك كىشچىلارنىڭ ماڭاشى، 1966 - يىلدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان 1 - دەرىجىلىك كىشچىلارنىڭ ماڭاشى بىر دەرىجە تۆستۇرۈلدى. شۇ قېتىمقى ماڭاش تەڭشەش خىزمىتى شۇ يىلى 7 - ئايدا باشلىنىپ يىل ئاخىرىدا ئاياغلاشتى. 1232 كىشچى - خىزمەتچىنىڭ ماڭاشى بىر دەرىجە تۆستۇرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە كادىر 425، كىشچى 807؛ 676 كىشچى - خىزمەتچىنىڭ ماڭاشى 2 دەرىجە تۆستۇرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە كادىر 294، كىشچى 372، ھەر ئايدا قوشۇلغان ماڭاش 20 مىڭ 865.6 يۈەن بولدى.

1977 - يىلى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە گوۋۇيۈەن خەلق ئىگىلىكى قىيىنچىلىقتا تۇرۇۋاتقان ئەھۋالدا خىزمەتكە قاتناشقىنىغا ئۇزاق بولغان، ماڭاشى نىسبەتەن تۆۋەن كىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ماڭاشىنى نۆۋەتلىق تۆستۇردى. شۇ قېتىمقى ماڭاش تەڭشەشتە، ناھىيە بويىچە دۆلەت ئورگانلىرى ۋە كەسىپىي ئورۇنلاردىكى 897 كىشچى - خىزمەتچىنىڭ ماڭاشى بىر دەرىجە تۆستۇرۈلدى، ئايلىق قوشۇلغان ماڭاش 7.6368 يۈەن بولدى.

1979 - يىلى ئىلى ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتىنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن، شۇ يىلى 11-ئايدا ناھىيە بويىچە كىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ماڭاشى تەڭشەلدى. تۆستۇرۇش دائىرىسى %40 بولدى. ئۇ قېتىمقى ماڭاش تۆستۇرۈشتە ستاژ، ماڭاش دەرىجىسى قاتارلىق جەھەتلەردىكى شەرتلەر كونكرېت ئايرىلماي، 1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان مۇقىم كىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ %40ى بويىچە دەرىجە تۆستۇرۈش كۆرسەتكۈچى ھېسابلاندى. ئورۇنلار دەرىجە تۆستۇرۈشنى باھالاش ھەيئىتى (ياكى گۇرۇپپىلىرى) نى قۇرۇپ، كىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ دەرىجىسىنى تۆستۇرۈشنى باھالاشقا مەسئۇل قىلدى. شۇ قېتىم دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلاردىكى 4125 كىشچى - خىزمەتچىنىڭ دەرىجىسى تۆستۇرۈلدى، تۆستۇرۈش دائىرىسى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %39.7 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە كادىرلارنىڭ دەرىجە تۆستۇرۈش دائىرىسى %39.2 بولدى، ئايلىق قوشۇلغان ماڭاش 38 مىڭ 362.5 يۈەن بولدى.

1982 - يىل 4 - ئايدا دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ناھىيىدىكى دۆلەت ئورگانلىرى، پەن تەتقىقات، مەدەنىيەت، ماۋارىپ، سەھىيە تارماقلىرىدىكى كىشچى - خىزمەتچىلەردىن 1978 - يىلدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقانلارنىڭ ماڭاشى تەڭشىلىپ، 1810 ئادەمنىڭ دەرىجىسى تۆستۇرۈلدى، ئايدا قوشۇلغان ماڭاش

14 مىڭ 2.661 يۈەن بولدى.

1983 - يىلى گوۋۈيۈەننىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن شۇ يىلى 4 - پەسىلدە ناھىيىدىكى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى 72 كارخانىنىڭ 68نىدە 1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن ئىلگىرى خىزمەتكە قاتناشقان 1522 مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچىگە بىر دەرىجە، 43 ئىشچى - خىزمەتچىگە 2 دەرىجە ماڭاش قوشۇپ بېرىلدى. بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلگەنلەرگە ئېيىغا ئوتتۇرىچە 3.65 يۈەن، يەنە بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلگەنلەرگە ئېيىغا ئوتتۇرىچە 10.89 يۈەن ماڭاش قوشۇلدى. دەرىجىسى ئۆستۈرۈلگەن بارلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئېيىغا ئوتتۇرىچە 8.71 يۈەن ماڭاش قوشۇلدى، ھەر ئايدا قوشۇلغان ماڭاش سوممىسى 6023.57 يۈەن بولدى. بۇ قېتىمقى ماڭاش تەڭشەشتە ئىش ھەققى تۆۋەن بولغان، تايانچلىق رول ئويناۋاتقان قىسمەن ئوتتۇرا ياش، ياشانغان زىيالىيلارغىمۇ ماڭاش قوشۇپ بېرىلدى.

1984 - يىل 9 - ئايدىن باشلاپ مەمۇرىي ئورگانلار، كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلار ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تارقاتقان [1984] 37 - نومۇرلۇق ھۆججەت — «زىيالىيلار ۋە چېگرا رايوندىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش ياردەم تەمىناتىنى يەنمۇ ياخشىلاش توغرىسىدا بەلگىلىمە»نى ئىزچىللاشتۇردى، ناھىيە بويىچە يەرلىك دۆلەت دېھقانچىلىق مەيدانلىرىدىن باشقا ئورۇنلاردىكى 3463 ئىشچى - خىزمەتچىگە 3 خىل ماڭاش تەمىناتى (تۇراقسىز ماڭاش، ستاژ پۇلى، زىيالىيلار قوشۇمچە ياردەم پۇلى) بېرىلمەيدىغان بولدى، ھەر ئايدا 60 مىڭ 289.52 يۈەن ماڭاش قوشۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە 138 كىشىنىڭ تۇراقسىز ماڭاش دەرىجىسى ئۆستۈرۈلۈپ، ھەر ئايدا 14 مىڭ 783.86 يۈەن ماڭاش قوشۇلدى، 609 كىشىگە زىيالىيلار قوشۇمچە ياردەم پۇلى بېرىلىپ، ھەر ئايدا 9165 يۈەن ماڭاش قوشۇلدى. 4363 كىشىگە ستاژ پۇلى بېرىلىپ، ھەر ئايدا 36 مىڭ 340.66 يۈەن ماڭاش قوشۇلدى.

1985 - يىلدىكى ماڭاش ئىسلاھاتى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيانقى 2 - قېتىملىق ماڭاش تۈزۈمى ئىسلاھاتى بولدى، بۇ ئىسلاھات شۇ يىلى 2 - ئايدىن باشلىنىپ 1986 - يىل 9 - ئايدا ئاخىرلاشتى، بۇ ئىسلاھاتتا 1956 - يىلدىكى ماڭاش ئىسلاھاتىدىن كېيىن يولغا قويۇلغان ماڭاش دەرىجە تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ۋەزىپە ماڭاشى ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان قۇرۇلما ماڭاش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. خىزمەتچى خادىملارنىڭ ماڭاشى ئىسلاھ قىلىنغاندىن كېيىن بۇرۇنقىغا قارىغاندا ئوخشاشمىغان دەرىجىدە ئۆستى. ناھىيىدىكى مەمۇرىي، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ماڭاشى ئوتتۇرىچە 20.5 يۈەن ئۆستۈرۈلدى، كارخانىلاردا ماڭاش ئۆستۈرۈشتە، يېڭىدىن كۆپەيتىلىدىغان ماڭاش ئومۇمىي سوممىسىنى چۇشۇرۇپ بېرىش، كونكرېت ئۆستۈرۈشنى كارخانا ئۆز ئالدىغا بەلگىلەش يەنى مەسئۇلات قىممىتى، مەسئۇلات مىقدارى، ماڭاشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھۆددىگەرلىكنى يولغا قويۇپ، كارخانىنىڭ ئونۇمىگە قاراپ ئۆستۈرۈش چارىسى قوللىنىلدى، يىللىق قوشۇلىدىغان ماڭاش سوممىسى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ 4 ئايلىق ئۆلچەملىك ماڭاش سەۋىيىسى ئىچىدە تىزگىنلەندى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 12 مىڭ 208 ئىشچى - خىزمەتچى ماڭاش ئىسلاھاتىغا قاتناشتى، ھەر بىر كىشىگە ئوتتۇرىچە 27.67 يۈەن ماڭاش قوشۇلدى، ھەر ئايدا قوشۇلغان ماڭاش 337 مىڭ 803.68 يۈەن بولدى.

1987 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ماڭاش ئىسلاھاتى ئىشخانىسىنىڭ [1987] 31 - نومۇرلۇق ھۆججىتىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، شۇ يىلى 10 - ئايدا خىزمەت ستاژى بىر قەدەر ئۇزۇن، ماڭاشى تۆۋەن بولغان قىسمەن خادىملارنىڭ ماڭاشى شۇ خىلدىكى خادىملارنىڭ ماڭاش دەرىجىسىگە ئوخشاش كېلىدىغان دەرىجىگە ئۆستۈرۈلدى. شۇنىڭا بۇ قېتىمقى ماڭاش تەڭشەش «دەرىجە تەكشىلەش» دەپ ئاتالدى. بۇ قېتىم 1618 خادىمنىڭ ماڭاشى بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلدى، دەرىجە ئۆستۈرۈش دائىرىسى 32.4% بولۇپ، ھەر ئايدا قوشۇلغان ماڭاش 13 مىڭ

429.4 يۈەن بولدى. ئاپتونوم رايونلۇق ماڭاش ئىسلاھاتى ئىشخانىسىنىڭ [1988] 24 - نومۇرلۇق ھۆججەتتىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوتتۇرا دەرىجىدىن يۇقىرى ۋەزىپىگە تەكلىپ قىلىنغان ئوقۇتقۇچىلىرىدىن [1987] 31 - نومۇرلۇق ھۆججەت بويىچە ماڭاشى بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلگەن، لېكىن ئۆستۈرۈلگەندىن كېيىنكى ماڭاش دەرىجىسى تەكلىپ قىلىنغان كەسپىي تېخنىكا ۋەزىپە ماڭاشىنىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىسىدىكى خادىملارنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولغانلىرىنىڭ ماڭاشى يەنە بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلدى، يەنى 824 ئوتتۇرا، ئالىي دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا خادىمىنىڭ ماڭاشى يەنە بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاپتونوم رايونلۇق ماڭاش ئىسلاھاتى ئىشخانىسىنىڭ [1988] 21 - نومۇرلۇق ھۆججەتتىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، 1987 - يىل 10 - ئايدىن باشلاپ، ناھىيىدىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئاساسىي ماڭاشى، ۋەزىپە ماڭاشى %10 ئۆستۈرۈلدى. ئاپتونوم رايونلۇق ماڭاش ئىسلاھاتى ئىشخانىسىنىڭ [1989] 16 - نومۇرلۇق ھۆججەتتىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، 1988 - يىل 10 - ئايدىن باشلاپ ناھىيىنىڭ مەھىيە سىستېمىسىدىكى تىببىي خادىم - سېستىرالارنىڭ ئاساسىي ماڭاشى، ۋەزىپە ماڭاشىنىڭ %10 ئۆستۈرۈلدى.

1988 - يىل 5 - ئايدا ناھىيە بويىچە كەسپىي ئورۇنلاردىكى خادىملار ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانىنى باھالاش خىزمىتى ئىشلىنىپ، مۇتلەق كۆپ ساندىكى كەسپىي تېخنىكا خادىملىرى كەسپىي تېخنىكا ۋەزىپىسىگە تەكلىپ قىلىندى. دەرىجە ئۆستۈرۈش شەرتىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان 1011 كەسپىي تېخنىكا خادىمى ۋە دۆلەت مەمۇرىي ئورگانلىرىدىكى 505 ئوتتۇرا ياش، ياشانغان زىيالىيلىنىڭ ماڭاشى بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلۈپ، ھەر بىر كىشىگە ئايدا ئوتتۇرىچە 7.9 يۈەن ماڭاش قوشۇلدى، ناھىيە بويىچە ھەر ئايدا قوشۇلغان ماڭاش 14 مىڭ 705.12 يۈەن بولدى. ناھىيە بويىچە 18 دۆلەت كارخانىسى، 16 كوللېكتىپ كارخانىدا ھۆددىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ماڭاش ئومۇمىي سوممىسىنى ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە چېتىش چارىسى بىلەن 2231 كىشىچى - خىزمەتچىگە يىلىغا ئوتتۇرىچە 262.9 يۈەندىن ماڭاش قوشۇلدى.

ئاپتونوم رايونلۇق ماڭاش ئىسلاھاتى ئىشخانىسىنىڭ [1990] 13 - نومۇرلۇق ھۆججەتتىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ناھىيە بويىچە دۆلەت ئورگانلىرى، كەسپىي ئورۇنلاردىكى خىزمەتچى خادىملارغا (رەسمىيلەشتۈرۈلمىدىغانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) 1989 - يىل 10 - ئايدىن باشلاپ بىر دەرىجىدىن ماڭاش قوشۇلدى، بۇنىڭدا كەسپىي ئورۇنلاردىكى قىسمەن كەسپىي تېخنىكا خادىملىرىنىڭ ماڭاشى نۆقتىلىق ھەل قىلىندى، كەسپىي تېخنىكا ۋەزىپىسىنىڭ باشلىنىش نۆقتا (ئەڭ تۆۋەن دەرىجە) ماڭاشى 2 دەرىجە يەنى ئومۇمىيۈزلۈك بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلگەندىن كېيىن، قىسمەن خادىملارنىڭ يەنە بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلۈپ، ۋەزىپىسىنىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدىكى ئۆلچىمىگە يەتكۈزۈلدى، دۆلەت ئورگانلىرىدىكى قىسمەن خادىملارنىڭ ماڭاشىمۇ 2 دەرىجە ئۆستۈرۈلدى، 2 دەرىجە ئۆستۈرۈش دائىرىسى %71 بولدى. يەنە ئاپتونوم رايونلۇق ماڭاش ئىسلاھاتى ئىشخانىسىنىڭ [1990] 12 - نومۇرلۇق ھۆججەتتىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، تۆھپىسى زور، ئىپادىسى ياخشى، لېكىن ماڭاشى نىسبەتەن تۆۋەن بولغان ھەم 2 دەرىجە ئۆستۈرۈش شەرتىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان 182 خىزمەتچى خادىمنىڭ ماڭاشىمۇ دەرىجە ئۆستۈرۈشتە قوللىنىلمىدىغان جانلىق شەرت بويىچە ئۆستۈرۈلدى. شۇنداق قىلىپ ناھىيە بويىچە 7832 خادىمنىڭ ماڭاشى ئۆستۈرۈلدى، ھەر ئايدا قوشۇلغان ماڭاش 118 مىڭ 828.22 يۈەن بولدى.

1990 - يىلى ناھىيىدىكى كارخانىلاردا 2161 كىشىنىڭ دەرىجىسى نورمال ئۆستۈرۈلدى، ھەر ئايدا قوشۇلغان ماڭاش 32 مىڭ 289.69 يۈەن بولدى، 337 كىشىگە مۇكاپات دەرىجىسى بېرىلدى، ئايدا قوشۇلغان ماڭاش 5768.20 يۈەن بولدى. دۆلەت ئورگانلىرى، كەسپىي ئورۇنلاردا ئومۇمىيۈزلۈك نورمال دەرىجە

ئۆستۈرۈش، دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققانلار خىراجىتىنى كۆپەيتىش، تۇراقسىز ماتاش ۋە زىيالىي يارەم پۇلى قوشۇش قاتارلىق يوللار بىلەن ھەر ئايدا قوشۇلغان ماتاش 237 مىلياردتىن 508.31 يۈەنگە يەتتى.

3. يارەم، قوشۇمچە يارەم

تۇرمۇش خىراجىتى قوشۇمچە يارەمى 1956 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىدىكى دۆلەت ئورگانلىرى، كەسىپى ئورۇنلاردىكى خىزمەتچى خادىملارغا تۇرمۇش خىراجىتى قوشۇمچە يارەم پۇلىنى بېرىلمەيدىغان بولدى. يولغا قويۇش ئۇلچىمى: كادىرلارنىڭ 9%، ئىشچىلارنىڭ 21% بولدى (ئۇلچەملىك ماتاشى 9% ۋە 21%كە كۆپەيتىلگەندە چىققان سان). 1990 - يىلغىچە 2 قېتىم تەڭشەلدى. 1982 - يىل 4 - ئايدا كادىرلارنىڭ 12% كە تەڭشەلدى، ئىشچىلارنىڭ يەنىلا 21% بولدى، 1987 - يىل 8 - ئايدا كادىرلار بىلەن ئىشچىلارنىڭ تۇرمۇش خىراجىتى قوشۇمچە يارەم پۇلى بىردەك 26%كە تەڭشەلدى.

چېگرا يارەم پۇلى بۇ 1956 - يىلدىن باشلاپ يولغا قويۇلدى، شىنجاڭدا ئىشلەۋاتقان خىزمەتچىلەرگە ئاساسىي ماتاشىنىڭ 15%ى بويىچە بېرىلدى، 1960 - يىلى كادىرلارنىڭ چېگرا يارەم پۇلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئىشچىلارنىڭ «نامدا يوق، ئەمەلىيەتتە بار» چارىسى بىلەن ساقلاپ قېلىندى. 1984 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قارارىغا ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىسى دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىگە چېگرا رايوندا ئىشلىگەن يىل سانى يارەم پۇلى ۋە ستاژ يارەم پۇلى بېرىشكە باشلىدى. ستاژ يارەم پۇلى ئۆچۈن ھەر بىر كىشىگە يىلدا 0.50 يۈەن بېرىلدى، چېگرا رايوندا ئىشلىگەن يىل سانى يارەم پۇلى ئۆچۈن شىنجاڭدىكى خىزمەت ستاژى 5 يىلغا توشمىغانلارغا ئايدا 2 يۈەن، 5 يىلغا توشقانلارغا ئايدا 3 يۈەن بېرىلدى، كېيىن 5 يىلغا توشقاندا 3 يۈەن كۆپەيتىپ تۇرۇلدى. ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ۋە داۋالاش ئورۇنلىرىدىكى سېستىرالار ئۆچۈن ئالاھىدە بەلگىلىمە چىقىرىلدى، ئۇلارغا يۇقىرىقى بەلگىلىمە بويىچە ستاژ يارەم پۇلى بېرىلدى، يەنى مەركۇز كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغىنىغا 5 يىل توشقان 10 يىلغا توشمىغانلارغا ئايدا 3 يۈەن، 10 يىل توشقان 15 يىلغا توشمىغانلارغا ئايدا 5 يۈەن، 15 يىل توشقان 20 يىلغا توشمىغانلارغا ئايدا 7 يۈەن، 20 يىلدىن ئاشقانلارغا ئايدا 10 يۈەن بېرىلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە، غۇلجا ناھىيىسىدە 3215 ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى بىلەن 72 سېستىرا ئوقۇتقۇچىلىق ئىستاژ يارەم پۇلى بىلەن سېستىرالىق ستاژ يارەم پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى.

ئاشلىق باھا يارەم پۇلى 1961 - يىلى ئاشلىقنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى 20% ئۆستۈرۈلۈپ، سېتىش باھاسى سېتىۋېلىش باھاسىدىن تۆۋەن بولغان ئەھۋال كۆرۈلدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ نورمال تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ھەر بىر كىشىگە كۈنىگە 0.65 يۈەن قوشۇمچە يارەم بېرىش چارىسى يولغا قويۇلدى.

ئىسسىنىش يارەم پۇلى غۇلجا ناھىيىسى 1960 - يىلدىن ئېتىبارەن قىشلىق كۆمۈر پۇلى تارقىتىشقا باشلىدى. ناھىيە بازىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ھەر بىرىگە يىلىغا 30 يۈەندىن، گۈڭشې (مەيدان) ئىشچى - خىزمەتچىلىرىگە يىلىغا 18 يۈەندىن 30 يۈەنگىچە تارقىتىلدى. 1985 - يىل 8 - ئايدا كۆمۈر باھاسى ئۆستۈرۈلگەندىن كېيىن قىشلىق ئىسسىنىش پۇلى ھەر بىر كىشىنىڭ يىلىغا 30 يۈەندىن 45 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى. ھۆكۈمەتنىڭ ئىسسىنىش ئۈسكۈنىلىرى بار ئۆيىدە ئولتۇرغانلارغا كۆمۈر پۇلى بېرىلمەيدى.

قۇدۇق ئاستى يارەم پۇلى 1957 - يىلى يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى غۇلجا ناھىيىلىك كۆمۈركان قۇرۇلدى، كۆمۈركان ئىشچى - خىزمەتچىلىرىگىمۇ قۇدۇق ئاستى يارەم پۇلى بېرىش يولغا قويۇلۇپ، قۇدۇق ئاستىدا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ھەر بىرىگە بىر كۈندە 0.60 يۈەندىن يارەم پۇل بېرىلدى.

غۇلجا ناھىيىسى بويىچە 1963 — 1990 - يىلغىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچى ۋە ماڭاشى

جەدۋەل: 16 — 7

بىرلىكى: ئادەم، تۇمەن يۇەن

تۈرلەر / يىللار	ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى (تۇمەن يۇەن)	1 - كەسىپ				2 - كەسىپ		3 - كەسىپ											
			دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، سۇچىلىق				ماڭاتچىلىق		قاتناش-تىرانسپورت، پوچتا - تېلېگراف		سودا، ماددىي ئەشيا، تەمىنات - سودا		شەھەر جامائەت ئىشلىرى		مەدەنىيەت، ماارىپ، ساھىيە، ئىجتىمائىي پارۋاڭلىق		دۆلەت ئورگانلىرى، خەلق ئەشكىلاتلىرى		پۈل مۇئامىلە	
			ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى
1963	3543	183.73	1383	50.61	69	73.4	39	1.97	805	48.48					654	35.88	527	35.17	66	4.28
1964	3374		1272		76		26		721						705		480		94	
1967	4407	206.4	2216	71.1	105	6.50	23	1.2	747	43.4					746	43.3	489	35.2	81	5.7
1969	4541	207.8	2065	69	125	6.80	23	1.3	746	41.9					878	44.2	623	38.9	81	5.7
1970	8461	367.6	5832	211.5	153		102	6.4	902	52.2					783	48	608	28.9	81	5.6
1974	9387	464.68	5914	26.97	290	29.02	33	2.46	1278	94.39					1145	65.73	634	47.26	84	6.18
1975	9058	456.32	5692	228.62	281	20.1	32	2.41	1197	84.07	8	0.71			1120	66.45	634	47.26	85	6.74
1976	9381	490.7	5846	249.1	287	19.7	38	2.8	1283	93.5					1209	68.6	617	49.4	95	6.8
1978	9749	496	6047	255	293	19.41	58	4.03	1323	86.52					1283	78.57	644	45.31	93	6.63
1979	11340	621.05	6312	298.03	661	40.63	41	3.44	1744	118.76					1636	95.45	765	53.32	138	95.45
1980	11798	708.15	6652	334.27	833	61.64	52	3.35	1649	122.84	20	1.80			1752	112.46	840	71.79		
1981	13817	929.88	6434	415.80	802	68.03	54	5.09	1799	142.20	22	2.01			3781	218.01	923	78.74		
1982	12922	1007.9	6760	481.07	964	79.64	60	5.56	1792	153.90	24	2.46			2310	195.27	1012	90.09		
1983	13510	1016.71	6279	421.62	999	81.10	62	5.71	1791	158.64	22	2.26			2743	229.68	1114	117.70		
1984	13835	1017.04	6181	374.03	1077	92.41	63	6.3	1067	10.84	13	1.24			3094	275.62	1340	146.60		
1985	13587	1434.41	6450	600.49	1081	94.27	62	5.51	1058	104.78	22	2.45			3420	406.27	1539	210.64		
1986	14152	1580.87	6328	573.82	1166	126.45	66	7.31	1064	173.55	35	3.13			3801	439.54	1692	257.07		
1987	14647	1912.86	6320	766.53	1439	147.12	69	9.90	1170	164.43	37	4.45			3948	519.57	1764	300.86		
1988	15130	2173.80			1627	210.20	74	9.2	1077	181.4	31	5			4146	665.20	1729	346.1		
1989	15618	2361.40			1789	249	74	9.6	1077	188.1	40	7.2			4402	759.4	1774	369.10		
1990	15327	2752			1754	300.60	71	11.70	1192	228.40	43	6			4537	878.80	1820	426.80		

قوشۇمچە يېمەكلىك ياردەم پۇلى 1971 - يىل 11 - ئايدا دۆلەت چوشقا، كالا، قوي گۆشلىرى، تۇخۇم، ئۆي قۇشلىرى، كۆكتات، سۇ مەھسۇلاتلىرى، سۈت قاتارلىق ئاساسلىق قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنىڭ سېتىش باھاسىنى ئۆستۈرۈپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ بىرىگە ھەر ئايدا 6.50 يۈەندىن قوشۇمچە يېمەكلىك ياردەم پۇلى بەردى. 1985 - يىل 7 - ئايدا گۆشنىڭ باھاسى قويۇۋېتىلىپ، بازاردىكى ھەر بىر ئىشچى - خىزمەتچىگە 4 يۈەندىن، باشقا ئاھالىلەرگە 1.5 يۈەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. 1988- يىل 7 - ئايدا ناھىيە تەۋەسىدىكى خەنزۇ ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئايدا 10 يۈەندىن، ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىگە ئايدا 12 يۈەندىن قوشۇمچە يېمەكلىك ياردەم پۇلى بېرىلدى.

زىيالىيلار قوشۇمچە ياردەم پۇلى 1983 - يىلدىن باشلاپ ئونتۇرا تېخنىكومدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگە ۋە مۇناسىپ تېخنىكا ئۇنۋانىغا ئىگە ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە بىر يىلدا بىر قېتىملىق 30 يۈەندىن كىتاب، گېزىت - ژۇرنال پۇلى بېرىلدى. 1984 - يىل 7 - ئايدىن باشلاپ پۈتۈن ناھىيىدىكى كادىرلارغا تۇراقسىز ماڭاش يولغا قويۇلدى (ناھىيىدىن تۆۋەن ئورۇنلار، يېزا - بازار، مەيدانلاردا 1983 - يىل 9 - ئايدىن تارتىپ ئىجرا قىلىندى)، ئۇنىڭدا ئونتۇرا تېخنىكوم ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگە، خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى 3 يىلغا توشقانلار، ئالىي تېخنىكومدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگە، خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى بىر يىلغا توشقانلار بىر دەرىجە تۇراقسىز ماڭاشتىن بەھرىمەن بولىدۇ؛ ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەردىن يېزا (مەيدان) لارغا خىزمەتكە تەقسىم قىلىنغانلار خىزمەتكە قاتناشقان يىلدىن باشلاپلا تۇراقسىز ماڭاشتىن بەھرىمەن بولىدۇ. زىيالىي كادىرلاردىن خىزمەت قىلغان ۋاقتى 15 يىلغا توشقانلار ھەر ئايدا 15 يۈەندىن زىيالىيلار قوشۇمچە ياردەم پۇلىدىن بەھرىمەن بولىدۇ دەپ بەلگىلەندى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىدىكى دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا - كەسىپي ئورۇنلاردىكى 4000 دىن ئارتۇق كادىر بىر دەرىجە تۇراقسىز ماڭاشتىن، 2000 دىن ئارتۇق كىشى زىيالىيلار قوشۇمچە ياردەم پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى.

1987 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بازارلىرىدىكى كوللېكتىپ ئورۇنلاردا ئىشلىگەن ئىشچى - خىزمەتچى ۋە ماڭاشى

جەدۋەل: 16 — 8　　بىرلىكى: ئادەم، تۈمەن يۈەن

تۈرلەر / يىللار	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ماڭاشتا		بىناكارلىق		قاتناش - تىرانسپورت، پوچتا - تېلېگراف		سودا، يېمەك - ئىچمەك ماددىي ئەشيا، تەمىنات، سودا		شەھەر جامائەت ئىشلىرى		مەدەنىيەت، مائارىپ، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق		دۆلەت ئورگانلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرى		دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، سۇچىلىق	
			ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى	ئىشچى - خىزمەتچى	ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى
1978	317	25.75	192		107				18									
1979	349	30.04	226		105				18									
1980	378	31.21	266		102				10									
1981	485	30.8	370		105				10									
1982	647	54.05	413		187		16		31									
1983	650	60.82	387		200		18		30		6						9	

	6		16		6				848		22		207		315	144,05	1420	1984
	6		10		6		19		841		60		155		315	144,96	1455	1985
	6		12		5		15		1042		9		237		586	214,48	1912	1986
	29				7		15		1057		60		385		578	261,47	213	1987
2,6	26	1,7	11	0,4	7	2,1	18	106,50	793	16,8	65	64,4	246	57,8	649	252,3	1815	1988
2,4	22	0,6	3	0,8	10	1,8	13	103	844	8,3	20	51,7	306	92,3	918	260,3	2133	1989
4,10	23	0,63	3	0,77	6	3,77	33	154,82	874	8,86	10	44,67	391	92,86	881	310,48	2221	1990

4. ئىشچى - خىزمەتچىلەر پاراۋانلىقى

ئاغرىقلار، ياردىدارلارنىڭ تەمىناتى 1953 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ ناھىيە بويىچە دۆلەت ئورگانلىرى، مەمۇرىي ئورۇنلار، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن ئومۇم ئۇچۇن ياردىدار بولغانلارنىڭ بارلىق تەمىناتى 1953 - يىل 1 - ئاينىڭ 2 - كۈنى مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى ئېلان قىلغان «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەمگەك سۇغۇرتا نىزامى»دىكى بەلگىلىمە بويىچە ئىجرا قىلىنىدى يەنى ئومۇم ئۇچۇن ياردىدار بولۇپ، دوختۇرخانىدا داۋالانغان ۋاقتىتىكى بارلىق داۋالىنىش پۇلى، دورا پۇلى، ياتاق پۇلى، دوختۇرخانىدا يېتىپ داۋالانغان مەزگىلدىكى تاماق پۇلى ۋە داۋالىنىش مەزگىلىدىكى قاتناش خىراجىتىگە كارخانا، مەمۇرىي ئورۇن ياكى كاپىتال تەرەپ ئىگە بولدى، داۋالىنىش مەزگىلىدىكى ماڭاشى تولۇق بېرىلدى. ئومۇم ئۇچۇن ياردىمىسىز مەجرۇھ بولۇپ، ئەمگەك ئىقتىدارىدىن پۈتۈنلەي قېلىپ خىزمەتتىن چېكىنگەندىن كېيىن، تاماق يېيىش، يېتىپ - قوپۇشتا باشقىلارنىڭ ياردىمىگە مۇھتاج بولغانلارغا تاكى قازا قىلغانغا قەدەر ماڭاشىنىڭ %75نىگە توغرىلاپ ئومۇم ئۇچۇن مەجرۇھ بولغانلار نەپىقە پۇلى بېرىلدى. ئىقتىدارىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولۇپ خىزمەت قىلالماي چېكىنگەندىن كېيىن، تاماق يېيىش، يېتىپ - قوپۇشتا باشقىلارنىڭ ياردىمىگە مۇھتاج بولمىغانلارغا، ئەمگەك ئىقتىدارى ئەسلىگە كەلگەنگە ياكى قازا قىلغانغا قەدەر ماڭاشىنىڭ %60نىگە توغرىلاپ نەپىقە پۇلى بېرىلدى. ئەمگەك ئىقتىدارىدىن قىسمەن مەھرۇم بولغان، ئەمما خىزمەت قىلالايدىغانلارنى كارخانا مەمۇرىيىتى ياكى كاپىتال تەرەپ مۇۋاپىق خىزمەتكە تەقسىم قىلدى ھەمدە ئۇلارغا ئەمگەك ئىقتىدارىدىن مەھرۇم بولۇش دەرىجىسىگە قاراپ، ئەسلىدىكى ماڭاشىنىڭ %10 — %30نىگە توغرىلاپ ئومۇم ئۇچۇن مېيىپ بولغانلار يارىدەم پۇلى بېرىلدى.

ئاغرىقلار، ئومۇمىنىڭكىدىن باشقا ئىش بىلەن يارىلانغان، مېيىپ بولغانلارنىڭ تەمىناتى «ئەمگەك سۇغۇرتا نىزامى» بويىچە ئومۇمىنىڭكىدىن باشقا ئىش بىلەن يارىلانغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ دوختۇرخانىدا داۋالىنىش خىراجىتى قاتارلىقلارنى كارخانا مەمۇرىيىتى ئۈستىگە ئالدى. دوختۇرخانىدا يېتىش داۋاملىدا تاماق پۇلى ۋە قاتناش خىراجىتىنى ئۆزى ئۈستىگە ئالدى؛ كېسەل بولۇپ ياكى ئومۇمىنىڭكىدىن باشقا ئىش بىلەن يارىلىنىپ، ئىشتىن توختاپ داۋالانغان ۋاقتى 6 ئاي ئىچىدە بولسا ماڭاشى %60 — %100 بېرىلدى. ئىشتىن توختىغىنىغا 6 ئايدىن ئارتۇق بولغانلارغا ئەمگەك سۇغۇرتا فوندى تۇرىدىن ماڭاشىنىڭ %40 — %60نىگە توغرىلاپ ھەر ئايدا قۇنتۇزۇش پۇلى بېرىلدى، بۇ پۇل شۇ كىشى ئىشقا چىقالىغان ۋاقىتقا قەدەر ياكى مېيىپ دەپ بېكىتىلگەنگە قەدەر ۋە ياكى قازا قىلغانغا قەدەر بېرىلدى. ئومۇمىنىڭكىدىن باشقا ئىش بىلەن يارىلىنىپ داۋالىنىش ئاخىرلاشقاندا مېيىپ دەپ بېكىتىلگەنلەر تاماق يېيىش، يېتىپ - قوپۇشتا باشقىلارنىڭ ياردىمىگە مۇھتاج بولسا، ئۇلارغا ماڭاشىنىڭ %50ى بويىچە قۇنتۇزۇش پۇلى بېرىلدى؛ تاماق يېيىش، يېتىپ - قوپۇشتا باشقىلارنىڭ ياردىمىگە مۇھتاج بولمىغانلارغا ئەمگەك ئىقتىدارى ئەسلىگە كەلگەنگە ياكى قازا قىلغانغا قەدەر قۇنتۇزۇش پۇلى بېرىلدى؛ ئەمگەك ئىقتىدارىدىن قىسمەن مەھرۇم بولغان ئەمما خىزمەت قىلالايدىغانلارغا قۇنتۇزۇش پۇلى بېرىلمىدى.

قازا قىلغانلار تەمىناتى　ئىشچى ـ خىزمەتچى ئومۇمىنىڭ ئىشى بىلەن قازا قىلسا، كارخانا مەمۇرىيىتى ياكى كاپىتال تەرەپ دەپنە پۇلى بەردى. دەپنە پۇلى شۇ كارخانىدىكى ئومۇمىي ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ ئايلىق ئوتتۇرىچە مائاشىنىڭ 3 ئايلىقىغا توغرىلاپ بېرىلدى، يەنە بافقان بىۋاستە تۇغقانلىرىغا ھەر ئايدا قازا قىلغۇچىنىڭ مائاشىنىڭ 25% — 50%گە توغرىلاپ نەپىقە بېرىلدى، بۇ نەپىقە شۇ بىۋاستە تۇغقان بېقىلىش شەرتىدىن مەھرۇم بولغانغا قەدەر بېرىپ تۇرۇلدى. ئىشچى ـ خىزمەتچى كېسەل بىلەن ياكى ئومۇمىنىڭكىدىن باشقا ئىش بىلەن قازا قىلسا، شۇ كارخانىدىكى ئومۇمىي ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ ئايلىق ئوتتۇرىچە مائاشىنىڭ 2 ئايلىقىغا توغرىلاپ دەپنە يارەم پۇلى بېرىلدى، يەنە ئەمگەك سۇغۇرتا فوندىدىن ئۇنىڭ بىۋاستە توغقانلىرىغا سانغا قاراپ، 6 — 12 ئايلىق مائاشىغا توغرىلاپ قوتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى.

دۆلەت ئورگانلىرى، كەسىپي ـ كارخانا ئورۇنلاردىكى كادىرلار قازا قىلغاندىن كېيىن بىۋاستە تۇرۇق-تۇغقانلىرىغا بىر قېتىملىق دەپنە قوشۇمچە يارەم پۇلى بېرىلگەندىن سىرت، شۇ كادىر قازا قىلغاندىن كېيىنكى 3 ـ ئايدىن باشلاپ بەلگىلىمە بويىچە ئائىلە تاۋابىئاتىغا 15 يۈەندىن قەرەللىك تۇرمۇش يارەم پۇلى بېرىلدى، بۇ پۇل قۇرامىغا يەتمىگەن پەرزەنتلىرىگە 18 ياشقىچە بېرىپ تۇرۇلدى. 1980 ـ يىلى تەشكىلىپ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 23 يۈەن بېرىلمەيدىغان بولدى، ئائىلە تاۋابىئاتلىرى يالغۇز بىرلا كىشى بولسا ئۇلۇچەم سەل يۇقىرى بولدى، بىراق 30 يۈەندىن ئاشۇرۇلمەيدى. 1983 ـ يىلى يەنە بىر تەڭشەلدى يەنى 1 ـ، 2 ـ قېتىملىق ئىنقىلابىي ئۇرۇش مەزگىلىدە خىزمەتكە قاتناشقان كادىرلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىغا ھەر ئايدا ھەر بىر كىشىگە 35 يۈەن؛ ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە خىزمەتكە قاتناشقانلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىغا 27 يۈەن بېرىلمەيدىغان بولدى. ئائىلە تاۋابىئاتىدىن يالغۇز بىر كىشى قالغان بولسا، يۇقىرىقى ئۇلۇچەم ئاساسىدا 5 يۈەندىن 10 يۈەنگىچە قوشۇپ بېرىلدى. 1990 ـ يىل 4 ـ ئايدىن باشلاپ يۇقىرىقى ئۇلۇچەملەر ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 55 يۈەن، 45 يۈەن، 40 يۈەنگە تەڭشەلدى، ئائىلە تاۋابىئاتى يالغۇز بىر كىشى بولسا، يۇقىرىقى ئۇلۇچەم ئاساسىدا ھەر ئايدا 10 يۈەن قوشۇپ بېرىلدى. دۆلەتنىڭ مال ـ مۈلكىنى قوتقۇزۇش داۋامىدا قۇربان بولغانلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىغا يۇقىرىقى ئۇلۇچەم ئاساسىدا ھەر ئايدا 15 يۈەن قوشۇپ بېرىلدى. 1990 ـ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 86 مىڭ 400 يۈەن دەپنە پۇلى، 156 مىڭ 330 يۈەن نەپىقە پۇلى، 17 مىڭ 822 يۈەن قەرەللىك تۇرمۇش قوشۇمچە يارەم پۇلى تارقىتىلدى.

تۇغۇت تەمىناتى　1952 ـ يىلدىن بۇيان غۇلجا ناھىيىسى گوۋۇيۈەننىڭ بەلگىلىمىسىنى ئىجرا قىلىپ، ئايال ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە تۇغۇت مەزگىلىدە 56 كۈن دەم ئېلىش بەردى، قوشكېزەك تۇغقانلارغا، قىمىن تۇغۇتلۇقلارغا 70 كۈن دەم ئېلىش بەردى. 7 ئايغا توشماي يەڭگەنلەرگە 30 كۈن دەم ئېلىش بەردى، تۇغۇت دەم ئېلىشى مەزگىلىدىكى مائاشىنى تولۇق بەردى؛ ئادەتتە بويىدىن ئاجراپ كەتكەنلەرگە 15 كۈن دەم ئېلىش بەردى. 80 ـ يىللاردىن بۇيان پىلانلىق تۇغقانلارغا پەرزەنتى 14 ياشقا تولغانغا قەدەر يىلىغا 60 يۈەندىن يالغۇز پەرزەنت يارەم پۇلى بېرىلدى، ياكى ئايال خىزمەتچىنىڭ پەرزەنتى يېشىغا توشقىچە دەم ئېلىشقا رۇخسەت قىلىندى.

دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققانلارنىڭ تەمىناتى　دۆلەت ئەر ـ ئايال ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ پېنسىيەگە چىقىش يېشىنى كونكرېت بەلگىلىدى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر قېرىغان ياكى ئەمگەك ئىقتىدارىدىن پۈتۈنلەي قالغان بولسا پېنسىيەگە چىقىشقا رۇخسەت قىلىندى. ئادەتتە ئەر ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر 60 ياشقا، ئايال كادىرلار 55 ياشقا، ئايال ئىشچىلار 50 ياشقا تولغاندا، ئۇلارغا ستاژى 10 يىلغا توشقان بولسا پېنسىيەگە چىقىشقا رۇخسەت قىلىندى. غۇلجا ناھىيىلىك ئەمگەك كادىرلار تارمىقى ناھىيە باشقۇرغان كارخانىلارنىڭ ئەمگەك شارائىتى ۋە ئەمگەك سىجىلىتقىغا ئاساسەن، ئاغرىق، مېيىپ، تېنى ئاجىز بولۇپ، ئەمگەك ئىقتىدارىدىن قالغانلار مۇددەتتىن ئىلگىرى پېنسىيەگە چىقىشقا توغرا كەلسە، ناھىيىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك دوختۇرخانا مەسئۇل دوختۇرىنىڭ دىئاگنوزىغا قاراپ ئەرلەرنى 55 ياشتا، ئاياللارنى 48 ياشتا پېنسىيەگە

چىقاردى. ئومۇمىناۋ ئىشى بىلەن مېيىپ بولۇپ خىزمەت ئىقتىدارىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولغانلارغا پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىن تاكى قازا قىلغانغا قەدەر ھەر ئايدا پېنسىيە پۇلى بېرىپ تۇردى. پېنسىيە يېشىغا توشمىغانلاردىن ئالاھىدە سەۋەب بىلەن ياكى ئۆزى تەلەپ قىلىپ خىزمەتتىن چېكىنگەنلەرنىڭ خىزمىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەلەپ قىلمىغىدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 2132 ئىشچى - خىزمەتچى پېنسىيىگە چىقتى.

پېنسىيىگە چىققان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تەمىناتى 1951 - يىلى ھەر ئايدا شۇ كىشىنىڭ ئۆلچەملىك مائاشىنىڭ %30 — %60ى بويىچە بېرىلىدۇ دەپ بەلگىلەندى. 1953 - يىلى %50 — %70كە ئۆستۈرۈلدى. 1979 - يىلى يەنە بىر قېتىم ئۆستۈرۈلدى يەنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقانلارغا ئۆلچەملىك مائاشىنىڭ %90ى بويىچە، ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە خىزمەتكە قاتناشقانلارغا ئۆلچەملىك مائاشىنىڭ %80ى بويىچە بېرىلدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن خىزمەتكە قاتنىشىپ ستاژى 20 يىلغا توشقانلارغا ئۆلچەملىك مائاشىنىڭ %75ى بويىچە بېرىلدى. ستاژى 15 يىلدىن 20 يىلغىچە بولغانلارغا ئۆلچەملىك مائاشىنىڭ %70ى بويىچە بېرىلدى. ستاژى 10 يىلدىن 15 يىلغىچە بولغانلارغا ئۆلچەملىك مائاشىنىڭ %60ى بويىچە بېرىلدى.

1982 - يىلى گوۋۇيۈەن 1921 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنىگىچە ئىنقىلابىي ئۇرۇش مەزگىللىرىدە خىزمەتكە قاتناشقان پېشقەدەم كادىرلار دەم ئېلىشقا چىققاندىن كېيىن ئەسلىدىكى مائاشى تولۇق بېرىلىدۇ دەپ بەلگىلىدى. 1937 - يىل 7 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن بۇرۇن ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقان پېشقەدەم كادىرلارغا دەم ئېلىشقا چىقىشتىن بۇرۇنقى ئۆلچەملىك مائاشى بويىچە تۇرمۇش يارىدەم پۇلى ئۆچۈن ھەر يىلى 2 ئايلىق مائاش قوشۇپ بېرىلىدۇ؛ 1937 - يىل 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىن 1942 - يىل 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنىگىچە ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقان پېشقەدەم كادىرلارغا دەم ئېلىشقا چىقىشتىن بۇرۇنقى ئۆلچەملىك مائاشى بويىچە ھەر يىلى بىر يېرىم ئايلىق مائاش قوشۇپ بېرىلىدۇ؛ 1943- يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنىگىچە ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقان پېشقەدەم كادىرلارغا ھەر يىلى بىر ئايلىق مائاش قوشۇپ بېرىلىدۇ دەپ بەلگىلىدى.

تۇغقان يوقلاش تەمىناتى 1958 - يىلدىن باشلاپ ئىشچى - خىزمەتچىلەر تۇغقان يوقلاش دەم ئېلىشىدىن بەھرىمەن بولدى، تۇغقان يوقلاش دەم ئېلىشى مەزگىلىدىكى مائاشى تولۇق بېرىلدى، بېرىپ - كېلىش يول كىراسى تولۇق ئاتچوت قىلىپ بېرىلدى. 1958 - يىلدىن 1981 - يىل 2 - ئايغىچە گوۋۇيۈەننىڭ «ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇيۇقسىز قايتىپ تۇغقان يوقلاش دەم ئېلىش ۋاقتى ۋە مائاش تەمىناتى توغرىسىدا ۋاقىتلىق بەلگىلىمە»سى ئىجرا قىلىنىپ جۇرىسى بىلەن باشقا - باشقا جايدا تۇرۇۋاتقان كادىرلارغا يىلدا بىر قېتىم جۇرىسىنى يوقلاش ئۆچۈن 12 كۈن رۇخسەت بېرىلدى (بېرىش - قايتىشىدىكى يولغا كەتكەن كۈننى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ). نىكاھلانمىغان كادىرلارغا ئاتا - ئانىسىنى يوقلاش ئۆچۈن يىلدا بىر قېتىم 20 كۈن رۇخسەت بېرىلدى، 2 يىلدا بىر قېتىم تۇغقان يوقلىسا 45 كۈن رۇخسەت بېرىلدى، نىكاھلانغان ئىشچى- خىزمەتچىلەرگە ئاتا - ئانىسىنى يوقلاشقا ھەر 4 يىلدا بىر قېتىم 20 كۈن رۇخسەت بېرىلدى، بېرىپ - كېلىش يول كىراسى تولۇق ئاتچوت قىلىپ بېرىلدى.

1981 - يىل 3 - ئايدا گوۋۇيۈەن كادىرلارنىڭ تۇغقان يوقلاش تەمىناتى توغرىسىدىكى بەلگىمىنى قايتىدىن تۈزۈپ چىقىپ، تۇغقان يوقلاشقا بېرىلگەن رۇخسەت مۇددىتىنى ئۈزارتتى يەنى ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە جۇرىسىنى يوقلاشقا ھەر يىلدا بىر قېتىم 30 كۈن رۇخسەت بېرىلدى؛ نىكاھلانمىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئاتا - ئانىسىنى يوقلاشقا يىلدا بىر قېتىم 20 كۈن رۇخسەت بېرىلدى، 2 يىلدا بىر قېتىم يوقلىسا، 45 كۈن رۇخسەت بېرىلدى. ھەر بىر ئىشچى - خىزمەتچى پېنسىيىگە چىقىش ئالدىدا بىر قېتىم تۇغقان يوقلاشتىن بەھرىمەن بولدى.

Ⅲ باب

كادىرلار

1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندا ئورگان كادىرلىرى قوشۇنى يۇقىرىدىن ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىغا رەھبەرلىك قىلىش ئۈچۈن غۇلجا ناھىيىسىگە ئەۋەتىلگەن كادىرلاردىن سىرت، سابىق ئوچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ قىسمەن خادىملىرى قوبۇل قىلىنىپ تولۇقلاندى، كادىرلارنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى مەسئۇل بولدى. ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ تەسىرىگە ئەگىشىپ، ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش، تەربىيىلەپ ئۆستۈرۈش، قوبۇل قىلىش، ئالىي مەكتەپ، تېخنىكوملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى تەقسىم قىلىش، ئىشچىلار ئىچىدىن كادىر قوبۇل قىلىش قاتارلىق يوللار بىلەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ كادىرلار قوشۇنى ئۈزلۈكسىز زورايتىلدى. 1950 - يىلى ناھىيە بويىچە 329 كادىر بار ئىدى، 1963 - يىلى 724كە يەتتى. 1964 - يىل 7 - ئايدا كادىرلار ئاپپاراتى خەلق ئىشلار بۆلۈمىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، ناھىيىلىك كادىرلار بۆلۈمى (ئىدارىسى) قۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە كادىرلار خىزمىتى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. 1979 - يىل 6 - ئايدا كادىرلار بۆلۈمى (ئىدارىسى) ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن كادىرلار خىزمىتى پۈختا قەدەم بىلەن تەرەققىي قىلىش يولىغا چۈشۈپ، كادىرلارنى باشقۇرۇش كەسپى ئۈزلۈكسىز كۈچىيىپ ۋە كۈنسايىن مۇكەممەللىشىپ، كادىرلارنى باشقۇرۇش جەھەتتە يېڭى ۋەزىيەتنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇن، بىر يۈرۈش ئىلمىي ئۇسۇل ۋە تۈزۈم بەرپا قىلىندى. 1990 - يىلى ناھىيىدىكى كادىر 4831گە يېتىپ، 1950 - يىلدىكىدىن 14.68 ھەسسە كۆپەيدى.

§1 . ئاپپارات

1950 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ 1964 - يىلغىچە مەخسۇس كادىرلار ئاپپاراتى قۇرۇلمىدى، كادىرلار خىزمىتىنى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى مەسئۇل بولۇپ باشقۇردى. 1964 - يىل 7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك كادىرلار بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ، كادىرلار خىزمىتى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىگە تەۋە بولدى، 1969 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ تەشكىلات گۇرۇپپىسىغا تەۋە بولدى. 1971- يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى ئەسلىگە كەلدى. 1979 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك كادىرلار بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 7 شتات بېرىلدى، 1984 - يىل 9 - ئايدا نامى ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسىدا 10 كادىر ئىشلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت كادىر 6 بولۇپ، ئىدارە بويىچە ئومۇمىي كادىرنىڭ %60نى ئىگىلىدى.

§ 2 . كادىرلار ئەھۋالى

1 . كادىرلارنىڭ تۈرگە ئايرىلىشى

غۇلجا ناھىيىسىدىكى كادىرلار ۋەزىپىسىنىڭ خاراكتېرىگە قاراپ، مەمۇرىي باشقۇرۇش كادىرلىرى ۋە كەسپىي تېخنىكا كادىرلىرى دەپ 2 چوڭ تۈرگە ئايرىلىدۇ. كادىرلارنىڭ خىزمەت ئورنىدا شۇغۇللىنىۋاتقان كەسپىنىڭ خاراكتېرىغا قاراپ: پارتىيە تەشكىلاتى كادىرلىرى يەنى غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم ۋە يېزا - بازارلىق پارتكوم كادىرلىرى؛ دۆلەت ئورگىنى كادىرلىرى يەنى ھۆكۈمەت سىستېمىسىدىكى مەمۇرىي ئورگانلار كادىرلىرى، يېزا - بازارلىق ھۆكۈمەت كادىرلىرى ھەمدە خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، سىياسىي كېڭەش، سوت مەھكىمىسى، تەپتىش مەھكىمىسى كادىرلىرى؛ كەسپىي ئورۇن كادىرلىرى يەنى كەسپىي ئورۇنلاردىكى كەسپىي تېخنىكا خادىملار؛ ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ئايالالار بىرلەشمىسى، ياشلار ئىتتىپاقى قاتارلىق ئاممىۋى تەشكىلات كادىرلىرى؛ كارخانا ئورۇنلىرىدىكى مەمۇرىي باشقۇرۇش كادىرلىرى دەپ 5 چوڭ تۈرگە ئايرىلىدۇ.

غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنىدىكى مەمۇرىي خادىملار ۋە دۆلەت ئورگانلىرىدىكى مەمۇرىي خادىملارنىڭ ۋەزىپە سىستېمىسى ناھىيە دەرىجىلىك، مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىك، بۆلۈم دەرىجىلىك، مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك بۆلۈم ئەزاسى، ئىش بېجىرگۈچىدىن ئىبارەت 6 دەرىجىدىن تەركىب تاپىدۇ. ناھىيە دەرىجىلىكلەر: ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ھاكىم، سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىكلەر: ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىرى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىرى، مۇئاۋىن ھاكىملار، سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ بۆلۈم دەرىجىلىكلەر: بۆلۈم باشلىقى، ئىدارە باشلىقى، كومىتېت، ئىشخانا مۇدىرلىرى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىرى، يېزا باشلىقى، بازار باشلىقى، يېزا (بازار) لىق پارتكوم شۇجىلىرى، يېزا (بازار) لىق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىكلەر: مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، مۇئاۋىن ئىشخانا مۇدىرى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى، مۇئاۋىن بازار باشلىقى، يېزا (بازار) لىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۆلۈم ئەزاسى بۆلۈمچە باشلىقى، مۇئاۋىن بۆلۈمچە باشلىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى كەسپىي ئورۇنلارنىڭ كەسپىي تېخنىكا ۋەزىپە سىستېمىسى ئالىي دەرىجىلىك، ئوتتۇرا دەرىجىلىك، باشلانغۇچ دەرىجىلىك ۋەزىپىدىن ئىبارەت 3 دەرىجىگە ئايرىلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە باشلانغۇچ دەرىجە يارىمچى دەرىجە ۋە ئادەتتىكى دەرىجىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

2 . كادىر مەنبەسى

غۇلجا ناھىيىسىدىكى كادىرلار يۇقىرىدىن يۆتكەش، تەربىيلەپ ئۆستۈرۈش، ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرۇش قاتارلىق يوللار بىلەن كەلگەن.

يۇقىرىدىن يۆتكەش 1950 - يىلى ناھىيىدە خەلق ھاكىمىيىتى يېڭى قۇرۇلغاندا يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇن غۇلجا ناھىيىسىگە ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىغا رەھبەرلىك قىلىش ئۈچۈن تۆنجى تۈركۈمدە پارتىيىلىك كادىردىن جاۋ جۇڭگو، گو شىفاڭ، ۋاڭ جۇ، خې شۇاڭنيۇ، گو جىنتىڭ، شۇ يەنشياڭدىن ئىبارەت 6 كىشىنى ئەۋەتتى. شۇ يىلى يەنە شاۋ جۇڭلىن قاتارلىق 6 كىشى ناھىيىگە خىزمەتكە كەلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر

يىلى غۇلجا ناھىيىسىگە كادىر ئەۋەتىلىپ، كادىرلار قوشۇنى تولۇقلاندى. بۇنىڭدىن سىرت يەنە سابىق ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ بەزى كادىرلىرى قالدۇرۇپ ئىشلىتىلدى. چېگرا رايون قۇرۇلۇشىنى تېزلىتىش ئۈچۈن، 1955 — 1962 - يىلغىچە دۆلەت ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئىرادىلىك ياشلارنى چېگرا رايونىنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىشكە چاقىردى. بۇ مەزگىلدە غۇلجا ناھىيىسىگە، جياڭسۇ، خېنەن، خېبېي، ئەنخۇي، خۇبېي، گۇاڭدۇڭ قاتارلىق ئۆلكىلەردىن بىر تۈركۈم ياش كادىرلار كەلدى.

تەربىيىلەپ ئۆستۈرۈش　ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش، سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى ۋە ئومۇميۈزلۈك سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش مەزگىلىدە، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە، رايون، يېزا، كەنتلەردىن مەلۇم سىياسىي سەۋىيىگە ئىگە دېھقان ئاساسىي قاتلام تايانچىلىرىنى تاللاپ تەربىيىلەپ كادىرلىققا قوبۇل قىلىپ، كادىرلار قوشۇنىنى تولۇقلىدى.

ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرۇش　1951 - يىلدىن باشلاپ، غۇلجا ناھىيىسى ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلارنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇردى. 1990 - يىلىغىچە 29 كادىر ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇردى، بۇ كادىرلار غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا، كەسىپى ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرى ياكى تايانچ كۈچىگە ئايلىنىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سىياسىي مۇقىملىقى ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا زور تۆھپە قوشتى.

ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكومىلارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى تەقسىم قىلىش　1952 - يىلدىن باشلاپ ھەر يىلى مەلۇم سانىدىكى ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكومىلارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار دۆلەتنىڭ بىر تۈتاش تەقسىماتى بىلەن غۇلجا ناھىيىسىگە خىزمەتكە كېلىپ، كادىرلار قوشۇنىنى تولۇقلاشتىكى ئاساسىي مەنبەلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

كادىرلىققا قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىش　1980 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك كادىرلار تارمىقى جەمئىيەتتىكى ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلار ئىچىدىن كادىر قوبۇل قىلىپ تەبىئىي كېمەيگەن كادىرلارنىڭ ئورنىنى تولۇقلىدى. 1986 - يىلدىن كېيىن ئاساسلىقى «بەش ئالىي مەكتەپ»نى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ۋە ھەر خىل تېخنىكومىلارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىن ئىمتىھان ئېلىش ئارقىلىق ئەلالىرى كادىرلىققا قوبۇل قىلىندى.

ئىشچىلاردىن كادىرلىققا قوبۇل قىلىش　ھەر يىلى يۇقىرى چوڭۇرگەن كۆرسەتكۈچكە ئاساسەن پىلانلىق ھالدا قىسمەن ئىشچىلار ئىچىدىن كادىر قوبۇل قىلىنىپ، كادىرلار قوشۇنى زورايتىلدى.

3. كادىرلار قۇرۇلمىسى

40 نەچچە يىللىق تەربىيىلەش ئارقىلىق ناھىيىدىكى خىزمەتتىكى كادىرلارنىڭ مەدەنىيەت ساپاسى ئۇزلۇكسىز ئۆستى، ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى جۈملىدىن قازاق، خۇيزۇ، دۇڭشيانگ، سالا، شىبە، موڭغۇل كادىرلار كۆنسايىن كۆپەيدى. 1950 - يىلى ناھىيە بويىچە 449 كادىر بولۇپ، مەلۇماتى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىن تۆۋەن ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر كادىر 418، ئايال كادىر 31، كومپارتىيە ئەزاسى 34 ئىدى. 1952 - يىلى ناھىيە بويىچە ئايال كادىر 49غا يەتتى. 1954 - يىلى كادىرلار قوشۇنى ئىخچاملانغاچقا، كادىرلار سانى سەل ئازايدى. 1971 - يىلى كادىر 1912گە يەتتى. 1980 - يىلى 3098 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 2265، ئايال 833؛ دۆلەت ئورگانلىرى كادىرى 182، كەسىپى ئورۇنلاردىكى كادىر 2176، كارخانا ئورۇنلىرىدىكى كادىر 740؛ پارتىيىلىك كادىر 716؛ ئاز سانلىق مىللەت كادىر 2100 گە يېتىپ، ناھىيىدىكى ئومۇمىي كادىرنىڭ %18.67نى ئىگىلىدى. ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەلۇماتىدىكى كادىر 362 گە يېتىپ، %68.11نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى ناھىيىدىكى ئومۇمىي كادىر 4831گە يېتىپ، 1950-يىلدىكىدىن 10.76 ھەسسە كۆپەيدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 3141، ئايال 1690. پارتىيىلىك كادىر 1211گە يېتىپ، 1950 - يىلدىكىدىن 35.62 ھەسسە كۆپەيدى؛ ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكومدىن يۇقىرى مەلۇماتلىق

كادىر 3372گە يېتىپ، ئومۇمىي كادىرنىڭ 69.8%نى ئىگىلىدى، ئاز سانلىق مىللەت كادىر 3644كە يېتىپ، ئومۇمىي كادىرنىڭ 75.43%نى ئىگىلىدى، ئۇيغۇر كادىر 2819غا يېتىپ، ئومۇمىي ئاز سانلىق مىللەت كادىرنىڭ 77.33%نى ئىگىلىدى؛ دۆلەت ئورگىنى كادىرى 1104كە، كەسپىي ئورۇنلاردىكى كادىر 3045كە (ماۋارىپ سىستېمىسىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى كۆپ سانلىق ئىگىلەيدۇ)، كارخانا ئورۇنلىرىدىكى كادىر 682گە يەتتى.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى كادىرلارنىڭ 1950 — 1990 - يىلغىچە بولغان ئاساسىي ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 — 9

تۈرى / يىللار	ئومۇمىي كادىر	جىنسى		پېشى								مىللىتى						مەلۇماتى					
		ئەر	ئايال	25 ئىچى ئۆزدەن	26دىن 30غىچە	31دىن 35گىچە	36دىن 45گىچە	46دىن 50 گىچە	51دىن 55 گىچە	56دىن 60قىچە	61دىن يۇقىرى	ھەنزۇ	ئۇيغۇر	قازاق	خۇيزۇ	موڭغۇل	باشقىلار	ئالىي مەكتەپ	ئوتتۇرا تېخنىكوم	ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	باشلانغۇچ مەكتەپ	ساۋاتسىز
1950	449	418	31									49	280	1	18		101			5	44		400
1951	498	464	34									61	437							6	49		443
1952	660	611	49										(پارتىيە، ئامىۋى تەشكىلاتلارنىڭ مۇئاۋىنلىكلىنىڭ)										
1953	409											24	186	30	18		10						
1954	463	412	51									52	294	68	31	1	17			15	181		267
1955	564	502	62	232	275		40			17		56	336	71	62		39			25	176	334	29
1956	689	621	68	258	217	159	46		9			90	429	98	47	1	24		3	55	318	313	
1957	775	691	84	236	225	208	86		20			100	521	78	48	1	27		6	77	385	307	
1958	831	760	71	278	238	236	65	14				168	559	58	32		14		4	49	491		287
1959	702	638	64									136	566						4	58	405		235
1960	765	716	49									173	421	106	49		6		1	50	374		340
1961	463	419	44									107	252	71	27		6		1	45	264		153
1962	670	609	61									132	355	120	46		17		8	74	392		196
1963	724	654	70									182	368	109	51		14		16	86	426		196
1964	692	608	84	121	225	147	177	12	8	2		205	337	89	48		13		22	115	393		162
1965	709	618	91									275	278	96	45		15	19		120	395		175
1970	1987	1580	407									665					1332						
1971	1912	1488	424	167	1005		556		174	8	2	609	922	231	104		46		123	661	702	426	
1972	2155	1663	492	229	996		653		252	10	15	703	1040	227	132		53		180	722	875	378	
1973	2259	1727	532	327	1037		683		191	21		694	1136	239	137		53		117	803	860	419	60
1974	2381	1813	568	224	1078		713		305	48	13	764	1142	259	154		62						
1975	2345	1788	557	191	931		777		375	57	14	751	1162	256	116		60						
1976	2500	1872	628	248	925		845		418	55	9	828	1202	275	127		68						
1977	2624	1937	687	289	948		860	450	63		14	874	1261	288	133		68						

		304	910	1245		205	65		132	298	1279	890	22	96	423	999	776		348	754	1910	2664	1978
	273	952	1331		202	69		135	328	1344	882	26	124	507		1058	767		276	712	2046	2758	1979
	252	1046	438	1130	232	69		147	349	1535	998	35	137	226	313	1175	409	444	359	833	2265	3098	1980
	300	1097	561	1349	250	93		195	378	1786	1105	37	150	245	384	1275	451	484	531	1008	2549	3557	1981
	299	1267	636	1503	282	99		217	408	2027	1236	51	176	272	459	1355	537	532	605	1220	2767	3987	1982
			1617	620	1779	284	119		220	423	2195	1343	57	176	273	524	428	7654	7185	1266	3034	4300	1983
	1565		713	1870	321	127		233	514	2205	1390	54	158	306	582	1469	561	582	757	1333	3136	4469	1984
	1404		776	2057	340	123		259	514	2340	1351	36	137	307	608	1486	579	551	873	1566	3011	4577	1985
	1264		805	2218	410	129		261	516	2420	1371	27	127	322	637	1497	607	556	924	1596	3101	4697	1986
	869		447	1269	292	98		173	258	1407	941	18	133	297	459	790	327	295	558	713	2164	2877	1987
	905		397	1114	370	71	1	147	239	1504	824	11	1504	283	434	658	293	342	661	701	2085	2786	1988
	912		705	2370	683	91	8	308	561	1899	1803	14	499	684	650	679	630	717	797	1620	3050	4670	1989
	817		642	2433	939	29	8	295	493	2819	1187	17	574	660	602	621	561	891	905	1690	3141	4831	1990

ئىزاھ: جەدۋەلدە 1966 — 1969 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى مائېرىيال كەم؛ 1987 — 1988 - يىللاردىكى كادىر ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ.

يۇقىرىقى جەدۋەلنىڭ داۋامى

تۈرى / يىللار	ئومۇمىي كادىر	سىياسىي ئەۋالى			خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى										كەسپىلەر بويىچە ئايرىلىش ئەۋالى												ئىزاھ
		پارتىيەلىك كادىر	كەنتپاق ئەزالىرى	پارتىيە ئەزالىرى	1927 - يىلدىن ئىلگىرى	1927 - يىل 6 - ئايدىن 1937 - يىل 7 - ئايغىچە	1937 - يىل 7 - ئايدىن 1945 - يىل 9 - ئايغىچە	1945 - يىل 9 - ئايدىن 1949 - يىل 9 - ئايغىچە	1949 - يىل 12 - ئايدىن 1952 - يىل 12 - ئايغىچە	1953 - يىل 1 - ئايدىن 1956 - يىل 12 - ئايغىچە	1957 - يىل 1 - ئايدىن 1966 - يىل 5 - ئايغىچە	1966 - يىل 6 - ئايدىن 1976 - يىل 10 - ئايغىچە	1976 - يىلدىن كېيىن	پارتىيەلىك، ئامما ئۇيۇشمىلىرى ئەمەلدارلىرى	ئىسپىلىق قانۇن	دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق	مالىيە	سودا	پوچتا - تېلېگراف	ساقلىق، فانداش، مەدەنىيەت - مائارىپ	باشلانغۇچ ئوقۇتقۇچىلىرى مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى	باشقىلار	
1950	449	392	23	34											27	422											
1951	498	431	30	37											39	437		15							7		
1952	660														96	527		34							3		
1953	409														175	143		42						19	30		
1954	463	279	76	108											51	273	8	100			3	28					
1955	564	372	99	93						115	306	78	65		57	239	49	185			3	31					
1956	689	441	89	159						215	238	162	74		63	243	60	265			4	33		21			
1957	775	454	121	200						194	335	246			64	205	68	175			12	38		213			
1958	831	522	97	212											53	69	66	322			19	35		267			
1959	702	416	113	173						109	293	208	70	22	51	67	161	312			83	28					
1960	765	509	107	149						129	419	187	30		60	70	161	312			101	58		3			
1961	463	279	63	121						60	238	133	32		43	14	141	159			79	26		1			
1962	670	377	116	177						141	302	165	61	1	49	14	126	266			28	48		139			
1963	724	414	116	194						131	350	195	39	9	58	18	200	363			18	53		14			
1964	692	371	126	195					246	207	173	51	15		58	28	162	280			17	70		77			
1965	709	357	149	203					203	190	200	80	36		53	18	205	219			75	51		88			
1971	1912	898	420	594			126		1607			132	46	1	48	306	243	446			51	176	546	96			
1972	2155	1106	415	634			355	905	410	304	149	31	1		68	392	358	359			101	190	628	59			

	50	677	252	90		400	330	79	381		446	958	396	311	115	33			1226	385	648	2259	1973
	65	785	231	88		344	400	78	390		470	1021	399	304	141	46			1380	382	619	2381	1974
	58	755	261	92		387	386	80	326		514	895	463	325	112	36			1750	169	426	2345	1975
	13	793	279	103		513	385	84	330		630	928	477	327	106	32			1424	329	747	2500	1976
	57	868	361	111		408	391	87	341	14	760	926	475	326	110	13			1460	418	746	2624	1977
	33		1224	132		413	432	121	299	228	610	969	386	290	136	35			1558	334	762	2654	1978
	38		1236	115		432	485	124	328	244	614	993	416	300	140	51			1687	276	795	2758	1979
	39	152	1438	106		457	599	182	125	540	647	1033	388	298	143	49			2196	186	716	3098	1980
	43		1809	77		375	646	189	418	797	692	1129	423	308	139	69			2218	417	922	3557	1981
	39		1937	87		504	749	162	309	1019	810	1171	460	286	166	75			2182	769	1036	3987	1982
	52		2065	1132		497	997	233	343										2688	567	1045	4300	1983
	14	59	2078	124		513	1013	302	366										2853	574	1042	4419	1984
	180	1866	531	123		373	955	313	236										1994	1254	1329	4577	1985
	143	1892	567	143		396	833	339	384										2406	916	1375	4697	1986
	311		513	177		328	930	333	285										1423	448	1006	2877	1987
	219		543	168	69	313	887	295	292										1539	265	982	2786	1988
	55	2124	395	169	88	327	836	329	347										2856	790	1024	4670	1989
	155	1960	406	198	91	389	897	367	368										2719	901	1211	4831	1990

ئىزاھ: جەدۋەلدە 1966 — 1970 - يىلغىچە بولغان ۋاقىتتىكى ماتېرىيال كەم.

§ 3 . كادىر باشقۇرۇش

غۇلجا ناھىيىسىدىكى دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ كادىرلىرىنى باشقۇرۇش تاللاپ ئوستۇرۇش، ئىشقا قويۇش، قوبۇل قىلىش، كادىرلارنى يۆتكەش ۋە تەڭشەش، ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومىلارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى تەقسىم قىلىش، ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش، كادىرلارنى تەكشۈرۈش، سىناش، مۇكاپاتلاش - جازالاش، كادىرلارنى ستاتىستىكا قىلىش ۋە ئارخىپ باشقۇرۇش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1. ئىشقا قويۇش تۈزۈمى

يىللاردىن بۇيان مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىگە ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىسىدە كادىر باشقۇرۇشتا دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. ناھىيىلىك پارتكوم، ئاساسىي قاتلام پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، سىياسىي كېڭەشنىڭ مەسئۇللىرى ۋە سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى، ھۆكۈمەت ۋە ئاممىۋى تەشكىلات (ئىتتىپاق كومىتېتى، ئايالىلار بىرلەشمىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قاتارلىقلار) نىڭ رەھبەرلىرىنى ۋەزىپىگە تەينىلەشتە قانۇنغا ئاساسەن ۋە سايلام ئارقىلىق ھەر خىل قانۇن تەرتىپلىرى ئادا قىلىنغاندىن كېيىن، كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەينىلەش - ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش ھوقۇق چېكى بويىچە تەستىقلىتىپ ۋەزىپىگە تەينىلەش يولى تۇتۇلدى. قالغان كادىرلار كادىر باشقۇرۇش ھوقۇق چېكى بويىچە تەينىلەندى. يەنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، ھاكىم، ناھىيىلىك

سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسىنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەڭشەپ سەپلىدى، ۋەزىپىگە تەينىلىدى ۋە ۋەزىپىدىن قالدۇردى؛ مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىرلارنى ناھىيىلىك پارتكوم مۇزاكىرە قىلىپ ۋەزىپىگە تەينىلىدى ۋە ۋەزىپىدىن قالدۇردى، ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى باشقۇردى (پارتكومنىڭ خىزمەت تارماقلىرىنىڭ مەسئۇللىرىنى پارتكوم كۆرسىتىپ، تەشكىلات بۆلۈمى ۋەزىپىگە تەينىلىدى ۋە ۋەزىپىدىن قالدۇردى؛ ھۆكۈمەت تارماقلىرىنىڭ مۇئاۋىن ۋەزىپىدىكى مەسئۇللىرىنى ھاكىم ئىشخانىسى كۆرسىتىپ، كادىرلار ئىدارىسى ۋەزىپىگە تەينىلىدى ۋە ۋەزىپىدىن قالدۇردى)؛ ئادەتتىكى كادىرلارنى باشقۇرۇش، يۆتكەش-سەپلەشكە ناھىيىلىك كادىرلار بۆلۈمى (ئىدارىسى) مەسئۇل بولدى، ئوقۇتقۇچىلارنى باشقۇرۇش، يۆتكەش-سەپلەشكە ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسى مەسئۇل بولدى.

2. قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىش

كادىرلارنى قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىش كادىرلارنى كۆپەيتىشنىڭ ئاساسىي مەنبەسى بولدى. بىرىنچىدىن، يۇقىرىدىن چۈشۈرۈلگەن كۆرسەتكۈچكە ئاساسەن ئىشچىلار ئىچىدىن كادىرلىققا قوبۇل قىلىندى؛ ئىككىنچىدىن، جەمئىيەتتىكى ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلاردىن قوبۇل قىلىندى. غۇلجا ناھىيىسى 1970 - يىلدىن باشلاپ كادىر قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىش خىزمىتىنى باشلىدى. شۇ يىلى 22 كادىر قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىلدى، بۇنىڭ 15ى ئاز سانلىق مىللەت كادىر. 1981 - يىلدىن باشلاپ ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار، كەسپىي ئورۇنلار، كارخانىلاردىكى ئىشچىلار ئىچىدىن كادىر قوبۇل قىلىندى. 1984 - يىلغىچە 521 كادىر قوبۇل قىلىندى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسى ئۇزاقتىن شەكىللىنىپ قالغان كادىر قوبۇل قىلىشنى سىرلىقلاشتۇرۇۋېتىش، يېپىق شەكىلدە ئىش كۆرۈش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىپ، «ئىككىدە ئاشكارا» بولۇش، بىرنى نازارەت قىلىش پرىنسىپىنى يولغا قويۇپ، جەمئىيەتكە يۈزلىنىپ، ئاشكارا قوبۇل قىلىش، بىر تۇتاش ئىمتىھان ئېلىش، ياخشىلىرىنى تاللاپ ئىشلىتىش ئۇسۇلىنى قوللاندى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يېزا - بازارلاردا كادىرلارنى تەكلىپ قىلىپ ئىشلىتىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. 1987 - يىلدىن باشلاپ، ناھىيىدە ئاساسەن «بەش ئالىي مەكتەپ» ۋە ھەر خىل كەسپىي تېخنىكومىلارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن ئىمتىھان ئېلىش ئارقىلىق ياخشىلىرى تاللىنىپ كادىرلىققا قوبۇل قىلىندى. 1989 - يىلى ناھىيە بويىچە 108 كادىرنىڭ ھەممىسى تەكلىپ قىلىپ ئىشلىتىش تۈزۈمى بويىچە قوبۇل قىلىندى.

1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى، مەمۇرىي تەپتىشلىك ئىدارىسى، مائارىپ ئىدارىسى ۋە ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ قاتنىشىشىدا «باھالاش كومىتېتى» ۋە «سالاھىيەت تەكشۈرۈش كومىتېتى» قۇرۇلۇپ قوبۇل قىلىنغان (تەكلىپ قىلىنغان) كادىرلارغا قارىتا بىر يىللىق پراكتىكا تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. پراكتىكا مۇددىتى توشقاندا ئىشلەتكەن ئورۇن ئىپادىسىنى باھالاپ چىققاندىن كېيىن، ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسى تەستىقلاپ، مەزكۇرنىڭ رەسمىيلىشىش دەرىجىسىنى ۋە سىناپ ئىشلىتىش سالاھىيىتىنى بېكىتتى. كۆرسەتكۈچ ئېشىپ قالسا ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسى ئىمتىھان بەرگەن باشقا كىشىلەردىن ياخشىلىرىنى تاللاپ قوبۇل قىلدى. 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 1490 كادىر قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە جەمئىيەتتىن قوبۇل قىلىنغىنى 700، ئىشچىلاردىن قوبۇل قىلىنغىنى 610، تەكلىپ بىلەن ئىشلىتىلگىنى 180؛ ئاز سانلىق مىللەتلەردىن قوبۇل قىلىنغىنى 840 بولۇپ، قوبۇل قىلىنغان ئومۇمىي كادىرنىڭ %56.4نى ئىگىلىدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1970 — 1990 - يىلغىچە كادىر قوبۇل قىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 — 10

يىللار / تۈرى	ئادەم	بۇنىڭ ئىچىدە		
		ئاز سانلىق مىللەت	جەمئىيەتتىن قوبۇل قىلىنغىنى	ئىشچىلاردىن قوبۇل قىلىنغىنى	تەكلىپ قىلىپ ئىشلىتىلگىنى
1970	22	15	22		
1971	37	24	37		
1972	36	26	36		
1973					
1974					
1975	11	7	11		
1976					
1977	16	8	16		
1978					
1979					
1980	53	43	52	1	
1981	240	107	108	132	
1982	17	9	17		
1983	354	158	66	288	
1984	168	103	67	101	
1985	82	46	73		9
1986	116	71	104		12
1987	54	34	50		4
1988	72	56	41	28	3
1989	108	78			108
1990	104	55		60	44
جەمئىي	1490	840	700	610	180

3. ئالىي مەكتەپ، تېخنىكوملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى تەقسىم قىلىش

غۇلجا ناھىيىسىدە ئالىي مەكتەپ، تېخنىكوملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى تەقسىم قىلىش خىزمىتى 1952 - يىلى باشلاندى، شۇ يىلى ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومنى پۈتتۈرگەن 3 ئوقۇغۇچى تەقسىم قىلىندى.

1962 ـ يىلغىچە 10 يىلدا ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومىلارنى پۈتتۈرگەن 46 ئوقۇغۇچى تەقسىم قىلىنىدى. 1963 — 1971 ـ يىلغىچە تەبىئىي ئاپەت ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ تەسىرى بىلەن غۇلجا ناھىيىسىدە ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومىلارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار تەقسىم قىلىنمىدى. 1972 ـ يىلى بۇ خىزمەت ئەسلىگە كېلىپ، شۇ يىلى 74 ئوقۇغۇچى تەقسىم قىلىنىدى. 1971 ـ يىلى دۆلەت ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى تۈزۈمىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. تەقسىم قىلىنغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى يىلمۇ يىل كۆپەيدى، شۇ يىلى 126 ئوقۇغۇچى تەقسىم قىلىنىدى. 1983 ـ يىلى 197 ئوقۇغۇچى تەقسىم قىلىنىدى. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومنى پۈتتۈرگەن 1503 ئوقۇغۇچى تەقسىم قىلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي تېخنىكوم ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرى مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 439، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەر 1065؛ ناھىيە دەرىجىلىك مەمۇرىي ئورگانلارغا تەقسىم قىلىنغىنى 234، يېزا ـ بازارلىق پارتكوم، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا تەقسىم قىلىنغىنى 65؛ ناھىيە دەرىجىلىك كەسىپىي ئورۇنلارغا تەقسىم قىلىنغىنى 983، يېزا ـ بازار كەسىپىي ئورۇنلىرىغا تەقسىم قىلىنغىنى 118؛ كارخانا ئورۇنلىرىغا تەقسىم قىلىنغىنى 104. بۇ ئوقۇغۇچىلار ئوخشاشمىغان خىزمەت ئورۇنلىرىدا تېگىشلىك ئىقتىدارى ۋە ئەقىل ـ پاراسىتىنى جارى قىلدۇردى، ئايرىم مۇنەۋۋەر شەخسلەر رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئۈستىگە ئېلىپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئىشلىرىدا ئاكتىپ رول ئوينىدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومىلارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى تەقسىم قىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 — 11

تۈرى / يىللار	ئالىي تېخنىكوم							ئوتتۇرا تېخنىكوم							جەمئىي
	كىچىك جەمئىي	مەمۇرىي ئورگان		كەسىپىي ئورۇن		كارخانا		كىچىك جەمئىي	مەمۇرىي ئورگان		كەسىپىي ئورۇن		كارخانا		
		ناھىيە	يېزا	ناھىيە	يېزا	ناھىيە	يېزا		ناھىيە	يېزا	ناھىيە	يېزا	ناھىيە	يېزا	
1952	3	2		1											3
1953	12	7		5											12
1954															
1955	13	7		6											13
1956	20	12		8											20
1957	7	3		4											7
1958	1	1													1
1959	5	3		1		1									5
1960	1					1									1
1962	4	2		1	1										4
1972	74	41		33											74
1973	24	12		12				17	3		14				41
1974	13			13				18	5		13				31
1977	8	2		6				118	5		113				126
1978	6	2		4				113	6		107				119
1979	7	2		5				19	10		9				26

155				130		7	137				18			18	1980
197		8		158	2	9	177				17		3	20	1983
126		7		92		12	111				15			15	1984
57		7		27		18	52				5			5	1985
108	1	10	12	25	22	28	98			3	5		2	10	1986
99	2	11	16	15	3	3	50	5	11		28	2	3	49	1987
69	12	1	12	8	5	3	41	1	8		13	2	4	28	1988
119	3	10	21	16	13	2	65	6	15		23	9	1	54	1989
91	4	9	10	16	2	8	49	4	10		17	5	6	42	1990
1504	22	63	71	743	47	119	1065	19	47	240	18	115	439	جەمئي	

4. دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى باشقۇرۇش

غۇلجا ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسىنىڭ كادىر، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىقىش رەسمىيىتىنى بېجىرىشى 1966 - يىلى باشلاندى، شۇ يىلى بىر كادىرنىڭ پېنسىيىگە چىقىش (ئاغرىق سەۋەبىدىن) رەسمىيىتى بېجىرىلدى. كېيىن ئالدى - كەينى بولۇپ بىر نەچچە كادىرنىڭ پېنسىيىگە چىقىش رەسمىيىتى بېجىرىلدى. 1980 - يىلدىن باشلاپ دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىقىش يېشىغا يەتكەن كادىرلار يىلمۇ يىل كۆپەيىپ، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى باشقۇرۇش غۇلجا ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسىنىڭ بىر خىل دائىملىق خىزمىتىگە ئايلاندى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىدە پېشقەدەم كادىرلار خىزمىتى بۆلۈمى قۇرۇلۇپ ناھىيە بويىچە دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار خىزمىتىنى باشقۇرۇشقا مەخسۇس ئادەم قويۇلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت غۇلجا ناھىيىلىك پېنسىيىگە چىققان كادىرلار پائالىيەت ئورنى قۇرۇپ، ياشانغانلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە باب كېلىدىغان چېنىقىش، كۆڭۈل ئېچىش مايمانلىرىنى سەپلەپ، دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنىڭ تۇرمۇش مەزمۇنىنى بېيىتتى. دۆلەتنىڭ ئالاقىدار بەلگىلىمىسى بويىچە، خۇسۇسىي ئۆيىدە ئولتۇرۇۋاتقان 328 پېنسىيونىرغا بىر قېتىملىق ئۆي رېمونت يارەمچ پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىنىڭ ئۆزىدە ئولتۇرۇۋاتقانلارغا 1500 يۈەندىن، باشقا يۇرتتا ئولتۇرۇۋاتقان ناھىيە دەرىجىلىك كادىرلارغا 4000 يۈەندىن، باشقا كادىرلارغا 3000 يۈەندىن بېرىلدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 721 كادىر دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىقتى، بۇنىڭ ئىچىدە دەم ئېلىشقا چىققىنى 174، پېنسىيىگە چىققىنى 547.

5. سىناش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان ناھىيە تەۋەسىدىكى مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى رەھبىرلىك كادىرلارنى بىر دەرىجە يۇقىرى پارتكومنىڭ تەشكىلات تارمىقى قەرەللىك سىناشقا مەسئۇل بولدى، بۇ كادىرلار ئادەتتە 2 — 3 يىلدا بىر قېتىم سىناپ تۇرۇلدى. بۆلۈم (ئىدارە) دەرىجىلىك رەھبىرلىك كادىرلارنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات تارمىقى مەسئۇل بولۇپ يىلدا بىر قېتىم سىناپ تۇردى. بۆلۈمچە دەرىجىلىك رەھبىرلىك كادىرلارنى ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسى مەسئۇل بولۇپ يىلدا بىر قېتىم سىناپ تۇردى. 1986 - يىلدىن باشلاپ ئادەتتىكى كادىرلارمۇ يىلدا بىر قېتىم سىناپ تۇرۇلدى، سىناش مەزمۇنى رەھبىرلىك كادىرلارنىڭكى بىلەن بىردەك بولۇپ، ئىدىيىۋى - سىياسىي ئېڭى، خىزمەت ئىقتىدارى، خىزمەتكە چىقىش نىسبىتى، خىزمەت

نەتىجىسى يەنى ئەخلاق، قابىلىيەت، خىزمەتكە چىقىش، نەتىجە قاتارلىق 4 جەھەتنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. كادىرلارنى سىناشتا ئاممىدىن كەڭ پىكىر ئېلىندى، بۇ پىكىرلەر ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ كادىرلارنى توغرا تاللاپ ئۆستۈرۈشىدە مۇھىم ئاساس بولدى.

6. يۆتكەپ سەپلەش

غۇلجا ناھىيىسىدە كادىرلارنى يۆتكەپ سەپلەشتە ئۆز ۋاقتىدا بۇيان بىرلا خىل بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلانلىق يۆتكەپ سەپلەش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ كەلدى ھەمدە تۆۋەندىكى پرىنسىپلارغا ئەمەل قىلىندى: (1) ئېھتىياجغا قاراش پرىنسىپى يەنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ ئېھتىياجغا ئاساسەن، مۇھىم نۇقتىغا كاپالەتلىك قىلىش، ئاساسىي قاتلامنى تولۇقلاش، ئىشلەپچىقىرىش، پەن تەتقىقات بىرىنچى سېپىنى كۆچەيتىش؛ (2) كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى بىلىپ جايىدا ئىشقا قويۇش پرىنسىپى يەنى ياخشىلارنىلا ئىشقا قويۇشتىن ئىبارەت كادىرلار لۇشىيەننىڭ ھەقىقىي ئىزچىللاشتۇرۇپ، كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ جايىدا ئىشقا قويۇش، ئارتۇقچىلىقىغا قاراپ توغرىلاپ ئىشقا قويۇش، يۆتكەش، سەپلەش ئالدىدا ئالاقىدار كەسىپىي ئورۇننىڭ خاراكتېرى، ئىشنىڭ قىيىن - ئاسانلىق دەرىجىسى ھەمدە خادىملارنىڭ سالاھىيەت شەرتىگە قويۇلىدىغان تەلەپلەرنى ئەتراپلىق ئىگىلەپ، «ئىش بىلەن تونۇشۇش»، «ئادەمنى چۈشىنىش» مەقسىتىگە يېتىش. (3) ئۆز ئالدىغا ئىش كۆرۈش پرىنسىپى يەنى ئادەم ئىشلىتىدىغان ئورۇنلارنىڭ خىزمەت ئېھتىياجغا ئاساسەن كادىر تاللىشىغا رۇخسەت قىلىش؛ (4) رىغبەتلەندۈرۈش پرىنسىپى يەنى مەنىۋى رىغبەت ۋە ماددىي رىغبەت ۋاستىسى بىلەن يۆنىلىشىنى يېتەكلەش ۋە تەڭشەش، ئۆز رازىلىقى بىلەن خىزمەت، تۇرمۇش شارائىتى بىر قەدەر جايلىق چەت، يىراق يېزا - بازارلار، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىغا خىزمەتكە بارغانلارغا سىياسىي جەھەتتىن كۆڭۈل بۆلۈش ۋە ئىشىنىش، ئىپادىسى ياخشى بولغانلارنى مۇكاپاتلاش، ماۋاش، پاراۋانلىق تەمىناتى جەھەتتە مۇۋاپىق ئېتىبار بېرىش؛ (5) خىزمەتنى ئاساس قىلىش، تۇرمۇشقا تەڭ ئېتىبار بېرىش پرىنسىپى يەنى كادىرلارغا خىزمەتنىڭ ئېھتىياجغا بويسۇنۇش ھەققىدە تەربىيە بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى مۇمكىن قەدەر ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇش، ئەر - ئايال ئىككى جايدا تۇرۇۋاتقانلارنىڭ مەسىلىسىنى مۇۋاپىق ھەل قىلىش، ئالىلىسىدە ئەمەلىي قىيىنچىلىقى بارلارغا مۇۋاپىق ئېتىبار بېرىش، ئەر - ئايال ئىككى جايدا تۇرۇۋاتقانلارنى يۆتكەشكە توغرا كەلسە، ئادەتتە يۇقىرى ئورۇنغا ئەمەس، تۆۋەن ئورۇنغا يۆتكەش پرىنسىپى بويىچە ئىش كۆرۈلدى. ياشانغانلارنىڭ يېنىدا پەرزەنتى يوقلىرى يېقىن ئەتراپتىكى پەرزەنتىنىڭ يېنىدا تۇرۇشقا ئۇندەلدى، ھەقىقەتەن ئەمەلىي قىيىنچىلىقى بولسا، بىر پەرزەنتى يېنىغا يۆتكەپ بېرىلدى. يۇقىرىنىڭ زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىسىگە ئۇيغۇن كەلگەن خادىملارنىڭ يېزىدا تۇرۇشلۇق ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن 18 ياشتىن ئاشقان نىكاھلانمىغان پەرزەنتلىرى (جۈملىدىن 18 ياشتىن ئېشىپ ئەكتەپتە ئوقۇۋاتقان، كېسەل، مېيىپ بولۇپ تۇرمۇشتا ئۆز ھاجىتىدىن چىقالمايدىغان قۇرامىغا يەتكەن پەرزەنتلىرى) ۋە ئەمگەك ئىقتىدارىدىن قالغان يۆلەنچۈكى يوق ئاتا - ئانىسىنىڭ نوپۇسى شەھەر نوپۇسىغا ئېلىندى. مەلۇمانقا قارىغاندا، 1985 - يىلدىلا مەمۇرىي، كەسىپىي، كارخانا ئورۇنلاردا 97 كادىر تەڭشەلگەن، ئەر - ئايال ئىككى جايدا تۇرۇۋاتقانلارنىڭ قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىش يۈزىسىدىن سىرتتىن 46 كادىر يۆتكەپ كېلىنگەن، سىرتقا 104 كادىر يۆتكەپ بېرىلگەن.

1988 - يىلى ئەدلىيە، سودا - سانائەت، باج، پۇل مۇئامىلە قاتارلىق تارماقلارنىڭ كۆچمىنى تولۇقلاش ئۈچۈن، كادىر ئومۇمىي سانىنى كۆپەيتمەسلىك شەرتى بىلەن ناھىيە دەرىجىلىك مەمۇرىي، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى كادىرلار ئىچىدىن ساپاسى بىر قەدەر ياخشى، كەسىپىي ئىقتىدارى بىر قەدەر كۆچلۈك بولغان ئازكەم 100 كادىر يۇقىرىدىكى تارماقلارغا يۆتكەلدى. 1990 - يىلغىچە 480 كادىرنىڭ يېزىلاردىكى ئازكەم 5000 ئائىلە تاۋابىئاتىنىڭ نوپۇسى شەھەر نوپۇسىغا يۆتكەپ بېرىلدى.

7. كادىر تەربىيىلەش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كادىر تەربىيىلەش پارتكوم، ھۆكۈمەتنىڭ بىر تۈرلۈك مۇھىم خىزمىتى قاتارىدا كۈن تەرتىپكە قويۇلدى، قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش، نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەش چارىسى قوللىنىلىپ، ھەر خىل ئوخشىمىغان شەكىلدىكى تەربىيىلەش كۇرسلىرى ئېچىلىپ، پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، كارخانا - كەسپىي ئورۇنلارنىڭ كادىرلىرى ۋە يېڭا ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى تەربىيىلەندى. يېڭىدىن قوبۇل قىلىنغان كادىرلار بىردەك ئىش ئورنىغا چىقىش ئالدىدا تەربىيىلەندى. ئورۇنلار ئۆزگىنىشكە دائىر قائىدە - تۈزۈملەرنى تۈزغۇزۇپ، ۋەزىيەتنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن دائىملىق ئۆزگىنىش قىلىپ تۇردى. 1952 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت «ماۋارىپنى يولغا قويۇش لايىھىسى» نى تۈزۈپ چىقىپ، ساۋات چىقىرىش كۇرسلىرىنى ئاچتى، پۈتۈن ناھىيىدىكى كادىرلار ئارىسىدا ساۋات چىقىرىش دولقۇنى قوزغالدى. 1962 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 3500 كادىر (قېتىم) ساۋات چىقىرىشقا قاتناشتى. 70 - يىلغىچە ئاساسلىقى يېغىن ئارقىلىق تەربىيىلەش شەكلى بىلەن يېزىلاردىكى كادىرلار يېڭا سىياسەتلىرى جەھەتتىن تەربىيىلەندى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، كادىرلارنى سىياسىي نەزەرىيە، مەدەنىيەت ساپاسى ۋە كەسپىي بىلىم جەھەتتىن مۇنتىزىم تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بېرىلدى، مۇنەۋۋەر كادىرلار يۇقىرى دەرىجىلىك مۇناسىپ ئورۇنلارغا، ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومىلارغا بىلىم ئاشۇرۇشقا دائىم ئەۋەتىپ تۇرۇلدى، خىزمەتتىكى كادىرلارنىڭ ماتېرىيال ئارقىلىق ئوقۇشىغا، گېزىت - ژۇرنال ئارقىلىق ئوقۇشىغا، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشىگە، كەسپىي ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئوقۇشىغا پائال ئىلھام بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن كادىرلارنىڭ ئومۇمىي ساپاسى، كەسپىي سەۋىيىسى يىلدىن يىلغا ئۆستى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت «1985 — 1990 - يىلىغىچە ناھىيىدىكى كادىرلارنى تەربىيىلەش پىلانى» نى تۈزۈپ چىقتى، شۇ يىلى خىزمەتتىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت كادىرىدىن 105نى ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومىلارغا خىزمەتتىن ئايرىلىپ ئوقۇشقا ئەۋەتتى. 1990- يىلغىچە 420 نەچچە كادىر ئۆگىنىشكە ئەۋەتىلدى، ناھىيە بويىچە چوڭلار ئالىي مەكتەپلىرىدە ماتېرىيال ئارقىلىق ئوقۇغان، خىزمەتتىن ئايرىلىپ ئوقۇغان كادىر 4318گە يەتتى.

8. مۇكاپاتلاش - جازالاش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن 1955 - يىلى مۇكاپاتلاش - جازالاش نىزامى تۈزۈپ چىقىلىپ، كادىرلارنى مۇكاپاتلاش - جازالاش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىندى. تارماقلار ھەر يىلى يىل ئاخىرىدا كادىرلارنى سىناپ، ئىلغار خىزمەتچىلەرگە بەلگىلىك مادىدىي مۇكاپات ۋە مەنىۋى مۇكاپات بەردى، ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغانلارغا تېگىشلىك مەمۇرىي جازا بەردى. ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان پارتىيىلىك رەھبىرىي كادىرلارنى تەكشۈرۈشكە رېۋىزىيە كومىتېتى (ئەسلىدىكى ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى) ، ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى مەسئۇل بولدى (تەپسىلاتىنى پارتىيە، ئاممىۋى تەشكىلاتلار قىسمىنىڭ «ئىنتىزام تەكشۈرۈش خىزمىتى» دىن كۆرۈڭ) .

1980 - يىل 2 - ئايدىن باشلاپ ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسى ھەر يىلى ئىلغار بولۇپ باھالانغان مۇنەۋۋەر خادىملارغا گۈۋاھنامە بېرىپ، ماڭاش قوشۇش، ۋەزىپە ئۆستۈرۈشنىڭ ئاساسى قىلدى. لېكىن ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان كادىرلارنى جازالاشتا، چوڭ گۇناھ يېزىش ۋە ئۇنىڭدىن نۆۋەن جازا بېرىشنى تەستىقلاش بىلەنلا چەكلەندى، خىزمەتتىن ھەيدەپ سىناشقا قالدۇرۇش ۋە خىزمەتتىن ھەيدەش جازاسىنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتكۇرۇپىسى تەكشۈرۈپ تەستىقلىدى. 1988 - يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە مەمۇرىي تەپتىشلىك ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، دۆلەت خادىملىرىغا قارىتىلغان مۇكاپاتلاش - جازالاشنى باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى (تەپسىلاتىنى پارتىيە، ئاممىۋى تەشكىلاتلار قىسمىنىڭ «مەمۇرىي تەپتىشلىك خىزمىتى» دىن كۆرۈڭ) .

4 § . ئۇنۋان باھالاش

1980 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئۇنۋان باھالاش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، پۈتۈن ناھىيىدىكى كەسپىي تېخنىكا كادىرلىرى ئىچىدە ئۇنۋان باھالاش باشلاندى، تەكتىنى ئېنىقلاش، ئىمتىھان ئېلىش، سىناش، باھالاش ئارقىلىق 47 پەن - تېخنىكا خادىمىغا ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋان بېرىلدى (ئاگرانوم 14، مەسئۇل مال دوختۇرى 9، ئىنژېنېر 12، مەسئۇل ۋراچ 8، مەسئۇل ئىقتىسادچى 3، مەسئۇل بوغالتىر بىر)، 85 پەن - تېخنىكا خادىمىغا يارىدەمچى ئىنژېنېر، 175 خادىمغا تېخنىك ئۇنۋانى بېرىلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 1097گە يەتتى.

1987 - يىلى ناھىيىلىك ئۇنۋان ئىسلاھاتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئىشخانىسى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىدا بولدى، يەنە سىستېمىلار بويىچە ماتارىپ، سەھىيە، ئىقتىساد، مال دوختۇرلۇق، دېھقانچىلىق، بوغالتىرلىق، ئورمانچىلىق، ئاخبارات، مەدەنىيەت ساھەلىرىنىڭ ئۇنۋان ئىسلاھاتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىلىرى ۋە ئىشخانىلىرى قۇرۇلدى. ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋان بېرىلگەنلەرنى ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسى ۋىلايەتنىڭ تەكشۈرۈپ تەستىقلىشىغا يوللىدى، كاندىدات ئالىي دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئۇنۋان باھالاشنى ئاپتونوم رايون بىر تۇتاش ئۇيۇشتۇردى. شۇ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىدە زىيالىيلار خىزمىتى بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، پەن - تېخنىكا كادىرلىرىنى باشقۇرۇش خىزمىتى تېخىمۇ كۈچەيتىلدى. 1988- يىلىنىڭ ئاخىرغىچە، ناھىيە بويىچە 8 كەسىپ سىستېمىسىدا 1314 كىشىنىڭ ئۇنۋانى باھالاندى، بۇنىڭ ئىچىدە كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋان بېرىلگىنى 27، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋان بېرىلگىنى 243، باشلانغۇچ دەرىجىلىك ئۇنۋان بېرىلگىنى 1014. 1989 - يىلى ناھىيە بويىچە 15 كەسىپتە ئۇنۋان باھالاندى، باھالانغانلار 3238گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئورۇنلاردىكىسى 2638، كارخانا ئورۇنلىرىدىكىسى 483، يېزا - بازار كارخانىلىرىدىكىسى 143؛ ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋان بېرىلگىنى 36، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋان بېرىلگىنى 414، يارىدەمچى ئۇنۋان بېرىلگىنى 1285، تېخنىك دەرىجىلىك ئۇنۋان بېرىلگىنى 1545.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە كەسپىي ئورۇنلاردىكى ئالىي ئۇنۋانى بارلار 49 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كاندىدات ئالىي ئاگرانوم 5، كاندىدات ئالىي مال دوختۇرى 2، كاندىدات ئالىي ئىنژېنېر بىر، 2 - دەرىجىلىك ئادۋوكات 2، مۇدىر ۋراچ ۋە كاندىدات مۇدىر ۋراچ 3، ئالىي ئوقۇتقۇچى 36؛ ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار ئىچىدە ئاگرانوم 34، مەسئۇل مال دوختۇرى 26، ئىنژېنېر، مەسئۇل ئىقتىسادچى 14، مۇھەررىر، مۇخبىر، مەسئۇل باشقۇرغۇچى، تەرجىمان قاتارلىقلار 25؛ مەسئۇل بوغالتىر 7، ئورمانچىلىق ئىنژېنېرى 2، مەسئۇل ۋراچ 55، جەمئىي 163؛ باشلانغۇچ دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 2976.

5 § . شتات خىزمىتى

مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ شتاتىدا ھاكىم بىر، مۇئاۋىن ھاكىم بىر، كاتىپ بىر، بۆلۈم باشلىقى 3، بىرىنچى دەرىجىلىك بۆلۈم ئەزاسى 3، ئىككىنچى دەرىجىلىك بۆلۈم ئەزاسى 2، ئۈچىنچى دەرىجىلىك بۆلۈم ئەزاسى 3، ئىش بېجىرگۈچى 3، پۈتۈكچى 3، تەرجىمان 3، ئەدلىيە ساقچىسى 4، خەۋەرچى ساقچى 4، مەۋرىي ئىشلار ساقچىسى 4 ئىدى، يەنە 4 كۆرەچى (چارەكچى)، 8 قارا خىزمەتچى بار ئىدى.

مىنگونىاق 32 - يىلى (1943 - يىلى) غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىاق شتاتىدا ھاكىم بىر، مۇئاۋىن ھاكىم بىر، كاتىپ بىر، ئادەتتىكى خىزمەتچى خادىم بىر نەچچە ئىدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى، ماۋارىپ بۆلۈمى قۇرۇلۇپ بىردىن بۆلۈم باشلىقى قويۇلدى. ھەر بىر بۆلۈمدە بىر نەچچىدىن خادىم ئىشلىدى، يەنە مال - مۈلۈك باشقۇرۇش بۆلۈمچىسىگە بىر مۇدىر قويۇلدى، بىر رۇس تىلى تەرجىمانى، بىر ئۇيغۇر تىلى تەرجىمانى، بىر دېھقانچىلىق يېتەكچىسى، بىر چارۋىچىلىق يېتەكچىسى ئىشلىتىلدى.

1945 - يىلى ئۆچ ۋىلايەت ئىنقىلابى غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمىتىدە ئەسلىدىكى شتات ئاساسىدا دېھقانچىلىق- چارۋىچىلىق بۆلۈمى، جامائەت خەۋپسىزلىكى بۆلۈمى، باج بۆلۈمى، ئەدلىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك شتات كومىتېتى قۇردى، مۇدىرلىقنى ناھىيىلىك پارتكومنىاق بىر مۇئاۋىن شۇجىسى ياكى مۇئاۋىن ھاكىم قوشۇمچە ئۇتتىدى، بىر نەچچە كومىتېت ئەزاسى سەپلەندى، ئىشخانىغا بىر مەخسۇس كادىر قويۇلدى. بۇ ئىشخانا خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى. 1964 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىدىن ئايرىلىپ كادىرلار بۆلۈمى قۇرۇلدى، شتات ئىشخانىسى كادىرلار بۆلۈمى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە شتات ئاپپاراتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1981 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك شتات كومىتېتى ئەسلىگە كەلدى، مۇدىرلىقنى يەنىلا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى قوشۇمچە ئۇتتىدى. كومىتېتقا بىر نەچچە ئەزا سەپلەندى، ئىشخانىسى يەنىلا ناھىيىلىك كادىرلار بۆلۈمى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى، بىر مەخسۇس كادىر قويۇلدى. شۇنىاق بىلەن ناھىيىنىاق شتات خىزمىتى مۇنتىزىم ئىزغا چۈشتى. 1988 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك شتات كومىتېتى ئىشخانىسى ئايرىم بولۇپ، ھۆكۈمەت سىستېمىسىدىكى مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك ئورۇن قىلىپ بېكىتىلدى، بىر شتات بېرىلدى، بىر مەخسۇس مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى.

ناھىيىلىك شتات كومىتېتى قۇرۇلغاندىن بۇيان يۇقىرى چۈشۈرگەن ناھىيە دەرىجىلىك ئاپپاراتلارنىاق شتات سانىنى قاتتىق ئىگىلەپ، تەكشۈرۈپ بېكىتىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىدى. 80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن بۇيان، ناھىيىلىك شتات كومىتېتى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىاق ئاپپارات ئىسلاھاتى ۋە شتات باشقۇرۇشنى ھەر تەرەپلىمە ماسلاشتۇرۇش، نازارەت قىلىشقا مەسئۇل ئورۇن سۈپىتىدە، ناھىيىنىاق ئومۇمىي ئەھۋالىغا ئاساسەن بىر قاتار باشقۇرۇش تۈزۈملىرىنى تۈزۈپ، ناھىيىنىاق ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش رولىنى بىر قەدەر ياخشى جارى قىلدۇردى.

1950 — 1954 - يىل 5 - ئايغىچە غۇلجا ناھىيىسىنىاق شتاتى 3 - دەرىجىلىك ناھىيە بويىچە بېكىتىلدى، شتات سانى: ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىاق 94، ناھىيىلىك پارتكومنىاق 26، خەلق تەشكىلاتلىرىنىاق 5، تەپتىش مەھكىمىسىنىاق 3، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىاق 29؛ رايونلۇق خەلق ھۆكۈمەتلىرى، رايونلۇق پارتكوم، خەلق تەشكىلاتلىرىنىاق ئومۇمىي شتاتى 22 دىن بولدى. 1954 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىاق شتاتى 4 - دەرىجىلىك ناھىيە بويىچە بېكىتىلدى، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلارنىاق شتاتى 90 بولدى، بۇنىاق ئىچىدە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىاق خادىم شتاتى 54، ناھىيىلىك پارتكومنىاق 26، خەلق تەشكىلاتلىرىنىاق 10؛ 11 پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئاممىۋى تەشكىلات ئورنى (شۇ چاغدا ناھىيىدە 9 دېھقانچىلىق رايونى، 2 چارۋىچىلىق رايونى بار ئىدى) نىاق خادىم شتاتى 16 دىن 20گىچە بولدى. 1955 - يىلى ناھىيە، رايون دەرىجىلىك ئومۇمىي شتات 285 بولۇپ، ئەمەلىيەتتە 294 خادىم ئىشلىدى، بۇنىاق ئىچىدە كادىر 266، قارا خىزمەتچى 28.

1956 - يىل 5 - ئاينىاق 28 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم 8 - رايوننى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى، 2 چارۋىچىلىق رايونىنى ساقلاپ قېلىشنى قارار قىلدى، ئەمەلدىن قالدۇرۇپ بىرلەشتۇرۇش خىزمىتى 6 - ئاينىاق

25 - كۈنى ئاخىرلاشتى.

1962 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي شتات 344 بولدى.

1963 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئىخچاملاش باشلاندى، يۇقىرى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرىنىڭ شتات لايىھىسىنى 214، گۇڭشې دەرىجىلىكلەرنىڭكىنى 213 قىلىپ بېكىتتى. 1964-يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە دەرىجىلىك مەمۇرىي ئورگانلاردا ئەمەلىيەتتە 178 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى، 36 شتات كەم قالدى؛ گۇڭشې دەرىجىلىك ئورگانلاردا ئەمەلىيەتتە 242 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى، 29 شتات ئېشىپ كەتتى.

1967 - يىلى ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلار ۋە گۇڭشىلارنىڭ شتاتى 467 بولدى (بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىكىنىڭ 220، گۇڭشې دەرىجىلىكىنىڭ 247)، ئەمەلىيەتتە 460 ئادەم ئىشلىدى (ناھىيە دەرىجىلىكتە 213، گۇڭشې دەرىجىلىكتە 247). كەسپىي ئورۇنلارنىڭ ئومۇمىي شتاتى 999 بولۇپ، ئەمەلىيەتتە 781 ئادەم ئىشلىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىنىڭ شتات خىزمىتى زەربىگە ئۇچراپ پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى.

1981 - يىلى ناھىيىلىك شتات كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، شتات خىزمىتىنى مۇنتىزىملىشىش، تۈزۈملىشىش باسقۇچىغا كىردى. 1982 - يىل 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك شتات كومىتېتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئاممىۋى تەشكىلات ئورگانلىرىدا ئىشچى-خىزمەتچىلەر سانىنىڭ ئېشىپ كېتىشىنى تىزگىنلەش چارىسى»نى تۈزۈپ چىقتى، بۇ چارە بويىچە، ھەر قايسى ئورۇنلارغا يېڭىدىن يۆتكىلىپ كەلگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ مەمۇرىي مۇناسىۋىتىنى يۆتكەش رەسمىيىتىنى پىجىرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ناھىيىلىك شتات كومىتېتىغا بېرىپ «ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يۆتكىلىشىنى تىزگىنلەش ئۇقتۇرۇشى»نى ئېلىش رەسمىيىتى پىجىرلىگەندىن كېيىن ئاندىن ناھىيىلىك مالىيە تارمىقى مۇشۇ ئۇقتۇرۇشقا ئاساسەن خىراجەت بېكىتىپ، ماڭاش تولۇقلاپ بېرىدىغان بولدى.

1984 - يىل 4 - ئايدا ئىلى ئوبلاستلىق پارتكوم، ئوبلاستلىق ھۆكۈمەت غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ناھىيە دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئاممىۋى تەشكىلات ئورگانلىرىنى قۇرۇش لايىھىسىنى تەستىقلاپ، ئومۇمىي شتاتىنى 546 قىلىپ بېكىتتى. ناھىيىلىك پارتكومدا 6 خىزمەت تارمىقى، ھۆكۈمەتتە 25 خىزمەت تارمىقى تەسىس قىلىندى. ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسى، تەپتىش مەھكىمىسى ئاساسىي قانۇندىكى مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمە بويىچە تەسىس قىلىندى. 4 ئاممىۋى تەشكىلات تەسىس قىلىندى.

1986 - يىل 12 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئىلى ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمە غۇلجا ناھىيىسى قارىمىقىدىكى يېزا - بازار پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئاممىۋى تەشكىلات ئورگانلىرىنىڭ ئومۇمىي شتاتىنى 537 قىلىپ چۈشۈردى (شۇ چاغدا ناھىيىدە 16 يېزا، 2 بازار بار ئىدى)، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا شتاتى 469، بازار شتاتى 68، بۇ شتات ئۆلچىمى 1987 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ئىجرا قىلىندى.

1987 - يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ناھىيىلىك شتات كومىتېتى ناھىيىدىكى كەسپىي ئاپپاراتلارنىڭ دەرىجىسىنى تۆنجى قېتىم بىر تۇتاش بېكىتىپ چىقتى. ئادەتتىكى كەسپىي ئورۇنلارنىڭ دەرىجىسى شۇلارنى باشقۇرغۇچى مەمۇرىي تارماقنىڭ دەرىجىسىدىن بىر دەرىجە، ئايرىملىرىنىڭ يېرىم دەرىجە تۆۋەن قىلىپ بېكىتىلدى. ناھىيىلىك 1-، 2-، 3-، 4-، 5 - ئونتۇرا مەكتەپ، ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، ناھىيىلىك جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسى، يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى، ئارخىپ بۆلۈمى، تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئىشخانىسى، ئىقتىسادىي ھەمكارلىق ئىشخانىسى، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق شىركىتى، ناھىيىلىك ئىگىلىك باشقۇرۇش پونكتى، ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكتى، ئوتلاق پونكتى، پىلانلىق تۇغۇت يېتەكچىلىك پونكتى، ئەمگەك

مۇلازىمەت شىركىتى، بالىلار باغچىسى، يېزا ئىگىلىك رادىئو شۆبە مەكتىپى، 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ، مۇھىت كۆزىتىش ـ ئۇلچەش پونكىتى، ئورمان پونكىتى، يېزا ئىگىلىكىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى، يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى، ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق كومىتېتى ئىشخانىسى، يېزا ـ بازارلىق ئوتتۇرا مەكتەپلەر (باشلانغۇچ مەكتەپتە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ بۆلۈمى قۇرۇلغان مەكتەپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك ئورۇن قىلىپ بېكىتىلدى. ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى، سەنئەت ئەترىتى، كۈتۈپخانا، ئېنېرگىيە ئىشخانىسى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مېھمانخانىسى، ئارخىپخانا، ئۇلچەم پونكىتى، باھا پونكىتى، يېزا ـ بازارلاردا تەسىس قىلىنغان ئىگىلىك باشقۇرۇش پونكىتى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتى، مال دوختۇرلۇق پونكىتى، سەھىيە پونكىتى، باج پونكىتى، دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتى، سۇ باشقۇرۇش پونكىتى، مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ (شۆبە مەكتەپ بۆلۈمگە دەرىجىلىك ئورۇن قىلىپ بېكىتىلدى.

1988 ـ يىل 1 ـ ئايدا ناھىيىلىك شتات كومىتېتى ۋە مۇناسىۋەتلىك تارماقلار بەزى ۋاقىتلىق ئاپپاراتلارنى ئېنىقلاپ تەرتىپكە سالدى، ۋاقىتلىق ئاپپاراتتىن 40نى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، مۇناسىۋەتلىك كەسىپلەرنى مۇناسىپ ئاپپاراتلارغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. شۇ ئايدا ناھىيەدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئاممىۋى تەشكىلات ئورگانلىرى ۋە كەسىپي ئورۇنلاردا «خادىملار شتاتىنى باشقۇرۇش دەپتىرى» يولغا قويۇلۇپ، «شتاتنىڭ ئۆزى قانۇن» دېگەن پرىنسىپقا ئاساسەن، ئورۇنلارغا خىزمەتچى خادىم سەپلەشتە شتاتقا قاتتىق ئەمەل قىلىندى.

1990 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي شتات 3037 بولۇپ، ئەمەلىيەتتە 2927 خادىم ئىشلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي ئورگانلارنىڭ شتاتى 1461 (سوت مەھكىمىسى، تەپتىش مەھكىمىسى، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، سىياسىي كېڭەش، ھۆكۈمەت، ناھىيىلىك پارتكوم، ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ شتاتى 924، يېزا ـ بازارلارنىڭ 537) بولۇپ، ئەمەلىيەتتە 1447 خادىم ئىشلىدى، 14 شتات كەم بولدى؛ كەسىپي ئورۇنلارنىڭ شتاتى 1576 بولۇپ، ئەمەلىيەتتە 1480 خادىم ئىشلىدى، 96 شتات كەم بولدى.

ئون يەتتىنچى قىسىم

جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئەدلىيە

ئون يەتتىنچى قىسىم

جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئەدلىيە

چىلە سۇلالىسى دەۋرىدە مۇسۇلمانلارغا دائىر ئەدلىيە ئىشلىرىنى ھاكىمبەگكە قاراشلىق قازىبەگ باشقۇراتتى. مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، يامۇل بېگى ئوغرى - قاراقچىلارنى تۇتۇش ئىشىغا مەسئۇل بولدى، ئامبال ھۆكۈم چىقاردى. مىنگونىڭ 16 - يىلى (1927 - يىلى) ئامبال مەھكىمىسى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە ئۆزگەرتىلدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قوشۇمچە ھەق - تەلەپ، جىنايى ئىشلار دەۋا ئىشلىرىنى بىرتەرەپ قىلدى. مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) غۇلجا يەرلىك سوت مەھكىمىسى تەسىس قىلىنىپ، بىر مەھكىمە باشلىقى، بىر تەپتىش ئەمەلدارى، 2 سوتچى، بىرقانچە پۈتۈكچى بار بولدى، بۇنىڭدىن باشقا بىر تۈرمە تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىدە مەھكىمە شەرئى تەسىس قىلىنىپ، ھەق تەلەپ ۋە جىنايى ئىشلار دەۋا ئىشلىرىنى بىرتەرەپ قىلدى، ئەدلىيە ئىشلىرىنى باشقۇردى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق دېموكراتىك ھاكىمىيىتى ئورنىتىلىپ، ئەدلىيە تۈزۈمى تەدرىجىي مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1950 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى، 6 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1953 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلۇپ، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى سىنىچىي دۈشمەنلەرگە زەربە بېرىش، ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق ئۈنسۈرلارنى باستۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى، شۇنىڭ بىلەن خەلق تۈرمۈشتا خاتىرجەم بولدى، جەمئىيەت ئامانلىقى كاپالەتكە ئىگە بولدى. 1958 - يىلى «سول» چىل خاتالىقىنىڭ كاشىلىسى تۈپەيلىدىن جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت بىرلەشتۈرۈۋېتىلىپ، نورمال قانۇنىي تەرتىپلەر قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىلدى. 1961 - يىلىغا كەلگەندە ئاندىن جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت مەھكىمىلىرى ئايرىم تەسىس قىلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» پارتىيىگە قارشى گۇرۇھىنىڭ «جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت مەھكىمىسىنى پاچاقلاپ تاشلاش»ى تەسىرىدە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى، سوت مەھكىمىسىنى ھەربىي ئىدارە قىلىش گۇرۇپپىسى باشقۇردى، نەتىجىدە ئاپپارات پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

1973 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى بىلەن ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى 1979 - يىلى ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1980 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ئەدلىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە ۋە قانۇنچىلىقى يەنمۇ مۇكەممەللەشتى. ئەدلىيە ئورگانلىرى «پاكىتنى ئاساس، قانۇننى ئۆلچەم قىلىش» ۋە «تايىنىدىغان قانۇن بولۇش، قانۇن بولغان ئىكەن چوقۇم ئەمەل قىلىش، قانۇننى قاتتىق ئىجرا قىلىش، قانۇنغا خىلاپلىق قىلغانلارنى جەزمەن سۈرۈشتە قىلىش» پرىنسىپىنى ئەستايىدىل، ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ناھىيىنىڭ ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي تەرتىپىنى مۇقىملاشتۇردى.

I باب

جامائەت خەۋپسىزلىكى

1 § . ئاپپاراتلار

1. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى جامائەت خەۋپسىزلىكى، ساقچى ئاپپاراتى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېيەنلۇڭ دەۋرىدە ئىلىدىكى مۇسۇلمانلار بوز يەر ئاچقان رايونلاردا ھاكىمبەگ، ئىشكئاغا بەگنىڭ قول ئاستىدىكى پاششاپبەگ جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغدايتتى.

گۈاڭشۈ 14 - يىلى (1888 - يىلى) غۇلجا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەسىس قىلىندى، ئامبالنىڭ قول ئاستىدا يامۇل بېگى قويۇلدى، ئۇ ئوغرى - قاراقچىلارنى تۇتۇش، جايلاردىكى مۇقىمسىزلىق ئامىللىرىنى بېسىقتۇرۇش، جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش ئىشلىرىغا مەسئۇل ئىدى.

گۈاڭشۈ 27 - يىلى (1901 - يىلى) 1 - ئايدا چىڭ ھۆكۈمىتى قانۇنغا تۇزگەرتىش كىرگۈزۈپ، يېڭىچە ھاكىمىيەتنى يولغا قويدى. شىنجاڭنىڭ يېڭى ھاكىمىيىتىدە «ساقچىلار ھاكىمىيىتى»نى يولغا قويۇش مۇھىم مەزمۇن قىلىندى. شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشى راۋ يېڭچى ئۇرۇمچىدە ساقچى مەكتىپى قۇردى ھەمدە شىنجاڭ ساقچى تەربىيىلەش ئورنى قارىمىقىدا تەسىس قىلىنغان جياڭبىيەن مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن ساقچى ئەترىتى تەشكىللىدى. گۈاڭشۈ 34 - يىلى (1908 - يىلى) يەنە ئۆلكە مەركىزىدىكى ساقچى مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار مەھكىمە، نازارەت، ئايماق ۋە ناھىيىلەردە تەپتىش قوشۇمچە تەربىيىچى بولدى. ساقچى مەشقاۋۇللۇق ئورنى قۇرۇلدى.

شۈەنتۇڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى) ۋالىق شۆزېڭ شىنجاڭ ساقچى ئىشلىرى ئورنى قۇرۇپ تۆرلۈك ئىشلارنى تەرتىپكە سېلىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ مەنسەپ دەرىجىسى 1 - دەرىجىلىك تەپتىش بولدى. ئۆلكە ئۆەتكەن ساقچى مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار 2 - دەرىجىلىك تەپتىش بولدى، ئۇلار 1 - دەرىجىلىك تەپتىشنىڭ قوماندانلىقىدا بولدى. بۇ خىل تۈزۈلمە بېكىتىلگەندىن كېيىن، جېدەل - ماجىرالار ئازايدى. ئەينى چاغدا غۇلجا ناھىيىسىدە 3 - دەرىجىلىك تەپتىشتىن بىرى (ئايلىق ئىش ھەققى 12 سەر كۈمۈش)، پۈتۈكچىدىن بىرى (ئايلىق ئىش ھەققى 8 سەر كۈمۈش)، 3 - دەرىجىلىك سەييارە ئەمەلدار قوشۇمچە تەربىيىچىدىن بىرى (ئايلىق ئىش ھەققى 5 سەر بىر مىسقال كۈمۈش)، چارلاش ساقچىسىدىن 20 سى (ئايلىق ئۈزۈقلۇق ئاشلىقى 4 سەر 2 مىسقال)، ئىشچىدىن بىرى (ئايلىق ئىش ھەققى 3 سەر كۈمۈش) قويۇلدى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۈزۈمى شۇ بويىچە ئىجرا قىلىندى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) 2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى بېيجىڭ ھۆكۈمىتى يالڭ زېڭشىن سۈنغان چارلاش ساقچىلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ ئايرىش چارىسىنى تەستىقلىدى، شىنجاڭنىڭ ساقچى دەرىجىسى 4 دەرىجىگە ئايرىلدى، غۇلجا

ناھىيىسى 1 - دەرىجىلىك ئورۇن قىلىنىپ، 66 ساقچى قويۇلدى، 6 پونكىتقا بۆلۈندى، ھەر بىر پونكىتتا بىر ساقچى باشلىقى، 9 ساقچى ئەسكەر، بىر ئاشپەز بار بولدى (ساقچى باشلىقىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 4 سەر 5 مىسقال كۈمۈش، ساقچى ئەسكەرنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 4 سەر 2 مىسقال كۈمۈش، ئاشپەزنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 3 سەر كۈمۈش بولدى)، ساقچىلارنى ھاكىم بۆاستە باشقۇردى ۋە بېتەكچىلىك قىلدى. تەپتىش، سەييارە ئەمەلدار، سەييارە ئامبال، سەييارە خاتىرىلىگۈچى، تەرجىمىچى، قوغدىغۇچى قاتارلىقلار بىر دەك ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن ئىش بېجىرىش ھوقۇقى مەركەزلەشتۈرۈلدى، ئورۇنلاشتۇرۇش جانلىق بولدى.

جىن شۇرىن شىنجاڭنىڭ خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلغان چاغدا يەنىلا يالڭ زېڭشىننىڭ تۈزۈمىنى قوللاندى.

مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) شىنجاڭدا سىياسىي ئۆزگىرىش بولدى، ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىپ تەشكىللەندى، ئامانلىق قوغداش ئىدارىسى تەسىس قىلىنىپ، ئامانلىق قوغداش ئۇلكە بويىچە بىر دەك يولغا قويۇلدى.

غۇلجا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) قۇرۇلدى، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدىن باشقا مودا ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدىن بىرى قۇرۇلدى. ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى يالڭ دۆڭلىن 1935- يىل 12 - ئاينىڭ 16 - كۈنى تۆۋرگەن مەلۇمات جەدۋىلىدە مۇنداق خاتىرىلەنگەن: ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا بىر باشلىق، بىر مۇئاۋىن باشلىق، 2 ساقچى ئىشلىرى مۇدىرى، بىر خەت- ئالاقە مۇدىرى، 2 بىرىنچى دەرىجىلىك تەپتىش، 2 ئىككىنچى دەرىجىلىك تەپتىش، 2 ئۈچىنچى دەرىجىلىك تەپتىش، بىر كاتىپ، بىر قارا ئىشچى، 2 تەرجىمان (رۇسچە تەرجىمان بىر، ئۇيغۇرچە تەرجىمان بىر)، 8 ساقچى باشلىقى، 3 رازۋېدچىك، 3 خىزمەتچى، 72 ساقچى، 2 ئاشپەز، 2 ئات باقار بولۇپ جەمئىي 105 كىشى بار.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 7 - ئايدا ئەنجىك ھۆكۈمىتىنىڭ ئىچكى سىياسىي ئىشلار مىنىستىرلىكى «شىنجاڭ ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ تەشكىلىي نىزامنامىسى»نى ئېلان قىلدى. 9 - ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسى شىنجاڭ ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، پۈتۈن ئۇلكىنىڭ ساقچى ئىشلىرىنى باشقۇردى. شۇنىڭغا ئەگىشىپ غۇلجا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى غۇلجا ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 11 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە دەرىجىلىك ساقچى ئاپپاراتىنىڭ نامى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 21 - كۈنى جاڭ جېجۇڭنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئۇرۇمچى ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسى 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئالاقىدار ئىشلىرى خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە تەسىس قىلىنغان بۆلۈمچىنىڭ بېجىرىشىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. ۋىلايەتلىك، ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىلىرى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ بىر دەك ۋالىي مەھكىمىسى ۋە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

2. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئاپپاراتلىرى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنى تەسىس قىلدى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ ئىچكى قىسىمدا

ئامانلىق قوغداش بۆلۈمچىسى، كاتىبات بۆلۈمچىسى، سىياسىي قوغداش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، بۆلۈمچىلەردە 23 خىزمەتچى خادىم ئىشلىدى. بىر شۆبە ساقچىخانا، قازانچى، سۈدەرۋازا، قارىدۆڭ، ئۇچ دەرۋازا رايونلىرىدا بىردىن رايونلۇق ساقچىخانا تەسىس قىلىندى. 1952 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىن غۇلجا شەھىرى بۆلۈنۈپ چىقتى. بۇنىڭ بىلەن شەھەر رايونىدىكى 5 ساقچىخانا غۇلجا شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىغا ئايرىپ بېرىلدى. ئەينى چاغدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ شتاتى 32 ئىدى، 2 - يىلى ئىدارە بويىچە ئەمەلىي بار كادىر، ساقچى 33 كە يەتتى. 1954 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ئۈچئون خوىزۇ ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىخانىسىنى قۇردى، ئىدارە بويىچە كادىر - ساقچى 40 قا يەتتى، 1957 - يىل 1 - ئايدا ئۈچئون خوىزۇ ئاپتونوم رايونلۇق ساقچىخانا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، پىلىچى كان رايونلۇق ساقچىخانا قۇرۇلدى. 1962 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا تەرگەۋ بۆلۈمچىسى ۋە دۆڭمازار چەت ئەل مۇھاجىرلىرىنى تەكشۈرۈش پونكىتى كۆپەيتىلدى. 1963 - يىل 10 - ئايدا دۆڭمازار چەت ئەل مۇھاجىرلىرىنى تەكشۈرۈش پونكىتى دۆڭمازار جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى، پىلىچى كان رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، پەنجىم ساقچىخانىسى قۇرۇلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، 1967 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى. 1968 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا ھەربىي ئىدارە قىلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1969 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت خەلق قوغداش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1971 - يىلى «شەرق قىزارىدى» گۈڭشېسى ساقچىخانىسى قۇرۇلدى. 1973- يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، «شەرق قىزارىدى» گۈڭشېسى ساقچىخانىسى بۆلۈنۈپ پەنجىم گۈڭشې ساقچىخانىسى قۇرۇلدى، 1976 - يىلى بازارلىق ساقچىخانا قۇرۇلدى، 1979 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا جىنايى ئىشلار ساقچى ئەترىتى قۇرۇلدى، 1984 - يىل 5 - ئايدا ئۈچئون، خۇدىياريۈزى، قاش، بايتوقاي يېزىلىرىدا 4 ساقچىخانا، 1985- يىلى يەنە سامسۇزى، تۈرپانىيۈزى، ئونيار، موللاتوختىمىزى، دادامتۇ يېزىلىرىدا 5 ساقچىخانا، 1986 - يىلى ئارائۈستەڭ، يېڭىتام، چۈلۈقاي يېزىلىرىدا 3 ساقچىخانا قۇرۇلدى. 1987 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا قانۇنچىلىق بۆلۈمى ۋە سولاقخانا قۇرۇلدى. 1988 - يىل 1 - ئايدا بازارلىق ساقچىخانىنىڭ نامى جېلىلىيۈزى بازارلىق ساقچىخانىغا، دۆڭمازار گۈڭشې ساقچىخانىسىنىڭ نامى دۆڭمازار بازارلىق ساقچىخانىغا ئۆزگەرتىلدى؛ شۇ يىلى 2 - ئايدا ئۈيغۇر ئۈچئون يېزىلىق ساقچىخانا قۇرۇلدى؛ 8 - ئايدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى ۋە قاتناش ساقچى چوڭ ئەترىتى قۇرۇلدى. 1989 - يىلى يەنە تاشقى ئىشلار بۆلۈمچىسى بىلەن مازار يېزىلىق ۋە ئەۋلىيا يېزىلىق ساقچىخانا قۇرۇلدى. 1990 - يىل 1 - ئايدا ئوت ئۆچۈرۈش بۆلۈمچىسى بىلەن نوپۇس باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى، قانۇنچىلىق ئىشخانىسى قانۇنچىلىق بۆلۈمچىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە سادىقبېزى يېزىسى بىلەن قارايلاغاچ يېزىسىغا بىردىن جامائەت خەۋپسىزلىكى خاس ۋەكىل قويۇلغاندىن باشقا، ناھىيە بويىچە 15 يېزىلىق جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىخانىسى، 2 بازارلىق ساقچىخانا قۇرۇلدى، 160 كادىر - ساقچى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 147، ئايال 23؛ ئاز سانلىق مىللەت 100؛ ئالىي مەكتەپ، تېخنىكوم مەلۇماتىدىكىلەر 55 بولۇپ، ئومۇمىي كادىر - ساقچىنىڭ 33.13% نى ئىگىلىدى. بۇنىڭدىن سىرت جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا يەنە بىر سولاقخانا قۇرۇلدى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 800 كۋادرات مېتىردىن ئاشىدۇ، سولاقخانىدا بىر باشلىق، 7 ساقچى بار.

§ 2 . ئامانلىق باشقۇرۇش

1. ئامانلىق قوغداش تەشكىلاتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ ئامانلىق قوغداش بۆلۈمچىسى پۈتۈن ناھىيىنىڭ جەمئىيەت ئامانلىقى ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ جىسمانىي بىخەتەرلىكىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل ئىدى. 1951 - يىلى جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئېلان قىلغان «ئامانلىق قوغداش ھەيئەتلىرىنىڭ ۋاقىتلىق نىزامى» توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنىڭ روھىغا ئاساسەن، ناھىيىدىكى يېزا - كەنت، ئورگانلاردا ئامانلىق قوغداش گۇرۇپپىسى ۋە قوغداش بۆلۈمچىسى، قوغداش بۆلۈمى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى، مەخسۇس قوغداش خادىملىرى ۋە مۇھاپىزەتچى خادىملار بېكىتىلدى. يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتىگە ماسلىشىش ئۈچۈن، 1953 - يىلى ناھىيىلىك ئامانلىق قوغداش كومىتېتى قۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە 41 دېھقانچىلىق يېزىسى، 41 كەنتتە 41 ئامانلىق قوغداش ھەيئىتى، 14 ئامانلىق قوغداش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئامانلىق قوغداش خادىمى 2921 گە يەتتى. ئامانلىق قوغداش خادىملىرى خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش، «تۆت خىل» ئۇنسۇر (پومبىشچىك، باي - دېھقان، ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق ئۇنسۇر) لارنى نازارەت قىلىپ ئۆزگەرتىش خىزمىتىگە پائال ھەمكارلىشىپ، يەر ئىسلاھاتىنىڭ ئوڭۇشلۇق تاماملىنىشىغا كاپالەتلىك قىلدى. 1956 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى «ئامانلىق قوغداش پىلانى ۋە تۈزۈمى» نى تۈزۈپ چىقتى. قوغداش بۆلۈمچىسى بىر كىشىنى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بىخەتەرلىك قوغداش خىزمىتىگە مەخسۇس مەسئۇل قىلىپ، ئورگانلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بىخەتەرلىك خىزمىتىنى قەرەلسىز تەكشۈرۈپ تۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە مەخپىيەتلىكنى ساقلاش ھەققىدە تەشۋىقات - تەربىيە خىزمىتى ئىشلىدى. ئامانلىق قوغداش مۇدىرلىرى ۋە قوغداش خادىملىرىنى نۆۋەت بىلەن تەربىيىلىدى ۋە تەرتىپكە سالدى، شۇ ئارقىلىق ئاساسىي قاتلامنىڭ قوغداش خىزمىتىنى تەدرىجىي توغرا ئىزغا سالدى. 1959 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە 9 خەلق گۇڭشېسىنىڭ 46 دېھقانچىلىق چوڭ ئەترىتىدە 141 قوغداش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، گۇرۇپپا ئەزاسى 785 كە يەتتى. چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئوۋ ئوۋلاش گۇرۇپپىسىدىن 30 ى قۇرۇلدى، گۇرۇپپا ئەزاسى 312 گە يەتتى.

1960 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىدىكى ئامانلىق قوغدىغۇچى خادىملار «ئوتتىن، ئىسسىق ئۆتۈپ كېتىشتىن، ئوغرىدىن، زەھەردىن مۇداپىئەلىنىش» خىزمىتىنى ئىشلەپ، يازلىق يېغىم خىزمىتىگە ماسلىشىش بىلەن بىللە، يەنە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرىنىڭ قاچقۇن جىنايەتچىلەرنى تۇتۇش، چارلاش، دۇشمەنگە قارشى كۈرەشنى قاتات يايدۇرۇش، جامائەت تەرتىپىنى ساقلاش خىزمىتىگە پائال ماسلاشتى. «بەش خىل ئۇنسۇر» (پومبىشچىك، باي - دېھقان، تارىخىي ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق، ئوڭچى ئۇنسۇر) لارنى نازارەت قىلىپ ئۆزگەرتىش جەريانىدا، ئامانلىق قوغداش تەشكىلاتلىرى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرىنىڭ كۆچلۈك ياردەمچىسىگە ئايلاندى. 1961 — 1962 - يىللىرى 61 جىنايى ئىشلار دېلوسىنى ئامانلىق قوغداش گۇرۇپپىلىرى بۇزاستە پاش قىلدى. 1965 - يىلىغا كەلگەندە ئامانلىق قوغداش تەشكىلاتلىرى نازارەت قىلىپ ئۆزگەرتىش گۇرۇپپىسىدىن 571 نى قۇردى، گۇرۇپپا ئەزاسى 2083 كە يەتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ئامانلىق قوغداش تەشكىلاتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى زەربىگە ئۇچرىدى، 1978 - يىلدىن باشلاپ ئەسلىگە كەلدى. ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ئاساسىي قاتلامدىكى ئامانلىق قوغداش ئاپپاراتلىرىنى تولۇقلاپ ۋە تەرتىپكە سېلىپ، خىزمەت ئىقتىدارى كۈچلۈك، ئامما ئارىسىدا ئىناۋىتى بىرقەدەر يۇقىرى بولغان خادىملارنى ئامانلىق قوغداش ھەيئىتىگە قوبۇل قىلدى. ئامانلىق قوغدىغۇچى

خادىملارنى رويخەتكە ئېلىپ، ئامانلىق قوغداش بۆلۈمچىسىگە ئەنگە ئالدۇردى. 1980 - يىلغا كەلگەندە، ئامانلىق قوغداش ھەيئىتىدىن 178 ى قۇرۇلۇپ، ئەزاسى 544 كە، ئامانلىق قوغداش گۇرۇپپىسىدىن 878 ى قۇرۇلۇپ، ئەزاسى 2359 غا يەتتى. 1981 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومىدا ھەر تەرەپلىمە تۈزەش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، گۇڭشې، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدىمۇ ئاساسىي قاتلام ھەر تەرەپلىمە تۈزەش ئىشخانىسى قۇرۇلدى. ئامانلىق قوغداش تەشكىلاتلىرى جىنايەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئازغان ياشلار - ئۆسمۈرلەرنى قۇتقۇزۇش خىزمىتىنى تۇتۇشقا ئەھمىيەت بەردى. 1982 - يىلى ئونيار يېزىسىنىڭ بۆلۈكەي چوڭ ئەترىتى ۋە ناھىيىلىك تەمىنات سودا كوپېراتىپىنىڭ 2 ئامانلىق قوغداش نۆقتىسى باشلامچى بولۇپ، يېزا قائىدىسى، ئەزالار ئەھدىنامىسى ۋە ئامانلىق قوغداش بويىچە مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى نۆقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى، 1983 - يىلدىن باشلاپ، بۇ خىزمەت ناھىيە بويىچە كېڭەيتىلدى. 1984 - يىلى «جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش» پائالىيىتىگە ماسلىشىپ، يېزىلاردىكى 54% ئامانلىق قوغداش ھەيئىتى رولىنى پائال جارى قىلدۇرۇپ، جىنايەتچى ئۇنسۇردىن 72 نى تۇتتى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرىغا ھەمكارلىشىپ 92 دېلونى پاش قىلدى. 1987 — 1988 - يىللىرى ئەدلىيە ئورگانلىرىغا ھەمكارلىشىپ، ھەق - تەلەپ ماجراسىدىن 1300 نەچچىنى مۇرەسسە قىلدى.

1988 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى جېلىلىيۈزى بازىرى بىلەن دۆڭمازار بازىرىدا ئامانلىق قوغداش بويىچە مەخسۇس 2 بىرلەشمە مۇداپىئە ئەترىتى قۇردى. 1990 - يىلنىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدا خەلق ساقچىلىرى ئامانلىق قوغداش شۆبە ئەترىتى قۇرۇلدى. يەل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ئامانلىق قوغداش ھەيئىتى 37 گە، ئەزاسى 150 كە، بىرلەشمە مۇداپىئە ئەترىتى 5 كە، ئەزاسى 31 گە يەتتى. ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردا قوغداش بۆلۈمىدىن 2 سى، قوغداش بۆلۈمچىسىدىن بىرى، مەخسۇس قوغداش كادىرىدىن 11 ى، قوشۇمچە قوغداش كادىرىدىن 5 ى بار بولدى، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئامانلىق قوغداش بويىچە مۇددىئەرلىك توختامى ئىمزالىدى.

2. مىلتىق، ئوق - دورا، پىنىشچان، ئاسان پارتلايدىغان ۋە خەتەرلىك بۇيۇملارنى باشقۇرۇش

1951 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ناھىيە بويىچە تۇنجى قېتىم مىلتىق، ئوق-دورىلارنى ئېنىقلاش خىزمىتىنى ئىشلىدى. ناھىيە بويىچە ئۇزۇن مىلتىقتىن 496 سى ئېنىقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە رېغلېر ئۇزۇن مىلتىق 323، ئوۋ مىلتىقى 173، ئوق 160 پاي.

1953 - يىلى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى «قورال - ياراغ باشقۇرۇشقا دائىر ۋاقىتلىق بەلگىلىمە»نى ئېلان قىلدى. ناھىيە بويىچە قورال ئېلىپ يۈرىدىغان ھەر دەرىجىلىك كادىرلارغا مەملىكەت بويىچە بىرتۇتاش بېسىلغان «قورال كىنىشكىسى» تارقىتىپ بېرىلدى. 1957 - يىلى جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى «پارتلايدىغان بۇيۇملارنى باشقۇرۇش توغرىسىدا بەلگىلىمە» تارقاتتى. جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى «پارتلايدىغان بۇيۇملار، قورال - ياراغ، ئوق - دورا توشۇش كىنىشكىسى ۋە تەنھەرىكەت مىلتىقى، ئوۋ مىلتىقى كىنىشكىسىنى ئىشلىتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ناھىيە بويىچە ئاسان پارتلايدىغان، پىنىشچان، خەتەرلىك بۇيۇملارنى ۋە قورال - ياراغ، ئوق - دورىلارنى ئېنىقلاپ، تىزىملاپ، ئارخىپ تۈرغۇزۇش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، بەلگىلىمىگە خىلاپ قورال - ياراغ يېغىپ ساقلىغان خادىملارنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىدى، خەتەرلىك بۇيۇملارنى يېغىۋالدى.

1967 - يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ «خەلق ئارمىيىدىكى قورال - ياراغلارنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش توغرىسىدا بەلگىلىمە» سىگە ئاساسەن، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى

ناھىيە بويىچە يەنە بىر قېتىم ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، خەلق ئارىسىدىكى پارچە - پۇرات قورال - ياراغ، ئوق-دورا (ماناپولكا، ئوۋ مىلتىقى، خۇسۇسىي قورال، شەخسلەر ئۆزىنى قوغداشقا ئىشلىتىدىغان قورال - ياراغ، ئوق - دورىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) لارنى قايتا تىزىملاپ، يېغىۋېلىنغان قورال - ياراغ، ئوق - دورىلارنى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىدا ساقلىدى. ھەرقانداق ئورۇن ۋە شەخسنىڭ ئۆنى يوقىتىشىگە ۋە يوشۇرۇپ قويۇشىغا رۇخسەت قىلمىدى. ئورگان، زاۋۇت، كان، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار ۋە چارۋا مالىلارنى قوغداش ۋەزىپىسى بار چارۋىچىلىق رايونلىرى مۇھاپىزەتچىلىككە، چارۋا مالىلارنى قوغداشقا كېرەكلىك قورال، ئوق - دورىلار قايتا تىزىملىنىپ ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىگە يوللاپ بېرىلدى ۋە ھەربىي رايون تەستىقلىغاندىن كېيىن شۇ ئورۇنلارنىڭ ئىشلىتىشىگە قالدۇرۇلدى، ئارتۇق قورال - ياراغلارنىڭ ھەممىسىنى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنى يېغىۋېلىپ باشقۇردى. ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ئىشلىتىشكە قالدۇرۇلغان قورال - ياراغلارغا «قورال كىنىشكىسى» تارقىتىپ بەردى ھەمدە ئورۇنلارنىڭ نامى، قورال تۈرى، نومۇرى، ئوق - دورىنىڭ سانى - مىقدارى بويىچە بىرتۇتاش ساقلاش، ئىشلىتىش تۈزۈمى ئورناتتى.

1975 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومدا قورال - ياراغ، ئوق - دورا، خەتەرلىك بۇيۇملارنى ئېنىقلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 8 - ئاينىڭ 18 — 31 - كۈنىگىچە ناھىيە بويىچە ھەممە ئورۇن ۋە شەخسلەر قولىدىكى قورال، ئوق - دورا، پىلتە ۋە باشقا پارتلايدىغان بۇيۇملارنى تولۇق تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش ۋە تىزىملاش، ئارخىپ تۈرغۇزۇش خىزمىتىنى ئىشلەپ، 63 قورال، 175 كىلوگرام پارتلىتىش دورىسى، 2.5 مېتىر پىلتە، 3 گىرانات، 18 پاي ئوقنى يېغىۋالدى. 1982 - يىلىغا كەلگەندە ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، قورال - ياراغ باشقۇرۇش بەلگىلىمىسىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان 737 خادىمغا «قورال كىنىشكىسى» تارقىتىپ بەردى (ئوۋ مىلتىقى كىنىشكىسىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە).

1983 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى يەنە «ئومۇمەن قانۇنىي رەسمىيەت بويىچە تەستىقلاتماي ھېچقانداق ئورۇن ۋە شەخسنىڭ ئۆز ئالدىغا ھەربىي قورال - ياراغ، ئوق - دورا، ئوۋ مىلتىقى، ماناپولكا ۋە يەل مىلتىق سېتىشىغا ۋە ئېلىشىغا بولمايدۇ؛ تۈرلۈك قورال - ياراغلارنى دۆلەت بېكىتكەن زاۋۇتلار ئىشلەپچىقارغان ۋە رېمونت قىلغاندىن باشقا، ھەرقانداق ئورۇن ۋە شەخسنىڭ ھەرخىل قوراللارنى ياسىشىغا، رېمونت قىلىشىغا ۋە قۇراشتۇرۇشىغا يول قويۇلمايدۇ؛ ئىلگىرى ئىشلىتىشكە قالدۇرۇلغان ماناپولكا مىلتىقلارنى شەخسلەر ئۆزى ساقلايدۇ، پەقەت تىزىملىتىدۇ، كىنىشكا بېرىلمەيدۇ، ئۆنى ئىشلىتىشكە، ئېلىپ سېتىشقا، ئۆتۈنۈپ بېرىشكە ۋە ھەدىيە قىلىشقا بولمايدۇ. 1980 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە چارۋىچىلىق فېرمىلىرىغا چارۋا - مالىلارنى قوغداش ئۈچۈن سېتىپ بېرىلگەن 34 دانە «79» تىپلىق ھەربىي قورالنىڭ ھەممىسى پۈلى قايتۇرۇلۇپ يېغىۋېلىنىدۇ» دەپ بەلگىلىمە چىقاردى.

1985 - يىلى دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 36 يىللىقىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن، ناھىيىدە قورال - ياراغ، ئوق-دورا، پارتلايدىغان بۇيۇملار بويىچە بىخەتەرلىك تەربىيىسى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلۈپ ۋە ئېنىقلىنىپ ئۆز ئالدىغا قورال - ياراغ ياسىغان 31 كىشى قولغا ئېلىنىدى، شەخسلەر ياسىغان مىلتىقتىن 10 ى، پۈتمىگەن قىسقا مىلتىقتىن 3 ى، ئاپتوماتتىن بىرى يېغىۋېلىنىدى؛ ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمى ئىلگىرى چارۋىچىلىق ئىدارىسىغا سېتىپ بەرگەن، كوللېكتىپ ئىشلىتىپ كېيىن شەخسلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتكەن «79» تىپلىق ماناپولكا مىلتىقتىن 23 ى، 3 پاي ئوق، 15 دانە گىرانات، ساقلاش بەلگىلىمىسىگە ئۇيغۇن بولمىغان 2032 كىلوگرام پارتلىتىش دورىسى، 100 دانە توكلۇق پىستان، 513 دانە ئوتلۇق پىستان، 30 مېتىر پىلتە، بىر دانە پارتلاتقۇچ پېچەتلەندى ۋە يېغىۋېلىنىدى.

1986 - يىل 1 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق مەلۇم قىسمىنىڭ

ئوق - دورا ئامبىرىدىكى 26 مىلك 390 پاي پىيادە ئەسكەرلەر مىلتىقىنىلك ئوقى ئوغرىلاندى، كېيىن جىنايەتچى دېلك لىيەنجۇن قولغا چۈشتى. شۇ يىلى 2 - ئايدا ناھىيىلىك تەتقىقاتچىسى ئامبىرىدىكى 1700 پاي كىچىك كالىبىرلىق ماناپولكا مىلتىق ئوقى ئوغرىلاندى، بۇ دېلو ئۇزۇن ئۆتمەي پاش قىلىندى. چەكلەنگەن ئوق - دورىلارنى يوشۇرغان، ياسىغان ۋە ئېلىپ ساتقانلارنىلك ئەھۋالىنى يەنمۇ تەكشۈرۈپ ئىگىلەش ئۈچۈن، 1989 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا «دېلو مەلۇم قىلىش» ئىشخانىسى ۋە تېلېفون تەسىس قىلىندى. بىر يىلدا ئۆز ئالدىغا ياسالغان پىيادە ئەسكەرلەر مىلتىقىدىن 11ى، كىچىك كالىبىرلىق ماناپولكا مىلتىقىدىن 2 سى، ئۆزگەرتىپ قۇراشتۇرماقچى بولغان مىلتىقتىن 2 سى، 1600 پاي ئوق يىغىۋېلىندى، قورال ياساش نۇقتىسىدىن ئىككىسى تەكشۈرۈپ تېپىلدى.

3. ئالاھىدە كەسىپلەرنى باشقۇرۇش

1951 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى مېھمانخانا، رېمونتچىلىق، كونا مالىلار كەسپىنى تەكشۈرۈپ تىزىملاپ بىرتۇتاش باشقۇرۇشنى يولغا قويدى. ئومۇمەن ئالاھىدە كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىلك ھەممىسى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى تەرىپىدىن تەستىقلىنىپ ئەنگە ئېلىنغاندىن كېيىن تىجارەت قىلىشقا رۇخسەت قىلىندى. 1954 - يىلى ناھىيە بويىچە ئالاھىدە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇندىن 2 سى يار بولدى، بۇنىلك ئىچىدە دۆلەت ئىلكىدىكى مېھمانخانا بىر، كونا مالىلار كەسپى بىر، كەسىپكارى 13؛ 1958- يىلى ناھىيە بويىچە ئالاھىدە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن 3 كە، كەسىپكارى 15 كە يەتتى. 1962- يىلى بۇنداق ئورۇن 5 كە يەتتى، بۇنىلك ئىچىدە مېھمانخانا 3، دەلك بىر، كونا مالىلار دۇكىنى بىر، كەسىپكارى 18.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىلك 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، سىرتقا قارىتا ئىشكىنى ئېچىۋېتىشنىلك ئۇزلۇكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ناھىيە ئىقتىسادى يەنمۇ تەرەققىي قىلدى، ئالاھىدە كەسىپلەر يىلدىن يىلغا كۆپەيدى. 1980 - يىلى ناھىيە بويىچە ئالاھىدە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن 20 گە يەتتى. ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ناھىيىدىكى ئالاھىدە كەسىپلەرگە قارىتا ئامانلىقنى مەۋرىي جەھەتتىن باشقۇرۇشنى يولغا قويۇپ، «مېھمانخانىدا يانتۇچىلار بىلىشكە تېگىشلىك ئىشلار»، «مېھمانخانا كەسپىدە بىلىشكە تېگىشلىك ئىشلار» قاتارلىق تۈزۈملەرنى تۈزۈپ چىقتى. ئالاھىدە كەسىپلەرنىلك مۇھاپىزەتچىلىك تۈزۈمى ۋە ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى كۈچەيتىلىپ، ئالاھىدە كەسىپلەرنىلك قانۇنلۇق تىجارىتى كاپالەتكە ئىگە قىلىنىپ، جىنايەتچى ئۇنسۇرلارنىلك ئالاھىدە كەسىپلەردىن پايدىلىنىپ قانۇنغا خىلاپلىق قىلىشتەك جىنايى ھەرىكەتلىرى ئۈنۈملۈك توسۇلدى. 1985 - يىلى يېزا - بازارلىق ساقچىخانىلار يەنە ئۆزى تۇرۇشلۇق جايلاردىكى كىنوخانا - تىياتىرخانىلار بىلەن بىخەتەرلىك ئەھدىنامىسى ئىمزالىدى. ئالاھىدە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇنلاردا ئامانلىق قوغداش تەشكىلاتىدىن 8 ى قۇرۇلۇپ، (ئامانلىق قوغدىغۇچى خادىمدىن 18 ى، ئامانلىق قوغداشنى يېپ ئۆچى بىلەن تەمىنلىگۈچىدىن 3 ى بار)، ھەر ۋاقىت ئادەم ئەۋەتىپ تەكشۈرۈپ، گۇمانلىق ئەھۋاللار سېزىلگەن ھامان ۋاقتىدا بىرتەرەپ قىلىنىپ، نۇرغۇن مۇھىم، زور ۋەقەلەر، قانۇنغا خىلاپلىق قىلىش دېلولىرىنىلك يۈز بېرىشىنىلك ئالدى ئېلىندى ۋە ئازايتىلدى. 1988 - يىلى ناھىيە بويىچە ئالاھىدە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن 40 قا يەتتى، بۇنىلك ئىچىدە مېھمانخانا 34، باسمىخانا 3، كونا مال دۇكىنى بىر، خەت ئويۇش ئورنى 2.

1990 - يىلى جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى تۈزگەن باسمىچىلىق كەسپىنى باشقۇرۇش نىزامىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ناھىيە تەۋەسىدىكى 4 باسمىچىلىق كارخانىسىنى تەرتىپكە سالدى.

جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى بېكىتكەن باسما نومۇرى بويىچە 4 باسما زاۋۇنغا رەت نومۇر قويۇلدى. غۇلجا ناھىيىلىك باسما زاۋۇتىنىڭ رەت نومۇرى 8024، ئۈچتۇن باسما زاۋۇتىنىڭ رەت نومۇرى 8025، ناھىيىلىك «ئۆرۈك چېچىكى» باسما زاۋۇتىنىڭ رەت نومۇرى 8026، ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى باسما زاۋۇتىنىڭ رەت نومۇرى 8027 بولۇپ، ھەممىسى جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىگە ئەنگە ئالدۇرۇلدى.

4. جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش

ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدە ئۆيگە ئوغرىلىققا كىرىش، لۇكچەكلىك جىنايىتى كۆپ سانلى ئىگىلەيتتى، ناھىيە بويىچە كۆپ قېتىم زور كۆلەملىك جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە زەربە بېرىش كۆرۈشى قانات يايدۇرۇلدى.

1950 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەرخىل جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 42 سى، قىمار ئويناش دېلوسىدىن 8 ى، باشقا دېلودىن 6 سى يۈز بەردى. 1951 — 1954 - يىلغىچە ھەرخىل جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 927 سى پاش قىلىندى، 1024 جىنايەتچى ئۇنىۋر قولغا ئېلىندى ۋە قاتتىق جازالاندى. ھەرخىل جىنايەت ھەرىكىتىدە ئوغرىلىق ئىنتايىن گەۋدىلىك ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ خىل دېلو 356 بولۇپ، جىنايى ئىشلار ئومۇمىي دېلوسىنىڭ 38.4% نى ئىگىلىدى. 1955 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى «مەخسۇس خىزمەت بىلەن ئاممىۋى لۈشەننى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش» پرىنسىپى بويىچە جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە زەربە بېرىش سالمىقىنى ئاشۇرۇپ، دېلو يۈز بېرىش نىسبىتىنى زور دەرىجىدە تۆۋەنلەتتى. 1959 - يىلغا كەلگەندە يۈز بەرگەن جىنايى ئىشلار دېلوسى 248 بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرىچە 48 دىن توغرا كەلدى.

1960 - يىلدىن باشلاپ جىنايى ئىشلار دېلولىرىنىڭ يۈز بېرىش نىسبىتى ئۆرلەشكە باشلىدى، يېمەكلىك، ئاشلىق ۋە تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ نەق پۇلىنى ئوغرىلاش، چارۋا مال ئوغرىلاش دېلوسى كۆپەيىپ كەتتى. 1961 - يىل 73 دېلو يۈز بەردى، 71ى پاش قىلىندى (بۇنىڭ ئىچىدە 64ى ئوغرىلىق دېلوسى بولۇپ، 61 ى پاش قىلىندى). 1966 - يىلغا كەلگەندە ھەر يىلى ئوغرىلىق دېلوسى كۆپلەپ يۈز بەردى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىق بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، جىنايى ئىشلار دېلوسى كۆپەيىپ كەتتى. ئوغرىلىق دېلوسىدىن باشقا، لۇكچەكلىك ۋە ئالدامچىلىق دېلولىرىمۇ كۆپەيىپ كەتتى. 1967 - يىل 1 - ئايدىن 7 - ئايغىچە 77 دېلو يۈز بەردى. 1968 — 1974 - يىلغىچە 508 دېلو، 1975 - يىلى 159 دېلو، 1976 - يىلى 259 دېلو يۈز بەردى، 237 سى پاش قىلىندى.

1983 - يىل 8 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ «جىنايى ئىشلار جىنايى ھەرىكەتلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش توغرىسىدا قارار»نى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن، ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت، جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئەدلىيە قاتارلىق تارماقلاردىن «قاتتىق زەربە بېرىش» قوماندانلىق شتابى قۇرۇلۇپ، ناھىيە تەۋەسىدە كەڭ كۆلەملىك «قاتتىق زەربە بېرىش» كۆرۈشى قانات يايدۇرۇلدى. «قاتتىق زەربە بېرىش» كۆرۈشىدە «زەربە بېرىش، ئالدىنى ئېلىش، قۇرۇش»نى ئۆزئارا بىرلەشتۇرۇشتە چىڭ تۇرۇلۇپ، ھەر تەرەپلىمە تۈزەشكە دائىر تۈرلۈك تەدبىرلەر ئومۇمىيۈزلۈك ئەملىيلەشتۈرۈلۈپ، بىر تۈركۈم ئېغىر جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە كۈچلۈك زەربە بېرىلىپ، جەمئىيەت ئامانلىقىنىڭ مۇقىم بولۇشى كاپالەتكە ئىگە قىلىندى. شۇ يىلى 8 - ئايدىكى 1 - قېتىملىق «تور تاشلاش» تا 314 جىنايەتچى تورغا چۈشتى. 1986 - يىلغىچە 9 قېتىم «تور تاشلاش» ئارقىلىق 538 جىنايەتچى تۇتۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە قولغا ئېلىنغىنى 429، بىۋاستە ئەيىبلەنگىنى 30، ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەنگىنى 5، ئۆسمۇر جىنايەتچىلەرنى تەربىيىلەش ئورنىغا ئەۋەتىلگىنى بىر، قاماپ قويۇلغىنى 2، يىغىۋېلىنىپ تەكشۈرۈلگىنى 71، تۇتۇلغان 538 كىشى ئىچىدە بىتچىت قىلىنغان جىنايەت شايكىسى 48، ئادەمى 214 (بۇنىڭ

ئىچىدە بۇلاڭچىلىق شايكىسى 9، ئادىمى 37؛ نۆۋەتلىشىپ باسقۇنچىلىق قىلىش شايكىسى 5، ئادىمى 27؛ ئوغرىلىق شايكىسى 18، ئادىمى 90؛ لۇكچەكلىك شايكىسى 13، ئادىمى 52؛ باشقا شايكىلار 3، ئادىمى 8). 1983 - يىل 8 - ئايدىن 1986 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان 40 ئايدا يۈز بەرگەن تۈرلۈك جىنايى ئىشلار دېلوسى 692 بولۇپ، 1980 - يىل 5 - ئايدىن 1983 - يىل 8 - ئايغىچە بولغان 40 ئايدا يۈز بەرگەن 1524 دېلودىن 832سى ئازىيىپ، جەمئىيەت ئامانلىقى كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 555 ھەرخىل جىنايى ئىشلار دېلوسى يۈز بەردى، 396 دېلو پاش قىلىندى، پاش قىلىنىش نىسبىتى %71.7 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇھىم، ئالاھىدە، زور دېلو 196 بولۇپ، 119 ى پاش قىلىندى، پاش قىلىش نىسبىتى %60.7 بولدى، ھەرخىل جىنايەتچىدىن 293 ى تەكشۈرۈپ تۈتۈلدى، 101 ئادىمى بار 31 جىنايەت شايكىسى پاچاقلاپ تاشلاندى، خەلق پۇلىغا سۈندۈرغاندا 280 مىڭ يۈەنلىك ھارام پۇل ۋە ھارام مال يىغىۋېلىنىپ، دۆلەت ۋە شەخسلەر 250 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق ئىقتىسادىي زىياندىن ساقلاپ قېلىندى.

5. تەرگەۋ قىلىش، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش، سولاش

1950 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا ئامانلىق قوغداش بۆلۈمچىسى قۇرۇلۇپ، تەرگەۋ خادىمىدىن بىرى سەپلەندى، ئۇ مەخسۇس ھەرخىل جىنايەتچى ئۇنسۇرلارنى تەرگەۋ قىلىش خىزمىتىگە مەخسۇس مەسئۇل بولدى. تەرگەۋ خادىملىرى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «ھەقىقەتنى ئەملىيەتتىن ئىزدەش، پاكىتقا، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىش، قىستاپ ئىقرار قىلدۇرۇشنى قەتئىي مەنئى قىلىش» دېگەن يولىيورۇقىغا رىئايە قىلىپ، ئامما ئارىسىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، دېلونى سۈھبەتلىشىپلا بىرتەرەپ قىلىشقا قارشى تۇرۇپ، بىرقاتار قانۇنسىز تەكشۈرۈش - سوراق قىلىش تۈزۈملىرى ۋە دېلو بېجىرىش تەرتىپلىرىنى تۇرغۇزۇپ، جىنايەتچىلەرنى ۋاقتىدا تەكشۈرۈپ چىقتى ۋە تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ قولغا ئېلىشىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى.

1953 - يىلدىن باشلاپ ھەرخىل جىنايەتچى ئۇنسۇرلارنى قولغا ئېلىش، جازا ھۆكۈم قىلىش، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئىشى ناھىيىلىك پارتكوم تەستىقلىغاندىن كېيىن ئىجرا قىلىندى. شۇ يىلى 217 جىنايەتچى قولغا ئېلىندى، جازا ھۆكۈم قىلىنغانلاردىن باشقا 29 كىشى تۇرمىدە ئەمگەك قىلىشقا قالدۇرۇلدى.

1963 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا تەرگەۋ بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى. تەرگەۋ خىزمىتىدە «ئامما ئىچىگە كىرىپ يۈرگۈزۈش، ئاز ئۆتۈش، زىددىيەتنى يۇقىرىغا ئىتتىرىپ قويماسلىق» تەك دېلو بېجىرىش پرىنسىپى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ئامما سەپەرۋەر قىلىنىپ، جىنايەتچى ئۇنسۇرلار قولغا ئېلىنىپ، ئاممىنىڭ نازارەتچىلىكىگە تاپشۇرۇلۇپ ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى ھەرخىل جىنايەتچى ئۇنسۇردىن 65 ى قولغا ئېلىندى، 191 ى ئۆتۈپ تۇرۇلدى (بۇنىڭ ئىچىدە قولغا ئېلىنغىنى 32، رەجمىغا ئېلىنغىنى 2، ئەمگەك بىلەن تەربىيىلىنىدىغىنى 2، قويۇپ بېرىلگىنى 119، باشقىچە بىرتەرەپ قىلىنغىنى 36). 1965- يىلى 49 جىنايەتچى ئۇنسۇر ئاممىنىڭ نازارەت قىلىشىغا تاپشۇرۇپ بېرىلدى. 1976 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە 917 جىنايەتچى زەربە بېرىپ بىرتەرەپ قىلىندى.

1979 - يىلى «جىنايى ئىشلار قانۇنى»، «جىنايى ئىشلار دەۋا قانۇنى» نىڭ يولغا قويۇلۇشىنى كۈتۈۋېلىش، «قانۇن بولغانكەن ئۇنى ئاساس قىلىش، قانۇن بولغانكەن چوقۇم ئۇنىڭغا تايىنىش، قانۇننى قاتتىق ئىجرا قىلىش، قانۇنغا خىلاپلىق قىلغانلارنى جەزمەن سۈرۈشتۈرۈش» پرىنسىپىغا قاتتىق ئەمەل قىلىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى تەرگەۋ قىلىش، ئېنىقلاش - نازارەت قىلىش خىزمىتىنى

كۆچەيتتى، شۇ يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە سولاقخانىغا قامالغان جىنايەتچى ئازىيىپ 49 غا چۈشتى. 1984-يىلى «جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش» كۈرىشى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى. 1986-يىلغا كەلگەندە تەرگەۋ بۆلۈمچىسى بېجىرىپ قولغا ئېلىشقا يوللاپ بەرگەن دېلو 215 كە، چېتىشلىق ئادەم 358 گە يەتتى. 1990 - يىلى قوبۇل قىلىنغان ھەرخىل جىنايى ئىشلار دېلوسى 160 قا، چېتىشلىق ئادەم 219 غا، تەكشۈرۈپ ئايانغلاشتۇرۇلغان دېلو 122 گە، چېتىشلىق ئادەم 206 گە يەتتىـــى، تەكشۈرۈپ ئايانغلاشتۇرۇلۇش نىسبىتى %77كە، ۋاقتىدا بولۇش نىسبىتى %83 كە، لايىقلىك بولۇش نىسبىتى %90 كە، تەكشۈرۈشكە قايتۇرۇلۇش نىسبىتى %13كە يەتتى، دېمەك، تەرگەۋ قىلىنغان دېلونىڭ «بەش نىسبىتى» يۇقىرىنىڭ تەلەپ ئۆلچىمىگە يەتتى.

جىنايەتچىلەرنى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش خىزمىتى 1951 - يىلدىن باشلاندى. ئەينى ۋاقىتتا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ ھويلىسىدا 200 كۋادرات مېتىرلىق كىچىك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 10 ئېغىزلىق تۈرمە بار ئىدى، ئۇنىڭغا ئامانلىق قوغداش بۆلۈمچىسىدىن مەخسۇس 2 خادىم سەپلەپ بېرىلگەنىدى. ناھىيىلىك قورالىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتى جىنايەتچىلەرگە قاراش ۋە ئۇلارنى ئېلىپ مېڭىشقا مەسئۇل بولدى. قاراۋۇللۇق خىزمىتىدە قائىدە - تۈزۈملەر قاتتىق ئىجرا قىلىندى. قاتتىق باشقۇرۇش بىلەن بىللە تۈتۈپ تۇرۇلغان جىنايەتچىلەرگە ئىنسانپەرۋەرلىك يولغا قويۇلدى. مەسىلەن: جىنايەتچىلەر قەرەللىك تەكشۈرۈپ تۇرۇلدى ۋە تۈرمە - سولاقخانا ئۆيلىرىنىڭ تازىلىقى ياخشىلاندى، ئاغرىپ قالغانلار ۋاقتىدا داۋالاندى. ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ۋاستىلىرى، ئاساسلىقى، جىنايەتچىلەرنى تۈرمە سىرتىدا يېزا ئىگىلىك ئىشلىرىغا، خىش - كېسەك قۇيۇشقا تەشكىللەشتىن ئىبارەت بولدى. مەلۇماتقا قارىغاندا 1957 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى جىنايەتچىلەرنى ئەمگەككە ئورۇنلاشتۇرۇشتىن قىلغان كىرىم 57 مىڭ 920 يۈەنگە يېتىپ، ئاساسەن ئۆزىنى - ئۆزى بېقىش ئىشقا ئاشۇرۇلغان. 1964 - يىلدىن باشلاپ جىنايەتچىلەرنىڭ سىرتقا چىقىپ قوشۇمچە ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىشى توختىتىلدى.

1971 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى 127 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، 800 كۋادرات مېتىرلىق (قورۇق تام، قاراۋۇلخانا، دەرۋازا قاتارلىقلار) بىتون قۇرۇلمىلىق بىر تۈرمە سېلىپ، تۈرمىنىڭ مۇداپىئە تەدبىرلىرىنى كۈچەيتتى. 1974 - يىلدىن باشلاپ قامىقانىدىكى جىنايەتچىلەر ئۆچۈن «شىنجاڭ گېزىتى»، «ئىلى گېزىتى» قاتارلىقلارغا مۇشتەرى بولۇپ بېرىلدى، گېزىت - ژۇرنال ئوقۇيدىغانلار بېكىتىپ بېرىلدى؛ قاراۋۇللار جىنايەتچىلەر بىلەن دائىم سىردىشىپ، ئۇلارنىڭ ئىدىيە - ھەرىكىتىنى ئىگىلەپ، جىنايەتچىلەرنىڭ نۇرغۇن قېتىملىق تۈرمىدىن قاچماقچى بولۇشىغا دائىر دېلولارنىڭ ئالدىنى ئالدى.

1980 - يىلى قاراۋۇل 3 كە يەتتى. جىنايەتچىلەرگە سوراققا ئېلىپ چىقىش گۇۋاھنامىسى ۋە چاقىرىقنامە ئارقىلىق سوراق قىلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1987 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانىسى قۇرۇلدى، كادىر - ساقچىسى 7 گە يەتتى. تەكشۈرۈش، سوراق قىلىش، قاراۋۇللۇق، ئىدىيىۋى تەربىيە، تۈرمۈش باشقۇرۇش قاتارلىقلارغا دائىر بىرقانچە قائىدە - تۈزۈملەر تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1988 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى بىلەن سولاقخانا ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيىتى توختامى ئىمزالاپ، سولاقخانىنىڭ بىخەتەرلىكى، تازىلىق، تۈرمۈش ئىشلىرىنى قاتتىق باشقۇردى. تەپتىش مەھكىمىسى، قوراللىق ساقچى قىسىم ئوتتۇرا ئەترىتى قاتارلىق ئورۇنلار دائىم سولاقخانىنىڭ ئەھۋالىنى قەرەللىك ۋە قەرەلسىز ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ تۇردى. ئالاقىدار رەھبەرلەر يەنە دائىم جىنايەتچىلەرگە دەرس ئۆتتى، تەشۋىقات ئېلىپ باردى.

1990 - يىلى سولاقخانىغا 480 جىنايەتچى قامالدى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغىنى بىر،

مۇدەتلىك قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغىنى 148، تۆتۈپ تۇرۇلغىنى 6). بىر يىلدا جىنايەتچىلەرگە 8 قېتىم دەرس ئۆتۈلدى، 12 قېتىم تەشۋىقات دوكلاتى بېرىلدى. 32 قېتىم «مەدەنىي كامىر» باھالاش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. 14 «كۆز - قۇلاق» تەكلىپ قىلىندى.

6. «بەش خىل» ئۇنسۇرلارنى ئۆزگەرتىش

ئىلگىرىكى سىياسىي ھەرىكەتلەردە بېكىتىلگەن ئادەتتىكى «بەش خىل» ئۇنسۇرلارنى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى نازارەت قىلىپ باشقۇردى، ئاساسىي قاتلامدىكى ئاممانلىق قوغداش تەشكىلاتلىرى ئۇلارنى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە، ئاممىنىڭ نازارىتىنى قوبۇل قىلىشقا مەسئۇل بولدى. جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ھەر يىلى قەرەلسىز تەكشۈرۈپ تۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى 1957 — 1958 - يىللىرى «ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق ئۇنسۇر ۋە قانۇنسىز پومبىشچىك، باي - دېھقان ئۇنسۇرلارنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش» يولىورۇقىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش ئۈچۈن 24 كادىر - ساقچىنى ئاجرىتىپ، ناھىيىدىكى «بەش خىل» ئۇنسۇرلارنىڭ تەكتىنى ئىگىلەش خىزمىتىنى ئىشلىدى. ناھىيە بويىچە 914 «بەش خىل» ئۇنسۇر ئېنىقلاپ چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە پومبىشچىك، باي - دېھقان 488، تارىخىي ئەكسىلئىنقىلابچى 35، بۇزۇق ئۇنسۇر 334، ئوڭچى 25، قانۇن بويىچە رەجىمغا ئېلىنغىنى 20، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىلگىنى 12. بۇ كىشىلەر ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىگە ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە بېرىلگىنى 164؛ 1959 - يىلدىن باشلاپ «بەش خىل» ئۇنسۇرلارغا قارىتا «ئۇچىنى ھۆددىگە ئېلىش، بىرگە كاپالەتلىك قىلىش» ۋە «ئون قىزىلغا بىر قارىنى ئارىلاشتۇرۇش» تەك ئۆزگەرتىش ئۇسۇلى قوللىنىلدى. «ئۇچىنى ھۆددىگە ئېلىش» بولسا ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى «بەش خىل» ئۇنسۇرلارغا قارىتا ئىشلەپچىقىرىش، نازارەت قىلىش، تەربىيىلەشنى ھۆددىگە ئېلىشنى يولغا قويۇشنى؛ «بىرگە كاپالەتلىك قىلىش» بولسا «بەش خىل» ئۇنسۇرلار ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىگە ياخشى ئۆزگەرتىشكە كاپالەتلىك قىلىش توغرىسىدا كاپالەتنامە بېرىش؛ «ئون قىزىلغا بىر قارىنى ئارىلاشتۇرۇش» بولسا «ئۇچىنى ھۆددىگە ئېلىش»، «نازارەتچىلىكىنى ھۆددىگە ئېلىش» تىكى بىر تەدبىرنى كۆرسىتىدۇ. «قىزىل» ئامما ئارىسىدىكى ئاكتىپلارنى، «قارا» «بەش خىل» ئۇنسۇرلارنى كۆرسىتىدۇ. ئاممىنى ئادەتتىكى نازارەتچىلىككە چاقىرىشتىن سىرت، «بەش خىل» ئۇنسۇرلارنى ئىدىيىدە ئىلغار 10 نەچچە ئامما ئارىسىغا قىستۇرۇپ ئورتاق ئەمگەككە سېلىش، نازارەت قىلىشنى ھۆددىگە ئېلىپ، «بەش خىل» ئۇنسۇرلارنىڭ سۆز-ھەرىكىتىنى ئىگىلەشتىن ئىبارەت.

60 - يىللاردىن باشلاپ سوتسىيالىستىك تەربىيە - ھەرىكىتىگە بىرلەشتۇرۇپ، «بەش خىل» ئۇنسۇرلارغا بولغان نازارەتچىلىك باشقۇرۇش تېخىمۇ كۈچەيتىلدى. ھەر يىلى پەسىللەر ياكى ئايلار بويىچە «بەش خىل» ئۇنسۇرلار ئېنىقلىنىپ باھالىنىپ، ئىپادىسى ياخشى بولغانلارنىڭ قالپىقىنى ئېلىۋېتىش توغرىسىدا ئىلتىماس يوللاندى، ئىپادىسى ناچار بولغانلارنى باشقۇرۇش يەنمۇ كۈچەيتىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە سىنىپىي كۈرەشنىڭ دائىرىسى كېڭىيىپ كەتتى. ناھىيە تەۋەسىدە قالايمىقان «قالپاق» كىيگۈزۈش ھادىسىلىرى كۆرۈلدى. «قالپاق» كىيگەنلەرنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، پەرزەنتلىرىمۇ بۇ ئىشقا چېتىلىپ قالدى. 1966 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە «بەش خىل» ئۇنسۇردىن 1246 سى بار بولدى (قويۇپ بېرىلگەن ۋە ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەشتىن ئازاد قىلىنمىغانلار بۇنىڭ سىرتىدا). ناھىيە بويىچە «بەش خىل» ئۇنسۇردىن 1973 - يىلى 842 سى، 1976 - يىلى 675 ى، 1978- يىلى 775 ى بار بولدى.

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، 1979 - يىلدىن باشلاپ «بەش خىل» ئۇنسۇرلار ئومۇمىيۈزلۈك قايتا تەكشۈرۈلدى، سىياسەت ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. شۇ يىلى ياخشى ئۆزگەرگەن 639 «بەش

خىل» ئۇنسۇرنىڭ «قالپىقى» ئېلىپ تاشلاندى، خاتا ئايرىلغان 17 ئۇنسۇرنىڭ نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1980- يىلنىڭ ئاخىرىدا قېيقالغان 120 «بەش خىل» ئۇنسۇرنىڭ قالپىقى ئېلىپ تاشلاندى.

§ 3 . سىياسىي قوغداش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئوخشاش بولمىغان مەزگىلدىكى خىزمەت ۋەزىپىسىگە ماسلىشىپ، «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش» ، «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش» ۋە دۆشمەننى رازۋېدكا قىلىپ دېلو پاش قىلىش ۋە دىنىي ئىشلارنى باشقۇرۇش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇشتا چىڭ تۇرۇپ، جەمئىيەت ئامانلىقىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، دۆشمەننى قورقۇتۇپ، ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى ساقلاپ كەلدى. دەسلەپكى مەزگىلدە غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئاغدۇرۇۋېتىلگەن پومېشچىك، باي دېھقان، ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق ئۇنسۇرلار ۋە دىنىي ساھەگە يوشۇرۇنۇۋالغان ئەكسىلئىنقىلابچىلار ئۆزگەرتىشكە قارشىلىق قىلدى، بەزىلىرى ئېچكىرىدىن شىنجاڭغا كەلگەن، توردىن چۈشۈپ قالغان ئەكسىلئىنقىلابچىلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، دىنىي ئېتىقاد قاتارلىقلاردىن پايدىلىنىپ ئاممىنى ئۆزىگە تارتىپ، ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتلارغا تايىنىپ، ئەكسىيەتچىل شۇئارلارنى چاپلاپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغوللىنىپ، يېگىدىن دۇنياغا كەلگەن سوتسىيالىستىك تۈزۈمگە بۇزغۇنچىلىق قىلىش كويىدا بولدى. 1950 - يىل 7 - ئايدا ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسى «ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكەتلەرنى باستۇرۇش توغرىسىدا يولىورۇق»نى ئېلان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە دەرھال كەڭ كۆلەملىك ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، باندىت، ئىشپىيون، زومىگەر، ئەكسىيەتچىل پارتىيە - تەشكىلاتلارنىڭ غوللۇق ئۇنسۇرلىرى ۋە ئەكسىيەتچى خۇراپىي تەشكىلاتلارنىڭ كاتتىبېشى قاتارلىق 5 خىل دۆشمەنگە نۇقتىلىق زەربە بېرىلدى. 1960 - يىلغىچە يەر ئىسلاھاتى، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يېزا سوتسىيالىستىك تەربىيىسى ۋە «ئۈچكە قارشى تۇرۇش» ، «بەشكە قارشى تۇرۇش» قاتارلىق ھەرىكەتلەرگە بىرلەشتۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە 5 قېتىم كەڭ كۆلەملىك «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش» ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى. 1 - قېتىملىقى 1951 - يىل 6 - ئايدا باشلىنىپ، 1952 - يىل 3 - ئايدا توختىتىلدى. 1635 ئەكسىيەتچىگە زەربە بېرىلدى، 101 ئەكسىلئىنقىلابچى قولغا ئېلىندى، مەسىلەن: تۇرپانىيوزى يېزىسىدىكى ئەكسىلئىنقىلابچى باي مەسۇم يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى پۇقرالارنى ئەزگەن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھ تەشكىللەپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرماقچى بولغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئاممىنى ئۆزىگە تارتىپ، ئىلى ھەربىي رايونىدىكى ئەكسىلئىنقىلابچى راخمانوف باشچىلىقىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي توپلاڭنى مەقسەت قىلغان ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتقا تايانغان ھەمدە بارلىق مال - مۈلكىنى بۇ ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتقا ھەدىيە قىلىپ، بۇ تەشكىلاتنى پائالىيەت خىراجىتى بىلەن تەمىنلىگەن. 1951 - يىل 6 - ئايدا راخمانوف ئەكسىل ئىنقىلابىي تەشكىلاتى رازۋېتكا قىلىنىپ پاش قىلىندى. غۇلجا ناھىيىسىدىكى باي مەسۇم باشچىلىقىدىكى بۇ تەشكىلاتقا قاتناشقان 7 مۇھىم ئۇنسۇر مۇشۇ تەشكىلات بىلەن بىللە تۇتۇلدى. 2 - قېتىملىق «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش» ھەرىكىتى 1955 - يىلى باشلاندى. يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتىنى ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايونلۇق «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش خىزمىتىنى يەنمۇ كۈچەيتىش توغرىسىدىكى يولىورۇق»نىڭ ئاساسەن، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى 20 نەچچە كادىر - ساقچى، تەپتىش مەھكىمىسى ئەمەلدارلىرى سوت مەھكىمىسى

بىر ئادەم، ئوبلاستقا بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلار 7 كادىر ئاجرالتتى، ئۇلاردىن 5 خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللىنىپ، ناھىيە مىقياسىدا ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. بۇ ھەرىكەت ئىدارە - ئورگان كادىرلار قوشۇنىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ۋە جەمئىيەتتىكى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇشتىن ئىبارەت 2 قىسىمغا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. 1956 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 43 كىشى تەكشۈرۈپ تۇتۇلدى. 1957 - يىل 11 - ئايدىن باشلاپ 3 - قېتىملىق «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش» ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى. بۇ قېتىم ئەق ئەكسىلئىنقىلابچىلارغا نۇقتىلىق زەربە بېرىلدى، 96 بۇزۇق ئۇنسۇر قولغا ئېلىنىپ بىرتەرەپ قىلىندى. ئورگانلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئەكسىيەتچى ۋە بۇزۇق ئۇنسۇرلارنى ئۆزۈل - كېسىل تازىلاش ئۈچۈن، 1958 - يىل 3 - ئايدا ناھىيە بويىچە 4 - قېتىملىق «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش»، «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، تازىلاش ئوبيېكتىدىن 20 سى تەكشۈرۈپ چىقىلدى، ئەكسىلئىنقىلابچى قادىر مۇھەممەتنىڭ تۇرمىدىن قاچماقچى بولغانلىقىغا دائىر دېلو ۋە پەنجەم، مازار يېزىلىرىدىكى مۇھام باشچىلىقىدىكى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچى بولغانلىقىغا دائىر دېلو پاش قىلىندى. 1960 - يىل 2 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يەنە 5 - قېتىملىق «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، 48 ئورۇندىن 900 كىشى تەكشۈرۈلدى، بۇلاردىن 58ى تازىلاش ئوبيېكتى قىلىپ بېكىتىلدى.

1962 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە «چەتكە قېچىش» ۋەقەسى يۈز بەردى. ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ بۇزغۇنچىلىق قىلىش ھەرىكىتى كۆپىيىپ كەتتى. قەسەن «بەش خىل» ئۇنسۇرلار ھەمدە يەردە ئىغۋا تارقىتىپلا قالماي، بەلكى رېجىمغا بويسۇنمىدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تارقاتقان «دۇشمەنگە قارشى تۇرۇش كۆرسىتىش يەنمۇ كۈچەيتىپ، بىخەتەرلىك قوغداش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا يولىورۇق» قا ئاساسەن، ناھىيىدە «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش» خىزمەت گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. بۇ گۇرۇپپا خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى دۇشمەننىڭ ھەرىكەت ئەھۋالى ئۈستىدە مۇرەككەپ بولغان، غۇلجىدىكى «29 - ماي» ۋەقەسىنىڭ تەسىرىگە ئاڭ كۆپ ئۇچرىغان، چەتكە قېچىش ھادىسىسى ۋە ئىغۋا ئاڭ كۆپ تارقالغان غالىبىيەت گۇڭشې (پەنجەم يېزىسى)، «قىزىل يۇلتۇز» گۇڭشې (تۇرپانيۇزى يېزىسى)، راكېتا گۇڭشىبى (قارايانغاچ يېزىسى) ۋە 3 چارۋىچىلىق فېرمىسىغا قويۇپ، باستۇرۇش ئوبيېكتىدىن 66 نى ئېنىقلاپ چىقتى، بۇنىڭ ئىچىدە «29-ماي» ۋەقەسىگە قاتناشقان ھەمدە نەق بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە ئارىلاشقانلار 21، بۇلاڭچىلىق قىلغانلار 8، سۈيقەستچىلىك قىلىپ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ چەتكە قاچقانلار 19؛ ئابدۇمىجىت مەسۇم باشچىلىقىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات — «مىللىي ئەركىنلىك گۇرۇھى» ۋە ئەزاسىدىن 21 كىشى ۋە 15 كىشى بولۇپ ھەممىسى تۇتۇلدى. 1968 - يىلى يەنە مەمەتجان راشىدىن باشچىلىقىدىكى «ئابلا بۇركۈت» نامىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات پاش قىلىندى. 1969 - يىلى ناھىيە بويىچە ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلاتنىن 21ى، ئەزاسىدىن 427سى قېبزىپ چىقىلدى. «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» نىڭ غۇلجا ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتىدىن 46سى، ئەزاسىدىن 1101ى قېبزىپ چىقىلدى، بۇنىڭدىن 460 نەچچە كىشى تەكشۈرۈپ بىرتەرەپ قىلىندى. 1975 — 1976 - يىللىرى غۇلجا ناھىيىسىدە چەتكە قېچىش ۋە سىرتقا قېچىپ بېرىپ سۈيقەستچىلىك قىلىش ھەرىكىتى بىرقەدەر ئېغىر بولدى. دۆلەتكە خائىنلىق قىلىپ چەتكە قېچىش دېلوسىدىن 4ى پاش قىلىندى، 10 جىنايەتچى بىرتەرەپ قىلىندى.

80 - يىللاردىن بۇيان ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ سىياسىي قوغداش بۆلۈمچىسى «مۇقىملىق ھەممىنى بېسىپ چۈشىدۇ» دېگەننى مەركىزىي ۋەزىپە قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، ناھىيە مىقياسىدا سىياسىي قوغداش بويىچە تەكشۈرۈپ تەنقىد قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، سىياسىي ئەھۋال، جەمئىيەت ئەھۋالى ۋە دۇشمەن ئەھۋالىنى چوڭقۇر تەكشۈرۈپ ئىگىلەپ، جەمئىيەتكە زىيان يەتكۈزىدىغان بارلىق

ھەربىرىنى بىخ ھالىتىدە يوقىتىپ، جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش خىزمىتىدە ئەلا نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. 1981 - يىل 4 - ئايدىن 8 - ئايغىچە دۈشمەن، ئىشپىيون ۋە گۇمانلىق ئۇنسۇردىن 429 ى تەكشۈرۈپ چىقىلدى. 1989 - يىلى 30 ئادەم قانۇنسىز تەشكىلات پاش قىلىندى.

§ 4 . نوپۇس باشقۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدە نوپۇس ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ساقچى قويۇلدى، ئۇ ناھىيىنىڭ نوپۇسىنى تەكشۈرۈپ ستاتىستىكا قىلىش خىزمىتىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى.

1950 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىنىڭ نوپۇسىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ تىزىملاش باشلاندى، ئادەملەرنىڭ تۇغۇلغان ۋاقتى، ئۆلگەن ۋاقتى، كەسپى، سالاھىيىتى قاتارلىقلار تەكشۈرۈپ سىلىشتۇرۇلدى ھەمدە نوپۇس دەپتىرى تارقىتىپ بېرىلدى. ناھىيەدىكى يېزا ئىگىلىك نوپۇسىدا بولمىغانلارنى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق ئاساسىي قاتلام ساقچىخانىلار باشقۇردى، يېزا ئىگىلىك نوپۇسىنى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى باشقۇردى ھەمدە يىلنۇ يىل ستاتىستىكا قىلىپ ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىغا تىزىملاپ جەملەشكە يوللىندى.

1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە 16 مىڭ 982 ئائىلە، 76 مىڭ 420 ئادەم بارلىقى ئېنىقلاندى.

1961 - يىلدىن باشلاپ ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن ناھىيىگە كەلگەنلەر يىلدىن يىلغا كۆپەيدى. 1962 - يىلى «قىزىل يۇلتۇز»، «قىزىل بايراق» (1975 - يىلى غۇلجا شەھىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى)، «1 - ماي» گۈڭشېلىرىدا يىغىۋېلىش پونكىتى قۇرۇلدى. سىرتتىن كەلگەنلەرنى يىغىۋېلىش بىلەن بىللە بىر قىسىم خادىملار ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇۋېتىلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 514 ئادەم يىغىۋېلىندى، 188 ئادەم ئەسلى يۇرتىغا قايتۇرۇۋېتىلدى. 1965 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا ماسلىشىپ، جېلىلىيوزىدە ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش ئورنىدىن بىرنى قۇرۇپ، يىغىۋېلىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە نوپۇس باشقۇرۇش خىزمىتى بىرقەدەر قالايمىقانلىشىپ كەتتى. بەزى ئورگان - ئورۇنلار يېزا ئەزالىرىنى ئۆز ئالدىغا ناھىيە بازىرىغا يۆتكەۋالدى. 1965 - يىل 10 - ئايدىن 1966 - يىل 3 - ئايغىچە 60 ئائىلە نوپۇسىنى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ تەستىقى بىلەن يېزىدىن ناھىيىگە كۆچۈرۈپ كەلدى.

1977 - يىلدىن كېيىن نوپۇس باشقۇرۇش خىزمىتى توغرا ئىزغا چۈشتى. 1982 - يىلى 1970 - يىللاردا ئورۇش تەييارلىقى مەزگىلىدە تارقاقلاشتۇرۇلغان 285 ئادەمنىڭ تاۋار ئاشلىق نوپۇسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەمدە مەملىكەت بويىچە ئېلىپ بېرىلغان نوپۇسنى 3 - قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ۋەزىپىسى تاماملاندى. «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نوپۇس تىزىملاش نىزامى» توغرىسىدىكى يولىيورۇقنىڭ روھىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى 1983 - يىلى ئومۇمەن ناھىيىگە كېلىپ قوشۇمچە كەسىپ ۋە سودا سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار، ۋاقىتلىق ئىشلەمچىلەر ۋە تۇغقان يوقلاش ئۈچۈن كەلگەنلەر شۇ جايدىكى ساقچىخانىلارغا بېرىپ، ۋاقىتلىق نوپۇس تىزىملاش رەسمىيىتىنى بېجىرىشى كېرەك دەپ بەلگىلىدى. 1984- يىلى يەنە سىرتتىن كەلگەن خادىملارغا بىردەك ۋاقىتلىق تۇرۇش كىنىشكىسى تارقىتىپ بېرىش بەلگىلىمىسى يولغا قويۇلدى. دائىملىق ئائىلىلەردە تۇرۇشلۇق نوپۇسنىڭ تۇغۇلغان ۋاقتى، ئۆلگەن ۋاقتى، قولغا ئېلىنغان، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىلىپ ۋە تەربىيىلىنىپ قويۇپ بېرىلگەنلەرنى، ھەربىي سەپكە قاتناشقان، ھەربىي سەپتىن

چېكىنگەنلەرنى بىر ئاي ئىچىدە مەلۇم قىلىش ياكى نوپۇستىن ئۆچۈرۈۋېتىش كېرەك دەپ بەلگىلەندى. 1986-يىلى ناھىيە بويىچە ۋاقىتلىق نوپۇس 1049 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 753، ئايال 296؛ خەنزۇ 880، باشقا مىللەت كىشىلىرى 169؛ ئاپتونوم رايون ئىچىدىن كەلگىنى 254، ئاپتونوم رايون سىرتىدىن كەلگىنى 795. يېزا - بازارلاردا ساقچىخانا قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1990 - يىلغىچە ناھىيىدىكى يېزا - بازارلىق ساقچىخانىلارنىڭ ھەممىسى ئۆز تەۋەلىكىدىكى يېزا نوپۇسىنى باشقۇرۇش ئىشىنى ئۈتكۈزۈۋالدى. يىل ئاخىرىدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا نوپۇس بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە 17 ساقچىخانا 53 مىلك 816 ئائىلە، 275 مىلك 839 ئادەمنى بىۋاسىتە باشقۇردى.

نوپۇس باشقۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش بىلەن بىللە 1985 - يىلدىكى 6 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 12 - يىغىنىدا ماقۇللانغان «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاھالىلەر كىملىكى نىزامى» غا ئاساسەن، 1988 - يىل 10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى بويىچە ئاھالىلەرگە كىملىك تارقىتىش خىزمىتى ئومۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە 12 كىشىدىن تەركىب تاپقان رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى، ئەزاسى 43 قىلىپ بېكىتىلدى. يېزا - بازار، مەيدانلار (تۇمەن، مەيدان) دا 5 - 9 كىشىدىن تەركىب تاپقان كىملىك تارقىتىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. پۈتۈن ناھىيە 29 باشقۇرۇش رايونىغا ئايرىلدى. باشقۇرۇش رايونلىرىدا سۈرەت تارتىش نۇقتىسى قۇرۇلدى، ۋەزىپە باشقۇرۇش رايونلىرىغىچە تەقسىم قىلىندى ھەمدە مۇكاپاتلاش - جازالاش تۈزۈمى ئورنىتىلدى. ۋاقىت قىس، ۋەزىپە ئېغىر، خادىم ۋە خىراجەت يېتىشمىگەن ئەھۋالدا كىملىك تارقاتقۇچى خادىملار جاپالىق ئىشلەپ، ۋەزىپىنى ۋاقتىدا، سان - سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلغان ئاساستا ئورۇندىدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1990 - يىل 1 - ئايدا «ئاھالىلەر كىملىكى ئىشلىتىش ۋە ئۇنى تەكشۈرۈش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقاردى. ھەرخىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن كىملىك ئالالمىغانلارغا قارىتا ۋاقىتلىق كىملىك ئىشلىتىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1990 - يىل 5 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 150 مىلك ئادەمگە كىملىك تارقىتىلدى، بۇ كىملىك تارقىتىشقا تېگىشلىك بولغان 194 مىلك ئادەمنىڭ 78% نى، سۈرەتكە چۈشكەن ئادەم 170 مىلك 700 بولۇپ، 87.01% نى ئىگىلىدى، كارتىغا كىرگۈزۈلگەن ئادەم 169 مىلك بولۇپ، 87% نى ئىگىلىدى. 12 باشقۇرۇش رايونى ۋەزىپىنى 90%، 4 باشقۇرۇش رايونى 80% تىن كۆپرەك ئورۇندىدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى يەنە دائىملىق نوپۇسنى تىزىملاش كارتىسى ۋە تىزىملاش كارتىسى ئىلتىماس قىلىشنى باشقۇرۇشنى يېزا - بازارلىق (مەيدانلىق) ساقچىخانىلارغا ئۈتكۈزۈپ بەردى. ساقچىخانا يوق رايونلارغا مەخسۇس نوپۇس تىزىملاش خادىمى ياكى قوشۇمچە خادىم سەپلەپ بېرىلدى. ئالدى بىلەن ساقچىخانا تىزىملاپ كارتا تولۇرغۇزدى، ئاندىن كىملىك تارقىتىش ئىشخانىسىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۈتكۈزۈۋېلىشىغا تاپشۇرۇلدى. ئاھالىلەرگە كىملىك تارقىتىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇش ئارقىلىق نوپۇس باشقۇرۇش خىزمىتى ئۇچۇن پۈختا ئاساس سېلىندى. بۇ جەمئىيەت ئامانلىقىنى قانتىق باشقۇرۇش، ئاقما نوپۇسنى تەكشۈرۈش، ئېقىپ يۈرۈپ جىنايەت ئۆتكۈزگۈچىلەرنى چەكلەش ۋە ئۇلارغا زەربە بېرىش، ياخشى بولغان جەمئىيەت تەرتىپىنى ساقلاپ، پۇقرالارنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇق - مەنپەئىتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش جەھەتتە مۇھىم رول ئويناندى.

§ 5. مۇھاجىرلار ئىشلىرى ۋە تاشقى ئىشلارنى باشقۇرۇش

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدە غۇلجا ناھىيىسىدە چەت ئەل مۇھاجىرى بىرقەدەر كۆپ ئىدى،

ئۇلار ئاساسلىقى روسىيىلىك مۇھاجىرلار ئىدى. ئىلى — روسىيە سودا يولى ئېچىلغاندىن كېيىن چەك مۇلالىسى ھۆكۈمىتى روسىيىلىك سودىگەرلەر باج تاپشۇرمىسىمۇ بولىدۇ دەپ بەلگىلىمە چىقاردى، شۇنىڭ بىلەن نۇرغۇن روسىيە سودىگەرلىرى ئىلىغا كىردى. تۆۋجى، گۈاڭشۇ يىللىرىدا جۈڭگو بىلەن روسىيە 2 قېتىم چېگرا ئايرىدى، ئادەم يەرگە قاراپ ئايرىلدى، نەتىجىدە نۇرغۇن رۇس مۇھاجىرلىرى ئىلىدا قېلىپ قالدى. 1 - دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە چارروسىيىسىنىڭ جەڭدە مەغلۇپ بولغان بىر قىسىم ئەسكەرلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئىلىغا قېچىپ كەلدى. شۇەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى) دىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، غۇلجا ناھىيىسىدە شۇ چاغدا چەت ئەل مۇھاجىرىدىن 1224 ئائىلە، 3479 ئادەم بار ئىكەن.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە مۇھاجىرلارنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە ئوبلاستلىق جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى مەسئۇل بولدى. 1957 - يىل 6 - ئايدا بۇ كەسپنى غۇلجا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ئۈتكۈزۈۋالدى. كونكرېتنى خىزمەتكە سىياسىي قوغداش بۆلۈمچىسى مەسئۇل بولدى. مەركىزىي كومىتېتنىڭ چەت ئەل مۇھاجىرلىرىنى تىزىملاش توغرىسىدىكى يولىيورۇقىغا ئاساسەن، چەت ئەل مۇھاجىرلىرى قايتا ئېنىقلاندى ھەمدە ئۇلارنىڭ پاتالىيەت دائىرىسى بەلگىلەپ بېرىلدى. شۇ يىلى 786 ئائىلىدىكى 3794 چەت ئەل مۇھاجىرغا 850 تۇرۇش كىنىشكىسى قايتىدىن تارقىتىپ بېرىلدى. چېگرىدىن چىقمىغان سوۋېت مۇھاجىرى ئائىلىسىدىن 93 ى تىزىمغا ئېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە پاسپورتى بار مۇھاجىر 130، مۇھاجىرلارنىڭ بىۋاستە ئۇرۇق - تۇغقىنى 253. 1958 - يىلى ناھىيە بويىچە 1084 ئائىلىدە، 6146 سوۋېت مۇھاجىرى بار ئىدى. 1960 - يىلى 479 ئائىلىدە 2249 مۇھاجىر قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە پاسپورتى بارلار 579؛ 1962 - يىلدىن باشلاپ سوۋېت مۇھاجىرلىرى يۇرتىغا قايتۇرۇلدى. ناھىيىلىك پارتكومدا 7 كىشىلىك مۇھاجىرلارنى قايتۇرۇش كومىتېتى ۋە سوۋېت مۇھاجىرلىرىنى قايتۇرۇش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ئىشخانىدا 13 خىزمەتچى خادىم ئىشلىدى. 377 ئائىلىدىكى 750 سوۋېت مۇھاجىرنى قايتۇرۇش تەستىقلاندى؛ 285 قانۇنسىز پاسپورت، 1757 ئاق ھۆججەت يىغىۋېلىندى. 1963 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا سوۋېت مۇھاجىرلىرىنى قايتۇرۇش خىزمىتى ئاياغلاشتى. ناھىيە بويىچە 534 پاسپورت، 797 مۇھاجىرنىڭ، 2494 جۈڭگو پۇقرالىرىنىڭ رەسمىيىتى بېجىرىلدى؛ قېلىپ قالغان سوۋېت مۇھاجىرى ۋە قانۇنسىز پاسپورت ئېلىپ يۈرگەنلەرنىڭ تەكتى ئېنىقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇھىم گۇماناللىق ئۇنسۇردىن 15 ى قاتتىق باشقۇرۇلدى.

1964 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى گوۋۇيۈەن «چەت ئەللىكلەرنىڭ چېگرىدىن كىرىش، چىقىش، ئۆتۈش ۋە تۇرۇپ قېلىپ ساياھەت قىلىشىنى باشقۇرۇش نىزامى»نى ئېلان قىلدى. جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى «چەت ئەللىكلەرنىڭ چېگرىدىن كىرىش، چىقىش، ئۆتۈش، تۇرۇپ قېلىپ ساياھەت قىلىشىنى باشقۇرۇش نىزامىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش توغرىسىدا پىكىر» ۋە «چەت ئەل مۇھاجىرلىرىنى تەكشۈرۈش تۈزۈمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە چەت ئەل مۇھاجىرلىرىنى تەكشۈرۈش پونكىتى قۇرۇش لايىھىسى»نى ئېلان قىلدى، بۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مۇھاجىرلارنى ۋە تاشقى ئىشلارنى باشقۇرۇش خىزمىتى يەنىمۇ كۈچەيدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، چېگرىدىن كىرىدىغان ۋە چىقىدىغان خادىملار كۆپەيدى. ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى چەت ئەلدىن ناھىيىگە تۇغقان يوقلاشقا ۋە دوستلارنى زىيارەت قىلىشقا كەلگەنلەرنىڭ، ناھىيە تەۋەسىدىن چەت ئەلگە چىقىدىغانلارنىڭ رەسمىيىتى ۋە ئىسپاتلىرىنى بېجىرىش بىلەن بىللە ھەجگە بېرىش، تۇغقان يوقلاش ئۈچۈن چەت ئەلگە چىقىدىغان ۋە چەت ئەلدىن قايتىپ كەلگەنلەرگە بولغان نازارەتچىلىكنى كۈچەيتىپ، ئۇلارنىڭ ھەربىر ئەھۋالىنى ۋاقتىدا ئىگىلەپ تۇردى. 1980 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىن چەت ئەلگە تۇغقان يوقلاش، دوستلارنى زىيارەت قىلىش ۋە چەت ئەلگە چىقىپ ئولتۇراقلىشىشنى ئىلتىماس قىلغانلار 22 گە يەتتى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق 11 كىشىنىڭ ئىلتىماسى تەستىقلاندى. 1981 - يىلى

چەت ئەلگە چىقىدىغان 15 ئادەمنىڭ ئىلتىماسى تەستىقلاندى. 1985 - يىلى جۇڭگو پۇقراسىدىن چەت ئەلگە چىقىپ ئولتۇراقلىشىشنى ئىلتىماس قىلغان 11 كىشىنىڭ، ھەجگە بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان 12 ئائىلىدىكى 15 كىشىنىڭ، سوۋېت، تۈركىيە قاتارلىق جايلارغا تۇغقان يوقلاشقا بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان 12 ئائىلىدىكى 15 كىشىنىڭ رەسمىيەتى بېجىرىلدى. جۇڭگو پۇقراسىنىڭ چەت ئەلدىكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى جۇڭگوغا كېلىپ تۇغقان يوقلاشقا تەكلىپ قىلىش ئىلتىماسىدىن 163 ى قوبۇل قىلىندى؛ چەت ئەلدىن جۇڭگوغا تۇغقان يوقلاش ئۈچۈن كەلگەن 114 ئائىلىدىكى 126 كىشى كۈتۈۋېلىندى، نوپۇس تىزىملاش ئىشى ۋاقتىدا ئىشلەندى، سىياسەت بويىچە ئۇلارنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى پائالىيەت دائىرىسى بەلگىلەپ بېرىلدى.

1986 - يىل 7 - ئايدا چەت ئەلدىن جۇڭگوغا ۋاقتىلىق تۇغقان يوقلاشقا ۋە ساياھەتكە كەلگەنلەرنى تىزىملاش، باشقۇرۇش ھوقۇقى ئاساسىي قانۇنىمىزغا ئاساسەن ئىزچىل ساقچىخانىلارغا بېرىلىپ، چەت ئەلدىن كەلگەنلەرنى تەكشۈرۈپ ئەھۋال ئىگىلەش ۋە گۇۋاھنامە ئالماشتۇرۇش خىزمىتى كۆچەيتىلدى. 1989 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا تاشقى ئىشلار بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى، يىل ئاخىرىغىچە ناھىيىگە تۇغقان يوقلاش، ساياھەت قىلىشقا كەلگەن چەت ئەللىكتىن 67 ئائىلىدىكى 1481 كىشى كۈتۈۋېلىندى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە دۆلىتىمىز پۇقرالىرىنىڭ چەت ئەلدىكى تۇغقانلىرىنى تەكلىپ قىلىش ئىلتىماسىدىن 520 ئائىلىدىكى 919 ى قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭدىن 241 ئائىلىدىكى 490 كىشىنىڭ ئىلتىماسى تەستىقلاندى. غۇلجا ناھىيىسىگە تۇغقان يوقلاشقا ۋە ساياھەتكە كەلگەن چەت ئەللىكتىن 644 ئائىلىدىكى 1757 كىشى كۈتۈۋېلىندى. چەت ئەلگە ئالاقىدار 72 ئادەمگە چېتىلىدىغان 45 دېلو تەكشۈرۈپ بىرتەرەپ قىلىندى، بۇنىڭ ھەممىسى قانۇنسىز ساياھەت.

6 § . قاتناش بىخەتەرلىكىنى باشقۇرۇش

نىلقا، موڭغۇلكۆرە، كۈنەس، توققۇزتارا، تېكەس ناھىيىلىرىگە بارىدىغان تاشيول غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدىن ئۆتىدۇ. بۇ تاشيولدا قاتنايدىغان ئاپتوموبىل كۆپ، باشقۇرۇش ۋەزىپىسى ئېغىر. ئۇنىڭ ئۈستىگە يول تار بولغاچقا، قاتناش ھادىسىلىرى دائىم يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. 1956 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ئامانلىق قوغداش بۆلۈمچىسىگە قاتناش ئامانلىقىنى قوغداش ساقچىسى سەپلەپ بەردى، بۇ بۆلۈمچە قاتناش بىخەتەرلىكىنى تەشۋىق قىلىشقا، قاتناش تارماقلىرىغا ھەمكارلىشىپ، ناھىيىدىكى ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىنى تەكشۈرۈشكە، قائىدىگە خىلاپلىق قىلىپ پىراۋىسىز ئاپتوموبىل ھەيدىگەنلەرنى ۋە تۇرلۇك قاتناش ھادىسىلىرىنى بىرتەرەپ قىلىشقا مەسئۇل بولدى. 1959 - يىلى ناھىيە بويىچە 3 قېتىم قاتناش ھادىسىسى يۈز بېرىپ، 4 ئادەم ئۆلدى. ھەر يىلى 5 - 6 قېتىم قاتناش ھادىسىسى يۈز بېرىپ تۇردى. 1978 - يىلى قاتناش ھادىسىسى ئىنتايىن ئېغىر بولدى يەنى 21 قېتىم ھادىسە يۈز بېرىپ، 25 ئادەم ئۆلدى، 15 ئادەم زەخمىلەندى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى بىلەن قاتناشنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش تارماقلىرى ناھىيىدىكى بارلىق ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىنى تەكشۈردى. پىراۋىسىز ئاپتوموبىل ھەيدىگەنلەرگە تەربىيە بېرىش بىلەن بىللە جازا بەردى. شۇنىڭ بىلەن قاتناش تەرتىپى ياخشىلاندى. 1983- يىلى ناھىيە بازىرىنىڭ ئاساسلىق كوچىلىرىغا قاتناش باشقۇرغۇچى خادىم سەپلەندى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قاتناش قائىدىسىنى تۈزۈپ چىقىپ مۇنۇلارنى بەلگىلىدى: ھەر يىلنىڭ 11- ئېيىنى قاتناش بىخەتەرلىكى تەربىيىسى پائالىيەت ئېيى قىلىپ بېكىتىش؛ بارلىق ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ ناھىيە بازىرىدىكى سۈرئىتى 15 كىلومېتىردىن ئېشىپ كەتمەسلىك، چوڭ يۈك ئاپتوموبىلى،

تراكتور، ئۇلاغ ھارۋىلىرى بىردەك ئايلىنىپ مېڭىش، ناھىيە بازىرىنىڭ ئاساسلىق كوچىلىرىغا كىرمەسلىك؛ ناھىيە بازىرىدىكى ئاساسلىق كوچىلارنى راۋانلاشتۇرۇش ئۈچۈن پىيادىلەر يولى بىلەن ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنى ئايرىش؛ ناھىيە بازىرىدىكى كوچىلارغا ئاپتوموبىللارنىڭ يول يۈرۈش ۋە بىخەتەرلىك بەلگىسى ئورنىتىش. ناھىيىلىك پارتكوم، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش، سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرىدىن مەخسۇس ئادەم ئاجرىتىلىپ، تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى تەشكىللىنىپ، بىرلەشمە تەكشۈرۈش ۋە بىخەتەرلىك تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلىپ، قاتناش تەرتىپى كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى. 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە ناھىيە تەۋەسىدىكى قاتناش تىرانسپورت كەسىپلىرى تېز كۆپەيدى، بۇنىڭ بىلەن قاتناش ھادىسىلىرىنىڭ يۈز بېرىش نىسبىتىمۇ ئۆرلەپ كەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 1986 ـ يىلى 86 قېتىم قاتناش ھادىسىسى يۈز بېرىپ، 32 ئادەم ئۆلدى، 67 ئادەم يارىلاندى. 1988 ـ يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا قاتناش چوڭ ئەترىتى قۇرۇلدى، بۇ ئەترەت غۇلجا شەھىرىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئۈچ ئاچا يول ئېغىزىدا قاتناش باشقۇرۇش پونكىتى تەسىس قىلدى. بۇ پونكىت ئاپتوموبىللارنىڭ بىخەتەرلىكىنى كەلگۈسىدە تەكشۈرگەندىن باشقا، ھەر ئايدا يەنە 2 قېتىم ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى شوپۇرلىرىنى تەربىيىلەپ، ئاپتوموبىل ھەيدەش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىش كۇرسى ئاچتى، قاتناش قائىدىسىنى تەشۋىق قىلدى. قاتناش تەرتىپىنى نورماللاشتۇرۇش ئۈچۈن، شۇ يىلى «يۈز كۈن ھادىسە يۈز بەرمەسلىك» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، مۇئەييەن نەتىجىلەرگە ئېرىشىپ، قاتناش ھادىسىسىنىڭ ئالدىنى ئالدى ۋە ئازايتتى.

1990 ـ يىلى 69 قېتىم قاتناش ھادىسىسى يۈز بېرىپ، 23 ئادەم ئۆلدى، 52 ئادەم يارىلاندى، بۇنى 1986 ـ يىلدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا قاتناش ھادىسىسى 19.7%، ئۆلگەن ئادەم 30.3%، يارىلانغان ئادەم 37.3% ئازايدى.

§ 7 . ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش

مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) غۇلجا ساقچى ئىدارىسى ئامىۋى ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش ئەترىتى تەشكىللىدى، بىر قېتىم مۇۋەپپەقىيەتلىك مانېۋىر ئۆتكۈزدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش خىزمىتىگە ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسىنىڭ ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش ئىشخانىسى مەسئۇل بولدى. شۇ چاغلاردا ئوتتىن مۇداپىئەلىنىشكە ئىشلىتىلىدىغان مەخسۇس ئوسكۇنە يوق ئىدى. ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش ئىشخانىسىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئامما ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش، ئوت ئۆچۈرۈش بىخەتەرلىكى تەربىيىسى بېرىش، ھەر يىلى ئەتىياز، كۈز پەسىللىرىدە بېزىلارنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ، يېڭى يىل، باھار بايرىمى، ئۆكتەبىر بايرىمى قاتارلىق بايرام ۋە دەم ئېلىش كۈنلىرىدە ئورگان ۋە ئىدارىلەرنىڭ بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش ۋە بىخەتەرلىك قائىدە تۈزۈملىرىگە ئەمەل قىلىش ئەھۋالىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ، يوشۇرۇن خەۋپنى بايقاش ۋە بىرتەرەپ قىلىشتىن ئىبارەت. 60 ـ يىللاردىن باشلاپ ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش ئىشخانىسىغا ئاددىي ئوت ئۆچۈرۈش ئوسكۇنىلىرى سەپلەپ بېرىلدى، مەسىلەن: قۇرۇق پاراشوكلۇق ئوت ئۆچۈرگۈچ، ماغنىزىيلىشىدىغان ئوت ئۆچۈرۈش سۇيۇقلۇقى ۋە قۇم خالتا قاتارلىقلار. 1973 ـ يىلى ناھىيىدىكى نۇقتىلىق ئوتتىن مۇداپىئەلىنىدىغان ئورۇنلىرى بىرى بولغان ناھىيىلىك تۈرلۈك مالىلار شىركىتى ناھىيە بويىچە تۇنجى بولۇپ ئوت ئۆچۈرۈش ئاپتوموبىلى سېتىۋالدى، كېيىن

ئۇنىڭغا قاراشلىق ئورۇنلار ئارقا - ئارقىدىن ئوت ئۆچۈرگۈچ ۋە ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش ئۇسكۇنىلىرىنى سېتىۋېلىشقا باشلىدى. 1987 - يىلى ناھىيىلىك ماي ئىسكىلاتى قاتارلىق ئوتتىن مۇداپىئەلىنىدىغان بىرقانچە نۇقتىلىق ئورۇندا ئوتتىن مۇداپىئەلىنىدىغان 3 چوڭ ئەترەت قۇرۇلدى. ئوت ئۆچۈرگۈچى 125 كە يەتتى، ئۇلارغا زۆرۈر بولغان ئوت ئۆچۈرۈش ئۇسكۇنىلىرى سەپلەپ بېرىلدى، مەسىلەن: ئوت ئۆچۈرۈش جۈمىكى، تۆك، گۈرجەك، تاشپاختا، كىگىز قاتارلىقلار. 1990 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا ئوت ئۆچۈرۈش بۆلۈمچىسى قۇرۇلۇپ، 3 شتات بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش ۋە ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش تەربىيىسى خىزمىتى يەنمۇ كۈچەيتىلدى.

ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش ئىشخانىسى قۇرۇلغاندىن بۇيان، زاۋۇت، كان - كارخانا ۋە كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش خىزمىتى نۇقتىلىق تۈتۈلغان بولسىمۇ، لېكىن ئوت ئاپىتى يەنىلا دائىم يۈز بېرىپ تۇردى. ناھىيە تەۋەسىدە يۈز بەرگەن بىرقانچە قېتىملىق ئوت ئاپىتىنىڭ ھەممىسى باشقۇرۇش ياخشى بولمىغانلىقى، خىزمەتچى خادىملار بىخۇتلۇق قىلىپ قائىدىگە خىلاپ مەشغۇلات قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقتى. 1959 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ ئىسكىلاتىغا ئوت كېتىپ 500 مىڭ يۈەن قىممىتىدىكى تاۋار كۆيۈپ كەتتى. كېيىن رازۋېدكا قىلىپ تەكشۈرۈش ئارقىلىق بۇ ئوت ئاپىتىنىڭ بىر مۇشۇكنىڭ ئىسكىلاتقا كىرىۋېلىپ، سەرەڭگىنى (بىخەتەر بولمىغان سەرەڭگە) چىشلىگەنلىكىدىن كېلىپ چىققانلىقى ئېنىقلاندى. 1982 - يىل 11 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ۋە 1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىغا 2 قېتىم ئوت كېتىپ، 3500 يۈەن قىممىتىدىكى زاۋۇت ئۈيى بىلەن 2630 يۈەن قىممىتىدىكى 8 ئېلېكترماتور، 1000 كىلوگرام سۇ يېغى، 9300 يۈەن قىممىتىدىكى 3 ياغ تارتىش ماشىنىسى كۆيۈپ كەتتى، زىيان 100 مىڭ يۈەندىن ئاشتى. سەۋەبى مەشغۇلاتچى خادىملار مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىپ، ئىش ئورنىدىن خالىغانچە ئايرىلغاچقا، قازاندا قورۇلۇۋاتقان زىغىر كۆيۈپ كېتىپ، شامالدا ئوت كەتكەن، زاۋۇتتا ئوت ئۆچۈرۈش ئۇسكۇنىسى يوق ئىدى. 1989 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتىنىڭ ئوراش - قاچىلاش سېخىدا ئېغىر ئوت ئاپىتى يۈز بېرىپ، 2 مىليون 500 مىڭ يۈەن زىيان بولدى، بۇ يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، غۇلجا ناھىيىسىدە يۈز بەرگەن ئەڭ چوڭ ئوت ئاپىتى ھېسابلىنىدۇ. ئوراش - قاچىلاش سېخىدىكى ئېلېكتر ئۇسكۇنىلىرىنىڭ توك يولىغا ئۆلچەمسىز «ئىلغۇچسىمان» ئۇلىغۇچ ئىشلىتىلگەچكە، ئۇ چاق تۇرماي، توك سىمىدىكى ئىزولياتسىيە قاتلىمى قىزىپ ئوت ئاپىتى كېلىپ چىققان. ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ھاراق زاۋۇتى رەھبەرلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشقىلا ئەھمىيەت بېرىپ، بىخەتەرلىككە ۋە ئوتتىن مۇداپىئەلىنىشكە سەل قارىغانلىقى سەۋەبلىك بەلگىلىك جازالىندى. بۇ قېتىمقى زور ئوت ئاپىتى ھەر مىللەت خەلقىگە نىسبەتەن بىر قېتىملىق ئاگاھلاندۇرۇش بولدى. ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى شۇ قېتىملىق ئوت ئاپىتىدىن ئىبرەت ئېلىپ، ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش، ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش بىخەتەرلىكىنى كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈپ، كۆزەتچىلىك تۈزۈمىنى بىرمۇبىر ئەملىيلەشتۈردى. يېزا - بازار مەيدان ۋە كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرى شۇنداقلا ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش خادىملىرىنى كۆپ قېتىم تەربىيىلىدى. ئوتتىن مۇداپىئەلىنىشتىكى نۇقتىلىق ئورۇنلاردىن زىغىر تالاسى زاۋۇتى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى ئۈيۈشتۈرغان ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش، ئوت ئۆچۈرۈش مانۇبرىنى كۆردى. ئۆگىنىش ئارقىلىق ئوت ئۆچۈرگۈچى خادىملارنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسى ئۆستى. خەلق ئاممىسىنىڭ ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش ئېڭى كۈچەيدى. ئوتتىن مۇداپىئەلىنىشتىكى مۇھىم ئورۇنلارنىڭ ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش ئېڭى كۈچەيتىلدى ۋە ئوت ئۆچۈرۈش ئۇسكۇنىلىرى ياخشىلاندى. ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ۋە بازارلىق ساقچىخانا يۇقىرىدىكى ئورۇنلار بىلەن بىخەتەرلىكنى ھۆددىگە ئېلىش مەسئۇلىيەت توختىمى ئىمزالىدى. 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئاساسىي جەھەتتىن زور ئوت ئاپىتى يۈز بەرمىدى.

غۇلجا ناھىيىسى بويىچە قىسمەن يىللاردا يۇز بەرگەن ئامانلىق ساقلاش، ئوت ئاپىتى ھادىسىلىرى

جەدۋەل: 17 — 1

يىللار	ئوت ئاپىتى		قاتناش ھادىسىسى		باشقا ھادىسىلەر
	قېتىم سانى	زىيان	قېتىم سانى	زىيان	
1954					زەھەرلىنىش ھادىسىسى 3، ئۇلگەن ئادەم 2، يارىلانغان ئادەم 32؛ سۈدا ئېقىپ كېتىش ھادىسىسى بىر، ئۇلگەن ئادەم بىر
1956	23				
1957	2				
1959	5	54100 يۈەن	3	ئۇلگەن ئادەم 4	
1960	23	ئۇلگەن ئادەم 5، يارىلانغان ئادەم 5، زىيان 5773 يۈەن	1	ئۇلگەن ئادەم 3، يارىلانغان ئادەم 2	زەھەرلىنىش ھادىسىسى 2، يارىلانغان ئادەم 2؛ باشقا ھادىسە 10، يارىلانغان ئادەم 259
1961	10	ئۇلگەن ئادەم 3، يارىلانغان ئادەم 2، زىيان 46 مىڭ 570 يۈەن	1	ئۇلگىنى بىر ئادەم	سۈدا ئۇلگەن ئادەم 8، توقۇلاپ ئۇلگەن ئادەم بىر، ئۇلۇۋالغان ئادەم 5؛ زەھەرلىنىپ ئۇلگەن ئادەم 3، يارىلانغان ئادەم 24
1962	8	ئۇلگەن ئادەم بىر، زىيان 8612 يۈەن	2	ئۇلگەن ئادەم بىر، يارىلانغان ئادەم 2	سۈدا ئۇلگەن ئادەم 2، زەھەرلىنىپ ئۇلگەن ئادەم بىر، يارىلانغان ئادەم بىر
1963	8	زىيانغا ئۇچرىغان ئاشلىق 990 كىلوگرام، پۇلغا سۈندۈرغاندا 100 يۈەندىن ئاشىدۇ	1		
1964	4	زىيان 1910 يۈەن	1	ئۇلگەن ئادەم بىر	زەھەرلىنىش ھادىسىسى 3، ئۇلگەن ئادەم 3، يارىلانغان ئادەم بىر
1965	9	ئۇلگەن ئادەم بىر، زىيان 2666 يۈەن	1	ئۇلگەن ئادەم بىر	سۈدا ئېقىپ كېتىش ھادىسىسى 4، ئۇلگەن ئادەم 4
1966	6	زىيان 19.1975 يۈەن	4	ئۇلگەن ئادەم 3	زەھەرلىنىش ھادىسىسى بىر، ئۇلگەن ئادەم بىر؛ باشقا ھادىسە بىر، ئۇلگەن ئادەم بىر
1971			1	ئۇلگەن ئادەم بىر	
1972			5	ئۇلگەن ئادەم 4، يارىلانغان ئادەم بىر	
1973	2	زىيان 3914 يۈەن	1	ئۇلگەن ئادەم بىر	
1974	6	زىيان 7000 يۈەن	1	ئۇلگەن ئادەم بىر	ئىش ئۈستىدە زەخمىلىنىش ھادىسىسى 3، ئۇلگەن ئادەم 4، يارىلانغان ئادەم بىر؛ تاسادىپىي ھادىسە بىر، ئۇلگەن ئادەم بىر

1975	3	زىيان 4800 يۈەن		ئۇلگەن ئادەم 2، زەخمىلىنىش ھادىسىسى بىر، ئۇلگەن ئادەم 2؛ زەخمىلىنىش ھادىسىسى 2، ئۇلگەن ئادەم 9، ناسادىپىي ھادىسە بىر، ئۇلگەن ئادەم بىر	
1976				زەخمىلەنگەن ئادەم 7	
1977	2	زىيانغا ئۇچرىغان ئاشلىق 200 كىلوگرام، پۇلغا سۈندۇرغاندا 200 يۈەن	1	ئۇلگەن ئادەم بىر	زەخمىلىنىش ھادىسىسى بىر، ئۇلگەن ئادەم بىر
1978			21	ئۇلگەن ئادەم 2، يارىلانغان ئادەم 15	زەخمىلىنىش ھادىسىسى 3، ئۇلگەن ئادەم 7
1979			15	ئۇلگەن ئادەم 14، يارىلانغان ئادەم 5	
1982	17	زىيان 69 مىڭ 400 يۈەن	23		
1986			86	ئۇلگەن ئادەم 33، يارىلانغان ئادەم 67	
1987	22	ئۇلگەن ئادەم بىر، زىيان 73 مىڭ 410 يۈەن	34	ئۇلگەن ئادەم 9، يارىلانغان ئادەم 18	
1988	17	ئۇلگەن ئادەم بىر، يارىلانغان ئادەم بىر، زىيان 55 مىڭ 900 يۈەن	182	ئۇلگەن ئادەم 24، يارىلانغان ئادەم 87	ئۇلۇۋالغان ئادەم 4، سۇدا ئۇلگەن ئادەم 7؛ زەھەر چېكىش ھادىسىسى بىر، ئۇلگەن ئادەم بىر؛ زەھەرلىنىپ ئۇلگەن ئادەم 3
1989		بىر قېتىم زور ھادىسە يۈز بەردى، زىيان 2 مىليون 500 مىڭ يۈەن	84	ئۇلگەن ئادەم 23، يارىلانغان ئادەم 5	
1990			69	ئۇلگەن ئادەم 23، يارىلانغان ئادەم 52	

Ⅱ باب

تەپتىشلىك

§1. ئاپپارات

1952 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنى قۇرۇشنىڭ تەييارلىقى باشلاندى. 1953 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلدى. ئورنى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى «ئازادلىق» يولى ستالىن كوچىسى 4 - تاركوچىدا) بولۇپ، غۇلجا ناھىيىلىك

خەلق تەپتىش مەھكىمىسى دەپ ئاتالدى، ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىگە قارىدى، تۈرسۇن ئابلا باش تەپتىش بولدى، مەھكىمىدە 4 كادىر بار ئىدى. مەھكىمىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى جىنايەتچىلەرنى قولغا ئېلىش - ئالماسلىقنى تەكشۈرۈش، بىر قىسىم جىنايى ئىشلار دېلوسى ۋە سىياسىي دېلولارنى قايتا تەكشۈرۈش ئىشلىرىغا قاتنىشىپ، خاتالىقلارنى تۈزىتىش، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى ۋە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكەتلىرىگە ماسلىشىشتىن ئىبارەت. 1954 - يىلى گوۋۇيۈەن «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» ۋە «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى خەلق تەپتىش مەھكىمىلىرىنىڭ تەشكىلىي قانۇنى»نى ئېلان قىلدى. ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىدە 7 كادىر بار بولدى. 1955 - يىلى ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق تەپتىش مەھكىمىسىگە قارىدى، 1958 - يىلى تەپتىشلىك، جامائەت خەۋپسىزلىكى، سوت مەھكىمىسى بىرلىشىپ ئىش بېجىرىپ، «بىر باشلىق ئۈچ باشلىقنىڭ ئىشنى قىلىش، بىر خادىم ئىككى خادىمنىڭ ئىشنى قىلىش» ئۇسۇلى يولغا قويۇلدى، شۇنىڭ بىلەن تەپتىش ئورگىنىنىڭ دېلو بېجىرىش تەرتىپى ۋە تۈزۈمى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1962 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى غۇلجا شەھىرىدىن غۇلجا ناھىيە بازىرىغا كۆچۈرۈلدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلاندى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى زەربىگە ئۇچراپ، پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

1979 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، مەھكىمە ئورنى ناھىيە بازىرىدىكى «تىنچلىق» يولى 72 - قورۇدا ئىدى. مەھكىمىدە جىنايى ئىشلار رازۋېدكا بۆلۈمى، ئىشخانا تەسىس قىلىندى، بىر باش تەپتىش، بىر مۇئاۋىن باش تەپتىش قويۇلدى. بۇنىڭدىن سىرت يەنە بىر كادىر مەخسۇس تۇرمە خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. مەھكىمە بويىچە 27 كادىر بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە تەپتىش ۋە ياردەمچى تەپتىش 11، پوتوكچى 9، مەمۇرىي خادىم 4؛ 1980 - يىل 3 - ئايدا ئىقتىسادىي تەپتىش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى 7 - ئايدا ناھىيىلىك تەپتىش كومىتېتى قۇرۇلدى. 1981 - يىل 2 - ئايدا قانۇن-ئىنتىزام تەپتىشلىكى بۆلۈمى، 1983 - يىلى تۇرمە (سولاقخانا) تەپتىشلىكى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1984- يىل 9 - ئايدا ئىلى ۋىلايىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندە ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ئىلى ۋىلايەتلىك شۇبە تەپتىش مەھكىمىسىگە قارىدى. 1985 - يىلى جىنايى ئىشلار رازۋېدكا بۆلۈمىدە ئىقتىسادىي تەپتىشلىك بۆلۈمى بىلەن قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1987 - يىلى شىكايەت - ئەرز تەپتىشلىكى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1990 - يىل 1 - ئايدا ئەسلىدە قانۇن - ئىنتىزام بۆلۈمى باشقۇرىدىغان قوش نىكاھلىنىشقا دائىر دېلولار شىكايەت - ئەرز بۆلۈمىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. شۇ يىلى 2 - ئايدا ئىقتىسادىي تەپتىشلىك بۆلۈمىنىڭ نامى خىيانەتچىلىك - پارىخورلۇق تەپتىشلىك بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. جىنايى ئىشلار تەپتىشلىكى بۆلۈمى جىنايى ئىشلار 1 - بۆلۈمى بىلەن جىنايى ئىشلار 2 - بۆلۈمىگە ئايرىلدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىدە 6 بۆلۈم، بىر ئىشخانا تەسىس قىلىندى، 57 كادىر - ساقچى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت كادىر 33 بولۇپ، 57.9% نى ئىگىلىدى؛ ئالىي تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 12، ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 79.

§ 2 . جىنايى ئىشلارنى رازۋېدكا قىلىپ پاش قىلىش

1953 - يىلى ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلۇپ تاكى 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ، ئاپپاراتلار پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالغانغا قەدەر، جىنايەتچىلەرنى قولغا ئېلىش ئالدى

بىلەن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ دائىمىي كومىتېت يىغىنىغا يوللاندى. پارتكومىنىڭ دائىمىي كومىتېتى يىغىندا تەستىقلانغاندىن كېيىن جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنى ئىجرا قىلدى. بۇ مەزگىلدە ناھىيە بويىچە تەكشۈرۈپ تەستىقلىنىپ قولغا ئېلىنغان جىنايەتچى 856، بۇنىڭ ئىچىدە ئوغرى 199، خىيانەتچى 115، بۇزۇق ئۇنسۇر 95، جىنايى ئىشلار جىنايەتچىسى 94، مەمۇرىي چارە كۆرۈلگەنلەر 251، قولغا ئېلىنىش تەستىقلانمىغىنى 213، باشقىلار 102. جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنى تاپشۇرغان 470 ئادەمگە چېتىشلىق 419 ئەرز دېلوسى قاراپ چىقىلدى. 19 ئادەم ئەيىپلەنمىدى، 2 ئادەم ئەيىبلەشتىن كەچۈرۈم قىلىندى، 2 ئادەم باشقىچە بىرتەرەپ قىلىندى، يۇقىرىدىكى دېلو ئىچىدە ئۆزى بېجىرگەن دېلو 371.

«خەلق تەپتىش مەھكىمىسى جىنايى ئىشلار تەپتىشلىك خىزمىتىنىڭ سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلىدىغان تەپسىلىي پرىنسىپى» ۋە «جىنايى ئىشلار قانۇنى»، «جىنايى ئىشلار دەۋا قانۇنى»، «خەلق تەپتىش مەھكىمىلىرىنىڭ تەشكىلىي قانۇنى»غا ئاساسەن، ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى 1980 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ تەكشۈرۈپ قولغا ئېلىشنى تەستىقلاش فۇنكسىيەسىنى مۇستەقىل يۈرگۈزدى. 1981 - يىل 8 - ئايدا جىنايى ئىشلار تېخنىكا بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، 2 كەسپىي كادىر سەپلەندى. فوتو ئاپپارات، چوڭايتىش ئاپپاراتى ۋە جىنايى ئىشلارنى تەكشۈرۈشكە ئىشلىتىلىدىغان سايمانلار سېتىۋېلىندى. 1983 - يىل 8 - ئايدىن باشلاپ ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ۋە ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىگە ھەمكارلىشىپ، ناھىيە دائىرىسىدە جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. 1987 - يىل 1 - ئايغىچە 9 قېتىم «تور تاشلاندى»، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاپ بېرىشكە سۇنغان ھەرخىل جىنايى ئىشلار جىنايەتچىسىدىن 538 ى تەكشۈرۈلدى، 433 جىنايەتچىنى قولغا ئېلىش تەستىقلاندى.

1980 — 1990 - يىل 11 - ئايغىچە ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قوبۇل قىلغان، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاپ بېرىشكە يوللىغان جىنايەتچى 1832 بولۇپ، 1340 جىنايەتچىنى قولغا ئېلىش تەستىقلاندى، 318 جىنايەتچىنى قولغا ئېلىش تەستىقلانمىدى. جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنى تاپشۇرغان 184 كىشىگە چېتىشلىق 1090 دېلو تەكشۈرۈلدى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق 858 دېلوغا چېتىشلىق 334 كىشى سوتتا ئەيىبلەندى، 102 ئادەمنى ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىندى، 40 كىشى ئەيىبلەنمىدى. تەپتىش مەھكىمىسى رازۋېدكا قىلغان خىيانەتچىلىك، پارىخورلۇققا ياتىدىغان، ھوقۇققا دەخلى - تەرۇز قىلىش ۋە مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىش دېلوسىدىن 248 ى قوبۇل قىلىندى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق 91 دېلو سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەندى، 31 دېلونى ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىندى، 9 دېلو باشقىچە بىرتەرەپ قىلىندى. جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىنىڭ تۇتۇپ تۇرۇش مۇددىتى ئېشىپ كېتىش ۋە جىنايى ئىشلار دەۋا بەلگىلىمىسىگە خىلاپلىق قىلىنغان تۇرلۇك دېلولارغا قارىتا 63 قېتىم ئېغىزچە كۆرسىتىش پىكرى بېرىلدى، 27 قېتىم يازما تۈزىتىش پىكرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى، تەپتىشلىك تەكلىپىدىن 18 ى تارقىتىلدى، 16 كىشىنىڭ ئىزىغا چۈشۈلدى، 5 كىشىنىڭ مەسئۇلىيىتى سۈرۈشتۈرۈلدى. سوت مەھكىمىسى خاتا ھۆكۈم قىلغان 17 دېلوغا نارازىلىق ئەرز سۇنۇلۇپ، 17 دېلو ئۇستىدە قايتا ھۆكۈم چىقىرىلدى.

§ 3. قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى

1980 - يىلى ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى خىزمىتىنى باشلىدى. شۇ چاغدا قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى بۆلۈمى بىلەن ئىقتىسادىي تەپتىشلىك بۆلۈمى بىرلەشتۈرۈلگەنىدى.

1981 - يىلى قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى بۆلۈمى مۇستەقىل تەسىس قىلىندى. قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى دېلولىرى قىيىناپ سوراق قىلىپ ئىقرار قىلدۇرۇش جىنايىتى، تۆھمەت قىلىپ زىيانكەشلىك قىلىش جىنايىتى، سايلامغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش جىنايىتى، قانۇنسىز تۇتۇپ تۇرۇش جىنايىتى، باشقىلارنىڭ تۇرالغۇ ئۆيلىرىنى قانۇنسىز ئاختۇرۇش جىنايىتى، ئۆچ ئېلىش - زىيانكەشلىك قىلىش جىنايىتى، پۇقرالارنى دىنغا ئېتىقاد قىلىش ھەركىتىلىكىدىن قانۇنسىز مەھرۇم قىلىش جىنايىتى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىگە دەخلى - تەرۇز قىلىش جىنايىتى، يالغان ئىسپات بېرىپ زىيانكەشلىك قىلىش جىنايىتى، جىنايەت پاكىتىنى يوشۇرۇش جىنايىتى، پۇقرالارنىڭ ئالاقىلىشىش ھەركىتىلىكىگە دەخلى - تەرۇز قىلىش جىنايىتىنى ۋە دۆلەتنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ئاشكارىلاش جىنايىتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1984 - يىلى ئالىي خەلق تەپتىش مەھكىمىسى يەنە مۇھىم زور مەسئۇلىيەتسىزلىك ھادىسىسى، خىزمەتتە بېپەرۋالىق قىلىش ۋە قوش نىكاھلىنىش دېلولىرىنى قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى دائىرىسىگە كىرگۈزدى. قوبۇل قىلىنىدىغان قانۇن - ئىنتىزام دېلولىرىنىڭ ئاساسلىق كېلىش مەنبەسى — پۇقرالارنىڭ پاش قىلىشى ۋە شىكايەت قىلىشى، ئورگان، ئاممىۋى تەشكىلات ۋە كەسپىي ئورۇن، كارخانا ئورۇنلىرىنىڭ پاش قىلىشى ۋە شىكايەت قىلىشى، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، رېۋىزىيە، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك تەپتىش ئورگانلىرى تاپشۇرغان دېلو ماتېرىياللىرى، جىنايەت ئۇتكۈزگۈچىنىڭ ئۆزىنى مەلۇم قىلىشى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنى ۋە خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ دېلو باشقۇرۇش دائىرىسى بويىچە تاپشۇرغان قانۇن - ئىنتىزام دېلولىرى، تەپتىش ئورگانلىرى بۇۋاستە بايقىغان دېلو قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. تەپتىش مەھكىمىسى پاش قىلىنغان، شىكايەت قىلىنغان ۋە بېجىرىشكە تاپشۇرۇلغان دېلولارنى ئالدى بىلەن تەكشۈرۈپ، دېلولارنىڭ خاراكتېرى ۋە كونكرېت ئەھۋالىغا ئاساسەن دېلو تۇرغۇزدى ياكى دېلو تۇرغۇزماي بىرتەرەپ قىلدى. تەپتىش خادىملىرى دېلو بېجىرىش جەريانىدا جىنايى ئىشلار دەۋا قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەرگە قاتتىق ئەمەل قىلىپ، دېلو تۇرغۇزۇش، رازۇېدكا قىلىش ۋە ئەيىبلەشتىن ئىبارەت 3 تەرتىپنى ئىجرا قىلدى. ئىچكى قىسىمدا ھەر كىم ئۆز ئىشىغا ئۆزى مەسئۇل بولۇش، كوللېكتىپ مۇزاكىرە قىلىش، باش تەپتىش تەستىقلاشتەك دېلو بېجىرىش تۈزۈمى، دېلودىن بىرى بايقالسا بىرنى بېجىرىش، دادىل تەكشۈرۈپ بىرتەرەپ قىلىش يولغا قويۇلدى. كونكرېت دېلو بېجىرىشتە ھەق بىلەن ناھەقنىڭ چېگ - چېگرىسى ئېنىق ئايرىلىپ، قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان جىنايەتچىلەر قاتتىق جازالاندى. 1980 — 1990 - يىلغىچە قوبۇل قىلىنغان ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسى 42 بولۇپ، قوبۇل قىلىنغان دېلونىڭ 23.6% نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1987 — 1990 - يىلغىچە تەكشۈرۈپ بىرتەرەپ قىلىنغان ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسى 42 بولۇپ، 34 ئادەمگە چېتىلىدۇ. مەسئۇلىيەتسىزلىك ھادىسىسى دېلوسى 16، خىزمەتتە بېپەرۋالىق قىلىش دېلوسى 5، قىيناپ سوراق قىلىپ ئىقرار قىلدۇرۇش دېلوسى 2، قانۇنسىز تۇتۇپ تۇرۇش دېلوسى 6، قوش نىكاھلىنىش دېلوسى 7، پۇقرالارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىگە دەخلى - تەرۇز قىلىش دېلوسى بىر، ئادەتتىكى دېلو 5، سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەشكە سۇنۇلغان دېلو 129، ئەيىبلەشنىڭ توغرىلىق نىسبىتى 100% بولدى.

§ 4 . ئىقتىسادىي تەپتىشلىك

1980 - يىل 3 - ئايدىن باشلاپ ئىقتىسادىي جىنايەت دېلولىرى رازۇېدكا قىلىنىشقا باشلىدى. ئاساسلىقى خىيانەتچىلىك، پارا ئېلىش - پارا بېرىش، ئومۇمنىڭ پۇلىنى يۆتكەپ ئىشلىتىش، باج ئوغرىلاش، باج تاپشۇرۇشقا قارشىلىق قىلىش، ساختا تاۋار ماركىسى قاتارلىقلارغا دائىر جىنايەت دېلولىرى قوبۇل قىلىندى.

دېلونىڭ ئاساسلىق كېلىش مەنبەسى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگان، ئاممىۋى تەشكىلات، كەسپىي ئورۇن، كارخانا ئورۇنلىرى ۋە يېزا - بازار، مەيدانلارنىڭ ئەھۋالىنى بىلىدىغان پۇقرالارنىڭ پاش قىلىش ۋە شىكايەت قىلىشى، رېۋىزىيە، ئىنتىزام تەكشۈرۈش، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش، باج، ئاشلىق، سودا قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلار تاپشۇرغان دېلولار، يۇقىرى دەرىجىلىك كەسپىي تارماقلار ۋە پارتكوم تاپشۇرغان دېلولار، قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان خادىملارنىڭ ئۆزىنى - ئۆزى پاش قىلىش دېلوسى، تەپتىش ئورگىنى تەكشۈرۈپ ئىگىلىگەن ۋە سىياسىي ھەرىكەتلەرگە قاتنىشىش ئارقىلىق بايقالغان مەسىلىلەردىن ئىبارەت، بۇنىڭدا مۇھىمى ئورگان، ئاممىۋى تەشكىلاتلار، كەسپىي ئورۇن، كارخانا ئورۇنلارنىڭ ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ ئەرزلىرى، تەپتىش ئورگانلىرىنىڭ ئاساسىي قاتلام يېزا - بازار، مەيدانلارغا بېرىپ تەكشۈرۈپ ئىگىلىگەن ئەھۋاللاردىن ئىبارەت. تەپتىش ئورگانلىرى دۆلەت خىزمەتچىلىرىگە چېتىلىدىغان ئىقتىسادىي جىنايەت دېلولىرىنى تەكشۈرۈپ بىرتەرەپ قىلىش ئارقىلىق، ئومۇمنىڭ مال - مۈلكى ۋە پۇقرالارنىڭ قانۇنلۇق مۈلكىنى دەخلى - تەرۇزگە ئۇچراشتىن ساقلاپ قالدى. دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي سىياسىتى ۋە سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي تەرتىپىنى قوغداپ، دۆلەت ئورگىنىدىكى خىزمەتچىلەرنىڭ ھۆكۈمەت ئىشلىرىدا پاك بولۇشىغا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىپ، سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىنى ئىلگىرى سۈردى.

1990 - يىلغىچە ھەرخىل ئىقتىسادىي جىنايەت دېلوسىدىن 226 سى قوبۇل قىلىنىپ، 108 دېلو تۈرغۇزۇلۇپ، دۆلەت 769 مىڭ 6 . 213 يۈەن ئىقتىسادىي زىياندىن ساقلاپ قېلىندى. 1990 - يىلى بىر يىلدىلا ھەرخىل دېلو يىپ ئۆچىدىن 32 سى توپلاندى، تۈرغۇزۇلغان دېلولار ئىچىدە خىيانەتچىلىك دېلوسى 12 بولۇپ، 12 ئادەمگە، ئومۇمنىڭ پۇلىنى يۆتكەپ ئىشلىتىش دېلوسى 3 بولۇپ، 3 ئادەمگە، ئالدامچىلىق دېلوسى بىر بولۇپ، 2 ئادەمگە، ھايانكەشلىك دېلوسى بىر بولۇپ، 2 ئادەمگە چېتىلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە زور دېلو 7 بولۇپ، 8 ئادەمگە چېتىلىدۇ، بۇ تۈرغۇزۇلغان ئومۇمىي دېلونىڭ 43 . 7% نى ئىگىلىدى.

§ 5 . تۈرمە - سولاقخانا تەپتىشلىكى

1979 - يىلى تەپتىش مەھكىمىسى قايتا قۇرۇلغاندىن كېيىن تۈرمە - سولاقخانا تەپتىشلىكى خىزمىتى بىر مۇھىم ۋەزىپىگە ئايلاندى، سولاقخانىنى قەرەللىك تەكشۈرۈش تۈزۈمى ئورنىتىلدى. ئىلگىرىكى توختىتىپ قويۇشنى قولغا ئېلىشنىڭ ئورنىغا دەسسىتىش، توختىتىپ قويۇشنى رازۇبدكا قىلىشنىڭ ئورنىغا دەسسىتىش، ئۈزۈنغىچە توختىتىپ تۈرۈپ ھۆكۈم چىقارماسلىق ۋە قوغدىغۇچى خادىملارنىڭ كونترول قىلىشى چىڭ بولماسلىقتەك مەسىلەر تەرتىپكە سېلىنىپ، بەزى بىر توختىتىپ تۈرۈش مۇددىتى توشسىمۇ ھۆكۈم چىقىرىلمىغان جىنايەتچىلەر ۋاقتىدا بىرتەرەپ قىلىندى. ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ھەر يىلى تۈرمە - سولاقخانىلارنىڭ خىزمىتىنى قەرەلسىز تەكشۈرۈپ تۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنى بىلەن بىللە سولاقخانىنىڭ تۈرلۈك تەدبىرلىرىنى مۇكەممەللەشتۈردى. جىنايەتچىلەرگە قانۇنچىلىق تەشۋىقات تەربىيىسى بېرىلدى ۋە مەدەنىي سولاقخانا بەرپا قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. جازا تۈرمە سىرتىدا ئىجرا قىلىنىدىغان خادىملار ۋە «بەش خىل» ئادەملەر (جازا كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىنىدىغان، رېجىمغا ئېلىنغان، شەرتلىك قويۇپ بېرىلگەن، كېپىللىككە ئېلىپ چىقىپ تۈرمە سىرتىدا داۋالىنىۋاتقانلار ۋە سىياسىي ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغانلار) ھەر يىلى ئاز دېگەندە 2 قېتىم نەق مەيداندا تەكشۈرۈلدى. 1982 - يىلى بىر يىلدىلا ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى تۈرمە - سولاقخانىلارنى 28 قېتىم تەكشۈردى، جۈملىدىن جامائەت خەۋپسىزلىكى، سوت مەھكىمىسى، قوراللىق ساقچى قىسىم ئوتتۇرا ئەترىتى بىلەن بىللە 4 قېتىم كەلگ

كۆلەملىك بىرلەشمە تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى. 1984 - يىلى مەخسۇس تۈرمە - سولاقخانا رېۋىزىيە ئاپپاراتى قۇرۇلدى. 1987 - يىلغىچە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنى ۋە سولاقخانىغا باشقۇرۇشنى ياخشىلاش توغرىسىدا 125 قېتىم پىكىر بېرىلدى. قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلارنى تۈزىتىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشتىن 22 سى تارقىتىلدى، 183 جىنايەتچى (قېتىم) تەكشۈرۈلدى، ئاساسىي قاتلامغا ھەمكارلىشىپ تۈرمە ئىسلاھ قىلىش گۇرۇپپىسىدىن 40 نى قۇرۇپ چىقتى.

1988 - يىلى سولاقخانىدا تۈتۈپ تۇرۇلغان جىنايەتچى 130 ئىدى، ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى سولاقخانىنى 15 قېتىم چوڭ دائىرىدە، 71 قېتىم كىچىك دائىرىدە تەكشۈردى. چەكلەنگەن خەت - چەكتىن 20 سى، چەكلەنگەن باشقا بۇيۇمدىن بىرقانچىسى تەكشۈرۈپ تېپىلدى. بىخەتەر بولمىغان يوشۇرۇن ئامىللارغا قارىتا، 38 قېتىم ئاغزاكىي تۈزىتىش پىكرى ۋە 6 نۇسقا يازما تۈزىتىش پىكرى بېرىلدى.

1990 - يىلى تۈرمە - سولاقخانا تەپتىشلىكى خىزمىتى يەنمۇ تۈزۈملىشىش، دائىملىشىش ۋە قېلىپلىشىشتىن ئىبارەت باشقۇرۇشقا يۈزلەندى. بىر يىلدا تۈرمە - سولاقخانىلار 68 قېتىم تەكشۈرۈلدى، چەكلەنگەن بۇيۇمدىن 146 سى تەكشۈرۈپ تېپىلدى. جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىغا 86 قېتىم ئاغزاكىي تۈزىتىش پىكرى، 23 قېتىم يازما تۈزىتىش پىكرى بېرىلدى. تۈرمە - سولاقخانىدىكى جىنايەتچىلەرگە 25 قېتىم قانۇنچىلىق تەشۋىقات تەربىيىسى بېرىلدى. جازا تۈرمە سىرتىدا ئىجرا قىلىنىۋاتقان «بەش خىل ئادەم» نىڭ 2 قېتىم تەكتى ئېنىقلاندى. بىر ئادەم تۈرمىگە قايتۇرۇپ كېلىندى.

6 § . ئەرز - شىكايەت نازارەتچىلىكى

ئەرز - شىكايەت نازارەتچىلىكى يەنە ئەرز - شىكايەت تەپتىشلىكى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. تەپتىش مەھكىمىسى قايتا قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەخسۇس بۆلۈم - ئىشخانا تەسىس قىلىنماي، بىرلا ئادەم ئامانىي كۆتۈۋېلىشقا، كەلگەن خەت - چەكلەرنى بىرتەرەپ قىلىشقا مەسئۇل قىلىندى. 1983 - يىلى خەلق ئامانىسىدىن كەلگەن 96 پارچە خەت - چەك (قېتىم) قوبۇل قىلىنىپ، ھەمىسى بىرتەرەپ قىلىندى، 1984 - يىلى 56 پارچە خەت-چەك (قېتىم) قوبۇل قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۆزى تەكشۈرۈپ بىرتەرەپ قىلغىنى 16 پارچە؛ 1986 - يىلى ئەرز - شىكايەت خىزمىتىدە بىرقەدەر ئىلگىرىلەشلەر بولدى. ئامانىدىن كەلگەن خەت - چەكلەرنى تىزىملاش تۈزۈمى ئورنىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1987- يىلى ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىدە ئەرز - شىكايەت تەپتىشلىكى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، يىل ئاخىرىغىچە 120 پارچە ئەرز - شىكايەت قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە باش تەپتىش بىۋاستە بىرتەرەپ قىلغىنى 12 پارچە، ئەرز - شىكايەت بۆلۈمى بىرتەرەپ قىلغىنى 12 پارچە، مەھكىمىدىكى باشقا بۆلۈم باشلىقلىرى بىرتەرەپ قىلغىنى 32 پارچە، جامائەت خەۋپسىزلىكى ۋە سوت مەھكىمىسىگە يوللاپ بېرىلگىنى 64 پارچە؛ ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن 477 ئادەم (قېتىم) كۆتۈۋېلىندى. شۇ يىلى يۇقىرى دەرىجىلىك تەپتىش ئورگانلىرىنىڭ «تەپتىش ئورگانلىرىنىڭ تارىختىن بۇيانقى ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى قايتا تەكشۈرۈپ بىرتەرەپ قىلىش» دېگەن ھۆججىتىنىڭ روھىغا ئاساسەن، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇپ، 1979 - يىلى تەپتىش ئورگىنى قايتا قۇرۇلغانغا قەدەر ۋە ئۇنىڭدىن بۇيانقى بىرتەرەپ قىلىنغان دېلولار ئېنىقلاپ چىقىلدى، 225 دېلو قايتا تەكشۈرۈلدى، 4 ئادەمگە چېتىشلىق 4 دېلونى ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىندى، بۇ دېلولار ئالاقىدار سىياسەتلەر بويىچە ئاقلاندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يۇقىرى دەرىجىلىك تەپتىش تارماقلىرى تاپشۇرغان 3 ئادەمگە چېتىشلىق 3 ئەرزىيەت دېلوسى تەكشۈرۈپ بىرتەرەپ قىلىندى. 1988 - يىل 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئەرز - شىكايەت تەپتىشلىكى بۆلۈمىدە جىنايەت دېلولىرىنى پاش قىلىش پونكتى قۇرۇلدى. يىل ئاخىرىغىچە پاش قىلىنغان جىنايەت دېلوسىدىن 9 ى تاپشۇرۇۋېلىنىپ، ۋاقتىدا تەكشۈرۈپ

بىرتەرەپ قىلىندى.

1988 — 1990 - يىلغىچە 269 پارچە ئەرز - شىكايەت دېلوسى تاپشۇرۇۋېلىندى، ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن 111 ئادەم (قېتىم) كۆتۈۋېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە مەھكىمىنىڭ بۆلۈم - ئىشخانىلىرى تەكشۈرۈپ بىرتەرەپ قىلغان دېلو 78. جامائەت خەۋپسىزلىكى، سوت مەھكىمىسى، ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ۋە ناھىيىلىك رېۋىزىيە ئىدارىسى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ بىرتەرەپ قىلىشىغا يوللاپ بەرگىنى 191.

Ⅲ باب

سوت قىلىش

§ 1 . ئاپپارات

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېخىنلۇڭ 45 - يىلى (1780 - يىلى) بايانداينا بىر سەييارە ئامبال قويۇلدى، ئۇ سودىگەرلەر، دېھقانلارنىڭ ئەرز دېلولىرىنى ۋە خوشۇن پۇقرالىرى، كۆچمە چارۋىچى قەبىلىلەر بىلەن پۇقرالار ئوتتۇرىسىدىكى ماجىرا دېلولىرىنى بىرتەرەپ قىلدى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئەدلىيە ئىشلىرىدا چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن قالغان تۈزۈملەر قوللىنىلىپ كەلدى، ئامبال ئەدلىيە ئىشلىرىنى قوشۇمچە باشقۇردى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936- يىلى) غۇلجا ناھىيىسىدە يەرلىك سوت مەھكىمىسى قۇرۇلۇپ، ھەق تەلەپ دېلوسى ۋە جىنايى ئىشلار دېلولىرىنى قوبۇل قىلىشقا باشلىدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 12 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا ئىلى رايونلۇق سوت مەھكىمىسى قۇرۇپ، ئالىي مەھكىمە شەرئى تەسىس قىلدى. ئۇزۇن ئۆتمەي غۇلجا ناھىيىلىك مەھكىمە شەرئى قۇرۇلدى، ئۇ ئاساسلىقى نىكاھ، ئائىلە ۋە خەلق ئارىسىدىكى دىنىي تۈس ئالغان ماجىرا دېلولىرىنى بىرتەرەپ قىلدى. داۋالاشقۇچىلار مەھكىمە شەرئىنىڭ بىرتەرەپ قىلىشىغا قايىل بولمىسا رايونلۇق سوت مەھكىمىسى قاراپ چىقتى. 2 - يىلى 7 - ئايدا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت خىراجەت يېتىشمىگەچكە غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قۇرماسلىقنى قارار قىلدى. ناھىيىنىڭ دەۋا، سوت قىلىش خىزمىتىنى ئالىي مەھكىمە شەرئى قاراپ چىقىپ بىرتەرەپ قىلدى، سوت مەھكىمىسىنىڭ ئىشلىرىنى ھاكىم بۇاستە بېجىردى. ئۇزۇن ئۆتمەي ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 11 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئىلى ئالىي مەھكىمىسى ناھىيىلىك سوت مەھكىمىلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى، سوت قىلىش كەسپىنى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى بېجىرىشنى قارار قىلدى. 2 - يىلى 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىلى ئالىي مەھكىمىسىدە قانۇننى ۋە جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇ نارازىلىق ئەرزى ۋە ئەدلىيە تارماقلىرى بىرتەرەپ قىلالمايدىغان مۇرەككەپ دېلولارنى بىرتەرەپ قىلىشقا مەسئۇل بولدى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېڭا - بازارلىرىدىكى دېلولارنى رايونلۇق سوت مەھكىمىسى بۇاستە تەكشۈرۈپ بىرتەرەپ قىلدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 20-

كۈنى ۋىلايەتلىك سوت مەھكىمىسى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق مۇكۈمىتىگە بىر سوتچى تەينىلىدى، ئۇ ناھىيە تەۋەسىدىكى جايلارنىڭ ھەق تەلەپ دەۋا دېلولىرىنى قاراپ چىقىشقا مەسئۇل بولدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن 1950 - يىل 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قۇرۇلدى. ھاكىم ئەرشىدىن مەھكىمە باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، مەھكىمىدە 7 كادىر بار ئىدى. سوت مەھكىمىسىنىڭ ئەينى چاغدىكى ئاساسىي ۋەزىپىسى ھەق تەلەپ دېلولىرى، ئىقتىسادىي دېلولارنى تەكشۈرۈپ بىرتەرەپ قىلغاندىن سىرت، يەنە ئاساسلىقى «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش»، «ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش» ۋە «يەر ئىسلاھاتى» ھەرىكەتلىرىگە ماسلىشىپ، ئەكسىلئىنقىلاب دېلولىرىنى ۋە باشقا جىنايى ئىشلار دېلولىرىنى سوت قىلىشتىن ئىبارەت بولدى. 1951 - يىلى مەھكىمە بويىچە 25 كادىر - ساقچى بار بولدى. 1952 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدىن غۇلجا شەھىرى ئايرىپ تەسىس قىلىندى. ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىدىن 8 كادىر - ساقچى ئاجرىتىلىپ، غۇلجا شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قۇرۇلدى. ئەينى چاغدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىدە 17 كادىر- ساقچى قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇئاۋىن مەھكىمە باشلىقى بىر، كاتىپ بىر، سوتچى 4، پۈتۈكچى 3، تەرجىمان 2، قانۇن ساقچىسى 2، باشقا خادىم 4. شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق مۇكۈمىتى ۋە ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، 1952 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى ۋە يەر ئىسلاھاتى ئۈچۈن تەربىيلىنىۋاتقان كادىرلاردىن بولۇپ 28 ئادەمدىن تەركىب تاپقان ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ سەييارە سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلدى (ۋاقىتلىق ئاپپارات)، سوت قىلىش گۇرۇپپىسىدىن 4 ى تەسىس قىلىندى. 1953 - يىلى يەر ئىسلاھاتى ئايىغلاشقاندىن كېيىن، سەييارە سوت كوللېگىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1955 - يىل 7 - ئايدا ئونيار يېزىلىق خەلق سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلۇپ، بىر سوتچى، بىر پۈتۈكچى سەپلەپ بېرىلدى. 1956 - يىل 4 - ئايدا دادامتۇ يېزىسىدا ئاقتۇپە خەلق سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلۇپ، بىر سوتچى، بىر پۈتۈكچى سەپلەپ بېرىلدى. 1957- يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ناھىيىلىك خەلق مۇكۈمىتى بىلەن بىللە جېلىلىيوزىگە كۆچۈپ كەلدى، مەھكىمە ھازىرقى جېلىلىيوزى بازىرىدىكى «تېنچلىق» يولىدا ئىدى.

1958 - يىلى جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت بىرلەشتۈرۈۋېتىلىپ، «بىر باشلىق ئۈچ باشلىقنىڭ ئىشىنى قىلىش» يولغا قويۇلدى. ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى بىلەن 2 ئاساسىي قاتلام سوت كوللېگىيىسىنىڭ خىزمىتى توختىتىلدى. 1961 - يىلى مەركەزنىڭ «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۈستۈرۈش» قائىدىسى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت مەھكىمىسى ئايرىم تەسىس قىلىنىپ، ھەرقايسىسى ئۆز خىزمىتىنى ئىشلەشكە باشلىدى. يىل ئاخىرىدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ئىش بېجىرىشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1962 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئونيار يېزىلىق خەلق سوت كوللېگىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. سوت كوللېگىيىسى دۆڭمازار بازىرىغا كۆچۈرۈلۈپ، دۆڭمازار خەلق سوت كوللېگىيىسى قىلىندى، بىر سوتچى، بىر پۈتۈكچى قويۇلدى، سوت كوللېگىيىسى ئەتراپتىكى 4 گۇڭشې بىلەن 4 دېھقانچىلىق مەيدانى، چارۇچىلىق فېرمىسى، تۇمەن - مەيدانلىق دەۋا ئىشلىرىنى باشقۇردى. 1964- يىلى ئاقتۇپە يېزىلىق خەلق سوت كوللېگىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، كوللېگىيە پەنجىم گۇڭشېسىغا كۆچۈرۈلۈپ، پەنجىم خەلق سوت كوللېگىيىسى قىلىندى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ، ھەر دەرىجىلىك خەلق سوت مەھكىمىلىرىنى ھەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتى باشقۇردى، سوت قىلىش ھوقۇقى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىدىكى ھەربىي ئىدارە قىلىش گۇرۇپپىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1973 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىدىكى ھەربىي ئىدارە قىلىش گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 10 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ئىش بېجىرىشكە باشلىدى. 2 كوللېگىيە، بىر ئىشخانا (مىللىي كوللېگىيە،

خەنزۇ كوللېگىيە، ئىشخانا) تەسىس قىلىندى. مەھكىمىدە 35 كادىر - ساقچى بار بولدى، مۇئاۋىن مەھكىمە باشلىقى جاۋ ژېيخوا خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلدى. كوللېگىيىلەر ھەم جىنايى ئىشلار دېلوسىنى ھەم ھەق تەلەپ دېلوسىنى بىرتەرەپ قىلدى. 1974 - يىلى دۆڭمازار سوت كوللېگىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1976- يىل 6 - ئايدا يېڭىتام يېزىلىق خەلق سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلدى، ئابلىكىم كوللېگىيە باشلىقى بولۇپ، خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلدى. 1980 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىدە جىنايى ئىشلار سوت كوللېگىيىسى ۋە ھەق تەلەپ سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلدى. لياۋ گۈاڭجۇڭ بىلەن ئابدۇقادىر كوللېگىيە باشلىقى بولدى. 9 - ئايدا پەنجىم يېزىلىق خەلق سوت كوللېگىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ نورمال خىزمەت ئىشلەشكە باشلىدى. يېڭىتام يېزىلىق خەلق سوت كوللېگىيىسى دولان دېھقانچىلىق مەيدانىغا كۆچۈرۈلۈپ، دولان خەلق سوت كوللېگىيىسى قىلىندى. 1982 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىدە ئىقتىسادىي سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 4 - ئايدا يەنە ئۇچئون خۇيزۇ يېزىلىق خەلق سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلۇپ، 4 كادىر - ساقچى سەپلەپ بېرىلدى. سوتچى سۇ لىچاڭ خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلدى. بۇ كوللېگىيىنىڭ باشقۇرۇش تەۋەسىدە 2 يېزا ۋە بىر دېھقانچىلىق مەيدانى بولۇپ، تەخمىنەن 50 مىڭ نوپۇس بار. 1989 - يىل 6 - ئايدا قاش يېزىلىق خەلق سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلۇپ، 4 كادىر - ساقچى سەپلەپ بېرىلدى. سوتچى ياڭ يۈنگو خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلدى. بۇ سوت كوللېگىيىسىنىڭ باشقۇرۇش تەۋەسىدە 2 يېزا، 30 مىڭدىن ئارتۇق نوپۇس بار. شۇ يىلى 7 - ئايدا ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسى مەمۇرىي سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلدى، ھاپىز كوللېگىيە باشلىقى بولدى.

1990 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىدە دەۋا سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىگە قاراشلىق 5 ئاساسىي قاتلام سوت كوللېگىيىسىدە 92 كادىر- ساقچى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت كادىر 64، خەنزۇ كادىر 28؛ پارتىيە ئەزاسى 34، ئىتتىپاق ئەزاسى 20، باشقىلار 38؛ ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكومدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 51، تولۇق ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 31، باشقىلار 10.

§ 2 . جىنايى ئىشلارنى سوت قىلىش

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى جازالاش ئىزامى» ۋە گوۋۈيۈەن ئېلان قىلغان «ئەكسىلئىنقىلابچىلار ئىچىدىكى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلارنىڭ نارازىلىق ئەرزى سۇنۇشىغا بولمايدۇ» دېگەن يولىيورۇقىغا ئاساسەن، 1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دەرھال ئەكسىلئىنقىلابچى، قانۇنسىز زومىگەر، پومېشچىك ۋە باندىتلارنى قەتئىي باستۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى قانات يايدۇرۇپ، ئوغرىلىق، ئالدامچىلىق، قاتىللىق، باستۇنچىلىق قاتارلىق باشقا جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىنى ۋاقتىدا جازالاپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتىنىڭ تاماملىنىشى، يېزا ئىگىلىكى، سانائەت، قول سانائەت، كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنى ئىسلاھاتىنىڭ تاماملىنىشى، يېزا ئىگىلىكى، سانائەت، قول سانائەت، كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلدى. 1951 - يىللا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى 112 ئەكسىلئىنقىلابچىنى باستۇردى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆلۈم جازاسى بېرىلگىنى 3، ئۆلۈم جازاسى كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىنىدىغىنى 7، مۇددەتسىز قاماق جازاسى بېرىلگىنى 19، مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلگىنى 23، باشقا جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىدىن مۇددەتلىك (3 - 6 يىللىق) قاماق جازاسى بېرىلگىنى 13؛ 1956 - يىل 8 - ئۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئەكسىلئىنقىلابچىلارغا قارىتا «جازالاش بىلەن كەڭچىلىك قىلىشنى بىرلەشتۈرۈش»نى يولغا قويۇش فاكتىنىنى تۈزۈپ چىقتى. بۇ

فاڭچىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى «باش جىنايەتچىلەرنى جەزمەن جازالاش، تەھدىت ئاستىدا ئەگەشكەنلەرنى سۈرۈشتۈرمەسلىك، ئىقرار قىلغانلارغا كەڭچىلىك قىلىش، قارشىلىق قىلغانلارغا قاتتىق بولۇش، خىزمەت كۆرسەتكەنلەرنىڭ گۇناھىنى ئازايتىش، زور خىزمەت كۆرسەتكەنلەرنى مۇكاپاتلاش» ۋە «ئاز ئۆلتۈرۈش، ئوزۇن كېسىش» نى ئۆز ئىچىگە ئالدى. ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئەكسىلئىنقىلابچىلارغا پەرقلىق مۇئامىلە قىلىش فاڭچىنىغا ئاساسەن، ئاز ساندىكى باش جىنايەتچىلەرنى جازالىدى، كۆپ سانداكىلىرىنى تەربىيىلەپ ئۆزگەرتتى. 1958 - يىلىنىڭ بېشىدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى يەنە «ئاز تۇتۇش، ئاز ئۆلتۈرۈش، رېجىمغا ئېلىش ئىلگىرىكىدىن ئاز بولۇش»تىن ئىبارەت «ئۇچ ئاز بولۇش» سىياسىتىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئامىنى دېلو بېجىرىشكە سەپەرۋەر قىلىپ ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشتى. 1959 - يىلغىچە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 1393 نى 1 - سوتتا قاراپ چىقىپ بىرتەرەپ قىلدى.

1962 - يىل 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى غۇلجا شەھىرىدە ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ يۈز بەردى، غۇلجا ناھىيىسىدىن 21 كىشى توپىلاڭغا قاتناشتى ھەمدە توپىلاڭدا بەلگىلىك تەسىرگە ئىگە بولدى. ئۇلارنىڭ جىنايى قىلمىشىغا ئاساسەن، جىنايى جاۋابكارلىقى قانۇن بويىچە سۈرۈشتە قىلىندى. 1965 - يىلى ئەخلاقتا يۈزۈلغان، نۇرغۇن ئايالنىڭ ئىپپەت - نومۇسىغا تەگكەن بۇلاڭچى، لۇكچەك، ئادەم ئۆلتۈرگەن قاتىل ئوسمان ناسىرغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى. 1968 — 1969 - يىللىرى ئەكسىلئىنقىلابچى ئاۋاكرى ناسىر ناھىيە تەۋەسىدە «شەرقىي تۈركىستان خەلق جۇمھۇرىيىتى» دىن ئىبارەت ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتنى تەشكىللىگەنچىكە، قانۇن بويىچە ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى. 1960 — 1969 - يىلغىچە قاراپ چىقىپ تاماملانغان جىنايى ئىشلار دېلوسى 303 كە يېتىپ، 60 - يىللاردىكىدىن 81.8% ئازايدى.

1970 — 1979 - يىلغىچە سوت قىلىپ ئايلاشتۇرۇلغان جىنايى ئىشلار دېلوسى 220 بولۇپ، 60- يىللاردىكى جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 41.7% ئازايدى.

80 - يىللارغا قەدەم قويۇلغاندىن بۇيان لۇكچەكلىك، بۇلاڭچىلىق، ئوغرىلىق قاتارلىقلارغا دائىر جىنايى ئىشلار دېلولىرى كۆپەيىپ كەتتى. ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «جەمئىيەت ئامانلىقىنىڭ ياخشى بولۇشىنى تېرىشىپ قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، جىنايى ئىشلار جىنايى ھەرىكەتلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش كېرەك» دېگەن يولىيورۇقىغا ئاساسەن، 1983 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى «ئېغىرلىتىپ، تېز جازالاش، بىراقلا تورغا چۈشۈرۈش» فاڭچىنىغا ئەمەل قىلىپ، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى قاتارلىق تارماقلارغا ماسلىشىپ، ئامىنى تەشكىللەپ، جىنايى ئىشلار جىنايەتچىسىدىن 1692 نى قولغا ئالدى، جىنايەتچىلەر شايكىسىدىن نەچچە ئوننى قولغا چۈشۈردى. ناھىيە بازىرى ۋە 5 گۈڭشې، مەيداندا 6 قېتىم كەلك كۆلەملىك ئوچۇق سوت ئاچتى، تەربىيىلەنگەن ئامما 190 مىلك ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ ئۇزلۇكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ئىقتىسادىي ساھەدىكى جىنايى ھەرىكەتلەرنى قاتتىق جازالاش ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ بىر تۈرلۈك مۇھىم ۋەزىپىسىگە ئايلاندى. 1980 — 1990 - يىلغىچە سوت قىلىپ بىرتەرەپ قىلىنغان جىنايى ئىشلار دېلوسى 1390 بولۇپ، ئوخشاش مەزگىلدىكى جىنايى ئىشلار دېلوسىنىڭ 9.6% نى ئىگىلىدى. 1986 - يىلىلا 10 مىلك يۇەندىن يۇقىرى خىيانەتچىلىك، ئالداملىق دېلوسىدىن 5 ى قوبۇل قىلىندى، خىيانەت قىلىنغان، ئالداپ ئېلىۋېلىنغان سوممىسى 84 مىلك 136.60 يۇەنگە يەتتى، سوت مەھكىمىسى ئارقىلىق 73 مىلك 511.93 يۇەن قايتۇرۇۋېلىندى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى 40 يىلدىن بۇيان 1 - سوتتا قاراپ چىققان جىنايى ئىشلار دېلوسى 3311 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەكسىلئىنقىلاب دېلوسى 317 بولۇپ، 9.6% نى، ئادەتتىكى جىنايى ئىشلار دېلوسى 2994 بولۇپ، 90.4% نى ئىگىلىدى. قانۇن بويىچە سوت قىلىنغان جاۋابكارلار ئىچىدە جىنايى ئىشلار جازاسى بېرىلگىنى 88.5% نى، جىنايى جازا كەچۈرۈم قىلىنغىنى 10.1%نى، گۇناھسىز دەپ ئېلان قىلىنغىنى 1.4% نى ئىگىلەيدۇ.

§ 3 . ھەق تەلەپ دېلولىرىنى سوت قىلىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇلكىلىك يۇقىرى خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ يوليورۇقى بويىچە، گومىنداڭنىڭ «ئالتە قانۇن دەستۇرى» قاتارلىق سوت تۈزۈملىرى بىكار قىلىندى. 1950 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلدى. ناھىيە بويىچە «نىكاھ قانۇنى» نى داغدۇغىلىق تەشۋىق قىلىش، ئىزچىللاشتۇرۇش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئىدىيىۋى ئېڭى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى «نىكاھ قانۇنى» ۋە ئېنى ۋاقىتتىكى تۈرلۈك ھەق تەلەپ سىياسەتلىرىگە ئاساسەن، ھەق تەلەپ دېلولىرىنى سوت قىلدى. ھەق تەلەپ دېلولىرىنى سوت قىلىش جەريانىدا، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى «ئاممىغا تايىنىش، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش، شۇ جايدا ھەل قىلىش، نۇقتىلىق مۇرەسسە قىلىش» تىن ئىبارەت دېلو بېجىرىش فاكتورىنى چىڭ تۇرۇپ، ئاساسىي قاتلامغا چوڭقۇر چۆكۈپ، دېلو ئەھۋالىنى ئىگىلەپ، ئەملىي پاكىتلارنى تەكشۈرۈپ ئايدىڭلاشتۇرۇپ، داۋالاشقۇچىلارغا سەۋرچانلىق بىلەن ئىدىيىۋى خىزمەت ئىشلەپ، زىددىيەتلەرنى ھەل قىلدى. 1951 - يىلى بىر يىلدىلا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى نىكاھتىن ئاجرىشىش دېلوسىدىن 719 نى سوت قىلىپ بىرتەرەپ قىلدى. نىكاھتىن ئاجرىشىش دېلولىرىنى سوت قىلىپ بىرتەرەپ قىلىش ئارقىلىق، ئاياللارنى ئازاد قىلىش ھەرىكىتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، فېئودالىلىق نىكاھ تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، يېڭىچە سوتسىيالىستىك نىكاھ، ئائىلە مۇناسىۋىتى ئورناتتى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە خەلق ئارىسىدىكى قەرز ماجىراسى دېلوسىدىن 557نى سوت قىلىپ بىرتەرەپ قىلدى (ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى پۈتۈرالار ئوتتۇرىسىدىكى كونا قەرز) . 1954 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» ۋە «سوت مەھكىمىلىرىنىڭ تەشكىلىي قانۇنى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلدى. خەلق سوت مەھكىمىسى ھەق تەلەپ دېلولىرىنى سوت قىلغاندا ئوچۇق سوت قىلىشنى يولغا قويۇپ، زاسپىداتېللار قاتنىشىش، ئۆزىنى چەتكە ئېلىش، ئاقلاش، كېڭەشمە سوت، نارازىلىق ئەرزى سۈنۈش قاتارلىق تەرتىپ - تۈزۈملەرنى ئىجرا قىلدى. ئاز سانلىق مىللەت تىل - يېزىقىنى چۈشەنمەيدىغان دەۋالاشقۇچىلارنىڭ دېلوسىنى دەۋالاشقۇچىنىڭ تىل - يېزىقىنى پىششىق بىلمىدىغان سوتچىلار سوت قىلىپ بىرتەرەپ قىلىپ، دەۋالاشقۇچىلارنىڭ دەۋا ھوقۇقىنى ھەقىقىي كاپالەتكە ئىگە قىلدى.

ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسى تۈزۈپ چىققان «خەلق سوت مەھكىمىلىرىنىڭ ھەق تەلەپ دېلولىرىنى سوت قىلىش توغرىسىدىكى تەرتىپ - تۈزۈملىرى» دىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، 1979 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى سوت قىلىپ بىرتەرەپ قىلغان ھەق تەلەپ دېلولىرىنىڭ ھەممىسى ئوچۇق سوت قىلىندى (دۆلەتنىڭ مەخپىيەتلىكى، شەخسىلەرنىڭ سىرىغا چېتىلىدىغانلار ۋە قانۇندا ئايرىم بەلگىلىمە بارلىرى بۇنىڭ سىرتىدا) . 80 - يىللارغا قەدەم قويۇلغاندىن كېيىن، شەھەر - يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ ئۈزلۈكسىز مۇكەممەللىشىشىگە، يېزىلاردا كۆپ خىل ئىگىلىك شەكىلىنىڭ پەيدا بولۇشىغا ئەگىشىپ ئىشلەپچىقىرىش، تىجارەت ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇش جەريانىدا نەرسە كېرەك قەرز ئېلىش، سېتىۋېلىش- سېتىش، پىششىقلاشنى ھۆددىگە ئېلىش، ژاكالىتەن سېتىۋېلىش - سېتىش، ئەمگەك ئىش ھەققى ۋە باشقا قەرز ماجىرالىرى يىلدىن يىلغا كۆپەيمەكتە. بەزى ھۆددىگە ئېلىپ تىجارەت قىلغۇچىلار پايدىغىلا ئەھمىيەت بېرىپ، بىخەتەرلىككە ئەھمىيەت بەرمەي ئادەم زەخمىلىنىش ھادىسىلىرىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى، مۇشۇنداق ھادىسىلەرنىڭ يۈز بېرىشىدىن كېيىن چىققان تۆلەم دېلولىرى ئۈزلۈكسىز كۆپەيمەكتە. 1982 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھەق تەلەپ دەۋا قانۇنى» (سىناق نۇسخىسى) ۋە «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ «ھەق تەلەپ دەۋا قانۇنىنىڭ ئومۇمىي پرىنسىپى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلۇپ، ھەق تەلەپ

دەۋا قانىدە ـ نىزاملىرى كۈنسېرى مۇكەممەللەشتى. 1985 ـ يىلى سوت قىلىپ ئايلاشتۇرۇلغان ھەق تەلەپ دېلوسى 579 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قەرز ماجراسى دېلوسى 61 بولۇپ، 10.5% نى ئىگىلىدى. 1989- يىلى سوت قىلىپ ئايلاشتۇرۇلغان 515 ھەق تەلەپ دېلوسى ئىچىدە قەرز ماجراسى دېلوسى ئاران 8 بولۇپ، 1.5% نى ئىگىلىدى. 1990 ـ يىلغا كەلگەندە قەرز دېلوسى 247 گە يېتىپ، بىر يىلدا سوت قىلىپ ئايلاشتۇرۇلغان 871 ھەق تەلەپ دېلوسىنىڭ 28.3% نى ئىگىلىدى. 1980 — 1990 ـ يىللىرىنىڭ ئاخىرىغىچە مەھكىمە بويىچە قوبۇل قىلىنغان تۈرلۈك ھەق تەلەپ دېلوسى 7057 بولۇپ، 6826 سى سوت قىلىپ ئايلاشتۇرۇلدى. سوت قىلىپ ئايلاشتۇرۇلغان ھەق تەلەپ دېلولىرى ئىچىدە نىكاھ ماجراسى 3495 بولۇپ، 57.7% نى، قەرز ماجراسى 925 بولۇپ، 13.5% نى، تۆلەم ماجراسى 842 بولۇپ، 12.3% نى ئىگىلىدى. باشقا ماجرا 1114. سوت قىلىپ ئايلاشتۇرۇلغان 6826 دېلو ئىچىدە ھۆكۈم ئېلان قىلىنغىنى 755 بولۇپ، 11.1%نى، مۇرەسسە قىلىش ياكى باشقا شەكىللەر ئارقىلىق بىرتەرەپ قىلىنغىنى 607 بولۇپ، 88.9%نى ئىگىلىدى.

1990 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى 40 نەچچە يىلدىن بۇيان سوت قىلىپ بىرتەرەپ قىلغان تۈرلۈك ھەق تەلەپ دېلوسى 15 مىڭ 879 غا يەتتى، ئىگىرى ساقلىنىپ قالغان 11 دېلونى قوشقاندا 15 مىڭ 890 بولدى، سوت قىلىپ ئايلاشتۇرۇلغىنى 15 مىڭ 391 بولۇپ، 96.7%نى ئىگىلىدى.

§ 4 . ئىقتىسادىي دېلولارنى سوت قىلىش

1982 ـ يىل 6 ـ ئايدىن ئىلگىرى ئىقتىسادىي دېلولارنى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ھەق تەلەپ سوت كوللېگىيىسى سوت قىلىپ بىرتەرەپ قىلاتتى. ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش، ئىچكى جەھەتتە ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇش قاتارلىق تۈرلۈك ئىقتىسادىي سىياسەتلەرنىڭ ئىزچىل ئەملىيلىشىشىگە ئەگىشىپ، كەسىپلەر ۋە رايونلار ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا بۇزۇپ تاشلىنىپ، تۈرلۈك ئىقتىسادىي بۆلەكلەر ۋە تىجارەت شەكىللىرى كۆپەيمىشكە باشلىدى. يەنە بىر جەھەتتىن ئالاقىدار تارماقلارنىڭ ئىقتىسادىي توختام ئىمزالاش، توختامنى ئادا قىلىش ۋە باشقۇرۇش خىزمىتى تېخى ئانچە مۇكەممەل ئەمەس، بولۇپمۇ يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا، مەمۇرىي جەھەتتىن چات كېرىۋېلىش تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان ھۆددەگەرلىك توختام ماجىرالىرى بىرقەدەر گەۋدىلىك بولدى، مەسىلەن: بەلگىلىمە بويىچە توختام ئىمزالىنىشى لازىملىغان بولسىمۇ، توختام ھادىسىلىرى ئېنىق بېكىتىلمىگەچكە، ئەملىيلەشتۈرۈش جەريانىدا بىر تەرەپ توختامنى توختىتىپ قويۇش ياكى ئۆزگەرتىش تۈپەيلىدىن ماجىرا يۈز بەردى ھەمدە بۇنداق ئەھۋال يىلدىن يىلغا كۆپەيمىشكە قاراپ يۈزلەندى. شۇڭا ئىقتىسادىي دېلولارنى سوت قىلىش خىزمىتى تەدرىجىي ھەق تەلەپ خىزمىتىدىن بۆلۈنۈپ چىقتى. 1982 ـ يىل 2 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىدە ئىقتىسادىي سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلدى. 1983 ـ يىلغا كەلگەندە سوت قىلىپ ئايلاشتۇرۇلغان ئىقتىسادىي ماجىرا دېلوسى 42 ئىدى. 1985 ـ يىلى سوت قىلىپ ئايلاشتۇرغان دېلو 131 گە يېتىپ، 1983 ـ يىلىدىكىدىن 311.9% ئۆرلىدى. 1990 ـ يىلى سوت قىلىپ ئايلاشتۇرۇلغان دېلو 200 گە يېتىپ، 1985 ـ يىلىدىكىدىن 65% كۆپەيدى. دەۋا نىشانىمۇ 1983 ـ يىلىدىكى 104 مىڭ يۈەندىن 2 مىليون 50 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئىقتىسادىي دېلولارنى سوت قىلىپ بىرتەرەپ قىلغاندا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىغا، «نۆتەلەشتۈرۈش» قۇرۇلۇشىغا، تىنچ ـ ئىتتىپاقلىققا پايدىلىق بولۇشتىن ئىبارەت يېتەكچى ئىدىيىدە چىڭ تۇرۇپ، سوت قىلىش

ئارقىلىق، دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە شەخسنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇق مەنپەئىتىنى قوغدىدى. سوت قىلىش ئەمەلىيىتىدە «ئامنىغا تايىنىش، تەكشۈرۈپ تەنقىد قىلىش، شۇ جايدا ھەل قىلىش، نۆقتىلىق مۇرەسسە قىلىش» قاتارلىق قەتئىي ئىزچىللاشتۇرۇپ، سوت مەھكىمىسىدىن چىقىپ نەق مەيدانغا بېرىپ، ماجىرانى نەق مەيداندا ھەل قىلدى. مۇرەسسە قىلىش بىلەن مەجبۇرلاش تەدبىرلىرىنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش ۋاسىتىلىرىنى قوللىنىش ئارقىلىق بىرقەدەر ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشتى. ئىقتىسادىي دېلولارنى سوت قىلىش ئارقىلىق، بەزى ئورۇنلاردا ئىشلەپچىقىرىش، مالىيە جەھەتتە قائىدە تۈزۈملەرنىڭ قالايمىقان، يوچۇقلارنىڭ كۆپ ئىكەنلىكىنى بايقاپ، ئۇلارغا ۋاقتىدا ئەدلىيە تەكلىپى بەردى، بۇ تەكلىپلەر يوچۇقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە يوچۇقنى ئېتىش رولىنى ئويناندى. ئىقتىسادىي توختامدىن پايدىلىنىپ ھايانكەشلىك قىلغۇچىلارنى ئالاقىدار تارماقلارنىڭ دېلو تۈرغۈزۈپ بىرتەرەپ قىلىشىغا ۋاقتىدا يوللاپ بەردى.

1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قوبۇل قىلغان ئىقتىسادىي ماجىرا دېلوسى 1243 كە يەتتى، 1110 دېلو سوت قىلىپ ئاياغلاشتۇرۇلدى، دەۋا نىشانى 9 مىليون 43 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى، سوت قىلىپ ئاياغلاشتۇرۇلغان 1110 ئىقتىسادىي دېلو ئىچىدە سېتىۋېلىش - سېتىش توختامى ماجىراسى 411 بولۇپ، %37 نى ئىگىلىدى؛ پېزىلاردىكى يەر ھوددىگەرلىك توختامى ماجىراسى 186 بولۇپ، %16.8 نى، قەرز پۇل دېلوسى ماجىراسى 165 بولۇپ، %14.9 نى، بىناكارلىق - قۇرۇلۇشقا دائىر ھوددىگەرلىك توختام ماجىراسى 74 بولۇپ، %6.7 نى، كارخانىلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ھوددىگەرلىك توختامى 33 بولۇپ، %2.9 نى، بىرلەشمە تىجارەت توختامى ماجىراسى 19 بولۇپ، %1.7 نى، باشقا ئىقتىسادىي ماجىرا 222 بولۇپ، %20 نى ئىگىلىدى.

§ 5 . مەمۇرىي دېلولارنى سوت قىلىش

1988 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى مەمۇرىي دېلولارنى سىناق تەرىقىسىدە بېجىرىشكە باشلىدى. 1989 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەمۇرىي دەۋا قانۇنى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلدى، شۇ يىلى 10 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى 4 كادىر ئاجرىتىپ (ئۇيغۇر كادىر 2، خەنزۇ كادىر 2) مەمۇرىي سوت كوللېگىيىسى قۇرۇپ، مەمۇرىي دېلولارنى سوت قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى.

سوت قىلىش ئەمەلىيىتىدە سوتچىلار مەمۇرىي دەۋا قانۇنىنىڭ روھى ماھىيىتىنى ئومۇميۈزلۈك ئۆزلەشتۈرۈپ، پۇقرالار، قانۇنىي ئىگىلەر ۋە باشقا تەشكىلاتلارنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇق مەنپەئىتىنى قوغداش بىلەن مەمۇرىي ئورگانلارنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى قانۇن بويىچە يۈرگۈزۈش ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرا چۈشىنىپ، مەمۇرىي ئورگانلارنىڭ كونكرېت ھەرىكەتلىرىنىڭ قانۇنغا ئۇيغۇن بولغان - بولمىغانلىقىنى تەكشۈرۈش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، قانۇنلۇق بولغانلىرىنى قەتئىي ساقلاپ قالدى، ئومۇمەن قانۇنغا ئۇيغۇن كەلمىگەنلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇردى ياكى ئۆزگەرتتى. قانۇن ئىجرا قىلىش جەريانىدا مەمۇرىي دەۋا قانۇنىدىكى بەلگىلىمىگە قەتئىي ئەمەل قىلىپ، قوبۇل قىلىنغان دېلولارنى چوقۇم 7 كۈن ئىچىدە دېلو تۈرغۈزۈپ، بەلگىلىنگەن سۈرۈك ئىچىدە تەكشۈرۈپ تۈرگە ئايرىپ چىقتى. مەمۇرىي دېلولارنى سوت قىلىپ بىرتەرەپ قىلىشتا پەقەت كونكرېت مەمۇرىي ھەرىكەتنىڭ قانۇنغا ئۇيغۇن كېلىدىغان - كەلمەيدىغانلىقىنى تەكشۈرۈپ، كېڭەشمە سوتتا كېڭىشىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. سوتچى خادىملار يالغۇز سوت قىلىشقا ۋە مۇرەسسە قىلىشقا يول قويمىدى، جاۋابكارلار پاكىت كۆرسەتمىش جاۋابكارلىقىنى ئۈستىگە ئالدى، جاۋابكار مەمۇرىي ئورگان ھوقۇقىغا دەخلى - تەرۇز قىلىشقا دائىر تۆلەم جاۋابكارلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. ھەربىر مەمۇرىي دېلونى سوت قىلىپ

بىرتەرەپ قىلغاندا، قانۇن نازارەتچىلىك ئورنى تەسىس قىلىنىپ، تەپتىش ئورگانلىرىنىڭ خادىملىرىنى تەكلىپ قىلىپ قاتناشتۇرۇپ، تەپتىش ئورگانلىرىنىڭ نازارەتچىلىكى قوبۇل قىلىندى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە سوت قىلىپ بىرتەرەپ قىلىنغان مەمۇرىي دېلو 10 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئامانلىققا ئائىت مەمۇرىي دېلو 9، يەرگە ئائىت مەمۇرىي دېلو بىر. سوت قىلىپ ئايلاشتۇرۇلغان مەمۇرىي دېلولار ئىچىدە ئەسلى ھۆكۈم ساقلاپ قېلىنغىنى 5، ئەمەلدىن قالدۇرۇلغىنى 4، ئەرز رەت قىلىنغىنى بىر، بۇ 10 مەمۇرىي دېلونىڭ ھەممىسىگە كېڭەشمە سوت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى ھەمدە قانۇندا بەلگىلەنگەن سۈرۈك ئىچىدە دېلو ئايلاشتۇرۇلدى.

§ 6 . سوت نازارەتچىلىكى

ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى دېلولارنى سوت قىلىپ بىرتەرەپ قىلىش جەريانىدا «قانۇننى ئۆلچەم قىلىش» ، «ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش» ، «خاتالىقنى چوقۇم تۈزىتىش» پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، سوت ھەيئىتىنىڭ فۇنكسىيىلىك رولىنى تولۇق جارى قىلدۇردى. سوت ھەيئىتىنىڭ خىزمەت مەسئۇلىيىتى ئومۇمەن جازا مۇددىتى 10 يىلدىن يۇقىرى، 20 يىلدىن تۆۋەن، بىرقەدەر مۇرەككەپ دېلولارنى ياكى كېڭەشمە سوتتا پىكىر بىرلىككە كەلمەي ئىختىلاپ چوڭراق بولغان دېلولارنى، بۆلۈمچە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى 10 جەھەتتىكى خادىملارنىڭ جىنايەت ئۆتكۈزۈش دېلولىرىنى، قانۇنىي كۈچكە ئىگە ھۆكۈمگە ياكى كېسىمگە قارىتا مەھكىمە باشلىقى ھەقىقەتەن خاتالىق بار دەپ قارىغان دېلولارنى، يۇقىرى دەرىجىلىك سوت مەھكىمىسى مۇشۇ سوت مەھكىمىسىگە قايتا قاراپ چىقىشقا بۇيرۇغان دېلولار ۋە تەپتىش مەھكىمىسى ئېتىراز بىلدۈرگەن دېلولارنى، يۇقىرى دەرىجىلىك سوت مەھكىمىسى ۋە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى تاپشۇرغان دېلولارنى سوت ھەيئىتى مۇزاكىرە قىلىپ بىرتەرەپ قىلدى. سوت ھەيئىتى پاكىت ئۆتكىلىنى چىڭ ئىگىلەپ، «ئۇۋال قىلماسلىق، بوش قويۇۋەتمەسلىك، خاتا بولماسلىق، چۈشۈرۈپ قويماسلىق»نى ئىشقا ئاشۇرۇپ، خاتا دېلولارنى بايقىغان ھامان تۈزىتىپ، سوت خىزمىتىدىكى تەجرىبىلەرنى ۋاقتىدا يەكۈنلەپ تۇردى ۋە مۇھىم، چىگىش دېلولارنى مۇزاكىرە قىلىپ تۇردى. ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قۇرۇلغان 40 نەچچە يىلدىن بۇيان، ھەرقايسى مەزگىلدە سوت قىلىنغان دېلولارنى دائىم ئەستايىدىل قايتا تەكشۈرۈپ، ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى ۋاقتىدا تۈزەتتى.

«سول» چىل خاتالىقىنىڭ تەسىرىدە 1958 - يىلدىن بۇيان بەزىبىر خاتا دېلولار يۈز بەردى، بولۇپمۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا يۈز بەرگەن ناھەق، يالغان، خاتا دېلولار بىرقەدەر كۆپ بولدى. 1962 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ رەھبەرلىكىدە «ئەكسىلئىنقىلابچى بولسىدىكەن جەزمەن تۈزىتىش» پرىنسىپى بويىچە، مەخسۇس ئادەم ئاجرىتىپ، 1959 — 1961 - يىلغىچە بىرتەرەپ قىلىنغان 192 جىنايى ئىشلار دېلوسىنى پىلانلىق قايتا تەكشۈرۈپ چىقتى، بۇنىڭ ئىچىدە بىرتەرەپ قىلىش توغرا بولغىنى ۋە ئاساسىي جەھەتتىن توغرا بولغىنى 166 بولۇپ، 86.5% نى؛ مەسىلە بار دەپ قارالغىنى 26 بولۇپ، 13.5% نى ئىگىلىدى (ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل زىددىيەت ئارىلاشتۇرۇۋېتىلگىنى 18، پاكىتى ئېنىق بولمىغان، جازا ئۆلچىمى نامۇۋاپىق بولغىنى 8) ؛ خاتا كېسىلگەن، خاتا تۈزۈلگىنى 29. قايتا تەكشۈرۈلگەن ناھەق ۋە خاتا دېلولار ناھىيىلىك پارتكومغا يوللىنىپ تەستىقلىتىلغاندىن كېيىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئاقلىنىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ياكى ھۆكۈم ئۆزگەرتىلدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدا چىقىرىلغان «يالغان دېلولارنى

ئەسلىگە كەلتۈرۈش، خاتا دېلولارنى تۈزىتىش» توغرىسىدىكى سىياسەتنىڭ روھىغا ئاساسەن، 1979 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى قايتا تەكشۈرۈپ تۈزىتىشنى باشلىدى. «قانچىسى خاتا بولسا شۇنچىسىنى تۈزىتىش، تولۇق خاتا بولسا تولۇق تۈزىتىش، قىسمەن خاتا بولسا قىسمەن تۈزىتىش، خاتا بولمىسا تۈزەتمەسلىك» قائىدىسىدا چېڭ تۇرۇلۇپ، بىرمۇ ياخشى ئادەمگە ئۆڭال قىلىنمىدى، بىرمۇ يامان ئادەم بوش قويۇۋېتىلمىدى. 1980 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ھۆكۈم قىلىنغان 211 دېلونىڭ ھەممىسى قايتا تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئادەتتىكى جىنايى ئىشلار دېلوسى 182، ئەكسىلئىنقىلاب دېلوسى 29. قايتا تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئەسلى ھۆكۈم ساقلاپ قېلىنغىنى 169، ئاقلانغان يالغان، ناھەق، خاتا دېلو 22، ھۆكۈم ئۆزگەرتىلگەن دېلو 20؛ ئەكسىلئىنقىلاب دېلوسى 29، ئاقلانغىنى 16، باشقىدىن ھۆكۈم قىلىنغىنى 9؛ ئادەتتىكى جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن ئاقلانغىنى 6، باشقىدىن ھۆكۈم قىلىنغىنى 11، ئاقلانغان ۋە باشقىدىن ھۆكۈم قىلىنغان دېلو 9.3% نى ئىگىلىدى.

1981 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قايتا تەكشۈرگەن دېلولار يەنە بىر قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلۈپ، ئەسلى ھۆكۈم ساقلاپ قېلىنغان 9 دېلو ئاقلاندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ ئالدى - كەينىدە دەۋا قىلىنغان 80 جىنايى ئىشلار دېلوسى بىر - بىرلەپ ئەستايىدىل قايتا تەكشۈرۈلۈپ، 41 دېلو ئاقلاندى ۋە قايتىدىن ھۆكۈم قىلىندى، 39 دېلو توغرىسىدىكى ئەسلى ھۆكۈم ساقلاپ قېلىندى. ئاقلانغان خادىملارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمىتى مۇۋاپىق تۇرۇنلاشتۇرۇلدى. ئەسلىدە كادىر، ئىشچى بولغان 10 كىشى ئەسلى ئورنىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇلارغا 1647 يۈەن ماڭاش تولۇقلاپ بېرىلدى؛ ئەسلىدىكى ئورۇنغا ئورۇنلاشتۇرۇشقا مۇۋاپىق كەلمەيدىغان ۋە ئەسلىدە دېھقان بولغانلارنىڭ ھەممىسىگە ئىش ھەققى ۋە تۇرمۇش يارەمى پۇلى بولۇپ 14 مىڭ 934 يۈەن تولۇقلاپ بېرىلدى.

§ 7 . ئەرزىيەت

1980 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىدە مەخسۇس ئەرزىيەت ئاپپاراتى تەسىس قىلىنمىغانىدى. ئەرزىيەت خىزمىتىنى ئىشخانا قوشۇمچە باشقۇراتتى. 1980 - يىل 4 - ئايدا 2 كادىر تاجىرتىلىپ، ئەرز قوبۇل قىلىش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. بۆلۈمنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى خەلق ئاممىسىدىن كەلگەن ئەرز، شىكايەت، پاش قىلىش ئىلتماسلىرىنى قوبۇل قىلىش، ھەق - تەلەپ ۋە ئىقتىسادىي دېلولارنى قوبۇل قىلىش؛ دېلو تۇرغۇزۇش تەلەپ قىلىنمايدىغان ئادەتتىكى ماجىرالارنى مۇرەسسە قىلىش؛ ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن ئاممىغا قانۇن - تۈزۈملەرنى تەشۋىق قىلىش، خەت - چەك ۋە ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەنلەرنى ئالاقىدار تۇرۇنلارغا يوللاش ۋە بىرتەرەپ قىلىش، باشقا تارماقلار بىرتەرەپ قىلىشقا تېگىشلىكلىرىنى شۇ تارماقلارغا يوللاپ بېرىشتىن ئىبارەت.

ئەرزىيەت بۆلۈمى قۇرۇلغاندىن كېيىن خەت - چەك، ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەنلەرنى قوبۇل قىلىشقا دائىر تۈزۈم چىگىتىلدى، قوبۇل قىلغۇچى خادىملار ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن ئاممىنى كۆتۈۋالغاندا، سىلىق مۇئامىلە قىلىپ، يۈمشاق سۆزلەپ، ئاممىنى پاتال تۇرده غەم - ئەندىشىدىن خالاس قىلدى ھەمدە كەلگەن ھەربىر پارچە خەت - چەككە، ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگۈچىگە جاۋاپ بېرىشنى ئىشقا ئاشۇردى. 1983- يىلىلا ئاممىدىن كەلگەن خەت - چەكتىن 1461 ى بىرتەرەپ قىلىندى، 1470 ئادەم (قېتىم) كۆتۈۋېلىندى. 561 ھەق تەلەپ دېلوسى ھەق تەلەپ سوت كوللېگىيىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىلدى، 120 دېلو مۇرەسسە قىلىپ

بىرتەرەپ قىلىندى. 1985 — 1990 - يىلغىچە ئەرزىيەت ئىشخانىسى كۆتۈۋالغان ئاممىا 6063 ئادەم (قېتىم) گە، بىرتەرەپ قىلىنغان خەت - چەك 4099 پارچىغا، مۇرەسسە قىلىنغان ئادەتتىكى ماجىرا دېلوسى 283كە يەتتى.

Ⅳ باب

ئەدلىيە مەمۇرىيىتى

§ 1 . ئاپپارات

1980 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ئەدلىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا مەمۇرىيەت، سوت مەھكىمىسى ئەدلىيە مەمۇرىيىتىنى باشقۇرۇش، تەشۋىقات - تەربىيە ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى، 12 مەخسۇس كادىر، بىر بۆلۈم باشلىقى سەپلەندى. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ئەدلىيە مەمۇرىيىتى خىزمىتىنى باشقۇرۇشقا، ئادۋوكات، ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورگىنىنىڭ خىزمىتىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولۇش، قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى ۋە تەربىيىسى قاتارلىق خىزمەتلەرنى قانات يايدۇرۇشقا تەشكىللەشتىن ئىبارەت بولدى. يىل ئاخىردا قانۇندىن مەلۇمەت بېرىش ئورنى، ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى تەسىس قىلىندى. 1983 - يىلى سوت مەھكىمىسىدىكى ئەدلىيە مەمۇرىيىتىنى باشقۇرۇش ئىشخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، خەلق مۇرەسسە ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى ئەدلىيە بۆلۈمى ئەدلىيە ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1986 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە 23 يېزا (بازار)، مەيداندا ئەدلىيە مەمۇرىيىتى ئىشخانىسى قۇرۇلدى ۋە بىردىن ئىككىگىچە مەخسۇس ياكى قوشۇمچە ئەدلىيە يارەمچىسى سەپلەندى. 1990- يىل 8 - ئايدا ناھىيە بويىچە تۇنجى بولۇپ ئاساسىي قاتلام يېزا، بازارلىق قانۇن مۇلازىمەت ئاپپاراتى — ئۆچئون خۇيزۇ يېزىلىق قانۇن مۇلازىمەت ئورنى قۇرۇلدى. ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسى قارىمىقىدا مەمۇرىي كاتىبات بۆلۈمچىسى، خەلق مۇرەسسە بۆلۈمچىسى، قانۇنچىلىق تەشۋىقات بۆلۈمچىسى، ئادۋوكاتلىق ئورنى، ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنىدىن ئىبارەت 5 بۆلۈمچە، ئىشخانا قۇرۇلدى، 20 خىزمەتچى خادىم بار بولدى.

ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسى قۇرۇلغان 10 يىلدىن بۇيان «ئادۋوكاتلار ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى»، «ئادۋوكاتلارنىڭ خىزمەت تۈزۈمى»، «گۇۋاھچىلارنىڭ ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى»، «گۇۋاھچىلارنىڭ خىزمەت تۈزۈمى»، «خەلق مۇرەسسە خادىملىرىنىڭ ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى»، «خەلق مۇرەسسە خادىملىرىنىڭ خىزمەت تۈزۈمى»، «قانۇنچىلىق تەشۋىقات خادىملىرىنىڭ ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى»، «قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى خادىملىرىنىڭ خىزمەت تۈزۈمى»، «پاك - دىيانەتلىك بولۇشقا ئائىت 10 ماددىلىق بەلگىلىمە» قاتارلىق بىر يۈرۈش قائىدە - تۈزۈملەر تۈزۈپ چىقىلدى. ئوخشاش بولمىغان مەزگىلدىكى خىزمەت ۋەزىپىسىگە بىرلەشتۈرۈپ، تۈرلۈك قانۇن تەشۋىقات تەربىيىسى خىزمىتى ياخشى ئىشلەندى. يېزا (بازار)، مەيدانلاردىكى ئەدلىيە يارەمچىلىرى خەلق مۇرەسسە خىزمىتىگە يارەملىشىپ مەزكۇر خىزمەتنى قانات يايدۇردى، شۇنىڭ بىلەن نۇرغۇن ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسلەر مەيدانغا كەلدى. 1989 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋىلايىتى بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا قانۇننى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىدىكى ئىلغار ناھىيە

بولۇپ، 11 ئەدلىيە يارەمچىسى ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاست ۋە ۋىلايەت دەرىجىلىك قانۇنىي ئومۇملاشتۇرۇشتىكى ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ باھالاندى، بەزىلىرى تېخى ئەدلىيە مىنىستىرلىكىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشتى.

§ 2 . ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) غۇلجا يەرلىك سوت مەھكىمىسىدە ھۆكۈمەت گۇۋاھلىق ئورنى تەسىس قىلىندى، گۇۋاھچىلىقنى سوتچىلار قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى.

1949 - يىلدىن 80 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى كەسپىنى قوشۇمچە باشقۇرۇپ كەلدى.

1980 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك ئەدلىيە بۆلۈمى قۇرۇلغاندا ئىچكى قىسىمدا ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى تەسىس قىلىندى، 3 خىزمەتچى خادىم ئىشلىدى. دەسلەپكى مەزگىلدە گۇۋاھلىق پائالىيىتىدە پەقەت ئۇيغۇر سودىسى ۋە يېزىلاردىكى ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيىەت تۈزۈمىدىكى توختاملارغا گۇۋاھلىق بېرىلدى، كېيىن گۇۋاھلىق دائىرىسى كارخانىلارنىڭ تىجارىتىنى ھۆددىگە ئېلىش، ئىجارىگە بېرىش قاتارلىق يېڭى تىپتىكى توختاملارغىچە كېڭەيدى. شۇنىڭدەك خېرىدار چاقىرىش، خېرىدار بولۇش قاتارلىقلارغىمۇ گۇۋاھلىق بېرىلدى ھەمدە چەتكە چىقىلىدىغان ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى كەسپى يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسىدا گۇۋاھچىدىن 4 ى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە 4 - دەرىجىلىك گۇۋاھلىق بەرگۈچى 2، 3 - دەرىجىلىك گۇۋاھلىق بەرگۈچى بار.

1. ئىچكى ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى

ئىچكى ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسىدىكى ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورگىنىنىڭ بىر تۈرلۈك ئاساسلىق كەسپى. دەسلەپكى مەزگىلدە پۇقرالارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتى بىلەن مەجبۇرىيىتى جەھەتتىكى ئىشلارغا گۇۋاھلىق رەسمىيىتى بېجىرىپ بېرىلدى يەنى بالا بېقىۋېلىش، ۋەسىيەتنامە، بېقىش، تەربىيىلەش ۋە ئۆي قاتارلىقلارغا گۇۋاھلىق رەسمىيىتى بېجىرىپ بېرىلدى. 1981 - يىلى 31 ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى بېجىرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆي سودىسىغا بېجىرىلگەن ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى 18 بولۇپ، %58نى ئىگىلىدى. سىياسىي، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، يېڭىچە گۇۋاھلىق بېرىش تۈرلىرى ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى. 1982 - يىلدىن باشلاپ ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى پۇقرالارنىڭ شەخسىي مەنپەئىتىدىن تەدرىجىي ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىگىچە كېڭەيدى. يولغا قويۇلغان گۇۋاھلىق بېرىش كەسپلىرى ئاساسلىقى: دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى قەرز پۇل توختامى گۇۋاھلىقى، يېزا ئىقتىسادى قەرز پۇل توختامى گۇۋاھلىقى، ھۆددىگە ۋە ئىجارىگە ئېلىپ باشقۇرۇش مەسئۇلىيىەت تۈزۈمىدىكى توختام گۇۋاھلىقى قاتارلىقلار بولدى. يېزىلاردىكى ئىقتىسادىي توختامغا دائىر گۇۋاھلىق دەسلەپكى يېزا ئىگىلىكىنى ھۆددىگە ئېلىش توختامغىلا گۇۋاھلىق بېرىشتىن، تەدرىجىي چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق ۋە ترانسپورت كەسپى قاتارلىق تۈرلۈك كەسىپلەردىكى ھۆددىگەرلىك توختامغا گۇۋاھلىق بېرىشكە كېڭەيدى. كېيىن تەرەققىي قىلىپ ئېلىش - سېتىش، ئەمگەك ئىشلىرى، قەرز ئېلىش-بېرىش ۋە يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، بىرلىكتە باشقۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىشقا دائىر ئىقتىسادىي توختاملارغا گۇۋاھلىق بېرىشكە ئۆتتى. 1985 - يىلىلا ناھىيە بويىچە بېجىرىلگەن يېزا ئىگىلىك

ھۆددىگەرلىك توختامى گۇۋاھلىقى 88 گە، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى ئىلىش. سېتىش توختامى گۇۋاھلىقى 409 غا، تۇرلۇك قەرز پۇل توختامى گۇۋاھلىقى 62 گە، ئۆي - مۈلۈك سودىسى توختامى گۇۋاھلىقى 54 كە، بالا بېقىۋېلىش توختامى گۇۋاھلىقى 2 گە، ۋەسىيەتنامە گۇۋاھلىقى بىرگە، قەرز توختامى گۇۋاھلىقى 7 گە، باشقا گۇۋاھلىق 36 گە يەتتى.

1990 - يىل 10 - ئايغىچە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى ئىچكى ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقىدىن 4421 نى بېجىردى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىقتىسادىي توختام گۇۋاھلىقى %70 نى ئىگىلىدى. گۇۋاھلىق تۇرى خېرىدار چىقىش، خېرىدار چاقىرىش، رەنىلىك قەرز پۇل، ھەقلىق قەرز پۇل، ئامان ساقلاش ئىسپاتى، ئىلمىي ھەمكارلىق ۋە مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. گۇۋاھلىق بېرىش جەريانىدا ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورگىنى ئەسلىدىكى نوقۇل ئىسپات بېرىشتىن تۇرلۇك شەكىلدىكى قانۇن مۇلازىمەتچىلىكىگە كېڭىيىپ، دەۋالاشقۇچىلارغا يارەملىشىپ توختام يېزىپ بېرىش ۋە توختامغا تۈزىتىش كىرگۈزۈش، سۆھبەتكە ئارىلىشىش، توختام ماجىرالىرىنى مۇرەسسە قىلىش، قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش، ئەدلىيە جەھەتتىن تەكلىپ - پىكىر بېرىش قاتارلىق جەھەتتە مۇلازىمەت قىلدى.

2. چەتكە چىتىشلىق ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى

1980 - يىلى ھۆكۈمەت گۇۋاھلىق ئورنى ئىچكى گۇۋاھلىق بېرىش بىلەن بىللە چەتكە چىتىشلىق گۇۋاھلىق كەسپىنى يولغا قويدى. دەسلەپكى مەزگىلدە بۇ خىل گۇۋاھلىق بېرىش كەسپىنى ئىلى ۋىلايەتلىك ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى باشقارمىسى بىرتۇتاش بېجىرگەنىدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى پەقەت ئالاقىلىشىش رەسمىيەتىنىلا بېجىرىپ بېرىشكە مەسئۇل بولدى. 1988 - يىلى ئەدلىيە نازارىتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن غۇلجا ناھىيىسى چەتكە چىتىشلىق ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى كەسپىنى بېجىرىشكە باشلىدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە چەتكە چىتىشلىق ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقىدىن 22 سى بېجىرىلدى، بۇ رايون سىرتىدا قانۇنىي ئۈنۈم ھاسىل قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە سوۋېت ئىتتىپاقى، ئاۋسترالىيە، شىياڭگاڭ، تەيۋەن قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلارغا ئەۋەتىلگەن ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى رەسمىيىتى %93 نى ئىگىلىدى. مۇشۇ گۇۋاھلىق ئىچىدىكى %99 گۇۋاھلىق ھەق تەلەپ ھوقۇق - مەجبۇرىيەت گۇۋاھلىقى بولۇپ، تۇغۇلغانلىق ئىسپاتىدىن 2 نى، ۋاپات بولغانلىق ئىسپاتىدىن 2 نى، ئۇرۇق - تۇغقانلىق مۇناسىۋىتى ئىسپاتىدىن 9 نى، نىكاھلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى ئىسپاتتىن بىرنى، ئوقۇش تارىخى توغرىسىدىكى ئىسپاتتىن 2 نى، ھۆججەتنىڭ كۆپەيتىلگەن نۇسخىسى، قىسقارتىلغان نۇسخىسى، تەرجىمە نۇسخىسى، كۆپەيتىلگەن نۇسخىسى بىلەن ئەسلى نۇسخىسى ئوخشاش بولغان - بولمىغانلىقى توغرىسىدىكى ئىسپاتتىن 2 نى ئۆز ئىچىگە ئالدى. گۇۋاھلىق بېجىرىشنى ئىلتىماس قىلغۇچىلار ئىچىدە جۇڭگو مۇھاجىرى، مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىسى ۋە جۇڭگو ئاھالىلىرى كۆپ سانلى ئىگىلەيدۇ، چەت ئەللىك بىرقەدەر ئاز.

3 § . ئادۇوكاتلىق

1981 - يىلى ئادۇوكاتلىق ئورنى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە مەخسۇس ۋەزىپىدە بولمىغان 2 ئادۇوكات بار ئىدى، بۇنىڭدىن باشقا ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىن ئادۇوكاتلىق سالاھىيىتىگە ئىگە قوشۇمچە ۋەزىپىدىكى 12 ئادۇوكات تەكلىپ قىلىنىدى (بۇنىڭ ئىچىدە قوشۇمچە ۋەزىپىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئادۇوكات 4). شۇ يىلى بېجىرىلگەن جىنايى ئىشلار دېلوسى 15، ۋاكالىتەن يېزىپ بېرىلگەن ئەرز 2 پارچە، قانۇندىن بېرىلگەن مەسلىھەت 13 ئادەم (قېتىم). 1990 - يىلى ناھىيىلىك ئادۇوكاتلىق ئورنىدا مەخسۇس ئادۇوكاتتىن 3 ى،

قوشۇمچە ئادۋوكاتتىن 2 سى بار بولدى، ئادۋوكاتلىق كەسپى تۈزۈملىرى مۇكەممەللەشتى، ئارخىپ ساقلاش ۋە تىزىملاش خىزمىتىگە مەخسۇس ئادەم بېكىتىلدى. مۇھىم، چىگىش ۋە مۇرەككەپ مەسىلىلەر كوللېكتىپ مۇزاكىرە قىلىنغان ياكى رەھبەرلىكتىن يوليورۇق سورالغاندىن كېيىن جاۋاپ بېرىلدى. 10 يىلدىن بۇيان، ناھىيىلىك ئادۋوكاتلىق ئورنى 2000 ئامما (قېتىم) نى كۆتۈۋالدى، 2400 قېتىم قانۇندىن مەسلىھەت بەردى، ۋاكالىتەن يېزىپ بېرىلگەن تۈرلۈك قانۇنىي خەت - ئالاقە 450 پارچىگە يەتتى.

1. جىنايى ئىشلار بويىچە ئاقلاش

ئادۋوكاتلىق ئورنى قۇرۇلغاندىن باشلاپ، ئالدى بىلەن كۆچمە مەركەزلەشتۈرۈپ، جىنايى ئىشلار بويىچە ئاقلاش خىزمىتىنى ئىشلىدى. ئادۋوكاتلىق ئورنى قۇرۇلغان يىلى (1981 - يىلى) جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 15 ى بېجىرىلدى. 1990 - يىلى جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 529 ى بېجىرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە جەمىيەت ئامانلىقىغا ئېغىر زىيان يەتكۈزۈش ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىش دېلوسى 68% نى ئىگىلەيدۇ.

2. دەۋا ۋاكالەتچىلىكى ۋە غەيرىي دەۋا ۋاكالەتچىلىكى

1981 - يىلىنىڭ بېشىدا غەيرىي دەۋا ۋاكالەتچىلىكى سىناق تەرىقىسىدە بېجىرىلىشكە باشلىدى. شۇ يىلى غەيرىي دەۋادىن 2 سى بېجىرىلدى. ئادۋوكاتلار بۇ كەسپىنى ۋاكالىتەن بېجىرىش ئارقىلىق دەۋالىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىپ ماجىرانى توغىتتى. 1988 - يىلى غەيرىي دەۋادىن 29 نى قوبۇل قىلدى، بۇ 1981 - يىلدىكىدىن 5. 14 ھەسسە كۆپ. غەيرىي دەۋانىڭ مەزمۇنى ۋە دائىرىسى تۆۋەم، قايتۇرۇش، قەرز ئېلىش، ئەھدىگە خىلاپلىق قىلىش، ۋارىسلىق، ئەمگەك تالاش - تارتىشى، نەپىقە - ئەمگەك سۇغۇرتىسى، ئىش ئورنىدا زەخىملىنىش ھادىسىسىگە دائىر ماجىرالارغا ئارىلىشىپ مۇرەسسە ۋە كېسىم قىلىشتىن ئىبارەت بولدى، مەسىلەن: قانۇنىي پاكىتلارنى تەكشۈرۈپ ئىگىلەش، قانۇنىي ھەرىكەتلەرگە گۇۋاھلىق بېرىش، توختامغا ۋاكالىتەن ئىمزا قويۇش، سودا - سانائەت بويىچە تىزىملاش، كارخانىلارنىڭ خېرىدار چاقىرىشى، ئىجارىگە ئېلىش - ئىجارىگە بېرىش جەھەتتىكى قانۇنىي ئىشلىرىنى بېجىرىدۇ.

1982 - يىلى ئادۋوكاتلار ۋاكالىتەن بېجىرگەن ھەق تەلەپ ماجىرا - دەۋا دېلوسى 4 ئىدى، 1985 - يىلغا كەلگەندە 45 كە، 1988 - يىلى 46 گە، 1990 - يىلى 97 گە يەتتى. ھەق تەلەپ دەۋالىرىنى ۋاكالىتەن بېجىرىش جەريانىدا، ئادۋوكاتلار سوت مەھكىمىسىگە پائال ماسلىشىپ، مۇرەسسە خىزمىتىنى ئىشلىدى. ئادۋوكاتلار ئىش ئورنى جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 6 نى بېجىردى. ۋاكالىتەن بېجىرگەن جىنايى ئىشلار قوشۇمچە ھەق تەلەپ دېلوسىمۇ ئۇزلۇكسىز كۆپەيدى. 1983 - يىلى ئاران 2 ئىدى، 1990 - يىلغا كەلگەندە 13 كە يەتتى.

3. قانۇن مەسلىھەتچىلىكى

1985 - يىلى قانۇن مەسلىھەتچىلىكى خىزمىتى باشلاندى، شۇ يىلى 3 ئادۋوكات 6 كارخانىنىڭ دائىمىي قانۇن مەسلىھەتچىسى بولدى. 1987 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئادۋوكاتلىق ئورنىنىڭ ئادۋوكاتى جۇ يېبىڭ، بەختى سەمەتلەرنى ھۆكۈمەتنىڭ دائىمىي قانۇن مەسلىھەتچىلىكىگە تەكلىپ قىلدى. بۇ ئىلى ۋىلايىتى بويىچە ئادۋوكاتتىن ھۆكۈمەت ئورگىنىغا قانۇن مەسلىھەتچىسى قىلىپ تەكلىپ قىلىشتىكى تۇنجى ئىش ھېسابلىنىدۇ. 1990 - يىلى ئادۋوكاتلىق ئورنىدىكى 5 ئادۋوكات 19 ئورۇنىنىڭ دائىمىي قانۇن مەسلىھەتچىلىكىگە تەكلىپ قىلىندى.

§ 4 . مۇرەسسە

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىلگىرى مۇرەسسە خىزمىتىنى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى بېجىردى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1963 - يىلى ناھىيە بويىچە مۇرەسسە ھەيئىتى ۋە مۇرەسسە تەشكىلاتىدىن 243 ى، مۇرەسسە ھەيئىتى ئەزاسىدىن 989 ى بار بولغان، ئۇلار نۇرغۇن ھەق تەلەپ ماجىرا دېلولىرىنى بىرتەرەپ قىلغان. 1981 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك ئەدلىيە بۆلۈمىدە، خەلق مۇرەسسە بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى ھەمدە ناھىيە بويىچە ھەر دەرىجىلىك خەلق مۇرەسسە تەشكىلاتلىرى قۇرۇلۇپ، خەلق مۇرەسسە خىزمىتى توغرا يۆنىلىشكە قاراپ يۈزلەندى. شۇ يىلى 14 گۇڭشې، 3 چارۋىچىلىق فېرمىسى، 2 دېھقانچىلىق مەيدانى، 2 تۈمەن ۋە ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى قاتارلىق 23 ئورۇندا خەلق مۇرەسسە ھەيئىتى قۇرۇلدى، مۇرەسسە ھەيئىتى ئەزاسى 125 كە يەتتى. چوڭ ئەترەت دەرىجىلىك مۇرەسسە تەشكىلاتى 177 گە، ئەزاسى 692 گە، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى مۇرەسسە تەشكىلاتى 495 كە، مۇرەسسە خادىمى 1406 گە يەتتى. مۇرەسسە تەشكىلاتلىرى خەلق ئارىسىدىكى ماجىرالارنى مۇرەسسە قىلغاندىن باشقا، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۇزەش ۋە مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش خىزمىتىگە پائال قاتنىشىپ، «يېزا قائىدىسى، پۇقرالار ئەھدىنامىسى»نى تۈزۈپ چىقىپ، «ۋەتەنپەرۋەرلىك تارىخى ھەربىيتى»، «بەشتە ياخشى ئائىلە»، «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۈچنى قىزغىن سۆيۈش» ۋە «قانۇن - ئىنتىزامغا رىئايە قىلىشتىكى شەرەپلىك ئائىلە» پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى، خەلق ئارىسىدىكى ماجىرالار يىلدىن يىلغا ئازايدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ناھىيە بويىچە خەلق مۇرەسسە ھەيئىتىدىن 254 ى قۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزىلاردىكى مۇرەسسە ھەيئىتى 182، زاۋۇت، كان - كارخانا ۋە ئورگانلاردىكى مۇرەسسە ھەيئىتى 72، مۇرەسسە خادىمى 1018، ئۇلار خەلق مۇرەسسىسىنىڭ رولىنى تولۇق جارى قىلدۇردى. 10 يىلدا خەلق ئىچىدىكى ماجىرادىن 21 مىڭ 106 سى مۇرەسسە قىلىندى، مۇرەسسە قىلىنغان ماجىرالار ئىچىدە نىكاھ ماجىراسى بىلەن يېزىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىگىلىكى تېپىدىكى ماجىرالار كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە يېنىك جىنايى ئىشلار دېلوسى 1051 بولۇپ، ۋاقتىدا مۇرەسسە قىلىنغانلىقى، راۋانلاشتۇرۇش خىزمىتى ياخشى ئىشلەنگەنلىكى ئۈچۈن 87 ئادەمنىڭ نورمالسىز ئۆلۈپ كېتىشىنىڭ ئالدى ئېلىندى ۋە ئازايدى.

§ 5 . قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى

ئەدلىيە مەمۇرىي ئورگىنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۇ ئوخشاش بولمىغان مەزگىللەردە جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت مەھكىمىسى ئورگىنى ۋە مەدەنىيەت، ماارىپ تارماقلىرىنى تەشكىللەپ ۋە ئۆلارغا ماسلىشىپ تەشۋىقات كۈنى، تەشۋىقات ھەپتىلىكى، تەشۋىقات ئېيى قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللەرنى قوللىنىپ، ئومۇمىي خەلقنى قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى ۋە قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى خىزمىتىنى ئىشلىدى، ناھىيە بويىچە بىرقەدەر سىستېمىلاشقان، بىرقەدەر مۇكەممەل بولغان تەشۋىقات تورىنى تەدرىجىي شەكىللەندۈرۈپ، «قانۇن بولىدىكەن، ئۇنىڭغا تايىنىش، قانۇنغا چوقۇم ئەمەل قىلىش، قانۇننى قاتتىق ئىجرا قىلىش، قانۇنغا خىلاپلىق قىلغانلارنى جەزمەن سۈرۈشتۈرۈش» تىن ئىبارەت قانۇنچىلىق يېڭى تەرتىپى دەسلەپكى قەدەمدە بەرپا قىلىندى.

1980 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ جىنايى ئىشلار قانۇنى»، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ

جىنايى ئىشلار دەۋا قانۇنى» قاتارلىق 7 مۇھىم قانۇن ئاساسلىق تەشۋىقات مەزمۇنى قىلىندى. 1982 - يىل 12 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ماقۇللانغان يېڭى جۇڭگونىڭ 4 - قېتىملىق ئاساسىي قانۇنى ۋە 3 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 22 - قېتىملىق يىغىنىدا ماقۇللانغان «ئىقتىسادقا ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىق قىلغان جىنايى ھەرىكەتلەرنى قاتتىق جازالاش توغرىسىدا قارار» شۇنداقلا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەن ئېلان قىلغان «ئىقتىسادىي ساھەدىكى ئېغىر جىنايى ھەرىكەتلەرگە قاتتىق زەربە بېرىش توغرىسىدا قارار»، يېڭى «نىكاھ قانۇنى» قاتارلىق قانۇنلار شۇ يىلى نۆۋەتلىك تەشۋىق قىلىندى. ئايالالار، بالىلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، 1984 - يىلى ئايالالار ۋە بالىلارنى كەمسىتىدىغان، خورلايدىغان ۋە زەخمىلەندۈرىدىغان تۈرلۈك قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلارغا قاتتىق زەربە بېرىش مۇھىم نۇقتا قىلىنغان ۋە «مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى» مەركەز قىلىنغان قانۇنچىلىق تەشۋىقات تەربىيىسى پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى. تەشۋىقات تەربىيىسىنىڭ مەزمۇنى مول، تەدبىرلىرى خىلمۇخىل بولدى، مەسىلەن: قانۇنچىلىقتىن دوكلات بېرىش، تۈرلۈك تەشۋىقات ماتېرىياللىرىنى بېسىپ تارقىتىش، مەخسۇس ستون ئىشلەش، دوسكا، تام گېزىتى ئىشلەش، رەسىم كۆرگەزمىسى ئېچىش، كوچىلارغا چىقىپ تەشۋىقات قىلىش، قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش، قانۇنچىلىقتىن دەرس بېرىش، سەنئەت نومۇرلىرىنى ئورۇنداش قاتارلىق پائالىيەتلەر ئېلىپ بېرىلدى.

1985 - يىل 9 - ئايدا ئەدلىيە ئىدارىسى مەركەز قىلىنغان غۇلجا ناھىيىلىك قانۇننى ئومۇملاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن قانۇننى ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ 1 - بەش يىللىق پىلانى باشلاندى. يېزا، بازار، مەيدان، تۈەن، فېرما ۋە كەسىپىي ئورۇن، كارخانا ئورۇنلىرىدىمۇ ئارقا - ئارقىدىن قانۇننى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ۋە ئىش بېجىرىش ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى. 24 ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى قۇرۇلدى، ئەزاسى 172 گە يەتتى. ناھىيە، يېزا دەرىجىلىك قانۇننى ئومۇملاشتۇرۇش ئىشخانىسى 24 كە، ئەزاسى 65 كە يەتتى. مەلۇماتقا قارىغاندا 1982 — 1987 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 3 قېتىم قانۇنچىلىق تەشۋىقات ھەپتىلىكى كۈنى ئۈيۈشتۇرۇلغان، 30 مىڭ 871 نۇسخا تۈرلۈك تەشۋىقات ماتېرىيالى، 12 مىڭ 100 نۇسخا كىتاب - ژۇرنال تارقىتىلغان، 1275 سان مەخسۇس ستون، دوسكا، تام گېزىتى چىقىرىلغان، 242 قېتىم رەسىم كۆرگەزمىسى ئېچىلغان؛ 3000 ئادەم (قېتىم) نىڭ قانۇندىن سورىغان سوئالىغا جاۋاب بېرىلگەن، 185 قېتىم قانۇنچىلىق دەرسى ئۆتۈلگەن، تەربىيە ئالغانلار 260 مىڭ 630 ئادەم (قېتىم) غا يەتكەن، 5 قېتىم سەنئەت نومۇرى قويۇلغان، بۇنىڭدىن 17 مىڭ ئادەم (قېتىم) تەربىيە ئالغان.

1989 - يىلى ناھىيە بويىچە 1 - بەش يىللىق قانۇننى ئومۇملاشتۇرۇش پىلانىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشتا 205 مىڭ 446 ئادەم ئۆلچەمگە يەتتى، غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋىلايىتى بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا قانۇننى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى.

ئون سەككىزىنچى قىسىم

ھەربىي ئىشلار

ئون سەككىزىنچى قىسىم

ھەربىي ئىشلار

ناهيه تەۋەسى غەربىي، شەرقىي خەن سۇلالىلىرى دەۋرىدىن جىن سۇلالىسى دەۋرىگىچە ئۇسۇن ئېلىگە قارايتتى. ئۇسۇن كۆچمەن دۆلەت بولۇپ، سۇ ۋە ئوت - چۆپ قوغلىشىپ ماكانلىشاتتى. بۇ دۆلەتتە ھەربىي بىلەن ھاكىمىيەت بىرلەشتۇرۇلگەن تۈزۈلمە يولغا قويۇلغان بولۇپ، چېرىك، پۇقرا دەپ ئايرىلمايتتى، ئۇلار ئۇرۇش مەزگىلىدە ئۇرۇش قىلاتتى، ئۇرۇش ئاخىرلاشقاندا چارۋىچىلىق قىلاتتى. شۇ مەزگىللەردە ناهيه تەۋەسىدە بولغان ئۇرۇش توغرىسىدا خاتىرە قالدۇرۇلمىغان.

سۇي ۋە تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرلىرىدە بۇ يەردە غەربىي تۈركلەر ياشىغان، تاڭ سۇلالىسى قوشۇنى بۇ يەرگە كېلىپ مالىمانچىلىقنى تىنچىتىش ئۈچۈن، كۆپ قېتىم جەڭ قىلغان. يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدىن چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىگىچە بۇ يەردە موڭغۇللار ھاكىمىيىتىدىن چاغاتاي، جۇڭغار خانلىقلىرى ھۆكۈم سۈرگەن، ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى كۆرۈلۈپ تۇرغان. چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن بۇ يەرنى ئىلى جياڭجۈنى مۇھاپىزەت قىلدى. يېقىنقى زامانغا كەلگەندە چارروسىيە 10 نەچچە يىل ئىشغال قىلدى؛ مىنگو دەۋرىدە ئىلى خەلقى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈردى؛ يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، يەرلىك قوراللىق كۈچ بەرپا قىلىندى.

I باب

ئاپپاراتلار

§1. ناهيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى (ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسى)

1954 - يىل 11 - ئايدا غۇلجا ناهيىلىك ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، زۇمۇرشاھيۇق ماخمۇت ئىداره باشلىقى، ناهيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى جاۋ جۇڭگو قوشۇمچە سىياسىي كومىسسار بولدى.

ئىدارە قارىمىقىدا ھەربىي ئىشلار، سىياسىي خىزمەت، ئارقا سەپ، ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچىلەرنى تىزىملاشتىن ئىبارەت 4 تارماق تەسىس قىلىنىدى. ئىدارىنىڭ شتاتى 30، دەرجىسى تۆۋەن دەرىجىلىك بولدى. بۇ ئىدارە ئىلى ھەربىي رايونى ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولۇپ، شۇ تەۋەلىكىنىڭ ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1957 - يىل 9 - ئايدا بۇ ئىدارە ناھىيىنىڭ پارتىيە. ھۆكۈمەت ئورگانلىرى بىلەن بىرلىكتە غۇلجا شەھىرىدىن جىلىلىيوزىگە كۆچتى. 1960 - يىل 1 - ئايدا ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلدى. يالغ لىبېن بۆلۈم باشلىقى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى نيۇ شۇتەي قوشۇمچە سىياسىي كومىسسار بولدى، 5 ھەربىي مەسلىھەتچى، 4 سىياسىي خىزمەت كادىرى، 4 ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ھەم ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى، ھەم شۇ دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھەربىي مەخبۇرىيەت ئورگىنى ئىكەنلىكى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ۋە ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ قوش رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىپ، شۇ تەۋەلىكتىكى زاپاس خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى ۋە ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدىغانلىقى ئايدىڭلاشتۇرۇلدى.

1967 - يىل 3 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى بۈيرۇقنا بىنائەن ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قۇرۇپ، ناھىيىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇشىغا قوماندانلىق قىلىشقا مەسئۇل بولۇپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»غا قاتناشتى.

1969 - يىل 12 - ئايدا ئىلى شۆبە ھەربىي رايونى قۇرۇلغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىلى شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. ئورگاندا ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى، سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى تەسىس قىلىنىدى. 1978 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىدە ئارقا سەپ بۆلۈمى كۆپەيتىلدى، بۆلۈم 9 گۇرۇپپا، 2 مەيدانىنىڭ ئاساسىي قاتلام قوراللىق بۆلۈمىنى باشقۇرىدىغان بولدى.

1986 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى دەپ ئاتالدى. ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقانلار يەرلىك كادىرغا ئۆزگەرتىلدى. توختى بۆلۈم باشلىقى، يۇ شۇنسەي سىياسىي كومىسسار بولدى. بۇ بۆلۈم مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇن بولۇپ، ئاپپاراتى ئايرىم تەسىس قىلىندى. خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ قارىمىقىدا ھەربىي ئىشلار، سىياسىي خىزمەت، ئىشخانىدىن ئىبارەت بۆلۈم دەرىجىلىك 3 تارماق تەسىس قىلىندى، ئادەتتىكى كادىرلارغا مۇدىر دەرىجىلىك بۆلۈم ئەزاسى، مۇئاۋىن مۇدىر دەرىجىلىك بۆلۈم ئەزاسى، ئىش بېجىرگۈچى دېگەن ۋەزىپە دەرىجىسى بېكىتىلىپ، يەنىلا مەسلىھەتچى كادىر، يارىدەمچى دەپ ئاتالدى، ئومۇمىي شتاتى 25 بولدى (بۇنىڭ ئىچىدە كادىر 18، ئىشچى 7). ئىشچى - خىزمەتچىلىرى جامائەت خەۋپسىزلىكى دەرىجىسىدىكى تەمىناتتىن بەھرىمەن بولدى. ئەينى چاغدىكى قۇرۇقلۇق ئارمىيە فورمىسىنى كەيدى، كىيىمگە خەلق قوراللىق كۆچلىرىنىڭ كەسپىي بەلگىسى قادالدى، ئۇلار قىسمىنىڭ نىزام - قائىدىسى بويىچە پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان بولدى، ئەمما يەنىلا يەرلىكنىڭ باشقۇرۇشى ئاساس قىلىنىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ زاپاستا تۇرۇپ ۋەزىپە ئۆتەش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. قارىمىقىدا 2 بازار، 18 يېزا، ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى قاتارلىق ئورۇنلاردىكى 21 قوراللىق بۆلۈم، 43 مەخسۇس قوراللىق كادىر بار بولدى.

غولجا ناهيىلىك ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسى، خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ رەھبەرلىرى

جەدۋەل: 18 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگە ۋاقتى
قوراللىق بۆلۈم باشلىقى (ئىدارە باشلىقى)	زۇمۇر شاھبوى ماخموت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1954.11 — 1960.3
	راۋزۇپ	ئەر	تاتار	شىنجاڭ	1960.3 — 1961.12
	يالقۇن لىبىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1961.12 — 1966.12
	سەيى شىڭۋالق	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1967.6 — 1978.10
	ئابلىكىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1979.1 — 1980.2
	ئىسكەندەر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1981.3 — 1983.8
	مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1983.9 — 1986.5
	توختى ئىمام	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1986.6 —
سىياسىي كومىسسار	جاۋجۇڭگو	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1955.4 — 1957.10 (ناھىيە لىك پارتكوم شۇجىسى، قوشۇمچە ئۆتىگەن)
	نيۇ ئۆتەيى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1960.1 — 1964.8 (ناھىيە لىك پارتكوم شۇجىسى، قوشۇمچە ئۆتىگەن)
	بەيى رېن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1964.9 — 1965.4
	جاۋ جۇڭگو	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1965.5 — 1969.6 (ناھىيە لىك پارتكوم شۇجىسى، قوشۇمچە ئۆتىگەن)
	ۋالق يىڭجىلق	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1971.6 — 1972.6 (ناھىيە لىك پارتكوم شۇجىسى، قوشۇمچە ئۆتىگەن)
	ساۋ ۋېنجۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1972.12 — 1978.6 (ناھىيە لىك پارتكوم شۇجىسى، قوشۇمچە ئۆتىگەن)
	جالق چاڭفۇ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1976.8 — 1982.4
	لى يىڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ	1978.7 — 1984.5 (ناھىيە لىك پارتكوم شۇجىسى، قوشۇمچە ئۆتىگەن)
	تاۋ شۇيلىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1982.5 — 1984.12
	گۇ خېشۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1984.6 — 1985.4 (ناھىيە لىك پارتكوم شۇجىسى، قوشۇمچە ئۆتىگەن)
	يالق جۇڭتاۋ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1984.3 — 1986.1

مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	غوپۇر قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1954.9 — 1960.3
	پالۋان جىكۆەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1963.5 — 1970.11
	ھۇسەن ساماق	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1971.6 — 1978.10
	ئابلىكىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1971.6 — 1980.6
	جۇي فۇچىاڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1976.5 — 1982.10
	تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1981.10 — 1982.11
	لىيۇ تيەنيۇن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1982.11 — 1985.10
	لىيۇ سەنيۇن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1985.11 — 1990.12
مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار	پالۋان لىببىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1954.9 — 1960.3
	پالۋان دېڭچې	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1971.10 — 1975.7
	ۋۇ گۇاڭچيەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1970.4 — 1978.8
	تيەن بەيفا	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1970.4 — 1975.10
	جالاڭ گومىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1984.4 — 1982.10
	ۋاڭ ۋېيجې	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1980.4 — 1982.10
	پالۋان زۇڭتاۋ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1982.6 — 1982.10

§ 2 . ئاساسىي قاتلام خەلق قوراللىق بۆلۈملىرى

1958 - يىل 9 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەتلىرى رايون، يېزىدىن گۈڭشې ۋە چوڭ ئەترەتكە ئۆزگەرتىلدى. رايوندا گۈڭشې قۇرۇش پرىنسىپى بويىچە دېھقانچىلىق رايونلىرىدا «قىزىلبايراق» ، «غالىبىيەت» ، «قىزىلىيۇلتۇز» ، «ئىتتىپاق» ، «تەڭرىتاغ» ، «ئۆكتەبىر» ، «راكىتا» ، «يېڭىيول» ، «1 - ماي» دىن ئىبارات 9 خەلق گۈڭشىسى قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلدى. ئاساسىي قاتلاملاردىكى قوراللىق خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، نوپۇسنىڭ كۆپ - ئازلىقىغا قاراپ، مەخسۇس ياكى قوشۇمچە قوراللىق كادىرلىرى سەپلەندى. 1965 - يىل 12 - ئايدا «راكىتا» ، «تەڭرىتاغ» گۈڭشىسى خەلق قوراللىق بۆلۈملىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1966 - يىل 2 - ۋە 8 - ئايلاردا «شەرق شامىلى» خەلق گۈڭشىسى ۋە «شەرق قىزارىدى» خەلق گۈڭشىسى قوراللىق بۆلۈملىرى قۇرۇلدى. 1970 - يىل 6 - ئايدا ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە دولان دېھقانچىلىق مەيدانى قوراللىق بۆلۈملىرى، 1977 - يىلى «غالىبىيەت» گۈڭشې ۋە پەنجىم گۈڭشې قوراللىنىش بۆلۈملىرى قۇرۇلدى. 1980 - يىلدىن كېيىن يەنە ساميۇزى گۈڭشې قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس كادىر سەپلەندى.

1984 - يىلى ناھىيە بويىچە ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشىنى ئايرىپ يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇش خىزمىتى ئىشلىنىپ 9 - ئايدا ئاخىرىلاشتى، ئىلگىرىكى گۈڭشې قوراللىق بۆلۈملىرى يېزا (بازار) لىق خەلق قوراللىق بۆلۈمى ۋە مەيدان، فېرما خەلق قوراللىق بۆلۈمى دەپ ئاتالدى. تۇزۇلمە ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن 2 بازار (جېلىلىيۇزى، دۆڭمازار) ، 18 يېزا، 2 دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە ئوبلاستلىق سىمونت زاۋۇتى بار بولدى. كادىر

سەپلەش پرىنسىپى بويىچە 4 ئورۇن (جىلىلىيوزى بازىرى، دۆڭمازار بازىرى، داداماتۇ يېزىسى، ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى) غا 3 تىن، 15 يېزا، 2 دېھقانچىلىق مەيدانى، ئوبلاستلىق سىمونت زاۋۇتى، ئوبلاستلىق كۆمۈركانىغا 2 دىن، 3 چارۋىچىلىق فېرمىسى، 2 ئورمانچىلىق مەيدانىغا، ناھىيە ئورگىنىغا بىردىن ئادەم سەپلەندى.

يېزا (بازار) لىق خەلق قوراللىق بۆلۈمى يېزا (بازار) لىق پارتكومنىڭ ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى شۇنداقلا يېزا (بازار) لىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھەربىي مەجبۇرىيەت خىزمىتى ئاپپاراتى بولۇپ، يېزا (بازار) لىق پارتكوم، ھۆكۈمەت ۋە ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ قوش رەھبەرلىكىدە بولدى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى تەۋەسىدىكى خەلق ئەسكەرلىرى زاپىسى قۇرۇلۇشى، ھەربىي مەشىق ۋە ئەسكەر قوبۇل قىلىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇشتىن ئىبارەت.

1958 — 1983 - يىلغىچە بولغان خەلق گۇڭشېسى قۇرۇش مەزگىلىدە غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئاساسىي قاتلام مەخسۇس قوراللىق كادىرلىرىنى ۋەزىپىگە تەينىلەش ۋە ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش ھوقۇق چېكى مۇنداق بولدى: بۆلۈم باشلىقى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى بىلەن ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات تارمىقى تەكشۈرۈپ كۆرگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمى پارتكومى مۇزاكىرە قىلىپ ئىلى ھەربىي رايونى پارتكومىنىڭ تەكشۈرۈپ ۋەزىپىگە تەينىلىشى ياكى ۋەزىپىدىن قالدۇرۇشىغا يوللاندى؛ كادىرلارنى ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمىنىڭ سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى بىلەن ئۆزى تۇرۇشلۇق ئورۇن كۆرسەتتى، ناھىيىلىك پارتكوم تەكشۈرۈپ بېكىتتى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى پارتكومى ۋەزىپىگە تەينىلەپ ئېلان قىلدى.

1984 - يىلى گۇڭشې خەلق قوراللىق بۆلۈمى يېزىلىق، بازارلىق خەلق قوراللىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، ئاساسىي قاتلام قوراللىق بۆلۈمى كادىرلىرىنى ۋەزىپىگە تەينىلەش - ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش ھوقۇقى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى باشلىقىنىڭ ئىسمزا قويۇپ تۆۋەنگە ئېلان قىلىشىغا چۈشۈرۈپ بېرىلدى. ئاساسىي قاتلام مەخسۇس قوراللىق كادىرلار قوشۇنى قۇرۇلۇشىنى كۆچەيتىش ئۈچۈن، 1988- يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى، ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى، ھۆكۈمەت كادىرلار ئىدارىسى، ئەمگەك ئىدارىسى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، شتات كومىتېتى قاتارلىق تارماقلار بىلەن بىرلىكتە ناھىيىدىكى ئاساسىي قاتلام خەلق قوراللىق بۆلۈمى كادىرلىرىنى بىر - بىرلەپ تەكشۈرۈپ كۆردى ۋە ۋەزىپىگە تەينىلىدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 21 يېزا- بازار (مەيدان، فېرما، زاۋۇت) قوراللىق بۆلۈمىگە 54 مەخسۇس كادىر سەپلەندى (ئۇنىڭ ئىچىدە رەھبەر 21، ئادەتتىكى كادىر 33).

Ⅱ باب

تۇرۇشلۇق قوشۇن

§1. چىڭ سۇلالىسى دەۋرى

چېگىنلۇك 20 - يىلى (1755 - يىلى) جۇڭغارلار تىنچىتىلغاندىن كېيىن، چىڭ سۇلالىسى چېگرا رايونلارغا

بولغان ھۆكۈمرانلىقىنى كۈچەيتىــــپ، «قورغانغا چوڭ ئەھلدار قويۇش، كۈچلۈك قوشۇن تۇرغۇزۇش» سىياسىتىنى قوللىنىپ، قاۋۇل ئەھلدار، كۈچلۈك سەركەردىلەرنى تاللاپ، سانغۇن مەسلىھەتچى، ئاغلاقچى ئامبال قاتارلىق مەنسەپلەرنى بېرىپ، ئىلىغا ئەۋەتىپ ئوردىغا ۋاكالىتەن ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا چېگرا رايونلاردا تۇرۇش ۋە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە ئورغۇن ئەسكەر ئەۋەتىپ، دۆلەتنىڭ بىرلىكى ۋە بىخەتەرلىكىنى قوغدىدى. ئىلى جياڭجۈنى سۇڭ يۈن يازغان «غەربىي چېگرانى باشقۇرۇشقا ئائىت ئىشلار. ئەھلدارلىق تۈزۈمى ۋە ئەسكەر سانى» دا خاتىرىلىنىشىچە: چېيەنلۇك 35 ـ يىلىدىن 36 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭدىن مانجۇ، موڭغۇل ئەسكەرلىرى ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرى بىلەن بايانداينغا يۆتكەلدى، بايانداي قەلئەسىدىكى ئەسكەر 2140 قا يەتتى (ۋاڭ شۇدەنىڭ «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە 2204 دەپ خاتىرىلەنگەن). جياچىڭ يىللىرىدا بايانداي بازىرىدىكى مانجۇ بارگاھىدىكى ئادەم 13 مىڭ 340قا يەتتى. ئۇلارنى باشقۇرۇشقا 2 ـ دەرىجىلىك بىر ئاغلاقچى ئامبال، يەنە 4 يانداش ئامبال، 16 يارەمچى ئەمىر، 16 تورغاق بەگ، 16 باش چەۋەنداز، 2 سۈيۈرغال شەپەتچىسى چەۋانداز بېشى، 2 پۇتۇكچى، 16 باش ھەيدەكچى، 64 سەردار قويۇلدى. ئەسكەرلەر ئىچىدە 160 تۇرشاۋۇل، 1456 ئاتلىق چېرىك، 16 توپچى، 48 ھۇنەرۋەن، 64 تەربىيىلىگۈچى بار بولدى. بايانداي قەلئەسىدىكى مانجۇ بارگاھىدىكىلەر ئىلى جياڭجۈنىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ، ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئىلىنى قوغداش ئىدى، جۇڭغار قاتارلىقلارنىڭ بىر قانچە قېتىملىق توپىلىڭىنى تىنچىتىش جەريانىدا مانجۇ بارگاھىدىكىلەر ئىلى 4 ـ بارگاھىدىكىلەر بىلەن بىرلىكتە زور قۇربانلارنى بەردى. تۇڭجى 3 ـ يىلى (1864 ـ يىلى) ئىلىدىكى خۇيزۇ، ئۇيغۇرلار قوزغىلاڭ كۆتۈرگەندە بايانداينا تۇرۇشلۇق قوشۇن ئالدى بىلەن ھۇجۇمغا ئۆچراپ، قوزغىلاڭچى دېھقانلارنىڭ ھۇجۇم ئوبيېكتى بولۇپ قالدى، بارگاھنىڭ زىمىنى ئېغىر بولدى. چارروسىيە ئىلىنى ئىشغال قىلىۋالغاندا چېرىك ۋە پۇقرالار قېچىپ كېتىپ، بۇ بارگاھ پۈتۈنلەي قولدىن كەتتى.

شىجۇن قەلئەسى (قارا بۇلاق) دىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى قوشۇن (ئىلى قورغىنىدىكى باش بۇغنىڭ يېشىل تۇغلۇق خوشۇنى) دا بىر باش دۇڭان، بىر مىڭبېگى، 2 باش بوتۇك، 2 سىرتقى ئىقتىسادىي جازاچى، 3 ھېساباتچى، 150 ئاتلىق ئەسكەر ۋە 150 پىيادە ئەسكەر بار ئىدى.

چېيەنلۇك 25 ـ يىلى (1760 ـ يىلى) دىن باشلاپ ئۇيغۇرلار ئەل قىلىنىپ، ئۇلار ئۇيغۇر بارگاھىنىڭ ئوڭ قانات قوشۇنى قىلىندى، ئۇنىڭغا باش بۇغ، يارەمچى ئەمىر، باش چەۋەنداز قويۇلغاندىن باشقا، يەنە باش ھەيدەكچى قويۇلۇپ، 700 چېرىك تۇرغۇزۇلدى؛ 32 ـ يىلى (1776 ـ يىلى) ئىلى جياڭجۈنى ئاگۇي سول قاناتىنى يۇقىرى ئۇچ خوشۇنغا (سېرىق جىيەكلىك خوشۇن، سېرىق خوشۇن، ئاق خوشۇن)، ئوڭ قاناتىنى تۆۋەنكى بەش خوشۇنغا (ئاق جىيەكلىك خوشۇن، قىزىل خوشۇن، قىزىل جىيەكلىك خوشۇن، كۆك جىيەكلىك خوشۇن، كۆك خوشۇن) ئايرىپ، ھەر بىر خوشۇننى باشقۇرۇشقا بىردىن باش بۇغ، بىردىن يارەمچى باش بۇغ، بىردىن يارەمچى ئەمىر، بىردىن باش چەۋەنداز قويۇشقا پەرمان چۈشۈردى.

يۇقىرىقى ئۇچ خوشۇن (بۇگۈنكى تېكەس قاتارلىق جايلار) غا بىر باش بۇغ، بىر يارەمچى باش بۇغ، 6 يارەمچى ئەمىر، 6 باش چەۋانداز، 3 ياساۋۇل قويۇلدى. خوشۇندا 2 سەر تەمىنات ئالىدىغان باش سەردار دىن 24ى، بىر يېرىم سەر تەمىنات ئالىدىغان لەشكەر بېشىدىن 3ى، بىر سەر تەمىنات ئالىدىغان لەشكەردىن 473ى، يېرىم سەر تەمىنات ئالىدىغان لەشكەردىن 664ى بار ئىدى. باش سەردارنىڭ قول ئاستىدا 1164 ئەسكەر بولۇپ، ئۇنىڭدا 3 چەۋەنداز بېشى، بىر 1 ـ دەرىجىلىك تەيجى، ئۇچ 4 ـ دەرىجىلىك تەيجى بار ئىدى.

تۆۋەنكى بەش خوشۇن (قاش دەريا‌سى ۋە كۈنەس دەريا‌سى ۋادىسىدىكى تېكەس، نىلقا) دا بىر باش بۇغ، بىر يارەمچى باش بۇغ، 10 يارەمچى ئەمىر، 10 باش چەۋەنداز، 3 ياساۋۇل، 2 سەر تەمىنات ئالىدىغان باش سەردار دىن 40ى، بىر سەر تەمىنات ئالىدىغان لەشكەردىن 500ى، يېرىم سەر تەمىنات ئالىدىغان لەشكەردىن 1077سى، باش چەۋەنداز قول ئاستىدىكى چېرىكتىن 1617سى بار ئىدى. ئۇنىڭغا 2 چەۋەنداز بېشى، 2 بەي تاتا قويۇلدى. ئۇيراتلارنىڭ ئاغلاقچى ئامبىلى كۆرەدە جياڭجۈن بىلەن بىر قورغاندا تۇراتتى. ئويرات قوشۇنى

ھۆكۈمەتنىڭ ئات، كالا، قوي، تۈگە قېرىملىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل ئىدى. ئۇلار ئادەتتە ئۇۋچىلىق قىلىش ۋە كۆچمە چارۋىچىلىق قىلىش بىلەن شۇغۇللىناتتى. قەرەللىك مەشىق قىلىپ چېگرانى تەكشۈرەتتى.

تۆۋەنجى 10 - يىلى (1871 - يىلى) چارروسىيە ئىلىنى ئىشغال قىلغاندا ئىلىدا تۇرۇشلۇق ئەسكىرى نەچچە مىڭغا يەتتى. ئاساسلىق كۈچى غۇلجىدىكى ھەربىلەرگە تۇردى.

§ 2 . مىنگو دەۋرى

مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) 9 - ئايدا ئىلىدىكى بوز يەر ئۇزلەشتۈرۈش ئەمەلدارى قوشۇمچە جۇڭجياڭ دەرىجىلىك گارنىزون قوماندانى چىۋ زۇڭجۈن ئۇزىنىڭ مەھكىمىسى بىلەن قوماندانلىق شتابىنى غۇلجا ناھىيىسىگە يۆتكىدى. ئۇنىڭ ئەسكىرى تەخمىنەن 2000 بولۇپ، يېرىمى ئاتلىق، يېرىمى پىيادە ئەسكەر ئىدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) گومىنداڭ 19 - جىنۈەنجۇنىنىڭ يېڭىدىن تەشكىللەنگەن 2 - جۇنگە قاراشلىق 7 - زاپاس شىسى غۇلجا ناھىيىسىگە تۇرۇنلاشتى. ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتىلىغاندىن كېيىن، ئىلىدا تۇرۇشلۇق 8000 دىن ئارتۇق گومىنداڭ ئەسكىرى تارمار قىلىندى.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 5 - كۈنى «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ۋاقتىلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت كومىتېتى 41 - قېتىملىق يىغىن ئېچىپ ئارمىيە قۇرۇش قارارىنى ماقۇللىدى. 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا مىللىي ئارمىيە قۇرۇش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى. مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق باش شتابى قارمىقىدا مۇنتىزىم قىسىمدىن 7 پولك 25 باتالیون بولۇپ، ئۇلار ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايلاردا تۇردى.

§ 3 . جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەۋرى

1. ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ئازادلىق ئارمىيە

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 -، 26 - كۈنلىرى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى. 12 - ئاينىڭ 20 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى بۈيرۇق ئېلان قىلىپ، مىللىي ئارمىيىنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 5 - كورپۇسى قىلىپ ئۆزگەرتتى. بۇ كورپۇسقا قاراشلىق 14 - شىنىڭ 41 -، 42 - تۈەنلىرى غۇلجا ناھىيىسىدە تۇردى.

1954 - يىل 9 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسى قۇرۇلدى، 1957 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى بىلەن بىللە جېلىلىيۇزنىگە كۆچۈپ كەلدى. 1960 - يىل 1 - ئايدا ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئۇ غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ۋە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ قوش رەھبەرلىكىدە بولدى. 1966 - يىل 7 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى قىسىم ئوتتۇرا ئەترىتى ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەنىدى، 1976 - يىلى ئىلمىي قوراللىق ساقچى قىسىم تارماق ئەترىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1967 - يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ھاۋا ئارمىيە 9 - جۇنىنىڭ رادار پونكىتى غۇلجا ناھىيە دولان دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئورۇنلاشتى، 1976 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1972 - يىل 10 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 7974 - قىسمى (دۆلەت مۇداپىئە قۇرۇقلۇق قىسىم 4 - شى 12 - تۈەن 2 - يېگى) غۇلجا دۆڭمازاردىكى قاش دەريا‌سى كۆۋرۈكى ئەتراپىغا ئورۇنلاشتى.

1975 - يىل 10 - ئايدا پىيادە ئەسكەرلەر مۇداپىئە 2 - تۈەنى ناھىيىگە جايلاشتى. 1979 - يىل 2- ئايدا بۇ تۈەن كېڭەيتىلىپ مۇداپىئە 3 - شىمى قىلىندى، 7 - ، 8-، 9 - تۈەنلەر ئۇنىڭ قارمىقىدا بولدى. 1985 - يىلى قىسقارتىلىپ لەنجۇ ھەربىي رايونى مۇداپىئە 13 - تۈەنى قىلىنىپ، پىيادە ئەسكەرلەر 7 - شىسىغا قاراشلىق قىلىندى، 36996 - قىسىم دەپ ئاتالدى.

1979 - يىل 11 - ئايدا 7911 - قىسىم دۆڭمازارغا جايلاشتى.

2. قوراللىق ساقچى قىسىم ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترىتى

1951 - يىل 11 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئوتتۇرا ئەترىتى قۇرۇلدى. ئۇ مۇئاۋىن لىيەن دەرىجىلىك ئوفىتسېر بولۇپ، ئىلى ۋىلايەتلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى چوڭ ئەترىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. شۇ يىلى 3 - ئايدا تەرتىپكە سېلىنىپ جۇڭگو خەلق جامائەت خەۋپسىزلىكى قىسمى غۇلجا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئەترىتى قىلىندى.

1952 - يىل 6 - ئايدا يۇقىرىنىڭ ھۆججىتىنىڭ روھىغا ئاساسەن، جۇڭگو خەلق جامائەت خەۋپسىزلىكى قىسمى غۇلجا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئەترىتى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى غۇلجا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

1955 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئەترىتى غۇلجا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى خەلق قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

1966 - يىل 7 - ئايدا تەرتىپكە سېلىنىپ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى غۇلجا ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترىتى قىلىنىپ، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى.

1968 - يىل 10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەت جىڭ ناھىيىسىگە، بۇرچىن ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەت غۇلجا ناھىيىسىگە يۆتكەلدى.

1976 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەت غۇلجا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى خەلق قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

1982 - يىل 6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەت جۇڭگو خەلق قوراللىق ساقچى قىسىم غۇلجا ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

Ⅲ باب

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئەھۋالى

§1. ئەسكەر قوبۇل قىلىش

1954 - يىلى قىشتا غۇلجا ناھىيىسىدە سىناق تەرىقىسىدە ئەسكەر قوبۇل قىلىندى. ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ناھىيىلىرىدىكى ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىلىرىنىڭ كادىرلىرى غۇلجا ناھىيىسىگە يىغىلىپ، «ھەربىي

مەجبۇرىيەت ئۆتەش قانۇنى» (لايىھە) دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، 120 ئەسكەر قوبۇل قىلىش خىزمىتىنى نۆقتىدا سىناق قىلىپ، ئەسكەر قوبۇل قىلىش ۋەزىپىسىنى تولۇق ئورۇندىدى.

1955 - يىلى «ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش قانۇنى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئورگانلىرى قانۇن بويىچە ئەسكەر قوبۇل قىلىدىغان بولدى. ھەر يىلى 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنىدىن بۇرۇن، 18 ياشقا توشقان ئوغۇللار 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنىدىن بۇرۇن ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئورگىنىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەشكە تىزىملاتتى. كۆزچەن تەكشۈرۈش، دەسلەپكى تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە لاياقەتلىك بولغانلار قوبۇل قىلىشقا تېگىشلىك پۈقرا ھېسابلاندى، ئائىلىدە بىردىن بىر ئەمگەك كۈچى بولغانلار ياكى پۈتۈن كۈنلۈك ئوقۇش تۈرۈمىدىكى مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار قوبۇل قىلىش كېچىكتۈرۈلگەنلەر ھېسابلاندى.

1954 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 2750 ئەسكەر قوبۇل قىلىندى. ئۇنىڭ ئىچىدە 18 ياشلىقلار 42.6%نى، 19 ياشلىقلار 27.9%نى، 20 — 22 ياشلىقلار 29.5%نى؛ كومپارتىيە ئەزاسى 1.2%نى، كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئەزاسى 42.6%نى ئىگىلىدى.

1954 — 1990 - يىلغىچە قوبۇل قىلىنغان ئەسكەرلەرگە دائىر مەلۇمات

جەدۋەل: 18 — 2

يىللار	قوبۇل قىلىنغىنى	خەنزۇ	ئاز سانلىق مىللەت	يىللار	قوبۇل قىلىنغىنى	خەنزۇ	ئاز سانلىق مىللەت
1954	120	40	60	1972	85	60	25
1955	86	50	36	1973	90	70	20
1956	80	60	20	1974	90	70	20
1957	85	60	25	1975	88	68	20
1958	90	70	20	1976	90	70	20
1959	70	56	14	1978	95	70	25
1960	72	54	18	1979	105	80	25
1961	70	54	16	1980	102	80	22
1962	68	55	13	1981	133	100	33
1963	65	50	15	1982	85	60	25
1964	66	50	16	1983	92	65	27
1965	60	40	20	1984	65	50	15
1966	65	50	15	1985	79	60	19
1967	60	40	20	1986	91	61	20
1968	75	50	25	1987	103	70	33
1969	76	50	26	1988	72	60	12
1970	80	60	20	1989	92	63	29
1971	85	60	25	1990	150	120	30

ئىزاھ: 1977 - يىللىق ماتېرىيال كەم.

§ 2 . زاپاس ھەربىيلەرنى تىزىملاش

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش قانۇنى» دىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ئومۇمەن قىسمىدىن زاپاسلىققا ئايلانغان جەڭچى ۋە 18 ياشتىن 45 ياشقىچە بولغان ئەر پۇقرالارنىڭ ھەممىسى بەلگىلىمە بويىچە زاپاس ھەربىيلىككە تىزىملىنىپ زاپاس ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتىشى كېرەك (ھەربىي مەپتىن چېكىنگەنلەرنى باھالاشتا لايىقەتلىك بولغان ئەسكەرلەر ئوفىتسېرلىق زاپاس مەجبۇرىيىتىنى ئۆتىمە بولىدۇ). زاپاس ھەربىي مەجبۇرىيەت 1 ـ تۈرلۈك ۋە 2 ـ تۈرلۈككە ئايرىلىدۇ.

1957 ـ يىل 1 ـ ئايدا ناھىيە تەۋەسىدە زاپاس ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان ئوفىتسېر ۋە ئەسكەرلەر ئادەتتىكىچە تىزىملاندى. ئومۇمەن 1955 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 1956 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 30. كۈنىگىچە بولغان ئارىلىقتا يېشى 19 دىن 30 غىچە بولغان ئەر پۇقرالار ۋە مەخسۇس تېخنىكىسى بار ئايال پۇقرالاردىن كۆزچەن تەكشۈرۈشتە لايىقەتلىك بولغانلىرىنىڭ ھەممىسى زاپاس ھەربىيلىككە تىزىملاندى. زاپاس ھەربىيلىككە تىزىملانغانلار تىزىملىنىشقا تېگىشلىك پۇقرالارنىڭ %98نى ئىگىلىدى. ئۇلارغا ناھىيىلىك ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسى ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش گۇۋاھنامىسى بەردى.

شۇنىڭدىن كېيىن ھەر يىلى 9 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىدىن بۇرۇن ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئورگانلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە يىل ئاخىرىدا 18 ياشقا توشقان ئەر پۇقرالار ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەشكە تىزىملىنىدىغان بولدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە زاپاس ھەربىيلەرنى تىزىملاش خىزمىتى ئۆزۈلۈپ قالدى. 1979ـ يىلى يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، زاپاس ھەربىيلەرنى تىزىملاش تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەمدە زاپاس ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش تۈرىگە قاراپ تىزىملاش كارتىسى تۈرغۇزۇلدى، ئۇنى قوراللىق بۆلۈمدە مەخسۇس ئادەم باشقۇردى.

IV باب

خەلق ئەسكەرلىرى

يېڭى جۇڭگو خەلق ئەسكەرلىرى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدىكى ئىشلەپچىقىرىشتىن ئايرىلمايدىغان ئاممىۋى قوراللىق تەشكىلات بولۇپ، ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى تۈپ مەقسەت قىلىدۇ. ئۇنىڭ تەشكىلىي ئىنتىزامى قاتتىق بولۇپ، خەلق قوراللىق كۈچىنىڭ تەركىبىي قىسمى ھېسابلىنىدۇ. غۇلجا ناھىيىسىدە خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى 50 ـ يىللاردىن باشلاپ قۇرۇلغان. نەچچە 10 يىلدىن بۇيان، ھەر دەرىجىلىك خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتلىرى پارتىيەنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىغا قارىتىلغان فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، چېگرا رايونىنى قوغداش، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا قاتنىشىش ۋە ئۇنى قوغداش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش قاتارلىق جەھەتلەردە مۇھىم تۆھپىلەرنى قوشتى.

§ 1 . رەھبەرلىك تۈزۈلمىسى

1. ھەربىي سىستېمىنىڭ رەھبەرلىكى

ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ۋە يېزا، بازار، مەيدان، فېرمىلاردىكى خەلق قوراللىق بۆلۈملىرى خەلق ئەسكەرلىرىگە بىر تۈتاش پىلانلاش، بىر تۈتاش بەرپا قىلىش، بىر تۈتاش قوماندانلىق قىلىشنى يولغا قويىدى.

ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى زاپاس خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ھەربىي ئىشلار قۇرۇلۇشىنى، سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى زاپاس خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ سىياسىي - ئىدىيىۋى خىزمىتىنى، ئارقا سەپ بۆلۈمى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ قورال - ياراغ، قوراللىنىش خىزمىتىنى ئاساسلىق باشقۇردى.

ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى خەلق ئەسكەرلىرىنى ھەربىي ھەربىكەتكە ئالاقىدار پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇشقا تەشكىللەش ۋە يېتەكلەشتىن ئىبارەت. ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ قوماندانلىق شتابى، سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ سىياسىي بۆلۈمى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئادەتتىكى چاغلاردا يەرلىك قوراللىق كۈچلەر ۋە زاپاس كۈچ قۇرۇلۇشىغا مەسئۇل بولۇپ، خەلق ئەسكەرلىرىنى ھەربىي مەشق قىلىشقا ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە تەشكىللەيدۇ؛ ئۇرۇش مەزگىلىدە يەرلىك قىسىم ۋە خەلق ئەسكەرلىرىنى ئۇرۇش قىلىشقا تەشكىللەيدۇ ۋە ئۇلارغا قوماندانلىق قىلىدۇ.

ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىنى بىۋاستە تەشكىللەيدىغان ۋە ئۇنىڭغا قوماندانلىق قىلىدىغان ئاپپارات بولۇپ، ئادەتتىكى چاغلاردا خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ قۇرۇلۇش قىلىش ۋە زاپاس ھەربىي بويىچە مەشق قىلىش شۇنىڭدەك خەلق ئارمىسىغا دۆلەت مۇداپىئە تەربىيىسى بېرىش قاتارلىق خىزمەتلەرنى يولغا قويۇشنى تەشكىللەيدۇ؛ ئۇرۇش مەزگىلىدە خەلق ئەسكەرلىرىگە قوماندانلىق قىلىپ ۋە ئۇلارنى باشلاپ ئۇرۇشقا قاتنىشىدۇ، ئالدىنقى سەپكە ياردەم بېرىدۇ.

2. يەرلىك پارتكوملارنىڭ رەھبەرلىكى

مەركەزنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، پۈتكۈل خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلۇشى خىزمىتىنى ھەر دەرىجىلىك يەرلىك پارتكوملار ھەقىقىي ئىگىلەپ تۇرۇشى، ئۇنى ھەربىي ئىشلار سىستېمىسىدىكى ئورۇنلارنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇپلا قويماسىتىن، بەلكى يەرلىكنىڭ بارلىق خىزمەتلىرىگە زىچ ماسلاشتۇرغان ھالدا پارتىيە قوراللىنى باشقۇرۇش پرىنسىپىنى ئىزچىللاشتۇرۇشى لازىم.

ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ رەھبەرلىكىنى شۇنىڭ بىلەن بىرگە غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭمۇ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىدۇ، ئۇ ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى ھېسابلىنىدۇ. ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ 1 - سىياسىي كومىسسارلىقىنى قوشۇمچە ئۈتەيدۇ (1986 - يىلدىن كېيىن، پارتىيە ئىچىدىكى ۋەزىپىنىلا قوشۇمچە ئۈتەپ، مەمۇرىي ۋەزىپىنى قوشۇمچە ئۈتىمەيدىغان بولدى)، ناھىيىلىك پارتكومدا «ھەربىي ئىشلارنى مۇھاكىمە قىلىش» تۈزۈمى ئورنىتىلغان. ناھىيىلىك پارتكوم «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىن باشقا ۋاقىتلاردا خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى قەرەللىك ئاڭلاپ تۇردى، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىنى مۇھاكىمە قىلدى ۋە خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدە ساقلانغان مەسىلىلەرنى ئەستايىدىل ھەل قىلدى. خەلق ئەسكەرلىرىگە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، 1969 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك پارتكوم خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ

سىياسىي كومىسسارىنى پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ يىغىنىغا قاتناشتۇردى ياكى سىرتتىن قاتناشتۇردى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پارتگورۇپپا خىزمىتىگە قاتناشتۇرۇلدى.

3. خەلق قوراللىق كومىتېتى

1959 - يىل 1 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومدا خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى گورۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا بىر شۇجى مەسئۇل بولدى. 1964 - يىل 4 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى گورۇپپىسى خەلق قوراللىق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا خەلق گۇڭشىلىرى پارتكومىدىمۇ خەلق قوراللىق كومىتېتى قۇرۇلدى. غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كومىتېتى 19 كىشىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، پارتكوم شۇجىسى مۇدىر، ھاكىم، قوراللىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، سىياسىي كومىسسارلار مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. ئۇنىڭ ئەزالىرى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت، خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئورگىنى شۇنىڭدەك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى، ئايالار بىرلەشمىسىگە ئوخشاش ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ ئاساسلىق مەسئۇللىرىدىن تەركىب تاپتى، ئۇ خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىدىغان ۋە ئۇنى ماسلاشتۇرىدىغان ئاپپارات بولدى.

غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كومىتېتىنىڭ خىزمىتى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئۇزۇلۇپ قالدى، 1979 - يىلى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن ئىشخانىسى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىدە تەسىس قىلىندى، ئىشخانا مۇدىرلىقىنى خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىرلىقىنى ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئۇستىگە ئالدى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كومىتېتىنىڭ خىزمەت ۋەزىپىسى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەن، مەركىزىي ھەربىي كومىتېتىنىڭ خەلق قوراللىنىش خىزمىتى قۇرۇلۇشىغا ئالاقىدار قانۇنچىن، سىياسەت ۋە يولىيورۇقلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇش؛ يۇقىرى دەرىجىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ۋە ھەربىي ئورگانلارنىڭ ئالاقىدار يولىيورۇقلىرىنى ئۆز جايىنىڭ ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ يولغا قويۇش پىلانىنى تۈزۈپ چىقىش؛ خىزمەتلەردە يولۇققان زور مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلىپ ھەل قىلىش؛ ئەسكەرلەرنى سەپەرۋەر قىلىش ۋە كەسىپ ئالماشقان ھەربىي سەپتىن بوشانغان، چېكىنگەن ھەربىي كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە ئالاقىدار قانۇنچىن، سىياسەتلەرنى مۇھاكىمە قىلىش ۋە ئىزچىللاشتۇرۇش؛ ھەر جەھەتتىكى كۈچلەرنى تەشكىللەپ ۋە ماسلاشتۇرۇپ، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى، زاپاس ھەربىيلەر خىزمىتى، ئەسكەر قوبۇل قىلىش ۋە ئۇرۇش مەزگىلىدىكى سەپەرۋەرلىك خىزمەتلىرىنى ياخشى ئىشلەش؛ ھەر بىر مەزگىلدىكى خەلق قوراللىنىش قۇرۇلۇشى ۋەزىپىسىنى ئورۇنداشقا كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت. خەلق قوراللىق كومىتېتى خادىملارنىڭ يۆتكىلىپ تۇرۇش ئەھۋالىغا ئاساسەن خادىملارنى ۋاقتىدا تەڭشەپ، كېمىنى تولۇقلاپ تۇردى ھەمدە بۇنى بىر تۈزۈم قىلىپ شەكىللەندۈردى.

§ 2. خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى

غۇلجا ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى 1963 - يىل 11 - ئاينىڭ 26 — 30-كۈنىگىچە ناھىيە بازىرى جېلىلىيۈزىدە ئېچىلدى، 48 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى شىسىنىڭ مۇئاۋىن شجاڭى، مۇئاۋىن ھاكىم جى تېەنشۇ ئېچىلىش نۇتقى سۆزلىدى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى راۋۇپ (تاتار) «1957 — 1963 - يىلغىچە بولغان خەلق ئەسكەرلىرى

خىزمەتىدىن خۇلاسە» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ 1 - شۆجىسى قوشۇمچە خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بەي رېن سۆز قىلدى. ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى ئابدۇكېرىم قۇرۇلتايىنىڭ ئېچىلغانلىقىنى تەبرىكلىدى ھەم مۇھىم يوليورۇق بەردى. قۇرۇلتايدا «1- ماي» گۈڭشي ئۇچىۋن چوڭ ئەترىتىدىكى ئىلغار خەلق ئەسكەرلىرى لەيلىجاڭسى تۈمۈر ئەخمەت تەقدىرلەندى.

غۇلجا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى 1973 - يىل 11 - ئاينىڭ 22 — 26- كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، 249 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىم يېزا ئىگىلىك 4 - شى 70 - تۈەنى، قۇرۇلۇش تۈەنى، سېمونت زاۋۇتى، «ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى، مىكمارال ئورمانچىلىق مەيدانى، غۇلجا ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ 29 ۋەكىلى تەكلىپ بىلەن سىرتتىن قاتناشتى. بۇ قېتىمقى قۇرۇلتايىنىڭ ئاساسلىق قارالمىسى خەلق ئەسكەرلىرى نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىش، «ئىنقىلابنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى، خىزمەتنى، ئۇرۇش تەييارلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش» تەجرىبىلىرىنى خۇلاسىلەش ۋە ئالماشتۇرۇش؛ ئىلغارلارنى تەقدىرلەش، ئۇلگە تۇرغۇزۇش، خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىپ، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدىكى «ئۈچىنى ئەملىيلەشتۈرۈش»نى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت بولدى.

غۇلجا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى 1983 - يىل 3 - ئاينىڭ 17 — 19- كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدىكى بۆلۈم، ئىدارە، كومىتېت، ئىشخانا رەھبەرلىرى، گۈڭشي، مەيدان - فېرما پارتكوم شۆجىلىرى، خەلق قوراللىق بۆلۈمى كادىرلىرى ۋە خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدىكى «ئۈچىنى ئەملىيلەشتۈرۈش» ۋە گەۋدىلىك نەتىجە ياراتقان ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخسلەر ۋەكىلى بولۇپ 230 ئادەم قاتناشتى. قۇرۇلتايغا يەنە ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىم ۋە ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتىنىڭ رەھبەرلىرى تەكلىپ بىلەن سىرتتىن قاتناشتى. غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئوسمانجان ئاقمۇللا ئېچىلىش نۇتقى سۆزلىدى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئىسكەندەر «خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتايلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. قۇرۇلتايدا يەنە ئىلى ئوبلاستلىق پارتكوم، ئىنقىلابىي كومىتېت، ئىلى شۆبە ھەربىي رايونى بىرلىكتە ئاچقان ئوبلاستقا بېۋاستە قاراشلىق ناھىيە (شەھەر) لەرنىڭ 3 - قېتىملىق خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدىكى «ئۈچىنى ئەملىيلەشتۈرۈش» ، «قوش ئىلغار» لار خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى. جېلىلىيۈزى گۈڭشي، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، ئۈچىنى گۈڭشي ئىسلاميۈزى چوڭ ئەترىتى، سامسىيۈزى گۈڭشي خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ مەسئۇللىرى سۆز قىلىپ، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇشتىكى تەجرىبىلىرىنى تونۇشتۇردى. قۇرۇلتايدا خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسلەر تەقدىرلەندى. ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلق ئەسكەرلىرىگە چىقىرىلغان تەشەببۇسنامە ماقۇللاندى، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدىكى «ئۈچىنى ئەملىيلەشتۈرۈش»نى ياخشى ئىشلەش، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش تەدبىرلىرى تۇزۇپ چىقىلدى. قۇرۇلتاي مەزگىلىدە ۋەكىللەر ئۈچىۋن گۈڭشي ئىسلاميۈزى چوڭ ئەترىتىدىكى «خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى» ۋە خەلق ئەسكەرلىرى لەيلى قۇرغان مەدەنىيەت ئۆيىنىڭ ئېكسكۇرسىيە قىلدى.

§ 3 . تەشكىلات

1950 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يۇقىرى دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ۋە ھەربىي ئىشلار رەھبەرلىك ئورگانلىرىنىڭ يوليورۇقىغا بىنائەن، باندىتلارنى تازىلاپ، خەلق ھاكىمىيىتىنى قوغداش ئۈچۈن،

ناھىيىگە قاراشلىق 15 رايوندا ياشلار ۋە ئوتتۇرا ياشلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، قوغدىنىش ئەترىتى، ئامانلىق ساقلاش ئەترىتى، بىرلەشمە مۇداپىئە ئەترىتى، قوراللىق خىزمەت ئەترىتى، خەلق ئەسكەرلىرى ئەترىتى قاتارلىق شەكىللەردىكى ئاممىۋى قوراللىق تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ باندىتلارنى تازىلىشى ۋە يەرلىكنىڭ جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغدىشىغا ھەمكارلاشتى. 1951 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ھەر خىل شەكىلدىكى ئاممىۋى قوراللىق تەشكىلاتنىڭ ئەزاسى 1576گە يەتتى. ناھىيىدە چوڭ ئەترەت (70 ئادەم)، رايوندا ئوتتۇرا ئەترەت (30 ئادەم)، يېزىدا كىچىك ئەترەت (15 ئادەم) تەشكىل قىلىندى، ئەترەتلەرنىڭ كادىرلىقىنى ناھىيە، رايون، يېزىلىق ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى قوشۇمچە ئۈتىدى.

1959 - يىل 1 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم «ناھىيىدە خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتىنى قۇرۇش توغرىسىدا يولىيورۇق» چىقىرىپ، 10 مىڭ كىشىلىك خەلق ئەسكەرلىرى شىمالى قۇرۇلۇشى يەنى خەلق گۈڭشىلىرىدا 800 — 1500 كىشىلىك خەلق ئەسكەرلىرى تۈزىتى، چوڭ ئەترەتلەردە 150 — 400 كىشىلىك خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنى قۇرۇشنى، لىيەننىڭ قارىمىقىدا پەي، بەن تەسىس قىلىشنى تەلەپ قىلدى. تاياڭ خەلق ئەسكەرلىكىگە كەسىپ ئالماشتۇرغان، ھەربىي سەپتىن قايتقان، چېكىنگەنلەر ئاساس قىلىنىپ، 16 ياشتىن 30 ياشقىچە بولغان ياش ۋە ئوتتۇرا ياش ئىشچى - دېھقان ئاكتىپلار قوبۇل قىلىندى. سىياسىي جەھەتتىكى تەكشۈرۈش چىڭ تۇتۇلۇپ، پارتىيە ۋە ئىتتىپاق رەھبەرلىك يادروسى قۇرۇلۇپ، سىياسىي جەھەتتىكى ساپلىقتا كاپالەتلىك قىلىندى. دەسلەپتە ناھىيە بويىچە بىر تاياڭ خەلق ئەسكەرلىرى شىمالى گۈڭشىلاردا خەلق ئەسكەرلىرى تۈزىتى، چوڭ ئەترەتلەردە خەلق ئەسكەرلىرى يېگى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنى قۇرۇلماقچى، ئۇلارنىڭ ئاساسلىق مەسئۇللىقىنى يەنىلا ناھىيە، گۈڭشى، چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى كادىرلىرى ئۈستىگە ئالماقچى بولغانىدى، كېيىن گۈڭشىلارنى تەرتىپكە سېلىش جەريانىدا ناھىيە بويىچە 7 گۈڭشى، 2 دېھقانچىلىق مەيدانىدا خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتلىرى قۇرۇلۇپ، تەشكىلىي جەھەتتە ھەربىيلىشىش، ھەربىتە جەڭگىۋارلىشىش، ئىشلەپچىقىرىشتا كوللېكتىپلىشىش يولغا قويۇلدى. ناھىيە بويىچە بىر خەلق ئەسكەرلىرى شىمالى، 7 خەلق ئەسكەرلىرى تۈزىتى، 2 مۇستەقىل يىلك، 44 لىيەن، 207 پەي، 635 بەن قۇرۇلدى (ئۇنىڭ ئىچىدە تاياڭ خەلق ئەسكەرلىرى تۈزىتى بىر، لىيەنى 7، پەيى 45، بەنى 218). ئەمەلىيەتتە 9465 خەلق ئەسكىرى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە تاياڭ خەلق ئەسكىرى 2977، ئايال خەلق ئەسكىرى 763. ئىلى ھەربىي رايونى پارتكومى 8-ئايىنىڭ 4 - كۈنى خەلق ئەسكەرلىرى شىمالى، تۈزىتى دەرىجىلىك كادىرلىقتا سەپلەنگەنلەرنىڭ ئىسىملىكىنى تەستىقلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بۈيرۇق چۈشۈرۈپ، ئوسمانجان شېرىپنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى شىمالىنىڭ شجاڭلىقىغا، نيۇ شۈتەينى سىياسىي كومىسسارلىقىغا، ياڭ لىبېننى شتاب باشلىقلىقىغا تەينىلىدى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە مۇئاۋىن شجاڭ، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار، سىياسىي بۆلۈم مۇدىرى، مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇئاۋىن شتاب باشلىقى ۋە خەلق ئەسكەرلىرى تۈزىتىنىڭ تۈزىتى، مۇئاۋىن تۈزىتى، مۇئاۋىن شجاڭلىرىنى تەينىلىدى. 1960 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكىرى 38 مىڭ 754 كە يېتىپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 14.6%ىنى ئىگىلىدى.

1971 — 1980 - يىلىغىچە خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتلىرى تېخىمۇ ئومۇملىشىپ، سانى تەدرىجىي كۆپەيدى، 1980 - يىلى ئومۇمىي خەلق ئەسكىرى 45 مىڭ 629 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ تەخمىنەن 17.6%ىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە تاياڭ خەلق ئەسكىرى 20 مىڭ 918 بولۇپ، ئومۇمىي خەلق ئەسكىرىنىڭ 46%ىنى تەشكىل قىلدى. خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ تۈرى بىر خىللىقتىن زېنىت توپ، زەمبىرەك قاتارلىق كۆپ خىللىققا يۈزلەندى، ئۇلارغا 1950 دانە قورال سەپلەپ بېرىلدى. 1981 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىكى خەلق ئەسكىرى 26 مىڭغا يەتتى. مەركەز ئوتتۇرىغا قويغان «سانىنى ئازايتىپ، سۈپەتنى ئۆستۈرۈش، مۇھىم نۇقتىنى ياخشى تۇتۇپ، ئاساسىنى ياخشى سېلىش» فاڭجېنىغا ئاساسەن، خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى تەرتىپكە سېلىندى.

تەڭشەلگەندىن كېيىن ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكىرى 19 مىڭ 116 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تاياڭ خەلق ئەسكىرى 6677، ئۇلار بىر تۈەن، 15 مىڭ، 20 لىيەن، 132 پەي، 684 بەن قىلىپ تەشكىللەندى.

1990 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ «ساننى تىزگىنلەش، سۈپەتنى ئۆستۈرۈش، مۇھىم نۇقتىنى ياخشى تۇتۇش، ئاساسنى ياخشى سېلىش» فاڭجېنى بويىچە، غۇلجا ناھىيىسىدىكى خەلق ئەسكىرى 19 مىڭ 250 قىلىپ تىزگىنلەندى. ئۇنىڭ ئىچىدە تاياڭ خەلق ئەسكىرى 5000. خەلق ئەسكەرلىرى ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ %5.1 ىنى ئىگىلىدى. خەلق ئەسكەرلىرى تۈەندىن بىرى، يېگىدىن 19ى، لىيەندىن 69ى، پەيدىن 184ى، بەندىن 566سى، پارتىزانلار ئەترىتىدىن 5ى، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلارنىڭ جىددىي ئەھۋالغا تاقابىل تۇرۇش ئەترىتىدىن بىرى، يېزا - بازار - مەيدانلارنىڭ جىددىي ئەھۋالغا تاقابىل تۇرۇش پەيدىن 22سى، 60 تېپلىق مىنامىيوت پەيدىن 4ى، تانكا ئېتىش راكىتا پەيدىن 5ى، خەۋەرلىشىش لىيەندىن بىرى، زېنىت پىلىموت لىيەندىن بىرى تەشكىل قىلىندى.

خەلق ئەسكەرلىرى يېگى ۋە لىيەنلەرگە ئادەتتە بىردىن باشلىق، بىردىن مۇئاۋىن باشلىق سەپلەندى. لىيەنجاڭى مەخسۇس ۋەزىپىلىك بولۇپ ئۇ كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى ئامانلىق ساقلاش مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئېلىپ، مۇئاۋىن كەنت باشلىقلىق تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولدى. مۇئاۋىن لىيەنجاڭلىقنى مۇنەۋۋەر تاياڭ خەلق ئەسكىرى، سىياسىي يېتەكچىلىكنى كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە ئۈتىدى. يېزا خەلق ئەسكەرلىرى يېگىنىڭ يېگجاڭلىقىنى يېزىلىق خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن يېگجاڭلىقىنى مۇئاۋىن يېزا باشلىقى، سىياسىي يېتەكچىلىكنى يېزىلىق پارتكوم شۇجىسى قوشۇمچە ئۈتىدى. خەلق ئەسكەرلىرى كادىرلىرىغا ۋەزىپىكە تەيىنلەش - ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش چارىسى بولغا قويۇلدى. لىيەن، يىلىك كادىرلىرىنى شۇ ئورۇندىكى پارتىيە تەشكىلاتى نامزات كۆرسىتىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك پارتكومغا يوللاپ تەستىقلىتىپ بۇيرۇق چۈشكەندىن كېيىن ئىجرا قىلىدىغان، باشقا كادىرلارنى ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتى تەكشۈرۈپ تەستىقلايدىغان بولدى، دېموكراتىك سايلام ئېلىپ بېرىلمىدى.

ھەر يىلى 4 - ئايدا خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتلىرىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئىشلەندى. ئۇنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى ئىدىيىۋى تەربىيە ئېلىپ بېرىپ، خەلق ئەسكىرى بولۇش جەھەتتىكى شەرەپ تۇيغۇسى ۋە مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى ئۆستۈرۈش، ئىلغار ئورۇن ۋە ئىلغار شەخسلەرنى باھالاش، تەشكىلاتنى تەرتىپكە سېلىش؛ چېقىپ كەتكەن ۋە كىرگەن، ئەترەت ئالماشقان خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ كارتىسىنى تولدۇرۇش، ئۇلارنى رويخەتكە ئېلىش، يۆتكىلىپ كەتكەن ياكى ۋاپات بولغانلارنى ۋاقتىدا رويخەتتىن ئۆچۈرۈش، قانۇنغا خىلاپلىق قىلغانلىرىنى دەرھال تازىلاش؛ يىللىق پائالىيەت لايىھىسى تۈزۈپ چىقىش، كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش- ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش، تۈزۈملەرنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، يىغىپ يوقلىما قىلىپ، تەشكىلىي ئىنتىزامچانلىق ئېڭىنى كۈچەيتىشتىن ئىبارەت بولدى.

§ 4 . تەلىم - تەربىيە

خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتىدىن لېيەندە سىياسىي يېتەكچى، يېگدا سىياسىي تەربىيەچى، تۈەندە سىياسىي كومىسسار بولۇپ، ئۇلار خەلق ئەسكەرلىرىنى سىياسىي جەھەتتىن تەربىيىلەش خىزمىتىگە مەسئۇل. غۇلجا ناھىيىسىدە خەلق ئەسكەرلىرىگە بولغان سىياسىي ئىدىيىۋى تەربىيە ئاساسىي قاتلام پارتكوم (ياچېيكا) نىڭ بىر تۈتاش رەھبەرلىكىدە خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ھەم خەلق، ھەم ئەسكەر بولۇشىدەك ئالاھىدىلىكى كۆزدە تۇتۇلۇپ، ئومۇمىي خەلق تەربىيىسى، پارتىيە تەربىيىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى،

ئاياللار بىرلەشمىسى تەربىيىسى بىلەن زىچ بىرلەشتۈرۈلدى. تەلىم - تەربىيىنىڭ مەزمۇنى ۋە ھەر قايسى مەزگىللىكى مۇھىم نۇقتىسىنى ئاساسىي قاتلام پارتكوم، ھۆكۈمەتلەر بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇردى. يېقىپ ھەربىي مەشىق قىلىۋاتقان ۋە ئۇرۇش تەييارلىقى ۋەزىپىسى ئىجرا قىلىۋاتقاندا تەلىم - تەربىيە مەزمۇنىنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇردى.

1. مەزمۇنى

1959 - يىلدىن بۇيان، خەلق ئەسكەرلىرىگە ئاساسلىقى خەلق ئۇرۇشى ئىدىيىسى، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئورنى ۋە رولى، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ خاراكتېرى ۋە ۋەزىپىسى، پارتىيىنىڭ شەرەپلىك ئەنئەنىسى ۋە ۋەتەننى قىزغىن سۆيۈش، چېگرا رايونىنى قوغداش، ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش تۈزۈمى قاتارلىق جەھەتلەردىكى تەلىم - تەربىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دۆلەت مۇداپىئىسى تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى. 1962-يىلى ئىلىدا چېگرا ئاھالىلىرىنىڭ چەتكە قېچىش ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسى خەلق ئەسكەرلىرىگە ۋەتەنپەرۋەرلىك، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ئۇرۇش تەييارلىقى تەربىيىسىنى گەۋدىلەندۈرۈش قارار قىلىندى. ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلار «ئۈچ بىر» تەربىيىسى يەنى جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى (بىر پارتىيە) نى قەتئىي ھىمايە قىلىش؛ جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى (بىر ۋەتەن) نى قەتئىي ھىمايە قىلىش؛ سوتسىيالىزم (بىر يول) نى قەتئىي ھىمايە قىلىش تەربىيىسىنى قانات يايدۇردى. 1964 - يىلى خەلق ئەسكەرلىرى ئارىسىدا لېي فېڭدىن ئۆگىنىش، ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش قانات يايدۇرۇلدى. 1978-يىلى قىشتا ئاساسلىقى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھى ئۆگىنىلىپ، «خەتنۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالماسلىق، ئاز سانلىق مىللەتلەر خەتنۇلاردىن ئايرىلالماسلىق» تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى، خەلق ئەسكەرلىرىگە مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەرگە قارىتا يۈكسەك ھۇشيار بولۇش توغرىسىدا تەربىيە بېرىلدى. 90 - يىللاردا خەلق ئەسكەرلىرىگە دائىم ۋەزىيەت ۋە ئۇرۇش تەييارلىقى تەربىيىسى ئېلىپ بېرىپ، زومىگەرلىك، كېڭەيمىچىلىكنىڭ ئىلىغا بولغان تەھدىتى، ئىلىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئورنى، تارىختىكى ساۋاقلار مۇزاكىرە قىلىندى ھەم رېئال مەسىلىلارغا بىرلەشتۈرۈپ، چېگرا مۇداپىئە كۈرىشىنىڭ ئەھۋالى مۇزاكىرە قىلىندى.

2. ئۇسۇلى

سىياسىي دەرس ئۆتۈش ئاساسىي شەكىل قىلىندى، ھەر يىللىق ھەربىي مەشىق ۋاقتىدىكى سىياسىي دەرس ۋاقتى %10دىن ئاز بولمىدى، 1980 - يىلى باش سىياسىي بۆلۈم «خەلق ئەسكەرلىرىگە سىياسىي تەربىيىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا پىكىر»نى ئوتتۇرىغا قويغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ سىياسىي تەربىيىسىنى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىنىڭ ئوقۇتۇش پىلانىغا كىرگۈزدى. ھەر يىلى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى ئاساسىي قاتلام ياچېيكا شۇجىلىرى ئۆگىنىش كۈرسىنى ئاچقاندا، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ مەلۇم ۋاقىتنى ئىگىلەپ، ئاساسىي قاتلام رەھبەرلىرىگە يۇقىرىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلۇشىغا ئائىت پىلان، سىياسەتلىرىنى يەتكۈزدى، بۇ ئۇسۇل تۈزۈم بولۇپ شەكىللەندى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ياشلارنىڭ پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى ئۆگىنىش، پەن - تېخنىكا ئىگىلەش ۋە بىلىمىنى ئاشۇرۇش ئارزۇسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، «ياشلار، خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى» ياكى مەدەنىيەت ئۆيى قۇرۇپ، ياشلار ۋە خەلق ئەسكەرلىرىنى سىياسىي ئۆگىنىش، پەن - مەدەنىيەت ئۆگىنىش، ھەربىي بىلىملەرنى ئۆگىنىشكە تەشكىللىدى ۋە ساغلام بولغان مەدەنىيەت، تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى. 1984 - يىل 9 - ئايغىچە ناھىيە بويىچە «ياشلار ۋە خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى»دىن 137 سى قۇرۇلدى. 1210 خەلق ئەسكىرى بۇ پائالىيەتلەرگە قاتنىشىپ ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلدى. نۇرغۇن خەلق

ئەسكىرى سوتسىيالىستىك مەدەنىيەتنىڭ قۇرۇلۇشىدىكى تايانچلاردىن بولۇپ قالدى. ئۇلار باشلامچىلىق بىلەن كونا ئۇرپ - ئادەتلەرنى ئۆزگەرتتى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 100 جۈپتىن ئارتۇق خەلق ئەسكىرى ئىقتىسادچانلىق بىلەن توي قىلدى.

§ 5 . مەشىق

50 - يىللاردا خەلق ئەسكەرلىرى مەشىقى بىلەن خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ۋەزىپىسى زىچ بىرلەشتۈرۈلدى، مەشىقتە مىلتىق ئېتىشنى، زەمبىرەك ئېتىشنى، گرانات ئېتىشنى بىلىش تەلەپ قىلىندى. 60 - يىللاردا خەلق ئەسكەرلىرى مەشىقى يەنىلا پىيادە ئەسكەرلەر دەرسلىكى بويىچە ئىشلەندى، قارىغا ئېتىش، گرانات ئېتىش، پارتلىتىشتىن سىرت، يەر شەكلى، يەر يۈزىدىكى جىسىمدىن پايدىلىنىش ۋە «ئۇچتىن مۇداپىئەلىنىش» مەزمۇنى قوشۇلدى. 1972 - يىلى «ئۇچنى ئېتىش» دەرسلىكى كۆپەيتىلدى. 1973 - يىلدىن باشلاپ «1973 — 1975 - يىلغىچە بولغان خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ھەربىي مەشىق پروگراممىسى»، 1976 - يىلدىن باشلاپ «1977 — 1980 - يىلغىچە بولغان خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ھەربىي مەشىق پروگراممىسى» ئىجرا قىلىندى، مەشىق مەزمۇنى بىر خىلا بولغان پىيادە ئەسكەرلەر مەشغۇلاتىدىن زېنىت توپ، زېنىت پىلىموت ئېتىش، خىمىيىۋىلىك قوراللاردىن مۇداپىئەلىنىش، ئالاقىلىشىش، ساپيورلۇق، رازۋېدكا قاتارلىقلارغا قاراپ راۋاجلاندى. 1982 - يىلدىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىدىكى خەلق ئەسكەرلىرى مەشىقى كىچىك تارقاق بولۇش، ئۆز جايىدا مەشىق قىلىش ئۇسۇلى بويىچە ئېلىپ بېرىلدى. 1986 - يىلدىن كېيىن، مەشىق ئۇسۇلى ئاۋۋالقى يېزا، بازار، مەيدان بىرلىك قىلىنغان مەركەزلىك مەشىق قىلىشتىن ناھىيىلىك مەشىق بازىسىغا يىغىلىپ مەشىق قىلىشقا ياكى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى خەلق ئەسكەرلىرىنى دائىرىگە بۆلۈپ نۆۋەتا تەستىق قىلىپ مەركەزلىك مەشىق قىلىشقا تەشكىللەشكە ئۆزگەرتىلدى. كونكرېت ئۇسۇلى: خەلق قوراللىق تارماقلىرى بىلەن ھەر دەرىجىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ماسلىشىپ خەلق ئەسكەرلىرى مەشىق پىلانىنى تۈزۈپ چىقىش، ئەمگەك بىلەن مەشغۇلى بىرلەشتۈرۈش، دېھقانچىلىق ۋاقتىغا ئاھمىيەت بېرىش، مەشىقنىمۇ ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگىمۇ تەسىر يەتكۈزمەسلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇش؛ جۇغراپىيىلىك ئالاھىدىلىكنى گەۋدىلەندۈرۈپ، مەشغۇلى ئەملىي ئۇنۇمگە ئاھمىيەت بېرىش؛ ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىم بىلەن ئالاقە باغلاپ، «سىرتقا ئۆتىش»، «تەكلىپ قىلىپ كېلىش» ئۇسۇلىنى قوللىنىش، قىسىنچىلىق دەرىجىسى بىر قەدەر يۇقىرى بولغان كەسپىي تېخنىكا مەشغۇلىرىدە قىسمىغا كىرىپ، قىسمىنىڭ تېخنىكا - ئۇسكۇنە ئۇستۇنلۇكىدىن پايدىلىنىپ مەشىق ئىشلەش، قىسمىدىن بىر قىسىم ئوفىتسېر - جەڭچىلەرنى مەشىق بازىسىغا كېلىپ، مەشىق قىلدۇرۇشقا ياردەم بېرىشكە تەكلىپ قىلىشتىن ئىبارەت بولدى.

ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ كادىرلىرىنى شىنجاڭ ھەربىي رايونى، يېزا - بازار، مەيدان قوراللىق بۆلۈمىدىكى كادىرلارنى ئىلى شۆبە ھەربىي رايونى، خەلق ئەسكەرلىرى لېيەنىدىكى كادىرلارنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى، تايانچ خەلق ئەسكەرلىرىنى يېزا - بازار، مەيدان، خەلق قوراللىق بۆلۈمى مەسئۇل بولۇپ مەشىق قىلدۇردى.

§ 6 . قورال - ياراغ باشقۇرۇش

خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ قورال - ياراغلىرىنىڭ يېڭىلىنىشىغا ئەگىشىپ، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ

قورال - ياراغلىرى يېگىلاندى، سانى كۆپەيدى، سۈپىتى تەدرىجىي ئۆستى (قىسىملاردىن ئالماشتۇرۇلغان قورال. ياراغلار خەلق ئەسكەرلىرىگە بېرىلدى) . 40 نەچچە يىل جەريانىدا غۇلجا ناھىيىسىدىكى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ قورال سانى ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى 253 تالدىن تەدرىجىي كۆپەيىپ 546گە يەتتى، سۈپىتى ئۆزلۈكسىز ئۆستى. تۈرىمۇ پىيادە ئەسكەرلەر يېنىك قوراللىدىن كۆپ خىل ئارمىيە ئىشلىتىدىغان كۆپ تۈرلۈك قورال - ياراغقا قاراپ راۋاجلاندى.

1. سەپلىنىشى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە غۇلجا ناھىيىسىدىكى خەلق ئەسكەرلىرىدە 253 تالدىن 447 تالغىچە يېنىك قورال بار ئىدى.

1958 - يىلى باندىتلارنى تازىلىغاندا قوراللىق خىزمەت ئەترىتىگە بىر قىسىم قورال سەپلەپ بېرىلدى.

1959 - يىلى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ھەربىي مەشىقىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئىلى ھەربىي رايونى غۇلجا ناھىيىلىك ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسىگە 215 تال ھەر خىل قورال ئاجرىتىپ بەردى، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ قوراللىرىنىڭ ھەممىسى كونىچە بولۇپ، كالىبىرى ئوخشاش بولمىغان پىيادە ئەسكەرلەر مىلتىقىنى، ئاپتومات، يېنىك پىلىموت، ئېغىر پىلىموت، مىنامىيوت قاتارلىقلار ئىدى. بۇ قوراللارنىڭ بىر قىسمىنى ئازادلىق ئارمىيە غۇلجىغا كەلگەندە ئېلىپ كەلگەن، بىر قىسمى مىللىي ئارمىيىنىڭ شتاتى تەرتىپىگە سېلىنغاندا ئالماشتۇرۇلغان، يەنە بىر قىسمى باندىتلاردىن قولغا چۈشۈرۈلگەن.

1973 - يىلىدىن باشلاپ، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ كونىچە قوراللىرى ئۆزگەرتىلدى.

1976 - يىلى ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ قورالى مىڭدىن ئېشىپ كەتتى. ئاپتوماتىك قوراللار ئۆلچەملىك قوراللار ۋە ئۇلارنىڭ تورى، ئوق - دورىسى كۆپەيدى. بۇنىڭ ئىچىدە يېڭى ئۆلچەملىك قورال %56نى، كونا ئۆلچەملىك قورال %33نى، كونىچە قورال %10.5نى ئىگىلەيدۇ. شۇ يىلى %82.5 قورال گۇڭشېدىن تۆۋەن ئاساسىي قاتلام ئورۇنلارغا تارقىتىپ بېرىلدى.

1977 - يىلىدىن كېيىن، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ قورال - ياراغلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ئومۇميۈزلۈك تەڭشەلدى. ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرىگە سەپلەپ بېرىلگەن قورال 14 خىل، 1269 تالغا كۆپەيدى.

2. باشقۇرۇش

تارقاق باشقۇرۇش بىلەن مەركەزلىك باشقۇرۇشنى بىرلەشتۈرۈش 70 - يىللاردا غۇلجا ناھىيىسىدىكى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ قورال - ياراغلىرىنى ساقلاشنىڭ ئاساسلىق شەكلى شەخسلەر ساقلاش، خەلق ئەسكەر تەشكىلاتى كوللېكتىپ ساقلاش ۋە گۇڭشېدىن يۇقىرى ئورۇندا مەركەزلىك ساقلاشتىن ئىبارەت بولدى.

خەلق ئەسكەرلىرى قورال ئىسكىلاتى قۇرۇش 1975 - يىلىدىن ئىلگىرى، گۇڭشې، ناھىيە دەرىجىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈملىرىنىڭ 2 -دەرىجىلىك خەلق ئەسكەرلىرى قوراللىرى ئىسكىلاتى (ئۆيى) نىڭ كۆلىمى ئاران 346 كۇادرات مېتىر ئىدى. 1976 - يىلىدىن باشلاپ 2 - ئىسكىلاتنى قۇرۇش چېكىتۈتۈلۈپ، ئىسكىلاتقا شتات بېكىتىلدى، ئاپتوموبىل ئاجرىتىپ بېرىلدى. 1983 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە سېلىنغان قورال - ياراغ ئىسكىلاتى 2356 كۇادرات مېتىر بولدى. 1984 - يىلى ئاپتونوم رايون بىلەن بىرلىك ئىسكىلات ۋە بەزى يۇرۇشلەشكەن قۇرۇلۇشلارنى سېلىشقا مەخسۇس مەبلەغ ئاجرىتىپ بەردى. 1990-يىلى ئاپتونوم رايون، ئۆلايەتنىڭ ناھىيىگە بىر قىسىم مەبلەغ ئاجرىتىپ بېرىشى بىلەن ناھىيىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى قورال - ياراغ ئىسكىلاتلىرى يېگىدىن سېلىندى، ئۆزگەرتىلدى، مۇستەھكەملەندى.

ئىشلىتىش دائىرىسىنى قانۇنلاشتۇرۇش 1958 - يىلى ئاپتونوم ئوبلاست ئىلى ئۆلايىتى خەلق

ئەسكەرلىرى قوراللىرى ئادەتتە مەشىق ئۇچۇنلا ئىشلىتىلىدۇ، ۋەزىپە ئىجرا قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىشكە توغرا كەلسە، ناھىيە دەرىجىلىك پارتكومنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىش ھەمدە شۇبە ھەربىي رايونغا مەلۇم قىلىپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن ئىشلىتىشكە بولىدۇ دەپ بەلگىلىدى. 1961 - يىلى يەنە ئىلى شۇبە ھەربىي رايونى پاكى شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەستىقلىغاندىن كېيىن ئىشلىتىشكە بولىدىغانلىقى بەلگىلەندى.

تەربىيىلەشنى كۈچەيتىپ، قائىدە - تۈزۈملەرنى مۇكەممەللەشتۈرۈش قورال - يارالغلارنىڭ سىياسىي جەھەتتە مۇتلەق ئىشەنچلىك خەلق ئامىسىنىڭ قولىدا بولۇشىغا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە قورال ئېلىش، ساقلاش تۈزۈمى چىڭىتىلدى.

3. رېمونت قىلىش

1965 - يىلدىن ئىلگىرى خەلق ئەسكەرلىرى قوراللىرىنى مەخسۇس رېمونت قىلىدىغان ئاپپارات يوق بولۇپ، قورال بۇزۇلۇپ قالسا خەلق قوراللىق تارماقلىرى ئامال قىلىپ رېمونت قىلدۇراتتى. 1966 - يىلى باشقا ناھىيىلەرنىڭ تەجرىبىسى ئۆگىنىلىپ، دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى زاۋۇتى، گۈڭشې دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش زاۋۇتى، خەلق ئەسكەرلىرى قورال - ياراغ خادىملىرىدىن تەركىب تاپقان ئۈچ دەرىجىلىك رېمونت تورى قۇرۇش ئۈسۈلى ئومۇملاشتۇرۇلدى. 1971 - يىلى چوڭ رېمونتنى ناھىيىدە، ئوتتۇراھال رېمونتىنى گۇڭشىبدا، كىچىك رېمونتنى چوڭ ئەترەتتە قىلىش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. 1976 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئىلى شۇبە ھەربىي رايونىدا خەلق ئەسكەرلىرى قورال - يارالغلىرىنى رېمونت قىلىش ئاپپاراتى قۇرۇلدى ھەمدە رېمونت قىلىش خىزمىتى تەدرىجىي قانات يايدۇرۇلدى.

1981 - يىلدىن كېيىن، شۇبە ھەربىي رايونىنىڭ قورال - ياراغ رېمونت قىلىش ئورنىدىكى خادىملار دائىم دېگۈدەك غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئاساسىي قاتلام ئورۇنلارغا بېرىپ سەييارە تەكشۈرۈپ، رېمونت قىلىشنى يولغا قويدى.

§ 7. خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ئاساسلىق پائالىيىتى

خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى يېزا خىزمىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى، شۇنداقلا پۈتۈنلەي تايىنىشقا بولىدىغان مۇھىم قوراللىق كۈچ. ئىشلەپچىقىرىشتىن ئايرىلمايدىغان، ھەربىي كىيىم كىيىمەيدىغان بۇ خەلق پەرزەنت ئەسكەرلىرى كوللېكتىپ ئىقتىسادنى قوغداش، كوللېكتىپ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشتا مۇھىم رول ئويناۋاتقان، ئورمانلىقنى ئوت ئاپىتىدىن قوغداش، ئوغرىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ خەتەردىن قۇتقۇزۇش، قاچقۇن جىنايەتچى، قاراقچىلارنى تۇتۇشتا ۋە يېزىلارنىڭ مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىدا زور تۆھپىلەرنى قوشۇپ كەلمەكتە.

1. جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش

شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئىلى ۋىلايىتىدە باندىتلىق ئەۋج ئېلىپ كەتكەچكە، غۇلجا ناھىيىسىدىكى خەلق ئەسكەرلىرى ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىدە قاراۋۇللۇق قىلىشنى ئۈستىگە ئېلىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى قوغدىدى، باندىت ۋە ئىشپىيونلارنى باستۇردى. 1951 - يىل 5 - ئايدا ئىلى ھەربىي رايونى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ئەكسىلئىنقىلابىي ئۇنسۇرلارنى باستۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇشنى قوغداش، باندىت ۋە ئىشپىيونلارنىڭ تازىلاش ھەرىكەتلىرىگە قاتنىشىشى كېرەكلىكىنى، قاتناش، ئورمان، ئامبار، دامبا قاتارلىقلارنى قوغدىشى، ئوتتىن

مۇداپىئە كۆرۈشى، ئوغرىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىشى، ئالاقىدار تارماقلارغا ئەھۋال ئىنكاس قىلىشى كەبى،كلىكنى ئېنىق بەلگىلىدى. غۇلجا ناھىيىسىدە ھەر يىلى 300 خەلق ئەسكىرى يەنى يازدا خامانلارنى قوغداش، ئامبارلارنى ساقلاشقا قاتناشتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا خەلق ئەسكەرلىرى يەنە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرىغا ھەمكارلىشىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي ئۇنسۇرلار ۋە جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بەردى. 1962- يىلنىڭ بېشىدا ئىلىدا توپىلاڭ كۆتۈرۈلگەندە غۇلجا ناھىيىسىدىكى خەلق ئەسكەرلىرى شۇ يەردىكى پارتكوم، ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىدە توپىلاڭنى تىنچىتىشقا قاتناشتى ۋە چەتكە قاچماقچى بولغانلارغا نەسىھەت قىلدى، 70 نەچچە بۇزۇق ئۇنسۇرنى تۇتتى، مىڭدىن ئارتۇق قوي - كالىنى قايتۇرۇپ كەلدى. ئالايلۇق، 1974 - يىل 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى يېرىم كېچىدە سۇۋېت ئىتتىپاقى ئىشپىيونى رەھمەت بىلەن گو فامىلىلىك بىر ئوغرى جىنايەتچى تورمىدىن قېچىپ، ئەتتىگەن سائەت 6دە پەنجىم گۈڭشېنغا يېتىپ بېرىپ، مۇكۈنۇپ تۇرۇپ پۈرسەت بولغاندا بۇزغۇنچىلىق قىلماقچى بولىدۇ. بۇ 2 جىنايەتچى كەنتكە كىرىشى بىلەنلا چوڭ ئەترەتنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى لېيەنجاڭنى ساۋۇت ئۇلارنى بايقاپ قالىدۇ، ئۇلار تامدىن ئالاپ تاياق خەلق ئەسكىرى ئابدۇرېشىتنىڭ ھويلىسىغا چۈشكەندە ئابدۇرېشىت ئامال قىلىپ قاچقۇنلارنى خاتىرجەم قىلىپ تۇرۇپ، دادىسىنى مەخپىي ھالدا گۈڭشېگە دوكلات قىلىشقا ئەۋەتىدۇ، گۈڭشې پارتكوم شۇجىسى قوشۇمچە خەلق ئەسكەرلىرى يېتەكچىسى شېن تىگرۇي، گۈڭشې خەلق قوراللىق بۆلۈمى باشلىقى ما دېلىن، گۈڭشې ئورگان لېيەنىنىڭ لېيەنجاڭنى ما مېڭشياڭ، گۈڭشې كادىرى خېي يۈبولار 20 نەچچە خەلق ئەسكىرىنى باشلاپ كېلىپ قاچقۇنلارنى قولغا چۈشۈرىدۇ. ئالاقىدار ماتېرىياللاردىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، غۇلجا ناھىيىسىدىكى سابىق «ئۆكتەبىر» گۈڭشېسى خەلق ئەسكەرلىرى يېڭى 1970 — 1975 - يىللىرىچە ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشتىن قاچقان بىر جىنايەتچى، 5 ئوت قويغۇچى جىنايەتچى، 21 ئوغرى جىنايەتچى، 2 باسقۇنچى جىنايەتچى، زەھەر چەككەن، سانقان 18 جىنايەتچى، 85 قىمارۋاز، 10 لۇكچەك جىنايەتچىنى قولغا چۈشۈرگەن.

80 - يىللاردىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزا - بازارلىرى ۋە مەيدانلىرىدا خەلق ئەسكەرلىرى بىرلەشمە مۇداپىئە ئەترىتى قۇرۇلدى، ئۇلار جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرىغا ھەمكارلىشىپ، تەۋەسىدىكى مۇھىم ناشىيول، ماي ئىسكىلاتى، ئاشلىق پونكىتى، كۆۋرۈك، زاۋۇت قاتارلىق مۇھىم نىشانلارنى قوغداشقا مەسئۇل بولدى، ھەر كۈنى كېچىسى خەلق ئەسكەرلىرى چارلاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىپ، ئۆز جايىنىڭ ئامانلىقىنى قوغدىدى، جەمئىيەت تەرتىپىنىڭ ياخشىلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى.

2. يېزا مەنىۋى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇش

1983 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى تۈنجى نۆۋەتلىك ئومۇمىي خەلق مەدەنىيەتلىك، ئەدەپلىك بولۇش ئېيى پائالىيىتىدە ئۈچئون گۈڭشېسى ئىسلاميۇزى چوڭ ئەترىتى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ قوللىشى بىلەن قالايمىقان نەرسە - كېرەك تاشلاپ قويۇلغان 10 نەچچە ئېغىز ئۆيدىن پايدىلىنىپ خەلق ئەسكەرلىرى مەدەنىيەت ئۆيىنى قۇرۇپ چىقتى. مەدەنىيەت ئۆيىدە ئۆيغۇرچە، خەنزۇچە 1000 دىن ئارتۇق كىتاب، 30 نەچچە خىل ژۇرنال، ئونىڭدىن باشقا يەنە ۋاللبول، ۋاسكېتبول، پەيتوپ، قوش تورنىك، يالاڭ تورنىك، مەشىق گىراناتى، تەقلىدىي مىلتىق، چالغۇ ئەسۋاب قاتارلىق تەنتەربىيە، كۆڭۈل ئېچىش ئەسۋابلىرى بار بولدى. دېھقانچىلىقنىڭ بوش ۋاقىتلىرىدا خەلق ئەسكەرلىرى لېيەندىكى ئىتتىپاق ياچېيكىسى خەلق ئەسكەرلىرى مەدەنىيەت ئۆيىنى بازا قىلىپ، خەلق ئەسكەرلىرى ۋە ئىتتىپاق ئەزالىرى، ياشلارنى كۆپ خىل شەكىلدىكى ساغلام، پايدىلىق پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرۇشقا تەشكىللىدى ۋە مۇنداق 8 تۈرلۈك ياخشى ئىش قىلدى: بىرىنچىدىن، 2 قارار يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكىسى ئۆگىنىش كۇرسى ئۈيۈشتۇردى؛ ئىككىنچىدىن، ساۋات چىقىرىش كەچلىك كۇرسى ئاچتى؛ ئۈچىنچىدىن، مەدەنىيەت، كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتىنى قانات

يايدۇرۇپ، بىر نۆۋەت كاتتا مەشرەپ ئويۇشتۇردى؛ تۆتىنچىدىن، ژالىبول، ژاسكېتبول كوماندىسى تەشكىل قىلىپ گۈزىشي تەشكىللىگەن توپ مۇسابىقىلىرىگە قاتناشتۇردى؛ بەشىنچىدىن، لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، خەلق ئەسكەرلىرىنى بۆلەكلەر بويىچە ئىنقىلابىي قۇرباتلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ئائىلە ۋە قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنى ھۆددىگە ئېلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆي ئىشلىرىنى، ئېتىز- ئېرىق ئىشلىرىنى قىلىپ بېرىشكە، مەجبۇرىيەت كۆچىتى تىكىش، يول ياساش، كۆۋرۈك سېلىش، ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇش، خەتەردىن قۇتقۇزۇش قاتارلىق پائالىيەتلەرگە قاتنىشىشقا تەشكىللىدى؛ ئالتىنچىدىن، يېزا قائىدىسى، ئاھالىلەر ئەھدىنامىسىنى تۈزۈپ، باشلامچىلىق بىلەن «بەشتە ياخشى ئائىلە»، «مەدەنىيەتلىك كوچا» بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. پەينى بىرلىك قىلغان ھالدا كوچىلارنى سۈپۈرۈپ تازىلاشنى ھۆددىگە ئالدى؛ يەتتىنچىدىن، جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداشقا باشلامچىلىق قىلدى، ھەر كۈنى ئاخشىمى چارلاشقا چىقىپ قىمار ئويناشنى چەكلىدى، ئوغرىلىقنىڭ ئالدىنى ئالدى، ئوتتىن مۇداپىئە كۆردى. جەمئىيەت تەرتىپىنى مۇقىملاشتۇردى؛ سەككىزىنچىدىن، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى باشلامچىلىق بىلەن قوغداپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا پايدىلىق گەپ - سۆزلەرنى قىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا پايدىلىق ئىشلارنى قىلدى، ھېيت- بايراملاردا ھەر مىللەت خەلق ئەسكەرلىرى ئۆز ئارا پەتىلەشتى. ئىسلامىيۇزىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى جەھەتتىكى تەجرىبىسى تېزلا ناھىيە بويىچە ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، باشقا يېزا - بازارلارمۇ شۇ بويىچە ئىش كۆردى.

3. خەتەردىن قۇتۇلدۇرۇش، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىقى ھەر يىلى كەلكۇن، قۇرغاقچىلىق، ئۇششۇك، مۆلدۈر ۋە كېسەللىك، ھاشارات قاتارلىقلارنىڭ ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇمىغا ئۇچرايدۇ. زور ئاپەتلا كۆرۈلىدىكەن، خەلق ئەسكەرلىرى 1 - سەپكە ئاتلىنىپ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پائالىيىتىگە ئاكتىپ قاتنىشىدۇ.

1969 - يىل 5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى پىلىچى دەرياسىغا ئارقا - ئارقىدىن كەلكۈن كېلىپ، كەلكۈننىڭ سېكۈنتلۇق يۇقىرى پەللىسى 113 كۇب مېتىرغا يېتىپ ئاقتۇستەڭ، جىرغىلاڭدىكى چۈشۈرگە دامبىسى ۋە پىلىچى كۆچۈرمىسىنى بۇزۇۋەتتى، ئاقتۇستەڭنى سۇ ئېلىپ كېتىپ، 15 كۈن سۇ توختاپ قالدى. پىلىچى دەرياسىنىڭ سۈيى 10 نەچچە مېتر مو ئېتىز، نەچچە 10 ئۆينى بېسىپ كېتىپ، غۇلجا شەھىرىگىمۇ خەۋپ يەتكۈزدى. بۇ چاغدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ۋە خەلق قوراللىق بۆلۈمى مىڭدىن ئارتۇق خەلق ئەسكىرىنى جەددىي سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈپ 20 مىڭ ئىش كۈنى سەرپ قىلىپ، 50 نەچچە مىڭ تاغار قۇمنى ئېچىققا بېسىپ، ئۆستەڭ قىرىنى مۇستەھكەملىدى ۋە لانقا تازىلىدى.

1975 - يىلى ئەتىيازدا توسۇن، قۇلۇستاي، چۇلۇقاي جىلغىلىرىغا كەلكۈن كېلىپ زور مىقدارداكى لانقىنى ئاقتۇستەڭ ۋە ياشلار ئۆستىگىگە تىندۇرۇۋەتتى. ئاقتۇستەڭنىڭ ئۇچىتون بۆلىكىدىكى 9 كىلومېتىر يېرىگە 70 مىڭ كۋادرات مېتىر لانقا يىغىلىپ قېلىپ، ئاز كەم 1 مىليون يۈەن زىيان بولدى. بۇ چاغدا غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ۋە خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئاپەتكە ئۇچرىغان ئورۇندىكى 20 مىڭدىن ئارتۇق خەلق ئەسكىرىنى ھەربىكەتلەندۈرۈپ، 20 كېچە - كۈندۈز كۆرەش قىلىپ لانقىنى تازىلاپ بولدى.

1985 - يىل 6 - ئايدا پەنجىم، تۇرپانىيۇزى، چۇلۇقاي، قارايانغاچ يېزىلىرىدا ئۇدا قارا يامغۇر يېغىپ كەلكۈن كەلدى. 26 مىڭ 190 مو يەردىكى زىرائەت كەلكۈن ئاستىدا قالدى. 16 ئېغىز ئۆي ۋەيران بولدى، 24 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 197 مو ئورمان نابۇت بولدى، 22 مىڭ 500 باغ بېدە ئېقىپ كەتتى، بىر ئادەم ئۆلدى، كەلكۈن كەلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى بىلەن ئاساسىي قاتلام قوراللىق بۆلۈملىرى خەلق ئەسكەرلىرىنى خەتەرنى توغىتىپ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا تەشكىللەپ، كەلكۈن بۇزۇۋەتكەن قۇرۇلۇشلارنى ۋاقتىدا رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈردى.

1987 - يىل 10 - ئايدىن 1988 - يىل 1 - ئايغىچە ناھىيە بويىچە ئۇدا 70 كۈن يامغۇر يېغىپ، بەزىدە

جۈدۈن بولۇپ، %90تىن ئارتۇق ئۆي خەتەرلىك ئۆي بولۇپ قالدى. 7356 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، مەكتەپلەر دەرس توختاتتى ياكى كۆچۈپ كەتتى. بۇ مەزگىلدە ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ چاقىرىق قىلىشى ئارقىسىدا ئاساسىي قاتلام خەلق قوراللىق بۆلۈملىرى 8500 دىن ئارتۇق خەلق ئەسكىرىنى تەشكىللەپ، 2 ئايدىن ئارتۇقراق كۈرەش قىلىش ئارقىلىق خەتەردىن قۇتۇلدۇرۇش، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ۋەزىپىسىنى ياخشى ئورۇندىدى.

1989 - يىل 4 - ئاينىڭ 4 - كۈنى پىلىچى دەرياسىغا سېكۇنتلۇق ئەڭ چوڭ كەلكۈن پەللىسى 103 كۇب مېتىرغا يېتىدىغان كەلكۈن كېلىپ، بىر قىسىم كەلكۈن دامبىسىنى بۇزۇۋەتتى. كەلكۈن يۇز بەرگەندىن كېيىن 5 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن باشلاپ ئوبلاست، شەھەر، ناھىيە رەھبەرلىرى 400 دىن ئارتۇق خەلق ئەسكىرى، قوراللىق ساقچىغا رەھبەرلىك قىلىپ 80 ئاپتوموبىل ئاجرىتىپ، پىلىچى دەرياسىدىكى كونا كەلكۈن دامبىسىنى رېمونت قىلدى ھەمدە 270 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا يېڭى كەلكۈن دامبىسى ياسىدى. بۇ ئىش 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى تاماملاندى.

V باب

ھەربىي ئىشلار

§ 1. خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ھەربىي ئىشلار

خەن سۇلالىسى ۋېنىدى زامانىنىڭ لىيۇخېڭ 4 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 176 - يىلى) توخرىلار غەربكە يۈرۈش قىلىپ ساكلارغا ھۇجۇم قىلدى، ساكلار يىراققا كۆچۈپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن توخرىلار ئۈستى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى رايونلارغا ماكانلاشتى.

خەن ۋېنىدى زامانىنىڭ خۇيۈەن 3 -، 4 - يىللىرى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 160 -، 161 - يىللىرى) ھونلارنىڭ روشات تەڭرىقۇتى ئۇسۇنىنىڭ كۈنبېگىگە يارەملىشىپ غەربتىكى توخرىلارنى مەغلۇب قىلىپ، ئۇنىڭ خانىنى ئۈلتۇرۇپ، باش سۆڭىكىدە مەي ئىچتى. توخرىلارنىڭ قالغان قىسمى باكتېرىيىگە كۆچۈپ كەتتى. كۈنبەگكە قارام بولۇپ قالغانلىرى ئىلى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدا قالدى.

خەن شۈەندى زامانىنىڭ بېنشى 2 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 72 - يىلى) خەن سۇلالىسى بىلەن ئۇسۇنلار ئىككى تەرەپتىن ھۇنلارغا ھۇجۇم قىلدى. چاۋشىبىشى چاك خوي 50 مىڭ ئۇسۇن قوشۇنىنى باشلاپ ھون تەڭرىقۇتىنىڭ دادىسى، يەڭگىسى ۋە ئۇنىڭ بالا - چاقىلىرىنى، بەگلەر، كاھىبەگ، مىڭبېشى، ياساۋۇللىرى ۋە ئۇلارغا قاراشقى 39 مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنى قولغا چۈشۈردى، 700 مىڭدىن ئارتۇق چارۋا مالنى ئولجا ئالدى. شۇنىڭ بىلەن چاك خوي نۇسرەتلىك بەگ بولۇپ تارتۇقلاندى.

شۇ يىلى قىشتا، ھون تەڭرىقۇتى نەچچە تۈمەن ئاتلىق ئەسكەر بىلەن ئۇسۇنغا ھۇجۇم قىلدى. شۇ چاغدا قار قاتتىق يېغىپ، بىر كۈندىلا نەچچە گەز قېلىنلىقتا يەتكەنىدى. ئۇسۇنغا باستۇرۇپ كىرگەن ھونلار ۋە ئۇلارنىڭ ئات - ئۇلاغلىرىنىڭ كۆپ قىسمى توڭلاپ ئۆلدى، ھايات قالغانلىرى ئوندىن بىرىگىمۇ يەتمىدى. ئۇسۇنلار بۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، قايتارما ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، نەچچە 10 مىڭ ھوننى ئۈلتۈرۈپ، نەچچە 10

مىلك ئات، ساناقسىز كالا، قويىنى ئولجا ئالدى.

خەن شۇەندى زامانىنىڭ گەنلۇ 1 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 53 - يىلى) نۇسرەتلىك بەگ چالۇ خوجا ئوچ توپ ئەسكەرنى باشلاپ (ھەر بىر توپتا 600 ئادەم بار)، ئۇسۇنىنىڭ قىزىل سايى دېگەن يېرىدە تېرىنچىلىق قىلدى. شۇ يەردىكى ئەل ۋە يەرلەرگە قاراپ، چوڭ كونىدەگكە 60 مىلك تۇتۇن (غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدە)، كىچىك كونىدەگكە 40 نەچچە مىلك تۇتۇن ئايرىپ بەردى.

خەن يۇەندى زامانىنىڭ جىيەنجاۋ 3 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 36 - يىلى) غەربىي يۇرت قورۇقچىبېگى گەن يەنشۇ، يانداش چاۋۇشىبېشى چېن تاڭجياۋ ئەسكەر چىقىرىپ سۇغدىيانا ئىلىنىڭ قۇتئوش شەھىرىگە (بۇگۈنكى قىرغىزستانىنىڭ تالاس دەرياسى بويىدىكى جامبۇل ئەتراپىدا) يۈرۈش قىلىپ، قۇتئوش تەڭرىقۇتىنى ئۆلتۈردى، ئۇسۇن دۆلىتىمۇ ئەسكەر چىقىرىپ بۇ ئۇرۇشقا يارەملەشتى.

§ 2 . تاڭ گاۋزۇڭنىڭ غەربىي تۇركلەرنى تىنچىتىشى

تاڭ سۇلالىسى خانى گاۋزۇڭ زامانىنىڭ يۇڭخۇي 2 - يىلى (651 - يىلى) سول قانات ھىماتچى سانغۇن، بېشبالىق تۇتۇقى ئاشىنا قۇلى تاڭ سۇلالىسىدىن يۈز ئۇرۇپ، نەچچە 10 مىلك ئەسكەر توپلاپ، قارارگاھ قۇرۇپ خان بولغانلىقىنى جاكارلىدى، غەربىي يۇرتتىكى تۇرغۇن ئەللەر ئۇنىڭغا بېقىندى. كېيىنكى يىلى گاۋزۇڭ خان سول قانات ياساۋۇلخانىسىنىڭ باش سانغۇنى لياڭ جىيەنفاڭ، ئوڭ قانات چەۋەندازلار ياساۋۇلخانىسىنىڭ باش سانغۇنى چۈبەقالىنى ئاييورۇق ئايمىغىنىڭ ھەربىي يۇرۇش باش بۇغىسى، ئوڭ قانات چەۋاندازلار ياساۋۇلخانىسىنىڭ سانغۇنى گاۋ دېيۇەن، ئوڭ قانات ياساۋۇلخانىسىنىڭ سانغۇنى شۇ خۇۋۇرېننى يارەمچى بۇغى قىلىپ، چېن، شىيەن، چې، يۇڭ ۋىلايەتلىرىدىن 30 مىلك چېرىك ۋە ئۇيغۇر چەۋەندازلىرىدىن 50 مىلك كىشىلىك قوشۇن چىقىرىپ، ئاشىنا قۇلىغا جازا يۈرۈشى قىلدى. يۇڭخۇي 5 - يىلى 5 - ئايدا يەنە ئوڭ قانات ياساۋۇللار باش سانغۇنى چېڭ جىجيېنى كۆكئارت ۋىلايىتىنىڭ ھەربىي يۈرۈش باش بۇغى قىلىپ، ئاشىنا قۇلىغا جازا يۈرۈشى قىلدى. گاۋزۇڭ خان زامانىنىڭ شيەنچىڭ 1 - يىلى 12 - ئايدا چېڭ جىجيې قوشۇننى باشلاپ يۇلتۇز يايلىقى (بۇگۈنكى قاراشەھەرنىڭ شىمالىدىكى يۇلتۇز دەريا بويىدا) غا بارغاندا غەربىي تۇركلەرنىڭ 20 مىلك ئاتلىق توپىلاڭچى قوشۇنىغا يولۇقتى، ئارقىدىنلا تۇركلەرنىڭ يەنە بىر قەبىلىسىنىڭمۇ 20 مىلك ئاتلىق ئەسكىرى يېتىپ كەلدى. تاڭ سۇلالىسىنىڭ تۇرشاۋۇل قوشۇنلىرىنىڭ باش بۇغى سۇدىڭفاڭ 50 مىلك ئاتلىق ئەسكەر بىلەن جەڭگە چىقتى. ئۇ غەربىي تۇركلەرنى قاتتىق مەغلۇب قىلىپ، 20 چاقىرىم قوغلاپ، 1500 دىن ئارتۇق ئادەمنى ئۆلتۈردى ۋە قولغا چۈشۈردى، سان - ساناقسىز ئات - ئۇلاغ، قورال - ياراغ غەنىيمەت ئالدى. شيەنچىڭ 2 - يىلى (657 - يىلى) 2 - ئايدا، تاڭ گاۋزۇڭ سول قانات ياساۋۇللار سانغۇنى سۇدىڭفاڭنى ئىلى ئايمىقىنىڭ ھەربىي يۈرۈش باش بۇغلىقىغا تەيىنلىدى، يەنەن قورۇقچى بېگى رېن ياشياڭ، ئۇنىڭ يارەمچىسى شاۋسيېلارنى باشلاپ ئۇيغۇر قوشۇنى بىلەن شىمالىي يول ئارقىلىق غەربىي تۇرك ئىشبارا خاقانى ئاشىنا قۇلىغا جازا يۈرۈشى قىلىشقا بۇيرىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاشنامىش، ئاشنا بۇ كىنلارنى سىلاۋچىبەگلىككە تەيىنلەپ، جەنۇبىي يول ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئۆز قەۋمىنى توپلىدى. سۇدىڭفاڭ تاڭ قوشۇنلىرىنى باشلاپ ئالتۇنتاغدىن يۈرۈش قىلدى (بۇ يەردە دېيىلگەن ئالتۇنتاغ تۇرپاننىڭ شىمالىدىكى ئالتۇنسمان قۇمتاغنى كۆرسىتىدۇ)، بۇگۈنكى شىخۇ ناھىيىسى تەۋەسىگە كىرىپ، ئالدى بىلەن شىموكىن قەبىلىسىگە ھۇجۇم قىلىپ زور غەلىبە قىلدى، بۇ قەبىلىنىڭ ئاقساقاللىرى 10 مىلك تۇتۇندىن ئارتۇق ئادەمنى باشلاپ كېلىپ تەسلىم بولدى، بۇ چاغدا سۇدىڭفاڭ شىموكىن قەبىلىسىدىن ئەسكەر توپلاپ ئاشنا قۇلىغا جازا

يۈرۈشى قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئوڭ قانات سەردارلار قوشۇنىنىڭ يارەمچى ئەسىرى شۆرىنگۈيىنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ، تۈركلەرنىڭ ئاشىنا قۇلى بىلەن كېلىشىملەيدىغان نىشۇر قەبىلىسىنى ئەل قىلدى، كېيىن بۇ قەبىلىمۇ سۇدىكفاڭغا ئەگىشىپ ئاشىنا قۇلى قوشۇنىغا يۈرۈش قىلدى.

تاڭ قوشۇنى قارائېرتىش دەريادى («تاڭنامە»دە قارائېرتىش دەريادى ئىلى دەرياسىنىڭ شەرقىدە دېيىلگەن. بەزىلەر بۇنى ئالتاي ۋىلايىتىدىكى ئېرتىش دەريادى دەپ بېكىتكەن. مەيلى نېمىلا دېيىلسۇن، بۇ كۆيتۇن دەريادى بولۇشى كېرەك) بويىغا كەلگەندە، ئاشىنا قۇلى 100 مىڭ ئەسكەرنى باشلاپ جەڭگە چىقتى. سۇدىكفاڭ 10 مىڭدىن ئارتۇق پىيادە، ئاتلىق ئەسكەر بىلەن ئاشىنا قۇلىغا ھۇجۇم قىلدى، ئاشىنا قۇلى سۇدىكفاڭنىڭ ئەسكىرىنىڭ ئازلىقىغا قاراپ، بۇئاستە ئالغا ئىلگىرىلەپ، تاڭ قوشۇنلىرىنى مۇھاسىرىگە ئالماقچى بولدى، سۇدىكفاڭ جەنۇبىي تۈزلەڭلىكىدىكىلەرگە نەيزە ئارقىلىق سىرتقا قاراپ تۇرۇشقا بۇيرۇق بېرىپ، ئۆزى ئاتلىق ئەسكەرلەر بىلەن شىمالىي تۈزلەڭلىكتە سەپ تۈزدى. ئاشىنا قۇلى ئالدى بىلەن پىيادە ئەسكەرلەرگە ھۇجۇم قىلدى. 3 قېتىم ھۇجۇم قىلغان بولسىمۇ تاڭ ئەسكەرلىرى قىلچە تەۋرىمىدى، سۇدىكفاڭ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاشىنا قۇلى قاتتىق مەغلۇب بولدى. سۇدىكفاڭ 30 نەچچە چاقىرىمغىچە قوغلاپ، نەچچە 10مىڭ ئەسكەرنىڭ جېنىنى ئالدى، ئەتىسى قوشۇن تارتىپ قايتا ئىلگىرىلىدى. بەش ساداقلىقلار قەبىلىسى تاڭ قوشۇنىغا تەسلىم بولدى. بەش تۇغلۇقلار قەبىلىسى جەنۇبقا بېرىپ تاڭ قوشۇنىنىڭ سىلاۋچىبېگى ئاشىنا بۇكىنغا تەسلىم بولدى. سۇدىكفاڭ شاۋسىيې بىلەن ئۇيغۇر سەردارنى ئاشىنا قۇلىنى قوغلاشقا بۇيرىدى. سۇدىكفاڭ بىلەن رېن ياشياڭ ئارقىدىن يېتىپ كەلدى. شۇ ۋاقىتتا، 2 گەز قېلىنلىقتا قاتتىق قار يېغىپ كەتكەن بولغاچقا، تاڭ قوشۇنى قار كېچىپ كېچە - كۈندۈز ئىلگىرىلەپ، يول بويى ئاشىنا قۇلى قوشۇنىنىڭ تەسلىمىنى قوبۇل قىلىپ ماڭدى. قوش ئۆگۈز بويىغا كەلگەندە (بۇگۈنكى بورتالا ئەتراپىدا) ئاشنامش بىلەن ئاشىنا بۇكىنىڭ قوشۇنى ئۇچراشتى، بۇ يەر ئاشىنا قۇلىنىڭ بارگاھىغا 200 چاقىرىم كېلەتتى. تاڭ قوشۇنى سەپ تۈزۈپ ئىلگىرىلەپ، چوڭ ئۇلاستايدىن ئۆتۈل ئالتۇنلۇققا (بۇگۈنكى غۇلجا ناھىيە ئەتراپىدا) كەلدى، شۇ چاغدا ئاشىنا قۇلى شىكارغا چىقىپ كەتكەنىدى، سۇدىكفاڭ ئۇنىڭ تەييارلىقسىزلىقىدىن پايدىلىنىپ تۈيۇقسىز لەشكەر تارتىپ، نەچچە 10مىڭ ئەسكەرنى ئۆلتۈردى ۋە ئەسىر ئالدى، ھەربىي توغ ۋە ناغرا - كانايلارنى قولغا چۈشۈردى. ئاشىنا قۇلى بىلەن ئوغلى، كۈيئوغلى ئىلى دەرياسىدىن ئۆتۈپ شاش دۆلىتىگە قېچىپ بارغاندا شاش بېگى ئۇنى پەم بىلەن تۇتۇپ تاڭ قوشۇنىغا تاپشۇرۇپ بەردى.

شۇنىڭ بىلەن سۇدىكفاڭ ئۇرۇشنى توختىتىپ، قىسىملارنى ئۆز ئورنىغا قايتۇردى، ئاندىن يوللارنى راۋانلاشتۇردى، ئۆتەڭ قۇردى، ئۆلۈكلەرنى كۆمدى، ئاۋامنىڭ ھالىنى سوردى، رايونلارنىڭ ئايرىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈردى. ئاشىنا قۇلى بۇلاپ كەتكەن نەرسىلەرنى ئىگىلىرىگە قايتۇردى، ئون شاد بۇرۇنقى ھالىتىگە كەلدى. تاڭ ھۆكۈمىتى ئىلى دەريادى ۋادىسىدا تۇنۇق مەھكىمىسى تەسىس قىلدى.

3 §. چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ جۇڭغارلارنى تىنچىتىشى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېيەنلۇڭ 10 - يىلى (1745 - يىلى) جۇڭغارلارنىڭ سەردارى غالدان سېرىن ئۆلگەندىن كېيىن، جۇڭغار قەبىلىلىرىدە ئىچكى قالايمىقانچىلىق كۆرۈلدى. ھەر قايسى قەبىلىلەر تەخت تالىشىپ ئۆز ئارا قىرغىنچىلىق قىلىشتى. داۋاچى تەختنى تارتىۋالغاندىن كېيىن، زورلۇق - زوراۋانلىق قىلىپ، ئەيش-

ئىشەنگە بېرىلىپ، باشباشتاقلىق قىلغانلىقتىن، زور تۈركۈمدىكى جۇڭغار، ئۇيغۇر خەلقى چاك سۇلالىسىگە ئەل بولدى. چېدەنلۇك 20 - يىلى (1755 - يىلى) 2 - ئايدا چاك گاۋزۇك بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۇلۇغ ئىشنى ئورۇنداش ئۈچۈن بەن دىنى شىمالنى تىنچلاندۇرغۇچى سانغۈن، ئامۇر سانانى يارەمچى سانغۈنلۇققا تەينىلەپ، ئۇلارنى قوشۇن باشلاپ شىمالىي يولدىن؛ يۈك چاڭنى غەربنى تىنچلاندۇرغۇچى سانغۈن، سالىرنى يارەمچى سانغۈنلۇققا تەينىلەپ، ئۇلارنى قوشۇن باشلاپ غەربىي يولدىن داۋاچىغا جازا يۈرۈشى قىلىشقا بۇيرىدى. ئىككى يارەمچى سانغۈننىڭ ھەربىرى 3000 دىن تۇرشاۋۇل قوشۇننى باشلاپ ئالدىدا ماڭدى. شىمالىي يول قوشۇنى ئۇلاستايدىن، غەربىي يول قوشۇنى بارىكۆلدىن چىقىپ، 2 ئايلىق ئوزۇق - تۇلۇك ئېلىپ بورتالادا ئۇچراشماقچى بولدى. داۋاچىدىن كىشىلەرنىڭ رايى قايقانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئامۇرسانا، سالىر، سەنجىرىن، بانجۇر قاتارلىقلار بىلەن جەڭگە ئاتلانغانلارنىڭ ھەممىسى جۇڭغارلاردىن بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئىلىدىكى جۇڭغارلارغا بولغان تەسىرى زور بولغاچقا، داۋاچى قوشۇننىڭ جەڭگىۋارلىقى چۈشكىنلىشىپ، ئارقا - ئارقىدىن كېلىپ ئەل بولدى، چاك قوشۇنى بارغانلا يەردىكى جۇڭغارلار تەسلىم بولۇپ، يېمەك - ئىچمەك بىلەن خان قوشۇننىنى كۈتۈۋالدى. خان قوشۇنى ھېچ بەدەل تۇلسەيلا ئالغا ئىلگىرىلىدى. 4 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئۇلار ئوڭۇشلۇق ھالدا بورتالادا ئۇچراشتى ۋە چوڭ ئۇلاستايدىن ئۆتۈپ داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلەپ ئىلىغا يېتىپ باردى.

داۋاچىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى تېزلا بەتچىت قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۇزلۇكسىدىن تەسلىم بولۇشنى خالىماي گېدىيك تېغىغا (ھازىرقى موڭغۇلكۆرە ناھىيە سۆمبە دەرياسىنىڭ شەرقى) چېكىنىپ، تاغ ئۇستىگە بارگاھ تىكىپ، كۆچ توپلاپ مۇداپىئەلەندى. چاك ئارمىيىسىنىڭ شىمالىي يول قوشۇنى غۇلجا كېچىكى ئارقىلىق ئۆمۈرلۈك تېغىدىن ئۆتۈپ ئىلگىرىلىدى، غەربىي يول قوشۇنى قاتتىق كېچىكىدىن ئۆتۈپ، ئۆمۈرلۈكتىن ھالقىپ ئالغا ئىلگىرىلەپ، ئۇدۇل داۋاچى تۇرۇۋاتقان گېدىيك تېغىغا يېتىپ باردى. 5 - ئاينىڭ 14 - كۈنى كېچىدە چاك قوشۇننىنىڭ 22 ئەسكىرى ئەل بولغان جۇڭغار زەيسانى ئايۇشنىڭ باشلامچىلىقىدا داۋاچىنىڭ بارگاھىغا بېسىپ كىرىدى، كۈتمىگەن يەردىن چىققان ئوق ئاۋازىدىن پاتپاراق بولۇپ كەتكەن داۋاچى قوشۇنى ئۆزلە - تىرىلىشىگە قارىماي بىر - بىرىنى دەسسەپ قېچىشتى، 6500 دىن ئارتۇق ئاتلىق ئەسكەر تەسلىم بولدى. داۋاچى ئۆزى 20 نەچچە ئادەمى بىلەن قېچىپ كەتتى. تاك ئاتقاندىن كېيىن، چاك قوشۇنى داۋاملىق قوغلاپ، داۋاچىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى قولغا چۈشۈردى. داۋاچى تۇرمەنگە قېچىپ بارغاندا، ئۇ يەرنىڭ ھاكىمبېگى خوجىس ئۇنى تۇتۇپ، چاك قوشۇنىغا تاپشۇرۇپ بەردى.

ئامۇرسانا داۋاچىنى باستۇرۇشتا خىزمەت كۆرسەتكەنلىكىدىن مەغرۇرلىنىپ «تۆت ئۇلۇسنىڭ باش تەيجىسى بولۇپ، غەربىي يۇرتنى سورىماقچى» بولدى. ئۇنىڭ غەربىزى ئەمەلگە ئاشمىغانلىقىدىن، چېدەنلۇك 20 - يىلى 10 - ئايدا (1755 - يىلى) ئىلىدا ئىسيان كۆتۈردى. بۇ مەزگىلدە زور تۈركۈمدىكى چاك قوشۇنى چېكىنىپ، پەقەت سانغۈن بەن دى، مەسلىھەتچى ئامبال ئورىئاتان بىلەن 500 ئەسكەر كېيىنكى ئىشلارنى بېجىرىش ئۈچۈن قالغانىدى. 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى بەن دى جاك قىلغاچ چېكىنىپ، قاش دەريا بويىدىكى چاغان بەيشىن (يەنە بىر گەپچە ئۇرانقوت تېغى) دېگەن يەرگە كەلگەندە جۇڭغار زەيسانى باساڭنىڭ قورشاۋىدا قالغان بولسىمۇ، پۈتۈن كۈچى بىلەن جاك قىلىپمۇ ئامال قىلالماي ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى («چاك ئوردىسى خاتىرىلىرى شىنجاك تارىخىي ماتېرىياللىرى جىلدى» نىڭ 3 - كىتابى)، چاك ھۆكۈمىتى كېيىنكى يىلى 1 - ئايدا بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، ئەسكەرلەرنى ئىككى يولغا بۆلۈپ ئامۇرسانا ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىگە جازا يۈرۈشى قىلدى. بەي خۇي باشلىغان قوشۇن جەڭدىن چىقىپ ئاچالدىن ئۆتۈپ، بورىبوسۇننى بويلاپ ئىلى دەريا ۋادىسىغا يۈرۈش قىلدى. جۇڭغار خانلىرىمۇ كېلىپ جەڭگە يارەملەشتى، ئامۇرسانا چاك قوشۇننىنىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرالماي، قازاق ئېلىگە قېچىپ كەتتى، قازاق قەبىلە ئاقساقىلى ئۇنى تۇتۇپ بېرىپ تۆھپە كۆرسەتمەكچى بولغاندا، روسىيىگە قېچىپ كەتتى، شۇ يىلى چېچەك چىقىپ ئۆلدى.

4 §. غۇلجىدىكى مۇسۇلمانلار قوزغىلىڭى

تۆڭچى 3 - يىلى (1864 - يىلى) غۇلجا شەھىرىدىكى خۇيزۇ، ئۇيغۇر خەلقى چىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ فېئودالىلىق ئېكسپىلاتاتسىيىسى ۋە ئېزىشىگە چىدىماي، تەيپىڭ تيەنگو ئىنقىلابىنىڭ تەسىرى بىلەن قوزغىلاڭ كۆتۈردى.

تۆڭچى 2 - يىلى (1863 - يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شەنشىدىكى مۇسۇلمانلار قوزغىلىڭىنى رەھىمسىزلەرچە باستۇرغانلىق خەۋىرى يېتىپ كەلگەندە شىنجاڭنىڭ جاي - جايلىرىدىكى خۇيزۇلار قاتتىق نەپرەتلەندى. شۇ چاغلاردا ئىچكىرىدىكى خۇيزۇلار ئىلىغا كېلىپ بۇ يەردىكى خۇيزۇلار بىلەن ئالاقە باغلىدى. سۇيدۇڭ سەندۇخوزىلىق خۇيزۇلار ياڭ سەنشىڭ، ئۇچار پىچاق مائېرىنىڭ باشلامچىلىقىدا يېقىن ئەتراپتىكى كەنتلەردىكى خۇيزۇلار ۋە شۇ يەردە تۇرۇشلۇق قىسمەتكى خۇيزۇ چېرىكلەر بىلەن ئالاقلىشىپ، ۋاقىتنى كېچىكتۈرمەي بىرلا ۋاقىتتا قوزغالماقچى بولدى. قەمەرىيە 1 - ئاينىڭ 28 - كۈنى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ۋاقتىنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەنلا، سۇيدۇڭ ئەرداۋخوزا، سەنداۋخوزىدىكى 200 دىن ئارتۇق خۇيزۇ ياڭ سەنشىڭ، مائېرىنىڭ باشلامچىلىقىدا تەلكە قەلئەسىگە ھۇجۇم قىلدى. قوزغىلاڭچىلار «قۇلۇپنى چېقىپ، قوۋۇقنى ئېچىپ، ئامباردىكى قورال - ياراغنى بۇلاپ، چېرىكلەرنى ئۆلتۈرۈپ» زور داغدۇغا پەيدا قىلدى. لېكىن باشقا كەنتتىكى خۇيزۇلار بىرلا ۋاقىتتا ھەرىكەت قىلالمىدى. 2 - ئاينىڭ باشلىرىدا بايانداۋدىكى خۇيزۇلارمۇ قەلئە سىرتىدىكى يوقسۇللار بىلەن بىرلىشىپ ئۇلارغا ماسلاشتى. ئىلى جىياڭجۈنى چاڭ چىڭ دەرھال ئەسكەر يۆتكەپ باستۇرۇپ، قوزغىلاڭچىلارنىڭ باشلامچىسى ياڭ سەنشىڭ بىلەن مائېرىنى ئۆلتۈردى، قوزغىلاڭغا قاتناشقان 100 دىن ئارتۇق خۇيزۇنى تۇرمىگە تاشلىدى، قوزغىلاڭ مەغلۇب بولدى.

بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭ گەرچە ئالاقلىشىشتا چاتاق چىقىش، تەشكىللەش ياخشى بولماسلىق، ئىككى تەرەپنىڭ كۈچىدە پەرق زور بولۇش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن مەغلۇب بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ 2 - يىلى كۆلىمى زور دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ پارتلىشىنىڭ مۇقەددىمىسى بولۇپ قالدى.

تۆڭچى 3 - يىلى (1864 - يىلى) يازدا جايلاردا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەنلىك خەۋىرى ئارقا - ئارقىدىن يېتىپ كەلدى، ئىلىدىكى «سودىگەرلەر دۆكانلىرىنى تاقىدى، كىشىلەر ساراسىم ئىچىدە قالدى». 8 - ئايدا ئىلى جىياڭجۈنى كورقارائۈسۈغا (بۈگۈنكى شىخۇ ناھىيىسى) ئەۋەتكەن قوشۇنى يولغا چىقىپ ئۈزۈن ئۆتمەي غۇلجا شەھىرىدىكى مۇسۇلمانلار مەسچىتكە يىغىلىپ، قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنى پىلانلىدى. ئىلى جىياڭجۈنى چاڭ چىڭ بۈنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، مانجۇ بارگاھىنىڭ بىر كىچىك ئەمەلدارى دوبۇشۇقتىنى غۇلجىغا بېرىپ مۇسۇلمانلارغا نەسىھەت قىلىشقا ئەۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئالدىنقى يىلى سەنداۋخوزا قوزغىلىڭىدا قولغا ئېلىنىپ تۈرمىگە تاشلانغان 20 نەچچە ئايال ۋە بالىنى قويۇپ بېرىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىرادىسىنى بوشاشتۇرماقچى بولدى. ئۈزۈن ئۆتمەي خۇيزۇلارنىڭ باشلىقلىرى غۇلجىدىكى تارانچىلار ھاكىمبېگى ئابدۇروسۇل بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇيغۇرلار بىلەن بىرلىكتە قوزغىلىشنى تەلەپ قىلدى. ئابدۇروسۇل نەسىردىن ئەلەم بىلەن مەخپىي مەسلىھەتلەشتى، نەسىردىن ئىسلام دىنى تۇغى بىلەن غازات قىلىشنى تەشەببۇس قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئابدۇروسۇل خۇيزۇلارنىڭ باشلىقى بىلەن كۆرۈشۈپ، بىرلىشىپ جەڭ قىلىشقا قوشۇلدى، ئەمما ئۈزىنىڭ ئەسىر بولۇشىنى ئېيتتى.

ئابدۇروسۇل ئۆزىنىڭ ئىلىدىكى تارانچىلارنى باشقۇرۇش ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، ئىلى دەرياسىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدىكى يۈزلەرنىڭ سىڭىبېگى، يۈزبېگى بىلەن ئالاقلىشىپ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە كېلىشتى. غۇلجا شەھىرىدىكى ئۇيغۇر، خۇيزۇلار ئالدى بىلەن ھەرىكەتكە كېلىپ غۇلجا شەھىرىنىڭ شەرقىي دەرۋازىسىدىكى

مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنىغا ھۇجۇم قىلىپ، غولجىنى بىراقلا ئىگىلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىلى دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى يۇزلەر دەرھال كۆچ تەشكىللەپ، شىبە، ئويرات بارگاھلىرىغا تېگىش قىلىپ، ئولارنى تۇتۇپ قالدى، غولجىدىكى ئويغۇر، خۇيزۇلار قوزغىلىڭى باشقا مىللەت خەلقىنىڭ قوللىشىغا ۋە ئاۋاز قوشۇشىغا ئېرىشتى. 10 - ئاينىڭ 11 - كۈنى كۈرەدىكى چى دىڭگېڭ بوۋاي نەچچە مىڭ كىشىلىك بىرلەشمىنى باشلاپ، بارغانلا يەردىكىلەر بىلەن ئېلىشىپ، ئۇدۇل بايانداۋغا بېرىپ شۇ يەردىكى قوزغىلاڭچىلار بىلەن بىرلەشتى. 12 - كۈنى كېچىدە بىر قانچە مىڭ مۇسۇلمان كۈرە قەلئەسىگە ھۇجۇم قىلدى، بۇ ۋاقىتقا كەلگەندە قوزغىلاڭچىلار غولجىنى مەركەز قىلغان بولۇپ، ئادەم سانى 30 مىڭدىن ئېشىپ كەتكەنىدى. ئولار پات - پات ئىلى جياڭجۇنى تۇرۇشلۇق كۈرە ۋە مانجۇ قوشۇنى تۇرۇشلۇق بايانداينى مۇھاسىرىگە ئېلىپ تۇردى.

يېڭىدىن تەيىنلەنگەن ئىلى جياڭجۇنى مىڭ شۇ تۇيۇقسىز قىلىنغان بۇ ھۇجۇمدىن ۋە چىڭ قوشۇنىنىڭ ئۇدا مەغلۇب بولۇشىدىن گاڭگىراپ قېلىپ، تاقابىل تۇرۇشقا ئامالسىز قالدى. چاخار، ئويرات گازارمىلىرىدىكى موڭغول ئەسكەرلىرىگە كۈرەنى قورشاۋدىن قۇتقۇزۇشقا بۇيرۇق بەردى. موڭغول ئەسكەرلىرى ھەر قانچە مۇيلىگەن بولسىمۇ ئىنكاس قايتۇرمىدى. كۈرە قەلئەسىدە پەقەت مىڭدەك چىڭ لەشكىرى بار ئىدى. شۇڭا مىڭ شۇ شىبە، سولۇن گازارمىسىدىن 800 ئاتلىق ئەسكەرنى يۆتكىدى. 3000 خەنزۇ ئەزىمەت ۋە نەچچە يۈز قازاق چارۋىچىنى توپلاپ قەلئەنى ساقلىدى، 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مىڭ شۇ ئۇيغۇر دېھقانلارنىڭ باج - پاراقلىرىنى ئىگىلىۋالغانلىقى ئۈچۈن ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلۇپ قاماپ قويۇلغان ھاكىمبەگ مەزەم زاتنى قويۇپ بەردى ھەمدە ئۇنى چېرىك باشلاپ بېرىپ قوزغىلاڭچىلارنى باستۇرۇشقا بۇيرىدى؛ يەنە بىر جەھەتتىن چېرىك يۆتكەپ كۈرەنىڭ كۈن پېتىش يولىنى راۋانلاشتۇردى. كۈرەنىڭ غەربىدىكى قوزغىلاڭچىلار غولجىغا يىغىلدى. 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى چىڭ قوشۇنى ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، كۈرە قورشاۋىنى بۇزدى، 11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى چىڭ قوشۇنى غەلبە پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ غولجىغا ئادەم ئەۋەتىپ ئولارنى ئەل بولۇشقا دالالەت قىلىۋىدى، بۇنى قوزغىلاڭچىلار رەت قىلدى. قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئەسكەر ۋە خەلق كۈرەنى مۇھاسىرە قىلىشتىن چېكىنگەندىن كېيىن بايانداي قورغىنىدىكى مانجۇ قوشۇنىغا ھۇجۇم قىلدى، ئۇڭچى 4 - يىلى 1- ئاينىڭ 14 - كۈنى قوزغىلاڭچىلار بايانداينى ئىشغال قىلدى. بايانداىدىكى مانجۇ قوشۇنىنىڭ ئاغلاقچى ئامبىلى مۇقادىنگا ھۆكۈمەت ئەسكىرىنى باشلاپ 3 كېچە - كۈندۈز كوچا ئۇرۇشى قىلدى، قورغان ئىچىدە ئولگەنلەر 20 مىڭدىن ئاشتى. مۇقادىنگا ۋەزىيەتنىڭ قولدىن كەتكەنلىكىگە كۆزى يېتىپ ئۆزىنى كۆيدۈرۈپ ئولۇۋالدى. قوزغىلاڭچىلار بايانداي قورغىنىنى ئىگىلىۋېلىپ، چىڭ قوشۇنىنىڭ بىر مۇھىم بازىسىنى بىتچىت قىلدى. كۈرە قورغىنى ئالدىنقى سەپتىكى بىر بازىسىدىن ئايرىلىپ قېلىپ، قوزغىلاڭچى قوشۇنلار ئالدىدا پۈتۈنلەي ئاشكارىلىنىپ قالدى، ئۇزۇن ئۆتمەيلا قوزغىلاڭچىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتتى. 3 - ئايدا خەلق قوشۇنى سۈيدۈڭگە ھۇجۇم قىلدى. سۈيدۈڭدىكىلەر قارشىلىق قىلمايلا تەسلىم بولدى. بۇ يەرنى ساقلاۋاتقان سولۇن گازارمىسى 11 - ئايدا تارمار قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن ئىلى تەۋەسىدىكى چىڭ قوشۇنىنىڭ بازىلىرى ئىگىلىۋېلىندى.

ئىلىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ يۇقىرى قاتلام ئەمەلدارى، دىنىي ئاقساقاللار كۈنسايىن ئۆرلەۋاتقان كۈرەش ۋەزىيىتىنىڭ بېسىمىدا ئىككى يۈزلىمچىلىك قىلدى، ئولار چىڭ ھاكىمىيىتىدىكى ئەمەلدارلىق سالاھىيىتىنى يېپىنچا قىلىپ تۇرۇپ، ئەمەلىيەتتە دېھقانلار قوراللىق كۈرىشىنىڭ پىلانلىغۇچىسى ۋە رەھبەرلىك قىلغۇچىسى بولۇۋالغاندى، تارانچىلار مەھكىمىسىنىڭ ھاكىمبېگى ئابدۇرۇسۇل بىلەن غولجا شەھىرىنىڭ مۇددەرىسى نەسىردىنلار خۇيزۇلار بىلەن «ھەمكارلىشىپ جەڭ قىلىش» نى پىلانلاپ مەھەللە ئاقساقاللىرى بىلەن ئالاقىلىشىپ، ئىلى دەرياسىنىڭ ئىككى قاسىنغىدىكى يۇزلەردىكى ئۇيغۇرلارنى قوزغىلاڭغا قاتنىشىشقا ھەرىكەتلەندۈردى. ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ قويۇپ بېرىلگەن ھاكىمبەگ مەزەمزاتمۇ «ئاۋامنى قارشىلىق كۈرسىتىشكە ھۆكۈمەت مەجبۇرلىدى» دېگەن تۇغنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، قوزغىلاڭچى قوشۇنىنىڭ رەھبەرلىك

ھوقۇقىنى ئىگىلىۋالدى. ئىلىدىكى توققۇز قورغان قوزغىلاڭچىلار تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغاندىن كېيىن، قوزغىلاڭنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ھېئىتىدال ئەمەلدارلار ۋە دىنىي يۇقىرى قاتلام زاتلار چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىپ، «ئىلى تارانچى سۇلتانلىقى» دېگەن پەرلىك بۇلۇنمە ھاكىمىيەتنى قۇردى. ئىلىدىكى ھېئىتىدال خوجايىنلار سۇلتانلىق ئورنىنى تالىشىپ، بىر - بىرىنى ئۆلتۈرۈشتى، 2 يىلغا يەتمىگەن ۋاقىتتا 4 سۇلتان ئالماشتى، ئۇلار ئابدۇروسۇل، مەزەمزات، شاۋكەت، ئەڭ ئاخىرىدا سۇلتانلىققا ئەڭ ئۇزۇن ئولتۇرغىنى ئەلاخان بولدى. تۆڭجى 10 - يىلى چارروسىيە ئىلىگە بېسىپ كىرگەندە ھەر مىللەت ئارمىيە ۋە خەلق چارروسىيە تاجاۋۇزچىلىرىغا باتۇرانە قارشىلىق كۆرسىتىپ، تىللاردا داستان بۇلغىدەك سەھىپىلەرنى قالدۇردى. ئىلى تارانچى سۇلتانلىقىنىڭ سۇلتانى ئەلاخان نومۇسسىزلارچە چارروسىيە تاجاۋۇزچىلىرىغا تەسلىم بولدى. ئۇ چارروسىيىگە تىز پۈكمەي قارشى تۇرغان قازاق جەڭچىسى تازابېكنى تۆتۈپ باغلاپ ئاپىرىپ بەردى، ئامباردىكى قىلىچ - نەيزە، مىس زەمبىرەك، تۆمۈر زەمبىرەك ۋە 2000 تال ھەر خىل قورال - ياراغنى تاپشۇرۇپ بەردى ھەمدە نومۇس قىلمايدىغان ئۆزى باياندايغا بېرىپ تاجاۋۇزچىلارنى قارشى ئېلىپ شەھەرگە باشلاپ كىردى. شۇنىڭدىن تارتىپ ئىلى چارروسىيىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلىنىپ، قانۇنسىز ھالدا 10 يىلدىن ئارتۇق بۇلاڭ - تالاڭ قىلىندى.

§ 5 . ئىلى خەلق قوزغىلىڭى

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدا ئىنقىلاب پارتلىدى. بۇ قېتىمقى ئىنقىلاب جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ تەسىرىدە، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلق ئارىسىدىكى ئىلغارلارنىڭ رەھبەرلىكىدە، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىشىدا گومىنداڭغا قارشى پارتلىغان كۆرەش، ئۇ ئېلىمىز يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى.

«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلكىسى خاتىرىسى»دە مۇنداق خاتىرىلەنگەن: مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) شېڭ شىسەي بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇغدۇرۇشىغا ئىشلىتىدىغان قورالىنى يىغىۋالماقچى بولغاندا، چارۋىچىلارنىڭ قەتئىي قارشىلىقىغا ئۇچرىغان، «قورال يىغىش» بىلەن «قورالنى يىغىشقا قارشى تۇرۇش» كۆرىشى نۇرغۇن جايلاردا بولۇپمۇ ئالتاي ۋىلايىتىدە كۆلەمى ئوخشاش بولمىغان، توختىماي داۋاملاشقان قوراللىق قارشىلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى، مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 3 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يەنە پەرمان چۈشۈرۈپ، ئاتالمىش «ئات تەقدىم قىلىش ھەرىكىتى» ئارقىلىق، ھەر مىللەت خەلقىنى 10 مىڭ ئات تاپشۇرۇشقا مەجبۇرلىدى. بۇ ئېغىر يۈك ئاساسلىقى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىكى نامرات چارۋىچىلارنىڭ زىممىسىگە چۈشۈپ، خەلقنىڭ نەپرىتى ۋە نارازىلىقىنى قوزغىدى. ئىلىدىكى «ئازادلىق تەشكىلاتى» بۇ پايدىلىق پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ قوراللىق قوزغىلاڭ تەشكىللەشنى قارار قىلدى. ئەينى چاغدا غۇلجىدىكى گومىنداڭنىڭ ئەسكىرىي كۈچى بىر قەدەر مەركەزلەشكەن ئىدى، شۇڭا «ئازادلىق تەشكىلاتى» «يولۇاسنى تاغدىن چۈشۈرۈش» تاكتىكىسىنى قوللىنىپ، ئالدى بىلەن نىلقا ناھىيىسىدە چارۋىچىلارنى قوزغاپ، غۇلجىدا تۇرۇشلۇق قوشۇننى شەرقە يۆتكىلىشكە يېتەكلەپ، غۇلجىنىڭ بوش قالغان پۇرستىدىن پايدىلىنىپ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، غۇلجا ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈشنى قارار قىلدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 8 - ئايدا نىلقا ناھىيىلىك سابىق يەرلىك مەسئۇلاتلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى فاتىخ قاتارلىقلار ئۇلاستاي تاغلىق رايونىغا كېلىپ، فاتىخ، ئەكپەر سېيىت، قۇربان، بايجۇربن، نۇرۇم، ئوسمان، غېنىلار باشچىلىقىدا پارتىزانلار ئەترىتى تەشكىللىدى ھەمدە مەزكۇر

رايوندا تەشۋىقات بۇيۇملىرى تارقىتىپ، دائىرىلەرنىڭ قاباھەتلىكىنى ئاشكارىلاپ، خەلقنى قوزغىلىپ قارشىلىق كۆرسىتىشكە چاقىردى. پارتىزانلار شۇ يەردىكى ئاممىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى، يېرىم ئاي ۋاقىتتا 650 نەچچە ئادەم پارتىزانلار ئەترىتىگە قاتنىشىشقا تىزىملاتتى، چارۋىچىلار 300 دىن ئارتۇق ئات، 3000 — 4000 قوي، 360 نەچچە تاغار ئاشلىق ئەكىلىپ بەردى. ئىلى يەرلىك دائىرىلەر بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ قاتتىق ھودۇقۇپ كەتتى، ئۇلار پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ تەسىرىنى ئازايتىش ئۈچۈن، «پارتىزانلار ئەترىتى دېگەن يوق گەپ، بىر قانچە ئوغرى، باندىت ئىسيان كۆتۈردى» دەپ تەشۋىق قىلدى، ئۇلارنى تۈتۈۋالغۇچىغا 1000 قوي ئىنئام بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئىلقا ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قوراللىق ساقچىلارنى باشلاپ پارتىزانلارنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئۇلاستايغا كەلدى. قايتىش يولىدا بۆكتۇرمىدە تۇرغان پارتىزانلار 10 نەچچە ساقچىنى ئېتىپ ئۆلتۈردى، بىر تۈركۈم قورال - ياراغنى قولغا چۈشۈردى.

8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى پارتىزانلار 3 چوڭ ئەترەتكە بۆلۈندى، ئۇلارنىڭ ئەزالىرى 200 دىن، قورال-ياراغلىرى 10 دىن ئاشتى. ئۇلار كۈچ توپلاپ ئىلقا بازىرىغا ھۇجۇم قىلىشنى قارار قىلدى. شۇ چاغدا ئىلى رايونلۇق ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى چياڭگېن شېڭ شىمەي تەرىپىدىن خائىنلىق جىنايىتى بىلەن تۇرمىگە تاشلانغانىدى، ئىدارە باشلىقلىقىنى گاۋۇيې ۋاكالىتەن ئۈتەۋاتاتتى. ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ، لىيۇ بىڭدېنى غۇلجىغا ئامال تېپىشقا ئەۋەتتى. لىيۇبىڭدې «ئىلىنىڭ ۋەزىيىتىنى بىر قانچە چاتاقچىنى قولغا ئېلىپلا ئۈزگەرتكىلى بولمايدۇ، خېلى كۆپ قوشۇن ئەۋەتىپ باستۇرۇش كېرەك» - دەپ قاراپ، «ئات تەقدىم قىلىشنى توختىتىش، بالدۇرراق مەمۇرىي باشلىق ئەۋەتىش، يەرلىك ئوقۇمۇشلۇق زاتلارنى تاللاش ئارقىلىق تەسەللى بېرىش، ئىلىدىكى قوغدىغۇچى كۈچنى تولۇقلاش» توغرىسىدا تەكلىپ بەردى، ئۇنىڭ تەكلىپىنى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت قوبۇل قىلمىدى.

9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى جۇ شاۋلىياڭ زاپاس 7 - شىسىنىڭ مۇئاۋىن شجاڭى دۇ دېغۇنى ئايروپىلان بىلەن ئىلىغا بېرىپ مۇداپىئە كۈرۈشكە ئەۋەتتى.

9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئىلى رايونلۇق ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى جاۋجۇڭمىڭ 300 نەچچە ھەربىي - ساقچىنى باشلاپ ئۈچ يولغا بۆلۈنۈپ نىلقىنى قورشىماقچى بولدى، بىر يولدىكىلەر مازار سېيمىدىن بوربوسۇننى بويلاپ چوڭ ئۇلاستاي ئېغىزىدىن چىقىپ، پارتىزانلارنىڭ شىمالغا بېرىش يولىنى توسماقچى بولدى؛ يەنە بىر يولدىكىلەر ئۇلاستايغا باردى، يەنە بىر يولدىكىلەر چۆلۈقايدىن تۆمۈرلۈككە باردى.

9 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئۇلاستايغا بارغان 120 نەچچە ھەربىي - ساقچى پارتىزانلار تەرىپىدىن بىتچىت قىلىنىپ، 10 نەچچىسى ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. پارتىزانلار نۇرغۇن قورال - ياراغ، ئوق - دورا ئولجا ئالدى.

9 - ئاينىڭ 24 - كۈنى مازارغا كىرگەن بىر يولدىكى ھەربىي - ساقچىلار پارتىزانلار تەرىپىدىن قورشۇۋېلىندى، قاتتىق ئېلىشىش ئارقىلىق ھەربىي - ساقچىلار ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىدى. 28 - كۈنى پارتىزانلار مازارنى ئىشغال قىلدى ھەمدە بۇ يەردە بۆكتۈرمە قۇرۇپ غۇلجىدىن ياردەمگە كېلىدىغان گومىنداڭ قوشۇنىنى توسىدى، پارتىزانلار ئىلقا ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىشنى قارار قىلدى.

10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى چۈشتىن كېيىن، 1600دىن ئارتۇق پارتىزان، ئاساسا ئۇلاستايغا يىغىلدى. پارتىزانلار چوڭ ئەترىتىنىڭ باشلىقى قۇربان ئۇلارغا ئۇرۇش ئالدىدا سەپەرۋەرلىك قىلدى، پارتىزانلار قوماندانى فاتىھ ئىلقا بازىرىغا ھۇجۇم قىلىش پىلانى ۋە بۇيرۇقىنى ئېلان قىلىپ، ئۈچ يولغا بۆلۈنۈپ ھۇجۇم قىلىشنى قارار قىلدى. 2 - كۈنى 600 دىن ئارتۇق پارتىزان جەنۇب، غەرب، شىمال تەرەپتىن ئىلقىنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ، 27 سائەت شىددەتلىك جەڭ قىلغاندىن كېيىن ساقچى ئىدارىسىنى ساقلاۋاتقان قىسىم 10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى چۈشتىن ئاۋۋال پارتىزانلارغا تەسلىم بولدى. 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئىلقا ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق قىسىم مازارغا چېكىندى، زاپاس 7 - شى پېڭ جۇنيې تۈەننىڭ 2 - يېگى ماشىنا بىلەن جىڭدىن غۇلجىغا

قاراپ ئاتلاندى. 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت زاپاس 7 - شىنىڭ شتاب باشلىقى ساۋ رىلىڭنى ئىلى رايونىنى تىنچلاندۇرۇش ۋاقتىلىق قوماندانى قىلىپ ئەۋەتىپ، دۇدىغۇنى ئۇرۇمچىگە كېلىپ خىزمەتتىدىن دوكلات بېرىشكە بۇيرىدى. يېڭى جۇنيې بىلەن ساۋرىلىڭ ۋەزىيىگە ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئىلىدىكى قۇرۇقلۇق ئارمىيە بىلەن ئامانلىق ساقلاش ئەترىتىنى بىر تۇتاش باشقۇرىدىغان بولدى. 19 - كۈنى ساۋرىلىڭ غۇلجىغا يېتىپ كېلىپ، دەرھال «ئىلى رايونىنى تىنچلاندۇرۇش پىلانى»، «باندىت تازىلاش پىلانى»نى تۈزۈپ، غۇلجىدىكى ھازىر بار بولغان ئەسكىرىي كۈچ بىلەن مازار، ياماتۇدىن شەرققە قاراپ يۈرۈش قىلىشنى؛ كۈچادىكى ئاتلىق 4 - تۈەننىڭ مۇز داۋاندىن ئۆتۈپ تېكەس ئارقىلىق شىمالغا يۈرۈش قىلىشىنى، زاپاس 7 - شىسى جياڭ شۈەنچۈەن تۈەننىڭ جىڭغا كېلىپ ئاچالدىن ئۆتۈپ نىلقا تەرەپنى توسۇشىنى تەشەببۇس قىلدى. شۇنداق قىلىپ ئىلدا تۇرۇشلۇق قوشۇننىڭ 1600 دىن ئارتۇق ئاساسىي كۈچى نىلقا ئەتراپىغا يۆتكەلدى، غۇلجىدا پەقەت 1500 نەچچە ئارقا سەپ قوشۇنى قالدى. شۇنىڭ بىلەن «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» دۇشمەن كۈچىنى ئارقاقلاشتۇرۇپ، غۇلجىدا بوشلۇق پەيدا قىلىپ، قوزغىلاڭغا پايدىلىق شارائىت يارىتىش مەقسىتىگە يەتتى.

پارتىزانلار نىلقا بازىرىنى ئالغاندىن كېيىن، باش شتابىنى دەرھال نىلقا بازىرىغا يۆتكىدى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بارلىق باج - سېلىقلىرىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقىنى ئېلان قىلىپ، سولاقتىكىلەرنى قويۇپ بېرىپ، ئاممىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشتى، نۇرغۇن ئادەم ھاياتىنىڭ خەۋپ - خەتەرگە ئۇچرىشىغا قارىماي غۇلجىدىن قېچىپ چىققان پارتىزانلار ئەترىتىگە قاتناشتى. پارتىزانلار ئەترىتى تېزدىن زورىيىپ 800 ئادەمگە يەتتى، ئۇلار 3 چوڭ ئەترەتكە بۆلۈندى، 1 - چوڭ ئەترەتكە ئەكپەر رەھبەرلىك قىلدى، سىيىت مۇئاۋىن ئەترەت باشلىقى بولدى، ئەزالىرى ئاساسلىقى قازاقلار بولۇپ، تەخمىنەن 260 ئادەمدىن تەركىب تاپتى؛ 2 - چوڭ ئەترەتكە غېنى رەھبەرلىك قىلدى، ئاساسلىقى ئۇيغۇر، موڭغۇل ۋە ئاز ساندىكى شىبە بولۇپ، جەمئىي 230 نەچچە ئادەمدىن تەركىب تاپتى؛ 3 - چوڭ ئەترەتكە شۇتوف ئىۋان رەھبەرلىك قىلدى، ئۇنىڭ ئادەملىرىنىڭ كۆپىنچىسى رۇس بولۇپ، باشقا مىللەتلەرمۇ بار ئىدى، 200 نەچچە كىشىدىن تەركىب تاپتى، بۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر قىسىم ئارقا سەپ خادىملىرىمۇ بار بولدى. 10 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 10 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە، پارتىزانلار نىلقىدىن غۇلجىغا بارىدىغان يولدا گومىنداڭ ئەسكىرىنىڭ كۆپ قېتىملىق ھۇجۇمىنى چېكىندۈردى، پارتىزانلارنىڭ كۈچىمۇ توقۇزتارا، قاش دەرياسىنىڭ جەنۇبى، بوربوسۇن ۋە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سامىيۇزى، ياماتۇ قاتارلىق جايلىرىغا كېڭەيدى، 19 - كۈنى پارتىزانلار ئەترىتى مازاردا تۇرۇشلۇق قوشۇنغا ھۇجۇم قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا غۇلجا شەھەر ئەتراپىدىكى نەچچە 10 قوراللىق رۇس ھەرىمباغدىكى ھاۋا ئارمىيە ئەلىم - تەربىيە ئەترىتىگە تۈيۈقسىز ھۇجۇم قىلدى. 21 - كۈنى بىر قىسىم پارتىزانلار شىمالدىكى ئاچالغا يۇرۇش قىلدى، 200 دىن ئارتۇق پارتىزان جىڭ ناھىيىسىدىكى ساقچى ئىدارىسى، ساقچىخانىغا ھۇجۇم قىلدى. 23 - كۈنى تەخمىنەن 300 دىن ئارتۇق پارتىزان جىڭغا يېقىنلاپ باردى.

11 - ئاينىڭ 2 - كۈنى سەھەردە غۇلجىدا تۇرۇشلۇق گومىنداڭ قىسمى نىلقا ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلدى، پارتىزانلار ئالدىنئالا نىلقا بازىرىدىن چېكىنىپ ئۇلاستاي تاغلىق رايونىغا يىغىلىپ، گومىنداڭ قوشۇنىنى شەرققە يۆتكىلىشكە جەلپ قىلغانىدى.

11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئابدۇكېرىم ئابباسوف سوۋېت ئىتتىپاقى ئوفىتسېرى پېتېر رومانوۋچ ئالېكساندروف بىلەن بىرلىكتە بىر قوراللىق قوشۇننى باشلاپ يوشۇرۇن غۇلجىغا كىرىپ، «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» بىلەن ئۇچرىشىپ، ھەربىي قوماندانلىق شتابى قۇردى، ئۇنىڭغا ئالېكساندروف مەسئۇل بولدى، ئەزالىرى رەھىمجان سابىر ھاجى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف، قاسىمجان قەمبىرى، ۋارشانوپ مىخايلوۋچ ماژاروف قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپتى. قوماندانلىق شتاب 11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى (يەنى سوۋېت ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ 27 - يىللىق كۈنى) غۇلجىدا قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنى قارار قىلدى، نىلقىدىكى پارتىزانلار ئەترىتى

ۋە كۆچىلىكنى غەربىي جەنۇب، شەرقىي جەنۇب، شىمالىي تەرەپتىن غۇلجىغا يۇرۇش قىلىشقا بۇيرىدى. 11-ئاينىڭ 7 - كۈنى سەھەردە غۇلجا شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى پارتىزانلار 2 - چوڭ ئەترىتى بىر ھۇجۇم بىلەنلا 1 - رايون شۆبە ساقچى ئىدارىسىنى ئىگىلەپ، 80 نەچچە مەھبۇسنى قويۇپ بەردى، شەھەردىكى يۇزدىن ئارتۇق قوزغىلاڭچى دەرھال ماسلىشىپ ھەربىرى قىلىپ، ئىلى قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنى ئىگىلەپ، يۇقىرىدا تۇرۇپ ئوت كۆچىنى پەسكە قارىتىپ ئىلى ۋالىي مەھكىمىسى، ئىلى رايونلۇق ساقچى ئىدارىسى ۋە ئوقەتچىلىك شىركىتىنى كونترول قىلدى. پارتىزانلار ئەترىتى ئىلىدا تۇرۇشلۇق قىسمىنىڭ قوماندانلىق شتابىنى ئىشغال قىلدى. ساۋرىلىڭ قوماندانلىق شتابىنى شەھەرنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىدىكى ھەرەمباغ ھاۋا ئارمىيە تەلىم-تەربىيە ئەترىتىگە يۆتكەپ كەتتى. شۇ كۈنى سەھەر سائەت 2 دە ئىلى ئوقەتچىلىك شىركىتىگە چېكىنگەن گومىنداڭ قىسمى جەنۇب ۋە شىمال تەرەپتىكى ئاممىنىڭ ئۆيلىرىگە ئوت قويۇۋەتتى ۋە پاتپاراقچىلىق ئىچىدە بۆلۈنۈپ ئىلى رايونلۇق ساقچى ئىدارىسى ۋە ھاۋا ئارمىيە تەلىم - تەربىيە ئەترىتىگە چېكىنىپ مۇھاپىزەتتە تۇردى. ھاۋا ئارمىيە تەلىم - تەربىيە ئەترىتى 2 قوغلىغۇچى ئايروپىلانىنى 7 قېتىم چىقارغان بولسىمۇ، ۋەزىيەتنى ئوڭۇشىيالمىدى. 8 - كۈنى پارتىزانلار ئەترىتى گومىنداڭ قوشۇنلىرى تۇرۇشلۇق بازىلارغا شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ، ساي بويى رايونىنى، ئالتە شۇئار كوچىسى ۋە كۆك كۆۋرۈكنى ئىگىلىدى، بىر قىسىم پارتىزانلار شەھەرنىڭ شىمالىدا تۇرۇشلۇق قوشۇننىڭ قوماندانلىق شتابىغا باردىغان كۆۋرۈكنى كونترول قىلىپ يارەمگە كېلىدىغان قوشۇننى توسىدى. ساۋرىلىڭ نىلقىدا تۇرۇشلۇق قىسمىنىڭ غۇلجىغا قايتىپ كېلىشى توغرىسىدا جىددىي بۇيرۇق چۈشۈردى ۋە ئاچالىنى ساقلاۋاتقان، جىڭدا تۇرۇۋاتقان گومىنداڭ قوشۇننى غۇلجىغا يارەم بېرىشكە بۇيرۇدى. بۇ ۋاقىتتا، بىر قىسىم پارتىزانلار يېڭى ئەرتەينى ئىگىلەپ، غۇلجا - ئۈرۈمچى تاشيولىنى ئۈزۈۋەتتى. جايلاردىكى خەلق ئاممىسى ئارقا - ئارقىدىن قوزغىلىپ، لوسىگۈك، بورتالا، ئارىشاڭ قاتارلىق جايلارنى ئىگىلىدى. 9 - كۈنى پارتىزانلار ئەترىتى غۇلجا تېلېفون ئىدارىسىنى ئىگىلىدى، زاپاس 7 - شى 21 - تۈەن جياڭ شۇەنچۈەن قىسمى 3 - يېڭى كوچىلارنى ئاقتۇرۇشقا ئەۋەتتى، پارتىزانلار كوچا ئېغىزلىرىنى قامال قىلىۋالغانلىقتىن ئۇلار توسۇۋېلىندى. 10 - كۈنى گومىنداڭ قوشۇنىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئەسكەرلىرى قوزغىلىپ، ئوفىتسېرلارنى ئۆلتۈرۈپ، پارتىزانلارغا قوشۇلدى. پارتىزانلار ھاۋا ئارمىيە تەلىم - تەربىيە ئەترىتىگە شىددەتلىك ھۇجۇم قىلدى، ئىككىلا تەرەپتىن ئۇلۇش، يارىلىنىش بولدى، 12 - كۈنى ئىككى تەرەپ كۈن بويى قاتتىق ئېلىشتى، پارتىزانلار تۈن قاراڭغۇسىدىن پايدىلىنىپ يەرلىك مەسئۇلاتلار شىركىتىنى ئىگىلەپ، ئۇنى ساقلاۋاتقان قىسمىنىڭ ھەممىسىنى يوقاتتى. 13 - كۈنى ئىلى رايونلۇق ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى گاۋۇيې تۈرمىدىكىلەرنى ئۆلتۈرۈۋەتكەندىن كېيىن چاپچال ئارقىلىق كۆرەگە قېچىشقا بۇيرۇق بەردى. 14 - كۈنى پارتىزانلار غۇلجىنىڭ بارلىق مەركىزىي شەھەر رايونىنى ئىگىلىۋالدى. گومىنداڭ قوشۇنى شەرقىي شىمال شەھەر ئەتراپى رايونىدىكى لەڭشاڭ بۇتخانىسى، ھەرەمباغ ھاۋا ئارمىيە تەلىم - تەربىيە ئەترىتى ۋە ئايرودرومغا چېكىنىپ كېسەك تام ۋە ئىستېھكاملارغا تايىنىپ بازىسىنى قاتتىق ساقلاپ يارەمگە كېلىدىغان قوشۇننى كۈتتى، پارتىزانلار بىر قىسىم ئەسكىرىي كۈچنى ئاجرىتىپ ئاچالىنى ئىگىلەپ، جىلاڭ، داخېيەندىن يارەمگە كېلىدىغان قوشۇننى توستى. ئىلىغا باردىغان بارلىق يول ئېغىزلىرى قامال قىلىنغاندىن كېيىن، پارتىزانلار دەرھال گومىنداڭ قوشۇنلىرى تۇرۇۋاتقان بازىلارغا ئومۇمىيۈزلۈك ھەربىي ھۇجۇم قوزغىدى. 11-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا جۇشاۋلىياڭ ئۈرۈمچىدە جىددىي ھەربىي ئىشلار يىغىنى ئېچىپ، بەش يولغا بۆلۈنۈپ غۇلجىغا يۇرۇش قىلىپ، غۇلجىدىكى بازىلارنى ساقلاۋاتقان قوشۇنغا ماسلىشىپ ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، ئىلىنى قايتۇرۇۋېلىشنى قارار قىلدى. ئۇنىڭ بەش يولغا بۆلۈنۈش پىلانى مۇنداق: (1) كۆچەيتىلگەن 5 لىيەن غۇلجا-ئۈرۈمچى يولىنى بويلاپ مېڭىپ تەلكە داۋىنىدىن ئۆتۈپ ئەرتەيدىكى 2 يېڭ قوشۇن بىلەن قوشۇلغاندىن كېيىن،

سۈيدۈكىدىكى قىسىم بىلەن بىرلىكتە غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش؛ (2) كۇچەيتىلگەن بىر ئاتلىق يىلك شىنژ - جىلك تاشيولى بىلەن غەربكە يۈرۈش قىلىپ، جەنۇبقا بۇرۇلۇپ ئاچال داۋىنىغا بېرىپ، شۇ يەردىكى قىسىم بىلەن قوشۇلۇپ شىمالىي تەرەپتىن غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش؛ (3) كۇچەيتىلگەن 2 ئاتلىق لىيەن قاراشەھەردىن چىقىپ داغات داۋىنىدىن ئۆتۈپ توققۇزتارا ئارقىلىق غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش؛ (4) كۇچەيتىلگەن بىر ئاتلىق يىلك ئاقسۇدىن چىقىپ مۇز داۋاندىن ئۆتۈپ، موڭغولكۇرەنى ئىگىلەپ، جەنۇبتىن شىمالغا يۈرۈش قىلىپ غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش؛ (5) بىر كۇچەيتىلگەن يىلك ئارىشاك، سايرامنى بويلاپ مېڭىپ، ئاقسۇ داۋان، ئەرتەي داۋاندىن ئۆتۈپ داشگۇ ۋە قورغاستىكى قوشۇن بىلەن قوشۇلۇپ، غەربىي جەنۇبىي تەرەپتىن غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش. يۇقىرىقى ئورۇنلاشتۇرۇشلارنىڭ 1 - ۋە 2- لىنىيىسىدىن باشقا 3 يولنى قار قاپلىۋالغانلىقتىن ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئىمكانىيىتى بولمىدى. 11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى جۇشاۋلياڭ لى يۇشياڭنى زاپاس 7 - شىنىڭ شجاڭى قىلىپ تەينىلەپ، زاپاس 7 - شى بىلەن بېگىدىن توزۇلگەن 45 - شىنىڭ 3 - تۈەنگە بىر تۈتاش قوماندانلىق قىلىشنى، قوماندانلىق شتابىنى جىڭخا ئورۇنلاشتۇرۇشنى بۇيرىدى. لى يۇشياڭ قىسمى شۇ جايدىكى ئارمىيە بىلەن خەلقنى ھەربىكەتلەندۈرۈپ بىر ھەپتە ئىچىدە جىلك ناھىيە بازىرى ئەتراپىغا بىر ئايرودروم سالدۇرۇپ، ھاۋا ئارمىيە ئارقىلىق غۇلجىدىكى قوشۇنغا ياردەم بەرمەكچى بولدى. لى يۇشياڭ قىسمى 29 - ئارمىيىنىڭ باش قوماندانى، قوشۇمچە 2 - جۇننىڭ جۇنجاڭى لى تىيجۇننىڭ بۇيرۇقى بويىچە 2 يولغا بۆلۈنۈپ غۇلجىغا ھۇجۇم قىلماقچى بولدى. بىر يولدىكىلەرنى بېگىدىن تەشكىللەنگەن 45 - شىدىكى تۈەنجاڭ خۇ ژېنسى باشلاپ غۇلجا - ئۈرۈمچى تاشيولى بىلەن غەربكە يۈرۈش قىلدى، 45 - شىدىكى دۇ يىڭجاڭ «زەربىدار پىدائىيلار ئەترىتى» تەشكىللەپ، كەڭسايغا كەلگەندە پارتىزانلار تەرىپىدىن توسۇۋېلىنىپ ئالغا ئىلگىرىلىيەلمىدى. يەنە بىر يولدىكىلەر 1945- يىل 1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى شجاڭ شيې يىفېڭنىڭ باشلامچىلىقىدا جىگدىن چىقىپ داخېيەندىن جەنۇبقا چۈشۈپ، ئاچال ئارقىلىق كۆگۈرچىن تېغىنىڭ جەنۇبىي قاپتىلىنى بويلاپ شەرقتىن غەربكە مېڭىپ ئاندىن جەنۇبقا بۇرۇلۇپ، پەنجىم بۇلاق، يۇقىرىقى پەنجىمدىن ئۆتۈپ غۇلجا شەھىرىگە ھۇجۇم قىلماقچى بولدى. بۇ قىسمىنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ كۆپىنچىسى شەنشى، گەنسۇ ئۆلكىلىرىدىن كەلگەن پىيادە ئەسكەر بولۇپ، تاغلىق رايوندا ئۇرۇش قىلىش ۋە ئاتلىق ئۇرۇش قىلىش تەجرىبىسى كەمچىل ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆرۈپ باقمىغان زىمىستان سوغۇقىنى باشتىن كەچۈرۈش، قار - مۇزدىن ئۆتۈشكە توغرا كەلدى، ئەسكەرلەر قار - مۇز ئىچىدە قالدى. ھاۋا بەك سوغۇق بولغانلىقتىن ئەسكەرلەرنىڭ پۇت - قولى، قۇلاق - بۇرۇنلىرى ئۇششۇپ كەتتى، نۆلدىن تۆۋەن 40℃ لۇق سوغۇق ھاۋادا مىلتىقنىڭ يىڭنىسى سۇغۇقتىن قىسقىراپ پىستانغا يەتمەي قالدى. ئەسكەرلەر قوللىرى توڭلاپ كەتكەنلىكتىن قورالنى بەتلىيەلمىدى. مىنامىيوت ئوقى قېلىن قاردا چاچراپ پارتلىماي زەخمىلەندۈرۈش كۈچىنى يوقاتتى. ئەسكەرلەر ئېلىپ ماڭغان نانلار توڭلاپ تاشتەك قېتىپ كەتكەچكە، ئوتقا قاقلىماي تۈرۈپ يېگىلى بولمىدى، قىشلىق كىيىم - كېچەكلەر سوغۇققا دالدا بولمىدى. بىر قىسىم ئەسكەرلەر ئۇخلىغان پېتى توڭلاپ ئۆلدى، ئۆلگەنلەر تەڭ يېرىمىنى دېگۈدەك ئىگىلىدى. شيې يىفېڭ باشچىلىقىدىكى يارەمچى قوشۇن قېلىن قاردا ئىرمىشىپ - چىرمىشىپ 7 كۈندە يەنى 17 - كۈنى جېلىلىيۈزى، پەنجىم ئەترايىغا يېتىپ كەلدى. پارتىزانلار ئومۇمىيۈزلۈك سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، يېڭى پارتىزانلار ئەترىتى تەشكىللىدى. ئاچالدىن يۇقىرىقى پەنجىمگە بارىدىغان لىنىيىدە شيې يىفېڭ قىسمىنى پارچىلاپ قورشاۋغا ئالدى، بۆكتۈرمە ياساپ قوشۇنلارنى قارىغا ئالدى، 5 كېچە - كۈندۈز شىددەتلىك جەڭ قىلىش ئارقىلىق كۆپ قىسىم يارەمچى قوشۇننى يوقىتىپ، ئاچال داۋىنىنى قايتۇرۇۋالدى. بۇ ئۇرۇشتا 1300 دىن ئارتۇق گومىندالڭ ئەسكىرى ئۆلدى ۋە يارىلاندى، 160 نەچچە ئەسكەر ئەسىرگە چۈشتى. پارتىزانلار 3 مىنامىيوت، 20 نەچچە ئېغىر - يېنىك پىلىموت، 700 دىن ئارتۇق مىلتىقنى قولغا چۈشۈردى.

1 - ئاينىڭ 20 - كۈنى پارتىزانلار سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي خادىملىرىنىڭ ھەمكارلىقىدا، ھەر-مىيافدىكى ھاۋا ئارمىيە تەلىم - تەربىيە ئەترىتى، ئايرودروم، لەگىشالىق بۇتخانىسىدىكى بازىلارنى توپقا تۇتتى، 28 - كۈنى ئومۇمىي ھۇجۇم باشلىندى. شىددەتلىك جەڭ قىلىش ئارقىلىق چۈشتىن كېيىن سائەت 3 تە لەگىشالىق بۇتخانىسىنى ئىشغال قىلدى، زاپاس 7 - شى 21 - تۇەننىڭ تۇەنجاڭى جياڭ شۇەنچۇەن جەگدە ئۆلدى. شۇ كۈنى كەچىسى سائەت 22 دە ھەر-مىيافدىكى ھاۋا ئارمىيە تەلىم - تەربىيە ئەترىتىدىكى بازىنى ئالدى. زاپاس 7 - شى 19- تۇەننىڭ تۇەنجاڭى پياڭ جۇنيې قېلىپ قالغان قىسمىنى باشلاپ ئايرودرومغا چېكىندى. 30 - كۈنى كەچىدە دۇدېغۇ قېلىپ قالغان مىڭدىن ئارتۇق ئەسكەر ۋە 3000 دىن ئارتۇق خەنزۇ ئاممىسىنى باشلاپ جۇدۇن ۋە سوغۇققا قارىماي، ئايرودرومدىكى قورشاۋدىن بۆسۈپ چىقىپ جىڭگا قاچماقچى بولدى، 31 - كۈنى پلىچى جىلغىسىغا كەلگەندە پارتىزانلار تەرىپىدىن قورشاۋغا ئېلىندى. 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگىچە داۋاملاشقان كەسكىن جەگدە زاپاس 7 - شىنىڭ مۇئاۋىن شتابىنى دۇدېغۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى، ساۋرىلىڭ، پياڭ جۇنيېلار ئۇرۇشتا ئۆلدى، ھايات قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى ئەسىرگە چۈشتى.

ھەر-مىياغ ئۇرۇشى 80 نەچچە كۈن ئۇزۇلمەي داۋاملاشتى، بۇ ئۇرۇشتا پارتىزانلار دۈشمەن قوشۇنىدىن 1600 دىن ئارتۇق ئادەمنى يوقاتتى، 3700 دىن ئارتۇق ئادەمنى ئەسىر ئالدى (كۆپ قىسمى ھەربىيلەر ئائىلە ئاۋابىتاتلىرى ۋە خەنزۇ ئامما)، 2100 نەچچە مىلتىق، 6 مىنامىيوت، 98 ئېغىر - يېنىك پىلىموت، ئۇچالمايدىغان 54 ئايروپىلان، 16 ئاپتوموبىل ۋە باشقا ھەربىي ماددىي ئەشيالارنى ئولجا ئالدى، شۇنىڭ بىلەن غۇلجىدىكى گومىندانىڭنىڭ پارتىيە، ئارمىيە، ھۆكۈمەت كۈچلىرىنىڭ ھەممىسى تازىلاندى.

VI باب

ئاممىۋى خىزمەت

خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى (قوراللىق ساقچى قىسىم) نىڭ ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىملىرى جاندىل بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش مەقسىتىدە باشتىن ئاخىر چىڭ تۇرۇپ، خەلق ئاممىسى بىلەن زىچ مۇناسىۋەت باغلىدى، ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەت بىردەك بولۇش، ئارمىيە بىلەن خەلق بىردەك بولۇش پرىنسىپىنى يولغا قويۇپ، ئارمىيە بىلەن يەرلىك ھۆكۈمەت ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىپ، ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەت، ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى ئۇزلۇكسىز كۈچەيتتى.

1950 - يىلىنىڭ بېشىدا ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىم رايون (يېزا) لاردا خەلق دېموكراتىك ھاكىمىيىتى ۋە كومىۋنىستىك پارتىيە تەشكىلاتىنى قۇرۇشقا پائال ھەمكارلاشتى، ئارقىدىنلا ئاممىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى ھەرىكەتلىرىنى قانات يايدۇرۇپ، ئاممىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشقا ياردەم بەردى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنى تېزلىتىش ئۈچۈن، ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىم، خەلق قوراللىق بۆلۈمى، قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتى ئادەم كۈچى، مالىيە كۈچى چىقىرىپ، سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىزم قۇرۇلۇشىغا، خەتەرنى تۇگىتىش، ئاپەتنىن قۇتقۇزۇش ۋە تۇرلۇك پاراۋانلىق ئىشلىرىغا ئاكتىپ قاتناشتى، دائىم دېگۈدەك خەلقنى سۆيۈش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىم ئارمىيە بىلەن خەلق ئورتاق سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلىشقا

تەشەببۇسكارلىق بىلەن قاتنىشىپ، يېڭىچە ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەت، ئارمىيە بىلەن خەلق مۇناسىۋىتىنى ئورنىتىپ ۋە راۋاجلاندۇرۇپ، كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى.

§ 1 . ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۆيۈش

1. يەرلىكنىڭ قۇرۇلۇشىغا قاتنىشىش ئەھۋالى

يەرلىكنىڭ پارتىيە، ھاكىمىيەت قۇرۇش ئىشلىرىغا قاتنىشىش ئەھۋالى 1950 - يىل 3 - ئايدا ئازادلىق ئارمىيە 50 - تۈەنى بىر قىسىم يېڭە، لىيەن، پەي دەرىجىلىك پارتىيىلىك كادىرلاردىن خىزمەت ئۈسكى تەشكىللەپ، يەرلىكتە تۇرۇپ پارتىيىنىڭ خىزمەتلىرىنى قانات يايدۇردى. تۇنجى تۇركۈمدىكى پارتىيىلىك كادىرلار جاۋجۇڭگونىڭ باشلىقىدا جاۋجۇڭگو، گوشىغاڭ، ۋاڭ جۇ، لىيۇشاۋگنيۇ، گوجىنتاڭ، شۇيەنشياڭدىن ئىبارەت 6 ئادەم غۇلجا ناھىيىسىگە كەلدى. 6 - ئايدا خىزمەت ئۈسكى تەشكىلاتىنىڭ يېتەكچىلىرى، تەربىيەلەپ كۆزىتىشى ئارقىلىق ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئورگىنىدىن جى تيەنشۇ (خۇيزۇ)، ئايۇپ، ئەبەيدۇللا، شەمشىدىن، ماشاڭلۇ (خۇيزۇ) لار تۇنجى تۇركۈمدە كومپارتىيىگە قوبۇل قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يۇقىرى دەرىجىلىك پارتكومنىڭ تەستىقلىشى بىلەن، خىزمەت ئۈسكىدىكى پارتىيە ئەزالىرى ئاساسىدا غۇلجا ناھىيىسىدە تۇنجى كومموئىستىك پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، جاۋجۇڭگو شۇجى بولدى. شۇ يىلى 10 - ئايدا شاۋجۇڭلىن، جاڭ جۇنخەي، جياجېنخەن، لىيۇ ژېپچېك، لى يىنگۈي، ۋاڭ سۇڭگۇاڭ قاتارلىقلار ناھىيىگە كېلىپ خىزمەت ئۈسكىگە قوشۇلدى. خىزمەت ئۈسكىدىن شاۋجۇڭلىن، جاۋجۇڭگولار ئەترەتلەرگە باشچىلىق قىلىپ رايونلارغا بېرىپ خىزمەتلەرنى قانات يايدۇردى، ھەر مىللەت خەلقىگە كومپارتىيىنىڭ فاڭجېنى، سىياسەتلىرىنى، بولۇپمۇ پارتىيىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتىنى كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلىپ، ئاممىنى دېموكراتىك ئاساستا ھاكىمىيەت قۇرۇشنى قانات يايدۇرۇشقا ھەرىكەتلەندۈردى، يەرلىك ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈردى، كومپارتىيە تەشكىلاتلىرىنى قۇردى ۋە راۋاجلاندۇردى. 11 - ئايدا 7- رايوندا پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، ناھىيە بازىرىدىكى پارتىيە ئەزاسى 33كە يەتتى.

خىزمەت ئۈسكى پارتىيە تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى كومىتېتىنىڭ 4 - قېتىملىق يىغىنىدا ماقۇللانغان ئۇلۇغ، شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ تەركىبى توغرىسىدىكى ئومۇمىي پرىنسىپقا ئاساسەن، ناھىيىنىڭ ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىدىكى مۇنۇ 6 تۈرلۈك ۋەزىپىنى ئايدىڭلاشتۇردى: كونا ھاكىمىيەتنى ئۆزگەرتىپ، رايونلاردا خەلق دېموكراتىيە دىكتاتورلىقىدىكى خەلق ھۆكۈمىتىنى قۇرۇپ چىقىش؛ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئەمگەك ئارقىلىق بېيىشنى تەشەببۇس قىلىش؛ دېھقانلار ئۈيۇشمىسى، ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى، ياشلار ئۈيۇشمىسى، ئاياللار بىرلەشمىسى قاتارلىق ئاممىۋى تەشكىلاتلارنى قۇرۇش؛ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش، مەھكىمە شەرئىي تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، دىننىڭ ئەدلىيە ئىشلىرىغا ئارىلىشىشىنى مەنئى قىلىش؛ مەدەنىيەت، ماۋارىپ ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋەتەننى سۆيۈش، ئىلىم - پەن ۋە ئەمگەككە ئەھمىيەت بېرىش، ئۇلاردا خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئىنقىلابىي ئىدىيىسىنى يېتىلدۇرۇش ۋە يۇكسەلدۇرۇش؛ ئەر - ئاياللار باراۋەرلىكى ۋە نىكاھ ئەركىنلىكىنى يولغا قويۇش، نىكاھقا چات كېرىۋېلىش، نىكاھ سودىسى قىلىش ۋە مەجبۇرىي نىكاھلاندۇرۇش قىلمىشلىرىغا قارشى تۇرۇش، ئاياللارنىڭ سىياسىي ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش. 1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. ناھىيە 15 رايون، 59 يېزىغا ئايرىلدى، 9 - ئايدا ناھىيە بازىرى رايوندا 5

رايونلۇق خەلق مۇكۈمىتى، 41 مەھەللە خەلق مۇكۈمىتى، يېزىلاردا 4 رايونلۇق خەلق مۇكۈمىتى، 45 يېزىلىق خەلق مۇكۈمىتى قۇرۇلدى.

يەرلىكنىڭ ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتىگە قاتنىشىش ئەھۋالى 1951 - يىل 8 - ئايدىن 1952 - يىل 5 - ئايغىچە غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم ۋە مۇكۈمەت ناھىيە بويىچە يېزىلاردا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى. ناھىيىدە تۇرۇشلۇق خىزمەت ئۆمىكى ناھىيىلىك پارتكوم تۈزگەن «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمەت پىلانى» بويىچە، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىگە قاتنىشىدىغان كادىرلار رېئايە قىلىشقا تېگىشلىك 7 ماددىلىق ئىنتىزامنى تۈزۈپ چىقتى (قىسقارتىلدى). 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش-زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى ناھىيە مىقياسىدا 8 دېھقانچىلىق رايونى، 74 يېزا (مەھەللە) دە قانات يايدۇرۇلۇپ، 220 كۈن داۋاملىشىپ، كېيىنكى يىلى 4 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئاخىرلاشتى. ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمەت ئۆمىكىدىكى 618 كادىر يېزىلارغا چۈشۈر چۈكۈپ ئامما رەھبەرلىك قىلىپ، كۆرەش قىلدى. ھەرىكەتنىڭ ساغلام ۋە تەرتىپلىك ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش كۆرىشىنى ئومۇميۈزلۈك غەلبىگە ئېرىشتۇرۇپ، يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى ئۈچۈن تەييارلىق قىلدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەر ئىسلاھاتىنى سىناق قىلىش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، تۈزۈلگەن پىلان بويىچە 1953 - يىل 2 - ئايدا باشلىنىپ، 2 تۈركۈمگە بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. 8 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە 5 دېھقانچىلىق رايونىدىكى 40 يېزىنىڭ يەر ئىسلاھاتى ۋەزىپىسى تاماملاندى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 40 يېزىدىكى يەر ئىسلاھاتىغا قاتناشقان دېھقان 13 مىڭ 328 ئائىلە، 62 مىڭ 423 ئادەم بولۇپ، جەمئىي 16 مىللەتتىن تەركىب تاپقان. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 10 مىڭ 380 ئائىلە، 49 مىڭ 456 ئادەم، قازاق 1272 ئائىلە، 5246 ئادەم؛ خۇيزۇ 1059 ئائىلە، 5076 ئادەم.

يەرلىكنىڭ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى قۇرۇلۇشىغا ياردەملىشىش ئەھۋالى 1954 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بيوروسى ۋە شىنجاڭ ھەربىي رايونى پارتكومىنىڭ «يېزىلاردا ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيەلىشىش مەركەز قىلىنغان مەسئۇلاتنى ئاشۇرۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا» دېگەن يولىيورۇقىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىم مەلۇم ئىشلەپچىقىرىش بىلىمى ۋە تەجرىبىسىگە ئىگە نەچچە 10 كادىر - جەڭچىنى ئاجرىتىپ، رايون (يېزا) لارنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى ۋە يېزا ئىگىلىك تېخنىكا يېتەكچىلىك پونكىتى قۇرۇشىغا ياردەملەشتى. 1955 - يىل 10 - ئايغىچە ناھىيە بويىچە 306 يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى قۇرۇلدى، كوپېراتىپقا كىرگەن دېھقان ئائىلىسى 7610 غا يېتىپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 74.51% نى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە دائىملىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 437 بولۇپ، گۇرۇپپىغا كىرگەن دېھقان ئائىلىسى 9154كە يېتىپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 62%نى ئىگىلىدى. ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيەلىشىش تەشكىلاتى سان جەھەتتە ئۆزلۈكسىز كۆپىيىپلا قالماستىن، سۈپەت جەھەتتىمۇ يۇكسەلدى، كوپېراتىپ ۋە ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى تەشكىللەشنىڭ ئۆزەللىكى دەسلەپكى قەدەمدە نامايان بولدى.

يەرلىكنىڭ گۈڭشېنى تەرتىپكە سېلىش ۋە ئىستىل تۈزىتىشكە قاتنىشىش ئەھۋالى 1959-يىل 1 - ئايدا ئوبلاستلىق پارتكوم ۋە ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ «قىسىم كادىرلىرىنىڭ خەلق گۈڭشېلىرىنى تەرتىپكە سېلىشقا قاتنىشىشى توغرىسىدا» دېگەن يولىيورۇقىغا ئاساسەن، ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئورگىنى كادىر ئاجرىتىپ، يەرلىك پارتكومنىڭ بىر تۈتاش رەھبەرلىكىدە خەلق گۈڭشېلىرىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتىگە قاتناشتى. شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىكى «قىزىلبايراق» گۈڭشېسى

3 كۈن ئىچىدە تۈرمۇش كوللېكتىپلىشىش، تەشكىلات ھەربىيلىشىش، ھەربىر جەڭگىۋارلىشىشنى ئىشقا ئاشۇردى. 1960 - يىل 11 - ئايدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «يېزا خەلق گۇڭشېلىرىنىڭ نۆۋەتچىلىك ئىسلاھات مەسىلىسى توغرىسىدا يولىيورۇق» (12 - ماددا) نى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئىستېل تۈزىتىش، گۇڭشېنى تەرتىپكە سېلىش قارار قىلىندى. غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى كادىر ئاجرىتىپ خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، 1961 - يىل 1 — 5 - ئايغىچە ئىستېل تۈزىتىش، گۇڭشېنى تەرتىپكە سېلىشقا ياردەملەشتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتلىرىنى تەرتىپكە سالدى.

يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە قاتنىشىش ئەھۋالى 1963 - يىل 11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي بۆلۈمى «قىسمىنىڭ يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە قاتنىشىشى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقىتىپ، تۆۋەندىن يۇقىرى ئورۇنلارنىڭ پەيدىن يۇقىرى 36 كادىر ئاجرىتىپ، يەرلىك پارتكومنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدە يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە قاتنىشىشنى تەلەپ قىلدى. 1965 - يىل 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى رەئىس ماۋزېدۇڭ «ئارمىيە بويىچە ياشانغان، ئېغىر كېسەللىكلەردىن باشقا، پەيدىن يۇقىرىلار بىردەك مۇددەتكە بۆلۈنۈپ 2 يىل ئىچىدە يەرلىككە بېرىپ، بىر قېتىملىق سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە قاتنىشىشى لازىم» دەپ چاقىرىق قىلدى. ناھىيىدە تۆرۈشلۇق خەلق قوراللىق بۆلۈمىدىكىلەر دەرھال مۇددەتكە ۋە تۈركۈمگە بۆلۈنۈپ سوتسىيالىستىك تەربىيىگە قاتىلاندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، سوتسىيالىستىك تەربىيىگە قاتناشقان كادىرلارنىڭ ھەممىسى قايتۇرۇپ كېلىندى.

«ئۇچ يارىدەم، ئىككى ھەربىي» خىزمىتىگە قاتنىشىش ئەھۋالى 1967 - يىل 3 - ئاينىڭ باشلىرىدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قۇرۇپ، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، قۇرۇلۇشنىڭ قوماندانلىق قىلىش ھوقۇقىنى ئۈتكۈزۈۋالدى. 3 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى ناھىيە، گۇڭشې، مەيدان - فېرما، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى رەھبەرلىرى يىغىنى ئېچىپ، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «پۈتۈن مەملىكەتنىڭ يېزا خەلق گۇڭشېلىرىدىكى كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان ۋە ھەر دەرىجىلىك كادىرلارغا يازغان خەت» نى يەتكۈزۈپ، يېزا ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىنىڭ «بىرىنچىدىن نارازى بولۇش، ئىككىنچىدىن قورقۇش، ئۈچىنچىدىن ئىشلىمەسلىك، تۆتىنچىدىن قاراپ بېقىش» ئىدىيە كەيپىياتىنى ھەل قىلىپ، ئاممىدىن ھەر دەرىجىلىك كادىرلارغا توغرا مۇئامىلە قىلىش، كۆپ ساندىكى كادىرلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ ۋە ئۇلارنى قوللاپ ئىنقىلابنى تۈتۈپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇنى ياخشى قىلىشنى تەلەپ قىلدى. 4 - ئاينىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت ۋە پوچتا-تېلېگراف ئىدارىسى، مېتېئورولوگىيە پونكىتى، ناھىيىلىك خەلق رادىئو ئۇزىلىدا ھەربىي ئىدارە قىلىشنى يولغا قويۇپ، سولچىلارنى قوللاش، سانائەتكە ۋە يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش، ھەربىي ئىدارە قىلىش، ھەربىي تەلىم - تەربىيە بېرىش خىزمىتىگە ئارىلاشتى.

نۆۋەتا بەلگىلەپ ئالاقە باغلاپ، سانائەت - يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش 1974 - يىلى ۋە 1979 - يىلى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى بىلەن ناھىيىدە تۆرۈشلۇق قىسىم 50 كادىر ئاجرىتىپ، گۇڭشې - ئەترەتلەرگە بېرىپ، نۆۋەتا بەلگىلەپ ئالاقە باغلاپ يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بەردى. 1975 - يىلى يەنە 10 نەچچە كادىرنى سانائەت - كان - كارخانىلارغا ئەۋەتىپ، سانائەتكە ياردەملەشتى.

يېزىلاردا ئېلىپ بېرىلغان پارتىيەنىڭ ئاساسىي لۇشيەن تەربىيىسىگە قاتنىشىش ئەھۋالى 1978 - يىل 5 - ئايدىن 1982 - يىل 10 - ئايغىچە ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ھەر يىلى 2 — 3 كادىر ئاجرىتىپ ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات تارماقلىرىغا ھەمكارلىشىپ، پارتىيەنىڭ ئاساسىي لۇشيەن

تەربىيىسى خىزمىتىنى ئىشلىدى. ۋەزىيە تاماملانغاندىن كېيىن ئۆز ئورنىغا قايتۇرۇپ كەلدى.

يەرلىكتىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ «پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش» خىزمىتىگە ھەمكارلىشىش ئەھۋالى 1988 - يىل 9 - ئايدا يەرلىكتىكى ئاساسىي قاتلاملاردا «پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش» خىزمىتى باشلاندى، بۇ ۋەزىيەتنى ۋاقتىدا ئورۇندىتىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى كادىر ئاجرىتىپ، يېزا (كەنت) دەرىجىلىك پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتىگە ئاكتىپ قاتناشتى. ھەمدە بۇ خىزمەتتە تايانچلىق رول ئوينىدى.

ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرىنى يۈرۈشلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشىغا قاتنىشىش ئەھۋالى 1990-يىلدىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى مەركىزىي كومىتېت تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ «يېزىلاردىكى پارتىيە ياچېيكىلىرى يادرو قىلىنغان ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرىنى يۈرۈشلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا» دېگەن يولىيورۇقىنىڭ روھىنى ئىزچىل ئەملىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن، قىشتا كادىر ئاجرىتىپ، ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ بىر تۈتاش رەھبەرلىكىدە يېزا - كەنتلەرگە چۈشۈپ، ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرىنى يۈرۈشلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشىغا قاتناشتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتىنى تەرتىپكە سالدى.

2. دائىملىق خەلقنى سوۋۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش ئەھۋالى

1949 - يىل 12 - ئايدا رەئىس ماۋزېدۇڭ شىنجاڭغا كىرىدىغان قىسىملارغا «سىلەرنىڭ شىنجاڭغا بېرىشتىكى ئاساسلىق ۋەزىپەڭلار ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن كۆپلەپ ياخشى ئىش قىلىپ بېرىش» دەپ يولىيورۇق بەردى. 50 يىلدىن بۇيان، ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىم رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ يولىيورۇقى بويىچە دائىملىق خەلقنى سوۋۇش پائالىيىتىنى چىڭ تۇتۇپ، كۆپ خىل شەكىللەر ئارقىلىق غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن نۇرغۇن ياخشى ئىش قىلىپ بەردى.

1952 - يىل 5 - ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ داۋالاش ئەترىتى ئىلىدىكى ناھىيىلەرگە چۈشۈپ، مەركەزلىك رەھبەرلىك قىلىش، تارقاق چارلاش خىزمىتى ئارقىلىق، مۇھىم نۇقتىلاردا مەركەزلىك داۋالاشنى يولغا قويدى. تازىلىق ھەرىكىتىنى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇش بىلەن بىرگە تەشۋىقات ۋە داۋالاش خىزمىتىنى ئىشلىدى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ رايون (يېزا) لىرىغا چۈشكەن داۋالاش خىزمەتچىلىرى 10 نەچچە قېتىم سۇھبەت يىغىنى ئاچتى، مىڭدىن ئارتۇق ئادەمگە تۇرلۈك ژاكسىنىلارنى ئەملىدى.

1958 - يىل 4 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 6 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىسىدە ياشلار ئۆستىگىنى ياساشقا كىرىشتى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ناھىيىدە تۇرۇشلۇق خىزمەت ئۆمىكى ۋە ناھىيىلىك ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسى كادىر ئاجرىتىپ قاتناشتۇردى. ياشلار ئۆستىگىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 50 كىلومېتىر، سېكۇنتلۇق سۇ باشلاش ئىقتىدارى 15 — 20 كۇب مېتىر، ئەڭ كۆپ بولغاندا 24 كۇب مېتىر، سۇغىرىش كۆلىمى 200 مىڭ مو. ئۇ غۇلجا ناھىيىسى، غۇلجا شەھىرىنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقىدا مۇھىم رول ئوينىدى.

1959 - يىلدىكى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا ياردەم بېرىش، خەلقنى سوۋۇش ئېيى پائالىيىتى داۋامىدا ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئىدارىسى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئوتتۇرا ئەترىتى خەلق ئۈچۈن 15 چوڭ ياخشى ئىش قىلىپ بەردى. يەنى 1 مىليون كىلوگرام ئوغۇت توپلىدى، سۇ ئىنشائاتلىرىنى ياسىدى، زىرائەتلەرنى يىغىشىپ بەردى. كەلكۇندىن مۇداپىئەلىنىشكە 1200 ئىش كۈنى چىقاردى، 2500 تۇپ كۆچەت تىكتى، بۇ ئارقىلىق ئاممىنىڭ مەدھىيىلىشىگە ئېرىشتى.

1960 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ھەر يىلى باھار بايرىمى، «1 - ئاۋغۇست»

ئارمىيە قۇرۇلۇشى بايرىمى پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ خىزمەت گۈرۈپپىسى تەشكىللەپ، تۇرۇشلۇق جايدىكى نامرات ئائىلە، «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلە»لەرنى زىيارەت قىلىپ، ئۇلاردىن ھال سورىدى ۋە ئۇلارغا ھال سوراش بۈيۈملىرىنى بەردى، 150 نەچچە قېتىم ئۇلارنىڭ ھويلا ـ ئارامليرىنى تازىلاپ بەردى، 750 خىزمەت كۈنى چىقىرىپ خالىس ئەمگەككە قاتناشتى، 275 تونىنا ئوغۇت توشۇپ بەردى، يەنە خالىسانە قان تەقدىم قىلىشقا قاتناشتى.

1986 ـ يىلى دۆڭمازار بازىرىدىكى توقاي كۆۋرۈكىنى كەلكۈن بۇزۇۋېتىپ، قاتناش توختاپ قالغاندا، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق قىسىم بازارلىق پارتكومغا زىچ ماشلىشىپ، پولات چۈمۈلىق سېمونت كۆرۈكتىن بىرنى ياسىشىپ بەردى، ئاھالىلەر ئۈچۈن بىر ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىپ بېرىپ ۋە ھەقسىز 6 كىلومېتىر يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى تارتىپ بېرىپ، شۇ جايدىكى ئاممىنىڭ سۇ ئىچىش ۋە توك ئىشلىتىش جەھەتتىكى قىينىچىلىقىنى ھەل قىلدى. شۇ يىلى كۈزدە ناھىيە بويىچە قىزىلچىدىن مول ھوسۇل ئېلىندى، بىراق ترانسپورت كۈچىنىڭ يېتىشمەسلىكى كۈزلۈك تېرىلغۇ سۈرئىتىگە تەسىر يەتكۈزدى، بۇ چاغدا ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىم ئادەم كۈچى ۋە ئاپتوموبىللارنى مەركەزلەشتۈرۈپ، 42 كۈندە 6300 تونىنىدىن ئارتۇق قىزىلچىنى توشۇپ بېرىپ، ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ۋە ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى. 1987 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى تۇرۇشلۇق مەلۇم تۈەن 6 ـ بەتنىڭ بەنجاڭى يى چۈەنشېڭ غۇلجا ناھىيە ئۈيغۇر ئۆچۈن يېزىسى تەشكىللىگەن خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ گىرانات ئېتىش مەشىقىگە يارەملەشكەندە ئۈيغۇر خەلق ئەسكىرى ئوسمانىنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن سول كۆزىنى زەخمىلەندۈرۈۋالىدۇ. 1989 ـ يىل 7 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى يى چۈەنشېڭنى بىر قېتىم 1 ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ ئەنگە ئالدى.

ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قوراللىق ساقچى قىسىم ئوتتۇرا ئەترىتىدىكى جەڭچىلەر ئىچكى قىسمىدىكى يالاپ مېڭىش ۋە ئۇرۇش تەييارلىقى ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغانلىقىنى سىرتتىدا قەتئىي بوشاشماي خەلق ئۈچۈن ياخشى ئىش قىلىپ كەلدى. قىشتا كوچىلاردىكى قارنى تازىلىدى، ياز كۈنلىرى ئاممىۋى سورۇنلارنىڭ تازىلىقىنى قىلدى، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، خەتەردىن قۇتۇلدۇرۇشقا قاتناشتى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغدىدى، يەنە جېلىلىيۈزى بازىرىدىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان 2 ئائىلىنىڭ تۇرمۇش ھاجىتىدىن چىقتى. ئۇلارغا گۈرۈچ، ئۇن ئاپىرىپ بەردى، قەرەللىك ھالدا ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ ئىشنى قىلىشىپ بەردى. 1990 ـ يىلى سىياسىي يېتەكچى جاۋخۇيمىن غۇلجا شەھىرىدىن غۇلجا ناھىيىسىگە قايتىۋاتقان ھەربىي ئاپتوموبىلدىكى ئوتتىنىڭ قورشاۋىدا قالغان 30 نەچچە ئاممىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئۆزى ئېغىر دەرىجىدە كۆيۈپ يارىلىنىدۇ. شىنجاڭ ھەربىي رايونى جاۋ خۇيمىننى بىر قېتىم 3 ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ ئەنگە ئالدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1997-يىلدىن بۇيان، ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەت بەش كۆۋرۈك كەنتى ئۈچۈن 5487 مېتىر يول رېمونت قىلىپ، 3450 مېتىر ئېرىق چېپىپ، 80 مو بۇغداي ئورۇپ، 87 پارچە پەن ـ تېخنىكا، ماتېرىيال ۋە قانۇن بىلىملىرى كىتابى ئېلىپ بەرگەن، يەنە 8 قېتىم قانۇن بىلىملىرىدىن لېكسىيە ئۈيۈشتۈرۈپ بەرگەن، دەرس ئاڭلىغانلار 1700 ئادەم (قېتىم) غا يەتكەن، 31 مىڭ 800 كۆادرات مېتىر ئاممىۋى سورۇنلارنىڭ تازىلىقىنى قىلغان، 3560 دېرىزىنى سۈرتكەن. 56 قېتىم خەتەردىن قۇتۇلدۇرغان، 1350 ئادەم (قېتىم) چىقىرىپ، يەرلىك ھۆكۈمەت، خەلقنىڭ 800 نەچچە مىڭ يۈەنلىك ئىقتىسادىي زىيىنىنىڭ ئالدىنى ئالغان. بولۇپمۇ 1998 ـ يىلى ئوتتۇرا ئەترەتتىكى بارلىق ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلەر ئاپەتكە ئۇچرىغان رايونلار ئۈچۈن 70 نەچچە قۇر كىيىم ـ كېچەك، 2450 يۈەن نەق پۇل ئىئانە قىلدى، ئوقۇشسىز قالغان بالا شىڭنىڭ مەكتەپكە كىرىشى ئۈچۈن 1700 يۈەن ئىئانە قىلىپ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ۋە ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

2 § . ئارمىيە بىلەن خەلق ئورتاق بەرپا قىلىش

ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى 1983 - يىل 6 - ئاينىڭ 7- كۈنى بىرلىكتە «ئارمىيە بىلەن خەلق بىرلىكتە مەنپەئىيلىك بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقىرىپ، جايلاردا تۈرۈشلۇق قىسىم ۋە يەرلىك ئورۇنلاردىن شۇ جاينىڭ ئەھۋالىيىتىنى ۋە ئاممىنىڭ ئېھتىياجىنى ئاساس قىلىپ، رەھبەرلىكى، قەدەم باسقۇچى بولغان ھالدا مەدەنىي كەنت، مەدەنىي كوچا، مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

1983 - يىلى سوتسىيالىستىك مەنپەئىيلىك بەرپا قىلىش جەريانىدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى خەلق ئەسكەرلىرىنى «مەدەنىي كەنت» بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا پائال يېتەكلىدى. 1985 - يىلغىچە، ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق رايونىدىكى 7 گۇڭشې ۋە دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئورتاق بەرپا قىلىنغان چوڭ ئەترەت دەرىجىلىك مەدەنىي كەنت 55 كە يېتىپ، ناھىيە بويىچە چوڭ ئەترەتلەرنىڭ يېرىمىنى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى دەرىجىلىك مەدەنىي كەنت 177 بولۇپ، ئومۇمىي كەنت ئەترەت سانىنىڭ تۆتتىن بىرىنى ئىگىلىدى؛ يېزىلاردا بارلىققا كەلگەن «بەشتە ياخشى ئائىلە» 5985 بولۇپ، ناھىيە بويىچە يېزىلاردىكى ئومۇمىي ئائىلىنىڭ %13نى؛ ياخشى قېيىنئانا، ياخشى كېلىن 1798 جۈپ بولۇپ، ئومۇمىي ئائىلىنىڭ %4.5نى ئىگىلىدى؛ 383 تېلېۋىزور كۆرۈش ئۆيى، 354 كۈتۈپخانا، 44 يەسلى قۇرۇلدى. مەدەنىي كەنتلەرنىڭ بەرپا قىلىنىشى «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئوچىنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتىنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈردى. بۇ پائالىيەتلەر يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك ئەخلاق - قائىدە تەربىيىسى ۋە لېي فېڭدىن ئۆگىنىش، يېڭى ئىستىل تىكلەش پائالىيەتلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ ئېلىپ بېرىلغاچقا، ناھىيىنىڭ سوتسىيالىستىك مەنپەئىيلىك قۇرۇلۇشىدا خۇشاللىنارلىق نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. ناھىيە ئۆزى قۇرۇش ۋە سېلىشتۇرۇپ باھالاش نەتىجىسىدە ئۇچتۇن، ئونيار، دادامتۇ قاتارلىق 7 ئىلغار ئورۇن ۋە 25 ئىلغار چوڭ ئەترەت تەقدىرلەندى. بولۇپمۇ ئۇچتۇن گۇڭشې ئىسلامىيۇزى چوڭ ئەترىتىنىڭ «خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى» شىنجاڭ ھەربىي رايونى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى تەرىپىدىن ئىلغار «خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى» بولۇپ تەقدىرلەندى. ئۇنىڭ تەجرىبىلىرىنى كېيىن باش سىياسىي بۆلۈم تولۇق مۇئەييەنلەشتۈردى ۋە ئومۇملاشتۇردى.

1986 — 1988 - يىللىرىدىن بۇيان، ئىلگىرىكى مەدەنىي كەنت (بازار) بەرپا قىلىش مەدەنىي ناھىيە (شەھەر) ۋە چارۋىچىلىق رايونى بەرپا قىلىشقا؛ ئىلگىرىكى پاسكىنىچىلىقنى، قالايمىقانچىلىقنى، ناچار ئەھۋاللارنى تۈزەش «ئىككى مەدەنىيلىك»نى تەڭ تۇتۇشقا؛ ئىلگىرىكى خەلق قوراللىق بۆلۈمى ۋە خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى ئۆز ئالدىغا تۇتۇش پارتكوم، ھۆكۈمەت، ئارمىيە، ساقچى تەڭ تۇتۇپ ئورتاق باشقۇرۇشقا يۆزلەندى. 1993 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە تۈرلۈك مەدەنىي نۇقتىدىن 142سى بارلىققا كەلدى، ئۇنىڭ ئىچىدە ئارمىيە - خەلق ئورتاق بەرپا قىلغىنى 42، مەدەنىي ئورۇندىن 84ى بارلىققا كەلدى. بۇنىڭ ئىچىدە %47 ئورۇن ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى؛ ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئوبلاست، ۋىلايەت، ھەربىي رايون تەرىپىدىن ئارمىيە - خەلق ئورتاق بەرپا قىلىشتىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى؛ غۇلجا ناھىيىسىگە ۋىلايەت، شۆبە ھەربىي رايونى تەرىپىدىن «ئارمىيە بىلەن خەلق ئىتتىپاقلىقى، مىسىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى نەمۇنە ناھىيە» دەپ نام بېرىلدى.

1986 - يىلى قاش يېزىسىدا تۈرۈشلۇق قىسىم زەمبىرەكچىلەر يېڭى بىلەن ئۇلار تۈرۈشلۇق جاي بىرلىكتە «ئارمىيە بىلەن خەلق ئورتاق بەرپا قىلىش ئەھدىنامىسى» تۈزۈپ، ئىككى تەرەپ مەنپەئىتىنى جەھەتتە بىر - بىرىنى ئىلھاملاندۇردى، ماددىي جەھەتتە بىر - بىرىگە ياردەملەشتى. يېزىلىق پارتكوم، ھۆكۈمەت ئەڭ ياخشى، ئەڭ

قۇلايلىق يەرلەرنى قىسمىنىڭ تېرىشىغا بەردى، سۇ قىس بولغان مەزگىلدە ئالدى بىلەن قىسمنى ئويلىشىپ ئۇلارنىڭ سۇيىنى ھەل قىلىپ بەردى؛ قىسىم ھەربىي مانېۋىر ئۆتكۈزگەندە ئاممىنى ئۆز ۋاقتىدا تارقاقلاشتۇرۇپ بەردى، ئېرىق تىندۇرۇش، ئورەك كولاشتا ئارقا سەپ خىزمەتىنى ياخشى ئىشلىدى. قىسمدىكى ئوفىتسېر-ئەسكەرلەر دېھقانلارنىڭ سۇ تۇرۇبىسى يانتۇرۇشىغا ياردەم بەردى، ئورمان بىنا قىلىشقا قاتناشتى، كۆزلۈك يېغىم مەزگىلدە دېھقانلارنىڭ ئاشلىقىنى توشۇپ بەردى. نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش، قېينىچىلىقى بارلارغا ياردەملىشىش پائالىيەتىنى قانات يايدۇرۇپ، تۇردىيۇزىدىكى ئەمگەك كۆچى يوق 3 نامرات ئائىلىنى يۆلەپ نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇردى. 1988 - يىلى ئارمىيە بىلەن خەلق بىرلىكتە يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايدا ئۈزۈنلۇقى 6 كىلومېتىر كېلىدىغان «ئارمىيە - خەلق يولى» ياسىدى. ھەر يىلى ھېيت - بايراملاردا قىسمىدىكىلەر بىلەن يەرلىكلەر بىر يەرگە جەم بولۇپ، تۇرلۇك بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزدى. 1990 - يىلى قاش يېزىسى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ۋە ئىلى شۆبە ھەربىي رايونى تەرىپىدىن «ئارمىيە بىلەن خەلق ئورتاق بەرپا قىلىش» تىكى ئىلغار كوللېكتىپ دەپكەن نامغا، يېزىلىق پارتكوم شۇجىسى جالاڭ جۇنمىن ئىلغار شەخس دەپكەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى.

شۇ يىلى 9 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئارمىيىدىمۇ، يەرلىكتىمۇ ئىشلىيەلەيدىغان ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى ھۆكۈمەتنىڭ خەلق ئىشلىرى تارمىقىغا ماسلىشىپ «ئىككىنى ھىمايە قىلىش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. بۇ رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قىسمنىڭ ئارمىيىدىمۇ، يەرلىكتىمۇ ئىشلىيەلەيدىغان ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلىشىگە ھەمكارلاشتى. قىسمغا ئوقۇتقۇچى، تېخنىك ئەۋەتىپ 12 قارار كۇرس ئاچتى، 1311 جەڭچى بىردىن ئارتۇق ئەملىي قوللىنىدىغان تېخنىكىنى ئۆگىنىپ، ئارمىيە بىلەن يەرلىك بىرلىكتە تارقاتقان كۇرس پۈتتۈرۈش گۇۋاھنامىسى ئالدى.

§ 3 . خەتەرنى تۇگىتىش، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش

1987 - يىل 11 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئىلى دەريالىنىڭ ياماتۇ بۆلىكىگە پەۋقۇلئاددە زور مۇز ئارىلاش كەلكۈن كەلدى، مۇز يۇزىنىڭ ئېگىزلىكى سۇ ئەڭ كۆپ كەلگەن مەزگىلدىكى سېكۇنتلۇق ئېقىم مىقدارى 1990 كۇب مېتىرلىق سۇ ئورنىغا تەڭ كەلدى. بايتوقاي يېزا كالىچىتام كەنتىدىكى 37 ئائىلىنىڭ 133 ئېغىز ئۆيى مۇز ئاستىدا قالدى. 1.64 تونىنا ئاشلىق، 1.60 تونىنا ياغلىق دان زىيان بولدى. ئاپەتتىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ رەھبەرلىرى تۇرۇشلۇق قىسىم بىلەن ئالاقىلىشىپ ھەمدە ئادەم كۈچى تەشكىللەپ ماددىي ئەشيالارنى ياردەم قىلدى، مۇز قاتلىمىنى پارتلىتىپ سۇنى چىقىرىۋېتىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، خەتەرنى تۇگىتىپ، ئاپەتنى پەسەيتتى.

1990 - يىل 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تېمپېراتۇرا ئۆرلەپ، تاغدىكى قار تېز سۇرئەتتە، زور مىقدارda ئېرىپ، شىمالىي تاغ جىلغىسىغا كەلكۈن كېلىپ، پىلىچىدىكى كەلكۈن دامبىسىنى بۇزۇۋەتتى؛ پەنجىم يېزا ئاقتۆپە كەنتىنىڭ 100 مو تېرىلغۇ يېرى سۇ ئاستىدا قالدى؛ ئېقىن بويىدىكى بىر قانچە كەلكۈن مۇداپىئە دامبىسى ۋەيران بولدى، دادامتۇ يېزىسىنىڭ نوغايتۇ كەنتىدىكى 100 مودىن ئارتۇق يەر كەلكۈن ئاستىدا قالدى، خۇدىياريۇزى، تۇرپانيۇزى، ئارا ئۆستەڭ، يېڭىتام، ئونيار، دۆڭسازار، دولان دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئارقا - ئارقىدىن قارا يامغۇر ۋە مۆلدۈر يېغىپ، كەلكۈن ئاپىتى بولدى، 101 مىڭ مو يەر ئاپەتكە ئۇچرىدى. يەردىكى ئارقىدىن قارا يامغۇر ۋە مۆلدۈر يېغىپ، كەلكۈن ئاپىتى بولدى، 101 مىڭ مو يەر ئاپەتكە ئۇچرىدى. يەردىكى زىرائەت زىيانغا ئۇچرىدى، 98 مىڭ مو يەردىكى زىرائەت زىيانغا ئۇچرىدى، ئىقتىسادىي زىيان 5 مىليون 496

مىلك يۈەنگە يەتتى. بۇ چاغدا ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت جىددىي يىغىن ئېچىپ، خەلق قوراللىق بۆلۈمىنى يېزا - بازار، مەيدانلاردىكى خەلق ئەسكەرلىرىنى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، خەتەرنى توغىتىشكە سەپەرۋەر قىلىش، تەشكىللەش ھىلەن بىر ۋاقىتتا تۇرۇشلۇق قىسىم ھىلەن ئالاقىلىشىپ ئۇلاردىن ياردەم سورىدى. ئاپەتنىلىك ئۇزى بۇيرۇق، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى يىغىن ئېچىپ، كادىرلارنى دائىرىلەرگە بۆلۈپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان نۇقتىلارغا بېرىپ يېزا - بازار قوراللىق كادىرلىرىغا ياردەملىشىپ، خەلق ئەسكەرلىرىنى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، خەتەرنى توغىتىشكە سەپەرۋەر قىلىشقا ئەۋەتتى. ئۇلار يېرىم ئايدىن كۆپرەك كۈرەش قىلىش ئارقىلىق ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ۋەزىپىسىنى تولۇق ئورۇنداپ، ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ۋە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

§ 4 . ئىلغارلارنى تەقدىرلەش

1. باش شتاب تەقدىرلىگەن ئىلغار ئورۇنلار

1965 - يىلى غۇلجا ناھىيە «1 - ماي» گۈڭشي خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنىنىڭ ئايالار بەنى باش شتاب تەرىپىدىن ئىلغار «ئايال خەلق ئەسكەرلىرى بەنى» بولۇپ تەقدىرلەندى.

1983 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى خەلق ئەسكەرلىرىنى «مەدەنىي كەنت» بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا پائال يېتەكلەپ، كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەچكە، باش شتاب تەرىپىدىن «خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى» بەرپا قىلىشتىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ تەقدىرلەندى.

1985 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەت كۆلۇب قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بەرگەنلىكتىن قوراللىق ساقچى باش شتابى تەرىپىدىن «ئىلغار كۆلۇب»لۇق ئوتتۇرا ئەترەت بولۇپ تەقدىرلەندى.

2. لەنجۇ ھەربىي رايونى تەقدىرلىگەن ئىلغار ئورۇنلار

1983 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى خەلق ئەسكەرلىرىنى پائال يېتەكلەپ، «مەدەنىي كەنت» بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەچكە، لەنجۇ ھەربىي رايونى (بۇرۇنقى ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى) تەرىپىدىن «خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى» بەرپا قىلىشتىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ تەقدىرلەندى.

3. ئاپتونوم رايون، شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەقدىرلىگەن ئىلغار ئورۇنلار

1983 - يىلى غۇلجا ناھىيە «1 - ماي» گۈڭشي ئىسلاميۇزى چوڭ ئەترىتى خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنى ئاپتونوم رايون، شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەرىپىدىن «خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى» بەرپا قىلىشتىكى ئىلغار خەلق ئەسكەرلەر لىيەنى بولۇپ تەقدىرلەندى.

1983 - يىلى غۇلجا ناھىيە پەنجىم گۈڭشي ئوتتۇرا پەنجىم چوڭ ئەترىتى خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنى ئاپتونوم رايون، شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەرىپىدىن «ئىلغار خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنى» بولۇپ تەقدىرلەندى.

1983 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى خەلق ئەسكەرلىرىنى پائال يېتەكلەپ «مەدەنىي كەنت» بەرپا قىلىشنى قانات يايدۇرغاچقا، ئاپتونوم رايون، شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەرىپىدىن «خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى» بەرپا قىلىشتىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ تەقدىرلەندى.

1986 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ قورال - ياراغلىرىنى

باشقۇرۇش خىزمىتىدە كۆرۈنەرلىك نەتىجە يارىتىچقا، ئاپتونوم رايون، شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەرىپىدىن «قورال - يارىغ باشقۇرۇشتىكى ئىلغار ئورۇن» بولۇپ تەقدىرلەندى.

1986 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرىنى تەشكىللەپ، ئىككى مەدەنىيەتلىك بەرپا قىلىشتىكى نەتىجىسى گەۋدىلىك بولغانلىقتىن، ئاپتونوم رايون، شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەرىپىدىن «خەلق ئەسكەرلىرىنى تەشكىللەپ، مەنىۋى مەدەنىيەتلىك بەرپا قىلىشتىكى ئىلغار ئورۇن» بولۇپ تەقدىرلەندى.

1990 - يىلى غۇلجا ناھىيە ئۆچۈن خۇيزۇ يېزىلىق خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ زاپاس خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلۇشىدىكى نەتىجىسى گەۋدىلىك بولغانلىقتىن، ئاپتونوم رايون، شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەرىپىدىن «ئىلغار خەلق قوراللىق بۆلۈمى» بولۇپ تەقدىرلەندى.

4. ئىلى ۋىلايىتى، شۆبە ھەربىي رايونى تەقدىرلىگەن ئىلغار ئورۇنلار

1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئاخبارات خىزمىتىگە ئەھمىيەت بېرىپ، پارتىيە گېزىتلىرىگە ماقالە ئەۋەتىشتە كۆرۈنەرلىك نەتىجە يارىتالىغانلىقتىن ئىلى شۆبە ھەربىي رايونى تەرىپىدىن «1989-يىللىق ئاخبارات خىزمىتىدىكى ئىلغار ئورۇن» بولۇپ تەقدىرلەندى.

1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ئاساسىي قاتلاملاردىكى مەخسۇس قوراللىنىش كادىرلىرىنى باشقۇرۇش، تەربىيىلەش نەتىجىسى گەۋدىلىك بولغانلىقتىن، ئىلى ۋىلايىتى، شۆبە ھەربىي رايونى تەرىپىدىن «مەخسۇس قوراللىق بۆلۈم كادىرلىرىنى باشقۇرۇشتىكى ئىلغار ئورۇن» بولۇپ تەقدىرلەندى.

5. يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەن ئىلغار خەلق ئەسكەرلىرى

جالاڭ شىنىيىڭ، ئايال، خەنزۇ، 1956 - يىل 4 - ئايدا تۇغۇلغان، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەلۇماتىغا ئىگە. 1964 - يىلى خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتىغا كىرگەن. ئىلگىرى غۇلجا ناھىيە «شەرق قىزاردى» گۈڭشې ژۇگۈڭ چوڭ ئەترىتى خەلق ئەسكەرلىرى لېيەنسىڭ باشلىقى بولغان. 1974 - يىلى ئىلى شۆبە ھەربىي رايونى ئورۇمچى ھەربىي رايونى تەرىپىدىن «ئىلغار خەلق ئەسكەرلىرى لېيەنجاڭى» بولۇپ تەقدىرلەندى. 2 قېتىم ئىلى ۋىلايەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق 2 - نۆۋەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيىغا قاتناشتى.

ئون توققۇزىنچى قىسىم

ماۋارىپ

ئون توققۇزىنچى قىسىم

مائارىپ

ناھىيىنىڭ مائارىپ ئىشلىرى خېلى بۇرۇن باشلانغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ تەرەققىيات يولى ئەگرى - توقاي، قەدىمى ئاستا بولۇپ كەلدى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە يېڭى مەدەنىيەت، يېڭى مائارىپ خېلى تەرەققىي قىلدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، مائارىپ تەدرىجىي مۇنتىزىملىشىشقا قاراپ ماڭدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن مائارىپ ئىشلىرى تېز راۋاجلىنىش باسقۇچىغا قەدەم قويدى.

18 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئايرىم مەسچىتلەردە تەلىمىيە ئېچىلىپ، ئىمام - ئاخۇنۇملار تالىپلارغا قۇرئان ئايەتلىرىدىن ساۋاق بەردى. 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە مەسچىتلەردە ئېچىلغان مەدرىسلەر تەدرىجىي كۆپەيدى، تالىپلار قۇرئان ۋە دىنىي رەسىم - قائىدىلەرنى ئۆگەنگەندىن سىرت، يەنە ئەرەب، پارس ۋە تۈرك يېزىقلىرىنى ئۆگەندى. ناھىيە تەۋەسىدىكى بەيتۇللا مەسچىتى بىلەن شەنشى جامەسىدە ئېچىلغان 2 مەدرىسە ئەڭ داڭلىق ئىدى.

ناھىيىدىكى ھۆكۈمەت باشقۇرغان مەكتەپلەر چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈڭشۇ يىللىرىنىڭ ئاخىرلىرىدا قۇرۇلۇشقا باشلىدى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە 4 مەكتەپ قۇرۇلدى. مىنگو دەۋرىدە ناھىيىنىڭ مائارىپ ئىشلىرى يېڭى مەدەنىيەت، يېڭى مائارىپ باسقۇچىغا قەدەم قويدى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914- يىلى) «شۆتاڭ» «مەكتەپ» دەپ ئاتالدى ھەمدە مائارىپ مەزمۇنى بارا - بارا ئىسلاھ قىلىنىپ، ئوقۇش تارىخىنىڭ يىل چەكلىمىسى بېكىتىلدى، تىل - ئەدەبىيات، ھېساب، تارىخ، جۇغراپىيە ۋە تەبىئەت دەرسلىرى ئوتتۇلدى. ئۇيغۇر تىلى، قازاق تىلىدىكى يېڭى مەدەنىيەت - مائارىپ دىنىي مائارىپنىڭ ئاساررىتىدىن قۇتۇلدى، تاجىك، قىرغىز، رۇس مەكتەپلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى، 20 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرا، ئاخىرلىرىدا ناھىيە بويىچە يېڭى مەدەنىيەت مەكتىپى 15 كە يېتىپ، 2449 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدى.

ئەينى چاغدا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مائارىپ مۇئەسسەسلىرى ناھايىتى ئاز بولغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرى ئوقۇش ئۈچۈن پەقەت خەنزۇ شۆتاڭغا بارااتتى، ئۇلارنىڭ تەربىيە ئېلىش پۇرسىتى ناھايىتى ئاز ئىدى، ئەمما مەدرىسلەر ناھايىتى كەڭ ئومۇملاشقانىدى. كېيىنچە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت - مائارىپ ئىشلىرىغا ئەھمىيەت بېرىلىشكە باشلىدى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936- يىلى) ئەتىيازدا ئىلى، چۆچەك قاتارلىق جايلاردا مائارىپ ئىدارىسى قۇرۇلدى، ناھىيىلەردە ئومۇمىيۈزلۈك ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلۇپ، ھەر مىللەت ئوغۇل - قىزلىرىنىڭ مەكتەپكە كىرىشىگە ئىلھام بېرىلدى. شېڭ شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىلدە 6 بۆيۈك سىياسەتنى كۆچمىنىڭ بارچە يۇرگۈزدى، كۆپلىگەن مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى قۇرۇلدى، ئۇيۇشمىلارنىڭ ئۇيۇشما قارىمىقىدا مەكتەپ قۇرۇشىغا ۋە ئاممىۋى كەچ كۇرس ئېچىشىغا ئىلھام بېرىلدى. غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مەكتەپلەرنى پەيدىنپەي تەرتىپكە سېلىش - قوشۇۋېتىش ئارقىلىق، ئاممىۋى كەچ كۇرس، تەبىبىي مەكتەپ، قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنى

قۇردى. 1949 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە تۈرلۈك ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ 64 كە، ئوقۇغۇچى 6154 كە، ئوقۇتقۇچى 217 گە يەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت سوتسىيالىستىك ماۋارىپ تۈزۈمىنى قەدەممۇ قەدەم ئورناتتى ۋە مۇكەممەللەشتۈردى، ناھىيىنىڭ ماۋارىپ ئىشلىرى ساغلام، تېز راۋاجلىنىش يولىغا ماڭدى. كونا ماۋارىپ تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، مەكتەپلەردە يېڭى تەرتىپ ئورنىتىلىپ، يېڭى ئوقۇتۇش پىلانى يولغا قويۇلدى، دەرسلىكتىكى ئەكسىيەتچىل مەزمۇنلار چىقىرىپ تاشلاندى، مەكتەپلەر خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت ئاساسىي مەقسەتنى تىكلىدى. خەلق ھۆكۈمىتى «ئەخلاقىي، ئەقلىي، جىسمانىي» جەھەتتىن ئەتراپلىق يېتىلدۈرۈشتىن ئىبارەت ماۋارىپ فائىدىسىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ماۋارىپىغا ئەھمىيەت بېرىپ، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ مەكتەپكە كىرىشى، يۇقىرى مەكتەپتە ئوقۇشىغا ھەر جەھەتتىن كۆڭۈل بۆلدى؛ يەسلى ماۋارىپىنى يولغا قويدى، ئىشچى - دېھقانلار ماۋارىپى، كەسپىي ماۋارىپ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ماۋارىپى ۋە چوڭلار ماۋارىپىنى راۋاجلاندۇردى، ئاساسىي ماۋارىپنى كۇچەيتىپ، 9 يىللىق مەجبۇرىيەت ماۋارىپى تۈزۈمىنى يولغا قويدى. 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ 178گە، ئوقۇغۇچىسى 66 مىڭ 562گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا مەكتەپ 30، ئوقۇغۇچىسى 18 مىڭ 269 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 13 مىڭ 389)؛ باشلانغۇچ مەكتەپ 148، ئوقۇغۇچىسى 48 مىڭ 293 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 40 مىڭ 607). باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %98.95گە، مەكتەپ پۈتتۈرۈش نىسبىتى %96گە يەتتى؛ ئاز سانلىق مىللەت بالىلىرىنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %95تىن، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %90تىن ئاشتى. ناھىيە بويىچە ساۋاتلىقلار نىسبىتى %98گە يېتىپ، «ساۋاتلىق ناھىيە» ئۇلچىمىگە يەتتى.

I باب

ئادەتتىكى ماۋارىپ

§ 1. تەييارلىق ماۋارىپى

1. يېزا يەسلىسى

غۇلجا ناھىيىسىدە بالىلارنىڭ تەييارلىق ماۋارىپى 1958 - يىلى چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلىش مەزگىلىدە باشلاندى. خەلق گۇڭشىسى ئومۇملاشتۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە يېزا ئەمگىكىدە «نۇرغۇن ئادەم بىرلىكتە ئىشلەش» تەك ئۇسۇل يولغا قويۇلۇپ، قىز - ئوغۇل، قېرى - ياش ھەممىسى ئەمگەككە سېلىندى. يېزا ئىگىلىرىنى بالا بېقىش ئاۋارىچىلىقىدىن قۇتۇلۇپ، ۋاقتىدا ئىشقا چىقىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن، شۇ يىلى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ياكى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بىرلىك قىلىنىپ، يەسلىلىك يەسلىمەردىن بىراقلا 300 ى قۇرۇلۇپ، ئوقۇش يېشىغا يەتمىگەن 18 مىڭ 151 بالىنىڭ %70 ى يەسلىگە

قوبۇل قىلىندى. ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ئۆزەتكەن ئىدىيىسى ياخشى، تېنى ساغلام ئاياللار يەسلىنىڭ تەربىيىچىسى بولدى، ئۇلار بىر ياشتىن 3 ياشقىچە بولغان بالىلارنى باقتى. 4 — 6 ياشقىچە بولغان بالىلارغا ئويۇنچۇق ئويناش ۋە ئىنقىلابىي ناخشا - مۇزىكا قاتارلىقلارنى ئۆگەتتى. تىل - ئەدەبىيات بىلەن ھېسابتىن ساۋات بېرىلمىدى. 3 يىللىق تەبىئىي ئاپەت مەزگىلىدە ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ئاچقان يەسلىلەر ئۆزلۈكىدىن تاقىلىپ قالدى، پەقەت 2 دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن ئايرىم گۇرۇھلاردا 4 يەسلى ساقلاپ قېلىندى، يەسلىدىكى بالىلار 100 دىن كۆپرەك ئىدى.

1965 - يىلى يېزا يەسلىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش پەسلىدە ئائىلىسىدە قارايدىغان چوڭلار بولمىغان بالىلارنىڭ ھەممىسى ئادەتتە يەسلىگە ئاپىرىپ بېرىلدى، بۇنداق پەسىللىك يەسلىگە بالا بىر كۈندە 2 قېتىم ئاپىرىپ ئەكىلىندى، چۈشلۈك تاماق بېرىلمىدى، بىلىمۇ ئۆگىتىلمىدى، باشقۇرۇش قېلىپلاشمىغانىدى. 80 - يىللاردا يېزا - بازار تەشكىلىي تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، يېزىلاردىكى يەسلىلەر يەنە بىر قېتىم ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 25 يېزا، بازار، مەيداندا بالىلار باغچىسىدىن 30 ى ساقلاپ قېلىندى. باغچىغا 4000 دىن كۆپرەك بالا قوبۇل قىلىندى. يېزا بالىلار باغچىسىنىڭ ھەممىسى يېزىلىق، بازارلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى ۋە مەيدان ئورگىنى تۈرۈشلۇق جايدا ئىدى، باغچىغا كىرگەن بالىلارنىڭ كۆپىنچىسى خىزمەتتىكى خادىملارنىڭ پەرزەنتلىرى ئىدى، بالىلار باغچىسىدىكى تەربىيىچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى كەسپىي جەھەتتە تەربىيىلەنمىگەن، ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئىدى، باغچىنىڭ ئۈسكۈنىلىرى ئاددىي، ئويۇنچۇقلىرى كەمچىل، مەجبۇرىيەتنى ئېنىق ئەمەس ئىدى. 5 — 6 ياشلىق بالىلارغا خەنزۇچە پىنيىن بىلەن 10 ئىچىدىكى سانلارنى قوشۇش - ئېلىش، خەت يېزىش ۋە بالىلار ناخشىلىرى ئۆگىتىلدى.

2. غۇلجا ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى

غۇلجا ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى 1963 - يىل 10 - ئاينىڭ باشلىرىدا قۇرۇلدى. ئەسلىدە غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر يەسلىسى دەپ ئاتىلاتتى، ئورنى ناھىيىلىك دورا شىركىتىنىڭ ئارقا ھويلىسىدا ئىدى، ياشلار ئۆستەڭگە يېقىن بولغاچقا، بالىلارنىڭ بىخەتەرلىكى كۆزدە تۇتۇلۇپ، كېيىن ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ ھويلىسىغا كۆچۈرۈلدى. 1980 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، مەدەنىيەت - ماارىپ، كادىرلار ئىدارىسى ۋە مالىيە ئىدارىسى قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلار مۇزاكىرىلىشىش ئارقىلىق يەسلىنىڭ ئورنىنى كېڭەيتىشنى ھەمدە غۇلجا ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى دەپ ئاتاشنى قارار قىلدى. ھازىرقى ئورنى جېلىلىيۈزى بازىرى مېھمان كۆتۈش يولىنىڭ غەربىدە بولۇپ، جەنۇب تەرىپى غۇلجا مېھمانخانىسى ئارقىلىق مېھمان كۆتۈش يولىنىڭ جەنۇبىي كوچىسى بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ، كۆلىمى 7600 كۋادرات مېتىر، باغچا بىناسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 2014 كۋادرات مېتىر.

1963 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بازىرىدىكى ئەر - خوتۇن خىزمەتچىلەرنىڭ ئەندىشىسىنى تۈگىتىپ خاتىرجەم خىزمەت قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن، غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر يەسلىسىنى قۇرۇشنى قارار قىلدى. يەسلىدە ياتاقلىق تۈزۈم بويىچە باشقۇرۇش يولغا قويۇلۇپ، بىر تەييارلىق سىنىپى، بىر چوڭ بالىلار سىنىپى، بىر ئوتتۇراھال بالىلار سىنىپى، بىر كىچىك بالىلار سىنىپى ئېچىلىپ 70 بالا قوبۇل قىلىندى، بالىلارغا ھەر كۈنى 3 ۋاق تاماق بېرىلدى. يەسلىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 4 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى 2 بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئاساسلىق مەجبۇرىيىتى بالىلارغا بىخەتەرلىك تەربىيىسى بېرىش، چوڭ سىنىپ بىلەن تەييارلىق سىنىپ بالىلىرىغا سۆزلىشىش، ناخشا ئېيتىش، تېپىشماق ئېيتىش قاتارلىق ئاددىي ساۋات بېرىشتىن ئىبارەت بولدى. 1975 - يىل 9 - ئايدا يەسلى سودا ئىدارىسىنىڭ ھويلىسىغا كۆچۈرۈلدى، يەسلىگە كىرگەن 40 بالا چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك دەپ 3 سىنىپقا

ئايرىلدى، ئىشچى ـ خىزمەتچى 10 غا يەتتى. 1980 ـ يىل 9 ـ ئايدا يەسلى يېڭى ئورۇنغا كۆچۈرۈلۈپ، «غۇلجا ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى» بولۇپ كېڭەيتىپ قۇرۇلدى، مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن قىلىندى ۋە ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسىغا قارايدىغان بولدى، ياتاقلىق تۈزۈم پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمگە ئۆزگەرتىلدى، تەييارلىق ماتارىپىمۇ «بالىلار باغچىسىنىڭ خىزمەت قائىدىسى» (سىناق نۇسخىسى) غا ئاساسەن تەدرىجىي مۇنتىزىملاشتى. 90 ـ يىلنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى ئوقۇش بېشىدىكى بالىدىن 75 نى باشلانغۇچ مەكتەپكە يەتكۈزۈپ بەردى. باغچىدا 350 بالا بار بولدى، بۈنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت بالا 150، 2 بوۋاقلار سىنىپى، 2 كىچىك بالىلار سىنىپى، 3 ئوتتۇراھال سىنىپ، 2 چوڭ بالىلار سىنىپى، 2 تەييارلىق سىنىپ، بىر مىللىي سىنىپ ئېچىلدى. ئوقۇنتۇچى ئىشچى ـ خىزمەتچى 47 گە يەتتى، بۈنىڭ ئىچىدە ئوقۇنتۇچى 21، مەمۇرىي خادىم 6، ساقلىق ساقلاش خادىمى بىر، ئاشپەز 2، تەربىيىچى 17.

بالىلار باغچىسى بېقىش بىلەن تەربىيىلەشنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈپ، ئەخلاقىي، ئەقلىي، جىسمانىي، گۈزەللىك جەھەتتىن ئەتراپلىق تەربىيىلەشنى يولغا قويىدى، دۆلەتنىڭ بىرلىككە كەلگەن بالىلار دەرسلىكىنى قوللاندى. چوڭ بالىلار سىنىپلىرىغا تىل، ساۋات، مۇزىكا، گۈزەل ـ سەنئەت، ھېساب، تەنتەربىيىدىن ئىبارەت 6 خىل دەرس ئۆتۈلدى. تەييارلىق سىنىپلىرىغا تىل ـ ئەدەبىيات، ھېساب، ئەخلاق، گۈزەل ـ سەنئەت، مۇزىكا، تەنتەربىيىدىن ئىبارەت 7 خىل دەرس ئۆتۈلدى. ئوقۇش پىشىغا يەتمىگەن بالىلارنى تەربىيىلەشتە، ئىمتىھان ئېلىنمىدى، تەلىم ـ تەربىيىنىڭ ئاساسىي مەقسىتى تەييارلىق ئاساسىي تەلىم ـ تەربىيىسى ئالايلۇق، تەلەپپۇز قىلىش، سۆزلەردىن جۈملە تۈزۈش، ھېكايە ئېيتىش، 10 ئىچىدىكى سانلارنى ئۆگىنىش، قول بىلەن قەغەز قىيىش، تەنھەرىكەت ئويۇنلىرى ۋە تەبىئەت ھادىسىلىرىنى تونۇش ئارقىلىق بالىلارنىڭ ئەتراپتىكى تۈرمۇشنى كۆزىتىش قابىلىيىتى ۋە بىلىمگە ئىنتىلىش ئارزۇسىنى قوزغاش، بالىلاردا كوللېكتىپنى قىزغىن سۆيۈش، سەمىمىي، ئاق كۆڭۈل، ئىتتىپاق ـ دوستانە بولۇش، ھەق ـ ناھەقنى پەرقلەندۈرۈشتەك ئىقتىدار ۋە پەزىلەتنى يېتىلدۈرۈش، بالىلارغا كىچىكىدىن باشلاپلا ئەدەپلىك بولۇش، تازىلىقنى سۆيۈشتەك ياخشى ئادەتنى يېتىلدۈرۈش توغرىسىدا تەربىيە بېرىشتىن ئىبارەت بولدى.

غۇلجا ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن بالىلارنىڭ ئويۇنچۇق ۋە ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى ئۈزلۈكسىز كۆپەيتىلدى. ھازىر بىر يالغۇز كىشىلىك سەكرەش سايمىنى، بىر بىرلەشمە سىيرىلغۇچ، بىر چوڭ سىيرىلغۇچ، بىر كىچىك سىيرىلغۇچ، 2 ئايلانما ئورۇندۇق، بىر 6 كىشىلىك ئايلانما كېمە، بىر قۇم تەخسە، بىر لىگگىرناقتاق، بىر تۈزلىم، بىر 16 كىشىلىك توكلۇق ئايلانما تەخسە، يەنە رەڭلىك تېلېۋىزور، ئېلېكترونلۇق رىيال، ئاۋاز ياڭراتقۇ، ئالەم لامپىسى، ئۇنئالغۇ، پىداللىق فىسگارمون، سىنتالغۇ لېنتىسى، ئۇنئالغۇ لېنتىسى، رەسىم، بالىلار كىتابلىرى قاتارلىق ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى ھەم كىرئالغۇ، كېيىم تىكىش ماشىنىسى، ئېلېكترونلۇق دېزىنفېكسىيە ئىشكابى، ئىسسىقلىق ساقلاش ساندۇقى، توك دوخوپكا، چۆپ كېسىش ماشىنىسى، بوي ئېگىزلىكى، بەدەن ئېغىرلىقىنى ئۆلچەش ئەسۋابى قاتارلىق بالىلارغا ئائىت تۈرمۇش ئۈسكۈنىلىرى بار. 1990 ـ يىلى ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

3. باشلانغۇچ مەكتەپ تەييارلىق سىنىپى

80 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرقى مەزگىلىدە ناھىيە بازىرىدىكى مەكتەپكە كىرگەن خەنزۇ بالىلارنىڭ كۆپىنچىسى يالغۇز پەرزەنت ئىدى، بۇ بالىلارنىڭ ئەقىل بۆلۈنمىسى يۇقىرى، ئائىلە ئىقتىسادىي شارائىتى ياخشى بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ۋە دۆلەتنىڭ بالىلارغا دەسلەپكى تەربىيە بېرىشنى تەشەببۇس قىلىش توغرىسىدىكى سىياسىتىگە ئاساسەن، 1986 ـ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئالدى بىلەن تەييارلىق سىنىپى ئېچىپ، 6 ياشلىق بالىلارنى قوبۇل قىلىپ تەييارلىق تەربىيىسىنى يولغا قويىدى، ئومۇمەن ناھىيىلىك بالىلار

باغچىسىدا تەييارلىق تەربىيىسى ئېلىش پۈرسىتىگە ئىگە بولالمىغان بالىلار مەكتەپنىڭ تەييارلىق سىنىپىغا كىرىشكە تىزىملاتتى، يەنە بەزى بالىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى يەسلىدە تۇرۇۋاتقان بالىلارنى يەسلىدىكى تەييارلىق سىنىپىغا كۆچۈشكە توغرا كەلسىمۇ، ئۇلارنى بىۋاستە مەكتەپنىڭ تەييارلىق سىنىپىغا يۆتكەپ، بالىلارنى ئىمكانقەدەر بالدۇرراق مەكتەپنىڭ تەلىم - تەربىيە مۇھىتىغا ماسلاشتۇردى. يېقىندىن بۇيان ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەن يېڭى ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى مەكتەپنىڭ ياكى بالىلار باغچىسىنىڭ تەييارلىق سىنىپىدا تەربىيىلەنگەن بالىلاردۇر.

يېزا، بازار، مەيدانلاردىكى مىللىي باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تەييارلىق تەربىيىسى ئەھۋالى ئوقۇتقۇچى، ئوقۇتۇش ئۇسكۇنىلىرى، بالىلارنىڭ ئائىلە ئىقتىسادىنىڭ شارائىتى چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن ئوخشاش تەرەققىي قىلالمىدى. ئومۇمەن يېزا - بازار، مەيدان ئورگانلىرى تۇرۇشلۇق جايلاردىكى مەكتەپلەرنىڭ كۆپىنچىسى 90- يىللارنىڭ باشلىرىدا تەييارلىق سىنىپى ئاچتى، ئەمما ناھىيە بويىچە 85% تىن كۆپرەك كەنت دەرىجىلىك باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ شارائىتى يار بەرمىگەچكە تەييارلىق سىنىپى ئاچالمىدى، ئومۇمەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئوقۇش يېشىغا يەتمىگەن بالىلار مائارىپى يەنىلا دەسلەپكى باسقۇچتا تۇرماقتا.

2 §. باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپى

1. تەرەققىيات ئەھۋالى

گۇڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسى قۇرۇلغاندا، ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىي كوچىسى بىلەن دەڭ دەرۋازىنىڭ سىرتىدىكى گۈەندى بۇتخانىسىدا بىردىن ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى شۇتاڭ قۇرۇلدى. گۇڭشۇ 33 - يىلى (1907 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى لى فاڭشۇ ئەسلىدىكىسى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى شۇتاڭلارنى ئۇزگەرتىپ ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى غۇلجا ناھىيىلىك تۇنجى تۆۋەن باشلانغۇچ شۇتاڭ ۋە غۇلجا ناھىيىلىك 2 - تۆۋەن شۇتاڭ قىلىپ قۇردى. شۇەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېڭىدىن سايلانغان ئامبىلى جاۋ مېڭپەن بايانداپدا ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 3 - تۆۋەن شۇتاڭنى قۇرۇشقا، چۇلۇقاييوزى (ھازىرقى چۇلۇقاي) دا ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى خەنزۇچە 4 - شۇتاڭنى قۇرۇشقا نازارەتچىلىك قىلدى. جاۋ مېڭپەن مەكتەپ ئېچىشتا تۆھپە يارىتقانلىقى ئۈچۈن چىڭ ئوردىسىنىڭ مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) شىمال مىللىتارىستلار ھۆكۈمىتى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى شۇتاڭلارنى بىردەك مەكتەپكە ئۆزگەرتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. ئەسلىدىكى غۇلجا ناھىيىلىك 1 -، 2 - تۆۋەن باشلانغۇچ شۇتاڭلار غۇلجا ناھىيىلىك 1 -، 2 - باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. ئۇلارنىڭ 10 ئوقۇتقۇچىسى، 200 ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) تەرەققىيەرۇھەر زات مەمەتجان پاخال (تاتار) سۇپتاي (ھازىرقى نىلقا ناھىيە سۇپتاي يېزىسى) دا تۇنجى ئۇيغۇر يېڭى مەدەنىيەت مەكتىپى ئېچىپ، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنى قوبۇل قىلدى، مەكتەپتە تىل - ئەدەبىيات، ھېساب، تارىخ، جۇغراپىيە، تەبىئەت، تەنتەربىيە قاتارلىق دەرسلەر ئۆتۈلدى. مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) تەسىرى ناھايىتى زور بولغان بۇ ئۇيغۇر يېڭى مەدەنىيەت مەكتىپى دىنىي مۇتەئەسسىپ كۆچلەرنىڭ قارشى تۇرۇشى ۋە چەتكە قېقىشى بىلەن مەجبۇرىي تارقىتىۋېتىلدى. مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) غا كەلگەندە مەملىكەت مىقياسىدىكى يېڭى مەدەنىيەت مائارىپىنىڭ تەسىرىدە ئۇيغۇر تەرەققىيەرۇھەر زاتلار توقاي كەنتى (ھازىرقى دۆڭمازار بازىرى) دە بىر «نۇرلۇق» يېڭى مەدەنىيەت مەكتىپى قۇردى، شۇنىڭ بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ يېڭى مەدەنىيەت مائارىپى ئالغا سىلجىدى.

مىنگونىڭ 22 ـ يىلى (1933 ـ يىلى) شىنجاڭنىڭ دۇبەنى شېڭ شىسەي جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ياردەمىدە «ئالتە بۈيۈك سىياسەت»نى زور كۈچ بىلەن يۈرگۈزدى، مىللەتلەرنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن قۇرۇلغان مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىلىرى ئامما‌نى ئىگىلەرنىڭ ئۆيلىرى ياكى مەسچىتلەردىن پايدىلىنىپ مەكتەپ قۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى. قازاقلارنىڭ ئۆلىماسى جابىقباي قازاق ئامما‌نى سەپەرۋەر قىلىپ مەبلەغ (8000 تۆياق قوي) توپلاپ جىرغىلاڭدا ئىلى تەۋەسىدىكى تۇنجى قازاق مەكتەپ — جابىقباي باشلانغۇچ مەكتىپىنى قۇردى. ناھىيە تەۋەسىدە خېلى نامى چىققان مۇرات مەكتىپى، ئايخان مەكتىپى، ئوسمان مەكتىپى بىلەن تاجىك مەكتىپى، ئۆزبېك مەكتىپى، رۇس مەكتىپى قاتارلىق خۇسۇسىي مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسى ئۈيۈشما قارىمىقىدىكى باشلانغۇچ مەكتىپى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن داڭلىق مەسچىتلەردىكى مەدرىسەلەرمۇ ئوقۇش تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىپ، يېڭى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى، دۆلەت تىلى، ھېساب، ساۋات، تارىخ، جۇغراپىيە، مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە قاتارلىق دەرسلەر ئۆتۈلدى، يېڭى مەدەنىيەت ماۋارىپى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. مىنگونىڭ 29 ـ يىلى (1940 ـ يىلى) غا كەلگەندە ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي مەكتەپ 88 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قازاق مەكتەپ 15، ئۇيغۇر مەكتەپ 65، خەنزۇ مەكتەپ بىر، خۇيزۇ مەكتەپ 7، ئوقۇغۇچىسى 6054؛ ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپ 26، ئوقۇتقۇچى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 293، ئوقۇغۇچىسى 7954.

مىنگو دەۋرىدە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى باشلانغۇچ مەكتەپ ماۋارىپىنى ئومۇملاشتۇردى. غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئۇلگىلىك كەنتلەرنى بېكىتىش ئىشىنى يولغا قويۇش چارىسىدا: «مەكتەپلەرگە ياردەملىشىپ، شۇ جايىنىڭ ماۋارىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە مەكتەپلەرنى تەرتىپكە سېلىش، دائىم ئوقۇشقا دەۋەت قىلىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىش ھەمدە ئوقۇشقا دەۋەت قىلىش نەتىجىسىنى تەكشۈرۈشكە قۇلايلىق بولۇشى ئۈچۈن ھەر ۋاقىت تىزىملاپ تۇرۇش، ئۈيۈشمىلار مەكتەپلەر بىلەن بىرلىكتە مەھەللىۋى ماۋارىپ خىزمىتىنى كەڭ قانات يايدۇرۇش، پۈقراۋى مەكتەپلەرنى ساۋات چىقىرىش كەچ كۇرسى ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلار ئىتتىرىتى ساۋات چىقىرىش كۇرسى ئېچىشقا تەشكىللەش»، «6 ـ ئايدىن 9 ـ ئايغىچە بولغان ۋاقىتنى يازلىق ئوقۇش ۋاقتى قىلىپ بېكىتىش، 10 ـ ئايدىن كېيىنكى يىلى 3 ـ ئايغىچە بولغان ۋاقىتنى قىشلىق ئوقۇش ۋاقتى قىلىپ بېكىتىش، كەنت ئاھالىلىرىدىن 7 ياشتىن 50 ياشقىچە بولغانلارنىڭ بىرىنمۇ ساۋاتسىز قالدۇرماسلىققا تىرىشىش لازىم. . . » لېقىنى ئېنىق تەلەپ قىلدى. مىنگونىڭ 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت غۇلجا ناھىيىسىنى خەلق ماۋارىپى بويىچە تەجرىبە رايونى قاتارىغا كىرگۈزدى. ناھىيە قارىمىقىدىكى 9 بازاردا بىر مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ قۇردى. ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى، ئاپەت ۋە يەرلىك ئەمەلدارلار ئامما‌نى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن، تەربىيىلەنگەنلەرنىڭ كۆپ قىسمى پۇلدار ۋە ئىمتىيازلىق يېزا تۆرىلىرىنىڭ پەرزەنتلىرى ئىدى، كەمبەغەل دېھقانلار، چارۋىچىلار تەربىيىلىنىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمىگەنىدى. شۇڭا غۇلجا ناھىيىسى مىنگونىڭ 26 ـ يىلى (1937 ـ يىلى) دىن كېيىن ماۋارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، تۆرلۈك مەكتەپلەرنى ناھايىتى تېز كۆپەيتكەن بولسىمۇ، لېكىن ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپلەردىن باشقىلىرىنىڭ كۆلىمى ئىنتايىن كىچىك بولۇپ، 2 ـ 3 لا سىنىپ بار ئىدى، بولۇپمۇ قىسمەن خۇسۇسىي مەكتەپلەردە ئاران 20 نەچچە ئوقۇغۇچى، 1 — 2 ئوقۇتقۇچى بار ئىدى، بىر ئېغىزلىق كىچىك تاملىق ئۆي بىر مەكتەپ ھېسابلىناتتى. 1949 ـ يىلى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندا ناھىيە بويىچە ساقلىنىپ قالغان 64 مەكتەپ (جۇملىدىن خۇسۇسىي مەكتەپ ۋە ئۇيۇشما قارىمىقىدىكى مەكتەپ) تە ئاران 199 سىنىپ، 6100 دىن كۆپرەك ئوقۇغۇچى بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت يېزا ـ كەنتلەردە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتىنى نۇقتىلىق چىلىك تۈتۈش بىلەن بىللە ماۋارىپ تۈزۈمى ۋە ئوقۇتۇش مەزمۇنى ئىسلاھاتىنى چىلىك تۈتتى. 1950 ـ يىلى 64 مەكتەپ بىرلەشتۈرۈلۈپ 22 مەكتەپ قىلىندى، 66 ئوقۇتۇش نۇقتىسى، 233 سىنىپ

ئېچىلدى، ئوقۇغۇچى 6000دىن كۆپرەككە يەتتى. 1958 - يىلى باشلانغۇچ مەكتەپ 34كە، سىنىپ 218گە، ئوقۇغۇچى ئازكەم 10 مىڭغا، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 343كە يەتتى؛ 1966 - يىلى مەكتەپ 83كە، سىنىپ 575كە، ئوقۇغۇچى 18 مىڭ 102كە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 892گە يەتتى. 1972 - يىلى ماۋارىپ خىزمىتى يەنىنى ئېچىلىپ باشلانغۇچ مەكتەپ ماۋارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش نۇقتىلىق مۇھاكىمە قىلىنىدى، يېڭىدىن 36 باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن باشلانغۇچ مەكتەپ ئالدىنقى يىلدىكى 77دىن 113كە، سىنىپ 843كە، ئوقۇغۇچى 25 مىڭ 325كە يەتتى، شۇنىڭ بىلەن باشلانغۇچ مەكتەپ ماۋارىپى مۇقىم تەرەققىي قىلىش باسقۇچىغا قەدەم قويدى. 1977 - يىلى ناھىيە بويىچە قۇرۇلغان باشلانغۇچ مەكتەپ 130غا، سىنىپ 1433 (جۈملىدىن ئۈيغۇر سىنىپى 735، خەنزۇ سىنىپى 554، قازاق سىنىپى 144) كە، ئوقۇغۇچى 42 مىڭ 182 (جۈملىدىن ئۈيغۇر 23 مىڭ 2، خەنزۇ 15 مىڭ 719، قازاق 3461) گە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى-خىزمەتچى (ۋاكالىتەن دەرس ئوتكۈچى ئوقۇتقۇچىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) 1752گە يەتتى. ئوقۇش يېشىغا توشقان بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %93كە يەتتى. 1985 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە باشلانغۇچ ماۋارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. گۇرۇپپا «ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ماۋارىپىنى ياخشى باشقۇرۇشقا دائىر بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدا قارار» چىقىرىپ، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1985 — 1990 - يىلغىچە بولغان باشلانغۇچ ماۋارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشقا دائىر بەش يىللىق پىلان»نى تۈزۈپ چىقتى، شۇ يىلى ئوقۇغۇچى 48 مىڭ 659 غا، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 3418 (ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى-خىزمەتچىسى ۋە خەلق ئوقۇتقۇچىلىرى، ۋاكالىتەن دەرس ئوتكۈچى ئوقۇتقۇچىلارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) گە يەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ 148گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتىپى 21، ئۈيغۇر باشلانغۇچ مەكتىپى 59، قازاق باشلانغۇچ مەكتىپى 17، مىللىيلار بىلەن خەنزۇلار بىرلەشكەن مەكتەپ 51، ئوقۇش يېشىدىكى بالا 40 مىڭ 174، مەكتەپكە كىرگەن بالا 37 مىڭ 576، مەكتەپتە ئوقۇش ئىقتىدارى يوق بالا 450، مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %94.5، مۇستەھكەملىنىش نىسبىتى %94.7 بولدى.

غۇلجا ناھىيىسى بويىچە 1949 - يىلدىكى مەكتەپلەر

جەدۋەل: 19 — 1

رەت نومۇرى	مەكتەپ قۇرۇلغان ۋاقىت	ئەسلى نامى	قاراشلىق يېزا، بازار، مەيدان	ھازىرقى نامى	ئىزاھ
1	1912	جابىقباي مەكتىپى	قارايالغاچ يېزىسى	جىرغىلاڭ باشلانغۇچ مەكتەپ	
2	1917	دادامتۇ مەكتىپى	دادامتۇ يېزىسى	دادامتۇ باشلانغۇچ مەكتەپ	
3	1918	نوغايتۇ مەكتىپى	دادامتۇ يېزىسى	نوغايتۇ باشلانغۇچ مەكتەپ	1972 - يىلى يېڭى يول باشلانغۇچ مەكتەپ ئايرىم قۇرۇلدى
4	1921	ئاقتۆپە مەكتىپى	پەنجىم يېزىسى	ئاقتۆپە باشلانغۇچ مەكتەپ	
5	1923	چىغلىق مازار مەكتىپى	بايتوقاي يېزىسى	چىغلىق مازار باشلانغۇچ مەكتەپ	
6	1927	ساقمۇزى مەكتىپى	بايتوقاي يېزىسى	ساقمۇزى باشلانغۇچ مەكتەپ	
7	1932	يېڭىتام مەكتىپى	يېڭىتام يېزىسى	يېڭىتام ئوتتۇرا مەكتەپ	
8	1932	يېڭىتام مەكتىپى	يېڭىتام يېزىسى	يېڭىتام باشلانغۇچ مەكتەپ	

9	1932	دولان باشلانغۇچ مەكتىپى	دولان دېھقانچىلىق مەيدانى	دولان دېھقانچىلىق مەيدانى مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ	
10	1933	تۆرپانىيوزى مەكتىپى	تۆرپانىيوزى بېزىسى	تۆرپانىيوزى مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ	
11	1933	خۇدىياريوزى مەكتەپ	خۇدىياريوزى بېزىسى	تۆۋەنكى خۇدىياريوزى باشلانغۇچ مەكتەپ	
12	1933	مەمەيارىيوزى مەكتەپ	ئۈچئون خۇيزۇ بېزىسى	مەمەيارىيوزى ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ	
13	1933	ئىسلامىيوزى مەكتەپ	ئۈچئون خۇيزۇ بېزىسى	ئىسلامىيوزى مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ	
14	1933	ئارامەھەللە مەكتىپى	ئونيار بېزىسى	ئونيار باشلانغۇچ مەكتەپ	
15	1933	يۇلۇكەي مەكتىپى	ئونيار بېزىسى	ئۇيغۇر يۇلۇكەي باشلانغۇچ مەكتەپ	
16	1933	تار مەكتەپ	مازار بېزىسى	تار باشلانغۇچ مەكتەپ	
17	1933	قاراباغ مەكتىپى	قاش بېزىسى	قاراباغ مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ	
18	1933	سامسيۇزى مەكتىپى	سامسيۇزى بېزىسى	سامسيۇزى باشلانغۇچ مەكتەپ	
19	1933	ئايسىريوزى مەكتىپى	بايتوقاي بېزىسى	ئايسىريوزى باشلانغۇچ مەكتەپ	1978 . يىلى تۆۋەنكى ئايسىريوزى باشلانغۇچ مەكتىپى ئايرىم قۇرۇلدى
20	1933	قىشلاقتام مەكتىپى	بايتوقاي بېزىسى	تۆۋەنكى يەتتىئون باشلانغۇچ مەكتەپ	
21	1933	ھېزىبەكتام مەكتىپى	ئاراتۆستەك بېزىسى	ھېزىبەكتام باشلانغۇچ مەكتەپ	
22	1933	بۇلاقبېشى مەكتىپى	ئاراتۆستەك بېزىسى	بۇلاقبېشى باشلانغۇچ مەكتەپ	
23	1934	ناسلىبەك مەكتىپى	ئۆزلىيا بېزىسى	قۇلۇستاي 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ	
24	1934	داداي مەكتىپى	ئۆزلىيا بېزىسى	قازاق يۇلۇكەي باشلانغۇچ مەكتەپ	
25	1934	ھېدىلىيوزى مەكتىپى	ئونيار بېزىسى	ھېدىلىيوزى باشلانغۇچ مەكتەپ	
26	1935	دۆلەت مازار مەكتىپى	دۆلەت مازار بازىرى	دۆلەت مازار مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ	
27	1935	پەنجەم مەكتىپى	پەنجەم بېزىسى	پەنجەم ئوتتۇرا مەكتەپ	
28	1935	ئويمان يۇلاق مەكتەپ	ئويمان يۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى	ئويمان يۇلاق مەكتەپ	
29	1935	ئالتىئۆي مەكتىپى	ئۈچئون خۇيزۇ بېزىسى	ئالتىئۆي باشلانغۇچ مەكتەپ	
30	1935	ئارابوز مەكتىپى	ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى	ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ	
31	1936	بەشكۆزەك مەكتەپ	جىلىلىيوزى بازىرى	بەشكۆزەك باشلانغۇچ مەكتەپ	
32	1936	يۇلاق دادامتۇ مەكتەپ	دادامتۇ بېزىسى	يۇلاق دادامتۇ باشلانغۇچ مەكتەپ	

33	1936	تۆۋەنكى ئون مەكتەپ	پەنجىم پېزىسى	تۆۋەنكى پەنجىم باشلاڭ- خۇج مەكتەپ	
34	1936	قاغىلىق مەھەللە مەكتىپى	خۇدىيارىۋزى پېزىسى	قاغىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	
35	1936	قوتانتام مەكتىپى	خۇدىيارىۋزى پېزىسى	قوتانتام باشلانغۇچ مەكـتەپ	
36	1936	توققۇزتارا مەكتىپى	ئۈچتون خۇيزۇ پېزىسى	توققۇزتارا باشلانغۇچ مەكتەپ	
37	1936	ئارائۈستەلەك مەكتىپى	ئۈچتون خۇيزۇ پېزىسى	يۇقارقى ئابلاش باشلاڭ- خۇج مەكتەپ ئارائۈس- تەلەك شۇبە مەكتەپ	
38	1936	ئارائۈستەلەك مەكتىپى	ئارائۈستەلەك پېزىسى	ئارائۈستەلەك مەركـزىي باشلانغۇچ مەكتەپ	
39	1936	گۈكسەتمە مەكتىپى	ئارائۈستەلەك پېزىسى	گۈكسەتمە باشلانغۇچ مەكتەپ	
40	1937	غوجاپ مەكتىپى	قارايانغاچ پېزىسى	قارايانغاچ باشلانغۇچ مەكتەپ	
41	1937	چۈلۈقاي مەكتىپى	چۈلۈقاي پېزىسى	چۈلۈقاي 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ	
42	1937	بورىبوسۇن مەكتىپى	بورىبوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى	بورىبوسۇن مەكتەپ	
43	1938	توخۇچىيۇزى مەكتەپ چى	ئۈچتون خۇيزۇ پېزا	توخۇچىيۇزى باشلانغۇچ مەكتەپ	
44	1938	سالا مەكتىپى	قاش پېزىسى	سىپىـل باشلانغۇچ مەكتەپ	
45	1939	غوجاش مەكتىپى	ئونيار پېزىسى	غوجاش باشلانغۇچ مەكـتەپ	
46	1940	بېڭـشاۋات مەكتىپى	سامىيۇزى پېزىسى	بېڭـشاۋات باشلانغۇچ مەكتىپى	1987 - يىلى كـە- چىك بۇلاق باشلانغۇچ مەكتەپ ئايرىم قۇ- رۇلغان
47	1940	كالىچىتام مەكتىپى	بايتوقاي پېزىسى	كالىچىتام باشلانغۇچ مەكتەپ	
48	1943	سادىقيۇزى مەكتىپى	سادىقيۇزى پېزىسى	سادىقيۇزى مەركـزىي باشلانغۇچ مەكتەپ	
49	1944	ئونيار مەكتىپى	ئونيار پېزىسى	تۆۋەنكى ئونيار باشلاڭ- خۇج مەكتەپ	
50	1944	مازار مەكتىپى	مازار پېزىسى	مازار مەركـزىي باشلاڭ- خۇج مەكتەپ	
51	1945	بوشەن مەكتىپى	قارايانغاچ پېزىسى	قازانچـى باشلانغۇچ مەكتەپ	
52	1945	قىزىلبۇلاق مەكتىپى	ئەۋلىيا پېزىسى	قىزىلبۇلاق باشلانغۇچ مەكتەپ	
53	1945	ئۈچتون باشلانغۇچ مەكتىپى	ئۈيغۇر ئۈچتون پېزىسى	ئۈيغۇر ئۈچتون مەركـە- زىي باشلانغۇچ مەكتەپ	
54	1945	قىشلاقتام مەكتىپى	ئۈيغۇر ئۈچتون پېزىسى	قىشلاقتام باشلانغۇچ مەكتەپ	
55	1945	ھاسانيۇزى مەكتىپى	ئۈيغۇر ئۈچتون پېزىسى	ھاسانيۇزى باشلانغۇچ مەكتەپ	
56	1945	بورىچى مەكتىپى	بېڭتام پېزىسى	بورىچـى باشلانغۇچ مەكتەپ	

57	1945	تۆگىمەن بېشى مەكتىپى	تارائۇستەلك پېزىسى	تۆگىمەنبېشى باشلانغۇچ مەكتىپ	
58	1946	قاراياغاچ مەكتىپى	سامىيۇزى پېزىسى	شىمەنغۇ باشلانغۇچ مەكتىپ	
59	1946	تۆۋەنكى قارايەر مەكتىپ	سامىيۇزى پېزىسى	تۆۋەنكى شىمەنغۇ باشلانغۇچ مەكتىپ	
60	1946	سالا مەكتىپى	سامىيۇزى پېزىسى	سالا باشلانغۇچ مەكتىپ	
61	1946	كۆزلەك مەكتىپى	تارائۇستەلك پېزىسى	كۆزلەك باشلانغۇچ مەكتىپ	
62	1946	قارادۆلك مەكتىپى	تارائۇستەلك پېزىسى	قارادۆلك باشلانغۇچ مەكتىپ	
63	1946	ئۈيغۇر قۇلۇستاي مەكتىپى	ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى	ياشلار دېھقانچىلىق مەيدان مەكتىپ	
64	1947	بەشدۆلك مەكتىپى	قاش پېزىسى	چىنار تۆبەك باشلانغۇچ مەكتىپى	

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1986 — 1989 - يىلغىچە باشلانغۇچ ماۋارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 19 — 2

تۈرى	تۈر ئايرىمىسى	1986 - يىلى	1987 - يىلى	1988 - يىلى	1989 - يىلى
ئوقۇش پىشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىشى	ئوقۇش پىشىدىكى بالىلارنىڭ ئومۇمىي سانى	41049	40223	40024	40174
	ئوقۇش پىشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپتىكى سانى	36849	37385	36960	37576
	ئوقۇش ئىقتىدارى بولمىغان بالىلار سانى	362	328	399	450
	مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى (%)	90.5	93	93	94.5
يىللىق تۇراقلىق نىسبەت ئەھۋالى	ئالدىنقى يىللىق تولۇقسىز مەكتەپ ئوقۇغۇچى سانى	44098	48294	46191	45111
	يىللىق تۇراقلىق نىسبىتى (%)	94	93	95	94.8
ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئەھۋالى	ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان ئوقۇغۇچىلار سانى	5763	6503	6379	5113
	ئەملىي ئوقۇش پۈتتۈرگەن بالىلار سانى	5391	6208	6066	4844
	ئوقۇش پۈتتۈرۈش نىسبىتى (%)	93	95	95	94.7

12 ياشتىن 15 ياشقىچە بولغان ئوقۇش پىشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش ئەھۋالى	ئوقۇش پىشىدىكى بالىلار سانى	29348	29784	30310	31344
	بالىلارنىڭ مەكتەپتىكى سانى	7852	8308	9229	8712
	ئوقۇش ئىقتىدارى بولمىغان بالىلار سانى	351	368	390	371
	باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققانلار سانى	11826	12698	13684	15199
	باشلانغۇچنى پۈتتۈرۈپ ئوقۇشتىن توختىغان بالىلار سانى	2822	2718	2580	2874
	ھەرخىل يوللار ئارقىلىق نىشانغا يەتكەن بالىلار سانى	4914	3500	3114	3036
ئومۇملاشتۇرۇش نىسبىتى (%)	شەھەر - بازار	97	98	99	99
	ئومۇمەن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن	92.5	89	93	94
	يېزا - كەنت	93	90	93	94
	چارۋىچىلىق رايونى	78	86	86	85

2. «ئات ئۈستى» دىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە ياتاقلىق مەكتەپ

60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا غۇلجا ناھىيىسىدە قازاق مەكتىپىدىن 9 ى قۇرۇلدى، قازاق خەلقىنىڭ كۆپىنچىسى كۆچمە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغانلىقتىن، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇراقلىقلىقىنى ساقلاش قىيىن ئىدى. 1968 - يىلى «ئات ئۈستى» دىكى مەكتەپ (ئوقۇتقۇچىلار كۆچمە چارۋىچىلارغا ئەگىشىپ چارۋىچىلار ئولتاق كۆچكەندە زۇرۇر ئوقۇتۇش قورالىرىنى ئېلىپ يۈرۈپ دەرس ئۆتىدىغان كۆچمە باشلانغۇچ مەكتەپ) قۇرۇلغان بولسىمۇ، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش مەسىلىسى تولۇق ھەل بولمىدى. 1983 - يىلى «ئات ئۈستى» دىكى مەكتەپ ياتاقلىق مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە ياتاقلىق مەكتەپتىن 15 ى قۇرۇلدى، جەمئىي ئوقۇغۇچىسى 4200 دىن ئاشتى. باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپىنىڭ ئومۇملىشىشىغا ۋە قازاقلارنىڭ ئولتۇراقلىشىشىغا ئەگىشىپ، قازاق بالىلىرىنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى ئۆزلۈكسىز ئۆستى. 1990 - يىلى قازاق مەكتەپ 18 (تولۇق يۇرۇشلەشكەن بىر ئوتتۇرا مەكتەپمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) گە يەتتى، بۇلارنىڭ 14 ى ياتاقلىق مەكتەپ بولۇپ، سىنىپى 249 غا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 4879 غا، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 1092 گە، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 300 گە، مەكتەپتە يېتىپ ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچى 1392 گە يەتتى. ئوقۇش پىشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %85 تىن ئاشتى.

3. ئوقۇتۇش مەزمۇنى ۋە ئوقۇش تۈزۈمى

مىنگودىن ئىلگىرى غۇلجا ناھىيىسىدىكى خۇسۇسىي مەكتەپلەردە قۇرئاندىن تەلىم بېرىش ئاساس قىلىنىدى، ئەرەب، پارس، تۈركىي يېزىقلىرى ۋە دىنىي رەسىم - قائىدىلەر ئۆگىتىلدى؛ ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى شۇنالغىلاردا «تۆت خەتلىك دەستۇر» ، «بەش خەتلىك دەستۇر» دىن تەلىم بېرىش ئاساس قىلىنىدى ھەمدە ئۇيغۇر

بالىلارغا خەنزۇچە خەت ئۆگىتىش يولغا قويۇلدى. مىنگودىن كېيىن يېڭى مەدەنىيەت - ماتارىپ چەتكە قېقىلىش، قارشى تۇرۇشتىن تەدرىجىي تەرەققىي قىلىشقا قاراپ يۈزلەندى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) سۇۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن مەمەتجان پاخال (تاتار) ناھىيىدە تۇنجى بولۇپ بىر يېڭى مەدەنىيەت مەكتىپى ئېچىپ، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنى قوبۇل قىلدى، مەكتەپتە تىل - ئەدەبىيات، ھېساب، تارىخ، جۇغراپىيە ۋە تەبىئەت قاتارلىق دەرسلەر ئۆتۈلدى. مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) نوغايتۇ يېزىسىدا قۇرۇلغان مەكتەپتىمۇ تىل - ئەدەبىيات، ھېساب، تارىخ، تەبىئەت، تەنتەربىيە قاتارلىق دەرسلەر ئۆتۈلدى. يېڭى مەدەنىيەت ماتارىپى دىنىي ماتارىپقا قاتتىق زەربە بەردى، بىر قىسىم دىندارلار يېڭى مەدەنىيەت ماتارىپىغا كۆچلۈك قارشى تۇرۇپ، قۇرۇلغىنىغا ئانچە ئۇزۇن بولمىغان يېڭى مەدەنىيەت مەكتەپلىرىنى تارقىتىۋەتتى. مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932- يىلى) غا كەلگەندە كىشىلەر يېڭى مەدەنىيەت ماتارىپىنى ئاندىن قوبۇل قىلدى، بۇ خىل ماتارىپمۇ تەدرىجىي تەرەققىي قىلدى. مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) ناھىيىدىكى ئۇرغۇن مەكتەپلەردە دۆلەت تىلى، ھېساب، ساۋات، تارىخ، جۇغراپىيە، ناخشا، تەنتەربىيە قاتارلىق دەرسلەر ئۆتۈلدى. 1949- يىلدىن كېيىن باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ دەرسلىكلىرى تۆۋەن، ئوتتۇرا، يۇقىرى يىللىقلار بويىچە تۈزۈلدى. تۆۋەن يىللىق (1 - ، 2 - يىللىق) لارغا دۆلەت تىلى، ھېساب، گۈزەل - سەنئەت، ناخشىدىن ئىبارەت 4 دەرس، ئوتتۇرا يىللىق (3 - ، 4 - يىللىق) لارغا دۆلەت تىلى، ھېساب، گۈزەل - سەنئەت، مۇزىكا، تەنتەربىيىدىن ئىبارەت 5 دەرس، يۇقىرى يىللىق (5، - 6 - يىللىق) لارغا دۆلەت تىلى، ھېساب، سىياسىي ساۋات، تارىخ، جۇغراپىيە، تەبىئەت، مۇزىكا، گۈزەل - سەنئەت، تەنتەربىيىدىن ئىبارەت 9 دەرس ئۆتۈلدى.

ئۇيغۇر، قازاق باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش مەزمۇنى خەنزۇ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش مەزمۇنى بىلەن ئاساسەن ئوخشاش بولدى. 1974 - يىلى ئۇيغۇر، قازاقلارغا يېڭى يېزىق دەرسلىكى ئومۇملاشتۇرۇلدى، 1982- يىلى ئەسلىدىكى كونا يېزىق ئوقۇتۇشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئۇيغۇر، قازاق باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە خەنزۇ تىلى دەرسى ئۆتۈلۈشكە باشلىدى. 1987 - يىلى ماتارىپ نازارىتى ئەۋەتكەن تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ خەنزۇچە ئوقۇتۇش ئەھۋالىنى تەكشۈردى.

1990 - يىلى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئۆتۈلگەن دەرسلەر تىل - ئەدەبىيات، ماتېماتىكا، ئىدىيە - ئەخلاق، تەبىئەت، گۈزەل - سەنئەت، تەنتەربىيە، ئەمگەك، تەكرار قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ بىر ھەپتىلىك دەرس ئورۇنلاشتۇرۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 19 — 3 بىرلىكى: سائەت

دەرس تۈرى / يىللىقلار	مىللىي تىل - ئەدەبىيات	يۇقىرا	جەمئىيەت	ھېساب	تەبىئەت	تارىخ	دىن	رەسىم	تەنتەربىيە	مۇزىكا	تارىخ	جۇغراپىيە	سىياسەت	خەنزۇ تىلى
1 - يىللىق	6	4	2	6	3	3	3	1	1	1				
2 - يىللىق	6	4	2	6	3	3	3	1	1	1				
3 - يىللىق	5	4	3	5	4	3	3	1	1	1				
4 - يىللىق	5	4	3	5	4	3	3	1	1	1				
5 - يىللىق	5	4	2	5	2	2	2	1	1	1	2	2	2	
6 - يىللىق	5	4	2	5	2	2	2	1	1	1	2	2	2	2

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ دەرس ئورۇنلاشتۇرۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 19 — 4

بىرلىكى: سائەت

دەرسلىك / بوللىقلار	1 - بوللىق		2 - بوللىق		3 - بوللىق		4 - بوللىق	
	ئالدىنقى مەۋسۇم	كېيىنكى مەۋسۇم	ئالدىنقى مەۋسۇم	كېيىنكى مەۋسۇم	ئالدىنقى مەۋسۇم	كېيىنكى مەۋسۇم	ئالدىنقى مەۋسۇم	كېيىنكى مەۋسۇم
تىل - ئەدەبىيات	288	288	288	288	288	288	266	224
دىن	216	192	216	192	288	256	252	224
ھېساب	252	256	252	256	216	224	252	256
تەبىئەت							108	124
جۇغراپىيە							72	64
تەنتەربىيە	36	32	36	32	36	32	36	32
رەسىم	36	32	36	32	36	32	36	32
مۇزىكا	36	32	36	32	36	32	36	32
جەمئىي	864	832	864	832	900	864	1058	988

1990 - يىلى ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى 6 بوللىق ئوقۇش تۇزۇمىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ بىر ھەپتىلىك دەرس ئورۇنلاشتۇرۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 19 — 5

بىرلىكى: سائەت

دەرس تۈرى / بوللىقلار	تىل - ئەدەبىيات	ماتېماتىكا	ئىدىيە - ئەخلاق	تارىخ	جۇغراپىيە	تەبىئەت	مۇزىكا	گۈزەل - سەنئەت	تەنتەربىيە	خەتنۇر تىلى	جەمئىيەت	ئەمگەك	تەكرار
1 - بوللىق	10	4	1			1	3	2	2				1
2 - بوللىق	8	5	1			1	3	2	2				1
3 - بوللىق	7	5	1			1	2	2	2	4		1	2
4 - بوللىق	6	5	1			1	2	2	2	4	2	1	2
5 - بوللىق	5	5	1			2	2	2	2	4	2	1	2
6 - بوللىق	5	5	1			2	2	2	2	4	2	1	2

1990 ـ يىلى خەنزۇ تىلىدىكى 6 يىللىق ئوقۇش تۈزۈمىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ بىر ھەپتىلىك دەرس ئورۇنلاشتۇرۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 19 — 6

بىرلىكى: سائەت

دەرس تۈرى / يىللىقلار	تىل ـ ئەدەبىيات	ماتېماتىكا	كىشىلىك ـ ئىجتىمائىي ئىلىملەر	تارىخ	جۇغراپىيە	تەبىئەت	مۇزىكا	گۈزەل سەنئەت ـ	ئىنتىزىپ	ئىمگەك	جەمئىيەت	تەكرار
1 ـ يىللىق	11	6	1			1	2	1	2			1
2 ـ يىللىق	11	6	1			1	2	1	2			1
3 ـ يىللىق	11	6	1			1	2	1	2			2
4 ـ يىللىق	10	6	1			2	2	1	2	1	2	2
5 ـ يىللىق	9	6	1		2	2	1	1	2	1	2	2
6 ـ يىللىق	9	6	1	2		2	1	1	2	1	2	2

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە ئاز سانلىق مىللەت باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە 4 يىللىق ماتارىپ تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، 1959 ـ يىلى 5 يىللىق تۈزۈمگە ئۆزگەرتىلدى. 1986 ـ يىلى يېڭى ئوقۇغۇچىلاردىن باشلاپ ھازىرغىچە 6 يىللىق ئوقۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

50 ـ يىللاردا خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە 4 يىللىق، 2 يىللىق (باشلانغۇچ مەكتەپ 4 يىللىق، يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپ 2 يىللىق) تۈزۈم يولغا قويۇلغانىدى، 1976 ـ يىلى 5 يىللىق تۈزۈمگە ئۆزگەرتىلدى، 1984 ـ يىلى 6 يىللىق تۈزۈم ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ھازىرغىچە يولغا قويۇلۇۋاتىدۇ.

4. ئۇلگىلىك باشلانغۇچ مەكتەپلەر

غۇلجا ناھىيىلىك 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ بۇ مەكتەپ ناھىيە بازىرىدىكى يەكەن مەھەللە يولىغا جايلاشقان بولۇپ، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى بىلەن كوچا ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئەسلى ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ (ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتەپ) قارىمىقىدىكى خەنزۇ تىلى سىنىپى ئىدى، 1958 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا ئاران بىر ئوقۇتقۇچى، 10 نەچچە ئوقۇغۇچى بار ئىدى. 1964 ـ يىلى ھازىرقى ئورۇنغا يۆتكىلىپ غۇلجا ناھىيىلىك خەنزۇ مەكتەپ دەپ ئاتالدى، ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى، 1978 ـ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ دەپ ئاتالدى. مەكتەپنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 3.38 مو، مەكتەپ بىناسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 3302 كۋادرات مېتىر، ھازىر 31 سىنىپ (جۈملىدىن 4 تەييارلىق سىنىپى)، 1132 ئوقۇغۇچى، 63 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى بار، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ لاياقەتلىك نىسبىتى %100. مەكتەپتە پارتىيە ياچېيكىسى رەھبەرلىكىدىكى مەكتەپ مۇدىرى

مەسئۇل بولۇش توزۇمى يولغا قويۇلغان، تەشكىلىي ئاپپاراتى سافلام، ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى مۇكەممەل، ئوقۇتقۇچىلىرى تولۇق، تۈرلۈك قائىدە - تۈزۈملىرى، ھۆججەت ئارخىپ، كەسپىي ئارخىپلىرى تولۇق، ئوقۇش تەۋەلىكىنى باشقۇرۇشى مۇكەممەل، ئوقۇتۇش سۈپىتى ياخشى بولۇپ، مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى، مۇستەھكەملىنىش نىسبىتى، ئوقۇش پۈتتۈرۈش نىسبىتىدىن ئىبارەت «تۆت نىسبەت» 100%كە يەتتى.

بايتوقاي يېزىسى ئارائون باشلانغۇچ مەكتىپى بۇ مەكتەپ 1976 - يىلى شۇ يەردىكى ئاممىنىڭ مەبلەغ توپلىشى بىلەن سېلىندى. مەكتەپنىڭ كۆلىمى 15 مو، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇشقا ئىشلىتىلىدىغان يېرى 20 مو. خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق مەكتەپ بىناسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 850 كۋادرات مېتىر. ھازىر 12 سىنىپ، 312 ئوقۇغۇچى، 19 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى بار، سىنىپ، ئىشخانىلارنىڭ ئۈستەل - ئورۇندۇقلىرى تولۇق. 9000 يۈەنلىكتىن ئارتۇق تەجرىبە سايمىنى بار، 1000 دىن كۆپرەك كىتاب ساقلىنىۋاتىدۇ، رەڭلىك تېلېۋىزور، سىنئالغۇ ۋە سىنقويغۇ، پروكسىيە ئاپپاراتى، ئۇنئالغۇ قاتارلىق ئېلېكترلەشكەن ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى تولۇق؛ يەنە پېدالللىق فىسگارمۇن، ئېلېكترونلۇق رىيال، ئاككوردىيون ۋە ۋاسكېتبول، ۋالىبول، يالاڭ تورنىك، قوش تورنىك قاتارلىق سايمانلار تولۇق. مەكتەپ ھويلىسىغا قارىغاي، ئاق تېرەك تىكىلگەن، گۈلخانا، ھەيكەل ياسالغان، قورۇ تېمى رەتلىك، مەكتەپ دەرۋازىسى كۆركەملەشتۈرۈلگەن. 1987 - يىلدىن كېيىن ئوقۇتۇش سۈپىتى ئىزچىل يېزا بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى شۇنداقلا ناھىيە بويىچە ئىلغار مائارىپ ئورنى ھېسابلىنىدۇ.

§ 3 . ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى

1. ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ

تەرەققىيات ئەھۋالى 1957 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى جېلىلىيۈزىگە كۆچتى. ياندۇرقى يىلى دۆلەت 85 مىلك يۈەن پۇل ئاجرىتىپ غۇلجا ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنى قۇردى، شۇ يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە 300 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. 1964 - يىلى ئوتتۇرا مەكتەپكە ناھىيە تەۋەسىدىن تۆنجى قېتىم خەنزۇ تىلىدا دەرس ئاڭلايدىغان 36 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىپ، 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە بىر تولۇقسىز سىنىپ ئېچىلدى. ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپىدە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپىدىن 2 سى ئېچىلىپ، 92 يېگى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. 1974 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاران 5 ئوتتۇرا مەكتەپ بار ئىدى، ئەڭ دەسلەپ قۇرۇلغان ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ قالدى، باشقا 4 ئوتتۇرا مەكتەپتە يەقەت تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى بارئىدى؛ ئوقۇغۇچى 2158 (بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 306) بولۇپ، 71 سىنىپ (تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ 7) قا بۆلۈندى، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 178 بولدى. 70 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە گۈڭشې، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىدا ئارقا - ئارقىدىن ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلۇپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى تېز راۋاجلىنىشتەك ۋەزىيەت شەكىللەندى، نۇرغۇن ئوتتۇرا مەكتەپلەردە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپلىرى ئېچىلدى. 1979 - يىلى ناھىيە بويىچە تۈرلۈك ئوتتۇرا مەكتەپتىن 25 ى، تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپىدىن 313 ى بار بولدى، ئوقۇغۇچىسى 9865 كە يەتتى؛ تولۇق ئوتتۇرا

سىنىپى 55 كە، ئوقۇغۇچىسى 2140 قا، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 874كە يەتتى.

1982 - يىلى ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ قارىسىقىدىكى قازاق سىنىپى ئەڭ ئاۋۋال بۆلۈنۈپ چىقىپ، غۇلجا ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلدى. ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ ياتاقلىق مۇكەممەل قازاق ئوتتۇرا مەكتىپى بولۇپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى قازاق ئوقۇغۇچىلار بۇ يەردە ئەڭ ياخشى ئوتتۇرا مەكتەپ تەربىيىسىگە ئېرىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. 1984 - يىلى 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە قوشۇمچە ئېچىلغان خەنزۇ تىلى سىنىپى يېڭى ئورۇنغا كۆچۈپ غۇلجا ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلدى. شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى (ئۇيغۇر، خەنزۇ بىرلەشكەن مەكتەپ بولۇپ، قوشۇمچە باشلانغۇچ مەكتەپ بۆلۈمى بار). 1986 - يىلى ئۇيغۇر سىنىپى 4 - ئوتتۇرا مەكتەپتىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، غۇلجا ناھىيىلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلدى (قوشۇمچە ئۇيغۇر تىلىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ بۆلۈمى بار).

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا مەكتەپ 30 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 21، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ 9، تولۇقسىز سىنىپ 407، ئوقۇغۇچىسى 13 مىڭ 848؛ تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى 118، ئوقۇغۇچىسى 4421؛ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 1508.

ئوقۇتۇش مەزمۇنى ۋە ئوقۇش تۈزۈمى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش مەزمۇنى بارا - بارا قېلىپلاشتى. 50 - يىللاردا ماتېماتىكا، ئەدەبىيات (تىل - ئەدەبىيات)، فىزىكا، خىمىيە، سىياسەت، بىئولوگىيە، چەت ئەل تىلى، مۇزىكا، تەنتەربىيە، گۈزەل - سەنئەت (ھۆسنىخەتنۇ ئۇنىڭ ئىچىدە)، جۇغراپىيە، ماقالە يېزىش قاتارلىق دەرسلەر ئوتتۇلەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئوقۇتۇش تەرتىپى قالايمىقانلاشتى، ئوقۇتۇش مەزمۇنى ئازلاپ كەتتى، دەرس ۋاقتىنى تەنقىد قىلىش يېغىنلىرى ئېگىلمۇالدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن كېيىن، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇشىدا دەرس ۋاقتى دۆلەتنىڭ ئوقۇتۇش پروگراممىسىغا ئاساسەن بىرتۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، مەملىكەت بويىچە بىرتۇتاش تۈزۈلگەن دەرسلىك قوللىنىلدى. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىن باشلاپ سىياسىي ئىدىيە، تىل - ئەدەبىيات، ماتېماتىكا (ئالگېبرا، گېئومېتىرىيە)، چەت ئەل تىلى (ئىنگلىز تىلى)، تارىخ، جۇغراپىيە، خىمىيە، بىئولوگىيە، تەنتەربىيە، مۇزىكا، گۈزەل - سەنئەت، ئەمگەك - تېخنىكا قاتارلىق دەرسلەر ئوتتۇلدى. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ دەرسلىكلىرى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ دەرسلىكلىرى بىلەن ئوخشاش بولدى، لېكىن دەرس سائىتى ئەھۋالغا قاراپ كۆپەيتىلدى ياكى ئازايتىلدى، باشلانغۇچ ماتارىپ ئوتتۇرا دەرىجىلىك ماتارىپقا ئۆزگەرتىلدى. ئوتتۇرا مەكتەپلەر دائىملىق ئوقۇتۇشتىن سىرت يەنە دائىم مەزمۇنى مول دەرستىن سىرتقى پائالىيەتلەرنى، ئالايلۇق، ھەر كۈنى 10 مىنۇت ئەتتىگەنلىك يېغىن، سىنىپ ئىتتىپاق ئەترىتى پائالىيىتى، پەن - تېخنىكا، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ۋە ھەپتىلىك سىنىپ يىغىنى قاتارلىقلارنى ئۇيۇشتۇردى.

ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتۇش تۈزۈمى جەھەتتە 1968 - يىلدىن ئىلگىرى 6 يىللىق ئوقۇش تۈزۈمى يەنى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ 3 يىللىق، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 3 يىللىق تۈزۈم يولغا قويۇلدى. 1968 - يىلدىن كېيىن 5 يىللىق ئوقۇش تۈزۈمى يەنى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ 3 يىللىق، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 2 يىللىق تۈزۈم يولغا قويۇلدى. 1973 - يىلدىن باشلاپ ئەتىيازدا مەكتەپ پۈتتۈرۈش كۈزدە مەكتەپ پۈتتۈرۈشكە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى ئوتتۇرا مەكتەپلەردە 6 يىللىق ئوقۇش تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئوقۇغۇچىلار تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە 3 يىل، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە 3 يىل ئوقۇغاندىن كېيىن ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان بولدى.

پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 1990 - يىلدىكى بىر ھەپتىلىك دەرس ئورۇنلاشتۇرۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 19 — 7

بىرلىكى: سائەت

ئوقۇش باسقۇچى / يىللىقلار / دەرس تۈرى		تولۇقسىز ئوتتۇرا			تولۇق ئوتتۇرا			ئومۇمىي دەرس سائىتى	
		1	2	3	1	2	3	تولۇقسىز ئوتتۇرا	تولۇق ئوتتۇرا
دۆلەت بەلگىلىگەن دەرس تۈرى	سىياسىي ئىدىيە	2	2	2	2	2	2	200	184
	تىل - ئەدەبىيات	6	5	5	4	3/4	5	534	375
	ماتىماتىكا	5	5	4	4	4	5	468	392
	چەت ئەل تىلى (1)	3	3		4/5			204	289
	چەت ئەل تىلى (2)	4	4	4		4		400	
	تارىخ	2	2	2	2	2		200	135
	جۇغراپىيە	3/2	2		3			153	102
	فىزىكا		2	3	3	3/2		164	187
	خىمىيە			3	3/2	3		96	187
	بىئولوگىيە	2/3	2/3			3		153	102
	تەنتەربىيە	2	2	2	2	2	2	200	184
	مۇزىكا	1	1	1				100	
	گۈزەل - سەنئەت	1	1	1				100	
	ئەمگەك - تېخنىكا	2	2	2	4 ھەپتە	4 ھەپتە	4 ھەپتە	200	12 ھەپتە
	سەنئەت				1	1			68
	ھەپتىلىك زۆرۈر دەرس				28	27	14		2206
	تاللانما دەرس				2	2	15		
پائالىيەت تۈرىدىكى دەرس	سىنىپ ئىتتىپاق ئەترىتى پائالىيىتى	1	1	1					
	پەن - تېخنىكا، مەدەنىيەت، تەنتەربىيە پائالىيىتى	2	2	2					
	ھەپتىلىك پائالىيەت	3	3	3					
	يەرلىك ئورۇنلاشتۇرغان دەرس	1	1					228	

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1950 — 1990 - يىلغىچە بولغان ماتارىپ ئەھۋالى

جەدۋەل: 19 — 8

يىللار	مەكتەپ			سىنىپ			ئوقۇغۇچى			ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى
	باشلانغۇچ مەكتەپ	ئونتۇرا مەكتەپ	جەمئىي	باشلانغۇچ مەكتەپ	ئونتۇرا مەكتەپ	جەمئىي	باشلانغۇچ مەكتەپ	ئونتۇرا مەكتەپ	جەمئىي	
1950	16		16	212	3	215	6620	154	6774	346
1951	18		18	239	8	247	7391	464	7855	346
1952	36		36	228	12	240	7721	739	8460	331
1953	46		46	226	43	269	8940	1435	10375	354
1954	48		48	228	44	272	9620	905	10525	385
1955	51		51	219	23	242	9177	490	9667	339
1956	44		44	234	15	249	9722	455	10177	318
1957	46		46	235	13	248	9280	675	9955	338
1958	34	1	35	218	29	247	9172	508	9680	343
1959	29	4	33	296	29	325	11950	1402	13352	378
1960	35	4	39	399	28	427	16034	2111	18145	513
1961	35	4	39	419	61	480	14947	2281	17228	578
1962	55	4	59	419	61	480	14539	1331	15870	553
1963	54	2	56	423	30	453	13996	1051	15047	595
1964	55	2	57	428	36	464	14915	950	15865	675
1965	59	5	64	421	60	481	16052	1057	17109	734
1966	83	6	89	575	35	610	18102	1099	19201	892
1967	83	5	88	487	24	511	12704	1012	13716	890
1968	83	5	88	475	24	499	13061	429	13490	892
1969	83	5	88	573	12	585	14115	917	15032	934
1970	76	5	81	677	20	697	21371	570	21941	1074
1971	77	5	82	680	22	702	21400	641	22041	1107
1972	113	5	118	843	22	865	25325	653	25978	1169
1973	116	5	121	1100	66	1166	31500	1613	33113	1281
1974	125	5	130	1103	71	1174	32816	2158	34974	1469
1975	115	8	123	1160	110	1270	34612	3225	37837	1504
1976	119	12	131	1339	207	1546	38446	5969	44415	1953
1977	130	16	146	1433	308	1741	42182	6502	48684	2206
1978	125	17	142	1442	331	1773	41596	9854	51450	2238
1979	121	25	146	1277	368	1645	41616	12005	53621	2963
1980	138	33	171	1542	361	1903	44931	12335	57266	3212
1981	138	34	172	1624	424	2048	46447	14991	61438	3358
1982	139	37	176	1644	455	2099	45125	15071	60196	3409
1983	139	37	176	1727	412	2139	45206	15314	60520	3431
1984	139	37	176	1730	474	2204	48659	15795	64454	3418
1985	145	32	177	1877	408	2285	50952	16980	67932	3374

3389	68323	18898	49425	2346	517	1829	174	28	146	1986
3323	66452	18198	48254	2189	517	1672	180	30	150	1987
3476	67087	19805	47282	2193	533	1660	178	30	148	1988
3433	66972	18869	48103	2220	525	1695	178	30	148	1989
3686	66562	18269	48293	2311	525	1786	178	30	148	1990

ئىزاھ: 1952 - يىلى غۇلجا شەھىرى قۇرۇلدى، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەر غۇلجا شەھىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، 1957 - يىلى ناھىيىلىك پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى كۆچكەندىن كېيىن شۇ جايدا يېڭىدىن ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى.

ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى تاللاپ تونۇشتۇرۇش

غۇلجا ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ بۇ مەكتەپ ناھىيە بازىرىدىكى مەدەنىيەت يولىنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان، ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى بىلەن كوچا ئارقىلىق قارىشىپ تۇرىدۇ، ئىگىلگەن يەر كۆلىمى 77 مو. 1958 - يىلى قۇرۇلغان، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە نامى غۇلجا ناھىيىلىك قىزىل قوغدىغۇچىلار ئوتتۇرا مەكتىپى دەپ ئۆزگەرتىلدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كېيىن ئەسلىدىكى نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1964 - يىلدىن باشلاپ تولۇقسىز خەنزۇ تىلى سىنىپى ئېچىلدى، 70 - يىللاردا ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق ئارىلاش ئوقۇيدىغان مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ شەكىللەندى. 1982 - يىلى قازاق تىلى سىنىپى، 1984 - يىلى خەنزۇ تىلى سىنىپى ئايرىپ چىقىلدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ قالدى.

مەكتەپ قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە 30 ئېغىز ئىشخانا، سىنىپ بار ئىدى. 70 - يىللاردا كەڭ كۆلەمدە كېڭەيتىپ قۇرۇلدى، 8271 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان سىنىپ، ئىشخانا، تەجرىبىخانا، ئوقۇغۇچىلار ياتىقى، ئاشخانا ۋە ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر تۇرالغۇ ئۆيى سېلىندى. 1988 - يىلى ناھىيە مالىيىسىدىن 1 مىليون 700 مىڭ يۈەن مەبلەغ ئاجرىتىلىپ، كۆلىمى 4159 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان 5 قەۋەتلىك بىر ئوقۇتۇش بىناسى سېلىندى. بۇ بىنانىڭ شەكلى كۆركەم، ئالدىغا دەل - دەرەخ، چىمىلىق، گۈللۈكلەر رەتلىك جايلاشتۇرۇلغان، كەينىدىكى تەنتەربىيە مەيدانى كەڭ ھەم ئۆلچەملىك، بىنا ئىچىدىكى سۇ، پار، توك ۋە تازىلىق مۇئەسسەسلىرى تولۇق. كەڭكۇشادە ھەم يورۇق بولغان 30 ئېغىز سىنىپ بولۇپ، 1500 ئوقۇغۇچى سىغىدۇ. مۇقىم يېغىن زالى، ئىشخانا ۋە كۈتۈپخانا، قىرائەتخانىلار بار، بىئولوگىيە، فىزىكا، خىمىيە، ئېلېكترلەشكەن سىنىپ قاتارلىق تەجرىبىخانىلار سەپلەنگەن، 560 خىل تەجرىبە سايمىنى بار، تەجرىبىخانا شىمالىي شىنجاڭدىكى مەكتەپلەر ئىچىدە 1 - دەرىجىلىك ئۆلچەمگە يەتكەن تەجرىبىخانا ھېسابلىنىدۇ. 1984 — 1990 - يىلغىچە 8022 ئوقۇغۇچى ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈردى، 255 ئوقۇغۇچى ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكومىلارغا ئوقۇشقا كىردى.

1990 - يىلى مەكتەپتىكى سىنىپ 33 كە، ئوقۇغۇچى 1349 غا، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 114 كە، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ لاياقەتلىك نىسبىتى 85% كە يەتتى.

غۇلجا ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ بۇ مەكتەپ ناھىيە بازىرىدىكى دوستلۇق يولىنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان. ئەتراپى ناھىيە بازىرىدىكى ئورگان ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ۋە جېلىلىيۈزى بازىرىنىڭ بەشكۈۋرۈك كەنتىدىكى كەنت ئاھالىلىرىنىڭ تۇرالغۇ رايونى ھېسابلىنىدۇ، ئىگىلگەن يەر كۆلىمى 43.3 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3272 كۋادرات مېتىر. 1964 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىن تۇنجى قېتىم خەنزۇ تىلى بويىچە 36 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىپ، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە تولۇقسىز خەنزۇ تىلى سىنىپىدىن بىرى ئېچىلدى. 1973 - يىلى شۆبە مەكتەپ دەپ ئاتالدى ۋە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى بار بولدى، 1975 - يىلى خەنزۇچە مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ شەكىللەندى. 1984 - يىلى يېڭى مەكتەپ ئورنىغا كۆچتى،

19 سىنىپ ئېچىلدى، شۇ يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 915 كە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 76 گە يەتتى. بىر كورپۇس ئوقۇتۇش بىناسى بولۇپ، كۆلىمى 1382 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ، بىنا ئىچىدە سىنىپ، ئىشخانا بار، سۇ، توك، پار مۇئەسسەسلىرى تولۇق. يەنە بىر كورپۇس قوشۇمچە بىنا بولۇپ، ئىچىدە بىئو-خىمىيە، فىزىكا، تەجرىبە سىنىپى ۋە ئېلېكترلەشكەن ئوقۇتۇش سىنىپى بار، تەجرىبە ئۈسكۈنىلىرى تولۇق. بۇنىڭدىن باشقا 1100 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسى، ئاشخانا ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتىقى بار. مەكتەپ هويلىسى رەتلىك، پاكىز، ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ ئالدىدا گۈللۈك ۋە تىكتاك توپ ئۈستىلى بار. بىنانىڭ كەينى كەڭ كەتكەن تەنتەربىيە مەيدانى بولۇپ، گار، ۋالبول سېتكىسى تولۇق.

مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى ئوقۇتۇش - تەتقىقات ئىشلىرىغا ۋە ئەخلاق تەربىيىسى خىزمىتىگە ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى، ھەربىر سىنىپتا قارا دوسكا، قىزىل بايراق سەھنىسى ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ھەربىرىدە ئۆلچىمى سىتونى بار، مەكتەپ ئىستىلى ۋە مەكتەپ ئىنتىزامى ياخشى. 1990 - يىلى ئوبلاست، ۋىلايەت، ناھىيە تەرىپىدىن «ئەخلاق تەربىيە خىزمىتىدىكى ئىلغار مەكتەپ» بولۇپ باھالاندى.

1990 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 92گە، سىنىپ 25كە، ئوقۇغۇچى 1271گە يەتتى. 1984 - يىلدىن بۇيان 2000 دىن كۆپرەك ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى، 150 تىن كۆپرەك ئوقۇغۇچى مەملىكەت بويىچە ھەرقايسى ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكومىلارغا كىردى.

غۇلجا ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ بۇ پۈتۈن كۇنلۇك توزۇمدىكى قازاق ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ، ئەسلى ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە 1978 - يىلى ئېچىلغان قازاق سىنىپ ئىدى. 1982- يىل 9 - ئايدا 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدىكى ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىنىڭ جەنۇبىغا كۆچۈپ كېلىپ، ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلدى.

مەكتەپنىڭ ئىگىلىگەن يېرى 95 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 7. 2101 كۋادرات مېتىر. مەكتەپ ھويلىسىغا 10 مىڭ تۈپتىن ئارتۇق كۆچەت تىكىلدى، مۇھىتى گۈزەل، ناھىيىدىكى مەكتەپلەر ئىچىدە خىزمەت شارائىتى ئەڭ ياخشى بولغان ياتاقلىق توزۇمدىكى قازاق ئوتتۇرا مەكتەپ ھېسابلىنىدۇ. 44 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى-خىزمەتچى، 186 ئوقۇغۇچى، تولۇق ئوتتۇرا سىنىپتىن 3ى، تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپتىن 3 ى بار. بىر (2 تونناسلىق) پارقازان ئۆيى، 36 ئېغىز ئوقۇغۇچىلار ياتىقى، بايتوقاي يېزىسىدا 93 مو تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچانلىق بىلەن ئوقۇش بازىسى بار.

2. كەسپىي ئوتتۇرا مەكتەپ

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئىلىدا ئالىي كەسپىي مەكتەپتىن بىرى قۇرۇلۇپ، خىمىيە سانائىتى، ماشىنىسازلىق، چارۋىچىلىق، مال دوختۇرلۇق، كۆن - خۇرۇمچىلىقتىن ئىبارەت 5 سىنىپقا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق ئوتتۇرا مەكتىپىدىن 5 ى قۇرۇلدى. بۇ مەكتەپلەردە يېرىم كۈن ئىشلەپ، يېرىم كۈن ئوقۇش يولغا قويۇلدى. 1960 - يىلى ناھىيە بازىرىدا دېھقانچىلىق ئوتتۇرا مەكتىپىدىن بىرى قۇرۇلۇپ، 341 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. 1965 - يىلى 280 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. 1972 - يىلى ماۋارىپ خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى يېزىلارغا قارىتىلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق ئوتتۇرا مەكتىپىدىن 15 ى قۇرۇلدى. دېھقانچىلىق ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە مەدەنىيەت، كەسىپ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىنى بىرلەشتۈرۈشتەك ئوقۇتۇش ئۇسۇلى يولغا قويۇلدى، كېيىنكى مەزگىللەردە ئوقۇتقۇچى يېتىشمىگەنلىكى، ئوقۇتۇش ماتېرىيالى تولۇق بولمىغانلىقى، ئوقۇتۇش ئۇنۇمى ياخشى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، دېھقانچىلىق مەكتەپلىرى پەيدىنپەي ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى.

1986 - يىلى ناھىيىدىكى ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئومۇمىيۈزلۈك كەسپىي تېخنىكا دەرسلىرى

ئۆتۈلۈشكە باشلىدى. دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوتتۇرا تېخنىكوم سىنىپى ياكى دېھقانچىلىق (چارۋىچىلىق) سىنىپلىرى ئېچىلدى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردە باشلانغۇچ دەرىجىلىك كەسپىي سىنىپ ئېچىلدى ھەمدە قىسمەن ئادەتتىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەر كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە ياكى دېھقانچىلىق (چارۋىچىلىق) تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلىرىگە ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانىدا دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى كەسپى تولۇق ئوتتۇرا سىنىپىدىن 2 سى (ئۈيغۇرچە بىر سىنىپ، خەنزۇچە بىر سىنىپ) ئېچىلدى. 1987 - يىلى ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى 2 يىللىق تۈزۈمدىكى سىنىپقا ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىدىن 79 نى قوبۇل قىلدى. ئۈيغۇر تىلى، خەنزۇ تىلى ۋە تىل - ئەدەبىيات، سىياسەت دەرسلىرى ئۆتۈلدى. 1988 - يىلى 3 يىللىق فېلدشېرلىق كەسپى سىنىپىغا 88 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. 1989 - يىلى ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە بىر رۇس تىلى كەسپى تولۇق سىنىپى ئېچىلىپ، 52 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ مالىيە - ستاتىستىكا سىنىپىدىن بىرنى ئېچىپ، 45 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. سادىقيوزى يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ دېھقانچىلىق بىلىملىرىنى ئۆگىنىش كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا سىنىپىدىن بىرنى ئېچىپ، 50 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى، ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش، تۇپراق بىلىملىرى، زىرائەت ئۆستۈرۈش، چارۋىچىلىق - مال دوختۇرلۇق ۋە باغىچىلىقتىن ئىبارەت كەسپىي دەرسلەر ئۆتۈلدى، ھەپتىدە 6 سائەت كەسپىي ئۆگىنىش ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1990 - يىلى بۇ ئوتتۇرا مەكتەپ ئارقا - ئارقىدىن ئاگرونومىيە كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى ئېچىپ، 42 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ خەنزۇ تىلى كەسپىي سىنىپىغا 48 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى، ھەپتىدە 10 سائەت كەسپىي دەرس ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە تەربىيىلەنگەن ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، بىر قىسمى كەسپىي خىزمەت ئورۇنلىرىغا ئورۇنلىشىپ ئۆگەنگەن بىلىملىرىنى ئەمەلىيەتتە قوللىنىشنى ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇردى.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئوقۇغۇچى، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ 1986 - يىلدىكى مىللەت تەركىبى

جەدۋەل: 19 — 9

تۈرى / مىللەتلەر	باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى		ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى		ئومۇمىي ئوقۇغۇچى		ناھىيىدىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى	
	سانى	%	سانى	%	سانى	%	سانى	%
ئۈيغۇر	27822	56.29	10804	57.17	38426	56.24	1822	53.76
قازاق	5262	10.65	1344	7.11	6605	9.67	404	11.92
خەنزۇ	8500	17.19	5188	27.45	13899	20.34	911	26.88
خۇيزۇ	6538	13.23	1395	7.39	7933	11.61	207	6.11
باشقا مىللەتلەر	1303	2.64	167	0.88	1460	2.14	45	1.33
جەمئىي	49425		18898		68323		3389	

ناھىيىنىڭ يېزا، بازار، مەيدان - فېرمىلىرىدىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 1987 - يىلدىكى ئاساسىي ئەھۋالى

جەۋەل: 19 — 10

تۈرى / ئورۇن	مەكتەپ		ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى		مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى		ئىزاھ
	ئوتتۇرا مەكتەپ	باشلانغۇچ مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ	باشلانغۇچ مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ	باشلانغۇچ مەكتەپ	
جېلىلىۋزى بازىرى	5	4	296	136	3656	2917	ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى بىر، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى، خىزمەتچى 41، ئوقۇغۇچى 250
دۆڭبازار بازىرى	1	4	70	87	930	1669	
دادامتۆ يېزىسى	1	8	40	114	885	2614	
پەنجەم يېزىسى	2	9					ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 201، ئوقۇغۇچى 4928
تۆرپانىيۈزى يېزىسى	1	9					ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 185، ئوقۇغۇچى 3879
خۇدىيارىيۈزى يېزىسى	1	8	41	138	547	2893	
سادىقىيۈزى يېزىسى	1	1		38		975	
موللىستوختىيۈزى يېزىسى		4		89		1861	باشلانغۇچ مەكتەپتە 7 تولۇقسىز سىنىپ قۇرۇلغان
چۆلۈقاي يېزىسى	1	6	30	152	435	2965	
ئۈچئون يېزىسى	2	17					ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 299، ئوقۇغۇچى 8800
ئونيار يېزىسى	1	8					ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 203، ئوقۇغۇچى 3872
مازار يېزىسى	1	4					ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 68، ئوقۇغۇچى 1888
قاش يېزىسى	2	8					ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 211، ئوقۇغۇچى 4003
سامسىيۈزى يېزىسى	1	7					ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 113، ئوقۇغۇچى 2727
ئۈيغۇر ئۈچئون يېزىسى	1	8		77		1835	
بايتوقاي يېزىسى	2	9	43	90	521	2387	
يېڭىتام يېزىسى	1	11					ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 174، ئوقۇغۇچى 2819
ئاراڭۆستەك يېزىسى	1	11					ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 152، ئوقۇغۇچى 2383
دولان دېھقانچىلىق مەيدانى	2	5					ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 82، ئوقۇغۇچى 1541
ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى	1	5					ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 102، ئوقۇغۇچى 1366
ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى	1	3					ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 30، ئوقۇغۇچى 446
توسون چارۋىچىلىق فېرمىسى	1		24		280		
بوربوسون چارۋىچىلىق فېرمىسى		1					ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 38، ئوقۇغۇچى 430

§ 4 . سىياسىي ئىدىيە تەربىيىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ياش - ئۆسمۈر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىدىيىۋى تەربىيە خىزمىتىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى، ئوقۇغۇچىلارنى ئەخلاقىي، ئەقلىي، جىسمانىي جەھەتلەردىن ئەتراپلىق يېتىلدۈرۈشنى تەشەببۇس قىلدى. 50 - يىللاردا ناھىيىمىزدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئۆسمۈر ئاۋانگارتلار ئەترىتى قۇرۇلۇپ، ياش - ئۆسمۈرلەر ئارىسىدا «ۋەتەننى سۆيۈش، خەلقنى سۆيۈش، ئەمگەكنى سۆيۈش» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. 60 - يىللاردا ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە لېئو ژېنشۇ، لېي فېڭ، ژاڭ جيې قاتارلىق قەھرىمان - ئۆلگىلەردىن ئۆگىنىش دولقۇنى كۆتۈرۈلۈپ، ياش - ئۆسمۈرلەردە مۇھەببەت بىلەن نەپرەتنى ئېنىق ئايرىش، قىيىنچىلىقتىن، ئۆلۈمدىن قورقماسلىق، كوللېكتىپنى قىزغىن سۆيۈش ۋە جان - دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتەك ئىدىيىۋى پەزىلەت يېتىلدۈرۈلدى. 70 - يىللاردا مەكتەپلەردە «سانائەتنى، يېزا ئىگىلىكىنى، ھەربىي ئىشلارنى ئۆگىنىش» ۋە «سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكىنى بىرلەشتۈرۈش» ، رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ۋە ئۇزۇندىلىرىنى ئۆگىنىش ئادەتكە ئايلاندى. 80 - يىللاردىن كېيىن دۆلەت سىياسىي ئىدىيىۋى تەربىيىنى ئوقۇتۇش پروگراممىسىغا كىرگۈزدى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيىمىزدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە سىياسەت دەرسى، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئىدىيە - ئەخلاق دەرسى كۆپەيتىلدى، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە «لەي نىڭدىن، جاڭ خەيدىدىن ئۆگىنىش» پائالىيىتى كەڭ كۆلەمدە قانات يايدۇرۇلدى. 1988- يىلى دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئەخلاق تەربىيىسى پروگراممىسى بىلەن ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ كۈندىلىك ھەرىكەت قائىدىسىنى ئېلان قىلدى، نەتىجىدە ناھىيىمىزدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر مول مەزمۇنلۇق تۈرلۈك پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇردى. پائالىيەت مەزمۇنى نۇتۇق سۆزلەش يىغىنى، ۋەزىيەتتىن دوكلات بېرىش يىغىنى، شېئىر دېكلاماتسىيە قىلىش يىغىنى، ئاساسىي تېمىلىق سىنىپ يىغىنى، ئىنقىلابىي ھېكايە ئېيتىش يىغىنى، ئىنقىلابىي كىشىلىك ھايات توغرىسىدا دوكلات بېرىش يىغىنى قاتارلىقلارنى ئۆتكۈزۈش، قىزىل بايراق سەھنىسى، تام گېزىتى، قارادوسكا قاتارلىقلار ئارقىلىق كومۇنىستىك كىشىلىك تۈرمۇش قارىشىنى تەكلەشنى تەشۋىق قىلىش، «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۈچنى قىزغىن سۆيۈش» ، «ئۈچتە ياخشى سىنىپ قۇرۇش، بىر ئۆلاد يېڭى ئىستىل تەكلەش»نى تەشەببۇس قىلىش، غايىلىك، ئەخلاقلىق، مەدەنىيەتلىك، ئىنتىزامچان بولغان بىر ئۆلاد يېڭى كىشىلەرنى يېتىشتۈرۈشتىن ئىبارەت بولدى. 1989 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى ئەخلاق تەربىيىسى خىزمەت مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىپ، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا كىشىلىك تۈرمۇش قارىشى، ئەخلاق، ۋەتەنپەرۋەرلىك، قانۇن- تۈزۈم، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئەمگەك ۋە سىياسىي ۋەزىيەت تەربىيىسى بېرىشنى تەكىتلىدى.

ناھىيە بويىچە 30 ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ھەممىسىدە ئىتتىپاق تەشكىلاتى، ھەربىر سىنىپتا ئىتتىپاق ياچېيكىسى قۇرۇلدى، ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە مەخسۇس كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى كومىتېتى (باش ياچېيكا) شۇجىسى قويۇلدى. ئىتتىپاق ياچېيكىلىرى سىنىپ مۇدىرلىرى بىلەن زىچ ماسلىشىپ، پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ ئىدىيىۋى سىياسىي خىزمەت ئىشلىشىگە يارەملەشتى، ناھىيە بويىچە مەكتەپلەردىكى ياش - ئۆسمۈر ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۆزلۈكىدىن ئاكتىپ ئۆگىنىپ، مەكتەپ قائىدىسىگە، مەكتەپ ئىنتىزامىغا، قانۇنلارغا رىئايە قىلغانلىقتىن، مەكتەپنىڭ كەيپىياتى ناھايىتى ياخشى بولدى.

Ⅱ باب

چوڭلار مائارىپى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن سىياسىي جەھەتتە ئۆزۈل - كېسىل قەد كۆتۈرگەن كەڭ كەمبەغەل دېھقانلار مەدەنىيەت جەھەتتىمۇ قەد كۆتۈرۈشنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەنىدى. نەچچە 10 يىلدىن بۇيان، ساۋات چىقىرىش، مەدەنىيەت تولۇقلاش ئۆگىنىشىگە، بىلىم ئاشۇرۇشقا تەشكىللەش، سىرتتىن ئوقۇش، ئىلىكترلەشكەن مائارىپ، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ ئىمتىھان بېرىش قاتارلىق ھەر خىل ئۇسۇللار ئارقىلىق كۆپلىگەن ئادەتتىكى ئامما بىلەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ مەلۇماتى ئۆزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، ئالىي مەكتەپكە كىرىلمەي قالغان نۇرغۇن ئىرادىلىك ياشلار جاپالىق تىرىشىش ئارقىلىق ئالىي مەكتەپ دىپلومى ئالدى. چوڭلارنىڭ ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ ئالىي مەكتەپكە كىرىش ئىمتىھانىنى مىسالغا ئالىدىغان بولساق، بۇ ئىمتىھان 1985 - يىلى باشلانغاندا ناھىيە بويىچە ئىمتىھان بېرىشكە تىزىملاتقانلار ئاران 52 ئىدى، 1990 - يىلىغا كەلگەندە بىراقلا 2271 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي يەككە پەنلەر بويىچە لاياقەتلىك گۇۋاھنامىسى ئالغانلار 1067، ئالىي تېخنىكوم دىپلومى ئالغانلار 34، ئوتتۇرا تېخنىكوم دىپلومى ئالغانلار 27.

§1. ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) ناھىيىدە ئامما‌ۋى ئۆگىنىش سارىيى قۇرۇلدى، مەكتەپلەردىمۇ ساۋات چىقىرىش سىنىپى، خەت سوراش ئورنى قاتارلىقلار قۇرۇلدى، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خېلى كەڭ ئۇنۇم بەردى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) قىشلىق ئۆگىنىش ھەرىكىتى جەريانىدا ناھىيە بويىچە 1600 كىشى ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئۆگىنىشىگە قاتناشتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ مەلۇماتى ۋە ئىدىيىۋى، سىياسىي ئېڭىنى تېز يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئىشىنى كۈندىلىك ئىشلار كۈن تەرتىپىگە كىرگۈزدى. 1953 - يىلى ئىلىپ بېرىلغان مەملىكەت بويىچە تۇنجى قېتىملىق نوپۇس تەكشۈرۈشتە ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى 65 مىڭ 929 كىشى ئىچىدە ساۋاتلىق بولغانلار ئاران %10 نى ئىگىلىدى. 50 - يىللاردا ناھىيە بويىچە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. 1956 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش جەمئىيىتى قۇرۇلدى، رايون، يېزىلاردا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتى چىڭ تۈتۈلدى. 1952 — 1962 - يىلغىچە ناھىيىلىك پارتكوم ھەر يىلى مائارىپ تارماقلىرىنىڭ ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتى لايىھىسىنى تۈزۈپ چىقىشىغا يارەملەشتى، قىشلىق دەم ئېلىش پەسلىدە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسى ئاچتى. ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئۆگىنىشىگە ھەر يىلى 5000 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، 1956 — 1960 - يىلغىچە بولغان 5 يىلدا

ناهيه بويىچه 30 نەچچه مىلك كىشى ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش ئۇگىنىشىگە قاتناشقان. نەكشۈرۈش ئارقىلىق 22 مىلك 479 كىشىنىڭ ساۋادى چىققان. خۇدىيارىۋزى يېزىسىنىڭ ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بولغاچقا، يۇقىرى دەرىجىلىك ئالاقىدار تارماقلارنىڭ نەقدىرلىشىگە ئېرىشكەن، بۇ يېزىنىڭ ئىش ئىزلىرى «ئىلى گېزىتى»گە بېسىلغان.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناهيىنىڭ نوپۇسى تېز كۆپەيدى، ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش خىزمىتى توختاپ قالغاچقا، ساۋاتسىزلار ھەسسىلەپ كۆپەيدى.

1978 - يىل 10 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق چوڭلار ماتارىپى ئىدارىسى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش خىزمىتى ھەققىدە ناهيىلەرگە «ئوقتۇرۇش» تارقىتىپ، ناهيىلەردىن زىيالىي ياشلار ۋە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى قاتناشقان ئاممىۋى خاراكتېرلىك ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش قوشۇنى تەشكىللەپ، 1983 - يىلى ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ ساۋات چىقىرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىاپ بولۇشنى تەلەپ قىلدى. ناهيىلىك مەدەنىيەت - ماتارىپ ئىدارىسى ئوقتۇرۇشنىڭ روھىغا ئاساسەن، 1979 - يىل 4 - ئايدا ناهيە بويىچە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇردى، گۈڭشې، مەيدانلاردا ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش ۋە «ئىشتىن سىرتقى ماتارىپ» رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش ۋە ئىشتىن سىرتقى ماتارىپ خىزمىتىگە مەخسۇس كادىر سەپلەندى. 1980 - يىلى ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش ۋە «ئىشتىن سىرتقى ماتارىپ» خىزمەت پىلانى تۈزۈپ چىقىلدى، شۇنىڭ بىلەن ناهيە بويىچە ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش خىزمىتى يەنە بىر قېتىم يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلدى. مەدەنىيەت - ماتارىپ ئىدارىسى بېتەكچىلىك قىلغان، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ياشلار ئىتتىپاقى، ئايالار بىرلەشمىسى، دېھقانلار جەمئىيىتى، خەلق ئەسكەرلىرى زىچ ماسلاشقان ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش قوشۇنى بەرپا قىلىندى. ناهيە مالىيىسىدىن ھەر يىلى 30 مىلك — 40 مىلك يۈەن مەخسۇس مەبلەغ ئاجرىتىلىپ، ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش ۋە ئىشتىن سىرتقى ماتارىپ خىزمىتىگە ئىشلىتىلدى. 1982 - يىلى ناهيىلىك مەدەنىيەت - ماتارىپ ئىدارىسى چوڭلار ماتارىپ ئىشخانىسى قۇردى. بۇ ئىشخانا يېزا- كەنتلەرنىڭ ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش ۋە ئىشتىن سىرتقى ماتارىپ خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. نوپۇسنى 3 - قېتىم تەكشۈرۈشتە، ناهيىدىكى 250 مىڭدىن كۆپرەك يېزا نوپۇسى ئىچىدە ياشلانغۇچ مەكتەپ مەلۇماتىدىن يۇقىرى نوپۇس %51نى ئىگىلەيدىغانلىقى مەلۇم بولدى. 1988 - يىلى ئاپتونوم رايون ۋە گوۋۈيۈەننىڭ يېزىلاردا ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش خىزمىتى توغرىسىدىكى 2 «نىزام»نى ئىزچىل ئەملىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن، ناهيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى «يېزىلاردا ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەت تۈزۈمى»نى تۈزۈپ چىقتى، ناهيە ۋە يېزىلاردىكى چوڭلار ماتارىپىغا مەسئۇل كادىرلار دائىم ئاساسىي قاتلامغا بېرىپ، ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش خىزمىتىنى تەكشۈردى ۋە ئۇنىڭغا ھەيدەكچىلىك قىلدى.

1984 — 1990 - يىلغىچە ناهيە بويىچە 585 قارار ساۋات چىقىرىش كۇرسى ئېچىلدى، كۇرسقا 18 مىلك 187 كىشى قاتناشتى، 11 مىلك 81 كىشى ساۋاتلىق بولدى. 1988 - يىل 11 - ئايدا ئىلى ۋىلايەتلىك چوڭلار ماتارىپى ئىدارىسى جېلىلىيۈزى بازىرىنى تەكشۈرۈپ ئوتكۈزۈۋالدى، بۇ بازار ناهيە بويىچە ئەڭ ئاۋۋال ساۋاتسىزلىق توگىتىلگەن ئورۇن بولۇپ قالدى. دۆڭمازار، سادىقيۈزى، بايتوقاي، ئوچئون، مازار، تۈرپانيۈزى، خۇدىيارىۋزى، ئۈيغۇر ئوچئون، ئەۋلىيا، توسون چارۋىچىلىق فېرمىسى 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ساۋاتسىزلىقنى توگىتىش ۋەزىپىسىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇنداپ بولدى، 1991 - يىل 4 - ئايدىكى تەكشۈرۈپ ئوتكۈزۈۋېلىشتا لايىقەتلىك بولدى. قالغان 13 يېزا، مەيدان - فېرمىنىڭ ھەممىسى 1992 - يىل 4 - ئايدا تەكشۈرۈپ ئوتكۈزۈۋېلىشتىن ئوتتى. ناهيە بويىچە 16 ياشتىن 40 ياشقىچە بولغان ياش - ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن 12 مىلك 686 كىشى ساۋادىنى چىقاردى، ئوگىنىش ئىقتىدارى يوق 870 كىشىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان 483 كىشى ساۋاتسىز ۋە چالا ساۋات بولۇپ، ساۋات چىقىرىش نىسبىتى %95 كە، ساۋاتلىقلار

نىسبىتى %98 كە يەتتى. شۇنىڭ بىلەن ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن تاماملىنىپ، بىكىتىلگەن ۋاقىتتىن 5 يىل بۇرۇن «ساۋاتلىق ناھىيە» بولۇش ئىشى ئەملگە ئاشۇرۇلدى.

2 §. كەسپىي مائارىپ

1. ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى

1963 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ناھىيىدىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ سەۋىيىسىنى ئۈستۈرۈش ئۈچۈن ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش كونسۇلتاتسىيە پونكىتى قۇرۇپ، يازلىق - قىشلىق تەتىل مەزگىللىدىن پايدىلىنىپ ئوقۇتقۇچىلارنى قىسقا مۇددەت تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش كونسۇلتاتسىيە پونكىتى ئۆزلۈكىدىن تاقىلىپ كەتتى. 1977 - يىلى ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش كونسۇلتاتسىيە پونكىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەمدە ياندۇرقى يىلىدىن باشلاپ ئوقۇتقۇچىلار قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەشكە ئۆيۈشتۈرۈلدى. 1979 - يىلى ئوقۇتۇش كۆچىنى يەنمۇ كۆچەيتىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك پىداگوگىكا مەكتىپى قۇرۇلدى، ياندۇرقى يىلىدىن باشلاپ، 2 يىللىق تۈزۈمدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش سىنىپىدىن پىرى ئېچىلدى، 39 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. 1981 - يىلى 2 يىللىق تۈزۈمدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەيدىغان 3 سىنىپ ئېچىلىپ (ئۇيغۇر تىلى سىنىپى 2، خەنزۇ تىلى سىنىپى بىر)، 116 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. 1983 - يىلغىچە پىداگوگىكا مەكتىپى 4 يىلدا 478 ئوقۇتقۇچى تەربىيىلىدى (قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەنگەن ئوقۇتقۇچىلار بۇنىڭ سىرتىدا). 1984- يىلى پىداگوگىكا مەكتىپى غۇلجا ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى دەپ ئۆزگەرتىلدى ۋە 2 يىللىق تۈزۈمدىكى بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپىغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا باشلىدى، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە 3 خىل تىلغا ئايرىلدى، ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە، تىل - ئەدەبىيات، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە قاتارلىق كۆپ خىل دەرسلەر ئوتتۇلۇشكە باشلىدى. 1990 - يىلغىچە ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى ئىلى ۋىلايىتىدىكى 8 ناھىيە، بىر شەھەرگە ھەر مىللەتتىن بولغان ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسىدىن 1007 نى تەربىيىلەپ بەردى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 634، قازاق 34، خەنزۇ 339.

بۇ مەكتەپ ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدىكى روزىمەتيۈزى كەنتىگە جايلاشقان، ئۆلكە يولى 314 - لىنىيىسىگە يېقىن، جەنۇب تەرىپى ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ بىلەن قوشنا، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 100 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3687 كۋادرات مېتىر، 15 سىنىپ، 2 كورپۇس ئوقۇغۇچىلار ياتىقى، بىر كورپۇس 2 قەۋەتلىك ئىشخانا بىناسى ۋە ئوقۇغۇچىلار ئاشخانىسى، ئامبار، داۋالاش ئۆيى، كۆزەتچى ئۆيى قاتارلىقلار بار. مەكتەپ ھويلىسى ياپيېشىل ئورمان بىلەن قاپلانغان، رەتلىك، تىنچ، كۆكەرتىلىپ گۈزەللەشتۈرۈلگەن كۆلەم %20، يوللىرى قاتتىقلاشتۇرۇلغان، تەنتەربىيە مەيدانى كەڭ، تەنتەربىيە مۇئەسسەسلىرى تولۇق. ئوقۇتۇش كىتاب - ماتېرىياللىرى، تەجرىبە سايمانلىرى، ئېلېكترلەشكەن ئوقۇتۇش سايمانلىرى ۋە تەنتەربىيە، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەتكە دائىر ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى ئاساسەن يۇرۇشلەشكەن. تەجرىبە قوراللىرى ۋە قوشۇمچە ئۈسكۈنىلەرنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 70 مىڭ يۈەندىن ئاشىدۇ. مەكتەپ قىرائەتخانىسىدا ساقلىنىۋاتقان ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە كىتاب 8000 نۇسخىدىن ئاشىدۇ.

1990 - يىلى مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 56 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 32. ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ئالىي مەكتەپنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەنلەر 11، مەخسۇس كۇرسىنى پۈتتۈرگەنلەر 13، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەر 8؛ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى (ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ

ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى) ئۇنۋانىغا ئىگىلەر 3، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋانىغا ئىگىلەر 7، باشلانغۇچ (يارداەمچى ئوقۇتقۇچى) ئۇنۋانىغا ئىگىلەر 8.

ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى سىنىپىنى پۈتتۈرگەنلەرنى (پىلان ئىچىدە قوبۇل قىلىنغانلارنى) دۆلەت جايلاردىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە ئوقۇتقۇچىلىققا تەقسىم قىلىشنى ھۆددىگە ئالدى. بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپىنى پۈتتۈرگەنلەر ئەسلىدىكى مەكتەپكە قايتىپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلدى، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى مەكتەپنىڭ تايانچ ئوقۇتقۇچىلىرى بولۇپ قالدى. كۆپلىگەن ئوقۇغۇچىلار مەكتەپلەرنىڭ مۇدىرلىق ۋەزىپىسى، ئىلمىي مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى.

2. يېزا ئىگىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە مەكتىپى

«7 - ماي» يېزا ئىگىلىك ئۇنۋېرسىتېتى 1975 - يىلى قۇرۇلدى، مەكتەپتە ئاگرونومىيە كەسپى بىلەن يېزا ئىگىلىك ماشىنىسازلىق كەسپى سىنىپلىرى ئېچىلدى، ئوقۇغۇچىلار يېزا ئىگىلىك ئەمەلىي تېخنىكىسى بويىچە تەربىيىلەندى، مەكتەپنى دېھقانلار باشقۇردى. 1978 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئۇنۋېرسىتېتى پارچىلىنىپ، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى بىلەن يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپى قۇرۇلدى. يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى، يېزا ئىگىلىك تېخنىكا خادىملىرى بىلەن دېھقان تېخنىكلارنى قوبۇل قىلىپ، قەرەلسىز قىسقا مۇددەتلىك تېخنىكىلىق تەربىيىلىدى، مەخسۇس ئوقۇتقۇچىدىن 4 ى، 2 ئىشچى، 3 ئېغىز سىنىپ، 10 نەچچە ئېغىز ئىشخانا، 60 يۇرۇش پارتا - ئورۇندۇق ۋە 100 كۇرسانت غىزالىنىدىغان ئاشخانا، ئوقۇغۇچىلار ياتىقى، كارىۋات، يوتقان - كۆرپە قاتارلىقلار بار.

1983 - يىلى يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى ئاساس قىلىنىپ يېزا ئىگىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە مەكتىپى قۇرۇلدى، ئۇ بۆلۈم دەرىجىلىك ئورۇن بولۇپ، ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىغا قارىدى، تەربىيىلەشنى يېغىپ تەربىيىلەشتىن ئاساسىي قاتلامدا نۇقتا تەسىس قىلىپ تەربىيىلەشكە ئۆزگەرتتى. يېزا ئىگىلىك رادىئو-تېلېۋىزىيە مەكتىپى ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە مەكتىپى چوڭقۇرىغان ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش پىلانى بويىچە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىدۇ، بىرتۇتاش چوڭلار ماتارىپى ئىمتىھانىغا قاتنىشىدۇ، سىرتتىن ئوقۇتۇش، يوز تۇرانە ئوقۇتۇش، ئۇنتالغۇ ئارقىلىق ئوقۇتۇش، رادىئو ئارقىلىق ئوقۇتۇش، تېلېۋىزىيە ئارقىلىق ئوقۇتۇشنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىدۇ، دۆلەت يېزا ئىگىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە مەكتىپى بىرتۇتاش ئۆزگەن دەرسلىكنى قوللىنىدۇ. ئوتتۇرا تېخنىكومنىڭ تېخنىكىلىق تەربىيىلەش ئۇسۇلىنى ئاساس قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىش ئورنى ۋەزىپىسى بويىچە تەربىيىلەش ۋە ئەمەلىي تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەشنى قانات يايدۇرىدۇ. 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 500 دىن كۆپرەك يېزا ياشلىرى ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار يېزا ئىگىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە مەكتىپىنى پۈتتۈرۈپ، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەلۇماتىغا ئىگە بولدى. 500 دىن كۆپرەك كىشى يېزا ئىگىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە مەكتىپىدە قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەندى، يېزا ئىگىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە مەكتىپىدە 10 يۇرۇش مۇكەممەل ئېلېكترلەشكەن ئوقۇتۇش ئۇسكۇنىسى بار، ھەر بىر سىنىپقا ئۇنتالغۇ، ئوقۇتۇش ماگنىتلىق لېنتىسى، پارتا - ئورۇندۇق قاتارلىقلار سەپلەنگەن. مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش ۋە تەشكىلىي باشقۇرۇش ئىشلىرىغا مەسئۇل 6 كەسپىي كادىر بار.

3. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكا مەكتىپى

بۇ مەكتەپ 1978 - يىلى «7 - ماي» يېزا ئىگىلىك ئۇنۋېرسىتېتىنىڭ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى سىنىپى ئاساسىدا قۇرۇلغان بولۇپ، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىغا قارايدۇ. 1985 - يىلى ئەسلىدىكى ئورنىدىن ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدىكى روزىمەتيۇزنىگە كۆچۈپ كەلدى. 1990 - يىل 3 - ئايدا ئىلى ۋىلايەتلىك ماتارىپ باشقارمىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى باشقارمىسىنىڭ تەستىقى بىلەن چوڭلار ماتارىپى سىستېمىسىغا

كىرگۈزۈلۈپ، 12 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى، جۈملىدىن مەخسۇس ئوقۇتقۇچىدىن 5 ى سەپلەندى. ئىشخانا، يىغىن زالى، سىنىپ، ئامبار، تەجرىبىخانا، ماشىنا ئۆيى، ماشىنا توختىتىش لاپىسى، ئاشخانا سېلىندى، ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 1325 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. رەڭلىك تېلېۋىزور، پروېكسىيە ئاپپاراتى، پروېكتور، سىنقويغۇ، ئۈن ـ سىن لېنتىسى، 55 ـ تېپلىق «تۆمۈر كالا» ماركىلىق تراكتور، كىچىك تۆت چاقلىق تراكتور، دىزېلماتور قاتارلىقلار بار. ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى تولۇق، يەنە ئۇرۇق سېلىش ماشىنىسى، كىچىك سۈلياۋ يوپۇق يېپىش ماشىنىسى، تراكتورغا سۆرىتىلىدىغان ساپان، قىزىلچا توغراش ماشىنىسى، يۇڭ قىرقىش ماشىنىسى ۋە باستۇرۇش ماشىنىسى قاتارلىق كۆپ خىل دېھقانچىلىق سايمانلىرى بار، بۇلار ئوقۇغۇچىلارنىڭ پراكتىكا قىلىشىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ مەكتەپ دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى مەشغۇلات خادىملىرىنى قىسقا مۇددەت تەربىيىلەشنى ئاساس قىلىدۇ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى كېڭەيتىش ۋە تېخنىكا جەھەتتىن مەسلىھەت بېرىشكە ئاكتىپ قاتنىشىپ كەلدى. مەكتەپ قۇرۇلۇپ 1990 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە تراكتورچى، كومبايىنچى، يۇڭ قىرقىغۇچى، رېمونتچى قاتارلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكا خادىمىدىن 8185 ى تەربىيىلەندى.

4. غۇلجا ناھىيىلىك سەھىيە كەسپىي تېخنىكا مەكتىپى

سەھىيە كەسپىي تېخنىكا مەكتىپى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدىكى روزىمەتيۈزى كەنت كومىتېتى ئىشخانىسىنىڭ غەرب تەرىپىگە جايلاشقان. يەر كۆلىمى 4 مو، ئۇ ئەسلى ناھىيىلىك سەھىيە خادىملىرىنى تەربىيىلەش پونكىتى ئىدى. 1985 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ناھىيە بويىچە يېزا ـ كەنت دەرىجىلىك سەھىيە خادىملىرىنى تەربىيىلەيدىغان مۇستەقىل ئوقۇتۇش ئاپپاراتى ھېسابلىنىدۇ، ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسىغا قارايدۇ. كەسپىي ئىشلىرىغا ئىلى ۋىلايەتلىك سەھىيە باشقارمىسى بىلەن ئىلى تىببىي مەكتەپ يېتەكچىلىك قىلىدۇ. ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا ناھىيىلىك ماۋارىپ ئىدارىسى مەسئۇل بولىدۇ. تەربىيىلەش پونكىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، بىر يىللىق تۇزۇمدىكى يېزا ـ كەنت دوختۇرلىرىنىڭ سەۋىيە ئۆستۈرۈش سىنىپى بىلەن بىرقارار سىستېرالىق، ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش كۇرسى ئاچتى، 131 ئوقۇغۇچىنى تەربىيىلىدى، بېرىم يىللىق تۇزۇمدىكى ئېلېكتروكاردىئوگرامما ئۆگىنىش كۇرسى، تەكشۈرۈش كۇرسىدىن بىر قارار ئېچىپ، 20 ئوقۇغۇچىنى تەربىيىلىدى، بىر قارار 3 يىللىق تۇزۇمدىكى فېلدشېرلىق كۇرسى ئېچىپ، 145 ئوقۇغۇچىنى تەربىيىلىدى؛ 400 ئوقۇغۇچى (قېتىم) تەربىيىلەندى، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ناھىيە، يېزا ـ كەنت داۋالاش-سەھىيە ئورۇنلىرىغا ۋە زاۋۇت ـ كانلارنىڭ داۋالاش ئۆيلىرىگە ئىشقا ئورۇنلاشتى.

1990 ـ يىلى مەكتەپنىڭ شتاتى 6 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى 3 (بىرى كاندىدات مۇدىر ۋراچ، 2 سى مەسئۇل ۋراچ)، ئوقۇغۇچى 150. مەكتەپتە مىكروسكوپ، بىر دانە ئېلېكتروكاردىئوگرامما ئاپپاراتى، بىر دانە سىنقويغۇ، بىر دانە پروېكسىيە ئاپپاراتى، بىر دانە بىرلەشمە ئاۋاز يالغۇچ بار، بىر قىسىم ئوقۇتۇش ئاسما خەرىتىسى، تەجرىبە سايمىنى ۋە كىتاب ماتېرىياللارمۇ بار. ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 360 كۋادرات مېتىر، قارىسىغدا ئامبۇلاتورىيە تەسىس قىلىنغان.

5. ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى

ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى 1973 ـ يىلى قۇرۇلدى. تورنىك، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، پۇتبول، قارىغا ئېتىش، تىكتاك توپ سىنىپلىرى ئېچىلغان، شۇ يىلى 140 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. مەخسۇس تېرىنىر 4، قوشۇمچە تېرىنىر 2، مەكتەپ مۇدىرى (قوشۇمچە) بىر، مۇئاۋىن مەكتەپ مۇدىرى بىر.

قارىغا ئېتىش ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپىنىڭ ئوقتىلىق تەربىيىلەش تۈرى ھېسابلىنىدۇ. 1978-يىلى مەخسۇس قارىغا ئېتىش مەيدانى ياسالدى. 1990 - يىلغىچە تەنتەربىيە مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئوبلاست، ۋىلايەت ئۆيۈشتۈرغان قارىغا ئېتىش مۇسابىقىلىرىگە قاتنىشىپ، 6 قېتىم كوللېكتىپ ئومۇمىي نومۇردا 1 - بولدى، 2 قېتىم كوللېكتىپ ئومۇمىي نومۇردا 2 - بولدى، بىر قېتىم «تەنتەربىيە گەخلاق - پەزىلەت مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى، شەخسلەر 16 ئالتۇن مېدال، 10 كۈمۈش مېدال، 8 مىس مېدال ئالدى.

تەنتەربىيە مەكتىپى قۇرۇلغاندىن بۇيان ئاپتونوم رايون، ۋىلايەتكە 22 تەنھەرىكەتچى، تەنتەربىيە ئىنىستىتۇت - مەكتەپلىرىگە 16 ئوقۇغۇچى يەتكۈزۈپ بەردى.

6. بوغالتىرلىق سىرتتىن ئوقۇتۇش پونكىتى

ئىش ئورنىدىكى بوغالتىرلارنى تەربىيىلەش ئۈچۈن 1989 - يىلى جۇڭخۇا بوغالتىرلىق غۇلجا ناھىيىلىك سىرتتىن ئوقۇتۇش پونكىتى قۇرۇلدى. 110 كۆادرات مېتىرلىق بىر ئوقۇتۇش بىناسى، 60 يۇرۇش پارتا-ئورۇندۇق، رەڭلىك تېلېۋىزور، سىنقويغۇ قاتارلىق ئوقۇتۇش سايمانلىرى بار، 3 ئوقۇتقۇچى سىرتتىن ئوقۇتۇش پونكىتىنىڭ ئوقۇتۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. پونكىت قۇرۇلغان يىلى مالىيە بوغالتىرلىق كەسپىگە 20 ئوقۇغۇچى، ياندۇرغى يىلى داۋاملىق 60 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى.

Ⅲ باب

مائارىپ باشقۇرۇش

§1. ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى

1950 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە 22 مەكتەپ، 66 ئوقۇتۇش نۇقتىسى، 230 ئوقۇتقۇچى بار ئىدى، ئوقۇتقۇچى يېتىشمىگەنلىكتىن ئوقۇتۇش سەۋىيىسى تۆۋەنرەك ئىدى. 1958 - يىلى تۇنجى ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى، مەكتەپتە ئاران 14 ئوقۇتقۇچى بار ئىدى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىپ، ئوقۇتۇش سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش كونسۇلتاتسىيە پونكىتى قۇرۇلدى. تەتىل مەزگىلىدىن پايدىلىنىپ ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش - تەربىيىلەشكە ئۆيۈشتۈرۈلدى، ئوقۇتقۇچىلىق ۋەزىپىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىغان بىر تۈركۈم ئوقۇتقۇچىلار تۆۋەنگە چۈشۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 1966 - يىلى 892 گە، 1977 - يىلى 2206 (جۈملىدىن ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 777) گە يەتتى. 80 - يىللاردىن كېيىن، ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مائارىپ ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، ئوتتۇرا مەكتەپ، باشلانغۇچ مەكتەپلەر قۇرۇلدى، ئوقۇتۇش ئورۇنلىرىغا كۆپلىگەن خەلق ئوقۇتقۇچىلىرى تولۇقلاندى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيىنىڭ ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى تېز زورايدى. 1990 - يىلى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 1508گە يەتتى (توختاملىق ئوقۇتقۇچى، ۋاكالىتەن دەرس ئوتكۈچى ئوقۇتقۇچىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە). ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسى ھەر يىلى مەلۇم ساندىكى ئوقۇتقۇچىلارنى بىلىم ئاشۇرۇش ئۈچۈن پېداگوگىكا ئىنىستىتوتلىرىغا تاللاپ ئۆتۈپ، باشلانغۇچ

مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇتقۇچىلار باشلانغۇچ مەكتەپته دەرس ئۆتۈش، ئوتتۇرا مەكتەپنىسى پۈتتۈرگەن ئوقۇتقۇچىلار ئوتتۇرا مەكتەپته دەرس ئۆتۈشتەك هالەتتى بارا - بارا ئۆزگەرتتى.

1984 - يىلى ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىدا ئالى ئاۋۇال ئوقۇتۇش كەسپىي ۋەزىپىسىنى باھالاپ بېكىتىش قانات يايدۇرۇلدى. 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 28 ئوقۇتقۇچى باھالىنىپ ئالىي دەرىجىلىك تېخنىكا ۋەزىپىسىگە تەكلىپ قىلىندى.

مەخسۇس ئوقۇتقۇچىلارنىڭ 1986 - يىلدىكى مەلۇمات نىسبىتى

جەدۋەل: 19 — 11

تۈرى / مەلۇماتى	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ		تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ		باشلانغۇچ مەكتەپ		جەمئىي	
	ئادەم سانى	%	ئادەم سانى	%	ئادەم سانى	%	ئادەم سانى	%
تولۇق كۇرسنى پۈتتۈرگەنلەر	4	0.5	43	14.5			47	1.5
تولۇق كۇرستا 2 يىلدىن ئارتۇق ئوقۇغانلار، مەخسۇس كۇرسنى پۈتتۈرگەنلەر	49	6.3	67	23			116	3.7
2 يىلدىن تۆۋەن تولۇق ۋە مەخسۇس كۇرس ئوقۇغانلار	18	2.5					18	0.6
ئوتتۇرا تېخنىكوم، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىسى پۈتتۈرگەنلەر	650	83	33	11.5	798	39.6	1481	48
ئوتتۇرا تېخنىكوم، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپته ئوقۇغانلار	60	7.7	153	51	711	35.8	924	29.5
ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇتقۇچىسى، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى					504	24.6	504	16.7
جەمئىي	781		296		2013		3090	

1990 - يىلدىكى ئالىي ئوقۇتقۇچىلار

جەدۋەل: 19 — 12

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	تەكلىپ قىلىنغان ۋاقتى	هازىرقى خىزمەت ئورنى	ئالىي ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي دەرىجىلىك ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىسى
سانتار ئەزىم	ئەر	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	ناھىيىلىك ماكارىپ ئىدارىسى	

ئابدۇقادىر ئوردى	ئەر	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى	ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك فىزىكا ئوقۇتقۇچىسى
ئىبراھىم سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	پېنسىيىدە	ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك ماتېماتىكا ئوقۇتقۇ- چىسى
ئابدۇل راخمان	ئەر	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا	ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك خىمىيە ئوقۇتقۇچىسى
ئۈمەرجان ئۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا	ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك فىزىكا ئوقۇتقۇچىسى
غەزىزە	ئايال	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا	ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك ماتېماتىكا ئوقۇتقۇ- چىسى
سەلىمە ئەخمەت	ئايال	قازاق	1988 - يىلى	ناھىيىلىك 3 - ئونتۇرا	ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك خىمىيە ئوقۇتقۇچىسى
زاكىر تۇقان	ئەر	قازاق	1988 - يىلى	ناھىيىلىك 3 - ئونتۇرا	ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك ماتېماتىكا ئوقۇتقۇ- چىسى
ماخمۇت ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	خۇدىيارىۋزى يې- زىلىق ئونتۇرا مەكتەپ	ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك تىل- ئەدەبىيات ئوقۇتقۇ- چىسى
ئايشەم قىتار	ئايال	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	خۇدىيارىۋزى يې- زىلىق ئونتۇرا مەكتەپ	ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك فىزىكا ئوقۇتقۇچىسى
ئابدۇل قېيسم	ئەر	ئۇيغۇر	1990 - يىلى	تۇرپانىۋزى يېزا- لىق ئونتۇرا مەك- تەپ	ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك ماتېماتىكا ئوقۇتقۇ- چىسى
مەمەتجان راشىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	1988 - يىلى		ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك تىل- ئەدەبىيات ئوقۇتقۇ- چىسى
مەنسۇرجانارت مەمەت	ئەر	قازاق	1988 - يىلى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا	ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك خىمىيە ئوقۇتقۇچىسى
جو شۇشاك	ئەر	خەنزۇ	1988 - يىلى	پېنسىيىدە	ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك تىل- ئەدەبىيات ئوقۇتقۇ- چىسى
ژاك گۇاڭژۇ	ئەر	خەنزۇ	1988 - يىلى	ناھىيىلىك 2 - ئونتۇرا	ئونتۇرا مەكتەپ ئا- لىي دەرىجىلىك خىمىيە ئوقۇتقۇچىسى

شۇ شۇەنمۇ	ئەر	خەنزۇ	1988 - يىلى	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا	ئوتتۇرا مەكتەپ ئا. لىي دەرىجىلىك ئىنگلىز تىلى ئوقۇتقۇچىسى
زياڭ چۈڭگو	ئەر	خەنزۇ	1988 - يىلى	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا	ئوتتۇرا مەكتەپ ئا. لىي دەرىجىلىك جۇغرافىيە ئوقۇتقۇچىسى
ژۇ گوجى	ئەر	خەنزۇ	1988 - يىلى	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بەـ لىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	ئوتتۇرا تېخنىكوم ئالىي دەرىجىلىك تىل- ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى
چېن دۆڭشياڭ	ئەر	خەنزۇ	1988 - يىلى	ئۇچۇتون يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئا. لىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
شۇ جەنلى	ئەر	خەنزۇ	1990 - يىلى	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بەـ لىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	ئوتتۇرا تېخنىكوم ئالىي دەرىجىلىك پېداگوگىكا لېكتورى
تۆلى بەكرى مەشىمت	ئەر	قازاق	1988 - يىلى	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بەـ لىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	ئوتتۇرا تېخنىكوم ئالىي دەرىجىلىك پېداگوگىكا لېكتورى
ئابدۇللا ھاشىر	ئەر	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بەـ لىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	ئوتتۇرا تېخنىكوم ئالىي دەرىجىلىك ماتارىپ لېكتورى
بارى ئابلىز	ئەر	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بەـ لىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	ئوتتۇرا تېخنىكوم ئالىي دەرىجىلىك لېكتورى
ئەدھەم ناسىر	ئەر	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	پەنجىم يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئا. لىي دەرىجىلىك فىزىكا ئوقۇتقۇچىسى
جاۋ رۇيلىن	ئايال	خەنزۇ	1988 - يىلى	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا	ئوتتۇرا مەكتەپ ئا. لىي دەرىجىلىك بىئولوگىيە ئوقۇتقۇچىسى
پازىل داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	پېنسىيەدە	ئوتتۇرا مەكتەپ ئا. لىي دەرىجىلىك خىمىيە ئوقۇتقۇچىسى
زۇلھايات خېيىر	ئايال	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	پېنسىيەدە	ئوتتۇرا مەكتەپ ئا. لىي دەرىجىلىك تارىخ ئوقۇتقۇچىسى
زەينەپ جىلىل	ئايال	ئۇيغۇر	1988 - يىلى	پېنسىيەدە	باشلانغۇچ مەكتەپ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى

2 § . ئوقۇتۇشنى باشقۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە ئادەتتە كىم مەكتەپ ئاچسا شۇ مەكتەپ باشقۇرۇش پرىنسىپى قوللىنىلدى. خۇسۇسلار ئاچقان مەكتەپنى مەكتەپ ئاچقان كىشى ياكى كوللېكتىپ باشقۇردى. ئۇيۇشما ئاچقان مەكتەپنى ئۇيۇشما باشقۇردى، ھۆكۈمەت قارىمىقىدىكى مەكتەپنى ھاكىم بىۋاستە باشقۇردى ياكى ماارىپ مۇپەتتىشى ھاكىمغا ھەمكارلىشىپ باشقۇردى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ماارىپ بۆلۈمى تەسىس قىلدى، ناھىيە قارىمىقىدىكى مەكتەپلەرنى ماارىپ بۆلۈمى باشقۇرىدىغان بولدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944- يىلى) ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتلىدى. ئۇچ ۋىلايەت مەمۇرىي مەھكىمىسى ماارىپ بۆلۈمى قۇرۇپ، بۇ بۆلۈمنى ئوقۇتقۇچىلارنى تاللاپ ئۆتۈشكە، مەكتەپ مۇدىرلىرىنى تەيىنلەشكە، خىراجەتنى تەكشۈرۈپ بېكىتىشكە، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش پىلانىنى چۈشۈرۈشكە، ئوقۇتۇش پىلانى ۋە پروگراممىسىنى تۈزۈشكە، مەكتەپ باشقۇرۇش نىزاملىرىنى ئېلان قىلىشقا مەسئۇل قىلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت - ماارىپ، مەھىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىپ، ناھىيىنىڭ ماارىپ خىزمىتىگە مەسئۇل قىلدى. ماارىپ بۆلۈمى پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ماارىپ خىزمىتىگە دائىر قانۇنچىن، سىياسەت، ئەمر - پەرمانلىرىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، بىرتۇتاش ئوقۇتۇش پىلانىنى ئىجرا قىلدى، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى سىياسىي ۋە كەسپىي ئۆگىنىشكە تەشكىللەپ، ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەپ، ئىلغار ئوقۇتۇش تەجرىبىلىرىنى خۇلاسىلەپ ۋە كېڭەيتىپ، مەكتەپنىڭ كۈندىلىك خىزمەتلىرىگە يېتەكچىلىك قىلدى، مەكتەپ خىراجىتىنى باشقۇردى، چوڭلار ماارىپى، كەسپىي ماارىپ ۋە يەسلى ماارىپىنى تەشكىللىك يولغا قويدى. ماارىپ بۆلۈمىنىڭ رەھبەرلىكىدە مەكتەپ مۇدىرلىرى ئۆز مەكتىپىنىڭ خىزمەت پىلانىنى، سىنىپ تەربىيىچىلىرى سىنىپنىڭ خىزمەت پىلانىنى، دەرس ئوتكۈچى ئوقۇتقۇچىلار پەسىللىك ئوقۇتۇش پىلانى ۋە دەرس سائىتى پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى. 60 - يىللارنىڭ ئۇتكۈچى ئوقۇتقۇچىلار پەسىللىك ئوقۇتۇش پىلانى ۋە دەرس سائىتى پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر 3 قېتىم تەرتىپكە سېلىندى، ئوقۇش يېشىدىن ئېشىپ كەتكەن 3823 ئوقۇغۇچى قايتۇرۇلدى، 60 ئوقۇتقۇچى تۆۋەنگە چۈشۈرۈلدى. 1963 - يىلى مەدەنىيەت - ماارىپ بۆلۈمى جېلىلىيۈزى خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتىپى تۈزگەن «ئون تۈرلۈك ئوقۇتۇش قائىدىسى»نى كېڭەيتىپ، «بەشتە ياخشى ئوقۇغۇچى»، «بەشتە ياخشى ئوقۇتقۇچى»، «بەشتە ياخشى سىنىپ»، «بەشتە ياخشى مەكتەپ» لەرنى باھالاش شەرتلىرىنى تۈزۈپ چىقتى. ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە «بەشتە ياخشى بولۇش»نى قولغا كەلتۈرۈش بويىچە سېلىشتۇرۇش، ئۆگىنىش، يېتىشۇېلىش، ياردەم بېرىش پائالىيىتى كەڭ قانات يايدۇرۇلدى، ئوقۇتۇش تەتقىقاتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئوچۇق دەرس، كۆرەك دەرس، سۆھبەت يىغىنى، دەرس ئاڭلاپ باھالاش، پىشقەدەم ئوقۇتقۇچىلار يېڭى ئوقۇتقۇچىلارنى يېتەكلەش قاتارلىق پائالىيەتلەر ئارقىلىق ئوقۇتۇش سۈپىتى ئۆستۈرۈلدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلاندى، مەكتەپلەردە «قىزىل قوغدىغۇچىلار» تەشكىلاتى قۇرۇلدى، نورمال ئوقۇتۇش پىلانى قالايمىقانلىشىپ كەتتى. ئوقۇتۇش تەجرىبىسى بار قىسمەن پىشقەدەم ئوقۇتقۇچىلار تەنقىد ۋە كۆرەش قىلىندى، ئۆگىنىش نەتىجىسى ئەلا بولغان قىسمەن ئوقۇغۇچىلار چەتكە قېقىلدى. 1974 - يىلى ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار ۋەكىللىرى ئەۋەتىلىپ، مەكتەپنىڭ مەمۇرىي ۋە ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا قاتناشتۇرۇلدى، سىنىپنى

كۆرەش چىقىپ تۇتۇلدى. «پرولېتارىياتنىڭ ئوتى كېرەككى، رېۋىزىئونىزمنىڭ مايىسى كېرەك ئەمەس» دەيدىغان شۇئارلار كۆپ ساندىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىدىيىسىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتتى. ئوقۇتقۇچىلار دەرس تۇتۇشكە ئامالسىز قالدى، ئوقۇغۇچىلار دەرسنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىمىدى، ئوقۇتۇش سۈپىتى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىلگىرىكىدىن كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەپ كەتتى. 1977 - يىلى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تار-مار قىلىنغاندىن كېيىن ماۋارىپ خىزمىتى نورمال ئىزغا چۈشتى، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە بىرتۇتاش ئىمتىھان ئېلىش تۈزۈمى تېز ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. مەملىكەت بويىچە بىرتۇتاش تۈزۈلگەن ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ دەرسلىكى قوللىنىلدى. بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن ئوقۇتۇش پروگراممىسىغا ئاساسەن دەرس تۇتۇلدى. 80 - يىللاردىن كېيىن، مەكتەپلەردە لېي فېڭ، جاڭ خەيدى، لەي فاڭ قاتارلىق قەھرىمان - نەمۇنىچىلاردىن ئۆگىنىشكە بىرلەشتۈرۈلۈپ، «تۆت بولۇش» تەربىيىسى قانات يايدۇرۇلدى. مەكتەپلەرنىڭ ئىستىل ۋە قىياپىتى تۈپتىن ئۆزگەردى.

1984 - يىلى ماۋارىپ ئاپپاراتى بىلەن مەدەنىيەت ئاپپاراتى ئايرىۋېتىلدى، ناھىيىلىك ماۋارىپ ئىدارىسى مۇستەقىل كەسىپىي باشقۇرۇش ئاپپاراتىغا ئايلاندى. 12 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ماۋارىپ ئىشلىرىنى ياخشى يولغا قويۇشقا دائىر بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدا قارار» چىقىرىپ، باشلانغۇچ ماۋارىپنى ئومۇملاشتۇرۇش ئىشىنى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ماۋارىپ خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلدى. 1985 - يىل 5 - ئايدا ناھىيە بويىچە ماۋارىپ تەتقىقات يىغىنى بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ماۋارىپ تەتقىقات يىغىنى ئېچىلىپ، 1985 — 1990 - يىلغىچە بولغان 5 يىللىق ماۋارىپ پىلانى تۈزۈپ چىقىلدى، بازار، يېزا - كەنت، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى، مەكتەپ پۈتتۈرۈش نىسبىتى، ئومۇملىشىش نىسبىتى، تۇراقلىشىش نىسبىتى ئوستىدە كونكرېت پىلان تۈزۈلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك ماۋارىپ ئىدارىسى يېڭى ئوقۇتۇشنى باشقۇرۇش تۈزۈمىنى بېكىتىپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ خىزمەت مىقدارى، رۇخسەت سوراش، دەم ئېلىشتىن قايتىپ كەلگەنلىكىنى مەلۇم قىلىش، ئوقۇتۇش ئۇسۇلى، ئىش ئورنى ياردەم پۇلى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۇنۇانىنى باھالاش، مۇكاپاتلاش شەرتلىرى ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش تەۋەلىكىنى باشقۇرۇش قاتارلىقلار ئوستىدە تەپسىلىي بەلگىلىمە چىقاردى.

§ 3 . تەربىيىلەش ۋە بىلىم ئاشۇرۇش

غۇلجا ناھىيىسىدە ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەش - بىلىم ئاشۇرۇش ئۆز جايىدا تەربىيىلەش - بىلىم ئاشۇرۇش بىلەن سىرتقى جايلاردا تەربىيىلەش - بىلىم ئاشۇرۇش دەپ ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرا تېخنىكوم دىپلومى يوق باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئۆز جايىدىكى ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىدە بىلىم ئاشۇرىدۇ، ئالىي تېخنىكومدىن يۇقىرى دىپلومى يوق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى سىرتقى جايلارغا بېرىپ بىلىم ئاشۇرۇشقا تاللاپ ئەۋەتىلىدۇ.

1954 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك ماۋارىپ بۆلۈمى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئوقۇتۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، يازلىق تەتىلدە 40 كۈنلۈك مۇددەت بىلەن تۇنجى قارار ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى، ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 200 ئوقۇتقۇچىسى تەربىيىلەندى ھەمدە ئىمتىھاندىن ئۆتتى. 1957 - يىل

6 ـ ئايدا 248 باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇنتۇچىسى 2 ـ قارارلىق ئوقۇنتۇچىلارنى تەربىيىلەش كۇرسىغا قاتناشتى، ئۇلار 50 كۈن تەربىيىلەندى. 1960 ـ يىل 8 ـ ئايدا 3 ـ قارارلىق ئوقۇنتۇچىلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى، كۇرسقا 419 ئوقۇنتۇچى قاتناشتى.

1963 ـ يىلى ئوقۇنتۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش كونسۇلتاتسىيە پونكتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ھەر يىلى يازلىق تەتىل مەزگىلىدە ئوقۇنتۇچىلارنى تەربىيىلەشكە تەشكىللىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئوقۇنتۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش كونسۇلتاتسىيە پونكتى ئۆزلۇكسىز پارچىلىنىپ كەتتى، ئوقۇنتۇچىلارنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش كەسپى ئاساسىي جەھەتتىن توختاپ قالدى. 1977 ـ يىلى ئوقۇنتۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش كونسۇلتاتسىيە پونكتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ياندۇرقى يىلى ئوقۇنتۇچىلارنى تەربىيىلەش ـ بىلىم ئاشۇرۇش ئىشى باشلاندى. 80 ـ يىللاردىن كېيىن، ناھىيىلىك ماارىپ ئورۇنلىرى ئوقۇتۇش سۈپىتىنى ئۆستۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىپ، ناھىيىدىكى ئىشلەۋاتقان ئوقۇنتۇچىلارنى يازلىق تەتىلدە قىسقا مۇددەت تەربىيىلەش بىلەن ئىش ئورنىدىن ئايرىپ بىلىم ئاشۇرۇشقا پائال تەشكىللىدى. 1983 — 1990 ـ يىلغىچە ئىش ئورنىدىن ئايرىلىپ سىرتقى جايلاردىكى مەخسۇس كۇرستا ۋە مۇشۇ ناھىيىدە بىلىم ئاشۇرغان ئوقۇنتۇچىلار 1125 كە، ئوقۇش پۈتتۈرگەنلەر 1125 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 875 ئوقۇنتۇچى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا، 340 ئوقۇنتۇچى ئالىي تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا ئېرىشتى.

§ 4 . ماارىپ خىراجىتى

مىنگو دەۋرىدە ھۆكۈمەت قارمىقىدىكى مەكتەپلەرنىڭ ماارىپ خىراجىتىنى ھۆكۈمەت خىراجەت تۈرى قاتارىغا كىرگۈزۈپ ئاجرىتىپ بېرەتتى. ئۇيۇشما قارمىقىدىكى ۋە خۇسۇسىي مەكتەپلەرنىڭ ماارىپ خىراجىتىنى مەكتەپ مۇدىرىيىتى غەملەيتتى، سودا ساھەسىدىكى زاتلار ۋە دىنىي زاتلار ئىئانە قىلغان ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بەرگەن مەبلەغكە تايىنىلاتتى. يېزىلاردىكى خۇسۇسىي مەكتەپلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بەرگەن مەبلەغكە تايىنىپ مەكتەپ باشقۇراتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ماارىپ كەسپىي خىراجىتىنى خەلق ھۆكۈمىتى بىرتۇتاش ئاجرىتىپ بېرىدىغان بولدى، مەكتەپ ئۈيلىرىنى رېمونت قىلىشقا ۋە سېلىشقا دۆلەت مەخسۇس مەبلەغ ئاجرىتىپ بەردى. 1950 ـ يىلى ھۆكۈمەت مالىيىدە ئىنتايىن قىيىنچىلىق بولۇۋاتقان ئەھۋالدىمۇ 230 ئوقۇنتۇچىنىڭ ماائاشى بىلەن ئىش خىراجىتىگە كاپالەتلىك قىلدى. 1952 ـ يىلى ماارىپ خىراجىتى ئۈچۈن 128 مىڭ يۈەن (يېڭى پۇل) ئاجرىتىپ بەردى. 1955 ـ يىلى ئوقۇنتۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى 307 گە يەتتى، مالىيىدىن 241 مىڭ يۈەن ئاجرىتىلدى. 1958 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ھەرىكىتى قوزغالدى، ماارىپ خىراجىتى 361 مىڭ يۈەنگە كۆپەيتىلدى. 60 ـ يىللاردا خەلق ئىگىلىكىنى تەرتىپكە سېلىش ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ھەرىكىتىنىڭ تەسىرىدە ماارىپ خىراجىتى بەزىدە كۆپىيىپ، بەزىدە ئازىيىپ كەتتى، 10 يىلدا 1966 ـ يىلى ئەڭ كۆپ بولۇپ، 640 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 70 ـ يىللاردىن كېيىن ناھىيە بويىچە يېزىلاردا ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر كۆپلەپ قۇرۇلۇپ، ئوقۇنتۇچى، ئوقۇغۇچى تېز كۆپەيدى، ئوقۇنتۇچىلارنىڭ ماائاش تەمىناتىمۇ ئۈزلۈكسىز ئۆستى، خەلق ئوقۇنتۇچىلىرى رەسمىيلەشتۈرۈلدى، ماارىپ كەسپىي خىراجىتى يىلمۇيىل ئېشىپ باردى. ماارىپ خىراجىتى 1980 ـ يىلى 3 مىليون 510 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1970 ـ يىلدىكى 560 مىڭ يۈەندىن 2 مىليون 950 مىڭ يۈەن كۆپەيدى؛ 1990 ـ يىلى 11 مىليون 81 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1980 ـ يىلدىكىدىن 7 مىليون 571 مىڭ يۈەن كۆپەيىپ، 215.7% ئاشتى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ماتارىپ خىراجىتىنىڭ تەقسىملىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 19 — 13

يىللار	1952	1958	1960	1966	1970	1977	1984	1988	1990
ئومۇمىي خىراجەت (تۆمەن يۈەن)	12.80	36.1	31.90	64	56	153.30	600.70	885.90	1108.10
ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ماتاشى (تۆمەن يۈەن)	10.50	22.8	25.10	43.50	44.30	93.30	358.30	730.70	946.50
ئىش بېجىرىش خىراجىتى (تۆمەن يۈەن)	2.30	13.3	6.80	20.50	11.70	60	242.40	115.70	161.60
تۇرمۇش خىراجىتى (يۈەن)	12.37	30.2	19.68	33.33	25.52	29.89	104.42	140.53	177.18

1985 - يىلدىن ئىلگىرى ماتارىپ كەسپىي خىراجىتى بىردەك ناھىيىنىڭ مالىيىسىدىن ئاجرىتىپ بېرىلەتتى. ماتارىپ ئىدارىسى بىرتۇتاش باشقۇراتتى. ئاساسىي قاتلامدىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ماتاشى ۋە ئىش بېجىرىش خىراجىتىنى گۇڭشې مەدەنىيەت - ماتارىپ گۇرۇپپىسى بىرتۇتاش ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسىدىن ئالاتتى.

1986 - يىلدىن كېيىن يېزا ئاساسىي قاتلامدىكى مەكتەپلەر يېزا - بازار، مەيدانلارنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، ماتارىپ خىراجىتىنى ناھىيىلىك مالىيە تارماقلىرى بىۋاستە يېزا مالىيە پونكىتىغا ئاجرىتىپ بېرىدىغان، يېزىلىق مەدەنىيەت - ماتارىپ گۇرۇپپىسى مەكتەپلەرگە تەقسىم قىلىپ بېرىدىغان بولدى. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ماتاشى، ئىش بېجىرىش خىراجىتى، پاراۋانلىق خىراجىتى قاتارلىقلارنى ماتارىپ ئىدارىسى تەكشۈرۈپ تەستىقلىغاندىن كېيىن، مالىيە پونكىتلىرى ئاجرىتىپ بەردى. تۇغقان يوقلاش، دەپنە ئىشلىرى، نەپىقە پۇلى ۋە داۋالاش خىراجىتىنى ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى تەستىقلىغاندىن كېيىن، يېزىلىق ماتارىپ گۇرۇپپىسى چېقىم قىلدى. ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق مەكتەپلەرنىڭ كەسپىي خىراجىتىدىن باشقىلىرىنى ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ مالىيە ئىشخانىسى چېقىم قىلدى.

80 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە خەلقنىڭ ماتارىپ ئىشلىرىنى خەلق باشقۇرۇش تەشەببۇس قىلىندى، ناھىيە دەرىجىلىك كارخانا - كەسپىي ئورۇنلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋە يېزا - كەنتلەر توپلىغان مەبلەغنى ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى بىرتۇتاش باشقۇرۇپ چېقىم قىلدى، مەخسۇس خىراجەت ئۆز جايىغا ئىشلىتىلدى، ئاساسەن كىم مەبلەغ سالسا شۇ نەپكە ئىشلەتتى.

5 §. تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنى تەشكىللەپ، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، مەسىلەن: مەكتەپ باغچىلىرىنى تۈزلەپ، دەل - دەرەخ تىكتى، بىنا، پارتا-

ئورۇندۇقلارنى رېمونت قىلدى، يېزا ـ كەنتلەردىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر يەنە يەر تېرىپ ئاشلىق ئالدى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى مەكتەپلەر چارۋا باقتى. 1959 ـ يىلغىچە ناھىيىدىكى مەكتەپلەر تېرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئارقىلىق دۆلەتكە 15 مىڭ يۆەندىن كۆپرەك مەبلەغ تېجەپ بەردى.

60 ـ يىللاردا ئونتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر تېرىقچىلىق، باقمىچىلىق بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىپ، ناھىيە بويىچە 110 مو بوزيەر ئېچىپ، 1430 تۇپ مېۋىلىك كۆچەت، 37 مىڭ 600 تۈپتىن كۆپرەك جىرىم تىكتى، 35 ئات، 800 دىن كۆپرەك قوي باقتى. يىر قىسىم كەنت ـ ئەترەتلەر دېھقانچىلىقنى ئۆگىنىش بازىسى قىلىش ئۈچۈن مەكتەپلەرگە 386 مو يەر ئاجرىتىپ بەردى، كىرگەن كىرىمنىڭ ھەممىسىنى مەكتەپ ئىشلىتىپ، مەكتەپنىڭ يېقىلغۇ، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياتقىنى، مەكتەپ ئۈيلىرىنى رېمونت قىلىش مەسىلىلىرىنى ھەل قىلدى.

70 ـ يىللاردا «سانائەتنى، دېھقانچىلىقنى ئۆگىنىش» شوئارى ئاستىدا، ناھىيە بويىچە مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئونتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە دېھقانچىلىقنى ئۆگىنىش بازىسى بارلىققا كەلدى، تېرىقچىلىق ـ باقمىچىلىق ئىشلىرى تېز راۋاجلاندى، ئۇجمە تىكىش، پىلە بېقىشتىن ئىبارەت يېڭىدىن گۈللەنگەن كەسىپلەر بارلىققا كەلدى. تېرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئىشلىرى يەنمۇ راۋاجلاندى، يېزا ئىگىلىكىنى ئۆگىنىش بازىسىنىڭ كۆلىمى 1640 موغا، قولدا قالغان چارۋا 1326 تۇياقتا يەتتى.

80 ـ يىللاردا مەكتەپلەرنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى ئۆگىنىش بازىلىرى يەغۇبلىنىدى، تېرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئاساسەن پىششىقلاش قوشۇمچە كەسپى ۋە ئەمگەك مۇلازىمىتى ئارقىلىق كىرىم قىلىشقا قارىتىلىپ، ياغاچچىلىق زاۋۇتى، پۈرچاق بېمەكلىكلىرى زاۋۇتى، باسما زاۋۇتى، بېمەكلىك پىششىقلاش زاۋۇتى، ماگىزىن، ئاشخانا قاتارلىقلار قۇرۇلدى، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى مەكتەپلەر يەنە ئورمانچىلىق، باغۋەنچىلىك، چارۋا بېقىش قاتارلىقلار بىلەن شۇغۇللاندى.

1990 ـ يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە تېرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش پۈتكىتى، ماتارىپ مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى، تېرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئىشلىرى قېلىپلاشقان تەرەققىيات ئىزىغا چۈشتى، ئىقتىسادىي ئۈنۈم كۆرۈنەرلىك ئۆستى.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئونتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ قىسمەن يىللاردىكى تېرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 19 — 14

يىللار	مەكتەپلەر قۇرغان زاۋۇت	قارا خىزمەتچى	دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، باغۋەنچىلىك بازىسى (مو)	چارۋا مال (تۇياق)	ساپ كىرىم (يۈەن)
1959 ـ يىلى					15000
1969 ـ يىلى		7	386	832	19540
1979 ـ يىلى		24	1640	1326	27600
1989 ـ يىلى	6	32	1200	2040	122070
1990 ـ يىلى	6	32	1537	1642	207660

§ 6 . ئوقۇتۇش تەتقىقاتى

1. ئادەتتىكى ئوقۇتۇش تەتقىقاتى

1984 - يىلى ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ «تۇر بويىچە ئوقۇتۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈسۈلى» نى يولغا قويۇپ، ئوقۇغۇچىلارنى ئوخشاش بولمىغان دەرىجە بويىچە تۇر، سىنىپ، قاتلاملارغا ئايرىپ، ئوقۇتۇش بىلەن شۇغۇللاندى. بۇ خىل ئوقۇتۇش ئۈسۈلىنىڭ ئارتۇقچىلىقى شۇ بولدىكى سەۋىيىسىگە قاراپ ئوقۇتۇش، ئەھلىي چارە قوللىنىش ئارقىلىق بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچىلار تەربىيىلەندى.

ماتېماتىكا تەجرىبە سىنىپى ئېچىلىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشىنى ئاساس قىلىش، ئۆتۈلگەن دەرسلەرنى ئوقۇنتۇچىلار تەكرار قىلىپ بېرىشتىن ئىبارەت ئوقۇتۇش ئۈسۈلى يولغا قويۇلدى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەپەككۇر قابىلىيىتى يېتىلدۈرۈلۈپ، ئۆگىنىش ئۈسۈلى ياخشىلىنىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ئاكتىپچانلىقى قوزغىتىلدى.

2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇنتۇچىسى تاۋ لىننىڭ قەدىمكى زامان شېئىر - قوشاقلىرى ئۈستىدە ئوقۇتۇش تەتقىقاتى، جىن رۇيىنگنىڭ ماتېماتىكا ئوقۇمىغا قىزىقتۇرۇش ئۈستىدە ئوقۇتۇش تەتقىقاتى، شى شىلىننىڭ ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان سىنىپلارغا ئېنگلىز تىلىدىن تەكرار قىلىپ بېرىشكە يېتەكچىلىك قىلىش، جالاڭ شاڭجيەننىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ جۇغراپىيىسى ئوقۇتۇش ئۈسۈلى ئۈستىدە مۇھاكىمە قاتارلىق ئوقۇتۇش تەتقىقاتىغا داڭىر ئىلمىي ماقالىلەر گېزىتتە ئېلان قىلىندى. مەكتەپ مۇدىرى چېن شياۋئەن تۈزگەن «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئەخلاق تەربىيىسى پروگراممىسىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پىرىنسىپى» ناھىيە بويىچە ماتارىپ سىستېمىسىدا كېڭەيتىلدى.

2. ئېلېكترلەشكەن ماتارىپ

1983 - يىلى ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى بىر كادىرنى مەخسۇس ئېلېكترلەشكەن ماتارىپ ۋە تەجرىبە سايمانلىرىغا مەسئۇل قىلدى. 1984 - يىلى ئېلېكترلەشكەن ماتارىپ ئۈسكۇنىلىرى پونكىتى قۇرۇلدى، ئېلېكترلەشكەن ماتارىپ خىزمىتى ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە نۇقتىدا سىناق قىلىندى. 1986 - يىلى ئېلېكترلەشكەن ماتارىپ ئاپپاراتلىرى يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، شتاتى 6 قىلىپ بېكىتىلدى، 223 مىلگ يۇمن قىممىتىدىكى ئېلېكترلەشكەن ماتارىپ يۇمشاق - قاتتىق دېتالى سېتىۋېلىندى. ئەڭ يېڭى خىزمەت ئۇيۇلىرى سېلىندى، 6 يېزا - بازاردىكى سىنقويغۇ نۇقتىسى ئۈسكۇنىلەر بىلەن تولۇقلاندى. 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يېزا، بازار، مەيدانلاردىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئېلېكترلەشكەن ماتارىپ تەجرىبخانىسى بارلىققا كەلدى. ھەر مەۋسۈمدە ئېلېكترلەشكەن ماتارىپ بويىچە 40 سائەت دەرس ئۆتۈلدى. ئادەتتە داۋىم قويۇلىدىغان ئېلېكترلەشكەن ماتارىپقا داڭىر فىلىملەردىن «نۇقتىدىكى ئوربىتا»، «ئېللىپس»، «نىئوتوننىڭ 2 - قانۇنىنىڭ ئۇچ تەجرىبىسىنى دەلىللەش»، «ئاتموسفېرا بېسىمى»، «ئاۋازنىڭ خۇسۇسىيىتى»، «ھەسەل ھەرىسىنىڭ ئۆمرى»، «ئېرسىيەت قۇرۇلۇشى ئۈستىدە دەسلەپكى ئىزدىنىش»، «ئوتتۇرا مەكتەپ خىمىيە تەجرىبىسى»، «لۇ شۈننىڭ كۆرەش مۇساپىسى»، «چۆپ - گىياھلىق ھويلىدىن سەنئەي كىتاپخانىسىغىچە» ۋە «مۇنەۋۋەر سىنىپ تەربىيىچىلىرىنىڭ تەجرىبىلىرىنى تونۇشتۇرۇش» قاتارلىقلار بار.

IV باب

ئاپپارات ۋە مۇئەسسەسە

§ 1 . ئاپپارات

1. ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسى

شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئىلى ۋالىي مەھكىمىسى مەدەنىيەت ـ مائارىپ بۆلۈمى ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى باشقۇردى. 1951 ـ يىل 9 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مائارىپ بۆلۈمى قۇرۇپ، ناھىيىنىڭ مائارىپ خىزمىتىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل قىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى، مائارىپ خىزمىتىنى ھەربىي قىسىمدىكى سولچىلارنى قوللىغۇچىلار ۋاكالىتەن باشقۇردى. 1969 ـ يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن، مائارىپنى ئىنقىلابىي كومىتېت قارىمىقىدىكى سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىغا تەۋە بولغان مەدەنىيەت ـ سەھىيە گۇرۇپپىسى باشقۇردى. 1972 ـ يىلى مەدەنىيەت ـ مائارىپ ـ سەھىيە ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ مەدەنىيەت، مائارىپ، تەنتەربىيە، سەھىيە، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش، زىيالىي ياشلار خىزمىتىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى.

1977 ـ يىلى سەھىيە ئىدارىسى ئايرىلىپ چىقىپ، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىدارىسى دەپ ئاتالدى. 1981ـ يىلى مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىدارىسى مەدەنىيەت ئىدارىسى بىلەن مائارىپ ئىدارىسى بولۇپ قۇرۇلۇپ، ئۆز تارماقلىرىغا مەسئۇل بولدى.

1990 ـ يىلى ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 57 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي خادىم 14، ئىدارە باشلىقى بىر، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى 3، ئىشتىن سىرتقى مائارىپنى مەخسۇس باشقۇرىدىغان خادىم 6، باشقا كەسپىي شتات 33. بۇنىڭ قارىمىقىدا ئادەتتىكى مائارىپ بۆلۈمى، چوڭلار مائارىپى بۆلۈمچىسى، ئاساسىي قۇرۇلۇش ـ مالىيە بۆلۈمچىسى، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشخانىسى، تەربىيەلەش بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇتۇش بۆلۈمچىسى، ئېلېكتر لەشكەن مائارىپ ئۇسكۇنىلىرى مەركىزى، ئىشخانا، كادىرلار بۆلۈمچىسى قاتارلىق 8 بۆلۈمچە ـ ئىشخانا قۇرۇلدى، ئۇنىڭدىن باشقا مائارىپ تەپتىشلىكى ئىشخانىسى (مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن) قۇرۇلدى.

2. يېزا ـ بازار، مەيدان ـ فېرما مەدەنىيەت ـ مائارىپ گۇرۇپپىسى

1951 ـ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ مائارىپ بۆلۈمى قۇرۇلدى. ناھىيىدىكى 8 رايونىنىڭ ھەرقايسىسىغا بىردىن مەدەنىيەت ـ مائارىپ يارىدەمچىسى قويۇلۇپ، رايونلارنىڭ مەدەنىيەت ـ مائارىپ خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. 1972 ـ يىلى مەدەنىيەت ـ مائارىپ ـ سەھىيە ئىدارىسى قۇرۇلدى. مەدەنىيەت ـ مائارىپ يارىدەمچىسى مەدەنىيەت ـ مائارىپ، سەھىيە يارىدەمچىسى دەپ ئاتالدى.

1977 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماتارىپ ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەدەنىيەت - ماتارىپ، سەھىيە يارەمچىسى مەدەنىيەت - ماتارىپ كادىرى دەپ ئاتالدى. 1986 - يىلى يېزا، بازار، مەيدانلاردا مەدەنىيەت - ماتارىپ گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، مەدەنىيەت - ماتارىپ كادىرلىرى مەدەنىيەت - ماتارىپ گۇرۇپپىسى باشلىقى دەپ ئاتالدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاساسىي قاتلام مەدەنىيەت - ماتارىپ گۇرۇپپىسىدىن 25 ى قۇرۇلدى. مەدەنىيەت - ماتارىپنى باشقۇرغۇچى مەخسۇس كادىر 25 كە يەتتى.

§ 2 . مەكتەپ ئۆيى قۇرۇلۇشى ۋە ئۇسكۇنە

70 - يىللاردىن ئىلگىرى يېزىلاردىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئەترەتلەرنىڭ مەجلىسخانىلىرىدىن مەكتەپ ئۆيى ئورنىدا پايدىلاندى. 1972 - يىلى مەكتەپ ئۆيلىرىنىڭ كۆلىمى ئاران 36 مىڭ 163 كۋادرات مېتىر بولۇپ، كۆپىنچىسى كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق قىلىپ سېلىنغانىدى، ئۇزۇن يىللاردىن بېرى رېمونت قىلىنمىغانىدى. 1980 - يىلى 782 مىڭ 300 يۇەن مەبلەغ ئاجرىتىلىپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 77 مىڭ 786 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان مەكتەپ ئۆيى سېلىنىدى. 1981 — 1990 - يىلغىچە مەكتەپ ئۆيى ناھايىتى تېز كۆپەيدى. ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئەك ئاۋۇال بىر كورپۇس ئوقۇتۇش بىناسى سالدى. ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش بىنالىرى كەينى-كەينىدىن پۈتتى. نۇرغۇن يېزا - بازار - مەيدانلار ئارقا - ئارقىدىن ئورۇن تاللاپ مەكتەپ سالدى. 1987-يىلى قىشتىن 1988 - يىلى ئەتىيازغىچە قار - يامغۇر ئاپەتكە ئايلاندى، كۆلىمى 3000 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان مەكتەپ ئۆيى خەتەرلىك ئۆي بولۇپ قالدى. قىسمەن مەكتەپلەر دەرس توختىتىشقا مەجبۇر بولدى. 1989-يىلى ناھىيە «ئاپتونوم رايون بويىچە خەتەرلىك ئۆيلەر يېڭىلىنىدىغان نۇقتىلىق ناھىيە» قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. دۆلەت 2 مىليون 140 مىڭ يۇەن ئاجرىتىپ بەردى. ناھىيە مالىيىسىدىن 1 مىليون يۇەن ئاجرىتىلدى، يېزا-كەنتلەر ۋە ئامما 1 مىليون 226 مىڭ 700 يۇەن مەبلەغ توپلىدى، يىغىلغان 4 مىليون 366 مىڭ 700 يۇەننىڭ ھەممىسى مەكتەپلەرنىڭ خەتەرلىك ئۆيلىرىنى يېڭىلاشقا ئىشلىتىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە مەكتەپ ئۆيلىرىنىڭ كۆلىمى 131 مىڭ 584 كۋادرات مېتىرغا يېتىپ، 1980 - يىلدىكىدىن 53 مىڭ 798 كۋادرات مېتىر كۆپەيدى، بۇنىڭ ئىچىدە خىش - سېمونت قۇرۇلمىلىق مەكتەپ ئۆيى 85 مىڭ 6 . 529 كۋادرات مېتىر، كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق مەكتەپ ئۆيى 46 مىڭ 4 . 54 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ھەربىر ئوقۇغۇچىغا 2 . 2 كۋادرات مېتىردىن مەكتەپ ئۆيى توغرا كەلدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 13 ئېغىز لايىھەتلىك تەجرىبىخانا بارلىققا كەلدى، ئۇنىڭ كۆلىمى 963 كۋادرات مېتىر، تەجرىبىخانىغا يۇرۇشلەشكەن 581 دانە پارتا - ئورۇندۇق، 392 دانە ئۇسكۇنە جازىسى سەپلەندى؛ 576 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان 18 ئېغىز لايىھەتلىك ئەسۋاب - ئۇسكۇنە ئۆيى بار، سۇ يولى ئۇسكۇنىلىرى ۋە ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش - يورۇتۇش ئۇسكۇنىلىرى تولۇق. ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ تەنتەربىيە ئۇسكۇنىلىرى تولۇق، مەكتەپتە كۇتۇپخانا بار، قىرائەتخانا بار، تەخمىنەن 100 مىڭ نۇسخا ھەرخىل كىتاب - ماتېرىيال ساقلانماقتا. ناھىيىگە بۇۋاستە قاراشلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئوقۇتقۇچىلار بىلىم تاشۇرۇش مەكتىپىدە مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش ئۆيى ۋە ئېلېكترلەشكەن ماتارىپ سىنىپى بار، ئېلېكترلەشكەن ماتارىپ ئۇسكۇنىلىرى ناھايىتى ياخشى. ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ساقلىق ساقلاش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، كەسپىي مەكتەپ دوختۇرى سەپلەندى، دائىم ئىشلىتىلىدىغان دورىلار تەييارلاندى، مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئادەتتىكى كېسەللىرىنى مەكتەپ دوختۇرى ۋاقتىدا داۋالايدۇ.

قىسمەن يىللاردا مەكتەپ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ

جەدۋەل: 19 — 15 بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

يىللار		1980	1983	1984	1986	1987	1988	1989	1990
جەمئىي سېلىنغان مەبلەغ		78.23	122.65	182.68	155.4	64.91	200.67	436.68	17.4
يۇنلۇق قىممەت	دۆلەت ئاجرانقىنى	75.23	108.95	145.50	124	50	78	214	6.7
	ناھىيە مالىيىسىدىن سېلىنغان مەبلەغ			5			25	100	
	ئاممىۋى توپلىنغان مەبلەغ		13.70	32.18	31.40	14.91	97.67	122.68	10.7

بیگرمسچی قسم

پەن - تەختسکا

يىگىرمىنچى قىسىم

پەن - تېخنىكا

غۇلجا ناھىيىسىدە مىنگونىڭ ئاخىرقى مەزگىللىدىن باشلاپ پەن - تېخنىكا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتا قوللىنىلىشقا باشلىغان. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى يۇ شېڭيۈننىڭ يىللىق خىزمەت خۇلاسىسىدە مۇنداق دەپ خاتىرىلەنگەن: 1942 - يىلى چارۋىچىلىقتا 57 قېتىم نەسىل ياخشىلاشنى تەشۋىق قىلىش يىغىنى ئېچىلدى، يىغىننىڭ ئۇنۇمى ناھايىتى ياخشى بولدى. ئامىنى سەپەرۋەر قىلىپ، قويلارنى سۈنئىي ئۇسۇلدا ئۇرۇقلاندۇرۇش خىزمىتى ئىشلەندى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بېتەكچىلىرى سەندۇخوزىغا سۈنئىي ئۇسۇلدا ئۇرۇقلاندۇرۇش ئۇسۇلىنى ئۆگىنىشكە، يېزىلارغا دېھقانلارنى تېخنىكا ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، تۇپراقنى ياخشىلاشقا سەپەرۋەر قىلىشقا ئەۋەتىلدى. دېھقانلار ئۇرۇق تاللاش ماشىنىسىدىن پايدىلىنىپ ياخشى ئۇرۇقلارنى تاللاش ۋە دورا ئارىلاشتۇرۇپ تېرىشقا سەپەرۋەر قىلىندى؛ ئوكرائىنا كۆزگىسى ۋە ئامېرىكىنىڭ سۈلۈ، قاراباشاق بۇغداي سورتى كىرگۈزۈلۈپ، كەنتلەرگە تەقسىم قىلىپ بېرىلدى؛ ۋە ئومۇمىيۈزلۈك تېرىلدى؛ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلىتىش ۋە ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىنچىلىق قىلىش تەشەببۇس قىلىندى، دېھقانلار بانكىدىن قەرز پۇل ئېلىپ، ئاپتوماتىك ئۇرۇق سېلىش ماشىنىسى ۋە ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسى سېتىۋېلىشقا سەپەرۋەر قىلىندى؛ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ مەشغۇلات قائىدىسىنى ئۆگىنىش كۇرسى ئۈيۈشتۇرۇلۇپ، يەر ھەيدەش، يەر تىرنىلاش تېخنىكىسى ۋە ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسى قاتارلىقلارنى ئىشلىتىش ئۇسۇلى ئۆگىتىلدى؛ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بېتەكچىلىرى يېزىلارغا چېكەتكە يوقىتىش ئۇسۇلىنى تەشۋىق قىلىشقا ۋە چېكەتكە يوقىتىش خىزمىتىگە ھەمكارلىشىشقا ئەۋەتىلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە ئىلغار پەن - تېخنىكىلار ئۇزلۇكسىز كىرگۈزۈلۈپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىيىتىدە قوللىنىلدى. 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە كېيىنكى مەزگىللىرىدە، يېڭى جۇڭگو ئۇزى تەربىيىلىگەن يېزا ئىگىلىك، پەن - تېخنىكا خادىملىرى ناھىيىگە تەقسىم قىلىندى. 80 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىگە كەلگەندە، ناھىيىدىكى زور بىر تۈركۈم پەن - تېخنىكا خادىملىرى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، سانائەت، داۋالاش، سەھىيە قاتارلىق پەن - تېخنىكا پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، ناھىيىنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئىشلىرىنىڭ ئۇزلۇكسىز تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

I باب

ئاپپاراتلار، قوشۇن

§ 1 . باشقۇرۇش ۋە پەن تەتقىقات ئاپپاراتلىرى

1. پەن - تېخنىكا كومىتېتى

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پەن - تېخنىكا خىزمىتى 1959 - يىلى پەن - تېخنىكا كومىتېتى قۇرۇلغان ۋاقىتتىن باشلاندى. ئەينى چاغدا پەن - تېخنىكىنى تەشۋىق قىلىش ئاساسىي مەقسەت قىلىنىدى، خەلق ئىگىلىكىنى تەڭشەشكە ئەگىشىپ، ناھىيىنىڭ پەن - تېخنىكا ئاپپاراتلىرىمۇ ئىخچاملاندى. كېيىن يەنە خەلق ئىگىلىكى قۇرۇلۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا ئەگىشىپ، 1974 - يىل 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە پەن - تېخنىكا كومىتېتى قايتا تەسىس قىلىنىدى، بۇ كومىتېت ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئابدۇرېھىم ھامىت ۋە كەسپىي ئىدارىلەرنىڭ رەھبەرلىرىدىن بولۇپ 13 كىشىدىن تەركىب تاپتى، كومىتېتقا مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى، كومىتېت قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىنىدى، 4 شتات بېرىلدى. 1986 - يىلى مەركىزىي كومىتېتنىڭ پەن - تېخنىكا قۇرۇلمىسى ئىسلاھاتىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسى بۆلۈم دەرىجىلىك ئورۇن قىلىپ بېكىتىلدى، ئۇ ناھىيىنىڭ پەن - تېخنىكا ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ھۆكۈمەتنىڭ فۇنكسىيىلىك تارمىقىغا تەۋە بولدى، پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ پەن - تېخنىكا فاڭجېنى، سىياسەتلىرى ۋە قانۇن - بەلگىلىمىلىرىنى تەشكىللەش ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە، تارماقلار ۋە يېزا - بازار، مەيدانلارنىڭ پەن - تېخنىكا سىياسەتلىرىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈشكە، تۈرلۈك پەن - تېخنىكا پىلانلىرىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە، پەن - تېخنىكا كادىرلىرىنى ۋە يېزىلاردىكى پەن - تېخنىكا ئىختىساسلىقلىرىنى باشقۇرۇشقا، پارتىيىنىڭ زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە، ناھىيە دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تۈرلىرىنى ستاتىستىكا قىلىش، يوللاش ۋە پەن - تېخنىكا كادىرلىرىنى كەسپىي جەھەتتىن تەكشۈرۈش، ئۇنۇڭان باھالاش خىزمەتلىرىگە مەسئۇل قىلىنىدى.

1984 - يىل 7 - ئايدا زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. دۇ جيەنگو (ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى) گۇرۇپپا باشلىقى، ھەسەن پىدا (ھاكىم)، جۇ جياۋكاك (تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى) لار مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىنىدى، بۇ ئىشخانا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، خىزمەتلەرنى قانات يايدۇردى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ خادىملىرى مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىر ۋە باشقا كەسپىي كادىرلار بولۇپ 10 غا يەتتى، 2 بۆلۈمچە، بىر ئىشخانا بار بولدى.

2. پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى

1984 - يىلنىڭ ئاخىرىدا پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلدى، جەمئىيەتكە 3 شتات بېرىلدى.

جەمئىيەتنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ناھىيىنىڭ پەننى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى تۇتۇش ۋە پەن - تېخنىكا تەشكىلاتلىرىنى باشقۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى. 1985 - يىل 2 - ئايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ «يېزا - بازار، مەيدانلاردا پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكرى» نى تەستىقلاپ تارقاتقانلىق توغرىسىدا [1985] 25 - نومۇرلۇق ھۆججەت تارقاتقاندا ھەممە دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ۋە ھۆكۈمەتلەردىن دېھقانچىلىق مەيدانلىرى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدا پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇشنىڭ تەييارلىق خىزمىتىنى كۈچەيتىشنى تەلەپ قىلدى. شۇ يىلى 4 - ئايدا ئۆچئون خۇيزۇ يېزىسىدا تۇنجى پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئارقىدىنلا يېڭىتام، سامىيۇزى، ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانى قاتارلىق ئورۇنلاردا يېزا دەرىجىلىك پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 1987 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يېزا دەرىجىلىك پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتىدىن 13 ى بارلىققا كەلدى. ئەڭ بالدۇر قۇرۇلغان ئۆچئون خۇيزۇ يېزىلىق پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتىدە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، دېھقانچىلىق تېخنىكىسى، مال دوختۇرلۇق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، مەھىيە، ماتارىپ قاتارلىق كەسىپلەر بويىچە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، كەنتلەردىمۇ مۇناسىپ پەننى ئومۇملاشتۇرۇش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. يېزا بويىچە پەن - تېخنىكا ئائىلىسى 180 گە، جەمئىيەت ئەزاسى 138 گە يەتتى.

1985 - يىلى پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قارمىقىدا دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى، ئورمانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى، چوتچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى، ئاخباراتچىلار جەمئىيىتى، ئېلېكتر تېخنىكىسى ئىلمىي جەمئىيىتى، كىنوچىلىق تېخنىكىسى جەمئىيىتى، ماتارىپ جەمئىيىتى، مىللىي ماتارىپ تەتقىقات جەمئىيىتى، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش جەمئىيىتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى جەمئىيىتى، مال دوختۇرلۇق ئىلمىي جەمئىيىتى، داۋالاش ئىلمىي جەمئىيىتى، تەرجىمانلار ئىلمىي جەمئىيىتى، توخۇ باقمىچىلىقى ئىلمىي جەمئىيىتى ۋە ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا كونسۇلتاتسىيە پونكتى قاتارلىق پەن - تېخنىكا تەشكىلاتلىرى قۇرۇلدى.

1989 - يىلى ناھىيىدە پەن - تېخنىكا بويىچە بىر ئۇلگە يېزا، 4 ئۇلگە كەنت بارلىققا كەلدى، پەن- تېخنىكا ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت بىناسىدىن بىرى سېلىندى. پەن - تېخنىكا بويىچە ئۇلگە ئائىلە 156 گە يەتتى.

3. دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنى

بۇ ئورۇن 1974 - يىلى قۇرۇلدى، ناھىيە دەرىجىلىك مۇستەقىل پەن تەتقىقات ئاپپاراتى ھېسابلىنىدۇ، 6 خىزمەتچىسى، ئازكەم 100 مو تەجرىبە بازىسى بار، ئاساسلىقى كېسەللىك ۋە ھاشارات زىياندا شلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىشنى تەجرىبە قىلىش ۋە دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى چاڭلاشتۇرۇپ ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش، دورا ئارقىلىق ئوت - چۆپ يوقىتىش، يېڭى دېھقانچىلىق دورىلىرىنى ئىشلىتىش، زىرائەتلەرنى كىرىشتۇرۇپ تېرىش، خىمىيىۋى ئوغۇت بېرىش، تۇپراقنىڭ ئۇنۇمدارلىقىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش، يېشىل ئوغۇت ئىشلىتىش، ئەلا سورتلارنى يېتىشتۇرۇش جەھەتلەردە سىناق ئىشلەش ۋە ئۇنى كېڭەيتىش تېمىلىرىنى قانات يايدۇرىدۇ. 1978 - يىلى بۇ ئورۇن دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات سالمىقىنى ئاشۇرۇپ، تېخنىكا خادىمىنى 17 گە يەتكۈزدى. ئاساسلىقى تېخنىكا جەھەتتىن ئۇلگە كۆرسىتىش، يېڭى سورتلارغا ماسلاشتۇرۇش ۋە مەسئۇلات ئاشۇرۇش تېخنىكا تەتقىقاتىنى قانات يايدۇردى. 1983 - يىلدىن كېيىن بۇ ئورۇنغا ناھىيە دەرىجىلىك پەن تەتقىقات ۋەزىپىسى بېرىلمىدى، شۇنىڭ بىلەن دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنى پارچىلىنىپ كەتتى، خادىملار دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەركىزى ۋە يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتەپلىرىگە تارقىتىۋېتىلدى.

4. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تەتقىقات ئورنى

بۇ ئورۇن 1977 ـ يىلى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىغا قارايدۇ، 3 تەتقىقات خادىمى بار، بۇ ئورۇن ئاساسلىقى كىچىك تىپتىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنا ـ سايمانلىرىنى تەتقىق قىلىپ ياساش، ئۆزگەرتىش، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى ئېتىزدا مەشغۇلات قىلدۇرۇش، ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ۋە ھوسۇل يىغىش قاتارلىقلارنى سىناق قىلىپ كېڭەيتىش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 80 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا بۇ ئورۇن يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلىپ، دېھقانچىلىق ماشىنا شوپۇرلىرىنى تەربىيىلەشنى ئۈستىگە ئالدى.

5. يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەركىزى

بۇ مەركەز 1955 ـ يىلى قۇرۇلدى، ئەسلى نامى يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى ئىدى. 60 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مال دوختۇرلۇق، ئورمانچىلىق پونكتلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، دېھقانچىلىق-ئورمانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ئۇنۇمۇبرسال پونكتى قىلىپ قۇرۇلدى. 70 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا باغۋەنچىلىك بىلەن چارۋىچىلىق ئايرىلىپ دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنى دەپ ئاتالدى. 1980 ـ يىلى دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنىنىڭ قارىمىقىدا يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 1985-يىلى ئۇنىڭ نامى يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەركىزى دەپ ئۆزگەرتىلدى ۋە دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. تېخنىكا كېڭەيتىش مەركىزىدە ئۈسۈملۈك ئاسراش، ئوغۇتچىلىق، تىكىپ ئۈستۈرۈش، باغۋەنچىلىك، ئىگىلىك باشقۇرۇشتىن ئىبارەت 5 پونكىت قۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە 25 يېزا ـ بازار، مەيداندا يېزا دەرىجىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكتى قۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەركىزىدە پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىدىن 33 ى (يېزىلاردىكى پونكتلاردىكى تېخنىكا خادىملىرى بۇنىڭ سىرتىدا) بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى يېزا ئىگىلىكىنى ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى بىلەن تەمىنلەش، يېڭى تېخنىكىدىن ئۈلگە كۆرسىتىش، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىغا ئائىت ماتېرىياللارنى توپلاش، كېسەللىك ۋە ھاشارات زىياندا شلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش قاتارلىقلارغا دائىر تېخنىكىلارنى كېڭەيتىشتىن ئىبارەت بولدى.

6. ئۇرۇقچىلىق پونكتى

1958 ـ يىلى ئۇرۇقچىلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، 1979 ـ يىلى مۇشۇ ئاساستا ئۇرۇقچىلىق شىركىتى قۇرۇلدى، 1989 ـ يىلى ئۇرۇقچىلىق پونكتى دەپ ئۆزگەرتىلدى ۋە دېھقانچىلىق ئىدارىسىگە قارايدىغان بولدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئەلا سورتلارنى يېتىشتۈرۈش، ئۇرۇق پىششىقلاش، سىناق قىلىپ كۆرسىتىش، ئۇرۇق تىجارىتى ۋە ئارقا سەپ بۆلۈمچىلىرى تەسىس قىلىندى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 46 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە پەن ـ تېخنىكا خادىمى 30، بۇلار ئاساسلىقى دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ ئەلا سورتلىرىنى كىرگۈزۈش، سىناق قىلىپ تېرىش، يېتىشتۈرۈش ۋە كېڭەيتىش خىزمەتلىرىنى قانات يايدۇردى.

7. مال دوختۇرلۇق پونكتى

بۇ پونكىت 1954 ـ يىلى قۇرۇلدى، چارۋىچىلىق ئىدارىسىغا قارايدۇ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا كالىچىلىق، قويچىلىق، يۇقۇملۇق كېسەللىك، پارازىت قۇرت بۆلۈم ـ ئىشخانىلىرى بار. 1990 ـ يىلى بۇ پونكتىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 33 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 30، بۇلار ئاساسلىقى چارۋا ئەسلىنى ياخشىلاش، چارۋا ۋە قۇشلاردا دائىم پەيدا كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يەرلىك

كېسەللىكلەرنى تەكشۈرۈپ داۋالاش ۋە مال دوختۇرلۇق بېكى تېخنىكىسىنى كېڭەيتىپ قوللىنىش قاتارلىق خىزمەتلەرنى قانات يايدۇردى.

8. ئوتلاق پونكتى

بۇ پونكت 1978 - يىلى قۇرۇلدى، چارۋىچىلىق ئىدارىسىگە قارايدۇ. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 31 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 24. پونكت قارىمىقىدا چېكەتكە ۋە چاشقان يوقىتىش، ئوتلاق بايلىقىنى تەكشۈرۈش، ئوتلاق بەرپا قىلىش قۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت 3 بۆلۈم، ئىشخانا بار، ئاساسلىقى تەبىئىي ئوتلاق بايلىقىنى تەكشۈرۈش، چېكەتكە، چاشقان يوقىتىش - تىزگىنلەش، ئوتلاقتىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش، ئوتلاق بەرپا قىلىش قۇرۇلۇشى، ئەلا سورتلۇق ئوت - چۆپ ئۈرۈقى كىرگۈزۈش، تېرىش، سىلوسلاپ يەم - خەشەك ياساش قاتارلىق خىزمەتلەرنى قانات يايدۇردى. 1988 - يىلى ئوتلاق تەكشۈرۈش ئورنى قۇرۇلدى، بۇ ئورۇن ئوتلاقلارنى مۇۋاپىق ئېچىپ پايدىلىنىش، ئوتلاق قانۇنىنى ئىزچىللاشتۇرۇش - ئىجرا قىلىش قاتارلىق خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولدى. ئۇ ئوتلاق پونكتى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىرىدۇ.

9. ئورمانچىلىق پونكتى

بۇ پونكت 1956 - يىلى قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا كادىر، ئىشچى ۋە تېخنىك بولۇپ 6 ئادەم بار ئىدى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە قارايتتى، 1959 - يىلى دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكتى، مال دوختۇرلۇق پونكتى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى، 1964 - يىلى بۆلۈنۈپ چىقتى، 1974 - يىلى دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى، 1982 - يىلى ئورمانچىلىق بۆلۈمىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1990 - يىلى ئىشچى-خىزمەتچىسى 20 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 7. پونكت قارىمىقىدا كۆچەتخانا بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرىچە 300 مو يەردە كۆچەت يېتىشتۈرىدۇ. ئورمانچىلىق پونكتى ئاساسلىقى ئورمانچىلىقتا ئەملىي قوللىنىلىدىغان تېخنىكىلارنى كېڭەيتىش، كۆچەت ئۆستۈرۈش، ئورمان بەرپا قىلىش، كۆچەت سورتىنى ياخشىلاش قاتارلىق خىزمەتلەرگە مەسئۇل.

10. مېتېئورولوگىيە پونكتى

بۇ پونكت 1959 - يىلى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا دېھقانچىلىق ئىدارىسىغا قارايتتى. 80 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە يېزا ئىگىلىك سىستېمىسىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك مۇستەقىل ئاپپارات بولدى. 1990 - يىلى پونكتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 9 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 8، ئۇلار ئاساسلىقى مېتېئورولوگىيىلىك كۆزىتىش، ھاۋارايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىش، مېتېئورولوگىيە ماتېرىياللىرىنى توپلاش قاتارلىق خىزمەتلەرنى قانات يايدۇردى.

11. سەھىيە، يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى

بۇ پونكت 1973 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلدى، سەھىيە ئىدارىسىغا قارايدۇ. 1990 - يىلى ئىشچى-خىزمەتچىسى 53 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي خادىم 36، ئۇلار ئاساسلىقى يىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ۋە يەرلىك كېسەللىكلەرنى تەكشۈرۈش قاتارلىق خىزمەتلەرنى قانات يايدۇرىدۇ.

12. ئۆلچەم پونكتى

بۇ پونكت 1979 - يىلى قۇرۇلدى، سىستېمىلار بويىچە پەن - تېخنىكا كومىتېتىغا قارايدىغان كەسپىي

ئورۇن بولۇپ، 3 — 5 كىچە شتاتى بار ئىدى. 1986 - يىلى كېڭىيىپ ئۆلچەم ئىدارىسى بولۇپ قۇرۇلدى ۋە دۆلەتنىڭ «ئۆلچەم قانۇن»نى ئىزچىللاشتۇرۇشقا باشلىدى، ئاپپارات تەدرىجىي مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ئۆلچەم ئىدارىسى قارمىقىدا سۈپەت تەكشۈرۈش، ئەسۋاب تەكشۈرۈش، تارازا تەكشۈرۈش، ئوزۇنلۇق ئۆلچەش، تەڭپۇڭلۇق ئۆلچەش ئەسۋابلىرىنى تەكشۈرۈش، بېسىم كۈچىنى تەكشۈرۈش، قان بېسىم ئۆلچىگۈچنى تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت 7 تەكشۈرۈش ئىشخانىسى ۋە ستاندارتلىق ئۆلچەم سۈپەت ماتېرىياللىرى ۋە ئۆلچەم ماتېرىياللىرى ئارخىپ ئىشخانىسى، 24 خىزمەتچى خادىمى بار بولدى.

§ 2 . پەن - تېخنىكا قوشۇنى

1. ئادەم سانى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇپ 60 - يىللارغىچە ناھىيىدىكى پەن - تېخنىكا خادىملىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى ئالىي مەكتەپلەردە تەربىيىلىنىپ تەقسىم قىلىنىپ كەلگەن. 70 - يىللاردىن كېيىن، ئاپتونوم رايوندىكى ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكومىلار كۆپىيىپ، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش دائىرىسى كېڭىيىپ، زور بىر تۈركۈم تېخنىكا خادىملىرى تەربىيىلەندى. 1977 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىكى پەن - تېخنىكا خادىمى 558 گە يەتتى (ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم دىپلومى ئالغانلارنى كۆرسەتمەيدۇ)، بۇنىڭ ئىچىدە قۇرۇلۇش تېخنىكا خادىمى 47، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق پەن - تېخنىكا خادىمى 142، سەھىيە سىستېمىسىدىكى خادىم 243، ماتارىپ سىستېمىسىدىكى خادىم 115، باشقا پەن تەتقىقات خادىمى 11. 1984 - يىلى زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، ئۇ گەنسۇ قويۇلمىغان قىسمەن پەن - تېخنىكا خادىملىرى تەڭشەلدى، بىر تۈركۈم پەن - تېخنىكا كادىرلىرىنىڭ ئورۇنلىشىشى، قۇرۇلمىسى تەكشۈرۈلدى، تەڭشەلدى، بىر تۈركۈم پەن - تېخنىكا خادىملىرى قوشۇنغا قايتۇرۇپ كېلىندى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەر يىلى تەقسىم قىلىنغان ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە زور تۈركۈمدىكى خەلق ئوقۇتقۇچىلىرىنى رەسمىيلەشتۈرۈش ئارقىلىق غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پەن - تېخنىكا قوشۇنى زورايتىلدى. 1989- يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدىكى پەن - تېخنىكا خادىمى 4380گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا خادىمى 170، ئورمانچىلىق پەن - تېخنىكا خادىمى 14، چارۋىچىلىق پەن - تېخنىكا خادىمى 133، قۇرۇلۇش تېخنىكىسى خادىمى 462، داۋالاش - سەھىيە خادىمى 356، مالىيە - بوغالتىرلىق ۋە ستاتىستىكا كەسپىي خادىمى 361، رادىئو، تارىخ - تەزكىرە، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە، پەن - تېخنىكا خادىمى 75.

2. ئۇنۇڭ باھالاش

1980 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە ئۇنۇڭ باھالاش كومىتېتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى ئىمتىھان ئېلىش، سىناپ تەكشۈرۈش، باھالاش ئارقىلىق 47 پەن - تېخنىكا خادىمىغا ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۇڭ، 85 خادىمغا يارىمچى ئۇنۇڭ، 175 خادىمغا تېخنىك ئۇنۇڭى بېرىلدى. 1987 - يىلى ئۇنۇڭ ئىسلاھاتى ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 1989- يىل 7 - ئايدا ناھىيە بويىچە كەسپىي ئورۇن، كارخانا ئورۇنلارنىڭ كەسپىي ئۇنۇڭىنى باھالاش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن ئاياغلاشتى، 3238 كەسپىي تېخنىكا خادىمى (سەھىيە، ماتارىپ سىستېمىسىدىكىلەرمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) باھالاش ئارقىلىق ئۇنۇڭىغا ئېرىشتى، بۇنىڭ ئىچىدە كاندىدات ئالىي ئۇنۇڭىغا ئېرىشكىنى 36، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۇڭىغا ئېرىشكىنى 414، يارىمچى ئۇنۇڭىغا ئېرىشكىنى 1285، تېخنىك ئۇنۇڭىغا ئېرىشكىنى 1545. سىستېمىلار بويىچە ئالىي ئاگرانومدىن 5ى، ئاگرانومدىن 34ى، كاندىدات ئالىي مال دوختۇرلۇق

ژراچىدىن 2سى، يارده‌مچى مەسئۇل مال دوختۇرلۇق ژراچىدىن 36سى، ئورمانچىلىق ئالىي ئىنژېنېرىدىن بىرى، ئىنژېنېردىن 2سى، 2 - دەرىجىلىك ئادۇوكاتتىن بىرى، كاندىدات مۇدىر ژراچتىن 3ى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ژراچتىن 56 سى باھالاپ چىقىلدى ۋە تەكلىپ قىلىندى. قۇرۇلۇش ۋە سانائەت سىستېمىسى بويىچە ئوتتۇرا دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا خادىمىدىن 16سى، مەدەنىيەت سىستېمىسى بويىچە ئوتتۇرا دەرىجىلىك پەن-تېخنىكا خادىمىدىن 23ى، مالىيە - بوغالتىرلىق سىستېمىسى بويىچە مەسئۇل مالىيە بوغالتىرىدىن 7سى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تەتقىربىيە تېرىنېرىدىن بىرى، 3 - دەرىجىلىك گۈۋاھلىق بەرگۈچىدىن بىرى باھالاپ چىقىلدى ۋە تەكلىپ قىلىندى.

Ⅱ باب

پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش

§1. ياشلار - ئۆسمۈرلەرنىڭ پەننى ئومۇملاشتۇرۇشى

1985 - يىلى ناهىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ياشلار - ئۆسمۈرلەرنىڭ پەننى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىگە تۈتۈش قىلدى. پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى، ئىتتىپاق كومىتېتى، ماۋارىپ ئىدارىسى، ئايالار بىرلەشمىسى، تەتقىربىيە كومىتېتى قاتارلىق ئورۇنلاردىن 10 كادىر ئاجرىتىلىپ، ياشلار - ئۆسمۈرلەرنىڭ پەن - تېخنىكا ئەسەرلىرىنى كۆرگەزمە قىلىش - توپلاش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق 2 - نۆۋەتلىك ياشلار - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىگە قاتنىشىشقا تەييارلىق قىلىندى. شۇ يىلى «1-ئىيۇن» بالىلار بايرىمى مەزگىلىدە بىر قېتىم ياشلار - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئۈيۈشتۇرۇلدى، بۇنىڭدىن 30 پارچە ئەسەر ئالىنىپ، ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىدە كۆرگەزمىگە قويۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە بىر پارچە ئەسەر ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن - تېخنىكا ئەسەرلىرى مۇكاپاتى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، بىر پارچە ئەسەر 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 2 پارچە ئەسەر ئىلايەت بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 13 پارچە ئەسەر 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

ئوتتۇرا باشلانغۇچ مەكتەپلەر بىئولوگىيە، تەبىئەت دەرسلىكىگە بىرلەشتۈرۈپ، ئوقۇغۇچىلارنى مەكتەپ سىرتىدىكى پەن - تېخنىكا گۈرۈپپىلىرىغا قاتناشتۇرۇپ، ئۇلارنى ئۆسۈملۈك ئەۋرىشكىسىنى توپلاشقا، ئاۋىئاتسىيە مودېلى ياساشقا ئۈيۈشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئىلىم - پەن ئۆگىنىش، پەننى سۆيۈش ۋە پەننى قوللىنىش ئىدىيىسىنى يېتىلدۈردى. 1987 - يىلى ياشلار - ئۆسمۈرلەرگە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن، «ئىلىم - پەن باھارى» قاتارلىق ئىلمىي - تەربىيىۋى فىلىمدىن 32 قىسىم، ئىلىم - پەنگە دائىر پروپېكسىيە پليونكىسى، پروپېكسىيە پلاستىنكىسىدىن 8 قىسىم قويۇپ بېرىلدى. قىسمەن ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە قىزىل گالىستۇكلار مېتېئورولوگىيە پونكىتى قۇرۇلۇپ، ھاۋارايى كۆزىتىلدى. بەزى مەكتەپلەر قىزىل گالىستۇكلار رادىئو پونكىتى ئارقىلىق ئىلىم - پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقاتىنى قانات يايدۇرۇپ، پەن - تېخنىكا كۆزنىكى پروگراممىلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى.

2 §. يېزىلارنىڭ يەننى ئومۇملاشتۇرۇش پائالىيەتلىرى

1985 - يىلى يېزىلارنىڭ يەننى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتى ھۆددىگەرلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى ئەملىيلەشتۈرۈش جەريانىدا قانات يايدۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە 15 گۇڭشىدا يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مۇلازىمەت پونكىتى قۇرۇلۇپ، سورتلۇق ئۇرۇق، دېھقانچىلىق دورىسى، خىمىيىۋى ئوغۇت، ئۈسۈملۈك ھورمۇنى، يېشىل ئوغۇت، ئۇرۇق قاتارلىقلارنى تىجارەت قىلدى، شۇ يىلى سانتاق سورتلۇق ئۇرۇق 1 مىليون 190 مىڭ كىلوگرامغا، دېھقانچىلىق دورىسى 6. 5675 كىلوگرامغا، قاشقا بېدە ئۇرۇقى 14 مىڭ كىلوگرامغا، فوسفورلۇق ئوغۇت 9. 4 تونىغا، تىجارەت سوممىسى 224 مىڭ يۈەنگە يەتتى. يېزا ئىگىلىك يەن - تېخنىكا تارماقلىرى تېخنىكا خادىملىرىنى تەشكىللەپ يېزا ئىگىلىك يەن - تېخنىكىسى بويىچە مەسلىھەت بېرىش مۇلازىمىتىنى قانات يايدۇردى، 33 قارار يېزا يەن - تېخنىكا كۆرسى ئېچىپ، 6056 دېھقان (قېتىم) نى تەربىيىلىدى، يەن - تېخنىكا ماتېرىيالىدىن 27 سان، 1504 نۇسخا تارقاتتى. 1986 - يىلى يېزىلارنىڭ يەننى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتى، يېزا ئىگىلىك يەن - تېخنىكا خادىملىرى ئاساسىي قاتلاملارغا بېرىپ، 42 قارار كۆرس ئاچتى، 3627 دېھقان (قېتىم) نى تەربىيىلىدى، يەننى ئومۇملاشتۇرۇش ماتېرىيالىدىن 10 مىڭ 851 نۇسخا تارقاتتى، 21 قېتىم نەق مەيدان يىغىنى ئاچتى، نەق مەيدان يىغىنىغا 14 مىڭ 704 كىشى قاتناشتى. نۇقتىلىق تەربىيىلەنگەن يەن - تېخنىكا ئالىمى 1560 كە، ئۇرۇقچىلىق كەسپىي ئالىمى 902 گە يەتتى.

1987 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك يەن - تېخنىكا جەمئىيىتى بىر قېتىم كۆلىمى بىرقەدەر زور بولغان يەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقات ھەپتىلىكى پائالىيىتى ئۇيۇشتۇردى، ناھىيە بويىچە 45 ئورۇن يەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقاتى ۋە يەننى ئومۇملاشتۇرۇش يەرمەنكىسىگە قاتناشتى. يەننى ئومۇملاشتۇرۇش مەزمۇنى يەن - تېخنىكا جەھەتتىن مەسلىھەت بېرىش، يەننى ئومۇملاشتۇرۇش رەسىم كارىدورى، ئىلمىي - تەربىيىۋى كىنو، يەن - تېخنىكا كىتاب - ژۇرناللىرىنى، يېڭى مەھسۇلاتلارنى كۆرگەزمە قىلىپ سېتىش، ھەقسىز رېمونت قىلىش، ھەقسىز داۋالاش، قارا دوسكا، ئەملىي قوللىنىلىدىغان ئەۋرىشكە، يەننى ئومۇملاشتۇرۇش لېكسىيىسى ۋە يەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى كۆرگەزمىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. يەرمەنكىدە 460 تىن ئارتۇق مۇلازىمەتچى مۇلازىمەت قىلدى، 930 پارچىدىن ئارتۇق مەھسۇلات كۆرگەزمىگە قويۇلدى، 720 ئادەم (قېتىم) نىڭ ئوسكۇنىسى ھەقسىز رېمونت قىلىپ بېرىلدى، 400 ئادەم (قېتىم) ھەقسىز داۋالاندى، 2096 پارچە رەسىم كۆرگەزمىگە قويۇلدى، يەن - تېخنىكىغا دائىر 12 مىڭ 830 پارچە ماتېرىيال تارقىتىلدى، 490 ئادەم (قېتىم) گە يەن - تېخنىكا مەسلىھەتچىلىك مۇلازىمىتى قىلىندى. شۇ يىلى يېزا ئىگىلىك يەن - تېخنىكا تارماقلىرى 70 قارار يېڭى تېخنىكا كۆرسى ئاچتى، 5337 دېھقان (قېتىم) تەربىيىلەندى. نەق مەيداندا 11 مىڭ 261 ئادەم (قېتىم) گە مەسلىھەت بېرىلدى، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە 2 خىل يېزىقتا 23 مىڭ 90 نۇسخا تېخنىكا ماتېرىيالى تارقىتىلدى. 1988 - يىلى ناھىيە بويىچە 400 دىن ئارتۇق يەن - تېخنىكا خادىمى ئاساسىي قاتلامغا بېرىپ، ئوخشاش بولمىغان شەكىلدىكى تېخنىكا ھۆددىگەرلىكى بىلەن شۇغۇللىنىپ، يېزىلاردىكى يەننى ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ دائىرىسىنى ئۈزلۈكسىز كېڭەيتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ھۆددە ئېلىنغان دېھقانچىلىق زىرائىتى كۆلىمى 709 مىڭ مو، ئورمان 760 مو، چارۋا 250 مىڭ، ئۇي قۇشى 20 مىڭ. شۇ يىلى ئۇيغۇر ئۇچۇن يېزىسى يەن - تېخنىكا ئۇلگە يېزىسى قىلىندى، يەن - تېخنىكا بىناسىدىن بىرى سېلىندى، يەن - تېخنىكا ئۇلگە كەنتىدىن 4ى كۆپەيدى.

1989 - يىلى يېزىلارنىڭ يەننى ئومۇملاشتۇرۇش پائالىيىتى تېخىمۇ جانلاندى، دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى

كېڭەيتىش مەركىزى كەسپىي تېخنىكا خادىملىرىنى تەشكىللەپ، 230 كەنتكە بېرىپ شۇ جايلىق ئەھلىي ئەھۋالنى قاراپ، 195 قارار كۇرس ئاچتى، 23 مىڭ 63 دېھقان (قېتىم) تەربىيىلەندى، 30 نەچچە قېتىم پەن - تېخنىكىغا دائىر سىنىمالىغۇ فىلىمى قويۇپ بەردى، 4700 ئادەم (قېتىم) نى تەربىيىلىدى، 50 مىڭ 600 نۇسخا پەن - تېخنىكا ماتېرىيالى تارقاتتى، 8 قېتىم مەخسۇس تېما بويىچە لېكسىيە ئۇيۇشتۇردى، 16 قېتىم نەق مەيداندا يېتەكچىلىك قىلدى. 175 تېخنىكا خادىمى يېزىغا چۈشۈپ، 555 مىڭ مو دېھقانچىلىق زىرائىتىنى ۋە 5000 مو بېلىق كۆلىنى تېخنىكا جەھەتتىن ھۆددىگە ئالدى. چارۋىچىلىق - مال دوختۇرلۇق تېخنىكا تۇرىدىن 20 نى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەشغۇلات تېخنىكىسىدىن 7 نى ھۆددىگە ئالدى. ناھىيە بويىچە 4 يېزىغا پەن - تېخنىكىغا مەسئۇل مۇئاۋىن يېزا باشلىقى ئەۋەتىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش يۇقىرى دولقۇنى كۆتۈرۈلدى، پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەشۋىقات بۆلۈمى، ئىتتىپاق كومىتېتى ۋە ئايالار بىرلەشمىسى قاتارلىق ئورۇنلارغا يېقىندىن ماسلىشىپ، نامراتلىقنى، نادانلىقنى، ماۋاتسىزلىقنى ۋە پەن قارىغۇسىنى تۈگىتىشنى تەك تۇنتى، ناھىيە بويىچە %70 كەنتتە مەدەنىيەت ئۆيى، قىرائەتخانا، كۆچۈل ئېچىش ئۆيى ۋە تەنتەربىيە مەيدانى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە يېڭىدىن ياسالدى. قىرائەتخانىدا نەچچە 10 خىل پەن - تېخنىكا ماتېرىيالى بولۇپ، ياش دېھقانلارنىڭ ئۆگىنىشىگە شارائىت يارىتىلدى. يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەركىزى تېخنىكا خادىملىرىنى تەشكىللەپ يېزىلارغا بېرىپ، 180 قارارداىن كۆپرەك كۇرس ئاچتى، 24 مىڭ ئادەم (قېتىم) تەربىيىلەندى. 17 مىڭ پارچە پەن - تېخنىكا ماتېرىيالى تارقىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن پەن - تېخنىكىنى ئۆگىنىش، پەن - تېخنىكىغا ئەھمىيەت بېرىش، كەڭ دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق رايونلىرىدا پەن - تېخنىكىدىن پايدىلىنىش دولقۇنى قوزغالدى.

III باب

پەن - تېخنىكىدىن پايدىلىنىپ ئالدىن مەلۇمات بېرىش

§ 1. مېتېئورولوگىيىلىك كۆزىتىش ۋە ئالدىن مەلۇمات بېرىش

1959 - يىل 8 - ئايدا ۋولجا ناھىيىلىك مېتېئورولوگىيە پونكىتى قۇرۇلدى، پونكىتتا 3 خىزمەتچى بار ئىدى. مېتېئورولوگىيىلىك كۆزىتىش تۈرى ھاۋارايى ھادىسىلىرى، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى، ئاتموسفېرا بېسىمى، ھۆل - يېغىن، كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈشى، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىشى، ئىسسىقلىق، نەملىك، قار، يېغىندى قار، مۆلدۈر، جۇدۇن، شامال تېزلىكى، شامال يۆنىلىشى، بۇلۇت شەكلى ۋە مىقدارى، بۇلۇت ئېگىزلىكى، كۆرۈنۈش دەرىجىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى. مېتېئورولوگىيە پونكىتى ھەر ۋاقىت ئورۇنلارغا ھاۋارايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىش توغرىسىدا مەسلىھەت بەرگەندىن سىرت، ھەر كۈنى، ھەر ھەپتە، ھەر ئاي، ھەر يىلدا رادىئو ئىستانسىسىغا ۋاقتىدا ھاۋارايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىش مۇلازىمىتى قىلدى. ھەر يىللىق مۇلازىمەت قېتىم سانى تەخمىنەن 280 قېتىمدىن ئاشىدۇ. پونكىتتا مېتېئورولوگىيە مۇلازىمىتى

مەخسۇس ئاپپاراتى تەسىس قىلىندى. مۇلازىمەت تۈرلىرى ھاۋارايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىش، ئاگرو مېتېئورولوگىيىلىك مەلۇمات بېرىش، ئاگرو مېتېئورولوگىيىلىك ئاخبارات، مېتېئورولوگىيە ماتېرىيالى، كىلىماتنى تەھلىل قىلىش ۋە باھالاش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. رادىئو ئىستانسىسى ۋە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدىن پايدىلىنىپ ھاۋارايى ئەھۋالىنى جەمئىيەتكە ئېلان قىلىدۇ. 1981 - يىلى مېتېئورولوگىيە پونكتى ئاگرو كىلىمات بايلىقىنى تەكشۈرۈشنى قانات يايدۇرۇپ، ناھىيىلىك يورۇقلۇق ئېنېرگىيىسى، ئىسسىقلىق مىقدارى، سۇ تەركىبى، شامال ھەمدە مېتېئورولوگىيىلىك ئاپەت ۋە يەنىدى تېمپېراتۇرا، قىروسىز مەزگىل قاتارلىق شارائىتلارغا ئاساسەن ئايرىلغان ئاگروكىلىمات ئۈستىدە تەپسىلىي تەھلىل يۈرگۈزۈپ، ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىنى توغرا تەڭشەش ئۈچۈن مۇھىم ماتېرىيال يەتكۈزۈپ بەردى. 1982 - يىلى شىمالىي تاغ قاپتىلىنىڭ نامراتلىق قىياپىتىنى ئۆزگەرتىش، باغۋەنچىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، مېتېئورولوگىيە پونكتى چۈلۈقاي يېزىسىنىڭ ئورمانچىلىق چوڭ ئەتىرىتىدە نۇقتا تەسىس قىلىپ، مېتېئورولوگىيىلىك كۆزىتىش ئېلىپ باردى. بىر يىللىق كۆزىتىش خاتىرىسىنى ناھىيىلىك مېتېئورولوگىيە پونكتىنىڭ ماتېرىيالى بىلەن سېلىشتۇرۇپ تەھلىل قىلىش ئارقىلىق، دېڭىز يۈزىدىن 800 — 1500 مېتىر ئېگىز بولغان چۈلۈقاي جىلغىسى ئەتراپىدا ئىنۇبرىسىيە تېمپېراتۇرا ھادىسىسىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى، تېمپېراتۇرىنى تۆۋەنلىتىش كۆچىنىڭ تۆزلەڭلىك رايونلارنىڭكىدىن ئاز، ھاۋا تېمپېراتۇرىسىدا 5℃، يەر تېمپېراتۇرىسىدا 10℃ پەرق بولىدىغانلىقىنى توغرا تونۇپ يەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئىنۇبرىسىيە تېمپېراتۇرا قاتلىمىنى سېلىشتۇرۇپ كۆزىتىش ماتېرىيالىغا ئېرىشىپ، شىمالىي تاغ قاپتىلىدا باغۋەنچىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئىلمىي ئاساس يەتكۈزۈپ بەردى. مېتېئورولوگىيە پونكتى ناھىيە رەھبەرلىرىنى ۋە تارماقلارنى ۋاقتىدا توغرا مېتېئورولوگىيىلىك مەلۇمات بىلەن تەمىنلەشنى داۋاملاشتۇردى ھەمدە رەھبەرلەرنىڭ تۈرلۈك ئىشلەپچىقىرىش پائالىيەتلىرىنى ئورۇنلاشتۇرغاندا پايدىلىنىشى ئۈچۈن تەكلىپ بەردى، بۇ تەكلىپ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقىدا 13 - يىلىمۇ مول ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن مەلۇم تۆھپە قوشتى. مېتېئورولوگىيە پونكتى 1963 - ۋە 1965 - يىللىرى ئاپتونوم رايونلىق مېتېئورولوگىيە سىستېمىسى بويىچە «بەشتە ياخشى» مېتېئورولوگىيە پونكتى دېگەن شەرەپلىك نامغا، 1986 - يىلى ناھىيە بويىچە «مەدەنىي ئورۇن» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى، 1987 - يىلى ئىلى ئوبلاستىنىڭ مېتېئورولوگىيە سىستېمىسى بويىچە «قوش مەدەنىي ئورۇن» ۋە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالىنىپ تەقدىرلەندى، 1989- يىلى ناھىيە بويىچە «ئىلغار پارتىيە ياچېيكىسى» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى.

§ 2 . يەر تەۋرەشنى ئۆلچەش - تەكشۈرۈش

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ شىمالىي تەرىپى تەڭرىتاغقا يانداش، جەنۇب تەرىپى ئىلى دەرياسىغا يېقىن بولۇپ، شىمالىي تەڭرىتاغنىڭ غەربىي بۆلىكىدىكى يەر تەۋرەش بەلۋېغىغا جايلاشقان، بۇ ناھىيە يەر تەۋرەش كۆپ يۈز بېرىدىغان رايون ھېسابلىنىدۇ. يىراقتىن تەۋرەش ئاساس قىلىنغان بولۇپ، ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن 7 بال بولغان 174 يىلدا 90 قېتىمدىن ئارتۇق يەر تەۋرەشنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 6 بالدىن يۇقىرى يەر تەۋرەش 13 قېتىم يۈز بەردى.

چىيەنلۇڭ 51 - يىلى (1786 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 25 — 27 - كۈنىگىچە ئىلىدا ئۇدا بىرقانچە كۈن يەر تەۋرىگەن، ئىلىدىكى توققۇزسۇمۇلدا يەر تەۋرەش ئاپىتى ئېغىر بولۇپ، 4 سېپىل راۋنقى، 5 بۇرجەكلىك

راۋاق ئۆرۈلۈپ چۈشكەن، كۈنگۈرەدىن 714 ئورۇن ئولتۇرۇشلۇق كەتكەن، 80 نەچچە غۇلاچ سېپىل، 7 ئېغىز ئامبار، مانجۇ پېشىل تۇغلۇق لەشكەرلىرىنىڭ 2327 ئېغىز ئۆيى، 27 ساق 321 قورۇنام ئۆرۈلۈپ چۈشكەن. . .

جيياچىڭ 17 - يىلى (1812 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئىلىدا يەر تەۋرەپ قۇجۇرتى، ئابرال تېغى قاتارلىق جايلاردىكى 4 ئورۇندا تاغ (ئۆزۈنلۇقى 20 — 60 چاقىرىم، كەڭلىكى 5.6 چاقىرىم، چوڭقۇرلۇقى 10 نەچچە غۇلاچتىن 20 غۇلاچقىچە) يېرىلىپ كەتكەن. موڭغۇللاردىن 47 كىشى، پالانغان جىنايەتچىدىن 11ى، ھۆكۈمەت فېرمىسىدىكى چارۋا مالدىن 2595 تۇياق، پۇقرالارنىڭ چارۋا مېلىدىن 1700 تۇياق ئۆلگەن، «غەربىي يۈرتنىڭ دەريا - ئېقىنلىرى ھەققىدە خاتىرە» دە «تۆز يەردە دۆڭلۇك پەيدا بولۇپ، تۆپراقلىرى بوشاپ كەتتى. يەر يۈزىنى دەسسەپ پېتىپ كېتىدۇ، شامال چىقسا توزۇپ كېتىدۇ، بۇ خىل ئەھۋال بىرقانچە كۈنگىچە توختىماي داۋاملاشتى» دەپ خاتىرىلەنگەن.

گۈاڭشۈ 15 - يىلى (1889 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئىلىدا يەر تەۋرەپ، ئاپەت ئەھۋالى ئىنتايىن ئېغىر بولغان.

گۈاڭشۈ 18 - يىلى (1892 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 27 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە كۆچلۈك يەر تەۋرەپ 4 سېكۇنت داۋاملاشقان، يەر تەۋرەش يۆنىلىشى شىمالغا يۆزلەنگەن.

گۈاڭشۈ 21 - يىلى (1895 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە يەر تەۋرىگەن، چۈشتىن كېيىن سائەت 3 تىن 32 مىنۇت ئۆتكەندە يەر كۆچلۈك سىلكىنىپ بىر يېرىم مىنۇت داۋاملاشقان.

1982 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى كۇڭ فەنئېن مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، 2 خىزمەتچى سەپلەپ بېرىلدى، بۇ ئىشخانا ناھىيىنىڭ يەر تەۋرەشنى ئۆلچەش - تەكشۈرۈش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. بۇ ئىشخانا 1985 - يىلى «غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش پىلانىنى تۈزۈش خىزمىتى توغرىسىدىكى ۋاقتىلىق بەلگىلىمە»نى، 1986 - يىلى «غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ ئومۇمىي پىلانى»نى، 1987 - يىلى «غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتى توغرىسىدا قوشۇمچە بەلگىلىمە»نى، 1989 - يىلى «غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش - ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش پىلانى»نى تۈزۈپ چىقتى. 1980 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدە 2 قېتىم يېراقتىن يەر تەۋرىدى.

Ⅳ باب

پەن - تېخنىكا تۈرلىرى ۋە نەتىجىلىرى

§ 1 . پەن - تېخنىكا تۈرلىرى

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا غۇلجا ناھىيىسىگە تۇنجى تۈركۈم يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا خادىملىرى تەقسىم قىلىنغاندىن بۇيان، يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا خادىملىرى يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش،

ئەلا سورتلارنى كەلتۈرۈش، يېڭى تېپتىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنى كېڭەيتىش، تېرىقچىلىق تېخنىكىسىنى ياخشىلاش، ئېتىز - ئېرىق پەرۋىشىنى كۈچەيتىش، كېسەللىك ۋە ھاشارات زىياندا‌شلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش قاتارلىق جەھەتلەردە كۆپلىگەن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى.

50 — 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا يولغا قويۇلغان ئاساسلىق يەن تەتقىقات تۈرلىرى دائىم سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش، تېرىش تېخنىكىسى (كۆزگى بۇغداينى قۇرلاپ تېرىش) نى ياخشىلاش، يېڭىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى كېڭەيتىش، ئىلغار سۈغىرىش تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش، ئەلا سورتلار (ئوكرائىنا 0246، قارا يازغى بۇغداي، ئاق ئات چىش بۇغداي، ئالتۇن خانىش كۆممىتونىقى سورتى قاتارلىقلار) نى كېڭەيتىش ھەمدە زىرائەت ھوسۇلىنى قانداق ئاشۇرۇش جەھەتتە كۆپ خىل تەجرىبە سىناقلار يەنى «زىرائەتلەرنى مول ھوسۇللۇق ئۆستۈرۈش تەجرىبە تەتقىقاتى»نى ئېلىپ بېرىشتىن ئىبارەت بولدى.

70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يەن تەتقىقات پائالىيىتىدە، نوقۇل دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشتەك ھالەت ئۆزگەرتىلىپ، دېھقانچىلىق تۈرلىرى نۇقتىلىق چىڭ تۇتۇلغاندىن سىرت، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق قاتارلىقلار مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئورمانچىلىق جەھەتتە يېڭىدىن قوشۇلغان تۈرلەر: چوڭ ئاق ئۆرۈك، كۆچانىڭ ئۆرۈك قېقى قۇرۇتۇش ئۈسۈلىنى كېڭەيتىش، ئالما، نەشپۈت، ئۆرۈك، شاپتۇل كۆچىتىنى ئۇلاپ يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش - ئۇلگە كۆرسىتىش، ئالما كۆچىتىنى قويۇق تىكىش، ماشىنا بىلەن تىكىش - توپا يۇلىمەي تېرىش تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش، ئۈجمە كۆچىتىنى ئۇلاپ يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش، تېز ئۈسىدىغان كۆچەتلەرنى تەجرىبە قىلىش، يېڭنە يوپۇرماقلىق دەرەخ سورتلىرىنى تەجرىبە قىلىپ ئۈستۇرۇش، كىچىك يوپۇرماقلىق ئېرەن كۆچىتىنى يېتىشتۇرۇش، سۈپەتلىك ئىقتىسادىي ئورمان تۈرلىرىنى كەلتۈرۈپ كۆپەيتىش، ئىنۇېرسىيە بەلۋاغدا شاپتۇل كۆچىتىنى سىناق قىلىپ يېتىشتۇرۇش، ئاق ئۈجمە قەلەمچىسىنى سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ ئۈستۇرۇش تەجرىبىسى، دەل - دەرەخلەردىكى كېسەللىك ۋە ھاشارات زىياندا‌شلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، تېز ئۈسىدىغان مول ھوسۇللۇق كۆچەتلەرنى سىناق قىلىپ كېڭەيتىش، شىمالىي تاغ جىلغىسىدا مېۋە - چىۋە بازىسى قۇرۇش تۈرى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت؛ چارۋىچىلىققا دائىر تۈرلەر: بىنەمدە ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن ئوتلاقلارنى كۆزىتىش، ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن تەبىئىي ئوتلاقنى كۆزىتىش، رايونلارغا ئايرىپ چارۋا مال بېقىش ئۇنۇمىنى كۆزىتىش، قويلاردىكى پارازىت قۇرتىنى يوقىتىش ئەھۋالىنى كۆزىتىش، «دولان» ئىلى ئاق چوشقىسىنىڭ نەسلىنى يېتىشتۇرۇش، چارۋا مالىلاردىكى يەرلىك كېسەللىكنى تەكشۈرۈش، ئىسپېرمىنى توڭلىتىش تېخنىكىسىنى كەلتۈرۈش ۋە كېڭەيتىش، شىنجاڭ قوڭۇر كالىسىنىڭ كۆپەيىش ئىقتىدارىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش، يۇقىرى ھوسۇللۇق سۈت كالىسىنى بېقىش ئۈسۈلىنى تەتقىق قىلىش، كالا - قوي بورداش ئۈسۈلىنى تەتقىق قىلىش، ئىنچىكە يۇڭلۇق قوينى مېتىسلاشتۇرۇپ نەسلىنى ياخشىلاش تەتقىقاتى، ھەم گۆش، ھەم سۈت چىقىدىغان كالىنى تەتقىق قىلىش، ئېتىزدا چارۋا مال بېقىش ئۈسۈلى ئۈستىدە ئىزدىنىش، غازنى سۈنئىي ئۈسۈلدا ئۇرۇقلاندۇرۇش، يۇقىرى ھوسۇللۇق بىلىق بېقىش تېخنىكىسى، تەۋىتلىق ئۆچكىنىڭ نەسلىنى ياخشىلاش، سۈنئىي ئۈسۈلدا دېڭىزىيا يېتىشتۇرۇش، قوينى قوشگىزىك تۇغدۇرۇش ھورمونىنى سىناق قىلىش، ھايۋانلارنىڭ ئۆت سۈيۇقلۇقىنى چۇشۇرۇش تەجرىبىسى، يوپۇرماقلىق دېۋىرقاي ئۇرۇقىنى كەلتۈرۈپ سىناق قىلىپ تېرىش، توخۇنى سۈنئىي ئۈسۈلدا ئۇرۇقلاندۇرۇشنى سىناق قىلىشتىن ئىبارەت.

سانائەتكە دائىر ئاساسلىق تۈرلەر: ئېچىتىلغان كىسلاتا سۈيۇقلۇقىنى يەرلىك ئۈسۈلدا ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىنى ياساش ئۈستىدە تەتقىقات، يەرلىك ئۈسۈلدا ئامىنو سۈيۇقلۇقى تەييارلاش ئۈستىدە تەتقىقات، 5406 سېپورا پاراشوكىنى تەتقىق قىلىپ ئىشلەش، پولات چۈشلىق بېتوندىن مەركەزدىن قاچما يۇقىرى بېسىملىق ئېلاستىك ئىستولبا ياساش تەتقىقاتى، مەركەزدىن قاچما سېنتىرىفورگىلىق پروبېركا ياساش تەتقىقاتى،

دىزېلماتور ئارقىلىق يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن يېڭا ئىگىلىك ماشىنا ـ سايمانلىرىنى تەتقىق قىلىش، ئۇچىنى تېرىش، ئۇچىنى يىغىش، يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن يېڭا ئىگىلىك ماشىنا ـ سايمانلىرىنى تەتقىق قىلىپ ياساش، «شەرق قىزارىدى» زاۋۇتىنىڭ 5.45 تېپلىق رېمونت قىلىش ـ قۇراشتۇرۇش ئۇسكۇنىسى، تىزگىنەك ئارقىلىق پارتلىتىش، تۆۋەن تېمپېراتۇرىدا تۆمۈر تاۋلاش، ئېلېكتر لامپىنىڭ نۆل سىمىغا كاناي قوغدىغۇچ ئورنىتىش، تۆۋەن كاربونلۇق پولاتنى سۇغا سېلىپ چوڭۇن پاياتلاش، كىنو ئاپپاراتىنىڭ ئاپتوماتىك تەرتىپىنى ئالماشتۇرۇش ماشىنىسىنى كىرگۈزۈش، ئۆزگىرىشچان توكلۇق پاياتلاش ماشىنىسىغا توك تېجەش قۇرۇلمىسىنى سەپلەپ ئىشلىتىشنى تەتقىق قىلىش، Ⅱ — 801 تېپلىق كېرەكسىز گازنى قويۇقلاشتۇرۇپ بېسىم ئاشۇرغۇچىنىڭ 1000 ـ 2000 سائەتلىك چىداملىقلىقىنى سىناش تەجرىبىسى، «شەرق قىزارىدى» 75 سېلىندىرلىق پورشېنىنى ئوخشاش بولمىغان ئارىلىقتا 1000 سائەتلىك ئۆپرىتىش تەجرىبىسى، 4125A تېپلىق ماتورنىڭ ئۇستۇنكى قىسمىدىكى ئوخشاش بولمىغان قۇرۇلمىلىق پورشېنىنى سېلىشتۇرۇش تەجرىبىسى، 4125A تېپلىق ماتورنىڭ ماي بىلەن تەمىنلەش سۇرئىتىنى تەڭشەش سىنىقى، 4125A تېپلىق ماتورنى ئىلى ۋىلايىتىدىكى ئوخشاش بولمىغان دېڭىز يۈزى ئېگىزلىكىدە سىناق قىلىش، ئاق ھاراقنىڭ سۇنۇشي يېمىرىلىشىنى سىناق قىلىش، ماي قەغەزنى سىناق قىلىپ ياساش، خەلق پايدىلىنىدىغان ئەينەكچىلىك ھۈنەر ـ سەنئىتى تەجرىبىسى، ئەينەك قاچىلارنى سىناق قىلىپ ياساش، قۇياش ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىش تېخنىكىسى، شامال كۈچى گېنېراتورىنى سىناق قىلىپ ياساش، تولۇق ئاپتوماتىك رەڭلىك سۇرەت بېسىش تېخنىكىسىنى تەتقىق قىلىش، يېپەك پىشىقلاش تېخنىكىسىنى كەلتۈرۈش، 415 تېپلىق گېنېراتورنى چوڭ رېمونت قىلىپ قۇۋۋەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش تەجرىبىسى، «شەرق قىزارىدى» 75 تېپلىق گېنېراتورنى چوڭ رېمونت قىلىپ قۇۋۋەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش تەجرىبىسى، سۇت چاي پاراشوكىنى سىناق قىلىپ ئىشلەش، ماروژنا پاراشوكىنى سىناق قىلىپ ئىشلەش، ئالتىرنى سىناق قىلىپ ئىشلەش، سېمونت ئوكچىسىنى ئۇستۇرۇش ئۇستىدە تەتقىقات، پاختا ـ كەندىردىن سىناق تەرىقىسىدە مەھسۇلات ئىشلەش، ماموق بۇيۇملارنى سىناق قىلىپ ئىشلەش، سېمونت خام ئەشياسىنى قۇرۇتۇش تېخنىكىسى، سېمونت زاۋۇتىنىڭ چاڭ ـ توزان يوقىتىش ئۇسكۇنىسىنى لايىھىلەپ ئىشلەش تەجرىبىسى، يۇقىرى فوسفورلۇق تۆپراق ئۇستىدە ئانالىز، مايسىز سۇت پاراشوكىنى سىناق قىلىپ ئىشلەش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

§ 2 . پەن ـ تېخنىكا نەتىجىلىرى

70 ـ يىللاردىن بۇيان غۇلجا ناھىيىسى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، بېلىقچىلىق، سانائەت، تىبابەتچىلىك ۋە دورىگەرلىك، سەھىيە قاتارلىق پەن ـ تېخنىكا تۈرىدىن 149 نى تاماملىدى. بۇ تۈرلەر ئىچىدىكى تۆپراقنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش، يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش، بۇغداي، كۆممىقوناقنى يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۇستۇرۇش ئەندىزىسى، ئوت ـ چۆپ تېرىپ چارۋا مال بېقىش قاتارلىق 20 تۈر ئاپتونوم رايونىنىڭ باھالىشىدىن ئۆتتى ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن ـ تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئېلاستىك سىمونت ستولبا، ئاھالىلەرنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان كاۋاك خىش قاتارلىق 30 نەچچە تۈر ئوبلاست دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ باھالىشىدىن ئۆتۈپ، ئىلى ئوبلاستىنىڭ پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. يەنە پۈراقلىق تاماكىنى سىناق قىلىپ تېرىش، توخۇنى سۇنئىي ئۇسۇلدا ئۇرۇقلاندۇرۇش، كالىنى توڭلىتىلغان ئىسپېرما بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇش قاتارلىق

40 نەچچە تۈر كېگەيتىلمىپ، ناھىيە دەرىجىلىك باھالاپ بېكىتىشتىن ئۆتۈپ، ئۇنۇم ھاسىل قىلىندى. بۇنىڭدىن باشقا غۇلجا ناھىيىسى تارىخ - مەدەنىيەتكە ۋە پەن - تېخنىكىغا دائىر كىتابتىن 50 نەچچىنى نەشر قىلدۇردى، بۇنىڭ ئىچىدە تارىخ - مەدەنىيەتكە دائىر كىتاب 16، پەن - تېخنىكىغا دائىر كىتاب 34، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاساسىي جەھەتتىن ئىچكى ماتېرىياللار شەكلىدە نەشر قىلىندى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك جەھەتتە ئېرىشكەن پەن - تېخنىكا نەتىجە مۇكاپاتى

جەدۋەل: 20 — 1

رەت نومۇرى	ئورۇن	ئىسىم - فامىلىسى	مۇكاپاتقا ئېرىشكەن تۈر	ۋاقتى	دەرىجە ئايرىمىسى	مۇكاپات دەرىجىسى
1	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا- سىنى كېگەيتىش مەركىزى	ئادىلجان	ئىلمىي ئۇسۇلدا تەجرىبە قىلىپ، يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش	1990	يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى	2 - دەرىجىلىك مۇكاپات
2	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا- سىنى كېگەيتىش مەركىزى		بۇغداي ھوسۇلىنى ئۇنۇمبرسال ئاشۇرۇش تېخنىكىسى	1990	يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى	مول ھوسۇل مۇ- كاپاتى
3	رايونلاشتۇرۇش ئىشخا- نىسى		دېھقانچىلىق بايلىقىنى ئەكشۈرۈپ رايونلاشتۇ- رۇش ئۇسۇلىدە تەتقىقات	1986	ئاپتونوم رايون	3 - دەرىجىلىك مۇكاپات
4	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا- سىنى كېگەيتىش مەركىزى		ئۇزۇن ھوسۇللۇق بۇغداي- نى ئونتۇرا ھوسۇللۇق قىلىپ ئۇستۇرۇش تېخنىكىسى	1986	ئاپتونوم رايون	2 - دەرىجىلىك مۇكاپات
5	ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېگەيتىش مەركىزى، پەنجىم دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكتى		ئوت - چۆپ تېرىپ يەرنى مۇنبەتلەشتۇرۇش تەجرى- بىسى	1986	ئاپتونوم رايون	2 - دەرىجىلىك مۇكاپات
6	ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېگەيتىش مەركىزى، بايتوقاي دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكتى		كۆزگى بۇغدايىنى يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۇستۇرۇش تېخنىكىسى	1986	ئاپتونوم رايون	3 - دەرىجىلىك مۇكاپات
7	ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېگەيتىش مەركىزى، جېلىلىيوزى دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكتى		قوناقنى يۇقىرى ھوسۇل- لۇق قىلىپ ئۇستۇرۇش تېخنىكىسى	1986	ئاپتونوم رايون	3 - دەرىجىلىك مۇكاپات
8	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا- سىنى كېگەيتىش مەركىزى		كۆزگى بۇغدايىنى كەلگ كۆلەمدە مول ھوسۇللۇق ئۇستۇرۇش تېخنىكىسى	1986	ئاپتونوم رايون	2 - دەرىجىلىك مۇكاپات
9	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا- سىنى كېگەيتىش مەركىزى		ئوت - چۆپ تېرىپ ئۇ- زۇن ھوسۇللۇق ئېتىزنى ئۇزگەرتىش	1986	ئاپتونوم رايون	2 - دەرىجىلىك مۇكاپات
10	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا- سىنى كېگەيتىش مەركىزى		دېھقانچىلىق تېخنىكىسى- نى كېگەيتىش بىلەن تىجارەتنى ئۇزۇتارا بىرلەشتۇرۇش	1986	ئاپتونوم رايون	2 - دەرىجىلىك مۇكاپات

11	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى مەركىزى		كېسەللىك ، ھاشارات زىياندا شلىقىنى ئالدىن ئالدى ئۇ ئالدىن مەلۇم ۋاقىت بېرىش	1986	ئاپتونوم رايون	2 ، دەرىجىلىك مۇكاپات
12	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى مەركىزى		ئۇيغۇرچە سىلىندىلىق قىلىش تەجرىبىسى	1986	ئاپتونوم رايون	3 ، دەرىجىلىك مۇكاپات
13	سۈت پاراشوكى زاۋۇنى		سۈت پاراشوكىنىڭ سۈپىتى	1987	يېنىڭ سانائەت نازارىتى	مۇنەۋۋەر مۇكاپات
14	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى مەركىزى	نۇرى	دېھقانچىلىق پەن - تېخنىكىسىنى قوللىنىش	1990	دېھقانچىلىق نازارىتى	2 ، دەرىجىلىك مۇكاپات
15	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى مەركىزى	خې تېپىنىڭ، نۇرى، ئۈركەش	ئوت - چۆپ تېرىپ ئۇرۇقىنى مۇنبەتلەشتۈرۈش	1988	دېھقانچىلىق نازارىتى	3 ، دەرىجىلىك مۇكاپات
16	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى مەركىزى	لۇ شىنخۇ، نۇرى، كاسىلجان	ممكرو ئوغۇتنى كېڭەيتىش تېخنىكىسى	1989	ۋىلايەتلىك دېھقانچىلىق باشقارمىسى	1 ، دەرىجىلىك مۇكاپات
17	باغۋەنچىلىك مەركىزى		سۈپەتلىك مېۋە بازىسى قۇرۇش	1988	ئاپتونوم رايون	3 ، دەرىجىلىك مۇكاپات
18	باغۋەنچىلىك مەركىزى		مېۋىلىك باغقا كۆچەت تىكىش يېڭى تېخنىكىسى	1989	ئاپتونوم رايون	3 ، دەرىجىلىك مۇكاپات
19	باغۋەنچىلىك مەركىزى، شاخ تېخنىكا پونكىتى		مول ھوسۇل پىلانى	1989	ئاپتونوم رايون	3 ، دەرىجىلىك مۇكاپات
20	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى مەركىزى	نۇرى	250 مىڭ مو قاشقا بېدىنى يۇقىرى ھوسۇلۇق ئۆستۈرۈش ئۇ ئۇنۇمۇ پايدىلىنىش	1990	ئاپتونوم رايون	2 ، دەرىجىلىك مۇكاپات
21	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى مەركىزى	نۇرى	يېشىل ئوغۇتنى كېڭەيتىپ تېپ تۇپراقنى كۆچلەندۈرۈش	1985	ۋىلايەتلىك دېھقانچىلىق باشقارمىسى	تۇر مۇكاپات
22	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى مەركىزى	ئاۋىلجا	قىزىلچا ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى	1990	دېھقانچىلىق نازارىتى	3 ، دەرىجىلىك مۇكاپات
23	ئۇرۇقچىلىق پونكىتى	ۋالى گۇاڭۇپ	كۆمىسۇنافنى ئۇنۇمۇپ- سال مول ھوسۇللۇق ئۆستۈرۈش	1990	دېھقانچىلىق نازارىتى	1 ، دەرىجىلىك مۇكاپات
24	ئۇرۇقچىلىق پونكىتى	ۋالى گۇاڭۇپ	قىزىلچىنى يۇقىرى مەھسۇلاتلىق ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى	1990	دېھقانچىلىق نازارىتى	3 ، دەرىجىلىك مۇكاپات
25	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى مەركىزى		يۇغداي ھوسۇلىنى ئۇنۇمۇپرسال تاشۇرۇش تەجرىبىسى	1990	ئاپتونوم رايون	1 ، دەرىجىلىك مۇكاپات
26	يېزا ئىگىلىك تېخنىكا مەكتىپى مەركىزى		قاشقا بېدىنى يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۆستۈرۈش ئۇ ئۇنۇمدىن ئۇنۇمۇپرسال پايدىلىنىش	1990	ئاپتونوم رايون	2 ، دەرىجىلىك مۇكاپات

27	پېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى كېڭەيتىش مەركىزى		كۆممىقوناق ھوسۇلىنى ئۇنۇملۇق ئاشۇرۇش تېخنىكىسى	1990	ئاپتونوم رايون	1 . دەرىجىلىك مۇكاپات
28	پېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى كېڭەيتىش مەركىزى	ئارۇپچان نۇرى	قىزىلچىنى يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۇسۇلى تېخنىكىسى	1990	ئاپتونوم رايون	3 . دەرىجىلىك مۇكاپات
29	جېلىلىۋزى بازارلىق دېھقانچىلىق پونكتى	ئارۇپچان نۇرى	پېشىل ئوغۇت — قاشقا بېدە تېرىش		ئاپتونوم رايون	پېشىل ئوغۇت بويىچە 3 . دەرە- جىلىك مۇكاپات
30	بايتوقاي پېزىلىق دېھقان چىلىق پونكتى	ئابلېتىپ، پەن شاۋجۇن	كۆزگى بۇغدايىنى يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۇسۇلۇش		ئىلى ۋىلايىتى	مول ھوسۇللۇق تېرىش بويىچە 3- دەرىجىلىك مۇكاپات
31	بايتوقاي پېزىلىق دېھقان چىلىق پونكتى	پەن شاۋجۇن، ئابلېتىپ	زىغىرنى يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۇسۇلۇش		ئاپتونوم رايون	زىغىرنى يۇقىرى مەھسۇلاتلىق تېرىش بويىچە 3- دەرىجىلىك مۇكاپات
32	پەنجىم پېزىلىق دېھقان چىلىق پونكتى	نەزەر	زىغىرنى يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۇسۇلۇش		ئاپتونوم رايون	زىغىرنى يۇقىرى مەھسۇلاتلىق تېرىش بويىچە 3- دەرىجىلىك مۇكاپات
33	ئۇسۇملۇك ئاسراش پونكتى	شىيا جېڭخەن	كېسەللىك . ھاشارات زىيانداشلىقىنى ئالدىن تەكشۈرۈش ۋە ئالدىن مەلۇمات بېرىش		ئاپتونوم رايون	ئۇسۇملۇك ئاسراش بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپات
34	ئۇچتۇن خۇيزۇ پېزىلىق دېھقانچىلىق پونكتى	لۇ جىنجۇن	پېشىل ئوغۇتنى كەڭ كۆلەمدە تېرىش		ئاپتونوم رايون	پېشىل ئوغۇت بويىچە 2 . دەرە- جىلىك مۇكاپات
35	دادامتۇ پېزىلىق دېھقان چىلىق پونكتى	ئوبۇل مۇسا، ئىبراھىم	كۆممىقوناقنى يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۇسۇلۇش		ئاپتونوم رايون	قوناقتىن مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە 3 . دەرە- جىلىك مۇكاپات
36	پەنجىم پېزىلىق دېھقان چىلىق پونكتى	نەزەر، نۇرمەمەمەت	پېشىل ئوغۇتنى كەڭ كۆلەمدە تېرىش		ئاپتونوم رايون	پېشىل ئوغۇت بويىچە 3 . دەرە- جىلىك مۇكاپات
37	ناھىيىلىك يەرلىك ئوغۇت پونكتى	خې تېەنپېڭ	سىلىتسىلىق ئۆپراق يەلدن بىرقانچە داۋام ئىشلىتىلىدە. غان خىمىيىۋى ئوغۇتنى بۇغداي باش چىغىرىشتىن ئىلگىرى ئوخشاش تەنەرخ بويىچە پورکوپ سېلىشتۇرما تەجرىبە ئىشلەش		ئاپتونوم رايون	ئوغۇت تەجرىبە- سى بويىچە 3 . دەرىجىلىك مۇكاپات
38	ناھىيىلىك يەرلىك ئوغۇت پونكتى	نۇرى	پېشىل ئوغۇت تېرىش	1985	ئاپتونوم رايون	پېشىل ئوغۇت بويىچە 2 . دەرە- جىلىك مۇكاپات
39	ناھىيىلىك ئۇسۇملۇك ئاسراش پونكتى	دېڭ زۇجىن	دېھقانچىلىق دورىسى، خىمىيىۋى ئوغۇت قاتارلىقلارنى كېڭەيتىش		ئاپتونوم رايون	2 . دەرىجىلىك مۇكاپات

40	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق پونكىتى	پېي جېدىشيالىق		بۇغدايىنى يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۇسۇرۇش تېخنىكىسى	ئاپتونوم رايون	2 - دەرىجىلىك مۇكاپات
41	تۇپراقنى ئوموميۇزلۇك تەكشۈرۈش ئىشخانىسى		1983	تۇپراقنى 2 - قېتىم ئوموميۇزلۇك تەكشۈرۈش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
42	ئۇچتۇن خۇيزۇ يېزىسى دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى		1983	بېشىل ئوغۇتنى كەلگۈمدە تېرىش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
43	ئۇسۇملۇك ئاسراش پونكىتى	دېلگ زۇجىن	1983	بۇغدايدىكى قاراكۆيە كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
44	ئۇچتۇن گۇڭشې	ۋالگ چىلگ، مانەي، نۇرى		بېشىل ئوغۇتنى كەلگۈمدە تېرىش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
45	ئونيار گۇڭشې، ئوت لاستلىق تېخنىكا پونكىتى	ناھىيىلىك پونكىتتىن چىلگ سۈيلەن، يۇ يۈخەن		بېشىل ئوغۇتنى كەلگۈمدە تېرىش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
46	سۇيەنلىك ئۇرۇق بېتىش خۇرۇش مەيدانى	جيالگ يۈيىلگ	1983	2020 مو بۇغدايدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
47	سۇيەنلىك ئۇرۇق بېتىش خۇرۇش مەيدانى	جيالگ يۈيىلگ	1983	بېشىل ئوغۇتنى كېڭەيتىش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
48	جيللىيوزى گۇڭشې	ئارۇيجان	1983	2470 مو بۇغدايدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
49	جيللىيوزى گۇڭشې	ئارۇيجان، جالگ جىنلىيەن	1983	ئاشلىق بىلەن پۇرچاقنى كەرىشتۇرۇپ تېرىپ يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
50	ئونيار گۇڭشې	روزاخۇن	1983	ئۇۋەن ھوسۇللۇق بۇغداينى ئۇتتۇرا ھوسۇللۇق بۇغدايغا ئۆزگەرتىش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
51	ئۇسۇملۇك ئاسراش پونكىتى	دېلگ زوجىن	1983	بۇغداي پۈتۈن چېرىش كېسىلى، زىغىرنىڭ قۇرۇپ كېتىش كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
52	دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى		1983	بېشىل ئوغۇتنى كەلگۈمدە تېرىش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
53	دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى، ئۇرۇقچىلىق مەيدانى		1983	بېشىل ئوغۇتنى كەلگۈمدە تېرىش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
54	دولان دېھقانچىلىق مەيدانى	لى لىيەنشەك	1983	بىدىنى ئۇۋەتلەشتۇرۇپ تېرىپ بېشىل ئوغۇت قىلىش	ئىلى ۋىلايىتى	نەتىجە مۇكاپات
55	دېھقانچىلىق ئىدارىسى	كېرىم	1990	دېھقانچىلىق ئۇچۇرلىرى	ۋىلايەت	ئىلغار ئۇچۇرچى
56	باغۋەنچىلىك مەركىزى	لى جېنگۇي	1985	باغۋەنچىلىكتە سۇلياۋ پوپۇق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش	ۋىلايەت	2 - دەرىجىلىك مۇكاپات
57	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى تۇپراقنى كۆچلەندۇرۇش پونكىتى	چېن جىگۇي، جيالگ يۈيىلگ	-	سۇنىك بورمكرو ئوغۇتلىرىنى ئۇششۇقلىغان زىرائەتلەرگە تەجرىبە قىلىش	ئىلى ۋىلايىتى	مىكرو ئېلېمېنت ئوغۇت ئۇنۇمىنى تەجرىبە قىلىش مۇكاپاتى

بەشی پێنجەم

مەدەنیەت

يىگىرمە بىرىنچى قىسىم

مەدەنىيەت

ناھىيە تەۋەسىدە كۆپ مىللەت ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆزىگە خاس گۈزەل ۋە خىلمۇ خىل ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى بار. ھەر مىللەت خەلقى ئۇزاق مۇددەت ئورتاق ئەمگەك قىلىش ۋە تۇرمۇش كەچۈرۈش جەريانىدا ئۆز ئارا ئۆگىنىپ، ئۆز ئارا يۇغۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ مىللەتلەر مەدەنىيىتىدە ئۆزگىچە ئالاھىدىلىك شەكىللەندى، بۇ، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاھالىلەرنىڭ ئورتاق مەنىۋى بايلىقىغا ئايلاندى. ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى دۇتار چېلىش، ناخشا ئېيتىش، ئۇسسۇل، مەشرەپ ئويناشلار، قازاقلار ئارىسىدىكى ئاقىنلار ئېيتىشىش، دۇمبۇرا چېلىش، خۇيزۇلار ۋە دۇڭشيانلارنىڭ «گۇل ناخشىسى»، خەنزۇلارنىڭ تىياتىرلىرى قاتارلىقلار ئەل ئارىسىدا ئۇزاقتىن بۇيان داۋاملىشىپ كەلدى.

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ئىلى ئامما‌ۋى ئاقارتىش ساربىي قۇرۇلدى، 7060 پارچە كىتاب سېتىۋېلىنىپ، كىتاب ئوقۇش قانات يايدۇرۇلدى. شۇ يىلى غۇلجا پۇقرالار كۇلۇبى قۇرۇلدى، كىنو قويۇش ئاپپاراتى سېتىۋېلىنىپ، كىنو قويۇلۇشقا باشلىدى. «يېڭى پۇقرالار تىياتىرخانىسى»، «غالىبىيەت سەھنىسى» تىياتىر گۇرۇپپىسى دائىم ئويۇن قويۇپ، ئامما‌نى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىش، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشتا بەلگىلىك رول ئويناندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئاز سانلىق مىللەتلەر مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، مەدەنىيەت يۇرتى، كۇتۇپخانا، ياشلار - ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت ساربىيى، ئىشچى-خىزمەتچىلەر كۇلۇبى، كىنوخانا، «شىنخۇا» كىتابخانىسىنى كەينىدىن قۇردى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيىنىڭ مەدەنىي تۇرمۇشى بېيىتىلىپ، بەلگىلىك نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

ناھىيىنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسى ئاجىز، مەدەنىيەت مۇئەسسەسلىرى ئاددىي بولغاچقا، تۇرلۇك مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ ھازىرقى ھالىتى ھەر مىللەت خەلق ئامما‌سىنىڭ كۈندىن كۈنگە ئېشىۋاتقان مەنىۋى تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدۇ.

I باب

ئاپپاراتلار

§1. مەدەنىيەت ئىدارىسى

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە ماۋارىپ بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ئۇ

مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە، تەنتەربىيە ئىشلىرىنى مەسئۇرىي جەھەتتىن باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. 1950- يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى، ھۆكۈمەتتە مەدەنىيەت - ماتارىپ بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1972 - يىلى ئۇ مەدەنىيەت - ماتارىپ - سەھىيە ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1975 - يىل 1 - ئايدا مەدەنىيەت- ماتارىپ ئىدارىسى بىلەن سەھىيە ئىدارىسى ئايرىم تەسىس قىلىندى. 1984 - يىل 4 - ئايدا مەدەنىيەت ئىدارىسى تەسىس قىلىندى، تۈرسۇن ئىمىن ئىدارە باشلىقى بولدى. بۇ ئىدارە قارمىقىدا كىنو قويۇش ئەترىتى، مەدەنىيەت يۇرتى، كۈتۈپخانا، سەنئەت ئەترىتى، ياشلار - ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت سارىيى قاتارلىقلار قۇرۇلدى، بۇ ئىدارىگە 81 شتات سەپلەپ بېرىلدى. 1984 - يىل 10 - ئايدا مەدەنىيەت ئىدارىسى بىلەن تەنتەربىيە كومىتېتى قوشۇۋېتىلىپ «مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى» دەپ ئاتالدى. 1985 - يىل 8 - ئايدا مەدەنىيەت ئىدارىسى بىلەن تەنتەربىيە كومىتېتى يەنە ئايرىم تەسىس قىلىندى.

§ 2 . مەدەنىيەت يۇرتى (پونكىتى)

1. مەدەنىيەت يۇرتى

مەدەنىيەت يۇرتى 1956 - يىل 10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى قۇرۇلدى، 1957 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى جېلىلىيۇزنىگە كۆچۈرۈلگەندە، «مەدەنىيەت» كوچىسىنىڭ شىمالىي تەرىپىگە مەدەنىيەت يۇرتى سېلىندى، كۆلىمى 75 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە كۈتۈپخانا، سەنئەت پائالىيەت ئۆيى تەسىس قىلىندى. 1966 - يىلى مەدەنىيەت يۇرتى جېلىلىيۇزى چوڭ كوچىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە (ھازىرقى دورا شىركىتى ئورنىغا) كۆچۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى بىلەن بىرلىكتە 250 كۋادرات مېتىرلىق ئۆي سېلىنىپ، كىتاب ئوقۇش ۋە ناھىيە بازىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشتىن سىرتقى مەدەنىيەت پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە كۈتۈپخانىدا ساقلىنىۋاتقان كىتابلار پاك - پاكىز بۇلاپ كېتىلىپ، مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ خىزمىتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1973- يىلى مەدەنىيەت يۇرتى سىنىپىي تەربىيە كۆرگەزمىخانىسىنىڭ سول تەرىپىدىكى زالغا كۆچۈرۈلۈپ، ئاز مىقداردا كىتاب سېتىۋېلىنىپ، كەسپىي خىزمەت قانات يايدۇرۇلدى. ئىشتىن سىرتقى سەنئەت تەشۋىقات ئەترىتى تەشكىللىنىپ، يېزا - قىشلاق سەنئەت كۆرۈكى، ئاقسۇلار ئېيتىشىشى ۋە ئاخبارات سۆرەتلىرى كۆرگەزمىسى ئۇيۇشتۇرۇلدى. مەدەنىيەت سارىيىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 7گە يەتتى. 1980 - يىلى يۇقىرىدىن يىلمۇ يىل ئاجرىتىپ بېرىلگەن 100 مىڭ يۇەنچە ئۆي - ئىمارەت رېمونت قىلىش خىراجىتىگە «مەدەنىيەت» كوچىسىنىڭ شىمالىدىكى ئەسلىدىكى ئورنىغا قايتىدىن 856 كۋادرات مېتىرلىق يېڭى مەدەنىيەت يۇرتى سېلىندى، ئۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە كىتابلارنى ساقلاش ئۆيى، قىرائەتخانا، رەپتىس زالى، تېلېۋىزور قويۇش ئۆيى، مەدەنىيەت كۆڭۈل ئېچىش ئۆيى، گۈزەل سەنئەت ئۆيى، سۆرەت يۇيۇش ئۆيى، مەجلىسخانا ۋە ئىشخانا قاتارلىقلار تەسىس قىلىندى. 1981 - يىلى مەدەنىيەت يۇرتى بۇ يەرگە كۆچۈرۈلۈپ كېلىنگەندىن كېيىن 20 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە كىتاب سېتىۋېلىنىپ، تۈمۈر - ياغاچ قۇرۇلمىلىق كىتاب جازىسى، ئۇستەل - ئورۇندۇق قاتارلىقلار ياسىتىلدى، كۈنىگە كىتاب ئارىيەت ئالغۇچىلاردىن 70 — 80 ئادەم (قېتىم) كۈتۈۋېلىندى. مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ قورۇسىغا 40 كۋادرات مېتىرلىق مەدەنىيەت تەشۋىقات كۆزنىكى ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ئاخبارات سۆرەتلىرى، گۈزەل سەنئەت، ھۆسنىخەت، فوتو سۆرەت ئەسەرلىرى ھەم ۋەتەننىڭ گۈزەل مەنزىرىسى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن سۆرەتلەر، پىلانلىق تۈغۇتقا ئائىت ھەجمۇي رەسىملەر قاتارلىقلار بولۇپ 126 قېتىمدا 5000 پارچىدىن ئارتۇق ئەسەر قەرەللىك كۆرگەزمە قىلىندى. ھەر يىلى ھېيت - بايراملاردا

سەنئەت نومۇرلىرى ۋە مەدەنىيەت كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى تەشكىللىنىپ، يېزا ـ قىشلاقلاردا مەشرەپ، ئاقسىنلار ئېيتىشىشى، «گۈل ناخشىسى يېغىلىشى» قاتارلىقلار ئۆتكۈزۈلۈپ، ناهىيە بازىرىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ۋە يېزا ـ قىشلاقلاردىكى ئاممىنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشى جانلاندۇرۇلدى. 1982 ـ، 1983 ـ يىللىرى مەدەنىيەت يۇرتى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تەرىپىدىن «مەدەنىيەت ـ سەنئەت ئىشلىرىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» بولۇپ باھالاندى. 1990 ـ يىلى شتاتتىكى ئىشچى-خىزمەتچى 13كە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە مەدەنىيەت يۇرتى خادىمى 3، ئاممۇي مەدەنىيەت ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى خادىم 4.

2. مەدەنىيەت پونكىتى (ئۆيى)

يېزىلىق مەدەنىيەت پونكىتى (ئۆيى) 1965 ـ يىلدىن باشلاپ قۇرۇلۇشقا باشلىندى. «تۆتىنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتىدە ناھىيىدە 357 مەدەنىيەت ئۆيى قۇرۇلۇپ، رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش، گېزىت ئوقۇش، ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنى ئۆگىنىش، قارا تاختا گېزىتى چىقىرىش، ئىنقىلابىي ناخشىلارنى ئېيتىشنى ئۆگىنىش پائالىيەتلىرى قانات يايدۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» دا يېزا مەدەنىيەت ئۆيلىرى ئاساسلىقى ئۆتمۈشتىكى جاپا ـ مۇشەققەتنى ئەسلەپ، بۈگۈنكى بەختىيار تۇرمۇشنىڭ قەدرىگە يېتىش، ئىنقىلابىي ئۇلگىلىك تىياتىرلارنىڭ ناخشىلىرىنى ئېيتىش، رەئىس ماۋزېدۇڭ سۆزلىرىدىن ئۆزۈندىنى ئۆگىنىش پائالىيەتىنى قانات يايدۇردى. 1982 ـ يىلى مەدەنىيەت ئۆيى «يېزا كۇلۇبى»، «خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى»، «ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر ئائىلىسى» گە ئۆزگەرتىلدى. 1983 ـ يىلى ناھىيىدىكى يېزا ـ كەنت مەدەنىيەت ئۆيى 405كە يەتتى. تەرتىپكە سېلىش، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئارقىلىق 1990 ـ يىلى 18 يېزا دەرىجىلىك مەدەنىيەت پونكىتى، 171 كەنت دەرىجىلىك مەدەنىيەت ئۆيى ئۇلچەمگە يېتىپ لايىقىتىلىك بولدى. يېزا، كەنت دەرىجىلىك مەدەنىيەت پونكىتى (ئۆيى) گە 70 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق كىتاب، 2000 نۇسخىدىن ئارتۇق گېزىت ـ ژۇرنال قويۇلدى. كۆپ قىسىم مەدەنىيەت پونكىتى (ئۆيى) گە تېلېۋىزور، بىلىيارت، ساقلاملىق شاھمىتى سەپلەپ بېرىلدى، ۋاسكېتبول، ۋالىبول پائالىيەت مەيدانلىرى ياساپ بېرىلدى، ناھىيە بويىچە مەدەنىيەت يۇرتىنى مەركەز، مەدەنىيەت پونكىتىنى رىشتە قىلغان ناھىيە، يېزا، كەنتتىن ئىبارەت 3 دەرىجىلىك مەدەنىيەت تورى شەكىللەندى.

3. ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت سارىيى

بۇ مەدەنىيەت سارىيى جېلىلىيۈزى چوڭ كوچىسىدىكى ناھىيىلىك پارتكوم قورۇسىنىڭ سول تەرىپىگە جايلاشقان، ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 2500 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 560 كۋادرات مېتىر. ئەسلىدىكى سىنېمىي تەرىپىگە كۆرگەزمىخانىسى 1981 ـ يىل 10 ـ ئايدا ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت سارىيىغا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى ۋە ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى رەھبەرلىك قىلدى. مەدەنىيەت سارىيىنىڭ شەرق، غەرب تەرىپىدىكى زالدا بالىلار قىرائەتخانىسى، مەدەنىيەت كۆڭۈل ئېچىش ئۆيى تەسىس قىلىندى، ئونتۇرىدىكى چوڭ زال كۆرگەزمىخانا قىلىندى. مەدەنىيەت كۆڭۈل ئېچىش ئۆيىگە بىر يۈرۈش شەيتان ئەينەك، 2 يۈرۈش ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇق، 30 نەچچە تۈرلۈك ئېلېكتر-لىك ئويۇنچۇق ۋە تۈرلۈك شاھماتلار قويۇلدى. 1981 — 1990 ـ يىلغىچە 11 قېتىم ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەر ئۆگىنىش كۇرسى، 5 قېتىم بالىلار گۈزەل سەنئەت، ھۆسنىخەت كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلدى، بۇ مەدەنىيەت سارىيى ناھىيە بازىرىدىكى ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەرنىڭ مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى ئېلىپ بارىدىغان مەركەزگە ئايلاندى.

بۇ مەدەنىيەت سارىيى 1983 ـ يىلى شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر، بالىلار خىزمىتى ماسلاشتۇرۇش كومىتېتى تەرىپىدىن ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەت سىستېمىسىدىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. 1989 ـ يىل 5 ـ ئايدا ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت سارىيى ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

II باب

خەلق ئەدەبىيات - سەنئىتى

§ 1 . مەشرەپ

مەشرەپ ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىگە خاس مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى بولۇپ، ئۇ ناخشا - ئۇسۇل، ئويۇن، بېيت ئېيتىشنى بىر گەۋدە قىلغان ھالدا خەلق ئارىسىدا ئۇزاقتىن بېرى داۋاملىشىپ كەلمەكتە.

غۇلجا ناھىيىسىدە داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان مەشرەپ مەيلى تەشكىللەش شەكلى جەھەتتىن بولسۇن ياكى پائالىيەت مەزمۇنى جەھەتتىن بولسۇن ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە، شەكىل جەھەتتە كوللېكتىپ تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان چوڭ تىپتىكى مەشرەپ ۋە شەخسلەر تەرىپىدىن ئۆتكۈزۈلگەن كىچىك تىپتىكى مەشرەپ بار. كوللېكتىپ تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان چوڭ تىپتىكى مەشرەپلەر ئادەتتە ياز، كۈزدە ناھىيە بازىرى ئەتراپىدىكى مەنزىرىسى گۈزەل ئورمانلىقلاردا، باغلاردا، دەريا بويلىرىدا ئۆتكۈزۈلىدۇ، مەشرەپكە قاتناشقۇچىلارمۇ نەچچە يۈزگە، نەچچە مىڭغا يېتىدۇ. پائالىيەت مەزمۇنى كۆپ خىل بولۇپ ئۇنىڭدىن ئەر - ئايال، قېرى - ياشلار ئورتاق ھوزۇرلىنالايدۇ، كىچىك تىپتىكى مەشرەپلەردە بىرەر شەخس ساھىپخان بولىدۇ، مۇنداق مەشرەپ كەچتە ئۆتكۈزۈلىدۇ، كوللېكتىپ غىزالىنىشنى ئاساس قىلغان مۇنداق مەشرەپ ھەر بىرىم ئايدا ياكى 30 كۈندە بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلىدۇ. كىچىك تىپتىكى مەشرەپكە ئادەتتە 30 قۇرداش ئەر قاتنىشىدىغان بولغاچقا، «ئوتتۇزئوغۇل» مەشرىپى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

مەشرەپنىڭ بىر يۇرۇش قاتتىق تەشكىلىي تۈزۈلمىرى ۋە ئىنتىزامى بولىدۇ. بولۇپمۇ چوڭ تىپتىكى مەشرەپلەرنىڭ «يىگىت بېشى» تۈرلۈك ئىشلارنى پىلانلاشقا، تەشكىللەشكە مەسئۇل بولىدۇ. «قازىبەگ» مەشرەپ ئىچىدىكى «دەۋا ئىشلىرى» غا «ھۆكۈم» چىقىرىدۇ، «پاشاپبەگ» مەشرەپنىڭ تۈرلۈك قائىدە تەرتىپ، قارارلىرىنى ئىجرا قىلىدۇ، «كۆلبېگى» مەشرەپكە قاتناشقۇچىلارنىڭ غىزالىنىشىغا مەسئۇل بولىدۇ، «دارىبەگ» ھەر خىل چالغۇلار ۋە ئۇلارنى ئورۇنلاشقا مەسئۇل بولىدۇ. مەشرەپكە قاتناشقۇچىلار چوقۇم ئىنتىزامغا رىئايە قىلىشى كېرەك، كېچىكىشكە، سورۇندىن خالىغانچە چىقىپ كېتىشكە، شەخسىي ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىشقا بولمايدۇ. خىلاپلىق قىلغۇچىلار ئەھۋالىنىڭ ئېغىر - يېنىكلىگە قاراپ مۇۋاپىق جازالىنىدۇ ياكى قۇشلارنىڭ سايرىشىنى دوراشقا، ھېكايە سۆزلەشكە، نومۇر ئورۇندىتىپ بېرىشكە بۇيرۇلىدۇ ياكى ئېغىر ئىشقا بۇيرۇلىدۇ، مەشرەپتىن قوغلاندى قىلىنىدۇ. مەشرەپكە قاتنىشىشنى خالىغۇچىلارغا ئائىلە باشلىقى بىر پەتنۇس يېمەكلىك تەييارلاپ بېرىدۇ، ئاندىن كېيىن دادىسى ئۇنى مەشرەپ سورۇنىغا ئۆزى باشلاپ بېرىپ: «ئوغلۇمنىڭ گۆشى سىلەرنىڭ، ئۈستىخىنى مېنىڭ» دەيدۇ. «يىگىت بېشى» مەشرەپكە قاتنىشىشنى تەلەپ قىلغۇچى بۇ ياشنى مەشرەپ ئەھلىگە تونۇشتۇرىدۇ ھەمدە مەشرەپكە قاتناشتۇرىدۇ.

مەشرەپ پائالىيەتىنىڭ تەرتىپى ۋە مەزمۇنى ئاساسەن گۈل چاي تۈتۈش، ئۈسسۇل ئويناش، ئويۇن ئويناش، جازالاش، بىرلىكتە غىزالىنىش قاتارلىق بىر نەچچە تۈرلۈك بولىدۇ. بەلگىلىمىگە ئاساسەن پاششاپبەگ مەشرەپ باشلىنىشتىن ئىلگىرى كەلگەن ئادەم سانىنى ئېلىپ، يېگىت بېشىدىن مەشرەپنى باشلاشنى تەلەپ قىلىدۇ. «كۆلبېگى» ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ قولىغا سۇ ئېلىپ، داستىخان سېلىپ، چاي تارتىدۇ. بىر دەمدىن كېيىن بىر كىشى بېيىت ئوقۇپ، چاي قويۇلغان پىيالىنى قوش قوللاپ تۇتۇپ، ئۆزىگە ئالماق يېقىن يەردە ئولتۇرغان كىشىگە تۇتىدۇ، چاي تۇتۇلغۇچى پىيالىنى قولىغا ئېلىپ ئالدى بىلەن بېيىت ئېيتىپ چاينى بىراقلا ئىچمۇۋېتمەي - دە، پىيالىنى چاي تۇتقۇچىغا قايتۇرۇپ بېرىدۇ. ئازراق ۋاقىتتىن كېيىن «پاششاپبەگ» ھەمىيلەننىڭ يەكتىز ئولتۇرۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. ئاندىن دارىبەگكە ساز چېلىشنى باشلاشقا ئىشارەت قىلىدۇ، مەشرەپ ئەھلى ناخشا ئېيتىپ، ئاخىرىدا ئۈسسۇل ئويناپدۇ. مەشرەپكە قوماندانلىق قىلغۇچى ناخشا - ئۈسسۇل، قىزىقچىلىق، چاقچاق، ئويۇنلارنى مەقسەتلىك ھالدا كىرىشتۈرۈپ ئورۇنلاشتۇرۇپ، كەيپىياتنى جانلاندۇرىدۇ. بولۇپمۇ «گۈل تۇتۇش» ئويۇنى مەشرەپكە ھەر بىر قاتناشقۇچى ئۇتۇشكە تېگىشلىك ئۇتكەل ھېسابلىنىدۇ، بۇ ئويۇندا ھەر بىر گۈل ئالغۇچى چوقۇم گۈلنى بىر نەرسىگە ئوخشىتىپ بېيىت ئېيتىپ ياكى ناخشا ئېيتىپ گۈلنى خالىغان بىرىگە تۇتىدۇ. ئەگەر بېيىت ئېيتىش، ناخشا ئېيتىشنى بىلمىسە، لەتىپە سۆزلىشى، دورامچىلىق قىلىپ بېرىشى، ھېكايە، تېپىشماق ئېيتىپ بېرىشى كېرەك بولىدۇ، بۇ ئويۇنلار كىشىلەرنى ئۆچمىيى ئۆزۈلگىچە كۈلدۈرۈپ، مەشرەپنى يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرىدۇ. ناخشا - ئۈسسۇل توختىغاندىن كېيىن، ئاندىن بىر كىشى «مېنىڭ ئەرزىم بار» دەپ توۋلايدۇ، ئەرز قىلغۇچى بىرسىنىڭ داستىخاندىكى مېۋە ياكى يېمەكلىكلەرنى ئېلىۋالغانلىقىدىن داتلاپ «پاششاپبەگ»، «قازىبەگ» لەرگە ئەرز قىلىدۇ، «قازىبەگ» سەۋەبلىك ئۇتكۈزگۈچىگە جازا ھۆكۈم قىلىدۇ. بىر نەچچەيلەن ئورنىدىن تۇرۇپ بېرىلگەن جازانىڭ ئېغىر بولۇپ كەتكەنلىكىنى دەپ جازانى تەلەپ ئالىدۇ، سەۋەبلىك ئۇتكۈزگۈچى سەۋەبلىكىنى بوينىغا ئالىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ پەقەت «يېگىت بېشى» نىڭ مەقسەتلىك ئورۇنلاشتۇرغان قىزىقچىلىقىدىن ئىبارەت.

مەشرەپ ئاخىرلاشقاندا، ساھىپخان ئالدىنئالا بىر پەتنۇس قەنت - گېزەك تەييارلاپ، ئۇينىڭ ئوتتۇرىسىغا قويىدۇ، كېيىنكى قېتىملىق مەشرەپنى ئۇتكۈزۈپ بەرمەكچى بولغان كىشى ئورنىدىن تۇرۇپ مەشرەپ نۆۋەتىنىڭ ئۆزىگە بېرىلىشىنى سورايدۇ. «يېگىت بېشى» قارار قىلغاندىن كېيىن كۆپچىلىككە جاكارلايدۇ. ئاللانغان كىشى پەتنۇسنى قولىغا ئېلىپ كېيىنكى مەشرەپنىڭ ۋاقتىنى ئوقتۇرۇپ، كۆپچىلىكنى ئۆيىگە بېرىپ مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىلىدۇ.

1982 - يىل 6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى پەنجىم گۈڭشىبىسىدا تۇنجى قېتىملىق چوڭ تېپتىكى مەشرەپ ئۆيۈشتۈردى، تەكلىپكە بىنائەن 300دىن ئارتۇق ئادەم بۇ مەشرەپكە قاتناشتى، ئەتراپتىكى ئامما تەخمىنەن 3000 كىشىگە يەتتى. ئاپتونوم رايونلۇق يېزا خىزمىتى كومىتېتى، سىياسىي كېڭەش، ئوبلاستلىق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى رەھبەرلىرىمۇ بۇ قېتىمقى مەشرەپكە قاتناشتى. 1984 - يىلى مەدەنىيەت يۇرتى ئارا ئۈستەڭ يېزىسى، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، توخۇچىيۇزى يېزىسىدا 3 قېتىم چوڭ تېپتىكى مەشرەپ ئۇتكۈزدى. بۇ مەشرەپلەرگە قاتناشقان كىشى 13 مىڭدىن ئاشتى. مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى مەي مياۋ، ئاتاقلىق خۇيزۇ ئايال ناخشىچى ما يۈتاۋ، سانجى ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى، ئوبلاست، ۋىلايەت، ناھىيە رەھبەرلىرى بولۇپ 400 دىن ئارتۇق كىشى تەكلىپ بىلەن مەشرەپكە قاتناشتى.

1985 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى 2500 يۇەندىن كۆپرەك مەبلەغ چىقىرىپ، مەشرەپ پائالىيىتىگە كۆپ قېتىم ياردەم بېرىپ، مەشرەپنى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئاممىنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى بېيىتىدىغان بىر چوڭ ئىش سۈپىتىدە تۇتتى.

2 § . ئاقسىلار ئىپتىشىشى

«ئاقسۇ» قازاق خەلقى ئىچىدىكى خەلق سەنئەتكارى بولۇپ، شېئىر ئىجاد قىلىش، ساز چېلىش، ناخشا ئېيتىشقا ماھىر. يايلاقلار يېشىل مەخمەلدەك گۈزەللىشىپ، يېشىل چۆپلەر يىكەندازدەك بولغان پەسلىدە ياكى مەرىكە كۈنلىرىدە قازاق خەلقى ئۆزلۈكىدىن تەشكىللىنىپ ئاقسىلار ئېيتىشىشنى ئۆتكۈزىدۇ.

غۇلجا ناھىيىسىدە ئۇيغۇشتۇرۇلغان ئاقسىلار ئېيتىشىشىنىڭ چارۋىچىلار ئۆزلىرى تەشكىللىگەن ياكى ھۆكۈمەت تەشكىللىگەن 2 خىل شەكلى بار. ھۆكۈمەت تەشكىللىگەن ئاقسىلار ئېيتىشىشىغا قاتناشقۇچىلار سانى كۆپ، كۆلىمى چوڭ، قېتىم سانى ئاز بولىدۇ، چارۋىچىلار ئۆزلىرى ئۇيغۇشتۇرغان ئاقسىلار ئېيتىشىشىغا قاتناشقۇچىلار سانى ئاز، كۆلىمى كىچىك، قېتىم سانى كۆپ بولىدۇ.

ئاقسىلار ئېيتىشىشىنىڭ خاراكتېرى ناخشىچىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇسابىقىدىن ئىبارەت، كىمنىڭ ئېيتقان ئەنئەنىۋى داستانى كۆپ، كىمنىڭ ئېيتقان خەلق ناخشىسى كۆپ، كىمنىڭ ئىجاد قىلغان يېڭى ناخشىسى كۆپ بولسا، شۇ ئۇتۇپ چىققان بولىدۇ. ئۇتۇپ چىققان ئاقسى يەنە كۆپلىگەن ئاقسىلار بىلەن مۇسابىقىگە چۈشۈپ، تاكى مۇسابىقىگە قاتناشقان بارلىق ئاقسىلارنى يېڭىپ چىققاندىن كېيىن، ئاقسىلار ئېيتىشىشى ئاخىرلىشىدۇ. ئەگەر ئېيتىشىشتا ماھىرلار بىر - بىرى بىلەن تۇتۇشىپ قالسا، ئېيتىشىش كېچىچە، ھەتتا خوراز چىللىغۇچە ئېلىپ بېرىلىدۇ. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاقسىلار ئېيتىشىشى باشقا ئورۇنلارنىڭكى بىلەن ئوخشىمايدۇ، ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى، ئاقسىلار ئېيتىشىش شەكلىدە يېڭى ناخشىلارنى ئۆزى ئىجاد قىلىپ مۇسابىقىلىشىدۇ، ئۇنىڭدا گۈزەل مۇھەببەت، بەختلىك تۇرمۇش، پارتىيىنىڭ فاڭجېن - سىياسەتلىرى مەدھىيىلىنىدۇ. ئاقسىلار ئېيتىشىشنى ئۇلار تۇرمۇش تەجرىبىسى ۋە سەنئەت قابىلىيىتىنى سىنايدىغان ياخشى پۇرسەت دەپ بىلىدۇ. قازاق خەلقى ئاقسىلار ئېيتىشىشىنى كاتتا بايرام دەپ بىلىپ، ئەر - ئايال، چوڭ - كىچىك يېڭى كىيىملەرنى كىيىپ، نەچچە ئون چاقىرىم يەردىن كېلىشىدۇ، ئۆزلۈكىدىن يۇقىرى - تۆۋەن بولۇپ سورۇننى چۆرىدەپ تۇرىدۇ ياكى يەردىلا ئولتۇرۇشىدۇ ۋە ياكى ئاتقا يۆلىنىپ ئۇرە تۇرىشىدۇ، ياكى ئات ئاستىدە پۈتۈن زېھنى بىلەن ھەممىنى ئۇنتۇپ ئېيتىشىشنى ئاڭلايدۇ، ھەتتا ئۇيقە قايتىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالىدۇ.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئاقسىلار — پارتىيە بىلەن قازاق خەلقىنى زىچ باغلاپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك، ئاقسىلار جاھان كېزىپ ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن ھايات كەچۈرمىشلىرىنى ئېغىز ئەدەبىياتى شەكلى بىلەن بايان قىلىپ، پارتىيىنىڭ فاڭجېن - سىياسەتلىرىنى ئاكتىپ تەشۋىق قىلىدۇ. بىر ئايال ئاقسى قالايمىقانچىلىقنى تۈزەش ئەتىجىلىرىنى مۇنداق مەدھىيىلەيدۇ:

ئەشۇ مۇدھىش يىللاردا توختاپ قالدى ئىشىمىز،
زادى كارغا كەلمىدى قولىمىزدىكى قەلەم.
چەكسىز قايغۇ ئازابقا تولدى يۈرەك قېنىمىز،
بۇ بۈرۈقتۇم زامانىدىن دىللار چەكتى دەرد - ئەلەم.
بەخش ئېتتى پارتىيە بىزگە ئانا مېھرىنى،
كۆزدىن يىتتى نامراتلىق تۇرمۇش، ئازاب - ئوقۇبەت.
كۆز قارىچۇقتەك ئاسراپ قەدىرلەيمىز زامانىنى،
پارتىيىگە چىن دىلدىن باغلاپ چوڭقۇر مۇھەببەت.

بىر ئاقسى دۆلەتنىڭ پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىنى تەرىپلەپ مۇنداق دەيدۇ:

پىلانلىق تۇغۇتنى ئۇنتۇمايلى ھېچ،
نوپۇسنى تىزگىنلەش ھەممىدىن ئەلا.
كۆپەيسە ئوغۇل - قىز باقماق بولار تەس،
كۆپسەيمۇ غەم - قايغۇ زىيىنى تولا.

بىر ئاقسۇن ئىسلاھات - ئېچىۋېتىشنى مەدھىيىلەپ مۇنداق دەيدۇ:
رەڭگارەڭ تۈس ئالدى يېزا - قىشلاقلار،
بەختىيار زامانىنىڭ نۇرى چېچىلىپ.
پەن - بىلىم ئارقىلىق گۈللەندى يۇرتۇم،
ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش يولى ئېچىلىپ.

بىر جۇپ ئەر - ئايال ئاقسۇن مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى تەشۋىق قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:
ئايال:
كىيىمى پۈتۈن، قورسىقى توق خەلقىم بايرام كەبى خۇشال.
ئېيتايلى بىز بۇ بەختىيار تۇرمۇش ئۈچۈن يېڭى ئېسىل ناخشا،
مىللەتچىلىك، قەبىلىۋازلىق بىزنىڭ ئورتاق دۈشمىنىمىز.
ئۇلار ياخشى كۈنىمىزنى بەربات قىلمىسۇن ئەسلا.
ئەر:
ئىتتىپاقلىق بولسا ھەممەتەل،
ھەر قانداق كۈچ ئۇنىڭغا ئىگەر باش.
ئىتتىپاقلىق بەختىنىڭ بېشى،
ئۇنىڭ بىلەن تەڭرىمىز تاغۇتاش.

غۇلجا ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى 1965 - يىلى تۇنجى نۆۋەتلىك ئاقسۇلار ئېيتىشىشنى ئۇيۇشتۇرغاندىن تارتىپ 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 9 نۆۋەت ئاقسۇلار ئېيتىشىشى ئۆتكۈزۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ھەممىدىن داغدۇغىلىق بولغىنى 1985 - يىل 7 - ئايدا يايلاقتا ئۆتكۈزۈلگەن ئاقسۇلار ئېيتىشىشى بولۇپ، 4 كۈن داۋام قىلدى. بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، نىلقا ناھىيىسى، چاپچال ناھىيىسى ۋە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدىن كەلگەن قازاق ئاممىسىدىن 20 مىڭچە كىشى بۇ ئېيتىشىشقا قاتناشتى. ھۆكۈمەت ئۇيۇشتۇرغان ئاقسۇلار ئېيتىشىشى بىر تەرەپتىن خەلق ئارىسىدىكى ئېيتىشىش ئۇسلۇبىنى ساقلاپ قالسا، يەنە بىر تەرەپتىن ناخشا ئېيتىش، تەنتەربىيە، سودا يەرمەنكىسى قاتارلىقلارنى بىر گەۋدە قىلىپ، چارۋىچىلىق رايونى خەلقىنىڭ مەدەنىي تۇرمۇشىنى بېيىتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، تاۋار ئوبوروتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈپ، قازاق خەلقىنىڭ ماددىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇردى ۋە ئاقسۇلار ئېيتىشىشىغا ھۆسن قوشتى.

§ 3 . گۈل ناخشىسى يىغىلىشى

ئۇچىئون خۇيزۇ يېزىسى — خۇيزۇ، دۇڭشياڭ مىللىتى توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جاي. «گۈل ناخشىسى يىغىلىشى» بۇ يەردىكى ئاممىنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. مەيلى دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش

مەزگىلىدىكى ئېتىز بېشىدا بولسۇن ياكى قىشلىق بىكار ۋاقىتلاردىكى ئائىلىدە ئۆتكۈزۈلگەن توي - مەرىكىلەردە بولسۇن، ھەممە يەردە ھېسسىياتى ئۇرغۇپ تۇرغان، يېقىملىق «گۈل ناخشىسى»نى ئاڭلىغىلى بولىدۇ. ھارۋىكەش، پادىچىلارمۇ «گۈل ناخشىسى»غا جۈر بولۇشۇپ، ئۇنىڭدىن ھوزۇرلىنىدۇ.

«گۈل ناخشىسى»نى ئېيتقاندا، ۋەزنىگە ئەھمىيەت بېرىلىدۇ، ئۇنىڭغا ساز تەڭگەش قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، ناخشا تېكىستىنىڭ كۆپىنچە پارچىلاپ ئېيتىلىدىغان، باش - ئاخىرى تولۇق ئېيتىلىدىغان ئىككى خىل شەكلى بار، مەزمۇنىدا كۆپىنچە قىز - ئوغۇللار ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەت ئىپادىلىنىدۇ، شۇنداقلا يېڭى جەمئىيەت، يېڭى تۇرمۇش مەدھىيىلىنىدۇ. «گۈل ناخشىسى»نى ئېيتىشنى خۇيزۇ خەلقى «يىغلىش» دەپمۇ ئاتايدۇ، شۇڭا ئۇلار «گۈل ناخشىسى»نى ئېيتىشنى «ناخشا ئېيتىش» يىغلىشى دەپ ئاتايدۇ. ئۇچۇن خۇيزۇ يېزىسىدىكى مۇنداق «يىغلىش» 30 خىلدىن ئارتۇق بولۇپ، دائىم ئۇچرايدىغانلىرىدىن «خېجۇ يىغلىشى»، «گامار يىغلىشى»، «ئاق مودەن يىغلىشى» قاتارلىق بىر نەچچە تۈرى بار. «گۈل ناخشىسى»نى ئېيتقاندا ھەربىر ئۇرغۇلۇق ئاھاڭدا چىقىرىلىدۇ، بۇ ئارقىلىق ناخشا تېكىستىنىڭ مەزمۇنى تولۇق ئىپادىلىنىدۇ. «گۈل ناخشىسى»نىڭ ئاھاڭى بىر نەپەستىلا ئېيتىلىپ چىقىپ، ناخشىغا لەرزان تۈس بېرىپ ئۇزۇنغىچە جارانلايدۇ.

10 يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە، «گۈل ناخشىسى» گۈزەل مۇھەببەتنى تەسۋىرلەيدىغان باشقا ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىگە ئوخشاش چەكلەندى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، خۇيزۇ، دۇڭشيانڭ خەلقى «ئاكامنىڭ ئاق مودىنى»نى يەنە ئېيتىشقا باشلىدى. 1982 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى تۈنجى قېتىم ئۇچۇن خۇيزۇ يېزىسىدا چوڭ تېپتىكى «گۈل ناخشىسى يىغلىشى»نى تەشكىللىدى. بۇ پائالىيەت 3 كۈن داۋام قىلدى، تاماشىبىن 30 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى. ئىلى ئويلاستى، ئىلى ۋىلايىتى رەھبەرلىرى، شۇنداقلا مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ۋەكىللەر ئېچىلىش مۇراسىمىغا قاتناشتى. 107 خۇيزۇ، دۇڭشيانڭ ناخشىچى سەھنىگە چىقىپ ئويۇن كۆرسەتتى، ياشانغان بوۋاي - مومايلار ھاسسىسىغا تايىنىپ يۇقىرى ئاۋازدا ناخشا ئېيتىشتى. «گۈل ناخشىسى يىغلىشى»دا، «بەش ئاكىنىڭ قوي بېقىشى»، «گۈل تۇتۇش»، «مېڭ جياڭنۇ» قاتارلىق خەلق قوشاقلىرى مۇسابىقىگە قاتناشقان ھەر بىر ناخشىچىنىڭ پىشىق بىلىدىغان ناخشىلىرى بولۇپ، لەرزان ناخشا ئاۋازى «گۈل ناخشىسى يىغلىشى»نى يۇقىرى پەللىگە كۆتۈردى.

§ 4 . ئەل ئارىسىدىكى كوچا ئويۇنى

ناھىيە تەۋەسىدە تارقالغان خەلق ئارىسىدىكى كوچا ئويۇنىنىڭ تارىخى ئۇزۇن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى ۋە مىنگو دەۋرىدە پۇقرالار ئۆزلۈكىدىن تەشكىللىنىپ، شىر ئويۇنى، ياغاچ پۇتتا مېڭىش، قېيىق ئويۇنى، ئەجدىھار ئويۇنى، ياڭگىر ئۇسسۇلى، بامبۇك ئات، ئېشەك مىنىش ئۇسسۇلى، يوغان باش بالا ئويۇنى، بەلدۇمباق ئۇسسۇلى قاتارلىق كۆڭۈل ئېچىش ئويۇنلىرىنى ئويناغاندى. ھەر يىلى چاغاننىڭ 15 - كۈنى ئەل ئارىسىدىكى كوچا ئويۇنى ئەترىتى كەنتلەرگە بېرىپ نۆۋەت بىلەن ئويۇن قويۇاتتى. بۇنىڭدىن باشقا، چوڭ بايراملاردا ياكى ناھىيىدە چوڭ تېپتىكى يىغىنلار ئۆتكۈزۈلگەن مەزگىللەردىمۇ كوچا ئويۇنى ئويۇشتۇرۇلاتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئىجارە ھەققىنى كىمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى، ئالىي قۇرۇلغاندىن كېيىن ئىجارە ھەققىنى كىمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى، ئالىي كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش، خەلق گۇڭشېسىنى ئومۇملاشتۇرۇش قاتارلىق ھەرىكەتلەردە كوچا ئويۇنى ئوينىشىنىڭ بىرمەھەل يۇقىرى دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا، ئەل ئارىسىدىكى كوچا ئويۇنى يەنە گۈللەندى، غۇلجا ناھىيە دادامتۇ يېزىسىدىكى كوچا ئويۇنى ئەترىتى ئەنە شۇ يېزىدىكى خەنزۇ دېھقانلار ئۆزلىرى تەشكىللىنىپ قۇرغان «سەنئەت ئۆمىكى»، بۇ يېزىدىكى كوچا ئويۇنى ئەترىتىدە 50 نەچچە ئادەم بار، ئۇرۇندىغان

نۇمۇرى 10 نەچچىگە يېتىدۇ، 1984 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى بۇ ئۆمەككە 500 يۈەن پۇل ئىئانە قىلدى، 1985 - يىلى چاغاندا بۇ ئەترەت دادامتۇ يېزىسىدا ئويۇن قويغاندىن سىرت، يەنە ناھىيە بازىرىدىكى كوچىلاردا، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدا، غۇلجا شەھىرىنىڭ چوڭ كوچىلىرىدا 10 قېتىمدىن ئارتۇق «كوچا ئويۇن»نى قويدى. ئاساسلىقى شىر ئويۇنى، قېيىق ئويۇنى، ياڭگىر ئۆسسۈلى، يوغانباش بالا ئويۇنى، ياغاچ پۇت ۋە تۇرلۇك قەدىمىي ئويۇنلاردىكى تىپىك شەخسلەرنى دوراش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. كوچا ئويۇنى ئەترىتى دېھقانچىلىقنىڭ بوش مەزگىللىرىدە يىغىلىپ مەشق قىلىپ ئويۇن قويۇپ، دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش مەزگىللىرىدە تارقىلىپ كېتىدۇ.

§ 5 . چاقچاقچىلار ئولتۇرۇشى

چاقچاقچىلار ئولتۇرۇشى — ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بىر خىل ئەنئەنىۋى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى پائالىيىتى، ئۇ خەنزۇلاردىكى يالغۇز كىشىلىك شياڭشىڭ ۋە دورامچىلىق بىرگەۋدە قىلىنغان كۆڭۈل ئېچىش شەكلىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۇرۇق - تۇغقانلار يىغىلغاندا، دوست - بۇرادەرلەر ئۇچراشقاندا، 3 — 4 ئادەم ياكى كۆپ ئادەم بىر يەرگە جەم بولۇپ، مەھەللە ئىچىدە ياكى دەريا بويىدىكى چىمەنلىكلەردە ئۇزۇنارا پاراڭلىشىپ ۋە چاقچاقلىشىپ، كۆڭۈل ئاچىدۇ.

ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى 1986 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ياشلار - ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت سارىيىدا غۇلجا ناھىيىسى بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك دېھقان - چارۋىچى چاقچاقچىلار ئولتۇرۇشىنى ئويۇشتۇردى. يېزا، بازار، مەيدانلار ۋەكىل ئەۋەتىپ ئولتۇرۇشقا قاتناشتۇردى، بۇنىڭغا 360 تىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى، 20 دىن ئارتۇق چاقچاقچى ماھارەت كۆرسەتتى، ئۇلاردىن تۇرپانىيۇزى يېزا يۇقىرىقى روزىمەتيۇزى كەنتىدىن دېھقان يۇسۇپجان ماناپ خەلق ئارىسىدىكى ساپ يۇمۇرلۇق لەتىپىلەر بىلەن بىرىنچى بولۇپ، شەرەپ بىلەن مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ئۇلار يەنە ئۆزلىرى توقۇغان چاقچاق - لەتىپىلەردە ئىسلاھات - ئېچىۋېتىشنى ئاساسىي تېما قىلىپ، دېھقانلارنىڭ باي بولۇش يولىغا قاراپ ماڭغان ئەھۋاللىرىنى بايان قىلىپ، تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

Ⅲ باب

ئەدەبىيات - سەنئەت

§ 1 . سەنئەت

1. سەنئەت تەشكىلاتلىرى

ناھىيىدە مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) دىن باشلاپ سەنئەت ئەترىتى قۇرۇلۇپ، ناھىيە بازىرىدا

ۋە يېزىلاردا كۆپ قېتىم «قانلىق داغ» ، «غۇنچەم» ، «ئۆيلىنىش» ، «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ، «يېتىملار ھالى» قاتارلىق دراممىلارنى ئورۇندىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق دراما ئۆمىكى بۇ سەھنە ئەسەرلىرىنى كۆپ قېتىم ئورۇندىدى.

1956 - يىلى ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى سەنئەت تەشۋىقات ئەترىتى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ بىر نەچچە ئاددىي مىللىيچە چالغۇسى، بىر خادىمك ھارۋىسى، 10 نەچچە خادىمى بار ئىدى، ئۇلار ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا - قىشلاقلاردا سەييارە ئويۇن قويدى. 1957 - يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى سەنئەت ئۆمىكىدىن غۇلجا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە 5 ئارتىس تەقسىم قىلىندى. 1959 - يىلى 5 خەنزۇ ئارتىس، رېژىسسور كۆپەيتىلدى. 1959 — 1960 - يىللىرى 150 قېتىمدىن ئارتۇق ئويۇن قويۇلدى. بەزى ۋاقىتلاردا ئويۇن قويۇش ۋەزىپىسى جىددىي بولغانلىقتىن ئارتىسلار 30 كىلومېتىرچە يولنى پىيادە مېڭىپ، پارتىيىنىڭ فاڭجېن-سىياسەتلىرىنى ھەممە ئائىلىلەرگە ۋاقتىدا يەتكۈزدى.

1964 - يىلى ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى تارقىتىۋېتىلدى. 1965 - يىلىنىڭ بېشىدىكى «تۆتىنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتىدە ئىلى ئوبلاستلىق لۈيجۇي تىياتىر ئۆمىكى، بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئىلى ئوبلاستىغا بىۋاستە قاراشلىق ناھىيىلەر سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى خىزمەت ئۆمىكى بىلەن بىرلىكتە غۇلجا ناھىيىسىدە تۇردى، ئۇلارنىڭ ياردىمىدە ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا سەنئەت تەشۋىقات ئەترىتى قۇرۇلدى، بۇ ئەترەت سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە ماسلىشىپ ئويۇن قويۇپ، تەشۋىقات ئېلىپ باردى. 1966 - يىلى كۈزدە تەشۋىقات ئەترىتى مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى تەشكىللىگەن مەدەنىيەت، داۋالاش ئەترىتى بىلەن بىرلىكتە چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ ئويۇن قويدى. 1968 - يىلى تەشۋىقات ئەترىتى تارقىتىۋېتىلگەندىن كېيىن چالغۇ ئەسۋابلىرى يۈتۈپ، ئادەملىرى كېتىپ قالدى. 1971 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى سەنئەت تەشۋىقات ئەترىتى قۇردى، ئەترەت ئارتىسلىرىنىڭ كۆپ قىسمى تاغ ۋە يېزىلارغا بارغان زىيالىي ياشلار ئىدى، ئۇلار ھەر يىلى يېزا - قىشلاقلارغا بېرىپ 70 قېتىم سەييارە ئويۇن قويدى، بۇ ئەترەت ئوبلاست، ۋىلايەت ئويۇشتۇرغان سەنئەت كۆرەكلىرىگە كۆپ قېتىم قاتناشتى.

1975 - يىلى تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1983 - يىل 10 - ئايدا سەنئەت ئەترىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇ مەدەنىيەت - ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى، ئەترەتكە 30 شتات سەپلەپ بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت خادىمى 27، خەنزۇ 3 ئىدى، نۆرمۇھەممەت ئابدۇرۇسۇل سەنئەت ئەترىتىنىڭ باشلىقلىقىنى، ما گۇلۇ سىياسىي يېتەكچىلىكنى ئۈستىگە ئالدى. 1984 - يىل 7 - ئايدا جىلىلىيۈزى بازىرى يېڭىسەھەللە كوچىسى 6 - يان كوچا 8 - قورۇ سەنئەت ئەترىتىگە قايتۇرۇپ بېرىلگەندىن كېيىن، رەپىتىس زالى، ئىشخانا، ياتاق قاتارلىقلار سالدۇرۇلدى، بىر ئاپتوبۇس سېتىۋېلىنىپ، سەنئەت ئەترىتىنىڭ ئويۇن قويۇش پائالىيىتى مۇنتىزىملاشتى.

1987 - يىلى سەنئەت ئەترىتىدە 3 مەخسۇس گۇرۇپپا (مۇزىكا، ئۇسسۇل، ناخشا گۇرۇپپىلىرى) تەسىس قىلىندى، 1988 - يىلى ئىسلاھ قىلىندى، ناھىيە مالىيىسى شتات بويىچە ماڭاش بەردى، باشقا خىراجەتكە سەنئەت ئەترىتى ئۆزى ئىگە بولدى.

2. ئويۇن قويۇش پائالىيىتى

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ناھىيە بازىرىدا 2 تىياتىرخانا بولۇپ، بىرى «يېڭى پۇقرالار تىياتىرخانىسى» ، يەنە بىرى «يېڭى غەلبە تىياتىرخانىسى» دەپ ئاتالدى. يەرلىك سەنئەتكارلاردىن تەشكىللەنگەن چىنچياڭ تىياتىر گۇرۇپپىسى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋەتەنگە قايتقان جۇڭگو مۇھاجىرلىردىن تەشكىللەنگەن جىڭجۇ تىياتىر گۇرۇپپىسى (گۇرۇپپا باشلىقى بەي ۋېنپۇ) 2 تىياتىرخانىدا دائىم ئويۇن قويۇپ

تۇردى. تىياتىرلارنىڭ كۆپ قىسمى ئەنئەنىۋى تارىخىي تىياتىرلار ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن شىنجاڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى شىنجاڭ ئىنىستىتۇتى، ئۇلكىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ئۇلكىلىك قىزلار گىمنازىيىسى، ئۇلكىلىك دارىلمۇئەللىمىن ئوقۇغۇچىلىرىنى قىشلىق، يازلىق تەتىللەردە غۇلجىغا كېلىپ دراما، ئوپېرا قويۇشقا ئۇيۇشتۇرۇدى. غۇلجا ئاممىۋى ئاقارتىش سارىيى، پۇقرالار كۇلۇبى ۋە مەدەنىيەت تەشكىلاتلىرى ناخشا ئېيتىش، نۇتۇق سۆزلەش مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرۇپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قوغدۇشنى، «ئالتە بۇيۇك سىياسەت» (جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بىقىن ئۇتۇش، تىنچلىق، مىللەتلەر باراۋەرلىكى، پاك - دىيانەتلىك بولۇش، قۇرۇلۇش قىلىش) نى تەشۋىق قىلدى.

ناھىيىلىك ھۆكۈمەت جېلىلىيۇزنگە يۆتكىلىپ چىققاندىن كېيىن، 1965 - يىلى مەدەنىيەت كوچىسىنىڭ شىمالىي تەرىپىگە 833 كىشىلىك كىنوخانا سېلىندى، كىنوخانىدا كىنو قويۇلغاندىن سىرت، باشقا جايلاردىن ناھىيىگە سەييارە ئويۇن قويغىلى كەلگەن سەنئەت ئۇمەكلىرى كۆتۈۋېلىندى ۋە بۇ كىنوخانا يېغىن زالى قىلىندى.

1984 — 1990 - يىلغىچە ئويۇن قويۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 21 — 1

تۈرى / يىللار	ئويۇن قويۇش قېتىمى	تاماشىبىن (ئادەم - قېتىم)	كىرىم سومىسى (يۈەن)	ئۆزلىرى تەييارلىغان نومۇر	ئويۇن تىزىملىكى	تۇراقلىق مۇلۇك (يۈەن)
1984	21	7000	3000	10	1	5000
1985	150	82684	12000	11	2	40000
1986	102	7500	3000	25	2	40000
1987	150	82684	12000	11	3	40000
1988	36	18000	11057	13	1	41000
1989	30	1100	5000	13	1	41000
1990	60	26022	2750	8	2	71000

3. سەنئەت نومۇرلىرى

1983 - يىل 10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك كەسپىي سەنئەت ئەترىتى قۇرۇلدى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن سەنئەت ئەترىتىنىڭ رەپتىس قىلىش، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش، ئويۇن قويۇش ئىشلىرى مۇنتىزىملىشىشقا يۈزلەندى. سەنئەت نومۇرلىرى ئاساسلىقى دراما، ئوپېرا، ئۇسسۇل، كۆلدۇرگە، ناخشا - مۇزىكا قاتارلىقلار بولدى. مەسىلەن: ئايالار يالغۇز كىشىلىك ناخشىسى «ئانا»، دراما «باھار»، «ئالتۇن بۇشۇك»، كوللېكتىپ ئۇسسۇل «توي»، «تۇغمەس ناخشا»، ئۇسسۇل «بۇلاق بېشىدا»، تاتارچە ئۇسسۇل «خۇشال ياشلار»، ئەرلەر 4 كىشىلىك ناخشىسى «گۈزەل يېزىدىكى باغۋەن» قاتارلىقلار. ئۇلار ئۆزلىرى ئىجاد قىلغان ۋە ئۆزگەرتىپ ئىشلىگەن نومۇرلاردىن چوڭ تېپتىكى ئۇسسۇل «ئۆرۈك يۇرتىغا سايامەت»، ئەرلەر يالغۇز كىشىلىك ناخشىسى «جېلىلىيۇزنى كۆيلەيمەن»، ئۆزگەرتىپ ئىشلەنگەن ئۇسسۇل «بۇلاق بېشىدا» ۋە «خۇشال ياشلار»، تىلسىز تىياتىر ئېتۈتى «ساتىراش»، 2 كىشىلىك ئۇسسۇل «داۋانچىلىق»، ئەرلەر 4 كىشىلىك ناخشىسى «گۈزەل يېزىدىكى باغۋەن» قاتارلىقلار بار. بۇنىڭدىن باشقا ئۇلار ناھىيىنىڭ ئەھۋالىغا ئاساسەن ئۆزلىرى ئىشلىگەن ناخشا - ئۇسسۇللار ئارقىلىق ئىلغار شەخسلەرنىڭ ئىلغارلىق ئىش - ئىزلىرىنى تەشۋىق قىلدى، شۇنىڭدەك جىنگجو، يۇجو، چىگچياڭ قاتارلىق يەرلىك تىياتىرلارمۇ ئورۇندالدى.

§ 2 . ئەدەبىي ئىجادىيەت

ناھىيىدە مەخسۇس ئىجادىيەت ئاپپاراتى يوق، ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرى ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلىرىدا يازغان شېئىر، ھېكايە، نەسر قاتارلىق ئەدەبىي ئەسەرلەر ھەر دەرىجىلىك ئەدەبىي ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىپ كەلدى. بۇنىڭ ئىچىدە مۇھەممەتجان راشىدىن، توختاش بەكرى، نۇرىيە ئېلاخۇن، گۈھەر ھاكىم، ئابدۇكېرىم رېھىم، تۇرسۇن مۇختۇل، غوپۇر قاسىم، ئىمىن توختى باقى، ئىسمائىل كاككۇك، سادىر پالۋان، تۇرسۇنمۇھەممەت ئىمىن، تاۋلىن قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ئېلان قىلغان شېئىر، قوشاق، نەسرلىرى بىر قەدەر كۆپ، بەزىلەرنىڭ شېئىرلار توپلىمى، قوشاقلار توپلىمى، ھېكايىلەر توپلىمى، پوۋېست - رومانلىرى نەشر قىلىندى. ئۇلار ھەر دەرىجىلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتى، ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىگە ئەزا بولدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت تىزىملىكى

جەدۋەل: 21 — 2

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	خىزمەت ئورنى ۋە ۋەزىپىسى	ۋەكىل خاراكتېرلىك ئەسەرلىرى	مۇكاپاتلىنىش ئەھۋالى	ئىزاھ
مۇھەممەتجان راشىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	1940.6	ناھىيىلىك 1 . ئونتۇرا مەكتەپ ئو- قۇتقۇچىسى	«يىللار ئىزى» ، «ئانا يەر قەسىدىسى» ، «ئۇمۇر ئىلھاملىرى» ، «ئېنىڭدىن كۆڭۈل» (1989 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشرىدىن نەشر قىلىنغان) ، گىزىت - ژۇرناللاردا 1000 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى ئېلان قىلىنغان	«ئانا يەر قەسىدىسى» جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى «تۇلپار» مۇكاپا- تىغا ئېرىشكەن. 3 قېتىم ئاپتونوم رايونلىق «ئەدەبىيات لوغمىسى» ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن؛ شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى نەربىدىن ئالغ مۇنەۋۋەر يازغۇچى دەپ باھالانغان	مەملىكەت- لىك، ئاپتو- نوم رايون- لۇق، ئو- لاستلىق يازغۇچىلار جەمئىيىتە- نىڭ ئەزا- سى، ئويلا- ستلىق ئەدە- بىيات . مەد- سەنئەتچىلەر بىرلەشمە- نىڭ ئەزاسى
توختاش بەكرى	ئەر	ئۇيغۇر	1937	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇ- رۇش مەك- تىپى ئوقۇ- تقۇچىسى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق دائىـ- مىي كومە- تېت ئەزا- سى، (ھا- زىر پېنسە- يىدە)	«يالىلار شېئىرلىرى نوپلىمى» (1984 - يىلى شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەربىدىن نەشر قىلىنـ- غان، 1988 - يىلى يېڭىدىن مىللەتلەر نەشرىياتى نەربىدىن نەشر قىلىنغان) ، «يالىلار تېپىشماقلىرى» (1984- يىلى شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشـ- رىياتى نەربىدىن نەشر قىلىنغان) ، «ئالۋاستى ۋە بالا» ، «نۇرلۇق شە- ھەر — ئۇرۇمچى» ، «ئانامغا تەقدىم» ، «ئىنـ- تىپاقلىق»	«يالىلار شېئىرلىرى نوپلىمى» شىنجاڭ 1 . 3 - نوپلىمى ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئـ- يىتى نەربىدىن 1 . دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «ئالۋاستى ۋە بالا» ئاپتونوم رايونلۇق «ئەدەبىيات لوغمـ- سى» ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا، «نۇرلۇق شەھەر ئۇرۇمچى» ، «ئانامغا تەقدىم» ، «ئىنتـ- تىپاقلىق» ئۇرۇمچى شەھەرلىك مەدەنىيەت جەمئىيىتىنىڭ «مەدەنىيەت چولپىنى» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن؛ يازغۇچىلار جەمئىيىتى ئۇنىڭغا «موتسىيالمىتىك مەدەنىيەت ئىشلىرى ئوچۇن تۆھپە قوشقۇچى» دېگەن شەرەپ گۈۋاھنامىسى بەردى	ئاپتونوم را- يونلۇق يازغـ- ۇچىلار جەمئىيىتە- نىڭ ئەزاسى

نۇربىيە ئىلاخۇن	ئايال	ئۇيغۇر	1939	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى (ھازىر پېنسىيىدە)	«باھار ئاسلىسى»، «ھايات»، «يۇرت مېھرى»، «ۋاپاسىز بالا»، «ئانا قەلبى»، «ھايات ئىلھامى»، «پەرزەنت ئىشقى» (1983 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان)، «ھايات ئىلھامى» (1982 - يىلى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، ھازىرغىچە 1000 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى ئېلان قىلىنغان)	«پارتىيەم» ناملىق شېئىرى، «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى»نىڭ مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن	ئاپتونوم رايونلۇق، ئەلى ئوبلاستلىق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى
گۈھەر ھاكىم	ئايال	ئۇيغۇر	1945	ناھىيىلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى (ھازىر پېنسىيىدە)	«قېرىنداشلار مېھرى»، «كىتاپ قالغان ئامانەت»، «ئوغلۇم»، «بىر ئايال»، «ئاق قەلبى»، «ئاھ»، «ئۇرمۇش»، «ياخشىلىققا يامانلىق»، «جاپالىق كۈنلەر»، «بىر شاپىلاقنىڭ كەينى»، «يوتۇپ كەتكەن بالا»، «كۆلكە»، «خۇشال بۇلۇق ئانا»، ھازىرغىچە 400 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى ئېلان قىلىنغان	«قېرىنداشلار مېھرى» ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ «مۇنەۋۋەر ئەسەر» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن	ئەلى ئوبلاستلىق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى
ئابدۇكېرىم رەھىم	ئەر	ئۇيغۇر	1965.10	ئۇچۇن يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	«ھارامنىڭ كۆچى»، «بولدا»، «جىنايەتنى بار خورازى»، «ئەسلىمە»، «دادام ئەمەلدار بولمىغان بولسا»، «ئەقىدىنىڭ چاقچاقى»، «ئەڭرىتاغ ئوغۇل - قىزلىرى»، «ئوقۇتقۇچىنىڭ ئىشى» ناملىق شېئىرى 1983 - يىلى 3 - ئايدا «ئەلى گېزىتى»دە ئېلان قىلىنغان	«ئەڭرىتاغ ئوغۇل - قىزلىرى» ناملىق ھېكايىسىنى ئەلى خەلق رادىئو ئىستانسىسى ئاڭلاتقان. بۇ ھېكايە ئەلى ئوبلاستى تەرىپىدىن مۇنەۋۋەر بالىلار ئەسەرى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن	
ئۇرسۇن مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	1933	ناھىيىلىك مال دوختۇرخانىسىنىڭ تالىي مال دوختۇرى (ھازىر پېنسىيىدە)	«مېنىڭ ئانام»، «ھايات ئىلھامى»، «بىزنىڭ كەسپىمىز»، «چاچقان ئۇرۇق»، «ئەگەر سەن ھايات بولغان بولساڭ»، «ئات ئىشلەتكەن ئۇنى ئاسراڭ»، «چىرايلىق قونچاق»، «بىزنىڭ يەسلى»	«چىرايلىق قونچاق»، «مېنىڭ ئانام»، «بىزنىڭ يەسلى» ئەلى ئوبلاستلىق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، 1986 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ پەن - تېخنىكا بويىچە 2- دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن	
ئوبۇل قاسىم	ئەر	ئۇيغۇر	1944.8	دادامتۇ يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	«بىر سىقىم توپا»، «گۈلنىڭ رەڭگى»، «ياشلىقتا ئۇنتولغان پاراڭ»	«بىر سىقىم توپا» ئەلى ئوبلاستلىق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ 2 - دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن	

ئىمامخان توختى باقى	ئايال	ئۇيغۇر	1812	دادامتۇ يېزىسىدا دېھقان	«ئىمامخان قوشاقلىرى»	«غۇلجا ناھىيە خەلق قوشاقلىرى» ۋە «ئىلى خەلق قوشاقلىرى» غا كىرگۈزۈلگەن	
ئىسمائىل كاكىكۆك	ئەر	ئۇيغۇر	1890	تۆرپانبۇزى يېزىسىدا دېھقان	«ئىسمائىل كاكىكۆك قوشاقلىرى»	1981 - يىلى «ئىلى دەريالى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان، 1985 - يىلى «ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى» غا كىرگۈزۈلگەن	
سادىر پالۋان	ئەر	ئۇيغۇر	1798	مولىتوغ- شىبۈزى يېزىسىدا دېھقان	«سادىر پالۋان قوشاقلىرى»	بۇ توپلامنى روسىيىلىك فانتوسوف نەشر قىلدۇرغان، 1980 - يىلى «ئىلى دەريالى» ژۇرنىلىغا بېسىلغان.	

3 § . گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت، ھۆسنىخەت

غۇلجا ناھىيىسىدە گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت، ھۆسنىخەت ھەۋەسكارلىرى كۆپ. 1982 - يىل 7- ئايدا گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت، ھۆسنىخەت جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ھازىر 56 ئەزاسى بار، توختەم تېپىپ تۇنجى كېڭەش باشلىقى بولدى، ۋاڭ خۇايۇن مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى، قوشۇمچە باش كاتىپ بولدى. بۇ جەمئىيەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، كۆپ قېتىم گۈزەل - سەنئەت، فوتوسۈرەت، ھۆسنىخەت كۆرسلىرىنى ئېچىپ، شىنجاڭ سەنئەت ئىنىستىتۇتىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىنى دەرس ئۆتۈشكە تەكلىپ قىلدى، كۆپ قېتىم ئەسەر كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزدى، بۇنىڭ ئىچىدە 2 بالىلار رەسىمى ئاپتونوم رايونلۇق بالىلار گۈزەل سەنئەت رەسىم كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇرۇلدى ۋە مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

1984 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىكى دېھقانلار سىزغان 32 رەسىم ئىلى ئوبلاستى ئۇيغۇشتۇرغان دېھقانلار رەسىملىرى كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 5 رەسىم ئاپتونوم رايونغا ئەۋەتىلدى، 2 رەسىم مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىنىڭ رەسىم كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇرۇلدى. جۈڭگو گۈزەل سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى بىلەن شىنجاڭ گۈزەل سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى بىرلىشىپ ئۆتكۈزگەن «شىنجاڭ ياخشى» ناملىق رەسىم كۆرگەزمىسىدە روزىمەتيۈزلىك دېھقان مۇكەررەم ئىمران، مەھەممەتجان ناپىرنىڭ «بەختلىك ئاخىرقى ئۇرمۇش»، «ئىتتىپاقلىشىپ بېيىش يولىغا ماڭغان كەسپىي ئائىلە» دېگەن ئەسەرلىرى مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىنىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئىلى ئوبلاستىدا كۆرگەزمە قىلىنغان ئەسەرلەر ئىچىدە 4 رەسىم، ئاپتونوم رايوندا چىقىدىغان «ئاممىۋى مەدەنىيەت» ژۇرنىلىغا ۋە «ئىلى گېزىتى»گە بېسىلدى. 12 رەسىم ئاپتونوم رايونلۇق خەلق بانكىسى تەرىپىدىن پۇل ئامانەت تەشۋىقاتىغا تالالاندى. 1986 - يىل 5 - ئاينىڭ 10- كۈنى ئىلى ئوبلاستلىق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى، فوتوگرافلار جەمئىيىتى غۇلجا ناھىيىسىگە «بىر نىيەتتە ھەمكارلىشىپ، فوتو سۈرەت ئىشلىرىنى روناق تاپقۇزۇشتىكى ئىلغار ناھىيە» دېگەن شەرەپلىك نام بەردى. 1989 - يىل 9- ئايدا غۇلجا ناھىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىقىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن، ناھىيىدە گۈزەل سەنئەت، ھۆسنىخەت، فوتوسۈرەت كۆرگەزمىسى ئۆيۇشتۇرۇلدى، 200 دىن ئارتۇق ئەسەر كۆرگەزمە قىلىندى، باھالانغان نادىر ئەسەرلەر مۇكاپاتلاندى.

Ⅳ باب

رادىئو ـ تېلېۋىزىيە، كىنو

§ 1 . ئاپپارات

1. غۇلجا ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇلى

غۇلجا ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇلى 1950 ـ يىلى قۇرۇلدى. ناھىيە بىلەن شەھەر ئايرىۋېتىلگەندىن كېيىن، 1956 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسى رادىئو ئۇزۇلىنى يېڭىدىن قۇرۇشنى قارار قىلدى. 1957 ـ يىل 8 ـ ئايدا 81 كۆادرات مېتىرلىق كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئىشخانا پۈتۈپ، 10 ـ ئايدىن تارتىپ ئاڭلىتىش باشلاندى. شۇ چاغدا رادىئو ئۇزۇلىنىڭ 6 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار ئىدى. رادىئو ئۇزۇلىنىڭ ئورنى جىلىلىيۈزى بازىرىنىڭ تىنچلىق كوچىسىدىكى ھازىرقى ناھىيىلىك رادىئو ئىستانسىسى قورۇسى ئىچىدە ئىدى. رادىئو ئۇزۇل ناھىيىلىك پارتكومنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە بولدى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى جيا جېنخەن رادىئو ئۇزۇلىنىڭ باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، كونكرېت ئىشلارغا مۇئاۋىن رادىئو ئۇزۇل باشلىقى مەسئۇل بولۇپ، ناھىيىدىكى رادىئو ئىشلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇردى. 1959 ـ يىلى خادىملار، مالىيە، مۇلۇك بىرمەزگىل ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ ۋاكالىتەن باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1961 ـ يىلىنىڭ بېشىدا 2 قېتىم جەمئىي 2 يىل 4 ئاي ئاڭلىتىش توختىتىپ قويۇلدى. 1963ـ يىل 11 ـ ئايدا ئاڭلىتىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇنىڭدىن كېيىنكى 8 يىلدا ۋاقىتلىق مەسئۇل خادىملارلا مەسئۇل بولدى. 1971 ـ يىل 8 ـ ئايغا كەلگەندىلا مەخسۇس ئۇزۇل باشلىقى تەيىنلەندى. 70 ـ يىللارنىڭ بېشىدا، ناھىيىدە گۈڭشې (مەيدان) دەرىجىلىك رادىئو ئۇزۇلىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى دەسلەپ قۇرۇلغان چاغدىكى بىر نەچچىدىن 43كە كۆپەيدى، بۇنىڭ ئىچىدە 9ى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇلىدا ئىشلىدى. ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇلى كەسپىي جەھەتتىمۇ تەھرىرلەش ـ ئاڭلىتىش ۋە ئاپپارات سىم لىنىيىسىدىن ئىبارەت 2 گۇرۇپپىغا بۆلۈندى. 1975 ـ يىلى 12 گۈڭشې، 2 دېھقانچىلىق مەيدانىدا رادىئو ئاڭلىتىش ـ كۈچەيتىش پونكتى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇلىدا 15 ئىشچى ـ خىزمەتچى، گۈڭشې (مەيدان) ئاڭلىتىش پونكتىدا 41 ئىشچى ـ خىزمەتچى ئىشلىدى. 1980 ـ يىلى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇلىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 21گە، گۈڭشې ـ مەيدانىدكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 39غا يەتتى. 1982 ـ يىلى ناھىيە بازىرىدىكى مېھمان كۈتۈش كوچىسىدىن 25 مو يەر ئاجرىتىلىپ، كېيىنكى يىلى 4 ـ ئايدا 284 كۆادرات مېتىرلىق خىش ـ بېتون قۇرۇلمىلىق ئاپپارات ئۈيى سېلىنىپ، ئاڭلىتىش چاستوتىلىق ئاڭلىتىشقا ئۆزگەرتىلدى. 1984 ـ يىلى يەنە 280 كۆادرات مېتىرلىق ئىشخانا سېلىندى، ئۇزۇلدا ئۇزۇل باشلىقى، مۇئاۋىن ئۇزۇل باشلىقى تەيىنلەندى، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە مۇخبىرلىق، تەھرىرلىك، ئاڭلىتىش، ئاپپارات سىم لىنىيىسى ۋە مەمۇرىي باشقۇرۇش خادىملىرى بولۇپ 26 ئادەم ئىشلىدى. 20 يېزا (بازار)، مەيداندا 17 رادىئو ئۇزۇلى بولۇپ، 38 ئىشچى ـ خىزمەتچى ئىشلىدى.

2. غۇلجا ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى

1984 - يىل 9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇللىنىڭ ئاساسىدا ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىدارە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى، ئىدارە باشلىقى ۋە 2 مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى تەيىنلەندى. شۇ يىلى 11 - ئايدا چاستوتىلىق تارقىتىش ئىستانسىسى «غۇلجا ناھىيىلىك خەلق رادىئو ئىستانسىسى» دەپ ئاتىلىپ، ئىدارە بىلەن رادىئو ئىستانسىسىنى بىرلەشتۈرۈپ باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى.

1985 - يىل 5 - ئايدا 2 بۆلۈمچە (تەشۋىقات بۆلۈمچىسى، كەسپىي بۆلۈمچە)، بىر ئىشخانا، 3 بۆلۈم (ئۇيغۇرچە تەھرىر بۆلۈمى، خەنزۇچە تەھرىر بۆلۈمى ۋە رادىئو - تېلېۋىزىيە سايمانلىرى مۇلازىمەت بۆلۈمى) تەسىس قىلىندى. 1987 - يىلى ئۈن - سىن بۇيۇملىرىنى باشقۇرۇش، تارقىتىش پونكىتى ۋە ئىستانسا ئاپپارات بۆلۈمى مۇدىرى كۆپەيتىلدى (بۆلۈمچە دەرىجىلىك). 1989 - يىلى تەشۋىقات بۆلۈمچىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، كەسپىي بۆلۈمچە يېزا رادىئو - تېلېۋىزىيە بۆلۈمچىسىگە، ناھىيىلىك رادىئو ئىستانسىسىدا ئىدارە باشلىقى ۋاكالىتەن باشقۇرۇشقا ئۆزگەرتىلدى.

غۇلجا ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى كۆچۈرۈپ تارقىتىش ئىستانسىسى قۇرۇلۇپ، پروگراما كۆرسىتىشنى باشلىغاندىن كېيىن، بىر مەزگىل ۋىلايەتلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى. 1990 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، يىل ئاخىرىدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مەخسۇس مۇئاۋىن ئىستانسا باشلىقى تەيىنلىدى (مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك).

1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئىدارىدا بىر بۆلۈم دەرىجىلىك كادىر، 3 مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك كادىر، 7 بۆلۈمچە دەرىجىلىك كادىر، 51 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 5نىڭ مۇخبىرلىق، تەھرىرلىك، دىكتورلۇق كەسپىي ئۇنۋانى، 10 نىڭ يارداەمچى ۋە ئۇنىڭدىن تۆۋەن ئاخبارات ياكى تېخنىكا ئۇنۋانى بار.

يېزا (گۈڭشي)، مەيدان رادىئو ئۇزۇللىرى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە ئاساسىي قاتلام تەرىپىدىن ئۆز ئالدىغا باشقۇرۇلدى، 1969 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇلى بىر تۇتاش باشقۇرىدىغان بولدى. 1988 - يىلى ئاپپاراتلار ئىخچاملانغاندا، يېزا - بازار، مەيدانلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى پەقەت كەسپىي جەھەتتىن باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. 1990 - يىلى يېزا دەرىجىلىك رادىئو ئۇزۇلىدا جەمئىي 46 ئىشچى - خىزمەتچى (ۋاقىتلىق ئىشچىلار بۇنىڭ سىرتىدا) ئىشلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يارداەمچى دەرىجىلىك تېخنىكا ئۇنۋانى بارلار 6.

1989 — 1990 - يىللىرى ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسىگە ئىلى ۋىلايىتى ۋە ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن «مەدەنىيەتلىك ئورۇن» دېگەن نام بېرىلدى.

3. كىنو باشقۇرۇش پونكىتى

1962 - يىل 4 - ئايدا ئىلى ئوبلاستلىق كىنو - فىلىم باشقۇرۇش پونكىتىدىن تەقسىم قىلىنغان مۇھەممەد قادىر، تۇداخۇن ئىمىن، ھېيتاخۇن خىزىردىن ئىبارەت 3 كىنو قويغۇچى 1960 - يىل 10 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىگە تەقسىم قىلىنغان كىنو قويغۇچىلار ئەسقەر ئالاس (قازاق)، ئابدۇقادىر تۇردىلار بىلەن بىرلىكتە كىنو قويۇش خىزمىتىنى ئىشلەپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۇنجى دۆلەت ئىلكىدىكى كىنو ئەترىتىنى قۇردى، مەھەممەت قادىر ئەترەت باشلىقى بولدى. كىنو ئەترىتى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. 1963 - يىل 10 - ئايدىن 1965 - يىل 10 - ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق كىنو قويغۇچىلارنى

تەربىيىلەش مەكتىپى كىنو قويۇش تېخنىكا خادىملىرىنى ئۇزلۇكسىز ئەۋەتىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ كىنو قويغۇچىلار قوشۇنىنى كېڭەيتتى. دۆلەت ئىلكىدىكى 2 ـ، 3 ـ، 4 ـ كىنو ئەترەتلىرى كەينىدىن قۇرۇلدى، ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماارىپ بۆلۈمىنىڭ مەخسۇس تەسىس قىلغان كىنو بۆلۈمچىسى 4 كىنو ئەترىتىنىڭ خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

1967 ـ يىلى قاش گۈڭشې ئۆز ئالدىغا مەبلەغ توپلاپ كىنو قويۇش ئۈسكۈنىلىرىنى سېتىۋېلىپ، ناھىيە بويىچە گۈڭشې باشقۇرۇشىدىكى تۇنجى كىنو ئەترىتىنى قۇردى. ناھىيىلىك كىنو بۆلۈمچىسى ئەۋەتكەن بىر كىنو قويغۇچى بۇ ئەترەتنىڭ كەسپىي خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

1970 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق كىنو خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، يېزا كىنو خىزمىتى كۆچەيتىلىپ، دۆلەت ئىلكىدىكى 4 كىنو ئەترىتى «شەرق قىزارىدى»، «قىزىلىيۇلتۇز»، «يېڭىيول»، «ئەڭرىتاغ» گۈڭشىلىرىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1975 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ ش ئى [1974] 206 ـ نومۇرلۇق ھۆججىتىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، دۆلەت ئىلكىدىكى 4 كىنو ئەترىتى قايتۇرۇپ كېلىنىپ، غۇلجا ناھىيىلىك كىنو باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى، كىنو قويۇش ئۈسكۈنىلىرى پۈتۈلگا سۇندۇرۇلۇپ گۈڭشىنىڭ ئىگىدارلىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، كىنو قويغۇچىلارغا دۆلەتنىڭ رەسمىي ئىشچى ـ خىزمەتچىسى سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىنىپ، ناھىيە تەرىپىدىن بىر تۇتاش ئىشلىتىلدى.

1981 ـ يىل 1 ـ ئايدا ئىسلاھات ۋەزىيىتىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك كىنو باشقۇرۇش پونكىتى كىنو ـ فىلىم تارقىتىش شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، شىركەتتە 7 خىزمەتچى ئىشلىدى. خۇ شېگرۇڭ دىرېكتور بولدى. 80 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا شىركەت 80 دىن ئارتۇق ئەنگە ئېلىنغان فىلىم تارقىتىش ئورنىنى باشقۇردى، بۇنىڭ ئىچىدە 42 سى ئۇزاق مەزگىلگىچە نورمال كىنو قويۇشنى داۋاملاشتۇردى. 1987- يىلى شىركەت مەدەنىيەت نازارىتى تەرىپىدىن ناھىيە دەرىجىلىك ئىلغار كىنو فىلىم تارقىتىش شىركىتى بولۇپ باھالاندى. 1988 ـ يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تەرىپىدىن «بۆلۈمچە دەرىجىلىك مەدەنىي ئورۇن» بولۇپ باھالاندى. شىركەتنىڭ ھازىرقى تۇراقلىق مۇلكى 52 مىڭ 400 يۈەن، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 11.

2 § . رادىئو

1. تەرەققىيات ئەھۋالى

1950 ـ يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە يەنى ناھىيە بازىرىدا (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى) رادىئو ئۇزېلى قۇرۇلدى، ئۇيغۇر ۋاقتىتا بىر دانە 500 ۋاتلىق ئاڭلىتىش ئاپپاراتى بىلەن ئاڭلىتىش ـ قوبۇل قىلىش ئاپپاراتى، 3000 مېتىرلىق لىنىيە، 12 چوڭ كانايى، ئائىلىلەرگە كىرگۈزۈلگەن 50 كانايى بار ئىدى. 1952 ـ يىلى ناھىيە بازىرىدىكى 5 رايون غۇلجا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلگەندىن كېيىن، غۇلجا شەھىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. رادىئو ئۇزېلى غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئىگە ئاۋۇالقى ئاممىۋى تەشۋىقات قورالى ئىدى، 1960 ـ يىلى رادىئو ئۇزېلى 26گە يەتتى. 1971 ـ يىلى 1 ـ چارۋىچىلىق فېرمىسى (بوربوسۇن)، 2 ـ چارۋىچىلىق فېرمىسى (ئويمانبۇلاق)، 3 ـ چارۋىچىلىق فېرمىسى (توسۇن) قاتارلىق تاغلىق رايونلاردا رادىئو ئۇزېلىدىن 10ى ساقلىنىپ قالدى.

1957 ـ يىلى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزېلى شۇ چاغدىكى تۇرپانىيۇزى، روزىمەتيۇزى، يۇقارقى پەنجىم، ئاق تۆپە، نوغايتۇ، توخۇچىيۇزىدىن ئىبارەت 6 يېزىدا تۇنجى تۇركۈمدىكى 25 كىلومېتىرلىق رادىئو سىمى تارتىلىپ، 600 كانايى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1960 ـ يىلى ناھىيە بازىرىدىن گۈڭشېلارغىچە 8.8 كىلومېتىرلىق

مەخسۇس رادىئو سىمى، گۈڭشىدىن تۆۋەن ئورۇنلارغا 87 كىلومېتىرلىق مەخسۇس سىم تارتىلدى، رادىئو كانىيى ئاساسلىقى، «قىزىلىيۇلتۇز» (ھازىرقى ئۇرپانىيۇزى يېزىسى)، يېڭىيول (ھازىرقى چۈلۇقاي يېزىسى) دىن ئىبارەت 2 گۈڭشىبغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. تەلەك ئاڭلىتىش بېرىلمىدىغان 5 گۈڭشي ئۇرۇشلۇق يەردە بىردىن يۇقىرى ئاۋازلىق رادىئو كانىيى، ناھىيە بازىرىدا 3ى ئورنىتىلدى. رادىئو سىگنالى ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ يېزا تېلېفون لىنىيىسى ئارقىلىق يەتكۈزۈلدى، ھەر كۈنى ئەتتىگەن، كەچتە قەرەللىك ئاڭلىتىش بېرىلدى، يېزا تېلېفون لىنىيىسى ئەلگ ئۈزۈن بولغان 1960 ـ يىلى لىنىيە ئۇزۇنلۇقى 234.5 كىلومېتىرغا يەتتى.

1963 ـ يىلى رادىئو ئاڭلىتىش ئەسلىگە كەلگەندە، ناھىيىلىك رادىئو ئۈزلىلى ئىككى GY2×275W تېپلىق ئاۋاز كۈچەيتىش ئاپپاراتى سېتىۋالدى، شۇنىڭ بىلەن رادىئو ئىشلىرى بىر قەدەر چوڭ تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. 1965 ـ يىلى بىر يۈرۈش 10 كىلوۋاتلىق گېنېراتور گۇرۇپپىسى سېتىۋېلىنىپ رادىئو ئىشلىرى نورمالاشتۇرۇلدى، ھەمدە «قىزىلبايراق» گۈڭشىبى (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى بايانداي) دا تۈنجى بولۇپ رادىئو ئۈزلىلى قۇرۇلدى. كېيىنكى يىلى «غالىبىيەت» (ھازىرقى پەنجىم يېزىسى)، «قىزىلىيۇلتۇز»، «ئىتتىپاق» (ھازىرقى ئونيارىيۇزى يېزىسى)، «تەڭرىتاغ» (ھازىرقى يېڭىتام يېزىسى)، «1 ـ ماي» (ھازىرقى ئۈچئون خۇيزۇ يېزىسى) دىن ئىبارەت 5 گۈڭشىدا رادىئو ئۈزلىلى قۇرۇلدى. 3 ـ دەرىجىلىك مەخسۇس رادىئو لىنىيىسى 140 كىلومېتىرغا، چوڭ ـ كىچىك رادىئو كانىيى 1232گە يەتتى، 60 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە «ئۈكتەبىر» (ھازىرقى قاش يېزىسى)، «شەرق شامىلى» (ھازىرقى دۆڭمازار يېزىسى) گۈڭشىلىرىدىمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن رادىئو ئۈزلىلى قۇرۇلدى. ناھىيىدە «شەرق قىزارىدى» گۈڭشىبى (ھازىرقى جىلىلىيۇزى بازىرى) دىن سىرت 9 گۈڭشىدا رادىئو كۈچەيتىش پونكىتى قۇرۇلدى، بۇ ناھىيە ئىلى ئوبلاستىغا بېۋاستە قاراشلىق ناھىيە (شەھەرلەر) ئىچىدە رادىئو ئىشلىرى ئەلگ تېز تەرەققىي قىلغان ناھىيە بولۇپ قالدى.

70 ـ يىللارنىڭ بېشىدا بازار ـ يېزا رادىئوسىنى تورلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى داۋاملىق تەرەققىي قىلدى، 4 قېتىم تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ، ئاز كەم 100 ئادەم ئاپپارات باشقۇرۇش، لىنىيە باشقۇرۇش تېخنىكىسى بويىچە تەربىيىلەندى، 1973 ـ يىلى 3 ـ دەرىجىلىك مەخسۇس لىنىيە 607 كىلومېتىرغا، ئورۇنلاشتۇرۇلغان يۇقىرى ئاۋازلىق رادىئو كانىيى 208 گە، ئاڭلىلىرگە كىرگۈزۈلگەن رادىئو كانىيى 21 مىڭ 571گە يەتتى. 1976 ـ يىلى مەخسۇس رادىئو لىنىيىسى 1219 كىلومېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە، گۈڭشىلارنىڭ مەخسۇس لىنىيىسى 140 كىلومېتىر، دېھقانچىلىق رايونىدىكى 14 گۈڭشي، مەيدانىدا رادىئو ئۈزلىلى قۇرۇلدى. چەت، يىراق بولغان «ئۈكتەبىر» (ھازىرقى قاش يېزىسى)، «قىزىلبايراق» گۈڭشىبدىن سىرت، ھەر قايسى رادىئو ئۈزلىللارنىڭ سىگنالى ناھىيىلىك رادىئو ئۈزلىلى بىلەن تۇتاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە «شەرق قىزارىدى»، «غالىبىيەت»، «1 ـ ماي» گۈڭشىبى رادىئو ئۈزلىللىرى ناھىيىلىك رادىئو ئۈزلىلى بىلەن بېۋاستە تۇتاشتۇرۇلدى، 1 ـ ماي گۈڭشىبىنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك كۈچەيتىش ئارقىلىق «يېڭىيول»، «ئىتتىپاق»، «شەرق شامىلى» گۈڭشىلىرى، «ياشلار» ۋە دولان دېھقانچىلىق مەيدانلىرى رادىئو ئۈزلىللىرى تۇتاشتۇرۇلدى، دولان دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك كۈچەيتىشى ئارقىلىق ئارا ئۈستەك، «تەڭرىتاغ»، بايتوقاي گۈڭشىلىرىغا رادىئو ئۈزلىلى تۇتاشتۇرۇلدى، تۇتاشتۇرۇلغان چوڭ ئەترەت 90گە يېتىپ قاپلىنىش نىسبىتى 97.4%نى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى 221گە يېتىپ، 36%نى ئىگىلىدى. 14 رادىئو ئۈزلىلدا 14 ئىشچى-خىزمەتچى ئىشلىدى، 36 ئاۋاز كۈچەيتىش ئاپپاراتى سەپلەندى، ئاپپاراتنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 12 مىڭ ۋاتقا، گېنېراتور 6 گۇرۇپپىغا، چوڭ ئەترەتتىكى لىنىيە ئىشچىسى 100 دىن كۆپرەككە يەتتى. بۇ مەزگىلدە يەزى تېخنىكىلىق مەسىلىلەر مۇۋاپىق ھەل قىلىنىپغانلىقى ئۈچۈن، 4 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىشلىتىلگەن رادىئو دولقۇنى 1974 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئۈزلۈكسىدىن توختاپ قالدى.

بۇ مەزگىلدە بازار ـ يېزا رادىئوسىنى تورلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى تېز تەرەققىي قىلىپ، زور نەتىجىلەر

قولغا كەلتۈرۈلگەن بولسىمۇ، ئاساسىي قاتلام رادىئو ئۇزۇلىدىكى خادىملار تۇراقلىق بولماسلىق، ساپاسى تۆۋەن بولۇش، توك بىلەن تەمىنلەش كاپالەتكە ئىگە بولماسلىق، ئاپپارات جازىسى، رادىئو كاناي سۇپىتى ناچار بولۇش قاتارلىق مەسىلىلەر تۈپەيلىدىن، ئەملىي ئۇنۇمى بارغانسېرى تۆۋەنلەش، لىنىيە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراش، رادىئو كانىيىنى بىر تەرەپتىن ئورۇنلاشتۇرسا بىر تەرەپتىن ئېلىۋېتىش ئەھۋالى دائىم كۆرۈلۈپ تۇردى. 1980 - يىلى 2 يىل ئۇدا رېمونت قىلىنىپ قايتىدىن رەتلەنگەن بولسىمۇ، 3 - دەرىجىلىك مەخسۇس لىنىيىدىن 28 كىلومېتىرلا، رادىئو كانىيىدىن 4625نلا قالدى، ئەلۋەتتە كۆپ بولغان يىللارغا سېلىشتۇرغاندا مەخسۇس لىنىيە 70%، رادىئو كانىيى 79% ئازىيىپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ناھىيە بازىرىدا ئوبلاست بويىچە ئەلۋەتتە بالدۇر چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن ئاڭلىتىش ئىستانسىسى قۇرۇلدى. 1985 - يىل 4 - ئايدا ئۆچۈن خۇيزۇ يېزىسىدا 50 ۋاتلىق چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن كىچىك تارقىتىش ئىستانسىسى قۇرۇلدى، لېكىن رادىئو ئىشلىرى يېزا ئىقتىسادي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ تەسىرى ۋە تېلېۋىزورنىڭ تەسىرى بىلەن ئۇزاق مەزگىلگىچە ئۆزىنىڭ ھەيۋىسىنى قايتا كۆرسىتەلمىدى.

1990 - يىل 4 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە ئېچىلغان 8 - قېتىملىق رادىئو خىزمىتى يىغىنىدا رادىئو خىزمىتىنى مۇقىملىق ئومۇميىتىنى ئاساس قىلىش يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ، تونۇش ۋە كۆچەيتىش ئونتۇرىغا قويۇلدى، ئۇنىڭ كەينىدىن ناھىيىدە «رادىئو تورلاشتۇرۇشنى ئۆلچەمگە يەتكۈزۈش مۇسابىقىسى» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، يىل ئاخىرىغا بارغاندا يېزا (بازار)، مەيدانلاردا رادىئو ئۇزۇلى قۇرۇلدى (يېڭى قۇرۇلغىنى 4، تەرتىپكە سېلىنىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگىنى 7)، كەنت رادىئو ئاڭلىتىش ئۆيى 1989 - يىلدىكى 105 تىن 143كە كۆپەيدى (بۇنىڭ ئىچىدە 5 كەنتتە توك ھاسىل قىلىنىپ رادىئو ئاڭلىتىلدى)، يېزا، كەنت رادىئو ئۇزۇلى (ئۆيى) دە، جەمئىي 113 دانە تىزگىنلەنگەن چاستوتا قوبۇل قىلىش ئاپپاراتى، 168 دانە رادىئو ئاپپارات جازىسى بار بولۇپ، ئومۇمي قۇۋۋىتى 28 مىڭ 800 ۋاتقا، مەخسۇس لىنىيە 5. 243 ۋات كىلومېتىرغا، رادىئو كانىيى 789غا يەتتى (25 ۋاتلىقى 70%نى ئىگىلىدى). ناھىيە بازىرىدا رادىئو لىنىيىسى 4 كىلومېتىرغا، رادىئو كانىيى 44كە يەتتى. شۇ يىلى ناھىيىلىك رادىئو ئىستانسىسى بانكىدىن 100 مىڭ يۈەن قەرز ئېلىپ «فىلىپ» ماركىلىق 100SA ۋاتلىق ستېرىئو ئاۋازلىق چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن تارقىتىش ئاپپاراتى، 1—GK86 تىپلىق رادىئو مەركىزي كونترول قىلىش سۇپىسى ۋە 2 يۈرۈش GSP/GDP تىپلىق يۈرۈشلەشكەن توك تەقسىملەش ئىشكابى سېتىۋېلىپ، كونا، قالاق ۋە نورمال ئىشلەتكىلى بولمايدىغان ئۈسكۈنىلەرنى ئۆزۈل - كېسىل يېڭىلىدى. شۇنىڭدىن باشلاپ، ئىلى رادىئو ئىستانسىسى (ج ك پ ئىلى ۋىلايەتلىك كومىتېتى، مەمۇري مەھكىمىنىڭ تەشۋىقات - جامائەت پىكرى ئاپپاراتى) ۋە غۇلجا ناھىيىلىك رادىئو ئىستانسىسى 5. 92 مېگا گېرتسلىق ۋە 4. 94 مېگاگېرتسلىق قانالدىن پايدىلىنىپ ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە پروگراممىلارنى ئاڭلاتتى، 25 يېزا دەرىجىلىك رادىئو ئۇزۇلى ۋە 91 كەنت دەرىجىلىك رادىئو ئاڭلىتىش ئۆيلىرى بىۋاستە ئۇلاپ ئاڭلىتالايدىغان بولدى. يېزا رادىئو ئۇزۇلى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان مەخسۇس رادىئو لىنىيىسى يوق 52 كەنت رادىئو ئاڭلىتىش ئۆيى كۆچۈرۈلگەن ئۇنتالىغۇ لېنتىسىنى ئاڭلاتتى، سىملىق ۋە سىمسىز رادىئو بىرلەشتۈرۈلگەن ۋىلايەت، ناھىيە، يېزا، كەنتتىن ئىبارەت 4 دەرىجىلىك رادىئو تورى ئاساسەن ئەملگە ئاشۇرۇلۇپ، ۋىلايەت تەرىپىدىن تەكشۈرۈلۈپ ئۇتۇقۇرۇشلىندى، رادىئو بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 100%كە يەتتى. بۇ نەتىجىلەرنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە پونكىت (ئۆي) لىرىنى باشقۇرۇش چارىسى» (13ماددا) نى تۈنجى قېتىم ئېلان قىلدى، ناھىيە - يېزىلاردىكى ئىستانسا، پونكىت (ئۆي) لەردە بىرلىككە كېلىنگەن قائىدە - تۈزۈملەر ئىجرا قىلىنىپ، رادىئو خىزمىتى ئىلمىيلىشىش، قېلىپلىشىش ئىزغا چۈشتى.

1968 - يىلدىن بۇرۇن ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇلىغا ناھىيىلىك مالىيە تەخمىنەن 10 مىڭ يۈەن خىراجەت ئاجرىتىپ بېرەتتى. 1969 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇلىنىڭ خىراجىتى دۆلەت خام

چوتىغا كىرگۈزۈلدى، گۈڭشې رادىئو ئۇزىلىنىڭ كەسىپي خىراجىتى ۋە چارۋىچىلىق رايونىدىكى رادىئو قوبۇل قىلىش پونكىتىنىڭ ئۇسكۇنە سېتىۋېلىش، باتارىيە بىلەن تەمىنلىنىش خىراجىتى قاتارلىق خىراجەتلىرىنى جايلار ئۆزى ھەل قىلدى. 1969 — 1975 - يىلغىچە ناھىيە مالىيىسى ناھىيە، يېزا دەرىجىلىك رادىئو ئىشلىرىغا يىلىغا 50 مىڭ يۈەن ۋە 80 مىڭ يۈەندىن خىراجەت ئاجراتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 1971 — 1974 - يىلغىچە يېزا رادىئوسىنى تورلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى تەرەققي قىلدۇرۇش ئۈچۈن 206 مىڭ يۈەن ئاجرىتىلدى. 1990- يىلىنىڭ ئاخىرىغا بارغاندا دۆلەت ناھىيىلىك رادىئو ئىشلىرىغا ئاجرالغان خىراجەت تەخمىنەن 3 مىليون 700 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

2. رادىئو تەشۋىقاتى

غۇلجا ناھىيىسىدە گېزىت نەشر قىلىنمىغاچقا 1988 - يىلدىن ئىلگىرى رادىئو بىرەنبىر تەشۋىقات ۋاسىتىسى ئىدى.

رادىئو ئاڭلىتىش ۋاقتى رادىئو ئۇزىلى قۇرۇلغان دەسلەپكى ۋاقىتتا ئەتتىگەن، كەچتە بىر قېتىم جەمئىي 150 مىنۇت رادىئو ئاڭلىتىلدى، 1965 - يىل 7 - ئايدا 3 قېتىم ئاڭلىتىشقا ئۇزگەرتىلىپ، ۋاقتى ئازراق ئۇزارتىلدى. 1983 - يىلى چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسىسى ئاڭلىتىش باشلىغاندىن كېيىن، كۈندە 3 قېتىم جەمئىي 390 مىنۇت رادىئو ئاڭلىتىلدى. ھېيت - بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرىدە 2 قېتىم ئاڭلىتىلدى، بۇنىڭ ۋاقتىمۇ 390 مىنۇت بولدى. 1990 - يىلى رادىئونى تورلاشتۇرۇش ئىشقا ئاشقاندىن كېيىن، يېزا دەرىجىلىك رادىئو ئۇزىللىرى كۈنىگە بىر تۇتاش 3 قېتىم 335 مىنۇت ئاڭلىتىش بەردى.

پروگراممىلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى رادىئو ئۇزىلى قۇرۇلغان دەسلەپكى ۋاقىتلاردا خادىملار ئاز بولغانلىقتىن، يۇقىرى دەرىجىلىك رادىئو ئىستانسىلىرىنىڭ پروگراممىلىرىلا ئۇلاپ ئاڭلىتىلدى، بۇنىڭدا ئۇيغۇرچە ئاساس قىلىندى، مەركىزي خەلق رادىئو ئىستانسىسى، شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ خەۋەرلىرى خەنزۇچە ئارىلاشتۇرۇلۇپ ئاڭلىتىلدى. 1963 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە خەۋەرلىرى ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئۆزئارا تەرجىمە قىلىنىپ بۇاستە ئاڭلىتىلدى. 1965 - يىل 7 - ئايدا ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئاڭلىتىش ئايرىم تەسىس قىلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئۆزلىرى تەييارلىغان پروگراممىنىڭ ۋاقتى ئۇزارتىلدى. ئاڭلىتىلغان مەزمۇنىنىڭ كۆپىنچىسى گېزىتكە بېسىلغان ماقالىلەرنى قىسقارتىپ ئوقۇش بولدى. كېيىنكى مەزگىللەردە ئۆزلىرى تەييارلىغان پروگراممىلار كۆپەيدى، سەنئەت پروگراممىلىرى تەسىس قىلىندى، چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن ئاڭلىتىش باشلانغاندىن كېيىن مۇقىم پروگراممىلار تەسىس قىلىندى، ئىككى خىل تىلدا مەركىزي خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ «خەۋەرلەر ۋە پايتەخت گېزىتلىرىدىن ئۆزۈندىلەر»، «مەملىكەت خەۋەرلىرى ۋە خەلقئارا خەۋەرلەر» پروگراممىلىرى، شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ «ئەتتىگەنلىك خەۋەرلەر»، «جايلاردىكى رادىئو ئىستانسىلىرى ۋە رادىئو ئۇزىللىرى ئۇلاپ ئاڭلىتىدىغان پروگراممىلا»، «دېھقانلار شادلىقى» پروگراممىلىرى، ئىلى خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ «ئەتتىگەنلىك خەۋەرلەر»، «مەملىكەت خەۋەرلىرى ۋە خەلقئارا خەۋەرلەر» پروگراممىلىرى ئۇلاپ ئاڭلىتىلدى. ئۇزلىرى باشقۇرغان پروگراممىلاردىن «ناھىيە خەۋەرلىرى»، «سەنئەت پروگراممىسى»، «ھاۋارايىدىن ئالدىن مەلۇمات»، «ئېلان»، «رومان ئاڭلىتىش»، «مەخسۇس تېمىدىكى پروگراممىلا» (قەرەلسىز) ۋە ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم «پەن - تېخنىكا بىلىملىرى»، «قانۇندىن ساۋات»، «ئائىلە تۇرمۇشى»، «گېزىت - ژۇرناللاردىن ئۆزۈندە»، «سىياسىي ئۇگىنىش»، «ياشلار دوستى» بار. تەكرار ئاڭلىتىلغان، ئۇزلىرى يولغا قويغان پروگراممىلار پۈتۈن كۈنلۈك ئاڭلىتىش ۋاقتىنىڭ 61.5% نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى ناھىيىدىكى رادىئو قوبۇللىغۇچ 34 مىڭ 200گە يەتتى.

مۇخبىرلىق، تەھرىرلىك ۋە دىكتورلۇق كەسپى رادىئو ئۇزۇلى قۇرۇلغاندا، پەقەت ئاپپارات باشقۇرغۇچى بىر خادىم بار ئىدى، 60 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا مۇخبىر، مۇھەررىر ۋە دىكتور بولۇپ 4 ئادەم ئىشلىدى. 1975 - يىلى مۇخبىر، مۇھەررىر ۋە دىكتور 8گە يەتتى (خەنزۇ 5، ئۇيغۇر 3). بۇنىڭ ئىچىدە 3ى مۇخبىر، رادىئو ئۇزۇلىدا تەھرىرلەش، ئاڭلىتىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، تەشۋىقات كەسپى بىر تۈتاش باشقۇرۇلدى. 1985 - يىلى مۇخبىرلار ۋە مۇخبىرلار ئىشى تەشۋىقات بۆلۈمچىسى تەرىپىدىن، تەھرىرلەش، ئاڭلىتىش كەسپى ئىككى تەھرىر بۆلۈمى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى. رادىئو ئۇزۇلىدا 5 مۇخبىر، 3 مۇھەررىر، 3 دىكتور، 2 ئاپپارات باشقۇرغۇچى ئىشلىدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك رادىئو ئىستانسىسىدىكى مۇخبىر، مۇھەررىر، دىكتور 13كە يەتتى (ئۇيغۇر 6، خەنزۇ 7)، بۇنىڭ ئىچىدە مۇخبىر، مۇھەررىر بىر، يارداەمچى مۇخبىر بىر، 1 - دەرىجىلىك دىكتور بىر، 3 - دەرىجىلىك دىكتور 3، باشقا خىزمەتچى خادىم 5.

«ناھىيە خەۋەرلىرى»نى ياخشى باشقۇرۇش مۇخبىرلىق ۋە تەھرىرلىك خىزمىتىدە ئىزچىل مۇھىم نۇقتا بولۇپ كەلدى، خەۋەر - ماقالە مەنبەسى ئىختىيارىي مۇخبىرلارنى تەشكىللەش ئارقىلىق تولۇقلاندى. 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا گۈڭشې، مەيدانلاردا خەۋەر قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بەزىلىرىگە مەخسۇس ئاخبارات كادىرى سەپلەندى. 1976 - يىل 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى مۇخبىرلىق ۋە تەھرىرلىك ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى، كۇرسقا قاتناشقان 80 دىن ئارتۇق ئادەم ئىچىدە غۇلجا ناھىيىسىدىن كەلگەنلەر ئەڭ كۆپ، قالغىنى شىنجاڭنىڭ جاي - جايلىرىدىن كەلدى. شۇنىڭدىن كېيىنكى 10 نەچچە يىل داۋامىدا رادىئو ئۇزۇلى كۆپ قېتىم ئىختىيارىي مۇخبىرلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، ئاخبارات تايانچ كادىرلىرىنىڭ ئۇزۇلۇپ قالماسلىقىغا كاپالەتلىك قىلدى. 1981 - يىلى ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە 2 تىلدىكى ئۇزۇلىرى باشقۇرغان پروگراممىلار 469 يۇرۇشكە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خەۋەرلەر 212 يۇرۇش، ئاڭلىتىلغان 1063 خەۋەر - ماقالە ئىچىدىن 305تى ئىختىيارىي مۇخبىرلار تەمىنلىدى. شۇ يىلى 6 - ئايدا قەلەم ھەققى بېرىش چارىسى يولغا قويۇلدى. 1987 - يىلى ئۇزۇلىرى باشقۇرغان خەۋەرلەر، مەخسۇس پروگراممىدىن 499 يۇرۇش ئاڭلىتىلدى. ئاڭلىتىلغان خەۋەر - ماقالە 1384 بولۇپ، مۇخبىرلارنىڭ تەييارلىغىنى 38% ئىگىلىدى.

1981 - يىلى ئاپتونوم رايوندىكى ھەر دەرىجىلىك ئورۇنلار مۇنەۋۋەر رادىئو پروگراممىلىرىنى سېلىشتۇرۇپ باھالاش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرغاندىن بۇيان غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پروگراممىلىرى ھەر يىلى مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 36 پروگراما ئاپتونوم رايون، ئىلى ئوبلاستى ۋە ئىلى ئۇلايىتىنىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1984 - يىلى تۇرسۇنئاي ئەيسا ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر دىكتور دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1987 - يىلى رادىئو ئىستانسىسى تەھرىر بۆلۈمى ئىلى ۋىلايىتى بويىچە ئىلغار تەھرىر بۆلۈمى بولۇپ باھالاندى.

3. غۇلجا ناھىيىلىك ئاخباراتچىلار جەمئىيىتى

1985 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك ئاخباراتچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 1 - ، 2 - نۆۋەتلىك كېڭەش 13 ئادەمدىن تەركىب تاپتى. 1988 - يىل 6 - ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن ناھىيىلىك ئاخبارات - تەشۋىقات خىزمىتى يىغىنى ۋە ئاخباراتچىلار جەمئىيىتىنىڭ 3 - نۆۋەتلىك يىللىق يىغىنىدا «ئاخباراتچىلار جەمئىيىتى نىزامنامىسى» (تۈزىتىلگەن نۇسخا، جەمئىي 17 مادداا) ماقۇللاندى، كېڭەش ئەزاسى 18گە يەتتى.

ناھىيىلىك ئاخباراتچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىختىيارىي مۇخبىرلار قوشۇنى قۇرۇلۇشى ۋە كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش كۈچەيتىلدى، 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە 232 ئەزا قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتتىن قوبۇل قىلىنغان ئەزا 131. ئاساسىي قاتلامدا 14 شۆبە جەمئىيەت قۇرۇلدى. كۆپ قىسىم ئەزالار ئاكتىپلىق بىلەن خەۋەر - ماقالە يازدى. جەمئىيەتنىڭ قۇرۇلۇشى ناھىيىنىڭ ماددىي -

مەدەنىيلىك ۋە مەنىۋى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىكى بىر مۇھىم ئىجتىمائىي كۈچ بولۇپ قالدى. 1987 - يىلى ئاخباراتچىلار جەمئىيىتىدىكى ئەزالار ناھىيىلىك رادىئو ئىستانسىسىغا 1133 خەۋەر، ماقالە ئەۋەتتى، ناھىيە سىرتىدىكى ھەر دەرىجىلىك ئاخبارات ئورۇنلىرىغا 2000 خەۋەر - ماقالە ئەۋەتتى. ۋىلايەتلىك رادىئو ئىستانسىسى ئىشلەتكەن خەۋەر - ماقالە 909 بولۇپ، بۇ ناھىيە 8 ناھىيە، بىر شەھەر ئىچىدە ئالدىنقى ئورۇندا تۇردى ۋە شۇ يىلى 8 - ئايدا ج ك پ ئىلى ۋىلايەتلىك كومىتېتى تەرىپىدىن تەقدىرلەندى. ناھىيىلىك رادىئو ئىستانسىسىنىڭ مۇخبىرى ۋاڭ كېجى 2 پارچە مۇنەۋۋەر خەۋەر - ماقالە ئېلان قىلىپ، ۋىلايەتلىك پارتكوم تۈنجى قېتىم تارقاتقان «شىنجاڭ گېزىتى، نۇمۇر 1 - بەت 1 - ئورۇنغا بېسىلغان ئەسەر، مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى.

§ 3 . تېلېۋىزىيە

80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئىلى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قۇرۇلۇپ پروگراممىا تارقىتىشنى باشلىغاندا، تېلېۋىزور غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بازار - يېزىلىرىغا كىرىشكە باشلىدى. %80 يېزا (بازار)، مەيداندا ئىلى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تارقاتقان خەۋەزچە ۋە قازاقچە پروگراممىلارنى كۆرگىلى بولىدىغان بولدى. 1986 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش ئىشخانىسىنىڭ ئىلى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنى يارىدەم بېرىشكە تەكلىپ قىلىشى بىلەن، چوڭەندۇرۇشنى ۋاڭ كېجى يازغان غۇلجا ناھىيىسىدىكى تۈنجى تېلېۋىزىيە ماتېرىيال مەنزىرە فىلىمى «چېگرىدىكى ئۈرۈك يۇرتى جىياڭنەننى بېسىپ چۈشىدۇ» مۇۋەپپەقىيەتلىك سۈرەتكە ئېلىندى. بۇ فىلىمدىكى ئوبرازلىق تەشۋىقات كىشىلەرنىڭ غۇلجا ناھىيىسىگە بولغان تونۇشىنى ۋە چۈشەنچىسىنى چوڭقۇرلاشتۇردى ھەمدە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىشىدە بىرقەدەر زور تەسىر كۆرسەتتى.

1988 - يىل 7 - ئايدا رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى تارقىتىش ئۆيىنىڭ ئۆگزىسىگە دېئامېتىرى 3 مېتىرلىق يەر يۈزى سۈنئىي ھەمراھ قوبۇل قىلىش ئۈسكۈنىسىنى ئورناتتى. يېڭىدىن قۇرۇلغان غۇلجا ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى ئۇلاپ تارقىتىش ئىستانسىسىنىڭ 50 ۋاتلىق تارقىتىش ئاپپاراتى ئورناق قوللىنىلىدىغان چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسا ئانتېننىسى 8 - ئاينىك 5 - كۈنى سىناق تەرىقىسىدە ئىشقا سېلىنىپ مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا پروگراممىا تارقاتتى (4 - قانالدا)، 8 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى پروگراممىلىرى نورمال تارقىتىلىدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە قالاق ۋە ئادىدىي ئۈسكۈنىلەر ئارقىلىق ئاپتونوم رايونلۇق تۈنجى نۆۋەتلىك ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەر تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن ۋاللېبول مۇسابىقىسىنىڭ ئەملىي ئەھۋالى كۆرسىتىلدى، بىراق كۆرسىتىلىش دائىرىسى ناھىيە بازىرى ئەتراپى بىلەنلا چەكلىنىپ قالدى.

1989 - يىلى قىشتا رادىئوسى 6 مېتىر كېلىدىغان تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى سۈنئىي ھەمراھ ئارقىلىق قوبۇل قىلىش يەر يۈزى پونكىتى، تارقىتىش مۇنارى ۋە تارقىتىش ئاپپاراتى قۇراشتۇرۇلدى. 1990 - يىلى يېڭى يىلدىن باشلاپ 12 - قانالدىن پايدىلىنىپ ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە پروگراممىلار نۆۋەت بىلەن تارقىتىلىشقا باشلىدى (ھەپتىنىڭ 1 -، 3 -، 5 - كۈنلىرى ئۇيغۇرچە، 2 -، 4 -، 6 - كۈنلىرى خەنزۇچە)، بۇنىڭدا «مەملىكەت خەۋەرلىرى ۋە خەلقئارا خەۋەرلەر»، «شىنجاڭ خەۋەرلىرى»، «ئىلى خەۋەرلىرى» شۇنداقلا ئەدەبىيات - سەنئەت پروگراممىلىرى ۋە ۋاقتى مۇقىم بولمىغان «غۇلجا ناھىيە خەۋەرلىرى» تارقىتىلدى. بىر يىلدىن كېيىن ئەسلىدىكى 4 - قانال مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 1 - يۈرۈش پروگراممىلىرىنى بىۋاستە ئۇلاپ تارقىتىدىغان قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى 5.1642 سائەت پروگراممىا تارقىتىلدى،

بۇنداق ئىچىدە ئۇيغۇر تىلىدىكىسى 974.4 سائەت بولۇپ، 59%نى ئىگىلىدى.
1987 ـ 1989 ـ 1990 ـ يىللىرى نافىلىق رايونغا جايلاشقان توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى، مازار يېزىسى، بوربوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى قاتارلىق ئورۇنلاردا كىچىك تېپتىكى تېلېۋىزىيە كۇچەيتىش ئىستانسىلىرى كەينى ـ كەينىدىن قۇرۇلدى، ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ئورۇنلاردىن ئىلى ئوبلاستلىق سىموئنت زاۋۇتىدىمۇ سىملىق تېلېۋىزىيە كۇچەيتىش ئىستانسىسىدىن بىرى قۇرۇلدى. بىرنەچچە يىل ئىچىدە دۆلەت غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن 650 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى، تېلېۋىزىيىنىڭ ئاھالىنى قاپلاش نىسبىتى 90%كە يەتتى.

كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى، ئۇيغۇرچە تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنىڭ يولغا قويۇلۇشى ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىنىڭ بەلگىلىرىدىن بىرى بولغان تېلېۋىزورنىڭ مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان ئائىلىلەرگە كىرىشىنى تېزلەتتى. 1990 ـ يىلى ناھىيىدىكى ئومۇمىي تېلېۋىزور 36 مىڭ 200 گە يەتتى، بۇنداق ئىچىدە رەڭلىك تېلېۋىزور 14 مىڭ 100.

قوشۇمچە: غۇلجا ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى

چاستوتا دائىرىسى: 4 ـ قانال 76 — 84 مېگاگېرتس.
12 ـ قانال 215 — 223 مېگاگېرتس.
چاستوتا كەڭلىكى: 8 گېرتس.
تەڭشەش شەكلى: تۆۋەن توك دەرىجىسى، ئوتتۇرا چاستوتىغا تەڭشەش.
تارقىتىش قۇۋۋىتى: 1000 ۋات
قاپلاش رادىئوسى: 60 كىلومېتىر، قاپلاش نىسبىتى 80%.
ئىشخانا سىرتى ئۇسكۇنىلىرى: تارقىتىش مۇنارى ئېگىزلىكى 110 مېتىر.
3 مېتىرلىق، 6 مېتىرلىق تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى سۈنئىي ھەمراھ ئارقىلىق قوبۇل قىلىش يەر يۈزى پونكىتىدىن بىر يۈرۈش.
مەخسۇس ئىشلىتىلىدىغان توك لىنىيىسى 1000 مېتىر.
ئىشخانا ئىچى ئۇسكۇنىلىرى: رەڭلىك تېلېۋىزىيە تارقىتىش ئاپپاراتى 3، ئومۇمىي قۇۋۋىتى 1350 ۋات.
چوڭ 1/2 لىق تېلېكامېرا 2.
ئېكرانغا خەت چۈشۈرۈش ئاپپاراتى بىر.
سىنئالغۇ 11.
كۆزىتىش ئاپپاراتى 8.

§ 4 . كىنو قويۇش ئەھۋالى

1. كىنو قويۇش ئورنى

غۇلجا ناھىيىسىدە كىنو قويۇش باشلانغاندا مەخسۇس كىنو قويۇش ئورنى يوق ئىدى، شۇڭا كىنو ۋاقتىنچە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ يىغىن زالىدا قويۇلدى. تۇنجى دۆلەت ئىلكىدىكى كىنو قويۇش ئەترىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بۇ ئەترەتكە بىر دىشلۇ ۋە ئىككى ئاتنى قاتناش قورالى قىلىپ سەپلەپ بەردى. كىنو قويۇش ئەترىتىدىكىلەر دىشلۇغا ئولتۇرۇپ گۇڭشېلارغا بېرىپ سەييارە كىنو قويدى. كىنو ناھىيە بازىرىدا 60 ـ يىللارنىڭ ئاخىرى ياسالغان يازلىق كىنوخانىدىن باشقا، گۇڭشېلاردىكى توپ مەيدانى، يىغىن مەيدانى

قاتارلىق كەڭرى سورۇنلاردا قويۇلدى. 60 - يىللارنىڭ ئاخىرى تۇنجى كىنوخانا قۇرۇلۇشىدا ئىش باشلىنىپ، 1970 - يىلى ئىشلىتىلىشكە تاپشۇرۇلدى، بۇ كىنوخانا 880 كىشىلىك ئىدى. 1976 - يىلى ناھىيىلىك كىنوخانىنىڭ يېنىدىكى يازلىق كىنوخانا چېقىۋېتىلىپ، جېلىلىيوزى چوڭ كوچىسىنىڭ شىمالى بىلەن جىرغىلاڭ كوچىسى كېسىشكەن جايغا يۆتكىلىپ، 1977 - يىلى تىجارەت باشلىدى، بۇ كىنوخانا ئىچىدە 3000 كىشىلىك ئورۇن بار ئىدى.

1980 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تېلېۋىزىيە ئائىلىلەرگە كىردى، نەتىجىدە كىنوخانا بىردىنبىر كۆڭۈل ئېچىش سورۇنى بولماي قالدى، يازلىق كىنوخانا 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئۇششاق يېمەكلىكلەر بازىرىغا ئۆزگەرتىلدى. خەلق كىنوخانىسىنىڭمۇ ئىقتىسادى ئۇنۇمى ياخشى بولمىغاچقا، سىنئالغۇ قويۇش ئورنى ياكى يىغىن زالى قىلىندى، يېزا - بازار مەيدانلاردىكى كىنوخانىلارمۇ ئاساسەن باشقا ئىشلارغا ئىشلىتىلدى.

2. كىنو قويۇش ئۈسكۈنىلىرى

60 - يىللاردا ئىشلىتىلگەن ئۈسكۈنىلەر بىرقەدەر قالاق بولۇپ، كىنو قويۇش ئاپپاراتىدىن 35—FL مىللىمېتىرلىق «چاڭجياڭ» ماركىلىق كىنو قويۇش ئاپپاراتى ۋە دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن 5 . 1 ۋاتلىق گېنېراتور بار ئىدى. 60 - يىللارنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە «تاڭنۇرى» ماركىلىق ياي تەگلىك ئاپپارات سېتىۋېلىنىپ، ئۇچ فازىلىق، تۆت سىملىق توك مەنبەئىسىدىن پايدىلىنىلىپ ئىشلىتىلگەن بولسىمۇ توك نورمال بولمىغانلىقتىن نورمال ئىشقا سالغىلى بولمىدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرى 2601 - زاۋۇت ياساپ چىققان «ئازاد» ماركىلىق 103 تىپلىق پۈتۈن يۈرۈشلۈك كىنو قويۇش ئۈسكۈنىسى سېتىۋېلىنىپ، 2 ئاپپاراتتا كىنو قويۇلدى. بۇلارنىڭ ئىقتىدارى ياخشى بولغاچقا، نۆۋەتتە يەنىلا ئىشلىتىلمەكتە.

3. كىنو قويۇش پائالىيىتى

دەسلەپتە كىنو قويۇلغاندا فىلىملەر خەنزۇچە بولغاچقا، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئامما كىنو كۆرۈش ئارزۇسىنى قاندۇرغىلى بولمىدى. ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى ھەربىر كىنو قويۇش ئەترىتىگە بىر چۈشەندۈرگۈچى سەپلەپ بەردى، بىراق كېيىن چۈشەندۈرۈش ئۇنۇمى ياخشى بولمىغانلىقتىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىلگىرى قويۇلغان فىلىملەرنىڭ كۆپىنچىسى 50 - يىللاردا ۋە 60 - يىللارنىڭ بېشىدا سۈرەتكە ئېلىنغان، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش، ئازادلىق ئۇرۇشى، شۇنداقلا ئىشقى - مۇھەببەت تەسۋىرلەنگەن دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن ھېكايە فىلىم ۋە كومېدىيىلىك فىلىملەر ئىدى، فىلىمنىڭ ئىدىيۇلىكى كۆچلۈك بولغاچقا، تاماشىبىنلارنىڭ ياقتۇرۇشىغا ئېرىشتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە مەدەنىي تۈرمۇش نىسبەتەن بىر قەدەر ئاددىي بولغانلىقتىن، 8 ئۇلگىلىك تىياتىردىن باشقا فىلىملەرنىڭ قويۇلۇشى چەكلەندى، كىنو - فىلىم تارقىتىش مىقدارى ۋە قويۇلۇش قېتىم سانىمۇ 60. يىللارنىڭ بېشى ۋە 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا يەتمىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كېيىن كەڭ ئاممىنىڭ مەدەنىي ھاياتقا كۈنسېرى ئېشىپ بېرىۋاتقان جىددىي ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، كىنو شىركىتى «كىنو قويۇش ھەپتىلىكى»، «كىنو قويۇش ئېيى» نى ۋاقتىدا ئۇتكۈزۈپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە چەكلەنگەن زور بىر تۈركۈم فىلىملەرنى ئازاد قىلدى، ناھىيە بويىچە كىنو تارقىتىش، قويۇشتا يۈقىرى دولقۇن كۆتۈرۈلدى.

80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تېلېۋىزىيە مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان ئائىلىلەرگە كىرىپ، مول مەزمۇنلۇق تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرى كىنوغا ناھايىتى كۈچلۈك خىرىس ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، كىنو ئىشلەش تېخنىكىرى ئازىيىپ كەتكەچكە، تاماشىبىنلارنىڭ تەلىپىنى قاندۇرالمىدى. 1986 - يىلىدىن كېيىن قويۇش قېتىم سانى يىلسېرى تۆۋەنلەپ، ئىلگىرى پارتىيىنىڭ فاڭجېن - سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، خەلق ئاممىنىڭ مەدەنىي ھاياتىنى بېيىتىش ئۈچۈن زور تۆھپە قوشقان مەدەنىيەت ئاساسىي لاگېرى بولغان خەلق كىنوخانىلىرىنىڭ ئىشىك ئالدى چۆلدەرەپ قالدى.

قىسمەن يىللاردىكى كىنو فىلىم تارقىتىش ۋە خەلق كىنوخانىلىرىنىڭ كىرىم ئەھۋالى

جەدۋەل: 21 — 3

يىللار	فىلىم تارقىتىش ئەھۋالى		خەلق كىنوخانىلىرىنىڭ پىلەت كىرىمى (تۆمەن يۈەن)	سىرتتىن كەلگەن سەنئەت تۈمەكلىرىنى كۈتۈۋېلىش ئەھۋالى		
	كىرىم (تۆمەن يۈەن)	چىقىم (تۆمەن يۈەن)		مەيدان (قېتىم)	تاماشىبىن (تۆمەن)	كىرىم (تۆمەن يۈەن)
1976	0.51	0.38	2.46			
1978	2.16	0.79	5.47			
1980			7.7			
1982	9.03	5.4	8			
1984	13.6	3.52	6.8			
1986	5.1	2.8	4.5	21	1.05	0.35
1988			5.9	25	1.51	0.39
1990				22	0.96	0.42

V باب

ئارخىپ، كىتاب، تەزكىرە خىزمىتى

§1. ئارخىپ

1. ئاپپاراتنىڭ تەرەققىياتى

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرىدە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە ئارخىپ ئاپپاراتى يوق ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن 1950 — 1954 - يىلىغىچە ئارخىپ خىزمىتىگە ناھىيىلىك پارتكوم كاتىبات ئىشخانىسى مەسئۇل بولدى. 1955 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ئارخىپ ئىشخانىسى قۇرۇپ مەخسۇس ۋەزىپىدىكى ئارخىپ خادىمى سەپلىدى. 1958 - يىل 10 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ناھىيىلىك ئارخىپخانا قۇرۇلۇپ، 4 شتات بېكىتىلدى، ئارخىپخانا ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئارخىپ خىزمىتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قېلىپ، خىزمەتچى خادىملار تارقا - تارقىدىن يۆتكىلىپ كەتتى. 1978 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم بىر كادىرنى ئارخىپ خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىپ بېكىتتى. 1979 - يىلى ئارخىپخانىنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك ئارخىپ بۆلۈمى (مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك) قۇرۇلدى، ئارخىپ بۆلۈمى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ قارمىقىدا بولدى. 1988- يىلى ئارخىپ بۆلۈمى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قارمىقىغا ئۆتتى، ئۇنىڭغا 6 شتات سەپلەپ بېرىلدى. 1990- يىلى ئارخىپ بۆلۈمىنىڭ نامى ئارخىپ ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى (بۆلۈم دەرىجىلىك) مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى

جاڭ جېنجيې (خىزمەتكە رياسەتچىلىك قىلىدۇ) بولۇپ، بۇ ئىدارە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا قارىدى، ئىدارە ۋە ئارخىپخانىنىڭ شتاتى 10 غا كۆپەيتىلدى، ئىشخانا ۋە ئامبار 8 ئېغىز ئۆيگە ئورۇنلاشتى، ئارخىپخانا 11 قىسىم 64 يۈرۈش، 12 يۈرۈش ماتېرىيال ئىشكابى، 8 ماتېرىيال جازىسى، 4 ئوت ئۆچۈرگۈچ ھەم تۆپلەش ماشىنىسى قاتارلىق سايمانلارغا ئىگە بولدى.

2. ئارخىپ باشقۇرۇش ئەھۋالى

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە زو زۇڭتاڭ شىنجاڭنى قايتۇرۇۋالغان مەزگىللەردىلا، غۇلجا ناھىيىسىدە نۇرغۇن قىممەتلىك ماتېرىياللار ساقلانغانىدى. كېيىن ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى تۈپەيلىدىن بۇلارنىڭ كۆپ قىسمى يوقىلىپ كەتتى، جۈڭگو 2 - تارىخى ئارخىپخانىسى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپخانىدىلا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى ۋە مىنگو دەۋرىگە ئائىت تارىخىي ماتېرىياللىرى ساقلىنىپ قالدى. ئىلى ئوبلاستلىق ئارخىپخانىدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابى دەۋرىگە ئائىت بىر قىسىم ماتېرىياللىرى ۋە يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن بۇرۇنقى دۆشمەن ئورگانلىرىنىڭ ئارخىپلىرى بار. ھازىر غۇلجا ناھىيىلىك ئارخىپخانىدىكى ئارخىپلارنىڭ يىل چەكلىمىسى 1950 - يىلدىن باشلانغان.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، تۈرلۈك ئىشلارنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئارخىپ باشقۇرۇش خىزمىتىگە كۆڭۈل بۆلۈندى ۋە بۇ خىزمەت كۈچەيتىلدى. ئۇ ۋاقىتتا ئارخىپ خىزمىتىگە ناھىيىلىك پارتكوم كاتىبات ئىشخانىسى مەسئۇل بولدى، ناھىيىدىكى ئارخىپلار ھەرقايسى تارماقلاردا ساقلاندى. 1955 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومدا ئارخىپ ئىشخانىسى قۇرۇلدى ۋە «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئارخىپ خىزمىتىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى» تۈزۈپ چىقىلىپ، مەخسۇس ۋەزىپىلىك ئارخىپ خادىمى سەپلەندى. 1958 - يىلى ئارخىپخانا قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى ئارخىپلار رەتلىنىپ، 300 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق قالايمىقان ئارخىپ تەرتىپكە سېلىندى ھەم يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئالاقىدار ئارخىپلار توپلاندى، شۇ چاغدا ساقلانغان ئارخىپ 56 خىل ۋە 15 مىڭ 19 جىلدقا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سوتىنىڭ مەخسۇس ئارخىپى 7694 جىلد، نوپۇسنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئارخىپى 457 جىلد، رايون ئايرىش ئارخىپى 74 جىلد، ماتېرىيال 1424 تۇم. 1966 - يىلى ساقلانغان ئارخىپ 65 خىل، 4082 جىلدقا يەتتى، ئۇنىڭدىن باشقا، سىياسىي قانۇن تارماقلىرىنىڭ مەخسۇس ئارخىپى 2634 جىلدقا يەتتى. 1967 - يىلى ساقلانغان ئارخىپلار ئىلى ئوبلاستلىق ئارقا ئارخىپ ئامبىرى كۇنەس ناھىيىسىگە يۆتكەلدى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك ئارخىپخانىغا تەۋە پۈختا ئارخىپ 301 جىلد، ئۇزۇن مۇددەتلىك ئارخىپ 1330 جىلد، قەرەللىك ئارخىپ 52 جىلد؛ ئىلى ئوبلاستى ئارقا ئارخىپ ئامبىرىدا ساقلانغان پۈختا ئارخىپ 3362 جىلد، ئۇزاق مۇددەتلىك ئارخىپ 2292 جىلد، قەرەللىك ئارخىپ 182 جىلد. 1988 - يىلى ساقلانغان خەت - ئالاقە ئارخىپى 8104 جىلد، بوغالتىرلىق ئارخىپى 14 جىلد، سۈرەتلىك ئارخىپ 28 تۇم (1000 پارچە)، شەرەپ گۇۋاھنامىسى بىر، تامغا 78، لەۋھە 5، ماتېرىيال بىر، سىنئالغۇ لېنتىسى بىر قاپ (166 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا). 1990 - يىلى ئارخىپ ئىدارىسى ئارخىپ خادىملىرىنى تەشكىللەپ بارلىق ساقلانغان ئارخىپلارغا قېلىپلاشتۇرۇپ رەتلەپ ساقلاش قىممىتى بولمىغان بىر تۈركۈم قەرەللىك ئارخىپلارنى كۆيدۈردى، بۇ جەرياندا 7069 جىلد خەت - ئالاقە ئارخىپى، 32 تۇم سۈرەت ئارخىپى (1200 پارچىدىن ئارتۇق)، ماتېرىيال 359 خىل، جەمئىي 3738 تۇم، يەنە بوغالتىرلىق ئارخىپى، لەۋھە ئارخىپى ۋە تامغا ئارخىپلىرى بولۇپ، جەمئىي 76 خىل ئارخىپ رەتلەپ چىقىلدى.

3. ئورگان ئارخىپى

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى يىللاردا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرىدا ئارخىپ بۆلۈمى

يوق ئىدى، ئارخىپ خادىمىمۇ سەپلەنمىگەنىدى، كېيىن بەزى ئورۇنلار خادىم سەپلىگەن بولسىمۇ، بۇ خادىملار كەسپىنى چۈشەنمىگەنلىكتىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىدارىلەر ئەستايىدىل باشقۇرمىغانلىقتىن، ھۆججەتلەر قالايمىقان تاشلىنىپ دۆۋىلىنىپ تۇرىۋىدىغان، ھەتتا يۇتۇپمۇ كېتىۋىدىغان ئىشلار دائىم يۈز بېرىپ تۇراتتى. 1955 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ئورگان ئارخىپ خىزمىتىنى تەرتىپكە سېلىشنى قانات يايدۇردى، ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ۋە بىر قىسىم مەمۇرىي تارماقلاردا كەينى - كەينىدىن ئارخىپ ئىشخانىسى تەسىس قىلىنىپ، ئاددىي ئۇسكۇنىلەر سېتىۋېلىنىپ، مەخسۇس ۋەزىپىدىكى ئارخىپ خادىمى سەپلەندى ھەم ئۇلار تەربىيىلەندى. 8 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم يەنە «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھۆججەتلەرنى بىرتەرەپ قىلىش خىزمىتىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى» نى تۈزۈپ چىقتى، شۇنىڭدىن كېيىن ناھىيە بويىچە 9 رايوندىمۇ مەخسۇس (قوشۇمچە) ۋەزىپىلىك ئارخىپ خادىمى سەپلەندى. 1958 - يىلى ناھىيە بويىچە مەخسۇس ۋەزىپىلىك 4 ئارخىپ خادىمى، قوشۇمچە ۋەزىپىلىك 21 ئارخىپ خادىمى كۆپەيتىپ، 40 يېزىدىكى بوغالتىر خادىمى ئارخىپ خىزمىتىنى قوشۇمچە ئىشلەيدىغان 65 كىشىلىك ئارخىپ قوشۇنى بارلىققا كەلدى. 1959 - يىلى ناھىيە بويىچە ئارخىپ خادىمى 180 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ۋەزىپىلىك خادىم 96، قوشۇمچە ۋەزىپىلىك خادىم 84. گۈڭشې، چوڭ ئەترەتلەرگە مەخسۇس (قوشۇمچە) ۋەزىپىلىك ئارخىپ كادىرى سەپلەندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ئارخىپ خىزمىتى توختاپ قالدى، ئورگان ئارخىپىنى باشقۇرىدىغان ئادەم بولماي، نۇرغۇن ماتېرىيال - ھۆججەتلەر يوتۇپ كەتتى. 1979 - يىلى ئارخىپ خىزمىتى ئەسلىگە كېلىپ، ئورگان ئارخىپ خىزمىتى تەدرىجىي قانات يايدۇرۇلدى. 3 يىل تىرىشچانلىق كۆرسىتىش نەتىجىسىدە 54 ئورگان، تارماق ۋە 14 يېزا، بازار، مەيدانلىق 1981 - يىلدىن بۇرۇنقى ساقلانغان ھۆججەتلىرى توپلاندى، جەمئىي 2854 جىلد ئارخىپ رەتلىنىپ ئارخىپلاشتۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئارخىپخانىمۇ باشقا تۇرلۇك ئارخىپلارنى رەتلەپ چىقتى. 1986 - يىلى ئورگان پەن - تېخنىكا ئارخىپىدىن 2114 جىلد، پەن - تېخنىكا ماتېرىيالىدىن 1454 جىلد رەتلىنىپ، پەن - تېخنىكا ئارخىپ ئىشخانىسى قۇرۇلدى ھەم ناھىيە، يېزا دەرىجىلىك بوغالتىرلىق ئارخىپى رەتلەندى. ناھىيە بويىچە 78 ئورۇندا ئارخىپ ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، ئامبار كۆلىمى 652 كۋادرات مېتىرغا، ئىشكاپ 540 قا، ياغاچ ئىشكاپ 281 گە يەتتى. 1990 - يىلىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە 90% ئورۇندا ئارخىپ ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس (قوشۇمچە) ۋەزىپىلىك ئارخىپ خادىمى سەپلەندى ھەم ھەر بىر ئىدارىدىن بىر رەھبەر ئارخىپ خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى، ئارخىپ بۆلۈملەردە قائىدە تۈزۈم ئورنىتىلىپ، ئارخىپ خىزمىتى قېلىپلاشتۇرۇلۇپ، تۈزۈملەشتۇرۇلۇپ باشقۇرۇلۇش ئىزغا سېلىندى.

4. ئارخىپتىن پايدىلىنىش ئەھۋالى

ئارخىپ خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ، ھەر ساھە، ھەر كەسىپ ئېھتىياجلىق ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەش — ئارخىپ كەسپىدىكى مۇھىم ھالقا، شۇنداقلا ئارخىپ خىزمىتى بىلەن ئىجتىمائىي تارماقلارنىڭ خىزمىتىنى باغلاپ تۇرىدىغان بەلۋاغ. تۇرلۇك كەسىپلەرنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئارخىپ ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىش ئۇزۇنىڭ مۇھىملىقىنى بارغانسېرى نامايەن قىلماقتا.

ناھىيىلىك ئارخىپخانا ئارخىپلارنى رەتلەش، ساقلاش، باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش بىلەن بىللە، ئارخىپ ماتېرىياللىرىدىن پايدىلىنىش خىزمىتىنى ئاكتىپ قانات يايدۇردى. ئارخىپخانا ئارخىپ ماتېرىياللارنى ئاختۇرۇپ پايدىلىنىشقا قولايلىق بولۇش ئۈچۈن، 1959 - يىلى 40 تىن ئارتۇق پايدىلىنىش ماتېرىيالىنى تۈزۈپ چىقتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاساسلىقى، ئارخىپ ماتېرىياللاردا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئەھۋاللار، مۇھىم ماتېرىياللارنى تونۇشتۇرۇش، ئارخىپ مۇندەرىجىسى، مەخسۇس تېما كارتوچكىسى، مۇھىم مۇندەرىجە ئاچقۇچى، ئارخىپخانىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇش قاتارلىقلار بار. 1960 - يىلى ئارخىپ توپلام مۇندەرىجىسىدىن

81 ى، ماتېرىيال مۇندەرىجىسىدىن 6 سى، ئارخىپ ساقلىنىش ئورنى ئاچقۇچىدىن بىر يۈرۈش، يېزا ئىگىلىك مەخسۇس كارتۇچكىسى بىر يۈرۈش، تۈرلۈك مۇھىم مەخسۇس ھۆججەتلەر مۇندەرىجىسىدىن 14 خىل، 36 پارچە تۈزۈپ چىقىلدى. 1979 - يىلى ئارخىپ مۇندەرىجىسى ۋە ئىچكى مۇندەرىجىسى تۈزۈلۈپ، ھەرقايسى جىلدلارنىڭ پۈختا، ئۇزۇن مۇددەتلىك توپلاملىرى ئايرىم رەتلەپ چىقىلدى. 1990 - يىلى ئەسلىدىكى ئاختۇرۇش قورالى ئاساسىدا «تۈر ئىسىم كۆرسەتمىسى»، «تۈر نومۇر، مۇندەرىجە نومۇرى، ئارخىپ نومۇرى سېلىشتۇرما جەدۋىلى»، «ئارخىپلارنىڭ ئامباردا ساقلىنىش ئەھۋالى ئاچقۇچى» قاتارلىق پايدىلىنىش قوراللىرى لايىھىلىنىپ، پايدىلانغۇچىلار ئۈچۈن زور قولايلىقلار يارىتىلدى.

80 - يىللاردا يېزا، بازار، مەيدانلارنىڭ ئوتلاق چېگرىسى ئېنىق ئايرىلمىغانلىقتىن، دائىم بورتالا ئوبلاستىنىڭ جىڭ ناھىيىسى بىلەن ئوتلاق ماجىراسى يۈز بېرىپ تۇراتتى. كېيىن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئارخىپخانا تەمىنلىگەن مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللار ۋە ھۆججەتلەرگە ئاساسەن، جىڭ ناھىيىسى بىلەن بولغان ئوتلاق چېگرىسىنى قايتىدىن ئايرىپ، كۆپ يىللاردىن بۇيانقى ئوتلاق ماجىراسىنى ھەل قىلدى.

1987 — 1990 - يىلغىچە ئارخىپخانا ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات تارىخىي ماتېرىياللىرىنى يېزىش خىزمىتىگە ئاكتىپ مۇلازىمەت قىلىپ، ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش ئىشخانىسىنى نۇرغۇن ئارخىپ ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىدى، تەشكىلات بۆلۈمى، تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىنى 13 مىڭ 308 جىلد ئارخىپ، 221 توم ماتېرىيال، كۆپەيتىلگەن 175 بەتلىك ئارخىپ ماتېرىيالى بىلەن تەمىنلەپ، پايدىلانغۇچىلاردىن 16 مىڭ 993 ئادەم - (قېتىم) كۈتۈۋېلىپ، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەشكىلات تارىخى ماتېرىياللىرى» نىڭ ۋاقتىدا پۈتۈپ نەشردىن چىقىشىغا ھەسسە قوشتى.

1990 - يىلى ئارخىپخانا ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەتنى ناھىيىنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت، ماتارىپ، پەن - تېخنىكا، مالىيە قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئارخىپ ماتېرىياللىرى بىلەن ئاكتىپ تەمىنلىدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 8 - بەش يىللىق پىلانى» نى ۋاقتىدا تۈزۈپ چىقتى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، 1980 — 1990 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئارخىپخانا ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش، مەدەنىيەت - ماتارىپ، پەن تەتقىقات، سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش، تەشكىلىي خىزمەت، كادىرلار ئىشلىرى، تارىخ يېزىش، تەزكىرە تۈزۈش، ئۇنىۋېرسال تەرەققىيات قاتارلىق خىزمەتلەر ئۈچۈن رايون ئىچى سىرتىدىن بولۇپ 1874 ئورۇن، 8896 ئادەم قېتىمنى كۈتۈۋېلىپ، 11 مىڭ 97 جىلد (قېتىم) ئارخىپ، 592 توم (قېتىم) ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەپ، ئارخىپ ماتېرىياللىرىنىڭ ئىجتىمائىي ئۇنۇمىنى تولۇق جارى قىلدۇردى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك ئارخىپ ئىدارىسى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن ئارخىپ سىستېمىسىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئارخىپخانىدا ساقلانغان ئارخىپلارنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى

جەدۋەل: 21 — 4

تۈرى / تۈر ئايرىمىسى	پۈختا ئارخىپ (جىلد)	ئۇزۇن مۇددەتلىك ئارخىپ (جىلد)	قىسقا مۇددەتلىك ئارخىپ (جىلد)	جەمئىي (جىلد)	ئىزاھ
ھۆججەتلەر ئارخىپى	3619	3941		7560	
پەن - تېخنىكا ئارخىپى	35			35	

بوغالتىرلىق ئارخىپى	151			151	
سۈرەت ئارخىپى	34				1205 پارچە
جامائەت خەۋپسىزلىكى ئارخىپى	4896	2218			
تەپتىش ئارخىپى	1020	385			
سوت ئارخىپى	1646	707	9232		
ئەسلىي بۇيۇملار ئارخىپى	82				تامغا، مۇكاپات يۇيۇمى، گۇۋاھنامە قاتارلىقلار

1980 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىلىك ئارخىپخانىدىكى ئارخىپلاردىن پايدىلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 21 — 5

يىللار / تۈرى	كۆتۈرۈلىنىغان پايدىلانغۇچى (ئادەم - قېتىم)	پايدىلانغان ئارخىپ (جىلد - قېتىم)	پايدىلانغان ماتېرىيال (توم - قېتىم)	كۆچەيتىلگەن ئارخىپ ماتېرىيال (بەت)
1980	987	987	53	
1981	1890	1890	49	
1982	1215	1215	66	
1983	1219	1219	76	
1984	1265	1265	39	
1985	1557	1557	36	
1986	181	612	64	
1987	1446	755	77	56
1988	202	245	41	25
1989	2303	352	46	135
1990	12042	11992	25	40

1987 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىلىك ئارخىپخانىدا ساقلانغان ئارخىپ ماتېرىيال

جەدۋەل: 21 — 6

يىللار	تۈرى	ئارخىپ ئومۇمىي سانى (جىلد)	تىزىلغان ئۇزۇنلۇقى (مېتىر)	ئۇن - سىن لېنتىسى (قاپ) ئارخىپى	سۈرەت ئارخىپى (پارچە)	ماتېرىيال (توم)
1987	74	7752	158		192	780
1988	76	8104	166	1	1000	990
1989	74	7892	118.22	1	1195	1120
1990	79	7090	107.23		1100	1780

§ 2 . كىتاب

1 . كۈتۈپخانا

كۈتۈپخانا سىستېمىسىدا 27 - يىلى (1938 - يىلى) قۇرۇلغان، ئۇ ۋاقىتتا بار كىتاب 7060، بۈگۈنكى ئىچىدە ئۇيغۇر تىلىدىكىسى 5000، خەنزۇ تىلىدىكىسى 860، رۇس تىلىدىكىسى 860، خىراجەتتىن مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى ئىئانە قىلغان. 1952 - يىلى ناھىيە بىلەن شەھەر ئايرىلغاندىن كېيىن، كۈتۈپخانا مەدەنىيەت يۇرتىغا قارايدىغان بولدى. 1984 - يىل 12 - ئايدا كۈتۈپخانا تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئىسلاھ كەلتۈرۈلدى، 2 ئېغىز كىتاب ساقلاش ئۆيى ئاجرىتىلىپ، 28 مىڭ 361 كىتاب ساقلاندى؛ بىر ئۈنۈمۈرسال قىرائەتخانا قۇرۇلدى، مىللىيچە، خەنزۇچە 183 خىل گېزىت - ژۇرنالغا مۇشتەرى بولۇنۇپ، كۈنىگە 30 ئادەم (قېتىم) كۈتۈۋېلىندى.

1986 - يىل 6 - ئايدا دۆلەتلىك 180 مىڭ يۈەن مەبلەغ چىقىرىشى بىلەن «ياشلار» ئۆستىگىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا (ناھىيىلىك سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ قىيپاش ئۇدۇلىغا) خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق 2 قەۋەتلىك يېڭى كۈتۈپخانا سېلىندى، ئۈنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 9096 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 715 كۋادرات مېتىر بولۇپ، 1988 - يىلى ئەتىيازدا پۈتۈپ پايدىلىنىشقا تاپشۇرۇلدى. يېڭى كۈتۈپخانىنىڭ 165 كۋادرات مېتىرلىق 2 ئېغىز كىتاب ساقلاش ئۆيى بولۇپ، 100 مىڭدىن ئارتۇق كىتاب ساقلاشقا بولىدۇ. كۈتۈپخانىنىڭ مىللىيچە، خەنزۇچە كىتاب ئارىيەت ئېلىش - ئوقۇش ئۆيى ۋە 45 كۋادرات مېتىرلىق تۇرگە ئايرىش ئۆيى، 144 كۋادرات مېتىرلىق 2 ئېغىز قىرائەتخانىسى بار، بۇ يەردە 100 ئوقۇرمەننى كۈتۈۋالغىلى بولىدۇ.

1981 - يىلىدىن بۇيان، كىتابنى قېلىپلاشتۇرۇپ ئۆلچەملىك باشقۇرۇش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، «جۇڭگونىڭ كىتابلارنى تۇرگە ئايرىش چارىسى» غا ئاساسەن تۇر مۇندەرىجىسى ۋە تەرتىپ مۇندەرىجە ئورنىتىلدى. 1986 - يىل 10 - ئايدا تۇر تەرتىپ جازىسى تۇر قېتىم ئاقما نومۇرلۇق تەرتىپ جازىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1989 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئوچۇق جازىلىق ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇش يېرىم ئوچۇق جازىلىق ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇشقا ئۆزگەرتىلدى.

1990 - يىلى كۈتۈپخانا ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 10 غا يەتتى، ئۇلاردىن 6سى يارىدەمچى مەسئۇل كىتاب ماتېرىيال باشقۇرغۇچى، بىرى مەسئۇل باشقۇرغۇچى تېخنىك ئۇنۋانىغا ئېرىشتى.

1987 — 1990 - يىلغىچە كىتاب ئوبوروت ئەھۋالى

جەدۋەل: 21 — 7

يىللار / تۈرى	1987	1988	1989	1990
ئوبوروت ئادەم (قېتىم)	2400	500	3400	6500
ئوبوروت كىتاب (قېتىم)	3000	800	3900	6200
كىنىشكە بېجىرگەن ئادەم	83	25	47	123
كىنىشكىدىن پايدىلىنىش نىسبىتى	12%	8%	14%	22%

2. كىتاب تارقىتىش ئەھۋالى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ناھىيە بازىرىدا پەرلا شەخسىي كىتاب دۇكىنى (ھازىرقى غۇلجا شەھىرى شەرقىي «شىنخۇا» كوچىسى تارقا كوچىسىدىكى كىيىم - كېچەك زاۋۇتى ھويلىسىدا) بولۇپ، كىتاب سېتىش بىلەن شۇغۇللىناتتى. 1950 - يىل 6 - ئايدا «شىنخۇا» كىتابخانىسى ئىلى تارماق كىتابخانىسى قۇرۇلدى، 12 - ئايدا كىتاب دۇكىنى قۇرۇلۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدا نەشر قىلىنغان ئۇيغۇرچە، قازاقچە، ئۆزبېكچە ۋە رۇسچە كىتابلارنى تىجارەت قىلىشقا باشلىدى. 1958 - يىل 12 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى قۇرۇلدى. 1988 - يىل 5 - ئايدا كىتابخانا يېڭىدىن 595 كۋادرات مېتىرلىق ئۇنىۋېرسال بىنا سالدى، ئۇنىڭ ئىچىدە كىتاب سېتىش ئورنى، كىتاب ئامبىرى، دەرسلىك كىتاب ئامبىرى تەسىس قىلىندى.

ناھىيىلىك كىتابخانا يېزا، بازار، مەيدانلاردا كىتاب سېتىش نۇقتىلىرىنى قۇرۇپ، كىتاب، ئۇن - سىن بۇيۇملىرى، ئوقۇتۇش لېنتىلىرى، ئوقۇغۇچىلار دەرسلىك كىتابلىرى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى.

1977 — 1990 - يىلغىچە «شىنخۇا» كىتابخانىسىنىڭ كىتاب تارقىتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 21 — 8

تارقىتىش مىقدارى / يىللار	تارقىتىلغان كىتاب (تۇمەن پارچە)	بۇنىڭ ئىچىدە تاز ساناق مىللەتلەر ېېزىقىدىكى كىتابلار		سېتىش سوممىسى (تۇمەن يۈەن)
		سانى (تۇمەن پارچە)	(%)	
1977	26	12	44.5	5.5
1978	38	18	42	8.4
1979	44	23	43	10
1980	52	23	42	14
1981	46.9	23.5	47.6	13.6
1982	65	31.9	46.5	19
1983	69.7	33	46.9	20
1984	74.5	34	46.5	22.8
1985	79.4	36.3	40.7	31.6
1986	87	38.6	39	39.7
1987	93	38.6	42.6	45
1988	102	42.7	38.4	55.8
1989	91.4	36	38.2	78.5
1990	89.8	37.3	39.1	80.4
ئىزاھ	كىتاب تارقىتىش ۋە سېتىش سوممىسى دەرسلىك كىتابلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ			

§ 3. تەزكىرە خىزمىتى

1984 - يىل 8 - ئاينىڭ 28 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى قۇرۇلدى، مۇدىرلىقنى تەزكىرە خىزمىتىگە مەسئۇل ھاكىم قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى، تەزكىرە كومىتېتى قارمىقىدا ئىشخانا بىلەن پارتىيە تارىخى ئىشخانىسى بىرلىشىپ خىزمەت ئىشلىدى، 5 شتات بېرىلدى، قىسقارتىلىپ «ناھىيىلىك تارىخ-تەزكىرە ئىشخانىسى» دەپ ئاتالدى. تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى»، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قىسقىچە تارىخى»، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ كونا تەزكىرىسى»، «غۇلجا ناھىيىسى يىلنامىسى» ۋە ناھىيە ئەھۋالىغا ئائىت باشقا ماتېرىياللارنى يېغىش، رەتلەش، يېزىش، نەشر قىلدۇرۇش

شۇنداقلا جەمئىيەت ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىش بولدى.

غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ناھىيە تەزكىرىسىنى يېزىشقا كېرەكلىك ئاساسىي ماتېرىياللارنى يىغىش، رەتلەش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. غۇلجا ناھىيىسى تەسىس قىلىنغان 100 يىلدىن بۇيان ناھىيە تەزكىرىسى يېزىلىپ باقمىغانىدى، شۇڭا تەزكىرە تۈزۈشتە پايدىلىنىشقا بولىدىغان تەييار تارىخ ماتېرىياللار يوق ئىدى، ناھىيە قۇرۇلغاندىن بۇيان ئۆتكەن ھۆكۈمەتلەرنىڭ ئارخىپ ماتېرىيالى ئۇرۇش مالىمانچىلىقى تۈپەيلى زىيانغا ئۇچراپ تۈگىگەنىدى، قېلىپ قالغان بىر قىسىم ماتېرىياللارنى ئىزدەپ تېپىشمۇ تەسكە توختايتتى، بىر قىسىم تارىخ ماتېرىياللارنى تاپقان تەقدىردىمۇ، تەكشۈرۈپ ئىسپاتلاش خىزمىتىگىمۇ خېلى كۈچ كېتەتتى. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەت بۇ خىزمەتكە يۈكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىپ، ئاساسىي قاتلامدىكى تارماقلارنى پۈتۈن كۈچ بىلەن ھەمكارلىشىشقا سەپەرۋەر قىلدى. تەزكىرە ئىشخانىسى كۈچ تەشكىللەپ، ئارخىپ ئاختۇرۇپ، ناھىيىگە ئالاقىدار تارىخ ماتېرىياللىرىنى ئىزدەپ تېپىپ، جاپاغا چىداپ باش كۆتۈرمەي ئىشلەپ، ئۇزاق ۋاقىت جاپا - مۇشەققەتتىن باش تارتماي، قىمىنچىلىقتىن قورقماي، ئاساسىي قاتلامغا چوڭقۇر چۆكۈپ، تارماقلار ئارىسىدا قاتناپ يۈرۈپ، ئۇلارنىڭ تارىخ ماتېرىياللىرىنى ئىزدەپ، كەسىپلەر تەزكىرىسىنى يېزىشقا يېتەكچىلىك ۋە ھەيدەكچىلىك قىلىپ، ناھىيە تەزكىرىسىنى تۈزۈش خىزمىتىگە پۈختا ئاساس سالدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، تەزكىرە ئىشخانىسى تۈۋەندىكىدەك خىزمەتلەرنى ئىشلىدى: (1) «1986 - يىللىق غۇلجا ناھىيىسى يىلنامىسى» نىڭ خەتتۈچە، ئۈيغۇرچىسىنى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى؛ (2) غۇلجا ناھىيىسىنىڭ «يەر نامىلىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى» نى تۈزۈپ نەشر قىلىشقا قاتناشتى ۋە يارەملەشتى؛ (3) «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى» نى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى؛ (4) «غۇلجا ناھىيىسىدىكى يۈرت - مەھەللىلەر تەزكىرىسى» نى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى؛ (5) «شىنجاڭ يىلنامىسى» نى غۇلجا ناھىيىسىگە ئائىت بىرنەچچە 10 مىڭ خەتلىك ئۇچۇر، تارىخ ماتېرىياللىرى بىلەن تەمىنلىدى؛ (6) «غۇلجا ناھىيە تەزكىرىسى» ئۈچۈن 100 مىڭ خەتتىن ئوشۇق مەخسۇس تېمىدىكى ماتېرىياللارنى يىغىپ رەتلەپ يېزىپ چىقتى؛ (7) دائىملىق مەسلىھەت بېرىش مۇلازىمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ۋە كەسىپى تارماقلارنى، شۇنداقلا زىيارەت قىلغۇچىلارنى ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەپ، رېئاللىق ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلدى؛ (8) تەزكىرە نەزەرىيىسى ئۇستىدە تەكشۈرۈش ۋە مۇھاكىمىنى قانات يايدۇرۇپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلار ۋە ئالاقىدار ژۇرناللارنى 10 نەچچە ئىلمىي ماقالە بىلەن تەمىنلىدى.

VI باب

مەدەنىيەت يادنامىلىقلىرى ۋە مەشھۇر ئاسار ئەتىقىلەر

§ 1. مەدەنىيەت يادنامىلىقلىرى

1. سىلىتسىيلاشقان ياغاچ

1986 - يىلى ئەتىيازدا غۇلجا ناھىيىسى بازىرىنىڭ شەرقىدىكى چۈلۈقاي يېزىسى چۈلۈقاي كەنتىدە

ئۇزۇنلۇقى 1.2 مېتىر، دىئامېتىرى 60 سانتىمېتىر كېلىدىغان سىلىتسىيلاشقان ياغاچ قىزىۋېلىندى، دەرەخ گەۋدىسى، دەرەخ قوۋزىقى، دەرەخ تۈشۈكچىلىرى، يىل ھالقىسىنى ئېنىق پەرقلەندۈرگىلى بولىدۇ. سىلىتسىيلاشقان ياغاچ يەنە «سىلىتسىيلاشقان تاش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇ تەخمىنەن 150 مىليون يىل ئىلگىرى شەكىللەنگەن، بۇ ئىلى رايونىدا تۇنجى بايقالغان تاشقا ئايلانغان ياغاچ بولۇپ، ئىلى ۋادىسىنىڭ يەر بۆلەكلىرى ۋە كىلىماتىنى تەتقىق قىلىشتا بەلگىلىك پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

2. تاش تۈگمەن

1985 - يىلى كۈزدە ناھىيە بازىرىنىڭ جىرغىلاڭ دەرياسى بويىدىكى روزىمەتيۈزى كەنتىدە يېڭى تاش قوراللار دەۋرىگە ئائىت تاش تۈگمەن قىزىۋېلىندى. تاش تۈگمەن چاسا شەكىلدە بولۇپ، ئۈستۈنكى قىسمىدا دىئامېتىرى 10 سانتىمېتىر كېلىدىغان يۇمىلاق ئويمان بار، بۇنىڭدىن باشقا قارا تاشتىن ياسالغان تۈتقۇچى بار تۈگمەن تاشنىڭ يۇزى قىسمىدىكى ئويمان يېرىگە تاش ئوقۇر ياسالغان، تۈگمەننىڭ سىرتقى قىسمى ئوتۇغۇچقا ئوخشايدۇ، سىرتقى يۇزى سىلىق، ئۈستىدە موكىسمان بىر ئۈسكۈنە بار، ئۇ ئاساسىي گەۋدە بىلەن جىپسلىشىپ تۇرىدۇ، ئىككى بېشىدا توغرا تۈتقۇچى بار، تاش ئالدى - كەينىگە ئىتتىرىش ئارقىلىق ھەرىكەتلەندۈرۈلىدۇ، ئىشلەتكەندە تۈگمەن ئاساسىي گەۋدىسى مۇقىم تۇرىدۇ، ئۈستۈنكى تاش ئېغىشماي ھەرىكەتلىنىپ، دانلارنى ئۇۋىتىدۇ. تاش تۈگمەننىڭ لايىھىلىنىشى مۇڭاپىق، ياسىلىشى نەپىس، بۇنىڭدىن قەدىمكى ئىلى ۋادىسىدىكى ئەجدادلارنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

3. قەدىمىي پۈللار

1987 - يىلى ئەتىيازدا ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدىكى تۈرپانىيۈزى يېزا يۇقارقى تۈرپانىيۈزى كەنتىدىكى بىر دېھقان ئايىيورۇق (ئالتۇنلۇق) شەھىرى خارابىسىدىن ئىككى قۇلىقى بار بىر كومزەكنى تېپىۋالغان، كومزەكتىن 174 دانە تەڭگە (كۈمۈش پۇل) چىققان. كومزەكنىڭ ئېگىزلىكى 15 سانتىمېتىر، ئېغىزىنىڭ دىئامېتىرى 8 سانتىمېتىر كېلىدۇ، كومزەك سىرتىغا نەقىش سىلىنمىغان، سىر بېرىلمىگەن بولۇپ، رەڭگى قىزغۇچ، تەڭگىنىڭ ئالدى تەرىپىگە چاغاتاي يېزىقىدا ھالقىسىمان خەت يېزىلغان، ئوتتۇرىسىغا بىر بەلگە قويۇلغان، تۈشۈك ئېچىلمىغان. ئىلى ئوبلاستلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش ئورنىنىڭ باھالاپ بېكىتىشىچە، بۇ تەڭگە چاغاتاي خانلىقى مەزگىلىدە ئىشلىتىلگەن پۇل ئىكەن، بۇ تەڭگە ھازىرغا قەدەر 700 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە ئىكەن.

4. ئالتۇن يالتىلغان مىس بۇت

1987 - يىلى ئەتىيازدا ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدىكى تۈرپانىيۈزى يېزا يۇقارقى تۈرپانىيۈزى كەنتىدىكى بىر دېھقان ئايىيورۇق شەھىرى خارابىسىدا كۆچەت تىكىۋاتىپ، ئالتۇن يالتىلغان بىر مىس بۇتنى قىزىۋالغان. بۇ بۇتنىڭ ئېگىزلىكى 17 سانتىمېتىر كېلىدۇ، بۇت باداشقان قۇرۇپ، ئىككى قولىنى جۇپلەپ ئولتۇرغان، چىرايى تەمكىن بولۇپ، راست ئادەمدەك كۆرۈنىدۇ. بۇ مىس بۇت ئىلى ئوبلاستلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش ئورنىدا ساقلىنىۋاتىدۇ.

5. ساپال قاچىلار

ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان تۈرپانىيۈزى يېزىسىدىكى ئايىيورۇق شەھىرى خارابىسىنىڭ ھەممە يېرىدە دېگۈدەك قەدىمكى كىشىلەر قالدۇرۇپ كەتكەن ساپال قاچىلارنىڭ سۇنۇقلىرىنى ئۇچرىتالىغىلى بولىدۇ. قۇم

ئارىلاشتۇرۇلغان قىزىل ساپال پارچىلىرى، ھەرخىل نەقىشلەر ئويۇلغان كۈلرەڭ ساپال پارچىلىرى، يەنە ساقلىنىشى مۇكەممەل بولغان ساپال جام، ساپال ئىدىش قاتارلىقلارنى بايقىغىلى بولىدۇ. بۇ ساپال قاچىلار باھالىنىپ بېكىتىلىش ئارقىلىق جەنۇبىي ۋە شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرىدە ياسالغان، دەپ قارالدى، بۇلار تەخمىنەن 1400 يىللىق تارىخقا ئىگە.

2 § . ئاسار ئەتىقىلەر

1. قەدىمىي يولدىكى مۇھىم بازار ئاييورۇق (ئالتۇنلۇق) شەھىرى خارابىسى

ئاييورۇق شەھىرى ئۇيغۇر تىلىدا «ئالتۇنلۇق» دەپ ئاتىلىدۇ، بۇنىڭ مەنىسى «ئالتۇن شەھەر» دېگەنلىك بولىدۇ، ئۇ، ئوتتۇرا ئاسىيا سودىسىنىڭ مۇھىم توگۈنى، يىپەك يولى شىمالىي لىنىيىسىدىكى مۇھىم شەھەر، بۇ شەھەر جۇڭگو بىلەن غەربنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىدا مۇھىم رول ئويناغانىدى.

ئاييورۇق شەھىرى خارابىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 3 كىلومېتىر غەربىدىكى تۇرپانىيوزى يېزا يۇقارقى تۇرپانىيوزى كەنتىدە بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 4.5 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 1.8 كىلومېتىر كېلىدۇ، شەھەر چوڭ شەھەر ۋە كىچىك شەھەردىن ئىبارەت ئىككى بۆلەككە بۆلۈنىدۇ. شىمال تەرىپى كۆگۈرچىن تېغىغا، شەرق تەرىپى جىرغىلاڭ دەرياسىغا يېقىن، غەرب تەرىپىدە تۇرپانىيوزى كەنتى، جەنۇب تەرىپىدە كۆز يەتكۈسىز تۇپتۇز كەتكەن مۇنبەت ئېتىز بار، تۆت تەتراپىنى سېپىل قېشى ئوراپ تۇرىدۇ، مەنزىرىسى گۈزەل، يۇقىرىدىن پەسكە قارىغاندا 100 چاقىرىم ئىچىدىكى يەرلەرنى كۆزەتكىلى بولىدۇ، ستراتېگىيىلىك ئورنى ئىنتايىن مۇھىم.

ئارىدىن 1300 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئۆتۈپ، ئاييورۇق قەدىمىي شەھىرى نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەرنى باشتىن كەچۈردى، مىنگو دەۋرىدە شېلك شىسەي ھۆكۈمرانلىق گۈرۈھى بايلىق ئىزدەش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىپ، ئاييورۇقنى كەشكۈلەدە قېزىپ، خارابىلىكنى ئىغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن تارىخشۇناسلار ئاييورۇق شەھىرى خارابىسىنىڭ ھەقىقىي ئورنىنى ئىسپاتلاپ چىقتى. 1959 - يىلى بۇ يەر ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى، ھازىر قەدىمكى شەھەر پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ كەتكەن بولۇپ، شەھەر ئىزنالىرىنى كۆكۈل قويۇپ ئىزدىگەندىلا تاپالايدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

2. غۇلجا

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 56 - يىلى (1717 - يىلى) جۇڭغارلارنىڭ ئاقساقىلى ئارابتان ھازىرقى غۇلجا شەھىرىدىكى گۈلشەنباغدا غۇلجا ئىبادەتخانىسىنى ياساتتى. غۇلجا ئىبادەتخانىسى ناھايىتى ھەيۋەتلىك ۋە چىرايلىق ياسالغان، ئىبادەتخانا ئۆگزىسىگە ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن، شۇڭا ئۇ «ئالتۇن قۇببىلىق ئىبادەتخانا» دەپمۇ ئاتالغان. تارىختا خاتىرىلىنىشىچە: غۇلجا ئىبادەتخانىسى «ئۈچ قەۋەتلىك بولۇپ، دائىرىسى بىر چاقىرىم كېلىدىكەن» ، «ئىبادەتخانىدىكى لاما 1000 دىن ئاشىدىكەن، ئۇلارنى بەش ئوتوك نۆۋەتلىشىپ باقىدىكەن» ، «ئىبادەتخانا گۈللەنگەن مەزگىلدە 6000 دىن ئارتۇق لاما تۇرغانىكەن» ، «ھەر يىلى يازدا جۇڭغارلارنىڭ تەيجىسى

زايسان قاتارلىقلار ئىبادەتخانىغا بېرىپ تائەت ـ ئىبادەت قىلىپ، نۇرغۇن ئالتۇن كۈمۈش ئىئانە قىلىدىكەن». چېيىنلۇق 20 ـ يىلى ئامۇرسانا توپىلىڭى ۋاقتىدا «توپىلاڭچىلار بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلدى، ئىبادەتخانا ئۇرۇشتا ۋەيران قىلىندى».

3. سۇلتان ئۇۋەيىس مازىرى

سۇلتان ئۇۋەيىس مازىرى ناھىيە بازىرىنىڭ 40 كىلومېتىر شەرقىدىكى ئابرال تېغى قاپتىلىدىكى مازار يېزىسى مازار كەنتىگە جايلاشقان، بۇ يەر شىمالىي پاراللېل "43°11′16، شەرقىي مېرىدىئان "81°56′43 توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 900 مېتىر. بوربوسۇن دەرياسى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ بۇ كەنتتىن ئېقىپ ئۆتىدۇ، مازارنىڭ تۆت تەتراپىدا قەدىمكى دەرەخلەر كۆك بىلەن بوي تالىشىپ تۇرىدۇ، بىشىللىققا پۈركەنگەن بۇ يەرنىڭ مەنزىرىسى كىشىنى تولىمۇ جەلپ قىلىدۇ، مازارنىڭ غەرب تەرىپىدە بىر مەسچىت بار.

مازارنىڭ ئېگىلىگەن كۆلىمى 100 مو، مازار شىمالدىن جەنۇبقا ھەيۋەتلىك قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. مازار 4 قەۋەتلىك قۇرۇلۇش بولۇپ، 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ قەۋەتلىرى چاسا شەكىللىك، 4 بۇرجەك لەمپىلىك ياسالغان، 4 ـ قەۋىتى 6 بۇرجەكلىك پەشتاق بولۇپ، ئۈچ يۇقىرىسىغا ھىلال ئاي شەكلى چۈشۈرۈلگەن، لەمپە ئۇستىگە كاھىش قويۇلغان. مازار ياغاچ ـ كېسەك قۇرۇلمىلىق بولۇپ، بوران ـ چاپقۇنلارنىڭ تەسىرىدە غېرىبلىشىپ قالغان. ئىككى تەرەپتىكى دېرىزىلەرگە دۇگىلەك شەكىلدە نەقىش بېرىلگەن ۋە ئوتتۇرىسىغا ئەرەب يېزىقىدا ئايەتلەر يېزىلغان. 1 ـ قەۋىتىنىڭ لەمپىلىرىنى 20 تۈۋرۈك كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، ئۇستى ياي شەكلىدە چىقىرىلغان. مازار ئىسلام دىنى ئىمارىتى بولسىمۇ، بىناكارلىق شەكلى پۈتۈنلەي ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى شىپالىق ۋە ئايۋان ئۇسلۇبىدا ياسالغان. مازارنىڭ 20 مېتىر شىمالىدا بىر قەبرە بار، رىۋايەت قىلىنىشىچە، بۇ ئۇۋەيسخانىنىڭ ئاسىسىنىڭ قەبرىسى ئىكەن، قەبرىستانلىقتا جەنۇبتىن شىمالغا قارىتىلىپ بىرقاتار قەبرىلەر قويۇلغان، ئۇنىڭ يېنىدىكى چوڭ مەسچىت بۇ يەرنىڭ دىنىي تۇسىنى ۋە ھەيۋىتىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ تۇرىدۇ. پۈتكۈل قەبرىستانلىق تىمتاس، سۇكۇناتقا چۆمگەن، ھەر يىلى نۇرغۇن تاۋاب قىلغۇچىلار بۇ يەرگە كېلىپ تۇرىدۇ.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، سۇلتان ئۇۋەيسخان 1428 ـ يىلى جەگدە قازا قىلغان، ئۇ قازا قىلغاندىن كېيىن جەسىتى بۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان. 1876 ـ يىلى بۇ يەرگە كېلىپ تاۋاپ قىلغۇچىلار ئۇچۇن بۇ قەبرە مازار قىلىنىپ قايتىدىن ياسالغان. مازارنىڭ ياسالغىنىغا ئۇزۇن بولغاچقا 1985 ـ يىلى 3 ـ، 4 ـ قەۋەتلىرىدىكى ياغاچ قۇرۇلمىلار ئۇرۇلۇپ چۈشتى. 1986 ـ يىلى ھۆكۈمەت پۇل چىقىرىپ رېمونت قىلىپ، مازارنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئەسلىگە كەلتۈردى. 1989 ـ يىلى دۆلەت يەنە 50 مىڭ يۈەن مەبلەغ چىقىرىپ، مازارغا قوروق تام ياساپ، مازار ئەتراپىدىكى ئاز كەم 100 مو يەرنى قوغداپ قالدى.

1990 ـ يىل 12 ـ ئايدا سۇلتان ئۇۋەيىس مازىرى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئوقتىلىق مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

4. قەدىمكى ئىنسانلار ئىزلىرى

ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى پەنجىم يېزا ئاقتۆپە كەنتى مازىرى قەدىمكى ئىنسانلار پائالىيەت ئىلىپ بارغان ياخشى ئورۇن ھېسابلىنىدۇ، 1953 ـ يىلى غەربىي شىمال مەدەنىيەت ئىدارىسى شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى تەكشۈرۈش خىزمەت گۇرۇپپىسى بۇ يەردىن تۆشۈك تاش پالتا، تاش كەكە ۋە تاشتىن

ياسالغان باشقا ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش قوراللىرى ھەم تاشقا ئايلانغان نەرسىلەرنى تاپتى (بۇلار شىنجاڭ مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتىدۇ)، شۇڭا بۇ يەر يېڭى تاش قوراللار دەۋرىدە ئىنسانلار ياشاپ، ئىپتىدائىي يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانغان ئورۇن دەپ بېكىتىلدى.

5. ئۇسۇنلار قەبرىلىرى

ناھىيە تەۋەسىدىكى 4 ئورۇندا تەخمىنەن 600 دىن ئارتۇق قەدىمكى قەبرە بار. دەللەلەش ئارقىلىق بۇلارنىڭ خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۇسۇن ۋە ساكلارنىڭ بىر خىل مەدەنىيەت خارابىسى ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. 1962-يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن بۇ قەبرىلەر نۇقتىلىق مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

بەشدۆڭدىكى قەبرىلەر بۇ قەبرىلەر ناھىيە بازىرىنىڭ 52 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، بۇ يەر شىمالىي پاراللېل ′40°43 ~ ′38°43، شەرقىي مېرىدىئان ′07°82قا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 784 مېتىر. قەبرىستانلىقنىڭ شىمالى ئابرال تېغىغا، جەنۇبى ئىلى دەرياسىغا يېقىن، تۆت ئەتراپى ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىدىكى بىپايان جايلاردىن ئىبارەت.

قەبرىستانلىقنىڭ شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 6 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 3.5 كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇ يەردە قەدىمكى قەبرىدىن 250 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە كۆپىنچىسى توپا قەبرە، ئاز ساندىكىلىرى تاش بىلەن قورشاپ قويۇلغان، ئايرىملىرىغا تاش دۆۋىلەپ قويۇلغان. چوڭ قەبرىدىن 30ى بولۇپ، ئېگىزلىكى بىر مېتىردىن 2.5 مېتىرغىچە، دىئامېتىرى 15 مېتىردىن 25 مېتىرغىچە كېلىدۇ، ئوتتۇرىمال قەبرىدىن 15ى بولۇپ، ئېگىزلىكى 7.0 مېتىردىن بىر مېتىرغىچە، دىئامېتىرى 10 مېتىردىن 20 مېتىرغىچە كېلىدۇ. كىچىك قەبرىلەر كۆپ بولۇپ، يەر يۈزىدىن ئازراق كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك قەدىمكى قەبرىلەر جەنۇب شىمال يۆنىلىشى بويىچە زەنجىرسىمان يۆنىلىشتە قويۇلغان، كىچىك قەبرىلەر يۇلتۇز شەكىلدە تىزىلغان.

كىچىك بۇلاقتىكى قەبرىلەر بۇ قەبرىلەر ناھىيە بازىرىنىڭ 86 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىدىكى قاش يېزىسى كۇزلەك كەنتى ئەتراپىغا جايلاشقان. بۇ يەر شىمالىي پاراللېل ″17′44°43، شەرقىي مېرىدىئان ′56°81قا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 820 مېتىر. غەرب تەرىپى قاش دەرياسىغا، شىمال تەرىپى ئابرال تېغىغا يېقىن. قەبرىستانلىقتا جەمئىي 150 توپا قەبرە بار، بۇنىڭ 100 ى كەنتنىڭ جەنۇب تەرىپىدە، 50 ى كەنتنىڭ غەرب تەرىپىدە، جەنۇب تەرەپتىكى 100 قەدىمكى قەبرە ئىچىدە 4 چوڭ قەدىمكى قەبرە بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا قويۇلغان، بۇ قەبرىلەر ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ.

جىرغىلاڭدىكى قەدىمكى قەبرىلەر بۇ قەبرىلەر ناھىيە بازىرىنىڭ 9 كىلومېتىر شىمالىدىكى جىرغىلاڭ كەنتىنىڭ 500 مېتىر شىمالىغا جايلاشقان، بۇ يەر شىمالىي پاراللېل ″03′04°44، شەرقىي مېرىدىئان ″44′33°81قا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 900 مېتىر. قەبرىستانلىقنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 3000 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. جەمئىي 10 نەچچە توپا قەبرە بار، بۇنىڭ ئىچىدە بىرى چاسا شەكىلدە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 9 مېتىر، كەڭلىكى 7 مېتىر، ئېگىزلىكى 0.5 مېتىر؛ قالغىنى دۇگلەك كىچىك قەبرىلەر بولۇپ، دىئامېتىرى 2 — 3 مېتىر كېلىدۇ.

خوتەن مەھەللىدىكى قەبرىلەر بۇ قەبرىلەر ناھىيە بازىرىنىڭ 18 كىلومېتىر جەنۇبىدىكى خوتەن مەھەللە كەنتىنىڭ جەنۇب تەرىپىگە جايلاشقان، بۇ يەر شىمالىي پاراللېل ″26′49°43، شەرقىي مېرىدىئان ″44′33°81قا توغرا كېلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 700 مېتىر. قەدىمكى قەبرىستانلىقنىڭ تۆت ئەتراپى كەڭ كەتكەن بولۇپ، يېنىدا بۇلاق بېشى قاتارلىق قەدىمكى شەھەر خارابىلىرى بار. قەبرىستانلىقنىڭ ئىگىلىگەن

كۆلىمى 3.5 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. توپا قەبرىدىن 200 دىن ئارتۇقى بار، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ قەبرىدىن 10ى بولۇپ، كۆپىنچىسى جەنۇبتىن شىمالغا قويۇلغان، قالغانلىرى كىچىك توپا قەبرىلەر.

6. چىڭگىزخان قوشۇنلىرىنىڭ ئىلىدىكى غەربكە يۈرۈش قىلىش قوماندانلىق ئورنى خارابىسى

مىلادىيە 1217 ـ 1218 ـ يىللىرى موڭغۇل قوشۇنلىرى شىمالىي چېگرىدىكى خورى، تۈماتلار (ھازىرقى بايقال كۆلى رايونى)، قىرغىزلار ھەم باشقا ئورمان قەبىلىلىرىنى ئارقا ـ ئارقىدىن بويسۇندۇردى، شۇنىڭ كەينىدىنلا شىمالغا يۈرۈش قىلىپ كېرەيلەرنى يوقاتتى، ئاندىن قۇملۇقنىڭ شىمالىدىكى دالىنى بويلاپ غەربكە ھەربىي يۈرۈش قىلىپ، نايمان قەبىلىسىدىن بولغان ئاقسۆڭەك كۈچلۈك تەرىپىدىن تارتىۋېلىنغان غەربىي لياۋ (قاراقىتانلار) ھاكىمىيىتىنى يوقاتتى. 1219 ـ يىلى چىڭگىزخان قوشۇنلىرى ئىلى دەرياسى بويىغا كېلىپ ئورۇنلاشتى ھەمدە بۇ يەردە ئىنتايىن مۇھىم بىر ھەربىي يىغىن ئاچتى. ئۇ خارەزىم شاھىنىڭ موڭغۇل ئەلچىنى ۋە موڭغۇل سودىگەرلىرىنى ئۆلتۈرگەنلىكىنى باھانە قىلىپ، غەربكە يۈرۈش قىلىشنى قارار قىلدى.

چىڭگىزخاننىڭ ئىلى دەريا بويىدىكى ھەقىقىي ئورنى ھەققىدە تارىختا ئېنىق خاتىرىلەر يوق. ئەمەلىي تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغاندا، ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى قاش دەرياسى بىلەن ئىلى دەرياسىنىڭ كېسىشكەن جايى، بايتوقاي بېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئورنىدا بىر دۆڭلۈك بار، ئۇنىڭ ئېگىزلىكى تەخمىنەن 15 مېتىر، ئايلانما ئۇزۇنلۇقى 280 مېتىردىن ئارتۇق كېلىدۇ، دۆڭلۈكتىن ئانچە يىراق بولمىغان جايدا ئوخشاش ئارىلىق ساقلاپ 6 كىچىك دۆڭ دۆڭلۈكنى قوغداپ تۇرىدۇ، مانا بۇ يەر چىڭگىزخان قوشۇنلىرىنىڭ ئىلى دەرياسى ئەتراپىدا تۇرغان تارىخىي ئىزى ھېسابلىنىدۇ.

7. جۇڭغارلار دەۋرىدىكى قەدىمكى شەھەر خارابىلىرى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 17 ـ يىلى (1678 ـ يىلى) جۇڭغارلارنىڭ سەرداري غالدان تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالغا قوشۇن تارتىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ سىياسىلىق بەگلىكلىرىنى بويسۇندۇرۇپ، ئۇلارنىڭ سەردارلىرى (تۈركلەشكەن چاغاتاي ئەۋلادلىرى) نى ئىلغا نەزەربەنت قىلدى. ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان ئارائۆستەڭ يېزىسىدىكى بۇلاق بېشى، كۆتەمە مەھەللە، ئابلاش قاتارلىق شەھەر خارابىلىرى ئاشۇ سەركەردىلەر نەزەربەنت قىلىنغان جايلار ھېسابلىنىدۇ.

بۇلاق بېشى شەھەر خارابىسى بۇ ئارائۆستەڭ يېزىسى بۇلاق بېشى كەنتىنىڭ 200 مېتىر شىمالغا جايلاشقان، غەربىي شىمال تەرىپى بىلەن ناھىيە بازىرىنىڭ ئارىلىقى 19 كىلومېتىر، جەنۇب تەرىپى بىلەن ئىلى دەرياسىنىڭ ئارىلىقى 7 كىلومېتىر كېلىدۇ. شىمال تەرىپى كۆكۈرچىن تېغىغا يېقىن، خارابە ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى كەڭ بەلۋاغقا جايلاشقان، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 690 مېتىر.

شەھەر خارابىسى چاسا شەكىلدە، سوقما تاملىق قۇرۇلۇش بولۇپ، يان ئۇزۇنلۇقى 200 مېتىر كېلىدۇ، سېپىل ياخشى ساقلانغان، قالدۇق تاملىرىنىڭ ئېگىزلىكى 1 — 2 مېتىر، تام ئۇلىنىڭ كەڭلىكى تەخمىنەن 10 مېتىر كېلىدىغان جايغا كەڭلىكى 10 — 20 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 4 مېتىر خەندەك ئويۇلغان. خارابە ئىچى توز، ئوت ـ چۆپلەر قويۇق ئۆسكەن، شەھەر قۇرۇلۇشى مەۋجۇت بولۇشتىن قالغان پەقەت ئاندا ـ ساندا قۇم ئارىلاشتۇرۇلغان قىزىل كاھىش، ساپال قاچا پۈچۈقلىرىنى ئۇچرىتقىلى بولىدۇ.

كۆتەمە مەھەللە شەھەر خارابىسى بۇ ئارا ئۆستەڭ يېزىسى بۇلاق بېشى كەنتىنىڭ 600 مېتىر شىمالغا جايلاشقان، غەربىي شىمال تەرىپى بىلەن ناھىيە بازىرىنىڭ ئارىلىقى 18 كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇ يەر شىمالىي پاراللېل 43°49′22″، شەرقىي مېرىدىئان 81°35′26″قا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 690 مېتىر. خارابە ئەتراپى كەڭ بەلۋاغقا جايلاشقان.

خارابە چاسا شەكىللىك بولۇپ، يان ئۇزۇنلۇقى 200 مېتىر، شەھەر ئايلانمىسى 800 مېتىر كېلىدۇ، شەھەر سېپىلىنىڭ ئۈلى ياخشى ساقلانغان، بۇ سوقما تاملىق قۇرۇلۇشنىڭ كەڭلىكى 10 مېتىرچە كېلىدۇ، قېلىپ قالغان قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 0.5 مېتىردىن 2 مېتىرغىچە كېلىدۇ. سېپىل سىرتىدا كەڭلىكى 15 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 2 مېتىرلىق خەندەك بار، بىر بۇلاق سۇيى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ، خەندەكنى ئۇزۇنارا تۇتاشتۇرىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بېرى دېھقانلار بۇ خەندەكنى بېلىق كۆلچىكى قىلىۋالغان، خارابىدىن قالغان نەرسىلەرنى تاپماق تەس.

ئابلاش شەھەر خارابىسى بۇ ئارائۇستەك كەنتى ئابلاش كەنتىنىڭ 2.5 كىلومېتىر غەربىگە جايلاشقان، غەربىي شىمال تەرىپى بىلەن ناھىيە بازىرىنىڭ ئارىلىقى 19 كىلومېتىر كېلىدۇ، شىمال تەرىپى كۆكئورچىن تېغىغا، جەنۇب تەرىپى ئىلى دەرياسىغا يېقىن، غەرب تەرىپى بۇلاق بېشى شەھىرى ۋە كۆتەرمە مەھەللە شەھىرى بىلەن قوشنا. خارابە شىمالىي پاراللېل "43°49′38، شەرقىي مېرىدىئان "81°37′22قا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 700 مېتىر.

بۇ شەھەر چاسا شەكىلدە بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 320 مېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 140 مېتىر كېلىدۇ. سېپىل ئۈلى ياخشى ساقلانغان. سوقما تاملىق قۇرۇلۇشنىڭ كەڭلىكى 10 مېتىر، قېلىپ قالغان قىسمىنىڭ ئېگىزلىكى 0.5 — 2 مېتىرغىچە كېلىدۇ. شەھەر ئىچىدە ئوت - چۆپلەر ئۆسۈپ كەتكەن، ھېچقانداق قۇرۇلۇش خارابىسىنى تاپقىلى بولمايدۇ، پەقەت ئاندا - ساندا ساپال قاچىلىرى پارچىلىرىنى ئۇچرىتقىلى بولىدۇ، بىراق شەكلىنى پەرقلەندۈرمەك تەس.

3 شەھەر خارابىسى ئۇزۇنارا يېقىن، خارابىدە ساپال قاچا پارچىلىرىمۇ ئوخشاش، 3 شەھەر ئەتراپىدا 200 دەك توپا قەبرە يېيىلىپ ياتىدۇ، بۇنىڭدىن بۇ 3 شەھەرنىڭ ئوخشاش بىر مەزگىلدە ياسالغانلىقىغا ھۆكۈم قىلغىلى بولىدۇ.

8. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى خۇەيشۇن (سېپىل) شەھىرى خارابىسى

بۇ خارابە قاش يېزىسىنىڭ سېپىل كەنتىدە بولۇپ، ناھىيە بازىرى بىلەن ئارىلىقى 46.5 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئۇنىڭ جەنۇب تەرىپى ئىلى دەرياسىغا، شىمال تەرىپى ئابرال تېغىغا، غەرب تەرىپى قاش دەرياسىغا يېقىن، شەرق تەرىپى سامىيوزى يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، يەرلىك ئۇيغۇرلار بۇ شەھەرنى «سېپىل» دەپ ئاتايدۇ.

تارىخىي ماتېرىياللاردا خاتىرىلىنىشىچە، چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېيەنلۇڭ 29 - يىلى (1764 - يىلى) 4-ئايدا ئىلى جياڭجۈنى مىڭ رۇي مانجۇ سەككىز تۇغلۇق قوشۇنىنىڭ ئىلىغا ئورۇنلاشقاندىن كېيىن يەر تېرىش ۋە سۇ مەنبەسى مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئىلى ھاكىمبەگ نايىب ھەزرەت مۇسا بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، مۇسۇلمانلار ئۆزلەشتۈرگەن بوزىيەرلەرنى مانجۇ ئەسكەرلىرىنىڭ تېرىشىغا بېرىشنى سورىدى، مۇسا مۇسۇلمانلار (ئۇيغۇرلار) نىڭ ئىلى دەرياسى بىلەن قاش دەرياسى ئارىلىقىدا بىر چوڭ شەھەر سېلىپ، تارانچى ئاھالىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا رازى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. بۇ ئىش مىڭ رۇي ئارقىلىق خانلىققا مەلۇم قىلىنىپ، چېيەنلۇڭ خاننىڭ تەستىقىغا ئېرىشتى، كېيىنكى يىلى 2 - ئايدا يېڭى مۇسۇلمانلار شەھىرى پۈتتى، چېيەنلۇڭ خان ئۇنىڭغا «خۇەيشۇن شەھىرى» دەپ نام بەردى.

خۇەيشۇن شەھىرىنىڭ ئايلانما ئۇزۇنلۇقى 5 چاقىرىم ئەتراپىدا بولۇپ، بوزىيەر ئۆزلەشتۈرگۈچى ئۇيغۇرلاردىن 200 تۇتۇن ئادەم بۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇلار تېرىشچانلىق بىلەن يەر تېرىپ، قان تەرى بىلەن بۇ زېمىننى سۇغاردى. تۇڭجى يىللىرىدا ئىلىدىكى خوجۇ، ئۇيغۇر خەلقلىرىنىڭ چىڭ خاندانلىقىغا قارشى قوزغىلىڭى پارتلىدى، بۇ يەردىكى ئۇيغۇرلارمۇ قوزغىلاڭچىلار قوشۇنىغا قاتناشتى. ئىچكى قىسمىدىكى

گۈزۈھۈازلىق تۈپەيلى خۇەيشۇن شەھىرى تۈرلۈك دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، كېيىن چارروسىيە ئىلىنى بېسىۋالدى. گۈاڭشۇ 8 - يىلى چاك سۇلالىسى ئىلىنى قايتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئۈرۈش قالايمىقانچىلىقى ۋە تۈرلۈك ئۆزگىرىشلەر تۈپەيلىدىن خۇەيشۇن شەھىرى ئاھالىسى كۆچۈپ كېتىپ، شەھەر خارابىلىككە ئايلىنىپ قالدى. 80 - يىللاردا قەدىمكى شەھەر خارابىسىنى پەرق ئەتكىلى بولاتتى، ئەمما ھازىر بۇ يەر تۈپتۈز كەتكەن مۇنبەت ئېتىزغا ئايلاندى.

9. لىن زېشۇ ياساتقان قاش دەريا تومىسى خارابىسى

1840 - يىلدىكى ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن، گۈاڭدۇڭ، گۈاڭشى باش ۋالىيسى لىن زېشۇ داۋگۈاڭ خان تەرىپىدىن ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلۇپ، مەنسىپى چۈشۈرۈلۈپ ئىلىغا ئەۋەتىلدى. شۇ چاغدىكى ئىلى جياڭجۈنى بۇيانتەي لىن زېشۇنى سەررايلىق ئىشلىرىنى بىرتەرەپ قىلىشقا ئەۋەتتى، ئۇڭۈشسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان لىن زېشۇ ئىلىدا تۇرغان 2 يىل ئىچىدە ئىلى جياڭجۈنى بۇيانتەي بىلەن چوڭقۇر دوستلۇق ئورناتتى. ئۇ بۇيانتەينىڭ 200 مىڭ مودىن ئارتۇق يەرنى تەكشۈرۈشكە ياردەم بەردى، ئاقئۆستەك چېچىلغان چاغدا يەنە تومىنىڭ 6 چاقىرىمدىن ئارتۇق غول ئۆستىگى چېچىلدى. داۋگۈاڭ 24 - يىلى (1844 - يىلى) ئۆستەڭگە سۇ باشلاندى، سۇ ئاخىرى ئۇخارلىق دەريا (ھازىرقى كۈرەدىكى شىما دەريا) غا قۇيۇلدى.

لىن زېشۇ ياساتقان قاش دەريا سىدىن ئاقئۆستەڭگە سۇ باشلاش تومىسى قاش دەريا ئۈزلەك ئورمان پونكىتى ئېچىدىكى كونا تومىدىن باشلىنىپ جەنۇبتا «ئىتتىپاق» ئېلېكتر ئىستانسىسى يېنىدىكى كونا ئۆستەڭ بويىغچە بارىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 3000 مېتىر كېلىدۇ، خۇلجا — موڭغولكۈرە تاشيولىنى بويلاپ ماڭغاندا، كونا ئۆستەڭنىڭ ئىزنالىرى يەنىلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ.

10. قايلۇق جىلغىسى قىياتاش رەسىملىرى

قايلۇق جىلغىسى قىياتاش رەسىملىرى ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىدىكى چۈلۈقاي يېزىسىنىڭ چۈلۈقاي كەنتىنىڭ 5.5 كىلومېتىر شىمالىغا جايلاشقان، شەرقتە چۈلۈقاي جىلغىسى بىلەن ئارىلىقى 3 كىلومېتىر، غەرب تەرەپتە قىزىلبۇلاق كەنتى بىلەن ئارىلىقى 5 كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇ يەر شىمالىي پاراللېل "43°59′26، شەرقىي مېرىدىئان "81°41′26قا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1350 مېتىر.

قىياتاش رەسىملىرى جەمئىي 3 ئورۇندا بولۇپ، جىلغا ئاستىدىكى كۇنگەي شىمالىي تاغ باغرىدىكى قىيا تاشلارغا ئويۇلغان. «ئا» رەسىم قوڭۇر رەڭلىك چوك تاش ئۈستىگە ئويۇلغان، رەسىم يۇقىرىغا قارىتىلىپ، شەرقتىن غەربكە قاراپ سىزىلغان، رەسىمدىكى 2 ئارقارنىڭ بېشى شەرققە قاراپ تۇرىدۇ، بىرسى ئالدىدا بىرسى كەينىدە، ئالدىدىكىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 8 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى 9 سانتىمېتىر بولۇپ، ئالدىغا ئېتىلىپ تۇرىدۇ؛ كېيىنكىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 10 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى 12 سانتىمېتىر بولۇپ، ئۇزۇن مۇڭگۈزى كەينىگە ئېگىلىپ تۇرىدۇ. «ب» رەسىم «ئا» رەسىمنىڭ تەخمىنەن 60 مېتىر شىمالىغا ئويۇلغان.، تاش يۈزى قارا قوڭۇر رەڭدە بولۇپ، رەسىم يۈزى جەنۇبقا قاراپ تۇرىدۇ، رەتسىز، يۇمۇلاق، چوك تاشقا ئۇزۇنلۇقى 23 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى 15 سانتىمېتىر كېلىدىغان مېڭۈاتقان قىياپەتتىكى ئارقارنىڭ رەسىمى ئويۇلغان. «س» رەسىم بولسا، «ب» رەسىمنىڭ تەخمىنەن 150 مېتىر شەرقىدە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 80 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 45 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 20 سانتىمېتىر كېلىدىغان تاشقا بىر ئارقارنىڭ رەسىمى ئويۇلغان.

بۇ قىيا تاش رەسىملىرىنىڭ قايسى يىللارغا تەۋە ئىكەنلىكى توغرىلىق ھازىرغىچە ئىسپات ماتېرىيال يوق.

§ 3 . مەشھۇر جايلار

1. توقاي ئېلېكتر ئىستانسىسى سۇ ئامبىرى مەنزىرىلىك ساياھەت رايونى

بۇ مەنزىرىلىك ساياھەت رايونى ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى دۆڭمازار بازىرى توقاي كەنتى قاش دەرياسىدا بولۇپ، قاش دەرياسى باش تۈگۈن قۇرۇلۇشى بىلەن ئارىلىقى 2 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئېگىز توسۇش توسمىسى ئۈستىنىڭ ئېگىزلىكى 2 . 867 مېتىر، توسما ئېگىزلىكى 2 . 57 مېتىر، توسما ئۈستىنىڭ كەڭلىكى 3 . 5 مېتىر، سۇ ئامبىرىنىڭ نورمال سۇ ساقلاش ئېگىزلىكى 865 مېتىر، ئامبارنىڭ سىغىمى 17 مىليون 500 مىڭ كۇب مېتىر كېلىدۇ. سۇ ئامبىرى توك چىقىرىشنى ئاساس قىلغان بولۇپ، گېنېراتورلارنىڭ سىغىمچانلىقى 12500×4 كىلوۋات، يىللىق توك چىقىرىش مىقدارى 248 مىليون كىلوۋات سائەت. سۇ ئامبىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئېلېكتر ئىستانسا زاۋۇت رايونىدا تۇرلۇك مەنزىرە دەرەخلەرنى تىكىپ ۋە گۈل - گىياھلارنى ئۈستۈرۈپ، سۇ ئامبىرىغا 2 ساياھەت كېمىسى، 2 كاتېر سېلىپ، كەلگەن ساياھەتچىلەرنى كۆتۈۋالدى. ساياھەتچىلەر قاش دەرياسى كۆۋرۈكى يېنىدىن زاۋۇت رايونىغا كىرىپ، تاغ تاشيولىنى بويلاپ ئامبار رايونى توسما ئۈستىگە ئۈدۈل بارىدۇ، بۇ يەردىن كېمىگە ئولتۇرۇپ ئېقىمغا قارشى مېڭىپ، ئىككى قىرغاقتىكى گۈزەل مەنزىرىلەردىن بەھىر ئالالايدۇ، ئامبار رايونىغا 3 كىلومېتىر ئىچكىرىلەپ مەنزىرە رايونىغا كىرگەندە، ئېلېكتر ئىستانسا ياسىغان پىرىستان ۋە كۆرۈش سۇپىسى، ئۆيلەر كۆزگە چېلىقىدۇ، بۇلار ئالاھىدە ساياھەت ئورنىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

2. كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن تەبىئىي مۇھاپىزەت ساياھەت رايونى

بۇ ساياھەت رايونى ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى دۆڭمازار بازىرى قاش دەرياسى تۆۋەن ئېقىمىنىڭ دەريا ساھىلىدا بولۇپ، ئورمانلىق كۆلىمى 4 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇ، مەملىكەت بويىچە بىردىنبىر تەبىئىي كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن تارقالغان جاي ھېسابلىنىدۇ.

كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن 3 - دەۋردىكى كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەختىن قېلىپ قالغان دەرەخ تۈرى بولۇپ، «كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەخنىڭ تىرىك تاش قاتمىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن يەنە «ئاچچىق دۇپ دەرىخى»، «قانتىق دۇپ دەرىخى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ ئەرمۇدۇن ئائىلىسىگە تەۋە بولۇپ، يوپۇرماق تاشلايدىغان غوللۇق دەرەخ ھېسابلىنىدۇ. غولىنىڭ ئېگىزلىكى 25 مېتىر كېلىدۇ، دەرەخ تاجىسى يۇمىلاق، قوۋزىقى كۆلرەڭ قوڭۇر، يېرىقسىمان، كىچىك شاخلىرى كۆلرەڭ قوڭۇر ياكى قوڭۇر بولىدۇ، يوپۇرماق سانى تاق بولىدۇ، پەي شەكىلدىكى كۆپ يوپۇرماقلىق بولۇپ، قارمۇ قارشى ئۇسىدۇ. كىچىك يوپۇرماق ئاەتتە 5 تال، تۇخۇم شەكىلدە بولىدۇ، يوپۇرماق ئاستى سىلىق، تۈكسىز بولۇپ، پارقىراپ تۇرىدۇ. يوپۇرمىقى ئاەتتە 5 تال، تۇخۇم شەكىلدە بولىدۇ، يوپۇرماق ئاستى سىلىق، تۈكسىز بولۇپ، پارقىراپ تۇرىدۇ. يازنىڭ دەسلىپىدە چېچەكلەيدۇ، چېچىكى سۇس يېشىل رەڭدە، يۇمۇلاق كونۇسسىمان ئېچىلىدۇ، چېچەكنىڭ جىنسى پەرقلىق ياكى ئارىلاشما جىنسلىق بولىدۇ. مېۋىسى ياپىلاق ئېللىپس شەكىلدە بولىدۇ. مېۋىسىدىن مايى تارتقىلى بولىدۇ، مېۋىسى پۇراقلىق بولۇپ، ئالاھىدە سانائەت خام ئەشياسى ھېسابلىنىدۇ، قوۋزىقى «فراكسىن قوۋزىقى» دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ، جۈڭگو تىبابىتىدە قىزىتما قايتۇرىدىغان ئېسىل دورا.

كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن نۇرغا ئامراق، ئىسسىققا چىداملىق، سوغۇققا قارشى تۇرۇشى كۈچلۈك بولىدۇ، ياغمچى چىلىك، قۇرۇلمىسى زىچ بولۇپ، ئاسان سۇنۇپ كەتمەيدۇ، ئاسان قۇرت يېمەيدۇ. بۇ بىناكارلىق، توقۇمىچىلىق، ھەربىي، سانائەت ۋە ئۆي جاھازلىرى ياساشتىكى سۈپەتلىك ماتېرىيال ھېسابلىنىدۇ.

ھازىر بۇ يەردىكى كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن تازا ئاينىغان مەزگىل، ئورمانلىقتا مايسىلارمۇ، كۆچەتلەرمۇ، كىچىك دەرەخلەرمۇ، چوڭ دەرەخلەرمۇ بار بولۇپ، كۆپ ئەۋلاد بىللە ئۆسمەكتە، كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇننىڭ كاتتا جەمەتى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئۆلۈشىپ، مەڭگۈ ياشىرىپ تۇرىدۇ. كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇننىڭ ھاياتىي كۈچى ئىنتايىن كۈچلۈك، ئۇ قۇرغاقچىلىق يىللاردىمۇ بىخ چىقارغاندىن سىرت، كېسىلگەندىن كېيىن قالغان كۆتەكلىرىدىنمۇ 4 — 5 تۈپكىچە كۆچەتلەر بىخلىنىپ چىقىپ، خۇددى بامبۇكتەك تىك ئۆسىدۇ. مۇنداق كۈچلۈك ھاياتىي كۈچ ئورمانچىلىق ئالىملىرىنىڭ ئېتىبارىنى بېرىشىغا ئېرىشىپ، پەن تەتقىقات تۈرلىرىنىڭ بىرىگە ئايلاندى.

ئەتىياز، يازدا كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن ئورمانلىقى بىر تەبىئىي باغچا تۈسىگە كىرىپ، ھەر تەرەپتىن كەلگەن ساياھەتچىلەرنى كۈتۈۋالىدۇ. ئېگىز ئۆسكەن ئاق قىيىنلار، لىۋەن مەجنۇنتاللار، ئالتۇندەك چېچەكلىگەن جىگدىلەر، پورەكلەپ ئېچىلغان ئازغانلار، مېۋىسى تولغان جىغانلار، ھەسەن - ھۈسەندەك كىشىنىڭ زوقىنى قوزغايدىغان يۇلغۇنلار كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن ئورمانلىقىنىڭ زىننەتلەپ رەڭدار تۈسكە كىرگۈزىدۇ، ئۆركەشلەپ تۇرغان قاش دەريانىڭ ئورمانلىقتىن يىلاندەك تولغىشىپ ئېقىپ ئۆتىدۇ، بۇ مەنزىرە ئورمانلىقنى كىشىنى جەلپ قىلىدىغان جەزبىدار، شېئىرىي ھېسسىياتقا باي تۈسكە كىرگۈزىدۇ.

1983 - يىلى ئاپتونوم رايون كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن ئورمانلىقىنى تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى قىلىپ بېكىتتى، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن ئورمانلىقى ھازىر مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ساياھەتچىلەر ساياھەت قىلىدىغان مەنزىرىلىك جاي، يەرلىك ئامما بايرام ۋە دەم ئېلىش كۈنلىرى بېرىپ كۆڭۈل ئاچىدىغان ئارامگاھ بولۇپ قالدى.

3. ئاقتاش ئورمان باغچىسى

بۇ باغچا ناھىيە بازىرىنىڭ 22 كىلومېتىر شىمالىدىكى كۆگۈرچىن تېغىغا جايلاشقان، شەرق تەرىپى ئاقئۆزەن جىلغىسى، غەرب تەرىپى توغراسۇ، جەنۇب تەرىپى توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى، شىمال تەرىپى سەنتەي ئورمانچىلىق مەيدانى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ، ئومۇمىي كۆلىمى 180 كۋادرات كىلومېتىر، ئورمان ئومۇمىي زاپىسى 1 مىليون 240 مىڭ كۇب مېتىر، غۇلجا ئورمانچىلىق مەيدان ئورگىنى بۇرۇن ئاقتاشتا تۇرغان. ئورمانلىق دېڭىز يۈزىدىن 1005 مېتىر ئېگىزلىككە جايلاشقان، كىلىماتى تاغ رايونى كىچىك كىلىماتىغا تەۋە، تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، قىشتا ئىسسىق، يازدا سالقىن بولىدۇ، بۇ تومۇزدا ئىسسىقتىن پاناھلىنىشتا ساياھەت قىلىدىغان مەنزىرىلىك جاي ھېسابلىنىدۇ، ھۆل - يېغىن مىقدارى 400 مىللىمېتىر بولۇپ، ھۆل-يېغىن ئاساسلىقى 6 — 7 - ئايلارغا مەركەزلەشكەن. قىشلىق قىرو 5 - ئايدا، دەسلەپكى قىرو 9 - ئايدا چۈشىدۇ، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلى 180 كۈن ئەتراپىدا بولىدۇ، ئورمان رايونىنىڭ بايلىقى مول بولۇپ، قويۇق ئۆسىدىغان شەمشادتىن سىرت، تاغ تېرىكى، تاغ سۆگىتى، ئاق قىيىن قاتارلىق 20 نەچچە خىل دەرەخ تۈرى بار. 1982 - يىلى ياۋا ئالمىنى ئۇلاش ئارقىلىق 4000 تۈپتىن ئارتۇق سىبىرىق مارشال، كۆك ئالمىلار مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۇلاندى، ئۇلارنىڭ مېۋىلىرى تاتلىق ھەم يېيىشلىك بولۇپ چىقتى. بۇ ئورمان باغچىسىدا جۇڭغارىيە تايغان بۇغىسى، ئۇلار، سۇغۇر، تاغ ئۆچكىسى، ياۋا توشقان قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار بار، قانتېپەر، سوغىگۇل مالىنا قاتارلىق دورىلىق ئۆسۈملۈك بار.

ئاقتاش ئورمان باغچىسىنىڭ رايونى كەڭ كەتكەن، تاشلىرى ئالاھىدە بولۇپ، بەزىلىرى تاغدىن سۈرەن سېلىپ چۈشۈۋاتقان يولۇاسقا، بەزىلىرى سۇدا ئۈيناۋاتقان پىل بالىسىغا، بەزىلىرى ئىستىقامەتتە ئولتۇرغان راھىبقا، بەزىلىرى قىلىچ ئوينىتىپ تۇرغان چەۋەندازغا، بەزىلىرى چوڭ تەشتەك مەنزىرىسىگە، بەزىلىرى جىلۋە قىلىپ تۇرغان ساھىپجامالغا ئوخشايدۇ. كونا مەيدان ئورگىنىغا يېقىن ئەتراپتا شارقىراتما بولۇپ، ئورمانلىق ئارىسىدا كۆزگە ئالاھىدە چېلىقىپ تۇرىدۇ، بۇ يەردىكى دەرەخلەر خىلمۇخىل بولۇپ، يېشىل شاخلار چۆگىلەپ، تۆۋ شاخلار ئەركىن ئۆسۈپ، بەئەينى ھېسسىياتچان مېھماندوست قىزچاققا ئوخشايدۇ. مەيدان ئورگىنىدا ساياھەتچىلەر تۇرىدىغان بىرنەچچە ئېغىز ئۆي بار، قاتناش قولايلىق بولۇپ، تاشيول بىلەن ناھىيە بازىرىغا بىۋاستە بارغىلى بولىدۇ، ھازىر ساياھەت مەنزىرە نۇقتىسى قۇرۇلۇپ بولدى، ھەر يىلى ئەتىياز، ياز ۋە كۈزدە تەرەپ - تەرەپتىن كەلگەن ساياھەتچىلەر كۆتۈۋېلىنىدۇ.

يىگىرمە ئىككىنجى قىسىم

سەھىيە، تەنتەربىيە

يىگىرمە ئىككىنچى قىسىم

سەھىيە، تەنتەربىيە

I باب

سەھىيە

چىلك سۇلالىسى دەۋرىدە، غۇلجا ناھىيىسىدە رەسمىي داۋالاش ئاپپاراتى يوق ئىدى. يېزا - قىشلاقلاردا دوختۇر ئاز، دورا كەمچىل بولۇپ، ئامما بەزى سەيياره تېۋىپلارغا كېسەل كۆرسىتەتتى. چېچەك، قىزىل، بەزگەك قاتارلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر يامراپ خەلق ئاممىسىنىڭ سالامەتلىكىگە ئېغىر زىيان سالاتتى. چىلك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، ناھىيە بازىرىدا خۇسۇسىي سودىگەرلەر پاي قوشۇپ ئاچقان جۇڭگو تىبابىتى دورا دۇكىنى بارلىققا كەلدى. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) غا كەلگەندە ئاندىن ناھىيە بازىرىدا ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى تۇنجى دوختۇرخانا بارلىققا كەلدى. 1949 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندا ناھىيىدىكى يېزا - قىشلاقلاردا ھازىرقى ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسىغا جايلاشقان ئالتىئۇي دېگەن يەردە بىر ئامبۇلاتورىيە بار ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى داۋالاش - سەھىيە، ساقلىق ساقلاش ئىشلىرىغا ئەھمىيەت بەردى، 1951 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى قۇردى، 1952 - يىل غۇلجا ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى، شۇنىڭدىن كېيىن يېزا - بازار، مەيدانلاردا سەھىيە، داۋالاش، يۇقۇمدىن ساقلىنىش ئاپپاراتلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. 1987 - يىل 7 - ئايدا يەنە ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ جۇڭگو تىبابىتى بۆلۈمى ئايرىپ چىقىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى. سەھىيە - داۋالاش تېخنىكا كۇچى ئۇزلۇكسىز كۇچەيدى، يۇقۇمدىن ساقلىنىش، ساقلىق ساقلاش تەدبىرلىرى كۇنسايىن مۇكەممەللەشتى. ناھىيە بويىچە سەھىيە خادىملىرى داۋالاش - ساقلىق ساقلاش ئىشلىرىنى ئۆلچەملەشتۇرۇش ۋە «يېزا باشلانغۇچ دەرىجىلىك سەھىيە ساقلىق ساقلاشنى مەركەز قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىنى يېتەكلەپ، رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ «ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىپ، كېسەللىكنى ئازايتىش»، «ئالدىنى ئېلىش بىلەن داۋالاشنى ئۆز ئارا بىرلەشتۇرۇش» دېگەن فاكتىپىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنى زور كۇچ بىلەن قانات يايدۇرۇپ، ئىچىملىك سۇنى ياخشىلاپ، سۇنى تىزگىنلەشتە چىلك تۇرۇپ، زىياندىاشلارنى يوقىتىپ، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، كۆرۈنەرلىك نەتىجىگە ئېرىشتى.

ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى پۈتۈن ناھىيىنىڭ داۋالاش مەركىزى بولۇپ، 1989 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە «مەدەنىي دوختۇرخانا» بولدى؛ ناھىيىلىك جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسى ناھىيە بويىچە جۇڭگو تىبابىتى- جۇڭگو تىبابىتى دورىگەرلىكى جەھەتتە ئوقۇتۇش - تەتقىقات بازىسى بولۇپ قالدى؛ ناھىيىلىك سەھىيە، يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى ئۇزۇندىن بۇيان ناھىيە، يېزا، كەنتتىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك داۋالاش - سەھىيە تورىدىكى رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، كېسەللىكنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ داۋالاشنى كۈچەيتىپ، تۈرلۈك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ يۈز بېرىش نىسبىتىنى سەھىيە مىنىستىرلىكى تەلەپ قىلغان كۆرسەتكۈچ ئىچىدە تىزگىنلىدى، بەزى كېسەللىكلەرنى يوقاتتى. ناھىيىنىڭ سەھىيە خىزمىتى پۈختا، ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك بولۇپ، سەھىيە مىنىستىرلىكىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشتى، كۆپ قېتىم ئاپتونوم رايون، ئوبلاست ۋە ئۆلكىلەت بويىچە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە ھەر دەرىجىلىك سەھىيە - داۋالاش ئاپپاراتى 25كە، كېسەل كارىۋىتى 519غا، داۋالاش ۋە پەرۋىش خادىمى 650 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇراچ ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرىلار 92؛ كەنت شىپاخانىسى 147، يېزا - كەنت دوختۇرى ۋە سانىتار 300.

§ 1 . ئاپپاراتلار

1. باشقۇرۇش ئاپپاراتى

ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى مىنگو دەۋرىدە غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مۇستەقىل سەھىيە مەمۇرىي ئاپپاراتى تەسىس قىلىنغانىدى، داۋالاش - سەھىيە خىزمىتىنى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بىر تۇتاش باشقۇراتتى، ئامما‌ۋى تازىلىق خىزمىتىنى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قوشۇمچە باشقۇراتتى. 1951 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت - ماارىپ - سەھىيە بۆلۈمى قۇرۇپ، مەخسۇس بىر رەھبەرنى سەھىيە خىزمىتىنى باشقۇرۇشقا قويدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماارىپ - سەھىيە ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماارىپ - سەھىيە بۆلۈمىنى ئۆتكۈزۈۋالدى. 1973 - يىل 1 - ئايدا مەدەنىيەت - ماارىپ - سەھىيە ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مەدەنىيەت - ماارىپ - سەھىيە بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1975 - يىل 1 - ئايدا مەدەنىيەت - ماارىپ - سەھىيە بۆلۈمىدىن سەھىيە بۆلۈمى ئايرىپ چىقىلىپ، سەھىيە ئىدارىسى دەپ ئاتالدى، 6 خادىمى بار بولدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسىدە سەھىيە مەمۇرىيىتى، كادىرلار، مالىيە، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش - ساقلىق ساقلاش، ھۆججەت - ماتېرىيال بېسىشتىن ئىبارەت 5 ئىشخانا بار بولدى. 1990 - يىلى ئىدارىدىكى كادىر 15 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىدارە باشلىقى بىر، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بىر.

ناھىيىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى بۇ كومىتېت 1953 - يىل قۇرۇلدى، مۇدىرلىقنى ھەر نۆۋەتلىك ھۆكۈمەتنىڭ سەھىيە خىزمىتىگە مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىمى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى، ئالاقىدار تارماقلارنىڭ رەھبەرلىرى كومىتېتنىڭ ئەزاسى بولدى، كومىتېت ئىشخانىسى سەھىيە ئىدارىسىدە تەسىس قىلىنىدى، ئىشخانا مۇدىرلىقىنى سەھىيە ئىدارىسىنىڭ مەسئۇلى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى، بىر مەخسۇس مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە رايون، يېزىلاردىمۇ مۇناسىپ ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، رايون - يېزا باشلىقلىرى گۇرۇپپا باشلىقى بولدى.

1960 — 1962 - يىلىغىچە ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتىنىڭ خىزمىتى توختاپ قالدى،

1963 - يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىلى ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى ئىشخانىسىنىڭ خادىمى 3كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس مۇدىر بار.

ناھىيىلىك يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى بۇ گۇرۇپپا 1976 - يىلى قۇرۇلدى، گۇرۇپپا باشلىقلىقىنى ھەر نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ سەھىيە خىزمىتىگە مەسئۇل مۇئاۋىن شۇجىسى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى. ئىشخانا سەھىيە ئىدارىسىدا تەسىس قىلىندى، سەھىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئىشخانا مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى، 2 — 3 كىچە مەخسۇس مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى.

2. ناھىيە دەرىجىلىك داۋالاش - تىببىي دورىگەرلىك ئاپپاراتلىرى

دورىخانا 30 - يىللارنىڭ باشلىرىدا، غۇلجا ناھىيە بازىرىدا دېتەپىيى، تەيخېتاك، فۇچېڭخې، يۈتەيخۇ، تۆڭجىتاك قاتارلىق بىر نەچچە دورىخانا بولسىمۇ، كۆپىنچىسىنىڭ كۆلىمى كىچىكرەك، تىجارەت ۋاقتى قىسقا بولۇپ، مەبلەغ يېتىشمەي داۋاملىق ئېچىش ئىمكانىيىتى بولمىغانلىقتىن، ئارقا - ئارقىدىن باشقا كەسىپكە ئۆزگەرتىلدى، كېيىن تۆڭجىتاك دورىخانىسى ساقلىنىپ قالدى، دۇك ئەپەندى دۇكاندا ئولتۇرۇپ كېسەل كۆردى، ياك جىچاۋ، جۇ خېڭچۈن، لى تۆڭخې دورىخانىنىڭ پايچېكى ئىدى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936-يىلى) كۆرەدىكى دېشىنتاك دورىخانىسى غۇلجا ناھىيە بازىرىغا كۆچۈپ كەلدى، ئورنى جەنۇبىي شىنخۇا يولى (غۇلجا شەھىرىنىڭ ھازىرقى شەرقىي شىنخۇا يولى) نىڭ شەرقىدىكى چوڭ كوچىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان بولۇپ، شىمالغا قارايدىغان 3 ئېغىز دۇكانىنى ئىجارىگە ئالغانىدى. ئارقا ھويلىسىدا يەنە بىر قانچە ئېغىز ئۆي بار بولۇپ، سول تەرىپى «سەنسەن» تىياتىرخانىسى (ھازىرقى غۇلجا شەھەرلىك ئامما ئۇيۇشمىسى كىنوخانا) غا ياندىش، ئوڭ تەرىپى شىنخۇا ناخشا - ئۇسسۇل سەھنىسى بىلەن قوشنا ئىدى، ئۇدۇلدىكى شىمالىي كوچىدا تۆڭجىتاك دورىخانىسى بار ئىدى. دېشىنتاك دورىخانىسىنىڭ ئاساسلىق دۇكىنى كۆرەدىن غۇلجا ناھىيە بازىرىغا كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن كۆرەدىكى كونا دورا دۇكىنى ساقلاپ قېلىنىپ دورا پىششىقلاش - ياساش دۇكىنى قىلىنىپ، ئىلگىرىكىگە ئوخشاشلا تۇرلۇك دورىلارنى تەييارلاپ بازارنى تەمىنلىدى، دورا ماتېرىياللىرى سەرخىل، سۈپىتى ياخشى، باھاسى مۇۋاپىق بولۇشتەك ئارتۇقچىلىقىنى ئىزچىل ساقلاپ كەلدى. بۇ دورىخانا شۇ چاغلاردا غۇلجا ناھىيە بازىرى بويىچە مەبلىغى يېتەرلىك، ئەھلىي كۆچى ئەك كۆچلۈك دورىخانا ئىدى. شۇ چاغلاردا يېڭىدىن ئېچىلغان دورىخانىلاردىن يەنە فۇشىڭتاك دورىخانىسى بار ئىدى، ئۇنىڭ خوجايىنى فۇلىيەنشەن ئىدى. يۈتەيخۇ دورىخانىسىنىڭ ئەسلىدىكى دوراپۇرچى گۇك خۇاچياۋ كەسپىنى ئۆزگەرتىپ دۇكاندا تۇرۇپ كېسەل كۆردى. ئۇنىڭدىن باشقا ياۋ يۈڭخې، جاك جېيۈلارمۇ كەينى - كەينىدىن دېشىنتاكدىن چېكىنىپ چىقىپ ئۆز ئالدىغا جۇڭگو تىبابىتى دورا دۇكىنى ئاچتى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتىلىغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى چوڭ - كىچىك دورا دۇكانلىرى تىجارىتىنى ئاساسىي جەھەتتىن توختاتتى.

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) جاك جىجۇك شىنجاڭنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولغاندىن كېيىن، دېشىنتاك، تۆڭجىتاك، فۇشىڭتاك دورىخانىلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەمدە تىجارەت باشلىدى. دېشىنتاك دورىخانىسى كۆرەدىكى تىجارەت نۇقتىسىنى تاقۇۋېتىپ، مەخسۇس غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى جۇڭگو تىبابىتى دورىخانىسىنى ئاچتى؛ فۇشىڭتاك دورىخانىسىنىڭ خوجايىنى فۇ لىيەنشەن ئۆلگەندىن كېيىن، ئوغلى فۇ شىرۇي تىجارەتنى داۋاملاشتۇرۇپ تېۋىپلىق قىلىپ، فۇشىڭتاك دورىخانىسىنى بىر ئامال قىلىپ يۈرۈشتۇردى؛ تۆڭجىتاك دورىخانىسىنىڭ خوجايىنى جۇ خېڭچۈن، ياك جىچاۋ، لى تۆڭخېلار كەينى - كەينىدىن ۋاپات بولغاندىن كېيىن تىجارەت ئىشلىرىنى جۇ خېڭچۈننىڭ ئاكىسى جۇ خېڭتەي باشقۇردى، لېكىن ئۇزاق ئۆتمەي جۇ خېڭتەي يەنە دۇكاندىكى مال - مۇلۇكلەرنى كىم ئارتۇق قىلىپ سېتىۋەتتى. بۇ دورىخانىنىڭ يېڭى خوجايىنى دورىخانىنىڭ

ئامىنى جۇشىنىتالاك دەپ ئۇزگەرتىپ، دېشىنىتالاك دورىخانىسىدىكى شۇ دېمىلاك ئەپەندىنى دۇكاندا كېسەل كۆرۈپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدى؛ ياۋ يۇكچې ئاچقان دورىخانىنى لى شاۋنەن ئىسمىلىك ھۆكۈمەت دوختۇرى ئۇنتكۇزۇۋېلىپ ئاچتى. دورىخانىنىڭ نامىنى فۇجىتالاك دەپ ئۇزگەرتتى، بۇ، غۇلجا ناھىيە بازىرىدا شەخسى ئاچقان تۇنجى ئامبۇلاتورىيە ئىدى. بۇ ھۆكۈمەت دوختۇرى غەربچە داۋالاش دوختۇرى بولۇپ غەربچە دورا بىلەن كېسەل داۋالىغاندىن سىرت، يەنە جۇڭگو تىبابىتىدىكى ئۆسۈملۈك دورىلارنىمۇ قوشۇپ كېسەل داۋالايتتى، ئىزدەپ كېلىپ كېسەل كۆرسىتىدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. ئۇ چاغلاردا ياسالغان غەربچە دورىلارنىڭ كۆپىنچىسى سۈلفامىد تۇرىدىكى دورىلار بولۇپ، ئاساسەن ھۆكۈمەت دورىخانىسى تەمىنلەيتتى (ھۆكۈمەت دورىخانىسى مىنگونىڭ 31 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئورنى ھازىرقى غۇلجا شەھىرىدىكى ئىلى تىياتىرخانىسىنىڭ ئارقا كوچىسىدا ئىدى)، يېڭىدىن ئېچىلغان جۇڭگو تىبابىتى دورا دۇكىنىدىن شىرىنتالاك دۇكىنى بار ئىدى، ئۇنىڭ خوجايىنى جاك جېيۇ ئىدى. كۇرەدىكى گۇاڭجىتالاك دورىخانىسىمۇ غۇلجا ناھىيە بازىرىغا كۆچۈپ كەلدى، خوجايىنى لىيۇلاڭسەي ئىدى. شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغان دەسلەپكى مەزگىلگە قەدەر، غۇلجا ناھىيە بازىرىدا 100 نەچچە جۇڭگو تىبابىتى دورىخانىسى بار ئىدى. يۇقىرىدا ئېيتىلغان دورىخانىلاردىن باشقا فۇجۇتالاك دورىخانىسىنىڭ دۇكان دوختۇرى لى شاۋنەن بىلەن ۋالاك داۋشىلاك يەنە شېرىكلىشىپ باۋئېركالاك تىبابەتچىلىك دورىگەرلىك كوپېراتىپى قۇردى، ئۇنىڭدىن باشقا جى جۇڭشىياك جۇڭگو تىبابىتى ئامبۇلاتورىيىسى ۋە سۇلاك گۇاڭجۇن جۇڭگو تىبابىتى ئامبۇلاتورىيىسى بار ئىدى.

مىنگو دەۋرىدە غۇلجا ناھىيە بازىرىدا يەنە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى دوختۇرخانىدىن بىر بار ئىدى.

ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى　بۇ دوختۇرخانا 1952 - يىل قۇرۇلدى، ئۇ چاغدا غۇلجا ناھىيىلىك خەلق شىپاخانىسى دەپ ئاتىلاتتى، ئورنى ھازىرقى غۇلجا شەھىرىدە ئىدى، 25 خىزمەتچى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە تىببىي خادىم 19، مەمۇرىي خادىم 6، شىپاخانا ئىلى ۋىلايەتلىك سەھىيە باشقارمىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىدى. 1954 - يىلى ناھىيىلىك شىپاخانا ناھىيە بازىرى جىلىلىيۇزىدىكى دۆڭمەھەللە يولىنىڭ شىمالىي قىسمىنىڭ شەرقىي قاسىتىغا كۆچۈپ كەلدى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 54 مو كېلەتتى، كېسەك ياغاچ قۇرۇلمىلىق 7 ئېغىزلىق ئۆي بار ئىدى، ئۆيلەرنىڭ كۆلىمى 100 كۋادرات مېتىردىن ئارتۇق ئىدى، ئامبۇلاتورىيىلا بار ئىدى، ئۇ دىئاگنوز قويۇش ئۆيى، دورىخانا، ئوكۇل سېلىش ئۆيىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئادەتتىكى ئامبۇلاتورىيىلىك داۋالاش خىزمىتىنى قانات يايدۇراتتى. بۇ مەزگىلدە شىپاخانىدا 17 تىببىي خادىم بار ئىدى.

1956 - يىلى ناھىيىلىك خەلق شىپاخانىسى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماارىپ - سەھىيە ئىدارىسىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىگە ئۆتتى، خادىمى 30غا يەتتى. 1957 - يىلى ناھىيىلىك شىپاخانا لابوراتورىيە قۇردى، كېسەل كارۇتتى 15كە يەتتى. 1963 - يىلى دوختۇرخانا ناھىيە بازىرىدىكى مەدەنىيەت يولىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى پارتىيە مەكتىپىنىڭ جەنۇبىغا كۆچۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن نامى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، كۆلىمى 36 مىڭ كۋادرات مېتىر بولۇپ، 500 كۋادرات مېتىر ئامبۇلاتورىيە ئۆيى يېڭىدىن سېلىندى. دوختۇرخانىدا ئىچكى بۆلۈم، بالىلار بۆلۈمى، تاشقى بۆلۈم، ئاياللار بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، كېسەلخانا بۆلۈمى، ئامبۇلاتورىيە بۆلۈمى دەپ 2 قىسىمغا بۆلۈندى. 1967 - يىلى دوختۇرخانا ئامبۇلاتورىيىسىنىڭ ئۆيلىرى 850 كۋادرات مېتىرغا، كېسەلخانا كۆلىمى 112 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، كلىنىكىلىق بۆلۈملىرىدىن ئىچكى بۆلۈم، تاشقى بۆلۈم، ئاياللار بۆلۈمى، بالىلار بۆلۈمى، بەش ئەزا بۆلۈمى، جۇڭگو تىبابىتى ۋە رېنتگېن بۆلۈمى، تەكشۈرۈش بۆلۈمى، دورىگەرلىك بۆلۈمى قاتارلىق 9 بۆلۈم كۆپەيتىلدى، دوختۇرخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 42گە يەتتى. 1970 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. 1974 - يىلى ناھىيىلىك دوختۇرخانا ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ،

دوختۇرخانا باشلىقى، مۇئاۋىن دوختۇرخانا باشلىقى مەسئۇل بولۇش تۇزۇمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1979 - يىلى دوختۇرخانىدا 3 كىشىدىن تەركىب تاپقان پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1981 - يىلى خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 1243 كۋادرات مېتىرلىق ئامبۇلاتورىيە، 30 كۋادرات مېتىرلىق دېزىنفېكسىيە ئۆيى سېلىندى. 1982 - يىلى جۇڭگو تىبابىتى بۆلۈمى (جۇملىدىن ئامبۇلاتورىيە ۋە جۇڭگو تىبابىتى دورىخانىسى) كۆپەيتىلدى. جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسى 6گە يەتتى. 1984 - يىلى ئۈيغۇر تىبابىتى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1985 - يىلى 675 كۋادرات مېتىرلىق 3 قەۋەتلىك دورا ياساش بىناسى ۋە 2350 كۋادرات مېتىرلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر تۇرالغۇ ئۆيى سېلىندى. 1987 - يىلى 600 كۋادرات مېتىرلىق تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمى ۋە ئۈيغۇر تىبابىتى بۆلۈمىنىڭ كېسەلخانىسى پۈتكۈزۈلدى. 1988 - يىلى سېلىنغان 624 كۋادرت مېتىرلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمىنىڭ كېسەلخانا بىناسى پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى. 1989 - يىلى 750 كۋادرات مېتىرلىق ئۇنىۋېرسال كېسەلخانا بىناسى، 523 كۋادرات مېتىرلىق 2 قەۋەتلىك ئىچكى بۆلۈم، بالىلار بۆلۈمىنىڭ كېسەلخانىسى ۋە 1991 - يىل سېلىنغان 1056 كۋادرات مېتىرلىق 3 قەۋەتلىك تۇغۇت بۆلۈمىنىڭ كېسەلخانا بىناسى ئىشلىتىلىشكە تاپشۇرۇلدى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 140قا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تېببىي خادىم 109 بولۇپ، 77.9% نى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە كاندىدات مۇدىر ۋراچ بىر، مەسئۇل ۋراچ (پراۋىزور، سېستىرا) 21، كېسەلخانا ۋراچى (پراۋىزور، سېستىرا، لابورانت، ئاتوشېر) 49، فېلدشېر (فارماتسېپ، يارىدەمچى سېستىرا، يارىدەمچى ئاكۇشېر) 20، پەرۋىش خادىمى 19. ئاز سانلىق مىللەت (جۇملىدىن ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ، شىبە، مانجۇ) ئىشچى - خىزمەتچى 87 بولۇپ، دوختۇرخانىدىكى ئومۇمىي ئىشچى- خىزمەتچىنىڭ 62.1% نى ئىگىلەيدۇ. ئامبۇلاتورىيىدە ئىچكى بۆلۈم، تاشقى بۆلۈم، بالىلار بۆلۈمى، تۇغۇت بۆلۈمى، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمى، بەش ئەزا بۆلۈمى، فۇنكسىيە بۆلۈمى، رېنتگېن بۆلۈمى، خىمىيىلىك تەكشۈرۈش بۆلۈمى، ئۈيغۇر تىبابىتى بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان؛ كېسەلخانا بۆلۈمىدە تاشقى بۆلۈم، تۇغۇت بۆلۈمى، جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمى، بالىلار بۆلۈمى، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمى بار. ئۇنىڭدىن باشقا فىزىكىلىق داۋالاش، خىمىيىلىك تەكشۈرۈش، تەمىنات، دورا ئالماشتۇرۇش، دورا ياساش بۆلۈملىرى ۋە جۇڭگو تىبابىتى - غەرب تىبابىتى دورىخانىسىدىن 2سى بار. قوشۇمچە داۋالاش ئۈسكۈنىلىرىدىن ئېلېكتروكاردىئوگراممۇ، A، B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنلۇق دىئاگنوز ئاپپاراتلىرى، مېڭە ئېلېكتر ئېقىمى ئاپپاراتى ئىچكى بوشلۇق ئەينەكى بۆلۈملىرى بار. دوختۇرخانىنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 8000 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي خىزمەت ئۆيى 4800 كۋادرات مېتىر.

ناھىيىلىك جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسى بۇ 1987 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ جۇڭگو تىبابىتى بۆلۈمىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، جېلىلىيۈزى بازارلىق دوختۇرخانىنىڭ قوشۇۋېلىش بىلەن جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسى بولۇپ قۇرۇلغان. ئورنى جېلىلىيۈزى بازىرىدىكى دۆڭمەھەللە يولىنىڭ شەرقىي يان تەرىپىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان، كۆلىمى 17.5 مو. بۇ دوختۇرخانىدا ئۇنىۋېرسال ئامبۇلاتورىيە ۋە كېسەلخانا تەسىس قىلىنغان بولۇپ، دائىم كۆرۈلىدىغان ۋە كۆپ قوزغىلىدىغان كېسەللەرنى داۋالايدۇ. جۇڭگو تىبابىتى كەسپىنى ئاساس قىلغاندىن باشقا، جېلىلىيۈزى بازارلىق دوختۇرخانىنىڭ فۇنكسىيىسى داۋاملىق ساقلاپ قېلىنغان. جېلىلىيۈزى بازىرى تەۋەلىكىدىكى رايونلار ۋە موللىتوختىيۈزى يېزىسى (1990 - يىلغىچە) نىڭ يۇقۇمدىن ساقلىنىش، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش قاتارلىق سەھىيە مەمۇرىيىتى خىزمىتىنىمۇ ئۈستىگە ئالغان.

جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە 28 ئىشچى - خىزمەتچىسى، 120 مىڭ يۈەنلىك تۇراقلىق مۇلكى، 700 كۋادرات مېتىرلىق كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيى، 30 مىڭ يۈەنلىك تۇراقسىز مەبلىغى بار ئىدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە جۇڭگو تىبابىتى دۆلەت، كوللېكتىپتىن ئىبارەت كۆپ

تەرەپتىن توپلىغان مەبلەغتىن پايدىلىنىپ، 2300 كۇادرات مېتىرلىق ئامبۇلاتورىيە ۋە كەسپىي خىزمەت ئۆيى، 240 كۇادرات مېتىرلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتىقى سالدى ۋە رېمونت قىلدى. بىر قىسىم چوڭ - چوڭ داۋالاش ئوسكۇنىلىرىنى سېتىلدى. دوختۇرخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 49غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 40، جۈملىدىن جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرى 15، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 9، باشلانغۇچ 2 - دەرىجىلىكلەر 10، باشلانغۇچ 1 - دەرىجىلىكلەر 21، داۋالاش بۆلۈملىرىنى تەسىس قىلىشتا جۇڭگو تىبابىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى گەۋدىلەندۈرۈلدى. ئامبۇلاتورىيىدە ئىچكى بۆلۈم، تاشقى بۆلۈم، بالىلار بۆلۈمى ۋە بەش ئەزا بۆلۈمى، تېرە كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، يېڭە بىلەن داۋالاش - ئۇۋۇلاپ داۋالاش بۆلۈمى بار؛ كېسەلخانا بۆلۈمىدە ئىچكى بۆلۈم، بالىلار بۆلۈمى، تاشقى بۆلۈم، ئاياللار بۆلۈمى، مەقئەت - ئۇچەي كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئەرلەر كېسەللىكى بۆلۈمى بار. كارىۋات 40قا يېتىدۇ. قوشۇمچە داۋالاش بۆلۈمىدىن رېنتگېن، ئىقتىدار (B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنى ئاپپاراتى، ئېلېكتروكاردىئوگراممىا)، بىئو-خىمىيىلىك تەكشۈرۈش، فىزىكىلىق داۋالاش، ئوپېراتسىيە، تەمىنات بۆلۈمى قاتارلىق بۆلۈم - ئىشخانىلار ۋە جۇڭگو تىبابىتى، غەرب تىبابىتى دورىخانىلىرى بار. فۇنكسىيىلىك تارماقلاردىن كېسەل تارىخى ئىشخانىسى، داۋالاش ئىشلىرى بۆلۈمى، مالىيە - ستاتىستىكا، مەمۇرىيەت ئىشخانىسى، خوجۇلۇق - ئارقا سەپ قاتارلىقلار بار.

ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى بۇ پونكىت 1973 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ يۇقۇمدىن ساقلىنىش - ساقلىق ساقلاش بۆلۈمىدىن ئايرىلىپ چىقىپ قۇرۇلغان، ئورنى جېلىلىيۈزى بازىرى «مەدەنىيەت» يولىنىڭ شەرقىي يېنى، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ شىمالىي تەرىپىدە، كۆلىمى 10 مو كېلىدۇ، 270 كۇادرات مېتىرلىق خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئىشخانا ۋە كەسپىي خىزمەت ئىشخانىسى بار. پونكىت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە 17 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى، يۇقۇمدىن ساقلىنىش بۆلۈمى (تۇرلۇك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ئىشلىرىنى قانات يايدۇرىدۇ) تەكشۈرۈش بۆلۈمى (يېمەك - ئىچمەك ۋە مۇلازىمەت كەسپىي خادىملىرى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈرۈش، جىگەرنىڭ ئىقتىدارىنى - قارشىلىق كۆچىنى خىمىيىلىك تەكشۈرۈش، B تىپلىق جىگەر يالۇغىنى 5 تۈر بويىچە تەكشۈرۈش، يېمەكلىكنى كارانتىن قىلىش قاتارلىقلارنى قانات يايدۇرىدۇ)، يەنە مەمۇرىيەت، ئارقا سەپ بۆلۈمى قاتارلىقلار بار. 1981 - يىلى تەشۋىقات تەلىم - تەربىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1983 - يىلى يېمەكلىك تازىلىقىنى نازارەت قىلىش بۆلۈمى، يەرلىك كېسەللىكلەر بۆلۈمى قۇرۇلدى (بۇ بۆلۈمدە باش تەمرەتكىسى، يەرلىك پوقاق، بەزگەك كېسىلى، ئۇچەي پارازىت قۇرۇتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش، چۇما كېسىلىنى كۆزىتىپ ئالدىنى ئېلىش قاتارلىق تۈرلەر بار).

1986 - يىلى تۈبېركۇلىيۇز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش بۆلۈمى جۈملىدىن ئامبۇلاتورىيە (بىمارلارنى پەرۋىش قىلىش)، رېنتگېن ئۆيى، لابوراتورىيە ئۆيى قاتارلىقلار قۇرۇلدى.

1990 - يىلى پونكىتنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 2280 كۇادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي خىزمەت ئۆيى 1230 كۇادرات مېتىر (780 كۇادرات مېتىرلىق 3 قەۋەتلىك تەكشۈرۈش، تۈبېركۇلىيۇز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش بىناسىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، قوشۇمچە ئۆي 460 كۇادرات مېتىر، ئائىلىلىكلەر تۇرالغۇسى 1000 كۇادرات مېتىر. پونكىتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 53 (6 مىللەتتىن تەركىب تاپقان) كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر مەسئۇل دوختۇرى 7، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنى داۋالىغۇچى تېخنىك ۋە تېخنىكا خادىمى 25، ئۇنۋانى يوق تېخنىكا خادىمى 4، باشقا خادىم 17.

ناھىيىلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى 1956 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدا ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1972 - يىلى ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى قۇرۇلدى، قارىمىقىدا 3 كىشىدىن تەركىب تاپقان ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش

گۈرۈپپىسى تەسىس قىلىندى، 1976 - يىلى بۇ گۈرۈپپا بۇلۇمگە ئۆزگەرتىلدى. 1988 - يىلى بۇ بۇلۇم ئايرىپ چىقىلىپ پونكىت بولۇپ قۇرۇلدى، 12 خىزمەتچىسى بار بولدى. ئۇ چاغلاردا كەسپىي خىزمەت ئۆيى بولمىغاچقا، ۋاقتىنچە ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتىدىن 3 ئېغىز ئۆينى ئارىيەت ئېلىپ ئادەتتىكى كەسپىي خىزمەتلەرنى قانات يايدۇردى. ھامىلدارلارنى يېگى ئۇسۇلدا تۇغدۇرۇش ئاساس قىلىنغان ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتى ۋە يېزىلاردىكى تۇغۇت ئانىلىرىنى تەربىيىلەش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 1989 - يىلى ناھىيىلىك ئانا- بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتىنىڭ 3 قەۋەتلىك كەسپىي خىزمەت بىناسى سېلىنىشقا باشلىدى، 1991- يىلىنىڭ بېشىدا ئىشلىتىلىشكە تاپشۇرۇش پىلانلاندى.

1990 - يىلى پونكىتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 18گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا ۋە ئالىي دەرىجىلىك سەھىيە تېخنىكا خادىمى 13 (جۈملىدىن كاندىدات مۇدىر ۋراچ بىر، مەسئۇل ۋراچ 3، ۋراچ 6، فېلدشېر يەنى ئاكۇشېر 3، باشقا خادىم 5). پونكىتتا مەۋرىيەت، ئاياللار - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش بۆلۈم - ئىشخانىلىرى بارلىققا كەلدى.

ناھىيىلىك تىببىي دوراۋ شىركىتى 1971 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك تىببىي دوراۋ شىركىتى قۇرۇلدى، ئورنى غۇلجا ناھىيە جېلىلىيۇزى بازىرى جېلىلىيۇزى چوڭ كوچىسىنىڭ جەنۇبىنىڭ ئوتتۇرىسىدا. شىركەت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئىككىلا خىزمەتچى بولۇپ، شىركەت ئوبلاستلىق تىببىي دوراۋ شىركىتىگە قارايتتى. شىركەتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 1974 - يىلى 20گە، 1982 - يىلى 27گە يەتتى. شىركەت قارمىقىدا چۈلۈقاي بۇغا فېرمىسى قۇرۇلدى. 1983 - يىلى دوراۋ شىركىتى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا تەۋە بولدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتىغا ئايرىپ بېرىلدى. 1987- يىلى «غۇلجا ناھىيىلىك تىببىي دوراۋ باشقۇرۇش ئىدارىسى» دېگەن ۋىۋىسكا قوشۇپ ئېسىلىپ، بىر يۈرۈش ئادەم، ئىككى ۋىۋىسكا ئېسىپ ئىشلىدى، ئۇ يەنىلا ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتىغا تەۋە بولدى. ھۆكۈمەتنىڭ تىببىي دورىچىلىق ئىشلىرىنى مەۋرىي جەھەتتىن باشقۇرۇش فۇنكسىيەسىنى يۈرگۈزدى. شۇ يىلى شىركەت 1030 كۋادرات مېتىرلىق 4 قەۋەتلىك خىزمەت ۋە تىجارەت ئۈنۈمۈرسال بىناسى سالدى.

1990 - يىلى شىركەتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 53كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 15، جۈملىدىن مەسئۇل ۋراچ 3، پراۋزور 2، فارماتسېپ بىر، جۈڭگو تىبابىتى پراۋزورى 2، خىمىيىلىك ئەينەك يارەمچى ئىنژېنېرى بىر، باشقىلار 5. شىركەت قارمىقىدا چۈلۈقاي بۇغا فېرمىسى ۋە بوغا مۇڭگۈزى پىششىقلاش زاۋۇتى بار، ئوچىئون، دۇڭمازار، ناھىيىلىك تىببىي دوراۋ شىركىتىدە بىردىن دوراۋ دۇكىنى بار.

3. يېزا - بازار، مەيدان - فېرما سەھىيە ئاپپاراتلىرى

ئوچىئون خۇيزۇ يېزىلىق شىپاخانا بۇ ئەسلى ئوچىئون خۇيزۇ ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە پونكىتى ئىدى. 1958 - يىلى «1 - ماي» گۈڭشې شىپاخانىسى دەپ، 1978 - يىلى ئوچىئون گۈڭشې شىپاخانىسى دەپ، 1984 - يىلى ئوچىئون يېزىلىق شىپاخانا دەپ ئاتالدى، تۇردى ئاخۇن (1956 — 1958) تۇنجى شىپاخانا باشلىقى بولدى.

مىنگونلۇق 37 - يىلى (1948 - يىلى) ئوچىئون خۇيزۇ يېزىسىنىڭ ئالتىنۇي كەنتىدە شەخسلەر 6 ئېغىز ئۆيى بار بىر داۋالاش ئورنى قۇردى. شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە 3 خادىم بار ئىدى. شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، 1950 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىپاخانا خادىمى 6 گە يەتتى (جۈملىدىن دوختۇر بىر، سېستىرا بىر، ئاكۇشېر بىر، يارەمچى دورىگەر بىر). دوراۋ ۋە داۋالاش ئۇسكۇنىلىرىنى ئوبلاستلىق دوستلۇق دوختۇرخانىسى تەمىنلىدى. 1958 - يىلى شىپخانا ئوچىئون كەنتىگە كۆچتى ۋە «1 - ماي» گۈڭشې شىپاخانىسى دەپ ئاتالدى، ئۇنىڭ ئورنى ھازىرقى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ يېنىدا ئىدى. 200 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان 9 ئېغىز كەسپىي خىزمەت ئۆيى، 7 تىببىي خادىم، 6000 يۈەن دوراۋ مەبلىغى

بار ئىدى. 1966 - يىلى 350 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان 15 ئېغىزلىق كەسپىي خىزمەت ئۈيى سېلىندى ۋە كېڭەيتىلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى 6 كەنت شىپاخانىسىدا داۋالاش ۋە پەرۋىش خادىملىرىدىن 12 سى بولۇپ، ئاساسلىقى يالاڭئاياغ دوختۇرلارنى تەربىيەلەش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 1986 - يىلى يېزىلىق شىپاخانا بىلەن يېزىلىق ھۆكۈمەت بىرلىكتە مەبلەغ توپلاپ ئالتىنچۇي كەنتىدە شۇبە شىپاخانا قۇردى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 5 مو بولۇپ، 430 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان كېسەلخانا ۋە ئامبۇلاتورىيە سالدى، بىر قىسىم دورا ۋە سايمانلار سەپلەندى، شۇبە شىپاخانىنىڭ خادىمى 10غا يەتتى، خىزمەت جەھەتتە ئۇنىۋېرسال ئامبۇلاتورىيە كەسپى ئاساس قىلىندى.

1990 - يىلى دوختۇرخانىنىڭ كەسپىي خىزمەت ئۈيى 1063 كۇادرات مېتىرغا يەتتى، دوختۇرخانىدا ئىچكى بۆلۈم، تاشقى بۆلۈم، ئاياللار بۆلۈمى، بالىلار بۆلۈمى، بەش ئەزا بۆلۈمى، تۇغۇت بۆلۈمى، جىددىي قۇتقۇزۇش ئۈيى بار بولدى. قوشۇمچە داۋالاش بۆلۈملىرىدىن رېنتگېن ئۈيى، B تىپلۇق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇن بۆلۈمى، لابوراتورىيە قاتارلىقلار بارلىققا كەلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 40قا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي ۋە ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەر 31 بولۇپ، تېخنىكا كۇچى نىسبەتەن كۇچلۇك. دائىم كۆرۈلىدىغان ۋە كۆپ كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش خىزمىتىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ ھەمدە ئادەتتىكى تاشقى كېسەل، تۇغۇت ۋە پىلانلىق تۇغۇت ئوپېراتسىيىسىنى مۇستەقىل قىلالايدۇ. داۋالاش ماشىنا. ئۇسكۇنىلىرى ۋە دېئاگنوز ئەسۋابلىرى تولۇق بولۇپ، ناھىيە بويىچە كۆلىمى ئەڭ چوڭ يېزا دەرىجىلىك دوختۇرخانا ھېسابلىنىدۇ.

پەنجىم يېزىلىق شىپاخانا بۇ ئەسلى 2 - رايونلۇق سەھىيە پونكتى ئىدى، 1955 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلغان، 1958 - يىلى نامى غالىبىيەت گۇڭشې شىپاخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن، 1978 - يىلى پەنجىم گۇڭشې شىپاخانىسى دەپ، 1984 - يىلى پەنجىم يېزىلىق شىپاخانا دەپ ئاتالدى، سۇنۇر تۇنجى شىپاخانا (پونكىت) باشلىقى بولدى.

شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئاقتۇپىگە جايلاشقان بولۇپ، 5 خادىمى، كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 6 ئېغىز ئۈيى بار ئىدى، ئامبۇلاتورىيە تەسىس قىلىنىپ، ئادەتتىكى داۋالاش پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللاندى.

1956 - يىلى شىپاخانا دادامتۇ ئاقتۇپە كەنتىگە كۆچۈرۈلدى، 1959 - يىلىنىڭ بېشىدا يەنە ئاقتۇپىگە كۆچۈرۈلدى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 8 مو. 1967 - يىلى شىپاخانا گۇڭشې باشقۇرۇش كومىتېتى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ يېنىغا كۆچۈرۈپ كېلىندى، 700 كۇادرات مېتىرلىق كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۈي سېلىندى، ئامبۇلاتورىيە بۆلۈمى بىلەن كېسەلخانا بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، شىپاخانىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 15كە، قارىمىقىدىكى كەنت سەھىيە پونكىتى 5 (جۈملىدىن «ئا» دەرىجىلىك سەھىيە پونكىتى 3) كە، كەنت دەرىجىلىك يۇقۇمدىن مۇداپىئە كۆرگۈچى ۋە ساقلىق ساقلىغۇچى خادىم 10غا يەتتى. يېزىلىق دوختۇرخانىدا 400 كۇادرات مېتىرلىق خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق ئامبۇلاتورىيە، كېسەلخانا سېلىندى، مۇقىم مۇلكى 700 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئامبۇلاتورىيە ئادەتتىكى داۋالاشتىن باشقا ئاساسىي قانلام يېزا - قىشلاقلاردا دائىم كۆرۈلىدىغان، كۆپ يۇز بېرىدىغان قىسمەن جاھىل كېسەللەر، ئادەتتىكى تاشقى كېسەل ئوپېراتسىيىسى، سۆڭەك كېسەللىكلىرى، سىرتقى زەخمىلىنىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى مۇستەقىل بىر تەرەپ قىلالايدۇ.

يېڭىتام يېزىلىق شىپاخانا بۇ ئەسلى 5 - رايونلۇق سەھىيە پونكىتى ئىدى، 1957 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلغان، 1959 - يىلى ئۇنىڭ نامى تەڭرىتاغ گۇڭشې شىپاخانىسى دەپ، 1978 - يىلى يېڭىتام گۇڭشې شىپاخانىسى دەپ، 1984 - يىلى يەنە يېڭىتام يېزىلىق شىپاخانا دەپ ئاتالدى، نۇرىك تۇنجى شىپاخانا (پونكىت) باشلىقى بولدى.

يېزىلىق شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئورنى يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جاي (پېگىتتام كەنتى) نىڭ يېنىدا بولۇپ، ئۇ چاغدا 4 ئىشچى ـ خىزمەتچى، 2 ئېغىز ئۆيى بار ئىدى، مەبلىغى 2000 يۈەنگىمۇ يەتمەيتتى، پەقەت ئامبۇلاتورىيىلىك كېسەل كۆرۈپ داۋالايتتى. 1964 ـ يىل 2 ئېغىز ئۆي سېلىندى، خىزمەتچىسى 7گە يەتتى. 1974 ـ يىلى يېزىلىق شىپاخانا خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ كۆچۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ قاراسۇ كەنتىگە كۆچۈرۈلۈپ يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ يان ئۈدۈلىغا جايلاشتى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 12 مو بولۇپ، شۇ يىلى 5000 كۈادرات مېتىرلىق كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق كەسپىي خىزمەت ئۆيى سالدى، ئىشچى-خىزمەتچىسى 11گە يەتتى. 1990 ـ يىلى شىپاخانىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 16گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەسئۇل ۋراچ 2، ۋراچ 2، فېلدشېر 2، باش سېستىرا بىر، سېستىرا 6، باشقىلار 3. ئۇنىڭغا 9 كەنت سەھىيە پونكىتى تەۋە بولدى.

ئونيار يېزىلىق شىپاخانا بۇ 1958 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئەينى چاغدا 4 ـ رايونلۇق سەھىيە پونكىتى دەپ ئاتالغانىدى، 1959 ـ يىلى ئىتتىپاق گۈڭشې شىپاخانىسى، 1978 ـ يىلى ئونيار گۈڭشې شىپاخانىسى دەپ ئاتالدى، 1984 ـ يىلى ئونيار يېزىلىق شىپاخانا دەپ ئۆزگەرتىلدى، ھېسابىدىن تۇنجى شىپاخانا (پونكىت) باشلىقى بولدى.

شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئورنى ئونيار كەنتىدە بولۇپ، شەخسىنىڭ 2 ئېغىز ئۆيىنى ئارىيەت ئېلىپ كەسپىي خىزمەت ئۆيى قىلغانىدى، 3 تىببىي خادىم بار ئىدى، 1969 ـ يىلى يەنە شەخسىنىڭ زېمىنىدىن بىر مو يەر ئېلىپ، 320 كۈادرات مېتىر كېلىدىغان كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق 12 ئېغىز ئۆي سېلىپ ئامبۇلاتورىيىدە ئادەتتىكى داۋالاش كەسپىنى قانات يايدۇردى. 1971 ـ يىلى شىپاخانا گۈڭشې باشقۇرۇش كومىتېتى تۇرۇشلۇق جاينىڭ غەربىگە كۆچۈپ كەلدى. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 15 مو بولۇپ، 500 كۈادرات مېتىر كېلىدىغان كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەرنى سالدى، تىببىي خادىم 18گە يەتتى. 1988 ـ يىلى يېزىلىق شىپاخانا مەبلەغ توپلاپ 400 كۈادرات مېتىر كېلىدىغان كېسەلخانا ۋە قوشۇمچە ئۆيلەرنى سالدى. 1990 ـ يىلى شىپاخانىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 21گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 3، ياشلانغۇچ 2 ـ دەرىجىلىكلەر 6، ياشلانغۇچ 1 ـ دەرىجىلىكلەر 6. دوختۇرخانىدا ئامبۇلاتورىيە ۋە كېسەلخانا بۆلۈمى تەسىس قىلىنىدى، جۇڭگو تىبابىتى، غەرب تىبابىتى، ئىچكى بۆلۈم، تاشقى بۆلۈم، ئاياللار بۆلۈمى، بەش ئەزا بۆلۈمى، ئۇيغۇر تىبابىتى بۆلۈمى قاتارلىق بۆلۈملەر بار، قوشۇمچە بۆلۈم ۋە ئەسۋاب ـ ئۇسكۇنىلەردىن ئېلېكتروكاردىئوگراممىلا، رېنتگېن، B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇن ئەسۋابى، لابوراتورىيە، خىمىيىلىك تەكشۈرۈش ئۇسكۇنىسى قاتارلىقلار بار. ئۇنىڭغا 7 كەنت سەھىيە پونكىتى تەۋە بولۇپ، كەسپىي دوختۇر ۋە سېستىرادىن بىر نەچچىسى سەپلەندى.

قاش يېزىلىق شىپاخانا بۇ شىپاخانا 1958 ـ يىل قۇرۇلغان، دەسلەپتە 6 ـ رايونلۇق سەھىيە پونكىتى دەپ ئاتىلاتتى، 1959 ـ يىلى «ئۆكتەبىر» گۈڭشې سەھىيە پونكىتى دەپ، 1978 ـ يىل قاش گۈڭشې شىپاخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، 1984 ـ يىل يەنە قاش يېزىلىق شىپاخانا دەپ ئۆزگەرتىلدى، يۇنۇس تۇنجى شىپاخانا (پونكىت) باشلىقى بولدى.

شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، گۈڭشې (رايكوم) تۇرۇشلۇق سامىيۇزى كەنتىنىڭ غەربىدە ئىدى، 1969 ـ يىلى گۈڭشې باشقۇرۇش كومىتېتى بىلەن بىللە تۇردىيۇزى كەنتىگە كۆچۈپ كەلدى. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 16 مو، 1970 ـ يىلى كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق 500 كۈادرات مېتىر ئۆي سالدى. 1990ـ يىلى شىپاخانىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 18گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار بىر، ياشلانغۇچ (1 ـ، 2 ـ) دەرىجىلىكلەر 8. شىپاخانىدا ئىچكى بۆلۈم تاشقى بۆلۈم، ئاياللار بۆلۈمى، ئالدىنى ئېلىش ـ ساقلىق ساقلاش بۆلۈمى، رېنتگېن، لابوراتورىيە، B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنلۇق تەكشۈرۈش بۆلۈمى، ئېلېكتروكاردىئوگراممىلا بۆلۈمى، دورا بۆلۈمى قاتارلىقلار بار. ئۇنىڭغا 6 كەنت سەھىيە پونكىتى

قارايدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە 5 سەھىيە پونكىتى «ئا» دەرىجىلىك.

تۇرپانىيۇزى يېزىلىق شىپاخانا بۇ شىپاخانا 1958 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئەسلى 3 - رايونلۇق سەھىيە پونكىتى ئىدى، 1959 - يىلى قىزىل يۇلتۇز گۇڭشې شىپاخانىسى دەپ، 1978 - يىلى تۇرپانىيۇزى گۇڭشې شىپاخانىسى دەپ، 1984 - يىلى تۇرپانىيۇزى يېزىلىق شىپاخانا دەپ ئۆزگەرتىلدى، ئۇمەرجان تۇنجى شىپاخانا (پونكىت) ياشلىقى بولدى.

شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئۇ گۇڭشې باشقۇرۇش كومىتېتى تۇرۇشلۇق تۇرپانىيۇزى كەنتىنىڭ شەرقىي شىمالىدا بولۇپ، 5 خادىمى بار ئىدى. شەخسىنىڭ كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 4 ئېغىز ئۆيى ۋە 1000 يۇەن قىممىتىدىكى دورا ھەمدە ئاددىي داۋالاش ئۈسكۈنىلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئامبۇلاتورىيىدە ئادەتتىكى داۋالاش مۇلازىمىتىنى قانات يايدۇردى. 1962 - يىلى دوختۇرخانا خادىمى 9غا يەتتى. 1965 - يىلغا كەلگەندە كېگەيتىلگەن ۋە يېڭىدىن سېلىنغان ئۆي كۆلىمى 400 كۋادرات مېتىرغا، دورا قاتارلىق مال - مۇلۇكلەرنىڭ قىممىتى 80 نەچچە مىڭ يۈەنگە يەتتى. كەنتلەردە ئارقا - ئارقىدىن سەھىيە پونكىتى قۇرۇلدى، تىببىي خادىم 17گە يەتتى. 1990 - يىلى شىپاخانا يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ يېنىدىكى قىزىلبايراق يولىنىڭ جەنۇبىدىكى مەۋىلىك باغقا كۆچۈپ كەلدى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 8 مو، شىپاخانا كۆپ خىل يوللار ئارقىلىق مەبلەغ توپلاپ 400 كۋادرات مېتىرلىق خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق ئامبۇلاتورىيە ئۆيى سالدى. 1990 - يىلى شىپاخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 21گە يەتتى، ئامبۇلاتورىيىدە ئىچكى بۆلۈم، تاشقى بۆلۈم، بالىلار بۆلۈمى، تۇغۇت بۆلۈمى ۋە پىلانلىق تۇغۇت بۆلۈمى قاتارلىقلار ھەمدە مۇناسىپ قوشۇمچە بۆلۈم بار بولدى، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 200 مىڭ يۈەندىن ئاشتى، ئۇنىڭغا 6 كەنت سەھىيە پونكىتى قارايدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە 3 سەھىيە پونكىتى «ئا» دەرىجىلىك پونكىت بولدى.

چۆلۈقاي يېزىلىق شىپاخانا بۇ شىپخانا 1958 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلغان، ئەينى چاغدا يېڭىيول گۇڭشې شىپاخانىسى دەپ ئاتالاتتى. ئورنى چۆلۈقاي كەنتىدە ئىدى، 1978 - يىلى چۆلۈقاي گۇڭشې شىپاخانىسى دەپ، 1984 - يىلى چۆلۈقاي يېزىلىق شىپاخانا دەپ ئاتالدى، قېيۇم بەگەش تۇنجى شىپاخانا ياشلىقى بولدى.

شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئاران 3 خىزمەتچى خادىمى، كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق كونا 3 ئېغىز ئۆيى بار ئىدى، كۆلىمى 2 مو كېلەتتى.

1970 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە 500 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق داۋالاش ئۆيى سېلىندى. 1984 - يىلى شىپاخانا كۆلىمى 18 موغا يەتتى، 1990 - يىلى دوختۇرخانىنىڭ كەسپىي داۋالاش ئۆيلىرىنىڭ كۆلىمى 540 كۋادرات مېتىرغا (ھەممىسى خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق)، خىزمەتچى خادىمى 17گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئونتۇرا ۋە ياشلانغۇچ دەرىجىلىك ئونۇڭان بارلار 12، شىپاخانىنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 210 مىڭ يۈەن. ئونىۋېرسال ئامبۇلاتورىيە، ئونىۋېرسال كېسەلخانا تەسىس قىلىندى. قوشۇمچە تەكشۈرۈش بۆلۈملىرىدىن رېنتگېن بۆلۈمى، ئېلېكتروكاردوگراممىا بۆلۈمى، بىئوخىمىيىلىك لابوراتورىيە، يۇقۇمنىڭ ئالدىنى ئېلىش - ساقلىق ساقلاش بۆلۈمى بار بولدى. ئاساسلىقى ئادەتتىكى ھەر خىل كېسەللەرنى داۋالاش - ئالدىنى ئېلىش ۋە تۇغۇت، بەش ئەزا، بالىلار كېسەللىكلىرىنى داۋالايدۇ ۋە تاشقى كېسەللىكلەر ئوپېراتسىيىسى، پىلانلىق تۇغۇت ئوپېراتسىيىسىنى قىلىدۇ، يېزىنىڭ سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش ھەمدە ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالغان، ئۇنىڭغا 2 كەنت سەھىيە پونكىتى قارايدۇ، بۇنىڭ ىچىدە A دەرىجىلىك.

دۆڭمازار بازارلىق شىپاخانا بۇ ئەسلىدە نىلقا ناھىيىسىگە تەۋە «شەرق شامىلى» گۇڭشېسىنىڭ شىپاخانىسى بولۇپ، 1957 - يىلى قۇرۇلغان، ئەينى چاغدا شىپاخانىنىڭ ئورنى مازاردا بولۇپ، نىلقا ناھىيە قاراسۇ يېزىسى مازار داۋالاش پونكىتى دەپ ئاتىلاتتى. 1958 - يىلى گۇڭشې قۇرۇلغان مەزگىلدە نىلقا ناھىيىسى

«شەرق شامىلى» گۈڭشېسى داۋالاش پونكىتى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1966 - يىلى نىلقا ناھىيە «شەرق شامىلى» گۈڭشېسىغا قاراشلىق مازار قاتارلىق 4 چولۇق ئەترەت قۇلجا ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلىپ، قۇلجا ناھىيە «شەرق شامىلى» گۈڭشېسى بولۇپ قۇرۇلغاندا، بۇ داۋالاش پونكىتى قۇلجا ناھىيە «شەرق شامىلى» گۈڭشېسى شىپاخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1975 - يىلى شىپاخانا دۆڭمازارغا كۆچۈرۈلدى. 1978 - يىلى دۆڭمازار گۈڭشې شىپاخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى دۆڭمازار بازارلىق شىپاخانا دەپ ئاتالدى. مۇمىنجان تۇنجى شىپاخانا باشلىقى بولدى.

بۇ شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئاران 1010 يۇەن مەبلىغى، 4 خادىمى بولۇپ، شەخسىنىڭ 2 ئېغىز ئۆيىنى ئىجارىگە ئېلىپ، ئامبۇلاتورىيىدە ئادەتتىكى داۋالاشنى يولغا قويغانىدى. 1975 - يىلى شىپاخانا گۈڭشې باشقۇرۇش كومىتېتى بىلەن بىللە دۆڭمازارغا كۆچۈپ كېلىپ، ئۇيغۇر ئونتۇرا مەكتەپنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشتى، 600 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 5 ئېغىز كەسپىي خىزمەت ئۆيى سالدى. ئىشچى - خىزمەتچىسى 6گە، ئۇراقلىق مۇلكى 10 مىڭ يۈەنگە، ئۇراقسىز مەبلىغى 1000 يۈەنگە يەتتى، ئاساسەن ئۇنىۋېرسال كېسەل كۆرۈش كەسپىنى يولغا قويدى. 1976 - يىلى شىپاخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 20گە يەتتى، ئىچكى بۆلۈم، تاشقى بۆلۈم، بالىلار بۆلۈمى، تۇغۇت بۆلۈمى، جۇڭگو تىبابىتى بۆلۈمى، يۇقۇمدىن ساقلىنىش بۆلۈمى، ساقلىق ساقلاش بۆلۈمى، بىئوخىمىيىلىك تەكشۈرۈش بۆلۈمى قاتارلىق كلىنىكىلىق داۋالاش بۆلۈملىرى تەسىس قىلىندى. ئۇراقلىق مۇلكى 40 مىڭ يۈەنگە، ئۇراقسىز مەبلىغى 15 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1984 - يىلى دۆڭمازار گۈڭشېسى دۆڭمازار بازىرى دەپ ئاتالدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە مازار يېزىسى بۆلۈنۈپ چىقتى، دۆڭمازار بازارلىق شىپاخانىمۇ مازار يېزىلىق شىپاخانىدىن بۆلۈنۈپ چىقتى. بازارلىق شىپاخانا بازارلىق ھۆكۈمەتنىڭ 50 مېتىر شەرقىي جەنۇبىغا كۆچتى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 8802 كۋادرات مېتىر بولۇپ، 1283 كۋادرات مېتىر خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق ئامبۇلاتورىيە كېسەلخانىسى، قوشۇمچە كېسەلخانا سالدى. 1990 - يىلى شىپاخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 20گە يەتتى، ئىچكى بۆلۈم، تاشقى بۆلۈم، تۇغۇت بۆلۈمى، بالىلار بۆلۈمى، باش ئەزا بۆلۈمى، بىئوخىمىيىلىك تەكشۈرۈش بۆلۈمى، ئوپېراتسىيە بۆلۈمى، رېنتگېن بۆلۈمى، B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنلۇق تەكشۈرۈش بۆلۈمى، دورىخانا، تەمىنلەش بۆلۈمى، يۇقۇمدىن ساقلىنىش- ساقلىق ساقلاش بۆلۈمى بار بولدى، ئۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 400 مىڭ يۈەنگە، ئۇراقسىز مەبلىغى 300 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

مازار يېزىلىق شىپاخانا بۇ ئەسلىدىكى «شەرق شامىلى» گۈڭشې شىپاخانىسىنىڭ دۆڭمازار شۆبە شىپاخانىسى بولۇپ، 1975 - يىلى قۇرۇلغان. ئەينى چاغدا ئەسلىدىكى «شەرق شامىلى» گۈڭشې باشقۇرۇش كومىتېتى مازار كەنتىدىن دۆڭمازارغا يۆتكەلگەندە، گۈڭشې شىپاخانىسى 2گە بۆلۈنۈپ، بىر قىسمى گۈڭشې بىلەن دۆڭمازارغا كۆچۈپ بېرىپ «شەرق شامىلى» گۈڭشې شىپاخانىسى بولۇپ قۇرۇلدى. شىپاخانىنىڭ مازار كەنتىدىكى قالغان قىسمى «شەرق شامىلى» گۈڭشې شىپاخانىسىنىڭ مازار شۆبىسى دەپ ئاتالدى، ئۇنىڭ 600 كۋادرات مېتىرلىق ياغاچ - كېسەك قۇرۇلمىلىق 4 ئېغىز ئۆيى بولۇپ، ئادەتتىكى كېسەللەرنى كۆردى. 1978- يىلى «شەرق شامىلى» گۈڭشېسىنىڭ نامى ئۆزى تۇرۇشلۇق جاينىڭ نامى بويىچە دۆڭمازار گۈڭشې دەپ ئۆزگەرتىلدى. مازار شۆبە شىپاخانىسىمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ دۆڭمازار گۈڭشې شىپاخانىسىنىڭ مازار شۆبىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 6 - ئايدا ھۆكۈمەت بىلەن گۈڭشې ئايرىلغاندا، دۆڭمازار گۈڭشېسى دۆڭمازار بازىرى، ئۇيغۇر ئۇچۇن يېزىسى، مازار يېزىسىغا بۆلۈندى. مازار شۆبە شىپاخانىسى مازار يېزىلىق شىپاخانا دەپ ئۆزگەرتىلدى، شىپاخانىنىڭ تۇنجى باشلىقى ئۆمەر نىياز ئىدى. 1984 - يىلى شىپاخانىدا 12 خادىم بار بولدى. شىپاخانا يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 5. 11 مو. 1988 - يىلى شىپاخانا 300 كۋادرات مېتىرلىق كېسەلخانا سالدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 13كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 10. ئىچكى بۆلۈم، تاشقى بۆلۈم، تېرە كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، تۇغۇت

بۆلۈمى، لابوراتورىيە بۆلۈمى، رېنتىگېن بۆلۈمى، دورىخانا، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش بۆلۈمى قاتارلىق بۆلۈملەر بار بولدى، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 100 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 10 مىڭ يۈەنگە يېتىدۇ. ئاساسلىق يېزىلاردا دائىم كۆرۈلىدىغان، كۆپ قوزغىلىدىغان كېسەللىكلەرنى داۋالاش ۋە پۈتۈن يېزىنىڭ مەھبىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتىنى قانات يايدۇرىدۇ.

بايتوقاي يېزىلىق شىپاخانا 1972 - يىل 9 - ئايدا تەڭرىتاغ گۈڭشېسىدىن ئارا ئۆستەڭ گۈڭشېسى بىلەن بايتوقاي گۈڭشېسى بۆلۈنۈپ چىققتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە بايتوقاي گۈڭشې شىپاخانىسى قۇرۇلدى، 1984- يىلى نامى بايتوقاي يېزىلىق شىپاخانا دەپ ئۆزگەرتىلدى، شىپاخانىنىڭ تۈنجى باشلىقى ئابلىمىت ئىدى.

شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئورنى گۈڭشې تۇرۇشلۇق تايىر يۇزى كەنتىدە ئىدى، 9 خىزمەتچى خادىمى، كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 3 ئېغىزلىق ئۆيى ۋە بىر قىسىم ئاددىي داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى بار ئىدى، دورا مەبلىغى تەخمىنەن 1500 يۈەنگە يېتەتتى. 1973 - يىلى 300 كۈادرات مېتىر كېلىدىغان كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 12 ئېغىز ئۆي سېلىندى، بىر نەچچە كېسەل كارىۋىتىلا بار بولدى، ئۇنىۋېرسال كېسەل كۆرۈش كەسپى يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلى شىپاخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 18گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 15. ئىچكى بۆلۈم، تاشقى بۆلۈم، تۇغۇت بۆلۈمى، بىئوخىمىيىلىك لابوراتورىيە بۆلۈمى، دورىخانا، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش - ساقلىق ساقلاش بۆلۈمى بار بولدى. ئامبۇلاتورىيىدە بىر يىلدا كېسەل كۆرسىتىدىغانلار 2500 ئادەم (قېتىم) دىن ئاشىدۇ. مۇلكىنىڭ قىممىتى 450 مىڭ يۈەنگە يېتىدۇ، ئۇنىڭ تەۋەلىكىدە كەنت دەرىجىلىك سەھىيە پونكىتىدىن 8ى بار، ئۇنىڭ ئۈچتىن بىرقىسمى «A» دەرىجىلىك پونكىت.

ئارا ئۆستەڭ يېزىلىق شىپاخانا 1972 - يىل 9 - ئايدا تەڭرىتاغ گۈڭشېسىدىن ئارا ئۆستەڭ گۈڭشېسى بۆلۈنۈپ چىققاندا ئارا ئۆستەڭ گۈڭشې شىپاخانىسى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى نامى ئارا ئۆستەڭ يېزىلىق شىپاخانىغا ئۆزگەرتىلدى، تۇرسۇن تۈنجى شىپاخانا باشلىقى بولدى.

شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، 10 مىڭ يۈەن قىممىتىدىكى دورا ۋە 5 خادىمى بار ئىدى، تاشقى سودا پونكىتىنىڭ 3 ئېغىز ئۆيىنى ئىجارىگە ئېلىپ كېسەل كۆرگەنىدى. 1973 - يىلى شىپاخانا گۈڭشې ئوتتۇرا مەكتىپى بىلەن ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى ئارىلىقىدىكى غولجا - بايانداي تاشيولىنىڭ شىمالىغا كۆچۈپ كەلدى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 16 مو، شۇ يىلى 380 كۈادرات مېتىرلىق كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئامبۇلاتورىيە ئۆيى سالدى. 1980 - يىلى يەنە 420 كۈادرات مېتىرلىق كېسەلخانا سالدى. 1990 - يىلى شىپاخانا ئىشچى- خىزمەتچىسى 18گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 14، شىپاخانا ئۆيىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 854 كۈادرات مېتىرغا يەتتى. ئامبۇلاتورىيىدە ئىچكى كېسەل بۆلۈمى، تاشقى كېسەل بۆلۈمى، ئاياللار بۆلۈمى، تۇغۇت بۆلۈمى، پىلانلىق تۇغۇت بۆلۈمى، بەش ئەزا بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. قوشۇمچە داۋالاش بۆلۈملىرىدىن رېنتىگېن بۆلۈمى، ئېلېكترو كاردىئوگراممىا بۆلۈمى، B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇن بۆلۈمى، بىئوخىمىيىلىك لابوراتورىيە بۆلۈمى، دورىخانا ۋە مەۋرىيەت بۆلۈمى، ئارقا سەپ بۆلۈمى بار. ئاساسلىقى دائىم كۆرۈلىدىغان، كۆپ قوزغىلىدىغان كېسەللىكلەر، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ۋە ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش، پىلانلىق تۇغۇت ئوپېراتسىيىسى يولغا قويۇلغان. ئۇنىڭ تەۋەلىكىدە 7 سەھىيە پونكىتى بار، ئۇنىڭ 2 سى «A» دەرىجىلىك.

خۇدىيار يۇزى يېزىلىق شىپاخانا بۇ شىپاخانا 1975 - يىل 6 - ئايدا ئەسلىدىكى «قىزىل يۇلتۇز» گۈڭشېسىنىڭ 6 چوڭ ئەتىرىتى بۆلۈنۈپ چىقىپ ئالغا گۈڭشېسى بولۇپ قۇرۇلغاندا گۈڭشې شىپاخانىسى بولۇپ قۇرۇلغاندى. 1978 - يىلى بۇ شىپاخانا ئۆزى تۇرۇشلۇق جاينىڭ نامى بويىچە خۇدىيارىيۇزى گۈڭشې شىپاخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، 1984 - يىلى يەنە خۇدىيارىيۇزى يېزىلىق شىپاخانا دەپ ئۆزگەرتىلدى. شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە 9 خىزمەتچى خادىمى، 9959 يۈەن مەبلىغى بار ئىدى. شىپاخانا گۈڭشې ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ قارشى تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، 14 مو يەرنى ئىگىلىگەن، 412 كۈادرات مېتىر كېلىدىغان

كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيى بار. سانتار داۋۇت تۇنجى شىپاخانا باشلىقى بولدى. 1990 - يىلى شىپاخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 14كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 7. ئامبۇلاتورىيىدە ئىچكى بۆلۈم، تاشقى بۆلۈم، تۇغۇت بۆلۈمى، يۇقۇمدىن ساقلىنىش بۆلۈمى ۋە ساقلىق ساقلاش بۆلۈمى، جۇڭگو تېبابىتى بۆلۈمى، ئۇيغۇر تېبابىتى بۆلۈمى، رېنتگېن بۆلۈمى، لابۇراتورىيە بۆلۈمى، دورىخانا، خوجۇلۇق بۆلۈمى بار، تۇراقلىق مەبلىغى 150 مىڭ يۈەنگە يېتىدۇ. تەۋەلىكىدە 8 كەنت سەھىيە پونكىتى بار، ئۇنىڭ 4ى «A» دەرىجىلىك.

دادامتۇ يېزىلىق شىپاخانا 1977 - يىلى «غالىبىيەت» گۇڭشېسى 2گە بۆلۈنۈپ، ئىلگىرىكى گۇڭشې تۇرۇشلۇق جاينىڭ نامى بويىچە «يەنجىم» گۇڭشېسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، يېڭى قۇرۇلغان گۇڭشې «غالىبىيەت» گۇڭشېسىنىڭ نامىنى داۋاملىق قوللاندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە گۇڭشې شىپاخانىسى تەسىس قىلىندى. 1978 - يىلى ئۆزى تۇرۇشلۇق جاينىڭ نامى بويىچە دادامتۇ گۇڭشې شىپاخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، 1984 - يىل 8 - ئايدا نامى دادامتۇ يېزىلىق شىپاخانا دەپ ئۆزگەرتىلدى، ئابدۇراخمان تۇنجى شىپاخانا باشلىقى بولدى.

شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، بىر ئېغىزلا ئۇنىۋېرسال ئامبۇلاتورىيە تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئادەتتىكى كېسەللەرنى كۆرەتتى. 1977 - يىل 8 - ئايدا شىپاخانا گۇڭشې تۇرۇشلۇق جاينىڭ غەربىگە كۆچتى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 40 مو بولۇپ، 750 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆي سالدى. شىپاخانىنىڭ ئامبۇلاتورىيە بىلەن كېسەلخانىسىدا 18 خىزمەتچى بار ئىدى، 1981 - يىلى 21گە يەتتى. 1989 - يىلى 600 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان كېسەلخانا سېلىندى. 1990 - يىلى شىپاخانا ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش تۇزۇمىنى ئالدى بىلەن يولغا قويۇپ، ئوبلاست، ۋىلايەت، ناھىيە بويىچە ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشتىكى ئۇلگە يېزا بولۇپ قالدى. يىل ئاخىرىدا شىپاخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 23كە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 200 نەچچە مىڭ يۈەنگە يەتتى. شىپاخانىدا ئىچكى بۆلۈم، تاشقى بۆلۈم، ئاياللار بۆلۈمى، بالىلار بۆلۈمى، بەش ئەزا بۆلۈمى، جۇڭگو تېبابىتى بۆلۈمى ۋە قوشۇمچە داۋالاش بۆلۈملىرى بار بولدى، ئاساسلىق داۋالاش ئۇسكۇنىلىرىدىن رېنتگېن، B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇن ئاپپاراتى، لابۇراتورىيە ئۇسكۇنىسى قاتارلىقلار بار، شىپاخانىغا كەنت دەرىجىلىك 6 سەھىيە پونكىتى قارايدۇ.

سادىقيۇزى يېزىلىق شىپاخانا ئۇ، دەسلەپتە ئۇرۇقچىلىق مەيدانى سەھىيە پونكىتى ئىدى. 1978- يىلى ئەسلىدىكى «1 - ماي» گۇڭشېسىدىن بۆلۈنۈپ چىققان 2 چوڭ ئەترەتنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ئۇرۇقچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى، شىپاخانىمۇ شۇنىڭ بىلەن تەڭ قۇرۇلدى. 1984 - يىلى ئۇرۇقچىلىق مەيدانى تۇرۇشلۇق جاينىڭ نامى بويىچە سادىقيۇزى يېزىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، شىپاخانىمۇ سادىقيۇزى يېزىلىق شىپاخانا دەپ ئۆزگەرتىلدى، خوڭاك جۇندې شىپاخانىنىڭ تۇنجى باشلىقى بولدى.

شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە 4 خىزمەتچى خادىمى، 5000 يۈەن مەبلىغى بار ئىدى، كۆلىمى 2600 كۋادرات مېتىر كېلەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆي كۆلىمى 100 كۋادرات مېتىر. داۋالاش ئۇسكۇنىلىرىدىن پەقەت تىكشىغۇچ، قان بېسىم ئۆلچىگۈچ، تېرمومېتىر قاتارلىقلار بولۇپ، ئادەتتىكى كېسەل كۆرۈش ۋە سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش خىزمىتىنىلا قانات يايدۇردى. 1984 - يىلى شىپاخانا ئۆيى كېڭەيتىلىپ 250 كۋادرات مېتىرغا، خىزمەتچى خادىمى 5 كە يەتتى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 8گە يەتتى، بۇلار خۇيزۇ، خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاقتىن ئىبارەت 4 مىللەتتىن تەركىب تاپتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 6. تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 140 مىڭ يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 20 مىڭ يۈەن. شىپاخانىدا رېنتگېن، ئۇلېكترو كاردىئوگراما ۋە بىر قىسىم تۇغۇت ئۇسكۇنىلىرى بار. تۇغدۇرۇش، پىلانلىق تۇغۇت ئوپېراتسىيىسى قىلىش ۋە دائىم كۆرۈلىدىغان، كۆپ قوزغىلىدىغان كېسەللىكلەرنى داۋالاش شۇنداقلا سەھىيە- يۇقۇمدىن ساقلىنىش، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خىزمەتلىرىنى قانات يايدۇرىدۇ.

ساميۇزى يېزىلىق شىپاخانا 1981 - يىلى ئەسلىدىكى قاش گۈڭشېسى 2گە بۆلۈنۈپ ساميۇزى گۈڭشېسى قۇرۇلغاندا گۈڭشي شىپاخانىسى قۇرۇلدى، 1984 - يىلى ساميۇزى يېزىلىق شىپاخانا دەپ ئۆزگەرتىلدى، بارات شىپاخانىنىڭ تۈنجى باشلىقى بولدى.

شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ئاران 3 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى، مەبلىغى 10 مىڭ يۈەنگىمۇ يەتمەيتتى، يۇقارقى ساميۇزى كەنت سەھىيە پونكىتىنىڭ 3 ئېغىز ئۆيىنى ئارىيەتكە ئېلىپ، ئادەتتىكى كېسەل كۆرۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. داۋالاش ئۈسكۈنىلىرىدىن ئاران تىگىشوغۇچ بىلەن قان بېسىم ئۆلچىگۈچلا بار ئىدى. 1984 - يىلى شىپاخانا يېزىلىق ھۆكۈمەت بىلەن بىللە يېزىلىق ئامانەت - قەرز كوپېراتىپىنىڭ جەنۇبى، يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ شىمالىغا كۆچۈپ كەلدى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 10 مو، يېگىدىن 400 كۈادرات مېتىرلىق خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق ئامبۇلاتورىيە ئۆيى سېلىندى. رېنتگېن ئاپپاراتى، لابۇراتورىيە ئۈسكۈنىسى قاتارلىق داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى سېتىۋېلىندى، كېسەلخانا تەسىس قىلىندى، تىببىي خادىم 10غا يەتتى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا دوختۇرخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 16گە يەتتى، ئۇلار ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇدىن ئىبارەت 4 مىللەتتىن تەركىب تاپتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 13. ئوبوروت مەبلىغى 100 مىڭ يۈەنگە يەتتى، شىپاخانا تەۋەلىكىدە 7 سەھىيە پونكىتى بار، بۇنىڭ 2 سى «A» دەرىجىلىك.

ئۇيغۇر ئۇچئۇن يېزىلىق شىپاخانا 1986 - يىلى دۆڭمازار بازارلىق شىپاخانىدىن ئۇيغۇر ئۇچئۇن يېزىلىق شىپاخانا بۆلۈنۈپ چىقتى. شىپاخانا يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ شىمالىغا جايلاشقان، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 25 مو، ئالىم شىپاخانىنىڭ تۈنجى باشلىقى بولدى.

شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە 3 تىببىي خادىمى، 3 ئېغىز ئۆيى، ئاز كەم 10 مىڭ يۈەن قىممىتىدىكى دورا ۋە ئۈسكۈنىسى بار ئىدى، شۇ يىلى شىپاخانا 412 كۈادرات مېتىرلىق كەسپىي داۋالاش ئۆيى سالدى. 1989 - يىلى شىپاخانىنىڭ خىزمەتچىسى 5كە، دورا ۋە داۋالاش ئۈسكۈنىلىرىنىڭ مۇلۇك قىممىتى 20 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 50 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئۇنىۋېرسال ئامبۇلاتورىيىدە ئىچكى بۆلۈم، بالىلار بۆلۈمى، تۇغۇت بۆلۈملىرى ئاساس قىلىنغان، قوشۇمچە داۋالاش بۆلۈملىرىدىن رېنتگېن بۆلۈمى، لابۇراتورىيە بۆلۈمى، دورىخانا بار. تەۋەلىكىدە كەنت دەرىجىلىك 7 سەھىيە پونكىتى بار، بۇنىڭ 3ى «A» دەرىجىلىك.

قارايا‌غاچ يېزىلىق شىپاخانا بۇ شىپاخانا 1989 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇلدى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 7 مو، يېزىلىق ھۆكۈمەت مەبلەغ سېلىپ 280 كۈادرات مېتىر كېلىدىغان 13 ئېغىزلىق كەسپىي داۋالاش ئۆيى سېلىپ بەردى. كەنت دوختۇرى سۇلتان 1300 يۈەن مەبلەغ سېلىپ شىپاخانىنىڭ تۇراقسىز مەبلىغى قىلىپ، تىگىشوغۇچ ۋە قان بېسىم ئۆلچىگۈچ قاتارلىق ئاددىي داۋالاش ئۈسكۈنىلىرىنى سېتىۋېلىپ، ئادەتتىكى كېسەللەرنى كۆردى. لابۇراتورىيە بۆلۈمىدە ئادەتتىكى تەكشۈرۈشلا ئىشلىنەتتى. 1990 - يىلى شىپاخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 13كە يەتتى، ئاساسلىقى يېزىنىڭ سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش، ئانا-بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش ۋە دائىم كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش خىزمىتىنى قانات يايدۇرىدۇ، شىپاخانىغا كەنت دەرىجىلىك 3 سەھىيە پونكىتى قارايدۇ.

دولان دېھقانچىلىق مەيدانى شىپاخانىسى بۇ شىپاخانا 1958 - يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىدە ئىلى ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق باشقارمىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا ئىدى، 1976 - يىلى دولان دېھقانچىلىق مەيدانى غۇلجا ناھىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندە شىپاخانىمۇ ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، مەمەتجان شىپاخانىنىڭ تۈنجى باشلىقى بولدى. شىپاخانا مەيدان ئورگىنىنىڭ 200 مېتىر جەنۇبىغا جايلاشقان، كۆلىمى 5 مو، كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 251 كۈادرات مېتىر ئۆيى بار ئىدى (1967-يىلى سېلىنغان بولۇپ، كۆپىنچىسى خەتەرلىك ئۆي ئىدى) . 1990 - يىلى شىپاخانا 173 كۈادرات مېتىرلىق

بېتون قۇرۇلمىلىق ئامبۇلاتورىيە سالدى. ئاساسلىق داۋالاش ئۇسكۇنىلىرىدىن رېنتگېن ئاپپاراتى، تۆغۈت ئۇسكۇنىلىرى، خىسىيلىك تەكشۈرۈش ۋە ئاشقى كېسەللىكلەر ئوپېراتسىيە ئۇسكۇنىلىرى بار، تۇراقسىز مەبلىغى 28 مىڭ يۈەنگە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 19غا يەتتى، ئۇلار خەنزۇ، ئۇيغۇر، قىرغىزدىن ئىبارەت 3 مىللەتتىن تەركىب تاپتى، بۈنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 16 (ۋراچ 7، دورىگەر 2، سېستىرا 5، يۇقۇمدىن ساقلىنىش، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خادىمى 2). ئامبۇلاتورىيىدە دائىم كۆرۈلىدىغان، كۆپ قوزغىلىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش، پىلانلىق ئېممۇنىتېتلاش، تۆغۈت قاتارلىق كەسىپلەر ئاساس قىلىنىدۇ. دولان كەنتىدە مەھىيە پونكتى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، 7 خادىمى بار.

ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى شىپاخانىسى بۇ شىپاخانا 1959 - يىلى قۇرۇلغان، ئەينى چاغدا ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى شىپاخانىسى دەپ ئاتىلاتتى، ئەسلىدە ئوبلاستلىق مەيدان باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا تەۋە ئىدى، 1970 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە 3 خىزمەتچى خادىمى، كېسەك - يافاچ قۇرۇلمىلىق 3 ئېغىز ئۆيى بار ئىدى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 4 مو، تۇراقسىز مەبلىغى 10 مىڭ يۈەنگە يېتەتتى، ئاددىي كېسەللەرنى داۋالايتتى. 1975 - يىلغا كەلگەندە مەيدان شىپاخانىسىدا 600 كۇادرات مېتىرلىق ئۆي بار بولدى. 1990- يىلى ئامبۇلاتورىيە قىلىنغان ئۆيلەرنىڭ كۆپىنچىسى خەتەرلىك ئۆي بولۇپ قالغاچقا، مەيدان باشقۇرۇش كومىتېتى 80 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق 760 كۇادرات مېتىر ئۆي سالدۇرۇپ بەردى. ئامبۇلاتورىيە - كېسەلخانا بۆلۈمىدە رېنتگېن بۆلۈمى، B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنلۇق تەكشۈرۈش بۆلۈمى، ئېلېكتروكاردىئوگراما بۆلۈمى، تۆغۈت بۆلۈمى، پىلانلىق تۆغۈت ئوپېراتسىيىسى بۆلۈمى ۋە مەھىيە- يۇقۇمدىن ساقلىنىش بۆلۈمى، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش بۆلۈمى، جۇڭگو تىبابىتى بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، دائىم كۆرۈلىدىغان، كۆپ قوزغىلىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ ۋە داۋالىيالايدۇ، بولۇپمۇ تۆغۈت بۆلۈمى ۋە جۇڭگو تىبابىتى بۆلۈمى ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە. شىپاخانا تارمىقىدا كەنت دەرىجىلىك 3 مەھىيە پونكتى، بىر غەربچە دورا سېتىش نۇقتىسى بار. 1990 - يىلى شىپاخانىدىكى تىببىي خادىم 26گە، ئۇنۇڭلى بارلار 12گە يەتتى، بۈنىڭ ئىچىدە غەربچە ئىچكى كېسەل ۋراچى بىر، جۇڭگو تىبابىتى ۋراچى بىر، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خادىمى بىر، سېستىرا 5، لابۇرانت بىر. جۇڭگو تىبابىتى دورىگىرى بىر، غەرب تىبابىتى ئىچكى كېسەللىكلەر فېلدشېرى بىر، ئېغىز بوشلۇقى كېسەللىكلىرى فېلدشېرى بىر.

بورىبوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى بۇ شىپاخانا 1958 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، بورىبوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى دەپ ئاتىلاتتى، 1961 - يىلى 1 - چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، 1978 - يىلى قايتىدىن بورىبوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى دەپ ئاتالدى، ھاكىمجان شىپاخانىسىنىڭ تۇنجى باشلىقى بولدى.

شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە 3 خادىمى، ئارىيەت ئېلىپ ئىشلەتكەن 4 ئېغىز ئۆيى، 4000 يۈەن تۇراقسىز مەبلىغى بار ئىدى، كېسەللا كۆرەتتى.

1961 - يىلى شىپاخانا فېرما ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ غەربىگە كۆچۈرۈلدى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى بىر مو، 1964 - يىلى كېسەك - يافاچ قۇرۇلمىلىق 4 ئېغىزلىق ئۆي سالدى، خىزمەتچى خادىمى 6گە يەتتى. 1986 - يىلى 230 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق 11 ئېغىز ئۆي سالدى. 1989- يىلدىن باشلاپ، چارۋىچىلىق فېرمىسىدا كارخانىلاشتۇرۇپ باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. ناھىيە مالىيىسىدىن قايتا پۇل ئاجرىتىپ بېرىلمىدى، شۇنىڭ بىلەن شىپاخانىنىڭ دورا ۋە داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى ئۈچۈن سالغان مەبلىغى ئازىيىپ كەتتى. 1990 - يىلغا كەلگەندە شىپاخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 8گە يەتتى (بۈنىڭ

ئىچىدە 2 كىشى دائىم چارۋىچىلىق رايونىدا سەييارە داۋالاش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ) . شىپاخانىنىڭ ئۇسكۇنىلىرى ئاددىي بولۇپ، رېنتگېن ئاپپاراتىدىن بىرى، تۆۋەت كارۋىتىدىن بىرى، 4 دانە ۋاقىتلىق كېسەل كارۋىتى بار ئىدى. كېسەل كۆرۈش كەسپىنى ئاساس قىلغان ھالدا سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتىنى تەڭ قانات يايدۇردى.

ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى　بۇ شىپاخانا 1963 - يىلى قۇرۇلغان، دەسلەپتە 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى دەپ ئاتالغانىدى، 1978 - يىلى ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، باۋرىك قاپىل (قازاق) شىپاخانىنىڭ تۈنجى باشلىقى بولدى.

شىپاخانا فېرما ئورگىنىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان، كۆلىمى 5 مو، قۇرۇلغان مەزگىلدە 80 كۆادرات مېتىر كېلىدىغان كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 4 ئېغىز ئۆيى، 3 خادىمى، 3000 يۈەن ئوبوروت مەبلىغى بار ئىدى، ئاساسلىقى كېسەل كۆرەتتى. 1985 - يىلى ناھىيە مالىيىسىدىن 50 مىڭ يۈەن ئاجرىتىلىپ، 480 كۆادرات مېتىر كېلىدىغان خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق 6 ئېغىز ئۆي سېلىندى. ئادەتتىكى خىمىيىلىك تەكشۈرۈش، تۆۋەت، ئادەتتىكى تاشقى كېسەللىكلەر ئوپېراتسىيىسى ۋە بەش ئەزا كېسەللىكلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى، جۈملىگو تىبابىتى ۋە غەربچە دورىلار دورىخانىسى بار. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىپاخانىدىكى سەھىيە تېخنىكا خادىمى 9غا يەتتى، 3 كىشى چارۋىچىلىق رايونىدا دائىملىق سەييارە داۋالاش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. شىپاخانىدا قوشۇمچە ۋەزىپىدىكى يۇقۇمدىن ساقلىغۇچى ۋە ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خادىمى بار، ئۇلار كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ساقلىقنى ساقلاش خىزمىتىگە مەسئۇل.

توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى　بۇ شىپاخانا 1962 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلغان، دەسلەپتە 3 - چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى دەپ ئاتالغانىدى، 1978 - يىلى توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. شىپاخانا فېرما ئورگىنىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆلىمى 8 مو، شىپاخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە بىر خىزمەتچى خادىم، 2 ئېغىز ئۆيى بار ئىدى. 1988 - يىلى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇننىڭ 50 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بېرىشى بىلەن 250 كۆادرات مېتىرلىق داۋالاش ئۆيى سېلىندى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 6گە، دورا مەبلىغى 10 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ئاساسلىقى كۈندىلىك كېسەل كۆرۈش، دائىم كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش، سەييارە داۋالاش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

4. يېزا باشقۇرغان داۋالاش تورلىرى ۋە يېزا - كەنت دوختۇرلىرى

1958 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» مەزگىلىدە، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى گۈڭشۈ ۋە چوڭ ئەترەتلەر ئۈچۈن سانىتار، ساقلىق ساقلاش خادىمى ۋە سېستىرا يېتىشتۇرۇش ئۈچۈن كۆپ قېتىم كۇرس ئۆيۈشتۇردى، گۈڭشىلاردا شىپاخانا ۋە چوڭ ئەترەت سەھىيە پونكىتى قۇرۇپ، 1 — 2 سانىتار ۋە ساقلىق ساقلاش خادىمى سەپلەپ بەردى. 1966 - يىلى يېزىلاردا ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش يولغا قويۇلغاندا «يالىڭاياغ دوختۇر» قىزغىنلىقى (دېھقانچىلىق قىلغاچ دوختۇرلۇق قىلىش، «بىر تال يىڭنە، بىر تۇتام ئۆسۈملۈك دورا» بىلەن ئاممىنىڭ كېسىلىنى داۋالاش) يۇقىرى دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىدىكى يالىڭاياغ دوختۇر 38گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال 21، ئاز سانلىق مىللەت 28. چوڭ ئەترەت سەھىيە پونكىتىغا تەكشىغۇچى، قان بېسىم ئۆلچىگۈچ، دورا ئىشكابى قاتارلىق ئاددىي داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى سەپلەندى. ناھىيىلىك دوختۇرخانا ھەر يىلى قەرەلسىز يالىڭاياغ دوختۇر تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى. بۇ يالىڭاياغ دوختۇرلار كەنتلەرنىڭ سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش، ساقلىق ساقلاش ئىشلىرىدا مۇھىم

رول ئوينىدى. 1970 - يىلى ناھىيە بويىچە چوڭ ئەترەتلەردىكى داۋالاش ئۆيى 47گە، يالىڭاياغ دوختۇر 103كە يەتتى. 1976 - يىلى ناھىيە بويىچە 155 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتىدە 351 يالىڭاياغ دوختۇر بولۇپ، ھەر بىر شىپاخانىغا ئوتتۇرىچە 3 — 5 تىن توغرا كەلدى. 1983 - يىلدىن كېيىن پېزا بويىچە ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش توختىغاندىن كېيىن يالىڭاياغ دوختۇرلارنىڭ بىر قىسمى كەسىپ ئالماشتۇردى، بىر قىسمى كەنت دوختۇرى بولدى، يەنە بىر قىسمى سانىتار بولدى. 1984 - يىلغا كەلگەندە 56 يالىڭاياغ دوختۇر كەنت دوختۇرى بولدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرى پېزا - بازار، مەيدان شىپاخانىلىرىغا قاراشلىق كەنت سەھىيە پونكتى 147گە، سەھىيە تېخنىكا خادىمى 300گە يەتتى، ئوتتۇرىچە ھەر 1000 پېزا ئاھالىسىگە 0.28 پېزا دوختۇرى، 0.71 سانىتار توغرا كەلدى. ئۇنىڭدىن باشقا ناھىيىدە يەنە خۇسۇسىي ئامبۇلاتورىيىدىن 13ى، داۋالاش خادىمىدىن 45ى بار.

2 §. يۇقۇمدىن ساقلىنىش

1. مۇداپىئە ۋاكسىنىسى ئەملەش

گۈاڭشۇ ئاخىرقى يىللىرى غۇلجا ناھىيە بازىرىدىكى دۇخۇلياق كاتولىك دىنى ئىبادەتخانىسىدا بېلگىيىلىك پوپ لياق مىڭدې شۇ جايدىكى كاتولىك دىنى مۇرىتلىرى ۋە باشقا ئاھالىلەرگە چېچەك ۋاكسىنىسى ئەملىگەن ھەمدە ھەقسىز كېسەل كۆرۈپ دورا تارقىتىپ بەرگەن. مىنگو دەۋرىدە ھۆكۈمەت ھەر يىلى ناھىيە بويىچە چېچەك ۋاكسىنىسى ئەملىگەن.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ناھىيىنىڭ سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش خىزمىتىگە ناھىيىلىك خەلق شىپاخانىسىنىڭ يۇقۇمدىن ساقلىنىش گۇرۇپپىسى مەسئۇل بولدى ۋە مەخسۇس سەييارە داۋالاش گۇرۇپپىسى قۇردى. بۇ گۇرۇپپا ھەر يىلى قەرەلسىز ھالدا تۇرلۇك ۋاكسىنا ئەملەپ كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتىنى ئىشلىدى، بۇلار ئاساسلىقى چېچەك، قىزىل، كۆكيۆتەل، بوغما، قاتما بىرلەشمىسى، يۇلۇن سۇر ماددا يالۇغى، كېزىك، بەزگەك قاتارلىق 7 خىل كېسەلدىن ئىبارەت. 1955 - يىلى ناھىيە بويىچە 8660 ئادەمگە چېچەك ۋاكسىنىسى ئەملەندى، 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە چېچەك كېسىلى ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى ۋە پېلتىزىدىن يوقىتىلدى. مەلۇماتقا قارىغاندا 1960 - يىلى ناھىيە بويىچە 12 مىڭ 235 بالىغا كۆكيۆتەلنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋاكسىنىسى ئەملەنگەن. 1963 - يىلى ناھىيە بويىچە 31 مىڭ 600 بالىغا تۇرلۇك مۇداپىئە ئوكۇلى سېلىنغان، بۇنىڭ ئىچىدە كۆكيۆتەل، بوغما، قاتما ۋاكسىنىسى سېلىنغانلار 3265. 1976. يىلى كالىمبت - گىۋېرىن ۋاكسىنىسى، چۇما ۋاكسىنىسى ئەملەش باشلاندى.

1972 - يىلى ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى قۇرۇلدى، پېزا - كەنتلەرنىڭ ھەممىسىگە مەخسۇس يۇقۇمدىن ساقلىنىش خادىمى سەپلەندى، ۋاكسىنا ئەملەشنى دوكلات قىلىش تۈزۈمى ئورنىتىلدى. پىلانلىق ئىممۇنىتېت كارتىسى تۇرغۇزۇش خىزمىتى باشلىنىپ، ناھىيە بويىچە يۇقۇمنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتى كۇنسېرى مۇكەممەللەشتى. 1982 - يىلدىن باشلاپ ھەر ئاينىڭ 25 - 26 - كۈنلىرى بازاردىكى بالىلارنى پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش كۈنى قىلىپ بېكىتىلدى. ھەر يىلى 10 - ئايدىن ياندۇرقى يىلى 2 - ئايغىچە بولغان ئايلار ئىچىدە ھەر ئاينىڭ 20 — 26 كۈنلىرى پېزىلاردىكى بالىلارنى پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش كۈنى قىلىپ بېكىتىلدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 53 مىڭ بالا (قېتىم) بالىلار پارالىچىنىڭ ئالدىنى ئېلىش كۇمىلىچى ئىچتى، 0 — 7 ياشقىچە بولغان 59 مىڭ 365 بالىغا كارتا تۇرغۇزۇلدى، كارتا تۇرغۇزۇش نىسبىتى 99%تىن ئاشتى.

75 مىڭ بالا (قېتىم) ئىمۇنىتېتلاندى. كۆكيۆتەل 3 بىرلەشمە ۋاكسىنىسىنىڭ قاپلاش نىسبىتى 85.6%، قىزىل ۋاكسىنىنىڭ قاپلاش نىسبىتى 95.8%، يۇلۇن سۇر ماددا يالليۇغى ۋاكسىنىسىنىڭ قاپلاش نىسبىتى 95.4%، كالمېت - گىۋېردىن ۋاكسىنىسىنىڭ قاپلاش نىسبىتى 96.8% بولۇپ، ھەممىسى دۆلەتنىڭ ئۆلچىمىگە يەتتى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ۋاكسىنا ئەملەش ئەھۋالى

جەدۋەل: 22 — 1　　بىرلىكى: ئادەم

يىللار / تۈرى	كارتا تۈرغۇزۇلغان 0 — 7 ياشلىق بالىلار	ئەملەنگەن ۋاكسىنا						
		كالمېت - گىۋېرىن ۋاكسىنىسى	قىزىل تېرىك ۋاكسىنىسى	كۆكيۆتەل 3 خىل بىرلەشمە ۋاكسىنىسى	بالىلار پالىچى كوسىلىچى	كېزەك 3 خىل بىرلەشمە ۋاكسىنىسى	چېچەك ۋاكسىنىسى	چوما ۋاكسىنىسى
1974	11451		44000	9000	12000	152160	20000	
1976	50243	17500	448000	13000	5000			3000
1979	53012	90000	50000	30000	62000		16000	
1982	54150	8601	8197	8217				
1984	53712	9318	8667	9009	9117			
1987	64072	11009	11171	13104	13104			
1988	62020	9344	18099	14176	13165			
1989	64892	8559	7628	8891	9176			
1990	63854	9267	12187	14011	15281			

2. يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش

كۆپ يىللاردىن بۇيان، غۇلجا ناھىيىسىدە باش تەمرەتكىسى، يەرلىك پوقاق، بروتسېللىيوز كېسىلى قاتارلىق يەرلىك كېسەللىكلەر بىر قەدەر ئېغىر تارقالدى، ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش تارماقلىرى ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەدبىرلىرىنى قوللىنىپ، كۆرۈنەرلىك ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

باش تەمرەتكىسى　بۇ كېسەل يېزا - كەنتلەردىكى ياشلار - ئوسمۇرلەر ئارىسىدا ئۇزاق مۇددەت تارقىلىپ كەلگەن، يۇقۇشچانلىقى نىسبەتەن كۈچلۈك، 1960 - يىلى غالىبىيەت گۇڭشېسى 297 بىمارنى ھەقسىز داۋالاپ 281نى ساقايتتى. 1975 - يىلى «قىزىل يۇلتۇز» گۇڭشېسى 208 بىمارنى داۋالىدى. 1977- يىلى ناھىيە بويىچە باش تەمرەتكە كېسىلى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، شۇ يىلى باش تەمرەتكىسى كېسىلىگە گىرىپتار بولغان 11 مىڭ 28 بىمار (ئەر 6516، ئايال 4512) بىمار تەكشۈرۈپ تېپىلدى، سېرىق قوماقلىق تاز 2451، ئاق قوماقلىق تاز 7489، قارا قوماقلىق تاز 1064، ئارىلاشما قوماقلىق تاز 22؛ 10 مىڭ 664 بىمار داۋالىنىپ، 9697 بىمار ساقايدى. 1985 - يىلغىچە باش تەمرەتكىسى كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ داۋالانغانلار 704 مىڭ 421 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. بىمارلارنى داۋالاشتا ئاساسلىقى گىرىزېئوفولۋېن دورىسىنى ئىچكۈزۈش، 1.2لىك يودتىنكتۇرىسلىق گۇڭگۇرت مەلھەم دورىسىنى سىرتتىن سۈركەش ئۈسۈلى قوللىنىلدى، بۇنىڭ بىلەن بىللە بىمارلاردىن بېشىنى كۆندە بىر قېتىم يۇيۇش، ھەپتىدە ھەر قېتىم چاچنى چۈشۈرۈۋېتىش

تەلەپ قىلىندى، بىمارىنىڭ باش كېسىمى، ياغلىق، ياستۇق ياپقۇچ ۋە ئۈستىرا قاتارلىقلار قاتتىق دېزىنفېكسىيە قىلىندى. 1986- يىلى ناھىيە بويىچە باش تەمرەتكىسى (شەرق قوماقلىق تاز) كېسىلىگە گىرىپتار بولغان 964 بىمار تەكشۈرۈپ چىقىلدى، 318 بىمار داۋالاندى، بۇنىڭدىن 301ى ساقايدى، ساقىيىش نىسبىتى 94.6% كە يەتتى، بۇ كېسەل ئاساسىي جەھەتتىن كونترول قىلىندى.

يەرلىك پوقاق بۇ ناھىيىدىكى ئاساسلىق يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ناھىيىدىكى سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش تارماقلىرى ھەر يىلى بىمارلارغا كالىي يودىد كومىلىچى ۋە يودلۇق ماي كومىلىچى ئىچكۈزۈپ داۋالاش بىلەن بىللە كۆزنىتىپ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتىنى كۈچەيتتى، توز سودىگەرلىرىنىڭ يود تەركىبى بولمىغان توزلارنى ياكى لايىقەتسىز توز سېتىشىنى قاتتىق چەكلەپ تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان لايىقەتسىز توزلارنى بىردەك مۇسادىرە قىلدى، يەنە پوقاق كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە كۆپ قېتىم كۇرس ئاچتى، بۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ئۇنۇمى خېلى ياخشى بولدى. 1974 - يىلى «1 - ماي» گۈڭشې قاتارلىق 6 گۈڭشې ھەمدە 2 فېرمىنى تەكشۈرۈپ، يەرلىك پوقاق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان 494 بىمارنى ئېنىقلاپ چىقتى. 1975 - يىلى «قىزىل يۇلتۇز» گۈڭشېسىدىكى يەرلىك پوقاق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان 456 بىمارنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ چىقتى. 1976 - يىلىدىكى ناھىيە بويىچە ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشتە يەرلىك پوقاق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان 58 مىڭ بىمارنى ئېنىقلاپ چىقىپ، ناھىيىنى كېسەللىك ئەھۋالى ئېغىر رايون قىلىپ بېكىتتى، بارلىق بىمارلارنى كالىي يودىد دورىسى بىلەن داۋالىدى. 1981 - يىلى ناھىيە بويىچە 94 مىڭ 792 ئادەمنى ئارىلاپ تەكشۈرۈپ، 27 مىڭ 528 بىمارنى بايقىدى، كېسەل بولۇش نىسبىتى 29.7% بولدى. 1983 - يىلى 1800 ئادەمنى ئارىلاپ تەكشۈرۈپ، پوقىقى چوڭايغان 396 بىمارنى بايقىدى، چوڭىيىش نىسبىتى 22% بولدى. 1985 - يىلى 139 مىڭ 803 ئادەمنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ، پوقىقى چوڭايغان 26 مىڭ 435 كىشىنى، مۇشۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغان 24 مىڭ 347 بىمارنى ئېنىقلاپ چىقتى، ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش نىسبىتى 95.18%، پوقاق چوڭىيىش نىسبىتى 20.06%، پوقاق كېسىلىگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 17.14% بولدى، 91 مىڭ كىشىلىك دورا تارقىتىپ بەردى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە يەرلىك پوقاق كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلار 1069 بولۇپ، كونترول قىلىش ئۆلچىمى دائىرىسىدە بولدى.

بروتسېللىيوز كېسىلى بۇ ئادەم ۋە چارۋىلاردا كۆرۈلىدىغان يۇقۇملۇق كېسەل ھېسابلىنىدۇ. 1982- يىلى ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى ناھىيە بويىچە ئادەم ۋە چارۋىلاردا كۆرۈلىدىغان بروتسېللىيوز كېسىلىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش خىزمىتىنى تۇنجى قېتىم قانات يايدۇردى. شۇ يىلى 2 - فېرمىدا 1425 كىشىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈردى، يۇقۇملانغۇچىلار 185 بولۇپ، يۇقۇملىنىش نىسبىتى 12.95% بولدى، مۇشۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغانلار 162 بولۇپ، كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 11.27% بولدى. بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغۇچىلار M5 نومۇرلۇق باكتېرىيىگە قارشى ژاكسىنىسى ۋە جۈڭگو تىبابىتى ئۇسۇلىدىكى دورىسى بىلەن داۋالاندى، 84 بىمار ساقايدى، ساقىيىش نىسبىتى 85.7% بولدى. 1983 — 1984 - يىللىرى 21 مىڭ 982 ئادەم (قېتىم) تەكشۈرۈلدى، مۇسبەت خاراكتېرلىك يۇقۇملانغۇچى 771 بولۇپ، داۋالاش ئارقىلىق ئوتتۇرىچە ئۈنۈملۈك نىسبىتى 84.43% بولدى. 1985 - يىلى دۆڭمازار بازىرى بىلەن مازار يېزىسى نۇقتىلىق تەكشۈرۈلۈپ، مۇسبەت خاراكتېرلىك 81 بىمار تېپىپ چىقىلدى، كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 0.93% بولدى. 1987 - يىلى تۇرپانىيۇزى يېزىسىنىڭ 2 كەنتىدىكى 2110 ئادەم ئارىلاپ تەكشۈرۈلۈپ، 69 يۇقۇملانغۇچى تېپىپ چىقىلدى، يۇقۇملىنىش نىسبىتى 3.3% بولدى. كېسەلگە گىرىپتار بولغۇچىلار 58گە، گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 2.7%گە يەتتى. 1988 - يىلى پەنجىم يېزىسىدا بروتسېللىيوز كېسىلى كۆزىتىلىپ، 2047 كىشىگە تېرە ئىچى ئاللېرگىيە سىنىقى ئىشلەندى، 25 كىشى مۇسبەت خاراكتېرلىك يۇقۇملانغان بولۇپ، يۇقۇملىنىش نىسبىتى 1.12% بولدى، كېسەلگە گىرىپتار

بولغۇچىلار 20 بولۇپ، گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 0.97% بولدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى بىرۇتسىللىيوز كېسىلى بىلەن يۇقۇملىنىش ئەھۋالى نىسبەتەن ئېغىر بولغان 3 يېزا - كەنتتىكى 335 ئادەم (قېتىم) نى ئارىلاپ تەكشۈردى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇسبەت ئالامەتلىك ئادەم بىر بولۇپ، مۇسبەت نىسبىتى 0.3% بولدى، شۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسى بىرۇتسىللىيوز كېسىلى كونترول قىلىنغان رايون دەپ بېكىتىلدى.

3. يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش

مىنگو دەۋرىدە شەھەر - يېزىلارنىڭ سەھىيە مۇئەسسەسلىرى قالاق ئىدى. ئاھالىلەرنىڭ كۆپىنچىسى يېقىن ئەتراپتىكى ئۆستەڭدىن سۇ ئىچەتتى. سۇ پاسكىنا، لاي بولۇپ، تۇرلۇك مىكروبلار ناھايىتى كۆپ ئىدى. ھەر قېتىم يۇقۇملۇق كېسەل تارقالغاندا خەلق ئاممىسى كەينى - كەينىدىن ئۆلۈپ تاۋۇت كۆتۈرگۈچىلەرنى تېپىشمۇ تەسكە چۈشەتتى، ھۆكۈمەت تۇرلۇك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرگە قارىتا بىر قىسىم ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش تەدبىرلىرىنى قوللانغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنۇمى ياخشى بولمىغانىدى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) دىكى ستاتىستىكىلىق ماتېرىياللاردا خاتىرىلىنىشىچە، غۇلجا ناھىيىسىدە ۋابا كېسىلى پەيدا بولۇپ يۇقۇملانغۇچىلارنىڭ ئوندىن ئىككى، ئوندىن ئۈچى قازا قىلغان، چېچەك، تاناسىل (سىفىلىس)، تۇبېركۇلىيوز كېسىلى يۇقۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەدبىرى ئاساسەن يوق دېيەرلىك ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇش ھارپىسىدا چېچەك، بەزگەك، قىزىل، كۆكيۆتەل، تۇبېركۇلىيوز قاتارلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر دائىم پەيدا بولۇپ تۇراتتى.

1955 - يىلى سەھىيە مىنىستىرلىكى «يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاشنى باشقۇرۇش چارىسى»نى ئېلان قىلدى. ئاپتونوم رايون مۇناسىپ ھالدا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاشنى باشقۇرۇش چارىسى ۋە ئۇنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپىنى تۈزۈپ چىقتى، ناھىيە ۋە يېزا - بازار، مەيدانلارمۇ يۇقۇم ئەھۋالىنى دوكلات قىلىش تۈزۈمىنى تەدرىجىي ئورنىتىپ، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنى بالدۇر بايقاپ، بالدۇر ئايرىۋېتىش، بالدۇر داۋالاشنى ئىشقا ئاشۇردى. ناھىيىدىكى سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش تارماقلىرى يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش بىلەن بىللە يېمەكلىك ۋە مۇلازىمەت كەسىپلىرىنىڭ تازىلىقىغا بولغان باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى. 1964 - يىلى ناھىيە بويىچە يۇقۇملۇق كېسەلنىڭ يۇقۇم ئەھۋالىنى 10 كۈندە بىر قېتىم دوكلات قىلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ يۇقۇمدىن ساقلىنىش بۆلۈمچىسى مەخسۇس ئادەم ئاجرىتىپ يۇقۇم ئەھۋالىنى ئىگىلەشكە مەسئۇل قىلدى؛ چوڭ ئەترەتلەردە سانىتارلار يۇقۇم ئەھۋالىنى دوكلات قىلىشقا مەسئۇل بولدى؛ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەيدانلىرى، زاۋۇت، كان - كارخانىلار قارىمىقىدىكى سەھىيە پونكتلىرىنى يۇقۇم ئەھۋالىنى مەلۇم قىلىشقا ياكى شۇ جايدىكى شىپاخانىلارنى ۋاكالىتەن مەلۇم قىلىشقا مەسئۇل قىلدى؛ چوڭ ئەترەتلەردىكى سانىتارلار يۇقۇم ئەھۋالىنى بايقىغان ھامان گۇڭشې شىپاخانىسىغا دوكلات قىلدى. گۇڭشېنىڭ مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە كادىرى ھەر ئاينىڭ 10 ـ، 20 ـ، 30 - كۈنلىرى گۇڭشې شىپاخانىسىغا بېرىپ 10 كۈنلۈك يۇقۇم ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ مەلۇم قىلىش خىزمىتىگە ھەيدەكچىلىك قىلدى، ئالاھىدە بىمارلار بايقالسا شۇ ھامان يۇقىرىغا دوكلات قىلدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ يۇقۇم ئەھۋالىنى دوكلات قىلىش تۈزۈمى توختاپ قالدى، 1976 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى بۇ تۈزۈم ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1981 - يىلى ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى بوغما، يۇلۇن سۇر ماددا يالليۇغى، كۆيدۈرگە، غالجىرلىق كېسىلى، قارا كېزىك قاتارلىق 6 خىل يۇقۇملۇق كېسەللىكنى باشقۇرۇپ نازارەت قىلىش تۈزۈمىنى ئورناتتى؛ 1982 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 2474 ئادەم تۇرلۇك يۇقۇملۇق كېسەلگە گىرىپتار بولدى، 18 ئادەم ئۆلدى، كېسەل قوزغىلىش نىسبىتى

10 مىڭ تادەم ئىچىدە 859.02، ئۆلۈش نىسبىتى 10 مىڭ تادەم ئىچىدە 6.25 بولدى.

بىر قانچە يىلدىن بۇيان غۇلجا ناھىيىسىدە تارقالغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر ئاساسلىقى ژىر ژىسلۇق تولغاق، كۆكيۆتەل، كېزىك، قوشۇمچە كېزىك، سىكارلاتىنا، يۇقۇملۇق زۇكام، تارقىلىشچان مېڭە يالليۇغى، قىزىل، جىگەر يالليۇغى، بەزگەك، تۇبېركېليوز قاتارلىق 10 خىلدىن ئارتۇق بولۇپ، ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەدبىرلىرىنى قوللىنىش ئارقىلىق يوقىتىلدى ياكى كونترول قىلىش كۆرسەتكۈچىگە يېتىلدى.

بەزگەك كېسىلى بۇ كېسەل ناھىيىدە ئۇزاق مۇددەت تارقالغان بولۇپ، تارقىلىش دائىرىسى كەڭ. 1956 - يىلى ئۈچئۇن خۇيزۇ ئاپتونوم رايونى (ھازىرقى ئۈچئۇن خۇيزۇ يېزىسى) دا 288 كىشى بەزگەك كېسىلىگە گىرىپتار بولدى. 1957 - يىلى ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا بەزگەك كېسىلىنى داۋالاش پونكىتى قۇرۇلۇپ، شۇ يىلى 11 مىڭ 274 بەزگەكنى داۋالىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 8140، ئايال 3134، 1959 - يىلى 12 مىڭ بىمار داۋالاندى. بەزگەك كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاشتا ئاساسلىقى نۇقتىلىق يۇقۇم رايونىدا دورا پۈركۈپ پاشا يوقىتىلدى. 1966 - يىلى ناھىيە بويىچە «666» دورىسى بىلەن دېزىنفېكسىيىلەنگەن دائىرە 1 مىليون 453 مىڭ 162 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. 1974 - يىلى 1261 كېزىك بىمارى قايتا قوزغىلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش بويىچە داۋالاندى. 1976 - يىلى بۇ كېسەل دۆلەت بەلگىلىگەن يوقىتىش ئۆلچىمىگە يەتتى. 1981 - يىلى بەزگەك كېسىلى قايتا كۆپەيدى، ئاغرىق ئېسىققان مەزگىلدە بەزگەك كېسىلى تارىخى بار بىمارلار قايتا قوزغىلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش بويىچە داۋالاندى. 1985 - يىلغا كەلگەندە 5 كىشىدىلا بەزگەك كېسىلى قوزغالدى، يىللىق كېسەل يۇز بېرىش نىسبىتى 10 مىڭدە 0.86 بولدى.

قىزىل 1956 - يىلى 1 — 2 - ئايلاردا 1 -، 7 -، 9 - رايونلاردا قىزىل كېسىلى تارقالدى، 100 دىن ئارتۇق كىشىگە قىزىل چىقتى، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى خادىملارنى تەشكىللەپ داۋالىدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيە بويىچە قىزىل ژاكسىنىسى ئەملەش ئارقىلىق كېسەللىكنىڭ ئالدى ئېلىندى. 1959- يىلى ناھىيە بويىچە 12 مىڭ 540 كىشىگە قىزىل چىقتى، 1340 كىشى ئۆلدى. شۇ يىلى ئوبلاستلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەشۋىقات ئورنى 46 كىشىدىن تەركىب تاپقان ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتىنىڭ خادىملىرى بىلەن بىرلىكتە جىددىي ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەدبىرلىرىنى قوللاندى. ئالدىنى ئېلىش خىزمىتى 20 نەچچە يىل داۋاملىشىش ئارقىلىق قىزىل چىقىش نىسبىتى كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلىدى، 1983 - يىلغا كەلگەندە 127 تادەمگىلا قىزىل چىقتى، قىزىل چىقىش نىسبىتى 10 مىڭدە 28گە چۈشتى. 1986 - يىلغا كەلگەندە، قىزىل چىقىش نىسبىتى 10 مىڭدە 0.5تىن تۆۋەن بولۇپ، دۆلەت بەلگىلىگەن كونترول قىلىش كۆرسەتكۈچى دائىرىسىدە بولدى.

بوغما كېسىلى 1959 - يىلى قىشتىن 1960 - يىلى ئەتىيازغىچە خۇدىيار يۇزى (ئالغا)، جېلىلىيۇزى (شەرق قىزاردى) گۇڭشېلىرىدا 1902 تادەمگە بوغما كېسىلى يۇقۇپ، 7 كىشى ئۆلدى. 1972 — 1973- يىللىرى قىزىل يۇلتۇز، غالىبىيەت گۇڭشېلىرىدا 57 بالا يۇقۇملىنىپ، 10 بالا ئۆلدى، ئۇلارنىڭ چوڭى 13 ياش، كىچىكى 1.5 ياش. ئوبلاستلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەتقىقات ئورنىنىڭ ئالدىنى ئېلىش- داۋالاش ئەترىتى بىلەن ناھىيىنىڭ يۇقۇمدىن ساقلىنىش تارماقلىرىنىڭ پائال داۋالىنشى ئارقىسىدا كېسەللىك ئەھۋالى كونترول قىلىندى. 1981 - يىلى بىرلا يۇقۇملانغۇچى بايقالدى، 1983 - يىلى بۇ كېسەللىك ئاساسىي جەھەتتىن يوقىتىلدى.

تۇبېركۇلىيوز مىنگو دەۋرىدە تۇبېركۇلىيوز كېسىلى ناھىيە بويىچە خېلى كەڭ تارقالغانىدى، يۇقۇملانغۇچىلار داۋالىنىشقا دورا بولمىغاچقا ھاياتىدىن ئايرىلاتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ كېسەللىك ئىزچىل تۈردە نۇقتىلىق ئالدىنى ئېلىپ داۋالايدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىك سۈپىتىدە ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، بىمارلارنىڭ ھەممىسى ژاقتىدا داۋالاندى. 1976 - يىلى كالمىت - گىۋېرىن ژاكسىنىسى ئەملەپ

ئالدى ئېلىنىپ تۇبېركۇلىيوز كېسىلىنىڭ تارقىلىشى ئۇنۇملۇك تىزگىنلەندى. بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى تەدرىجىي تۆۋەنلىدى. 1979 - يىلى «شەرق شامىلى» گۈڭشېسىدا 2727 ئادەملى تەكشۈرگەندە تۇراقسىز ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلىگە گىرىپتار بولغان 51 كىشى بايقالدى، كېسەل بولۇش نىسبىتى 2% بولدى.

1987 - يىلىنىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتىنىڭ تۇبېركۇلىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش بۆلۈمى كېسەل كۆرۈشنى باشلىدى، شۇ يىلى كېسەل كۆرسەتكەنلەر 480 گە يەتتى، ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلاردىن 166سى تېپىلدى، ئېنىقلىنىش نىسبىتى 34.58%كە يەتتى. شۇ يىلى 3 - ئايدا ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز بىمارلىرىنى باشقۇرۇش چارىسى»نى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭدا ناھىيە - يېزىدىن ئىبارەت 2 دەرىجىلىك سىل كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش خادىملىرىنىڭ مەسئۇلىيىەت توزۇمى بېكىتىلدى. 1988 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ، ناھىيە بويىچە ھەر دەرىجىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش تارماقلىرىنىڭ بوۋاقلارغا تۇغۇلۇپ 2 ساەت ئىچىدە بىرەك كالمېت - گۇبرىن ۋاكسىنىسى ئەملىشى بەلگىلەندى. 1989 - يىلى ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز ئامبۇلاتورىيىسىدە كېسەل كۆرسەتكەنلەر 506گە يەتتى، ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلىگە گىرىپتار بولغان 98 بىمار تېپىلدى، تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىش نىسبىتى 19.37%كە يەتتى. 87 بىمار مۇسبەت بولۇپ چىقتى. 1990 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسەللىكى تەتقىقات ئورنى، ۋىلايەتلىك ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەتقىقات ئورنى ۋە ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى سادىقبۇزى يېزىسىنىڭ يۇقىرىقى مەھەللە كەنتىدە مەملىكەت بويىچە 3 - قېتىملىق ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلىنى ئەۋرىشكە ئېلىپ تەكشۈرۈش خىزمىتىنى ئىشلەپ، ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلىگە گىرىپتار بولغان 7 كىشىنى بايقىدى، كېسەل بولۇش نىسبىتى 29.0%كە يەتتى؛ 2438 ئادەم ئۈستىدە تېپىك ئاناللز باكتېرىيىسى (PPD—13) سىنىقى ئىشلىگەندە 595 كىشىدە مۇسبەت ئالامىتى كۆرۈلۈپ، مۇسبەت نىسبىتى 24.4%نى ئىگىلىدى.

چۇما غۇلجا ناھىيىسى ئىزچىل تۇردە چۇما كېسىلىنىڭ يۇقۇم مەنبەسى بولغان گۇمانلىق ناھىيىلەرنىڭ بىرى بولۇپ، چۇما كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتىگە يېتەرلىك ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى. 1976 — 1984 - يىلغىچە چۇما كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتى جەھەتتە، يۇقىرى دەرىجىلىك كەسپىي مەسئۇل تارماقلار ئېپىدېمىك تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. 1976 - يىل 6- ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 8 - ئاينىڭ 30 - كۈنگىچە ئىلى ۋىلايىتى، غۇلجا ناھىيىسى، نىلقا ناھىيىسىدىن ئىبارەت 3 دەرىجىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى بىرلىشىپ چۇما كېسىلىنىڭ يۇقۇم مەنبەسىنى بىرلەشمە تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، ئاپتونوم رايونلۇق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر تەتقىقات ئورنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە نىلقا ناھىيىسى بىلەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ چېگرىسىدىكى تاغلىق رايوندا ئېپىدېمىك تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. ئۇلۇپ قالغان 2 سېرىق چاشقاننىڭ بەدىن سىرتىدىكى پارازىت بۇرگىدىن 3 دانە چۇما تاياقچە باكتېرىيىسىنى ئايرىپ چىقىپ، دەسلەپكى قەدەمدە قاقلان نىلقا جىلغىسىنىڭ شەرقىدىن غەربىگىچە بولغان 40 كىلومېتىر ئارىلىقتىكى 40 مىڭ گېكتار رايونىنى چۇما يۇقۇم رايونى قىلىپ بېكىتتى، يۇقۇم رايونىدىكى گۇمانلىق كىشىلەرگە ۋاقتىدا 8700 دانە چۇما ۋاكسىنىسى ئەملىدى. ئەمەلىي ۋاكسىنا ئەملەنگەن ئادەم 6068گە، ۋاكسىنا ئەملىنىش نىسبىتى 69.75%كە يەتتى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى چۇما كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش بويىچە 5 خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ ئاچال، قاراسۇدىكى چارۇچىلارغا چۇما كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش بىلىملىرىنى تەشۋىق قىلدى، چۇما كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەشۋىقات رەسىملىرىنى تارقىتىپ بەردى، چارۇچىلارنى سەپەرۋەر قىلىپ تۇرلۇك ھايۋانلار (ئاساسلىقى سۇغۇر، سېرىق چاشقان ۋە پادا ئىتى) نىڭ قان زەردابىدىن 371 نۇسخا توپلاپ، ھەممىسىنى خىمىيىلىك زەردابشۇناسلىق بويىچە تەكشۈردى، بۇنىڭدا ۋاستىلىك قان ئۇيۇتۇش ئاساس قىلىندى، نەتىجىدە ھەممىسى مۇسبەت بولۇپ چىقتى. 1987 - يىلى ماناس ناھىيىسىدە

ئادەمدە بولىدىغان چوما كېسىلى پەيدا بولغانلىقتىن، ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى، ناھىيىلىك دوختۇرخانا، ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى بىرلىكتە 15 كىشىلىك چوما كېسىلىدىن جەددىي قۇتقۇزۇش گۇرۇپپىسى تەشكىللىدى، 31 كىشى قاتناشقان چوما كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش كۇرسى ئاچتى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىغا چوما كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش قوللانمىسىنى تارقىتىپ بەردى، 17 قېتىم چوما كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەربىيىۋى فىلىمى قويۇپ بەردى، 1162 ئادەمگە ۋاكسىنا ئەملىدى. 1988 - يىلى ئاچال چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكى 700 چارۋىچىغا ۋاكسىنا ئەملىدى. ھايۋانلارنىڭ يۇقۇملىنىش تارىخى ۋە ئادەمنىڭ يۇقۇملىنىش تارىخىنى 90 قېتىم تەكشۈردى.

1990 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىشخانىسىنىڭ پۈل ئاجرىتىشى بىلەن، غۇلجا ناھىيىسى بىلەن جىڭ ناھىيىسى تۇتاشقان جايدىكى سۇغۇر بىر قەدەر كۆپ بولغان شىمالىي تاغلىق رايونىنىڭ ئاچال يايلىقىدا 200 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان چوما كېسىلىنى كۆزىتىش پونكىتى قۇرۇلۇپ، تەكشۈرۈش سايمانلىرى، قورال - جابدۇق ۋە باشقا مۇئەسسەسىلەر سەپلەندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى 5 — 6 خادىمنى يىل بويى كۆزىتىشكە ئەۋەتتى.

جىنسىي كېسەللىك يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، غۇلجا ناھىيىسىدىكى سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش تارماقلىرى جىنسىي كېسەللىكلەرنى كۆزىتىش ۋە داۋالاشنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ، مەلۇم ئۇنۇمگە ئېرىشتى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيىلىك دوختۇرخانا ئامبۇلاتورىيىسى 35 كىشىنى تەكشۈرگەندە 7 كىشىدە مۇسبەت ئالامىتى كۆرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە سۈزنەك بولغانلار 4، سىفلىس بولغانلار 3. ناھىيە بويىچە ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئارقىلىق 42 كىشىنىڭ جىنسىي كېسىلگە گىرىپتار بولغانلىقى ئېنىقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە سۈزنەك بىمارى 29، سىفلىس بىمارى 13، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ياشلار بولۇپ، ئۇلار ئايرىم داۋالاندى.

كېزىك 1975 - يىلى 8 - ۋە 9 - ئايلاردا «غالىبىيەت» گۇڭشې 11 - چوڭ ئەترىتى (ئاقتۇپە كەنتى) ۋە گۇڭشې تەجرىبە پونكىتىدا كېزىك كېسىلى تېز تارقىلىپ، 52 ئادەم يۇقۇملاندى، ئېپىدىمولوگىيىلىك تەكشۈرۈش نەتىجىسىدىن قارىغاندا، يېمەكلىكتىن تارقالغانلىقى مەلۇم بولدى، گۇڭشې شىپاخانىسى ۋە چوڭ ئەترەتتىكى داۋالاش خادىملىرىدىن تەشكىللەنگەن 24 كىشىلىك داۋالاش - ئالدىنى ئېلىش گۇرۇپپىسى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئالدىنى ئېلىش - داۋالاشنى يولغا قويۇپ، يۇقۇمنىڭ يامراپ كېتىشىنى تىزگىنلىدى. 1977 — 1978 - يىللىرى «1 - ماي» گۇڭشېسىدا يەنە كېزىك تارقىلىپ، 43 ئادەم يۇقۇملاندى، قان زەردابىنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق، كېزىك بىلەن قارا كېزىكنىڭ تەك تارقالغانلىقى ئېنىقلاندى.

غۇلجا ناھىيىسىدە يۇقىرىدىكى تۈرلۈك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر تارقالغاندىن سىرت، 1982 - يىل 7- ئايدا ئوچۇق گۇڭشې ئوچۇق چوڭ ئەترەت 8 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە يەنە كالا گۆشىنى يېيىشتىن پەيدا بولغان كۆيدۈرگە تېز تارقىلىپ 10 ئادەم يۇقۇملاندى. ۋاقتىدا داۋالانغاچقا بىمارلار ئۆلۈش ئەھۋالى كۆرۈلمىدى. 1988 - يىل 2 - ئايدىن 1990 - يىل 9 - ئايغىچە يەنجىم يېزىسىنىڭ ئاقتۇپە كەنتى بىلەن دادامتۇ يېزىسىنىڭ بىر قىسىم كەنتلىرىدە غەيرىي «A» ۋە «B» تىپلىق جىگەر يالۇغى تارقىلىپ، 2 يېزىدا 385 ئادەم يۇقۇملاندى، 4 كىشى ئۆلدى، جەددىي ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەدبىرلىرىنى قوللىنىش ئارقىلىق بۇ كېسەل كونترول قىلىندى.

4. ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى

زىيانداش ھاشاراتلارنى يوقىتىش، كېسەللىكنى تۇگىتىش يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ناھىيىدىكى ئورگان، مەكتەپ، يېزا - كەنتلەردە تازىلىق خىزمىتى كومىتېتى قۇرۇلۇپ، تازىلىق تۈزۈملىرى بېكىتىلىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى بويىچە مۇسابىقە ئۇيۇشتۇرۇلدى. 1953 - يىل رەئىس ماۋزېدۇڭ «ھەممە ھەرىكەتكە كېلىپ، تازىلىققا رىئايە قىلىپ، كېسەللىكنى ئازايتىپ، ساغلاملىق

سەۋىيىسىنى ئۆستۈرەيلى» دېگەن چاقىرىقنى ئوتتۇرىغا قويدى؛ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى قۇردى؛ گۈڭشې ۋە چوڭ ئەترەتلەردە ئومۇميۈزلۈك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى؛ كەڭ خەلق ئاممىسى پائال ھەرىكەتكە كېلىپ، «تۆت زىياندىشنى يوقىتىپ، تازىلىققا ئەھمىيەت بېرىش» ھەرىكىتىنى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇپ، پاشا، چۈبەن، بۈرگە، پىت، لالما ئىت قاتارلىق زىياندىشلارنى يوقاتتى. 1955 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە تازىلاپ دېزىنفېكسىيە قىلىنغان ئىشتان، كۆڭلەك 23 مىڭ 460قا، يوتقان - كۆرپە، گىلەم، كىگىز 13 مىڭ 254 پارچىگە، ئۆي سايمىنى 2561گە، ئۆي 1514 ئېغىزغا، قوتان 230غا، توشۇلغان ئەخلەت 15 مىڭ 300 كۇپ مېتىرغا يەتكەن. سەھىيە تارماقلىرى يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 156 خادىمنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈرگەن ۋە تازىلىق بىلىملىرى تەربىيىسى ئېلىپ بارغان، لايىقەتلىك بولغانلارغا ساغلاملىق كىنىشكىسى تارقىتىپ بېرىپ، تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا رۇخسەت قىلغان.

1960 — 1962 - يىلغىچە ناھىيىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەيئىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 1963-يىلى ناھىيىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەيئىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئىچىملىك سۇ، گەندە، ئەخلەتلەرنى باشقۇرۇش كۇچەيتىلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەيئىتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى، 1975 - يىلى خىزمىتى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە غولجا ناھىيىلىك يەرلىك كىشىلىكىلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئۇ دائىملىق ئاپپارات بولۇپ، ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسىدە ئىش بېجىردى، 2 كەسپىي خادىم سەپلەپ بېرىلدى، يۇقۇمدىن ساقلىنىپ، كىشىل داۋالاش خىزمىتى كۈنسېرى نورمال ئىزغا چۈشتى، 1982 - يىلى ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا بىرلەشتۈرۈلۈپ، گۈڭشې - مەيدانلاردا 140 مىڭ تۇپ دەرەخنىڭ غولى ھاكلاندى، 146 مىڭ 723 تەشتەك گۈل ئۆستۈرۈلدى، 89 مىڭ 600 كۇب مېتىر قۇدۇق لاتېسى تازىلاندى، كەنتلەردىكى ھەممە ئائىلىدە ھاجەتخانا، ھەممە ئەترەتتە ۋە ئائىلىلەردە قوتان بولۇش ئاساسەن ئىشقا ئاشۇرۇلدى، ئىدارىلەرنىڭ ھەممىسىدە ئەخلەتخانا، ھەر بىر گۈڭشې ئەزاسىنىڭ ئائىلىسىدە بىردىن ئەخلەت ئازگىلى بار بولدى.

1985 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەيئىتى ئىشىك ئالدىدىكى «ئۇچىنى ھۆددىگە بېرىش» (كۆكەرتىشنى، پاكىزە، گۈزەل بولۇشنى ھۆددىگە بېرىش) مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنى يېكىنتتى. ھەر شەنبە كۈنى چوڭ تازىلىق قىلىندى، قەرەللىك تۈردە تازىلىق تەكشۈرۈش يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيە بازىرى يوللىرى، ئورمان بەلۋاغلىرى، ئاھالىلەر نۇقتىسىنىڭ تازىلىقىدا يېڭىچە ئۆزگىرىش بولدى.

ئىچىملىك سۇنى ياخشىلاپ، كىسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش كۆپ يىللاردىن بۇيان، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كۆپ قىسمى كۆل سۇيى ئىچىپ كەلگەنىدى، ئادەم بىلەن چارۋا بىر يەردىن سۇ ئىچكەچكە، سۇ مەنبەسى ئېغىر دەرىجىدە بۇلغىنىپ كىسەل كۆپ پەيدا بولۇپ، خەلق ئاممىسىنىڭ تەن ساغلاملىقى ئېغىر زىيانغا ئۇچرىغانىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەيئىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ناھىيە بويىچە «ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىپ، زىيانداش ھاشاراتلارنى يوقىتىپ، كىسەللىكنى تۇغدۇرۇش» مەركەز قىلىنغان ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى داۋاملاشتۇرۇلۇپ، ئىچىملىك سۇنى، گەندىنى باشقۇرۇش كۇچەيتىلدى، شارائىتى بار يېزا - كەنتلەردە پائال قۇدۇق قېزىلدى. 1965 - يىلى «غالىبىيەت» گۈڭشېسىدىلا يۇقىرى ئۆلچەملىك قۇدۇقتىن 13ى، ئادەتتىكى قۇدۇقتىن 21ى قېزىلدى، سېمونت كۆلچەكتىن بىرى ياسالدى، بۇنىڭ بىلەن 85% ئاھالە سۇزۇك، پاكىز سۇ ئىچىدىغان بولدى.

1980 - يىلدىن باشلاپ ناھىيە بويىچە «ئىككىنى باشقۇرۇش، بەشنى ياخشىلاش» (سۇنى، ئوغۇت - گەندىنى باشقۇرۇش، سۇ مەنبەسىنى، تۇرالغۇ ئۆينى، ھاجەتخانىنى، ئېغىلنى، مۇھىتنى ياخشىلاش) خىزمىتى كۇچەيتىلدى، شۇ جايىنىڭ ئېتىز - ئېرىق پىلانى ۋە سۇچىلىق قۇرۇلۇشى ھەمدە جۇغراپىيىلىك ئەھۋالى ۋە

ئىقتىسادىي ئەھۋالىدىن پايدىلىنىپ، ئامما ھەربىرىنى كېلىش، يۇقىرىدىن يارەم بېرىش، ئۆزى مەبلەغ توپلاش قاتارلىق كۆپ خىل يوللار ئارقىلىق، يەرلىك قۇدۇق، ماشىنىلاشقان قۇدۇق، بېسىملىق قۇدۇقلار ئۇزلۇكسىز كۆپەيتىلىپ، تۇرۇبا سۇيى زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، بازار - پېزىلاردىكى كەلگە خەلق ئاممىسىنىڭ ئۇزاق ۋاقىت كۆل سۇيى، ئۆستەك سۇيى ۋە باشقا پاسكىنا سۇلارنى ئېچىش مەسلىسى ۋە قىشتا سۇ ئېچىش تەس بولۇش مەسىلىسى دەسلەپكى قەدەمدە ھەل قىلىندى. 1982 - يىلى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلار 100 مىڭ يۇەن پۇل ئاجرىتىپ چۇلۇقاي پېزىسى بىلەن جېلىلىيۈزى بازىرىنىڭ بىر قىسىم چوڭ ئەترەتلىرىگە سۇ تۇرۇبىسى ئورناتتى. يىل ئاخىرىدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ئۇچئون پېزىسىدا كىچىك ئېغىزلىق بېسىملىق قۇدۇقتىن 1217 سى، چوڭ ئېغىزلىق قۇدۇقتىن 420 سى قېزىلغان. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ئېچىلمىلىك سۇنى ياخشىلاش ئۈچۈن 1 مىليون 50 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنىدى، ناھىيە بازىرىدا سۇ مۇنارىدىن بىرى، پېزىلاردا تۆتتە يۇرۇشلەشكەن تۇرۇبا سۇيى پونكىتىدىن 31ى، چوڭ ئېغىزلىق قۇدۇقتىن 260ى، بېسىملىق قۇدۇقتىن 1797سى بارلىققا كەلدى. مەنپەئەتلەنگەن ئاھالە 145 مىڭ 710غا يەتتى.

1989 - يىلى پەنجىم، دادامتۇ پېزىلىرىدا بىر تۇرۇبا سۇيى زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، پېزىدىكى 40 مىڭ نوپۇسنىڭ ئېچىملىك سۇ تازىلىقى ھەل قىلىندى. 1990 - يىلى ناھىيىدىكى پېزا ئاھالىلىرىدىن چوڭ قۇدۇقنىڭ سۇيىنى ئېچىدىغانلار 33 مىڭغا، بۇلاق سۇيى ئېچىدىغانلار 52 مىڭغا يېتىپ، پاكىز، بىخەتەر سۇ ئېچىدىغانلار %80تىن ئاشتى.

يېمەكلىك تازىلىقى 50 - يىللاردىن بۇيان يېمەكلىك تازىلىقى ئىزچىل تۇرده ناھىيە بويىچە ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنىڭ نۇقتىلىق قۇرۇلۇشى قىلىندى، سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش تارماقلىرى يېمەكلىك ۋە مۇلازىمەت كەسپى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنى ھەر يىلى تەكشۈرۈشتە چىڭ تۇرۇپ، يۇقۇملۇق كېسىلى بارلارنى خىزمەت ئالماشتۇرۇشقا بۇيرىدى، سالامەتلىك تەلىپىگە ئۇيغۇن كېلىدىغانلارنى ماغلاملىق كىنىشكىسى ئالغاندىن كېيىن تىجارەت قىلىشقا يول قويدى. 1955 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى يېمەكلىك كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 63 خادىمنىڭ، 1956 - يىلى 93 خادىمنىڭ، 1957 - يىلى 108 خادىمنىڭ، 1960 - يىلى 131 خادىمنىڭ، 1979 - يىلى 203 خادىمنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈردى. 1981- يىلى دۆلەتنىڭ يېمەكلىك تازىلىقى ھەققىدىكى «بەشنى تەكشۈرۈش، تۆت تۈرلۈك تۈزۈم» نى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن، ناھىيىدىكى 5 پۈتخانا، 5 چوكمۇزخانا، 3 پىۋا زاۋۇتى شۇنىڭدەك نەچچە 10 سوغۇق ئېچىملىك، لەڭمۈك تەنزىلىرىنى تەكشۈرۈپ، تازىلىق تەلىپىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان مۇز سۇيى، لەڭمۈك تەنزىلىرىدىن 25نى ئەمەلدىن قالدۇردى، 1982 - يىلى يەنە ناھىيە بويىچە يېمەكلىك ۋە مۇلازىمەت كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 240 خادىمنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈردى.

1983 - يىل 7 - ئايدا دۆلەتنىڭ «يېمەكلىك تازىلىقى قانۇنى» ئىلان قىلىنىپ يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە «يېمەكلىك تازىلىقى قانۇنى»نى تەشۋىق قىلىش پائالىيىتى كەڭ قانات يايدۇرۇلۇپ، 10 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق تەشۋىقات ماتېرىيالى ۋە رەسىملىك توپلام بېسىپ تارقىتىلدى، تەشۋىقات ئاپتوموبىللىرى ئىشقا سېلىنىپ، كوچا - مەھەللىلەر 100 قېتىمدىن ئارتۇق ئايلىنىپ تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى، 10 نەچچە قارار «يېمەكلىك تازىلىقى قانۇنى»نى ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلدى. ناھىيىدىكى يېمەكلىك، مۇلازىمەت كەسىپلىرى، دۇكان، ئىسكىلات قاتارلىق ئورۇنلار تەكشۈرۈلۈپ، 86 مىڭ 3. 252 يۇەن قىممىتىدىكى چېرىپ سۈپىتى ئۆزگەرگەن يېمەكلىك تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىپ، ھەممىسى ئامما ئالدىدا كۆيدۈرۈۋېتىلدى.

1986 - يىلى ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى يېمەكلىك تازىلىقى كارانتىن بۆلۈمى تەسىس قىلىپ، مەخسۇس يېمەكلىك تازىلىقى نازارەتچىسى ۋە يارەمچى نازارەتچى سەپلىدى؛ پېزا - بازار، مەيدانلاردا پېزىلىق شىپاخانىنىڭ يۇقۇمدىن ساقلىنىشقا مەسئۇل خادىمى يېمەكلىك تازىلىقى خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى، پېزىلىق سودا - سانائەت پونكىتىمۇ بىر كادىرنى قوشۇمچە باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلدى؛

يېمەكلىك ـ مۇلازىمەت كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇنلارنىڭ 1 ـ 3 كىچە يېمەكلىك تازىلىقىنى تەكشۈرگۈچى سەپلىدى. بۇنىڭ بىلەن بىللە يېزا ـ بازار، مەيدانلارنىڭ ھەممىسىدە ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى ۋە يەككە تىجارەتچىلەرنى باشقۇرۇش ھەيئىتى قۇرۇلۇپ، سەھىيە تارماقلىرىنىڭ تازىلىقىنى نازارەت قىلىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىشىگە يارەملەشتى، ناھىيە بويىچە مەخسۇس (قوشۇمچە) يېمەكلىك تازىلىقىنى نازارەت قىلىش تورى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى. 1987ـ يىلى ناھىيە بويىچە يەنە يېمەكلىك ـ مۇلازىمەت كەسپىي خادىملىرىنىڭ كىنىشكا ئېسىپ مۇلازىمەت قىلىش تۈزۈمى ئومۇملاشتۇرۇلدى، شۇ يىلى يېمەكلىك ـ مۇلازىمەت كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 1332 خادىم لايىقەتلىك كىنىشكىسى ئالدى.

1989 ـ يىلى ناھىيە بويىچە تازىلىقتا «A» دەرىجىلىك ئورۇندىن 18ى، «B» دەرىجىلىك ئورۇندىن 26سى باھالاپ چىقىلدى، ناھىيىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق خىزمىتى پۈختا ئىشلەنگەنلىكى، نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، 80 ـ يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە غۇلجا ناھىيىسى كۆپ قېتىم ئوبلاست ۋە ۋىلايەتنىڭ سەھىيە سىستېمىسى بويىچە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

مەكتەپ تازىلىقى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك سەھىيە تارماقلىرى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تازىلىق خىزمىتىگە ئەھمىيەت بەردى، قەرەللىك چوڭ تازىلىق قىلغاندىن باشقا، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆز تازىلىقى، كۆرۈش قۇۋۋىتى ۋە تەن ساغلاملىقىنى تەكشۈرۈشنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى، سىنىپلارنىڭ كۈن نۆرى چۈشۈش كوئېففېتسېنتىنى دائىم تەكشۈردى، مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆز ئاسراش گىمناستىكىسى ئويناش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا ھەمكارلاشتى، كۆز ئاسراش گىمناستىكىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى.

1955 ـ يىلى ناھىيىلىك شىپاخانا ناھىيە بويىچە مەكتەپتىكى 2954 ئوقۇغۇچىنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈرۈپ، كېسەل بولغانلارنى داۋالىدى. 1965 ـ يىلى ناھىيىلىك سەھىيە ـ يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى مەكتەپتىكى 2628 ئوقۇغۇچىنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى تەكشۈردى. 1978 ـ يىلى مەكتەپتىكى 3214 ئوقۇغۇچىنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈردى. 1985 ـ يىلى ناھىيە بازىرىدىكى 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ، 4 ـ، 5 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى 2968 ئوقۇغۇچىنىڭ بەدەن سالامەتلىكىنى تەكشۈردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئوقۇغۇچىلار سالامەتلىك ئارخىپى تۈرغۈزدى، بۇنىڭ ئىچىدە تەكشۈرۈشتە كېسەل بارلىقى ئېنىقلانغان 158 ئوقۇغۇچىنى داۋالىدى (ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلى بارلار 39، يۈرەك كېسىلى بارلار 29، يىراقنى كۆرەلمەيدىغانلار 78، ئوتتۇرا قۇلاق يالليۇغىغا گىرىپتار بولغانلار 12).

1986 — 1988 ـ يىلىغىچە ناھىيە بويىچە مەكتەپتىكى 6794 ئوقۇغۇچىنىڭ سالامەتلىكى تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 951 ئوقۇغۇچىغا سالامەتلىك ئارخىپى تۈرغۈزدى، ئارخىپ تۈرغۈزۇلغان ئوقۇغۇچىلار ناھىيە بويىچە مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىنىڭ 14.1%نى ئىگىلىدى.

§ 3 . تىببىي داۋالاش

1. تىببىي داۋالاش مۇئەسسەسلىرى

كېسەل كارىۋىتى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ئامبۇلاتورىيىلا تەسىس قىلىنغانىدى، 1955 ـ يىلدىن باشلاپ كېسەل كارىۋىتى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئەمما كېسەل كارىۋىتى 10غىمۇ يەتمەيتتى، كېسەلخانىنى دوختۇرخانا باشلىقى مەسئۇل بولۇپ باشقۇراتتى. 1956 ـ يىلى كېسەل كارىۋىتى 15كە، 1962 ـ يىلى 40قا، 1972 ـ يىلى 46گە، 1978 ـ يىلى 84كە، 1982 ـ يىلى 113كە،

1990 - يىلى 120گە يەتتى. ناھىيىلىك جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسىدا كېسەل كارىۋىتىدىن 40ى، ناھىيىلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتىدا 12سى بار.

يېزا، بازار، مەيدان شىپاخانىلىرى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، كۆپىنچىسى ئامبۇلاتورىيىلا تەسىس قىلىنغانىدى، كېيىن ئارقا - ئارقىدىن كېسەل كارىۋىتى قويۇلدى. 1959 - يىلى يېزا شىپاخانىسىدا 10 كارىۋات بار ئىدى، 1962 - يىلى كارىۋات 20گە، 1971 - يىلى 146گە، 1982 - يىلى 363گە، 1990 - يىلى 347گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆچۈن خۇيزۇ يېزىسىدىكىسى 52، دادامتۇ يېزىسىدىكىسى 30، دۆڭمەھەللە يېزىسىدىكىسى 30، پەنجىم يېزىسىدىكىسى 20، تۇرپانيۇزى يېزىسىدىكىسى 15، خۇدىيار يۇزى يېزىسىدىكىسى 12، سادىقيۇزى يېزىسىدىكىسى 8، چۇلۇقاي يېزىسىدىكىسى 12، ئونيار يېزىسىدىكىسى 40، مازار يېزىسىدىكىسى 10، سامسيۇزى يېزىسىدىكىسى 15، ئۇيغۇر ئۆچۈن يېزىسىدىكىسى 16، بايتوقاي يېزىسىدىكىسى 15، يېڭىتام يېزىسىدىكىسى 30، ئارا ئۇستەك يېزىسىدىكىسى 20، دولان دېھقانچىلىق مەيدانىدىكىسى 10، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانىدىكىسى 12.

داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى ئاددىي بولۇپ، پەقەت توك بىلەن داۋالاش ئۇسكۇنىسى، دېستىرلەش ئۇسكۇنىسى، ئاكوشېر ساندۇقى ۋە بىر نەچچە خىل چىش كېسەللىكلىرى ئۇسكۇنىسى بار ئىدى، قاتناش قورالىدىن بىرلا ئات ھارۋىسى بار ئىدى. يېزا شىپاخانىلىرى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىمۇ پەقەت كىچىك دورا ساندۇقى، تەكشۈرۈچ، ئىشپېرىس قاتارلىق ئەڭ ئاددىي داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى بار ئىدى. 1962 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك دوختۇرخانا ئارقا - ئارقىدىن 50MAX تىپلىق نۇر ئاپپاراتى، ئېلېكترو كاردىئوگراممۇ، A تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنلۇق دىئاگنوز ئاپپاراتى، ئانالىز تارازىسى ۋە كۆپ ئىقتىدارلىق ئوپېراتسىيە كارىۋىتى سەپلەپ، رادىئو ئاكتىپلىق داۋالاش ۋە ئوپېراتسىيە بىلەن شۇغۇللاندى. 1969 - يىلى يەنە قۇنتۇزۇش ئاپتوموبىلىدىن بىرنى سېتىۋالدى. 70 - يىللاردىن باشلاپ ناھىيىنىڭ داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. 1972 - يىلى يېزا شىپاخانىلىرىدا 9 ئوپېراتسىيە كارىۋىتى، توك بىلەن ھەركەتلەندۈرۈلىدىغان بىر دانە شۇمۇرۇش ئاپپاراتى، 10 دانە يۇقىرى بېسىملىق دېزىنفېكسىيە قازىنى، 3 دانە مىكروسكوپ بار ئىدى، 1973 - يىلدىن كېيىن يېزا شىپاخانىلىرى ئارقا - ئارقىدىن رېنتگېن ئاپپاراتى سەپلەشكە باشلىدى. 1981 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە رېنتگېن ئاپپاراتى 16گە يەتتى. ناھىيىلىك دوختۇرخانا 200MAX تىپلىق نۇر ئاپپاراتىدىن بىرنى سېتىۋالدى، 1985 - يىلى يەنە 400MAX تىپلىق نۇر ئاپپاراتىدىن بىرنى سېتىۋېلىپ، ئاساسلىقى ھەزىم يولىنى بارى بوتقىسى بىلەن تەكشۈرۈش، بۆرەك جامى ۋە ئۆتنى سايىلاندۇرۇش قاتارلىقلارغا ئىشلەتتى.

غۇلجا ناھىيىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئاساسلىق داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى مۇنۇلار: XJ1—1 تىپلىق ئېلېكترو كاردىئوگراممىلىق جىددىي قۇنتۇزۇش كۆزىتىش ئۇسكۇنىسى 2 دانە، X—2—1 تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنلۇق يۈرەك قان تومۇرى دىئاگنوز ئەسۋابى بىر دانە، XX—2 تىپلىق ۋېكتور كاردىئوگراممۇ ئاپپاراتى بىر دانە، XSB—3 تىپلىق ئېلېكتر كاردىئوگراممۇ دولقۇن كۆرسەتكۈچ بىر دانە، TM—1 تىپلىق يۈرەك مېڭە تەكشۈرۈش ئەسۋابى بىر دانە، B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنلۇق دىئاگنوز ئەسۋابى LS—300A1 بىر دانە، يۇقىرى ئېنىقلىقتا ئىگە ئېلېكترونلۇق ئۆزگىرىشچان بېسىم تۇراقلاشتۇرۇش ئۇسكۇنىسى بىر دانە، كۆرۈنىدىغان ئۇلترا بىنەپشە نۇر ئۆلچىگۈچ بىر دانە، مۇنارسىمان قايتا دېستىرلەش ئاپپاراتى بىر دانە، ياتما يۇقىرى بېسىملىق ھور قازىنى بىر دانە، ئاشقازان تەكشۈرۈش ئېنىسكى 2 دانە، تولۇق سەپلەنگەن پار قازىنى بىر يۈرۈش، سۈزۈلمەس مىكرو زەررىچىلەرنى تەكشۈرۈش ئەسۋابى بىر دانە، كۆپ ئىقتىدارلىق تېمپېراتۇرا تۇراقلاشتۇرۇش ساندۇقى بىر دانە، SF—IA1 تىپلىق ئاپتوماتىك بىئوخىمىيىلىك ئانالىز ئۇسكۇنىسى بىر دانە، XSB—02 تىپلىق بىئولوگىيىلىك مىكروسكوپ بىر دانە، مىكرو تەۋرەتكۈچ بىر دانە، 300 تىپلىق تۆۋەن بېسىملىق قان تەكشۈرۈش ئەسۋابى بىر دانە، چىش كېسەللىكلىرىنى داۋالاش ئۇنىۋېرسال ئاپپاراتى بىر دانە،

تەكشۈرۈش ئەينەكى بىر دانە، جەددىي قۇتقۇزۇش قول هارۋىسى 3 دانە، ئېلېكترونلۇق ئاشقازان يۈيۈش ئاپپاراتى بىر دانە، ئېلېكترونلۇق ئوپېراتسىيە ئۈستىلى بىر دانە، يۇقىرى چاستوتىلىق ئېلېكترونلۇق ئوپېراتسىيە پىچقى بىر دانە، ئايالار كېسەللىكلىرى بۆلۈمىنىڭ توكتا قىزدۇرۇش ئەسۋابى بىر دانە. سۆڭەك كېسەللىكلىرى بۆلۈمىدە ئىشلىتىدىغان كارىۋات 2 دانە، CL—1 تىپلىق ئۇلتىرا ئاۋاز دولقۇنلۇق داۋالاش ئاپپاراتى بىر دانە، XHD تىپلىق ئىنفېرا قىزىل نۇرلۇق داۋالاش ئاپپاراتى بىر دانە، ئېلېكترونلۇق جىگلو قىلىپ داۋالاش ئۈسكۈنىسى بىر دانە، ئىنفېرا قىزىل نۇرلۇق ۋاكۇئوملۇق داۋالاش ئەسۋابى بىر دانە، ئۇلتىرا قىسقا دولقۇنلۇق داۋالاش ئەسۋابى بىر دانە، TDP تىپلىق داۋالاش ئۈسكۈنىسى بىر دانە، مېڭە ئېلېكتروگرافىك ئاپپاراتى بىر دانە، ئۇلتىرا ئاۋاز دولقۇنلۇق تومانلىتىش ئۈسكۈنىسى 2 دانە، توك ئارقىلىق تېمپېراتۇرا تۇراقلاشتۇرۇش ساندۇقى بىر دانە، چاتمىلىق پەردە ھىملەش ئاپپاراتى بىر دانە، سۈزگۈچ ئۈسكۈنىسىنىڭ ستېرىلىزلۇق ھەربىكەتلىنىدىغان رەسىمگە تارتىش ئاپپاراتى بىر دانە، KD—400 تىپلىق رېنتگېن ئارقىلىق دىئاگنوز قويۇش چاتما ئاپپاراتى بىر دانە، كۆپ ئىقتىدارلىق ئوپېراتسىيە كارىۋېتى بىر دانە، قۇتقۇزۇش ئاپتوموبىلى 2 دانە.

گۈڭشې (يېزا)، مەيدان شىپاخانىلىرىدا رېنتگېن ئاپپاراتىدىن 22سى، B تىپلىق ئۇلتىرا ئاۋاز دولقۇن ئارقىلىق دىئاگنوز قويۇش ئەسۋابىدىن 14ى، يۇرەك ئېلېكترو كاردىئوگراممۇ ئاپپاراتىدىن 15ى بار. 18 يېزا، مەيدان شىپاخانىسى ئادەتتىكى بىئوخىمىيىلىك تەكشۈرۈشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ.

ناھىيىلىك جۇڭگو تېبابىتى دوختۇرخانىسىنىڭ ئاساسلىق داۋالاش ئۈسكۈنىلىرىدىن مۇنۇلار بار: 30 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى بىر دانە، 50 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى بىر دانە، ئېلېكترو كاردىئوگراممۇ 2 دانە، 10 مىڭدىن بىرلىك تارازا بىر دانە، 72 تىپلىق نۇر بۆلۈش فوتومېتىر ئەسۋابى بىر دانە، ئەرلەر سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئەسۋابى بىر دانە، مىكروسكوپ بىر دانە، ئېلېكترونلۇق سۈمۈرۈش ئاپپاراتى بىر دانە، چىش ئۆچكىسى بىر دانە.

1973 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى قۇرۇلغاندا ئاران 2 توڭلىتىش ساندۇقى، 3 تېز توڭلىتىش ساندۇقى بار ئىدى. 1974 - يىلى تەكشۈرۈش بۆلۈمىگە قۇرۇتۇش ساندۇقى، توڭلىتىش ساندۇقى، تېمپېراتۇرا تۇراقلاشتۇرۇش ساندۇقىدىن بىردىن، ئانالىز تارازىسىدىن بىرى، 72 تىپلىق نۇر بۆلۈش فوتومېتىردىن بىرى سەپلەندى. 1986 - يىلى ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش بۆلۈمى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 30 مىللىئامپېرلىق، 50 مىللىئامپېرلىق، 200 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتىنىڭ ھەر قايسىسىدىن بىر دانە، توڭلىتىش ساندۇقىدىن بىر دانە، مىكروسكوپتىن 2 دانە، رېنتگېن ئاپپاراتىنىڭ ھەر قايسىسىدىن بىر دانە، توڭلىتىش ساندۇقىدىن بىر دانە، مىكروسكوپتىن 2 دانە، رېنتگېن فىلىونكىسىنى كۆزىتىش چىرىغىدىن 2 دانە، فىلىونكا يۈيۈش چىلىكىدىن 10 دانە سەپلەندى.

ناھىيىلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتىنىڭ ئاساسلىق داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى: 50 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى بىر دانە، يۇرەك ئېلېكتركاردىئوگراممۇ، B تىپلىق ئۇلتىرا ئاۋاز دولقۇن ئەسۋابى، بىئوخىمىيىلىك تەكشۈرۈش قاتارلىق چوڭ تىپتىكى ئۈسكۈنىلەر ۋە قاتناش قوراللىرى بولۇپ، مۇلۇك سوممىسى 400 مىڭ يۈەنگە يېتىدۇ.

2. ئامبۇلاتورىيە

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىكى «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ خەۋىرىگە ئاساسلانغاندا، غۇلجا دوختۇرخانىسى شۇ يىلى 4 - ئايدا ئامبۇلاتورىيىدە دىئاگنوز قويغان ئادەم 3106 قېتىمغا يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە ئاشقى بۆلۈمدىكىسى ئەر 393 ئادەم (قېتىم)، ئايال 2621 ئادەم (قېتىم)؛ تۇغۇت بۆلۈمدىكىسى 98 ئادەم (قېتىم)؛ ئايالار بۆلۈمدىكىسى 193 ئادەم (قېتىم)؛ بالىلار بۆلۈمدىكىسى تۇغۇل 32.5 ئادەم (قېتىم)، قىز 205 ئادەم (قېتىم)؛ قۇلاق - بۇرۇن - بوغۇز كېسەللىكلىرى بۆلۈمدىكىسى

ئەر 166 ئادەم (قېتىم)، ئايال 127 ئادەم (قېتىم)؛ تېرە ۋە جىنسىي كېسەللىك بۆلۈمىدىكىسى ئەر 188 ئادەم (قېتىم)، ئايال 92 ئادەم (قېتىم)، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمىدىكىسى ئەر 298 ئادەم (قېتىم)، ئايال 167 ئادەم (قېتىم)؛ چىش كېسەللىكلىرى بۆلۈمىدىكىسى ئەر 214 ئادەم (قېتىم)، ئايال 129 ئادەم (قېتىم)؛ باشقا بۆلۈمدىكىسى 244 ئادەم (قېتىم).

1954 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى جېلىلىيۇزنگە يۆتكەلگەندە ئامبۇلاتورىيىلا بولۇپ، كېسەلخانا يوق ئىدى، 1955 - يىلى دوختۇرخانىدا داۋالانغانلار 15 مىڭ 289 ئادەم (قېتىم) گە، 1957 - يىلى 21 مىڭ 722 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى، كېسەل كارتۇتى كۆپەيتىلدى. 1958 - يىلدىن كېيىن، پېنزا (بازار)، مەيدان شىپاخانىلىرىنىڭ ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، ئامبۇلاتورىيىدە كۆرۈنىدىغانلارمۇ ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى. 1960 - يىلى داۋالانغانلار 119 مىڭ 980 ئادەم (قېتىم) گە، 1979 - يىلى 170 مىڭ 803 ئادەم (قېتىم) گە، لابوراتورىيە، رېنتگېن، يۈرەك - ئېلېكتروكاردىئوگراممىا قاتارلىقلار ئارقىلىق داۋالانغانلار 127 مىڭ 7 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. 1988 - يىلى ناھىيىدىكى پېنزا، بازار شىپاخانىلىرىنىڭ ئامبۇلاتورىيىسىدە داۋالانغانلار 215 مىڭ 296 ئادەم (قېتىم) گە، ناھىيىلىك جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسىنىڭ ئامبۇلاتورىيىسىدە داۋالانغانلار 21 مىڭ 628 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى.

1990 - يىلى ناھىيىدىكى دوختۇرخانىلارنىڭ ئامبۇلاتورىيىسىدە داۋالانغانلار 226 مىڭ 716 ئادەم (قېتىم) گە، ناھىيىلىك جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسىنىڭ ئامبۇلاتورىيىسىدە داۋالانغانلار 23 مىڭ 704 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى.

قىسمەن يىللاردا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ غەربچە داۋالاش ئامبۇلاتورىيىسىدە داۋالانغانلار

جەدۋەل: 22 — 2

يىللار	ئادەم (قېتىم)	يىللار	ئادەم (قېتىم)
1955	15289	1985	166487
1957	21722	1986	167551
1961	50092	1987	185849
1974	285660	1988	215296
1979	170803	1989	216039
1982	151436	1990	206716
1984	179486		

3. كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالىنىش

1957 - يىل 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى كېسەلخانىدا ياتقۇزۇپ داۋالاشنى يولغا قويدى، شۇ يىلى 123 ئادەم كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالاندى. 1966 - يىلى كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالانغان بىمار 1448 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى، 1974 - يىلى پېنزا - مەيدان شىپاخانىسىدا داۋالانغان بىمار 2464 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. 1981 - يىلى ناھىيە بويىچە دوختۇرخانىلاردا يېتىپ داۋالانغانلار 11 مىڭ 144 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. 1990 - يىلى كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالانغانلار 9591 ئادەم (قېتىم) گە، جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسىنىڭ 835 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى.

بىر قانچە يىلدا ناھىيە بويىچە كېسەلخانىدا يېتىپ غەربچە داۋالانغانلار

جەدۋەل: 22 — 3

يىللار	ئادەم (قېتىم)	يىللار	ئادەم (قېتىم)
1974	2464	1986	10527
1976	4569	1987	10875
1979	8169	1988	10362
1981	11144	1989	10192
1984	10027	1990	9591
1985	10289		

4. ئوپېراتسىيە، تەكشۈرۈش

ئوپېراتسىيە 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى ئادەتتىكىسى ئاددىي ئوپېراتسىيىلەرنى، مەسىلەن: سوقۇر ئۇچەي، چوقۇق قاتارلىق تۆۋەنكى قورساق قىسىم ئوپېراتسىيىلىرىنى قىلدى. 60 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان مەزگىلدە، يېزا شىپاخانىلىرىغا رېنتگېن ئاپپاراتى سەپلەندى، ئۇلار سۈرەتكە تارتىش ۋە كىچىك ئوپېراتسىيىلەرنى قىلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيىلىك دوختۇرخانا ئادەتتىكى دائىم كۆرۈلىدىغان، كۆپ قوزغىلىدىغان كېسەللىكلەرنى داۋالىغاندىن سىرت، يەنە جىددىي جىگەر كېسىلى ۋە تۆيۈقسىز ھۆشسىزلانغان بىمارنى قۇتقۇزۇش، كۆپ قان قۇسۇش، شۇك بولۇپ قالغان بىمارنى قۇتقۇزۇش، يۈرەك زەخمىلىشى، نەپەس ئاجىزلاش، يۈرەك زەخمىلىشى ۋە يۈرەك رېتمى بۇزۇلۇش، يۈرەك ۋە ئۆپكىنى قوغداش - داۋالاش ئىشلىرىنى قىلدى، شۇنداقلا ھەر خىل قاپلىق قۇرۇتلارنى ئېلىۋېتىش ئوپېراتسىيىسى، تالنى ئېلىۋېتىش ئوپېراتسىيىسى، جىگەر ھالقىسىنى تۇتاشتۇرۇش ئوپېراتسىيىسى، ئاشقازاننىڭ كۆپ قىسمىنى ئېلىۋېتىش ئوپېراتسىيىسى، مېڭە ئىچكى بېسىمىنى يېنىكلىتىش ئوپېراتسىيىسى، ئۆتنى ئېلىۋېتىش ئوپېراتسىيىسى، كۆكرەك، بەل ئومۇرتقا كېسەللىك يىلتىزىنى تازىلاش ئوپېراتسىيىسى، بالىياتقۇنى ئېلىۋېتىش ئوپېراتسىيىسى، بالىياتقۇ ئۇچىيىنىڭ تۆشۈكىنى ئېتىش ئوپېراتسىيىسى، قان تومۇر ئارتېرىسىنى تۇتاشتۇرۇش ئوپېراتسىيىسى، دورا ئارقىلىق تۇغدۇرۇش، قورساقنى يېرىپ بالا ئېلىش ئوپېراتسىيىسى، تۇغۇتتىن ئاۋۋالقى ھامىلدارلىق تۇتقاقلىق كېسىلىنى جىددىي قۇتقۇزۇش ئوپېراتسىيىسى، ئۇرۇق نەيچىسىنى قايتا راۋانلاشتۇرۇش ئوپېراتسىيىسى ۋە ئاخىرقى مەزگىللىك مېڭە تۇبېركۇلىيۇز قاتارلىق ئوپېراتسىيىلەرنى قىلدى.

تەكشۈرۈش 1955 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ لابۇراتورىيىسىدە بىر لابۇرانت بولۇپ، قان، سۈيدۈك، تەرەتتىن ئىبارەت 3 چوڭ دائىملىق تەكشۈرۈشنىڭلا ھۆددىسىدىن چىقالايتتى. 1962 - يىلدىن باشلاپ فۇنكسىيە قىلىپ سۈيۇقلۇق ئېلىشقا ئوخشاش ئادەتتىكى تەكشۈرۈشلەرنى ئىشلىدى. 1977 - يىلى لابۇرانت 3كە يەتتى ھەمدە تورسىمان ھۈجەيرىلەرنىڭ سانىنى ھېسابلاش، ھامىلدارلىق مەزگىلىدىكى ئېمولسىيە تەجرىبىسى، جىگەر فۇنكسىيىسىنىڭ گلوتامىك پروۋنىك ترانسئامىنازا تەجرىبىسى، ۋىدال رىئاكسىيىسى قاتارلىق تۈرلەرنى يولغا قويدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە، دوختۇرخانىدا مۇنتىزىم لابۇراتورىيە، بىئوخىمىيە ۋە باكتېرىيە بۆلۈمى، ئاناليز بۆلۈملىرىنىڭ مۇئەسسەسلىرى تولۇقلاندى. بىر باش لابۇرانت بىر مەسئۇل

لابۇرانت ۋە ىسر بارەمچى لابۇرانت بولۇپ، قان شېكىرىنى ئۆلچەش، خولېستىرىننى ئۆلچەش، جىگەر ئىقتىدارىنى تەكشۈرۈشنى قىلالايدىغان بولدى. رېنتگېنده تەكشۈرۈش ئۈسكۈنىسى خېلى مۇكەممەل بولۇپ، كۆكرەك ۋە قورساقنى رېنتگېنده تەكشۈرۈش، ھەزىم يولىنى بارى بوتقىسى ئىچكۈزۈپ تەكشۈرۈش، بۆرەك دېسى، مېڭە، ۋە ئۆتنى سايىلاندۇرۇپ سۈرەتكە ئېلىش، يۈرەك ۋە مېڭە ئېلېكتروكاردىئوگراممىسى، مېڭە ئېلېكتر دولقۇن قارشىلىقى، بۆرەك ھەرىكىتى سۈرىتىنى تەكشۈرۈش ۋە A، B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنىدا تەكشۈرۈش قاتارلىقلارنى يولغا قويدى.

يېزا شىپاخانىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى قان، سۈيدۈك، تەرەتنى خىمىيىلىك تەكشۈرۈشنى قىلالايدىغان بولدى. 18 يېزا شىپاخانىسى ئاددىتتىكى بىئوخىمىيىلىك تەكشۈرۈشنى، 15 يېزا شىپاخانىسى B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنى ئارقىلىق دىئاگنوز قويالايدىغان بولدى. دۆڭمازار، ئۇچئون، دادامتۇ، ئونيار، سامسۇزى، يېڭىتام، ئارا ئۆستەڭلەردىكى يېزا شىپاخانىلىرى ناھىيە بويىچە يېزا دەرىجىلىك مەركىزىي شىپاخانا بولدى، ئۇلار ئاددىتتىكى ناشقى كېسەللىكلەر ۋە دائىم كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەر، تۇغۇت ۋە پىلانلىق تۇغۇت قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئوپېراتسىيەلەرنى قىلالايدىغان بولدى.

ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتىنىڭ لابۇراتورىيىسى نۆل 2 تۆۋېركۇلىۋز قاتارلىق كېسەللىكلەرنى لابۇراتورىيىلىك تەكشۈرەلەيدىغان ھەمدە تۇرلۇك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش بويىچە دائىملىق كۆزىتەلەيدىغان بولدى.

5. جۇڭگو تىبابىتى بويىچە داۋالاش ۋە غەربچە داۋالاش

60 - يىللاردا ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى جۇڭگو تىبابىتى بىلەن غەرب تىبابىتىنى بىرلەشتۈرۈپ داۋالاشنى يولغا قويدى. جۇڭگو تىبابىتى بىلەن غەرب تىبابىتىنى بىرلەشتۈرۈش ئۈسۈلى ئارقىلىق كۆپ قوزغىلىشچان نېرۋا يالۇغى، كۆز نەملىشىش، ئۆچەي توسۇلۇش، يارتا پالەچلىك قاتارلىق كېسەللىكلەرنى داۋالىدى، بۇنىڭ ئۈنۈمى خېلى ياخشى بولدى، فۇرازولىدون بىلەن كەتمادىن سۈيۇق جۇڭگو تىبابىتى دورىسى ياساپ، ئاشقازان يارىسىنى داۋالىدى، بۇنىڭ ئۈنۈمى ئىنتايىن ياخشى بولدى.

ناھىيىلىك جۇڭگو تىبابىتى ۋە غەرب تىبابىتى دوختۇرخانىسى ئاددىتتىكى كېسەللەرنى داۋالىغاندىن سىرت، ئەرلەر كېسەللىكلىرىدىن ئەرلىك جىنسىي ئاجىزلىق، ئىسپېرما بالدۇر كېتىش، بالىلىق بولالماسلىق، مەقئەت كېسەللىكلىرىدىن گېموروي، مەقئەت ئاقمىسى، سېرىق چوشۇش خاراكتېرلىك جىگەر يالۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرنى داۋالاش، يىگنە سانجىش، ئۇۋۇلاش قاتارلىق ئۈسۈللار بىلەن ئاستا خاراكتېرلىك كېسەللىكلەردىن رېماتىزم، رېماتوئىدلىق بوغۇم يالۇغى، يۇز نېرۋىسى پالىچى، سەكنە (شامالدارىش) قاتارلىق كېسەللىكلەرنى داۋالاشتا ياخشى ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

6. ئۇيغۇر تىبابىتى

ناھىيە بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاھالىسى ناھىيە ئاھالىسىنىڭ %80ىدىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار %50نى ئىگىلەيدۇ. بۇ ئالاھىدىلىككە ئاساسەن، 1984 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا ئۇيغۇر تىبابىتى بۆلۈمى تەسىس قىلىشنى قارار قىلدى ھەمدە 2 ئاز سانلىق مىللەت دوختۇرىنى خوتەن ئۇيغۇر تىبابىتى مەكتىپىگە سىستېمىلىق ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى. 1985 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا ئۇيغۇر تىبابىتى ئامبۇلاتورىيىسى تەسىس قىلىندى ھەمدە كېسەل كۆرۈشكە باشلىدى. 1988 - يىلى ئامبۇلاتورىيىدە كېسەل كارىۋىتىدىن 10ى قويۇلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 6گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى 2، ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى 2 بولۇپ، ھەممىسى ئۇيغۇر ئىدى. ئامبۇلاتورىيىدە 180 خىل دورا بار ئىدى (ئۇيغۇر تىبابىتى دورا ماتېرىيالى 100 خىلدىن، تەييار دورا 80

خىلدىن ئاشىدۇ، ئۇنىڭ %60ى ئىمپورت قىلىنغان دورا)، ھەر يىلى داۋالانغانلار تەخمىنەن 5000 ئادەم (قېتىم) گە، كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالانغانلار 120 ئادەم (قېتىم) گە يېتىدۇ، بولۇپمۇ ئاستا خاراكتېرلىك كېسەللىكلەرنى داۋالاش ئۈنۈمى خېلى يۇقىرى. 1989 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۇيغۇر تىبابىتى دوختۇرخانىسى قۇرۇشنى قارار قىلدى، ئەمما خىراجەت يېتىشمەسلىك قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، باشقا ئورۇنغا قۇرۇلماي، ۋاقتىلىق خەلق دوختۇرخانىسىدا تەسىس قىلىندى، ئارقا سەپ ۋە مەمۇرىي باشقۇرغۇچى خادىملار ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ تەۋەلىكىدە بولدى.

4 §. ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش

1. يېڭىچە تۇغدۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، بۇۋاقلارنىڭ كۆپىنچىسى كونا تۇغۇت ئانىسى تەرىپىدىن تۇغدۇرۇلغاچقا، قاتما كېسەلگە گىرىپتار بولىدىغانلار كۆپ ئىدى، بۇۋاقلارنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى بىر قەدەر يۇقىرى ئىدى.

1953 - يىلىنىڭ باشلىرىدا، ناھىيىلىك خەلق شىپاخانىسىدا يېڭىچە تۇغۇت قوبۇل قىلغۇچىلارنى تەربىيىلەش پونكىتى قۇرۇلۇپ، يېڭى تۇغۇت ئانىلىرى سەپلىنىپ، يېڭىچە تۇغۇت قوبۇل قىلغۇچىلار يېتىشتۇرۇلدى. رايون، يېزا، كەنتلەردە سەھىيە - داۋالاش - ساقلىق ساقلاش بۆلۈملىرى قۇرۇلۇشقا باشلىدى، بۇ بۆلۈملەر يېڭىچە تۇغدۇرۇشنى يولغا قويدى ۋە يۇقۇمدىن ساقلىنىش - ساقلىق ساقلاش بىلىملىرىنى تەشۋىق قىلدى. 1954 - يىلى ناھىيىلىك دوختۇرخانا يېڭى تۇغۇت ئانىسىدىن 17نى يېتىشتۇرۇپ، 5 رايوندا يېڭىچە تۇغدۇرۇش تورى قۇرۇپ، 151 بۇۋاقنى تۇغدۇردى. 1955- يىلى 176 بۇۋاقنى يېڭىچە تۇغدۇردى. 1956 - يىلى يېڭى تۇغۇت ئانىسىدىن 37نى تەربىيىلەپ رايونلارنىڭ يېڭىچە تۇغدۇرۇش نىسبىتىنى %37كە يەتكۈزدى. 1959- يىلى ناھىيە بويىچە يېڭى ئۇسۇل ئارقىلىق تۇغۇلغان بۇۋاق 1206گە يەتتى. 1961 - يىلى ناھىيە بويىچە يېڭىچە تۇغدۇرۇش ئورنى 33كە، كېسەل كارىۋىتى 104كە، تۇغۇت ئانىسى 64كە يەتتى. 1965 - يىلىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە يېڭى تۇغۇت ئانىسى 119غا، يېڭىچە تۇغدۇرۇش نىسبىتى %85كە يەتتى.

1966 - يىلى يېزىلاردىكى «يالىڭاياغ دوختۇر» خىزمىتىنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، يېزىلارنىڭ ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتى تېخىمۇ كۆچەيدى، گۈڭشې، ئەترەتلەر ئومۇمىيۈزلۈك ساقلىق ساقلاش بۆلۈملىرىنى قۇرۇپ، 1 - 2 گىچە ساقلىق ساقلاش خادىمى سەپلىدى. بىر قىسىم يالىڭاياغ دوختۇرلارمۇ ئارقا- ئارقىدىن يېڭىچە تۇغدۇرۇش تەربىيىسى ئېلىپ، گۈڭشې، مەيدانلارنىڭ داۋالاش، ساقلىق ساقلاش بۆلۈملىرىگە سەپلەندى. تۇغۇتلۇق ئاياللار كېسەللىكى، بالىلارنىڭ قاتما كېسەللىكى تەدرىجىي ئازايدى، بۇۋاقلارنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلىدى. 1976 - يىلى ناھىيە بويىچە يېڭى تۇغۇت ئانىسى 277گە، يېڭىچە تۇغدۇرۇلغان بۇۋاق 6776گە يەتتى، پەقەت تۇغۇتلۇق 3 ئايال قاتما كېسىلى بىلەن قازا قىلدى. 1979- يىلى ناھىيە بويىچە يېڭى تۇغۇت ئانىسى 337گە يەتتى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە تۇغۇت سومكىسى بېرىلدى، يېڭىچە تۇغدۇرۇلغان بۇۋاق 3484كە، يېڭىچە تۇغدۇرۇش نىسبىتى %8.84كە يەتتى. ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى بىر تۇتاش تۇغۇلغانلىق گۇۋاھنامىسى ئىشلەپ، بۇۋاقلارغا بىرەدىن تۇغۇلغانلىق گۇۋاھنامىسى بەردى. يېڭىچە تۇغدۇرۇش نىسبىتى 1984 - يىلى %8.94كە، 1987 - يىلى %97كە، 1990 - يىلى %99 يەتتى.

2. ئايالار ساقلىقىنى ساقلاش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك داۋالاش ئورۇنلىرى ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى بىلەن بولغان ماسلىشىشتا چاك تۇرۇپ، ئايالار كېسەللىكلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش، ئومۇميۈزلۈك داۋالاش ۋە ھامىلىدار، تۇغۇتلۇق ئايالارنى باشقۇرۇشنى قانات يايدۇرۇش جەھەتتە ياخشى ئونۇمگە ئېرىشتى.

ئايالار كېسەللىكلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ داۋالاش 1953 — 1975 - يىلغىچە بولغان ۋاقىت ئادەتتىكى ئايالار كېسەللىكلىرىنى داۋالاش مەزگىلى ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن: 1962 - يىلى ناھىيىلىك خەلق شىپاخانىسى ئايالار كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان 460 بىمارنى داۋالىدى، بۇنىڭ ئىچىدە قۇۋۇەت يېتىشمەسلىكتىن كېلىپ چىققان مۈلۈق ئىششقا گىرىپتار بولغانلار 5، بالىياتقۇ چىقىقىغا گىرىپتار بولغانلار 187، ھەيز توختاش كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلار 235 بولۇپ، يېرىم يىل داۋالاش ئارقىلىق ئالدىنقى 2 خىل ئايالار كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلار ئاساسىي جەھەتتىن ساقايدى.

1976 - يىلى ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى شىنجاڭ تىببىي ئىنىستىتوتى، ۋىلايەتلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش باش پونكتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ناھىيىدىكى ئايالاردا بولىدىغان 2 خىل كېسەللىكنى (بالىياتقۇ بوينى شەلۋىرەش، بالىياتقۇ بوينى راكى) نى ئىز قوغلاپ ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ داۋالىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالغا گۇڭشىسىدىكى 411 ئايالنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە مۇنداق بولدى: ئايالار كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلار 222 (بالىياتقۇ چىقىقىغا گىرىپتار بولغانلار 49، بالىياتقۇ بوينى شەلۋىرەشكە گىرىپتار بولغانلار 138، جىنسىي يول ياللۇغىغا گىرىپتار بولغانلار 35)، كېسەل بولۇش نىسبىتى 54.01% بولۇپ، ھەممىسى جۇڭگو تىبابىتى بىلەن غەرب تىبابىتىنى بىرلەشتۈرۈپ داۋالاش ۋە توك بىلەن داغلاش، بالىياتقۇ تېرىكى، سۈيدۈك يىغىش ئۈسكۈنىسى تاقاش ۋە كىچىك ئوپېراتسىيە قاتارلىقلار ئارقىلىق داۋالاندى. 1977 - يىلى ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى ئارائۇستەك گۇڭشىسىدىكى 680 ئايالنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ ھەر خىل ئايالار كېسەللىكىلىرى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلاردىن 328 نى تېپىپ چىقىپ داۋالىدى. 1978 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن ئايال 3661، بۇنىڭ ئىچىدە ھەر خىل ئايالار كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلار 2449، كېسەل بولۇش نىسبىتى 68.2%، بولۇپمۇ بالىياتقۇ چىقىقى، بالىياتقۇ بوينى شەلۋىرەش، جىنسىي يولى ياللۇغى بولغانلار ئەڭ كۆپ. 1982 - يىلى ئۈچتۇن ۋە جىلىلىيۇزى گۇڭشىسىدىكى ئايالار كېسىلىگە گىرىپتار بولغان 742 ئايال مۇناسىپ داۋالاندى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى تەڭرىتاغ گۇڭشىسىنىڭ ئايالاردىكى «ئىككى كېسەللىك» نىڭ ئالدىنى ئېلىش-داۋالاش خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىپ I، I دەرىجىلىك بالىياتقۇ چىقىقىغا گىرىپتار بولغان 43 ئايالنى تېرەك قويۇپ ۋە ئوپېراتسىيە قىلىپ داۋالىدى. 1988 - يىلى ناھىيە بويىچە ئايالار كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلار 652گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە بالىياتقۇ بوينى ياللۇغىغا گىرىپتار بولغانلار 33، بالىياتقۇ بوينى يوغىناپ كەتكەنلەر 120. بالىياتقۇ بوينى شەلۋىرىگەنلەر 309، بالىياتقۇ مۇسكۇلى ئۆسمىسىگە گىرىپتار بولغانلار 2، جىنسىي يول ياللۇغىغا گىرىپتار بولغانلار 9، بالىياتقۇ چىقىقىغا گىرىپتار بولغانلار 15، قوشۇمچە ئەزا ياللۇغىغا گىرىپتار بولغانلار 164 بولۇپ، ھەممىسى داۋالاندى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 60 ياشتىن تۆۋەن 4584 توي قىلغان ئايال ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلۈپ، بالىياتقۇ چىقىقى بولغانلاردىن 108ى، سىيگەكلىك كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلاردىن 11ى ئېنىقلاپ چىقىلىپ داۋالاندى. باشقا ئايالار كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان ئايالارمۇ داۋالاندى ۋە ئۇلارغا تىببىي مەسلىھەت بېرىلدى.

ھامىلىدار، تۇغۇتلۇق ئايالارنى باشقۇرۇش ئايالار كېسەللىكىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ

داۋالاشنى كۆچەيتىش بىلەن بىللە ھامىلدار، تۇغۇتلۇق ئاياللارنى باشقۇرۇش خىزمىتىمۇ رەسمىي قىلىپقا چۈشۈرۈلدى. گۇڭشې، مەيدانلارنىڭ ھەممىسى ئاياللار ھامىلدارلىق مەزگىلىدىكى ساقلىق ساقلاش توري قۇرۇپ، ئاياللارنىڭ ھامىلدارلىق مەزگىلىدىكى ساقلىقىنى ساقلاشقا مەخسۇس ياكى ۋاكالىتەن باشقۇرىدىغان خادىمدىن بىرنى سەپلىدى. 1980 - يىلى ناھىيىدىكى ھامىلدار، تۇغۇتلۇق ئاياللارنى كارتا بويىچە سىستېمىلىق باشقۇرۇش يولغا قويۇلۇپ، ھامىلدار بولغىنىغا 3 ئايدىن 7 ئايغىچە بولغان مەزگىلدە ئايدا بىر قېتىم تەكشۈرتۈش، 7 ئايدىن 8 ئايغىچە بولغان مەزگىلدە يېرىم ئايدا بىر قېتىم تەكشۈرتۈش، 8 ئايدىن تاشقان مەزگىلدە ھەپتىدە بىر قېتىم تەكشۈرتۈش بەلگىلىنىپ، ھامىلدار، تۇغۇتلۇق ئاياللارنىڭ تۇغۇش، ھامىلدار بولۇش ئەھۋالى ۋاقتىدا ئىگىلىنىپ، تۇرمۇسنىڭ جايىدا بولماسلىقى ۋاقتىدا توزىتىلىپ، ئاياللار كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاشقا ماسلىشىلىپ، ھامىلدار، تۇغۇتلۇق ئاياللاردا تاساددىيىي ئەھۋال كۆرۈلۈش ئەڭ چوڭ دائىرىدە ئازايتىلدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى 6 كەسپىي خادىمنى ئاجرىتىپ، خۇدىيار يۈزى، تۇرپانىيۈزى، چۈلۇقاي يېزىسىنىڭ 8 كەنتىدە سەھىيە پونكىتىنىڭ 170 ھامىلدار، تۇغۇتلۇق ئايالنى باشقۇرۇشىغا ھەمكارلاشتى. 1987 - يىلى يەنە ناھىيە بويىچە 15 سىستېمىنى تاللاپ 397 ھامىلدار ئايالنى باشقۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلىدى. 1990 - يىلى ناھىيىدىكى 640 ھامىلدار، تۇغۇتلۇق ئايال سىستېمىلىق باشقۇرۇلدى.

3. بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك سەھىيە تارماقلىرى بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتىنى باشقۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىپ، بالىلارغا تۇرلۈك يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋاكسىنىسى ئەملىدى ۋە سالامەتلىكىنى تەكشۈرۈپ سالامەتلىك ئارخىپى تۈرغۇزدى، بالىلار كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىپ ۋە داۋالاپ، بالىلارنىڭ ئېممۇنىتېت كۆچىنى ئاشۇردى. 1955 - يىلى 2954 ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ۋە يەسلى بالىسىنىڭ سالامەتلىكى تەكشۈرۈلدى. 1959 - يىلى ناھىيە بويىچە بازار - يېزىلاردا ئومۇميۈزلۈك بالىلار باغچىسى قۇرۇلدى، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردىمۇ داۋالاش ئۆيى تەسىس قىلىندى ۋە يېمەكلىك تازىلىقى، ساغلام يېتىلدۈرۈش توزۇملىرى ئورنىتىلدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە يەسلىدىن 378ى، بالىلار باغچىسىدىن 168ى، تەربىيىچىدىن 355ى بار بولغان. 1960 - يىلى قىزىل چىقىپ، كۆكيۆتەل بولۇپ داۋالانغان بالا 328گە، بالىلار ئامبۇلاتورىيىسىدە تەكشۈرۈلگەنلەر 19 مىڭ 20گە يەتكەن.

1979 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى ھەر يىلى يەسلىگە كىرگەن بالىلارنىڭ ساغلاملىقىنى تەكشۈرۈشنى داۋاملاشتۇرۇپ، ساغلاملىق گۇۋاھنامىسى بار بالىلارنىلا باغچىغا قوبۇل قىلدى؛ بالىلاردىكى چىش كىرىشمەسلىك، سازاق مەددىدىن يۇقۇملىنىش، لىمفا بېزى يوغىناش، راخت، ئوتتۇرا قۇلاق يالليۇغى، تىراخوما، كاناي يالليۇغى، يۇقۇملۇق مىنگىت، قىزىل، بالىلاردىكى قان ئازلىق قاتارلىقلارغا گىرىپتار بولغانلار ئوخشاش بولمىغان دورىلار بىلەن داۋالاندى؛ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ قاتارلىقلارغا گىرىپتار بولغانلار ئوخشاش بولمىغان دورىلار بىلەن داۋالاندى؛ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كۆز ئاسراش تەربىيىسى، كۆز ساغلاملىق گىمناستىكىسى ئويناش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كۆز ئاسراش ئاساسىدا ھەمكارلىشىلدى. شۇ يىلى «شەرق قىزارىدى» گۇڭشېسىنىڭ 2 ئەتىتىدىكى ئاسراش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىشقا ھەمكارلىشىلدى. سازاق مەددىدىن يۇقۇملىنىش ئەھۋالى تەكشۈرۈلدى، 7 ياشتىن چوڭ بالىدىن 1464ى تەكشۈرۈلدى، بالىلارنىڭ سازاق مەددىدىن يۇقۇملىنىش ئەھۋالى تەكشۈرۈلدى، 7 ياشتىن چوڭ بالىدىن 1464ى تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1408 بالىنىڭ سازاق مەددىدىن يۇقۇملانغانلىقى ئېنىقلىنىپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھەقسىز داۋالاندى. 1980 - يىلى ناھىيە بويىچە 7 ياشتىن تۆۋەن 13 مىڭ 581 بالا تەكشۈرۈلۈپ، مەدە بىلەن يۇقۇملانغان 11 مىڭ 953 بالا ئېنىقلىنىپ، ئۇلار پېپرازىت ۋە قۇرت چۈشۈرۈش تابلېتكىسى بىلەن ھەقسىز تەمىنلىنىپ قۇرت چۈشۈرۈلدى. 8725 بالا كۆرۈنەرلىك ئۇنۇمگە ئېرىشتى، قۇرت چۈشۈش نىسبىتى

72.9% كە يەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا، 640 بالا راخت بىلەن يۇقۇملاندى، بالىلار قان ئازلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلارمۇ بىر قەدەر كۆپ بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە قازاق بالىلىرىنىڭ قان ئازلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 83%، خۇيزۇلارنىڭ 51%، خەنزۇلارنىڭ 38% بولۇپ، بېلىق مېيى، كالتسىي تابلېتكىسى، ۋىتامىن B12 ئارقىلىق داۋالاندى. 1983 - يىلى جېلىلىيۈزى، پەنجىم گۈڭشېلىرى، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، 3 - چارۋىچىلىق فېرمىسىدا قىزىل تارقالدى، يۇقۇمدىن ساقلىنىش تارماقلىرى ئاسان يۇقۇملىنىدىغان 4500 دىن كۆپرەك بالىغا جىددىي ۋاكسىنا ئەملەش تەدبىرى قوللاندى. شۇ يىلى ناھىيە بازىرى ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، ئۇچئۇن، ئونيار گۈڭشېلىرىنىڭ 5 چوڭ ئەتىرىتىدىكى 5 باشلانغۇچ مەكتەپتە ئۇقۇۋاتقان 2019 ئوقۇغۇچى، 640 باغچا بالىسى ۋە ئائىلىدىكى 5934 بالا ئۈستىدە يۇقۇملۇق سىنگىتنى ئېدىمولوگىيىلىك تەكشۈرۈش ۋە بەدەن تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. يۇقۇملۇق سىنگىت كېسىلىگە دەپ گۇمانلانغانلارغا سولغانامىدلىق دورىلار بىلەن ئالدىنى ئېلىش تەدبىرى قوللىنىلدى ۋە 2%لىك بېرىبېرىننى كېكىرتەككە پۈركۈش ئارقىلىق داۋالاندى.

1987 - يىلى ناھىيە بويىچە 2287 بالا تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە راخت بولغانلار 476، قۇۋۇەت يېتىشمىگەنلەر 167. ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتىدىكى ساقلىق ساقلاش خادىملىرى بىمار بالىلارنى داۋالاش بىلەن بىللە بالىلارنى ئىلمىي تەربىيىلەش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، كۆپ قېتىم بالىلاردا كۆرۈلىدىغان 4 خىل كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا دائىر پەننى ئومۇملاشتۇرۇش بىلىملىرى لېكسىيىسى ئۇيۇشتۇردى، لېكسىيىگە قاتناشقانلار 15 مىڭ ئادەم (قېتىم) غا يەتتى.

قوشۇمچە: غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئانا - بالىلار سەھىيە ھەمكارلىق تۈرى قۇرۇلۇشىنى تونۇشتۇرۇش

1989 - يىلى سەھىيە نازارىتى غۇلجا ناھىيىسىنى جۇڭگو ئىقتىساد - سودا مىنىستىرلىكى بىلەن بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى بالىلار فوند جەمئىيىتى، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى نوپۇس فوند جەمئىيىتى پۈتۈشكەن «جۇڭگو ئاساسىي قائىلام ئانا - بالىلار سەھىيە، پىلانلىق تۇغۇت مۇلازىمىتىنى كۈچەيتىش تۈرى» دىكى ناھىيىلەرنىڭ بىرى قاتارىغا كىرگۈزۈشنى قارار قىلدى. تۈرنىڭ يولغا قويۇلۇش ۋاقتى 5 يىل (1990 — 1994)، غۇلجا ناھىيىسى 1990 - يىلدىن باشلاپ تۈر قۇرۇلۇشى خىزمىتىنى يولغا قويدى. ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت «ناھىيىلىك ئانا - بالىلار سەھىيە ھەمكارلىق تۈر قۇرۇلۇشى» نى ماسلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى، ھۆكۈمەتنىڭ سەھىيە خىزمىتىگە مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىمى گۇرۇپپا باشلىقى بولدى، ئەزالىرى مالىيە، سەھىيە، پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى، ئايالىلار بىرلەشمىسى، پىلان كومىتېتى قاتارلىق تارماقلارنىڭ رەھبەرلىرىدىن تەركىب تاپتى. ئىشخانىسى ناھىيىلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتىدا تەسىس قىلىندى. يېزا، كەنتلەر ئارقا - ئارقىدىن مۇناسىپ ئىپپاراتلارنى قۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە تۈرلۈك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش چارىلىرىنى بېكىتىپ چىقتى؛ 1990 - يىلنىڭ باشلىرىدا كەنت ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خادىمىدىن 168ى سەپلەندى، تۈر قۇرۇلۇش مۇددىتى توشقاندا ھەر بىر كەنتتە ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خادىمى بولۇش ئاساسىدا ئەملىگە ئاشتى ھەمدە تېخنىكا ئارخىپى تۈرغۇزۇلدى؛ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەر ئايدا كەنتتىكى ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خادىملىرىغا مالىيىدىن 25 يۈەن يارەم پۇلى بېرىشنى قارار قىلدى، كەنت كوللېكتىپى ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلىغۇچىلارغا 30 — 60 يۈەن يارەم پۇلى بەردى؛ ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خادىملىرىنىڭ كەسپىي ئۆگىنىش كۇرسى قەرەللىك ئۇيۇشتۇرۇلدى. 1990 - يىلى 5 — 6 - ئايلاردا 1989 - يىلدىكى خىزمەتلەرنى قايتا تەكشۈرۈشتىن مەلۇم بولۇشىچە، ناھىيە بويىچە ھامىلدار، تۇغۇتلۇق ئايالىلارنىڭ ئۇلۇش نىسبىتى 10 مىڭدە 58، بوۋاقلارنىڭ ئۇلۇش

نىسبىتى %101.42 بولۇپ، تۇر قۇرۇلۇشىنىڭ ئاخىرىقى باسقۇچىدىكى نىشان بويىچە بۇ 2 خىل ئۇلۇش نىسبىتى %30تىن تۆۋەنلىگەن.

§5. تىببىي دورا

1. جۇڭگو تىبابىتى دورىلىق ئۆسۈملۈكلىرىنىڭ ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش

جۇڭگو تىبابىتى دورىلىق ئۆسۈملۈك تۈرلىرى　ناھىيە تەۋەسىدە جۇڭگو تىبابىتى دورىلىق ئۆسۈملۈكى مول بولۇپ، يىغۇۋېلىش قۇلايلىق، ئەل ئارىسىدا كەڭ ئىشلىتىلىپ كەلگەن. 1968 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى ناھىيە تەۋەسىدىكى جۇڭگو تىبابىتى دورىلىق ئۆسۈملۈكلىرىنى تەكشۈرۈشنى باشلىدى. 1971 - يىلى ناھىيىدىكى تىببىي خادىملار تەشكىللىنىپ، دورىلىق ئۆسۈملۈكتىن 360 خىلدىن كۆپرەكى يىغىلىپ تۇرگە ئايرىلدى، 15 يۈرۈش ئەۋرىشكە ياسالدى.

1986 - يىل 3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى جۇڭگو تىبابىتى دورىلىرى بايلىقىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرگۈچى خادىملارنى شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىن 11 - ئاينىڭ 3 - كۈنىگىچە دالىدا 116 كۈن ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش، مەشغۇلات ئىلىپ بېرىشقا، 1986 - يىل 11- ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 1987 - يىل 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنىگىچە 120 كۈن ئىچكى مەشغۇلات ئىلىپ بېرىشقا تەشكىللىدى، ئۇلار 148 ئۇلگە رېتسېپ يىغىۋالدى، 551 خىل 1495 نۇسخا ئەۋرىشكە ياسىدى، ئارىلىشىپ كەتكەن 13 خىل جۇڭگو تىبابىتى ئۆسۈملۈك دورىسىنى ئايرىپ چىقتى. «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ جۇڭگو تىبابىتى دورىلىق ئۆسۈملۈكى كاتولىكى»نى تۈزۈپ چىقتى، ئۇنىڭغا دورىلىق ئۆسۈملۈكتىن 596 خىل (دورىلىق ئۆسۈملۈك 566 خىل، دورىلىق ھايۋان 18 خىل، مېنېرال دورا 12 خىل) كىرگۈزدى. بۇلار 101 ئائىلىگە، 326 تۈرۈقداشقا تەۋە. ھەر خىل دورىلىق ئۆسۈملۈكلەر خەنزۇچە نامى، لاتىنچە نامى، ئائىلە ئايرىمىسى، يەرلىك نامى، دورىلىق ئۆسۈملۈك نامى، چىقىدىغان ئورنى، ئۆسۈش مۇھىتى، دورىغا ئىشلىتىش قىسمى، داۋالاش ئىقتىدارى قاتارلىقلار تۈر بويىچە بىرمۇ بىر خاتىرىلەندى، ئۇ، ناھىيە تەۋەسىدىكى جۇڭگو تىبابىتى دورىلىق ئۆسۈملۈكلىرى بايلىقى ئەك مۆكەممەل خاتىرىلەنگەن ماتېرىيال ھېسابلىنىدۇ.

دائىم ئىشلىتىلىدىغان ئۆسۈملۈك دورىلار　بۇلاردىن شىنجاڭ توشقانقۇلاق ئوتى، شىنجاڭ ئەڭلىكئوتى، ئەمەن، شىنجاڭ قار لەيلىسى، چوڭ يوپۇرماقلىق گېنئانا، پاكار كىرەش، تەڭرىتاغ تۈگە قۇلىقى، جۇڭگو ئارچىسى، قىرىق بوغۇم، چاكاندا، ئونتۇرا بويى چاكاندا، ئەنجۈدان، شىنجاڭ سوغىگۈلى، ئىلى سوغىگۈلى، مامكاپ، پاقاتوت قاتارلىقلار بار.

دائىم ئىشلىتىلىدىغان دورىلىق ھايۋانلار　بۇلاردىن بۇغا (يۈمران بۇغا مۆڭگۈزى، بۇغا مۆڭگۈزى، بۇغا مۆڭگۈزى پاراشوكى، بۇغا قۇيرۇقى، بۇغا تۇرەلمىسى، بۇغا پېيى، بۇغا مۆڭىكى، بۇغا گۈشى)، تاغ تېكسى (تېكە مۆڭگۈزى، تېكە قېنى، تېكە جىگىرى)، ياۋا توشقان (قۇملۇقتىكى مايىقى)، ياۋا تۈڭگۈز (تۈڭگۈز تۈيىقى، تۈڭگۈز ئوتى، تۈڭگۈز تېرىسى)، تىيىن (ھەممە ئەزايى دورىغا قوشۇلىدۇ)، بۆرە (قالقانسىمان بېزى يەنى كىكىرتىكى) قاتارلىقلار بار.

ئاساسلىق مېنېرال دورىلاردىن سىگىر تاش، ماگنىت تاش، تەبىئىي مىس، كۇارتىس، خەنگاك تېشى، گىل، چىرىمتال قاتارلىقلار بار.

مىللىي تىبابەت دورىلىق ئۆسۈملۈكلىرى　بۇلاردىن ئادىراسمان، تۈگە تاپان، ئۇشنە، ئەنجۈر، ئىنەكپىتى، گۈلخەيرى، سىيادان، تۈگۈنەك يىلتىزلىق قىزىل چوغلۇق، بادام دەرىخى، ئەتتىرگۈل، تەرەنجۈبىل، زىرە، ۋىسترىيە پىلىكى، رەيھان، قۇرت چۈشۈرىدىغان كالىزىرا، تەرتاز، نېلۇپەر قاتارلىقلار

بار.

دورىلىق ئۆسۈملۈك ئۆسىدىغان جايلارنىڭ جۇغراپىيىسى ناھىيە زېمىنى دېڭىز يۈزىدىن 700 — 3500 مېتىرغىچە ئېگىز جايغا جايلاشقان بولۇپ، ئېگىز - پەسلىك پەرقى چوڭ، ئوخشاش بولمىغان ئېگىزلىكتە ئۆسىدىغان ئوخشاش بولمىغان ئۆسۈملۈك تۈرىگە ئاساسەن، ناھىيىنىڭ يەر شەكلى 4 بىرلىككە بۆلۈنگەن.

تاغلىق يەر (دېڭىز يۈزىدىن 1000 — 3500 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان جاي) كۆگۈرچىن تېغى ناھىيىنىڭ شىمالىنى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇب يۆنىلىشى بويىچە كېسىپ ئۆتىدۇ، بۇ جاي دېڭىز يۈزىدىن خېلىلا ئېگىز، كىلىماتى سوغۇق، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلى قىسقا، تۇپى پاكار، جۈگگو تىبابىتى دورىلىق ئۆسۈملۈكلەر تۈرى ئاز، ھازىرغىچە بايقالغان دورىلىق ئۆسۈملۈكلەردىن شىنجاڭ توشقان قۇلىقى، كىچىك يوپۇرماقلىق قىزىل مۇچ، بۈۋانە، پىلىك ئوت، شىنجاڭ ئەڭلىكئوتى، تاغ ياۋا مېشى، پاتموتەك، تاغ قامچا ئوتى، تاغ قامچا گۈلى قاتارلىقلار بار، ئۆنگدىن باشقا جۈگگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى دورا تەتقىقات ئورنى بىلەن شىنجاڭ دورا تەكشۈرۈش تەتقىقات ئورنىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن قارىغاندا، بۇ ئېگىزلىكتە يەنە ياپچان، شىنجاڭ قار لەيلىسى قاتارلىق 30 خىلدىن كۆپرەك دورىلىق ئۆسۈملۈك بار ئىكەن.

ئوتتۇراھال تاغلىق بەلۋاغ (دېڭىز يۈزىدىن 1600 — 2500 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان جاي) بۇ جاي كەڭرەك بولۇپ، يامغۇر كۆپ ياغىدۇ، تۇپرىقى مۇنبەت بولۇپ، دورىلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشىگە ماس كېلىدۇ. بۇ يەردە ئۆسىدىغان جۈگگو تىبابىتى دورىلىق ئۆسۈملۈكلىرى 200 خىلدىن ئارتۇق بولۇپ، غۇلجا ناھىيىسى بويىچە دورىلىق ئۆسۈملۈك چىقىدىغان ئاساسلىق رايون ھېسابلىنىدۇ. كۆپ ئىشلىتىلىدىغان دورىلىق ئۆسۈملۈكلەردىن پاكار كىرەش، ئالتاي چاچرانتۇسى، كەتىرا، رەۋەن، جەمبىل قاتارلىقلار بار.

ئۆنگدىن باشقا جۈگگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى دورا تەتقىقات ئورنى بىلەن شىنجاڭ دورا تەتقىقات ئورنىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن قارىغاندا، بۇ جايلاردا يەنە شىنجاڭ ئارچىسى، شىنجاڭ ئىزغولى، قىزىل چوغلۇق، قىزىل مارال قاتارلىق 40 خىلدىن ئارتۇق دورىلىق ئۆسۈملۈك بار ئىكەن.

كۆنگەي ئېدىرلىق بەلۋاغ (دېڭىز يۈزىدىن 900 — 1500 مېتىرغىچە ئېگىز) بۇ جايىنىڭ تۇپرىقى شېغىللىق، ھاۋا كىلىماتى قۇرغاق، دائىم قۇرغاقچىلىق بولىدۇ، دورىلىق ئۆسۈملۈكلەردىن قىرىق بوغۇم، چاكاندا، ئەنجۈدان، ساي سوغىگۈلى، غۇلجا كۆركۈم گۈلى، جىن چانقىلى، شىنجاڭ قارىغىيى، شىنجاڭ پەربونى قاتارلىقلارنىڭ ئۆسۈشىگە مۇۋاپىق كېلىدۇ. جۈگگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى دورا تەتقىقات ئورنى بىلەن شىنجاڭ دورا تەكشۈرۈش تەتقىقات ئورنىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن قارىغاندا، بۇ بەلۋاغدا يەنە شىنجاڭ سوغىگۈلى، ئىلى سوغىگۈلى، دۈگىلەك سوغىگۈل، شىنجاڭ گۈلبوغۇنى قاتارلىق 100 خىلدىن ئارتۇق ئۆسۈملۈك بار ئىكەن.

تۈزلەڭلىك بوستانلىقى (دېڭىز يۈزىدىن 700 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان جاي) بۇ بەلۋاغدا دائىم ئۈچرايدىغان دورىلىق ئۆسۈملۈكلەردىن مامىكاپ، پاقا يوپۇرمىقى ۋە ئۇرۇقى، قېرىقىز، يىكەن (گۈل چېچى سېرىق)، ياتما قىرلىق چىندەك، نېلۈپەر، تۈگگوز تېرىغى، روشەنگۈل، يالتىراق چۇچۇكبۇيا، غاز ئوتى، ئانقولاق، چىغىرتماق، قارىموق قاتارلىقلار بار. جۈگگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى دورا تەتقىقات ئورنى بىلەن شىنجاڭ دورا تەكشۈرۈش تەتقىقات ئورنىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن مەلۇم بولۇشىچە، بۇ بەلۋاغدا يەنە مىڭدۇانە، ئىت ياڭمىقى، ئارپىبەدىيان قاتارلىق 40 خىلدىن ئارتۇق ئۆسۈملۈك بار ئىكەن.

ھايۋانات، مىنېرال تۇرىدىكى دورىلار ۋە مىللىي تىبابەت دورىلىرىنىڭ ھەممىسى مۇشۇ جايدىن چىقىدۇ.

2. ئاساسلىق يەرلىك جۈگگو تىبابىتى دورىلىرىنى تونۇشتۇرۇش

ئەنجۈدان (ھىلك) بۇ يەنە شىنجاڭ ئەنجۈدانى ياكى ئىلى ئەنجۈدانى دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئاز

ئىشلىتىلىدىغان جۈڭگو تىبابىتى دورىسى ھېسابلىنىدۇ، ئەمما شىنجاڭدىكى خەلق ئارىسىدا دائىم ئاشقازان، ئۈچەي كېسەللىكلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ئېلىمىزدە ئىشلىتىلگەن ئەنجۈدان ئاساسىي جەھەتتىن ئىران ۋە ئافغانىستاندىن ئىمپورت قىلىناتتى. ئېلىمىزدە ئالاھىدە دەسلەپ خاتىرىلەنگەن شىنجاڭ ئەنجۈدانى جۈڭگونىڭ 14 - ئەسىردىكى تۇنجى دورىگەرلىك قامۇسى «تاڭ سۇلالىسى. يېڭى دورا ئۆسۈملۈكلىرى» دە كۆرۈلىدۇ. بۇ دورىگەرلىك قامۇسىدا ئەنجۈدان «قۇرۇمتاغدا ئۆسىدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئوتكەن لى شىجېن «دورىلىق ئۆسۈملۈكلەر قامۇسى» دىمۇ ئەنجۈدان سامان ۋە ياغاچ غوللۇق 2 خىل بولۇپ، سامان غوللۇقى غەربىي يۇرتتىن چىقىدۇ دەپ يازغان. يېقىنقى زاماندىكى تارىخشۇناس جياشۇ تۈزگەن «شىنجاڭغا دائىر پارچە خاتىرىلەر» دېگەن كىتابتا ئىلىدا تۇرکۈملەپ ئۆسىدىغان ئەنجۈدان بار دەپ يازغان. ئەنجۈدان كۈنلۈكسىمان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئۇنىڭ ماي - يىلىملىق سىمولاسى دورا قىلىنىپ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ تەمى قېرىق، تەبىئىتى ئىسسىق، جىگەر، تال، ئاشقازان ئاغرىقلىرىغا داۋا قىلىدۇ. مۇنەكتى يوقىتىپ قۇرت ئۆلتۈرۈش رولى بار، ئىچكى ھەزىم يوللىرىغا قان قېتىشىنى كېسىلى، قورساق ئىچىگە مۇنەك پەيدا بولۇش كېسىلىگە شىپا بولىدۇ، ئىشلىتىلىش مىقدارى 1 — 1.5 گرامغىچە بولۇپ، ئۈيغۇر تىبابىتىدە كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

1958 — 1961 - يىلغىچە، جۈڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى دورا تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئاپتونوم رايونلۇق تىببىي دورا باش شىركىتى شىنجاڭدىن چىقىدىغان ئەنجۈدان ئۆسۈملۈكىنى ئەتراپلىق تەكشۈرۈپ، ئىلىدا ئۆسكەن ئەنجۈدان شۇ خىلدىكى ئۆسۈملۈكنىڭ يېڭى بىر تۈرى ئىكەنلىكىنى جەزىملەشتۈردى ۋە ئۇنىڭغا «شىنجاڭ ئەنجۈدانى» دەپ نام بەردى ھەمدە «شىنجاڭ دورىلىق ئۆسۈملۈكلەر تەزكىرىسى» بىلەن «جۈڭگو ئۆسۈملۈكلەر قامۇسى»غا كىرگۈزدى. شىنجاڭ ئەنجۈدانىسى پەقەت غوللىجا ناھىيىسىنىڭ بەشدۆڭبۇلاق دېگەن يېرىدە يەنى قاش يېزىسىنىڭ شىمالىدىكى ئابرال تېغىنىڭ تۆۋەنىدىكى چۆل-تاشلىق بەلۋاغدىكى سېغىز توپىلىقتا ۋە تاغ باغرىدىكى قاقاس تاشلىقتا ئۆسىدۇ، بۇ مەملىكەت بويىچە ئەنجۈدان چىقىدىغان ئەڭ چوڭ رايون. ئەنجۈداننىڭ دورىلىق قىممىتى يۇقىرى، بولۇپمۇ ئۈيغۇر تىبابىتىدە كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. شىنجاڭ ئەنجۈدانى ھەر يىلى باھاردا ئۆسۈپ مايسا چىقىرىدۇ، ھەر 5 — 7 يىلدا بىر قېتىم بىخ سۈرۈپ چېچەكلەپ ھوسۇل بېرىدۇ. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ئەنجۈدانلىقنىڭ كۆلىمى بىر قەدەر كەڭ بولۇپ، شەرقتە نىلقا ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىتتى، غەربتە كىچىك بۇلاقچە بولۇپ، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 10 كىلومېتىردىن ئاشاتتى، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 2 — 3 كىلومېتىر كېلەتتى، كۆلىمى تەخمىنەن 30 كۋادرات كىلومېتىر ئىدى. ھەر بىر كۋادرات مېتىردا ئونتۇرا ھېساب بىلەن 4 — 6 تۇپ ئەنجۈدان ئۆسەتتى. گۈلى ئېچىلغاندا خۇددىي بىر بۈكباراقسان ئورمانلىقىنىڭ ئۆزى، «ئات مىنىپ كىرسە ئاڭا، كۆرۈنمەس بويى، گۈلى ئېچىلغان پەسلى ئۇنىڭ گويا بىر ئالتۇن رەڭ گۈل دېڭىزى»، بۇ دەل شىنجاڭنىڭ ئاجايىپ مەنزىرىسى. 50 - يىللاردا ناھىيىنىڭ دورىلىق ئۆسۈملۈك باشقۇرۇش تارماقلىرى ئەنجۈدان يېغىش، سېتىۋېلىشنى تەشكىللەپ، مەملىكەتنى تەمىنلىدى. 1958 - يىلى 500 كىلوگرام، 1965 - يىلى 2123 كىلوگرام، 1978 - يىلى 3451 كىلوگرام ئەنجۈدان سېتىۋېلىندى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىقى مەزگىللىرىدە، بوز يەر ئېچىش، يول ياساش، قوي - كالا بېقىش ۋە ئەنجۈدان يىغقان ۋاقىتتا قالايمىقان كېسىش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ئەنجۈداننىڭ قايتا ئۆسۈپ كۆپەيىشىگە تەسىر يېتىپ، ئەنجۈدان بايلىقى ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. شۇنىڭ بىلەن ئەنجۈدانلىق 1986 - يىلى يېڭى جۈڭگو قۇرۇلۇشتىن ئاۋۋالقى 2976 مودىن 1200 موغا چۈشۈپ قالدى، ئۆسۈملۈك زىچلىقى ھەر كۋادرات مېتىردىكى 4 — 6 تۇپتىن بىر تۇپكە چۈشۈپ قالدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك دورا شىركىتى ئاران 405 كىلوگرام ئەنجۈدان سېتىۋالدى.

سوغىنگۈل　سوغىنگۈل گۈلسامساق ئائىلىسى سوغىنگۈلى ئورۇقدىشىغا تەۋە بولۇپ، كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غوللىجا ناھىيىسىدىن چىقىدىغان سوغىنگۈل سېرىق سوغىنگۈل ۋە بىنەپشە سوغىنگۈل دەپ

2 خىلغا بۆلۈنىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا ئاز مىقدارداا ساھىل سوغىگۈلى بار. سېرىق سوغىگۈلگە ئىلى سوغىگۈلى دەپ، بىنەپشە سوغىگۈلگە شىنجاڭ سوغىگۈلى دەپ نام بېرىلگەن. غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسى ئىلى سوغىگۈلى چىقىدىغان ئاساسلىق رايون بولۇپ، ئۇنىڭ دائىسى چوڭ، تەڭگىسىمان غولى چوڭ، تولۇق تويۇنغان، پارقىراق، دوڭلىق تەركىبى يۇقىرى، زەھىرى ئاجىز بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە، كۆگۈرچىن تېغى ۋە ئابرال تېغىدىمۇ ياۋا ئۇسكەن سوغىگۈل بار. ياۋا سوغىگۈلنىڭ ئۆسۈش مەزگىلى ئۇزۇن بولۇپ، ئادەتتە 4 — 6 يىلدا ئاندىن دوڭلىق ماتېرىيال بولۇپ يېتىلىدۇ. دۆلەت ئىچىدىكى ئېھتىياج كۆپ، باھاسى ئۇزلۇكسىز ئۆرلىگەچكە، ئامما ھەر يىلى قېزىپ، ئۆسۈش - كۆپىيىش پۈرسىتى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، سوغىگۈل تەدرىجىي ئازىيىپ كەتتى. ناھىيىلىك دورا شىركىتى 1972 - يىلى 14 مىڭ 505 كىلوگرام، 1973 - يىلى 12 مىڭ 4 كىلوگرام، 1976 - يىلى 4800 كىلوگرام سوغىگۈل سېتىۋالدى. 1985 - يىلغا كەلگەندە ئاران 253 كىلوگرام سوغىگۈل سېتىۋالدى. 80 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە سېتىۋالغان سوغىگۈلنىڭ كۆپ قىسمىنى ئامما قورغاس، بورتالا قاتارلىق جايلاردىن يىغقان.

ياۋا سوغىگۈل بايلىقىنىڭ يىلمۇ يىل ئازىيىپ كېتىشىنى تولۇقلاش ئۈچۈن، 70 - يىللارنىڭ باشلىرىدا يۇقىرى دەرىجىلىك تەببىي دورا باشقۇرۇش تارماقلىرى ياۋا سوغىگۈلنى تېرىپ ئۆستۈرۈش تەتقىقات تېمىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئالدى بىلەن تۇرپانيۇزى دورىلىق ئۆسۈملۈك مەيدانىدا سىناق تەرىقىسىدە ئۆستۈرۈپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. 1974 - يىلى ناھىيىلىك دورا شىركىتى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئۇنىۋېرسىتېتىغا 5 مو يەردە يېگى سوغىگۈلنى سىناق تەرىقىسىدە تېرىپ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشنى ھاۋالە قىلدى. كېيىن پەرۋىش قىلىش ياخشى بولماسلىق ۋە كېسەللىك، ھاشارات زىياندىشىلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرى مۇۋاپىق بولماسلىق تۈپەيلىدىن مەھسۇلات ئادەتتىكىچە بولدى، كېيىن يەنە ناھىيە بويىچە سوغىگۈل ئۆستۈرۈشكە باب كېلىدىغان ئېتىزلاردا تېرىش ئومۇملاشتۇرۇلدى، ئەڭ كۆپ بولغاندا 100 مودىن ئارتۇق يەرگە تېرىلدى. ھەر مو يەردىن 100 — 150 كىلوگرام مەھسۇلات (قۇرۇتىلغىنى) چىقىپ، قىممىتى 2000 — 3000 يۈەن بولدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 80 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە سوغىگۈلنىڭ بازىرى ياخشى بولماي، تېرىلغۇ كۆلىمى يىلمۇ يىل ئازىيىپ كەتتى. 1985 - يىلى جۇڭگو تىبابىتى دورا بازىرى قويۇۋېتىلگەندىن كېيىن، دورىچىلىق كەسپى تېز كېڭىيىپ ھەر قايسى تەرەپلەر تالىشىپ سېتىۋالىدىغان بولدى. 1988 - يىلى سوغىگۈلنىڭ باھاسى تېز ئۆرلەپ، نەچچە يۈزلىگەن ئامما تاغقا چىقىپ سوغىگۈل كولاش نەتىجىسىدە سوغىگۈل بايلىقى يەنە بىر قېتىم يۈزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. ئاپتونوم رايونىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1989 - يىلدىن باشلاپ 2 يىل تاغنى قامال قىلىپ دورىلىق ئۆسۈملۈك يېتىشتۇرۇپ، ياۋا سوغىگۈل دورا بايلىقىنى قوغداشنى قارار قىلدى.

چۇچۇكبۇيا بۇ پۇرچاق ئائىلىسىگە تەۋە كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تەمى تاتلىق، زەھەرسىز، تالنى كۇچەيتىپ، قۇۋۇەتنى ئاشۇرۇش، ئىسسىقنى ياندۇرۇش، زەھەرنى قايتۇرۇش، ئۆپكىنى قۇۋۇەتلەش، يۆتەل توختىتىش، ئارىلاشما دورىنى تەڭشەش رولىغا ئىگە بولۇپ، جۇڭگو تىبابىتىدە ئەڭ كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئەرمۇدۇن قوۋزىقى ناھىيە تەۋەسىدىكى قاش دەريالىرى بويىدا 4 كۋادرات كىلومېتىر دائىرىدە كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن دەرىخى ئۆسىدۇ، ئۇ 3 - دەۋردىكى ئىسسىق بەلۋاغ كەڭ يوپۇرماقلىق ئۆسۈملۈكىنىڭ ساقلىنىپ قالغان تۈرى بولۇپ، مەملىكەت بويىچە مۇشۇ جايدىنلا چىققاچقا، «تىرىك تاش قاتىما» دېگەن نامى بار، ئۇنىڭ قوۋزىقى دورا قىلىنىدۇ.

پەرۋل زۇلقا بۇ ناھىيە تەۋەسىدىكى كۆكچوقتا تېغىنىڭ گۈرسايى داۋىنى ئەتراپىغا تارقالغان بولۇپ، مەملىكەت بويىچە داڭلىق بولغان شىنجاڭ ئەڭلىك ئوتى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. سۇپىتى ياخشى بولۇپ «جۇڭگو دورا قامۇسى»غا كىرگۈزۈلگەن ۋە پەرۋل زۇلقا دېگەن يېگى سورتقا ئايلانغان.

يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى　غۇلجا ناھىيىسىنىڭ شىمالىي تاغ ئەتراپلىرى بۇغا ياشاشقا ياپ كېلىدىغان كۆڭۈلدىكىدەك جاي بولۇپ، ھەر يىلى كىچىك كۆلەمدىكى بۇغا پادىسى مۇشۇ جايدا ئوتلايدۇ. تەكشۈرۈشتىن مەلۇم بولۇشىچە، ئىلى ياۋا بۇغىسى ئەڭ كۆپ بولغاندا 70 — 100 مىڭ تۇياققا يېتىدىكەن. 80 - يىللاردىن بۇيان يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى بازار تېپىپ، باھاسى ئۆرلىگەچكە، قىسمەن قانۇنسىز ئۇنسۇرلار تاڤقا چىقىپ بۇغىلارنى ئۆلتۈرۈپ يۇمران مۇڭگۈزىنى يىغقان، بۇغىلارنى قالايمىقان تۇتۇپ ئۆلتۈرۈش نەتىجىسىدە، ياۋا بۇغا يىلمۇ يىل ئازىيىپ كەتتى. 90 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە 10 مىڭ تۇياق ئەتراپىدىلا ساقلىنىپ قالدى. 1986 - يىلى ناھىيىلىك دورا شىركىتى ياۋا بۇغا مۇڭگۈزىدىن 105.5 كىلوگرام سېتىۋالدى، ناھىيە تەۋەسىدىكى شەرقتە مىڭمارال ئورمانچىلىق مەيدانىدىن غەربتە غۇلجا ئورمانچىلىق مەيدانىغىچە بولغان تەڭرىتاغ بۇغا تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونىدىكى بۇغا بايلىقىنى ئۇنۇملۈك قوغداش ئۇچۇن، ناھىيىلىك دورا شىركىتى 1987 - يىلدىن باشلاپ تاغنى چارلاپ بۇغىلارنى قوغداشقا ئادەم ئەۋەتتى. 60 - يىللاردا «1 - ماي» گۈڭشې (ئۇچىئون خۇيزۇ يېزىسى) نىڭ دېھقانلىرى ئائىلىدە بۇغا بېقىشنى ئەڭ ئاۋۋال باشلىدى، شۇنىڭدىن كېيىن، ناھىيە بويىچە يېزا - كەنتلەردە بۇغا بېقىلدى. ناھىيە بويىچە ئائىلىدە بېقىلغان بۇغا 1975 - يىلى 246 تۇياققا، 1990 - يىلى 1478 تۇياققا يەتتى. غۇلجا ناھىيىلىك دورا شىركىتىنىڭ بۇغا مۇڭگۈزىنى پىششىقلاش زاۋۇتى پىششىقلىغان بۇغا مۇڭگۈزىنىڭ سۈپىتى ياخشى بولۇپ، خېرىدارلارنىڭ ياقتۇرۇشىغا ئېرىشتى. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا خېلى داڭقى بار بولۇپ، تاشقى سودا تارماقلىرىنى سۈپەتلىك بۇغا مۇڭگۈزى بىلەن تەمىنلىگەندىن سىرت، يەنە شەرقىي شىمال، خېبېي، گۇاڭدۇڭ، خەينەن، شېنجېن قاتارلىق يىراق جايلارغا سېتىلدى، كورىيە سودىگەرلىرىمۇ كېلىپ مال زاكاس قىلىشنى ئالاقىلاشتى.

ناھىيىلىك تىببىي دورا شىركىتى ھەر يىلى دېھقان - چارۋىچىلار باققان بۇغىلارنىڭ مۇڭگۈزىنى كۆپ مىقداردا سېتىۋالدى. ئۇنىڭدىن باشقا ناھىيىلىك تىببىي دورا شىركىتى قارىمىقىدىكى چۆلۈقاي بۇغا فېرمىسىمۇ بۇغا مۇڭگۈزى ئېلىش، دورىلىق بۇغا مۇڭگۈزى بىلەن تەمىنلەشتىكى ئاساسلىق بازا بولۇپ قالدى.

3. تىببىي دورا ئىشلەپچىقىرىش

دورىلىق ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈرۈش

ئەل ئارىسىدىكى دورىلىق ئۆسۈملۈك تېرىقچىلىقى　60 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە، جۇڭگو تىبابىتى دورىلىرىنى ئىشلىتىش زور كۆچ بىلەن ئومۇملاشتۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە كۆپ مىقداردا دورىلىق ئۆسۈملۈكلەرنى كەڭ كۆلەمدە تېرىش ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى ھەمدە نەتىجە قازىنىلدى. 1972- يىلى ئەتىيازدا تىببىي دورا شىركىتى خاڭجۇنىڭ جۇخار گۈلىنى كىرگۈزۈپ يېزا ئىگىلىك ئۇنۇمۇبرىستېتىنىڭ تەجرىبە ئېتىزىغا تېرىدى، ئۇ ياخشى ئۆسكەن بولسىمۇ، كېيىن بالدۇر ئۇششۇك چۈشكەچكە، گۈل پورىكى ئۇششۇپ كېتىپ ھوسۇل ئېلىنمىدى. 1974 - يىلى ناھىيىلىك دورا شىركىتى تەمىنلىگەن 500 كىلوگرام سوغىگۈل يېزا ئىگىلىك ئۇنۇمۇبرىستېتىدا سىناق قىلىپ تېرىلىپ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىلغاندىن كېيىن، سوغىگۈل ئۆستۈرۈشكە ياپ كېلىدىغان قارايانغاچ جىلغىسى، قازانچى، پەنجىم، ئۇچئون قاتارلىق يېزا - كەنتلەردە ئومۇملاشتۇرۇلدى. ئائىلىلەردە ئۆستۈرۈلگەن سوغىگۈل ئەڭ كۆپ بولغاندا 100 مودىن ئاشتى، ھەر موسىنىڭ قۇرۇتۇلغان ھوسۇلى 100 — 150 كىلوگرامغا، قىممىتى 2000 — 3000 يۈەنگە يەتتى، كېيىن ئىلى سوغىگۈلىنىڭ بازىرى ياخشى بولمىغاچقا، تېرىلىش كۆلىمى يىلمۇ يىل ئازىيىپ ئاز مىقداردا پارچە - پۇرات تېرىلدى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى «شەرق قىزارىدى» گۈڭشېمىدا بىر گۈلزارلىق بەرپا قىلىپ، ياۋا دورىلىق ئۆسۈملۈك سورتىنى يەرلىك سورتقا ئۆزگەرتىش يەنى تەتقىقات تەجرىبە بازىسى قۇردى، شۇ يىلى 48 جۇڭگو تىبابىتى دورىلىق ئۆسۈملۈكى تېرىلدى ۋە كۆچۈرۈلدى.

ئۇنىڭدىن باشقا، زاراڭزا، ئارپىبەدىيان، ئالقات، ئوسما يىلتىزى، پەرول زۇلقا، جىنسەك قاتارلىق جۇڭگو

تىبابىتى دورىلىق ئۆسۈملۈكلىرىنۇ ناھىيىدە ئاز مىقداردا تېرىلدى.

تۇرپانىيۇزى دورىلىق ئۆسۈملۈك تېرىقچىلىق مەيدانى بۇ مەيدان تۇرپانىيۇزى يېزىسىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆلىمى 270 مو، 1979 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان، 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بۇ مەيدانىنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىسى 28گە يەتتى. ئۇ ئەسلى ئاپتونوم رايونلۇق تىببىي دورا باش شىركىتىنىڭ جۈڭگو تىبابىتى دورىلىق ئۆسۈملۈكلىرىنى يېتىشتۇرۇش پەن تەتقىقات تەجرىبە بازىسىغا تەۋە ئىدى، 1986 - يىلى ئوبلاستلىق تىببىي دورا شىركىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. تەجرىبە مەيدانىدا شۇ جايدىن ئاز چىقىدىغان دورىلىق ئۆسۈملۈك ئۆستۈرۈلگەندىن سىرت يەنە سورتلارنى سىناق قىلىش - كىرگۈزۈش ئارقىلىق ياۋا سورتلارنى يەرلىك سورتقا ئايلاندۇرۇش تەجرىبە قىلىنىدى. تېرىلغان دورىلىق ئۆسۈملۈكلەردىن ئوسما يىلتىزى، زاراڭزا، گاستىرادىيە ئوتى، خاڭجۇ جۈخۋاگۈلى، ئېۋكومىيە دەرىخى، ئادەمگىياھ، مودەنگۈل، ئاق چوغلۇق قاتارلىق 100 خىلدىن كۆپرەك سورت بار. بۇ مەيداندا ھازىرغىچە كۆكلەۋاتقان 8 تۈپ ئېۋكومىيە دەرىخى بار، دەرەخ غولىنىڭ دىئامېتىرى 16 — 20 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى 3 مېتىر، ياۋا سورتتىن يەرلىك سورتقا ئۆزگەرگەن ئىلى سوغگۈلىمۇ بۇ تەجرىبە مەيدانى ئارقىلىق كېڭەيتىلدى. بۇ دورىلىق ئۆسۈملۈك مەيدانى يەنە زىلىڭخۇا ئۆسۈملۈكىنى ئۆستۈرۈپ نەتىجە قازاندى ھەم مېھرىگىياھ قىيامى ياساپ، ئىلى ۋىلايىتىدىكى ناھىيە (شەھەر) لەردە سانتى.

جۈڭگو تىبابىتى دورىلىرىنى قۇرۇتۇپ تەييارلاش ۋە ياساش 1958 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك سەھىيە - داۋالاش تارماقلىرى ئارقا - ئارقىدىن تۇرلۇك جۈڭگو تىبابىتى دورىلىق ئۆسۈملۈكلىرىنى يىغىۋېلىشقا ۋە ئۆستۈرۈشكە باشلىدى ھەم ئۇلارنى پىششىقلاپ تابلېتكا، مەلھەم، كومىلاچ دورا، دورا ياسالمىسى، ئوكۇل ياسالمىسى تەييارلىدى، ئۆزلىرى تېرىپ ئۆزلىرى يىغىپ، ئۆزلىرى پىششىقلاپ ئۆزلىرى ئىشلەتتى، جۈڭگو تىبابىتى دورىلىرىنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسى كېڭەيدى. بۇنىڭ ئىچىدە كۆپ قىسىم دورىلارنى يەنىلا ئوبلاستلىق دورا شىركىتىدىن كىرگۈزۈشكە توغرا كېلەتتى. 1973 - يىلى ناھىيىدىكى داۋالاش ئورۇنلىرى قۇرۇتۇلغان مەرزەنجۇشتىن 50 — 100 كىلوگرامغىچە يىغىپ، دورا مەنبەسى ئەھۋالىغا ئاساسەن، كېۋەز يىلتىزى، مەرزەنجۇش، چاققاق، بۇدۇشقاق ئۇرۇقى، ئەرلوتاق، قارىغاي مەدىكى، ئادىراسماندىن ئىبارەت 7 خىل جۈڭگو تىبابىتى دورا ئۆسۈملۈكىدىن دورا ئىشلەپچىقاردى. ئۇنىڭ ئاستا خاراكتېرلىك كاناي يالىلۇغىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش ئۈنۈمى ناھايىتى ياخشى بولدى. 1975 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ جۈڭگو تىبابىتى بۆلۈمىدە جۈڭگو تىبابىتى دورىسى ياساش ئۆيى قۇرۇلدى، قۇرۇتۇشقا تېگىشلىك دورىلاردىن تارانتاش، مەستىكى قاتارلىق 76 خىل جۈڭگو تىبابىتى دورا ئۆسۈملۈكلىرىنىڭ ھەممىسىنى قۇرۇتتى ھەمدە ئۇنى پىششىقلاپ مەلھەم، كومىلاچ، تالقان، قىيام، قاتارلىقلارنى جۈملىدىن مەرزەنجۇش قىيامى، پىننە كومىلىچى، باۋخي كومىلىچى قاتارلىق 12 خىل ياسالما، 55 خىل دورا ياسىدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1979 - يىلى گۈلبوغۇن مەلھىمىدىن 2.18 كىلوگرام، مەرزەنجۇش قىيامىدىن 154 كىلوگرام، ئۆپكىنى تازىلاپ قۇۋۇۋەتكەش قىيامىدىن 26 كىلوگرام، پىننە كومىلىچىدىن 38 مىڭ دانە، يىنجياۋ زەھەر قايتۇرۇش تابلېتكىسىدىن 17 مىڭ دانە ئىشلەنگەن. 1987 - يىلى ناھىيىلىك جۈڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسى قۇرۇلغاندا جۈڭگو تىبابىتى دورىسىنى قۇرۇتۇش ئۆيى قۇرۇلدى ۋە بىر دورىگەر بۇ خىزمەتكە مەخسۇس مەسئۇل قىلىندى، شارائىتى ھازىرلانمىغاچقا، جۈڭگو تىبابىتى دورىسى ياساش ئۆيى قۇرۇلمىدى.

غەربىچە دورا ياساش 1979 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى ھەر خىل دوريدىن 3913 قۇتا ياسىدى، دورىلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۇلچەم بويىچە 500 مىللىمېتىرلىق قۇتىغا قاچىلاندى. 1985 - يىلى دوختۇرخانىنىڭ 675 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان 3 قەۋەتلىك دورا ياساش بىناسى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۇرۇلدى، ئىشلەپچىقارغان دورا تۇرىنۇ بەدرىجە كۆپەيدى، ئاساسلىقى ناترې خېلورىد ئوكۇل سۇيۇقلۇقى ۋە 5%— 10%لىك گېلوكوزا ياسلىپ كلىنىكىلىق داۋالاشتا ئىشلىتىلدى، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە گۈڭگۈرت مەلھىمى، ئىفتىئول،

سىنىك خلورد مەلھىمى، كالىمسل تىشلىق دېزىنفېكسىيە سۈيۈقلۇقى، فۇراتسىللىن دېزىنفېكسىيە سۈيۈقلۇقى، دىگىتالىك سۈيۈق دورىسى قاتارلىقلار ئىشلەپچىقىرىلدى. يۇقىرىدىكى دورىلار بىلەن ناھىيىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ كىلىنىكىدا ئىشلىتىشكە كاپالەتلىك قىلىنغاندىن سىرت، يەنە يېزا دوختۇرخانىلىرىمۇ تەمىنلەندى. 1988 - يىلى ئىشلەپچىقىرىلغان سۈيۈق دورا 48 مىڭ 96 قۇتا بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 75 مىڭ 20.854 يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى 64 مىڭ 372 قۇتا ئىشلەپچىقىرىلدى، ئۇنىڭ قىممىتى 98 مىڭ 14.928 يۈەنگە يەتتى. بۇ دورىلار ئىلى ۋىلايەتلىك دورا تەكشۈرۈش ئورنىنىڭ كۆپ قېتىم ئۈرنەك ئېلىپ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكەن بولۇپ، ھەممىسى ئىشەنچلىك مەھسۇلات ھېسابلىنىدۇ.

4. دورا بىلەن تەمىنلەش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، غۇلجا ناھىيىسىدە پەقەت بىر قانچە خۇسۇسىي جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسى بولۇپ، ئىلىنىڭ ئۆزگىچە جۇڭگو تىبابىتى دورا ماتېرىيالى بولغان بۇغا مۈڭگۈزى، سوغىگۇل، قوي مۈڭگۈزى قاتارلىقلارنى تىجارەت قىلاتتى ھەمدە قوشۇمچە رېتسېپ يېزىپ دورا بېرەتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇپ 60 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە، غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئامبۇلاتورىيە، دوختۇرخانىلارنى دورا بىلەن تەمىنلەش تىجارىتىنى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قىلدى. كوپېراتىپ ئات ھارۋىسى بىلەن ئورۇنلارغا دورا يەتكۈزۈپ بېرەتتى، بىر قىسىم دوختۇرخانىلار غۇلجا شەھىرىدىكى دوختۇرخانىلاردىن بىۋاسىتە دورا كىرگۈزەتتى، ئۇنىڭ تۈرى بىرلا خىل، مىقدارىمۇ ئاز ئىدى. 1958 - يىلى دۆڭمازار تېببىي دورا توپ سېتىش پونكىتى ۋە دورا دۈكىنى قۇرۇلدى. 1961 - يىلى ئىلى ئوبلاستلىق جۇڭگو - غەرب تىبابىتى دورا شىركىتى قۇرۇلدى، ناھىيىنى دورا بىلەن توپ تەمىنلەشنى ئوبلاستلىق تېببىي دورا شىركىتى باشقۇردى. 1971 - يىلى ناھىيىلىك تېببىي دورا شىركىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تىجارەت ئورنى بولمىغاچقا، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بىر ئېغىز ئىشخانىسى بىلەن بىر زالنى تىجارەت ئورنى قىلىپ، غەربچە دورا ۋە تەييار جۇڭگو تىبابىتى دورىلىرىنى ساتتى ھەمدە ناھىيە بويىچە جۇڭگو تىبابىتى دورا ماتېرىيالىلىرىنى سېتىۋېلىش ئىشىنى قانات يايدۇرۇپ، سانى ۋە تۈرىنى كۆپەيتتى.

1986 - يىلى ناھىيىلىك تېببىي دورا شىركىتى ئوچۇق خۇيزۇ يېزىسىدا دورا دۈكىنى ئاچتى. 1987- يىلى ناھىيىلىك دورا شىركىتىنىڭ 1030 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان 4 قەۋەتلىك ئۇنىۋېرسال تىجارەت بىناسى پۈتتى، بۇ بىنادا جۇڭگو تىبابىتى ۋە غەربچە دورا تىجارىتى قىلىنغاندىن سىرت، يەنە داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى، خىمىيىلىك سىناق دورىلىرى، ئەينەك ئەسۋابلار ۋە چارۋا مال دورىلىرى بولۇپ 1300 خىل دورا تىجارەت قىلىندى ھەمدە جۇڭگو تىبابىتى دورا ماتېرىيالىلىرىنى سېتىۋېلىش، بۇغا مۈڭگۈزىنى پىششىقلاش، بۇغا بېقىش قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن قوشۇمچە شۇغۇللاندى. ناھىيە بازىرى ۋە يېزىلاردىكى داۋالاش، جۇڭگو تىبابىتى، غەرب تىبابىتى بويىچە داۋالاش ئورۇنلىرىنى دورا بىلەن تەمىنلىدى، بىر قىسمى غۇلجا شەھىرىدىكى چوڭ دوختۇرخانىلاردا سېتىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە دورا شىركىتىگە قاراشلىق 3 توپ سېتىش پونكىتى (دۆڭمازار، ئۈچتۇن، ناھىيە بازىرى) ۋە پارچە سېتىش دۈكىنىدىن باشقا يەنە 40 نەچچە يەككە دورىخانا بارلىققا كەلدى. شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا جۇڭگو تىبابىتى ئۆسۈملۈك دورىسى كۆپېيىپ 500 خىلدىن، تەييار جۇڭگو تىبابىتى دورىسى 400 خىلدىن، غەربچە دورا 2500 خىلدىن ئاشتى.

5. دورا باشقۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىدە دوختۇر ئاز، دورا كەم ئىدى، تېببىي دورىلارنى مەمۇرىي جەھەتتىن باشقۇرۇش قالايمىقان ئىدى. قىسمەن جاھانكەزدى تېۋىپلار كېسەللەرنى خاتا داۋالاپ ئۆلۈم ھادىسىلىرىنى پەيدا قىلاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى دورا ئىشلىتىش ۋە باشقۇرۇشقا ناھايىتى ئەھمىيەت بەردى. ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى زەھەر، ناركوز، چەكلەنگەن، ئۆتكۈر دورىلارنى ۋە نېرۋا كېسەللىكلىرى دورىسى، ئەتىۋارلىق دورىلارنى باشقۇرۇش، ئىشلىتىش تۈزۈمىنى بېكىتتى، مەخسۇس دورا

تەكشۈرۈش - نازارەتچىلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، ھەر يىلى دوختۇرخانا، يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى، ناھيىلىك دورا شىركىتى ۋە خۇسۇسىي ئامبۇلاتورىيە ھەمدە دورىخانىلارنى تەكشۈرۈپ نازارەت قىلىشتا چىڭ تۇردى؛ كىنىشكىسىز دوختۇرلار، جاھانكەزدى تېۋىپلار ۋە دورا يايمىكەشلىرىنى قەتئىي ئەملدىن قالدۇردى، كوچا - كويلاردا يۈرۈپ دورا سېتىش، خالىغان يەرگە يايما يېيىپ دورا سېتىشنى ۋە باشقا ئۇسۇللار بىلەن دورا سېتىشنى قەتئىي چەكلىدى، دورىنى قىممەت باھادا سېتىش، مۇلازىمەت پوزىتسىيىسى ناچار، قارامىلىق قىلىپ باشقىلارنىڭ جېنى بىلەن ئويناشىش، قېنۇدال خۇراپىي ئىدىيىلەرنى تارقىتىش، داخانلىق - ئالدامچىلىق قىلىپ قاقتى - سوقتى قىلىشتەك قىلمىشلارغا قاتتىق زەربە بەردى؛ ۋاقتى ئۆتكەن، سۈپىتى ئۆزگەرگەن، تەستىق نومۇرى، تاۋار ماركىسى بولمىغان ساختا، ناچار دورىلارنى كۆيدۈرۈۋەتتى. مەسىلەن: 1964 - يىلى سابىق «شەرق قىزارىدى» گۇڭشي ۋۇگۇڭ چوڭ ئەتىرىتىدىكى جاھانكەزدى تېۋىپ جىن يۈلەن ئەسلى ساۋاتسىز بولۇپ، تىبابەتچىلىكتىن ساۋادى يوق ئىدى. ئۇ ئۇدا 7 قېتىم داۋالاش ھادىسىسى سادىر قىلغاچقا، كېسەل داۋالاشنى توختىتىشقا بۇيرۇلدى.

1985 - يىلى دۆلەت تۇنجى قېتىم تۇزگەن «دورا باشقۇرۇش چارىسى» يولغا قويۇلدى. ناھيىلىك مەھىيە ئىدارىسى ناھيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدا يېزا (بازار) شىپاخانا باشلىقلىرى ۋە فارماتسىيە تېخنىكا خادىملىرى قاتناشقان «دورا باشقۇرۇش چارىسى»نى ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى، ئۇنىڭدىن كېيىن، ناھيە بويىچە تىببىي دورىلار تەكشۈرۈلۈپ، 15 مىڭ يۈەن قىممىتىدىكى ساختا، ناچار دورا كۆيدۈرۈۋېتىلدى. 1986 - يىلى مەھىيە نازارىتى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق سودا - سانائەتتى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تارقاتقان «دورا بازارلىرىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىشكە دائىر بىر قانچە مەسىلە توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش»نىڭ روھىغا ئاساسەن، ناھيىدىكى دورا تىجارەت كارخانىلىرى قايتىدىن تىزىملىنىپ، ئىلى ۋىلايەتلىك مەھىيە باشقارمىسى تەكشۈرۈپ «دورا تىجارىتى ئىجازەتنامىسى»، سودا - سانائەت ئىدارىسى «تىجارەت كىنىشكىسى» تارقاتقاندىن كېيىن ئاندىن تىجارەت قىلدى. قانۇنلۇق كىنىشكا ئالغان خۇسۇسىي دوختۇرلار، دورا پۈرۈچلارمۇ كۆرسىتىپ بېرىلگەن ئورۇندا تىجارەت قىلدى. 2 كىنىشكىسى بولمىغانلارنىڭ تىجارەت قىلىشىغا بىردەك رۇخسەت قىلىنمىدى. 1987- يىلى ناھيىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ ئەسلىدىكى دورا تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى ئاساسىدا 9 كىشىدىن تەركىب تاپقان دورا باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى، ناھيىدىكى يېزا (بازار)، مەيدانلاردىكى دوختۇرخانىلارنىڭ ھەممىسىدە 1 — 2 كىشى دورا باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى، دورا باشقۇرۇشقا دائىر قائىدە- تۈزۈملەر تەدرىجىي مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1990 - يىلغىچە ناھيە بويىچە دورا نازارەتچىسى 18گە يەتتى.

§ 6 . مەھىيە مەمۇرىيىتى

1. مەھىيە كەسپى بويىچە تەربىيىلەش

ناھيىدىكى مەھىيە تارماقلىرى ھەر دەرىجىلىك مەھىيە - داۋالاش پەرۋىش خادىملىرىنى تەربىيىلەپ، داۋالاش تېخنىكا سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشكە ئەزەلدىن ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى. ناھيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئادەتتىكى داۋالاشتىن سىرت، ھەر يىلى ئۆز دوختۇرخانىسىدىكى ۋە يېزا - بازار، مەيدان شىپاخانىلىرى، چوڭ ئەترەت مەھىيە پونكتىدىكى دوختۇر - سېستىرالارنى كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلىدى. دوختۇرخانا ئۆزىنىڭ ئەملىي ئەھۋالىغا ئاساسەن، قىسقا ۋە ئۇزۇن مۇددەتلىك تەربىيىلەشنى داۋاملاشتۇرۇپ، مەخسۇس لېكسىيە ئۇيۇشتۇردى، كلىنىكىلىق داۋالاشقا بىرلەشتۈرۈپ، مۇرەككەپ، داۋالاش قىيىن كېسەللىكلەر ئۈستىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزدى. ئىشتىن سىرتقى كۇرس ئاچتى، بەزى خادىملارنى بىلىم ئاشۇرۇشقا

ئەۋەتتى، بىر قىسىم دوختۇر - سېستىرالار ئۆزلۈكىدىن تىرىشىپ ئۆگىنىشىنى داۋاملاشتۇرۇپ، داۋالاش سەۋىيىسىنى ئۆزلۈكسىز ئۆستۈردى.

تەربىيىلەش 1956 — 1959 - يىلغىچە ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى ھەر يىلى قەرەلسىز كەنت ساقلىق ساقلاش خادىملىرى، سېستىرالارنى تەربىيىلەش كۇرسى ۋە يېڭى ئۈسۈلدا تۇغدۇرۇش كۇرسى ئاچتى. كۇرس ۋاقتى يېرىم ئاي ياكى بىر ئايدىن 3 ئايغىچە بولدى، تەربىيىلەنگەنلەر 297 ئادەم (قېتىم) غا يەتتى. 1965 - يىلى تۇنجى قېتىم يېڭىنە بىلەن داۋالاش كۇرسى ئېچىپ، 33 كىشىنى تەربىيىلىدى، 1975- يىلى يەنە كۆپ قېتىم جۇڭگو تىبابىتى دورىلىرىنى پىششىقلاش كۇرسى ئاچتى، 1978 - يىلى بىر قارار 18 كۇرسانت قاتناشقان جۇڭگو - غەرب تىبابىتى دورىلىرىنى ياساش كۇرسى (ۋاقتى 2 ئاي) ۋە كەنت يالىڭاياغ دوختۇرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى. 1979 - يىلى ۋىلايەتلىك سەھىيە باشقارمىسىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن، بىر قارار سېسترا تەربىيىلەش تېخنىكوم سىنىپى ئېچىپ 35 سېسترانى تەربىيىلىدى. 1983 - يىلدىن بۇيان ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى كۆپ قېتىم دوختۇرلار ۋە سېستىرالارنى تەربىيىلەش كۇرسى، گۈڭشې، مەيدان دوختۇرخانا باشلىقلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى، فېلدشېرلار كۇرسى، سېستىرالار كۇرسى، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خادىملىرى كۇرسى ئاچتى، كۇرسقا 368 كۇرسانت (قېتىم) قاتناشتى. يەنە كۆپ قېتىم يېزىلىق شىپاخانىلاردىكى ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئالغۇچى دوختۇرلار قاتناشقان ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز داۋالاش كۇرسى ئېچىپ، 80 نەچچە ئادەم (قېتىم) نى تەربىيىلىدى.

1985 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك سەھىيە كەسپىي تېخنىكا مەكتىپى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى دوختۇر - سېستىرالارنى تەربىيىلەش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى، ھەر يىلى ئازكەم 100 دوختۇر ۋە سېستىرانى مەكتەپكە بىلىم ئاشۇرۇش ۋە تەربىيىلىنىشكە ئەۋەتتى.

تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدىكى تىببىي خادىملارنىڭ ئۆلكە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مىدىتسىنا ژۇرناللىرىدا ئېلان قىلدۇرغان ئىلمىي ماقالىسى 3 پارچىگە، جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسىدىكى تىببىي خادىملارنىڭ ئېلان قىلدۇرغان ئىلمىي ماقالىسى 6 پارچىگە يەتكەن.

بىلىم ئاشۇرۇش 1970 - يىللاردىن ئىلگىرى دوختۇرخانىلارنىڭ داۋالاش خىراجىتى قىس، مەبلىغى كەمچىل بولغاچقا، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى ئاچقان كۇرستا تەربىيىلەنگەنلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، شىرتقا چىقىپ تەربىيىلەنگەنلەر ئاز ئىدى. 80 - يىللاردىن كېيىن دوختۇرخانىلار تىببىي خادىملارنى پىلانلىق تاللاپ ئاپتونوم رايون ئىچى ۋە شىرتىدىكى چوڭ دوختۇرخانىلارغا، تىببىي ئىنىستىتۇتلارغا ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى، 1981 - يىلىلا ناھىيە بويىچە 29 تىببىي تېخنىكا خادىمى خىزمىتىدىن ئايرىلىپ شاڭخەي، تيەنجىن، شىئەن، بېيجىڭ، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلارغا ئۆگىنىشكە باردى، ۋاقتى 3 ئاي، يېرىم يىل ياكى بىر يىلدىن كۆپرەك بولدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە 59 خادىم ئىچكى ئۆلكىلەرگە بېرىپ بىلىم ئاشۇردى. ئۇنىڭدىن باشقا 16 كىشى سىرتتىن ئوقۇش ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى.

2. داۋالىنىش تۈزۈمى

ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش 1952 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشنى باشقۇرۇش ھەيئىتى قۇرۇلۇپ، ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش خىزمىتىنى باشقۇردى، ناھىيىدىكى دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلاردىكى كادىرلار ۋە رايون، يېزا كادىرلىرى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشنى باشقۇرۇش ھەيئىتى بېكىتكەن ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالاشنى ئۈستىگە ئالغان ئورۇنغا بېرىپ كىنىشكىغا ئاساسەن داۋالىنىدىغان بولدى. ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولغانلار 1956 - يىلى 905 كە، 1963 - يىلى 1200 دىن كۆپرەككە يەتتى. ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش چىقىمى يىلمۇيىل نورمىدىن ئېشىپ كەتكەچكە، 1964 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن

باشلاپ چوڭ ئەترەت كادىرلىرى ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ كەسپىي شتاتىدىكى خادىملارنىڭ ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشى ئەملەدىن قالدۇرۇلدى. 1977 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماارىپ، سەھىيە ئىدارىسى ئۆز خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش - دورا ئېلىش دائىرىسىنى بېكىتىپ، دوختۇرخانىلارنىڭ قالايمىقان رېتسېپ يېزىشى، يوز - خاتىرە قىلىپ رېتسېپ يېزىش، كىچىك ئاغرىقلا ئوشۇقچە چەكلەپ، دورا ئىسراپچىلىقىنى، بىر ئادەمنىڭ كىنىشكىسىدىن ئالىلىدىكى ھەممەيلەن بەھرىمەن بولۇشتەك ئەھۋاللارنى توسۇپ قالدى.

1980 - يىلدىن باشلاپ ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش داۋالاش ئورۇنلىرىغا ھۆددىگە بېرىشكە ئۆزگەرتىلدى. خىراجەت ئەملىي ئادەم سانى بويىچە دوختۇرخانىلارنىڭ باشقۇرۇپ ئىشلىتىشىگە ئاجرىتىپ بېرىلدى، تېجەپ قېلىنغان قىسمى ئۆزىگە قالدۇرۇلدى، بىمارنى دوختۇرخانىغا ئالماشتۇرۇشقا توغرا كەلسە جەزمەن دوختۇرخانىنىڭ ماقۇللۇقى ئېلىنىدى، بۇنىڭ بىلەن چىقىم نورمىدىن ئېشىپ كېتىش ئەھۋالى سەل ياخشىلاندى. 1981 - يىلى خىراجەت كۆرسەتكۈچى 11 مىڭ 900 يۈەن ئىدى، ئەملىي چىقىم 161 مىڭ 826 يۈەنگە يەتتى، چىقىم نورمىسى يەنىلا 42 مىڭ 876 يۈەن ئېشىپ كەتتى.

1985 - يىلى دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان كادىرلار جۈملىدىن باشقا جايدا ئولتۇراقلىشىپ ياكى ۋاقىتلىق سىرتقا چىقىپ شۇ جايدا داۋالانغانلارنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىنى تولۇق ئاتچوت قىلىپ بېرىش بەلگىلەندى، ناھىيىلىك دوختۇرخانا پېشقەدەم كادىرلارغا ساقلىق ساقلاش دوختۇرى سەپلەپ بەردى، پېشقەدەم كادىرلارنىڭ سالامەتلىكىنى ھەر يىلى بىر قېتىم تەكشۈردى ھەمدە پېشقەدەم كادىرلارنىڭ داۋالىنىشىغا ھەر ۋاقىت كاپالەتلىك قىلدى.

1988 - يىلى يەنە 40 ياشتىن ئاشقان ئىشچى - خىزمەتچىلەر مەيلى ئامبۇلاتورىيىدە كېسەل كۆرسەتكەن بولسۇن ياكى كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالانغان بولسۇن، ھۆكۈمەت تۇرلۇك داۋالىنىش خىراجىتىنىڭ %85نى، 40 ياشقا توشمىغانلارنىڭ %75 نى ئۈستىگە ئالىدۇ دەپ بەلگىلىدى.

ئەمگەك سۇغۇرتىسى بويىچە داۋالىنىش يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيىدىكى كەسپىي ئورۇن، كارخانا ئورۇنلىرىدىكى دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ۋە كوللېكتىپ شتاتتىكى ئىشچى- خىزمەتچىلەر ئەمگەك سۇغۇرتىسى بويىچە داۋالىنىدىغان بولدى. ئەمگەك سۇغۇرتىسى بويىچە داۋالىنىش خىراجىتى ئومۇمەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئومۇمىي ماائاشىنىڭ %1 ى بويىچە تۆتۈپ قېلىنىدى، باشقا ئەمگەك سۇغۇرتىسى بويىچە داۋالىنىش بەلگىلىمىسى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش تۈزۈمى بەلگىلىمىسى بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشاش بولدى، ئۇنىڭ دائىرىسى خىزمەتتە زەخمىلەنگەن، مېيىپ بولغان ئىشچى- خىزمەتچىلەرنىڭ بارلىق داۋالىنىش خىراجىتى ۋە دوختۇرخانىدا يانغان ۋاقىتتىكى تاماق پۇلى، ئىشچى ياكى خىزمەتچىنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىنىڭ بىر قىسمى ياكى ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ياخشى بولغان زاۋۇت، كان - كارخانىلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئاتچوت قىلدۇرىدىغان داۋالىنىش خىراجىتىنىڭ نىسبىتى مۇۋاپىق دەرىجىدە يۇقىرى بولدى.

ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش 1961 - يىلى «قىزىلبايراق» گۈڭشېسىنىڭ تۇرپانيۈزى چوڭ ئەترىتىدە كەنت بويىچە ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش ئەك بۇرۇن سىناق قىلىنىدى. ئىشتىن ئىلگىرى ئامما ئىدىيىۋى خىزمەت ياخشى ئىشلەنمەي، ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش يولغا قويۇلغان بولغاچقا، كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم مۇۋاپىق بولماپتۇ دەپ قارىدى، نەتىجىدە بۇ ئىش توختىتىۋېتىلدى، يىغىلغان پۇلنىڭ ھەممىسى ئەزالارغا قايتۇرۇپ بېرىلدى. 1966 - يىلى ئوچۇن خۇيزۇ يېزىسى ھەممىدىن ئاۋۋال ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشنى يولغا قويدى، ئۇنىڭدىن كېيىن بىر قىسىم گۈڭشېلارمۇ ئەملىي ئەھۋالىغا ئاساسەن ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشنى ئارقىمۇ ئارقىدىن يولغا قويدى. ناھىيىلىك سەھىيە تارمىقى بىر قىسىم يارىدەم پۇلى ئاجرىتىپ بەردى، ئۇنىڭ %20 ى تىببىي خادىملارنىڭ ماائاشى، %50 ى ئومۇمىي ئىشلار خىراجىتى، %30 ى داۋالاش خىراجىتى

قىلىندى. 1967 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش خىراجىتىنى جامائەت قوندىدىن ھەل قىلدى. گۈڭشي ئەزالىرى ھەر قېتىم كېسەل كۆرسەتكەندە چوڭ ئەترەت سەھىيە پونكتى پەقەت 0.05 يۈەن نومۇر ھەققى، گۈڭشي دوختۇرخانىسى 0.10 يۈەن نومۇر ھەققى ئالدى، بۇنىڭ بىلەن يېنىك ئاغرىقلار چوڭ ئەترەتتە داۋالىنىش، ئېغىر ئاغرىقلار گۈڭشىدا داۋالىنىش ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشتى. 1971 - يىلى ناھىيە بويىچە 74 چوڭ ئەترەتنىڭ 66 سى ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشنى يولغا قويدى. 1974- يىلغا كەلگەندە ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشقا قاتناشقانلار 96 مىڭ 900 گە يەتتى.

1980 - يىلدىن باشلاپ يېزىلاردا مەسئۇلانغا بىرلەشتۇرۇپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا ئەگىشىپ، ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش تەدرىجي پارچىلىنىپ كەتتى، كۆپ قىسمى توختاپ قالدى. 1981 - يىلى 32 چوڭ ئەترەت ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشنى داۋاملىق يولغا قويدى. 1982 - يىلىغا كەلگەندە پەقەت دۆڭمازاردىكى ئارا مەھەللە چوڭ ئەترىتى بىلەن ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسىنىڭ تۆۋەنكى خۇاڭگۇك چوڭ ئەترىتى قاتارلىق 15 چوڭ ئەترەت ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشنى داۋاملىق يولغا قويدى. كەنتلەردىكى نامرات ئائىلىلەر، ئالاھىدە قىينىچىلىقى بارلار، «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەر» نىڭ داۋالىنىش خىراجىتىنى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئۈستىگە ئېلىش ياكى كوللېكتىپ قالدۇرۇقىدىن ياردەم بېرىش يولى بىلەن ھەل قىلىشقا ئۆزگەرتىلدى.

3. سەھىيە كەسپىي خىراجىتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى سەھىيە ئىشلىرىنى تەرەققي قىلدۇرۇشقا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى، دۆلەت غۇلجا ناھىيىسىدىكى داۋالاش ئاپپاراتلىرىنىڭ داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى سېتىۋېلىشى ۋە ئۆي مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىشى ئۈچۈن ھەر يىلى بىر قىسىم خىراجەت ئاجرىتىپ بەردى. 1955 - يىلى دۆلەت 5000 يۈەن پۇل ئاجرىتىپ بەردى، بۇنىڭدىن 4000 يۈەن پۇل ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ ئاستى - ئۈستى تاختايلىق 3 ئېغىزلىق ئامبۇلاتورىيەسىنى سېلىشقا ئىشلىتىلدى، قالغان 1000 يۈەن پەنجىم شىپاخانىسىغا بىر ئېغىز ئامبۇلاتورىيە سېلىش ئۈچۈن بېرىلدى. 1960 - يىل 4 - ئايدىن باشلاپ ناھىيىلىك دوختۇرخانا تولۇق سوممىلىق خىراجەت بويىچە باشقۇرۇش، نىشانلىق ياردەم بېرىش، خام چوتنى ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇش بىلەن بىللە ئىش خىراجىتىنى ھۆددىگە بېرىشنى يولغا قويدى. 1962 - يىلدىن باشلاپ گۈڭشي دوختۇرخانىلىرىنىڭ مالىيە خىزمىتى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ مەدەنىيەت - ماتارىپ - سەھىيە بۆلۈمىنىڭ بىرتۇتاش باشقۇرۇشىغا («قىزىلبۇلتۇز» گۈڭشي بۆلۈك سىرتىدا) ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1964 - يىلى ناھىيىنىڭ سەھىيە كەسپىي خىراجىتى 10 مىڭ 550 يۈەن بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە «قىزىل بايراق» گۈڭشي (1975 - يىلى غۇلجا شەھىرىدىكى بايانداينغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن) نىڭ 760 يۈەن، «غالىبىيەت» گۈڭشي (پەنجىم) نىڭ 1500 يۈەن، «قىزىل بۇلتۇز» گۈڭشېسىنىڭ 700 يۈەن، «ئىتتىپاق» گۈڭشېسىنىڭ 120 يۈەن، «تەڭرىتاغ» گۈڭشېسىنىڭ 500 يۈەن، «ئۆكتەبىر» گۈڭشېسىنىڭ 1250 يۈەن، «راكىتا» گۈڭشېسىنىڭ 1000 يۈەن، يېڭىيول گۈڭشېسىنىڭ 1200 يۈەن، «1 - ماي» گۈڭشېسىنىڭ 1500 يۈەن. 1965 - يىلى «قىزىل بۇلتۇز» گۈڭشېسىنىڭ مالىيە خىراجىتى مەدەنىيەت - ماتارىپ بۆلۈمىگە تاپشۇرۇلدى. 1972 - يىلى ناھىيىنىڭ سەھىيە كەسپىي خىراجىتى ئۈچۈن 76 مىڭ 53 يۈەن ئاجرىتىلدى.

خادىملارنىڭ يىلمۇ يىل كۆپىيىشى ۋە باھا ئۆرلەش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، كۆپ يىللاردىن بۇيان دۆلەت ئاجرىتىپ بەرگەن پۇل ئۈزلۈكسىز كۆپەيگەن بولسىمۇ، لېكىن خىراجەت چىقىمى ئېشىپ كېتىشتەك ئەھۋاللار يەنىلا ئېغىر بولدى. 1982 - يىلى ناھىيىنىڭ سەھىيە كەسپىي خىراجىتى 384 مىڭ 442 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا - بازار دوختۇرخانىلىرىنىڭ كەسپىي خىراجىتى 252 مىڭ 869 يۈەن. ئەمەلىي

چىقىمى 572 مىڭ 901 يۈەنگە يېتىپ، 187 مىڭ 652 يۈەن ئېشىپ كەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا - بازار دوختۇرخانىلىرىنىڭ ئاشقان چىقىمى 119 مىڭ 437 يۈەن.

1984 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى «گۈڭشې دوختۇرخانىلىرىنىڭ خىراجىتىنى تولۇقلاپ بېرىش چارىسىنى ئىسلاھ قىلىش سىناق لايىھىسى»نى ئېلان قىلدى، «پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش، ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش، دېموكراتىك باشقۇرۇش» پرىنسىپى بويىچە ناھىيىدىكى يېزا - بازار، مەيدان شىپاخانىلىرىنى تۈرگە ئايرىپ، يىل ئاخىرىدا سېلىشتۇرۇپ باھالاشتا ئېرىشكەن نومۇرغا قاراپ خىراجەت يارەم پۇلى بېرىلدى. ئومۇمىي يارەم پۇلى شۇ شىپاخانىدىكى دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ يىللىق مائاشىنىڭ 80% دىن ئاشۇرۇلمىدى. 1987 - يىلى ناھىيىنىڭ سەھىيە خىراجىتى 758 مىڭ يۈەنگە، ناھىيە دەرىجىلىك داۋالاش ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا سەرپ قىلىنغان خىراجەت 373 مىڭ 500 يۈەنگە، يېزا - بازارلارنىڭ سەھىيە ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا سەرپ قىلىنغان خىراجەت 384 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇي - ئىمارەتلەرنى رېمونت قىلىشقا سەرپ قىلىنغىنى 15 مىڭ يۈەن، ئۇسكۇنە سېتىۋېلىشقا سەرپ قىلىنغىنى 23 مىڭ يۈەن، ئەقلىي مۇلۇككە سېلىنغان مەبلەغ 13 مىڭ يۈەن، ھەقسىز داۋالىنىشقا سەرپ قىلىنغىنى 15 مىڭ يۈەن. 1989 - يىلى ناھىيىنىڭ سەھىيە خىراجىتى 1 مىليون 333 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك سەھىيە ئورۇنلىرىنىڭ خىراجىتى 710 مىڭ 190 يۈەن، يېزا - بازار دەرىجىلىك سەھىيە ئورۇنلىرىنىڭ خىراجىتى 622 مىڭ 800 يۈەن. يىل ئاخىرىدا 3 چارۋىچىلىق فېرمىسى كارخانىلاشتۇرۇپ باشقۇرۇشنى يولغا قويدى، ئۇلارغا ناھىيە مالىيىسىدىن قايتا خىراجەت ئاجرىتىپ بېرىلمىدى. 1990 - يىلى دۆلەت 2 مىليون 920 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بەردى، بۇنىڭ 42.2%ى يېزا - كەنت دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ سەھىيە ئىشلىرىغا سەرپ قىلىندى.

Ⅱ باب

تەنتەربىيە

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىدە ئەل ئارىسىدا ئىختىيارىي ھالدا ئات بەيگىسى، چېلىشىش قاتارلىق ئاز ساندىكى تەنتەربىيە پائالىيىتى بولۇپ تۇراتتى. تەنتەربىيە مۇئەسسەسلىرى، سايمان ۋە مەيدانلار ئىنتايىن كەمچىل ئىدى.

مىنگونىڭ 23 — 25 - يىلغىچە (1934 — 1936 - يىلغىچە) سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن ئوقۇغۇچىلار 6 كىشىلىك ۋالىبول، ۋاسكېتبول تەنھەرىكەت تۈرى بىلەن شۇغۇللاندى، تەتىجىدە بۇ تۈرلەر باشلانغۇچ مەكتەپلەردە تەدرىجىي قانات يايدۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) نىڭ ئاخىرىدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى غۇلجا ناھىيىسىدە تەنتەربىيىنى ئىلگىرى سۈرۈش جەمئىيىتى قۇرۇپ، تۈرلۈك تەنتەربىيە پائالىيىتىنى ناھىيە بويىچە قانات يايدۇرۇشقا باشلىدى، ئەينى چاغدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرى بىلەن، دەسلەپتە باغ سەيلىسى پائالىيىتى ئاساس قىلىندى، شۇنىڭدىن كېيىن ماھارەت تەنتەربىيىسى تۈرلىرىمۇ تەدرىجىي راۋاجلاندى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەنتەربىيە ئىشلىرى زور تەرەققىيات باسقۇچىغا

قەدەم قويىدى. رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ «تەنتەربىيە ھەرىكىتىنى راۋاجلاندۇرۇپ، خەلقنىڭ تەن ساغلاملىقىنى ئاشۇرايلى» دېگەن يولىورۇقىغا ئاساسەن، ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، كومپارتىيە ياشلار ئىتتىپاقى، ماارىپ تارماقلىرى ھەمكارلىشىپ، ئورگان، زاۋۇت - كان ۋە مەكتەپلەردە رادىئو گىمناستىكىسى ۋە «ئەمگەك بىلەن ۋەتەننى قوغداش بويىچە تەنتەربىيىدە چېنىقىش تۈزۈمى» پائالىيىتىنى كەڭ قانات يايدۇردى. شارائىتى بار مەكتەپلەر يېنىك ئاتلېتىكا، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، گىمناستىكا تۈرلىرى بويىچە مۇسابىقە ئۈيۈشتۈردى، ئاممىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتى ناھايىتى جانلاندى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەنتەربىيە ئىشلىرىغا تەسىر يەتكۈزدى. 1972 - يىلى تەنتەربىيە ئىشلىرى ئەسلىگە كەلدى ۋە قايتىدىن تەرەققىي قىلدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەنتەربىيە خىزمىتى تېز تەرەققىي قىلىش يولىغا ماڭدى، ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ۋاسكېتبول، ۋالىبول، پۈتبول، يېنىك ئاتلېتىكا، چامباشچىلىق، چېلىشىش، تىكتاك توپ، شاھماتتىن ئىبارەت 8 يەككە تۈر بويىچە تەنتەربىيە جەمئىيىتى قۇردى. ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ھەر يىلى كىچىك كۆلەمدىكى تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرىنى ئۈيۈشتۈردى. بايرام، دەم ئېلىش، توي - تۆكۈن قاتارلىق تەبرىكلەش كۈنلىرىدە دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرىنى قەرەلسىز ئۈيۈشتۈردى. ھەر يىلى «1 - ماي»، «4 - ماي»، «1 - ئۆكتەبىر» قاتارلىق بايراملاردا ھەر مىللەت ئاممىسى ۋاسكېتبول، ۋالىبول، جۈڭگوچە شاھمات قاتارلىق تەنھەرىكەت تۈرلىرى بويىچە مۇسابىقە ئۆتكۈزۈش تۈزۈمگە ئايلاندى. 1979 - يىلى 4 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى مەزگىلىدە «1 - ماي» گۈڭشېسى (ئۇيغۇر خۇيزۇ يېزىسى) «مەملىكەت بويىچە تەنتەربىيە خىزمىتىدىكى ئىلغار ئورۇن» دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1980 - يىلى ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە يېڭى تۈزۈلگەن «دۆلەتنىڭ تەنتەربىيىدە چېنىقىش ئۆلچىمى» يولغا قويۇلدى، 1989 - يىلىغا كەلگەندە ئۆلچەمگە يەتكەن ئوقۇغۇچى 98 مىڭ 192 گە يەتتى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتەپىدىن بىرى قۇرۇلدى، تەنتەربىيە مەيدانىدىن 8 ى، قارىغا ئېتىش مەيدانىدىن بىرى، تاماشىبىنلار ئورۇندۇقى بار چىراغلىق توپ مەيدانىدىن بىرى، ۋاسكېتبول مەيدانىدىن 168 ى، پۈتبول مەيدانىدىن 133 ى، ۋالىبول مەيدانىدىن 195 ى، يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانىدىن 29 ى، ۋارىتار توپ مەيدانىدىن 2 سى بارلىققا كەلدى. ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى 1972 — 1990 - يىلغىچە رايون تەۋەسىدىكى تەنتەربىيە ئىنىستىتۇتى، تەنتەربىيە مەكتەپلىرى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق، ۋىلايەتلىك تەنتەربىيە مەكتەپلىرىگە 38 ئوقۇغۇچى يەتكۈزۈپ بەردى. ناھىيە بويىچە 1 - دەرىجىلىك رېپىردىن 3 ى، 2 - دەرىجىلىك رېپىردىن 6 سى، 3 - دەرىجىلىك رېپىردىن 89 ى بار بولدى.

§ 1 . ئاپپارات

مىنگو دەۋرىدە ھۆكۈمەت تەسىس قىلغان ماارىپ بۆلۈمى تەنتەربىيە خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇراتتى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتى غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيىنى ئىلگىرى سۈرۈش جەمئىيىتى قۇردى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ماارىپ، ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، ئىتتىپاق كومىتېتى تەنتەربىيە خىزمىتىنى بىرلىكتە باشقۇردى. 1965 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى قۇرۇلدى، پاك دېگۈشى كومىتېت رەئىسى بولدى، ئۇ ناھىيىنىڭ تەنتەربىيە خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە

ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1969 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى تەنتەربىيە خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇردى. 1972 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، كومىتېت مۇدىرلىقىنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، بىر مەخسۇس ھەيئەت بېكىتىلدى، ئۇ كومىتېت ئىشخانىسىنىڭ دائىملىق خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1984 - يىل 9 - ئايدا تەنتەربىيە كومىتېتى بىلەن مەدەنىيەت ئىدارىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1985 - يىل 4 - ئايدا يەنە بۆلۈنۈپ، ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ خادىمى 5 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇدىر بىر، مۇئاۋىن مۇدىر 2، خىزمەتچى خادىم 2. كومىتېت قارمىقىدا ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپىدىن بىرى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا بىر مەكتەپ مۇدىرى، 2 مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى.

2 §. ئاممىۋى تەنتەربىيە

1. ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەنتەربىيىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى خەلق نامرات ئىدى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىجتىمائىي تەنتەربىيە پائالىيىتى بازاردىكى ئاز ساندىكى يۇقىرى قاتلام زاتلار ئارىسىدىكى تار دائىرە بىلەنلا چەكلىنىپ قالغانىدى. ئەل ئارىسىدا پەقەت قىسمەن ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە تۈرلىرى بار ئىدى، بۇ تۈرلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئىستىخبىيىلىك ئۇيۇشتۇرۇلاتتى. تەشكىللىك ئىلىپ بېرىلمىدىغان ئاممىۋى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ناھايىتى ئاز ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ تەنتەربىيە پائالىيىتى ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلدى، ھەر دەرىجىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىلىرى، كومموئىستىك ياشلار ئىتتىپاقى، مائارىپ قاتارلىق ئورۇنلار تەنتەربىيە خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇردى، ئۇلار ئالاقىدار تارماقلارغا ماسلىشىپ كۆچلۈك تەشۋىق قىلىپ، ھەر مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنى ۋە خەلق ئاممىسىنى ساغلاملىققا پايدىلىق بولغان، جىسمانىي ساپانى ئۆستۈرىدىغان تۈرلۈك تەنتەربىيە چېنىقىش پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىشقا تەشكىللىدى ۋە يېتەكلىدى، ئاممىنىڭ تەنتەربىيە پائالىيەت ئېڭىنى كۆچەيتتى. ھەر يىلى «1 - ماي»، «4- ماي»، «1- ئۆكتەبىر» بايراملىرىدا ۋاسكېتبول، ۋالىبول، شاھمات، يېنىك ئاتلېتىكا تۈرلىرى بويىچە مۇسابىقە ئۆتكۈزۈش تۈزۈملەشتى. ھەر كۈنى ئەتتىگەندە ئۈزۈنغا يۈگۈرۈش، تەيجى گۈمپىسى مەشق قىلىش، تەيجى قىلىچۋازلىقى، يەل گۈمپىسى مەشق قىلىش قاتارلىقلار ھەر مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ياخشى ئادىتىگە ئايلاندى. ئىدارە - ئورۇنلار ئۆزلىرى مەبلەغ توپلاپ، شاھمات، قورشاۋ شاھمات، قارتا قاتارلىق تۈرلەر بويىچە كىچىك كۆلەملىك مۇسابىقە پائالىيىتىنى خېلى ئومۇملاشتۇردى.

1) ناھىيىلىك چامباشچىلىق ھەرىكىتى ۋە يەل گۈمپىسى ئىلمىي جەمئىيىتى غۇلجا ناھىيىسىدە چامباشچىلىق ھەرىكىتى كېچىكىپرەك باشلانغان بولۇپ، ئاساسى ئاجىز ئىدى. 1975 - يىلى تەنتەربىيە كومىتېتى 3 كىشىنى ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە مەكتىپىگە ئاددىي شەكىلدىكى تەيجى گۈمپىسىنى ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى، ئۇلار قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ناھىيىدىكى ئىدارە - ئورگانلاردا 3 قارار ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىپ، 60 تاياڭ يېتىشتۇردى. 1981 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى يەنە ئىچكى ئۇلكىلەرگە تەيجى گۈمپىسىنى ئۆگىنىشكە مەخسۇس ئادەم ئەۋەتتى، ئۇلار قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بىر قارار چامباشچىلىق كۇرسى ئاچتى، 80 نەچچە ئىشچى - خىزمەتچى كۇرسقا قاتناشتى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى

يازلىق تەتىلدە خوتەن ئۆلكىسىدىن تېرىنېر تەكلىپ قىلىنىپ، 100 ياش - ئۈسمۈر قاتناشقان 2 قارار چامباشچىلىق كۇرسى ئاچتى. چامباشچىلىق ئەترىتى تەشكىللەپ، جەنۇبىي جۇڭگو چامباشچىلىقى، نەيزىلىك چامباشچىلىق، قىلىچئوازلىق، ئېلىشىش قاتارلىق تۈرلەر بويىچە ماھارەت كۇرسىتتى.

1986 — 1987 - يىللىرى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى جېجياڭدىن خۇلجىغا كەلگەن چامباشچى لۇ-باۋيۇەن قاتارلىق كىشىلەر بىلەن بىرلىكتە 4 قارار يۈرۈشلەشكەن چامباشچىلىق كۇرسى ئاچتى، كۇرسقا 10 مىللەت ئادەم قاتناشتى. 1986 - يىلى ناھىيىلىك چامباشچىلىق ئەترىتى ئىلى ژىلايىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن چامباشچىلىق مۇسابىقىسىدا ژىلايەت بويىچە چامباشچىلىق ئاساسىي ماھارىتى تۈرىدە 1 - بولدى. 1989 - يىلى ئىلى ژىلايەتلىك ماتارىپ باشقارمىسىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن، غۇلجا ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى چامباشچىلىق سىنىپى (كېيىن چامباشچىلىق مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى) ئېچىپ، 100 كۇرسانت قوبۇل قىلدى، ئۇلار بىرىنچى كۇن مەدەنىيەت دەرسى، بىرىنچى كۇن چامباشچىلىق ئاساسىي ماھارىتىنى ۋە يۈرۈشلەشكەن ماھارەت ئۆگەندى. 1990 - يىلغىچە 8 قارار چامباشچىلىق كۇرسى ئېچىلدى، كۇرستا ئازكەم 400 كۇرسانت تەربىيىلەندى. شۇ يىلى ناھىيىلىك چامباشچىلىق مەكتىپى ئىلى ژىلايەتلىك تەنتەربىيە مەكتىپىگە كۆچۈپ كەتتى.

1987 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدە يەل گۈمپىسى ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى، جەمئىيەتكە بىر رەئىس قويۇلدى، يەل گۈمپىسى ئۈستىسى مەسئۇل قىلىندى. شۇ يىلى تەنتەربىيە كومىتېتى ناھىيە بويىچە ياشانغانلاردىن 150 كىشى قاتناشقان خې شاڭجۇڭ يەل گۈمپىسى كۇرسىدىن 3 قارار ئاچتى. 1990 - يىلغىچە ھەر يىلى 1 — 3 قارار يەل گۈمپىسى كۇرسى ئېچىلدى.

2) **شاھمات** غۇلجا ناھىيىسىدە شاھمات ئويناش ھەرىكىتى خېلى بۇرۇنلا باشلانغان، قاتناشقۇچىلار خېلى كۆپ. يېزىلاردىن ناھىيە بازارلىرىغچە، ئېتىز - ئېرىقتىن كوچا - كويلارغىچە ھەممە يەردە شاھمات تاختىلىرىنى چېلىقتۇرغىلى بولىدۇ. 1975 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك جۇڭگوچە شاھمات جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئەسەت رەئىس بولدى. بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرى شاھمات جەمئىيىتى دائىم مۇسابىقە ئۇيۇشتۇرۇپ تۇردى. 1984 - يىل 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 16 - كۈنگىچە غۇلجا ناھىيىسى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا بۇاستە قاراشلىق ناھىيە (شەھەر) لەرنىڭ جۇڭگوچە شاھمات مۇسابىقىسىنى غەلبىلىك ئۇيۇشتۇردى.

3) **قارتا** قارتا ئويۇنى غۇلجا ناھىيىسىدە 1985 - يىلى مەيدانغا كەلدى. ئۇ ئالدى بىلەن ماتارىپ تارماقلىرىدا باشلاندى، ئاندىن تەدرىجىي باشقا ئورۇنلارغا كېڭەيدى. قارتا مۇسابىقىسى غۇلجا ناھىيىسىدە كېچىكىپرەك باشلانغان بولسىمۇ، لېكىن تەرەققىياتى نىسبەتەن تېز بولدى، بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرى تەنتەربىيە مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرغاندا قارتا ئويۇنى تۈرى كەم بولسا بولمايدىغان تۈرگە ئايلاندى. ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى يەنە دائىم سىرتقى ئورۇنلار بىلەن ئۈزئارا تەكلىپ مۇسابىقىلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ تۇرىدۇ. 1990 - يىلى ناھىيىلىك قارتا كوماندىسى ئىلى ژىلايىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مۇسابىقىدا كوللېكتىپ 1 - بولدى.

2. دېھقان - چارۋىچىلار تەنتەربىيىسى

غۇلجا ناھىيىسى ئىلى دەريالىق ژادىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمى، كۆگۈرچىن تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان بولۇپ، يېرىنىڭ شىمالى ئېگىز، جەنۇبى پەس، جەنۇبىي قىسمىدىكى تاغلىق رايونلاردا ئېپتىدائىي ئورمانلىق ۋە تەبىئىي ئوتلاق بار، بۇ يۇرت ئەلمىساقتىن بۇيان ھەر مىللەت خەلقى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ياشاپ كېلىۋاتقان ماكان، كەڭ دېھقان - چارۋىچىلار ئۇزاق زامانلارغىچە يايلاقتا، ئات ئۈستىدە ياشاپ كەلگەن. ئىشلەپچىقىرىش، ئەمگەك جەريانىدا ئات بەيگىسى، ئوغلاق تارتىش، قىز قوۋار، كوچ سىنىشىش قاتارلىق ئات ئۈستىدىكى تەنھەرىكەت ۋە ئارقان تارتىشىش، چېلىشىش قاتارلىق تۈرلەر بارلىققا كەلگەن، بۇ تۈرلەر ئاساسلىقى

بەدەن چېنىقتۇرۇش ۋە كۆڭۈل ئېچىشنى مەقسەت قىلغان. بۇ مۇسابىقە پائالىيەتلىرىگە ئەزەلدىن قەبىلە ئاقساقىلى رياسەتچىلىك قىلاتتى. قەبىلە باشلىقى ۋە بايلار ئۆتكۈزگەن كاتتا تەبرىكلەش مەزگىللىرىدە بۇ خىل پائالىيەتلەر چوقۇم ئۇيۇشتۇرۇلاتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئەنئەنىۋى مىللىي تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئەھمىيەت بەردى، ئات بەيگىسى دۆلەتنىڭ مۇسابىقە تۈرىگە كىرگۈزۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوغۇللارنىڭ 1000 مېتىر، 2000 مېتىر، 3000 مېتىر، 5000 مېتىر، 10 مىڭ مېتىرلىق بەيگە تۈرلىرى، قىزلارنىڭ 1000 مېتىر، 2000 مېتىر، 3000 مېتىرلىق بەيگە تۈرلىرى بار. ئوغلاق تارتىش مۇسابىقىسىمۇ مىللىي تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ مۇسابىقە تۈرىگە كىرگۈزۈلدى. بايرام، دەم ئېلىش، توي - تۆكۈن قاتارلىق قۇتلۇق كۈنلەردە ناھىيىدىكى دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنى ئۆتكۈزىدۇ. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن 1969-يىل 10 - ئايدا «قىزىل بايراق» گۈشتىبى (1975 - يىلى غۇلجا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەن) نىڭ 5 - چوڭ ئەترىتىدە ئات بەيگىسى، قىزقۇۋار قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تەنھەرىكەت پائالىيىتى ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، مەركەزدىن كەلگەن ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ بىرەك تەرىپلىشىگە ئېرىشتى. 1977 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ غەربىدىكى 4 ناھىيە بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى تۈرى ئۈچۈن خۇيزۇ يېزىسىدا ئۆتكۈزۈلدى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئايالار ۋاسكېتبول كوماندىسى 1 -، ئەرلەر ۋاسكېتبول كوماندىسى 2 -، ئەرلەر، ئايالار ۋالىبول كوماندىلىرى بىرەك 1 - بولدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، كۈنسېرى بايىشات تۈرمۇش كەچۈرۈۋاتقان دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ تەنتەربىيە پائالىيىتىگە بولغان تەلىپى بارغانسېرى كۈچەيدى. تەنتەربىيە قىزغىنلىقى كەڭ يېزا - قىشلاقلاردا تەدرىجىي ئەۋج ئالدى. شارائىتى يار بەرگەن يېزا (بازار)، مەيدانلاردا تەنتەربىيە خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بەزى كەنتلەر تەنتەربىيە خىزمىتىنى باشقۇرۇشقا مەخسۇس ئادەم قويدى. ماھارەت تەنتەربىيىسى تۈرلىرىمۇ كەڭ يېزا - قىشلاقلاردا ئېلىپ بېرىلدى. تەنتەربىيە چېنىقىشىغا قاتنىشىدىغان ئادەم ۋە كوماندىلار كۆپەيدى، قازاق خەلقى ياخشى كۆرىدىغان ئات ئۈستىدىكى تەنھەرىكەتتىن باشقا، يەنە ئۇيغۇر خەلقى ياخشى كۆرىدىغان ۋالىبول تەنھەرىكىتى بارلىققا كەلدى. ناھىيە بويىچە يېزا - قىشلاقلاردا ئازكەم 100 ۋالىبول كوماندىسى قۇرۇلدى. ھەممە كەنت (ئەترەت) لەردىمۇ دېگۈدەك ۋالىبول كوماندىسى ئەزالىرى ۋە پائالىيەت مەيدانى بار بولدى. مەشرەپ ناھىيە بويىچە ئەنئەنىۋى پائالىيەتكە ئايلاندى. ئائىلىلەر ئارا، كەنتلەر ئارا، يېزىلار ئارا دائىم تەكلىپ بەيگە مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلىدۇ، تەنھەرىكەتچىلەر دېھقان ئائىلىلىرىدە غىزالىنىدۇ ۋە يېتىپ قوپىدۇ. بىر كۈنلۈك مۇسابىقە ئاخىرلاشقاندىن كېيىن مۇسابىقە سورۇنى كۆچۈرۈلىدۇ، قاتناش قورالىنى ئۆزلىرى ھازىرلايدۇ، ئۇلار ئىشلەپچىقىرىشقا تەسىر يەتكۈزمىگەن ئاساستا بەدەن چېنىقتۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا چېلىشىش تەنھەرىكىتىمۇ كەڭ يېزىلاردا بىرقەدەر ئومۇملاشقان، ئۇنى كەڭ دېھقان - چارۋىچىلار ناھايىتى ياقتۇرىدۇ. ئوتلاق - چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدىن يېزا-دالالارغىچە بولغان جايلاردا مەيلى بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرى بولسۇن ياكى ئىشلەپچىقىرىشتىن يانغاندىكى چاغ بولسۇن دائىم بىرتوپ تاماشىبىنلارنىڭ كەسكىن ئېلىشىۋاتقان چېلىشىچىلارنىڭ ھەرىكىتىنى قىزغىن كەيپىياتتا كۆرۈۋاتقانلىقىنى چېلىقتۇرغىلى بولىدۇ، ئوتتۇپ چىققۇچىلارغا ئات، تۆگە قاتارلىقلار تارتۇق قىلىنىدۇ. ئۆچۈن خۇيزۇ يېزىسى كۆپ يىللاردىن بۇيان تەنتەربىيىنى سوتسىيالىزم ئىشلىرى ئۆچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشتا چىڭ تۇرۇپ، يېزا ئاممىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتىنى پائال قانات يايدۇردى، بۇ يېزا 1975 - يىل 9 - ئايدا، 1979 - يىل 9 - ئايدا ۋە 1983 - يىل 9 - ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن 3 -، 4 -، 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرىغا قاتنىشىپ، بىر كۈمۈش مېدال، 2 لەۋھە ئالدى. 1988 - يىل 7-ئاينىڭ 20 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك دېھقانلار ۋاسكېتبول جەمئىيىتى بىلەن ئات بەيگىسى جەمئىيىتى قۇرۇلدى

ۋە جەمئىيەتنىڭ قائىدە - ئۇلچەملىرى، تەنھەرىكەت مەيدانىنىڭ تەلەپلىرى بېكىتىلدى. ناھىيىلىك مۇكۆمەت ۋە تەنتەربىيە كومىتېتى قاتارلىق تارماقلار بىرلىشىپ ئۇيۇشتۇرىدىغان ئات ئۇستىدىكى تەنھەرىكەت، چېلىشىش قاتارلىق تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرى ھەر يىلى 2 — 3 قېتىم ئۆتكۈزۈلىدۇ. 1990 - يىلى ئۆتكۈزۈلگەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تېز مۇرئەتلىك ئات بەيگىسى مۇسابىقىسىنىڭ نەتىجىسى مۇنداق بولدى: ئەرلەرنىڭ 1000 مېتىرلىق مۇسابىقىسىدە ئەلى 1′32″51 نەتىجە بىلەن بىرىنچى، 3000 مېتىردا ۋەلى 4′57″85 نەتىجە بىلەن بىرىنچى، 5000 مېتىردا دۆكەن (قازاق) 8′21″79 نەتىجە بىلەن بىرىنچى، 10 مىڭ مېتىردا مامۇت 17′49″33 نەتىجە بىلەن بىرىنچى، 15 مىڭ مېتىردا قاھار 25′50″26 نەتىجە بىلەن بىرىنچى بولدى.

3. ياشانغانلار تەنتەربىيىسى

80 - يىللاردىن ئىلگىرى غۇلجا ناھىيىسىدە ياشانغانلار تەنتەربىيىسى پائالىيىتىنىڭ كۆپىنچىسى ئىختىيارىي ئۇيۇشتۇرۇلاتتى. 1981 - يىلى ياشانغانلار تەنتەربىيە جەمئىيىتى قۇرۇلدى، گۇ ياۋژېن رەئىس بولدى. بۇنىڭ بىلەن ياشانغانلار تەنتەربىيىسى پائالىيىتى تەدرىجىي نورمال ئىزغا چۈشتى. تەنتەربىيە تۈرلىرىدىن ئاساسلىقى ۋارىتار توپ، يۈگرەش، شاھمات، جۈڭگوچە قارتا، ماجياڭ، بىلىيارت قاتارلىقلار بار. بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرىدە دائىم چوڭ تېپتىكى مۇسابىقىلەر ئۇيۇشتۇرۇلىدۇ. 1988 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ناھىيە بازىرىدا مەخسۇس ياشانغانلار پائالىيەت ئۆيى سالدى ۋە بىر ۋارىتار توپ مەيدانى ياسىدى، شارائىتى بار بىر قىسىم يېزا (بازار)، مەيدانلارمۇ ياشانغانلار پائالىيەت ئۆيى قۇردى، بۇلاردىن ئۈچىۈن يېزىسىنىڭ ياشانغانلار ۋارىتار توپ كوماندىسى تاماماەن ئاز سانلىق مىللەت دېھقان - چارۋىچىلىرىدىن تەشكىللەنگەن كوماندا بولۇپ، ئۇلار ئاڭلىق ئەستايىدىل مەشىق قىلىپ، كوماندىنىڭ مۇسابىقە نەتىجىسىنى خېلى تېز ئۆستۈردى. ئۇلار 1990 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار ۋارىتار توپ مۇسابىقىسىغا قاتنىشىپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى رەھبەرلىرىنىڭ ئالاھىدە ماختىشىغا ئېرىشتى. ياشانغانلار تەنتەربىيىسى جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ناھىيىلىك پارتكوم پېشقەدەم كادىرلار ئىدارىسىنىڭ باشلامچىلىقىدا 1984 - يىل 8 - ئاينىڭ 11 - كۈنى، 1987 - يىل 10 - ئاي ۋە 1989 - يىل 9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى 3 قېتىم چوڭ كۆلەملىك ياشانغانلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇردى. مۇسابىقە تۈرلىرىدىن ئارغامچا تارتىشىش، قارىغا ئېتىش، ۋېلىسىپىت، جۈڭگوچە قارت، ۋارىتار توپ قاتارلىقلار بار.

غۇلجا ناھىيىسىدە 1977 — 1990 - يىلغىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋە دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى

جەدۋەل: 22 — 4

ۋاقتى	مۇسابىقە ئورنى	ئۇيۇشتۇرغان ئورۇن	مۇسابىقە نامى
1977 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 — 3 - كۈنى	غۇلجا ناھىيە «1 - ماي» گۈزىشىسى	ئىلى ۋىلايەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	ئىلى ۋىلايىتىدىكى ھەربىي 4 ناھىيە بويىچە دېھقان چارۋىچىلار ۋالىبول مۇسابىقىسى
1981 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	غۇلجا ناھىيىلىك قىشلىق دالا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى
1981 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى
1981 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئارغامچا تارتىش مۇسابىقىسى

1981 - يىل 7 - ئاينىڭ 15 - كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	غۇلجا ناھىيىلىك دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى
1981 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى
1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 10- كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	غۇلجا ناھىيىلىك چېلىشىش، ئارغامچا تارتىش مۇسابىقىسى
1982 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى، تەنتەربىيە كومىتېتى	غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى
1982 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر «1 - ماي» شاھمات مۇسابىقىسى
1982 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر «1 - ئۆكتەبىر» شاھمات مۇسابىقىسى
1982 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر «1 - ئۆكتەبىر» ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى
1984 - يىل 8 - ئاينىڭ 11 - كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	غۇلجا ناھىيىلىك دېھقان - چارۋىچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى
1988 - يىل 8 - ئاينىڭ 26- كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	دېھقان - چارۋىچىلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋاسكېتبول، ۋالىبول مۇسابىقىسى
1988 - يىل 9 - ئاينىڭ 25- كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى
1989 - يىل 8 - ئاينىڭ 14- كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى، تەنتەربىيە كومىتېتى	غۇلجا ناھىيىلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋاسكېتبول، ۋالىبول، شاھمات مۇسابىقىسى
1989 - يىل 8 - ئاينىڭ 19 - كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	غۇلجا ناھىيىلىك ئىدارە - ئورگان پۇتبول، ۋالىبول، ۋاسكېتبول، شاھمات مۇسابىقىسى
1989 - يىل 9 - ئاينىڭ 20- كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك پېنسىيەدىكى كادىرلار ئىدارە-ربىسى، ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى، تەنتەربىيە كومىتېتى	ناھىيىلىك ياشانغانلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى
1990 - يىل 9 - ئاينىڭ 24- كۈنى	غۇلجا ناھىيە بازىرى	غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى، قۇرۇلۇش بانكىسى	غۇلجا ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بانكىسى لوكقىسى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋاسكېتبول، ۋالىبول مۇسابىقىسى

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1972 — 1990 - يىلغىچە ئۈنكۈزگەن ئات بەيگىسى مۇسابىقىسى

جەدۋەل: 22 — 5

تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى نامى	ۋاقتى	ئورنى	تۈرى	ئۆيۈشتۈرغان ئورۇن
غۇلجا ناھىيىلىك تېز سۈرئەتلىك ئات بەيگىسى مۇسابىقىسى	1972.7	توغراسۇ يايلىقى	2000، 3000، 5000، 10 مىڭ مېتىر، قىزقۇۋار، چېلىشىش	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى

ئۇلجا ناھىيىلىك يەرمەنكىسى قىشلاق تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	1977.8	توغراسۇ بايلىقى	قىزقۇۋار، بەگە، چېلىشىش	ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى تەشەببۇسكارلىق قىلىپ كومىتېتنى كومىتېتنى
ئۇلجا ناھىيىلىك دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	1979.7	توغراسۇ بايلىقى	1000، 2000، 3000، 5000 مېتىر، ۋاسكېتبول، قارىغا ئېتىش، چېلىشىش، قىزقۇۋار	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى
ئىلى ئوبلاستلىق تېز سۈرئەتلىك ئات بەيگىسى مۇسابىقىسى	1984.7	چېلىلىۋزى بەش كۆۋرۈك بەيگە مەيدانى	1000، 2000، 3000، 5000 مېتىر، چېلىشىش، قىزقۇۋار	ئىلى ئوبلاستلىق تەنتەربىيە كومىتېتى
ئۇلجا ناھىيىلىك دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	1984.7	توغراسۇ بايلىقى	1000، 2000، 3000، 5000 مېتىر، چېلىشىش، قىزقۇۋار	ئۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى
ئۇلجا ناھىيىلىك دېھقان - چارۋىچىلار ئات بەيگىسى مۇسابىقىسى	1986	شىنجاۋ بەيگە مەيدانى	1000، 1500، 3000، 5000، 15 مىڭ مېتىر، چېلىشىش، قىزقۇۋار	ئۇچتۇن خۇيزۇ بېزنىسى، ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى
ئۇلجا ناھىيىلىك دېھقان - چارۋىچىلار ئات بەيگىسى مۇسابىقىسى	1989.9	شىنجاۋ بەيگە مەيدانى	1000، 1500، 2000، 3000، 5000 مېتىر، چېلىشىش، قىزقۇۋار	ئۇچتۇن خۇيزۇ بېزنىسى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى
ئۇلجا ناھىيىلىك بېزا - قىشلاق ئات بەيگىسى تەكلىپ مۇسابىقىسى	1989.10	بايتوقاي بېزنىسى بەيگە مەيدانى	1000، 1500، 2000، 3000، 5000 مېتىر، چېلىشىش، قىزقۇۋار	بايتوقاي بېزنىسى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى

§ 3 . مەكتەپ تەنتەربىيىسى

مىنگونلۇق دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، تەنتەربىيە مۇئەسسەسىلىرى قالاق، ئوسكۇنە ۋە ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى كەمچىل بولغاچقا، ئۇلجا ناھىيىسىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە تەنتەربىيە پائالىيىتى تۈرلىرى سۇ ئۈزۈش، تەپكۈچ تېپىش، ئارغامچا سەكرەش قاتارلىقلار بىلەنلا چەكلىنىپ قالغاندى، كېيىن يېنىك ئاتلېتىكا، پۇتبول، ۋاسكېتبول، ۋالىبول تۈرلىرىنىڭ تارقىلىشى بىلەن مەكتەپلەر بۇ تەنھەرىكەت تۈرلىرىنى يولغا قويدى. باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارغا ھەپتىدە 1 — 2 سائەت تەنتەربىيە دەرسى ئۆتۈلدى. مىنگونلۇق 32 - يىلى (1943 - يىلى) ئۈلايەتلىك ماۋارىپ تارماقلىرى ئۇلجا ناھىيە بازىرىدا ئۈلايەت بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنى غەلىبىلىك ئۆتكۈزدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيىنىڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەرنى ئەخلاقىي، ئەقلىي، جىسمانىي جەھەتتىن ئەتراپلىق يېتىلدۇرۇش ماۋارىپ فاكۇلتېتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، تەنتەربىيە ئىشلىرى تېز تەرەققىي قىلدى. مەكتەپلەر رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ «ساغلاملىق بىرىنچى، ئۆگىنىش ئىككىنچى»، «سالامەتلىكتە، ئۆگىنىشتە، خىزمەتتە ياخشى بولۇش» دېگەن يولىيورۇقىغا ئەمەل قىلىپ، دەرس ئارىلىقى گىمناستىكىسى ۋە دەرستىن سىرتقى تەنتەربىيە چېنىقتۇرۇشنى قانات يايدۇردى. مەكتەپلەر تەنتەربىيە دەرسلىكىنى ئۆزلىرى تۈزدى، ھەپتىدە 2 سائەت تەنتەربىيە دەرسى ئۆتۈش ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ تەربىيىسىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى ۋە

شەكلى بولۇپ قالدى. باشلانغۇچ مەكتەپتە چېنىقىش ئويۇنلىرى، ئوتتۇرا مەكتەپتە يېنىك ئاتلېتىكا، تۇرلۈك توپ ۋە گىمناستىكا ئاساس قىلىندى. تەنتەربىيە مەيدانلىرى ئاساسەن توپا مەيدان كىدى، تەنتەربىيە سايمانلىرىدىن ئاددىي قوش ۋە يالاق تورنىك، سەكرەش ساندۇقى، سامان تىقىلغان پالاس قاتارلىقلار بار كىدى. ماۋارىپ مىنىستىرلىكى ئېلان قىلغان مەملىكەت بويىچە بىرتۇتاش قوللىنىلىدىغان «ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ تەنتەربىيە دەرسلىكى»گە ئاساسەن، 1955 - يىلى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە «ئەمگەك بىلەن ۋەتەننى قوغداش بويىچە تەنتەربىيىدە چېنىقىش تۈزۈمى» گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. شارائىتى بار مەكتەپلەردە يەنە تەنتەربىيە ئوقۇتۇشى - تەتقىقات گۇرۇپپىسى (ئىشخانىسى) قۇرۇلۇپ، دەرسلىك، دەرس تەييارلىقى، ئوقۇتۇش مېتودى قاتارلىق جەھەتلەردە ئوقۇتۇش - تەتقىقات پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى. 1964 - يىلدىن باشلاپ مەكتەپلەردە دەرستىن سىرتقى پائالىيەت قانات يايدۇرۇلۇپ، مەكتەپلەر ئارا، سىنىپلار ئارا تەنتەربىيە مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. دەرستىن سىرتقى ۋاسكېتبول، ۋالىبول، پۇتبول، تىكتاك توپ، يېنىك ئاتلېتىكا ئارقىلىق چېنىقىش پائالىيىتىمۇ ئىنتايىن جانلىنىپ كەتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە مەكتەپلەرنىڭ تەنتەربىيە خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچرىدى، 1972-يىلى ئەسلىگە كەلدى. 1973 - يىلى «دۆلەتنىڭ تەنتەربىيىدە چېنىقىش ئۆلچىمى» ناھىيىدىكى 60% مەكتەپتە سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. «ئىككى دەرس، ئىككى گىمناستىكا» پائالىيىتى (2 سائەت تەنتەربىيە دەرسى، ئەتىگەنلىك گىمناستىكا، دەرس ئارىلىقى گىمناستىكىسى، 2 سائەت دەرستىن سىرتقى پائالىيەت دەرسى) ۋە كىچىك ۋاسكېتبول، كىچىك ۋالىبول، كىچىك پۇتبول ھەرىكىتى ھەربىر مەكتەپنىڭ تەنتەربىيە تەربىيىسىدىكى زۆرۈر تۈرلەر بولۇپ قالدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بازىرىدىكى ئورگانلاردىلا ئازكەم 40 كىچىك پۇتبول كوماندىسى بارلىققا كەلگەن، رەڭگارەڭ مول مەزمۇنلۇق دەرستىن سىرتقى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ئېلىپ بېرىلغان، بۇ «چېنىقىش ئۆلچىمىگە يېتىش»، «ئۇچقە ياخشى ئوقۇغۇچى»، «ئىلغار كوللېكتىپ» لارنى باھالاش، دەرىجە ئۆستۈرۈش ۋە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتىكى ئالدىنقى شەرتلەرنىڭ بىرى قىلىنغان. 1983 - يىلى يېڭىدىن تۈزۈلگەن «دۆلەتنىڭ تەنتەربىيىدە چېنىقىش ئۆلچىمى» يولغا قويۇلدى. ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئۆلچەمگە يېتىش نىسبىتى يىلمۇ يىل ئۆستى، تەنتەربىيە چېنىقىش قوشۇنى زورايدى. 1990- يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى 120 گە، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە خەلق شتاتىدىكى قوشۇمچە تەنتەربىيە دەرسى ئوقۇتقۇچىسى 43 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىكومدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 77. 1972 — 1990 - يىلغىچە ئۆلچەمگە يەتكەن ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 98 مىڭ 192 گە يەتتى. ئاپتونوم رايون ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئالىي تەنتەربىيە مەكتەپلىرىگە 16 ئوقۇغۇچى، ئاپتونوم رايون ۋە ۋىلايەتتىكى تەنتەربىيە مەكتەپلىرىگە 22 ئوقۇغۇچى ئەۋەتىپ بېرىلدى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1976 — 1990 - يىلغىچە بولغان ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردىكى «دۆلەتنىڭ تەنتەربىيىدە چېنىقىش ئۆلچىمى»گە يەتكەنلەر

جەدۋەل: 22 — 6

يىللار	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە		
		چوڭلار گۇرۇپپىسى	ئۆسمۈرلەر A گۇرۇپپىسى	ئۆسمۈرلەر B گۇرۇپپىسى	بالىلار گۇرۇپپىسى
1976	2770	119	899	711	1041
1977	6567	481	1077	927	4082
1978	1860	148	453	578	681
1979	4608	278	1271	1348	1711

997	891	944	173	3005	1980
352	841	515	336	2044	1981
595	472	396	326	1789	1982
889	811	672		2372	1983
1077	929	749		2755	1984
4117	1129	1049		6295	1985
3086	3261	2798		9145	1986
1381	3029	4165		8575	1987
7592	1196	5922		14710	1988
7973	2257	4741		14971	1989
6991	2492	3248		12731	1990
42565	41884	28899	1861	94197	جەمئىي

§ 4 . تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەنتەربىيە مۇسابىقىسى 2 تۈرگە ئايرىلغان، بىرى قېلىپلاشقان تەنتەربىيە مۇسابىقىسى، يەنە بىرى مىللىي ئەنئەنىۋى تۈر بىلەن ئەل ئىچىدىكى تەنتەربىيە تۈرلىرى مۇسابىقىسىدىن ئىبارەت. ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى تەنتەربىيە تۈرلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، ئادىل رىقابەتلىشىش قائىدىسىنى بېكىتىپ، تەنتەربىيە تۈرلىرىنى قېلىپلاشقان مۇنتىزىم مۇسابىقە تۈرىگە كىرگۈزدى. تەنتەربىيە تۈرلىرى مۇسابىقىسىگە ئىشلىتىلىدىغان سائەت ۋە باشقا ئۇسكۇنىلەر دۆلەت تەنتەربىيە كومىتېتى بېكىتكەن ئۇلچەم بويىچە تەييارلاندى. ناھىيىنىڭ تەنتەربىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، شەھەر - يېزىلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچى، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ مەدەنىيەت - تەنتەربىيە تۇرمۇشىنى بېيىتىش ئۈچۈن، تەنتەربىيە مۇسابىقە تۈرلىرى ۋە قېتىم سانى يىلسېرى كۆپەيتىلدى. ھەر يىلى «4 - ماي»دا ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ۋاسكېتبول، ۋالىبول مۇسابىقىسى ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى؛ ھەر يىلى «1 - ئىيۇن» بالىلار بايرىمىدا باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى، قىشلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى؛ «1 - ئۆكتەبىر» بايرىمىدا ناھىيە بويىچە دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى؛ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 7 — 8 - ئايلاردا قەرەلسىز تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈش تۈزۈملەشتى. 1985 - يىلدىن باشلاپ تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرىدا كۆپ تەرەپ ھەمكارلىشىپ ئۆتكۈزۈشتەك ياخشى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى؛ خىزمەتچىلەرنىڭ تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنى ئىشچىلار ئويۇشمىسى، ئوقۇغۇچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنى ناھىيىلىك ماارىپ ئىدارىسى ئۇيۇشتۇردى، ياشلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى ئۇيۇشتۇردى. ئۇنىڭدىن باشقا كەنتلەر ئۆتكۈزگەن تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرى، شەخسلەر ئۆتكۈزگەن ئەنئەنىۋى مۇسابىقە تۈرلىرى (ئات بەيگىسى) مۇ بار. شۇنىڭ بىلەن بىللە زاۋۇت، كان ئىدارىلەر-تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرىگە مەبلەغ چىقىرىشتەك ياخشى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى. مەسىلەن: غۇلجا ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بانكىسى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى، سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ مەبلەغ چىقىرىشى بىلەن «قۇرۇلۇش بانكىسى لوكۇبسى»، «يېزا ئىگىلىك بانكىسى لوكۇبسى»، «سودا - سانائەت بانكىسى لوكۇبسى»نى تالىشىش ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى، ۋالىبول مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. ئاشلىق ئىدارىسى، سوت ياساللىرى زاۋۇتى،

سېمونت قۇيۇلما زاۋۇتى قاتارلىق 10 ئورۇن غۇلجا ناھىيىلىك «مول ھوسۇل لوتقىسى» نى تالىشىش ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى.

1973 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرى

جەدۋەل: 22 — 7

تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ نامى	ۋاقتى	ئورنى	ئىزاھ
ئىلى ۋىلايەتلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	1973.5	غۇلجا ناھىيە	
غۇلجا ناھىيىلىك «1 - ئىيۇن» بالىلار بايرىمى تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	1973.6.1	غۇلجا ناھىيە	
ئىلى ۋىلايەتلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	1973.4.26	غۇلجا ناھىيە	
ئىلى ۋىلايىتىدىكى غەربىي 4 ناھىيىنىڭ دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	1977.10.1	غۇلجا ناھىيە	
ئىلى ۋىلايەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر تېنىكتاك توپ مۇسابىقىسى	1978.5	غۇلجا ناھىيە	
ئىلى ۋىلايەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر تېنىكتاك توپ مۇسابىقىسى	1979.8	غۇلجا ناھىيە	
غۇلجا ناھىيىلىك جۇڭگوچە شاھمات، خەلقئارا شاھمات مۇسابىقىسى	1982.5.10	غۇلجا ناھىيە	
غۇلجا ناھىيىلىك ئۆسمۈرلەر «ياش نوتىلار» لوتقىسىنى تالىشىش پۈتبول مۇسابىقىسى	1982.5.23	غۇلجا ناھىيە	
ئىلى ئوبلاستىغا بىۋاستە قاراشلىق شەھەر - ناھىيىلەرنىڭ جۇڭگوچە شاھمات مۇسابىقىسى	1984.4.10	غۇلجا ناھىيە	
ئىلى ئوبلاستىغا بىۋاستە قاراشلىق شەھەر - ناھىيىلەرنىڭ ئات بەيگىسى مۇسابىقىسى	1984.6	غۇلجا ناھىيە	
دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 35 يىللىقىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن ئۆتكۈزۈلگەن دېھقان - چارۋىچىلار، ئىشچى-خىزمەتچىلەر تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	1984.9.10	غۇلجا ناھىيە	
غۇلجا ناھىيىلىك ئۆسمۈرلەر «ئىتتىپاق لوتقىسى» نى تالىشىش پۈتبول مۇسابىقىسى	1985.6.10	غۇلجا ناھىيە	
تۇنجى ئۆۋەتلىك ئىلى ئوبلاستلىق دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	1987.9	ئۈچتۇن خۇيزۇ يېزىسى	
ئاپتونوم رايونلۇق تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ ۋالىبول مۇسابىقىسى	1988.8.13	غۇلجا ناھىيە	
غۇلجا ناھىيىلىك دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	1988.9.25	غۇلجا ناھىيە	
غۇلجا ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	1989.4.22	غۇلجا ناھىيە	
غۇلجا ناھىيىلىك ياشانغانلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	1989.9.20	غۇلجا ناھىيە	
غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ «1 - ئىيۇن» بالىلار بايرىمى پۈتبول مۇسابىقىسى	1990.6.1	غۇلجا ناھىيە	
90 - يىلى ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنى كۈتۈۋېلىش، دۆلەت بايرىمىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن «قۇرۇلۇش بانكىسى لوتقىسى» نى تالىشىش ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى	1990.9.24	غۇلجا ناھىيە	ئىلى ۋىلايەتلىك سودا - سانائەت باش-قارمىسى ئۆتكۈزدى

قارىغا ئېتىش　قارىغا ئېتىش ئىشتىمن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپىنىڭ نۇقتىلىق تەربىيىلەش تۈرلىرىنىڭ بىرى. 1978 - يىلى دۆلەتنىڭ مەبلەغ سېلىشى بىلەن ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى قورۇسىغا تەخمىنەن 10 مىڭ كۋادرات مېتىرلىق قارىغا ئېتىش مەيدانى ياسىلىپ، شۇ يىلى ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى. بۇ شىنجاڭ بويىچە تۇنجى بولۇپ قۇرۇلغان قارىغا ئېتىش مەيدانى ھېسابلىنىدۇ، مەكتەپتە مەخسۇس قارىغا ئېتىش تېرىنىرلىرى بار ئىدى. 1979 - يىل 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەكتىپىدە شىنجاڭ بويىچە قارىغا ئېتىش تەربىيىلەش سىنىپى ئاچتى. 9 - ئايدا مەملىكەتلىك قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسىنىڭ شىنجاڭ رايونىدىكى مۇسابىقىسىنى ئۆتكۈزدى، جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋاڭ مېڭ ئوچۇن خۇيزۇ يېزىسىدا ئۆسمۈر تەنھەرىكەتچىلەرنىڭ كىچىك كالىبىرلىق مىلتىق بىلەن قارىغا ئېتىشتا ماھارەت كۆرسىتىش مۇسابىقىسىنى كۆردى ھەمدە ئۇلار بىلەن بىللە خاتىرە سۈرەتكە چۈشتى. 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسى قارىغا ئېتىش تۈرىدە ئىلى ۋىلايىتى بويىچە ئىنزچىل ئالدىنقى قاتاردا تۇرۇپ كەلدى، ئىلى ئوبلاستلىق قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسىدە كۆپ قېتىم كوللېكتىپ 1- بولدى.

تىكتاك توپ　بۇ تۈر 1972 - يىلى باشلاندى. ئىشتىمن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە تىكتاك توپ مەشىق قىلىش تاختىسىدىن 8 ى بار ئىدى. مەخسۇس تېرىنىرلار سەپلەنگەن بولۇپ، ئۇزۇن يىل ئىشتىمن سىرت تەربىيىلەشنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى. مۇسابىقە نەتىجىسى كۆپ يىل ئىلى ۋىلايىتى بويىچە ئالدىنقى تۇرۇندا تۇرۇپ كەلدى، شەخسلەر كۆپ قېتىم 1 -، كوللېكتىپ 1 - ياكى شەخسلەر بويىچە ئالدىنقى 3 -، كوللېكتىپ ئالدىنقى 3 - بولۇشتەك ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى مەشىق تۈرلىرىنى تەڭشىگەچكە، بۇ تۈر توختاپ قالدى.

پۇتبول　مىنگونىڭ 25 — 26 - يىلغىچە (1936 — 1937 - يىلغىچە) سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ ۋەتەنگە قايتقان ئوقۇغۇچىلار پۇتبول تەنھەرىكىتىنى ناھىيە بويىچە ئومۇملاشتۇردى، بۇ، غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە پۇتبول تەنتەربىيىسىنىڭ باشلىنىشى ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەكتەپلەردە پۇتبول تەنھەرىكىتى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى ھەمدە قەرەلسىز پۇتبول مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. 1972 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى نەچچە 100 دانە كىچىك پۇتبول سېتىۋېلىپ، پۇتبول تالانت ئىگىلىرىنىڭ يېتىشىپ چىقىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە تارقىتىپ بەردى. ئىشتىمن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتەپلىرى يىل بويى گۇرۇپپا، كوماندا تەشكىللەپ مۇنتىزىم مەشىق قىلىشنى داۋاملاشتۇردى، تەنھەرىكەتچىلەر مەكتەپلەردىكى تەنھەرىكەت ماھىرلىرى ئىچىدىن تاللاندى. شۇ يىلى 8 - ئاينىڭ 5 — 13 - كۈنىگىچە ئىلى ۋىلايەتلىك ئۆسمۈرلەر پۇتبول مۇسابىقىسى غۇلجا ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلدى، غۇلجا ناھىيىسى كوماندىسى شەرەپ بىلەن 2 - بولدى. ماۋارىپ مىنىستىرلىكى، دۆلەت تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ «1980 - يىلى مەملىكەتتىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە پۇتبول تەنھەرىكىتىنى ئومۇملاشتۇرۇش» توغرىسىدىكى يولىورۇقنىڭ روھىنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن، 1980 - يىل 5 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىلىك ماۋارىپ ئىدارىسى، ئىتتىپاق كومىتېتى، تەنتەربىيە كومىتېتى بىرلىكتە ناھىيە بازىرى بويىچە كىچىك پۇتبول مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ كوماندىسى ئۆسمۈرلەر گۇرۇپپىسى بويىچە شەرەپ بىلەن 1 - بولدى. 1982 - يىل 7 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئىلى ئوبلاستىدا ئۆتكۈزۈلگەن ئۆسمۈر - بالىلار پۇتبول مۇسابىقىسىدا ناھىيىلىك بالىلار گۇرۇپپىسىنىڭ بالىلار كوماندىسى شەرەپ بىلەن 3 - بولدى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ پۇتبول كوماندىسى ئىنزچىل تۇرىدە ئىلى ۋىلايىتىدىكى كۆچلۈك كوماندىلارنىڭ قاتاردا تۇرۇپ كەلدى. 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك ئىشتىمن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە مەكتىپىنىڭ 10 مۇنەۋۋەر تەنھەرىكەتچى يېتكۈزۈپ بەردى، بۇلاردىن شاۋكەت ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە مەكتىپىنىڭ پۇتبول تېرىنىرلىقىنى ئۈستىگە ئالدى.

ۋاسكېتبول مىنگونىڭ 23 — 28 - يىلغىچە (1934 — 1939 - يىلغىچە) تۇنجى تۈركۈم سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ۋاسكېتبول تەنھەرىكىتىنى ناھىيىگە تارقاتتى. ئەينى چاغدا سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلخانىسى بىلەن ئىلىدا تۈرۈشلۇق مۇھاجىرلار جەمئىيىتى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ۋاسكېتبول تەنھەرىكىتىگە خېلى زور تەسىر كۆرسەتتى. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، زور تۈركۈمدىكى خەنزۇ كادىرلارنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەردىن چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن غۇلجىغا كېلىشى بىلەن ۋاسكېتبول تەنھەرىكىتىنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. ناھىيىگە بېۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىكى خىزمەتچىلەر ۋە زاۋۇت، كانلاردىكى ئىشچىلار ۋاسكېتبول تەنھەرىكىتىنى ئۆچ ئالدۇرۇپ ئومۇمىي ئادەتكە ئايلاندۇردى. 1972- يىلى ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ۋاسكېتبول تەنھەرىكىتى مەكتەپ چېنىقىش تەربىيىسىنىڭ مۇھىم نۇقتىسىغا ئايلاندى. مەكتەپ ئاپتونوم رايونلۇق، ئوبلاستلىق، ۋىلايەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتلىرىدىن تېرىنېرلارنى دەرس ئۆتۈشكە تەكلىپ قىلدى، ئىستىقبالـــى بار ۋاسكېتبول تەنھەرىكەتچىلىرىنى تاللاپ تېخنىكا سەۋىيىسىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئوبلاستلىق ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپىگە ئەۋەتتى. 1973 - يىل 5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋىلايىتى، يېزا ئىگىلىك 4 - شىنى قاتارلىق 11 ئورۇن قاتناشقان ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەنتەربىيە مۇسابىقىسىنىڭ ۋاسكېتبول مۇسابىقىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتكۈزدى. 1976 - يىلى ئىلى ئوبلاستلىق دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدا ناھىيىلىك ئايالار ۋاسكېتبول كوماندىسى شەرەپ بىلەن 1 - بولدى.

ۋالىبول مىنگونىڭ 23 — 28 - يىلغىچە (1934 — 1939 - يىلغىچە) تۇنجى تۈركۈمدە سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ۋالىبول تەنھەرىكىتىنى غۇلجا ناھىيىسىدە قانات يايدۇردى. ۋالىبول تەنھەرىكىتى ناھىيە بويىچە ئۈيغۇر ئاممىسىنى ئاساس قىلغان ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەڭ ياقتۇرىدىغان تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ بىرى. ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى دائىملىق مەشغۇلـــى داۋاملاشتۇردى ھەم دائىم ۋالىبول مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈپ تۇردى. 50 — 60 - يىللاردا ئاپتونوم رايونلۇق كەسپىي كوماندىدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەنھەرىكەتچىلىرىدىن غوجا بىلەن جاپپارلار بار ئىدى. 80 - يىلغىچە ئاپتونوم رايونلۇق ۋالىبول كەسپىي كوماندىسىنىڭ ئاساسلىق كوماندا ئەزالىرىمۇ غۇلجا ناھىيىسىدىن ئىدى. 1988 - يىل 8 - ئاينىڭ 15 — 22 - كۈنىگىچە ئاپتونوم رايونلۇق تۈنجى نۆۋەتلىك ياشلار - ئۆسمۈرلەر تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ۋالىبول مۇسابىقىسى غۇلجا ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلدى، غۇلجا ناھىيىلىك ۋالىبول كوماندىسى شەرەپ بىلەن 1 - بولدى. 90 - يىللارنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە ناھىيىدىكى ئىشتىن سىرتقى ۋالىبول كوماندىسى ئازكەم 100 گە يەتتى، ئۇلارنىڭ سەۋىيىسى خېلى يۇقىرى بولۇپ، ھەر قېتىملىق مۇسابىقىدە نەتىجىسى ئىزچىل ۋىلايەت بويىچە ئالدىنقى 3 - ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى.

يېنىك ئاتلېتىكا مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) 10 - ئاينىڭ 18 - كۈنى غۇلجا ناھىيە بازىرىدا ئىلى كۆز پەسىللىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى مۇۋەپپەقىيەتلىـــك ئۆتكۈزۈلدى، تۇرپانىۋزى يېزا كېپەكىيۈزى كەنتىدىكى بىر ئۈيغۇر دېھقان 100 مېتىرغا يۈگۈرۈشتە شىنجاڭ بويىچە ئەڭ ياخشى نەتىجە يارىتىپ، مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) غىچە ئۇدا بىرىنچىلىكنى قولدىن بەرمىگەن. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 7 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ناھىيە بازىرىدىكى ھۆكۈمەت قارىمىقىدىكى تۈنجى باشلانغۇچ مەكتەپتە ناھىيە بويىچە كىچىك كۆلەملىك يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى غەلىبىلىك ئۆتكۈزۈلدى. مۇسابىقە تۈرلىرىدىن 200 مېتىر، 400 مېتىر، 800 مېتىر ۋە كۈچ ئولاپ يۈگۈرۈش قاتارلىقلار بار ئىدى. ياندۇرقى يىلى يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى يەنە بىر قېتىم غەلىبىلىك ئۆتكۈزۈلدى.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلۇپ 70 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى كۈچىنىڭ نىسبەتەن ئاجىز بولۇشى سەۋەبىدىن، يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكىتىنىڭ تەرەققىياتى بىرقەدەر ئاستا بولدى. 1972 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بۇ تۈردىكى خىزمەتنى نۇقتىلىق چىڭ تۇتۇپ، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر

ئوتتۇرا ۋە ئۇزۇن مۇساپىگە يۈگۈرۈش مەشقىنى ئومۇميۈزلۈك باشلىدى ھەمدە ھەرخىل شەكىلدىكى ئوتتۇرا ۋە ئۇزۇن مۇساپىگە يۈگۈرۈش مۇسابىقىلىرىنى قەرەلسىز ئوتكۈزۈپ تۇردى. 1985 - يىل 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بىلەن ماۋارىپ تارماقلىرى بىرلىكتە ناھىيە بازىرىدا «باھار بايرىمىنى كۈتۈۋېلىش بويىچە ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى» ئوتكۈزدى. مۇسابىقە ياشانغانلار، ياشلار، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى قاتارلىق 4 گۇرۇپپا بويىچە ئوتكۈزۈلدى، مۇسابىقىگە 1314 تەنھەرىكەتچى قاتناشتى. 1987 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە تۈرلىرى بار مەكتەپلەردە يېنىك ئاتلېتىكا تېرىنىرلار قوشۇنى تەشكىللىدى. مەشق مەيدانى، ئۈسكۈنە، تەنتەربىيە كېيىمىگە كاپالەتلىك قىلدى، بۇنىڭ بىلەن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكىتىدە ياخشىلىنىش بولۇپ، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكىتىدە ئالدىنقى قاتارغا ئۆتتى. 1990 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى تەرىپىدىن يېنىك ئاتلېتىكا ئەنئەنىۋى تۈر مەكتىپى قىلىپ بېكىتىلدى.

موتسىكلىت　دۆلەت تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ ھەربىي ئىشلار تەنتەربىيە تۈرلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن، 1978 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ ھەربىي ئىشلار تەنتەربىيە باشقارمىسى غۇلجا ناھىيىسىدە دۆلەت مۇداپىئە ھەربىي ئىشلار تەنتەربىيە تۈرى بولغان موتسىكلىت مەشق تەربىيە نۇقتىسى تەسىس قىلىشنى قارار قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيىنىڭ موتسىكلىت تەنھەرىكىتى ئىشلىرى رەسمىي باشلاندى. شۇ يىلى 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، تەشۋىقات بۆلۈمى، مەدەنىيەت - ماۋارىپ ئىدارىسى، ئۇرگان پارتكومى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرىدىن تەشكىللەنگەن ناھىيىلىك ھەربىي تەنتەربىيە رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. گۇرۇپپا باشلىقلىقىنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئۇستىگە ئالدى. 1 - قارارلىق موتسىكلىت مەشق كۇرسى ئېچىلغاندا ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى لېي گۇاڭشىن، لۇ چۇنرۇڭدىن ئىبارەت 2 تېرىنىرنى مەشىققە مەسئۇل بولۇشقا ئەۋەتتى. قاراماي شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتىدىن ما يۈك، قېيۇم ۋە ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتىدىن ما سۇن يارەمچى تېرىنىر بولدى. 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنىگىچە 4 قارار مەشق تەربىيە كۇرسى ئېچىلىپ، 130 ئادەم تەربىيىلەندى. 1990 - يىلغىچە ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى موتسىكلىت كوماندىسىغا ما جۈك، ۋاڭ شيايىلەك، پەرھاتتىن ئىبارەت 3 تەنھەرىكەتچىنى يەتكۈزۈپ بەردى، ما جۈك كېيىن شىنجاڭ موتسىكلىت كوماندىسىنىڭ باش تېرىنىرى، قوشۇمچە كوماندا يېتەكچىسى بولدى.

1980 — 1989 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قارىغا ئېتىش تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ نەتىجىسى

جەدۋەل: 22 — 8

تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ نامى	ۋاقتى	غۇلجا ناھىيىلىك قارىغا ئېتىش كوماندىسىنىڭ نەتىجىگە تېرىشىش ئەھۋالى
ئىلى ئوبلاستلىق قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى	1980	كوللېكتىپ 2 - بولدى، شەخسلەر بويىچە بىر ئالتۇن مېدال، بىر كۈمۈش مېدال ئالدى
ئىلى ئوبلاستلىق قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى	1981	كوللېكتىپ 1 - بولدى، شەخسلەر بويىچە 2 ئالتۇن مېدال ئالدى

ئىلى ئوبلاستلىق قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى	1982	كوللېكتىپ 2 - بولدى
ئىلى ئوبلاستلىق قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى	1983	كوللېكتىپ 1 - بولدى، شەخسلەر بويىچە 2 ئالتۇن مېدال، 2 مىس مېدال ئالدى
ئىلى ئوبلاستلىق قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى	1984	كوللېكتىپ 1 - بولدى، شەخسلەر بويىچە بىر كۈمۈش مېدال، بىر مىس مېدال ئالدى
ئىلى ۋىلايەتلىك قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى	1985	ئەرلەر كوللېكتىپى 10×3 تۈر بويىچە 1 - بولدى، شەخسلەر بويىچە 2 ئالتۇن مېدال، بىر كۈمۈش مېدال، 2 مىس مېدال ئالدى. بىر كىشى 4 - بولدى
ئىلى ۋىلايەتلىك قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى	1986	ئەرلەر كوللېكتىپى 10×3 تۈر بويىچە 1 - بولدى، 3+10 تۈر بويىچە 1 - بولدى ئاياللار كوللېكتىپى 10×3 تۈر بويىچە 1 - بولدى، 3+10 تۈر بويىچە 1 - بولدى شەخسلەر بويىچە 3 ئالتۇن مېدال، 3 كۈمۈش مېدال ئالدى
ئىلى ۋىلايەتلىك قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى	1987	كوللېكتىپ 1 - بولدى، شەخسلەر بويىچە 3 كۈمۈش مېدال، 2 مىس مېدال ئالدى
ئىلى ۋىلايەتلىك قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى	1988	كوللېكتىپ 1 - بولدى ھەم تەنتەربىيە ئىخلاق - پەزىلىتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1972 — 1988 - يىلغىچە بولغان پۈتبول تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ نەتىجىسى

جەدۋەل: 22 — 9

ئۆتكۈزگۈچى ئورۇن	ۋاقتى	ئورنى	نەتىجىسى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى پۈتبول مۇسابىقىسى	1972	غۇلجا شەھىرى	ئىككىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى پۈتبول مۇسابىقىسى	1973	غۇلجا شەھىرى	ئىككىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى پۈتبول مۇسابىقىسى	1974	غۇلجا شەھىرى	ئۈچىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى پۈتبول مۇسابىقىسى	1975	غۇلجا شەھىرى	ئىككىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى پۈتبول مۇسابىقىسى	1976	غۇلجا ناھىيىسى	ئىككىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى پۈتبول مۇسابىقىسى	1977	غۇلجا شەھىرى	ئۈچىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئۆسمۈرلەر «ب» گۇرۇپپا پۈتبول مۇسابىقىسى	1978	غۇلجا شەھىرى	ئىككىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئۆسمۈرلەر «ئا» گۇرۇپپا پۈتبول مۇسابىقىسى	1979	غۇلجا شەھىرى	ئۈچىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئۆسمۈرلەر «ب» گۇرۇپپا پۈتبول مۇسابىقىسى	1980	غۇلجا شەھىرى	ئىككىنچى

ئىلى ئوبلاستلىق ئۆسمۈرلەر، بالىلار پوتبول مۇسابىقىسى	1981	غۇلجا شەھىرى	ئۆچىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشتىن سىرتقى تەتىلەربىيە مەكتىپى پوتبول مۇسابىقىسى	1982	غۇلجا شەھىرى	ئۆچىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشتىن سىرتقى تەتىلەربىيە مەكتىپى پوتبول مۇسابىقىسى	1983	غۇلجا شەھىرى	ئۆچىنچى
ئىلى ۋىلايىتى ئۆسمۈرلەر «ب» گۇرۇپپا پوتبول مۇسابىقىسى	1984	غۇلجا شەھىرى	ئىككىنچى
ئىلى ۋىلايىتى ئۆسمۈرلەر «ب» گۇرۇپپا پوتبول مۇسابىقىسى	1985	غۇلجا شەھىرى	ئۆچىنچى
ئىلى ۋىلايىتى ئۆسمۈرلەر «ب» گۇرۇپپا پوتبول مۇسابىقىسى	1986	غۇلجا ناھىيىسى	بىرىنچى
ئىلى ۋىلايەتلىك بالىلار «ياش ئوتلار لوكىسى» نى تالىشىش پوتبول مۇسابىقىسى	1987	تېكەس ناھىيىسى	ئۆچىنچى
ئىلى ۋىلايىتى ئۆسمۈرلەر «ب» گۇرۇپپا پوتبول مۇسابىقىسى	1988	غۇلجا شەھىرى	ئىككىنچى

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1972 — 1990 - يىلغىچە بولغان ۋاسكېتبول تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ نەتىجىسى

جەدۋەل: 22 — 10

نامى	ئورنى	ۋاقتى	كوماندا ئايرىمىسى	نەتىجىسى
ئىلى ئوبلاستلىق ۋاسكېتبول تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	كۆنەس ناھىيىسى	1972 - يىل 5 - ئاي	ئەرلەر ئاياللار	ئۆتىنچى ئۆتىنچى
ئىلى ۋىلايەتلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى	غۇلجا ناھىيىسى	1973 - يىل 5 - ئاي	ئوغۇللار قىزلار	ئۆچىنچى ئۆتىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق دېھقان - چارۋىچىلار ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى	غۇلجا ناھىيىسى	1976 - يىلى	ئاياللار	بىرىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشتىن سىرتقى تەتىلەربىيە مەكتىپى ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى	غۇلجا ناھىيىسى	1983 - يىل 6 - ئاي	ئاياللار	بىرىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشتىن سىرتقى تەتىلەربىيە مەكتىپى ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى	كۆنەس ناھىيىسى	1984 - يىل 5 - ئاي	مەنۇي مەدەنىيەتلىك كوماندىسى	
ئىلى ۋىلايەتلىك ئىشتىن سىرتقى تەتىلەربىيە مەكتىپى ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى	تېكەس ناھىيىسى	1985 - يىل	ئوغۇللار قىزلار	بىرىنچى ئۆچىنچى
ئىلى ۋىلايەتلىك سودا - سانائەت سىستېمىسى ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1990 - يىل 5 - ئاي	ئەرلەر	بىرىنچى

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1972 — 1988 - يىلغىچە ۋالىبول تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ نەتىجىسى

جەدۋەل: 22 — 11

نامى	ئورنى	ۋاقتى	كوماندا ئايرىمىسى	دەرىجىسى
غۇلجا ناھىيىلىك ۋالىبول لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى	غۇلجا ناھىيىسى	1973	ئەرلەر	بىرىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1974	ئەرلەر	بىرىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق دېھقان - چارۋىچىلار ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1975	ئەرلەر	ئىككىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئۆسمۈرلەر ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1976	ئوغۇللار	بىرىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئۆسمۈرلەر ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1977	ئوغۇللار	بىرىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1978	ئەرلەر	ئىككىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1979	ئوغۇللار	ئىككىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئۆسمۈرلەر ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1980	ئوغۇللار	بىرىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئۆسمۈرلەر ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1981	ئوغۇللار	بىرىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئۆسمۈرلەر ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1982	ئوغۇللار	بىرىنچى
ئىلى ئوبلاستلىق ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1983	ئەرلەر	ئىككىنچى
ئىلى ئوبلاستىغا بۇۋاستە قاراشلىق ناھىيە، شەھەرلەرنىڭ ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1984	ئەرلەر	بىرىنچى
ئىلى ۋىلايەتلىك ئۆسمۈرلەر ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1985	ئوغۇللار	ئىككىنچى
ئىلى ۋىلايەتلىك ئۆسمۈرلەر ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1986	ئوغۇللار	ئىككىنچى
ئىلى ۋىلايەتلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1987	ئەرلەر	ئىككىنچى
ئىلى ۋىلايەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1988	ئوغۇللار	بىرىنچى
ئىلى ۋىلايەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر ۋالىبول مۇسابىقىسى	غۇلجا شەھىرى	1989	ئوغۇللار	بىرىنچى

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1990 - يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ بويىچە ئۆتكۈزگەن يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىدىكى ئوغۇللار ۋە قىزلار گۈرۈپپىلىرىنىڭ نەتىجىسى

جەدۋەل: 22 — 12

ئۈرلەر	ئىسىم - فامىلىسى	ئورۇنلار	ئوغۇللار گۈرۈپپىسى	قىزلار گۈرۈپپىسى
100 مېتىر	ۋالى شىخۇا (ئوغۇل) چى شياۋجيەن (قىز)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	12"	14"5

200 مېتىر	ۋالف شىنخۇا (ئوغۇل) يالف شيۇسلاڭ (قىز)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	24"7	31"7
400 مېتىر	جالف شياۋجۇن (ئوغۇل) ما گۇيىيىڭ (قىز)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	57"9	1'12"6
800 مېتىر	شۇ شياڭمىڭ (ئوغۇل) يالڭ شيۇسلاڭ (قىز)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	2'19"1	2'56"3
1500 مېتىر	جالڭ ۋېنجىن (ئوغۇل)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	4'37"1	
3000 مېتىر	جالڭ ۋېنجىن (ئوغۇل)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	10'	
4×100 مېتىر		ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	50"	
ئېگىزگە سەكرەش	جالڭ گۇيى (ئوغۇل) يالڭ جىلڭ (قىز)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	1.70 مېتىر	1.30 مېتىر
ئۇزۇنغا سەكرەش	جالڭ گۇيى (ئوغۇل) ما شياۋرۇڭ (قىز)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	5.49 مېتىر	4.3 مېتىر
چويۇن توپ	جالڭ يىشىڭ (ئوغۇل) رەخمە (قىز)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	10.07 مېتىر	6.09 مېتىر
نەيزە ئېتىش	ما شىگرۇ (ئوغۇل) چېن بىگيۇ (قىز)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ناھىيىلىك ساماسىۋزى ئوتتۇرا مەكتەپ	40.2 مېتىر	54.36 مېتىر

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1990 - يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىدىكى ئوغۇللار ۋە قىزلار گۇرۇپپىلىرىنىڭ نەتىجىسى

جەدۋەل: 22 — 13

تۈرلەر	ئىسىم - فامىلىسى	ئورنى	ئوغۇللار گۇرۇپپىسى	قىزلار گۇرۇپپىسى
100 مېتىر	سەيپىدىن (ئوغۇل) فالڭ لىلڭ (قىز)	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	12"6	14"3
200 مېتىر	ما يۈلۇڭ (ئوغۇل) فالڭ لىلڭ (قىز)	ئۇچئون بېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	13"2	20"10
400 مېتىر	جالڭ جۇن (ئوغۇل) لو شىنبى (قىز)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	1'2"8	1'15"4
800 مېتىر	چىن يەنگۇي (ئوغۇل) لى مىڭيەن (قىز)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ دادامتۇ ئوتتۇرا مەكتەپ	4'50"2	2'56"1
1500 مېتىر	ما چيالڭ (ئوغۇل) شا مىڭيۇ (قىز)	ناھىيىلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	2'30"7	3'1"
4×100 مېتىر	كوللېكتىپ	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	51"2	58"5
ئېگىزگە سەكرەش	شيې بىن (ئوغۇل) ۋالڭ يانەن (قىز)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	1.56 مېتىر	1.36 مېتىر
ئۇزۇنغا سەكرەش	سۇلڭ يىشۇ (ئوغۇل) سۇلڭ ئەنلىڭ (قىز)	ناھىيىلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوبلاستلىق سىمونت زاۋۇتى مەكتىپى	5.35 مېتىر	4.30 مېتىر
چويۇن توپ	دىلڭ خۇڭلياڭ (ئوغۇل) ببىمنۇر (قىز)	موللىتوخسىيۇزى ئوتتۇرا مەكتەپ ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	11.05 مېتىر	3.88 مېتىر
نەيزە ئېتىش	خې يۈگيۇ (ئوغۇل)	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	51.25 مېتىر	3.43 مېتىر

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1972 — 1990 - يىلغىچە بولغان تەنتەربىيە تېرىنىرلىرى

جەدۋەل: 22 — 14

ئىسىم - فامىلىسى	تۈرلەر	مەخسۇس ۋەزىپىدىكىلەر	قوشۇمچە ۋەزىپىدىكىلەر	ئۇنۋانى
ما سۈن	پۈتبول	مەخسۇس		تېرىنىر
جالال ئېغلىن	قارىغا ئېتىش	مەخسۇس		تېرىنىر
جاپپار	ژالبول	مەخسۇس		تېرىنىر
گاۋ جىنخەي	ژاسكېتبول	مەخسۇس		تېرىنىر
دۇمن يۈك	قارىغا ئېتىش	مەخسۇس		تېرىنىر
ئەبەي	ژالبول	مەخسۇس		ياردەمچى تېرىنىر
جالال جىڭخۇا	يېنىك ئاتلېتىكا		قوشۇمچە	ئوتتۇرا مەكتەپ 3 - دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى
نيۇ جۇڭكۇي	يېنىك ئاتلېتىكا		قوشۇمچە	ئوتتۇرا مەكتەپ 3 - دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى
مياۋ شىخۇي	يېنىك ئاتلېتىكا		قوشۇمچە	ئوتتۇرا مەكتەپ 3 - دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى

§ 5 . مەيدان مۇئەسسەسىلىرى

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) ئىلى مەمۇرىي مەھكىمىسى ناھىيە بازىرىدىكى غەربىي باغچا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە باغچىسى قۇرۇش توغرىسىدا قارار چىقاردى. ئۇزۇن ئۆتمەي تۈرلۈك ماھارەت تەنتەربىيە تۈرلىرى ئىلىغا تارقالدى، شارائىتى بار قىسمەن ئوتتۇرا مەكتەپلەر ۋە ئايرىم باشلانغۇچ مەكتەپلەردىمۇ ئاددىي ژاسكېتبول مەيدانى ياسالدى. 1957 - يىلى ناھىيە ئورگانلىرى جېلىلىيۈزىگە يۆتكەلدى. ئەينى چاغدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بازار تەۋەسىدە بىرلا ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ بىرلەشكەن مىللىي مەكتەپ بار ئىدى، مەكتەپتە بىرلا ژالبول مەيدانى بولۇپ، مەيداننىڭ مۇقىم مۇئەسسەسلىرى يوق ئىدى. 1961 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ بىر ژاسكېتبول مەيدانى، بىر ژالبول مەيدانى بىلەن بىر پۈتبول مەيدانى ياسىدى. 1964 - يىلىنىڭ بېشىدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قورۇسىغا بىر ژاسكېتبول مەيدانى ياسالدى، بۇ، ناھىيە بويىچە بازاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەنتەربىيە پائالىيىتى ئېلىپ بارىدىغان بىردىنبىر سورۇن ئىدى. يېزا - قىشلاقلاردىكى تەنتەربىيە مەيدانى، مۇئەسسەسىلەر تېخىمۇ ئاددىي بولۇپ، تەنتەربىيە پائالىيىتى ئات بەيگىسى، چېلىشىش، ئەل ئارىسىدىكى شاھمات تۈرلىرى قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئەنئەنىۋى تۈرلەر بىلەنلا چەكلەندى. ماھارەت تەنتەربىيە تۈرلىرى ئاھالە بىرقەدەر مەركەزلەشكەن بىر قىسىم گۈڭشې، مەيدان (يېزا - بازار) لاردىلا قانات يايدۇرۇلدى ۋە ژاسكېتبول، ژالبول ئويناندى، بۇنىڭ ئىچىدە «1 - ماي» گۈڭشې، دولان دېھقانچىلىق مەيدانى، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانىدا بىردىن ژاسكېتبول مەيدانى بار ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە تەنتەربىيە خىزمىتى ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىدى. 1971 - يىلى گوۋۈيۈەن تەنتەربىيە كومىتېتى ئاپپاراتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى قارار

قىلدى، بۇنىڭ بىلەن تەنتەربىيە خىزمىتى پارتىيە ۋە ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ ئەھمىيەت بېرىشىگە ئېرىشىپ، تۈرلۈك تەنتەربىيە مەيدانى ۋە مۇئەسسەسىلىرى تەدرىجىي كۆپەيدى. 1972 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى جېلىلىيۇزى چوڭ كوچىسى ئوتتۇرا بۆلىكىنىڭ جەنۇبىغا غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانى ياسالدى. 1974 - يىلى ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇن 70 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ، بىر خىزمەت بىناسى، بىر ئۇستى ئوچۇق تەنتەربىيە مەيدانى، بىر رەئىس سەھنىسى، بىر تىكتاك توپ مەشىق ئۆيى، بىر ئاسغالت يانتۇزۇلغان ۋاسكېتبول مەيدانى ياسىدى. 1979 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى ئۈيغۇشتۇرغان قارىغا ئېتىش تېرىنىرلىرى كۆرسى ۋە شىمالىي شىنجاڭ رايونى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسىنى كۆتۈۋېلىش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى ۋە ئىلى ۋىلايىتى يەنە 10 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ، ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانىدا ئىلى ۋىلايىتى بويىچە 15 قارىغا ئېتىش تاختىسى بار ئاددىي قارىغا ئېتىش مەيدانى ياسىدى. 1986 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى، پىلان كومىتېتى، مالىيە قاتارلىق تارماقلار بىرلىشىپ 270 مىڭ يۈەن مەبلەغ ھەل قىلىپ، ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانىدا 3000 كىشىلىك كۆرۈش سۇپىسى بار چىراغلىق ۋاسكېتبول، ۋالىبول مەيدانى ۋە ئىش بېجىرىش، چېينىقىش بىر گەۋدىلەشكەن 3 قەۋەتلىك خىزمەت بىناسىدىن بىرنى سالدى. 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە تۈرلۈك تەنتەربىيە مۇسابىقە مەيدانى 588 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا - بازار (مەيدان) تەنتەربىيە مەيدانى 512.

غۇلجا ناھىيە بازىرىدا 1971 — 1990 - يىلغىچە ياسالغان تەنتەربىيە مەيدانلىرى

جەدۋەل: 22 — 15

ئورۇن نامى	ۋاسكېتبول	پۇتبول	ۋالىبول	يېنىك ئاتلېتىكا	قارىغا ئېتىش	ۋارىتار توپ	پائالىيەت ئۆيى	جەمئىي
ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى	1							1
ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى قىسىم ئوتتۇرا ئەترىتى	1							1
ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى	1							1
ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى	1							1
ناھىيىلىك سودا - سانائەت بانكىسى	1			1				2
ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى	1		1					2
ناھىيىلىك پارتكوم	1							1
ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى	1		1					2
ناھىيىلىك رېمونت زاۋۇتى	1							1
ناھىيىلىك نېفىت شىركىتى	1							1
ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	2	1	2	1				6
ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	2	1	1	1				5
ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	1	1	1	1				4

ناھىيىلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ	1	1						2
ناھىيىلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ		1	1					2
ناھىيىلىك پېشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى						1	1	2
ناھىيىلىك بىلىم تاشۇرۇش مەكتىپى	1	1	1					3
ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	1	1	1	1			1	6
ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ		1						1
ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ	1	1						2
جەمئىي	19	9	10	4	1	1	2	46

1971 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدىكى يېزا - بازار، مەيدان - فېرمىلاردا ياسالغان تەنتەربىيە مەيدانلىرى

جەدۋەل: 22 — 16

ئورۇن نامى	يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى	ۋاسكېتبول مەيدانى	ۋالىبول مەيدانى	پۇتبول مەيدانى	جەمئىي
ئوچئون خۇيزۇ يېزىسى	11	81	33	23	148
بىناكارلىق - قۇرۇلۇش تۆمۈر - مەيدانى	6	7	3	10	26
دۆڭمازار بازىرى	1	2	22	14	39
يېڭىتام يېزىسى	1	4	13	7	25
ئونيار يېزىسى	4	17	21	5	47
خۇدىياريۇزى يېزىسى	1	1	10	16	28
دادامتۇ يېزىسى	4	5	12	5	26
پەنجىم يېزىسى		4	11	11	26
تۇرپانيۇزى يېزىسى			14	2	16
چۇلۇقاي يېزىسى	1	2	8	1	12
موللىتوختىيۇزى يېزىسى		4	8	3	15
بايتوقاي يېزىسى	1	8	17	4	30
جىبلىليۇزى بازىرى	2	3	5	2	12
دولان دېھقانچىلىق مەيدانى	1	5	7	3	16
ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى	2	6	18	12	38
1 - چارۋىچىلىق فېرمىسى			4		4
3 - چارۋىچىلىق فېرمىسى			1	3	4
جەمئىي	35	149	207	121	512

بىگىرمە ئۇچىنچى قىسىم

مىللەت ۋە دىن

يىگىرمە ئۈچىنچى قىسىم

مىللەت، دىن

ئىلى ئىلى دەريالىي ۋادىسىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇزۇنلۇق تەبىئىي شارائىت جەھەتتىكى ئەۋزەللىكى بىلەن تارىختا نۇرغۇنلىغان داڭلىق كۆچمە مىللەتلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلغانىدى، قەدىمدىن تارتىپ بۇ يەردە ساكلار، توخرىلار، ئۇسۇنلار، ياپياناڭلار، ئابدال (ئېفتالىت) لار، غەربىي تۈركلەر، قارلۇقلار، تۈركەشلەر، قەدىمكى ئۇيغۇرلار، موڭغۇللار ياشىدى. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، موڭغۇل، مانجۇ، شىبە، ئۆزبېك، قىرغىز قاتارلىق مىللەتلەر ئىلىغا كۆچۈپ كەلدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ناھىيە تەۋەسىدە ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ، خۇيزۇ، قىرغىز، موڭغۇل، رۇس، تاجىك، ئۆزبېك، شىبە، تاتار، داغۇر، مانجۇ قاتارلىق مىللەتلەر بار ئىدى، 1982 - يىلدىكى ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە، ناھىيە تەۋەسىدىكى مىللەت 27گە يەتكەنلىكى مەلۇم بولدى، 1990 - يىلى 28گە يەتتى.

بۇنىڭ ئىچىدە نوپۇسى 1000 دىن ئاشىدىغان مىللەت تۆۋەندىكىلەر: ئۇيغۇر 165 مىڭ 368 بولۇپ، ناھىيە بويىچە 341 مىڭ 161 كىشىنىڭ %48.5 نى؛ خەنزۇ 65 مىڭ 441 بولۇپ، %19.2 نى ئىگىلەيدۇ؛ قازاق 35 مىڭ 669 بولۇپ، %10.5 نى؛ خۇيزۇ 48 مىڭ 828 بولۇپ، %14.4 نى؛ دۇڭشيانگ 20 مىڭ 844 بولۇپ، %6.1 نى ئىگىلەيدۇ. بۇ مىللەتلەرنىڭ بۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىشى بىلەن، بۇلارغا ماس ھالدىكى دىن - مەزھەپلەرمۇ ئىلىغا كىردى، تارىختا مانى دىنى، ئاتەشپەرەسلىك دىنى، بۇددا دىنى، نېستۇرى دىنى، تويىن دىنى قاتارلىقلار سىڭىپ كىردى. ھازىر ناھىيە تەۋەسىدە لاما دىنى، بۇددا دىنى، تويىن دىنى، خرىستىئان دىنى، كاتولىك دىنى، پراۋوسلاۋىيە دىنى، شامان دىنى قاتارلىق دىنلار بولسىمۇ، بىراق مۇرتلىرى ناھايىتى ئاز. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىقى مەزگىللىرىدە، غەربىنىڭ دىن تارقاتقۇچىلىرى ئىلى رايونىغا كېلىپ دىن تارقاتتى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ «يۇرتلار تەزكىرىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە، گۇاڭشۇ 11- يىلى (1885 - يىلى) فرانسىيىلىك دىن تارقاتقۇچى لياڭ مىڭدې (خەنزۇچە ئىسمى) غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىگە بىر كاتولىك دىنى ئىبادەتخانىسى ياساتقان، دىنغا كىرگۈچىلەر خوشۇندىكىلەر، خەنزۇلار دەپ بۆلۈنگەن، كاتولىك دىنى مۇرتلىرى 80 دىن ئاشقان. 1985 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، كاتولىك دىنى مۇرتى 401 بولۇپ، ئاساسلىقى، پېڭتام يېزىسى ۋە ۋۇگۇڭ كەنتلىرىگە تارقالغان، مۇرتلار ئىچىدە بىر قىسىم خەنزۇلارمۇ بار؛ خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچىلار 96 بولۇپ، ئاساسلىقى قاش يېزىسىنىڭ تاشكۆۋرۈك كەنتىگە تارقالغان، مۇرتلار ئاساسلىقى خەنزۇلار. 14 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئىسلام دىنى ئىلىغا كىرىشكە باشلاپ، پەيدىنپەي زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئۇيغۇر، خۇيزۇ، قازاق، تاجىك، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار، دۇڭشيانگ، سالا، باۋئەندىن ئىبارەت 10 مىللەت ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. 1990 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە دىنىي زات 450 كە، دىنىي پائالىيەت سورۇنى 367 گە يەتكەن. شۇ يىلنىڭ بېشىدا دىن، بىرلىك سەپ تارماقلىرى 2 قېتىم يۇقىرى قاتلام دىنىي زاتلار يىغىنى ئېچىپ، پارتىيىنىڭ دىن سىياسىتىنى تەشۋىق قىلدى ھەمدە يېزىلاردا دىن ئىشلىرى رەھبەرلىك

گۈرۈپپىسى قۇرۇپ، يېزا ـ بازارلاردىكى دىنىي پائالىيەت سورۇنلىرىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىدى. 1978 ـ 1990 ـ يىلغىچە 69 ئادەم ھەجگە باردى، بۇنىڭ ئىچىدە دىنىي ۋەزىپە ئۆتىگۈچىلەر 25، ھەر ساھە، ھەر كەسىپلەردىن پېنسىيىگە چىققان كادىر، ئىشچى ۋە دېھقان 44.

I باب

مىللەت

§ 1. ئۇيغۇرلار

1. كۆچۈپ ئولتۇراقلىشىش ئەھۋالى

ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىنى مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 3 ـ ئەسىردىن باشلاپ سۈرۈشتۈرۈشكە بولىدۇ. ئۇلار ھۇنلارنىڭ شىمالدا كۆچمە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان دىڭلىڭلارنىڭ ئەۋلادلىرى ھېسابلىنىدۇ. 4-ئەسىردە خەنزۇچە تارىخىي كىتابلاردا ئۇيغۇرلار ھەققىدە خاتىرىلەر بايقالدى، ئۇ چاغدا بۇ مىللەت نامى خەنزۇچىغا «يۈەنچي» دەپ تەرجىمە قىلىنىدى ۋە قاغقىللارنىڭ بىر قىسمى ئورخۇن دەريالىرى ۋادىسىدا كۆچمە چارۋىچىلىق بىلەن ياشايدۇ، دەپ بايان قىلىنىدى. تالاس سۇلالىسىنىڭ جېنيۈەن 4 ـ يىلى (مىلادىيە 788 ـ يىلى) تالاس سۇلالىسى مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ خەنزۇچە نامى «خۈيخې» (回纥) دەپ يېزىلىشتىن (回鹘) غا ئۆزگەرتىلدى، بۇ «لاچىندەك يېنىك پەرۋاز قىلىدۇ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. يۈەن، چىڭ سۇلالىسى دەۋرلىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ خەنزۇچە نامى ھەرخىل يېزىلىپ كەلدى. مىنگونىڭ 24-يىلى (1935 ـ يىلى) شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت يىغىنىدا بورھان شەھىدى، يۈ ژېنيېن (يۈنۈسبەگ) لارنىڭ تەكلىپ بېرىشى بىلەن ئۇيغۇرلار نامىنىڭ خەنزۇچە يېزىلىشى ھازىرقى يېزىلىشى بويىچە بېكىتىلدى.

ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇيغۇرلار — چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە جەنۇبىي شىنجاڭدىن ئىلىغا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە كەلگەن تارانچىلارنىڭ ئەۋلادلىرى. «تارانچى» دېگەن سۆز جۇڭغار تىلىدا «بۇغداي تېرىغۇچى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە جۇڭغارلار باش كۆتۈرۈپ، ئۇيراتلارنىڭ 4 قەبىلىسىنى بىرلىككە كەلتۈردى. كاڭشى 17 ـ يىلى (1678 ـ يىلى) جۇڭغار سەردارى تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىغا لەشكەر تارتىپ، ئۇ يەرنى بويسۇندۇردى ۋە تۇركۈم ـ تۇركۈملىگەن ئۇيغۇرلارنى يەر تېرىپ ئۆزلىرىگە ئاشلىق يەتكۈزۈپ بېرىش ئۈچۈن ئىلىغا مەجبۇرىي كۆچۈردى. جۇڭغارلار ئۆزلىرىنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەيدىغان بۇ بىر قىسىم ئۇيغۇرلارنى «تارانچى» دەپ ئاتىدى. چېيەنلۇڭ مەزگىللىرە جۇڭغارلار تىنچىتىلغاندا بۇ تارانچىلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىغا قاتنىشىپ، دۆلەتنى قايتىدىن بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۈچۈن تۆھپە قوشتى. چىڭ سۇلالىسى ئىلىدا بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈن جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ جايلىرىدىكى ئۇيغۇرلارنى بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش ۋە چېگرا رايونىنى قوغداشقا ئىلىغا كۆچۈرۈپ كەلدى. چېيەنلۇڭ 33 ـ يىلىغا كەلگەندە (1768 ـ يىلى) ئۇلارنىڭ سانى 6383 تۈتۈنگە يېتىپ، ئىلىنى ئېچىش

ۋە قوغداش ئۈچۈن غايەت زور تۆھپە قوشتى. ھازىرقى ئۇيغۇرلار ئەنە شۇلارنىڭ ئەۋلادى ھېسابلىنىدۇ. 1949-يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە تەۋەسىدە 47 مىڭ 706 ئۇيغۇر ياشىغان. 1982 - يىلدىكى 3 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشكە دائىر مەلۇماتقا قارىغاندا، ئۇيغۇرلار 140 مىڭ 104كە يەتكەن، 1990 - يىلى 165 مىڭ 368گە يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 48.6% نى ئىگىلىدى.

2. تىل - يېزىقى

ئۇيغۇر تىلى ئالتاي تىلى سىستېمىسىنىڭ تۈرك تىللىرى گۇرۇپپىسىغا تەۋە. 11 - ئەسىردە ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشقا باشلىغاندىن كېيىن، ئەرەب يېزىقىنى قوللانىدى. 14 - ئەسىرگە كەلگەندە ئۇيغۇرلار چاغاتايىنىڭ مۇكۆمرانلىقىدا بولغاچقا، ئۇلار قوللانغان ئەرەب ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقى «چاغاتاي يېزىقى» دەپ ئاتالدى. 18 - ۋە 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە ئۇيغۇرلار يەنىلا ئەرەب يېزىقىنى قوللانىدى. كېيىن پارس يېزىقىنىڭ تەسىرى بىلەن ئەرەب يېزىقى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇيغۇر يېزىقى ئوڭدىن سولغا يېزىلىدۇ، جەمئىي 32 ھەرپ بار، بۇنىڭ ئىچىدە سوزۇق تاۋۇش 8، ئۈزۈك تاۋۇش 24.

1965 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى گۇۋۇيۈەننىڭ تەستىقىغا ئاساسەن «ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى لايىھىسى» نى ئېلان قىلدى، شۇنىڭ بىلەن لاتىن يېزىقى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. 1982 - يىل 11 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايون بويىچە ئۇيغۇر، قازاق كونا يېزىقىنى ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىشنى قارار قىلدى، شۇنىڭدىن باشلاپ يېڭى يېزىقنى يولغا قويۇش ۋاقتىنچە ئاخىرلاشتى.

3. توي - تۆكۈن ئادىتى

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلۇشىدىن ئاۋۋال، ئىسلام دىنى قائىدىسى بويىچە ئۇيغۇرلار تۆتكىچە خوتۇنلۇق بولۇشقا بولاتتى، بىراق ئەركىشى چوقۇم خوتۇنلىرىنىڭ نورمال ماددىي تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئىقتىدارىنى ھازىرلىشى شەرت ئىدى. ئاتا - ئانىلار پەرزەنتلىرىنىڭ نىكاھ ئىشىغا چات كىرىشىلىشى ئومۇمىلاشقان بولۇپ، يېقىن ئۇرۇق - تۇغقانلار ئۆزئارا نىكاھلىنىش ئىشلىرى بىرقەدەر كۆپ ئىدى. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق بولۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئايالار ئازادلىققا چىقتى، ئاتا - ئانىلارنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ نىكاھ ئىشلىرىغا چات كىرىشىلىشى ئازايدى. يېقىن تۇغقانلار ئۆزئارا نىكاھلىنىش تەدرىجىي تۈگىتىلدى. ئۇيغۇر ئاياللىرى ئىقتىسادىي، سىياسىي، مەدەنىي ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىدىغان بولدى، ئاياللارنىڭ ئائىلىدىكى ئورنى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، ئائىلە ئىقتىسادىي ھوقۇقىنىڭ كۆپ قىسمى ئاياللارنىڭ قولىغا ئۆتتى. ئۇيغۇر قىز - يىگىتلىرى ئۆز رايى بويىچە جۈرە تاللاپ، ئەركىن مۇھەببەتلىشىپ ئەر - خوتۇن بولۇشىدىغان بولدى. باغچىلاردا، كوچىلاردا ۋە دەرەخ سايىلىرىدا جۈپ - جۈپ ياشلارنىڭ خالىيدا ئۆزئارا پىچىرلىشىپ مۇھەببەت ئىزھار قىلىشۇاتقانلىقى دائىم كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدىغان بولدى. ئىككى تەرەپ مۇھەببەتلىشۇاتقان مەزگىلدە سۆيگىنىنى ئۆز ئۆيىلىرىگە باشلاپ بېرىشقا بولمايدۇ، بىر مەزگىل ئۆزئارا چوڭقۇر چۈشىنىشكەندىن كېيىن، ئۇلار بۇ ئىشنى ئۆز ئاتا - ئانىلىرىغا ئېيتىدۇ. يىگىت تەرەپ بىر - ئىككى ئەلچىنى قىز تەرەپكە ئەلچىلىككە ئەۋەتىدۇ، قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى ئەلچىلەرنى رەت قىلىپ تۇرۇۋالمىدۇ، ئەلچىلەر بىرقانچە قېتىم كەلگەندىن كېيىن، قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى چوڭلار ۋە ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - يارەنلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بەقىشقا قوشۇلىدۇ ھەمدە قەستەن قىزنىڭ ھازىرچە ياتلىق بولۇشىنى خالىمايدىغانلىقىنى ۋە ئۆزىنىڭ ناھايىتى ئامالسىز ئىكەنلىكىنى ئېيتىدۇ. ئەلچىلىككە مېڭىش داۋامىدا، قىزنىڭ مۇھەببەتلەشكەنلىك ئەھۋالىنى قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىغا بىۋاستە دېيىشكە بولمايدۇ، ئۇنداق بولمىغاندا قىزنىڭ

ئاتا - ئانىسىنىڭ غورۇرىغا تېگىپ قالىدۇ، بەزىلەر ھەتتا مۇشۇ ئىش تۈپەيلىدىن ئازارلىشىپمۇ قالىدۇ. ئەلچىلەر قىزنىڭ ئۆيىگە بىرنەچچە قېتىم بېرىپ، قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالغاندىن كېيىن، يىگىت تەرەپ توي مېلى ۋە توي ۋاقتىنى بېكىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەلچى قىز تەرەپ بېرىپ بەرگەن ئېلىق - سېلىق قەغىزىنى يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسىغا ئاپىرىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ پىكرىنى ئالىدۇ. ئېلىق - سېلىق قەغىزى ئاش سۈيى ۋە كىچىم - كېچەك، زىبۇ زىننەتتىن ئىبارەت ئىككى چوڭ تۈرلۈك بولىدۇ، ئاش سۈيى — گۈش، ياغ، گۈرۈچ، سەۋزە، قەنت - گىزەك، پىرەنىك، چاي - تۈز قاتارلىقلارنى، كىيىم - كېچەك، زىبۇ زىننەت — قىزنىڭ كىيىم - كېچىكى، زىبۇ زىننەتلىرى ۋە قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى، ئاكا - سىڭلىسى، ھەدە - يەڭگىسى ۋە بوۋا - مومىلىرى قاتارلىق بىۋاستە ۋە شەرەم تۈغقانلىرىغا ئېلىنىدىغان كىيىم - كېچەكلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئېلىق - سېلىق قەغىزىگە يېزىلغان تىيلۇق ماللارنى كېڭىشىپ ئازايتىشقا بولىدۇ، «بەرمەس قىزنىڭ سېلىقى ئېغىر بولىدۇ». قىز تەرەپنىڭ سېلىقنى بەك ئېغىر سېلىۋېتىشى ئۆز قىزنىڭ قەدىر - قىممىتىنى كۆرسىتىشى ئۇچۇنلا بولىدۇ، بۇنىڭدا ئىقتىسادىي مەقسەت ئاساس قىلىنمايدۇ. شۇڭا ئەلچى ئېلىق - سېلىق قەغىزىنىڭ «تۆزىتىش كىرگۈزۈلگەن نۇسخىسى» نى ئېلىپ ئىككى تەرەپكە قاترايدۇ، ئائىلە ئىقتىسادىي شارائىتى ياخشىلار بولسا ياكى ئىككى تەرەپ ئاسان كېلىشىپ قالسا، ئېلىق - سېلىق قەغىزى بىر قېتىمدىلا بېكىتىلىدۇ.

ئۈيغۇرلارنىڭ تويى 3 كۈن بولىدۇ. توي باشلىنىشتىن بىر كۈن بۇرۇن، يىگىت تەرەپتىن بىرقانچە يىگىت تويلۇقنىڭ ئاش سۈيى قىسمىنى قىز تەرەپكە ئاپىرىپ بېرىدۇ. بۇ يىگىتلەر 2 - كۈنى قىز تەرەپكە كېلىدىغان مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىش ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئالىدۇ. قىز تەرەپ ئۇلارنى يارەمگە كەلگەنلەر دەپ قارايدۇ. ئۇلار ئوتۇن يېرىش، گۈرۈچ تازىلاش، مال سويۇش، تاماق ئېتىش، چاي قاينىتىش دېگەندەك ئىشلارنى قىلىدۇ. بۇ كۈنى قىز بىلەن يىگىت ھەر ئىككىلىسى ئۆز ئۆيلىرىدىن ئايرىلىپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا قىز قولداش ۋە يىگىت قولداشىنىڭ ئۆيىدە تۇرىدۇ.

تويىنىڭ 1 - كۈنى ئالدى بىلەن قىز تەرەپتە توي بولىدۇ، قىز تەرەپنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، دوست-بۇرادەرلىرى ۋە قولۇم - قوشنىلىرى كېلىپ تويىنى تەبرىكلەش، چۈشتىن بۇرۇن ئەر مېھمانلار، چۈشتىن كېيىن ئايال مېھمانلار كۈتۈۋېلىنىدۇ. ئىككى تەرەپنىڭ ئەر تۇغقانلىرى ئىشىك ئالدىغا چىقىپ مېھمانلارنى قارشى ئالىدۇ، قىز كۆچۈرۈش مۇراسىمى شۇ كۈنى بولىدۇ. يىگىت ۋە يىگىتنىڭ دوستلىرى قىزنىڭ ئۆيىگە كەلگەندىن كېيىن شۇ يەردىكى دىنىي زات كۆپچىلىك ئالدىدا نىكاھلىنىش گۇۋاھنامىسىنى ئوقۇيدۇ، ئاندىن دىنىي قائىدە بويىچە نىكاھ ئوقۇلۇپ، يىگىتتىن قىزنى ئەمرىگە ئېلىشنى خالايدىغان - خالىمايدىغانلىقىنى سورايدۇ، خالايدىغانلىقى ھەققىدىكى جاۋابنى ئالغاندىن كېيىن، بىر مەزگىلنى قىزنىڭ يېنىغا ئەۋەتىپ، ئۇنىڭدىن يىگىتنىڭ ئەمرىگە ئۆتۈشنى خالايدىغان - خالىمايدىغانلىقىنى سورايدۇ، قىز خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن، نىكاھ مۇناسىۋىتىنىڭ شەكىللەنگەنلىكى بېكىتىلىدۇ، ئاندىن ئىمام تۆز سۈيىگە سېلىنغان 2 پارچە نانىنى قىز - يىگىتكە بېرىدۇ، ئۇلار بۇنى چوقۇم شۇ يەردە يەۋېتىشى كېرەك. بۇ جاپادىمۇ، ھالاۋەتتىمۇ بىرگە بولۇش، قېرىغىچە بىرگە ئۆتۈش دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ئادەت بويىچە قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى يىگىت تەرەپتىن قىزنىڭ «مېھىر ھەققى» نى تەلەپ قىلىدۇ. ئىككى تەرەپ تالاش - تارتىش قىلىش ئارقىلىق، مېھىر ھەققى كۆپىنچە 300 يۈەندىن 500 يۈەنگىچە بېكىتىلىدۇ، قىزتەرەپ بۇ پۇلنى ھەقىقەتەن ئىلىش مەقسىتىدە بولمىسىمۇ، بىراق مۇنداق قىلىش بىر ئۆرپ - ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان. بۇ كۈنى ئىككى تەرەپتىكى ئۇرۇق-تۇغقانلار ئۆزئارا تونۇشىدۇ، يىگىت تەرەپتىن كەلگەن ئايال مېھمانلارغا قىز تەرەپتىن بىرنەچچە 10 ئايال ھەمراھ بولىدۇ، يىگىت تەرەپ ئالغان تويلۇقى ئىچىدىكى كىيىم - كېچەك، زىبۇ زىننەت قىسمىنى قىز تەرەپكە ئېلىپ كېلىدۇ، تاماقتىن كېيىن قىز تەرەپنىڭ ئۆيىدە «ساندۇق ئېچىش» مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلىدۇ، ئاندىن قىز تەرەپ قىزغا تەييارلىغان قىز مېلىنى كۆرسىتىدۇ، ئىقتىسادىي شارائىتى ياخشىلار كۆپرەك تەييارلايدۇ، شارائىتى

ناچارلار ئازراق تەييارلايدۇ، قىز تەرەپنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى توپى بولغان قىز ئۇچۇن تەييارلىغان سوۋغىلارنى ساندۇققا سالىدۇ. يىگىت تەرەپ رەھمەت ئېيتقاندىن كېيىن، بارلىق توي مېلى ۋە سوۋغىلار يىگىت تەرەپكە ئېلىپ كېتىلىدۇ. بۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن، قىز قاردەك ئاپپاق توي كىيىمىنى كىيىپ، يۈزىگە چۈمبەل تارتىپ، قىز كۆچۈرگۈچىلەرنى كۈتۈپ تۇرىدۇ، بۇ چاغدا يىگىت ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ناخشا - مۇزىكا ساداسى ئىچىدە قىز تەرەپكە قىز كۆچۈرۈشكە كېلىدۇ، قىز كۆچۈرۈش خادىكى ياكى ئاپتوموبىلى دەرۋازا ئالدىغا كەلگەندە، قىزلار دەرۋازىنى تاقۇۋېلىپ، ئۇلارنى كىرگۈزمەي تۇرۇۋالىدۇ، يىگىتلەر دەرۋازىنى قېقىپ، ياخشى گەپلەرنى قىلىپ، كەمپۇت، قول ياغلىق ياكى پۇل بەرگەندىن كېيىن ئاندىن دەرۋازىنى ئېچىپ ئۇلارنى كىرگۈزىدۇ، قىز بىلەن يىگىت قىز - يىگىت قولداشلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا خادىك ياكى ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ يىگىتنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭىدۇ، ئۇلار يول بويى ساز چېلىپ ۋە ناخشا ئېيتىپ ماڭىدۇ. ئۇرۇپ - ئادەت بويىچە توپى بولغان قىز يىگىتنىڭ ئۆيىگە يېتىپ بارغاندا، دەرۋازا ئالدىغا گۈلخان يېقىلىدۇ، قىز ئوتنى ئاتلاپ ئۆتكەندىن كېيىن ئۆيىگە كىرىشكە بولىدۇ. يېڭى ئۆيگە كىرىپ، كېچىلىك تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن، قىز بىلەن يىگىتنىڭ بېشى قوشۇلىدۇ. قىز تەرەپ ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئايالنى يىگىت تەرەپكە تاماق - چاي توشۇش، ئورۇن سېلىپ بېرىش، يۇيۇنۇش سۇيى تەييارلاپ بېرىش قاتارلىق خىزمەتلەرنى قىلىشقا ئەۋەتىدۇ، بۇ ئايال ئەتىسى ئەتتىگەنگىچە خىزمەت قىلىدۇ.

تويىنىڭ 2 - كۈنى يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆيىدە «يۈز ئېچىش» مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلىدۇ، بۇ كۈندىكى مۇراسىمغا ھەر ئىككىلا تەرەپنىڭ مېھمانلىرى تەكلىپ بىلەن قاتنىشىدۇ. ئەتتىگەنلىكى، قىز تەرەپ يىگىت قىزغا چۆچۈرە ياكى مانتا تەييارلاپ ئەۋەتىدۇ، قىز ۋە يىگىت تەرەپنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان ۋە دوستلىرى ھويلىدا ياكى ئۆي ئىچىدە ئولتۇرىدۇ، يىگىت تەرەپنىڭ بىر ئۇرۇق - تۇغقىنى قىزنىڭ يۈزىگە يېپىلغان ياغلىقنى ئاستا ئېلىۋېتىدۇ، ئاندىن ئولتۇرغانلار ئارىسىدىن بىر ياشانغان كىشى كېلىنگە تەلىم بېرىدۇ (بۇنىڭدىن كېيىن قېيىنئاتا، قېيىنئانىلىرىنى ھۆرمەتلەش قاتارلىق جەھەتلەردە)، بۇ چاغدا يىگىتنىڭ دادىسى كېلىنگە بىر سوۋغا تەقدىم قىلىدۇ. چۈشتىن كېيىن، يىگىتنىڭ دوستلىرىنى ئېلىپ قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆيىگە سالامغا بارىدۇ. بۇ چاغدا كۈيئوغۇل بىر نەرسە «ئوغرىلايدىغان» ئادەت بار، ئوغرىلانغان نەرسە ياخشى يوشۇرۇنۇلمىشى كېرەك، ناۋادا ئۆيدىن چىققاندا بۇ ئىش بايقىلىپ قالسا، كۈيئوغۇلنىڭ يۈزىگە قارا سۈركىلىدۇ، بايقالمىسا بۇ نەرسە كۈيئوغۇلنىڭ بولىدۇ.

تويىنىڭ 3 - كۈنى «چىللاق» ئۆتكۈزۈلىدۇ. قىز - يىگىت ئىككى تەرەپنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، دوست-بۇرادەرلىرى، قولۇم - قوشنىلىرى قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆيىگە جەم بولىدۇ، كېلىن ۋە كۈيئوغۇلمۇ ئۇ يەرگە بارىدۇ، چىللاقتا ئىككى تەرەپنىڭ تۇغقانلىرى ئۆزئارا تونۇشۇپ دوستلۇق ئىزھار قىلىشىدۇ، ئۇلار شۇنىڭدىن باشلاپ بېرىش - كېلىش قىلىشقا باشلايدۇ. تويدىن كېيىن ھەر جۈمە كۈنى (3 — 4 قېتىم) قېيىنئاتا كېلىنىنى ئىككى تەرەپ تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيىگە جۈمەلەشكە ئاپىرىدۇ، ئۇرۇق - تۇغقانلار كېلىنگە سوۋغا بېرىپ يولغا سالىدۇ، توي قىلىپ بىر يىلدىن كېيىن، يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسى قىز تەرەپنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرىنى چاقىرىپ «ھاردۇق چاي» بېرىدۇ، ئىككى تەرەپنىڭ تۇققانلىرى شۇنىڭدىن باشلاپ ئۆزمەي بېرىش-كېلىش قىلىپ تۇرىدۇ.

4. دەپنە ئىشلىرى

ئۆيغۇرلارنىڭ دەپنە ئىشلىرى ئىسلام دىنى قائىدىسى بويىچە ئۆتكۈزۈلىدۇ، مېيىت ئادەتتە بىر كۈن ساقلىنىدۇ. ئالدى بىلەن مېيىتنىڭ ئىگىكى ۋە 2 پۇتىنىڭ ئىككى چوڭ بارمىقى ئاق رەخت بىلەن جۈپلەشتۈرۈلۈپ چېتىلىدۇ، ئاندىن كېيىن مېيىت تاختىپۇشقا ئېلىنىدۇ. ئۇلۇم خەۋىرىنى ئاڭلىغانلىكى كىشىلەر ئۇلۇم بولغان ئۆيگە كېلىپ ھازىغا قاتنىشىدۇ ياكى ئاخىرەتلىك ئىشلىرىغا ياردەملىشىدۇ، قولۇم -

قوشنىلار ھازا بولغان ئۆيگە بىر ھەپتىگىچە ئاش ـ تاماق سۇنۇپ تۇرىدۇ، ئەركىشى ۋاپات بولسا، ھەزىن ۋە ئەتراپتىكى ياشانغانلاردىن 3 كىشى مېيىتنى يۇيىدۇ، يۇيۇشقا كىرىدىغانلارنىڭ ئۆزئالدىغا ئىش تەقسىمانى بولىدۇ، ئۇلارنىڭ بىرى سۇ قۇيۇپ بېرىشكە، بىرى يۇيۇشقا، بىرى مېيىت يۇيۇش ئايىتى ئوقۇشقا مەسئۇل بولىدۇ. مېيىت يۇيۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ئاق رەخت بىلەن كېپەنلىنىدۇ، ئەرلەر 3 قەۋەت، ئاياللار 5 قەۋەت كېپەنلىنىدۇ، ئاندىن مېيىت تاۋۇتقا سېلىنىپ، ئوستى ئاق رەختتە يېپىلىدۇ. ئەگەر قازا قىلغۇچى ئايال بولسا، تاۋۇتقا يېپىلغان ئاق رەختنىڭ ئالدى تەرەپ ئوستىگە قازا قىلغۇچى ئايالنىڭ ياش ـ قۇرامىغا ماس كېلىدىغان باش ياغلىق ئارتىلىدۇ، مېيىت نامىزى مەسچىت ھويلىسىدا چۈشۈرۈلىدۇ. بۇ چاغدا قازا قىلغۇچىنىڭ بىۋاستە تۇغقانلىرى ئالدىغا چىقىپ، جامائەتنىن قازا قىلغۇچى بىلەن ئېلىم ـ بېرىم ئىشلىرىنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى سورايدۇ ھەمدە بۇنداق ئەھۋال بار بولسا، ئۆزىنىڭ ئىگە بولىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ، مېيىت نامىزى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن جامائەت مېيىتنى تېزلىكتە قەبرىستانلىققا ئېلىپ ماڭىدۇ. گۆرنىڭ چوڭقۇرلۇقى تەخمىنەن 2 مېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن بىر مېتىر بولىدۇ، گۆر ئىچىنىڭ يان تەرىپىگە لەھەت كولىنىپ، مېيىت لەھەت ئىچىگە ئوڭدىسىغا تۇز يانقۇزۇلۇپ، باش قىسمى شىمال تەرەپكە، ئاياغ تەرىپى جەنۇب تەرەپكە، يۈز قىسمى غەرب تەرەپكە قارىتىپ قويۇلىدۇ. بۇ، ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس جايى مەككىگە تەلپۈنۈپ تۇرغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. مېيىت ئۈزاتقۇچىلارنىڭ ھەربىرى بىر تال داڭگال ياكى بىر ئوچۇم توپا ئېلىپ گۆر ئىچىگە تاشلايدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ ۋاپات بولغۇچى بىلەن ۋىدالاشقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئاياللار قەبرىستانلىققا بېرىشقا، قازا قىلغۇچى ئەرنىڭ خوتۇنى تاۋۇتنى كۆتۈرۈپ مېڭىشقا بولمايدۇ. قازا قىلغۇچىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر بىر يىلغىچە قارىلىق تۇتىدۇ. 40 كۈنگىچە چاچ ياساتمايدۇ، بىر يىلغىچە كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىگە، توي-تۆكۈن ئىشلىرىغا قاتناشمايدۇ.

ئۈلۈم بولۇپ 3 كۈن، 7 كۈن، 40 كۈن بولغاندا ۋە بىر يىل توشقاندا ئەزىر ئۆتكۈزۈلىدۇ. 7 ئەزىردىن 40 ئەزىرگىچە بولغان ئارىلىقتىكى ھەر پەيشەنبە كۈنى چۈشتىن كېيىن موللام، قوشنا ـ قولۇملار ۋە يېقىن تۇغقانلار چاقىرىلىپ، كىچىك دائىرىدە ئەزىر ئۆتكۈزىلىدۇ. قازا قىلغۇچىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا ئاساسەن مېيىت ئۈزىتىش ئىشلىرىغا يارەملەشكەنلەرگە ۋە مېيىت يۇيۇشقا قاتناشقانلارغا، قازا قىلغۇچى ھايات چېغىدا ئىشلەتكەن بىرقانچە بۇيۇمنى تەۋەرۈك ئۈچۈن بېرىدۇ، ھەر قېتىملىق روزى ھېيت ۋە قۇربان ھېيتتا قازا قىلغۇچىنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى تۇپراق بېشىغا چىقىپ پاتىھە ئوقۇيدۇ. مېيىتنى ئاددىي-ساددا ئۈزىتىشنى تەشەببۇس قىلىش ئۈيغۇرلارنىڭ ياخشى ئادىتى، مېيىت ئۈزىتىش جەريانى ئاددىي ـ ساددا سۆكۈت ئىچىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ. قازا قىلغۇچى مەيلى نامرات ياكى باي بولسۇن، مەرتىۋىسى يۇقىرى ياكى تۆۋەن بولسۇن، ئوخشاشلا ئاق رەخت بىلەن كېپەنلىنىدۇ، ھەرقانداق بىر قىممەت باھالىق نەرسىنى مېيىت بىلەن بىللە كۆمۈشكە يول قويۇلمايدۇ.

5. خەتنە مۇراسىمى

ئۈيغۇر ئوغۇللىرى ئادەتتە 5 — 7 ياشقا كىرگەندە خەتنە مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلىدۇ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مىللەتلەر ئوغۇل بالىلارنىڭ خەتنىسىنى قىلىشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ، بۇنى بىر چوڭ ئىش قاتارىدا كۆرۈپ، داغدۇغىلىق مۇراسىم ئۆتكۈزىدۇ. خەتنە مۇراسىمىدىن بۇرۇن، بالا چىرايلىق ياساندۇرۇلىدۇ، بىر يۇرۇش يېڭى يوتقان ـ كۆرپە تەييارلىنىدۇ. مۇراسىم كۈنى ئەتتىگەندە ئىمام، مەزىنلەر ۋە چوڭلار چاقىرىلىپ، پاتىھە ئوقۇلۇپ، يەرلىك ئۇستىلار ياكى دوختۇر بالىنىڭ خەتنىسىنى قىلىدۇ، بۇ چاغدا بالىنىڭ ئانىسى بالىنىڭ يېنىدىن نېرى بولۇپ، بىر قولىنى چىنە ئىچىدىكى تۇز سۈيىگە چىلاپ تۇرىدۇ، ئانا بالىنىڭ يىغا ئاۋازىنى ئاڭلىسا بولمايدۇ. خەتنە قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، خەتنە مۇراسىمىغا قاتناشقان ئۇرۇق ـ تۇغقان ۋە دوست ـ بۇرادەرلىرى بالىغا پۇل ياكى سوۋغىلارنى بېرىدۇ. بۇ كۈنى بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى پولو

ياكى ئاش - مانتا ۋە تاتلىق - تۇرۇم، ئەتكەن چاي بىلەن مېھمانلارنى كۈتۈۋالىدۇ. كەچلىكى ئولتۇرۇش ئۈيۈشتۇرۇلىدۇ، بۇنىڭغا ناخشىچى - چالغۇچىلار تەكلىپ قىلىنىدۇ. ئولتۇرۇشقا قاتنىشىدىغانلار ئادەتتە ياش ئەر - ئاياللار بولۇپ، ئۇلار ئىزا - يېمەكلىكلەرگە ئېغىز تەككۈزگەچ ناخشا ئېيتىدۇ ياكى ئۇسسۇل ئويناپدۇ، سورۇن ئىنتايىن قىزىيدۇ. خەتنە مۇراسىمى ئاخىرلىشىپ بىرنەچچە كۈندىن كېيىن، ئۇرۇق - تۇغقان، دوست-بۇرادەر، قولۇم - قوشنىلار تاماق ياكى سوۋغىلارنى ئېلىپ كېلىپ بالىنى يوقلايدۇ.

6. كىيىم - كېچىكى

ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى ناھايىتى رەڭدار بولۇپ، ئالاھىدە ئۇسلۇبقا ئىگە. ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەكلەردىن ئەرلەر ئۇزۇن پەشمەت كىيىدۇ، پەشمەتنىڭ رەڭگى قېنىق، ياقىسىز، ئالدى ئوچۇق، كەڭ بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى تىزغىچە كېلىدۇ. پەشمەت تۈگمىسىز بولغاچقا، بېلى پوتا بىلەن باغلىنىدۇ، پەشمەت ئىچىگە كۆپىنچە ئالدى مەيدىگىچە ئوچۇق ئاق كۆينەك كىيىلىدۇ، تۆۋەن تەرەپكە كەڭ ئاغلىق شىم ياكى چىبەرقۇن شىم كىيىلىدۇ، ياشلارنىڭ كۆڭلىكىگە كەشتە ئىشلىنىدۇ، ياشانغانلار يىلنىڭ 4 پەسلىدە باش كىيىم كىيىپ يۈرىدۇ، قىشتا قۇلاقچا، باشقا پەسىللەردە شەپكە كىيىۋالىدۇ. 20 - ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدىن كېيىن، ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىشى، كىرىمنىڭ ئېشىشى ھەمدە باشقا قېرىنداش مىللەتلەر بىلەن بولغان مەدەنىيەت ئالاقىسىنىڭ كۈچىيىشىگە ئەگىشىپ، كىيىم - كېچەكلەرنىڭ تۈرىمۇ كۈنسېرى كۆپەيدى، كىيىملىك رەختلەر يەرلىك رەختلەردىن پەيدىنپەي فابرىكىدا توقۇلغان رەختلەرگە ئۆزگەردى، ھەرخىل رەڭدىكى پاختا رەختلەر، خىمىيىۋى تالالىق رەختلەر، ئالىي دەرىجىلىك سوكنا ۋە يۇڭ رەختلەر ناھىيە بازىرى ۋە يېزىلاردىكى ئائىلىلەرگە كىردى. بۇرۇنقى پەشمەتلەرنىڭ ئورنىنى جۇڭشەن پاسوندىكى، ھەربىيچە پاسوندىكى كىيىملەر، كاستيۇم - شىم ۋە ھەرخىل كۆينەكلەر ئىگىلىدى. يېزىلاردا يەنىلا ئاز ساندىكى ياشانغانلار پەشمەت كىيىسىمۇ بىراق ئۇنىڭ رەختى يېڭىلاندى.

ئۇيغۇر ئاياللىرى رەڭگى ئوچۇق گۈللۈك رەختتىن تىكىلگەن پۇتۇن كۆڭلەك كىيىشنى، ھالقا، بىلەزۈك، ئۈزۈك، زەنجىر تاقاشنى ياخشى كۆرىدۇ. ھازىرقى زامان ياش ئۇيغۇر ئاياللىرى دەۋرگە ماس كېلىدىغان ھەرخىل پاسوندىكى مودا كىيىملەرنى بارغانسېرى كۆپ كىيىدىغان بولدى. ئۇلار تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە يېپەك، يۇڭ ۋە خىمىيىلىك تالا قاتارلىقلاردىن تىكىلگەن كۆينەك - يوپكىلارنى كىيىدۇ، بېشىغا ياغلىق تاڭىدۇ، ياشانغان ئاياللارنىڭ كۆپىنچىسى بېشىغا ئاق داكا ياغلىق ئارتىپ، پۇتىغا يازدا توپلەي، قىشتا چېتىك كىيىۋالىدۇ، قىشتا يەنە ئەر - ئاياللار ئوخشاشلا ئۆتۈك - كالاچ، چېتىك - كالاچ كىيىدۇ.

7. يېمەك - ئىچمىكى

غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يېمەك - ئىچمەك ئادىتىدە ئىسلام دىنى ۋە جۇڭگو، چەت ئەللەرنىڭ يېمەك - ئىچمەك ئادىتىنىڭ تەسىرى بار بولۇپ، يېمەك - ئىچمىكى ئالاھىدە ئۆزگىچىلىككە ئىگە. گۆش ۋە سۈت ياسالمىلىرى ئۇلارنىڭ ئەڭ ئاساسلىق قوشۇمچە يېمەكلىكى ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار كالا - قوي گۆشىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىستېمال قىلىدۇ. چوشقا، ئېشەك، ئىت گۆشى ۋە يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى، پاتمە ئوقۇلماي سويۇلغان چاروا - مالالارنىڭ گۆشىنى، جۈملىدىن ئۆلۈپ قالغان، يىرتقۇچ ھايۋانلار بوغۇپ ئۆلتۈرگەن چاروالارنىڭ گۆشىنى ۋە ھايۋان قېنىنى ئىستېمال قىلمايدۇ. سۈت ئۇلار ئومۇمىيۈزلۈك ئىستېمال قىلىدىغان ئىچىملىك بولۇپ، غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدا كەم بولسا بولمايدىغان ئاساسلىق ئۇزۇقلۇقلىرىنىڭ بىرى، يەرلىكلەر «ئۆچ كۈن ئەتكەن چاي ئىچمىسەم، بېشىم ئاغرىيدۇ» دەپ قويىدۇ. ئۇن ۋە گۈرۈچ ئۇلارنىڭ ئاساسلىق ئاشلىقى ھېسابلىنىدۇ. خېمىر تاماقلارنىڭ تۈرلىرى ناھايىتى كۆپ، مەسىلەن: نان، لەغمەن، سۈيۈقئاش، ھەرخىل مانتا، سامسا، ئۇگرە، چۆچۈرە، گۆشنان، يۇتا، نارىن قاتارلىقلار؛ گۈرۈچتە كۆپىنچە پولو ئېتىلىدۇ، پولو ئېسىل تاماق سۈپىتىدە مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويۇلىدۇ.

8. تۇرالغۇسى

غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆيلىرى بۇرۇن كۆپىنچە كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئىدى، ھازىر خىش ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىققا قاراپ ئۆزگىرىشكە باشلىدى. بۇرۇنقى ئۆيلەرنىڭ تاملىرى قېلىن بولۇپ، ئۆي ئوستىگە كۆپىنچە بورا، قومۇش، مەڭگەن، توپا ۋە ساماننلىق لاي سىلىنىپ، ئۆگزىنىڭ ئوستى بىر-ئىككە يانتۇ قىلىنىدۇ، ئۆگزىنىڭ تۆت تەرىپى ئايلاندۇرۇلۇپ پىششىق خىش قويۇلىدۇ ھەمدە بۇ خىشلاردىن ھەرخىل نەقىشلەر چىقىرىلىدۇ، ئۆگزىنىڭ گىرۋەكلىرى ياكى چىقىپ تۇرغان يەرلىرىگىمۇ ھەرخىل نەقىش چىقىرىلىپ، قەدىمكى ئىسلام ئۇسلۇبى گەۋدىلەندۇرۇلىدۇ. سوغۇقتىن ساقلىنىش ۋە ئىسسىق ساقلاشقا پايدىلىق بولۇش ئۈچۈن، پەنجىرلەر ياغاچ بىلەن كىچىكرەك ئۆلچەمدە ياسىلىپ، ئەينەك قويۇلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە بۇ ئارقىلىق ئوغرىدىن مۇداپىئە كۆرۈلىدۇ. ھويلا ـ ئارامىلار كۆپىنچە تۆت چاسا بولۇپ، دەرۋازىنى غەربكە قارىتىپ ئېچىشقا بولمايدۇ، بىراق دەرۋازىنى غەربكە قارىتىپ ئاچىدىغانلارمۇ چىقىپ قالىدۇ. ھەربىر ئائىلىدە ئىككى تەرىپىگە تام قويۇرۇلغان، ئىككى تەرىپى ئوچۇق تۇرىدىغان، ياز كۈنلىرى تاماق ئېتىش ۋە چاي ئىچىشكە ئىشلىتىلىدىغان چايخانا بولىدۇ. تاملىرى ھاك ۋە سىنكا بويىق بىلەن ئاقارتىلىدۇ، گىرۋەكلەرگە ھاۋارەڭ بويىق ياكى سىرىق رەڭ بېرىلىدۇ. ھويلا ـ ئارامىلارغا گۈل ـ گىياھ ۋە مېۋىلىك كۆچەتلەر تىكىلىدۇ، ئۆگزىنىڭ ئالدىغىچە تۇتاشتۇرۇلۇپ ئۈزۈم بارىكى ياسىلىپ، تەك قويۇلىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ھويلا ـ ئارامىلار يازدا سالقىن، مۇھىتى گۈزەل بولىدۇ.

ئۇيغۇرلار مەيلى قانداق شەكىلدە ئۆي سالسۇن، پەقەت ئىقتىسادىي ئەھۋالى يار بەرسىلا ئۇينى ئېگىز پىشايۋانلىق قىلىپ سالىدۇ، تۇۋرۇك ۋە پىشايۋاننىڭ ئالدى قىسمىغا نەقىش ئويۇلىدۇ، شۇڭا ئۇيلەر ھەشەمەتلىك، كۆركەم، ئازادە كۆرۈنىدۇ. بۇنداق قىلغاندا ئۆي ئىچىنىڭ پاكىزلىقىنىمۇ ساقلىغىلى بولىدۇ. ئۆي ئىچىگە ئادەتتە سۇپا قويۇرۇلۇپ، سۇپا ئوستىگە كىگىز سېلىنىدۇ، ئىقتىسادىي شارائىتى ياخشى ئائىلىلەر تامغا گىلەم ئاسىدۇ، سۇپا ئوستىگە گىلەم سالىدۇ، تام تۇۋىگە كېيىم ئىشكابى ۋە ئوستەل قويىدۇ، ئوستەل ئوستىگە چىنە ـ قاچىلارنى تىزىپ قويىدۇ، بۇنداق قىلغاندا ھەم ئىشلىتىشكە قولايلىق بولىدۇ، ھەم ئۆي بېزەش رولىنى ئويناپدۇ. 20 ـ ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدا چوڭ كېيىم ئىشكابى، كىرىسلو قاتارلىق ئۆي جاھازىلىرى ئائىلىلەرگە كىرىپ، تاختاي سۇپا كېسەك سۇپىنىڭ ئورنىنى ئالدى، شۇنىڭدىن باشلاپ زامانىۋى ئۆي جاھازىلىرى ۋە ئېلېكتر سايمانلىرى ئاستا ـ ئاستا كۇندىلىك ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇملارغا ئايلىنىپ، ئۆيلەر رەتلىك، پاكىز، ئازادە سەرەمجانلاشتۇرۇلىدىغان بولدى.

9. ھېيت ـ بايراملىرى

ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى ھېيت ـ بايراملىرى ئۇلارنىڭ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك، ئاساسلىق ھېيت ـ بايراملىرىدىن روزا ھېيت، قۇربان ھېيت ۋە نوروز بايرىمى بار.

روزا ھېيت روزا ھېيت ھىجرىيە كالېندارى بويىچە 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى بولىدۇ. مۇسۇلمانلار بىر ئاي روزا تۇتقان مەزگىلدە تاڭ يورۇشتىن بۇرۇن ۋە كۈن ئولتۇرغاندىن كېيىن سۇ ئىچىشكە ۋە يېمەكلىك يېيىشكە بولىدۇ، كۈندۈزى بىر ئايغىچە يېمەك ـ ئىچمەك ئىستېمال قىلىش مەنئى قىلىنىدۇ. رامىزان ئېيىنىڭ ئوتۇشلۇق ئاخىرلاشقانلىقىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن، روزا ھېيت ئۆتكۈزۈلىدۇ. بۇ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن، 18 ياشتىن يۇقىرى ئەرلەر مەسچىتكە بېرىپ ھېيت نامىزى ئوقۇيدۇ. ئاندىن قەبرىستانلىققا بېرىپ ئەجداللارغا دۇئا قىلىدۇ. ئۇلار ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۆزئارا ھېيتلىشىدۇ ۋە ھال ـ ئەھۋال سورىشىدۇ. بۇ

كۈنى ھەممە ئائىلىلەردە مول يېمەكلىكلەر تەييارلىنىدۇ، چوڭ - كىچىك ھەممىسى ھېيتتىن بۇرۇن چاچلىرىنى ياستىدۇ ۋە يۇيۇنىدۇ، ھېيت كۈنى ھېيتلىق كىيىملىرىنى كىيىشىدۇ.

قۇربان ھېيت قۇربان ھېيتىنىڭ ۋاقتى روزا ھېيت ئۆتۈپ 70 كۈندىن كېيىن، يەنى ھىجرىيە كالېندارى بويىچە 12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى بولىدۇ. ھەر يىلى بۇ كۈندە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ھەربىر ئائىلىدە ھېيت نامىزىدىن كېيىن كالا ياكى قوي قۇربانلىق قىلىنىدۇ.

نوروز بايرىمى نوروز بايرىمى ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىسىۋى بايراملىرىنىڭ بىرى. ئۇيغۇرلار نوروز بايرىمىدا كۆڭۈل ئېچىشنى ئاساس قىلىدۇ. نوروز «يېڭى يىل» دېگەن مەنىنى بولۇپ، ھەر يىلى 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى يەنى قەمەرىيە 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئۆتكۈزۈلىدۇ. بۇ كۈنى ھەر ساھە زاتلىرى ۋە داڭلىق كىشىلەر بىر يەرگە جەم بولۇپ، كاتتا كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى ئۈيۇشتۇرۇپ، نەغمە - ناۋا قىلىپ «نوروز ئېشى» يەيدۇ. «نوروز ئېشى» گۈرۈچ، گۆش، ئۆرۈك قېقى، قۇرۇق ئۈزۈم، چىلان قاتارلىقلار ئارىلاشتۇرۇلۇپ تەييارلىنىدۇ.

10. تۇغۇت ئادىتى

ئۇيغۇر ئاياللىرى ھامىلىدار بولۇپ 9 ئاي بولغاندا، ئانىسى ۋە بىرقانچە ئۇرۇق - تۇغقان، دوستلىرى بىرقانچە پارچە رەخت، گۆش، قەنت - گىزەك قاتارلىق سوۋغىلارنى ئېلىپ كېلىپ قېينىئانىسىنىڭ ئۆيىدىن يۆتكەپ كېتىدۇ. بوۋاق تۇغۇلۇپ 3 كۈندىن 5 كۈنگىچە ئىمام ۋە ئىككى تەرەپنىڭ ئاتا - ئانىسى چاقىرىلىپ بوۋاقا ئىسىم قويۇلىدۇ. ئىمام بوۋاقنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ ئايەت ئوقۇپ، بوۋاقنىڭ قۇلىقىغا ئۈنىڭ ئىسمىنى 3 قېتىم چاقىرىدۇ، ئەتراپتىكى مېھمانلارمۇ بوۋاقنىڭ ئىسمىنى چاقىرىدۇ ھەمدە بوۋاقنى ۋە ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىنى تەبرىكلەيدۇ. بوۋاق تۇغۇلۇپ 12 كۈنگىچە يات كىشىلەرنىڭ بوۋاقنى يوقلىشىغا بولمايدۇ، ئىشىك بېشىغا بىر پارچە قىزىل لاتا ئېسىپ قويۇلىدۇ، بۇ قىزىل لاتا ئېلىۋېتىلگەندىن كېيىن، تۇغۇتلۇق ئايال ۋە بوۋاقنى يوقلاشقا بولىدۇ. كونا جەمئىيەتتە ئاياللار تۇغۇت ئانىسى تەكلىپ قىلىپ ئۆيدە بوشىناتتى، يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئىدىيىۋى قارىشىدا زور ئۆزگىرىش بولدى، ئادەتتە ھەممىسى دوختۇرخانىلاردا بوشىنىدۇ، بۇنىڭ بىلەن بوشىنىشتىكى خەتەرلىك ئەھۋاللار ئازايدى. ھازىر قىسمەن يېزا ئاياللىرى يەنىلا ئۆز ئۆيىدە بوشىنىدۇ. بوشانغان ئايال 40 كۈن توشقىچە ئانىسىنىڭ ئۆيىدە «قىرقى» نى ئۆتكۈزىدۇ، 40 كۈندىن كېيىن قېينىئانىسى كېلىن ۋە نەۋرىسىنى ئېلىپ كېتىشتىن ئاۋۋال، ئىككى تەرەپ مۇڭداپىق كۈننى بېكىتىپ بۇشۇك توي ئۆتكۈزىدۇ، ئەر تەرەپ سويۇلغان قوي، گۈرۈچ، ياغ ۋە ھەرخىل قەنت-گىزەك قاتارلىق نەرسە - كېرەكلەرنى ئايال تەرەپكە ئېلىپ كېلىپ مېھمان كۈتىدۇ، كېلىن ۋە بوۋاقا بىر قۇردىن يېگۈزىدۇ، كېلىننىڭ ئاتا - ئانىسىغا بىر قۇردىن كىيىملىك ئېلىپ كېلىدۇ، ئەر - ئايال ئىككى تەرەپنىڭ تۇغقان، دوستلىرى بۇشۇك تويىغا كېلىپ تەبرىكلەيدۇ ھەم سوۋغا بېرىدۇ. بۇشۇك توي مۇراسىمىغا ئاياللارلا قاتنىشىدۇ. مۇراسىم ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، قېينىئانىسى كېلىن ۋە بوۋاقنى ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ كېلىۋالىدۇ.

11. قائىدە - يوسۇنلىرى

كۆرۈشۈش ئۇيغۇرلار ئۆزئارا ئالاقە جەريانىدا قائىدە - يوسۇنلارغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئۇلار ئۇچراشقاندا «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم»، «ۋائەلەيكۇم ئەسسالام» دەپ سالام بېرىشىدۇ. بۇرۇن ئەرلەر ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، ئاياللار ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ سالام بېرىشەتتى ياكى ئەرلەر بىلەن ئەرلەر، ئاياللار

بىلەن ئايالالار كۆرۈشكەندە قۇچاقلىشىپ تۇرۇپ، ئىككى مەڭزىنى بىقىشىپ كۆرۈشەتتى. هازىر ياشانغانلار ئارىسىدا بۇنداق كۆرۈشۈش ئادەتلىرىنى يەنىلا كۆرگىلى بولىدۇ، بىراق ياشلار كۆپىنچە قول ئېلىشىپ كۆرۈشىدۇ.

قول يۇيۇش　ئۇيغۇرلار قول يۇيۇشقا ئاپتۇۋا ۋە چىلاپچا ئىشلىتىدۇ. ئىز ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ قالسىڭىز، ساھىبخانا تاماقتىن بۇرۇن ئىسلام دىنىنىڭ ئەنئەنىۋى ئادىتى بويىچە، ئاپتۇۋا ۋە چىلاپچىنى ئېلىپ كېلىپ، مېهمانىنىڭ قولىغا سۇ ئالىدۇ، قول ئۆچ قېتىم يۇيۇلىدۇ، يۇيۇپ بولۇپ قولىنى سىلكىۋېتىشكە هەرگىز بولمايدۇ. هازىر كۆپ ئائىلىلەر تۇرۇبا سۇيى ئىشلىتىدۇ، قول كۆپىنچە تۇرۇبا سۇيىدە يۇيۇلىدۇ.

12. قول يۇيۇش ئەسۋابى

ئۇيغۇرلار يۇز، قول يۇيۇشتا كۆپىنچە ئاپتۇۋا ۋە چىلاپچا ئىشلىتىدۇ، بۇلار ساپال، مىس، قەلەي قاتارلىقلاردىن ياسىلىدۇ، پاسونى 7 خىلدىن ئاشىدۇ. مىستىن ياسالغان ئاپتۇۋا - چىلاپچىلار مىللىيچە قول هۇنەرۋەنچىلىك بويىچە ناهايىتى نەپىس ياسىلىدۇ، ئىسلام دىنى مۇرىتلىرى ناماز ئوقۇشتىن بۇرۇن بۇ ئاپتۇۋا-چىلاپچىلار بىلەن تاهارەت ئالىدۇ. ئاپتۇۋا تۇنقۇچلۇق، تۇنقۇچسىز ئىككى خىل بولىدۇ. تۇنقۇچسىز ئاپتۇۋا بوغۇزىدىن تۇتۇلۇپ ئىشلىتىلىدۇ، تۇنقۇچى بارلار «چۆگۈن» دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ ناهىيە تەۋەسىدىكى ئۇيغۇرلار ئىچىدە ئەڭ ئومۇملاشقان. چىلاپچىنىڭ قورساق قىسمى ناهايىتى كىچىك بولىدۇ، بىراق چىلاپچا ئېغىزى قورساق قىسمىدىن 3 هەسسىگىچە چوڭ بولۇپ، قول يۇغان سۇ تۇڭەنگە ئاسان ئېقىپ چۈشۈشى ئۈچۈن تەخمىنەن 30 گىرادۇس يانتۇ قىلىپ ياسىلىدۇ، قول يۇغان سۇ چىلاپچىنىڭ قورساق قىسمىغا بىۋاستە ئېقىپ چۈشمەيدۇ، يەلكى چىلاپچا ئېغىزىدىكى 3 كىچىك تۆشۈكچە ئارقىلىق ئېقىپ چۈشىدۇ، چىلاپچا ئېغىزى هەرىكەتچان ئوقلۇق بولۇپ، ئىچىگە سۇ توشۇپ كەتكەندە، ئېغىزى ئېچىلىپ، سۇ تۆكۈۋېتىلىدۇ، چىلاپچا كۆركەم، پاكىزە، قولايلىق بولىدۇ، چىلاپچا بىلەن ئاپتۇۋىنىڭ بىرى ئېگىز، بىرى پاكار، بىرى ئىنچىكە، بىرى ياپلاق بولۇپ، بىر يۈرۈش قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ، ئىشلىتىپ بولغاندىن كېيىن ئىككىسى بىر يەرگە قويۇپ قويۇلسا، ئۈي ئىچىنى زىننەتلەش رولىنى ئويناىدۇ.

13. باشقا ئۆرپ - ئادەتلىرى

ئۇيغۇرلارنىڭ ئەزەلدىنلا تازىلىققا ئەهمىيەت بېرىدىغان، مۇهىتنى گۈزەللەشتۈرۈشنى ياخشى كۆرىدىغان ئېسىل ئەنئەنىسى بار. ئۇلار تۇرالغۇلىرىنى رەتلىك سەرەمجانلاشتۇرىدۇ. هويلا - ئارامگاھلىرىنى پاكىزە سۈپۈرىدۇ. هويلىغا گۈل - گىياھ ۋە مېۋىلىك دەرەخلەر تىكىلىدۇ، ئۈزۈم بارىگى ياسىلىدۇ. ئەگەر ئۇيغۇر دوستلىرىڭىزنىڭ ئۆيىگە مېهمان بولۇپ بېرىپ قالسىڭىز، ئۆزىڭىزنى ناهايىتى ئازادە، راهەت هېس قىلىسىز. ئۇيغۇرلار ئاممىۋى سورۇنلارغا تۆكۈرۈشنى ناهايىتى ئەدەپسىزلىك هېسابلايدۇ. ئۇلار چاچ قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ تاماقتا چۈشۈپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، تاماق يېگەندە باش كىيىمى كىيمەيدۇ. ئېرىق - ئۆستەڭ، قۇدۇق، بۇلاق، كۆل بويلىرىدا كىر يۇيۇش ياكى ئۇ يەرلەرگە ئەخلەت تۆكۈش مەنئى قىلىنىدۇ. ئۇيغۇرلار يەرلەرگە، سۇ بويىغا، مەسچىت ۋە زىيارەتكاهلىق ئەتراپىغا چوڭ - كىچىك تەرەت قىلىشقا بولمايدۇ. ئۇيغۇرلار كىشىلىك مۇناسىۋەتتە ياكى نەرسە - كېرەكلەرنى قوبۇل قىلغاندا قائىدە - يوسۇنغا ئەهمىيەت بېرىدۇ. چوڭلار ئالدىدا هاراق ئىچىشكە، تاماكا چېكىشكە بولمايدۇ. چوڭلار بالىلار بىلەن، ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىسى بىلەن بىر يەردە يۇيۇنمايدۇ.

§ 2 . خەنزۇلار

1. كۆچۈپ ئولتۇراقلىشىش ئەھۋالى

خەنزۇلارنىڭ ئىلىغا كەلگەن ۋاقتىنى خەن سۇلالىسىدىن باشلاپ سۇرۇشتۇرۇشكە بولىدۇ. خەن ۋۇدى ھۇنلارنىڭ خەن سۇلالىسىغا بولغان تەھدىتىنى توگىتىش ئۈچۈن، خەن سۇلالىسى بىلەن ئۇسۇنلار بىرلىشىپ ھۇنلارنى ئاجىزلاشتۇرۇش سىياسىتىنى تۇزۇپ چىقىپ، جالك چىەننى غەربىي يۇرتقا ئەۋەتتى؛ مەلىكىلەردىن شىجۇن، جىيىۋلارنى ئۇسۇنلارغا يانلىق قىلىپ، بىر تۇركۈم چۈەر ئۇستىلارنى مەلىكىلەر بىلەن بىرگە ئەۋەتىپ، مەلىكە ئۈچۈن ساراي قەسىرلەرنى سالدۇردى ۋە كىشىلەرگە دېھقانچىلىق قىلىشنى ئۆگەتتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇچ توپ ئەسكەر (1800 نەپەر) نى ئۇسۇنلارنىڭ شىمالىدىكى ئىلى دەريالىق ۋادىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇپ ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشقا ئەۋەتتى، ئۇ چاغلاردا خەن سۇلالىسى ئەلچىلىرى غەربىي يۇرتقا ئايىغى ئۆزۈلمەي كېلىپ تۇردى. 13 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئەۋلىيا چىۋ چۈجى پەرمان بويىچە غەربكە يۇرۇش قىلىپ ئىلىغا كەلگەندە، يەرلىك ئاز سانلىق مىللەت خەلقى خەنزۇلار ياسىغان سۇ تارتىش ئەسۋابىنى كۆرۈپ: «تاۋغاچلار (خەنزۇلار) نىڭ قولى ئېپلىككەن» دەپ ماختىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدى. ئەينى چاغدىكى چاك دېنىڭ «غەربكە سايا‌ھەت خاتىرىسى» دە كەڭسايى ئېغىزى (تۇمۇر قالقا) نى «قامال قىلىپ تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى خەنزۇلار ئىكەن» ، «ئالمالىق شەھىرىدە ئۇيغۇرلار بىلەن خەنزۇلار ئارىلاش ئولتۇراقلاشقانىكەن، ئۇلارنىڭ ئۇرۇپ - ئادەتلىرى ئۇزۇتارا سىڭىشكەنىكەن، ئوتتۇرا تۇزلەڭلىكتىكى موخي قەدىمكى شەھىرىنىڭ ئاھالىسىگە ئوخشاپ كېتىدىكەن، ئۇلار فېنياڭلىقلار ئىكەن» (ھازىرقى سەنشىنىڭ تەيۋەن، فېنياڭ دېگەن يەرلىرىدىكى خەنزۇلار) دەپ خاتىرىلەنگەن. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئىلى قورغىنىنىڭ باش بۇغىسى قوماندانلىقىدىكى يېشىل تۇغلۇق ئەسكەرلەرنىڭ كۆپىنچىسى خەنزۇلار ئىدى. كېيىن ئۇلارغا ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئېلىپ كېلىشكە رۇخسەت قىلىنىپ، تېرىقچىلىق قىلىشقا يەر بېرىلدى، سودىگەرلەر، سۈرگۈن قىلىنغان جىنايەتچىلەر ۋە ھۇنەرۋەن - كاسىپلار بۇ يەرگە كۆپلەپ كېلىشكە باشلىدى، ھۆكۈمەت ئۇلارنى بۇ يەرگە ئولتۇراقلىشىپ يەر تېرىشقا رىغبەتلەندۈردى، بۇنىڭ بىلەن ئىلىدىكى خەنزۇ ئاھالىلەر ناھايىتى تېز كۆپەيدى. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە كۆرە، سۈيدۇك شەھەرلىرىگە مانجۇ، خەنزۇلار توپلاشقان بولۇپ، سودا-سېتىق ئىشلىرى روناق تاپقاچقا، بەزىلەر بۇ يەرلەرنى ھەتتا «كىچىك بېيجىڭ» ، «ھەيۋەتلىك كاتتا شەھەر» دەپ ئاتاشقانىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە، زو زۇڭتاڭ باشچىلىقىدىكى خۇنەن، خۇبېي، گۇاڭدۇڭ پەرزەنتلىرى شىنجاڭنى قايتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، لىيۇ جىنتاڭ بۇ يەرگە باش مۇپەتتىش بولدى، بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدا قېلىپ قالغان خۇنەن، خۇبېي، گۇاڭدۇڭلۇقلار كۆنسېرى كۆپەيدى. مىنگودىن كېيىن تېنجىن ياڭلىيۇچىڭلىقلار، شەنشى، سەنشى، گەنسۇ، خېبېي، خۇنەن، خۇبېي، سىچۈەن، يۈننەن قاتارلىق ئۆلكىلەردىن كەلگەنلەر تېخىمۇ كۆپەيدى. ئۇلار شەھەر - بازارلاردا ئولتۇراقلىشىپ، سودا - سېتىق، قول ھۇنەرۋەنچىلىك ۋە دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقىدا مۇھاجىر بولۇپ تۇرۇپ قالغان زور بىر تۇركۈم خەنزۇلار ۋە شەرقىي شىمالىلىق ئەسكەرلەر سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق ئىلى ۋە تارباغاتايغا كەلدى. 50 - يىللاردا خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭغا كىرگەندە سىياسىي خىزمەت كادىرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئارمىيە بىلەن بىللە شىنجاڭغا كەلدى، كېيىن كەينى-كەينىدىن زور بىر تۇركۈم تېخنىكلار، مەمۇرىي كادىرلار ۋە چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەرگۈچى ياشلار، ئوتتۇرا ياشلىقلار شىنجاڭغا يۆتكەپ كېلىنىپ، خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى زور دەرىجىدە ئاشۇرۇلدى. 1982 - يىلدىكى 3 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ناھىيە تەۋەسىدىكى خەنزۇلار 61 مىڭ 990 بولسا،

1990 - يىلىغا كەلگەندە، 65 مىڭ 441گە يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 19.2% ىنى ئىگىلىدى. ئۇلار ئاساسلىقى، مانائەت، دېھقانچىلىق، سودا، ھۈناكارلىق، سەھىيە، ماارىپ قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

2. توي - تۆكۈن، ئۇلۇم - يېتىم ئادەتلىرى

توي - تۆكۈن ئادىتى شىنجاڭدىكى خەنزۇلار پۈتۈن مەملىكەتنىڭ جاي - جايلىرىدىن كەلگەن بولغاچقا، ئۇلارنىڭ توي مۇراسىم شەكىللىرىمۇ ھەر - خىرگە ئوخشىمايدۇ. كونا جەمئىيەتتە، كۆپىنچە ئاتا. ئانىلارنىڭ رايى بويىچە ئەلچى ئەۋەتىلەتتى، ئىككى تەرەپنىڭ ئاتا - ئانىسى قوشۇلغاندىن كېيىن، بۇرچ ۋە مۆچەل بويىچە قىز بىلەن يىگىتنىڭ تۇغۇلغان يىلى، ئاي، كۈن، ۋاقتى سۈرۈشتۈرۈلەتتى، ئەگەر بۇنىڭدا قائىدىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان تەرەپلەر بولمىسا، ئۇچ ئەۋلادقىچە ئىسىم - فامىلىسى ۋە قانداشلىق مۇناسىۋىتى سۈرۈشتۈرۈلەتتى، مۇۋاپىق تېپىلغاندىن كېيىن، ئەلچى ئىككى تەرەپ بىلەن تويلۇقنى مەسلىھەتلىشەتتى، بىر «قۇتلۇق» كۈن تاللىنىپ توي ئۆتكۈزۈلەتتى. يېڭى جۈپگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، نىكاھ ئەركىنلىكى يولغا قويۇلدى، كۆپ ساندىكى ياشلار ئەركىن مۇھەببەتلىشىپ توي قىلىدىغان بولدى، توي قىلىش پېشمۇ كەينىگە سۈرۈلدى. توي مۇراسىملىرىدىمۇ ناھايىتى زور ئىسلاھاتلار بولدى، توي كۈنلىرى كۆپىنچە بايرام كۈنلىرى ۋە دەم ئېلىش كۈنلىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان بولدى. 60 - 70 - يىللاردا توي مۇراسىملىرى ناھايىتى ئاددىي ئۆتكۈزۈلەتتى، يىگىت قىزنى ئاپتوموبىل ياكى ئات ھارۋىسى بىلەن يېڭى ئۆيگە ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، بىر يۇرت ئاقساقىلى توي مۇراسىمىغا رىياسەتچىلىك قىلاتتى، مۇراسىمدىن كېيىن قىز بىلەن يىگىت ھۇجرىسىغا ئەكىرىپ قويۇلاتتى. كەچتە قىز بىلەن يىگىتنىڭ دوستلىرى ھوجرىغا كىرىپ، قىزنەچىلىق قىلىپ ئولتۇراتتى، ئۇ يەردە يىگىت بىلەن قىزدىن مۇھەببەتلىشىش جەريانىنى تونۇشتۇرۇش تەلەپ قىلىناتتى. يېڭى ئەر - خوتۇن شىمشكە، پۇرچاق ۋە كەمپۈتلەر بىلەن مېھمانلارنى كۈتۈۋالاتتى. 80 - يىللاردىن كېيىن توي مۇراسىمى داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلىدىغان بولدى، يىگىت بىر يۇرۇش ئۇي جاھازلىرى ۋە تېلېۋىزور، ئوڭلانغۇلارنى سېتىۋالىدىغان، توي مۇراسىملىرى ئاشخانا - رېستۇرانلاردا ئۆتكۈزۈلۈپ مېھمان كۈتۈلىدىغان بولدى.

ئۇلۇم - يېتىم ئىشلىرى خەنزۇلار قازا قىلغاندىن كېيىن، مېيىتقا ئالدىن تەييارلاپ قويۇلغان كىيىمنى كىيگۈزۈپ ئۈكەككە سېلىنىدۇ، مەخسۇس مېيىت ئۇيى تەييارلىنىدۇ، پەرزەنتلىرى قارىلىق تۇتۇپ، ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىگە مۇسىبەت خەۋىرىنى يەتكۈزىدۇ. قولۇم - قوشنىلىرى كېلىپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ ۋە قەغەز، كۆجە، گۈلچەمبىرەك سوۋغا قىلىدۇ. مېيىت 3 كۈن ياكى 5 كۈن ساقلىنىدۇ. مېيىتنىڭ باش تەرىپى مېيىت ساقلاش زالىنىڭ ئىشكى تەرەپكە قارىتىلىپ، بېشى تەرەپكە ئۇستەل قويۇلۇپ، ھەرخىل يېمەكلىكلەر تىزىلىدۇ. قازا قىلغۇچىنىڭ پەرزەنتلىرى ۋە ياشلار قارىلىق تۇتۇپ مېيىتنى ساقلايدۇ. مېيىتنى قەبرىستانلىققا ئېلىپ مېڭىش يولىدا قەغەز چېچىلىدۇ، كۆۋرۈكتىن ئۆتكەندە پوجاكىزا ئېتىلىدۇ، ھازىر جەسەت ساندۇقى ئاپتوموبىل بىلەن قەبرىستانلىققا ئاپىرىلىپ كۆمۈلىدۇ. جەسەت يەرلىككە قويۇلۇپ 3 كۈندىن كېيىن ھازىرلار قەبرىگە توپا يۆلەيدۇ. دۆلەت ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچى خادىملار قازا قىلغۇچىغا مەدھىيە خاراكتېرلىك باھا بېرىلمەيدۇ.

3. تۇرمۇش ئادىتى

كىيىم - كېچەك يېڭى جۈپگو قۇرۇلۇشتىن ئاۋۋال، ئەر - ئايال، قېرى - ياشلارنىڭ ھەممىسى يېشىل، كۆك رەڭلىك كىيىملەرنى كىيەتتى، رەخت سۈپىتى بايلار بىلەن كەمبەغەللەرنىڭ ئالاھىدە پەرقلىق ئىدى، قىشتا يالاڭ كىيىم پاختىلىق كىيىم، يازدا پاختىلىق كىيىم يالاڭ كىيىم قىلىپ كىيىلەتتى. بايلار ئۇزۇن كۆينەكنى مۇراسىم كىيىمى قىلىپ كىيەتتى، مېھماندارچىلىققا بارغاندا سىرتىغا كەمزۇل كىيىۋېلىپ،

سالاپەتلىك كۆرۈندىتتى. 50 - يىللاردا ئەرلەر ئارىسىدا جۇڭشەن فورمىسى كىيىش ئومۇملاشتى، 60 - 70- يىللاردا ھەربىي فورما ۋە ياشلار كىيىمى كىيىلدى. 80 - يىللاردا ياشلار ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ كىيىم پاسونى ئۆزلۈكسىز يېڭىلىنىپ تۇردى، كاستيۇم - شىم كىيىشمۇ ئومۇملاشتى، كۆپىنچە ئۆز قىزىقىشى بويىچە تاللىنىپ كىيىلدى. ئايالارنىڭ كىيىم پاسونلىرىمۇ ھەرخىل بولۇپ، ئۇلار چاچلىرىنى ئۆرۈۋېلىش ۋە تۇرۇۋېلىشتىن قىسقا چاچ قويۇشقا، چاچنى بۇدرە قىلىشقا، لاتا خەي كىيىشتىن خۇرۇم ئايىغ ۋە پاشنىلىق ئايىغ كىيىشكە يۆزلەندى.

يېمەك - ئىچمەكى ناھىيە تەۋەسىدىكى خەنزۇلار بۇغداي ئۇنىنى ئاساسلىق يېمەكلىك قىلىدۇ، بىراق گۈرۈچ ۋە تېرىقنىمۇ ئىستېمال قىلىدۇ، ئادەتتە ئاساسەن ھورنان، گاڭپەن، ئۇگرە، جۇۋاۋا، مانتا، گۈرۈچ ئۈسچى قاتارلىق تاماقلارنى يەيدۇ، كالا، قوي، چوشقا، توخۇ، ئۆردەك ۋە بېلىق گۆشى، ھەرخىل كۆكتاتلارنى ياخشى كۆرىدۇ، يېمەكلىك تەسىدە ئاچچىق - چۈچۈك، تۇزلۇق بولۇش ئاساس قىلىنىدۇ. خەنزۇلار ئادەتتە تاماق ۋە يېمەك - ئىچمەكنىڭ ئۇزۇقلۇق قىممىتىگە ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدۇ، مەسىلەن: تۇخۇم، پۇرچاق ئۈيۈتمىسى، دېڭىز مەھسۇلاتلىرى قاتارلىقلارنى كۆپرەك ئىستېمال قىلىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدىكى خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەر بىلەن ئارىلىشىپ ئولتۇراقلاشقاچقا، ئۇلارنىڭ يېمەك - ئىچمەك ئادىتىنى قوبۇل قىلدى، شۇڭا پولو، شورپىلىق گۆش، كاۋاپ، ساڭزا قاتارلىقلار ئۇلارنىڭ بايراملىق ئاساسلىق يېمەكلىكى. نان، ئەتكەن چاي قاتارلىقلار ئۇلارنىڭ كۈندىلىك تامىقى بولۇپ قالدى.

تۇرالغۇسى ناھىيە تەۋەسىدىكى كۆپ ساندىكى خەنزۇلار باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئوخشاشلا كېسەك ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەردە تۇرىدۇ. ئۆي ئىچى ۋە سىرتى تېمى سامانلىق لاي بىلەن سۈۋەلۈپ، ھاك بىلەن ئاقارتىلىدۇ، يېزىلاردا كۆپىنچە ياتاق ئۆيلەرگە كېسەك سۈپا قويۇرۇلىدۇ. 70 - يىللاردىن كېيىن، ئۆي ئىچىنى ياساشتا ئۆزگىرىش خېلى چوڭ بولدى، كىيىم ئىشكاپى، ئېگىز - پەس ئىشكاپ، كىتاب جازىسى، قوش كىشىلىك كارىۋات، يېزىق ئۈستىلى، كىرىسلو قاتارلىقلار ئومۇملاشتى. ناھىيە بازىرىدىكى خەنزۇلار ئادەتتە ئىدارە - ئورگانلارنىڭ ئائىلىلىكلەر قورۇلىرىدا ئولتۇرىدۇ. 80 - يىللارغا كەلگەندە ناھىيە بازىرىدىكى تۇرالغۇلارمۇ ئۆزگىرىش بولدى. بەزى ئورۇنلار ئائىلىلىكلەر بىناسى سالغاندىن كېيىن، خېلى كۆپ ئاھالىلەر يېڭى ئۆيلەرگە كۆچۈپ كىردى. بىر يۈرۈش ئۆي جاھازىلىرى، تېلېۋىزور، ئۇنئالغۇ قاتارلىقلار ئۆيلەردىن ئورۇن ئالدى.

بوۋاقنىڭ قىرقى ئايالار بوشىنىپ، تۇغۇت ئېيى ئۆتكۈزۈش مەزگىلىدە (تۇغۇت ئېيى قېيىنئانىسىنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزۈلىدۇ). ئورۇق - تۇغقان ۋە دوست - بۇرادەرلىرى سوۋغىلارنى ئېلىپ، ئانا-بالىنى يوقلايدۇ. بۇ «تۇغۇت يوقلاش» دېيىلىدۇ. تۇغۇت ئېيى توشقاندا، ئادەتتە 40 كۈن بولغاندا بۇ كىشىلەر ئۆيىگە چاقىرىلىپ، بوۋاقنىڭ «قىرقى» ئۆتكۈزۈلىدۇ. 80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، يالغۇز پەرزەنتى ئۈچۈن «قىرقى» نى ۋە بىر ياشقا تولغانلىقىنى تەبرىكلەش مۇراسىملىرى بىرقەدەر ئومۇملاشتى.

4. بايراملىرى

ناھىيە تەۋەسىدىكى خەنزۇلارنىڭ بىر يىل ئىچىدىكى بايرام ئۆتكۈزۈش ئادىتى ئىچكىرىدىكى خەنزۇلار بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشاش، ئۇلار چاغان، قەبرە سۈپۈرۈش بايرىمى، تاڭزۇڭزى بايرىمى، تاۋۇز چاغىنى قاتارلىق بايراملارنى ئۆتكۈزىدۇ.

چاغان بۇرۇن خەنزۇ خەلقى چاغانغا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرەتتى. قەمەرىيە 12 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى كىرىشى بىلەنلا ھەممە ئائىلىلەر ئۆي نازىلىقى قىلىپ، يوتقان - كۆرپىلەرنى سۆكۈپ يۇيۇپ، پەرزەنتلىرىگە يېڭى كىيىملەرنى تىكتۈرۈپ، چاغانلىق تەييارلىقىنى قىلىدۇ. قەمەرىيە 12 - ئاينىڭ 23 - كۈنى «ئوچاق پىرىغا ياغ پۈرۈتۈش مۇراسىمى» ئۆتكۈزۈلىدۇ، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئائىلىلەر قەنت - گىرەكلەرنى

سېتىۋېلىپ، چاغانلىق پروژىلەرنى تەييارلاپ ئۈستەلگە تىزىپ، ئوچاق ئىلاھىنى ھاراق - شاراپلار بىلەن ئاسمانغا ئۇزۇتۇپ، ئوچاق ئىلاھىدىن «ئاسمانغا چىققاندا ياخشى خەۋەرلەرنى يەتكۈزۈپ، قايتىپ كەلگەندە ياخشىلىقلارنى ئېلىپ كېلىش» نى تەلەپ قىلىدۇ. بەزىلەر نەزىر - چىراغ ئۆتكۈزگەندە، ئوچاق ئىلاھىدىن ئەرش ئىلاھىنى كۆرگەندە «ياخشىلىقلارنى كۆپرەك دوكلات قىلىپ، يامان تەرەپلەرنى ئېيتماسلىقنى، ئۇزۇق - تۈلۈكلەرنى كۆپرەك ئېلىپ كېلىشنى» تەلەپ قىلىدۇ. قەنت - گىزەك، چاغانلىق پىروژىلارنى تەييارلاپ نەزىر - چىراغ قىلىشتىكى مەقسەت ئوچاق ئىلاھىنىڭ ئېغىزىنى ئېتىش ئىدى. ھازىرقى كۈنى چوشتىن كېيىن بايراملىق رەسىم، مەسىنەلەر چاپلىنىدۇ، ئىشك بېشىغا «بەخت» دېگەن خەت چاپلىنىدۇ، بىر ئائىلە كىشىلىرى جەم بولۇپ چاغانلىق تاماق يەيدۇ، كۈجە، قەغەزلەرنى كۆيدۈرۈپ، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر - چىراغ قىلىدۇ، پوجاكۆزا ئاتىدۇ. ئۈلار چاغانىنىڭ 1 - كۈنى مەھەردە جۈۋازا يەپ، پوجاكۆزا ئاتىدۇ، چوڭلارنىڭ چاغىنىنى مۇبارەكلەيدۇ، چوڭلار بالىلارغا چاغانلىق پۇل بېرىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلەر بىر - بىرىنىڭ ئۆيىگە چاغانلاپ بېرىپ، ھال - ئەھۋال سورىشىپ، چاغانىنى بىرگە تەبرىكلىشىدۇ.

يېڭى جۈجگو قۇرۇلغاندىن كېيىن چاغاندىكى خۇراپىي ئالامەتلەر تەدرىجىي ئازايدى ۋە يوقالدى. چاغاندا يېمەك - ئىچمەكنىڭ بايلىقات قىلىنىشتىن سىرت، مەدەنىيەت، تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىڭ ياكى خاتىرىلەش پائالىيەتلىرى كۆپرەك تەشكىللىنىدىغان ياكى چاغانلىق دەم ئېلىشتىن پايدىلىنىپ، باشقا جايلارغا بېرىپ، ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىنى يوقلايدىغان، زىيارەت ۋە سايا‌ھەت قىلىدىغان ۋە ياكى ئۆز ئۆيىدە جەم بولۇپ، مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ۋە يەرلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرى تارقاتقان چاغانلىق بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش ئويۇنلىرىنى كۆرىدىغان، ھەممە يەر بايراملىق تەنتەنىسىگە چۆمىدىغان بولدى.

يۈەنشياۋ بايرىمى　قەمەرىيە 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى يۈەنشياۋ بايرىمى بولىدۇ، بۇ بايرام «پانۇس بايرىمى» مۇ دېيىلىدۇ. بۇ كۈنى ھەممە ئائىلىلىكلەر يۈەنشياۋ يەپ، پوجاكۆزا ئېتىپ، پانۇس ئاسىدۇ. ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىلەر يەنە تېپىشماق يېزىلغان پانۇسلارنى ياساپ، بۇ تېپىشماقلارنى بالا - ئەۋرىلىرىگە تاپقۇزىدۇ، توغرا تاپالىغانلارنى ئوقۇش قوراللىرى بىلەن مۇكاپاتلايدۇ.

قەبرە سۈپۈرۈش بايرىمى　پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر قەبرە سۈپۈرۈپ، ئاتا - بوۋىلىرى ئۈچۈن نەزىر-چىراغ ئۆتكۈزۈپ، ئۇلارنى ئەسلەيدۇ.

تاڭزۇڭزا بايرىمى　قەمەرىيە 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى تاڭزۇڭزا بايرىمى بولىدۇ. بۇ كۈنى ھەممە ئائىلىلەر تاڭزۇڭزا يەپ، ئەمەن سانجىپ بالايى ئاپەتتىن خالى بولۇشنى تىلەيدۇ.

تاۋۇز چاغىنى　قەمەرىيە 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى تاۋۇز چاغىنى بولىدۇ، بۇ كۈنى كەچتە ھەممە ئائىلىلەر مېۋە - چېۋە، ئاي توقاچ، پېچىنە - پىرەنىكلەرنى تىزىپ ئايدىن ئۆز جەمەتىنىڭ تەلتۆكۈس جەم بولۇپ ئۆتۈشىنى تىلەيدۇ، ھەمدە پۈتۈن ئائىلە كىشىلىرى جەم بولۇپ، مول تاماملار بىلەن غىزالىنىدۇ.

چۆچەك بايرىمى　قەمەرىيە 9 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىكى چۆچەك بايرىمىدىمۇ بىر قېتىم تەبرىكلەش ئۆتكۈزۈلىدۇ.

§ 3 . قازاقلار

1 . كۆچۈپ ئولتۇراقلىشىش ئەھۋالى

قازاقلار قەدىمكى ئۇسۇنلار، تۈركلەر، قىتانلارنىڭ بىر قىسمى بىلەن كېيىن موڭغۇللارنىڭ بىر قىسمى ئۇزاق مەزگىل بىللە ياشاش داۋامىدا تەرەققىي قىلىپ شەكىللەنگەن. قازاقلارنىڭ ھەرقايسى قەبىلىلىرى چىڭ سۇلالىسى بىلەن بېقىندىلىق مۇناسىۋىتىنى ساقلاپ كەلدى. 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىن، چارروسىيە شەرقىقە قەدەممۇ قەدەم تاجاۋۇز قىلىپ، قازاقلارنىڭ چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك يۈزلىرىنى ئىگىلىۋېلىپ، قازاق

مىللەتنىڭ كەڭ كۆلەملىك كۆچۈشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. نۇرغۇن قازاق قەبىلىلىرى چارروسىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن، چارروسىيە ئىگىلىۋالغان جايلاردىن كۆپ قېتىم ئىلىغا كۆچتى. ناھىيە تەۋەسىدىكى قازاقلار قىزاي قەبىلىسىدىن بولۇپ، ئۇلار ناھىيە تەۋەسىدىكى جايلارغا تارقاق ئولتۇراقلاشقان، ئاساسەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1949 - يىلدىكى ستاتىستىكىدا قازاقلارنىڭ نوپۇسى 21 مىڭ 565 ئىدى، 1982 - يىلدىكى 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە 29 مىڭ 329 بولۇپ چىقتى، 1990 - يىلى 35 مىڭ 666 غا يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 6%. 10نى ئىگىلىدى.

2. تىلى

قازاقلارنىڭ ئۆز تىل - يېزىقى بار. ئۇلارنىڭ تىلى ئالتاي تىلى سىستېمىسىنىڭ تۈرك تىلى تۈركۈمى قىپچاق تىل گۇرۇپپىسىغا تەۋە. ئۇلار بۇرۇن تۈرك يېزىقى قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىنى قوللانغانىدى. 10 - ئەسىردىن كېيىن ئىسلام دىنىنىڭ تارقىلىشىغا ئەگىشىپ، قازاقلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلدى ۋە ئەرەب يېزىقىنى قوللىنىشقا باشلىدى. قازاق يېزىقى 32 ھەرپتىن تەركىب تاپقان، بۇنىڭ ئىچىدە سوزۇق تاۋۇش 9، ئۇزۇك تاۋۇش 23، خەت ئوڭدىن سولغا يېزىلىدۇ.

3. توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم ئادەتلىرى

توي - تۆكۈن ئادىتى يېڭى جۈڭگو قۇرۇلۇشتىن ئاۋۋال قازاقلار توي - تۆكۈن ئىشلىرىدا ئاتا - ئانىلارنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىلىناتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە توي - تۆكۈن ئىشلىرى قويۇق نىكاھ سودىسى خاراكتېرىنى ئالغانىدى، يەنە بالا بۆشۈكتىكى چاغدىلا قۇدا چۈشۈش، پەرزەنتلىرى قۇرامىغا يەتمەي تۇرۇپلا ئاتا - ئانىلار قۇدىلىشىپ قويۇش، قايچا قۇدا بولۇش قاتارلىق ئادەتلەر بار ئىدى. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، قازاقلارنىڭ نىكاھ ئادىتىدىمۇ ئۆزلۈكسىز ئۆزگىرىش بولۇپ، نۇرغۇن يېڭى مەزمۇنلار قوبۇل قىلىنىپ، نىكاھ تۇرمۇشىدە تۈپتىن ئۆزگىرىش بولدى. قازاقلار ئۆلادلىرىنىڭ نىكاھ ئىشىغا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئاتا - ئانىلار يىگىت - قىز ئىككى تەرەپنى قاتتىق تەكشۈرۈپ ئەھۋال ئىگىلەيدۇ، ئىككى تەرەپنىڭ ئاتا - ئانىسى ماقۇل بولغاندىن كېيىن، ئاندىن توي ئىشى بېكىتىلىدۇ.

قازاقلارنىڭ نىكاھ ئىشى قۇدا چۈشۈش، تويلۇق سېلىش، توي مۇراسىمىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ تەرتىپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بىراق جايلارنىڭ ئەھۋالى ھەر - خىل بولغاچقا، بەزىلەر يەنە نۇرغۇن تەرتىپلەرنى قوشۇۋالىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدىكى قازاقلارنىڭ نىكاھلىنىش جەريانى ئالچى ئەۋەتىش، چاي ئىچكۈزۈش، تونۇشۇش، جىرتى (توي مېلى كۆرۈش)، توي مېلى ئاپىرىش، قىز ئۇزۇتۇش ۋە كېلىن چۈشۈرۈش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ قائىدە - يوسۇنلارنى بېجىرىش ياكى بېجىرمەسلىككە قىز تەرەپ قارار چىقىرىدۇ.

ئالچى ئەۋەتىش رەسىم - قائىدىسى ئۈچ خىل بولىدۇ، بىرىنچى خىلدا يىگىت - قىز ئىككى تەرەپ ئۆز-ئارا تونۇشماي ياكى چۈشىنىشمەي تۇرۇپ، پۈتۈنلەي ئاتا - ئانىسىنىڭ رايى بويىچە ئىش قىلىنىدۇ؛ ئىككىنچى خىلدا يىگىت قىزنى يافتۇرۇپ قېلىپ، ئاتا - ئانىسىغا قىزنىڭ ئۆيىگە ئالچى ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلىدۇ؛ يەنە بىر خىلدا يىگىت بىلەن قىز ئۆلەك، بەيگە، قىز قۇۋار قاتارلىق ئىجتىمائىي ئالاقە سورۇنلىرىدا ئۇچرىشىپ، ئۆزئارا چۈشىنىشىپ ۋە ياخشى كۆرۈشۈپ قالغاندىن كېيىن، ئاتا - ئانىسىغا ئالچى ئەۋەتىشنى ئېيتىدۇ. ئەگەر قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى قوشۇلسا، يىگىت تەرەپ ئېلىپ بارغان سوۋغىلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئالچىلەرنى قىزغىن كۈتۈۋالىدۇ ھەمدە چاي ئىچكۈزۈش كۈنىنى مەسلىھەتلىشىپ بېكىتىدۇ، بۇ قازاق تىلىدا «ئۈكە تاقاش» دەپىلىدۇ.

چاي ئىچكۈزۈش رەسىم - قائىدىسى قازاق تىلىدا «قۇدا چۈشۈش» دەپىلىدۇ. بۇنىڭدا ئاساسلىقى، ئىككى

تەرەپنىڭ ئاتا - ئانىسى ئارىغا چۈشۈپ، پەرزەنتلىرىنىڭ نىكاھ ئىشى ھەققىدە كېڭىشىدۇ. قۇدىلىشىش ئىشى بىرلىككە كېلىنگەندىن كېيىن، مۇۋاپىق بىر ۋاقىت تاللىنىپ، چاي ئىچكۈزۈش مۇراسىمى ئۇتكۈزۈلىدۇ. چاي ئىچكۈزۈش مۇراسىمى قىزنىڭ ئائىلىسىدە ئۇتكۈزۈلىدۇ. يىگىت تەرەپمۇ چاي، قەنت - گىزەك، گۈش، ئاق ھاراق قاتارلىق نەرسىلەرنى ۋە چاي ئىچكۈزۈش سوۋغىلىرىنى تەييارلايدۇ. قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى داستخان راسلاپ مېھمان كۈتىدۇ. بۈنىڭدا، ئاساسلىقى، يىگىت - قىزنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر تويلۇق سوۋغا - سالاملارنى تەييارلاش قاتارلىق ئىشلار كونكرېت مەسلىھەتلىشىلىدۇ. بۇ مۇراسىمدا يەنە بەزى كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى ئۇتكۈزۈلىدۇ، چاي ئىچكۈزۈش ئاخىرلىشىپ، يىگىت تەرەپ مېھمانلىرى قايتقاندا، قىز تەرەپمۇ يىگىت تەرەپكە سوۋغا تەقدىم قىلىدۇ.

تونۇشۇش مۇراسىمىدا، ئاساسلىقى، يىگىت ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەش ئۇچۇن، قىزنىڭ ئۇرۇق-تۇغقان، قولۇم - قوشنىلىرى يىگىتنىڭ ئۆيىگە مېھماندارچىلىققا بارىدۇ. يىگىتنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر قوي سويۇپ مېھمانلارنى كۈتۈۋالىدۇ، مېھمانلار قايتقاندا يىگىتنىڭ ھەربىر ئۇرۇق - تۇغقىنىغا ئات، كالا، قوي ياكى قىممەت باھالىق كىيىم - كېچەكلەر ۋە پۇل سوۋغا قىلىدۇ.

جىرتى توي مۇراسىمى يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى تويلۇق سوۋغا - سالاملارنى تەييارلاپ بولغاندىن كېيىن، يىگىت - قىز ئىككى تەرەپنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىنى چاقىرىپ، مال سويۇپ ئۇتكۈزىدىغان مۇراسىم، بۇ مۇراسىمدا كۆپچىلىككە تويلۇق سوۋغىلار كۆرسىتىلىدۇ، قىز تەرەپ رازى بولغاندىن كېيىن، توي مېلى ئاپىرىش ۋاقتى بېكىتىلىدۇ، ئاندىن كېيىن قىز تەرەپتە جىرتى توي مۇراسىمى ئۇتكۈزۈلىدۇ، بۇ چاغدا يەنە بەيگە، ئوغلاق تارتىش، قىز قۇۋار قاتارلىق كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى ئېلىپ بېرىلىدۇ.

قىز ئۇزاتقاندا توي ناخشىسى ئېيتىلىدۇ، ناخشىنىڭ مەزمۇنى قىزنىڭ خوشلىشىشى ۋە ئۇنى ئۇزۇتۇش مەنىسىدە بولۇپ، قىز يىغلاپ تۇرۇپ ناخشا ئېيتىپ، ئايرىلىشىنىڭ تەس بولۇۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. قىز ئۆيدىن چىققاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئاكىسى ئاتىنى يېتىلەپ، سىڭلىسىنى قېينىئاسىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ ماڭىدۇ، قىز كۆچۈرگۈچىلەر يىگىتنىڭ ئىشىكىگە كەلگەندە، بىرقانچە ياشانغان كىشى قىزنى ئاتتىن يۆلەپ چۈشۈرىدۇ، ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلەر ۋە قولۇم - قوشنىلار ئولىشىپ كېلىن چۈشۈرۈش مۇراسىمى ئۇتكۈزىدۇ. يىگىت بىلەن قىز موللا ئايەت ئوقۇغان بىر چىنە سۇنى بىرلىكتە ئىچىدۇ، ياشانغان بىر كىشى قىزغا بىر چىنە چاي بېرىپ، ئۇنىڭغا بەخت تىلەيدۇ. بۇ كۈنى يەنە ئوغلاق تارتىش، قىز قۇۋار، چەۋەندازلىق، چېلىشىش قاتارلىق كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى ئۇتكۈزۈلىدۇ. كېلىن ھەر كۈنى قېينىئاتا، قېينىئانا ۋە چوڭلارنىڭ ئالدىغا سالامغا كىرىدۇ، توي قىلغاندا كىيگۈزۈپ قويۇلغان باش كىيىمىنى يېرىم يىلدىن بىر يىلغىچە كىيىدۇ.

ئۇلۇم - يېتىم ئىشلىرى　قازاقلار قازا قىلغاندا، ئىسلام دىنىدىكى مېيىت ئۇزىتىش ئادىتى بويىچە داغدۇغىلىق مۇراسىم ئۇتكۈزۈلىدۇ. قازا قىلغۇچىنىڭ يۇز قىسمى غەربكە قارىتىلىپ، مېيىت پاكىزە ئاق رەخت بىلەن يېپىلىپ، ئەترابى رەخت پەردە بىلەن توسۇلۇپ بىر، 2 كۈن قويۇپ قويۇلىدۇ. يېقىن تۇغقانلىرى چىراغ يېقىپ مېيىتنى ساقلايدۇ، پەتىگە كەلگەنلەر مېيىت بىلەن ۋىدالىشىپ، تۇغقانلىرىغا تەسەللى بېرىدۇ. پەتە قىلغۇچىلار ئايال ياكى يېقىن تۇغقانلار بولسا، ۋاپات بولغۇچى ئائىلىسىدىكىلەر تەزىيە ناخشىسى ئېيتىپ، يىراقتىنلا قاتتىق يىغا - زارە قىلىپ، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشىدۇ. ئۇي ئىگىسى مال سويۇپ پەتىگە كەلگەنلەر ۋە يارەملىشىۋاتقان دوست - بۇرادەرلىرىنى كۈتۈۋالىدۇ.

يەرلىككە قويۇش ئالدىدا مېيىت سۇغا ئېلىنىپ، ئاق رەخت بىلەن كېپەنلىنىپ تاۋۇتقا سېلىنىدۇ، ئاندىن گۇناھىنى تىلەش مۇراسىمى ئۇتكۈزۈلىدۇ، تاۋۇت رەڭلىك ئارقان بىلەن باغلىنىپ، ئۇلاغ كۇچى ئارقىلىق ئىشىك ئالدىغىچە سۈرەپ ئاپىرىلىدۇ. ئاندىن دۇئا - تىلاۋەت قىلغۇچىلار رەڭلىك ئارقانىنى تۇتۇپ تۇرۇپ قازا قىلغۇچى ئۇچۇن بىر يىللىق تائەت - ئىبادەت ۋە باشقا مەجبۇرىيەتلەرنى ئادا قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ، دۇئا-

تىلاۋەت قىلىش مۇراسىمى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ناماز چۈشۈرۈلىدۇ، نامازغا قاتناشقۇچىلار ئۆرە تۇرىدۇ، ئىمام ئايەت ئوقۇپ ناماز چۈشۈرۈشكە رىياسەتچىلىك قىلىدۇ، بۇ چاغدا ۋاپات بولغۇچىنىڭ تۇغقانلىرى كۆچىلىكتىن: «بۇ كىشى ھايات چېغىدا قانداق ئادەم ئىدى؟» دەپ سورايدۇ، كۆچىلىك بىردەك: «ياخشى ئادەم ئىدى، ئاق كۆڭۈل ئادەم ئىدى، ئۇنىڭغا جەننەت ئاتا بولغاي، قەبرىدە تىنچ ياتقاي» دېيىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مېيىت ئۈزىتىلىدۇ. ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرى تاۋۇتنى زەرەتكاھلىققىچە كۆتۈرۈپ ئاپىرىدۇ. گۆر جەنۇب - شىمال يۆنىلىشى بويىچە كولىنىدۇ، ئالدى بىلەن 1.5 — 2 مېتىر چوڭقۇرلۇقتا تاش گۆر، ئاندىن ئاستى يان تەرىپىگە بىر تۆشۈك ئېچىلىپ، ئىچ گۆر كولىنىدۇ. مېيىت شۇ ئىچ گۆرگە بېشى شىمالغا، يۈزى غەربكە قارىتىلىپ قويۇلىدۇ، مېيىت ئۈزاتقۇچىلارنىڭ ھەربىرى بىر ئوچۇمدىن توپا تاشلايدۇ، تۆشۈك ئېغىزى ئېتىلغاندىن كېيىن، تاش گۆر توپا بىلەن تىندۇرۇلىدۇ ۋە قەبرە ئۈستىگە توپا دۆڭلىنىدۇ. مېيىت ئۈزۈتۈلۈپ 3 كۈن، 7 كۈن، 40 كۈن ۋە بىر يىل بولغاندا ئەزىر ئۆتكۈزۈلىدۇ. 7 ئەزىر كۈنى مېيىت يۇغۇچىلارغا كىيىم - كېچەك تەقدىم قىلىنىدۇ، 40 ئەزىر كۈنى ئۇرۇق-تۇغقان ۋە ئىمام، ئاخۇنۇملار ئۆلۈم بولغان ئۆيگە چاقىرىلىپ، قۇرئان ئوقۇلىدۇ ۋە مال سويۇلۇپ، ئەزىر بېرىلىدۇ. يىل ئەزىرى ناھايىتى داغدۇغىلىق بولىدۇ. بۇ چاغدا ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرى چاقىرىلىپ ئەزىر بېرىلىدۇ ۋە قەبرە سىرتى رېمونت قىلىنىدۇ.

قازاقلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئۆرپ - ئادىتى بويىچە، ئېرى ۋاپات بولسا، خوتۇنى بىر يىلغىچە قارىلىق تۇتىدۇ، بۇ مەزگىلدە خوتۇن بولغۇچى چوقۇم قارا كىيىم كىيىپ، بېشىغا ئاق ياغلىق تېڭىپ، ئېرىغا ماتەم تۇتىدۇ.

4. خەتنە مۇراسىمى

ناھىيە تەۋەسىدىكى قازاقلار ئوغلى 5 — 7 ياشقا كىرگەندە ئۇنىڭ خەتنە توي مۇراسىمىنى ئۆتكۈزىدۇ، ئاتا - ئانىلار قازان ئېسىپ، مېھمانلارنى كۈتۈۋالىدۇ.

چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى قازاقلار داغدۇغىلىق خەتنە مۇراسىمى ئۆتكۈزگەندە، بالىنى چىرايلىق ياساپ، بېشى ۋە مۇرىسىگە مۇشۇك ياپىلاق پېيى قىستۇرۇپ، ئاتقا مىندۈرۈپ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە خۇش خەۋەر يەتكۈزۈشكە ئەۋەتىدۇ. ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بالىغا ھەرخىل يېمەكلىكلەرنى بېرىدۇ ھەمدە ئۇزىنىڭ ئىقتىسادىي شارائىتىغا قاراپ ئوغلاق ياكى قوزا، موزاي، تاي قاتارلىقلارنى سوۋغا قىلىدۇ، سوۋغا قىلىنغان موزاي، قوزا، تايلارنىڭ قۇلىقىغا بەلگە سېلىپ قويۇلىدۇ، بۇ چارۋىلار چوڭ بولغاندا «خەتنە قويى»، «خەتنە ئېتى» دەپ ئاتىلىدۇ. خەتنە پىچىقى تۇتقۇچى ئۇستاملار ئادەتتە ئىمام - ئاخۇنۇملار بولىدۇ. بالىنىڭ ئاتا - ئانىسى مېھمان چاقىرىپ داستىخان راسلايدۇ، خەتنە مۇراسىمىغا قاتناشقانلىكى كىشى سوۋغا تەقدىم قىلىپ، بالىدىن ھال سورايدۇ.

5. تۇرمۇش ئۆرپ - ئادەتلىرى

كىيىم - كېچەك قازاقلارنىڭ كۆپ قىسمى تاغلىق رايونلار، چۆللەر، ئېگىزلىك ۋە سوغۇق رايونلاردا ياشايدۇ، شۇڭا قازاقلارنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىدە بىرقەدەر قويۇق ئېگىزلىك ۋە سوغۇق رايونلاردىكى چارۋىچىلىق تۇرمۇش ئالاھىدىلىكى بار، كىيىم - كېچەكلەر كۆپىنچە قوي تېرىسى ۋە يۇڭىدىن كەڭ ھەم پۇختا تىكىلىدۇ، قىشتا كىيىلىدىغان جۇۋىلارنىڭ بەزىلىرى رەخت بىلەن تاشلىنىدۇ، بەزىلىرى تاشلانمايدۇ، رەخت بىلەن تاشلانمىغىنى «تون»، تاشلانغىنى «جىشىك» دېيىلىدۇ. يەنە قوي تېرىسى ۋە كىگىزدىن تىكىلگەن، «كېپىنەك» دەپ ئاتىلىدىغان جۇۋىلار بولۇپ، بۇنى كۆپىنچە يىلقىچىلار كىيىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، يەنە قوزا تېرىسى، بۆرە تېرىسى، تۈلكە تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋىلار بار، ئىچ كىيىملەردىن كۆپىنچە ئاق رەختلەردىن كۆينەك ۋە ئۇزۇن تامبال كىيىلىدۇ. ئايالار كۆپىنچە تاۋار ۋە مەخمەلدىن ھەرخىل پاسوندا پۇتۇن كۆينەك

ۋە يوپكا كىسىدۇ.

قازاقلارنىڭ باش كىيىمىنىڭمۇ تۈرى ناھايىتى كۆپ، ئەرلەر كىيىدىغان باش كىيىم «تۇماق» دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ باش كىيىم تۆلكە ۋە قارا قوزىنىڭ تېرىسىدىن تىكىلىدۇ، يازلىق باش كىيىم «قالپاق» دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ، ئاق كىگىز ۋە قارا رەڭلىك مەخمەلدىن تىكىلگەن قىرلىق، قايرىما باش كىيىم بولۇپ، قالپاقنىڭ ئىچىگە تەقىيە (دوپپا شەكلىدىكى باش كىيىم) كىيىلىدۇ. قىزلار بېشىغا ھەرخىل گۈللەر بىلەن كەشتىلەنگەن «كىمەشەك» دەپ ئاتىلىدىغان باش كىيىم كىيىۋالىدۇ.

قازاقلارنىڭ ئاياغ كىيىمىنىڭ خىلمۇ ناھايىتى كۆپ، بىر خىلى قونچى تىزدىن ئېشىپ تۇرىدىغان ئۇزۇن قونچىلىق ئۆتۈك بولۇپ، ئۆتۈكنىڭ ئىچىگە كىگىز پايپاق كىيىلىدۇ؛ ئىككىنچى خىلى يازدا كىيىلىدىغان ئۆتۈك بولۇپ، ئۇنىڭ چەمى نېپىز بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىچىگە پايتىما ئورۇلىدۇ ياكى نېپىز پايپاق كىيىلىدۇ. يەنە بىر خىلى ئوۋ ئوۋلىغاندا كىيىدىغان ئۆتۈك بولۇپ، سوغۇق ناھايىتى تۆۋەن، مۇنداق ئاياغ كىيىم يېنىك ۋە يۇمشاق كېلىدۇ. يەنە يۇمشاق تېرىدە تىكىلگەن مەسە ۋە چورۇق بار، ئۇنىڭ سىرتىغا كۆك ياكى باشقا رەڭدىكى رەختلەر بىلەن ھەرخىل گۈل - كەشتىلەر سېلىنىدۇ. قازاق چارۋىچىلار يەنە ئاياغ كىيىمىنىڭ ئاستىغا نال قاقتۇرۇپ كىيىشنى ياخشى كۆرىدۇ، چۈنكى چۆلدە تاش - شېغىل كۆپ بولغاچقا، نال قاقتۇرۇلغان ئاياغ كىيىمنىڭ چەمى ئاسراپ قېلىنىدۇ. قازاق ئاياللىرى كىيىدىغان ئاياغ كىيىمنىڭ پاسونىمۇ ھەرخىل بولىدۇ، ئەڭ ئومۇملاشقىنى پاشنىسى يوق «مەسە»، بۇنىڭ سىرتىغا كالاچ كىيىلىدۇ، ئاياغ كىيىم ئوستىگە ھەرخىل گۈل كەشتىلەر سېلىنىدۇ.

يېمەك - ئىچمىكى　قازاق مىللىتى — سۈ ۋە ئوت - چۆپ قوغلىشىپ ئولتۇراقلىشىدىغان كۆچمە چارۋىچى مىللەت، چارۋىچىلىق — قازاقلار ھاياتلىقنىڭ ماددىي ئاساسى، قازاقلارنىڭ يېمەك - ئىچمەك ئادىتى كۆپ ھاللاردا ئات، كالا، قوي، تۆگە ۋە چارۋىچىلىق بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. ئات، كالا، قوي گۆشى ۋە سۈتى بىلەن تۇرلۇك يېمەكلىكلەر پىشۇرۇلىدۇ، ئاساسلىقى چاي، گۆش تۇرلىرى، سۈت تۇرلىرى ۋە ئۇن تاماملىرى ئىستېمال قىلىنىدۇ.

قازاقلار ئۇچ ۋاقلىق تاماقتا ئەتكەن چايدىن ئايرىلالمايدۇ، شۇڭا قازاق خەلقى ئىچىدە: «بىر كۈن بىر نەرسە يېمىسەك چىدايمىزكى، ئەتكەن چاي ئىچمىسەك چىدىيالمايمىز» دېگەن گەپ تارقالغان. چارۋىچىلىق رايونلىرىدا گۆش كۆپ ئىستېمال قىلىنىدۇ، ئەتكەن چاي ھەزىم قىلىشنى ياخشىلاپ، ۋېتامىن تولۇقلايدۇ. ئەتكەن چاي تەركىبىدە چاي ھەم سۈت بولغاچقا، بەزىلىرىدە سېرىق ماي ۋە قوي يېغى بولغاچقا، ھەم ئۇسسۇلۇق قاندۇرىدۇ، ھەم قورساق تويغۇزىدۇ. گۆش تۇرىدىكى يېمەكلىكلەردىن ئاساسلىقى قوي گۆشى، كالا گۆشى، ئات گۆشلىرى بولۇپ، بۇلار يېڭى گۆش ھەم سۇرلەنگەن گۆش دەپ ئايرىلىدۇ. گۆش پىشۇرۇش ئۇسۇلى ئادەتتە قورۇپ پىشۇرۇش، سۇغا سېلىپ پىشۇرۇش ۋە ئوتتا قاقلاپ پىشۇرۇشتىن ئىبارەت ئۇچ خىل بولىدۇ. ئۇن تاماقلىرىدىن نان، بوغۇرساق، چەلپەك، سۈيۈقئاش، بەش بارماق (چۆپ بىلەن گۆش، ياغ ئارىلاشتۇرۇلۇپ پىشۇرۇلغان تاۋام) قاتارلىقلار بار. بۇنىڭدىن باشقا، قۇرۇت ئارىلاشتۇرۇلغان سۈيۈقئاش، قوماش (بۇغداي قورمىسى)، بۇغداي ھارىقى، ساڭزا، قۇيماق قاتارلىقلار بار.

تۇرالغۇسى　قازاق خەلقى چارۋىچى مىللەت بولغاچقا، كۆچمىنچە كۆچۈشكە قۇلايلىق بولغان كىگىز ئۆيلەردە ئولتۇرىدۇ. كىگىز ئۆينىڭ ئوستى تەرىپىدىكى كىگىز ئېچۈۋېتىلسە شامال ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ. بۇنداق كىگىز ئۆيلەر 4 كېرەگىلىك، 6 كېرەگىلىك ۋە 8 كېرەگىلىك دەپ بىرقانچە تۈرلۈك بولىدۇ (كېرەگە — بادرىلارنى ئاراش قىلىپ باغلاپ ياسالغان ياغاچ تام)، 4 كېرەگىلىكى بىرقەدەر كۆپ بولىدۇ، يەنە بىرخىل كېرەگسىز يوق، ياغاچ خادىغىلا ئارتىلىدىغان كىگىز ئۆيلەرمۇ بار. قازاق چارۋىچىلار ئادەتتە 11 - ئايدىن كېيىن يىلى 3 — 4 - ئايلارغىچە قىشلاقتا تۇرىدۇ، قىشلاقتىكى ئۆيلەرنىڭ كۆپىنچىسى ياغاچ ياكى كېسەك ۋە تاشتىن قوپۇرۇلۇپ ياسىلىدۇ. مۇقىم ئولتۇراقلاشقان قازاق چارۋىچىلار كېسەك - ياغاچ

قۇرۇلمىلىق ئۆيلەردە ئولتۇرىدۇ، بازدا يەنە بېرزىنت ياكى ئاق رەختتە يامغۇر، شامال ۋە كۈن نۇرىدىن مۇداپىئەلىنىش ئۈيلىرىنى ياسىۋالىدۇ.

6. ھېيت - بايراملىرى

قازاقلار ھەر يىلى روزى ھېيت ۋە قۇربان ھېيتىنى ئۆتكۈزگەندىن سىرت، يەنە قەمەرىيە 1 - ئايدا «نوۋرۇز بايرىمى» ئۆتكۈزىدۇ. ھەر قېتىملىق ھېيت - بايراملاردا چارۋىچىلار بەيگە، چېلىشىش، ئۇلاق ئېيتىشىش، ئوغلاق تارتىش، قىز قۇۋار قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارىدۇ.

نورۇز بايرىمى ھەر يىلى 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى يەنى قەمەرىيە 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، ھەممە ئائىلىلەر تېرىق، بۇغداي، گۈرۈچ، سوت، قۇرۇت، ئۇن، تۇز، گۈش قاتارلىق يېمەكلىكلەر بىلەن «نورۇز ئېشى» تەييارلايدۇ؛ قازاق چارۋىچىلار ئاتقا مىنىپ توپ - توپ بولۇپ ئاۋۇلمۇ ئاۋۇل ئارىلاپ «نورۇز ئېشى» يەپ، «نورۇز ناخشىسى» ئېيتىپ، يېڭى بىر يىلدا چارۋا - مالىلارنىڭ قوتانغا تولۇشىنى، سوت يېمەكلىكلەرنىڭ مول بولۇشىنى تىلىشىدۇ، يەنە بەيگە، چېلىشىش، ئوغلاق تارتىش، قىز قۇۋار قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزىدۇ، بەزى كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى كېچىچە داۋام قىلىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدىكى قازاقلار نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزگەندە، ھەر ساھە زاتلىرى ۋە داڭلىق كىشىلەر بىر يەرگە جەم بولۇپ، كەڭ كۆلەملىك ئەدەبىيات-سەنئەت كېچىلىكى ئۆتكۈزۈپ، نەغمە - ناۋا قىلىپ، كەيپىياتنى تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقىرىدۇ.

7. «ئاسار» ئادىتى

بۇ سۆزنىڭ مەنىسى شۇ كۈنى سويغان قوينى شۇ كۈنىلا يەۋېتىش دېگەنلىكتۇر. بۇ قازاق خەلقىنىڭ ئۆزاق مەزگىللىك ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىدە شەكىللەنگەن بىرخىل ئەگەكتە ئۆزئارا ياردەم بېرىش شەكلىنى ھېسابلىنىدۇ. ھەر يىلى دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش مەزگىلى ياكى چۆپ چېپىش، قورو - قوتان ياساش، ئۆي سېلىش قاتارلىق ئىشلاردا، ئۆي ئىگىسى قولۇم - قوشنا ۋە دوست - بۇرادەرلىرىنى مەلۇم كۈنى كېلىپ ياردەملىشىشكە ئالدىنئالا چاقىرىدۇ. شۇ كۈنى بېتىپ كەلگەندە، «ئاسار» غا كۆپ بولغاندا 100 چە كىشى، ئاز بولغاندا نەچچە 10 كىشى قاتنىشىدۇ. ئۆي ئىگىسى ئۇلارنى قوي سويۇپ كۈتۈۋالىدۇ، كۆپچىلىك بىر - بىرى بىلەن بەسلىشىپ، ئىش مەيدانىدا بىر خىل ئىتتىپاقلىق، دوستلۇق، شاتلىق كەيپىياتىنى پەيدا قىلىپ، ئىشنى ئۆزلىرىمۇ سەزمىگەن ھالدا مۇددەتتىن بۇرۇن پۈتتۈرىدۇ.

8. پەرھىز تۇتىدىغان ئىشلار

ناھىيە تەۋەسىدىكى قازاقلار پەرھىز تۇتىدىغان ئىشلار ناھايىتى كۆپ، مەسىلەن: ئىگىسىنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ چارۋا - مېلىنى ساناشقا، چارۋا مال باغلانغان ئاغامچىنى ئاتلاپ ئۆتۈشكە بولمايدۇ، قوي پادىسىغا يولۇققاندا ئۇنى ئەگىپ ئۆتۈش، قوي پادىسى ئىچىگە ئاتلىق كىرمەسلىك كېرەك، مېھمان باشقىلارنىڭ ئىشىك ئالدىدا ئاتتىن چۈشۈشكە بولمايدۇ، بولۇپمۇ ئاتنى چاپتۇرۇپ ئىشىك ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشۈشكە تېخىمۇ بولمايدۇ، چۈنكى بۇ ئۆلۈم خەۋىرى ياكى باشقا شۇم خەۋەرلەرنى يەتكۈزۈشتىن دېرەك بېرىدۇ؛ چوشقا، ئىت، ئېشەك گۈشىنى ۋە ئۆلۈپ قالغان چارۋا گۈشىنى يېيىشكە بولمايدۇ؛ يىرتقۇچ ھايۋانلار ۋە يىرتقۇچ قۇشلارنىڭ گۈشىنى يېيىشكە، ھايۋان قېنىنى ئىچىشكە بولمايدۇ؛ يېمەكلىكلەرنى كەلمە - كەلمەس تاشلاشقا بولمايدۇ؛ نامازغا ئوقۇۋاتقان ئادەمنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈشكە بولمايدۇ، جەينامازنى دەسسەشكە ئەسلى بولمايدۇ.

9. قائىدە - يوسۇنلىرى

قازاقلار قىزغىن، مېھماندوست كېلىدۇ، ئۆي ئىگىسى ئۆيگە كەلگەنلەر بىلەن مەيلى تونۇشسۇن،

تونۇشمىسۇن، چوقۇم قىزغىن مۇئامىلە قىلىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا قولۇم - قوشنىلىرى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى مازاق قىلىدۇ. ئەزىز مېھمانلار كەلسە قوي سويۇلىدۇ، ساھىپخانا ئالدى بىلەن قوينى مېھماننىڭ ئالدىغا يېتىلەپ ئەكىلىپ، ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ مېھمانغا قاراپ فاتىھە بېرىشىنى سورايدۇ، مېھمان ياخشى تىلەكلەرنى تىلىگەندىن كېيىن قوي بوغۇزلىنىدۇ. گۆش پىشۇرۇلغاندىن كېيىن، قوينىڭ بېشى چوڭ لىگەنگە سېلىنىپ، مېھماننىڭ ئالدىغا قويۇلىدۇ، مېھمان ئالدى بىلەن باشتىن بىر پارچە گۆشنى شىلىپ، داستىخاندىكى ياشتا چوڭ كىشىگە ئۈزىتىدۇ، قوينىڭ بىر قۇلىقىنى شىلىپ ياشتا كىچىك كىشىگە (بالىغا سۇنىدۇ)، ئاندىن ئۈزى بىر كېسىم گۆشنى يەپ، قوي بېشىنى ساھىپخانىغا قايتۇرۇپ بېرىپ رەھمىتىنى بىلدۈرىدۇ. ئاندىن كۆپچىلىك لىگەندىكى گۆشنى يېيىشكە باشلايدۇ.

مېھمان بىلەن ساھىپخانا كۆرۈشكەندە ئالدى بىلەن ھال - ئەھۋال سورىشىدۇ («بالا - چاقىڭىز ۋە مال-ۋارانلىرىڭىز ئامانمۇ؟» دەپ)، ئادەتتە ئۇچراشقاندىمۇ ئامان - ئېسەنلىك سورىشىدۇ. ياشانغانلارنى ھۆرمەتلەش — قازاق خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى گۈزەل ئەخلاقى، ياشانغانلارنى ئەر، ئايال، باي، نامراتلارنىڭ ھەممىسى ھۆرمەتلەيدۇ.

10. چىنە - قاچىلىرى

قازاق چارۋىچىلار كۆپىنچە ياغاچ چىنە - قاچىلارنى ئىشلىتىدۇ. مەسىلەن: ياغاچ ئىگەر، ياغاچ بۆشۈك، ياغاچ كۈرەك، ياغاچ ئارا، ياغاچ تەڭنە، ياغاچ چىنە، ياغاچ قوشۇق، ياغاچ چىلەك قاتارلىقلار. ياغاچتىن ياسالغان چىنە - قاچىلار يېنىك ھەم چىداملىق بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ماتېرىيالى شۇ جايدىن تېپىلغاچقا، چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشىغا ماس كېلىدۇ. قازاق چارۋىچىلار بۇ ياغاچ چىنە - قاچىلارنى «ساپ تاياق» دەپ ئاتايدۇ. بەزى ياغاچ قاچا - قۇچىلار ناھايىتى نەپىس بولۇپ، رەڭلىك ئويما - نەقىشلەر چېكىلىدۇ، بۇلارغا يېمەك - ئىچمەكلەر ئۈسۈلىسا، بۇزۇلۇپ قالمايدۇ. قازاق چارۋىچىلار يازدا قېمىز ئىچكەندە قېمىز ئۈسۈلىدىغان تەڭنە، قېمىز ئىلەشتۇرىدىغان ياغاچ كالتەك، قېمىز ئىچىشكە ياغاچ چىنە ئىشلىتىدۇ، چاي قاينىتىشقا ساماۋار ئىشلىتىدۇ.

§ 4. خۇيزۇلار

1. كۆچۈپ ئولتۇراقلىشىش ئەھۋالى

خۇيزۇلار يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە «سېمۇلار» دەپ، مىلاد سۇلالىسى دەۋرىدە «خۇيخۇيلار» دەپ ئاتالغان. چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرىدىكى ھۆكۈمەت ھۆججەتلىرىدە ئادەتتە «خەنخۇيلار» دەپ ئاتالغان.

7 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئەرەبلەر، پارسلار كەينىدىن جۇڭگوغا سودا - سېتىق ئىشلىرى بىلەن كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالدى ھەمدە شۇ جايدىكى خەنزۇلار بىلەن توي قىلىپ ئەۋلاد قالدۇردى. بۇ كىشىلەر «خۇيخۇيلار» دەپ ئاتالدى. چىڭگىزخان غەربكە يۈرۈش قىلغاندىن كېيىن، ئوتتۇرا ئاسىيالىقلار ۋە غەربىي ئاسىيالىقلار تۈركۈم - تۈركۈملەپ شەرققە كېلىپ، خەنزۇ، موڭغۇل، ئۇيغۇر قاتارلىق مىللەتلەرگە ئارىلىشىپ، تەدرىجىي تەرەققىي قىلىش ئارقىلىق خۇيخۇي مىللىتىنى شەكىللەندۈردى. يۇەن سۇلالىسى دەۋرى خۇيزۇ مىللىتىنىڭ شەكىللىنىش دەۋرى بولدى، بۇ چاغدا ئۇلارنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنى خەنزۇلاردىن يۇقىرى بولۇپ، نۇرغۇنلىغان يۇقىرى قاتلام خۇيزۇ زاتلىرى يۇەن سۇلالىسىنىڭ ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىپ، يۇەن سۇلالىسىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارى بولدى. ناھىيە تەۋەسىدىكى خۇيزۇلارنىڭ ئاز قىسمى چېيەنلۇك دەۋرىدە شەنشى، گەنسۇ، نىڭشىيالاردىن كۆچۈپ كەلگەندىن

باشقا، كۆپ قىسمى چاق سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە يەي يەنخۇ قوزغىلىڭىغا قاتناشقان ئەسكەرلەر بىلەن بىللە كەلگەن گەنسۇ، چىڭخەي، ئىڭشيالىق خۇيزۇلار. چاق سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى ۋە مىنگو دەۋرىدە خۇيزۇلار ناھىيە تەۋەسىگە كۆچۈپ كەلدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەدە، ناھىيە تەۋەسىدىكى خۇيزۇلار 4522 ئىدى، 1982 - يىلدىكى 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە 38 مىڭ 739 ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى، 1990 - يىلى 48 مىڭ 828 گە يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 14.4% نى ئىگىلىدى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك بىلەن، قوشۇمچە سودا، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

2. تىلى

خۇيزۇلار يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە ئاساسلىقى ئەرەب تىلى، پارس تىلى ۋە خەنزۇ تىلىدا سۆزلىشەتتى. كېيىنكى تەرەققىياتلار داۋامىدا، ئۇلار خەنزۇ خەلقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشتا ئۇزاق مۇددەت بىللە بولۇش نەتىجىسىدە خەنزۇ تىلىنى تەدرىجىي ئىگىلىدى ۋە بۇ تىلنى ئۆزىنىڭ ئورتاق تىلىغا ئايلاندۇردى. ئۇلار ئاساسلىقى خەنزۇ تىلى ۋە خەنزۇ يېزىقىنى قوللىنىدۇ. تەلەپپۇز جەھەتتە خەنزۇ تىلىنىڭ شەرقىي شىمال شۇۋىسى سىستېمىسىغا تەۋە، ئۇلارنىڭ تىلىدا بىرمۇنچە قەدىمى خەنزۇ تىلى، شىمال شۇۋىسىدىكى ئېغىز تىلى سۆزلىرى ۋە باشقا تىللاردىن كىرگەن سۆزلەر ساقلىنىپ قالغان. خۇيزۇ تىلىدا يەنە ئەرەبچە ۋە پارسچە سۆزلەر ساقلىنىپ كەلمەكتە. مەسىلەن: ئۇلار ئۆزئارا كۆرۈشكەندە «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەيدۇ، دوستىنى «دوست»، دۈشمەننى «دۈشمەن» دەپ ئاتايدۇ، يەنە ئاللا، خۇدا دېگەن سۆزلەر ئادەتتىكى ئېغىز تىلى ھېسابلىنىدۇ. خۇيزۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۇيغۇر تىلى بىلىدۇ.

3. توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم ئادەتلىرى

توي - تۆكۈن ئادىتى خۇيزۇلارنىڭ توي - تۆكۈن ئادىتى — يىگىت تەرەپ قىز تەرەپكە ئەلچى ئەۋەتىپ تۆت خىل رەڭدىكى قەغەزگە قەنت - گېزەك، چاي، يېمىش، پېچىنە - پىرەنىكلەرنى ئوراپ، قىز تەرەپكە «ئېغىز ئېچىش سوۋغىسى» تەقدىم قىلىدۇ. ئەگەر قىز تەرەپ «ئېغىز ئېچىش سوۋغىسى» نى قوبۇل قىلسا، بۇ تويىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى، «ئېغىز ئېچىش سوۋغىسى» نى قايتۇرۇۋەتسە، قوشۇلمايدىغانلىقى ياكى ۋاقتىنچە قوشۇلمايدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. قىز تەرەپنىڭ قانچىلىك بۇاستە تۇغقىنى بولسا، شۇنچىسىغا سوۋغا تەقدىم قىلىنىدۇ، يىگىت تەرەپنىڭ «تۆت رەڭلىك سوۋغىسى» نى قوبۇل قىلغانلىكى ئۈرۈق - تۇغقانلىرىنىڭ ھەممىسى قىز تالالىق قىلىنغاندا بىر ئۇلۇش قىز مېلى سوۋغا قىلىدۇ. يىگىت تەرەپ قىز تەرەپكە بىرنەچچە قۇر كىيىملىك رەخت، قول سائىتى، ئاياغ كىيىم، گىرىم بۇيۇملىرى ھەمدە ھالقا، ئۈزۈك، بىلەزۈك قاتارلىق زىبۇ زىننەتلەرنى تەقدىم قىلىدۇ. ئىككى تەرەپ مەسلىھەتلىشىپ توي كۈنىنى بېكىتىدۇ. چاي ئىچۈرىدىغان كۈنى قىز تەرەپ كەلگۈسى كۈيئوغلىغا باش كىيىم، ئاياغ كىيىم، پايپاق قاتارلىق سوۋغىلارنى بېرىدۇ. تويدا يىگىت ئۆيلەنگەن بىر يىگىتنى، قىز ياتلىق بولمىغان بىر قىزنى قولداش قىلىدۇ. نىكاھ تىزىملاش رەسمىيەتلىرى ئۆتىلىپ بولۇپ، ئىمام نىكاھ ئوقۇغاندىن كېيىن، ئۇلار ئەر - خوتۇن بولىدۇ. قىز كۆچۈرۈپ كېلىنگەندىن كېيىن يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۇيۇن كۆرسىتىدىغان ئادەت بار. يىگىتنىڭ دادىسىغا بەزى قىزىقچى دوستلىرى جۈۋىنى تەتۈر كىيگۈزۈپ، ئىشەككە تەتۈر مىنگۈزىدۇ؛ يىگىتنىڭ ئانىسىنىڭ يۈزىگە قىزىلمۇچ سۈركەپ، قىزىقچىلىق قىلىپ كەيپىياتنى يۇقىرى كۆتىرىدۇ. توي بولۇپ 3 كۈنگىچە «ھوجرا قىزىقچىلىقى» بولىدۇ، بۇنىڭغا ئاتا - ئانىسى ۋە بۇاستە ئۇرۇق - تۇغقانلار ئېچىدىكى چوڭلاردىن يۇقىرى كىشىلەر قاتنىشىدۇ. توي بولۇپ 3 كۈندىن كېيىن يېڭى ئەر - خوتۇن ۋە يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسى سوۋغا-سالاملارنى ئېلىپ قىزنىڭ ئائىلىسىگە مېھماندارچىلىققا بېرىپ، قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىغا بولغان رەھمىتىنى

ئىپادىلەيدۇ.

ئۇلۇم - يېتىم ئىشلىرى ناھىيە تەۋەسىدىكى خوجىز ۋىلارنىڭ ئۇلۇم - يېتىم ئادەتلىرى ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. چوڭلار قازا قىلسا، ئوغلى ياكى كۈيئوغلى ۋە ئۇرۇق - تۇققان، دوست- بۇرادەرلىرى ئۇلۇم خەۋىرىنى يەتكۈزىدۇ؛ ياشلار قازا قىلسا، يات كىشىلەر ئۇرۇق - تۇققان، دوست- بۇرادەرلىرىگە خەۋەر قىلمىشقا ئەۋەتىلمىدۇ. مېيىت يۇيۇلۇپ كېپەنلىنىدۇ، ئەر بولسا 3 قات، ئايال بولسا 5 قات كېپەنلىنىدۇ، مېيىت مەسچىتكە ئېلىپ بېرىلىپ، ئىمام تەرىپىدىن نامىزى چۈشۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، قەبرىستانلىققا ئېلىپ بېرىلىپ يەرلىككە قويۇلىدۇ. گۆر چاسا شەكىلدە چوڭقۇرلۇقى تەخمىنەن 2 مېتىر كولىنىدۇ. گۆرنىڭ غەربىي تېمىغا يۇقىرى تەرىپى يۆمىلاق، تۆۋەن تەرىپى توز بولغان، ئېگىزلىكى بىر مېتىر كېلىدىغان ئادەم پاتقۇدەك تۆشۈك ئويۇلىدۇ. مېيىت تۆشۈك ئىچىگە ئوڭدا ياتقۇزۇلۇپ، بېشى شىمالغا، پۇتى جەنۇبقا، يۈزى غەربكە قارىتىلىپ قويۇلىدۇ، ئاندىن كېيىن تۆشۈك كېسەك بىلەن ئېتىلىدۇ. خوتۇنى قازا قىلسا ئېرى، ئېرى قازا قىلسا خوتۇنى مېيىتنى ئۇزۇتۇپ چىقمايدۇ، ئايالالار قەبرىستانلىققا بارمايدۇ، ھامىلدار ئايالالار ھازا ئىشلىرىدىن ئۆزىنى چەتكە ئالىدۇ. ئادەم قازا قىلىپ 7 كۈن، 40 كۈن ۋە بىر يىل بولغاندا، ئۇنىڭ پەرزەنتلىرى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى قازا قىلغۇچىغا ئاتاپ نەزىر ئۆتكۈزىدۇ.

4. تۇرمۇش ئۇسۇلى - ئادەتلىرى

كىيىم - كېچەك كونا جەمئىيەتتە، دىنىي قائىدە بويىچە ئايالالار سىرتقا چىقسا يۈزىگە چۈمبەل ئارتىۋالاتتى. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ ئادەت بىكار قىلىندى. 50 -، 60 - يىللاردا خوجىز خەلقى كۆپىنچە مىللىيچە كىيىم - كېچەكلەرنى كىيەتتى. مەسىلەن: ياشانغان ۋە ئوتتۇراياش ئايالالار تىزىدىن ئېشىپ تۇرىدىغان قارا كىيىم كىيىپ، پۇتىغا پۇشقاق بېغى باغلايتتى، ياشانغان ئەرلەرمۇ ئۇزۇن قارا كىيىم ۋە خەي كىيەتتى. 70 -، 80 - يىللارغا كەلگەندە، ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، باشقا قېرىنداش مىللەتلەر بىلەن مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق، كىيىم - كېچەك پاسونى كۈنسېرى خىلمۇ خىللىشىپ، ئاساسىي جەھەتتىن خەنزۇلار بىلەن ئوخشاش كىيىنىدىغان بولدى. يېزا - كەنتلەردىكى خوجىز ئەر - ئاياللار ئاق دوپپا كىيىشنى، ئايالالار ئالتۇن - كۈمۈش زىبۇ زىننەتلىرىنى ئېسىشنى ياخشى كۆرىدۇ.

يېمەك - ئىچمەك ناھىيە تەۋەسىدىكى خوجىز ۋىلار يېمەك - ئىچمەك جەھەتتە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان باشقا مىللەتلەرگە ئوخشاشلا چوشقا گۆشى يېمەسلىكىدىن سىرت، يەنە ئۇلۇپ قالغان چارۋىلارنىڭ گۆشى ۋە مۇسۇلمان بولمىغانلار سويغان چارۋىلارنىڭ گۆشىنى، ئات، ئېشەك، ئىت گۆشىنى، يىرتقۇچ ھايۋان ۋە يىرتقۇچ قۇشلارنىڭ گۆشىنى، ھايۋانات قېنىنى ئىستېمال قىلمايدۇ. ھورنان، گاڭپەن، چۆچۈرە، پولو ۋە ھەرخىل كۆكتاتلار ئۇلارنىڭ كۈندىلىك تاماملىرى ھېسابلىنىدۇ. فىنتاك، لەڭپۇك، راڭپىزا، ياغلانغان چۆپ خوجىز ۋىلارنىڭ ئائىلىۋى تاماملىرى بولۇپ، ئۇيغۇر مېھمان كەلگەندە، بۇ تاماملار مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويۇلىدۇ. خوجىز ۋىلار تاماق ئېتىشكە ئۇستا، ئۇلارنىڭ نۇرغۇن ئۆزگىچە تاماقلىرى تاماملار قاتارىدا ئالاھىدە ئورۇنغا ئىگە.

تۇرالغۇسى ناھىيە تەۋەسىدىكى خوجىز ۋىلارنىڭ ئۆي سېلىش ئۇسلۇبى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆي سېلىش ئۇسلۇبىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بولۇپ، كۆپىنچە تۇز سىزىق شەكىلدە بىرقانچە ئېغىز ئۆي ياندىشتۇرۇلۇپ سېلىنىدۇ. بۇنىڭدىن سىرت، كۇادرات شەكىلدىكى ئۆيلەرمۇ بار. بۇ خىل شەكىلدىكى ئۆيلەرنىڭ ئىچىگە يەنە ئۆي ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ، ئوتتۇرىسىغا ئوچاق ۋە سول ئىككى تەرەپتىكى ئۆينى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان كارىدور قالدۇرۇلىدۇ. كارىدورنىڭ بىر تەرىپىگە چوڭ ئىشىك قويۇلىدۇ، ئەگەر ئۆي ئىككى ئېغىز بولسا، دالان، ساراي قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، سارايىنىڭ ئىشىكى دالانغا قارىتىلىپ ئېچىلىدۇ، ئۆي تېمى كۆپىنچە سوقما تام بولۇپ، يازدا سالقىن، قىشتا ئىسسىق بولۇش ئۈچۈن ئۆي ئىچىگە توپا سۇپا قويۇرۇلىدۇ. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئۆيلەرنىڭ تېمى توسما تامدىن كېيىنكى

تام، خىش تاملارغا ئۆزگەردى. ئۆگزە ئۈستى توز ياكى ئىككى تەرەپكە سېرلاشقۇ قىلىنىپ ياسىلىدىغان، ئۆي ئىچى ئازادە، يورۇق قىلىنىپ ياسىلىدىغان بولدى؛ كېسەك سۈپىلار تەرەققىي قىلىپ تاختاي سۈپىغا، يېگىچە ياسوندىكى كارىۋاتلارغا ئۆزگەردى. بىراق، يېزىلاردىكى خۇيزۇلارنىڭ ئۆيىدە كېسەك سۈپىمۇ، يېگى ياسوندىكى كارىۋاتلارمۇ بار. ھازىر نۇرغۇن ئائىلىلەر رادىئو، ئونئالغۇ، كىيىم تىكىش ماشىنىسى، تېلېۋىزور ۋە يېگىچە ئۆي جاھازلىرىنى سېتىۋالدى. ھويلا - ئارامليرى كۆپىنچە تۆت چاسا ياكى تىك تۆت بۇلۇڭ شەكلىدە بولىدۇ. قورۇق تاملار كۆپىنچە سوقما تاملار بولۇپ، ھويلا - ئارامليرغا ھەرخىل گۈل - گىياھ، مېۋىلىك دەرەخلەر تىكىلىدۇ، ئۆي ئىچى ۋە سىرتى پاكىزە، رەتلىك تۈزىلىدۇ.

5. ھېيت - بايراملىرى

خۇيزۇلار روزا ھېيت ۋە قۇربان ھېيت ئۆتكۈزىدۇ. دائىم مەسچىتكە بېرىپ نامازغا قوقۇيدىغان مۇسۇلمانلار، يەنە ھەجىرىيە كالېندارى بويىچە 3 - ئايىنىڭ 12 - كۈنى مەۋلۇت ئۆتكۈزىدۇ. بۇ كۈن — مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ تۇغۇلغان ھەم ۋاپات بولغان كۈنى. مەۋلۇت مەسچىتلەردە ئۆتكۈزۈلىدۇ، مۇسۇلمانلار بىر يەرگە جەم بولۇپ، قۇرئان ئوقۇپ پەيغەمبەرنى مەدھىيىلەپ، جەم بولۇش تامىقى يەيدۇ. بۇ، «مەۋلىد نەبىي» دەپ ئاتىلىدۇ.

روزا ھېيت خۇيزۇلارنىڭ ئەڭ چوڭ ھېيتى بولۇپ، ئۇلار بۇنى «داڭبردى» دەپ ئاتايدۇ. ھېيتتىن ئاۋۋال بىر ئاي روزا تۇتۇلىدۇ، بۇ ئاي «رامىزان ئېيى» دېيىلىدۇ. خۇيزۇلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان باشقا مىللەتلەرگە قارىغاندا روزا تۇتۇش قاتارلىق دىنىي پائالىيەتلەرگە تېخىمۇ بەكرەك ئەھمىيەت بېرىدۇ. رامىزان ئېيى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن روزا ھېيت ئۆتكۈزۈلىدۇ. بۇ كۈنى قۇرامسىغا يەتكەن ئەرلەرنىڭ ھەممىسى مەسچىتكە بېرىپ ھېيت نامىزى ئوقۇيدۇ. ھېيتتىن ئاۋۋال ھەممە ئائىلىلەر تازىلىق قىلىپ، يېگى كىيىملەرنى تەييارلايدۇ. ئاياللار ھېيتلىق ھەرخىل مايلىق پىشۇرۇقلار ۋە پېچىنە - پىرەنىكلەرنى تەييارلايدۇ. كىشىلەر ئۆيىمۇ ئۆي ھېيتلىشىپ، بىر - بىرىنىڭ ھېيتىنى مۇبارەكلەيدۇ. خۇيزۇلار قۇربان ھېيتىنى «شياۋڭېردى» دەپ ئاتايدۇ، بۇ «كىچىك ھېيت» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ھېيت مەزگىلىدە ھەممە ئائىلىلەر مال سويۇپ قۇربانلىق قىلىدۇ، قۇرامسىغا يەتكەن ئەرلەرنىڭ ھەممىسى مەسچىتكە بېرىپ ھېيت نامىزى ئوقۇيدۇ، يەنە قەبرىستانلىققا چىقىپ دۇئا - تىلاۋەت قىلىدۇ. قۇربان ھېيتىنا روزا ھېيتىغا ئوخشاشلا، ھېيتتىن ئاۋۋال ھەممە ئائىلىلەر ھويلا - ئارام، ئۆي ئىچىنى پاكىز تازىلايدۇ، چوڭلار ۋە بالىلار چاچلىرىنى ياستىدۇ، مۇنچىغا چۈشىدۇ، ھېيت كۈنى ھەممە ئادەم يېگى كىيىملەرنى كىيىشىدۇ، مېھمان كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ھەممە ئائىلىلەردە ھەرخىل يېمەكلىكلەر تەييارلىنىدۇ.

6. خەتنە مۇراسىمى

ئوغۇل بالىلار 7 ياشقا كىرگەندە، خۇيزۇلار ئىمام - ئاخۇنلارنى ئۆيگە چاقىرىپ خەتنە مۇراسىمى ئۆتكۈزىدۇ. ئىمام ئايەت ئوقۇپ، بەخت تىلەپ، بالىنىڭ خەتنىسىنى قىلىدۇ، ئاندىن كېيىن يەنە ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرى چاقىرىلىپ، بالىنىڭ خەتنىسى قىلىنغانلىقى تەبرىكلىنىدۇ.

7. پەرزەنتلىك بولۇش ۋە ئىسىم قويۇش ئادىتى

خۇيزۇلار بالا تۇغۇلۇشتىن بۇرۇن، بالىغا كىيىم - كېچەك تەييارلىمايدۇ، بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن، بالا «ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسۇن» دەپ، ياشانغان كىشىلەرنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىنى سۆكۈپ بوۋاقنا كىيىم تىكىدۇ، تۇنجى پەرزەنتى تۇغۇلۇپ بىر ئاي توشقاندا، مېھمان چاقىرىلىپ، بۆشۈك توي ئۆتكۈزىلىدۇ. بوۋاق تۇغۇلۇپ 7 - كۈنى ئۆيگە ئىمام چاقىرىلىدۇ. چوڭلار بوۋاقنى ياخشى زاكىلاپ ئىشىك ئالدىغا

ئېلىپ چىقىپ، بوۋاقنىڭ قۇلىقىغا بىرنى «سۇ» دەپ دىنىي ئىسىم قويىدۇ. ئوقۇش پىشىغا توشقاندا، مەكتەپ ئىسمى قويۇلىدۇ. ئىسىم قويۇش ئۇسۇلى ئوخشاشمايدۇ، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ئىسمىنىڭ بىرىنچى بوغۇمىنى قوللىنىدىغانلارمۇ، خالىغان بىر خەتنى تاللاپ قوللىنىدىغانلارمۇ بار. ئىسلام دىنىنىڭ ئىجادچىسى مۇھەممەدنىڭ ئىسمى خەنزۇچىدا كۆپىنچە «ماخامادې»، «ماخامۇ» دەپ تەلەپپۇز قىلىنغانلىقتىن، بىر خىل چوقۇنۇش پىسخىكىسى ۋە ئالاھىدە شارائىت سەۋەبىدىن، خۇيزۇلاردا «ما» فامىلىلىكلەر بىرقەدەر كۆپ بولىدۇ.

8. پەرھىز تۇتىدىغان باشقا ئىشلار

خۇيزۇلارمۇ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان باشقا مىللەتلەرگە ئوخشاشلا، باشقىلار ئالدىدا بەدىنىنى ئوچۇق قويۇشنى مەنئى قىلىدۇ. خۇيزۇلار قەبرىستانلىقنى ناھايىتى قوغدايدۇ، چارۋا - ماللارنىڭ قەبرىلەرنى دەسسەپ يۈرۈشىگە، قەبرىستانلىقتىن توپا ئېلىشقا يول قويمايدۇ.

§ 5 . دۇكىشاڭلار

1. كۆچۈپ ئولتۇراقلىشىش ئەھۋالى

دۇكىشاڭلار 13 - ئەسىردە گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ لىنشيا دۇكىشاڭ رايونىغا كىرگەن موڭغۇللارنىڭ مۇشۇ ئەتراپتىكى خۇيزۇ، خەنزۇلار بىلەن ئۇزاق ۋاقىت بىرگە تۇرۇشى بىلەن تەرەققي قىلىپ شەكىللەنگەن، ئۇلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، كۆپ ساندىكىسى خەنزۇچە سۆزلىيەلەيدۇ، ئاز قىسىم دۇكىشاڭلار چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭغا كەلدى، كۆپ ساندىكىسى 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدىن 60 - يىللىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا كەلدى. 1982 - يىلدىكى 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ناھىيە تەۋەسىدىكى دۇكىشاڭلار نوپۇسىنىڭ 15 مىڭ 121 ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچۇن يېزىسىدىكىسى 4087، ئۇنيار يېزىسىدىكىسى 1819، دۆڭئازار بازىرىدىكىسى 1609، سامىيۈزى يېزىسىدىكىسى 1536. 1990 - يىلغا كەلگەندە، دۇكىشاڭلار 20 مىڭ 844 كە يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %6.1 نى ئىگىلىدى. ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ، قوشۇمچە چارۋىچىلىق ۋە دورا ماتېرىياللىرى كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

2. تىلى

دۇكىشاڭلارنىڭ تىلى بار، يېزىقى يوق، تىلى ئالتاي تىلى سىستېمىسىنىڭ موڭغۇل تىلى تۈركۈمىگە تەۋە، دۇكىشاڭ تىلىدا تاق سوزۇق تاۋۇش ئازراق، قوشما سوزۇق تاۋۇشلار كۆپرەك بولۇپ، ئۇزۇن - قىسقا سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ زىتلىقى يوق، سۆزلەرنىڭ بىرىنچى بوغۇمىدىكى «i»، «u» سوزۇق تاۋۇش چىقارغان پارتلىغۇچى تاۋۇشلار، پارتلىغۇچى سىيرىلاڭغۇ تاۋۇشلار ياكى يېنىك سۈركىلىشتىن كېيىن چىققان تاۋۇشلار ئادەتتە يېنىك تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. موڭغۇل تىلى تۈركۈمىدىكى تىللار ئىچىدە دۇكىشاڭ تىلى خەنزۇ تىلىنىڭ تەسىرىگە كۆپرەك ئۇچرىغان. مەنگو دەۋرىدە، نامراتلىق تۈپەيلىدىن ئاز ساندىكى كىشىلەرلا خەنزۇچىنى ئۆگىنەلەيتتى، قىسمەن كىشىلەردىن سىرت قالغانلارنىڭ ھەممىسى خەنزۇچە سۆزلىشەلمەيتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەممە كىشى خەنزۇ تىلىنى ئۆگەندى ۋە خەنزۇچە سۆزلىشەلەيدىغان بولدى، ئۇلار سىرتتا خەنزۇ تىلى ۋە خەنزۇ يېزىقىنى قوللىنىدۇ، ئائىلىدە ۋە ئۆز مىللىتى ئارىسىدا دۇكىشاڭ تىلىنى قوللىنىدۇ. دۇكىشاڭ تىلىدىكى سانلارنىڭ ئالدىنقى 10ى دۇكىشاڭ تىلىدا ئېيتىلىدۇ، 11 دىن باشلاپ خەنزۇ تىلى بىلەن

ئوخشاش بولىدۇ. دۇڭشيالىق تىلىدا بىرنى «نيې»، ئىككىنى «ئەر»، ئۈچنى «گۇرالى»، تۆتنى «جيبرۇلى»، بەشنى «تاۋۇلى»، ئالتىنى «جىغولى»، يەتتىنى «دولۇلى»، سەككىزنى «نىمالى»، توققۇزنى «يېسۇلى»، ئوننى «هارالى» دەيدۇ. ئادەمنى «كۇلى»، بوۋاقنى «ئايە»، ئانىنى «ئانا»، ئاكىنى «گاگا»، ھەدىنى «ئاجيە»، ئىنىنى «جيۇ»، سىڭلىنى «ئوچىنجيۇ» دەپ ئاتايدۇ.

3. توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم ئادەتلىرى

توي - تۆكۈن ئىشلىرى ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس كىتابى «قۇرئان كەرىم» دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، بىر ئەر 3 — 4 خوتۇنلۇق بولسا بولىدۇ. بىراق ئەملىي تۇرمۇش داۋامىدا دۇڭشيالىق مىللەتتىدە بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق بولۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى پۈتۈن ۋە ئەملىي كۆپچى بار بەزى ئادەملەر ئىككى خوتۇنلۇق بولغانىدى. يېگىت - قىزلارنىڭ نىكاھ ئىشىدا ئالدى بىلەن ئەلچى ئەۋەتىلىدۇ. قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى قوشۇلغاندىن كېيىن، يېگىتنىڭ ئاتا - ئانىسى توي مېلى ئاپىرىدۇ، توي مېلىدىكى رەختلەر شۇ چاغدىكى ئەڭ ياخشى رەختلەر بولىدۇ، ئاندىن كېيىن توي ئۆتكۈزۈلىدۇ. پەرزەنتلىرىنىڭ نىكاھ ئىشىنى پۈتۈنلەي ئاتا - ئانىسى قارار قىلىدۇ. قىزلار توي قىلىشتىن ئاۋۋال، ئىككى تال ئۇرۇمە چاچ قويىدۇ، تويدىن كېيىن چېچىنى تۇرۇۋالىدۇ، قىزلارنىڭ توي قىلىش يېشى ئەڭ كىچىك بولغاندا 14 ياش، ئەڭ چوڭ بولغاندا 16 ياش؛ ئوغۇللارنىڭ 15 — 16 ياش بولىدۇ. قىز كۆچۈرگەندە ئىقتىسادىي شارائىتى ياخشىلار كىچىك ماشىنا، ئىقتىسادىي شارائىتى ناچارلار ئات ھارۋىسى ئىشلىتىدۇ. نىكاھلىنىش داۋىرىسى جەھەتتە، دۇڭشيالىقلار ئۆز مىللىتى ئىچىدە نىكاھلىنىش تۈزۈمىگە قاتتىق ئەمەل قىلىدۇ، ئىسلام دىنىدا بولسىغانلار بىلەن توي قىلىشنى قەتئىي چەكلەيدۇ.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، دۇڭشيالىقلارنىڭ نىكاھ ئىشلىرىمۇ فېئودالىق كونا ئادەتلەردىن تەدرىجىي قۇتۇلدى، يۇنىكدىكى ئەڭ روشەن ئۆزگىرىش شۇكى، گەرچە ئەلچى ئەۋەتىلسىمۇ، بىراق يېگىت بىلەن قىزنىڭ ماقۇللۇقى ئېلىنىدىغان، قىسمەن ئەھۋاللاردا يېگىت بىلەن قىز يۈز كۆرۈشكەندىن كېيىن، توي مېلى ئاپىرىلىپ، چاي ئىچكۈزۈلىدىغان، ئاندىن كېيىن توي ئۆتكۈزۈلىدىغان بولدى، نىكاھلىنىش يېشى 18 ياشتىن 20 ياشقىچە بولدى.

ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرى دۇڭشيالىقلار ئىسلام دىنى قائىدىسى بويىچە مېيىتنى يەرلىككە قويىدۇ. ئادەم قازا قىلغاندىن كېيىن مېيىت يۇيۇلۇپ، ئاق رەخت بىلەن كېپەنلىنىدۇ، 11 مېتىر ئاق رەخت بىلەن ئەرلەر 3 قات، ئاياللار 4 قات كېپەنلىنىدۇ، ئاندىن ئىمام ئايەت ئوقۇپ، مېيىت نامىزى چۈشۈرىدۇ، قەبرە ئۆچۈن تۆت چاسا شەكىلدە ئورەك كولىنىدۇ، ئاندىن ئورەكنىڭ ئاستىغا غەرب تەرەپكە قارىتىلىپ بىر تۆشۈك ئويۇلۇپ، مېيىت ئۇنىڭ ئىچىگە بېشى شىمالغا، پۈتى جەنۇبقا قارىتىلىپ قويۇلىدۇ. ئەگەر ئېرى قازا قىلغان بولسا، ئايالىنىڭ ھامىلدارلىق ئەھۋالى 130 كۈن كۆزىتىلىدۇ، باشقا ھېچقانداق چەكلىمىگە ئۇچرىمايدۇ، ئاندىن كېيىن بۇ ئايال باشقا بىرىگە تۇرمۇشلۇق بولسا بولىۋېرىدۇ.

4. تۇرمۇش ئۇرۇپ - ئادەتلىرى

كىيىم - كېچەك دۇڭشيالىقلارنىڭ كىيىنىشى يەرلىك خۇيزۇلار بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشاش بولىدۇ. قىزلار ياتلىق بولۇشتىن ئاۋۋال كۆينەك كىيىپ، بېشىغا يېشىل تاۋاردىن ياغلىق ئارتىۋالىدۇ، تويدىن كېيىن قارا تاۋاردىن ياغلىق ئارتىدۇ (ھازىر گاز ياغلىق چىگىۋالىدۇ)، ئوتتۇرا ياشقا بارغاندا ئاق تاۋار ياغلىق ئارتىدۇ. دۇڭشيالىقلار قارا رەڭلىك كىيىملەرنى كۆپ كىيىدۇ، ئادەتتە چوكانلار قىزىل، يېشىل كۆينەكلەرنى كىيىدۇ، ئەرلەر ئۇزۇن پەشمەت ئۇستىگە پىنجەك كىيىۋالىدۇ، بۇنىڭ رەڭگى كۆك ياكى قارا بولىدۇ، بېشىغا ئاق يۇمىلاق دوپپا كىيىۋالىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بېرى يېزا ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ،

دۆڭشياڭلار ئەر - ئايالىلىرىنىڭ كىيىنىش پاسونىدا گەرچە كۆپ ئۆزگىرىش بولمىغان بولسىمۇ، بىراق ئالىي رەھبەرلىرىدىن تىكىلىدىغان كىيىم كىيىدىغان بولدى. يېڭى پاسوندىكى گۈللۈك يۇلۇق پوپايكىلار، سارجا كىيىملەر ۋە سوكنو پەلتۇلار ئانچە يېڭىلىق تۇيۇلمايدىغان بولدى.

يېمەك - ئىچمىكى ناھىيە تەۋەسىدىكى دۆڭشياڭلارنىڭ يېمەك - ئىچمىكى ئادەتتە ئۇن تائاملىرىنى ئاساس قىلىدۇ، تۇرى ۋە خىلى كۆپىنچە خەنزۇ، خۇيزۇلارنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. بىراق، چوشقا، ئىت گۆشلىرى ۋە ئۆلگەن چارۋىلارنىڭ گۆشىنى ھەم ھايۋانات قېنىنى ئىستېمال قىلىش چەكلىنىدۇ.

تۇرالغۇسى دۆڭشياڭلار ئۇي سالغاندا، ئۇيىنىڭ جەنۇبقا قارىتىپ سېلىنىشىغا ئەھمىيەت بېرىدۇ، ئۇي ئىچىنىڭ شەرق تەرىپىگە بىر ئېغىز ئۇي ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ، ئۇلار بۇ ئۇيىنى «چوڭ ئۇي» دەپ ئاتايدۇ، بۇ ئۇي ئادەتتە مېھمانخانا قىلىنىدۇ. غەرب تەرىپىگە يەنە بىر ئېغىز ئۇي ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ، بۇ ئۇي «كىچىك ئۇي» دېيىلىدۇ، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسى كارىدور بولىدۇ، ئاشخانا تام بۇلۇڭى تەرەپكە ئايرىم بىر ئېغىز قىلىپ سېلىنىدۇ. ھويلىنىڭ تۆت تەرىپىگە ئۇي سالسا بولىۋېرىدۇ.

5. ھېيت - بايراملىرى

دۆڭشياڭلار ئىسلام دىنىنىڭ ئەنئەنىۋى روزا ھېيتى ۋە قۇربان ھېيتىنى ئۆتكۈزىدۇ، قەدىمىيە ۋە باشقا مەزھەپتىكىلەر يەنە مەۋلۇت ۋە «ئاشۇرا» بايرىمى ئۆتكۈزىدۇ.

6. قائىدە - يوسۇنلىرى

مەيلى ئۇرۇق - تۇغقىنى بولسۇن ياكى باشقا مېھمانلار بولسۇن، دۆڭشياڭلارنىڭ ئۆيى ئالدىغا كەلگەندە چوقۇم سىرتتا تۇرۇپ چاقىرىش كېرەك. ئۇي ئىگىسى بىرى كەلگەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، ئايالىلار ئۇي ئىچىگە كىرىپ كېتىدۇ، ئەرلەر سىرتتىكىلەرنىڭ ئالدىغا چىقىدۇ. مېھمان ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن، پەقەت ساھىپخان باشلىغان ئۆيدىلا تۇرۇشى كېرەك. رۇخسەتسىز باشقا ئۆيلەرگە كىرىشكە بولمايدۇ. ساھىپخان چەلپەك ۋە چىنىگە دەملەنگەن چاي بىلەن مېھمانلارنى كۈتۈۋالىدۇ. ئادەتتە مېھمانلارغا توخۇ سويۇلىدۇ، توخۇ گۆشى مېھمانلارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىرىلگەندە، توخۇلارنىڭ قۇيرۇق قىسمى مېھمان ئالدىغا قويۇلۇپ، مېھمان توخۇ گۆشى يېيىشكە تەكلىپ قىلىنىدۇ، بۇ، توخۇ سويۇلغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. ئەزىز مېھمانلارغا قوي سويۇلىدۇ، قوينىڭ بېشى ۋە ئىچكى ئەزالىرى داستخانغا قويۇلمايدۇ، قوي گۆشى قولى، تۆشى، دۈمبىسى، قوۋۇرغىسى، قۇيرۇقى ۋە پۈتى دەپ 6 گە بۆلۈنۈپ، لىگەن بىلەن داستخانغا قويۇلىدۇ، مېھمانلار گۆشنى قولى بىلەن تۆتۈپ يەيدۇ. مېھمانلار ئۈزىغاندا، ئىشك سىرتىغىچە ئۈزۈتۈپ قويۇلىدۇ.

ياش ۋە ئوتتۇرا ياش ئەرلەرنىڭ كۆپىنچىسى بىلىگە پىچاق ئېسىۋالىدۇ. پىچاقلار 5 سۈڭلۈق، 6 سۈڭلۈق، 7 سۈڭلۈق دەپ ئۈچ خىل بولىدۇ. بەزى كىشىلەر كۆزئەينەك تاقىۋېلىشنى ياخشى كۆرىدۇ، ئەر - ئايالىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە ئايالىلار يات ئەرلەر بىلەن ئۇچراشسا بولمايدۇ، ئەگەر ئۇچراشسا، بۇ ئايال «دۇرۇس ئەمەس» دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا ئەگەر ئەر كىشى ئۆيدە بولمىسا، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىدىن باشقا يات ئەرلەر بۇ ئۆيگە بىرسىنى ئىزدەپ كەلسە، دۆڭشياڭ ئايالىرى ئادەتتە: «ئۆيدە ئادەم يوق» دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

7. ئىسىم قويۇش ئادىتى

دۆڭشياڭلارنىڭ بالىلىرىنىڭ ئىسمىنى بوۋىسى، ئاتىسى ۋە ئىمام قويىدۇ، ئىسىم قويۇش ۋاقتى 2 خىل بولىدۇ: بىر خىلى بالا تۇغۇلۇپ 7 كۈندىن كېيىن قويۇلىدۇ. ئىككىنچىسى بالا تۇغۇلۇپ ئانا سۈتىنى ئەمگۈچە بۇرۇن قويۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە فامىلە بولىدۇ، ما فاملىلىكلەر بىرقەدەر كۆپ بولىدۇ، ھەر بىر كىشىنىڭ بىردىن دىنىي ئىسمى بولىدۇ («ئەركىلەتمە» ئىسمى دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، يەنە بىر ئەمەل ئىسمى بولىدۇ («مەكتەپ ئىسمى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، مەسىلەن: خەرسەن دېگەن ھەم دىنىي ئىسمى، ھەم ئەركىلەتمە ئىسمى

بولسا، ئەمەل ئىسمى ما جىنسىۋەن بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەركىلەتمە ئىسىملىرىنىڭ ھەممىسىدە ياخشى مەنىلەر ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن: «خەرسەن» دېگەن ئىسىم «كېلىشكەن» دېگەن مەنىنى، «ئايۇب» دېگەن ئىسىم «ئۆزگىرىش» دېگەن مەنىنى، «ئابدۇللا» دېگەن ئىسىم «ئاللانىڭ بەندىسى» دېگەن مەنىنى، «ئىبراھىم» دېگەن ئىسىم «يېقىنلىق» دېگەن مەنىنى، «مۇھەممەد» دېگەن ئىسىم «مەدھىيە ئوقۇلغۇچى» دېگەن مەنىنى، «سالىھ» دېگەن ئىسىم «سالقىن» دېگەن مەنىنى، «ئىدرىس» دېگەن ئىسىم «خىسلەتلىك» دېگەن مەنىنى، ياقۇپ دېگەن ئىسىم «نەتىجە» دېگەن مەنىنى، «ۋەلى» دېگەن ئىسىم «دوست» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

8. كۆڭۈل ئېچىش ئادەتلىرى

يېڭى جۈپگە قوزۇلۇشتىن ئاۋۋال، دۇڭشياڭلار ئادەتتە تىياتىر كۆرمەيتتى، كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى ئاساسلىق «تىنچلىق ئولتۇرۇش» ۋە «گۈل ئويۇنى» ئويناشتىن ئىبارەت ئىككى خىل ئىدى.

«تىنچلىق ئولتۇرۇشى» ئۇيغۇرلارنىڭ مەشرەپى بىلەن ئوخشاپ كېتىدۇ، ئادەتتە كۈزگى يىغىمدىن كېيىن ئۆتكۈزۈلىدۇ، يېقىن ئۆتىدىغان دوستلاردىن ئاز دېگەندە 7 ـ 8 ى، كۆپ بولغاندا 30 ى (ئادەم سانى چەكلەنمەيدۇ) بىر كىشىنىڭ باشچىلىقىدا شارائىتى ياخشىراق بىرسىنىڭ ئۆيىگە جەم بولۇپ غىزالىنىدۇ. قوي سويۇلۇپ، قوينىڭ ئىچكى ئەزالىرى ۋە گۆشى پىشۇرۇلىدۇ، قوينىڭ پىشۇرۇلغان ئىچكى ئەزالىرى چىنە - قاچىلارغا ئۈسۈلۇپ كۆپچىلىكنىڭ ئالدىغا قويۇلىدۇ، قوي گۆشى ئادەم سانىغا قاراپ تەقسىم قىلىنىدۇ. «تىنچلىق ئولتۇرۇشى» داۋامىدا، بەزىلەر ھېكايە ئېيتىشىدۇ، بەزىلەر پاراڭلىشىپ مۇڭدىشىدۇ، بەزىلەر قىزىققىچىلىق قىلىدۇ، ئومۇمىلاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، مول ھوسۇل تەبرىكلىنىدۇ، ھاۋارايىنىڭ ياخشى بولۇشى، بارلىق ئىشلارنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشى تىلىنىدۇ.

گۈل ئويۇنى بۇ دۇڭشياڭ تىلىدا «دۇئەندورا» دېيىلىدۇ. «دۇئەن» دېگەن سۆز «گۈل» دېگەن مەنىنى، «دولا» دېگەن سۆز «ئېيتىش» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ دۇڭشياڭلار ئارىسىدا تارقالغان بىرخىل مەزمۇنى مول بولغان كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى بولۇپ، بۇنىڭدا مۇھەببەت ناخشىلىرى، ئالغا بېسىشقا رىغبەتلەندۈرىدىغان ناخشىلار، كومپارتىيە، ۋەتەننى مەدھىيىلەيدىغان ناخشىلار ۋە ساتىرىك ناخشىلار بار. بۇ ناخشىلارنىڭ ئاھاڭى جۇشقۇن، ئاددىي ھەم يېقىملىق بولىدۇ. ناخشىنى ياش ئەرلەر سىرتتا تۇرۇپ ئېيتسا، ئايالار ئۆي ئىچىدە بوش ئاۋازدا ئېيتىدۇ.

Ⅱ باب

دىن

§1. ئىسلام دىنى

1. جامائىتى

ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ، تاجىك، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار، دۇڭشياڭ، سالا، باۋئەندىن ئىبارەت 10 مىللەت ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. 14 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا

ئىسلام دىنى ئىلىغا كىرىشكە باشلىدى. ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىق دىنىي ئەقىدىسى: ئاللاغا ئىشىنىش، پەرىشتىلەرگە ئىشىنىش، قۇرئانغا ئىشىنىش، رەسۇللىللاغا ئىشىنىش، ئاخىرەتكە ئىشىنىش، پىشانىسىگە پۈتۈلگەنگە ئىشىنىش، «بەش پەرھىز» (ئىمان ئېيتىش، ناماز ئوقۇش، روزا تۇتۇش، زاكات بېرىش، ھەج قىلىش) نى ئېتىقادنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى قىلىدۇ. ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچىلار تۇغۇلۇش، ئىسىم قويۇش، ئوغۇل بالىنىڭ خەتنىسىنى قىلىشتىن تارتىپ، توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم ۋە دىنىي بايراملارغىچە بولغان ھەرخىل پائالىيەتلەردە دىنىي مۇراسىملارنى ئۆتكۈزۈپ، دىنىي ئۇقۇمنى ھەربىر مۇسۇلمانىنىڭ كاللىسىغا سىڭدۈرىدۇ. ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچىلارنىڭ تېنى ساغلام، ئىقتىسادىي شارائىتى يار بەرسىلا، ھاياتىدا بىر قېتىم مەككىگە بېرىپ، ھەج تاۋاب قىلىپ كېلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ناھىيە بويىچە 1978 — 1990 - يىلغىچە 69 ئادەم ھەجگە بارىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىمام 25، قالغانلىرى ھەر ساھە، ھەر كەسىپلەردىن پېنسىيەگە چىققان كادىر، ئىشچى، دېھقانلار. ھەجگە بېرىپ كەلگەنلەر ھۆرمەت بىلەن «ھاجى» دەپىلىنىدۇ.

2. دىنىي زاتلار

ناھىيە تەۋەسىدىكى ھەربىر مەسچىتتە بىردىن 2 گىچە ئاخۇن ياكى ئىمام، بىر مەزىن، بىر خاتىپ بار، دىنىي خادىم چوڭ مەسچىتلەرگە كۆپ سەپلىنىدۇ. كىچىك مەسچىتلەرگە ئاز سەپلىنىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئاۋۋال ناھىيە بويىچە 98 ئاخۇن، 91 ئىمام، 98 مەزىن، 11 ھاجى بار ئىدى. 1956 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا 208 ئىمام، 224 مەزىن، 17 خاتىپ بار ئىكەن. 1957 - يىلدىكى يۇقىرى قاتلام دىنىي زات 229. 1962 - يىلى يۇقىرى قاتلام دىنىي زات 481 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىمام 175، مەزىن 215، ئاخۇن 21. 1964 - يىلى يۇقىرى قاتلام دىنىي زات 549 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىمام 173، مەزىن 151، ھاجى 28، خاتىپ 29. 1965 - يىلى مەزىندىن يۇقىرى دىنىي زات 352 گە، ئىسلام دىنىدىكى باشقا يۇقىرى قاتلام زات 99 غا يەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىگە كەلگەندە، بارلىق دىنىي پائالىيەتلەر توختىتىلدى. 1979 - يىلى دىنىي پائالىيەتلەر ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1986 - يىلى دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچىلار ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 79% نى ئىگىلىدى. دىنىي زاتلار ئىچىدە ئىمام 276 گە، خاتىپ 55 كە، ئاخۇن 25 كە، باشقىلار 9 غا يەتتى. 1987 - يىلدىكى يۇقىرى قاتلام دىنىي زات 317، 1989 - يىلدىكسى 400، 1990 - يىلدىكسى 450.

1990 - يىلدىن بۇرۇن غۇلجا ناھىيىسىدە ۋەزىپە ئۆتىگەن ئىمامىلار

جەدۋەل: 23 — 1

تۇرى / رايون	ئىسىم - فامىلىسى	مىللىتى	يېشى	يۇرتى	دىنىي ۋەزىپىسى
جېلىلىيۈزى بازىرى	ئابدۇسەلىم	ئۇيغۇر	61	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
دۆڭمازار بازىرى	ئىبراھىم قارى	ئۇيغۇر		غۇلجا ناھىيە	ئىمام
دادامتۇ يېزىسى	ئوسمان قارى	ئۇيغۇر	73	غۇلجا ناھىيە نوغايتۇ	ئىمام
پەنجىم يېزىسى	مۇسا قارى	ئۇيغۇر	54	پەنجىم يېزا	ئىمام

تۆرپانيۇزى يېزىسى	ئەمەت	ئۇيغۇر	63	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
خۇدىياريۇزى يېزىسى	ئىمىرەمزى	ئۇيغۇر	62	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
موللىتوختىيۇزى يېزىسى	ئابلېتىپ ئەيسا	ئۇيغۇر	68	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
سادىقيۇزى يېزىسى	خوژىخوسەي	خۇيزۇ	51	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
چۇلۇقاي يېزىسى	ئابدۇكېرىم	ئۇيغۇر	58	غۇلجا ناھىيە	ئاخۇن
ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى	ئابدۇساناپ	ئۇيغۇر	59	غۇلجا ناھىيە	ئاخۇن
«ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى	ئەكرەم ھاجى	ئۇيغۇر	52	غۇلجا ناھىيە	ئاخۇن
ئونيارىيۇزى يېزىسى	تۇرسۇن زىيا-ۋۇددۇن	ئۇيغۇر	58	غۇلجا ناھىيە	ئاخۇن
مازار يېزىسى	دامولا ئىمام	ئۇيغۇر	68	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
ئۇيغۇر ئۇچئون يېزىسى	ئەسىردىن ئى-مام	ئۇيغۇر	64	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
قاش يېزىسى	نىياز قارى	ئۇيغۇر	56	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
سامسيۇزى يېزىسى	مۇھەممەت قا-رى	ئۇيغۇر	78	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
بايتوقاي يېزىسى	مۇھەممەت ئى-مام	ئۇيغۇر	68	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
يېڭىتام يېزىسى	قاسىم ئىمام	ئۇيغۇر	64	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
دولان دېھقانچىلىق مەيدانى	نۇرقارى	ئۇيغۇر	64	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
ئارائۆستەك يېزىسى	ماخمۇت ئىمام	ئۇيغۇر	55	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
قارايا‌غاچ يېزىسى	ئاۋۇتقان	قازاق	62	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
ئەۋلىيا يېزىسى	مەۋلۇت ئەخ-مەت	قازاق	65	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
بوربوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى	سامۇ	قازاق	64	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى	ئادىلجان ھاجى	قازاق	68	غۇلجا ناھىيە	ئىمام
توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى	جانتىبەك	قازاق	68	غۇلجا ناھىيە	ئىمام

1990 - يىلى يېزا - بازار (مەيدان) لاردىكى دىنىي زاتلارنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى: جېلىلىيۇزى بازىردا 10، دۆڭمازار بازىردا 14، دادامتۇ يېزىسىدا 19، پەنجىم يېزىسىدا 20، تۆرپانيۇزى يېزىسىدا 16، خۇدىياريۇزى يېزىسىدا 21. موللىتوختىيۇزى يېزىسىدا 11، سادىقيۇزى يېزىسىدا 6، چۇلۇقاي يېزىسىدا 16، ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسىدا 47، «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىدا 3، ئونيارىيۇزى يېزىسىدا 26، مازار يېزىسىدا 8، ئۇيغۇر ئۇچئون يېزىسىدا 21، قاش يېزىسىدا 21، سامسيۇزى يېزىسىدا 21، بايتوقاي يېزىسىدا 26، يېڭىتام يېزىسىدا 21، دولان دېھقانچىلىق مەيدانىدا 9، ئارا ئۆستەك يېزىسىدا 28، قارا ياغاچ يېزىسىدا 6، ئەۋلىيا يېزىسىدا 6، بوربوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسىدا بىر، ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىدا 2، توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسىدا بىر. ناھىيە بويىچە مەسچىتلەرگە سەپلەنگەن ئىمام ياكى ئاخۇنلاردىن سىرت، يەنە ناھىيە، يېزا دەرىجىلىك ئىمام ياكى ئاخۇنلار قويۇلغان بولۇپ، ئۇلار ئۆز تەۋەلىكىدىكى دىنىي پائالىيەتلەرگە رىياسەتچىلىك قىلىدۇ.

3. پائالىيەت سورۇنلىرى

ناھىيە بويىچە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى مەسچىت 123، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر مەسچىتى 95، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 304 مو؛ خۇيزۇ مەسچىتى 25، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 48.5 مو؛ سالا مەسچىتى بىر، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 4.5 مو؛ قازاق مەسچىتى 2، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 4 مو. 1950 — 1958-يىلغىچە 10 مەسچىت كۆپەيدى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 22 مو، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر مەسچىتى 9، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 18.5 مو؛ خۇيزۇ مەسچىتى بىر، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 3.5 مو. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە 89 مەسچىت بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1979 - يىلى دىنىي پائالىيەتلەر ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1978 — 1990 - يىلغىچە مەسچىت 270 كە، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 458.2 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر مەسچىتى 106، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 167.3 مو، خۇيزۇ مەسچىتى 93، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 213 مو، قازاق مەسچىتى 8، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 24 مو؛ دۇڭشيانگ مەسچىتى 52، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 53.9 مو. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە چوڭ - كىچىك مەسچىت 367گە يەتتى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزا - بازارلىرىدىكى نۇقتىلىق مەسچىتلەرنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 23 — 2

تۈرى / مەسچىت نامى	ئادرېسى	ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى (مو)	قۇرۇلۇش كۆلىمى (كۋادرات/مېتىر)	ئىمام	سىغىدىغان ئادەم سانى
جىلىلىيۈزى چوڭ مەسچىتى	جىلىلىيۈزى بازىرى بەش كۆۋرۈك كەنتى	4.5	540		700
سادىقىيۈزى چوڭ مەسچىتى	سادىقىيۈزى يېزا يۇقارقى سادىقىيۈزى كەنتى	5.4	800	ماۋ ۋېنشيۇ	800
چۇلۇقاي چوڭ مەسچىتى	چۇلۇقاي يېزا چۇلۇقاي كەنتى	5.5	700	تېيىچجان	600
ئۈچئون چوڭ مەسچىتى	ئۈچئون خۇيزۇ يېزا ئۈچئون كەنتى	4.4	2400 (ئۈچ قەۋەت)		1200
خۇاڭگۇك چوڭ مەسچىتى	ئۈچئون خۇيزۇ يېزا تۆۋەنكى خۇاڭگوك كەنتى	4.4	700	ما جىنشياك	1000
ھېدىلىيۈزى چوڭ مەسچىتى	ئونيار يېزا ھېدىلىيۈزى كەنتى	5.2	600	نىياز	700
سالا چوڭ مەسچىتى	سامسىيۈزى يېزا سامسىيۈزى كەنتى	6	400	چېزى ئاخۇن	700
بورچى چوڭ مەسچىتى	يېڭىستام يېزا بورچى كەنتى	4.5	400	ئاسىم	500
ئالتە ئۆي چوڭ مەسچىتى	ئۇيغۇر ئۈچئون يېزا ئالتە ئۆي كەنتى	6	600	ما ۋېيشىن	800
مازار چوڭ مەسچىتى	مازار يېزا شەيخ مەھەللە كەنتى	10	700	داموللاھاجى	800

4. دىنىي مەكتەپلەر

شۆنتۆك 1 - يىلى (1908 - يىلى)، ئىلىدا مۇداپىئەدە تۇرۇش، پۇقرالارنى كۆچۈرۈپ كېلىپ بوزبەر ئۆزلەشتۈرۈش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مىللەتلەر كۆنسېرى كۆپەيدى، ئىسلام دىنى مۇخلىسلىرى مەسچىتلەرنى سېلىپ، دىنىي مەكتەپلەرنى ئاچتى. دىنىي مەكتەپلەرنى مەسچىتلەر ياشچىلىق قىلىپ ئاچتى، ھۆكۈمەت بۇنى سۈرۈشتۈرمىدى، خىراجەتنى ئاتا - ئانىلار تاپشۇردى، دىنىي مەكتەپلەردە ئاساسلىقى ئەرەب يېزىقى، دىنىي مۇراسىم، «قۇرئان كەرىم»، پارس يېزىقى ۋە تۈرك يېزىقى ئۆگىتىلدى. ئومۇمەن پارس يېزىقى، تۈرك يېزىقىدىكى «قۇرئان كەرىم» ياھالىشىدىن ئۆتكەنلەر ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، مەخسۇس دىنىي ۋەزىپە ئۆتىدى. غۇلجا ناھىيىسىدىكى بەيتۇللا مەدرىسى ۋە شەنشى چوڭ مەسچىتى دىنىي مەكتىپى ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدىن بولۇپ، ئوتتۇرا ئاسىيا دائىرىسىدە نامى بار ئىدى، ئوقۇغۇچىسى ئەڭ كۆپ بولغاندا 100 گە يېتەتتى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) دىكى دىنىي مەكتەپ 2، ئوقۇغۇچىسى 150 بولۇپ، مۇددەرىسەلەرنىڭ ھەممىسى شىنجاڭلىق مۇسۇلمانلار ئىدى. مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى) شىنجاڭ باش ۋالىيسى ياڭ زېڭشىن «شىنجاڭ ماۋارىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ھەققىدە بىرقانچە تەدبىر» نى ئېلان قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە: تۈركىيىلىكلەرنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشى ۋە مەكتەپ ئېچىشى مەنئى قىلىنىدۇ، جايلار شۇ بويىچە ئىجرا قىلىشى كېرەك، دېگەن بىر ماددا بار ئىدى. شۇڭا ئۇيغۇر مەسچىتلىرىدىكى مۇسۇلمانچە (ئەرەبچە) مەكتەپلەردە ئىشلەيدىغان تۈركىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار مەكتەپتىن چېكىنىدۇرۇلدى. مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) شېڭ شىسەي ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن، 6 بۇيۇك سىياسەتنى يولغا قويۇپ، ئاممىنى ھۆكۈمەت ئۈيلىرى، شەخسىي ئۈيلەر ۋە مەسچىتلەرنىڭ بوش ئۈيلىرىدىن پايدىلىنىپ مەكتەپ ئېچىشقا مەپەرۋەر قىلدى. دىنىي مەكتەپلەرنى تەسىس قىلىشنى مەنئى قىلىش، ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەردە دىن دەرسى تەسىس قىلىشقىلا يول قويۇش، بەزى تەسىرى بار دىنىي مەكتەپلەرنى ئۈيۇشما مەكتەپكە ئۆزگەرتىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى. مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) غا كەلگەندە، دىنىي مەكتەپ 14 كە يەتتى، بىراق كۆلىمى ناھايىتى كىچىك ئىدى. 1957 - يىلىغا كەلگەندە دىنىي مەكتەپ 12 گە يەتتى. 1958- يىلى پارتىيىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىدە چاڭ تۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، «ئۇششە - زاكات» (مەجبۇرىي خاراكتېردىكى دىنىي باجلار) قاتارلىق دىنىي فېئوداللىق ئىستىيازلار بىكار قىلىنىپ، دىنىي مەكتەپلەرنى ئېچىش توختىتىلدى.

§ 2. دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئەھۋالى

1. دىنىي سىياسەتنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش ئەھۋالى

دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ دىنغا ئالاقىدار قانۇن - نىزاملىرىدا، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىك سىياسىتىنى قاتتىق ئىجرا قىلىپ، دىننى دۆلەت قانۇنى ۋە سىياسەتلىرى دائىرىسىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا يېتەكلەپ، ئۇنى سوتسىيالىستىك جەمئىيەت بىلەن ماسلاشتۇرۇش كېرەكلىكى بەلگىلەنگەن. غۇلجا ناھىيىسى دىنىي زاتلارنى باشقۇرۇش جەھەتتە، يۇقىرى قاتلام ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زاتلارغا قارىتا تەربىيە بېرىش، ئىتتىپاقلىشىش فاكتورىنى قوللاندى. سىياسىي جەھەتتە ئۇلارغا باراۋەر مۇئامىلە قىلىنىپ، ئۇلار ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى، سىياسىي كېڭەش، مىللەت - دىن ئىشلىرى كومىتېتى، ئىسلام دىنى جەمئىيەتلىرىدە ۋەزىپە ئۆتەشكە، ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى ۋە سىياسىي كېڭەش ئەزاسلىق ۋەزىپىلىرىنى ئۆتەشكە

ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش ۋە ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىنىدى، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ۋەتەننى سۆيۈش، سوتسىيالىزم تۈزۈمىنى ھىمايە قىلىش، ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى قوغداش ئاكتىپلىقى قوزغىتىلدى. تۈرمۇش جەھەتتە، ھۆكۈمەت ئۇلارغا مۇڭلۇق ئېتىبار بەردى، ئىناۋەتلىك دىنىي زاتلار ۋە مىللىي زاتلارغا تۈرمۇش ياردەم پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» داۋامىدا كۆپ ساندىكى مەسچىتلەر چېقىۋېتىلگەن، پېچەتلىۋېتىلگەن ياكى باشقا ئىش ئۈچۈن ئىگىلىۋېلىنغانىدى، بەزى دىنىي زاتلار زەربىگە ئۇچراپ، دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچى ئاممانىڭ دىنىي پائالىيەتلەرنى توختىتىشقا مەجبۇر قىلىنغانىدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پارتىيىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتى ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، قانۇنلۇق دىنىي پائالىيەتلەر ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە قوغدالدى، مەسچىت مەسىلىسى تەدرىجىي ھەل قىلىنىپ، قايتىدىن ئېچىۋېتىلدى. 1986 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك مىللەت، دىن ئىشلىرى ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ مىللەت - دىن ئىشلىرى خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. ناھىيىدىكى 25 يېزا - بازار، مەيدانغا بىردىن بىرلىك سەپ كادىرى سەپلەندى، 151 مەسچىت ياكى پائالىيەت نۇقتىسىدا ئىمام، مەزىن، دىنىي زاتلار بولۇپ 3 تىن 7 گىچە كىشىدىن تەركىب تاپقان دېموكراتىك باشقۇرۇش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، شۇ مەسچىتتىكى دىنغا دائىر ئېچىكى ئىشلار مۇزاكىرە ئارقىلىق ھەل قىلىندى. ناھىيە بويىچە 1990 - يىلدىكى مەسچىت 367، تىزىمغا ئېلىنغان دىنىي زات 450. 20 دىنىي زاتنىڭ 10 يىللىق قالايمىقانچىلىقتا توختىتىۋېتىلگەن تۈرمۇش پۇلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئۇ‌ۇال قىلىنغان، يالغان بىرتەرەپ قىلىنغان ۋە خاتا ئىشلەنگەن 1619 دېلو قايتا تەكشۈرۈلۈپ، توزىتىلىپ ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى.

2. دىنىي زاتلارغا بولغان ئىدىيىۋى - سىياسىي تەربىيە كۈچەيتىلدى

ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 50 - يىللاردىلا دىنىي زاتلارغا بولغان سىياسىي تەربىيە خىزمىتىگە ئەھمىيەت بەردى. 1950 — 1956 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا بىرلىك سەپ خىزمىتىنىڭ ۋەزىپىسى پارتىيىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسىنى كۈچەيتىش، يېڭىچە مىللەتلەر باراۋەرلىكى مۇناسىۋىتىنى تەدرىجىي بەرپا قىلىشتىن ئىبارەت بولدى. 1956 — 1966 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۈزۈن مۇددەتلىك (30 كۈندىن 50 كۈنگىچە)، قىسقا مۇددەتلىك (3 كۈندىن 7 كۈنگىچە) كۇرسىتىن 46 قارار ئېچىلدى، بۇ كۇرسلارغا 2000 ئادەم - قېتىمدىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى. بۇ كۇرسلاردا ئاساسلىقى پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتى، دىنىي سىياسىتى ئۆگىنىلىپ، ئۇلارنىڭ سوتسىيالىستىك دۆلەتكە بولغان تونۇشى، دۆلەت ئەھۋالى ۋە ناھىيە ئەھۋالىغا بولغان چۈشەنچىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى ۋە مىللەت - دىن ئىشلىرى ئىدارىسى دىنىي زاتلارنى ئىمتىھان بېرىشكە تەشكىللەپ، لايىقەتلىك بولغانلارغا گۇۋاھنامە تارقىتىپ بەردى، يەنە دىنىي زاتلارنى قەرەللىك ھالدا ئۆگىنىش كۇرسىغا ئۈيۈشتۈرۈپ، پارتىيىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتى، مەزھەپچىلىك قىلماسلىق، بۆلگۈنچىلىككە بىلەن شۇغۇللانماسلىق، ئىتتىپاق بولۇش، قانۇنغا رىئايە قىلىش، مەمۇرىيەت، ئەدلىيە، ماارىپ ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىق ھەققىدە تەشۋىقات ئېلىپ بارىدى. دىن خىزمىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك پارتكوم دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا دائىر ھەرخىل ھۆججەت ۋە قانۇن - نىزاملاردىن 3000 نۇسخا بېسىپ تارقاتتى، دىنىي زاتلارغا 37 قارار كۇرس ئاچتى، ۋەتەنپەرۋەر زاتلار بىلەن ۋەتەنپەرەرلىك ئەھدىنامىسى تۈزدى. بۇ ئارقىلىق ئۇلار «شىنجاڭغا ئاساسىي خەۋپ مىللىي بۆلگۈنچىلىك ۋە قانۇنسىز دىنىي پائالىيەتلەردىن كېلىدۇ» غانلىقىنى تونۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىنىپ، دىنىي زاتلارنىڭ نورمال دىنىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىش ئېڭى

ۋە قانۇنچىلىق كۆزقارىشى كۆچەيتىلدى. ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى ۋە مىللەت - دىن ئىشلىرى ئىدارىسى ھەر يىلى 25 يېنۋار - بازار (مەيدان) دىكى دىنىي زاتلارنى گۇۋاھنامە ئېلان قىلغان «دىنىي پائالىيەت سورۇنلىرىنى باشقۇرۇش نىزامى» ۋە ئاپتونوم رايون تۈزگەن «دىنىي پائالىيەت سورۇنلىرىنى تىزىملاش چارىسى» بويىچە «بەشتە ياخشى مەسچىت» ۋە «بەشتە ياخشى دىنىي زات» لارنى باھالاش پائالىيىتىگە تەشكىللىدى ھەمدە ئۇلارنى ناھىيە بويىچە تەقدىرلەپ ۋە مۇكاپاتلاپ، دىنىي زاتلارنىڭ ۋەتەننى سۆيۈش، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا قاتنىشىش ئاكتىپلىقىنى تولۇق قوزغىدى.

بىگىرمە تۆتىنچى قىسىم

مەنسۇى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى

[illegible]

يىگىرمە تۆتىنچى قىسىم

مەنسۇى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى

غۇلجا ناھىيىسى ئەزەلدىن كۆپ مىللەت ئاھالىسىپ ئولتۇراقلاشقان جاي، ھەر مىللەت خەلقى ئەمگەكچان، قىزغىن، ئوچۇق - يورۇق، چىقىشقاق بولۇشتەك گۈزەل ئەخلاققا ئىگە. كونا جۇڭگودا، فېئودال ئېكسپىلاتاتسىيە، ئېزىلىش ۋە ئۇرۇش مالىمانچىلىقىنىڭ تەسىرىدە، كەڭ خەلق ئاممىسى مەرسانلىق - مەرگەردانلىقتا تۇرمۇش كەچۈرەتتى، مۇقىم ماكانى يوق ئىدى. قىمار ئويناش ۋە فېئودال خۇراپاتلىق قاتارلىق ناچار ئادەتلەر جەمئىيەتتە كەڭ تارقالغانىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەمەلدارلارنىڭ زورلۇق - زومبۇلۇق قىلىشى جەمئىيەت ئامانلىقىغا ئېغىر زىيان يەتكۈزەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، زومىگەرلەر، پومېشچىكلار ۋە باندىتلار باستۇرۇلدى. ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى كونا تۈزۈملەرنى ئۆزگەرتىپ، جەمئىيەت ئامانلىقىنى چىڭ تۇتۇپ تۇرۇپ، ئىجتىمائىي كەيپىياتنى تەرتىپكە سالدى. ھەر دەرىجىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەتلەر پارتىيىنىڭ تۈرلۈك فاكتورى، سىياسەتلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىزچىل ئەملىيلەشتۈرۈپ، ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسى، پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتى ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك، سوتسىيالىزم توغرىسىدىكى تەشۋىقات، تەربىيىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئاساس قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، ئارمىيە، بىخەتەرلىك ۋە قوشنا ئورۇنلار بىلەن بولغان ئىتتىپاقلىق ۋە ھەمكارلىقنى، ئىككىنچى ھىمايە قىلىش، ئۆزئارا ياردەم بېرىشنى كۈچەيتتى. ئوخشاش بولمىغان مەزگىللەردە «بەشتە ياخشى» تەربىيىسى، «لېي فېڭدىن، قەھرمان نەمۇنىچىلاردىن ئۆلگىلەر ئالغىن» ، «داجەيدىن ئۆگىنىش» ۋە داچىڭنىڭ جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ ئىگىلىك تىكلەش روھىدىن ئۆگىنىش قاتارلىق بىر قاتار يېڭى ئىستىل تىكلەش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇپ، ئىجتىمائىي كەيپىياتنى ئۆزلۈكسىز ياخشىلىدى.

1982 - يىل 9 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ 12 - قۇرۇلتىيىدا تەرىشىپ سوتسىيالىستىك مەنسۇى مەدەنىيەتلىك بەرپا قىلىشتىن ئىبارەت ئىستراتېگىيىلىك تەدبىر ئوتتۇرىغا قويۇلدى، غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى مەدەنىيەتلىك (ماددىي مەدەنىيەتلىك ۋە مەنسۇى مەدەنىيەتلىك) قۇرۇلۇشىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك ۋەزىپىسى ۋە سىستېما قۇرۇلۇشى سۈپىتىدە تۇتۇپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشتىن ئىبارەت مەركەزنى زىچ چۆرىدەش بىلەن بىللە ئىدىيە، مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ۋە كەنت قىياپىتىنى ياخشىلاش قاتارلىق پاراۋانلىق ئىشلىرى قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىپ، ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدا غايىلىك، مەدەنىيەتلىك، ئەخلاقلىق، ئىنتىزامچان بولۇش، «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» (مەدەنىيەتلىك بولۇش، ئەدەپلىك بولۇش، پاكىز بولۇش، تەرتىپلىك بولۇش، ئەخلاقلىق بولۇش؛ قەلبى گۈزەل بولۇش، تىلى گۈزەل بولۇش، ھەرىكىتى گۈزەل بولۇش، مۇھىتى گۈزەل بولۇش؛ پارتىيىنى، ۋەتەننى، سوتسىيالىزمنى قىزغىن سۆيۈش) تەربىيىسىنى ئېلىپ بارىدى. «مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش» ، «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئۈلگىلىك ئورۇن» ، «ئوچتە ئەلا، بىردىن ئۆگىنىش» ، «بەشتە ياخشى ئائىلە»

بەرپا قىلىش مۇسابىقىسى ۋە ئىجتىمائىي ھۆجەيرىلەرنى سەرخىللاشتۇرۇش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇپ، پارتىيە قۇرۇلۇشى، دېموكراتىيە ۋە قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشى، مەدەنىيەت بازىسى قۇرۇلۇشى، شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشىنى يەنمۇ كۈچەيتتى. پەن مەدەنىيەت بىلىملىرىنى يەنمۇ ئومۇملاشتۇرۇپ، مەدەنىيەت، ماارىپ، سەھىيە، تەنتەربىيە ئىشلىرىنى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندۇردى. پارتىيە ئىستىلى، خەلق ئىستىلى ۋە جەمئىيەت ئىستىلىنى يەنمۇ ياخشىلاپ، مۇنتىزىم تەرەققىيات ئىزىغا قەدەم قويۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك مەدەنىيىتى قۇرۇلۇشىنىڭ ئۈزلۈكسىز، ئىتراپلىق تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. 1986 - يىلى ئىلى ۋىلايىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن «ئۆچتە ئەلا، بىردىن ئۆگىنىش» مۇسابىقە پائالىيىتىدە 3 - لىككە، 1988 - يىلى 2 - لىككە ئېرىشتى. 1987 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋىلايىتى بويىچە مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىكى ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى. 1989 - يىلى ئىلى ۋىلايىتى تەرىپىدىن يەنە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، تەرەققىياتىدىكى ئىلغار ناھىيە» دېگەن نام بېرىلدى.

I باب

ئاپپارات

1950 - يىل 8 - ئايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ تەشۋىقات ۋە تەربىيە خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ، ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنى پالاچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1969 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى، قارىمىقىدا سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى قاتارلىق 4 چوڭ گۇرۇپپا تەسىس قىلىنىدى، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى قارىمىقىدا تەشۋىقات گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ تەشۋىقات بۆلۈمى فۇنكسىيىسىنى يۈرگۈزدى. 1973 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومدا «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» ھەيئىتى قۇرۇلدى، ئىشخانا تەشۋىقات بۆلۈمىدە تەسىس قىلىنىدى ۋە قىسقارتىلىپ «بەش تۆت ئۇچ» ئىشخانىسى دەپ ئاتالدى، ئىشخانا قارىمىقىدا «پاسكىنىچىلىق، قالايمىقانچىلىق، ناچارلىقنى توگىتىش» گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى، ئىشخانىغا مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىر سەپلەندى. يېزا - بازار (مەيدان) لارنىڭ ھەممىسىدە بىردىن رەھبەر ياكى بىر كادىر بۇ خىزمەتكە مەسئۇل بولدى. 1987 - يىل 7 - ئايدا «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتى ھەيئىتىنىڭ نامى غۇلجا ناھىيىلىك مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى كومىتېتىغا، «بەش تۆت ئۇچ» ئىشخانىسى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى ۋە قىسقارتىلىپ «مەدەنىيلىك ئىشخانىسى» دەپ ئاتالدى. 1990 - يىل 3 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى بويىچە «نەمۇنە ناھىيە» قۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، گۇرۇپپا باشلىقلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقلىقىنى ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرى ئۈستىگە ئالدى. 1990- يىلى مەدەنىيلىك ئىشخانىسىنىڭ خادىمى 6گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇدىر بىر، مۇئاۋىن مۇدىر بىر. يېزا - بازار (مەيدان) لاردا مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىدىن 25ى بار بولدى.

Ⅱ باب

مەدەنىيلىك بەرپا قىلىش پائالىيىتى

§1 . مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى

غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدە 28 مىللەت بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاز سانلىق مىللەتلەر 20دىن ئاشىدۇ. ئۇزۇندىن بۇيان، ھەر مىللەت خەلقى بىر - بىرىدىن ئۆگىنىپ، بىر - بىرىگە ياردەم بېرىپ، ئىجىل، ئىناق ئۆتۈپ كەلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىنى مۇھىم خىزمەتلەر قاتارىدا بوشاشتۇرماي چىڭ تۇتتى، ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈشكە ئەھمىيەت بەردى. ناھىيە تەۋەسىدە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسىنى كەڭ قانات يايدۇردى.

1950 - يىل 6 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى تۇنجى قېتىم ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىگە ھۆرمەت قىلىش، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇ يىلى 8- ئايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئاز سانلىق مىللەت ئىشچىلار، كادىرلار ۋە مۇنەۋۋەر زىيالىيلار ئاساسىي قاتلام پارتىيە قۇرۇلۇشىنىڭ ئاساسلىق ئوبيېكتى قىلىندى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەردىن 34 كىشى پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى (بۇ چاغدا ناھىيە بويىچە 60 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى)، 400دىن ئارتۇق ئاز سانلىق مىللەت كادىر قوبۇل قىلىندى (بۇ چاغدا ناھىيە بويىچە 449 كادىر بار ئىدى).

1951 - يىل 3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئېچىلغان غۇلجا ناھىيىلىك 3 - قېتىملىق ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىدا يەنە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىنى يەنمۇ ياخشى ئىشلەپ، ھەر قايسى مىللەتلەر ئىجىل - ئىناق ئۆتۈپ، ۋەتەننىڭ چېگرا رايونىنى ئورتاق قۇرۇش تۇغرىسىدا قارار» ماقۇللاندى. مەركەزنىڭ تەستىقى بىلەن 1954 - يىل 1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى غۇلجا ناھىيە ئۇچۇن خۇيزۇ ئاپتونوم رايونى (يېزا دەرىجىلىك) قۇرۇلدى، ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىدىكى خەلق ۋەكىللىرى، رايون، يېزا كادىرلىرى، ئوقۇتقۇچىلار، يېزا تەشۋىقات خادىملىرى ۋە ئاخباراتچىلاردىن بولۇپ 123 ئادەمنى ئاجرىتىپ، ناھىيە تەۋەسىدە پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە 1 - بەش يىللىق پىلان ھەققىدە تەشۋىقات، تەربىيە ئېلىپ باردى. ناھىيە بويىچە 42 مىڭ 423 كىشى تەشۋىقات دوكلاتى ۋە مۇھاكىمىنى ئاڭلىدى. شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 8 — 10 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى دىنىي زاتلار ۋە يۇقىرى قاتلام مىللىي زاتلار سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، پارتىيىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى توغرىسىدا تەشۋىقات، تەربىيە ئېلىپ بېرىپ، قىسمەن دىنىي زاتلارنىڭ دىنىي پائالىيەت داۋامىدىكى قانۇنسىز ھەرىكەتلىرىنى تەنقىد قىلىپ توزەتتى.

1961 - يىلى ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى 2 - قېتىملىق قۇرۇلتىيىنىڭ قارارىدا: «مىللەتلەر

ئىتتىپاقلىقى بارلىق ئىشلىرىمىزنىڭ غەلىبىسىنىڭ كاپالىتى، پارتىيىنىڭ ئىتتىپاقلىقى، بىرلىكى بولمىسا، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بولمىسا، ھەر قانداق ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمايمىز، شۇڭا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى يەنمۇ كۈچەيتىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا پايدىسىز ئىش ۋە سۆزلەرنى قىلماسلىقىمىز، پۈتۈن پارتىيە پارتىيىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۆز قارىچۇغىمىزنى ئاسرىغاندەك ئاسرىشىمىز لازىم» دەپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ناھىيىلىك پارتكوم ھەر يىلى قەرەللىك ۋە قەرەلسىز دىنىي ئىشلار، بىرلىك سەپ خىزمىتى يىغىنى ئېچىپ، ناھىيە بويىچە پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ باھالىدى، ئۇنىڭ مەزمۇنى ئاز سانلىق مىللەت كادىرلارنى تەربىيىلەش ۋە تاللاپ ئۆستۈرۈش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىگە ھۆرمەت قىلىش، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش، يۇقىرى قاتلام مىللىي، دىنىي زاتلار بىرلىك سەپ خىزمىتى ئەھۋالى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتى بۇزغۇنچىلىققا، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتى زەربىگە ئۇچرىدى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۈرلۈك خىزمەتلىرىدە قالايمىقانچىلىق ئوكۇشلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى يەنمۇ كۈچەيدى. 1979 - يىل 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ خىزمىتى يىغىنى ئېچىپ پارتىيىنىڭ يېڭى دەۋرىدىكى بىرلىك سەپ خىزمىتىنىڭ ۋەزىپىسى مىللىي سىياسەت ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى قايتا تەربىيىسىنى كەڭ قانات يايدۇرۇپ، پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىنى توغرا ئىجرا قىلىش، دىنىي پائالىيەتلەرنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، پارتىيىنىڭ مىللىي بۇرژۇئازىيە سىياسىتىنى ئەمەلىيەشتۈرۈش كېرەك دەپ كۆرسەتتى. 1982 - يىلىغا كەلگەندە ناھىيىلىك پارتكوم 30 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق ئۇيغۇر ماتېرىيالىنى تەرجىمە قىلدى، 37 قارار دىنىي زاتلار كۆرسى، 100 نەچچە قېتىم سۆھبەت يىغىنى ئاچتى. ھەربىر دىنىي زات بىلەن ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىسى ئىمزالدى. قانۇنلۇق مەسچىتتىن 81نى، دىنىي پائالىيەت سورۇنىدىن 49نى ئېچىۋەتتى، يەنە دىنىي كىتابلار بىلەن تەمىنلىدى.

1983 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ھەر يىلى 5 - ئاينى «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئېيى» قىلىپ بېكىتىپ، ناھىيىدىكى كەڭ كادىرلار ۋە ئاممىغا مەركەزلىك تەشۋىقات، تەربىيە ئىلىپ بېرىپ، 5 - ئاي ئارقىلىق پۈتۈن يىللىق خىزمەتلەرنى بوشاشماي ئىلگىرى سۈردى. 1 - قېتىملىق «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئېيى» مەزگىلىدە، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار، يېزا - بازار، مەيدانلار ھەرخىل مەخسۇس رادىئو پروگراممىلىرى ۋە يېزا مەدەنىيەت بازىسى تەشۋىقات ستونى تەييارلىدى، ھەرخىل تەشۋىقات ماتېرىيالىدىن 10 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق تارقاتتى. 1984 - يىلىغا كەلگەندە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپتىن 454ى، ئىلغار شەخستىن 1468ى مەيدانغا كەلدى. 1985 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى 1 - قېتىملىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرەققىياتى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىپ، 400دىن ئارتۇق ئىلغار كوللېكتىپ ۋە 1000دىن ئارتۇق ئىلغار شەخسنى تەقدىرلىدى.

1987 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم 300 نەچچە كىشى قاتناشقان «ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسى ۋە پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتى» بويىچە زېھىن سىناش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، مۇسابىقىدە 16 شەخس ۋە 4 كوللېكتىپ تەقدىرلەندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيىلىك پارتكوم يەنە ئالاقىدار ئورۇنلاردىكى 36 مەسئۇل خادىم قاتناشقان بىرلەشمە تەكشۈرۈش ئۆمىكى تەشكىللەپ، 9 گۇرۇپپىغا بۆلۈپ، ناھىيە بازىرىدىكى ئىدارە-ئورگانلارنىڭ «5 - ئاي» پائالىيىتى ۋە پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈردى. يىل ئاخىرىدا غۇلجا ناھىيىسى 2 - قېتىملىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىپ، 36 ئىلغار كوللېكتىپ، 119 ئىلغار شەخسنى تەقدىرلىدى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيە ئۆچىتون خۇيزۇ يېزىسى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ 1 - قېتىملىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى

ۋە تەرەققىياتى بويىچە تەقدىرلەش يىغىندا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى نەمۇنە يېزا دېگەن نامغا ئېرىشتى. قاش يېزىسى، ناھىيىلىك تەپتىش مەكىمىسىدىن ئىمىن غازى، دادامتۇ يېزا ئۇلاستاي كەنتى 4 - ئاھالىلەر گۈرۈپپىسىدىن جالال لىەنجۇن، ئۇچتۇن خۇيزۇ يېزىسىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش كادىرى ئىبراھىملار تەقدىرلەندى.

1989 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىگە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتىدىكى نەمۇنە ناھىيە» دەپ نام بېرىلدى.

1990 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بارىن يېزىسىدا يۈز بەرگەن ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ كۆزدە تۇتۇلۇپ، 8 - قېتىملىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئېيى پائالىيىتى داۋامىدا، ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى، مائارىپ ئىدارىسى، ئىتتىپاق كومىتېتى بىلەن ھەمكارلىشىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەر نۇتۇق سۆزلەش مۇسابىقىسى ۋە ياشلار - ئۆسمۈرلەر «قوش تىل» (ئۇيغۇر تىلى، خەنزۇ تىلى) مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇردى ھەمدە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە مەخسۇس فىلىم ئىشلەپ ناھىيە بويىچە قويۇپ، «ئىككى ئايرىلالماسلىق» (خەنزۇلار تاز سانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالماسلىق، تاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلاردىن ئايرىلالماسلىق) ئىدىيىسىنى كەڭ تەشۋىق قىلىپ، بۇنى ھەمىە ئائىلىلەرگە بىلدۈرۈپ، كەڭ كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ تونۇشىنى يەنمۇ ئۆستۈرۈپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى كۆز قارىشىنى كۇچەيتتى. شۇ يىلى 8 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى 3 - قېتىملىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىپ، 59 ئىلغار كوللېكتىپ ۋە 155 ئىلغار شەخسنى تەقدىرلىدى ۋە مۇكاپاتلىدى.

§ 2 . ئارمىيە - خەلق ئورتاق قۇرۇش

كۆپ يىللاردىن بۇيان، ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت «ئىككىنى ھىمايە قىلىش» خىزمىتىنى باشتىن-ئاخىرى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى قىلىپ ئۇزاققىچە چىڭ تۇتتى، ھەر مىللەت كادىرلار ۋە ئامما ئارىسىدا ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش، ئارمىيە بىلەن خەلق ئىتتىپاقلىقىنى كۇچەيتىش، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى قىزغىن مۇيۇش، دۆلەت مۇداپىئەسى ئېڭىنى كۇچەيتىش ھەققىدىكى تەشۋىقات - تەربىيە پائالىيىتىدە چىڭ تۇرۇپ، ئارمىيە بىلەن خەلق ئورتاق قۇرۇش، يەرلىك بىلەن بىكتۇەن ئورتاق قۇرۇش پائالىيىتىنى پائال قانات يايدۇرۇپ، بۇ پائالىيەتنى دائىملاشتۇرۇش، قېلىپلاشتۇرۇش ۋە سىستېمىلاشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇردى. ھەر يىلى ھېيت - بايرام، خاتىرە كۈنلەردە، غۇلجا ناھىيىسى ھال سوراش ئۆمىكى تەشكىللەپ، ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىملار، بىكتۇەن، قوراللىق ساقچى قىسىم، خەلق قوراللىق بۇلۇمى قاتارلىق ئورۇنلاردىن بايراملىق ھال سورىدى ھەمدە «ئارمىيە-خەلق مۇناسىۋىتى بىلىق بىلەن سۆزەك» دېگەن تېمىدا بىرلەشمە دوستلۇق پائالىيەتلىرىنى ئۇيۇشتۇردى. غۇلجا ناھىيىسى يەنە ناھىيىدە تۇرۇشلۇق بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك 4 - شى 70 - تۇەن بىلەن ئىقتىسادىي ھەمكارلىق تەرەققىياتى مۇناسىۋىتى ئورنىتىپ، بىكتۇەن بىلەن يەرلىكنىڭ مۇقىملىقىنى ئورتاق قوغداش، ئىقتىسادنى ئورتاق تەرەققىي قىلدۇرۇش، يۇرتنى ئورتاق قۇرۇش ۋەزىيىتىنى شەكىللەندۇردى.

1978 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم تۇرۇشلۇق قىسىم بىلەن «شەرق قىزاردى» گۇڭشېسىنىڭ «يەر كېلىشىمنامىسى»نى تەستىقلاپ، ھەربىي گازارما قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىلىدىغان يەرنىڭ چېگرىسىنى ئېنىق ئايرىپ، ئازادلىق ئارمىيە ئۈچۈن 390 مو گازارما قۇرۇلۇشى يېرى ھەل قىلىپ بەردى.

1983 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدە «ئۈچنى ئەملىيلەشتۇرۇش» تىكى ئىلغار

كوللېكتىپ، ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىپ، دولان دېھقانچىلىق مەيدانى خەلق ئەسكەرلىرى يىگى، ئۇچىئون گۇڭشې ئىسلاميۇزى چوڭ ئەترىتى خەلق ئەسكەرلىرى لېيەنى قاتارلىق 52 ئىلغار كوللېكتىپ، قىرىيا قاتارلىق 102 ئىلغار شەخسنى تەقدىرلىدى. 1985 - يىلىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە 250 «خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى»، 336 خەلق ئەسكەرلىرى قىرائەتخانىسى قۇرۇپ، 5150 پارچە كىتاب سېتىۋالدى. خەلق ئەسكەرلىرى 133 مىڭ 950 تۇپ كۆچەت تىكتى، 842 كىلوۋېتتىر يول ياسىدى، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىگەن ئائىلىلەر، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە 450 قېتىم ياخشى ئىش قىلىپ بەردى، 10 مىڭ يۆنىلىش خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى 32گە، 10 مىڭ جىڭ ئاشلىق ئىشلەپچىقارغان خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى 175كە يەتتى. ئۇچىئون خۇيزۇ يېزىسى ئىسلاميۇزى خەلق ئەسكەرلىرى لېيەنىنىڭ ئىلغار تەجرىبىسى ئىلى شۆبە ھەربىي رايونى، شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى، ئۈرۈمچى ھەربىي رايونى ۋە باش سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشى ۋە تەقدىرلىشىگە ئېرىشتى.

1986 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم «ئارمىيىدىمۇ، يەرلىكتىمۇ ئىشلىيەلەيدىغان ئىختىساسلىقلارنى تەربىيىلەش ۋە بارلىققا كەلتۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى» قۇرۇپ، كونكرېت خىزمەت ئورۇنلاشتۇرۇش پىكرىنى تۈزۈپ چىقتى، ئارمىيىنى ئەقلىي جەھەتتىن ھىمايە قىلىش قاتارلىق بىر قاتار پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرۇپ، ئوقۇتقۇچى ۋە تېخنىكا خادىملىرىنى ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىملارغا ئەۋەتىپ 12 قارار ئارمىيىدىمۇ، يەرلىكتىمۇ ئىشلىيەلەيدىغان ئىختىساسلىقلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى. 1311 جەڭچى بىردىن ئارتۇق ئەمەلىي قوللىنىلىدىغان تېخنىكىنى ئىگىلىۋالدى. شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسى ھەربىي سەپتىن قايتقان، ئارمىيىدىمۇ، يەرلىكتىمۇ ئىشلىيەلەيدىغان 109 ئىختىساسلىق خادىمنى ئورۇنلاشتۇردى.

1990 - يىل 3 - ئاينىڭ بېشىدا غۇلجا ناھىيىسى «ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقىدىكى نەمۇنە ناھىيە» بەرپا قىلىش خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى. يىل ئاخىرىدا ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىم ئەۋەتكەن ئورتاق قۇرۇش خىزمىتى گۇرۇپپىسى ناھىيە بازىرىدىكى ئورگانلارغا كېلىپ خىزمەتنى قانات يايدۇردى. ئورتاق قۇرۇش تۈرلىرى دۆلەت مۇداپىئە تەربىيىسى، يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش، يېزا ئىگىلىكىنى گۈللەندۈرۈش، نۆۋەتتىدا تۈرۈپ نامرات‌لارنى يۆلەش، سىياسىي ئىدىيىۋى خىزمەت قاتارلىق 21 جەھەتنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ئارمىيە - خەلق ئورتاق قۇرۇش ئورنىدىن 8ى، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش تەشكىلاتىدىن 29ى مەيدانغا كەلدى، نەتىجىدە ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكوم ناھىيىنى دەسلەپكى قەدەمدە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە خەلق ئىتتىپاقلىقى» دىكى قوش نەمۇنە ناھىيە قىلىپ بېكىتتى (2 - يىلى نام بېرىلدى).

§ 3. «بەشتە ياخشى ئائىلە» بەرپا قىلىش

غۇلجا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت ئاياللارنى يېتەكلەپ، ئوخشاش بولمىغان دەۋرلەردە «بەشتە ياخشى» تەربىيىسى ۋە «بەشتە ياخشى ئائىلە»لەرنى باھالاش پائالىيەتىنى قانات يايدۇردى. ھەر دەرىجىلىك ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى پائالىيەت مەزمۇنىنى پارتىيىنىڭ ھەر قايسى تارىخىي دەۋرلەردىكى مەركىزىي ۋەزىپىسى بىلەن باشتىن - ئاخىر بىرلەشتۈرۈپ، ئايالار خىزمىتىنىڭ ئومۇمىي ۋەزىپىسىنى چۈرىدەپ، ئۆزىنى ھۆرمەتلەش، ئۆزىنى سۆيۈش، ئۆزى ئىگىلىك تىكلەش، ئۆزىنى كۈچەيتىش ۋە ۋەتەننى، پارتىيىنى، خەلقنى، كوللېكتىپنى، سوتسىيالىزمنى سۆيۈش، تەربىيىسىگە بىرلەشتۈرۈپ، مول ۋە رەڭدار پائالىيەت شەكىللىرىنى بەرپا قىلىپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىككى مەدەنىيىلىك

قۇرۇلۇشىدا ئۆزىنىڭ ئاكتىپ رولىنى جارى قىلدۇردى.

1951 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى ناھىيىدىكى ھەر مىللەت ئايالىرى ئارىسىدا مەملىكەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى ئوتتۇرىغا قويغان «بەشتە ياخشى» تەربىيىسى پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. پائالىيەتنىڭ مەزمۇنى: ئائىلىدىكىلەر ۋە قولۇم - قوشنىلار بىلەن ئىتتىپاق ئۆتۈش، ئۆلارغا ياردەم بېرىشتە ياخشى بولۇش، ئائىلىلەر ئىشلەپچىقىرىشنى ئورۇنلاشتۇرۇشتا ياخشى بولۇش، پەرزەنتلىرىنى تەربىيىلەشتە ياخشى بولۇش، يېقىن كىشىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئۆگىنىشكە رىغبەتلەندۈرۈشتە ياخشى بولۇش، ئۆزى ئۆگىنىشتە ياخشى بولۇشتىن ئىبارەت. كەڭ ئايالار بەس - بەس بىلەن ئۆيدىن چىقىپ جەمئىيەت ۋە ئىشلەپچىقىرىشقا قاتنىشىپ، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتتى. 1957 - يىلى دۆلەت «بەشتە ياخشى» تەربىيىسى پائالىيىتىنىڭ مەزمۇنىنى ئائىلىنى تېجەشلىك باشقۇرۇشتا ياخشى بولۇش، ئىتتىپاق ۋە ئۆزئارا ياردەم بېرىشتە ياخشى بولۇش، پەرزەنتلىرىنى تەربىيىلەشتە ياخشى بولۇش، تازىلىقتا ياخشى بولۇش، تىرىشىپ ئۆگىنىشتە ياخشى بولۇشقا ئۆزگەرتتى. «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ۋە گۈللىشىش ھەرىكىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، ھەر مىللەت ئايالىرى دوستانە ئىتتىپاق ئۆتۈپ، ئۆزئارا ياردەم بېرىپ، ئائىلىنى تېجەشلىك باشقۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىشقا پائال ئاتلىنىپ، ياخشى ئىجتىمائىي كەيپىيات يارىتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، «بەشتە ياخشى» تەربىيىسى خىزمىتى بوشىشىپ قالدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيە تەۋەسىدە «بەشتە ياخشى ئائىلە»لەرنى باھالاش پائالىيىتى قايتا قانات يايدۇرۇلدى. 1981 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى ۋە پارتىيە مەكتىپىنىڭ ھەمكارلىشىشى بىلەن چوڭ ئېترەت دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئايال كادىرلار قاتناشقان «بەشتە ياخشى» ئائىلىلەرنى باھالاش كۇرسى ئاچتى، 17 كۈنلۈك، مەيدان شۇ يىلى 5 - ئايدىن باشلاپ 2 — 3 قارار غوللۇق ئايال كادىرلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، 2500 ئادەم (قېتىم) ئايال كادىرنى تەربىيىلىدى. يېڭى دەۋردە «بەشتە ياخشى ئائىلە» بەرپا قىلىش پائالىيىتى ناھىيە بويىچە تېز قانات يايدۇرۇلدى، ئۇنىڭ مەزمۇنى: دۆلەتنى، كوللېكتىپنى سۆيۈش، سىياسىي ئىدىيە جەھەتتە ياخشى بولۇش؛ ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىدە، خىزمەت ئىنتىزامى جەھەتتە ۋە پىلانلىق تۇغۇتنى ياخشى بولۇش؛ ئائىلىنى تېجەشلىك باشقۇرۇشتا، پەرزەنتلىرىنى تەربىيىلەشتە ياخشى بولۇش؛ قانۇن-ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش، ئامانلىق ۋە تازىلىقتا ياخشى بولۇش؛ چوڭلارنى ھۆرمەتلەش، كىچىكلەرنى ئىززەتلەش، ئەر - خوتۇنلار ئىناق ئۆتۈش، ئاممىنىڭ ئىتتىپاقى ياخشى بولۇشتىن ئىبارەت. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا 10 كۈنلۈك، مەيدان 150 «بەشتە ياخشى ئائىلە»نى باھالاپ چىقىپ تەقدىرلىدى. 1982 - يىلى «بەشتە ياخشى ئائىلە»لەرنى باھالاش شەرتنامىسىگە ئاخىرىغى بىر مادده سى «ئائىلە ئىناقلىقى، قولۇم - قوشنىلار ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا ياخشى بولۇش»قا ئۆزگەرتىلدى. 1983 - يىلىدىن باشلاپ ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى «بەشتە ياخشى ئائىلە» بىلەن «ئىككىنى ئۆتۈش» (بىر قولدا ماددىي مەدەنىيەتنى قۇرۇلۇشىنى، بىر قولدا مەنىۋى مەدەنىيەتنى قۇرۇلۇشىنى ئۆتۈش) ۋە «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچىنى قىلغىن سۆيۈش» پائالىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، ھويلا - ئارام ئىگىلىكىدىكى نۇقتىلىق ئائىلە ۋە كەسىپىي ئائىلىلەرنى «بەشتە ياخشى ئائىلە» قىلىپ قۇرۇپ چىقىشنى پائالىيەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلدى. 1985 - يىلى «بەشتە ياخشى ئائىلە» لەرنى باھالاش شەرتىگە يەنە ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدىن ئىبارەت يېڭى مەزمۇن قوشۇلدى. «بەشتە ياخشى ئائىلە»لەرنى باھالاش ئاساسىدا، يەنە «بەشتە ياخشى ئائىلە»لەرنىڭ ئۇلگىسى بولغان «مەدەنىي ئائىلە»لەر باھالاپ چىقىلدى. يىل ئاخىرىدا 243 كىشى مەدەنىي شەخس بولۇپ باھالاندى، ناھىيە بويىچە مەدەنىي ئائىلە 5930غا يەتتى. 1987 - يىلىدىن بۇيان «بەشتە ياخشى ئائىلە»لەرنى باھالاش پائالىيىتى ئىسلاھات، ئىچىۋېتىش، ئايالارنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈش بىلەن بىرلەشتۈرۈلدى. ھەر دەرىجىلىك ئايالار بىرلەشمىلىرى ھەر مىللەت ئايالارنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ، تاۋار ئىشلەپچىقىرىش، ھالال ئەمگەك بىلەن بېيىش، نامراتلارنى يۆلەش

خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ، «بەشتە ياخشى ئائىلە» پائالىيىتىنى تېخىمۇ دەۋر ئالاھىدىلىكىگە ئىگە قىلدى.
1990 - يىلى ناھىيە بويىچە «بەشتە ياخشى ئائىلە» 36 سائ 135كە يەتتى.

§ 4 . لېي فېڭدىن ئۆگىنىش، ئىلغارلاردىن بولۇش

1963 - يىلى لېي فېڭنىڭ ئىش - ئىزلىرى گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيە خەلقىنى بولۇپمۇ ياش - ئۆسمۈرلەرنى رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ چاقىرىقىغا پائال ئاۋاز قوشۇپ، لېي فېڭنىڭ «پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئومۇمنىڭ ئىشىغا بېرىلىش»تەك كوممۇنىستىك روھىدىن ئۆگىنىشنى تەلەپ قىلدى ھەمدە ناھىيە بويىچە داغدۇغىلىق ھالدا لېي فېڭدىن ئۆگىنىش يۇقىرى دولقۇنىنى قوزغىدى. شۇ يىلى 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى «لېي فېڭدىن ئۆگىنىش ۋە قوش بەشتە ياخشى (بەشتە ياخشى ياش، بەشتە ياخشى ياچېيكا) پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش ھەققىدە» پائالىيەت تەدبىرىنى تۈزۈپ چىقىپ، كۆپ قېتىم گۇڭشې ئىتتىپاق كومىتېتى ئەزالىرى يىغىنى، ياچېيكا شۇجىلىرى بىرلەشمە يىغىنى ئاچتى. دوكلات يىغىنى، ياشلار ئۆگىنىش يىغىنى، ھېكايە سۆزلەش يىغىنى، شېئىر دېكلاماتسىيە قىلىش، ئېتىز بېشىدا گېزىت ئوقۇش، رەسىم كۆرگەزمىسى قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللەر ئارقىلىق، لېي فېڭنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسى ۋە ئىش - ئىزلىرى سۆزلەندى. شۇ يىلى 5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى 3 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى ئېچىپ، لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتىنى قارارغا كىرگۈزۈپ، لېي فېڭدىن ئۆگىنىشنى ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش بىلەن بىرلەشتۈرۈش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش، تېجەشلىك بولۇش بىلەن بىرلەشتۈرۈش، قوش «بەشتە ياخشى» پائالىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت ئۈچنى بىرلەشتۈرۈشنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ چاغدا لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى ناھىيەدىكى پائالىيەتلەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىغا ئايلاندى. 1965 - يىلغا كەلگەندە 153 «بەشتە ياخشى» ئىتتىپاق ياچېيكىسى، 2139 ئادەم (قېتىم) «بەشتە ياخشى» ياش باھالاپ چىقىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ 1973 - يىلغىچە لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى مەجبۇرىي توختىتىلدى. 1973 - يىل 5 - ئايدا كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى ئەسلىگە كەلدى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە يەنە بىر قېتىم لېي فېڭدىن ئۆگىنىش دولقۇنى قوزغالدى. لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى بىلەن مىخ روھىنى جارى قىلدۇرۇش بىر مەھەل بىرلەشتۈرۈلدى. ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش، ئىنقىلابىي چوڭ تەنقىد ئاساس قىلىنىپ، لېي فېڭدىن ئۆگىنىشتىكى 10 ئىلغار كوللېكتىپ ۋە 100 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى. پەنجىم گۇڭشەسىدىكى پولات ئۈزۈن يىل كوللېكتىپ ئۇچۇن ياخشى ئىش قىلىپ بېرىشتە چىڭ تۇردى، ئۇ سۇغا چۈشۈپ كەتكەن بىر بالىنى قۇتقۇزۇۋالدى؛ تۇرپانىيۇزى گۇڭشەسىدىكى پىكىرەت ئۆزلۇكىدىن ئۆگىنىپ ئىختىساسلاشقان يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ماھىرى ئىدى، ئۇ دائىم ئۆز كەنتىدىكى ئەزالارنىڭ يېرىنى ھەيدەپ، دېھقانچىلىقىنى يېغىشىپ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىپ بېرىپ، كۆپچىلىكنىڭ بىردەك ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. بۇ ياخشى ئىش، ياخشى ھېرىكەتلەر رەسىم شەكىلدە گۇڭشې، مەيدانلاردا سەييارە كۆرگەزمە قىلىندى.

1979 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى «لېي فېڭدىن ئۆگىنىش، يېڭى ئىستىل تىكلەش، ئىجتىمائىي ئاممىۋى ئەخلاقنى قوغداش ئېيى توغرىسىدا دوكلات»نى ئوتتۇرىغا قويدى، ھەر يىلى 3 — 6- ئاينى پائالىيەت ئېيى قىلىشنى قارار قىلدى ھەمدە ھەربىر ياشتىن «بىر ئىنقىلابىي ھېكايە سۆزلەش، رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ئىككى پارچە ئەسىرىنى ئوقۇش، ئۇچ كىتاب ئوقۇش، تۆت ناخشا ئېيتىش، تۆت چىڭ ئوغۇت

توپلاش، بەش جىلغا ئەسكى - تۇسكى يىغىش، ئالتە ياخشى ئىش قىلىش»نى تەلەپ قىلدى. بەسلىشىش، ئۆگىنىش، يېتىشۈپلىش، ياردەم بېرىش، ئېشىپ كېتىش، پائالىيىتى يۇتۇن ناهيىنىڭ لېپى قېگىدىن ئۆگىنىش، ئىللىقلىق يەتكۈزۈش پائالىيىتىنى يەنە بىر قېتىم ئەۋجىگە چىقاردى. ناهيە بويىچە لېپى قېگىدىن ئۆگىنىش خالىسانە گۈرۈپپىسىدىن 28ى قۇرۇلۇپ، ھەقسىز چاچ ياساش، كېسەل كۆرۈش، ۋېلىسىپىت ۋە ئېلېكتر سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش، ھەرخىل مەسلىھەت مۇلازىمىتى پائالىيەتلىرى كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. 1983 - يىلى ناهيە بويىچە لېپى قېگىدىن ئۆگىنىش گۈرۈپپىسى 1250كە، پائالىيەتكە قاتناشقان ياش 24 مىڭ 996گە، قىلىنغان ياخشى ئىش 67 مىڭ 323 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. ناهىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ۋالىڭ رۇيىڭ قاتتىق سۇغۇققا قارىماي، مۇزدەك سۇغا قەيسەرلىك بىلەن سەكرەپ چۈشۈپ، سۇغا چۈشۈپ كەتكەن بىر بالىنى قۇتقۇزۇۋالغانلىق ھەققىدىكى تەسىرلىك ھېكايە كىشىلەر ئارىسىدا بىر مەھەل ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ يۈردى؛ ناهىيىلىك باسما زاۋۇتىنىڭ ياش خىزمەتچىسى ئەن چى خىزمەتتە ئەستايىدىل، تىرىشچان بولۇپ، كۆپ قېتىم ياش ئەمگەك نەمۇنچىسى بولۇپ باهالاندى؛ ناهىيىلىك ھۆكۈمەت مېھمانخانىسىدىن ئەيسا جان مۇلازىمەتتە قىزغىن، ئەتراپلىق، ساتىراچلىق تېخنىكىسى يۇقىرى بولۇپ، جان-دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلغان ساتىراچ بولۇپ باهالاندى؛ قاش يېزىسىدىكى ياش دېھقان نۇرجۇما ئىسلىم - پەن ئۆگىنىش ۋە قوللىنىشتا چىڭ تۇرۇپ، بىر يىل چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ، دۆلەتكە بىر تونا گۆش سېتىپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە ئۆز كەنتىدىكى ياشلارنى بىرلىكتە بېيىشقا يېتەكلىدى؛ پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىن چىن چىگيۇ ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ ئىختىساسلاشتى. ئۇ 4 تۇرلۇك پەن - تېخنىكا تەجرىبىسىدە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ، ناهىيە ۋە ۋىلايەت تەرىپىدىن مۇنەۋۋەر پەن - تېخنىكا خادىمى بولۇپ باهالاندى؛ دولان دېھقانچىلىق مەيدانى 2 - ئەترىتىنىڭ خىزمەتچىسى سەمەت ھۆسەن بېرىلىپ ئۆگىنىدىغان، ئالغا ئىلگىرىلەشكە ئىنتىلىدىغان كىشى بولۇپ، ئۆزىنى ئۇنتۇپ خىزمەت ئىشلىدى، باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلدى. ئۇ ئىشتىن چۈشۈشتىن بىر قانچە مىنۇت ئىلگىرى گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈش ۋەقەسى يۈز بېرىپ، خىزمەتداشلىرىنى قوغداش يولىدا بەختكە قارشى قۇربان بولدى، ناهىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ئۇنىڭغا «نەمۇنىلىك كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاق ئەزاسى» دەپ نام بەردى ھەمدە ناهىيىدىكى ئىتتىپاق ئەزالىرىنى ئۇنىڭدىن ئۆگىنىشكە چاقىردى؛ تۇرپانىۋزى يېزىسىدىكى ياش دېھقان ئابدۇرېھىم ئىبراھىم چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بالىلارغا كۆڭۈل بۆلۈپ، بېيىغاندا ماڭارىپنى ئۇنۇتماي، 10 مىڭ يۈەن چىقىرىپ مەكتەپ سالدۇردى. 1985 - يىل 7 - ئايدا ئۇ چارۋىچىلىق رايونىغا بېرىپ مەكتەپ سىلىش ئىشىنى كېڭىشىپ قايتىشىدا ئاپتوموبىل ۋەقەسىگە ئۇچراپ 33 يېشىدا قازا قىلدى، «ئىلى گېزىتى» ئۇنىڭ ئىش - ئىزلىرىنى مەخسۇس خەۋەر قىلدى. غولجا ناهىيىلىك پارتكوم ناهىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئۇنىڭ ئىلغار ئىش - ئىزلىرىدىن ئۆگىنىشكە چاقىردى.

1989 - يىلى بېيجىڭدىكى سىياسىي داۋالغۇش تىنچىتىلغاندىن كېيىن، مەركەز كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىپ، ياشلارغا بولغان سىياسىي ئىدىيىۋى خىزمەتنىڭ سالمىقىنى ئاشۇردى ۋە لېپى قېگىدىن ئۆگىنىش پائالىيىتىنى يەنە بىر قېتىم يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈردى. يىل ئاخىرىدا ناهىيە بازىرىدىكى 7 ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ باشلامچىلىق بىلەن كوچىلارغا چىقىپ قار تازىلىدى. ئۇ يىلى 3 - ئايدا ناهىيىلىك پارتكوم لېپى قېگىدىن ئۆگىنىش سەپەرۋەرلىك يىغىنىدا بىرىنچىدىن، مۇقىملىق خىزمىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، لېپى قېگىدىن ئۆگىنىش، مۇقىملىقنى تۇتۇش، قۇرۇلۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ ئىككىنچىدىن، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى پائالىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈش؛ ئۈچىنچىدىن، ئارمىيە بىلەن خەلق ئورتاق قۇرۇش پائالىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈش؛ تۆتىنچىدىن، «ئىككى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشى»، «ئۈچتە ئەلا، بىردىن ئۆگىنىش» (مۇلازىمىتى ئەلا، تەرتىپى ئەلا، مۇھىتى ئەلا بولۇش، ئىلغارلاردىن ئۆگىنىش) بىلەن بىرلەشتۈرۈش؛ بەشىنچىدىن، ھەربىر ئىتتىپاق ئەزاسى ۋە ياش ئۆزىنىڭ كەسپىي خىزمىتى بىلەن

بىرلەشتۇرۇپ، مەكگۇ داتلاشماس مىخ بولۇش؛ ئالتىنچىدىن، ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە پىئونېرلارنىڭ لېنىن فېكىدىن ئۆگىنىش پائالىيىتىنى لېنىنلىك ۋە 10 ياخشى پىئونېردىن ئۆگىنىش بىلەن بىرلەشتۇرۇشنى ئوتتۇرىغا قويىدى. كەڭ ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ياشلار دەم ئېلىش كۈنلىرىدىن ۋاز كېچىپ، لېنىن فېكىدىن ئۆگىنىشكە دائىر ھەرخىل تەشۋىقات، مەسلىھەت بېرىش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى، خالىسانە مۇلازىمەت قىلغانلار نەچچە 10 مىڭ ئادەم (قېتىم) گە يەتتى.

§ 5 . «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتى

1982 - يىلى كۈزدە غۇلجا ناھىيىسى «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان مەدەنىي كەنت، مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. 8 - ئايدا ئالدى بىلەن ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسىنىڭ ئىسلامىيۇزى چوڭ ئېتىزىدە 1 - قېتىملىق پائالىيەت نۇقتىدا سىناق قىلىندى. 1983 - يىل 4 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1 - قېتىملىق «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» بويىچە مەدەنىي كەنتلەرنى نۇقتىدا سىناق قىلىش نەق مەيدان يىغىنى ئاچتى، شۇنىڭدىن كېيىن مەدەنىي كەنت - بازار، مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش پائالىيىتى ناھىيە بويىچە داغدۇغىلىق قانات يېيىپ كەتتى. يېزىلاردا قىرائەتخانا، ئويۇنخانا، رادىئو ئۇيى، تەنتەربىيە مەيدانى بىر تۇتاش ئۇلچەملەشتۇرۇلۇپ، مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇلۇپ، يېزىلارنىڭ «بەشتە ياخشى قۇرۇلۇشى» ياخشىلاندى. ئاي ئاخىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم يەنە ئىتتىپاق گۈڭشىسى (ئونيار يېزىسى) دا 2 - قېتىملىق مەدەنىي كەنت بەرپا قىلىش يىغىنى ئېچىپ، بۇ يېزىدىكى بۇلۇڭكەي چوڭ ئەترىتىنىڭ يېزا قائىدىسى، پۇقرالار ئەھدىنامىسى تۈزۈش تەجرىبىسىنى تونۇشتۇردى. 5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئارا ئۆستەڭ گۈڭشىسىدا ئېچىلغان 3 - قېتىملىق مەدەنىي كەنت بەرپا قىلىش يىغىنىدا بۇ يېزىدىكى بۇلاقبېشى چوڭ ئەترىتىنىڭ «بەشتە ياخشى ئائىلە»لەرنى باھالاش تەجرىبىسى كېڭەيتىلدى. 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى 17 گۈڭشى تەكشۈرۈلۈپ سىلىشتۇرۇپ باھالاندى، مەدەنىي كەنت بەرپا قىلىش نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بولغان چوڭ ئەترەتتىن 26سى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىن 121ى باھالاندى، بۇ ناھىيىدىكى ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ تەخمىنەن ئالتىدىن بىرىنى ئىگىلىدى.

1984 - يىلى «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى پاسكىنىچىلىقنى، قالايمىقانچىلىقنى، ناچارلىقنى تۈزەشكە قويۇلدى، ھەر مىللەت كادىرلار ۋە ئامما، ئوقۇغۇچىلار بەس - بەستە كوچىلارغا چىقىپ تازىلىق قىلدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىن پاسكىنىچىلىقنى تۈزەش پائالىيىتىگە قاتناشقانلار 25 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئاشقان، بۇنىڭ بىلەن ناھىيە بازىرىنىڭ تازىلىق ئەھۋالى تۆپتىن ياخشىلانغان. يېزىلار ئوغۇت يىغىشقا بىرلەشتۇرۇپ، ئاممىۋى خاراكتېرلىك چوڭ تازىلىق ھەرىكىتىنى بەس - بەستە قانات يايدۇرۇپ، كەنت قىياپىتىنى تۈزەپ يېپىيېڭى تۈسكە كىرگۈزگەن. ناھىيە بازىرىدىكى ئورۇنلاردا تازىلىقنى ھەۋەدىگە ئېلىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئورناتقان. يەككە سودا - سانائەتچىلەر تەشكىللىنىپ مەدەنىي تىجارەت قىلىش ئەھدىنامىسى تۈزگەن، مەدەنىي، ئەدەپلىك نازارەت قىلىش ئورنى تەشكىللىنىپ، ئامانلىق باشقۇرۇش كۈچەيتىلگەن. ماگىزىن، بازار ۋە كوچىلار رەتلەنگەن. مەدەنىي تىجارەت قىلىش، كىشىلەرگە ئەدەپلىك مۇئامىلە قىلىش كەيپىياتى قوزغالغان، بولۇپمۇ مۇلازىمەت كەسپىنىڭ مۇلازىمەت سۈپىتى كۆرۈنەرلىك ئۆسكەن. بۇنىڭدىن سىرت، ناھىيە بويىچە بازار - يېزىلار

كۆكەرتىش خىزمىتىگە ئەھمىيەت بېرىپ، شۇ يىلى 6 مىليون 400 مىڭ تۇپ كۆچەت تىككەن، 5000 مودىن ئارتۇق يەردە كۆچەت پېتىشتۇرغەن، 1800دىن ئارتۇق گۈللۈك ياسىغان، 200 مىڭ تەشتەك گۈل ئۈستۈرگەن. يىل ئاخىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم تۆنجى تۆركۈمدە 17 مەدەنىي كەنت ۋە 7 مەدەنىي ئورۇنغا نام بەردى.

1985 - يىلىنىڭ بېشىدا ناھىيىلىك پارتكوم «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مەدەنىي كەنت، مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش پىلانى»نى تارقاتتى. ھەر دەرىجىلىك ئايالار بىرلەشمىلىرى تەشۋىقات تارماقلىرىغا ھەمكارلىشىپ، ئىشنى مۇھىت تازىلىقىنى تۈنۈشتىن باشلاپ، «بەشتە ياخشى ئائىلە»، «قانۇن - ئىنتىزامغا رىئايە قىلغان ئائىلە»، «مەدەنىي ئائىلە»، «8 - مارت قىزىلبايراقدارى» قاتارلىقلارنى باھالاش پائالىيىتىنى پائال قانات يايدۇردى، شۇ يىلى «تازىلىقتا ياخشى ئائىلە»دىن 31 مىڭنى باھالاپ چىقتى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردا «غايە ھەققىدە نۇتۇق سۆزلەش مۇسابىقىسى»، «دوستلۇق ئۈسۈلى كۆرسى» قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئۈيۇشتۇرۇپ، يېزا (بازار)، مەيدانلارنىڭ مەدەنىيەت ئۆيلىرىگە مەدەنىيەت، تەنتەربىيە بۇيۇمىدىن 100 نەچچىنى سوۋغا قىلدى. «ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا (ياشلار ئائىلىسى) مۇسابىقە پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش لايىھىسى»نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، «ياشلار ئائىلىسى» قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈردى ھەمدە بۇ ئارقىلىق پايدىلىق بازىلار ئۈچۈن «تۆتكە ئىگە» ياشلارنى تەربىيىلەپ بەردى. ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى «مەدەنىي مەكتەپ»لەرنى باھالاشنىڭ 10 مادداسىلىق ئۆلچىمىنى تۈزۈپ چىقىپ، شۇ يىلى ئىلغار سىنىپتىن 20نى، مەدەنىي ئوقۇتۇش تەتقىقات گۇرۇپپىسىدىن بىرنى، مەدەنىي مەكتەپتىن 16نى باھالاپ چىقتى، 8 مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى ئاپتونوم رايونلىق «باغۋەن» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. شۇ يىلى 9 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى يەنە 2 - تۈركۈمدىكى 51 مەدەنىي كەنت، 5 مەدەنىي يېزا - بازار، 81 مەدەنىي ئورۇنغا نام بەردى. تۈراخۇن ئابدۇللا قاتارلىق «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۆچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتىدىكى 19 ئاكتىپ مۇكاپاتلاندى.

1986 - يىلىدىن باشلاپ «ئۆچەت ئەلا، بىردىن ئۆگىنىش» (ئەلا مۇلازىمەت قىلىش، ئەلا تەرتىپ تۈرغۇزۇش، ئەلا مۇھىت بەرپا قىلىش، لېپې فېڭدىن، ئىلغارلاردىن، كومپۇنىستىك روھتىن ئۆگىنىش ۋە ئۆنۈملۈك جارى قىلدۇرۇش، مەدەنىي شەھەر - بازار بەرپا قىلىش) ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان مەنىۋى مەدەنىيەتلىك بەرپا قىلىش مۇسابىقە پائالىيىتى باشلاندى. شۇ يىلىنىڭ ئاخىرىدا غۇلجا ناھىيىسى ئۈلگەت بويىچە «ئۆچەت ئەلا، بىردىن ئۆگىنىش» پائالىيىتى مۇسابىقىسىدە 3 - بولدى. 1987 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە غۇلجا ناھىيىسىدە بەرپا قىلىنغان مەدەنىي ئورۇن 94كە، مەدەنىي يېزا - بازار 14كە، مەدەنىي كەنت 117گە، «ئۆچەت ئەلا، بىردىن ئۆگىنىش»تىكى ئىلغار كوللېكتىپ 10غا يەتتى، ئۈلگەت تەقدىرلىگەن ۋە نام بەرگەن مەدەنىي ئورۇن 8گە يەتتىپ، ناھىيە ئىلى ۋىلايىتى تەرىپىدىن «مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشىدىكى ئىلغار ناھىيە» بولۇپ باھالاندى. 1988 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى 4 - تۈركۈمدە مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى بويىچە 69 ئورۇن، 6 يېزا ۋە 19 كەنتكە نام بەردى.

«بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۆچنى قىزغىن سۆيۈش» بويىچە مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى پائالىيىتى داۋاملىدا، ناھىيىلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش، جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەشكىلات، تەشۋىقات تارماقلىرى بىلەن بىرلىكتە ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى، كومپۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ۋە ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ زور كۈچ بىلەن ھەمكارلىشىشى ئارقىسىدا، مەدەنىيەت بازارلىرىنى تەرتىپكە سېلىش، سېپرىق ۋە قانۇنسىز ئىش ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىش، ئىجتىمائىي كەيپىياتنى ساپلاشتۇرۇش ھەرىكىتىنى پائال قانات يايدۇردى. 1989 - يىلى 14 خىل 56 پارچە كىتاب، 25 قاپ ئۇنتالىغۇ لېنتىسى، 39 قاپ سىنتالىغۇ لېنتىسىنى تەكشۈرۈپ چىقىلدى. 1990 - يىلى يەنە ناھىيە بويىچە 94 سىن قويۇش ئورنى، 3 كىتاب - ژۇرنال سېتىش ئورنىنى 2 قېتىم تەكشۈرۈپ، كىنىشكىسىز سىنتالىغۇ لېنتىسىدىن 21 قاپنى مۇسادىرە قىلدى. 26 قاپ سىنتالىغۇ لېنتىسىنى قويۇشنى چەكلىدى، 36 سىن قويۇش نۇقتىسىنى تاقىدى. چەكلەنگەن 17 خىل 86 پارچە كىتاب - ژۇرنالنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىدى.

غۇلجا ناھىيىسى بويىچە مەدەنىي كەنت (ئورۇن) لەرنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالى

جەدۋەل: 24 — 1

يىللار / تۈرى	شۇ يىلدىكى قۇرۇلۇش ئەھۋالى								جەمئىي قۇرۇلۇش ئەھۋالى				قاتلاملارنىڭ يەتكەن نىسبىتى			
	شۇ يىلى قۇرۇلغىنى		بۇنىڭ ئىچىدە													
			دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى				ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار						دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى			ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار
	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە: بېزا - بازار، مەيدانلار ئورۇنلاشقان	بۇنىڭ ئىچىدە مۇئاۋىن بۇلۇم دەرىجىلىك، بۇلۇمچە دەرىجىلىك ئورۇنلار	بېزا - بازار، مەيدانلار	مەۋزۇي كەنتلەر	باشقا ئورۇنلار	جەمئىي	بۇلۇم دەرىجىلىك ئورۇنلار	مۇئاۋىن بۇلۇم دەرىجىلىك، بۇلۇمچە دەرىجىلىك ئورۇنلار	جەمئىي	بېزا - بازار، مەيدانلار	مەۋزۇي كەنتلەر	باشقا ئورۇنلار	جەمئىي	بېزا - بازار، مەيدان (%)	ئومۇمىي جەمئىي	جەمئىي	مۇئاۋىن بۇلۇم دەرىجىلىك، بۇلۇمچە دەرىجىلىك ئورۇنلار (%)	بۇلۇم دەرىجىلىك ئورۇنلار (%)	ئومۇمىي جەمئىي (%)
1984	24	24			17	3	20		4	4		20	3	17		24	4	4		10.8	0.8	3.7	3.3	5.3		3.6
1985	137	126	11	5	51	61	117	6	14	20	5	68	64	137	6	161	24	18	6	43.3	17.7	25.2	19.7	23.7	13	24.2
1986	142	132	10	4	30	91	125	6	11	17	9	98	155	262	12	303	41	29	12	62.4	42.9	48.3	33.6	38.2	26.1	45.6
1987	94	82	12	5	19	56	80	7	7	14	14	117	211	342	19	397	55	36	19	74.15	58.4	63	45.1	47.4	41.3	59.7

گىزاھ: 1988 - يىلى مەدەنىي ئورۇنلار مۇستەھكەملىنىپ، نام بېرىش توختىتىلدى. «ئۇچىتە ئىلا، بىردىن ئۆگىنىش» مۇسابىقە پائالىيىتى بويىچە 10 ئىلغار ئورۇن تەقدىرلەندى. 21 ئورۇنغا «مىسالىلىقتىكى ئىتتىپاقلىقتىكى نەمۇنە ئورۇن» دەپ نام بېرىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك ئورگان 6، بېزا - بازار (مەيدان) 15.

ئالاقىدار ئاساسىي ئەھۋاللار: 1988 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىكى بېزا - بازار (مەيدان) 25 (بۇنىڭ ئىچىدە بېزا 20، بازار 2، مەيدان 3)، مەۋزۇي كەنت 157، باشقا ئورۇن 361 بولۇپ، جەمئىي 543؛ ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىن بۇلۇم دەرىجىلىك ئورۇن 46، مۇئاۋىن بۇلۇم دەرىجىلىك، بۇلۇمچە دەرىجىلىك ئورۇن 76، جەمئىي 122، بازار 566.

شۇ يىلى 12 - ئايدا 6 بۆلۈم - ئىدارە دەرىجىلىك ئورۇن، 2 يېزا، 10 كەنتكە مەدەنىي كوللېكتىپ دەپ نام بېرىلدى. ناھىيىلىك باج ئىدارىسى قاتارلىق 13 ئورۇن «ئوچقە ئىلا، بىردىن ئۆگىنىش» مۇسابىقە پائالىيىتىدىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. ناھىيىلىك مېتال بۇيۇم شىركىتى، سودا - سانائەت بانكىسى، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە جۇڭيى دوختۇرخانىسىغا ۋىلايەت دەرىجىلىك مەدەنىي ئورۇن دەپ نام بېرىلدى.

Ⅲ باب

مەدەنىيلىك بەرپا قىلىشتىكى تىپىك ئىش - ئىزلار

§ 1. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخسلەرنى تونۇشتۇرۇش

1. يايلاق خەلقىنىڭ ياخشى ئوغلى — لى جيېچۈن

سوغۇق غەربىي شىمال شامىلى قار ئۇچقۇنلىرىنى ئۇچۇرۇپ تۇراتتى. 50 ياشلاردىن ھالقىغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر كىشى دورا ساندۇقىنى يۆدۈپ، تىزىغچە قاردا غولجىدىن ئويمانبۇلاق كەنتىگە كېلىپ، تاغ جىلغىسىدا پۈتلىرىنى سۆرەپ كېتىپ باراتتى، مانا بۇ ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسىنىڭ باشلىقى لى جيېچۈن ئىدى. ئۇ 1973 - يىلى قىسمەتن كەسىپ ئالماشتۇرۇپ ئويمانبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىغا كېلىپ خىزمەت قىلىدۇ. ئۇ چارۋىچىلىق فېرمىسىغا يېڭى كەلگەندە، فېرمىدا دوختۇر ۋە دورا يېتىشمەيدىغانلىقىنى، قازاق چارۋىچىلار ئادەتتىكى كېسەللەرنىمۇ نەچچە 10 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى غولجا شەھىرىگە بېرىپ داۋالىتىدىغانلىقىنى كۆرۈپ ناھايىتى بىئارام بولىدۇ. ئۇ ھەربىي دوختۇرلۇق مەكتىپىدە 4 يىل ئۆگەنگەن بىلىمگە تايىنىپ، فېرمىنىڭ دوختۇرلۇق ۋەزىپىسىنى قەيسەرلىك بىلەن ئۈستىگە ئالىدۇ. ئۇ قازاق چارۋىچىلارنىڭ كېسىلىنى تېخىمۇ ياخشى داۋالاش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن تىل جەھەتتىكى توسالغۇنى بۆسۈپ ئۆتۈش كېرەك ئىدى. ئۇ قازاق چارۋىچىلارنى ئۈستاز تۇتۇپ، زېرىكمەي - تېرىكمەي ئۆگىنىش ئارقىلىق، ئاخىرى قازاقچىنى راۋان سۆزلىيەلەيدىغان بولىدۇ. مەيلى يازنىڭ پىشقىرىم ئىسسىقلىرىدا بولسۇن ياكى قىشنىڭ قەھرىتان سوغۇقلىرىدا بولسۇن، قەيەردە كېسەل بولسا ئۇنى شۇ يەردە كۆرگىلى بولاتتى. بىر كۈنى لى جيېچۈن ياشانغان بىر قازاق چارۋىچىنىڭ ئوتلاق كۆچۈش يولىدا تۇيۇقسىز كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، كېچىلەپ ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ كېسىلىنى تەكشۈرۈپ، ئوكۇل سېلىپ، دورا يېگۈزىدۇ، ئۇ كېچىچە كۆز يۇمىمايدۇ، ئەتىسى قازاق چارۋىچىنى فېرما شىپاخانىسىغا ئېلىپ كېلىپ ئۇ ساقايغىچە داۋالايدۇ. 1982- يىل 2 - ئاينىڭ مەلۇم بىر كۈنى لى جيېچۈن بەك چارچاپ كەتكەچكە، ئۆيكە مەنبەلىك يۇرەك كېسىلى جىددىي قوزغىلىپ، قىزىتمىسى 40℃قا چىقىدۇ، بىراق ئۇ بۇ چاغدا يەنىلا كېسەللەرنى ئېسىدىن چىقارمايدۇ. شۇ

كۆنى قازاق چارۋىچى قاسىن جىددي خاراكتېرلىك ئۆيكە ئىششىغى كېسىلگە گىرىپتار بولۇپ ئىلى ئوبلاستلىق دوستلۇق دوختۇرخانىسىدا داۋالىنىپ ئۆنۈمى بولماي قايتىپ كەلگەنىدى. لى جيېچۈننىڭ ئائىلىسىدىكىلەر ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولغان لى جيېچۈننى يۆلەپ قاسىننىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بېرىپ ئۇنىڭ كېسىلىنى داۋالاپ، قاسىننى ئۆلۈم خەۋپىدىن قۇتقۇزۇپ قالىدۇ. كېيىن چوڭ دوختۇرخانا پات ئارىدا قازا قىلىدۇ دەپ دىئاگنوز قويغان بۇ بىمار لى جيېچۈننىڭ داۋالىشى نەتىجىسىدە يەنە 4 يىل ئۆمۈر كۆرۈشتەك مۆجىزە يارىتىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، ئۇ ھەر كۈنى بىر نەچچە سائەت ۋاقىت ئاجرىتىپ، تىبابەتچىلىكنى ئۆگىنىۋاتقان چارۋىچىلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە دەرس ئۆتۈپ، چارۋىچىلىق فېرمىسىغا باشلانغۇچ دەرىجىلىك 12 دوختۇر - سېستىرا تەربىيىلەپ بېرىدۇ. لى جيېچۈن شىپاخانا شارائىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن، ئۆز ماڭاشىنى ئىشلىتىپ دوختۇرخانىنىڭ كونا ئۆيلىرىنى رېمونت قىلدۇرىدۇ، سېستىرالارغا خىزمەت كىيىمى ئېلىپ بېرىدۇ. يەنە سېستىرالارغا خىزمەت ئىشلەپ، قىيىنچىلىقى بار دوختۇرخانىدا يېتىپ داۋالىنىۋاتقانلارنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىنى ئۆزى قويىدۇ.

10 نەچچە يىلدىن بۇيان، قانچىلىغان ئېغىر، خەتەرلىك كېسەللەرنىڭ ئۇنىڭ كۆڭۈل قويۇپ داۋالىشى ئارقىسىدا قايتا ھاياتلىققا ئېرىشكەنلىكىنى، قانچىلىغان بوۋاقلارنىڭ ئۇنىڭ قولىدا يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقانلىقىنى ئۆزىمۇ ساناپ بېرەلمەيدۇ. بەزىلەر بۇنى تەخمىنەن ھېسابلاپ كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئامبۇلاتورىيىدە 125 مىڭ ئادەم (قېتىم) كېسەل كۆرگەنلىكىنى، كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالانغانلارنىڭ 3845 ئادەم (قېتىم) گە يەتكەنلىكىنى، سىرتقا چىقىپ 300دىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) نى قوتقۇزغانلىقىنى ئېيتقىلاپ چىقىدۇ. شۇ جايدىكى قازاق چارۋىچىلار لى جيېچۈننى يايلاقتىكى تۇلپار دەپ تەرىپلىشىدۇ.

2. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى گۈللىرىنى كۆڭۈل قويۇپ پەرۋىش قىلغان ياخشى دېھقان تىلىۋالدى

تىلىۋالدى — ئاراڭۆستەك يېزا ئالتۇن كەنتىدىكى ئۇيغۇر دېھقان، ئۇنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكى، باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلىدىغان ياخشى خىسلىتىنى كىشىلەر بۇرۇندىنلا تەرىپلەپ كەلمەكتە. ئۇ ئائىلىسىدىكىلەرگە باشقىلارغا كۆيۈمچانلىق قىلىش، قايسى مىللەت كىشىلىرى بولسۇن ھەممىسىنىڭ يېقىن كىشىلىرى ئىكەنلىكى، باشقىلار قىيىنچىلىققا يولۇققاندا، دوستلۇق قولىنى سۇنۇش كېرەكلىكى ھەققىدە تەربىيە بېرىپ تۇرىدۇ. شۇ كەنتتىكى خەنزۇ ياغاچچى ژاڭ كەنتنىڭ ياغاچ پىششىقلاش جەھەتتىكى قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن بىر تاسما ھەرە سېتىۋالماقچى بولىدۇ، بىراق ئۇنىڭ مەبلىغى يېتىشمەيدۇ، تىلىۋالدى بۇ ئىشتىن خەۋىر تېپىپ تەشەببۇسكارلىق بىلەن ياغاچچى ژاڭغا 4500 يۈەن بېرىپ تۇرىدۇ، ياغاچچى ژاڭ ئۇنىڭدىن چەكسىز مىننەتدار بولىدۇ. ئۇ تىلىۋالدىنىڭ دەۋەت قىلىشى بىلەن، نامرات ئائىلىلەرنىڭ ياغاچچىلىقىنى ھەقسىز قىلىپ بېرىدۇ، كەنتتىكى دېھقانلار تىلىۋالدى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا ياخشى باشلامچى بولدى دېيىشىدۇ.

بۇ كەنتتىكى خۇيزۇ دېھقان سالىھ ۋە داۋۇرلار بىردىن تۆمۈر بۇقا 55 تېپلىق تراكتور ۋە قول تراكتورى سېتىۋالماقچى بولغان بولسىمۇ، قولىدا مەبلەغ بولمىغاچقا سېتىۋالالمايدۇ، بۇ چاغدا تىلىۋالدى كۆپ يىللاردىن بۇيان يېغىپ بانكىغا ئامانەت قويغان پۇلىنى ئېلىپ ئىككەيلەنگە قەرز بېرىپ تۇرىدۇ ھەمدە ئۇلارنىڭ بانكىدىن قەرز ئېلىشى ئۈچۈن كېپىل بولۇپ بېرىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىككەيلەن تراكتورنى ئوڭۇشلۇق سېتىۋالىدۇ.

تىلىۋالدى ئۆز كەنتىدىكى دېھقانلارغا ياردەم قىلىپلا قالماي، قوشنا كەنتتىكىلەرگىمۇ قىزغىنلىق بىلەن ياردەم بېرىدۇ، قوشنا كەنتتىكى بىر ئىگە - چاقسىز خەنزۇ بوۋاي چېن ئۇستامنىڭ تىككۈچىلىك ھۈنىرى بار ئىدى، بىراق ئۇ ياشىنىپ قالغان، تېنى ئاجىز، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەمگەك كۈچى بولمىغاچقا، ئۆي سېلىش ئىقتىدارى يوق ئىدى، ئۇ، ئۆزۈن يىللاردىن بۇيان دوست - بۇرادەرلىرىنىڭ ئۆيلىرىدە تۇرغانىدى. تىلىۋالدى

ئۇنىڭغا 3 تال باغاج بېرىپ، 2 ئوغلىنى باشلاپ بېرىپ ئۆي سېلىپ بېرىپ، چىن ئۇستامنى خاتىرجەم قىلىدۇ.

تىلىۋالدى ئۆزۈن يىل كەنتتىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كالا، قويلىرىنى باقتى، قىيىنچىلىقى بارلارنىڭ چارۋىلىرىنى ھەقسىز بېقىپ بەردى، ئۇ ھەر قېتىم قىيىنچىلىققا ئۇچرىغان قازاق چارۋىچىلارنى ئۇچراتقاندا، تەشەببۇسكارلىق بىلەن بۇغداي، قوناق ئاپىرىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپ كەلدى. ئۇ قەيەرگە بارسا شۇ يەردىكى ئامما ئۇنى قارشى ئالدى، چۈنكى ئۇ ئۆزى كۆچۈل قويۇپ يېتىشتۇرگەن مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى گۈللىرى ھەممىلا ئائىلىدە پورەكلەپ ئېچىلغانىدى.

3. ھەقىقىي كىشىلىك مۇھەببەت، چوڭقۇر مىللىي دوستلۇق

ھۆلجا ناھىيىلىك شېكەر - تاماكا - ھاراق شىركىتىدىكىلەر ياش خۇيزۇ ئايال ستاتىستىكىچى ما جېڭخۇانىڭ كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان ھەقىقىي مىللىي دوستلۇقىغا دائىر ئىش - ئىزلىرىنى ئېغىزدىن ئېغىزغا تارقىتىپ كەلمەكتە.

1985 - يىلى يالغۇز قىز شياتۇ ناھىيىلىك شېكەر - تاماكا - ھاراق شىركىتىگە يۆتكىلىپ كېلىدۇ، ئەسلىدە ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن خىزمەتكە كىرىشمەكچى ئىدى، بىراق تۇرمۇش ئۇنىڭغا يول قويمىدى، كېسەللىك سايىدەكلا ھەر ۋاقىت ئۇنىڭغا چىرمىشىپلاۋالدى، ئۇ 1 - قېتىم دوختۇرخانىدا بىر ئاي يېتىپ داۋالىنىش داۋامىدا ئۆز ھالىدىن خەۋەر ئالالمىغاندا ما جېڭخۇا ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەدى ئۆز سىڭلىسىدەك خەۋەر ئالىدۇ. ما جېڭخۇا ئىشتىن چۈشۈپلا مېزىلىك تاماقلارنى ئېتىپ دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ شياۋتۇغا ئۆز قولى بىلەن يېگۈزىدۇ، يەنە ئۇنىڭ چوڭ - كىچىك تەرتىنى تۈكىدۇ. ئۇ دوختۇرخانىغا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئېرى ۋە بالىسىنى ئونتۇپ قالىدۇ. 1988 - يىلى قىشتا شياۋتۇ يەنە بەختكە قارشى قاتناش ھادىسىسىگە ئۇچراپ، ئوڭ پۇتى زەخمىلىنىدۇ، بۇ چاغدا ئۇ يەنىلا باشقا مىللەتتىن بولغان قېرىندىشى ما جېڭخۇانىڭ كۆڭۈل قويۇپ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشى بىلەن سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋالىدۇ.

شىركەتكە يېڭىدىن ئىشقا چۈشكەن ياشلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى كەسپىنى پىششىق بىلمىگەچكە، ناھايىتى قىينىلىدۇ، كەسپىگە پۇختا ما جېڭخۇا قول قوشتۇرۇپ تۇرمايى، ئۇلارغا خالىس ئوقۇتقۇچى بولۇپ، ئۇلارغا كەسپىي بىلىملەرنى زېرىكمەي ئۆگىتىدۇ. ئۇيغۇر قىزى گۈلجەكرەم شىركەتكە يېڭى كەلگەندە چوت سوقۇشنىمۇ، تاۋار ھەققىدىكى بىلىملەرنىمۇ بىلمەيتتى، شۇڭا ئۇ ئامبارچى بىلەن مال قاچىلاش - چۈشۈرۈش ئىشلىرىنى قىلغاچقا، ئىدىيىۋى بېسىمى ناھايىتى زور ئىدى. ما جېڭخۇا ئىشتىن سىرتقى چاغلاردا ئۇنىڭغا تاۋار ھەققىدىكى بىلىملەرنى ۋە چوت سوقۇشنى، خېرىدارنى قانداق كۈتۈشنى، تاۋار تىزىش تەجرىبىلىرىنى ئۆگىتىدۇ. بەزى يەكشەنبە كۈنلىرى گۈلجەكرەمنى ئۆيىگە چاقىرىپ، ئۇنىڭغا قىيىن مەسىلىلەرنى چۈشەندۈرىدۇ. ئۇنىڭ ياردىمىدە گۈلجەكرەم قىسقىغىچە بىرقانچە ئايدا تىجارەتچىنىڭ شەرتىنى ھازىرلاپ، تىجارەتچىلىك ئىش ئورنىغا چىقىدۇ.

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، شېكەر - تاماكا - ھاراق شىركىتى چەت - يىراق 3 يېزىدا توپ سېتىش پونكىتى قۇرىدۇ، شارائىتى جايالىق بولغاچقا، توپ سېتىش پونكىتىدىكى مىللىي ئىشچى-خىزمەتچىلەر ناھىيىگە كېلىپ ئىش بېجىرىش، تاماق ۋە يېتىپ قوپۇشتا ناھايىتى قىينىلىدۇ. ما جېڭخۇا بۇ ئەھۋالنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويىدۇ ۋە ئۇلارنى خىزمەتنى ياخشى ئىشلەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن، پونكىتتىن ئادەم كەلسىلا ئۇلارنى ئۆيىگە ئېلىپ بېرىپ قىزغىن كۈتۈۋالىدۇ، ئۆيىدە قوندۇرىدۇ ۋە غىزالاندۇرىدۇ. ئۇنىڭ قانچە قىش - يازنى ئۆتكۈزگەنلىكىنى، ئۇلارنى قانچە قېتىم كۈتۈۋالغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئۆيىگە دائىم بېرىپ تۇرىدىغانلارمۇ دەپ بېرەلمەيدۇ.

ما جېڭخۇا بىر ئاددىي ئايال ئىشچى - خىزمەتچى، ئۇنىڭ جاھانىنى زىلزىلىگە سالغىدەك نەتىجىلىرى

بولمىسىمۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ ھەقىقىي مېھرى - مۇھەببىتىنى ئۇن - تۇنسىز باشقىلارغا بېغىشلاپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىن ئىبارەت بۇ كۆركەم گۈل غۇنچىنى سۇغىرىپ كەلدى.

4. ئورتاق بېيىش يېتەكچىسى ئىبراھىم دانا

ئىبراھىم دانا — بايتوقاي يېزا تايىرىۋزى كەنتىدىكى ئۈيغۇر دېھقان. ئۇ 1987 ـ 1988 ـ يىللىرى ئۈدا 2 يىل دۆلەتكە 60 تونىنىدىن ئارتۇق ئاشلىق سېتىپ بېرىپ، سودا مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن مەملىكەت بويىچە ئاشلىق سېتىپ بېرىش تەمۇنچىسى بولۇپ باھالانغان. ئۇ بېيىغاندا ئەتراپىدىكى تېخىچە نامراتلىقتىن قۇتۇلالمىغان يۇرتداشلىرىنى ھەر ۋاقىت ئۇنتۇپ قالمىدى. ئۇنىڭ بىلەن بىر كەنتتىكى ۋۇباۋ ئىسمىلىك بىر خەنزۇ دېھقانىنىڭ يولدىشى كېسەل بولغاچقا، تۇرمۇشى قىيىنچىلىقتا ئۆتەتتى. ئۇ ۋۇباۋ ئائىلىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشىغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن مەسئۇل بولدى ھەمدە ۋۇباۋنىڭ يولدىشىنىڭ كېسىلىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە داۋالاتتى. 1987 - يىلى ئۇنىڭ بىلەن بىر كەنتتىكى بىر ئۈيغۇر قىزچاق كېسەل بولۇپ دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدۇ، ئۇنىڭ دادىسى ئۆلۈپ كەتكەچكە، قىزچاقنىڭ ئانىسى ئامالسىزلىقتىن ئۇنىڭ كېسىلى ياخشىلانماي تۇرۇپ دوختۇرخانىدىن قايتۇرۇپ چىقىدۇ، ئىبراھىم دانا بۇنى بىلگەندىن كېيىن، قىزچاقنىڭ قولىدىن دوختۇرخانىدىن چىقىش ئىسپاتىنى ئېلىپ، ئۇنى دوختۇرخانىدا داۋاملىق داۋالىتىدۇ. ھەمدە دوختۇرخانا بىلەن باشقا قىيىنچىلىقى بار 5 ئائىلىنىڭ كېسەلخانىدا يېتىش خىراجىتىنى ئۈستىگە ئالىدىغانلىقى ھەققىدە توختام ئىمزالايدۇ. شۇ يىلى ئۇ نامرات ئائىلىلەرنىڭ داۋالىنىشى ئۈچۈن 800 يۈەن چىقىم قىلىدۇ، ئادەتتە كەنت ئىچى ۋە سىرتىدىكىلەرنىڭ كىمنىڭ قىيىنچىلىقى بولسا ئۇنىڭدىن ياردەم تەلەپ قىلىدۇ، ئۇ ئۇلارنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرىدۇ. 1988 - يىللىق ئەتىيازلىق تېرىلغۇ مەزگىلىدىلا، ئۇ ھەرمىللەت نامرات ئائىلىگە بىر تونىنىدىن ئارتۇق سورتلۇق بۇغداي ئۇرۇقى ياردەم قىلىدۇ. 1987 - يىلدىن بۇيان، نامرات ئائىلىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈنلا ھەر يىلى 5000 يۈەن ئەتراپىدا چىقىم قىلىدۇ. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «يالغۇز مېنىڭلا بېيىشىم كار قىلمايدۇ، نامرات ئائىلىلەرنىڭ بېيىش يولىغا ماڭغانلىقىنى كۆرسەم ئاندىن خۇشال بولىمەن!».

5. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداشتىكى ياخشى شۇجى ئىبراھىم

غۇلجا ناھىيە ئۈچتۇن خۇيزۇ يېزىسىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش خادىمى، كومپارتىيە ئەزاسى ئىبراھىم بۇرۇن يېزىلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، يېزا باشلىقى بولغان، ئامما ئارىسىدا خېلى ئابرويغا ئىگە. بۇ يېزىدىكى ئىككى دىنىي مەزھەپ ئوتتۇرىسىدا بىر مەسچىت ئۈچۈن ماجىرا پەيدا بولىدۇ، بىر مەزھەپتىكى ئۈيغۇر دېھقانلار ئىلگىرى بىر مەسچىت سالغان بولۇپ، ھازىر كونىراپ كەتكەنىدى. خۇيزۇلار بۇ مەسچىتنى بۇزۇپ يېڭى مەسچىت سېلىشنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ، نەتىجىدە ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت پەيدا بولۇپ، ئېغىر ۋەقە چىقىش ئېھتىماللىقى بار ئىدى، ئىبراھىم ۋاقىتىدا نەق مەيدانغا يېتىپ بېرىپ، ئىككى مەزھەپتىن بولغان دىنىي زاتلار يىغىنى ئېچىپ، ئۇلارنى مۇرەسسە قىلىپ قايىل قىلىدۇ. ئىبراھىم مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسىنى چوڭقۇر ۋە ئىنچىكە ئىشلىگەنلىكتىن، ۋەقە يۈز بېرىشنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ. ئىككى مەزھەپ دېھقانلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ماجىرا پەسىيىپلا قالماي، ئۇلار بىر مەسچىتتە ئىجىل - ئىناق ئۆتىدۇ.

6. كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش

غۇلجا ناھىيە قاش يېزا چىپارتۇبك كەنتىدىكى بىر قازاق ياش قاتناش ھادىسىسىگە ئۇچراپ قازا قىلىدۇ، قازا قىلغۇچىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى خۇيزۇ شوپۇرنى ئۇرۇشقا باشلىغاندا كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ مۇئاۋىن

شۇجىسى قادىرقان كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ مۇرەسسە قىلىدۇ، نەتىجىدە قادىرقان ئۆزى يارىلىنىدۇ، ئۇ ئافرىق ئازابىغا چىداپ، مۇرەسسە خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ، ئىشنىڭ چوڭىيىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

7. دىنىي سىياسەتنى ياخشى ئىجرا قىلىش، نامراتلارنى يۆلەشتىكى ياخشى ئىمام ۋە ۋەنچۈەن

65 ياشلىق خۇيزۇ ئىمام ۋۇ ۋەنچۈەن — غۇلجا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش، ئىسلام دىنىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ئەزاسى. ئۇ 70 - يىللاردىن ھازىرغىچە قاش يېزا تۇردىيۈزى كەنت مەسچىتىگە ئىماملىق قىلىپ كەلمەكتە. ئۇ ئىماملىق قىلىۋاتقان مەسچىتتە ئۇيغۇر، خۇيزۇ، قازاق، دۇڭشيانگ قاتارلىق مىللەتلەر نامازغا ئوقۇيدىغان بولۇپ، 10 نەچچە مەزھەپ بار. ئۇ دىنىي پائالىيەت داۋامىدا دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچىلارنى قۇرئان كەرىم ئارقىلىق تەربىيىلەپ، كونا جەمئىيەت بىلەن يېڭى دەۋرنى سېلىشتۇرۇپ، مۇسۇلمانلار ئىممىسىغا پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ مۇھىملىقىنى تەشۋىق قىلىدۇ؛ ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ تىلىنى كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىدۇ، دىنىي پائالىيەت داۋامىدا، دىنىي مەكتەپ ئاچماسلىقتا چىڭ تۇرۇپ، باشقا دىنىي زاتلارنىڭ ئوقۇغۇچى تەربىيىلىشىنى توسىدۇ. ھەر قېتىملىق ھېيت - بايرامدا ئۇ كەنتتىكى نامرات ئائىلىلەرنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن يوقلاپ تۇرىدۇ. ئىممامىسچىتكە ئىشانە قىلغان پۇلغا 4 ئائىلىلىك ئۇيغۇر نامرات ئائىلىگە قىشلىق كۆمۈر ئېلىپ بېرىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە بىر ئۇيغۇر دېھقانىنىڭ ئوزۇقلۇق ئائىلىسىنى ھەل قىلىپ بېرىدۇ. 1990 - يىلى باشقا يېزىدىكى بىر مەسچىت ئۇنى يۇقىرى تەمىنات بىلەن ئىمامىلىققا تەكلىپ قىلغاندا، ئۇ سۆزسىز رەت قىلىدۇ. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «مېنىڭ ئىمام بولۇشۇم ھەرقايسى مىللەتلەرنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش ئۈچۈن، پۇل - مال ئۈچۈن ئەمەس». ئۇ ئۆزىنىڭ سۆز - ھەرىكىتى ئارقىلىق جەمئىيەتنى مۇقىملاشتۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە ھەر قايسى مىللەتلەرنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئاكتىپ تۆھپە قوشىدۇ.

8. باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلىپ، ئىگە-چاقسىز ياشانغان خەنزۇ كىشىلەرگە خالىس ياردەم بەرگەن ئۇيغۇر ياش — ئابدۇغېنى مۇھەممەت

چۈلۇقاي يېزا يۇقارقى تام كەنتىدىكى ياش دېھقان ئابدۇغېنى مۇھەممەتنىڭ 80 ياشقا بېرىپ قالغان ئىگە-چاقسىز خەنزۇ بوۋاي - مومای قوشنىسى بار ئىدى، ئۇ كۆپ يىللاردىن بۇيان ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدۇ ۋە يېرىنى تېرىپ بېرىدۇ. ئۇ كۆپ قېتىم ئۆز يېنىدىن پۇل چىقىرىپ ئۇ ئىككەيلەننى دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىپ كېسىلىنى داۋالىتىدۇ، بوۋاي - مومايلار ئۆچرىغانلىكى كىشىلەرگە ئۇنى ماختاپ بېرىدۇ، كەنت ئاھالىلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنى باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلىدىغان ياخشى ياش دەپ تەرىپلىشىدۇ.

§ 2. تېپىك مەدەنىي كەنتلەرنى تونۇشتۇرۇش

1. ئارا ئون كەنتى

ئىلى، قاش دەريالىرى دېلتىسىغا جايلاشقان بايتوقاي يېزا ئارا ئون كەنتى — خەنزۇ، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، دۇڭشيانگ، قازاق، موڭغۇلدىن ئىبارەت 6 مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان كەنت بولۇپ، 230 ئائىلە، 1024

نوپۇس بار. 1975 - يىلىنىڭ بېشىدا بۇ كەنت ئاھالىلەر ئولتۇراق نۇقتىسى پىلانى بويىچە دەريا ساھىلىدىن بۇ يەرگە كۆچۈپ كەلگەن. كەنت يېڭى قۇرۇلغاندا ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش ئاھايىتى جاپالىق ئىدى، ئوزۇقلۇق ئاشلىقتا قۇنتۇزۇشقا تايىناتتى، شۇڭا بۇ كەنت ناھىيە بويىچە جاپالىق كەنتلەردىن ئىدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچىللىقى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ھوسۇل يىلدىن يىلغا ئېشىپ، دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى كۆپ ياخشىلاندى. 1981 - يىلى كەنت پارتىيە ياچېيكىسى ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا قورامىغا يەتكەنلەر ئارىسىدا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىشنى باشلىدى. دېھقانچىلىقنىڭ بوش ۋاقىتلىرىدا يېزا ئىگىلىك تېخنىكىلىرىنى دەرس ئۆتۈشكە تەكلىپ قىلىپ، كۈرس ئېچىپ، دېھقانلارنىڭ ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىش سەۋىيىسىنى ئۆزلۈكسىز ئۆستۈرۈپ، 1982 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەتنىڭ «ساۋاتسىزلىقنى تۈگەتكەن كەنت» لەرنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدىن ئۆتتى. 1981 — 1984- يىلغىچە كەنت بويىچە 39 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، 10 مىڭ 300 ئىش كۈنى سەرپ قىلىنىپ، ھەرخىل يول، كۆۋرۈكلەر ياسالدى. 300 مىڭ توپ كۆچەت تىكىلدى، 30 مو يەردە كۆچەت يېتىشتۈرۈلدى، نەتىجىدە بۇ قاقاس كەنت بوستانلىققا ئايلاندى؛ دېھقانلار 128 مىڭ يۈەن مەبلەغ تەييارلاپ 6 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى تارتىپ، كەنتنىڭ يورۇتۇش ۋە يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاش مەسلىسىنى ھەل قىلدى. 15 مېتىر ئېگىزلىكتىكى بىر سۇ مۇنارى ياسىدى، 10 كىلومېتىر سۇ تۇرۇبىسى يانقۇزۇپ، كەنتتىكى ئادەم ۋە چارۋىچىلارنىڭ سۇيىنى ھەل قىلدى. 1985 - يىلى كەنت پارتىيە ياچېيكىسى دېھقانلارنى ئۆزى مەبلەغ جۇغلاشقا تەشكىللەپ 3500 يۈەن تەييارلاپ، سىملىق رادىئو ئۇسكۇنىسى ئورناتتى ھەمدە پارۋانلىق فوندىدىن ھەربىر ئائىلىگە 100 يۈەن ئاجرىتىپ، 186 تېلېۋىزور سېتىۋېلىپ، ناھىيە بويىچە تۇنجى تېلېۋىزورلاشقان كەنت بولۇپ قالدى. كەنتنە يەنە مەدەنىيەت ئۆيى قۇرۇلدى. ھەرخىل كىتاب 700 پارچىدىن، گېزىت - ژۇرنال 480 نۇسخىدىن ئاشتى؛ كەنت پارتىيە ياچېيكىسى يەنە 38 مىڭ يۈەن تەييارلاپ، ئۇچ كورپۇس خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق مەكتەپ سالدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە مەكتەپكە پارتا، ئورۇندۇق ۋە ئوقۇتۇش ئۇسكۇنىلىرىنى ئېلىپ بەردى. كەنت بويىچە ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %98تىن ئاشتى؛ كەنتتىكى پارتىيە ئەزالىرى ۋە كادىرلار نامرات ئائىلىلەرنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇشنى ئۈستىگە ئالدى. كەنتتە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى كەيپىياتى قويۇقلاشتى. بۇ كەنتتە ھازىر 10 مەدەنىي كوچا، 55 بەشتە ياخشى ئائىلە، 16 جۇپ ياخشى ئەر - خوتۇن، 14 «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى بار. بۇ كەنت 1985 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تۇنجى تۇركۈمدىكى «مەدەنىي كەنت» بولۇپ باھالاندى.

2. دولان كەنتى

ئونيار يېزىسىنىڭ دولان كەنتى ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان، قازاق، خۇيزۇ، خەنزۇ، دۇڭشيانگ قاتارلىق كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان دېھقانچىلىق كەنتى بولۇپ، 1619 نوپۇس بار. بۇنىڭ ئىچىدە ياشلار 293 بولۇپ، كەنت نوپۇسىنىڭ %20نى ئىگىلەيدۇ. كەنت پارتىيە ياچېيكىسى كەنتنىڭ بۇ ئەھۋالىغا ئاساسەن، ئىتتىپاق خىزمىتىنى چىڭ تۇتۇشنى، ياشلارنى تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بېرىشنى مۇھىم ۋەزىپە قىلىپ تۇتتى. تۇرلۇك ئىتتىپاق پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىش داۋامىدا، «ياشلار ئائىلىسى» قۇرۇلۇشىنى گەۋدىلىك تۇتتى. ھازىر بۇ كەنتتىكى «ياشلار ئائىلىسى» دە بىر كۆتۈپخانا بولۇپ، 1500 پارچە ھەرخىل كىتاب، 5 خىل گېزىت، 7 خىل ژۇرنال بار؛ رادىئو ئۆيى، مەدەنىيەت پائالىيىتى ئۆيى، يىغىن زالى، تېلېۋىزور كۆرۈش ئۆيى، تىكتاك توپ ئويناش ئۆيى، تاختا بىلىيارت ئۆيى بار، بۇلارنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 380 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ؛ بىر ۋاسكېتبول مەيدانى، بىر ۋالىبول مەيدانى بار؛ ھەرخىل مەدەنىيەت - تەنتەربىيە

ئوسكۇنىسىدىن 8ى، بىر تېلېۋىزور، بىر ئونئالغۇ، بىر ئاۋاز كۈچەيتكۈچ بار. باشقا پائالىيەت ئوسكۇنىلىرىنى قوشقاندا بۇلارنىڭ قىممىتى 5000 يۈەندىن ئاشىدۇ.

دولان كەنتىدىكى ياشلار ئارىسىدا ساۋاتسىز ۋە چالا ساۋاتلار بىر قەدەر كۆپ ئىدى، «ياشلار ئائىلىسى» ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت، تېخنىكا بىلىملىرىنى ئۆگىنىشى ئۈچۈن ياخشى سورۇن ھازىرلاپ بەردى. 1985 - يىلىدا «ياشلار ئائىلىسى» 3 قارار مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىپ، 87 كۇرسانتنى تەربىيىلىدى، 84 كىشى لاياقەتنامە ئالدى. كەنت ئىتتىپاق ياچېيكىسى ھەر ھەپتىدە «ياشلار ئائىلىسى»دە ئىتتىپاق دەرسى ئۆتۈشتە چىڭ تۇرۇپ، «ئىتتىپاق نىزامنامىسى»، «كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاق ئەزالىرى ئۆگىنىش ماتېرىياللىرى توپلىمى» قاتارلىق ماتېرىياللارنى ئۆگەندى، يەنە دائىم گېزىت ئوقۇپ، ھېكايە سۆزلەپ، قەھرىمان نەمۇنىچىلارنىڭ ئىش - ئىزلىرىنى ئۆگىنىپ، ياشلارنىڭ ئىتتىپاقتا بولغان تونۇشىنى ئۈستۈردى. 80%تىن ئارتۇق ياش ئىتتىپاق تەشكىلىگە كىرىش ئىلتىماسى تاپشۇردى.

ئىتتىپاق ياچېيكىسى ھەر مىللەت ياشلارنىڭ ئىتتىپاقلىقىغا ئەھمىيەت بېرىپ، ياشلارنىڭ «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلە» لەرگە ئۈزۈن مۇددەت مۇلازىمەت قىلىشقا تەشكىللىدى، ياشلار «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلە» لەرنىڭ سۈينى توشۇپ، ئوتۇنىنى بېرىپ، كۆمۈرىنى ئەكىلىپ، قارلىرىنى تازىلاپ بەردى، يەنە دېھقانچىلىق ئالدىراش ۋاقىتلاردا يەر ھەيدەش، سۇ قويۇش، ئوغۇت توشۇش ئىشلىرىغا ياردەملەشتى. 1985 - يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىلا، ياشلار نامرات ئائىلىلەرگە 260 يۈەن ئىئانە قىلدى.

كەنت ئىتتىپاق ياچېيكىسى «ياشلار ئائىلىسى»نىڭ جەلپكارلىق رولىنى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، يەنە «ياشلار ئائىلىسى»دە مول مەزمۇنلۇق مەدەنىيەت - تەنتەربىيە، كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى ئۇتكۈزدى، ئادەتتە ياشلارنى دائىم ئۇسۇل ئويناش، ناخشا ئېيتىش پائالىيەتلىرىگە تەشكىللەپ تۇردى، ياشلارنى كىتاب ئوقۇشقا، تىكتاك توپ، شاھمات، ۋاسكېتبول مۇسابىقىلىرىغا ئۇيۇشتۇردى. ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ياشلار ئۈز «ئائىلە»سىنى قىزغىن سۆيۈپ، «ئائىلە»سىدە كىتاب ئوقۇپ، ئۆگىنىش قىلدى، توپ ۋە شاھمات ئويناندى، ھەر كىم ئۈز قىزىقىشى بويىچە، ساغلام، پايدىلىق بولغان مەنىۋى ئوزۇقنا ئېرىشتى. بۇ كەنتتىكى ياش دېھقان دىلشات ئەسلى ياشلانغۇچ مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگە ئىدى، ئۇ ئۈزۈن مەزگىل «ياشلار ئائىلىسى»دە كىتاب ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشتە چىڭ تۇردى، «ئىلى گېزىتى» قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللارغا دائىم خەۋەر - ماقالىلەرنى ئەۋەتتى، ئونىار يېزىسى بويىچە مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىر بولۇپ باھالاندى. 1985 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى دولان كەنتىگە تۇنجى تۇركۈمدە «مەدەنىي كەنت» دەپ نام بەردى.

3 § . ئارمىيە - خەلق ئورتاق مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش

1. سامىيۇزى يېزىسى ھەربىي قىسىم بىلەن ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى گۈلىنى ئورتاق پەرۋىش قىلدى

قاش دەريا‌سى بويىغا جايلاشقان سامىيۇزى يېزىسى ئەتراپىغا ئازادلىق ئارمىيە مەلۇم قىسمىنىڭ 8 - تۈەنى ئورۇنلاشقان، كۆپ يىللاردىن بۇيان، قىسمىدىكى كوماندىر - جەڭچىلەر خەلق ئامما‌سىنىڭ تۇرمۇشىنى كۆڭۈلگە پۈكۈپ كەلدى، يېزىمۇ قىسمىنى پائال ھىمايە قىلىپ، قوللاپ، ياردەم بېرىپ، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش، ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش - خەلقنى سۆيۈشتىكى كىشىنى

تەسىرلەندۈرگىدەك ھېكايىلەرنى كەينى - كەينىدىن بارلىققا كەلتۈردى. يېزىنىڭ ھەممە يېرىدە، گازارمىنىڭ ئىچى - سىرتىدا ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ دوستانە ۋە ئىتتىپاقلىق كەيپىياتى بارلىققا كەلدى.

1973 - يىلى قىسىم بۇ يەرگە كەلگەندە، يېزا رەھبەرلىرى يېزىدىكى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىپ، لېيەندۈيلەرنى يوقلاپ، ئۇلاردىن ھال - ئەھۋال سوراپ، ئۇلارنىڭ گازارما ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان يەر مەسىلىسىنى تېزلا ھەل قىلىپ بەردى. سۇ ۋە ئوت - چۆپ ئىشلىتىش جەھەتتە ئۇلارنى زور كۆچ بىلەن قوللىدى. يېزىلىق پارتكوم يەنە دائىم قىسىمغا كىنو ۋە ئويۇن قويۇش ئەترىتى ئەۋەتىپ قىسمەتكىلەردىن ھال سوراپ تۇردى. بولۇپمۇ ھەر قېتىملىق ھېيت - بايرام كۈنلىرىدە ئۇلارغا ھال سوراش بۈيۈملىرىنى ئاپىرىپ بەردى. قىسمەتكى كوماندىر - جەڭچىلەر بىر تەرەپتىن جاپالىق مەشىق قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆز يۇرت-ماكانىنى قۇردى ھەمدە دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىدا دېھقان - چارۋىچىلار ئۈچۈن ياخشى ئىش قىلىپ بەردى. بۇ يېزىنىڭ يېڭىشاۋات، مەشرەپ، تۆۋەنكى سامىيۈزى ۋە بۈلاق كەنتلىرى قىسمىغا تېخىمۇ يېقىن، بۇ كەنتلەردىكى ھەربىر يۇقىرى ھوسۇللۇق ئېتىزلاردا، جاپالىق ئىش مەيدانلىرىدا قىسمەتكى كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ ئاياغ ئىزى ۋە قان تەرى بار. 1981 - يىل 6 - ئايدا بوز ئۈستىگى يار ئېلىپ كېتىدۇ، رەھىمسىز سۇ يېڭى ئاۋات كەنتىدىكى ھەربىر ئائىلىگە قاراپ ئېتىلىدۇ، دېھقان ئۆيلىرى ئۆرۈلۈپ چوشۇش خەۋپىگە دۇچ كېلىدۇ، ئەمدىلا ئەتىگەنلىك تاماق يېيىشكە باشلىغان 8 - تۈەندىكى كوماندىر - جەڭچىلەر يەۋاتقان تامىقىنى قويۇپ، قولىغا قورال - سايمان ئېلىپ، يار ئېلىپ كەتكەن جايغا تېز يېتىپ بېرىپ، كىيىملىرىنى سېلىشقىمۇ ئۈلگۈرمەي، بەلگىچە كېلىدىغان سۇغا بىر - بىرلەپ ئۆزىنى ئاتىدۇ، ئۇلار قولىنى قولغا ئۆتۈشۈپ توسما ھاسىل قىلىپ، ئېتىلىپ كېلىۋاتقان سۇنى بەدىنى بىلەن توسىدۇ، دېھقانلار شاخ - شۇمبا، قۇرۇق ئوت - چۆپ ئېلىپ كېلىدۇ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى بۇقا ياسىسا، بەزىلىرى توپا تاشلايدۇ، ئەسكەرلەر بىلەن خەلق بىر سائەتتىن ئارتۇق كۈرەش قىلىش ئارقىلىق، يار ئېلىپ كەتكەن جايىنى ئېتىۋالىدۇ، نەتىجىدە تۆۋەن ئېقىمدىكى ئېتىزلار سۇ ئاپىتىدىن قۇتۇلۇپ قېلىشىدۇ.

بۇ يېزا يېڭى قۇرۇلغان يېزا بولغاچقا، قىسىنچىلىق بىرقەدەر ئېغىر ئىدى، 1982 - يىل 4 - ئايدا 8-تۈەندىكىلەر يېزا ئورگىنىدىكىلەرنىڭ مۇھىتىنى گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن يول ياساپ، ئېرىق چېپىپ، كۆچەت تىكىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، تۈەن باشلىقى ئۆزى بىۋاسىتە 1000چە كوماندىر - جەڭچىنى يېتەكلەپ، 5 ئاپتوموبىل ئاجرىتىپ، 30 كىلومېتىردىن ئارتۇق يول ياساپ، 15 كىلومېتىردىن ئارتۇق يەرگە كۆچەت تىكىپ بېرىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە يېزىغا يارەملىشىپ 30 مودىن ئارتۇق يەردە كۆچەت يېتىشتۇرۇپ بېرىدۇ. 1990-يىلغىچە بۇ قىسىم يېزىغا بېرىپ، بۇ يەردىكى ھەربىي ۋە ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلەردىن ھال سورايدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە 1500دىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) ئامىنىڭ چېچىنى خالىس ياساپ قويىدۇ. ئادەتتە دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىدا بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەر ۋە قىسىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ سۈيىنى توشۇپ، ھويلا - ئارام‌لىرىنى تازىلاپ، ئۆي ئىشلىرىنى قىلىشىپ، يەرلىرىنى تېرىشىپ بېرىدۇ، كوچا - كويلارنى سۈپۈرىدۇ، 70 تىن ئارتۇق ئائىلىنىڭ كېسىلىنى كۆرۈپ، دورا ئاپىرىپ بېرىدۇ، دېھقانلار: ئازادلىق ئارمىيە بىر جەڭگىۋار ئەترەت بولۇپلا قالماي، يەنە بىر ئەمگەكچان قوشۇن، خەلق سۆيەر قوشۇن ئىكەن دېيىشىدۇ.

2. قاش يېزىسى ھەربىي قىسىم بىلەن بىرلىكتە «ئارمىيە - خەلق يولى» ياسىدى

بۇ يەردە تۇرۇشلۇق «36996» قىسىم 1972 - يىلى غۇلجا ناھىيە قاش دەريا‌سى كۆۋرۈكى ئەتراپىغا ئورۇنلاشقان. كۆپ يىللاردىن بۇيان، قىسىم بىلەن يەرلىك ئاھالىلەر ئىجىل - ئىناق ئۆتۈپ كەلدى. ھەرىملى ھېيت - بايرام كۈنلەردە، ئارمىيە - خەلق ھەرخىل بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇپ،

چوڭقۇر دوستلۇق ئورناتتى. 1983 - يىلى قاش يېزىسى بىلەن قىسىم توپچى يېڭى «ئارمىيە بىلەن خەلق ئورتاق قۇرۇش ئەھدىنامىسى» تۈزۈپ، ئىككى تەرەپ مەنىۋى جەھەتتىن ئۆزئارا ئىلھام، ماددىي جەھەتتىن ئۆزئارا ياردەم بېرىشتى. يېزا ئەگە ياخشى ھەم قۇلايلىق يەرلەرنى قىسمىنىڭ تېرىقچىلىق قىلىشىغا بەردى، سۇ قىس بولغاندا قىسمىغا كېرەكلىك سۇنى ئالدىن ھەل قىلىپ بەردى، قىسىم ھەربىي ماتىۋېر ئوتكۇزگەندە، ئامما ئۇلاقلاشتۇردى، ئۆستەڭ تىندۇرۇش، ئورەك كولاش ئىشلىرىدا ئارقا سەپ خىزمەتىنى ياخشى ئىشلىدى. قىسمىدىكى ئوفىتسېر - ئەسكەرلەر دېھقانلارنىڭ سۇ تۇرۇبىسى ئورنىتىشىغا ياردەم بەردى. ئورمان بەرپا قىلىشقا قاتناشتى. كۆزلۈك يېغىم مەزگىلىدە دېھقانلارنىڭ ئاشلىق توشۇشىغا ياردەملەشتى، نامراتلارنى يۆلەش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. تۇدېيۇزى كەنتىدىكى ئەمگەك كۆچى كەمچىل 3 نامرات ئائىلە قىسمىدىكى ئوفىتسېر - ئەسكەرلەرنىڭ ياردىمىدە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى. 1988 - يىلى ئارمىيە بىلەن خەلق يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايغا 6 كىلومېتىر ئۆزۈنلۇقتا «ئارمىيە - خەلق يولى» ياسىدى. 1990 - يىلى قاش يېزىسى ۋە بۇ قىسىم ئىلى شۆبە ھەربىي رايونى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەرىپىدىن «ئارمىيە - خەلق ئورتاق قۇرۇش» تىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

3. ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەتىرىتى بىلەن يەرلىك ئورتاق مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلدى

1950 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەتىرىتى غۇلجا ناھىيىسىگە ئورۇنلاشتى، بۇ ئەتىرەت كۆپ يىللاردىن بۇيان ناھىيە بازىرىدىكى كەك كادىرلار ئامما‌سى بىلەن چوڭقۇر دوستلۇق ئورناتتى. ئوتتۇرا ئەتىرەتتىكى جەڭچىلەر تۇرمۇش - تۇركۇمىدە ئالماشقان بولسىمۇ، ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقى، ئۆزئارا ياردەم بېرىش، ئۆزئارا كۆيۈنۈشتەك ئەنئەنىسى ياشتىن - ئاخىرى ئۆزگەرمىدى. 80 - يىللاردىن بۇيان، ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەتىرەت بىلەن نۇرغۇن ئورۇنلار ئارمىيە بىلەن خەلق ئورتاق مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش مۇناسىۋىتى ئورناتتى. 1987 - يىلى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەتىرىتىگە بىر دەجورنىلىق موتسىكلىت ئېلىپ بەردى، چاغاندا يەنە ئوتتۇرا ئەتىرەتنى بىر تۈياق سويۇم كالا بىلەن تەمىنلىدى. قىشتا ئوتتۇرا ئەتىرەتكە كۆمۈر يەتكۈزۈپ بەردى، جەڭچىلەر ساقسىز بولۇپ قالسا، ئىدارە ماشىنا چىقىرىپ دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ ئەكەلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەتىرەت گازارما ئۆيلىرىنى كېڭەيتىش ۋە گازارما رايونى يولىنى سېمونتلاشتۇرۇش ئىشىغا تۆتۈش قىلغاندا، ناھىيە مالىيەسى ناھىيە مالىيەسىدە قېيىنچىلىق بولۇۋاتقان ئەھۋالدا، قىسمىنى 50 مىڭ يۈەن خىراجەت بىلەن تەمىنلىدى. ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەتىرەت جەڭچىلىرى قوغداش، ئورۇشقا تەييارلىق قىلىش ۋە دەجورنىلىق ۋەزىپىلىرىنى ئورۇندىغاندىن سىرت، خەلق ئۆچۈن ياخشى ئىش قىلىپ بېرىشتە ئۆزۈن يىل بوشاشماي چىڭ تۇردى، قىشتا كوچىلاردىكى قارلارنى تازىلىسا، يازدا ئامما‌ۋى سورۇنلارنىڭ تازىلىقىنى قىلدى، كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇپ، خەتەردىن قۇتقۇزۇشقا قاتناشتى، ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى قوغدىدى. جېلىلىيۇزى كەنتىدىكى بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلمىغان 2 ئائىلىنىڭ تۇرمۇشىغا ياردەم بېرىشنى ئۆزۈن يىل داۋاملاشتۇرۇپ، ئۇلارغا ئۇن - گۈرۈچ يەتكۈزۈپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىگە قەرەللىك بېرىپ مۇلازىمەت قىلدى. 1990 - يىلى ئوتتۇرا ئەتىرەت يېتەكچىسى جاۋخۇيمىن غۇلجا شەھىرىدىن غۇلجا ناھىيە بازىرىغا قايتقان يولۇچىلار ئاپتوبۇسىغا ئوت كەتكەندە، بۇ ئاپتوبۇستا قاپسىلىپ قالغان 30 كىشىنى قۇتقۇزۇش يولىدا ئۆزى ئېغىر يارىلىنىدۇ، شىنجاڭ ھەربىي رايونى قوراللىق ساقچى باش ئەتىرىتى ئۇنى 3 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ ئەنگە ئالدى.

بیگرمه به‌شینچی قسم

خه‌لق تۈرمۇشی

يىگىرمە بەشىنچى قىسىم

خەلق تۇرمۇشى

شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشتىن ئىلگىرى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىگىلىكى قالاق ئىدى، كەڭ ئەمگەكچى خەلق فېئودال ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بىيۇروكرات پومېشچىكلارنىڭ قوش ئېزىشى ۋە ئېكسپلاتاتسىيىسىگە ئۇچراپ تۇراتتى، تۇرمۇش سەۋىيىسى تۆۋەن ئىدى، ئۇلار ئۆمۈر بويى ئىشلىسىمۇ كىيىم - كېچەك ۋە يېمەك - ئىچمەككە ئېرىشەلمەيتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ھەر مىللەت خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، يېڭى ئىجتىمائىي تۈزۈم ئورناتتى ۋە خەلقنىڭ ماددىي تۇرمۇشىغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلدى، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە، خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئەسلىگە كېلىشىگە ۋە تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئەمگەك كىرىمى يىلدىن يىلغا ئاشتى، تۇرمۇش سەۋىيىسى خېلى زور دەرىجىدە ئۆستى. بولۇپمۇ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن كېيىن، ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتىيىنىڭ فاڭجېن، سىياسەتلىرىگە تايىنىپ، ھەرمىللەت خەلقىنىڭ سوتسىيالىستىك ئاكتىپچانلىقى ۋە ئىجادچانلىقىنى تولۇق قوزغاپ، بىرقاتار كۆچلۈك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلىدى. شەھەر - يېزا ئىقتىسادى جۈش ئۇرۇپ راۋاجلاندى، ھەرمىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى كۆرۈنەرلىك ئۆستى.

I باب

دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشى

§ 1. كىرىم

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدىكى دېھقان - چارۋىچىلار تويغۇدەك تاماق يېيەلمەي، بەدىنى يېپىلغۇدەك كىيىم كىيەلمەي نامراتلىقتا تۇرمۇش كەچۈرۈتتى. جېللىيۇزىدىكى كەمبەغەل دېھقان ئېلاخۇن مۇھەممەت پومېشچىكقا 40 نەچچە يىل يىللىقچى بولىسىمۇ، ئائىلىسىدە بىر قازان، بىر دانە يىرتىق يوتقانلا بار ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ تۇرمۇشى پەيدىنپەي ياخشىلاندى، يەر ئىسلاھاتى مەزگىلىدە يەر، تېرىلغۇ كالىسى، كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپە قاتارلىقلار تەقسىم قىلىپ بېرىلدى،

ئۇ تىرىشىپ ئىشلەپ 2 - يىلى بىر ئات، بىر سىيىر سېتىۋالدى، 964.5 كىلوگرام بۇغداي، 4093.75 كىلوگرام ياڭيۇ ئالدى، ئۆزىگە يېتەرلىك ئوزۇقلۇق، ئۇرۇق قالدۇرۇپ، قالغان ئاشلىق، ياڭيۇنى دۆلەتكە سېتىپ بەردى. 1953 - يىلدىكى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ئادەتتىكى دېھقان ئائىلىسىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 200 نەچچە يۈەن بولغان، ئەڭ يۇقىرىسىنىڭ 300 يۈەندىن ئاشقان، دېمەك، ئۆتمۈشتىكى يەيدىغانغا ئاشلىق، كىيىدىغانغا كىيىم - كېچىكى يوق نامراتلىق ئۆزگەرگەن، كوپىراتسىيلىشىش مەزگىلىدە دېھقانلارنىڭ ماددىي تۇرمۇش سەۋىيىسى يەنە ئۆستى، ھەممە ئائىلىدە ئېشىنچا ئاشلىق بار بولدى، دېھقانلار چىبەرقوت ۋە گۈللۈك رەختلەردىن كىيىم - كېچەك كىيەلەيدىغان بولدى. 3 يىللىق تەبىئىي ئاپەت مەزگىلىدە ناھىيە تەۋەسىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى، ئوتتۇرىچە كىرىم ۋە ئوزۇقلۇق ئاشلىق ناھايىتى تۆۋەن بولسىمۇ، ئەمما ناھىيە بويىچە بىرمۇ ئادەم ئاچلىقتىن ئۆلمىدى. تەبىئىي ئاپەت ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ناھايىتى تېز ئەسلىگە كەلدى، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى تېز ئۆستى. 1966 - يىلى ئوتتۇرىچە كىرىم تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىگە يېتىپ، 133.75 يۈەن بولۇپ، 1956 - يىلدىكىدىن 45.75 يۈەن ئاشتى، قىسمەن دېھقانلار ساندۇق، ئىشكاپ، ئۈستەل - ئورۇندۇق قاتارلىق ئۆي جاھازلىرىنى سېتىۋالدى، تاماق ئۈستىلىدە گۆش، تۇخۇم قورۇمىلىرى دائىم كۆرۈلىدىغان بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى تۆۋەنلەپ كەتتى. 1976-يىلى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى پەقەت 88.42 يۈەن بولۇپ، 1956 - يىلدىكى تەقسىمات سەۋىيىسى بىلەن ئوخشاش بولۇپ قالدى. 10 يىلدا تەقسىمات ئەڭ تۆۋەن بولغان يىل 1968 - يىلى ۋە 1975-يىلى بولۇپ، ئوتتۇرىچە تەقسىمات 1968 - يىلى 62.6 يۈەن، 1975 - يىلى 69.33 يۈەن بولدى. ئەمگەك كۆچى ئاز، پەرزەنتى كۆپ ئائىلىلەرنىڭ بىر يىللىق ئوزۇقلۇق ئاشلىقى ۋە كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپىسى يېتىشمىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىي قىلدى، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشى ياخشىلىنىشقا باشلىدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 1966 - يىلدىكى تەقسىمات سەۋىيىسىگە يەتتى، ئوتتۇرىچە ئوزۇقلۇق ئاشلىق «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى 100 نەچچە كىلوگرامدىن 200 نەچچە كىلوگرامغا يەتتى. ناھىيە تەۋەسىدىكى دېھقان، چارۋىچىلار تۇرمۇشىنىڭ ھەقىقىي باياشاتلىققا ماڭغان مەزگىلى «چوڭ ھۆددىگەرلىك» تىن ئىبارەت ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىنكى مەزگىل بولدى. دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتى ئۇلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولدى. ئائىلە سانائىتى، قوشۇمچە كەسىپ، باقمىچىلىق تېز تەرەققىي قىلدى، دېھقان، چارۋىچىلار يەر تېرىپ، مال بېقىشقىلا تايىنىپ تۇرمۇش كەچۈرمەي، زور مىقداردىكى يېزا ئەمگەك كۈچلىرى باشقا كەسىپ بىلەن شۇغۇللاندى. 1980 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا - بازار كارخانىسى 114 (كەنت باشقۇرغان كارخانىلارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) كە، ئومۇمىي كىرىمى 1 مىليون 6800 يۈەنگە يەتتى؛ 1990 - يىلى مەھسۇلات قىممىتى 11 مىليون 520 مىڭ 800 يۈەن (يېزا كارخانىسىنىڭ 10 مىليون 209 مىڭ 900 يۈەن، كەنتنىڭ 1 مىليون 319 مىڭ 200 يۈەن) گە، ئوتتۇرىچە مەھسۇلات قىممىتى 5807 يۈەنگە، ئوتتۇرىچە پايدا 665 يۈەنگە يەتتى، 1985 - يىلى نۆسخا ئېلىپ تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، 100 ئائىلىلىك دېھقان - چارۋىچىنىڭ ئائىلىسىدىكى نوپۇس 672، ئەمگەك كۈچى 261 بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىش كۈنىگە سۈندۈرغاندا 255 ئىش كۈنى بولىدۇ، يىللىق ئەمگەككە قاتناشقان ۋاقىت 58 مىڭ 934 كۈن، كىرىمى 314 مىڭ 2.504 يۈەن بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە كوللېكتىپتىن كىرگەن كىرىم 20 مىڭ 2.444 يۈەن؛ ئائىلە سانائىتى، قوشۇمچە كەسىپ كىرىمى 78 مىڭ 4.920 يۈەن، باشقا كىرىم 31 مىڭ 141 يۈەن بولغان، مۇتلەق كۆپ قىسىم دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئائىلىسىدە ئاشلىقمۇ، پۇلمۇ بولغان، يېمەك - ئىچمىكى بىرلا خىل بولۇشتىن كۆپ خىل بولۇشقا ئۆزگەرگەن. تۇرالغۇ ئۆيلىرىمۇ كېسەك تاملىق ئۆيلەردىن پېتون فونتامىنتلىق، خىشتىن سېلىنغان ھەشەمەتلىك، ئازادە كۆركەم ئۆيلەرگە قاراپ تەرەققىي قىلغان. 1980 — 1990 - يىلغىچە

ناھىيە تەۋەسىدىكى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئىقتىسادى تېز تەرەققىي قىلغان مەزگىل بولۇپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى قاتمۇقات ئۆستى، يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، لازىمەتلىكلىرى ئۇلچەمگە يەتتى. 1990- يىلدىكى نوسخا ئېلىپ تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، 100 ئائىلىلىك دېھقان - چارۋىچىنىڭ يىل ئاخىرىدا باققان قويى 520 تۇياقتا، چوڭ چارۋا (ئېشەك، ئات، كالا) 575كە، يىللىق ساپ كىرىمى 430 مىڭ 327 يۈەنگە، ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 714.24 يۈەنگە يەتكەن. دېھقان - چارۋىچىلار ئارىسىدا كۆپلىگەن تۇمەن يۈەنلىك ئائىلە، تۇمەن جىڭ ئاشلىق ئالغان ئائىلىلەر مەيدانغا كەلگەن. يېزا ياشلىرى شەھەر ياشلىرىغا ئوخشاش ياسىنىدىغان، مودا، گۈزەللىك قوغلىشىدىغان بولدى. ئەڭ كۆچى ئاز، نوپۇسى كۆپ، تىجارىتى ياخشى بولمىغان ۋە بويتاق - تۇل قىسىنچىلىقى ئېغىر ئاز ساندىكى ئائىلىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئادەتتىكى دېھقان- چارۋىچىلارنىڭ ئائىلىسىدە ئات، كالا، قويلار كۆپەيدى، ئامبارلىرى ئاشلىققا تولدى، كۆپ ساندىكى دېھقان- چارۋىچى كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەكتىن غەم قىلمايدىغان بولدى. ماددىي تۇرمۇش ئېھتىياجى پەيدىنپەي قاندۇرۇلغاندىن كېيىن، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىمۇ پەيدىنپەي موللاشتى. نۇرغۇن دېھقان- چارۋىچىلارنىڭ ئائىلىسىگە كىتاب، ژۇرنال، گېزىت، پەن - تېخنىكا ماتېرىياللىرى تىزىپ قويۇلىدىغان بولدى. قىرائەتخانا، مەدەنىيەت ئۆيى، كۆڭۈل ئېچىش ئۆيى، سىنىمالغۇ قويۇش ئۆيى يېزا، كەنتلەردە ئومۇملاشتى. كىشىلەر تاماقتىن كېيىنكى بىكار ۋاقىتلاردا توپ - توپ بولۇپ ياكى شاھمات ئويناىدىغان، ياكى كىنو كۆرىدىغان، قارت ئويناىدىغان ياكى تانسا - ئۇسسۇل ئويناىدىغان، سىنىمالغۇ كۆرىدىغان بولدى. يەنە بىر قىسىم ئىرادىلىك ياشلار ئەڭكەتىن بوشقان ۋاقىتلىرىدا كىتاب كۆرۈپ ئۆگىنىش قىلىپ، پەن - تېخنىكا ئارقىلىق بېيىش يوللىرىنى ئىزدەپ، ئۇزىنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى بېيىتتى.

غۇلجا ناھىيىسىدىكى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ قىسمەن يىللاردىكى كىرىم ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 — 1

يىللار / تۈرى	يېزا ئىگىلىك كىرىمى (تۇمەن يۈەن)	تېرىقچىلىق كىرىمى (تۇمەن يۈەن)	ئوتتۇرىچە ئاشلىق (كىلوگرام)	ئوتتۇرىچە باغ (كىلوگرام)	ئوتتۇرىچە تەقسىمات (يۈەن)	سېتىپ بېرىلگەن ئاۋار ئاشلىق (توننا)
1956	688.74	613.40			88	
1960	1213.89	884.10			98.12	
1965	1880.34	1522.45			89.36	
1970	2257.27	1899.15			88	
1975	2724.79	2108			69.33	
1978	3361.66	2726.75	478	39	87.50	29265
1980	4975.49	4098.74	523.6	46.70	587.06	
1982	4628.70	3900.34	516.4	59	120.90	56600
1984	8074.75	6480	609.8	62.29	245	59022.5
1986	18593.44	12420.23	767.3	78.30	428	90015
1988	19944.09	16624.14	317.6	59	541.49	89517
1990	24946.46	20952.55	865	53.20	647.20	118492

§ 2 . ئىستېمال

1 . ئادەتتىكى تۇرمۇش ئىستېمالى

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن ئىلگىرى، ناھىيە تەۋەسىدىكى دېھقان،

چارۋىچىلارنىڭ ئىستېمال سەۋىيىسى ناھايىتى تۆۋەن ئىدى، ياخشى يىللاردا ئائىلىسىگە كىيىم - كېچەك، يوتقان. كۆرپە ۋە باشقا تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنىلا تولۇقلىۋالاتتى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە پارتىيىنىڭ يېزىلارغا قارىتقان تۇرلۇك سىياسەتلىرىنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى كۆنسايىن ئۆستى، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى يىلدىن يىلغا كۆپەيدى، خەلقنىڭ تاۋار سېتىۋېلىش مىقدارى بارغانسېرى كۆپەيدى، 1985 - يىلدىكى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، 100 ئائىلىلىك دېھقان-چارۋىچىنىڭ يىللىق تۇرمۇش ئىستېمال چىقىمى 172 مىڭ 8.894 يۈەن بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە تۇرمۇش ئىستېمال بۇيۇملىرى چىقىمى 150 مىڭ 1.694 يۈەن (يېمەكلىكنىڭ 78 مىڭ 394 يۈەن، كىيىم - كېچەكنىڭ 32 مىڭ 4.422 يۈەن، يېقىلغۇنىڭ 13 مىڭ 3.249 يۈەن، تۇرالغۇ ئۈينىڭ 9.8581 يۈەن، تۇرلۇك بۇيۇملارنىڭ 10 مىڭ 1.804 يۈەن، مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە ۋە باشقا جەھەتتىكى چىقىم 4.7242 يۈەن)؛ غەيرىي قەرز خاراكتېرلىك چىقىم 22 مىڭ 7.200 يۈەن (سىرتتىكى خادىملارنى بېقىش ھەقىقى 75.5155 يۈەن؛ توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم چىقىمى 10 مىڭ 3.7 يۈەن) بولغان. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 1168 تېلېۋىزور سېتىلىپ، 1984 - يىلدىكى 600دىن 94.67% كۆپەيگەن، بۇنىڭ ئىچىدە رەڭلىك تېلېۋىزور 578گە يېتىپ، 1984 - يىلدىكى 238دىن 14.3% كۆپەيگەن. دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ تاۋارلارغا بولغان ئېھتىياجىدىمۇ روشەن ئۆزگىرىش بولدى. 1985 - يىلى يېزىغا چۈشۈرۈلگەن سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ قىممىتى 12 مىليون 561 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، سېتىلىش قىممىتى 21 مىليون 348 مىڭ يۈەنىنىڭ 84.58% نى ئىگىلىدى. يېزىغا چۈشۈرۈلگەن 17 خىل ئاساسلىق سانائەت بۇيۇمى ئىچىدە شېكەر، تاماكا، ھاراق، ۋېلىسىپىت، سوپۇن، كىر يۇيۇش پاراشوكى، چايدان ۋە پاختا ئارىلاش توقۇلغان بۇيۇملار خېلى زور ھەجمىدە ئاشتى. يېزىغا چۈشۈرۈلگەن ۋېلىسىپىت 1450 دانە بولۇپ، سېتىلغان 3485 دانە ۋېلىسىپىتنىڭ 41.61% نى ئىگىلەپ، 1984 - يىلدىكى 1214 داندىن 19.44% كۆپەيدى.

يېزا ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ۋە ئائىلە كىرىمىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئىستېمال سەۋىيىسى ئۈزلۈكسىز ئۆستى. 1990 - يىلدىكى نۇسخا ئېلىپ تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، 100 ئائىلىلىك دېھقان - چارۋىچىنىڭ تۇرمۇش ئىستېمال چىقىمى 319 مىڭ 635 يۈەن بولۇپ، ھەربىر ئائىلىگە ئوتتۇرىچە 3196.35 يۈەندىن، كىشى بېشىغا 530.51 يۈەندىن توغرا كەلگەن؛ 100 ئائىلىنىڭ تۇرمۇش خىراجىتى چىقىمى 116 مىڭ 832 يۈەن بولۇپ، ھەر بىر ئائىلىگە ئوتتۇرىچە 1168.32 يۈەندىن توغرا كەلگەن. بۇنىڭدىن دېھقان - چارۋىچىلار تۇرمۇشىنىڭ پەيدىنپەي ھاللىق سەۋىيىگە قاراپ تەرەققىي قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. تۇرمۇش ئىستېمالى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمال چىقىمىنىڭ يىلدىن يىلغا ئېشىشى يېزىلارنىڭ باي بولۇشىنىڭ «بىرىنچىدىن سىياسەتكە، ئىككىنچىدىن ئىلىم - پەنگە، ئۈچىنچىدىن سېلىنمىغا تايانغانلىقى» دەك ئىلمىي ھۆكۈمنى گەۋدىلەندۈردى.

2. ئائىلىلەردىكى چىداملىق بۇيۇملارنىڭ ئىشلىتىلىش مىقدارى

80 - يىللاردىن كېيىن، يېزا ئىگىلىكىنىڭ تېز تەرەققىي قىلىشىغا، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ تېز ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئائىلىلەردىكى چىداملىق بۇيۇملارنىڭ ئىشلىتىلىش مىقدارى يىلدىن يىلغا كۆپەيدى. 1985 - يىلدىكى يېزىلاردىن نۇسخا ئېلىپ تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، 100 ئائىلىلىك دېھقان - چارۋىچىدا بار بولغان ۋېلىسىپىت 100 دانە، كىيىم تىكىش ماشىنىسى 50 دانە، تام سائىتى 21 دانە، قول سائىتى 82 دانە، رادىئو 23 دانە، رادىئولۇق ئۇنئالغۇ 10 دانە، رەڭسىز تېلېۋىزور 20 دانە، چوڭ تىپتىكى ئۈي جاھازىسى 150 دانە، كىر ئالغۇ 2 دانە بولغان. 1990 - يىلدىكى مەلۇماتتا 100 ئائىلىلىك دېھقان - چارۋىچى ئائىلىسىدە بار بولغان ۋېلىسىپىت 156 دانە، كىيىم تىكىش ماشىنىسى 85 دانە، تام سائىتى 65 دانە، قول سائىتى 165 دانە، رادىئو 55 دانە، رادىئولۇق ئۇنئالغۇ 25 دانە، رەڭسىز تېلېۋىزور 56 دانە، رەڭلىك

تېلېۋىزور 5 دانە، چولاق تېتىكى ئۆي جاھازىسى (كىرىسلو، چولاق كىيىم ئىشكاپى، يېزىق ئۈستىلى قاتارلىقلار) 268 دانە، فوتو ئاپپارات 5 دانە، توڭلاتقۇ، توڭلىتىش ساندۇقى 2 دانە بولۇپ، تۇرلۇك ئالىي چىداملىق مەھسۇلاتلار ئاددىي پۇقرالارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرگەن.

§ 3 . ئامانەت

1954 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق بانكىسى قۇرۇلدى. شۇ يىللىق ئامانەت قالدۇقى ئاران 705 يۈەن ئىدى. 1960 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە تەبىئىي ئاپەتنىڭ تەسىرىدە، ئامانەت قويۇلغان پۇل بىر مەزگىل ئازىيىپ كەتتى. 1963 - يىلدىن باشلاپ ئامانەت قويۇلغان پۇل كۆپەيىشكە باشلىدى. 1965 - يىلى ناھىيىلىك خەلق بانكىسى پارچە قويۇپ توپ ئالمىغان ئامانەتنى يولغا قويدى. 1967 - يىلى ئامانەت پۇل قالدۇقى 404 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1968 - ۋە 1969 - يىللىرى ئامانەت پۇل قالدۇقى ئازىيىپ كەتتى. 1976 - يىلدىن كېيىن ئامانەت پۇل قالدۇقى تېز كۆپەيدى. 1978 - يىلى تۇرلۇك ئامانەت پۇل قالدۇقى 3 مىليون 250 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش سىياسىتىنىڭ ئۇزلۇكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ناھىيىنىڭ سانائىتى، يېزا ئىگىلىكى تېز تەرەققىي قىلدى، خەلق تۇرمۇشى تېخىمۇ ياخشىلاندى، خەلق ئاشلىق ساقلاپلا قالماستىن، بەلكى پۇل ساقلايدىغان بولدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ئامانەت پۇل قالدۇقى 10 مىليون 534 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1988 - يىلى 2 — 3 - ئايلاردا سودا - سانائەت بانكىسى 4 يېزا (بازار) دا سەييارە ئامانەت توپلاش، يايما يېيىپ نۇقتا قۇرۇش، مۇكاپاتلىق ئامانەت قويۇش قاتارلىق شەكىللەر ئارقىلىق 620 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك ئامانەت توپلىدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئامانەت پۇل قالدۇقى 50 مىليون 490 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، بانكا ئامانەت قەرز مەبلىغى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 8.% 54نى ئىگىلىدى. بۇ 1979- يىلدىكى ئامانەت پۇل قالدۇقى 3 مىليون 250 مىڭ يۈەننىڭ 15.7 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى.

بۇنىڭدىن باشقا، 1987 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسىمۇ پۇل ئامانەت كەسپىنى يولغا قويدى، 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە پوچتا پۇل ئامانىتى قالدۇقى 860 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

II باب

شەھەر - بازارلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر تۇرمۇشى

شەھەر - بازارلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر جېلىلىيۈزى بازىرىغا قاراشلىق رايون ۋە يېزا (بازار) لارغا تارقالغان ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى مەمۇرىي، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

§1 . ئىشچى - خىزمەتچىلەر كىرىمى

1949 - يىلى ناھىيىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە پۇل مائاشى تەخمىنەن 130 يۈەن (پېگى خەلق پۇلى ھېسابىدا) ئىدى. 1963 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە مائاشى 518.57 يۈەن بولدى. 1970 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق مائاشى 434.46 يۈەن بولدى. 1978- يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە مائاشى 498.51 يۈەن؛ بازارلاردىكى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە مائاشى 812.30 يۈەن بولدى. 1985 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە مائاشى 1055.72 يۈەن، بازارلاردىكى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە مائاشى 996.288 يۈەن بولدى. 1990 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە مائاشى 1795.52 يۈەن، بازارلاردىكى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە مائاشى 1397.93 يۈەن بولدى. 1990 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە مائاشى 1949 - يىلدىكىنىڭ 13.8 ھەسسىسىگە، 1978 - يىلدىكىنىڭ 3.6 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى، 1985 - يىلدىكى 1055.72 يۈەندىن 739.82 يۈەن ئاشتى.

1978 — 1990 - يىلغىچە غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى ۋە ئۇلارنىڭ مائاشىنىڭ يىغىندىسى

جەدۋەل: 25 — 2

يىللار / تۈرى	ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارنىڭ مائاشى (تۆمەن يۈەن)	ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچى (نەپەر)	كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارنىڭ مائاشى (يۈەن)	كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچى (نەپەر)
1978	486	9749	25.72	317
1979	621.05	11340	30.04	349
1980	708.15	11798	31.21	378
1981	229.88	13817	30.85	485
1982	1007.90	12922	54.05	467
1983	1016.71	13510	60.82	659
1984	1017.04	13835	144.05	1420
1985	1434.41	13587	144.96	1455
1986	1580.87	14152	214.48	1912
1987	1912.86	14647	261.47	2131
1988	2173.80	15130	252.30	1815
1989	2361.40	15618	260.30	2133
1990	2752	15327	310.48	2221

§ 2 . ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىستېمالى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، تۇرمۇشقا جىددىي كېرەكلىك بۇيۇملارنىڭ باھاسى تۆۋەن بولغاچقا، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش ئىستېمالى ناھايىتى تۆۋەن ئىدى، ئوتتۇرىچە ئايلىق ئىستېمال سەۋىيىسى 7 — 8 يۈەن ئىدى. 60 - يىللاردا باھانىڭ ئۆرلەپ كېتىشى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش ئىستېمالى بىر ئاز ئۆرلەپ، ئوتتۇرىچە ئايلىق ئىستېمال سەۋىيىسى 8 — 10 يۈەن بولدى. 80 - يىللاردىكى ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن كېيىن، پارتىيەنىڭ تۇرلۇك سىياسەتلىرىنىڭ ئەملىيلىشىشىگە ئەگىشىپ، بازار - يېزا ئىقتىسادى گۈللەندى، ماددىي ئەشيالار كۈنسېرى مول‌لاشتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ماڭاشى ئۆزلۈكسىز ئۆستى، ئوتتۇرىچە ئايلىق ئىستېمال سەۋىيىسى نەچچە 10 يۈەندىن 100 يۈەندىن كۆپرەككە، ھەتتا نەچچە 100 يۈەنگە يەتتى. ۋېلىسىپىت، كىيىم تىكىش ماشىنىسى، رادىئولۇق ئۇنتالغۇ، قول سائىتى، تام سائىتى ئادەتتىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىلىرىگە ئومۇملاشتى. كىرىسى يۇقىرى كۆپلىگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىلىرىدە رەڭلىك تېلېۋىزور، توڭلاتقۇ، توڭلىتىش ساندۇقى، كىر ئالغۇ، موتسىكلىت ۋە چوڭ تىپتىكى ئۈي جاھازلىرى بار بولدى. بولۇپمۇ 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا، تۇرلۇك ئالىي ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى ۋە قاتناش قوراللىرىدا ئىستېمال قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلدى. ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىستېمالىدا كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك ئاساس قىلىنىشتىن ئائىلە چىداملىق بۇيۇملىرىغا ۋە كىيىنىشكە كۆڭۈل بۆلۈشنى ئاساس قىلىشقا بۇرالدى. ئىشچى - خىزمەتچىلەر ماددىي تۇرمۇش جەھەتتىكى ئىستېمال ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپلا قالماستىن، يەنە تانسىخانىلارغا، كارا OKخانىلارغا بېرىشتەك مەنىۋى تۇرمۇش ئىستېمالىغا قاراپ يۇزلەندى، شۇنىڭدەك ئالىي دەرىجىلىك ئۈي جاھازلىرى، سىنئالغۇ ئاپپاراتى، VCD پلاستىنكا ئاپپاراتى، بىنا ئۈي سېتىۋېلىش ۋە پەرزەنتلىرىنىڭ ماڭارىپ خىراجىتىگە يۇقىرى سېلىنما سېلىش قاتارلىق جەھەتلەرگە يۇزلەندى. قىسمەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسىنىڭ ئايلىق ئوتتۇرىچە ئىستېمال سەۋىيىسى 1000 يۈەنگە يەتتى، نوقۇل نەرسە سېتىۋېلىش ئىستېمالىدىن قوشۇمچە مەنىۋى كۆڭۈل ئېچىش مەدەنىيەت ماڭارىپىدىن ئىبارەت كۆپ خىللاشقان ئىستېمالغا يۇزلەندى.

یگرمه ئالتنجی قسم

شەخسلەر

يىگىرمە ئالتىنچى قىسىم

شەخسلەر

I باب

شەخسلەر تەرجىمھالى

مۇسا (— 1766)

ئەر، ئۇيغۇر، ئىلى ئۇيغۇرلىرىنىڭ تۇنجى ھاكىمبېگى، تۇرپان ئىنانچىخانى ئىمىن غوجىنىڭ 2 - ئوغلى، ئۇ پۇقرالارنى ئويلايدىغان زېرەك، قابىل كىشى ئىدى. چېيەنلۇڭ 22 - يىلى (1757 - يىلى) دادىسى تەرىپىدىن قۇمۇلغا ئىش بېجىرىشكە ئەۋەتىلگەندە ئۇ جۇڭغار قەبىلىسى مالىمانچىلىق پەيدا قىلغان مەزگىلدە قۇمۇلغا قېچىپ بارغان 600 ئائىلىلىك پۇقرانى تۇرپانغا قايتۇرۇپ ئېلىپ كەلگەن. چېيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) ئۇ شۇ دەۋردە چىڭ سۇلالىسى لەشكەرلىرىنىڭ مەسلىھەتچى ئامبالىلىقىغا تەينىلەنگەن دادىسى ئىمىن خوجا بىلەن بىرلىكتە چولۇق، كىچىك خوجىلارنى بويسۇندۇرغان. چېگرانى تىنچلاندۇرغۇچى سانغۇن بېيى جاۋ ئۇنى قەشقەر ئاھالىلىرىنى تىنچلاندۇرۇشقا، يەرلەرنى تەكشۈرۈشكە ئەۋەتكەن. مۇسا ناھايىتى تىرىشچانلىق كۆرسەتكەنلىكتىن چېيەنلۇڭ خانىنىڭ تارتۇقلىشىغا ئېرىشكەن. 2 - يىلى يەنە يېگىسارغا ئۇيغۇر دېھقانلارغا تېرىقچىلىق قىلىشقا ئەسىھەت قىلىش ۋە ھەيدەكچىلىك قىلىشقا ئەۋەتىلگەندە ياخشى ئۇنۇم قازانغاچقا چىڭ خاندانلىقى يارلىق چۈشۈرۈپ ئۇنى ئەركانبەگلىككە تەينىلىگەن. چېيەنلۇڭ 25 - يىلى (1760 - يىلى) 4 - ئايدا ئىلى مۇسۇلمانلىرىنى باشقۇرىدىغان ھاكىمبەگلىككە تەينىلىنىپ، دەرىجىلىك تەمىناتتىن بەھرىمەن بولىدىغان ئەمەلدار بولغان. ئۇ ۋەزىپە ئۆتىگەن مەزگىلدە غولجا قەلئەسى، خوجىشۇن قەلئەسىنى سالدۇرغان. ئۇيغۇرلارنى تېرىقچىلىق قىلىشقا پائال تەشكىللەپ ئالاھىدە نەتىجە قازانغان ئارمىيىنىڭ ئېھتىياجىنى، خەلقنىڭ ئوزۇقىنى ھەل قىلىپ، چىڭ سۇلالىسى لەشكەرلىرىنىڭ ئىلىدا تۇرۇشى، دۆلەتنىڭ غەربىي چېگرىسىنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن زور تۆھپە قوشقان. چېيەنلۇڭ 30 - يىلى (1765 - يىلى) ئۇ تۇنجى ئىلى جىيادجۇنى مىكرۇي بىلەن بىرلىكتە قاش دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا يېڭى ئۆستەڭ چاپتۇرغان، ئۇ جاينىڭ يەر تۇزۇلۇشى ئېگىزرەك بولغاچقا تاشلاپ قويۇلغان. بۇ مەزگىلدە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئۇچتۇرپاندا توپىلاڭ كۆتۈرۈلگەنىدى. ئۇ ئاكىسى سۇلايمان بىلەن بىرلىكتە ئالدىراپ - تېنەپ لەشكەر باشلاپ ئىلى جىيادجۇنى مىكرۇيگە ئەگىشىپ توپىلاڭنى تىنچىتىشقا بارغان. مۇسا جەڭدە تۆھپە كۆرسەتكەچكە چېيەنلۇڭ 31 - يىلى (1766 - يىلى) 5 - ئايدا چېيەنلۇڭ خان

ئۇنىڭغا قوش كۆزلۈك گۈللۈك پەي تارتۇق قىلغان. 9 - ئايدا مۇسا كېسەل بىلەن ۋاپات بولغاندا، چاك سۇلالىسى كۈمۈش ئىنئام قىلىپ ئۇنىڭغا تەزىيە بىلدۈرگەن. مۇساناك ئىنىسى ئورانزىغا 1 - دەرىجىلىك تەيجى مەرتىۋىسىنى بېرىپ، ئىلى ئۇيغۇرلىرىناك 3 - دەرىجىلىك ھاكىمبەگلىكىگە قويغان، ئۇ يەنىلا بىرىنچى دەرىجىلىك تەيجى بولۇپ ئىش باشقۇرغان.

غىياسىدىن (1871 — 1957.5)

ئەر، ئۇيغۇر، كىشىلەر ئۈنى ھاكىمبەگ خوجا دەپ ئاتايدۇ، قۇمۇل ۋاڭلىرىناك ئەۋلادى. چاك سۇلالىسىناك تۇڭجى 10 - يىلى (1871 - يىلى) ئىلىدا تۇغۇلغان. ئىلى ھاكىمبېگىناك ۋارىسى، بىرىنچى دەرىجىلىك تەيجى ئىلىياسخانىناك يالغۇز قىزى نۇرنىساخان بىلەن توي قىلغان، بۇيرۇق بويىچە ئىلى ئۇيغۇرلىرىناك كۈندىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرغان، ئۇ چاك سۇلالىسىناك ئاخىرىدىكى ھاكىمبەگىناك ئەمەلدە ۋارىسى بولۇپ، ئىلىدا ناھايىتى يۇقىرى ئابرويغا ئىگە، يۇقىرى قاتلام رەھبەر ھېسابلىناتتى. مىنگوناك 1- يىلى (1912 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئىلى ئىنقىلابىي پارتىيىسىدىكىلەر ھەر مىللەت ئارمىيە، خەلقنى قوزغاپ قوزغىلاڭ كۆتۈرگەندە ئۇ ئىلىدىكى 80 يۈزلۈك ئۇيغۇرغا ۋاكالىتەن ئىلى بېگى باش تۇتۇق مەھكىمىسىنى ھىمايە قىلىپ، ئىلى شىنخەي ئىنقىلابىنى زور كۈچ بىلەن قوللىغان. ئۇزۇن چېچىنى كېسىپ تاشلاپ، ئىلى جۇڭخۇا مىللەتلىرى بىرلەشمە ئىلگىرىلەش جەمئىيىتىنى قۇرغان. مىنگو دەۋرىدىكى شىنجاڭناك يەرلىك ھەر نۆۋەتلىك ھۆكۈمىتى مەسلەن، ياڭ زىڭشىن، جىن شۇرېن، شېڭ شىسەي ھاكىمىيەتلىرىدە ئۇيغۇر يۇقىرى قاتلام زاتلىرى سۈپىتىدە ھۆكۈمەت مەسلىھەتچىلىكىگە تەكلىپ قىلىنغان. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئىلى ۋالىيسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن يەنىلا ۋالىي بولدى. 1950 - يىلى ۋالىيلىقتىن ئىستېپا بەردى. ئۇنىڭ ئوغلى قېيۇمبەگ خوجا شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىناك مەسلىھەتچىسى، سىياسىي كېڭەش ئەزاسى بولدى. غىياسىدىن 1957 - يىل 5 - ئاينىڭ 8 - كۈنى 86 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى.

جابۇقباي بولىنىش (1873 — 1957)

ئەر، قازاق، غۇلجا ناھىيىسىدىن، چاك سۇلالىسىناك تۇڭجى 12 - يىلى (1873 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى تۇغۇلغان، جابۇقباينىڭ ئائىلىسى غۇلجا ناھىيىسى جىرغىلاڭ كەنتىدە بولۇپ، ئۇ ئىلى ۋىلايىتىناك دەسلەپكى ماۋارىپ ئىشلىرىدا بولۇپمۇ قازاقلارناك ماۋارىپ ئىشلىرىناك تەرەققىياتىدا پاۋال تۆھپە قوشقان. 1950 — 1957 - يىلغىچە ئۇ مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشناك ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىناك ئەزاسى بولغان.

جابۇقباي ياشلىق دەۋرىدە ئىلى مەدرىسىدە ئوقۇغان، كېيىن ئۇ جۇڭگو كومۇنىستلىرى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىناك ياردىمى ھەمدە تەكلىپى بىلەن قازاقلارناك ماۋارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا بەل باغلىغان. ئۇ تىرىشچانلىقى ھەم قابىلىيىتىگە تايىنىپ قازاق خەلقى ئارىسىدا پەيدىنپەي ئۆز ئىناۋىتىنى تىكلىگەن، شۇنداقلا قازاق خەلقىناك ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشكەن. ئۇ قازاق مىللىتىناك مەدەنىيىتى ۋە ماۋارىپ ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈش يولىدا تەرەپ - تەرەپكە چېپىپ نۇتۇق سۆزلىگەن، ھەمدە باشلامچىلىق بىلەن

پۇل، مال ئىشانە قىلغان. قازاقلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايوندا جابۇقباينىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان كەڭ ئامما سەپەرۋەرلىككە كېلىپ مەبلەغ توپلاپ، پۇل، مال ئىشانە قىلىپ، قازاقلارنىڭ ماتارىپ ئىشلىرىنى قوللىغان. بۇنىڭدىن باشقا، شۇ مەزگىلدە جابۇقباي سىڭىپىشى بولۇپ، يۇزبېشىلىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ ۋە تەشكىللەپ مەبلەغ توپلاپ قازاقلارنىڭ ماتارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرغان ھەمدە ئۇلارنى پەرزەنتلىرىنى باشلامچىلىق بىلەن مەكتەپكە بېرىشكە چاقىرىق قىلغان.

مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) جابۇقباي ئىلى دەريا ۋادىسىدا تۇنجى قازاق باشلانغۇچ مەكتىپى قۇرغان، ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن مۇقامەتجان ۋە سىيرمانجان ئىسىملىك 2 ئوقۇتقۇچىنى تەكلىپ قىلغان. ئۇ ھەتتا كەنتلەردىمۇ يەنى جىرغىلاڭ كەنتىدە بىر باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرغان. مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935-يىلى) بۇ مەكتەپكە «جابۇقباي مەكتىپى» دەپ نام بېرىلگەن. جابۇقباي تەربىيىلەش دائىرىسىنى يەنىمۇ كېڭەيتىپ، تېخىمۇ كۆپ ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۇرۇش ئۈچۈن، ئۆزى مەبلەغ توپلاپ ياغاچ ۋە باشقا بىناكارلىق ماتېرىياللىرىنى سېتىۋېلىپ، غۇلجا ناھىيىسىدە 3 كورپۇسلۇق مىنىپ ۋە ئوقۇتقۇچىلار ئىشخانىسى، ئوقۇغۇچىلار ياتىقى، ئاشخانا، مۇنچا ۋە دۇكان سالدۇرغان، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 200 دىن ئاشقان.

قازاقلارنىڭ ماتارىپ ئىشلىرىنى پاتال تەرەققىي قىلدۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇيغۇر، قىرغىز ياشلىرىنى قوبۇل قىلىپ قوش تىللىق ئوقۇتۇشنى يولغا قويغان. بۇنىڭدىن باشقا نىلقا، توققۇزتارا، كۇنەس، چاپچال، مۇيدۇڭ، قورغاس قاتارلىق ناھىيىلەردىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ تەربىيىلەپ، ئىلى رايونىنىڭ ماتارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش يولىدا پاتال تۆھپە قوشقان.

جابۇقباي 1957 - يىل 8 - ئاينىڭ 30 - كۈنى 84 يېشىدا كېسەل بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى.

رەخمجان مەشپەت (1895 — 1972)

قازاقلارنىڭ ئاقسۈڭەك، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ جىرغىلاڭ كەنتىدە كەمبەغەل ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. كىچىكىدىن تارتىپلا قازاق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ تەسىرىگە چوڭقۇر ئۇچرىغان. 10 ياش ۋاقتىدىن باشلاپ ناخشا ئېيتىشقا باشلاپ قازاق، ئۇيغۇر، تاتار، رۇس تىللىرىدا ساز چېلىپ ناخشا ئېيتالايدىغان بولغان. 1954 - يىلدىن بۇيان ئۇ ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى ئوتكۈزگەن ئاقسۈڭەك ئېيتىشىشىغا كۆپ قېتىم قاتنىشىپ، راۋان تىلى بىلەن كونا جەمئىيەتنىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنى پاش قىلىدىغان ناخشىلارنى ئېيتىپ يېڭى جەمئىيەتتىكى بەختىيار تۇرمۇشنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى، كوممۇنىستىك پارتىيىنى، رەئىس ماۋزېدۇڭنى، سوتسىيالىزمنى مەدھىيىلەپ، قازاق ئاممىسى ئارىسىدا خېلى زور تەسىر قوزغىغان. 1980 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ئۇ ئىجاد قىلغان شېئىرلارنى «ئاقسۈڭەك قەلب ساداسى» دېگەن نامدا توپلام قىلىپ نەشر قىلدى.

تېيىپزات تاھىر (1901 — 1974)

ئەر، ئۇيغۇر، ئىلى ۋىلايىتىدىكى داڭلىق ئۇيغۇر ئالىم، دىنىي ئۇلىما. ئۇ ئۇيغۇر تىلشۇناسلىقى، مىللىي دوربەرلىك، شېئىرىيەت، خەتتاتلىق ساھەلىرىدە كامالەتكە يەتكەن. ئۇنىڭ تېگى قۇمۇلدىن بولۇپ، ئەجدادلىرى 18 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئىلىغا كۆچمەن بولۇپ كېلىپ چۇلۇقايدا بوز يەر ئاچقان. تېيىپزات تاھىر بالىلىق چاغلىرىدا زېرەك، كۆيۈمچان، چېچەن ئىدى، دادىسى تاھىرزات ئۇنى ناھايىتى ئەتىۋارلاپ بېقىپ 8 ياشقا

كىرگەندە غولجىدىكى ئابدۇمۇتەللىپ خەلپەت قۇرغان مەكتەپكە ئوقۇشقا بەرگەن. 8 يىلدا ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن مەكتەپتە قېلىپ مۇدەررىسلىك قىلىپ ئۆزىنىڭ ياخشى ئوقۇتقۇچى بولۇش ئارزۇسىنى ئەملىگە ئاشۇرغان. مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) قەشقەر مەدرىسەگە بېرىپ شەمشىدىن دامولللىنى ئۈستاز تۇتۇپ داۋاملىق ئىلىم تەھسىل قىلغان. تېيىپزات تاھىر جاپاغا چىداپ ئۆگەنگەن ھەمدە دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا مەدرىسەدە بولىدىغان ئىلمىي مۇھاكىمە پائالىيەتلىرىگە ئاكتىپ قاتناشقان، ئۇنىڭ بىلەن باردى - كەلدى قىلىدىغانلارنىڭ ھەممىسى بىلىملىك شائىر ۋە خەتتاتلار بولغاچقا، ئۇلار ئارقىلىقمۇ بىلىمىنى بېيىتقان. مەدرىسەنىڭ ئىلمىي مۇھاكىمە پائالىيىتى ئۇنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، ئۇنىڭدا ئەدەبىيات، شېئىرىيەتكە نىسبەتەن كۈچلۈك قىزىقىشىنى قوزغىغان. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇ شېئىر ئىجادىيىتىگە كىرىشكەن. شەمشىدىن دامولللا تېيىپزات تاھىرنىڭ كەمتەر، بىلىمگە ھېرىسمەنلىكىدىن سۆيۈنۈپ ئۆز يۇرۇك قېتىنى سەرپ قىلىپ تەربىيىلەشكە كىرىشكەن. ئۇ شەمشىدىن دامولللىنىڭ تەربىيىسىدە تىلشۇناسلىق، لوگىكا، ئاسترانومىيە، تارىخشۇناسلىق، جۇغراپىيە ۋە ماتېماتىكا قاتارلىق جەھەتلەردە ناھايىتى زور ئۇنۇمگە ئېرىشكەن، تېيىپزات تاھىر قەشقەردىكى ئوقۇش ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ئىلغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئابدۇمۇتەللىپ خەلپەت قۇرغان مەكتەپتە چىداپ ئىشلەپ قان - تەر تۆكۈپ، ياشلىق باھارىنى ئۇن - تۇنسىز تەقدىم قىلغان. ئۇ ھارماي - تالماي ئەستايىدىل ئۆگىنىش روھى بىلەن ئاممىنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشكەنلىكتىن «تائالىيە» مەكتىپىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەينىلەنگەن. 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا ئىلمدا دوختۇر ئاز، دورا كەمچىل بولۇپ، نامراتلىق ۋە كېسەللىك پۈقرالارغا نۇرغۇن ئاپەتلەرنى ئېلىپ كەلگەنىدى. بۇ ئىشلار ئۇنىڭغا بەك تەسىر قىلغاچقا ئۇ تىببىي بىلىم ئۆگىنىپ خەلقنى كېسەللىك ئازابىدىن خالاس قىلىشقا بەل باغلىغان. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ تىبابەتچىلىككە دائىر كىتابلارنى توپلاپ كۈندۈزنى كېچىگە ئۇلاپ تىرىشىپ ئۆگەنگەن ھەمدە دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلىرىدا تىببىي كۆرسىلارغا بېرىپ دەرس ئاڭلىغان، ئىلى تىببىي مەكتىپىگە كېلىپ ئۆگىنىپ، ئاخىرى داۋالاش بىلىملىرىنى ئىگىلەپ كىشىلەرنىڭ كېسىلىنى داۋالاپ ئۇلارنى كېسەللىك ئازابىدىن خالاس قىلىشقا باشلىغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا خەلق ئارىسىدىكى رېتسېپلارنى توپلاپ رەتلەپ، شاكىلىنى چىقىرۇېتىپ مېغىزىنى ساقلاپ قېلىش ئاساسىدا ئىلمىي تەھلىل قىلىپ، «شېپائىل قۇلۇپ»نى يېزىپ چىققان. ئۇ خەلق ئارىسىدىكى رىۋايەتلەر، تارىخىي تەمسىل ماتېرىياللىرىنى توپلىغان، بۇنىڭ بەزىلىرى بىرلا نۇسخا بولغاچقا، ئۇ قايتىدىن كۆچۈرۈپ ساقلىغان. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) تېيىپزات تاھىر ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتتە دىنىي ئىشلار نازارىتىنىڭ باش كاتىپى بولغان. «ھايات مۇساپىسى»، «ئەخلاق باغچىسى»نى نەشر قىلىشقا رىياسەتچىلىك قىلغان. گېزىت - ژۇرناللاردا «دىيانەت»، «ئىسلام ئەخلاقى»، «ئىسلام ۋە ئەخلاق»، «ئىچىملىك ۋە قىمارنىڭ زەرەرلىرى»، «رامىزان» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلغان. بۇ ئەسەرلەر كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىگە چوڭقۇر تەسىر قىلغان، ئۇ ئۇيغۇر تىلىدىكى ھەر بىر سۆزنىڭ يىلتىزىنى تەپسىلىي تەكشۈرۈپ ئاھاڭ تەرتىپى بويىچە «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈپ چىققان، ئۇ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنى قېلىپلاشتۇرۇش ئۈچۈن تۆھپە قوشقان. تېيىپزات تاھىر 50 يىل شېئىر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللانغان بولسىمۇ، ئاشكارا ئېلان قىلىنغان شېئىرلىرى ناھايىتى ئاز. بۇ شېئىرلاردا شائىرنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتى ئىپادىلەنگەن، راستچىللىق، ياخشىلىق، گۈزەللىك مەدھىيىلەنگەن، نادانلىق قامچىلانغان. كىشىلەرنىڭ ئىلىم - پەن بىلىملىرىنى ئۆگىنىشى، ئۆز تەقدىرىگە ئۆزى ئىگە بولۇشى تەشەببۇس قىلىنغان. ئۇنىڭ شېئىرلىرى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن «سامان يولى»غا كىرگۈزۈلۈپ، نەشر قىلىندى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى تېيىپزات تاھىر شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى ئەزالىقىغا تولۇقلانغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئەزاسى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ۋە غولجا ناھىيىلىك سىياسىي

مەسلىھەت كېڭىشى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. سىياسىي جەھەتتىكى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن تېپىپزات تاھىر كۆپ يىللاردىن بېرى ئىجاد قىلغان ئەسەرلىرىنى ساقلاپ قالالمىغان. قىسمەن ئەسەرلىرى جەنايى پاكىت سۈپىتىدە كۆيدۈرۈۋېتىلگەن. «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لوغىتى» (ئا) نىڭ بىر قىسمى ساقلاپ قېلىنغاندىن باشقا قالغان ماقالىلىرى پۈتۈنلەي يوقىلىپ كەتكەن، ھازىرغىچە ئىز - دېرىكى يوق. تېپىپزات تاھىر 1974-يىلى چۈلۈقايدا كېسەل بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى.

نوخەيزى (1909 — 1968)

ئەر، خۇيزۇ، نۇرغۇن ئىسىق - سوغۇقلارنى باشتىن كەچۈرگەن قەد كۆتۈرگەن دېھقان، پارتىيىنىڭ تەربىيىسىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن ئاساسىي قاتلام كادىرى، مەملىكەت بويىچە يېزا ئىگىلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى، ئۇ ئىلىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ئۈچۈن زور تۆھپە قوشقان.

نوخەيزى (ماخەيلوك) گەنسۇ پىڭلياڭدىن، ئەجدادى روسىيىدە ئولتۇراقلىشىپ قالغان. نوخەيزى چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنتۇڭ تۇنجى يىلى (1909 - يىلى) فرونزى شەھىرى (ھازىرقى قىرغىزىستانىنىڭ بىشكەك شەھىرى) دە تۇغۇلغان. مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى) ئۇنىڭ دادىسى كېسەل بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن. شۇ چاغدا دەل روسىيە ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابى غەلبە قىلىپ، سوۋېت ھاكىمىيىتى يېڭىلا دۇنياغا كەلگەنىدى، جاھانگىرلارنىڭ قوراللىق ئارىلىشىشى ۋە ئەكسىلئىنقىلابىي كۈچلەرنىڭ قوراللىق پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرۇشى تۈپەيلىدىن روسىيە تەۋەسىدە ئىچكى ئۇرۇش يۈز بېرىپ ماددىي ئەشيالار كەمچىل، تەمىنات قىس بولۇپ، خەلقنىڭ كۈنى ئېغىرلاشقان. ئەمدىلا 9 ياشقا كىرگەن نوخەيزى ئانىسى ۋە ئىنى - سىڭىللىرى بىلەن بىرلىكتە تاغىسىغا تايىنىپ تۇرمۇش كۆچۈرگەچكە كۈنى ئاچ - زارلىقتا تولىمۇ تەستە ئۆتكەن. يېشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ، باشقىلارنىڭ قولىغا قاراپ ياشاپ، جەبىر - جاپانى يەتكىچە تارتقان نوخەيزىدە پەيدىنپەي ئۆز يۇرتىنى تېپىپ بېرىش ئىشىنىڭ پىشىنى تۇتۇش ئىستىكى تۇغۇلغان. ئۇ دائىم ئايالى سەلىمەگە: «بىزنىڭ ئەجدادىمىز جۇڭگولۇق، بىزنىڭ ۋەتىنىمىز جۇڭگو، بۇ بىز تۇرىدىغان جاي ئەمەس» دەيتتى. مىنگونىڭ 22-يىلى (1933 - يىلى) 24 ياشلىق نوخەيزى ئايالىنى باشلاپ ئاخىرى يات ئەلدىن ئايرىلىپ، جۇڭگونىڭ تاشكەنتتە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسى تارقاتقان جۇڭگو مۇھاجىرلىق پاسپورتىنى ئېلىپ، قورغاس پورتى ئارقىلىق ئۆز ۋەتىنىگە قايتىپ كەلگەن.

كونا جەمئىيەتتە يېزىلار ئەمگەكچى ئاممىنىڭ ئاپەت دېگىزى ئىدى. نوخەيزى ۋەتىنىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئائىلىسىدە نامراتلىق ئىلكىدە ياشىغان. مىنگونىڭ 23 — 38 - يىلىغىچە (1934 — 1949 - يىلغىچە) ئۇ قورغاس، سۈيدۇڭ، چاپچال ۋە غولجا قاتارلىق جايلاردا 15 يىل پومېشچىكلارغا يىللىقچى بولۇپ ئىشلىگەن بولسىمۇ، ئائىلىسى بويىچە قورسىقى توق، كىيىمى پۈتۈن بولماي نامراتلىقتا كۈن كۆچۈرگەن. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) ئۇ، چاپچالدا بىر پومېشچىككە بىر يىل ئىشلىگەن بولسىمۇ، كۆزدە ھېسابلاشقاندا تاشيۈرەك پومېشچىك ئۇنىڭغا بىر تىيىنمۇ بەرمىگەن، دەل شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ئۈيگە تۈيۇقسىز ئوت كېتىپ ھەممە نەرسە كۆيۈپ كەتكەن، ھەر تەرەپتىن كەلگەن بالا قازانىڭ زەربىسىدە بۇ قەيسەر يىگىت ھەسرەتلىنىپ ياش تۆككەن، ئۇ ئامالسىزلىقتىن ئايالىغا: «بالىمىزنى ساتايلى، ئۇنىڭغا ھاياتلىق يولى تېپىپ بېرەيلى، ئۆزىمىزمۇ ئاز - تولا يەيدىغان، ئىچىدىغانغا ئىگە بولايلى...» قاراپ تۇرۇپ ھەممەيلەن ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كەتسەكمۇ بولماس!» دېگەن، سەلىمە بۇ گەپكە ھەرگىز قوشۇلماي قەتئىي ھالدا: «ئۇلسەك تەڭ ئۆلىمىز!» دەپ جاۋاب بەرگەن. يېڭى ھاياتلىق يولىغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئۇ ئائىلىسى بىلەن بىرگە مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948-

يىلى) ئەتىيازدا ئۇچئونغا كېلىپ ماكانلاشقان. نوخەيزى كونا جەمئىيەتنىڭ دەرت - ئەلەمىنى ئەق 40 يىل تارتقان. جاپالىق يىللار، يىللىقچىلىق هاياتى ئۇنىڭدا جاپاغا چىداپ كۆرەش قىلىشتەك قەيسەر ئىرادىنى پېتىشتۇرۇپ، ئۇنى دېهقانچىلىققا پىشقان تېرىقچىلىق ماهىرىغا ئايلاندۇرغان.

1949 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭدىكى هەر مىللەت خەلقى ئازادلىققا ئېرىشتى. 1951 - يىل 7 - ئايدا ئۇچئون كەنتىدە ئىجارە هەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش هەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى. نوخەيزى بۇ كۆرەشكە ئاكتىپ قاتناشتى. 1952 - يىلى ئەتىيازدا قەد كۆتۈرگەن دېهقان نوخەيزى پارتىيىنىڭ «تەشكىللىنەيلى» دېگەن چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، 4 ئائىلىلىك ياللانما دېهقان ۋە بىر ئائىلىلىك ئونتۇرا دېهقان بىلەن بىرلىشىپ، ئۇچئون كەنتىدە باشلامچىلىق بىلەن تۇنجى هەمكارلىق گۇرۇپپىسىنى قۇردى، نوخەيزى گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. ئەينى ۋاقىتتا گۇرۇپپىدا پەقەت ئونتۇرا دېهقان خوسەينىڭ 185 مو يېرى ۋە بەزى تېرىلغۇ ئۇلىغى، دېهقانچىلىق سايمانلىرى بار ئىدى، باشقا 5 ئائىلىلىك كەمبەغەل ياللانما دېهقاندا ئاران 4 ئات ۋە 5 كەتمەنلا بار ئىدى. ئۇلار ئالدى بىلەن يېزا، كەنت رەهبەرلىرىگە تايىنىپ 130 مو يەرنى تەڭشەپ، 20 مو يەرنى ئىجارىگە ئېلىپ، 15 مو يەر بوز يەر ئېچىپ، تېرىلغۇ كۆلىمىنى نەقلەشتۇردى، ئاندىن كېيىن ئۇ خوسەيدىن تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئاشلىق ئۇتتە ئالدى. گۇرۇپپا ئەزالىرى ئۇزۇنارا لاپقۇتلىشىپ ئاشلىق، ئۇرۇق، تېرىلغۇ ئۇلىغى، دېهقانچىلىق سايمانلىرى كەم بولۇش قىيىنچىلىقىنى هەل قىلىپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا ۋاقتىدا كىرىشتى. كۆپچىلىك بىر نىيەتتە تۇجۇپلەپ تېرىقچىلىق قىلغاچقا، هوسۇل يغىش مەزگىلىدە 1 - دەرىجىلىك شال ئېتىزلىنىڭ مو بېشى هوسۇلى 238 كىلوگرامغا يېتىپ، پىلاندىن 89.5 كىلوگرام، 2 - دەرىجىلىك شال ئېتىزلىنىڭ مو بېشى هوسۇلى 135 كىلوگرامغا يېتىپ، پىلاندىن 24 كىلوگرام ئېشىپ كەتتى. بۇ گۇرۇپپىنىڭ ئالغان ئاشلىقىنى بۇغدايغا سۇندۇرغاندا 66 مىڭ 15 كىلوگرام بولۇپ، كىشى بېشىغا 2000 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى. هەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ مو بېشى هوسۇلى كەنتنىڭ دائىملىق مەهسۇلات مىقدارىدىن 50 كىلوگرام يۇقىرى بولدى.

1953 - يىلى نوخەيزى هەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش هەرىكىتىگە جان دىلى بىلەن كىرىشتى. ئۇ يۇرتداشلىرىغا پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى، «تەشكىللىنەيلى» دېگەن چاقىرىقنىڭ پايدىسىنى، هەمكارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇش جەريانىدىكى تەسىراتىنى تەشۋىق قىلدى. نوخەيزىنىڭ باشلامچىلىقىدا كەنتتە هەمكارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇش قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلدى. نوخەيزى هەمكارلىق گۇرۇپپىسى ۋەزىيەتكە ماسلىشىپ ئالدى بىلەن دائىملىق هەمكارلىق گۇرۇپپىسى قۇردى. ئىشلەپچىقىرىشنى ياخشى تۇتۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇ يەنە ئىدىيۇى خىزمەتكىمۇ ئەهمىيەت بېرىپ، گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ ئىدىيۇى هالىتىگە دائىم كۆڭۈل بۆلدى، ئۇ جەمئىيەتتە بەزىلەر تارقاتقان «هەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئالغان ئاشلىقنى شەخسىگە بەرمەيدىكەن، هەممىسىنى كوللېكتىپ ئېلىۋالىدىكەن» دېگەن ئىغۋانى ئاڭلىغاندىن كېيىن خىزمەت گۇرۇپپىسىنى ۋاقتىدا تەشۋىق قىلىش، چۈشەندۈرۈشكە تەكلىپ قىلىپ گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ ئەندىشىسىنى توگىتىپ، كۆپچىلىكنىڭ كەيپىياتىنى تۇراقلاشتۇردى.

1954 - يىلىنىڭ بېشىدا نوخەيزى هەمكارلىق گۇرۇپپىسى غۇلجا ناهىيىسى بويىچە ۋەتەنلىي سۆيۈش - مول هوسۇل ئېلىشتا نەمۇنىچى گۇرۇپپا بولۇپ باهالىنىپ، تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشتى، ئۇ قېرىنداش هەمكارلىق گۇرۇپپىلارنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىپ، ناهايىتى زور تەرىبىگە ئىگە بولۇپ، سوتسىيالىزم يولىغا مېڭىش ئىشەنچىنى چىڭىتتى. ئۇنىڭدا يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى قۇرۇشتەك كۆچلۈك ئارزۇ تۇغۇلدى. يىغىندىن كېيىن ئۇ كېچىلەپ ئۇچئونغا قايتىپ كېلىپ، گۇرۇپپا ئەزالىرىغا يىغىن روهىنى يەتكۈزۈپ، يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى قۇرۇش تەكلىپىنى ئونتۇرىغا قويدى. ئۇ، ناهىيىلىك پارتكوم، رايونلۇق پارتكوم رەهبەرلىكىگە زىچ تايىنىپ، 20 نەچچە كۈن ۋاقىت سەرپ قىلىپ، كۆپچىلىكنى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قارارىنى ۋە مەملىكەتنىڭ «يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى نىزامنامىسى»نى ئەستايىدىل ئۆگىنىشكە تەشكىللىدى. ئىدىيۇى تەربىيىنى

چوڭقۇر، ئىنچىكە ئىشلىدى. «قارار»نىڭ چەكسىز سېھرىي كۈچى، ئۇلكىنىڭ ئۇلگە كۆرسىتىش رولى كۆپچىلىككە تەربىيە ۋە ئىلھام بولدى. قايتا ـ قايتا مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق، تونۇشتا پەيدىنپەي بىرلىككە كېلىپ، 16 ئائىلە ئىختىيارلىقى بىلەن ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ كوپىراتىپقا قاتناشتى. 1954 ـ يىل 8 ـ ئايدا «نوخەيزى يېزا ئىگىلىك كوپىراتىپى» ئوچۇق كەنتتە دۇنياغا كەلدى، نوخەيزى كوپىراتىپ باشلىقى بولۇپ سايلاندى.

شۇ يىلى 8 ـ ئايدا نوخەيزى شەھەر بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە كىردى. پارتىيەنىڭ تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈشى ئارقىسىدا ئۇ، كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئاۋانگارتلىق، نەمۇنىلىك رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، ھەر مىللەت كوپىراتىپ ئەزالىرىنى يېتەكلەپ، پۈتۈن نىيىتى بىلەن كوللېكتىپ ئىشلەپچىقىرىشقا ئاتلاندى. كوپىراتىپ ئۇنچى يىلى مول ھوسۇل ئالدى، ئاشلىقنىڭ مو بېشى ھوسۇلى پۈتۈن كەنتتىكى ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرىنىڭكىدىن 12% — 15%كىچە يۇقىرى بولۇپ، يېزا ئىگىلىك كوپىراتىپىنىڭ ئەۋزەللىكى تېخىمۇ نامايان قىلىندى. 1955 ـ يىلى نوخەيزى ئىلى ئوبلاستى بويىچە يېزا ئىگىلىك ئەمگەك نەمۇنچىسى بولۇپ باھالاندى، نوخەيزى يېزا ئىگىلىك كوپىراتىپى ئىلى ئوبلاستى بويىچە يېزا ئىگىلىكىنى كوپىراتسىيەلەشتۈرۈشتە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى. ئۇ ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ تەقدىرلەش يىغىنىغا شەھەر بىلەن قاتناشتى، ئىلى رايونلۇق پارتكوم ۋە ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتى نوخەيزى كوپىراتىپىغا بىر لەۋھە تەقدىم قىلدى، نوخەيزىگە بىر دانە مېدال ۋە 200 يۈەن مۇكاپات پۇل بەردى. ئۇ، بۇ پۇل بىلەن كوللېكتىپقا قوش غالتەكلىك قوش چىشلىق ساپان سېتىۋالدى.

1956 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە يېزا ئىگىلىكىنى كوپىراتسىيەلەشتۈرۈش دولقۇنىدا ئىلى رايونلۇق پارتكوم، غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم بىرلەشمە خىزمەت گۇرۇپپىسى پۈتۈن كەنتتىكى ھەر مىللەت خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، نوخەيزى يېزا ئىگىلىك كوپىراتىپىنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان ھالدا كەنتتىكى ھەمكارلىق كوپىراتىپى، ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، ئۈچۈن كەنتى «1 ـ ماي» ئالىي يېزا ئىگىلىك كوپىراتىپىنى قۇردى، نوخەيزى كوپىراتىپ باشلىقى بولۇپ سايلاندى. ئالىي كوپىراتىپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇ، كۆپچىلىكنى تەشكىللەپ «يېزا ئىگىلىكىدىكى ئاساسىي قانۇن»نى ئەستايىدىل ئۆگىنىپ، ئىلمىي ئۇسۇلدا يەر تېرىش جەھەتتە زور كۈچ چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يېڭىچە دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى ئاكتىپ ئىشلىتىپ سۈپەتلىك سورتلارنى تاللاپ كىرگۈزدى، قۇرلاپ ـ دانىلاپ تېرىش، مۇۋاپىق زىچ تېرىش، شال مايىسىنى كۆچۈرۈش، كولتىۋاتسىيە قىلىپ ئوتاش قاتارلىق يېڭى تېخنىكىلارنى زور كۈچ بىلەن ئومۇملاشتۇردى، قۇرغاقچىلىق ئاپىتى ئېغىر بولغان ئەھۋالدىمۇ يەنىلا ياخشى ھوسۇل ئالدى. شۇ يىلى 5 ـ ئايدا نوخەيزى مەملىكەت بويىچە يېزا ئىگىلىك ئەمگەك نەمۇنچىسى بولۇپ سايلىنىپ، مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنچىلار يىغىنىغا قاتنىشىپ، پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىرىدىن ماۋزېدۇڭ، لىيۇشاۋچى، جۇئېنلەي، جۇدې، چېن يۈن، دېڭ شياۋپىڭلارنىڭ سەمىمىي قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشتى ھەمدە ئۇلار بىلەن سۈرەتكە چۈشۈپ خاتىرە قالدۇردى. بۇ قېتىمقى يىغىنىنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئىلھامى تېخىمۇ زور بولدى. قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇ كوپىراتىپتىكى كادىر، ئاممىغا يىغىن روھىنى ئەستايىدىل يەتكۈزۈپ، ۋەتەنسىز سوتسىيالىزم قۇرۇلۇشىنىڭ ئۇلۇغ نەتىجىلىرىنى تەشۋىق قىلدى. ئۇ مەركەز رەھبەرلىرى ئۈزلىرىنى قوبۇل قىلغان چاغدىكى سۈرەتنى ئىنتايىن قەدىرلەپ ساقلىدى. 1968 ـ يىلى ئۇ سەكراتقا چۈشۈپ قالغاندىمۇ ئائىلىسىدىكىلەرگە مۇكەممەل ساقلانغان رەسمىي ياستۇقىنىڭ يېنىغا ئەكىلىپ قويۇشنى ئىشارەت قىلدى. 1958 ـ يىل 9 ـ ئايدا غۇلجا ناھىيە ئۈچۈن خۇيزۇ ئاپتونوم رايونىدا «1 ـ ماي» خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلدى. نوخەيزى مۇئاۋىن گۈڭشې باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى. 1959 ـ يىلى ئۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك نەمۇنچىلىرى يىغىنىغا قاتناشتى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ئۇنىڭغا «ئاپتونوم رايون بويىچە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدىكى خىزمەت ئىلغارى» دېگەن مېدالنى بەردى. 1965 ـ يىلى ئۇ «1 ـ ماي» گۈڭشېنىڭ

باشلىقلىقىغا سايلانغاندىن كېيىن يۇقىرى دەرىجىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەتلەرنىڭ تەستىقىنىڭ روھىغا ئەمەل قىلىپ، گۈڭشېدىكى كادىرلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، بىكتۈەن يېزا ئىگىلىك 4 ـ شى 70 ـ تۈەننىڭ زور كۆچ بىلەن قوللىشى ئارقىسىدا، كۆچلۈك تېخنىكا تايانچلىرىنى ئاجرىتىپ، گۈڭشي پىلانلاش ئەترىتىنى قۇرۇپ، «بىر تۇتاش پىلانلاپ، پەيدىنپەي ئەملگە ئاشۇرۇش» فاڭجېنىدا چىڭ تۇرۇپ، ياغشى سالا ئېتىز، ياغشى ئېرىق ـ ئۆستەڭ، ياغشى يول، ياغشى ئورمان بەلۋېغى، ياغشى مەھەللە بەرپا قىلىشتىن ئىبارەت يېزا قۇرۇلۇشىنى زور ئېتىبار بىلەن تۇنتى. ئۇ پىلانلاش ئەترىتىدىكىلەرنى باشلاپ گۈڭشېسىدىكى ھەر بىر پارچە يەرنى نەق مەيداندا تەكشۈرۈپ پىلانلاش ئارقىلىق، «1 ـ ماي» گۈڭشېسىنىڭ تۇنجى ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسي قۇرۇلۇشى پىلان خەرىتىسىنى سىزىپ چىقتى، شۇنىڭ بىلەن گۈڭشېدىكى كەڭ كادىر ۋە ئاممىنى ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسي قۇرۇلۇشىنى زور كۆچ بىلەن يولغا قويۇشقا سەپەرۋەر قىلىپ، ئېتىزلارنى ماالاشتۇرۇش ۋە ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇشنى پەيدىنپەي ئىشقا ئاشۇرۇپ، «1 ـ ماي» گۈڭشېنىڭ «بەشتە ياغشى» يېزا قۇرۇلۇشىغا ياغشى ئاساس سالدى.

نوخەيزى كېسەل بولۇپ داۋالاش ئۈنۈم بەرمەي 1968 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ئالەمدىن ئۆتتى. گۈڭشېدىكى كادىرلار ۋە ئاممىدىن 3000 دىن كۆپرەك كىشى ئۇنىڭغا بولغان قايغۇسىنى بىلدۈردى.

ئۇچىۇندىكى ھەر مىللەت خەلقى نوخەيزىنىڭ خىزمىتىگە ئىنتايىن قايىل، ئۇنىڭ ئادەمگەرچىلىكىگە تېخىمۇ ئاپىرىن ئوقۇيدۇ. نوخەيزى پارتىيە ۋە خەلقنىڭ ئۆزىگە بەرگەن شان ـ شەرىپىنى ئىنتايىن قەدىرلەپ، ئۆزىگە باشتىن ئاخىرى كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئۆلچىمى بويىچە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، ئەمگەكچى خەلقنىڭ پەزىلىتىنى ساقلاپ كەلدى. ئۇ پارتىيىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ۋەتەننى قىزغىن سۆيۈپ، ئۆز يۇرتىغا چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان. 20 يىلدىن بېرى ئۇ، ئىلىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش ھەرىكىتىگە تولۇپ ـ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن قاتنىشىپ، سوتسىيالىزم يولىدا قەتئىي تەۋرەنمەي ماڭدى. ئۇ خىزمەتتە قىزغىن، ئەستايىدىل ۋە مەسئۇلىيەتچان بولۇپ، تىرىشىپ ئىشلەپ خالىس تۆھپە قوشتى، شۇڭا ئۇ كۆپچىلىك ئورتاق ئېتىراپ قىلغان ياخشى كادىر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇ ھەق ـ ناھەق ئالدىدا مەيدانى مۇستەھكەم، پرىنسىپچانلىقى كۈچلۈك، ئىستىلى دۇرۇس، پاك ـ دىيانەتلىك، كۆپ قېتىم تەقدىرلەنگەن ياخشى پارتىيە ئەزاسى. ئۇ كەمتەر، ئېھتىياتچان بولغان، جاپاغا چىداپ ئاددىي ـ سادىدا ئۆتكەن، ئاق كۆڭۈل، چىقىشقاق، ئۇچىۇندىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سىرداش كىشىسى. ئۇنىڭ يوكسەك پەزىلىتى كىشىلەرنى مەڭگۈ جاسارەتكە كېلىپ، ئالغا ئىلگىرىلەشكە ئۈندەيدىغان غايەت زور ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ. ئۇنىڭ ئىنقىلابىي ئىشلىرى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ تارىخ بېتىگە يېزىلغۇسى.

ۋاڭ يىلىن (7 . 1919 — 10 . 1985)

ئەر، خەنزۇ، خېبېي ئۇلكىسى ياڭئەن ناھىيىسىدىن. 1946 ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 4 ـ دالا ئارمىيىسىدە جەڭچى، مۇئاۋىن بەنجاڭ، بەنجاڭ، بروۋنىۋك باشلىقى، لىيەندۇي كاتىپى، لىيەندۇي پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1949 ـ يىلى قىسىم بىلەن بىرلىكتە شىنجاڭغا كىرگەن. 1951 ـ يىلى كەسىپ ئالماشتۇرۇپ يەرلىكنىڭ خىزمىتىگە قاتناشقان. غۇلجا ناھىيىسى ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ـ زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمەت ئۆمىكىنىڭ مۇئاۋىن بېتەكچىسى، ج ك پ غۇلجا ناھىيە 7 ـ رايونلۇق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، 1 ـ چارۋىچىلىق فېرمىسى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى

پارتىيە ياچەيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن.

ۋاقى يىلىن ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىشلىرى ئۈچۈن قۇربان بېرىشتىن قورقماي باتۇرلارچە جەڭ قىلىپ، شەرەپ بىلەن ئۆزى 2 قېتىم كوللېكتىپ، بىر قېتىم چوڭ خىزمەت كۆرسىتىپ، قىسمىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەن. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ بىرىنچى سېپىدە مەيدانى مۇستەھكەم، مۇھەببەت - نەپرىتى ئېنىق بولۇپ، سىنىپىي دۈشمەنلەر بىلەن قەتئىي كۆرەش قىلدى؛ جاپادا ئالدىدا، ھالاۋەتتە كەينىدە تۇرۇپ، پارتىيە ۋە خەلق ئۈچۈن سەمىمىي سادىقلىق بىلەن خىزمەت قىلىپ، چېگرا رايون قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ھاياتىنى تەقدىم قىلدى. ۋاقى يىلىن پارتىيىنىڭ ياخشى كادىرى، خەلقنىڭ ياخشى چاكىرى بولۇشقا مۇناسىپ.

ۋاقى يىلىن 1985 - يىل 10 - ئاينىڭ 14 - كۈنى 66 يېشىدا كېسەل بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى.

ئەن سىگۈك (1921 — 1981)

ئەر، خەنزۇ، گەنسۇ ئۆلكىسى جيۇچۈەن شەھىرىدىن، 1921 - يىلى تۇغۇلغان، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگە، 1948 - يىل 1 - ئايدا خىزمەتكە قاتناشقان، 1980 - يىلى پارتىيىمىگە كىرگەن.

ئەن سىگۈك 1945 — 1947 - يىلغىچە لەنجۇ شەھەرلىك مېتېئورولوگىيە - كارتوگرافىيە ئورنىدا گېدروميتېئورولوگىيىنى ئۆگەنگەن. ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن جيۇچۈەن مۇچىلىق قۇرۇلۇشى ئەترىتىدە ئۆلچەش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. 1948 - يىل 1 - ئايدا جيۇچۈەن مېتېئورولوگىيە پونكىتىغا خىزمەتكە يۆتكەلگەن. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇ خەلق مېتېئورولوگىيە خىزمىتىگە قاتنىشىپ، غەربىي شىمال مېتېئورولوگىيە باشقارمىسى، لەنجۇ مېتېئورولوگىيە تەلىم - تەربىيە باشقارمىسىدا يارەمچى ئوقۇتقۇچى، شىنجاڭ كورلا دادۇنزى مېتېئورولوگىيە پونكىتىدا گۇرۇپپا باشلىقى، شىنجاڭ گۇچۇڭ مېتېئورولوگىيە كادىرلار مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى، تۇرپان ناھىيىلىك مەركىزىي مېتېئورولوگىيە پونكىتىدا مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى، ئۇرۇمچى ناھىيىسى داۋانچاڭ مېتېئورولوگىيە پونكىتىدا پونكىت باشلىقى بولغان. 1962 - يىلدىن 1981 - يىل 3 - ئايغىچە غۇلجا ناھىيىلىك مېتېئورولوگىيە پونكىتىدا پونكىت باشلىقى بولدى.

ئەن سىگۈك شىنجاڭدا ئاق دەسلەپ مېتېئورولوگىيە خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان كادىر. ئۇنىڭ تەشكىلىي ئىنتىزامچانلىقى كۈچلۈك بولۇپ، تەشكىلنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بويسۇنۇپ كەلگەن، ھەر قېتىم پونكىت، ئىستانسىلارغا بېرىپ جاپالىق خىزمەت ئىشلىگەن بولسىمۇ، ھېچقانداق ئاغرىنىشتا بولمىغان، ئۇ ئىستىلدا دېموكراتىك، چىقىشقاق، ھېرىپ چارچاش ۋە تاپا - تەنىلەرگە پەرۋا قىلمايدۇ، خىزمەتتە باشلامچى، سەمىمىي سادىق بولۇپ، ئاكتىپ ۋە ئالغا ئىنتىلىدۇ، ئۇ غۇلجا ناھىيىلىك مېتېئورولوگىيە پونكىتىنىڭ باشلىقى بولغان مەزگىلىدە نۇرغۇن خىزمەتلەردە ئىلى ئوبلاستىغا بۈاستە قاراشلىق ناھىيە، شەھەر مېتېئورولوگىيە ئىستانسىلىرىنىڭ ئالدىدا بولۇپ كەلدى. ئۇ تۇرغان پونكىت شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مېتېئورولوگىيە سىستېمىسى بويىچە 1963 - يىلى ۋە 1965 - يىللىرى ئۆلگە قىلىپ تىكلىنىپ، «بەشتە ياخشى» مېتېئورولوگىيە پونكىتى دەپ نام بېرىلدى. ئەن سىگۈكمۇ بەشتە ياخشى پونكىت باشلىقى بولۇپ باھالاندى. خىزمەت ئۈچۈن ئۇ يېشىنىڭ چوڭلىقىغا، ئاغرىقچانلىقىغا قارىماي، كۆپچىلىك بىلەن بىرلىكتە يېزىغا چۈشۈپ تەكشۈرۈش، زىيارەت قىلىش بىلەن شۇغۇللانغان، ماتېرىياللارنى ستاتىستىكا قىلىپ تەھلىل قىلغان، «ھەربىي ئىشلار مېتېئورولوگىيە تەزكىرىسى»نى يېزىشقا قاتناشقان. ئۇ پونكىت باشلىقى بولغاندىن باشلاپ، تاكى كېسەل

بىلەن ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغىچە باشتىن ئاخىرى كەسپىي خىزمىتىنىڭ بىرىنچى سېپىدە تۇرۇپ كىشىنىڭ ئۆلگە تىكلەپ بەردى، كۆپ يىللىق مېتېئورولوگىيە خىزمىتىدە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مېتېئورولوگىيە ئىشلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە تەرەققىياتى ئۈچۈن زور تۆھپە قوشتى.

ئۇ 1981 - يىلى 60 يېشىدا كېسەل بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى.

جاۋ جۇڭگو (1925 — 1983)

ئەر، خەنزۇ، خېبېي ئۆلكىسى پىڭئەن ناھىيىسىدىن، 13 ياش ۋاقتىدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ يالقۇنلۇق يىللىرىدا كومموپىستىك پارتىيىگە كىرگەن، 8 - ئارمىيىگە قاتناشقان. قىسىم باشلىقلىرى ئۇنىڭ يېشىنىڭ كىچىكلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنى جۇڭگو خەلق ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي سىياسىي ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئوقۇشقا ئەۋەتكەن. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە ئۇ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1 - دالا ئارمىيىسى 1 - بىگتۇەن 6 - جۇن 17 - شى 50 - تۇەندە خىزمەت قىلغان، شىخۇ ئۇرۇشىغا قاتناشقان، خەلق تىرانسپورت بۆلۈمچىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. 1949- يىلى ئارمىيە بىلەن بىرلىكتە ئىلىغا كەلگەن. 1950 - يىل 3 - ئايدا خىزمەت ئۆمىكىنىڭ باشلىقى بولۇپ، قىسمىنى باشلاپ غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ پارتىيىنىڭ تۇرلۇك خىزمەتلىرىنى قانات يايدۇرغان. شۇ يىلى 8- ئايدا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، 1954 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى بولغان. 1957- يىل 10 - ئايدا ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1965 - يىل 4 - ئايدا يېڭىۋاشتىن غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى بولدى. جاۋ جۇڭگو غۇلجا ناھىيىلىك پارتكومدا شۇجى بولۇپ تۇرغان مەزگىلىدە پارتىيە ئىشلىرىغا سادىق بولۇپ، ھەر مىللەت خەلقىنى قىزغىن سۆيۈپ، ھەر مىللەت ئاممىسى بىلەن بىرلىكتە يېزىلاردا «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشىنى يولغا قويدى، سۆچىلىق قۇرۇلۇشى قىلىپ ئورمان بەرپا قىلىپ، مەدەنىيەت، ماارىپ ۋە سەھىيە ئىشلىرىنى يۈكسەلدۈردى، شۇ جايدىكى مىللىي كادىرلارنى پاكال يېتىشتۇرۇپ، ھەر مىللەت كادىر، ئامما بىلەن چوڭقۇر جەڭگىۋار دوستلۇق ئورناتتى. غۇلجا ناھىيىسى خەلقى جاۋ جۇڭگونى ئونتۇمايدۇ، ھازىرغىچە كىمكى ئۇنى تىلغا ئالسا، ئەر - ئايال، چوڭ- كىچىك ھەممىسى ئۇنى ماختىماي قالمايدۇ. 1983 - يىلى جاۋجۇڭگو ج ك پ تۇرپان ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا يۆتكەلگەندە بەختكە قارشى قاتناش ۋەقەسىدە ئالەمدىن ئۆتتى.

لىيەن چاۋ (1925 — 1987)

ئەر، مانجۇ، گۇچۇك ناھىيىسىدىن، 1946 - يىلى غەربىي شىمال يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت سۆچىلىق ئىدارىسىدا خادىم، تېخنىك يارەمچىسى بولغان. 1950 — 1963- يىلغىچە ئىلى ئاقئۆستەڭ باشقۇرۇش باشقارمىسى ۋە قاش دەريا‌سى ۋادىسىنى باشقۇرۇش باشقارمىسىدا تېخنىك بولغان. 1963 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ سۆچىلىق بۆلۈمىگە يۆتكىلىپ كېلىپ تېخنىك، ئىنژېنېر بولغان. لىيەن چاۋ سۆچىلىق سېپىدە بىر ئۆمۈر ئىشلىگەن، ئۇ ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى تىنچلىق ئۆستىگى، خۇڭيەنچى سۆچىلىق قۇرۇلۇشىغا قاتناشقان. ئىلىغا كەلگەندىن كېيىن، ئاقئۆستەڭ، ياشلار ئۆستىگىنى قىسمەن ئۆزگەرتىش، كېڭەيتىش قۇرۇلۇشلىرىنى لايىھىلەش ۋە ياساشقا قاتناشقان، نۇرغۇنلىغان سۆچىلىق قۇرۇلۇشى لايىھىلىرىنى تەكشۈرگەن. لىيەن چاۋنىڭ ئەستايىدىل خىزمەت پوزىتسىيىسى، قىلچە بىخەستىلىك قىلماي

ئىزدىنىش روھى كىشىلەر تەرىپىدىن مەدھىيىلىنىپ كەلمەكتە. سۇچىلىق خىزمىتىنىڭ شارائىتى جاپالىق، ئۇ يىل بويى سىرتتا چېپىپ يۈرگەچكە ئېغىر ئۇپكە گازلىق ئىششىقى، ئۇپكە مەنبەلىك يۈرەك كېسىلى ئوخشاش خىزمەت ئورنىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر قىلدى. يىل بويى دەم ئالغاچ ئىشلىدى. كېسەل مەزگىلىدە ئۇ قەلەم تەۋرىتىشنى توختاتماي غۇلجا ناھىيىلىك سۇچىلىق ئىدارىسىگە سۇغىرىشنى باشقۇرۇش كۇرىشى ئوچۇن 80 مىڭ ھەتلىكتىن كۇپرەك «سۇغىرىش تېخنىكىسى ۋە ئۇنى باشقۇرۇش» ناملىق دەرسلىك يېزىپ بەردى ھەمدە «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ گۇڭشي، ئەترەتلىرىنىڭ سۇ باشقۇرۇش نىزامى» قاتارلىقلارنى تۇزدى. 1985 - يىلى لېۋن چاۋ تەكلىپكە بىنائەن غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ تەكلىپلىك مۇھەررىرى بولغاندىن كېيىن، «غۇلجا ناھىيە تەزكىرىچىلىك خەۋىرى»گە «غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئاقئۇستەڭنىڭ تارىخى»نى يېزىپ بەردى. لېۋن چاۋنىڭ تەپەككۇرى جانلىق، قەلىمى راۋان، ئاقئۇستەڭنىڭ تارىخىنى پىششىق بىلىدۇ، پوزىتسىيىسى مۇلايىم بولغاچقا ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسىدىكى مۇھەررىرلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ بىرلىكتە ئىشلەپ سۇ بىلەن بىلىقتەك يېقىن دوستلۇق ئورناتتى.

1978 - يىلى غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى لېۋن چاۋغا «ئىلغار پەن - تېخنىكا خىزمەتچىسى» دەپ نام بەردى. 1983 - يىل 7 - ئايدا ئۇنىڭغا دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى، ئەمگەك - كادىرلار مىنىستىرلىكى، جۇڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى بىرلىكتە تارقاتقان «ئاز سانلىق مىللەت رايونىدا ئۇزۇن مەزگىل پەن - تېخنىكا خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغانلىق شەرەپ گۇۋاھنامىسى» بېرىلدى. 1985 - يىل 10- ئايدا ئۇ سۇچىلىق - ئېلېكتر قۇۋۋىتى مىنىستىرلىكى تارقاتقان «سۇچىلىق كەسپىگە 30 يىل ئۇزۇنىسى بېغىشلىغانلىق شەرەپ گۇۋاھنامىسى»غا، 1987 - يىل 2 - ئايدا ئۇ شىنجاڭ سۇچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى تارقاتقان «سۇچىلىق خىزمىتى بىلەن 35 يىلدىن ئارتۇق شۇغۇللىنىپ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سۇچىلىق قۇرۇلۇشىغا تۆھپە قوشقانلىق شەرەپ گۇۋاھنامىسى»غا ئېرىشتى.

1987 - يىل 8 - ئاينىڭ 1 - كۇنى لېۋن چاۋ ئۇزۇن مەزگىل كېسەل بولۇپ داۋالاش ئۇنۇم بەرمەي 62 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى.

يۆ خېڭشېڭ (1927 — 1988)

ئەر، خەنزۇ، خېنەن ئۆلكىسى خۇەيياڭ ناھىيىسىدىن، 1927 - يىل 4 - ئاينىڭ 18 - كۇنى تۇغۇلغان. ئوتتۇرا تېخنىكوم مەلۇماتىغا ئىگە. 1948 - يىلى خىزمەتكە قاتناشقان. ئازادلىق ئۇرۇشى ئالدىنقى سەپتىگە يارەدەم بېرىدىغان ئاشلىق يۆتكەش ئەترىتىدە ئىش بېجىرگۈچى بولغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، يەرلىك ھاكىمىيەتكە ئالمىشىپ خۇەيياڭ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، لۇتەي يېزىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1962 - يىلى چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدا كاتىپ بولغان. 1964 - يىلى «1 - ماي» گۇڭشي ئاشلىق پونكىتىغا يۆتكىلىپ يېزا ئاشلىق باشقۇرغۇچىسى بولغان.

يۆ خېڭشېڭ خىزمەتتە ئەزەلدىن سەممىي سادىق بولۇپ، جاپا - مۇشەققەت، تاپا - تەنىلەرگە پەرۋا قىلمايدۇ. ئۆز پايدا - زىيىنى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ. يېزا ئاشلىق باشقۇرغۇچىسى بولغان 18 يىل جەريانىدا جاپا - مۇشەققەتتىن قورقماي تەۋەلىكىدىكى ئەترەتلەرگە چوڭقۇر چۆكۈپ ئاشلىق، ياغلىق دان ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىنى تەكشۈردى. تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ ئاساسىي قاتلام گۇڭشي - ئەترەتلەرنىڭ ئامبارچىلىرىنى تەربىيىلەپ، ئۇلارغا ئاشلىقنى بىخەتەر ساقلاش بىلىملىرىنى ئۆگەتتى. رادىئو - قارا تاختاي گېزىتى ۋە تۇرلۇك سورۇنلاردىن پايدىلىنىپ دۆلەتنىڭ ئاشلىق سىياسىتىنى زور كۇچ بىلەن تەشۋىق قىلدى. ئۇ خىزمەتتە سالماق،

ئىش بېجىرىش ئۈنۈمى يۇقىرى بولغاچقا، گۈڭشې - ئەترەتلەرنىڭ رەھبەرلىرى ۋە ئاشلىق تارماقلىرىنىڭ ياخشى مەسلىھەتچىسى، ياخشى يارەمچىسى ھېسابلىنىدۇ. گۈڭشېدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە «نورمىدىن ئارتۇق ئاشلىق سېتىۋالماسلىق» ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى ھەر يىلى ئاشۇرۇپ ئورۇنداپ كەلدى.

1979 - يىلى ئاشلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىندى، ئاشلىق پونكىتىنىڭ ئامبارلىرى پېتىشمىگەن جىددىي بېسىم ئالدىدا، يۆخېگۈشېك ھېرىپ چارچاشتىن قورقماي ھەر كۈنى ئېتىمزلارنى ئارىلاپ، ئۈدۈل يۆتكەپ توشۇشنى تەشكىللەپ، ۋاكالىتەن سېتىۋېلىنغان 7840 تونىنا ئاشلىقنى ساقلاش تەس بولۇش مەسىلىسىنى ۋاقتىدا ھەل قىلدى.

1977 — 1979 - يىلغىچە ئۇ ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى تەرىپىدىن ئۈدا ئىلغار دېھقانچىلىق باشقۇرغۇچىسى بولۇپ، 1980 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق سىستېمىسى بويىچە ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ، 1982 - يىلى يەنە شىنجاڭ ئاشلىق سىستېمىسى بويىچە ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ باھالاندى.

يۆ خېگۈشېك 1983 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئۈن - ياغ زاۋۇتىغا باشلىق بولۇپ يۆتكەلدى. ئۇ پايدىلىق پەيتنى تۇتۇپ تېخنىكا ئۆزگەرتىپ، كارخانىنىڭ تېخنىكا شارائىتىنى ناھايىتى زور دەرىجىدە ياخشىلىدى، زامانىۋىلىشىش مەۋىسىنى كۆرۈنەرلىك ئۆستۈردى. ئاشلىق خىزمىتى بىلەن بىر ئۆمۈر ھەپىلەشكەن يۆخېگۈشېك 1988 - يىل 6 - ئايدا تۈيۈقسىز مېڭگە قان چۈشۈش سەۋەبىدىن قونتۇزۇش ئۈنۈم بەرمەي 61 يېشىدا ۋاپات بولدى.

جىڭ چيۈشىڭ (1928 — 1986)

ئەر، خەنزۇ، خېنەن ئۆلكىسى پۈياڭ ناھىيىسىدىن. 1928 - يىل 8 - ئاينىڭ 10 - كۈنى تۇغۇلغان. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگە. 1947 - يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتناشقان. شۇ يىلى 4 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. خېبېي - شەندۇڭ - خېنەن شۆبە ھەربىي رايونى، شەنشى - سۇيۈەن شۆبە ھەربىي رايونى، يەنەن شۆبە ھەربىي رايونى، ۋۇۋېي شۆبە ھەربىي رايونلىرىدا ئىشلىگەندىن كېيىن ج ك پ ۋۇۋېي ۋىلايەتلىك كومىتېتى مەخپىيەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1952- يىلى مەركىزىي ھەربىي كومىتېتنىڭ نەنجىڭ مەخپىيەت كادىرلىرى مەكتىپىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەن.

1954 - يىلى جىڭ چيۈشىڭ كەسىپ ئالمىشىپ شىنجاڭغا كېلىپ ج ك پ ئىلى ۋىلايەتلىك كومىتېتى ۋە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتى مەخپىيەت بۆلۈمىدە كاتىپ، كاتىبات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1962 - يىل 2 - ئايدىن كېيىن كونەس ناھىيىسىنىڭ قىزىلبايراق گۈڭشېسى (ھازىرقى زېكتى بازىرى)، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تەڭرىتاغ گۈڭشېسى (ھازىرقى يېڭىتام يېزىسى)، توققۇزتارا ناھىيىسىنىڭ 5 - گۈڭشېسى (ھازىرقى موخۇر يېزىسى)، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ شەرق شامىلى گۈڭشېسى (ھازىرقى دۆڭمازار بازىرى) پارتكومىلىرىدا شۇجى بولغان.

1981 - يىل 8 - ئايدا ئۇ غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىلىقىغا يۆتكەلدى. بۇ دەل ناھىيە بويىچە «چوڭ ھۆددىگەرلىك» مەسئۇلىيىتى تۇزۇمى يولغا قويۇلغان چاغ بولۇپ، ئۇ ئىشنى پارتىيە رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىش، قائىدە تۇزۇملەرنى تۇزۇپ مۇكەممەللەشتۈرۈشتىن باشلاپ، «تۆتتىن خالىي ئاشلىق ئامبىرى» قۇرۇش پائالىيىتىنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇپ، ئىگىلىك باشقۇرۇشنى چىڭ تۇتۇپ، ناھىيىنىڭ ئاشلىق سىستېمىسىدا ئومۇمىيۈزلۈك گۈللىنىش ۋەزىيىتىنى بارلىققا كەلتۈردى. ئامبارلارنىڭ ئاشلىق ساقلاش

شارائىتىنى زور دەرىجىدە ياخشىلىدى، «تۆتتىن خالىي ئاشلىق ئامبىرى» بەرپا قىلىش نەتىجىسى كۆزۈنەرلىك بولۇپ، شىنجاڭ بويىچە تۇنجى تۇرکۈمدىكى «ئاشلىق ئامبىرى تۆتتىن خالىي ناھىيە»لەر سىپىگە قوشۇلدى. تىجارەت ئۇنۇمى كۆزۈنەرلىك بولغاچقا، زىيان يىلدىن يىلغا ئازايدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1983 - يىلى زىيانىنى ئازايتىپ پايدىنى ئاشۇرۇش ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليون 120 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، تارىختا يېڭى رېكورت يارىتىلدى.

جىڭ چيۈشىنىڭ خىزمەت ئىستىلى دۇرۇس، چىقىشقاق، ئامما ئىچىگە كۆمۈل بۆلىدۇ، ئىقتىدارىغا قاراپ ئادەم ئىشلىتىدۇ، ئەخلاقلىق، قابىلىيەتلىك كادىرلارنى يۇرەكلىك ئۆستۇرۇپ ئىشلىتەلەيدۇ. بەزى كادىرلار ئۇنىڭ تەكرار كۆرسەتمىسى ئارقىلىق مۇھىم خىزمەت ئورنىغا چىقتى.

1985 - يىلى جىڭ چيۈشىڭ ئىدارە مۇپەتتىشلىكىگە تەيىنلەنگەن بولسىمۇ، ئۆگىنىش، ياردەم بېرىش، يېتەكلەشنى ھەر ۋاقىت ئېسىدىن چىقارمىدى. يېڭى رەھبەرلىك بەنزىسى ئەزالىرىنى بىر مەزگىل يېتەكلەپ ئۆلار ھەقىقىي ئىشقا كىرىشكەندىن كېيىن ئىش ئورنىدىن ئايرىلدى. جىڭ چيۈشىڭ 1986 - يىل 8 - ئايدا تۈيۈقسىز مېڭىگە قان چۈشۈپ داۋالاش ئۈنۈم بەرمەي 58 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى.

جۇ چۈەنگېن (1931 — 1986)

ئەر، خەنزۇ، جياڭسۇ ئۇلكىسى ۋۇشيەن ناھىيىسىدىن. 1931 - يىل 9 - ئاينىڭ 31 - كۈنى تۇغۇلغان. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگە. 1946 - يىلى شاڭخەي شەھىرىگە بېرىپ غەربىي باۋشىڭ كوچىسىدىكى ۋەنشىنكي گۈرۇچ دۇكىنىدا شاگىرت بولغان. 1950 - يىلى ئاشلىق ئىدارىسى تەرىپىدىن دۆلەت خىزمەتچىلىكىگە قوبۇل قىلىنىپ، جاڭنىڭ رايونى فاخۇا بازىرى ئىش باشقارمىسىدا پىركازچىك، ئاشلىق باشقۇرغۇچى بولغان.

1956 - يىلىنىڭ بېشىدا ھۆكۈمەتنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كېلىپ، ئىلى ئوبلاستلىق يەم - خەشەك شىركىتىدە باھا خادىمى قوشۇمچە زاپخوز بولغان، كېيىنكى يىلى غۇلجا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىغا يۆتكىلىپ زاپخوز بولغان. 1960 - يىل 7 - ئايدا يېزا ئاشلىقىنى باشقۇرۇش بۆلۈمچىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئىدارە ئىنقىلابىي كومىتېتى ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، 1973 - يىل 2 - ئايدا ئۇن - ياغ زاۋۇتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان، 1975 - يىلى زاۋۇت باشلىقلىقىغا ئۆستۈرۈلگەن. 1978 - يىلى جېلىلىۋزى ئامبىرىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەيىنلەنگەن. 1983 - يىل 5 - ئايدا بۇيرۇقتا بىنائەن غۇلجا ناھىيىلىك يەم - خەشەك شىركىتىنى قۇرغان ھەمدە دىرېكتور بولغان. جىگەر راكىغا گىرىپتار بولۇپ ئۇزۇن ۋاقىت داۋالانغان بولسىمۇ ئۇنۇمى بولماي 1986 - يىل 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى 55 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى.

جۇ چۈەنگېن ئاشلىق خىزمىتى بىلەن بىر ئۆمۈر ھەپىلەشتى، كونا - يېڭى جەمئىيەتنى باشتىن ئۆتكۈزۈپ، نەق 40 يىل ئىشلىدى. ئۇ كەسپىكە پىشىشق، جاپا - مۇشەققەتتىن قورقمايدۇ، خىزمەتتە ئىنتايىن مەسئۇلىيەتچان ھەم ئاممىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشكەن. يەنە ئوبلاست، ۋىلايەت، ناھىيىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەن. ئۇ چوڭ شەھەردىكى ئەۋزەل شارائىتتىن ۋاز كېچىپ، چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن 30 يىل جەريانىدا، ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن پايدىلىق نۇرغۇن ئىشلارنى قىلدى. يېزا ئاشلىق باشقۇرۇش خىزمىتى دۆلەتنىڭ ئاشلىق سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنىڭ ئورۇندىلىشى ۋە دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئىككى چوڭ تەرەپكە بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك ئىش تۇرى كۆپ، مەسئۇلىيىتى

ئېغىر خىزمەت، ئۇ خىزمەتلەرنى ئىنچىكە ئىشلەپ ۋەزىپىنى ناھايىتى ياخشى ئورۇندىدى. ناھىيىلىك ئون - ياغ زاۋۇتىنى كەلگ كۆلەمدە كېڭەيتىش ۋە ئۆزگەرتىشكە ئۇ ئەلگ بالدۇر قاتناشقان، ھاياتلىلگ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدا ئۇ يەنە غۇلجا ناھىيىسىنىلگ يېم - خەشەك تەييارلاش كەسپىدىكى بوشلۇقنى تولدۇردى.

لوك شياۋ (1933 — 1981)

ئەر، خەنزۇ، خۇنەن ئۆلكىسى لىيەنيۈەن ناھىيىسىدىن. 1955 - يىلى ۋۇخەن سۇچىلىق مەكتىپىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئىلى ئاقئۆستەلگ باشقارمىسىغا تەقسىم قىلىنىپ، تېخنىك، ئاسراش ئەترىتىنىلگ باشلىقى، ئۆستەلگ پونكىتىنىلگ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1976 - يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن، 1981 - يىلى سۇچىلىق ئىنژېنېرى ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن، كۆپ قېتىم قاش دەريا‌سى باشقارمىسى ۋە ئىلى ۋىلايىتىنىلگ سۇچىلىق سىستېمىسى بويىچە ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ باھالانغان.

لوك شياۋ سۇچىلىق خىزمىتىنى قىزغىن سۆيەتتى، تەجرىبىلىك كىشىلەردىن كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىپ، ئەستايىدىل ئۆلچەپ خاتىرە قالدۇردى، تەجرىبىلەرنى ئۆزلۇكسىز يەكۈنلەپ، سۇچىلىق تۈگۈنى قۇرۇلۇشىنىلگ ئايلىنىش قانۇنىيىتى ئۈستىدە پائال ئىزدىنىپ، بىر يۇرۇش ھەقىقىي يولغا قويۇشقا بولىدىغان باشقۇرۇش چارىسىنى تۈزۈپ چىقىپ، قاش دەريا‌سى سۇچىلىق تۈگۈن قۇرۇلۇشىنىلگ ئۇنۇمىنى تولۇق جارى قىلدۇردى. ئۇ يازغان «قاش دەريا‌سىنىلگ ئەگمە شەكىللىلگ سۇ باشلاش تۈگۈنى قۇرۇلۇشىنىلگ شۇ باشلاش-قۇمدىن مۇداپىئە كۆرۈش ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنىلگ ئايلىنىشىنى باشقۇرۇش ئەمەلىيىتى» دېگەن ئىلمىي ماقالە «شىنجاڭ سۇچىلىق پەن - تېخنىكىسى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنىپ، كەسپىداشلىرىنىلگ ماختىشىغا ئېرىشتى. ئۇ قايسى كەسىپنى ئىشلىسە شۇ كەسىپنى سۆيۈپ، جاپادا ئالدىدا، ھالاۋەتتە كەينىدە تۇرۇپ، ئومۇم ئۈچۈن ئۆز مەنپەئىتىنى ئۇنتۇپ خىزمەتلەرنى پۈختا، ئەمەلىي ئىشلىدى. 1975 - يىلى قىشتا ئاقئۆستەڭنى ئۆزگەرتىپ تاش تىزىشتا لوك شياۋ ھەركۈنى 20 مىلگ مېتىردىن كۆپرەلگ يول يۇرۇپ ئۆلچەپ يىپ تارتىپ، قۇرۇلۇشنى سۇ ئارىلاپ تەكشۈردى. ئۆلچەملىلگ قۇرۇلۇش قىلىشتا چىلگ تۇرۇپ، قۇرۇلۇش سۈپىتىگە كاپالەتلىلگ قىلغاچقا، ئۆستەلگ تا بۈگۈنكى كۈنگىچە بىخەتەر ئىشلىتىلمەكتە. ئەتىيازلىق سۇغىرىش مەزگىلىدە قاش دەريا‌سىغا كەلگەن سۇ ئازىيىپ، 5 كەلكۈن چۈشۈرگىسى بىلەن 5 سۇ چۈشۈرگىسىنى ئەتكەندە سۇ ئېقىپ كەتكەن. ئۇ ئىشچى-خىزمەتچىلەرنى باشلاپ سۇغا چۈشۈپ تۆشۈكنى ئېتىپ، سۇغىرىش رايونىغا سېكۈنتىغا 2 كۇب مېتىر سۇنى كۆپ باشلىدى. ئۇ ھاۋارايى ئۆزگىرىشىگە دىققەت قىلىپ، قارا يامغۇر ياغقاندا سۇ چۈشۈردى، دائىم يېرىم كېچىدە ئورنىدىن تۇرۇپ 20 نەچچە مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى تومىغا چۈشۈپ سۈنىلگ كىرىش - چىقىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، سۇ كىرىشنىلگ مۇقىم ۋە بىخەتەر بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلدى. قىشتا سۇ قويۇپ بېرىپ توك چىقىرىشتا تومىنىلگ ئالدى - كەينى مۇز تۆتۈپ كەتسە ئۇ دائىم باشلامچىلىق بىلەن سۇغا چۈشۈپ مۇز يارىدى. ئۇ ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە كۆڭۈل بۆلۈپ، ئامما بىلەن ئالاقە باغلاپ، سۇغىرىش رايونىدىكى ئاممىغا نۇرغۇن ياخشى ئىشلارنى قىلىپ بەردى، ئېلىش بېشى پونكىتى كۆپ قېتىم ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى. لوك شياۋمۇ خەلق ئاممىسىنىلگ ماختىشىغا ئېرىشتى.

1981 - يىل 6 - ئاينىلگ 9 - كۈنى لوك شياۋ 2 سەبدىشى بىلەن سۇ ئۆلچەۋاتقاندا ئېھتىياتسىزلىقتىن سۇغا چۈشۈپ كېتىدۇ. ئۇ كۆز ئالدىدىكى بىر تال ياغاچنى سۇ ئۇزۇشنى بىلمەيدىغان 2 سەبدىشىغا ئىتتىرىپ بېرىپ، ئۆزى ئىتتىك ئېقىۋاتقان ئۆستەلگ سۈيى بىلەن تۆۋەنگە ئېقىپ كېتىپ قىممەتلىلگ ھاياتىنى تەقدىم قىلىدۇ. شۇ يىلى ئۇ ئاران 48 ياشتا ئىدى.

لوك شياؤ ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، قاش دەريانى باشقارمىسى ئۇنىڭغا دافدۇغلىق تەزىيە مۇراسىمى ئۆتكۈزدى. ئېلىش بېشى پونكىتىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئۇنىڭغا ئاتاپ تاغ باغرىغا خاتىرە مۇنارى ئورناتتى.

ئىبرا (1942 — 1984)

ئەر، سالا، غولجا ناهيىسىدىن، قاش گۈڭشې پارتكوم ياشلار كادىرى، تەشكىلات كادىرى، گۈڭشېغا بۆلۈنگەن قاراشلىق ئورگانلار پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1977 ـ يىل 2 ـ ئايدا بايتوقاي گۈڭشې ئىنقلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا تەيىنلەنگەن. كېيىنكى يىلى 4 ـ ئايدا مەزكۇر گۈڭشې پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان.

ئىبرا بايتوقاي گۈڭشې پارتكومىنىڭ خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلغان مەزگىلدە ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىپ سۇچىلىق قۇرۇلۇشى، دېھقانچىلىق شارائىتىنى ياخشىلىدى، 300 نەچچە كىشىلىك ئېتىز ـ ئېرىق پىلانلاش دائىمىي قۇرۇلۇش ئەترىتى قۇرۇپ ئۆزى باش قوماندان بولۇپ، يېزا «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشىنى كەڭ كۆلەمدە يولغا قويدى. قۇرۇلۇش ئەترىتى يېڭى قۇرۇلغان مەزگىلدە، گۈڭشېدا ئاشلىق قىس، قىيىنچىلىق كۈچ بولغاچقا، ئىبرا كەنتىمۇ كەنت، ئائىلىمۇ ئائىلە ئارىلاپ يۈرۈپ ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىپ، ئەمەلىي قىيىنچىلىقلارنى يارىدەم بېرىپ ھەل قىلدى. ئۇلچەپ يېپ تارتىش مەزگىلىدە ئۇ تېخنىكلار بىلەن بىرلىكتە ھەر كۈنى نەچچە 10 مىڭ مېتىر مۇساپىنى بېسىپ، بەلگە تايىقى ئورناتتى، ياغاچ قوزۇق قاقتى، قۇرۇلۇش مەزگىلىدە ئۇ ھەم باش قوماندان، ھەم قۇرۇلۇشچى بولۇپ، كۆپچىلىك بىلەن بىرلىكتە لاپاستا يېتىپ، سوغۇق چاي ئىچىپ، قۇرۇق نان يەپ ئۇستەك چاپتى. 1978 ـ يىلى ئىبرانىڭ دادىسى قاتتىق ئاغرىپ قالغاندا، ئۇ ئۆيگە بېرىپ دادىسىنى يوقلاشقا ئولگۈرەلمىدى، دادىسى كېسەل بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەندە ئاندىن بېرىپ نامىزىغا قاتنىشىپ، ئەتىسى ئىش ئورنىغا قايتىپ كەلدى. كىشىلەر ئۇنىڭغا ئۆيىدە بىر قانچە كۈن تۇرۇپ ئاخىرەتلىك ئىشلارنى تۈگىتىۋېلىش ھەققىدە نەسىھەت قىلغاندا، ئۇ: «دادام ئالەمدىن ئۆتۈپ خاتىرجەم جايىنى تاپتى، مەن بولسام بىرنەچچە سەپتە قۇرۇلۇشقا قوماندانلىق قىلىۋاتىمەن. بۇ ئاچقۇچلۇق پەيتتە ئۇ يەردىن ئايرىلالمايمەن» دەيدۇ. شۇ جايدىكى گۈڭشې ئەزالىرى بۇنى ئاڭلاپ ئىنتايىن تەسىرلىنىدۇ.

بايتوقاي گۈڭشېسى قاش دەريانىڭ تۆۋەنىدە بولۇپ، ھەر يىلى ئەتىياز، كۈز باش غول ئۆستەڭدىن تەقسىم قىلىنغان سۇ يېتىشمەيتتى، بۇ چاغدا ئىبرا خەۋپ ـ خەتەرگە قارىماي چوڭقۇرلۇقى بەلگە كېلىدىغان سۇغا باشلامچىلىق بىلەن سەكرەپ چۈشۈپ سۇ توسۇپ ئۇلغايتىپ، ئېتىزلارنى دەل ۋاقتىدا سۇغىرىدۇ.

1977 — 1984 ـ يىلغىچە ئىبرا گۈڭشېغا رەھبەرلىك قىلىپ 63 مىڭ مو يەرنى پىلانلىدى، ئۇزۇنلۇقى 48.6 كىلومېتىر كېلىدىغان 11 تارماق ئۆستەڭ، 137 كىلومېتىر كېلىدىغان 112 ئوق ئېرىق، ئۇزۇنلۇقى 224 كىلومېتىر كېلىدىغان 347 ئېتىز ئېرىقى چاپتى؛ 58 كىلومېتىر كېلىدىغان 11 غول يول، 96 كىلومېتىر ئېتىز يولى، 210 كىلومېتىر مەھەللە يولى ياسىدى؛ 687 كۆۋرۈك، سۇڭگۇچ، سەكرەتمە ياسىدى؛ گۈڭشېدىكى 5 كەنتكە 34 كىلومېتىر يۇقىرى بېسىملىق، 58 كىلومېتىر تۆۋەن بېسىملىق توك سىمى تارتىپ، گۈڭشېدىكى 1245 ئائىلىلىك دېھقانىنى توك ئىشلىتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى، بىر نامرات، قالاق گۈڭشېنى يوللىرى تەرەپ ـ تەرەپكە تۇتاشقان، دەل ـ دەرەخلىق، تۇرمۇشى بايلىقى سوتسىيالىستىك يېڭى يېزىغا ئايلاندۇردى.

1984 ـ يىلى ئىبرا بەك چارچاپ كەتكەنلىكتىن يۈرەك كېسىلى تۈيۈقسىز قوزغىلىپ ئالەمدىن ئۆتتى. شۇ يىلى ئۇ ئاران 42 ياشتا ئىدى.

ئېغىر خىزمەت، ئۇ خىزمەتلەرنى ئىنچىكە ئىشلەپ ۋەزىپىنى ناھايىتى ياخشى ئورۇندىدى. ناھىيىلىك ئۇن - ياغ زاۋۇتىنى كەلگە كۆلەمدە كېڭەيتىش ۋە ئۆزگەرتىشكە ئۇ ئەلگە بالدۇر قاتناشقان، ھاياتىنىلگ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدا ئۇ يەنە غۇلجا ناھىيىسىنىلگ يەم - خەشەك تەييارلاش كەسپىدىكى بوشلۇقنى تولدۇردى.

لوك شياۋ (1933 — 1981)

ئەر، خەنزۇ، خۇنەن ئۆلكىسى لىيەنيۈەن ناھىيىسىدىن. 1955 - يىلى ۋۇخەن سۇچىلىق مەكتىپىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئىلى ئاقئۆستەلگ باشقارمىسىغا تەقسىم قىلىنىپ، تېخنىك، ئاسراش ئەترىتىنىلگ باشلىقى، ئۆستەلگ پونكىتىنىلگ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1976 - يىلى جۇڭگو كومپارتىيەسىگە كىرگەن، 1981 - يىلى سۇچىلىق ئىنژېنېرى ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن، كۆپ قېتىم قاش دەريا‌سى باشقارمىسى ۋە ئىلى ۋىلايىتىنىلگ سۇچىلىق سىستېمىسى بويىچە ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ باھالانغان.

لوك شياۋ سۇچىلىق خىزمىتىنى قىزغىن سۆيەتتى، تەجرىبىلىك كىشىلەردىن كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىپ، ئەستايىدىل ئۆلچەپ خاتىرە قالدۇردى، تەجرىبىلەرنى ئۇزلۇكسىز يەكۈنلەپ، سۇچىلىق تۈگۈنى قۇرۇلۇشىنىلگ ئايلىنىش قانۇنىيىتى ئۈستىدە پائال ئىزدىنىپ، بىر يۇرۇش ھەقمقي يولغا قويۇشقا بولىدىغان باشقۇرۇش چارىسىنى تۈزۈپ چىقىپ، قاش دەريا‌سى سۇچىلىق تۈگۈن قۇرۇلۇشىنىلگ ئۇنۇمىنى تولۇق جارى قىلدۇردى. ئۇ يازغان «قاش دەريا‌سىنىلگ ئەگمە شەكىللىك سۇ باشلاش تۈگۈنى قۇرۇلۇشىنىلگ شۇ باشلاش-قۇمدىن مۇداپىئە كۆرۈش ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنىلگ ئايلىنىشىنى باشقۇرۇش ئەھمىيىتى» دېگەن ئىلمىي ماقالە «شىنجاڭ سۇچىلىق پەن - تېخنىكىسى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنىپ، كەسپداشلىرىنىلگ ماختىشىغا ئېرىشتى. ئۇ قايسى كەسپىنى ئىشلىسە شۇ كەسپىنى سۆيۈپ، جاپادا ئالدىدا، ھالاۋەتتە كەينىدە تۇرۇپ، ئومۇم ئۈچۈن ئۆز مەنپەئىتىنى ئۈنتۇپ خىزمەتلەرنى پۈختا، ئەملي ئىشلىدى. 1975 - يىلى قىشتا ئاقئۆستەڭنى ئۆزگەرتىپ تاش تىزىشتا لوك شياۋ ھەركۈنى 20 مىلگ مېتىردىن كۆپرەك يول يۇرۇپ ئۆلچەپ يىپ تارتىپ، قۇرۇلۇشنى سۇ ئارىلاپ تەكشۈردى. ئۆلچەملىك قۇرۇلۇش قىلىشتا چىلگ تۇرۇپ، قۇرۇلۇش سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلغاچقا، ئۆستەلگ تا بۈگۈنكى كۈنگىچە بىخەتەر ئىشلىتىلمەكتە. ئەتىيازلىق سۇغىرىش مەزگىلىدە قاش دەريا‌سىغا كەلگەن سۇ ئازىيىپ، 5 كەلكۈن چۈشۈرگىسى بىلەن 5 سۇ چۈشۈرگىسىنى ئەتكەندە سۇ ئېقىپ كەتكەن. ئۇ ئىشچى-خىزمەتچىلەرنى باشلاپ سۇغا چۈشۈپ تۈشۈكنى ئېتىپ، سۇغىرىش رايونىغا سېكۈنتىغا 2 كۇب مېتىر سۇنى كۆپ باشلىدى. ئۇ ھاۋارايى ئۆزگىرىشىگە دىققەت قىلىپ، قارا يامغۇر ياغقاندا سۇ چۈشۈردى، دائىم يېرىم كېچىدە ئورنىدىن تۇرۇپ 20 نەچچە مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى تومىغا چۈشۈپ سۇنىلگ كىرىش - چىقىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، سۇ كىرىشنىلگ مۇقىم ۋە بىخەتەر بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلدى. قىشتا سۇ قويۇپ بېرىپ توك چىقىرىشتا تومىنىلگ ئالدى - كەينى مۇز تۈتۈپ كەتسە ئۇ دائىم باشلامچىلىق بىلەن سۇغا چۈشۈپ مۇز يارىدى. ئۇ ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە كۆڭۈل بۆلۈپ، ئامما بىلەن ئالاقە باغلاپ، سۇغىرىش رايونىدىكى ئاممىغا نۇرغۇن ياخشى ئىشلارنى قىلىپ بەردى، ئىلىش بېشى پونكىتى كۆپ قېتىم ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى. لوك شياۋمۇ خەلق ئاممىسىنىلگ ماختىشىغا ئېرىشتى.

1981 - يىل 6 - ئاينىلگ 9 - كۈنى لوك شياۋ 2 سەبدىشى بىلەن سۇ ئۆلچەۋاتقاندا ئېھتىياتسىزلىقتىن سۇغا چۈشۈپ كېتىدۇ. ئۇ كۆز ئالدىدىكى بىر تال ياغاچنى سۇ ئۈزۈشنى بىلمەيدىغان 2 سەبدىشىغا ئىتتىرىپ بېرىپ، ئۆزى ئىتتىك ئېقىۋاتقان ئۆستەلگ سۇيى بىلەن تۆۋەنگە ئېقىپ كېتىپ قىممەتلىك ھاياتىنى تەقدىم قىلىدۇ. شۇ يىلى ئۇ ئاران 48 ياشتا ئىدى.

لوك شياؤ ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، قاش دەرياسى باشقارمىسى ئۇنىڭغا دافدۇغلىق تەزىيە مۇراسىمى ئۆتكۈزدى. ئېلىش بېشى پونكىتىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئۇنىڭغا ئاتاپ تاغ باغرىغا خاتىرە مۇنارى ئورناتتى.

ئىبرا (1942 — 1984)

ئەر، سالا، غولجا ناهيىسىدىن، قاش گۈڭشې پارتكوم ياشلار كادىرى، تەشكىلات كادىرى، گۈڭشېغا بېۋاستە قاراشلىق ئورگانلار پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1977 ـ يىل 2 ـ ئايدا بايتوقاي گۈڭشې ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا تەيىنلەنگەن. كېيىنكى يىلى 4 ـ ئايدا مەزكۇر گۈڭشې پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان.

ئىبرا بايتوقاي گۈڭشې پارتكومىنىڭ خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلغان مەزگىلدە ئامما‌نى سەپەرۋەر قىلىپ سۇچىلىق قۇرۇلۇشى، دېھقانچىلىق شارائىتىنى ياخشىلىدى، 300 نەچچە كىشىلىك ئېتىز ـ ئېرىق پىلانلاش دائىمىي قۇرۇلۇش ئەترىتى قۇرۇپ ئۆزى باش قوماندان بولۇپ، يېزا «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشىنى كەڭ كۆلەمدە يولغا قويدى. قۇرۇلۇش ئەترىتى يېڭى قۇرۇلغان مەزگىلدە، گۈڭشېدا ئاشلىق قىس، قېينىچىلىق كۆپ بولغاچقا، ئىبرا كەنتىمۇ كەنت، ئائىلىمۇ ئائىلە ئارىلاپ يۇرۇپ ئامما‌نى سەپەرۋەر قىلىپ، ئەمەلىي قېينىچىلىقلارنى ياردەم بېرىپ ھەل قىلدى. ئۆلچەپ يېپ تارتىش مەزگىلىدە ئۇ تېخنىكلار بىلەن بىرلىكتە ھەر كۈنى نەچچە 10 مىڭ مېتىر مۇساپىنى بېسىپ، بەلگە تايىقى ئورناتتى، ياغاچ قوزۇق قاقتى، قۇرۇلۇش مەزگىلىدە ئۇ ھەم باش قوماندان، ھەم قۇرۇلۇشچى بولۇپ، كۆپچىلىك بىلەن بىرلىكتە لاپاستا يېتىپ، سوغۇق چاي ئىچىپ، قۇرۇق نان يەپ ئۆستەڭ چاپتى. 1978 ـ يىلى ئىبرانىڭ دادىسى قاتتىق ئاغرىپ قالغاندا، ئۇ ئۆيگە بېرىپ دادىسىنى يوقلاشقا ئۇلگۈرەلمىدى، دادىسى كېسەل بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەندە ئاندىن بېرىپ نامىزىغا قاتنىشىپ، ئەتىسى ئىش ئورنىغا قايتىپ كەلدى. كىشىلەر ئۇنىڭغا ئۆيىدە بىر قانچە كۈن تۇرۇپ ئاخىرەتلىك ئىشلارنى تۈگىتىۋېلىش ھەققىدە نەسىھەت قىلغاندا، ئۇ: «دادام ئالەمدىن ئۆتۈپ خاتىرجەم جايىنى تاپتى، مەن بولسام بىرنېچى سەپتە قۇرۇلۇشقا قوماندانلىق قىلىۋاتىمەن. بۇ ئاچقۇچلۇق پەيتتە ئۇ يەردىن ئايرىلالمايمەن» دەيدۇ. شۇ جايدىكى گۈڭشې ئەزالىرى بۇنى ئاڭلاپ ئىنتايىن تەسىرلىنىدۇ.

بايتوقاي گۈڭشېسى قاش دەرياسىنىڭ تۆۋەنىدە بولۇپ، ھەر يىلى ئەتىياز، كۈز باش غول ئۆستەڭدىن تەقسىم قىلىنغان سۇ يېتىشمەيتتى، بۇ چاغدا ئىبرا خەۋپ ـ خەتەرگە قارىماي چوڭقۇرلۇقى بەلگە كېلىدىغان سۇغا باشلامچىلىق بىلەن سەكرەپ چۈشۈپ سۇ توسۇپ ئۇلغايتىپ، ئېتىزلارنى دەل ۋاقتىدا سۇغىرىدۇ.

1977 — 1984 ـ يىلغىچە ئىبرا گۈڭشېغا رەھبەرلىك قىلىپ 63 مىڭ مو يەرنى پىلانلىدى، ئۇزۇنلۇقى 48.6 كىلومېتىر كېلىدىغان 11 تارماق ئۆستەڭ، 137 كىلومېتىر كېلىدىغان 112 ئوق ئېرىق، ئۇزۇنلۇقى 224 كىلومېتىر كېلىدىغان 347 ئېتىز ئېرىقى چاپتى؛ 58 كىلومېتىر كېلىدىغان 11 غول يول، 96 كىلومېتىر ئېتىز يولى، 210 كىلومېتىر مەھەللە يولى ياسىدى؛ 687 كۆۋرۈك، سۇڭگۇچ، سەكرەتمە ياسىدى؛ گۈڭشېدىكى 5 كەنتكە 34 كىلومېتىر يۇقىرى بېسىملىق، 58 كىلومېتىر تۆۋەن بېسىملىق توك سىمى تارتىپ؛ گۈڭشېدىكى 1245 ئائىلىلىك دېھقانىنى توك ئىشلىتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى، بىر نامرات، قالاق گۈڭشېنى يوللىرى تەرەپ ـ تەرەپكە تۇتاشقان، دەل ـ دەرەخلىق، تۇرمۇشى بايلىشىپ سوتسىيالىستىك يېڭى يېزىغا ئايلاندۇردى.

1984 ـ يىلى ئىبرا بەك چارچاپ كەتكەنلىكتىن يۇرەك كېسىلى تۈيۈقسىز قوزغىلىپ ئالەمدىن ئۆتتى. شۇ يىلى ئۇ ئاران 42 ياشتا ئىدى.

ئابدۇرېھىم ئىبراھىم (1952 — 1985)

ئەر، ئۇيغۇر، غۇلجا ناھىيە تۆرپانيۇزى يېزىسىدىن، ئابدۇرېھىم ئىبراھىم پارتىيىنى، سوتسىيالىزمنى قىزغىن سۆيىدۇ. ئۇ بېيىغاندىن كېيىن جەمئىيەتكە جاۋاب قايتۇرۇشنى ئۇنۇتماي، 10 مىڭ يۈەن ئىئانە قىلىپ چارۋىچىلىق رايونىدا مەكتەپ سالدۇردى. 1985 - يىل 7 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ئۇ دادىسى، ئايالى، بالىسىنى ئېلىپ ماتارىپ ئىدارىسى ۋە يېزىلىق ھۆكۈمەت مەدەنىيەت - ماتارىپ گۇرۇپپىسىنىڭ خىزمەتچىلىرى بىلەن چارۋىچىلىق رايونى ئاچالغا مەكتەپ ئوچى سېلىشنىڭ كونكرېت ئىشلىرى ئۈستىدە كېڭىشىپ قايتىپ كېتىۋاتقاندا ماشىنا ئۆرۈلۈپ ئۆزى، ئايالى، بالىسى تەڭلا قازا قىلىدۇ. ئۇ شۇ يىلى 33 ياشتا ئىدى. 8 - ئاينىڭ 24- كۈنى ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قارار چىقىرىپ، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى دۆلەتنى، خەلقنى قىزغىن سۆيۈپ، چارۋىچىلىق رايونىنىڭ ماتارىپ ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلگەن ياش دېھقان ئابدۇرېھىم ئىبراھىمدىن ئۆگىنىشكە چاقىردى.

Ⅱ باب

ئىسىملىك جەدۋىلى

غۇلجا ناھىيىسىدىكى دۆلەت، ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاست ئورگانلىرى تەرىپىدىن مۇكاپاتلانغانلار

جەدۋەل: 26 — 1

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	خىزمەت ئورنى	مۇكاپاتلانغان ۋاقتى	مۇكاپات نامى
كەرىم ئاقمۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ	1955	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىسى
ھېبىت خوجا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	چۈلۈقاي قۇلۇستاي باشلانغۇچ مەكتەپ	1955	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىسى
مەھمەت بەكسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مەدەنىيەت - ماتارىپ بۆلۈمى	1955	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىسى
ئابدۇقادىر	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى	1955	ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا - تېلېگراف سىستېمىسى بويىچە ئەمگەك نەمۇنچىسى
گو چى	ئەر	داغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى	1955	ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا - تېلېگراف سىستېمىسى بويىچە ئەمگەك نەمۇنچىسى

نو خەيرى	ئەر	خوتۇن	شىنجاڭ	«1 ـ ماي» گۈلشەھەر دېھقان	1956	مەملىكەت بويىچە پېزا ئىگىلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى
ئابدۇل جەلىل	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى	1959	مەملىكەت بويىچە جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، ئەدلىيە سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى
ئابدۇرەھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ۇلۇغ ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى	1959	مەملىكەت بويىچە جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، ئەدلىيە سىستېمىسى بويىچە ئىلغار خىزمەتچى
يۈن يۈلىەن	ئايال	خەنزۇ		ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى	1963	ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا ـ تېلېگراف سىستېمىسى بويىچە «بەشتە ياخشى» خىزمەتچى
ما چۈنتاۋ	ئەر	خوتۇن	شىنجاڭ	پېزا پوچتالىيونى	1968	ئاپتونوم رايونلىق پوچتا ـ تېلېگراف سىستېمىسى بويىچە «بەشتە ياخشى» خىزمەتچى
ئىلىلىس	ئايال	قازاق	شىنجاڭ	قاش پېزىسى	1978	مەملىكەت بويىچە «8 ـ مارت» قىزىلبايراقدارى
شاراپەتخان	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	چۆلۈقاي پېزىسىدا دېھقان	1978	مەملىكەت بويىچە «8 ـ مارت» قىزىلبايراقدارى
قۇرۇاناي	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ئونبار پېزىسىدا دېھقان	1978	مەملىكەت بويىچە «8 ـ مارت» قىزىلبايراقدارى
نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى	1981	ئاپتونوم ئوبلاست بويىچە يۇقۇمدىن ساقلىنىش خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
مەلىمە ئەخمەت	ئايال	قازاق	ۇلۇغ	ۇلۇغ ناھىيىلىك 3 ـ ئونتۇرا مەكتەپ	1983	دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى، ئەمگەك ـ كادىرلار مىنىستىرلىكى ۋە جۇڭگو پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى بىرلىكتە تارقاتقان ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرى پەن ـ تېخنىكا شەرەپ گۇۋاھنامىسى
ئابشەم قېيسەر	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	خوتەنبارىۋزى پېزىلىق ئونتۇرا مەكتەپ	1983	دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى، ئەمگەك ـ كادىرلار مىنىستىرلىكى ۋە جۇڭگو پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى بىرلىكتە تارقاتقان ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرى پەن ـ تېخنىكا شەرەپ گۇۋاھنامىسى
جىلاڭ يۈسۈك	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى	1983	دېھقانچىلىق نازارەتچىلىك پەن ـ تېخنىكا مۇكاپاتى
يالقۇ يۈزبەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى	1983	ئاپتونوم رايونلۇق تەپتىش مەھكىمىسى بويىچە ئىلغار شەخس
لىن لىياڭبۇ	ئەر	خەنزۇ	گۇاڭشى	ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى	1983	دۆلەتلىك 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپات
ئارۇپجان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى	1983 1984	ئاپتونوم رايون بويىچە مول ھوسۇل مۇسابىقىسى 1 ـ، 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپات

قادىر رېھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	قاش گۈڭشىبى	1983	ئاپتونوم رايونلۇق ئەڭگەك نەمۇنىسى
سۇلتان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى	1981 1983	مەملىكەتنىڭ ناۋار كالا بازىسى بويىچە ئىلغار خىزمەتچى
ھاپىزخان	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	خوتەنبارىۋزى پېزىسى	1984	ئاپتونوم رايونلۇق، مەملىكەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى «8 ـ مارت» قىزىلبايراقدارى، ئەدەبىيە مىنىستىرلىكىنىڭ مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر مۇرەسسە خادىمى
خۇ شىخۇڭ	ئايال	خەنزۇ		ئۇچتۇن پېزىسىدا دېھقان	1984	مەملىكەتلىك «8 ـ مارت» قىزىلبايراقدارى
ئانارخان	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	دۆڭمازار بازىرىدا دېھقان	1984	مەملىكەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى تەرىپىدىن «بەشتە ياخشى ئائىلە» دەپ باھالانغان
ۋالى خوجىۋن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	ناھىيىلىك رادىئو ئىدارىسى	1984	ئاپتونوم رايون بويىچە رادىئو سىنتېمىسىدىكى ئىلغار شەخس
ئابدۇكېرىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى	1984	مەملىكەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى تەرىپىدىن «بەشتە ياخشى» ئائىلە دەپ باھالانغان
ۋالى جىنخۇڭ	ئەر	خەنزۇ		قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ تارماق بانكىسى	1984	ئىلى ئوبلاستى بويىچە مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى
قېيسم سۇنۇر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى	1984	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئۆقۇتقۇچى ماتارىپ كادىرى
لوۋ چاڭجياڭ	ئەر	خەنزۇ		خوتەنبارىۋزى پېزىسى	1984	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئۆقۇتقۇچى ماتارىپ كادىرى
مەمەتجان ئۇراخۇن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		1984	ئاپتونوم رايون بويىچە «بەش بولۇش، ئوت گۈزەل، ياشقىلار ـ غا ئولگە بولۇش» بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
ئۆمەرجان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		1984	ئاپتونوم رايون بويىچە «بەش بولۇش، ئوت گۈزەل، ياشقىلار ـ غا ئولگە بولۇش» بويىچە مۇنەۋۋەر
ناشمەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		1984	ئاپتونوم رايون بويىچە نەمۇنىچى پېشۇۋالار ئەترىتى پىتەكچىسى
ما شىنلۇڭ	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ تارماق بانكىسى	1984	ئىلى ئوبلاستى بويىچە مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى
دەي جىڭشيا	ئايال	خەنزۇ	شاڭخەي	ناھىيىلىك 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ	1985	ئاپتونوم رايون بويىچە «2 ـ دەرىجىلىك باغۋەن»
ئىلياس خەيرى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	دۆڭمازار بازار مەكتىبى	1985	ئاپتونوم رايون بويىچە «1 ـ دەرىجىلىك باغۋەن»
نۇلەۋبەردىگەن	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى	1985	ئاپتونوم رايون بويىچە «2 ـ دەرىجىلىك باغۋەن»
زەينەپ جېلىل	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك 1ـ باشلانغۇچ مەكتەپ	1985	ئاپتونوم رايون بويىچە «2 ـ دەرىجىلىك باغۋەن»

تېمىچان	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	1985	ئاپتونوم رايون بويىچە «3 - دەرىجىلىك باغۇن»
ئۇرۇمباش	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	دولان دېھقانچىلىق مەيدانى ئوتتۇرا مەكتىپى	1985	ئاپتونوم رايون بويىچە «3 - دەرىجىلىك باغۇن»
جالاڭ شياڭجيەن	ئەر	خەنزۇ		سامسىۋزى پېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	1985	ئاپتونوم رايون بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
مايىنسالا	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ	ئۇچئون پېزا مەكتىپى	1985	ئاپتونوم رايون بويىچە «3 - دەرىجىلىك باغۇن»
ئىلياس خەيرى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ئۆشئارال پېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	1985	ئاپتونوم رايون بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
مۇسەيىن ئوبۇل	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسى	1985	ئاپتونوم رايون بويىچە «جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش كۈرىشىدىكى ئىلغار شەخس»
ئەخمەتجان ئىمىر غازى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسى	1985	ئاپتونوم رايون بويىچە «جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش كۈرىشىدىكى ئىلغار شەخس
قاناش	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى	1985	ئاپتونوم رايون، مەملىكەت بويىچە سەھىيە سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى
قۇ شۆلى	ئەر	شىبە	شىنجاڭ	ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى	1985	ئاپتونوم رايونلۇق يەر ناملىرى سىستېمىسى بويىچە ئىلغار خىزمەتچى
ئابغازى	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	يەككە تىجارەتچى	1985	مەملىكەت بويىچە ئىلغار يەككە ئىمگەكچى
ئىسمائىل	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك مۇ ئېلېكتر ئىدارىسى	1985	ئاپتونوم رايونلۇق سۇچىلىق سىستېمىسى بويىچە ئىلغار خىزمەتچى
سۇ جەنيۈەن	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى	1985	ئاپتونوم رايون بويىچە سۇچىلىق سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى
مەي رۇيجېن	ئايال	خەنزۇ	گۇاڭدۇڭ	ناھىيىلىك سۇ ئېلېكتر ئىدارىسى	1985	ئاپتونوم رايون بويىچە سۇچىلىق سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى
ئەخمەتجان ئىمىر غازى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ئەدلىيە ئىدارىسى	1985.1	ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ھۆكۈمەت «جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش» كۈرىشىدە تەقدىرلەنگەن ئىلغار شەخس
تۇرسۇن مۇختۇل	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى	1986	ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ 2 - دەرىجىلىك ئىلىم - پەن شەرەپ گۇۋاھنامىسى
فېلك دېچياڭ	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى	1986	ئاپتونوم رايون بويىچە تۆپىر-كۇلېۋۇزنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاشتىكى ئىلغار خىزمەتچى
ئىمانە	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى	1986	ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر سېستىرا

شۇبى	ئەر	خەنزۇ		ھايتوقاي پېزىسى	1986	ئاپتونوم رايون بويىچە «يېڭى ئۇزۇن سەپەر زەربىدارى»
سۇ چاڭدى	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	ناھىيىلىك سودا ـ سانائەت ئىدارىسى	1986	ئاپتونوم رايون بويىچە سودا ـ سانائەت سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى
مەن شېڭجىياڭ	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	ناھىيىلىك باج ئىدارىسى	1986	ئاپتونوم رايون بويىچە باج سىستېمىسىدىكى ئىلغار شەخس
ئابدۇجېلىل	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك باج ئىدارىسى	1986	ئاپتونوم رايون بويىچە باج سىستېمىسىدىكى ئىلغار شەخس
جۇمە	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك باج ئىدارىسى	1986	ئاپتونوم رايون بويىچە باج سىستېمىسىدىكى ئىلغار شەخس
چى ژېيىمىن	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى	1987	ئاپتونوم رايون بويىچە ئىقتىسادي تەپتىشلىك سىستېمىسىدىكى ئىلغار شەخس
چۇ گوچياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	ناھىيىلىك نېفىت شىركىتى	1987	ئاپتونوم رايون بويىچە نېفىت سىستېمىسىدىكى ئەمگەك نەمۇنىچىسى
چېن شېگىيىن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	ناھىيىلىك نېفىت شىركىتى	1987	ئاپتونوم رايون بويىچە نېفىت سىستېمىسىدىكى ئىلغار شەخس
ئابلىكىم ئابابەكرى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ئونيار پېزىلىق شىپاخانا	1987	شىنجاڭ بويىچە مەھسىيە سىستېمىسىدىكى مەدەنىي ئىلغار خىزمەتچى
ئىسمەر غازى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى	1987	ئاپتونوم رايون بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخس
نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى	1987 1990	ئاپتونوم رايون بويىچە پىلانلىق ئىمۇنىتېت خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
تۆلەپبەرگەن	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتەپى	1987	ئاپتونو رايون بويىچە ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى
بارى ئابلىز	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتەپى	1987	ئاپتونوم رايون بويىچە ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى
زەينەپ جېلىل	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ	1987	ئاپتونوم رايون بويىچە ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى
خي چىڭنيەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى	1987	ئاپتونوم رايون بويىچە ئېلېكتر-لەشكەن ئوقۇتۇشتىكى ئىلغار شەخس
جۇنۇس	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	ناھىيىلىك مەھسىيە ئىدارىسى	1988	ئاپتونوم رايون بويىچە پىلانلىق ئىمۇنىتېتلاش خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
ماسۇن	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	1988	ئاپتونوم رايون بويىچە تەنتەربىيە سىستېمىسىدىكى مۇنەۋۋەر تەربىيەر
ئىسھاق	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى	1988	مەملىكەتلىك تاۋار كالا بازا ناھىيىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى
قۇربانجان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتى	1988	ئاپتونوم رايونلۇق باش ئىنجېنېر ئۇيۇشمىسىنىڭ شىنجاڭنى تەكشۈرۈش ـ گۇللەندۈرۈش مۇكاپاتى

پەخسردىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھيىلىق ماتارىپ ئىدارىسى	1988	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىسى
قالى توغنامىن	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	چۈلۈقاي پېزىلىق ئاشلىق پونكتى	1988	ئاپتونوم رايون بويىچە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇپ ئاشلىقنى قوغداشتا كۆ ئىلغار شەخس
ئابدۇرېھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	چۈلۈقاي پېزىلىق ئاشلىق پونكتى	1988	ئاپتونوم رايون بويىچە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇپ ئاشلىقنى قوغداشتا كۆ ئىلغار شەخس
سۇلۇك تەيرېن	ئەر		شىنجاڭ	چۈلۈقاي پېزىلىق ئاشلىق پونكتى	1988	ئاپتونوم رايون بويىچە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇپ ئاشلىقنى قوغداشتا كۆ ئىلغار شەخس
تۇرسۇن مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	چۈلۈقاي پېزىلىق ئاشلىق پونكتى	1988	ئاپتونوم رايون بويىچە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇپ ئاشلىقنى قوغداشتا كۆ ئىلغار شەخس
جياڭ جىگو	ئەر	خەنزۇ		قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ تارماق بانكىسى	1988	ئاپتونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش بانكىسى سىستېمىسى بويىچە ئىلغار شەخس
مەتكېرىم	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	ئۆلىما پېزا ئاقسۇمەھەللە كومىتى	1988	ئەدلىيە سىستېمىسىدىكى تەرىپىدىن «ئىلغار مۇرەسسە مۇدىرى» دەپ تەقدىرلەنگەن
دىلك شېھنىلىق	ئايال	خەنزۇ	سىچۈەن	ناھيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى	1988	مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
سۇن جىيې	ئەر	خەنزۇ		ناھيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى	1988	مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
باھارگۈل	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى	1988	مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
فېلك بىلك	ئايال	خەنزۇ		ناھيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى	1988	مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
لى شېڭگۈي	ئايال	خەنزۇ		ناھيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى	1988	مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
جاڭ پىلك	ئايال	خەنزۇ		ناھيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى	1988	مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
لىيۇ داۋشېەن	ئايال	خەنزۇ		ناھيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى	1988	مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
مەمەت ھەسەن مەمەشىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى	1989	ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئىلغار خىزمەتچى
ئىسھاق ھەيسەن	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	قاش پېزىلىق ئاشلىق پونكتى	1989	ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئىلغار خىزمەتچى
يالڭ شېۋېلىك	ئايال	خەنزۇ		قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ پېكىمەھەللە تارمىقى	1989	شىنجاڭ بويىچە ئامانەت توپلاشتىكى ئىلغار شەخس
ھېتەم ئەلى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ	1989	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
ئامىنە ئابلىز	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	پەنجىم پېزىلىق ئونتۇرا مەكتەپ	1989	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
زىيا توختى	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ئۆلىما پېزىلىق مەكتەپ	1989	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى

كامالىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	1989	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
ئەبەيدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى	1989	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىسى
لۇ چياۋجېن	ئايال	خەنزۇ	جياڭسۇ	ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى	1989	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىسى
ما يۈقېن	ئايال	خۇيزۇ	شىنجاڭ	ئۆچئون يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	1989	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
شا يۈەنپېي	ئايال	خەنزۇ		دولان دېھقانچىلىق مەيدانى	1989	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
ئۆمەرجان ھېلىمنە- جاز	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى	1989	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىسى
جاڭ جۈيې	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك سودا - سانائەت ئىدارىسى	1989	ئاپتونوم رايون بويىچە سودا - سانائەت سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى
ئەجمىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى	1989	ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىساپ كومىتېتى تەرىپىدىن «ئىلغار ئۇۋانگارتسى» دېگەن نام بېرىلگەن
ئىززەتگۈل	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك سودا - سانائەت ئىدارىسى	1989	ئاپتونوم رايون بويىچە سودا - سانائەت سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى
ئۇرمۇھەممەت ھې- زىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	تۇرپانيۈزى يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	1989	دۆلەت دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
يالقۇن گۈيلەن	ئايال	خۇيزۇ	شىنجاڭ	سامسۇيزى يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	1989	دۆلەت دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
شى شېڭجېي	ئەر	خەنزۇ		چۈلۇقاي يېزىلىق مەكتەپ	1989	دۆلەت دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
ئەكرەم ئوسمان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	دۆڭمازار مەكتەپ	1989	دۆلەت دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
پەخرىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	دۆڭمازار ئوتتۇرا مەكتەپ	1989	دۆلەت دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
ئومار	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى	1989	ئاپتونوم رايون بويىچە پارتىيە مەكتىپى سىستېمىسىدىكى مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
بەختىيار	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	چېلىلىيۈزى بازارلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	1990	دۆلەت دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر پېشەكچى
ۋاڭ خۇايۈن	ئەر	خەنزۇ	شەنزۇاڭ	ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى	1989	ئاپتونوم رايون بويىچە پارتىيە تارىخى سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى
ئايسىمسا	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەركىزى	1990	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق- تىن مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپات

دېلك چېلك	ئەر	خەتزۇ	خۇدەن	سوللىستوخنىسىيۇزى پېزىسى	1990	ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتى
شى سىخۇلك	ئايال	خۇيزۇ	شىنجاڭ	ناھىيىلىك باج ئىدارىسى	1990	ئاپتونوم رايون بويىچە باج سىستېمىسىدىكى «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى
ۋاڭ گۇاڭۇيې	ئەر	خەتزۇ	شەندۇڭ	ناھىيىلىك ئورۇقچىلىق پونكىتى	1990	دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ «كۆمىسقوناق مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇش تېخنىكىسى» سول ھەپتىل مۇكاپاتى
شياۋ شىشياڭ	ئەر	خەتزۇ	جياڭسۇ	ناھىيىلىك ئىقتىسادىي نەپتىشلىك ئىدارىسى	1990	ئاپتونوم رايون بويىچە ئىقتىسادىي نەپتىشلىك سېستېمىسىدە- كى ئىلغار شەخس
قىزايقان	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	1990	پېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى بويىچە ئىلغار خىزمەتچى
ئەۋەر	ئەر	ئۇزبېك	شىنجاڭ	ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى	1990	پېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكە- نىڭ 2 - دەرىجىلىك، ئاپتونوم رايونىنىڭ 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى
ئابدۇقادىر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ئونبار پېزىلىق پارتكوم	1990	ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى «بىرىنچى بەش يىللىق قانۇنىنى ئومۇملاشتۇ- رۇش بويىچە ئىلغار شەخس» دەپ نام بەرگەن
قاسەن	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	ئۈچئون خۇيزۇ پېزا توخۇچىۋۇزى كەنتى	1990	ئەدلىيە نازارىتى بويىچە «ئىلغار مۇرەسسە مۇدىرى»
قاسەن	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	ئۈچئون خۇيزۇ پېزىلىق پارتكوم	1990	ئەدلىيە نازارىتى بويىچە «ئىلغار مۇرەسسە مۇدىرى»
تۇرغۇنجان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ئونبار پېزىلىق	1990	ئەدلىيە نازارىتى بويىچە «ئىلغار مۇرەسسە مۇدىرى»
گۈەن يۈسۈپ	ئايال	خەتزۇ		قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ ئۈچئون تارماق بانكىسى	1990	شىنجاڭ بويىچە ئامانەن توپلاشتىكى ئىلغار شەخس
يەي فېڭچېن	ئايال	خەتزۇ		قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ تارماق بانكىسى	1990	ئاپتونوم رايونىنىڭ قۇرۇلۇش بانكىسى سىستېمىسى بويىچە ئىلغار شەخس
گۇاڭ چاۋيۇ	ئەر	خەتزۇ	گۇاڭدۇڭ	سۇ ئېلېكتر ئىدارىسى	1990	جۇڭگو سۇچىلىق جەمئىيىتى تەرىپىدىن سۇچىلىق خىزمىتىدە 30 يىل ئىشلىگەنلىك شەرەپ گۇۋاھنامىسى
مەي رۇيچېن	ئايال	خەتزۇ	گۇاڭدۇڭ	سۇ ئېلېكتر ئىدارىسى مۇكاپاتى	1990	ئاپتونوم رايون بويىچە 4 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا نەرەقىياتى شەخسى شان - شەرەپ مۇكاپاتى
چې يەنلىن	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	ناھىيىلىك پېزا ئىگىلىكىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى	1990	ئاپتونوم رايون بويىچە ستاتىس- تىكا، پېزا ئىگىلىكىنى تەكشۈرۈش سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى
نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكىتى	1989 1990	ئاپتونوم رايون بويىچە پىلانلىق ئىممۇنېتىتلاش خىزمىتىدىكى ئىلغار خىزمەتچى

غۇلجا ناھىيىسىدىكى كاندىدات ئالىي دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئونۋان ئالغانلار

جەدۋەل: 26 — 2

ئورۇنلار	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	ئۇقۇش تارىخى	خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى	كەسپىي تېخنىكا بىلەن شۇغۇللانغان يىل چېكى	ئونۋانى		تەكلىپ قىلىنغان ۋاقتى
								نامى	باھالانغان ۋاقتى	
ماتارىپ ئىدارىسى تەتقىقات ئىشخانىسى	سالتار ھېزىم	ئەر	ئۇيغۇر	1940.3	تولۇق كۇرس	1965	25	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
ماتارىپ ئىدارىسى تەتقىقات ئىشخانىسى	ئابدۇقادىر تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	1940.1	مەخسۇس كۇرس	1959	31	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
ماتارىپ ئىدارىسى چوڭلار ماتارىپى بۆلۈمىسى	ئىبراھىم سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	1938.2	مەخسۇس كۇرس	1961	29	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ	ئابدۇراخمان	ئەر	ئۇيغۇر	1937.11	مەخسۇس كۇرس	1965	25	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ	ئۆمەرجان تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	1938.5	مەخسۇس كۇرس	1963	27	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ	غەزىزە	ئايال	ئۇيغۇر	1940.12	مەخسۇس كۇرس	1961	29	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
ناھىيىلىك 3 - ئونتۇرا مەكتەپ	سەلىمە ئەخمەت	ئايال	قازاق	1942.12	مەخسۇس كۇرس	1963	27	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
ناھىيىلىك 3 - ئونتۇرا مەكتەپ	زاكىر تۆكەن	ئەر	قازاق	1940.10	مەخسۇس كۇرس	1964	26	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
خودىيارىۋزى يېزىلىق ئونتۇرا مەكتەپ	ماخمۇت ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	1937.9	مەخسۇس كۇرس	1959	31	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
خودىيارىۋزى يېزىلىق ئونتۇرا مەكتەپ	ئايشەم كېۋىر	ئايال	ئۇيغۇر		مەخسۇس كۇرس	1963	27	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
تۆرپانىيۋزى يېزىسى	ئابدۇقېيۇم	ئەر	ئۇيغۇر	1941.7	مەخسۇس كۇرس	1962	28	ئونتۇرا ئالىي	1990	1990
ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ	مەمەتجان راشىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	1938.5	مەخسۇس كۇرس	1958	35	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ	سەيىتسان جاناق مەمەت	ئەر	قازاق	1942.6	مەخسۇس كۇرس	1963	27	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
ناھىيىلىك 2 - ئونتۇرا مەكتەپ	جۇشۇشالى	ئەر	خەنزۇ	1928.4	مەخسۇس كۇرس	1950	40	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
ناھىيىلىك 2 - ئونتۇرا مەكتەپ	ژالى گۇاڭۇ	ئەر	خەنزۇ	1939.12	مەخسۇس كۇرس	1964	26	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988
ناھىيىلىك 2 - ئونتۇرا مەكتەپ	مۇ شۇەنمۇ	ئەر	خەنزۇ	1928.8	مەخسۇس كۇرس	1956	34	ئونتۇرا ئالىي	1988	1988

ناهيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	زياد جۇڭگو	ئەر	خەنزۇ	1929.4	مەخسۇس كۆرس	1953	37	ئوتتۇرا ئالىي	1988	1988
ناهيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	جاۋ رۇيلەن	ئايال	خەنزۇ	1941.8	مەخسۇس كۆرس	1965	25	ئوتتۇرا ئالىي	1988	1988
ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	ۋۇ گويجى	ئەر	خەنزۇ	1933.8	مەخسۇس كۆرس	1952	38	ئوتتۇرا ئالىي	1988	1988
ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	شۇ جيەنلى	ئەر	خەنزۇ	1942.6	مەخسۇس كۆرس	1962	28	ئوتتۇرا ئالىي	1990	1990
ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	ئابدۇللا ھاشىر	ئەر	ئۇيغۇر	1937.8	مەخسۇس كۆرس	1956	34	ئوتتۇرا ئالىي	1988	1988
ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	بارى ئابلىز	ئەر	ئۇيغۇر	1937.5	مەخسۇس كۆرس	1955	35	ئوتتۇرا ئالىي	1988	1988
ماتارىپ ئىدارىسى	تۆھەزنىيەرگەن مەشـ چەت	ئەر	قازاق	1930.7	مەخسۇس كۆرس	1958	32	ئوتتۇرا ئالىي	1988	1988
ئۇچتۇن بېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	چېن تۇڭشياڭ	ئەر	خەنزۇ	1938.6	مەخسۇس كۆرس	1955	35	ئوتتۇرا ئالىي	1988	1988
پەنجەم بېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	ئەدھەم ناسىر	ئەر	ئۇيغۇر	1933.8	مەخسۇس كۆرس	1953	37	ئوتتۇرا ئالىي	1988	1988
پەنجەم بېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	پازىل داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	1937.8	مەخسۇس كۆرس	1954	36	ئوتتۇرا ئالىي	1988	1988
ناهيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ	زەينەپ جىلىل	ئايال	ئۇيغۇر	1939.7		1957	33	باشلانغۇچ ماتارىپ ئالىي دەرىجىلىك	1988	1988
ناهيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	زۇلھايات خېۋەر	ئايال	ئۇيغۇر	1938.11	مەخسۇس كۆرس	1955	35	ئوتتۇرا ئالىي	1988	1988
ناهيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى	شيا بىگۈبن	ئەر	خەنزۇ	1942.5	ئالىي تېخنىكۇم	1963	27	مۇدىر ۋراچ	1988	1988
مەھمبە تەربىيە- لەش مەركىزى	خۇالۇ جۇندې	ئەر	خەنزۇ	1935.9	ئالىي تېخنىكۇم	1950	27	كاندىدات مۇدىر ۋراچ	1988	1988
ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى	زەينۇنە	ئايال	تاتار	1942.7	ئالىي تېخنىكۇم	1966	24	كاندىدات مۇدىر ۋراچ	1988	1988
ئۇرۇقچىلىق شىركىتى	چېن شاۋكاڭ	ئەر	خەنزۇ	1934.11	تولۇق كۆرس	1954	36	ئالىي ئاگرونوم	1988	1988
رايونلاشتۇرۇش ئىشخانىسى	چېن جىڭمېي	ئايال	خەنزۇ	1942.10	تولۇق كۆرس	1964	26	ئالىي ئاگرونوم	1988	1988
دېھقانچىلىق ئىدارىسى	لى لىبەنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	1936.3	ئالىي تېخنىكۇم	1956	34	ئالىي ئاگرونوم	1988	1988
يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى	لىن لياڭيۇ	ئەر	خەنزۇ	1935.6	ئالىي تېخنىكۇم	1955	35	ئالىي ئاگرونوم	1988	1988

يېزا ئىگىلىكى رادىئو مەكتىپى	ھاجى مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	1940.8	ئالىي تېخنىكوم	1962	28	ئالىي ئاكرونوم	1988	1988
ئورمانچىلىق شىدارىسى	شېرىپ	ئەر	ئۇيغۇر	1930.1	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1956	34	ئالىي ئورمانچىلىق ئىنژېنېرى	1987.9	1988
مال دوختۇرلۇق پونكىتى	فۇ لىيەنشى	ئەر	شىبە	1944.7	تولۇق كۇرس	1964	26	كاندىدات ئالىي مال دوختۇرى	1988.12	1989.1
مال دوختۇرلۇق پونكىتى	تۇرسۇن مۇخپۇل	ئەر	ئۇيغۇر	1942.6	تولۇق كۇرس	1964	26	كاندىدات ئالىي مال دوختۇرى	1988.12	1989.1
ئادۇوكانلار ئىش ئورنى	بەختى سەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	1941.5	تولۇق كۇرس	1962	28	2 - دەرىجىلىك ئادۇوكات	1988.12	1989.1

خاتمه‌لر

خاتىرىلەر

1. 1991 — 2000 - يىلغىچە بولغان چوڭ ئىشلار

1991 - يىل

1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا پارتىيە تارىخى خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئۇنىڭ ئىش بېجىرىش ئورگىنى پارتىيە تارىخى ئىشخانىسى بولۇپ، ئۇ ھەم ناھىيىلىك پارتكومنىڭ فۇنكسىيىلىك تارمىقى بولدى.

3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 3 - قېتىملىق تارىخ - تەزكىرە خىزمىتى يىغىنى ئاچتى.

3 - ئاينىڭ 16 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك رادىئو مەكتىپىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 5 - كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەت خۇدىيارىۇزى، ئۈچئون، تۇرپانىۇزى، پەنجىم يېزىلىرىنى كۆزدىن كەچۈردى.

6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكوم غۇلجا ناھىيىسىگە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە-خەلق ئىتتىپاقلىقى» بويىچە قوش نەمۇنە ناھىيە دەپ نام بەردى.

6 - ئاينىڭ 11 — 13 - كۈنىگىچە كومىۋنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 9. قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئىلى ئوبلاستلىق پارتكوم يىڭ گوچۇەننى ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىغا تەيىنلەشنى قارار قىلدى.

10 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ھۆددىگەرلىك تۈزۈمىنى مۇقىملاشتۇرۇش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش توغرىسىدا قارار» چىقاردى.

11 - ئاينىڭ 5 — 6 - كۈنلىرى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى سۈڭ خەنلياڭ، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى يۈسۈپ مۇھەممەدى ئىلى ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى لى فېڭزى، ئوبلاست باشلىقى ئەسقەت، ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى ۋاڭ بولياڭ، ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى لىن تېەنشىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئۈچئۈن خۇيزۇ يېزىسى، ئونيار، يېڭىتام، ئارائۈستەڭ، دادامتۇدىن ئىبارەت 5 يېزىنى كۆزدىن كۆچۈرۈپ، يېزا سوتسىيالىستىك تەربىيە خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلدى، ھەمدە يېزا ئىگىلىكى ۋە يېزا خىزمىتى سىياسىتى قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھىم يولىيورۇق بەردى.

11 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى «شىنىڭ» شېكەر زاۋۇتى ئىش باشلاپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشىپ 12 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە 3509 تونىنا ئاق شېكەر ئىشلەپچىقاردى.

12 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم مەخپىيەتلىكنى ساقلاش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

1992 ـ يىل

1 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت تۈزۈلمە ئىسلاھات خىزمىتى يىغىنى ئېچىپ، كارخانىلار ھۆددىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش بويىچە ئاخىرىقى (كۈنتەرتىپىتىكى) ئىقتىسادىي تەپتىشلىكنى ئەستايىدىل ياخشى ئىشلەپ، ھۆددىگەرلىك توختامىنى ژاقتىدا نەقلەشتۈرۈشنى كونكرېت ئورۇنلاشتۇردى.

3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە «رەھبىرىي كادىرلارنىڭ پارتىيە ئىستىلى ـ پاكلىق قۇرۇلۇشى بويىچە خاتىرە كارتوچكىسى» يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى.

3 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت غۇلجا ناھىيىلىك 4 ـ قېتىملىق تارىخ ـ تەزكىرە خىزمىتى يىغىنى ئاچتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا تەزكىرە تۈزۈش بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلىدى.

3 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى كېچە سائەت 12دە ناھىيىلىك 2 ـ چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ ئويمانبۇلاق سېيىدا تاش قازغۇچى چاڭ خۇەنسىڭنىڭ تاش مەيدانىدىكى بىر ئېغىز گەمسىدە پارتلاش يۈز بېرىپ، گەمسىدىكى 6 يالالنما ئىشچىنىڭ ھەممىسى ئۆلدى.

3 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئوت مۇداپىئە ئوتتۇرا ئەترىتى قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 25 — 27 ـ كۈنىگىچە ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 7 ـ قۇرۇلتىيى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى. ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ 9 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، يەڭ گوچۈەن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىقىغا سايلاندى؛ تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ 7 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. يەڭ بىڭخۇا ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىغا سايلاندى.

5 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ئىلى ئوبلاستلىق پارتكوم غېنى قۇربانىنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ۋەزىپە بىلەن چۈشكەن مۇئاۋىن ھاكىملىقىغا تەينىلەشنى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ قانۇن بويىچە ۋەزىپىگە تەيىنلەش رەسمىيىتىنى بېجىرىشنى قارار قىلدى.

شۇ ئايدا، ناھىيىلىك تەكشۈرۈپ ئۆلچەشتە تېخنىكىدىن پايدىلىنىش مەركىزى قۇرۇلدى، بۇ مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك تۈزۈلمىدىكى كەسپىي ئورۇن بولدى.

7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئالىي خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى چېن مىڭشۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى مەجبۇرى قۇربانلىق ھەمراھلىقىدا غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كۆچۈردى.

7 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، غۇلجا ناھىيىلىك تېرە زاۋۇتى دۆلەت بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى تالدىقورغان ئوبلاستى پانپىلوف رايونىنىڭ كۆكتال كولخوزىدا كۆكتال خۇرۇمچىلىق چەكلىك شىركىتىنى ھەمكارلىشىپ قۇردى، بىرلەشمە تىجارەت كارخانىسىنىڭ ئومۇمىي مەبلىغى 1543 شۇڭبىسىيە فرانكى بولۇپ، جۇڭگو تەرەپ 40% (خەلق پۇلى ھېسابىدا 2 مىليون 100 مىڭ يۈەن) مەبلەغ چىقاردى. شۇ يىلى 9 ـ ئايدا پوتۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى.

8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم سەندۇلۇق ئۆلكىسى دىڭتاۋ ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن

ئىككى ناھىيە دوست ناھىيە بولۇش كېلىشىمنامىسى ئىمزالىندى.

12 - ئاينىڭ 5 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك سودا باش شىركىتى قۇرۇلدى.

12 - ئاينىڭ 27 - كۈنى غۇلجا شەھىرىگە قوشنا دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسىنىڭ شىمالىدىكى دادامتۇ يېزا تەۋەسىدە غۇلجا ناھىيىلىك ئىقتىسادىي ھەمكارلىق رايونى قۇرۇلدى. ھەمدە غۇلجا ناھىيىلىك ئىقتىسادىي ھەمكارلىق رايونى باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، قارىمىقىدا سوت بىلەن ئىقتىسادىي سۈھبەت ئۇتكۈزۈش بۆلۈمى، قۇرۇلۇش پىلانلاش بۆلۈمى ۋە ئىشخانا تەسىس قىلىندى. 1995 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇزاكىرىسى ئارقىلىق غۇلجا ناھىيىلىك ئىقتىسادىي ھەمكارلىق رايونىنى دادامتۇ يېزىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۇتكۈزۈپ بېرىش قارار قىلىندى.

1993 - يىل

2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ ئون يىللىق يېرىك پىلانىدىكى 8 - بەش يىللىق پىلان نىشانى»نى تەكشەش لايىھىسى 10 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنىدا قاراپ چىقىپ ماقۇللاندى.

2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئالتۇن باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى. بۇ ئىدارە غۇلجا ناھىيىلىك قېزىلما بايلىق كۆمۈر باشقۇرۇش ئىدارىسى بىلەن بىرلىشىپ ئىشلىدى، بىر ئورگان ئىككى ۋېۋىسكا ئاستى.

3 - ئاينىڭ 2 — 5 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىلىك 12 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، ئوسمانجان ئاقمۇللا خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا سايلاندى، ياۋ تېيەنلۇ قاتارلىق 5 كىشى خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا سايلاندى. زوردۇن خوجا ھاكىملىققا سايلاندى. يۇ شۇجېن قاتارلىق 4 كىشى مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

10 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش يىغىنى ئېچىلدى. سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ 25 ئەزاسى سايلاندى. جالالىدىن ئەجمىدىن رەئىسلىككە، چىن زۇگو قاتارلىق 5 كىشى مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتى «شىنجاڭ قارامۇدەن ھاراق باش زاۋۇتى» دەپ ئۆزگەرتىلدى.

شۇ ئايدا ئۇيغۇر ئۇچۇن يېزا قىشلاقتام كەنت باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ 5 - يىللىق 1 - سىنىپىدىكى ئۇيغۇر قىز ئوقۇغۇچى رامىلە يونۇس كومپۇنستىك ياشلار ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى ۋە دۆلەت پىئونېرلار خىزمىتى كومىتېتى تەرىپىدىن «مەملىكەتلىك ئون نادىر پىئونېر» دېگەن نام بېرىلدى.

4 - ئاينىڭ 6 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى بىلەن مەمۇرىي تەپتىشلىك ئىدارىسى بىرلىشىپ خىزمەت قىلىشقا باشلاپ، بىر يۈرۈش ئاپپارات بولدى، 2 ۋېۋىسكا ئاستى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك باغۋەنچىلىك تەرەققىيات مەركىزى قۇرۇلدى.

5 - ئايدا غۇلجا ناھىيىسى ئاپتونوم رايونلىق دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ساۋات چىقىرىش ماتارىپىنى تەكشۈرۈپ ئۇتكۈزۈۋېلىشى ئارقىلىق «ساۋاتسىزلار يوق ناھىيە»لەر قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جاڭ سىشۇ ئاشى ئالتۇن كېنىنىڭ ئىش باشلاش مۇراسىمىغا قاتناشتى.

6 - ئاينىڭ 18 — 25 - كۈنى چۈشتىن كېيىنگىچە خۇدىيارىيۇزى قاتارلىق 9 يېزا - بازار 2 قېتىم مۆلدۈرنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىدى، مۆلدۈر 10 نەچچە مىنۇت داۋام قىلدى. قوتانتام كەنتىدىكى 18 ياشلىق بىر ئۇيغۇر قىز مۆلدۈر سوقۇپ ئېتىزدا ھۇشىدىن كەتتى. 2 قېتىملىق مۆلدۈر 51 مىللىمېتىر 6.183 مو زىرائەتنى

ۋەيران قىلدى، بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان 5 مىليون 85 مىڭ 100 يۈەن بولدى.

6 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى گوۋۈيۈەن «مەملىكەتلىك دېھقانلارنىڭ سېلىقىنى يېنىكلىتىش تېلېفون يىغىنى ئاچقاندىن كېيىن، غۇلجا ناھىيىسى يېزا ئۆيلۈك يېرىنى ھەقلىق ئىشلىتىش خىراجىتى بىلەن ئۆيلۈك يەرنى ئارتۇق ئىگىلىۋېلىش ھەققى ئېلىشنى توختاتتى ھەمدە بىكار قىلدى.

6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتىيە تارىخى خىزمەت كومىتېتى، ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى»نى توزۇپ نەشر قىلدۇردى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئۆلچەم ئىدارىسى «غۇلجا ناھىيىلىك تېخنىكا نازارەتچىلىك ئىدارىسى» دەپ ئۆزگەرتىلدى.

7 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيە بازىرىنىڭ تېلېفونى مەملىكەت بويىچە بىۋاستە تېلېفون تورىغا كىرگۈزۈلدى. شۇ كۈنى جاڭ جىنخۇا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىغا تەينىلەندى.

10 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى ناھىيىلىك پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك پەن ـ تېخنىكا خىزمەتچىلەر جەمئىيىتى بىرلىشىپ ئىش بېجىرىدىغان بولدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بىلەن مەدەنىيەت ئىدارىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە ئىدارىسى دەپ ئاتالدى.

1994 ـ يىل

2 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى غۇلجا ناھىيىسىدە خىزمەت قىلغان قىسمەن پېشقەدەم رەھبەرلەرنى غۇلجا ناھىيىسىگە تەكلىپ قىلىپ سۆھبەت ئۆتكۈزدى. بۇرۇن ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى بولغان گۇ خېشۇ، يىڭ گوچۈەن، مۇئاۋىن شۇجى جاڭ شۆجۈڭ، دۇ جىيەنگو، سەۋىردىن، پولات قاتارلىق 30 نەچچە كىشى سۆھبەتكە قاتناشتى. ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى جاڭ جىنخۇا ئۇلارغا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1993 ـ يىللىق خىزمەتلىرىنى تونۇشتۇردى. يىغىنغا قاتناشقان پېشقەدەم يولداشلار غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىنى قانداق قىلىپ تەرەققىي قىلدۇرۇش ھەققىدە ناھايىتى ياخشى پىكىرلەرنى بەردى.

3 ـ ئاينىڭ 3 — 5 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۈچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئاچتى. يىغىنغا ناھىيە، يېزا، كەنت دەرىجىلىك 300 نەچچە كادىر قاتناشتى. ھاكىم زوردۇن خوجا ۋىلايەتلىك پارتكوم ئاچقان ئۈچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى. شۇجى جاڭ جىنخۇا «ئىدىيىنى ئازاد قىلىپ، كۆز قاراشنى يېڭىلاپ، ئىستىلنى ئۆزگەرتىپ، ئىسلاھاتنى ئىلگىرى سۈرۈپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىنى تېز تەرەققىي قىلدۇرايلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى.

3 ـ ئاينىڭ 29 — 30 ـ كۈنلىرى كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 10 ـ قۇرۇلتىيىنى ئاچتى.

شۇ ئايدا «قازاق ئاياللىرىنىڭ كۆكتاتچىلىق ـ باغۋەنچىلىك كۇرسى»نىڭ باشلىنىش مۇراسىمى ئەۋلىيا يېزىسىدا ئۆتكۈزۈلدى. ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەش، ئوبلاستلىق ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ رەھبەرلىرى قاتناشتى. بۇ تۈركۈمگە كانادا 55 مىڭ يۈەن ياردەم بەردى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسى «ئەسىر نامرات رايونلار ئاساسىي ماۋارىپ قەرز پۇل تۈرى» تۈرغۈزۈلغان ناھىيە قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

4 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك تاشقى سودا باش شىركىتى قۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ناھىيىلىك باھانى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، «باھانى پاش قىلىش مەركىزى» تەسىس قىلىندى، ناھىيە بويىچە باھانى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش قانات يايدۇرۇلۇپ، باھا قانۇنىغا خىلاپ چوڭ دېلودىن 6 سى، ئىنتىزامغا خىلاپ 159 مىڭ 450 يۈەن پۇل تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى.

5 ـ ئايدا سىملىق تېلېۋىزىيە تەيياراتى گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، 9 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى ئىش باشلىنىپ 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ سىگنال تارقىتىلدى.

6 ـ ئايدا 2 ـ قارارلىق يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇمۇرسال ئېچىش تۈرى (1991 — 1993 ـ يىلغىچە) يۇقىرىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا لايىقەتلىك بولدى.

6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتى پاكلىق مەخسۇس تېمىسىدا دېموكراتىك تۈرمۇش يېغىنى ئاچتى. ۋىلايەتلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى قىزايبەك، ۋىلايەتلىك پارتكوم، تەشكىلات بۆلۈمى بىرىنچى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى چېن جۇڭۈبن كېلىپ يېتەكچىلىك قىلدى. ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى جاڭ جىنخۇا ناھىيىنىڭ ئالدىنقى يېرىم يىللىق خىزمەت ئەھۋالىنى دوكلات قىلىپ، كېيىنكى يېرىم يىللىق خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇردى ۋە دېموكراتىك تۈرمۇش يېغىنىنى ياخشى ئېچىش توغرىسىدا تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. 8 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى رەھبىرىي كادىرلارنىڭ پاك ـ ئىنتىزاملىق بولۇشىغا دائىر ئىستىل تۈزىتىش ئەھۋالىنى ئەينەن دوكلات قىلىپ، ئاساسىي ئىنكاس قىلغان پىكىرلەرگە بىر-بىرلەپ ئىزاھات بەردى ۋە تۈزىتىش تەدبىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. قىزايبەك، چېن جۇڭۈبنلار يىغىندا سۆز قىلدى.

7 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى جۇ شېڭتاۋ ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى جاڭ گولياڭنىڭ ھەمراھلىقىدا ناھىيىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى دۆلەت باج ئىدارىسى ۋە يەرلىك باج ئىدارىسى دەپ ئىككىگە ئايرىلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسى شاخ ـ شۇمبىدا كالا بېقىش بويىچە دۆلەت دەرىجىلىك ئۇلۇغ ناھىيە قىلىنىپ بېكىتىلدى. شۇ يىلى 10 يېزىنى شاخ ـ شۇمبا بىلەن كالا بېقىش بويىچە ئۇلۇغ يېزا قىلىش، 20 كەنتنى شاخ ـ شۇمبا بىلەن كالا بېقىش بويىچە ئۇلۇغ كەنت قىلىش، 2000 ئائىلىنى شاخ ـ شۇمبا بىلەن كالا بېقىش بويىچە ئۇلۇغ ئائىلە قىلىش تەستىقلاندى.

9 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە خۇسۇسىي كارخانىلار جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنى ئېچىلدى. ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى 1993 ـ يىلى مەيدانغا كەلگەن ئىلغار يەككە سودا ـ سانائەتچىلەر، خۇسۇسىي كارخانىچىلارنى تەقدىرلەپ مۇكاپاتلىدى.

11 ـ ئاينىڭ 1 — 5 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بويىچە يېزا ـ بازار كارخانىلىرى ۋە چارۋىچىلىق خىزمىتى بويىچە ئەق مەيدان يىغىنى ئېچىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ماۋارىپ خىزمىتى يىغىنى ئېچىلىپ، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ رجۇڭگو ماۋارىپ ئىسلاھاتى ۋە تەرەققىياتى پروگراممىسى» نى ئىزچىللاشتۇرۇپ يولغا قويۇش پىكرى» ماقۇللاندى. 21 ـ كۈنى يەنە يىغىن ئېچىلىپ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ماۋارىپ تەرەققىيات نىشانى، ۋەزىپىسى، تەدبىرى قاتارلىقلار بېكىتىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزا ـ بازار كارخانىلىرى ئومۇمىي مەسئۇلات قىممىتى بىلەن يېزا ـ بازار كارخانىلىرى تىجارەت كىرىمى 100 مىليون يۈەنلىك ئۆتكەلدىن ئۆتۈپ، نورمال ھالەتتىن ھالقىغان تەرەققىيات ۋەزىيىتى بارلىققا كەلدى.

1995 - يىل

1 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «يېقىنقى مەزگىللىك مۇقىملىق خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقىرىپ، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىدىن مۇقىملىق خىزمىتىگە يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىپ، رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىپ، يېقىنقى مەزگىللىك مۇقىملىق خىزمىتىنى ھەقىقىي تۇرىدە ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

شۇ ئايدا، ئاپتونوم رايون 3 - قارارلىق يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنىۋېرسال ئېچىش تۈرىنى تۇرغۇزۇپ، تۆۋەن مەھسۇلاتلىق ئېتىزدىن 40 مىڭ مونى ئۆزگەرتىشنى، 5000 مو ئوتلاق بەرپا قىلىشنى، 5000 مو ئوتلاقنى ياخشىلاشنى تەستىقلىدى، 1997 - يىل 4 - ئايدا بۇ تۈر يۇقىرىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋىلىشىدا لايىقەتلىك بولدى.

3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە جەمئىيەت ئامانلىقى بويىچە ئادالەت يولىدا پىداكارلىق كۆرسەتكەنلەرنى مۇكاپاتلاش فوندى جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

شۇ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش مەمۇرىي تەپتىشلىك خىزمىتى يىغىنى ئېچىپ، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى 9 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى ھەمدە «ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى 9 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش توغرىسىدىكى پىكىر» ۋە «پارتىيە، ھۆكۈمەت كادىرلىرىنىڭ ھۆكۈمەت ئىشلىرى پائالىيىتى بويىچە كۈتۈۋېلىش خىزمىتىدىكى مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر توغرىسىدا بەلگىلىمە»نى تارقاتتى.

3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك مېيىپلار فوندى جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ ئاخىرىلىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، سىياسىي كېڭەش، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىرى ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق 70 نەچچە ئورۇننىڭ مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىك 278 كادىرنى باشلاپ، 3 نامرات يېزا، 3 نامرات فېرما، 4 نامرات كەنتكە بېرىپ، 278 نامرات ئائىلىگە «جۈپ بولۇپ يارەم بېرىش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

3 - ئاينىڭ 27 - كۈنى دېھقانلارنىڭ سېلىقىنى يېنىكلىتىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئىشخانىسى ناھىيىلىك يېزا ئىقتىسادى پونكىتىدا تەسىس قىلىندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى، مەمۇرىي تەپتىشلىك ئىدارىسى «ئاشيول بويلىرىدا قالايمىقان چازا قۇرۇشنى قاتتىق مەنئى قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقىتىپ، ئاشيولدىكى «ئۈچ قالايمىقانچىلىق»نى تۈزەشنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، 9 قېتىم ئاشيول ياقىسىدىكى 14 يېزا - بازار تۈرۈشلۇق ئورۇن ۋە مۇھىم قاتناش يوللىرىنى تەكشۈرۈپ، بەلگىلىمىگە خىلاپ قۇرۇلغان چازىلارنى ۋاقتىدا ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئاشيولدىكى «ئۈچ قالايمىقانچىلىق»نى تەلتۆكۈس تۈزىدى.

4 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىدە يېزا ياشانغانلارنى بېقىش ئىجتىمائىي مۇغۇرتا ئىشخانىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىشخانا خەلق ئىشلار ئىدارىسىنىڭ تەۋەلىكىدە بولدى.

4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى بىلەن رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى بىرلىكتە «ئايالار - بالىلارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى كاپالەتلەندۈرۈش قانۇنى»، «ئانا - بوۋاقلار قانۇنى»، «قۇرامسىغا يەتمىگەنلەرنى قوغداش قانۇنى»، «ئەمگەك قانۇنى» بويىچە 100 سوئاللىق زېھىن سىناش مۇسابىقە پائالىيىتىنى ئۆتكۈزدى.

5 - ئاينىڭ 1 — 4 - كۈنىگىچە ئۇچۇن خۇيزۇ يېزىسىدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 2 - نۆۋەتلىك دېھقان-

چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. ناھىيە بويىچە 13 يېزا - بازار، مەيدان ۋە ناھىيىگە قاراشلىق ئىدارە، ئورگانلاردىن 25 كومانداً، 200 دىن كۆپرەك تەنھەرىكەتچى ۋاسكېتبول، ۋالىبول، پۇتبول، قاتارلىق تۈرلەر بويىچە مۇسابىقىگە قاتناشتى.

6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك ئايالىلار بىرلەشمىسى بىلەن تەنتەربىيە كومىتېتى تەنتەربىيە مەيدانىدا «بالىلارنىڭ جۇڭخۇانى سۆيۈش» ئەدەبىيات - سەنئەت نومۇرلىرىنى كۆرسىتىش يىغىلىشى ئۆتكۈزدى. مەكتەپ، بالىلار باغچىلىرىدىكى 4 ياشتىن 14 ياشقىچە بولغان ئوسمۇر بالىلار ۋە ئوقۇتقۇچىلار، ئائىلە باشلىقلىرى بۇ پائالىيەتكە قاتناشتى. 400 دىن كۆپرەك بالا سەر خىل نومۇر كۆرسەتتى، تاماشىبىن 5000 دىن كۆپرەككە يەتتى.

6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق يەر ئىشلىتىش تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىش خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىغا، ئىلى ۋىلايىتى تارقاتقان «يەر باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرىدا تىك لىنىيە بويىچە باشقۇرۇش ئاساسىدىكى تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى يولغا قويۇشنى نۇقتىدا سىناق قىلىش توغرىسىدىكى قارار»غا ئاساسەن، غۇلجا ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى بېزا، بازار، مەيدانلاردىكى يەر باشقۇرۇش پونكىتلىرىنىڭ ئادەم، مالىيە، مادىدىي ئەشيالىرىنى ئىلى ۋىلايەتلىك يەر باشقۇرۇش باشقارمىسىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن ۋىلايەت، ناھىيە، يېزىدىن ئىبارەت 3 دەرىجىنى تىك لىنىيە بويىچە باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت نامراتلارنى يۆلەش خىزمىتى يىغىنى ئېچىپ، ئاپتونوم رايون ۋە ۋىلايەتتە ئېچىلغان نامراتلارنى يۆلەش - رونىاق تاپقۇزۇش خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ نامراتلارنى يۆلەش - رونىاق تاپقۇزۇش خىزمىتىنىڭ ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى.

7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى موللىتوختىيۇزى، يېڭىتام، ئۇيغۇر ئۆچۈن يېزىلىرى، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى ۋىلايەتلىك 3 - قېتىملىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرەققىياتى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىدا ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسى تاغلىق رايونىنى ئۇنۇمۇبرسال دۆلەت دەرىجىلىك ئېچىش بويىچە ئۇلگە ناھىيە قىلىپ بېكىتىلدى. 8 - ئاينىڭ 26 - كۈنى تاغلىق رايونىنى ئۇنۇمۇبرسال ئېچىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىشخانا ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىنى يۆلەنچۈك قىلدى. دۆلەت تاغلىق رايونلارنى ئۇنۇمۇبرسال ئېچىش ئىشخانىسىنىڭ ئۇلگە ناھىيىلەرگە قويغان تەلىپىگە ئاساسەن، تاغلىق رايونىنى ئۇنۇمۇبرسال ئېچىش مەركىزىقۇرۇلدى، بۇ مەركەز تاغلىق رايونىنى ئۇنۇمۇبرسال ئېچىش ئىشخانىسىنىڭ قارمىقىدا بولدى، بۇلارنىڭ ئاپپاراتى بىر يۈرۈش بولۇپ، ئىككى ئۇنۇسكا ئېسىپ ئىشلىدى. 1999 - يىل 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى تاغلىق رايونىنى ئۇنۇمۇبرسال ئېچىش مەركىزىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئىشخانىسى بىلەن تاغلىق رايونىنى ئۇنۇمۇبرسال ئېچىش مەركىزىنى بىرلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە بىۋاستە قاراشلىق كەسىپىي ئورۇن قىلىندى ۋە تاغلىق رايونىنى ئېچىش مەركىزى دېگەن ئۇنۇسكا قوشۇپ ئېسىلدى. 12 - ئايدا تاغلىق رايونىنى ئۇنۇمۇبرسال ئېچىش ئىشخانىسى، تاغلىق رايونىنى ئېچىش مەركىزى يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇمۇبرسال ئېچىش ئىشخانىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈلدى.

10 - ئايدا ئۇلكە يولى 2936 - لىنىيىسى (جىلىلىيۇزى بازىرىدىن خۇدىياريۇزى يېزىسىغىچە) دە قاتناش باشلاندى.

11 - ئايدا ۋىلايەت 267 كادىرنى ناھىيىگە ئەۋەتىپ، نامراتلارنى يۆلەش جەڭى خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. بۇ كادىرلار مازار، ئەۋلىيا، قارايۇغاچ يېزىلىرى، بوربوسۇن، ئويمانبۇلاق، توسۇن فېرمىلىرىدا «جۇپ بولۇپ ياردەم بېرىش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

12 - ئاينىڭ 29 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئارائۇستەك، خۇدىياريۇزى، موللىتوختىيۇزى ۋە تۇرپانىيۇزى ساقچىخانىلىرى 1994 - يىللىق شىنجاڭ بويىچە مۇنەۋۋەر جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىخانىسى دېگەن شەرەپلىك

نامغا ئېرىشتى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسى «مەملىكەت بويىچە شاخ - شۇمبا بىلەن كالا بېقىشتا ئون نادىر ئۇلگە ناھىيە» نىڭ بىرى، مەملىكەت بويىچە «ئۇچ شىمالىي رايون» ئىچىدە ئورمىنى 2 - قارارلىق قۇرۇلۇشىدىكى ئىلغار ناھىيە، ئاپتونوم رايون بويىچە مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ قۇرۇلۇشى خىزمىتىدىكى ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى؛ چارۋىچىلىق نازارىتىنىڭ پەن - تېخنىكا ئارقىلىق چارۋىچىلىقنى گۈللەندۈرۈشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئەرزىيەت ئىدارىسى مەملىكەت بويىچە ئەرزىيەت سىستېمىسىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى.

1996 - يىل

2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىگە بىۋاسىتە قاراشلىق ئورگانلارنىڭ رەھبەرلىرىدىن 5 ھال سوراش گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، «ئالتە بەنزە»نى باشلامچى قىلىپ، ناھىيىدىكى سېمونت زاۋۇتى، تۇرلۇك مالىلار شىركىتى، كۆمۈر كان، كىنو شىركىتى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى قاتارلىق قىسىنچىلىقى ئېغىر كارخانىلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرىدىن چاغانلىق ھال سوراپ، مېھىر-شەپقەت يەتكۈزۈش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

2 - ئاينىڭ بېشىدا ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە «ئىككى تارىخ، بىر ئەھۋال» ۋە كوللېكتىۋىزم تەربىيىسى، كۈندىلىك ھەرىكەتنى قېلىپلاشتۇرۇش تەربىيىسى، ۋەتەنپەرۋەرلىك ناخشىسىدىن 100نى ئېيتىش، ۋەتەنپەرۋەرلىك كىتابىدىن 100نى ئوقۇش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىدىكى 20 يېزا (بازار) دا خەلق قۇرۇلتايلىرى ئېچىلىپ، نۆۋەت ئالماشتۇرۇش سايلىمى ئېلىپ بېرىلدى.

2 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا سۈنى ياخشىلاش - كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش قۇرۇلۇشىنى ۋە سۇ بىلەن تەمىنلەشنى باشقۇرۇش باش پونكىتى قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا سۈنى ياخشىلاش - كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش قۇرۇلۇشى ۋە سۇ بىلەن تەمىنلەشنى باشقۇرۇشنىڭ سىناق چارىسى» ۋە «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا سۈنى ياخشىلاش - كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش قۇرۇلۇشى بويىچە سۇ ھەققى ئېلىش ئۇلچىمى توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» تۈزۈپ چىقىلدى. شۇ يىلى سۈنى ياخشىلاش يۇقۇمدىن ساقلىنىش قۇرۇلۇشى ۋىلايەتلىك «تەڭرىتاغ لوڭقىسى» مۇسابىقىسى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. چۈلۇقاي سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكىتى ئاپتونوم رايونلىق سۇچىلىق سىستېمىسى بويىچە 8 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولدى.

2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «يولداش جاڭ چىشۇەندىن ئۆگىنىشنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقاردى.

3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك مەدەنىيەت كاردىنى قۇرۇلۇشى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. دادامتۇ، تۇرپانىيۇزى، چۈلۇقاي، خودىيارىيۇزى يېزىلىرى، دۆڭمازار بازىرى، ئارائۆستەك، يېڭىتام يېزىلىرى، جېللىسيۇزى بازىرى، ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى «يېپەك يولى چېگرا رايون مەدەنىيەت كاردىنى» قۇرۇلۇشى خىزمىتىدىكى نۇقتىلىق يېزا - بازار قىلىپ بېكىتىلدى.

شۇ ئايدا قارايانغاچ يېزا تەۋەسىدىكى يىللىق مەھسۇلاتى 300 مىڭ تونناىلىق ئىلى ئوبلاستىلىق ئۈستى ئوچۇق كۆمۈركان ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى.

4 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «مۇقىملىق خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا جەددىي ئۇقتۇرۇش» چىقىرىپ، مۇنۇلارنى تەلەپ قىلدى: ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ژەنىيەتنى توغرا تەھلىل قىلىپ تونۇشنى ئۆستۈرۈپ، ئىدىيىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، دىنىي ئىشلارغا بولغان باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، قانۇنسىز دىنىي پائالىيەتلەرگە زەربە بېرىشى لازىم، ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىپ، قىزىق نۇقتىلىق مەسىلىلەر ۋە قىيىن مەسىلىلەرنى ياخشى ھەل قىلىپ، توپلىشىپ ئەرز قىلىش ۋەقەلىرىنىڭ يۈز بېرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم، سىياسىي قانۇن تارماقلىرى زىج ماسلىشىپ، كۈچلۈك تەدبىر قوللىنىپ، مۇقىملىق خىزمىتىنى ھەقىقىي تۇرغۇ ياخشى تۇتۇشى لازىم.

5 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ناھىيىلىك «ئالتە يۈرۈش بەنزە» ئەزالىرى مەركەزنىڭ [1996] 7 ـ نومۇرلۇق ھۆججىتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ [1996] 5 ـ نومۇرلۇق ھۆججىتىنى ئۆگىنىپ، مەركەزنىڭ «شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان ئاساسىي خەۋپ مىللىي بۆلگۈنچىلىك ۋە قانۇنسىز دىنىي پائالىيەتتىن كېلىدۇ» دېگەن ھۆكۈمى ئىنتايىن دانا ھەم توغرا ھۆكۈم، دەپ بىردەك قاراشقا كەلدى ھەم مۇشۇ ھۆكۈمنى كۈچلۈك ئىدىيىۋى قورال قىلىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى ۋە قانۇنسىز دىنىي پائالىيەتكە قارشى روشەن بايراق بىلەن قەتئىي كۈرەش قىلىپ، پۈتۈن ناھىيىنىڭ مۇقىملىق خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەيدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۇچۇر نازارەتچىلىكى بۆلۈمى قۇرۇدى.

6 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى، يېزا ئىگىلىك 4 ـ شى 70 ـ تۈەن پارتكومى، بەشدۆلەت دېھقانچىلىق مەيدانى پارتكومى بىرلىكتە «بىكتۈەن بىلەن يەرلىك بىرلىشىپ تەرەققىي قىلىش لايىھىسى» نى ئېلان قىلدى ھەمدە ئۇچ تەرەپنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرىدىن تەشكىل تاپقان بىكتۈەن بىلەن يەرلىك بىرلىشىپ تەرەققى قىلىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى جالال جىنخۇا گۇرۇپپا باشلىقى بولدى.

7 ـ ئاينىڭ 8 — 10 ـ كۈنىگىچە ئىلى ۋىلايەتلىك ھويلا ـ ئارام باقمىچىلىقى نەق مەيدان يىغىنى غۇلجا ناھىيىسىدە ئېچىلدى. يىغىن مەزگىلىدە دادامتۇ يېزىسى ئارابوز دېھقانچىلىق مەيدانى، ئۇچئۇن خۇيزۇ يېزىسىنىڭ ئائىلە باقمىچىلىقى كۆزدىن كۆچۈرۈلدى.

7 ـ ئاينىڭ 14 — 18 ـ كۈنىگىچە ۋىلايەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتى، مەدەنىيەت باشقارمىسى ۋە غۇلجا ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ توغۇرسۇ يايلىقىدا «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مەدەنىيەت-تەنتەربىيە ـ سەنئەت ئۆمىكى» پائالىيىتى ئېلىپ باردى. ۋىلايەت ۋە 8 ناھىيە، بىر شەھەردىن كەلگەن 60 نەچچە ئاقسۆڭەك، 120 نەچچە بەيگە تەنھەرىكەتچىسى ئويۇن كۆرسەتتى ۋە مۇسابىقىلەشتى.

7 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى «1 ـ ئاۋغۇست» ئارمىيە بايرىمى ھارپىسىدا، ناھىيىلىك ھال سوراش ئۆمىكى ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىمدىن ۋە يېزا ئىگىلىك 4 ـ شى 70 ـ تۈەندىن ھال سورىدى، ھەمدە 70 ـ تۈەن بىكتۈەن بىلەن يەرلىكنىڭ ئىقتىسادىنى بىرلەشتۈرۈپ تەرەققىي قىلدۇرۇش بويىچە جۇپ بولدى.

7 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «ۋىلايەتلىك چارۋىچىلىق يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىل ئەملىيلەشتۈرۈش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكرى»، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1995 — 2000 ـ يىلغىچە بولغان چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش پىلانى»، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىق تەرەققىياتىنى تېزلىتىشتىكى ئېتىبار بېرىش سىياسىتى»نى ئېلان قىلدى. ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەردىن كۆچلۈك كىرىس تۇيغۇسى ۋە تەخىرسىزلىك تۇيغۇسىنى تۇرغۇزۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق ۋە ۋىلايەتلىك چارۋىچىلىق خىزمىتى يىغىنلىرىنىڭ روھىنى ھەقىقىي ئىزچىل ئەملىيلەشتۈرۈپ، غۇلجا ناھىيىسىنى ئىلى ۋىلايىتى بويىچە چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتىدە بىرىنچى، چارۋا مالىنىڭ قولدا قالغان سانىدا بىرىنچى، چارۋا مەھسۇلات مىقدارىدا بىرىنچى، نەسىل ياخشىلاشتا بىرىنچى، شاخ ـ شۇمبىدىن پايدىلىنىشتا بىرىنچى بولغان چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش بازىسىغا

ئايلاندۇرۇپ، 9 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىقىنى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىشنى تەلەپ قىلدى.

8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 9 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە يېزىلاردا ھاللىق مەۋىسىگە قاراپ يۇرۇش قىلىشنى بولغا قويۇش لايىھىسى»نى تۈزۈپ تارقاتتى.

شۇ كۈنى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ۋەيران بولۇش قانۇنى» (مىناق نۇسخىسى) نىڭ تەرتىپى بويىچە، ناھىيىلىك تۈرلۈك ماللار شىركىتىنىڭ ۋەيران بولغانلىقى بېكىتىلدى.

8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى «غۇلجا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك گۈل ناخشىسى يېغىلىشى» ئۈچۈن خۇيزۇ يېزىسىدا ئۆتكۈزۈلدى، قورغاس ناھىيىسىنىڭ مەنگۈك يېزىسى، چاپچال ناھىيىسىنىڭ مىلەڭچۈەن يېزىسى ۋە غۇلجا شەھىرىدىكى خەلق مەنئەتكارلىرى ئىلى چىنجۇي تىياتىرى كوچا ئويۇنى ئەترىتى، ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت باشقارمىسى مۇزىكا ئەترىتى پائالىيەتكە تەكلىپ بىلەن قاتناشتى.

شۇ ئايدا دۇنيا بانكىسىنىڭ «نامرات ئىككى» رايون ئاساسىي ماۋارىپ تەرەققىياتى قەرز پۇل تۈرى شىمالىي شىنجاڭ بۆلىكى نەق مەيدان يىغىنى غۇلجا ناھىيىسىدە ئېچىلدى.

9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئىلى ۋىلايەتلىك كۆزلۈك تېرىلغۇ نەق مەيدان يىغىنى غۇلجا ناھىيىسىدە ئېچىلدى.

9 - ئاينىڭ 6 - كۈنى 12 - قېتىملىق ئوقۇتقۇچىلار بايرىمى ئالدىدا، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «1996 - يىللىق مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى ۋە ئىلغار ماۋارىپ خىزمەتچىلىرىنى تەقدىرلەش توغرىسىدا قارار» چىقاردى. 44 كىشى تەقدىرلەندى.

9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى ئاساسىي ئېتىزلارنى قوغداش خىزمىتىنى تاماملىدى، بۇ خىزمەتتە 902 مىڭ 562.04 مو يەر قوغدالدى، يېزا دەرىجىلىك يېزا قوغداش خەرىتىسىدىن 14 نۇسخا، كەنت دەرىجىلىك خەرىتىدىن 89 نۇسخا سىزىلدى. 11 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق يەر باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىنى قوغداش نەتىجىسىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا مۇنەۋۋەر بولۇپ باھالاندى.

10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى غۇلجا ناھىيە ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى كۆمۈر كېنىنىڭ 1950 دانە پارتلىتىش پىستانى ئوغرىلاندى.

شۇ ئايدا ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكى شىنجاڭ ئورمان تەكشۈرۈش - لايىھىلەش يۇرتى تەشكىللىگەن تۈزلەڭلىكنى كۆكەرتىشنى ئۆلچەمگە يەتكۈزۈشنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئۆمىكى غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ تۈزلەڭلىكنى كۆكەرتىش خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى، نەتىجىسى ئۆلچەمگە يەتكەن بولۇپ چىقتى.

11 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم، ئورگانلاردىن 237 كادىر ئاجرىتىپ خىزمەت ئۆمىكى تەشكىللەپ، يېزا - بازار، مەيدانلارغا ئەۋەتىپ 4 - قارارلىق ئاساسىي قائىلام تەشكىلىي قۇرۇلۇشىنى قانات يايدۇردى.

12 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ «ناھىيە بويىچە 8 - نۆۋەتلىك قىشلىق پەن - تېخنىكا پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكىر»نى تەستىقلاپ تارقاتتى. ناھىيە مۇشۇ نۆۋەتلىك «قىشلىق پەن - تېخنىكا پائالىيىتى» دە ۋىلايەتلىك پارتكوم، مەمۇرىي مەھكىمە تەرىپىدىن 8 - نۆۋەتلىك «قىشلىق پەن - تېخنىكا پائالىيىتى» دىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

12 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «1996 - يىللىق مۇنەۋۋەر قۇرۇلۇشى، كەسىللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش - مۇنى ياخشىلاش ۋە كۆزلۈك تېرىلغۇ بويىچە ئىلغار ئورۇنلارنى تەقدىرلەش توغرىسىدا قارار» چىقاردى. مۇنەۋۋەر قۇرۇلۇشىدا پەنجىم يېزىسى قانارلىق 13 يېزا، بازار، مەيدان، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قانارلىق ناھىيىگە بۇئاستە قاراشلىق 4 ئورگان؛ كەسىللىكنىڭ

ئالدىنى ئېلىش ـ سۈنى ياخشىلاشتا ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى قاتارلىق 3 پىزا، مەيدان: كۆزلۈك تېرىلغۇ خىزمەتتىدە ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى قاتارلىق 12 پىزا، بازار (مەيدان) ۋە ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسى قاتارلىق 8 ئورگان ئىلغار بولدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە ئىدارىسى بۆلۈنۈپ غۇلجا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ۋە مەدەنىيەت ئىدارىسى تەسىس قىلىندى.

شۇ يىلى ناھىيە بويىچە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىدىن 188ى ھەر خىل ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىگە قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ ئوقۇغۇچى 117 ، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 64، قازاق ئوقۇغۇچى 7 ؛ 119 ئوقۇغۇچى ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپىگە قوبۇل قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ ئوقۇغۇچى 60، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 52، قازاق ئوقۇغۇچى 7. ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يۇقىرى ئۆرلەپ ئوقۇش نىسبىتى 67.3%كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تەبىئىي پەن بويىچە ئىمتىھان بەرگەن بىر ئوقۇغۇچىنىڭ نەتىجىسى ئىلى ۋىلايىتى بويىچە بىرىنچى بولدى. ناھىيىلىك 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 5 ئوقۇغۇچىسى فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتى، نەنكەي ئۇنىۋېرسىتېتى قاتارلىق مەملىكەت بويىچە داڭلىق ئوقتىلىق ئالىي مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىندى.

يىل ئاخىرىدا ئىشلەپچىقىرىلغان ئالتۇن 10 مىڭ سەردىن ئېشىپ، شىنجاڭ بويىچە 3 ـ ئورۇندا تۇردى.

1997 ـ يىل

1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسى جېلىلىيۇزى چوڭ كوچىسىدا شياڭگاڭنىڭ ۋەتەن قوينىغا قايتىشىنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن ئومۇمىي خەلق بەدەن چېنىقتۇرۇش بويىچە شەھەرنى ئايلىنىپ ئۇزۇنغا يۈگىرەش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، مۇسابىقىگە 5000 نەچچە كىشى قاتناشتى.

1 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى جۇڭگو پىزا ئىگىلىك تەرەققىيات بانكىسىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى.

1 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ئېچىپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى ۋاڭ لېچۈەننىڭ قەشقەر، ئاقسۇلاردىكى كادىرلار يىغىنىدا قىلغان سۆزىنى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ «مۇقىملىق خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش»نى ھەمدە ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇقىملىق خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزۈپ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مۇقىملىق خىزمىتىنى ئىنچىكە ئورۇنلاشتۇردى.

1 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت، خەلق قۇرۇلتىيى، سىياسىي كېڭەش، ئىنتىزام، تەكشۈرۈش كومىتېتى، خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ رەھبەرلىرى بايراملىق ھال سوراش ئۈمىكىنى باشلاپ، ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىمدىن ۋە ئوبلاست، ۋىلايەتنىڭ ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ئورۇنلىرىدىن ھال سورىدى ھەمدە يېزا ـ بازار، مەيدانلارغا، ناھىيىگە بېۋاستە قاراشلىق ئورۇنلارغا بېرىپ، ھەربىيلەر ۋە قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن، ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىيلەردىن، سەپتىن چېكىنگەن پىشقەدەم ھەربىيلەردىن، كارخانىلاردىكى قېينىنچىلىقى ئېغىر ئائىلىلەردىن، قەھرىلار ساناتوريىسىدىكى بەشتە كاپالەتلىك ئائىلىلەردىن ھال سورىدى.

2 ـ ئاينىڭ 8 — 9 ـ كۈنلىرى غۇلجا شەھىرىدە يۇز بەرگەن «5 ـ فېۋرال» ئەكسىلئىنقىلابىي ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش ۋەقەسىگە قاتناشقان تاياڭ ئۇنسۇر ئابلەت مۇمىن بىلەن ئابدۇرازاق مۇمىن ئۇچئۇن خۇيزۇ يېزىسىنىڭ توخۇچىيۇزى كەنتىگە قېچىپ بېرىپ، بىگۇناھ ئامما ياڭ سۈڭرۇڭ ئائىلىسىدىكى 3 جاننى

ۋەھشىيلىك بىلەن ئۆلتۈردى. 8 - كۈنى چۈشتىن كېيىن ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ساقچى ۋە قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىسىدىن 18نى ئۆلارنى تۇنۇشقا ئەۋەتتى، ئۆلار سائەت 8 دىن 30 مىنۇت ئۆتكەندە ئابلەت مۆمىننى تۇتتى. ئابدۇرازاق مۆمىن 10 نەچچە زوراۋانىنى باشلاپ جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرىغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ 3 ساقچىنى يارىلاندۇردى ۋە ئۆلتۈردى، 54 تىنچلىق تاپانچىدىن بىرنى بۇلاپ، جامائەت خەۋپسىزلىكى ماشىنىسىنى كۆيدۈردى، ۋىلايەتلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئەنۋەرنى چېپىپ يارىلاندۇردى. ساقچىلار چىداپ تۇرالماي شۇ مەيداندىلا 3 زوراۋانىنى ئېتىپ ئۆلتۈردى. 9 - كۈنى سەھەر سائەت 3 تە ئاگاھلاندۇرۇش ئۇنۇم بەرمىگەن ئەھۋالدا، زوراۋانلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئەتىرىتى قاتتىق ھوجۇمغا ئۆتۈپ 4 زوراۋانىنى ئېتىپ ئۆلتۈردى. 6 زوراۋانىنى تىرىك تۇتتى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، سىياسىي كېڭەش، دىنىي ئىشلار ئىدارىسى، بىرلىك سەپ بۇلۇمى، خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ رەھبەرلىرى مەزكۇر كەنتكە بېرىپ تەشۋىقات - يېتەكلەش خىزمىتى ئىشلىدى.

2 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى ۋە باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ھال سوراش گۇرۇپپىسى ئوبلاستلىق دوستلۇق دوختۇرخانىسىغا بېرىپ، «8 - فېۋرال» ۋەقەسىدە يارىلانغان ساقچىلاردىن ۋە ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرىدىن ھال سورىدى. 14 - كۈنى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى «پۈتۈن ناھىيىدىكى ئايالارغا تەشەببۇسنامە» چىقىرىپ، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت ئايالىرىنى بىر ئۇچۇم ئەكسىلئىنقىلابىي توپلاڭچى ئۇنسۇرلار بىلەن كۆرەش قىلىشقا، «8 - فېۋرال» ۋەقەسىدە ئاتا - ئانىسىدىن ئايرىلىپ قالغان يالڭ يۈمپي، يالڭ شېكىلگە مېھىر - شەپقەت يەتكۈزۈش ئۇچۇن، ناھىيە بويىچە ئىئانە توپلاش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا چاقىردى.

2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى پرولېتارىيات ئىنقىلابچىسى دېڭ شياۋپىڭنىڭ ژاپاتىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرۈش ئۇچۇن، ناھىيىدىكى ئورۇنلار بايراقنى بىر دەك يېرىم چۈشۈرۈپ، ماتەم تۇتتى، ھەمدە كادىرلار ۋە ئاممىنى مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تارقاتقان دېڭ شياۋپىڭغا تەزىيە بىلدۈرۈش يىغىنىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈشكە تەشكىللىدى.

3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى دادامتۇ يېزىسىدا تۇرۇشلۇق ئوبلاستقا بۇاستە قاراشلىق پىلىچى كۆمۈر كېنىنىڭ نوغايتۇ شۆبە كېنىدىن 12 تال پىستان، 63 كىلوگرام پارتلىتىش دورىسى ئوغرىلاندى.

3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ئۇچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، ۋىلايەتلىك ئۇچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇردى. 1996 - يىللىق خىزمەتلەرنى خۇلاسىلەپ، 1997- يىللىق ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاشتۇردى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «1996 - يىللىق ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش توغرىسىدا قارار» چىقاردى. 1996 - يىللىق ھەر خىل مەسئۇلىيەتنامىلەرنى نەقلەشتۇردى. 1997 - يىللىق ھەر خىل مەسئۇلىيەتنامىلەرنى ئىمزالىدى.

3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسى 12 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 5 - يىغىنىنى ئاچتى، يىغىندا «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات» ۋە باشقا دوكلاتلار ھەمدە مۇناسىپ قارارلار ماقۇللاندى. ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 10 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 5 - يىغىنىمۇ بىرلا ۋاقىتتا ئېچىلدى، ئەزالار 12 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 5 - يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى.

3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «2 - بەش يىللىق قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش توغرىسىدا قارار» چىقىرىپ، 5 ئىلغار كوللېكتىپ، 15 ئىلغار شەخسنى تەقدىرلىدى. 28 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتى سەپەرۋەرلىك يىغىنى» ئاچتى. يىغىندا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 3 - بەش يىللىق قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسى ۋىلايەتنىڭ 1996 - يىللىق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش - سۇنى ياخشىلاش

خىزمىتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتلىغا، ئېتىز - ئېرىق سۇچىلىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى بويىچە «تەڭرىتاغ لوڭقىسى» مۇسابىقىسىنىڭ 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتلىغا ۋە پەن - تېخنىكا ئارقىلىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى گۈللەندۈرۈشتىكى ئىلغار ناھىيە دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى. دادامتۇ يېزىلىق ئايالار بىرلەشمىسى مەملىكەتلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ «مەملىكەتلىك ئىلغار ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتى مۇكاپاتى»غا ئېرىشتى.

4 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم مەركەزلىك تۈزەش خىزمىتى يىغىنى ئېچىپ، ئىلى ۋىلايەتلىك مەركەزلىك تۈزەش خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى. مەركىزىي سىياسىي قانۇن كومىتېتىنىڭ «نۇقتىلىق رايونلاردا مەركەزلىك تۈزەش ئېلىپ بېرىپ، شىنجاڭدىكى زوراۋان تېررورچىلارنىڭ ھەربىكىتىگە قاتتىق زەربە بېرىش كېرەك» دېگەن تەستىقىنى ئىزچىللاشتۇردى. يىغىندا مەركەزلىك تۈزەش خىزمىتى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسىدە يۇقىرى تېمپېراتۇرا 32℃قا يەتتى، ھۆل - يېغىن مىقدارى 45 مىللىمېتىر بولدى، بۇ تارىختا ئاز كۆرۈلىدىغان بىنورمال ئاي بولدى.

5 - ئاينىڭ 1 — 4 - كۈنىگىچە «غۇلجا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى» ئارايوز دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئۆتكۈزۈلدى. 23 يېزا - بازار، مەيدان ۋە ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلاردىن 37 كوماندا، 420 تەنھەرىكەتچى مۇسابىقىگە قاتناشتى، كۆرۈرمەن 30 مىڭدىن ئاشتى. 15 غالىپ مۇكاپاتلاندى.

5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئەدلىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى توك فۇلىن باشلىق 4 كىشى ۋىلايەتلىك ئەدلىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى خوجابەكنىڭ ھەمراھلىقىدا ناھىيىگە كېلىپ ناھىيىنىڭ ئەدلىيە خىزمىتىنى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇقىملىق خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئەھۋالىنى تەكشۈردى.

5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۇرالغۇ ئۆي تۈزۈمى ئىسلاھاتىنى يولغا قويۇش لايىھىسى»، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۇرالغۇ ئۆي جامائەت فوندىنى يولغا قويۇشنىڭ ۋاقتىلىق چارىسى»، «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھۆكۈمەت ئۆيىنى سېتىش چارىسى» ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللىشى، ۋىلايەتلىك ئۆي ئىسلاھاتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ تەستىقى بىلەن سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇش ئۆچۈن ئېلان قىلىندى.

5 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئىلى ۋىلايەتلىك سوت مەھكىمىسى بىلەن غۇلجا ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسى بىرلىكتە غۇلجا ناھىيىسىدە ئوچۇق سوت يىغىنى ئېچىپ جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 10نى ئوچۇق سوت قىلىپ، 41 جىنايەتچىگە ھۆكۈم چىقىرىپ، زوراۋان تېررورچىلار شايكىسىغا ۋە جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بەردى.

5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك كۆك - تاق ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئويلاستلىق، ۋىلايەتلىك مۇقىملىق خىزمىتى ئۆمىكىدىكى 20 كىشى غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ، تۇرپانىيۇزى، خۇدىيار يۇزىنىڭ 4 كەنتتىدە خىزمەت باشلىدى. شۇ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سابىق مۇئاۋىن شۇجىسى لى شۇشەن ئاپتونوم رايونلۇق مەخسۇس تۈزەش خىزمىتىنى كۆزدىن كەچۈرۈش گۇرۇپپىسىنى باشلاپ، ئويلاستلىق پارتكومنىڭ دائىمىي ئەزاسى كوك جيۇەن، ۋىلايەتلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى خۇك جيەنجۇاڭنىڭ ھەمراھلىقىدا ناھىيىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى جاك جىنخۇا مەخسۇس تېمىدا دوكلات قىلدى، ھەمدە كۆزدىن كەچۈرۈش گۇرۇپپىسىغا ھەمراھ بولۇپ، تۇرپانىيۇزى يېزىسى، ئوچئون خۇيزۇ يېزىسى، خۇدىياريۇزى يېزىسىغا بېرىپ مەخسۇس تۈزەش خىزمىتىنى تەكشۈردى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە 1:50000 ماسشتابلىق ناھىيە دەرىجىلىك بىر ھوقۇق تەۋەلىك لىنىيىسى خەرىتىسىدىن بىر ۋاراق 2 نۇسخا، تامغا بېسىلغان 1:10000 ماسشتابلىق يېزا دەرىجىلىك بىر ھوقۇق تەۋەلىك لىنىيىسى خەرىتىسىدىن 140 ۋاراق، 1:10000 ماسشتابلىق يېزا دەرىجىلىك ئومۇمىي خەرىتىدىن 25 ۋاراق، كەنت دەرىجىلىك ئومۇمىي خەرىتىدىن 140 ۋاراق سىزىپ چىقىلدى.

6 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم قارار چىقىرىپ، 1996 - يىللىق ئىلغار ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتىدىن 40نى، مۇنەۋۋەر پارتىيە ئىشلىرى خادىمىدىن 20نى؛ مۇنەۋۋەر كومپارتىيە ئەزاسىدىن 100نى، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ «قوش باشلامچى» ئولگىسىدىن 20نى، ھاللىق سەۋىيىگە يۈرۈش قىلىشتىكى قىزىلبايراقدار كەنت پارتىيە ياچېيكىسىدىن 7نى تەقدىرلىدى.

6 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات - ئىدىيىۋى خىزمەت يىغىنى ئېچىپ، مەركەز، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكوم ئاچقان تەشۋىقات - ئىدىيىۋى خىزمەت يىغىنلىرىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى، يىغىندا 1996 - يىللىق خىزمەتلەر خۇلاسىلىنىپ، 1997 - يىللىق تەشۋىقات خىزمىتى ۋە ئىدىيىۋى خىزمەت ئورۇنلاشتۇرۇلدى. يەنە ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەتنىڭ «1996 - يىللىق تەشۋىقات-ئىدىيىۋى خىزمەتتىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋە مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىرلارنى تەقدىرلەش توغرىسىدىكى قارار»ى ئوقۇپ ئۆتۈلدى. 8 ئىلغار كوللېكتىپ، 14 مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىر تەقدىرلەندى.

6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى بېيجىڭ ۋاقتى تاڭ سەھەر سائەت 4تە پەنجىم يېزىسىنىڭ يېڭىمەھەللە كەنتىدىكى پېشقەدەم پارتىيە ئەزاسى، ئامانلىق ساقلاش مۇدىرى قاسىم ھوشۇر (ئۇيغۇر، 46 ياش) توپىلاڭچى ئۇنسۇرلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى. تاڭ سەھەر سائەت 4 ئەتراپىدا بازار يېزىسى تار كەنتىنىڭ پۇقراسى جياۋ يۈڭجيې (خەنزۇ، 46 ياش)، پىلاك شۇلەن (ئايال، خەنزۇ، 44 ياش) 20 توپىلاڭچى تەرىپىدىن توقماقلاپ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلدى، ئۇلارنىڭ 3 پەرزەنتى (2 ئوغۇل، بىر قىز) قېچىپ چىقىپ ئامان قالدى. تاڭ سەھەر سائەت 4 تىن 30 مىنۇت ئۆتكەندە، چۇلۇقاي يېزا بىرلەشمە مۇداپىئە ئەترىتىنىڭ ئەزاسى نىياز (ئۇيغۇر، 30 ياش) يېزىلىق ھۆكۈمەت ئەتراپىدا چارلاۋاتقاندا 3 توپىلاڭچى ئۇنسۇر تەرىپىدىن پىچاق تىقىپ زەخمىلەندۈرۈلدى. تاڭ سەھەر سائەت 5تە تۇرپانىۋزى يېزىسى كېپەكيۇزى كەنتىنىڭ پۇقراسى تۇرسۇن مەھمەت ھاشىم (ئۇيغۇر، 38 ياش) توپىلاڭچى ئۇنسۇرلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى (مەزكۇرنىڭ ئىنىسى ساقچىخانىنىڭ بىرلەشمە مۇداپىئە ئەترىتىدە ئىدى). سەھەر سائەت 4 ئەتراپىدا پەنجىم يېزىسى، جېلىلىيۇزى بازىرى، ئونيار، ئەۋلىيا، چۇلۇقاي، موللىتوختىيۇزى، قارايانغاچ يېزىلىرى، دولان دېھقانچىلىق مەيدانى، بازار يېزىسى قاتارلىق 12 يېزا - بازار، مەيداندا كۆپ خىل ئەكسىيەتچى تەشۋىقات ۋاراقى پەيدا بولدى. شۇ كۈنى ئۇلاردىن 502 ۋاراق يىغىۋېلىندى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى ساقچىخانىسى يالغان پۇل يوشۇرۇپ ساقلاش دېلوسىدىن بىرنى پاش قىلىپ، 100 مىڭ يۈەن يالغان پۇلنى قولغا چۈشۈردى.

9 دىن 30 مىنۇت ئۆتكەندە ناھىيىلىك پارتكوم خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ھۆكۈمەت، سىياسىي كېڭەش، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى مەسئۇللىرىنىڭ جەددىي يىغىنىنى ئاچتى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى جاڭ جىنخۇا «26 - ئىيۇن»دا يۈز بەرگەن 5 دېلونى ئۇقتۇردى. نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتكە ئاساسەن ناھىيىلىك پارتكوم جەددىي تاقابىل تۇرۇشقا دائىر 10 ماددىلىق تەدبىرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ۋاقتىدا ئورۇنلار ۋە يېزا، بازار، مەيدانلارنىڭ ئىزچىل ئىجرا قىلىشىغا چۈشۈردى، سائەت 11 دە ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىگە بېۋاستە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ 1 - قول پارتىيە - مەمۇرىي مەسئۇللىرىنىڭ جەددىي يىغىنىنى ئېچىپ، 6-ئاينىڭ 26 - كۈنى يۈز بەرگەن 5 دېلونى ئۇقتۇردى، كەلگەن كادىرلار ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە پىتنە - ئىغۋا تارقاتماسلىق، پىتنە - ئىغۋاغا ئىشەنمەسلىك توغرىسىدا تەربىيە بېرىشنى ھەمدە 10 ماددىلىق تەدبىر بويىچە نۆۋەتلىق مۇھىم ئورۇنلاردا ئۇرۇش تەييارلىقى ھالىتىگە كىرىشنى تەلەپ قىلدى. سائەت 12 دە ئاپتونوم رايونلۇق يۇقىرى خەلق سوت مەھكىمىسى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى چېن جىنچى باشچىلىقىدىكى 4

كىشى ناھىيىگە كېلىپ زوراۋانلىق بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈش دېلوسىنى ئېگىلىدى. چۈشتىن كېيىن ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى جاۋ يۈڭجيې ئەر - ئايالنى ئۆلتۈرۈش دېلوسىنى پاش قىلىپ، زوراۋان تېررورچى جىنايەت گوماندارىدىن 11نى تۇتتى. 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى قاسىم ھوشۇرنى ئۆلتۈرگەن جىنايەت گۇمانداريدىن 6نى تۇتتى.

6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى سەھەردە ئارا ئۇستەڭ يېزىلىق ساقچىخانىسىغا 4 خادىمى ماشىنا بىلەن چارلاش ئېلىپ بېرىۋاتقاندا، زوراۋان تېررورچى ئۇنسۇرلارنىڭ بېنزىن گىرانات بىلەن تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىشىغا ئۇچراپ بىر ساقچى، بىرلەشمە مۇداپىئە ئەترىتىنىڭ 3 ئەزاسى يارىلاندى. بۇنىڭ ئىچىدە بىرلەشمە مۇداپىئە ئەترىتىنىڭ بىر ئەزاسىنىڭ يارىسى ئېغىر بولغانلىقتىن 7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قۇربان بولدى. 7 - ئاينىڭ 3 - كۈنى بۇ دېلو پاش قىلىنىپ، 2 جىنايەت گۇمانداری تۇتۇلدى.

7 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى يېڭىتام يېزىسىنىڭ شاخلىق كەنتى تەۋەسىدىكى ئىلى دەريا ساھىلىدا قوراللانغان زوراۋان تېررورچى ئۇنسۇر ئابدۇرېھىم ئەيسانى تۇتۇۋالدى. ئۇزى ياسىغان بىر تال يېرىم ئاپتوماتىك مىلتىق، 22 پاي ئوقنى قولغا چۈشۈردى.

7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى پاك - ئىنتىزاملىق بولۇش بويىچە دېموكراتىك تۈرمۈش يېغىنى ئاچتى. ئاپتونوم رايون ۋە ئۆلكەتىنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرىنىڭ خادىملىرى يېغىنغا سىرتتىن قاتناشتى. 10 دائىمىي ئەزا ۋە 5 مۇئاۋىن ھاكىم سىياسىي ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش ۋە پاك ئىنتىزاملىق بولۇشقا دائىر «بەش ماددىلىق بەلگىلىمە» بويىچە ئۆزلىرىدىكى مەسئۇلىيەتنى ئېيتىپ ئۆتتى.

7 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ھامىدىن نىياز ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ شۇجىسى كالك كېجەن، ئۆلكەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى جالك گولياڭنىڭ ھەمراھلىقىدا جارا ھەتلەنگەن ئارا ئۇستەڭ يېزىلىق ساقچىخانا بىرلەشمە مۇداپىئە ئەترىتىنىڭ ئەزاسى تۇرغاننى، تۇرپانىيۇزى يېزىسىدىكى قاسىم ھوشۇر ۋە تۇرسۇن مەمەت ھاشىمنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى يوقلىدى.

7 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئاپتونوم رايونلۇق سۇنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشىنىڭ ئايلىنىشىنى باشقۇرۇش نەق مەيدان يېغىنى غۇلجا ناھىيىسىدە ئېچىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ئابدۇرېھىم ھامىد غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سۇنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشى ۋە ئايلىنىشىنى باشقۇرۇشقا «باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، مۇلازىمەتنى ياخشىلاپ، خەلق ئۈچۈن كۆپلەپ ياخشى ئىش قىلىپ بېرەيلى» دەپ بېغىشلىما يېزىپ بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باش كاتىپى ھەسەن «سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشىنى ياخشى باشقۇرۇپ، سۇچىلىق ئىقتىسادىنى تەرەققي قىلدۇرايلى» دەپ بېغىشلىما يېزىپ بەردى. 8 - ئايدا سۇچىلىق مىنىستىرلىكى كۆپ خىل ئىگىلىك باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى چېن جىنئەن ناھىيىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى ۋە ناھىيىنىڭ سۇنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشىغا «سۇنى ياخشىلاپ، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىشنىڭ ساۋابى چەكسىز» دەپ بېغىشلىما يېزىپ بەردى. غۇلجا ناھىيىسى 3 يىلدا سۇنى ياخشىلاش كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش بويىچە بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

7 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت كوماندىسى ئىلى ئۆلكەتلىك ئىشتىن سىرتقى يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدا شەخسلەر بويىچە 5 ئالتۇن مېدال، 4 كۈمۈش مېدال، 7 مىس مېدال ئېلىپ ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى.

7 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى ۋە مىللەت - دىن ئىشلىرى ئىدارىسى بىرلىكتە «ئىلى ئۆلكەتلىك پارتكومنىڭ [1997] 2 - نومۇرلۇق ھۆججىتىنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئەملىيلەشتۈرۈپ، دىنىي ئىشلارنى قانۇن بويىچە باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش توغرىسىدا پىكىر» نى تارقاتتى. پىكىرده: ھەر ساھەدىكى بىرلىك سەپ خادىملىرى، دىنىي زاتلار ۋە ھەر مىللەت خەلق ئامما-سىدىن «5 - فېۋرال» ئەكسىلئىنقىلابىي ئۇرۇش، چېقىش، بۆلاش ۋەقەسىنى تىنچىتىش كۈرىشىده، مىللىي بۆلگۈنچىلىك

ۋە قانۇنسىز دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ ئەكسىيەتچى ماھىيىتى ۋە ئېغىر زىيىنىنى تولۇق تونۇپ، تونۇشنى ئۇستۇرۇپ، ھەق - ناھەقنى ئېنىق ئايرىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن تۆھپە قوشۇش تەلەپ قىلىنىدى.

7 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت نامراتلارنى يۆلەش خىزمىتى يىغىنى ئاچتى، يىغىنغا ناھىيىدىكى «ئالتە يۇرۇش بەنزە» نىڭ رەھبەرلىرى، 3 يېزا، 3 مەيدانغا سىستېما بويىچە يارەم بېرىۋاتقان ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرى، يېزا، بازار، مەيدان باشلىقلىرى، پارتكوم شۇجىلىرى، ناھىيە دەرىجىلىك مەمۇرىي، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرى قاتناشتى. يىغىندا «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1997 — 2000 - يىلغىچە نامراتلارنى يۆلەش جېڭى پىلانى ۋە نامراتلارنى يۆلەش جەھەتتىكى ئېتىبار بېرىش چارىسى» ئوقۇپ ئۆتۈلدى.

8 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ ساقچىلىرى خۇدىيارىۋزى يېزىسىنىڭ گەمە كەنتىدە بىر زوراۋان تېررورچىلار شايكىسىنى بىتچىت قىلىپ، شايكا ئەزاسىدىن 10نى تۇتتى. 13 - كۈنى ئۈچئۈن خۇيزۇ يېزىسىنىڭ ئىسلامىيۇزى كەنتىدە بىر زوراۋان تېررورچىلار شايكىسىنى بىتچىت قىلىپ، شايكا ئەزاسىدىن 4نى تۇتتى.

8 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى غۇلجا شەھىرى ئۈچقۇن كوچا 68-نومۇرلۇق قورۇدا ئولتۇرۇشلۇق روزى ئاخۇن ئالۇسنىڭ ئۆيىدە قېچىپ يۈرگىلى كۆپ يىل بولغان، مەملىكەت بويىچە تۇتۇش بۇيرۇقى چىقىرىلغان مۇھىم جىنايەتچى، مىللىي بۆلگۈنچى ئۇنسۇر، زوراۋان تېررورچىلار شايكىسىنىڭ كاتتىبېشى ئىبراھىم ئىسمائىلنى قولغا چۈشۈردى.

8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى بېيجىڭ ھاۋا ئارمىيە قىسمى مەملىكەتلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ «غۇنچە پىلانى» نى يولغا قويۇش پىكىرى بويىچە، ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ ھەمكارلىقىدا 1995 — 1997 - يىلغىچە دادامتۇ يېزىسىدا «كۆك ئاسمان قىزلار مىنىپى» نى ئاچتى. بۇ مىنىپتا 70 قىز بار، ئۇلارنىڭ ئوقۇش پۇلىنى قىسىم شەخسلەردىن ئىئانە توپلاپ ھەل قىلىدۇ. ھەر مەۋسۇمدا 7000 يۈەن يارەم قىلىدۇ. 21 - كۈنى مەزكۇر قىسمىنىڭ رەھبەرلىرىدىن 5 كىشى ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى زوردۇن خوجىنىڭ ھەمراھلىقىدا «غۇنچە پىلانى» نىڭ يولغا قويۇلۇش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈردى. «كۆك ئاسمان قىزلار مىنىپى» دىكى بالىلارنى يوقلىدى ھەمدە 1998 — 2000 - يىلغىچە 2 - قارارلىق يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى قانات يايدۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىجتىمائىي كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسىنى يولغا قويۇش چارىسى» ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى بىلەن يولغا قويۇش ئۈچۈن ئېلان قىلىنىدى.

شۇ ئايدا دۇنيا بانكىسى باش شتابىنىڭ ۋەكىلى بىمىر باشچىلىقىدىكى 5 كىشى دۆلەت ماۋارىپ كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق ماۋارىپ كومىتېتىنىڭ مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا ناھىيىگە كېلىپ، دۇنيا بانكىسى ماۋارىپ قەرز پۇل تۈرىنىڭ ئوتتۇرا باسقۇچىدىكى يولغا قويۇلۇش ئەھۋالىنى باھالىدى. بىمىر ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۈرنى يولغا قويۇشتا قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىگە يۇقىرى باھا بەردى.

9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ نامرات يېزا - مەيدانلاردىكى چارۇچىلارنى باشقا جايغا كۆچۈرۈپ ئورۇنلاشتۇرۇش چارىسى» نى تۈزۈپ چىقتى ۋە بۇ ئىشنى 2 تۈركۈمگە بۆلۈپ ئېلىپ بېرىشنى، 1 - تۈركۈمدە دېھقانچىلىق رايونىدىكى 10 يېزا - مەيدانغا 460 ئائىلە، 2300 نەچچە ئادەمنى كۆچۈرۈشنى، 1997 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا كۆچۈرۈشكە باشلاپ، 1998 - يىلنىڭ ئاخىرىدا تاماملاشنى قارار قىلدى. ناھىيە نامراتلارنى يۆلەش قەرز پۇلىدىن 530 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ كۆچۈرۈلگەن ئائىلىلەرنىڭ 1998 - يىللىق ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىگە ئىشلىتىلىدىغان، مالىيەدىن 800 مىڭ يۈەن نامراتلارنى يۆلەش مەبلىغى ئاجرىتىپ، ئۆي سېلىشقا يارەم بېرىدىغان، كۆچۈرۈلگەنلەرنىڭ

ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارنى نامراتلىقتىن بالدۇرراق قۇتۇلدۇرىدىغان بولدى.

9 - ئاينىڭ 19 — 21 - كۈنىگىچە ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىشنى ماشىنىلاشتۇرۇش يېڭى تېخنىكىسىنى ۋە يۇرۇشلۇشكەن سايمانلارنى كۆرەك قىلىش مۇھاكىمە يىغىنى غۇلجا ناھىيىسىدە ئېچىلدى.

9 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئۈچتۇن خۇيزۇ يېزىسى ئىسلامىيۇزى كەنتىنىڭ 4 - گۇرۇپپىسىدىكى ئېلىجان ھەسەنىڭ ئۆيىدىن ئۆزى ياسىغان پارتلىتىش قۇرۇلمىسىدىن 16 سى قولغا چۈشۈرۈلدى.

شۇ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى غۇلجا ناھىيىسىگە 8 - بەش يىللىق ئورمانچىلىق قۇرۇلۇشىدىكى ئىلغار ناھىيە دەپ نام بەردى.

10 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى ئابلەت ئابدۇرېشىت ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى كالا كېجەن، ئوبلاست باشلىقى بىكموقامەت مۇسا قاتارلىقلارنىڭ ھەمراھلىقىدا غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى.

11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئۇيغۇر ئۈچتۇن يېزىسىدىكى جۇ گوشىڭنىڭ قورال ياساش، سېتىش پەۋقۇلئاددە زور دېلوسى پاش قىلىنىپ، ئۆزى ياسىغان 18 مىلتىق قولغا چۈشۈرۈلدى.

11 - ئاينىڭ ئاخىرىدا مەنۇي ئەخلەت، قىمار، زەھەرنى تازىلاش بويىچە مەخسۇس تۇزەش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. 12 - ئاينىڭ 25 - كۈنىگىچە «ئالتە زىيانداش» دېلوسىدىن 233 ئادەمگە چېتىشلىق 56 دېلو قولغا چۈشۈرۈلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسىگە دۆلەت كۆكەرتىش كومىتېتى مەملىكەتلىك ئورمان بىنا قىلىپ، زېمىننى يېشىللاشتۇرۇشتىكى «يۇز ياخشى ناھىيە»نىڭ بىرى دەپ شەرەپلىك نام بەردى.

12 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ «5 - قارارلىق ئاساسىي قائىلام قۇرۇلۇش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكىرى»نى تارقىتىپ، 4 ئاي ئىچىدە «ئالتىمە ياخشى» نىشان بويىچە، يېزا، بازار، مەيدان پارتكومىلىرىنى ياخشى قۇرۇپ چىقىشنى، «بەشتە ياخشى» نىشان بويىچە ئارقىدا قالغان كەنت پارتىيە ياچېيكىلىرىنى نۆۋەتلىق تەرتىپكە سېلىشنى تەلەپ قىلدى.

12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىدىكى 27 نۆۋەتلىق كەنت - ئەترەت ۋە 23 نامرات كەنت ئەترەتنى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگان، مەمۇرىي - كەسپىي ئورۇنلار ۋە ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ئورۇنلارنىڭ سىستېما بويىچە ھۆددىگە ئېلىشنى، يۇنى 3 يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىكنى قارار قىلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئۇنۇمۇرسال بېلىق بېقىش تېخنىكىسى «3158» قۇرۇلۇشى ئاپتونوم رايونلۇق سۇ مەھسۇلاتلىرى ئىدارىسى تەتقىقات ئورنى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتى تەرىپىدىن تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىنىدى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ پەن - تېخنىكىنى كېڭەيتىش بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بىلەن بىرلىكتە «غەربىي چېگرادىكى مۇنبەت تۇپراق»، «ئالتۇن يولغا قەدەم تاشلاش»، «غەربىي يۇرتتىكى گۈھەر زېمىن» ناملىق 3 مەخسۇس تېلېۋىزىيە فىلىمىنى سۈرەتكە ئالدى.

شۇ ئايدا ناھىيەدىكى پارتىيىلىك كادىرلار ئارىسىدا «تۆتنى تەكشۈرۈش» (ئىدىيىنى، مەيدانىنى، مەسلىنى، مەسئۇلىيەتنى تەكشۈرۈش) قانات يايدۇرۇلدى. پارتىيە ئەزالىرى، كادىرلار «پارتىيىلىك كادىرلارنىڭ سىياسىي ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش ئەھۋالى بويىچە مەخسۇس سېلىشتۇرۇپ تەكشۈرۈش جەدۋىلى»نى توشقۇزدى. ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى، مەمۇرىي تەپتىشلىك ئىدارىسى سىياسىي ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 3نى تۇرغۇزۇپ، تەكشۈرۈپ ئايلاشتۇرۇپ، 3 كادىرنى جازالىدى.

1998 - يىل

1 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئىلى ۋىلايەتلىك ئوتتۇرا خەلق سوت مەھكىمىسى غۇلجا ناھىيىسىدە ئوچۇق سوت ئېچىپ، قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈش، دۆلەتنى پارچىلاش جىنايىتى ئۆتكۈزگەن 45 جىنايەتچىگە ھۆكۈم ئېلان قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدىكى گۇناھى قەبىح بولغان 11 باش جىنايەتچىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى ۋە جازا مەيدانىدا ئېتىپ ئىجرا قىلىندى.

2 - ئاينىڭ 18 - كۈنى سىياسىي كېڭەش غۇلجا ناھىيىلىك 11 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئېچىلدى.

2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك 13 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى ئەكسىيەتچىل، قانۇنسىز ژۇرناللارنى تارقاتقان 6 ئادەمنى تۇتتى ۋە ئەكسىيەتچىل ژۇرنالدىن 163 نى، قانۇنسىز ژۇرنالدىن 178نى قولغا چۈشۈردى.

3 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئۈرۈمچىدە ئىلى ۋىلايەتلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى تۇتۇش بۇيرۇقى چىقارغان مۇسرەت زوراۋان تېررورچىلار شايكىسىنىڭ ئاساسلىق ئەزاسى مۇسرەت مەرۇپ تۇتۇلدى.

3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى گوچىڭتەي ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ، پارتىيە ئىستىلى، پاكلىق قۇرۇلۇشى ۋە چىرىكلىككە قارشى تۇرۇش خىزمىتىنى كۆزدىن كەچۈردى.

3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى خۇدىياريۇزى يېزىسىنىڭ قوتانتام كەنتىدە «تەبلىغ» شايكىسىنىڭ ئۇۋىسىنى چۈۋۈپ، 13 جىنايەت گۇماندارىنى تۇتتى.

3 - ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتى ۋەيران بولدى.

4 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خۇدىياريۇزى يېزىسىدا «6 - ئاپرىل» چېگرا سىرتىدىن ئوغرىلىقچە قورال توشىغان جىنايەت گۇماندارلىرىنىڭ ئۇۋىسىنى ئاختۇرغاندا قوراللىق ئېتىشىش يۈز بېرىپ، ۋىلايەتلىك زوراۋانلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئەترىتىنىڭ ساقچىسى لۈك فېي قۇربان بولدى.

4 - ئاينىڭ 27 - كۈنى مازار يېزىسىدىكى ياۋا چوشقا سېيىغا يوشۇرۇپ قويۇلغان بىر تۈركۈم قورال، ئوق - دورا قولغا چۈشۈرۈلدى.

4 - ئايدا ناھىيە بويىچە ئەتىيازلىق سوغاق ئېقىم، بوران ئاپىتى ۋە تاساددىپىي ئاغ كەلكۈنى قاتارلىق تەبىئىي ئاپەتلەر يۈز بېرىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا ئېغىر زىيان يەتكۈزدى، ئىقتىسادىي زىيان 7 مىليون يۈەندىن ئېشىپ كەتتى.

5 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى «تۈمەنلىگەن ياشلارنىڭ بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش ۋەدىسىنى ئۆلچەمگە يەتكۈزۈش پائالىيىتى»نى قانات يايدۇردى. تۈمەنلىگەن ئىتتىپاق ئەزاسى ۋە ياش ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرىنىڭ بىر تۇتاش تەشكىللىشىدە، قەسەم بېرىپ ئىمزا قويۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش ئىرادىسىنى بىلدۈردى.

5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن 1997 - يىللىق مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر ناھىيە (شەھەر) لىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى دەپ باھالاندى ھەمدە كوللېكتىپ 1 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ ئەنگە ئېلىندى. جياڭ كېباۋ (ئىدارە باشلىقى)، رەپقەت توختەم «مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر خەلق ساقچىسى» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى. 2 ساقچى 1 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ، 3 ساقچى 2 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ، 10 ساقچى

3 ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ ئەنگە ئېلىنىدى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدىن ئۆگىنىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقاردى.

5 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى تېررورچىلارنى تۇتۇش جەريانىدا قوراللىق زوراۋان تېررورچى ئۇنسۇر قۇربانجان ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن بىر ناگان، بىر ئاۋاز يوقاتقۇچ، ئوق قاچىلانغان بىر ئوقدان قولغا چۈشۈرۈلدى.

6 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ۋىلايەت ۋە ناھىيىنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى ئۇچۇن يېزىسىنىڭ مەمەيۈزى كەنتىدە تېررورلۇق ھەرىكىتىنى تىنچىتىش ۋاقتىدا زوراۋان تېررورچى باش ئۇنسۇر تۇرسۇن مەمەتنى ئېتىپ ئۆلتۈردى.

6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى ئۇچۇن خۇيزۇ يېزىسى مەمەيۈزى كەنتىنىڭ 4 ـ گۇرۇپپىسىدىكى تۇنىياز مەمەت ئاخۇنۇمنىڭ يېنىدىن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن بىر ناگان، 12 پاي ئوقنى قولغا چۈشۈردى. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن مەزكۇرنىڭ ئۆيىدىن يەنە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن بىر تاپانچا، 9 مىللىمېتىرلىق ئوقدىن 48 پاي، 5.6 مىللىمېتىرلىق ئوقتىن 950 پاي، ئەكسىيەتچى ئۇنئالغۇ لېنتىسىدىن 4 دانە، جىددىي قۇتقۇزۇشقا ئىشلىتىلىدىغان داكىدىن 40 بولاق، ھەر خىل ئەكسىيەتچىل كىتاب، خاتىرىدىن 26 پارچىنى قولغا چۈشۈردى.

7 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ناھىيىنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى ئۇرۇمچىدە زوراۋان تېررورچىلارنىڭ تاياڭ ئەزاسى سىراجىدىن راشىدىن، تاجەبەر قاسىملارنى تۇتتى.

7 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئۇزۇن زىغىر تالاسى زاۋۇتىنىڭ ۋەيران بولغانلىقى جاكارلاندى.

7 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى چىن جيەنخۇا ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىغا تەينىلەندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ماۋارىپقا بېرىلگەن دۇنيا بانكىسى قەرز پۇلىنىڭ يۇرۇشلەشمە فوندىنىڭ نەقلىشىش، ئىشلىتىلىش ئەھۋالىنى ئومۇميۈزلۈك ئېنىقلاپ ۋە تەپتىش قىلىپ، 43 ئورۇننىڭ 545 مىڭ 500 يۈەن يۇرۇشلەشمە مەبلەغنى يۆتكەپ ئىشلەتكەنلىكىنى ۋە تاپشۇرمىغانلىقىنى ئېنىقلاپ چىقتى.

8 ـ ئايدا «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئورگان ئىسلاھاتىنى يولغا قويۇش لايىھىسى» ئاپتونوم رايونىنىڭ تەكشۈرۈشى، ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ تەستىقى بىلەن يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى.

10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، غۇلجا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى ۋە غۇلجا ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى.

11 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ناھىيە خەلقى چاڭجياڭ، نېنجياڭ ۋادىسىدىكى پەۋقۇلئادە زور كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچرىغان رايوندىكى خەلققا 310 مىڭ يۈەن ئىئانە قىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى غۇلجا ناھىيىلىك ئورگان ئىسلاھاتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى، چىن جيەنخۇا گۇرۇپپا باشلىقى بولدى.

شۇ يىلى غۇلجا ناھىيىسى ئىلى ۋىلايەتلىك 4 ـ نۆۋەتلىك دېھقانلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ تاللاش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ، 2 ئالتۇن مېدال، 2 كۈمۈش مېدال، بىر مىس مېدال ئالدى. مىللىيچە چېلىشىشتا كوللېكتىپ 1 ـ، تېز ئات بەيگىسىدە شەخسىي 4 ـ بولۇپ، ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى.

1999 ـ يىل

1 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ناھىيىدىكى جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى تۇرپانىيۇزى يېزا تۆۋەنكى تۇرپانىيۇزى

كەنتىنىڭ 3 - گۈرۈپپىسىدىكى مۇخپۇل قاسىمنىڭ قورۇسىدىن ئۆزى ياسىغان 6 پارتلاتقۇچنى كولاپ تاپتى. شۇ كۈنى ئۆچئۈن خۇيزۇ يېزىسى ئىسلامىيوزى كەنتىدە «تەبلىغ» شايكىسىنى ئېنىقلاپ تېپىپ، شايكىنىڭ 6 ئەزاسىنى تۇتتى.

2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1999 — 2010 - يىلغىچە پىلانلىق تۇغۇتنى ،ئۆچنى بىرلەشتۈرۈش، خىزمىتىنىڭ ئومۇمىي پىلانىنى يولغا قويۇش پىكىرى»نى تارقىتىپ، ئىككىنچى «ئۆچ يىللىق ئومۇمىي پىلان»نى ئورۇنلاشتۇردى.

3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 4 - قېتىملىق كەنت ئاھالىلەر كومىتېتلىرىنىڭ نۆۋەتتە ئالماشتۇرۇش سايلام خىزمىتى باشلاندى. كەنت ئاھالە كومىتېتلىرىنىڭ مۇدىرلىقىغا يېڭىدىن 107 كىشى سايلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە پارتىيە ئەزاسى 48.7% نى ئىگىلىدى، تولۇقسىز ئوتتۇرىدىن يۇقىرى مەلۇماتلىقلار 78%نى، يېشى 30 دىن 50 ياشقىچە بولغانلار 81%نى ئىگىلىدى. سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى 84% بولدى. بۇ قېتىمقى سايلام «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى كەنت ئاھالە كومىتېتىنىڭ تەشكىلىي قانۇنى»غا تۇزىتىش كىرگۈزۈلگەندىن كېيىنكى تۇنجى سايلام بولدى.

3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 3 چاڑچىلىق فېرمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، 3 يېزىغا قوشۇۋېتىشنى تەستىقلىدى. يەنى بوربوسۇن چاڑچىلىق فېرمىسى مەمۇرىي كەنت قاتاردا مازار يېزىسىغا قوشۇۋېتىلىپ، بوربوسۇن كەنتى دەپ ئاتالدى؛ ئويمانبۇلاق چاڑچىلىق فېرمىسى 2 مەمۇرىي كەنت قاتاردا قاراياغاچ يېزىسىغا قوشۇۋېتىلىپ يۇقىرىقى ئويمانبۇلاق كەنتى ۋە تۆۋەنكى ئويمانبۇلاق كەنتى دەپ ئاتالدى؛ توسۇن چاڑچىلىق فېرمىسى مەمۇرىي كەنت قاتاردا ئەۋلىيا يېزىسىغا قوشۇۋېتىلىپ ، توسۇن كەنتى دەپ ئاتالدى، ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى ئوتلاق، يەر ئىشلىتىش ھوقۇقى ئۆزگەرتىلمىدى. ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىككە ئۆزگەرتىلدى.

3 - ئاينىڭ 26 - كۈنى جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى 1998 - يىللىق «مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ناھىيە - شەھەر جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەن 100 ئورۇننى تەقدىرلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە غۇلجا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى بار.

شۇ ئايدا شىنجاڭ ئىلى «قارامودەن» ھاراق زاۋۇتى ۋەيران بولۇپ، تۇزۇلمىسىنى ئۆزگەرتىپ ئىلى «شىننىڭ» ھاراقچىلىق چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى بولۇپ قۇرۇلۇپ، پاي تۇزۇمىدىكى كارخانا بولدى. ھاراق سېخى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى.

4 - ئاينىڭ 3 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك يېزا كوللېكتىپ ئىقتىسادى تەپتىشلىك ئىش ئورنى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا قار قېلىن، يەر يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى بىر قەدەر يۇقىرى بولغاچقا، ناھىيىدىكى 200 مىڭ مودىن كۆپرەك كۆزگى بۇغدايدا ئېغىر دەرىجىدە ئاق توزغاقلىشىش كېسىلى ۋە چىرىش كېسىلى پەيدا بولدى. شۇ ئاينىڭ ئاخىرىدا، يەنە سوغاق ئېقىمنىڭ زەربىسىدە، ئەتىيازلىق زىرائەت، چارۋا، دەل - دەرەخلەرگە قاتتىق ئۇششۇك تېگىپ، ئىقتىسادىي زىيان 50 مىليون يۈەندىن ئېشىپ كەتتى.

5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيە تەۋەسىدە 724 مىڭ 800 مو يەردە چېكەتكە ئاپىتى يۈز بەردى. بۇنىڭ ئىچىدە 200 مىڭ مو ئوتلاقنىڭ ئاپەت ئەھۋالى ئېغىر بولۇپ، چېكەتكىنىڭ زىچلىقى ھەر كۋادرات مېتىر يەرگە 1000 دىن 1200 گىچە توغرا كەلدى، زىيانغا ئۇچرىغان ئوتلاق بىردەك قۇرۇپ كەتتى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئوتلاقتىكى چېكەتكىنى يوقىتىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى. ناھىيىلىك چاڑچىلىق تارمىقىدىن 100 نەچچە كىشى ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇشنىڭ 1 - سېپىگە باردى، ناھىيە بويىچە چېكەتكە يوقىتىشقا 246 كادىر، 116 تېخنىك، 36 مىڭدىن ئارتۇق ئامما قاتناشتى، ماتورلۇق تۈمانلاتقۇچتىن 257 سى، يۇدىما تومانلاتقۇچتىن 407سى، چوڭ ماتورلۇق تۈمانلاتقۇچتىن 12 سى، چوڭ - كىچىك ئاپتوموبىلدىن 430ى ئىشقا

سېلىندى. 12 - ئاينىڭ 9 - كۈنىگىچە 320 مىڭ مو يەردىكى چېكەتكە بىئولوگىيىلىك ئۇسۇل بىلەن، 260 مىڭ مو يەردىكى چېكەتكە خىمىيىلىك دورا چېچىش ئۇسۇلى بىلەن، 60 مىڭ مو يەردىكى چېكەتكە يەرگە زەھەرلىك يەم چېچىش ئۇسۇلى بىلەن يوقىتىلدى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك ئورۇق قانۇنىنى ئىجرا قىلىش چوڭ ئەترىتى ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىپ ئورۇق تىجارىتى قىلىش دېلوسىدىن 8نى بىر تەرەپ قىلىپ، 13.7 تونىنا ئورۇقنى پېچەتلىدى، مۇسادىرە قىلدى ياكى قايتۇرۇۋەتتى. دېلو يۈز بېرىش نىسبىتى 1998 - يىلىنىڭ شۇ مەزگىلىدىكىدىن 70% تۆۋەنلىدى. ئورۇق بىلەن بىر تۇتاش تەمىنلەش نىسبىتى 96%كە يەتتى.

6 - ئاينىڭ 15 — 16 - كۈنلىرى كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتى كومسومۇلستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ 11 - قۇرۇلتىيىنى ئاچتى.

7 - ئاينىڭ 15 - كۈنى خۇدىيارىۋزى يېزا گەمە كەنتىنىڭ 3 - گۇرۇپپىسىدىكى شۆھرەت قۇرغان زوراۋان تېررورچىلار شايكىسىنىڭ تاياق ئەزاسى ئابدۇرېشىت ئابلىز بېيجىڭدا تورغا چۈشتى.

8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى غۇلجا ناھىيە پېڭىتام ساقچىخانىسى «مەملىكەت بويىچە خەلق رازى ساقچىخانا» بولۇپ باھالاندى.

9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىدىكى خەلق ساقچىسى ژۇ خۇەنياۋغا مەملىكەت بويىچە 2 - دەرىجىلىك قەھرىمان دېگەن نام بېرىلدى.

9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بويىچە 69 مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچىنى تەقدىرلىدى.

9 - ئاينىڭ 19 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە يېزا تېلېفونىنى سىمسىز ئۇلاش سىستېمىسى ETS—450 ئىشقا كىرىشتى.

شۇ ئايدا يېزا ئېلېكتر تورىنى ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشى ناھىيە بويىچە باشلاندى.

11 - ئاينىڭ بېشىدا ناھىيىنىڭ ھەقلىق ھۆددىگە بېرىش خىزمىتى ئاپتونوم رايونلۇق ئوتلاقنى ھەقلىق ھۆددىگە بېرىش خىزمەت گۇرۇپپىسى تەرىپىدىن تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈلۈپ، بۇ خىزمەتتە چارۋىچىلارغا ھۆددىگە بېرىلگەن ئوتلاق 1 مىليون 924 مىڭ مو، ئىشلەپچىقىرىش بىرلەشمە ئائىلىلىرىگە ھۆددىگە بېرىلگەن ئوتلاق 68 مىڭ مو، كەنت كوللېكتىپىغا ھۆددىگە بېرىلگەن ئوتلاق 1 مىليون مو، ھۆددىگە بېرىلگەن ئومۇمىي كۆلەم 2 مىليون 992 مىڭ مو بولۇپ، ھۆددىگە بېرىشكە تېگىشلىك كۆلەمنىڭ 85%نى ئىگىلىدى. ئوتلاق ھەقلىق ھۆددىگەرلىك گۇۋاھنامىسىدىن 3986 سى تارقىتىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچىلىق ئائىلىسىگە تارقىتىلغىنى 3796، ئىشلەپچىقىرىش بىرلەشمە ئائىلىسىگە تارقىتىلغىنى 70، كوللېكتىپقا تارقىتىلغىنى 120، بۇ تارقىتىپ بېرىشكە تېگىشلىك 4384 گۇۋاھنامىنىڭ 91%نى ئىگىلىدى.

11 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيە بويىچە ئاساسىي دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىنى قوغداش رايونىدىن 84نى بېكىتىش خىزمىتى تاماملاندى. كۆلىمى 1 مىليون 84 مىڭ مو بولۇپ، قوغداش دائىرىسى 262 بۆلەك، 3108 پارچىغا ئايرىلدى، قوغداش نىسبىتى 85.5%كە يەتتى، دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىنى قوغداش كېلىشىمىدىن 338 نۇسخا ئىمزالاندى.

شۇ ئايدا «غۇلجا ناھىيىلىك يەر نامىلىرى تەزكىرىسى» نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى.

12 - ئاينىڭ 3 - كۈنى «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ 10 - بەش يىللىق پىلانى ۋە 2010 - يىلغىچە بولغان كەلگۈسى نىشان پروگراممىسى» (پىكىر ئېلىش كوپىيىسى) غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ يىغىنىدا ماقۇللاندى.

12 - ئاينىڭ 23 - كۈنى غۇلجا ناھىيىلىك ئورگان شتات كومىتېتى ۋە ئورگان ئىسلاھاتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى يىغىنىنىڭ مۇزاكىرە قىلىپ قارار قىلىشى بىلەن غۇلجا ناھىيىلىك تاشقى سودا كومىتېتى سودا

ئىدارىسى، 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى، ئىقتىسادىي كومىتېت، ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىق ئىشخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. يۇقىرىقى 5 ئورۇن بىرلەشتۈرۈلۈپ غۇلجا ناھىيىلىك ئىقتىساد - سودا كومىتېتى قۇرۇلدى، 2000 - يىلى 1 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئۆتۈسكا ئېسىلدى.

2000 - يىل

1 - ئايدا ناھىيە بويىچە بازار ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ئاساسىي داۋالىنىش سۇغۇرتا تۈرۈمى يولغا قويۇلدى.

2 - ئاينىڭ 5 - كۈنى شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى ئىبراھىم شاۋجياڭ ۋە ئىلى شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى يۈسۈپ غۇلجا ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمدىكى ئوفىتسېر-ئەسكەرلەردىن ھال سورىدى.

2 - ئاينىڭ 20 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىدە «ئۇچكە ئەھمىيەت بېرىش» تەربىيىسى باشلاندى.

4 - ئاينىڭ 6 - كۈنى «غۇلجا ناھىيىلىك نىكاھ تىزىملاش مۇلازىمەت مەركىزى» قۇرۇلدى.

5 - ئاينىڭ 8 - كۈنى «ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئىسلام ئېتىقادىي دىنىي ئەقىدىچىلىكىگە قەتئىي قارشى تۇرۇش» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، ناھىيىلىك پارتكوم 203 تەشۋىقاتچىنى يېزا، كەنتلەرگە ئۆەتىپ، تەشۋىقات - تەربىيە خىزمىتىنى قانات يايدۇردى.

6 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئىلى «خۇڭيەن» ئالاقە چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتىنىڭ غۇلجا ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتى مۇزاكىرە قىلىپ، نۇر ئىبراھىمنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىلىقىغا تەينىلەشنى، دىلشات روزىنى ھۆكۈمەت پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىلىقىدىن قالدۇرۇشنى قارار قىلدى.

6 - ئاينىڭ 4 — 26 - كۈنىگىچە غۇلجا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى «26 - ئىيۇن» خەلقئارا زەھەر چەكلەش كۈنى پائالىيىتىگە ماسلىشىپ، ناھىيىدىكى نۇقتىلىق يېزا، كەنتلەر ۋە ناھىيىگە قاراشلىق ئورگانلاردا زەھەر جىنايەتلىرىگە زەربە بېرىش بويىچە «ھاياتنى قەدىرلەپ، زەھەرنى قەتئىي يوقىتىش» مەزمۇن قىلىنغان داغدۇغىلىق تەشۋىقات پائالىيىتى ئېلىپ باردى.

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى بازار ساقچىخانىسىنىڭ ساقچىسى دۇك چاڭبىڭ جىنايەت گۇماندارىنى تۇتۇشتا 4 قېتىم پىچاق يەپ، باتۇرلۇق بىلەن قۇربان بولدى. 3 - كۈنى ئىلى ۋىلايەتلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى پارتكومى ۋىلايەت بويىچە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىلىرىدا قەھرىمان دۇك چاڭبىڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى. 10 - ئاينىڭ 2 - كۈنى جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى دۇك چاڭبىڭغا «مەملىكەت بويىچە جامائەت خەۋپسىزلىكى سىستېمىسىدىكى 2 - دەرىجىلىك قەھرىمان نەمۇنىچى» دەپ شەرەپلىك نام بەردى.

7 - ئاينىڭ 6 - كۈنى جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى تۇرپانىۋزى يېزىسىنىڭ يۇقىرىقى روزىمەيتۇزى كەنتىدە تەشكىللىك، پىلانلىق بىدئەت تەشكىلات «دالا خىرىستىئان دىنى» تەشكىلاتىنى قولغا چۈشۈردى.

8 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي (كېڭەيتىلگەن) يىغىنى ئېچىلدى. يىغىنىنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسى: ئالدىنقى يىللىق خىزمەتلەرنى خۇلاسىلەپ، كېيىنكى يېرىم يىللىق خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش، «ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ غەربىنى كەڭ ئېچىش

ئستراتېگىيىسىنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى دەسلەپكى تەسەۋۋۇرى»نى مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللاش، باش شۇجى جيالۇ زېمىنىڭ «ئوچۇق ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيىسىنى ئىزچىل ئەملىيلەشتۈرۈپ، پارتىيە قۇرۇلۇشىنى ئومۇميۈزلۈك كۈچەيتىپ، غەربنى كەڭ ئېچىش ئستراتېگىيىسىنى يولغا قويۇش ئۈچۈن قۇدرەتلىك ھەربىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ ھازىرلاشتىن ئىبارەت بولدى.

8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيىسى ماتارىپ سىستېمىسىنىڭ كادىرلار تۈزۈمى ئىسلاھاتى لايىھىسى»نى بېسىپ تارقاتتى ۋە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار ھەققىدە كونكرېت تەلەپلەرنى قويدى.

8 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قوينى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئومۇمىي پىلانى» (2000 — 2006 ـ يىلغىچە)نى بېسىپ تارقاتتى.

9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى زۇڭلى جۇ رۇڭجى غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ، خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى.

9 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى چاغانتوقاي روھىنى دوكلات قىلىش ئۈسكى ناھىيىلىك خەلق كۇلۇبىدا «چاغانتوقاي روھى» دوكلات يىغىنى ئاچتى. ناھىيىدىكى 6 يۇرۇش بەنزىنىڭ رەھبەرلىرى، يېزا، بازار، مەيدانلارنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى، ناھىيىگە قاراشلىق ئورگانلاردىكى مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىرلار ۋە ئادەتتىكى كادىرلاردىن بولۇپ 300 دىن كۆپرەك كىشى دوكلات ئاڭلىدى.

9 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسى شىنجاڭ كانچىلىق ئىدارىسى ئوتتۇرا مەكتىپىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسىغا بۇۋاستە قاراشلىق ئوتتۇرا مەكتەپ قاتارىغا كىرگۈزۈپ، ناھىيىلىك 6 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ نام بەردى.

شۇ ئايدا غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش ئىدارىسىنىڭ نامى غۇلجا ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

كۈز، قىش ئارىلىقىدا غۇلجا ناھىيىلىك ئاپىيىدى ئالتۇن كېنى بىلەن تاۋارىڭ ئالتۇن كېنىنى بىرلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، شەندۇڭ گېئولوگىيىلىك قىدىرىپ تەكشۈرۈش ئىدارىسىنىڭ شىنجاڭ قىدىرىپ تەكشۈرۈش يۇرتى كانادا GMD شىركىتى بىلەن ھەمكارلىق تىجارىتى شەكىلدە غۇلجا ناھىيىسىدە ھەمكارلىشىپ تىجارەت قىلىدىغان بولدى ۋە غۇلجا ناھىيىسىدە، تۇنجى جۇڭگو ـ چەت ئەل شېرىكچىلىكىدىكى شىنجاڭ تاۋار كانچىلىق چەكلىك شىركىتىنى قۇردى، ھەمكارلىق مۇددىتى 30 يىل بولدى، ھەمكارلىق شىركىتىنىڭ ئومۇمىي مەبلىغى 4 مىليون 700 مىڭ يۈەن (خەلق پۇلى) بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە A تەرەپ (شىنجاڭ قىدىرىپ تەكشۈرۈش يۇرتى) ئۆزىنىڭ كان تەكشۈرۈش ھوقۇقى ۋە ئالدىنقى باسقۇچلۇق گېئولوگىيە خىزمىتىنى مەبلەغ قىلىپ، 31%نى؛ B تەرەپ (غۇلجا ناھىيىسى) ھازىرقى بار كېنىك كاننىڭ ساپ مال ـ مۈلكى ۋە يەر ئىشلىتىش ھوقۇقىنى مەبلەغ قىلىپ، 20%؛ C تەرەپ (كانادا) 2 مىليون 300 مىڭ يۈەن خەلق پۇلىغا تەڭ نەق پېرىبوۋت ۋە قىسمەن ئۈسكۈنىلەرنى مەبلەغ قىلىپ، 49%نى ئىگىلىدى. ھەمكارلاشقۇچى تەرەپلەر خەۋپ ـ خەتەرنى تەڭ ئۈستىگە ئېلىش، پايدىدىن تەڭ بەھرىمەن بولۇشنى توختامدا بېكىتتى.

12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيە بازىرىدا نۇركابېل سىگنالى ئېچىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق مەيىپلار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋالى يۇڭچىڭ غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ، مەيىپلار خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلدى.

شۇ ئايدا ئۇيغۇرچە رادىئو ئاڭلىتىشنىڭ 11 مەخسۇس پروگراممىسى ئاڭلىتىلىشقا باشلىدى.

شۇ يىلى ئىلى ۋىلايەتلىك ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىدا ناھىيە تەنھەرىكەتچىلىرى 12 ئالتۇن مېدال، 7 كۈمۈش مېدال، 11 مىس مېدال ئالدى.

2. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1992 — 2000 - يىلغىچە بولغان ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئەھۋالى

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1992 — 2000 - يىلغىچە بولغان خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا دائىر مەلۇمات

خاتىرىلەر — 1

تۈرى / يىللار		1992	1994	1996	1998	2000
يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	تۆمەن يۈەن	40530	43844	50615	58933	75123
بۇنىڭ ئىچىدە: تېرىقچىلىق	تۆمەن يۈەن	26889	27794	32663	33295	38883
ئورمانچىلىق	تۆمەن يۈەن	544	853	768	1119	1455
باقمىچىلىق	تۆمەن يۈەن	11544	14599	15946	22946	33055
قوشۇمچە كەسىپ	تۆمەن يۈەن	1181				
بېلىقچىلىق	تۆمەن يۈەن	372	598	1238	1573	1730
ئاشلىق	تونىنا	250838	261891	311773	340221	307748
ياغلىق دان	تونىنا	12642	19150	9607	8400	30579
پاختا	تونىنا	20	5	8	451	41
كۆكتات	تونىنا	39875	26890	83590	68418	203476
قوغۇن - تاۋۇز	تونىنا	18500	16069	59165	20198	28772
مېۋە - چېۋە	تونىنا	23982	25258	27775	23968	29291
يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا	تۆمەن تۇياق	69.15	72.1	78.1	87.71	97.72
گۆش	تونىنا	7858	10298	16744	19861	24726
قوي يۇڭى	تونىنا	1377	1470	1718	1693	1691
تۇخۇم	تونىنا	3970	4962	4998	16830	33000
يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى	تۆمەن كىلوۋات	10.8	11.05	11.14	12.65	13.82
يېزىلاردا ئىشلىتىلگەن توك مىقدارى	تۆمەن كىلوۋات سائەت	694	874	987	1010	1340
ئىشلىتىلگەن خىمىيىۋى ئوغۇت	تونىنا	15082	16064	23402	23859	20704
يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى	تۆمەن يۈەن	4770.99	10444.83	28000	33000	65579

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1992 — 2000 - يىلغىچە بولغان سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىغا دائىر مەلۇمات

خاتىرىلەر — 2

تۈرى / يىللار		1992	1994	1996	1998	2000
سانائەت كارخانىلىرى			947	1261	945	1046
سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	تۇمەن يۈەن	8095	13461	18135	22028	27450
بۇنىڭ ئىچىدە: دۆلەت كارخانىلىرى			20	23	21	2
ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	تۇمەن يۈەن	4343	5399	3376	3773.9	965.5
كوللېكتىپ كارخانىلار			87	60	58	49
ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	تۇمەن يۈەن	2237	631	4340	4718	4800
يېزىق سانائەت					885	973
ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	تۇمەن يۈەن				14826	20895
ئېغىر سانائەت					60	73
ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	تۇمەن يۈەن				7202	6555
كۆمۈر مەھسۇلاتى	تۇمەن تونا	10.14	19	15	42.9	43.1
ئالتۇن	كىلوگرام		171	34	43	33
خىش	تۇمەن دانە		13970	6868	20410	25600
ئۇن	تونا	1.51	3.05		6.63	6.52
مۇ يېغى	تونا	23	36		3464	7929

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1992 — 2000 - يىلغىچە بولغان مالىيە - سودا، پۇل مۇئامىلە، قاتناش، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا دائىر مەلۇمات

خاتىرىلەر — 3

تۈرى / يىللار		1992	1994	1996	1998	2000
يېزا ئىگىلىك - سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	تۇمەن يۈەن	48625	56259	64261	75304	122976
يەرلىك مالىيە كىرىمى	تۇمەن يۈەن	1192	1677	2517	3378	4154
مالىيە چىقىمى	تۇمەن يۈەن	4059	5921	7634	8785	12920
بانكىغا قويۇلغان ئامانەت پۇل قالدۇقى	تۇمەن يۈەن	12865	19831	31863	37215	44041
بازار - يېزا ئاھالىسىنىڭ بانكىغا قويغان ئامانەت پۇل قالدۇقى	تۇمەن يۈەن	9231	15452	20165	31971	25874

قەرز پۇل قالدۇقى	تۆمەن يۈەن	21335	38069	59398	72951	75104
يۈك ئوبوروت مىقدارى	تۆمەن تونىا - كىلومېتىر		1342.8	2909.5	742	540.9
يولۇچى	تۆمەن شادەم - كىلومېتىر		9337.9	3303.6	9641	6100
پوچتا كەسىپىنىڭ ئومۇمىي مىقدارى	تۆمەن يۈەن	147.1	253	897	1125	1526.6
تۇراقلىق مۇلۇك مەبلىغى	تۆمەن يۈەن	3378	1917	6262	5675	9304
يېڭىدىن قوشۇلغان تۇراقلىق مۇلۇك	تۆمەن يۈەن	961	1163	211	1881	6417
پۈتكەن ئۆي كۆلىمى	تۆمەن كۋادرات مېتىر	5.8	1.42	2.14	1.54	1.27
يېڭىلاش - ئۆزگەرتىش مەبلىغى	تۆمەن يۈەن	45	683		1350	1504
ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى	تۆمەن يۈەن	13457	15112	23787	20291	21028

ئىزاھ: 2000 - يىلدىكى سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ھازىرقى باھا بويىچە ھېسابلاندى.

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1992 — 2000 - يىلغىچە بولغان مەدەنىيەت - ماارىپ - سەھىيە ئىشلىرىغا دائىر مەلۇمات

خاتىرىلەر — 4

تۈرى	يىللار	1992	1994	1996	1998	2000
باشلانغۇچ مەكتەپ		148	149	152	149	143
بۇنىڭ ئىچىدە: يېزىلاردىكى باشلانغۇچ مەكتەپ		144	145	149	145	139
باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى-خىزمەتچىلىرى	ئادەم	2409	2562	2791	2336	2976
باشلانغۇچ مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى	ئادەم	52230	52554	55495	50143	49958
ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى	%	95	98.9	96.8	99.4	99.5
مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ مۇئەسسەسىلىنىش نىسبىتى	%	97.3	97.8	96	99.43	99.66
مەكتەپتىكى 13 — 15 ياشلىق ئۆسمۈرلەرنىڭ ئومۇملىشىش نىسبىتى	%	96.1	95.4	97.3	99.9	99.1
ئوقۇش پۈتتۈرۈش لاياقەتلىك نىسبىتى	%	83.2	85.1	85.3	87.5	98.2
ئوتتۇرا مەكتەپ		30	30	30	29	29
بۇنىڭ ئىچىدە: يېزىلاردىكى ئوتتۇرا مەكتەپ		23	23	23	23	23
ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى	ئادەم	1484	1531	1420	1676	1876
مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى	ئادەم	15340	14630	12842	23161	23446
داۋالاش ئاپپاراتى		209	250	245	243	204
ئىشچى - خىزمەتچى	ئادەم	896	1557	1338	1322	1349

يەرلىك ۸ تېپتىكى كېسەللىك بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتى	%	22	16	9.5	5.7	4.2
كېسەل كارىۋىتى	دانە	480	480	480	480	480
تامبۇلاتورىيىدە كېسەل كۆرسەتكەن بىمار	ئادەم	276721	245774	358198	217416	309620
دوختۇرخانىدا ياتقان بىمار	ئادەم	12526	12298	14861	12786	10500
پېزىلاردىكى مەدەنىيەت پونكتى		4	4	6	8	12
تارقىتىلغان گېزىت	تۈمەن نۇسخا	113.3	141.63	177.04	221.3	306.8
تارقىتىلغان ژۇرنال	تۈمەن نۇسخا	8.42	9.3	10.32	12.9	11.48

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ 1992 — 2000 - يىلغىچە بولغان نوپۇس ۋە ئىقتىسادىي كىرىمىگە دائىر مەلۇمات

خاتىرىلەر — 5

تۈرى / يىللار		1992	1994	1996	1998	2000
ئومۇمىي ئائىلە		65963	68972	74082	79650	89261
بۇنىڭ ئىچىدە: ئاز سانلىق مىللەت			51133	55000	59707	66820
ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس	ئادەم	340390	350391	363649	375486	389703
بۇنىڭ ئىچىدە: يېزا ئىگىلىك نوپۇسى ئەمەلىدار (مىللىي)	ئادەم	45483	46827	49542	50389	52352
خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى	ئادەم	56131	57196	56710	58289	62145
پىلانلىق تۇغۇت نىسبىتى	%	86.76	91.61	86.76	94.74	98.74
تۇغۇتقا چىڭ قوبۇش نىسبىتى	%	80.24	84.07	86.02	85.28	83.73
ئومۇمىي نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى	‰	12.02	12.72	15.66	13.78	12.29
ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى	ئادەم	18173	23496	24559	22370	22191
يىللىق ماتاش ئومۇمىي سوممىسى	مىڭ يۈەن	36607	63582	102300	109141	118477
كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى	ئادەم	2121	1635	1286	719	502
يىللىق ماتاش ئومۇمىي سوممىسى	مىڭ يۈەن	4428	4280	6264	3864	3630
دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى	يۈەن	700	925	1408	1879	2290

ئىزاھ: ناھىيىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ئورۇنلارنىڭكىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ.

3. 1991 — 2001 - يىلغىچە بولغان ناھىيە دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزە ئەزالىرى

1991 — 2001 - يىلغىچە ج ك پ غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىرى

خاتىرىلەر — 6

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	مەلۇماتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۇتىگەن ۋاقتى	ئىزاھ
لىن تېەنشى	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن	1942.12	تېخنىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى	1991.1 — 1991.10	
يىلغا گوچۇەن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1946.9	ئالىي مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى	1991.10 — 1993.8	
جالغا جىنخۇا	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1950.2	تېخنىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى	1993.8 — 1998.5	
چېن جەنخۇا	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1955.12	ئالىي تېخ- نىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى	1998.5 — 2001.12	
ھەسەن پىدا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1934.8	تولۇق ئوتتۇرا	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى	1991.1 — 1993.3	ھاكىم
زوردۇن خوجا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1950.10	ئالىي تېخ- نىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى	1993 — 1996.12	ھاكىم
دىلشات روزى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1952.4	ئالىي تېخ- نىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى	1996.11 — 2000.8	ھاكىم
زېلغا لىڭبىلغا	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1941.2	تېخنىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى	1991.1 — 1991.7	
پولات ئۆمەر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1955.2	ئالىي مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى	1991.1 — 1993.3	
سەۋىردىن ئۆمەر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1946.5	ئاسپىرانت	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى	1991.1 — 1992.1	
خۇالغا جيەنجۇالغا	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1948.3	تېخنىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى	1991.1 — 1992.2	
جالغا جىنخۇا	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1950.2	تېخنىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى	1992.3 — 1993.8	
ئوسمان ئاباباك- رى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1955.1	ئالىي تېخ- نىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى	1992.3 — 1993.8	
ھاكىمجان ماخ- مۇت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1954.12	ئالىي تېخ- نىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى	1992.3 — 2000.9	
جالغا تېەنشۇ	ئەر	مانجۇ	شىنجاڭ	1951.7	ئالىي تېخ- نىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى	1993.12 — 1995.11	
چېن جيەنخۇا	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1955.12	ئالىي تېخ- نىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى	1994.11 — 1995.10	ناھىيە دەرە- جىلىك

بې چۈنگبن	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي	1955.3	ئالىي تېخ. مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن مۇدىرى	1966.12 — 2001.12	
نۇرمۇھەممەت ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1956.10	ئالىي تېخ. مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن مۇدىرى	1998.5 — 2001.12	
ئابدۇسالام سا. دىق	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1960.11	ئالىي تېخ. مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن مۇدىرى	2000.8 — 2001.12	
چۇ يوڭچاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1956.10	تولۇق كۇرس	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن مۇدىرى	2001.9 — 2000.12	ناھىيە دەرىجىلىك
لى شۇاڭشىۋاڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن	1957.10	ئالىي تېخ. مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن مۇدىرى	2001 . يىل 2 . ئايدا تەيىنلەندى	
بەي گۈاڭجى	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1958.9	ئالىي تېخ. مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم مۇئاۋىن مۇدىرى	2001 . يىل 2 . ئايدا تەيىنلەندى	ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى. خالىق شۇجىسى
پىڭ بىڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن	1934.12	تولۇق ئوتتۇرا	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى	1991.1 — 1995.1	ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى. خالىق شۇجىسى
گېڭ داۋسەن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1951.7	ئالىي تېخ. مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمى ئەزاسى	1995.1 — 1999.10	ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى. خالىق شۇجىسى
چېڭ شۈۋېن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1962.3	ئالىي تېخ. مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمى ئەزاسى	1999.10 — 2001.2	ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى. خالىق شۇجىسى
ياۋ تېەنلۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1937.1	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى	1991.1 — 1992.12	ئەشكىلات يۆلۈم باشلىقى
جاڭ چاڭخەي	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1959.12	تېخنىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى	1992.11 — 1996.11	ئەشكىلات يۆلۈم باشلىقى
ژاڭ گاڭجى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1960.3	ئالىي تېخ. مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمى ئەزاسى	1996.11 — 2000.7	ئەشكىلات يۆلۈم باشلىقى
شى باۋجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1965.4	ئالىي تېخ. مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى	2000.8 — 2001.12	ئەشكىلات يۆلۈم باشلىقى
ئوسمانجان ئاۋ. مولا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1938.10	تېخنىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى	1996.11 — 1998.3	خالىق قۇرۇلما. شىيى دائىمى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى
تېەن خۇي	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1961.5	تولۇق كۇرس	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى	1996.11 — 2001.12	ئەشۇئقات يۆلۈم باشلىقى

ئىسكەندەر تۇر-سۇنبەك	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1965.12	تولۇق كۆرس	مەخسۇس ۋەزىپىدە- كى دائىمىي كومىتېت ئەزاسى	2001 - يىل 2 - ئايدا ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن	
نۇرسۇنشاي ئەيسا	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1953.12	تولۇق كۆرس	مەخسۇس ۋەزىپىدە- كى دائىمىي كومىتېت ئەزاسى	2001 - يىل 2 - ئايدا ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن	
مەھمەمەت قانات-بەك	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1949	تولۇق ئوتتۇرا	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتى- نىڭ ئەزاسى	1991.1 — 1992.12	چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقى
جاپىقباي مۇسە-يىن	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1949.9	تېخنىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتى- نىڭ ئەزاسى	1992.11 — 2000	چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقى
پېلك خوشىبن	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن	1936.7	ئالىي مەكتەپ	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتى- نىڭ ئەزاسى	1991.1 — 1992.3	70 - ئۆتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى
يۇ شۇنسەي	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1944.12	تېخنىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتى- نىڭ ئەزاسى	1991.1 — 1994.2	خەلق قورال-لىق بۆلۈمى- نىڭ سىياسىي كومىسسارى
توختى ئىبرا-ھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1947.10	تولۇق ئوتتۇرا	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتى- نىڭ ئەزاسى	1994.2 — 1995.2	خەلق قورال-لىق بۆلۈمىنىڭ سىياسىي كومىسسارى
لىيۇ جەنگو	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1953.10	ئالىي تېخنىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتى- نىڭ ئەزاسى	1995.2 — 1997.4	خەلق قورال-لىق بۆلۈمى- نىڭ سىياسىي كومىسسارى
جاڭ جيۇلىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1958.8	ئالىي تېخنىكوم	ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتى- نىڭ ئەزاسى	1997.4 — 2001.12	خەلق قورال-لىق بۆلۈمى- نىڭ سىياسىي كومىسسارى

غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 1991 — 2001 - يىلغىچە بولغان رەھبەرلىرى

خاتىرىلەر — 7

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	مەلۇمات	خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى	پارتىيىگە كىرگەن ۋاقتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ھەسەن پىدا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1934.8	تېخنىكوم	1953.9	1956.6	ھاكىم	1991.1 — 1993.3
زوردۇن خوجا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1950.10	ئالىي تېخنىكوم	1968.8	1971.7	ھاكىم	1993 — 1996.10
دىلشات روزى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1952.4	ئالىي تېخنىكوم	1972.12	1981.2	ھاكىم	1996.12 — 2000.8
نۇرئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1956.10	ئالىي تېخنىكوم	1974.7	1981.10	ھاكىم	2001.3
خۇاڭ جيەد-جۇاڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1948.3	تېخنىكوم	1968.9	1981.6	مۇئاۋىن ھاكىم	1991.1 — 1991.7
ما دېلىك	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	1944.10	تېخنىكوم	1963.9	1971.3	مۇئاۋىن ھاكىم	1991.1 — 1993.1
بوقانبەك نورجۇما	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1939.8	تېخنىكوم	1956.8	1958.9	مۇئاۋىن ھاكىم	1991.1 — 1993.1

مەھەسەتجان مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1944.11	ئالىي تېخنىكوم	1968.10	1981.1	مۇئاۋىن ھاكىم	1991.1 — 1992.3
ۋالى جەنيۇ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1939.11	ئالىي مەكتەپ	1964.8	1984.11	مۇئاۋىن ھاكىم	1991.1 — 1993.1
دىلا جۇنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1954.6	ئالىي مەكتەپ	1970.7	1978.3	مۇئاۋىن ھاكىم	1991.8 — 1993.3
ئابلىمىت ئوسمان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1947.1	ئالىي مەكتەپ	1967.8	1976.10	مۇئاۋىن ھاكىم	1992.3 — 1993.1
نۇربەك تور- گوس	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1963.6	تولۇق كۇرس	1985.7	1985.7	مۇئاۋىن ھاكىم	1993.1 — 1999.10
خۇرشىدەم مەخمۇت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1949.5	ئالىي تېخنىكوم	1970.10	1985.2	مۇئاۋىن ھاكىم	1993.11 — 2001.3
جىن يۈلۈڭ	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	1947.9	تېخنىكوم	1968.9	1972.6	مۇئاۋىن ھاكىم	1993.1 — 1998.1
يۇ شۇجېن	ئەر	خەنزۇ	شەنزۇڭ	1956.10	ئالىي تېخنىكوم	1976.6	1979.10	مۇئاۋىن ھاكىم	1993.3 — 1994.1
جاڭ خۇخرېن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1946.12	ئالىي تېخنىكوم	1965.9	1984.5	مۇئاۋىن ھاكىم	1994.1 — 1996.10
شاۋ جيەن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1965.7	ئالىي تېخنىكوم	1982.11	1989.1	مۇئاۋىن ھاكىم	1996.12 — 2001.10
گۇ فۇيۇڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1955.12	ئالىي تېخنىكوم	1974.9	1984.4	مۇئاۋىن ھاكىم	1996.12 — 2001.12
ما ۋەنيۇ	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	1953.10	ئالىي تېخنىكوم	1971.3	1981.7	مۇئاۋىن ھاكىم	1998.2 — 1999.12
جې يەنلىن	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	1958.12	ئالىي تېخنىكوم	1974.8	1990.7	مۇئاۋىن ھاكىم	1999.3 — 2001.12
ناسىر تاشتاتار	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1964.9	ئالىي تېخنىكوم	1984.8	1966.9	مۇئاۋىن ھاكىم	1999.1 — 2001.12
جاڭ شىنپىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1962.7	تولۇق كۇرس	1984.7	1996.7	پەن - تېخ- نىكا مەسئۇل مۇ- ئاۋىن ھاكىم	1999.7 — 2001.12
رازىيەم	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1965.5	تولۇق كۇرس	1986.9	1985.1	مۇئاۋىن ھاكىم	2000.9 — 2001.12
چېڭ شۇۋېن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1962.3	ئالىي تېخنىكوم	1982.8	1989.7	مۇئاۋىن ھاكىم	2001 . يىل 3 . ئايدا تەيىنلەندى

غۇلجا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 1991 — 2001 - يىلغىچە بولغان رەھبەرلىرى

خاتىرىلەر — 8

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	مەلۇماتى	خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى	پارتىيەگە كىرگەن ۋاقتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئوسمانجان ئاقمۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1938.11	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1955.6	1956.10	مۇدىر	1991.1 — 1998.3
ئوسمانجان ئا- بابەكرى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1955.1	ئالىي تېخنىكوم	1978.8	1981.7	مۇدىر	1998.3 — 2000.9

ھاكىمجان ماخسۇت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1954.12	ئالىي تېخنىكوم	1979.7	1981.11	مۇدىر	2000.9 — 2001.12
ھاجە چېكتى	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1933.11	تېخنىكوم	1949.8	1953.3	مۇئاۋىن مۇدىر	1991.1 — 1993.3
رەخمەدىن ئەلاخۇن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1940.11	تېخنىكوم	1989.7	1973.7	مۇئاۋىن مۇدىر	1991.1 — 1998.3
مۇسا ئابدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1943.7	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1972.9	1975.7	مۇئاۋىن مۇدىر	1991.1 — 2001.12
جابىقباي ھوسەيىن	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1949.9	تېخنىكوم	1977.3	1971.8	مۇئاۋىن مۇدىر	1991.1 — 2000
يۇ پۇخەن	ئەر	خەنزۇ	جېجياڭ	1936.5	تېخنىكوم	1954.8	1982.2	مۇئاۋىن مۇدىر	1991.1 — 1993.3
ئوسمانجان ئابدۇرېھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1946.1	تېخنىكوم	1964.12	1981.7	مۇئاۋىن مۇدىر	1991.1 — 2001.12
موقانبەك نۇرجۇما	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1939.8	تېخنىكوم	1956.8	1958.9	مۇئاۋىن مۇدىر	1993.8 — 1998.3
ياۋ تېخنۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1937.5	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1956.2	1956.1	مۇئاۋىن مۇدىر	1993.8 — 1998.3
لى يۈنپۇ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1941.10	تېخنىكوم	1965.7	1979.1	مۇئاۋىن مۇدىر	1998.3 — 2001.12
ئالىيوسىباي ئوسمەرقان	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1947.3	تېخنىكوم	1962.8	1964.4	مۇئاۋىن مۇدىر	1998.4 — 2001.3
ماجۇڭفۇ	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	1944.8	ئالىي تېخنىكوم	1963.9	1968.2	مۇئاۋىن مۇدىر	1998.3 — 2001.12
ئابدۇۋاھىت ھېمەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1949.3	ئالىي تېخنىكوم	1969.1	1971.3	مۇئاۋىن مۇدىر	1998.3 — 2001.12
ۋاڭ شىن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1949.2	ئالىي تېخنىكوم	1968.11	1984.10	مەخسۇس دائىمىي كومىتېت ئەزاسى	1998.3 — 2001.12
شى باۋجۇك	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1965.4	ئالىي تېخنىكوم	1983.8	1986.8	مەخسۇس دائىمىي كومىتېت ئەزاسى	2001.3 — 2001.12

غۇلجا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 1991 — 2001 - يىلغىچە بولغان ئاساسلىق رەھبەرلىرى

خاتىرىلەر — 9

ئىسمى - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	مەلۇماتى	خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى	پارتىيەگە كىرگەن ۋاقتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى	ۋەزىپىسى
جالالىدىن نەجمىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1937.10	تېخنىكوم	1953.3	1981.1	1991.1 — 1996.7	رەئىس
جاڭ جاڭبى	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ	1945.11	تېخنىكوم	1964.7	1974.12	1996.8 — 1998.1	مۇئاۋىن رەئىس خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلغان

توختەم تېيىپ	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1945.5	ئالىي تېخنىكوم	1963.9	1975.6	رەئىس	1998.2 — 2000.12
ئابلەت خەلەپەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1922.8	دىنىي مەكتەپ			مۇئاۋىن رەئىس	1991.1 — 1993.3
لىۋچۈاڭ	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي	1944.1	ئالىي مەكتەپ	1969.12		مۇئاۋىن رەئىس	1991.1 — 1993.3
چېن زىگو	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1935.10	تولۇق ئوتتۇرا	1955.7	1959.11	مۇئاۋىن رەئىس	1991.1 — 1993.3
ئىسھاق	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	1993.12	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1958.12	1960.12	مۇئاۋىن رەئىس	1991.1 — 1993.3
مۇسا جاپپار	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1940.3	ئالىي تېخنىكوم	1963.1	1965.8	مۇئاۋىن رەئىس	1991.1 — 2001.12
ئابدۇۋاھىت ئىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1947.5	ئالىي تېخنىكوم	1961.1	1971.3	مۇئاۋىن رەئىس	1991.1 — 1993.3
نۇرمەن داراي	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1937.6	تولۇق ئوتتۇرا	1957.4		مۇئاۋىن رەئىس	1999.1 — 1993.3
يۈپۈخەن	ئەر	خەنزۇ	جېيجاڭ	1936.5	تېخنىكوم	1954.8	1982.3	مۇئاۋىن رەئىس	1993.3 — 1996.3
ماۋېنشىن	ئەر	خۇيزۇ	گەنسۇ	1918.7	تولۇقسىز ئوتتۇرا			مۇئاۋىن رەئىس	1993.3 — 2001.12
زۇنۇن ئابلەكىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1940.5	تېخنىكوم	1959.9	1965.10	مۇئاۋىن رەئىس	1993.3 — 1998.3
توختەم تېيىپ	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1945.5	ئالىي تېخنىكوم	1963.9	1975.6	مۇئاۋىن رەئىس	1996.3 — 2001.12
جاڭ چاڭچى	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ	1945.11	تېخنىكوم	1964.7	1974.12	مۇئاۋىن رەئىس	1996.3 — 1998.2
زۇنۇن قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1945.1	تېخنىكوم	1964.10	1976.7	مۇئاۋىن رەئىس	1998.2 — 2001.12
خۇرشىدەم ماخمۇت	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1949.10	ئالىي تېخنىكوم	1970.7	1980.3	مۇئاۋىن رەئىس	2001 . يىل 3 . ئايدا ۋەزىپىگە تەيىنلەندى
ئالبۇسباي ئۇمەرقان	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1947.3	تېخنىكوم	1962.8	1973.7	مۇئاۋىن رەئىس	2001.3 — 2001.12
ئابلىمىت خەلپەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1922	تولۇقسىز ئوتتۇرا			مەخسۇس دائىمىي كومىتېت ئەزاسى	1992.12 — 2001.12
نۇرمەن داراي	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	1937.6	تولۇق ئوتتۇرا			مەخسۇس دائىمىي كومىتېت ئەزاسى	1992.12 — 2001.12

1991 — 2001 - يىلغىچە بولغان غۇلجا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى، سوت مەھكىمىسى، تەپتىش مەھكىمىسى، خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى

خاتىرىلەر — 10

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بوي‌رۇق	مەلۇماتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى	پارتىيەگە كىرگەن ۋاقتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى	ئىزاھ
پېڭ بىڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	سەجۈەن	تولۇق ئوتتۇرا	1934.1	1951.3	1952.7	ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى مۇئاۋىن مۇدىرى	1991.1 — 1994.12	ناھىيىلىك پارتكوم داۋىمى كومىتېتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش ئەزاسى
گېڭ داۋمىن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	ئالىي تېخنىكوم	1951.1	1970.8	1987.6	ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى مۇدىرى	1995.1 — 1999.10	ناھىيىلىك پارتكوم داۋىمى كومىتېتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش ئەزاسى
چېڭ شۈۋېن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	ئالىي تېخنىكوم	1962.3	1982.8	1989.7	ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى مۇئاۋىن مۇدىرى	1998.10 — 2001.2	ناھىيىلىك پارتكوم داۋىمى كومىتېتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش ئەزاسى
بەي گۈڭجى	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	ئالىي تېخنىكوم	1958.9	1976.12	1978.8	ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى مۇدىرى	2001.2 — 2001.12	ناھىيىلىك پارتكوم داۋىمى كومىتېتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش ئەزاسى
ئىمام ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	تېخنىكوم	1943.8	1965.8	1976.12	سوت مەھكىمىسى مۇدىرى خاڭ باشلىقى	1991.1 — 1996.8	
ئابدىلىم بىشر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ئالىي تېخنىكوم	1952.9	1970.2	1992.7	سوت مەھكىمىسى مۇدىرى خاڭ باشلىقى	1998.2 — 2001.12	
بەي گۈڭجى	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	ئالىي تېخنىكوم	1958.9	1976.12	1978.8	سوت مەھكىمىسى مۇدىرى خاڭ مۇئاۋىن ۋەزىپىسىنى باشقىلىغان	1996.11 — 1998.1	خىزمەتدىن ئەركىن رىياسەتچىلىك قىلغان
چېن يۈەنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	گۈاڭدۇڭ	تېخنىكوم	1935.9	1956.9	1955.9	سوت مەھكىمىسى پارتكۇرۇپپا چېكىنىش شۇجىسى	1991.1 — 1992.11	

يالقۇن دېپى	ئەر	مىياۋزۇ	سىجۇن	1940.1	تېخنىكۇم	1959.3	1963.7	سوت مەھكىمىسى پارتكۇرۇپى. چىسىنلىق شۇجىسى	1992.11 — 1996.11	
يەي گۈاڭجى	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1958.9	ئالىي تېخنىكۇم	1976.12	1978.8	سوت مەھكىمىسى پارتكۇرۇپى. چىسىنلىق شۇجىسى	1996.11 — 2001.2	
جالقۇ كۆي	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1964.3	ئالىي تېخنىكۇم	1982.5	1989.7	سوت مەھكىمىسى پارتكۇرۇپى. چىسىنلىق شۇجىسى	2001 - يىل 2 - ئايدا ۋەزىپىگە تەينىلەنگەن	
ئىسىر غازى روزى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1936.7	تېخنىكۇم	1952.12	1955.12	باش تەپ-خىش	1991.1 — 1998.2	
ئەيسابجان ئۆمەر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1962.6	ئالىي تېخنىكۇم	1983.8	1987.7	باش تەپ-خىش	1998.3 — 2001.12	
ئىسىر غازى روزى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1936.7	تېخنىكۇم	1952.5	1955.12	تەپتىش مەھكىمىسى پارتكۇرۇپىسى. سىنىلىق شۇجىسى	1991.1 — 1992.11	
يالقۇن يۈزبېن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1953.2	ئالىي تېخنىكۇم	1970.12	1973.3	تەپتىش مەھكىمىسى پارتكۇرۇپىسى. سىنىلىق شۇجىسى	1992.11 — 1994.12	
يەي گۈاڭجى	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1958.9	ئالىي تېخنىكۇم	1976.12	1978.8	تەپتىش مەھكىمىسى پارتكۇرۇپىسى. سىنىلىق شۇجىسى	1994.12 — 1996.11	
يۈ شۈجېن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1956.10	ئالىي تېخنىكۇم	1976.6	1979.10	تەپتىش مەھكىمىسى پارتكۇرۇپىسى. سىنىلىق شۇجىسى	1996.11 — 2001.12	
يۈ شۈنسەي	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1944.12	تېخنىكۇم	1963.1	1969.6	خەلق قۇرالىق بۆلۈم سىياسىي كومىسسارى	1991.1 — 1994.2	
توختى ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1947.10	تولۇق ئوتتۇرا	1965.11	1966.11	خەلق قۇرالىق بۆلۈم سىياسىي كومىسسارى	1994.2 — 1995.2	
لېۋ جيەنگو	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1953.10	ئالىي تېخنىكۇم	1969.8	1971.7	خەلق قۇرالىق بۆلۈم سىياسىي كومىسسارى	1995.2 — 1997.7	
جالقۇن جيۈلىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1958.8	ئالىي تېخنىكۇم	1976.12	1978.11	خەلق قۇرالىق بۆلۈم سىياسىي كومىسسارى	1997.4 — 2001.12	

توختى ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1947.10	تولۇق ئوتتۇرا	1965.11	1966.11	خەلق قوراللىق بۆلۈم باشلىقى	1991.1 — 1994.2	
لىۋسەنيۈن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1945.11	ئالىي تېخنىكوم	1964.3	1966.7	خەلق قوراللىق بۆلۈم باشلىقى	1994.2 — 1994.12	
لىيۇ زۇڭجيەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن	1955.7	ئالىي تېخنىكوم	1973.12	1975.12	خەلق قوراللىق بۆلۈم باشلىقى	1994.12 — 1996.8	
جۇ ۋەنگو	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن	1955.3	ئالىي تېخنىكوم	1974.12	1977.12	خەلق قوراللىق بۆلۈم باشلىقى	1996.8 — 2001.3	
يالقۇن	ئەر	خەنزۇ	ئىچكى موڭغۇل	1963.10	ئالىي تېخنىكوم	1974.10	1977.5	خەلق قوراللىق بۆلۈم باشلىقى	2001.4 — 2001.12	

4. 1991 — 2001 - يىلغىچە كاندىدات ئالىي ئۇنۇۋان ئالغان ۋە مۇكاپاتلانغان خادىملار

غۇلجا ناھىيىسىدىكى 2001 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە كاندىدات ئالىي دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئۇنۇۋان ئالغان كەسپىي تېخنىكا خادىملىرى

خاتىرىلەر — 11

خىزمەت ئورنى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	ئوقۇش تارىخى	خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى	كەسپىي خىزمەت ئىشلىگەن يىل سانى	كەسپىي تېخنىكا ۋەزىپىسى		ئەكلىپ قىلىنغان، تەيىنلەنگەن ۋاقتى	ئىزاھ
								نامى	باھالانغان ۋاقتى		
2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	گۇ جۇڭچاڭ	ئەر	شىبە	1945	تولۇق كۇرس	1968	27	ئالىي ئوقۇتقۇچى	1992.6	1992.6	پېنسىيەگە چىققان
3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	شەرزات	ئەر	قازاق	1939	تولۇق كۇرس	1965	30	ئالىي ئوقۇتقۇچى	1992.6	1992.6	
3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئەرمەكباي	ئەر	قازاق	1947	ئوتتۇرا پىداگوگىكا مەكتىپى	1966	30	ئالىي ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	
3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئورال غازى	ئەر	قازاق	1940	ئالىي تېخنىكوم	1960	30	ئالىي ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	
3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئاۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	1940	ئالىي تېخنىكوم	1960	30	ئالىي ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	
1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	رابىيەم	ئايال	ئۇيغۇر	1945	ئالىي تېخنىكوم	1966	30	ئالىي ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	

2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	لېۋ سەۋىبە	ئەر	خەنزۇ	1949	ئالىي تېخنىكوم	1970	30	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	پېنسىيەگە چىققان
2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	لى يۈمېي	ئايال	خەنزۇ	1948	ئالىي تېخنىكوم	1965.9	35	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	پېنسىيەگە چىققان
كەسپىي مەكتەپ	مۇزەپپەر	ئەر	ئۇيغۇر	1941	تولۇق كۇرس	1959	41	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	
ناھىيىلىك مۇپەتتىش لىشخانىسى	لى چېنمۇ	ئەر	خەنزۇ	1946	ئالىي تېخنىكوم	1964	36	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	
ئوقۇتۇش تەتقىقات مەركىزى	جىياڭ رۇڭچى	ئەر	خەنزۇ	1942	تولۇق كۇرس	1978	22	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	پېنسىيەگە چىققان
پەنجىم بېزىسى	مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	1937	ئوتتۇرا پېداگوگىكا مەكتىبى	1957	43	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	
ساۋارىپ ئىدارىسى	ئۇمەرجان ئىلامىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	1937	ئوتتۇرا پېداگوگىكا مەكتىبى	1957	43	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	
ئوقۇتقۇچىلار يەرلىك ئاشۇرۇش مەكتىپى	شى شېنجۇن	ئەر	خەنزۇ	1940	تولۇق كۇرس	1978	22	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	پېنسىيەگە چىققان
1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	غەلمان	ئەر	ئۇيغۇر	1948	تولۇق كۇرس	1970	30	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	
1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئابلىمىت	ئەر	ئۇيغۇر	1944	ئوتتۇرا پېداگوگىكا مەكتىبى	1963	37	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	
1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ھېيتەم	ئەر	ئۇيغۇر	1943	ئوتتۇرا پېداگوگىكا مەكتىبى	1961	39	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	
بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىبى	تېيىپجان	ئەر	ئۇيغۇر	1944	ئوتتۇرا پېداگوگىكا مەكتىبى	1964	36	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.6	1994.6	
3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئابدۇراخمان	ئەر	قازاق	1952	ئالىي تېخنىكوم	1971	29	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.12	1994.12	
كەسپىي مەكتەپ	مېھلىشەن ۋېن	ئەر	خەنزۇ	1945	تولۇق كۇرس	1966	34	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.12	1994.12	پېنسىيەگە چىققان
2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	نى يۈخۇا	ئايال	خەنزۇ	1946	تولۇق كۇرس	1966	34	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.12	1994.12	پېنسىيەگە چىققان
2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	گېلىك چۈندى	ئەر	خەنزۇ	1950	ئالىي تېخنىكوم	1972	28	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.12	1994.12	
ساۋارىپ ئىدارىسى	دولقۇن جۇلقۇ	ئەر	خەنزۇ	1941	ئالىي تېخنىكوم	1961	39	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.12	1994.12	پېنسىيەگە چىققان
1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	خەلىمە	ئايال	قازاق	1946	ئالىي تېخنىكوم	1964	36	ئالىپ ئوقۇتقۇچى	1994.12	1994.12	

دادامتۇ پېزىسى	قاسىم سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	1952	تاللىپ تېخنىكوم	1979	21	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1994.12	1994.12	
مائارىپ ئىدارىسى	غولام	ئەر	ئۇيغۇر	1948	تاللىپ تېخنىكوم	1965	35	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1994.12	1994.12	پېنسىيەگە چىققان
مائارىپ ئىدارىسى	ۋالى يولۇق	ئەر	خەنزۇ	1947	تاللىپ تېخنىكوم	1966	34	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1994.12	1994.12	پېنسىيەگە چىققان
5 - ئوتتۇ- را مەكتەپ	غوجاخە- مەت	ئەر	ئۇيغۇر	1940	ئوتتۇرا پىداگوگىكا مەكتىپى	1962	36	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1995.12	1995.12	
بايتوقاي پېزىسى	ئابدۇرۇ- سۇل	ئەر	ئۇيغۇر		تاللىپ تېخنىكوم	1968	33	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1995.12	1995.12	
ئونيار يې- زىسى	ئىسمائىل	ئەر	ئۇيغۇر	1944.6	ئوتتۇرا پىداگوگىكا مەكتىپى	1963	39	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1995.12	1995.12	
خۇدىسار يۇزى يې- زىسى	تاشپولات	ئەر	ئۇيغۇر	1950.6	تاللىپ تېخنىكوم	1967.7	34	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1995.12	1995.12	
1 - ئوتتۇ- را مەكتەپ	ئادالەت	ئايال	ئۇيغۇر	1953.12	تولۇق كۇرس	1976	36	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1995.12	1995.12	
2 - ئوتۇ- تۇرا مەك- تەپ	چېن شاۋ- ئەن	ئەر	خەنزۇ	1961.8	تولۇق كۇرس	1979.12	21	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1995.12	1995.12	
4 - ئوتۇ- تۇرا مەك- تەپ	شۇجىگجوك	ئەر	خەنزۇ	1941.1				تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1995.12	1995.12	
چۇلۇقاي پېزىسى	ئابلىز	ئەر	ئۇيغۇر	1938	ئوتتۇرا پىداگوگىكا مەكتىپى	1956	42	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1995.12	1995.12	
ياشلار دېھ- قانچىلىق مەيدانى	غەنى	ئەر	ئۇيغۇر	1945.7	تاللىپ تېخنىكوم	1968	23	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1995.12	1995.12	
چۇلۇقاي پېزىسى	ئابدىلىم	ئەر	ئۇيغۇر	1946	تاللىپ تېخنىكوم	1964	37	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1995.12	1995.12	
2 - ئوتۇ- تۇرا مەك- تەپ	يەن شەنرۇ	ئەر	مانجۇ	1969.9	تولۇق كۇرس	1969.9		تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1995.12	1995.12	پېنسىيەگە چىققان
2 - ئوتۇ- تۇرا مەك- تەپ	لىيۇ جۇن	ئەر	خەنزۇ	1966.7	تاللىپ تېخنىكوم	1966.7	35	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1995.12	1995.12	پېنسىيەگە چىققان
دادامتۇ پېزىسى	جۇگوجۇ	ئەر	خۇيزۇ	1948.4	تاللىپ تېخنىكوم	1968.7	32	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1996.10	1996.10	پېنسىيەگە چىققان
2 - ئوتۇ- تۇرا مەك- تەپ	چېن يۈك- خۇا	ئەر	خەنزۇ	1940.11	ئوتتۇرا پىداگوگىكا مەكتىپى	1964	36	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1996.10	1996.10	پېنسىيەگە چىققان
2 - ئوتۇ- تۇرا مەك- تەپ	مياۋ شە- خۇي	ئەر	خەنزۇ	1954	ئوتتۇرا پىداگوگىكا مەكتىپى	1969	31	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1997.10	1997.10	ئوقۇتۇش تەتقىقاتچىسى
1 - ئوتتۇ- را مەكتەپ	ئوبۇل قا- سىم	ئەر	ئۇيغۇر	1959	تولۇق كۇرس	1983	17	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1997.10	1997.10	
دۆڭمازار پېزىسى	ئەكرەم	ئەر	ئۇيغۇر	1955	تاللىپ تېخنىكوم	1977.9	23	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1997.10	1997.10	
	فەن ئېن- خۇەي	ئەر	خەنزۇ	1944	تاللىپ تېخنىكوم	1965.2	35	تاللىپ ئوقۇتقۇچى	1997.10	1997.10	

4 . ئوتـ خۇرا مەكـ ئەپ	جالاڭ مىلاڭ	ئايال	خەنزۇ	1961.11	ئالىي تېخنىكوم	1979.7	21	ئالىي ئوقۇتقۇچى	1998.9	1998.9	ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى
1 . ئونتۇـ را مەكتەپ	بەختىيار	ئەر	ئۇيغۇر	1954.1	ئالىي تېخنىكوم	1971.7	29	ئالىي ئوقۇتقۇچى	1998.9	1998.9	
مۇپەتتىش ئىشخانىسى	گاۋ دېلى	ئەر	خەنزۇ	1957.11	ئالىي تېخنىكوم	1977.9	23	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	مۇئاۋىن مۇدىر
1 . ئونتۇـ را مەكتەپ	گۈزەل	ئايال	ئۇيغۇر	1960.2	تولۇق كۇرس	1982	20	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	
بايتوغاي بېزىسى	نورغانى	ئەر	ئۇيغۇر	1952.9	ئالىي تېخنىكوم	1977	24	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	
قاش بېزە- سى	لى شاۋفۇ	ئەر	خەنزۇ	1953.8	تولۇق كۇرس	1978.9	22	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	مەكتەپ مۇدىرى
ئوچئون خۇيزۇ يە- زىسى	لى جىڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	1956	تولۇق كۇرس	1970.7	30	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	
2 . ئوتـ خۇرا مەكـ ئەپ	لى خېپىڭ	ئەر	خۇيزۇ	1962.6	ئالىي تېخنىكوم	1979.10	21	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	مۇئاۋىن مەكتەپ مۇدىرى
ئەتتىقان مەركىزى	ژالاڭ دۆڭ- جىلاڭ	ئەر	خەنزۇ	1956.2	ئالىي تېخنىكوم	1976.7	24	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	
2 . ئوتـ خۇرا مەكـ ئەپ	يالاڭ تىەـ- شۇ	ئەر	خەنزۇ	1959.7	ئالىي تېخنىكوم	1977.7	23	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	
باشلار دېھـ قانچىلىـــق مەيدانى	يالاڭ جىنـ- خۇا	ئەر	خەنزۇ	1959.3	ئالىي تېخنىكوم	1978.9	22	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	مەكتەپ مۇدىرى
دادامتۇ بېزىسى	ھەجەرقا- سىم	ئايال	ئۇيغۇر	1949	تولۇق كۇرسى	1968	33	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	
مۇپەتتىش ئىشخانىسى	ھەسەنجان	ئەر	ئۇيغۇر	1960.3	ئالىي تېخنىكوم	1979.7	22	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	مۇئاۋىن مۇدىر
خۇدىيار يۈزى يە- زىسى	يۈسۈپ دا- ۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	1948.11	ئالىي تېخنىكوم	1965.9	36	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	
ئوقۇتقۇـ چىلار بە- لىسى ئاشۇـ رۇش مەكـ تىپى	سۇ شياۋـ لاڭ	ئەر	خەنزۇ	1956.12	ئالىي تېخنىكوم	1980.7	20	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	شۇجى
ئوقۇتۇش ئەتتىقان مەركىزى	خي يۈپىلاڭ	ئەر	خەنزۇ	1965.1	ئالىي تېخنىكوم	1971.5	9	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	
2 . ئوتـ خۇرا مەكـ ئەپ	نيۇ جۇڭـ كۇي	ئەر	خۇيزۇ	1959.11	ئالىي تېخنىكوم	1977.9	12	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	
2 . ئوتـ خۇرا مەكـ ئەپ	خي لىيشا	ئايال	خەنزۇ	1959.1	ئالىي تېخنىكوم	1976.7	24	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2001.4	2001.4	
2 . ئوتـ خۇرا مەكـ ئەپ	يۈ شۈمن	ئايال	خەنزۇ	1959.1	تولۇق كۇرس	1978.7	22	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2001.4	2001.4	شىلمي مۇدىر
دادامتۇ بېزىسى	لىيالاڭ يو	ئايال	خەنزۇ	1952.12	ئالىي تېخنىكوم	1969.1	31	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2001.4	

4 - ئۇنۋېرسىتېتنى پۈتتۈرۈپ چىققان يىلى	شۇ يۇڭ- چىڭ	ئەر	خەنزۇ	1961.6	ئالىي تېخنىكوم	1979.9	22	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2001.4	2001.4	
1 - ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن يىلى	ماھمۇر	ئايال	ئۇيغۇر	1961.7	ئالىي تېخنىكوم	1983.7	17	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2001.4	2001.4	
چۈلۈقاي بېزىسى	ئەركىن	ئەر	ئۇيغۇر	1952.3	ئالىي تېخنىكوم	1968.9	32	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2001.4	2001.4	
چۈلۈقاي بېزىسى	ھۆسەيىن كامال	ئەر	ئۆزبېك	1947.6	ئالىي تېخنىكوم	1966.9	34	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	
ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	تۇرمۇن	ئەر	ئۇيغۇر	1964.7	تولۇق كۇرس	1986.9	14	ئالىي ئوقۇتقۇچى	2000.4	2000.4	
ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا- نىسى	شىيا بىڭ- ژېن	ئەر	خەنزۇ	1942	ئالىي تېخنىكوم	1963	38	ئۆچكى بۆلۈم كاندىدات مۇدىر ۋراچ	1988.7	1988.12.30	قايتا تەكلىپ قىلىنغان
ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا- نىسى	كامىل	ئەر	ئۇيغۇر	1938	ئالىي تېخنىكوم	1963	38	تاشقى بۆلۈم كاندىدات مۇدىر ۋراچ	1991.7	1991.12.30	پېنسىيەگە چىققان
ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا- نىسى	جاۋ جيا- جۈن	ئەر	خەنزۇ	1939	ئالىي تېخنىكوم	1963	38	ئۆچكى بۆلۈم كاندىدات مۇدىر ۋراچ	1991.7	1991.12.30	پېنسىيەگە چىققان
سەھىيە تەربىيە- لەش پوت- كىتى	خوۋاڭ جۇندي	ئەر	خەنزۇ	1935	ئالىي تېخنىكوم	1950	31	ئۆچكى بۆلۈم كاندىدات مۇدىر ۋراچ	1998.7	1988.12.30	پېنسىيەگە چىققان
ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا- نىسى	بابىبوسىن	ئەر	قازاق	1942	ئالىي تېخنىكوم	1967	34	ئۆچكى بۆلۈم كاندىدات مۇدىر ۋراچ	1993.7	1993.12.30	پېنسىيەگە چىققان
ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا- نىسى	لىيۇ چۈاڭ	ئەر	خەنزۇ	1944	تولۇق كۇرس	1968	33	يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	1993.7	1993.12.30	پېنسىيەگە چىققان
ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا- نىسى	گۇ پېيچېن	ئايال	خەنزۇ	1943	ئالىي تېخنىكوم	1968	33	بالىلا بۆلۈمى كاندىدات مۇدىر ۋراچ	1994.7	1994.12.30	قايتا تەكلىپ قىلىنغان
ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا- نىسى	تۇرسۇنئاي	ئايال	ئۇيغۇر	1948	ئالىي تېخنىكوم	1970	31	تۇغۇت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	1994.7	1994.12.30	تۇغۇت بۆلۈمى
ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا- نىسى	مەھمەت- جان	ئەر	ئۇيغۇر	1957	ئالىي تېخنىكوم	1979	22	ئۆچكى بۆلۈم كاندىدات مۇدىر ۋراچ	1999.7	1999.12.30	يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمى

ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا نىسى	باسىت	ئەر	ئۇيغۇر	1942	ئالىي تېخنىكوم	1966	35	يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمى كاندىدات مۇدىر ۋراچ	1993.7	1993.12.30	پېنسىيگە چىققان
ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا نىسى	دۇلات جۇمابەك	ئايال	خەنزۇ	1963	ئالىي تېخنىكوم	1963	38	كاندىدات جۇڭچى مۇدىر پىراۋنزورى	1996.7	1996.12.30	پېنسىيگە چىققان
ناھىيىلىك جۇڭچى دوختۇرخانا نىسى	دىلمۇرات جەمچىيۇ	ئەر	خەنزۇ	1942	ئالىي تېخنىكوم	1963	38	جۇڭچى كاندىدات مۇدىر ۋراچى	1993.7	1993.12.30	پېنسىيگە چىققان
ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى	غاپپار	ئەر	ئۇيغۇر	1946	تولۇق كۇرس	1970	31	ئىچكى بۆلۈم كاندىدات مۇدىر ۋراچ	1997.7	1997.12.30	ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى
ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا نىسى	خەيرىنگۈل	ئايال	ئۇيغۇر	1959	تولۇق كۇرس	1985	16	ئىچكى بۆلۈم مۇدىرى	1997.7	1997.12.30	ئىچكى بۆلۈم
ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا نىسى	ئامىنە	ئايال	ئۇيغۇر	1961	تولۇق كۇرس	1985	15	تۇغۇت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	1999.7	1999.12.30	تۇغۇت بۆلۈمى
ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا نىسى	تۇرسۇنئاي	ئايال	ئۇيغۇر	1957	تولۇق كۇرس	1983	18	ئىچكى بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	1999	1999.12.30	ئىچكى بۆلۈم
ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانا نىسى	ئىمانەم	ئايال	ئۇيغۇر	1956	ئالىي تېخنىكوم	1972	29	كاندىدات مۇدىر سېستىرا	2000.7	2000.12.30	باش سېستىرالار باشلىقى
ئۇيغۇر ئوچۇن شىپاخانا نىسى	جاۋ داگپىن	ئەر	خەنزۇ	1940	تولۇق كۇرس	1958	43	جۇڭچى كاندىدات مۇدىر ۋراچى	1999.7	1999.12.30	دوختۇرخانا باشلىقى
ئوچۇن خوجىزۇ بېزا شىپاخانا نىسى	قادىرجان	ئەر	ئۇيغۇر	1944	ئالىي تېخنىكوم	1963	38	كاندىدات مۇدىر ۋراچ	2000.7	2000.12.30	دوختۇرخانا باشلىقى
ئونبار بېزا شىپاخانا نىسى	ئابلىكىم	ئەر	ئۇيغۇر	1944	ئالىي تېخنىكوم	1963	38	ئىچكى بۆلۈم كاندىدات مۇدىر ۋراچ	2000.7	2000.12	دوختۇرخانا باشلىقى
دېھقانچە لىق ئىدارىسى	تاش	ئەر	ئۇيغۇر	1948.6	ئالىي تېخنىكوم	1972.12	30	ئالىي ئاگرونوم	1998.6	1998.6	ناھىيىلىك بېزا ئىگىلىك پونكىتى
دېھقانچە لىق ئىدارىسى	ئايمەمەت	ئايال	ئۇيغۇر	1934.10	تولۇق كۇرس	1968.10	34	ئالىي ئاگرونوم	1996.6	1996.6	پېنسىيگە چىققان

دېھقانچە- لىق ئىدا- رىسى	جېن شاۋ- كالك	ئەر	خەنزۇ	1934.11	تولۇق كۆرس	1954.7	45	ئالىي ئاگرونوم	1991.6	1991.6	پېنسىيگە چىققان
پارتىيە مەكتىپى	ئۆمەر	ئەر	قازاق	1935.9	تېخنىكوم	1959.9	41	ئالىي ئوقۇتقۇچى	1997.6	1997.6	پېنسىيگە چىققان
پارتىيە مەكتىپى	لى شەن- رۇلك	ئايال	خەنزۇ	1962.4	تولۇق كۆرس	1981.7	22	ئالىي لېكتور	1999.7	1997.7	مۇئاۋىن مەكتەپ مۇدىرى
ئوتلاق ئا- زارەت قە- لىش پوس- كىتى	يېسىمباي	ئەر	قازاق	1952.7	ئالىي تېخنىكوم	1977.9	25	كاندىدات ئالىي ئوتلاق تېخنىكى	1998.1	1997.12	
مال دوخ- تۇرلۇق پونكىتى	ئەيساجان	ئەر	ئۇيغۇر	1945.1	تولۇق كۆرس	1969.8	30	كاندىدات ئالىي چارۋىچىلىق تېخنىكى	1997.1	1996.12	پېنسىيگە چىققان
مال دوخ- تۇرلۇق پونكىتى	فۇ لىيەنشى	ئەر	شىبە	1964.7	تولۇق كۆرس	1964.8	33	كاندىدات ئالىي مال دوختۇرى	1989.1	1988.12	
مال دوخ- تۇرلۇق پونكىتى	ئىسمايىل- غان	ئەر	قازاق	1936.12	تېخنىكوم	1959.8	38	ئالىي چارۋىچىلىق تېخنىكى	1996.1	1955.12	قازا قىلغان
ئورمانچە- لىق ئىدا- رىسى	توختەم	ئەر	ئۇيغۇر	1938.7	تېخنىكوم	1962.1	38	ئالىي ئورمانچىلىق ئىنژېنېرى	1998.12	1998.12	
ئورمانچە- لىق ئىدا- رىسى	شېرىپ	ئەر	ئۇيغۇر	1930.1	تېخنىكوم	1956.1	38	ئالىي ئورمانچىلىق ئىنژېنېرى	1988.1	1987.9	پېنسىيگە چىققان
رايونلاش- تۇرۇش ئىشخانىسى	چېن جىڭ- مېي	ئايال	خەنزۇ	1942.10	تولۇق كۆرس	1964.7	33	ئالىي ئاگرونوم	1988.7	1988.6	پېنسىيگە چىققان
سۇ - ئېـ- لېكتر ئـ- دارىسى	گۇلك چاۋ- يۇ	ئەر	خەنزۇ	1937.7	ئالىي تېخنىكوم	1955.8	38	كاندىدات ئالىي ئىنژېنېر	1992.7	7.1992	
سۇ - ئېـ- لېكتر ئـ- دارىسى	يۇ چىڭ- چۈەن	ئەر	خەنزۇ	1942.5	ئالىي تېخنىكوم	1968.8	33	كاندىدات ئالىي ئىنژېنېر	1994.7	1994.7	
رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	شالك خوتلىيالك	ئەر	خەنزۇ	1934.12	ئالىي تېخنىكوم	1948.8	30	كاندىدات ئالىي مۇھەررىر	1993.6	1993.6	پېنسىيگە چىققان
رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	سۇ يۈفېڭ	ئايال	خەنزۇ	1961.3	ئالىي تېخنىكوم	1979.8	22	كاندىدات ئالىي مۇھەررىر	2001.10	2001.10	
ناھىيىلىك تەزكىـرە ئىشخانىسى	ۋالك خۇا- يۈن	ئەر	خەنزۇ	1940.3	ئالىي تېخنىكوم	1956.7	28	كاندىدات ئالىي مۇھەررىر	1992.7	1992.6	پېنسىيگە چىققان
ناھىيىلىك بەر ناملـ- رى ئىشخا- نىسى	ۋالك كېجى	ئەر	خەنزۇ	1938.4	ئالىي تېخنىكوم	1956.1	23	كاندىدات ئالىي مۇھەررىر	1997.8	1997.8	پېنسىيگە چىققان

ئىزاھ: 1. ماتارىپ سىستېمىسىدىكى 1992 - يىلدىن بۇرۇن كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋان ئالغان خادىملارنىڭ ئىسمىلىكى «ماتارىپ قىسمى» دا بېرىلدى. بۇ جەدۋەلگە كىرگۈزۈلمىدى.

غۇلجا ناھىيىسى بويىچە 1991 — 2001 - يىلغىچە دۆلەت، ئاپتونوم رايون، ئوبلاست دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مۇكاپاتقا ئېرىشكەن خادىملار

خانىرىلەر — 12

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	خىزمەت ئورنى	مۇكاپاتلانغان ۋاقتى	مۇكاپات نامى
توختاربەك قاتىبەن	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	فارياغاچ يېزا باشلانغۇچ مەكتەپ	1991	ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
خۇدا بەرگەن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	1991	ئاپتونوم رايونلۇق ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى
بارى ئابلىز	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	1991	ئاپتونوم رايونلۇق ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى
زەينەپ جىلىل	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	1991	ئاپتونوم رايونلۇق ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى
مەريەم	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	1991	ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
شەمشىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	تۇرپانىيۇزى يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	1991	ئوبلاستلىق مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
توقتاربەك	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	فارياغاچ يېزىلىق مەكتەپ	1991	ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى	1991	مەھىيە مىنىستىرلىكى بويىچە پىلانلىق تۇغۇنتېتىلاشتىكى ئىلغار خىزمەتچى
شۇھرەم	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك دوختۇرخانا	1991	مەھىيە نازارىتى بويىچە مۇنەۋۋەر سېستىرا
دىلىۋرات خىلىل	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك رادىئو تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1991.3	رادىئو - تېلېۋىزىيە نازارىتى، رادىئو - تېلېۋىزىيە جەمئىيىتى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر پروگراممىا مۇكاپاتى
رەنا باۋۇدۇن	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	دادامتۇ يېزا تۇلاستاي باشلانغۇچ مەكتىپى	1991	دۆلەت دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
شى جىنيۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى	1991	دېھقانچىلىق نازارىتى بويىچە پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
بەكرى مەمەت يۈسۈپ	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى	1991	ئاپتونوم رايونلۇق سۇ-چىلىق سىستېمىسى بويىچە ئىلغار خىزمەتچى
سۇي گۇاڭسىاڭ	ئەر	خەنزۇ	جىاڭسۇ	ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى	1991	مەملىكەتلىك، ئاپتونوم رايونلۇق سۇنى ياخشى-لاشتىكى ئىلغار خىزمەتچى
مەي رۇيجېن	ئايال	خەنزۇ	گۇاڭدۇڭ	ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى	1991	«ئىلى دەريا سۇ ئىدارىسى سۇغۇرۇش رايونى ئومۇمىي پىلانى» پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتى

جالاق جىيۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى	1991	3 - كەسپىنى ئومۇمىيۈز- لۈك ئەكشۇرۈش خىزمىتى- دىكى ئىلغار شەخس
رەپقەت ھېساممدىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	دۆڭمازار يېزا باشلا- خۇج مەكتەپ	1991	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ- ئەۋزەر ئوقۇتقۇچى
مەريەم ئەزىز	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	1991	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ- ئەۋزەر ئوقۇتقۇچى
سەدىق تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	جېلىلىيۈزى بازىرى	1991	ئاپتونوم ئوبلاستلىق مۇئەۋزەر ئوقۇتقۇچى
جىياڭ ياۋزۇ	ئەر	جۇاڭزۇ		ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	1991	ئاپتونوم ئوبلاستلىق مۇئەۋزەر ئوقۇتقۇچى
ۋاڭ چاۋلىيەن	ئەر	خەنزۇ		ئۈچئۈن خۇيزۇ يېزا مەر- كىزى باشلانغۇچ مەكتەپ	1991	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ- ئەۋزەر ئوقۇتقۇچى
توقتاربەك قاسەن	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	قارايانغاچ يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	1991	ئاپتونوم رايونلۇق ئالا- ھىدە ئوقۇتقۇچى
گۈەن سۈۋېن	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكتى	1991	مەملىكەتلىك ئۇرۇقچىلىق باش پونكتىنى 7 - يىل يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى ئۇرۇقچىلىق ماشىنىلىرى- نى ياساشتىكى ئىلغار خىزمەتچى
ئىسمايىلقان	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى	1992	مەملىكەتلىك مىرىنوپى قويىنى پېتىشتۇرۇش بويىچە ئىلغار خىزمەتچى
يۇ پېيپەن	ئايال	خەنزۇ	سىچۈەن	ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى	1992	مەملىكەتلىك ئۆي قۇشلىرى - چارۋا نەس- لىنى ياخشىلاش بويىچە ئىلغار خىزمەتچى
سۇي گۈاڭسەك	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى	1992	ئوبلاستلىق ۋەتەپەر- ۋەرلىك تازىلىق ھەيئە- تى، سۇچىلىق ئىدارىسى بويىچە سۇنى ياخشىلاش - كېسەللىك- نىڭ ئالدىنى ئېلىشتىكى ئىلغار خىزمەتچى
ما نۇرى	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى	1992	ئوبلاستلىق ۋەتەپەر- ۋەرلىك تازىلىق ھەيئە- تى، سۇچىلىق ئىدارىسى بويىچە سۇنى ياخشىلاش - كېسەللىك- نىڭ ئالدىنى ئېلىشتىكى ئىلغار خىزمەتچى
ۋاڭ گودۇڭ	ئەر	خەنزۇ		بايتوقاي يېزىلىق مەكتەپ	1993	دۆلەتلىك مۇئەۋزەر ئوقۇتقۇچى
مېھراي	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	دادامتۇ يېزىلىق مەك- تەپ	1993	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ- ئەۋزەر ئوقۇتقۇچى
ئىززەتگۈل مەسۇم	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ئۈچئۈن خۇيزۇ يېزىلىق مەكتەپ	1993	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ- ئەۋزەر ئوقۇتقۇچى
قورمان غازى	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	توسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى	1993	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ- ئەۋزەر ئوقۇتقۇچى
مەي رۇيجېن	ئايال	خەنزۇ	گۈاڭدۇڭ	ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى	1993	ئاپتونوم رايونلۇق ئەزكىر- ئۈزۈشتىكى ئىلغار خىزمەتچى
سابىت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى	1993	مەملىكەتلىك مەھىيە - يۇقۇمدىن ساقلىنىشتە- كى ئىلغار شەخس

لى يەن	ئايال	خەنزۇ		پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى	1993	ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدىكى ئىلغار خىزمەتچى
ئابلىكىم ئابابەكرى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ئونياز بېزىلىق شىپاخانا	1993 2000	مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر شىپاخانا باشلىغى
سالتار	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى	1994	ئاپتونوم رايونلۇق ئالا-ھىدە ئوقۇتقۇچى
شى شېنجە	ئەر	خەنزۇ		چۆلۈقاي بېزىلىق مەكتەپ	1994	دۆلەتلىك ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى
نۇرى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەركىزى	1994	مەملىكەتلىك ئورگانىك ئوغۇت خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
ۋالى گۈلۈپې	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتى	1994	ئاپتونوم رايونلۇق يۇغ-داي ئۇستۇرۇش تېخنىكىسى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات
نۇرمەھەممەت ماخ-سۇت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1994 1995	شىنجاڭ گېزىتى تەھرىر بۆلۈمى بويىچە مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىر
مايمۇنەم ئاسىم	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى	1995	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك نەمۇنىسى
ئابدۇكېرىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	نۇرباغىۋزى بېزىلىق مەكتەپ	1995	ئاپتونوم رايونلۇق ئالا-ھىدە ئوقۇتقۇچى
ۋالى جېنىرۇك	ئەر	خەنزۇ		ئۇيغۇر ئۇچۇن مەكتەپ	1995	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ-نەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
قۇربانجان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	دادامتۇ بېزىلىق مەكتەپ	1995	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ-نەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
نۇرمەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	دۆڭمازار بازارلىق مەكتەپ	1995	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ-نەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
نۇرغانبېك	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	بوربوسۇن چارۋىچىلىق فېرمىسى	1995	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ-نەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
ژۇ بىڭجۇن	ئەر	خەنزۇ		تارا ئۇستەڭ بېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	1995	ئوبلاستلىق ماتارىپ سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى
سۇي گۈڭمىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى	1995	جۇڭگو سۇچىلىق جەمئىيىتى بويىچە سۇچىلىق خىزمىتى بىلەن 30 يىل شۇغۇل-لانغانلىق شەرەپ نامى
مەي رۇيجېن	ئايال	خەنزۇ	گۈاڭدۇڭ	ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى	1995	جۇڭگو سۇچىلىق جەمئىيىتى بويىچە سۇچىلىق خىزمىتى بىلەن 30 يىل شۇغۇل-لانغانلىق شەرەپ نامى
جالى جىيۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى	1995	ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەش تەرىپىدىن تەكلىپ بىجىرىشتىكى ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ باھالانغان

ئابدۇشۇكۇر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	دۆڭمازار بازارلىق شەھەر چاغانا	1995	ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە سىستېمىسىدىكى ئەمگەك نەمۇنىچىسى
مۇرات	ئەر	قازاق	شىنجاڭ	ناھىيىلىك بۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى	1995	سەھىيە نازارىنى تەرىپىدىن چاشقان مۇداپىئە خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس، سەھىيە مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن يەرلىك كېسەللىكلەر خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس بولۇپ باھالاندى
تۇرغۇن ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1995 2000	مۇنەۋۋەر ئىختىبارىي مۇخبىر بولۇپ باھالانغان
مياۋ شىخۇي	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى تەتقىقات مەركىزى	1996	ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
ژالۋ رۇيىلىك	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ	ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىبى	1996	ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىبى سىستېمىسىدىكى مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
نۇرمۇھەممەت مەخسۇت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1996	رادىئو - تېلېۋىزىيە نازارىتى بويىچە رادىئو - تېلېۋىزىيە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى
چېن شياۋئەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى تەتقىقات مەركىزى	1997	ئاپتونوم رايونلۇق «دۆلەتلىك تەتقىقاتچىسىدە چىنىقىش ئۆلچىمى» نى يولغا قويۇش خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
لى مىنشىن	ئايال	خەنزۇ		ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى تەتقىقات مەركىزى	1997	ئاپتونوم رايونلۇق ئالىي مەكتەپلىرىنى بويىچە باغۋەن مۇكاپاتى
مانۇرى	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى	1997	سەھىيە مىنىستىرلىكى ئۆتكۈرلۈك تازىلىق ھەپتىلىق بويىچە 8 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى ياخشىلاش تىكى ئىلغار خىزمەتچى دەپ نام بەرگەن
سۇ يۇفېڭ	ئايال	خەنزۇ	سەنشى	ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1995 1996 1997	ئاپتونوم ئوبلاستلىق مۇنەۋۋەر رادىئو پروگراممىلىرى بويىچە 3 - دەرىلىك مۇكاپات
يالۋ چىڭلەن	ئايال	خەنزۇ		ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى ئايالار بىرلەشمىسى	1997	مەملىكەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى بويىچە ھوقۇقنى قوغداش خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
رەشىدە	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	دادامتۇ يېزىلىق ئايالار بىرلەشمىسى	1997	ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئايالار بىرلەشمىسى بويىچە مۇنەۋۋەر ئايال كادىر
سابىت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى	1997	ئاپتونوم رايونلۇق تۆمۈر كۆلىيوزنى تىزگىنلەش خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
نۇرمۇھەممەت نۇرا-خۇن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى	1997	مەملىكەتلىك 1 - قېتىملىق يېزا ئىگىلىكىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش تىكى دۆلەت دەرىجىلىك ئىلغار شەخس

ۋالۇ يۈكچىلۈك	ئەر	موڭغۇل		ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى	1997	مەملىكەتلىك 1 - قېتىم- لىق يېڭا ئىگىلىكسىز ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش- خىزمىتىدىكى دۆلەت دەرىجىلىك ئىلغار شەخس
خالىدە	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	جىلىلىيۈزى بازىرىدىن دېھقان	1997	ئاپتونوم رايونلۇق ئايال- لار بىرلەشمىسى ئائىلە تەربىيىسىدىكى ئىلغار شەخس
شۇ جيايى	ئايال	خەنزۇ	سىچۈەن	سادىقيۈزى يېزىلىق ئايالالار بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى	1997	ئاپتونوم رايونلۇق ئايال- لار بىرلەشمىسى بويىچە «بەشتە ياخشى ئائىلە»
لىن خەي	ئەر	خۇيزۇ	شىنجاڭ	ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1997	ئاپتونوم رايونلۇق راد- ىئو - تېلېۋىزىيە تەشۋى- قات خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
سۇ يۈفېڭ	ئايال	خەنزۇ	سەنشى	ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1997	رادىئو - تېلېۋىزىيە نازارىتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى
سابىت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ئاپتونوم ئوبلاستلىق ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى	1997	ئاپتونوم ئوبلاست بويىچە تۈبېركۇلىيۇزنى تىزگىنلەش خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
جالۇ كېباۋ	ئەر	خەنزۇ	جىلىن	ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى	1997	جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى بويىچە مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر خەلق ساقچىسى، شەخسىي 2 - دەرىجە- لىك تۆھپىكار
رەيھەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى	1997	جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى بويىچە مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر خەلق ساقچىسى، شەخسىي 1 - دەرىجىلىك تۆھپىكار
ژۇ خۇەيباۋ	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ	ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ئۈچۈن ساقچىخانىسى	1997	جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى بويىچە مەملىكەتلىك 2 - دەرىجە- لىك فەھرىمان تەمۇنچى
گۇ جىجيەن	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى جىنايى ئىشلار ساقچىلىرى چوڭ ئەترىتى	1997	جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى بويىچە شەخسىي 1 - دەرىجىلىك تۆھپىكار
ئابلاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى	1997	جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى بويىچە شەخسىي 2 - دەرىجە- لىك تۆھپىكار
يالۇ شىڭخۇي	ئەر	خەنزۇ		ئۈچۈن ساقچىخانىسى	1997	جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى بويىچە 2 - دەرىجىلىك تۆھپىكار
سۈن جىلىك	ئايال	خەنزۇ		ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى	1997 1999 2000	ئوبلاستلىق تۈبېركۇل- يۇزنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتىدىكى ئىلغار خىزمەتچى
غەنىزات	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى	1997 2000	ئىلى ئوبلاستلىق تۈبېركۇلىيۇزنىڭ ئالدى- نى ئېلىشتىكى ئىلغار خىزمەتچى

چېن يوڭمېي	ئايال	خەنزۇ		ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1998	شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى بويىچە ئىلغار ئىشتىبارىي مۇخبىر، جۇڭگو كەپ- لىك گېزىت خەۋەرلىرى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات
لۇجەنخۇا	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتى	1998	ئاپتونوم رايونلۇق ئۇ- رۇقچىلىق خىزمىتىدە- كى ئىلغار خىزمەتچى
سۈيۈفېڭ	ئايال	خەنزۇ	سەنشى	ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1996 1997 1998	دۆلەتلىك گۈرۈپپا بويىچە 2 ، 4 ، 5 - نۆۋەتلىك «جۇڭخۇا زېمىنى ئۈرى بويىچە 3- دەرىجىلىك، 1 - دەرىجىلىك مۇكاپات
چېن جەنخۇا	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	ناھىيىلىك پارتكوم	1999	ئاپتونوم رايونلۇق شىنـ جاڭنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق گۇللەندۈرۈش تۈھپە مۇكاپاتى
دىلشات روزى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى	1999	ئاپتونوم رايونلۇق شىنـ جاڭنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق گۇللەندۈرۈش تۈھپە مۇكاپاتى
ۋۇسۇچىن	ئايال	خەنزۇ	جياڭسۇ	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	1999	ئاپتونوم رايونلۇق شىنـ جاڭنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق گۇللەندۈرۈش تۈھپە مۇكاپاتى
جاۋ پېڭيۈەن	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ	ناھىيىلىك پارتكوم	1999	ئاپتونوم رايونلۇق «شىنجاڭنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق گۇللەندۈرۈش تۈھپە مۇكاپاتى»
جاڭ شىنپىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	ناھىيىلىك ھۆكۈمەت	1999	ئاپتونوم رايونلۇق «شىنجاڭنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق گۇللەندۈرۈش تۈھپە مۇكاپاتى»
خۇالق جىيۇ	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى	1999	ئاپتونوم رايونلۇق «شىنجاڭنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق گۇللەندۈرۈش تۈھپە مۇكاپاتى»
ۋېي يەن	ئايال	خەنزۇ		پىلانلىق تۇغۇت كومىـ- تېتى	1999	ئاپتونوم رايونلۇق پە- لانلىق تۇغۇت بويىچە ئىلغار خىزمەتچى
ۋاڭ ۋېيبىن	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1999	ئاپتونوم رايونلۇق رادى- ئو - تېلېۋىزىيە سىستې- مىسى بويىچە ئىلغار خىزمەتچى
جۇ كېشۈەن	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1999	ئاپتونوم رايونلۇق رادى- ئو - تېلېۋىزىيە سىستې- مىسى بويىچە مۇنەۋۋەر ئاساسىي قانلام رەھبە- رى

تەلئەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1999	ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو - تېلېۋىزىيە سىستېمىسى بويىچە مۇنەۋۋەر سۈپەت تەكشۈرگۈچى
پارمۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك پېزا ئىگىلىك پونكتى	1999	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ- نەۋۋەر پېزا ئىقتىساد- چىسى
غالىۋ ئىلى	ئەر	خەنزۇ	جىلىن	ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى	1999	جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى بويىچە شەخسىي 2 - دەرىجە- لىك تۆھپىكار
مەمەتجان ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1999	ئاپتونوم رايونلۇق 3 - دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر رادىئو پروگراممىسى مۇكاپاتى
لىۋ سەيچۈەن	ئايال	خەنزۇ		ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	1999	مەملىكەتلىك 11 - نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاخبارات مۇكاپاتىغا 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى
يارمەھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	تۇرپانىيۇزى پېزىسى	1999	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ- نەۋۋەر پېزا ئىقتىساد- چىسى
باھارگۈل	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك يۇقۇمدىن ساقلىنىش پونكتى	1999	ئاپتونوم رايونلۇق تۇ- بېركۇلىيۇزنىڭ ئالدىنقى تېلېشتىكى ئىلغار خىزمەتچى
قەدىرجان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ئۇچشۇن خۇيزۇ پېزا شىپاخانىسى	1999	ئاپتونوم رايون دەرىجە- لىك «ۋۇدىئۇنچە ئىلغار خىزمەتچى»
خې چياۋفېڭ	ئايال	خۇيزۇ	شىنجاڭ	ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	1999	ئاپتونوم رايونلۇق ئىل- غار ئىشچىلار ئۇيۇشما رەئىسى
لى شەنرۇڭ	ئايال	خەنزۇ	جياڭسۇ	ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى	2000	ئىلى، بورتالا ئوبلاستـ لىق پارتىيە مەكتەپلىرى سىستېمىسى بويىچە 2 - نۆۋەتلىك نەزەرىيە مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ 2- دەرىجىلىك ئىلمىي ماقالە مۇكاپاتى
جالىڭ گۈيلەن	ئايال	خەنزۇ		مولتوختىيۇزى پېزىلىق مەكتەپ	2000	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ- نەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
سەيپىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ئارائۆستەڭ پېزىسى	2000	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ- نەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
دىلىڭ جىنجۇن	ئايال	خۇيزۇ		ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى تەنقىقات مەركىزى	2000	ئاپتونوم رايونلۇق مۇ- نەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
ئالىمجان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكتى	2000	كۆممىقوناق تېرىش تېخنىكىسىنى قوللىنىش مۇكاپاتى

غالىق نىلىق	ئەر	خەنزۇ	جىلىن	ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى	2000	ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى بويىچە ئىلغار خىزمەت- چى، 2 - دەرىجىلىك نۆھىكار
لىيۇ جىگالىق	ئەر	خەنزۇ		ئاراتۈستەلىك يېزىلىق ساقچىخانا	2000	جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى بويىچە مۇنەۋۋەر خەلق ساقچىسى
مىرغىياز	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى	2000	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى بويىچە «نۆنتە ياخشى ساقچى ئوفتسېرى»
دۆلەت چاشمېن	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى بازارلىق ساقچىخانا	2000	جامائەت خەۋپسىزلىكى ساھەسىدىكى بويىچە قەھرىمان نەمۇنىچى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «ئىنقلابىي قۇربان» دەپ نام بەر- گەن
پېلك شىنپىلىق	ئابال	خەنزۇ		ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسى	2000	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ساقلىقىنى ساقلاش ساھەسىدىكى مۇنەۋۋەر ئەمگەك كوللېكتىپى
يۈلك چىجۇ	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك مەيىپلار بىرلەشمىسى	2000	ئاپتونوم رايونلۇق مەيىپلار ئىشانە خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
نۇرمۇھەممەت ماخموت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	2000	ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر رادىئو پروگراممىلىرى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات
ئىلى گېزىتخانىلىق	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	2000	ئىلى گېزىتخانىلىق مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىرى
خۇرشىدەم مۇساجان	ئابال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى	2000	شىنجاڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە 3 - دەرىجىلىك ئاخبارات مۇكاپاتى
ۋالىق شىيەنپىلىق	ئابال	خەنزۇ		ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكتى	2000	ئوبلاستلىق «يېڭى تېخنىكا ۋە ئۇنى كېڭەيتىش» بويىچە 4 - دەرىجىلىك مۇكاپات
چېن جىيەنخۇا	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	ناھىيىلىك پارتكوم	2000	دۆلەت دەرىجىلىك «پەن - تېخنىكا خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس»
دىلشات روزى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ھۆكۈمەت	2000	دۆلەت دەرىجىلىك «پەن - تېخنىكا خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس»
ھەمراجان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكتى	2000	ئوبلاستلىق «يېڭى تېخنىكا ۋە ئۇنى كېڭەيتىش» بويىچە 4 - دەرىجىلىك مۇكاپات
گۈ خۇيلىلىق	ئابال	مانجۇ		ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	2000	ئاپتونوم رايونلۇق ئىلغار مالىيە خىزمەتچىسى

ئەركىن سۇلتان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	2001	دۆلەت دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
لو مىڭلىڭ	ئايال	خەنزۇ		ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	2001	ئوبلاست دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
جيالڭ شېڭيۈن	ئەر	خەنزۇ		خۇدىيارىيۈزى پېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	2001	ئوبلاست دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
پەن ۋېيلىيەن	ئايال	خەنزۇ		خۇدىيارىيۈزى پېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	2001	ئوبلاست دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
جالڭ دۈگرۇ	ئايال	خەنزۇ		ناھىيىلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ	2001	ئوبلاست دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
ژالڭ شياۋيىڭ	ئايال	خەنزۇ		بايتوقاي پېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	2001	ئوبلاست دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
خې چېڭيەن	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى	2001	ئوبلاستلىق ئۆلادلارغا كۆڭۈل بۆلۈش بويىچە مۇنەۋۋەر خىزمەتچى
جالڭ جېنجيې	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ	ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسى	2001	ئوبلاستلىق پارتىيە قۇرۇلغانلىقىنىڭ 80 يىللىقىنى تەبرىكلەش تەرەپلىك مۇھاكىمە يىغىنىدا مۇنەۋۋەر ئىلمىي ماقالە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن
جالڭ شۇ	ئايال	خەنزۇ	خېبېي	ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسى	2001	ئوبلاستلىق پارتىيە تارىخى خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
ژالڭ تيەنزې	ئەر	خەنزۇ		ناھىيىلىك شتات كومىتېتى	2001	ئوبلاستلىق كەسپىي ئورۇنلارنى تىزىملاپ باشقۇرۇش خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
ژۇ چۈنخۇا	ئايال	تۇجيا		ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى	2001	ئوبلاستلىق مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق كادىرى
ژالڭ شىنپىڭ	ئايال	خەنزۇ		ناھىيىلىك جۇڭيى دوختۇرخانىسى	2001	ئوبلاستلىق مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق ئەزاسى
لى شيەنرۇڭ	ئايال	خەنزۇ	جياڭسۇ	ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى	2001	ئوبلاستلىق مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى
خەن شيەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى	2001	جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك تۆھپىكار

5. «شىنجاڭ ئىلى مەھكىمىسى غۇلجا ① ناھىيىسىدىكى ② يۇرت - مەھەللىلەر تەزكىرىسى»③

غۇلجا ناھىيىسى

تارىخى: غۇلجا ناھىيىسى ناھىيە زېمىنىنىڭ ئالڭ چېتىگە جايلاشقان، ئۇنىڭ ناھىيە قىلىپ تەسىس

قىلىنغىنىغا ئۇزۇن بولىغان. بۇ يەردە كۆپ مىللەت ياشايدۇ، ئۇلارنىڭ ئۆرپ - ئادىتى ئوخشىمايدۇ. ھەممىسى ساۋاتسىز. بۇ يەردە يۈز بەرگەن چوڭ ئىشلار ۋە ئۆتكەن مەشھۇر شەخسلەرنى دەللەپ چىقىش مۇمكىن بولمىدى. بۇ ناھىيىنىڭ قايسى دەۋر، قايسى يىللاردا تەسىس قىلىنغانلىقى توغرىسىدا: غۇلجا ناھىيىسى گۈاڭشۇ 14 - يىلى 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ④ باش مۇپەتتىش ⑤ لىيۇ جىنتاڭنىڭ ⑥ ئوردىغا مەلۇمات يوللاپ تەستىقلىشى ئارقىلىق تەسىس قىلىنغان ۋە ئىلى مەھكىمىسىگە قارايدىغان بولغان.

ناھىيە تەسىس قىلىنىشتىن ئىلگىرىكى ئەھۋال:

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئەسلى نامى غۇلجا بولۇپ، ئىلىدىكى 9 شەھەرنىڭ ⑦ بىرى ئىدى. ئىلى دېگىنىمىز خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۇسۇن دۆلىتى ئىدى. ئۇنىڭ تاڭ، يۈ، شىيا، شاڭ، جۇ ⑧ سۇلالىلىرى ۋە ئەمىنىيە، يېغىلىق دەۋرلىرىدە دۆلىتىمىز زېمىنىغا تەۋە بولغان - بولمىغانلىقىنى تەكشۈرۈش مۇمكىن بولمىدى. غۇلجا ئەينى ۋاقىتتا ئۇسۇن ⑨ دۆلىتىگە تەۋە ئىدى. خاندانلىقىمىز ئىلىنى تىنچىتقانغا قەدەر، بۇ يەر بىر نەچچە قېتىم قولدىن كەتكەن. بۇ ئىشلار «شىنجاڭ ئۆلكىسى ھەققىدە قىسقىچە بايان» ۋە «شىنجاڭ تەۋەسىنى بەلگىلەش خاتىرىسى»دە تەپسىلىي يېزىلغان. تۆڭجىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا روسىيە تاجاۋۇز قىلىپ بۇ يەرنى ئىشغال قىلغان ⑩. گۈاڭشۇ 8 - يىلى بۇ يەر قايتۇرۇۋېلىنغاندىن كېيىن، شەرقىي ئايماق ۋە غەربىي ئايماقتا ئايرىلغان، غەربىي ئايماق ھازىرقى سۇيدۇڭ ناھىيىسى دېگەن شۇ، شەرقىي ئايماق ناھىيە قىلىپ تەسىس قىلىنىپ، غۇلجا ناھىيىسى دەپ ئاتالغان.

ناھىيە تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن: غۇلجا ناھىيىسى تەسىس قىلىنغىنىغا تېخى 20 يىل بولدى، تەۋەلىكىدە ئۇزگىرىش بولمىغاچقا، تەكشۈرۈپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز.

سىياسىي ئۇتۇقلار: غۇلجا ناھىيىسىگە بۇرۇن مەخسۇس ئەمەلدار قويۇلمىغان، نامى بىردەك «ئىلى» دەپ ئاتىلىپ، جىياڭ جۇننىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. گۈاڭشۇنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا ئىلى قايتۇرۇۋېلىنغاندىن كېيىن دەسلەپتە ئامبالنىڭ ئورنى بوش ئىدى، شۇڭا ئۇچ جەھەتتىكى سىياسىي نەتىجىنى تەكشۈرۈشكە ئامال بولمىدى. ئۇزاق ئۆتمەي ئامبال قويۇلدى. شۇ مەزگىللەردىكى ئۇرۇش مالىمانچىلىقىدىن كېيىن، بۇ يەر ماغدۇرىغا كېلەلمىدى، نۇرغۇن ئىشلارنى تۈزەشكە توغرا كېلەتتى. چاڭشالىق ئامبال گاۋ لىڭچاڭ ⑪بۇ يۇرتنىڭ گۇللەندۇرۇشكە بەل باغلاپ، ئىشلارنى ئىزىغا سېلىشقا كىرىشتى. ئۇ سېپىل سوقتۇرۇپ، كۆۋرۈك ياستىپ، ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى راۋانلاشتۇرۇپ، ھەممە ئىشنى تەرتىپكە چۈشۈرۈپ پۇقرالارنى مەنپەئەتكە ئېرىشتۈردى. شۇڭا ئۇ مۇشۇ كۈنگىچە مەدھىيىلىنىپ كەلمەكتە. گاۋ لىڭچاڭدىن كېيىن ئامبال بولغان ياڭشۇ، جۇ يى، ژاڭ بۇدۇنلەرمۇ پۇقرالارغا كۆيۈنۈپ، تىرىشىپ ئىشلەپ، ياخشى نەتىجە يارىتىپ ئىناۋەت قازاندى.

ھەربىي ئىشلار: غۇلجا ناھىيىسى تەسىس قىلىنىپ 20 يىلدىن بۇيان پۇقرالار ئارامخۇدا ياشىدى. ھەربىي توقۇنۇشلار يۈز بەرمىدى. ئىلى قايتۇرۇۋېلىنىشتىن ئىلگىرى، ھەر يىلى دېگۈدەك ئۇرۇش بولۇپ تۇردى، بىر بولسا ناھىيە تەۋەسىدىن توپلاڭچىلار چىقتى، بىر بولسا باشقا يەردىن توپلاڭچىلار تېگىشىپ قىلىپ، بىر بولسا ناھىيە تەۋەسىدىن توپلاڭچىلار چىقتى، بىر بولسا باشقا يەردىن توپلاڭچىلار تېگىشىپ قىلىپ، ئۇنىڭ ئۇرۇش مەيدانىغا ئايلاندۇردى، شۇڭا بۇ يەر خەتەرلىك جاي بولۇپ قالغانىدى. بۇ ئىشلار «شىنجاڭ بۇ يەرنى ئۇرۇش مەيدانىغا ئايلاندۇردى، شۇڭا بۇ يەر خەتەرلىك جاي بولۇپ قالغانىدى. بۇ ئىشلار «شىنجاڭ تەزكىرىسى» ۋە «شىنجاڭ تەۋەسىنى بېكىتىش خاتىرىسى»دە ئاز - تولا بايان قىلىنغان. قالغان ئىشلارنى ئېنىقلاش مۇمكىن بولمىدى.

مويسىپىتلار توغرىسىدا: غۇلجا ناھىيىسى چېگرا رايونغا جايلاشقان، تەۋەسىدە ئۇيغۇر، خۇيزۇلار ئولتۇراقلاشقان. ناھىيە سىرتىدا موڭغۇل، قازاقلار بار. ئۇلارنىڭ تىل - يېزىقى ئوخشىمايدۇ. ئۇيغۇرلار ئەنئەنىۋى ئۆرپ - ئادىتى بويىچە ئاخۇن - موللىلارنى چوڭ كۆرىدۇ. بۇرۇن قانداق دانىشمەنلەرنىڭ ئۆنكەنلىكى ھەققىدە مەلۇمات يوق.

ئىنسانىيەت: غۇلجا ناھىيىسىدە خەنزۇ، ئۇيغۇر، خۇيزۇدىن ئىبارەت 3 مىللەت بار. خەنزۇلار ئىنتايىن ئاز، ئۇيغۇرلار بىلەن خۇيزۇلار كۆپ. ئۇيغۇرلار ئىككى تۈركۈمدە كەلگەن، 1 - تۈركۈمدىكىسى تارانچى⑫

دېيىلمدۇ. يەنە بىرى، كېيىن جەنۇبتىكى ئايماق، ناھىيىلەردىن كۆچۈپ كەلگەنلەر، ئۇلار يۇزلەردە تېرىقچىلىق ياكى ھۈنەرۋەنچىلىك، سودىگەرچىلىك قىلىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا شىبە، چاخار ⑬، سۇلۇن ⑭، ئۇيغۇرات ⑮ موڭغۇل، قازاق قاتارلىق مىللەتلەر ياشاپ كەلگەن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىلى جياڭجۈننىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان.

نوپۇسى: غۇلجا ناھىيىسىدە 10 تۈتۈنىنىڭ بىرى خەنزۇ، توققۇزى ئۇيغۇر بىلەن خۇيزۇ. ئىلگىرى روسىيەدىن بۇ يەرگە بىر قىسىم ئۇيغۇرلار قېچىپ كىرگەن، ئۇلار ئامبال ۋالاڭ بۇدۇنىنىڭ ئىجازىتى بىلەن تېرىقچىلىق قىلغان، يەرلىك ئەمەلدارلارغا تۈتۈن بويىچە غەللە - پاراق تاپشۇرۇش بەدىلىگە تۇرۇپ قالغان. بۇلتۇردىن ئىبارەت ئۇلار ناھىيە نوپۇسىغا كىرگۈزۈلۈپ، ئۇچتىن ئىككى قىسمى قوبۇل قىلىندى، خەنزۇ، ئۇيغۇر، خۇيزۇ ۋە يېڭىدىن قوبۇل قىلىنغان روسىيە ئۇيغۇرلىرى نەچچە مىڭ تۈتۈن چىقىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 375 تۈتۈن (ئەر 1987، ئايال 663)، ئۇيغۇر 3357 تۈتۈن (ئەر 9618، ئايال 6835)، خۇيزۇ 980 نەچچە تۈتۈن (ئەر 3328، ئايال 1458)، يېڭىدىن قوبۇل قىلىنغان روسىيە ئۇيغۇرلىرى 1100 نەچچە تۈتۈن (ئەر 3100 نەچچە، ئايال 2200 نەچچە).

ئۇرۇقى: غۇلجا ناھىيىسىدە ئەسلىدە ئۇيغۇرلار، خۇيزۇلار بار ئىدى، كېيىن خەنزۇ مىللىتىمۇ بار بولدى، ئۇلار يەرلىك مىللەت ئەمەس، بۇ يەر تىنچىتىلغاندىن كېيىن ئىچكى ئۆلكىلەردىن كېلىپ ماكانلىشىپ قالغان. ئۇلار چوڭ قەۋم بولمىغاچقا ئۇرۇقتا ئايرىشقا بولمىدى.

دىنى: غۇلجا ناھىيىسىدە يالغۇز ئىسلام دىنىلا بولغان، ئۇنىڭغا يەرلىك ئۇيغۇرلار بىلەن خۇيزۇلار ئېتىقاد قىلىدۇ، مانجۇلار بىلەن خەنزۇلار ئېتىقاد قىلمايدۇ. فرانسىيىلىك مىسسىونىر لىيالۇ سىڭدى بۇ يەرگە كاتولىك چېركاۋى سالدۇرغان، بىر قىسىم مانجۇلار بىلەن خەنزۇلار كاتولىك دىنىغا كىرگەن. ھازىر دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچىلار تىنچ - ئىناق ئۆتمەدۇ. بۇنىڭدىن باشقا دىن يوق. كاتولىك دىنىغا 80 نەچچە ئادەم ئېتىقاد قىلىدۇ.

ئىش - ئوقۇتىش: غۇلجا ناھىيىسىدە ئەزەلدىن بىلىملىك كىشىلەر بولمىغان. ناھىيە تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، ئىپتىدائىي شۇتاڭ ⑯ قۇرۇلۇپ، ساۋاق بېرىلگەن، بۇنىڭدا يەرلىك ئۇچۇن ئىختىساسلىق خادىملارنى تەربىيىلەش كۆزدە تۇتۇلمايتتى، بۇ يەر چېگرا ۋە چەت - ياقا رايون بولغاچقا، ئىجتىمائىي كەيپىيات ناچار ئىدى، چوڭلار ساۋاتسىز بالىلار ھورۇن ئىدى. يەرلىك ئەمەلدارلار بالىلارنى ساۋات چىقىرىشقا ھەر قانچە ئۇندىسىمۇ ھېچقانداق ئۇنۇمى بولمايتتى، بالىلار ئېلىپنىمۇ ئۆگەنمەيتتى؛ ناھىيە تەۋەسىدىكى دېھقانچىلىق، ھۈنەرۋەنچىلىك، سودىگەرچىلىك قىلىدىغانلارنىڭ سانىنى دەپ كەلسەك، دېھقانچىلىق قىلىدىغان ئائىلە 4400 دىن ئاشىدۇ. ھۈنەرۋەن ئائىلىلەر 300 دىن ئاشىدۇ. سودىگەر ئائىلىلەر 300 دىن ئاشىدۇ (مېھمان سودىگەرلەر بىلەن روسىيە سودىگەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ).

جۇغراپىيىسى: غۇلجا ناھىيە بازىرى غەربىي شىمالدا ئۆلكە شەھىرىگە 1670 چاقىرىم كېلىدۇ، ئۇ مەھكىمە شەھىرىنىڭ 120 چاقىرىم شەرقىدە. شەرقتە ئاۋاق بىلەن، جەنۇبتا جەنۇبىي تاغ باغرىدىكى قاينۇق بىلەن، غەربتە چەيلەگۈز بىلەن، شىمالدا پىلىچى بىلەن، شەرقىي شىمالدا قۇلۇستاي، دۆڭسىدۇق بىلەن، شەرقىي جەنۇبتا توققۇزتارا، قارا ساز بىلەن، غەربىي جەنۇبتا سۇيدۇڭ، روسىيە بىلەن، غەربىي شىمالدا يېڭى سای، جەمئى ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. تەۋەسىدە 4 يېزا، 57 مەھەللە ⑰بار، بۇلار ئادەت بويىچە «يۇزى» دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئارىلىقى ئوخشىمايدۇ. بەزىلىرى ناھىيە بازىرىغا 130 — 140 چاقىرىم، بەزىلىرى 20 — 30 چاقىرىم كېلىدۇ. ناھىيە بازىرىدا ھېچقانداق قەدىمىي يادىكارلىق يوق ئىدى، ئامبال قويۇلغاندىن كېيىن، دەسلەپتە بىر ئىبادەتخانا سېلىندى. كېيىن ناھىيە ئىشانە توپلاش يولى بىلەن مەبلەغ غەملەپ ئىبادەتخانىدىن 3نى يەنى ۋۇ مياۋ ئىبادەتخانىسى ⑱شەھەر مۇئەككىلى ئىبادەتخانىسى ⑲، لىيۇسىڭ جياڭجۇن ئىبادەتخانىسى ⑳ سالدى. بۇنىڭدىن باشقا ئىسلام دىنى مەسچىتىدىن بىرى بولۇپ ㉑، ئېيتىشلارغا قارىغاندا، چېيەنلۇڭ يىللىرىدا سېلىنغان، ئۇيغۇرلارمۇ مۇشۇ مەسچىتتە ناماز ئوقۇيدۇ. شەھەرنىڭ شەرقىي جەنۇبىي بۇلۇڭىدا بىر

ئىپتىدائىي شۆتاك بار. شەرقىي قوۋۇقنىڭ سىرتىدىكى ئاچا يولدا ۋۇمياۋ بۇتخانىسى بولۇپ، ئىپتىشلارغا قاتناشقان خانداناللىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە سېلىنغان. بۇتخانىنىڭ يېنىدا ئىپتىدائىي شۆتاكتىن بىرى بار، چوڭ كۆۋرۈكنىڭ غەرب تەرىپىدە يەنە بىر چوڭ مەسچىت (22)بار. بۇ مەسچىتتە خۇيزۇلار نامراز ئوقۇيدۇ. ئىپتىشلارغا قاتناشقان بۇ مەسچىت شەھەر ئىچىدىكى مەسچىت بىلەن بىر ۋاقىتتا ياسالغانلىكەن. شەرقىي دۆڭلۈككە گۈاڭشۇ 11 - يىلى فرانسىيىلىك مىسسىئونېر لياك مىكدى كاتولىك ئىبادەتخانىسىدىن بىرنى سالغان. مۇشۇ ئورۇندىن شەرققە 3 چاقىرىم ماڭغاندىن كېيىن، تاغ باغرىدا ئالتۇن قۇببىلىق ئىبادەتخانا (23)خارابىلىكى بار. جەنۇبقا بۇرۇلۇپ 100 چاقىرىم ماڭغاندا كۇمۇش قۇببىلىق ئىبادەتخانا (24)خارابىسى بار. بۇلار جۇڭغارلار گۈللەنگەن مەزگىلدە راھىبلارنىڭ ماكانى ئىدى. باشقىلىرىنى ئىسپاتلاش مۇمكىن بولمىدى.

تېغى: غۇلجا ناھىيىسىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالى تاغلىق، ئوتتۇرىسى تۈزلەڭلىك، جەنۇبىي تاغ يەنى قارلىق تاغ ناھىيە بازىرىغا يۈز نەچچە چاقىرىم كېلىدۇ. شىمالىي تاغ جەنۇبىي تاغ بىلەن تومۇرداش بولۇپ، ناھىيە بازىرىغا 40 نەچچە چاقىرىم كېلىدۇ. جەنۇبىي تاغنىڭ قار سۇيى جىلغىلاردىن ئېقىپ چىقىپ، ناھىيە بازىرى (ئىلى دەرياسى) نىڭ جەنۇبىدىكى 8 يۈزىنىڭ پۈتكۈل يېرىنى سۇغىرىدۇ. شىمالىي تاغ سۇيى جىلغىلاردىن ئېقىپ چىقىپ، تاغ باغرىغا جايلاشقان بىر نەچچە يۈزىنىڭ يېرىنى سۇغىرىدۇ. قالغىنى ئىلى دەرياسىغا قوشۇلۇپ كېتىدۇ.

سۇيى: غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سۇ مەنبەسى ئۈز تەۋسىدە ئەمەس، ئىلى دەرياسى كۈنەستىن باشلىنىپ، ناھىيە تەۋسىنىڭ شەرقىي قىسمىغا ئېقىپ كېرىدۇ. تېكەس دەرياسى تېكەستىن باشلىنىپ ناھىيە تەۋسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي قىسمىغا ئېقىپ كىرىپ، ئالمۇتا، خوسئوتاق سۇيى بىلەن بىرلىشىپ، ئىلى دەرياسىغا قوشۇلىدۇ. قاش دەريانىڭ تاغ سايلىرىدىن ئۈزۈن مۇساپىلارنى بېسىپ، ناھىيىنىڭ شەرقىي شىمال تەۋسىگە ئېقىپ كىرىپ، ئىلىنمودۇ، بولبورغوسۇ، پىلىچى سۇيى بىلەن بىرلىشىپ ئىلى دەرياسىغا قوشۇلىدۇ. شەرقتىن غەربكە بۇرۇلۇپ سۇيدۇڭ ناھىيىسىنىڭ شەرقىي تەۋسىگە كىرىدۇ. يەنە قاش ئۆستەڭدىن (21)بىرى بولۇپ، ئادەت بويىچە ئاقئۆستەڭ دەپ ئاتىلىدۇ، ئاقئۆستەڭگە قاش دەرياسىدىن سۇ باشلىنىدۇ، ئۇ شەرقتىن غەربكە قاراپ ئېقىپ، سۇيدۇڭ ناھىيىسىنىڭ شەرقىي تەۋسىگە ئېقىپ كىرىدۇ. ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى 40 نەچچە يۈزىنىڭ ئاھالىسى مۇشۇ ئۆستەڭنىڭ سۇيى بىلەن تۇرمۇش كەچۈرىدۇ، شۇڭا ھەر يىلى بۇ ئۆستەڭگە نۇرغۇن كۆچ سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، بولمىسا سۇ مەسلىسىنى ھەل قىلىش قىيىن بولۇپ قالىدۇ. يەنە ئىلى دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى ياماتو كېچىكىدە(25) بىر كېمە، تۆۋەن ئېقىنىدىكى جىرغىلاڭ كېچىكىدە(26) بىر كېمە بار، باشقا جايلاردا چوڭ - كىچىك كېمە - سال يوق.

يولى: غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئامبال مەھكىمىسىدىن غەربتە شىچۈن بازىرىغىچە 10 چاقىرىم، كۆرە بازىرىغىچە 20 چاقىرىم، جىلياڭزىغىچە 60 چاقىرىم كېلىدۇ، سۇيدۇڭگە تۇتىشىدۇ. 2 يول بار، بىرى، غەربىي شىمالغا سوزۇلغان بولۇپ سۇيدۇڭگىچە 60 چاقىرىم، يەنە بىرى، غەربىي جەنۇبقا سوزۇلغان بولۇپ كۆرەگىچە 40 چاقىرىم كېلىدۇ. بۇ يول تۈزلەڭلىكتە بولۇپ، تاغ - داۋانلاردىن ئۆتمەيدۇ. بايانداي بازىرىدىن چىقىدىغان بىر كىچىك يول بولۇپ، شىمالدا يېڭى سايغىچە 20 چاقىرىم كېلىدۇ، غەربتىكى كىچىك يول خۇاڭشاۋخۇغا 20 چاقىرىم، كۆرەگە 50 چاقىرىم كېلىدۇ، خۇاڭشاۋخۇدا قازاق ئوغرىلار پەيدا بولۇپ تۇرغاچقا، بۇ يولدا ماڭىدىغانلار ئىنتايىن ئاز. شەرقتە جىلىلىيۈزىگىچە 20 چاقىرىم، ياماتوغىچە 80 چاقىرىم يول بار، دەريادىن ئۆتۈپ توققۇزتارا ئارقىلىق قارا شەھەرگە بارغىلى بولىدۇ. جەنۇبتا ئىلى دەرياسىغىچە 10 چاقىرىم يول بار. دەريادىن ئۆتۈپ، جەنۇبىي تاغدىن 100 نەچچە چاقىرىم مېڭىپ مۇزداۋان(27) ئارقىلىق ئاقسۇغا بارغىلى بولىدۇ. شىمالدا پەنجىم يۈزىگىچە 20 چاقىرىم، دىڭنوس (28)ئېغىزىغىچە 200 چاقىرىم كېلىدۇ. تاغ جىلغىسىدىن ئۆتۈپ جىڭغا بارغىلى بولىدۇ.

بايلىقى ۋە مەھسۇلاتى: غۇلجا ناھىيىسىدە ھايۋانات مەھسۇلاتلىرى كۆپ چىقىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا

ئۇسۇملۇكلەردىن بۇغداي، شال، ئالما، نەشپۈت، گىلاس، تېرىق ئۆسىدۇ. قېزىلما بايلىقلىردىن كۆمۈر چىقىدۇ، ئۇنى قازىدىغانلار بوق. ناھىيە تەۋەسىدە ئۇيغۇرلار كۆپ، ئۇلار ھۇنەر - سەنئەتكە تازا ماھىر ئەمەس، شۇڭا ھايۋانات مەھسۇلاتلىرى ئۆزىدە ئىشلەنمەيدۇ، ھايۋانات بايلىقىدىن ئات، كالا، قوي، تۈلكە، بۆرە، يولۋاس، بۇغا، ئۆچكە قاتارلىقلار بار. ھايۋانات مەھسۇلاتلىرىدىن تېرە، يۇڭ چىقىدۇ، بۇلارنى روسىيە سودىگەرلىرى ئېلىپ چىقىپ پىششىقلاپ ئىشلەيدۇ، ياريا ھارۋا، خەسە، كىگىز، گىلەم، خۇرۇم ئۆتۈك، خۇرۇم ئايغا، خۇرۇم مەسە قاتارلىق مالىارنى قايتىدىن ئىمپورت قىلىپ سېتىپ مەسىلەپ پايدا ئالىدۇ.

سودا ئىشلىرى: غۇلجا ناھىيىسىدىن چىقىدىغان مەھسۇلاتلار ئىچىدە يۇڭ، تېرە، يەرلىك دورا - دەرمەكلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، چارۋا مالىار ئۆز جايىدا سېتىلىدۇ، باشقا يەرگە يۆتكەپ ساتىدىغانلارمۇ بار، بۇنىڭ سانىنى ئالماق تەس. ھەر ئايدا روسىيە سودىگەرلىرىنىڭ سېتىۋالغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، چارۋا بېجىدىن 300 سەر كۈمۈش يىغىلىدۇ. بۇ جەھەتتە تەپسىلىي مەلۇمات بار. جۇڭگولۇقلار ھەر يىلى روسىيە سودىگەرلىرىگە 14 مىڭ پۇت㉔ تېرە، يۇڭ ساتىدۇ، رۇسلار ئارقىلىق روسىيە سودىگەرلىرىگە 46 مىڭ پۇت تېرە، يۇڭ سېتىلىدۇ، بۇنى جۇڭگو جىڭىغا سۈندۈرغاندا 650 مىڭ جىڭغا توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ ھەممىسىلا غۇلجىدىن چىققان مەھسۇلات ئەمەس، بەلكى موڭغۇللار، قازاقلار ۋە باشقا كۆچمە چارۋىچىلارنىڭ مەھسۇلاتى كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ، ئۇلارنىڭمۇ مۇشۇ يەرگە يۆتكەپ كېلىپ سېتىلىدۇ. يەرلىك دورا - دەرمەكلەر ئۆز جايىدا سېتىلىدۇ، باشقا جايغا ئاپىرىپ ساتىدىغانلارمۇ بار، ھەر يىلى تەخمىنەن 200 مىڭ جىڭدىن ئارتۇق دورا - دەرمەك سېتىلىدۇ. ھەر يىلى بۇ يەردە باشقا جايلارنىڭ مېلىدىن تەخمىنەن 300 مىڭ سېتىلىدۇ (موڭغۇل، قازاق قاتارلىقلار مۇشۇ يەردىن مال ئالىدۇ)، بۇ مالىارنى جۇڭگو سودىگەرلىرى ئىچكى ئۆلكىلەردىن ۋە روسىيىدىن ئېلىپ كەلگەن. روسىيە سودىگەرلىرى ساتىدىغىنى ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە كۆپ.

گۈاڭشۇ 34 - يىلى 4 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئامبال لى فاڭشۇ

ئىزاھات: ①چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېنلۇڭ 27 - يىلى (1762 - يىلى) شەھەر سېپىلى ياسالغان، ئېگىزلىكى بىر جاڭ 6 چى، ئايلانىسى 4 لى 7 پۈڭ كېلىدۇ، 4 قوۋۇق ياسالىپ، شەرقىي قوۋۇق جىڭشۇ، غەربىي قوۋۇق خوەنيىڭ، جەنۇبىي قوۋۇق جاخۇي، شىمالىي قوۋۇق گۈيجى دەپ ئاتالغان. شەھەر نامى بىلەن قوۋۇقلارنىڭ نامىنى چىڭ سۇلالىسىنىڭ گاۋزۇڭ خانى قويۇپ بەرگەن. دەسلەپتە ئاشلىق ئەمەلدارى، ئۇيغۇرلارنىڭ بوز يەر ئېچىشنى باشقۇرىدىغان ھاكىمبەك، ئىشكىتاغا بەگلەر قويۇلغان. شىيەنفىڭ 1 - يىلى (1851 - يىلى) جۇڭگو بىلەن روسىيە «ئىلى- تارباغاتاي سودا نىزامنامىسى»نى ئىمزالاپ، غۇلجىنى سودا بازىرى قىلىپ بېكىتكەن، چارروسىيە شىمالىي قوۋۇق يېنىدا كونسۇلخانا قۇرغان. گۈاڭشۇ 8 - يىلى (1882 - يىلى) ئامبال تەسىس قىلىنغان، 14 - يىلى ئىلى چۆچەك دوتەي مەھكىمىسى بىلەن غۇلجا ئامبال مەھكىمىسى مۇشۇ جايدا تۇرغان، شەرقىي قوۋۇق سىرتىدىكى دۆڭلۇككە چېنلۇڭ خان ئىلىنىڭ شىنجاڭدۇرۇلغانلىقىغا ئاتاپ يازغان تاش ئابىدە قويۇلغان.

② غۇلجا ناھىيىسى غۇلجا شەھىرىنى باشقۇرىتتى. شەرقتە ئۇرۇمچى بىلەن بولغان ئارىلىقى 1670 چاقىرىم كېلەتتى، شەرقتە 12 - تۇمەن - مەيدان بوغدا داۋىغىنچە 576 چاقىرىم بولۇپ، يۇلتۇز بىلەن چېگرىلىنەتتى. غەربتە چەيلەڭزىگچە 60 چاقىرىم بولۇپ، سۇيدۇڭ ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنەتتى. جەنۇبتا ئىلى دەرياسىغچە 10 چاقىرىم بولۇپ، شىبەلەر بارگاھىنىڭ 2 - نىرۋسى بىلەن چېگرىلىنەتتى. شىمالدا ۋۇتەبگچە 200 چاقىرىم بولۇپ، جىڭغا قاراشلىق داخىيەنزە ئۆتىڭىنىڭ غەربىدىكى 15 - ئېباۋ بىلەن چېگرىلىنەتتى. شەرقىي شىمالدا ئورتو بېلىگچە 400 چاقىرىم بولۇپ، كورقارا ئۆسۈدىكى تۇرغۇتلار بىلەن چېگرىلىنەتتى. شەرقىي جەنۇبتا ئونزۇنغچە 300 چاقىرىم بولۇپ، ئۈيراتنىڭ يۇقىرىقى 3 - خوشۇنى تەۋەسىدىكى چوڭ جىرغىلاڭ بىلەن چېگرىلىنەتتى. غەربىي شىمالدا ستەبگچە 180 چاقىرىم بولۇپ، سۇيدۇڭ بىلەن چېگرىلىنەتتى. غەربىي جەنۇبتا ئىلى دەرياسىغچە 30 چاقىرىم بولۇپ، شىبە گازارمىسىنىڭ 8 - خوشۇن 8 - نىرۋسى بىلەن چېگرىلىنەتتى. جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان ′55°33 — ′56°30، شىمالىي پاراللېل ′45°44 — ′23°43 ئارىلىقىدا ئىدى. يەر كۆلىمى 93 مىڭ 696 كۋادرات كىلومېتىر كېلەتتى. مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) 3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى توققۇزتارا ناھىيىسى ئايرىپ تەسىس قىلىندى. 1952- يىل 5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى غۇلجا شەھىرى ئايرىپ تەسىس قىلىندى. 1957 - يىلى غۇلجا ناھىيىسى جىلىلىيۈزى بازىرىغا يۆتكەلدى. ناھىيە تەۋەسىنىڭ يەر كۆلىمى 6253 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ.

2 - ئايىنىڭ 17 - كۈنى) تارباغاتاي خان ئامبىلى شېڭ تەي ئىلىغا بېرىپ، روسىيە ۋەكىلى بىلەن ئۈنكۈزۈۋېلىش - ئۈنكۈزۈپ بېرىش ئىشىنى كېڭەشتى. گۈاڭشۈ 8 - يىلى 2 - ئايىنىڭ 4 - كۈنى (1882 - يىل 3 - ئايىنىڭ 22 - كۈنى) شېڭ تەي روسىيە شىملىق ئۈلكىسىنىڭ ۋالىيسى ژولدۇبا بىلەن ھۆججەت ئالماشتۇرۇپ، ئىلىنى رەسمىي ئۈنكۈزۈۋالدى. جەن شۈنمۇ تارقىدىنلا قوشۇن باشلاپ ئىلىغا كىردى، ئىلى ۋەتەن قوينىغا قايتۇرۇپ كېلىندى.

⑪ گاۋ جىڭجاڭ خوتەن چاڭشالىق بولۇپ، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۈنجى ئامبىلى ئىدى. يالڭ مىڭشۈ، جۇ يى، ۋالڭ بۇ دۇەنلەرمۇ غۇلجا ناھىيىسىگە ئامبال بولغان، ئۇلارنىڭ ھەممىسى خوتەن قوشۇنىنىڭ ئەسلىدارلىرى ئىدى.

⑫ تارانچى. جۇڭغار موڭغۇللىرىنىڭ تىلىدا «تېرىقچى» دېگەن مەنىدە. كاڭشى 17 - يىلى (1678 - يىلى) جۇڭغارلارنىڭ ئاتامانى غالدان تەكرىتاغنىڭ جەنۇبىنى بويسۇندۇرغاندا، تۇرغۇن ئويغۇرتى بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئىلىغا مەمبۇرىي كۆچۈرۈپ كەلگەن. جۇڭغارلار ئۇلارنى «تارانچى» دەپ ئاتىغان.

⑬ چاخارلار. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە موڭغۇل خانلىقىغا بېۋاستە قارىلىق قەبىلە ئىدى. ئۇلار شەرقىي لياۋنىڭ چېگرىسىدا چارۋىچىلىق قىلىدىغان بولغاچقا «چاخارلار» دەپ ئاتالغان (موڭغۇلچە «چېگرا» دېگەن مەنىدە)، چۈڭجېن 7 - يىلى (1634- يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن تارمار قىلىنغان ئاتامانى لىنجۇ خان چىڭخەيگە كېتىۋېتىپ ئۈلگەن، ئۇنىڭ ئوغلى كۈڭگۇر ئېچى قوشۇننى باشلاپ چىڭ ھۆكۈمىتىگە تەل بولغاندا، يىجۇ چېگرىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. كاڭشى 14 - يىلى (1675 - يىلى) ئېچىنىڭ جىيەنى بۈرنى چىڭ ھۆكۈمىتىگە قارشى قوزغىلالىق كۆتۈرگەندە مەغلۇپ بولۇپ ئۈلگەن، ئۇنىڭ قالغان قوشۇنى شۈەنخۇا، داتۇڭ چېگرىسىغا كۆچۈرۈلۈپ، چاخار 8 - قوشۇنى قىلىپ تەشكىل قىلىنغان. چېيەنلۇڭ دەۋرىدە بىر قىسىم چاخارلار ئىلىغا يۆتكەپ كېلىنىپ، بورتالادا تۇرغۇزۇلغان.

⑭ سولۇن. دۆلىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى. «تۇڭگۇس». «يافۇت» دەپمۇ ئاتالغان. 1957 - يىلى مۇشۇ مىللەت خەلقىنىڭ ئارزۇسىغا بىنائەن «ئېۋىنكى» دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. ئېچكى موڭغۇلىنىڭ خۇلۇمبىر ئايىمىقى ۋە خېيلۇڭجىياڭنىڭ نېيچې ناھىيىسىگە تارقالغان. 1958 - يىلى ئېۋىنكى ئاپتونوم خوشۇنى قۇرۇلدى. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە بىر قىسىم سولۇنلار ئىلىنى ساقلاشقا ئەۋەتىلگەن. ھازىر چۇچەك، قورغاسلاردا ئاز ساندا ئېۋىنكى ئاھالىسى ياشايدۇ.

⑮ ئۇيراتلار. بۇلار جۇڭغار موڭغۇللىرىغا كىرىدۇ. چىڭ سۇلالىسى جۇڭغار ئاقسۇڭەكلىرىنىڭ توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن، جۇڭغارلارنىڭ قالدۇقلىرىنى خوشۇن قىلىپ تەشكىللەپ، موڭغۇلكۆرە ئەتراپىدا چارۋىچىلىق قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرغان ۋە ئۇلارنى ئۇيراتلار دەپ ئاتىغان.

⑯ ئىپتىدائىي شۇنالىق. «ئاقارتىش يۈرتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. گۈاڭشۈ 28 - يىلى (1902 - يىلى) «شۇنالىق نىزامنامىسى» دا: باشلانغۇچ ماتارىپ ئورگىنى ئىپتىدائىي شۇنالىق، ئادەتتىكى شۇنالىق، تولۇق شۇنالىق دەپ 3 دەرىجىگە ئايرىلىدۇ، دەپ بەلگىلەنگەن. ئىپتىدائىي شۇنالىقا 6 — 7 ياشلىق بالىلار كىرىپ، 4 يىل ئوقۇيتتى. ئەخلاق، ئېلىمىيە، دەستۇر، تارىخ، جۇغراپىيە، ھېساب، گىمناستىكا دەرسلىرى ئوقۇتىلاتتى.

⑰ 4 يېزا، 57 مەھەللە. 4 يېزا شەرقىي يېزا، غەربىي يېزا، جەنۇبىي، شىمالىي يېزىلارنى كۆرسىتىدۇ. «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى»دە مۇنداق خاتىرىلەنگەن: شەرقىي يېزا شەرقتە قاش دەريا بىلەن، غەربتە جىرغالاق بىلەن، جەنۇبتا مەمەسوپى بىلەن، شىمالدا سۇپتاي بىلەن چېگرىلىنىدۇ. غەربىي يېزا شەرقتە ئوتتۇرا دادامتۇ بىلەن، غەربتە كۆسۈر تاغ بىلەن، جەنۇبتا چىلپەنزى بىلەن، شىمالدا ئاقتۇش بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

جەنۇبىي يېزا شەرقتە ئىلى دەريا بىلەن، غەربتە تۆۋەنكى جاغۇستاي بىلەن، جەنۇبتا جەنۇبىي تاغ بىلەن، شىمالدا خېگوچى بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

شىمالىي يېزا شەرقتە غوجاپ، غەربتە تۆۋەنكى پەنجىم، جەنۇبتا ساي، شىمالدا شىمالىي تاغ بىلەن چېگرىلىنىدۇ. 57 مەھەللە تۆۋەندىكىچە: تۇدىيۇزى (شەھەرنىڭ 10 چاقىرىم شەرقىدە)، كېپەكىيۇزى (شەھەرنىڭ 10 چاقىرىم شەرقىدە)، توغراق (شەھەرنىڭ 20 چاقىرىم شەرقىدە)، كەر (شەھەرنىڭ 40 چاقىرىم شەرقىدە)، غەمە (قوتانتام) (شەھەرنىڭ 40 چاقىرىم شەرقىدە)، قادىرىۋزى (شەھەرنىڭ 40 چاقىرىم شەرقىدە)، مەمەيۇزى (شەھەرنىڭ 40 چاقىرىم شەرقىدە)، سادىقىيۇزى (شەھەرنىڭ 40 چاقىرىم شەرقىدە)، بۇلاقبېشى (شەھەرنىڭ 60 چاقىرىم شەرقىدە)، توقتۇزتارا (شەھەرنىڭ 50 چاقىرىم شەرقىدە)، موللىتوختىيۇزى (شەھەرنىڭ 50 چاقىرىم شەرقىدە)، بەشئون (شەھەرنىڭ 50 چاقىرىم شەرقىدە)، ئۈچئون (شەھەرنىڭ 55 چاقىرىم شەرقىدە)، توخۇچىيۇزى (شەھەرنىڭ 60 چاقىرىم شەرقىدە)، ئىسلامىيۇزى (شەھەرنىڭ 60 چاقىرىم شەرقىدە)، ئابلاش (شەھەرنىڭ 60 چاقىرىم شەرقىدە)، دولان (شەھەرنىڭ 60 چاقىرىم شەرقىدە)، بايتوقاي (شەھەرنىڭ 60 چاقىرىم شەرقىدە)، مەمەتئىمىن (شەھەرنىڭ 70 چاقىرىم شەرقىدە)، ئاخاتاي (شەھەرنىڭ 70 چاقىرىم شەرقىدە)، خۇداقۇلى (شەھەرنىڭ 70 چاقىرىم

شەرقىدە)، پولوچى (شەھەرنىڭ 75 چاقىرىم شەرقىدە)، ئاقسۇ (شەھەرنىڭ 80 چاقىرىم شەرقىدە)، ئاۋۇنىياز (شەھەرنىڭ 80 چاقىرىم شەرقىدە)، تارايوس (شەھەرنىڭ 80 چاقىرىم شەرقىدە)، قۇلۇستاي (شەھەرنىڭ 80 چاقىرىم شەرقىدە)، ساقا (شەھەرنىڭ 90 چاقىرىم شەرقىدە)، ساسىاق (شەھەرنىڭ 90 چاقىرىم شەرقىدە)، بۇلۇكەي (شەھەرنىڭ 90 چاقىرىم شەرقىدە)، ئالتۇن (شەھەرنىڭ 100 چاقىرىم شەرقىدە)، ئوچئۇن (شەھەرنىڭ 110 چاقىرىم شەرقىدە)، سۇلتان (شەھەرنىڭ 100 چاقىرىم شەرقىدە)، قاش (شەھەرنىڭ 120 چاقىرىم شەرقىدە)، سۇيتاي (شەھەرنىڭ 140 چاقىرىم شەرقىدە)، خوگۇي (شەھەرنىڭ 60 چاقىرىم شەرقىدە)، ئانۇق (شەھەرنىڭ 120 چاقىرىم شەرقىدە، مەمەسوپى (شەھەرنىڭ 100 چاقىرىم شەرقىدە)، خادى (شەھەرنىڭ 110 چاقىرىم شەرقىدە)، يالغۇز (شەھەرنىڭ 60 چاقىرىم شەرقىدە)، قاريۇزى (شەھەرنىڭ 70 چاقىرىم جەنۇبىدا)، قاينۇق (شەھەرنىڭ 90 چاقىرىم جەنۇبىدا)، تۇۋەن جاغۇستاي (شەھەرنىڭ 110 چاقىرىم جەنۇبىدا)، يۇقىرىقى جاغۇستاي (شەھەرنىڭ 120 چاقىرىم جەنۇبىدا)، تەيىست (شەھەرنىڭ 220 چاقىرىم جەنۇبىدا)، شابشا (شەھەرنىڭ 80 چاقىرىم جەنۇبىدا)، چىلپەتۇرە (شەھەرنىڭ 10 چاقىرىم غەربىدە)، بايانداي (شەھەرنىڭ 25 چاقىرىم غەربىدە)، بايانداي 2 ،، 3 ـ يۇلدۇز (شەھەرنىڭ 30 چاقىرىم غەربىدە)، دادامتۇ (شەھەرنىڭ 10 چاقىرىم شىمالىدا)، پەنجىم (شەھەرنىڭ 20 چاقىرىم شىمالىدا)، تۇرپانيۇزى (شەھەرنىڭ 35 چاقىرىم شىمالىدا)، روزسەتيۇزى (شەھەرنىڭ 40 چاقىرىم شىمالىدا)، جىرغىلاڭ (شەھەرنىڭ 55 چاقىرىم شىمالىدا)، ئۇگۇلۇڭ (شەھەرنىڭ 60 چاقىرىم شىمالىدا)، قارىدۇڭ (شەھەرنىڭ 70 چاقىرىم شىمالىدا)، چۇلۇقاي (شەھەرنىڭ 70 چاقىرىم شىمالىدا).

⑱ ۋۇمياۋ ئىبادەتخانىسى. مىلاد ۋە چىلاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە تۈچ پادىشاھلىق زامانىدىكى شۇ خەن يەگلىكىنىڭ مەشھۇر سەركەردىسى گۇەنيۇگە نەزىر ـ چىراغ ۋە تاۋاب قىلىش ئۈچۈن سېلىنغان ئىبادەتخانا ئىبادەتخانا «ۋۇمياۋ ئىبادەتخانىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. چىلاڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا بۇ ئىبادەتخانا تاستانىنىڭ دىققىتىن قوۋۇقىنىڭ سىرتىغا سېلىنغان. بۇ يەردە ھەر يىلى 5 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى (گۈەنيۇ مەغلۇپ بولۇپ مەيچىگا ئۇلتۇرۇلگەن كۈن) نەزىر ـ چىراغ ئۇنكۇزۇلەتتى. جايلاردىمۇ مۇشۇنداق ئىبادەتخانىلار سېلىنغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ سەرمەجانلاشتۇرۇلۇشى ۋە نەزىر ـ چىراغ قائىدىلىرى تاستانىدىكى بىلەن ئاساسەن ئوخشاش ئىدى.

⑲ شەھەر مۇئەككىلى ئىبادەتخانىسى. تويين دىنىي رىۋايەتلىرىدە شەھەرنى قوغدىغۇچى ئىلاھ شەھەر مۇئەككىلى دەپىلىدۇ. ئىلاھ دەسلەپكى خانىرىلەردىن مەلۇم بولۇشچە، ئۈچ پادىشاھلىق زامانىدىكى ۋۇ يەگلىكىنىڭ پادىشاھى سۇن چۈەننىڭ چۈۋ 2ـ يىلى (مىلادىيە 239 ـ يىلى) ۋۇغۇدا شەھەر مۇئەككىلى ئىبادەتخانىسى سېلىنغان. تالى سۇلالىسىدىن بۇيان ۋىلايەت، ناھىيىلەردە شەھەر مۇئەككىلى شەرىپىگە ئومۇمىيۈزلۈك نەزىر ـ چىراغ قىلىنىدىغان بولغان، سۇلى سۇلالىسىدىن كېيىن بۇ ئادەت تېخىمۇ ئومۇملاشقان. مىلاد سۇلالىسى تەيزۇخانىنىڭ خۇگۇۋ 3 ـ يىلى (1370 ـ يىلى) ئايماق، مەھكىمە، ناھىيىلەرنىڭ شەھەر مۇئەككىلى رەسمىي بەلگىلىنىپ، ئۇلارغا ئاتاپ نەزىر ـ چىراغ ئۇنكۇزۇلىدىغان بولغان. ئىلىدا شەھەر مۇئەككىلىگە ئاتاپ نەزىر ـ چىراغ ئۇنكۇزۇش چەنلۇك يىللىرىدا باشلانغان، بۇ خەنزۇ مەدەنىيىتىنىڭ چېگرا رايونغا تارقالغانلىقىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

⑳ لىۋمباك جياڭجۈن ئىبادەتخانىسى. جاۋ ئېرگۈڭ قاتارلىقلار يازغان «چىلاڭ سۇلالىسى تارىخىغا ئائىت ماتېرياللار» دا مۇنداق دېيىلگەن: لىۋمباك يۈەن سۇلالىسى زامانىدا ئۇتكەن ئادەم. يۇڭچباك 2 ـ يىلى (1724ـ يىلى) جىلىنىڭ باش ۋالىيسى لى ۋېيجۈن ئوردىغا: «چېكەنكە ئاپىتى يۈز بەرگەندە، پەرلىكلەر لىۋمباك سانغۇن ئىبادەتخانىسىدا دۇئا ـ تىلاۋەت قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئاپەت يوقالدى» دەپ مەلۇمات بوللىغان. شۇنىڭ بىلەن ئوردا ھەر قايسى ئۇلكىلەرگە ئىبادەتخانا سېلىش ھەققىدە يارلىق چۈشۈرگەن. چەنلۇك 31 ـ يىلى (1766 ـ يىلى) ئىلىدا چېكەنكە ئاپىتى يۈز بەرگەندە، چىلاڭ سۇلالىسىنىڭ گاۋزۇڭ خانى خۇڭلى قارا دۇئان ۋەزىرىگە: «ئاڭلىسام ئىچكىرىدىكى دېھقانلار لىۋمباك سانغۇنغا نەزىر ـ چىراغ ئۇنكۇزگەن... ئىلى چېگرا رايون بولسىمۇ تېرىقچىلىقى ئىچكى ئۇلكىلەرنىڭكىدىن پەرقلەنمەيدىكەن، ئۇ يەردىمۇ ئىچكىرىنىڭ مۇشۇ ئادەتىنى قوللانسا بولىدۇ. مىلاد رۇيگە ئىبادەتخانا سېلىپ نەزىر ـ چىراغ ئۇنكۇزۇشنى بۇيرۇڭلار» دەپ يارلىق چۈشۈرگەن. يەنە ئىلى جياڭجۈنى مىلاد رۇينى «بۇ ئىشنى قىلىشتا بەك داغدۇغا قوزغىۋەتمەسلىك كېرەك» دەپ ئاگاھلاندۇرغان. بۇ — ئىلىدا لىۋمباك سانغۇنغا نەزىر ـ چىراغ قىلىنىدىغان ئىبادەتخانا سېلىشقا دائىر ئالىي خاتىرە.

㉑ مۇسۇلمانلار خانىقاسى يەنى بەيتۇللا مەسچىتى. بۇ مەسچىت چەنلۇك 38 ـ يىلى (1773 ـ يىلى) چىلاڭ ھۆكۈمىتىنىڭ 10 مىلاد سەر كۆمۈش ئاجرىتىشى بىلەن، ئىلىنىڭ تېرىقچىلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل ھاكىمبېگى ئەلەمجابنىڭ نازارەتچىلىكىدە سېلىنغان. ئورنى غولجا شەھىرىنىڭ جەنۇبىي قوۋۇقىدا بولۇپ، كۆلىمى 1800 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ، ئەزان پەشتىقى، مىھراب، نامازخانا، ۋەزخانا قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان. ئۇزۇن يىللار رېمونتسىز قالغانلىقتىن كونىراپ بۇزۇلۇشقا يۈزلەنگەن. 1983ـ يىلى ھۆكۈمەت مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ رېمونت قىلدۇردى ۋە ئۇنى قوغدىلىدىغان نۇقتىلىق مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى قىلىپ

بېكىتتى. بۇ مەسچىت ئۇيغۇر مۇسۇلمانلار دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان سورۇن. بېيجىڭ جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىن كەلگەن نۇرغۇن مۇسۇلمان مېھمانلارنى كۈتۈۋالدى.

㉒ مۇسۇلمانلار چوڭ مەسچىتى. بۇ ھازىرقى غۇلجا شەھىرى شەرقىي شىنخۇا بولىنىڭ جەنۇبىدىكى خۇيزۇلار چوڭ مەسچىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بۇ مەسچىت چېيەنلۇڭ 25 - يىلى (1760 - يىلى) سېلىنىشقا باشلىغان، مەبلەغنى مۇسۇلمانلار ئىئانە تويلاپ ھەل قىلغان. ئەينى ۋاقىتتا غۇلجا شەھىرىدە خۇيزۇلار ئاز بولغاچقا، بۇ مەسچىتنى سېلىشقا ئۇزۇن ۋاقىت كەتكەن. چېيەنلۇڭ 46 - يىلى (1781 - يىلى) ئاندىن پۈتكەن. مەسچىتنىڭ بىر تېمىدا ئويۇقچە بار، ئۇنىڭدىكى كىتابتا: «ئىمام ۋۇبېگى، شېيۇجېڭبو، ئامىمدىن مادەي، ماشا، ما دېڭكۇي، لىيۇ زۇڭجېڭ، جۇ يو، لىكۇنلارنىڭ باشچىلىقىدا 830 سەر كۈمۈش سەرپ قىلىنىپ، 20 يىلدا 2 قېتىم سېلىپ پۈتتۈرۈلگەن»، دەپ يېزىلغان. بۇ مەسچىت ئىلگىرىكى «نىڭگو مەسچىتى»، «سۇمرۇغ مەسچىت»، «شەنشى مەسچىتى»، «شەنشى - گەنسۇ مەسچىتى»، «كىنكىن جامەسى» دەپ ئاتالسىپ، خۇيزۇ مۇسۇلمانلار جەم بولۇپ دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان جاي. ھازىر «خۇيزۇ چوڭ مەسچىتى» دەپ ئاتالمدۇ.

㉓ ئالتۇن قۇببىلىق ئىبادەتخانا. كۈمۈش قۇببىلىق ئىبادەتخانا. ئالتۇن قۇببىلىق ئىبادەتخانا خارابىسى ھازىرقى غۇلجا شەھىرىنىڭ شەرقىي شەھەر ئېتراپىدىكى خۇاگوسەن دۆڭلۇكىدە، كۈمۈش قۇببىلىق ئىبادەتخانا خارابىسى ھازىرقى چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ قاينۇق يېزىسىدا. كاڭشى 55 - يىلى (1716 - يىلى) جۇڭغارلارنىڭ سەركەردىسى سېۋەن ئارۇبدان 6000 كىشىلىك قوشۇن بىلەن كېچىلەپ يۇرۇش قىلىپ، شىزاڭنىڭ شىمالىدىكى دانگارى تەرەپتىن شىزاڭغا ئۇشتۇمتۇت بېسىپ كىرگەن، كېيىنكى يىلى شىزاڭ قوشۇنىنى مەغلۇپ قىلىپ بودالا سارىيىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىپ، رىخازاڭ خانىنى ئۆلتۈرۈپ، ئايالىنى بۇلىغان، بۇتخانىلاردىكى قىممەت باھالىق نەرسىلەرنى بۇلاپ ئىلغا ئېلىپ كەلگەن. سېۋەن ئارۇبدان شىزاڭغا ھۇجۇم قىلىشتا، بۇددا دىنى نىمما مەسلىكىدىكىلەرنىڭ ھىمايە بولۇپ، موڭغۇللار، زاڭزۇلار ۋە ئۇيغۇرلار قەبىلىسىگە تەسىر كۆرسىتىشنى مەقسەت قىلغان. ئۇ ئۆزىنى دالاي لاما ئىنئام قىلغان «سەلتەنەتلىك ھۆكۈمدار داچىڭ شاھ» دېگەن نامنى ۋە سانسكرىتچە نىزامنى قوبۇل قىلغان ئادەم دەۋالغان. ئۇ ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدا غۇلجا ئىبادەتخانىسىنى، جەنۇبىي قىرغىقىدا قاينۇق ئىبادەتخانىسىنى سالدۇرۇپ، شىزاڭدىن بۇلاپ كەلگەن قىممەتلىك نەرسىلەر ۋە دراما چالغۇلىرىنى مۇشۇ ئىبادەتخانىلارغا قويغان. بۇ ئىبادەتخانىلار تولىمۇ ھەشەمەتلىك بولغاچقا، بىرى «ئالتۇن قۇببىلىق ئىبادەتخانا»، بىرى «كۈمۈش قۇببىلىق ئىبادەتخانا» دەپ ئاتالغان.

㉔ ئاقتۇستەك. بۇ ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى مۇھىم مۇنچىلىق قۇرۇلۇشى. بۇ ئۆستەكنىڭ تارىخىي كىتابلاردا ھەر خىل نامىلاردا ئاتالغان. ئاقتۇستەكنى چېپىش تارىختا چېيەنلۇڭ 30 - يىلى (1765 - يىلى) باشلانغان دەپ بېكىتىلگەن. بىراق ئۇ چاغدا پۈتمەي تاشلاپ قويۇلغان. جياچىڭ 7 - يىلى سۇڭ يۈن ئىلى جياڭجۈنلىكىگە تەيىنلەنگەندە، ئاۋۋال بايانداي قەلئەسىنىڭ غەربىدىكى خۇاڭساۋخۇنىڭ سۇيىنى باشلاپ كۆرە قەلئەسىنىڭ شەرقىدىكى يەرلەرنى سۇغارغان؛ كېيىن پىلىچى ۋە جىرغىلاڭنىڭ سۇيىنى باشلاپ، كۆرە، بايانداي خوشۇننىڭ تېرىلغۇ يەرلىرىنى سۇغارغان. جياچىڭ 21 - يىلىغا كەلگەندە، سۇڭ يۈننىڭ ئېيتىشچە، ھاكىمبەگ خۇشنازات قاتارلىق دەريانىڭ كونا ئۆستەڭىنى 20 چاقىرىم ئۇزارتىپ، 170 نەچچە چاقىرىمغا يەتكۈزۈپ، غەربىي شىمالدىكى جىرغىلاڭ دەرياسىغا تۇتاشتۇرغان، شۇنىڭ بىلەن ئاقتۇستەكنىڭ تولۇق تۇتاشتۇرۇلغان. ئۇنىڭدىن باشقا، قاش دەرياسىدىن باشلانغان كونا ئۆستەڭ چېيەنلۇڭ 30 - يىلى مىڭ رۇي مۇسۇلمانلار مەھەللىسىنىڭ شەرقىدىن چاپتۇرغان يېڭى ئۆستەڭ دېگەندىكى «يېڭى» دېگەن سۆز مەھەللىدە ئەسلىدە بار كونا ئۆستەڭگە قارىتىپ ئېيتىلغان. مىڭ رۇي ئېيتقان كونا ئۆستەڭ ئارا ئۆستەڭ (ئىتتىپاق ئۆستەڭى)نى كۆرسىتىدۇ. بەزىلەر كېيىنكى ئاقتۇستەڭ (ئىتتىپاق ئۆستەڭى) كېيىن چېپىلغان دەيدۇ، بۇنىڭ قانداق ئاساسى بارلىقى نامەلۇم.

ئاقتۇستەڭ چېپىلغان 200 نەچچە يىلدىن بۇيان، ھەر قېتىم تاشقىن بولغان ياكى كەلكۈن كەلگەندە، ۋەيرانچىلىققا ئۇچراپ تۇرغان، ئۇنى تۈزەشكە ناھايىتى چىق كۈچ سەرپ قىلىنغان. تارىختىكى جياڭجۈنلەر بۇ ئىشنى مۇھىم بىلىپ، ئارمىيە، خەلقنى باشلاپ بۇ ئىشنى قىلىپ كەلگەن. مىللىي قەھرىمان لىن زېشۈي ئىلىغا پالىنىپ كەلگەندە، ئىئانە قىلىپ ئېيتى قۇرۇلۇشى قىلدۇرغان، بۇ قۇرۇلۇشقا 4 ئاي ۋاقىت، 100 مىڭ ئىش كۈنى كەتكەن، 6 چاقىرىملىق ئېلىش ئېيتى غول ئۆستەكنى تۈزەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن (بۇنىڭ خارابىسى كىچىك يوپۇرماقلىق تېرەكلىك ئېلىش ئېيتىسىدىن ئىتتىپاق سۇ ئېلىكتر ئىستانسىسىغىچە). ئىلى خەلقى لىن زېشۈيىنىڭ بۇ ئۆھپىسىنى بۇگۈنگىچە مەدھىيىلەپ كەلمەكتە. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ھەر مىللەت ئامما‌سىنى باشلاپ ئاقتۇستەكنى تۈپتىن تۈزەپ، قاش دەريا سۇچىلىق تۈگۈنى قۇرۇلۇشىنى پۈتتۈرۈپ، بۇ قەدىمىي قۇرۇلۇشنى يېپىيېڭى تۈسكە كىرگۈزدى. ئاقتۇستەكنىڭ ھازىرقى ئۇزۇنلۇقى 92 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئۆستەڭگە سېكۇنتىغا 40 كۇب مېتىر سۇ باشلىنىدۇ، 842 مىڭ مو يەر سۇغىرىلىدۇ.

㉖ ياماتۇ. بۇ ئىلى دەرياسىدىكى بىر مۇھىم كېچىك. سۇيى، تالۇ سۇلالىلىرى دەۋرىدىلا ياماتۇ چوڭ دەريانىڭ جەنۇبى بىلەن شىمالىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان جاي ئىدى. مەسىلەن تالۇ سۇلالىسىنىڭ گاۋزۇڭ زامانىدا سودىگىنالۇ قوشۇن باشلاپ ئاشنا قۇل تۇپىلىگىنى تىنچىتقاندا مۇشۇ كېچىكتىن كېچىلەپ ئۆتۈپ، ئايىيورۇق قەلئەسىدىكى ئاشنا قۇلنى قورشاپ يوقاتقان. ياماتۇ كۆنەس ۋادىسىغا ئۆتۈدىغان بىردىنبىر جاي، مۇشۇ ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا توقتۇزتارا، موڭغۇلكۆرە، تېكەس، كۆنەسلەر ناھىيە قىلىنغاندىن كېيىن، ياماتۇ كېچىكى تېخىمۇ باس - باس بولۇپ كەتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن مۇكۆمەتنىڭ قاتناش نارماقلىرى ئاپتوموبىل ۋە بولۇچىلارنى ئۆتكۈزىدىغان چوڭ كېمە سالدى. 1981 - يىل 8 - ئايدىن 1983 - يىل 8- ئاينىڭ 25 - كۈنىگىچە مۇكۆمەت ياماتۇ كۆۋرۈكىنى ياساپ، قاتناشنى قۇلايلاشتۇرۇپ، ئىگىلىكىنى جانلاندۇرۇپ، تەبىئىي توساقنى راۋان بولغا ئايلاندۇردى. كۆۋرۈك بېشىغا ئورنىتىلغان خاتىرە تاشقا مۇنداق يېزىلغان: «ياماتۇ مۇھىم كېچىك بولۇپ قەدىمدىن تارتىپ بولۇچىلار كېمە - قولۇقاق بىلەن دەريادىن ئۆتەتتى. قاتناش مۇشەققەت ئىدى. قىشتا مۇز قاپلاپ، يازدا كەلكۈن كېلىپ، بولۇچىلار ساراسىمگە چۈشەتتى، ئات - ئۇلاغ، ھارۋىلار تىقما - تىقماق بولۇپ كېتەتتى، بولۇچىلار دالىدا يېتىپ قوپۇپ، دەريادىن ئۆتۈشنى ساقلاپ، ئازاپ چېكەتتى، شۇڭا ھەر مىللەت خەلقى زامان - زامانلاردىن بۇيان بۇ يەرگە كۆۋرۈك سېلىشنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەنىدى، دەۋر ئۆزگىرىپ ھەممە ئىشلار گۈللەندى. پارتىيە، ھۆكۈمەت ھەر مىللەت خەلقىنى باشلاپ، ئۆتتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۇلۇغۋار پىلانىنى تۈزۈپ، كۆۋرۈك سېلىش پىلانىنى تۈزدى. قاتناش نازارىتىنىڭ كۆۋرۈك ياسىغۇچى ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ۋە پەن - تېخنىكا خادىملىرى جاپا - مۇشەققەتتىن قورقماي ئىشلەپ، يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ، ياماتۇدا جەڭ قىلىپ، شىنجاڭدىكى تۇنجى ئېلاستىك T شېلىق پولات قۇرۇلمىلىق كۆۋرۈكنى ياساپ چىقتى. بۇ كۆۋرۈك 1981 - يىل 8- ئايدىن 1983- يىل 8 - ئايغىچە ھەرتەرەپنىڭ ھەمكارلىشىپ ئىشلىشى بىلەن ئاخىرى پۈتتى. شۇنىڭ بىلەن مىڭ يىللاردىن بۇيانقى قەدىمىي كېچىك راۋان بولغا ئايلاندى، كۆۋرۈك قۇرۇش تارىخىدا يېڭى سەھىپە ئېچىلدى. كۆۋرۈكنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 174 مېتىر، ئوتتۇرا تۈشۈكىنىڭ چات دىئامېتىرى 75 مېتىر بولۇپ، شىنجاڭدىكى چات دىئامېتىرى ئەڭ چوڭ كۆۋرۈك ھېسابلىنىدۇ. تولۇق نەزەر سالسا، كۆۋرۈك گويا سۇدىكى ئەجدىھاغا ئوخشاش كۆرۈنىدۇ، توغرا كېسىپ نەزەر سالسا، كۆۋرۈك يەكە چۈشكەن ھەسەن- ھۈسەندەك كۆرۈنىدۇ. گۈزەل تاغ - دەريا ئۇنى تېخىمۇ رەڭدار قىلىپ تۇرىدۇ، بوستانلىق دالا ئۇنىڭغا تېخىمۇ ھۆسن قوشىدۇ. بۇ كۆۋرۈكنىڭ پۈتۈشى ئىلى دەريا قىرغىقىنىڭ دۆلەت مۇداپىئەسى، ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئىشلىرىنىڭ كۈنسايىن گۈللەپ ياشنىشىنى جەزمەن ئىلگىرى سۈرىدۇ. خاتىرە سۆيىنىدە ئالاھىدە مۇشۇ ئابىدە تۇرغۇزۇلدى». ئاستىغا ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى 1983 - يىل 8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى دەپ يېزىلغان. «ياماتۇ» «غەربىي يۇرتتىكى ئوخشاش تىللىق ئاللەر تەزكىرىسى»دە «جۇڭغار تىلىدا تاغ تېكسى بار جاي» دەپ ئىزاھلانغان.

㉗ جىرغىلاڭ. بۇ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ شىمالىي تاغ رايونىدىكى بىر قەدەر چوڭ دەريا. بۇ دەريا ساغارتا - ئوغرا سۇدىن باشلىنىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 85 كىلومېتىر. ئاڭ زور كەلكۈن مىقدارى سېكۇنتىغا 90 كۇب مېتىر. ئاڭ كىچىك ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا بىر كۇب مېتىر كېلىدۇ. كۆپ يىللاردىن بېرى يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 5 كۇب مېتىر بولۇپ 45 مىڭ 400 مو يەرنى سۇغىرىپ كەلدى. «جىرغىلاڭ» دېگەن سۆز جۇڭغار موڭغۇللىرىنىڭ تىلىدا «پارافەت» دېگەن مەنىدە بولۇپ، «يەر - سۇيى كۆپ، ئوت - چۆپى مول، ئاھالىسى پارافەت» دەپ تەرىپلەنگەن. جۇڭغارلار زامانىدا ئالدا چىن ئاۋۇلىنىڭ ئاقساقىلى تارباغاي مۇشۇ يەردە تۇرۇپ چارۋىچىلىق قىلغان.

㉘ مۇزداۋان. مۇزداۋان ئىلىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا بارىدىغان مۇھىم يول. چوكانتال پەسلىدە ئىلى جىاڭجۇنى ئۈيغۇر ئەسكەردىن 20نى ئاجرىتىپ، ھەر كۈنى مۇز چوقۇتۇپ، ئادەم ئۆتىدىغان پەلەمپەي يول چىقارغۇزاتتى.

㉙ دىگۇستاي. «غەربىي يۇرتتىكى ئوخشاش تىللىق ئاللەر تەزكىرىسى»دە: «بۇ جۇڭغارلارنىڭ تىلىدا دىگۇستاي دەريا بويىدىكى ئوت - چۆپلۈك، دۇخلۇك دېگەن مەنىدە بولغاچقا، شۇنداق ئات قويۇلغان» دېيىلگەن. دىگۇستاي بورتالادىكى بورگا تېغى بىلەن كۆكۈرچىن تېغى تۇتاشقان جايدا بولۇپ، بوربوسۇن دەريا‌سى مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ. بۇ ئىلىدىن بورتالا قاتارلىق جايلارغا بارىدىغان مۇھىم يول. شۇنداقلا تارىختىن بۇيان ھەربىي قوشۇنلار تالىشىدىغان ئورۇن ئىدى. چېغىنلۇق يىللىرىدا سانغۇن جاۋغۇي قورغان سالغۇزۇپ، جىڭنىڭ جەنۇبىدا ئەسكەر تۇرغۇزۇپ، بۇ يەرنى ساقلىغان. كېيىن بۇ يەردە قار كۆپ يېغىپ يول يۇرۇش تەس بولغاچقا، يول كەڭسايغا ئۆزگەرتىلگەن، بۇ يەردىن ئۆتۈپ جىڭنىڭ ساھەنزى دېگەن يېرىگە بارغىلى بولاتتى.

㉚ پۈت. روسىيىنىڭ ئۇلچەم بىرلىكى. بىر پۈت 38. 16 كىلوگرامغا توغرا كېلىدۇ.

ئاخىرىقى سۆز

«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» دۇنياغا كەلدى.

بۇ تەزكىرە ئالدى بىلەن ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەرنىڭ ئەمىيەت بېرىشى ۋە غەمخورلۇق قىلىشى، ئاندىن قالسا ئاپتونوم رايونلۇق، ئىلى ئوبلاستلىق، سابىق ئىلى ئۆلكىلىك تەزكىرە كومىتېتلىرىنىڭ كەسپىي يېتەكچىلىكى ئارقىسىدا پۈتۈپ كىتاب بولۇپ چىقتى. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىرىدىن رېن مىڭجى، جېڭ دۆڭخۇي بىۋاستە غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ، ناھىيە تەزكىرىسىنى تۈزۈش خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ ۋە يېتەكچىلىك قىلىپ، بىزنى كىتابنىڭ سۈپىتىنى تېرىشىپ ئۆستۈرۈشكە ۋە سۈرئەتنى تېزلىتىشكە ئىلھاملاندۇردى. ئوبلاستنىڭ ئىچى - سىرتىدىكى ئالاقىدار ئورۇنلار ۋە مۇتەخەسسىس، ئالىملار ھەمدە تەزكىرە ساھەسىدىكى كەسىپداشلار بىزگە قىزغىن ياردەم ۋە كۆچلۈك مەدەت بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپخانا، ئوبلاستلىق ئارخىپخانا، كۇتۇپخانا ۋە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار مەيلى ئارخىپ كىتابلارنى ئاقتۇرۇپ كۆرۈشتە بولسۇن، ياكى ئاغزاكىي مەسلىھەت بېرىشتە بولسۇن، بىزنى نۇرغۇن قىممەتلىك يازما ماتېرىيال ۋە ئاغزاكىي ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى. ئىلى ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مەخسۇس ۋەزىپىلىك مۇئاۋىن مۇدىرى يولداش سۇلۇك جىيارېن 2002 - يىل 5 - ئاينىڭ 14 - كۈنى «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» ئورىگىنالىنى باھالاش يىغىنىغا بىۋاستە رىياسەتچىلىك قىلدى. يىغىنغا مۇتەخەسسىس، ئالىملاردىن 40 نەچچە كىشى قاتناشتى. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى سۇي شۇجيې باھالاش يىغىنىغا كېلىپ ۋە مۇھىم سۆز قىلىپ، بىزگە نۇرغۇن ئىلھام ۋە ياردەم بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىدىكى رېن مىڭجى، جېڭ دۆڭخۇي، سۇخاۋفا، دەي ژېنتەن، ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتىدىكى چاڭ شىكۇي، لىيۇئەيچۈن، ئوبلاستلىق پارتىيە تارىخى تەتقىقات ئىشخانىسىدىكى ئەن خۇي، ژاڭ جىۋۇ، ئىلى شۆبە ھەربىي رايونىدىكى تيەن ژېنجۇ ھەمدە ئوبلاستقا بىۋاستە قاراشلىق ناھىيە (شەھەر) تەزكىرىلىرىنىڭ باش مۇھەررىرلىرى ياكى مەسئۇللىرى جاپا چېكىپ ناھىيىگە كېلىپ، ئورىگىنالنى تەكشۈرۈشكە ياردەم بەردى. يىغىنغا كەلگەن مۇتەخەسسىس، ئالىملار يېتەكچى ئىدىيە، مۇنەۋۋەر بەلگىلەش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش، مەزمۇن قاتارلىق جەھەتلەردە كۆڭۈل قويۇپ يېتەكچىلىك قىلدى. مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى بۇ تەزكىرىنىڭ كىتاب بولۇپ چىقىشى ئۈچۈن قىممەتلىك تۆھپە بولدى. بۇ يەردە ئۇلارغا چوڭقۇر رەھمەت ئېيتىمىز.

ناھىيىگە قاراشلىق بۆلۈم، كومىتېت، ئىدارە - ئىشخانىلار ۋە كارخانا - كەسپىي ئورۇنلار، ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ئورۇنلار ۋە يېزا، بازار (مەيدان) لار بىزنى بىرىنچى قول ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى. ناھىيىلىك ئارخىپخانا بىزگە تېخىمۇ قولايلىق يارىتىپ بەردى. ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسىدىكى خادىملار يۈكسەك مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ۋە خالىس تۆھپە قوشۇش روھى بىلەن نام - مەنپەئەت قوغلاشماي، ناھىيە تەزكىرىسىنى ياخشى يېزىپ چىقىش ئۈچۈن پۈتۈن كۈچى ۋە يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلدى. ئۇلار تەزكىرە تۈزۈش ۋەزىپىسىنى مۇمكىن قەدەر تېز ئورۇندىش ئۈچۈن، داۋاملىق ئىسمېنا قوشۇپ ئىشلىدى. ئايرىم يولداشلار يىلبويى ئاغرىق بولسىمۇ ئىشتىن قالماي، ئاخىرىغىچە بەرداشلىق بەردى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئېھتىياجلىق خىراجەتكە ئاساسىي جەھەتتىن كاپالەتلىك قىلىپلا قالماي، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار ۋە ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرىنى مۇناسىۋەتلىك يولداشلارنى ناھىيە تەزكىرىسىنىڭ ئورىگىنالىنى تەكشۈرۈشكە تەشكىللىدى، ئۇلار ياخشى تۈزىتىش پىكىرلىرىنى بەردى. بولۇپمۇ بىز تەزكىرە تۈزۈش داۋامىدا قىيىنچىلىقلا

دۇچ كەلگەندە، ناھىيە رەھبەرلىرى ۋاقتىدا ياردەم ۋە ئىلھام بەردى. بۇلارنىڭ ھەممىسى بىزنى چوڭقۇر تەسىرلەندۇردى ۋە بىزنىڭ قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، داۋاملىق ئىلگىرىلىشىمىزگە تۈرتكە بولغان ھەربىرىمىزنىڭ ئەڭ چوڭ كۈچ بولدى.

بۇ يەردە شۇنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتۈش زۆرۈركى، ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ سابىق مۇدىرى ۋالىق خۇايۇن ۋە مۇئاۋىن مۇدىرى ۋالىق كەجى تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىگە جىق كۈچ چىقاردى. سابىق تەھرىر يولداش شىن سىرېن مېيىپلىكىگە قارىماي «ناھىيە تەزكىرىسى»نىڭ مۇندەرىجىسىنى تۈزۈش ۋە تارىخىي ماتېرىياللارنى توپلاش خىزمەتلىرىگە ئاكتىپ قاتنىشىپ، بەختكە قارشى 1993 - يىلى ئاغرىق سەۋەبىدىن قازا قىلىپ، بۇ ئالەمدىن ۋاقتىسىز ئايرىلدى. سابىق تەھرىر يولداش شى ئەيىنىڭ يېزىش ۋەزىپىسىنى ئاكتىپ قوبۇل قىلىپ، ئاغرىق بولسىمۇ خىزمەتنى داۋاملاشتۇردى، ئۇ 1998 - يىلى ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيگە قايتىش يولىدا يۈرەك كېسىلى تۈيۈقسىز قوزغىلىپ قازا قىلدى، ئۇ ئۆزى يالغۇز 6 قىسمىنى يېزىپ، ناھىيە تەزكىرىسىنى تۈزۈش ئۈچۈن بەلگىلىك ئاساس سالدى.

شۇنداق دېيىش كېرەككى، يېڭىدىن تۈزۈلگەن «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» كوللېكتىپ ئەقىل - پاراسەتنىڭ جەۋھىرى، نۇرغۇن ئادەمنىڭ بىرلىكتە كۈچ چىقارغانلىقىنىڭ مول مېۋىسى.

سوتسىيالىستىك يېڭى تەزكىرە تۈزۈش — بىر يېڭى خىزمەت، بىزنىڭ سەۋىيەمىز چەكلىك، ئۇنىڭ ئۈستىگە ناھىيە چەت - ياقىغا جايلاشقان، ناھىيە تەسىس قىلىنغان 100 يىلدىن بۇيان تەزكىرە تۈزۈلۈپ باقمىغان، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇنقى ئارخىپ ماتېرىياللار ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقىدا بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، يوقىلىپ كەتكەن، شۇڭا ماتېرىيال ئىزدەش خودىدى دېگىزدىن يىگنە ئىزدىگەندەك ئىنتايىن مۇشكۈل ئىش بولدى، مۇشۇنداق ئەھۋالدا تەزكىرىدە چۈشۈپ قالغان، خاتا بولۇپ قالغان جايلارنىڭ بولۇشى تۇرغانلا گەپ. تەزكىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ تۈزگەندە تۈزىتىۋېلىشىمىز، تولۇقلىۋېلىشىمىز ئۈچۈن ئوقۇرمەنلەرنىڭ تەنقىدىي تۈزىتىش بېرىشىنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمىز.

2002 - يىل 12 - ئاي

غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى ۋە ئىشخانىسى ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىكى

غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى
1984 - يىل 8 - ئاينىڭ 28 - كۈنى

مۇدىر: دۇ جيەنگو.
مۇئاۋىن مۇدىرلار: مەۋلىدىن ئۆمەر، ياڭ يۈجىن.
ئەزالار: خوجا يۈكۈن، ئىسمائىل، ساۋدىيەنئەن، ۋاڭ خوجايۇن.

غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى
1986 - يىل 4 - ئاينىڭ 4 - كۈنى

مۇدىر: ئابدۇۋاھىت ئابلىمىت.
مۇئاۋىن مۇدىرلار: لىيۇ شۇۋېن، خۇاڭ جيەنجۇاڭ، تيې خواجېن، مەھمەت ماموت، ۋاڭ خوجايۇن.
ئەزالار: لوڭ شاڭخۇ، ياڭ يۈجىن، خوجا يۈكۈن، ياڭ گوجۇن، زۇنۇن ئابلىكىم، ئابلىمىت سادىق، خېك يىنشۇ، فۇ شۇلى، ۋاڭ جيەنيۇ، ۋاڭ كاڭلى، رەخمىم ھېزىم، رەخمىدىن ئىلاخۇن، تۇرسۇن مەھمەت ئىمىن، نىڭ جىخوك، شۇ جيەنلى، شەخى قۇربان، گۇ شيۇيىڭ.

غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى
1987 - يىل 11 - ئاينىڭ 18 - كۈنى

مۇدىر: پولات ئۆمەر.
مۇئاۋىن مۇدىرلار: خۇاڭ جيەنجۇاڭ، مەھمەت ماموت، رەخمىدىن ئىلاخۇن، ۋاڭ خوجايۇن.
ئەزالار: لىن گۇاڭيۇ، خوجا يۈكۈن، ياڭ گوجۇن، زۇنۇن ئابلىكىم، يۇ پۇخەن، توختەم تېيىپ، ۋاڭ كاڭلى، خېك يىنشۇ، ئەبەيدۇللا ھەبىبۇللا، گو شيۇيۇ، رەخمىم ھېزىم، شەخى قۇربان، گۇ شيۇيىڭ، فۇ شۇلى.

غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى
1991 - يىل 2 - ئاينىڭ 21 - كۈنى

مۇدىر: ھەسەن پىدا.
مۇئاۋىن مۇدىرلار: خۇالىق جىيەنجۇالق، مەھەممەت مامۇت، رەخمىدىن ئىلاخۇن، چېن زۇگو، توختى ئىبراھىم، ۋالق خۇايۇن.
ئەزالار: ياۋ تىيەنلۇ، فۇ شۇلى، شا رۇڭشىن، توختەم تېيىپ، لى يۈنپۇ، خەن زې، شەخى قۇربان، جالق خۇڭرېن، مەمەت قاناتبېك، ئەجمىدىن ئىسرائىل، ۋالق كېجى.

غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى
2001 - يىل 3 - ئاينىڭ 27 - كۈنى

مۇدىر: نۇرمەھەممەت ئىبراھىم.
مۇئاۋىن مۇدىرلار: ئىسكەندەر تۇرسۇنبېك، چېلق شۇۋېن، رازىيە ئابلىز، جالق جېنجيې.
ئەزالار: ئابدۇۋاھىت ئابلىمىت، جالق چاڭيې، ئابلىكىم ئەبەيدۇللا، خۇالق جىيۇ، ئىلياس يۈنۇس.

ئىشخانا خادىملىرى

مۇدىر:
ۋالق خۇايۇن (12.1984 — 11.1999)
جالق جېنجيې (12.1999 —)

مۇئاۋىن مۇدىرلار:
فۇ شۇلى (3.1985 — 10.1988)
مەھەممەت شېرىپ مەسئۇت (2.1989 — 10.1990)
ۋالق كېجى (12.1990 — 4.1995)
فەن فۇشۇەن (5.1997 —)
مۇزەپپەت ئىمىن (5.1998 —)

خىزمەتچى خادىملار:
چۇ يۈشى (12.1984 — 8.1986)
ۋۇ گۇاڭمىڭ (3.1985 — 1.1993)
شىن سېرىن (3.1985 — 7.1993)

گۈزەل توختى (9.1987 — 10.2001)
جالاڭ شۇ (1.1988 —)
شى ئەيياڭ (8.1991 — 8.1998)
روشەنگۈل ئابلىز (10.1994—)

«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى»نى ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىگەن خادىملار

خي جيەنفېڭ، ما جېنمىڭ، پەن شاۋژېن، گۈخۇەي، لىيۇ جيەنشىن، خەن جىنروڭ، زۇ جىڭجۇ، ژاڭ يەن، فۇ لىيەنشى، ژاڭ خاۋرەن، ژاڭ شۇشىن، جاڭ جىخۇەي، ئىلھام، ژاڭ لياڭجۇ، سۇ چاڭدې، لۇ جۇڭشەن، ژۇ پىڭلىن، سوڭ لىيۇن، شىن شاڭمىڭ، جاڭ تەيچاڭ، شۇ دېنفا، شى لېي، فېڭ رۇيخي، سۇ جىڭشياڭ، جۇ شۇسېن، مېڭ شيەنژېن، جۇ جيېچېن، جاۋ رۇجياڭ، چېن دەن، لى جىچياڭ، ژېن چىڭدۇڭ، جياڭ يۈيىڭ، جۇ يۈجۇن، خەن خۇڭۇ، سۇي جيەنمىڭ، زۇجيەنخوا، جاۋ جېنخوا، فاڭ زىژېن، جاڭ لۇجۇن، خۇ يۈيۈەن، جى خۇەيباۋ، خېڭ يىنشۇ، شاڭ يۈلەن، يىن يۈجۇڭ، لىيۇ شىيى، جۇ يىبىڭ، ساۋ گېنشېڭ، تېڭ بىڭيىڭ، ما شۇفاڭ، جۇ جيې، چىن جېڭ، يەن جۇڭپىڭ، لىيۇ ۋەنخوا، ياڭ خۇيفېڭ، لۇ خۇيىسىڭ، لى دېلۇ، جاڭ يۈڭچياڭ، لۇ لىخوا، جاڭ خېپىڭ، سۇڭ شياۋفاڭ، سۇن شۈلىن، ما جۇن، شىڭ جيەنجۇن، ژاڭ جىچيۇڭ، رۇي خەن، لىن لياڭيۇ، دۇڭ چىجۇڭ، جاۋ شاۋلىن، مەي رۇيجېن، مېڭ چىڭيۇن، شۇ رۇيچى، ژاڭ شىن، ما يۈشيۇڭ، جاڭ لىيىڭ، پېڭ شىنپىڭ، ژاڭ رۇيىيىڭ، رېن سەيشيا، يىڭ شىدۇن، تيەن ژېنجۇ، فېي مىڭشى، لیەن رۇيشەن، ئەن ياسېن، شى يۈجۇن، رەشىدەم، ما جىنشياڭ، دولقۇن، ئەن يۈشىن، چۇ يۈەنلىن، گو بۇجىڭ، ما يىڭ، لى جيەنشىن، شياۋ جيەن، فۇ شۇلى، ژاڭ ژېنشيا، جاڭ جېنجۇڭ، گاۋ جېنخەي، چى ژېيمىن، گۇ خېڭ، تى باڭگو، خۇ رۇنجېن، نىڭ شىنئەن، ژاڭ لىشېڭ، جيې لىگو، ئاۋ بىڭلى، ياڭ چۇن، ژاڭ جىنخۇڭ، شىڭ گولەن، ياڭ رۇنجياڭ، ژاڭ يەنپىڭ، لى ژېنجۇ، ژاڭ گۈيىسىڭ.

فوتو سۈرەتچىلەر: جۇ يۈەنلىن، چېن يۈڭمېي، يەن جيې، جاۋ جېنخوا، ژاڭ مىنبىڭ.

«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى»نى تۈزگۈچى خادىملار

قىسىم نامى	ئورنىنىڭ يازغۇچى	تۈزگۈچى
كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە	جالاڭ جېنجېي	جالاڭ جېنجېي
ئومۇمىي بايان	جالاڭ جېنجېي	جالاڭ جېنجېي
چوڭ ئىشلار	ژالاڭ خۇايۇن، جالاڭ شۇ	جالاڭ جېنجېي
تەشكىلىي تۈزۈلۈشىي ۋە رايونلارغا ئايرىلىشى	ژالاڭ خۇايۇن	جالاڭ جېنجېي
تەبىئىي مۇھىتى	ژالاڭ خۇايۇن	جالاڭ جېنجېي
نوپۇس	ژالاڭ خۇايۇن، فەن فۇشۇەن	فەن فۇشۇەن
دېھقانچىلىق	شى ئەيبىلاڭ ، ژالاڭ خۇايۇن، جالاڭ شۇ	ژالاڭ كېجى
چارۋىچىلىق	جالاڭ شۇ	جالاڭ شۇ
سۇچىلىق	شى ئەيبىلاڭ	ژالاڭ كېجى
سانائەت	شى ئەيبىلاڭ	ژالاڭ كېجى
قاتناش، پوچتا - تېلېگراف	شى ئەيبىلاڭ	ژالاڭ كېجى
سودا	جالاڭ شۇ	جالاڭ شۇ
ئاشلىق - يېغ	ژالاڭ كېجى	ژالاڭ كېجى
مالىيە، باج، پۇل مۇئامىلە	جالاڭ شۇ، فەن فۇشۇەن	جالاڭ شۇ
شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى، مۇھىت ئاسراش	جالاڭ جېنجېي، روشەنگۈل ئابلىز	جالاڭ جېنجېي
ئۇنىۋېرسال ئىگىلىك ياشقۇرۇش	شى ئەيبىلاڭ ، فەن فۇشۇەن	ژالاڭ كېجى
پارتىيە، ئاممىۋى تەشكىلاتلار	جالاڭ شۇ	جالاڭ شۇ
ھاكىمىيەت، سىياسىي كېڭەش	ژالاڭ خۇايۇن، فەن فۇشۇەن	فەن فۇشۇەن
خەلق ئىشلىرى، ئەمگەك، كادىرلار	جالاڭ شۇ، گۈزەل توختى	جالاڭ شۇ، گۈزەل توختى
جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئەدلىيە	جالاڭ شۇ	جالاڭ شۇ
ھەربىي ئىشلار	ژالاڭ خۇايۇن	فەن فۇشۇەن
ماتارىپ	شى ئەيبىلاڭ ، جالاڭ جېنجېي	ژالاڭ كېجى
پەن - تېخنىكا	شى ئەيبىلاڭ ، فەن فۇشۇەن	فەن فۇشۇەن
مەدەنىيەت	شى ئەيبىلاڭ ، مۇزەپپەر ئىمىن، ژالاڭ كېجى، فەن فۇشۇەن	فەن فۇشۇەن

سەھىيە، تەنتەربىيە	جالاڭ شۇ	جالاڭ شۇ
مىللەت، دىن	گۈزەل توختى	فەن فۇشۇەن، گۈزەل توختى
مەنىۋى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى	جالاڭ شۇ	جالاڭ شۇ
خەلق تۈزۈمۈشى	فەن فۇشۇەن	فەن فۇشۇەن
شەخسلەر	ۋالاڭ خۇايۇن، فەن فۇشۇەن، جالاڭ شۇ	فەن فۇشۇەن
خاتىرىلەر	جالاڭ جېنجيې، ۋالاڭ خۇايۇن، جالاڭ شۇ، فەن فۇشۇەن	جالاڭ جېنجيې
ئاخىرقى سۆز	جالاڭ جېنجيې	جالاڭ جېنجيې
سۆزەت تەھرىرى	جالاڭ جېنجيې	

«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ باش مۇھەررىر، مۇئاۋىن باش مۇھەررىرلىرى

باش مۇھەررىر: جالاڭ جېنجيې.
مۇئاۋىن باش مۇھەررىرلەر: فەن فۇشۇەن، جالاڭ شۇ.

«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى»نى تەكشۈرۈپ بېكىتكەن، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغان ئورۇنلار

غۇلجا ناھىيىلىك پارتىيە تارىخى - تەزكىرە كومىتېتى
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتى
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى (سۇي شۇجيې، سۇخاۋفا تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى)

ئۇيغۇرچە نەشرىگە ئاخىرقى سۆز

سوتسىيالىستىك يېڭى تەزكىرىلەردىن «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ خەنزۇچىسى 2004 - يىلىنىڭ بېشىدا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغاندى، ئۇيغۇرچىسى 2007 - يىل 1 - ئايدا نەشردىن چىقىپ كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى، بۇ غۇلجا ناھىيىسىنىڭ سىياسىي مەدەنىيىلىك ۋە مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىدىكى زور خۇشاللىنارلىق ئىش.

تەزكىرىلەرنى ئازسانلىق مىللەت تىلىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىش پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش، مىللەتلەرنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى قوغداش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش جەھەتتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇڭا غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى»نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىشقا يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىپ مەخسۇس ھۆججەت چۈشۈردى. ھەر دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇنلارنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى، قوللىشى، تەرجىمانلارنىڭ جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈشى نەتىجىسىدە، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى ئەتراپلىق، سىستېمىلىق، تەپسىلىي بايان قىلىنغان «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى»نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىش خىزمىتى 2004 - يىلى باشلاندى. 5 - ئايدا تەرجىمە رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ۋە تەرجىمە گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. تەرجىمانلارنىڭ كۆپىنچىسى ئىدارە - ئورۇنلاردىن تەكلىپ قىلىندى. ئۇلار جاپالىق ئىشلەپ، 2005 - يىل 6 - ئايدا تەرجىمە ۋەزىپىسىنى تاماملىدى. ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى تەرجىمە ئورىگىنالىنى دەسلەپكى تەكشۈرۈش ۋەزىپىسىنى تاماملىغاندىن كېيىن يىل ئاخىرىدا ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە سۇندى.

مەزكۇر تەزكىرىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىش خىزمىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن غۇلجا ناھىيىلىك تارىخ-تەزكىرە ئىشخانىسى تەشكىللىدى، تەكشۈرۈپ بېكىتىشكە مەزكۇر كومىتېتنىڭ تەھرىر - تەرجىمە باشقارمىسى مەسئۇل بولدى. غۇلجا ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەزكۇر تەزكىرىنى تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىش خىراجىتىگە

كاپالەتلىك قىلىشى، ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى تەھرىر - تەرجىمە باشقارمىسىدىكى مۇھەررىرلەرنىڭ جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈشى نەتىجىسىدە «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى.

«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ باش مۇھەررىرلىكىنى ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتى تەھرىر - تەرجىمە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر ئابدۇرۇپ ئېلى، مەسئۇل مۇھەررىرلىكىنى جەمىلە ئابلا ئۇستىگە ئالدى. ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى دىلمۇرات مۇسا تەرجىمىنىڭ بېكىتىلگەن نۇسخىسىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى.

ئادەم ئىسمى، يەر - جاي ناملىرىنىڭ توغرا بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، غۇلجا ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىدىكى يولداشلار مۇتەخەسسىسلەرنى تەزكىرىنىڭ ئاخىرقى نۇسخىسىنى باشتىن ئاخىر كۆرۈپ چىقىشقا تەشكىللىدى.

بىز «غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىش خىزمىتىگە كۆڭۈل بۆلگەن ۋە مەدەت بەرگەن ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەرگە، تەرجىمە - تەھرىرلىك، نەشر قىلىش خىزمىتى ئۈچۈن جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرگەن تەرجىمانلارغا، مۇھەررىرلەرگە ۋە بۇخىزمەتنى قوللىغان ئالاقىدار خادىملارغا چىن قەلبىمىزدىن رەھمەت ئېيتىمىز.

تەرجىمە - تەھرىرلىك ئىشىدا مەلۇم سەۋەنلىكلەر بولۇشى مۇمكىن، ئوقۇرمەنلەرنىڭ تەنقىدىي پىكىر بېرىشىنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.

غۇلجا ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى

2007 - يىل 1 - ئاينىڭ 9 - كۈنى

«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» تەرجىمە رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى تەركىبىدىكى خادىملار

گۇرۇپپا باشلىقى: ئاسىيە ھىمىت

مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى: شياۋ پېڭفېي

ئەزالار: (ئىلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى)

ئابلىمىت سادىق، ئەكرەم ئەبەيدۇللا، ئەلى ئەركىن، رەخىم ھېزىم، روشەنگۇل ئابلىز، سىدىقجان ھەبىبۇللا، فۇ شۇلى، لافىر سالىم، مەمەتجان ئەيسا، مۇزەپپەر ئىمىن، مىجىت پازىل، ۋارىس بۇدۇر، ۋاڭ شاۋلىڭ

《伊宁县志》翻译领导小组成员名单

组　长：阿斯燕·依米提

副组长：肖鹏飞

成　员：（姓氏按维吾尔文字母为序）

阿不力米提·沙迪克、艾克热木·艾比都拉、艾力·艾力肯、热合木·伊孜木、茹仙古丽·阿不力孜、斯迪克江·艾比拔拉、富学礼、拉福尔·撒力木、买买提江·艾沙、木扎帕·伊明、米吉提·帕孜力、瓦热斯·波都尔、王晓玲

«غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى» ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ تەھرىرات خادىملىرى

باش مۇھەررىر:	ئابدۇرۇپ ئېلى
مەسئۇل مۇھەررىر:	جەمىلە ئابلا
تەرجىمە قىلغۇچىلار:	(ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى) ئابلىمىت سادىق، ئەكرەم ئەبەيدۇللا، ئەلى ئەركىن، رەخىم ھېزىم، روشەنگۈل ئابلىز، سىدىقجان ھەبىبۇللا، فۇ شۇلى، لافىر سالىم، مەمەتجان ئەيسا، مۇزەپپەر ئىمىن، مىجىت پازىل، ۋارىس بۇدۇر، ۋاڭ شاۋلىڭ
تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر:	(ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى) ئابلىمىت ياقۇپ، ئابدۇرېھىم ياقۇپ، ئابدۇرۇپ ئېلى، ئەخمەت روزى، دىلمۇرات مۇسا، خوجائەخمەت يۇنۇس، سابىر ئەلى، مەمتىمىن ھاشىم، مەمەت ھەسەن
تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغۇچى:	دىلمۇرات مۇسا
مەسئۇل كوررېكتورلار:	جەمىلە ئابلا، بېلىقىز مۇھەممەت
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى:	پولات ھىممەت
مۇقاۋىدىكى سۈرەتنى تارتقۇچى:	جۇ يۈەنلىن
مۇقاۋىنىڭ 4 - بېتىدىكى سۈرەتنى تارتقۇچى:	يەن جيې

《伊宁县志》维吾尔文版编译人员

主　审：　阿不都肉甫·艾力

责任编辑：　加米拉·阿不拉

翻译人员：　（姓氏按维吾尔文字母为序）

阿不力米提·沙迪克、艾克热木·艾比都拉、艾力·艾力肯、热合木·伊孜木、茹仙古丽·阿不力孜、斯迪克江·艾比拨拉、富学礼、拉福尔·撒力木、买买提江·艾沙、木扎帕·伊明、米吉提·帕孜力、瓦热斯·波都尔、王晓玲

审校人员：　（姓氏按维吾尔文字母为序）

阿不力米提·亚库甫、阿不都热依木·亚库甫、阿不都肉甫·艾力、艾合买提·肉孜、迪木拉提·穆沙、霍加艾合买提·玉努斯、沙比尔·艾力、买买提明·阿西木、买买提·艾山

验　收：　迪木拉提·穆沙

校　对：　加米拉·阿不拉、贝丽克孜·买买提

封面设计：　甫拉提·依米提

封面摄影：　周园林

封底摄影：　闫　杰

بۇ كىتاب شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ 2003 ـ يىل 12 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 2003 ـ يىل 12 ـ ئاي 1 ـ باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.
本书根据新疆人民出版社 2003 年 12 月第一版 2003 年 12 月第一次印刷版本翻译出版。

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى جايلار تەزكىرىسى

غۇلجا ناھىيىسى تەزكىرىسى

غۇلجا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى تۈزدى

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى ۋە تارقاتتى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتى كومپيۇتېر مەتبەئە مەركىزىدە تىزىلدى
شىنجاڭ جىنبەن مەتبەئە چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى : 787×1092 مىللىمېتىر 1/16
باسما تاۋىقى : 87.25 قىستۇرما ۋاراقى : 9
2007 ـ يىل 3 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2007 ـ يىل 3 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى : 800 — 1
ISBN978—7—228—10905—0
دۆلەت ئىچىدىكى باھاسى : 260.00 يۈەن

图书在版编目(CIP)数据

伊宁县志:维吾尔文/伊宁县史志办编;阿布力米提·沙迪克等译.—乌鲁木齐:新疆人民出版社,2007.3

ISBN 978-7-228-10905-0

Ⅰ.伊… Ⅱ.①伊…②阿… Ⅲ.伊宁县—地方志—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.K294.54

中国版本图书馆CIP数据核字(2007)第032361号

新疆维吾尔自治区地方志丛书

伊宁县志

伊宁县地方志编纂委员会 编

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放南路348号 邮编830001)

自治区地方志编委会新方志激光照排中心照排

新疆金版印务有限公司印刷

787×1092毫米 1/16 87.25印张 9插页 1300千字

2007年3月第1版 2007年3月第1次印刷

印数:1~800册

ISBN 978-7-228-10905-0 定价:260.00元(人民币)